

*Archidum
Rákóczianum*

*II. Rákóczi Ferenc
Meditációi*

Balassi Kiadó

II. Rákóczi Ferenc *Meditációi*

Az *Archivum Rákóczianum* sorozat legújabb kötete nyomtatásban még soha nem jelent Rákóczi-műveket ad közre, a törökországi száműzetésben keletkezett, de mindmáig kéziratban maradt Szentírásról szóló *Meditációkat*. A mű két nyelven készült, latinul Mózes öt könyvéhez fűzött a fejedelem megjegyzéseket, franciául csak az első négy könyvhöz írta meg kommentárjait. A jelen kiadás – terjedelmi okokból – nem közli a művek magyar fordítását, csak a kéziratok alapján helyreállított hiteles idegen nyelvű szövegeket és ezek tartalmi összefoglalását, a tanulmányok azonban magyarul és franciául egyaránt olvashatók. A figurizmus teológiai irányzatához tartozó, az olvasóközönség számára első ízben hozzáférhetővé tett latin és francia szövegek teljesen új oldalról világítják meg a Rákóczi-életművet, és új színnel gazdagítják a XVIII. századi teológiai gondolkodás magyarországi történetét. A vallásos elmélkedéssel ugyanis új műfaj jelent meg a fejedelem írásaiban 1717 tavaszán. A meditáció kiváló keretet biztosított számára, hogy a francia földön töltött évek során felerősödött janzenista inspirációt hasznosítsa ószövetségi kommentárjaiban. Nyíltan nem foglalt állást a janzenizmus mellett, sőt szövegmagyarázataiban igyekezett összebékíteni a legellentétebb teológiai felfogásokat, éppen ez a sokszínűség, a különféle hatások együttes jelenléte avatja nagyszabású teológiai művé a Szentírásról szóló *Meditációkat*.

BALASSI KIADÓ
Budapest

*Archidum
Rákóczianum*

II. RÁKÓCZI FERENC
MEDITÁCIÓI

MEDITATIONES
PRINCIPIS
FRANCISCI II. RÁKÓCZI

MÉDITATIONS
DU PRINCE
FRANÇOIS II RÁKÓCZI

ARCHIVUM RÁKÓCZIANUM

III. OSZTÁLY: ÍRÓK

II. RÁKÓCZI FERENC MŰVEI

V

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

HECKENAST GUSZTÁV, † HOPP LAJOS,

KOVÁCS ILONA, KÖPECZI BÉLA

ÉS R. VÁRKONYI ÁGNES

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE

KÖPECZI BÉLA

SOROZATSZERKESZTŐK

† HOPP LAJOS ÉS R. VÁRKONYI ÁGNES

II. RÁKÓCZI FERENC

MEDITÁCIÓI

A LATIN SZÖVEGET GONDOZTA
ÉS JEGYZETELTE
DÉRI BALÁZS

A FRANCIA SZÖVEGET GONDOZTA
ÉS JEGYZETELTE
KOVÁCS ILONA

A TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓKAT
KÉSZÍTETTE
TÜSKÉS GÁBOR

BALASSI KIADÓ
BUDAPEST, 1997

ARCHIVUM RÁKÓCZIANUM

SERIES III: SCRIPTORES

ŒUVRES DE FRANÇOIS II RÁKÓCZI

V

COMITÉ DE RÉDACTION

GUSZTÁV HECKENAST, † LAJOS HOPP,
ILONA KOVÁCS, BÉLA KÖPECZI
ET ÁGNES R. VÁRKONYI

PRÉSIDENT DU COMITÉ

BÉLA KÖPECZI

RÉDACTEURS DE LA SÉRIE

† LAJOS HOPP ET ÁGNES R. VÁRKONYI

MEDITATIONES

PRINCIPIS

FRANCISCI II. RÁKÓCZI

MÉDITATIONS

DU PRINCE

FRANÇOIS II RÁKÓCZI

TEXTE LATIN ÉTABLI ET ANNOTÉ PAR

BALÁZS DÉRI

TEXTE FRANÇAIS ÉTABLI ET ANNOTÉ PAR

ILONA KOVÁCS

AVEC UNE ÉTUDE ET DES RÉSUMÉS DE

GÁBOR TÜSKÉS

BALASSI KIADÓ
BUDAPEST, 1997

KÉSZÜLT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN

PAR LES SOINS DE L'INSTITUT D'ÉTUDES LITTÉRAIRES
DE L'ACADÉMIE DES SCIENCES DE HONGRIE

MEGJELENT
AZ OKTK „KULTURÁLIS HAGYOMÁNYAINK FELTÁRÁSA,
NYILVÁNTARTÁSA ÉS KIADÁSA” KUTATÁSI FŐIRÁNY TÁMOGATÁSÁVAL

PUBLIÉ AVEC LE SOUTIEN DU PROGRAMME INTITULÉ
« DÉCOUVERTE, ENREGISTREMENT ET PUBLICATION DU PATRIMOINE
CULTUREL ET HISTORIQUE DE LA HONGRIE »

A II. RÁKÓCZI FERENC MEDITÁCIÓI CÍMŰ TANULMÁNYT ÍRTA
TÜSKÉS GÁBOR

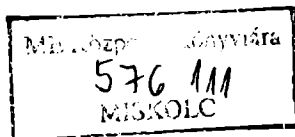
LEKTORÁLTA
TÖRÖK JÓZSEF

A TANULMÁNYT FRANCIÁRA FORDÍTOTTA
KÜRTÖS ANNAMÁRIA

A LATIN SZÖVEGET A KÉZIRATBÓL LEÍRTA
ÉS A PÁRHUZAMOS HELYEK LISTÁJÁT ÖSSZEÁLLÍTOTTA
DÉRI BALÁZS

A FRANCIA SZÖVEGET A KÉZIRATBÓL LEÍRTA
SZERÉNYI SÁNDORNÉ

2004 JÚL 01

2005 JÚL 25.

ISBN 963 506 153 6
ISSN 1218-5183

© Balassi Kiadó, Budapest 1997
© Déri Balázs, Kovács Iлона, Tüskés Gábor. 1997
Printed in Hungary

TARTALOMJEGYZÉK

MEDITATIONES PRINCIPIS FRANCISCI II. RÁKÓCZI	
MEDITATIONS DU PRINCE FRANÇOIS II RÁKÓCZI	9
Meditationes in forma Soliloquiorum super scripturam Sacram	11
Præambulum operis	11
Meditationes super Genesim	12
Meditationum Deo adjuvante inchoatarum in Rodosto die 14. Martii, Anno 1721. Continuatio per formam soliloquiorum super Exodum	111
Continuatio meditationum per formam soliloquiorum super Leviticum	183
Continuatio meditationum in forma soliloquiorum super Librum Numeri	251
Continuatio meditationum in forma soliloquiorum super Librum Deuteronomii	335
Meditationes Du Prince Rakoczy Anni 1723	402
Meditations en forme de soliloques sur l'Écriture Sainte	523
Preamble de l'ouvrage	523
Méditation sur la Genèse	526
Suite des méditations en forme de soliloques sur l'Exode	656
Continuation des méditations en forme de soliloques sur le Levitique	744
Continuation des méditations en forme de soliloques sur le Livre des Nombres	823
ÉTUDES	921
Rákóczi, auteur des méditations (<i>Gábor Tüskés</i>)	921
La tradition textuelle des <i>Méditations</i> (<i>Ilona Kovács</i>)	946
TANULMÁNYOK	959
A meditációról Rákóczi (<i>Tüskés Gábor</i>)	959
A <i>Meditációk</i> szöveghagyománya (<i>Kovács Ilona</i>)	981
TARTALMI ÖSSZEGZÉSEK (<i>Tüskés Gábor</i>)	991
Meditációk magányos beszélgetések formájában a Szentírásról	991
Meditációk a Teremtés könyvéről	991
Meditációk a Kivonulás könyvéről	994
Meditációk a Leviták könyvéről	997
Meditációk a Számok könyvéről	999
Meditációk a Második törvénykönyvről	1002
Az 1723. év elmélkedései	1005

MEDITATIONES
PRINCIPIS
FRANCISCI II. RÁKÓCZI

MÉDITATIONS
DU PRINCE
FRANÇOIS II RÁKÓCZI

[1:] MEDITATIONES IN FORMA SOLILOQUIORUM SUPER SCRIPTURAM SACRAM

PRÆAMBULUM OPERIS

O Deus infinitæ misericordiæ, qui me continuatis erga me miserationibus tuis in tantis temporalibus et spiritualibus persecutionibus peregrinantem conservare, protegere et alere dignaris, dum corpus meum te ita disponente ex infidelium beneficio pane quotidiano alitur, anima mea a te petit escam, nec nisi a te potest recipere panem sapidum et satiantem. Ecce, secundum inchoaturus sum annum, a quo seposito calamo nulli fixæ materiæ incubui in meditationibus meis, exceptis illis, quas in Confessionibus meis secundum occurrentias subjectorum connotavi. Arguebar enim a quibusdam censoribus Soliloquiorum meorum pro diebus Adventus tui ante bienium conscriptorum, quod ambulem super me;^a et propterea finitis quadragesimalibus meditationibus, quas durante^b censura conscripseram, seposui calamum, et solummodo in lectionibus librorum spiritualium carpebam alimoniam.

Sed, o Domine, his quidem ali, sed nutrirī vix sentio animam meam, vel enim eorum, quæ nota sunt, me tædet, vel somno correptus deficio in legendo. Esurit itaque anima mea, et quia se præteritis diebus, uti in Confessionibus meis recenseo, ad cibum sibi vel maxime appropriatum invitari sensit, nempe ad verbum tuum: Assum, Domine, loquere ad servum [2:] tuum,¹ da escam pauperi tuo, conforta enervatum, esurientem puerum tuum, neque enim panem petenti dabis scorpionem,² nec pulsanti³ clausam tenebris januam. Respice ima cordis mei et vide nolle me loqui hominibus, sed tibi soli, nec ad hæc scribenda a sciolitate, curiositate, vanitate aut alios instruendi cupiditate invitari, sed ut scribendo loquar tibi cum majori attentione, et ut ex ordinatis, non ex confusis cogitationibus contexatur eloquium meum. Quodsi enim omni humana scientia ornatus essem et refertissima librorum copia non carerem quoque, a te peterem auxilium. Eo magis igitur petendum est mihi illud, dum me his et illis carere agnosco et profiteor.

Tota ergo hæc operis mei series quodsi ex tuis loquelis constiterit, bonæ et sanæ doctrinæ Ecclesiæ tuæ conformis erit. Sed quis sum ego, ut præsumam de tua bonitate, et insipienti audacia correptus credam ita exstinctum esse in me humanum spiritum, ut tuis ea quoque miscere nequeat, quæ sua sunt, quæ tamquam ingenii mei abortus sanæ doctrinæ contraria esse poterunt. Propterea timeo, et ecce, coram te, Deo meo trino et uno et coram facie totius Ecclesiæ tuæ militantis et triumphantis, cui me unitum esse cupio et subjectum agnosco, protestor me his, quæ quandoque aut scripsi aut scripturus sum in vita mea, nolle doctrinæ ejus receptæ aut recipiendæ, scriptis sanctorum patrum et receptorum conciliorum statutis contrariari aut dissentire, sed prævie retractare, revocare et tamquam non dicta annihilare illa, quæ (in meo ex antecedentibus et subsequen-
tibus conciliato sensu) illis contraria reperirentur.

^a *Quod ambulem super me* (cf. Ms. fr.: *de ce que je m'elevois au dessus de ma portée*)

^b *durante* (fere ut præp.) *censura* (cf. Ms. fr.: *pendant le tems de la critique*)

¹ Cf. I Reg. 3,10.

² Cf. Luc. 11,11–12.

³ Cf. Luc. 11,10; Matth. 7,8.

Ex hac sincera protestatione peracta, ecce, Deus, Creator meus, ecce, statuo tenebras meas coram lumine tuo, affero insipientiam meam coram sapientia tua, exhibeo frigiditatem cordis mei, ut recipiam ardorem charitatis tuæ; præsentō spiritum meum per se tantis tenebris circumfusum, tot erroribus obnoxium Spiritui tuo. Pono denique figmentum coram Plasmatore suo. Benedicaris, lauderis et exalteris, o Deus, ab omnibus sanctis et ab omnibus creaturis tuis pro omnibus mihi præstitis gratiis et singulariter pro hac, quod mihi voluntatem dederis amandi te et in lumine tuo quærendi lumen. Sentio enim, et vere sentio, quod nihil me ita satiet, nec quid ita delectet, prout verbum tuum. Propterea Scriptura tua Sacra erit deinceps objectum meditationum mearum.

Fac igitur, o Domine, ne decipiar a spiritu erroris et mendacii, ne extollar a spiritu vanitatis et vanæ gloriæ, nec deficiam [3:] in ariditatibus, quas vel tu, Domine, vel te permittente Temptator immiserit mihi, nec ab hoc opere ullo umquam tempore avellar per dissipationes status mei! Tu scis, Domine, quod nullius opinioni contrariari intendam illis, quæ prolaturus sum, nec velle pro melioribus statuere illa, quæ scripturus sum, illis, quæ scripta sunt. Deest mihi librorum copia, desunt consiliarii, consultores aut directores; suppleat igitur bonitas tua, quæso, hoc, quod deest mihi, cum nemo melior interpres verborum tuorum esse possit, quam sapientia tua, quæ illa hominibus dictavit. Reliquisti Ecclesiæ tuæ immensum hunc thesaurum et in illo te adjuvante quisquis vult ac petit, sibi convenientia reperit. Hoc sacrosanctum verbum tuum lac est infantibus, cibus et nutrimentum solidum fortibus.¹ Da,^a quæso, quod et quantum convenit mihi secundum mensuram gratiarum, quas destinasti mihi, indigno pulveri terræ!

His a te humiliter, sed numquam sufficienter petitis audacter accingo me operi, quod te inspirante me suscipere credo et sentio. Rege mentem,^b refrena intellectum, adjuva, coerce memoriam, inflamma voluntatem, duc calamum secundum sanctissimam voluntatem tuam! Sit tibi gloria ex omnibus, quæ bona fuerint, sit mihi confusio ex illis, si quæ me nolente propria mea surrepserint, quæ tamen etiamsi ignorantia meæ fetus fuerint, bonæ voluntatis meæ erga te, Deus meus, sint indicia! Animam meam nutrire, tempus gloriæ tuæ impendere cupio; finis quippe aliquem ædificandi aut docendi multum indirectus est, cum hoc munus postremum non sit meæ vocationis. Dum ergo me tibi, o supremum bonum, integre trado, quæ facturus, cogitaturus aut scripturus sum, tibi soli dico et dedico.^c

[5:] MEDITATIONES SUPER GENESIM

SUPER CAPUT I.

O Sapientia æterna, te manifestante agnovi alias esse in Scripturis tuis Veteris Testamenti veritatum futurarum, alias eventuum figuras, ita nimirum, ut primo illa, quæ futura, et demum, quomodo futura sint, adumbrentur et designentur, et pro

^a *da sc. mihi* (cf. Ms. fr.: *donnez moy*)

^b *mentem* etc. sc. *meam* etc. (cf. Ms. fr.: *mon esprit* etc.)

^c [4:] pagina vacua

¹ Cf. 1 Cor. 3,2.

horum contextu formando rerum eventus et temporum historias referre oportuit. Hinc moralia ad regulandam vitam electorum tuorum subjungere, prophetica autem ad alendam spem illorum ac fidem fulciendam adjungere quodammodo necesse fuit. Unde differentes sensus mystici, litterales ac spirituales exoriuntur.

Propterea dignaris mihi in memoriam revocare illa, ad quæ in primis meis meditationibus mentem meam elevare dignatus fueras, et ecce, in exordio Scripturæ tuæ Sacræ, in historia nempe creationis universi imprimis reperio figuras omnium veritatum expressas, quas pro docendo genere humano et pro ducendo illo ad finem creationis suæ instituere ac tandem revelare voluisti. Et ex hoc fine sapientiæ tuæ factum fuisse credo, quod creationem universi, quam unico verbo perficere potuit, septem dierum spatio et, ut humanitus loquar, labore operata est. Mille anni quippe tamquam dies una¹ in conspectu tuo, et hinc patebit dierum septimanam millenariorum dierum fuisse figuram, qui a lapsu primi parentis suum sumpsere exordium.

(1) Posteaquam ergo cælum et terram creasses, o Deus, (2) terra erat inanis et vacua et tenebræ erant super faciem abyssi. Ecce, figura primi millennarii mundi. Quid enim magis inane, quid magis vacuum corde humano post lapsum considerato? Quæ tenebræ majores tenebris per peccatum offuscati intellectus ejus? Quæ abyssus profundior hoc eodem intellectu, in quo consistebat [6:] imago Dei Creatoris? Et hinc vere abyssus est. Exprimitur in textu: Spiritus Domini ferebatur super aquas. Profecto non super terram inanem et vacuum, quæ cordis humani typus fuerat et a quo Spiritus Dei per lapsum recesserat. Elementa porro aquæ, super quas Spiritus Dei ferebatur, lacrimæ pænitentiae et doloris præfigurabantur.^a

(3) O Summum Bonum, quantus est bonitatis tuæ effectus! Vix creasti terram hanc inanem et vacuum tenebrisque circumfusam, dixisti: Fiat lux! Vix expulisti Adam peccatorem per agnitionem peccati, lucem creavit in illo misericordia tua, et facta est lux per pænitentiam, (4) quam tu, Deus, bonam esse videns separasti lucem a tenebris, demonstrans in cordibus patriarcharum ab Adam descendentium (semen^b nempe, per quod caput Serpentis conterendum² erat) creatam hanc lucem separandam fore a tenebris ceterorum hominum, qui primo hoc millennario in via carnis ambulaverant. (5) Appellasti, Deus, lucem diem et tenebras noctem, et ecce, distinctionis filiorum Dei a filiabus et filiis hominum figuræ, ex quibus consistebat primus dies creationis.

Secundus per constitutionem firmamenti et separationem aquarum ab aquis inchoatur. Et ecce, Noe³ cum exiguo justorum numero tamquam firmamentum inter aquas primum diluvii, postmodum semen ejus in Sem inter gentes tamquam aquas terram operientes immobiliter persistere video. O semen justi Sem a patre benedictum, quanta firmitate subsistis medium inter sem[en]^c Cham et Japhet! Quod aquis supra et infra firmamentum separatis (7) designabatur, (8) hoc porro firmamentum cælum appellasti, Domine, et quid dignius, cum fuerit sedes Hominis Dei ex hoc semine nascituri. Et ecce, secundus dies nascentis et adolescentis in secundo millennario mundi sic completus est.

^a Nota structuram sententiæ confusam.

^b Sic!

^c Correxit *semen* ex *Sem*

¹ Cf. 2 Petr. 3,8.

² Cf. Gen. 3,15.

³ Cf. Gen. 6–9.

(9) Congregasti aquas, Deus, die tertia in locum unum, et ecce, tertio millennario descendunt gentes tamquam aquæ in campum Sennaar,¹ et apparuit arida. (10) Vocasti aridam terram congregationesque aquarum maria. Quam viva est hæc imago veritatum, quæ subsecutæ sunt! Hoc benedictum semen Sem a patre Noemo^a erat tamquam firmamentum, quod in æternum subsistere debuit, sed non obstante hoc decreto adhuc tamquam arida terra fuerat, et tamquam portio terræ respectu maris circumdantis illam apparebat inter gentes; et hanc aridam appellasti, Domine, terram in Abrahamo,² cum ad initium tertii millennarii vocasti illum, et per fidem, quam dedisti illi, formasti in terram capace[m] promissionis tuæ.

Jusseras primo, (11) ut [7:] germinet terra elementaris herbam virentem et facientem semen, et Abraham quoque tamquam terra tua germinavit Ismael veluti herbam virentem, facientem semen, sed non producentem fructum. Jussisti secundo, ut terra produceret et lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum, cujus semen sit in semet ipso super terram. Adorandus es, Domine, in hac excellenti quoque figura veritatis in Abrahamo tamquam terra gratiarum tuarum adimpletæ. Fructificare fecit ille semen fidei, quod dedisti illi, et ecce, germinat et lignum et non solum semen, prout Ismael, sed et fructum afferentem. Et ecce, exsurgit e femore illius in Isaac et Jacob populus ille electus juxta genus suum, et semen ejus est in semet ipso. Isaac enim et Jacob propterea quæsiere Rebeccam et filias Laban,³ et postmodum matrimonium gentium exterarum lege vetitum fuit, ut semen fructus arboris tuæ et pomi ejus sit in semet ipso.

(12) Et sic protulit terra herbam virentem lignumque faciens fructum tertia die mundi et tertio millennario ejus ætatis, donec tandem quarta die dixisti: Fiant luminaria in firmamento cæli, et dividant diem ac noctem. En, adoro te, veritatem hujus figuræ, luminare majus, quod in firmamento cæli, in semine nempe Sem ex fructu fidei Abrahæ factum, non creatum, sed factum, id est, eductum es, et vere divisisti diem ac noctem, Synagogam et Ecclesiam. Revereor et vos, luminaria cæli hujus, quæ posita estis, ut sitis in signa et tempora, (15) ut luceatis in firmamento cæli, et illuminetis terram. (16) Fecisti, Deus, (repeto cum Scriptura), duo luminaria magna: luminare majus, ut præesset diei, luminare minus, ut præesset nocti, et stellas.

Adoro, inquam, te, lumen de lumine, Deus de Deo vero,⁴ qui in hoc millennario quarto in firmamento seminis, quod in æternum manet, factus es homo, et per communicationem luminis tui factum est luminare minus, Ecclesia tua, et per eandem communicationem gratiarum tuarum facta sunt luminaria apostolorum, ut sint in signa, martyrum et sanctorum triumphantis Ecclesiæ, ut sint in tempora, electorum et doctorum, ut sint in dies, et ex his componantur anni fidelium tuorum super terram militantis Ecclesiæ. (17) Hæc luminaria posuisti in firmamento cæli, ut luceant super terram (18) et præessent diei ac nocti, ut dividerent lucem a tenebris, id est veritatem evangelii a tenebris legis veteris.

Quantum est hoc opus [8:] diei quartæ, quo <d>^b diem ac noctem divisisti! Jam porro die secunda facta luce divideras eam a tenebris, separaveras semen justorum

^a Sic!

^b Delevit -d

¹ Cf. Gen. 11,2.

² Cf. Gen. 12 sqq.

³ Cf. Gen. 28 sqq.

⁴ Cf. Symbolum Nicæno-Constantinopolitanum (Credo).

seu filiorum Dei a filiis hominum, sed quarta solummodo die nox et dies separatæ sunt per constitutionem luminarium. Quid opus est explicatione? Non nisi cæcos latere potest veritatis hujus figura. Nox erat Synagoga, a qua, uti dixi, dies Ecclesiæ separata est, sed habet et Ecclesia dies ac noctes, et ipsa Ecclesia luminare est. Luminare minus est Ecclesia triumphans, ut luceat nocti Ecclesiæ militantis et patientis, sed hæc et illa illuminantur per luminare majus, solem nempe justitiæ,¹ prout nox naturalis illuminatur per lunam et per stellas non per proprium, sed per participatum lumen.

Hoc lumine sic instituto, ecce, die quinta (20) producunt aquæ reptile animæ viventis, volatile super terram. Et dum considero millennarios nativitatem Christi subsequentes, ecce, reperio reptilia per aquam baptismatis fieri in animam viventem. Produxere aquæ volatile quoque super terram sub firmamento cæli, profecto et aquæ baptismatis duas species: vocatorum et electorum generant. Illi repunt in substantia, ex qua educti sunt, hi ex substantia originis suæ evolant super terram quidem, sed tamen sub firmamento cæli. (21) Cete tandem grandia, magni illi imperatores Christiani sic creata aut producta sunt, et demum terra quoque suas produxit bestias, jumenta et reptilia in tot species hæreseum, cum reperiam (22) te, Creatorem illorum, quæ ex aquis producta sunt, eis benedixisse, non autem animantibus, quæ terra produxit.

His peractis repræsentat mihi Scriptura (26) edictum illud de faciendo homine ad imaginem et similitudinem tuam, o Deus, qui præsit universis creatis, et cuncta subsequencia hujus primi capituli ad hoc opus spectant. Audeamne dicere et hoc opus tuum realis creationis hominis figuram fuisse alicujus veritatis, cum Adam in perfectione sui status creatus imago tua, Creatoris sui fuerit? Sed quidem audeam, cum hæc sit illa veritas, ad quam dilucidandam et realiter manifestandam facta fuerint omnia; nisi enim novus Adam² in mundum venisset, nec vetus Adam salvatus fuisset. Hic fuit ad imaginem et similitudinem Dei solummodo creatus, ille porro Deus ipse et homo fuit, non tantum imago et similitudo Dei. Quare igitur hæsitarem dicere veterem Adam figuram fuisse novi Adam, [9:] et diem ultimam creationis mundi fuisse figuram reparationis et quodammodo veræ recreationis totius naturæ hominis in fine temporum, quem tu, Deus, absconditum tenes in libro æternorum decretorum tuorum?

Sed cum hæc uberius in capite sequenti enucleanda occurrent, petita gratia tua hactenus tantummodo illarum veritatum demonstrandarum occurrit occasio, quæ subsequi debuerant a principio usque ad finem mundi, et harum figuras ad vivum repræsentavere mihi dies creationis ejus. Quidquid demum in scripturis Veteris Testamenti occurret, concernet veritates, quibus quodammodo velut mediis hæc fieri oportuit, reparari nempe natura humana, ut ad verum finem creationis suæ perveniat homo.

O lumen Patris, Sapientia æterna, qui me indignum ad hæc contemplanda duxisti et mentem meam ad tam sublimia elevare dignatus es, respice infirmitatem meam, et da³ gratiam, ut persistam in hoc opere, si hæc, quæ scribo, a te sunt, et cunctis

³ *da sc. mihi*

¹ Cf. Mal. 4,2; hic de Christo.

² Cf. I Cor. 15,45.

diebus vitæ meæ per hæc tendam ad unionem tuam, donec pervenero ad te, unicum finem meum et bonum cordis mei! Amen!

SUPER CAPUT 2.

Quam magnificata sunt opera tua, Domine!¹ Anima mea cognoscit ea nimis.² (1) Perfecisti cælum et terram et omnem ornatum eorum opere sex dierum. Et (2) die septimo requievisti ab omni opere, quod patraras. Complevisti opus tuum, Domine, circa creationis opus tamquam figuram et imaginem futurarum veritatum. Sed opus diei sextæ fors necdum de toto completum est, in quantum³ concernit inductionem hominis in paradysum voluptatis, finem nempe suum finalem. Videtur mihi non carere mysterio, quod Scriptura in contextu primi capitis cunctis operibus dierum distincte recensitis creationem hominis tam perfunctorie describat. Sed nec paradysum illum voluptatis memorat, sed postquam te requievisse die septima rettulisset (3) et diem hunc te sanctificasse connotasset, reassumit creationem cæli sub nomine generationis; (4) et sic aggreditur postmodum descriptionem paradysi in subsequentibus referendo (5) te creasse, Domine, omne virgultum agri et herbam regionis, antequam germinasset, cum necdum pluerat [10:] Dominus Deus super terram et homo non erat, qui operaretur terram, (6) sed fons ascendebat e terra irrigans universam superficiem terræ.

Nolo, Domine, sapientior apparere tot interpretibus Scripturarum, qui emphases illarum jam proprietati linguarum attribuunt, jam interpretibus ascribunt; credo tamen illam fuisse bonitatem tuam erga Ecclesiam, ut siquidem verbum tuum et opera tua scripto constare volueris, et interpretes^b illius ita illuminaveris, ut et illis, qui originales linguas ignorant, constet <et>^c sensus illorum, quæ sciri voluisti ab illis, qui famelicorum <ad>^d instar panem suum quotidianum³ quærent in Scripturis. Propterea versibus prædesignatis attentius ruminatis confirmor in opinione, quam rettuleram: caput præcedens primis versibus concludere respectu creationis elementorum, respectu quorum requievisse videris, et demum ordiri ea, quæ opus tuum figurarunt, respectu glorificationis et hominis et corporum, quæ pro illo creaveras, quibus peractis succedet sabbatum illud seu dies quietis, quam septimus dies creationis designavit.

De cælo novo, de terra nova⁴ loquor, quæ generabitur post dissolutionem elementorum nunc subsistentium, in quam inducetur novus Adam. Non tamen hæc refero, ut præteream ea, quæ statum mundi hujus seu figuram ejus in versibus (4 et 5) repræsentarunt. Vere enim similis erat mundus ante adventum novi Adam terræ, prout hæc repræsentatur ante creationem veteris Adam. Omnes homines conservabat providentia tua gratiis suis communibus et spe redemptionis tamquam fonte

^a Rectius: *quod concernit vel quo ad inductionem*

^b Correxit *interpretes ex interpretibus*

^c Delevit *et*

^d Delevit *ad*

¹ *Quam...*: Ps. 91,6 et 103,24.

² Cf. Ps. 138,14.

³ Cf. Luc. 11,3.

⁴ Cf. Apoc. 21,1.

egrediente e terra et irrigante terram illam fidei electorum tuorum veteris testamenti, quia necdum pluerat Dominus Deus super terram. Non dicit Scriptura, sicut hactenus, simpliciter: Deus, sed adjungit: Dominus. Quamvis enim conveniat et Creatori dominatus, fors tamen hac proprietate dominatus hic annexa illum designat, cui tradenda erat omnis potestas.¹ Et profecto ille ipse est, qui ante passionem suam, antequam exaltatus fuisset, necdum pluerat super terram salutarem illam pluviam sanguinis sui, quæ fecundavit terram suam. Necdum erat antea homo, qui operatus esset eam modo efficaci.

Posteaquam Scriptura prædicta repetiisset, (7) refert de novo: Fecit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ. Rettulerat jam in præcedenti capite V 27 succincte: Creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creavit illum; sed hic et materiam designat, ex qua formavit illum, et modum, quo vivificavit illum.

[11:] O Domine, quam suave est mihi contemplari hæc arcana mysteriorum tuorum! Sed ecce, nescio proferre et exprimere sensum meum, ut eloquar illa, quæ de his cogito. Nollem enim distinguere opera ab intra personarum Divinitatis, scio enim et credo in stricto sensu totam creationem Sacrosanctæ Trinitati attribui debere. Dicam tamen in tota hac repetitione operum Dei Scripturam per additionem ly^a Dominus voluisse exprimere quodammodo particularem operationem Verbi (per quod Pater creavit) in formatione hominis, in plantatione paradisi, cum hæ fuerint principaliter figuræ abyssi illius mysteriorum, ad quam refertur totum opus creationis et æconomix adorandæ Dei. Et profecto quid aliud designavit formatio corporis Adam ex limo terræ (communi illa massa corporum), quam quod novi Adam corpus quoque ex communi generandorum corporum humanorum massa seu substantia formabitur. Communis doctrina est Ecclesiæ, quam et ego sequor cum omni humilitate, animam Adam creatam fuisse. Hic tamen dicitur tantummodo: Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem. Et quomodo potuit melius figurari incarnationis mysterium per obumbrationem et virtutem Spiritus Sancti peractum, cum et ipsa inspiratio Divinitatis unionem tam admirabili modo exprimat?

(8) Subsequitur hunc textum plantatio, non autem creatio, non formatio paradisi. Et hic est typus regni illius beati, quod Filius acquisivit sanguine suo, quod obtinebit complete post finem temporum, cum hactenus quoque nonnisi figura ejus est^b veritas per regnum spirituale Christi revelata, cujus figura fuerat paradisos pro Adamo plantatus. Cælestem illum Jerusalem intelligo, quæ descendet de cælo,² cujus lumen et templum Deus est;³ illam concernit descriptio hæc versuum (9. 10. 11. 12. 13. 14. 15), sed et manifestatæ jam quoque veritati, regno nempe Christi spirituali applicabilis est. Plantavit hoc Pater per electionem decretorum æternorum a principio, rigavit hunc paradisum fluvius ille egrediens ex loco (10) voluptatis Patris, sanguis scilicet ex latere Filii ejus profusus, qui in omnes quattuor mundi partes inde dividitur tamquam in quattuor capita. (9) Lignum ad vescendum suave hujus paradisi est sacramentum altaris; arbor vitæ: crux Christi. Lignum porro scientiæ boni et mali Evangelium est, et ex hujus arboris figura vetitum erat Adamo comedere, cujus

^a /y ut articulus

^b Correxit ex et ?.

¹ Cf. Matth. 28,18.

² Cf. Apoc. 21,10.

³ Cf. Apoc. 21,22–23.

596 111
1.

fructus esus pro hominibus ex Spiritu per Spiritum renascendis, non pro [12:] carnalibus filiis veteris Adam reservatus fuerat. (16. 17) Deceveras, Domine, formare Adam adiutorium simile sibi, sed antequam formasses illud, formatis cunctis animantibus terræ et omnibus volatilibus cæli (19) vocasti illa omnia, ut Adam nominaret illa, (20) appellavitque Adam nominibus suis cuncta animantia. Adæ vero non reperiebatur adiutor similis ejus. Ecce, figura vocationis omnium gentium in Ecclesiam: sed necdum erat adiutor similis Adæ.

(21) Quid factum proinde? Immisit Dominus Deus soporem in Adam, cumque obdormivisset, tulit unam de costis ejus. Miseras, o Pater æterne, soporem in novum quoque Adam <(cujus filii generantur a Spiritu) oportuit esse spiritualem, hanc>^a in cruce pendentem, nec prius latus ejus apertum, nisi postquam obdormivisset. (22) Costam ædificasti in mulierem, Deus, in mulierem corpoream, sed quia sponsam novi Adam (cujus filii generantur a Spiritu) oportuit esse spiritualem, hanc ædificasti ex sanguine, qui animam in se continet. (23) Et hæc est non os ex ossibus tuis, sed spiritus a Spiritu tuo, per quem animatur Ecclesia, sponsa novi Adam, Filii tui. Hæc est vera illa virago,¹ quoniam de viro dolorum² sumpta est. (24) Propter hanc descendens de cælo³ dereliquit quodammodo Patrem novus ille Adam, et adhæsit huic sponsæ suæ et sunt vere duo in Spiritu uno.

Hæc sunt, o lumen cordis mei, Deus meus, quæ revelasti mihi in Scriptura de creatione mundi et de statu innocentiae primi hominis. Hæc est synopsis veritatum, quas figuraverant opera tua sex dierum. Absit a me velle quærere figuram in prævaricatione Adami, quæ veritas fuit a te permissa et ab ipso libere patrata, quam quia futuram prævidisti, has figuras in finem tuum ordinasti. Cetera, quæ subsequuntur in Scripturis, prout jam dixi, credo esse figuras ad implendas prærecensitas veritates spectantes, pro quarum manifestatione exalta, anima mea, Deum, benedic illi, et omnia, quæ intra me sunt, nomini sancto ejus!⁴

SUPER CAPUT 3.

Sæpe jam lapsus primorum parentum consideranti dignatus es, Domine, manifestare mihi quædam, quæ in Soliloquiis meis rettuli, pro quibus hic renovata memoria gratias tibi refero, Domine. Sed illa [13:] non repeto, verum totum hoc caput historicum esse credens^b respectu enarrationis lapsus primi hominis, omnia repræsentant abyssum illam judiciorum tuorum, qui non peccatum, sed præviso peccato ordinem horum, ut sic evenirent, contexuisti.

Stupendum est statim ad initium hujus capituli (1<0>0)^c legere: sed et Serpens callidior erat cunctis animantibus, quæ fecerat Dominus Deus. Qui dixit ad mulierem: Cur præcepit vobis Deus? Stupendum, inquam, serpentem nulla organizatione

^a Delevit (*cujus filii generantur a Spiritu*) oportuit esse spiritualem, hanc (cf. inferius!)

^b Nota structuram (cf. fr. gérondif)!

^c Delevit 0

¹ Cf. Gen. 2,23.

² Cf. Is. 53,3.

³ Cf. Symbolum Nicæno-Constantinopolitanum.

⁴ Cf. Ps. 102,1.

moderni corporis sui calliditatem et adhuc minus loquendi facultatem præ se ferentem sumpsisse Diabolum pro instrumento temptationum suarum, sed quamvis hæc mihi prima fronte stupenda appareant, bene considerata tamen dilucidantur. Oportet serpenti inesse calliditatem naturalem quoque, quod et exinde agnosco, quod Evangelium mihi jubeat esse prudentem sicut serpentem.¹ Nec mirum seu naturalistas seu ceteros homines illam ignorare, cum hoc animal in foraminibus terræ et petrarum latitans oculis hominum parum exponitur.

Quod porro loquelam concernit, nonnisi fatuorum est dicere animalia suis carere loquelis seu ministerio vocis seu signorum aut motuum corporis prolatis, sed nos illam non intelligimus, nisi in illis animantibus, cum quibus quodammodo conversamur. Nec hanc tam perfecte intelligere possumus, prout Adam et Eva, quibus tu, Deus, prout jam legi, singulare super animantia dans^a dominium, æconomiam et administrationem, non caruerunt modo se illis communicandi perfectius, quam nos. Quapropter perinde fuit Diabolo per quodcumque animal Evam temptare, et huic cum illa modo naturæ et organizationi suæ conveniente colloqui.

Sed statu animalium et primorum hominum attentius considerato fors præsumptionis foret super hoc aliquid statuere. Considerans^b tamen tunc omnia animalia homini famulantia ita quævisse illorum consortium, prout nunc canes videmus dominorum suorum quærere familiaritatem, serpens frondosa arborum et umbrosa dumeta fors <fors>^c et tunc amans se in silentio absque incommoditate ubique insinuans familiarior gratiorque esse potuit ceteris animantibus, prout nunc feles, canes aut quasdam aviculas vel exotica quandoque animalia esse videmus, quibus hodie dum frequenter Diabolus utitur ad horrenda persuadenda feminis et hominibus; et propterea ex hac familiaritate serpens aptior fuit ad formandam illam curiositatis [14:] quæstionem. Hujus generis quæstiones enim et suggestiones nec hodie aliter proponit Diabolus, nisi per familiares homines, qui amici vocantur; aut in otio, in quo plerumque ipsi Diabolo familiares reddimur, ipse nobis proponit illas.

O fallax ac seductivus loquendi modus: Cur præcepit Deus?, quoties me seduxisti, et hæc bona intentione scribentem omni momento seducere potes, nisi gratia tua, Deus, defenderit me. Hæc est loquela tua, o Serpens, in venis et in toto corpore hominis cupiditas, cujus filia est curiositas. Quid te homini suavius insinuat? Quid te callidius est, et quid sæpius proponere soles homini hac quæstione: Cur præcepit vobis Deus? Hæc est illa sanctissimis quoque monachis et eremitis, quidni mihi in tam periculoso statu exposito metuenda quæstio, quæ monachorum et sanctorum institutorum regulas dilatat, Ecclesiæ statuta et conciliorum canones relaxat, et ipsas artas et asperas cæli vias applanat et edicto Salvatoris nostri contrarias reddit. Quoties difficultatem in credendo aliquo articulo fidei reperiens interrogavi: Cur præcepit hoc Deus? Quoties peccatum, et sæpe habituale, patrare volens salutarem remorsum prævie sentiens effrenis hanc quæstionem repetii, ut respondeatur ad meam quæstionem: Nequaquam morte moriemini?

O Domine, quam insipienter dixi veritates in hoc capite contentas figuras non esse, cum ecce, demonstras mihi in exemplo Evæ memet ipsum et ferme omnes

^a Nota structuram (recte: *te dante* vel sim.)

^b Rectius: *considerando*

^c Delevi *fors* (delendum est?)

¹ Cf. Matth. 10,16.

homines. Sed nec quid obest, quin hæc temptatio Evæ sit figura Ecclesiæ, quæ profecto numquam plus temptatur, quam per hanc quæstionem Serpentis a filiis cupiditatis. Quotquot hæresiarchæ fuere, semper hæc fuit eorum quæstio. Quotquot scioli Scripturarum interpretes, falsi doctores aut casuistæ vias artas relaxant, primum omnium hoc quærunt: Cur præcepit vobis Deus? Et postmodum universalitate doctrinæ suæ et ab ipsa Ecclesia idem interrogant.

(2) Ecce, typus Ecclesiæ et in responso Evæ: De fructu lignorum, quæ sunt in paradiso, vescimur, (3) de fructu vero ligni, quod est in medio paradisi, præcepit nobis Deus, ne comederemus et ne tangeremus illud, ne forte moriamur. Non respondet Ecclesia, nec respondebit umquam ad hoc Cur, quia, sed sicut Eva præceptum edicit Dei, veritatem declarat, omne nequaquam Serpentis rejicit, non prout Eva corporea, quæ in silentio suo quidem Ecclesiam repræsentavit, sed non in peccaminosa sua actione. Fuerunt [15:] Adam et Eva duo in carne una, et ideo uno peccante facile ambo seducti sunt, sed quia Christus et Ecclesia sunt duo in Spiritu uno, impeccabiles et infallibiles sunt.

Dixi arborem hanc scientiæ boni et mali figuram fuisse Evangelii, nec nunc retractabo. Prout enim Evæ, ita et Ecclesiæ vetitum est hanc arborem tangere aut de fructu ejus comedere. Comedere enim est rem comestibilem primo masticando conterere, deglutire et demum in aliam substantiam transmittere. Primum faciunt hæretici, qui arreptam Evangelii doctrinam masticant, deglutiunt et in aliam substantiam convertunt, in hæresi perseverantes nutriuntur illa, quia hæc nova substantia convertitur illis in substantiam seu in dogmata hæreseum suarum. Secundum patrant pseudochristiani et peccatores, qui masticant, deglutiunt, sed in secessum transmittunt, quia non perseverant in malo, nec masticata convertuntur in ipsis in falsa dogmata, ut perseverent, sed ut liberius peccent. Et sic comedendo fructum seu præcepta Evangelii morte moriuntur hi et illi.

(5) Continuatur figura temptationum Ecclesiæ ab hæreticis et dyscolis, filiis suis tamquam serpentibus. Hi sunt enim, qui dicunt: Scit enim Deus, quod in quocumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum. Numquam tamen Ecclesia in hoc sensu comestionis fructum Evangelii comedit, quamvis in suo sensu omnibus, quæ ex ore Dei procedunt,¹ alitur et nutritur.

(6) Vidit igitur mulier, quod bonum esset lignum ad vescendum et pulchrum oculis aspectuque delectabile, et tulit de fructu ejus et comedit deditque viro suo, qui comedit. Ecce, infelix consummatio peccati, ecce, fructus commorationis in temptatione. Legem prævaricantes Adam et Eva morte mortui sunt, nec igitur amplius repræsentant, quam mortem hominis et miseriam ejus per peccatum a Deo recedentis. Possidebatis ante peccatum summum bonum vestrum in Deo, et propterea divites fuistis; amisistis illud, et ecce, aperiantur oculi vestri, et quid videtis, nisi nuditatem, vacuum et egestatem vestram? Domini antea creaturarum omnium nunc folia arborum consuitis, et tanta est egestas vestra, ut vestes ad tegendum pudenda ab arbore mutuetis.

Prima proprietas ergo peccatoris est egestas et vacuum cordis ejus, unde numquam satura cupiditas ejus semper anhelat, quod non habet, semper quærît, quod non possidet, et possessa fastidit. Sic Adam et Eva [16:] Deum, summum bonum

¹ Cf. Matth. 4,4.

suum pro fructu arboris commutantes ad necessitatem inania folia quærendi reducuntur. Secundus character peccatoris est timor ille male sanæ conscientiæ, quo agitatus nemine persequente fugit, Dei præsentiam metuit, et dum vocem illius audit, se abscondit. (8) Vocavitque Dominus Deus Adam (9), nec amplius dicit: Assum, sed: Vocem tuam audiavi in paradiso et timui eo, quod nudus essem et abscondi me. (10)

Cur dubitem igitur de pænitentia vestra, o primi homines, cum vos peccatum agnoscentes, nuditatem vestram confitentes, humiles et timentes repræsentet Scriptura? Sed doluisse vos non memorat, et timorem quoque servilem in timore vestro exprimit. Non dubito tamen timorem quoque et tremorem charitatis huic in vobis successisse, et vos adjuvante misericordia rite pænituisse.

Amisit Adam vestem suam innocentiam, in qua plasmatus fuerat, (11) et ecce, peccatum indicat ipsi nuditatem. O quam horrenda est confusio peccatoris coram iudice suo! Ad hanc nuditatem cooperiendam et confusionem celandam dicentis in die illa tremenda: Cadite, montes et operite nos!¹ Tunc apparebit enormitas peccati creaturæ, dum stabit ante faciem Creatoris. Quam justus es, Domine, et justa sunt iudicia tua!² Confitetur Adam peccatum, (12) accusat sociam, hæc causam in serpentem rejicit. (13) Sic exauditis reis profert iustitia tua unicuique sententiam. Interrogas, Domine, mulierem, quare hoc fecerit? Sed absque simili interrogatione (14) primo serpenti maledicis, et postmodum pronuntias celebrem illam propheticam sententiam (15), ad cuius adimpletionem tendebant omnes figuræ, omnes prophetiæ. Hæc, inquam, prophetica sententia erat lux, quam in tenebris peccati facere dignatus es.

O misericors Deus, et in ipsis tenebris primæ illius confusionis et contribulationis Adami videtur³ mihi scintillam consolationis et spei immisisse in cor Adami, posteaquam enim et mulier et ipse suam audivissent condemnationem, dicit Scriptura: (20) Et vocavit Adam nomen uxoris suæ Hevam eo, quod mater esset cunctorum viventium. Ampla est hæc et ferax reflexionis materia. Ecce, ante lapsum Adam, dominus omnium creatorum mulierem suam dum primum vidit, viraginem appellavit.³ Scivit sententiam, quam Deus pronuntiaverat morte se moriturum, si de fructu arboris comederit.⁴ Ecce tamen, tantummodo post esum fructus mortiferi appellat Evam uxorem eo, quod esset mater viventium. [17:] Sed ubi fuere tunc viventes, quorum mater fuerat? Necdum enim tunc proles pepererat, nec animantium mater dici poterat.

O Domine, adoro bonitatem tuam, quæ percutere et sanare solet.⁵ Procul dubio dignatus es dare intelligentiam Adamo sententiæ serpenti prolata, et propterea spe permansionis seminis ejus super terram concepta appellat Evam matrem viventium accepto præsentis tempore pro futuro. Poterat quidem Adam etiam ex sensu litterali sententiæ illius propheticæ: Inimicitias ponam etc. inter semen tuum et semen mulieris, et ipsa conteret caput tuum, intelligere semen suum conservatum iri, sed profundior penetrationem habuisse Adamum hujus prophetiæ ex v. (22) colligo.

³ Nota structuram obscuram (pro *videris* vel *videtur*... *immissam esse*?)

¹ Cf. Apoc. 6,16.

² Cf. Tob. 3,2.

³ Cf. Gen. 2,23.

⁴ Cf. Gen. 2,17.

⁵ Cf. Deut. 32,39.

Non audeo, Domine, proferre plus quam confusas cogitationes meas de hoc et sequentibus versibus, nisi tu dignatus fueris dare clarius lumen ad eloquenda mirabilia tua, quæ mihi tantummodo nebulose fulgent in tenebris litteræ involuta. Balbutiam igitur, non eloquar rem, quæ mihi repræsentatur, est enim mihimet ipsi nova, et quia nunquam audita nec lecta et alioquin nimis sublimis, tu vides, o Domine, quod cum timore et tremore aggrediar eam. Intende igitur in adjutorium meum, et festina ad adjuvandum me!¹ Mysterium hoc cogitatu suave nec præterire nec sine auxilio tuo invocato ulterius contemplari audeo, quamvis non sit mihi animus decisive seu loqui seu opinionem particularem formare, et hac sincera, quam tu vides, Domine, protestatione cordis mei coram te facta balbutiendo eloquar cogitationes meas.

Arborem scientiæ boni et mali toties appellat Scriptura, quod videatur re vera illam inditam quandam proprietatem habuisse, quam ex comestione fructus ejus Adam habere potuit, non tantum per cognitionem boni, quod per prævaricationem præcepti amisit, et mali, in quod incidit. O Domine, audeamne dicere, quod præter hanc quoque scientiam scientia bonorum et malorum, quæ in mundo contingere debuerunt, esui fructus hujus arboris annexa fuerit, et per consequens notio omnium veritatum, quas per diem creationis figuratas fuisse jam rettuli, et illarum quoque, quas Evangelium (cujus figuram arborem hanc fuisse absque profundiori contemplatione horum dixisse contigit) nobis manifestavit, quarum eventus condicionate decretus fuit, nonnisi per prævaricationem præcepti determinandus, ut sit vere libera voluntas Adæ peccandi vel non peccandi.

Fors igitur et ligno vitæ, quod crucem Christi præfigurasse [18:] credo, illam proprietatem annexuit sapientia tua, ut si Adam ex illo gustasset, per infinitum et antecederet operans meritum ejusdem crucis Adam in statum glorificationis, quæ nobis per eam demerita est (post diem judicii acquirendum) transivisset et per consequens Adam nec ex paradiso ejectus fuisset, sed nec filios procreare potuisset, cum glorificationem corporum per resurrectionem acquirendam majorem futuram supponam, quæ fuit illa corporis Adæ, quod ante peccatum in statu quoque innocentiae generare potuisset.

Quia autem Adam per peccatum liberam voluntatem non amisit, nec tu, Deus, eam tollere voluisti, ideo ex paradiso emissus fuit, et via arboris vitæ a Cherubim custodita, ne remedio mali, quod per esum fructus prohibiti agnovit, uteretur et in statum prædictæ glorificationis transiens omnis generationis incapax evaderet. Et ex his in timore et tremore coram te prolatis clare apparet sensus dicti tui: Ecce, Adam (22) quasi unus ex nobis factus est sciens bonum et malum (scilicet omne, quod eventurum erat, quod nonnisi personis divinis notum eatenus fuerat, per prævaricationem Adam determinandum). Num ergo, Ne forte mittat manum suam et sumat etiam de ligno vitæ et comedat et vivat in æternum. (23) Et emisit eum Dominus Deus de paradiso voluptatis, (24) ut operaretur terram, de qua assumptus est: confirmant hæc, nec tollunt communem opinionem de ligno vitæ, quod ad prolongandam vitam Adami positum fuisse asseritur, quodsi non peccasset, per eandem virtutem, per quam respicientes serpentem æneum,² figuram crucis Christi sanabantur. Quam si serpenti æneo et jam respectu reparandæ sanitatis arbori vitæ adjungere potuit omnipotens bonitas tua, cur non et arbori scientiæ boni et mali scientiam futurorum

¹ Cf. Ps. 69,2.

² Cf. Num. 21,9.

decretorum tuorum, quorum executio a comestione fructus dependebat et vere bona et mala in se continebant respectu hominis?

O Domine, vere quo plus hæc considero, eo clariora patent mihi. Sed siquidem hæc ad salutem credere non sunt necessaria, malo illis non absolute adhærere, quam fors particularem opinionem formare. Quia tamen quæ profero, gloriæ, misericordiæ et iustitiæ tuæ convenire et propterea bona esse video, a te venire non diffido. His ita suppositis non miror Adamum post peccatum commissum appellasse matrem viventium uxorem suam, sensum condemnationis Serpentis intellexisse, et procul omni dubio pænitentiam egisse, ac per fidem venturi Messiae, quam in cordibus successorum suorum patriarcharum plantavit, salvatum [19:] fuisse.

Revertor, Domine, ante finem hujus capituli pro hactenus datis gratias referre tibi ac laudare te et ad lumen petendum, ut sequentia contemplari valeam. Confirma me in illis, quæ a te sunt, tolle a mente mea, quæ abortus esse possunt tenebrosi intellectus mei, et quia ex operibus tuis et mysteriis non scientiam mundanam quæro, da^a scientiam spiritualem, quæ consistit et fundatur in charitate!

SUPER CAPUT 4.

Redeo, o dulcedo cordis mei, in omni humili simplicitate ad contemplanda magna tua cum hilaritate et jucunditate, quam infundere dignaris in mentem meam. Sentio quippe nutriri fidem meam et provocari ad desiderium amoris. Deest enim mihi multum, ut possim te amare multum, cum te satis diligere nequeam. Instrue me illa, quæso, quæ vis, ut sciam! Quidquid enim volueris mecum et in me, hoc est verum bonum meum, quod scire desidero, ut sequar.

Ejecisti, Domine, Adam de paradiso et omnium primo memorat Scriptura (1) Adam cognovisse uxorem suam, Evam, quæ concepit et peperit Cain dicens: Possedi hominem per Deum. Recessit Adam ab innocentia status sui, in quo spiritus dominabatur carni, et ecce, primum opus ejus carnalitas est, quamvis licita, bona statuique suo conveniens actio, est tamen iudicium prædominii carnis, sed in vero fine matrimonii patrata, cum Eva Deo laudes tribuat dicens: Possedi hominem per Deum. Et hæc fuit consolatio ejus in doloribus, quibus pœna sententiæ illam subjecerat. (2) Rursumque peperit fratrem suum, Abel, qui pastor ovium, alter agricola fuit. Ecce, dolor, ecce, labor, ad quem homo condemnatus fuit, (3) et sic in sudore vultus sui vescebatur pane suo.¹

Factum est post multos dies, ut offerret Cain munera Domino, (4) Abel quoque obtulit, quæ respicere dignata est bonitas tua. Primus reflexionis locus hic mihi occurreret et inquirendi occasio, unde hi fratres scire potuerunt munera agrestia, sanguinem et adipem ovium posse placere tibi, Deus, cum Adam, patrem illorum illis ad hæc facienda nec exemplum nec præceptum dedisse reperiam, nec te, Deum adhuc sacrificia mandasse, prout mandasti long<u>^a^b post

^a da sc. mihi (cf. Ms. fr.: *donnez moy*)

^b Delevit -u-

¹ Cf. Gen. 3,19.

tempora. Sed in sequela antecedentium hæc considerans facile mihi hanc quæstionem resolvo: Adamum futurorum, ut dixi, plenam notitiam [20:] habentem vero illo sacrificio cordis contriti et humiliati¹ sacrificasse tibi et ex eadem scientia instruxisse filios suos legis futuræ præfigurantia sacrificia. Sed tu, Domine, ecce, primum exemplum præbes justitiæ et misericordiæ tuæ in massa corrupta generis humani. Quamvis enim et in exemplo Adam et Evæ hæc tua justitia et misericordia apparuerit, in hoc exemplo fratrum longe alio modo elucescit, (5) cum unius sacrificium respicis, alterius despicias.

Et in hoc primo exemplo seu figura justorum et reproborum oportet me tremendo adorare, non examinare judicia tua. Tu quippe Dominus es et ab exordio apparere voluisti, ex eadem massa generis humani genitis quibusvis misericordiam, ceteris faciens justitiam. Ignoravit hanc veritatem Cain, et innata superbia incitat illum ad iram conciditque vultus ejus.

Sed, o Domine, numquam es ita justus, ut desinas esse misericors. Ut igitur adhuc clarius appareat profunditas decretorum tuorum, interrogas illum, (6) cur irascatur? Instruis illum, (7) revelas illi libertatem voluntatis suæ, ut justificeris in sermonibus tuis,² cum judicaris³ ab impiis. (8) Hæc tamen nihil profuere reprobo, quamvis prodesse potuissent, sed occidit fratrem suum, Abel. Tu tamen non retrahis gratias tuas statim ab eo, (9) interrogas enim, ut respondeat: Ubi est frater tuus? Nec respiscit, sed fratricidium mendacio, mensuram iniquitatis cumulat iniquitate per responsum: Nescio. Et hinc subjungit arrogantem interrogationem furoris sui et perseverantiæ in malo seu impænitentia indicium: Num custos fratris mei sum ego? Quid respondes, o Deus infinite misericors et longanimis multum? Revelas illi te scire, quid fecerit, nec ex ignorantia, sed ex misericordia interrogare, ubi sit. (10) Sed silet Cain, et tunc fulminas super illum maledictionem illam horrendam (11) homini carnali, prout Cain fuerat, longe sensibiliorem ac horribiliorem, quam si illi de pœnis inferni (cujus pœnæ illi afflictæ figuræ fuerant et umbræ) locutus fuisses. Sed quid ait ad hæc reprobus? Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear; justitiam nempe Dei agnoscit, sed quia misericordiam non meretur, ignorat eam, et desperat.

O Cain, viva imago reproborum, quam horrendus appares mihi! Et tu, Deus, quam bonus, quam misericors, quam longanimis, quam justus et ex his Divinitatis tuæ figuris quam amabilis videris!

Sed ecce, figuræ reprobis succedit figura pœnæ inferni et æternæ. (14) [21:] Desperationem finalem excipit horror exsilii a facie terræ et a facie Dei. Horreri succedit timor et huic tam contrarium vitæ desiderium, quo agitatus vagum et a facie Dei ejectum se esse horret, mori timet, nec malorum ullum repperit remedium. Quæ descriptio potest melius describere veritatem et realitatem pœnarum inferni, quarum ut æternitas quoque adumbretur, (15) conservas illum, Domine, et signum ponis, salem nempe illum, quo conditæ conservantur damnatorum animæ in æternum, ut torqueantur. Ecce, character reproborum in Cain respectu peccati, finalis impænitentia et pœnæ æternæ.

¹ Cf. Ps. 50,19.

² *Ul...*: Ps. 50,6.

³ Cf. *ibid.*

Sed superest adhuc manifestare justa judicia tua respectu illorum reproborum quoque, quos vivere sinis in terra. (16) Ecce, profugum dicit Scriptura Cain, (17) habitat tamen in terra ad orientalem plagam, generat proles, ædificat civitates et videt amplas generationes. Hæc est vita, hæc est proprietas reproborum super terram, quamvis profugi sint a facie Dei.

Fac proinde, Domine, ut nolim ego umquam æmulari de malignantibus, neque zelare facientes iniquitatem!¹ Hi sunt filii mundi peregrini et simul habitatores super terram, patres canentium in cithara et organo, malleatores et fabri in cunctis operibus ferri et æris et per consequens tempus in choræis et saltibus transigentes et ex avaritia animo congregandi thesauros viscera terræ perscrutantes.

(23. 24) Historiam concernere videtur mihi textus et publica confessio criminis Lamech, ex cujus sensu intelligi potest Lamech Cain occidisse. Historiarum proinde sensum me sapientioribus relinquens opera tua, Deus, non sceleratorum crimina scrutari desidero.

Reducit me Scriptura ad semen Adam, cui uxor genuit Seth dicens: (25) Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Et ex eo confirmor Evam habuisse cognitionem mysteriorum, quæ divina bonitas tua operatura erat in semine ejus, cum semen Cain pro semine suo quodammodo non reputaverit, nec dixerit: Posuit mihi Deus semen pro semine Cain et Abel, sed tantummodo hunc nominat, quem Christus in Evangelio justum appellans pro justorum figura statuit,² quæ in caractere religiosæ pietatis et mansuetudinis ejus manifeste apparet.

Sentio, Domine, non carere mysterio, quod Scriptura enarrat: (26) Enos cœpisse invocare nomen Domini. Posteaquam enim Cain et Abel tibi munera obtulisse legi, quomodo dubitandum est jam illos nomen tuum, cui munera obtulerunt et ex ipsius Adæ [22:] instructione magnalia tua noverunt, non invocasse. Opinor proinde hunc de venturi Messię adventu instructum mysteriosum aliquem cultum sub invocatione nominis per excellentiam Domini instituisse. Sed quoquo modo sit Eva fecunda mater viventium et justorum te miserante, lucem quodammodo separat a tenebris.

Agnovi, Domine, ex consideratione hujus capitis justa, sed tremenda, numquam tamen non misericordia tua judicia. Consideravi horrendam illam reproborum figuram in Cain, justorum in Abel, cujus innocentis sanguine terra primum irrigata est. Hic fuerat primus effectus corruptionis massæ generis humani, qui in primogenito Adam statim manifestatus est. Et sic primi hominis primus filius primi reprobis, secundus primi justis repræsentavit characterem.

O iterum iterumque adorandæ justitiæ et misericordiæ opera, quam investigabilia estis tenebris intellectus mei! Adjuva me proinde, Deus, ne deficiam, rege me, ne deviem, ut sit tibi laus et gloria ex me, cum in hunc finem creaveris me!

SUPER CAPUT 5.

Separasti, Deus, lucem a tenebris,³ et hinc Scriptura in toto hoc capite directam generationem Messię contexens ceteros filios et filias Adam non memorat, et ex hac

¹ Cf. Ps. 36,1.

² Cf. Math. 23,35.

³ Cf. Gen. 1,4.

ratione postquam creationem Adam recensisset, non a Cain et Abel orditur, sed a Seth, quem ad imaginem et similitudinem suam genuisse Adamum connotat (3), ne Adamum ad similitudinem tuam, Deus, factum filios ad tuam similitudinem generasse credamus. Remansit enim imago Dei in homine in potentiis animæ rationalis consistens, sed quam primum a Deo recessit, cessavit similitudo, quæ innocentia status Adami creationis et puritas fuit. Generavit proinde ad imaginem et similitudinem suam.

Septimus pronepos generationis suæ, Henoch, (22) qui cum Deo ambulasse refertur, (24) postquam ambulasset, non apparuit, quia tu, Deus, tulisti eum. Non examinabo, Domine, nec a te scire peto, cur et quomodo massam illam corporis Henoch conservatam esse volueris, et in quod repositorium infinitæ omnipotentæ tuæ reposuisti hunc septimum patriarcharum et in quem finem reservas. Non ignoro communem doctrinam illum conservatum esse, ut Antichristo opponatur.

Sed cum tibi tam facile fuisset resuscitare,^a quam conservare, non interrogo, cur sic volueris. Referam tamen mirabilia,^b ut appareant [23:] mirabiliora intellectui meo, et ego ignorans mirabilia tua, quominus cepero, eo plus amem et amando adorem te. Dicitur igitur mihi, Domine, et ego credo tamquam rem tibi possibilem, sed utrum tamen sic et non aliter futurum sit, nescio Henoch oportere in corpore advenire, ut de illis, quæ ante diluvium fuere, præbeat testimonium, Eliam porro eorum, quæ post diluvium advenerunt.

Sed, o Domine, si auderem oblitus, quod dixi, nolle quærere: cur, si auderet, inquam, infirmitas mea magna scire cupida, interrogarem profecto te, Domine, cur oportuerit tibi, Creatori omnipotenti in tantum condescendere ac indulgere incredulitati creaturæ, ut oporteat viis tam extraordinariis procedere. Quis enim Judæorum, quibus hi prædicabunt, noscet illos aut credit illos ipsos esse, nisi gratia tua persuaserit illis? Multo clarius patuit enim character Messiae seu prophetæ illius per excellentiam ab initio mundi præfigurati et prædicti in Christo, quam ipse Henoch et Elias poterunt sibimet ipsis apparere similes, illi tamen non crediderunt, qui ex justo iudicio tuo sibimet ipsi traditi gratiam ad credendum non habuerunt. Quomodo ergo credent prophetis absque gratia? Quodsi vero gratiam daturus es eis, ad quid oportuit per tot annorum millennarios prædictos prophetas in corpore conservare et visione illa beatifica (qua anima in hoc corpore mortali tam clare gaudere nequit) privare?

Hoc esset eloquium inquiete divagantis intellectus mei, Domine, si me non reflecterem, aut potius tu, o bonitas infinita, in memoriam meam revocando non responderes mihi omnia, quæ fecisti, te fecisse pro te et pro gloria tua. Hinc quo plus misereris, eo plus apparet misericordia tua, quo severius punis, eo magis manifestatur justitia, quo plus te humanæ debilitati accommodas, eo sensibilius apparet bonitas tua. Profecto etiamsi Henoch viderint, non credent Judæi sine gratia, sed si per gratiam Henoch cognoverint, eo plus credent, et increduli objecta illa longanimis, sed tandem inexorabilis justitiæ tuæ erunt eo inexcusabiliores.

Sufficerent hæc, o Domine, mihi, sed infinita est misericordia tua, et ideo, ecce, manifestas mihi Henoch figuram fuisse humanæ naturæ ad consortium divinæ naturæ exaltandæ. Et ut hæc figura clarior sit in præcitatibus versibus, primo dicitur: Ambulavit Henoch cum Deo, et hoc commune habuit cum justis, qui semper ambulant

^a Delevit c

^b *Mirabilia sc. tua* (cf. Ms. fr.: *vos merveilles*)

cum Deo; sed postmodum idem repetendo annectitur: Et tulit illum Deus. Ambulavit humanitas Christi [24:] cum Deo in substantia corporis Matris suæ gratia plenæ,¹ ambulavit, sed tandem ex utero virginali vere tulit illam Deus intacta virginitate matris. Hinc quid mirabilius, quid gloriæ tuæ convenientius, quam ut figura Henoch præbeat veritati testimonium? Et ecce, in Henoch prima figura mediorum, per quæ Deus ad statutam veritatem conterendi capitis serpentis² perducere decreverat naturam humanam, ut in Christo, per Christum et cum Christo glorificet eam propter se. Nulla enim major gloria tibi, Deus, præstari potuit, nec ulla te dignior fuit, quam ut te Deum Homo Deus glorificet.

O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei,³ quam inenarrabiles et incomprehensibiles sunt viæ tuæ,⁴ per quas natura divina se humiliando ambulavit cum humana natura, et tulit eam, ut exaltet! O mysterium, quod in hac historia Henoch tam paucis verbis expressum et inter historiam generationis patriarcharum quasi perfunctorie memoratum sub obscuro velo litteræ latet, non secus ac divinitas sub humanitatis velo latuit. Adoro te, sed fac, ut non sterili adoratione, sed amando adorem te! Quis sum ego, Deus, quod me tantorum thesaurorum revelatione ditare dignaris, et in his plus delectare facis, quam si mundanos visibiles reperirem thesauros. Exultat, gaudet anima mea, sed ecce, gaudium meum non consistit in cachinnis et choræis et tripudio filiorum sæculi, gaudeo tamen, quia cor meum dilatari sentio. Reple, quæso, illud, Domine, si ita placitum est tibi, nihil enim mihi periculosius est vacuitate illius. Timeo enim, ne repleatur aliquo alio amore, quam tuo. Noli proinde dilatare illud, quam in mensura et pro mensura gratiarum, quas destinasti mihi, egeno et pauperi tuo!

SUPER CAPUT 6. ET 7.

Quid jubes, o Domine, ut scribam? Ecce, manus, ecce, calamus! Deficit enim intellectus meus hoc caput legenti, et quodammodo dividitur adhuc in adinventionibus suis, tantorum enim eventuum succedentem rebus et temporibus applicationem non reperit. In sequela eorum, quæ hactenus scripsi, secundum seriem manifestatæ nobis veritatis oporteret mihi quærere figuram illorum mediorum, quibus veritatem per opus diei secundæ creationis velatam quodammodo operata est bonitas tua, veritatem, [25:] inquam, illam figuratam per separationem aquarum ab aquis et constitutionem firmamenti in semine Sem inter gentes tamquam aquas. Et ecce, totum hoc caput hanc veritatem et media, quibus usus es, describit. Sed quis fuerit Noe testamenti novi, quod vetus figuravit, designa, quæso, mihi, si placitum est bonitati tuæ!

Te illuminante repperi hactenus statim in filiis Adam, Cain et Abel, manifestasse te humano generi totum genus humanum in classem, ut ita dicam, justorum et reproborum repartitum iri, ut manifestetur justitiam et misericordiam tuam æqualem esse in te respectu ejusdem massæ generis humani, quam condemnasti per justitiam, salvas, in quantum vis, per misericordiam. In caractere horum fratrum vidi inæqua-

¹ Cf. Luc. 1,28.

² Cf. Gen. 3,15.

³ O...: Rom. 11,33.

⁴ Cf. Rom. 11,33.

lem imaginem reprobatorum et justorum et tremendam pœnam primorum. Reperi secundo pro salute hominum operanda tollendam fore naturam humanam, ut glorificetur, in persona Henoch præfigurata et in incarnatione completam veritatem.

Sequitur proinde in hoc ordine reperiri figuras veritatum, quæ ad hoc opus tuum nobis revelatum pertinent. Non dubitabo proinde his præmissis Noe præfigurasse Filium Dei, qui ex voluntate Patris descendurus erat et incarnandus. Ex historia diluvii proinde erendus est status generis humani tempore incarnationis.

(1) Cum cœpissent filii populi electi multiplicari super terram et filias procreassent, (2) videntes filii Israel filias gentium, quod essent pulchræ, acceperunt sibi uxores ex omnibus, quas elegerant dixitque Deus per prophetas: (3) Non permanebit Spiritus meus in populo meo electo semper, quia caro est, et legis meæ prævaricator; et profecto annos durationis Synagogæ toties prædici fecisti, Domine, per prophetas. (4) Gigantes autem erant super terram, et hic fuerunt monstra illa pharisæorum, qui legem Dei cum adinventionibus suis miscentes tot traditiones humanas parturivere, et hi potentes fuerunt a sæculo viri famosi.

(5) Videns autem Deus, quod multa malitia populi sui esset in terra et cuncta cogitatio cordis (6) intenta esset ad malum omni tempore... Quoties similes vivas expressiones captui hominum proportionatas reperiam in prophetis, quibus tu, Deus, omnis passionis humanæ expers arguere fecisti populum tuum (7) et tandem delere decrevisti Synagogam! (8) Et quis fuit, qui invenit aut juste invenire potuit gratiam coram te, Domine, nisi ille, qui se pro salvando homine justitiæ tuæ obtulit? Justus ac perfectus fuit hic Noe in [26:] <in>^a generationibus suis (9) et vere semper cum Deo ambulavit. (10) Ipsemet enim Deus fuit, generationes ejus tres fuere: sanguis, aqua et Spiritus.

(11) Corrupta erat vere terra tua, Deus, quam secundum figuram diei tertiæ separaveras ab aquis, seu semen Abrahæ, ex quibus constabat Synagoga (12) et repleta erat iniquitate. Cumque vidisses terram hanc esse corruptam et omnis caro (electi enim tui jam tunc fuerant ex Spiritu) corruerat viam suam legalem, (13) dixisti ad Filium tuum finem universæ Synagogæ advenisse et te universam gentem dispersurum.

Hic erat status Synagogæ tempore, quo Noe cælestis arcam suam ingressurus erat. (14) Et ecce, mandato Patris accepto fecit sibi arcam ex lignis levigatis magnorum et parvulorum, ignobilium in Synagoga latentium justorum, redemptionem Israel expectantium. Mansiones fuere in ea pro omnibus gentibus, nationibus et populis, prout animantibus et jumentis terræ omnis sexus et ætatis, mundis et immundis. Omnis enim multitudo, quæ in arca Ecclesiæ recipienda erat, ex vocatis et electis consistebat, quibus omnibus proportionatam escam præparavit bonitas hujus Noe.

Jam aquas reprobationis apertis magnis cataractis justitiæ suæ^b induxerat Pater æternus super omnes habitantes terram, quæ tunc Synagogam quoque inundaverant, nec nisi prædicta paucitas justorum cum Noe cælesti et familia sua ex semine Abrahæ constituta, ad quam imprimis missus erat,¹ intraverunt eam. Jactabatur inter aquas et hæ aquæ obtinuerunt terram annis, quibus Christus ante prædicationem latebat in mundo, nec mundus eum agnovit.²

^a Delevit in

^b Correxisti suam ex tuam

¹ Cf. Matth. 15,24.

² Cf. Ioan. 1,10.

Hanc historiam diluvii universalis œconomiae tuæ de instituenda Ecclesia figuram seu deficiente lumine tuo seu in se ipso, non in omnibus applicabilem nequeo ego, Domine, per singulos versus Scripturæ deducere, quamvis typum ejus te adjuvante clare agnoscam. Adjuva me igitur, Domine, ne deficiam in his, quæ te adjuvante suscepi, nec enim sine te progredi valeo!

SUPER CAPUT 8.

Recordatus porro^a Noe cunctorumque, qui in arca fuerant, adduxisti Spiritum tuum super terram, et quodammodo clausi sunt fontes abyssi justitiæ tuæ super universum genus humanum (2...4) et his aquis reprobationis tuæ diminutis requievit arca primo anno conversationis Christi. Video [27:] enim in historia Evangelii fuisse quosdam pharisæos doctrinam ejus amplectentes, sed hi tamquam corvi ex arca emissi non rediere. Typum porro columbæ ex hac arca emissæ Joannem Baptistam esse video, qui fructibus pœnitentiæ velut ramo olivæ, pacis symbolo allato decrecentes justitiæ aquas monstravit, donec tandem divinus Noe arefacta terra ipse primo sacrificium hostiæ mundæ obtulisset et demum ex omnibus animantibus terræ tot martyrum millibus immolasset. Odoratusque es, Domine, hoc sacrificium tamquam odorem suavitatis, et dixisti: (21) Nequaquam maledicam ultra terram propter homines; sensus enim et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua.

Agnosco ego, Domine, præter hæc quoque, quæ te adjuvante protuli, typum purificationis mundi per aquas diluvii et regenerationis ejus (ipsa divino Spiritu tuo inspirata Ecclesia agnoscente) typum fuisse regenerationis per aquam baptismatis, nec hæc communis opinio hic connotatis oberit, quin aquæ diluvii mundum purgantes justitiæ divinæ assimilari nequeant, cujus pœnis nos aquæ baptismatis lavant et vere regenerant. Descendit hic divinus Noe ex arca in passione sua, in qua ab omnibus discipulis suis derelictus sacrificium in altari crucis obtulit se primum immolans et dein sanctorum animas ex lyngo (qui etiam in arca comprehendebantur) liberatas offerens.

O Domine, admirandum erat consilium tuum de salvando humano genere et semine omnium animalium ex aquis diluvii in tam exili unius arcæ ergastulo ex levigatis quidem lignis exstructo, sed bitumine intus et foris illinito, et quam exiguus fuit electorum numerus, cujus figura fuit arca, cum hanc secundum differentem statum ejus compluribus figuris repræsentatam me reperturum confido in gratia tua, cum sub arcæ figura statum solummodo illum Ecclesiæ repræsentari videam hactenus, qui fuit adusque passionem. Prout enim conservationem suam genus humanum debet arcæ, ita et salutem passioni Christi. Fuit arca, ut diluvii aquis resisteret, bitumine illinita, ut compaginem tabularum contineat, et arca cælestis Noe bitumine spei in Messiam illinita aquis reprobationis justitiæ divinæ restitit. In hujus arcæ fabrica primi fuere, prout rettuli, pastores Christum nascentem adorantes, magi et innocentes cum reliquis justis ante conversationem Christi viventibus.

^a Recordatus porro in rasura

Sed, o Domine, loquere mihi, tu vides enim, quod balbutiam, nec figuram veritati applicare sciam, nisi tu locutus fueris mihi! Numquid et [28:] apostoli et discipuli in hac arca fuerunt? Ita profecto in hac conservati sunt, sed in subsequenti propagatione clarius et particularius figurantur. Hic enim agitur solummodo de figura arcæ, et de illis, qui salvati sunt in ea in concreto. Aliæ, prout dixi, subsequenter Ecclesiæ figuræ, quæ distinctos eventus designabunt. Propterea concluso hoc capite imploro auxilium tuum, o dulcedo cordis mei. Perfice in me, quod vis, ut agam, ne deficiam in contemplatione tam profundorum mysteriorum tuorum!

SUPER CAPUT 9.

Repræsentat mihi Scriptura sequelam sacrificii Noe et stabilimentum seminis ejus super terram et firmamentum seminis Sem tamquam veritatem die secunda creationis præfigurata, sed hanc quoque veritatem prout figuram considerando quam clare repræsentatur mihi incrementum, quod semini sanguinis Christi, cælestis Noe dedisti, o Deus. (1. 2. 3) Dedisti ei omnem potestatem in cælo et terra sub figura avium cæli et animantium terræ. Statuisti pactum æternum cum hac divina generatione Dei Hominis: Nequaquam interficietur enim omnis caro aquis reprobationis justitiæ tuæ, cum signum posueris fœderis tui inter te et spiritualem generationem ejus. Signum hoc est crucis et vulnerum ejus, quod continuo respicis, et nunquam oblivisceris pacti tui: (17) Et hoc erit signum inter te et omnem animam viventem per ipsum universæ carnis super terram.

(19) In generatione communi, per quam omnes homines regenerati sunt, huic Noe in tribus speciebus tres filii: electi, reprobi et vocati. (20) Cœpitque hic vir agricola exercere terram, et plantavit vineam charitatis bibensque de genimine vitis hujus inebriatus est, (21) et nudatus in tabernaculo suo crucis. (22) Quem cum vidissent reprobi, scandalisati sunt in eo, electi vero ac vocati pallio charitatis, fidei et spei¹ operuerunt scandalum crucis, et idcirco evigilans electis benedixit, reprobis maledixit, vocati porro manent in tabernaculis justorum et electorum.

Repeto pro clariori dilucidatione hujus figuræ in præcedentibus et hac quoque figura generales et universales veritates repræsentari. Postquam enim figuratum fuit totum genus humanum in justos et reprobos divisum iri, his vocati superaddendi fuere, et modus salvandi justos figurari.

Est et alia figuræ hujus veritas tremenda et terribilis valde, quam sint nimirum [29:] pauci salvandi respectu illorum, qui in aquis diluvii pereunt! Quamvis enim fecundata fuerit terra per benedictionem semini Noe impertitam, ex sequentibus hæc veritas eruenda est. Hic proinde imploro misericordiam tuam, Domine, ut me tantis peccatis provocantem justitiam tuam et tantis gratiis hactenus conservatum non solum habitare facias et sinas in tabernaculis justorum, sed fac me esse de numero illorum!

¹ Cf. 1 Cor. 13,13.

Adoro, Domine, veritatem in Scripturis tuis latentem, cum hæc tumet ipse sis. Sed timens ac tremens reperi primogenitum Adam fuisse reprobum et semen ejus civitatem extruens, et ecce, hic generationem Cham (a patre maledicti) primum poni (1) et majora, quam cetera, incrementa sumere super terram reperio. (9) Nembrod ille sceleratorum princeps ex semine ejus exsurgens robustus venator appellatur coram te. Unde patet veritas eorum, quæ generationem cælestis Noe respiciunt, et ex his concludo non esse mihi appetendos terrestres principatus et possessiones, delicias et illecebras mundi, quæ semper fuerunt et sunt pars filiorum Cain et filiorum Cham. Ex his postremis exsurgit Babylon, quæ consentientibus omnibus sanctis tuis et prophetiis quoque Novi Testamenti est figura concilii malignantium et cætus et congregationis reproborum.

Dignaris, Domine, me instruere de illa quoque excellenti veritate, quod quamvis Ecclesia consistat ex tribus <his illius>^a speciei hominibus, qui reprobi, vocati et electi sunt, vocati tamen repartuntur in reprobos et electos et per se differentem classem non faciunt, sed tantummodo denominationem, et hoc quoque ex figura agnosco. Filii Japhet enim habitant in tabernaculis filiorum Sem, sed ecce, hic in descriptione propagationis filiorum Noe nulla de illis fit mentio. Sic in Ecclesia quoque pro notorie reprobis non nisi hæretici et excommunicati habentur, et hinc a tabernaculis justorum seu ab Ecclesia separantur. Peccatores vero quamvis per decreta æterna (Ecclesiæ ignota) reprobati sint sub nomine vocatorum, manent in tabernaculis Ecclesiæ seu Sem. Maledictio filiorum Cham fuit, ut serviant semini Sem, et hæc fuit figura veritatis, quæ nos instruit omnino reprobos filios mundi servire ad salutem justorum nolentes. Sæpe enim, quin immo semper illos persequi volentes quamvis temporaliter [30:] dominari videantur, serviunt tamen spiritualiter.

O Domine, quantæ et quam patheticæ veritates comprehenduntur sub cortice litteræ hujus capituli, quas ego sæpe Scripturam legens præterii tamquam historiam propagationis filiorum Noe concernentes. Cetera porro, quæ legi quoque, non intellexi; credidi, admirabar judicia tua, sed non degustavi saporem differentium ferculorum animæ, quæ absconduntur in iis, et adhuc millies legissem et hæc illibata reliquissem, nisi bonitas tua faceret, ut petam et quæram, degustem et delibata ruminem. Tu quoque evidenter me cognoscere facis non posse has figuras versiculatim ita applicare veritatibus, prout prima capita, cum temporis contineant historiam, per quam connectuntur figuræ, quæ hactenus vere in filo succedunt. Propterea in hac mysteriosa figura arcæ, posteaquam demonstratum est, quomodo salvandi salvabuntur a communi perditione aut reprobatione generis humani, aut potius dixerim, quomodo purgabitur et eruetur ex captivitate Diaboli, succedit inquirere, quomodo ergo conteretur caput Serpentis per semen mulieris.¹

^a Delevit *his illius*

¹ Cf. Gen. 3,15.

Justum est, o fortitudo et lumen meum, ut confitear tibi debilitatem et tenebras meas. Ecce enim, jamjam deficio. Demonstrat mihi Scriptura genus humanum in arca conservatum et ex semine Noe multiplicatum descendere ab Oriente et intrare in campum Sennaar, civitatem et turrim ædificare statuisse, ut celebrent nomen suum. Omnia profecto, quæ in hoc capite considero, persuadent mihi huic historiæ inesse mysterium, sed illud reperire non valet ignorantia mea. Adjuva me, Domine, et auxiliare mihi!

Hæc unius labii multitudo consentit in tam insanum opus ædificandæ turris, cujus culmen cælum attingat. Inchoat opus et tu descendis, ut videas illud, et dicis: Ecce, unus est populus et unum labium omnibus, cœperuntque hoc facere nec desistent a cogitationibus suis, donec eas opere compleant. Quæ est hæc loquela tua, Plasmator hominis, qui noscis varietatem et inconstantiam cordis ejus? Vidisti insipientiam operis naturalibus viribus illorum impossibilis, et tamen quodammodo sollicitus videris et credere illos non destituros. Vidi mirabiliora tua hactenus opera et non mirabar, tu enim omnipotens es, sed quomodo non mirer legere [31:] te descendisse de cælo, ut hominum insano instinctu cœptum opus videas?

Sentio, Domine, hæc profundas veritates figurasse, sed quia tu mihi necdum loqueris, ecce, mutus subsisto in conspectu tuo. Si seriem revelatarum veritatum inquiri, prout dixi, figuras incarnationem designantes inquirerem, sed hic occurrit mihi considerandum opus hominum arrogantia et insipientia, non tuæ sapientia. Nihil mihi mirum apparet respectu hominum sub pœna peccati in cogitationibus suis delirantium, sed profecto nihil est, quod mirum non videatur respectu tui. Respice in me, quæso, non cessabo enim petere, ut instruas me, si placitum est tibi, ut continuem enarrare magnalia tua!

Sed ecce, dignaris loqui mihi et videor mihi intelligere hoc mysterium, considerans enim, quod ubi populus universæ terræ memoratur, hoc intelligi debeat de populo tuo electo, quem omnia respiciebant, non ad ipsos referenda, sed ad filios adoptionis tuæ. Absque hæsitacione dicam hanc historiam turris Babel designasse (1) excidium Jerusalem et dispersionem gentis Judæorum. (3) Erat ille labii unius et sermonum eorundem in malo, et omnes unanimiter fecerunt lateres ex litterali et carnali intelligentia legis coxeruntque eos igni cupiditatis et bitumen adinventionum traditionumque suarum habuerunt pro cæmento. (4) In his voluerunt sibi facere mansionem tamquam civitatem et turrim, per quam voluerunt attingere cælum. (5) Et tunc descendit Filius per incarnationem, ut videret hanc civitatem et turrim, quam ædificarunt, et quam sæpe dixit illis: (6) Ecce, unus est populus, et unum labium ipsorum, cœperuntque hoc facere nec desistent a cogitationibus suis, (7) donec eas opere compleant. Cum autem dicatur: Venite igitur, descendamus!, his verbis designatur illum, qui descendit, ascendere oportuisse, ut secundo dicere possit: Venite, descendamus! Et profecto postquam ascendisset, descendit non visibiliter, sed invisibiliter per horrenda illa flagella, per quæ spiritum dissensionis et discordia immisit in eos et confudit linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui. Atque ita divisit eos Dominus ex illo loco in universas terras.

O lumen cordis mei, quid clarius hac figura cum veritate collata, quæ tenebris intellectus mei, ecce, paulo ante tam obscura et impenetrabilis fuerat? Sed et hoc est gratia tuæ opus, Domine, quod me quandoque tenebris meis tradis, ut agnoscam

me, quid sim, et te, quid possis per instrumentum tam inutile, prout ego sum ex meipso.

Hac excellenti figura eventus [32:] in contextu universalium veritatum œconomiæ Dei hoc loco memoratæ Scriptura redit ad recensendam generationem Sem, quam clarius, quam in præcedenti capite deducit usque ad Abraham, in quo subsistit et quem e tabernaculis Sem, id est, e terra nativitatis suæ eductum cum patre in terram Canaan vixisse breviter memorat, et hi pauci versus ad calcem figuræ videntur mihi, quæ explicandæ occurrent in hac Abrahami historia, quæ a principio usque ad finem plurimis figuris est referta. Revertor igitur ad te, o Deus salutis meæ, trado me tibi, rege me, ut eloquar mirabilia tua!

SUPER CAPUT 12.

Ecce, Domine, tu vides, quanto tempore sim coram te, ut tam differentibus eventibus historiæ Abrahami consideratis reperiam veritatem, cui historia ejus conveniat in suis principalioribus circumstantiis, nec reperio, sed nec absque calamo vel unum solum caput combinare possum, non ut^a se debilitas mea ad totam hanc historiam extendere posset.

Hinc confidens in misericordia tua te me adjuturum audacter dicam Abrahamum humanæ naturæ et hominis ut hominis exaltandi ac glorificandi figuram fuisse. Erat homo ut homo pulvis in pulverem convertendus¹ in patria super terram, propterea, ut glorificetur, exire eum oportuit e patria, et hujus figura est designata in postremo versu capitis præcedentis, ut proinde et futura patria et exilium e patria glorificationis et exilium in patria terrena et peregrinatio exprimeretur. Ecce, Abraham eductus ex tabernaculis Sem (1) ad terram Cananæorum evocatur, aut satius dicam, jubetur egredi de terra sua, de cognatione sua et de domo patris sui et ire in terram, quam Deus monstrabit illi.

Hic incipit figura exaltationis naturæ humanæ primo in filios Dei adoptivos, dein ad glorificationem beatitudinis, quæ quia pure gratuita fuit, nec illam homo promeruit, demonstratur mihi per verbum egredere. Fortis est hæc vox tua, Domine, mandati et tractionis, ideo quamvis liberæ voluntatis fuerit Abraham, non resistit ei. Porro quid oporteat homini exaltando relinquere, eodem versu citato (1) non figuratur, sed veritas est, quam Christus repetit et exigit tamquam necessariam a discipulis suis, qui fuerunt objecta hujus exaltationis et glorificationis. Quid opus est multum contemplari, quomodo in hoc sensu adimpleta sit promissio, (3. 4) cum nos ex illa gente magna [33:] ex universis cognationibus terræ in Homine Deo benedictos agnoscamus? Figura fuit in hoc Abraham et hominis hujus futuri, in quantum hæc promissio ipsi propter hunc facta est. Non enim per Abraham hominem, sed per Deum Hominem et in Deo Homine exaltandus et glorificandus erat homo, sed primum in abstracto erat figura hominis seu naturæ humanæ.

(4. 5) Egressus est itaque Abraham, sicut præceperat ei Deus. O Domine, confiteor ego tibi, quod ex simplici consideratione horum versuum et præcedentium credi-

^a Fortasse ut Hungarismus (*non ut pro nedum*)

¹ Cf. Gen. 3,19.

dissem ego, quod promissionem fuerit subsecuta fides in illo, non fidem promissio. Sed quia per Apostolum tuum¹ contrarium revelasti mihi tu, qui verborum tuorum solus interpres esse potes, credo, Domine, prout revelasti. Fides et promissio dona tua fuere et tu imputasti illam in justitiam.²

Egit Abraham secundum mandatum, sed uxorem filiumque fratris et multam fert secum substantiam, et hinc agnosco bonitatem tuam cuique proportionata et appropriata statui suo dare dona et mandata. Permittitur figuræ hominis exaltandi horum ablatio, sed homini exaltato mandatur, ut relinquat omnia. (6) Pertransiit Abraham terram Canaan, (7) sed non nisi te, Domine, illi apparente et promittente te illi et semini suo facta est terra Canaan in patriam, sic et homini per adoptionem in filium adoptato non nisi per promissionem factum est cælum patria. (8. 9) Transgreditur Abraham ad orientem et pergit ad meridiem. Possem hæc extendere ad sensus mysticos orientis et meridiei vitæ spiritualis, sed progrediar in simplici applicatione figuræ ad veritatem, et secundum hanc demonstrat mihi peregrinatio Abraham in patria, quod homo se super terram pro peregrino reputare debeat. Terra enim Canaan tunc sub duplici consideratione erat patria Abraham, in quantum possidenda erat figura patriæ cælestis, in quantum promissa et actualiter usuata erat patria ejus <cælestis>^a terrestris, cum illum Deus ad eam vocaverit. Christiano enim etiam, quocumque Deus vocat et ubi Deus illum collocat, (10) illa patria est; sed ecce, peregrinatur Abraham in Ægypto, et quia hæc terra erat destinata pro captivitate et multiplicatione seminis ejus, figuravit mundum, in quo Christianus peregrinatur tamquam in terra captivitatis suæ et multiplicationis secundum statum suum.

(11. 12) Demum totum hoc caput denotat mihi pericula vitæ mundanæ et præcautionem prudentiæ, quibus homo uti potest et debet, et signa protectionis divinæ, quibus [34:] Deus hominem in peregrinationibus suis in hac vita custodit et conservat. His breviter figuratis reducitur Abraham cum omni sua substantia. Video ego Abrahamum figuram fuisse etiam peregrinationis filiorum suorum et miraculosæ eliberationis eorum ex Ægypto. Sed omnium operum tuorum finem scrutans tamquam veritatem figuras figurarum non sumo pro alimonia animæ meæ, quæ non nisi veritate seu temet ipso satiari potest. Duc me, quæso, ad ipsam per ipsam in viis tam tenebrosis, in quibus scrutor illam; restat enim mihi multum!

SUPER CAPUT 13.

Redit Abraham in patriam suam terrestrem, ut peregrinetur in illa. Et hinc edoceor et naturalem patriam et omnia possessa tamquam non possidentem reputare debere hominem Christianum seu per adoptionem exaltatum. Quocumque venit Abraham, (3) tibi debitæ pietatis, Deus, non obliviscitur, (4) sed altaria a se exstructa repetit, et quæ tua sunt, Domine, semper et ubique præstat tibi.

(5. 6) Hactenus Loth videbatur mihi easdem, quas Abraham, veritates repræsentare, (7) sed quia a te, Deo non directe, sed indirecte vocatus fuit, dicam Abrahamum electorum, hunc vocatorum Christianorum vitam repræsentare et figurare, qui mun-

^a Delevit *cælestis*

¹ Cf. Rom. 4,1 sqq., Gal. 3,6 sqq.

² Cf. Gen. 15,6 et Rom. 4,3.9.22–23, Gal. 3,6.

do et bonis suis plus debito adhærentes ex occasione eorum iurgia nasci permittunt. (8) Dixit ergo Abraham ad Loth: (9) Ne, quæso, sit iurgium inter me et te. Ecce, universa terra coram te est; si ad sinistram ieris, ego dextram tenebo, si tu dextram elegeris, ego ad sinistram pergam. (10) Sed elevatis Loth oculis captus deliciis mundi recessit ab oriente divisique sunt unus ab altero.

O Abraham, pater credentium, quamvis et tu ipse verus Christianus fueris, in quanta veritate figuras vitam filiorum Dei! Quam digne veritates repræsentant veritates illas profundas et absconditas, quæ hic velo tam tenui veritatis velantur, nec tamen transparent, nisi per te veritatem revelatæ!

(11) Elegitque sibi Loth regionem circa Jordanem et recessit ab oriente (vel potius dicam, defecit in peregrinatione) divisique sunt alterutrum a fratre suo. (12) Abraham (scilicet peregrinans) habitavit in terra Canaan, Loth vero moratus est in oppidis. Et hæ expressiones denotant mihi Loth necdum defecisse a justitia, sed moratum in oppidis. Sed tandem habitavit in [35:] Sodomis. (13) Homines autem Sodomitæ pessimi erant et peccatores coram Domino, propterea prout ante in peregrinatione Abraham in Ægypto, vitam justorum et portenta a te, Deus, pro conservatione eorum facta figuratam fuisse vidi. Ecce, quid sit habitare in mundo in societate peccatorum, per figuram Loth edoceor. (14) Ut ergo Abraham habitet quasi non habitans, quamvis Deus promissionem terræ illi repetere dignetur et semen ejus in tantum numerum, in quem exsurrexisse video, multiplicatum iri dicit, jubet tamen: (17) Surge et perambula terram! (18) Et ecce, movet tabernaculum suum Abraham, prout dixi, semper peregrinus, habitavit in convalle Mambre ædificavitque ibi altare Domino.

O Deus misericors, cum et in hac vere figura et in omnibus veritatibus elucescat vitam justorum peregrinationem debere esse in terris, quam felix essem, si prout omnis justus peregrinatur, ita et omnis peregrinans justus esset! Sed hæc convertibilia esse nec figura, nec veritas demonstrat. Demonstret proinde, quæso, mihi misericordia tua, cum me peregrinum fecit justitia tua!

SUPER CAPUT 14.

Profert Scriptura temporum historiam, ut illius velo tegat figuras, quarum primam in persona Loth reperio (11...14) aut potius in Abraham, qui pro eliberando fratre suo tam heroico actu posuit animam suam, prout veritas, cujus figuram Abraham fuisse hactenus asserui. In quantum enim homo aut humana natura exaltanda et glorificanda fuerat, semper hujus veritatis figuram reperio in Abraham. Sed ante hujus exaltationis figuras humanæ naturæ, prout fuerat, repræsentavit typum, et iis de novo in memoriam revocatis, dum Abrahamum animam suam pro fratre, prout dixi, tam generose ponere video in hac sacra historia, et illum in illo respicio, qui est primogenitus inter complures fratres, qui novo mandato jussit fratribus animam pro se invicem ponere,¹ prout ille primus posuit.

(18) At vero Melchisedech, rex Salem proferens panem et vinum... Ex his verbis credidisset ego hæc prolata dona pro refocillando solummodo Abrahamo et militibus ejus afferri curasse Melchisedech non ut regem, sed ut sacerdotem obtulisse panem et vinum. Benedixitque ei, et ait: Benedictus Abraham Deo excelso!

¹ Cf. I Ioan. 3,16.

O mysteriosam benedictionem et oblationem! Cui offeruntur hæc? Respondebo absque hæsitatione in sensu illorum, quæ [36:] hactenus bonitas tua demonstravit mihi, Domine, obtulisse Abrahamo tamquam figuræ naturæ humanæ glorificatæ in primo homine, per quem glorificata est. Hinc ut mysterium hæc figura exprimat, dicit: Benedictus Abraham Deo excelso!, ac si diceret: Benedicta humanitas Deo. Nec melius veritas hæc adoranda exprimi potuit per figuram; sed permitte, Domine, ut interrogem, quis obtulit? Melchisedech, sacerdos ille, cujus sacerdotium manet in æternum per humanitatem, Deo panem et vinum obtulit.^a Quid hic aliud actum mystice, quam quod per sacerdotem legis novæ per humanitatem Christi hostiam Deo Patri in sacrosancto et adorando altaris sacrificio offerentem agi realiter videmus?

Vere judicia tua abyssus multa, Domine, et mysteria tua profunda nimis. Quis in illis, quæ hic de Melchisedech, rege Salem scripta sunt, figuram alicujus veritatis quæsisisset, si eam, ne in tenebris litteræ sepulta maneret, ipse imprimis David¹ et in sensu ejus Apostolus² quoque non manifestasset? Et vere in meditatione Scripturarum consistit infinitus ille thesaurus et dulcedo animæ te quærentis. Ne desiste,^b quæso, igitur, Deus, in misericordi opere tuo in me (quamvis indigno) inchoato, sed dignare reducere me, si erro, illuminare, dum hæsito, confortare, dum deficio, et revelare, quæ sunt proficua ad gloriam tuam et utilia ad salutem meam, ut quo plus me illuminaveris, eo plus amem te!

SUPER CAPUT 15.

Continuo, Domine, te miserente applicare figuram veritati. Et ecce, in exordio hujus capituli (1) inter victorias de tot inimicis partas fratrem, substantiam familiamque ejus liberatam et promissiones tuas reiteratas timentem Abraham et a te miserente confortatum video. Divitiis omnique substantia affluit et tamen sollicitus est. Cur dubitem et ex his consideratis Abrahamum typum fuisse naturæ humanæ, cujus proprietas est semper desiderare, semper sollicitari et futurorum eventus timere. Hic est, qui angebat eum, et merito; considerando enim statum generis humani conveniebat hæc sollicitudo Abrahamo qua figuræ ejus. Habuit genus humanum virtutem generandi naturalem ad multiplicandum semen suum, sed quia sub peccato fuit, non erat capax recipiendarum salvificarum gratiarum Dei, et sic quodammodo incapax [37:] erat generandi seu promerendi. Et hæc exprimuntur in matrimonio Abraham cum Sara. Cum enim per illud duo fuerint in carne una,³ nihil obest, quin repræsentent hanc duplicem: activam et quodammodo passivam fecunditatem. Abraham enim generationis naturalis activæ capax fuit, sed Saræ uterus clausus fuerat. Eo modo ergo, quo sancti patres gementes in lymbo Messiam desideraverunt, gemitus naturæ humanæ repræsentatur in hac Abrahami figura.

Propterea tibi, Deus, dicenti: Ego sum merces tua magna nimis, respondet in sancta illa simplicitate fidei suæ: (2) Domine Deus, quid dabis mihi? Ego vadam

^a Correxit ex *obtulisse*

^b Sic!

¹ Cf. Ps. 109,4.

² Cf. Hebr. 7,17 sim.

³ Cf. Gen. 2,24.

absque liberis; ac si subjunxisset: et præter hanc consolationem nihil me satiare potest. (4) Statimque sermo Domini factus est ad eum dicens: Non erit hic heres tuus, sed qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis heredem. Et per hunc versum confirmare dignaris, Domine, veritatem, quam in præcedentibus rettuli, Abrahamum nempe et Saram eandem hic veritatem repræsentare, et ecce, promittitur Abrahamo heres ex utero suo, id est, Saræ.

(5) Deus æterne, quanta est bonitas tua! Et in Abraham quam misericorditer agis cum prævaricatore homine! Tu fuisti dignatus vocare Abraham, promittere illi possessionem terræ amplæ et fertilis, tot miraculis protexisti illum in Ægypto, toties dignatus es loqui ei, et in primo versu hujus capituli animas eum. Ecce, promittis ei hoc quoque, quod desideraverat, et monstrans illi cælum seminis ejus multitudinem stellarum numero comparas. (6) Credidit ille tibi, et reputatum est illi ad justitiam. Vere non est iudicium tuum, sicut iudicium hominis, qui iudicat ex ore, tu vero ex corde. (7. 8) Os enim Abrahami dicit: Domine Deus, unde scire possum, quod possessurus sim eam?, scilicet terram, quam in præcedenti versu iterato dignatus es promittere illi. Sed cor Abrahami longe aliter loquebatur tibi, et hujus loquela reputata est illi in justitiam.

Dignaris, Domine, per hæc repræsentare mihi œconomiam sapientiæ et misericordiæ tuæ in conductu justorum et omnium hominum, quos secundum doctrinam novi Hominis Dei non illa coinquant, quæ per os fiunt, sed quæ ex corde exeunt.¹ Fides in Abrahamo exoperata est fertilitatem seminis sui, sed respectu seminis promissionis repræsentavit fidem Mariæ, in quantum figura fuit generis humani Abraham, quæ beata fuit, quia credidit, et quod in corde sensit, ore quoque elocuta est per illud verbum, quod illi Verbum suggessit: Ecce, ancilla Domini, [38:] fiat mihi secundum verbum tuum!²

Hinc ex hac differenti fidei expressione in figura et in figurata Virgine patet differentia. Abrahami enim fidei tantum promissum fuit, quod Sacræ Virgini datum est, et fecunditas illa, quam dixi, passiva generis humani, ut efficiatur capax gratiarum salvificarum Dei, in Sara præfigurata in Sacra Virgine salutarem suum effectum obtinuit. Uterus denique Saræ se nolente clausus uterum Mariæ<e>^a volente^b virginali sigillo clausum præfiguravit. Illum fides fecundavit, sed hunc illæso sigillo aperuit.

Sed quamvis hæc cogitatu suavia et jucunda appareant, revertor per gratiam tuam ad considerandam sequelam responsi Abraham, qui signum a te petiit, quod possessurus esset terram, quam promisisti illi, et quia Abraham (prout sæpius dixi) humanæ naturæ figura fuit, in hac apparenti dubitatione dubitationem Zachariæ de natiuitate Ioannis,³ et signum, quod petiit, expressit. Et profecto reperio quodammodo convenisse, ut promissione terræ, in qua Abraham dubitare visus est, figuraretur ille (Joannes nempe), qui primus hominibus terram illam veram promissionis, Regnum Dei annuntiavit et promisit.

Quamvis enim non dubitem unam et alteram harum veritatum me sæpius per gratiam tuam et clarius reperturum, in quantum differentiam fidei respiciunt, vere conveniens fuit, ut per patrem credentium repræsentarentur. Nec mirum ergo videbi-

^a Correxit ex *Mariæ*

^b Correxit ex *volentis*

¹ Cf. Matth. 15, 11.

² *Ecce...*: Luc. 1, 38.

³ Cf. Luc. 1, 18. sqq.

tur mihi Abrahamum Deo, illi primo de herede loquenti simpliciter et absque hæsitatione credere et ab eodem Deo terram promittente signum expetere, cum, prout dixi, ibi fidem Mariæ figuravit, hic Zachariæ dubitationem expressit. Zachariæ fides enim, quoniam exaltationem naturæ præcessit et æconomiam operationis salutis ingrediebatur, in figura mysteriorum tam fecunda digne expressa est. Denique uberiore deductione facta futuræ patriæ realitatem realis terræ possessionis promissio designat.

Fateor, Domine, me dubitare, num pactum tuum, (7) quod cum Abraham hoc loco iniisti et sacrificia, quæ exegisti, figuræ sint, cum nonnisi temporalem terræ promissionem respiciant, quæ tantummodo semini Abraham promittitur hic, et ideo limitantur fines ejus a flumine Ægypti usque ad Euphratem, prout v. 18. clare designat. Quamvis autem sacrificium hoc et pactum Abrahami tecum, Domine, initum figuras veritatesque novi testamenti non respicere dixerim, imploro tamen, Deus, gratiam tuam, ut intelligere possim verum sensum sacrificii et visionis Abraham, in quantum populum Israeliticum [39:] respiciunt.

Ab orbe condito hactenus nonnisi de tribus sacrificiis agi recordor: de sacrificio Cain et Abel, de sacrificio Noe; et hoc tertium,^a ad quod considerandum petii gratiam tuam. Primum ab Adamo filios edoctum in agnitionem supremi domini tui, Deus, factum, secundum gratiarum actorum ac propitiatorum fuisse non dubito, et hinc quid et quomodo in hoc et illo oblatum est, non inquisivi. (9) Sed hic differens est ratio, concernit enim pactum inter Deum et creaturam Deo instituentem, et quod adhuc plus et incomprehensibilius est, securitatem creaturæ datam de veritate verbi Creatoris concernit.

O perversa natura humana, quid facta fuisti per peccatum et quid facta es per gratiam, nihil clarius hoc exemplo demonstrat! Antequam enim gratiarum salvificarum recipendarum capax reddita non^b fuisset, per gratiam tibi demeritam nec loquenti Deo credidisti, sed ab ipso pactum exegisti, sed postquam gratiarum fecunditatem recepisti, Deo intrinsecè loquenti firmiter credis, quam antea visibilibus et horrendis ac manifestissimis signis præsentis Dei. Et hinc debilitati ac infirmitati tuæ indulget bonitas Dei, novit enim figmentum suum, novit tenebras suas non semper generari et procedere a voluntate, sed derivari plerumque a tenebris peccati primi hominis.

Quidquid, Deus, tibi homo dedit, jure supremi domini a te exigere potuit, sed nihil se dignum in satisfactionem repperit, ideo nullo sacrificio peccatum expiasset, nisi animam et sanguinem, denique totum hominem sacerdos et victima Deo Deo obtulisset. Hinc quia Deus quod ad imaginem suam creavit, inaniter destrui noluit, ideo sacrificium sibi per oblationem corporis humani præstari non tantum non jussit, sed sanguinem hominis effundi severissima lege Noe post diluvium data vetuit.¹ Præcedente tamen in parcendo misericordia justitia Dei exegit jus Creatoris a creatura in agnitionem supremi domini; et hinc factum, ut se justitia signis realis futuri sacrificii ad interim quodammodo contentaret. Et hoc est, quod Adam inter filios instituit, Noe continuavit, hic ipse Deus Abrahamo demonstravit, postmodum lege instituit. In signo porro aut figura veri sacrificii nihil animam et corpus hominis

^a Nota cambium structuræ

^b reddita non transposita per numeros 2. 1.

¹ Cf. Gen. 9,5–6.

melius repræsentare potuit, quam sanguis animæ viventis, sedes animæ et principium constitutum corporis.

Sumuntur ergo animalia duarum specierum, unius, quam aquæ producerunt^a in volatilibus, alterius, quæ terra produxit in pecoribus, ut universam animam viventem repræsentent. (10) Dividuntur terrestria, ut [40:] repræsentent et illud corpus, quod ex terra sumpsit figmentum, et veri sacrificii materia fuerat, et hoc agnovit in spiritu Abraham. Ideo non jubente, sed inspirante Deo a se fecisse patet ex Scriptura. (11) Volucres porro ad cadavera descendentes, quas Abraham abigebat, dicam designasse gentes, quæ huic pacto se opposituræ erant, et fors futuras contradictiones inimicorum ejus repræsentabant.

(12) Ut porro declarandæ prophetiæ fides in Abrahamo eo melius solidetur, irruiat horror in Abraham, qui particularem præsentiam Creatoris ipsum modo, quo a creatura sensibilius fieri posset, sentire fecit, et hunc subsecuta est futurorum manifestatio. (13. 14. 15) Impresserat horrorem Deus parti spirituali, prout dixi, ut Abraham sentiret præsentiam Dei; caligo et ignis per medium animalium transiens gloriam suam^b obscuram et luminosam sensibus quoque corporis visibilem repræsentavit. Clibanus autem captivitatem et afflictiones populi velut in clibanum ponendi confirmavit. Et sic fædus hoc inter Abrahamum et Deum pactum sanguine fuso signatum est, quem Deus tamquam signum veri sacrificii non acceptasse, sed tantum odorasse dicitur ubique in Scriptura, ubi de sacrificiis agitur.

Sed cum de his uberius contemplandis ampla mihi dabitur materia, adoro te, Domine, et laudo te pro omnibus, quæ his quoque manifestare dignatus es mihi.

SUPER CAPUT 16.

Semper et ubique in omnibus operibus tuis admirabilis et exaltandus es, Domine, sed quam profundus es in mysteriis sacrarum Scripturarum tuarum, in quibus tot arcana, tot abscondita reservas sub tam simplici narratione historiæ! Revelavit¹ Paulus, beatus ille apostolus, cui tam ineffabilia revelasti, mysterium, quod mihi in hoc capite contemplandum occurrit, et hoc his, quæ hactenus ex tua bonitate rettuli, ita correspondet, ut me vere exsultare faciat in te, Deo, salutari meo.² Cum igitur sciam ex jam dictis apostoli Agar fuisse veteris testamenti figuram, non inquiram, cur Sara usque ad octogesimum quintum annum Abrahami exspectaverit, ut hanc ancillam aut aliam servam traderet marito suo in finem, quem (1. 2) versibus commemorat Scriptura. Ex filo enim applicationis figuræ apparet prius oportuisse vocari Abraham, peregrinari et in promissionibus confirmari, ut hæc generatio ejus a serva mysterium sit et non simplex [41:] eventus. Serva Ægyptia itaque fuit figura legis, quæ ex Ægypti servitute exeuntibus filiis Abraham publicanda erat. Ex senectute Abraham apparuit tamquam ex figura sterilitas humanæ naturæ, quæ post evolutos a mundo condito secundum quorundam calculos 2106 annos nonnisi a serva in servitute generare potuit, quia tamen servi, ut ita dicam, legales seu populus Hebræus

^a Correxit ex *produc-*

^b Correxit *suam* in *tuam* (incorrecte!), correxi ex *tuam* (cf. Ms. fr.: *sa gloire*)

¹ Cf. Gal. 4,22 sqq.

² Cf. Luc. 1,47.

filios liberos et adoptivos præfiguravit, illum ex utero servæ exire non decuit, sed per servam populum sub communi lege naturæ viventem generari oportuit ex ratione figurarum.

(4) Concepit proinde serva et vix concepit, despexit dominam suam. Quam bene correspondet figura originali suo! Vix enim populus, quem hæc serva figuravit, testamenti legem recepit, Deum despexit et vitulum aureum adoravit.¹ Fugit Agar in solitudinem, et populus in ea circumductus est, et hic quidquid inter Agar et Saram evenit, Moysi applicari posset. Postquam enim populus ad montem peccasset, tu, Domine, Moysi loquens non amplius populum tuum, sed suum, id est, Moysis, appellas, prout Abraham dixit Saræ: Ecce, ancilla tua in manu tua est etc.

Sed totum, quidquid cum Agar actum, vetus testamentum respicere credens transgredior cetera, ut ad contextum historiæ Abraham te adjuvante perveniam.

SUPER CAPUT 17.

Dulce est mihi, Domine, commorari in conspectu tuo, dum tu dignaris loqui mihi, sed dum avertis paulo faciem tuam a me, heu, quam cito contribulor! Quam aridus, quam hebes efficior! Tu scis, Domine, non me delectari per gratiam tuam in illis, quæ tua non sunt, tangunt tamen me nolentem, et quamvis ad cor non penetrent, mentem tamen offuscant. Sed, o Domine, ecce, de figura naturæ humanæ contempler, et veritatem miseriarum ejus ipsemet experior. Quid petam proinde a te, Domine, ne talis sim? Anne petam, ut me ad statum tranquillæ solitudinis reducas? Nescirem pariter, quid peterem, cum ignorem consilia tua de me, num per me pro te, num me per proximum pro te velis conservare in mundo, seu an velis me solum, an et alios per me te semper et in omnibus adjuvante? His proinde et omnibus tibi, o summum bonum meum, relictis et adorandæ providentiæ tuæ commissis da^a lumen, ut coram te constitutus ne sim elongatus a te. Promptus est enim intellectus [42:] meus ad divagandum et ad ambulandum per inania. Et his a te humiliter exoratis, ecce, ego egenus et pauper accedo ad arcam thesaurorum tuorum. Fac me de illis participem, quantum vis et prodest mihi!

Dixeram, Domine, et nunc mihi denuo in mentem revocare opus est Abrahamum figuram fuisse naturæ humanæ, sed quia figuram cum veritate (prout jam memini) sola memoria juvante combinare hequivi, ex hoc capite adverto non me sat clare distinxisse triplicem statum naturæ humanæ: vocatæ, exaltatæ et glorificatæ. Ceteris enim gentibus in adinventionibus et spississimis tenebris suis relictis Abraham solum vocasti, ut ex hac figura agnoscam naturam humanam non coactam, sed liberam, non tamen ita liberam, quin vocatam seu non sua sponte se te miserente pervenisse ad exaltationem et demum ad glorificationem.

Et hinc observo ter reiterari promissiones Abrahamo, primo^b statim ad initium suæ historiæ: Egredere de terra tua, faciam te in gentem magnam, et benedicam tibi, et magnificabo nomen tuum erisque benedictus. Benedicam benedicientibus tibi, et maledicam maledicentibus tibi atque in te benedicentur omnes cognationes terræ. Et

^a da sc. mihi cf. Ms. fr.: *donnez moy*

^b Ante *primo* in margine: *Cap. 12. v. 2.*

¹ Cf. Exod. 32,5 sqq.

hæc erat promissio ad vocationem spectans, generalis et respectu subsequantium obscura, sed disponens ad credendum, ut fides ejus reputetur ad justitiam.¹

Hinc secundo: Noli^a timere, Abraham! Ego protector tuus et merces tua magna nimis. Statimque sermo Dei factus est ad eum dicens: Non erit hic heres tuus, sed qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis heredem. Eduxitque eum foras et ait illi: Suspice cælum et numera stellas, si potes; et dixit ei: Sic erit semen tuum. (6) Dum hoc credidisse reputatum est ei in justitiam, et Deus subnectit: Ego Dominus, qui eduxi te de Ur Chaldæorum, ut darem tibi terram istam et possideres eam. (7) Et denuo in illo die pepigisti fœdus cum Abraham dicens: Semini tuo dabo terram hanc a fluvio Ægypti usque ad fluvium magnum Euphratem. (18) Et demum in sequentibus versibus denominas, Domine, gentes, quas subjecturus eras ei. Et hæc erat promissio ad exaltationem inter gentes, quibus voluisti, Deus, notam reddere majestatem et magnitudinem tuam figura exaltationis futuræ naturæ humanæ per unionem naturæ divinæ.

Et demum,^b ecce, sequitur tertia promissio et incipit per præambulum: (1) Ambula coram me, et esto perfectus, (2) ponamque fœdus meum inter te et me, et multiplicabo te vehementer nimis. Sed numquid, Domine, jam fœdus tuum posuisti cum Abrahamo, capite præcedenti? Ita profecto, [43:] sed fœdus illud, prout aut dixi, aut dicere volui, tantum terram Canaan respiciebat ut terram, sed in hoc capite terra Canaan ubique figuraliter intelligitur. (3) Sensit hic majestatem Dei modo differenti, quam ante Abraham, (1) apparuit enim ei Dominus. In prima promissione locutus est ei Dominus, et in secunda factus est sermo ad eum in visione Dei. Et ex his differentiis quoque promittendi modis observo ego efficaciam loquelæ tuæ ad eos, quos trahis.

Dixitque Deus: (4)^c Ego sum, et pactum meum tecum erisque pater multarum gentium. (5) Mutas nomen quoque ejus, ut hæc promissio omnibus ceteris major et mysteriosior appareat. (6) Non opus est, Domine, mihi hic transcribere clara verba Scripturæ ad sensum meum spectantia, sed ut non tantum in tantis divinarum verborum emphasibus consistat promissio, sed distinguatur a præcedentibus, dicens, Domine: (8) Et statuam pactum meum (fœdere sempiterno) daboque tibi et semini tuo (omnem terram Canaan) in possessionem æternam.

O Domine, non est^d explicare, sed nec intelligere verbum tuum, hæc verba tua velle attrahere ad Hebraismos, ad metaphoras et quid scio quot^e rhetoricæ figuras et elocutionum modos. Tu enim, Deus, qui simplicitatem amas, non sic soles loqui. Habet tamen tuum verbum suas obscuritates, sed illæ non consistunt in verbo tuo puro et simplici, sed in corde et mente loquentis. Frustra enim homo audit et legit illud, nisi tu sis cum illo et in illo, profecto audiens non audiet et legens non intelliget. Hinc longe a sensu eorum, qui prædicta pro Hebraismis sumunt, concludo ego has omnes promissiones statum glorificationis naturæ humanæ respexisse et sub figura terræ Canaan regnum æternum et beatitudinem filiorum Dei designasse. (9)

^a Ante *noli* in margine: *Cap. 15. v. 4.*

^b Ante *demum* in margine: *Cap. 17.*

^c Correxī ex 3.

^d est i.e. *potest?*

^e *quid scio quot pro nescio quot* (cf. Ms. fr.: *je ne scais quelles*) fortasse ut Hungarismus ('mit tudom, mennyi')

¹ Cf. Gen. 15,6.

Ideo dicis, Domine, ad Abraham: Et tu ergo custodi pactum meum, ut agnoscamus non sufficere ingredi pactum, sed debere et custodiri seu, ut clarius explicem: qui servat mandata tua, ille est, qui diligit te.¹ Et præterea doces illud quoque me, quod me sine me non salvabis, nec proinde sufficere, prout dixi, pepigisse, sed et observari debere fœdus.

His præmissis edicis pactum tuum. Credidi, Domine, ex lectione præcedentis capitis sufficere aliquot animalia et volucres ad pactum tecum ineundum et ecce, stupeo hic te de pacto loquentem aliud quid exigere, quod Deo indignum prorsus videretur mihi, nisi tu velles et juberes. Et ex his confirmor novam promissionem, novum pactum et omnia nova designare hoc caput Scripturæ tuæ.

(11) [44:] Sed, o Domine, audeamne te interrogare, quid hoc stupendum, quod mandas? An ipsum præputium vis in fœdus vel sanguinem effundendum ex ratione, propter quam dixi sanguinem animalium suave olere in conspectu tuo? Quodsi sanguinem, cur non contentaris sectione venæ? Si carnem, cur non aliam, quam indecentem hanc portionem carnis aut pellis? Benedictus sis, Domine, qui hoc mysterium mihi explicare dignaris, glorificationem naturæ humanæ nempe non constituisse solummodo in eo, quod Filius Dei incarnatus erat, nec se hæc glorificatio extendisset præter individuum humanitatis Christi, nisi adopti fuisset in filios Dei. Hæc porro adoptio impressionem characteris requisivit in anima, cujus anima hominis ante passionem incapax fuit. Idcirco figuram veritatis subsequitur in anima representari voluisti, Domine, in carne, sed quia hæc impressio characteris in anima est invisibilis, ideo etiam circumcisio facta in parte corporis ex ratione pudoris invisibili præsupposita. Sed et aliunde non reperitur in corpore humano quidpiam aliud, quod absque sensibili deformitate aut incommodo abesse posset.

Hæc porro characteris capacitas per passionem Christi et effusionem sanguinis est demerita toti naturæ humanæ, et ideo dicitur Christum passum fuisse pro omnibus hominibus, sed fors non oportet, ut fiat nova impressio, sed lotio, ut character obscuratur⁴ et fœdatus per peccatum appareat, in quo consistit nova illa regeneratio in nomine Sanctissimæ Trinitatis. Et quia hujus regenerationis figura fuit creatio hominis, prout dixi, ita et hic ab extra et ab intra inseparata actione agit Trinitas nobis distincte (antea vero sub denominatione pluralitatis faciamus et similibus) manifestata.

Sed, o Domine, necdum intelligo memet ipsum. Loquor enim de caractere filiorum Dei, sed quid et in quo consistit hic character, qui debet quodammodo imprimi in anima? Nescio, Domine, an correcte et theologice loquar, sed quia tu me intelliges, sufficit mihi, et dicam hunc characterem consistere in imagine et similitudine Dei,² in qua creatus fuit Adam, imaginem Dei consistentem in potentiis animæ conservavit, similitudinem, quæ puritas et innocentia fuit, fœdavit per peccatum et hanc nobis restituit sanguis Christi, qui nobis per lotionem externam et per verba institutionis in se virtutem divinam comprehendentia et fecunda applicatur, et omnibus maculis ac sordibus animæ lotis apparet in illa imago et similitudo Dei. Nisi enim homo hanc haberet, in heredem adoptari [45:] et in filium nequivisset. Et hæc

⁴ Correxī ex *obscurator*

¹ Cf. Ioan. 14,21.

² Cf. Gen. 1,26.

est nova gloria naturæ humanæ per unionem naturæ divinæ superaddita, quam ante peccatum Adami non habuit, et ideo Ecclesia culpam Adami felicem¹ fuisse canit.

Videor, o Domine, recessisse a textu, sed non a sensu; credo enim oportuisse meum sensum intelligibilem reddere mihi ipsi et ideas meas distinctim eloqui. Ideas meas dico, Domine, non quod eas mihi attribuam absolute, sed conditionate, si non sunt conformes doctrinæ aut spiritui Ecclesiæ tamquam fetum mali, quod est in me; doctrinæ et spiritui, inquam, quia possunt esse quædam, quæ fors specialius mihi, quam aliis dignaris revelare et illa non ad doctrinam (cum vel nova non essent vel de illis doctrina non haberetur), sed ad spiritum ejus revocanda et secundum illum dijudicanda, donec tu, Domine, decidere digneris per Ecclesiam et demonstrare, num tua fueri[n]t^d, num mea.

(14) Homo sum, Domine, peccator et ideo ignorantia est pars hereditatis meæ. Erravi et ecce, errorem meum confiteor tibi; a me locutus sum et ecce, fors falsa protuli, dum dixi in præcedentibus ideo te jussisse circumcisionem, ut sit vere figura veritatis characterem imprimendis; et ecce, citatus versiculus demonstrat mihi insipientiam meam, cum circumcisio non potuerit extendi ad feminas. Hinc fors satius est statuere, quod subjunxi ex ratione deformitatis mutilationis.

Denique in præcedentibus me duas propositiones protulisse sentio. Unam, per baptismum characterem indelebilem imprimi, alteram, cum hunc characterem in imagine et similitudine Dei consistere statui, tantum lotione indigere dixi, ut appareat, quod fuit. Hactenus hæc possent apparere contraria, et viderentur mihi ipsi talia, sed dum me reflecto rettulisse, quod per unionem naturæ divinæ cum natura humana huic nova gloria sit superaddita, non verebor dicere hanc characteris impressionem (talem, qualem ego corporalis non capio) secum ferre, cum vero circumcisio solummodo figura fuit, in masculis satis repræsentavit, cum coram Deo non sit distinctio sexuum in illis, quæ salutem et spiritum concernunt.

Confirmor, Domine, in his per verba tua: (14)^b Eritque pactum meum in carne vestra in æternum. Si enim hæc ad litteram deberent intelligi, numquam circumcisio aboleri debuisset, sed nec feminæ salvatæ fuissent. Quod ergo de carne dicitur in figura, debet intelligi de anima in veritate, in qua pactum Dei, prout in circumcissione, in carne, ita hac ablata in anima apparere debet. (14) Et ideo hunc textum subsequentem clarius aut in suo sensu explicuit [46:] Veritas æterna dicens: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non intrabit in regnum cælorum.²

(15) Hoc pacto tuo declaras, Domine, reiterare promissionem de semine modo et expressionibus longe particularioribus, quam hactenus fecisse legi in Scriptura. Hactenus enim, prout in præcedentibus connotaveram, Abrahamo heredem ex utero suo promisisti. Nunc porro uterum Saræ, quem hactenus clausum tenuisti, reserare dignaris, id est, humanam naturam per nativitatem Christi te fecundaturum nunc indicas. Quidni dignum mutare nomen Abrahæ et Sarai, cum ejusdem veritatis sint figuræ, qua designatur naturam humanam ex servitute in libertatem reductum iri, cum Sara principissa interpretetur? Numquid ante jam Saræ et Abrahamo hæc promisisti? Cur, Domine, hic reiteras? Nihil hic superfluum, nulla Deo et Spiritui ejus indigna repetitio. Textum ad veritatem applicabo et apparebit finis tuus, Domine.

^a Correxī ex fuerit

^b Recte: 13?

¹ Cf. Exsultet (Laus cerei)

² Nisi...: Ioan. 3,5.

(16) Et ait Deus ad Abrahamum (naturam scilicet humanam active generantem): Ecce, Sara (natura humana scilicet in feminis passive generans) pariet tibi filium. Sed non hic dicitur amplius, prout ante, quod Abraham generabit hunc filium vocabitque nomen ejus Isaac, id est, risus aut potius gaudium, sed adhuc clarius hoc expressit præcedens textus: Dabo tibi ex illa filium, prout filius ille (in quem promissio in hoc capite facta cadebat) datus fuit ex Maria Josepho. (17) Ad tam stupendam æternarum promissionum mysteriorumque promissionem risit Abraham et cecidit in faciem suam. Et vere risum fecit ei Dominus, non dubitationis, sed intrinsicæ illius lætitiæ charitatis, quæ ex corde <ejus>^a pleno prodit sæpe in vultum justorum, et cordis amœnam serenitatem denuntiat. Et interrogatio hæc non est dubitationis, sed est interrogatio admirationis? (18)^b Putasne? pro, quis putasset? accipiendo.

Sed et hic se manifestat figura naturæ humanæ, quæ præsentem tunc et jam natum Ismael nascituro Isaac futurorum ignara prætulit. (20) Extenditur itaque benedictio ad Ismael quoque generationis naturalis seu carnalis, (21) sed pactum repetis, Domine, te statuere ad Isaac, quem pariet Abrahamo Sara. Promisisti, Deus, benedictionem multiplicationis Ismaeli, sed pactum nonnisi Isaac respicit.

O Deus misericors, quam stupenda et quam inexpectata mihi vidi hactenus in his! Nec hæsito illa proferre, quia quodammodo sentio veritatem, quamvis ex metu spiritus humani nollem cum indocilitate adhærere illis. Nova tamen (aut potius dicam, vetera) [47:] hactenus vel numquam vel non communiter prolata non vereor dicere, sed aliorum iudicio submitto. Cum enim inexhauribilis sit Scripturarum thesaurus, potes, o Deus, dare cuilibet, quod tibi placet. Tu scis, o Domine, nihil, nisi panem petere^c a te. Quodsi porro condita et tam suavia fercula largiris, num laus mea erit? Absit, tua enim sunt dona hæc fercula, ego nonnisi manduco, et anima mea nutritur illis.

Ecce, o Summum Bonum, horum necdum satorem^d et alio excellenti alimento nutrire dignatus es: sacramento altaris nempe, corpore et sanguine veri illius Isaac, filii promissionis. Quantæ sunt hæ gratiæ! Quanta dona! Quantum convivium, quod ego tam obiter degusto, quia quamvis esuriens non esurio. Num his contraria dico? Non, profecto, esuriens sum etenim, in quantum vacuus charitate, sed non esurio plenus terrenis et concupiscentia illa, quæ me velut pondus et onus grave trahit et retrahit nimis a te. Quanto sum felicior Abraham, qui diem hunc tantum vidit in spiritu et gavisus est? Ego porro realiter vidi et tam indifferens sum! De die loquor, in quo homo pascetur carne Dei Hominis. Sed o Domine, cum hæc mihi revocare dignaris in memoriam, instrue me, quæso, quando vidit diem Christi Abraham, cum hactenus necdum revelasti mihi eum instructum fuisse de mysteriis promissionis. Quodsi enim fuisset, sola vita Ismaelis quodammodo non^e fuisset contentus? Sed parce mihi, Domine, necdum venit enim tempus hoc inquirendi. Multa restant, cum necdum natus sit Isaac, sed tantum promissus est.

Duc me igitur, Domine, per has vias tenebrosas, prout placitum est tibi! Ego enim ideo sumpsi te, ut sis dux meus et lumen meum, amor cordis mei, Jesu mi!

^a Delevit *ejus*

^b Rectius *17?*

^c *petere* sc. *me* (cf. Ms. fr. *je ne vous demande que*)

^d *satorem* sc. *me* (cf. Ms. fr.: *vous daignez me nourrir*)

^e Superscriptum super vocabulum 3 vel 4 litterarum

Circumcidit se Abraham, (1) prout ex præcedentis capitis fine didici, et apparuit illi Dominus in convalle Mambre: (2) Cumque elevasset oculos, apparuerunt illi tres viri stantes prope eum et adoravit in terram. Quid his manifestius representatur, quam quod in baptisate (cujus figura Abraham dum signatus fuisset), vidit⁴ revelandum fore Sanctissimæ Trinitatis augustissimum mysterium? Et ne in hac figura credamus personas divinas sub angelorum specie fuisse, (1) distinguitur apparitio Dei a tribus apparentibus angelis. (2) Unde colligo apparitionem Dei [48:] fuisse intellectualem et apparitionem angelorum visibilem.

Nescio, Domine, num figuram, num historiam debeam dicere manducationem angelorum et hospitalitatem Abrahami erga eos (3. 4. 5. 6. v.) contentam. Ego enim suppono esse historiam pro connexione figurarum relatam, veram tamen et realem una cum versibus (7. 8), figura autem et mysterium incipit in (v. 9). Sed ecce, tu vides, Domine, quod non valeo enuntiare, quod intelligere videor mihi te adjuvante. Attentione enim et magna subtilitate nimis indiget vers. (10), sapit figuram Annuntiationis, quod refertur. Dicamne Saram figuram fuisse Sacræ Virginis, (9) dum ipsi conceptionem angelus jam in singulari, ante in plurali loquens denuntiat? Absit, Maria enim credidit, Sara dubitavit. Sara clausi uteri senex, Maria virgo fuit. Hoc tamen non obstante multa video ad hanc rem tendentia, in figura enim (sed nec in applicatione) nihil video, quod Saram respiciat. Abrahamæ enim et in ipso generi humano facta est promissio, id est, consequenti semini ejus, non antecedenti, ex quo Sara fuit. Hinc Abrahami fides, non Saræ requirebatur, ut reputetur ad justitiam,¹ et ideo semper Saram dubitantem, Abrahamum porro firmum reperio in fide.

Quod porro Sacram Virginem respicit, figurative ad Abrahamum (tamquam patrem seminis Virginis) refertur. Nam mysterium incarnationis non soli Sacræ Virgini, sed toti generi humano profuturum ad illud et ad Abrahamum tamquam figuram naturæ seu generis humani referebatur. Nihil obest ergo, quin in hoc sensu ab angelo hic facta annuntiatio annuntiationem Virgini factam figurare potuerit. Prout dixi tamen (et pro elucidatione nec sufficienter repetere possum), non Saræ risus, sed Abrahami fides Mariæ fidem et submissam voluntatem designavit, cum et in Virgine, non Saræ, sed Abrahamæ semen considerandum est. In his autem cunctis Saram se passive habuisse, nec aliquid operatam fuisse et figura ita exprimente clarum est, nec igitur risum nec dubitationem ipsius respexisti, Domine, nisi oculis misericordiæ tuæ, cum in operatione hujus profundi mysterii sapientiæ tuæ, in figura fides patris non obstante dubitatione matris, in mysterio porro figurato fides matris Mariæ non obstante dubitatione Josephi reputati patris requisita fuerit ex jam prolatis te adjuvante consequentiis.

Pari fere loquela et Sara et Maria respondent angelo: (12) Quomodo fiet istud?² Sed in longe dispari dispositione hæc et illa interrogant. (14) Sed et angelus nihil impossibile Deo futurum asserit,³ et suo tempore [49:] adorandum decretum Dei in utraque suum effectum sortitum est. Quia tamen angelus Saram de risu redarguens dominus appellatur (15), possum etiam dicere non hic annuntiationis figuram repræ-

⁴ Signum) transposui

¹ Cf. Gen. 15,6.

² Cf. Luc. 1,34.

³ Cf. Luc. 1,37.

sentatam fuisse, sed in consequenti figura^a manifestationis futuræ Sanctissimæ Trinitatis mysterii posset dici hic repræsentatas^b fuisse singulas divinitatis personas incarnationis opus operaturas: Pater in paternitate, Filius in filiatione, Spiritus Sanctus in conceptione.

His proinde pro debilitate capacitatis meæ ex bonitate tua, Deus, taliter enucleatis, (16) ecce, video in spiritu consurgere viros oculos suos contra Sodomam dirigentes et Abraham simul gradientem cum illis, (17) sed rei gerendæ tumet ipse videris edicere mysterium dicens: Non celare potero Abraham, quæ gesturus sum. Quare? (18) Cum futurus sit in gentem magnam etc. (19) Scio enim, quod præcepturus sit filiis suis et domi suæ..., ut custodiant vias Domini, et faciant iudicium et justitiam, ut adducat Dominus propter Abraham omnia, quæ locutus est ad eum; ac si diceres, Domine: non celare possum Abraham iudicia mea super ceteros homines, quos ex consequenti aut antecedenti promissio mea et ordo decretorum meorum respectu salutis non respicit.

Et vere conveniens erat figuræ generis humani revelare et demonstrare figuram omnium ex justo iudicio Dei damnandorum. Quomodo procedant proinde circa eos iudicia tua, Deus, ex hoc horrendo Sodomorum exemplo eliciendum est. (20) Duo hic manifestantur, quæ exaudiuntur a te, Domine. Primo^c clamor multiplicatus, [et] secundo^d peccatum aggravatum nimis. (21) Et tunc quoque, cum descendis, scilicet cum visitare vis, utrum clamorem opere compleverint, inquiris. In instanti hæc audiuntur, videntur et decernuntur coram te, Domine, sed tu Abrahamum instruens his patientiam, longanimitatem, iudicium et justitiam tuam demonstras ei. (22) Concipio proinde angelos discessisse, Abrahamum porro in apparitione intellectuali coram Deo mansisse.

(23) Vis proinde, Deus, ut interrogeris, ut pateat, quid mereatur intercessio Abrahami propter justitiam ejus, ut adducat Dominus propter Abraham omnia, quæ locutus est ad eum, prout jam dictum fuit. (19) Et quid ex hac tota subsequenti loquela edoceor, nisi quod major sit misericordia Dei, quam iniquitas hominum, et quod sit pronior ad miserendum, quam ad puniendum? Nec reprobas, Domine, quempiam, nisi cum peccatum ejus est aggravatum nimis et clamorem opere compleverit.

Magna hinc [50:] elucescit justorum consideratio coram te, sed si quis litteræ inhæret, (32) fors diceret decem justos requiri, ut parcas, minor numerus non exauditur, sed in numerum puniendorum comprehenditur. Sed quis est, o Deus juste et misericors, qui tam impie opinaretur de te? Temporalis enim mors et peccatoribus apparens pœna præmium est justii respectu vitæ æternæ. Quodsi proinde etiam in Sodomis novem justii in incendio conflagrassent, pœnæ peccatoribus debitæ subjecti non fuissent.

O quam multæ et magnæ misericordiæ tuæ, Domine! Novit illas Abraham, cum in tam tenera simplicitate charitatis loquatur ad te. Sed et illud quoque considerandum et manifestandum erat quodammodo necessarium Abrahamo, quanta sit paucitas justorum numero civitatum subvertendarum comparando genus humanum! Et hæc

^a Correxit ex figuræ (?) (cf. Ms. fr.: *dans la figure suivante de la manifestation...*)

^b Correxit ex repræsentatum?

^c In margine: 1mo

^d Delevit et, postea scripsit supra lineam: 2do

erant, quæ filii ejus et domus ejus post eum scire debuit.⁴ Et effectum justitiæ tuæ, Domine, spectasse patet Abrahamum, prout in sequenti capite videbo.

Præclarum exemplum est justus servus tuus Abraham, Domine, et vere ambulat semper coram te et repræsentat mihi characterem sanctæ simplicitatis. Audit judicia tua supra Sodomam, audit fuisse clamores, qui pervenerunt ad te, ad quos videndos, num opere compleverint, mittis ministros justitiæ tuæ, nec tamen inquiri a te, qui sint illi clamores et quod peccatum Sodomorum. Frater ejus, Loth civitatis ejus incola fuerat, nec tamen de illo sollicitatur, nec te, Deum pro illo orat, nec nuntios ad illum mittit, ut illi decretum tuum nuntiet, ut se e civitate salvet, sed ecce, postquam opus hoc charitatis erga justos in concreto rogando pro illis præstitisset, aut potius dicam, postquam ex pronitate tua ad parcendum didicisset misericordiam tuam, reversus est in locum suum.

Proprietas est simplicitatis et fundamentum ejus magna illa confidentia, quod tu, Deus, omnia, quæ facis, pro bono hominum facis. Hinc omnis omnino sollicitudinis ignara nihil in temporalibus sperat, quia nihil appetit. Nihil metuit, quia a Deo omnia juste et misericorditer fieri persuasa est. Audit rerum eventus absque turbatione, sciens providentiam tuam, Deus, omnium curam habituram, et quia homo hujus characteris se peccatorem esse persuasus est, quidquid sibi evenit, respectu illorum, quæ meritis est, leve reputans patitur in humili silentio cordis. Semper sibi similis omnibus benefacit, nemini nocet, nec se rebus ullis præter illa, quæ sibi conveniunt, ingerit. Hæc simplicitatis virtus mansuetudo est, soror humilitatis, filia charitatis tuæ, Deus, qui charitas es.¹

Ecce, Domine, [51:] non petit a te Abraham multis verbis et orationibus pro justis, sed pauca verba ejus sunt continuati actus confidentiæ et humilitatis non ex dubietate, sed ex firma confidentia interrogantis, et hoc ipso fonte promanaverat interrogatio ejus ridentis: Putasne, centenario nascetur filius? Et hic quoque posteaquam judicia Dei edoctus fuisset, abiit in locum suum, non ad montes et excelsa, ut videat, quid futurum sit cum Sodomis, non mittit ad fratrem, ut nuntiet ei, quæ fiunt, quæ facta aut quæ futura sunt, quæ dum quis nunc facit, laudatur, charitativus, prudens, sollers, industrius dicitur et potest esse. Tu enim solus es scrutator cordium et renum,² Deus, sed similia sæpissime producuntur a larvam charitatis induta curiositate, quæ filia est amoris proprii. Vult quis scire, quid futurum aut quæ facta sunt, ut discat evitare hunc vel illum eventum, cujus ex antecedentibus dijudicat causam et ex consequentibus futura præfigurans metuit vel sperat. Et hæc est laudata illa hominum prudentia, filia cupiditatis. Sed non hæc disco ex exemplo Abrahami, qui docet me ire ad locum meum, id est, non curare, quæ mea non sunt, agere porro in simplicitate, quæ mihi incumbunt.

Ecce, Domine, tu vides, quod ego quoque in simplicitate cordis mei loquar tibi. Quodsi enim hæc homines audiverint, quot et quot modis obloquentur mihi? Alius me interrogabit, cur reprobem amicum, fratrem de periculo sibi imminente admonere, cur legem naturæ impugnem alteri facere, quod mihi fieri vellem,³ cur denique charitati contrarier, quæ mihi proximum, prout memet ipsum amare⁴ præcipit. Alius me repre-

⁴ Sic!

¹ Cf. I Ioan. 4,8.

² Cf. Ps. 7,10.

³ Cf. Matth. 7,12.

⁴ Cf. Matth. 19,19.

hendet, quod regulis prudentiæ contraeam, quod cæca præsumptione omnia eventibus committere suadeam, quod denique approbato usui et plurimorum sanctorum exemplo contrarier. Quid ad hæc reponam? Nescirem profecto, si tua bonitas non me instrueret. Sed frustra de his loqui illis, qui tuam loquelam ignorant et qui fidem et confidentiam in te habendam non sentiunt, nec de illa corde, sed ore loquuntur.

Non tamen minus verum erit Abrahamum sic egisse, prout rettuli, et tamen omnium justorum prototypum fuisse et semper coram te, Domine, ambulasse. Unde apparet veritas illa hominis naturæ tam repugnans et usui mundi tam contraria: nihil hominem pro malo reputare debere, quod vitæ, quod corpori evenire potest, sed quod animæ nocet; et propterea omnes eventus tamquam utiles, tamquam justos et misericordes volenter et jucunde acceptare e manu tua et hoc fundamento in fide viva in corde stabilito de hoc [52:] principio persuasus exemplum Abrahami sentiet, nec mea prolata oppugnabit.

Quis enim erit in hac dispositione, et non sibi persuadebit te illi, quem afflictionibus, crucibus, contradictionibus visitare decreveris, non provisurum de illis, quæ ad hæc toleranda requiruntur aut patientiam denegaturum aut de evitandis periculis seu temporalibus seu spiritualibus non provisurum? Quodsi porro de his persuasus est, nihil de propriis, nihil de alienis sollicitabitur, sed in te confidens in sancta illa simplicitate persistens et sua et aliena tibi committit, Domine, et sic vere tuam, non suam sequitur voluntatem et revertitur in locum suum. Ille est enim locus hominis, in quo semper manere debet et sic semper in tua præsentia ambulat cum Abrahamo. Hujus simplicitatis anima est charitas, et sic homo proximo id optat, quod sibimet fieri desiderat.

Deduc me, Domine, in hanc dispositionem, ut mala mundi pro bonis, bona pro malis reputans te solum quæram, te desiderem, et ad te pervenire indesinenter optem!

SUPER CAPUT 19.

Magnæ perversitatis humanæ exemplum et horrendam prorsus historiam præsentat mihi Scriptura in habitatoribus Sodomæ. Hujus civitatis porro tremendam punitionem figuram fuisse inferni et punitionis damnandorum jam ante rettuli. Non mirabor, Domine, te peccatum illorum tam exemplariter punivisse. Genus enim humanum tunc adhuc sub lege naturæ constitutum erat, et vix homo contra naturam gravius peccare potuit. Sed in his quoque puniendis quantam longanimitatem, patientiam demonstraveris, jam ex præcedenti discursu tuo cum Abrahamo habito te adjuvante dilucidavi. Occurrit proinde mihi miranda historia Loth, de quo hactenus obscure dignatus es mihi demonstrare quædam. Sed ecce, dignaris clarius edocere me et propterea^a recapitulabo te adjuvante, quæ ad figuram ejus pertinere credo.

Confusa sunt, Domine, quæ de Loth rettuli:^b fuisse illum vocatorum, Abraham electorum figuram. Quamvis enim stricte sumendo res se sic habeat, crederem in consequenti, prout Abraham generis humani in generali, ita Loth in particulari designasse illam generis humani partem, quæ in cæcitate sua sub lege et pœna peccati

^a -pterea fortasse in rasura

^b Ante rettuli in margine: Cap. 13.

permansura erat. Erant et hi vocandi per gratiam tuam, sed ex consequenti sanguis Christi non omnibus profuit, quod figuratum [53:] fuit, dum Loth in prima vocatione Abrahamum secutus est. Transiit cum ipso in Ægyptum, figuram peregrinationis omnium hominum et captivitatis seu sub lege peccati seu in carne, sed quia veram illam peregrinationem fidelium etiam in patria sua, prout Abraham, exprimere non debebat, separatus est Loth ab eo et habitavit in Sodoma. Et hinc secundum promissionem terræ Canaan (patriæ nempe terrestris Abrahami) expresse denotat Scriptura te^a fecisse, Domine, postquam Loth divisus est ab eo.

Jam his taliter recapitulatis quamvis Loth justitiam suam conservasse supponam, figurat tamen homines extra legem gratiæ viventes, quos gratia tua, Domine, propter intercessionem justorum, non ex meritis illorum sæpe conservat in temporalibus periculis, sæpe ad viam salutis reducit. (1. 2. 3. 4. 5. 6. 7) Habuit Loth lumen, ut recognoscat angelos, quos hospitio recepit. Exercuit omnem hospitalitatem, et se pro salvandis illis e manu sceleratorum exposuit. Sed fides ejus et spes in te, Domine, nimium tepida apparet ex indigna oblatione filiarum suarum prostitutioni publicæ (8), nec firmitatem habuit, ut in te confidens sceleratos repellere conatus fuisset.

Figura hic fuit et illorum, qui in communi vita sæpissime prudentiæ ducunt malum facere, ut eveniat bonum, et hi vere in viribus suis, non in te confidunt, Domine. Prius enim te per malum offendere nihili ducunt, et sic bonum a te exspectare non possunt, nisi insane judicent te mala retributurum. Unde ergo exspectant? Profecto a sollertia, ab industria, a prudentia, denique a semet ipsis, sed quia major fuit coram te Abrahami justitia, quam ignavia Loth, (10) conservarunt eum angeli (11) cæcitate percutientes insanientem et nefaria libidine æstuantem populum. Hi, inquam, cæcitate percussi fuerunt, sed Loth naturalem hominis cæcitatem repræsentat mihi. Nullus illorum est, qui in gratiis communibus providentiæ ac omnipotentæ signa videre nequeat, quot tamen milliones fuerunt, sunt et erunt, qui te, Deum non agnoverunt, de existentia tua dubitarunt aut tibi mundum et illecebras ejus præferentes te contempserunt! Non credo in tantum cæcutiisse Loth, sed ex caligine obducti fuerunt oculi ejus.

(12) Ecce enim, videt malitiam nefariam furentis populi, invitatur ab angelis, ut exeat e concilio malignantium cum familia sua, (13) declaratur illi iudicium tuum, Domine, super civitatem, (14) concipit aliquam debilem voluntatem exeundi, egressus loquitur ad generos suos in communi cæcitate degentes, (15) et dum illis quasi ludens [54:] loqui visus esset, et ipsemet nonnisi coactus ab angelis ductus est, non lubens exivit, (16) quia tantum dissimulante illo apprehenderunt manus ejus et manus uxoris ejus et duarum filiarum ejus eo, quod parceret^b illi Dominus. (17) Eduxeruntque eum et posuerunt extra civitatem, et omnia docent eum, quæ ipsi oportet facere, ne nimirum respiciat, ne stet, sed in montibus salvet se, ac si dixissent, ut vitet societatem hominum.

Et hæc sunt hodie dum quoque præcepta tua pro illis, quos a pœnis peccatoribus et filiis mundi destinatis salvare cupis. Sed, o Domine, quam vive repræsentat figura veritatem! (18) Confidit quippe Loth in prudentia, non in providentia tua, dubitat posse salvari se in loco designato, (20) et ideo hominum societatem civitatemque non minus peccatricem illa, unde eductus fuerat, ingredi cupit, quamvis cognoverit

^a Ante te in margine: *Cap. 13. v. 14.*

^b Correxit ex *parcaret*

te, Domine, magnificasse cum illo misericordiam tuam. (21) Vix hoc lumine gratiæ tuæ utitur, aliam majorem concedis ipsi, et conservas civitatem illam, quam ingressus est. (22) Sed nec in ceteras sævire possunt ministri justitiæ tuæ, donec ingredia-
tur Loth locum securitatis suæ.

(24) Loth salvato igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorrhæ sulphur et ignem a Domino de cælis. Ecce, manifesta demonstratio figuræ inferni: Dominus pluit a Domino. Et quem indicat hæc expressio, quam illum psalmi: Dixit Dominus Domino meo?¹ Quem alium, inquam, designat, quam judicem illum constitutum vivorum ac mortuorum, qui dicet in die illa tremenda: Ite, maledicti, in ignem æternum!² Ille Dominus pluit in figura, qui per omnem potestatem sibi traditam a Domino pluet ignem et sulphur super damnandos (25) tamquam objecta justitiæ suæ. Prout ergo subvertit in figura, sic subvertit et subvertet in veritate societatem illam peccatorum et in cæcitate humanæ naturæ extra Ecclesiam per arcam figuratam in mundo tamquam in patria habitantium, non cum Abrahamo in patria peregrinantium et in promissione huic facta partem non habentium.

Et ecce, ut figura clarius exprimat cuncta terræ viventia subversa esse, annotat, ut hæc in dissolutione machinæ mundi visibiliter eventura repræsentet. (26) Interea porro quid viventibus in cæcitate communi hominum futurum sit, Loth cum familia sua demonstrat. Non deserit illos communis providentia tua, Deus, quos conservas, quia salvare velles. Sed alii tacti quandoque particulari agnitione misericordiæ tuæ respiciunt, prout uxor Loth, et convertuntur in statuam salis, qui de [55:] natura sua cum vegetationem in natura causet, subjecta a corruptione in suo statu naturali conservat. Et vere sic fit in veritate quoque; cum enim illi, quos dixi, respicientes in malo persistunt, exemplo suo alios in statu suo malo et in corruptione, in qua fuerant, retinent.

(27) Abraham autem consurgens mane, ubi steterat prius cum Domino, (28) intuitus est Sodomam viditque ascendentem favillam de terra quasi fornacis fumum. Quo consurgis et redis Abraham? Ubi stetisti cum Domino? Vere benedictus es Patris vocatque te Dominus, qui pluit a Domino, ut videas figuram veritatis, quam experientur illi, qui non peregrinabuntur tecum et participes non fient promissionum tibi factorum. Non te curiositas, non te sollicitudo ducit ex loco tuo ad locum, ubi stetisti cum Domino, et ecce, ex contextu (29) cum enim fors licet mihi credere tibi tunc revelatum, recordatum fuisse tui Dominum, et conservasse aut potius liberasse Loth. Vere enim liberavit, sed non conservavit (ut stricte loquar) in viis, in quibus ambulabat, et ideo dicit fors Scriptura, quod liberavit eum de subversione urbium, in quibus habitaverat.

Et ecce, denuo hæc expressio confirmat, quæ dico. Loth enim tamquam figura in omnibus subversis civitatibus habitavit. Subversio urbium et regionis figura subsequendorum in fine temporum fuit, prout promissio terræ Canaan in æternum possidenda. Sed cum tu, Domine, subsequenda in tempore quoque repræsentare voluisti, Loth propter Abraham, non propter propriam justitiam conservasti; et quamvis tam vivam imaginem videam in illo jam sæpe dictæ veritatis, ex factis ejus nec reprobum, nec electum auderem dicere illum, sed tantummodo in humanæ cæcitatis appellata justitia video illum ambulasse. (30) Dixerant antea illi angeli, ut iret in mon-

¹ Cf. Ps. 109.1.

² Cf. Matth. 25.41.

tem, et tunc suæ prudentiæ plus fidens civitatis mansionem prætulit, ut salvaretur anima ejus. Promissum fuit illi civitatulam Segor conservatum iri, prout petiit, sed cum vidisset judicium Dei, timuit et ascendit ad speluncam.

Sic procedit prudentia humana semper hæsitans, ubique inconstans. Primo se sequitur seu iudicium suum, et illo non succedente redit ad bonos instinctus sibi suggestos per gratiam tuam, cujus radios propter orationes justorum quandoque recipit. Sed prout fulgur coruscationis transeunt,^a quia vadit in speluncam, non in montis verticem et secundum sibi placita sequitur bonum instinctum secundum quid, non secundum totum.

(31) Manet itaque in spelunca [56:] cæcitatibus suæ Loth cum filiabus suis, quæ figuram Saræ figuræ penitus oppositam mira sapientiæ tuæ obscuritate velatam repræsentant mihi. Dixeram, Domine, Saram repræsentasse naturam humanam passive sterilem fuisse, nec recipere potuisse gratiam tuam generationis spiritualis, nisi fecundatam per gratiam a te gratis dandam humano generi per fidem Abrahami, illi et semini ejus reputatam in justitiam, sed reliquum genus humanum, ecce, in filiis Loth repræsentatur. Habuit instinctum desiderii hujus generationis passivæ natura humana per vocationem generalem vocata. (31) Et instinctus hic repræsentatur in figura per prudentiam carnis se ex natura pœnæ peccati multiplicare cupientis carnaliter, et ideo suspicantur et metuunt filiæ Loth neminem amplius subsistere, qui possit ingredi ad eas iuxta morem universæ terræ. Sed quis fuit hic mos? Concipere a peccato, in peccato et parere peccatum in fetu.

Ut porro hæc figura peccati originalis in sua veritate sit absolute expressiva, ecce, a patre concipiunt filiæ, sed ut demonstratur hoc genus peccati esse involuntarium, peccatum nolentes facere filias et patrem ebrium et ignorantem peccatum, per somnum oppressum repræsentat figura. Et tam excellenti pictura et imagine hoc quoque demonstratur, quod hæc debebant repræsentari per plures personas, ut appareat multitudo et generalitas. Saræ autem figura in sterilitate per unam personam repræsentari quodammodo oportuit, ut videatur singularitas. Sic demonstras mihi, Domine, sterilitatem generis humani, quod non nisi peccatum concipere et peccatum generare potuerat per se. Tarde concipit et parit Sara, lente multiplicatur semen promissionis in Abraham quoque, sed Ismael et filii Cethuræ et in hoc potissimum exemplo, de quo agitur, filiæ Loth statim concipiunt et sic in gentes multiplicatur semen peccati.

O Deus, quanta est sapientia et profunditas scientiæ tuæ! Quomodo peccatum per non peccatum figurasti, et prout dixi, nihil est in Loth, quod ipsum justum fuisse non demonstret. Nec tamen his bene enucleatis vivaciori imagine repræsentari potuit effectus et^b pœna^c peccati in homine. Diligam te, Domine, ex agnitione profunditatis mysteriorum tuorum, diligam te propter bonitatem, ex qua manifestasti illam mihi. Sed quomodo valeam enumerare incitamenta, ex quibus diligere volens diligens peto, ut possim semper magis ac magis diligere te, qui solus diligi dignus es, quia Deus es.

^a Nota structuram (*fulgur... transeunt?*)

^b Correxit ex *at?*

^c Correxit ex *paenâ?*

O Deus cordis mei et lumen animæ meæ! Cum mihi dare dignaris, ut non desistam, ecce, me præsentō tibi; nihil peto, nisi temet ipsum a te, cum veritatem quæro, esurio et sitio.¹ Tu ordinasti historiam sacram operum tuorum, et procul dubio Moses, fidelis ille servus domus tuæ ex amplissimis et mirabilibus operibus tuis illa solummodo rettulit, quæ nobis manifestarent ordinem œconomiae tuæ scitu et degustatione tam suavem et animabus nostris tam utilem. Illumina me igitur, quæso, et dic, quid eloquar de eventu, qui contemplandos mihi occurrit de peregrinatione Abraham in terram australem?

Hanc historiam enim mysterio non carere exinde potissimum credo, quod mihi naturale non fuisse videatur, quod Sara in tam provecta ætate, in qua illi jam muliebria cessasse in præcedenti capite (18) dictum est, regis Abimelech pulchritudine sua in se rapuerit oculos, et ad concupiscentiam provocaverit. Prædixerant illi angeli in citato capite intra annum parituram, et hunc partum subsecutum fuisse sequens immediate caput indicat. Unde colligo jam Saram concipere potuisse, dum ab Abimelech rege Geraræ tamquam soror Abrahami nonaginta novem circiter annorum senis ablata fuit.

Simile quid contigisse cum ea observaveram, cum Abraham fame coactus transmigravit Ægyptum, et transmigrationem ejus figuram fuisse peregrinationis hominis in mundo protuli. Et portenta, quæ feceras pro eliberatione ejus, Domine, repræsentationem signorum protectionis tuæ, qua justos conservas in vita eorum mundana, dixi, quamvis ex observato te adjuvante contextu posterioris historiæ Abrahami nunc auderem dicere peregrinationem ejus in Ægyptum præsagivisse transmigratiōnem filiorum ejus ex eadem causa famis subsecutam² et eliberationem populi ex servitute Ægyptiaca, cum ingressus Abrahami in Ægyptum statim primam vocationem et promissionem subsecutus est, et in reditu ejus ex Ægypto tumet ipse, Domine, prædixisti ei hanc captivitatem seminis ejus, dum pactum pepigisti cum eo. Vere enim Saram uxorem abstulerat Pharaō, dum barbaro edicto suo obstetricibus Hebræis mandaverat filios Hebræorum in flumen projici² et modis tam crudelibus, prout jusserat, propagationem et [58:] incrementum populi præpedire. Sed historiæ, quæ mihi nunc contemplanda occurrit, longe dispar est ratio; Abraham enim peregrinatur in terra sibi promissa, uxor ejus erat vetula, et hic eventus post ultimam promissionem Abrahamo factam contigit, et propterea secundum jam prolata statum aut exaltationis aut glorificationis humanæ naturæ respicit.

Aperi, Domine, labia mea, et os meum annuntiabit laudem tuam!³ Aridus sum etenim, nec scio, quid cogitare aut scribere debeam de hoc eventu. Imprimis ergo occurrit mihi considerandum temporibus Abraham fuisse gentem, quæ cognitionem et cultum tuum, Deus, conservavit, quod ex hac regis Abimelech historia clare elucescit, quam promissiones Abrahamo et semini ejus factæ, si stricte sumantur, non concernebant, comprehendebatur tamen in generali illa vocatione et promissione in semine Abrahami benedicendas fore omnes nationes et omnes populos terræ. Et hinc quamvis non carnales, sumus tamen omnes filii spirituales Abraham. Conside-

¹ Correxī ex *subsecutum*

¹ Cf. Matth. 5,6.

² Cf. Exod. 1,22 sqq.

³ Cf. Ps. 50,17.

randum præterea est mihi Saram (quæ jam secundum præattactam combinationem aut concepit aut conceptui proxima fuit) tamquam arcam conservatricem promissionum tuarum, Deus, et pacti concernentis fructum ventris ejus.

Et sic reflexione facta ad illud, quod supra dixi (figuram hic contentam post tertiam vocationem Abrahami repræsentatam respicere debere generis humani exaltationis et glorificationis statum), reperire me facit gratia tua Abimelech et populum ejus per agnitionem divinitatis et cultus tui repræsentasse gentiles factos filios spirituales Abrahami, qui tuo lumine dotati rapient promissiones Abrahamo factas, vel (ut clarius dicam) quod gentes in Ecclesiam intraturæ Saram, prout dixi, depositricem promissionum et pacti rapient a carnali semine Abrahami. Sed tu, Deus, per singularem providentiam et admonitionem facies Saram, id est, hoc pactum restituere Abrahamo in semine ejus. Sed, o Domine, hæc historia taliter considerata nequit applicari a me exacte, concernit enim futura tempora, in quibus ante finem sæculi gentem Hebræam in gremium Ecclesiæ intraturam ex sensu propheti<c>arum^d colligimus, et hæc communis est opinio.

O Domine, tu vides in corde meo, etiamsi non confiteretur tibi calamus meus, necdum requievisse intellectum meum in hoc sensu hujus historiæ. Assentio quidem me longe sapientioribus, qui sentiunt non oportere quærere in scrutando sensu Scripturarum tam exactam aut potius, ut cum illis loquar, [59:] scrupulosam applicationem circumstantiarum omnium. Hoc tamen non obstante hanc quoque regulam cum magna discretione credo debere intelligi. Quæcumque enim in Scripturis reales figuræ sunt et quæ circumstantiæ ad figuras spectant, non capio, cur voluisses, ut applicari nequeant veritati. Quis credet sapientiam tuam sufficientem non fuisse ita velare arcana sua, ut velum, quod illis imposuit, non sit exactæ mensuræ, et non ita lacerum, ut jam appareat, jam non appareat, quod tegit? Non negabo tamen, o dulcedo cordis mei, illas et similes regulas bonas esse, principaliter pro illis, qui vi obligationis suæ aut doctores aut verbi tui dispensatores constituti in differenti spiritu legunt Scripturas. Alii, ut doceant, alii, ut sciant, alii, ut applausum habeant, alii, ut doctores^b evadant, sed ego cum in nulla hac legentium specie comprehendor, parce, Domine, si rumino, si mastico; non sufficit enim mihi solus odor et vapor ferculorum ad nutriendum corpus, ita nec ingeniosæ applicationes, sed veritates alunt animam meam.

Tolle proinde, quæso, Domine, obstaculum, nec sufficiat veritatem solummodo odorasse, sed quæso, ut possim etiam degustare. In connexionem enim illorum, quæ hactenus de Abrahamo et Sara dixi, deficio, dum circumstantiæ penitus inapplicabiles videntur mihi veritati, quam protuli. Si scirem placitum esse tibi, ut non degustem hoc ferculum, cum omni humilitate præterirem, sed cum bonitas tua confidentiam meam provocet, ecce, peto, pulso, clamo: audi vocem meam! Verumtamen sit tua sanctissima voluntas in omnibus, pateat ignorantia et debilitas mea in omnibus, et tu lauderis, Domine, ex ignorantia quoque mea naturali! Video, quid debeam bonitati tuæ, cum mentem meam illuminare dignaris et elevare super se, et ecce, cado in tenebras, dum tu me non sustines. Confiteor tibi proinde, Deus, ignorantiam meam, et transgredior ad subsequentis capitis contemplationem. Illumina tenebras meas lumine charitatis, ut suppleam amando, quod defecerit mihi in sciendo!

^d Delevit -c-

^b Correxit ex *ductores?* (cf. Ms. fr.: *docteurs*)

Præsentō me coram te, Deus infinitæ bonitatis. Ecce, vides, quid opus sit mihi. Supple, quæso, quod deest, ut possim enarrare magnalia tua.¹ Tota historia Abrahami, quam hactenus te adjuvante ruminavi, totum desiderium hujus patris credentium tendebat ad hunc finem, quem tu, Deus, toties promiseras ei.

(1) Et ecce, fidelis in promissis tuis visitasti Saram, sicut [60:] promiseras ei, et implevisti, quod locutus es. (2) Concepit et peperit filium in senectute sua, tempore, quo prædixerat ei Deus.

Quam simplicibus, sed vere selectis verbis hæc refert Scriptura, ut exprimat totum Isaac Deo debuisse Abrahamum! Sed, o Domine, parce mihi, si interrogo te, cur Scriptura dicat te implevisse, quæ locutus es, cum non tantum Isaac, sed et possessio terræ Canaan erat promissio tua! Abraham tamen, ecce, adhuc peregrinans est. Verumtamen parce insipientiæ meæ, tumet ipse enim declarasti in primo pacto, quod cum Abrahamo pepigisti, semen ejus nonnisi in quarta generatione possessurum terram hanc. Hic heres fuit omne compendium desideriorum tuorum, o Abraham. Quid enim ardentius potuisti desiderare ut homo dives et multæ possessor substantiæ, herede? Quid ferventius petere ut humani generis figura, quam filium illum promissionis, quem respiciebat pactum Dei, et in quo benedicendæ erant omnes gentes et populi? Adeptus es, ecce, veritatem respectu heredis substantiæ tuæ, sed qua figura ipsemet figuram et imaginem illius obtinuisti, in quo vere implebuntur omnia, quæ locutus est Dominus.

Verumenimvero convertor ego ad te, Deus, cum me non in tantum morari, quantum hæsitare sentiam, quomodo figuram Isaac veritati applicem. Fuit Isaac absque omni dubio figura Salvatoris nostri Jesu Christi, quem omnes promissiones concernebant, et omnes prophetiæ designabant, totum genus humanum exoptabat. Absit a me velle separare in Christo naturam humanam a divina in operibus ejus aut (ut correctius eloquar cogitationes meas) dicere instans fuisse, in quo Christus Homo non fuerit et Deus, cum præter hoc Christo et duas naturas et duas operationes realiter inter se distinctas convenire sciam.

Et hanc veritatem ut melius exprimeret Scriptura, repræsentat mihi per Isaac in Christo characterem Filii Hominis, prout ipse se Judæis fere semper revelavit, et procul dubio se sic appellavit, quia se in figuris sub hac præcipue qualitate repræsentavit, quamvis remoto humanitatis velo semper et divinitas appareat. Et in hac prima quoque figura Isaac non tantum ideo fuit Sara sterilis, ut figuram sterilitatis et incapacitatis generis humani ad recipiendas (ut me ita exprimam) quodammodo passive salvificas gratias Dei repræsentet, sed ut videatur Isaac non ex solo humano semine, sed ex promissione potissimum natum fuisse, quæ vive repræsentant cooperationem Spiritus Sancti in conceptione Christi.

Jam præterea in hanc rem in præcedentibus sæpe observavi exquisitis terminis [61:] uti Scripturam in promissionibus, quibus designat dari hunc filium Abrahamo. (1) Hic quoque verbum visitavit cooperationem designat. His tamen non obstantibus ita videtur mihi, quod Isaac fuerit Filii Hominis, id est, naturæ humanæ Christi tantummodo figura, ut operatio Dei in natura hac et gratia ejus eo clarius manife-

¹ Cf. Eccli. 36,2.

stentur et appareant. Hinc quid clarius, quam naturæ humanæ per Abrahamum figuratæ filium per gratiam natum figurasse Christum, et profecto quid gloriæ tuæ, Deus, convenientius, quam in vase hoc hominis fictili¹ et natura ejus corrupta manifestare sapientiam tuam? Quid dignius misericordia, quam ubi abundavit peccatum, abundare faciat gratiam? Quid denique justius, quam purgare, exaltare et magnificare imaginem et similitudinem tuam, Deus, in homine? Quamvis enim figura ita exigente hæc ita deducam, Domine, ex ipsamet figura clare semper apparet, quod prout Isaac semper et omnia in et cum promissione seu pacto fecit, ita Christus semper in et cum natura divina operatus est. His præmissis repeto Isaac non fuisse figuram Christi qua Filii Dei, sed qua Filii Hominis seu naturæ humanæ Christi. Miro enim ordine revelantur secreta œconomix tuæ, Domine, in Scripturis, et hæc aliter sub lege naturæ, aliter sub lege scripta figurata sunt, prout et per prophetas semper clarius prædicabantur, quo plus appropinquabat tempus nativitatis expectationis gentium.

Omnia proinde, quæ hactenus te illuminante et adjuvante observavi, concernebant arcana, quæ naturam humanam respiciebant, nec nisi in figura Henoch radius quodammodo effulsit decreti, per quod magnificare et exaltare statuisti illam. Hanc subsecuta est in figura arcæ manifestatio decreti tui de salvando homine et delendo caractere reprobationis justitiæ divinæ, quem contraxerat per peccatum, et huic successit figura præsagens reprobationem Synagogæ. Statim reliqua naturam humanam ut humanam concernere deprehendi, quæ adhuc continuantur in Isaac. Vocatio enim Abraham (prout sæpius me repetiisse memini) vocationem generalem hominum repræsentavit et figura Loth gentes hanc vocationem communem non acceptantes, sed sub iugo peccati permanentes designavit.

Jam proinde semen quoque Abraham, quod concernebat pactum tuum, Domine, in duas classes seminis seu filios carnales et spirituales subdistinguendos fore designabitur; et hinc video sapientiam tuam hic continuare figuras, prout dixi, Christum qua Filium Hominis repræsentantes, seu naturam solummodo humanam Christi qua [62:] seminis Abraham, naturam autem divinam illius in subsequendis figurandam esse quodammodo separando, breviter recenset Scriptura nativitatem Isaac et historiam vitæ ejus et hæc ipsa succincta narratio historiam sapit, non figuram usque ad 9. versum, in qua Agar figura veteris testamenti reassumitur. Unde colligo præcedentem historiam expulsionis ejus seu fugæ in desertum figurasse peregrinationem populi in deserto et reditum ejus in domum Abrahami repræsentasse ejusdem populi introductionem in terram promissionis. Lusus autem Ismaelis cum Isaac clare mihi demonstrat contemptum et prævaricationes filiorum legis, (10) propter quas meruit et mater rejici et filius tamquam filius ancillæ incapax hereditatis cum Isaac filio Saræ.

(11) Dure accidit hoc Abrahamo pro filio suo et ecce, in confirmationem præcedentium Isaac Sara filium suum, Scriptura Ismael appellat filium Abrahami, vult enim designare Isaac a matre Sara filium fuisse particularius promissionis, quam Abrahami. (12) Confirmat Deus dispositionem Saræ dicens: Non tibi videatur asperum super puero et super ancilla tua. Omnia, quæ tibi dixerit Sara, audi vocem ejus, quia in Isaac vocabitur tibi semen. Et hæc quoque expressio vocabitur non Hebraismus, sed mysterium est, nam filii spirituales Abrahæ verum semen ejus respectu

¹ Cf. 2 Cor. 4,7 sim.

promissionis vocatum est.^a Hinc ecce, semen pure naturale, aut potius dicam, carnale Abrahami (13) cum ancilla ejicitur in gentem quidem magnam exsurrecturam, quia semen ejus est, sed partem in promissionibus vocato semini factis non habiturum. (14) Proinde mane surgens Abraham tollens panem et utrem aquæ imposuit scapulis ejus tamquam onus bajulandum tradiditque puerum et dimisit eam, quæ cum abiisset, errabat in solitudine.

O Domine, quam facile est applicare vel minutissimas circumstantias et ipsa quoque propemodum verba Scripturæ suis propriis veritatibus! Quid enim hic clarius designatur, quam datam fuisse semini carnali Abrahami sub figura panis Scripturam seu verbum tuum, sub figura aquæ spem venturi regni Messiæ pro alimento in diebus relegationis ejus in desertum. (15) Consumpta est aqua in utre, sed panem defecisse non dicitur; consummabitur spes illorum delusoria et ipsamet lex figurata recedet ab eis. (16) Flebunt in postremis temporibus spe carentes et sitientes, (17) sed Deus non matris, sed pueri vocem exaudivit et ne a lege salvari putentur, (18) tantum manum jussit tenere pueri matrem, ut per legem ducatur puer. (19) Et tunc aperuit oculos ejus Deus, et videns puteum aquæ, puteum scilicet aquæ salientis in vitam æternam,¹ implevit [63:] spe cor^b deditque puero bibere (sed ipsa non bibit) et fuit cum eo seu lex permansit cum illis, sicut hodie, dum manet nobiscum, et sic subito crevit puer.

Hactenus figura, reliquum enim historia est, nec amplius Agar fit mentio. Nescio, Domine, num tam clare me enuntiem, sicut hæc me concipere facit gratia tua suave loquens et veridicus interpret verborum tuorum. Sed ecce, Domine, iterum hæsito, hæreo, et ne balbutiam, tacere malo de Abimelech. (22) Quamvis enim credam his quoque magnam aliquam veritatem figurare Scripturam, cum tu me de illa illuminare non dignaris, malo ignorantiam meam in humilitate agnoscens subsequentes hujus capituli versus præterire, quam ingenii mei sensum in gyros torquentis partum his miscere, quæ a te esse sentio et credo. Et fædus Abrahami cum Abimelech et puteus et septem agni oblatis non frustra hic memorantur, nec ceteris eventibus illorum temporum omissis tamquam historiæ hæc scripta sunt absque particulari fine sapientiæ tuæ, quam meum silentium quoque adoret, dum cor^c delectatur in iis, quæ mihi hactenus dignatus es revelare.

SUPER CAPUT 22.

Magnum mysterium contemplandum assumo, o Deus, unicum lumen cæcitatibus meæ. Dignare, quæso, me adjuvare, ne deficiam! Statim in primo versu occurrit mihi expressio illa sane mirabilis: (1) Temptavit Deus Abraham, et dixit ad eum: (2) Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis, Isaac, et vade in terram visionis, atque ibi offeres eum in holocaustum. Ecce, vix hunc filium promissionis natum fuisse tradit Scriptura in præcedenti capite, cursum viginti plus minus annorum subtercens hinc orditur historiam Isaac, et te, Domine, temptasse dicit Abrahamum, aut potius secundum jam dicta in Abrahamo naturam humanam. Dicamne hunc terminum,

^a Nota structuram (plurale-singulare)

^b *cor sc. ejus* (cf. Ms. fr.: *son cœur*)

^c *cor sc. meum* (cf. Ms. fr.: *mon cœur*)

¹ Cf. Ioan. 4,14.

temptavit non in sua significatione communi accipiendum esse secundum sensum interpretum? Non certe, satius enim crederem dicere, quod verba et sensum Scripturæ non intelligam, quam velle trahere in sensum meum verbum tuum, quod hic mysteriosum est, et liberam voluntatem hominis designat; ille enim solus temptari potest, qui faciendi vel non faciendi plenam facultatem habet. Hic autem essentielle fuit illam exprimere, cum sacrificium liberum et voluntarium, non coactum, non iustum potuit placere tibi. Quodsi porro absque præmissione vocis temptavit Scriptura rettulisset Dixit Deus, hæc [64:] expressio vocis dixit in te, Creatore omnium mandatum comprehendisset in se, cum verbum tuum nequit non esse efficax; sed hunc sensum tollit verbum præmissum temptavit et, prout dixi, liberam voluntatem Abrahami indicat.

Observavi hactenus et diligenter connotavi semper Scripturam de Isaac locutam fuisse tamquam de filio, quem Sara dedit Abrahamo, vel simpliciter puerum appellat illum, hic porro relictis his alibi mysteriosis significationibus ipsam veritatem pro velo mysterii assumit: Tolle filium tuum unigenitum! Sed quomodo unigenitum, cum Ismael, quem jam pariter filium Abrahami appellaveras, hunc præcesserit? Sed jam hoc demonstrare dignatus es mihi, et in semine Isaac semen ipsi vocaturum promittens respectu illius unigenitum esse Isaac declarasti.

Omnia hæc ruminacionem merentur, suavia sunt etenim et dulcia ori amantium te, jam enim et tunc pro me operaberis, Domine, et antequam fuisset, cogitasti de me. Ego porro, postquam fuisset, non novi te amans, sed offendens. Jam tunc præparabas quodammodo materiam sacrificii, per quod lacerari debuit scheda illa æterna damnationis meæ, jam, inquam, tunc præparabas escam animæ meæ,^a ut saginaretur illa in vitam æternam, non in sacrificio Isaac, sed in consensu Abrahami voluntario. Nam prout voluntarium fuit Adæ peccatum, ita et satisfactio voluntaria esse debuit ex parte offerentis. Propterea promptitudo Abrahami erat veritas respectu seminis sui, figura respectu totius generis humani.

Sed quid dico, Domine? Fuit et veritas respectu ejus, in virtute enim consensus seu voluntatis ejus ad sacrificandum unigenitum suum (in quo continebatur omne semen promissionis) consensit in sacrificium corporis Filii Hominis, cujus Isaac figura fuit, et hunc liberæ voluntatis consensum temptando exigebas ab Abrahamo tamquam a figura totius generis humani. Tu igitur vere temptasti, Domine, Abrahamum, ut bonum eveniat, postquam Serpens temptasset Evam, ut peccatum contingat. In Adam proinde humana natura peccavit, in Abrahamo in sacrificium satisfactorium consensit, in Christo justitiæ tuæ, Deus, satisfecit.

Nunc video, o Domine, cur reputaveris fidem Abrahami in justitiam,¹ cur Isaac unigenitus promissionis fuerit, ut fides justitiam, justitia promissionem, promissio satisfactionem, satisfactio humani generis exoperaretur salutem. Hæc est satisfactio, quam Filius Hominis præstitit per sacrificium crucis in materia corporis sui, quod pure, ut sic consideratum, figuratum fuit per Isaac, sed prout figura sacrificii hujus eo, quod sacrificium in Isaac consummatum non est, defectuosa apparet, ita et figurata veritas invalida fuisset, nisi victima [65:] et minister seu sacerdos sacrificii Deus fuisset.

Hinc apparent mirabilia tua, Deus, et adoranda sapientia tua elucescit, quoniam modo institueris, ut figura veritati correspondeat et illi quodammodo deserviat re-

^a jam ... meæ: supplevit in margine

¹ Cf. Gen. 15,6.

spectu consensus Abrahami. Quod enim in satisfactione Christus qua Deus fecit, in figura exprimi nec debuit, nec potuit. Nam sacrificium Christi et satisfactorium et propitiatorium et oblatio fuit. Primum peragi oportuit in corpore peccati, secundum in dilectione Filii cum oblatione puritatis Dei per sacerdotem purum et irreprehensibilem. Expressit duo prima requisita figura et mandatum tuum, Deus, seu, ut cum Scriptura loquar, vox temptationis tuæ salutaris: Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis! In his Isaac figura esse potuit, in ceteris nequivit, sed nec ut esset, oportuit.

(3) Ut ergo tibi, Deus, constet voluntas non tantum interior cordis, sed et exterior, ecce, manifestatur per promptitudinem. Consurgit Abraham de nocte, sternit asinum, conscidit ligna et abiit in locum, quem præceperas illi. Omnem hanc dispositionem requisivisti, Domine, a natura humana, sed ut mensuram omnem appareat debere dilectionem excedere, temptas patrem, ut filium offerat in sacrificium. O Domine, instrue me, quæso, num voluntas exoperata fuerit hanc dilectionem in Abrahamo aut dilectio perfecit voluntatem, verum parce mihi, Domine, quia hæc quæstio non exemplum Abrahami concernit. Tu tantummodo illius dilectionis sacrificium voluisti ab illo, qua filium suum amavit, consensus in sacrificium filii fuit vera victima, quam intendisti, et profecto quali dilectionis exemplo melius figurari potuit amor Dei erga hominem, quam exemplo patris centum annis desideratum et ad tanta promissum filium sacrificare volentis, non ad mandatum, non ad minas, sed ad temptationem, vel ut magis ad captum meum dicam, ad simplicem propositionem Dei?

O Abraham, consideraveram ante sanctam simplicitatem tuam ex occasione historię Sodomæ, sed exemplum illud nec umbra fuit aut esse potuit admirandæ dispositionis, in qua te triduo procedentem repræsentat Scriptura. (4) Non fles, non tristaris, non futura inquiris, non sollicitaris, non murmuras, non conquereris, sed temet ipso firmior non totius humanæ naturæ es in hoc agendi modo figura, sed characteris veri justis, qui in fide vivit et semper coram Deo ambulat. Hæc est illa fides, quam Christus fidem Dei appellavit in Evangelio.¹ Cum enim ipse Deus sanguinem humanum tam severe vetuit effundere in præcepto Noe dato post diluvium, et se animam hominis e manu ejus, qui sanguinem ejus fuderit, requisiturum [66:] pronuntiavit,² nisi hanc firmam fidem habuisses, temptationem Dei illusionem esse credidisses, reiteratum mandatum aut apparitionem Dei exspectasses.

Sed ignoravit has considerationes et reflexiones sancta simplicitas tua et vere patrem credentium tam digne repræsentas et ipse filius tuus unigenitus se fidei tuæ heredem demonstrat, et te non solum alacris sequitur, (6) sed lignis holocausti onerari non conqueritur. (7) Interrogatio autem ejus non sollicitudinis est quæstio, sed ordinatio curæ et prudentiæ reflexio. Potuit enim naturaliter credere senem patrem victimæ oblitum fuisse. (8) Contentatur enim responso patris et vere pariter pergebant corporis et fidei passibus. Et dum venissent ad locum futuri sacrificii, quod repræsentaturi erant, ecce, in quanta obœdientia se ligari lignisque superimponi sentit et sinit adorandæ victimæ imago, Isaac! Videt impavidus extendi armatam manum patris unigenitus filius sicut agnus ad occisionem ductus.³ Videt et excipendum ictum gladii immobilis exspectat.

¹ Cf. Marc. 11,22 sim.

² Cf. Gen. 9,5.

³ Cf. Is. 53,7.

O vere voluntarium sacrificium! O sancta patris simplicitas! O metus ignora obœdientia filii, quam viva imagine repræsentatis adorandam veritatem, quæ in eodem loco apparuit et humanæ naturæ salutem operata est! Et figura fidem, veritas dilectionem repræsentavit. Potuit quippe homo Abraham et Isaac fidem et obœdientiam hominis repræsentare, sed dilectionis non nisi homo Deus potuit repræsentare mensuram, cum eam infinitam, illimitatam, indesinentem esse oporteat in corde vere amantis.

O Deus, quam stupendum spectaculum repræsentatur mihi in Abrahamo et Isaac figura! Quam adorandum, quam amandum in veritate sacrificii Filii tui. Doce me, quæso, fidem prioris, da dilectionem hujus, ut possim sequi eum! Siquidem fides infructuosa fuisset, si illam dilectio subsecuta non fuisset. Quod enim Abraham inchoavit per fidem, Christus perfecit per dilectionem infinitæ charitatis suæ. Hic consummavit Abraham omne opus fidei, Christus perfecit omne opus charitatis. Ex fide illius redemptio, ex dilectione hujus salus. Prout enim fides sine operibus mortua est,¹ ita salutis promissio absque redemptione dilectionis inanis fuisset. Fides Abrahami gladium ejus ferire prohibuit, dilectio justitiæ Dei gladium suspendit.

In sacrificio Isaac Deus timorem Abrahami, (12) in sacrificio Christi Deus amorem Dei Homini agnovit. (13) Dixerat Abraham in sancta confidentia sua Deum victimam provisurum, et vere nec spes fefellit eum, et ex omnibus his circumstantiis credam ego, Domine, in hoc loco vidisse Abrahamum diem Christi et gavisum fuisse, in hujus memoriam holocaustum arietis obtulisse pro Isaac. [67:] Hinc aries figura, voluntas vero Abrahami in sacrificando filio absque hæsitatione vera victima fuit. Et hanc tu, Deus, timorem appellas, in hoc enim timorem ejus agnovisti, Domine, quod unigenito filio suo propter te non pepercerit, sed hic timor, ut ita dicam, non fuit timor timoris, sed timor offensionis, vel ut ita dicam, timor obœdientiæ, cum timorem filialem Dei tunc adhuc Abrahamo ignotum habere non potuerit. Hinc te, Domine, in qualitate Dei timuit, nec adhuc in qualitate Patris te amare scivit. Vidisti, Domine, sacrificium fidei et bonæ voluntatis Abrahami, propterea merito locum illum, nomine montis Deus videt nominavit, sed postmodum Dominus videbit appellatus. In illo et sacrificium adorandum Filii quoque tui vidisti, Domine.

Admirandus es, Deus, in omnibus operibus tuis, et incomprehensibilis nimis! Legi te pactum pepigisse cum Abraham, pactum tuum posuisse in eo per circumcisionem, et ecce, hic hactenus factas promissiones de propagatione et multiplicatione ac benedictione seminis ejus te jurasse refert Scriptura. (16) Et confirmationi promissorum superaddit (17) semen Abrahæ possessurum portas inimicorum suorum. Omnes ceteræ promissiones gratuitæ videbantur, (18) hanc solam ex merito fecisse videris: Eo, quod obœdivisti voci meæ. Hæc expriment nihil meruisse Abrahamum ante sacrificium filii, nec humanum genus mereri potuisse ante passionem et sacrificium Christi, quo peracto hoc deificatum semen Abrahæ possedit portas inimicorum suorum, mortis, carnis et Serpentis, cujus caput contrivit.² Hoc adorandum sacrificium ex virtute antecedenti operabatur ab ipsa sententia Serpenti pronuntiata, et exoperatum est omnia, quæ hactenus facta et quæ adusque finem mundi futura sunt, operabitur ex virtute sacrificii consequenti.

¹ *Fides...*: Iac. 2,17.

² Cf. Gen. 3,15.

Hinc concludo hanc ultimam promissionem tuam, Deus, tamquam ex merito obedientiæ factam, glorificationem naturæ humanæ in corpore Christi concernere et figuras hujus glorificationis concludere. Adoro proinde in omni possibili humilitate cordis mei veritates et mysteria, quæ mihi bonitas tua, o Deus, patefacere dignata est. Da, quæso, ut semen hoc verbi tui fructificet in corde meo sterili et arido, nisi enim gratis tuis continuaveris irrigare terram ejus, sterilis erit et similis myrrhicæ solitudinis. Tu, Domine, dignatus es me vocare et erigere in semen Abrahæ spirituale. Da mihi, quam petii, fidem, da fiduciam hujus patris credentium, duc me in peregrinationibus meis semper ambulanti in conspectu tuo! Et quia veri quoque sacrificii per ipsum figurati participem reddidisti,^a auge in me charitatem, quam manifestavit hoc sacrificium, et per [68:] quam me redemit. Incende me hac divina flamma, ut uniar igni, qui producit eam!

SUPER CAPUT 23.

Exsurge, Domine, veni in adjutorium mihi! Nolo enim recedere a contemplatione arcanorum tuorum. Da mihi intelligentiam, ut eloquar ea! Sub fine præcedentis capitis connotatum est Abrahamum ex loco sacrificii revertentem audivisse Melcham quoque genuisse filios fratri suo, et hæc connexio generationis Nachor cum historia sacrificii peregrina videretur mihi, nisi considerarem hunc nuntium Abrahamo allatum quemadmodum sequelam benedictionum, quas juravit illi Deus, merces ejus et mea magna nimis.¹

Obvii quandoque rumores nostram rem concernentes, quos audimus, sunt suggestiones voluntatis tuæ aut dispositiones ad intelligendam eam, sed nos illos raro consideramus ut tales, nec examinamus, sed prima impressione recepta vel gaudemus vel tristamur, et his corticibus contenti medullam rejicimus. Sic in hoc exemplo quoque video te, Domine, benedictionibus tuis cumulatum Abraham dimisisse, præcipue jurans^b ei multiplicationem seminis ejus. Et ecce, revocatur illi in mentem Nachor, frater ejus et generatio illius.

Mirabilis es, Deus, in omnibus operibus tuis, vel in minimis quoque! Sed homini miraculis assueto mirabilis non semper appares. His proinde tamquam residuis præcedentis capitis breviter delibatis mortem quoque Saræ quasi figuram, sequelam hujus sacrificii considero, cum enim omnis fecundationis naturæ humanæ consummatio in figura repræsentata fuisset, ecce, Sara figura sterilitatis et fecundationis dictæ vivere desinit. Prima inimicitia posita est inter semen hujus mulieris et Serpentem, mulier tamen, quæ in semine suo caput ejus contrivit,² Maria fuit.

Vellem, Domine, breviter recapitulare, quæ de hac figura Saræ observavi per gratiam tuam, sed non fido memoriæ meæ, et in rebus tam sublimibus vereor, ne repetitione et diversis expressionibus confundam et offuscem illa, quæ jam memoravi. Breviter refert Scriptura circumstantias mortis ejus, in quibus (2) nonnisi plactus et fletus Abrahami occurrit mihi, quem dum superius in sancta simplicitate sua

^a reddidisti sc. me

^b Nota structuram (te ... jurans!)

¹ Cf. Gen. 15,1.

² Cf. Gen. 3,15.

ad immolandum filium suum triduo procedere, demum illum rogo imponere, ligare ac siccis oculis, impavido vultu jamjam ferire miratus fuissem, mortem uxoris jam tam provectæ ætatis plangere ac flere quomodo non considerem ac mirer? Posset hic referri communis illa [69:] hominum in afflictione constitutorum loquela: Quodsi scirem, aiunt illi, hanc esse voluntatem Dei, consolarer, sed ignoranti et indigno revelatione tristandum est mihi, quia homo sum.

Ex similibus posset detorte dici Abrahamum de immolatione filii Deum loquentem audivisse et ideo omnia tamquam actum Deo placentem peregisse hilari vultu, sed in morte uxoris se hominem fuisse demonstravit. Hæc esset loquela insipientiæ meæ, Domine, si ex hac ipsa communi, sed insana hominum opinione non sequeretur Abrahamum nihil minus flere debuisset morte uxoris. Quodsi enim prudentiæ et rationis suæ secutus fuisset principia, facilius et naturalius fuit credere illusionem ac imaginariam fuisse vocem Dei immolationem filii contra ipsam legem naturæ præcipientis, quam dubitare de voluntate tua, Deus, in morte Sara, sciens^a ex decreto tuo et totius naturæ exemplo mortem neminem posse evitare.

Sed quid morabor in refutatione sermonis fragilitatis hominum, cum non ipsis, sed tibi loquor, Domine, qui mihi vanitates et pueriles nugas hominum demonstrare dignatus es. Malo proinde breviter dicere de hoc planctu et fletu Abrahami illum fuisse convenientiæ et consuetudinis, quam per se naturalem et non malam absque scandalo omittere nequisset, quam credere eum justorum et coram te ambulantium typum adusque planctum et fletum contristatum fuisse.

Sic in veritate considerata hac Saræ figura reperiam sacrificium veri Isaac mortem fuisse sterilitatis passivæ naturæ humanæ, quæ posteaquam per peccatum incapax et inhabilis reddita fuisset ad recipiendas salvificas gratias Dei, in Sara accedente fide Abrahami et justitia ejus, ex gratuita tamen misericordia Dei primum semen gratiæ in promissione recepit et in Isaac concepit, sed per prædictum sacrificium rore cælesti irrigata in agrum fecundum conversa est. Confirmare videtur sensum meum de mærore Abrahami Scriptura dicens: (3) Cumque surrexisset ab officio funeris, ex quo constituisse planctum et fletum Abrahæ eo firmiter persuadeor. Repeto proinde Scripturam mortem Saræ historiæ sacrificii Isaac ideo subnectere, ut sit figura mortis veteris naturæ in Christo et sepultura ejus.

Adjuva me, Domine, particulari gratia intelligentiæ mysterii hujus, ut ego illud enarrare valeam ex tam apparenti obscuritate historiæ erutum, ut te in operibus tuis amet et laudet anima mea!

[70:] SUPER CAPUT 24.

Tu vides statum meum, Deus, et nosis interiora mea. Respice proinde tenebras meas et dissipa illas! Duxisti me hactenus in abditis et obscuris Scripturarum tuarum. Sed si non fallor, longe obscuriora subsequenter, nam hactenus de figuris status, vocationis et exaltationis naturæ humanæ actum est et de semine carnali Abrahami. Jam porro subsequenter figuræ propagationem seminis spiritualis concernentes. Quapropter repræsentatur intellectui meo non posse subsequenter figuras versiculatim in illo rigore applicari, prout hactenus, cum carnalia

^a Rectius: *sciendo*

figurabunt spiritualia. Tu proinde solus me ducere potes, Domine, et propterea in te solo erit fiducia mea.

Quamvis proinde dixerim sacrificium Abrahami Isaac immolare volentis figuram fuisse veri sacrificii Filii tui, hanc repræsentationem quodammodo in forma visionis autumo fuisse factam Abrahamo, non quod hæc realiter factæ non fuissent, sed in ipsa illa realitate sunt illi demonstrati futuri fructus veri sacrificii, quod figuravit, et ex hac consideratione non imaginor mihi in Isaac continuari figuram Christi, sed esse illum quodammodo figuram propheticam eventuum in semine ejus duplici: carnali et spirituali subsequendorum et primo quidem repræsentari generalia, postmodum particularia.

Prout nimirum in antecedentibus postquam per diluvium universale communis condemnatio humani generis designata fuisset, sub figura arcæ consilium tuum, Deus, de salvando homine manifestatum est. Ita autumo hic quoque procedere figuras respectu seminis Abrahæ, quod elegisti in hereditatem tibi, et quidem, si ausim dicere, in hereditatem temporalem in populo Hebræo et æternam in populo Christiano. Hinc considerabo ego Isaac, qui respectu promissionis ædificii tui fundamentum factus est, prout in præcedentibus consideraveram Abrahamum respectu generis humani. Et his per gratiam tuam revelatis repræsentat mihi historia Isaac per unitatem uxoris suæ et gemellos filios, carnales et spirituales unam eandemque matrem habituros, primos futuros quodammodo ex generatione patris tamquam humana et hos ex generatione matris tamquam passive per promissionis quandam influentiam generantis. Hæc enim promissio typus est gratiæ et meriti sanguinis Christi; veluti enim per hoc meritum [71:] Christi perveniendum est ad salutem, ita per promissionem perveniendum erat ad gratiam. Et ecce, hæc est Alpha et Omega, principium et finis¹ omnium. Ex gratia vocasti Abrahamum, vocationem^a subsecuta est fides, fidem justitiæ reputatio, hanc promissio, promissionem repromissio per verbum: Juravi etc. propter obædientiam^b et timorem, repromissionem gratia.

Hinc ex operibus tuis ab origine mundi patris apparet nihil potuisse hominem mereri sine te, sed nec te egisse sine ipso cum ipso. Ut autem homo possit suo modo, id est, secundum posse suum cooperari tibi, a peccato Adami adusque Abrahamum salvabatur per simplicem fidem in Deum in virtute antecedenti Christi, ab Abrahamo usque ad Christi adventum in fide per spem promissionum, ab adventu et passione ejus usque ad secundum adventum in fide cum spe per charitatem;² sed quia fides ac spes sine charitate est velut cymbalum sonans et æs tinniens,³ salvari non poterant perfecte, sed tantummodo separari ad salutem usque ad tempus, in quo Sapientia tua et Verbum Deus, per quod creasti, redemit, quod pro se fecit, et per charitatem suam viam salutis aperuit.

His tamquam clavibus stenographicis Scripturarum tuarum sic per gratiam tuam bene consideratis imploro auxilium tuum, ut applicare valeam figuras suis veritatibus. Sentio enim, Domine, et vere sentio profunditatem harum veritatum et nutrimentum earum solidum longe differens ab illis, quæ heri scripsi et excersi non

^a vocationem sc. ejus (cf. Ms. fr.: *sa vocation*)

^b obædientiam, timorem sc. ejus (cf. Ms. fr.: *de son obeissance et de sa crainte*)

¹ Alpha...: Apoc. 1,8.

² Cf. 1 Cor. 13,13.

³ Cf. 1 Cor. 13,1.

tamquam mala, sed tamquam plus mea, quam tua, seu, ut clarius dicam, ingenii mei in veritate luxuriantis partus. (2) Fructus obœdientiæ, timoris ac repromissionis tuæ, o Deus, agit in Abraham, nec amplius generis humani est figura, sed agit ut propheta, qui diem glorificationis seminis sui vidit et gavisus est.

Quot sunt dies, Domine, a quibus meditans de persona servi senioris domus Abraham (quem jam alibi Scriptura Eliezerum fuisse dixit), quia tu, Domine, non loquebaris mihi, jam huic, jam illi veritati assimilavi illum. Sentiebam tamen aliquid dubietatis et repugnantiae interioris, quod ecce, nunc non sentio. Taceam ergo ego, Domine, loquatur in me ille, quem ecce, sumpsi in me, et adhuc mecum esse firmissime credo. Hujus loquelam credo esse, quæ mihi repetit Abrahamum spiritu prophetico repræsentare, quæ futura sunt, Eliezerum figurare legem, cujus velum ad occultandam veritatem Messiam concernentem est femur [72:] Abraham seu historia seminis ejus, et ideo ponit Eliezer manum suam super illud, ut juret per Dominum cæli et terræ, a quo data est lex.

(3) Noluit Abraham, ut acciperet uxorem de filiabus Canaan, sed ut iret ad cognationem Abrahami et in domum patris sui. Cognatio Abrahami, in qua conservabatur cultus veri Dei (uti patet ex textibus compluribus hujus capituli) repræsentat fidem illam in Deum, ad quam ibat lex, ut ab illa fide procedentem et natam spem quæreret in uxorem Isaac, qui figurabat promissiones Dei, quæ habuerunt Abrahamum pro patre, qui illas per fidem et obœdientiam meruit, et figuraliter genuit. Per camelos (10), quos Eliezer seu lex secum assumpsit, figurantur onera legis. Venit Eliezer ad civitatem Nachor, dum publicata est lex. Recubuerunt cameli ad puteum aquæ, ex qua bibere non poterant, nisi adaquati. Quid hoc aliud, nisi quod onera legis ducebant ad fontem aquæ viventis, sed refocillare non poterant, nisi per Rebeccam seu spem in venturum Messiam?

Venit Rebecca prima (15) vix loquelam finiente Eliezero, id est vix publicata lege spes data est. Sed Rebecca portavit hydriam seu onus in scapulis seu spei legis onus grave fuit impositum. (16) Hæc puella fuit pulchra nimis virgoque pulcherrima et adhuc viro incognita, id est nemini revelata. (18. 19) Primo dedit refocillationem sitienti legi, dein adaquavit animalia onera portantia seu Hebræos, sed non nisi ex profundo puteo hausta aqua seu labore passis bonis terrestribus et spe sub multis figuris latente. (22) Ornavit quodammodo lex spem Hebræorum inauribus et armillis aureis per promissiones abundantiae vini et olei et fructuum terræ. (29) Rebeckæ frater fuit Laban seu spei Judaicæ frater fuit patientia. (37) Et hæc occurrit legi et induxit illam in domum fidei.

Ecce, applicatio omnium, quæ hic gesta sunt, est facilis et propemodum litteralis, (61) et sic rediit Eliezer reducens Rebeccam. (62) Spes tamen hæc portabatur a camelis tamquam onus. Antequam autem lex spem reduxit ad promissionem seu Isaac, semen Abraham ambulabat in agro meditabunde ad puteum viventis et videntis, id est sub obscura cognitione profunditatis Dei, prout Isaac describitur ambulasse. Et cum descendisset ad illos, textit se pallio seu multis obscuritatibus, (65) sed tandem recepta in tabernaculum conjuncta est quodammodo matrimonio promissionibus Abrahamo factis, figuratis per Isaac. Hæc figurabant [73:] prophetice dandum fore spem per legem promissionibus, sed totum tempus, uti dictum est, captivitatis per sterilitatem Rebeckæ figuratum fuerat. Concepit igitur Rebecca seu spes in institutione agni paschalis ante exodum, et peperit in publicatione legis.

Ecce, sensus hujus capituli, quod connexionem suam cum præcedenti capite reperiet, et vere mihi tam simplex et genuinus videtur, ut a te provenire, Domine, non

dubitem. Consolatus es itaque laborem meum et ariditates propemodum triduanas, in quibus ambulabam coram te, nec nisi abortus ingenii mei reperiebam, et veritatis vaporibus tantummodo alebar, sed non nutriebar. Confiteor tibi, Domine, infirmitates meas, quas tu vides, et agnosco illas in humilitate cordis mei, sed ecce, recidam in illas, nisi tu adjuveris me. Sentio enim legem hanc condicionis meæ multum contrariam mihi. Adjuva me igitur, cum ab illa in hac vita liberari non possum!

SUPER CAPUT 25.

Multum cæcutire crederem me, si novum matrimonium Abrahæ cum Cethura, cujus nec ortum nec patriam describit Scriptura, simplicem historiam supponens esse inconsiderate seponerem. Non dubitavit Abraham in promissionibus tuis, Domine, in quibus tam sæpe declarasti semen te illi ex Isaac vocaturum. Jam illum senem et multorum dierum appellavit Scriptura in præcedenti capite, et quodammodo insinuat ideo misisse Eliezerum ad quærendam mulierem ei, ut acceleret generationem ejus, et tamen nec propagatione numerosa seminis Ismael contentus nec promissionibus tuis satur adhuc generare quærit, et Cethuram in uxorem ducit, et in hoc ipso capite multorum annorum historiam complectens Scriptura omnes generationes Abrahæ ex Ismael et ex Cethura recenset, et postremo cum generatione Isaac concludit.

Quantæ et quam involutæ sunt hæ considerationum materiæ in sequela illorum, quæ hactenus protuli! Quot et quam diversæ considerationes seminis Abraham! Primo in Ismaele ante nativatem seminis ex promissione nati, postmodum seminis ex promissione ex Isaac, et demum posthumi seminis respectu promissionis ex Cethura. Inter hoc repartitur substantiam suam Abraham, (5) [74:] deditque cuncta, quæ possederat Isaac, filiis autem concubinarum largitus est munera, (6) et separavit eos ab Isaac, filio suo.

Quam stupenda est hæ œconomia tua, Deus, in genere humano. Quod postquam in figura Abrahami repræsentasses, (8) deficiens ille mortuus est in bona senectute propectæque ætatis et plenus dierum compositusque est ad populum suum. Quod proinde figuram Ismaelis et generationem ejus concernit, jam de illo a te data, Domine, rettulisse sufficiat. Cethuræ matrimonium post sacrificium et immolationem Isaac contractum et omnes generationes ejus particulariter figurasse autumo semen Abrahæ pure humanum, quod hodie dum in dispersione Judæorum subsistit, et hanc confusionem repræsentat ignota origo Cethuræ. Hos porro (semen ex Cethura) quia promissiones tuæ, Domine, non concernebant, crederem permansuros in cæcitate sua tamquam sequaces Antichristi.

Incipio proinde te adjuvante, o bonitas infinita, considerare historiam seminis Abrahæ ex Isaac a v. 21. Rettuli, Domine, in præcedenti capite sensum, an tuum, an meum, adhuc ignoro; ex effectu enim et contextu apparebit, num verus, num falsus fuerit. Quodsi enim verus, tuus, sin minus, meus erit. Itaque pro fragilitate mea et tenebris meis exactius combinanti historiæ eventus occurrunt mihi multa consideranda, et in ipsa historia Abrahami^a reflecto me prædixisse te illi captivitatem seminis ejus et exitum illius cum magna substantia, reperio dupliciter me debere considerare figuras in historia Isaac profundissime latentes, et ma-

^a Ante Abrahami in margine: *Cap. 15. v. 13.14.*

gnam reflexionem habere oportet ad distinctionem promissionum et repromissionum factarum Abrahamo, promissionum, inquam, quas tu, Deus, adusque sacrificium Isaac facere dignatus es; et has ad spiritualia, possessionem æternam terræ Canaan tamquam figuram extendi jam me dixisse memini, repromissionem autem post sacrificium ex merito obædientiæ et timoris Dei factam, per quam præcedentibus reiteratis superaddidisti semen Abrahæ portas inimicorum suorum possessurum, crederem referri ad tempus, in quo Christus de morte, de mundo et de Diabolo complete triumphabit, ubi inimici ejus erunt scabellum pedum ejus,¹ et regnum suum æternum accipiet.

Et his exacte ruminatis adverto me non posse præterire statum naturæ humanæ sub lege constitutæ, [75:] cum illæ fuerint propriæ figuræ temporum, ad quas ego hebes et ignorans nimis transii. Quapropter his combinatis et hic de novo consideratis, quod Abrahamo captivitatem seminis ejus in apparitione revelaveris, non autem modum exitus ejus ex captivitate, conveniens video et exinde mihi imaginor primo præfigurari ea, quæ exitum et possessionem temporalem respiciunt, et quod in possessione temporali subsequenter, figurare illa, quæ spiritualia concernunt.

Non statuo ego, miser peccator hæc, quæ scribo, pro revelationibus, sed pro radiis misericordiæ tuæ, quos mihi quandoque velut fulgura coruscare facis, et tunc loquor, dum porro illi non me illuminant, balbutio, quæro, laboro; non desperabo tamen in bonitate tua, nec ideo cessabo, si non statim reperio, quod quæro. Consolor enim in eo, quod me a veritate et a te recedere non reperiam. Suave est mihi sentire intrinsece, dum tu loqueris mihi, et tunc fluit calamus; taces quandoque, et tunc hinc-inde cursito quærens locum, unde denuo possim audire vocem tuam. Respice proinde me et vide laborem meum, si tamen labor est, quod et in labore dulce et suave est, et hæc vera requies cordis est.

Currunt pueri, sudant, fatigantur, et hæc lusum appellant, quia in illis, quæ agunt, delectantur, et me illis similem in his fecit esse misericordia tua. Puer sum tuus vix vocis gnarus et loquelæ capax, vellem tamen eloqui magnalia tua, et balbutio. Hinc scio, quod me non intelligerent, qui hæc legerent, et plurimi arguerent⁴ absque licentia, absque consilio, absque methodo et ordine tam alta tractare. Nec possem aliquid respondere illis, tu autem, Domine, qui vides cor et scrutaris renes² meos, quia bonus es, non ita me judicares, prout filii hominum. Hinc tibi loquar, dum tu locutus fueris mihi. Sine te autem mutus efficiar.

Sed, o Domine, si sic considero hanc historiam, occurrit difficultas, quam ego solvere nescio, et propemodum contraria apparet sententiæ Apostoli, qui dixit omnia pro instructione nostra,³ non illorum scripta fuisse; et profecto quid profuisset figuras figurare figuris? Spiritualis populus fuit et erit hereditas Filii tui. Ad quid oportuisset carnali figuras proponere, siquidem et ipse pro hac hereditate tua formanda institutus fuit? Fors meæ adinventiones essent ergo figuræ, quas reperirem, non institutiones tuæ.

⁴ *arguerent sc. me* (cf. Ms. fr.: *me blameront*)

¹ Cf. Ps. 109,1.

² Cf. Ps. 7,10.

³ Cf. Rom. 15,4.

Noli tardare ergo, o lumen mentis meæ, illumina [76:] me! Sepositis proinde illis, quæ in præcedenti capite de spectantibus ad subsequentia dixi, dicam Isaac promissionis, Rebeccam spei, quam promissio dabat, figuram fuisse respectu filiorum seminis spiritualis, ad quos tendebat æterna illa possessio veræ patriæ per terram figurata. Sed quia hi filii spirituales dividebantur denuo in duas gentes, hi collidebantur in utero Rebeccæ, cujus sterilitas designavit tempus adusque exodum et publicatam legem, per quam spe clarius, quam illatenus, revelata et instituta peperit Rebecca gemellos, qui ab exodo adusque publicationem legis vere collidebantur in utero, dum pars populi Hebræi murmurabat, pars sequebatur Moysen. Et in hoc sensu, quam sæpe consuluit Rebecca seu spes in Moyse, te, Domine! Et profecto verbum tuum adæquate completum est, cum vere minori parti populi servivit major.

(25) Tempus partus generationis hujus ex promissione et spe filiorum Isaac jam tunc advenerat, et in ipsa publicatione legis nata est Synagoga, cujus figura Esau et Jacob, qui figura Ecclesiæ Christi fuit et permansit virtualiter adusque adventum ejus visibiliter, porro conservata est in Josue et Caleb, qui irreprehensibiles reperti sunt, et in spe firma permanserunt terramque promissam ingressi sunt.

(24) Prior egressa fuerat Synagoga ab effusione sanguinis victimarum rufa, et per tot observantias legales pilosa, siquidem pili pro superfluitate corporis habentur. Alter Jacob seu Ecclesia propter paucitatem vix visibilis, tibi, Domine, soli nota vestigia sequebatur multitudinis, et sic quodammodo plantam tenuit. (27) Venatio in Esau peregrinationem, agriculturæ exercitatio adhæSIONem ad bona terrestria denotavit. Et hi fuere characteres Synagogæ, Jacob autem vir simplex habitabat in tabernaculo. Tales fuere viri illi Israelitæ, qui in ipsa quoque peregrinatione in simplicitate ambulabant. (28) Isaac figura promissionis dicitur amasse Esau eo, quod de venationibus ejus vesceretur, id est, promissio se ad possessionem bonorum quoque terrestrium extendens diligentiam circa illa magis amabat, spes porro seu Rebecca amabat simplicitatem et continentiam Jacob in tabernaculis.

Dixeram ante veram Ecclesiam, (cujus figura fuit Jacob) heredum terræ promissæ conservatam fuisse in Josue et Caleb. Sed in exodo¹ clarius explicatur hæc figura. Ecce, hi coxerunt pulmentum rufum, dum botrum apportarunt in peregrinatione fesso Esau seu Synagogæ, propter quod vendidit Synagoga illa primogenita possessionem, [77:] nempe terræ, in quam ingressa non est pars populi incredula. Excepto proinde panis et lentis edulio comedit et bibit, et parvipendit, quod de promissionibus Dei dubitaverit duræ cervicis Synagoga.

SUPER CAPUT 26.

Lucet adhuc mihi coruscatio luminis tui, Domine, et hinc agnosco totum hoc caput non figuras esse, sed in peregrinatione Isaac in Geraris, in Abimelech, in puteis, in diversis contentionibus, in vita denique Isaac repræsentare statum, non particulares eventus seminis carnalis in Synagoga et spiritualis in veris Israelitis in solitudine errantis. Sed quia mihi deest memoria ad combinationes exacte faciendas, hæc, quæ refero, tantum in tenebris tamquam longe dissita objecta confuse repræ-

¹ Cf. Num. 13 sqq.

sentantur mihi. Hoc solummodo apparet, quod Isaac tamquam promissionem, Rebeccam tamquam spei seu temporalium seu æternorum bonorum figuras considerando multæ latentes veritates apparerent^a statum populi Hebræi repræsentantes, in quibus ad instructionem nostram deserviret enucleare, quomodo processerint judicia tua, Domine, et quomodo temporales status populi ad spirituales promissionem referebantur.

Per hoc enim, quod hic sepono, præterire nullo modo intendo veritates, sed tantummodo a repetitionibus cavere. Quodsi enim meditando Scripturas ad Exodum pervenero, petam lumen tuum ad discernenda illa, quibus nutrire possum et debeo animam meam, cujus famem et sitim non exstingui, sed augeri peto a te, Domine. Prout enim in diebus creationis statum totius mundi repræsentatum reperire dedisti mihi, ita credo, quod in hac historia Isaac et Jacob status Synagogæ et Ecclesiæ, eventus autem particulares posterioris in historia Synagogæ reperiri possunt (sub hac enim denominatione populum Hebræum seu statum legis intelligo). Quærendæ sunt mihi hæ figuræ; an vero reperiri erunt, a tua dependet misericordia, quam peto et imploro.

SUPER CAPUT 27

(1) Senuit autem Isaac et caligaverunt oculi ejus et videre non poterat. Sed hic status non ad tuas promissiones in spirituali sensu intellectas [78:] (quæ numquam senuerunt), sed ad promissiones a Synagoga ad temporalia bona restrictas referendus est, et posteriora tempora respicit, in quibus Rebecca seu spes semper alebat, fovebat et consilio astabat dilecto filio suo, Jacob. Et in hoc statu ad bona simpliciter temporalia et possessionem eorum restrictæ promissionis oculi caligaverunt tot mutationibus, capti vitatibus subjecti populi. (3) Et hæc senescens promissio dixit ad Esau: Sume arma et pharetram, in quibus confidebat Synagoga per illum figurata, et petiit pulmentum ex adinventionibus suis compositum, quod exprimitur verbis generalibus: sicut velle me nosti. In hoc statu, inquam, dedit salutare consilium spes illa salutaris Jacobo^b (electis nempe tuis), ut assumptis vestibus Esau seu sectando legales cæremonias et se observationibus exterioribus ejus tamquam pilosis pellibus cooperiendo præpararent escas desideratas patri, ut illis destinatam benedictionem obtinerent, et caligantes terrenæ promissionis oculos non fallerent, sed ad veritatem reducerent. Et sic considerata hac historia apparet veritas consiliorum tuorum sub cortice litteræ et veritas quodammodo sub apparentia fraudis Rebeckæ et Jacob latens: prout verus Jacob latebat sub vestibus et pilositate Esau, per hoc tamen verus Jacob fuit.

O Domine, dum ego hæc considero, vere visibilis est veritas et sensus dicti Apostoli tui: præterit figura hujus mundi,¹ et ad hæc capienda et veritatem degustandam recurro denuo ad universalem œconomiam tuam. Homo te interrogat, cur dilexeris Jacob, cur odio habueris Esau, cur oportuerit tanta industria uti, ut Jacob præriperet benedictionem? Cur non cursu naturali secundum intentionem Isaac benedictio Jacob per apparentem speciem fraudis surrepta non fuerit impertita Esau? Esset hæc in

^a Correxì ex *apparerem*

^b Correxìt ex *Jacob*

¹ *Præterit...*: 1 Cor. 7,31.

me temptatio et quæstio Serpentis in Paradiso sub hac voce cur Evam interrogantis,¹ si hæc dubitans inquirerem. Sed sit tibi laus et gloria, Deus, quod possim dicere me esse convictum de veritate, et velle proferre veritatem, quam sentio, ut adorem et amem te propter immensam profunditatem consiliorum tuorum.

Jam enim vidi in principio meditationum mearum, quam juste fuerit condemnata massa humana, et tamen quam misericorditer processeris cum illa, ut justus et misericors appareas homini, quem pro te creasti et propter gloriam tuam. Vidi itaque statim in Cain primogenito [79:] Adami, et hic continuatur in Esau voluisse te agere primo per justitiam in primogenitis et per misericordiam in secundogenitis, ut semper meminerit homo, quid mereatur ex justitia, quid sperare possit a misericordia tua. Opus gratuitæ misericordiæ tuæ fuit, quidquid fecisti cum Abraham, et quidquid promisisti semini ejus. Sed ut agnoscamus numquam te esse tam misericordem, quin sis et justus, oportuit dividi semen ejus in semen carnale seu Synagogam et in semen spirituale seu Ecclesiam, ut in illa agat justitia tua, in hac manifestetur misericordia tua, et ex utraque appareat gloria tua, ad quam tendunt omnia opera tua, ut a te exeuntia et tamen in te semper permanentia redeant ad te, centrum omnium.

Quomodo autem hæc potuissent videri, si omnia, quæ aguntur in mundo, figuræ non fuissent, cum nihil potest dici vere esse, præter tuum esse? Oportuit ergo figuras esse, ut tuum esse non videndo appareat. Hinc ego ipse non nisi figura sum illius, qui ero, cum meum verum esse acquiram, cum ad te pervenero. Seu ut melius dicam, cum meum non esse in suo esse perdidero.

Non capio hæc, Domine, quæ dico, sed sentio. Sed quia non capiendo sentio, ideo vera esse agnosco. Hæc enim veritas, quam sentio, tumet ipse es, et ideo non capio. Sed quid est illud in me, quod sentit veritatem? Vere et hoc ipsum tumet ipse es, nihil enim præter temet ipsum te sentire potest. Hinc apparet,^a quam sis proximus mihi, et per hoc, quod non capio, patet, quam procul sim ego a te, et quam nihil sim respectu tui. Tu tamen jubes, ut hoc nihilum meum amet te, et sic video me non posse præstare, quod tamquam Creator jubes ex justitia, nisi quod præstari vis, dederis mihi ex misericordia. Sed cum dederis, num quod dabis, meum erit? Non profecto, tu enim nihil das, quod non est. Sed cum nihil est præter te, quidquid das, tumet ipse es, et sic te das, ut te recipias. Ames igitur et laudes te in me, si enim aliquid possum, hoc solum possum, ut me tibi dem talem, qualis sum, aut (ut melius dicam), ut me tibi exhibeam. Fac in me, age per me pro te, quidquid volueris!

Recessi tantisper a cortice litteræ, sed non a te, Domine, nec enim autumo oportere in hac historia Jacob et Esau ad textus litteræ me alligare, cum hujus historiæ essentiam clare in sensu allato explicari posse appareat mihi. Considerabo igitur benedictionem Isaac, num conveniat dictis: (28) Det tibi Deus de rore [80:] cæli et de pinguedine terræ abundantiam frumenti et vini! Hæc est prima pars benedictionis Jacob, benedictio autem Esau in pinguedine terræ et in rore cæli desuper. (39) Hæ sunt primæ partes benedictionum, quas Isaac, figura promissionum impertitur filiis suis, sed bene confrontata inter se vel de toto æquales sunt, vel differentiam in hoc habent, quod primo abundantiam frumenti et vini impertitur, de qua secundo nihil meminit. Nequeo dicere æquales, cum Isaac ipse plus uni, quam alteri largiri voluerit dicens: (35) Venit germa-

^a Correxit ex *appares*

¹ Cf. Gen. 3,1.

nus tuus, et accepit benedictionem tuam. Posset mihi dici benedictionum differentiam solummodo in secunda parte consistere, sed in historia tam particularium eventuum profecto nihil frustra factum credo. Æqualiter utrique optat rorem cæli et pinguedinem terræ, cur ergo primo frumentum et vinum superaddidit, alteri non? Quomodo secundus rore cæli et pinguedine terræ absque frumento et vino gaudebit?

Non, non, Domine, nihil inconsiderate, nihil fortuito contigit in hac historia, a qua dependebat sors filiorum patris filii ultimam benedictionem impertiri volentis. Soli Jacob, figuræ Ecclesiæ poterat convenire benedictio, quæ ex mente patris pro Esau destinata fuerat. Hæc enim sola possidet abundantiam frumenti electorum et vini germinantis virgines. Et hi fructus distinglu]untur^a a rore cæli et pinguedine terræ. Non dicam hunc sensum Isaac intellexisse aut potius intendisse, cum propheta non fuerit, alioquin consilia tua de Jacob, quem dilexisti, te inspirante cognovisset. Sed quia Isaac patrem filiis benedicientem ex libera voluntate agere convenit, nec proinde scire consilia tua, quæ tamen ut eveniant, Isaac non noscente et ideo nolente, libere agente et tamen, quod voluit, non faciente, oportuit caligare oculos ejus et omnia tanto artificio et industria institui, prout facta sunt.

O Domine, quis ex his negabit hominem liberæ voluntatis esse? Quis tamen non videbit facere eum, quod tu vis, non quod ille intendit? Quodsi homini liberam voluntatem negasses, quomodo coacte agentem juste punire potuisses? Quodsi autem vias ejus non dirigeres, quomodo ambularet in viis, per quas æterna decreta tua direxerunt gressus ejus? Contraria hæc apparent humanæ rationi et superbix, sunt tamen miro ordine combinata et mira harmonia connexa, ex [81:] quibus te omnipotentem, justum et misericordem esse agnosco ex operibus, quid tamen sis, nescio, cum hoc, quod dico, non sis, sed hoc es, quod es, quod non capio.

Dedit igitur Isaac benedictionem Jacob, quam noluit, quam tamen tu destinasti ei. Libere egit, quod tamen voluit, non fecit. Te disponente igitur data est hæc mysteriosa benedictio Ecclesiæ, nec convenit, nisi illi in sensu præannotato.

Secunda pars benedictionis ejus est: (29) Et serviant tibi populi, et adorent te tribus; esto dominus fratrum tuorum, et incurventur ante te filii matris tuæ! Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus, et qui benedixerit tibi, sit ille benedictus! Et hæc adoratio cui^b melius <me>^c convenire potest, quam illi corpori fidelium, cujus primogenitus inter ceteros fratres¹ Deus est et Homo? Et præter eum cui convenire posset in litterali sensu, nisi verborum enērgias diminuere aut pro Hebraïsmis reputare vellemus? Quodsi porro hæc benedictio convenerit Jacob seu Ecclesiæ, profecto altera non minus convenit Esau seu Synagogæ: Vives in gladio et fratri tuo servies; tempusque veniet, cum excuties et solves jugum ejus de cervicibus tuis. Hæc pars est hereditatis seminis carnalis Abraham, qui adusque excidium Jerusalem in gladio vixerunt, et nunc fratri eorum spirituali serviunt secundum prophetiarum explicationem jugum aliquando excussuri.

(41) Oderat ergo semper Esau Jacob, sed Jacob non odit Esau. Et hoc omni die video in odio Judæorum contra Christianos, qui alunt et conservant illos. (42. 43) His factis mittit spes (Rebecca) Ecclesiam (Jacob) ad patientiam (Laban), fratrem

^a Correxī

^b Supplevit cui supra lineam

^c Delevit me

¹ Cf. Rom. 8,29.

suum in fide Haran, civitatem cognationis Abraham, ubi vera fides in Deum adhuc conservabatur. Sensus hic mysticus veris nominibus adjunctis literalis est. Et fors taliter cetera quoque deduci potuissent, sed ego me illis non applicui, cum ad altiora longe alia dignatus fueris elevare mentem meam.

Verum, o Domine, his ita cognitis per gratiam tuam quomodo combinabo et reperiam, quonam tempore hæc facta fuerint inter Synagogam et Ecclesiam? Sed quid facilius, cum jamjam horum memoriam celebratura est Ecclesia: tunc enim hæc facta sunt, cum Simeon dixit: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum¹ etc. Tunc verus Jacob pelle legis et vestibus corporis indutus venit tempore, quo veræ promissionis (seu Isaac) oculos caligare [82:] fecerant tot litterales interpretationes Scripturarum. Et hic primus inter ceteros fratres,² quibus tamquam hominibus bonæ voluntatis pax³ publicata fuerat, obtinuit benedictionem.

Promissio illa erronee interpretata de regno Messiae miserat Synagogam (Esau) ad venandum cum arcu et pharetra, in superbia cordis sui, sed spes firma electorum fecit, ut tolleret hedum aut agnum de grege Israel (cujus immolatio pro cibo et nutrimento promissionis Synagogæ instituta fuerat), vestivit se figura velut pellibus ejus, et benedictionem veræ promissionis obtinuit. Frater fuit Synagogæ hujus Jacob et quidem primogenitus. Et profecto in nativitate, in repræsentatione, sed potissimum in passione Christi omnia hæc adimpleta sunt. Quæ adhuc semel et clarius repetam, ut laudem magnalia tua.

Isaac seu promissio hæc ex spe tamquam Rebecca per legem tamquam Eliezerum adducta generavit filios carnales in Esau, filios spirituales in Jacob, sed hæc promissio duplex fuerat temporalium bonorum et æternorum; sub figura illorum filii carnales seu Esau ex promissione et spe temporalium nati tamquam primogeniti primogenituram (dubitantes de promissione illis facta de possessione terræ Canaan) venderunt pro pulmento rufo, quia in Ægyptum voluerunt redire, dum Josue et Caleb tamquam filii spirituales spei veræ credentes attulerunt botros.⁴ Quid igitur factum postmodum? Hoc, quod jam per agnum paschalem præfiguratum erat. Venit Jacob seu Christus figura illius tamquam pellibus vestitus et veram promissionem demonstravit, et ad illam obtinendam viam aperiens Synagogæ seu Esau benedictionem hic verus Jacob cum fratribus unum corpus constituens obtinuit.

O bonorum omnium largitor, Deus! Quid sum ego vermis et cinis, quod mihi hæc tam clare demonstrare dignaris? Ecce, quo ordine et quibus velis coopertæ veritates latent in hac historia, per quam reducor ad Christum tamquam semen Abrahami, propter quem omnes promissiones factæ sunt. Credo igitur te illuminante, Domine, ceteram quoque subsequentem historiam Jacob respicientem semper tamquam repræsentationem propheticam esse prædicti seminis spiritualis Abrahamæ seu Ecclesiæ; historiam proinde repræsentando prædicatur, quidnam futurum est in illa. Unde sequitur eventuum habendam rationem, prout et in subsequentibus, (43) dum Rebecca Jacob misit in domum fratris sui salvare volens a furore Esau, sensum credo hunc esse: futurum, ut semen carnale semper persequetur semen spirituale, quod spes

¹ *Nunc...: Luc. 2,29.*

² *Cf. Rom. 8,29.*

³ *Cf. Luc. 2,14.*

⁴ *Cf. Num. 13,25.*

confirmat et ad fidem remittit, ut in patientia expectent finem persecutionum [83:] suarum. Notandum semper Rebeccam pro spe, Laban pro patientia, domum cognationis Abraham pro fide sumi debere.

SUPER CAPUT 28.

Quam salutare est consilium, quod Isaac, figura promissionis dat filiis suis in Jacob, ne acciperent conjugem ex filiabus Canaan, quæ repræsentant filias sæculi et mundi; siquidem semen Cham a patre Noe maledictum fuisse jam vidi.¹ Et hæc fuerunt, quæ in præcedentis capituli versu 40. tædium vitæ causabant Rebeccæ seu veræ spei futurorum bonorum. Parem instructionem dabat Isaac seu promissio futurorum bonorum spiritualium filio suo, et sic remittit ad domum cognationis suæ, seu, ut pro clariori intelligentia sæpius repetam, promissiones futurorum bonorum et spes remittunt filios suos ad fidem cum patientia.

(5) Hic versus adventum Jacob in Mesopotamiam referens, sequentes matrimonium Esau et reliqui peregrinationem Jacob denuo reassumentes denotant mihi res figuratas non in eodem ordine procedere, prout in præcedentibus observavi, ubi versiculatim applicari poterant. Quodsi porro eventus designare vellem, quando et quomodo Synagoga seu carnales filii filios seminis spiritualis persecuti fuerint et peregrinari coegerint, hæ combinationes et memoriam requirerent et non mei operis essent, siquidem hæc coram te, Deus, qui omnia nosti, de his, quas refero, veritatibus plene convictus loquor.

Intelligent me homines, et eandem, quam ego, veritatem sentient, quos hæc legere contigerit, si in hoc spiritu meditabuntur Scripturas tuas. Criticis enim, chronologistis, sciolis et scientiam mundi sectantibus quomodo ego satisfacere possem, cum et ipsum verbum tuum Scripturæ tuæ omnis scientiæ eorum sit objectum et tantarum litium ac contestationum materia his præsertim ad periodum suam vergentibus temporibus, in quibus languescens in dies fides causat, quod plus tractetur sensus Scripturarum litteralis, quam mysticus aut spiritualis.

O Deus, quanta est hæc hominum insipientia velle clarum incontestabilemque reddere sensum litteralem Scripturæ, sub cujus cortice illis quoque, quibus legem dedisti, veritates tuas occultasti. Quæ enim pro nostra instructione scripta sunt, quomodo possemus instructionem in illis reperire, quæ tunc quoque obscura erant in sensu obvio et litterali. Absit, ut ego hæc universaliter [84:] condemnem, quæ opinione universali laudabilia censentur, quia video per gratiam tuam finem, in quem hæc tendunt. Oportet enim esse hæreses² et scandala,³ et quo clarior apparuerit Scriptura humano intellectui in sensu litteræ, eo minus intelliget eam. Illa enim est verbi tui proprietas, ut illud homo sine te nec audire nec intelligere possit; illis porro, qui in Spiritu tuo scrutantur, quid opus chronologiæ et criticorum argutiis?

Repeto, Domine, bona, laudabilia necessariaque esse hæc in Ecclesia pro demonstranda veritate, pro convincendis atheis, deistis et quid scio quot^a occultis filiorum

^a *quid scio quot pro nescio quot* (cf. Ms. fr.: *je ne sçais quelles*) fortasse ut Hungarismus („mit tudom, mennyi”)

¹ Cf. Gen. 9,25.

² Cf. I Cor. 11,19.

³ Cf. Matth. 18,7.

ejus sectis. Sed quamvis res se sic habeat, non minus verum erit, quod refero, non ut contrarier aut approbata reprobem, sed ut admirer latentia sapientiæ tuæ consilia etiam in illis, quæ oculis meis exponi video; quo evidentior reddet fidem humana ratio, eo plus capiet, et quo plus capiet, eo minus credet, quia sciet, aut potius dicam, scire se credet et dum hoc crediderit, fides jam non amplius erit fides, sed scientia, quam homo intelliget, et quia intelliget, humanæ illusiones erunt, non tuæ veritates, quæ credi, adorari, sentiri debent.

Tu, Deus infinite justus, non causa, sed talis ordinator es horum malorum, quæ ducunt mundum ad finem decretorum tuorum. An tu malus dici potes, cum oculus noster nequam est? Non, profecto, hoc enim humanæ condicionis exigit ratio, cujus causa peccatum est, quod semper juste punis, dum non adjuvas hominem, nec per hoc malum patras, sed cursu naturali evenire sinis, et sic agendo facis justitiam; avertendo porro aut cursum condicionis humanæ naturalem deflectendo facis misericordiam. Sic egisti ab initio mundi, sic agis hodie, et par erit ratio operum tuorum usque ad finem mundi, ubi revelabuntur et patebunt justitiæ judiciorum filii tui, quem vivorum et mortuorum Judicem constituisti.¹ Ille est, qui tunc aperiet librum illum æternorum decretorum tuorum septem sigillis clausum,² ex quibus damnandi convincentur de justitia, salvandi de misericordia tua, et tota natura, omnis creatura, ipsemet infernus agnoscat magnalia tua, gloriam tuam, et sic omnia opera tua laudando te redibunt ad finem tuum.

Scio, Domine, quod hoc tu me docueris, sed quomodo? An per revelationem supernaturalem? Profecto nescio; hoc solummodo scio, quod meditando Scripturarum tuarum veritates, sed non historiarum eventus et litteræ velum, hæc me docueris. Simplex et nuda est veritas tua, Domine, quæ tumet ipse es, et ideo, ut [85:] omnibus hominibus constet in Scripturis figuram, litteram, velum assumere debuit, prout hæc ipsa veritas, hoc ipsum verbum corpus assumpserat, ut videretur ab hominibus. Alioquin quomodo Deum videre potuissent qua talem? Igitur omnes homines possunt legere; audire veritatem tuam et verbum tuum, vellet enim bonitas tua, ut omnes homines salvarentur, sed quia non omnes salvat misericordia, quos condemnavit propter peccatum justitia, non omnes intelligunt, qui legunt aut audiunt. Pauci intelligere volunt et petunt, pauciores sentiunt veritatem, quod proprie intelligere est. Hoc enim sentire non intelligere significat, sed convinci, id est, corde ac voluntate assentire ac adhærere veritati. Hoc porro nequit semper fieri respectu corticis aut litteræ, nisi illud, quod hæc refert, ipsius veritatis dictum sit ipsam veritatem designans. In similibus enim si quis figuram quærit et intellectum simpliciter in humilitate non captivat, illusionem reperit et spiritum illum nequam a Domino, cum veritatem præterierit. Hic est spiritus ille erroris et mendacii, quem homo reperit, dum Deum præterit, sed et immittitur ex justo judicio illis, qui verbum tuum, Deus, ad sensum proprium, aut dicam potius, ad præjudicia sua trahere volunt. Et hi sunt, qui intelligentes non intelligunt, audientes non audiunt.³

Ecce, Domine, hæc sunt illius speciei veritates, (si tamen verum est veritates subdividi posse), quibus et suaviter assentire, fortiter adhærere sentio in me, hoc autem,

¹ Cf. Act. 10,42.

² Cf. Apoc. 5,1 etc.

³ Cf. Matth. 13,13 sqq.

quod sic agit aut sentit, non caro, non sanguis est, sed est in me, ego tamen miser ille procul sum ab eo, quod jam tibi dixi, Domine, sed sentire et meminisse numquam satis possum, ut eo plus desiderem recedere a me et accedere ad te. Trahe me igitur, cum ego ire nequeam, per continuationem veritatis tuæ in Scripturis latentis. Porrigē^a escam, ut illa allectus sequar te ducentem, sed auge et famem, ut appetam, quod porrigis! Da charitatem, ut diligam et desiderem pervenire, quo ducis! Denique miserere, non mereor enim, quod mecum facis!

(6) Designavi, Domine, tempus, quo Ecclesia in capite suo Christo Jesu, Domino nostro benedictionem Esau tamquam figuræ primogenitæ Synagogæ obtinuit corpori Ecclesiæ seu spirituali semini Abrahamæ, sed exinde non suppono Jacob semper et in omnibus aliter figurasse Christum, quam unitum cum fidelibus et tamquam caput corporis Ecclesiæ. Prout ergo in Esau character Synagogæ exprimitur, ita Jacob characterem Ecclesiæ repræsentat secundum opinionem meam, quam a bonitate tua, Deus, provenire non dubito. Et in hoc sensu considerans Esau signa resipiscentiæ aliquis ejus in hoc versu et in subsequentibus (7. 8. 9) expressa ad vivum repræsentant [86:] mihi Synagogæ seu gentis Hebr[e]æ^b temporales et ab extra tantummodo apparentes resipiscentias, dum per tot ac tantas afflictiones vidissent benedictionem promissionis tuæ recessisse ab illis. Visi sunt quandoque ab idololatria et fornicationibus suis tamquam a matrimonio filiarum Canaan recedere, sed in corde semper bonis terrestribus et vitæ carnali adhæserunt, quod repræsentatur per matrimonium filiæ Ismael, quæ ab uxore Ægyptia nata fuit et in avia sua, Agar servitutem repræsentans ex semine Abrahami pure naturali ac per consequens terrestri traxit originem. Et talis fuit generatio Synagogæ quoque generationi Jacob penitus opposita.

(10) Igitur Jacob egressus in peregrinatione sua repræsentat mihi peregrinationem electorum super terram; lapides, quos se ad quietem componens supposuit capiti suo, indicant miserias et inquietam requiem filiorum ejus, quæ directus etiam ad labores et peregrinationem ac persecutiones electorum in Synagoga existentium referri possunt. Visione porro scalæ, quam Jacob vidit in somnio, repræsentatum fuit illi incarnationis mysterium, per quam contiguitas inter terram seu homines et Deum facta est, et in veritate hujus descendunt gratiæ tuæ, Deus, super omnes et ascendunt ad te preces et merita fidelium tamquam angeli descendentes et ascendentes. In hoc incomprehensibili mysterio adimpleta est promissio tua, Domine, ad Jacob denuo reiterata, (13. 14. 15) et dilatatio Ecclesiæ ad quatuor partes mundi, quam in promissionibus Abrahamæ factis necdum specificaveras. Hinc verificatur postrema illa pars promissionis: Et ero custos tuus..., nec dimittam, nisi complevero omnia, quæ dixi. Non Jacob respexit, Domine, hæc promissio, quem in terra Ægypti futuræ capitivitatibus seminis sui demisisti ad patres suos, sed semen spirituale ipsius seu Ecclesiam tamquam hereditatem æternam Filii tui, quam non dimittes umquam.

Et ex his taliter combinatis demonstratur mihi lapidem erectum in titulum oleo superfuso figurasse domos illas lapideas honori et gloriæ tuæ dicatas, quas filii ejus erigerent, in quibus potest nunc quoque dici: (17) Dominus est in loco isto,

^a porrigē sc. mihi (cf. Ms. fr.: *donnez moy*), famem sc. meam (cf. Ms. fr.: *ma faim*). da sc. mihi (cf. Ms. fr.: *donnez moy*), miserere sc. mei (cf. Ms. fr.: *ayez pitié de moy*)

^b Supplevi -e-

terribilis est, nec aliud, nisi domus Dei et porta cæli, cum in illis in veritate subsistat scala illa in sanctissimo altaris Sacramento, quam Jacob nonnisi in somnio viderat. Hæc fuerunt consilia tua, Deus, de semine Abrahamæ, quæ primis patribus in tam tenebrosis figuris repræsentasti; sed nec promissiones tuæ clariores fuere, cum possessionis bonorum temporalium velum patriæ æternæ beatitudinem penitus obumbraverat.

Sed, o Domine, quam sæpe redit Serpens ad homines hæc et similia meditantes et interrogat: Cur fecit hæc taliter Deus? [87:] Alius dicit: Nec fecit, sed nec cogitavit, sed tantummodo piis speculationibus interpretatur Scriptura, quæ nonnisi simplicem historiam refert. Et sic ego quoque solebam respondere loquelæ curiositatis meæ in me Serpentis. Alii debilitatem humani intellectus facile tangentes contrarietates reperientes in Scripturis de veritate illarum dubitant vel ut ne dubitent, potius non legunt. Et ex horum numero ego quoque fui, sed a quo velum cordis mei dilaceravit misericordia tua, vident oculi mei mirabilia tua et vellem omnium hominum corde amare, omnium linguis laudare te propter opera tua, cum ex illis agnoscam, quid tibi debeam et quam dignus sis, ut ameris et adoreris.

Et hæc sunt instructiones illæ, propter quas hæc facta et scripta sunt, et quæ nos respiciunt, ut agnoscamus ipsos sanctos patriarchas, quibus, Deus, tam sæpe locutus fuisti, sub lege peccati in tanta cæcitate constitutos vixisse, ut ante redemptionem et ante velum templi in passione scissum¹ clarioris cognitionis veritatis ex natura sua capaces non fuerunt.

Tu vides, o Domine, per hæc non velle me dicere aut intelligere sanctos illos veteris testamenti et prophetas venturorum mysteriorum clariorem notionem non habuisse, nam in hac ipsa distinctione differentis luminis differentibus temporibus successive dati apparent magnalia tua et diversitas luminis, quod in virtute passionis Christi antecedenti habuerunt ante legem, sub lege naturæ et post legem scriptam, ante quam legem nullus propheta fuit, quamvis et Abraham, prout dixi, diem Christi viderit et Jacob hanc visionem scalæ, quam rettuli, et præter hoc quoque moriens prophetavit.

Sed hæc non obsunt propositioni meæ, secundum quam absit a me velle decidere, cui quantum luminis dare volueris pro firmanda fide et solidanda spe futurorum, per quam præservabantur a perditione in salutem. Scio, quod ad hæc reponitur mihi, quodsi tunc illorum notio ex virtute passionis antecedenti fuit, nunc est ex consequenti; ergo par fuit illorum, par nostri ratio.

Sed parce, o Domine, illis, qui taliter cogitant et balbutiunt de merito infinito passionis Christi et statu differenti Christianorum a Synagoga et præcipue de statu legis naturalis. Vel ignorant enim vel non se reflectunt tunc fuisse tenebras communes, lumen vero particulare illorum, qui tunc quoque ex vera Ecclesia, cui promissio facta fuit et impleta est, fuerunt. Nunc vero post sacrificium crucis lumen est omnibus demeritum et datum, tenebræ autem sunt particulares seu, ut clarius dicam, si nos baptismo recepto in statu [88:] innocentia conservavimus, omnes veritatis tuæ et Scripturarum (secundum exigentiam status, in quem a Deo vocati sumus) sufficientem notionem habemus. Sed siquidem per peccatum lumen fidei nostræ offuscamus, ideo dico tenebras nostras esse particulares, quia suarum tenebrarum quili-

¹ Cf. Marc. 15,38.

bet in suo individuo est causa, non defectus gratiæ et luminis, quæ nobis Christus demeruit.

Et in hoc est infinita illa differentia inter Synagogam et Ecclesiam, inter seminale et spirituale, quam me in sequentibus scio occasionem habiturum clarius deducendi, quamvis non credam hominem Christianum de hac veritate dubitare posse. Ideo quippe bonitas tua, o Deus, nobis constare voluit Scripturas et mundi historiam, ut videamus mirabilia tua, nec hæc indifferentia et inutilia continet, sed omnes eventus specificati prodesse possunt nobis. Ex operibus tuis voluisti cognosci, Domine, non per notiones intellectus nostri et scientiæ. Quidquid enim de te scimus, non nisi ideo scimus, quia per opera tua et verbum tuum revelatum est.

Sterilis est humana scientia, quæ sui intellectus operatione ad te pervenire intendit. Quidquid enim de te sibi imaginari potest, nihil horum es; nam si ex operibus tuis, justitiæ, misericordiæ, bonitatis tuæ prædicata manifesta non fuissent, quis tibi ex lumine intellectus illa attribuere potuisset? Sterilis est verbi tui seu Scripturarum lectio tamquam simplex historia considerata, periculosa littera spiritu seposito. Spiritus igitur in veritate consistit, veritas porro sub figuris latet. Vocent hæc, Domine, homines ingenii mei speculationes, si veritati correspondent, profecto non a me, sed a te procedunt.

Sed si quis me interrogaret, quid est veritas, dicerem veritatem esse, quod doctrinæ Ecclesiæ aut spiritui ejus (in illis, de quibus necdum doctrina constat) consonum est. Nec igitur in alio sensu adhærere cupio his, quæ scribo; hæc porro misericordiæ tuæ attribuenda esse profecto plus sentio, quam dicere valeo. Sit tibi igitur laus et gloria ex donis tuis, quæ a te petere non cessabo, ut te plus laudare, et quo plus laudavero, eo plus diligere valeam.

SUPER CAPUT 29.

Accedo, Domine, in omni humili agnitione ignorantiae meæ sanctuarium veritatum, quas velut in puteo grandi lapide tecto occultari sentio in hoc capite historiae Jacob peregrinantis. Dixi hactenus Jacob figuram fuisse Ecclesiæ, sed, o Domine, jamjam deficiam in applicatione hujus figuræ, nisi [89:] tu me denuo adjuvare dignatus fueris. Agitur enim de matrimonio et de generationibus Jacob, ex quibus processit Synagoga illa, cujus Esau figuram fuisse dixi, sed et Ecclesia, cujus ipsummet Jacob figuram fuisse statui, ex eodem semine ejus propagata est. Nequeo præterire circumstantias primorum versuum, in quibus repræsentatur mihi puteus, circa quem tres greges accubuerant, et os ejus grandi lapide clausum fuerat, qui removeri non poterat nisi congregatis gregibus. Jacob tamen appropinquante Rachel ipse solus illum removit, ut adaquarentur oves Rachelis.

O Domine, tu vides me similem esse illis, qui odorem excellentem odorant, nesciunt tamen, unde exhalet odor, vel (ut melius dicam) aromata ipsa suave olentia reperire nequeunt. Ego quippe sentio odorem veritatis, sed ecce, veritatem designare nescio. In præcedentibus sæpius dixi rationem, cur statuerim domum hanc Nachor, ex qua Rebecca exiit, et spem figuravit, pro figura fidei, prout ex applicatione jam præcedenti hæc veritas patet. Dixi Laban patientiam figurasse, sed tu, Domine, vides docilitatem meam, nec me pudet nec displicet retractare prolata, si illa veritati tuæ consona non reperero.

Loquere proinde mihi, Domine, vult enim audire servus tuus;¹ sed non audiet vocem tuam, nisi tu audire feceris illum. Vere et ego puteum profundum video coram me, nec me adquare valeo. Os enim putei hujus tegit ignorantia mea, nec ego valeo devolvere hunc lapidem. O quam profundus puteus est Scriptura tua, in cujus fundo latent aquæ salientes in vitam æternam,² quas sitire dignatus es facere me! Adjuva proinde me, tolle lapidem ignorantiae meae, ut reficiar!

Video et ego tres sensus tamquam tres greges accubare juxta hunc puteum. Alius est grex sensus litteralis, alius moralis, alius spiritualis seu mysticus, et profecto nisi hi tres se jungant, lapidem ignorantiae amovere nequeunt. Solus Jacob, figura Ecclesiae vires habet sufficientes, ut lapide hoc grandi ignorantiae semoto gregem Rachel adquare valeat. Sed antequam ego ad considerationem personae Rachel descendam, multa de Jacob combinanda supersunt. Ingreditur ille domum servitutis in domo Laban, in qua multiplicabitur semen ejus. In hoc in vexationibus, quas ipsi Laban fecit, in fuga et persecutione potuit repræsentari illud, quod eventurum erat semini ejus in Ægypto et sub servitute legis. Sed jam dixi me figurarum figuris nolle adhærere.

Sed, o Deus misericors, qui hactenus me in tam obscuris Scripturæ duxisti, quomodo ego applicabo propagationem seminis Jacob [90:] et illa, quæ illi in domo Laban evenerunt, semini illi spirituali Abrahamæ, cum et illud ipsum semen carnale, quod Esau figurasse dixi, ex lumbis Jacob exierit. Sed hæc non obstant, omnia etenim hæc agebantur respectu seminis promissionis. Hinc ante benedictionem Isaac Esau figuravit hanc subdivisionem seminis promissionis Abrahamæ in duas quodammodo species repartitum iri, sed posteaquam Jacob benedictionem obtinuit, promissio præcise semen Jacob respexit, et Esau figura esse desiit, a quo Jacob e domo patris exiit.

Sed, o profunditas sapientiae Dei, quam stupenda et mihi hebeti vix effabilia demonstras mihi! Oportet me considerare Jacob respectu seminis promissionis, prout consideravi Abraham respectu generis humani, et a quo illi visio scalæ, quæ incarnationem designavit, demonstrata est, opera regenerationis humanæ naturæ sunt mihi respicienda in hac historia Jacob. Post scalam igitur in somniis visam vidit puteum in agro, tres quoque greges ovium accubantes iuxta eum, nam ex illo adaquabantur pecora, et os ejus grandi lapide claudebatur. Quid hic puteus, Domine, quam ipsa profunditas promissionis tuæ, ex qua adaquabantur tres greges seminis Abrahamæ, ex Ismael, ex Isaac et ex filiis Cethuræ? Sed os ejus grandi lapide peccati claudebatur. Verum quid blatero? Ruminato enim bene septimo versu dicam hunc puteum fuisse figuram libri hujus septem sigillis clausi, quem nonnisi Agnus aperire meruit,³ puteum nempe æternorum decretorum, ex quo totum humanum genus in tres greges: vocatorum, electorum et reproborum repartitum adaquabatur.

Ideo dixit Jacob: Adhuc multum diei superest etc. Sed respondent pastores: Non possumus, donec omnia pecora congregentur etc. Sed seu hic seu respectu seminis, uti dixi, Abrahamæ considerem hanc visionem Jacob, non autumo me aberrasse a veritate. Visionem dico Jacob, vere enim omnia, quæ egit, umbra et visio fuit veritatem designans, quam ignoravit.

¹ Cf. 1 Reg. 3,9.

² Cf. Ioan. 4,14.

³ Cf. Apoc. 5,9.

Hæc enim pro nobis scripta fuere, sed interrogat me insipiens: Quid hoc mihi prodest, cum veritatem aliunde videamus! O miseranda hominis progenies, vere tibi non prodest, qui verbum Dei sic consideras, nec proinde ex consequenti pro te hæc scripta sunt, sed pro illis, quos velut esca pretiosa nutriunt. Ex horum consideratione agnosco ego totum Vetus Testamentum partem esse libri illius æternorum decretorum, in quo omnia consilia tua, Deus, de genere humano connotata ipsimet homini communicantur, ut ex illis salutem quærere discat et magnalia tua, Domine, videns ad amorem tui rapiatur.

O bonitas infinita, [91:] quanta est dementia et quam deploranda cæcitas hominis: historiam profanam Alexandri, Julii aut alicujus herois legit, et ad æstimationem et sæpe ad ridiculum plane amorem heroum ducitur, historiam autem humani generis et mirabilium Dei legens interrogat: Ad quid hæc scripta sunt? Non ego vos, o digna compassionis meæ objecta, interrogabo: Cur hæc, quæ dico, non capitis? Sinite me solummodo delectari in Deo salutari meo,¹ et hæc, quæ in his mirabilibus fors reperietis, non abundantia ingenii mei, sed spiranti, ubi vult, Spiritui² attribuat, si veritati consona reperietis.

(10) Quid hic Rachel, nisi novum testamentum, denique Ecclesiam gentium oves designant, qua adveniente Christus solus revolvit lapidem peccati et ad aquabit oves novi testamenti. Ex omnibus operibus Dei Hominis patet illum hanc Rachel et oves ejus adamasse, sed voluntas Patris fuit, ut prius converteretur ad domum Israel, prout ipse dicit in Evangelio.³ Ex hoc consequenti apparet antecedens decretum de vocando primo semine carnali Abrahæ in Synagoga et demum de vocando semine spirituali in gentibus, quod exprimitur cap. 21 v. 12: Vocabitur tibi semen in Isaac; et ex hujus veritatis consequenti Laban Rachelis loco Liam substituit, ut vere vocaret semen ex illa Jacob: ex qua et Juda et in ejus vocato semine Christus natus est. Sed et semen Balæ et Zephæ ancillarum vocatum fuit, quapropter clarum est Liam lippis oculis caligantem legis et Synagogæ oculos denotare, et prout in historia Abrahæ hoc vetus testamentum in Agar repræsentatum fuerat,^a ut in historia ejus, ad quid opus fuerit illo, respectu generis humani demonstraretur, ut nempe filium sitientem et flentem in deserto ducat ad puteum per manus (prout jam dictum est), ita hic repetitur figura veteris testamenti generantis in Lia. (25)

Servivit vero Christus, æterne Pater, tibi pro Rachele, in qua figuratur Ecclesia gentium, prout in consequenti apparet, sed ex antecedenti, id est, ex veteri^b testamento Lia generavit sanctos et electos suos, et sic postmodum desponsavit Rachel, cujus tu, Deus, uterum clauseras, ut exprimeretur in figura harum generationum anterioritas et posterioritas. Generatio Balæ pariter, uti dictum est, ex vocato semine fuit, et baptismum Joannis præfiguravit respectu novi testamenti. Bala enim citius peperit Rachele, quod mysterium clare exprimitur capitis sequentis versu 3.: Ingrederere ad illam, ut pariat super genua mea, et habeam ex illa filios! Talis fuit baptismus Joannis respectu baptismi Christi seu novæ legis.

^a Correxit ex *fuit*

^b Sic!

¹ Cf. Luc. 1,47.

² Cf. Ioan. 3,8.

³ Cf. Matth. 15,24.

O Domine, [92:] non crederem curiositatis opus esse, si hoc annos servitutis Jacob pro Rachele combinarem cum numero annorum durationis Synagogæ, centum annos pro una die computando, prout hujus exemplum in Scripturis mihi occurrit. Vellem præterea investigare tribus, ex quibus apostoli fuerant, quos numero duodenario patriarcharum designatos fuisse autumo. Rachelis porro filii taliter fors Matthiam et Paulum novi testamenti apostolos, cum post ascensionem Christi in collegium illorum assumpti sint, figurarunt. Præcipue cum Paulus de tribu Benjamin fuerit. Sed quia ad hoc mihi libri desunt, hæc particularitates fidem meam non auferunt, cum et aliunde digneris mihi sensibilem reddere magnitudinem mysteriorum tuorum, per quæ me trahis ad contemplationem illorum.

O gaudium animæ meæ, quam dulcis et suavis es te quærenti animæ! Ecce, Domine, de novo me confortavi pro itinere, in quo ambulare me facis, pane cælesti, quem dedisti mihi in edulium. Respice in me, et vide Filium tuum unigenitum in hoc indigno ergastulo corporis mei, quod ego melius exornare nequeo in hac vita, semper enim sordibus coinquinatum est et erit.

Respice proinde et adjuva me tu quoque, o Salvator meus, qui hoc ergastulum ingredi dignatus es. Suscepi te, ut recipiam incrementum amoris tui in me. Cum ergo ad te ferri nequeam sine te, sed cum tamen ferri volo, in quantum possum te miserante, repo; repo autem per alta et abrupta, cum semper altius et altius trahere dignaris me. Timerem, Domine, si respicerem, et fors caderem. Noli proinde me deserere vermem et reptile tuum, sed fac, ne oculos meos deflectam a te; sic enim videns immensam altitudinem, qua distas a me, me in infimis ambulare credens semper altius et altius tendam ad te. Desperarem, Domine, in opere meo, et me periculosum iter ingressum esse facile persuaderent, qui hæc mea scripta legi audiunt, sed dum finem operis mei et animæ meæ hunc cibum appetentis unice famem respicio, prudens aliorum cautio segnitiam generaret in me, si te vocantem et hactenus ducentem quamvis repens non sequeretur. Tendo proinde et tendam semper ad te, dulcis esca animæ meæ. Nutri me; cum enim tu me nutriveris, crescet fames mea, nec cessabit, donec perveniens ad te satiet gloria tua, quam quæro, quam opto præstare et præstari tibi ab omnibus creaturis tuis.

[93:] SUPER CAPUT 30.

Adoro, Domine, in omni humilitate mysteria tua, quæ mihi sub tantis umbris repræsentantur in Scriptura, et agnosco magis in his, quæ occurrunt, quam in ceteris, veritatem, cujus sæpe memini, nequire semper figuras versiculatim applicari veritatibus et præcipue in his, in quibus generatio carnalis spiritualem generationem repræsentat. Instinctus humani erant in Rachele invidia, qua ferebatur in fecunditatem sororis, et modus ejus loquendi marito; nec proinde hæc novo testamento applicare convenit, sed nec sensum 3. versus in rigore litteræ rettuli, sed in illo solummodo sensu, in quo baptismus Joannis per ancillam dominæ suæ prolem parientem adumbrari potest, quia scilicet filius ancillæ, quamvis subjectum sit capax hereditatis, adoptione tamen opus est, ut heres efficiatur, ita et Joannis baptismus non nisi dispositio fuit ad adoptionem subsecutam per baptismum Christi, nec nisi in hoc sensu potest sumi pro initio generationis Rachel seu novi testamenti.

Cessaverat respectu decretorum tuorum generare vetus testamentum per Liam figuratum (9), postquam Judam peperisset, ex cujus semine Christus nasciturus per nativitatem suam generationem veteris testamenti quodammodo suspendit; non tamen ita abrogavit, quin denuo parere continuasset, ut hæc generatio ejus antecedens distingueretur quodammodo a generatione ejus subsequenti. Illa cessante Zelpha ancilla ejus parere incepit, quæ, possem fors dicere, quod circumcisionem repræsentavit, quæ fuerat signum extrinsecum tantummodo generationis filiorum Israel. Profecto enim post nativitatem Christi populus Hebræus ita recessit a spiritu legis, ut nonnisi pro filiis circumcisionis haberi potuit. Potuit et hæc generatione ancillæ designari generatio illa adultera populi per divisionem decem tribuum cum diis alienis fornicantis usque ad postremam captivitatem totius populi, et hanc idololatriam expresserant mandragoræ, quas Ruben in agro reperit. Tribus Ruben enim fuerat cum decem tribubus cum Jeroboam separata, et demum tribus Benjamin, quæ cum tribu Juda sub Roboam permanserat, idololatriam secuta est. Et hoc exprimi potuit per desiderium Rachel ex mandragoris filii Liæ [94:] (prout Scriptura exprimit) participare volentis. Mandragoræ enim radices sunt idola ad vivum repræsentantes.

His textibus proinde taliter consideratis (17) dicam Liam denuo parere incepisse, posteaquam mandragoras tradidisset seu postquam recessisset a cultu idolorum et ex captivitate reductus fuisset populus per Neemiam et Zorobabel. Hinc secundum partum, aut clarius dicam, (22) secundo inchoatum partum Liæ fecunditas Rachelis subsecuta est, et Lia parere penitus desiit, postquam Dinam filiam peperisset. (25) Nato Joseph, fecundata Rachele Jacob e servitute dimissionem petit; et quid melius exprimere potuit desiderium libertatis et regni Dei tamquam patriæ, quod baptismus Joannis impressit pænitentiam amplectentibus? Sed quamvis reditum in patriam, prout Jacob, desideraverint, manserunt tamen sub servitute legis.

Continuavit proinde Jacob servire Laban pro mercede ovium, et subsecuta ovium segregatio^a vis coloribus repræsentat mihi, quod factum est, posteaquam Joannes baptizare incepisset. Oves unicolores repræsentant mihi circumcisos et legis sectatores, diversicolores indicant Judæos baptismum Joannis recipientes et cæremonias legales cum pænitiæ operibus miscentes. Hæ fuerunt virgæ corticatae, quas Jacob in figura in canalibus posuit. Joannes ad aquas Jordanis oculis plebis tamquam ovium exposuit et in horum operum pænitiæ conspectu concipiebant oves variegatæ legem et pænitentiam sequentes. (40) Et jam tunc divisisti gregem, Domine, cujus pars conceptionis nempe primi temporis erat pro Christo, serotinæ conceptionis autem mansit pro Synagoga.

Sed, o Domine, hanc differentem conceptionem non meum est explicare, sed adorare tamquam sequelam decretorum tuorum. Examinent ac legant^b alii hanc historiam Jacob, et inquirant, quomodo virgæ populeæ et amygdalinæ^c effectum præstare potuerint in conceptione ovium, quæ illas canalibus impositas plus bibendo viderunt, quam in calore coitus. Examinent, inquam, num hic actus Jacob fraudulosus et per consequens peccaminosus non fuerit; ego profecto hanc historiam veram esse quamvis credam, cum multis aliis eventibus vix dignam censerem referri in sacris libris, si figuras in se non continerent.

^a Correxit ex *con-*

^b Correxit ex *legent*

^c Ms. *amag-*

Possunt hæc designare alias veritates, sed anima mea satiatur hac, quam demonstrare dignatus es mihi, nec aliam quæram, cum hæc mihi sufficienter demonstraret profunditatem sapientiæ tuæ. Omnia hæc in filo procedunt et applicantur revelatis nobis veritatibus quoad [95:] omnes essentielles circumstantias. Sed cui hæc debeo, Domine? Profecto non debilitati meæ et tenebris meis, sed lumini tuo, et hæc omni propemodum momento experior, quæ enim uno instanti penitus obscura et inapplicabilia apparent, fulgure luminis tui coruscante cadunt tamquam squamæ tenebræ ab oculis meis,¹ et sensus propemodum obuius fit, qui fuerat tam obscurus. Vere igitur nihil ego ex his et in his mereor, quæ præstare dignaris mihi, vellem solummodo, ut omnes creaturæ tuæ et omnes homines viderent misericordias tuas, quas hominibus indignis præstas, ut in tam evidentibus exemplis agnoscerent bonitatem tuam et diligerent te summum bonum, cum tu solus qua finis diligendus sis creaturæ, quæ etiamsi per potentiam suam intellectualem omnes ceteras præcellit, per sensus corporis et inferiores organizationes illorum pluribus animantibus postponenda est. Illa tamen in hac imperfectione sua plus complacet sibi, quam in imagine tua, quam impressisti illi, et vere plus delectatur se esse brutis similem, quam tibi, Deus, quia sæpius sequitur, prout bruta, sensuum suorum instinctus, quam inspirationes tuas.

Me repræsentato tibi, Domine, cum hæc expono tibi, ut eo plus videam, quod ego facio pro te et quid tu facis pro me, quid ego mereor ex iustitia et quid tu præstas ex misericordia. His enim combinatis facile agnosco, quam iustus es, dum me castigas, quam misericors, dum parcis; parcis autem semper, quia plus mereor puniri, quam punis. Et sic exercendo iustitiam facis semper misericordiam. Cum igitur iustitiam vere mereor, dum punis, fac, ut amando te merear misericordiam, dum parcis.

SUPER CAPUT 31.

Humani sensus iudicia repræsentant mihi loquelæ filiorum Laban. (1) Sed in tota hac historia exitus Jacob e domo Laban video repræsentari exitum filiorum Dei e servitute legis. Ipsa enim unio familiæ Jacob, æqualis uxorum et ancillarum condicio, ita et heredum ejus, miram illam harmoniam inter vetus et novum testamentum præfiguratur. (4) Nulla inter Liam et Rachel (quam Scriptura Liæ præponit, a quo peperit) ab initio matrimonii earum inter eas contestatio, nulla servitutis denominatio respectu filiorum ancillæ, qui omnes ad eandem hereditatem vocantur, denique longe alia facies figuræ veteris testamenti in Lia, quam ante [96:] in Agar et filio ejus videram.

O Domine, quid potest mihi vivacius repræsentare communem illam generationem filiorum spiritualium Ecclesiæ, qui ex unione (prout dixi) veteris et novi testamenti nascuntur? Conciliavit enim spiritus apparentes oppositiones litteræ, et prioris verum sensum novum testamentum demonstrando omnem perfectionem ejus consummavit.

Exiit igitur Jacob e servitute Laban, prout exituri erant heredes promissionis spiritualis e servitute promissionis temporalis. Et tempus hujus exitus a Deo indicatur. (3) Nihil secum ablaturi, nisi bona, quibus a Deo ditati sunt; ipse enim tulit substan-

¹ Cf. Act. 9,18.

tiam Laban, et dedit Jacob. (9) Tumet ipse, Domine, demonstrasti Jacob, quod ex bonitate tua multiplicatæ sunt oves variæ, maculosæ atque respersæ, non virtus virgarum popularum et amygdalinarum multiplicavit illas, ut separarentur a gregibus Laban. Non propter hæc dicere intendo Laban veteris testamenti fuisse figuram, in hac historia enim eventus credo considerandos, non personas. Et illis attente consideratis per Laban Jacob persequentem, Rachel idola auferentem et supprimentem autumo designari gentiles propter idola per novum testamentum suppressa illud persecuturos, sed tandem futurum, quod agnoscent veritatem, quam Laban confiteatur, (43) et omnes gentes ingredientiæ Ecclesiam fœdus inibunt, (44) ac si futura præsagiens Scriptura diceret: (45) Tollet itaque Ecclesia signum crucis, et eriget illud in titulum dicitque fratribus suis: (46) Afferte lapides, qui congregantes facient tumulum seu altaria et comedent super illa. (47) Et hæc est veritas, quam indicat textus, quem vocavit Laban tumulum testis, et Jacob acervum testimonii, uterque iuxta proprietatem linguæ suæ.

O Domine, quam facile præterirem ego considerationem hujus expressionis: iuxta proprietatem linguæ suæ, si tu me monere quodammodo non dignareris, ut ruminem illam! Nescio, Domine, num fuerit differens idioma Syriacum ab idiomate Hebræo tempore Jacob, nec examinabo, an ipse Jacob in terra filiorum Cham peregrinans illorum lingua locutus fuerit, vel hic textus in linguis originalibus dicere voluit, quod Jacob et Laban idem voluerint dicere, quisque in suo idiomate, hoc tamen scio, quod in hoc textu videtur mihi exprimi vera proprietas mysterii altarium, quæ semper habebantur in Ecclesia pro tumulo martyris sive testis, et pro acervo testimonii reputata fuere, super quem perpetuum præbetur testamento testimonium, et super hunc comeditur. (48) Hic tumulus testis seu tumulus martyrum, quos gentiles occiderunt, factus est in tumulum testis inter [97:] Ecclesiam et gentiles, qui illam ingressi cum illa perpetuam unionem contraxerunt, et in unum corpus coaluerunt, et epulantur super eundem tumulum testis et acervum testimonii sub titulo crucis.

Non videor mihi contraria dicere per hoc, quod in præcedentibus domum cognationis Abrahæ fidem figurasse dixerim, hic autem Laban quodammodo pro figura gentilium statuam, siquidem ex contextu Scripturæ apparuit in cultu tuo veri Dei Nachor et ipsum Laban perseverasse tempore, quo Eliezer venerat pro Rebecca quærenda. In hoc autem capite videtur jam Laban cultum idolorum cum cultu tuo, Domine, miscuisse, et siquidem in quærendis idolis suis tam sedulus fuit, respectu eventus gentiles in gremium Ecclesiæ ingressos repræsentare potuit, præcipue cum sæpius jam repetierim non personis, sed eventibus credere me applicari posse hanc historiam Jacob, ad cujus ulteriorem explicationem quoque gratiam tuam humillime imploro.

SUPER CAPUT 32

Libertatem filiorum Dei et Ecclesiæ emancipationem e jugo legis subsequendam fore ingressumque gentium in eam per fœdus Jacob cum Laban indicatum fuisse tuo lumine adjuvante jam agnovi, Domine, et ecce, statim ad exordium subsequentis hujus capituli (1) repræsentatur mihi figura unionis seu communionis militantis et triumphantis Ecclesiæ. Angeli Dei venerunt obviam ei, sed majorem numerum oportuit vidisse illum, (2) siquidem locum illum Castra Dei appellavit. Si hic unius

solummodo angeli adventus repræsentatus fuisset, dici potuisset missum fuisse illum ad protegendum Jacob contra Esau, sed quamvis castra et angelorum frequentia quoque ad id venerit, numerositate sua, prout jam dixi, communionem sanctorum manifeste repræsentat. Tanta fuit cura tua, Domine, erga familiam Jacob, ut illi angelos mittas obviam, ac si unus non suffecisset salvare eum de manibus fratris ejus. Unde manifeste apparet mysterium, quod tegitur, et quod requirebatur quodammodo ad complementum veritatum supra figuratarum seu, ut in consequenti antecedentium loquar, ad repræsentationem eventuum.

Agnosco, Domine, in tota hac residua historia et dispositionibus Jacob verum characterem mansuetudinis et dilectionis fraternæ, cujus heres est Ecclesia tua militans, quæ ex præceptis quoque et exemplo capitis [98:] sui, Filii tui non opponit se potestatibus, non se ad defendendum parat, sed placando fratri et conservationi suæ studet, prout Jacob turmas dividit, et semper promissionibus tuis innixa recurrit ad te, et petit, ut eruas illam de manibus Esau seu persequentium eam. Te exorato non negligit, quæ facere oportet, instruit ministros suos et cetera tibi committit.

Sed his taliter consideratis occurrit mihi contemplanda mysteriosa illa lucta Jacob, (24) in qua explicanda tot et tot me sapientiores desudarunt, unde fors ex respectu quoque tot differentium interpretationum merito possem ego adorans profunditatem mysteriorum tuorum seponere et intactam relinquere hujus luctæ considerationem. Sed quia hactenus quoque longe aliam methodum observavi ceteris in consideratione magnalium tuorum, et hic nunc quoque sentio me animari confidentia, quam in bonitate tua habere jussisti. Absit, ut tibi tam misericorditer ducenti et me instruenti desim! Exhibeo igitur tibi in omni humilitate mentem meam, illumina et rege eam, ut eloqui possim, quæ mihi in hanc rem demonstrare dignaris!

Imprimis igitur repræsentat mihi Scriptura (7. 8) timuisse Jacob vehementer. Velut dixi, in omni charitate præparat se non ad defendendam familiam suam armis, sed ad conservandam precibus et donis, quod his longe majus et fortius est, (9) recurrit ferventi oratione fiduciæ suæ ad te, et hac peracta redit ad humana media se salvandi, munera disponens cum omni præcautione injungendo servis suis, (16) ut se turmatim sequantur, seu ut numerosiora appareant munera, seu ut occasionem habeant iterate repræsentare humilitatem Jacob et repetere, quod in versu 18. jussit, ut Esau respondeant. (17. 18. 19. 20) Taliter instructis ad placandum Esau servis præcesserunt munera. Ille porro remansit in castris, (21) et sic quod postremum erat, peregit, mane surgens traduxit per vadum uxorem et filios suos, (22. 23. 24) et ad se pertinentibus cunctis transportatis mansit solus.

O Deus, fons et origo omnis boni, tu fuisti, qui hunc timorem Jacob immisisti in cor ejus, ut fortior fieret et fortificaretur contra te, et sic instituisti hanc impenetrabilem luctam, ut ego videam, quibus fundamentis et quam solidæ basi sit superædificata Ecclesia tua. Hoc primum periculum fuit, in quo juste potuit timere Jacob excidium seminis sui ab Esau. Et ideo timore aucto auxisti et confidentiam ejus in promissionibus tuis sibi et patribus suis factis.

Scivisti, o Deus, antea prævaricationem hominis, et ante peccatum ejus [99:] prævidisti, quod corruptet viam suam omnis caro,¹ ut tamen hæc eveniant, permisisti, ut occasionem habeas dicendi: Pænituisti me fecisse hominem,² et tamen parcere

¹ Cf. Gen. 6.12.

² Cf. Gen. 6.7.

ipsi, ut (sicut sæpe dixi) appareat magnitudo misericordiæ tuæ. Et ecce, hoc est, quod demonstras per luctam. Agebatur, inquam, de conservatione seminis Jacob, quod concernebat promissio, cœpit multiplicari illud secundum hanc, et ecce, prævidens justitia tua illud ipsum semen omnes abominationes commissurum, et eum tanta infidelitate secuturum mandata tua, et denique fornicaturum cum diis alienis, ac si denuo diceret: Pœnituit me promisisse.

Luctam instituis contra Jacob, conservatorem promissionum tuarum. (25) Sed quia Jacob promissionibus tuis fortis et confidentia in illis habita adhuc fortior fuit, nequivit superari. Quod cum vidisset luctator, tetigit nervum femoris ejus et statim emarcuit. Et hoc completum est in Synagoga, quæ numquam clarius, quam nervo femoris Jacob figurari potuit. (26) Cum autem Synagoga emarcuit, jam tunc ascenderat aurora Ecclesiæ, et tunc petiit dimitti, ac si diceret vir luctans: Sufficiat tibi, quod non tangam et alterum nervum femoris tui; dimitte me. Sed hæc dispositio viri luctantis non suffecit confidentiæ Jacob in promissionibus habitæ. Voluit igitur, ut justitia tua, Deus, (promissionibus intercedentibus) benedicat ex justitia, cui ante promiseras ex misericordia, nec dimisit, sed ait: (27) Non dimittam te, nisi benedixeris mihi.

Quam juste hic tollitur, o Jacob, et propemodum in semine tuo aboletur nomen Jacob (seu supplantator),^a ut illud, quod per firmitatem confidentiæ meruisti, detur tibi et dicatur: Nequaquam Jacob appellabitur nomen tuum, sed Israel, quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines prævalebis.

O Domine, nescio ego profecto, an hujus luctæ confidentiæ et benedictionis sequela fuerit confessio Petri, an hæc, inquam, confidentia figura fuerit confessionis ejus, quam non caro et sanguis revelaverat ei,¹ sed tu, Pater æterne, cujus justitia, ecce, pugnat contra promissionem misericordiæ tuæ, et contra confidentiam, quam pariter non caro et sanguis, sed misericordia tua dederat Jacob. Confessionem Petri memoro, propter quam mutato nomine Simon, soliditas illa Ecclesiæ contra portas inferi² quoque, non solummodo contra homines promissa est; jam enim in Jacob contra ipsammet justitiam Dei victoriam obtinuerat Ecclesia, et illa obtenta revelatio Petro facta sequela hujus luctæ esse potuit.

(29) Frustra quæris, o Jacob, nomen viri luctantis contra te, potuit enim justitia Dei luctari contra te per angelum, sed nequivit [100:] mentiri veritas aut nomen fingendo aut mysterium revelando, cum in Deo illa ipsa justitia nonnisi prædicatum sit, nec igitur illam luctatam esse in stricto sensu dici potuit, sed nec aliud nomen fingi, si hæc figura secundum allatum sensum explicatam veritatem repræsentavit. Suffecit tibi benedictio, cujus ex jam dictis me quoque in Ecclesia participem esse apparet, et hujus benedictionis effectum fuisse credam ego lumen quoque tuum, quod datum est tibi, o Jacob, ut Deum te vidisse agnosceres, et locum Phaniel appellares.

(22) Sed, o Domine, numquid Jacob mature surrexit? Vir cum illo usque ad mane luctabatur, (26) cum aurora ascendit, dimitti petiit. (31) Dicitur antea ortusque est ei (id est Jacob) statim sol, postquam transgressus est Phaniel. Sic repræsentat hæc littera, sed bonitas tua demonstrat mihi, quod postquam nervus Jacob tactus emarcuit (prout supra dixi) aurora Ecclesiæ ascendit, sol autem ortus est ei, postquam transgressus est Phaniel, seu postquam Deum incarnatum de facie ad faciem vidit

^a Correxit -o- ex u?

¹ Cf. Matth. 16,17.

² Cf. Matth. 16,16,18.

Ecclesia. Digne hodie quoque hujus mysterii memoriam celebrares, o gens, quæ ex marcidis, obrigui et obstupescentis nervi femore trahis originem. (32) si ceteras hujus luctæ circumstantias concipere posses. Sed obstupuit, obriguit mens tua et marciditatem nervi patris tui carnalis hodiedum digne repræsentas.

Verumenimvero quomodo ego potero digne considerata ruminare? Non mirabor ego Jacob vincere potuisse; vidi enim promissionem Dei in Jacob contra justitiam luctatam fuisse et immutabiles ac misericordes promissiones ex justitia subsequi debuisse ex consequenti, et sic vinci justitiam Dei ac benedictionem obtinere in femore sano, ex quo caput Ecclesiæ, quod corpus suum peperit, natum est. Sed mirabor, Domine, nec satis mirabor, quod bonitas tua tanta sit, quod hæc tam alta et profunda mysteria homini in tam viva imagine repræsentare dignata fuerit, ut noscere possit justitiam tuam et sperare non desinat in promissionibus tuis, quæ nisi vicissent justitiam tuam, homo salvari non potuisset. Sed debuit et justitia suam habere partem in semine Jacob ex antecedenti condemnatione hominis, et Synagogam obtinuit, et hinc per stuporem membri character futurus ejus expressus est.

Satiatur, Domine, anima mea hac veritate cognita, ceteras suis relinquit scriptoribus, quibus illas sensibiliores reddidisti, quam mihi, cum in nulla lecta explicatione hactenus quiescere potuerit incaptivatus, sed non allectus intellectus meus. Trahe illum ad te, Domine, cognitione veritatis, sed da, ut voluntas diligat, quod intellectus cognovit, et memoria recolat semper magnalia tua, ut sim totus tuus et te diligendo lucter cum [101:] justitia et obtineam coronam subsequenti justitiæ ex merito antecedentis misericordiæ.

SUPER CAPUT 33.

Jube, Domine, benedicere;¹ nescio enim, num triumphum mansuetudinis, humilitatis ac dilectionis fraternæ veros characteres considerem in Jacob, an lupum in agnum conversum in Esau, quem subrepta ante benedictione ejulantem minasque spirantem repræsentavit Scriptura. In Jacob video exemplum illius dicti Filii tui: Nolite timere, cum ante reges et magistratus ducemini, dabitur enim vobis, quid loqui debeatis!² In Esau demonstratur mihi, quod tu sis Dominus³ cordis humani, quod relicta illi semper cordis libertate flectis et ducis in viis æternorum decretorum tuorum.

Vidi paulo ante Laban insurgere et persequi Jacob et tu illi inhibuisti in somnio, ne malum diceret ei: hic Esau cum quadringentis viris occurrit Jacob. (4) Ecce, currens obviam fratri suo amplexatus est eum stringensque collum ejus et osculans flevit; nec tamen repræsentat Scriptura te ei apparuisse aut quoquomodo locutum fuisse. (6) O Domine, audeamne interrogare, num tu hoc egeris modis extraordinariis, num solummodo naturam agere permiseris? Scivit Jacob ex benedictione Esau sibi servitutum, et non superbit. Novit Esau hanc sortem sibi metuendam esse, et propterea jam antea flevit, ejulavit, necem fratri minatus est, nec tamen sævit contra eum. Profecto non reproborum, non Synagogæ characterem repræsentas mihi in his, quæ

³ Correxit ex *Domine*

¹ Cf. Missa (verba sacerdotis ante lectionem evangelii)

² Cf. Luc. 12,12 sqq.

agere video te, o Esau! Sed tu et Jacob fraternæ dilectionis, omnis urbanitatis et mansuetudinis vivæ imagines estis. Crederem munera placasse Esau, si non audirem dicere: (9) Habeo plurima, frater mi, sint tua tibi, et ut hoc adhuc luculentius appareat, subjungit Scriptura (11) vix fratre compellente suscepisse illa.

His tamen non obstantibus me reflectens, quod Scriptura dixerit, odvisse semper^a Esau Jacob, ecce, hunc conservasse in corde suo hanc suspicionem et ex præcedenti timore (amica receptione ac osculo fraterno non obstante) ex vers. 13. 14. 15. manifeste colligo. Unde promittit quidem Jacob se secuturum fratrem in Sejir, sed figit tabernacula et substitit in Socoth. O Jacob, unde tibi hæc diffidentia seu in Deo, qui te protecturum promisit, seu in fratre, qui osculum porrigit, munera recusat, et te cum omnibus fraternæ teneritudinis signis recipit? Potuisti sensisse in conscientia tua fratri justam odii causam dedisse te ex consilio Rebeccæ, sed et jam ante tam dure te egisse cum eo, ut portionem [102:] pulmenti ei datam in extrema quodammodo necessitate in pretium primogenituræ erekeris, sed cur non potuisti potius charitative credere hæc tibi pepercisse Esau, nec amplius recordari præteritorum? Aut si te male fecisse aut peccasse credis, cur veniam non petis? Cur jus primogenituræ non reddis?

O summum bonum cordis mei, quis hæc bene examinans non videbit in his latere mysteria, quæ littera tegit, et tamen manifestat te in Jacob et Esau ita egisse, quod voluisti, ut illos noluisse nequeat dici, nec tamen intrinsece idem voluisse illos appareat, prout conveniebat agere majores veritates repræsentantibus et indicantibus. Humilitas Jacob, in qua hic agit cum fratre suo, clare mihi demonstrat numquam illum cogitasse, ut primogenituram ex incitamento superbiæ quærat. Timor fratris et justa de indignatione suspicio indicat magis consensisse, quam intendisse Jacob consilium matris et plus obœdienter, quam volenter egisse pro obtinenda benedictione patris. Mavult tamen coram fratre reus apparere, quam matrem causare, et hinc de facto non deprecatur, cum et aliunde illa, quæ fecit, ex voluntate tua, Domine; facta fuisse ex^b confirmatione promissionum tuarum agnoscere potuerit, nihilominus tamen humili ac simplici suo procedendi modo nonne vive repræsentat, quod illa, quæ fecit, numquam fecisset, si ad agendum inductus non fuisset? Hinc offensam fratris ipsemet sentiens ex lege naturæ judicans ac prudentiæ propriæ dictamen sequens injustæ suspicionis argui nequit.

Hæc taliter egit Jacob, sed Esau quoque, quem Jacob semper odisse in supra notato capite dicit Scriptura, te adjuvante fac, ut examinare valeam! Jam in præcedenti capite relatam fuit Jacob nuntios misisse ad Esau, qui ei annuntiarent, quid fecerit, ubi fuerit et quod gratiam quærat præ oculis ejus, qui reversi dixerunt: Venimus ad Esau, fratrem tuum, et ecce, properat tibi in occursum cum quadringentis viris. Unde vere malevolum fuisse animum ejus agnosco, cum præter id nihil nuntietur Jacob, quam quod cum armatis consurrexerit properetque in occursum. Sed ecce, videns fratrem huic internæ dispositioni penitus contrarium fecit non coactus, sed quodammodo nolenter volens, ut appareat cor hominis ita esse in manu Plasmatoris, ut voluntati ejus volenter non resistat, sæpe illam nolenter operetur; tu quippe, Deus, semper justus es in judiciis tuis.

^a Ante *semper* in margine: *Cap. 27. v. 4.10.*

^b Correxerit ex et

Non credo dari sat temerarium hominem, qui diceret se nolle, quod tu vis, Domine. Sed heu, quam pauci sunt, qui volenter agunt, quod tu vis ab eis, cum unicuique aliter repræsentet concupiscentia voluntatem tuam, et ideo dum sub specie boni latens malum appetit, suam homo, non tuam sequitur voluntatem; tendit tamen ad finem æternorum [103:] decretorum tuorum seu misericordiæ seu justitiæ tuæ.

Hæ sunt veritates, quas me sæpe in proprio meo exemplo docuisti et in Scripturis quoque demonstras et vere demonstras, quam insipientes sunt, qui voluntatem liberam homini tollere volunt; et tamen quam vanum esset sibi imaginari, quod rerum eventus non tu disponas secundum finem consiliorum tuorum. Quantæ tamen de his sunt contentiones et sciolæ dissertationes, quibus vel hominis nutritur superbia vel augentur tenebræ! Sis igitur tu solus, Domine, qui omnia velis de me et agas per me, quidquid tibi libuerit. Tu vides cor meum et hoc, quod dedisti mihi; respice illud et vide, quam nolenter agam, quæ tibi placita non sunt, et quod illa quoque agens, quæ voluntati tuæ conformia credo, fors aliter se habent in conspectu tuo, cum absque fermento concupiscentiæ vivere nequeam. Respice, inquam, miserere mei, et dirige me in vias sanctissimæ voluntatis tuæ, in quibus ut perseverare possim, da id, sine quo nihil boni agere valeo. Da diligere te, cum omnia, quæ præter hæc fecero, inutilia erunt mihi. Velim igitur amando, quod vis a me, ut dilectio mea a dilectione tua obtineat justitiam tamquam præmium misericordiæ tuæ!

SUPER CAPUT 34.

Quis sum ego, Domine, hebes et insipiens nimis, ut de mirabilibus iudiciorum tuorum loquar? Posteaquam Adam peccasset, duo filii ejus fuerant super terram, et propter fratricidium tam horrendo supplicio condemnasti superstitem: vetuisti sub pœna gravissima post diluvium, ne quis humanum sanguinem funderet, cum ex manu ejus requires animam ejus.¹

Ecce, Domine, filii Israel in dolo sacramenti pacti tui confidenter intrant urbem, et in ore gladii feriunt omnes masculos, qui ex animo benevolo, ut conjungi possent cum illis, se circumcidi fecerunt, nec tu, Deus, punis illos; an quia Israel fortis factus contra te? An promissiones tuæ fecerunt filios ejus impeccabiles? Nescio, Domine, sed nec inquiri judicia tua adorans et hinc in timore et tremore operari volens salutem meam,² dum tu punivisti Adam, et Cain vocasti, interrogasti, exaudivisti et sic condemnasti eos. Dum furor tuus provocatus est contra Sodomas,^a antequam te armares gladio justitiæ tuæ, investigasti, num clamores opere compleverint, et tam misericors fuisti, ut propter decem justos ad parcendum toti civitati pronus fueris. Sed cum homo exercet vindictam, (13) respondet in dolo [104:] sæviens, ipsum sacramentum pacti tui sumit pro larva vindictæ et propter peccatum filii principis nocentes indiscriminatim punit cum innocentibus.

Veritates sunt hæc, non figuræ operum hominum, sed anteaquam examinem, num hæc historia aliquem eventum figuraverit, adjuva me, quæso, Domine, ut discernam factum filiorum Jacob. Repperi hactenus Pharaonem et Abimelech rapuisse Saram,

^a Sic!

¹ Cf. Gen. 9,5–6.

² Cf. Phil. 2,12.

sed bonitas tua, Domine, singulari protectione defendit illam tamquam arcam depositricem promissionum tuarum Abrahamo factarum. Raptit Dinam filius Hemor et opprimit illam. His examinatis reperio communis propemodum consuetudinis fuisse similes raptus in primis illis regenerationis post diluuium temporibus, strupra tamen et adulteria tamquam lege naturæ summe vetita. Unde concludo peccatum Sichem contra legem naturæ fuisse, quia opprimens virginem fecit violentiam, quam sibi fieri noluisset, et per consequens punitionem tuam, Domine, meruisse. Omnis populus civitatis jam communi maledictione patris eorum Cham signatus fuerat, et quod maximum, a te, Deus, Jacob et filiis ejus in hereditatem data est terra ejus, et ipsummet populum ad interneconem delendum tu ipse jussisti, juste Deus, postquam adimpleverunt mensuram iniquitatis, quam hi anticipasse videntur; cum et tu, Deus, judicia tua in eos anticipaveris respectu totius populi suo tempore delendi.

Filii Jacob igitur ex promissione tua, Domine, principes terræ propter violatam sororem exercent justitiam contra Sichem, et sunt ministri justitiæ tuæ in populum a patre maledictum et justitiæ tuæ objectum, prout ex consequenti demonstratum est. Hinc non verebor dicere excidium hujus urbis excidium gentis præ sagivisse et abolitionem circumcisorum et circumcisionis designasse in Ecclesia. Nequeo tamen ego hanc opinionem demonstrare ex combinatione textuum hujus historiæ, sed tantummodo ex ordine eventuum autumo, nec propterea filios Jacob a peccato immunes fuisse statuo contra sensum interpretum. (13) Responderunt enim in dolo et sacramento circumcisionis ad vindictam exercendam abusi sunt. Forsitan tamen et excusari possent in illo principio, quod principes terræ per promissionem tuam, Deus, constituti jus in illos habuerint; circumcisionem non tamquam sacramentum, sed solummodo tamquam medium unionis et amicitiae proposuerint, et populus quoque in hoc sensu recepit. Nequit ergo dici illos sacramento pacti, sed tantummodo signo illo extrinseco usos fuisse. Quodsi autem jus gladii habuisse filios Jacob admittitur, quod Scriptura dolum appellat, mundanus usus stratagema appellabit et licitum fuisse asseret, [105:] cum principem criminis secus punire non potuissent. Quodsi autem jure belli jus in vitam illorum habuissent indiscriminatim, cur non fuisset licitum illa uti modalitate stratagematis, per quam se ipsi periculo eximentes justam vindictam sumpserint de principe et de populo in crimen principis consentiente?

Non affero hæc, Domine, tamquam a Spiritu tuo mihi dictata, sed tamquam sensus humani ingenii contra illos, qui filios Jacob condemnant; cum autem in Scriptura non reperiam te, Domine, de hoc crimine redarguisse illos, sed totam familiam abinde recedentem (prout mox videbo) protexisse, quomodo ego judicia tua ignorans condemnare auderem illos aut a criminis apparentia absolvendo illos similia exempla æqui consulere? O Domine, absit, quæso, a me hic Scripturas tuæ censurandi usus, cum ipsa fidei simplicitas hoc requirat, ut quæ non capio, admirer, nec tamen ex exteriori^a apparentia mala fuisse judicem.

Non memini hactenus, Domine, reperisse exemplum in Scriptura tua, quod peccatum impunitum reliqueris, sed profecto multas apparentias peccati vel in ipso Jacob observavi,^b quas impunitas reliquisti, omnia tamen, quæ peccato similia apparuerunt, bene examinata profundarum veritatum mysteria fuisse agnovi. Naturale est aspectu solis visum offuscari, et tamen non semper credunt

^a Correxerit ex in-

^b Supplevit observavi supra lineam

examine iudiciorum tuorum humanum intellectum ex eadem ratione hebetari debere. Hinc exsurgunt illæ infinitæ disputationes, num Loth, num Jacob, num hic vel ille peccaverint, et sic sæpe legem naturæ, sub qua illi vixerunt, ad censuram legis evangelicæ attrahentes condemnant secundum hanc. Non hæc arguo, Domine, prout vides in corde meo, sed de humanæ condicionis pravitate gemo, cujus hæ sunt necessariae sequelæ. Bonitas enim tua siquidem omnium hominum usui Scripturas exposuit, quantus est numerus illorum, qui similia exempla in auctoramentum criminum allegant! Quidni ergo necesse est ad præcavendos abusus omnes quoque criminis apparentias potius condemnare, quam auctoratas relinquere. Scio, o Deus, hæc licita et in suo sensu bona esse, sed non sequi melius esse censeo, cum non instructionis, sed alimenti gratia meditandas assumpsi Scripturas tuas. Quia autem nec in modo nec in apparentia mali alimentum reperio, malo apparens malum ad bonum (te ducente) reducere, quam illud condemnando simpliciter pro malo statuere.

Tu porro, Domine, adjuva me in illis, quæ sunt conformia Spiritui tuo, quem quia in omnibus sequi vellem, ecce, Domine, denuo de sanctissimo Sacramento altaris participare statui. Sentio ego fragilitatem meam, sed voluntariam; [106:] te quoque modo offendendi malitiam procul a me abegit charitas tua. Hinc audeo me præsentare ad hanc mensam Filii tui illis conspurcatus, quæ me nolle nec cavere posse videt misericordia tua. Cum enim ex his justificatus non sum nec fomes peccati in me extinctus est, gratia tua me agnoscere fecit, quam sit necessaria hæc medicina animæ meæ. Inflamma me, Domine, amore tuo, adauge fidem!^a Quodsi enim illis, quæ credo, intrinsece adhæsero, amabo, cum adhæsiōnem absque amore dari posse non concipiam. Exhibeo me igitur tibi, o dulcedo cordis mei; tu me rege, tu me præpara, tu me pasce, tu mei miserere!

SUPER CAPUT 35.

O Deus cordis mei, cujus dulcedine pastus, ecce, denuo accedo ad te, nihil suavius animæ meæ esca, qua pascere dignatus es eam; nec proinde nisi sequelam ejus saporis desidero et quæso. Respice in me, et adjuva me, ut loquar ea, quæ tua sunt, non partus ingenii mei!

Quis hic novus loquendi modus Scripturæ tuæ, Domine, dicentis: (1) Interea locutus est Deus ad Jacob: surge et ascende Bethel et habita ibi facque altare Deo, qui apparuit tibi, quando fugiebas Esau, fratrem tuum! Deus Deo altare ædificari jubet. Et quis hinc non agnoscet veritatem, quam dignatus es indicare mihi visione illa scalæ representatum fuisse incarnationis mysterium, per quod homo cum Deo unitus humanam divinamque naturam conjungens Filius cælum cum terra conjunxit. Et in hac, uti dixi, scalæ contiguitate, cui tu, Deus Pater, innixus apparuisti, manifestatus est, et huic Deo, ecce, mittitur Jacob, ut altare ædificet. Quid facit Jacob ad hoc verbum? Profecto hoc, quod incarnationis mysterium revelatum perfecit, (2) dum Deus homo factus fuit; tunc enim abjecti sunt dii alieni, qui erant in medio gentilium, qui altare hoc, quod Jacob in figura ædificavit, ædificaturi erant in veritate. Et hoc est altare, de quo mihi hodie escam cælestem porrigere dignatus est semet ipsum mihi dans Deus Filius. Et vere hoc versu

^a *fidem sc. meam* (cf. Ms. fr.: *ma foy*)

(4) et subsequenti figuratur præparatio ad hoc altare ædificandum, et ad participandum de hoc altari necessaria, cum passiones et peccata, quibus adhæremus, vere dii alieni et idola sunt, quæ abjicere oportet. Sed et in aures, quæ mundi illecebras repræsentant, deponendæ vestesque novæ seu novus homo induendus est. Hæc infodienda esse et procul relinquenda suo exemplo demonstravit Jacob. (7) Et sic perficitur in corde domus Dei, cujus figuram, uti dixi, Jacob ædificavit. Hic apparet nobis [107:] Deus, cum fratrem fugimus nostrum, qui vetus homo est.

(8) Eodem tempore mortua est Debora, nutrix Rebeccæ et sepulta est ad radicem Bethel. Quid clarius deducitur ex antecedentibus, quam quod hæc nutrix Rebeccæ (seu spei) figuræ veteris testamenti, quibus spes veterum patrum nutriebatur, designaverit, quæ figuræ ædificato hoc altari vere mortuæ sunt, cum apparente veritate cessaverint et sepultæ sint sub arbore crucis, quæ fuit vera arbor fletus, qui transit in gaudium. Et hæc est postrema tua apparitio, Deus, in qua omnem virtutem incarnationis designans nomen Jacob in Israel, fortis contra Deum, commutasti. Jacob seu supplantator est homo carnalis, qui vere animam supplantat, (11) Israel efficitur homo spiritualis, cujus multiplicationi hic, Deus, benedicere dignaris.

(12) Sed, o Domine, quæ est terra, quam Abraham et Isaac dedisti, cum primus peregrinus mortuus et alter in peregrinatione adhuc tunc subsistit, quam promittis Jacob et semini ejus post ipsum? Cæcutirem multum, si hac promissione tua non intelligerem terram illam viventium, cujus figura terra Canaan fuit, cum aliam præter illam Abraham non possedit. Vere, Domine, hic confirmare videris pactum illud, quod cum Abrahamo in circumcissione pepigeras, et hic in erectione altaris et tituli lapidei reiteras. (14) Et prout Abrahamo, ita et Jacob nomen immutas.

Quæ hæc mysteria sequuntur, non eodem tempore facta sunt, (16) cum Scriptura egressum inde Jacob memorat. Sed tamen quia in eodem capite conjungit, omnia huc pertinere credo, et vere in filo procedunt. In incarnatione enim parturivit Rachel, quam figuram novi testamenti fuisse dixi, et vere in morte fecundata est et illa et veritas, cujus figura fuit. Tunc peperit enim egrediente anima Benoni, id est, filium doloris, quem pater appellavit Benjamin, id est, filium dextræ, cum sedeat dextris ejus. (19) Mortua fuit Rachel (seu humanum corpus, quod peperit) et sepulta est via, quæ ducit Ephratam, hoc est, Bethleem; et quo alio sepeliri decuit figuram, quam in via, quæ ducit ad locum, ubi veritas per figuram designata nascitura erat?

(22) Actus criminosus Ruben profecto non nisi criminis figura esse potuit, quia autem ex antecedenti patet Ruben Liæ seu figuræ veteris testamenti primogenitum, Balam autem tamquam ancillam Rachel baptismi Joannis figuram me statuisse, clare patet hoc scelesto actu Ruben figuratos fuisse seu potius designatos hæreticos illos, qui ex Synagoga et baptismi Joannis hæreses [108:] suas fornicantes formarunt. Non latuit hoc Jacob seu Ecclesiam, sed hos, Deus, justitiæ tuæ puniendos commisit.

His porro taliter figuratis quid restat, quam figuram promissionum terrestrium, quæ vita fuerant Synagogæ, in Isaac mori repræsentare. Et ecce, 24.^a versus subjungit completos fuisse dies Isaac, ac si diceret: novo testamento in morte matris pariente completi sunt dies promissionum bonorum terrestrium, (29) et mortuus est Isaac figura earum. Mortem porro Rebeccæ, sed nec Liæ ullibi memorat Scriptura. Rebecca enim spem futurorum designans, Lia vetus testamentum designans semper permanet in Ecclesia.

^a Recte 28.

Sed si quis me interrogaret, quare ergo mors Rachel, quam pro figura novi testamenti statui, connotata est, cum et novum testamentum permaneat, responderem dupliciter in hac figura considerandam esse Rachel qua novi testamenti figuram. Illud enim et vivente Christo per doctrinam ejus prout Rachel ante mortem Joseph generavit, sed fecunditas ejus per mortem Christi, per mortem parientis Rachel figurata fuit. Corpus enim seu humanitas Christi, quod per sacrificium generavit, vere sicut Rachel mortua fuit. Sed resurgens cum eo novum testamentum in Rachel figurari non potuit. Quodsi porro hæc propter verbum testamentum stricte acceptum difficilia applicatione viderentur, pro testamento veteri et novo accipiatur vetus lex et nova lex. Omnia eandem, sed fors clariorem explicationem acquirant.

Tuum est, Domine, hæc legentibus aut potius meditantibus clara reddere, non mei calami, cum mihi quoque nisi lumine tuo illustrante appareant clara et in tam miro contextu relata, ut sat mirari nequeam, cur intellectu difficilia videantur. Tibi sit gloria, Domine, ex his, quia illa mihi illustrare dignatus es, et mihi tantas consolationes et nutrimentum fidei meæ largiri, sed necdum finis, Domine. Hinc peto, noli tenebris meis tradere me, ut sit tibi gloria ex debilitate mea, in qua apparere facies virtutem tuam, dum me adjuvare dignaberis.

SUPER CAPUT 36.

Non suppono, Domine, mihi quærendam esse aliquam veritatis novi testamenti figuram in hoc contextu generationis Esau; videtur enim mihi Scripturam nonnisi ex illa potissimum ratione referre eam, ut cognita successione ejus appareat, quomodo benedictio ipsi a patre Isaac impertita adimpleta fuerit ex misericordia tua. A quo enim Jacob ex Mesopotamia redux Esau convenit, nullum inter illos discidium aut odii semen supermansit, [109:] sed te ita disponente etiam ad sepeliendum patrem vere filiali ac fraterno affectu convenerunt. Historiarum et Scripturarum me longe peritiores sat examinarunt et tradiderunt, quomodo et quando præmemorata benedictio completa est. Hæc proinde in scientiis me peritioribus ulterius quoque delibanda relinquens ad sequentia nutrimento meo convenientia te adjuvante transgredior.

SUPER CAPUT 37.

Historiam multis et admirandis eventibus et divinæ providentiæ tuæ signis a principio usque ad finem refertam sensibilibus veritatibus plenam et gustui ac statui meo multum convenientem contemplari aggredior, Domine. Da, ut tantis objectis nutriatur fides, fulciatur spes et incrementum sumat charitas mea, ac his plenus admirer adoremque magnalia tuæ providentiæ, cujus tam manifesta et palpabilia signa et beneficia erga me rettuli in Confessionibus meis.¹ Una ex celebratissimis veteris testamenti historiis est hæc historia, et plerique eam considerantes Joseph Dominum ac Salvatorem nostrum Jesum Christum figurasse tradunt. Communis est hæc sententia, cui ego omnino assentio, in quantum omnes justi justum per excellentiam

¹ (*Opus principis Rákóczi*)

figurare potuerunt et in quantum justi figurare debuerunt. Nisi enim hoc justorum exemplar et omnis justitiæ plenitudinem vita et exemplo figurassent, quomodo justi esse potuissent, cum per hunc et ex hoc justo omnis humana justitia ab exordio mundi seu anticipatam seu subsequentem sumpsit et sumet justitiam? Sed præter hæc quoque sano sensui contrariarer, si non concederem multas particularitates in historia Joseph connotatas Christo sensibiliter convenire.

Sed secundum methodum hactenus per gratiam tuam figuras applicandi continuatam nequeo, Domine, in hac applicatione non tantum procedere, sed nec inchoare illam, quin velum, quo supposita veritas tegitur, tam lacerum reperiam, ut per illud jam Christum videam, jam penitus quodammodo perdam me in contemplatione mea. Sed et hactenus observavi non esse in Genesi tam particulares figuras quærendas, prout in subsequentibus Scripturæ libris, qui conversationem Christi aut passionem designant; ipsum enim nomen Genesis seu Historia generationis mundi et hominum figura est generationis spiritualis qua generationis. Exodi erit figurare, quomodo humanam naturam ex servitute peccati egredi et edici oportuerit.

Propterea [110:] his ita consideratis tu vides, Domine, cor meum, quod non ex Spiritu contradictionis, sed ex naturali contextu præcedentium considerabo ego Joseph qua generationem Rachel seu generationem novæ legis, et per consequens figuram filiorum Dei secundum differentia vocationum genera viventium seu, ut brevius dicam, qua figuram spiritus novæ legis. Et in hoc sensu nequit non esse figura Christi, qui a Joseph in veritate vitæ suæ figuratam veritatem nobis qua via, veritas et vita¹ demonstravit. Et cur Joseph sic considerandus occurrat, ex synopsi generali figurarum Genesis, quam ex gratia tua concinnare intendo, uberius apparebit.

Repræsentat proinde mihi Scriptura in Joseph juventutem generationis novæ legis per designatos annos ætatis Joseph in labore inchoatam. Pascebat enim gregem cum ceteris fratribus, puritatem conscientiæ connotat, cum fratres de crimine pessimo accusare ausus fuerit, non enim accusat, qui se reum agnoscit, et puritatem corporis per odium et detestationem peccati illius confirmat, quod in fratribus dissimulare charitas non permisit. Hujus puritatis sequelam considero in illo simplicitatem illam, in qua somnia hic fratribus et ipsimet patri recenset, non sibi ex illis consequentiam et ex consequentiis prudentiæ regulas format, non mysterium somniorum examinat, sed somnia cum omni candore animi refert.

Sed, o Domine, dum tam excellentium virtutum exemplum in Josepho video, quam opposita figura generationis carnalis veteris legis repræsentatur mihi in filiis Balæ et Zelphæ. Spiritus Synagogæ manifestat se in illis in carnalitate, in invidia et in odio contra innocentem Joseph exinde concepto, quod somnia sua narraverit.

(13) Mittitur Joseph ad fratres suos a patre, et vix appellatus ait: Præsto sum. Ecce, promptitudo, quam alacris obœdientia sequitur. Vadit, quærit errans in agro, sed in fratribus reperit inimicos et concilium malignantium. (23) Capitur, vestibus spoliatur, nec flet, nec conqueritur, sed in humili mansuetudine omnia patitur; mittitur in cisternam et venditur Ismaelitis. (28) Exuunt affectum fratres, quorum alii necare, alii (prout factum est) vendere voluerunt eum, solus Ruben conservare studuit, ut patri suo redderet eum.

¹ Cf. Ioan. 14,6.

Hæ sunt virtutes adolescentiæ Joseph, quibus Primogenitum filiorum Dei procul dubio figuravit. Quomodo enim hæc præstare potuisset, nisi illum figurando, a quo omne bonum procedit? Sed inter has innocentis Joseph persecutiones respicit illum omnividens oculus providentiæ tuæ, Deus, et illo disponente venditur Putipharo eunucho, magistro militum Pharaonis, regis Ægypti. (36) Hi sunt effectus bonitatis tuæ, o Deus, qui innocentes [111:] affligi quoque sinis, ut purificentur et eleventur. Quidni mereantur peccatores, ut ego, deprimi et persecutionibus exponi; et tamen semper major est et fuit erga me misericordia tua, quam merita fuisset iniquitas mea.

O malitia filiorum Israel, quanta es! Ex decem non reperitur unus, qui lugentem patrem consolaretur, et illi sortem filii indicaret et de vita saltem ejus redderet securum. Sic ordinas, Domine, in finem consiliorum tuorum mala, quorum causa non es, dum illa evenire permittis. Sic boni et mali concurrunt, hi nolentes, illi volentes ad operandam voluntatem tuam, et dum impii justos persequuntur, misericordia tua per apparentias malorum salutem operatur illorum, quos conservare decrevisti.

Adoret igitur te, Deus, et benedicat tibi anima mea, quam a tanto tempore a visibilibus et invisibilibus inimicis salvare, conservare et protegere dignaris, et sic faciendo, quod misericordia tua dignum est, punit me justitia, salvat misericordia, ut per hæc cognoscens magnalia tua, quo plus miserendo punis,^a eo plus diligam te, unicum bonum meum!

SUPER CAPUT 38.

Non contextum historiæ Joseph reperio in hoc capite, sed historiam profundorum mysteriorum, de quibus vix loqui audeo, Domine. Adjuva, quæso, me, ne me perdam in contemplatione tam mirabilium secretorum tuorum!

Generationem Juda, ex quo natus est secundum carnem Filius tuus, Salvator meus, orditur describere Scriptura, sed ecce, primo- et secundogenitos ejus Her et Onan tantorum scelerum reos describit, ut a te occidi meriti fuerint (7. 8. 9). Fuere illi ex uxore Cananæa, quæ fors propter maledictionem seminis sui tantæ generationis mater esse non meruit. Cum enim originem Thamar Scriptura subdiceat, non suppono illam ex eadem gente cum Sue fuisse.

Sed illumina me, Domine, et doce me, quid tibi referre aut cogitare debeam de industriosa Thamar fraude, qua mediante mater gemellorum Phares et Zaræ effecta est. Reflecto me hæc acta fuisse ante legem scriptam, video tamen jam tunc consuetudinem fuisse, ut de mortuo uno frater^b alter semen fratris resuscitet. Observo Judam huic consuetudini non satisfacisse eo, quod crevisset Selta,^c (14) et secundum promissionem Juda Thamar eum non accepisset in maritum. Versus 16. indicat mihi nescivisse Judam nec cognovisse nurum suam, cum ingressus fuit ad illam. Sed Thamar hunc concubitum [112:] fors illicitum concupivit et fraude obtinuit. Nec de facto ejus judicare et per consequens instinctum ejus ad hoc agendum tibi, Domine, qui peccatum odisti, audeo imputare, sed nec in tanta generatione casu aliquid fieri potuisse^d arbitror.

^a *punis sc. me* (cf. Ms. fr.: *mous me punissez*)

^b *Correxit ex fratre* (?)

^c Sic! Vulgata: *Sela*, Ms. fr.: *Cela*

^d *Correxit ex posse*

Hæreo, Domine, et hæsito nimis, respice insipientiam meam, ne permitte,⁴ quæso, me deviare in adinventionibus ingenii mei! Dicamne te has apparentias peccati, de quo judicare tuum est, non meum, qui corda et renes hominum scrutaris,¹ ideo permisisse, ut eo luculentius appareat peccatum hominis in corpore ex semine peccati generato expiari debuisse? Nescio, Domine, num opinio mea veritati tuæ conformis sit, ignorantia tamen mea aliam rationem assignare nequit, nec hoc mysterium tantis involutum obscuritatibus ulterius scrutari præsumo, sed vix judicia tua silentio meo adoro, ecce, aliud occurrit admirandum in nativitate gemellorum. (27) Instante enim partu Zara protulit manum suam, in qua obstetrix ligavit coccinum; retrahit ille manum, et Phares primogenituram obtinet, quæ cursu naturali illi contingere debuisset, qui egressui proximus manum exposuerat. Et ut hæc naturalis partus mutatio constet, vere, Domine, tua ordinatione factum est, ut in manu Zaræ coccinum ligaretur. Quis enim hanc infantum differentiam aliunde agnovisset, et retracta manu egressum infantem alium esse credidisset? (29) Nescivit nutrix, quare propter Phares divisa sit maceria, nos porro misericordia tua hanc veritatem edocuit, ut jam tunc figuraretur in semine ejus maceriam seu murum separationis inter populum Hebræum et gentiles destructum iri.

Quod autem secundum naturæ cursum primo generandus Zara secundogenitus factus fuerit, retracta manu remanendo in utero matris me confirmat in opinione, quam rettulisse memini, statim a Cain incipiendo, solum Seth, primogenitum Noe excipiendo omnes ceteros primogenitos reprobatos fuisse, ut prior in illis appareat justitiæ tuæ propter peccatum merita condemnatio, et hanc subsequatur in secundogenitis bonitatis tuæ gratuita miseratio. Primogenituræ prærogativa autem siquidem semper paternam benedictionem obtinuit, jam in Jacob observavi, quod te disponente Rebecca illum instruxit de modo illam obtinendi. Et ecce, hic quoque in nativitate Phares hæc mutatio adhuc in utero matris contigit, ut patris primogenito danda benedictio in vas misericordiæ, non autem in vas justitiæ caderet.

Hæ fuerunt viæ tuæ cum homine procedendi, antequam adveniente tempore homo redemptus fuisset, sed hæc dicentem interrogabit me sciolus aut impius, quid ergo feceris cum unigenitis, cum non omnes habuere gemellos aut plures filios? Quid respondebo, nisi quod sis Dominus gratiarum tuarum. [113:] Profecto semper primo omnium fecisti justitiam cum illis, cum homo in peccato nascens suæ condemnationis in mundum secum fert sententiam, sed ilico facis et misericordiam, quia vocas illum ad salutem, cum bonitas tua omnes homines salvatos vellet, nec tamen per hoc justitiam tuam tollit. Hæ sunt loquelæ, quas nonnisi fides viva credit, humanus intellectus curiose inquirat, sed quo plus examinat, et minus capit, et in illis veram petram scandali reperit, si tu eum tradis sibimet ipsi. Sed dum misericordiæ tuæ hominem suaviter alliciunt, et charitatem tuam plantas in cor ejus, nec te in justitia crudelem, nec in miserando segnem, sed semper suavem, semper bonum, denique semper Deum esse credit, et diligens te sequitur, ac timore fragilitatis operatur. donec perveniat ad te, ad quem quia semper tendit, semper coram te ambulat.

O sors beata amantis te, in quo consistit vera cordis docilitas, quidni petam semper diligere te, cum in dilectione tua sola possit reperiri beatitudo mea seu tempora-

⁴ Sic!

¹ Cf. Ps. 7.10.

lis seu æterna; sed hoc ipsum desiderium est radix misericordiæ tuæ, quam plantavit in cor meum bonitas tua, nec nisi gratis tuis irrigata pullulare potest. Cor enim meum terra est sterilis et arida nimis, nec nisi spinas et tribulos cupiditatis producere potest per se, inter quos velut rosæ, sunt opera, quæ me adjuvando cooperante producentur in me,^a dum me misericorditer respexeris. Sed tu, Domine, qui mihi hanc veritatem sensibilem reddere dignatus es, miserere mei!

SUPER CAPUT 39.

Hæ sunt, Domine, veritates, quas mihi viva imagine Joseph repræsentat, quem Putipharo venditum jam in statum virilem pervenisse dicit Scriptura referens: (1. 2) Fuitque Dominus cum eo, et erat vir in cunctis prospere agens, (3) qui optime noverat Dominum esse cum eo, et omnia, quæ gereret, ab eo dirigi in manu illius.

O sancta humilitas Joseph, quæ omnia in manu sua a te dirigi, Deus, agnoscit! (4) Domino tamen tuo a Deo tibi præposito ministras, quomodo non invenires gratiam coram illo et quam digne exaltaris, cum omnibus præponeris et omnia traduntur tibi! Hæc tu tibi mereris per gratiam te adjuvantis Dei, qui propter te domui Ægyptii quoque seu peccatoris benedicit, (5. 6) et pulchrum ac decorum facie reddit Joseph hominibus. Sed hæc ipsa pulchritudo laqueus est, (7) nisi novæ humiliationis sit occasio. Sed Dominus est tecum, o Joseph, (8) nequaquam acquiescis enim operi nefario. Gratitude Domino tuo debitam sumis pro argumento contra dominam te ad malum [114:] temptantem, (9) concludisque sermonem tuum sancta reflexione: Quomodo ego possum hoc malum facere et peccare in Deum meum? (10) Non te tamen deserit temptatio per singulos dies, sed defendit te castitas, opus tamen vocationis tuæ propterea non deseris. (12) Et hæc fuit periculosa illa et proxima occasio, qua mulier utens laciniam vestimenti tui apprehendit, sed nec tanto tempore moraris, ut consulas prudentiam tuam, quæ tibi facile repræsentare potuisset futurum periculum, si relicto pallio fugeres. Fugis tamen, quia plus horres peccatum, et hic salutaris horror omnis moræ impatiens fuga temptationem superat. Quodsi enim non horruisses, cum prudentia tua humana et per illam cum temptatione collocutus fuisses, et in periculo diutius substitisses.

O felix horror peccati, quem non nisi dilectio boni producit! Non te caro et sanguis, non humana prudentia generat, sed ille, qui hanc dilectionem misericorditer largitur. Non se consulit, qui tecum agit, sed ducentem sequitur. Sed quo te ducit, o Joseph? (20) In carcerem, ubi vincti regis custodiebantur, et eras ibi clausus. Solusne fuisti? Non, profecto. Fuit enim Dominus cum Joseph, et misertus est illius deditque illi gratiam in conspectu principis carceris.

O Deus, convertor ego ad te et te fors interrogassem, cur humilem, castum et innocentem deseras et in carcerem trudi permittas, cur denique peccatores fabricant super dorsum justis,¹ si Scriptura hæc non adjunxisset et te illum in carcerem secutum fuisse non diceret demonstrans neminem te deserere, qui prior te non deserit, nec proinde afflictiones mundanas et temporalia mala pro signo desertionis tuæ

^a Cf. Ms. fr.: *qui seront produites en moy par votre secours et par ma cooperation*

¹ Cf. Ps. 128,3.

haberi debere. Quid potest enim majus malum esse ira domini temporalis et incarceratione, tu tamen es cum Joseph.

Sed, o Deus infinite misericors et bonus, bonitas tua me provocat, ut te cum omni humilitate, non autem in curiositate interrogem, num Joseph detrudi permiseris ex justitia tua aut ex misericordia? Quomodo enim possem credere innocentem hoc ex justitia promeritum fuisse? Repugnat enim humano spiritui imaginari tam durum tractamentum ejus a misericordia tua procedere potuisse? Sic loquitur tibi homo in me, Domine, sed in hoc ipso exemplo Joseph demonstrat mihi misericordia tua, quantæ insipientiæ sit afflictiones temporales pro malo reputare; seu enim opera justitiæ tuæ sint, ut punias, seu ut eleves, semper sunt opera misericordiæ seu corrigere volentis seu exaltantis, nec discerni possunt, nisi ex eo, num tu sis cum eo, quem affligis. Qui enim hæc ex justitia promeruit, te deseruit, et nisi revertatur, non est tecum, nec respiscit, et in illo operatur justitia tua. Qui porro ad te revertitur, te reperit et justitiam tuam sequitur misericordia. [115:] Qui autem te non deserit, seu in carcerem seu in thronum semper a misericordia tua ducitur, et ubique bene est.

Et ecce, veritatem, quam me docere dignatus es, confirmat Scriptura dicens (22) principem carcerum tradidisse in manu Joseph universos vinctos et quidquid fiebat, sub ipso erat, (23) nec noverat aliquid cunctis illi traditis. Quare? Quia Dominus erat cum illo et omnia opera ejus dirigebat. Et hinc illud quoque agnosco, quomodo ego agere possim, sed te dirigente operari debeam, ut tecum permaneam. Sic ego hæc meditor et scribo, sed te dirigente facio, meditor, rumino et scribo, quæ bona sunt. Prout ergo humanus intellectus scripturam manui, cogitationem porro, quam exprimit, intellectui attribuit et manu tamen et intellectu operante, ita ego hæc, quæ bona sunt, et tibi per me et mihi per te attribuere possum et debeo. Sed prout ex bene scriptis nonnisi litteræ formatio manui attribuitur, laudem porro cogitationis intellectus meretur, ita ex his tu solus, Domine, gloriam et laudem promereris, nec ego tibi satis gratias agere possum, quod ea, quæ bona et propria tua sunt, per meum intellectum et manum meam agere digneris. Hinc nec ego ex his laudem meam, sed dilectionem et ex illa gloriam tuam te adjuvante quærere tecum volo.

SUPER CAPUT 40.

Sunt tibi, Domine, in corde meo dictæ reflexiones, quas præcedenti capiti adjungere potuissem. Quamvis enim illas calamus non exprimat, sit tibi laus ex eo, quod illas mihi suppeditaveris et me in agnitionem misericordiarum tuarum mecum factarum duxeris. Nimis suave est mihi ex hac historia Joseph discere opera misericordiæ et providentiæ tuæ, quæ malis et bonis in finem suum utitur.

(1) Ecce enim, his gestis accidit, ut peccarent duo eunuchi regis Ægypti, et hoc peccatum, quod accidit (non enim tu voluisti) ordinas, Domine, ut operetur in salutem Joseph; et hinc te agnosco cum servo tuo Augustino¹ non operatorem, non factorem, non causam, sed ordinatorem malorum esse jure Creatoris omnia ad finem et gloriam suam convertentis. Peccatum proinde, quod cursu naturali accidit, ordinas et quodammodo assumis pro instrumento providentiæ tuæ, et sic justo omnia

¹ Ubi?

cooperantur in bonum. Peccatum igitur, quod accidit, iram regis Pharaonis causat, (2) ira mittit eunuchos. Quo? (3) In carcerem principis militum, ubi erat Joseph. Et hoc est denuo malum, quod ordinasti, (4) et custos carceris tradidit eos [116:] Joseph, qui et ministrabat eis.

Nihil tibi commune est, o fili Rachel seu novæ legis, cum spiritu Synagogæ, in qua hanc humilitatem et opus misericordiæ captivis, quibus præpositus fuisti, servare vix reperiam. Hæc operabatur in te charitas illa proximi, quæ complementum suum per instructionem Christi in nova lege acquisivit et hinc non tantum servis, sed et vel de solo vultu eorum tristi sollicitaris, et inquiris, (6) audis causam esse, quod nemo sit, qui somnium eorum interpretetur, nec respondes: Dicite mihi, et ego interpretabor, sed interrogatione facta: Numquid non Dei est interpretatio? Instruis primo non debere illos spem suam ponere in hominibus, qui interpretationis somniorum per se capaces non sunt, sed in Deo. Demonstras secundo non tibi te attribuere, quod te per auxilium Dei facturum sperans subjungis: Referte mihi, quæ videritis. Narrant illi somnium et tu absque hæsitatione respondens interpretaris illud et subjungis ad pincernam: (14) Tantummodo memento mei, cum bene tibi fuerit, et facias mecum misericordiam, ut suggeras Pharaoni, ut educat me de isto carcere, (15) quia furto sublatus sum de terra Hebræorum, et hic innocens in lacum missus sum.

Non tibi hæc suggestit impatientia aut durities status tui, sed tua, o Deus, misericordia, ut eliberationem quæras, inspiravit tibi. Et unde hoc agnosco? Ex subsequenti capite, ex quo edoceor te duobus adhuc abinde annis silentem in carcere permansisse, nec patronum tuum, pincernam sollicitasse. Ille enim succedentibus prosperis oblitus est interpretis sui. Sic agebat humana ingratitude in pincerna, conductus autem providentiæ in te, o Joseph. Necdum advenerat tempus, ut Pharao videret somnium, omnes enim eventus mundani in mira illa dispositione providentiæ tuæ, o Deus, ita concatenati sunt, ut unus alterum prout anuli catenæ subsequatur, nihil tamen præter naturaliter, nihil invite in illis agitur, cum illorum ordinatio opus sit justitiæ et misericordiæ tuæ.

Hinc apparet, quantæ insipientiæ opus sit sollicitari, impatientem esse et vel ipsa vocationis nostræ opera per vias detortas et sinuosas agere velle. Sed, o Domine, illi quoque, qui sic agunt, te disponente agunt, nec per hæc ex contiguitate catenæ excedunt. Tempus præfixeras captivitati et liberationi Joseph, permittis, Domine, agere humanam ingratitude in pincerna, et obliviscitur interpretis, sed etiamsi oblitus non fuisset, quid profuisset eum loqui Pharaoni, qui necdum somniaverat? Potuisset rogare regem pro puero Hebræo innocenti, somniorum interprete? Sed propterea pro excellentiori interprete Ægyptiis habitus non fuisset, si etiam dimissus profecto exaltatus [117:] non fuisset.

O quam stultum itaque et quam insipiens est velle anticipare tempus ordinationis tuæ et quodammodo violentiam velle inferre consiliis tuis aut credere te oblitum esse alicujus et propterea velle clamare ad te! Sed profecto non minoris insipientiæ esset hæc consideratione crude et in stricto sensu accepta non agere, quæ agēda sunt. Et hoc est, quod mihi demonstravit Joseph dicens in versu præcitato: Tantum memento mei! Fecit, quod debuit, dictante misericordia tua hoc consilium prudentiæ suæ humanæ, et cetera reliquit tibi tolerans sortem suæ captivitatis in patientia. Beata est hæc dispositio et in suo sensu anticipate sequens illud præceptum evangelii: Nolite solliciti esse de crastino¹ etc. Sed hoc præstare nequit hominis cupiditas,

¹ Cf. Matth. 6,34.

quæ cum terrena appetere et illis adhærere facit, et ideo quamdiu quis sensibilibus objectis delectatur, semper sensibilibus innititur principiis, dum porro charitas agit in illo, quia temporalia contemnit et nihil in mundo quærit, in omni statu immobilis et patiens subsistit, et expectat tempus ordinationis tuæ viva fide credens te non oblitum sui.

O Deus infinite bonus, quomodo ego desistere possum^a id petere a te, quod solum mihi necessarium est ad bene agendum temporalia et æterna? Quomodo, inquam, non petam charitatem, quam oportet esse basim omnis patientiæ, principium omnis justitiæ et complementum omnis gloriæ?

SUPER CAPUT 41.

(1) Jam te illuminante observavi duobus adhuc annis post pincernæ liberationem incarceratum mansisse Joseph et in patientia expectasse providentiæ tuæ, o Deus summe misericors, conductum. Vidit proinde Pharaos somnium tot ac tantos eventus præsagens, in cujus explicatione obmutescit omnis Ægyptiorum sapientia. (9) Et tunc demum reminiscens pincernarum magister Joseph confitetur peccatum et enarrat regi, quod acciderat cum illo. (14) Educitur e carcere Joseph, statuitur coram rege, cui ille ait: (15) Vidi somnium, nec est, qui edisserat, quæ audivi te sapienter conjicere.

Confortas, Domine, cor Joseph in conspectu Pharaonis, et primo omnium mentem regis ad te revocat dicens: (16) Absque me Deus respondebit prospera Pharaoni. Prævenit hic humilitas Joseph regem, nec sibi quidquam attribui cupit, et sic revelato somnii mysterio sapiens subjungit consilium, quod Pharaoni placuit et cunctis ministris ejus. (33...37) Sic cedit sapientia Ægyptiorum et totius ministerii sapientiæ [118:] unius pueri Hebræi ex carcere paulo ante educti. Tu enim dixisti ei, quod loquendum^b erat in conspectu regis. Rex fidem adhibet interpretationi et consilio Joseph, ministri elevationi ejus consentiunt. (40) Pauper elevatur e stercore,¹ ac constituitur super domum regis, et super universam Ægyptum. (41) Auctoratur anulo, insignitur stola byssina, appellatur salvator mundi, uxorem recipit (45) et solo throno præcedit eum Pharaos, cum omnia cetera sub potestatem illius dedisset.

Hæ fuerunt, o Deus, erga justum justæ misericordiæ tuæ, ad quas recipiendas per carcerem et per afflictionem misericorditer præparaveras et disposueras illum, cum quo descendere dignatus fueras in carcerem et ille tecum perseverat et considet etiam in throno. Sapientia tua per os ejus clausit ora sapientum Ægypti. Silet ministrorum zelotypia, et omnis Ægyptus a nutu ejus pendet et obœdit illi, qui antea captivus captivis ministrabat. Sic demonstras, Domine, magnalia tua et potentiam tuam, in cujus dispositione sunt corda hominum. Sic affligis justum ex misericordia, ut mereatur justitiam exaltationis per misericorditer largitam patientiam et perseverantiam. Omnia quippe tu direxisti in manu Joseph et tu eras cum illo, et hæc omnia teguntur velo naturalium eventuum. Mulieris malitia Joseph in carcerem detrusit,

^a Rectius: *possim* (cf. Ms. fr.: *pourrais-je*)

^b Correxit ex *-gu-*

¹ Cf. I Reg. 2,8.

sapientia tua in thronum elevavit, et sic malum disposuisti seu permissum ordinasti, bonum operatus es.

O Pater misericordiarum et omnis justitiæ, Deus, quanta est cæcitas hominis, qui tam exaltata opera tua considerans non videt et non agnoscit adorandum conductum providentiæ tuæ et deficit in afflictionibus, desperat in humiliationibus. Quæ prudentia humana potuisset sibi imaginari modum exaltandi Joseph, quem sapientia tua per unicum somnium regis adinvenit? Sed parce mihi, Domine, si inquisiero, num hoc somnium solummodo propter exaltationem Joseph institueris. Non, profecto, sed Joseph et somnium tamquam concatenati eventus se trahentes directi sunt in finem suum, qui est gloria tua. Hujus somnii sequelæ fuere conservatio familiæ Israel, receptio ejus in Ægyptum, propagatio populi tui, captivitas et liberatio ejus, ex qua semper clarius et evidentius manifestari debuerunt opera tua, ut sint visibilia et quodammodo palpabilia intellectui humano, quem per hæc disponere dignatus es ad gratiam fidei mysteriorum, quæ nobis manifestata sunt. Et hic est finis misericordiæ tuæ, propter quem hæc scripta et Ecclesiæ tuæ tradita et conservata esse voluisti.

Vidi hactenus per gratiam tuam, Domine, in Joseph figuram Christiani in statu servitutis apud Putipharum et sedulitatem in dispositionibus, ejus sollertiam et fidelitatem erga dominum. Observavi in statu humiliationis et captivitatis opera misericordiæ patientiamque ejus admiratus sum. Ecce, exaltatus et in statu dominationis constitutus (46. 47) orditur gubernium per visitationem et perlustrationem [119:] totius Ægypti. Deinde providentiæ opera exercet, et hoc est munus omnis principis Christiani. Primo cognoscere, perlustrare regnum suum et sic providere omnibus necessitatibus præsentibus et in quantum potest, contingibilibus. In tanto opere desudante benedixisti domui ejus, Domine, (50) natiq̄ sunt illi filii duo. et appellat primum Manasse dicens: (51) Oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum et domus patris mei.

O Joseph, quæ est hæc loquela tua? Num patris te amantis oblivisceris aut injuriam a fratribus tuis illatam hac oblivione ulcisceris? Abest hoc a justitia tua vere Christiana. Hic enim prius laborum tuorum obliviscens^a exprimitur te domus patris respectu injuriarum seu, ut clarius dicam, in domo patris receptorum injuriarum oblitum fuisse, et harum oblitus ilico beneficiorum Dei recordaris in secundogenito dicens: (52) Crescere me fecit Deus in terra paupertatis. Et sic demonstras te semper memorem fuisse humiliationis et paupertatis in statu exaltationis tuæ. Ecce, in te typus principis Christiani, sed quomodo principis, cum sub rege fueris? Nihil hoc obest, Pharaonem enim ego in hac historia tantummodo velut figuram legum considero, quibus princeps subesse debet, (39) de cetero enim ad tui oris imperium cunctus populus obædit, nec quisquam manum aut pedem movet absque imperio tuo in omni terra Ægypti. (44) Talis igitur apparuisti in prosperis semper memor paupertatis, congregans in horrea, (56) ut fame seu adversis advenientibus aperires universa horrea et charitas tua providerat non tantum Ægyptiis, (57) sed et omnibus vicinis provinciis.

^a Nota structuram obscuram (*car oubliant premièrement vos travaux et vos souffrances il est exprimé que vous avez oublié la maison de votre pere...*)

Magnum Christianarum virtutum exemplar repræsentavit mihi hactenus Joseph per gratiæ tuæ lumen considerans^a historiam ejus. Elevavit illum bonitas tua, Domine, in altum statum gloriæ, sed adhuc altius elevas, dum ad adorandum illum cultu civili fratres traditores ejus venire cogis. Vix est enim gloriæ genus, quo homo plus delectetur, quam humiliatione inimicorum. (3) Ducuntur fratres Joseph fame coacti in Ægyptum, (6. 9) et miro ordine providentiæ tuæ ita disponente, ecce, fiunt scabellum pedum Joseph. Recordatur ille somniorum suorum, ut intrinsece agnosceret mira ordinatione tua, o Deus, hæc agi.

Spectaculum hoc vive repræsentat mihi bonitas tua, et in eo vere naturam humanam agere video. Proprium est generositatis et bonæ indolis parcere quidem, sed monstrare, quod non ex ignavia, sed ex generositate parcat. Quo magis enim quis sentit injuriam, eo majoris virtutis est condonare; et hoc est, quod Joseph demonstrat, dum illis nomen exploratoris impingens mittit fratres in carcerem. (17) Agit in his divina providentia tua, Domine, et vere misericordiæ tuæ est effectus, quod sæpe illos [120:] quoque, quibus parcere decrevisti, aliqua afflictione commonefacis prævie, ut se male fecisse agnoscentes quo plus se male fecisse agnoscent, eo sensibilior sit illis misericordia tua. Hinc ordinationi tuæ attribuo proinde ego, quod non statim sint commota viscera Joseph visis fratribus, sed sibimet ipsi violentiam facit mansuetudo ejus.

Sed fateor, Domine, in omni humilitate non me concipere, cur Benjamin sibi adduci jubeat, cum scire potuerit se hoc desiderio et mandato plus patrem, quam fratres suos mortificaturum. Sentio quidem hoc naturalem erga fratrem uterinum teneritudinem illum videndi desiderium producere potuisse. Sed cur Joseph afflictionem patris exinde enascituram suo affectui non prætulit, nescio, sed nec inquiri credens nihil hic absque particulari et semper justa dispositione tua factum fuisse. Posset quis dicere Joseph primo motu ex puro instinctu humani spiritus egisse et sub quæsito prætextu ideo fratres in carcerem conjecisse, ut justam vindictam sumeret de illis, verum triduo elapso (18) ex gratia tua resipuisse et fratres ex timore tuo, Domine, educi curasse. Sed in hoc agendi modo justitiæ veteris legis oculum pro oculo, dentem pro dente¹ eruentis fuisset figura, non novæ, quæ pro injuriis beneficia, pro persecutione benedictionem impertiri docet, quod Joseph dimissis fratribus et reddita pecunia illorum vere in spiritu novæ legis præstitit.

Sed, o Domine, denuo me tangit, fateor, afflictio illa Jacob, quam Scriptura tam vivaciter exprimit. (35. 36) Durus fuit sermo in auribus senescentis Jacob filium dexteræ a dilecta sibi Rachel et quidem moriente natum periculo exponendum a se dimittere, et hinc ait: (38) Non descendet filius meus vobiscum. Frater ejus mortuus est et ipse solus remansit. Si quid illi adversi acciderit in terra, ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos. Magnas teneritudinis et afflictionis fuit hæc expressio. Sed filius Rachel seu novi testamenti Joseph a patre exigit, ut pro salute fratrum suorum dilectum filium suum, Benjamin exponat.

O Domine, hæ sunt sublimes illæ charitatis regulæ, quas nos Filius tuus unigenitus, Filius dexteræ tuæ, qui te, Patre quodammodo relicto de cælis descendit et quem

^a Recte: *considerando* vel sim.

¹ Cf. Exod. 21,24.

tu pro nobis fratribus suis morti tradidisti, docuit; quæ naturæ humanæ in tantum repugnant, nonnisi gratia tua singulari adjuvante exercentur. Et hoc est, quod Joseph mihi exprimit in petendo, Jacob autem in reluctando. Benjamin est mihi, Domine, quidquid mihi cupiditatis adhæret, si ego quoque adhæreo illi, et hoc mihi tam difficile est dimittere, quam Jacob Benjamin suum. Petit illum a me præceptum legis novæ, sed nisi me fames charitatis tuæ, prout fames corporalis Jacob, adusserit, non dimittam Benjamin meum. Auge igitur famem, Deus, famem charitatis et verbi tui in me, ut pro hoc pane omnia dimittens a memet ipso recedam, ut possim uniri tecum, vita mea!

SUPER CAPUT 43.

Ecce, Domine, Israel, qui fortis fuit contra te luctans, luctatur secum, luctatur cum fame, [121:] nec sibi seu teneritudini suæ erga Benjamin nec fami cedere vellet. Nulla enim de Simeone amplius fit mentio, qui apparenter in captivitate relictus fuisset, (2) si consumptis ex Ægypto allatis cibus necessitas remittere filios ad emendam escam non coegisset Jacob. In procedenti capite Ruben primogenitus reductionem Benjamin in se assumpserat, et plane insipienti oblatione duos filios suos occidendos offert patri, si Benjamin non reduxerit. (8. 9) Hic porro hanc cautionem Juda in se suscipiens, nisi reduxerit, se reatu peccati in patrem oneratum declarat, et ad hujus, non ad primogeniti Ruben fidejussionem dimittit Jacob Benjamin, (13. 14) et benedicens illis dimittit filios suos.

Ex contextu hujus historiæ video ego admirabilem illam dispositionem cordis Joseph charitate fraterna pleni, qui quamvis fratres sub diversis quæsitis prætextibus in agnitionem criminis perpetrati ducere volens vexare et mortificare videatur, et fors, ausim dicere, velit, convivium præparat, frumentum largitur et pecuniam semper restitui facit illis. Illi autem semper timidi fraudem suspicantur et timent, (18) sed necdum agnoscunt causam et finem operum charitatis Joseph, (26) quem denuo adorantes ille quoque benigne excipit illos, (27) sed nonnisi viso Benjamin commoventur viscera ejus. Unde colligo omnia hæc Joseph pro correctione fratrum suorum egisse, ut quid merito posset demonstrans, tandem appareat opus vere Christianæ charitatis. Agit, convivatur cum illis Joseph secundum decentiam status sui, et quamvis Ægyptiorum ritum et consuetudinem in extrinseco convivendi modo servet, (32) religioni suæ minime derogasse illum ex omnibus operibus suis constat, (34) et in omnibus his innocentem Benjamin distinguit a ceteris.

Percurro hæc, Domine, breviter tamquam historica, ut perveniam ad finem, quem in his Joseph habuisse credo; semper et ubique divinæ providentiæ et sapientiæ tuæ cum Joseph agentis conductum admirans et adorans, quod ut melius præstare valeam, inflamma aridum cor meum, ut vere opere possim præstare, quod velle^a dedisti.

^a *velle sc. mihi* (cf. Ms. fr.: *vous m'avez fait la grace*)

SUPER CAPUT 44.

Innocens est astutia, cujus objectum est charitas. Curat Joseph impleri saccos, fratrum onerari jumenta, sed quærit occasionem, ut illos sentire faciens, quod sensit, reducat illos in agnitionem peccati. Hinc causam quærit in Benjamin, cum detentionem ejus facile colligere potuit sensibiliorem futurum, quam si alium præter illum detinuisset. (2) Propterea dispensatori præcipit, ut scyphum suum poneret in saccum Benjamin. His peractis pacifice dimittantur quidem, sed mittitur dispensator, ut reducatur Benjamin, apud quem, posteaquam ceteri visitati fuissent, scyphus apprehenditur. (16) Agnoscunt se reos et præ ceteris Juda confidenter accedens (18) exponit statum afflictum patris et orbitatem ejus, ac tandem concludit: (33) Manebo itaque servus [122:] tuus pro puero et puer ascendet cum fratribus suis; (34) non enim possum redire ad patrem meum absente puero, ut calamitatis, quæ oppressura est patrem meum, testis assistam.

Unde tibi hæc loquela, o Juda, qui ante in venditionem Joseph consentiens nullam patris, nullam fraternæ dilectionis rationem habuisti? An non scivisti patrem amasse Joseph et de morte illius afflictum iri? Cur non revelasti ad minimum patri, quod non sit occisus, aut cur in traditionis fraternæ crimen consensisti? Quis te nunc hos teneros in patrem et in Benjamin dilectionis sensus docuit, nisi Joseph charitas, quæ te monet exemplo et tua ac fratrum innocenti (quamvis justa)^a afflictione instruxit, quid sit innocenter pati et patrem affligere; et docuit, quæ sit fraterna obligatio se pro fratris salute in servitatem offerens? Hanc voluit Joseph, norma filiorum novæ legis fratres instruere, et, ecce, instruxit.

SUPER CAPUT 45.

Non te miror, o Joseph, veræ charitatis paternæ et fraternæ instructum te amplius Juda sic loquente continere nequivisse. (1) Sentit enim dilectio tua dilectionis effectum, et^b ecce, cum afflictis affligeris. Jam agnoverant fratres tui se propter crimen in te commissum digne pati, sed afflictionem patris necdum senserunt, et ideo non contentabaris, donec inspirasses illis verum charitatis, non solum sterilem^c agnitionis mali sensum. Non amplius arguis illos quæsitis sub prætextibus exploratores esse, non arguis, sed dicis fratribus tuis: (4) Ego sum Joseph. Sed cum charitas tua illos hac voce territos et attonitos esse vidisset, clementer repetis: (5) Ego sum Joseph, frater vester, quem vendidistis in Ægyptum. Nolite pavere, neque vobis durum videatur, quod vendidistis^d in his regionibus. Pro salute enim vestra misit me Deus ante vos in Ægyptum (8) ...; non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum, qui fecit me quasi patrem Pharaonis et dominum universæ domus ejus ac principem in omni terra Ægypti.

O bonitas infinita Dei, quam vivo exemplo, quam nervosis verbis exponis præ oculis meis tuæ providentiæ et fraternæ dilectionis exemplum in hac admiranda et

^a Transposui signum)

^b Ante *et* in margine: *Cap. 42. v. 21.*

^c Correxit ex *sterilis*

^d *vendidistis* sc. *me*

hominem interne vere commovente historia. Sentio hæc ego legens, et quomodo non sensissent fratres, quos Joseph tam fraterne affligens instruxit? Quis absque lacrimis legere potest teneritudinem dilectionis Joseph? Quis in eo non agnoscat charitatem veri magistri charitatis, ex cuius anticipata charitate hæc Joseph scivit et fratres instruxit? Nemo enim præter hunc in veteri testamento taliter condonavit injurias, nemo se odientes dilexit; et quia dilexit, hæc ipsos ex charitate affligens instruxit. Agnoscit Joseph magnalia tua, Deus, dat gloriam tibi, non fratres arguit, non reprehendit, sed illos consolans [123:] tamquam instrumenta providentiæ tuæ illam adorat, illam laudat, illam in charitate acceptat bonam, justam et salutarem agnoscens.

Da, o Domine, labiis meis, sed adhuc plus cordi meo hanc laudem tibi debitam; omnia enim hæc meretur a me sanctissima providentia tua, quæ me per tot humanæ et mundanæ vitæ anfractus, per tot peccatorum labyrinthos duxit ad veram et internam agnitionem harum veritatum, ut daret mihi internam illam quietem animi per agnitionem hujus veritatis, non consilio hominum, sed voluntate Dei sic actum fuisse mecum. Quis de hic convictus inimicum habere, quis de hominibus conqueri poterit? Quis denique hæc considerans tranquillus non erit et de crastino sollicitabitur? Dignum fuit sapientia tua, Domine, historiam genesis spiritualis sub figura genesis naturalis et corporalis repræsentatam prototypo tali concludere in Joseph, qui anticipate repræsentaret, qualis futurus erat homo spiritualis regeneratus; et in hoc caractere adumbraret primogenitum fratrem inter ceteros fratres, ex quibus componitur corpus genesis spiritualis. Sed cum hoc prototypum adhuc præ oculis meis retinet Scripturæ contextus, instrue me illa, quæ gloriæ tuæ et salutis meæ convenientia reperiuntur in subsequentibus!

Dimittit Joseph fratres donis, cibariis charitatis suæ convenientibus onustos ad patrem, et omnes suos sermones hoc verbo charitatis concludit: (24) Ne irascamini in via! Examino, Domine, et ecce, nullum extrinsecum charitatis affectus signum reperio in fratribus Joseph; (15) illi pavent, Joseph accedere jubet, consolatur, denuo illos osculatur singulos, et flet super illos, sed omnibus his teneritudinis affectibus nihil adjungit Scriptura, nisi quod post hæc ausi sunt loqui ad eum. Et ecce, differentia inter charitatem et dilectionem filiorum Dei in Joseph repræsentatam et dilectionem filiorum hominum sub lege naturæ, quam fratres Joseph exhibent. Pure humanæ dilectionis et legis naturæ fundamentum est, quod tibi vis fieri, alteri feceris. Contra hoc peccaverunt fratrem vendendo, et peccatum sentiendo ex dictamine hujus principii semper diffidentes timuerunt vindictam, quam quia justam crediderunt, et in alterum quia fors exercuissent (prout propter Dinæ raptum fecerunt), semper præ oculis habuerunt ex proprio instinctu credentes fratrem Joseph injuriam sibi illatam oblivisci non posse.

(16) Propterea plus in Pharaone et familia illius, quam in fratribus Joseph apparet gaudii. (26) Nec domum reversi patri rem gestam aliter denuntiant, quam: Joseph filius tuus vivit, et ipse dominatur in omni terra Ægypti. Quo audito Jacob quasi de gravi somno evigilans tamen non credebat eis. Sterilis fuit hæc relatio, durum enim fuit fratribus traditoribus dicere patri: Joseph, filius tuus vivit. Sed quomodo ego imaginari possem mihi statum senis patris ad hanc vocem vere velut e gravi somno evigilantis? Difficile erat credere Joseph vivere, adhuc difficilior sibi persuadere eum dominari in omni terra [124:] Ægypti. (27) Et hæc dubitatio coegit filios omnem ordinem rei referre, sed num coram patre crimen confessi fuerint, ex hoc Scripturæ loco conjicere nequeo, sed nec in sequentibus legisse memini.

Quod enim in ultimo capite legitur dixisse fratres nomine patris, ex timore vindictæ processisse apparet, et supra dicta confirmant, sed non manifestant, num Jacob sciverit, quomodo Joseph traditus et venditus fuerit. Sed de hac re tractandi amplior alibi dabitur occasio.

Patris teneritudinem ultimus versus demonstrat, (28) et videtur relationem filiorum de exaltatione Joseph conclusisse, et ideo subjungit: Sufficit mihi, si adhuc Joseph, filius meus vivit. Vadam et videbo eum, antequam moriar. Quam differentes sunt hæ charitatis dispositiones, quæ ex supra recensitis manifestantur, et vivis coloribus depinguntur differentes patris Joseph et fratrum ejus characteres! Jacob in sua sancta simplicitate non magnitudini Joseph congaudet, non opes^a ejus desiderat, sed sufficit illi, si Joseph vivit. Joseph autem in exaltatione sua non vindictam quærit, non fratres, pastores ovium Ægyptiis despectos denegat, sed ipse prior recognoscit, corrigit, honorat, alit, dotat et omni charitate prosequitur.^b Fratres semper meticulosi, circumspecti et cauti nullam præ se ferunt lætitiâ de exaltatione Joseph, et si a fame coacti non fuissent, fors Ægyptum nec intrassent.

Hi porro characteres suis conveniunt originalibus. Jacob nonnisi filium salvum videre cupientis, magnalia ejus nec proferentis simplicitas viguit et vigebit semper in Ecclesia, quam Jacob figurasse ab exordio illius historiæ dixi; quæ semper in hac dispositione subsistit respectu filiorum suorum. Josephi charitas est propria his, et ceteri fratres figuram filiorum mundi in Ecclesia repræsentant, in quibus adhuc hodiernum subsistit et vigeat character ille Synagogæ et reprobationis, de quibus gemere me oportet, non profecto scandalisari in illis. Tu voluisti enim, Domine, ut totum hoc corpus, cujus caput Filius tuus unigenitus est, constet ex frumento et ex paleis, donec veniat dies, in quo eventilabuntur paleæ et remanebit frumentum illud electorum tuorum, in quorum numero, imploro misericordiam tuam, ut nomen quoque meum scriptum esse velis.

SUPER CAPUT 46.

Historiam supponit esse intellectus mei debilitas descensum Jacob in Ægyptum cum universa substantia sua. Ad receptionem ejus et propagationem seminis sui erat quodammodo necessaria venditio, captivitas et elevatio Joseph et in hoc figura Christi fuit. Joseph enim primogenitus Rachel pro salute totius seminis Jacob a fratribus vendi et, prout dixi, pati debuit, ut salvator mundi appellaretur et vere salvaret patrem ac fratres suos. Sed hæc omnia per Benjamin, quem Rachel moriens peperit, facta sunt, nonnisi eo adducto enim Joseph se manifestavit fratribus. [125:]

Sed, o Deus, lumen animæ meæ, quamvis tota hæc historia aut, ut melius dicam, potiores eventus Christo applicari quodammodo naturaliter possint, servitus Joseph in domo Putiphari, somnia seu eunuchorum seu Pharaonis, sed nec ipse Pharaon reperiet locum in applicatione, nisi fors in sensu tantis sublimitatibus ornato, quod intellectus meus ad illas pertingere nequeat. Propterea pro simplicitate mea malui (aliorum sensu cum omni reverentia seposito) hanc historiam secundum lumen par-

^a Correxit ex *opus*

^b *prosequitur sc. illos*

ticulare, quod mihi dare dignatus es, explicare. Magis apparent miracula operum tuorum magna ex contextu successionis figurarum secundum subsecutas veritates, quam si sub repetitis figuris semper eadem veritas, semper Christus designaretur, et præter hoc quoque jam in Genesi tota œconomia tua, Domine, in salutem hominum ordinata in figuris expressa sit, non reperio rationem, cur hic de novo eandem œconomiam repræsentare^a oportuisset.

Sed tamen, Domine, parce mihi, si hæc secus se habent. Vides enim me non ex temeritate hæc dicere. Instrue proinde, quæso, me, ut veritati conformes sint cogitationes meæ, et illumina, (1) quid mihi de puteo juramenti, ad quod Jacob venerat, qui a fœdere Isaac cum Abimelech pacto nomen obtinuit, dicendum sit. Quia jam sæpe confessus sum ignorantiam meam ratione regis Abimelech, et propterea nec fœdus cum ipso et ex consequenti nec puteum ejus explicare valeo. Considerabo igitur per gratiam tuam verba tua, Deus, quæ sunt veritas ipsa, et tamen velo tegitur, (3) ut ex omnibus, quæ in veteri testamento acta sunt, appareat omnia sub velo, sub nube et sub figuris dicta ac facta fuisse.

Postquam enim veritatem Jacob edicere dignatus fuisses: Ego sum fortissimus Deus patris tui, audeamne inquirere in omni humilitate, cur non dicis:^b Ego sum Deus Bethel etc., prout jam te antea Jacob dixisse repperi? Et quod plus est, illi altare ædificari te, Deum jussisse refert Scriptura. Profecto hoc et illud velum fuit^c veritatis, quod tegebat adorandum divinarum personarum mysterium et earum realem distinctionem ac Dei Bethel particulariorem operationem in illis, quæ per peregrinationem Jacob designabantur, a qua dependebat generatio ejus; et quia hic tantummodo de multiplicatione carnali seminis ejus agitur, ideo non persona determinata adorandæ Trinitatis tuæ, sed virtus Deitatis exprimitur per hæc verba: Ego sum fortissimus Deus patris tui. Noli timere descendere in Ægyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi. (4) Ego descendam tecum illuc, et ego reducam te revertentem.

Et ecce, hæc quoque velata veritas est, non in personam Jacob cadens, sed ad Jacob gentem magnam pertinens. Primus enim mortuus in Ægypto Jacob, gens magna reducta est. Et hinc confirmor omnia in hoc capite contenta non novi testamenti veritates, sed futuros populum [126:] concernentes eventus denotare. Hæc tota subsequens historia in sensu litterali accepta pietatem Joseph in patrem ac plane Christianam charitatem erga fratres demonstrat, et ubique apparet mira providentiæ tuæ ordinatio, o Deus, qui cor Pharaonis ita flectebas, ut in omnibus, quæ receptionem Israel respiciebant, ipsum Joseph prævenisse videatur.

Quam proclivi cursu fluunt eventus, quorum tu ordinator es! Nulla hic apparet aulicorum contra Joseph aut fratres ejus zelotypia, nulla obtrectatio, quod Hebræus ipsemet in recipiendis fratribus et patre Ægyptiacæ excellentiæ deroget; (34) quod denique pastores ovium, quos Ægyptii detestabantur, in tantum honorentur. Ex his videtur profecto nec manum nec pedem movisse quempiam in Ægypto (prout Pharaon Joseph dixerat) præter voluntatem Joseph, sed tanta regni in voluntatem unius ministri concurrentis concordia, non Pharaonis, non Joseph, sed opus tuum fuit, Domine, ex quibus sit tibi laus et gloria ab omnibus hæc meditantibus!

^a Correxisset ex *repræsentari*

^b Ante *dicis* in margine: *Cap. 31 v. 13.*

^c Ante *fuit* in margine: *Cap. 35.*

SUPER CAPUT 47.

O Deus infinite misericors et iuste, quam facilis est, ecce, ingressus Ægypti familiaris Israel! (1) Joseph ingressus Pharaoni nuntiat advenisse fratres cum omni substantia sua, (3) producit fratres suos coram rege, nec tamquam pastores ovium despicuntur, sed ad cuncta respondet Pharaon dicens ad Joseph: (5. 6) Pater tuus et fratres tui venerunt ad te; terra Ægypti in conspectu tuo est; in optimo loco fac eos habitare! Quis hominum hoc considerans præaugurari potuisset hanc fore terram captivitatis et miseriarum pro filiis Israel? (8) Ipse Jacob a rege benigne excipitur, sed de numero annorum suorum interrogatus (9) non annos vitæ, sed peregrinationis annos prorsus et malos computat et refert, et propterea his bene consideratis profecto ignoro, num dici nequiret Joseph ab exaltatione sua providentiæ tuæ, Deus, Ægyptum mundi, Pharaonem potestatum sæculi, Jacob Ecclesiæ fuisse figuram, quæ tempore conversationis Christi ab omnibus gentilibus, potestatibus, in duodecim apostolorum tantumquam fratrum et septuaginta discipulorum numero pacifice recepta fuit.

Sed quia hæc non respectu omnium particularitatum applicabilia sunt, non inhæreo applicationi huic, sed Joseph in antecedentium consequentia considerans^a (14) repræsentat mihi in dispensatione annonæ industriam principum, qui justo titulo pecuniam congregant dominiumque suum in populum dilatant, (20. 21. 22) sacerdotes tuos, Deus, conservant, et posteaquam omne regnum sibi subiecissent emendo, beneficiis alunt ut patres et provident victui subditorum suorum.

(29) Hæc cum ita facta fuissent, cum appropinquare cerneret diem mortis suæ Jacob, vocavit [127:] filium suum, Joseph et posita manu ejus sub femore suo adjuvavit illum, ut faceret misericordiam qua princeps in sepeliendo, veritatem implendo mysterio, quod sepultura Jacob in reductione ejus in terram Canaan designavit reductionem seminis sui et possessionem ejus. Manum porro sub femore posuit ex eadem causa, ex qua Abraham ab Eliezero jurante hanc formalitatem exegit, jurans in memoriam ejus, (31) quæ ex hoc femore exiturus erat, et Joseph jurante Jacob hunc adoravit in spiritu conversus ad lectuli caput.

SUPER CAPUT 48.

Nescio, Domine, et in omni humilitate agnosco ignorantiam meam, cur ultimi versiculi (29. 31) præcedentis capituli versui primo hujus capituli præpositi sint, et ordinem historiæ turbare videantur. Prævie enim præsentia Joseph refertur, cum jurasset. Hic porro illum tantum advenisse dicitur, nec hæc aliter combinare valeo, nisi quod Jacob Joseph advocavit, cum appropinquare cerneret^b diem mortis suæ, sed Joseph causam advocacionis suæ ignorans filios suos secum non adduxit, sed postquam patri suo jurasset, reversus in domum suam nuntiatum est Joseph, quod ægrotaret pater suus. Agebat igitur ante spiritus propheticus in Jacob, ex ejus inspiratione mortem appropinquare cognoscens Joseph advocavit. Hic porro agit per infirmitatem naturæ debilitas, et sic revocatur Joseph et redit cum filiis.

^a Nota structuram (cf. Ms. fr.: *je n'insiste point..., considerant..., il me represente*)

^b Antc *cerneret* in margine: 12^a.

(3) Adveniente igitur Joseph orditur sermonem suum Jacob^a ab apparitione in Luzza seu in Bethel, et non promissionem tuam, Domine, patribus factam suis, sed post visionem mysteriosæ scalæ reiteratam sumit pro fundamento dispositionis suæ. (5. 7) Adoptat itaque filios Joseph et ex contextu innuitur, ac si hanc adoptionem fecisset ex eo, quod Rachel mortua paucos illi reliquisset filios. Et hac dispositione videtur mihi præfigurari vocatio gentium, cum hi ex matre Ægyptia nati fuerint. (9. 10) Caligaverunt oculi corporei Israel, sed oculi interni ejus videntes secreta judicia tua, Deus, (13) quamvis Joseph filios suos secundum ordinem genituræ disposuerit, Jacob tamen discernere novit (14) et præferre secundum ordinem hactenus per gratiam tuam observatum minorem natu primogenito. Quod ut casu factum non fuisse agnoscamus, docet nos Scriptura (17) Joseph hunc putativum patris caligantium oculorum errorem correcturum^b non tantum levare voluisse patris manum, (18) sed et illi dixisse non ita convenire. Israel tamen respondet: (19) Scio, fili mi, scio; et secretam tuam, Deus, sententiam filio suo revelat.

Hæc fuere judicia tua, Deus, respectu primogenitorum usque ad tempus, quo unigenitus tuus et primogenitus matris [128:] jus primogenituræ sanctificavit, et in hujus mysterii clariorem figuram lege tua sanctum fuit, ut primogeniti tibi offerrentur et redimerentur, et usque eo sub lege naturæ quendam peccati characterem semper particularius portabant sibi impressum primogeniti, hunc autem abolitum iri in lege nova ipse Joseph, primogenitus Rachel seu figuræ novæ legis præfiguravit, qui semper a patre amatus fuit. Ruben autem primogenitus Liæ seu veteris legis qualem benedictionem obtinuerit, ex sequenti capite apparebit.

Sed, o bonitas infinita, quid hoc mirabile? Ecce, benedicit Israel Ephraim et Manasse, antequam benedixisset patri eorum Joseph, huic porro mox in ordine genituræ filiorum solummodo benedicit! O Domine, quam clare dignaris mihi demonstrare ante dictorum veritatem, Joseph nempe qua figuram primogeniti novæ legis benedictione non indiguisse, cum in hac consideratione Christum figuraverit, et ideo benedictionem patris in ordine naturalis genituræ obtinuit. Ephraim autem et Manasse tamquam per adoptionem vocatos et figuras gentilium omnibus ceteris præponere decuit, ut clarior sit figura, et designet gentium Ecclesiam omnium filiorum carnalium Israel benedictionem prærepturam, et propterea in sequenti capite, quid singulis futurum, tantummodo prophetando edicit Jacob. Sed hic longe alio modo benedicit: (17) Deus, inquit, in cujus conspectu ambulaverunt patres mei, Abraham et Isaac, Deus, qui pascit me ab adolescentia usque in præsentem diem, (18) angelus, qui eripuit me de cunctis malis, benedicat pueris istis, et invocetur super eos nomen meum, nomen quoque patrum meorum, Abraham et Isaac, et crescant in multitudinem super terram.

Non dicam ego hic nomen angeli sumi debere, nisi in sensu suo, id est missus, sed hic missus non spiritus communi usu loquendi designatus, sed missus a Patre Filius intelligi debet, cum ille per adoptionem fecerit, quod nomen Abraham, Isaac et Jacob nunc quoque invocetur super generationem illius spiritualem, per quam omnes filii Abrahæ dicimur et sumus tamquam per Christum (qui ex semine carnali Abrahæ et Isaac et Jacob fuit) regenerati et geniti. Et hic verificatur invocatio nominis horum patriarcharum super nos.

^a Correxit ex ?

^b Correxit ex *correcturus*

His bene consideratis igitur nunc dignaris mihi revelare Manasse, primogenitum Joseph figurasse primos Christianos ex circumcissione, Ephraim autem gentiles; et ex hoc clare apparet, cur Jacob secundum judicia tua, Domine, in primogenitum Ephraim constituerit. Non loquitur in hac benedictione Jacob de fructibus terræ et de rore cæli, sed figuris veræ generationis spiritualis benedictionem pure spirituales impertitur; sed in tota hac actione, ita et in sequenti, Jacob ipse nihil figurat, sed prophetam agens futura prædicit. Et propterea dicitur: (20) Benedixitque eis in tempore illo [129:] dicens: In te benedicetur Israel atque dicetur etc. Et quid veritati magis consonum, cum vere Israel non nisi in filiis adoptionis benedictus fuerit; verum quid referam, Domine, de sensu versuum 21. 22., cum his, quæ rettuli, ruminatis communi opinioni interpretum nequeam de toto consentire, qui dicunt his verbis Jacob vel agrum in Sichem emptum vel civitatem Sichimitarum per Simeon et Levi occupatam intelligi, cum hic sensus nimis superficialis appareat mihi. Jacob enim dat Joseph partem unam extra fratres suos, quam tulit de manu Amorrhæi in gladio et arcu suo, agrum autem supra memoratum centum agnis emit, civitatem autem numquam suam reputavit, cum et tunc cum Simeon et Levi occupassent illam, factum non approbavit, sed recessit inde.

Sed præterea^a quoque, an nescivit prophetans hic Jacob Joseph in Ægypto moriturum? Cur loquitur ergo illi, ac si ipse intraturus esset terram promissam, nec sub nomine Joseph in illa partem habiturum? Cur ergo non dat hanc exiguam portionem in gladio et arcu suo acquisitam filiis Joseph, quibus benedicit, aut cur ipsimet Joseph non dat hoc acquisitum in contextu benedictionis, quam in sequenti capite refertur dedisse illi?

Non, non, o Domine, odorem profundi mysterii dignaris super hæc effundere, nec præterire possum eum, quin a te lumen et intelligentiam petam illorum, quæ utilia mihi esse possunt. Ecce enim, hæreo, Domine, respice tenebras meas, neque enim hunc textum ad urbem Sichelech ex prædictis causis intelligere, sed nec alio applicare possum, cum Jacob armis nihil legam acquisivisse, nec filios Joseph aliquam particularem terram obtinuisse sciam vi hujus dispositionis. Cum proinde aliter explicare nesciam reflectens me ad illa, quæ tu, Deus, ad juramenti puteum dixeras:^b facturum te Jacob in gentem magnam, siquidem hic Jacob propheticè loquitur, secundum tempus, quod in spiritu prophetico sibi pro præsentis reputavit, præteritum, quod tuli (id est, Jacob gens magna) de manu Amorrhæi in gladio et arcu dicere potuit. Et hanc dicam potius esse terram, quam dimidia pars Manasse trans Jordanem obtinuit, quæ et ab Amorrhæis accepta et a parte tribus Manasse cis Jordanem per hunc fluvium separata est.

Quod porro me in hac opinione confirmat, est et illud, quod Jacob, (1) prout in sequenti capite dicitur, annuntiet, quæ eventura sunt filiis suis in diebus novissimis. Sed tu, Domine, parce insipientiæ,^c si genuinum sensum hujus versus non rettuli, cum illum a me habere nequiverim. Laudet te, Domine, et ignorantia mea, in quantum opposita lumini tuo suam miseriam demonstrat, et ad tua magnalia laudanda me provocat, quibus ego his, quæ debeo, te adjuvante præstare cupio.

^a Correxisset ex *propt-* (?)

^b Ante *dixeras* in margine: *Cap. 46.*

^c *insipientiæ sc. meæ* (cf. Ms. fr.: *mon ignorance*)

Magna mihi occurrit in his prophetiis obscuritas, o lumen animæ meæ, Deus, [130:] Historiarum enim ignarus et tam exili memoria dotatus quomodo eas explicare potero? Concernunt quippe illæ res a populo Hebræo aut gerendas aut in illo adimpletas. Nam prophetiæ, quæ Christum, Filium tuum designant, claræ sunt et toties tam eleganter explicatæ tantum illis non patent, quibus cor velaverunt justa iudicia tua, Deus. Præter has autem cum in illis nihil novum testamentum concernit, aut sensus adhuc hodie in dispersione superstitem populum Judæum respicit, veritatem illarum firma fide credens balbutire de illis non præsumo. Quodsi tamen aut in Exodo aut in libris Josue, ubi de distributione et gestis iudicum et regum agetur, aliqua occurrerent, suis locis connotanda reservo, humillime implorans gratiam tuam, Domine, ne me in hoc opere, in quantum prodesse potest gloriæ tuæ, deficere permittas, cum in sola spe luminis tui hoc opus te vocante inchoavi.

(32) Finitis itaque mandatis, quibus filios instruebat Jacob, collegit pedes suos super lectulum et obiit, appositusque est ad populum suum. Observavi, Domine, per gratiam tuam et ex contextu confirmatus sum Jacob primo figuram electorum veteris et novi testamenti fuisse, sæpe Christum qua caput Ecclesiæ, sæpe corpus Ecclesiæ designasse, sed præcipue a quo e domo patris sui ad Laban peregrinatus est et visionem scalæ in somniis vidit, et demum in generationibus Lia eventus veteris legis, in generationibus autem Rachel veritates novi testamenti et spiritualis generationis repræsentavit et figuravit Joseph in qualitate primogeniti Rachel, Christum tamquam primogenitum inter fratres legis novæ designavit, et hæc est ratio, cur in terra Canaan sub nomine suo filiis ejus pars non fuit data. Ipsa enim terra Canaan cum figura fuerit terræ viventium, quæ hereditas est Christi in qualitate primogeniti filiorum Dei novæ legis, nec figuram ejus oportuit habere in figura seu in terra Canaan. Sed posteaquam Ægyptum salvasset, patrem et fratres conservasset, in hoc repræsentavit Christum Ecclesiam, corpus suum et fratres suos in peregrinationibus eorum super terram regentem, alentem et conservantem absque ulla temporali dominatione visibili super terram aut partem hereditatis super illam. Sicut enim Pharaon omnem Ægyptum tradidit Joseph, ita, ut absque nutu ejus nemo nec pedem, nec manum moveret, ita longe perfectius, tu, Pater æternæ, subiecisti Ecclesiam et totum mundum dominatui Filii, cui data est a te omnis potestas in cælo et in terra. Ille alit, ille conservat, ille regit et ille Patri subjecit omnia. Huic igitur regi sæculorum immortalis semper laus, honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen!

Nulli^a pietatis operi defuit Joseph erga patrem suum defunctum. (1) Ruit proinde super illum et flens deosculatus est illum (2) præcepitque servis suis medicis, ut aromatibus condirent patris corpus, cujus obitum septuaginta diebus luxit Ægyptus^b et ipso Pharaone consentiente cum magno comitatu duxit Joseph corpus [131:] patris, ut sepeliret in spelunca duplici in terra Canaan. Hæc fuerunt opera tua, Deus, magna nimis, ex quibus ego agnosco magnalia, quomodo corda hominum sunt in potestate tua et tu regis ac flectis illa secundum finem consiliorum tuorum. Puer Hebræus Joseph ex captivitate thronum conscendit inter gentes, quibus odio erant Hebræi nec manducare dignabantur cum ipsis; cum tanta auctoritate regit Ægyptum, patrem ac

^a In ms. initium capituli

^b Correxerit ex comitatu

fratres recipit, qui tamquam pastores ovium omnibus exosi fuerant. (7) Et hunc senem pastorem mortuum luget universa Ægyptus omnesque senes domus Pharaonis comitantur corpus (9) habuitque currus et equites in comitatu et sic honoratur, o Deus, quem tu vis honorari. Hæc sunt opera invisibilium manuum tuarum, quæ omnia ducunt, regunt et disponunt in bonum electorum tuorum et horum exemplum est Joseph. Omnis Ægyptus habet illum pro salvatore suo ac patre, soli fratres ejus diffidunt in eo.

(15) Et sic apparet, quod jam dixisse memini, quod ex instinctu legis naturæ, postquam fecissent eum Joseph, quod sibi fieri noluissent, timuerunt, ne faciat cum illis, quod illi fecissent aliis, puniendo. (16. 17) Hinc nescio, num quod dicunt patrem illis mandasse, ut Joseph nomine suo dicant, confictum ab illis non fuerit, cum ex hac historia non appareat scivisse patrem traditionem ipsorum cum Joseph patratam. Quodsi enim in contextu prophetiæ illis edictæ crimina illorum facta enumeravit, quomodo hujus oblitus fuisset? Aut si filii sui patrem hoc crimen scire putassent, quomodo morientem non rogassent, ut quod illis dicendum commisit, cum majori efficacia ipsemet dixisset Joseph, qui semper vere Christiana charitate repletus ait: (19) Nolite timere, (20) num Dei possumus resistere voluntati? Vos cogitatis de me malum, sed Deus convertit in bonum, ut exaltaret me, sicut in præsentiarum cernitis, ut salvos faceret multos populos.

Ecce, enucleata veritas et compendium totius hujus historiæ! Ecce, ratio, cur homo homini irasci, malum pro malo rependere non possit, quodsi omne bonum et temporale malum ex dispositione Dei evenire credit! O salutaris quæstio: Num Dei possumus resistere voluntati? Tu sis consolatio mea in diebus peregrinationis et exilii super terram. Non, non, Domine, voluntati tuæ absolutæ nec resistere possum nec volo, quamvis in certo sensu voluntati tuæ omni die et quasi omni momento contrariet. Tu vis enim, ut bonum agam, quia hoc mihi præcipis, ego autem quotiescumque pecco, ab hac voluntate tua alienum facio. Sed, o Deus, non de hac voluntate tua hæc intelligenda sunt, quæ Joseph dicit, sed de illa adoranda mihi suprema voluntate, quæ decreta æterna concernit, non quod duæ in te sint voluntates, sed quod duplici modo velis, nec tamen umquam liberam hominum voluntatem tollis, [132:] sed jam trahis, jam compellis, semper tamen suaviter aut juste agis in finem consiliorum tuorum. Sic et in hoc exemplo fratres Joseph voluerunt malum de illo, sed tu, Deus, illud convertisti in bonum, et quidem in bonum et Joseph et fratrum, qui malum volebant. Quis tamen dicet aliquid violenter, dure, coercive in his factum fuisse? Cogitare quidem malum hominum naturæ proprium fuit, convertere malum in bonum misericordiæ tuæ, Deus, effectus fuit.

Videntur hæc duæ voluntates, hominum et tua, Domine, contrariari sibi, cum tu volitum malum in bonum convertis, uniuntur tamen, siquidem et noluntas hominum concurrat et in voluntatem tuam, Deus, cooperatur in finem, in quem tu dirigit. Vidisti in cordibus fratrum Joseph illos malum velle, et permisisti. Egerunt itaque libere, hoc malum tamen ita disposuisti, ut illum venderent in Ægyptum, et sic perfecit tua misericordia opus suum circa eum. Demonstras mihi, Domine, hanc veritatem in hac historia Joseph, sed in me ipso, qui hæc scribo, per gratiam tuam sensibilem reddidisti. Voluerunt enim et de me malum homines, et adhuc me persequuntur. Tua misericordia tamen hoc malum convertit in bonum, dum me in agnitionem tui et mei deducens posuit pedes meos in vias mandatorum tuorum. Absit igitur a me, ut illis malum velim aut ultionem conservem in corde meo. Parce proinde illis,

Domine, et miserere mei! Fac me currere in viis, quas docuisti me, et da gratiam, ut possim semper magis et magis uniri tecum et recedere a memet ipso!

Ecce,^a Domine, te misericorditer adjuvante de historia hac genesis mundi meditari absolvi, et in illa genesis spiritualis figuras miro ordine non tantum repræsentare dignatus es mihi, sed veritates tuas reddidisti sensibiles. Parce, Domine, parce ignorantiae meae, si in his mea immiscere contigit; tu vides enim illa non ex sciolitate aut curiositate provenisse, sed tenebrarum mearum effectum fuisse. Gratiae tuae attribuo omne bonum, infirmitati porro meae, quidquid a veritate tua alienum est. Revela, quæso, mihi illa, ut expungam e scriptis et ex corde meo! Agnosco, Domine, in omni humilitate me esse indignum his, quæ peto, sed hoc quoque vides, quod non desiderem propter me, sed propter gloriam tuam, cui numquam tantum præstare possum, quin plus præstare posse petam, cum hic sit finis, in quem me ex nihilo eduxit bonitas tua. Fac igitur, o summum bonum meum, ut ego veritatibus tuis in corde impressis cogitatione, verbo et omni meo opere¹ præstem tibi semper omnia, quæ debeo, in mensura supremæ voluntatis tuæ! Vis, Domine, ut ego laudem et amem te, et hoc quoque velle dedisti mihi; tuum est, et erit dare posse hæc præstare, cum ego pauper et egenus ex me nihil habeam, nisi ignorantiam et tenebras. Duc, rege, adjuva me, ut sit charitas tua in me nunc et in æternum! Amen!

^a In ms. initium capituli

¹ Cf. formulam confessionis missae

[1:] MEDITATIONUM DEO ADIUVANTE INCHOATARUM
IN RODOSTO DIE 14. MARTII, ANNO 1721. CONTINUATIO
PER FORMAM SOLILOQUIORUM SUPER EXODUM

SUPER CAPUT I.

Contemplare, o anima mea, mirabilia Dei, Creatoris tui, et in humilitate ac agnitione paupertatis tuæ audi vocem ejus! Quam magna, quam excelsa fuere, o Deus infinite misericors, quæ ex misericordia tua meditanda exhibuisti in libro verbi tui, qui Genesis vocatur! Et vere mysteria generationis spiritualis electorum tuorum in figuris repræsentari^a te adjuvante repperi. Succedit illi Exodus seu historia exitus populi tui ex captivitate Ægyptiaca, qui in femore Jacob Ægyptum intravit, et per virtutem brachii tui eductus est. In pluribus versibus postremorum capitum Genesis connotaverat Scriptura animas ex femore Jacob egressas et cum illo Ægyptum ingressas 70 fuisse, et hic denuo narrationem historiæ ab hac repetitione inchoat (1. 2. 3. 4. 5), ut in paucitate hujus numeri tuam in multiplicando hoc populo potentiam et in eliberando fortitudinem admirer.

Multa mihi vel in [2:] limine hujus historiæ repræsentantur, quæ per se et in se veritates sunt historice relatæ. Multæ figuræ sunt eliberationem generis humani ex captivitate Dæmonis concernentes, nec tamen verbum est, quod non demonstret immensitatem sapientiæ et providentiæ tuæ, quæ hæc ordinavit et ordinatorum eventus tam miro ordine contexuit, ut continuum incitamentum suppeditent hæc in Spiritu tuo meditantibus te admirandi, adorandi et diligendi.

Divinæ providentiæ tuæ effectus fuit, quod filii Israël creverint (7) et quasi germinantes multiplicati sint ac roborati nimis impleverint terram. Humanæ prudentiæ dictamen suggestit Pharaoni (8. 9. 10) metum periculi, ex cujus prævisione populum affligere voluit, ne multiplicaretur. Hic repræsentatur mihi status hominis in captivitate Diaboli existens, qui ne spiritualiter germinet, in exstruendis urbibus et operibus luti et lateris (11. 14) occupatur. Fictilia sunt enim, quæ tractat, terrena, quæ quærit, lutea et transitoria, quæ exstruit. Hæc tamen occupatio, quæ populo tuo dura servitus et intolerabilis labor apparebat, homini mundano jucunda delectabilisque videtur, et hæc est differentia inter populum tuum et filios mundi.

Hæc tamen reflexio sensum spiritualem exhibere potest, non tamen figuram exhibet veritati in omnibus circumstantiis applicabilem. Ex contextu enim historiæ in modo, quo populum tuum servituti subjicis et in tantis laboribus et afflictionibus constitutum multiplicas et germinare facis, mirus ille providentiæ tuæ conductus manifestatur, per quem exaltandos sæpe deprimis ac servitute affligis, ut ad te recurrant et eliberationem suam tibi soli debere agnoscant.

^a Correxerit ex *repræsentare*

Assuetus erat peregrinationi suæ populus, et Ægyptum pro patria sua reputasset, nec vocem tuam auscultasset, si Pharaon illum novis servitutis oneribus non afflisset. Permisisti igitur humanam prudentiam regis agere in populum in illis, quæ servitutum ejus respiciunt, sed limitem imponis illi ac refrenas illam in illis, quæ multiplicationem ejus concernebant, nec permittis, ut obstetrices in impedimento hujus contribuant. Et ecce, timor tuus operatur in illis (17), ne faciant juxta præceptum regis Ægypti. Nimis pronus esset humanus [3:] spiritus (19)^a ex exemplo harum obstetricum concludere officiosa et ad utilitatem proximi tendentia mendacia licita esse, ut quis charitatem exerceat. Sed quis est, qui ex consideratione simplicis legis naturæ, sub qua illæ vixerant, condemnabit illas, quod id fecerint, quod sibi præstari voluissent ab aliis? Ignota fuit illis Christianæ legis perfectio, quæ tuam, Deus, veritatem et omnia, quæ illi opponuntur, peccaminosa esse demonstravit, et charitatem tuam in cordibus hominum diffudit.¹ Quomodo ergo justitia tua condemnare potuisset illas, quæ malum, quod ignoraverant, patrando bonum populo tuo, quod volebas, procurarunt? Nec tamen benefecisti <eis>^b illis ideo, quod mentitæ sunt, sed quia te timuerunt (21).

Hæc fuere opera timoris tui et providentiæ tuæ in conservando populo, sed humana regis prudentia ad aliud recurrit medium, ut minuatur numerus ejus. Ecce, jubetur populo Ægypti, ut quidquid inter Hebræos masculini sexus natum fuerit, in flumen projiciatur (22). Et hoc barbarum et in innocentes sæviens decretum adhuc magis demonstrabit mirabilia consiliorum tuorum, quæ confundere solent insipientem hominum sapientiam.

Da igitur, Domine, ut ego magnalia tua considerans amem^c te, quia Deus es, et noscam me insipientiamque meam, dum aliquid volo aut amo, quod tu non es!

SUPER CAPUT 2.

Quam triste spectaculum exhibetur mihi, Domine! Quam funestum servitutis et afflictionis exemplum video in filia Israel, stirpis Levi, (2) quæ enixum puerum suum elegantem esse videns tribus mensibus absconditum (3) cum jam celare non posset, fiscellæ scirpeæ impositum exponit in carecto ripæ fluminis. Dicamne hanc matrem inhumanam fuisse ac propemodum infanticidam, quod ex metu persecutionis, quæ quodammodo incerta aut saltem necdum proxima videbatur, puerum tam manifesto periculo exposuerit? Num quid melius fuisset extremum exspectare momentum et potius persecutoribus Ægyptiis vi auferendum conservare, quam ipsa lege naturæ posthabita feris, piscibus ac ipsismet aquis mergendum committere?

Hæc sunt enim, quæ mihi dictaret obiter considerata hæc historia, quæ multorum prodigiorum providentiæ tuæ exordium est. Sileant igitur vani et inutiles humani ingenii abortus, quos ipsa sana prudentia condemnat. Omnia hic acta tua disponente providentia ordinata curæ maternæ conformia [4:] sunt. Quodsi enim mater extremum periculum exspectasset, ab Ægyptiis raptus fuisset infans, quomodo periculum

^a Correxit ex 7

^b Delevit

^c Correxit ex *amen*

¹ Cf. Rom. 5,5.

evasisset? Saniori ergo consilio usa fuit mater infantem fiscellæ pice et bitumine illinitæ inclusum in carecto ripæ exponens providentiæ tuæ committendo, quam si in manus hominum incidisset. Speravit igitur procul dubio in te, Deus, sed nec illa, quæ dictante sana prudentia facere debuit, omisit. Non fiscellam flumini rapiendam iniecit, sed in carecto ripæ potius abscondit, sororem pro custodia misit, fors ut noctis tenebris ingruentibus infantem in securiorem locum translatum mater lactare potuisset.

Hæc fuere sanæ rationis dictamina, quæ fieri oportuit, ut homo hæc legens videat longe mirabiliorem providentiæ tuæ ordinationem, quam si ita dispositum fuisset, ut puer in domo matris occultatus, conservatus, sed nec quæsitus permansisset. Voluisti hunc infantem conservatum ab ipsa matre absque periculo lactari, a filia regis et inimici populi educari ac omnibus scientiis Ægypti imbui, adoptari, ut ex his major tibi gloria tribueretur et eo evidentius paterent mirabilia tua, in quibus sperare et se illis committere doceretur homo. Demonstraveras hominibus potentiam tuam per prodigia diluvii, pœnæ Sodomorum et cetera ab origine mundi patrata, sed necdum homini potestatem tribueras miracula faciendi. Hic puer mirabilibus modis conservandus fuerat, qui primus miracula patrare debuit, ut hominem per hominem Deum ex servitute peccati eductum iri præfiguraretur. Itaque in hac consideratione non verebor dicere Moysen populum ex captivitate educentem ac primum legislatorem figuram Christi fuisse.

De cetero consonum vix videtur, ut quis fuisset hominum, qui adæquate in omnibus hunc Hominem Deum præfigurare potuisset, sed nec Moyses ante missionem suam figura fuit. Hinc totum hoc caput historiam continere et mihi solummodo miram providentiæ tuæ, Deus, ordinationem considerandam exponere, nescio, num cæcitate mea naturali ita dictante, num re vere sic existente proferam? A te, Domine, credam fuisse zelum Moysis, (11) qui fratrem ab Ægyptio afflictum vindicavit. Tyrannis enim fuerat, non ordinatum gubernium Ægyptiorum in Hebræos, sed nec ipse Ægyptius in hoc eventu videtur fuisse potestatem habens in Hebræum, quem afflixit, sed pro inimico reputari potuit. Justa judicia tua fuere, Domine, quæ condemnarunt Ægyptios, prout ceteros populos, quos exterminare jussisti populo tuo. In Ægyptios porro pro ostendenda virtute tua directe egisti, in ceteros autem populum tuum assumpsisti in instrumentum justitiæ tuæ. Hic porro Moysen ministrum justitiæ tuæ constituisti, ut percuteret [5:] Ægyptium Hebræum injuste affligentem, ut sic et respectu Ægyptii et respectu Moysis, quem peregrinari facere voluisti, satisfaceret semper justæ ordinationi tuæ.

Sed et peregrinationem apparet ex consequenti necessariam fuisse Moysi. Quodsi enim in Ægypto remansisset, cum a filia Pharaonis adoptatus fuit, et semper in aula regis remanere debuisset in omnibus periculis idololatriæ Ægyptiorum expositus, vel si nolente rege inter fratres rediisset, periculum vitæ quomodo evasisset? Non per hoc diffitebor te illum in hoc et in altero statu conservare potuisse, sed propter finem consiliorum tuorum ex consequenti convenientius hæc egisse videtur, prout acta sunt. 40 annorum fuit peregrinatio Moysis in terra Madian, quam Scriptura in hoc loco tam breviter memorat. Interea populus tuus affligebatur nimis, sed nonnisi post multum temporis ingemiscentes filii Israel propter opera vociferati sunt (23). Et tu, Deus misericors, audivisti gemitum illorum, (24) ac recordatus es fœderis, quod pepigisti cum patribus eorum, et respexisti filios Israel et cognovisti illos (25).

O Deus, quam energicæ sunt hæ expressiones operum misericordiæ tuæ! 1° audisti illorum gemitum, 2° recordatus es fœderis tui, 3° respexisti filios Israel, 4° cognovisti illos. Scio, o Domine, te docente non hæc successive acta fuisse in te, in quo omnia sunt et fuerunt præsentia, sed hæc pro instructione nostra ita exprimi voluisti, ut sint proportionata debilitati intellectus nostri. Ab æterno statueras, ut hæc omnia fiant, et ideo permisisti Pharaoni affligere, ut clament. Ideo continuata est afflictio, ut perseveret gemitus, et ideo clamor et gemitus, ut audias, recorderis, respicias et cognoscas; ut, inquam audias ex misericordia, recorderis ex justitia, propter te respicias et cognoscas, ut manifestetur bonitas tua et fidelitas in promissionibus tuis. Ex his patet esse afflictiones tuas ad salutem. Populus enim tuus diuturnitati servitutis assuetus se in patria esse credidit, nec sortem suam propter te, (cujus oblitus fuerat), patiebatur, sed ex consuetudine. Hinc immisisti novam afflictionem, ut tui recordatus recorderis ejus propter pactum tuum.

Durior est petra homo, qui hæc considerans non rapitur in amorem tantæ bonitatis tuæ. Dignum est te, Deo, ut omnia facias propter te, nihil tamen facis pro te, quod utile non sit pro creatura, et in hoc apparet immensitas bonitatis tuæ. Hinc juste exigis, ut ego amem te, cum hoc ipsum, quod facis propter te, ita disposuisti, ut sit in utile meum, cum unitus fuero tecum diligendo te. Sed numquid petero te diligere sine te? Non profecto, et hæc est felicitas mea. Si enim possem te diligere sine te, dilectio mea non me uniret tibi, sed nec dilectio mea esset digna te. Hinc est, quod siquidem te [6:] diligere non possum sine te, tu te diligis in me, et cum hoc facis propter te, dilectionis fructus et merces redundat et in me, cum nec tu agis per me sine me. Sed quæ est merces dilectionis hujus? Tumet ipse, Domine, quo merces major non est, quia tumet ipse, Deus, te majorem mercedem dare non^a potes. In hoc consistit beatitudo mea, hæc est charitas illa, quæ essentia tua est, hæc est unio hominis tecum, quæ perfecta dari nequit in hac misera vita, quia semper est in homine heterogeneum, quod tecum uniri non potest.

Quid ergo possum aliud in agnitione miseræ condicionis meæ, nisi quod fecit populus tuus? Gemere et clamare ad te, sed nec hæc erunt mea, sed tua dona in me. Fac igitur, ut ego per te et tu in me per me gemens^b tu recorderis promissionis tuæ et cognoscas me!

SUPER CAPUT 3.

O Domine, ecce, incomprehensibile mysterium vere incomprehensibili repræsentatur figura. Quomodo eloquar magnalia tua, quæ vere incomprehensibiliter repræsentas mihi in Scriptura? Humiliasti Moysen ex filio adoptivo filiæ regis Ægypti. Ecce, minat gregem soceri sui et hæc humiliatio primus gradus est exaltationis ejus (1). Quo vadit humiliatus, antequam inchoet opus tuum? In desertum. Ecce, inchoat opus educationis populi ex captivitate, quod fuit figura educationis generis humani ex captivitate Diaboli.

^a Supplevit *non* supra lineam

^b Nota structuram

Da mihi, Domine, ut attentæ et attonitæ stent coram te omnes potentiæ animæ meæ! Fac, ut exeant in solitudinem, ut non nisi tu loquaris mihi! Nihil enim mihi repræsentatur, quod non mysterium est. Exhibuit mihi Genesis te sæpe locutum fuisse hominibus, apparuisse Abrahamo in visionibus intellectualibus, semel autem in flamma ignis transeunte per medium victimarum separatarum, cum pepigisses pactum cum eo. Nec inquiri, quomodo hæc acta fuerint, et quomodo te loqui aut visibiliter homini ipse apparere potueris tu, qui invisibilis es. Hæc enim, quia incomprehensibilia sunt, nec enarrari possunt.

Dicit Scriptura: (2) Apparuitque ei (Moysi) Dominus in flamma ignis de medio rubi, et videbat, quod rubus arderet, et non combureretur. Hæc tamen omnia facta fuisse per ministerium angeli eadem Scriptura tua revelat Act. 4. v. 30. 35. Unde agnosco has esse inenarrabiles et incomprehensibiles veritates, quæ fidem, non captum, adorationem, non explicationem requirunt a me. Quia tamen voluisti, ut scripta tradantur hominibus, procul dubio vis, ut inserviant nutrimento fidei meæ et sint objecta meditationis quærentium te. Propterea non quæram, quomodo hæc facta sint, [7:] sed quomodo hæc me ducant ad Christum, Filium tuum Redemptorem meum, de quo scripsit hæc Moyses et Prophetæ, ut per ipsum possim pervenire ad te, Pater cælestis.

Bonitas tua, Domine, revelavit mihi in contemplatione Genesis in Enos apparuisse figuram exaltationis naturæ humanæ, in scala Jacob revelatum fuisse mysterium incarnationis seu per contiguitatem scalæ unionem terrestrium et cælestium, sed hic longe majora aguntur mysteria et longe mirabiliores repræsentantur figuræ. Decrevisti enim educere populum ex captivitate per virtutem dexteræ tuæ in brachio forti, sed per virtutem homini communicatam, et hoc fecisti per Moysen visibiliter, sensibiliter et realiter, sed ipsa hæc realitas et sensibilis veritas figura fuit veritatis, quam respiciebant omnia opera tua, quæ apparere et manifestari debuerunt in Christo, Filio tuo Homine, in quo et cui unita fuit divinitas corporaliter, et procul dubio hanc veritatem repræsentat mihi flamma ignis in medio rubi.

Contraria sunt, quæ in se agunt, homogenea sunt, quæ in se convertuntur, et sic se habet ignis respectu rubi naturaliter consideratus. Nequit applicari lignum igni, quin ignis agat in illud, et in hoc sensu videntur contraria, lignum tamen transmutatur in ignem, et in hoc sunt homogenea; et si ausim dicere, sic se habet natura humana respectu naturæ divinæ. Contraria est humana natura naturæ divinæ respectu corporeitatis, est tamen imago Dei respectu spiritualitatis. Hinc secundum conceptum nostrum unio non potuisset fieri nisi destructa corporeitate et transmutata spiritualitate in divinitatem, prout lignum nequit uniri naturaliter cum igne, nisi destructa lignitate. Quia tamen hæc unio naturæ divinæ cum humana per virtutem omnipotentiae tuæ supernaturaliter ita decreta^a fuit, ut natura humana integra permanente uniretur illi divinitas, nullo sensibili modo hoc mysterium figurari potuit, quam per rubum ardentem et tamen non combustum ita, ut flamma ignis esset in rubo et rubus in igne, nec tamen rubus converteretur in ignem tamquam naturam spiritualem. Et ex hoc rubo loquebatur Deus per ministerium angeli, sicut in Christo Deus agebat per humanitatem supernaturalia.

Absit, o Domine, his, quæ refero, me contraria velle sensui communi Ecclesiæ, quæ Spiritu tuo animata rubum hunc, quem viderat Moyses incombustum, conser-

^a Delevit -m

vatam laudabilem virginitatem Dei Genitricis significasse agnovit. Explicatio enim, quam protuli, concernens unionem naturæ divinæ cum humana natura, non obest, quin incombustibilitas rubi etiam conservationem virginitatis figurare possit, quam ego cum omni debito respectu agnoscens in his quoque, quæ mihi revelare dignaris, te laudare et magnalia tua exaltare intendo.

(3) Ibat igitur Moyses ad videndam hanc visionem magnam, [8:] sed cum cerneret, Domine, quod pergeret ad videndum (4), vocasti eum de medio rubi et iussisti, ne appropiet solvatque calceamenta de pedibus suis, cum locus, in quo stabat, terra sancta fuerit (5). In omnibus, quæ hic Moyses egit, (et in subsequentibus locutum fuisse videbo), repræsentatur mihi character vere hominis rudis et multum simplicis, et quamvis omnibus scientiis Ægypti excultus fuerit, ecce, absque omni digna attentione et reflexione vadit ad videndam visionem hanc magnam, fors ideo, ut repræsentet eam esse naturæ humanæ condicionem, ut maxima portenta quoque tua, Domine, inconsiderate et incredule respiciat, nisi tu eum reddas attentum et alloquaris illum, ad ipsam præsentiam tuam insensibilis est. Jubes, ut calceamenta solvat, fors, ut agnoscamus velle te, ut dum nos in conspectum tuum sistimus, intrinsecæ adorationis extrinsecam quoque corporis adorationem jungamus.

Sed vere balbutio ego, Domine, hæc proferens, nec hac ratione satior. Multoties enim in subsequentibus videbo Moysen in præsentia tua, nec tamen repetiisti illi hoc mandatum, sed nec illum solvisse calceamenta reperiam. Cur autem terra illa, in qua stabat, sanctior fuerit tabernaculo tuo, penitus ignoro. Sed quia non meum est velle plus sapere, quam tu me dignaris docere, in silentio adorabo mysteria tua, donec tu dignaberis de illis erudire me. Hoc solum agnosco hinc esse super terram loca, in quibus te particularius dignaris manifestare, quamvis ubique velis et possis adorari.

Quam primum dicis, Domine, ad Moysen: Ego sum (6) Deus Patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, statim confusa coram Creatore creatura cooperit faciem suam agnoscens indignitatem suam, ut respiciat visionem, ad quam antea ab inconsiderata curiositate ducebatur. Dicis, Domine, Moysi te esse Deum Patris sui, sed quia subjungis, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob, non mihi imaginor Amram patrem Moysen te intellexisse, sed hos, quos nominas; et in hac loquela tua expressum Trinitatis tuæ mysterium adoro. Prout enim respectu paternitatis in Abraham, Isaac et Jacob unum habuit patrem Moyses, ita respectu deitatis unus est Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob, quamvis ter repetitum nomen Dei, personarum divinitatis realem distinctionem mysteriose designet.

Sed ut hæc manifestatio futuræ incarnationis in suo incomprehensibili hic repræsentato mysterio (non figura) clarior sit, ecce, dicis, Domine: (8) Sciens dolorem ejus (scilicet populi) descendi, ut liberem eum. Absit, Domine, ut dicam hæc in sensu litterali non posse intelligi ad populum ex Ægypto liberandum, ipsemet enim subjungis descendisse, ut liberes eum de manibus Ægyptiorum et educas eum etc. Sed cum in illis, quæ hic acta sunt, per Moysen egeris, non puto ita restringi debere [9:] hunc sensum, quin se manifestius^a extendat ad incarnationis mysterium, ubi et Deus descendit, et in eliberatione generis humani omnia per hominem longe perfectiori modo egit, quam in eliberatione populi Israel per Moysen. Et ut hæc clarius

^a Correxit ex *manifestus*

pateant, ecce, tumet ipse dicis ad eum: (10) Sed veni et mittam te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Israel.

Scio, o Domine, non te his verbis tuis præcedentibus contrariari; absit hæc blasphemia a mente mea. Quæ enim per Moysen fecisti, vere tu fecisti, sed pro illis agendis non oportuit descendere Deum, prout ex ratione æterni decreti Deum Filium pro eliberando humano genere descendere oportuit. Hic ergo descensus Dei secundum descensum Dei per incarnationem, missio Moysis missionem hominis significabat.

Cetera, quæ hæc sequuntur, non incarnationis mysterium respiciunt, sed manifestationem, prout dictum est, obscuram Trinitatis Sanctissimæ, claram autem et vere divine appropriatam definitionem divinitatis. Vere enim tu solus es, Domine, qui es, cum omnia esse suum a te participant, nec sunt, nisi in quantum a te sunt. Hæc tuam manifestant immensitatem (ines enim omnibus), hæc tuam declarant charitatem, per quam cum insis omnibus, te amas in omnibus et omnia amas propter te. Hæc, inquam, definitio: Ego sum, tuam ostendit simplicitatem, nihil enim es præter id, quod es, et quod huic subjungitur: Qui sum, est ipsamet veritas. Hinc quidquid verum est, homogoneum tibi in ratione veritatis, quidquid contrarium autem vero, opponitur tibi tamquam heterogeneum veritati. Ex omnibus creaturis tuis angelus se opposuit veritati tuæ volens esse, quod es, non contentus esse a te. Homo autem recesserat a te per prævaricationem præcepti, et ideo ille condemnatus in æternum propter suam oppositionem manebit semper contrarius veritati tuæ, et in hac ratione est æternum objectum justitiæ tuæ. Homo porro, qui recesserat per sensualitatem, reductus est ad gratiam. Ego sum: hæc adoranda verba itaque manifestant tuam simplicitatem, quæ est principium in deitate, et hæc simplicitas, quia est, vera est, seu existens ab æterno genuit veritatem.

Et hæc simplex veritas amat se mutue per charitatem ita, ut et simplicitas a veritate et veritas a charitate formaliter distincta sint. Et hæc est generatio æterna et processus ab æterno. Propterea in hac prima manifestatione simplicitatis Dei dicitur Ego sum, qui sum. In manifestatione sua dicit Filius: Ego sum via, veritas et vita,¹ nam quidquid ad Deum accedit, per veritatem accedit: ecce, via; quidquid existit, per veritatem esse accipit; ecce, veritas; quidquid vivit, per veritatem **[10:]** vivit, quia esse retinet: ecce, vita. Amat esse suum simplicitas in veritate, amat se veritas in simplicitate et hic amor mutuus a simplicitate et veritate ab æterno existente ab æterno procedens Sanctus Spiritus est. Producit se ad extra ad omnia, quæ sunt in veritate seu quæ existunt per veritatem. Participant enim esse a simplicitate per veritatem, et ideo dicit apostolus: Deus charitas est.²

Hinc sequitur secundam personam adorandæ Trinitatis tuæ Filium seu veritatem incarnari debuisse, ut reducat hominem. Via est enim et vita, prout supra dictum est. Sed charitas diffusa est per Spiritum Sanctum in cordibus nostris,³ qui se communicavit nobis, postquam reducti sumus per veritatem seu Filium ad Patrem, a quo omnia per Filium creata in Filio seu veritate conservantur et per

¹ Cf. Ioan. 14,6.

² *Deus...*: 1 Ioan. 4,8.

³ Cf. Rom. 5,5.

Spiritum Sanctum seu charitatem uniuntur et ad suum esse reducta in simplicitate manebunt in Patre. Per Filium cum Spiritu Sancto seu, ut repetam, in simplicitate veritatis amabunt se.

O adorandum verbum: Ego sum, qui sum, quod eras in principio et fuisti apud Deum, et Deus erat hoc verbum!¹ Nequivisti enim esse, quin sis veritas, hinc fuisti apud Deum, sed quia ab æterno fuisti, Deus fuisti. Jam porro dixi, quomodo omnia per te facta sunt. Hoc nomen: Ego sum, qui sum, est tibi in æternum et memoriale tuum (Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob) in generationem et generationem (15). Posteaquam enim adorandum hoc mysterium manifestatum est, te Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum Sanctum nominari præcepisti.

O Deus, quam clara sunt mihi omnia hoc iterum iterumque adorando Verbo manifestante, quæ contra divinitatem Filii detorquentur in Scripturis, in quibus dicit: Pater major est Filio!² Vere enim esse majus est, quam veritas in denominatione, sed non jure. Nec enim est, quod non in veritate subsistit, sed nec in veritate subsistere potest, quod non est. Hinc quod est, quia ab æterno est, ab æterno veritatem continet, et illam ab æterno generatam in principio genuit. Sed quomodo genuit? Dum esse suum per veritatem, in veritate creatis et ex nihilo eductis communicavit, et hæc est creata veritas. Hinc fides, quod Deus sit, hinc spes, quia vere est, hinc charitas, quia est veritas. Et quia nihil præter Deum per se est, ideo in omnibus Deus amandus est, quia omnibus Deus inest.

Ex his considerationibus elucescit, cur veritas jam Sapientia Patris, jam Verbum, per quod creavit omnia, appelletur. Sapientiæ enim origo et fundamentum est veritas, ipsumque verbum veritas est. Nam prout dictum est, Deus omnia communicando veritatem creavit, cum creatis esse dedit.

Absit a me, Domine, ut his aliquid novi, quod necdum revelatum est, proferre vellem. Tu tamen es, qui revelata per has considerationes clariora reddere dignaris intellectui meo. Seu enim dixero, quod, Pater, ab æterno te cognovisti et per hanc cognitionem Filium generasti, seu dicam, quod siquidem es, quia in veritate, qui es, es, veritatem generasti, idem dico, sed Lj^a cognoscis inducit in intellectum meum instans, quod tua revelatio: Sum, qui sum [11:] illustrat et penitus excludit, numquam enim possum concipere, quod sis, quin in veritate sis. Quod enim est, in veritate est.

Sed, o Domine, in omni humilitate cordis mei dicam ego tibi cum Moyse: Quis sum ego, quod mentem meam taliter illuminare dignatus sis? Multa enim intelligere videor mihi, quæ in hoc adorando divinitatis mysterio hactenus in humili fide credidi, et ecce, nunc per convictionem clariorem veritatis quodammodo intrinsece sentio. Ama te igitur in me, et fac, ut in me te amans ego te per te diligam, ut sit tibi gloria ex me!

Posteaquam in præcitato versu (15), Quis sis et quod nomen tuum, Moysi edixisses, Domine, in quem finum eundum sit, illi edicis, et quid populo dicendum, doces (16. 17) prædicens illi scire te regem Ægypti populum non dimissurum (19), sed te Ægyptum in cunctis mirabilibus tuis percussurum (20), denique te populo gratiam daturum coram Ægyptiis, ne vacui exeant, nec illos petentibus quidpiam denegaturos (22). Justum est, Domine, ut tu jure Creatoris utaris in illos, quos justa tua

^a *Li* ut „articulus”

¹ Cf. Ioan. 1,1.

² Cf. Ioan. 14,28.

condemnare iudicia, in quos mirabilia signa fortitudinis tuæ in salutem populi et demonstrandam omnipotentiam tuam exercere decreveras.

Adjuva me, quæso, ad contemplanda illa, ne in tam mirabilibus operibus tuis deficiam, sed charitate tua inflammatus rapiar in adorationem tuam Dei Creatoris et supremi boni mei!

SUPER CAPUT 4.

Quis est tam impius aut insipiens, qui non credat te potentem fuisse uno radio luminis tui ita illuminare mentem, confirmare cor fiduciamque Moysis, ut voluntate tua audita tot quæstionibus et quæsitis excusationibus sepositis promptus ivisset ad exsequendum mandatum tuum, sed procul dubio voluisti, Domine, ut seu debilitas seu pusillanimitas seu humilitas humana appareat in Moyse, qui prudentiæ suæ innixus suggestioni (1) dubitat, num fidem coram fratribus reperiet. Hinc primo ipsummet Moysen convincit bonitas tua miraculis, (2) in quorum aspectu ipsemet horret et fugit (4) ad aspectum virgæ suæ in serpentem conversæ. Confirmas tamen cor ejus, et ad mandatum tuum caudam serpentis arripit, et in manu ejus rursus in virgam convertitur. Monstras illi, quod in virtute tua facere possit et debeat, instruis illum (5. 6. 7. 8. 9. 10), sed ille semper timidior (10) excusat se impedimento linguæ. Facis illum recordari, quis sis et quid possis, qui os hominis, cæcum, mutum et surdum formasti. (12) Perge, inquis, ego ero in ore tuo, et docebo te, quid loquaris. Ille tamen (13) obsecrat te, ut mittas, quem missurus es, eousque, ut te ipsi iratum fuisse (14) memoret Scriptura.

O Deus patiens et misericors, irasceris, sed non punis illum, qui non ex malitia, sed ex agnitione imbecillitatis suæ resistit tibi. Non potuit Moyses dubitare post miracula visa, sed nec dubitavit de potentia tua, [12:] sed omnibus illis visis siquidem exterius, non interius audivit vocem tuam, necdum scivit humana ejus infirmitas confidere in te. Et ut hanc humani cordis debilitatem, quanta fuerit ante reparationem naturæ humanæ, eo magis agnosceremus, fors ideo voluisti manifestatam relinquere in exemplo hujus primi legislatoris, qui quamvis tot ac tanta portenta patraverit, tibi tam familiaris fidelisque fuerit, facies ejus resplenderit, tamen postremo per incredulitatem defecit et displicuit tibi. Abraham, Pater credentium ad solam vocem tuam contra spem speravit, Moyses ad tot reiterata mandata tua, ad ipsa miracula visa pusillanimitas an incertus ac fluctuans renitentia sua te ad iram provocat. Et quod longe mirabilius, ecce, promissisti illi te iturum cum illo, et se excusare voluit. Ecce, promittis Aaron, fratrem suum iturum cum illo (14) et ipsum locuturum pro illo ad populum. (18) Et vadit.

Unde hæc inter Abrahami fidem et Moysis debilitatem disparitas, nisi ut edoceamur gratuitam gratiam tuam fuisse, quæ firmavit fidem Abrahami, ut reputaretur in justitiam?¹ Sed in Moyse hic naturam humanam apparere debuisset, ut in infirmitate ejus appareat eo magis fortitudo brachii tui, et hic præfiguraretur te infirma mundi electurum, ut confundas sapientiam ejus.² Hic, inquam, figurat Moyses naturam

¹ Cf. Gen. 15,6.

² Cf. I Cor. 1,27.

debilem et per se omnibus his infirmitatibus subjectam, quæ assumenda erat ad operandam eliberationem generis humani, sed ut disparitas inter servum figurantem et Filium figuratum appareret, (17) Moysi virtus divinitatis quodammodo virgæ annexa data est in manus, ut repræsentaret virtutem divinitatis, quæ habitabit in Filio corporaliter.

Fuit igitur Moyses figura Christi respectu finis missionis suæ, ut autem in opere Christi duas naturas, divinam nempe et humanam acturam repræsentaretur, Moysi adjungitur Aaron; hic ut loquatur populo, sed Moyses ponebat verba Dei in os ejus (15). Aaron, inquam, naturam humanam figurans loquebatur pro Moyse ad populum, et erat os naturæ divinæ, natura autem hæc, prout Moyses erat in illis, quæ ad cælestem Patrem pertinebant. (17) Virga autem unionem repræsentavit harum naturarum. Hanc Moyses gestabat, fratri autem communicabat, et in ea uterque miracula et signa faciebat. Sed hanc repræsentationem non ideo quis factam putet, ac si in Christo hæc unio aliquid distinctum fuisset a natura divina et humana et ideo particulariter figurari debuisset, sed ex ratione jam supra dicta, nimirum quoniam utrumque opus eliberationis populi ex generis humani virtutem divinam requisivit, sed hoc Filius, alterum servus, uterque homo perficere debuit, virtus divina in Filio naturæ humanæ unienda, ut in figura repræsentaretur, servo Moysi quodammodo virgæ annexa, in manus tradita est. Dicit enim Scriptura: Virgam quoque hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa, sed quia hæc virga a Moyse gestata et Aaroni communicata quoque eandem virtutem habuit et aliunde duo fratres distinctas naturas figurarunt, ad hoc opus fuit in figura unionem naturarum figuratam per aliquid distinctum repræsentare, [13:] quod in virga præstitum est, ut sic virtutis operatio communis duobus hominibus hoc modo manifestaretur et Hominem Deum ex duabus naturis unum futurum hominem præfiguraretur et exprimeretur.

Abiit ergo Moyses ad socerum, et dum illi secundo dixisses: (19) Vade et revertere in Ægyptum, non amplius se excusat, sed tollens uxorem filiosque suos (20) revertitur in Ægyptum obœditque tibi, Domine, quia locutus es ei ad cor.

Suavis est nimium hic tuus loquendi modus, Domine, et nimis dulce obœdire tibi. Procul dubio excusationes Moysis ex agnitione imbecillitatis suæ et ex humilitate provenerant, sed omnis humilitatis effectus obœdientia est. Tuum est, Domine, judicare, ad quid sit quis idoneus, et cum te affuturum promittis, diffidere est non obœdire tibi. Hæsito, Domine, nec scio, quid proferam de eo, quod mihi Scriptura repræsentat (24) occurrisse te Moysi et voluisse illum occidere, (25) tulisse Sephoram acutissimam petram et circumcidisse filium suum tetigisseque pedes, an Moysis, an pueri, ignoro (verbum enim ejus ad hunc et illum cadere potest), et dixisse: Sponsus sanguinis tu mihi es, (26) et dimisit eum, postquam dixerat: Sponsus sanguinum ob circumcisionem. Sed hinc non clare patet, num tu dimiseris Moysen, num Moysen uxor, cum illam cum filiis suis, cum Jetro educto populo ad Moysen venisse in sequentibus referat Scriptura.

Mysteriosa videtur mihi hæc apparitio tua, sed et illud ignoro, unde Sephoræ ille instinctus, ut statim puerum circumcidat, sed Madianitæ Abrahami ex Cethura posteritas fors adhuc hunc usum conservabant. Sapiunt hæc figuram, sed, ecce, mutus et silens efficior, nisi bonitas tua indicaverit mihi, quid oporteat me referre. Possem dicere noluisse te, ut filius Moysis incircumciscus ascribatur numero populi tui, mortem te patri minatum fuisse, quia dixisti, quod homo, qui circumciscus non fuerit, eradicabitur anima ejus e numero populi, sed hoc statutum puerum, non autem pa-

trem ejus tangebatur. In diversorio occurris, Domine, Moysi, et volebas occidere eum, nec tamen causam dicis, nec Moyses uxori, quid loquitur, sed illa illico tollit acutissimam petram, et circumcidit præputium filii sui.

O Domine, respice, quæso, infirmitatem meam, et jube me benedicere magnalia tua! Nullam hactenus observavi apparitionem tuam, quin mysteriosa fuerit. Propterea nec hanc carere aut simpliciter historicam esse imaginor, sed nec fallor, ecce enim, quodammodo per obscuras tenebras lumen facis me videre.

Sed redeundum est mihi ad jam dicta, et primo considerandum de novo Moysen missum hic esse ad eliberandum populum figuramque esse Dei Filii, qui a Patre mittendus erat ad eliberandum genus humanum et vocandas omnes gentes seu desponsandam hanc Ecclesiam gentium. Moyses peregrinus factus in Madian repræsentabit igitur mihi peregrinationem Christi super terram, et quia Madianitæ, quamvis gens fuit ex femore Abraham, ex Cethura (cujus nec originem nec statum, num libera aut ancilla fuerit, memorat Scriptura) cum nec promissiones semini [14:] ex Isaac factas ingressa fuerit, inter gentes reputatam fuisse reperio. Unde sequitur in matrimonio Moysis cum Sephora repræsentatam fuisse vocationem gentium, quarum desponsatio, quia in sanguine ab ipsismet gentibus effundendo decreta fuit, hic procul dubio mysteriose repræsentatur.

Primo missus est Christus ad domum Israel et cum illi prædicasset nec illa verbum recepisset, occurrit quodammodo ei justitia Patris, et volebat occidere eum, prout in hac figura repræsentatur fecisse Dominum Moysi. Et tunc Sephora seu gentiles effundentes sanguinem corporis humani desponsarunt Christum in sanguine, et dimiserunt^a eum, prout Sephoram fecisse ex subsequentibus cognosco. Nec nisi completo omni opere redemptionis occurrerunt gentiles Christo, prout Sephora cum Jetro, patre suo occurrit Moysi, posteaquam populum ex captivitate eduxisset et quid ipsamet effusio sanguinis in circumcissione per Sephoram facta aliud denotat, quam futurum in sanguine Christi baptismum, cujus circumcisio indubitata figura fuit? Et hinc evidens et litteralis est sensus textus: (26) Sponsus es sanguinem ob circumcissionem, ac si Ecclesia gentilium diceret Christo: Sponsus es sanguinem ob baptismum.

Non quæram, Domine, alium sensum eventus in hoc capite Scripturæ mihi repræsentari, cum hic, quem, ecce, dignatus es demonstrare mihi, et ordini et rei convenit. Sit tibi, o Deus infinite misericors, laus ex ore meo, quod mihi per gratiæ tuæ auxilium pulsanti et quærenti hoc mysterium aperire dignatus fueris. O veritas, esca animæ,^b quam dulcis es mihi super mel et favum!¹ Velum tuum seu cortex litteræ confundit intellectum hominis, sed cum Spiritus tuus illud remove dignatur, spiritus in spiritu, quem repperit, nimis <quam>^c delectatur. Adjuva igitur me, Domine, ne deficiam, illumina me, ne diviem, conforta me, ut perseverem, et da mihi, quod placitum est tibi et convenit gloriæ tuæ!

^a Correxit ex *diviserunt*

^b *anima* sc. *mea* (cf. Ms. fr.: *de mon ame*)

^c Delevit

¹ Cf. Ps. 18,11 *sim*.

Incipiunt Moyses et Aaron missionem suam et opus, ad <quod>^a misisti illos, Domine. (1) Annuntiant Pharaoni mandatum Domini Dei Israel, ut dimittat populum, sed ille surdus et ignorans Dominum interrogat: (2) Quis est Dominus, ut audiam vocem ejus et dimittam Israel? Nescio, inquit, Dominum, et Israel non dimittam. Hæc sunt primæ loquelæ cordis indurati regis, hoc est principium judiciorum tuorum, Domine, in reprobo, qui te ignorat, rejicit a facie sua Moysen et Aaron, (4) et ad opera sua jubet ire illos, et ecce, occasionem sumit, ut duplicatis laboribus aggravet populum (5. 6. 7. 8. 9), et sic graviolem in se provocat iram Dei Israel. Sic procedit cor peccato aggravatum, sic impletur mensura iniquitatis, a cujus pondere trahitur Pharaos. Exeunt operum præfecti ad promulgandum regis mandatum, dispergitur per Ægyptum populus ad congregandas paleas, [15:] opprimitur labore, premitur fatigiis, nec ullam reperit requiem corporibus et animabus suis. Vibrant flagella in illos præfecti operum (14), querelas suas regi exponunt (15), sed nullum malorum reperiunt remedium, quorum confirmationem ex ipso ore regio audiunt (17. 18). Querulantur de Moysen et Aaron, et te, Deum, qui miseris illos, appellant, ut judices, cur illos abominabiles reddiderint in oculis regis Ægypti (21).

Hæ sunt proprietates afflictionis in cordibus hominum, qui ignorant mirabilem conductum operum tuorum, Domine, nesciunt finem illorum. Non se tradunt, non se committunt tibi, et ideo nullam salutis reperientes spem præsentium malorum onere, futurorum prævisione torquentur, et homines innocentes accusant. Jam miraculis coram illis in virtute tua patris convicerant illos Moyses et Aaron de veritate missionis suæ. Jam crediderat populus audieruntque, quod visitasset Dominus filios Israel, et quod respexisset afflictionem illorum, et proni adoraverunt. Et ecce, horum omnium tam cito delevit memoriam afflictio, et tam cito desperarunt de auxilio virtutis tuæ, quamvis propior fuerit salus illorum, quam crediderant. Sic procedit in te confidere ignara humana fragilitas, et propemodum ipsummet Moysen inducit ad dubitandum. (22. 23) Posteaquam querelas suas de missione sua edixisset tibi, Cur afflixisti, inquit, populum? Cur misisti me... et non liberasti eos?

Ex his me doces, Domine, quomodo affligi permittas, quos liberare decrevisti, et quam prona sit humana debilitas ad succumbendum, quam facilis ad conquerendum, quam proclivis ad dubitandum de promissionibus tuis. Quam sæpe dicit homo: Hæc et alia lubens paterer, si scirem voluntatem Dei, si possem sperare me adjutum iri. O insipiens homo, respice te velut in speculo in his, quæ Scriptura tibi de filiis Israel exhibet, qui voluntatem Dei de liberatione sua scriverunt, crediderunt, et tamen sperare in Deo suo nesciunt!

Audivit Moyses hanc veritatem, quam de liberatione populo annuntiavit, ex ore Dei, qui se illi manifestavit. Num fortior est ceteris? Crediderunt, dicit Scriptura (v. 31) præcedentis capituli, ac si diceret: fidem habuerunt, sed tamen sperare nesciverunt. Sed quid dico, Domine? Fors enim hæc ego dico tibi, sed non tu loqueris mihi. Numquid patres ab Adamo in spe venturi Messisæ salvati sunt? Nescio, Domine, quid respondeam, errare tamen non puto, si distinxero fidem in Deo et in promissionibus ejus habuisse, sed spem non nisi per legem recepisse in

^a Supplevit *quod* in margine

figuris, cujus veritas nobis data est in Christo. Non obstat, quin confirmet hæc illud, quod Paulus dicit sperasse Abraham contra spem.¹ Hæc enim ipsa spes contra spem fidei firmitatem exprimit et perfectionem ejusdem fidei manifestat, propter quam pater credentium appellatur. Fides quidem distincta est a spe, quod vel maxime patet in Diabolo, qui fidem Dei habet, sed non tamen per hæc dictum esse velim fidem patriarcharum similem fuisse fidei huic Diaboli. Absit a me hæc cogitatio; hi enim habuerunt fidem in Deo, quæ fides est salutaris, non tamen vereor dicere spem datam esse per legem [16:] confirmatam per prophetas et consummatam per passionem.

O Domine, vere timeo ego, ne hæc, quæ de spe dico, crude nimis et stricte sumantur a legentibus. Dicent enim, quomodo adusque legem patres credere potuerint in redemptionem et non speraverint? Sed, o Domine, tu vides in corde meo, quod ego non loquar de hac spe, quæ non est distincta a fide et est proprie desiderium, quod fides viva excitat. Potuerunt patres patriarchæ scire ex ipsa condemnatione serpentis contritum iri caput ejus,² quin immo Abraham etiam diem Christi vidit, sed in tantis et tam nebulosis figuris, ut ex illis objectum fidei et desiderii habuerint distinctum a spe illa, de qua loqui vellem, si me adjuvare dignaberis, Domine. Spes enim hæc salutaris distinctam notitiam objecti requirit, ut nimirum Messiam Deum hominem futurum scivissent, et hanc spem populo seu universalitati sub figuris datam fuisse dico per legem, confirmatam per prophetas et consummatam per passionem. Magna enim est differentia sperare in Messia venturo redemptionem, quæ spes Israelitarum fuit, et sperare ex meritis Christi salutem, quæ spes Christianorum est.

Hæc est veritas, quam ego ex fluctuatione populi et ipsiusmet Moysis agnosco, et per gratiam tuam, Domine, in sequentibus meditationibus meis sedulo connotabo, ut eo magis pateat gratia et exaltatio filiorum tuorum, quos adoptasti per Filium, et differentia horum a servis legis. Hinc apparet veritas illa dicti Salvatoris mei ad Thomam: Quia vidisti,^a Thoma, credidisti. Beati, qui non viderunt et crediderunt.³ Hæc est beatitudo filiorum, illa fuit proprietas servorum. Hæc, inquam, differentia fidei videntium et non videntium distinguit ipsam spei perfectionem, quæ nobis demerita est.

O Domine, in omnibus, quæ hic (22 et 23) et in præcedenti capite legi, fluctuare videtur Moyses, irasceris, nec tamen punis nec illum nec populum. Nequit enim exigere justitia tua ab illis, quod necdum dederat misericordia, sed post legem datam ad apparentiam multo leviores dubitationes illorum punies, quia juste, quod dedisti, exiges. Et hæc ipsa veritas, quam mihi per gratiam tuam manifestare dignaris, heu, quam justum timorem incuteret mihi et configeret carnes meas, si spes data non consolaretur spiritum meum. Fac igitur, ut diligens sperem in te, ut caro^b timeat, spiritus te diligit!

^a Vidisti sc. me (cf. Vulgata)

^b caro sc. mea etc. (cf. Ms. fr.: *ma chair, mon esprit*)

¹ Cf. Rom. 4,18.

² Cf. Gen. 3,15.

³ Quia...: Ioan. 20,29.

Respondes, Domine, hic Moysi ad illa, quæ quodammodo exprobrative dixerat tibi: Cur afflixisti populum tuum, et quare misisti me? Et dicis: Nunc (1) videbis, quæ facturus sum Pharaoni. Non dubitavit Moyses de omnipotentia tua, nam et ipsam afflictionem populi non Pharaoni, sed tibi attribuit, Domine, sed fidem illius firma spes necdum firmaverat. Hinc oportuit [17:] illum videre et ideo dicis: Nunc videbis. Admiranda, adoranda ac diligenda sunt mihi, Deus, opera tua etiam propter mirum ordinem, per quem mihi manifestas profunditatem sapientiæ tuæ. Promiseras et^a pepigeras fœdus cum Abraham in possessionem terræ Chanaan, sed antequam fœdus pepigisses, post primam promissionem peregrinari fecisti illum in Ægyptum, cuius rex Saram rapuerat. Flagellasti itaque regem plagis maximis et liberasti Saram, et hunc eventum figuram fuisse educationis populi jam te adjuvante observavi, sed seposita figurarum figura hæc breviter rettuli.

Observavi tamen illa prodigia facta fuisse, ut præpararetur dispondereturque fides Abrahami, et sic apparuisti Isaac et Jacob quoque in Deo omnipotente (3), sed nomen tuum, Adonai, non indicasti eis. Quam mysteriose mihi designat hæc expressio Apparui in Deo Omnipotente differentiam et ordinem operum tuorum respectu veritatum, quas designabant, ut agnoscam nullam talem apparitionem fuisse, qualis hæc manifestatio nominis tui admirabilis fuit. Redempturus eras enim populum in brachio excelso et iudiciis magis (6).

O quam adoranda et stupenda est redemptio, cuius tanta et tam sublimis est figuratio! Egisti in brachio excelso liberationem populi, sed redemptionem generis humani Deus Filius in humilitate et in exinanitione divinitatis perfecit, ut in portentis et iudiciis per Moysen factis agnoscamus potentiam brachii tui et in operibus Dei Nominis adoremus opera sapientiæ tuæ et veritatis.

(9) Narravit Moyses omnia, quæ dixisti filiis Israel, qui non acquieverunt ei. Ipsemet loqueris, Domine, (10) denuo Moysi, et jubes, (11) ut ingrediatur et loquatur ad Pharaonem, ut dimittat filios Israel. Et ipsemet Moyses respondet: (12) Ecce, filii Israel non audiunt me, quomodo audiet Pharaos? Quam mirabilia sunt hæc, Domine! Adonai loquitur et Israel non acquiescit. Moysi jubet et ille tergiversatur et se excusat. Vix non et ego dicerem: Quomodo audiet Pharaos? Sed ne hoc dicam, ecce, subjungit Scriptura: (13) Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, et dedit mandatum ad filios Israel et ad Pharaonem, regem Ægypti, ut educerent filios Israel de terra Ægypti. Locutus fueras ante, sed necdum dedisti mandatum.

Hic porro mandatum dedisti, nec amplius tergiversabitur Moyses, sed nec Pharaos poterit nocere Moysi. Opportune importuneque (ut ita dicam) se præsentabit coram illo, irascetur, sed non mittet manum suam super ipsum. Mandasti, inquam, Moysi, ut educeret populum, sed necdum mandasti Pharaoni, ut dimitteret. Hinc omnia procedent secundum ordinem iudiciorum tuorum, Domine.

Ex his itaque bene combinatis agnosco ego differentiam sermonis tui, dum loqueris, et dum mandas. Sæpe resistit homo voci tuæ, sed mandatum seu [18:] absolutam

^a Ante et in margine: *Genes. c. 12.*

voluntatem tuam præterire nequit. Loquere igitur ad cor meum, Domine, sed fac, ut te loquentem audiam! Nisi enim te diligere dederis, te loquentem non audiam.

SUPER CAPUT 7um, 8um 9um

Exponitur, o Domine, per gratiam tuam ob oculos meos figura illorum, quæ in præcedentibus jam rettuli de hac missione ad educendum populum, Moysen divinam, Aaron humanam naturam Christi seu Dei Hominis repræsentasse. Et hoc est, quod in hoc capite clarius exprimitur (1). Vere enim Pater cælestis in sua sana consideratione ita fuit respectu Filii, sicut Moyses respectu Dei. Sed et divinitas Filii ita se habuit respectu humanitatis, prout Moyses respectu Aaron. (2) Loquebatur enim Filius omnia, quæ mandavit ei Pater, et humanitas loquebatur ad homines. Et in hoc sensu Aaron seu humanitas erat vere propheta Moysis seu divinitatis.

(3) Terribile est, Domine, quod dicis te induraturum cor Pharaonis, et ego timeo nimis de hac materia scribere. Tantis enim ambagibus explicant interpretes hunc textum (quem nec clarum, nec obscurum dicere audeo), ut si hominibus solummodo loquerer, mallet silere. Sed insanum esset subterfugere coram te, quod tu vides in corde meo. Eloquar proinde cogitationes meas, ut ex illis (si bonæ sint), sit tibi gloria, mihi vero confusio, si veritati non consentiant. Ipse enim ego retracto eas, si tales fuerint.

Dicunt igitur communiter doctores, quorum ego revereor sententiam, non posse dici Deum velle malum aut esse causam perditionis hominis. Sed si indurasset cor Pharaonis in sensu litteræ, fuisset causa perditionis. Ergo non te cognoscerem, Domine, si veritatem majoris controverterem in suo sensu. Procul dubio enim Deus non fuit causa, quod Pharaon indurationem promeruerit per peccata præcedentia, sed justa judicia ejus indurationem cordis juste potuerunt causare tamquam pœnam. In hoc sensu enim etiam submersionis^d ejus in Mari Rubro causa fuit, quamvis enim cæcitate sua ductus Pharaon insequendo Israel mare ingredi potuisset, nisi tamen Deus submersionem ejus absolute voluisset, non rediissent aquæ in locum suum. Quapropter in quantum mandante Deo Moyses aquas reduxit, quis poterit dicere Deum non potuisse aut non fuisse causam submersionis ejus? Profecto enim in hoc sensu ipsa justitia Dei omnino est causa omnium damnatorum, in quantum damnatio est executio justæ sententiæ Dei.

Quodsi igitur hunc textum sic consideravero, profecto nulla explicatione indigebit supposita veritate, quod Pharaon hanc indurationis cordis sui pœnam præcedentibus pravis operibus promeruerit. Secus enim adhuc minus possem capere, quomodo potuisses mandare, Domine, populo tuo excidium tot nationum [19:] et populorum, quod mandatum si populus tuus secutus non fuit ad litteram, ipse populus puniebatur. Et sic de omnibus pœnis loquendum, quas infligendo earum causa omnino fuisti, sed nullo modo fuisti causa mali, propter quod peccator pœnas promeruit, sicut causa suspendii furis judex est, in quantum suspendium pronuntiavit et mandavit, sed non causa est furti, per quod latro sententiam suspendii promeruit.

^d Supplevit *-nis* supra lineam

His pro debilitate mea sic explicatis iterum dicam, Domine, cum littera Scripturæ indurasse te cor Pharaonis propter antecedentia peccata ejus, et sic objectum justitiæ tuæ factus est in hoc mundo et in altero, et sic manifestata est in eo fortitudo brachii tui. Omnia porro, ut sic fierent secundum justa, sed nobis impenetrabilia decreta tua, taliter disposuisti. Ordinasti seu disposuisti, inquam, ut non audiret illos Pharaon, quos misisti. (4) Immisisti itaque juste manum tuam super Ægyptum, ut educeres populum tuum per judicia maxima. (5) Scient profecto Ægyptii, quia tu es Dominus, qui manum tuam extendisti super Ægyptum. Hanc veritatem enim mox ipsimet magi et incantatores Ægypti profitebuntur, et digitum tuum cognoscent. Ægyptus tamen non credet in te, ut agnoscamus donum fidei non portentorum et prodigiorum, sed gratiæ tuæ gratis datæ esse effectum.

Agnosco ego, Domine, in omni humilitate fors defectum luminis mei esse, quod ego portenta tua a te in virtute virgæ per Moysen et Aaron facta explicare nequeam tamquam figuras, sed tamquam veritates respiciam eo fine factas, ut manifestetur omnipotentia et dominium tuum super elementa et super universam naturam. Non inquiram proinde, in qua virtute sapientes et malefici Ægypti serpentes, ranas producere, aquam in sanguinem mutare potuerint, sciniphes porro et alia a Moyse facta imitari nequiverint. Credo enim hæc te permittente ideo taliter facta fuisse, ut virtus tua omni virtuti superior esse manifestetur. Et ex hac ratione posuisti divisionem quoque inter populum tuum et inter Ægyptios, ut et illi et ex his nos agnoscamus omnia te posse modo et in mensura, in qua tibi placet agere seu directe seu per virtutem creaturæ communicatam et rei quoque inanimatæ (prout virga fuit) annexam.

Sed cor Pharaonis induratum resistit, nec tamen ideo credat quis reperiri posse creaturam, quæ voluntati tuæ absolutæ resistere possit. Sæpius repetis (22) hanc quoque indurationem voluntatis tuæ esse effectum. Commovetur tamen sæpe Pharaon (c. 8. v. 8), vocat Moysen et Aaron, petit, ut orent Dominum, ut auferat ranas, dicit: (25) Ite et sacrificate! Confitetur se peccasse, (c. 9. v. 27) te Deum justum, se vero et populum suum impios esse, sed est sicut peccator, qui clamat ad te, tu vero non exaudiens eum (35) ingravas cor ejus et servorum illius nimis. Dixisti enim Moysi: (c. 9. v. 16) Idcirco autem posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam, et narretur nomen meum in omnibus terris.

Absit, o Domine, [20:] quin hæc opera justitiæ tuæ scandalisent diligentes te. Sunt enim vere opera misericordiæ respectu illorum, quibus per hæc exempla manifestare voluisti judicia tua et nutrire in cordibus illorum timorem tuum salutarem, qui nos docet diligere exclusa præsumptione et sperando in misericordia semper respicere justitiam tuam, ut perseveremus in humilitate. Quodsi enim exclusa misericordia agere et judicare volueris, omnis homo Pharaon erit in conspectu justitiæ tuæ, nec convertetur, nisi converteris eum. Nec tamen vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat.¹ Hinc vere perditio ex nobis, misericordia porro a te est, Domine, cui sit laus et gloria ex omnibus, quæ facis!

¹ Cf. Ezech. 33,11.

Typus est Pharao peccatoris et hominis sub lege peccati constituti. Tales enim fuissetis, si misericordia tua nos a jugo ejus non liberasset. Quoties repetiisti, Domine, decretum justitiæ tuæ in Pharaonem, (1) et hic de novo repetis te indurasse cor ejus et servorum illius; sed quare? Ut facias signa tua hæc in eo (2) et narrentur in auribus filiorum et nepotum Moysis. Scripta itaque tradidisti, ut perveniant ad illos, quibus instructionis loco hæc data sunt. Quoties misisti Moysen, et ecce, a quo dixisti te mandasse illi, ut educat populum, semper vadit, nec amplius respondet tibi. Et semper, quæ facturus eras, annuntias per ipsum Pharaoni, ne casu facta fuisse imagnetur (4. 5. 6). Et, ecce, videntur respiscere servi Pharaonis (7), et ipsemet Pharao dicit: Ite, sacrificate Domino Deo vestro! (8)

O Domine, vere insipientis est dicere ita te retrahere a reprobis quoque, ut illos omni gratia destituas, sed vere ex his, quæ meditor, me reflecto ad parabolam seminantis, quam Filius tuus, Salvator meus me docuit, non germinare semen nisi respective ad terram, in quam incidit.¹ Considero itaque cor servorum Pharaonis et ipsiusmet regis et ex eo, quod dixerunt: (7) Usquequo patiemur hoc scandalum? Dimitte homines, ut sacrificent Domino Deo suo! Non vides, quod perierit Ægyptus?, agnosco cor eorum plenum fuisse timoris, et in hanc terram incidisse semen seu lumen respicientiæ. Sed hic timor non fuit timor tuus, sed malorum et scandalorum, et ideo nec germinavit, nisi in mensura prudentiæ humanæ majora mala timentis. Et ideo dicit Pharao: (10) Quomodo ego dimittam vos et parvulos vestros, cui dubium est, quod pessime cogitetis? (11) Non fiet ita statimque ejecti sunt de conspectu Pharaonis.

Quis est, qui ex horum consideratione non agnoscat te juste mandasse Moysi, (12) ut extendat manum suam, ut locusta ascendat super terram? Quæ, ecce, denuo terrent [21:] regem. (16) Festinus vocat enim Moysen et dicit: Peccavi in Dominum Deum vestrum et in vos, (17) sed nunc dimittite peccatum mihi etiam hac vice, et rogate Dominum Deum vestrum, ut auferat a me mortem istam. (18) Fecit Moyses, quod petiit, sed tu, Domine, qui vidisti dispositionem cordis Pharaonis, (20) quam juste induras de novo terram illam quandoque non nisi a timore malorum superficialiter emollitam, sed germinare penitus incapacem, et ideo renovatur plaga (22). Huic succedit (24) regis timor et respicientiæ falsæ motus, quem nova sequitur (27) cordis induratio ad finale tendens exitium, cum Moysen rex repellere jubet et mortem minatur, si in conspectu suo apparuerit (28).

Exercuisti, Domine, judicia tua super Ægyptum, demonstrasti te Dominum et Creatorem esse omnium elementorum et totius naturæ. Nec superest, nisi ut demonstras potentiam tuam super creaturæ cor, quod hactenus^a restitit tibi, sed necdum bibit illa fæcem calicis furoris tui. (1) Adhuc enim unam plagam superesse edicis, et tunc dimittet, quin expellet populum rex Ægypti. Ut tamen nihil supersit, unde agnoscere non possimus cor hominis esse in manu tua, ecce, promittis dare gratiam populo tuo in oculis Ægyptiorum, (2) ut cuique ab amico suo postulanti vasa aurea et argentea nihil denegetur.

^a Ante *hactenus* in margine: *Sup. cap. XI.*

¹ Cf. Luc. 8,11–15.

Odio habuisse Hebræos populum Ægyptium jam ab exordio hujus historiæ apparuit, tantas plagas et afflictiones hujus populi causa se passam esse omnis Ægyptus scivit, exitum ejus cum omnibus armentis^a et substantia sua quis non potuit suspicari? Quis periculum omnium mutuatorum juste non potuit timere? Te tamen disponente nemo denegabit quidpiam petenti populo. Sic dirigis, Domine, cor hominis secundum vias tuas, sic reddis corda saxeæ cera molliora, dum odium et abominationem convertis in benevolentiam et amicitiam.

Adorandus es mihi, Domine, in omnibus his tam stupendis operibus tuis. Sed ecce, longe majora dignaris exhibere mihi in ultima illa plaga, per quam imponis quodammodo coronidem tam mirabilibus operibus tuis. (4) Hæc dicit Dominus: Media nocte egrediar in Ægyptum, non amplius Moysen mittis et Aaron, non virtus tua operatur per virgam, sed tumet ipse acturus es (5) in morte primogenitorum Ægypti, redimis populum tuum.

Hoc est mysterium adorandum, ad quod bene contemplandum imploro gratiam tuam. Hæc est omnium figurarum in veritate per actionem Dei figurata figura, per quam quid Deus Homo factururus erat, Deus ipse demonstravit, hic, inquam, ipsa veritas veritatem futuram sub velo manifestat. Exsurge, anima mea, et petito novo lumine contemplare, adora, lauda, nec umquam diligere cessa^b opera justitiæ, misericordiæ et dilectionis Dei Creatoris tui!

[22:] SUPER CAPUT 12.

Nescio, Domine, unde ordiar, sed nec quomodo contexam ordinem mirabilium tuorum, quæ dignaris adhuc tam confuse et in caligine repræsentare mihi. Omnia, quæ in hoc capite referuntur, video præparationes esse ad exitum et figuras ad repræsentandum sacrificium, quod Filius tuus Unigenitus oblaturus erat tibi, Patri æterno. Scio hæc omnia, quæ hic instituta sunt, illum ante oblationem sacrificii sui ad litteram observasse, nec explicatione indigere, quomodo completa sunt. Hæc enim ipsamet Ecclesia explicuit. Velum, quod hic latentes veritates tegebat, ab oculis Christianorum ablatum est. Omnia hic contenta spiritualiter et litteraliter tam clare explicata sunt, ut aliquid addere velle illis, quæ jam a me sapientioribus dicta sunt, fors præsumptionis esset suggestio.

Si placitum est tibi, Domine, ut reflexione facta super illa, quæ jam super caput 24. Genesis rettuli, combinationem illorum, quæ ibi prophetice repræsentata dixi, reassumam. Da,^c quæso, lumen, et adjuva me! Ego enim deficiam in tam profundis mysteriis, quæ tamquam per gradus ducunt ad mysterium mysteriorum, quod hic clarius indicatur, et quod aliunde sufficienter explicatum esse supra dixi.

Connotavi, Domine, in præmemorato capite de missione Eliezer ad quærendam Rebeccam prophetice repræsentatam fuisse spem seu Rebeccam per legem seu Eliezerum adducendam fore, ut Isaac (qui promissiones tuas, Domine, figuravit), matrimonio jungatur, sterilitatem Rebeccæ tempus captivitatis populi designasse, conce-

^a Correxerit ex *armatis*?

^b Sic!

^c *da sc. mihi* (cf. Ms. fr.: *donnez moy*)

pisse autem Rebeccam in exodo. Quapropter hic demonstrandum est, quomodo hæc veritas completa sit.

Considerandum tamen prævie, quod ex illis, quæ in hoc capite Exodi, de quo agitur, referuntur, quædam solummodo hanc veritatem concernere videantur, major enim pars contentorum novas figuras repræsentat, quæ ad subsequencia referenda sunt. Posset mihi objici, quomodo spes, quæ per legem danda seu adducenda erat, hic concipere potuit, cum in Exodo necdum lex, quæ spem dare debuit, promulgata fuit? Sed ad hanc objectionem solvendam spes distingui debet in spem exitus ex captivitate et in spem complendarum promissionum spiritualium, quam lex clarius manifestanda attulit.

Et his præmissis dicam in corde populi omnino spem exitus hic solummodo fructuosam redditam fuisse. Quamvis enim ab exordio missionis suæ Moyses sæpe coram populo dixerit se a te, Domine, missum fuisse, ut illum educat et hanc missionem miraculis coram populo factis comprobaverit, Israel tamen semper ancipitem, dubitantem et fluctuantem fuisse observavi, sed respectu omnium, quæ Moyses hic declarat, dicit Scriptura: (28) Et egressi filii Israel fecerunt, sicut præceperat Dominus Moysi et Aaron, et per hanc obædientiam demonstratur mihi fecunditas seu conceptus spei in cordibus illorum. Et in hoc sensu pro fetu habendi sunt illi omnes, qui præceptum Dei in [23:] immolatione agni adimplentes sanguine illius postes et supereliminaria sua liniverunt (7). Hi sunt enim, qui in gemellos divisi collidentur in utero spei seu Rebeccæ. Nam omnes eadem spe freti educentur ex Ægypto, sed hic creduli, alii increduli et murmurantes adhuc ante publicationem legis seu partum Rebeccæ collidentur quodammodo in utero. Hæc sunt, quæ tamquam essentialia referuntur ad illa, quæ in Genesi quodammodo prophetice repræsentata fuere. Hic autem impleta sunt, cetera ibi memorata in subsequentiis connotanda erunt gratia tua adjuvante, Domine.

Inter illa porro, quæ subsecutarum veritatum figuram respiciunt, clare demonstratur percussorem angelum clare justitiam tuam, Deus, repræsentasse, quæ primogenitos percutiens demonstrat omnem massam humanam primum justitiam promeruisse et percussorem propter peccatum, eliberatum iri tamen per mortem Unigeniti tui, Deus, qui primogenitus est respectu Ecclesiæ tuæ seu filiorum adoptivorum. Ut autem salutem in sanguine acquirendam fore designetur, instituitur immolatio agni, cujus sanguine illinitas fidelium postes justitia Dei præteribit. Num autem tempus mediæ noctis non designet hanc eliberationem generis humani in medio temporum futuram, judiciorum tuorum profunditati et abyssis relicta sunt! De his enim aliquid statuere non meum est, quamvis hoc credere pronum me sentiam, et ex his mihi imaginari mundum a passione Christi tanto tempore, quantum ante, duraturum, cum hoc tempus transitus Domini præcisum et præcedentis capituli (v. 4) et in hoc capite (29) expresse connotet Scriptura. Unde mysterio carere mihi imaginari nequeo.

(27) Denique, Domine, agitur hic de victima transitus Domini, et hæc fuit victima, quæ in cruce moriens tradendo Spiritum Patri transiit. Postquam percussisset mundum, carnem et Diabolum, percussit et ipsam Synagogam semen hic eliberatæ gentis, quæ sanguinem hujus victimæ non posuit super postes cordis sui tamquam januæ, unde exeunt, quæ coinquant hominem,¹ et in hoc sensu victima et percus-

¹ Cf. Matth. 15,11.

sor fuit. Sed quia a justitia divina percussus fuit, in hoc sensu per primogenitum Pharaonis, quinimmo per mortem omnium primogenitorum Ægypti præfiguratus est.

O Domine, quodsi ego me ad universalem hanc historiam educationis populi tui et portentorum occasione illius factorum attentius considerandam converto, non crederem me errare, si dicerem hic non tantum relatas veritates repræsentari magis, quam figurari, et universalem illam exodum, per quam post diem illam magnam nimis Filii tui Unigeniti educetur omnis creatura ex captivitate vitæ hujus, in qua gemit tamquam parturiens dicente Apostolo.¹ Reflectens enim me ad portenta, quæ referuntur in Apocalypsi, fors magnam in illis cum his, quæ per Moysen facta sunt, combinationem reperirem. Sed illa ego, quæ necdum revelata sunt, et finem temporum, quæ tu, Pater æterne, habes in potestate tua,² concernunt, tangere non audeo.

(29) Percussisti, [24:] Domine, in medio noctis primogenitum Pharaonis et ab illo omnes primogenitos Ægypti usque ad primogenitum ancillæ captivæ, quæ erat in carcere, et omne primogenitum jumentorum. Quam stupendum, sed quam justum est hoc iudicium tuum! Et ecce, in ipsa iustitia est misericors! Quanta fuere portenta, quæ fieri voluisti, et ut fierent, cor Pharaonis propter peccata antecedentia ex consequenti ex justitia indurasti, ut hic demonstraretur per solam mortem primogenitorum potuisse emolliri cor hominis peccatoris (cujus character Pharaoh fuit).

Sed quid dico, Domine? Pone, quæso, custodiam ori meo,³ ne quod nolo dicere, proferam! Nolo enim ego limitare his omnipotentiam tuam, nec dicere, quod facta portenta id præstare non potuissent. Quoties enim observavi Pharaonem dicere: Peccavi, sed ex consequenti decretorum et præcipue decreti redemptionis hæc ordinata fuerunt, ut videretur mortem primogenitorum ad educendum populum ita requisitam fuisse, prout mors Unigeniti tui requisita fuit ad liberationem et redemptionem hominis.

Sed, o Domine infinite bone, parce meæ insipientiæ, si te in humili docilitate interrogavero, cur percusseris omne primogenitum Ægypti. Num non suffecisset solum Pharaonis filium percutere, ut dimitteret populum hac primogeniti sui morte territus? Suffecisse profecto, sed tu, Domine, hic manifestare voluisti rigorem justitiæ tuæ, ut appareat magnitudo misericordiæ. In hoc opere tuo apparet neminem tam innocentem fuisse, quin pœnam promeruerit, et ideo juste percussisti omne primogenitum Ægypti, inter quos secundum cogitationem et opinionem hominum multi innocentes infantes potuerunt reperiri, et tamen percussi sunt. Et quis dubitabit ex consideratione horum etiam primogenitos Israel, quin et totum genus humanum huic pœnæ non juste subjectum fuisse? Quia tamen elegisti Israel in hereditatem tibi, ecce, contentaris victimis primogenitorum Ægypti, ut miserearis Israel, et sic contentaberis victima unius corporis humani, ut in sanguine illius sanctificarentur electi tui, redimeretur autem omnis homo.

Unde ex his video ego, cur hæc sola victima corporis humani non suffecisset justitiæ tuæ, nisi sacerdos illam offerens tibi, Deus, fuisset. Percussi sunt igitur primogeniti Ægypti ex justitia, ut viverent primogeniti Israel ex misericordia. Percussus est Deus Homo omnibus langoribus et peccatis hominis oneratus ex

¹ Cf. Rom. 8, 21–22.

² Cf. Acta 1,7.

³ Pone...: Ps. 140,3.

justitia, ut homo viveret ex misericordia. Et sic mors primogenitorum pro educatione populi, mors Dei Hominis pro laceranda scheda damnationis omnis hominis profuit.

O adorandum crucis mysterium, quam profundum, quam justum, quam misericors, quam amabile, quam stupendum, quam adorandum es mihi! Ex te enim et per te salus et omnis justitia nostra procedit. Est autem et alius exitus, qui per exodum populi e servitute figuratur et in veritate completus est per libertatem adeptam filiorum Dei, qui e servitute legis exiverunt. Mors enim primogenitorum omnis jumentum præfiguravit sanctificationem [25:] omnis naturæ in hac morte et abolitionem omnis legalis immunditiei, quæ commixtione immundorum animalium contrectabatur. Et profecto hæc omnia per mortem Unigeniti tui, primogeniti fratris nostri completa sunt.

(33) Urgebant Ægyptii populum exire, et hoc fecit Synagoga, dum apostolos et discipulos Filii tui, Domini nostri Jesu Christi e synagogis ejecit. (36) Hi sunt, qui spoliaverunt Hebræos omnibus divitiis gratiarum, quas tu, Domine, tamquam populo tuo dederas, quibus se indignos reddiderunt. (42) Nox resurrectionis est nobis observabilis, Domine, quando educti sumus e servitute peccati et legis. (43) Pro religione phase nobis sacramentum altaris relictum est, ex quo nemo alienigena manducare potest.

Hæ sunt, Domine, veritates illæ profundæ, quas in tam stupendis figuris velatas exposueras servis legis veteris, et in veritate revelare dignatus es filiis tuis, ex quorum numero cum me quoque indignum esse voluisti, adjuva me, Domine, ut ex hoc <admirabi>^a phase adorabili digne participare valeam et hujus victimæ sanguinem pretiosum te auxiliante ita applicem, ut me transeat rigor justitiæ tuæ, quem peccatis meis in me provocavi. Educ me, Domine, e captivitate carnis hujus, dum placitum fuerit tibi et conveniens erit saluti meæ! Fac denique, ut ego diligam te, qui pro me, cum inimicus tuus essem, tanta fecisti diligens me!

SUPER CAPUT 13.

O Deus infinite bonus, quam admirabilis est modus procedendi sapientiæ tuæ cum hominibus! Quis est tam insipiens, qui noscens omnipotentiam tuam te omnia, quæ Scriptura repræsentat, breviori modo facere potuisse non agnoscat. (1. 2) Profecto omnia tua sunt, nec creatura cum Creatore jure contestari potest. Ecce tamen, tibi nonnisi primogenitos hominum et jumentorum sanctificari seu offerri præcipis, ac si ad illos tantum ideo jus prætenderes, quia morte primogenitorum Ægypti redemisti. Sed, o Domine, numquid totus Israel populus tuus est? Cur ergo se indiscriminatim non obligatur redimere, cum et illis profuit primogenitorum Ægypti percussio? Sed soli primogeniti redimuntur. Quid hoc mandatum aliud repræsentat, quam ut populus meminerit servitutis, sub qua illum esse voluisti? (3) Et procul dubio ideo inculcas illi per Moysen memoriam servitutis Ægypti, et demum præcipis universa, quæ agere debet, cum in terram Chanaan pervenerit. (6) Præcipis septem diebus manducare panem azymum tamquam panem viatorum et sic celebrare sollempnitatem tuam. Observaveram ab initio Scripturæ in omnes primogenitos te peculiare

^a Delevit

exercuisse iudicium, et præter Sem, primogenitum Noe omnes reprobos fuisse, ut designaretur in semine illius benedicendam fore primogenituram in Christo, Filio tuo, in cuius memoriam hic sanctificantur tibi omnes primogeniti Israel.

Sed quid dico, Domine, oblitus eorum, ad quæ me singulariter reflectere [26:] debui? In principio enim cap. 4. v. 22. Israel nominas primogenitum tuum. Quomodo ergo Christus primogenitus appellari potuit? Hic latet mysterium illud, quod in Isaac et Jacob præfiguratum fuisse jam suo loco memini.^a Hic agitur de conceptu Rebeccæ, prout jam in præcedentibus rettuli; hic sanctificantur primogeniti Israel, et Jacob pelle agni seu hædi paschalis induendus occultatur, præripiet tamen benedictionem jure primogenituræ empto.

Quod hic pro clariori contextu operum tuorum memorasse sufficiat, cetera huc spectantia suis locis annectenda te, Domine, adjuvante non omittam. Superat, Domine, omnem captum meum illud, quod Scriptura (17) connotat: Igitur cum emisisset Pharaon populum, non eos Deus duxit per viam terræ Philistiim, quæ vicina est, reputans, ne forte pæniteret eum, si vidisset adversum se bella consergere et reverteretur in Ægyptum, (18) sed circumduxit per viam deserti etc. Quis enim sibi imaginabitur post tanta portenta facta vel te non potuisse aut pacificum transitum procurare populo tuo, aut unico portento debellare ac delere omnem potentiam Philistiim?

Apparebit præter hæc quoque ex sequentibus, sed et jam ex antecedentibus apparuit te jussisse Moysi et in signum eductionis populi dedisse, quod sit tibi sacrificaturus in Monte Sinai, unde colligere possum longe alias et majores ratione allegata habuisse te causas, cur populum recta via ducere nolueris. In præcitato versu tamen penitus differens ratio refertur. Dicamne proinde te mutasse sententiam? Absit hoc a labiis meis! Satius est itaque mihi hæc omittere, quam de illis loqui, quorum sensus tam obscurus et a me penitus absconditus est, et meam mihi demonstrat ignorantiam, in qua te adorare in humili fide et te per hanc diligere cupio.

SUPER CAPUT 14.

Deus, in cuius manu sunt corda hominum et qui regis illa secundum beneplacitum iudiciorum tuorum, quam mirabilia sunt opera tua! Fuit Pharaon vas iræ in conspectu tuo et Israel vas misericordiæ. Ecce, quomodo agit justitia tua in illum, hunc autem ducit et præservat misericordia tua. Inquietum est cor peccatoris super terram, et cum indurationem promeritum est, non quiescit, donec perveniat in abyssum, centrum suum, quo trahitur ab iniquitate sua. Dimisit, quinimmo ejecit Pharaon populum ex Ægypto, et morte primogenitorum quodammodo emollitum apparebat cor ejus. Sed quia nonnisi timore regebatur, non cessant iudicia tua operari in ipsum et ecce, tu dignaris instruere Moysen de illis, quæ facturus eras, ne cursus naturalis rerum apparentias eventui imputemus. (1. 2. 3. 4) Secus enim deflexum populi a via recta versus terram Philistiim in solitudinem Maris Rubri ignorantia viarum imputare potuissemus, et Pharaonem hac occasione usum fuisse credidissemus, ut coartatum ad Mare Rubrum populum circumveniens in servitutem reducat. Ad quod agendum

^a Ut præteritum?!

ab ipsa prudentia humana [27:] incitatum fuisse dixissemus, nec quidem res se aliter habuit, sed hoc ipsum prudentiæ dictamen sequela fuit indurationis cordis ejus, quam ex justis judiciis tuis promeruit.

(5) Nuntiatum itaque fuit Pharaoni, quod fugisset populus, et immutatum est cor ejus et servorum ejus super populo. (6) Junxit ergo currum et omnem populum suum assumpsit secum, (7) tulitque sexcentos currus, electos etc. Et postquam cor Pharaonis mutatum fuisse refert, subjungit Scriptura: (8) Induravitque Dominus cor Pharaonis et persecutus est filios Israel, qui quamvis in manu excelsa egressi fuerint, (10) cum appropinquasset Pharao, levantes filii Israel oculos timuerunt clamaveruntque ad Dominum, (11) et dixerunt ad Moysen etc.

Hæc fuit prima collisio gemellorum in utero Rebeccæ, cujus conceptionem dixi figuram fuisse illorum, quæ in exodo agebantur. Pars enim populi clamabat ad Dominum, pars exprobrabat Moysi, (12) et servitatem Ægyptiorum prætulit libertati. Confortare videtur populum Moyses dicens: (13) Nolite timere, et videte magnalia Dei, quæ facturus est hodie. Edicit illi decreta tua, Domine, (14) quod tu pugnabis pro illis, ipsi autem tacebant; (15) sed quia tu quodammodo objurgas Moysen, Domine, interrogans: Quid clamas ad me?, fors posset dici ipsummet Moysen firmitatem monstrasse quidem coram populo, anxiatum tamen fuisse in corde, nec tam firmiter credidisse, quin timuerit. Hinc omni sollicitudine et anxietate seposita mandas: Loquere filiis Israel, ut proficiscantur. (16) Tu autem elevans virgam tuam extende manum tuam super mare et divide illud, ut gradientur filii Israel in medio mari per siccum. Ecce, edicis consilia tua, et ne persequente per mare quoque Pharaone metuant, subjungis: (17) Ego autem indurabo cor non tantum Pharaonis, sed et Ægyptiorum, ut persequantur vos, et glorificabor in Pharaone et in omni exercitu ejus et in curribus et in equitibus illius (18).

Talis fuit bonitas tua, Domine, erga Israel, sic indulxisti debilitati ejus, nec plus videris exegisse, nisi ut credant, quæ visuri erant, cum incapaces fuerint credere, quæ non viderunt. Ut autem nec momentum habeant dubitandi, ecce, (19) tollens se angelus Dei, qui præcedebat castra Israel, abiit post eos, et cum eo pariter columna nubis (20) stetitque inter castra Ægyptiorum et castra Israel, et erat nubes tenebrosa et illuminans noctem ita, ut ad se invicem toto noctis tempore accedere non valerent. His tam manifestis et visibilibus portentis firmas et fulcis debilitatem et hallucinantem ad fluctuantem fidem populi, et manifestas illi omnipotentiam tuam. (21) Vertitur mare in siccum divisaque est aqua (22) stans quasi murus a dextra et a sinistra, et ingressi sunt filii Israel per medium sicci maris.

O Domine, non mirabor ego in his audaciam Israel ausum fuisse ingredi viam maris per separatos fluctus et contra naturam suam in aqueos parietes induratos. Scivit enim hæc futura et hoc esse consilium tuum, ut salvaretur e manibus inimicorum suorum, sed stupendum est legere: (23) Persequentesque Ægyptii ingressi sunt post eos, et omnis equitatus Pharaonis, currus ejus et equites per medium maris. Quam stupendum est hoc exemplum [28:] indurationis cordis humani! Vidit Pharao et omnis exercitus ejus obœdvisse omnem naturam Deo Israel in tot ac tantis flagellis et plagis, quas sensit. Scivit hujus Dei voluntatem fuisse, ut exeat populus ex Ægypto, et ut dimitteretur. Actu videt mare huic populo iter præbere, et non horret ingredi tam periculosam viam, ut persequatur populum, cujus Deus tam potens est.

Magna est insipientia hominis peccatoris, et dum sibi relictus est, potest dicere in corde suo: Non est Deus.¹ Cæcitas enim naturalis ducit illum ad non credendum, quod non videt, sed, ecce, indurationis cordis proprietas est non credere, quod videt. Et hæc induratio statum naturalem excedit, nec nisi sequela est justorum iudiciorum tuorum et absolutæ voluntatis tuæ, prout non credere, quod non videt, est sequela naturæ hominis sibimet ipsi relictæ. Et hinc agnoscitur fidem supernaturalium, id est, illorum, quæ non videmus, fuisse nobis demeritam et a te datam illis electis tuis, qui crediderunt, quod non viderunt, antequam hæc beatitudo nobis demerita fuisset.

Repetam igitur hæc denuo per gratiam tuam, et pro clariori intelligentia in triplicem statum subdistinguum: in statum scilicet 1° indurationis, 2° naturalem, 3° gratiæ, ut ex his appareant opera misericordiæ tuæ erga hominem. Non loquor, Domine, de electis tuis veteris testamenti, quibus ex gratia tua fidem dare dignatus es, sed de natura hominis et omnium hominum, qui in hoc numero electorum tuorum comprehensi non fuerunt. Post lapsum enim primi hominis in statu reprobationis, quæ viderunt quoque, non crediderunt homines de operibus tuis, ut in diluvio, Sodomorum pœna, sed præcipue in Pharaone apparuit et in omni populo Ægypti, qui prodigia tua vidit et tamen non credidit. Elegisti tibi populum tuum, Domine, sed quia hæc electio tendebat ad recipiendas promissiones temporales, ut electionis character appareat, ex statu reprobationis naturæ positus est in statum naturalem et credidit, quæ vidit. Et pro illis credendis, quæ necdum vidit et prædicta sunt illi, signa expetit. Et tandem post redemptionem hominis dedisti omnibus vocatis ad salutem gratiam, fidem credere, quod non vident, elevans illos ex statu naturali. Et hic me denuo reflecto ad illud dictum Salvatoris mei apostolo suo: Quia vidisti, Thoma, credidisti. (Ecce, status Synagogæ naturalis.) Beati, qui non viderunt et crediderunt.² Ecce, status gratiæ filii³ Dei demeritus! Jam porro quo ordine homo ad hunc statum pervenit, eo ordine ad hoc excellenti statu recedit. Ex statu enim fidei supernaturalis per peccatum, dum sibimet ipsi relictus fuerit, reincidit in cæcitatem naturalem, nec credit, nisi quod videt, et si in hoc statu persistit, cum mensuram iniquitatis impleverit, reprobatus in statum indurationis incidit. Hæc est condicio massæ humanæ, quæ postquam reprobationem promeruit, misericordiam tuam exercuisti, in quos voluisti, et ordine, quo statuisti.

Quid justius, quam facere justitiam in illos, qui recedunt a viis misericordiæ, quas demonstrasti illis? Hinc quis est, o Domine, qui te interrogare potest, cur (24) adveniente vigilia matutina? Ecce, interficis Ægyptios, (25) subvertis rotas curruum illorum, et jubes Moysi, (26) ut extendat manum suam super mare, ut revertantur aquæ ad Ægyptios super [29:] currus et equites eorum.

Jam enim supra dixisti (4) te hæc facturum, ut glorificeris in ipsis. In hoc transitu Israel per Mare Rubrum (29) agnoscit proinde Ecclesia figuram regenerationis filiorum suorum per baptismum, in quo largiris nobis statum gratiæ per fidem illam, quam elevas ad credenda illa, quæ non videmus.

Confitebor tamen tibi, Domine, ingenue debilitatem meam. Quodsi hunc transitum Maris Rubri Ecclesia taliter non explicuisset, imaginatus fuisset mihi hinc transitum figurasse solummodo baptismum pœnitentiæ Joannis. Prout enim hic transitus non duxit Israel statim in terram promissam, sed in solitudinem, ita et

³ Correxit ex *filii*

¹ *Non...*: Ps. 13,1 sim.

² Cf. Ioan. 20,29.

baptismus ille non dedit gratiam, sed erat via et præparatio ad recipiendum baptismum Christi, quem circumcissione post transitum Jordanis per Josue instituta præfiguratum fuisse credidissim.

Audeo, Domine, hæc pro debilitate ingenii mei proferre coram te. Tu vides enim cogitationes cordis mei, quas doctrinæ Ecclesiæ seu tibimet ipsi summitto. Sed et aliunde conformes esse sentio, et in illo sensu intelligo, quæ scribo. Sed cum methodice scribere et eloqui nesciam, quot voces, quot termini, quot propositiones male sonabunt in auribus illorum, qui me doctiores sunt et quæ ignoro, sciunt. Et quorum scientia versatur circa litteram, ex qua sæpe temerarie judicant Spiritum. Sed tu, Domine, parce illis, qui de me sinistre judicaverint, quia tu vides, quod in simplici ignorantia scientiarum loquar tibi, non hominibus, nec enim horum, sed tua vereor judicia. Dicent aliqui me superius dixisse Israelitas fidem Dei non habuisse, quia scripsi illos non credidisse, nisi illa, quæ viderunt, sed Deum numquam viderunt, ergo numquam crediderunt.

Hæc est consequentia ex his, quæ protuli, eruta, fateor, nec tamen cadit super spiritum, sed super litteram. Primo enim spiritus meus jam in præcedentibus distinctum statum populi Israel ante legem et post legem, seu, ut clarius dicam, in captivitate, quam sterilitatem Rebecæ figurasse dixi. Et in hoc statu captivitatis quam obscuram fidem habuerint, ignoramus. In exodum, in qua spem libertatis concepit, et ab hoc tempore usque ad legem vere Deum non nisi ex illis credidit populus, quæ vidit, et post legem quoque in hoc statu fuit respectu pluralitatis. Semper enim miraculis revocavit illos Deus ex statu incredulitatis adusque tempus reprobationis Synagogæ et indurationis, quam promeriti sunt, in quo demum illa ipsa miracula Christi, quæ viderunt, non crediderunt, et audientes non audiverunt.

Dispar autem fuit status fidei ex auditu, quæ penitus supernaturalis est. Hæc per testes resurrectionis Christi prædicata ubique per auditum recepta est, et ideo gratiam nobis morte Christi demeritam requisivit, ut illam gentium pluralitas reciperet. Hanc porro fidem in Synagoga non nisi paucitas electorum custodivit. Ille status, quem dixi, naturalis reddebat populum tam pronum ad idololatriam, ut quam primum præsentiam sensibilem Dei non vidit in tabernaculo, posteaquam terram promissam recepit habitandam, statim ad idola, objecta visibilia defecit. Nec quidquam profuit illis memorare mirabilia Dei, quæ pro liberatione illorum patravit.

Sed dispar est status hominum post gratiam demeritam, nam quamvis fide per auditum recepta multi ab illa defecerint, [30:] nulla tamen hæresis idololatriam renovavit, sed omnis hominum multitudo in fide Dei invisibilis perstitit, nec subsistit idololatria, nisi inter illos, qui fidem necdum audierunt aut receperunt.

Hæc pauca sint dicta illis hominibus, qui litteram in prædictis examinaverint. Ego porro revertor ad te, Domine, et humillime imploro gratiam tuam, ut si hæc, quæ scribo, a te sunt et veritati tuæ conformia,^a da mihi eloqui illa, et fac intelligere in eodem spiritu, in quo me proferre sentio. Agnosco etenim me non communia aut communi methodo tractata scribere, non quod super alios sapere cuperem aut aliorum scriptis non assentire, sed quia hæc meæ reflexiones^b aut meditationes magis proportionatæ sunt debilitati intellectus mei hac methodo tractatæ. Sæpe enim dixi me velle contemplari opera et magnalia tua, ut ex illis plus noscam et quo plus novero, plus diligam te. Adjuva igitur me, Domine, ne deficiam, sed proficiam in cognoscendo et diligendo te!

^a ut... da... fac (!)

^b Correxerit ex reflexiones

Justum et dignum est, o filii Israel, ut cantetis canticum Domino, qui a tantis malis in brachio excelso liberavit vos! Deus omnipotens, justus et misericors, da mihi quoque hanc gratiam, ut in spiritu populo tuo junctus cantem mirabilia tua, ut ex lectione et fide illorum, quæ illi viderunt, præstem tibi illa, quæ præstiterunt. Quamvis enim illa, quæ fecisti, oculis corporeis non viderim, dare dignatus es mihi fidem, per quam quæ non vidi, firmiter credo. Cognoverunt illi te, Deum esse ex illis, quæ viderent. Misericordia tua fecit me cognoscere te ex illis, quæ audivi et scripta esse voluisti, ut legerem et contemplarer. Hinc fides illorum tam titubans et fluctuans fuit, fides autem mea per gratiam tuam data eousque permanens est, donec me non tradideris mihimet ipsi. Tunc enim, prout dixi, dum in statum naturalem reincidero, non credam, nisi videro. In hujus veritatis confirmationem repræsentat igitur mihi Scriptura illa, quæ canticum hoc subsecuta sunt.

Quis non diceret ex lectione illius et agnitione tantorum mirabilium tuorum, Domine, populum tuum in fidem et cognitionem tam perfectam, quam homo vivens habere potest, divinitatis tuæ pervenisse? (2)^a Cognoscunt te Deum et dicunt: Fortitudo mea etc. Laus mea Dominus et factus est mihi in salutem. Iste Deus meus, glorificabo eum, Deus Patris mei, et exaltabo eum. (3) Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen ejus. Exaltam te, Domine, et in spiritu prophetico, (13. 14. 15. 16. 17) quæ futura sunt, tamquam facta recensent.

Quis, inquam, est, qui hæc ex spe firma futurorum facta non fuisse asseret? Et per consequens quomodo ego combinabo illa, quæ in præcedentibus fors temerarie rettuli super caput 5. de spe Israelitarum? Dice[n]t^b profecto homines me in illis spem, in illis porro, quæ super præcedens caput 14. rettuli, fidem illis dempsisse et me merito confundi debere [31:] ad lectionem hujus cantici et præcipue 11. versus dicentis: Quis similis tui in fortibus, Domine? Quis similis tui? Magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, faciens mirabilia.

Agnosco, Domine, jure merito hæc mihi objici posse ex consideratione superficiali prolatorum. Tu enim melius vides, quam et ego agnosco debilitatem meam. Sum enim (prout Moyses dixerat tibi) incircumcisis labiis et sine sermone. Vellem clariora reddere, quæ dixi. Omnia enim bene combinata reperio in mente per gratiam tuam, sed fors ad intelligentiam aliorum eloqui nequeo, et fors præsumptionis meæ esset effectus, si crederem me clara reddere posse, quæ non a me sunt, sed ego illa tibi debeo.

Tu scis, Domine, non me hæc scribere pro doctrina aliorum, sed meditari pro utilitate mea propria, nec vocationis meæ esse doctorem agere, sed discipulum ac puerum tuum rudem et hebetem nimis. Non vereor igitur balbutire coram te, sed merito timerem hæc scribere pro hominibus, quorum fors pluribus scandalo possem esse propter inconsiderationem sermonis mei et malesonantiam litteræ. Propterea omnia, quæ hactenus scripsi, soliloquia sunt, ad te solum a me solo, seu, ut melius eloquar, absque omni adjuvamine librorum prolata. Quodsi proinde Spiritus tuus censor meus fuerit, quæ illo dictante scripsi, intelliget, quæ autem a me, sed me nolente irrepserunt tamquam rejicienda, melius est obscura manere, ut a nemine

^a Correxerit ex 12 (vel 1.2?)

^b Supplevi -n-

intelligantur, ut appareat esse abortus ingenii mei. Quamvis enim sæpe et quodammodo pro terminis usitatis assumo verba te revelante, dictante aut inspirante, et his similia, tu scis, Domine, non me dicere velle, multo minus credere me dignum esse revelationibus illis, quæ his vocibus exprimi solent, de quibus ego nec loqui audeo, non ut⁴ præsumptuose vellem illas attribuere mihi. Utor proinde terminis illis in illo sensu, in quo credo omnes bonas cogitationes a te venire, nec quid boni inesse mihi, nisi a te, et propterea illis expressionibus tibi volo reddere gloriam debitam et mihi confusionem ex illis, quæ, prout dixi, tamquam abortus ingenii mei illi attribui debent. Hac igitur humili declaratione repetita aggredior per gratiam tuam, quam humillime imploro loqui tibi in omni libertate cordis te solum diligere, tibi soli gloriam reddere, te solum his exaltare volentis.

Et his incitamentis excitatus quo plus meditor Scripturas tuas, eo majora reperio argumenta hæc præstare tibi. Et quo plus considero, eo minus possum assentiri illis, qui nullam aut valde exiguam differentiam statuunt inter statum veteris et novæ legis, et inter meritum effundendi ac effusi sanguinis virtutumque ejus, denique inter spiritum, quem per prophetas effusum iri annuntiasti, et inter ipsummet Spiritum per descensum Sancti Spiritus tui effusum. Unde dixisset enim Christus apostolis suis beatiores esse illos eo, quod viderint, patribus, qui videre desideraverunt diem suum. Quomodo Christus venisset adimplere legem, si lex nova veteris legis non esset perfectio? Quomodo posset quis sequi eam, si et Spiritus in excellentiori gradu non fuisset datus? Et demum quomodo diceremus: Abba, Pater,¹ si filii non essemus? Sed quomodo filii, si nobis nihil singularius datum fuisset, quam servis?

Non, non, Domine, nolo ego doctrinam [32:] contrariam auscultare doctrinæ apostoli tui, quem memini me legisse et audivisse multum distinxisse servitutem legis a libertate filiorum, et pro hac veritate nutrienda in memet ipso distinxi spem et modum credendi populi Israel a populo Christiano et fide hujus. Non contrariabor tamen his dictis servi tui Augustini,² qui ab origine mundi civitatem tuam, Deus, substituisse demonstrans omnes incolas ejus Christianos fuisse asserit. Sed quamvis res se sic habeat, non putabo me errare, si hunc gradum Christianitatis secundum differentiam effusi in nos Spiritus distinxero. Verum est enim omnia, quæ ventura erat, per eundem Spiritum annuntiasse prophetas, nec tamen exinde probatur ipsos prophetas intellexisse omnia, quæ dictante Spiritu prophetabant. Prophetavit enim et Caiphaz,³ sed quod prophetavit, non intellexit. Omnia enim, quæ scripta sunt, pro instructione nostra scripta sunt,⁴ non pro illorum instructione data fuere.

Et ex hac consideratione agnosco illos omnes veteris testamenti sanctos patres adusque resurrectionem Christi salvari non potuisse, ut sanguis ejus effusus perficeret, quod in illis meritum effundendi sanguinis operatum fuerat separando illos in salutem. Potuerunt ergo esse et fuerunt ejusdem civitatis incolæ, sed vere diverso jure incolatus gaudebant, donec jus datum fuisset civesque advenissent, in quorum jus et illi adoptati sunt. Et illorum quoque diversa ratio habenda est, qui sub lege

⁴ non ut fortasse ut Hungarismus (cf. Ms. fr.: *bien loin de...*)

¹ Cf. Rom. 8,15.

² Cf. AUGUSTINUS *De civitate Dei* (ubi?)

³ Cf. Ioan. 11,50.

⁴ Cf. Rom. 15,4.

naturæ adusque exodum et a publicata lege adusque Christum vixerunt. Quo major enim fuit misericordia tua, Domine, erga homines, eo major fuit sanctitas, eo major^a distinctio^b in operibus tuis.

Sed quid dico, Domine? Fac me bene intelligere, quæso, memet ipsum! Numquid sæpius dixisti filiis Israel te propter Abraham, Isaac et Jacob memoriam hæc et alia facere ipsis. Dicitur ergo mihi oportuisse illos sanctiores fuisse, quam illos, qui sub lege vixerunt, cum his propter illos benefeceris. Non meum est, Domine, in particulari examinare sanctorum tuorum sanctitatem, quamvis in generali propositione prolata non videam me errasse. Ex hoc autem argumento nihil probatur. In principio enim missionis ipsiusmet Moysis (cap. 6. v. 5. 6) dicis te recordatum fuisse pacti tui, et mandas, ut ideo dicat ipsis te illos educturum ex ergastulo Ægypti. Quidquid ergo fecisti et facis, propter te fecisti, et fidem quoque Abrahamo, quæ si reputata est in justitiam, tu dedisti propter te, nec ex his et similibus potest deduci sanctitatis majoritas vel minoritas, cum a te sit omnis sanctitas, de qua das unicuique secundum mensuram beneplaciti tui in finem decretorum tuorum. Hoc porro ex operibus externis patet Moysen Josue, Samuelem, Eliam Elisæumque majorum gratiarum apparere fuisse participes, quam Abraham, Isaac et Jacob.

Hanc reflexionem^c facere possum respectu donorum et gratiarum (prout appellantur) gratis datarum. Quod sufficit ad verificandam propositionem statutam, gratiarum autem sanctificantium discernere qualitatem tuum est, Domine, non meæ debilitatis. Et in hoc sensu consideratis denuo prophetis et apostolis, hos illis beatiore fuisse Christus edixit, cum viderint diem illum, quem ceteri videre desideraverunt. Ex his igitur consideratis et cum [33:] statu universali generis humani ante, sub et post legem collatis denuo apparet differentia apparitionum, miraculorum et per consequens manifestationum tuarum. Jam enim super cap. 6. observavi differentiam apparitionum tuarum adusque tempus, quo revelasti nomen tuum Adonai, quod patriarchis non revelaveras, in Ægypti plagis voluisti glorificari, nec antea illis similia omnipotentiae tuæ signa patraveras. In conductu populi tui continuasti eadem mirabilia, sed post publicatam legem et ordinatum cultum divinitatis tuæ longe alio modo manifestasti te.

Et ex his bene enucleatis apparebit homines secundum differentiam manifestationis tuæ habuisse cognitionem divinitatis tuæ, et exinde concepisse spem, quam a lege promulgata quomodo dederis et nutriveris, ex sequentibus apparebit, et si propositio mea vera est, confirmabitur populum Israeliticum respectu pluralitatis in statu naturali fuisse, id est, fidem naturalem habuisse credere ex illis, quæ viderunt. Et his præmissis, ecce, redeo te adjuvante ad considerationem textuum Scripturæ.

Vix cecinit canticum Moyses et populus, ex cujus citatis versibus fidei supernaturalis apparentia effulsit, ecce, (23) incredulitas populi subsequitur. (24) Murmurat populus contra Moysen, et pro aqua ad hunc, non ad te, Deum, recurrit. Et postquam te instruente (25) siti illorum dulcoratis aquis subvenit, dicit Scriptura: Ibi constituit ei præcepta et judicia, et ibi temptavit eum (26) dicens etc.

Nequeo ego ex textu Scripturæ concludere, quod hæc constitutio præceptorum et temptatio cadat super te, Domine, sed refertur ad Moysen, quod ipsum verbum

^a Correxit ex *mgo* (?)

^b Correxit ex *distinxio*

^c Correxit ex *reflectionem* (?)

dicens pro connexione sequentis textus prolatum confirmare videtur, et sensum clarum efficit temptasse Moysen per hæc (quæ procul dubio te inspirante proposuit) docilitatem et et dispositionem populi ad recipiendam legem, quam daturus eras. Et hæc mira ordinatio tua et modus procedendi cum populo penitus naturalis indicat mihi statum et dispositionem populi, a quo non plus exigebas, quam illa, ad quæ præstanda capax erat.

Vere ad tam magna mysteria nobis manifestanda et pro instructione nostra exinde elicienda voluisti, Domine, hæc nobis constare. Non sunt hæ figuræ, sed repræsentationes vivæ, quid fuerit homo ante effusam gratiam, ut agnoscat, quid sit homo post redemptionem et demeritum statum gratiæ. Profecto ex consequenti annotationis meæ, quam salva communi interpretatione rettuli posse dici transitum Maris Rubri baptismum Joannis ad pænitentiam figurasse dicerem (23) per aquas amaras, quas in solitudine et peregrinatione sua in prima statione populus repperit, figurari amaritudinem lacrimarum pænitiæ, quas Deus Homo docuit dulcorare signo crucis, sine cujus impositione sunt impotabiles et nulli usui deservientes. In hac statione pænitiæ ad has aquas amaras ejus constituis nobis, Domine, præcepta atque iudicia et probas nos dicens per os Ecclesiæ: Si audieris vocem Dei tui, et quod rectum est coram eo, feceris, et obædieris mandatis ejus custodierisque omnia præcepta illius, cunctum lang[u]orem,^a quem posui in Ægypto, (id est, sub servitute [34:] peccati), non inducam super te. Ego enim Dominus, sanator tuus.

Ex castris in Mara venit populus in Elim (27), ubi repperit 12 fontes aquarum et 70 palmas, et in continuationem hujus applicationis posset dici hos fontes 12 figurasse apostolos, quorum doctrina tamquam aqua viva refocillantur illi, qui pænitiæ aquas amaras signo crucis reddunt potabiles.

Verum, o Domine, tu vides hoc quoque in interioribus meis, quod his doctrinæ apostoli et Ecclesiæ nullo sensu contraire cupiam, sed te diligere propter bonitatem tuam, per quam me ad has pias reflexiones ducere dignaris, ex quibus omnem gloriam tibi soli attributam esse velim.

SUPER CAPUT 16.

Deus longanimis et patiens nimis, ecce, vix, ut ita dicam, passum facit populus, quem elegisti tibi, vix in aquis dulcoratis dedisti illi signum protectionis tuæ, (1. 2) denuo omnis congregatio filiorum Israel murmurat contra Moysen et Aaron, et prorsus stupendum est mihi (3) audire verbum ejus: Utinam mortui essemus per manum Domini in terra Ægypti! Recordatur insanæ multitudinis humanus instinctus iudiciorum tuorum, quæ fecisti in Ægypto, sed oblivioni tradit signa misericordiæ tuæ, quæ fecisti in salvando illo, et ideo Moysi et Aaron attribuens educationem suam, non tibi, interrogat illos: Cur eduxisti nos in desertum istud, ut occideretis omnem multitudinem fame? Hi sunt fidei humanæ fructus, quæ solummodo ex illis credit, quæ videt, et eventus rerum hominibus attribuere solet, et hominum, non tuum implorat auxilium. Ad Moysen et Aaron recurrit, et spe destituta in te optat potius, ut periisset.

Sed tu, Domine, videns infirmitatem ejus, necdum punis impium murmur ejus, (4) sed dicis: Ecce, ego pluam vobis panes de cælo. Egrediatu[r] populus et colligat,

^a Supplevit -u- sub lineam

quæ sufficiunt per singulos dies, ut temptem eum, utrum ambulet in lege mea. Verum quæ fuit adhuc tunc lex tua, Domine, quam necdum publicaveras? Inspiens sum, parce mihi, quæso.

Ecce enim, hoc, quod dicis et quod subjungis (5), lex est, et quotidiana temptatio seu probatio, num obædiat tibi? Lex est, ne plus colligat, quam sufficit ipsis per diem. Lex est, ut sexto die duplum colligat. (6) Revocat populo Moyses in memoriam te fuisse, qui eduxisti illum ex Ægypto, (7) et mane visurum^a promittit gloriam tuam. Corripit murmur illorum et explicat illis illud murmur per ipsos ad te, Domine, referri: (8) Nos enim, quid sumus, inquit? Nec contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum. (9) Citat itaque per Aaron populum coram te, (10) et cum loqueretur Aaron ad omnem cætum filiorum Israel, ecce, gloria tua apparuit in nube, et (11) loqueris ad Moysen dicens: (12) Audivi murmurationes filiorum Israel, loquere ad eos: Vespere comedetis carnes, et mane [35:] saturabimini panibus scietisque, quod ego sum Dominus Deus vester.

Hæc fuit, o Deus, bonitas tua in illos, quod volueris, ut sciant te et scientes credant, quæ proprietas est fidei (si fides dici potest) naturalis. Et ideo apparuisti, fors enim et subsequencia, quæ facere decrevisti miracula, naturali eventui attribuissent, fors, inquam, credidissent (13) ventum casu attulisse coturnicem^b et rorem cælum pluisse. Sic solet etenim judicare humana natura de mirabilibus tuis, nisi tu reddas attentam illam ad illa, quæ facis. (15) Explicat illis Moyses miraculum. (16) Edicit sermonem seu mandatum tuum de colligendo man, (17) fecerunt ita filii Israel, alius plus, alius minus colligit, nec hic tamen minus, nec alter plus recipit isto. (18) Et quamvis miraculo superaddatur miraculum, ut edicti tui appareat veritas (18. 19), ecce, ad primam temptationem succumbit populus. (20) Sunt enim, qui non audiunt Moysen, sed dimiserunt quidam ex illis usque mane et scatere cœpit vermibus et computruit. Iratusque est eis Moyses, tu tamen, Domine, non es indignatus eis propter istam prævaricationem, sed exprobras illis, quod non custodierint sabbatum, (27) qui egressi fuerant, ut colligerent manna, dicens: (28) Usquequo non vultis custodire mandata mea et legem meam?

Adorandum est mihi, Domine, mysterium illud, quod hic panis de cælo ipso Filio tuo, Jesu Christo, Domino nostro manifestante figuravit. Cibus fuit viatorum manna, et cibus est viatorum panis vivus, qui de cælo descendit. Illum manducavit populus, et mortuus est, qui autem hunc manducat, vivet in æternum.¹ Sed donec homo viator est et peregrinatur in hoc mundo, oportet, ut se nutriat fortificeturque hoc pane.

In hoc sensu reperio hanc figuram applicabilem suæ veritati, cetera præcepta autem de collectione mandata ipsi soli manna convenire puto, ut probares obædientiam populi et observantiam sabbati, et continuum inter illos hoc superasset miraculum, quod nec plus colligentes plus receperint mensura illis destinata, sed nec minus comparantes minus habere reperti sunt. Et hæc quoque proprietas pani nostro cælesti divine convenit, cum in parva seu in magna quantitate panis idem corpus, eadem virtus contineatur.

^a visurum sc. illum

^b Correxī ex cortunicem

¹ Cf. Ioan. 6,48–52.

(33) Dixisti, Domine, Moysi, ut repositum manna coram Domino servetur in generationes. Et hoc practicat Ecclesia quoque, cui hunc panem cælestem, quem manna figuravit, in generationes servandum reliquit Filius tuus, ut hoc sacramentum esset pro perpetuo mysterio fidei, per quam non tantum credimus, quod non videmus, sed quod videmus in accidentibus, non credimus respectu substantiæ, ut verbis ejusdem Filii tui integrum, simplex et adæquatum fidei obsequium præstemus. Hoc nobis est in continuum memoriale mirabilem tuorum et reale mysterium fidei nostræ, quod ex gratia tua largiri dignaris et in tam sublimem gradum elevas, ut sensibus nostris contraria credamus et profiteamur illud, quod non videmus, modo longe alio, quam videmus, realiter ac invisibiliter et tamen visibiliter adesse confitentes.

O mysterium incomprehensibilis^a fidei, tu præmium es [36:] fidei et pretium ejus. Quis non agnoscat ex consideratione tui differentiam gratiarum Synagogæ et Ecclesiæ ad credendum datarum vere tam differentem esse, prout figura differt a realitate aut, ut melius dixerim, a figurata veritate.

Adoro igitur te, verum manna peregrinationis meæ, verum corpus Salvatoris mei, corporalibus sensibus^b meis, accidentibus visibilibus panis velata, fidei tamen meæ clare revelata mysteriosa, realis tamen veritas. Tu cibus, tu panis, tu fortitudo, tu salus, tu Deus meus es, te manducare, te nutriri, te confortari, te possidere, te diligere cupio. Duc me super terram, quo vis, dum mihi dederis te sequi, prout sequi tu vis!

SUPER CAPUT 17.

(1) Progreditur omnis multitudo filiorum Israel per mansiones suas, et cor suum durum circumfert in solitudine. Vix pro pane et carnibus murmurare cessavit, (2) jurgatus contra Moysen ait: Da nobis aquam ad bibendum!

O insana hominum multitudo, quæ gloriam Dei vidisti potentiæque ejus signa expertus es, quare non converteris ad Dominum Deum tuum? Cur non petis ab illo aquam, qui tibi quotidianum tribuit panem? Numquid non^c audisti^d non Moysen eduxisse te ex Ægypto? Numquid non vidisti fortitudinem brachii Dei, qui te ducit? Quid murmuras, quid temptas? (4) Non miror profecto Moysis angustias lapidari timentis, sed quid dico? Non miror, cum et ille vere mirandus est mihi in pusillanimitate sua. Ignorat confidentiam fluctuans fides, cujus fructus metus est et timor. Populus siti se periturum, Moyses se lapidatum iri metuit, clamat ad te, cui vere proprium est miserari et parcere, et exaudis illum, (5. 6) largiris aquam, et petra Horeb obsequentior apparet mandato tuo, quam ipse populus, qui murmurare et temptare te vix cessat (7). Videt ante se die noctuque ductricem columnam nubis et ignis, miraculosum edit panem, et adhuc inquit: Estne Dominus in nobis, an non? Hæc est hodiedum loquela hominum, qui per scelera et carnaliter obscuro intellectu suo a fide viva et supernaturali deficientes traduntur sibimet ipsis, et sæpe quærunt: Estne Dominus nobiscum vel non? Sed fides supernaturalis viva, quæ

^a Rectius fortasse *incomprehensibile* (cf. Ms. fr.: *O mystere incomprehensible de foy*)

^b Correxit *-ns-(?)*

^c *Numquid non* fortasse ut Hungarismus

^d Correxit *ex vidisti*

statui gratiæ demerita est, hanc quæstionem ignorat, famem, sitim et omnia vitæ mala tolerat, nec te, Deum suum temptare novit.

Exemplo sunt mihi apostoli et discipuli Filii tui, tot martyrum millia, sanctorum confessorum agmina, tenellarum virginum cætus, tanta monachorum et eremitarum multitudo, qui pro te patiebantur et hodie dum patiuntur in gaudio, delectantur in crucibus, quamvis nec miracula, nec gloriam tuam corporeis viderint oculis, sed panis illorum, in quo vivunt, fides est Spiritu Filii tui animata et charitate ejus flagrans. Cor eorum confidentia in te plenum simile est in firmitate petræ Horeb, super quam te stetisse refert Scriptura, et dum a te in humilitate aquam salientem in vitam æternam¹ petunt, [37:] satiantur a te.

Hæc est, o Domine, differentia inter populum, quem vocasti ad possessionem terræ viventium, et illum, quem ad terram lacte et melle fluentem duxeras; populum, inquam, illum te sequentem in patientia, hunc te temptantem absque intermissione. Quis est, o Domine, qui ex hac diversitate status attente considerata non reddet tibi gloriam, non discernet fidei et gratiarum differentiam? Hæc comparatio posset fieri inter fidem Israelitarum et Christianorum, sed, o Domine, si respectu generalitatis ad comparationem fidei Christianorum primitivorum et postremorum temporum descenderem, vix esset sensibilis differentia inter horum et Israelitarum incredulitatem; illa tamen semper remanebit disparitas, quod hæc Israelitis omnibus numquam data fuit fidei perfectio, sed tantum electis, qui jam tunc Christiani fuerant, quæ a pravis Christianis propria culpa amittitur.

Domine, tu vides, in quanto timore hæc scribo, ne quis scandalizetur in verbis meis. Quodsi enim sensus et textus truncare quis voluerit aut terminos non sane intelliget, mirabiles et fidei meæ prorsus alienas opiniones eruet. Hinc tu solus es consolatio mea in tam obscuris viis, per quas me ducis. Tu scis enim, quid est in corde meo, et quod Spiritui Ecclesiæ et doctrinæ, quam ego ex tot approbatorum librorum spiritualium lectione te adjuvante hausì, sano et in sensu meo intellecta non contrariantur.

Agnosco ego præterea (6) in figura petræ Horeb Christum, Salvatorem meum, qui se ipse petræ et fonti aquæ vivo in primo colloquio cum Samaritana² et in prædicationibus suis in Cenopagia habitis³ assimilavit. Repræsentatur hic petra illa, quæ militis arundine percussa aquis illis cælestibus animas nostras irrigavit. Et in omni docili humilitate assentiens explicationi sanctorum patrum, qui Moysen in monte manus per formam crucis extendentem Salvatorem nostrum crucifixum figurasse dicunt, in Amalec devicto triumphum crucis agnosco. Prout enim in cruce sacerdos Deus victimam humani corporis tibi, Patri expansis brachii obtulit, ita hic Moyses expansis manibus vincere fecit pugnantem populum in virtute virgæ erectæ, quam unionem divinitatis figurasse jam rettuli.

¹ Cf. Ioan. 4,14.

² Cf. Ioan. 4,7 sqq.

³ Cf. Ioan. 7,37 sqq.

Historiam, non figuram sapere videntur, quæ in hoc capite continentur superficialiter considerata, sed siquidem si possibile foret mihi, ne verbum quidem Scripturarum tuarum inconsideratum præterire vellem. O Domine, dum illa, quæ referuntur, considero, magna me reperire mysteria credo. Videtur itaque mihi jam in præcedenti capite (prout rettuli) repræsentata victoria crucis in Amalec hic subsequi clariorem, quam hactenus figuram institutionis Ecclesiæ et hierarchiæ illius, et ex hoc consequenti dicam (1) Jetro, cognatum Moysis repræsentasse naturam humanam, quæ in suo sensu potest dici parens Ecclesiæ militantis, in quantum illa ex hominibus constat. Et in hac consideratione Sephora, sponsa Moysis videtur mihi repræsentare [38:] illam tamquam sponsam veri Moysis, Christi, qui nos ex captivitate eduxit. Desponsata fuit Ecclesia a principio per decreta æterna et generatio quoque ejus tunc facta est, sed quodammodo sicut Sephora remissa fuit usque ad tempus educationis populi (2), posteaquam hæc desponsatio et generatio figurata fuit in cap. 4. Hic vero populo educto et victoria de Amalec obtenta adducitur Ecclesia cum duobus filiis, quorum unus advena fuit in terra aliena, et hic figuravit electos in Synagoga, qui tamquam advenæ vixerunt in illa sub lege (3). Alter autem vocabatur Eliezer, (4) id est, Deus adjutor patris mei, adjutor meus et eruit me de gladio Pharaonis. Et hi fuere gentiles, qui de gladio Pharaonis seu dæmonis eruti sunt. (7) Egressus est Christus in occursum naturæ humanæ, et per reconciliationem tecum, Deus, osculatus est eam, et vere patefecit illi omnia mirabilia, quæ fecisti, Domine (7. 8).

Quæ autem in subsequentibus in hoc capite referuntur, ad contextum figuræ sub historia Jetro repræsentatæ relata dicam usque ad (v. 21), in quo designari videtur mihi sub figura Jetro humanæ naturæ fragilitatis rationem quodammodo suggestisse Christo, ut hierarchiæ subordinationem in Ecclesia institueret, non quod illam absque hac subordinatione regere non potuisset, sed ut in omnibus pateat ordo et spiritus, qui regit^a sub apparentia subordinationis (captui humano proportionata) occultentur.^b Unde idem ipse Spiritus dicente Apostolo¹ in tam differentia dona suo sensu repartitus Ecclesiæ hierarchiam in tam differentes vocationes et secundum illas data dona subdivisit, (27) et hoc opere peracto dimissus est Jetro, qui abiit et reversus est in terram suam. Et quid hic aliud designatur, quam status humanæ naturæ ut sic consideratæ? Quæ non obstantibus omnibus operibus tuis pro salute ejus factis reversa est in terram condicionis suæ, et manet in illa.

Vere, Domine, per gratiam tuam litteralis apparet mihi hujus figuræ applicatio, pro cujus intelligentia ego indignus debitas tibi præsto gratias, quod nec a duobus propemodum mensibus in stupiditate mea naturali relictum denuo ad meditationem Scripturarum tuarum revocare dignatus fueris. Connoto, Domine, hæc, ut eo magis appareat incapacitas mea et bonitas tua, et tu lauderis pro bonitate et opere misericordiæ tuæ!

^a regit sc. illam (cf. Ms. fr.: qui la gouverne)

^b recte -er (?)

¹ Cf. I Cor. 12,4 sqq.

Propemodum trium mensium spatio circumduxisti populum tuum, Domine, antequam perduceres ad locum, in quo adorabile nomen tuum Moysi de rubo ardenti locutus revelaveras. Probasti eum et cognovisti eum,¹ sed nec unquam passus est temptationem, in qua non succubuisset et cervicis suæ duritiem non demonstrasset. Bonitas tamen tua, o Deus infinite misericors, oblita prævaricationum ejus non murmura et infidelitates ejus, sed misericordiæ^a et [39:] beneficiorum opera repræsentat ipsi per Moysen, qui a te accersitus, Domine, montem ascenderat. Quis fuit unquam hominum, qui a te innumera beneficia non recepisset non obstantibus ingratitude suæ operibus, antequam justitiam exercuisses in illum, ut tua appareat longanimitas et pateat donorum tuorum gratuitas? Non oportet mihi hujus dignationis tuæ exemplum in Scripturis tuis quærere, cum egomet ipse sim opus misericordiæ tuæ, quem non tribus mensibus, sed tot annis per desertum mundi duxisti, antequam pervenire fecisses in locum, in quo decreveras manifestare mihi legem tuam. Et heu, tot annorum curriculum quot operibus misericordiæ tuæ, quot operibus prævaricationis meæ repletum fuit, demonstrat tibi confessio mea, et connotata sunt in libris illis, ad quorum revelationem tremet quondam anima mea, et in eorum recordatione nunc quoque gemit, sed non in tantum gemit, in quantum gemere oporteret.

(4) Video, Domine, quomodo me portaveris super alas aquilarum, qui unguibus justitiæ tuæ arripi meruissem, nam omnes mundanæ afflictiones, quibus visitare dignatus es me, profecto sunt alæ misericordiæ tuæ; et vere misericordiarum, ut ita dicam, misericordia est, quod hanc misericordiam agnoscere feceris me. Durum est homini agnoscere omnia opera tua, quæ in hac vita sua facis cum eo, opera esse misericordiæ tuæ, si respiscit, sed gratiæ tuæ sit attributa omnis laus et gloria, quod me sensualitati meæ tam duram quondam vocem intelligere fecerit. Hæc demonstrat omnia opera tua, sed hanc celant ab oculis hominum cupiditas et carnalitas eorum. Hanc recordationem requiris per Moysen a populo tuo, et ideo repræsentas in versu præcitato, quomodo portaveris illum. Ipsi viderunt, quæ feceris Ægyptiis; et hæc cur enumeras et repræsentare facis, nisi ut bonitatem bonitate accumules? (5) Si ergo audieritis, inquis, vocem meam, et custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculiis de cunctis populis. Mea est enim omnis terra, (6) et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta. Et hæc sunt verba, quæ loqui præcipis ad filios Israel, qui hactenus vocitare non desinerunt, sed nec desinent te.

Revoca, obsecro, Domine, in mentem meam, si placitum est tibi, illa, quæ hactenus in meditatione Scripturæ tuæ manifestasti mihi, quæ ad combinationem horum, ad quæ te miserante perveni, cum illis, quæ jam protuli, necessaria sunt, ut appareant miræ ordinationes operum tuorum. Nam te misericorditer illuminante credo me protulisse super Genesim (cujus repetendi jam sæpe occurrit occasio) Isaac et Rebecam promissionum et spei in illis habendæ fuisse figuras, tempus captivitatis per sterilitatem Rebecæ fuisse figuratum, Rebecam in exodo concepisse seu, ut clarius dicam, conceptionem ejus spem eliberationis designasse, et hanc per Rebecam repræsentatam spem per Eliezerum (seu legem) adductam ad Isaac in publicatione

^a *misericordiæ sc. tuæ* (cf. Ms. fr.: *de votre misericorde*)

¹ Cf. Ps. 138,1.

legis peperisse Esau seu filios promissionis temporalis et Jacob in filiis promissionis spiritualis.

Et ecce, hæc combinanda occurrunt mihi. Da lumen proinde, Domine, si convenit gloriæ tuæ, ut ego hæc præstare valeam! Nimis enim involuta videtur mihimet ipsi hæc applicatio. Sed, o Domine, parce [40:] debilitati meæ, quæ tanta mysteria ad ordinem rerum temporaliter gestarum et modum captui suo magis proportionatum redigere nititur, nec recordatur hæc in historia Isaac propheticæ repræsentata fuisse et ideo ordinem eventuum non requirere. Veritas enim illa, de qua agitur, quod promissiones datæ per spem, adductæ per legem fecundabuntur et per illam expleto sterilitatis tempore generabunt filios promissionis temporalis et promissionis spiritualis, quorum postremi seu secundogeniti (quamvis sint gemelli) præripiunt jus primogenituræ per benedictionem patris adipiscendam. Non requirit, ut in repræsentatione eventuum hunc ordinem teneat, cum sit repræsentatio prophetica, non eventuum, sed veritatis. Alioquin ego mihimet ipsi objicerem non potuisse per Eliezerum legem figurari et Rebeccæ partum per legem publicatam designari.

Et his te adjuvante, Domine, taliter enucleatis videtur mihi in hac præparatione populi ad publicandam legem figurari partus Rebeccæ per promissiones tuas populo factas in præcitatæ versibus. Vere enim nonnisi peculium tuum dici poterat populus Israel, quem in fortitudine brachii tui eduxisti, amplificasti et dilatasti, custodivisti et magnificasti ita, ut omnes promissiones temporales in eo impletæ fuerint. Sed regnum sacerdotale et sanctitas non potest convenire illi, sed illi populo, qui ungitur in regale sacerdotium in baptismate et veri sacrificii hostiam omni die offert tibi pro peccatis. Huic characteri convenit sanctitas, et in hanc sanctitatem cadit æterni regni et bonorum spiritualium promissio.

Conjunctæ videntur in his textibus hæc promissiones, ut repræsententur gemelli in eodem utero concepti et simul nati, sed examinata promissionum natura patet disparitas. Expressio et sensus unius est metaphoricus et temporalis, nihil enim stricte et litteraliter sumptum peculium tuum esse potest præter temet ipsum. Sensus autem alterius in litterali sensu solummodo potest verificari, cum regnum tuum conveniat esse æternum et sacerdotale, ut æterni regni tui incolæ sint in æternum sacerdotes et hostiæ tui sacrificii se tibi incessanter offerendo et sic æternum adorationis homagium præstando. Hic est Jacob, quem dilexisti, alterum autem tamquam Esau ab æterno odio habuisti. Hic fuit rufus victimarum sanguine conspersus et tot per se inutilibus et infructuosis observantiis pilosus. Et quis est, qui dicere potest huic ex justitia demptam benedictionem misericordie promissione præcedente alteri non fuisse datam ex justitia?

(7) Venit Moyses et convocatis majoribus natu populi exposuit omnia, quæ mandavit Dominus. (8) Respondit omnis populus simul: Cuncta, quæ locutus est Dominus, faciemus. Ecce, nascuntur gemelli, sed unde? Ex spe promissionum harum, quam quia populus concepit, cuncta, quæ dixit Dominus, se facturum promisit. Sed quis adduxit hanc spem? Mandatum Domini seu lex. Moyses enim [41:] exposuit cuncta, quæ mandavit Dominus. Ecce, Eliezer, cui mox in subsequentibus adjungentur cameli onera portantes et donaria aureæ armillæ et complures promissiones temporales spei tamquam Rebeccæ datæ. Hæc est prima divisio filiorum Isaac seu promissionis, quam subsequetur subdivisio filiorum Liæ et Rachel seu veteris et novi testamenti. Filii promissionis repræsentantur et fuerunt gemelli, filii testamentorum divisi et in diversas families repartiti, prout jam de his dictum est. (9) Refert tibi,

Domine, Moyses responsum populi, ut demonstres te nihil violenter agere cum homine, sed illum promissionibus ex misericordia factis ad ipsum bonum suum libere et suaviter allicere (9) promittis, Deus, te venturum. Ad quem? Ad Moysen. Quomodo? In caligine nubis. Ad quid? Ut audiat populus te loquentem ad Moysen et credat ipsi in perpetuum.

Veritates hæ sunt respectu populi Israel, sed magna in se continent in vero Moysæ, Christo patefacta mysteria. In isto venit enim Deus in caligine humanitatis, ut credat homo in perpetuum, et hæc vox, quæ pro Hebraica expressione sumitur, perfunctorie lecta hoc mysterium revelat, nec verificari potest in alio sensu in Moysæ, cui non tantum populus in perpetuum non credidit,^a sed nec ipse Moyses in credendo fideliter perseveravit. Sed verificatur divine in Christo, cui credit in perpetuum populus, cujus ille ductor est.

O Deus, Creator meus, quam mirabilia sunt opera tua, in quorum attenta consideratione fac, quæso, ut in humilitate attonitus perseverem! Repperi enim hactenus complures apparitiones, in quibus apparere dignatus es hominibus, inter quas jam per gratiam tuam connotavi postremam in rubo ardente fuisse ceteris manifestiorem, sed hic longe alia sunt mihi consideranda, quæ natos gemellos seu filios temporalis et spiritualis promissionis concernunt. In hoc monte deserti Arabiæ manifestasti et te Moysi et nunc populo, procul dubio, ut agnosceremus 1° totum genus humanum tam plenum fuisse iniquitate, ut inter illos manere nolueris, 2° ut appareat te quodammodo expulsum fuisse per peccatum et tandem misericordia tactum descendisse de novo inter populum, quem elegisti tibi in peculium, 3° ut per objecta visibilia figeres vagas cogitationes cordis populi de existentia deitatis tuæ, ut assuescat credere illa quoque, quæ non videt, 4° ut solidius instituat spes in cordibus illorum per impressionem visibilis majestatis et sensibilis existentie tuæ, 5° prout ipsemet dicis, ut credant Moysi, et demum 6°, prout mox ipse Moyses declarabit, ut impressione timoris concepta perseverent in mandatis tuis, sed hæc omnia oportuit peragi in deserto, quia non nisi populo tuo ad hæc noscenda electo voluisti manifestare illa.

A peccato Adami hucusque modis sensibilibus manifestasti primo misericordiam [42:] tuam in conservatione Noe cum tam exiguo numero familie suæ, sed hic ordiris proprie opera misericordie tuæ erga totum genus humanum, et descendis in caligine, ut habites et maneas cum populo tuo in obscuritate, donec advenerit tempus gratiæ et misericordie respectu totius generis humani, ut descendas in corda hominum per gratiam tuam et maneas cum ipsis in perpetuum. Hic incipiunt igitur opera misericordie tuæ, quorum concatenata series semper clarius et clarius fecit te cognoscere, timere et tandem diligere te. Omnes igitur circumstantiæ, omnia prope modum verba mysteriosa sunt procul dubio in his, quæ mihi Scriptura repræsentat, et credo referri ad illa, quæ facturus eras.

(10) Jubes, Domine, Moysi, ut descendat ad sanctificandum populum hodie et cras laventque vestimenta sua, (11) et sint parati in diem tertium, in quo descensus eras coram omni plebe. Scio, Domine, sanctificationem, quam præcipis, hic ad purificationem reduci et purificationem ad lotionem vestimentorum referri. Hoc enim et subsequens textus (14) clarius exprimit. Sed cum omnia hic acta mysteriosa sunt,

^a Correxisset fortasse ex *credit*

fors non errabo, si dixerō te voluisse, ut se populus per desiderium te videndi et audiendi vocem tuam sanctificet, cum in genuino sensu futura sanctificatio per hoc opus gratiæ tuæ suum exordium sumere debuit. Lotio porro vestimentorum futurum baptismum Joannis in pænitentiam designavit, quæ respectu hominis interni nonnisi lotio vestimentorum fuit, cum nonnisi opera externa pænientiæ præsupposita desiderii sanctificatione requisiverit. Nec igitur secus se habuit respectu animæ, sicut vestimenta se habent respectu corporis. Moyses hic mittitur, ut præstet repræsentando, quæ verus Moyses et missus præstiturus erat ex operando.

Ad hæc autem perficienda tres dies concedis, Domine, per quos tres annos conversationis Filii tui designatos fuisse reperio. Tunc enim apparuit Dominus in Monte Calvariæ coram omni plebe. (12) Mons erat mysterium, quod ibi agendum erat, ad quem nemo ultra terminos præfixos ascendere debet, nisi morte moriturus. Quæ duplicis mortis designatio damnationem corporis et animæ exprimit, et hunc mysterii crucis montem nè ultra (uti dixi) terminos ascendamus, cautum est. (13) Non tangit illum manus, quæ secus facit, sed tot ac tantis erroribus tamquam lapidibus obruitur aut jaculis justitiæ tuæ confoditur.^a

Hæc sunt, quæ mihi referri videntur designantia illa, quæ futura erant. Hæc in Monte Sinai agebantur in repræsentatione majestatis, quæ futura erat in exinaniatione Deitatis. Sed, o Deus incomprehensibilis nimis in operibus tuis, quo major fuit in Monte Sinai gloriæ tuæ manifestatio, eo profundior facta est in oculis carnalibus populi tui subsecuta in Monte Calvariæ Dei Homini humiliatio. Respicebat prima filios promissionis [43:] terrestris et temporalis, quos sensibus eorum proportionatis objectis repræsentatis ad spem erigere voluisti. Concernebat altera filios promissionis spiritualis, quos objecto tantæ humiliationis spe dilectionis præmiare et per illam in hac ducere decrevisti. Clangor buccinæ invisibilis in Monte Sinai præsentiam tuam manifestans populum accersivit. Voce solis offuscati, voce tenebrarum et terræ tremantis ad adorandum Deum Hominem totum genus humanum vocasti.

Tam stupenda, tam adoranda, tam diligenda fuerunt, o Deus, in hoc et in altero monte opera tua, ex quibus combinatis apparet, quomodo processeris in ducendo homine ad agnitionem tuam. Repræsentasti gloriæ tuæ majestatem, ut agnoscamus humilitatis bonitatem, ut illa esset timoris objectum, quo carnalis populus duceretur. Hæc dilectionis fundamentum, per quod perveniret ad te genus humanum, (14) descendit Moyses ad populum, sanctificavit illum, cumque lavisset vestimenta sua, (15) ait ad eos: Estote parati in diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris! Observavi, Domine, te in præcedenti (10) versu sanctificationem et vestimentorum lotionem præcepisse, sed postremum (certo tempore lege mox statuendum, necdum tamen statutum), cur hic Moyses populo præceperit, aliam rationem non repperit ignorantia mea, nisi ut edoceamur etiam ipsos actus licitos carnales et sensuales nos vitare debere, dum ad te accedere volumus.

(16) Jamque advenerat tertius dies et mane inclauerat etc. Omnia appropriata sunt hæc spectacula, quæ exhibes, Domine, populo tuo, et ipsæ adventus tui circumstantiæ statum futurum populi designant; tonitrua publicandam legem, fulgura veritates quasdam inter figurarum tenebras fulguris tantummodo adinstar lucentes, nubes densissima ipsam figurarum obscuritatem, clangor buccinæ perstreptentis voces

^a -o- cum correctione

prophetarum repræsentabant, et in his consistebat incomprehensibilis et invisibilis majestatis ac potentiæ tuæ in elementa sensibilis repræsentatio, caliginosa cognitio, ex quibus natura humana sibimet ipsi relicta nonnisi timorem concipere poterat.

(17. 18) Totus Mons Sinai fumabat eo, quod descendisses super eum in igne, et ascenderet fumus ex eo quasi de fornace eratque omnis mons terribilis. Sed ex his non colligo, num populus ignem viderit, unde in consequenti prolatorum confirmante me præcitato versu, (9) in quo te in caligine venturum edixeras, et hic Scriptura similitudinem fornacis refert populum ignem non vidisse, sed tantummodo fumum imaginor, et sic exprimitur in hac visione, quomodo veritas latuerit in obscuritate figurarum, quæ nobis manifestanda erat te semper et ipsis et nobis invisibili permanente. Ignis enim latebat in caligine et fumo, et tu eras in igne. Taliter hæc acta fuere in visione Israelitarum, [44:] sed in visione nostra caligo divinitatis est Christi humanitas, ignis in humanitate latens est veritatis charitas, et in hac charitate latet nunc nobis occultata divinitas. Visibilis fuit humanitas, visibilis in cruce charitas, sed invisibilis supermanet in hac vita divinitas.

(19) Quo magis appropinquabant tempora, paulatim crescens in majus et prolixius tendebatur buccinæ prophetarum sonitus. Moyses loquebatur, Deus respondebat: ecce, status populi Hebræi; (20) descenditque Dominus super montis verticem, et vocavit: ecce, status populi Christiani. Descendit Deus, et vocavit Moysen seu humanitatem in incarnatione, et hunc Moysen misit, (21) ut diceret humano generi, ne mysteriorum sibi revelatorum montem ultra terminos ascendat ad videndum Dominum, ne pereat ex eis plurima multitudo. (22) Sacerdotes hic nominantur, quamvis sacerdotium legis necdum institutum fuerit, ut designetur clarius, quod prout sacerdotes a Moyse instituti ad montis verticem ascendere prohibentur, ita et sacerdotes legis arcebuntur.

(23) Videtur hic mihi repræsentari Moysis Hebraici humana fragilitas dicentis ad vocem Dei descendere jubentis: Ad quid descendam, ut hoc novum mandatum tuum, Domine, reiterem? Jam enim tu testificatus es, et jussisti, ut ponerem terminos et sanctificarem populum, quod jam feci. Nec amplius poterit publicato jam edicto ascendere, (24) sed oportuit Moysen descendere, ut repræsentaretur futura veritas jubeturque ascendere montem et secum assumere Aaron, ut repræsentaretur oportuisse Christum descendere in caligine humanitatis ad populum, ut ascendens montem Calvariæ secum assumat characterem sacerdotis per Aaron repræsentatum. Prout enim Aaron cum montem ascendit, sacerdotium necdum habuit, ita et in suo sensu intellectus nostri debilitati appropriato fors potest dici nec Christum fuisse sacerdotem, dum montem Calvariæ ascendit, sed sacerdotium, quod in cena sacramentum instituens coram discipulis exercuit,^a in oblatione cruenta^b corporis humani in facie cæli et terræ^c manifestavit, quamvis illud habuerit in sensu illo, in quo Agnus ab origine mundi occisus fuit. Repetitur tamen in textu: sacerdos autem et populus ne transeat terminos etc., ut clarius designetur non sacerdotio et populo Judaico hoc dandum fore, ut ad Dominum ascendat, sed sacerdotio secundum ordinem præstantiorem et populum, ut omnia narraret illis; sic descendit Christus de Monte Calvariæ crucis, ut omnia scriberentur cordibus nostris.

^a *quod exercuit*: supplevit in margine

^b *Supplevit cruenta* supra lineam

^c *in terræ*: supplevit in margine

Scribe igitur, o Christe, Redemptor meus, in cor meum legem tuam, quæ charitas est! Perfice opus tuum, quod inchoasti in me, et si convenit gloriæ tuæ, fac me loqui magnalia tua! Fac me semper reperire te in Scripturis, cum de te scripserint Moyses et prophetæ. Tu fuisti objectum, tu finis omnium, quæ Pater fecit a mundo condito, tu fecisti per te, et propter te facta sunt omnia. Tu proinde, qui plasmasti me, fac, ut vivam per te, moriar tecum, ut vivam in te in æternum!

[45:] SUPER CAPUT 20., 21., 22., 23ⁱⁱⁱⁱ

Impresseras, o Deus, Creator hominis, legem veritatis in cor creaturæ tuæ, quam ad imaginem tuam creaveras, et hanc semper retinuit, et propterea lex naturæ appellatur. Hæc jubet alteri non facere, quod nobis fieri nolumus. Sed postquam primus homo per peccatum a te devians,^a posteritas ejus servus peccati facta est, cupiditas, quæ omnia agit pro se, hanc veritatis legem ita corrumpit, ut genus humanum devians^b ab illa, soli electi tui per misericordiam tuam ab universali corruptione præservati vixerint in illa, donec tandem fide Abrahami in justitiam reputata¹ ex misericordii promissione tua semen ejus elegisti in populum (aut prout te dixisse supra annotavi), in peculium tuum, et ex hac ratione, ecce, bonitas tua legem dare decrevit ipsi, ut sit tibi in populum, et tu ipsi in Deum.

Et hanc legem in moralem et cæremonialem subdividi fecit me agnoscere misericordii tua. Lex moralis, quæ ad conductum morum spectat, verum sensum prædictæ legis naturæ et veritatis tuæ in charitate fundatæ declarat et extendit. Lex cæremonialis cultum tuum respiciens veritatem veri cultus tui figurat, spem redemptionis confirmat et in obscuritate sua Salvatorem demonstrat. Ducere debuit hæc et illa ad illum, ut per illum populus tuus ducatur ad te. Hic fuit effectus misericordii tuæ erga illum, sed effectus corruptæ naturæ ejus effecit, ut hanc ipsam legem loco Salvatoris statuens sibi justitiam in operibus legis quaesierit, figuras pro veritate statuerit, verum Salvatorem præterierit, et taliter per suam spem illusoriam deceptus fuerit.

Prævidisti, Domine, hæc futura, et ideo, ut satisfiat justitiæ tuæ, legem tuam populo liberæ voluntatis per Moysen, mediatorem exposuisti et denunciasti, uti jam connotavi, promissionibus tuis liberum consensum ejus requisivisti; et eo processit bonitas Creatoris erga creaturam suam, ut pactum cum illa statuere voluerit. Observavi, Domine, per gratiam tuam cum Abrahamo quoque duplex pactum tuum intercessisse. Primum, quod concernebat promissiones temporales et promissionem terræ Chanaan in sanguine victimarum, alterum, quod sub figuris concernebat benedictionem omnium gentium in semine ejus et possessionem terræ viventium, in sanguine humano per circumcisionem effuso confirmatum. Sed unius et alterius longe differens est ratio ab illo, de quo hic (cap. 24) agitur. Abrahamo enim nihil exigendo promittis ex justitia misericorditer datæ fidei, hic autem populo exigendo promittis dicens (supra cap. 19. v. 5): Si ergo audieritis vocem meam et custodieritis pactum meum etc.

^a Nota structuram (gérondif!)

^b Nota structuram (gérondif!)

¹ Cf. Gen. 15,6.

Fidelis es in promissionibus tuis, Domine; non [46:] potuisti non recordari seminis Abraham, quia promisisti, et ideo, prout jam dixi, misericors promissio conversa est in justitiam, quam gratuite data fides obtinuit, sed eadem justitia tua exigente^a quodammodo non potuisti non punire populum, qui condiciones pacti tui non adimplevit. Eo tamen non obstante promissio tua Abrahamo facta effectuada est, quia illam semen Abrahami in Christo et per Christum obtinuit. Verum est non potuisse legem tuam salvare, nec enim ideo dedisti, ut salvaret, sed ut ad Salvatorem duceret, et ideo te docente dixi legem spem solummodo dedisse, quæ fidem per Salvatorem datam ad salutem obtinisset, si in legis justitia, id est, in operibus legis spem solummodo suam, non fidem collocasset. Tunc enim eandem, quam electi ab origine mundi habuerunt, anticipatam ex meritis Christi fidem obtinere potuissent. Hæc spes reddebat sanctos sub lege viventes tam fideles in observantia legis, non ut per eam salvarentur, sed ut his pellibus induti per extrinsecam repræsentationem Esau benedictionem seu salutem obtinerent in Christo et per Christum. Hanc peregrinationem eorum sub lege (tamquam in domo Laban) figuravit peregrinatio Jacob, qui quamvis benedictionem prævie obtinuit, ut hæc exprimerentur, peregrinatus est.

Ex his apparet spiritum legis spem in Redemptorem fuisse, et sine hac litteram onus grave fuisse, quinimmo et occidisse, quia sine spe prædicta causa fuit lex, quod sequaces litteræ spem suam in falsa justitia operum suorum collocaverint. Et hi fuerunt Esau, qui primogenita sua pro edulio rufo sacrificiorum in hoc spiritu factorum vendiderunt.

Clare me instruere dignaris, Domine, nunc de hac veritate, quam in contemplatione Genesis magis involutam rettuli credens hanc figuram in Josue et Chaleb impletam fuisse, sed cognosco te illuminante modo nunc relato distinctius explicari posse. Sit igitur tibi laus et gloria et de his, quæ nunc dedisti, et ex ipsa debilitate^b et ignorantia tenebris, quæ has veritates,^c quamvis in hunc sensum redigibiles tunc clarius explicare non valuit. Ex his me agnoscere facis, Domine, veritatem doctrinæ Apostoli, quam te adjuvante semper credidi, sed tam distincte capere non potui, quomodo lex fuerit causa peccati, quomodo salvare non potuerit. Ex his, inquam, apparet aut potius confirmatur, quod in præcedenti capite rettuli super (v. 5) populum Israel omnino solummodo peculium fuisse præ ceteris omnibus nationibus terræ, sed regnum sacerdotale ex illis electis tuis constitutum fuisse, qui figuras sacrificiorum in spe veri sacrificii offerebant tibi. Illi enim per spem in fide vere sacrificabant tibi, sed his non obstantibus tantummodo segregabantur in salutem, quia Apostolo docente omnia conclusa fuerunt sub peccato.¹ Non fuit integra eorum salus, [47:] antequam veritas sacrificiorum impleta et verum sacrificium peractum fuisset per sacerdotem secundum ordinem Melchisedech, cujus sacerdotium Aaron solummodo figura fuit. Unde de novo apparet legem nullo modo salvare potuisse et ipsummet spiritum legis imperfecte salvasse, sed ad salutem tantum disponere, ducere, sed perducere non potuisse.

^a Correxit *ex- ex* ?

^b Correxit *ex debilitate* ?

^c Correxit *ex virtutes* (?)

¹ Cf. Gal. 3,22.

Agnosco proinde respectu jam dictorum Moysen omnino figuram Christi fuisse, sed jam accepta lege ignoro, Domine, quid debeam dicere, donec dignatus fueris docere me. Quod proinde legem in prænотatis capitibus scriptam attinet, agnosco non esse instituti mei contemplari versiculatim, cum illa vel per legem novam jam aboleta, vel per evangelium, quod perfectio legis est, perfectius docentur. Lauderis itaque et benedicaris pro omnibus tuis tam justis et communi vitæ mundanæ hominum tam adæquatis legibus, per quas homini demonstrare dignatus es, quæ sunt opposita veritati et charitati tuæ, quæ vitare debet et quæ sunt conformia illi, quibus ut se conformet, præcipis. Veritatis enim est proprietas, quæ bona sunt, declarare, charitatis est, quæ mala sunt, inhibere. Ex his consistit, o suprema veritatis charitas, universa lex tua, quam homo ante demeritam gratiam sub servitute peccati adimplere non potuit. Ideo dixit Salvator noster, Christus non venisse^a solvere legem, sed adimplere.¹ Hominem Deum esse oportuit illum, ut Dei veritatis et charitatis legem exemplo doceat et adimpleat. Hinc apparet legem adimplere esse veritatem in charitate sequi, quod idem est ac Christum imitari. Ille est finis et objectum legis, quia veritas est in charitate patris. Hinc legem solvere nec voluit nec potuit, in quantum illa in veritate et charitate Patris fundata fuit.

Hæc sunt, quæ de lege morali dicta sunt. Lex enim cæremonialis longe aliter consideranda est; quamvis enim et illa ex eodem fonte veritatis et charitatis tuæ, Deus, emanaverit, quia hanc et illam tantummodo indicavit et figuravit, posteaquam veritas et charitas per meritum passionis cordibus hominum insculpta fuit, subsistere nec potuit nec debuit, quia peccato (quod in cordibus hominum regnabat) deleto, sublata causa (propter quam veritas et charitas videri non potuit) sublatus est effectus, quem peccatum causaverat. Hinc non erat necessarium, ut Christus mandaret onera legis seu legem cæremonialem abrogari. Suffecit enim descensus Spiritus Sancti, per quem charitas confirmata et veritas insculpta est in cordibus fidelium, ut cætus illorum cum apostolis congregatus diceret: Placuit nobis et Spiritui Sancto etc.²

Sic delevit veritas figuram, sic fugavit charitatis lucens ignis umbram, quam peccatum causaverat. Demonstravit, docuit, manifestavit Christus veritatem, insufflavit Spiritum Sanctum, Spiritus charitatis insculpsit in cordibus, quia illam amare fecit. Aliud enim est cognoscere steriliter, aliud est amare veritatem. Haec impressio amoris confirmata data est [48:] apostolis per descensum Spiritus Sancti in forma ignis, hæc confertur hodieum per sacramentum confirmationis, quod confirmat in veritate, quam recipimus in baptisate. Non aguntur hæc per distinctum veritatis et charitatis Spiritum, qui unus idem est, sed per distinctam operationem et differentem charitatis gradum. Ubi enim est veritas tua, o Deus, ibi est charitas, quia nequit vere cognosci veritas tua, quin ametur vel saltem in aliquo gradu. Hinc quo plus cognoscitur, eo plus amatur. Deum ergo confirmas in veritate per sacramentum, et plus cognoscere et plus amare das, quia in veritate et amore confirmas. Hinc Spiritus Sanctus docuit omnia, quia confirmando amare fecit veritatem, quam tu manifestasti, Jesu mi. Hinc credere veritatem in charitate suprema lex est in corda filiorum Dei insculpta, et omnem perfectionem continet. Hi enim sunt, qui non ex sanguini-

^a *venisse sc. se*

¹ Cf. Matth. 5,17–18 sim.

² Cf. Act. 15,28 sim.

bus, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nascuntur.¹ Credere veritatem in charitate est te, o Sanctissima Trinitas, in corde habere et tecum uniri. Cognoscere das, o Pater, veritatem seu Filium, et veritatis agnitio producit amorem veritatis seu Spiritum Sanctum, et quo plus augetur cognitio veritatis, eo major efficitur dilectio charitatis. Fac igitur, o adoranda Trinitatis veritas, te plus cognoscere, ut plus diligam, da^a te diligere, ut te plus cognoscam.

Legis tuæ, Deus, essentia taliter per gratiam tuam enucleata redeo, Domine, te ducente ad statum populi tui contemplandum, et ex jam prolatis adhuc clarius manifestas mihi, quod ante eliberationem hominis e servitute peccati nequit homo habere luminosam cognitionem veritatis et per consequens nec diligere potuit illam, quia non cognovit. Legem dedisti in tabulis, sed non in cordibus scriptam, quæ continebat veritatem, sed quia hæc cognitio legis in tabulis scripta erat tantummodo extrinseca, ideo nequivit esse salutifera per se, sed tantummodo ducere debuit ad cognitionem veritatis intrinsecam. Hinc extrinseca manifestatio tua, o Deus, in monte Sinai extrinsecam manifestationem veritatis produxit, et hæc extrinseca manifestatio fuit figura extrinseca seu, ut me melius exprimam, visibilis manifestationis veritatis tuæ subsecuturæ per hominem (ut ita dicam) intrinsece Deum.

Tria proinde fuerunt necessaria ad salvandum hominem seu unendum cum Deo: incarnatio veritatis, sacrificium corporis humani, resurrectio seu glorificatio ac manifestatio veritatis. Primum ad docendam veritatem, secundum ad satisfaciendum iustitiæ Dei, tertium ad manifestationem veritatis. Hinc oportuit esse testes resurrectionis, videri, palpari post eam Christus, ut manifestetur veritas modo hominum captui sensibili, et sic rediit, unde venit, ad Patrem videntibus discipulis elevata incarnata veritas, manet tamen in cordibus fidelium per Spiritum veritatis, cujus esca est realis caro veritatis, quæ nutrit veritatem in cordibus nostris, sanctificat corpus in veram resurrectionem, ut in veritate, per veritatem et cum veritate uniamur Deo, et vivamus in charitate [49:] in æternum.

His proinde per gratiam tuam taliter consideratis manifeste apparet differentia fidei sanctorum patrum veteris testamenti et populi promissionis temporalis et promissionis spiritualis. Cum enim fides consistat in cognitione veritatis, non verebor dicere sanctorum patrum cognitionem veritatis revelatam, prout sunt revelationes propheticæ, sed sterilem per se ad perfectam salutem populum Isræliticum cognitionem veritatis scriptam habuisse, ut ducantur ad veritatis cognitionem, quam dedit incarnata veritas per Spiritum veritatis filiis Dei, populo nempe promissionis æternæ.

Tu vides, o Domine, nolle me per hæc dicere contrarium illis, quæ jam protuli: fuisse legem veritatis scriptam in corde creaturæ ad imaginem tuam creatæ, quam per peccatum non amisit, sed in lege naturæ retinuit. Nec nunc aliud dicam, sed hæc lex, prout dixi, per concupiscentiam ita offuscata fuit, ut in illo statu reprobationis, de quo jam balbutivi, nonnisi cognitionem illius veritatis habuit, quod tu, Deus, exsistas, et ideo te in objectis sensibilibus semper quæsit, sed reperire non potuit. Et ideo reprobationis huius status non in illo consistebat, ac si hominem per absolutam voluntatem te cooperante damnare voluisses (hoc enim proferre impium foret), sed quod in pœnam peccati clariorem revelationem veritatis non dederis. Et ideo

^a da sc. mihi (cf. Ms. fr.: *donnez moy*)

¹ Cf. Ioan. 1,13.

quia te non cognoverunt, nec illa portenta tua, qui viderunt, crediderunt, populo tuo autem, quia te sensibiliter manifestasti, ideo quæ sensibilia et visibilia fuerunt, crediderunt, quia legem scriptam visibilem habuerunt, et hic fuit status naturalis. Sed in statu, in quem per gratiam tuam elevatus est homo, et ipsi infideles, qui a veritate quocumque modo recesserunt, longe distinctiorem cognitionem veritatis retinent, quam illi habuerant, qui ante demeritam hanc gratiam notionis veritatis sine lege vixerunt. Et hinc agnoscimus te veritatem æternam pro omnibus venisse in mundum, pro omnibus satisfacisse, te omnibus manifestasse, sed te non in omnium corde æqualiter impressam et confirmatam fuisse.

Hæ sunt, Domine, manifestationes differentes veritatis, quæ te respicit, sed supererat^a adhuc manifestatio veritatis, quæ hominem concernit. Ut te, Deus, creatura noscat distinctius, oportuit, ut et se cognoscat. Concupiscentiæ et legis duræ peccati proprietas est se amare et quærere in omnibus et ideo omnia pro se facere. Oportuit igitur hominem sibi ipsi monstrare, ut dum se nihil posse agnosceret, ad te, Deus, eo ardentius recurreret et remedium mali eo ferventius quæreret. Et hanc veritatem ut demonstres, Domine, populo, lex data est, quæ illum tot impuritatibus aggravavit, hæ autem quanto in observantia leviores et faciliores videbantur, tanto difficiliore esse manifestabantur per continuas transgressiones et purificationum necessitates. Onera enim fuerant intolerabilia superbiæ naturali hominis et concupiscentiæ ejus, ut quo sæpius caderet, eo frequentius suam agnoscens infirmitatem liberari desideraret per illum, quem venturum speraverat.

Sed hæ quoque impuritates legales figuræ fuerant impuritatum nostrarum spiritualium, quas illi noscere non potuerunt, quia stolam candidam in sanguine Christi dealbatam¹ et filiis Dei in charitate gestandam datam necdum [50:] receperant, in qua vel minimæ sordes apparere solent. Per hanc igitur cognitionem infirmitatis duci debuerant ad humilitatem, quam Homo Deus tamquam veritatem hominem concernentem exemplo suo demonstraturus erat, sed populus carnalis nec hanc veritatem agnovit, ipsum enim Christum, veræ humilitatis exemplum propter humilitatem contempsit. Populus autem, qui per gratiam vocatus Redemptorem suum in humilitate agnovit, hanc quoque veritatem se concernentem edoctus figuras seposuit, sed de veritate miseriarum et infirmitatum suarum in spiritu veritatis gemere non cessat, sed a veritate incarnata sibi demonstratam viam, crucem suam bajulando et illam præeuntem sequendo calcat in patientia.

Hæc sunt, o Domine, quæ te adjuvante de lege morali observata connotavi, sed de lege cæremoniali adhuc ad plura eloquenda petam gratiam tuam. Quamvis enim omnibus, quæ de his et de illis, quæ jam rettuli, legi in sapientiorum me scriptis et sanctorum patrum explicationibus adhæream, adhuc tamen escam quæro, quia me esurire facit gratia misericordiæ tuæ. Quia ergo denuo famem reduxisti, quomodo possem cessare petere panem a te?

(18)^b Cunctus populus videbat voces et lampades, audivit sonitum buccinæ viditque montem fumantem, et hæc fuere objecta pavoris ac timoris sensuum ejus. Quam differentes sunt visiones hæ ab illis, quas Deus Homo incarnatus ex dilectione descendens et dilectionem hominis desiderans exhibuit nobis! Ista te, Deus, manifesta-

^a Supplevit *-er-* supra lineam

^b Ante (18) in margine: *Cap. 20.*

¹ Cf. Apoc. 7,14.

vit ut Patrem, coram cuius caliginoso aspectu tremens populus dicebat: (19) Loquere tu nobis, et audiemus, non loquatur nobis Deus, ne forte moriamur! Terribilis appares, o Deus, populo tuo, sed in hoc ipso terroris argumento misericordiam et bonitatem tuam vidisset populus, si claram et plus quam in sensus suos cadentem notionem veritatis habuisset. (20) Nam tum sensisset te ideo terribilem apparere, ut illum præservares a peccato.

Verum hinc agnosco omnia hæc pro instructione nostra facta fuisse, ut illis te non diligentibus terribilem fuisse noscamus, quia veritatem tuam non noverunt, dilectionis gratiam necdum habuerunt. Illi idcirco petierunt, ne tu loquaris illis, et nos per gratiam tuam adjuti dicimus et te rogamus, ut loquaris tu nobis, non Moyses et prophetæ. Illi steterunt a longe (21), nos autem dignaris invitare, ut ad te accedamus, qui laboramus et onerati sumus.¹ Novit omniscia bonitas tua interiora populi, et ideo non suffecit tibi primo edicto tuo mandare, ne sibi faciat populus deos aureos et argenteos, repræsentas denuo (22) vidisse illos, quod de cælo locutus fueris, (23) et propterea non debere sibi deos fingere super terram.

(24) Quod porro in hoc et subsequentibus hujus capituli versibus mandare dignaris, credo, Domine, te mandasse de altari ad interim tibi ædificando, donec mandatum tuum accipiant de exstruendo mysterioso illo tabernaculo et altaribus, per quæ figurare voluisti veritates nobis revelatas. Ne ergo sequantur interea quoque gentium figmenta, tu, Deus, qui summa simplicitas es, in cultu quoque tuo simplicitatem requisivisti in altari terreo aut e lapidibus [51:] rudibus constructo; et quia hic cultus figuralem in subsequentibus institutum cultum præcessit, fors referri potest ad cultum adorationis simplicem, quia internum, quem populo tuo spiritualium bonorum heredi præcepisti.

Quam justa, quam accommodata sunt statui suo præcepta, quæ in sequentibus capitibus dare dignaris populo Israel, quæ novis promissionibus tuis concludere dignaris, ut nihil desiderare possit ad temporalis vitæ suæ felicitatem! Omnia, quæ Scriptura refert a (cap. 23. v. 20) usque ad finem, referri possunt tamquam figuræ ad subsecutas veritates in sensu spirituali. Excellentior nobis dedisti angelum, cujus vocem audire præcepisti. Hinc te in omni cordis mei humilitate rogare non cessabo, ut mihi vires dare digneris ad audiendam vocem ejus, ut in patientia et charitate sequar illum durante peregrinatione mea super terram!

SUPER CAPUT 24.

Parce, Domine, ignorantia meæ, si in primis 4 versibus contentas figuras suis veritatibus applicare non quæro supponens contenta in illis solum populum concernere. Fateor enim insipientiam meam; quodsi Apostolus tuus non revelasset sacrificium, quod Moyses (5) per juvenes missos ad immolandum obtulit, figurasse novi testamenti sacrificium illud in suo adorando mysterio ineffabile, ex omnibus circumstantiis illius credidissem non posse ad illud referri. Illud enim nec ipse Moyses (quem hactenus Christum figurasse te adjuvante observavi) obtulit, sed per selectos juvenes (nec scio, an sacerdotes) offerre jussit, et formale pactum inter populum et

¹ Cf. Matth. 11.28.

te, Deum continet, quod inter populum tuum ex misericordi promissione tua ad fidem vocatum non intercessit. Propterea sacrificium crucis, per quod genus humanus ex captivitate Dæmonis et populus ex servitute legis liberatus est, per immolationem agni paschalis repræsentatum fuisse credidisset, in eo enim nullum intercessit pactum, sed pure gratuita apparet misericordia tua, per quam conservatos voluisti illos, qui sanguine illius postes suas illiniverunt.

Scio quidem omnia sacrificia hanc veritatem indicasse, dixissem tamen cetera quodammodo quotidiana memorialia fuisse sacrificii, sed phase Domini solam fuisse figuram repræsentativam, ad quam celebrandam omnis populus convenire debebat. Sicut nunc quoque semper communicantes in memoriam passionis sacramentum sumimus, mortem tamen Domini et memoriam passionis¹ proprie in sacrificio missæ annuntiat et repræsentat Ecclesia. Sed Apostolo [52:] docente silet mea ignorantia et debilitatem suam agnoscens doctrinæ ejus se submittit cogitationibusque suis impositos limites transcendere nolens sibi silentium imponit. Quodsi sensui meo adhærere vellem, possem dicere Apostolum in epistola sua ad Hebræos cap. IX. v. 18. non specificè tantum de hoc sacrificio locutum fuisse, sed de omnibus cruentis sacrificiis, per quæ fiebat expiatio, cum de aspersione voluminis legis et tabernaculi per Moysen facta loquatur, sed tabernaculum necdum constructum fuit, dum Moyses hoc sacrificium, de quo hic agitur, obtulit, sed similes dissertationes non decet meditationibus privatis immiscere, ad quas textuum et sensus combinationes requiruntur, sed nec in alio spiritu fiunt plerumque, nisi in confirmationem sensus proprii.

Confido, Domine, in gratia tua me hactenus, quamvis extraordinario modo non ordinaria scripserim, non tamen aberrasse a sana doctrina, nequeo tamen esse, quin tremat et timeat cognita mihimet ipsi ignorantia et debilitas mea scribendo meditans de tam altis mysteriis et a tot sanctis patribus et scriptoribus tractatis, de quorum doctrina et sententiis miser ego omni memoria et scientiæ tinctura carens vel multum superficiale vel plane nullam notionem habeo. Quo plus progredior per gratiam tuam, eo plus ventilata et explicata occurrunt. Hinc te, Domine, in omni humilitate oro, ut vel mentem meam ab opere in confidentia luminis tui incepto revocare velis, vel lumen dare dignare.

Ex consideratione enim jam relatorum et hactenus timui, sed ecce, adhuc plus timeo. Quodsi enim casu ne[c]^a ante ordinante, nec enim me quærente textus Apostoli præcitus legendus mihi non occurrisset, ego multa de hac re protulissem, quæ doctrinæ Apostoli opposita apparuissent, in te tamen neutiquam contraria fuissent. Sed fors totum opus similibus involuntariis ignorantia meæ erroribus refertum est, quos scio, Domine, quod tua mihi parcet bonitas interiorum meorum conscia. Sed scandalo fors aliquando legentium potero esse occasio. Hæc considerans, o Domine, timeo non judicia hominum, sed occasiones scandalorum. Hoc sentio me non posse meditari, qui scribam, sed nescio, num scripta conservare, num potius comburere satius esset.

Loquor, Domine, in simplicitate cordis mei coram te, instrue, quæso, me! Quodsi enim me sapientiorum in scientiis eruditorum, in statu vocationis et in vita sanctorum, ex professione doctorum scripta cum tanta sciolitate (non acceptata ipsiusmet authoris explicatione ac submissione in audito ipso) solent censurari, prout factum

^a Correxī

¹ Cf. I Cor. 11,25–26.

fuisse constat, quid fieri poterit de his, quæ tibi soli in simplicitate cordis absque doctrina, absque eruditione, sæpe absque consideratione relata sunt? Si tamen in his multa gloriæ tuæ prodesse possent, et a te mihi data sunt. Nollem, Domine, te defraudare aut data mihi sepelire. Hinc in tam differentibus cogitationibus, ecce, anxius subsisto. Vellem hæc communicare, [53:] alios me doctiores consulere, sed hominem non habeo;¹ cum quibus enim confero in his, quæ profero, non spiritum, sed terminos aut latinitatis errores censurant, arguunt, quæ appropriatis et scholasticis terminis expressa non sunt aut in aliis auctoribus scripta non reperiuntur. Sed his satisfacere non possum, quia scholasticam theologiam penitus ignoro. Si autem aliorum referrem scripta, non meditationes, sed lectiones essent et transscriptiones librorum, hæc autem non nutrent animam meam. Non enim meditor ideo, ut alios oppugnem aut plus sciam vel idem^a cum approbatis auctoribus non sentiam, sed ut modo debilitati ingenii mei proportionato ex fonte veritatis tuæ veritatem hauriam, quia taliter faciens sentio gustum dulcis hujus aquæ et ciborum palato animæ meæ accommodatorum.

Loquere igitur mihi, Domine, et si non sunt gloriæ tuæ aut saluti meæ conformia, fac me nauseare cibum, quo hactenus (te famem meam causante) delectari credidi! Si autem fames mea a te est, defende me a spiritu erroris et lecturos a scandalis, ut tibi et a me, et ab illis præstetur gloria! Arguant, censurent, condemnent me; lubens consentio, cum aliunde sciam nullam me ex bonis in scriptis meis reperiendis mereri laudem, sed te, Deum, a quo bona cuncta procedunt, cui sit laus et gloria in sæculorum sæcula!

SUPER CAPUT 25.

Redeo, Domine, cum gaudio ad contemplanda arcana Scripturarum tuarum, quia non obstantibus præmissis considerationibus meis sentio, quod voces me, quia animare dignaris me. Loquar igitur tibi libere in humili confidentia, quod errare non permittes me, quia in te solo confidens te quæro. Ecce, instituis cultum tuum inter populum carnalem, cui visibiliter manifestasti gloriam tuam, et quia hujus signa proportionata fuere sensibus ejus, hæc quoque institutio cultus tui cadit in illos, et ideo miro ordine operum tuorum ita exigente veritas tua extrinsece manifestata extrinsecum cultum instituit, ut sub hujus velo lateret.

(1. 2) Exigis, Domine, a populo tuo, (sed ut bonitatis tuæ proprietas et voluntatis ejus libertas appareat, ab homine, qui ultroneus offert, accipere jubes), ut intrinseca offerentis voluntas sanctificet oblationem extrinsecam, et sic lateat spiritualis cultus sub figura cultus extrinseci, ut dum ille refertur ad latentem sub figuris veritatem, iste respiciat visibiliter manifestatam majestatem. Sed quid petis, Domine, a populo tuo carnali? Profecto illa, quæ sensibus suis grata fuerunt (3. 4. 5. 6. 7) et quæ natura hominis pro pretiosis^b reputabat, ut jam tunc demonstrares verum cultum tuum ex libera et voluntaria [54:] spoliatione oblectamentorum sensuum carnalium consistere-

^a Correxit *i ex j*

^b Correxit ex *pretiosas* (?)

¹ Cf. Ioan. 5.7.

re, et ex inanitione illorum in obsequium tui construi debere (8) sanctuarium cordis puri, in cujus medio habitat invisibilis majestas tua.

Sanctuarium proinde visibile visibilis gloriæ tuæ construitur (9) juxta omnem similitudinem tabernaculi, quod ostendisti Moysi, et hujus habitaculum, ut sensui humano et carnali quodammodo proportionatum appareat, (prouit dixi), sensibus delectabilem, æstimabilem, gratam et appetibilem materiam requirebat, ut extrinsecam habitatoris repræsentet dignitatem. Tabernaculum et vasa corpus populi spiritualis repræsentant, arca cor illius designat. (10) Hæc arca exstrui debet ex ligno nulli putredini malitiæ subjecto. Hujus mensura ordine tuo, Deus, præfixa est, et longitudo, latitudo ac profunditas decretis tuis conformis, ut gratiarum illi destinatarum capacitetur. (XI) Hæc arca auro puritatis intus et foris vestitur, quam superimposita perseverantiæ corona ambit, (12) circuli hujus per quatuor angulos dispositi mansuetudo, humilitas, patientia et obœdientia sunt. In hos inducuntur adversitatum vectes, per quos portatur, (15) semperque manent in circulis, nec umquam extrahuntur ex eis. (16) In hanc arcam ponitur testificatio fidei, quam tu, Domine, dare dignaris, (17) propitiatoriumque ejus charitas est, cujus pariter mensuram tu ordinare dignaris. Hoc charitatis propitiatorium fovent et alis suis tegunt justitia et misericordia velut aurei Cherubim, quos propitiatorio superimponi jussisti (17. 18. 19. 20. 21. 22). Hinc loqueris, hinc præcipis e medio horum Cherubim populo tuo spiritualia, sed quidquid hic de corde profero, non de corde carnali intelligo, sed de corde animæ spirituali, quod voluntas est, quam tu, Deus, desideras ab homine, et hanc solam dare potest, quia libera est.

Omnia hæc opera, quæ fieri jussisti, seu spiritualiter seu materialiter considerem, majestatem exprimunt, et in tantum digna sunt te, in quantum creatura Creatore digna esse potest. Nihil enim homini carnali auro pretiosius, nihil lapidibus pretiosis ea colorum varietate visui delectabilius, nihil odoratui aromatibus suavius, nihil tactui bysso et purpura sensibilius. Et ut gustus quoque suam quodammodo oblationem habeat, mox adipem et meliorem victimarum partem tibi offerri jubebis. Ex his igitur sensuum humanorum oblectamentis tibi, Deus, sponte et libera oblatis voluisti construi tabernaculum tuum, et in signum futuræ veritatis, quod Deus homo mansurus erat cum populo suo, instituisti, ut usque ad impletionem temporum materia panis (cujus visibilibus accidentibus velandus erat) figuraret jugem præsentiam et oblationem populi in conspectu tuo. Sub figura panis altaris proinde futuri Ecclesiæ tuæ figura fuit mensa, (23) quam fieri jussisti, in qua exponebantur duodecim panes quotidie renovati (ad repræsentationem mysteriosam duodecim tribuum Israel) [55:] perennem oblationem futuræ victimæ repræsentantes, et ejus sacrificii meritum repræsentabatur per candelabrum ex opposito mensæ expositum, super quod incensæ et perenniter ardentes septem lampades septem dona Spiritus Sancti per sacrificium demerenda et semper permansura in Ecclesia præfigurantur.

Omnia in hoc capite relata et ad cultum exteriorem requisita instrumenta, quin et ipsius candelabri constructionis norma suas mysteriosas habent significationes, quæ jam a me sapientioribus et majori lumine tuo illustratis interpretibus exposita sunt, quibus ego quoque in simplici humilitate adhærens adoro mysteriosas has institutiones, Domine, et gratias ago tibi, quod me ex numero illorum esse volueris, qui non

jam figurarum, sed tantarum veritatum participes facti sunt. Attonitum me reddit profunditas et sublimitas sapientiæ tuæ, quæ tantas spirituales veritates sub objectis sensualibus tam appropriate velavit, ut populus ille veritatum adhuc necdum capax et extrinsecum sensuum adorationis haberet objectum, et electi tui intrinsecæ spei haberent argumentum, ut, inquam, ille tam visibili magnificentia cultus tui retineretur in obsequio tibi debito, hi in contemplatione visibilium persistenter et firmarentur in spe futurorum. Nec igitur tunc quoque defuisti illis omnibus fini tuo deservientes largiri gratias statui illorum appropriatas, ex quibus et tua manifestaretur misericordia et suum finem obtineret justitia, nobisque, quibus hæc instructionis loco constare voluisti, eo clarius innotesceret servorum et filiorum differentia ex illis, quæ sanguis Filii tui effundendus ex virtute antecedenti operatus est et effusus ex efficacia consequenti obtinuit.

O Domine, habet hodie quoque cultus tuus suas extrinsecas magnificentias et sensuales apparentias, sed nemo filiorum tuorum est, qui illis tibi satisfieri reputat, prout populus ille carnalis, qui extrinsecis operibus legis in tantum adhæsit, ut propter illa intrinseca neglexerit. Veritate enim incarnata docente scimus nos omnes vivos esse lapides templi tui¹ et corda spiritualia fidelium tuorum arcas esse, in quibus conservantur veritates tuæ inscriptæ illis, denique charitatem tuam esse propitiatorium illud, quod misericordia et justitia tamquam (prout dixi) Cherubim tectum est habitaculum Spiritus tui, unde sua edit oracula et tua docet præcepta. Videmus omni die altare tuum per mensam præfiguratum, et super illud cernimus, quin et sumimus panem illum, qui de cælo descendit² et super illud celebramus memoriam sacrificii cruenti veramque facimus oblationem victimæ nosmet ipsos offerentes cum illa, quæ incessanter offertur et se offert tibi, o Pater æterne, ut tuam impetrans misericordiam avertat a nobis justitiam tuam, quam quotidianis delictis in nos provocamus, et hæc est fides tantarum visibiliter [56:] invisibilium veritatum, quam nobis sanguis effusus efficaciter obtinuit, quam sancti veteris testamenti te revelante viderunt, speraverunt, sed in differenti gradu habuerunt ex virtute ejusdem sanguinis antedecenter ab origine mundi operantis.

Populus autem carnalis harum veritatum figuras tantummodo vidit, objecta spei habuit, sed a vero sensu et intelligentia illorum et sic ab ipsa veritate deviauit. Commune fuit tunc omnibus figuras videre, sed particularis gratia fuit illarum significationem intelligere. Nunc autem commune est omnibus fidelibus, populo nempe spirituali intelligere et credere, particulare est electis sibi applicando veritates intelligere ad salutem, per charitatem operari et perseverare.

In hoc sensu vides, o Domine, me rettulisse omnia antecedentia, quæ de differenti fide et statu populi carnalis et spiritualis electorumque tuorum veteris et novæ legis memoravi. Sensui igitur meo et spiritui, sed fors non litteræ injuriam impinget, si quis illa aliter intellexerit; mihi enim sufficit, quod tu cor meum scruteris et videas, quia tuum, non hominum timeo iudicium. Quisquis igitur veritatem intellexerit, tibi, o æterna veritas, reddat honorem et gloriam!

¹ Cf. 1 Petr. 2,5.

² Cf. Ioan. 6,50.

Ipsa humanæ condicionis ratio videtur mihi exegisse a justitia tua, Domine, et impetrasse a misericordia tua, ut Moysi et tabernaculum facere juberet, et illum, quid faceret, instrueret. Decretum erat misericordiæ tuæ, ut te populo tuo clarius, quam ceteris hominibus manifestares, sed secundum jam dicta, quia necdum advenerat tempus, ut hæc manifestatio esset intrinseca, ideo omnia agebantur extrinsece modis captui et sensui populi carnalis proportionatis. Promiseras te habitaturum in medio illorum. Quodsi locum habitationis tuæ non designasses, veritatem dicti tui credere necdum capax fuit populus, qui fidem ex auditu¹ non receperat, et sic nubem, montem etc., unde loquebaris, potuisset assumere in objectum adorationis suae, sed quam primum dici potuit, Deus habitat in tabernaculo et loquitur de propitiatorio arcæ, hæc sensibilis repræsentatio veritatis fixit humanum intellectum, aut [57:] deflexit potius, ne sibi alia objecta adorationis quæreret, et ne de Deo idola fingeret sibi. Quapropter ex consequenti hujus bonitatis tuæ ipso populo peregrinante habitatio tua, Deus, tabernaculum esse oportuit illius ordinationis et architecturæ, quæ ordinatorem et architectum solo intuitu indicassent et habitatoris majestatem repræsentassent.

Quapropter in hac descriptione tabernaculi non sensus mysticos seu spirituales quæro, sed miram ordinationem sapientiæ tuæ admirans adoro. Nisi enim de tabernaculo exstruendo data sibi præcepta Moyses tam exacte rettulisset, unde operum novitatem, fabricæ singularitatem, materiæ nobilitatem, splendorem, magnificentiam scire potuissemus, ut ex his, sed vel maxime ex institutione ordinis cultus horum omnium non Moysen, sed te Deum authorem fuisse agnosceremus non jam ex oculari visu (prout populus), sed ex sola lectione tam mirabilium et tam exacte institutorum operum? Nihil hic deest ad magnificentiam, nihil ad splendorem, nihil, quod ad soliditatem et habitationis tuæ, Deus, ut ita dicam, portabilitatis commoditatem desiderari potest.

Tabernaculo proinde taliter ordinato, ut omnia fini suo corresponderent et visibili majestati tuæ sensibiliter conformari viderentur, sapientia tua se in operibus suis humanis sensibus conformare volens instituit, ut ordo cultus tui non ab universo populo administraretur, sed suos selectos haberet ministros, et sic cultus tui extrinseca majestas populo carnali majorem imprimeret respectum et occultatorum in illo mysteriorum eo dignius esset velum, quo sub majori apparentia majestatis velaret illa. Jam tunc abstrahere voluisti et quodammodo desuescere humanum sensum a visibilibus fidei objectis, et ad hoc erat necessarium, ut ordo sacerdotum institueretur, cui administratio cultus tui esset propria, et inter hos quoque ita distribuerentur functiones per gradus distinctæ, ut et in vestitu exteriori appareret singularitas et in diversitate mysteriorum exprimeretur veritatum majestas.

Sed præter hæc quoque sacerdotalis ordinis in hoc capite XXVIII. præcepta distinctio præfiguravit statum regni Filii tui in temporale et spirituale repartendum, quorum primo præesse voluisti sæculares principes, huic sacerdotes; sed hæc clarius figurabantur per subsequentia. In Moyse enim et Aaron duas naturas Christi figuratas fuisse jam me rettulisse [58:] memini, et in harum sequela dicam hic figurari in

¹ Cf. Rom. 10,17.

Aaron, sacrificio <peracto>^a cruento crucis peracto humanitatem Christi hoc caractere sacerdotii insignitam iri, per quod tibi, Pater æterne, perpetuam oblationem corporis sui et Ecclesiæ suæ offerret intercedens pro nobis. Postquam igitur Deus sacerdos corpus humanum obtulisset et sacrificasset in cruce, humanitas a natura divina semper inseparabilis jugiter se offert cum corpore suo mystico, et hoc exprimitur (1) per præceptum Moysi datum: Applica ad te Aaron, fratrem tuum cum filiis suis de medio filiorum Israel. Sic enim applicuit quodammodo divinitas Christi humanitatem ad hoc sacrificium cum populo suo regali et sacerdotali, quod in visibili Ecclesia militanti subsistit invisibiliter separatum in electis, qui quamvis extrinsece uniti sint cum vocatis, intrinsece tamen in conspectu tuo separati sunt, prout filii Aaron apparenter separantur a populo.

De hoc mysterioso sacerdotii instituto agitur hic, ubi tantummodo filii Aaron consecrantur, et non hic, sed infra instituetur separatio totius tribus Levi, quæ ordinem ecclesiasticum universum figuravit. Fuit in Moysis figura repræsentata divinitas (2) vestem humanitati Christi in corpore ejus glorificato faciens, in quo intravit sanctuarium semel et manet in æternum. Fors possent ad proprietates corporis hujus glorificati et corporis mystici Ecclesiæ referri ornamenta vestis Aaron et pro 12 lapidibus rationalis statui apostoli, qui tamquam patriarchæ carnaliter, ita hi spiritualiter populum tuum spirituales genuerunt. Hic sacerdos Christus portat verum illud rationale iudicii, in quo doctrina et veritas insculpta[e]^b sunt, et reliqua quoque taliter (prout dixi) fors explicari possunt, sed sufficit mihi pro alimento animæ meæ principalis veritas, quæ hic figuratur, cum et aliunde videatur mihi non omnia hic figuras fuisse, sed te, Domine, pro decentia cultus tui majori ex parte instituisse, ut per cultus tui extrinsecam majestatem in obsequio contineretur nimis^c vaga populi carnalitas, quam nunc in obsequio fidei gratiæ tuæ retinent, tunc autem hæ extrinsecæ repræsentationes futurarum veritatum in spe permanere adjuvant, et quamvis per se inefficaces, fuerunt tamen statui eorum proportionatæ gratiæ.

Miro et sane adorando mihi ordine hæc procedunt, et [59:] figurarum series veritatibus correspondet. Duplicis enim exodi habenda est ratio: prima e servitute Pharaonis, et hæc designavit servitatem peccati seu regnum Diaboli, qui in figura post transitum Maris Rubri in stricto sensu peractus; sed si bene considero, fors non aberrabo dicens, quod populus tunc proprie e servitute aliena exiit, quando tuus, Domine, esse incepit, quod proprie post pactum tecum initum, post libere acceptam legem tuam factum est in figura et in veritate post peractum sacrificium crucis deleto per illud regno Diaboli et peccati dominatione effectum. Alter exodus est exitus ex peregrinatione, quæ duravit usque ad ingressum terræ promissæ, et figuravit duplicem peregrinationem Ecclesiæ usque ad tempus integræ pacis et stabilitati ejus et peregrinationem super terram militantis, prout suo tempore hæc deducam per gratiam tuam. Unde apparet, quod sacerdotium novæ legis hic per sacerdotium Aaron institutum hic in suo ordine præfiguretur.

Sed ad hæc clarius deducenda transeo, Domine, te adjuvante ad caput subsequens, in quo de consecratione Aaron agitur, invocato lumine tuo et gratis tibi actis pro illis, quæ mihi hactenus dare dignatus es.

^a Delevit

^b Supplevi -e

^c Post (?) *nimis delevit quam?*

Da mihi lumen et verba, Domine, ut distincte eloqui valeam, quæ intellectui meo repræsentare dignaris. Oportuisset mihi horum partem super præcedens caput XXIV. referre, sed quia ignoravi, connotare non potui. Non poterat insipientia mea capere sacrificium illud, de quo ibi agitur figuram fuisse sacrificii Filii tui ex eo, quod illud non ipse Moyses obtulerit, sed per juvenes de filiis Israel immolari fecerit victimas, ipse tamen respersit sanguinem super altare et super populum. Sed nunc mihi clare dignaris demonstrare hæc ita figurari debuisse et hæc ipsa demonstrare Moysen naturam divinam Christi repræsentasse, quæ corpus Christi, quod obtulit in victimam, non ipsa occidit, sed sicut Moyses [60:] repræsentatur non per sacerdotes Judæos, sed per juvenes respectu ministerii sacrificiorum extraneos et qua tales gentiles repræsentantes occisam esse voluit, sed sanguinem victimæ ipse Moyses seu divinitas dispensavit, tulit dimidiam partem fuditque in crateras seu in vasa electionis, partem autem residuam fudit super altare figura et veritate clare demonstrante, quod dimidia pars sanguinis effundenda super populum erat conservata in crateris, ut exprimatur prima et directa intentio Dei de salvanda domo Israel, nec nisi residua pars est effusa super altare, sed super quod altare? Profecto super tale, (prout in præcedenti capite X[X]^a v. 25. ædificari jussisti constructum ex lapidibus, quod culter circumcisionis non tetigit, qui repræsentabant gentiles. In hoc altare effusi sanguinis sacrificium ascendit coram te, qui conspersus est super populum, mansit super illum et super filios illorum, non tamen infructuosus, quia antequam respersus fuisset in populum, fusus fuerat in crateras, seu, prout dixi, in vasa electionis.

His peractis ascenderunt 70 seniores populi cum Moyse in montem et viderunt Deum Israel, nec super eos, qui procul recesserant de filiis Israel, misit manum suam videruntque Deum et comederunt et biberunt; et quid his clarius denotatur, quam quod per hoc sacrificium reserabuntur portæ cæli, in quod electi populi intrabunt, ceteri sub lege remanentes Deum a longe videbunt seu veri Dei agnitionem retinebunt, sed in mentem non ascendent?

O Deus infinite bonus, quam clara sunt hæc, dum tu mentem hominis illuminas, sed quam obscura fuerunt, dum ego nuper meditabar illa! Ita quidem, ut Apostolo tuo docente intellectum meum incaptivare coactus fuerim per obsequium fidei verbo tuo per ipsum revelato debitum. Sed ecce, nunc non amplius incaptivo, sed veritati, quam mihi sensibilem reddere dignatus es, adhæreo suaviter et delectanter. Manduco cibum, et ecce, nutritur illo et epulatur in conspectu tuo anima mea.

His proinde per gratiam tuam deductis redeo ad caput 29, cujus meditationis occasione ad hæc denuo ruminanda me revocaveras, et hæc clariora reddunt mysteria sacrificii in ordinatione Aaron tibi oblati, prout jam rettuli in figura Moysis. Applicat hic sibi natura divina humanitatem et corpus Ecclesiæ electorum in Aaron et filiis ejus repræsentatum, ut tibi, Pater æternæ, (1) consecrentur in sacerdotes. Duo sunt, Domine, ad quæ præprimis [61:] consideranda mentem meam elevare dignaris. Primum de persona sacerdotum, alterum de victimis, quas in consecratione immolari jubes. Et hæc duo in humanitate et populo sacerdotali quoque reperio. Nam Christus et Ecclesia est respectu corporis sui sacerdos et victima, quia in cruce seu in cruento sacrificio divinitas sacerdos humanitatem obtulit in victimam. Sed hoc

^a Supplevi

peracto humanitas sacerdotium acquisivit, ut se offerat cum corpore suo mystico in propitiationem, et in hujus sacerdotii virtute Ecclesia quoque se in Christo, cum Christo et per Christum offert in quotidiano sacrificio. Ut proinde hæc in figura exprimerentur, ecce, requiris victimas occasione consecrationis Aaron et filiorum ejus. Requiris, inquam, hostias duplicis speciei, ut et futurum cruentum sacrificium repræsentetur in animalibus et propitiatoria hostia figuretur (2) in panibus.

Hæc autem considerata in differentibus speciebus victimarum diversitatem hostiarum veteris et novæ legis exprimunt, unde fors audeo dicere per vitulum de armento figurari Synagogam, per arietes (animalia sæpe extra gregem divagantia) designari gentiles, quorum hi et Synagoga nonnisi effuso sanguine coalituri erant in hostiam novæ legis per panem designatam. Fors enim non temerarie statuo semper et ubique hæc ita repræsentari in sacrificiis et nonnisi in sacrificiis agnorum figurari solum sacrificium humanitatis Christi, per quod ceteræ victimæ et sacrificia seu corporis Synagogæ seu Ecclesiæ repræsentantia efficaciam seu meritum suum acquisiverunt.

Ex his colligo causam, cur primi sacrificii, quod Moyses offerre fecit per juvenes, victima vitulus fuerit, ut nimirum sequens repræsentatio prophetica clarior esset, futurum nimirum, ut Synagoga pro se oblatam victimam per gentiles immolari faciet, cujus sanguis respergetur super populum et super altare ex crudis, non sectis lapidibus ædificatum, per quod designatur gentilium Ecclesia, super cujus altari oblatus sanguis est sacrificium gratum tibi, a virtute hujus sacrificii efficientur electi ex Synagoga (per 70 senes repræsentati) capaces videre Deum, quem reliquiis populus a longe videbit in fide obscura.

Ex his itaque clare patet sub figura vituli repræsentari sacrificium, quod particulare pactum (quod tu, Deus, cum semine carnali Abrahæ seu cum Synagoga pepigisti), concernebat, ex cujus consequenti [62:] Christus primo ad domum Israel missus illis primo evangelium annuntiavit,¹ prædicari jussit, et hoc sacrificium appellabo ego deinceps sacrificium pacti, quod per vitulos, tauros et vaccas repræsentatum est, ut distinguatur a sacrificio promissionis, in quantum hoc omnibus gentibus promissum fuit et præcise in sacrificio agnorum aut hædorum figuratur qua cruentum et sub specie panis, similæ etc. designatur qua propitiatorium novæ legis. In utroque repræsentatur Christus, sed sub diversis rationibus, in quantum nimirum sacrificium ejus Synagogam seu semen Abrahæ carnale per virtutem antecedentem et in quantum Ecclesiam seu semen ejusdem Abrahæ spirituale, per virtutem consequentem operans respiciebat, et demum in quantum sacrificium ejusdem Filii sui in nova lege perpetuatum est.

Et hæc considerationes denuo se manifestant in hac consecratione Aaron et filiorum ejus. (4) Applicuit Moyses seu divinitas Aaron et filios ejus seu humanum corpus et Ecclesiam ad tabernaculum testimonii seu crucis, et lavit eos in sanguine et aqua e latere Salvatoris profluente, et sic (5) induit Aaron vestimentis suis seu humanitatem proprietatibus corporis glorificati. Non me extendo, Domine, super deductionem explicationis vestium Aaron, a potiori enim considero illas prout jam dixisse memini, propter decentiam et impressionem respectus ministerii institutas, sed magna mysteria latere video in sacrificiis victimarum, quæ ad jam dicta referuntur. Imprimis ergo considerare me facit bonitas tua victimas vituli et duorum arietum in tres classes dividi et vitulum immolari debere pro peccato, unum arietem esse victimam Domini et alterum arietem consecrationis.

¹ Cf. Matth. 15.24.

Confiteor tibi, Domine, infirmitatem meam, et tu vides insipientiam et ignorantiam meam, propter quam non valeo⁴ progredi in explicatione seu applicatione horum, nisi tu digneris novo lumine adjuvare me. Scio, Domine, hæc jam a sapientioribus me explicata esse, et tu vides me illis contrariari nolle, sed in consequenti horum, quæ te adjuvante rettuli, fac me, quæso, eloqui mirabilia tua! Deberem dicere secundum contextum præcedentium vitulum repræsentare sacrificium pacti seu Synagogam, sed tumet ipse revelas (14) esse pro peccato. Unde colligo in his, quæ aguntur, species animalium designare, quæ jam rettuli, sed sacrificii virtutem restringi ad personas offerentium, id est, pro peccatis Aaron et filiorum ejus offerri vitulum seu, ut me clarius explicem, Aaron et filios ejus non hic amplius repræsentare figuras.

Sed, ecce, ignoro, quæ dico, quoniam non Aaron offert victimas, sed Moyses, quem naturam divinam repræsentasse toties dixi, et ex hoc consequenti apparet [63:] triplex virtus characteris sacerdotii humanitatis Christi per ipsum Ecclesiæ quoque communicata, prima propitiatoria seu peccata remittens per vitulum pro peccato oblatum repræsentata, secunda regenerans, quæ præviam annihilationem veteris hominis per combustionem totius arietis indicat et victima Domini appellatur, et tertia consecrationis, per quam sacramenta administrandi et hostiam offerendi confertur potestas in ariete consecrationis figurata. Sed quia hæc omnia per effusionem sanguinis acquisita sunt, ideo respectu effusionis sanguinis eodem modo repræsentantur. Ut tamen peccatorum remissionem, sanguinis in cruce factam effusionem exoperatam fuisse repræsentetur, (12) sumptum digito sanguinem vituli cornibus altaris illinire jubes.

Apostolus autem tuus illud quoque explicuit, cur victima pro peccatis extra castra comburi debuerit, ut nimirum Christum extra urbem immolandum fore repræsentetur.¹ Quid autem ex his tribus sacerdotii virtutibus, nonnisi purificatio externa erat propria sacerdoti Synagogæ, hæc per vitulum, cetera per arietes figurantur, quos gentilium Ecclesiam designasse jam dixi, cujus sacerdotio regeneratio et sacramentorum et per illa gratiarum dispensatio per sanguinem demerita est.

(20) De sanguine arietis consecrationis sumitur, ut illinitus auriculæ digito et pollicis repræsentet in virtute sanguinis recipiendam fore fidem ex auditu,² dandam gratiam per applicationem signorum visibilium et virtutem ambulandi in viis tuis, Domine. Sed ut sacerdotio novæ legis data singularis potestas consecrandi eo clarius figuretur, (23) panem quoque materiam sacrificii, quod figurabant omnia sacrificia, sumi jubes, (24) et imponi manibus Aaron et filiorum ejus dicens: Et sanctificabis eos elevans coram Domino, (25) suscipiesque ea de manibus eorum, et incendes super altare.

Quid clarius, o Domine, quam his designari adorandum nobis immolationis et consecrationis mysterium, in quo Deus et sacerdos ita agit, prout Moyses et Aaron naturam divinam et humanitatis sacerdotium repræsentantes egerant in figura. Sumitur panis, qui per oblationem coram te, Deus, positus erat, elevatur per te, Deus, in manibus sacerdotis exsistens, et tu suscipis illum, ut incendens super altare holocausti dilectionis tuæ consumatur, et in alteram corporis nempe Christi transmutetur substantiam odoremque suavissimum in conspectu Domini. Quare? Quia oblatio

⁴ Correxit ex *volo*

¹ Cf. Hebr. 13,11–13.

² Cf. Rom. 10,17.

ejus (id est, Domini) est; [64:] sed quia Aaron sacerdos legis veteris partem in hoc novæ legis sacrificio habere non debuit, (26) non datur illi et filiis suis pars de pane, quem obtulit, sed de ariete consecrationis et de panibus, qui sunt in canistro in vestibulo tabernaculi, ut nutriatur figuris, quarum veritates nobis reservaverat gratia et bonitas tua, Domine.

(35) Sentio, o Domine, mysteriosam significationem 7 dierum consecrationis Aaron, sed ego illam combinare nequeo. Potest in illis seu sacerdotii Judaici in semine Aaron durationis tempus per annorum septimanas exprimi vel ad totius Ecclesiæ durationem referri, ut perpetuitas sacerdotii, per quod Agnus ab origine mundi occisus oblatus est, adusque finem mundi permansuri designetur, et in hoc sensu hi 7 consecrationis dies cum 7 diebus creationis et quietis tuæ, Domine, connexionem et relationem suam reperient. Sed quidquid supputationes chronologicas concernit, nimis erroribus subjectum esse puto, jam enim Christus nos docuit non esse nostrum scire tempora,¹ quorum incertitudinem in illa confusione supputationis jam elapsorum temporum placuit sapientiæ tuæ celare ignorantia humanæ, quæ si in prædicto calculo certitudinem haberet ex prophetiis, subsequendorum temporum notitiam erueret. Sed placuit tibi, Deus, illa ita revelare, ut scientes ignoremus et legentes non intelligamus.

Sint igitur hæc relicta in profunditate scientiæ et in abysso consiliorum tuorum! Confirmat me tamen in opinione posteriori (30. 39. hoc est, quod facies etc.), per quos instituitur juge sacrificium agni, quod (prout jam dixi), ab origine mundi suum sumpsit exordium, et ejus veritatem nobis revelatam novo velo specierum visibilium panis et vini tectum iri (40) versus designat. Sic futuri cruenti sacrificii agni immolatione instituitur figura, de qua sacerdotium Judaicum non participabat. Sic sacrificii jam in veritate peracti fractio panis est veritatis repræsentatio et memoriale, de quo totum corpus plebis sacerdotalis participat. Simila oleo conspersa et vinum offertur cum agno et unum idemque sacrificium repræsentat, ut simila et vinum materiam, oleum unctionem spiritualem designet. Non enim sacerdotio Christi, sed sacerdotio Aaron conveniebat ex oblata simila panem conficere et illum in escam porrigere, ut figura figuram, figurata autem veritas dispensaret veritatem.

(44) Promisisti, Domine, et habitabas in medio filiorum Israel, et hanc perpetuam præsentiam repræsentabant panes propositionis non immolati in figura, sed omni die renovati, et jam tunc indicaretur Deum cum populo suo sub specie panis mansurum et in unum corpus cum populo suo coaliturum. Numerus panum 12 tribus repræsentans præfigurabat.

(46) [65:] Hæc instituisti, Domine, ut sciret populus tuus te esse Deum eorum et te eduxisse illos de terra Ægypti, sed quanto majora sunt, quæ fecisti, ut nos sciremus te eduxisse nos ex captivitate peccati et Diaboli.

Adorandus es mihi, Domine, ex institutione tam stupendarum et miro ordine sapientiæ tuæ velatarum figurarum, sed longe magis diligendus ex revelatione tam adorandarum veritatum. Nec enim convenienter adoraris, cum non diligeris, sed nec digne diligeris, cum non adoraris. Adorabaris, sed non diligebaris a populo, cui figuras instituisti pro objecto, sed adorari vis in veritate dilectionis a populo, cui veritatem dedisti pro objecto adorationis et dilectionis. Da igitur mihi, quæso, illam

¹ Cf. Act. 1.7 (Mt. 25.13?).

dilectionis adorationem, quæ vera adoratio est in Spiritu et veritate,¹ te enim, quem adorat, noscit et sentit.

SUPER CAPUT 30.

Dignare, Domine, loqui mihi, et ego repetam, quæ per gratiam tuam intellexero. Loqueris enim mihi in Scripturis, sed ecce,¹ ego hebes et insipiens absque intelligentia sum. Jam in præcedentibus mensam fieri jussisti, cui superimponerentur panes propositionis 12 procul dubio, ut sint juge memoriale populi tui coram te et figura unionis Ecclesiæ cum Christo. Præcepisti fieri altare et hic denuo novum altare fieri mandas. (1) Prima appellatur mensa, cetera altaria procul dubio ideo, quia de illa non participabat sacerdotium Synagogæ, nec in illa immolabantur, sed offerebantur panes propositionis. Cetera sunt altaria, quia in uno immolabantur victimæ et in altero incendebatur thymiama, et quid his aliud denotatur, quam triplex, ut ita dicam, in uno cultus unius et tamen in tres classes subdivisæ Ecclesiæ militantis, patientis et triumphantis. Mensa illa, quæ fuerat mensa respectu Synagogæ, est facta altare Ecclesiæ militantis, a quo enim Christo instituentem panis convertitur in corpus,² hic panis propositionis, qui exponitur semper in conspectu tuo, immolatur tibi, participat ex eo tota Ecclesia, et est verum sacrificium legis novæ. Altare holocausti altaris crucis figuram fuisse jam supra dignatus es revelare mihi, et ex hoc altari participat Ecclesia patiens, atque in hujus memoria unit se tibi, Deus, omni tempore passionis suæ. Altare proinde, de quo hic agitur, altare illud est, per quod repræsentatur [66:] incensum quotidianum orationum militantis et thymiama adorationis charitatis triumphantis Ecclesiæ.

(10) Sed ut hæc omnia ex virtute effusi sanguinis efficacia futura designetur, dicit Scriptura: Et deprecabitur Aaron super cornua ejus semel per annum in sanguine, quod oblatum est pro peccato et placabit super eo in generationibus vestris. Thymiama figurat veræ adorationis in spiritu et veritate³ homagium, quod non nisi tibi convenit præstare et propter hoc prohibitum fuerat compositionem aromatum in alium usum convertere, prout ultimo versu denotatur. Explicatum est mysterium compositionis hujus thymiamatis a sanctis patribus; quod reliquum in hoc capite est, etiamsi ob decentiam solummodo cultus institutum fuisse dicerem, fors non errarem, mirabile tamen esse apparet mihi hic referri (12. 13. 14. 15) ea, quæ ad commemorationem et exigendam redemptionem pecuniariam spectant, nec credo hæc absque mysterio contexta esse inter illa, quæ ad consecrationem Aaron et filiorum ejus pertinent, nisi dixero per hæc exprimi dominium illud theocraticum, in cujus signum tributum hoc temporale exegisti a populo tuo in signum præcedentis et jam dicti homagii spiritualis, quod in regno tuo spirituali ab unoquoque exigit jure Creatoris et supremi Domini.

¹ Ante *ecce* margine: *Cap. 25. v. 23.*

¹ Cf. Ioan. 4,23.

² Cf. Math. 26,26 etc.

³ Cf. Ioan. 4,23.

(16. 17) Labrum aeneum ad munditiam institutum esse nec figuram fuisse exinde autumo, quod usus ille et in primitiva Ecclesia conservatus fuit, et hujus loco postmodum aquæ benedictæ aspersio ad spiritualem emundationem pertinens Spiritu tuo suggerente institutus est. Hic institutæ lotioni succedit unctio, quam subsequen-
tibus versibus per Moysen fieri jussisti, ut unctionis spiritualis et unctionis humanitatis Christi esset figura, ita quidem, ut illa non tantum ad personas sacerdotum, sed et ad illa, quæ ad cultum spectant, extenderetur, quem a te institutum usum hodie-
dum quoque observat Ecclesia per hæc signa visibilia filiis suis invisibilem gratiam tuam dispensans.

Hæc sunt, Domine, quæ te adjuvante de consecratione Aaron et filiorum ejus connotavi, per quod sacerdotium humanitatis Christi et populi tui sancti et sacerdotialis, qui cum capite suo unum idemque corpus constituit, figuratum autumo. Nec tamen per jam prolata dicere volo hæc particularius restringi nequire ad ordinem ministrorum Ecclesiæ tuæ, quibus dispensatio sacramentorum et gratiarum tuarum concedita est, et per quorum manus verum sacrificium offer-
tur tibi ab Ecclesia. Hic enim character sacerdotialis in suo sensu ad totum populum extensus et in figura et in veritate ad ordinem sacerdotalem restrictus fuit et est te instituyente, et ideo hodie quoque per particularem unctionem et consecrationem confertur, et prout jam [67:] dixi, per segregationem totius tribus Levi præfigurabatur. Patet hinc mirus ordo sapientiæ tuæ, quam manifestare dignatus es, a quo populum tuum segregasti in peculium tuum et docuisti illum cultum divinitatis tuæ, et profecto ipse majestatis tuæ requirit dignitas, ut adoreris ab omnibus, sed ut adorationis cultus extrinsecus administraretur a segregatis et ad hunc cultum particulari modo consecratis ministris, ex quibus sacra illa ecclesia-
stica componitur hierarchia, quæ regnum Filii tui spirituale regit et administrat sub visibili capite, vicario invisibilis capitis sui, quod Aaron præfiguravit per vestes functiones sibi proprias.

Adorem igitur et diligam te ex hoc tam adorando opere et ordine sapientiæ tuæ, qui in omnibus, quæ facis, semper adorandus, laudandus et diligendus es, quia dignus es, denique, quia Deus es.

SUPER CAPUT 31.

Ecce, Domine, ordinasti omnia, quæ ad exstruendum tabernaculum, arcam et vasa sacrificiorum cultusque tui spectant, et horum figuram quoque demonstrasti servo tuo, Moysi in monte. Præcepisti illi, ut faceret omnia secundum normam illam, hic tamen (1. 2) dicis vocasse te ex nomine Beseleel, (3) et implevisse eum Spiritu Dei, sapientia, intelligentia et scientia in omni opere (4. 5) ad excogitandum etc., et huic dedisti socium Ooliab. Moysi demonstrasti omnia, et hi facere debent, quæ alter viderat. Profecto sic conveniebat agere illis, quos Spiritu Dei, sapientia, intelligentia et scientia replere dignatus fueras, ut populus illa, quæ Moyses te præcepisse rettulit, non ad inventiones suas esse manifeste videret, cum ad illa exsequenda illi seliguntur, qui Moysi repræsentata non viderunt, et tamen per artium necdum hominibus notarum scientiam omnia opera complere potuerunt, nam si ea, quæ Moyses te jubente fieri mandavit, ipsemet construxisset, inventioni suæ attribui potuissent, sed Beseleel et Ooliab tam mira et illatenus necdum visa auri, argenti, æris,

celaturæ et polymitaria opera exsequi potuisse non ipsis, sed sapientiæ tuæ justo jure attribui debuit. Sed, o Domine, vere Spiritus, quem his artificibus operum ad cultum tuum pertinen[ten]tium^a dedisti, typus est Spiritus, quem Christus dedit Ecclesiæ, quem ille posuit in corde omnis eruditi, ut faciant cuncta, quæ præcepit. Hic est Spiritus Dei consistens in sapientia, [68:] intelligentia et scientia in omni opere, quod ad præcepta ejus pertinet, qui subsistit et adusque consummationem^b sæculi subsistet in Ecclesia.

(13) Justum est, Domine, tibi cunctos dies vitæ nostræ consecrare, et quidni digne hoc exegisses a populo quoque tuo, inter quem memoriam sabbati statim post transitum Maris Rubri occasione dati panis mannæ instituisti, postmodum lege statuisti, et hic denuo toties repetis. Procul dubio ideo, ut in memoriam sex dierum operi et labori vocationis suæ impensorum hunc septimum diem tibi consecret populus in recordationem quietis tuæ ab opere creationis, quod sex diebus patraisti. Tendebat hæc tua institutio potissimum in illum finem, ut populus ad idololatriam tam pronus te creasse omnia recordaretur, nec alium Deum præter te quæreret.

Hanc creationis suæ memoriam exegisti, Domine, a populo, cui nonnisi figura regenerationis data fuerat, sed ab illis, quos hujus regenerationis seu recreationis participes esse voluisti, ex consequenti hujus mysterii recordationem in alium diem transferri te inspirante jussisti. Omnis enim fidelium Ecclesia, quæ redemptionis opus agnovit et beneficia, dignius illius, quam ipsiusmet creationis suæ recoluit memoriam. Quid enim nobis nasci profuisset, si redimi non contigisset? Et quia hoc mysterium respectu satisfactionis in cruce, sed respectu manifestationis in resurrectione consummatum est, ideo tam digne et juste Ecclesia Spiritu tuo illuminata hujus sacri diei coluit memoriam, et illum requiei capitis sui Christi consecrat in generationibus suis. Tunc enim ille quievit ab opere suo, cum resurrexit, et tunc nos quoque quietem exspectare debemus, cum in virtute resurrectionis ejus resurgemus.

(16) Hoc sabbatum memoriale resurrectionis est pactum sempiternum inter te et filios (non amplius Israel), sed tuos, signumque perpetuum. Sex enim diebus creasti cælum et terram, sexta die, uti dixi, satisfactionis opus perfecit Filius tuus, septima die quievit, prima die septimanæ gloriam suam manifestavit et sic creata regeneravit, aut potius dicam, recreavit.

(18) Completis proinde hujuscemodi sermonibus in monte prædictas veritates respicientibus dedisti, Deus, tabulas testimonii Moysi scriptas digito Dei. Hæc sunt, o Domine, quæ mihi occurrunt te adjuvante <ex>^c occasione reiterationis mandati tui de sanctificando sabbato. Nec est mandatum, quod in lege toties repetitur, unde procul dubio exorta sunt tot supersticiosæ pharisæorum observantiæ circa cultum sabbati, quæ quia charitati, ideo tibi, Deus, oppositæ fuerant. Sustulit has libertas filiorum Dei in sanctificatione diei Domini, sed pravitas temporum in vicem strictarum et scrupulosarum observantiarum relaxationes Christiano homine indignas causavit. Alii hanc diem in conviviis et compotationibus, alii in venationibus, alii in deambulationibus, alii in [69:] itineribus levi

^a Correxī

^b Sic!

^c Delevit

ex causa susceptis, transigunt, et omnem cultum diei ad obvie et negligenter audiendam missam restringunt.

Dignaris, o Domine, monere me, ut ego hic memorans confitear tibi peccata mea, quæ contra hoc præceptum Ecclesiæ fundatum in lege et toties repetitum commisi. Tu tamen nosti illa plus ex ignorantia, quam ex malitia causata fuisse et ex usu communi processisse. Cum dolore refero, Domine, esse Christianas regiones, in quibus heterodoxi cultum hunc strictius observantes, quam orthodoxi, irridentur, exploduntur eo, quod a choræis, a computationibus abstinent, phariseisare dicuntur, et in suo sensu hoc quidem verum est, in quantum dogmaticis et essentialibus religionis contrariantur, optandum tamen esset, ut in illis, quæ in erronea fide benefaciunt, non irriderentur.

Non me excuso, Domine, coram te de peccatis meis per ignorantiam obligationis meæ commissis, sed a te humillime veniam peto et lumen^a gratiæ tuæ pro illis, qui in eadem ignorantia communi et populari perseverant. Da lumen pastoribus, da docilitatem ovibus eorum, da mihi gratiam et charitatem, ut omnes dies et omnia momenta vitæ meæ sanctificem, omnia, quæ facio agendo pro te!

SUPER CAPUT 32.

Accedo, Domine, ad contemplandam profunditatem mirabilium tuorum, et in lumine hujus capituli tam densam reperio caliginem, ut eam penetrare nequeat ignorantia mea. Incomprehensibile est, quod mihi repræsentatur, et omnem naturæ humanæ naturalem perversitatem, omnem rationem, omnem sanum sensum transcendit. Vidi sæpissime visis fulguribus, auditis tonitruis ipsa animalia tremere et latebras quærere, sed ecce, in contemplatione hujus historiæ stupendum exhibetur mihi spectaculum. Ecce, populus tuus, ecce, peculium tuum, quem selegisti tibi, Deus, et in brachio forti, in portentis ipsam naturam subvertentibus eduxisti, cui majestatem tuam et gloriam tam visibilem et sensibilem reddidisti, ut præ timore montem accedere, sed nec vocem tuam audire ausus fuerit, in eadem præsentia visibili majestatis tuæ oblitus tui, oblitus fœderis, oblitus pacti, denique oblitus suimet ipsius (1) eo, quod Moyses redire tardat, consurgit adversus Aaron, et petit, ut faciat deos, qui præcedant eos.

O Israel insipiens, tu dicis in corde tuo: Non est Deus,¹ et ideo petis ab homine, ut faciat deos! Confiteor tibi, Domine, quod nisi verbum tuum et a Spiritu tuo dictata historia hæc referret, vix crederem humanam intellectum tantæ [70:] cæcitatæ capacem fuisse. Non mirabar hactenus genus humanum in tenebris peccati ambulasse in via carnis et te, Deum intrinsece sentiens extrinsece quæsisvisse in creaturis, et nesciens, quis sis aut ubi sis, finxisse sibi deos, sed dispar est hujus populi ratio, cum te manifestasti modis tam gloriosis, tam tremendis et tam sensibilibus. Locutus es ei de cælo, ut sciat, ubi sis, ministerio omnium elementorum usus es, ut agnoscat omnipotentiam tuam, et adhuc visibilia signa præsentia tuæ videt in monte, et ecce, tamen obliviscitur tui. Minus stuperem, si ipsum Aaron, quem in virtute virgæ tanta

^a Correxit ex *tamen*

¹ Cf. Ps. 13,1 etc.

portenta fecisse vidit, pro Deo recognosceret et ab illo duci peteret, sed incomprehensibile est mihi quodammodo audire dicentem ad Aaron: Fac nobis deos!

Revertor ad me, et considero, num mihi facilius fuerit credere portenta, quæ te fecisse legi in eductione populi, quam hanc cæcitatem hominis, quia ipsamet ratio dictat mihi existentiam et omnipotentiam tuam credere. Sed quo hæc magis me convincit de ea, eo incomprehensibilior apparet insipientia populi tui, nec mihi imaginari valeo, quid sit vidisse et videre tanta portenta, et non credere in te, aut quomodo quid sibi imaginari possit fictiles deos fortiores et potentiores futuros te. In consideratione magnalium tuorum oportet mihi incaptivare intellectum in obsequium illorum, sed ecce, hic incaptivandus est ad credendam insipientiam humanæ rationis et cæcitatem ejus tam repugnantem sano sensui.

Nullus apparet in tam numeroso populo, qui tam insano instinctui contrarietur, et ecce, ipsemet (2) Aaron, quem antea in virtute virgæ prodigia patrasse te coram Pharaone prædicasse vidi, infatuatum et in communem insipientiam consentientem video. Sic loquitur tibi spiritus meus, Domine, nec se agnoscit in speculo, quod tu ei repræsentas in hoc exemplo. Incredibilis apparet mihi filiorum Israel insipientia, sed unde incredibilitas, nisi a credulitate, unde autem hæc, nisi a fide, quam dare dignatus es mihi? Ratio humana potest hominem convincere de existentia tua, Deus, sed si tu illam non adjuvas, illa ipsa ratio in adinventionibus suis quærit te, et hæc quo ducunt illum, in exemplis illorum, quos antiquitas gentilis pro sapientioribus ac scientiarum magistris agnovit et venerata est, facile agnosco.

Unde concludo omnino non humanam rationem abolevisse idololatriam, sed illum, qui regnum Sathanæ destruxit, et quia tunc necdum contriverat hujus Serpentis caput,¹ ideo populus, quam primum Moysen tardare vidit, dubitavit, et in fide vacillans ac fluctuans in dictamen naturalis pravitatis suæ et in tenebras cæcitatæ pœnæ peccati relapsus est.

Exemplum est hujus veritatis hæc historia, non figura, ut videam ego, prout jam dixi, virtutem passionis [71:] Christi, non virtutem humanæ rationis dare fidem illam homini, quam etiamsi per infidelitatem quis amittat, potest te abnegare, dubitare de existentia tua, denique citius insipiens effectus dicet: Non est Deus,² non tamen finget sibi deos in idolis.

Scio in primitiva Ecclesia temporibus conversionis gentilitatis fuisse relapsos et apostatas, sed utrum hi omnes baptizati fuerint, non solummodo cathecumeni aut te ita corde, prout propter metum, ore abnegaverint et ad idola conversi fuerint, nescio, non ut exinde concludam illos salvatos fuisse, scio enim ex doctrina Salvatoris mei, quod qui illum abnegaverit coram hominibus, abnegabit ille eum coram te, Patre cælesti,³ sed ut ex his, quæ refero, pateat destructio regni Sathanæ.

Revertor igitur ad te, Domine, in agnitione humili virtutis tuæ, a qua procedit fides et docilitas mea, nec amplius mirabor populi cæcitatem, sed gratias agam tibi pro donis, quæ mihi largiri dignatus es, ut sit tibi gloria ex fide mea. Da, quæso, ut vivam in illa, ut autem vivam, fac, ut diligam te!

Hæc populi pravitas veritas fuit respectu duritiæ cervicis illorum, figura respectu idololatriarum et abominabilium fornicationum cum diis alienis posteri-

¹ Cf. Gen. 3,15.

² Cf. Ps. 13,1.

³ Cf. Matth. 10,33.

tatis ipsorum, sed particulariter videtur respicere posteriora tempora Synagogæ, in quibus per pravam Scripturæ intelligentiam delusa et Messiam talem, qualem sibi fingebat, expectans moramque adventus ejus arguens recurrebat ad summos sacerdotes Scripturarum interpretes per Aaron hic figuratos, qui falsos Christos et Messias et externis operibus eorum et observantiis legalibus tamquam inauribus extrinsecus ornantibus conflarunt illis vitulum aureum ex traditionibus et falsa justitia, (3. 4) cui attribuebant illi salutem suam. In hoc spiritu justitiæ legalis publicabantur sollemnitates, (5. 6) et offerebantur victimæ, (7) et tunc dixisti, Domine, ad Moysen (Filium tuum): Vade, descende, peccavit populus tuus, quem eduxisti de terra Ægypti etc.

(8) Omnes hi subsequentes versus applicabiles sunt in sensu litterali Christo per Moysen figurato. (9) Sed, o Deus infinite bonus, ecce, dignaris me reddere attentum ad considerandas expressiones, quibus hic Scriptura utitur, et attribuit tibi: Cerno, quod populus iste duræ cervicis sit. (10) Dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos, et deleam eos faciamque te in gentem magnam! Quæ sunt et quam stupenda hæ loquelæ in ore tuo, tu, qui Creator omnipotens et omniscius es! Quid aliud præter duritiam cervicis ejus vidisti in populo isto, quem elegisti tibi in peculium, a quo illum ex captivitate Ægypti eduxisti. A quo enim egressus est, propemodum in omni statione [72:] murmuravit, dubitavit, Moyses irascebatur, conquerebatur, tu autem indulgebas et bonitatem exercebas, providebas necessitatibus ejus; nec nisi insipiens ille, qui te non noscit, posset dicere te hæc, quæ facturus erat, non prævidisse, antequam eliberasses eum et elegisses in populum. Cur igitur hæc dicis? Cur a Moysse dimitti petis? Num ille te tenet, qui immensus es?

O Deus, qui et in ipso furore misericors es, quomodo doces hominem discernere mysteria tua, qua jam velas, jam revelas, ut distinguantur adoranda opera justitiæ et misericordiæ tuæ et mirus ordo sapientiæ tuæ. Loqueris, Domine, et prædictas expressiones proferens condescendis quodammodo et accommodans intellectui hominis. Hinc et ego audeo humanitus loqui tibi et dicere convenisse taliter agere justitiam tuam. Dum enim populum eduxisti, necdum te populo visibilem reddidisti, necdum pactum cum illo pepigisti, per quod mutua (ut ita dicam) inter te et illum successit observationis obligatio. Ideo parcebas et indulgebas illi, sed jam ei locutus es, majestatem tuam reddidisti ei visibilem, jam legem tuam acceptavit, jam se ad illam observandam libere obligavit.

Ecce, et debilitas intellectus mei agnoscit, quam juste irascaris. Et hic ipse modus agendi justitiæ tuæ speculum est, in quo ego memet ipsum video. Ego enim etiam inii pactum tecum in baptisate, et heu, quoties violavi illud, et quoties occasionem dedi furori justitiæ tuæ dicere de me, quod de hoc populo ad Moysen dixisti! Dimitte me, dicis ad Moysen, sed quomodo te tenet, nisi per temet ipsum, cum tumet ipse miseris illum, ut dicat populo te propter Abraham, Isaac et Jacob datas promissiones velle liberare ipsum de captivitate, ut induceres in terræ, quam promiseras illis.

Hoc est vinculum, quod te tenuit, et ex his, quæ mihi hunc contemplanda exhibes, confirmor in explicatione mysteriosæ luctæ Jacob cum Phanuel, quam te adjuvante protuli. Jam enim ille confortatus per fiduciam in promissionibus tuis habitam fortis factus fuit contra te. Hinc quam primum (13) arma promissionum tuarum assumit Moyses (ut ita dicam) contra te, sedat furorem tuum, (14) et placaris, ne faceres

malum, quod locutus fueras, adversus populum. Et sic me quoque docet misericordia tua contra provocatum furorem justitiæ tuæ recurrere ad arma passionis et sanguinis Christi, Salvatoris mei, quem fudit pro me, et illius amor erga me factus est fortis contra te, unde hæc spes et fiducia reducit tranquillitatem meam et persuadet mihi placatum te fuisse, ne faceres malum, quod ego promeritus sum.

Duplicia sunt arma, quæ Moyses assumit contra te, sed quia in eadem [73:] virtute operantur, (v. 12) præterii. Etiam si enim populum delevisse, faciens Moysen in gentem magnam promissionibus patribus factis satisfecisses, sed fors promissiones huic populo per Moysen in virtute præcedentium factæ frustratæ^a fuissent. Hinc utitur ille argumento in versu prædicto (12) allegato, ne te fraudis arguant Ægyptii.

O Domine, quod Moyses præstitit in monte, hoc omni die præstat Filius tuus in adorando sacrificio, cujus memoriam celebrat Ecclesia, quod incruente offert tibi, et ille vulnera sua exhibet in conspectu tuo, ut omni die provocatum furorem justitiæ tuæ placet. Da igitur, ut hoc sit fundamentum spei meæ et incitamentum charitatis, ut ego semper plus et plus diligam te, ne sit illusoria et vana spes mea.

(15) Moyses ipse non qua figura primas tabulas legis attulit, quas confregit, ut hæc confractio figuraret legem veterem non penitus delendam, sed confringendam fore. (15. 16) Hæ tabulæ fuerant scriptæ opere Dei, scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis, et hæc ipsa expressio combinata cum illis, quæ infra (cap. 34) refert Scriptura, hanc veritatem confirmabit.

Nescio, Domine, num ignorantia meæ sit effectus, quod ego reliqua in hoc capite relata nequeam versiculatim applicare, sed respicere tamquam exempla iudiciorum tuorum. Contrivit enim descendens de cruce Christus vitulum aureum Synagogæ, quem in adinventionibus suis adoraverat, confractis tabulis legis et pulverem ejus tamquam fæces calicis iræ et ultionis justitiæ tuæ fecit ebibere totam gentem. (34) Nam in die illa ultionis excidii Jerusalem visitasti, et hoc peccatum eorum et quamvis effusione sanguinis, in quo filii Levi manus suas consecrarunt, videatur placata fuisse ira tua, (35) tu tamen tandem percussisti populum pro reatu vituli, quem fecerat Aaron.

Fortis factus fuerat Israel^b contra te, et ideo etiam populus per marcidum nervum femoris¹ repræsentatus non est deletus, antequam ingressus fuisset terram promissionis melle et lacte fluentem. Hæc exegit a te fidelitas, quam observas in promissionibus tuis, irasceris, et tamen promittis (34) angelum tuum, qui præcedat eum. Quis est sanæ rationis, qui ex hoc quoque exemplo non videat numquam te ita destituere illos quoque, quibus irasceris, quin omnibus gratiis destituas.

Infiniti sunt enim hi gratiarum thesauri, ex quibus largiris unicuique hominum quantumvis, ut pervenire possit eo, quo dirigis vias ejus. His jam allicitur, jam trahitur, jam compellitur, ad nihil tamen ita cogitur aut violentatur, ut non possit non facere, sed hæc voluntas ejus libera tamen non frustrat fine suo gratias, quas das ei, nec reddit infructuosas respectu [74:] consiliorum tuorum.

Verum tu, Domine, dignaris adhuc me revocare ad ruminationem præcedentium versuum, et reddis mihi sensibiliores eventus hujus historiæ, quos heri præterii ignorantia mea. Dicis Moysi: Vade, et duc populum istum, promittisque te angelum

^a Correxì ex *frustrariæ* (?)

^b I. e. Jacob

¹ Cf. Gen. 32.25.

datum, qui præcedat illos. Et ex his confirmatur te placatum fuisse (prout jam v. 14. relatum est), sed ego omisi considerare effectus placationis tuæ. Procul dubio enim hæc misericors dispositio tua reddidit populum hunc duræ cervicis tam docilem et obædientem ad adventum Moysis. Eousque sacrificabat coram vitulo, choræas ducebat et cantabat, et ecce, adveniens Moyses confringit vitulum, comburit, et nemo resistit illi ex tanta insipientis et duræ cervicis populi frequentia. Bibit cineres vituli, quem ante pro diis reputaverat cum docilitate, sed quod his longe mirabilius, dicente Moyses: (26) Si quis Domini est, jungatur mihi, et ecce, tribus Levi consurgit congregaturque ad illum, (27. 28) accinctum stringunt gladium filii Levi, et jubente in nomine tuo Moysæ sæviunt in patres, fratres et filios, et omnis populus sicut oves ad occisionem ductæ¹ stat immobilis et omnes obvii se necari ac jugulari sinunt, nec deos nec patres nec fratres nec uxores nec soboles defendere conantur.

Unde me doces, o adoranda bonitas, effectus primos placationis tuæ esse docilitatem et obædientiam. Loquitur Moyses, confringit, comburit vitulum, omnis populus in silentio docilitatem exprimit, ipse Aaron in simplicitate se excusat. Loquitur Moyses, inquam, et vix mandatum tuum edicit, obædiunt Levitæ in sæviendo, ipsemet populus mortem excipit in patienti obædientia. Hæ gratiæ fuerunt signa placationis tuæ, Domine, his tamen necdum peccatum expiatum fuerat, sed solummodo missionem angeli promeruerant, adhuc supermansit visitatio tua in die ultionis. (35) Percussisti enim populum pro reatu vituli, quem fecerat Aaron, et quando profecto tunc, quando expetiisti e manu ejus omnem sanguinem justum a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ et sanguinem ipsiusmet Filii tui, qui tamen hodie dum supermanet super ipsos in justitiam, donec in die misericordiæ tuæ convertatur in misericordiam.

O Deus, quam pronus es ad placandum, quam longanimis ad puniendum! Quam justus es et misericors, quam timendus! Sed si ausim dicere, ex omnibus his adhuc plus diligendus es, quia dum diligeris, timeris, sed ubi timeris, non semper diligeris. Diligam igitur te, summum bonum meum, ut timeam timorem dilectionis, diligam, quæso, ne timeam timore timoris!

[75:] SUPER CAPUT 33.

Deus misericordiarum et fons omnis bonitatis, profunda sunt secreta Scripturarum tuarum et obscuritas intellectus mei magna nimis! Ostende, quæso, lumen mihi, ut ambulem in eo! Exsurge, dignare docere me, ne deviem, aperi labia mea, ut loquar tibi!

(1) Peccavit populus, placatus es, et ille docilis effectus est, sed tu, Domine, necdum dignaris appellare illum populum tuum, sed quodammodo repellens a facie tua jubes Moysi, ut vadat, ascendat de loco isto et populus ejus, quem duxit de terra Ægypti. (2) Promittis denuo te missurum angelum, qui ejiciat Chananæum et ceteras gentes et intret (3) in terram melle et lacte fluentem, sed tu necdum vis ascendere cum illo, quia populus duræ cervicis est, ne forte disperdas eum in via.

Loquela hæc est simplex et quodammodo proportionata intellectui humano. Exprimit bonitatem tuam et demonstrat mihi, quam invite irascaris, et quam differentes

¹ Cf. Is. 53,7.

sunt gratiæ, quas largiris. Ducis omnes homines per gratias tuas communes, concurris in omnes actiones hominis simultanee tamquam causa prima, sed non omnes ducis per gratias efficaces et sanctificantes directe agens in ipsos et cum ipsis, et procul dubio hic differens modus ducendi figuratur per hæc verba tua, sed populus non contentatur hac dispositione tua (4) et sermonem tuum pro pessimo reputat.

Ecce, luget et nullus ex more induitur cultu suo. Unde tibi, o Israel, docilitas præcedens, quam observavi, et hanc subsequens luctus ac agnitio loquelæ, quam pro pessima reputas? Ecce, tædio affectus nolebas subsistere in loco tuo, et Moyse tardante quærebas deos et faciebas tibi, ut te ducerent. Nunc Deus promittit tibi angelum suum, ut expellat gentes a facie tua et introducat te in terram promissam, nec amplius contentaris angelo, sed ab ipso Deo tuo vis duci? Procul dubio iste est placationis Dei tui effectus, qui tibi luctum hunc inspiravit, et semet ipsum ductorem habere velle dedit, adhuc tamen duræ cervicis diceris, quia tantummodo figura es populi illius electorum, qui non nisi per gratiam sanctificantem depositurus est cervicis suæ duritiem, ut in perseveranti fide et docilitate sequatur Deum ac Patrem suum ducentem in terram viventium, quo non nisi ille inducere potest. Deposuisti vestes tuas, et lugere videris, sed necdum Deo sufficit hæc dispositio tua, quia (5) denuo ornatum tuum deponere [76:] præcipit, ut sciat, quid faciat tibi. Tu quoque discas exinde, quod non ex justitia operum tuorum, sed ex misericordia impetrabis veniam et vocaberis denuo populus Dei, non Moysis.

(6) Obædis Deo et deponis ornatum, posteaquam non amplius indutus fuisses cultu tuo (4), et hæc differentes expressiones cultus et ornatus docent me in luctu pænitiæ deponi debere consuetudines vitæ mundanæ tamquam cultum et complacentiam vanæ gloriæ in operibus, virtutesque morales tamquam ornatum, ut in simplicitate et nuditate humilitatis præsentans se homo Deo committat se illi. Deposuit itaque cultum et ornatum suum populus carnalis in Monte Horeb, populus autem spiritualis deponit in Monte Calvariæ, cujus ille figura fuerat.

Hæc sunt, o Deus infinite misericors, quæ me ex hactenus consideratis docere dignatus es, sed ecce, deficio in contemplatione subsequentium. (7) Refertur Moysen tabernaculum extra castra tetendisse et illud tabernaculum fæderis nominasse, sed quod tabernaculum, si quidem illud, quod fieri jusseras, necdum factum fuisse ex sequenti cap 34. et sequentibus apparet? Dicamne cum interpretibus hic de alio tabernaculo agi? Sed non me reflecto hactenus memoriam ullius tabernaculi repperisse, in quo adoratus fuisses. Dicamne hoc caput transpositum esse et res gestas non suo ordine referri? Sed nec hoc temerarie statuere præsumo, quia opinionem meam in nullo textu fundari sentio. Fors itaque essent adinventiones meæ. Videor mihi penetrare rationem, cur tabernaculum extra castra tensum fuerit, ut te, Domine, necdum reconciliatum fuisse cum populo, nec habitare^a in medio illorum visibiliter appareat.

Sed num illud, quod fieri jussisti, num aliud fuerit hoc tabernaculum, penitus ignoro, sed quodcumque fuerit tabernaculum hoc, sufficit mihi inquirere, quid designaverit, quod quidem mihi indicare dignaris, sed jam dicta referenda sunt mihi, ut per combinationem tollatur contrarietas, quam debilitas mea evitare nequit, nisi te adjuvante. Jam enim sæpe confessus sum me hæc scribere absque prævia meditatione totius historiæ, sed secundum occurrentes versus. Memini, Domine, me dixisse

^a Sic! (recte: *habitasse*)

ad initium historiæ hujus exitus populi ex captivitate Moysen divinam, Aaron humanam naturam Christi, virgam, per quam ambo fecerunt miracula, unionem unius cum altera figurasse, et hæc applicatio in ordine processit [77:] usque ad caput 24., super quod meditans protuli videri mihi supradictam figuram cessasse in Moysese.

Sed, o Domine, ecce, hæsito, quæro, nec reperio, quid de his referre debeam. Ostende mihi faciem misericordiæ tuæ, corusca fulgorem luminis tui, ut dissipentur tenebræ meæ! Loquere, ut loquar! Fors hoc tabernaculum solummodo ideo tendi voluisti, ut videns populus in nube novum visibile signum præsentia tuæ et Moysen euntem et redeuntem ex tabernaculo non hæsitet, non dubitet in absentia ejus et ne de novo recurrat ad quærendos sibi fictiles deos. Agnosco, Domine, hæc taliter explicari posse, sed adhuc profundiores veritates continere, quas te adjuvante debilitas mea, ecce, coruscationum adinstar quandoque videt, sed subito disparent, et ego reincido in tenebras meas.

Ecce, jam in præcedentibus observavi te dedisse mandata tua de exstruendo tabernaculo, de consecrando Aaron et filiis ejus, sed ante executionem horum mandatorum tuorum intercessit peccaminosa adoratio vituli, et horum prævia institutio subsequens per peccatum populi, executionis institutorum interruptio observanda est mihi in combinatione tam profundarum veritatum. Indicant enim mihi veritates, quarum pars ad corpus Christi passibile et per consequens tempus conversationis ejus, pars ad glorificationem corporis ejus refertur. Tabernaculum vivum testimonii fuit corpus Christi ante glorificationem extra castra populi sui spiritualis positum, quod Moyses (id est divinitas), postquam Synagoga in idololatriam adinventionum suarum abivisset, erexit, nubis columna ad ostium tabernaculi descendens figuravit infirmitates humanas, et dum populus vidisset hoc tabernaculum, consurgebat (7) et egrediebatur ad quæstiones faciendas. (8) Pars tantummodo tergum Moysis respiciebat. (10) Universi cernebant nubem ad ostium tabernaculi stantem, sed remanentes in tabernaculis adorabant, et vere similiter agebat populus tempore conversationis Christi. Alii egrediebantur e civitatibus ad ipsum, alii remanentes in domibus admirabundi audiebant, quæ dicebantur de eo, et hi nonnisi tergum respiciebant.

Jam egrediebatur, jam recedebat Moyses e tabernaculo, et vere taliter factum fuit secundum [78:] judicium humani intellectus,^a dum in miraculis Christi divinitas accedere videbatur tabernaculum humanitatis, et in laboribus, fatigiis, desolationibus ac plurimis infirmitatum humanarum effectibus recessisse credebatur et tabernaculo. (11) Puer tamen Josue (qui per nomen suum characterem Salvatoris exprimit) numquam recedebat e tabernaculo, quia quidquid Christus egit pro salvando homine, qua Salvator fecit, et hic character Salvatoris agebat in ipso in ipsis infirmitatum et languorum humanæ naturæ apparentiis quoque. Hic Moyses divinus loquebatur de facie ad faciem tecum, Deus, (12) modo longe excellentiori, quam Moyses homo.

Hæc tamen loquela, quam Scriptura refert, convenire nequit, nisi in sensu litterali de Moyse homine, non figura intellecta et historice prolata, sed ego vix audeo ruminare illam, nec in sequela jam dictorum penitus aliam dispositionem attribuam Moysi, quam communis opinio attribuit illi, nam alii fidem, alii fiduciam ejus mirantur, alii contemplationis desiderium attribuunt illi, ego autem in Moyse semper eundem agendi modum reperio, quem rettuli ad initium Exodi, ubi agebatur de prima visione rubi ardentis. Agit et loquitur tibi, Deus, in simplicitate cordis humani, vere secun-

^a Correxit ex intellectu

dum expressionem Scripturæ sicut amicus ad amicum. Tu enim quoque ita loquebaris ad illum.

Absit, ut illi fidem, fiduciam et magnum affectum erga populum, cujus ductor fuit, denegem. Omnia enim hæc dederas illi secundum mensuram status sui et consiliorum tuorum. Exprimit itaque in omnibus characterem fidelis servi domus tuæ, sed non filiorum Dei, qui nati sunt ex Deo. (13) Vult te scire, (16) vult, ut ambules cum ipso. Quare? Ut ille et populus glorificetur ab omnibus populis, qui habitant super terram. (17) Dignaris promittere illi, quæ petit, invenit gratiam coram te, sed nonnisi ex nomine nosis ipsum, non ex qualitate Filii nati ex te. (18) Ille gloriam tuam videre petit in simili spiritu, prout Philippus, apostolus Filii tui te, Patrem æternum videre petierat dicens Christo: Ostende nobis Patrem!¹ Sed tu, Domine, omne bonum ostendere et in nomine Domini vocare promittis coram illo, temet ipsum autem non promittis illi, quia nonnisi post effusum [79:] sanguinem Filii tui factus est capax visionis gloriæ tuæ et tuimet ipsius. Quare? Quia misereris, cui vis, et clemens eris, in quem placuerit tibi.

Promittis, Domine, te ostensurum omne bonum Moysi, promittis vocare nomen tuum coram ipso, sed prædictis verbis instruis illum te hæc daturum ex misericordia. Respicias, Domine, et exaudis loquelam cordis sinceri et recti Moysis, statuis super petram (21), sed nonnisi ex foramine petræ vidit transeunte gloria tua posteriora, non autem faciem tuam (22. 23).

Hæc sunt, o Deus infinite misericors, expressiones, per quas mihi manifestare dignaris ingentem illam differentiam, quam apparere oportuit inter mediatorem legis veteris et legis novæ. Moyses mediator primæ refertur, quod tecum de facie ad faciem sicut amicus cum amico locutus fuerit, te tamen videre (20) non potuit, sed gloriam tuam per foramen petræ et posteriora tua vidit, id est, cognitio tua non fuit intrinseca illi, sicut mediatori legis novæ, sed cognitio a posteriori seu ex operibus tuis legem per ministerium angeli recepit, et fors etiam faciem tuam in illo vidit, et gloriam tuam tantummodo transeuntem per foramen respexit.

Sed mediator legis novæ Deus Homo tibi consubstantialis Deus te intrinsece vidit, cognovit, et gloriam tuam, quam habuit, manifestavit et populo fratribusque suis clariorem cognitionem divinitatis per manifestationem divinarum personarum promeritus est, quam utrum Moyses habuerit, ex hactenus consideratis nequit discernere debilitas ingenii mei. Hæc enim omnia, quæ vidit, nonnisi per foramen mysteriosæ petræ, id est, per anticipatum meritum lumen Christi transitorie vidit. Quæ siquidem ex sequentibus clarius elucescunt, transgredior, Domine, invocato luminis tui auxilio ad consideranda illa, ex quorum contemplatione miseræ animæ meæ in petra corporis sui constituta gloriam tuam videre cupit, ut te plus diligere et diligendo adorare valeat!

[80:] SUPER CAPUT 34.

Protuli, Domine, Moysen tabulas legis confringentem figurasse Christum, nec tunc retractandi hanc opinionem occurrit materia. Confregit enim legem, in quantum occasio peccati fuit, et in hoc sensu confractæ legis supermanentes partes non

¹ *Ostende...*: Ioan. 14,9.

abolevit, sed implere exemplo suo docuit. Receperat Moyses a te, Deus, per ministerium angeli primas tabulas digito tuo, uti Scriptura rettulit in lapideis tabulis exaratas. Hic autem, (1) ecce, jubetur Moysi, ut præcidat sibi duas tabulas adinstar priorum, super quas hic scribere promittis legem. Sed infra (27) Moysen scribere jubebis, et illum scripsisse (28) clare docet.

Tu vides, Domine, ego autem sentio ignorantiam meam. Confiteor igitur me rescire, quomodo combinem, quæ repræsentantur mihi. Descenderat Moyses cum tabulis, quas confregit, vitulum aureum contrivit, tabernaculum fœderis erexit, hic de novo ascendere jubetur, scribit legem, 40 diebus manet in monte, et denuo facie resplendente glorificatus descendit legem afferens, quæ in arcam fœderis condita est. Repræsentant hæc mihi Christum de cruce descendentem, tabulas legis consummatis omnibus et velum templi confringentem, vitulum aureum propriæ justitiæ et justificationis per observantias legis, quem Synagoga quodammodo adoraverat confidens in illis, conterentem, tabernaculum corporis sui erigentem tribus diebus et tribus noctibus, et in hoc sensu 40 horis per totidem dies figuratis tecum manentem, et sic cum vultu et corpore glorificato discipulis suis, electæ plebi suæ duas novas legis charitatis tabulas afferentem, quæ repositæ^a sunt in arcam Ecclesiæ suæ in sempiternum conservanda. Lapideæ sunt nec umquam confringendæ hæc duæ charitatis Dei et proximi tabulæ, in quibus scripta est nobis omnis lex a Christo et has tabulas in arca cordis conservare oportet. Hanc enim esse arcam veram jam me rettulisse memini.

(31) Timuerunt Aaron et principes Synagogæ accedere Moysen,^b et ecce, repræsentato mihi Petrum et ceteros apostolos in prima apparitione Christi timentes, sed postquam locutus est ad eos, (32) venerunt ad eum etiam omnes [81:] filii Israel. Qui enim non venerant, ex patre Diabolo erant,¹ venerunt autem, postquam locutus est ad eos, (32) quibus præcepit cuncta, quæ audierat, et habuit a te, Pater æterne. (33) Impletisque sermonibus posuit velamen super faciem suam, nec enim omnibus hominibus apparuit, sed nec cum discipulis suis continue conversatus est. Velavit nobis divinus hic Moyses faciem suam velo accidentium panis, sub quibus populo suo se reddit visibilem, sed hoc velum Moysis ipso Apostolo dicente directius hodie quoque in cæcitate perseverantes Judæos respicit, quorum corda teguntur nec veritatem videre possunt.

Crederem, Domine, hæc absque ordine hic referri a me, si mihi non dignatus fuisses revocare in mentem illa, quæ a cap. 24. relata sunt tamquam post hæc, quæ hic ego scribo, agenda institui. In illo enim capite agebatur de sacrificio, quod sacrificium crucis figuravit, subsequentiā legem, tabernaculum erigendum et Aaron consecrandum respiciebant usque ad adorationem vituli aurei, per quam nunc, ecce, te illuminante clarius agnosco designatam^c fuisse quoque, Judæos vero Messia crucifixo alium imaginarium Messiam expectantes in illo vitulum aureum adoraturos.

^a Partim in rasura

^b Sic!

^c Sic?

¹ Cf. Ioan. 8,44.

Obscura videtur mihi hic repræsentata figura glorificationis corporis Christi (resurrectio enim ipso Salvatore manifestante¹ in Jona figurata fuit), clara tamen est, quodsi attentius consideretur, in quantum Moyses veteris legis lator Christum novæ legis latorem respicit. In hoc sensu enim apparet hic nonnisi prædictam glorificationem repræsentari quodammodo oportuisse, cum nec ipsum cruentum sacrificium aliter, quam per sacrificia animalium, in quantum effusionem sanguinis et mortem requisivit, figuratum fuit; oportuit Christum primum esse ex resurrectione, hinc quamvis, uti dixi, Jonas resurrectionem repræsentaverit, mortuus tamen non fuit prævie, sed tantummodo in ventre piscis latuit, et sic hic quoque Moyses per absentiam et commorationem in caligine eandem mortem repræsentare potuit.

Sed dicit mihi argutus censor Christum 40 horis (quas 40 diebus figuratas fuisse dixi) non mansisse in sepulchro, ergo figuram hanc non correspondere veritati. Dicit profecto, sed quia resurrectionis hora non constat, [82:] tres autem dies commorationis in sepulchro seu mortis ab ipso Christo prædictæ fuerant et in exemplo Jonæ noctes his conjunctæ sunt vel dies vel noctes breviores fuisse oportet dicere vel 40 horas in illis admittere, nam secundum communem sensum interpretum more Judæorum dies a vespere præcedentis diei ad vespere subsequentis supputantur et taliter etiam numerum 40 horarum comprehendunt, præcipue cum hic non directe figuretur mors et resurrectio Christi, sed absentia ejus a discipulis.

Sed, o Domine, siquidem ego prout sæpe repetii, in applicatione et modo meditandi versiculatim procedo, jam ex consequenti præcedentium multa mihi ab initio historiæ exitus populi combinanda sunt, quæ præterit aut omisit ignorantia mea. Adjuva me, quaso, si placitum est tibi, ut escam mihi jam porrectam et in nutrimentum animæ meæ conversam ruminem et suavitatem ejus denuo sentiam! Hæc historia sacra exitus populi ex captivitate Ægyptiaca, in quantum figuras respicit, videtur mihi inchoari a missione Moysis, qui post 40 annos peregrinationis suæ rubum ardentem vidit et a te, Deus, de educendo populo mandatum accepit.

Et si in hoc quadragenario numero pro anno uno centum anni accipiantur, reperio tempus initii quarti millennarii, in quo divinus Moyses descendit de cælis ad exoperandam liberationem generis humani e jugo peccati. Egit Moyses et Aaron in virtute virgæ, ac tam stupenda patravit portenta, liberationem tamen populi nonnisi mors primogenitorum effecit, qui antequam percuterentur, immolatio agni paschalis instituta est, cujus sanguine illinitas domorum postes transiit angelus percutiens, ut jam tunc præfiguraretur effusionem sanguinis salutem exoperaturam. Immolatio fuit agni instituta non sacrificium in memoriale perpetuum liberationis, et hujus figuræ veritatem ipse Christus in ultima cena instituit et manifestavit. Suffecit effuso sanguine agni semel illinisse postes ad evitandam percussione angeli, sed memoriale immolationis agni semper substitit, unde ego agnosco veritatem suffecisse in salutem humani generis semel in cruce peractum sacrificium, sed ipso Salvatore instituyente immolationem ejusdem victimæ ad perpetuandam sacerdotium Melchisedech in perpetuum subsistere debere.

Sic transiit Israel Mare Rubrum, sic succedentibus [83:] prædictis veritatibus baptismus institutus est, sic reliqua miracula patrata sunt adusque datam legem tam-

¹ Cf. Matth. 12,39 sqq.

quam sequelæ præcedentia particularius designantes et virtutem illorum clarius explicantes.

Tandem 40 diebus elapsis pervenit populus ad Montem Sinai. Apparuiſti, Deus, in^a monte, vocaſti Moysen, Domine, qui primo narrauit omnia populo, quæ a te audivit, quæ poſteaquam populus acceptaſſet, ſcripſit univerſos ſermones Domini et mane conſurgens ædificavit altare, ſacrificium obtulit et ſanguine victimarum altare et populum conſperſit. Hæ ſunt denuo figuræ generales veritatum, quæ ſimul et ſemel repræſentant mihi œconomiam adorandam, per quam exoperata eſt ſalus generis humani. Hic repræſentatur ſacrificium cruentum Chriſti, in cujus ſanguine novum teſtamentum conditum eſt.

Ascendit Moyses montem de novo, et mansit 40 diebus et noctibus, interea populus erexit vitulum aureum, et Moyses redux confregit tabulas, in quibus exarata fuerant X præcepta tua. Ex horum autem combinatione agnosco primo alium fuiſſe librum legis, ſuper quem Moyses per aſperſionem ſanguinis iniverat pactum, cujus legis mediator ipſe Moyses fuit, aliæ tabulæ legis, quas confregit, in quibus digito tuo ſcripta fuere præcepta, et ex his agnosco 2° pactum per meditationem hominis Moysiſ initum in ſanguine animalium confirmatum figurare potuiſſe teſtamentum per mediationem Dei Hominiſ, Filii tui, Deus, factum, et in ſanguine ejus confirmatum, ſed præcedens pactum ſubſiſtere non debuiſſe nec legem a Moyſe conſcriptam ſat virtutiſ habuiſſe. Prout igitur jam dixiſſe memini, tabularum primarum per Moysen facta confractio legis in certa parte abrogationem denotare potuit. Agnosco præterea 3° ſacrificii Chriſti novi teſtamenti myſterium et novæ legis publicationem in hiſ, quæ ad Montem Sinai facta ſunt, præfigurata fuiſſe, quorum ut quæ ante, quæ poſt glorificationem Chriſti futura erant, diſtinguerentur, per glorificationem aut potius dicam, clarificationem faciei Moysiſ designantur.

Hæc ſunt, Domine, quæ te adjuvante pro combinatione jam dictorum credo memorare oportuiſſe. Fatebor tamen ignorantiam meam me nescire, quid figuraverint primæ 40 dieſ commorationiſ Moysiſ in monte. Scio ſecundum [84:] communem ſenſum illiſ^b 40 diebus jejunii Chriſti applicari, nec ego hanc explicationem rejicio, ſed in ordinem horum, quæ te auxiliante rettuli, redigere non valeo. Jejunium enim Chriſti præceſſit converſationem et prædicationem ejus, et magiſ applicari poſſet ad 40 annos peregrinationiſ Moysiſ.

Sed o Domine, ſit tibi laus ex illiſ quoque, quæ mihi necdum dignariſ manifeſtare. Agnosco enim myſticum eſſe numerum quadragenarium, ad quem peregrinatio Moysiſ et populi et duplex jejunium referuntur. Sed myſterium hoc penetrare non valet ignorantia mea. Hinc per gratiam tuam reſuſumo meditari hoc caput, quod videtur mihi referri ad publicationem novæ legis et reconciliationem tuam cum populo.

Tabulas legis veteriſ ipſemet excideras, Domine, per miniſterium angeli, ſed legis novæ tabulas Chriſtus per Moysen figuratus excidit. (3) Injungiſ de novo, prout occasione primi aſcenſuſ Moysiſ ad montem factum obſervavi, ne quiſ ad montem accedat et ne quidem pecora paſcantur in circuitu ejus, ſed in deſcenſu tuo non ampliſ repetuntur buccinarum clangores, tonitruum reboatus et fulgurum ac lampadarum coruſcationeſ, ſed omnia objecta, quæ ipſemet Moyses vidit, provocant illum

^a Ante *in* in margine: *Cap. 24.*

^b *-is* cum correctione?

ad deprædicandam misericordiam, clementiam, patientiam, multas miserationes et veracitatem tuam (6). Dicamne hæc referri ad descensum Spiritus Sancti, per quam nova lex publicata est? Communis et recepta est hæc opinio, nec ego illi contrariari audeo. In quantum enim lex vetus legem novam præfiguravit, et ipsa sollemnitas Pentecostes instituta est in hanc memoriam legis datæ, procul dubio 40 dies ab exitu populi usque ad adventum ejus ad Montem Sinai 40 dies a Paschate ad diem Pentecostes designarunt. Sed in hoc sensu quoque fors non errabo, si dixerò pro die publicationis legis non unam solam diem accipi, sed totum tempus commorationis populi ad radices Montis Sinai. Omnia enim, quæ hic unius anni spatio usque ad erectionem tabernaculi facta sunt, legem concernunt, et hinc agnosco in hac figura annos pro diebus sumi debere, et secundum hunc calculum omnia clariorem reperiunt explicationem.

Imploro tamen misericordiam tuam, Domine, ne me deviare sinas in cogitationibus meis et nimis rigorosis perquisitionibus aut applicationibus figurarum. Tu vides enim incitamentum, quod dignatus es dare mihi non provenire ex cupiditate sciendi, sed te [85:] diligendi ex admiratione et profunditate operum tuorum. Agnosco, Domine, legem nobis datam esse a Christo, Salvatore nostro scriptam in cordibus fidelium digito tuo, Deus, seu per Spiritum Sanctum, et hanc legem, hanc scripturam figuras (1) dicens Moysi te scripturum super tabulas verba. Quia tamen (prout jam meminisse recordor), jubes: (27) Scribe tibi verba hæc, his præfigurari dicam legem per evangelistas et apostolos scriptam, quæ conformis est legi veritatis et charitatis in cordibus fidelium digito Dei scriptæ. In hoc igitur sensu quis non videbit per publicationem legis veteris descensum Spiritus Sancti figuratum fuisse, sed in quantum descensus Spiritus Sancti est complementum mysteriorum et promissionis, fors alibi figurabitur, sed necdum audeo de hac re proferre nimis vagas cogitationes meas.

(10) Respondit Dominus: Ego inibo pactum. Supponit debilitas mea hic agi de pacto quodammodo reconciliationis cum prævaricatore populo, quamvis enim ex jam dictis populum idololatriæ suæ pænituisset appareat, quia tabernaculum fœderis extra castra tetendit Moyses, ex eo apparet adhuc continuatio indignationis tuæ, unde hic renovando promissiones tuas (10) repetis mandata tua, ad quorum observationem de novo obligas populum Israel, et primo omnium monet illos charitas tua, (11) ne jungat amicitias cum populo terræ, quam promisisti ei, ne eum faciat fornicari cum diis alienis.

(19) Omnia tua sunt, quæ creasti; quia tamen per mortem primogenitorum Ægypti eliberasti populum ex captivitate, omne primogenitum modo singulari tibi afferri jussisti, et hoc procul dubio in memoriam primogeniti illius filiorum Dei, cujus sacrificium salutem humani generis exoperatum est, et primogenituram sanctificavit. Et quia semen Abrahæ, quod illi ex promissione datum est, masculinum fuit, in eandem memoriam seminis illius, in quo promissiones implendæ erant, oblationem generis masculini vendicas^a tibi ex omnibus animalibus, quæ ad materiam sacrificiorum destinata erant et usui populi deservebant. Cur autem (20) primogenitum asini ove aut pecunia redimi jubeas, de hoc cogitationes meas te adjuvante proferendi fors in libro sequenti Scripturæ dabitur occa-

^a Sic!

sio, in quo quæ hic generalibus terminis de sacrificiis ordinantur, particularius deducuntur. Hæc, quæ in hoc capite referuntur, [86:] jam in præcedenti capite 23. relata fuerant, procul dubio ut denotetur figurare illas veritates, quæ in publicatione novæ legis manifestabuntur, cum reliqua, quæ in prædicto capite relata hic non repetuntur, non sunt figuræ, sed partim in justitia tua fundatæ semper subsistentes leges, partim per celebrationem sabbati abrogatam impleta veritate illa, quam designabant, cessarunt.

Hæ sunt leges, quas te jubente, Deus, Moyses in librum legis scripsit et illas, quæ Decalogum concernunt, in tabulis lapideis digito tuo exaratas de monte rettulit, quæ quia in charitate tua et proximi fundatæ sunt, per Christum Dominum nostrum filiis quoque tuis observandæ traditæ sunt.

Da^a igitur gratiam tuam, Domine, ut ego illis conformem ducam vitam cunctis diebus peregrinationis et exilii mei super terram, ut me taliter hic supremæ voluntati, justitiæ et charitati conformans tecum uniri merear in æternis habitaculis tuis!

SUPER CAPUT 35., 36., 37., 38., 39. et 40.

Reconciliatus es, Domine, uti dicis, populo tuo. Ecce, in signum misericordiæ tuæ munera et oblationes eorum exigis, quæ ad exstruendum mysteriosum glorificationis tabernaculum requirebantur, ut sit illud in habitaculum tibi et tu maneat in medio ejus.

Tu vides, o Domine, necdum dedisse te mihi gratiam, ut plus de illo et de vestibus Aaron referre possim, quam quæ supra connotavi. In sensu autem illorum seu tabernaculorum ipsum seu vestes^b Aaron corpus Christi glorificatum figurasse dicam, fors non erit veritati contrarium. Ecclesia enim tua idem corpus constituit cum capite suo et characterem sacerdotii, participat ab ipso. Conveniebat (prouit jam annotavi) populo carnali sensibilia gloriæ et majestatis habitaculi tui dare objecta, quæ nunc in Ecclesia filiorum et populi spiritualis specialiter ad cultum adorationis in spiritu et veritate¹ referuntur, et vere convenientius est et dignius Creatore[m]^c in corde creaturæ suæ habitare, quam in exstructo tabernaculo operis manuum suarum. Quamvis enim nihil te præter temet ipsum dignius sit, quia omni creatura pro homine creata^d dignior est homo, imago et similitudo tua, nihil te dignius, nullum habitaculum gloriæ [87:] et majestatis tuæ convenientius ipso, sed cor ejus seu natura ejus prius mundari debuit et tanto habitatore dignum reddi, posteaquam per peccatum fœdata fuisset prædicta natura ejus.

Et hæc veritas est, quæ figuratur per illa, quæ in his residuis capitibus historiæ exitus populi tui ex captivitate præfigurantur. Quidquid igitur tunc sensibiliter et visibiliter instituisti, nunc spiritualiter exigis in præparando habitaculo tuo in mini-

^a *Da sc. mihi*

^b *Correxit ex vestis?*

^c *Supplevi*

^d *est supra lineam suppleta, postea deleta*

¹ *Cf. Ioan. 4.23.*

sterio sacerdotii et in cultu adorationis et servitii tui. Non cessarunt illa, quæ mandasti, sed lacerato velo manifestavit misericordia veritates, pro quibus tegendis ordinata fuerant. Pretiosi lapides, vestes et supellectiles iustitiæ, veritati et charitati tuæ conformes designarunt virtutes, quæ quia sunt emanationes et productiones essentiali tuæ, habitans in illis in te ipso manes et filii tui in te. Aurum, argentum, coccus et byssus inanimata et pro hominum usu creata sunt, et tu met ipse, si ausim dicere, tamquam peregrinus ex corde hominis per peccatum expulsus videbaris habitare in illis, donec fortis armatus¹ recuperasset habitaculum, quod pro se creaverat, et contrito capite Serpentis² expulso ac deleto peccato ingressus est habitaculum cordis humani, in quo tamquam in arca habitat Spiritus ejus in fidelibus. Hujus tabernaculi et arcæ figuram erexit Moyses, postquam clarificata, luminosa et resplendenti facie descendisset de monte, et ex hac ipsa consideratione confirmor figuram fuisse glorificationis Christi post resurrectionem, in cujus faciem nequeunt respicere Judæi, nisi ipse Moyses, id est, Christus tollat velum, quo velata est facies ejus et cor illorum.

Moysis facie clarificata, inquam, construitur, ordinatur et erigitur tabernaculum, consecratur Aaron et filii ejus, et finiuntur omnia, quæ unius anni spatio ordinabantur ad Montem Sinai, et profecto etiam Christus omne opus redemptionis resurgendo glorificatus consummavit.

Hæc figura terminat Exodum, hæc veritas exoperata est educationem generis humani e servitute Diaboli. Hæc sunt, o Deus, summum bonum et lumen animæ meæ, quæ te donante super librum Scripturæ tuæ, qui Exodus nuncupatur, inter vernaes dissipationes temporis, quas humana miseria relaxationes animi appellat, et æstivales tædiosos calores tibi rettuli, inter quos fors plus debito dispensaverunt sibi infirmitates et fragilitates meæ a [88:] vigiliis nocturnis, et hinc causatæ ariditates, tepiditates et segnities multoties esca meditationum defraudarunt animam meam. Hæc sunt, Domine, quæ ego in me reperio, dum me examino, quomodo gratis tuis mihi datis correspondi et tempore usus fuerim, quod vere fors plus justo ad serviendum corpus, quam ad nutriendam animam me convertisse, heu, quam juste dolere debeo!

Sed quia de his, quia mihi nimis adjacent, adæquate judicare nequeo, represento^a tibi, et imploro misericordiam tuam in humili agnitione miseriarum condicionis meæ, cujus maxima proprietas est ignorantia, quæ inter illa, quæ corpori, quæ animæ debentur, adæquate discernere nequit. Et heu, quam sæpe bonum facere volens malum, quod nollet, facit! Hæc sunt, Domine, continuæ justorum gemituum et humiliationis meæ causæ, a quibus quia in hac misera vita immunis esse nequeo, a te sublevari, adjuvari peto.

Sed quid superaddam de illis, quæ conscripsi, quæ fors plurimis impropriis, indiscretis, scandalosis, male sonantibus, fors et ad errorem tendentibus expressionibus ac propositionibus referta sunt, quia ignorantia mea nonnisi hos fructus producere potest tenebræque meæ nonnisi tenebras generare valent? Et hæc est veritas, quam me agnoscere fecit misericordia tua. Sed præsumptionis esset credere tantum lumen dedisse, ut hæc evitare possim. Dedisti tamen odisse, detestari, retractare velle omnia, quæ talia sunt tamquam me nolente cogitata, dicta et scripta.

^a *represento* sc. *me* (cf. Ms. fr.: *je me presente*)

¹ Cf. Luc. 11,21.

² Cf. Gen. 3,15.

Non de illis loquor, quæ mihi imputare potest humana cogitatio, scioltas aut ipsa loquendi molulos habens scientia. In his enim, quæ protuli, non hominibus, sed tibi, Deus, cordis et renum meorum scrutatori¹ locutus sum in humili docilitate, et in hac fundata libertate dilectionis tibi laudem, tibi gloriam ex meditatione magnalium tuorum præstare volentis.

Objeci mihimet ipsi sæpius et, ecce, denuo objicio, cur in hac sacra historia Aaron figurasse dixerim naturam humanam Christi, cum ipsum vitulum aureum conflavisse et peccati populi causam fuisse referat Scriptura cap. 32, et de hoc ab ipsomet Moyse arguitur. Sed quia de hoc facto a te, Deus, nec punitur nec quidem corripitur, sed in sacerdotem consecratur, apparens in illo malum mysterium fuisse, non peccatum manifestatur. Potuit igitur esse occasio mali, sicut lex per se bona et sancta induxit peccatum, et humilitas ac crux Christi, quin sæpe et verba ejus causaverunt, [89:] sed non dederunt scandalum. Hæc tamen ad Aaron extendi nequeunt, quia quamvis ex excusatione illius præcitati cap. v. 22. 23. 24. quis dicere vellet illum in simplicitate egisse, ne populus moræ redivit Moysis impatiens tumultuarie consurgens revertatur, sed ut potius ficto objecto quodam contineatur in officio.

Ejusdem capituli præcedentes versus 5. 6. Aaron hujus nefariæ idololatriæ (quam tu, Deus, inter filios Israel tam severe punivisti) quodammodo promotorem fuisse docent, cur autem ille tibi semper gratus a Moyse, sed non a te correptus, profecto propter hunc actum punitus a te non fuerit, tu solus nosti, Domine, qui cor Aaron examinasti. Non igitur ego condemnare aut peccati arguere præsumo ipsum, in hoc tamen actu nequaquam dixi figuram humanitatis Christi fuisse, sed summorum sacerdotum et doctorum legis, qui ex erronea interpretatione Scripturæ verum Messiam non agnoscentes in exspectatione alterius Messiae vitulum aureum conflarunt et in illo spem suam locantes illum adorare facient. Sed præter hoc quoque quot fuerunt seductores et falsi messiae, quas populus sæpe sectabatur, et illius pars ipsum Herodem pro messia recognoverat!

His taliter pro debilitate ingenii mei recapitulatis revertor ad te, o veritas æterna, dulcis esca animæ meæ! Sit tibi laus et gloria ex omnibus, quæ tibi conformia dignata es docere me et elevare mentem meam ad contemplanda mysteria tua, quæ salutem meam concernunt. Dignata es demonstrare mihi, quomodo populus, cujus generatio in Genesi demonstrata est, eductus fuerit ex captivitate, nec tamen statim inductus fuit in hereditatem suam, quam promiseras illi.

Doce me, quæso, in subsequētibz, et dignare nutrire animam meam pane, qui tumet ipse es, tam sapido et suavi! Instrue me de illis, quæ prosunt saluti meæ, sed instruendo da diligere, et ducens me in peregrinationibus meis spiritualibus et temporalibus duc me per columnam ignis charitatis tuæ, cujus figura fuit columna, quæ præcedebat Israel in peregrinationibus suis. Fac, ut illa ducente non deflectam unquam a viis, quas præscripsisti mihi, sed illa præeunte sequar illas, illa commorante commorer et ego in stationibus a te ordinatis semper te laudans, glorificans et diligens! Amen.

Finitum te, Deo adjuvante in Rodosto 17. Sept.^{bris} An. 1721.

¹ Cf. Ps. 7.10 sim.

[1:] CONTINUATIO MEDITATIONUM PER FORMAM SOLILOQUIORUM SUPER LEVITICUM

SUPER CAPUT 1.

Loquere, Domine, cordi meo, ut enarrem magnalia tua! Ecce, te adjuvante perveni ad meditandum tertium librum Scripturarum tuarum, in quo continetur institutio cultus tui. Mirabilis es, Deus, in operibus tuis, sed quid dicam de eo, quod, ecce, hic in limine occurrit? 2514 annorum reperio mundum fuisse, nec tamen observavi te aliquem ordinem in cultu tuo instituisse. Sed quid blatero? Et quod est hoc insipiens eloquium meum? A quo enim rationalem creaturam plasmasti, hunc cultum instituisti, ratio enim ex eo potissimum ratio fuit, quia te cognovit, et quo te plus cognovit, eo plus scivit te Creatorem, se creaturam esse. Et hæc ipsa cognitio et scientia adoratio, cultus, oblatio, holocaustum fuit. Intellectus ille in statu innocentiae suæ purus bonum cognovit, et in illud agnitum ferebatur, et quia ferebatur, nihil volebat, nisi illud; et quia nihil volebat præter illud, voluntatem propriam Creatori, summo bono suo tradendo annihilavit, annihilando holocaustum obtulit, et sic fini suo, in quem creaveras illum, satisfacit, quia secum omnia, quæ pro homine creaveras, tibi obtulit homo utens illis in ordine creationis, donec in innocentia permansit. Et hæc fuit vera adoratio in spiritu et veritate.¹

Recessit primus homo per peccatum a te, Deus, et ut cum Apostolo loquar, omnia conclusa sunt sub peccato.² Recessit, inquam, a bono suo, dum illud in complacentia mulieris et in propria sensualitate gustus sui quæsivit. Et quia inobædiens factus tibi Deo a voluntate tua [2:] recessit, ad propriam voluntatem deflectere opus fuit. Et ex hoc fonte enata est prava concupiscentia, quæ puritatem intellectus ejus offuscavit, et peccati fomes, causa, alimentum est. Hæc est, quæ hominem inducit, ut omnia ad se referat et creaturis adhæreat, et omnes actiones suas in se desinere faciat; et sic cessavit per peccatum verus ille cultus tuus, verum sacrificium et holocaustum adorationis in spiritu et veritate. Et quia omnia in homine impura, immunda facta sunt, nil te dignum repertum est in eo.

Ut proinde omnia in ordine sapientiæ tuæ fluerent et humana natura ad finem creationis suæ reduceretur nec debitum tibi, Deus, a creatura adorationis et cultus hominum cessaret, statim a lapsu hominis, propemodum ab ipsa origine mundi victimam elegisti, sacerdotem constituisti, mediatorem indicasti, in cujus virtute oblatae victimæ suavitatem odoris acquirerent et per illum oblata tibi pervenirent ad te, donec in incarnatione veritatis sanctificata natura humana et per sacrificium satisfactorium veritatis deletio peccato per resurrectionem glori-

¹ Cf. Ioan. 4,23.

² Cf. Gal. 3,22.

ficata natura humana capax reddita fuisset, ut possit uniri tibi, Deus, et sic regenerata fieret denuo subjectum capax ad recipiendam gratiam, qua adjutus homo præstaret tibi cultum adorationis in spiritu et veritate.¹ Dico, Domine, subjectum capax ad recipiendam gratiam; sine illa enim nec nunc potest pervenire ad te homo, et hæc gratia est sacerdos, mediator, Christus in cruce semel oblatum in holocaustum, in quo vetus natura, corpus peccati per ignem charitatis consumptum est.

Antequam hoc immensi pretii et infiniti meriti sacrificium oblatum fuisset, non nisi in memoriam ejus animalia, panem, vinum, oleum et aromata, quæ dedisti pro usu et pro victu hominis, offerebantur, et hæc dicuntur suave oluisse coram te. Et qua expressione melius denotari potuit hæc te tantum quodammodo extrinsece et transitorie (prout odor hominem) tetigisse et sic adorationem in spiritu et veritate² tantum repræsentasse? Sed a quo ineffabilis pretii holocaustum in altari crucis oblatum est, summo et æterno sacerdote instituente memoria ejus in veritate repræsentantur, mors Domini annuntiatur;³ et ut veram [3:] adorationem in spiritu et veritate præstare possit homo, per sacerdotem et mediatorem, Christum de ipsa veritate, materia sacrificii sui, de spiritu et veritate realiter participat, ut victimæ in spiritu et veritate taliter unitus semet ipsum spiritui et veritati offerat, ut in ipsa, cum ipsa et per ipsam uniatur tecum, Deus.

Hoc est altare, de quo Synagoga non participavit. Hæc est communio, per quam tu te, Domine, nobiscum, nos tecum communicamus. Hæc est oblatio munda, quam Malachias prædixit,⁴ quam omnia sacrificia figurarunt. Hinc in uno sacerdote Christo duplex sacerdotium, in una victima duplicem considero victimæ rationem. In cruce sacerdos Deus victimam corporis humani in holocaustum obtulit, hinc illud sacrificium destructionem seu mortem et omnem transmutationem veteris naturæ in novam naturam (quæ ab Apostolo nova creatura appellatur)⁵ requisivit, et hæc transmutatio corporis passibilis, omnibus infirmitatibus corporis humani replèti in corpus gloriosum in resurrectione facta est. Hinc si Christus non resurrexisset, nihil nobis mors ejus (eodem Apostolo docente) profuisset.⁶ Et hæc humanitas non amplius moritur;⁷ semel satisfecit, et propterea cruentum sacrificium cessare debuit, nec subsistit. Sed postquam glorificata humanitas in Christo sacerdotium acquisivit, Christus legis novæ sacerdos factus ingressus est semel in sanctuarium in sanguine suo,⁸ ut interpellat pro nobis qua mediator.

Sed hujus duplicis in uno sacerdote Deo et homine sacerdotii victima pariter sub duplici ratione consideranda est secundum duplicem rationem peccati, pro quo oblata est et offertur. In prima enim oblatione peccatum (sub quo Scriptura Apostolo testante omnia conclusa fuisse dicit),⁹ scheda nimirum damnationis

¹ Cf. Ioan. 4,23.

² Cf. Ioan. 4,23.

³ Cf. 1 Cor. 11,26.

⁴ Cf. Mal. 1,11.

⁵ Cf. 2 Cor. 5,17.

⁶ Cf. 1 Cor. 15,17 sim.

⁷ Cf. Rom. 6,9.

⁸ Cf. Hebr. 9,12.

⁹ Cf. Gal. 3,22.

nostræ lacerata est,¹ et respectu hujus non amplius sacrificium, non cruenta victimæ oblatio renovatur, semel enim satisfecit pro peccatis nostris Christus. Sed, o Domine, quot sunt peccata nostra et filiorum tuorum, qui per hoc sacrificium redempti sunt, quæ illud sacrificium subsecuta sunt et subsequenter cunctis diebus vitæ hominum super terram, pro quibus Christus sacerdos victimam corporis sui incessanter offert tibi, Pater æterne, et se nobis sacramentaliter ideo dat, ut sicut jam supra dictum, uniti cum ipso et in unam hostiam [4:] coalescentes ipsum realiter in spiritu et veritate offeramus, et per ipsum, cum ipso et in ipso² offeramur tibi. Sic unitur sacerdotium Ecclesiæ cum sacerdotio Christi, a quo emanat, sic fîmus una eademque hostia cum ipso, sic participamus de altari æterni sacerdotis secundum ordinem Melchisedech.³ Sic revelatur veritas tot ac tam obscuris velis sacrificiorum, victimarum et hostiarum tecta. Denique in virtute semel laceratæ schedæ damnationis nostræ sic laceratur scheda damnationis,⁴ quam per peccata nostra quotidiana scribimus; et quia scribimus, justitia tua, Deus, ratificaret illa, quæ in damnationem nostram scribimus per sententiam condemnationis nostræ, nisi realiter continuati sacrificii memoria imploraret misericordiam tuam, ut laceres illa, quæ scribimus.

Sed si hæc tam stupendo et tam adorando modo non fierent, quomodo adoratio et cultus noster posset esse dignus te, Domine? Quomodo esset aut saltem dici posset cultus in spiritu et veritate? Nequit enim dici Christum ita satisfecisse pro peccatis,^a ut facti fuerimus impeccabiles, aut ita reparasse naturam, ut concupiscentia, fomite ac causa peccati careamus. Ut ergo a peccato continue mundemur, virtutem semel pro peccato pera[c]ti^b sacrificii nobis applicare debemus; ut a peccatis præservemur, de hostia pro peccatis oblata participare necesse est. Sed quomodo virtus adorandi illius cruenti sacrificii convenientius applicari potest, quam dum pænitentes eandem hostiam offerre continuamus? Quomodo de illa efficacius participabimus, quam illam manducando?

Ut autem hæc, quæ te illuminante refero, adæquate repræsentarentur in figura, agnus paschalis (cujus comestionis occasione ultima cena veritas figurata revelata est) singulariter institutus fuerat, suffecit semel illinivisse postes sanguine ejus,⁵ dum populus ex captivitate exivit, immolationem tamen ejus continuari voluisti, Deus, in memoriam exitus e servitute Ægyptiaca. Nemo itaque mihi dicat continuationem sacrificii incruenti non ex institutione Christi fieri, nisi qui circumstantias ultimæ cenæ non considerat. Dicit ille: Hoc quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis.⁶ Sed quid [5:] faciendum in memoriam efficacius, quam oblationem ejusdem hostiæ, quam apostolis realiter distribuit, et illam ipsam hostiam Ecclesiæ suæ realiter reliquit, ut offerentes in memoriam mortem Domini annuntiando manducemus in communionem participantes de altari novi sacerdotii? Hinc continuo

^a *pro peccatis sc. nostris* (cf. Ms. fr.: *pour nos peches*)

^b *Supplevit -c-* supra lineam

¹ Cf. Col. 2,14 sim.

² Cf. Canon missæ

³ Cf. Ps. 109,4.

⁴ Cf. Cf. Col. 2,14 sim.

⁵ Cf. Ex. 12,22.

⁶ Cf. 1 Cor. 11,22 sqq.

usu docente semper oblationem hostiæ hujus puræ et immaculatæ subsequitur manducatio seu spiritualis seu sacramentalis.

Sed ut etiam visibilis hostia Ecclesiæ tuæ relicta sensibilis, visibiliter nempe ac realiter offeratur, præter communem sacerdotalem plebis characterem ministri particularis instituti sunt, qui hunc characterem sacerdotalem in longe excellentiori gradu participarent ex sacerdotio Christi. Et ex hoc fundamento Christus solis apostolis recumbentibus instituit hoc sacramentum et non nisi ipsis et successoribus eorum contulit consecrandi et dispensandi potestatem, per quam disting[u]untur^a a populo, qui in offerendo et per consequens in celebranda memoria, ita et in participando de victima communitate characteris sacerdotalis gaudet; alioquin quomodo possemus dici gens sancta, regalis et sacerdotalis,¹ si coheredes regni Christi non essemus,^b si denique sacrificium, victimam et altare reale non haberemus? Quomodo sanctitatem ac victimam Deo dignam habere possemus, nisi in unione Christi sancti per excellentiam, a quo, in quo et per quem omnis justitia et sanctitas?

Vetus Adam² creatus fuerat, ut in ipso et per ipsum omnes creaturæ deserviant gloriæ tuæ, Deus. Novus Adam venit in mundum, ut in ipso, cum ipso et per ipsum omnia, quæ ejus sunt, indesinenter offerantur tibi, et ipse continuum ac æternum adorationis ac oblationis tibi præstet obsequium te, Deo dignum. Omnes characteres in Christo æterni sunt, hinc æternus sacerdos, æterna victima est et qua sacerdotis æterni æterna est oblatio. Hanc æternitatem designavit ignis perpetuo ardens in altari veteris legis, in quantum arsit, sed in quantum ignis fuit, charitatem figuravit, cujus ignem venit Christus mittere in terram,³ et per hunc continuatur suum sacrificium. Ipse se tibi, Patri offert et a nobis nobiscum simul offertur in holocaustum [6:] in unione Ecclesiæ triumphantis, ut in ipso uniatur sacerdotium et victima tecum, Pater æterne, et sic per ejus Spiritum in unum corpus coalescentes adoramus in spiritu et veritate⁴ et fimus unum cum illo, sicut ille est unum tecum.⁵ Sic nascimur ex Deo, sic sumus filii Dei et coheredes Christi⁶, et uno verbo, ut cum Apostolo concludam, sic induimus Christum.⁷

Hæc sunt, Domine, quæ mihi bonitas tua repræsentat in consideratione generali cultus tui, et profecto veluti claves sunt necessariae ad reserenda secreta hujus libri Levitici. Tangit humanum intellectum et miratur homo te, Deum jubere sanguinem animalium effundere, adipem et certos artus animalium, jam animalia integra comburi mandare, et illos sensibus et præcipue olfactui nostro tam contrarios fetores suave olentes appellare Scripturam. Et ut ita dicam, fumum solummodo exigere te in cultu tuo. Sed, o Domine, quid mihi vivacius repræsentare potest miseriam lapsæ naturæ humanæ adhuc sub dura lege, sub servitute peccati constitutæ? Quid nuditatem, paupertatem et elongationem ejus a te clarius repræsentat, dum hæc mihi demonstrant nihil habuisse hominem in se, quod tibi placere potuisset, eo usque, donec per

^a Supplevi -u-

^b Supplevit *non essemus* supra lineam

¹ Cf. 1 Petr. 2,9.

² Cf. 1 Cor. 15,45.

³ Cf. Luc. 12,49.

⁴ Cf. Ioan. 4,23.

⁵ Cf. Ioan. 17,11.

⁶ Cf. Rom. 8,17.

⁷ Cf. Rom. 13,14.

effusionem sanguinis Redemptoris purgatus per meritum ejus in novam creaturam regeneratus fuisset. Sola igitur memoria effundendi hujus sanguinis, sola repræsentatio destructionis corporis peccati placuit tibi et hanc exigebas a populo tuo in cultu tuo. Non poterat homo sub peccato constitutus et clausus pervenire ad te, nec referre ad te illa, quæ pro ipsa creata fuerant. Hinc in signum supremi domini tui exigebas, ut animatas et inanimatas creaturas usui illius et alimento destinatas offerret tibi.

Sub his tamen differentibus animalium speciebus veritatum futurarum latebant mysteria. V.^a (1. 2) boves et oves, in quarum specie lingua originalis capras quoque comprehendit, ex illis, quæ terra produserat, turtures et columbas de illis, quæ ex aquis enata sunt in volatilibus, jubes offerri, et hæc in holocaustum per ignem comburi, ut his significaretur [7:] tibi ab omnibus elementis debitum homagium; sanguis tamen horum animalium non comburitur, sed circa altare effunditur, ut virtus illius sanguinis, qui in altari crucis effundendus erat, semper permansura designaretur. Per has tamen duas animalium, boum nempe et ovium species directius dicam figurari Synagogam et gentilium Ecclesiam. Illius enim servitatem boves, animalia jugalia clare exprimunt, hujus libertatem, docilitatem in audienda voce veri Pastoris oves^b spiritualitatemque aves pennarum levitate præclare designant. Duplex autem species avium electos ex Synagoga et ex Ecclesia tamquam aves se super terram elevantes repræsentant. In illo ineffabili crucis sacrificio enim totum genus humanum in has duas classes populi Israel et gentiles subdivisum immolandum erat tibi, Domine, et pro his sacrificandæ victimæ puritas (3) designatur. Super hanc victimam vere posuit manum offerens populus Judaicus (4) et fuit acceptabilis coram te, Deus, et ad expiationem ejus proficiens respectu illorum, qui meritum ejus applicuerunt sibi.

Adjuva me, Domine, si placitum est tibi, ut in explicatione tam abditorum progrediar. Quid enim opus fuisset comburendam victimam detracta pelle in tot partes dividere, adipem segregare, prout (6. 7. 8. 9) præcipitur, si his nihil designaretur? Tu vides, Domine, quod deficiam in contemplatione horum, quæ præter effusionem sanguinis nequeunt applicari adorandæ victimæ, quam omnia sacrificia respexisse dixi. Dicamne in consequentia præcedentium hac separatione membrorum et concisione artuum designatam fuisse multitudinem seu plebis seu gentium, pro quibus Christi sacrificium offerendum erat, siquidem boum et ovium (10. 11. 12. 13), quoad hæc æqualis habetur ratio in concidendo et igne consumendo? Necdum huic explicatione intrinsece adhærere me sentio, meliorem tamen rationem afferre non valeo. Observo tamen (14. 15. 17) aves (quas electos utriusque legis repræsentasse dixi) ferrum non tangere, sed rejectis solummodo plumis et vesicula gutturis (tamquam humanarum sensualitatum fragilitatibus) integras offerri tibi, [8:] ut sanguinis effundendi illos ex antecedenti sanctificans virtus eo clarius exprimeretur. De cetero holocaustum ceteris sacrificiis præstantius fuisse communis docet opinio interpretum, quod in agnitionem supremi domini tui, Deus, in spiritu humilitatis et in confessione nihili sui oblatum veram illam transmutationem veteris hominis in novam creaturam repræsentabat. Hoc est sacrificium, quod per ignem charitatis consummat^c, et fors etiam ideo figuratur hæc veteris hominis transmutatio et destructio per concisionem artuum et organorum omnes sensus concernentium.

^a V. in margine

^b Supplevit oves supra lineam

^c Sic! (cf. Ms. fr.: *consummē*)

Non vereor, Domine, hæc coram te in omni agnitione ignorantiae meae proferre, tu enim bonus es et misericors. Suscipe proinde etiam abortus ingenii mei (si qui in his reperirentur) et da, ut in me hi quoque purificentur per ignem charitatis, quem horum contemplatione nutrire nolo in corde meo!

SUPER CAPUT 2.

Adoro, Domine, profundum veritatis mysterium, quod, ecce, primum verbum (1) indicat mihi. Anima, cum obtulerit; hæc enim expressio demonstrat mihi differentiam illorum, quæ in hoc capite præcipis populo^a tuo. In præcedenti enim (2) dictum fuerat: Homo, qui obtulerit hostiam Domino etc. Unde agnosco hic directe figurari illud novæ legis sacrificium, quod tibi anima offert per fidem. Prædicta homo veteris legis offerebat tibi in repræsentatione magis sensuali occisionis et repartitionis animalium. Illa igitur sacrificium veteris hominis concernebant, hæc sacrificium novi hominis clarius præfigurant. Retributiones populi carnalis fuerant temporales, hinc ex omnibus bonis et fructibus terrestribus (ex quibus constabat promissio) oblationes juste exigebas, Domine, et hæc^c tibi offerebantur ab homine, in cujus sensus cadebant retributiones. In præmemoratis itaque pecora usui ejus destinata offerri mandasti, hic farinam, oleum, thus exigit ab anima.

Unde me agnoscere facis figurarum veritates. Retributio populo spirituali promissa spiritualis est, et hæc tumet ipse es. Donec [9:] tamen vivit (quia sensualis esse non desinit), oportuit etiam bonum, quod promisisti, reddere illi, vel saltem secundum quid visibile, ita tamen, ut ejus fructio plus concernat spiritualitatem, quam corporalem sensualitatem ejus. Hinc quia populus tuus spiritualis ex fide vivit,¹ omne bonum ejus fidem concernit, fidei autem panis et edulium veritas est. Veritas autem panis est, qui de cælo descendit,² quem manducantes vivunt in æternum, et sic adipiscuntur consummationem^c omnis promissionis tuæ. Vocabulum panis in lingua Hebraica ad omnia extenditur, quæ ad victum hominis pertinent, propterea in lege specificatim de omnibus illis tibi offerri jubes in gratiarum actionem. Sed quia omnia, quæ ad victum hominis spiritualis requiruntur, (et per consequens animam concernunt) in solo pane cælesti uniuntur, hunc in gratiarum actionem et in memoriam sui offerri jussit Christus, Filius tuus, legislator populi spiritualis, et procul dubio ideo dedit se nobis sub speciebus panis visibilem. Et hunc tibi offert anima gratias agendo in fide, hunc manducat et corpus Christi (qua nutrimentum fidei) ab ipsomet Christo panis cælestis nominatur, et omne bonum, omnem felicitatem, omnem promissionem, denique quidquid desiderabile est, in se continet, quia summum bonum est. Hujus man figura nutriebatur populus in deserto, sed quia tantam figuram carnaliter manducavit, mortuus est; sed postquam verus panis de cælo descendisset,³ figuræ successit veritas, et veritatem manducantes vivunt in æternum.

^a In margine: *Cap. 1. v. 2.*

^b Delevit *c* (sed cf. Ms. fr.: *tout cela vous etoit offert*)

^c Sic! (cf. Ms. fr.: *la consommation*)

¹ Cf. Rom. 1.17.

² Cf. Ioan. 6,33.

³ Cf. Ioan. 6,33.

O Domine, quam claræ, quam consolatoriæ sunt hæc veritates illis, quos lumine tuo illustrare dignaris, qui nimirum seposita omni sensualitate panem fidei (quæ veritas est) sumunt pro nutrimento animæ et hunc offerunt tibi in memoriam beneficiorum tuorum, hunc manducant in gratiarum actione et sic vere panem cælestem manducant seposito omni pane terrestri, et per illum vivunt [10:] nutriunturque in deserto peregrinationis suæ. Sed quot sunt, qui hæc fidei mysteria sensualitate sua corrumpentes malunt sensibus suis credere, quam verbis Filii tui, quæ sunt spiritus et vita.¹ Hi veritatibus adhuc miscent figuras et spiritualibus jungunt terrestria, et malunt fidem sensibus subjicere, quam in obsequium fidei sensus incaptivare. Malunt, inquam, corpus Christi in, cum et sub pane adesse credere, quam simplicitatem fidei super omnem intelligentiam elevando exclusa omni panis substantia profiteri Christum tantum visibilibus panis accidentibus velatum adesse. Redde, Domine, hanc veritatem sensibilem universo populo, quem in agnitionem promissionum tuarum vocasti in Filio, ut in eodem spiritu adorent,^a prout dedisti omnibus velle adorare in eadem veritate, quam in differenti spiritu credunt et profitentur, et propterea ab unitate separati ab agnitione veritatis deviant.

Differentes modi offerendi præscribuntur in hoc capite, sed terminis versiculorum attente consideratis et iterum iterumque ruminatis: (1) Anima, cum obtulerit oblationem sacrificii Domino; (4) cum autem obtuleris^b sacrificium coctum; (5) si oblatio tua fuerit de sartagine, quam clare patet aut potius correspondet expressio primi versus sacrificio novæ legis, in quo tibi vere anima offert oblationem sacrificii annuntians mortem Domini et in gratiarum actione se uniens cum oblatione sua, simila erit ejus oblatio (ait Scriptura) fundet<ur>que^c super eam oleum et ponet thus. Sic repræsentabatur in figura hæc oblatio sacrificii, et ego credo simillam humanitatem, oleum (similem penetrantem) divinitatem Christi, thus offerentis charitatem designasse. Infunditur simpliciter oleum super simillam, nec hæc induratur in massam. Sic conveniebat enim sacerdotio Aaron repræsentare oblationem sacrificii, in cuius massam sacerdotium Aaron non erat intraturum.

O Domine, quam adorandus, quam diligendus es mihi ex his tam admirabilibus et tam mire tectis operibus sapientiæ tuæ! [11:] Quam suave est delibare spiritum Scripturæ tuæ semoto cortice litteræ! Quam jucundum haurire aquam ex fonte tam limpido! Quod reliquos sacrificandi modos concernit, fors non errabo, Domine, dicens panes in clibano coctos, lagana frixa in sartagine aut quodammodo assata in craticula fuisse diversificata obsonia ex farina, quæ Hebræi in deliciis habebant, et de illis tamquam victui deservientibus exegisti sacrificium in gratiarum actionem. His autem fermentum misceri prohibuisti, quia fermentum non ex productione naturæ, sed ex corruptione est, et qua corruptio in Scripturis malum, humanas adinventiones et figmenta denotat, prout fuit fermentum pharisæorum.² Sed vice versa, quia acidum fermenti alcali farinæ commixtum massam dilatat et compaginem relaxando elevans massam levem subtilioremque reddit, regno cælorum comparatur,³ quod

^a adorent sc. illum (cf. Ms. fr.: *afin qu'ils l'adorent*)

^b Correxerit ex obtulerit

^c Delevi -ur (cf. Ms. fr.: *il repandre*)

¹ Cf. Ioan. 6,64.

² Cf. Matth. 16,6 etc.

³ Cf. Matth. 13,33 sqq.

hunc effectum præstat in anima. Excluditur tamen fermentum a sacrificio qua non immediata productio naturæ (11).

Mel quoque respectu productionis hujus speciei esse dicam, cum illud industria et opera insectorum producatur nec illud directe elementa procreent. Quia tamen est beneficium usui deserviens, (12) primitias ex melle offerre præcipis, Domine, super altare ponendas, non tamen sacrificandas; (13) sed e contra salem (immediatam productionem naturæ et principium constitutivum omnium creatorum) in omnibus sacrificiis tibi offerri et omnia illo condiri jubes. Unde merito hoc minerale sal fœderis nominatur, quia per illud tota natura vegetatur et conservatur. Hinc sapientiæ et providentiæ tuæ, Deus, quodammodo symbolum est, et in oblatione sacrificii fuit memoriale homagii, quod tibi, Deus, homo pro omnibus, quæ creasti et potestati ejus subiecisti, præstare debet. Si ergo salem qua symbolum, uti dixi, sapientiæ tuæ, Deus, consideravero, salem fœderis, Dei in mediatore nostro, Christo reperiam. Si autem hoc fœdus Dei respectu hominis et [12:] creaturarum consideravero, et hic salem reperio, per quem homo pro creaturis gubernandis, creaturæ autem pro usu hominis conservantur, et sic vere omnia per salem illum sapientiæ oportet offerre tibi, et per eundem salem sapientiæ (quæ discretio est) utendum est omnibus et omnia condienda sunt illo. (14) Munus demum primarum frugum in sensu spirituali repræsentat mihi oblationem intentionis nostræ, antequam producatur in actum, et hoc per viriditatem spicarum exprimitur. Hæ spicæ intentionum torreri debent igne charitatis et confringi incitamentum proprii amoris, et super infuso oleo inspirationum tuarum thus orationis seu aspirationis addendum (15), ut sic offeratur tibi munus nostrum per sacerdotem nostrum æternum.

Adjuva me itaque, Domine, ut ego hoc munus incessanter offeram tibi et ego totus offerar tibi omnesque fruges adhuc virescentes intentionum mearum et fructus maturi operum thure aspirationum adjuncto sint in odorem suavitatis oblatis tibi, Deo, Creatori meo, cui me et omnia, quæ dedisti, debeo, ut sit tibi laus et gloria ex me!

SUPER CAPUT 3.

(1) Pacifica sunt, quæ pacem ferunt, duo sunt autem, quæ in homine veram pacem conciliant. Primum est desiderare, petere et facere, quæ ad gloriam tuam, Deus, proficua sunt. Secundum est a te accepta dona referre ad te fontem omnium bonorum gratias agendo tibi. Qui enim hæc præstat, facit opus tuum, non suum, sequitur voluntatem tuam, non suam, et sic pacem habet perennem. Hanc veram pacem dedit et reliquit nobis Christus, dicens: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis, non sicut mundus dat, do vobis.¹ Quapropter non verebor proferre per hostiam pacificam in hac proprietate largitoris [13:] et datoris pacis authorisque illius repræsentari Christum, sed confiteor tibi ignorantiam meam, Domine, necdum posse me capere, cur in holocausti sacrificio cap. I. tantum mares jussisti offerri, hic porro v. (1) de utroque sexu animalium immolari præcipis.

Nescio enim, num cogitationes meæ sint conformes veritati tuæ, illas tamen in simplicitate cordis mei tibi proferre non verebor in sequela communis opinio-

¹ Cf. Ioan. 14,27.

nis, quæ me instruit holocaustum omnium sacrificiorum excellentissimum in agnitionem supremi juris Creatoris a creatura oblatum fuisse, et hinc observavi rejecta fuisse a te illa, quæ non erant directæ productiones naturæ. Hac propositione proinde stabilita auderem dicere sexum femineum ideo exclusum fuisse ex sacrificio holocausti, quia in ratione hominis femina non fuit tam directum opus manuum tuarum, sicut fuerat masculus, ex quo femina educta fuit. Non extendo ego hanc rationem super animalia, quæ offerebantur tibi, nisi in quantum in animalibus semet ipsos offerebant tibi, Domine, offerentes. In quantum enim animalia concernit propositio mea, verificari nequit, siquidem utrumque sexum æquali modo produxerit terra in jumentis. Dixi, Domine, in ratione hominis seu (ut clarius me enuntiem) in consideratione ejus feminam non fuisse tam directe opus manuum tuarum, sicut fuerat masculus, quia hæc ipsamet ratio non potest extendi ad considerationem hominis qua creaturæ, sed qua speciei. In quantum enim masculum ex limo terræ formasti, feminam ex costa masculi eduxisti, communis est unius et alteriuseductio, quamvis materia sit differens. Sed in quantum hæc formatio ordinem temporis et speciei hominis respicit, masculus videtur directior productio, quam femina ex masculino educta. Sicut proinde in sacrificio holocausti femina ex hac, quam dico, ratione excluditur, in [14:] sacrificio pacificorum sexus femineus includitur, cum hoc sit sacrificium aut impetratorium beneficiorum aut gratiarum actorum pro acceptis beneficiis, et sic jure merito utrumque sexum includit et requirit.

Capio, Domine, hæc, quæ profero, sed utrum ad captum aliorum loquar, ignoro; sufficit tamen mihi novam occasionem habere ex his admirandi magnalia sapientientiæ tuæ et in humilitate adorare profunditatem mysteriorum tuorum. De reliquo hæc hostiæ pacificorum respectu animalium non disting[u]untur^a ab hostiis holocausti (5), et in quantum certæ partes hostiarum comburuntur, holocausta sunt. Sed, o Domine, audeamne te interrogare, cur in his victimis adipēs et renunculos comburi et tibi singulariter offerri jubeas, corda autem animalium despicias? Non me ducit curiositas ad hæc examinanda, sed tua bonitas animat,^b quæ ad instructionem nostram voluit hæc scripta¹ nobis tradi; et profecto quid est, quod mihi clarius demonstrare potest cor, partem corporis nobilissimam indignum fuisse offerri tibi, antequam purificaretur, cum ex illo exeant cogitationes malæ et quæ coinquant hominem.² In illo residebat igitur quodammodo etiam peccatum, quod nonnisi per supremum sacrificium crucis delendum erat, et eousque cor hominis per corda animalium figuratum tamquam immundum rejecisti in sacrificiis, renes autem et adipēs exegisti, non quod hæc puriora fuissent, sed quia malitiam non tam directe repræsentant, nam ex adipe per abundantiam nutrimenti generato, ex renibus, ex quibus per circulationem directius communicatur semen in partes genitales, multa malitia suggeritur, sed nonnisi in corde parit peccatum.

Propterea organa (quæ per se innocentia sunt) offerri jubes, cor autem (in quod figuræ agere non poterant) non respexisti. Sed nec sacrificio Judaico competebat offerre cor tibi, cujus sacrificii virtutem nonnisi electi tui veteris [15:] testamenti noverant, sed lex non præcepit, quia imperfecta fuit, quia verum sacrificium cordis non manifestavit;

^a Supplevi -u-

^b animat sc. me (cf. Ms. fr.: m'anime)

¹ Cf. Rom. 15,4.

² Cf. Matth. 15,11.

sed nec salvare potuit, quia ad hoc offerendum virtutem dare nequivit. Hinc omnis spiritus sacrificiorum figurantium in effusione sanguinis consistebat, qui numquam comburebatur tam ideo, quia animam (quæ in sanguine est)¹ repræsentabat, quam quia virtutem effundendi sanguinis semper permansuram designabat.

(17) Vetitum fuit proinde populo carnali adipem et sanguinem comedere jure perpetuo in generationibus ipsorum, ut per hæc futura reprobatio illius indicaretur; nec enim digni fuerant communione illorum, quæ illam veritatem repræsentabant, cujus participatione se^a indignum redditurum prævideras, Domine. Ut tamen his non obstantibus præfiguraretur beneficium, quod etiam in illos redundaturum erat, differentia participationis ex altari figurante et ex altari figurato consideranda est mihi. Figura fuit sacerdotium Aaron et altare ejus veritatem sacerdotii Christi et altaris crucis repræsentans. De victimis in primo altari oblati non nisi secundum quid participabant Hebræi, adipem enim et sanguinem comedere prohibitum fuerat; sed nec de illis, quæ comburenda erant, communicabant, verum tantum respectu oblationis totius victimæ (quæ per impositionem manuum super caput ejus peragebatur) poterat dici, quod de altari participabant carnes oblatas, sed non comburendas manducando. Sed, o infinita et immensa bonitas, sic oportuit figurari et exprimi Synagogam (seu semen carnale Abrahæ) in generali oblatione victimæ crucis cum universo genere humano partem quidem habituram, sed de ipsa adoranda victima in altari crucis immolanda non communicaturam. Effundebant igitur filii Aaron victimarum sanguinem (8) per circuitum altaris, sed de illo comedere vetitum erat illis.

Sed quam dispar est ratio sacerdotii Melchisedech, quanta felicitas filiorum spiritualium [16:] Abrahæ, qui ipsius tibi, Deus, oblata victimæ carnem manducant, sanguinem bibunt et sic vere de altari participant, quia totam victimam, totum sanguinem manducant et bibunt! Hæc adoranda victima in holocaustum tibi, Pater cælestis, semel oblata est, in quantum destructionem integram corporis peccati requirebat et respiciebat, sed oblatio hostiæ pacificæ subsistet in æternum, in qua tibi se novus homo, nova creatura offert continue et offertur quotidie a populo tuo sancto, regali et sacerdotali.² Sic omnis sacrificiorum diversitas, omnis hostiarum oblatarum differentia (quæ sacrificium novæ legis repræsentabant) sub distinctis proprietatibus in uno sacrificio, in una victima uniuntur, et ejus infinitam, immensam et ineffabilem virtutem repræsentant.

Respice me igitur, Domine, oculis misericordiæ tuæ, et da,^b ut tantam virtutem, tantum pretium digne valeam applicare mihi, ne reus efficiar corporis et sanguinis pro me oblatis et mihi dati in salutem!

SUPER CAPUT 4.

Justus es, Domine, et misericors, sed quæ hæc mirabilis expressio tua: (2) Anima, quæ peccaverit per ignorantiam et de universis mandatis Domini, quæ præcepit, ne fierent, quidpiam fecerit etc.? Sed nec hæc ignorantia explicatio ad usum moder-

^a se cf. Ms. fr.: *dont vous aviez preveu seigneur, qu'ils se rendroient indignes*

^b da sc. *mih*i (cf. Ms. fr.: *donnez moy*)

¹ Cf. Lev. 17,14.

² Cf. 1 Petr. 2,9.

num accomodatur per terminos ignorantiae vincibilis et invincibilis, quomodo igitur de peccato nec volito, sed nec cognito aliquem accusabit justitia tua? Dicamne disparem fuisse rationem legis Mosaicæ et legis novæ, quæ nos a servitute præcedentis exemit, nec posse proinde hæc, quæ referuntur, nisi in explicatione communi terminorum supra memoratorum sumi? Non, non, Domine, procul sit a labiis meis hæc insipens blateratio! De lege Dei, non de lege humana agitur. Frustra [17:] homo contra primam in ignorantia quærit subterfugium coram justitia tua, Deus, quæ profecto et ipsam ignorantiam (qua sequelam peccati) non tantum effectum ignorantiae juste punire potest. Quod palam locutus fuit Filius tuus, prædicantur super tecta,¹ annuntiata sunt omni creaturæ. An in populorum, quibus fors fides necdum data, aut a quibus ex justis judiciis tuis ablata est, ignorantia excusationis et immunitatis a peccato ignorantiae exemplum quæremus?

Sed, o Deus, quam differens est status illorum, quibus fidem dare dignatus es, ab illis, qui necdum receperunt illam; et quam juste a nobis exigere potes, quod dedisti! Publicata sunt præcepta tua. Tot millia hominum prædicant, dispensant, docent verba tua, et tamen dantur homines, qui peccata ignorantiae suæ per ignorantiam excusare vellent, et, Deus infinite bone, quot de similibus formantur quæstiones, eruuntur opiniones, docentur, tolerantur propositiones! Alii sub prætextu illo, ne conscientiam scrupulis turbent, ignorantiam intertenent.^a Alii credunt non obligari se de dubiis informationem quærere. Alii majores, alii minores probabilitates amplectuntur pro libito. Confessarios taciturnos vel, potius dicam, mutos, casuistas favorabiles quærunt (ex quorum numero ego ipse fui), ut ignorent legem tuam et mandata Domini, quæ præcepit, ut non fierent. Per quot subterfugia, per quot propositionum ambages fiunt hæc, Domine, tu vides, qui corda hominum scrutaris, et patet tibi insipiens sapientia eorum. Non lumen naturæ (cui ignorantia propria est), sed gratia tua per fidem docet nos legem tuam, ad quam noscendam et sequendam conceditur nobis vita, homo tamen vix aliquid minus scire cupit lege tua, ideo nec facit, quæ facere potest pro obtinendo [18:] uberiori lumine, nec petit, nec quærit, nec pulsat, sed in ignorantiae suæ cæcitate tranquillus perseverat.

Quot sacerdotum unctorum ignorantiae (3) peccare faciunt populum curæ illorum commissum? Profecto charitas proximo debita me horrere ac gemere facit pro illis et pro tot millibus principum, pro tot millionibus hominum, qui in affectata ignorantia aut vivunt, aut intertenentur,^b aut per ignorantiam aliorum ignoranter seducuntur. Affectatur simplicitas, sed ignoratur, in quo consistat vera simplicitas; et quot sunt, qui profitentur cæcitatem fidei, sed cæcitatem in ignorantia quærunt! Quodsi tamen ignorantiam populi carnalis sacrificiis expiari voluisti, Domine, quomodo possem imaginari te excusare ignorantiam sacerdotum, principum et populi spiritualis, quos tot ac tantarum gratiarum fecisti participes Spiritum tuum Sanctum, Spiritum veritatis et scientiæ effundens super illos, denique legem tuam scribens in corda illorum? Quomodo poterunt hi excusare ignorantiam suam, quæ a segnitie, a tepiditate vel a propriis tenebris procedit?

^a *intertenent* cf. Ms. fr.: *s'entretienent dans leur ignorance*

^b *intertenentur* cf. Ms. fr.: *s'y entretiennent*

¹ Cf. Luc. 12,3.

O ignorantia seu a propria seu a dactorum cæcitate procedens, quot milliones animarum ducis in infernum! Limitavit propemodum communis usus, quid scire aut facere sufficiat ad salutem, et sic fovetur, nutritur ac propemodum communis redditur torpor in opere salutis. Sic infodiuntur talenta, et qui pro propria et aliorum salute multa possent scire, ignorare malunt dicentes: hoc et hoc mihi sufficit. Te adjuvante et docente scio, Domine, et in sciendi cupiditate et in ignorantia reperiri periculum, exemplo tamen proprio edoctus crederem plures homines cadere et damnari propter affectatam ignorantiam, quam propter sciendi aviditatem. Periculosum est itaque et ignorare et nimium scire velle absque docilitate et discretione, quam solus [19:] Spiritus tuus dare potest.

Tu vides, Domine, in corde meo nolle me per hæc derogare cathedræ tuæ, cui insident doctores, dispensatores verbi, sacramentorum et gratiarum tuarum, nec dicere velle quemlibet posse proprium lumen sequi et suum ductorem agere,^a hæc enim hæreticorum est sententia et illorum præsumptio, qui se a salutari Ecclesiæ tuæ disciplina separarunt, nam humilitas, obædientia et docilitas sunt virtutes fidelibus et filiis tuis propriæ. Ductores igitur, directores et consiliarios quærere, illos docentes audire et sequi procul dubio necessarium est, sed nequeo non gemere de illis, qui seu in quærendis ductoribus tepidi seu in eligendis illis non recurrunt ad te, sed obvios quoque consulentes cæci per cæcos ducuntur,¹ et in ignorantia torpere parvipendentes in lumine tuo non querunt lumen.²

Ipse sensus itaque meus cum discretione sumendus est, quoniam non obædientiam et docilitatem reprobo, sed tot et tam imperceptibilibus modis affectatam ignorantiam, torporem et segnitiem in meditanda lege tua condemno, quæ indiscreta intelligentia et nimium extensus usus propositionis: Hoc et illud scire aut facere sufficit, fovet et nutrit. Sunt, quæ sufficiunt illis, quibus unum talentum dedisti;³ quæ non sufficiunt illis, quibus plura largitus es, quibus si non fructificant, periculum incurrunt, ne et hoc, quod habent, et hoc, quod non habent, auferatur ab illis et detur aliis, qui decem talenta habent.

Duo primi versus capituli hujus, super quod meditandum est mihi, dederunt occasionem hæc proferre. Da igitur lumen, Domine, ut de ceteris quoque eloqui valeam mirabilia tua, et ex consideratione illorum præstem laudem tibi! Specificatur ignorantia unctorum sacerdotum, principum populi et animæ particularis, et pro qualibet expianda differentis speciei animalium designatur victima, quæ profecto non credo suis carere mysteriis, sed in illis [20:] dilucidandis sine speciali lumine tuo progredi non valeo. Respice, quæso, Domine, ignorantiam meam, nequeo enim progredi, sed nec intendo nimis curiose indagare abscondita Scripturarum tuarum.

In speciebus animalium consistit diversitas, in sacrificando idem observatur ritus, quoad impositionem manuum super caput victimæ et combustionem adipis. Sed versus (21) paucis verbis magnum et fors omne (quod paulo antea quæsi) revelat mysterium. Adjuva me, Domine, ut combinare et eloqui valeam, quæ dignaris repræsentare mihi! Ipsum autem vitulum (præcitatum versum repeto) offeret extra castra atque offeret, sicut priorem vitulum. Sed quem? Illum, quem sacerdos unctus

^a ductorem agere cf. Ms. fr.: *se regarder comme...*

¹ Cf. Matth. 15,14 sim.

² Cf. Ps. 35,10.

³ Cf. Matth. 25,15 sqq.

(3) peccans et peccare faciens populum offert pro peccato suo. Sed quare offeret extra castra? Quia est pro peccato multitudinis.

Hæc igitur ratio indicat mihi differentem modum offerendi victimas pro multitudine et pro homine particulari, offerendo primo victimam extra castraeductam, ut Apostolo docente designetur victimam pro peccato multitudinis hominum offerendam extra muros Jerusalem educendam fore. Secundo pro multitudine oblata victimæ sanguine septies aspergitur velum, quod pendebat ante propitiatorium et sancta sanctorum, quod designabat cælum clausum, cujus portæ per effusionem sanguinis aperiendæ fuerent, in cujus memoriam facta aspersione debebantur peccata multitudinis.

Ex hac oblatione vitulorum pro peccatis multitudinis confirmor proinde in illius, quæ te adjuvante, Domine, jam rettuli, victimis vitulorum, taurorum et hujus speciei animalium totum populum Israel designatum fuisse, victima autem hircorum et caprarum particulares personas repræsentatas fuisse, et hinc (23) offert princeps hircum de capris tamquam principem gregis, particularis autem persona de populo (27. 28) capram offerre jubetur tamquam hircu subditam aut ovem (32). [21:] Sed harum victimarum (pro peccato unius hominis oblatarum) sanguine velum non aspergitur, ut figuretur cælum nonnisi sanguine pro multitudine offerendæ victimæ reseratum iri.

Hæc sunt, Domine, quæ pro peccatis ignorantiae expiandis offerri jussisti, pro quibus dignum est, ut ego continuam agam pœnitentiam non dubitans de venia, sed in amaritudine cordis dolens de offensa; hic dolor enim est proprietas dilectionis anxiantem timorem quidem excludens, peccatum tamen, quod contra me est, semper continue repræsentans. Multa sunt, Domine, peccata, quorum recordor et quæ mea commisit malitia, sed longe plura, quæ mea patravit ignorantia. Et quia mihi numquam defuisset gratia tua ad illa cognoscenda, si donis tuis usus fuisset et legem tuam discere et meditari voluissem, nihil me potest de illis excusare in conspectu tuo præter misericordiam tuam.

Parce itaque mihi, Domine, revertenti ad te! Parce illis, qui causa fuerunt ignorantiae meæ de peccatis non monentes aut cæcum cæci et ipsi ducentes¹ aut denique extra viam mandatorum tuorum me ambulare permittentes! In horum memoriam fac me offerre tibi, Domine, sacrificium cordis contriti ac humiliati² junctum oblationi sacrificii pretiosæ victimæ, quæ pro salute mea oblata offertur tibi continue in altari tuo! Munda me, Domine, a peccatis meis, et ne tradas me denuo tenebris ignorantiae meæ, quem dedisti velle sequi et diligere legem tuam, in cujus meditatione et observantia fac me semper diligere te, ut perveniam ad te!

SUPER CAPUT 5.

Respice in me, Domine, et ne tradas me mihimet ipsi! Considerans enim (1) hujus capitis versum occurrunt mihi quædam, quæ legi tuæ conformia sunt, sed explicationi, usui communi et casuistarum [22:] doctrinæ sunt contraria nimis; et propterea

¹ Cf. Matth. 15,14 sim.

² Cf. Ps. 50,19.

illis, quæ similis fuerint, adhærere nolo, nisi secundum sententiam sanæ doctrinæ, sed quia non doceo nec hominibus, sed tibi loquor, proferam sensum meum libere. Si peccaverit anima (inquit lex) et audierit vocem jurantis testisque fuerit, quod aut ipse vidit aut conscius est, nisi indicaverit, portabit iniquitatem suam. Magnus fuit justitiæ tuæ rigor, Domine, erga populum tuum carnalem et servos sub jugo legis constitutos. Hinc reperiam in exemplum horum sæpe te peccatum occultum unius hominis morte<m>^a multorum millium punivisse, et ex hac consideratione non miror te hanc legem statuisse, ut sub ipsamet pœna peccati indicaret, si quis testis oculatus aut conscius fuerit peccati proximi sui.

Conveniebat hoc mandatum justitiæ tuæ, sed conforme erat et misericordiæ, ut ablata per expiationem iniquitate ex Israel vel pœna unius hominis vel pœnitentia et sacrificiis ejus placaretur justitia tua; et propterea indicatione criminis, cujus quis aut oculatus testis aut conscius fuerat, satisfiebat dilectioni toti populo debitæ, nec derogabatur dilectioni, qua erga proximum tenebatur. Quapropter hac ratione legis hujus statuta non inquiram ego secundum explicationem interpretum, cui hæc revelatio fieri debuerat. Procul dubio suppono enim debuisse fieri illam sacerdotibus et magistratibus, quibus competeat executio legis et pœna desumenda de illis, qui peccatis occultis inducta iniquitate provocabant justitiam tuam in totum populum.

Sed objicietur mihi, quomodo dilectioni proximi conveniens esse potuerit accusare proximum de crimine occulto et pœnam inducere super illum? Verum jam de hac quæstione mihimet ipsi satisfecisse videor dicens, [23:] quod major dilectio fuerit debita populo, a quo expiatione criminis unius hominis furor justitiæ tuæ avertebatur, quam uni homini, qui et ipse (delatione facta) ad expiandum crimen inducebatur. Fors et hodie dum subsisteret hæc ratio, si usus communis languescere fide contrarium non induxisset.

Quodsi enim secundum dictum Filii tui illos non timeremus, qui possunt perdere corpus, sed illum, qui occidere potest et animam,¹ temporales pœnas et ipsam mortem pro occasionibus expiandi criminis reputaremus, et sic accusationem proximi nostri occasionem pœnitentiæ dantis charitativam esse crederemus. Quodsi, inquam, firmiter persuasum haberemus omnes rerum eventus te, Domine, ordinante contingere, curam salvandi proximi modo tibi placito tibi committeremus, non prudentiæ nostræ aut periculosæ dissimulationi criminis, propter quam sæpe causæ infinitorum malorum fimus. Crederem itaque plus examinandum esse incitamentum, quo quis ad accusandum aut deferendum crimen duceretur, quam utrum crimen deferre debeat, ne delatio procedat ex malevolo animo aut ex vindicta, quæ sæpe charitatis larvam induere potest in his occasionibus.

Non dicatur mihi legem naturæ offendi, dum quis deferendo proximi crimen facit, quod fieri nollet sibi. Quisquis enim de crimine taliter cogitat, jam prior in te, Domine, et in justitiam tuam peccat, cui satisfacere nollet. Qui enim tibi satisfacere vult, ipse se accusat, non tantum accusantem excusat. Quodsi vero crimine nostro proximum, quodsi publicum offendimus, numquid non tenemur de <his>^b illo deprecari

^a Delevit -m

^b Delevit his

¹ Cf. Matth. 10,28.

proximum et damnum illatum reparare? Quo mandato Salvatoris nostri stante, quid dicatur legem naturæ offendere, qui tale crimen proximi revelat, quod illi propria accusatione, deprecatione et reparatione expiandum esset? [24:] Punctum igitur honoris, idolum illud veteris hominis latensque in cordibus nostris cupiditas induxit relaxationem usus legis hujus tuæ, Deus, sub larva dilectionis proximo debitæ. Quisquis delator dicitur, pro infami reputatur, persecutionibus exponitur et objectum fit vindictæ seu illius, quem detulit seu parentum et familiæ ejus.

Quanta sunt, o Domine, quæ in his cupiditas pro usu recepit, in cujus imperceptibilem complacentiam explicatur, relaxatur, detorquetur et si possibile esset, aboleretur lex tua; ita quidem, ut si hominum judicia timerem, vix hæc, quæ profero, scribere auderem. Subticeo tamen examinare opiniones, sententias et propositiones, quæ de his docentur toleranturque, de horum tamen sequela gemo coram te, Domine, sed non scandalisor te præservante in his, quæ scandala venire¹ ipso Filio tuo prædicente oportuit. Frigescens fides, tepescens zelus fidelium causa fuerat, quod benigna Mater Ecclesia observantiam canonum pænientialium relaxaverit, sed hac charitativa sanctæ Matris nostræ indulgentia quoque abuti non cessat hominum pravitas. Vix enim hodie coram unico sacerdote accusare se resolvit homo de illis, de quibus olim fideles se in facie Ecclesiæ aut accusabant aut pro confessis auriculariter criminibus impositis pænitiis publice satisfacere posse pro felicitate habebant. Tunc enim semet ipsos accusabant in spiritu pænitiæ de criminibus, de quibus nunc accusari nollent ab aliis, quia vivacius timebant judicia tua, Deus, quam opinionem et iudicium hominum; et profecto, quid prodest hominem ignorare, quod tu nosti? Quid pudet homines scire, quod in conspectu Creatoris facere non puduit, nisi quod honorem aut <m>^a vitam magis æstimamus, quam offensam tuam, Deus, aut quia hominibus plus studemus placere, quam tibi?

Sed, o Domine, his non obstantibus in his quoque discretio, moderatrix [25:] virtutis et ipsiusmet charitatis necessaria est, tu enim ipse omnia facis in ordine et in mensura, et hæc discretio ab hoc ipso ordine et mensura procedit. Spiritus itaque, quo quis duceretur, res et malum, de quo agitur, personæ quoque et circumstantiæ considerandæ sunt, ut omnia fiant in hoc ordine et mensura, quam lex, quæ a te est, non inhibet, sed innuit, quia a te est. Sunt hodie quoque sacerdotes, sunt magistratus, quibus crimen (cujus quis aut testis oculatus aut conscius est) indicari potest, et si quis a Spiritu tuo ducitur, te consulit, et te consulto et legi et charitati satisfacere potest, nec proximo nocet, sed prodest, suam exonerat conscientiam, nec crimine dissimulato alterius portabit iniquitatem. Plurima enim crimina et peccata sæpe omitterentur, si in apricum ventura crederentur, et vere peccatum, quod amamus, ita studemus celare, ut de illo publicato nos pudeat.

Hæc sunt, o Magister cordis mei, Deus, quæ te adjuvante de primo versu hujus capituli dicta sunt, in quibus multa reperirentur in auribus hominum male sonantia, sunt enim (prout jam rettuli), usui, modo vivendi hominum, denique spiritui humano contraria. Quot formarentur secundum hunc consequentiæ et sequelæ ex his, quæ

^a Delevit *m*

¹ Cf. Matth. 18,7 et Luc. 17,1.

rettuli? Sed omnes illæ temporalem vitam, honorem, sensualitates, mundanum usum, terrestrium bonorum dispendium concernerent, quæ omnia propter legem tuam contemnere, abjicere et derelinquere tenemur, non autem mandata tua propter illa seponere deberemus. Judica me itaque, Deus, et discerne causam tuam,¹ si hæc tua sunt, nec permittē^a me torrente consuetudinis arripi in illis, quæ tua non sunt. Non verebor enim contra hunc torrentem nisi te adjuvante, quamvis cursum ejus deflectere non mearum sit virium. Est tamen vocationis meæ illi aggeres^b et obstacula in multis opponere.

In præcedenti [26:] capite agebatur de peccatis ignorantia, hæc, quæ rettuli, revocari possum ad peccata complacentia et conniventia. Illa porro, quæ in v. (2) et sequentibus comprehenduntur, peccata oblivionis esse manifestantur. Sed, o Domine, qui hodie præter peccata cognita et volita de talibus speciebus peccatorum loquitur, austerus, rigorosus et propemodum hostis generis humani appellatur, prout ethnici consueverant appellare primitivos Christianos propter morum et doctrinae puritatem et carnem sensualitatesque ejus concernentem rigorem.

Vere, o Domine, sat larga esset salutis via, longe major esset electorum (quam Christus docuit) numerus, si nonnisi peccata cognita et volita scriberentur in libro illo, unde ille mundum judicabit.² Vix cadit enim in communem fragilitatem et perversitatem hominum tanta malitia, ut te peccato secundum suas circumstantias cognito volenter offendant. Illi enim, qui sibi opiniones pro libito, dubia et excusationes, imaginarie bonos intentiones et bonos fines fingunt, tot et tam differentibus seu humani seu maligni spiritus suggestionibus circumveniuntur, ut distinctam cognitionem de peccato plerumque vix habeant, et illud committendo sæpe longe aliud velint, non peccatum. Jungatur his sententia probabilitatis in dies magis et magis dilatata, quid humano spiritui tam grata, profecto omnis umbra peccati tolletur, et nonnisi illi reputabuntur pro impiis, qui dicunt in corde: Non est Deus.³ Sed fors nec illi peccabunt stante prædicta opinione, quia Deum non noscentes ideo dicunt: Non est Deus. Si enim Deum noscerent, hoc dicere nollent.

Nec igitur illi agunt cognite et volenter, o Deus æterne, o veritas adoranda, o lex immutabilis! Vere pugnat contra te creatura tua, et alia fors vellet, ne esses, alia vellet, ut veritas tua divisibilis esset, alia vellet, ut legem tuam sensui uniuscuiusque accommodares, sed quæ est hæc creatura? Illa profecto, quæ ex massa condemnata generatur et veniens in mundum reprobationis suæ secum fert characterem. [27:] Vocas illam ex misericordia, das illi omnem gratiam in baptisate, sed illa creatura tua male instituta a parentibus, consanguineis et amicis etc. de lege, de veritate tua recedit per peccatum a gratia tua. Sequitur legem sensualitatum, et hanc amplectitur ignorans legem tuam, quia illam, quam secundum usum in communi vita mundana repertum sequitur (carnis et sensualitatum legem) mandatis tuis conformem esse credit. Illa est, inquam, quæ se coram te vanis prætextibus ignorantia legis tuæ aut oblivione vult excusare a peccato.

^a Sic!

^b *aggeres* correxit ex *argines*?

¹ Cf. Ps. 42,1.

² Cf. Apoc. 20,12.

³ *Non...*: Ps. 13,1.

An tu es causa, Domine, quod parentes illum neglexerint in educando vel cæci et ipsi cæcum duxerint illum, cui lumen dederas in baptisate? An tu causa es, quod ille recesserit ab hac gratia tua mundum assumens pro magistro suo, adhærens illi? Celastine aut abscondi jussisti legem tuam? Tune instituisti confessarios illos, qui cervicalibus et pulvillis fulciunt humanitatem sensualitatibus complacentes? Non, non, Domine, nihil horum cadit super te, sed nec tu potes æternam legem in veritate tua immutabilem tollere, sed nec homo meretur, ut tu illi semper supernaturalem des scientiam aut legem tuam in favore illius mitiges. Potes peccatum illius tollere, et tollis illud, si pænitet, sed lex tua semper immutabilis est.

Publicant principes terræ et magistratus præconis voce leges, et demum scriptas communi usui exponunt. His factis quem excusabit in iudicio illarum ignorantia? Tu autem, Deus, legem naturæ cordibus hominum impressisti, legem scriptam a tot millennariis annorum publicasti, legem evangelicam per datum Spiritum in corda scripsisti, hanc Filius tuus sanguine suo irrigatam tam fertilem reddidit, ut exaltatus in cruce omnia ad se traxerit.¹ Hæc leges in tabulis scriptæ ubique reperiuntur, milliones hominum fuerunt [28:] et sunt, qui illam verbo, scripto et exemplo publice omni die et gratis docent, homo tamen ignorantia aut oblivione hujus legis se excusare vult in conspectu tuo.

Sed hæc, Domine, iudiciis tuis relicta sunt, quæ ego in timore et tremore dilectionis adorare volo. Hoc tantummodo verbum decisivum; hoc et hoc sufficit scire ad salutem; durum est in auribus meis, quia multarum relaxationum est occasio. Disputationes aut, potius dixerim, æmulosæ contentiones scholarum dant occasionem similium loquularum, et ut probent dari excusabilem ignorantiam de lege cordibus nostris inscripta, fingunt sibi entia rationis et homines brutis similes, ut decident dari ignorantiam invincibilem de illa. Homo carnalis audit hanc sententiam et sensum illius pro libito interpretatur sumens exinde occasionem erroneas opiniones formandi, et hæc tollerentur, si per uniformem doctrinam doceretur ignorantiam legis tuæ inexcusabilem esse et peccata etiam oblivione committi, prout in sequentibus lex tua nos instruit.

Sed dicet mihi aliquis, quodsi hæc et similia tam rigore docerentur, pusillanimes et anxias redderent conscientias et in desperationem ducerent hominem. Sic loquuntur enim illi, qui non considerant magis inclinari naturam humanam ad præsumendum de misericordia tua, Deus, quam ad timorem justitiæ tuæ, et propterea periculosius esse fovere præsumptionem, quam dare occasionem timoris. Similibus ratiocinationibus transgrediuntur limites simplicitatis, et humano intellectui via demonstratur ad dilatandas vias artas et ad immiscendas adinventiones scientiæ mundanæ simplicitati fidei. Sic datur occasio excedere humilitatem et habere confidentiam in viribus propriis, denique sic ambulat [29:] homo in tenebris.

Sint tamen hæc et complura, quæ de similibus scribere possem, relicta tibi et profunditati iudiciorum tuorum! Tu scis, Domine, quod his neminem instruere aut arguere velim, sed te adjuvante memet ipsum confirmare intendo in simplicitate et humilitate, ut quo artiores videro vias, per quas ambulare debeo, eo ferventius recurram ad te et confidam in bonitate tua, non in viribus meis, et sic diligam te ductorem meum, qui me doces mandata tua.

¹ Cf. Ioan. 12, 32.

O Deus infinite bonus, lumen animæ meæ, celasti adhuc intellectui meo causam, cur præceperis lege populo tuo, (2) ne occisa a bestiis cadavera aut per se mortuum aut reptile aliquid tangeret, et huic tactui impuritatem, qua polluebatur, annexisti, propter quam subjacebat delicto, a quo oblivio immunes non reddebat prævaricatores, sed dum delicti recordati fuerunt, illud sacrificio expiare obligabantur. Tu vides, Domine, quod excedat captum meum, cur animal a bestia occisum impurius fuerit illo, quod ipsemet populus occidebat. Cur denique reptile vivens creatura tua pro immunda reputata fuerit, sed ecce, hæc impuritas (3) extenditur etiam ad immunditiam ab ipso humano corpore proveniente et adhuc obscuriorem reddit meditationis meæ materiam.

Docuit me bonitas tua et inde scio horum perquisitionem non esse necessariam ad salutem, cum hæ observantiæ sublata sint, nec pollui similibus populum tuum spiritualem, sed ab illis coinquinari, quæ ex corde procedunt.¹ Scio, inquam, per mortem Filii tui maledictum ab omni natura creata ablatum fuisse, sed hæc ratio necdum me satiat, quia impuritas, quæ contrahebatur, tantum ad reptilia restringitur, non ad omnes creaturas extendebatur. Scio reptilia quoque duplicis speciei esse, et alia in prima creatione te jubente terram produxisse, alia ex subsequenti (per peccatum inducta) corruptione^a ex corruptione [30:] generari, sed quia lex tua hæc non distinguit, nec specificat, generalem expressionem, quæ se ad omnia reptilia extendit, ad sensum meum restringere non præsumo. Dicamne reptilia particularem maledictionem incurrisse per sententiam super Serpentem aut super hominem pronuntiatam, maledicta terra (quæ reptilia producit)],^b sed hæc maledictio quoque ad opus hominis restringitur per subsequentia verba: in opere tuo?

Sic divagatur, Domine, intellectus meus, sed in his divagationibus quoque te quærit, et profunda sapientiæ tuæ mysteria inquit; non ut sciat, sed ut te ex illis diligat et hæc, quæ pro instructione hominis scripta tradidit misericordia tua, intelligat ad salutem. Sed in omnibus his, quæ rettuli, tenebras reperiens ignorantiam meam confiteor tibi in humilitate cordis mei. Subjecisti misericorditer intellectum meum in obsequium magnalium tuorum, nec igitur curiositas nec aviditas nec impatientia me retinet in scrutando, sed bonitas tua me provocat, ut quærem et petam a te lumen ad intelligendum. Sed quia occurrit mihi ampliorem me habiturum occasionem hæc ruminandi, dum te adjuvante pervenero ad meditando legem, per quam esus certorum animalium vetitus fuit, transgredior ad meditando subsequentia capitis hujus.

Exegeras, Domine, a populo tuo carnali carnalem et spiritualem puritatem, et propterea illa, quæ in præcedentibus intellectui meo tam obscuris textibus continentur, corporalem impuritatis pollutionem concernebant, hæc porro, quæ (4) referuntur, impuritates spirituales respiciunt, et quia a populo tuo spirituali præcipue puritatem spiritualem exigis, mandata tua, quæ hanc respiciunt, hodie dum subsistunt, et eo magis confirmata sunt, quo perfectius docuit nos Filius tuus te et proximum diligere.²

^a Transposui signum)

^b Transposui signum)

¹ Cf. Matth. 15,11.

² Cf. Matth. 22, 36–40.

Et vere hæc dilectio obligat nos mala, de quibus juravimus [31:] indiscrete, præcipitanter, imprudenter aut malevole omittere, et bona, quæ sermone firmavimus, opere implere, quia secus facientes^a conforme [est]^b justitiæ tuæ nec oblivionis delictum excusare.

Absit, o Domine, a me, ut immerer argutis quæstionibus resolvendis, quas homo formare posset, quomodo oblivionis peccatum incurri potest in eo, quando quis mali promissi obliviscitur; littera enim dicit: Anima, quæ juraverit et protulerit labiis suis, ut vel male quid faceret vel bene et idipsum juramento et sermone firmaverit oblitaque postea intellexerit delictum etc. Oblivio enim illorum, de quibus male juravimus, non ideo nos culpatur, quod in actum non deduximus malum, sed quia pænitere obliti fuimus de male juratis. Hinc istud proprie oblivionis, alterum (dum nimirum bene jurata non facimus) omissionis delictum est, hoc et alterum non semper damnans, numquam tamen non ita coinquinans, ut nos immunes reddat a pænitentia, quam (5) præcipis. Ad hæc delenda exigebas a divitibus agnæ vel capræ oblationem (6), a pauperibus duos pullos columbarum (7) aut turturum, ab egenis autem (11) similæ partem ephi decimam, ut nec dives, nec pauper immunis redderetur ab expiatione.

Duo sunt, Domine, quæ me in confirmationem jam relatorum observare facit gratia tua (9 et 11), quæ fieri oportebat in sacrificiis pro peccato, ut nimirum victimarum cruentarum sanguis totus effunderetur; et hæc procul dubio taliter instituit sapientia tua, ut eo adæquatius figuraret veritatem veri sacrificii, quod effusionem totius sanguinis requisivit, et ejus memoria in pane (exclusa omni mixtura) in realitate celebranda instituenda fuerat, ut sit nobis in verum sacrificium propitiatorium pro peccatis nostris. (15) Expiationibus peccatorum [32:] per ignorantiam, per oblivionem aut per omissionem patratum succedit expiatio peccatorum per errorem commissorum, quæ profecto demonstrant mihi præter cognitionem et voluntariam quoque peccandi malitiam multa posse hominem committere, quæ expiare oportet, respectu quorum qui se sine peccato esse dicit, vere mendax est. Potest itaque homo scire legem tuam, potest te adjuvante velle sequi illam, et tamen ex inconsideratione, præcipitantia aut ex imprudentia errare.

Quid igitur justius, quam errorem expiare obligari? Quot sunt præterea errores, quos præjudicia, usus, superiorum exempla inducunt? Et ecce, quam ampla esset reflectionum materia de prævaricationibus cæremoniarum, quæ committuntur per errorem, reputantur tamen pro peccatis, quæ tu, Domine, expiare mandas. Si subtercerem cogitationes meas, credi posset nefario ausu sanctas et pias cæremonias Ecclesiæ me reprobare velle, sed si elocutus fuero mentem meam, quot censores, quot condemnatores reperiam? Non reperio omnino in lege nova Filium tuum, Deus, aliquas instituisse cæremonias; ipse enim cultus et mysteriorum celebratio in magna simplicitate, pietate et sanctitate peragebatur ab apostolis, partim quia persecutionum exigebat necessitas, partim, quia oportuit Judæos a figuris ad veritates, gentiles a superstitiosis et sensualibus ad spiritualia objecta revocare. Hinc et sacramenta religionis in ipsa illa simplicitate administrabantur, sed quo magis crescebat fidelium numerus, quo plus dilatabatur religio, etiam in ipsa simplicitate committebat abusus et errores hominis depravata natura, de quibus jam ipse Paulus arguebat

^a Sic pro *facientibus* (cf. Ms. fr.: *parce que si nous faisons autrement il est convenable*)

^b *Supplevit est*

Corinthios, qui conveniebant ad epulandum,¹ non ad recolendam memoriam passionis in celebratione mysteriorum.

Propterea Spiritu tuo animata Ecclesia, ut hos abusus tolleret, reverentiam mysteriorum per institutas cæremonias imprimere voluit. Primo [33:] igitur decorem induxit seu, clarius dicam, decentiam, quam pietas et zelus ornatibus excoluit. Sed nec simplicitas nec decor nec ornatus carere potuit abusus et erroribus, in quibus extirpandis aut præcavendis frequentata diœcesana, provincialia et œcumenica concilia cum magna diligentique vigilantia laborabant. Verbo prædicabatur Evangelium, sed ut vita et historia Christi profundius imprimeretur in mentibus, natura hominis ita exigente oportebat, ut exponeretur etiam sensibus. Hinc imagines et repræsentationes sensibiles sancto et pio fine inductæ sunt. Quid gloriæ tuæ, Deus, poterat esse convenientius, quam et illorum memoriam exponere præ oculis fidelium, qui amici tui, imitatores Filii tui facti sunt, et pro nomine ejus immania tolerabant tormenta! His spectaculis enim firmabatur fides et muta voce deprædicabantur fidei effectus et ab hominum malitia invincibilis gratiæ tuæ virtus. Fortes hæc meditabantur in Scripturis, legebant in actibus martyrum, debiles et infantes legebant in repræsentationibus imaginum, audiebant in lectionibus prædicationibusque publicis et oculis auribusque percepta imprimebant cordibus.

Sed quo profundius imprimebatur zelus et fides, per objecta sensualia eo ferventior efficiebatur cultus et ipsa intrinseca devotio provocabat extrinsecam, et externa fovebat, nutriebat et augebat internam per mutua exempla. Naturæ itaque et spiritui (seu interno et externo cultui) consentaneum erat non tantum in imaginibus recolere sanctorum memoriam, sed ferventius quærere in reliquiis illorum hanc ipsam memoriam. Exhibat ex illis virtus illa, Deus, a Filio tuo participata, quæ sanabat languores, curabat infirmos, firmabat fidem et augebat devotionem. [34:] Quodsi autem naturale est in pretio habere, quæ rara sunt et quæ diligimus, quis potuit reprobare aut quis mirabitur <cælico>^a serico, auro, pretiosis lapidibus ornatas fuisse arcas, quæ sanctorum continebant exuvias? Quis enim nostrum est, qui adamantes et uniones luto circumdabit? Quis est, qui quod æstimat, serico, purpura et quidquid pretiosum est, non <circumdabit>^b exornabit?

Omnia itaque hæc fiebant fide nutriente, Spiritu ducente et te, Deus, per Filium tuum Ecclesiam dirigente. Propterea erectis templis adorandæ mysterii passionis celebratio majus sumebat incrementum, majorem acquirebat decentiam, ut adoratio Christo debita distingueretur a cultu sanctorum, quem Ecclesia semper pro pio reputabat ideoque admittebat, numquam tamen ad illum (tamquam sub fide ad salutem necessarium) obligabat fideles. Ex his consequentiis etiam reliquorum sacramentorum administratio suum ordinem, modum et decorem requisivit, et omnia in Spiritu tui vero ordine et mensura pro convenientia temporum jam instituebant, jam augebant, jam moderabantur, jam reprimebant concilia seu particularia seu generalia.

Sed quid dicam, Domine, de temporibus aut potius regionibus, in quibus synodi et provincialia concilia per incuriam pastorum cessarunt, inter generalia autem concilia sæcula intercesserunt? Averte, Domine, oculos meos, ne videam scandala et errores in cæremoniis, quos vel indiscretus et mensuram Spiritus tui excedens zelus vel

^a Delevit *calico*

^b Delevit *circumdabit*

¹ Cf. 1 Cor. 11,20 sqq.

ignorantia vel negligentia induxerunt, usu autem in tantum roborata sunt, ut passim credatur illa tolerari debere propter evitandum scandalum et majus malum, quod per violentias fieri et ad hoc in plurimis locis ferrum et arma applicare oporteret, hæ autem violentiæ sanguinis effusionem et schismata causare possent. [35:] Hæc autem opinio in tantum est stabilita, ut etiam illa media negligantur, per quæ similes errores vel insensibiliter tolli vel saltem reprimi possent.

Lex tua, Deus, cujus meditationis occasione hæc occurrunt mihi, errores, ignorantiam, oblivionem et omissionem condemnat, sed necdum repperi, ubi admittat tolerare aut, potius dicam, negligere minus malum ad evitandum majus malum. Malum enim semper malum est in conspectu tuo, et quod de natura malum est, profecto tibi oppositum, contrarium et abominabile est. Sed quod est hoc malum? Illud profecto, quod legi tuæ æternæ et per consequens veritati tuæ oppositum est. Non refero ego ad hoc malum errores contra legem tuam positivam, sed contra legem naturæ impressam commissos, multa enim, quæ in lege veteri statuta fuerunt, per legem novam aut impleta sunt, aut abrogata cessarunt, et quod malum fuit, malum esse cessavit, quia malum ex natura sua non fuit, sed per positivam legem pro malo haberi ordinabatur. Hinc legem quoque, quam Ecclesia te inspirante statuit, semper te ducente et moderari et solvere et abolere potuit et potest. Nolo, Domine, censorem et adhuc minus reformatorem agere, nisi in quantum ad hoc vel illud munus vocaveris me, dum tibi placuerit amplio-rem gregem committere pastoralis officio meo, sed nec tunc competeret mihi manus ponere in thuribulum, obligaminis tamen mei foret intendere, ut per illos, quibus competit, reformarentur tollerenturque, quæ sunt scandala et errores abusuum, non autem fidei et dogmatum.

O misera naturæ humanæ condicio! O depravata ad finem suum tendentia tempora! O mores hominum corrupti, quomodo fidem obscuratis, religionem offuscatis, charitatem extinguistis! Hi sunt naturales effectus senescentis naturæ, hæc sunt, [36:] quæ horrorem postremorum temporum repræsentant mihi, in quibus exsula fide, inundantibus erroribus, incrementum sumentibus falsis prophetis ita confundentur omnia, ut nisi abbreviarentur dies illi, si possibile esset, ipsi electi tui perverterentur.¹ Post illa, inquam, tempora, apparebunt innumera illa ignorantiarum, oblivionum, omissionum et errorum peccata, quæ nunc controvertuntur, argute excusantur aut penitus tolluntur. Tunc manifestabitur concatenata series scandalorum, peccatorum, causæ perditionis tot millionum hominum, quam ignorantia legis tuæ, Deus, aut etiam errores cæremoniarum induxerunt. Et quomodo possem de his non gemere, quæ mihi tam viva vivaciter repræsentare dignaris, singulariter tamen gemo, Domine, de meis ignorantibus, quia potiori parte vitæ meæ legem tuam ignoravi, necdum sum enim infans unius anni, a quo te inspirante illam pro objecto meditationum mearum sumpsi, et profecto omni die agnosco, quam proficua sit animæ meæ esca legis tuæ.

Video mirabilia, adoro magnalia tua, contremisco coram profunditate judiciorum tuorum. Sacerdotibus est enim proprium peccare per errorem cæremoniarum, sed ecce, ignorantia peccatum (17) repetitum a me innumeris vicibus commissum et in me redundat. Offeram igitur tibi victimam, quæ pro peccatis totius mundi oblata

¹ Cf. Matth. 24,22.

offertur tibi. Fac, ut offerens uniam me illi, ut offerar illi sacerdoti, qui interpellet pro peccatis meis, ut dimittatur, (18) quod per errorem commisi!

SUPER CAPUT 6.

Posteaquam bonitas tua, o Deus, in præcedentibus omnia ignorantiae, oblivionis, omissionis et erroris delicta sacrificiis expiari jussisset, ecce, legem statuis de peccatis determinatæ malitiæ, cognitis nempe et volitis. Præcedentia fuere plerumque materiæ delictorum, [37:] quamvis possint sæpe etiam criminum et per consequens damnationis causæ esse propter abusus, quos ignorantiae et errores inducere possunt. (1) Sed in illis, quæ hic Moysi præcipis, (2) loqueris de anima, quæ peccaverit contempto Domino. Horrendum est cogitare, quanta sit enormitas peccati, quod quis patrat contempto Domino. Tunc enim consurgit creatura contra Creatorem, servus contra Dominum, et se statuens pro fine actionis suæ vere dicit in corde suo: Non est Deus.¹

Sed parce, Domine, si quæsiero, quomodo Deum contemnere dici potest aliquis, qui illa patrat, quæ hic enumerantur, quæ plerumque proximum concernunt? Verum est, o Domine, quod quisquis legem tuam contemnit, te qua supremum legislatorem contemnit, sed ille, qui hæc, quæ hic enarrantur, patrat, legem naturæ in veritate æterna fundatam prævaricans te, Domine, contemnit qua veritatem æternam, qua Deum. Hinc de similibus nulla ignorantia excusare potest. Lex naturæ dicitur, quia lex est animæ rationali seu ipsimet rationi insita, quæ quia imago tua est, homini per insufflationem creando impressa, a veritate tua procedit lex illi data. Propterea natura seu ratio dictat amare te, Deus, se autem et proximum amare propter te, quia proximus est imago tua. Unde deducitur obligatio facere illi, quod mihi fieri vellem, non facere autem illi, quæ mihi fieri nollem.²

Prima igitur pars legis includit omnes actus misericordiæ, justitiæ, bonitatis et charitatis, quia hæc mihi fieri vellem, secunda excludit omnes actus iræ, odii, invidiæ, doli et fraudis, quia hæc mihi fieri nollem. Tam excellentes fuere leges naturæ seu rationi ad imaginem tuam creatæ animæ impressæ, sed cum in illam per peccatum inducta fuisset prava concupiscentia, et tenebræ peccati, quæ consistunt in falso seu mendacio, offuscarunt veritatem in [38:] ratione, et propterea ex falso incitamento, pro falso fine agit homo, dum peccat, et tunc vere contemnit te, Deus, qua veritatem æternam.

Mysterium est homo sibimet ipsi incomprehensibile, creatura est ad deificationem disposita, et hinc anima ejus portio divinitatis est, non quod divinitas esset divisibilis, sed quia anima est emanatio veritatis et veritas semper residet in ratione ejus vocaturque dictamen conscientiæ, cui se opponere summum peccatum est. Hæc veritas seu rectum in ratione producit omnes virtutes morales in hominibus, in quibus falsum seu passiones non prædominantur. Tales fuere heroes, philosophi, quos tantis laudibus et encomiis celebrat antiquitas, et hodiedum miramur, æstimamus, amamus virtuosos homines, sed plerumque ignoramus, quid sit, quod hanc communem approbationem producens amorem conciliat, sed fors melius dixerim, quod nos

¹ Non...: Ps. 13,1.

² Cf. Matth. 7,12.

non reflectamus, quod veritas tua seu rectitudo rationis (quæ est in nobis) præbeat testimonium veritati tuæ, quæ est in illis. Hinc vox populi vox Dei dici potest.¹

Consulatur hæc ratio absque passione, semper verum consulat, sed si passionibus velata, sensualitatibus offuscata aut, potius dixerim, oppressa fuerit, passiones semper falsum repræsentabunt, non autem ratio. Quidquid huic rationi naturali puræ, id est, a passionum et sensualitatum prædominio immuni oppositum est, legi naturæ repugnat, et hæc oppositio sensibilis esset, si rationem absque præventionibus, præiudiciis et, prout dixi, absque passionibus consuleremus. Sed quia tu, Deus tam bonus et tam misericors, horum causa non es, juste nos punis, dum ignoramus, quæ scire possemus, si rationem, quam dedisti, a sensualitatis peccatis et a passionibus præservatam consuleremus. Ad hæc nos posset ducere rectitudo rationis nostræ et sufficere ad recte agendum moraliter, ad hoc enim dederas illam, ut homo [39:] præditus illa possit præesse creaturis et dominari illis. Posset, inquam, te post lapsam naturam quoque cognoscere, sed te diligere non potest sine gratia, quia sensualitatibus et concupiscentiæ alligata nequit pro supernaturali fine agere, ut amet veritatem sensus suos excedentem plus, quam falsitates in sensus suos cadentes, quæ in se veræ sunt, in quantum realiter existunt, falsæ tamen sunt, quia rationem seducunt. Hæc igitur ratio debet subjici in obsequium fidei, hæc elevatur a te, et dum vult, quod vis, amat veritatem, quia amat voluntatem tuam, et dicitur amare te et justitiam tuam.

Sic unit se homo tecum, o Domine, in charitate, et hæc ratio gratiæ tuæ lumine illustrata sic elevat se ad veritatem increatam uniturque illi tam intime, quantum vincula sensuum permittere possunt. Agere itaque contra rationem seu conscientiam est agere contra te, Deus. Agit autem quis contra rationem, qui proximo facit, quod sibi fieri nolle, seu depositum negando seu extorquendo seu calumniando (2. 3) seu rem perditam inventam non restituendo seu pejerando peccat itaque vere contempto Domino. (4. 5) Convicta proinde de crimine tenetur facere alteram partem legis naturæ faciendo, quod sibi fieri vellet, et sic (6) offerre tibi arietem. Hæc confirmavit in lege evangelica Christus præcipiens, ut antequam munus offeramus ad altare, reconciliemur cum proximo.² Non est idiota tam stolidus (nisi sit mente captus), qui nesciat, quid sibi vellet aut nolle fieri ab alio. Quoties ergo hoc facit et alterum negligit præstare proximo, contra legem naturæ agit non ex ignorantia, sed ex oblivione, omissione, præcipitantiâ, passione aut malitia. Sed quia tu homini rationem ideo dedisti, ut agat secundum illam et cum illa, nec gentilis a similibus peccatis excusabitur, quomodo Christianus excusari posset, cui fidem, gratiam et [40:] legem dedisti, quam semper præ oculis habere et ex amore tuo et proximi agere tenetur.

Ex his sequitur igitur ad remissionem horum peccatorum imprimis requiri satisfactionem proximo debitam, sacrificium cordis dolentis et contriti, denique satisfactionem juxta mensuram æstimationemque delicti a sacerdote impositam, et his indicantur figuranturque opera satisfactoria pænitentiae in lege nova per sacerdotem injungendæ, quæ sacramentum pænitentiae seu confessionis figurant. (7) Et sic orabit pro illis sacerdos et remittuntur pænitenti delicta. Hic est modus delendi peccata et delicta contempto Domino commissa, et his ruminatis apparet veritas, quam Salvator nos docuit dicens: Non veni solvere legem, sed adimplere.³ Hanc enim (de qua

¹ Cf. proverbium

² Cf. Matth. 5,23–24.

³ Cf. Matth. 5,17.

hic agitur) per institutionem sacramenti pœnitentiæ vere adimplevit Spiritus ejus, quem Ecclesiæ reliquit, sed pœcipue implevit in eo, dum sanguini arietis figurantis sanguinem suum substituit in remissionem peccatorum, in cujus effusionis virtute remittuntur peccata, et dum æterni sacerdotii sui virtutem sacerdotibus suis communicavit, illis jus æstimationis et mensuræ reliquit, ut judicent de operibus pœnitentiæ et satisfactionis, per quæ nobis applicamus victimam per arietem figuratam, in cujus sacrificii virtute a peccatis absolvi desiderantes hanc victimam quodammodo sacerdoti offerimus, ut offeratur. Orat pro nobis sacerdos, dum absolutionem impertitur et pronuntiat.

Sed ut in omnibus correspondeat figura veritati, ecce, non absque causa subjungitur pœcedentibus lex holocausti (8. 9. 10. 11. 12. 13). Hæc pœcipit debere ignem perpetuum ardere in altari holocausti et hujus ignis veritatem ipse Salvator revelavit dicens: Veni mittere ignem in terram, quid volo, nisi, ut accendatur et ardeat?¹ Et hic est ignis charitatis suæ, qui indesinenter ardere debet in altari cordis nostri. [41:] Hic ignis consummavit^a victimam sacrificii sui. Nullo alio igne uti debemus in sacrificiis nostris, sed pœcipue sacrificium cordis contriti pro peccatis nostris oblatum hoc igne consumi debet, oportetque, ne umquam ignis iste deficiat.

Sed, o Domine, permitte, quæso, ut inquiram, in quem fidem instituis sacrificium, quod offerre jubes Aaron! Nec est enim pacificum, nec dicitur esse pro peccatis suis aut populi. Est ergo procul dubio sacrificium in agnitionem supremi dominii tui oblatum et singulis diebus repetitum. Propterea, ut veritatem adæquate designet, non est cruentum, sed fit per oblationem similæ oleo respersæ et superimpositionem thuris. Simila itaque potest mihi hic repræsentare populum, oleum similam penetrans Spiritum, quo^b Christus populum suum penetrat, thus autem charitatem, in qua tibi jure offertur sacrificium in agnitionem supremi dominii tui eo dignius te, Domine, quo ipsum caput populi tui ipse Dominus noster, qui Spiritu suo totam Ecclesiam penetrat, prout in figura oleum penetravit similam, cum incenso charitatis offertur tibi in monumentum odoris suavissimi cruentæ oblationis suæ (15).

De hoc sacrificio autem (18) nonnisi mares stirpis Aaron comedunt, et hic tanto clarius exprimitur veritas nobis manifestata in generationibus Ecclesiæ in sempiternum subsistens. Quamvis enim simus populus sacerdotalis,² æternus sacerdos noster tamen particularius communicat sacerdotium suum generationi suæ sacerdotali, unde per pœceptum, quo manducatio (ex sacrificio, de quo hic agitur) ad solum Aaron et masculos generationis suæ restringitur, designatur hoc sacrificium, in quantum respicit agnitionem supremi dominii tui super totum corpus [42:] <corpus>^c Ecclesiæ in concreto factam solos sacerdotes facere debere eo, quod sint respectu sacerdotii Christi, sicut erant mares respectu generationis Aaron. Hi publicæ legationis funguntur officio et pro populo, cum populo debitum adorationis præstant tibi homagium.

Profecto sanctificari seu purificari oportet pœvie illum, qui tangit hanc victimam. Sed ecce, ut sacerdotii Judaici imperfectio et sacerdotium Aaron nonnisi figuram

^a consummavit recte consumpsit (cf. inferius consumi, et Ms. fr.: a consommé)

^b Correxerit ex qua

^c Delevi

¹ Cf. Luc. 12,49.

² Cf. I Petr. 2,9.

fuisse sacerdotii secundum ordinem Melchisedech¹ clarius figuretur, singulare instituitur sacrificium ab ipso die consecrationis Aaron et filiorum ejus inchoandum et singulis diebus continuandum (20 et reliqui). Hoc offerebatur a sacerdotibus, qui jure patri succedebant, sed hoc sacrificium sacerdotum particulare ab illis tamquam sacerdotibus oblatum cessavit, a quo æternus sacerdos in sanguine suo semel sanctuarium ingressus est² et sacerdotii character respectu oblationis in totum populum sacerdotalem extensus est. Hinc veram victimam non amplius sacerdotes soli offerunt, quin censeantur uniti cum populo et capite totius Ecclesiæ, Christo, qui per manus ejus se offert in illo tibi, Pater æterne. (30) Hostia, quæ figura fuit et cædebatur pro peccato, cujus sanguis inferebatur in tabernaculum testimonii ad expiandum in sanctuario, non comedebatur, sed comburebatur igni, sed a quo veritatis Lux umbras fugavit, hostia, quæ pro peccatis semel oblata cruenta offertur incruente, comeditur et de illa seu spiritualiter seu sacramentaliter participamus omnes.

Omnia hæc, quæ hactenus de sacrificiis te adjuvante, Domine, meditatus sum, ad hanc unam adorandam sacrificii oblationem referuntur, nec nisi differentes proprietates [43:] et virtutes ejus specificantes figurant, quæ ut populo carnali majorem respectum imprimant, diversificare voluit sapientia tua objecta sensuum illius. Hinc diversa animalia offerebantur in victimam, differentes oblationes fiebant in similia et farina secundum differentiam finis sacrificiorum, in quem offerebantur. Omnia cruenta sacrificia tamen respectu effusionis sanguinis cruentum sacrificium crucis, omnes oblationes farinæ incruentam oblationem ejusdem sacrificii realem, velatam tamen sacrificii crucis repræsentationem indicabant, et hanc tamquam veritatem respiciebant. Hoc est mysterium (quod nobis quamvis revelatum), mysterium tamen fidei et novi testamenti esse non desiit, oculi enim nostri carnales cum nudam veritatem videre non possint, illam sub speciebus sacramentalibus velare oportuit, ut esset plus fidei, quam sensuum, nec tamen ita fidei, quin sit et sensuum objectum, cum incarnatam veritatem occultent, cujus manducatio et spiritui prodest in salutem et corpori proficua est in sanctificationem et resurrectionem.

Auge, Domine, fidem meam, ut veritatem (quam corporeis oculis cernere nequeo) præsentem esse sentiam; quidquid enim mihi deest in sentiendo, a debilitate fidei procedit. Credo enim te adjuvante omnia, sentio me credere, tu tamen adjuva incredulitatem meam, et fac plus sentire, ut plus diligam, quod plus sensero, et plus sentiam, quo plus dilexero!

SUPER CAPUT 7.

(1) Nosti creaturam tuam, Deus, tu, qui plasmator ejus es, et ut infirmitatem suam eo magis agnoscat, dignaris distinguere delicta a peccatis, et hæc quoque sacrificiis expiari præcipis, ut te quoque modo offendisse pæniteat, et jam tunc demonstraretur in figura [44:] nulla peccata, nulla delicta mereri remissionem, nisi per virtutem sacrificii, quod tam diversis speciebus sacrificiorum figurabatur. (7) Prout igitur pro peccatis offerebatur hostia, ita et pro delictis <ut>^a utriusque hostiæ lex una erit. Pænitentia, quæ plus ex

^a Delevit ut

¹ Cf. Ps. 109,4.

² Cf. Hebr. 9,12.

timore, quam ex dilectione procedit, plerumque distinguit doloris hostiam, quam tibi in lege nova offerre debemus pro peccatis aut pro delictis. Sed quia tu, Deus, in figura nec hostiam, nec modum offerendi distinguis, doces nos veram dilectionem charitatis nec nunc debere dolorem distinguere considerando offensam tuam, Domine. Qui plus te timet, quam diligit, continue inter delictum et peccatum distinctionem quærit, et dum peccato commisso damnationis sententiam metuit, plus dolet, quia illam^a timet. Sed cum te vere dilexerit et te offendisse doluerit, dolorem non distinguet et idem sacrificium cordis contriti et humiliati præstabit tibi pro delicto et pro peccato. Ipsa iustitiæ tuæ ratio distinguit quidem delicta fragilitatis a peccatis malitiæ, sed dilectionis nostræ a te data perfectio (quæ peccatum et delictum horrere facit), quia mavult millies mori, quam te vel levissime offendere, doloris distinctionem ignorat.

Tu vides, Domine, in corde meo, quod his, quæ refero, nolim reprobare sanam doctrinam de attritione et de timore tuo, sed ex his reflexionibus discere velle, quid sit te vere diligere. Agnosco enim omnem vel minimam offensam tuam non nisi ex defectu charitatis provenire, et ideo delictis carere non possumus, quia te in hac misera vita perfecte diligere non valemus. Sed opponet mihi rigidus censor per hanc reflexionem de qualitate sacrificii pro delictis et pro peccatis me æqualitatem doloris præscribere velle [45:] et contritionem reprobata attritione requiri insinuare. Sed immunis erit spiritus meus ab hac censura, æqualitas enim hostiæ (quæ dolor est) seu in attritione seu in contritione semper requiritur ad remissionem, sed incitamentum doloris, in quantum plus timorem, quam dilectionem, vel plus dilectionem, quam timorem respicit, distinguitur. Nec lex tua, Domine, (de qua hic agitur) super hanc distinctionem cadit, sed super æqualitatem hostiarum in utroque sacrificio, pro peccatis et pro delictis, quæ hostiæ dolorem cordis præfigurant, quem a nobis in tantum requiris, in quantum dare dignaris.

Hinc in attritione supplet per sacramentum collata gratia, quod peccatorum cordibus necdum infudit tua misericordia, sed quibus plus das, plus ab illis requiris; et hi sunt, qui ex dilectione omnem offensam tuam horrentes de omni offensa æqualiter dolent, quia in illis æqualitas incitamenti operatur. Et profecto si considero, quid sit offendere te, in quo infinitæ perfectiones tuæ omnem passionem iræ et offensionis excludunt, reperio gravitatem peccati non in tantum respectu tui, in quantum respectu mei distingui, peccatum enim separat me a te, delictum plus vel minus elongat, vel, ut adæquatius dicam, unioni plus vel minus perfectæ contrariatur, cujus unionis impedimentum sancti tui pro sepâratione reputant, et ideo quo plus te diligunt, (quia tecum perfectius uniri cupiunt), uniri non posse semper gemunt, et de offensis vivacius dolent, quam peccatores de eo, quod separati sint a te.

Dedisti, Domine, mihi hæc taliter concipere, sed hæc præstare posse opere necdum valeo, quia te, quantum diligere vellem, necdum diligo. Gemo itaque de miseriis meis, sed quia non semper gemo, retrahor a te a fragilitatibus meis, dum gemere cesso, et tunc semper a te elongor, quamvis [46:] recedere nollem. Da itaque, Domine, quod deest mihi de illis, quæ mihi dare decrevit misericordia tua. Omnia enim in mensura voluntatis tuæ desidero a te, quia illam semper justam, semper misericordem esse credo. Da contriti cordis hostiam, ut illam offerre possim tibi pro peccatis et pro delictis meis (11)! Hæc est lex pacificorum, <quæ>^b hostia, quæ offertur

^a Correxit *illam* ex *jam* (partim in margine)

^b Delevit *quæ*

Domino in veritate, quam mihi manifestare^a dignatus est Filius tuus, veritas æterna per veritatem legis suæ, per quam adimplevit legem veterem. Hæc est vera oblatio pro gratiarum actione^b (12), et propterea sacramentum Eucharistiæ seu gratiarum actionis appellatur. Hæc sacrificii oblatio veritatis in realitate jam completa fugavit umbras sacrificiorum legalium, quia in hac sola oblatione sacrificii impletæ sunt figuræ, quæ, prout sæpe dixi, nonnisi differentes effectus hujus adorandi sacrificii repræsentabant.

Jubes, Domine, in hoc versu præcitato etiam panes <præcitatos> fermentatos^c offerre, sed quia in præcedentibus institutionibus tuis a sacrificiis omne fermentum exclusisti, hic et in sequentibus credo te instituisse oblationem ad victum sacerdotum requisitam, ut illi, qui serviebant altari, viverent ex altari et primitiarum donorum tuorum fierent participes (15). Prævidisti, Domine, abusus, qui ex congestione oblatorum induci poterant a sacerdotibus, qui ex illis (prout in postremis Synagogæ temporibus factum est), quæstum exercere potuissent, et fors propterea (16. 17. 18) oblata aut manducari aut post diem tertium igne consumi jussisti, ut sacerdotes victum suum a tua providentia, non a propria industria expectent.

Te adjuvante observavi, Domine, in præcedentibus specialem puritatem externam, quam exegisti a populo, sed illius exacta observantia (19. 20) eo strictius statuitur et procul dubio figurat spiritualem puritatem, quam exigit ab illis, qui accedunt ad manducandam hostiam nostram pacificam. Qui enim hodie dum non dijudicans corpus [47:] Domini comedit illud, perit spiritualiter de populo suo, quamvis illum temporaliter vivere sinat infinita misericordia tua in virtute peracti, magni et ineffabilis sacrificii ad pœnitentiam vocans peccatores.

Prætereo hic denuo (omittere tamen nollem) ampliores reflexiones facere de impuritatibus legalibus. Illis, quæ has concernunt, subjungitur hic institutio partis sacerdotum de victimis ad victum illorum requisitæ (36), quam præcepisti illis dare a filiis Israel religione perpetua in generationibus suis. Et hæc postrema verba clare demonstrant hoc institutum non fuisse figurativum, nec debuisse extendi, nisi ad generationes populi carnalis Israel. Postquam enim Israel spiritualis in gentem sacerdotalem factus est, æqualem partem habet in adorando sacrificio, quod cum sacerdotibus, per quos et cum quibus unitus offert tibi. (37) Ista est lex holocausti et sacrificii pro peccato atque delicto, et pro consecratione et pacificorum victimis, (38) quam constituisti, Deus, Moysi in monte Sinai, quando mandasti filiis Israel, ut offerant oblationes suas tibi in deserto Sinai. Hæc sunt (repeto), quæ figurant et expriment virtutem et proprietatem unius ejusdemque usque ad consummationem sæculi permansuri sacrificii, quod tibi offertur in altari Israel spiritualis, de quo altari participare non potuit sacerdotium Aaron.

Nequeo præterire, quin deplem coram te, Domine, tenebras illorum, qui hanc veritatem figurarum non agnoscentes religionem absque sacrificio subsistere posse credunt, et pro victimis sola corda sua et adorationem intrinsecam statuunt. Sunt hæc quidem victimæ, quas essentialiter requiris; sacrificium enim tibi spiritus contribulatus, cor contritum enim et humiliatum, Deus, non despicias,¹ sed hanc victimam

^a Correxit *manifestare ex magnificare?*

^b Correxit *actione ex oblatione*

^c Delevit *præcitatos*, supplevit supra lineam *fermentatos*

¹ Cf. Ps. 50,19.

requisivisti etiam a populo Israel carnali. Hoc tamen non obstante instituisti sacrificia et oblationes hostiarum, ut in hac oblatione intrinsecam adorationem figuræ veri sacrificii jungerent, [48:] sed nec cor contritum nec sanguis taurorum et hircorum salvabat illos,¹ et hinc apparet inefficacia legis, quæ salvare nequivit, antequam per Christum impleta fuisset. Quia autem Christus omne iota, omnem apicem legis implevit, essenziale fuit instituere in veritate sacrificium verum et reale, cujus figuræ fuerant quotidiana sacrificia sacerdotii Aaron, quod esset permanens et perpetuum, ut hujus sacrificii hostiæ conjuncta et unita corda adorationisque nostræ homagia efficerentur victimæ dignæ te, Deus.

Hinc sacerdos noster non tantum se cruentur sacrificavit in altari crucis, sed etiam se, ut ita dicam, reliquit realiter et sacramentaliter offerendum, ut in continuata oblatione realis sacrificii corporis sui adoratio nostra haberet sub speciebus visibile, in realitate autem corporis invisibile fidei objectum, cui juncta corda nostra et vituli laborum nostrorum² evaderent in victimam te, Deo, dignam, in quantum uniuntur cum Deo sacerdote et sacerdotii sui victima. Hinc est character noster sacerdotalis, in quantum nosmet offerentes sumus sacerdotes propriæ victimæ; hinc character summi sacerdotii Christi, in quantum nos offerentes ipsum, cum ipso et per ipsum offerimus tibi, Pater, per sacerdotes. Spiritus legis veteris requirebat, ut victimas offerentes se unirent victimis ponendo manus super capita illarum, quarum sanguis effundebatur in memoriam effundendi sanguinis, et hæc memoria anticipate operabatur in redemptionem.

Adimpletio legis requirit igitur, ut nos unientes in spiritu victimæ semel pro nobis cruentur oblatae in memoriam ejus eandem victimam exhibendo offeramus, non jam in redemptionem (quæ semel peracta est), sed in pignus salutis. Sic lex vetus non sublata, sed adimpleta³ per Christum acquisivit virtutem salvificam in Christo, et quæ < suo >⁴ in sua imperfectione ducebat ad redemptionem, in sua perfectione ducit ad salutem, quia illam Christus adimplevit et illam adimplendo ipsam legem per gratiam suam in veritate perfecit. Non adimplevisset autem, si figurativis sacrificiis [49:] quotidianis juge sacrificium reale non substituisset, et illud in memoriam cruentur sacrificii offerri non jussisset, a quo (semel cruentur peracto) omnem suam traheret virtutem et efficaciam. Et hodie itaque occidit littera⁴ illos, qui illam excluso hoc spiritu interpretantur et Spiritum Christi per Ecclesiæ continuatum usum loquentem non audiunt et non sequuntur. His caro non prodest in manducando, quibus spiritus deest in recolendo sacrificii mysterio.

Indigna est te, Deo cordis contriti et adorationis victima, quæ Christo victimæ sacrificii legis novæ non unitur et cum ipso et per ipsum non offertur tibi. Hanc enim ipse non offert, quia ipsi oblata non est. Sterilis est religio, quæ caret sacrificio. Inane sacrificium, quod victimam et altare non habet. Erroneus sacramenti usus, in quo manducationis, non passionis recolitur memoria, ac si Eucharistia tantum ideo esset gratiarum actio, quod manducatio fuerit instituta, non autem, quia illi annexa est virtus sanctificatoria passionis, in qua consistit spiritus hujus sacramenti

¹ Delevit suo

¹ Cf. Hebr. 9,12. 10,4.

² Cf. Osee 14,3.

³ Cf. Matth. 5,17.

⁴ Cf. 2 Cor. 3,6.

gratiarum actionis. Quid enim prodesset manducare carnem, si manducando non participarem et spiritum, et quis manducationis spiritus, nisi communicatio virtutis passionis, cujus memoriam recolentes et pro manducationis seu communionis beneficio dignas et justas referimus gratias. Dignas, quia cum Christo uniti tibi, Pater, gratias agimus. Justas, quia qua creaturæ in unione novæ creaturæ debitum persolvimus. Sed hæc fabularum <ad>^a instar audientes blasphemant illi, qui a corpore Ecclesiæ avulsi ab intelligentia veritatis recesserunt, nec de altari legis novæ participant.

Miserere, Domine, et illumina mentes et corda illorum lumine gratiæ tuæ, ut omnes, qui pretioso sanguine Filii tui redempti per baptismatis sacramentum adoptantur in filios, in eodem Spiritu uniti ad eundem sacramentorum usum redeant, et altaris summi sacerdotis nostri efficiantur participes!

[50:] SUPER CAPUT 8., 9., 10.

O Deus summe bonus et misericors, ecce, mutus efficior coram te, nec plus, nec aliud referre possum de consecratione Aaron præter illa, quæ te adjuvante jam in Exodo rettuli, ubi agebatur de hac consecratione ejus, sed et cetera, quæ sacrificium concernunt et <ad>^b adorandum sacrificium, quod hodieum subsistit, respiciunt, te adjuvante dilucidavi. Da, Domine, verba labiis meis, si placitum est tibi, ut enuntiem magnalia tua!

Incipit Aaron functionem sacerdotii sui (cap. 9) per victimam oblatam pro peccato suo, et sic offert alteram pro peccatis populi (15), et hic exprimitur prima obligatio sacerdotis, qui respectu populi legali munere fungitur, mediatorem agit et in hoc caractere Christi, mediatoris nostri figura est. Hic denuo proinde repræsentatur mihi adorandus et admirandus ordo ille sapientiæ suæ, quem in corpore Ecclesiæ suæ instituit; et profecto ex omnibus cæremoniis, quæ in consecratione Aaron figurative institutæ fuerant, præter illa, quæ jam rettuli, agnosco ego eminentem illum sacerdotii characterem et ordinem sacrum, quibus insigniuntur sacerdotes tui, longe excellentiorem esse sacerdotio populi tui, qui, prout jam sæpe rettulisse recordor, in eo consistit, quod unusquisque in individuo se Christo offert, ut per illum offeratur; sacerdos porro totum populum tamquam minister offerens oblationem ineffabilis sacrificii repræsentat, et sic Christum exhibens tibi, Pater æterne, cum ipso et in ipso unitum populum per ipsum offert tibi.

Hinc ut omnes proprietates sacrificii veteris legis in uno sacrificio novæ legis jungendas fore designetur, ecce, post consecrationem suam Aaron omnis speciei sacrificia uno eodemque tempore obtulit, (22) et sic completis hostiis pro peccato, holocaustis et pacificis (23) apparuit gloria Domini [51:] omni multitudini, ut signis visibilibus confirmaretur fides populi. (24) Et, ecce, egressus ignis a Domino devoravit holocaustum et adipem, qui erant super altare, et hic ignis denuo figura fuit charitatis illius immensæ Spiritus Sancti, per quam consumitur sacrificium nostrum.

^a Delevit ad

^b Delevit ad

(cap. 10) Vix sacerdotium institutum, vix Aaron cum filiis suis consecratus est, statim prævaricationem sacerdotum repræsentat Scriptura. Nadab et Abiu, filii Aaron sacrificantes non sumunt ignem de altari in thuribula sua, et ecce, Domine, primam prævaricationem mandatorum tuorum quam tremendo exemplo punis! Ignis furoris justitiæ tuæ exiit et devoravit eos, corpora tamen illorum, sed nec vestes lineæ, quibus induti fuerant, consumptæ sunt, prout patet (v. 5). Fors igitur devoratio ignis de animabus illorum, mors de corporibus intelligenda est. Devorat enim ignis justitiæ tuæ illos, quos damnat, sed non consumit, quia rodit et conservat in æternum. Hi igitur filii Aaron sacerdotes figuræ esse potuerunt illorum sacerdotum, qui auctores fuerunt hæresum,^a quæ in societate sua (quia altare abrogarunt) ignem de altari tuo in sacrificiis orationum et cultus, quem instituerunt, non sumpserunt. Multæ enim fuerunt hæreses in Ecclesia, sed non recordor, num aliæ fuerunt præter illas duas postremorum sæculorum, quæ Ecclesiam altare et visibile sacrificium habere negassent, aut Eucharistiæ sacramentum in simplici memoria et gratiarum actione manducationis celebrandum esse statuentes ab illius celebratione omnem sacrificii crucis incruentam continuationem exclusissent. Conforme erat rigori justitiæ tuæ exemplum, quod in Nadab et Abiu demonstrasti. Hinc secundum sermonem tuum et sanctificatus et glorificatus es in eis. Demonstrasti enim, quantam sanctitas tua requirat puritatem et exactitudinem in observantia statutorum tuorum, et in hoc sanctificatus es. [52:] Manifestasti justum rigorem justitiæ tuæ, et in hoc glorificatus es. Unde patet, quod seu justitiam exerceas, seu misericordiam facias, æqualis tibi debeat gloria, et semper eadem sit in te sanctitas, quam nobis in justitiæ et misericordiæ tuæ operibus manifestas.

Ut autem præter hæc, quæ rettuli, ex hoc tremendo exemplo pateat puritas et characteris sacerdotalis super communem condicionem hominis elevatio, (4) vocat Moyses filios patrum, Aaron (qui sacerdotes non fuerant), ut tollerent occisa corpora fratrum suorum, ne vivi filii Aaron (qui consecrati fuerant) illorum tactu fœderentur. (6) Sed et Aaron et filii ejus mandat Moyses, ut omnem humanum (quamvis paternum et fratrum) affectum exuentes aut, potius dixerim, supercellentes capita non nudent et vestes non scindant, ne forte moriantur et super omnem cœtum oriatur indignatio. Non inhibetur a luctu cetera cognatio domus Aaron, quæ hic sub nomine fratrum designatur, qui et domus Israel plangere jubetur; sed quia omnis sacerdotum pars et merces tu solus es, Domine, hi uncti tui separati esse debent et nudat^r ab humanæ naturæ affectibus, quamvis licitis, permissis, quin et usu stabilitis, prout planctus funeris et signa communis tristitiæ fuerant denudatio capitis et scissio vestimentorum.

(7) Vos autem, (dicit Moyses ad sacerdotes), non egrediemini fores tabernaculi, alioquin peribitis, oleum quippe sanctæ unctionis est super vos. (8) Primum est hoc mandatum, quod a tempore consecrationis Aaron directe illi dignaris dare, Domine, cum cetera, quæ facere oportuerat, per Moysen mandaveras. Et hic est unus ex effectibus unctionis. Prohibes, ne sacerdotes vinum et omne, quod inebriare potest, bibant, quando introeunt in tabernaculum testimonii, ne moriantur, et hoc præceptum sempiternum esse voluisti in generationibus eorum; (10) et ut habeant scientiam discernendi inter sanctum et profanum, inter pollutum et mundum (11) [53:] doceantque filios Israel omnia legitima, quæ locutus

^a Sic!

es, Domine, ad eos per manum Moysis. Sed huic discernendi, iudicandi et docendi potestati superaddere dignatus es sacerdotibus legis novæ solvendi et ligandi facultatem.¹ Utinam hi sacerdotes non inter sublata onera legis reputassent hoc mandatum tuum, quo sacerdotes legis veteris inebriantes potus sumere vetabantur, quando intrabant in tabernaculum testimonii. Quodsi enim erga figuras veritatum, quas nobis manifestasti, tantam sobrietatem exegisti, quid præstari deberet in templis, in quibus Deum in sacramento altaris adesse credimus.

Gemo, Domine, de scandalis, quæ vidi et audivi, quæ sacerdotes tui uncti intemperantia potus committunt in regionibus, in quibus <exul>^a neglecta disciplina ecclesiastica communi rationi et usui vivendi se nimis accommodant sacerdotes tui et hoc tuum temperantiæ mandatum (quod in omnes Christianos extendit lex evangelica) nunc, prout dixi, pro sublatis oneribus legis reputant. Iratum fuisse Moysen refert Scriptura (16) contra Eleazar et Ithamar eo, quod hircum pro peccatis oblatum, (quem comedere debuissent) combustum fuisse repperit. Sed hæc ira ejus zelus fuit mandatorum tuorum videturque plus desiderasse a prædictis filiis Aaron, quam humana afflictio ex morte filiorum^b et fratrum causata^c facere permiserat patri et filiis suis. Et ex (v. 17) manifestatur ideo institutum fuisse, ut ex hostia pro peccatis oblata sacerdotes manducarent, ut portarent iniquitatem multitudinis et rogent pro ea in conspectu tuo, et harum victimarum sanguinem vetitum fuerat inferre intra sancta, antequam sanguis pretiosus victimæ, quæ iniquitates nostras assumpsit et portavit, illatus fuisset in sancta sanctorum, quo sacerdos noster, Christus in sanguine suo intravit.²

Sed cum hoc peccatum non ignorantia, non malitia, non erroris, sed pure ex afflictione fragilitatis humanæ causatum fuisse comperisset Moyses (19), placatus est et recepit satisfactionem. Non credit Aaron se [54:] placere posse Domino mente lugubri in cæremoniis, et hæc mens lugubris distractiones nostras indicat, cum quibus procul dubio tibi, Domine, placere non possumus in functionibus cultus tui. Quodsi tamen ad illas occasionem non damus, sed sunt effectus fragilitatis nostræ, tu quoque excusare dignaris nos, dum veniam petentes ad te recurrimus et recipis satisfactionem.

Hæc sunt, o Domine, quæ gratia tua adjuvante de sacrificiis rettuli, et te humillime peto, ut sacrificium cordis mei humiliati victimæ nostræ sanctissimæ unitum in odorem suavitatis acceptare digneris. Da ignem charitatis ex altari tuo, ut incensum^d aspirationem mearum ascendat in conspectum tuum, ut, inquam, possis per meritum infinitum tibi oblati sacrificii recipere satisfactionem pro quotidianis delictis meis et pro peccatis retroactæ vitæ meæ!

^a Delevit *exul*

^b Correxit *ex filii*, supplendo *-rum* supra lineam

^c Delevit *-m*

^d Correxit *-c- ex -f-?*

¹ Cf. Matth. 16,19.

² Cf. Hebr. 9.12.

Tu vides, o Domine, quam impenetrabile sit mysterium, quod meditandum occurrit ignorantiae meae de lege, quam statuisti de animalibus mundis et immundis, quibus vesci^a vetitum aut permissum fuerat populo tuo. Scio respectu creationis omnia creata fuisse pura, sed respectu peccati primi hominis, si quidem omnia pro homine creata corruptionem et mortem contraxerunt, secundum hanc quandam impuritatem contrahere potuerunt. Sed si res se ita habet, eo minus capio, cur impuritas ex hac causa considerata universalis non fuerit, sed ad aliqua tantummodo animalia extenderit se. Sunt interpretes, qui dicunt te hac lege superstitiones tollere voluisse, quas populus ab Aegyptiis didicit, qui gentium supersticiosissimi animalia pro divinitatibus colebant. Sed tenebrae ignorantiae meae ita representant mihi, quod haec ipsa animalium in pura et in impura subdivisio aptior fuisset ad nutriendam magis, quam ad tollendam superstitionem, in quantum has diversas considerationes [55:] animalium causare potuit.

Hæreo itaque undique tenebris circumdatus, propterea ad te, lumen animae meae, recurro, ut me illuminare digneris. Jam animalia munda tunc distinxeras, Deus, ab immundis, dum ad Noe^b jusseras ex illis septem, ex his duo in arcam imponi, sed dum egredienti ex arca cum omnibus animantibus benedixeras, dixisti: Omne,^c quod movetur et vivit, erit vobis in cibum, quasi olera virentia tradidi vobis omnia, et ecce, ex hac consideratione textuum augentur tenebrae ignorantiae meae^d Agit proinde hic suprema voluntas tua, cujus rationem non inquirō, sicut egerat in præcepto, quod primo homini dederas, ne ex fructu vetito comederet, quem de natura sua bonum mandatum tuum quodammodo malum effecerat, prout hic animalia lex reddidit impura, ut carnalis populi circumscriberetur carnalitas et efficerentur immunda ipsis (8), quae de natura sua munda fuerant, quia ex eadem ratione, ex qua status legis servitus fuit, hæc et similia onera imposita fuerant illis. Omnia conclusa erant sub peccato,¹ a cuius iugo lex liberare non poterat, sed externas impuritates spiritualium impuritatum figuras (a quibus mundati non fuerant) inducendo occasionaliter fuit causa peccati, et populum ad continuas purificationes adigens libertatis augebat desiderium in cordibus illorum, qui legis sequebantur spiritum plus, quam litteram.

Nequeo, o Deus, profundius intrare in arcana mysteriorum tuorum, quae in hac divisione animalium celantur, humiliat se igitur ignorantia mea, et ex his quoque, quae rettuli, laudo et adoro magnalia tua, nam quo plus progredior in meditatione Scripturarum, eo majoribus involvor tenebris. Adjuva igitur me, Domine, si opus meum conforme est gloriae tuae et prodest saluti meae, ut sit tibi gloria ex ignorantia mea, dum in illa apparuerit virtus tua!

^a Supplevit *vesci* supra lineam

^b Ante *Noe* in margine: *Gen. cap. 7. v. 2.*

^c Ante *Omne* in margine: *Gen. c. 9. v. 3.*

^d *me-* in rasura

¹ Cf. Gal. 3.22.

Prout jam confessus sum, Domine, ignoro, unde provenerit animalium lege vetitorum immunditia. Te tamen adjuvante facilius penetrare videor mihimet ipsi, unde provenerit mysteriosa purificatio, quam mulieribus (1 et 2) suscepto semine lex imposuit. Sub lege enim, quod multiplicabat peccatum, suscepto semine in fetu concipiebant peccatum, et in partu pariebant peccatum, et hæc generationis humanæ impuritas adhuc subsistit respectu fetus. Lege tamen sancita purificationis necessitas sublata est, quia regeneratio spiritualis in baptisate longe majoris efficaciam est, quam fuerat signum hujus in circumcissione, quæ quia feminis non applicabatur, fors propterea duplicabatur tempus purificationis, quod respectu marium ad quadraginta dies, respectu feminarum ad octoginta limitabatur. Sed in hac purificatione lex immunditiam matri imputat, non proli, quæ octiduo elapso circumcidi jubetur, non autem sacrificium fieri, ut purificetur.

Balbutio itaque ego ipsemet et circumcisa labia mea necdum possunt distincte eloqui magnalia tua. Videtur tamen mihi, quod hanc impuritatem matrum quoque (cui sub lege subjacebant matres) prævie ipsis matribus jam applicatum sacramentum baptismatis tollat indelebilem imprimens characterem. Sed cur major fuerit earum impuritas ex partu proli femellæ, quam ex partu proli masculæ, hoc mysterium enarrare necdum valeo, nisi forsitan, quia mulier seduxerat virum et propterea generationi sexus ejus major est annexa impuritas. Potest huic subesse et naturalis ratio ex differentia concernenti separationem menstruæ, quam v. l. designat. Occurrit itaque mihi consideratio de mysterio quadragenarii numeri, quæ hactenus in quadraginta annorum peregrinationem Moysis in [57:] terra Madian in bis peracto jejuniis quadraginta dierum, antequam legis tabulas recepisset, occurrit, inquam, ruminanda hujus mysteriosi numeri consideratio in quadraginta annorum peregrinatione populi in deserto, et in compluribus aliis mysteriis novi quoque testamenti recurrit in jejuniis Christi et in commoratione ejus super terram post resurrectionem.

Sed in ejus contemplatione deficit debilitas mea, nisi bonitas tua adjuverit illam. O Deus infinitæ misericordiæ, adjuva, quæso, mentem meam, si placitum est tibi, ut enarrem mirabilia tua, de quibus jam quædam attulisse memini; et quæ adhuc occultantur mihi, in propria condicionis meæ ignorantia hærens, ecce, penetrare nequeo. Post quadraginta dierum jejunium Moyses primas tabulas legis recepit, in quibus Decem Verba scripta fuerant. Hinc si quadragenarius numerus per decem multiplicetur, 400 efficiet, qui per secundum jejunium tot, quot præcedens dierum (post quos Decem Verba denuo descripta rettulit) fors denuo 400 per decem multiplicandos indicat, ex qua multiplicatione exsurgit 4000 adventum Christi et novæ legis publicationem designans. Et sic 40 anni peregrinationis populi durationem Synagogæ a condito mundo, 40 dies commorationis Christi post resurrectionem super terram fors totidem 4 millenariorum Ecclesiæ militantis durationem significant, sed hæc contra communem opinionem statuere non præsumo, cum hæc tempora abscondita sint in profunditate judiciorum tuorum, quæ ego in humili agnitione ignorantiam meam adorare malo. Quia autem hanc purificationis legem etiam Sacra Virgo adimplere voluit, taliter, uti dixi, consideratus quadragenarius numerus nativitatis Christi millenarium designare potuit.

Sed, o Domine, parce,¹ si a veritate deviant fors magis ingeniosæ cogitationes meæ,

¹ *parce sc. mihi*

quam solidæ. Sentio¹ enim hæc non ex sciolitate proferre nec his adhærere tamquam veritatibus ex textibus Scripturæ eritis, ex quibus nihil clarius patet, quam quod occasione partus [58:] holocaustum in agnitionem supremi domini tui, Deus, offerri debuerit et victima pro peccato matris et prolis. Verum, numquid, Domine, Abrahamum vocaveras tibi ex omnibus gentibus, ut fieret in patrem populi tui? Pepigisti pactum cum illo in circumcissione, cur igitur tunc non instituisti hanc purificationis legem et sacrificia? Cur illi nec Sara nec Rebecca nec Lya nec Rachel subjectæ fuerunt? Vides, Domine, in corde meo, quod cur hoc, quod profero, non est cur curiositatis, sed humilis confidentiæ in bonitate tua fundatæ et propterea confidentiæ in bonitate tua fundatæ, et propterea dignaris revocare mihi in mentem matres illas figuras fuisse veritatum, quas in Genesi rettuli nec legibus figurativis subjacere debuisse, sed quo clarior subsecuta est divinitatis tuæ manifestatio, eo magis augebatur impuritatis naturæ humanæ indicatio, ut populus jugum peccati agnosceret et ab illo liberari eo ferventius desideraret.

Per hanc purificationis legem indicatur itaque ipsi impuritas seminis, ex quo concipitur homo, impuritas matrum, a quibus generatur, et necessitas sacrificii, per quod ab his impuritatibus purgandus erat, demonstratur. Primæ igitur septimanæ impuritas juxta dies separationis menstruæ durans prima tempora mundi usque ad vocationem Abrahami et institutam circumcissionem indicavit, in quibus ne quidem signum illud exterius circumcissionis et electionis in populum habuerat homo. 33 subsequentes dies temporum usque ad adventum Christi impletionem designarunt, quæ subsequetur purificatio totalis, quæ respectu totius generis humani nonnisi completis octoginta diebus finem temporum figurantibus perfectionem suam obtinebit. Peccatum enim originale eousque subsistere debere per duplicatum tempus purificationis in partu prolis femineæ designatur (5). Tunc enim subsequetur totius naturæ (per sexum feminine figuratæ) perfecta purificatio, quando separabitur omne purum ab impuro.

Ecce, Domine, legis hujus mysterium, quod quia veritatibus nobis revelatis conforme est, explicationem ejus a te provenire non dubito, et propterea hæc non amplius hæsitans refero. Sit tibi igitur laus et gloria ex illis, quæ tua sunt, in sæcula sæculorum!

[59:] SUPER CAPUT 13.

Varia sunt, quæ Scripturarum tuarum, Domine, me sapientiores interpretes de lepra referunt. Alii morbum simpliciter naturalem in Syria ac Palæstina communem fuisse asserunt, et ipsam lepram vestium ac lapidum acredini corruptorum humorum ascribunt. Alii plagam tuam pro castigando populo institutam fuisse statuunt, et hi pro confirmatione opinionis suæ referunt hunc morbum lepræ <Judaicæ>^a gentilibus ignotum fuisse, et profecto hanc et illam opinionem veram esse reperio. Lepra enim ex corruptione lymphæ prognata in varias species distinguitur, et secundum differentes causas corruptionis producit in homine, et propterea complura nomina obtinet. Sed propterea nihil obstat, quin particularis plaga fuerit pro castigatione populi tui immissa, et propterea longe differens a lepra communiter nota. Primo

^a Delevit *Judaicæ*

¹ *sentio sc. me*

canda. Primo effectus lepræ, secundo regulas datas sacerdotibus ad iudicandum de lepra et demum tertio in capite sequenti occurrent sacrificia ad purgandam lepram specialiter instituta. (2) Tria indicantur indicia, propter quæ homines adducebantur ad Aaron sacerdotem vel ad unum quemlibet filiorum ejus; et hæc tria indicia consideranda sunt, ita et universalis potestas unicuique sacerdoti data ad iudicandum de lepra. Primum indicium in cute et in carne; et per cutem intellectum, per carnem voluntatem figurari credo, in quibus apparere solet diversus color in agendi modo differenti a simplicitate Christiana. Secundum indicium est pustula, quæ elevationem superbiam designat. Tertium est lucens quidpiam, quod vanæ gloriæ instinctus repræsentat, et cum hæc apparent, non tantum in cute (seu in suggestionibus intellectus), sed et in carne (seu in voluntate deliberata) debet homo duci a conscientia sua ad sacerdotes, est enim plaga lepræ. (3) Qui cum viderit lepram in cute et pilos in album mutatos colorem ipsamque speciem lepræ humiliorum cute et carne, ad [62:] arbitrium sacerdotis separabitur. Oportet hic reflectere mutationem coloris pilorum naturaliter provenire seu ex defectu circulationis seu ex defectu humorum, humores autem in homine Christiano repræsentare Spiritum tuum, Deus, qui in omnes actiones externas, etiam ordinarias (tamquam pilos) influere debet, et hujus Spiritus tui circulatione per frequentes temptationes spiritus carnis impedita mutatur color actionum, quæ ex irreflexione et inconsideratione fiunt. Et ideo oportet, ut consideretur etiam voluntas, quæ per signum depressionis carnis indicatur, et ex his formandum est iudicium sacerdotis, ad cuius arbitrium relinquitur hominem recludere ab occasionibus proximis temptationum et lapsus.

Non credo, Domine, scrupulose nimis et litteraliter considerando textus debere septem dierum tempus statutum applicare veritati, hoc enim tempus præcisum necessarium esse potuit respectu iudicii de lepra formandi, in quantum plaga morbi fuit corpori inflictæ. Hinc pro exacta discretione faciendâ etiam ex ratione naturali potuisti instituere, Domine, hunc criticum dierum numerum, quem in omnibus morbis corporis exacte solent observare periti medici. Sed dispar est ratio morbi animæ, quæ non immittitur a te (in quantum nullo modo es causa peccati), sed generatur in homine, in quo subsistit semen ejus. (4) Sin autem lucens candor fuerit in cute nec humilior carne reliqua etc., ac si diceret Scriptura, si autem actiones hominis seu modus agendi exterior vanus non procedit ex deliberata voluntate, nec circulatio humorum (seu Spiritus tui, Deus), in tantum defecerit, ut omnes omnino actiones tamquam colorem pilorum mutet, adhuc a præcedentibus jam dictis occasionibus peccati reclusum probabit sacerdos, et si lepra non creverit (5), nec ordinarios imperfectionis et fragilitatis terminos excesserint actiones, nonnisi [63:] reclusionem probatum (6) contemplabitur, et si obscurior seu humilior fuerit afflictio peccaminosa seu lepra, nec creverit in cute seu in temptationibus, mundabit eum, quia scabies seu motus humani animales et involuntarii sunt, lavabitque homo vestimenta sua seu exercebit actus externos operum pænitentiam et mundus erit. (7) Quodsi (postquam a sacerdote visus fuerit et redditus munditiæ) iterum lepra creverit, adducetur denuo ad sacerdotem. Relapsus hic intelliguntur, propter quos reducti a conscientia nostra ad sacerdotes (8) merito immunditiæ condemnantur.

(9. 10) Omnes propemodum versiculi injungunt diligentem investigationem et attentum examen sacerdotibus circa omnes circumstantias, quæ lepræ indicia esse possunt, reclusiones præcipiunt, sed cum color albus in cute fuerit et capillorum

mutaverit aspectum, ipsa quoque caro viva apparuerit (subintelligo) infecta (11), contaminari iubetur homo non amplius recludi, quia perspicua immunditia est et lepra vetustissima judicabitur. Hæc dicuntur de illis, in quibus post mundationem denuo lepra recrudescit, seu qui relabuntur in crimina. Quodsi igitur pravæ consuetudines omnem extrinsecam vitæ rationem immutaverint et ipsa voluntas (per carnem figurata) infecta fuerit, procul dubio peccatum irradicatum esse indicatur, propter quod tamquam immundus contaminari iubetur homo. Sed quid hæc contaminatio et immunditiei denuntiatio, nisi admonitio ad pænitentiam sub pœna censurarum injuncta?

(12) Sed est et alia lepræ species, quæ efflorescens discurrit et operit omnem cutem ac capite usque ad pedes, quidquid sub aspectum oculorum cadit, (13) et hanc considerans sacerdos hominem lepra mundissima teneri judicabit. Et quid per hanc lepram aliud indicatur, quam lepra illa, quam Apostolus nominat peccatum? Non quod per se malum esset, sed quia est fomes, [64:] principium, semen seu causa mali et peccati. Et hæc est concupiscentia, quæ efflorescens discurrit et nos a vertice usque ad plantam albedine cooperit. Albedine dico, quia concupiscentia qua potentia concupiscibilis considerata per se indifferens est, et prout albedo omnis coloris capax est, et ideo per lepram mundissimam repræsentatur, quæ hominem immundum non reddit per se. (14) Quando vero caro viva in eo apparuerit (subintelligo, infecta), (15) caro enim viva, si lepra aspergitur, immunda est, tunc sacerdotis iudicio polluetur. Et quid hic clarius designatur, quam voluntatem (quæ carne figuratur) determinare concupiscentiam ad bonum vel ad malum. Sed nec ipsa voluntas per se mala est, quamvis in statu naturæ lapsæ semper inclinatur ad malum. Quamdiu enim alborem aut retinet aut in alborem convertitur (seu donec indifferens est), (17) considerans eum sacerdos mundum esse decernit. Sed talis status hominis vix datur perseverans respectu lepræ animæ, nisi in tepidis, qui mala non faciunt, sed quia bona omittunt, nec frigidi nec calidi in periculosissimo statu sunt, ne tandem evomantur ex ore¹ tuo, Domine. (18) Caro autem et cutis (seu voluntas et intellectus), in qua (quod respicit carnem seu voluntatem) ulcus natum fuerit et sanatum (19) et in loco ulceris cicatrix alba apparuerit sive subrufa, adducetur homo ad sacerdotem.

Hæc verba tua, Domine, concernunt ulcera illa animæ, quæ per pravas passiones habituales generantur et per pænitentiam sanata renovantur. Sunt peccata mortalia, consuetudinalia, quæ in anima vere cicatricem quandam relinquunt, in qua facile et heu, quam facile macula lepræ seu peccati renovatur. Est illa quandoque alba, dum nonnisi per involuntarias temptationes renovatur, sed est subrufa, dum in illis temptationibus delectamur. Hinc in utroque casu salutare est (et vi præcepti hujus necessarium), ut ducamur ad sacerdotis iudicium, ut secundum jam supra dictam methodum recipiamus sententiam aut recludamur, [65:] aut mundi aut immundi pronuntiemur. (24) Cicatricem ulceris sequitur cicatrix carne et cute exusta formata, et sanata, si albam aut rufam^a habuerit cicatricem, (25) considerabit eam sacerdos; et hujus speciei cicatrices credo denotare illa peccata mortalia, quæ non habitualia sunt, sed ex occasione enata per violentam temptationem tamquam combustione ignis commissa cicatricem formant. Postquam enim per pænitentiam combustio sanata est,

^a Correxì *rufam* ex *rufum*

¹ Cf. Apoc. 3,16.

temptatio facile novas maculas lepræ inducit in has cicatrices, etiamsi non statim præbeatur consensus et non consummatur peccatum.

Has igitur temptationum, commorationum ac delectationum species iudicabit et ab occasionibus recludendo probabit sacerdos iuxta regulas jam in primis versibus memoratas et hic (25. 26. 27. 28) denuo repetitas. (29) Oritur lepra et in capillis, barbibus tamquam ex humorum abundantia productis superfluitatibus, ex quibus profecto multarum specierum peccata causantur, sed eadem semper datur regula sacerdoti, (30) ut carnem consideret (seu ut sæpe dixi, voluntatem). Et si bene observavi, caro depressa et color pilorum immutatus mutuo adinvicem referebantur, et concurrente erant signa lepræ. Et profecto etiam in lepra spiritali voluntas depressa seu in serviendo te, Deus, segnis et tepescens mores extrinsecos, rationem vitæ, modum agendi, consuetudines pias mutare solet. Sæpe tamen pro ratione temporis hæc mutari possunt et quandoque mutari debent, voluntas tamen non mutatur. Et propterea lex præcipit, ut et caro et mutatio pilorum consideretur, et si lepra in capite aut barba (id est ex humorum superfluitate vitam sensualem designante) nascitur, pili radendi (seu superfluum et sensuale nutrimentum tollendum est).

Videtur pro universali regula præscribi (38) candorem solummodo in cute apparentem seu lucidum seu obscurum (quodsi carnem non deprimat) pro lepra reputari non debere [66:] (39), quod refertur et confirmat jam relata, temptationes nimirum in intellectu non consentiente voluntate enatas, pro peccatis haberi non debere, nisi consentiente voluntate. (40) Verum ne sacerdotes in judiciis suis errent omnemque mutationem et ipsam defluviem capillorum pro signo lepræ reputent, calvities munda esse declaratur, nisi in illa appareant maculæ, de quibus jam in præcedentibus lex præscripta est. His itaque indiciis lepræ taliter specificatis, quid cum vere leprosis agendum sit, declaratur. (44) Quicumque ergo maculatus fuerit lepra et separatus est ad arbitrium sacerdotis, (45) habebit vestimenta dissuta, caput nudum, os veste connectum,^a contaminatum ac sordidum se clamabit. Hæc est lex, quam primitiva Ecclesia in rigore litteræ observabat respectu peccatorum, qui ex iudicio sacerdotum secundum differentem gradum pænitentium separati fuerant ab usu sacramentorum, (46) et omni tempore, quo leprosi erant et immundi, habitabant extra castra, seu separati erant a communionem fidelium.

Hæc sunt itaque, quæ mihi vivaciter repræsentare dignaris, Domine, de lepra animæ in lepra corporali. Sed siquidem est etiam lepra spiritalis, seu peccatum, quod ab externis objectis contrahitur seu, potius dixerim, causatur ex inordinata adhæsione et amore creaturarum, quem lex vetus non tam stricte vetabat ab illis, quorum promissiones constabant ex bonis temporalibus. Ut tamen nobis et hæc species lepræ (populo tuo spiritali longe periculosior futura) repræsentetur, plagam lepræ etiam ad vestimenta seu lanea seu pellicea, quibus populus utebatur, extendis, et propterea credo, quod huic plagæ lepræ non fuerant obnoxia illa, quæ sub [67:] promissione comprehendebantur, prout sunt fructus terræ. Hi erant enim pars hereditatis Israel, præter hæc autem, quid fuit, in quibus melius repræsentari potuit vitæ nobis adhæsiō, quam in vestibus et vasis utensilibus, præter quæ nihil possidebat populus in deserto peregrinans. Ideo quam primum possessionem terræ promissæ et

^a Correxit *connectum* ex *contexum*

domos inhabitandas adeptus est, plaga lepræ etiam ad illos extensa est, prout in sequenti capite dicitur.

Continuo proinde considerare lepram vestium et domorum tamquam plagam, quam his et illis inflixisti, dum quis nimis adhærebat, delectabatur, et ut ita dicam, luxuriabatur in illis, et sic tunc quoque exigebas, ut in obœdientiam legis se talis homo separet a vestibus et domibus, et quandoque etiam comburat illas, ne lepram ipsam ipsemet homo contrahat. Hujus figuræ verum sensum videtur nos docuisse Christus in parabola illa, in qua manus, pedes abscindere, oculos eruere jubet, quodsi nos scandalisaverint.¹ Vestium itaque et domorum lepræ figura fuit illorum, quæ per pedes, manus et per oculos figurata sunt nobis in Evangelio. Et prout in lege lepræ hæc recludi ordinabatur, ut corrigeretur adhæsiō, ita et vestes comburi, domus demoliri jubebantur continuante adhæsione, propter quam infligebatur plaga. Faciebat hæc populus ex metu lepræ sensibilis, nos autem præstare debemus ex dilectione justitiæ, quæ nobis dictat nulli rei creatæ adhærere, sed solum summum bonum quærere in omnibus, quæ nobis pro usu, sed non pro objecto dilectionis et fruitionis data sunt. Quia autem lepra (quamvis plaga) realis tamen morbus fuit per acredinem et proprietatem corrosivam causatus, ad mundationem plenariam [68:] (58) aqua et lotio etiam naturaliter prodesse potuit.

Jam igitur ex gratia tua relatis illis, quæ ad discernendam lepram et ad regulas proferendo judicio spectant, da, quæso, lumen et auxilium, Domine, ut etiam in sequenti capite contenta intelligere valeam observando veritates, quas mihi hæc figuræ te illustrante præsentarunt!

SUPER CAPUT 14.

Considerationes præcedentes de lepra per naturalem quodammodo sequelam ducunt me, Domine, ut purificationem lepræ purificationem pænitiæ figurasse referam. Quapropter hic mundatio[nem],^a de qua agitur, reconciliationem pænitentium concernere dicam. Jam enim in præcedenti capite dictum fuerat leprosum ad arbitrium sacerdotum separandum fore. (2) Dicitur: Quando mundandus est, ducetur ad sacerdotem. Unde colligo hæc referri ad expletum tempus separationis seu pænitiæ. (3) Qui sacerdos cum lepram mündatam esse invenerit seu pænitiæ injunctam complevisse repperit, (4) præcipiet ei, qui purificatur, ut offerat duos passeres vivos pro se, quibus licitum est vesci, et lignum cedrinum vermiculumque et hyssopum.

O Domine, profunde latet in his veritas doctrinæ, quam Spiritus tuus Ecclesiam docuit, et te docente pænitiæ pro sacramento habet per signa visibilia conferentem invisibilem gratiam remissionis peccatorum et per consequens mundationem a lepra spirituali. Et hujus doctrinæ veritati, ecce, quam stupendo modo correspondent figuræ. Judicavit sacerdos Judaicus de lepra, et ad arbitrium separavit leprosum, qui secundum præcedentis capituli (45)^b oportuit, ut haberet vestimenta dissuta, caput

^a Correxī mundationem ex mundatio (cf. Ms. fr.: *la purification dont il s'agit concerne la reconciliation des penitentes*)

^b (45) sc. *versum*

¹ Cf. Matth. 5.29 sqq.

nudum, os veste contactum, et ex his agnosco [69:] vestimenta dissuta respectu pænitiæ intrinsicæ contributionem, caput nudum humilitatem, os veste contactum silentium et solitudinem internam denotasse, sed præter hæc oportebat, ut se contaminatum ac sordidum clamet, seu ut peccatum agnoscat, et his tempore, quo separatus fuerat, peractis mundabatur a lepra. Oportebat tamen, ut ducatur ad sacerdotem. Et quid hæc clarius figurant, quam omnino intrinsicam pænitiæ et contritionem sanare quidem nos, requiri tamen, ut hac intrinseca mundatione non obstante is, qui purificatur, ad^a sacramentum accedat, et quæ sacerdos in reconciliatione præcipit, faciat.

Injungit proinde sacerdos in figura pro purificando offerre passerem, volucres, quæ ad sacrificia non applicabantur, sed nec in loco, nec in altari consueto fiebat hæc passerum per purgandum, non autem per sacerdotem præcepta immolatio. Et ideo nequit dici sacrificium, sed figura illorum, quæ ad completam pænitiæ requiruntur. Unde salvo sensu et interpretatione aliorum dicam duos passerem designasse spiritum veteris et novi hominis, quos pænitens affert, illum, ut immoletur et occidatur, hunc ut vivat et dimissus ac e servitute peccati liberatus avolet ad te, Deus. Lignum cedrinum ex natura sua putredini subjectum non est, hinc firmum propositum perseverantiæ in bono designat. Coccus per colorem suum igneum et immutabilem charitatis fervorem et constantiam demonstrat, hyssopus per proprietatem balsamicam et amaricantem salutarem pænitiæ dolorem figurat. (5) Passer unus in vase fictili (corporis scilicet) super aquas vivas (lacrimarum) immolatur, et in hujus sanguinem intingitur passer vivus, lignum cedrinum, coccus et hyssopus. [70:] Ut spiritum novi hominis, charitatem et dolorem ab effuso per Christum veteris naturæ humanæ sanguine virtutem suam participaturum^b demonstraretur, (7) sanguine septies aspergitur mundandus et per numerum septenarium perfectum (quia tu, Deus, tot dierum spatio universum laborem creationis perfecisti) perfecta recreatio et regeneratio designatur, et sic dimittitur passer vivus (spiritum novi hominis repræsentans), ut avolet in agrum Ecclesiæ et per dimissionem vinculorum peccati solutionem seu absolutionem figurat, quæ in virtute meritorum effusi sanguinis veteris naturæ in Christo operatur.

(8) Possem lotionem vestimentorum et mandatum de radendis omnibus pilis corporis ad sensum spiritualem extendere, sed hanc primam lotionem credo directius referri ad ipsam naturam lepræ et ideo requisitam fuisse, ut exhalationes corrosivæ (si quæ in vestibus remanere potuissent) lotionem tollantur, et quia pili quoque circa (ut medici vocant) emunctoria universalis corporis crescere solent, capilli quoque ex poris dilatatis crescunt, ideo radendi fuerant, ut omnis immunditiei tollatur apprehensio et perfectæ puritatis repræsentetur mundatio. Et sic inducebatur homo in castra. Sic reducitur peccator ad societatem fidelium, sed necdum permissum erat mundato ingredi ad tabernaculum suum. Sed quid hoc tabernaculum, nisi locus, in quo fidelis semper manere debet in Ecclesia; nisi, inquam, communio sanctorum et participatio sacramentorum. Ut igitur ad hanc admittatur, septem diebus probatur, ut ab omni suspitione pullulantis lepræ immunis appareat, et die septimo (9) nova lotio, nova capillorum et pilorum rasura injungitur, et hæc mysteriosa esse credo, ut

^a Supplevit *ad supra lineam*

^b Rectius: *participaturos* (cf. Ms. fr.: *pour démontrer que l'esprit du nouvel homme, la charité et la douleur tirent leur vertu du sang de la veille nature humaine*)

demonstretur puritas, in qua [71:] sanctuarium tuum introire et ad participationem altaris tui accedere debemus. Prout enim homo septem diebus vivere nequit, quin pili et capilli ejus crescant, ita nec momento quodammodo subsistere possumus, quin fragilitatis nostræ condicionis impuritates contrahamus. Sed ad has lavandas et ad has excrescentias carnis nostræ radendas nec figura demonstrat, nec veritas requirit personam sacerdotis, sed reiterata doloris lotio et in hoc spiritu facta aquæ benedictæ aspersione sufficit.

(10. 11) Sic oportuit præparari, ut a lepra mundatus introducatur in ostium tabernaculi tui cum muneribus, ut sacrificii tui fieret particeps assumens duos agnos, ovem, simulam et oleum (12. et reliqui usque ad 32). Agnus unus offertur pro delictis (procul dubio postremorum septem dierum), agnus pro peccato, et oleo unguuntur auriculæ, digiti, pedes et caput, ut effectus pænitentiae designentur, per quam homo restituitur gratiæ, et spiritualis unctionis^a ad audiendum verbum tuum efficaciter, ad offerendum sacrificium, ad ambulandum in mandatis tuis et ad humiliandum submittendumque caput jugo Salvatoris nostri. His peractis offerebatur holocaustum denotans sic nos effici capaces, ut fiamus victimæ gratæ tibi, Domine, dum nos offerimus tibi et resignamus nos integre sacrosanctæ voluntati tuæ supremum jus et dominium tuum super nos agnoscentes. Non differt sacrificium pauperum ab hoc sacrificio divitum, nisi in qualitate oblatorum, ut etiam hinc agnoscamus plus te exigere ab illo, cui seu temporaliter seu spiritualiter plus largiri<s>^b dignaris. Effectus tamen sacrificii unus idemque est respectu pauperis et respectu divitis, quos æqualium gratiarum reddis participes per pænitentiam in æquali dispositione peractam.

Dixi, Domine, in præcedenti capite lepram [72:] domorum figurasse seu potius repræsentasse illicitam adhæSIONem ad bona temporalia et terrestria, sed quia (49) ad purificationem domorum easdem oblationes passerum et pares cæremonias præcipis, quas jam te adjuvante rettuli, ecce, obmutescit ignorantia mea in conspectu profunditatis mysteriorum tuorum. Scio, Domine, domum tuam ex vivis lapidibus^l construi, et in hoc sensu posset lepra hominum et domorum ad easdem veritates referri, sed præterire crederem per domos in terra Chanaan acquirendas designatam veritatem, si hac explicatione contentarer. Sentio quippe odorem mysterii, sed unde exhalet odor, adhuc ignoro. Non permitte^c me, quæso, deficere in via, quam hactenus illuminasti ut ambularem in illa! Clara reddidisti enim mihi illa, quæ rettuli, sed ecce, cado in tenebrosam abyssum hujus figuræ, et non est amplius vox in ore meo. Deest lumen in intellectu, et ecce, ne cadam, subsisto.

Quodsi munera et immolationem passerum a domino domus lepra infectæ exegisses, clara mihi apparuissent omnia. Dixissem enim propter nimiam et illicitam adhæSIONem complacentiamque in domo possessorem puniri potuisse per domum lepræ plaga percussam, idcirco mundationis cæremonias possessorem domus magis pro se purificando, quam pro domo mundanda peragere debuisset, sed hæc nequeo taliter referre, quia ipsummet sacerdotem jubes sumere passerem, coccum et hysso-pum, et omnia eo ritu peragere, quo pro mundatione sua leprosum agere debuisset observavi. Dicamne purificationem peccati hujus speciei adhæSIONis populo ignoti

^a effectus... spiritualis unctionis? (cf. Ms. fr.: *par laquelle l'homme est rétabli dans la grace et dans l'unction spirituelle pour entendre...*)

^b Delevit -s

^c Sic!

^l Cf. I Petr. 2,5.

[73:] per sacerdotem peragi debuisse, et quodammodo repræsentari, siquidem illius peccati (lege necdum vetiti) reus nemo fuit? Hinc in repræsentatione futuri peccati et futuræ expiationis omnia sacerdos peregit. Quia autem inordinata adhæsiō et delectatio in bonis terrestribus nobis (qui Deum super omnia diligere et illi soli adhærere debemus) vetita est, jure merito eidem expiationis ritui subjecta est in figura objectum adhæsiōnis, cui subjacebat mundatio lepræ corporis? Vetabat lex populo carnali concupiscere, quod fuit proximi, sed hereditariæ possessionis suæ seu domui seu agro seu vineæ et similibus adhærere non littera, sed spiritus legis (quem paucitas electorum habebat) prohibuit; et propterea quando secundum severitatem justitiæ tuæ, Deus, punire voluisti prævaricationem populi, devastatione terrestrium hereditatum captivitate et translatione in terram alienam afflixisti illum; et sic populus suspiriis suis pro reditu suo in terram suam elicitis figurabat suspiria et gemitus, quos populus tuus spiritualis pro possessione terræ viventium et pro hereditate sua æterna facere debet.

Subsistit itaque in veritate (et heu, quam communis est hæc lepra domorum hodie quoque), sed non amplius lapides et parietes, non vestes inficit, sed corda nostra. Omnis enim vanitas et superbia in vestitu, prodigalitas in ædificiis extruendis et per hæc vanæ gloriæ nominisque immortalis quæstus, denique omnis adhæsiō inordinata ad bona terrestria lepra est lucentes maculas, pustulas (56), erumpentes papulas et varias species impuritatū mutatis coloribus adhæsiōnis producens, et has [74:] purgandi occasionem dat tua misericordia, Domine, per incendia, per devastationes bonorum nostrorum terrestrium, per usurpationes illorum, per expulsionem et exilia nostra. Sed non mundamur ab illis impuritatibus, nisi per pœnitentiam,^a quam (prout jam rettuli) repræsentare dignatus es per cæremonias, quas pro purificatione domorum exegisti. Non quæram igitur aliam explicationem hujus legis lepræ præter hanc, quam mihi reddere dignatus es et simplicem et sensibilem.

Absconderas hujus legis intelligentiam heri a me, et hodie coruscare faciens fulgur luminis tui penetravit velum et, ecce, video per gratiam tuam, ut te plus diligam, et plus noscam ex imbecillitate mea, quid debeam tibi. Consolatur me misericordia tua, confortat fiducia, et ideo in tranquillo dolore respicio tot quondam et tam differentis speciei maculas, pustulas, cicatrices et erumpentes papulas lepræ cordis mei, et ecce, per totum corpus diffusa lepra concupiscentiæ in carne mea reddit me unicolore et candidum, non quia innocentem, sed quia omnium sordium, macularum, spurcitiarum et contaminationum, heu, quam susceptibilem! Lepra hæc munda est, quia si hanc concupisibilem potentiam ad te solum dirigere possem, esset in me albor innocentæ et indumentum meum stola candida esset. Sed corpus, vestis et domus animæ meæ quoque tot signis lepræ infecta est. Tu, Domine, hanc domum sæpe radere dignatus es per dolores corporis et per afflictiones ex privatione illorum enatas, in quibus delectabar. [75:] Eruisti lapides passionum, ex quibus constructa fuerat domus armati illius, cujus locum fortis armatus, Salvator nempe meus accipere dignatus est. Sed tamen signa lepræ manent in hac domo animæ meæ et apparent, donec hæc domus corporis subsistet. Destrue igitur illam, dum tibi placuerit, et projice pulveres ejus in locum immundum viscerum terræ, – lubens consentio –, ut evolet anima mea sicut passer vivus in agrum terræ viventium!

^a Correxerit -ten- ex -tm-

Brevi post peccatum primi hominis corruerat omnis caro viam suam, et hæc carnalitas provocaverat justitiam tuam ad delendum totum genus humanum conservata in arca justorum paucitate, ut illorum semen propagaretur et repleret terram; sed quia homo caro esse non desiit, quo plus multiplicabatur, augebatur carnalitas, quia per peccatum dominium obtinuit super spiritum. Sensualitas itaque regnabat in homine, sed inter omnes sensualitates (ipsa organizatione corporis humani ita ferente) prædominabatur illa species sensualitatis, quæ animalitatem ad multiplicationem suæ speciei incitat et delectat, nam ipse finis, propter quem hominem creaveras, Deus, ut laboraret terram paradisi voluptatis, ipsa benedictio tua prima super omnes creaturas animatas: Crescite et multiplicamini,¹ hunc ordinem requisivit, ut modus multiplicandi esset delectabilis et ideo appetibilis. Quæ quia ita irradicata sunt in machina et in natura hominis, ideo nemo [76:] continens esse potest sine gratia tua.

Inceperas, Domine, manifestare misericordia consilia tua de reducendo homine ad finem creationis suæ, glorificationem nempe illi destinatam et de reparanda natura ejus, ut posset spiritus reacquirere dominium super carnem in populo Israel. Ecce, inter omnes sensualitates sensibilissimas^a maximas et plurimas impuritates lege annectis. De semine humano loquor, quod propagat massam illam corruptam, quæ quamvis infinito pretio redempta sit, justæ condemnationis suæ nascens secum fert sententiam. Lex igitur ista omnes impuritates a profluvio involuntario seminis humani contractas solummodo declarans perfectionem suam per illam legem obtinuit, quæ non tantum fornicationes et adulteria, sed et aspectum ad concupiscendum mulierem vetat, et nos castrare propter regnum cælorum suadet.² Credo igitur, Domine, omnes has differentes species impuritatis extrinsecæ, quas hæc lex tua recenset, repræsentare species impuritatis internæ, quæ a semine humano trahunt originem, in quantum illud spiritus animales commovet, qui per phantasiam ad intellectum, ex intellectu ad voluntatem tam differentium impuritatum internarum transferunt species, ut ex illis temptationes, commorationes, delectationes et tandem et, heu, quam sæpe deliberati consensus et actus nefarii producantur. Hinc nulla major puritas in corpore, quam castitas, quæ omnes naturæ et organizationis vires superat, nec gloriosius triumphat spiritus de carne, quam per hanc humanam naturam angelicas et spirituali naturæ quodammodo similem reddentem [77:] virtutem. Lex proinde, quæ nobis perfectionem legis vèteris manifestans internam puritatem docuit, externas puritates (quæ ducere debuerant ad cognitionem harum) tamquam cortices respicit, quia hæ externæ puritates corpus tamquam corticem spiritus nostri concernunt.

Hæ igitur, quæ in hoc capite continentur, erant impuritates illorum, qui ex sanguinibus, ex voluntate carnis, ex voluntate viri nascebantur³ sed qui ex te nascuntur, Deus, nascuntur ex Spiritu,⁴ quia tu spiritus es. Et qui nascuntur ex Spiritu, vivunt in Spiritu, quæ Spiritus sunt, quærentes, quæ autem carnis sunt, mortificantes et con-

^a Correxì -as ex -a

¹ Crescite...: Gen. 1,22.

² Cf. Matth. 19,12.

³ Cf. Ioan. 1,13.

⁴ Cf. Ioan. 3,6.

Brevi post peccatum primi hominis corruerat omnis caro viam suam, et hæc carnalitas provocaverat justitiam tuam ad delendum totum genus humanum conservata in arca justorum paucitate, ut illorum semen propagaretur et repleret terram; sed quia homo caro esse non desiit, quo plus multiplicabatur, augebatur carnalitas, quia per peccatum dominium obtinuit super spiritum. Sensualitas itaque regnabat in homine, sed inter omnes sensualitates (ipsa organizatione corporis humani ita ferente) prædominabatur illa species sensualitatis, quæ animalitatem ad multiplicationem suæ speciei incitat et delectat, nam ipse finis, propter quem hominem creaveras, Deus, ut laboraret terram paradisi voluptatis, ipsa benedictio tua prima super omnes creaturas animatas: Crescite et multiplicamini,¹ hunc ordinem requisivit, ut modus multiplicandi esset delectabilis et ideo appetibilis. Quæ quia ita irradicata sunt in machina et in natura hominis, ideo nemo [76:] continens esse potest sine gratia tua.

Inceperas, Domine, manifestare misericordia consilia tua de reducendo homine ad finem creationis suæ, glorificationem nempe illi destinatam et de reparanda natura ejus, ut posset spiritus reacquirere dominium super carnem in populo Israel. Ecce, inter omnes sensualitates sensibilissimas^a maximas et plurimas impuritates lege annectis. De semine humano loquor, quod propagat massam illam corruptam, quæ quamvis infinito pretio redempta sit, justæ condemnationis suæ nascens secum fert sententiam. Lex igitur ista omnes impuritates a profluvio involuntario seminis humani contractas solummodo declarans perfectionem suam per illam legem obtinuit, quæ non tantum fornicationes et adulteria, sed et aspectum ad concupiscendum mulierem vetat, et nos castrare propter regnum cælorum suadet.² Credo igitur, Domine, omnes has differentes species impuritatis extrinsecæ, quas hæc lex tua recenset, repræsentare species impuritatis internæ, quæ a semine humano trahunt originem, in quantum illud spiritus animales commovet, qui per phantasiam ad intellectum, ex intellectu ad voluntatem tam differentium impuritatum internarum transferrunt species, ut ex illis temptationes, commorationes, delectationes et tandem et, heu, quam sæpe deliberati consensus et actus nefarii producantur. Hinc nulla major puritas in corpore, quam castitas, quæ omnes naturæ et organizationis vires superat, nec gloriosius triumphat spiritus de carne, quam per hanc humanam naturam angelicas et spirituali naturæ quodammodo similem reddentem [77:] virtutem. Lex proinde, quæ nobis perfectionem legis veteris manifestans internam puritatem docuit, externas puritates (quæ ducere debuerant ad cognitionem harum) tamquam cortices respicit, quia hæc externæ puritates corpus tamquam corticem spiritus nostri concernunt.

Hæc igitur, quæ in hoc capite continentur, erant impuritates illorum, qui ex sanguinibus, ex voluntate carnis, ex voluntate viri nascebantur.³ sed qui ex te nascuntur, Deus, nascuntur ex Spiritu,⁴ quia tu spiritus es. Et qui nascuntur ex Spiritu, vivunt in Spiritu, quæ Spiritus sunt, quærentes, quæ autem carnis sunt, mortificantes et con-

^a Correxī -as ex -a

¹ Crescite...: Gen. 1,22.

² Cf. Matth. 19,12.

³ Cf. Ioan. 1,13.

⁴ Cf. Ioan. 3,6.

tenentes. Gemam igitur, non contemplantur de impuritatibus carnalis sensualitatis meae tamquam de oneroso iugo, quod me tot annis vitae meae tenuit sub servitute peccati, carnis et Diaboli. Et adhuc me tenet in statu oppositionis tibi, quia in illis residet lex carnis, quae me toties agere facit, quae nolo, nec facere permittit, quae vellem.

Miserere, Domine, de praeteritis, adjuva in praesentibus, praeserva a futuris, donec me tantis miseriis condicionis meae circumdatum et afflictum esse permiseris. Da^a diligere, quod jubes et vis, ut odio habeam, quae caro jubet et vult!

SUPER CAPUT 16.

O Deus, qui mihi indigno gratiam largiris et nutrimentum animae meae in contemplandis mysteriis Scripturarum tuarum porrigis, jam quidem per doctrinam Apostoli revelasti mysterium, [78:] quod mihi contemplandum occurrit, sed quia multas particularitates ad dilucidandam veritatem proficuas procul dubio ideo reliquit Apostolus in suis obscuritatibus, ut fidei quaerentium nutrimento deserviant, propterea audeo ruminare illas, et a bonitate tua lumen petere, ut lumine per Apostolum nobis dato illustratus progrediar in viis tenebrosis, per quas mihi adhuc ambulandum est, et sic perveniam eo, quo me tendere facis.

Ipsa Scriptura indicat (1) caput hoc translatum esse, et quae continet, te, Domine, mandasse occasione mortis filiorum Aaron, qui propter ignem profanum in thuribula sua assumptum occisi fuerant. Dicamne proinde hanc transpositionem casu vel per oblivionem factam fuisse? Absit hoc ab ore meo; dignaris enim manifestare mihi ipsum ordinem relationis mirabilium tuorum requisivisse, ut prius referrentur impuritates leprae et impuritates legales, antequam praescriberetur modus purificandi sanctuarium et sacrificandi pro peccatis communibus totius populi. (2) Quodsi docente Apostolo non cognovissem semel tantum in anno ingressum fuisse summum sacerdotem in sancta sanctorum,¹ littera hujus versus absque combinatione postremorum versuum hujus capituli innuisset mihi praemissis sacrificiis, quae exigis, omni tempore ingredi potuisse summum sacerdotem in sancta sanctorum, sed gratia tua adjutus video per revolutionem annualem figurari totius temporis curriculum usque ad ingressum summi sacerdotis nostri secundum ordinem Melchisedech² in sancta sanctorum, in quod in sanguine suo semel ingressus est.³

In nube apparuisti, [79:] Deus, super oraculo, ad quod sacerdos legis non nisi statuto tempore accedere poterat. Sed in luce majestatis tuae appares in sanctuario, in quod sacerdos noster ingressus est, sed ipsa obscura quoque apparitio tua in nube purificationem, quamvis obscuram, juste exigebat. Ex hostia proinde distincta hircorum, quam pro peccatis populi offerri jussisti, agnosco (3) vitulum pro peccatis summi sacerdotis et arietem in holocaustum ipsius particulariter offerri debuisse. Unde agnosco, quod quamvis Salvator noster nullius peccati reus fuerit, effusio tamen sanguinis ejus et purificationi veteris naturae et corporis peccati, quod assu-

^a *da sc. mihi* (cf. Ms. fr.: *donnez moy*)

¹ Cf. Hebr. 9,25.

² Cf. Ps. 109,5 sim.

³ Cf. Hebr. 9,7.

mere dignatus fuit, profuerit respectu glorificationis mortalitatis suæ (4). Vestes proinde lineæ (quæ particulariter ad hunc ingressum in sancta sanctorum requirebantur), per uniformem candorem figurant innocentiam et puritatem naturæ humanæ, quam novus Adam induit, antequam sancta sanctorum (postquam in sanguine suo lotus fuisset) ingressus est.¹ (5) Suscepit summus sacerdos duos hircos ab universa multitudine filiorum Israel et unum aritetem pro holocausto, et hæc animalia (hirci nimirum) ex natura sua fœtida singulariter carnales impuritates repræsentantia figurant naturam humanam veterem, quæ offerenda erat in sacrificium. Hircus occisus videtur mihi figurasse electos Synagogæ, qui per effusum sanguinem introducti sunt in sancta sanctorum, prout sanguinem hirci occisi in sanctuarium inferre infra jubetur summus sacerdos. Hircus autem vivus [80:] repræsentat gentem Judæorum dispersam et adhuc hodie in vera solitudine oberrantem.

(6) Oblato igitur imprimis vitulo pro se orare jubetur summus sacerdos pro se et pro domo sua, et hic figuratur oblatio Christi, per quam veniens in mundum se tibi, Patri æterno primum obtulit, et in horto ante passionem suam se voluntati tuæ resignans hanc oblationem renovavit, et demum ante cenam pro electis suis (domo nempe sua) oravit, non pro mundo, prout ipsemet dicit,² quem etiam designare potest hircus emissarius in extenso sensu consideratus. (7) Tunc fecit coram te, Deus, stare duos hircos sacerdos (8) mittensque super utrumque sortem unum pro Domino et alterum capro emissario, (9) cujus exierit sors a Domino, offeret illum pro peccato, et hanc sortis projectionem figura requisivit, ut demonstraretur sorte æterna decretorum tuorum decidi, cui^a exit sors a Domino inter populum seu Israel seu totum genus humanum, ut sit aut pro Domino aut pro capro emissario in hac solitudine mundi oberrante. Obtulit itaque Christus tibi, Deus, imprimis se domumque Israel, ad quam missus fuerat,³ et totum genus humanum. Satisfecit pro omnibus, sed sors decretorum tuorum separavit illos, quibus sanguis ejus profuit, et introducti sunt cum illo in sancta sanctorum, seu ex antecedenti seu ex subsequenti virtute effusionis illius, ab illis, qui seu ex Israel (per dispersionem gentis) seu ex genere humano rejiciendi a facie tua mittendi erant in desertum vitæ mundanæ, quamvis (10) etiam pro his sanguinem suum fundendo fuderit preces super ipsos. [81:] (11) His rite celebratis et immolato, prout jam supra dictum est, vitulo (12) assumptoque thuribulo, quod de prunis charitatis altaris divinitatis suæ implevit, omnes enim actiones Christi in terris velut thuribula fuerunt, per quæ incensum tibi, Pater æterne, obtulit, sed præcipuè, dum intrans semel ultra velum passibilitatis humanitatis suæ in sancta captivam ducens capitivitatem⁴ omnium justorum animas (quæ ab origine mundi usque ad satisfactionem, quam præstitit, captivæ fuerant peccati, sub quo omnia conclusa fuisse Scriptura dicit), tamquam compositum thymiamata assumpsit in incensum gratum tibi, Deus, (13. 14. 15) intravit summus sacerdos sancta in sanguine vituli et hirci,⁵ ut efficacia sanguinis pontificis nostri in Israel per vitulum repræsentata etiam in gentiles (per hircum figuratos) operatura designaretur.

^a Correxisset *cui ex qui*

¹ Cf. Hebr. 9,12.

² Cf. Ioan. 17,9.

³ Cf. Matth. 15,24.

⁴ Cf. Eph. 4,8.

⁵ Cf. Hebr. 9,12.

(16) Sic expiatum est sanctuarium ab immunditiis filiorum Israel, et a prævaricationibus eorum cunctisque peccatis, et hæc verba referuntur ad peccata totius mundi. Sed prout hæc de sanctuario figuraliter dicuntur (cum in sanctuario reales sordes non fuerint) et de sanctuario vero cæli figuraliter intelligi debent, in quo nullæ sordes repertæ sunt, sed in quantum peccatum portas cæli clauserat, in tantum potest sensus hujus purgationis extendi. Juxta hunc ritum faciet et tabernaculo testimonii, quod fixum est inter eos inter medium sordium habitationis eorum.

Sed, o Domine, numquid locus sancta sanctorum appellatus contiguus fuit tabernaculo testimonii? Cur ergo hoc et non etiam alterum in medio sordium habitationis [82:] eorum (id est filiorum Israel) fixum esse dicitur? Procul dubio per hanc distinctionem repræsentetur differentia sanctuarii Ecclesiæ triumphantis a tabernaculo testimonii Ecclesiæ militantis, quod fixum est in medio habitationis nostræ, quod Christus ab omnibus sordibus legalium impuritatam mundavit. (17) Nullus hominum fuerat in tabernaculo, dum sanctuarium ingressus est pontifex noster, ille enim primus fuit ex resurrectione, qui illud (prout sæpe dixi) in sanguine suo ingressus est. (18) Exivit quodammodo sacramentaliter Christus ex sanctuario ad altare visibile Ecclesiæ, quod coram Domino est, ut unitus cum illis, pro quibus sanguinem suum fudit, jam semel oblatum sanguinem offerat nobiscum interpelletque pro nobis, (19) et hoc novo sacrificio instituto (seu ut aptius dicam, in locum legalium sacrificiorum tamquam veritate substituto)^a emundavit et sanctificavit altare nostrum ab immunditiis victimarum cruentarum filiorum Israel.

(20) Et vere postquam (prout dixi) emundavit sanctuarium, tabernaculum et altare, offert hircum viventem, omnem scilicet hominum multitudinem in deserto mundi a cœtu fidelium separatam et oberrantem in cæcitate sua. Etiam sic repræsentantur mihi hæc in veritate per gratiam tuam, Domine, sed adhuc particularius reperio figurari per hircum emissarium gentem Judæam post excidium Jerusalem dispersam, quæ postquam innocentem sanguinem Christi super se et super filios suos provocasset, imposuit capiti ejus manus justitiæ suæ pontifex noster, omnem iniquitatem sanguinis effusi a justo [83:] Abel et omne delictum domus Israel imprecatus est capitibus eorum (21) emisitque illos per hominem paratum in desertum, et hic homo figuravit Romanos exsecutores sententiæ justitiæ tuæ, (26) qui dum in Ecclesiam vocati fuissent, laverunt se per baptismum et sic sunt ingressi castra fidelium.

Observaveram, Domine, in sacrificiis pro peccato sacerdotes manducare debuisse ex hostia, ut portarent iniquitatem multitudinis, et propterea fuisse iratum Moysen Eliezero,^b quod hircum pro peccato oblatum combusserint, nec de illo comederint sacerdotes. Sed in hoc sacrificio expiationis tabernaculi universam hostiam tam vituli, quam et hirci pro peccatis oblata, quarum sanguis illatus est in sanctuarium (27), ut expiatio compleretur, asportari jubes foras castra et comburi igni tam pelles, quam carnes et fimum. Et profecto hac (per gratiam tuam facta) observatione confirmatur, quod rettuli, cetera sacrificia pro peccatis virtutem sacrificii designasse et ideo debuisse comedere sacerdotes ex hostia, ut (sicut Scriptura dicit) portent iniquitatem multitudinis in hoc Christum summum sacerdotem figurando; hoc autem sacrificium expiationis ipsum sacrificium figurasse, quod extra castra debuit consummari, ut expiatio compleretur. Et quid nec sacerdotium Aaron nec Synogoga ex illo parti-

^a Supplevi signum)

^b Antc *Eliezero* in margine: *Cap. 10. v. 16. 17.*

ciptura erat, ideo hostiæ figurantes igne consumptæ sunt, (28)^a et homo, qui combussit illas (hic denuo gentiles Christum crucifigentes designans), et vestes et carnem lavare debuit, ut castra (prout dixi) Ecclesiæ ingrederetur.

(29) Hujus ingressus pontificis [84:] nostri in sancta sanctorum diem celebrat Ecclesia in die ascensionis Christi, capitis sui, qui per peccatum clausas januas cæli reserans et corpus peccati purificatum et glorificatum in sancta inferens illud tamquam sanctuarium divinitatis in illo realiter habitantis mundavit et expurgavit, quia in cælum assumens complete glorificavit. Merito in luctu et afflictione animarum celebravit festum suum populus, ut per luctum ejus jam tunc designaretur Israel carnale[m]^b figuratarum veritatum non futurum participem; sed in omni spiritali lætitia celebrat hoc festum Ecclesia, triumpho et glorioso ingressui capitis ac sponsi sui in sancta sanctorum congaudens ac conjubilans. Sic completa est semel expiatio corporis peccati in Christo. Sic sacerdos Deus mundavit, purgavit hoc templum humanitatis et sancta sanctorum. Quidquid enim rettuli, etiam ad hunc sensum referri potest referendo characterem sacerdotii ad divinam naturam, quæ naturam humanam in corpore Christi purgavit mundavitque, et in hoc sensu hircus occisus hoc corpus peccati figurare potuit. Omnes enim hæ differentes explicationes eidem veritati correspondent et idem mysterium revelant etiam in hoc mysterioso expiationis sacrificio completam esse legem demonstrantes.

Nec aliud restat igitur, Domine, nisi ut tibi, o fons bonitatis et intelligentiæ, omnis veritatis largitor, Deus, gratias referam pro donis tuis! His adjuvantibus agnovi, quomodo tabernaculum veteris testamenti purgabatur et quomodo veritatem hujus [85:] figuræ exoperatus es, Salvator meus. Sed dum me ad tabernaculum miseræ animæ meæ reflecto, ecce, quot sordibus, delictis et peccatis conspurcatus et coinquinatus reperio illud, in quo tamen hunc Salvatorem et pontificem nostrum recipere vellem. Et quia ego illud sine gratia tua nec mundare nec mundum tenere valeo, adjuva me, Domine, ut faciam modo tibi grato illa, quæ miseria conditionis meæ facere non valet modo tanto hōspite digno, ad quem recipiendum me præparare desidero.

O summe Sacerdos, Pontifex meus, da mihi ignem altari tuo in thuribulum cordis mei, ut tecum, in te et per te me in thymiana grati odoris offerre possim Patri æterno!

SUPER CAPUT 17.

Assentio, Domine, lubens sensui illorum, qui credunt hac lege non fuisse prohibitum occidere animalia, quibus qui vesci volebat, sed illa tantummodo, quæ offerre volebat in hostiam, et in hunc sensum (v. 5) præcedentes explicare videtur. Expressio enim, quas occidit, fors sumi debet: pro quas occiderent, secundum sensum interpretum. Alioquin profecto difficile foret concipere, quomodo hostiæ in agro occisæ sanguinem potuisset sacerdos super altare fundere, prout (6) præcipitur. Quamvis igitur contrariari videatur aut potius tenebrosa appareat littera, hanc spiritus seu finis legis clarius explicabit. [86:] Volueras, Domine, toties repetitis manda-

^a Correxit 28 ex 26.

^b Supplevi *m*

tis tuis ab idololatria revocatum populum continere in cultu tuo modis sensibilibus et carnalitati suæ proportionatis. Et propterea tabernaculum institueras, in quo te habitaturum promisisti, et præsentiam tuam per nubem et per patrata portenta sensibilem reddideras, vasa, altaria et tot diversæ speciei sacrificia instituisti, de quibus exacta mandata dederas Moysi et Aaron. His institutis conveniebat, sed et necessarium erat, ut tolleretur generalis victimas offerendi potestas extra locum et sacerdotes ad offerendas illas destinatos. Confirmat hunc sensum per hæc instituta tua figurata, nobis autem manifestata veritas unitatis sacerdotii Christi Ecclesiæ communicati, et hæc unitas sacerdotii unitatem altaris et unitatem sacrificii secum fert, quæ omnia hac lege figurantur, et ideo (8) homo de domo Israel et de advenis, qui peregrinantur apud vos, qui obtulerit holocaustum seu victimam (9) et ad ostium tabernaculi testimonii non adduxerit eam, ut offeratur Domino, interibit de populo suo, dicit lex tua, Deus. Suffecit attulisse hostias ad ostium, non ut quilibet offerat, sed ut offerantur Domino.

Reliqua enim, quis nimirum et quomodo offerat, jam in præcedentibus scripta sunt. Dixi, non ut offerat, et hæc expressio non derogat illis, quæ dicta sunt de præcedentibus, ubi te, Domine, declarasse refert Scriptura velle te eligere [87:] Israel in peculium, in gentem sacerdotalem et sanctam, nec illis, ubi præcipitur, ut posita manu super caput victimæ unusquisque offerat illam Domino, quia his manifestatur et populo data sacerdotalis auctoritas et limitata offerendi potestas. Apparet sacerdotii ministerialis character, cui proprium est oblata offerre. Hic exprimitur in figura veritas nobis a Christo manifestata, quod nemo vadat ad Patrem, nisi per ipsum¹ et propterea lege vetitum fuerat offerre aut immolare, nisi per sacerdotes characterem mediatoris insignitos.

Sed, o Domine, illi, qui figuras tantum velut fumum evanuisse dicunt, qui legem novam veterem legem solvisse putant, breviter prætereunt has considerationes dicentes: Christus finis legis fuit et omnia in eo impleta et consummata sunt; et profecto quis est, qui aliter dicere præsumeret? Sed ego, Domine, te illustrante semper Christum secundum verba sua non legem solventem, sed legem adimplentem² respexi. Fuisset autem solvere tollereque legem, si omnes figuræ tamquam fumus evanuisent, et pro nobis veritates, quas designarunt, tamquam legis adimplentem non reliquissent. Scio apostolis docentibus Israel carnale Israel spirituale respexisse, dicantne omnia sacrificia denique omnes figuras ita adimpletas fuisse, ut sensibile et visibile velum non supermaneat, quo teguntur reales veritates, quæ omnino spirituales sunt et [88:] ideo videri nequeunt, sed fidem^a requirunt? Si loquuntur aliqui, sed ego opiniones illorum sequi nequeo, quia lumen dignatus es dare mihi ad discernenda magnalia tua in adoranda illa operum tuorum et temporum successione.

Nosti, o Deus, creaturam tuam, hominem, qui plasmasti illum, quod donec vivit, nequeat sensualis non esse. Hinc ab origine mundi omnia objecta fidei ejus vel verbo vel sensibilibus apparitionibus postmodum lege et figuris modo naturæ ejus proportionato exposuisti et manifestasti. Et postmodum ipsa veritas æterna, Christus ideo incarnatus est, ut omnia fidei mysteria, quæ credenda proposuit, modis sensibilibus consummaret, et ipsamet gratia, quam nobis morte promeritus est, scilicet

^a Correxit *fidem* ex *quidem*

¹ Cf. Ioan. 14,6.

² Cf. Matth. 5,17.

Spiritus Sanctus, qui apostolos omnia docere debuit, visibiliter descendit non in figura, sed in realitate specie visibilis ignis velatus. Et ipsemet Christus (qui se usque ad consummationem sæculi nobiscum futurum promisit)¹ sacramentum Eucharistiæ instituit in mysterium fidei, unde seu illi, qui panis substantiam in sacramento subsistere credunt seu illi, qui panem in signum recipiunt, et per has sensuales opiniones cum orthodoxa Ecclesia dissentiunt, non poterunt dicere veritatem spiritualem ita esse spirituales, quin velata sit velo visibili. Hinc ipsamet sacramenta non nisi visibilia signa sunt invisibilem gratiam conferentia. Lavit Christus per sacrificium crucis animas nostras, laceravit [89:] schedam damnationis nostræ, et tamen nisi quis regeneratur in aqua et Spiritu Sancto per baptismatis sacramentum, non intrabit in regnum cælorum.² An ideo, quod semel effusus sanguis non suffecerit? Absit hæc blasphemia; omnes enim, qui in Christum credunt, applicationem sanguinis necessariam esse profitentur, visibilem tamen sacramenti repræsentationem et per hanc memoriæ ejus celebrationem et spiritualem applicationem humanis inventionibus attribuunt et pro oblatione munda (quam Malachias usque ad consummationem sæculi inter gentes permansuram prædixit)³ corda sua substituunt.

O Deus, non me vocasti ad illud munus, ut hæc controvertistice tractem, sed charitas proximo debita nequit non gemere de tam erroneis opinionibus, quas caro et sanguis suggestit. Elatio animi (plus patribus sapere volens) produxit, et judicia tua (quæ paleas et zizania crescere permittunt)⁴ subsistere sinunt. Non agnoscunt legem in cordibus nostris scriptam, qui soli litteræ evangelii scriptæ ita adhærent, ut Spiritum Christi per Ecclesiam docentem rejiciant. Hi enim vere Judaizantes legem quærunt in tabulis, non in cordibus exaratam.

Sed redeo, Domine, per gratiam tuam ex digressionem meam ad textum Scripturæ. Sæpius memini me hactenus legisse, quod lex esum sanguinis filiis Israel prohibuerit, vix tamen memini hanc inhibitionem terminis tam energeticis expressisse Scripturam. (10) Homo, inquit, quilibet de domo Israel et de advenis, qui peregrinantur [90:] inter eos, si comederint sanguinem, affirmabo faciem meam contra animam illius, et disperdam illam de populo suo, (11) quia anima carnis in sanguine est, et ego dedi illum vobis, ut super altare in eo expietis pro animabus vestris, et sanguis pro animæ piaculo sit. Clare hic dignaris manifestare, Domine, mysterium omnium sacrificiorum, et hæc causalis quoque, quia anima carnis etc. demonstrat mihi, cur sanguis Christi in altari crucis effundi debuerit, et quomodo ille sanguinem suum dando nobis in potum legem non solverit, sed adimpleverit.⁵ Dederas sanguinem populo Israel, ut super altare in eo expiet pro animabus suis: ecce, figura; et sanguis pro anima piaculo sit: ecce veritas. Dederas sanguinem animalium, ut in eo expient, sed sanguis (secundum textum in sensu abstracto sumptus) jam tunc fuerat status pro piaculo. Hunc effudit Christus pro piaculo omnis animæ hominis, ergo legem adimplevit. Et quia piaculum expiavit, hunc sanguinem pro eodem fine dando nobis legem non solvit, sed adimplevit, quia hic sanguis (uti connotavi) in abstracto designatus datus erat homini pro piaculo animæ, et postquam nobis hunc sanguinem

¹ Cf. Matth. 28.20.

² Cf. Ioan. 3.5.

³ Cf. Mal. 1.11.

⁴ Cf. Matth. 13.29.

⁵ Cf. Matth. 5.17.

dedisset bibendum, lex hunc sanguinem figurans tamquam adimpleta succedente veritate, dictante lege in cordibus scripta proprie cessavit, quia illam, quamvis concilium Jerosolymitanum apostolorum confirmaverit¹ nec ullum concilium subsequens [91:] esum sanguinis permiserit et ideo nec soluta nec abrogata esse videatur, non tamen subsistit, sed prout dixi, tamquam per Christum perfecte adimpleta proprie cessavit. Offirmabas itaque faciem justitiæ tuæ, Deus, contra hominem de populo carnali, qui figurantem sanguinem animalis effusum comedit, et dispersisti illum de populo, sed posteaquam respexisses in faciem et sanguinem Christi tui, offirmas faciem misericordiæ tuæ in eum, qui de illo digne participat et congregas illum ad populum tuum spiritualem.

Nequeo, Domine, te suggerente præterire expressionem Scripturæ, quam^a (12) et in præcitato versu gentiles (quamvis populo per circumcisionem annumeratos) advenas, qui peregrinantur (inquit Scriptura)^b apud vos, appellat. Hæc enim denominatio advenarum apud legis filios peregrinantium jam tum designabat patriam et domum gentilium, non Synagogam, sed Ecclesiam futuram, in quam in decretis æternis totum genus humanum vocatum fuerat, et ideo vere peregrini sunt hodie quoque, qui extra illam (in præcedenti capite per hircum emissarium figurati) peregrinantur aut, potius dixerim, in solitudine mundi oberrant, nec sunt domestici fidei. Inhibitio (13) facta sequela præcedentis et subsequentis (14) est. Esus enim sanguinis prohibetur, quia anima omnis carnis in sanguine est; non quia sanguis est anima, sed anima est in sanguine, seu quia sanguis spiritus vitales continens unio [92:] est animæ cum corpore. Hinc sanguinem pro piaculo animæ ponens animam exegisti pro anima peccatrice, et ideo sæpe Christus dixit se posuisse animam suam pro nobis, et ponere animam pro proximo jussit discipulis.² Et hæc toties repetita expressio in Scripturis: anima enim omnis carnis in sanguine est demonstrat justitiam tuam, Deus, in redemptionem hominis totum hominem seu corpus pro corpore, sanguinem pro sanguine, animam pro anima exegisse. Corpus qua corpus semper fuit et est corpus peccati, et ideo esus carnis non fuit vetitus, sicut esus sanguinis, quin immo populi carnalis tam appropriatum fuit edulium, ut semper carnes appetierit, sed sanguis (qui pro piaculo positus fuerat) debuit esse innocens, et hanc innocentiam ab anima Christi humana (absque cooperatione hominis obumbrante Spiritu Sancto unita) sanguini acquisivit, in quo continebatur.

Et ex his apparet nos per sanguinem et Spiritum redemptos fuisse, et in hoc sensu dixit Salvator noster carnem non prodesse quidpiam,³ quia caro fuit caro peccati et qua talis objectum fuit justitiæ tuæ, Deus. Sanguis et anima victima fuit semper grata tibi, Domine, in memoriam innocentis sanguinis et animæ, quam sacerdos Deus purus, immaculatus obtulit pro piaculo animæ. Sed nemo mihi impingat per hæc me dicere velle carnem Salvatoris non prodesse, longe enim est hoc blasphemia ab ore meo. Resurrexit enim in carne nec amplius moritur,⁴ et ideo dicente Apostolo, si non resurrexisset, mors ejus nobis non profuisset,⁵ quia resurgendo corpus sancti-

^a Correxī *quam ex quem*

^b Supplevi signum)

¹ Cf. Acta. 15.20.

² Cf. 1 Ioan. 3.16.

³ Cf. Ioan. 6.64.

⁴ Cf. Rom. 6.9.

⁵ Cf. 1 Cor. 15.14.17.

ficavit in resurrectionem, animam [93:] redemit. Hinc quia Christus resurrexit, vivit et in æternum non moritur, nec in sacramento dividi potest realiter, quia occidi nequit, sed repræsentative. Hæc vero repræsentatio nequit efficere, ut corpus separatur a sanguine et sanguis a corpore, sed est Christus integer sub specie panis et vini. Dum Christus illud instituit, quoque, non dixit dare sanguinem effusum, sed effundendum. Si ergo non effusum, fuit in corpore, sed nec corpus datum fuit sine sanguine.

Apostoli autem (quibus hoc in memoriam faciendum jussit) hanc memoriam non nisi post descensum Spiritus Sancti celebrare inceperunt Actibus apostolorum toties docentibus¹ convenisse illos ad fractionem panis, et quia calicis nullibi meminit, ex eo quoque confirmor numquam fuisse sub præcepto observatam communionem sub duplici specie, sed memoriam sacrificii in celebrando hanc requisivisse ex ratione institutionis. Et profecto nec rationi nec fidei mysterio convenit credere, quod qui sumit sanguinem, non sumat et carnem, et qui manducat carnem, non sumat et sanguinem, quia corpus gloriosum nec umquam moriturum sumimus. Et si Christus ipse sanguinem effundendum necdum effusum intelligi voluit, quis effusum et cum corpore reassumptum, a carne denuo divisum sumere asseret? Talis enim gloriosi corporis a glorioso sanguine divisio in sensum Christianorum cadere non potest, et procul dubio illis non prodest caro, qui illam separant a spiritu, sed nec spiritus prodesse potest illis, qui illum separant a carne. [94:] Spiritus enim humanus Christi si esset separatus a corpore, <ho>^a ex sequela doctrinæ Apostoli præcitata nobis prodesse nequiret, alioquin etiamsi non resurrexisset, prodesse potuisset.

(15) Præterieram in præcedentibus meditari super hunc textum et huic loco reliqueram sperans per subsequencia te, Domine, adjuvante illuminatum iri, sed, o Deus, vere ignoro, quid proferam. Morticina comedere ipsa infectionis morbi, ex quo animal moritur, ratio vetare videtur, sed animalia occisa a bestia cur impuritatem seu contrahant seu communicent, nequit penetrare ignorantia mea. Si in explicatione (3. 4) hujus capituli illorum opinionem secutus fuisset, qui statuunt, quod omne ad vescendum quoque occidendum animal ad tabernaculi ostium duci jusseris, Domine, dicerem, omnem sanguinis effusionem figurativam esse debuisse, et quia sanguis a bestia effusus non figuravit, immundus fuit, et hanc immunditiam (ob omissam effusionis sanguinis figurativam memoriam) homini communicavit, sed quia [hæc]^b subsequentium versuum consideratione prædictam opinionem secutus non sum, hanc rationem allegare nequeo. Memini me legisse impuritatem non tantum ex comestione, sed ex tactu quoque cadaverum etiam humanorum contractam fuisse, et hoc fors ex illa ratione, ut fœditas peccati, quæ in sanguine diluenda fuerat, redderetur sensibilior. Sed nec ista ratio est applicabilis materiæ, de qua hic agitur.

Tu nosti, Domine, incitamentum, quod me in his scrutandis perseverare facit; tu enim dedisti illud. Adjuva igitur me, quæso, et dispelle tenebras meas, et manifestentur [95:] mirabilia tua! Nihil enim fecisti, quod ratione, justitia et æquitate caret. Nihil his addet mea elocutio, hæc enim ipsa tua erit, si veritati corresponderit, sed et silentium meum et ignorantia mea gloriam præstabit tibi. Sed petenti dare promisi-

^a Delevit ho

^b Exclusi hæc (cf. Ms. fr. je n'ay point suivi l'opinion susdite par la consideration des versets suivans)

¹ Cf. Acta. 2.42.

sti.¹ Fac igitur, ut bene et convenienter petam intelligentiam, ut tuam obtinere possim gratiam.

Certum est omnem impuritatem externam impuritatis internæ fuisse repræsentationem sub lege, et hinc manifestatur mihi esum morticiniorum, de quibus textus loquitur, nonnisi ex concupiscentia sensualitatis produci potuisse, cujus tam differentia germina per jam dictas impuritates legales repræsentantur, nec enim necessitati hic legem imposuisti, Domine, ex necessitate enim nec ipsos panes propositionis manducasse peccaminosum fuisse ipse David exemplo demonstravit, sed ex concupiscentia etiam morticina manducare juste vetuisti.

Hic igitur dignaris manifestare mihi, etiam in actionibus sæpe ad apparentiam indifferentibus (prout esus aut morticiniorum aut a bestia occisorum esse potuit) maculari animam, et lotionem gemitus et doloris in virtute lotionis in baptisate receptæ operantis nos mundari debere, (16) alioquin portamus iniquitatem nostram. Quia igitur subsistit in corpore nostro concupiscentia, Christus et hanc legem adimplevit omne verbum otiosum^a (non solum actus otiosos magis ex concupiscentia, quam ex necessitate factos) condemnando.² Hinc præcipit simplicitatem oculi omnesque cogitationes malas cavere jubet, ad quarum, uti dixi, species referuntur impuritates legales, quæ in corpore repræsentarunt [96:] populo carnali effectum, quem producunt in populo spirituali. Præstet tibi, Deus, gloriam hæc veritas, quam, ecce, cum jucunditate dignatus es manifestare mihi. Vere enim ex his quoque ad apparentiam tam exilibus profunditas sapientiæ, justitiæ et nos docentis misericordiæ tuæ manifestatur, cui sit laus, honor et gloria!

SUPER CAPUT 18., 19.

Omnia opera tua, Deus, fundantur in veritate et justitia, sed hæc ordinem servat, et in operibus tuis, quæ in genere humano manifestasti, tempus observat. Hominem creasti masculum et feminam, et illico^b matrimonium instituisti, ut ex duorum unione in carne una procederet fecunditas. Adam adhuc in innocentia sua mulierem videns hanc institutionem tuam agnovit, sed post lapsum ejus viam carnis sequens posteritas confudit hunc ordinem, quem ipsa natura hominis proprio instinctu conservasset, si in innocentia permansisset. Quapropter non in tantum multiplicationis generis humani necessitas, quam carnalis concupiscentia uxorum multitudinem et indiscretam copulam causavit, quam ordo justitiæ tuæ, Domine, in populo tuo corrigere volens hanc legem instituit. Propterea jubes, (3) ne juxta consuetudinem terræ Ægypti et morem regionis Canaan agant nec in legitimis eorum ambulent. Ordo proinde justitiæ tuæ tempore, quo populum elegisti, se manifestavit in his, quæ ad vitam civilem necessariam societatem colendam [97:] ac firmandam consona, utilia, quin et necessaria fuerunt. Imposuerunt hæc præcepta tua etiam libidini frenum, ne omne, quod liberet in carnali copula, liceret, et sic conformarentur omnia præceptis Decalogi: Honora patrem et matrem, non mæchaberis, non concupisces uxorem

^a Supplevit *otiosum* supra lineam

^b Correxit *il-* ex *id-*

¹ Cf. Matth. 7,8.

² Cf. Matth. 12,36.

etc.¹ Absque his legibus autem (in hoc capite contentis) et in consequenti priorum institutis vel honori patrum et matrum derogatum fuisset, vel sententiæ, quam justitia tua Evæ in condemnationem pronuntiaverat² mulierem sub potestate viri futuram declarans, nam alioquin mater filio juncta filio subesse debuisset, et sic honori vi præcepti Decalogi debito derogatum fuisset.

Sed, o Deus, his quoque considerationibus sepositis vel solam naturæ pravitatem ex moribus, consuetudinibus hodie dum usitatis ruminando quanto ordine, quibus utilitatibus et convenientiis privata, quantis autem turbationibus et inconvenientiis subjecta fuisset hominum societas, si has ordinis justitiæ tuæ leges inter populum tuum spirituales non retinisset in cordibus eorum scripta veritas et communis consensus –, ita quidem, ut etiam respectu multitudinis vias carnis in libidine sequentis pauci reperiantur, qui leges respectu proximitatis sanguinis primorum graduum infringant. Ex horum exacta consideratione itaque facit me agnoscere misericordia tua alia esse immutabilia æternæ justitiæ tuæ præcepta, quæ per legem naturæ cordi humano impressisti, alia esse mandata, quæ ordo justitiæ tuæ exigit secundum rationem temporum. Et hæc est [98:] lex positiva. Quodsi copula fratris cum sorore semper vetita fuisset, humanum genus complures hominēs creando multiplicare oportuisset, et per consequens si in primis nascentis mundi temporibus his legibus gradus proximitatis definitis illas in matrimoniis observari jussisses, Domine, genus humanum propagari nequivisset. Ordo justitiæ tuæ requisivit itaque, ut hæc leges differentur usque ad tempus, in quo ordinem justitiæ tuæ in populo tuo quoque manifestare voluisti, cui ordini pro ratione temporum et humanæ condicionis derogari posse docuit nos Veritas æterna dicens matrimonium a Deo institutum fuisse nec nisi propter duritiem cordis populi permisisse Moysen dare libellum repudii, cujus usum, ut legis spiritum adimpleret, Christus sustulit.³ Ad has leges ordinis justitiæ tuæ, Deus, referuntur leges disciplinæ seu ecclesiasticæ seu civilis, quas potestatem habentes pro ratione temporum regnorum, morum et indolis populorum condunt et tollunt, in quibus tamen semper legis naturæ et dilectionis proximi etiam vi illius debitæ habenda est ratio.

Fatebor itaque, Domine, præter matrimonii unionem et primorum graduum sanguinis commixtionem pauca posse de his, quæ statuuntur, referri ad legem illam immutabilem justitiæ tuæ, quæ semper eadem est et permanet, et propterea quia tantummodo ordinem justitiæ tuæ concernunt, in casibus bono publico et charitati convenientibus ab Ecclesia (cui ad discernendum spiritum veritatis dedisti)^a complura relaxari [99:] possunt ex illis, quæ gradus consanguinitatis in matrimonio respiciunt. Sic considero ego magnam partem legis moralis veteris testamenti tamquam gubernium civile populi tui concernentem, et per consequens ordinem administrationis justitiæ tuæ temporari, statui populi tui seu peregrinantis seu terram promissam incolentis accommodatam.

Unde ex illis nobis (populo nempe spirituali) convenientia in parte observat, ex parte relaxavit Spiritus tuus, quia descendens in corda apostolorum et fidelium tuorum, Domine, docuit omnia, et per consequens illa, quæ disciplinam populi spiritualis respiciunt, quam pro ratione temporum mutari posse hæc ipsa legis moralis (quam prædictus ordo justitiæ tuæ exegerat, ut statueres populo carnali) in parte

^a Supplevi signum)

¹ Cf. Ex. 20,14 etc.

² Cf. Gen. 3,16.

³ Cf. Math. 19, 1–9.

abrogatio clare demonstrat. Agnosco tamen esse, quæ misericordiam erga pauperes respiciunt (prout cap. 19. v. 9. 10), quæ adhuc hodie salutariter praticari possent, quia misericordiam erga pauperes in longe excellentiori gradu docuit Christus, quam lex vetus. Unde potius ab avaritia et a pravitate hominum provenit, quod hæc et alia pauperes concernentia sub præcepto subsistere non considerentur.

SUPER CAPUT 20., 21., 22.

Respici[un]t^a vel maxime sacerdotes tuos, Deus, quæ in his capitibus referuntur, in quibus de conductu vitæ illorum particularia præcepta dat ordo justitiæ tuæ, ut ex illis eo magis constaret nobis sanctitas characteris illorum. Multa sunt, Domine, quæ de sacerdotibus [100:] occurrunt mihi consideranda, quæ fors magis conveniret referre super caput 3. Numerorum, in quo præcipis separari tibi tribum Levi ad administrandum ordinem cultus tui. Sed quia in hoc opere singulare meum propositum est contemplari magnalia tua, non doctrinaliter scribere super Scripturam, recedo a convenientia et methodo sequens lumen gratiæ tuæ in connotandis illis, quæ mihi dignaris revocare in mentem.

Redemeras, Domine, totum Israel ex captivitate Pharaonis morte primogenitorum Ægypti, propterea in memoriam hujus redemptionis singulariter jusseras tibi offerri tribum Levi, cujus pars hereditatis tumet ipse fuisti. Et his figuratur, quod quamvis totum genus humanum redimendum erat, ordinem tamen sacerdotum institues tamquam ordinem ministerialem ad exercendum cultum tuum. Hinc quamvis Israel carnalis fuerit, et tamen sacerdotalis, ita et spiritualis populus Israel fit pariter sacerdotalis, et in hunc characterem ungitur in baptisate, figurata tamen electio in tribu Levi consecratio unctionem in Aaron et filiis ejus et sanctitas in tuis legibus ipsis præscripta particulariter maneat in sacerdotibus Israel spiritualis in veritate communicata per pontificem nostrum immaculatum et æternum, Christum. Et hunc ordinem ipse instituens in apostolis suis et septuaginta discipulis, elegit fecitque eos (prout exprimunt evangelistæ) ex omni multitudine plebis sequentis illum et recipientis doctrinam ejus.

Et sic ordo electionis misericordiæ tuæ per veram vocationem et ordo conservationis ejusdem ordinis successive permanet in populo tuo spirituali. Ex omni multitudine hominum solum Israel elegeras tibi in peculium et in gentem [101:] sacerdotalem. Propterea ex^b hoc consequenti et ex jam dictis apparet, cur ordo sacerdotalis et exercitii cultus tui ad solam tribum Levi restrictus fuerit, sed a quo totum genus humanum redemptum factum est peculium, regnum et hereditas Filii tui, Deus, eligit ipse sibi sacerdotes ex omnibus gentibus, quæ ingrediuntur regnum et hereditatem ejus per adoptionem in filios. Ex electione filiorum Levi^c tamquam figura apparet, cur versus 3. et 7. concernant matrimonium sacerdotum. Oportuit enim, ut semen Levi conservaretur, cui ordo sacerdotalis particulariter collatus fuerat, sed in electione apostolorum et discipulorum (adimpletis in Christo promissionibus) Christus sacerdotes suos elegit ex omni multitudine universalitatem Israel spiritualis repræsentante. His dedit potestatem curandi infirmos, pellendi dæmones adhuc ante

^a Supplevi *-un-* (cf. Ms. fr.: *Ce qui est rapporté concerne...*)

^b Correxisset *ex ex et*

^c Ante *Levi* in margine: *Cap. 21.*

passionem suam, pascere oves et agnos singulariter Petro jussit,¹ solvendi et ligandi potestatem omnibus contulit. Docere, baptizare, evangelium omni creaturæ prædicare pariter cunctis mandavit.² Sed quod singulare est, in ultima cena recumbens cum duodecim passionis suæ, id est, sacrificii sui instituit fieri memoriam.³ Hæc et complura alia, quæ ex Actibus apostolorum et ex doctrina illorum clare patent, sunt, quæ singularem specialemque characterem sacerdotalem manifestant in illis et in omnibus successoribus illorum, quos ad regendam Ecclesiam vocat Christus, ordinat et mittit in vineam suam. Hi appellantur lux mundi, sal terræ,⁴ angeli ecclesiarum,⁵ dispensatores gratiarum Dei⁶ in characterem longe eminentiori, quam populus sacerdotalis.⁷ Illi enim, in quantum [102:] dispensatores sunt gratiarum et ministri sacramentorum, etiam mediatoris characterem participarunt a Christo, quia cum ipsis, per ipsos offert populos et sacrificii faciens memoriam immolat. Sic est impletum in veritate, quod per sacerdotium Judaicum repræsentabatur in figura. Hinc sacerdotibus illis tamquam figuris quoque præcipis: (6) Sancti erunt Deo suo et non polluent nomen ejus, incensum enim et panes Dei sui offerunt, et ideo sancti erunt.

O Domine, quam misteriosa est hæc expressio: panes Dei offerunt! Cur non dicitur: panes Deo offerunt? Cur non ideo sancti, quia victimas et cruenta sacrificia, sed quia (8) panes propositionis offerunt? Patet nobis hæc veritas, Domine, quæ illis ignota fuerat, victimam enim in cruce cruentam Deus sacerdos obtulit, quæ in cruentis sacrificiis figurata fuit, sed non respectu <hujus>^a figuræ hujus sacerdotii divinitatis participarunt sanctitatem, sed in quantum figurarunt sacerdotium humanitatis Christi, in quantum nimirum panem Dei (seu ut figuratam veritatem edicam) panem, qui de cælo descendit,⁸ obtulerunt in figura, quem sacerdotes Ecclesiæ offerunt in veritate. Quodsi igitur tantam sanctitatem requisivisti, Domine, in sacerdotibus futuras veritates et in characterem et in hostiis figurantibus, quid non requiris in illis, qui tibi, prout dixi, verum panem Dei, verum panem animæ de cælo descendentem offerunt (15)? Non amplius requiritur (quin salutari instituto Ecclesiæ inhietur) carnalis generatio sacerdotum-populi spiritualis. A quo enim Christus manifestavit esse, qui se castrant et eunuchi [103:] fiunt propter regnum cælorum,⁹ a quo Apostolus virginitatis statum suadet¹⁰ tamquam aptiorem ad serviendum tibi, Deus, nihil ministerio sacerdotum dignius esse potest, quam servare corpora sua tamquam hostias viventes et templa Spiritus Sancti, ut eo purius perfectiusque curent illa, quæ tua sunt, Domine, et inter te et mulieres suas non sint divisi. Ordo proinde tam sanctus, tam purus, qui non jure sanguinis succedit, sed per gratiam tuam vocatur, et sic generatur spiritualiter speciali vocatione et vocatio multa probatione indiget. Sicut enim deformis^b corpore et maculosi non admittebantur ad sacerdotium Judai-

^a Delevit *hujus*

^b Sic!

¹ Cf. Marc. 3,15; Ioan. 21,15 sqq., Matth. 18,18.

² Cf. Marc. 16,15.

³ Cf. I Cor. 11,25.

⁴ Cf. Matth. 5,13.

⁵ Cf. Apoc. 1,20 sqq.

⁶ Cf. I Petr. 4,10.

⁷ Cf. I Petr. 2,9.

⁸ Cf. Ioan. 6,41.

⁹ Cf. Matth. 19,12.

¹⁰ Cf. I Cor. 7,25–26.

cum (17), ita profecto deformitas et maculæ spirituales reprobantur a te in sacerdotibus legis novæ.

Dignaris, Domine, respectu sacerdotum quoque repetere illa, quæ jam ad populum mandaveras Moysi, ut ediceret, ut sacerdotes quoque noscerent se exemptos non esse ab impuritatibus ceterorum hominum, quæ eo gravius punientur in illis, quo sanctiores esse debent. Dicis enim (3) præcipi ad eos et ad posteros eorum, ne ille, in quo est immunditia, accedat ad illa, quæ aut consecrata aut oblata sunt tibi, Domine. Secus enim peribit coram te. (4) Judices lepræ statuisti sacerdotes, sed illos ipsos a plaga lepræ non exemisti, nec a reliquis immunditiis, quibus corpus humanum fors adhuc plus subjectum fuerat, antequam regenerata fuisset natura. Quamvis enim hæc regeneratio potissimum animam respiciat, quia tamen etiam corpus reparavit in resurrectionem, per infinitam virtutem suam multas heterogeneitates ejus tollere [104:] potuit, propter quas etiam corpora mortua hominum tangere vetitum esse potuit.

Non derogant, Domine, hæc, quæ profero illis, quæ de reparatione seu regeneratione naturæ humanæ spiritualiter intelligi debent, sed adhuc magis manifestant opera misericordiæ tuæ. Quodsi enim peccatum mortem et corruptionem corporum induxit, quis sanæ rationis negabit materiales impuritates non induxisse in corpora, quæ profecto omnes ablata non sunt, quia adhuc tot morborum et contrarietatum quodammodo impuritatibus^a subjecti sumus. Poterant tamen fuisse quædam, quæ renovando naturam fors ablata sunt, et hujus speciei potuerunt esse lepræ et fluxus seminis, quibus populum illum subjectum fuisse apparet ex toties reiteratis præceptis de immunditia illorum, qui his contaminati fuerant.

Agnosco, Domine, particulares esse has cogitationes meas, audeo^b tamen referre, quia non derogant justitiæ et misericordiæ tuæ, sed hanc et illam eo plus manifestant. Justum enim fuerat in semine peccati has impuritates manifestare, opus misericordiæ fuit renovando et reparando naturam eas secundum quid et in aliqua parte tollere etiam modo captui nostro proportionato. Potissimum enim ex hac ratione voluisti, Deus, ut populus carnalis spiritualem populum figuraret, ut in illo apparentes sensibiles impuritates ducerent nos in cognitionem spiritualium impuratum, quæ in sensus nostros cadere non possunt. Sic manifestatur misericordia tua et sapientiæ tuæ profunditas [105:] nobis, quibus hæc instructionis loco scripta tradidisti. Hinc exigit a populo et potissimum a sacerdotibus tantam puritatem externam, ut sanctitatis tuæ apparet puritas et ex opposito pateat nobis humanitatis nostræ impuritas.

Dignaris, Domine, sensibiles mihi reddere has veritates, sed necdum dignatus es illuminare me, ut intelligere possim, (5) cur reptilia pro immundis habere jusseris, nisi forsitan, ut onus legis eo sit sensibilius, ut liberatorem desideret populus ardentius. Populo enim in tam vasta, prout mihi imaginari possum, solitudine reptilium multitudini repleta profecto magno oneri esse potuit cavere a tactu illorum, sed hæc ipsa reptilibus per legem, non per naturam annexa impuritas docet me vitare debere terrestria, quæ per se bona sunt, sed illorum tractationes animam coinquant et impuram reddunt. Unde proprie fit sordida respectu dignitatis^c animæ spiritualis.

^a Supplevit quodammodo impuritatibus cum atramento nigriore

^b Correxì audeo ex audio

^c Correxì dignitatis ex divinitatis

Elegeras, Domine, (prout sæpe rettuli) Israel in peculium tibi, sed tribum Levi adhuc singularius jussisti voveri tibi, et tumet ipse factus es pars hereditatis ejus. Hinc justum erat, ut tu singularius aleres illos ex illis, quæ offerebantur tibi, et in hujus legis adimpletionem docet Apostolus illos, qui altari serviunt, de altari vivere debere.¹ Ut tamen illorum quæ tibi offerebantur, singularis respectus imprimatur, et figuræ omnimode designent sanctitatem veritatum, quas figurabant, sanctitatem omnium, quæ offerebantur tibi, compluribus versibus exprimit lex (10), tamen adhuc et aliam veritatem cooperit, cujus sensum [106:] Christus explicuit dicens: Si quis non audierit Ecclesiam, sit tibi, sicut ethnicus et publicanus.² Ille enim est proprie alienigena, qui degit^a extra Ecclesiam, qui non audit illam. Et hic nullo modo participat de communione Ecclesiæ.

(18. 19. 20. 21. 22) Quæ hic de victimarum qualitate præcipiuntur, ducunt me ad considerationem duarum veritatum, quas victimas designasse autumo, nam procul dubio respectu mortis et effusionis sanguinis victimam illam adorandam repræsentarunt, per cujus sanguinem mundati sumus, sed in quantum offerentem respiciebant, et requirebatur, ut offerens manus capitibus victimarum imponeret, ipsum offerentem, qui illas pro se obtulit, repræsentabant. Per hanc proinde puritatem, quam in victimis requiris, non tantum integritas corporis tibi offerendi figuratur, sed et dispositio cordis offerentis. Et in hoc sensu figurabant victimæ cultum intrinsecum adorationis et oblationis in Spiritu et veritate, qui ut tibi sit gratus, non a corde a vanitatibus mundi excæcato, non a pravis habitibus fracto, cicatrices male sanatas habente, non papulis amoris proprii, non scabie consuetudinum sæculi, non impetigine superbiæ infecto offerri debebant, nec ex his adolendum erat super altare tuum. Cor enim tale contritis, tuis, sectis ablatisque testiculis est, quia quamdiu illis impuritatis repletur et in illis perseverat, gratia tua privatus homo bonas cogitationes et opera producere et quodammodo generare nequit.

(23) Proprietas voti exprimitur mihi in hoc versu, ad quod præstandum homo non [107:] obligatur, votum tamen factum quam exacte servare teneatur, exprimitur. Quilibet Christianus mundo, carni et Diabolo renuntians ac jugum præceptorum tuorum amplectens renuntiando mundo promittit tibi paupertatem, renuntiando carni promittit castitatem amplectendo præcepta tua, promittit obœdientiam spiritualiter. Et hæc tibi offerre potest. Sed respectu consiliorum, quæ nobis evangelium manifestavit, respectu paupertatis nimirum vendendo omnia et dando pauperibus,³ respectu castitatis se voluntarie castrando propter regnum cælorum⁴ et respectu obœdientiæ voluntarie^b agnitis superioribus præstandæ propter Christum, modus hæc exsequendi spiritualiter tantum etiam respectu praxis consiliorum (quæ hæc corporaliter quoque facere suadent) quandam mutilationem extrinsecam præ se ferunt, quam quidem acceptas, Domine, dum tibi offertur, sed et voluntarie offerri possunt, sed si de his (secundum consilia præstandis) votum emittitur, votum ex illis spiritualiter solummodo servatis) solvi non potest.

^a Correxit *degit ex deget?*

^b Correxit ex *-æ?*

¹ Cf. 1 Cor. 9,13.

² Cf. Matth. 18,17.

³ Cf. Matth. 19,21.

⁴ Cf. Matth. 19,12.

(25) Alienigena fuit respectu populi tui carnalis, Domine, quisquis circumciscus non fuerat, alienigena est itaque respectu filiorum tuorum, qui baptismatis caractere caret, sed in sensu doctrinae Filii tui et respectu perfectionis legis alienigena est, qui vocem ejus non audit. Hinc panem, quem tibi offerunt et quidquid offerunt, vere tamquam corrupta et maculata sunt respectu actionis ipsorum, et ideo dixit Salvator noster: Ad quid dicitis mihi, Domine, Domine, et mandata mea non facitis?¹ Non omnis, [108:] qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui facit voluntatem Patris.²

(27) Triplex potuit esse ratio, ex qua hoc mandatum dare potuisti populo tuo, Domine, ut nimirum fetus animalium, ex quibus victimas praestari jusseras, ante octavum diem partus illorum non offerrentur. Prima ex decencia, ut victimae majorem soliditatem membrorum acquirerent, secunda, ut sacerdotibus, qui ex illis vivebant, sui sint, tertia, ne ex avaritia fetus infirmi debiles offerrentur tibi, sed illorum sanitas septem dierum spatio melius dicerni possit. (28) Jussisti praeter hoc, ne tibi mater cum fetibus una die immolaretur, ut hoc fors ideo, ne figura (veritatem illam representans, per quam humano generi vita et salus reddenda fuerat), per oblationem matris et fetuum destructionem speciei quodammodo representaret.

(29) Non quaero, Domine, aliam rationem, cur hostias pro gratiarum actione oblatas eadem die comedere jubeas, praeter illam, quam mihi manifestare dignaris, hostias nempe illas pro receptis beneficiis oblatas singularem laetitiam et gaudium excitasse in illo, qui beneficia receperat. Unde manducationem hostiarum ex illa quoque ratione protrahere potuisset, ut sub hoc praetextu complures dies in ducendis choraeis (prout mos fuerat) et ne fors in aliis oblectamentis transigeret, quae populum a labore et operibus ordinariis status sui avocarent. (31) Praecipis, o supreme Legislator, Deus, denuo custodire mandata tua, et quid aequius, cum tu sis [109:] Dominus? (32) Vere enim polluitur hoc sacrum Domini et Legislatoris nomen, dum lex et mandata tua non observantur. Haec igitur expressio Scripturae: Ne polluatis nomen sanctum meum, ut sanctificer in medio filiorum Israel, ducit me in agnitionem, quod sanctificare te sit observare mandata tua. Sed subjungis: Ego, Dominus, qui sanctifico vos, ut nos doceas ideo te sanctificari, quia tu sanctificas, et ex hac sanctificatione, qua sanctificas, procedit observantia mandatorum tuorum, per quam sanctificaris in medio populi spiritualis filiorum tuorum. Dum ergo Christus nos orare docuit, nobis in adimplerionem hujus legis injunxit petere, ut sanctificetur nomen tuum, et huic statim subjungere: Adveniat regnum tuum,³ quia tunc sanctificaris, cum regnas in corde. Tunc regnas per charitatem, dum sanctificaris per executionem mandatorum tuorum, quae dum praevicamur, (uti dixi), polluimus nomen sanctum tuum, Domini et Patris. Te enim solummodo ore profitemur, sed Domini et Patris qualitatem in corde non agnoscimus, quia tibi non obcedimus.

(33) Tu, Deus, per Filium tuum eduxisti me de terra Aegypti, terra illa captivitatis peccati, ut esses mihi in Deum. Tu igitur, Dominus, sanctifica me, ut sanctificem te!

¹ Cf. Luc. 6,46 sim.

² *Non omnis...*: Matth. 7,21.

³ *Adveniat...*: Matth. 6,10.

Sanctifica, inquam, me per charitatem, ut dicens: Domine, Domine, faciam voluntatem tuam cunctis diebus vitæ meæ!

[110:] SUPER CAPUT 23.

Instituisti, Domine, quotidiana memorialia in sacrificiis et in cultu^a tuo matutino et vespertino. Instituisti omni septimana sabbathum, ut populus te cælum et terram creasse et septimo die requievisse meminerit. Instituisti phase in recordationem exitus e captivitate, prout jam de his, quæ dare dignatus es, rettuli tibi. Sed adhuc te interrogat homo, cur oportuerit augere ferias per reliquas sollemnitates, quarum quasdam septem diebus observari jussisti, et taliter a labore suo avocabatur populus. Hæ sunt enim loquelæ illorum, qui contrariari, qui dissentire quærunt cum illis, qui in libertate filiorum Dei legis litteram seponentes spiritum ejus, qui illam adimplevit, sequuntur, ut per hunc spiritum, non per opera legis sanctificentur. Præter memorialia quotidiana sacrificiorum lex docuit populum beneficiorum tuorum memoriam recolere non tantum in unione interna spiritus, (quod omni die præstare oportebat), sed et in unione externa cultus, in quem finem hæ feriat institutæ fuerant, et propterea quater in anno omnis populus comparere debuit cum muneribus in conspectu tuo, Domine, in loco, ubi majestatis tuæ sensibilis præsentia repræsentabatur in tabernaculo. Requirebat hoc tuæ præsentia dignitas, sed et ordo, uti dixi, justitiæ exigebat, ut in hac congregatione totius [111:] populi mutua firmaretur amicitia, exstinguerentur odia et dissidia, administraretur justitia, et sic visibiliter et sensibilibiter regeres populum, cujus tu, Deus et Dominus fueras et ille peculium tuum.

Hæc visibilis unio figurabat invisibilem illam charitatis unionem in communionem sanctorum, quæ durat in orthodoxa Ecclesia tua per totum orbem diffusa et in triumphanti Ecclesia tua usque ad conspectum gloriæ tuæ (in terram nempe viventium) extensa. In hoc spiritu celebrat ferias suas Ecclesia, quarum feriat Judæorum figuræ fuerant et exoperatarum respectu salutis suæ veritatum in feriis suis recolit memoriam. Diem regenerationis seu recreationis suæ, diem quietis Sponsi sui celebrat pro sabbatho, et phase seu transitum Domini sui de vita mortali veteris Adam ad vitam immortalem novi Adam celebrat in veritate. (10) Oblatio manipuli spicarum post ingressum et possessionem terræ promissæ inchoanda memoriale fuit, ut recordaretur populus terram suam ex tua bonitate possidere, Domine, et quia pars hereditatis nostræ terra viventium est (quam adhuc in peregrinatione existentes nonnisi in spe obtinuimus) hæc oblatio spicarum cessavit in sensu jam declarato, est tamen oblatio quotidiana in illo sensu, in quo omni die sacerdotes tui per orbem terrarum in templis nomini tuo dicatis congregatum populum velut manipulos in agro tuo crescentium segetum offerunt tibi per Sacerdotem æternum. (16) Die quoque quinquagesima post celebratum phase illius [112:] mysterii et diei celebrat memoriam, in qua primitias promissionis tuæ per dona visibiliter descendentis Spiritus Sancti recepit, in quorum donorum figurativam memoriam offerebantur tibi septem agni, quorum sanguinis effusio pretium sanguinis (cujus effusione illa septem dona nobis demerita sunt) repræsentavit. (24) Hæret, Domine, ignorantia mea et penetrare nequit

^a Correxit -u ex -o?

mysterium institutionis sabbathi in memoriale plangentibus tubis prima die mensis septimi. Sunt interpretes, qui hanc sollempnitatem statutam fuisse dicunt in memoriale publicatæ legis in sonitu et clangore buccinæ seu tubarum datæ, sed ego autumo præcedens festum Pentecostes clarius denotasse hanc legis publicationem, quæ quinquagesimo^a die post celebratum primum phase in exitu de Ægypto sumpsit exordium et uno anno (pro una die sumpto) duravit legis publicatio.

Subsisto itaque, Domine, [et]^b donec dignatus fueris loqui mihi, ut eloquar magnalia tua. Septimus mensis per numerum septenarium quietem indicat, ad quam clangentibus tubis convocabatur populus, et ut se ad subsequentem diem decimum ejusdem mensis, ad diem expiationis et pænitentiae præpararet, quæ dies propitiationis fuit (28), ut propitiareris illis. Sub his feriis confitebatur pontifex peccata populi, ingrediebatur et mundabat sanctuarium et hircos offerebat pro peccatis. Unde credo repræsentasse afflictionem et gemitum generis humani sub figura totius populi adventum Redemptoris et Pontificis sui anhelantis, qui in sanguine suo [113:] ingrederetur sancta sanctorum et ablato peccato aperiret januas illius. Ad hanc salutarem afflictionem clangentibus tubis (quæ voces prophetarum figurabant) convocatus fuerat populus totum genus humanum figurans, et propterea consummato magno illo opere redemptionis nostræ memoriale quoque et figura, quæ supra dictam veritatem velaverat, cessavit. Ut tamen indicaretur redemptionem subsequens militantis Ecclesiæ peregrinatio, (34) quinto post die tabernaculorum sollempnitas instituitur, ut peregrinationis antecedentis memoria subsequatur peregrinationis esset figura, cujus dies octava non jam septima^c (seu Judæorum sabbatum), sed populi spiritualis dies Domini magnum illum diem Domini præfiguravit, qui erit (36) dies cœtus et collectæ totius generis humani. Tantarum veritatum memoriam sub tam obscuris figuris celebrabat populus carnalis, quas postquam populo tuo spirituali manifestare dignatus es, Domine, non jam figurarum, sed jam impletorum mysteriorum celebrat memoriale. Affligit animas suas omni die, sanctuarium corporis sui expiat, habitat super terram quodammodo in tabernaculis et diem illum (39) Domini sui, sabbatum magnum et requiem exspectat in patientia.

Hæc sunt, o Domine, quæ adjuvante gratia tua connotavi de feriis populi, in quantum figuræ fuerunt, jam enim de sacrificiis (occasione feriarum factis) præcedentia ansam dederant scribendi, nec de illis novas reflexiones faciendi occurrit materia. Reliqua, quæ versiculatim referuntur in Scriptura, ad hanc generalem feriarum explicationem reduci posse credo. Nec igitur aliud [114:] restat, quam tibi pro dato lumine referre gratias et novum lumen petere pro intelligentia sequentium, ut per te adjuta debilitas et illustratæ tenebræ meæ præsent tibi gloriam, et ex tam absconditis sapientiæ tuæ mysteriis, quo plus vixero, eo plus discam diligere te, lumen cordis mei!

^a Correxit *-gesimo ex -sesimo*

^b Delevit *et*

^c Correxit *septima ex septimana?*

Quodsi tabernaculum testimonii figuram Ecclesiæ tuæ, Deus, quodsi ignem perpetuo ardentem figuram charitatis fuisse te, Domine, illuminante agnovi, quid possum aliud in consequenti horum statuere, quam quod luminaria bona opera fidelium, oleum virtutes, per quas producuntur et charitatis flamma aluntur, figuraverint? Sed quia omnia hæc ante redemptionem in cælum (cujus porta necdum reserata fuerat) ducere nequiverant populum, ideo ut figura responderet veritati, (3) extra velum testimonii in tabernaculum fœderis ponebantur. Hoc tamen non oberit, quin candelabrum (cui septem lucernas imponi jussisti) septem dona Spiritus Sancti in Ecclesia continuo fulgore arsura repræsentare poterint; panes autem (5) sacramentum altaris figurasse, prout rettuli, nunc quoque agnosco. Prout enim illi in conspectum tuum exponebantur, ut recordareris tribuum populi tui, ita se sub hujus sacramenti velo Filius tuus, Pater æterne, tibi exhibet pro universis hominibus, quos sanguine suo redemit, ut tuam placans justitiam obtineat misericordiam.

[115:] Præteriret ignorantia mea tamquam historice relatum eventum (10), nec consideraret tamquam figuram, quæ in subsequentibus versibus referuntur, si illa, quæ de nefario blasphematore nominis tui referuntur, non contexerentur inter illa, quæ cultum tuum concernunt, Domine, et illa, quæ statuisti, concludunt. Quapropter hunc nefarium malitiæ humanæ ausum hic referri autumo, ut designarentur futuræ illæ adhuc in apostolorum temporibus subortæ hæreses Simonis et Nicolai, quæ ex matre Israelita seu Ecclesia et patre Ægyptio seu patre perverso, perfido, ne dicam, Diabolo suam traxerunt originem. Illi hæresiarchæ enim primi fuere, quorum unus dona Spiritus Sancti emere volens, alter corpus Christi phantasticum fuisse asserens se in suis nefariis et scelestis dogmatibus univerunt et in unam hæresim coaluerunt; qui per universam Ecclesiam fidelium convicti lapidibus anathematum et maledictionum obruti sunt, et sic ad mortem mortis condemnati æternas luerunt pœnas hæresum suarum, quia (15) maledixerunt Deo suo, portarunt peccatum suum et (16) blasphemantes nomen Domini morte mortui; maledictionis lapidibus obruit illos omnis multitudo filiorum tuorum, Domine.

Occasione hujus blasphemi (cujus historiam refert Scriptura) profert sententiam hanc, et legem talionis in subsequentibus versibus statuit rigor justitiæ tuæ, Deus, sed hujus legis perfectionem Veritatis æternæ charitas filios tuos (populum, cujus ille ductor et legislator est), docuit. Rigor itaque justitiæ tuæ, Domine, præcepit [116:] animam pro anima, fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente exigere,¹ sed charitatis justitiæ (quæ, quod nobis fieri volumus, proximo in suo vero sensu præstare præcipit)² misericordiam, quam nobis reis fieri optaremus, proximo vere reo facere docet. Hæc debet esse nostra erga proximum in nos peccantem et nobiscum male agentem dispositio, sed hac non obstante magistratus (seu justitiæ tuæ in terris vicaria potestas) hanc legem tuam talionis exercet, ut puniantur scelera, nec semper auctorentur indulgentia. Sic per dispositionem, in qua quis est, respectu injuriarum sibi illatarum, legem Christi adimplet et principum ac magistratum vicaria justitia justitiæ tuæ, Deus, secundum editam hic legem satisfacit. Sic

¹ Cf. Levit. 24,20.

² Cf. Matth. 7,12.

vere vanus est humanus motus, qui sibi illatas^a ulcisci cupit injurias, quia in suis viribus confidens^b homo impotens est et sibi attribuens iudicium et vindictæ potestatem alteri facit, quod sibi fieri nollet. Sed si quis propter te condonat rem suam, etiam condonando justitiæ tuæ relinquit illum, quæ ultrix est scelerum, protectrix debilium, et cum erga proximum charitatem (quam sibi condonando optaret), exercet, mandata tua sequentibus promissa præmia recipit, et in tua justitia injuriarum suarum vindicem repperit.

Noli proinde me, quæso, tradere motibus meis, Domine, et siquidem te adjuvante ex corde dicere possum, dimitte mihi debita mea, sicut dimitto debitoribus [117:] meis!¹ Fac, ut persequentes me convertantur et vivant, sint objecta misericordiæ tuæ, non justitiæ, cum debeant esse objecta charitatis meæ!

SUPER CAPUT 25.

Posteaquam repetitis vicibus manifestasses in Scripturis tuis, Domine, septenarium numerum quieti consecratum esse, ecce, quietis numerum ad annorum septimanam et annorum septimanam ad indicandam longe perfectiorem quietem applicas. Nosco, Domine, per gratiam tuam misericordiæ leges erga pauperes, quas exercere Salvator noster jubet, nescio tamen, num illis datis hanc legem de anno sabbathi ita cessare voluerit, ut etiam in Christianitate exerceri nequisset, si illam potius hominum avaritia, quam data filiis tuis libertas magis usu, quam positiva intentione non abrogasset. Procul dubio perfectior fuit primorum Christianorum fervens in charitate proximi zelus, qui universa bona sua vendentes pecuniam ad pedes apostolorum deponebant,² sed quia crescente fidelium multitudine et undique dilatata Ecclesia usus ille ob varias persecutiones et temporum discrimina subsistere non potuit, hæc tua misericors lex quoque, quas gentiles non obligaverat, ingredientibus illis in Ecclesiam prædicto charitatis usui non successit, et cum observantia sabbathi observantia quoque annorum sabbathi cessavit.

Verum est, Domine, quod tua misericors cum filiis tuis agendi ratio lege statuere vetuit, quod a volentibus et ex charitatis motivo incitatis desideras. [118:] Et ideo hujus legis observantiam Spiritus tuus nec per Ecclesiæ præcepta injunxit. Fors tamen non erro credens, quod salutaris consilii loco multis aliis devotionibus præferendo hujus legis observantia respectu septimi anni suaderi posset, si se non opponeret avaritia, quæ uno anno non seminando et terram incultam relinquendo unumquemque in egestatem deductum iri fortius non imprimeret mentibus hominum, quam misericordia in pauperes persuaderet et fides viva contrarium credere faceret. Sed quid in rem^c civilis quoque regnorum principumque politicæ sanius, conservationi familiarum civiumque utilius hac lege jubilæi statui^d posset? Regna enim, quæ magnatum acquirendi cupiditas, pauperum oppressio sæpe subvertit, conservata statuum æqualitas et adempta bona

^a In rasura (*jll?*)

^b *-den-* in rasura

^c Supplevit *in rem* supra lineam

^d Correxit *statui* ex *statuere*

¹ Cf. Pater noster (Matth. 6.12).

² Cf. Act. 4,35.

quoquomodo acquirendi facultas conservaret, usuarios coerceret, mercatorum aviditatem refrenaret et lex tua in suo vero spiritu executioni mandata benedictionem tuam obtineret. Denique tota hæc lex justitiæ tuæ conservationi societatis humanæ civilique vitæ tam conformis est, ut auctore suo digna appareat, et in^a hunc fidem solummodo condita esse videatur, nec igitur quærit figuram in illa debilitas mea, sed auctorem ejus in omni humilitate adorat, et si placitum est tibi, Domine, optaret inter homines ejus usum videre.

Sed si te adjuvante, Domine, sensum spiritualem quoque hujus legis considero, legem a Christo per Apostolum nobis traditam hujus legis adimpletionem et perfectionem esse reperio. Prout enim per complures versus hujus capituli populo repetisti tuam esse terræ, [119:] quam dedisti, proprietatem, et se debere populum tantum velut incolas reputare, vere ita et nos omnia tamquam non possidentes possidere¹ et pro viatoribus peregrinisque super terram reputare deberemus continuis gemitibus aspirantes ad patriam nostram et hereditatem, cujus nos coheredes² efficere dignatus es. Vere, Domine, sordet illi humus, qui hanc reflexionem per gratiam tuam in viva fide facere potest, et annum illum jubilæi vere magni sabbathi impatienter expectaret, si se voluntati suæ subjectum non teneret. Tunc subsequetur misericors illa tua debitorum remissio et hereditatis filiorum tuorum restitutio. Tunc clangentibus per quatuor ventos buccinis vocabuntur filii tui ad accipiendam hereditatem per primogenitum Fratrem in possessionem bonorum æternorum introducendi, ubi nulla amplius servitus, nullus temporalis incolatus, sed sempiterna possessio, perennis fruitio, semper duratura jubilatio succedet annis miseriarum, peregrinationis et exsulatus nostri. Tunc requiesces, Domine, ab operibus tuis, dum omnia unientur tibi. Cum enim omnia redibunt ad centrum perveniendo^b ad finem suum, requiem succedere oportet motui, in quo extra centrum constituta omnia inquietudini subjecta esse oportet.

O Deus, recordare miserationum tuarum, respice miseram et tot conditionis meæ miseriis expositam creaturam tuam! Scio, Domine, quod sicut terram lacte et melle manantem sub illa conditione promiseras populo, si mandatorum tuorum observantia fidelis fuerit, ita et mihi hanc optabilem hereditatem promittere dignatus es. Fidelis es, Deus, in [120:] promissionibus tuis, sed ego infidelis fui et, eheu, sum quotidie in observandis obligationibus meis. Hinc dum diem hunc magnum valde, diem jubili et jubilæi respicio, gaudeo, quia te miserente spero, contribulor, quia infidelitates meas timeo, sed consolor, quia te diligendo timens confido. Et quia me voluntati tuæ subjicio, te miserente tranquillus exspecto.

SUPER CAPUT 26.

Ecce, Domine, dignatus es mandata tua dare populo tuo per manum Moysis. Statuisti cuncta, quæ cultum tuum respiciunt, quæ vitam illorum moralem concernunt, quæ denique justitiam tuam et ordinem ejus respiciunt. Illas leges æternas, has pro ratione temporum et status accommodatas; et in præcedenti capite clare edixisti populo tuo: (23) Terra quoque non vendetur in perpetuum, quia mea est, et vos

^a Supplevit *in* in margine

^b Correxit *-do ex -tis* (in rasura)

¹ Cf. I Cor. 7,30.

² Cf. Rom. 8,17.

advenæ et coloni mei estis. Omnia, quæ hactenus feceras cum populo tuo, manifestabant omnipotentiam tuam et supremum dominium tuum non solummodo super ipsos, sed super universam naturam. Justum igitur est, ut hic concludens leges tuas denuo repetas (1) te esse Dominum et Deum ipsorum. Præmones igitur, ne sibi idolum et sculptile faciant, nè titulos erigant, ne insignes lapides ponant in terra sua, ut adorent eum. In his enim potissimum consistebant superstitiones eorum, qui te, Deum [121:] quærebant in adinventionibus suis.

Et postquam hæc præcepisset justitia tua ex eo, quod sis Dominus Deus ipsorum, (2) exigis, ut custodiant sabbatha tua et paveant ad sanctuarium. Quare? Quia tu Dominus. Suffecissent profecto illa, quæ hactenus fecisti cum populo tuo, ut hæc exigeres ab illo jure Domini, sed non suffecerunt infinitæ misericordiæ tuæ, quæ etiam opera, quæ præstare tenebantur, ex justitia seu ex obligatione Domino suo præmiare et retribuere voluit, et ecce, promittis, (3) si in præceptis tuis ambulaverint, si mandata tua custodiverint et fecerint ea, daturum te illis in sequentibus versibus denotata bona, ex quorum attenta consideratione colligere potest homo, quæ sit felicitas terrestris et in quo consistat (ut ita dicam) beatitudo sensualis. Quæ tamen etiam originem suam trahit e cælo secundum cursum naturalem quoque considerata.

Primo igitur omnium promittis pluvias de cælo, sed temporibus suis, ut appareat ordo ille sapientiæ tuæ, quæ omnia ita disposuit, ut in temporibus suis dentur, ut bona sint, alioquin flagella sunt. Sicut essent pluvix extra tempus datæ, et hæc pluvix in vita^a spirituali populi tui spiritualis figurant pluvias illas salutes gratiarum, quas das temporibus suis, quæ germinare faciunt (4) terram aridam naturæ nostræ, germen suum, non alienum, id est, germen status et vocationis nostræ, et pomis, fructibus nempe bonorum operum replentur arbores, quæ per se non nisi [122:] folia producere possunt (5). His pluviis salutaribus irrigata terra hominis producit messem seminis verbi tui et messem hanc apprehendit tritura contemplationum, hanc trituram vendemia^b sequitur dans vinum confortans, et hæc^c vendemia<m>^d occupat sementem et comedit novum-panem verbi tui in saturitate, et sic homo absque pavore habitat in terra, quia in tranquillitate spirituali vivit, (6) quoniam das pacem in finibus suis, quæ pax distinctum et gratuitum donum tuum est. Tunc dormit, et non est, qui terreat. Prout enim dormiendo usus sensuum suspenditur, ita et in vita spirituali pax non degustatur, nisi sensualitates domentur, et tunc nemo est, qui terreat, quia spirituales anxietates cessant. (7) Tunc persequitur homo inimicos suos, temptationes nimirum carnis et dæmonis, et corruunt coram illo, (8) persequitur quinque sensus inimicos suos et centum boni instinctus decem millia pravarum suggestionum persequuntur, et cadunt inimici hi gladio charitatis transfixi in conspectu suo. (9) Sed tunc quoque oportet, ut respicias, Domine, et crescere facias et firmes pactum tuum, (10) ut comedat homo contemplando vetustissima veterum magnalium tuorum, et vetera (novis supervenientibus reflexionibus) quodammodo projicit. (11) Sed oportet, ut dans justitiam (seu charitatem habitualement) ponas tabernaculum in medio ejus, et non abjiciat illum anima seu spiritus tuus [123:] tradens hominem sibimet ipsi. (12) Necessè est igitur, ut ambules et opereris cum ipso, et sis Deus illius, ille autem e numero populi tui.

^a Correxit

^b Sic!

^c Correxit *hæc ex hanc*

^d Correxit *-a ex -am*

Hæ sunt, Domine, benedictiones spirituales per benedictiones terrestres figuratæ. Hæc est vita beata populi spiritualis per populum carnalem figurati. Ad hunc populum spirituales pertinet proprie sensus, (13) illum enim eduxisti per Filium tuum de terra Dæmonis, ne servirent illi, et confregisti catenas cervicis eorum, ut incidere erecti, sed vice versa, (14) quodsi non audierit te hic populus nec fecerit omnia mandata tua, (15) si spreverit leges tuas et judicia tua contempserit et non fecerit ea, quæ a te constituta sunt et ad irritum reducat pactum tuum, (16) visitas velociter in egestate sua relinquendo hominem et in ardore concupiscentiæ, qui conficit oculos ejus offuscando et consumit animam. Tunc frustra serit sementem verbi tui, quæ ab avibus in parabola Christi¹ de seminante indicatis tamquam hostibus devoratur. (17) Ponis faciem tuam contra illos, qui veritatem non vident, et currunt coram hostibus, subjicitur Diabolo, qui odio habet illam, et sic fugit veritatem nemine persequente, (18) sed si nec sic obædierit tibi homo, addit correptioni septuplum propter peccata. (19) Conteris superbiam duritiei ejus, quæ omnia de se præsumere solet, et cum retrahis efficaces gratias tuas, fit illi cælum ferreum et terra naturæ ejus ænea, (20) et sic consumitur incassum labor illius, nec terra ejus germen, nec arbor operum salutiferos fructus præbet. (21) Si ambulaverit ex adverso tibi in via iniquitatis, nec te audire voluerit, addis plagas tuas in septuplum propter [124:] peccata, et sic immittuntur in hominem (22) passiones sensuales tamquam bestiæ agri proprii, quæ consumunt illum et opera ejus ex instinctu facta, et sic rediguntur ad paucitatem et desertæ fiunt viæ ejus. (23) Quodsi autem nec sic voluerit recipere disciplinam, sed ambulaverit in viis peccati (id est ex adverso tibi), (24) tu[nc]^a quoque ex adverso incedis, Domine, et percutis septies propter peccata (25) inducens super illum gladium ultorem fœderis tui, qui gladius est justitiæ tuæ reprobans animam et in manus hostis sui, Diaboli reprobatus.

(26) Reliqua hic contenta prophetica sunt, prout litteraliter intellecta, (hæc quæ spiritualiter rettuli), pariter prophetica fuerunt respectu populi tui carnalis, Domine, in quo secundum diversitatem temporum et prævaricationum ejus hæc omnia completa sunt, de quibus dignata est illos quodammodo præmonere bonitas tua. Hæc postrema flagella tua nunc quoque videmus in illis, (40) donec confiteantur iniquitates suas et majorum suorum, quibus prævaricati sunt in te, (42) et denuo recorderis fœderis tui, dum nimirum advenerit tempus misericordiæ tuæ et multitudo gentium intraverit in Ecclesiam tuam, prout de his futuram misericordiam tuam, Deus, Scripturæ prædicunt. Sed nec cælum et terra præteribunt, donec omnia et vel unum iota verborum tuorum compleatur² (45):

Hæc sunt, o Deus, judicia atque præcepta et leges, quas dedisti in sensu litteræ filiis Israel in Monte Sinai per manus Moysi. [125:] Hæc sunt judicia, præcepta et leges, quas dedisti in sensu Spiritus per Filium tuum in Monte Calvariæ. In illo enim demeruit nobis Spiritum, quem reliquit, per quem legem tuam (docente et explicante Spiritu ejus per Ecclesiam) intelligimus et te adjuvante sequimur. Ruminabo itaque denuo pœnas, quibus te castigaturum minaris populum mandatis et legibus tuis rebellem, (16) et dilucidabo, quæ per gratiam tuam jam rettuli.

Prima visitatio tua est egestas illa spiritus, in qua homo fastidit spiritualia, et respectu illorum pauper efficitur, quia negligit et seponit illa. Hujus autem egestatis sequela est

^a Correxit tu ex tunc

¹ Cf. Matth. 13,3 sqq.

² Cf. Matth. 5,18.

ardor, qui conficit oculos, nec amplius videt aut discernit illa, quæ spiritus sunt. Sed primo per ardorem oculorum fertur ad extra videre, quæ curiosa sunt. Hic ardor conficit primo oculos spirituales, qui caligare incipiunt et sic consummatur anima quoque egestate in caligine. Dum itaque in hunc statum pervenit homo, veritates spirituales non videns ad vana, illusoria et a veritate aliena deflectit, et sic opponitur faciei veritatis tuæ, Domine, et corrui in temptationibus sensualitatis, quibus tamquam hostibus subjicitur incipiens fugere veritatem nemine persequente. Tunc, o Domine, aggravas manum tuam super peccatore propter peccata, et quia in illo statu jam ad gradum illum præsumptionis pervenit, ut non amplius a te, sed a cupiditatibus suis ducatur in remorsibus conscientiæ suæ, consulis quandoque Scripturas in superbia et in duritie sua, sed hæc dispositio reddit cælum ferreum, et quia gratiis tuis abutitur, propter superbiam et duritiam ejus retrahis gratiarum tuarum efficaciam, et sic terra quoque cordis [126:] sui fit ænea. Consumitur incassum labor ejus, quia nihil facit in bona dispositione et intentione, et ideo nec dicta terra cordis ejus germinat, nec opera fructificant.

Sed, o Domine, quia numquam tam justus es, quin sis et misericors, ideo numquam privas illum gratiis communibus, quibus si bene uteretur, ampliores promereretur. Sed si his abutitur ambulans ex adverso tibi, nolens audire te, auges plagas tuas in septuplum, et dum illum integrum tradis sibimet ipsi, exsurgunt passiones ejus tamquam bestię agri, quia agunt per instinctum carnis et Diaboli, et sic fiunt desertę vię ejus. Nihil agit enim, per quod duci posset ad te, et sic in malo perseverans adhuc plus elongaris ab illo, quia ipse ambulat ab adverso tibi, et tandem inducis super illum gladium furoris ultricis justitię tuę et reprobatus occiditur. His itaque instruit me bonitas tua longanimitatem, patientiam tuam. His mihi manifestat justitiam et misericordiam tuam. Denique clare doces, Domine, quam sæpe vocas, quamdiu expectas, quam sæpe misericordiam exerces, antequam ex justitia reprobes.

O homo, vere egens es, et ardore confecti oculi tui consumunt animam tuam, qui hæc non vides in tantis exemplis, quæ tibi exhibet misericordia Dei tui, et cor tuum æneum esse oportet, cum bonitatem ejus non diligis! Convertere ad illum, o anima mea, audi mandata ejus, et sequere illa, ut recipias bona, quæ promisit diligentibus se et sequentibus in docilitate magistrum, [127:] Pastorem, Ducem, viam, veritatem et vitam,¹ quam dedit tibi!

SUPER CAPUT 27.

O Deus, quam stupendæ et incomprehensibiles essent mihi expressiones Scripturę tuę dicentis (1 et 2): Homo, qui votum fecerit et sponderit² Deo animam suam, sub æstimatione dabit pretium, si me non reflecterem loqui te ad populum Israel carnalem. Sed inter illum quoque quis fuit (qui acceptata lege tua et se obligans sponte et libere ad sequendam illam) qui animam suam non vovit tibi? Et quod potuit esse pretium, quo redimere potuit illam, quæ tam pretiosa fuit in conspectu tuo, ut in redemptionem ejus Filium tuum morti tradideris?

Et ecce, in sequentibus versibus limitas pretium animę secundum differentiam annorum ætatis. Unde manifestatur mihi, quod secundum proprietatem linguę origi-

² Correxit *spon-* ex *spon-*

¹ Cf. Ioan. 14,6

nalis hic anima sumatur pro vita et, per consequens, votum pro obligatione spontanea, quam quis libere suscepit, sed ad illam præstandam vel per ætatem vel per infirmitatem corporales ineptus et inhabilis redditus est. Unde hæc, quæ hic referuntur, secundum communem explicationem interpretum respiciunt illos, qui se quoque modo (pia et bona intentione ducti) ad servitia externa, ut ita dicam, tabernaculi astrinxerant ex aliis tribubus, [128:] quam ex tribu Levi, cui, ut ita dicam, intrinsicum servitium tabernaculi commissum fuerat. Hinc vota hæc seu obligationes respiciebant opera illa (prout theologi vocant, supererogatoria), quæ vi obligationis legis facere non tenebantur, et quia in illis suscipiendis multi indiscrete procedere poterant, misericordiæ tuæ, Domine, effectus fuit, quod populo hanc legem dare dignatus fueris, per quam se immunes et liberos reddere potuerunt ab obligatione hujus speciei, quoquomodo contractæ vel maxime cum ex (v. 5) appareat inter hos fuisse, qui ad similia vota per parentes suos obligati fuerant, antequam annos discretionis attigissent. Quodsi igitur combinentur hæc duæ expressiones, nempe (2) homo, qui votum fecerit et sponderit^a Domino animam suam, et (28) omne, quod Domino consecratur, sive homo fuerit sive animal ..., non vendetur, nec redimi poterit, quidquid semel consecratum fuerit, sanctum sanctorum erit Domino (29). Et omnis consecratio, quæ offertur ab homine, non redimetur, sed morte morietur.

Te, Domine, illuminante apparet differentia respectu sponsionis et consecrationis, non dico consecrationis illius, quæ unctos concernebat (quia hic non de illa consecratione loquitur Scriptura, cum illam etiam ad animal et agros extendat), sed sub expressione hac credo hic intelligi sollemne votum, per quod se obstringit homo, aut, ut clarius dicam, publica coram facie Ecclesiæ facta promissio, prout respectu plebis tuæ [129:] spiritualis est promissio in baptisate facta, a qua nemo immunis reddi potest. Hujus generis vota (aut, ut cum Scriptura loquar, consecrationes) sunt vota religiosa, per quæ se quis obligat ad illa, quæ in baptisate promisit spiritualiter, etiam corporaliter servari coram facie Ecclesiæ spondet et vovet, et de his ampliores reflexiones faciendi occurret occasio in libro Numerorum.

Hic enim de primi generis votis seu sponsionibus statuis leges, Domine, quæ (prout nunc explicantur) firma proposita vel particularia non sollemniter coram facie Ecclesiæ enim vota respiciunt et vi legis hujus in duas classes repartita sunt. Primæ sponsiones sunt sponsiones respectu propriæ personæ factæ, alterius speciei sunt, quæ animalia ad sacrificium oblata aut agros et domos tibi in persona sacerdotum datas concernunt, et quia in sacrificium oblata animalia figurativa fuerunt, consecrationem directe tibi factam sapiebant, et ideo (9. 10) mutari nullo modo potuit animal nec melius malo, nec pejus bono. Quodsi mutatum fuit, et ipsum, quod mutatum est, et illud, pro quo mutatum est, consecratum erat tibi, Domine. Hinc colligo illa, quæ tibi per personas sacerdotum offerebantur (domus nimirum et agri), figurativa fuisse, sed considerabantur tamquam pia oblata, quæ modis per ordinem justitiæ tuæ præscriptis mutari poterant convertendo in pretium, quia [130:] sponsiones in (v. 2) respectu hominum factas sapiebant, non consecrationes et vota sollemnia.

Omnium horum, quæ in hoc capite continentur, salutarem praxim retinuit Spiritus tuus, Domine, in Ecclesia secundum statum populi tui spiritualis accommodatam, quia Spiritus novæ legis præceptorum tuorum perfectionem nos docuit. Omnes enim

^a Correxit *spop-* ex *spon-*

[1:] CONTINUATIO MEDITATIONUM IN FORMA SOLILOQUIORUM SUPER LIBRUM NUMERI

SUPER CAPUT I.

Descenderat Moyses de monte clarificata facie, tulit secundas tabulas lapideas, promulgavit legem, erexit tabernaculum, consecravit Aaron et per præcedentem legem Leviticam te inspirante, Deus, ordinavit omnia, quæ ad cultum tuum spectabant. Et ecce, hic in libro, qui Numerorum vocatur, instituis gubernium politicum populi tui, Domine. Quam admirando et adorando mihi ordine procedunt hæc! Moyses Aaron consecravit, et occasione consecrationis illius ipse Moyses victimas immolavit, Aaron vestibus induit, sed postquam hæc perfecisset, in ducendo^a et in gubernando populo regalem characterem Christi figurare videtur, prout Aaron sacerdotalem repræsentat.

Sed te illuminante, Domine, hæc, quæ mihi exhibere dignaris, sub duplici respectu et sensu (litterali nempe et spirituali) [2:] considerata sunt, ut eo melius appareant magnalia tua in utroque gubernio, spirituali et temporali patefactæ. Spiritualis dico non solummodo in tantum, in quantum spirituale plebis Israel gubernium respiciunt, sed in quantum figuræ fuerunt nascentis Ecclesiæ. Nam ipsa connumeratio populi, cujus generatio repræsentatur in Genesi, captivitas et exitus in Exodo, hic instituitur (v. 1. 2), ut figuret veritatem illam nobis per Filium tuum revelatam (quæ in subsequentibus adhuc clarius et horribilius apparebit), quam sit nimirum exiguus numerus electorum. Quodsi enim populi istius, quem elegisti in peculium tibi, Domine, numerus respectu totius generis humani consideretur, in omnibus his connumerationibus hæc veritas patebit, et in ingressu hujus populi in terram promissionis modo nobis vix comprehensibili indicatur.

Status igitur Ecclesiæ militantis in hoc libro Numeri repræsentatur, in quantum in sensu extenso per gratias efficaces vocati in illam electi dici possunt respectu illorum, qui non vocantur, nisi per gratias communes, per quas omnes homines vocas et sufficientes, quamvis non respectu omnium efficaces gratias largiris. In hoc sensu repræsentatur itaque hic mihi Christus in Moyse inter duodecim apostolos suos tamquam principes tribuum, quodammodo subdividens genus humanum et eos principes super omnem orbem terrarum constituens, numerum tamen per efficaces gratias vocandorum in Ecclesiam in æternis decretis suis prædefiniens, et hos credo (3) designari per viros [3:] fortes ex Israel, qui connumerari jubentur, et per illos, qui hanc connumerationem ingressi non sunt, gratiis communibus vocandi designantur.

Hæc sunt, o Domine, quæ ego respectu figurarum te adjuvante video, sed respectu sensus litteralis non minus adorandus est mihi ordo, quem instituis respectu gubernii politici populi tui. Dignatus fuisti, Domine, demonstrare mihi in quibusdam reflexionibus meis tripliciter te manifestasse hominibus, scilicet per manifestationem essentialis tuæ Moysi per verbum Ego sum, qui sum factam, per manifestationem virtutis et potentis tuæ in educatione et conductu populi tui, tandem per manifestationem veritatis per Filium tuum. In his igitur, quæ hic et in sequentibus littera

^a Correxit in *ducendo ex inducendo*

refert, est mihi singulariter consideranda manifestatio virtutis seu potentiae tuae, et haec requisivit manifestationem ordinis, in quo omnia regis et gubernas, quem in manifestatione veritatis Filius tuus instituit per Spiritum suum in Ecclesia militanti.

Ut igitur sensibilibus modis pateat hominibus virtus potentiae tuae, siquidem populum tuum in manu forti decrevisti educere ex captivitate et in brachio excelso inducere in terram promissam gentesque per abominationes suas mensuram iniquitatis replentes a facie ejus exstirpare per arma populi statuisti ex justitia. Ex hoc consequenti oportuit talem ordinem instituere inter illum, ut ad bella tua ducenda redderetur idoneus. Ex hac litterali consideratione historiae populi tui edocemur itaque adorandum [4:] ordinem sapientiae tuae exigere, ut sicut tu, Deus, omnia gubernas unus in essentia, ita omne ordinatum gubernium, omnes subdivisae potestates reducantur ad unitatem, in qua reuniat omnis potestas seu in uno homine seu in compluribus eodem jure gaudentibus.

Sed in te, Deus, duo sunt praedicata essentialia, per quae omnia gubernas: justitia nimirum et misericordia, quae procedunt a charitate tua erga omnia creata. Hinc oportuit esse ministros justitiae et misericordiae tuae, quae ministerialia munia respectu tui erant potestates respectu populi. Hinc exurgit potestas justitiae in principibus, potestas misericordiae tuae, Deus, in sacerdotibus, sed quoniam numquam justitia tua separatur a misericordia, nec haec ab illa, ideo in hac ministeriali separatione quoque, quam dixi, una alteram non excludit, quamvis separata appareat. Prout enim princeps exercet etiam misericordiam in temporalibus, ita et ministerium sacerdotale justitiam administrat in spiritualibus. Sed in quantum principes gladium justitiae tuae portant, sacerdotes dispensatores gratiarum tuarum sunt, locum habere potest hoc differens ministerium et quodammodo separat potestas justitiae et misericordiae. Vere enim a potiori princeps exercet justitiam qua justitiam, sed sacerdotes exercent justitiam, ut tu, Domine, facias misericordiam.

Sensibilis est mihi haec repartitio statim ab initio gubernii populi tui, et haec veritas hodieum quoque subsistit. Ministri justitiae principis sunt [5:] magistratus et milites, sed quia principes quoque respectu tui ministri sunt, hinc fit, quod per magistratus exercentur justitia interna regnorum, per milites justitia externa in populos, quos flagellare statuens justitia tua, Deus, bella immittit, quae semper ex hac causa justa esse oportet, secus enim principes ministri justitiae tuae peccant contra illam et deviant ab ordine illius.

Jam Scriptura rettulit instituisse Moysen ministerium justitiae civilis ex consilio Jethro soceri sui, huic autem te jubente ordinat ministerium ad manifestandam virtutem justitiae tuae in populos, quos exstirpare decrevisti. Connumerantur itaque viri fortes in Israel per turmas suas, quae ex consilio Jethro jam suos decanos, quinquagenarios et centuriones habuerant, et totus populus subdividitur in duodecim principum potestatem, qui erant principes tribuum, quos tumet ipse nominas, Domine, (45) fueruntque omnis numerus filiorum Israel per domos et familias suas ..., qui poterant ad bella procedere 63 550 (46). Sed ecce, in hac prima connumeratione separantur Levitae, nec connumerati sunt (47). Ex his formatum fuit ministerium misericordiae tuae, Domine, quibus ad impetrandam et exercendam illam leges dedisti in Levitico. Et hic (v. 49 etc.) functiones eorum designas respectu ministerii tabernaculi et vasorum ad cultum tuum pertinentium. Et hic cultus tuus spectabat ad regimen misericordiae tuae, quae in illo figurata fuerat.

Hæ sunt, Domine, considerationes, quæ [6:] respiciunt populum tuum tamquam ministrum justitiæ tuæ, sed in quantum hunc ipsum populum respicio qua figuram Ecclesiæ militantis, hæc, quæ mihi exhibentur, spiritualiter consideranda occurrunt. Bellum gerit Ecclesia tua contra mundum, carnem et Diabolum in concreto considerata et quodlibet membrum ejus in individuo quoque eadem bella gerit contra passionem suam, sed ad hoc bellum nonnisi fortes illi viri connumerantur, qui per gratias tuas efficaces fortes redduntur. Ceteri enim quamvis in Ecclesia comprehendantur, ad hæc bella inepti sunt. Respectu hujus belli singulariter Christus, caput Ecclesiæ suæ invisibile, Dux noster est, et bellum hoc geritur invisibiliter, in quantum spiritualiter exercetur, non tamen minus realiter, et propterea etiam gubernium temporale visibile per capita visibilia in Ecclesiæ, per principes nimirum et sacerdotes subsistunt ita, ut Christus Ecclesiæ suæ corpus utroque modo, visibili nimirum et invisibili regat per visibiles vicarias potestates jam dictas justitiæ et misericordiæ suæ, ipse autem regit qua rex et pontifex per invisibilem spiritum suum gubernans et disponens omnia.

O mysteriosum, o adorandum, sanctum, regale et sacerdotale Christi gubernium, quam potens, quam suave es spiritui et quam incomprehensibile apparet sensibus hominum, qui non intrant in connumerationem fortium bellatorum in hoc Israel spirituali. Hi et illi educti sunt ex servitute per baptismum. [7:] Peregrinantur, sicut illi, qui ex populo connumerationem ingressi non fuerant, sed non bellant, castra tamen sequuntur (51). Levitarum munus fuit deponere, portare, erigere tabernaculum et utensilia illius, et quisquis exterorum accesserat ad illa, occidebatur. Majestatis tuæ sensibilis repræsentatio hunc rigorem requirebat, Domine, et ordo justitiæ tuæ jam tunc demonstravit velle te, ut quilibet in functione, ad quam vocatus est, serviat tibi.¹ (53) Porro Levitæ per gyrum tabernaculi figebant tentoria, ne fiat indignatio super multitudinem filiorum Israel, et excubabant in custodia tabernaculi testimonii. Ecce, functio ministrorum singulariter misericordiæ tuæ! Manent circa tabernaculum, ne fiat indignatio. Hic est character ille mediatoris, Christi, summi Pontificis nostri, quem ille sacerdotibus suis in tantum communicat, in quantum sunt ministri et ipsius et populi. Christus enim sacramenta per illos dispensat, populus se per illos offert et per manus illorum hostiam immolat, et hujus mediatoris characteris proprietas est excubare, ne fiat indignatio super multitudinem filiorum Israel.

Quam admirabilis est ordo, Domine, quem in veritate instituisti in Ecclesia tua, in qua hic mediatorius character a Christo participatus in eo longe excellentior est, quod hostias, quas offerunt, gratias, quas dispensant, in veritate offerunt, nec amplius figuræ, sed velatæ realitates sunt. (54) Hæc Ecclesia tua est, Domine, de qua dici potest, quod faciat juxta omnia, quæ præcipit illi caput, dux, legislator, sponsus suus, sed sicut hæc [8:] Scriptura refert de illo populo, qui connumeratus est et constabat ex fortibus Israel, ita etiam docilitas in populo tuo spirituali non cadit nisi super illos, qui fiunt fortes per gratiam tuam. Fac me igitur talem, Domine, ut comprehendatur nomen meum inter illos, qui connumerati sunt, non solummodo inter imbelles, qui tamen in castris manebant, sed quæ præceperas, non faciebant.

¹ Cf. I Cor. 7.20.

SUPER CAPUT 2.

Adjuva me, Domine, ut persistam in conspectu tuo, et redde mentem meam attentam ad magnalia tua. Hunc ordinem enim, quem instituere continuas, non tantum spiritualiter, sed et temporaliter est utile mihi et convenit considerare tamquam fundamentum omnis artis bellicæ, quæ ex hac institutione tua sumpsit originem. Ut igitur (prout jam in præcedentibus dixi) omnis potestas reuniatur in Moyse, ductore exercitus tui et vicario tui visibili inter populum, duodecim principes tribuum ad quattuor castra repartiris, ut in solitudine et undique patentibus locis gradiens et commorans exercitus æquale undique acquireret robur et eandem haberet defensionis facilitatem. (2) Singuli igitur per turmas signa, vexilla et domos cognationum suarum castra metari jubentur, per gyrum tabernaculi fœderis, sed in subsequentibus non solummodo in quattuor castra divisum populum quadratam castri metationem formare jubes, sed qui ad orientem, qui ad [9:] meridiem, qui ad occasum et ad septentrionem considant, ipsemet designas.

Unde adhuc clarius agnosco hunc ordinem militarem secundum omnes defensionis regulas institutum vivam figuram esse exercitus totius Ecclesiæ per quattuor partes mundi diffusæ et militantis, in cujus medio est Spiritus Christi, sicut tabernaculum repræsentatur in medio Israel, et inter populum et tabernaculum in quadro considentes Leviatæ repræsentant characterem illum mediatorium in sacerdotibus, quibus competit dispensare nobis verbum et gratias tuas, Deus, et offerre tibi, Pater, vitulos labiorum nostrorum¹ cum Christo, in Christo et per Christum uniendos tibi in sacrificium. Et ex hac ipsa repræsentatione hujus characteris apparet, (33) cur Leviatæ non fuerint numerati inter filios Israel.

SUPER CAPUT 3.

(1) O Domine, ad clariorem intelligentiam horum, quæ hactenus in Monte Sinai acta fuisse repræsentavit Scriptura, reflectendum est mihi de novo Moysen post clarificationem faciei suæ attulisse legis tabulas, quæ repositæ sunt in arca, ordinasse, erexisse consecrasseque tabernaculum Aaron et filios ejus, et te, Domine, ad solum Moysen mandante conscriptum fuisse populum, et hic de novo (5) soli Moysi loqueris dicens: (6) Applica tribum Levi, et fac stare in conspectu Aaron sacerdotis, ut ministrent ei et excubent (7) et observent, quidquid ad cultum [10:] pertinet multitudinis coram tabernaculo testimonii, (9) dabisque dono Levitas (10) Aaron et filiis ejus, quibus traditi sunt a filiis Israel. Aaron autem et filios ejus constitue super cultum sacerdotii. Externus, qui ad ministrandum accesserit, morietur.

Quid in his (quæ Moyses te directe ad eum mandante egit) clarius designatur, quam quod Christus post resurrectionem et glorificationem suam manifestavit apostolis: Data est mihi omnis potestas.² A quo? Profecto a divinitate, quam Moyses ex mandato tuo agens, Domine, singulariter in consecratione Aaron figuravit. Non solum Aaron consecravit autem, sed et filios ejus cum ipso, ut sole clarius figuraretur potestas sacerdotalis a divinitate humanitati Christi et mystico corpori ejus (seu

¹ Cf. Osee 14,3.

² Data...: Math. 28,18.

Ecclesiae) in Christo, cum Christo, per Christum participavit, et sic manifestatur sacerdotes ministros tuos, Deus, esse directe et mediatores dispensatoresque gratiarum tuarum, sed oportere, ut omnia cum Christo et per Christum agant, quæ functiones eorum concernunt. Et sic sacrificia orationum fidelium offerunt et sacramenta conferunt [11:] in unita potestate cum Christo. Quidquid igitur in his faciunt, Christus facit sum ipsis, per ipsos, in ipsis agens per Spiritum, et in hac virtute agunt consecrando, peccata remittendo, ordinantes characterem communicando etc.

Ex his manifestatur mediatorius character sacerdotum inter te, Deus, et populum, qui hac plenitudine characteris sacerdotii non gaudet. Plenitudine, dico, quia non plus conferre potest, quam in quantum characterem sacerdotalem secundum quid^a recepit omnis homo per baptismum in sanguine Christi. Hinc fit, quod ab omni homine per formulam institutionis collatus baptismus validus est, quia omnis homo in sanguine Christi baptizatus est virtualiter, et sic hunc baptismum etiam applicare potest per formulam, quamvis baptizans non recepit formaliter applicationem hujus sanguinis per sacramentum. Sed ut iste character sacerdotalis respectu fidelium clarius constet, per unctionem quoque repræsentatur in baptizate, quam tamen unctionem non docet Ecclesia necessariam esse ad salutem, quia non oleum, sed aqua præbet testimonium cum sanguine et Spiritu.

His præmissis ex harum veritatum quoque figuris clare apparet omnes ecclesiasticos gradus inferiores ministeriales esse respectu sacerdotum, et solos sacerdotes ministros esse tuos respectu populi et ministros esse populi respectu tui, sicut mediatores esse oportet; sed hoc mediatorio officio non nisi per [12:] Christum, in et cum Christo fungi debere, prout jam dictum est. Sed, o Domine, si hæc sic se habent, si (10) Levitas a filiis Israel traditos esse dicit Scriptura, Aaron et filios^b ejus super cultum sacerdotii constitutos, cur dicis: (12) Ego tuli Levitas a filiis Israel pro omni primogenito eruntque Levitæ mei? Tenebrosa est hæc mea quæstio et prorsus obscura est illis, qui omnem cultum relativum superstitiosum esse dicunt, sed non mihi per gratiam tuam illustrato, qui ex his clare video Levitas tibi per sacerdotes tamquam mediatores fuisse datos et te quoque Levitarum ministerium per sacerdotes acceptasse et ut tui sint, instituisse, ut offerantur a populo Aaron et filiis, ut per hos mediatores applicati ad ministerium tuum segregatos offert sibi populus, ut ordinentur in sacerdotes. Hinc requiruntur in ordinationibus assistentes, qui populum repræsentant. Hæc autem Ecclesia hodie quoque practicat per Spiritum summi Pontificis nostri edocta in exemplo primi concilii Jerosolymitani,¹ in quo Matthias et Joseph a toto concilio obliti fuerunt tibi, et a te, Domine, Matthias per sortem inter apostolos annumerari meruit, quia apostoli necdum Spiritum receperant, qui illos omnia docuit, sed edocti per illum subsequenter per impositionem manuum, quod habuerunt, communicarunt fidelibus, quos constituerunt in sacerdotes.^c Sed hæc occasionaliter [13:] relata sunt! Non est enim propositi mei lucem doctrinae Ecclesiae per figurarum tenebras illustrare, sed potius ex illarum obscuritatibus veritates, quas hæc docet, pro nutrimento fidei meæ eruere, ut sic novam legem reprensens in veteri spiritus Scripturarum vivificet spiritum meum, et sic ubique te, veritatem æternam reperiam et adorem.

^a Supplevit *quid* in margine

^b Correxī -os ex -is

^c Supplevit post ultimam lineam *quos constituerunt in sacerdotes*

¹ Cf. Act. 15.

In castris metatione populi Juda ad partem orientalem recubuit, Moyses quoque ad eandem partem castra figere jubetur cum Aaron (38) habentes custodiam tabernaculi in medio filiorum Israel. His quoque figurabatur Ecclesiam prima castra sua in Oriente metaturam et in illo tabernacula fixuram, donec se extendens ad meridiem dilataretur ad occidentem et orbem replet per septentrionem. Vere, Domine, dignus est te, Deo ordo, quem in hoc capite circa ministeria tabernaculi instituis et munia in familias Levitarum repartiis. De funibus, de paxillis tabernaculi curam geris tu, qui omnes capillos hominis numeratos habes, nec ullus de illis decidit te nolente.¹ Omnis status et dignitatis homines normam possunt reperire in his, quomodo domestica servitia repartienda sunt, ut qui subsunt, illa curare, qui præsunt, rationem de illis exigere noscant, quæ uniuscujusque curæ committuntur.

Hunc ordinem in illis, quæ hic circa tabernaculum ordinasti, Domine, sensibilis observat debilitas intellectus mei, quam illum, quem instituisti, Domine, in administratione universalis œconomix tuæ in creatis. Hinc ipsi beati ministeriales spiritus in hierarchias et [14:] choras, sic et omnis multitudo hominum in dignitates, status, denique differentes gradus repartita est. Quam beata esset in peregrinatione sua hominum condicio, si cupiditas et concupiscentia, ex quibus passiones nascuntur, hunc tam admirandum ordinem gubernatricis sapientix tuæ non turbarent et in omnibus statibus non confunderent. Ex hoc quoque ordine institutionis tuæ agnosco ego, quam juste condemnat justitia tua amorem illum proprium, qui se plus respicit, quam hanc admirandam ordinationem tuam, quam contemnit agens omnia secundum voluntatem suam, non tuam. Ex his discernitur, quam juste exigas rationem perprimis de illis, quæ unicuique secundum statum vocationis et ordinationis suæ agere convenit. Non minorem curam injunxisti filii Merari (33. 36. 37) vectium, basium, paxillorum et funium, quam filiis Caath (27. 28. 31) arcæ vasorum et altarium. Hinc justitia tua ab his de arca, ab illis de paxillis exigebat rationem.

Iste admirandus ordo, de quo meditandi hæ minutiarum repartitiones sensibilem dant occasionem, demonstrat mihi, quam justum, quam dignum fuit separare tribum unam præcise pro servitio tuo, Domine. Omnia aguntur aut potius agi deberent pro te, sed alia directius, alia indirectius referuntur ad te. Illa, quæ cultum tuum respiciebant, directius pertinebant ad te, quam illa, quæ populi multitudo militans agere debebat bellando ad exsequendum decretum justitiæ tuæ in exstirpandis gentibus, ad implendas promissiones tuas [15:] respectu acquirendæ terræ promissæ, quamvis in consideratine obligationis Levitarum et populi hujus et illorum^a eadem fuerit ratio. Ordo tamen exigit, ut quisque particulari obligationi suæ incumberet. Hinc Levitæ dispensabantur a pugnando et armigeri arcebantur a cultus tui administratione, respectu cujus pro exteris habebantur, quamvis Abrahamæ filii et ejusdem promissionis heredes fuerunt. Quæ quia ita sunt, justitiæ et sapientix tuæ conforme fuerat pro cultu tuo primitias hominum in primogenitis exigere, in quorum morte redemisti et eduxisti totum populum ex captivitate. Primus homo peccavit, juste igitur in primogenitis apparuit justitia, ut in primogenito filiorum Dei manifestaretur misericordia, posteaquam in passione ejus satisfacta fuisset justitia tua. Hoc adorandum consilium sapientix tuæ figurabat exactio primogenitorum tamquam debitum. Dicis enim: (13)

^a Correxist!

¹ Cf. Luc. 21,18.

Meum est primogenitum, ex quo percussi primogenitos in terra Ægypti. Sanctificavi mihi, quidquid primum nascitur in Israel, ab homine usque ad pecus mei sunt.

Sed cum hæc ita sint, audeamne inquirere, Domine, cur pro omnibus primogenitis unam tribum exegeris, et hoc jus tuum, hoc debitum a toto populo, ut ita dicam, semel pro semper transferas ad tribum Levi? Profecto hujus conductus tui duplicem causam dignaris manifestare mihi. Prima fuit ex ratione ordinis, ut cultus tuus melius, dignius et adæquatius administraretur ab una tribu in domos et cognationes suas ordine naturæ subdivisa, [16:] quam administratus fuisset a multitudine ex omnibus tribubus congesta, unde subsecuta fuisset tribuum confusio et generatio-num, quas secundum ordinem consiliorum tuorum distinctas voluisti conservare. Secunda ratio fuit, ut sub unitate tribus figuraretur unitas illius Primogeniti, cui committenda erat veri cultus tui administratio, et in illo explendum erat debitum, ut subsequeretur non solum primogenitorum, sed omnium hominum redemptio et filiorum tuorum sanctificatio. Hanc autem sanctificationem virtualiter ad omne genus humanum et ipsasmet creaturas extendendam fora præallata expressio designat: Sanctificavi mihi, quidquid primum nascitur in Israel, ab homine usque ad pecus mei sunt. Hæ rationes demonstrant proinde (12), cur tuleris Levitas a filiis Israel pro omni primogenito, qui aperit vulvam in filiis, Israel, eruntque Levitæ mei.

Sed unde Domine, plus tui, quam ceteri? Profecto ex ratione cultus, qui tamen secundum jam præcitatum versum 6. nonnisi per Aaron et filios ejus seu per characterem sacerdotii referebatur ad te. Sic exsolutio debiti respectu primogenitorum refertur ad unitatem tribus Levi. Sic character sacerdotalis ad totum populum extensus Exodi cap. 19. v. 6: Et eritis mihi in regnum sacerdotale et gens sancta, in suo sensu restringitur ad tribum Levi respectu cultus, et hic character denuo restringitur, ut uniatur in sacerdotio Aaron et filiorum ejus, sacerdotium nimirum humanitatis Christi et Ecclesiæ figurans, quod sic redit ad [17:] divinitatem, a qua hæc et illa participavit, dum humanitas Christi omnem potestatem acquisivit.

O Deus infinite bonus, quam exaltandus es, et eo plus diligendus est mihi hic ordo sapientiæ tuæ, quam Spiritus tuus, ecce, tam clare manifestat, littera autem sub tam obscuris figuris tegit illum, ut videntes non videant, legentes non intelligant, audientes non audiant¹ illi, quibus Spiritus tuus hæc non revelat. Revelat autem per ipsam modernam et visibilem Ecclesiæ tuæ hierarchiam, docet per illam et, ecce, illius doctrina clavis adinstar aperit mihi hæc arcana et removet figurarum velum fugatque omnem umbram illarum. Sentio itaque, non tantum spiritualiter video veritatem, et in quantum sentire das, intelligere et diligere facis opera tua. Hinc sacerdotalem characterem tamquam divinum revereor, et qua^a divinum, indelebilem esse agnosco. Hinc illius unitatem reperio, sanctitatem admirror, ad illius obligationem horreo et de illius abusu, irreverentia (ne dicam, in tot millibus sacerdotum prostitutione) gemo.

Quidquid igitur lex tua^b de Levitis præcipit, quidquid in cultu tuo instituit summus acerdos et Pontifex noster, in illis legem non solvit, sed implevit.² Cessarunt Levitarum functiones in hoc capite de portando tabernaculo et vasis institutæ, postquam arca testamenti super Sion requievisset, quia in quantum tabernaculum tem-

^a Correxit ex quia

^b In rasura (sic?)

¹ Cf. Matth. 13,13.

² Cf. Matth. 5,17.

plum Salomonis figuravit, quæ hoc templum respiciebant, adimpleta fuerunt, ideo cessare debuerunt, quamvis expressa lege abrogata non sint. Sic etiam illa, quæ post templum ædificatum continuata [18:] sunt, Christo legem adimplente cessarunt, quia impleta sunt. Sic quæ nunc circa cultum tuum, Deus, visibiliter aguntur, cessabant, dum per adventum cælestis Jerusalem promissio implebitur. Illius enim templum et sol tumet ipse es,¹ Deus, in quo unientur omnia tamquam in centro, ad quod tendunt omnia, et in fine, pro quo creata sunt omnia.

Sed quo me abripuit contemplatio tam sublimium, tam profundarum veritatum? Profecto ad te, o Deus, ad quem me ducunt omnia, quæ in Scripturis reperio. Secus enim veritates non essent, si me alio ducerent. Sed me duxerunt per veritatem, et sic ad te perveni per Christum, ad quem me duxerat consideratio sacerdotalis characteris per figuram Aaron, ad quem perveneram per Levitas, ad Levitas per primogenitos, ad hos autem per considerationem operis redemptionis populi ex captivitate, et hoc opus ad te me reduxerat. Non fui igitur abreptus, sed mansi tecum, et unde inchoavi, illuc reversus sum, quia omnium finis et initium Christus,² veritas æterna, et per Christum tu, Deus, es.

Quo plus considero itaque, eo mysteriosior apparet mihi sacerdotalis character, per quem dispensantur nobis gratiæ tuæ, Deus, et eo majorem sanctitatem purioremque vitam requirit, quanto majorem unionem cum Christo oportet habere sacerdotem. Non absque causa dixi itaque sacerdotes esse ministros plus misericordiæ, quam justitiæ tuæ, quia ipsam justitiam exercent ex misericordia per potestatem ligandi. Ligant enim, ut efficacius solvant pænitentes. Separant, ut purificandi et sic reuniendi dent occasionem. Omnium sacramentorum administratio [19:] hunc divinum in illis characterem manifestat, quem exercent cum Christo, in Christo per ipsos, sed præcipue manifestatur in potestate remittendi peccata, quod solus Deus facere potest. Hic Christus agit per ipsos et ipsi agunt cum Christo.

Quanta est, o Deus, hominum cæcitas, qui tanta mirabilia tua, tantam misericordiam tuam, tantum beneficium in Ecclesia militanti per characterem sacerdotalem largitum non agnoscunt et non venerantur! Quantæ tenebræ illorum, qui statuerunt sacerdotem peccatorem sacramenta valide administrare non posse! Tales enim characterem illis impressum per communicationem potestatis Christi non agnoverunt in ratione characteris similem esse characteri baptismatis, qui per redemptionem omnibus hominibus virtualiter impressus est (quamvis ad salutem etiam realem^a impressionem exigat), et hic character emanat ab effusione sanguinis et satisfactione Christi. Character autem sacerdotalis emanat et est communicatio omnis potestatis Christi, in quantum hæc ad dispensationem gratiarum et visibilis Ecclesiæ gubernium requiritur. Hinc sunt vere vicarii Christi visibiles.

O Domine, præscindo ego in his reflexionibus meis cogitationes meas de differentia characteris simplicis sacerdotis et episcopi. Ad illas enim figuræ in Aaron et in filiis ejus repræsentatæ non dant occasionem. Agnosco sacerdotium esse unum et in suo character indivisibile, sed quia Spiritus tuus omnia agit in ordine et in mensura, respectu sacerdotum <enim>^b secundi ordinis omnes functiones sacerdotales exercendi potestatem restringere fors tantummodo ordo requisivit, nec hæc restrictio ex [20:] defectu caracte-

^a Post *realem* rasura

^b Delevit *enim*

¹ Cf. Apoc. 21,22–23.

² Cf. Apoc. 21,6.

ris procedit. Cur enim ordo requisiverat, video, et hanc institutionem sanctam et ad bene et ordinate agendum necessariam esse agnosco, sed differentiam (aut cum omni respectu characteris dixerim) insufficientiam ex defectu hujus provenire posse necdum intelligo, quamvis me in humili docilitate submittam ordinationi et Spiritui, per quem regit et suas disciplinæ leges statuit Ecclesia, quæ hæc ex usu apostolorum didicit et sequitur. Nihil hæc disciplina derogat unitati et indivisibilitati characteris, cujus exercendi potestas restringitur, non virtus diminuta communicatur.

Hæc autem veritas etiam ex figura patet. Aaron enim et filii ejus eodem gaudebant sacerdotio, quamvis functiones ministeriales differentes fuerint et Aaron cum majoris plenitudinis repræsentatione agebat et vestes quoque differentes habebat, ut hæc differentia sit sensibilior. Sed hæc adhuc clarius discernuntur in veritate per Filium tuum nobis manifestata, qui alios apostolos, alios discipulos nominavit, et per illos cum potestate plus et minus extensa Ecclesiam suam regere docuit, et sic figuras seu legem in hos quoque respectu adimplevit. Illi igitur sit laus, honor et gloria a te, o anima mea, in sæcula sæculorum!

SUPER CAPUT 4.

Disponis, Domine, ordinem ministerii tabernaculi tui secundum repartitas in priori capite Levitarum functiones, et hæc quoque mysteriosa esse repræsentat mihi gratia tua, quæ hic ordinantur [21:] in detentione tabernaculi, et majestatem divinitatis tuæ imprimunt, quam populo tuo reddidisti terribilem, nobis autem amabilem esse manifestasti. Ex ipsa figura ingressus summi Sacerdotis in sanctuarium¹ Apostolo docente patuit sanctuarium fuisse figuram cæli, velum autem, quod pendeat ante sanctuarium, figuravit cælum clausum fuisse ante consummationem legis et operis redemptionis nostræ. Hinc dicam velum hoc repræsentare potuisse naturam humanam, in quantum per corruptionem suam ab ingressu cæli arcebat hominem, et in hac consideratione velum potuit repræsentare corpus peccati, in quod (5) involvenda erat arca testimonii, veritas nempe æterna in pallio naturæ humanæ intratura sanctuarium suum (6) per velum proinde janthinarum^a seu violacearum pellium passibilitas, per hyacinthinas^b seu cæruleas pelles designabatur glorificatio.

Ideo (7) mensa quoque panum propositionis cum panibus simili panno involvebatur, sed super hoc pallium hyacinthinum^c (gloriam repræsentans) extendebatur pallium aliud coccineum per colorem sanguineum memoriam passionis repræsentans, quod rursum velamento janthinarum seu violacearum pellium involvebatur (8. 9), quia in hac mensa continue expositi panes figurabant sacramentum, cujus mysterium nobis revelatum est, quod et passionem et glorificationem respicit. (9. 10) Candelabrum janthinis seu violaceis pellibus altare aureum seu thymiamatis primo hyacinthinis seu cæruleis postea [22:] violaceis pallibus cooperitur, et in consequenti illorum, quæ dixi (candelabrum septem dona Spiritus Sancti designasse) indicatur illa dona militanti Ecclesiæ, naturæ nempe mortali (quæ per violaceum colorem repræsentatur) danda fore. Altare

^a In rasura, correxit *yantinarum* fortasse ex *hyan-*

^b y- correxit ex (?) varias scripturas vocabuli *hyacinthinus* (*hyacinthus* sim.) ad normam hodiernam redegit

^c y- in rasura

¹ Cf. Hebr. 9,12.

aureum seu altare thymiamatis (quod orationes sanctorum designasse jam in præcedentibus rettuli) primo cæruleis (glorificationem indicantibus), dein violaceis (passibilem naturam significantibus) pellibus cooperitur, ut communionem orationum triumphantis et militantis Ecclesiæ designent. Et ex hac ratione, ecce, (12) omnia vasa sanctuarii cæruleo et violaceo pallio involvuntur, ut spirituales, sensibiles tamen seu visibiles sub palliis apparentes veritates designare manifestetur.

(13) Altare itaque holocausti, figura altaris crucis (in horum, quæ dixi, consequentia), ecce, purpureo vestimento induitur, et cum omnibus vasis fors instrumenta passionis designantibus ianthis^a seu violaceis pellibus involvitur, nec his color cæruleus seu cælestis (gloriam, uti dixi, designans) superadditur, ut hæc, quæ involuta erant, vere humani, passibilis corporis passionem concernere clarius figuretur. Aaron et filii ejus sacerdotes hæc primum involvere jubentur, ut repræsentetur sacerdos ab æterno, qui veritates (quas representabant hæc tabernaculi utensilia) tantis palliis figurarum involutas populo suo traditurus erat. Postquam enim hæc peracta fuerunt, intrabant filii Caath populum sacerdotem repræsentantes (15), quibus hæc [23:] figuræ onerum adinstar portanda tradebantur, et ab ipso tactu figurarum tantorum mysteriorum prohibebantur (17. 18. 19. 20).

Taliter distribuntur in sequentibus quoque versibus hujus capituli omnia, ut portarentur a filiis Gerson et Merari, quæ absque involucris tradebantur illis, quia non nisi templum Salomonis (in quo arca collocanda erat) per ambitum tabernaculi figurabant et sic vel figurarum figuræ vel tantum ad dignitatem cultus tui convenientia ornamenta fuerant. Quamvis enim omnia illa, quæ ad tabernaculum testimonii ordinata fuerant, ad sensus spirituales extendi et ad doctrinam moralem quoque referri possent, debilitas mea non reperit in omnibus illis tam mysteriosas figuras, prout in illis, quæ sanctuarium et sanctuarii vasa respiciebant. Sed omnia redemptionis mysteria et figuræ oneris adinstar portabantur sub lege, quæ salvare non poterat. Hinc ipsa quoque Scriptura (48. 49) onera appellat.

Sed, o Domine, prout admirandus ille ordo et functionum repartitio illa ipsa onera levia reddidit, ita tot ac tantarum gratiarum misericordiæ tuæ gratuita largitio reddit onus Filii tui leve, quod portandum fratribus suis cum suavi jugo suo imposuit,¹ et onus portare exemplo suo docuit. Hæc fuit inter servos legis et filios tuos magna illa disparitas, quæ te, Deus, reddit nobis eo plus diligibilem, quanto lumen gratiæ tuæ hanc veritatem facit sensibiliorem. Non, non, Domine, quidquid nobis portandum dedisti, profecto onus dici nequit, si oculis rationis, [24:] non autem corporeis seu sensualibus respiciantur, nam omnia spiritualis vitæ præcepta ipsimet corpori, ipsimet vitæ mundanæ magis conveniunt, quam instinctus, quod vita carnalis et animalis suggerit et lex corruptionis nostræ præscribit. Quidquid nobis portandum dedisti, per ipsam legem naturæ cordibus nostris impresseras respectu notionis, sed corruptio carnis delevit, quod impresseras respectu dilectionis. Hinc dum corpus et ejus sensualitates diligimus, opera carnis facimus. Dum rationi adhæremus, virtutes morales exercemus, quia nos in his et in illis diligimus. Sed dum cordibus nostris dilectionem tuam inscribis, omnia ad te referimus, nec onus sentimus, quia diligimus. Sic sua quemque trahit voluptas, quia ratio, imago illa divinitatis tuæ dictat diligere, quod quis bonum esse cognoscit. Hinc cognitio boni principium dilectionis est, quia sequela cognitionis est dilectio. Sed in eo

^a *i-* postea *y-* in rasura

¹ Cf. Matth. 11,30.

consistit naturæ corruptio, quod illi desit veri boni cognitio, et propterea dum homo sine gratia agit, quia in cognitione veri boni deficit, te, Deum, qui summum bonum es, non diligit.

Te existere demonstrat ratio, sed non hanc cognitionem sequitur dilectio, sed bonitatis tuæ intrinseca persuasio est vera illa cognitio et voluptuosa tractio, per quam ad te trahitur ratio, et sic per te reparatur naturæ corruptio. Præceperat lex te diligere, sed hanc dilectionem nequivit dare. Potuit te populus diligere propter promissionem [25:] terræ, quam daturus eras, sed non trahebatur ad te per dilectionem objectorum, quæ sub figuris designasti. Omnes hæc fuere gratiæ ad salutem ducentes, sed salvare non valentes, sed postquam manifestata fuisset tua dilectio, perfecta est redemptio et hanc sequitur salvatio, quia demerita est et a te datur veri boni cognitio, quæ est illa, quam dixi, voluptuosa tractio,^a quia illam sequitur dilectio; et sic illam persuadet, nutrit, confortat ipsa illuminata ratio.

Ex his me facis agnoscere, Domine, quam sit misericors tua erga me et in me operatio, et quam suavis, quam voluptuosus est tuarum gratiarum ductus, quem sequitur æterna salus, et quam sterilis sit humana ratio, in quam te miserente non imprimitur supremi et vere boni cognitio. Sed hanc ipsam rationem super semet ipsam elevas, dum excluso, ut ita dicam, omnis boni objecto temet ipsum non qua præmium, sed qua Deum diligere das. Nam in hoc consistit omnis dilectionis perfectio, ad quam pervenire nequit, nisi (ut ita dicam) deificata ratio, quia hæc est directa illapsus Dei incomprehensibilis operatio et charitatis in novam creaturam sensibus quodammodo destitutam infusio.

Sed, o Domine, hæc, quæ balbutio, nec illi, qui senserunt, enarrare potuerant, quomodo ego de his dicere præsumerem, qui præter humanæ condicionis miseras nihil in me sensibilis experior. Sileat ergo de his infirmitas mea, quæ in sanctis tuis, quos tantarum gratiarum fecisti participes, adoret potius magnalia tua. Fuerunt enim inter illos, in quibus has inenarrabiles virtutes magnalium [26:] tuorum adhuc in hac mortali vita specialiter manifestare dignatus es, quapropter te diligere peto modo tibi placito.

SUPER CAPUT 5.

Posteaquam omnia præcepisses, Domine, quæ ad cultum tuum pertinent, et fors posteaquam tabernaculum erectum fuisset et in majestate tua visibili in tabernaculo apparuisses (1), loqueris, Domine, ad Moysen dicens: Præcipe filiis Israël, ut ejiciant de castris omnem leprosum et qui semine fluit pollutusque est super mortuo, (3) tam masculinum, quam feminam ejicite de castris, ne contaminet ea, cum habitavero vobiscum.

Confirmant me, Domine, hæc in illis, quæ te illuminante jam in præcedentibus dixi, quantum respectum volueris præstari visibili majestati tuæ a populo, cui sensibilia majestatis tuæ dederas objecta, et hinc patet legales impuritates alias fuisse, quæ per modum pœnæ immittebantur, prout lepra et fluxus seminis. Has reddidisti abominabiles, ut pœna sit eo sensibilior illis, quibus immittebatur, ut ardentius recurrant ad remedia sacrificorum, quæ pro acquirenda puritate instituerat. Aliæ fuerunt, inquam, impuritates <in> evitabiles,^b quæ per ignorantiam, errorem aut obli-

^a Correxit -ct- ex -x-

^b Delevit *in-* in margine

vionem contrahebantur, ut erat esus animalium vetitorum et occisorum a bestiis, tactus cadaverum aut insectorum, quæ abominationem præmemoratarum impuritates, quæ prorsus [27:] erant inevitabiles, et hujus speciei fuerat pollui super mortuo. Quodsi enim cadavera nemo tetigisset, quomodo potuissent sepeliri? Quomodo fratres et consanguinei funeris obsequium præstitissent? Sed hæ ipsæ impuritates duplicis speciei videntur fuisse: aliæ, quæ simplicem lotionem vestimentorum et corporum requisiverunt, aliæ, quæ exclusionem ex castris et quandam abominationis speciem infllexerunt, prout hæc citatus versus 2. indicat.

Et ecce, in consideratione tam mirabilium denuo attonitus hæreo. Dicamne has leges manifestare impuritatem corporis humani, quam per peccatum contraxerat, ut^a appareat illam nonnisi per incarnationem Dei ablatam fuisse lotionesque ad purificandum requisivisse, ut figuraretur baptismatis necessitas, per quod mundamur ab omnibus impuritatibus massæ humanæ, in qua nascimur. Hæc potest esse ratio universalis legis, quæ corpora mortuorum tangere vetuit. Sed separationem ex castris, quæ species pollutionis super mortuo requisiverit, ex illis, quæ hactenus per gratiam tuam meditatus sum, adhuc ignoro, propterea de his suspendo reflexiones meas, lumen tamen a te petere non cessabo, ut possim meditari de his, dum per subsequentia Scripturæ loca^b occasionem habuero.

Loqueris, Domine, ad Moysen (5) dicens: (6) vir sive mulier, cum fecerint ex omnibus peccatis, quæ solent hominibus accidere et per negligentiam transgressi fuerint mandatum Domini atque dereliquerint^c etc. Et profecto ex hoc [28:] obscuro textu difficilium est mihi reperire, quæ fuerint peccata, quæ solent hominibus plus accidere, quam non accidere. Non est enim dubium, quin sint peccata, ad quæ unus plus inclinatur, quam alter. Sed hic non videtur magis de illis agi, quæ hominum individua concernunt, sed quæ humanam condicionem respiciunt. Hæc autem omnibus peccatis obnoxia est in statu oppositionis suæ legi tuæ. Sentit enim homo Apostolo docente legem aliam oppositam legi tuæ,¹ quæ nescio, num illum sæpius peccare faciant contra te, quam contra proximum, sequens tamen versus 7. manifestat mihi hic agi potius de peccatis, quæ accidere solent contra proximum, quam de illis, quæ patramus contra nosmet ipsos, quia confessionem peccati, restitutionem et per quintæ partis solutionem desuper satisfactionem præcipit. Hinc fors non erro, si hæc de furtis, de fraudationibus et sibi quoquo modo appropriandis bonis proximi statuta esse dixero, ad quæ fors populus in deserto peregrinans, sub tabernaculis habitans pronus fuit, sicut hæc inter exercitus, armigeros et castrametationes hodie dum contingere experimur, nisi exacta disciplina militari et frequentibus exemplis arceantur; (8) et ne ulla retinendi bona tali modo contra justitiam ablata spes et prætextus supermaneat, si non fuerit, qui recipiat, sacerdotibus dari et arietem in sacrificium offerri jubes. Et quia hæc lex tua restitutionis in lege naturæ et in justitia tua æterna fundata est, non figura, [29:] sed semper duratura veritas est.

Hæc igitur consideratio vitæ et peregrinationis populi persuadet mihi, Domine, ordinem justitiæ tuæ propterea constituisse legem zelotypiæ quoque in residuis hu-

^a ut in macula artamenti

^b Sic!

^c Sic (vel *delinquerint?*)

¹ Cf. Rom. 7,23.

jus capitis^a versibus relatam. Vita enim illa castrensis, tabernaculorum vicinitas plurimas occasiones dare potuerunt et ad suspiciones zelotypiæ et ad crimen exercendum, ad quod præcavendum nulla vigilantia sufficere potuit, et si occultatio criminis ad evitandam pœnam suffecisset, impune committi potuisset. Hinc sapientia justitiæ horrorem incutit et vel solam suspicionis dandæ occasionem refrenare potuit. Sæpe enim magis retinet hominem a crimine metus suspicionem causandi, quam ipsum crimen occulte committendi. Ita quidem, ut dicere ausim, quod hodie dum quoque plures feminas ab adulterio retineret hujus legis exsecutio, quam æternæ damnationis consideratio. Sed non placuit tibi, Deus, populum filiorum tuorum per timorem legis ducere, sed per timorem offensæ regere. Sed quamvis hac adulterii lege statuta perquisitio sensualitati tam horrenda videatur, pœna criminis subsistit, et est eo terribilior, quia æterna est, quamvis in sensus non eodem modo cadat, nec eundem horrorem incutiat.

Sed in omnibus his apparet, o Domine, quomodo populum carnalem sensibilibus, populum spiritualemente spiritualibus objectis regere et refrenare voluerit [30:] ordo ille adorandus justitiæ tuæ. Regnum enim Filii tui non est de hoc mundo¹ visibili. Animas enim, quas invisibiliter regit, spiritualiter dirigit et punit, nec redemit animas propter corpus, sed corpus redemit propter animas, et sic totum hominem misericorditer glorificandum esse voluit. Per legem carnalem et puritates corporeas præcipientem populum ad legem et ad puritatem spiritualemente ducere volebas, ut anima ad salutem, corpus perveniret ad glorificationem, et fors nihil inconveniens proferam, si dixero in populum Israel temporale te exercuisse dominium, quia animæ necdum redemptæ peculium tuum necdum merebantur esse, et fors etiam immundorum animalium esus ideo fuerat vetitus, ut homo dominium super illa secundum quid amisisse per peccatum sentiret. Quod quia per redemptionem (restituta gratiæ anima) denuo homo adeptus est, libertati et dominio utendi omnibus animalibus restitutus est. Nam per satisfactionem Filii tui omnia ordini, omnia fini suo restituta sunt, in quem creata fuerunt, seu, ut correctius loquar, illius finis obtinendi tota natura capax reddita est per gratiam, in quem creata fuerat per misericordiam.

[31:] SUPER CAPUT 6.

Separasti, Domine, in cultum tuum tribum Levi ex omnibus tribubus Israel, sed ne hæc apparens et specialis separatio exclusionem totalem ceterorum hominum de populo præ se ferret, indicat modum bonitatis tuæ, per quem unusquisque de populo (1. 2) modo particulari posset se tibi consecrare. Primo igitur spontaneam voluntatem requiris ab illis, qui votum fecerint, ut sanctificentur et se voluerint Domino consecrare. (3) Secundo mortificationem sensus, gustus requiris a vino et ab omni potu inebrianti inhibens illos, non quod vinum et alii potus mali essent, sed quia multorum malorum proximæ causæ sunt. Quodsi enim natura hominis ad malum tam prona est et sensibus suis complacere tam proclivis est homo, quod majus peccandi periculum incurri potest, quam per potum talium liquorum, qui spirituum et

^a Correxit *-tis ex -tibus?*

¹ Cf. Ioan. 18,36.

sanguinis fermentationem per calorem causant, vapores in caput transmittunt et per hos cerebrum offuscando hominem ab ipso rationis usu privantes brutis similem^a reddere possunt et sæpe reddunt. Omnes peccandi occasiones periculosæ sunt, sed ebrietatis occasio omnium periculosissima est. In ceteris enim homo rationem retinet ita, ut illam non nisi ab objectis sensuum custodire debeat, ne per illa moti sensus frenum hujus excutiant, sed per ebrietatis occasionem statim ad offuscationem rationis ipse homo occasionem [32:] suppeditat, et sic spontanee effrenans rationem omnibus sensibus relaxat habenas, et eo libentius moventur ab objectis.

Vel ex hac sola igitur hujus legis tuæ consideratione edoceor, Domine, quam periculosæ sint opiniones, quæ ebrietatem et immoderatum potum liquorum inebriantium excusare, ne dicam, admittere, sed vel saltem relaxare videntur. Hi enim non considerant, quanta sensualitatum irritatio proveniat ex fermentatione sanguinis. Spiritus enim vitales consistunt in sanguine, unde vel minimus motus illorum, ne dicam, fermentatio in toto corpore extraordinarium effectum præstat, et omnium primo illas passiones excitat, ad quas uniuscujusque temperamentum inclinatur, quibus quam primus peregrinus seu extraordinarius motor accedit, statim periculosior est, quia fortiores fiunt, et sic augetur illis resistendi difficultas. Sapiens dicit, quod vinum lætificat cor hominum,¹ et his paucis verbis omnem proprietatem vini exprimit. Sed hæc cordis carnalis lætitia est cordis spiritualis vera tristitia; cum enim omnia mala Salvatore docente ex corde exeant² et natura hominis ad malum tam prona est omnibus diebus vitæ suæ,³ quis non concipiet hanc cordis lætitiam vel primo motu non potius inclinare ad malitiam, quam ad bonum? Alia profecto est cordis carnalis, alia cordis spiritualis lætitia. Primum exsultat a vino, hoc exsultat in te, Deo, salutari suo.⁴ Illud lætificatur a vino naturali,⁵ hoc jucundatur a vino germinante virgines. Unde agnosco salutare consilium Apostoli, qui potum vini non ad lætitiam, sed ad conservationem sanitatis, [33:] medicinæ loco adhiberi suadet.⁶

Sed cum in potibus inebriantibus occasio excedendi detur naturæ, humanæ fragilitatis metus juste posset inspirare illis, qui se tibi voluntarie et modo particulari consecrant, observantiam hujus legis tuæ, quam non ita abrogatam esse credo, quin salutaris consilii loco respici et recipi possit. Quodsi enim omnis homo, qui se tibi quoquo modo consecrat, te quærere debet, quanto magis ille, qui se tibi modo particulari consecrat, a cordis carni lætitia occasione abstinere consultius esse credere deberet. Insipientis esset dicere te absque causa præcepisse Nazareis seu separatis ad sanctificationem, ut se ab omni potu inebrianti abstineant, nec ego quærere possum hujus legis aliam rationem, quam illam, quam ex ipsa cognitione naturæ et proprietatis similium potuum protuli: quia hanc legem jam sacerdotibus tuis dederas in Levitico, ne ingressuri in sanctuarium potum inebriantem bibant. Sed quia hanc potus inhibitionem non ad omnes Levitas, sed nec ad ipsos sacerdotes pro omni

^a Supplevit *brutis similem* supra lineam

¹ Cf. Eccli. 40,20.

² Cf. Matth. 15,19.

³ Cf. Gen. 8,21.

⁴ Cf. Luc. 1,47.

⁵ Cf. Eccli. 40,20.

⁶ Cf. 1 Tim. 5,23.

tempore extendisti, nec ego qua præceptum, sed qua salutare consilium considero abstinentiam ab omni potu inebrianti.

Verum ex occasione meditationis super hoc præceptum tuum, quod Nazareis dedisti, nequeo non gemere de doctrina, quæ ferme communis evasit inter Christianum populum separatum et consecratum in hereditatem tuam. Præter opiniones enim de ebrietate occurrit in mentem axioma illud vix alicui ignotum, qua gratum: Potus non frangit jejunium. Quodsi ad solum potum aquæ restrinxissent ejus inventores, [34:] fors tam commune non reddidissent, sed quia generale est et se super omnes potus extendit, profecto tam suave est auribus carnalibus, quam exosum et durum esse deberet auribus aut, potius dixerim, auditui spirituali. Jejunium, quod ad coercendam carnis petulantium instituit Ecclesia, considero, et ecce, huic salutari institutioni hoc axioma contrariari vel in limine video. Sive enim potu sive esu satietur aut irriteretur sensualis carnalitas, jam spiritui jejunii seu intentioni mortificationis satisfieri quomodo dicere possum? Alius potus nutrientes bibit, alius confortantes sumit et necessitatem prætexit, quæ si realis est (et ad frangendum jejunium ex sana et legitima ratione obligat) et comedere et bibere potest, sed si potum (et præcipue aut satientem aut nutrientem aut confortantem) seu ex appetitus seu sensualitatis complacentia seu ex satietatis et non necessariæ confortationis dictamine sumit, quomodo sensualitatem (quæ carnis petulantia est) se refrenasse putabit, dum ex ejus complacentia bibit?

Vanæ et ferme ridiculæ mihi videntur quæstiones et disputationes, quæ de qualitate et quantitate potus exoriuntur, si Ecclesiæ mentem et spiritum taliter considero. Illas enim spiritus carnis format et fovet, non cor pænitens et contritum, quod se mortificare, carnem refrenare, sensualitates coercere, non autem illis complacere quærit. Unde apparet per qualitatem aut quantitatem potus hoc tantum decidi posse, quantum sibi possit complacere seposita mortificatione homo, propter cujus mortificationis finem statutum est præceptum. [35:] Non extendo me ad considerandas causas et prætextus, propter quos quærentur relaxationes, dispensationes et indulta. Sunt enim tot ac tam differentium specierum, ut ego hæc recensere nequeam. Cuilibet^a differentes rationes rumpendi jejunium repræsentat sensualitas, et legitimas ab illusoriis discernere opus et labor est particularis gratiæ, quam ego mihi petere a te, Domine, non cessabo. Duxit me ipsa naturalis ratio te illuminante ad cognitionem causæ, cur separatis ad sanctificationem et consecrationem omnem potum vini, quin ipsummet esum uvarum seu recentium seu siccarum interdixeris (4).

Sed cur (5) præcipias, ne capillos radant et caput illorum novacula ne tangat, debilitas mea aliam rationem nequit reperire, nisi ut distinguatur a cetera multitudine populi, inter quem caput radere commune fuisse credo. Sed (7) v. et subsequentes (8. 9) sunt mihi penitus incomprehensibiles, et ad considerationem illorum obmutescit ignorantia mea. Cur nimirum contaminatione casuali quoque (non solummodo voluntaria) superveniente super mortuo caput bis radi jusseris, ac si impuritas quædam in capillis contracta fuisset et quodammodo differens ab impuritate ordinaria, quæ contrahebatur a cadaveribus, propter quam ceteri de populo non radebant capillos, sed tantummodo Nazarei. Mutus efficior itaque, Domine, nisi me adjuveris illustrans mentem meam. Seu enim considerem Na-

^a In rasura, correxit *cui- ex qui-*

zareorum legem per misericordiam tuam institutam pro illis ex populo, [36:] qui ab hominum communi ratione vivendi separari voluerint et se tibi consecrando santificari, seu respiciam illos qua figuram anachoretarum, monachorum et asce-tarum, qui sunt singulari modo separati a populo et ab ipsomet statu ecclesiastico ex ratione regularum et institutorum particularium sunt consecrati tibi, non valeo rationem invenire hujus rasuræ capillorum.

Subsisto igitur, Domine, donec aperueris labia mea, ut eloquar magnalia tua. Magnus es, Domine, et laudabilis nimis in operibus tuis! Ecce, ad altiora dignaris elevare mentem meam respectu Nazareorum, quam in præcedentibus rettuli. Hos enim statuere dignatus es, ut in illis figuraretur nobis repræsenteturque, quomodo se habuerit sanctitas et consecratio Judaica seu legalis respectu sanctitatis et consecrationis filiorum Dei. Primum signum aggregationis inter populum (quem tu, Deus, sanctum appellare dignatus fuisti) erat signum externum circumcisionis. Signum autem consecrationis et sanctificationis, ecce, statuitur in cesarie capitis, et quid hoc instituto clarius designare potuisset, quomodo ante redemptionem omnis sanctitas tam extrinseca fuerit animæ, prout hæc circumcisionis et capillorum consecrationis signa se habuerunt respectu corporis. Ipsa enim circumcisio (in virtute cujus etiam advenæ annumerabantur populo) non imprimebat characterem animæ, sed erat solummodo signum futuri characteris. Consonum itaque erat etiam gratiam sanctificantem et hominem in cursu vitæ suæ consecrantem repræsentare in capillis in parte corporis nobilissima crescentibus. Hinc dicitur, (5) quod Nazareus [37:] sanctus erit crescente cæsarie capitis ejus. Vere enim crescente gratia crescit et sanctitas.

Sed non sufficiebat tantummodo capitis cæsariem crescere sinere, ut quis Nazareus esset, sed votum erat faciendum et sacrificium offerendum statim ad initium consecrationis, ut repræsentaretur hanc gratiam sanctificantem post baptismum amissam non posse acquiri, nisi per baptismum laboriosum pænitentiae, quæ respectu firmi propositi renovationem voti baptismalis requirit et per iteratum sacrificium cordis acquiritur. Vita itaque Nazarei vitam pænitentem repræsentat, in qua se quis ab omnibus etiam licitis corporis nutrimentis et sensualitatibus (prout potus vini et esus uvarum etc. repræsentant) abstinere debet, et amodo vivendi hominum filiorum mundi separare in spiritu pænitentiae. Et hac figura taliter considerata in Nazareo repræsentatur mihi contaminationem super mortuo designare contaminationem pænitentium super opera, quæ mortem inducunt animæ. Seu enim illa fiant deliberate seu ex fragilitate, inconsiderate, sicut (9) repræsentatur per mortem casualem alicujus hominis coram Nazareo, reiterata rasio et repetita septimo die injungitur, ut difficultas reparationis sanctitatis repræsentaretur in figura, et huic rasioni oportet superaddi reiteratum sacrificium (10. 11) duorum turturum, unius pro peccato, alterius in holocaustum, quod reiterationem voti seu propositi manifestat. (12) Dies enim priores irriti fiunt, quoniam polluta est sanctificatio ejus.

Verum, ut vitam [38:] pænitentem et sanctificantem non solummodo in actionibus externis pænitentiae et separationis consistere ex figura quoque appareat, unicuique liberum reliqueras, Domine, sibi præfigere tempus separationis, quo finito deponebatur cæsaries pro signo extrinseco separationis instituta. Quamdiu enim portabatur, omnino (prout dixi) figura gratiæ sanctificantis (quæ per pænitentiam reparatur) esse poterat, et donec Nazarei per actus externos pænitentiam repræsentabant, hoc signum separationis suæ in sanctificationem portabant, sed docente (13) ista est lex consecrationis ejus: Cum dies, quos ex voto (ad exercendos actus externos pæniten-

tiæ) decreverat, complebuntur ..., (14) offeret oblationem ejus Domino (et hanc triplicem), agnum anniculum in holocaustum, ovem anniculam pro peccato et arietem immaculatum hostiam pacificam. Apparet itaque ex expressione prænotata ista est lex consecrationis depositionem cæsariei sanctificationem non finivisse, sed consecrationem adimpleta sacrificiorum lege perfecisse.

Et in his holocausto et sacrificio pro peccato superaddita hostia pacifica denotat per opera pænitiæ ademptam intrinsecam pacem. Hostia pacifica tamen non separatur ab holocausto et a victima pro peccato, ut designetur ad consecrationem conservandam necessariam esse horum sacrificiorum internam continuationem etiam finitis ex voto suscepto diebus externæ separationis a vita communi populi sancti. Hæc fuerant sacrificia cruenta sacrificium cruentum figurantia, per cujus virtutem acquiritur sanctificatio et consecratio. Sed ut ejus applicatio per sacrificium incruentum legis novæ futura designetur, (15) panes [39:] azymi conspersi oleo et laganam absque fermento uncta oleo ac libamina singulorum offerri jubentur, ut præcedentia triplicis speciei cruenta sacrificia in materia panis et libaminum (id est vini) repetantur (16), ut nimirum cessante cruento sacrificio ejus virtus sub horum visibili specie applicanda figuretur. (17) Hinc offeruntur cum immolatione arietis in hostiam pacificam, ut legis gratiæ et pacis hoc sacrificium proprium futurum adhuc clarius designent.

(18) His enim rite peractis vere raditur cæsaries Nazarei et capilli operum externorum pænitiæ et ponuntur super ignem charitatis, qui supponitur sacrificiis pacificorum. Sed, o Domine, quid hoc particulare mandatum significat, quod (v. 19) injungit, ut sacerdos armum coctum arietis tortamque absque fermento et laganum azymum tradat in manus Nazarei, postquam rasum fuerit caput ejus, (20) suscipiensque rursum ab eo elevabit in conspectu Domini? In ceteris sacrificiis sufficiebat ponere manum super caput victimæ, reliquum sacerdotes peragebant, in hoc autem sacrificio Nazarei repetebatur carnis coctæ et panum per Nazareum facta oblatio. Te, Domine, interrogare præsumo, ut respondeam et eloquar intelligentiam, quam dare dignatus es, singulariter figurari in hoc sacrificio per armum coctum victimæ pacificæ cor pænitentis coctum in lacrimis doloris, quod tibi offerendum est cum sacrificio sub speciebus panis instituto per sacerdotem, ut elevetur seu ut in unione Spiritus cum victimam offerente summo sacerdote Christo per manus ministri sacerdotis obtineatur sanctificatio [40:] et confirmetur per gratiam tuam rasis capillis (seu, uti sæpe dixi) cessantibus externis operibus pænitiæ consecratio, et post hæc poterit bibere Nazareus vinum seu ducere vitam communem Christianorum, quæ quamvis usum creaturarum non penitus excludat, continuam tamen cordis cocti seu intrinsece mortificati oblationem^a præscribit et secum fert. (21) Hinc <ta>^b non tantum illa offerre debet, quæ obtulit ad complendum votum, sed et illa, quæ invenit manus ejus seu quæ facere poterit præter illa, quæ fecit, juxta quod mente (seu intrinsece per firmum propositum faciendi bonum) devoverat et ita faciet ad perfectionem sanctificationis suæ, quæ quia in hoc vita acquiri nequit, semper tendendum est, ut ad illam extra vitam mortalem pervenire valeamus.

^a Supplevit *oblationem* supra lineam

^b Delevit *ta*

Hac lege Nazareorum taliter statuta (22) loqueris, Domine, denuo ad Moysen dicens: (23) Loquere ad Aaron et filios ejus! Sic benedicatis filiis Israel et dicetis eis etc. Diceret insipientia mea hæc quodammodo peregrine referri in consequentia præcedentium, si mentem meam non illuminares, ut agnoscerem hanc sequentem benedictionem appropriatam esse filiis Israel Nazareis seu separatis, de quibus agebatur in præmemoratis. Illis benedicis enim, Domine, (24) et custodis illos; (25) ostendis illis faciem tuam et misereris illorum; (26) convertis vultum gratiarum tuarum ad illos, et das illis pacem, (27) invocaturque nomen tuum super hos filios Israel spiritualis, et tu benedicis eis. Iste est sensus genuinus hujus benedictionis tuæ, quæ respectu Israel carnalis figurativa fuerat, in sensu [41:] autem allato appropriata, (24) quia benedictio respectu temporalium ad custodiam ab inimicis referebatur (25) et per ostensionem faciei tuæ adventus Messiae desiderabatur ad misericordiam obtinendam. Sed his superaddendum erat in benedictione, ut non tantum ostendatur illis, Domine, facies tua in Filio tuo incarnando, sed etiam ut ille (per excellentiam Dominus, quia Deus) (26) convertat vultum suum ad illos se illis interne monstrando, ut habeant pacem, (27) ut per ipsum invocetur nomen tuum super illos, et sic tu quoque benedicis illis. Sic docebas, Domine, omnem efficaciam benedictionis tuæ in figuris, et sic largiris illam in veritate populo tuo Israel spirituali, qui Nazareus seu separatus est in hereditatem Filii tui, inter quem etiam illa species Nazareorum seu modo vivendi communi respectu exercitii vitæ pænitentis separatorum in tot millibus monachorum et ascetarum utriusque sexus subsistit et viget.

Hæc sunt, o Domine, mysteria, quæ per bonitatem tuam adjutus de lege Nazareorum rettuli et tenebri ignorantiae meæ prorsus impenetrabilia videbantur, antequam dedisses intelligentiam mihi, pro qua utinam sat humiles gratias possem referre tibi laudans et glorificans magnalia tua!

[42:] SUPER CAPUT 7.

Habuit procul dubio finem sapientia tua, Deus, cur Moyses historicus magnalium tuorum et totius generis humani eventus quodammodo referre inordinate videatur præcepta moralia cum cæremonialibus commiscendo. Jam enim Exod. cap. 40. rettulit te jussisse, Domine, mense primo, die prima mensis erigi tabernaculum. Jam et consecrationem Aaron et sacrificia occasione mortis filiorum ejus rettuli. Hic tamen denuo ordinatur recensere oblationes, quæ in die, quo tabernaculum erectum est, factæ sunt. Easdem leges jam morales, jam cæremoniales sæpius repetit, hoc tamen ideo factum fuisse credo, quod primo referantur tamquam a te in monte aut in tabernaculo dictatæ conscribebantur, secundo tamquam populo publicatæ referuntur. Eadem tamen exactitudo Moysis, fidelis servi domus tuæ, ubique observatur, quod nec minima a se ordinaverit, sed in omnibus te, Deum ac Dominum consuluerit, et sic omnia ex mandato tuo peregerit, et in hoc exemplo docet, quidnam vicariæ potestates tuæ facere debeant in gubernando et in administrandis functionibus, quas concredidisti illis.

Omnia ad Montem Sinai mysteriosa fuisse et sapientia tua ordinante acta fuisse clarum est, nec igitur has oblationes, quæ in hoc capite referuntur, aliter considero, quam tamquam suggestiones tuas. In oblatiis tamen mysteria non quæro. Supponit

enim ignorantia mea illa vel simpliciter [43:] oblata vel ad sacrificia necessaria utensilia fuisse. (3) Quælibet tribus bovem unum obtulit, plastrum tectum duæ tribus donarunt ad servitium tabernaculi, quæ te ordinante (4 et 5) repartita sunt inter Levitas filios Merari et Ithamar (8). Filiis autem Chaat plaustra data non sunt (9),^a quia in sanctuario serviebant et onera propriis portabant humeris, et hinc quoque confirmor in illis, quæ jam te adjuvante rettuli, alia nimirum figurative, alia ad decentiam majestatis cultus tui instituta fuisse in illis, quæ tabernaculum respiciebant. Illa propriis humeris Levitarum portabantur, hæc plaustris vehebantur. (11) Ut autem omnia suo ordine et cum majori sollemnitate fierent, singulis diebus munera offerri jubes, et duces populi oblationes has secundum ordinationem castrorum (numerationem populi subsecutam) fecisse videntur, per quam Juda primatum in ceteris tribubus obtinuit et secundum prædictam ordinationem ad orientem collocatus primus dona offert omnis speciei sacrificia concernentia, ut completa esset oblatio.

Sed cum has oblationes jam tabernaculo erecto et stabilito omni ordine cultus tui, Domine, factas fuisse me reflecto, potuit hæc sollemnitas oblationum per singulos dies instituta figurare ingressum regum et principum in Ecclesia, quorum singuli temporibus in æternis decretis tuis designatis ingressi sunt cum populis suis. Adoro igitur iterum iterumque etiam in minutissimis sapientiam tuam, et admiror ordinem ejus, qui mihi per has institutiones tuas manifestatur. Omnia, quæ [44:] fieri præcepisti, digna sunt institutore suo, omnia majestatem præ se ferunt, omnia gubernatricis providentiæ tuæ miram harmoniam manifestant. Confunditur humana prudentia in horum consideratione, quæ rerum eventus jam casui, jam naturalis prudentiæ conductui insane attribuit, et dum hanc populi tui historiam attente pervolvit et in illa te de minutissimis quoque disposuisse, in omnibus tantum ordinem observasse videt, quomodo potest dubitare te eandem curam non habere respectu gubernationis universorum creatorum, nisi quia tenebris suis naturalibus tradita fidem ad invisibilia objecta non^b elevans, quia te interne loquentem non audit, omnia fortuite fieri credit, et tandem in tam spissarum caliginem tenebrarum præcipitur, ut Scripturis tuis fidem denegans demere vellet, si posset? In hac dispositione leguntur Scripturæ tuæ a plurimis, quos littera Scripturarum in curiositate sciolitateque lecta occidit, quia ad veritatem, quæ litteræ velo tegitur, non perveniunt, sed nec penetrare possunt, quia cæci lumen videre nequeunt.

Quam sæpe recurrit occasio has reflexiones facienti, ut eo profundius imprimam menti meæ, quid debeam tibi, Deus, ut hæc ipsa debiti mei agnitio sit infirmitatis et naturalis insipientiæ meæ confessio. Tua sunt itaque, Domine, omnia, et vere tua sunt, non mea, quæ in meditationibus meis bona sunt, et huic veritati ipsæ ariditates, tepiditates et inhabilitas mea ad meditandum præbent testimonium. Quam sæpe subsistit calamus, dissipantur cogitationes et hebes [45:] efficior, quis imperfectiones delictaque mea tenebras exhalant, propter quas veritatem reperire non semper valeo, sed dum misericordia tua dissipat exhalationes et vapores humanitatis meæ, redeunt cogitationes, et quia fulget veritas, datur scribendi facultas.

Hæc sunt, o Deus, quæ mihi manifestant impuritatem status cordis mei, quam tu vides, mihi autem sæpe ignota est, nec nisi ex effectibus agnosco. Procul dubio enim illæ sunt, quæ tam sæpe causant ariditates et obscuritates mentis meæ. Sed et hic

^a Supplevit *non* supra lineam

^b Correxit 9 ex 8

tuus mecum procedendi modus (dum me in ariditate relinquis) te dignus est, et misericordiæ tuæ erga me operatio et sæpius providentiæ tuæ dispositio est, ut me coram te humiliandi detur occasio. Fiat igitur meum semper secundum voluntatem tuam. Confundar in meis, ut gloriari possim in tuis, agnoscens, quid tibi debeam, ut te adjuvante te plus diligam!

SUPER CAPUT 8.

Tria sunt, Domine, quæ mihi mysteriosissima seu, potius dicam, principalia mysteria figurasse videntur inter cetera, quæ in tabernaculo instituisti: arca nimirum, mensa panum propositionis et candelabrum septem luminarium. Hæc fuerant enim objecta (ut ita dicam) relativa cultus tui, in quantum principalia repræsentabant mysteria. Quartum enim, scilicet altare aureum thymiamatis, quod ponebatur in tabernaculum, ad ministerium [46:] cultus pertinebat, et prædictæ tres figuræ sacrosanctæ Trinitatis mysterium repræsentabant.

Arca in Sancta Sanctorum posita divinitatis fuit repræsentatio. Inde recipiebantur oracula et ponebatur in locum (prout sæpe dixi) cælum repræsentante[m]^a veloque non tantum ideo separabatur, ut portas cæli clausas fuisse repræsentetur, sed etiam ut obscuram mysterii personarum Divinitatis cognitionem repræsentet. Et quia Filii et Spiritus Sancti distincta notio Ecclesiæ danda fuerat, in incarnatione et in visibili descensu Spiritus Sancti manifestanda, figuræ, mensa nimirum panum propositionis et candelabrum secundum hujus mysterii exigentiam in figuris repræsentatam in sanctuario ponebantur, prout hic (1. 2) ordinatur, et in distinctas mundi partes collocari jubentur, ut hæc manifestatio universalis per quattuor partes mundi futura denotetur. Candelabrum e regione panum ponitur, et Spiritus Sanctus per septem luminaria respectu donorum figuratur, ut per hujus testimonii lumen danda luminosa fides et Divinitatis in humanitate et panis de cælo descendens¹ agnitio futura indicetur.

Ex quibus clare confirmatur altare aureum respectu harum figurarum tamquam utensile ministeriale fuisse et in illo oblatum thymiamata sanctorum orationes in conspectum Sacrosanctæ Trinitatis delatas figurasse (4). Hæc enim erat factura candelabri, tam medius stipes, quam cuncta, quæ ex utroque calamorum latere nascebantur, ex eodem stipite procedebant, [47:] prout in Exodo candelabri factura uberius expressa fuit, et hic et ibi septem dona distincta ab eodem Spiritu dari clare figurat.

(6) Quod igitur Levitarum oblationem attinet, veritatem in consequentia præcedentium manifestant omnia, quæ referuntur, ut omnem characterem sacerdotalem a natura divina per Christum conferri et ex virtute Dei sacerdotis victimam in cruce offerentis emanare^b designetur. Moyses itaque, qui hanc naturam divinam figuravit et in consecratione Aaron et hic victimas obtulit, consecravit Aaron et filios, Levitas, (qui plenitudinem sacerdotii non receperunt), Moyses tulit et purificavit, aqua lustrationis (7) aspersit, (8) bovem de armentis et libamentum ejus, similam oleo conspersam Levitæ obtulerunt in holocaustum, prout infra (12) declaratur. Sed bovem alterum de armento pro peccato ipse Moyses

^a Supplevi -m

^b Sic!

¹ Cf. Ioan. 6,33.

accipere jubetur, ut clarius repræsentetur hostia humanitatis per sacerdotem Deum cruentur oblata, in cuius virtute applicantur Levitæ coram tabernaculo. (10) Ponunt filii Israel manus suas super eos, sed non offerunt illos directe Deo, sed per Aaron (11), qui jubetur offerre illos tamquam munus in conspectu Domini a filiis Israel, ut servant in ministerio ejus.

Unde patet hujus sacri ministerii omnem ordinem conferri a Deo per Christum ministerio sacerdotum, et sic exercetur omne munus illorum in consecratione et gratiarum dispensatione. Sic fiunt (uti jam relatam est) participes omnis potestatis Christi per Christum. Potestatis, inquam, quam in Christo natura humana a divina participavit, cum illi omnis potestas [48:] data est. Hinc solvitur in cælis, quod solvunt in terris¹ (13) Statuuntur itaque Levitæ non tantum in conspectum Aaron, sed et filiorum ejus, sed Moyses consecrat oblatos Domino. Sic Aaron (seu Christus sacerdos), sic filii Aaron (seu sacerdotes in Ecclesia) statuunt, exhibent consecrando, quos in Christo, per^a et cum Christo, in unitate sacerdotii divinitas consecrat. Per hunc characterem (14) separantur de medio filiorum Israel, ut sint Dei, quamvis maneant in castris Israel seu in peregrinatione super terram in Ecclesia. Inferiores igitur ordines, prout Levitæ fuerant, (19) traduntur dono Aaron et filiis ejus de medio populi, seu ut in veritate apparet, traduntur sacerdotii unitati in Christo et Ecclesia primo per Aaron, secundæ per filios ejus figuratis, ut servant, Deus, tibi pro Israel in tabernaculo fœderis et orent pro eis, ne sit in populo plaga.

(20) Feceruntque Moyses et Aaron et omnis multitudo filiorum Israel super Levitis, quæ præceperas, Domine. Ecce, opus characteris sacerdotalis aut, potius dicam, unitatis sacerdotii, in quo etiam populus participat, non tamen populus, (21) sed Aaron elevavit Levitas in conspectu Domini et oravit pro eis. Christus enim solus est, qui coram te, Pater, efficaciter orat pro nobis, (22) sed dum purificati quoque ingrediuntur ad officia sua, in tabernaculo fœderis coram Aaron et filiis ejus ministrant.

Non quæro, Domine, figuram in ceteris versibus hujus capituli, visibile est enim te rationem habuisse onerum, quæ Levitæ humeris suis portare obligabantur, et ideo servitium illorum a viginti quinque annis [49:] completarum virium ad quinquaginta annos, a quibus vires deficere incipiunt, exegisse. Residuo autem tempore fratribus servire obligabantur in illis, quæ mandabantur. Magnæ sunt, Domine, et sublimes veritates, quarum fidem his, quæ mihi manifestare dignatus es, confortavit in me misericordia tua. Ex his patet, cur sancti patres sacerdotii characterem ipsis angelis præposuerint, et vere nihil in terris illo sanctius, nihil majore virtute pollens, nihil spirituali potestate eminentius, quam character tam excellens, tam sanctus, qui ab ipsa divinitate per Christum, in Christo et a Christo participatur et omnis potestatis huic traditæ in cælo et in terris illo sanctius, nihil majore virtute pollens, nihil spirituali potestate eminentius, nihil cultu tuo dignius et ministerio tuo convenientius, quam character tam excellens, tam sanctus, qui ab ipsa divinitate per Christum, in Christo et a Christo participatur et omnis potestatis huic traditæ in cælo et in terra, id est, in militanti Ecclesia, quæ regnum et Christi, fit particeps ille, cui in omni sua plenitudine communicatur.

^a Sic! (*per et cum*)

¹ Cf. Matth. 28,18.

Paucis essent fors sensibilia, quæ profero tibi, Deus, quia pauci sunt inter laicos, qui in sacerdotibus characterem plus quam personam illorum respiciunt. Sed et respectu characteris sunt sacerdotes, qui se considerabiles vellent reddere, sed non in Spiritu Christi. Quodsi vero in Christo et cum Christo uniti non agunt, exercent potestatem in virtute indelebilis characteris, sed in condemnationem suam et ab hominibus non semper præstatur illis debitus respectus, quia in vita ipsorum non repræsentatur Christus, cujus sacrosanctum verbum impletur in ipsis: Qui se exultat, humiliabitur, qui se humiliat, exaltabitur.¹ Magnæ considerationis est verbum illud æternæ veritatis: Regnum meum non est de hoc mundo,² non veni ministrari, sed ministrare.³ [50:]

Hæc enim omnia suam connexionem habent. O quanto major est (in suo sensu) cæcitas ferme communis Christianorum, quam fuit cæcitas Judæorum, qui Messiam potentem, regem divitem, bellicosum, triumphatorem in sensu mundano et temporali exspectarunt. Hanc enim ideam omnes prophetiæ litteraliter interpretatæ dabant ipsis. Quid mirum, si de futuris taliter judicarunt? Sed quomodo non miranda est Christianorum cæcitas, quibus non tantummodo revelata est prophetiarum intelligentia, sed illas adimpletas esse credunt. Agnoverunt illum in humilitate, quem prædictæ prophetiæ designabant in exaltatione. Non est illis crux Christi in scandalum, nec in stultitiam,⁴ quia credendi receperunt gratiam. Demonstravit nobis Christus exemplo omnia, quæ docuit; scimus, quomodo se humiliando exaltatus fuerit,⁵ quomodo ministrando regnaverit, sed capere non volumus, quomodo regat mundum et quomodo regnum ejus sit visibile in mundo, nec tamen sit de hoc mundo.⁶ Hinc procedit illa stupenda et fidelibus indigna contrarietas, quod illa, quæ ille contemnebat, ambiamus, quæ ambivit, rejiciamus, et ubi ille ministravit, ministrari velimus. Qui in alieno dominari vult, usurpator dicitur, et nemo miratur, dum talem usurpatorem justitia persequitur, et talis character usurpatoris (qui aliena sibi vindicat injuste, arroganter) plerumque odio habetur,^a sed quam pauci sunt sacerdotum tuorum, Domine, bona terrestria, honores mundanos, divitias quærentium, qui se tales esse agnoscunt. Excedunt tales [51:] sphæram^b activitatis suæ, et dum characteris potestatem in regnum filiorum mundi alienum extendunt, prostituunt, quia sacer ille character datus est ad ministrandum, non ad dominandum. Portio hereditatis illorum tu ipse es, Deus, nec tamen omnes illorum hereditati suæ terrestri renuntiant, sæpe qui renuntiant quoque, aliena ambiunt. Aliena dico, quia quæ ex piis fundatorum legationibus ecclesiis data sunt, cultu tuo, pauperibus, piis usibus dicata sunt et quorum administratores esse deberent, domini, usurpatores, ne dicam dissipatores fiunt.

Non censuro mores, vitia, communem vivendi modum, quibus si possibile esset, character ille tam sanctus, tam tremendus deleretur, non tantum obscuraretur et contemneretur. Quare? Quia illius sanctitatem contaminant, quia illo in alieno regno uti

^a -tur corrigendo

^b Correxerim ex *sueram*? (cf. Ms. fr.: *ils excedent la sphere de leur activite*)

¹ Cf. Luc. 14,11.

² *Regnum...*: Ioan. 18,36.

³ Cf. Matth. 20,28.

⁴ Cf. 1 Cor 1,23.

⁵ Cf. Luc. 14,11.

⁶ Cf. Ioan. 18,36.

volunt, cujus incolatum regno Filii tui præferunt. In alieno regno dico, non in regno Filii tui. In suo sensu enim (in quo ille regnum suum de hoc mundo non esse dicit) regnum mundi qua carnis regnum Diaboli est, et ideo quam primum in hoc alienum (carnis, vitæ nempe mundanæ et Diaboli) regnum per modum suum vivendi licentiosum et irregularem ingrediuntur, merito infelices, usurpatores dicuntur prosti-tuunturque a filiis mundi, possessoribus regni hujus, quia in illo characteris sanctitas ignoratur. Voluit misericordia tua erga homines (quos omnes salvare vellet), ut hi ministri tui, Domine, viverent in hoc alieno regno tamquam dispensatores gratiarum amplificatoresque [52:] regni tui et dilatatores finium illius, sed heu, quam plurimi exemplis conniventis, ne dicam doctrinis alienum dilatant regnum et inimici tui extendunt dominium.

Nolo, Domine, hæc, quæ profero, ita restringere ad unctos sacerdotes tuos, qui extendi nequeant ad totum populum tuum, cui sanctitatis sacerdotalemque characterem in suo supra explicato sensu promeritus [est]^a sanctus Pontifex noster, Filius tuus. Homo enim pronus est ad malum omnibus diebus vitæ suæ et propemodum omnis caro corruptit viam suam, et præter hoc quoque in regno illo amabili Filii tui omnia munia, omnes functiones ex institutione sua ministeriales^b sunt, non tantum sacerdotum, quia sicut membra in corpore mutuam et respectivum exercent ministerium, ita et in hoc regno (quod Filius tuos corpus suum sesse voluit) fieri oporteret; sed eheu, Domine, quis regum, quis principum est, qui se pro tali reputet? Quis Dominus appellatur, qui se respectu inferiorum talem esse non credat et dominatum loco ministerii non exerceat in illos? Scio superesse, qui non flexerunt genua sua coram Baal,¹ habes enim electos tuos in omnibus statibus, nec ego consiliarius tuus factus sum, sed judicia tua adorare debeo, nec aliena ita considero, quin meorum obliviscar, nec hæc repræsentō, ut me a prævaricatorum numero eximam, pastor enim fui gregis magni, sed gregem disperdidi. Minister tuus fui et sum, sed fors nunc quoque adhuc plus ministrari volo, quam ministro. Bonitatis tuæ et humilis confidentiæ ac gratiarum actionis est [53:] hæc mea expressio, non præsumptionis, quod hoc verbum fors his, quæ refero, adjungam. Illud enim respectu ministerii illis, quos mihi adhuc commisisti, debiti intelligo, non respectu ministerii tibi a me qua creatura debiti, de illo enim, quod illis debet, te adjuvante et miserente non arguit conscientia, sed nec me reddit præsumptuosum, ut me ab omni defectu immunem esse credam, verum in illis, quæ te respiciunt et quæ tibi a me, misera creatura debentur, condemnat et culpam multum.

Respice me itaque oculis misericordiæ, non justitiæ tuæ, et videbis me creaturam tuam debilem, fragilem et infirmam nimis, cui velle tibi ministrare dedisti, sed posse non adjacet.² Justum est tamen, ut et hoc, quod dico de posse, in timore et tremore proferam. Quod enim segnis ac tepidus multa negligam aut omittam, non ex^c gratiæ tuæ defectu, sed ex fragilitatis meæ effectu procedit. Hinc quia parum aut nihil proficio, fors non posse, sed velle meum accusare debeo. Exhibeo me itaque tibi, ut me corrigas et castiges, et me ad implendam sanctissimam voluntatem de me, in me et per me adjuves!

^a Supplevit *est* cum abbreviatione vocabulis interserendo

^b Correxit *minis-* ex *mines-*

^c Correxit *ex ex est*

¹ Cf. 3 Reg. 19,18.

² Cf. Rom. 7,18.

Completo anno ab eductione populi ex captivitate (1) præcipis, Domine, filiis Israel facere phase seu celebrare memoriam exitus illorum, ritu, quo ordinasti. Observavi, Domine, omnibus a te institutis sacrificiis te figurari voluisse sacrificium illud ineffabile, in cuius memoria suave olebant tibi adipēs et animalia, quæ [54:] immolabantur in altari tuo, sed quia memoriale phase singulari religione observari voluisti, procul dubio particulariter figuravit phase illud, per quod vetus natura humana transiit in Christo et in novam creaturam transmutata est. Hoc enim phase celebratur et celebrabitur ritu perpetuo, quia sacrificium Agni ab origine mundi occisi et nunc quoque stantis coram te tamquam occisi¹ designavit. Manifestavit nobis hanc figuram ipsa veritas æterna occasione celebrationis phase, phase corporis et sanguinis sui loco substantiæ panis et vini accidentibus hujus et illius velatum substituens et hoc mysterium vere transitus est seu phase verum et reale.

In hujus singularem memoriam instituta est communio paschalis, quam omnis populus spiritualis sub præcepto celebrare tenetur. (6) Qui tamen immundus est super anima sua, secundum iudicium sacerdotum hanc celebrationem differt secundum sensum spiritualem legis tuæ (10. 11. 12. 13. 14) explicatæ. Quisquis enim mortalibus peccatis aggravatus est, immundus est super anima sua. Quisquis pænitentiam necdum rite complevit, quisquis emendationem ore, sed non corde promittit, potest dici esse in via procul in gente sua seu in Ecclesia, et tales a celebrando phase populo iudicio prudentium confessoriorum separantur. Sed quisquis mundus est, et in itinere pænientiæ longo, necesse non fuit, ut esset, phase tamen non facit, exterminatur anima illa de populo, et si refractarius permanserit, ipsa sepultura ecclesiastica privatur, [55:] quia sacrificium Domino non obtulit tempore suo; peccatum suum ipse portabit.^a Ecclesiæ tuæ, Domine, hodie dum subsistens, spiritui legis tuæ conformis et prout illam Salvator noster omni Paschate respectu celebrationis phase implevit, a quo memoriam suam celebrari mortem suam annuntiari iussit,² Ecclesia legem hanc de communionē paschali statuit aut observavit juxta cæremonias et justificationes ejus.

Quia autem sequentia hujus capituli in hoc consequenti celebrationis phase referuntur, fors, Domine, te adjuvante ad illud applicari possunt. (15) A quo enim erectum est tabernaculum Ecclesiæ tuæ, operuit illam fides, quæ (in sensu illo, in quo Apostolus nos Deum in ænigmate videre dicit)³ in peregrinatione vitæ nostræ vere tamquam nubes est hoc tabernaculum Ecclesiæ tuæ cooperiens. Est tamen tamquam species ignis lucens in tenebris noctis ignorantiae humanæ. Cum aufertur, id est, elevatur hæc nubes sursum, fit vicinior tibi et proficiscuntur filii Israel in deserto hujus mundi et in loco (seu in explicatione veritatis), in quo subsistit, castra metantur. (18) Et sic ad imperium Spiritus Domini sui, qui dogmata explicat (sed nunquam mutat), profecti sunt semper et proficiscuntur filii Israel spiritualis, et in loco, ubi nubes stat, manent.

Quot fuerunt, o Domine, ex justis iudiciis tuis exsurgentes venti hæresum, qui hanc nubem fidei jam huc, jam illuc impellere volebant, sed illa a Spiritu Christi

^a Correxerit *-bit ex -vit*

¹ Cf. Apoc. 5,6.

² Cf. I Cor. 11,26.

³ Cf. I Cor. 13,12.

mota in tenebris lucebat illuminans et jam elevata ducebat per decisiones præcisas, jam in decisis substitit, et ad imperium Domini proficiscebatur aut in excubiis Domini substitit populus. Fors, Domine, non erro hæc spiritualiter considerata [56:] proferens, non tamen per hæc statuere volo nubem fuisse figuram fidei, sed hæc refero tamquam cogitationes veritati quidem consentaneas reservans hanc materiam et figuram uberius meditari per gratiam tuam in subsequentibus.

Eleva, quæso, Domine, ad te nubem hanc fidei, in qua nonnisi in ænigmate video¹ magnalia tua, ut proficiscatur in viis tuis anima mea. Redde illam luminosam, ut luceat in nocte ignorantiae meæ. Quidquid enim deest mihi, deest fidei meæ, et hinc proveniunt tepiditates, distractiones et dissipationes orationum mearum, quia in illis constitutus tremere, Domine, in humili timore dilectionis, si fidei meæ impressio tam viva esset, ut se in sensus meos extenderet. O quam ferventer te diligerem, si fides mea non esset nubi similis, quæ caligare facit oculos animæ meæ et reddit obscurum ænigma, in quo te video, quamvis me sentire facias magnalia tua, quorum contemplatione nutris animam meam. Sed heu, Domine, deest mihi multum ut te diligam multum! Sed non plus peto, quam quod mihi dare decrevisti, ut perveniam eo, quo me destinasti. Bonus es enim, Domine, et bonum est mihi sperare in te, non quia ego bonus et dignus, sed quia Deus es!

[57:] SUPER CAPUT 10.

Publicatæ sunt leges, erectum fuerat tabernaculum, celebratum erat phase et, ecce, omnia præparantur ad motum castrorum filiorum Israel. Hinc (1. 2) Moysi duas tubas argenteas ductiles fieri mandas, quibus convocare possit multitudinem, quando movenda erant castra. Forsitan in ignorantia mea præterissem mysterium quærere in tubis, si se statim intellectui non repræsentassent, cur duas tubas præcipis facere, cum duabus simul tubis vix homo possit clangere. Tu tamen dicis, Domine: (3) Cum increpaueris tubis etc. Hæc itaque consideratio ducit me ad lumen petendum a te, ut intelligam, et verba, ut eloquar, quæ his, quæ referuntur, velari credo.

Ipsa ars militaris docet necessaria fuisse bellica instrumenta ad danda signa in populo Israel, prout jam te adjuvante observavi in hoc populo manifestasse te ordinem et principalia fundamenta hujus artis. Consentaneum itaque erat, ut ex sequela quoque principiorum bellicorum instrueres Moysen tubam conficere, sed cum tubis clangere jubes, mandatum tuum sub littera mysterium occultare videtur, et procul dubio designat eloquium Domini argentum igne purgatum septuplum.² Ex hoc pretioso argento confectæ erant tubæ veteris et novæ legis, quibus divinus Moyses noster, Christus clangebat ad convocandum populum suum, et cum utraque hac tuba increpuit, congregata est ad eum omnis turba gentilium ad ostium tabernaculi [58:] Ecclesiæ suæ. (4) Incepit ipsemet semel clangere, et venerunt principes (seu apostoli) ad ipsum. (5) Prolixior atque concisus clangor increpuit, et fama prædicationis, sonus scilicet tubarum commovit plebem. (6) In secundo anno conversationis suæ

¹ Cf. I Cor. 13,12.

² Cf. Ps. 11,7.

secundum sonitum edidit, et undique currebat populus ad audiendum verbum illius. (7) Quando autem congregandus erat populus, simplex erat clangor tubarum, et non concise ululabant, quia postquam exaltatus fuisset, per simplicem (quia internum) non concise ululantem auribus sonitum Spiritus vehementis trahebatur ad ipsum totum genus humanum, (8) et tunc jussum est filiis Aaron (sacerdotibus Ecclesiæ) clangere tubis verbi Dei, et hoc statutum est in legitimum sempiternum in generationis sacerdotum.

(9) Exeuntes itaque ad bellum, ad destruendum idololatriam clangebant ululantibus tubis, et recordabaris eorum, ut eruantur de manibus inimicorum. (10) Clangunt tubis in prædicationibus diebus festis et super sacrificia, ut sint nobis in recordationem Dei nostri, tu enim es Dominus Deus noster.

(11) Anno igitur secundo, qui primus fuit post eliberationem ex Ægypto, qui primus fuit ab institutione veri phase in realitate mense secundo vigesimo die mensis (id est quinquagesimo post hoc phase), elevata est nubes a tabernaculo, quia elevata est fides apostolorum per Spiritum Sanctum, et profecti sunt per turmas suas discipuli (12) de deserto seu Monte Sinai (figura Jerusalem et Montis Calvariæ) et recubuit nubes fidei super universæ terræ solitudinem, quia virtualiter effusa est per totum [59:] mundum.

Hunc primum motum castrorum Israel misteriosum esse suppono, reliqua hujus capituli historica esse videntur ordinem, quem in castrorum motu observari voluisti, referentia. (13. 14) Prima castra ad orientem posita, castra scilicet Juda primi moverunt, et hos sequebatur (17) pars tabernaculi a filiis Gerson et Merari portata et plaustris vecta, ut in metationibus castrorum tempus intercederet ad erigendum tabernaculum, et ad illud jam erectum post castra Ruben (21) per Caathitas portatum sanctuarium statim in tabernaculum imponeretur. Hic successerunt castra Ephraim (22), et hos sequebantur novissimi castrorum filii Dan.

(29) In consequenti illorum, quæ te adjuvante rettuli super cap. 18. Exod. statuens Jethro pro figura naturæ humanæ, si filium quoque ejus Obab in eadem consideratione respexero, clare mihi videtur repræsentari, quomodo Christus (completis operibus redemptionis naturam humanam ad glorificationem destinatam (29) per locum, quem Dominus daturus est) vocasse repræsentatur per Moysen, reversa tamen est illa, (30) sicut Obab in terram, in qua nata est, quia mors nonnisi in corpore Christi^a fuit realiter destructa, sed in natura humana tantum virtualiter fuit devicta, quia resurrectio et glorificatio per passionem fuit promerita.

Hæc sunt, Domine, summum bonum meum, quæ ab historia Exodi usque hic repræsentarunt adoranda mysteria et opera Christi, Salvatoris mei in Moyse et in Aaron. Dixi jam sæpe Moysen naturam divinam Christi, [60:] Aaron naturam humanam repræsentasse, hæc tamen numquam ita protuli, ut has duas naturas ab una persona Christi separare voluissem.^b Nec igitur Moyses ita potuit figurare naturam divinam, quin figuraverit et humanam, nec Aaron <ita>^c fuit figura naturæ humanæ a natura divina separatæ. Sed in his fratribus adæquate repræsentabatur duarum

^a Supplevit *Christi* in margine cum abbreviatione

^b -m correxit?

^c Delevit *ita*

naturarum in una persona Christi separatæ operationes. Unde autumavi Moysen plus divinam, Aaron plus humanam, quam divinam figurasse naturam.

Sed a quo, ecce, omnia mysteria ad radices Montis Sinai in figuris repræsentata sunt et peregrinatio populi figura peregrinationis militantis Ecclesiæ super terram incipit, nescio, Domine, quid de his populi tui ducibus status politici et sacerdotalis directoribus et in hoc sensu vicariis Filii tui proferam. Clamo igitur ad te, Domine. Noli, quæso, destituere me lumine tuo, sed dignare intelligentiam mirabilium tuorum dare mihi, ut appareat virtus tua in infirmitate mea.¹ Quid dicam, Domine, de peregrinatione populi, quæ quadraginta annorum fuit, tota autem vita hominis est peregrinatio super terram? Quomodo igitur reperirem mysterium hujus numeri, nisi secundum explicationem jam super hæc in præcedentibus allatam? Habet tamen Ecclesiæ peregrinatio adhuc et alios differentes sensus. Quamvis enim terræ promissæ possessionem non nisi post iudicii diem acquireret in sensu restricto, persecutiones ejus primorum temporum pro peregrinatione possunt sumi, ita et tranquillitas ejus pro ingressu in terram promissionis temporalis reputari potest.

Sic quæro [61:] te, Domine, sed adhuc te quæro cogitationibus meis, nec enim in hoc nec in altero sensu reperio, quid Moyses, quid Aaron figurare potuerint jam illis peractis, quæ ad Montem Sinai repræsentata et figurata fuerunt. Sepono proinde has in antecessum requisitas cogitationes, et in omni humili simplicitate confidens in gratia tua sequar versiculatim Scripturam. Da, quod mihi dare volueris, et parce de illis, quæ mihi non dederis!

SUPER CAPUT XI.

(1) Vel in limine hujus capituli differens mihi repræsentatur spectaculum, quam hactenus observaveram, antequam populus ad Montem Sinai pervenisset. Sæpius murmurantem (ut ita dicam) audivi illum et prævaricationes ejus ferme continuæ fuerunt. Miratus sum paternam misericordiam tuam; numquam enim puniveras illos, sed semper satisfaciebas desiderio illorum. Substitit uno anno ad radices Montis Sinai, abominabilem idololatriam commisit tui oblitus, iratus fueras, Domine, et delere voluisti illum, sed postquam Moyses implorasset pro populo misericordiam tuam, puniendum illi commisisti. Sed ecce, ortum est murmur in populo quasi dolentium pro labore contra te, Domine, quod cum audisses, iratus es, et accensus ignis tuus devoravit extremam castrorum partem, nec amplius Levitis mandatur, ut puniant illum.

Quæ est, Deus, et unde hæc differentia agendi [62:] cum populo tuo? Sic audeo enim interrogare te in simplicitate^a cordis ex his te plus diligere cupientis. Scio, Domine, et credo semper justa esse judicia tua, sed quo plus dignaris manifestare mirabilia tua, eo plus firmatur, nutritur et confortatur fides mea. Propterea manifestat igitur misericordia tua sic convenisse agere tibi cum populo, antequam legem scivisset, te, quis esses, agnovisset et sacrificiorum beneficia speique suæ figuras in illis habuisset. Sed posteaquam hæc omnia a te recepisset, gravior culpa gravio-

^a Sic!

¹ Cf. 2 Cor. 12,3.

pœnam promeruit, et quia plus a te recepit, plus ab illo justitia tua exegit. Grande peccatum fuerat hoc murmur dolentium pro labore et erat manifesta diffidentia in promissionibus tuis. Quodsi enim terram, quam promisisti, firmiter sperasset, quomodo de labore dolere potuisset.

O Domine, fors non amplius sunt mihi in his quærendæ particulares figuræ, sed veritates veritatibus sunt applicandæ. Prout enim non obstantibus datis legibus, factis promissionibus cultu tuo et figuris stabilitis populus ille carnalis humanam naturam non exiit, ita profecto et populus tuus spiritualis, qui militantem Ecclesiam efficit, homo esse non desiit, quamvis redemptum sit et loco figurarum reales veritates, loco legis Spiritum Sanctum receperit. Respectu universalitatis loquor, Domine, non solum de illa invisibili electorum Ecclesia, in quantum tibi soli nota est; et in hoc sensu patet mihi primum et ferme universalem esse defectum in nobis, languentem illam fidem respectu promissionum tuarum et futuræ patriæ nostræ spem, in qua viventes dolemus pro labore, [63:] quem unicuique statui et homini tua providentia imposuit, propter quod non nos devorat ignis ille justitiæ tuæ (qui in murmure perseverantes supermanet), sed vere devorant in vita sollicitudines illæ temporales, anxietates et vana desideria, et sicut ignis consumunt et arescere faciunt ossa murmurantium.

Hæc est justa pœna, quam secum fert tepiditas fidei et confidentiæ in te, Domine. Murmuramus, tu, Deus longanimis et misericors, non statim videris exaudire nefarium murmur nostrum, sed cum audis, juste irasceris et castrorum extremam partem (illos nempe, qui in murmure perseverant) ab igne supramemorato devorari sinis. Sed si in exemplo populi justam punitionem demonstras, in eodem exemplo remedium quoque manifestas. (2) Clamavit enim populus ad Moysen, Moyses oravit ad Dominum, et absorptus est ignis. Unde nos quoque erudimur clamare ad ductorem nostrum,^a Filium tuum, et ille intercedit pro nobis, nec nisi ipso intercedente et succurrente absorbetur ignis sollicitudinum nostrarum et pœnæ tuæ (3). Vulgus promiscuum, quod ascenderat cum filiis Israel, videtur denotare majorem omnino numerum hominum esse, qui flagrant desiderio carnum, sedent et flent, junctis sibi pariter filiis Israel et carnibus vesci desiderant. Clare hæc demonstrant concupiscentiam, a qua^b nemo immunis est, et ideo vulgus et filii Israel cum illis mixtim nominantur, ut universalitas morbo concupiscentiæ afflictorum distinctius significetur. Hujus proprietas est appetere carnes, hujus nempe sensualitates, nauseare, quod tu, Deus, das (6), et appetere, quæ non dedisti. (10) Profecto communes sunt intrinseci fletus concupiscentiæ per familias, singuli per interna tentoria, [64:] in imo nempe cordis sui flent mali ex nimio desiderio sensualitatum et vanitatum, boni autem ex agnitione legis peccati et miseriarum suarum. Irasceris, Domine, vehementer, nec tamen hoc populi factum statim punis, quorum enim promissio terrena fuit, carnes petere fors peccaminosum non fuisset, sed et nobis terrena petere a te et sensibus in ordine et mensura legis tuæ uti licitum est, et ideo hic repræsentari puto, quid simus, non quid per pravam concupiscentiam mereamur.

Perdo me, Domine, adjuva me in contemplatione illorum, quæ hic et in sequentibus versibus de Moyse referuntur. Fletus populi res intoleranda videbatur ipsi, et hoc et zelo provenire potuit, sed quæ (11. 12. 13. 14) mihi exponuntur, debilitas mea ex

^a Delevit tuum, supra lineam supplevit nostrum

^b Correxisti qua ex quo

pusillanimitate et laboris tædio provenisse diceret, si me sensui meo et mihi ipsi traderes, Domine. Alius videbatur mihi fuisse Moyses coram Pharaone, alius de monte descendens, vitulum aureum confringens, injuriam tibi, Deus, illatam vindicans, te tamen pro populo exorans et pro illo vitam suam tibi offerens, alius profecto hic apparet hic dicens: Sin aliter tibi videtur, obsecro, ut interficias me et inveniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis. et ex his colligo in præsentibus Moysen illum, quem dixi, figuram fuisse, hic vero Moysen, principem justum, sed interna ariditate visitatum in veritate repræsentrare. Revocat in mentem populi malitiam, tangitur fletu, movetur commiseratione, agnoscit impotentiam suam, timet justitiam tuam, et potius mori cupit, quam prævaricationibus et murmuribus contra te, Domine, factis supervivere. Hæc^a sunt enim et his similia^b ariditatis illius [65:] incitamenta, quæ sæpe justos et electos tuos visitare et probare soles, sed præcipue illis sensibilibus^c sunt, quibus cura aliorum a te committitur et per subditos sibi te, Deum, quem diligunt, offendi vident.

Hæc fuit sancta dispositio Moysis, et ideo non arguis illum, sed exaudis et consolaris (16. 17). Sed quid dico, consolaris? Ecce, enim spiritum ab illo ablaturum dicis, ut tradas septuaginta viris de senibus Israel. Magnæ et profundæ sunt hæc instructiones, Domine, pro omnibus principibus et populorum tuorum ducibus. Oportet, ut illi in humilitate se oneri gubernii impares agnoscant, et ut ad te in spiritu Moysis recurrant, sublevari petant, oportet, inquam, ut petito hoc modo auxilio tales senes de populo suo eligant, quos ipsimet norunt, non solum per aliorum relationem noscunt. Sed quid oportet noscere in illis? Hoc profecto, quod sint senes populi ac magistri, quos Moysen eligere jussisti, Domine. Sed ecce, transferes de spiritu ejus, ut tradas eis. Quam mirabilis est hæc expressio, quam energica, quam adæquata! Aufers spiritum a Moysen. Num ille minus habebit? Non certe, quia ideo das senibus, ut sustentent cum illo onus populi, et non ille solus gravetur. Quidquid igitur habuit, retinet Moysen in aliis, in quibus, si differens spiritus fuisset, oneri fuisset Moysi, non sublevamini. In hoc consistit, Domine, magna pars benedictionis tuæ erga principes, quando eundem spiritum repartiris inter principes et consiliarios eorum, et hæc loquela tua vera consolatio et sublevatio fuit Moysi.

Sed et aliam consolationem dignaris dare illi (18) promittens te populo quoque carnes daturum. Sic demonstratur mihi in hoc exemplo, quomodo princeps se affligens super afflictione populi [66:] impetret a te misericordiam. (19. 20) O Deus adorande et admirabilis in operibus tuis, ecce, dare promittis carnes, quas populus cum tanto fletu expetiit, sed das in pœnam, non in præmium, das enim, ut convertantur in nauseam. An ideo, quia malum petierunt? Non, sed eo, quod reppulerunt Dominum, qui in medio eorum erat et in flevit coram illo dicentes: Quare egressi sumus ex Ægypto? In hoc consistebat malum. In hoc contempserunt Dominum, quod ex captivitate exiisse doluerunt, non ideo, quia carnes petierunt.

Sic est, o Domine; sæpe, quod petimus, obtinemus in nauseam eo, quod non in submissione voluntati tuæ^d petimus et ordinatione tua contenti non sumus. In his ergo exemplis, quæ nobis exhibes, leges das ad gubernium politicum spectantes,

^a In rasura (*hi*?)

^b Correxit *-lia ex -es*

^c Correxit *-lia ex -es*

^d Nota structuram!

prout in præcedentibus leges ad cultum tuum pertinentes dederas. Nec hæ in figuris, sed in realitatibus exhibentur, ut in exemplis populi humanæ naturæ pravitatem discernamus et sic te adjuvante malum evitare, bonum sequi conemur. (21. 22) Proclivis est humanus spiritus Moysen incredulitatis arguere, dum responsum ejus ad te datum, Domine, legit, sed ex responso tuo (23) adverte, quod Moysis quæstio fuerit voluntatis tuæ in simplicitate cordis facta et ab ordinata prudentia proveniens exquisitio, non in fide omnipotentia tuæ hallucinans dubitatio. Conveniebat illi interrogare te, Domine, quo modo velis dare, quod promisisti, ut si quid agendum foret, ipsa exsequi valeret, sed cum ex responso tuo animadvertisset in illis, quæ facturus eras, solam virtutem omnipotentia tuæ acturam nec te in illis exsequendis ministerio ejus uti velle, tacet, (24) et verbum tuum populo annuntiat mandatumque tuum in congregandis senibus populi exsequitur.

(25) Non est instituti mei inquirere, quem spiritum et quomodo abstuleris spiritum a Moyse, ut illum septuaginta senibus ad tabernaculum congregatis dares. Procul dubio enim fuit [67:] Spiritus ille principalis sapientia, consilii, discretionis et fortitudinis ad gubernandum tam necessarius, sed insipientis esset imaginari per expressionem Scripturæ intelligi partem Spiritus te abstulisse a Moyse, ut dares septuaginta senibus, sed hos^a participes reddidisse te ejusdem spiritus Moysi dati, ut exprimeretur, quam sit necessaria unio et identitas spiritus in duce populi et consiliariis illius. Cum igitur hic spiritus requievisset, prophetaverunt senes, nec amplius cessaverunt.

Nescio, Domine, ad quem sensum prophetia Scriptura hic extendat verbum: prophetarunt, sed nec me errare credo, si illum in omnem sensum et in omne genus prophetia extendero, prout hoc donum et spiritum Moysen habuisse clarum est. (26) Illi ergo, qui in castris remanserant, futura mirabilia tua in castris edicere potuerunt. Hic enim modus prophetandi (Spiritum sensibiliter manifestans) potuit causare, quod puer cucurrerit, ut Moysi nuntiaret Eldad et Medad prophetare in castris, sed nisi admirabilis et excellens spiritus prophetici manifestatio^b potuit (28) in Josue causare motum illum, quem multi humano instinctui attribuunt, debilitas autem mea fidelitati erga Moysen et regulatæ prudentia ascribit, quæ spiritus probare et discernere dictat vel maxime illis, qui populorum duces sunt. (29) Scivit Moyses a temet ipso, Deus, causam, cur hi prophetaverint, ideo apparentem æmulationem Josue reprimit et optat (quod omnibus principibus optandum esset), ut tuum, Deus, omnibus dares Spiritum, cujus unio beatam efficeret principum et populi sortem in terris.

(31) Subsistit, Domine, ignorantia mea, nec scit, quid cogitet de sequentibus, quæ de coturnicibus per vehementem ventum in castra delatis referuntur. Num nimirum hoc per virtutem tuam factum miraculum [68:] idem sit cum illo, quod jam relatam est Exod. cap. 16. v. 13, an distinctum. Alterum enim in via seu in accessu Montis Sinai contigisse, hoc in recessu a monte evenisse indicat Scriptura, et propterea repetitum esse dicerem. Quodsi tamen sic se habet, cur Moyses interrogasset te, Domine, unde sis accepturus carnes pro tanta multitudine, siquidem jam præcedentis miraculi facile recordari potuisset?

Prætereo igitur has discussiones, in quibus plerumque humanus spiritus dat occasionem morandi. Non ideo meditor enim Scripturas, ut illas sensui humano adaptan-

^a Correxit *hos ex hoc?*

^b Correxit *-tio ex -rio?*

do et illius adminiculo intelligendo reddam credibiles, sed ut credens in simplicitate te laudem in dilectione.

(33) Longanimis es, Domine, et justus! Et hæc repetendi sæpe mihi occurrit occasio. Displicuit tibi fletus populi, iratus es vehementer eo, quod ex Ægypto exiisse doluerit populus, prius tamen carnes ad manducandum dedisti, postea plaga magna percussit illum commotus furor tuus. Agit in his, Domine, bonitas tua modo captui humano convenienti. Quodsi enim punivisses et, quod populus petiit, non dedisses,^a pœnam impotentia dandi, quod petiit, attribuisset populus. Sed dum carnem in dentibus habens punitus est et tuam in dando agnoscere potuit potentem misericordiam et puniendo iustitiam, (34) vocatusque est locus sepulchra concupiscentia. Ibi enim sepelierunt populum, qui desideraverat. Et quid totus his mundus aliud est, quam sepulchrum concupiscentia, in quo moriendo vivimus, quia omni momento concupiscendo morimur, et heu, quam sæpe mortui vivimus! Respice me, Domine, in hoc sepulchro concupiscentia jam per me morientem, jam per te viventem, et fac, ne quid desiderem præter te, ut semper vivam per te!

[69:] SUPER CAPUT 12.

Magna sunt humana pravitatis et corruptionis exempla, quæ in præcedentibus manifestantur in populo, sed sanctos, unctos quoque tuos, Domine, ab illa exemptos non fuisse, quam contemplandam aggredior, historia demonstrat. Quam tremendæ sunt hæ veritates, non figuræ! Quam subtile est æmulationis et invidia venenum, quod in cor Aaron, summi sacerdotis et Mariae prophetissæ penetrare potuit, et in illo ipsam sanctam unctionem fœdare, in utroque fraternam dilectionem jusque sanguinis superare potuit! Continuas, Deus, per hæc demonstrare mihi in persona Moysis, quibus contradictionibus, æmulationibus et invidiis subjecti sint principes, quos in populorum duces statuis et quomodo etiam inter sanguine junctos occultos inimicos reperiant, etiamsi in personis suis irreprehensibiles sint, prout Moyses fuisse repræsentatur.

(1) Locutusque est Maria et Aaron contra Moysen non propter ipsum, sed propter ejus uxorem, sed tamen contra Moysen. Quid autem dixerunt (2)? Profecto verba elationis et superbia, per quæ se Moysi æquiparare voluerunt. Non audivit hæc verba Moyses, sed tibi (cui nihil occultum est), cum audisses, Domine, (3) (erat enim Moyses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra), statim locutus es ad eum. Character mansuetudinis est non audire, quid alii de se^b loquantur, sed proprietas iustitiæ tuæ est protegere innocentes, et ideo statim audivisti, Domine, quod frater et soror contra fratrem mansuetum locuti sunt. Tanta^c fuit faciei^d Moysis glorificatio, ut^e eam nec Aaron nec Maria respicere potuerint, et tamen obloqui et se illi æquiparare non verentur. Et hæc est superbia proprietas et cæcitas, [70:] quam, ecce, humiliare nec momento, ut ita dicam, differs, Domine. Statim

^a Correxit -s ex -t

^b Sic!

^c In rasura

^d Correxit -ei ex -es

^e Correxit ut ex et

loqueris enim ad Moysen, ad Aaron et ad Mariam, et evocas eos tantum tres ad iudicium. (5. 6. 7. 8) Descendis in columna nubis, et quid dicis? Exaltas humilem et mansuetum deprimisque superbos. Si quis fuerit (inquis) inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei vel per somnium loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est.

O elogium elogiorem, o digna mansueto et fidei^a exaltatio, quæ ex ore veritatis præcedit! Quam hactenus præ ceteris electis et sanctis tuis, Domine, Moyses promeritus est, cui ore ad os loqui dignatus es, et palam, non per ænigmata et figuras Dominum videt. Non tamen dicis, quod Deum, sed quod Dominum (seu visibilem majestatem) videat. Hoc est, o Domine, quod nos quoque Filius tuus docuit dicens: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt,¹ et quis corde mundior, quam qui fidelissimus et mansuetissimus fuit et procul dubio ideo Dominum videre meruit. Sic, inquam, exaltasti humilem et deprimens superbos interrogas: Quare ergo non timuistis detrahere servo meo Moysi? Non plus arguis, non abjurgas, (9) quia iratus contra eos abiisti. O Deus, hinc quoque agnosco, quod hoc sit signum et effectus maximæ iræ tuæ: abire ab homine. Quamdiu enim exprobras, corripis, arguis seu per conscientiam seu per pœnas temporales, adhuc præsens es, et hæc facis, ut occasionem des revertendi audiendo vocem tuam. Sed dum siles, non amplius ades, et te recedente quid fit? Nubes (seu prout dixi) fides quoque recedit a tabernaculo cordis, et sic Maria apparet (10) candens lepra quasi nix. Sed talis lepra secundum legem lepra munda potuisset dici, et per consequens contraria reflexionibus meis, quas de lepra jam rettuli, nisi Scriptura [71:] me doceret, (12) quod carnem devoraverit et secundum ipsum iudicium summi sacerdotis ex hoc fundamento impura et immunda iudiciata fuerit. Propterea (11) obsecrat Aaron Moysen, ut orare velit pro illa.

Hæc igitur me confirmant, Domine, in illis, quæ te adjuvante jam rettuli de lepra. Peccatum enim Mariæ fuit peccatum cognitionis et voluntarium, et ideo lepra, quamvis per totum corpus diffusa et alba, in carne quoque fuit, quia illam devoravit et sic peccati effectum, quem in anima producit, vivaciter repræsentavit. (13) Clamavit statim Moyses, quia hominum mitissimus fuit. (14) Efficax fuit clamor illius coram te, Domine, disposuitque te ad sanandum. Requisivisti tamen, ut Maria quoque rubore suffunderetur, id est, peccatum agnosceret et coram populo per septem dierum separationem peccatum illius^b manifestaretur.

O reges et principes, quibus Deus ducere et regere populos suos commisit, discite in exemplis et in caractere Moysis, quales vos esse oporteat! Laudat Deus Moysen a fidelitate et a mansuetudine, et has virtutes essentialiter requirit in vobis. Fidelitas enim secum fert iustitiam, mansuetudo comprehendit misericordiam, et una et altera efficit veram pietatem, quæ in fidelitate et in mansuetudine consistit. Si, inquam, fideles fueritis mandatis Domini, iustitiam et misericordiam exercebitis, si mansueti fueritis, passionibus carebitis, et patientia, tolerantia (exclusa segnitie et tepiditate) pollebitis. Mansuetorum promissio est terræ possessio,² et in hoc^c quoque apparet, quomodo hæc virtus vobis conveniat. Sed filii mundi, qui hanc virtutem quidem æstimant, sæpe segnitiam et

^a Correxit *-i ex -e*

^b Correxit *-ius ex -is*

^c Supplevit *hoc supra lineam*

¹ *Beati...*: Matth. 5,8.

² Cf. Matth. 5,4.

hebetem simplicitatem cum hac virtute confundunt, [72:] sæpe imbecillitatem pro mansuetudine sumunt, sed hi sunt defectus princeps tam indigni, prout mansuetudo digna est, quia illos omni populo reddit amabiles. Dignitatem servat excluso fastu et superbia, gravitatem moderatur, affabilitatem regit, ne in levitatem degeneret, internam humilitatem fovet, misericordiam nutrit, denique uno verbo Deo et hominibus gratos reddit. Mansuetus irasci scit sine peccato, justitiam exercet absque passione, clemens est et miseretur sine segnitie, zelosus est absque motu, et indiscreto fervore liberalis sine prodigalitate, generosus absque vanitate, patiens sine ignavia, tolerans exclusa imbecillitate, simplex sine affectatione.

Talis fuit Moyses, cui tu, Deus, tam eximias et princeps dignas virtutes dare dignatus es. Profecto alium vidi fuisse Moysen Ægyptium occidentem, alium ad rubi^a ardentis visionem, alium in Ægypto, alium in Sinai, alium a quo peregrinationem discedens a monte inchoavit. In his omnibus sanctus fuit, sed differentes pro occasionibus requisitæ virtutes sunt manifestatæ in illo. Differens fidei firmitas, quæ ecce, illum fidelissimum et mansuetissimum fecit. Ubi enim est fidei firmitas, est et fidelitas, et qui fidelissimus Deo, est in fide firmissimus.

Hæc sunt, Domine, quæ in hac historia repræsentavit mihi bonitas tua. Imprime cordi meo has veritates, ut sequar in agendo, quod docere dignatus es hæc contemplando. Sæpe enim et heu, quam sæpe hominibus in externis actionibus fidelis erga te apparuit, firmiter tamen non credidit. Hæc tamen mea hypocrisis propositionem meam non appugnat, sed confirmat, quia fidelis non fui, sed tantum fidelis apparui. Sed, o Domine, [73:] nunc quoque inest mihi infidelitas, quia magna est in me fragilitas et ex hac causata infirmitas. Auge fidem^b, ut crescat fidelitas et ex fide et fidelitate augeatur in me tua charitas!

SUPER CAPUT 13.

Magnus es, Domine, et laudabilis nimis, adorandus ex omnibus, quæ fecisti! Audiveras murmur populi dolentis pro labore. Ut igitur illum consolareris spem erigendo, (1. 2. 3) ecce, jubes Moysi, ut mitteret viros, qui considerent terram, quam daturus eras populo tuo. Condendis, Domine, et instituis omnia modo humanæ prudentiæ accommodato jubens ex omni tribu mitti unum, procul dubio ut ex propria tribu^c missus explorator unicuique tribui de illis, quæ relaturus erat, majorem fidem faceret; ut denique major exploratorum numerus terram exactius visitaret et opus citius perficeret. Quodsi paucos mittere jussisses, Domine, res populo suspicionem parere potuisset, et fors ad illam dementiam processisset, ut illos a Moyse corruptos fuisse dixisset.

Sed his mandatis tuis, Domine, etiam principes et belli duces instruuntur, quid facere debeant, antequam terram hostilem ingrediantur. (17) Antequam Moyses Osee filium Num expediret, profecto spiritu prophetico illum Josue seu Salvatorem a Deo datum nominavit et eo prudentiori consilio ad explorandum miserat illum, qui

^a In rasura

^b fidem sc. meam

^c Corrigendo

ad populum inducendum jam tum destinatus erat a te, Deus. (18) Moyses illis viam indicat (19. 20. 21) instruens, quānam observare debeant seu ad bellum ducandum seu ad cōnōmiam exercendam proficua et scitu necessaria. Terræ qualitatem, populum incolam, hujus fortitudinem aut debilitatem, numerum, urbium munimenta, glebæ pinguedinem aut sterilitatem, [74:] nemora et arbores considerata specificat et animatos dimittit subjungens, ut de terræ fructibus afferant, ut ex illorum notitia et fructuum visu fortes animarentur, imbelles excitarentur.

Prævidisti, Domine, quid eventurum erat ex hac missione, hic tamen finis missionis illorum et secundum consilia tua et secundum humanum agendi modum consideratus sanctus, salutaris et omni prudentiæ humanæ et arti bellicæ conveniens fuerat. Unde homo facile agnoscere potest te omnia ad bonum utilitatemque hominis ordinare, nec nisi hominem pervertere in detrimentum suum illa, quæ a te bene ordinata ipsum concernunt, dum nimirum illis, quæ ordinas, abutitur tuam negligendo, suam sequens^a voluntatem tenebrarumque et ignorantiae suæ suggestiones. Hinc principes discere possunt numquam de suis consiliis et dispositionibus ita præsumere, ut in illis spem suam collocent. Numquam enim tam sana, tam accommodata, tam bene prævisa possunt esse, quin perverti, turbari et ex bonis mala fieri possint. Moyses propheta et lumine tuo, Deus, illustratus duodecim exploratores eligit, ex quibus nonnisi duo fideles reperti sunt, ceteri corruptores populi fuerunt, qui debuerant esse animatores.

Sed ecce, humana mea imprudens dicit prudentia, quæ facta et magnalia tua, Deus, censurare solet, et ego illam insipienter loqui permittam, ut confundatur. Dicit itaque ex his, quæ referuntur, debere principes discere satius esse paucos mittere exploratores, quam numerosos, cum in paucitate facilius reperiantur apti, quam inter multos. Quare non misit Moyses solum Caleb et Josue, quem <præ>^b præ ceteris electum jam supra indicaverat Scriptura? Sic enim præcavere potuisset, quæ subsecuta sunt? Dum proinde considerat hæc ipsa insipientia mea Moysen te mandante hæc ita instituisse, proclivis esset ex natura sua impie dicere te absolute voluisse, Domine, [75:] ut malum, quod factum est, eveniret, et ideo jussisse, ut loco duorum duodecim mitterentur. Sic blaterat insipientia mea, quæ eventus ex consequenti judicans prudentia vocatur. Quodsi enim Moyses te aliter mandante, Domine, duos tantum exploratores misisset et hi infideles fuissent aut ceteræ decem tribus relata illorum non credidissent, pari modo reprobasset hæc humana insipientia consilium tuum, Domine, dicens populum in tribus divisum totidem familias effecisse facileque exinde prævideri potuisse duos exploratores in hac communitate æqualem fidem non reperturos, quam si de qualibet tribu virum selectum et probatum misisset Moyses, quod facere ex eo quoque conveniebat, quia terram bonam fertilemque esse Moyses dubitare non potuit nec proinde metuere, quod plures futuri essent exploratorum, qui terræ detraherent, quem qui veritatem referrent; et tali insipiente sermone denuo ad te fecisset, Deus, redundare malum, quod ex paucitate exploratorum evenisset.

Sed confundor ego, Domine, tu enim es, qui confundis insipientiam meam, dum me illam agnoscere fecis. Præscindendo enim ab eventuum consideratione ipsa mea prudentia ex jam dictis concludit omnino^c convenientius fuisse mittere ex qualibet

^a Nota structuram (*negligendo... sequens*)

^b Delevit præ

^c Correxit omnino ex omnia?

tribu exploratores, quia hunc modum procedendi et hoc consilium ipsa populi reperitio in tribus et gubernii forma taliter dictavit; et dum sequelam hujus missionis taliter considero, de illa non te (omnia salutariter instituentem), sed humanæ naturæ a te, Domine, tam facile deflectentis pravitatem arguo populique in te habitæ fidei debilitatem agnosco. In multis vera rettulerunt exploratores, nec se Moyses fefellit in eligendo. Mandata a Moysse exsecuti sunt, signa ubertatis soli attulerunt, de uribus, de populo, de fortitudine ejus, [76:] quæ viderunt et crediderunt, dixerunt, sed in eo defecerunt, quod spem suam in promissionibus tuis habendam (præter Caleb et Josue) super prudentiæ suæ dictamen non elevarunt. Prævaluit in populo quoque humanæ rationis dictamen super spem, quam in promissionibus tuis habere lege jusseras, sicut ex subsequenti capite ex illis, quæ facta sunt, apparebit. Quo se plus consulit, quo sibi plus fidit humana prudentia, eo se citius confundit; et sic populus ille, qui tam cito obliscebatur illorum, quæ vidit de magnalibus tuis, vires suas, vires inimicorum, urbes, munimenta, filios Enacim respiciebat et metuebat.

O Deus, quanta est humana infirmitas, quam fides supernaturalis non illuminat. Ecce, tanta portenta et prodigia, quæ omni ferme die viderat hic populus, nihil proderant illi ad firmandam fidem in te. Viderat ignem devorare castra sua propria, et non credidit eundem ignem posse consumere inimicos suos. Sed adhuc mirabilior apparet hæc incredulitas in decem exploratoribus (qui ex incondita multitudine selecti fuerant), quam in ipso populo. (38) Caleb compescere conatur murmur, quod oriebatur contra Moysen, animat populum dicens: (32)^a Ascendamus et possideamus terram, quoniam poterimus obtinere eam; alii, qui fuerant cum eo, dicebant: Nequaquam ad hunc populum poterimus ascendere, quia fortior nobis est. (33) Detraxeruntque terræ dicentes: Terra, quam lustravimus, devorat habitatores suos.

Quomodo sibi mentitur iniquitas! Populum fortem, robustum, urbes magnas referunt et tamen terram in salubritate et in temperie æris habitatores suos devorare dicunt. Hic ipse populus viderat ante paucos dies Mariam puniri ex eo, quod contra Moysen oblocuta fuerit et, ecce, contra Moysen hominem hominum mansuetissimum [77:] murmurare pro nihilo ducit populus. Horreat princeps hæc considerans. Videre potest enim, quid sit regere populum, qui, ecce, nec pœnis nec flagellis nec portentis contineri potest in obsequio Dei et ductoris sui, et quo exactius hæc perpendit, eo evidentius videbit non humana consilia, non humanas vires stabilire pacata et pacifica regimina, sed præmia esse a bonitate et a misericordia tua, Deus; et nisi princeps exemplo Moysis fidelis permanserit tibi, Domine, nil sperare potest a subditis suis, quorum malitiam homo refrenare nequit.

Verum est, o Domine, et ex his tam stupendis increduli populi Israel exemplis (cum illis, quæ in populo Christiano facta sunt, confrontatis) discerni potest differentia docilitatis populi Christiani, quam huic^b sanguis Filii tui effusus per fidem supernaturalem promeruit, sed quo plus agnoscet princeps hanc veritatem, eo clarius videbit religionis in plebe conservandæ necessitatem et suam erga te, Deus, fidelitatem animam debere esse gubernii sui. Imprime, o Deus, in corde unctorum tuorum hanc veritatem. Illumina illos, quos tuos in terris statuisti vicarios, ut fidelitatis sibi ipsis debitæ basim per fidelitatem tibi debitam firment; per te regentes te regnare

^a Rectius: (31)

^b In rasura

faciant et populum, quem curæ illorum commisisti, ad te, Regem regum et Deum dominantium ducant!

SUPER CAPUT 14.

O Deus infinite misericors, quam vivaciter mihi repræsentat Scriptura statum hominis, qui spem in promissionibus tuis habitam amittit (1)! Vociferatur omnis turba, flet nocte illa, confunduntur spiritus, obnubilatur intellectus et nonnisi horrores objecta repræsentat phantasia. Fluctuat voluntas, et quia nullum distinctum objectum repræsentatur intellectui, (2) murmurant contra Moysen et Aaron cuncti filii Israel. Vociferantes confusam edunt vocem, et hoc ipsum, quod vident, quin et mutuo aspectu augent confusionem. Sed quid dicis, o insana multitudo? [78:] (3) Utinam mortui essemus in Ægypto, et in hac vasta solitudine utinam pereamus, et non inducat nos Dominus in terram istam, ne cadamus gladio et uxores ac liberi nostri ducantur captivi! Nonne melius esset reverti in Ægyptum? Hæ sunt vociferationes tuæ, quas spe amissa obnubilatus intellectus, fluctuans voluntas edit. Utinam mortui essemus, et in hac vasta solitudine utinam pereamus! Ecce, mortem desideras. Non inducat nos Dominus in terram istam, ne cadamus gladio! Ecce, mortem times. Ne cadamus gladio, inquis, et uxores ac liberi nostri ducantur captivi. Ecce, horres captivitatem. Nonne melius est reverti in Ægyptum? Ecce, quæris servitutem.

Quam horrendus est status iste voluntatis volentis et nolentis, bonum in malo, malum in bono (amissa spei firmitate) respicientis nec, quid desideret, reperientis. Hæc repræsentant mihi statum peccatoris fide offuscata, spe amissa extremos^a halitus trahentis. Hæc repræsentant spiritum humanum in occurrentibus et in prævisis humanæ vitæ eventibus proprio motu agentem. Humana fuit fides tua, o Israel, et cognitio Dei multum extrinseca in te. Hinc per solam repræsentationem periculorum spes, quæ supernaturali fidei firmitate suffulta non fuit, evanuit, nec amplius voluntas fixum objectum reperire potuit, sed inter velle et nolle contrariis motibus fluctuavit, et tandem ad jam notam Ægypti servitutem redire pronior fuit, quam se imaginario periculo ignotæ servitutis exponere. (4) Hinc dicit unus ad alterum: Constituamus nobis ducem et revertamur in Ægyptum, cujus perditionis causa fuit, quam spoliavit et divitiis ejus onustus exiens odium, inimicitiasque totius Ægypti provocavit.

Tales sunt, Deus, et tam insipientes instinctus humani spiritus sibimet traditi et objecta in fide naturali respicientis. Quid agit ad tam triste spectaculum, ad tantum vociferantis populi effrenem tumultum hominum mitissimus et fidelissimus Moyses et Aaron? (5) Ceciderunt proni in terram coram omni multitudine filiorum [79:] Israel. Humiliant se coram te, Deus, submitunt se voluntati tuæ, et a te exspectant malorum remedium. Fides illorum spei in te, Deus, innixa in silentio loquitur, non concitatur ad iram, non vociferatur contra clamores, non ad prudentiam suam propriam recurrit, non proximum periculum metuit, sed in sua firmitate omnes insipientis populi motus contemnens se tibi exhibens a te exspectat consilium, tuæ voluntati in silentio committit rerum, quibus par non est, eventum. Josue econtra et Caleb

^a -tremos in rasura

fideles tibi, Domine, (6) zelo veritatis accensi scindunt vestimenta sua in signum internæ contristationis. Loquuntur ad populum, animant illum, reducere volunt ad te fortitudinem tuam deprædicantes (7. 8), sed quem effectum producit zelus illorum? Cum clamaret omnis multitudo et lapidibus vellet opprimere, apparuit gloria Domini super tectum fæderis cunctis filiis Israel (10. 11).

Respexisti, Domine, Moysen et Aaron humiliatos coram te. Respexisti fidelitatem et zelum Caleb et Josue, ecce, manifestas gloriam tuam, nec amplius refert Scriptura quidpiam de continuatione vociferationis et de tumultu populi. Suffecit hoc visibile objectum ad sedandum humani spiritus motum, qui (prout mox videbo), in timorem, tremorem et luctum conversus est. Moysen interrogas, Domine, usquequo detrahet tibi populus? Quousque non credet tibi in omnibus signis, quæ fecisti coram eis? Non est hoc verbum tuum verbum quæstionis, sed est verbum exprobrationis. Vidisti enim statum cordis populi, vidisti, quam sit naturale homini illorum oblivisci, quæ præterierunt, et ignorare, quæ futura sunt, nec nisi præsentibus moveri et secundum actuales motus suos de præsentibus et de futuris formare præjudicia. Unde ipse intellectus in statu naturæ lapsa servit homini in pœnam, dum a te non elevatur ad supernaturalia. Crudeliter torquetur homo, [80:] qui futura secundum proprium lumen respicit, secundum quod jam sperat, jam desperat et propterea semper fluctuat, sed rupis adinstar firmatur, dum in te confidere noverit. Habuit objectum confidentiæ populus, cui toties promissiones tuas confirmasti, figuras mysteriosas præ oculis ejus constituisti, sed per illas necdum gratiam illam supernaturalem nobis demeritam acquisiverat, sine qua firmiter credere nequivit.

Ex his et ex sequentibus patet hæc veritas respectu populi, quamvis respectu electorum tuorum differentem conductum misericordiæ tuæ dignaris manifestare mihi. Ecce enim, hic Moyses et Aaron, Caleb et Josue rupe immobiliores subsistunt, mox illi deficient, hi perseverabunt, et quis te audebit interrogare, cur hæc ita facta sint? (12) Quam insipiens esset loquela mea, Domine, si dicerem temptasse te Moysen dicens: Feriam igitur eos (scilicet populum) pestilentia, atque consumam, te autem faciam principem super gentem magnam et fortiorem, quam hæc est, ut se non opponat (ut ita dicam) justo furori tuo. Jam enim in monte propter idololatriam populi dixeras: Dimitte me, ut irascatur furor meus. Tu enim non es temptator hominis, Deus. Percutere enim potuisses ex justitia, sed Moyses pastor et dux populi tui, si pro populo non intercessisset, obligationi suæ non satisfacisset. Non ideo dixisti igitur: Faciam te principem super gentem magnam et fortiorem, quam hæc est, ut Moysen in perditionem populi consentiat, sed ut conservato in illo semine Abrahæ et patrum Moysis te promissionibus tuis taliter quoque satisfacere sciat. Vox igitur tua in auribus Moysis sonans dicit: Feriam eos pestilentia atque consumam ex justitia, sed vox interna ad Moysen loquitur ex misericordia, et ideo enarratis (13. 14. 15. 16. 17) illis, quæ hominum insipientia dicere posset, (18) agnoscit Moyses, quid possis ex justitia, obsecrat ex misericordia (19) dicens: Dimitte, obsecro, peccatum populi hujus secundum magnitudinem misericordiæ tuæ, sicut propitius fuisti [81:] egredientibus de Ægypto usque ad locum istum. Opponit, inquam, Moyses scutum misericordiæ tuæ contra gladium justitiæ tuæ, (20) dixitque Dominus: Dimisi juxta verbum tuum. Sed verbum Moysis fuit verbum Moysis in ore suo, sed in corde Moysis fuit verbum misericordiæ tuæ, Deus, per os Moysis editum.

Hinc ex consideratione tantorum mirabilium tuorum (21) impletur gloria tua universa terra. (22) Attamen omnes homines,^a qui viderunt majestatem tuam et signa, quæ fecisti in Ægypto et in solitudine et temptaverunt te jam per decem vices, nec obædierunt voci tuæ, (23) non videbunt terram, pro qua jurasti patribus eorum, nec quisquam ex illis, qui detraxit tibi, intuebitur eam. Quid justius, Domine, quam punire hos, ut satisfiat justitiæ tuæ? Quid misericorditer justius, quam parcere ceteris, qui non viderunt et propterea humana fragilitate ducti ideo non crediderunt, quia non viderunt. (24) Vere alio spiritu ductus Caleb secutus fuerat te et ideo inducere promittit illum in terram, quam circumvit, et semen ejus possidebit illam. Hic promittis te inducturum. Caleb ex tribu Juda, mox infra promittes (30) inducturum te etiam Josue ex tribu Ephraim, ut clarius designetur principaliter semini Judæ danda possessio et seminis Ephraim in Josue specialis introductio. Jam enim in Genesi (occasione benedictionis Jacob filiis suis impertitæ)^b connotavi Ephraim gentes in Ecclesiam introducendas figurasse.

(25) Hæc^c facta fuerant in conspectu quodammodo Amalecitarum et Chananæorum habitantium in vallibus. Quam facile igitur fuisset tibi tradere puniendum populum inimicis suis, sed ne hi superbiant in victoriis, præcipis, ut redeat populus per viam Maris Rubri. Noluisti enim assumere inimicos in ministros justitiæ tuæ contra populum tuum, cum illi non solummodo nocentes (quos punire), sed et infantes illorum, quos conservare voluisti, occidissent. (26) Loqueris igitur [82:] Moysi et edicis judicia tua de populo. Et quæ sunt hæc, Domine? (28) Sicut locuti sunt audiente te, ita facies illis. Dixerunt enim: (3) Utinam in hac vasta solitudine pereamus et non inducat nos Dominus in terram istam, ne cadamus gladio! Ecce, (29) secundum hanc locutionem illorum in solitudine ista jacebunt cadavera omnium, qui numerati sunt a viginti annis et supra, qui murmurarunt contra te, Domine, (30) et non intrabunt terram, super quam levaveras manum tuam, ut habitare faceres, (31) sed parvuli illorum, de quibus dixerunt, quod prædæ hostibus erunt, introducentur, ut videant terram, quæ illis displicuit. (32) Vestra, inquit, cadavera jacebunt in solitudine, (33) filii vestri erunt vāgi in deserto annis quadraginta (34) juxta numerum quadraginta dierum, quibus considerastis terram. Annus pro die imputabitur et quadraginta annis recipietis iniquitates vestras et scietis ultionem meam.

Hæc sunt, o Deus, justa et misericordia judicia tua, sic punis, sicut locuti sunt. Quam sæpe sic fit nobis in deserto hujus mundi peregrinantibus, sed quomodo hæc circa nos agantur, non advertimus. Homo enim, qui exclusa propria voluntate se tibi non submittit, fluctuat, et jam a concupiscentia stimulatus desiderat, jam prævisione malorum anxius laborem recusat aut eventus futuros, de quibus sibi præjudicia format, timet, et tu, Domine, sæpissime et quasi plerumque, sicut loquitur, in pœnam facis illi permittens evenire, quæ desiderat; et prout populus hic carnalis incidit in mala, quæ præcavere potuisset, si voluntatem tuam in fide et patientia secutus fuisset. Multiplicantur ærumnæ nostræ, dum a voluntate tua aliena desideramus, et dies nostri in annorum calamitates convertuntur. Valde rari sunt inter homines, qui hanc veritatem intelligunt, pauci sunt, qui etiam ex consequenti investigant, et quia desideria sua non examinant, nec voluntatem [83:] tuam discernere intendunt, sed a

^a h- corrigendo

^b Supplevi signum)

^c In macula atramenti

propria ducuntur prudentia. Non omnium sunt tam insipientia desideria, prout populi hujus fuerat, qui spe destitutus jam in deserto mori, jam in servitutem redire voluerat. Quæ enim a te petimus, Domine, sub apparentia boni et vere licita petimus, sed quia finem, in quem petimus, aut incitamentum, a quo movemur, non discutimus, ideo deviamus a voluntate tua, quia ad petendum a concupiscentia ducimur¹ et sæpe, sicut dixi, in pœnam fit nobis, dum facis, sicut loquimur.

Intelligo, Domine, te illuminante, quæ profero, sed da mihi eloqui, ut etiam alii intelligant veritatem ex præallato exemplo Israelitarum erutam. Variis modis potest enim explicare, censurare ac detorquere humanus spiritus hæc, quæ jam rettuli. Alia sunt enim inter illa, quæ a te petuntur, quæ per se insipientia sunt, prout fuerat hæc petitio Israelitarum in deserto mori aut in Ægyptum redire volentium, nec de his petitionibus loquar, quia hujus speciei petitiones non sunt ordinariæ, sed sunt desperationis effectus. Verum sunt aliæ petitiones bonorum terrestrium, dignitatum, honorum, quæ non tantum compatibles cum vita Christiana, sed et^a licitæ et bonæ sunt per se, illas tamen incitamenta, quibus movemur, jam malas, jam illicitas, jam incautas reddunt. Petere enim illa, quæ rettuli, ut exinde honoremur, æstimemur,^b consideramur ab hominibus, ut excellamus super alios, ut vitam mundanam, fastum et pompam (quibus renuntiavimus in baptisate) sectemur et ducamus, peccaminosum, illicitum et malum est. Petere illa, quæ dixi, sine præjudicio proximi tamquam aliunde statui nostro convenientia ideo, ut aliis benefacere, patriæ servire, viduis, orphanis et pauperibus opitulari, gloriam honoremque tuum, Deus dilatare aut augere possimus, bonum, licitum, [84:] pium, utile, quin et obligationis est, incautum tamen esse potest. Quodsi enim ex his bonis motivis quoque thesauros et bona terrestria talis petit, qui ad avaritiam proclivis est, quodsi honores, exaltationes aut princeps talis coronas ambit, qui ad vanam gloriam et superbiam vitæ se inclinari sentit, hic et ille incaute, imprudenter periculose petit, nescit, quid petit, quia pericula et temptationis proximas occasiones quærit, periculum amat, et si præsumptuose petit, sæpe perit in periculo, quod anavit.

Sed sunt alii, quæ hæc, quæ dixi, ex causa, quam attuli, periculi, etiam suo licito modo et ordine petere omittunt. Sunt, qui oblata rejiciunt, sed et horum incitamentum et falsa humilitate, quam amor otii parit, (et hunc tranquillitatem vocant), ex tepiditate et segnitie provenire potest, et hi infinitas occasiones proximo benefaciendi, gloriam tuam promovendi omittunt ex diffidentia in te, ex fidei debilitate aut ex languida charitate pessime agentes, in quantum finem non sequuntur, in quem creati sunt secundum ordinem providentiæ tuæ. Unde hi et illi voluntati tuæ male satisfaciunt, Domine, quia non illam, sed voluntatem suam sequuntur. Sæpe igitur aliis incaute petitas divitias et honores, aliis tranquillitatem, id est, privatum ac falsa tranquillitate repletum vitæ genus^c juste concedis in pœnam, Deus, et facis, prout loquuntur tibi, quia vel de se præsumpserunt vel in te diffiderunt.

O Deus, quis est homo, qui hæc secundum omnes particularitates considerat et non tremet? Quis princeps, quis solitarius, quis dives, quis pauper examinans non timebit tenebras ignorantiae suæ, non se projiciet in abyssum misericordiarum^d tua-

^a Correxit *sed et ex et?*

^b *α-* in rasura

^c Correxit *genus ex venus*

^d Correxit *-diarum ex -darum?*

¹ Cf. lac. 4,3.

rum vivens inter tot mala et circumdatus tantis periculis? Quid ergo faciendum, interrogabit me homo, profecto diffidendum in se, confidendum in te, petendum, quod convenit gloriæ tuæ a te et vires ad sequendum mandata tua, ex [85:] quibus dignoscitur voluntas tua.

Miserere mei, Deus, miserere secundum multitudinem miserationum tuarum!¹ Non sunt enim hæ multæ tantummodo numero, sed et specie. Alia enim est miseratio, quam exerces in principem, alia specie, quam facis pauperi, quia quilibet status appropriatas requirit miserationes. Clamo itaque: Miserere, quia sentio, quantum sit opus mihi, ut miserearis in bivio, quod occurrit. Quapropter secundum lumen gratiæ tuæ in bonum finem, ex bono incitamento hanc vel illam viam ingredi possum, sed quæ sit magis conveniens gloriæ tuæ et saluti meæ, sine speciali gratia tua discernere nequeo. Nec peto igitur, nec recuso, ne aut præsumptuose aut tepide agam, sed volenti, quod vis, da, quod vis, duc, quo vis, et fac me agere, sicut vis!

Convertisti itaque, Domine, quadraginta dies explorationis terræ in quadraginta annos populo, ut recipiant iniquitates suas et sciant ultionem tuam, sed præter hoc edictum tuum (36) omnes viri, quos miserat Moyses ad contemplandam terram et qui reversi murmurare fecerant contra eam omnem multitudinem detrahentes terræ, quod esset mala, (37) mortui sunt atque percussi in conspectu Domini. Exegit hanc visibilem pœnam a justitia tua infidelitas illorum, sed hæc ipsa justitiæ executio fuit respectu populi misericordiæ tuæ opus, per quod eo vehementius vocabatur populus ad resipiscentiam, (38) dum ex omnibus exploratoribus solum Josue et Caleb supervivere vidit. (40) Et ecce, mane primo surgentes ascenderunt verticem montis atque dixerunt: Parati sumus ascendere ad locum, de quo Dominus locutus est, quia peccavimus. Omnia hæc repræsentant humani spiritus motus. Videns pœnam tuam populus luxit, sed motus luctus aliam extremitatem, [86:] præsumptionem scilicet causavit. Similis fuit operi illorum, qui instinctu timoris peccatis suis agnitis correpti inconsultis confessariis et directoribus indiscreta pœnitentiæ opera aggreduntur, in quibus statim ad verticem montis per actus heroicis ascendere volunt et ad summam sanctitatem pervenire posse credunt per adinventiones et imaginationes suas, quia homo etiam in pœnitentia superbire et peccata sua ex hoc motivo odisse potest dolens se repræhensibilem esse. Hinc corripit populum Moyses interrogando: (41) Cur transgredimini verbum Domini, quod vobis non cedit in prosperum? (42) Nolite ascendere, ne corruatis coram inimicis <nostrum>^a vestris, (43) Amalecites et Chananæus ante vos sunt, quorum gladio corruetis eo, quod nolueritis acquiescere Domino, nec erit Dominus vobiscum.

Sic solet bonitas tua, Deus, monere per directores illos, qui indiscreto zelo aguntur, sed illi (44) contenebrati ascendere solent in verticem montis. Verum tu, Deus, non es cum illis, quia non tu jubes indiscreta inordinati zeli opera, sed illa facientes plerumque sequuntur voluntates suas. Hinc (45) descendens Amalecites et Chananæus percutit illos. Deficiunt enim in portando onere operum, quæ susceperunt, et non tantum percutiuntur, sed concidunt et persequuntur illos, sed inimicis quoque

^a Delevit *nostrum*

¹ Cf. Ps. 68,17.

limites præscribit misericors^a justitia^b tua, nec ultra Horma persequuntur, ut exemplo suo se humiliare et in humilitate pænitere doceantur.

Hæc sunt, Domine, justa et misericordia judicia tua, per quæ ducis homines, quos vis dependere a voluntate tua. Sæpe terres aliorum exemplis et moves, sed dum ad te non recurrunt, facile ab uno extremo in aliud incidunt. Sæpe terrori succedit præsumptio et hanc nova pœna sequitur. Fac me igitur timere in dilectione! Cum enim te dilexero, quo plus timuero, ad te propius accedere et a te defendi desiderabo.

[87:] SUPER CAPUT 15.

Extra contextum historiæ peregrinationis populi videntur hic referri leges, quas jam in Levitico te, Deus, ad Montem Sinai præcepisse relatum est. Sed si mysterium respicio, omnia in miro et adorando ordine sapientiæ tuæ instituta esse reperio. In legibus sacrificiorum sæpe fit mentio libaminum, sed illa omnibus et omni speciei sacrificiis adjungi debere non memini mandatum fuisse, quia a populo in deserto existente et pane man de cælo cadente sustentato farinam, vinum et oleum nisi miraculose dedisses, Domine, exigere non potuisti. Boves, oves, capræ et hirci propagabantur in solitudine, omnis enim hujus speciei armentorum dives populus exierat ex Ægypto. Hinc fors insipienter dixi super cap. XI. licite petiisse populum a te carnes nec te ideo punivisse, quod carnes petierit, sed quod in Ægyptum redire voluerit laboris pertæsus.

His enim bene consideratis videtur desiderium populi provenisse ex concupiscentia et avaritia volens^c pisces et carnes conservatis armentis manducare, et fors ideo locus ille Tumulus concupiscentiæ nominatus fuit. Libaminum vero institutorum (quæ hic sacrificiis adjungi præcipis, Domine) ratio procul dubio illa fuit, ut cruentum sacrificii oblatio munda (usque ad consummationem sæculi duratura) repræsentaretur in libaminibus. Sic, inquam, cruenta sacrificia Agni occidendi et occisi, libamina autem Agni stantis quasi occisi¹ fuerunt figuræ. Ut autem hanc postremam hostiæ mundæ oblationem post stabilitam visibilem Ecclesiam per apostolos inchoatum iri designetur (2), ut libamina [88:] præstentur, cum populus terram habitationis suæ ingressus fuerit, jubetur.

Nihil novi occurrit ignorantæ meæ super reliquos versus capitis hujus referendum, cum de omnibus sacrificiorum speciebus jam in Levitico data fuerunt præcepta tua et peccata ignorantæ, errorum, malitiæ quoque declarata fuerant, et ipsum exemplum hic annexum prævaricatoris sabbathi historice relatum esse credo, ut juxta punitio illorum, qui contempto mandato tuo postposita lege peccant, pateat. (38) Sed institutio fimbriarum et vittarum hyacinthinarum^d est bonitatis tuæ manifestatio, ex qua apparet cura tua paterna erga populum, quem revocata in memoriam lege tua ab omni peccandi occasione præservare voluisti. Lex scripta et externa veritatis cognitio hæc externa signa et præmonitiones requirebat, sed a quo lex in

^a Correxit *-cors*

^b Supplevit *justitia* supra lincam

^c Structuram cf. Ms. fr. *en voulant*

^d Correxit *-thina- ex -tina*

¹ Cf. Apoc. 5,6.

cordibus populi tui spiritualis scripta est et veritatis interna data est cognitio (per fidem, quæ ad credenda illa, quæ non videt,¹ elevata est) longe excellentiorem das^a memoriam legis tuæ et illam juste requiris a filiis tuis, qui amplectuntur illam.

Inprime, Domine, itaque cordi meo continuam illius memoriam, ut illam diligendo semper præsentem habeam et sequar legislatorem meum, qui amorem justitiæ et legis suæ mihi sanguine suo promereri et dare dignatus est.

SUPER CAPUT 16.

Quis est homo, Domine, quis est homo, legis tuæ tam imprudens prævaricator? Quam stupenda sunt exempla prævaricationis populi, quem elegeras in hereditatem tibi! In præcedenti capite refert Scriptura, quam severam legem institueris contra peccatum superbiæ, et quomodo homo sabbatum non servans lapidibus obrutus fuerit. (1) Ecce, principes [89:] de filiis Levi et Ruben et ducenti quinquaginta viri proceres Synagogæ, (2) qui tempore concilii per nomina vocabantur, insurgunt, superbiunt et manifestam rebellionem instituunt. Stupet homo tanta superbiæ et perversitatis exempla legens, sed non semper agnoscit docilitatem et obœdientiam non naturæ lapsæ proprietatem esse, sed gratiæ tuæ, Deus, et fidei effectum. Offerebat populus holocausta animalium, sed holocaustum cordis præstare nequivit, quia corde circumcisus non fuit. Agnoscere interne supremam majestatem et supremum dominium tuum, Deus, fidei est effectus, cujus sequela est obœdientia et docilitas, quæ producit humilitas, cujus homo ante oblatum tibi, Domine, in cruce holocaustum longe incapacior fuit. Hinc gratia cordis contriti nonnisi in paucitate electorum veteris testamenti apparuit. In præcedentibus Aaron et Mariam æmulari vidi contra Moysen, hic proceres Levitarum et populi superbiunt contra illos nec timent judicium tua.

Ita est, o Domine, non tantum in veteri lege, sed nunc quoque singularis gratiæ fidei per charitatem animatæ effectum esse docilitatem et perfectam obœdientiam. Sed hæc dona tua secundum differentem mensuram, in qua das, longe communiora sunt in Christianitate, quam in populo Israel fuerant. Sunt et fuerunt hæreses, quæ nefario auso æqualitatem sacerdotii ad omnem plebem extendere voluerunt (quarum Core, Dathan et Abiron cum suis sequacibus figuræ fuerunt), sed universitas fidelium et in hac existentes peccatores quoque majorem docilitatem et fidem præ se ferunt, quia ex illis longe plures peccant per affectatam ignorantiam pravo exemplo aliorum seducti, quam per deliberatam malitiam, in quantum vel saltem extrinsecam præstant obœdientiam Ecclesiæ, [90:] nec se in sacerdotium ingerere præsumunt illi, qui sacro ordini annumerati non sunt.

In præcedentibus prævaricationis populi exemplis murmura et peccata repræsentabantur contra Moysen tamquam populi ducem commisa, hic referuntur illa, quæ contra sacerdotium vel, potius dixerim, contra hujus characterem in persona Aaron per vindicatam thymiam offerendi potestatem commissa sunt tam a Levitis contra familiam Aaron per Chore, tam a laicis in Dathan et Abiron. (3) Sufficiat, inquit, vobis, quia omnis multitudo sanctorum est et in ipsis est Dominus. Cur elevamini

^a In rasura

¹ Cf. Hebr. 11,1.

super populum Domini? Et hæc est loquela omnium hæreticorum, qui se auctoritati Ecclesiæ non submittentes veritatis discretionem, Scripturarum interpretationem, doctrinam et verbi tui dispensationem sibi vindicare volunt. Numquid (dicunt illi) omnis Christianus Spiritum Sanctum recipit in baptisate? Numquid omnis multitudo sanctorum est et in ipsis est Dominus? Cur elevamini super populum Domini? Dicunt sacerdotibus et Ecclesiæ, quæ semper in caractere Moysis fidelis et mitis subsistit et filiorum suorum murmur audiens (4) in omni humilitate cordis erat pro illis. (5) Concilia convocat, (6) dissidentes statuit coram te, Deus, exaudiens illos et jubet thuribula doctrinarum suarum proferre. (12) Inter hos plurimi reperti sunt, qui dixerunt cum Dathan et Abiron: Non venimus, et superaddunt exprobrationes ad exemplum horum, (14) quibus iram Ecclesiæ excitant juste. (15) Et sic dicit cum Moysse ad Dominum: Ne respicias sacrificia eorum, fitque per excommunicationem spiritualiter, quod cum Chore, Dathan et Abiron factum fuit visibiliter. Refert Scriptura Moysen iratum fuisse valde, sed hæc ira zelus fuit legis tuæ, Domine, non motus peccaminosus passionis humanæ. Iratus itaque non peccavit, dum legem tuam de rebellibus [91:] vindicavit.

Nescio, Domine, num cogitationes meæ convenient cum sensu me sapientiorum interpetum, videtur tamen mihi in Chore, Dathan et Abiron et crimen et pœnam differentem fuisse, Chore cum asseclis suis vindicare^a voluisse sacerdotium, prout ex exprobratione Moysis patet; (9. 10) Dathan autem et Abiron se ingerere voluisse in politicum populi gubernium. Hinc (16) Chore et congregationem suam stare fecit Moyses coram tabernaculo, sed (25) ad Dathan et Abiron (qui citati et vocati venire noluerunt) ipse Moyses abiit sequentibus illum senioribus Israel. Hos terra absorpsit, (31) illos ignis egressus a te, Domine, devoravit cum 250 viris Chore sociis (35).

Hæc fuere, Domine, judicia tua horrenda nimis de illis, qui contra te in persona Moysis et Aaron insurrexerunt, et ex his exemplis clare patet omnino a te esse temporalem et spiritualem potestates, quibus qui contra leges resistunt, tibi resistunt et contra te consurgunt, qui Dominus es dominantium.¹ De potestatibus loquor, Domine, quæ in terris tuam repræsentant majestatem et legitimæ sunt. Sunt enim potestates temporales, qui te disponente eliguntur et legibus circumscribuntur per populos ad judicandum et gubernandum, quibus ad leges relata et condicionata promittitur obœdientia et fidelitas. Sed de his loqui populi Israel exemplum hic occasionem non subministrat, ad quam ducendum et gubernandum per specialem missionem tuam Moyses et Aaron præfecti fuerant et propterea exempla hujus populi derogare nequeunt guberniis regnorum, quæ in Christianitate pariter a te ordinata subsistunt in divina potestate inter principes et populum.

Hæc tamen, quæ refero, præcise temporalem potestatem concernunt, spiritualis potestatis enim ubique æqualis est ratio, quia in hac consistit unitas Ecclesiæ, unitas sacerdotii, denique unitas regni Filii tui, quod per unum caput [92:] visibile regitur. Sed nec hoc dicere volo, quod Moyses figura non fuerit omnium principum populi tui Christiani, Domine. Optandum esset enim, ut omnes fidelitatem et mansuetudinem ejus sequerentur, quia hæ virtutes in principe tam requisitæ loco passionum et vindictæ zelum justitiæ stabilirent et omnem dominandi libidinem excluderent e

^a Sic, correxit *ven- ex vin-*

¹ Cf. Deut. 10,17.

cordibus principum et sic in omni gubernio etiam populum ad fidelitatem strictius astringerent et ad obœdientiam suaviter adigerent.

Absit igitur a mente mea, ut quodammodo auctorare aut excusare vellem (his, quæ dixi) abominabile factum, quod in exemplo, de quo scribo, tam visibiliter et tam severe punivit justitia tua, sed suaderem imitari Moysis exemplum, qui ad vocem rebellium non statim commovetur, sed primo de peccato in te, Deus, commisso dolet et ad te recurrit pro consilio procidens in terram. Secundo convocat rebelles coram facie populi, ut exaudiat. Tertio tandem irascitur et invocat te zelo gloriæ tuæ, Domine, et offensæ tibi factæ commotus: Ne respicias sacrificia illorum. Non petiit puniri offensam personæ suæ factam, (29. 30) sed injuriam tibi, Deus, illatam, ut manifestetur, quod te blasphemaverint, Domine. Exarserat furor justitiæ tuæ contra omnem populum, (19. 20. 21) jubes, ut separentur Moyses et Aaron de medio congregationis populi, quam repente disperdere voluisti, sed, ecce, (22) pastores gregis procidunt in facies suas et te deprecantur pro populo, nec te quodammodo permittunt sævire in illum, quamvis toties justam vindictam tuam provocaverit, in hoc crimen tamen Chore, Dathan et Abiron non universaliter consenserat. Hinc puniuntur criminosi et in memoriam hujus exempli justitiæ tuæ jubes, (37. 38) ut in laminas ducta thuribula affigerentur altari.

Sed quid hæc extrinseca juverunt, nisi ut justificareris in sermonibus tuis¹ et vinceres, cum judicaris? Ecce [93:] enim, tres cum centum quinquaginta potioribus vix murmurare^a cessarunt, vix justam pœnam exercuisti, (41) murmurat omnis multitudo, (42) oritur seditio, crescit, et Moysen et Aaron ad tabernaculum confugere cogit. Quam præclara sunt hæc exempla pro principibus, quibus populorum cura commissa est. Docentur enim semper, sed vel maxime in inopinatis inexpectatisque casibus primo omnium confugere ad te, Domine, et te consulto agere. Egit hoc Moyses in fide viva, populus murmuravit ex incitamento instinctu humani, et quam primum Moyses et Aaron a populo separati fuerunt, plaga desæviit, sed probabas, Deus, Moysen et Aaron dicens ad illos: (45) Recedite de medio hujus multitudinis, etiam nunc delebo eos.

O Domine, quid hoc mirabile! Ecce, sæpe hoc verbum tuum repetiisti ad Moysen, ille tamen non obtemperat tibi, sed jacens in terra dicit ad Aaron: (46) Tolle thuribulum, et hausto igne de altari mitte incensum desuper pergens cito ad populum, ut roges pro eis; jam enim egressa est ira a Domino et plaga desævit. Quam differentes sunt loquelæ tuæ, Domine, et modi tui loquendi! Unde hæc scivisset Moyses jacens in terra, quod ignis sit egressus, si tu illi non revelasses. Unde Aaron ire mandasset, ut intercederet pro populo, si tu non indicasses? Cur igitur recedere jussisti a te Moysen, si parcere voluisti? Aut cur pœnam et pœnæ remedium inspirasti, si populum delere voluisti? Necdum enim recesserat Moyses et tamen plaga sævire cœpit in populo?

Quid ex his clarius apparet, quam quod diversos modos loquendi, sed semper eandem et immutabilem voluntatem habeas, Domine, secundum quam vis, ut principes semper agant, quæ sua sunt, et non secundum externam vocem, sed secundum internam vocem tuam operentur. [94:] In auribus Moysis insonuit vox illa: Recedite

^a Correxit *mur- ex mor-*

¹ Cf. Ps. 50,6.

de medio populi hujus,^a sed vox tua interna dilectionem suasit ipsi erga populum, et propterea semper oravit et rogavit te pro conservatione populi.

Hinc principes semper pro voce tua interna reputare debent obligationem status sui, dilectionem nempe erga populum et ab hac numquam recedere debent propter externas qualescumque apparentias, quas pro probanda fidelitate et dilectione ipsorum sæpe permittis evenire, errare tamen non permittis, si dilectionem et amorem obligationis suæ conservant in corde. Vidisti hæc in corde Moysis et Aaron, et ideo dixisti: Recedite. Voluisti tamen, ut fideles maneant, ideo parcens remedium pænæ indicasti, quia fideles perseveraverunt in conspectu tuo. Sed præter hanc considerationem quoque in hac missione Aaron apparet in pontifice Aaron character ille mediatorius Pontificis nostri, Christi characteri sacerdotii Ecclesiæ suæ communicatus. Ideo mittitur a Moyse cum thuribulo et stans inter mortuos et vivos pro populo deprecatus est et plaga cessavit (48).

Sic ducebas, Domine, prævaricatorem et tam duræ cervicis populum, in cujus peregrinatione et eventibus 40 annorum voluisti manifestare hominibus virtutem fortitudinis tuæ et per hanc historiam instruere nos multas veritates, quæ spectant ad gubernium temporale et spirituale populi tui Christiani. Murmur populi referebatur ad Moysis personam seu ad gubernium politicum, sed actus nefarius Chore, Dathan et Abiron, in quantum sacerdotium vindicare^b voluerunt sibi, directius videtur referri ad Aaron seu gubernium ecclesiasticum. Nec hoc igitur, nec illud immune est a linguis hominum, quorum cervices nimis duræ sunt ad flectendum. Apparuit, prout dixi, fortitudo brachii tui in conductu hujus populi et in bellis ejus, sed adhuc [95:] excellentiori modo apparet in conductu illius interno virtus tua et in conservatione Moysis et Aaron manifestatur singularis conductus providentiæ tuæ erga principes. Quoties murmurat, quoties consurgit populus et primum statim Aaron et Mariam contra Moysen moliri observavit, demum in qualibet statione contra utrumque, Moysen scilicet et Aaron seditiones reperi, et tamen hi duo homines a furore 600 000 armatorum absque armis, absque assistentia humana, absque viribus præservantur et potestatem exercent in populum. An extraordinaria præditi facundia verbis persuadent? An thesauris et donariis rem gerunt? An secretis politicæ mundanæ regulis utentes per secretos emissarios animos conciliant? An supernaturalibus viribus dotati heroico aspectu, forti ac generoso animo, audacibus factis consurgentes domant? An illos blandi sermone, supplici precatatione excipiunt, leniunt et compescunt?^c Non profecto. Nihil horum factum fuisse reperio.

Sed Moyses, hominum fidelissimus et mitissimus dum aliquid contra te fieri vidit et ad te referri doluit, se coram te prostravit, nec nisi occasione idololatriæ vituli aurei (ubi nihil contra se, sed omnia directe contra te, Deus, facta sunt) tantæ mansuetudinis hominem solum et unicum contra insanam saltantis et choreas ducentis populi multitudinem zelo honoris tui, Deus, incensum furere vidi. Pro nihilo duxit confringere tabulas legis, subvertere vitulum, Deum fictilem comburere ac conterere illum et populo propinare bibendum, sed forti illo et heroico animo proclamans: Si quis Domini est, jungatur mihi. Imperat, et obœdiunt Levitæ, et stragem exercent in populum nemine pro morte patrum, filiorum [96:] et uxorum vel saltem murmu-

^a Correxit *hujus ex ejus*

^b Sic, correxit *ven- ex vin-*

^c In rasura, supplevit *compescunt supra lineam*

rante, taceo, insurgente. Sed præter hanc, quam refero, occasionem, quidquid populus contra personam suam dixit aut fecit, patienter sustulit, nec se contra illum aliter defendit, nisi prosternendo coram te et in tabernaculum fugiendo.

O Deus, quam difficile foret hunc Moysis agendi modum potestatibus sæculi sensibilem reddere et persuadere! Non tamen minus verum erit ipsam Ecclesiam in persecutionibus talibus armis defensam substituisse et accrevisse. Illusionis, præsumptionis denique insanix effectui ascriberetur. Principis agendo modus, qui Moysis exemplum sequeretur, et ecce, ego ipse absque metu censurarum non auderem dicere hæc dici et fieri ex defectu fidei in te, Deus, et ex defectu dilectionis erga proximum. Magna hæc et similia exempla, quæ in Scripturis exhibentur, inspirationibus particularibus attribuuntur, nec ego contrariabor respectu veteris testamenti similibus opinionibus, quia sub lege donum fidei per speciales inspirationes recipiebatur et fors possem dicere non fuisse habitualem.

Sed si doctrinam Filii tui, Deus, de fide nobis traditam respexero, fidei nobis datæ longe majores virtutes attribui reperio, quas plerumque metaphorice sumi debere dicitur, sed tu, o Deus, æternus, immutabilis et fidelis es in promissionibus tuis,¹ nec in te est defectus, sed in hominibus, qui numquam in eodem statu permanent et ideo nec illa simpliciter credunt, quæ dicis, sed credibile reddere volunt sibimet ipsis, et quomodo effectus fidei possent concipere absque viva fide?

Plus dico, Domine, de hac te, quam dicere voluissem. Multi fidem augeri petunt, sed quid sit fides, non sentiunt, omnes tamen de illa loquuntur. Ego autem, puer tuus numquam vellem cessare dicere tibi: Credo, Domine, adjuva incredulitatem meam!² Sæpe dicitur: hoc vel [97:] illud petere a te præsumptuosum esset, nec aliter est, si illud, quod quis peteret, ex propriis meritis vel propter se peteret, sed si quis petit, quod promisisti, petitio non est præsumptio et hæc^a non petere est in te diffidere. Das enim et dabis semper propter te, quod vere petitur pro te.

SUPER CAPUT 17.

Obstupescit, Domine, ignorantia mea, et quia bonus es, te interrogare præsumpsisset, (1. 2) cur Moysen a singulis principibus tribuum virgam petere jusseris, si ex hactenus lectis Scripturis tuis non fuissem edoctus virgam et baculum signum fuisse potestatis. Hinc cuilibet principi tribuum competebat habere virgam, nec igitur signum, quod dare voluisti, melius exprimi potuit, quam in virga potestatem repræsentante. Tu fueras, Domine, qui Moysi virgam dederas, ut in illa signa faceret ad comprobendam missionem suam, sed hæc virga respectu missionis quodammodo communis fuit inter illum et Aaron, qui particularem virgam necdum habuerat, quamvis characterem sacerdotii et summi pontificis a te receperit. Unde populi indocilitas occasionem sumpsit tam sæpe dubitandi de potestate Aaron, quam Moysen fratri suo præter voluntatem tuam dedisse potuit sibi imaginari. Hinc dicis: (3. 4. 5) Quem ex his (scilicet principibus) elegero, germinabit virga ejus et cohibebo a me querimonias filiorum Israel, quibus contra vos murmurant. Naturalis igitur populi incredulitas signum quærebat, et a te requirebat,

^a hæc vel hoc?

¹ Cf. Ps. 50,6.

² Credo...: Marc. 9,23.

quod omnem naturæ ordinem excederet, ne illud ullo modo possit attribui Moysi; et hoc est, quod præstare dignata est bonitas tua aridam virgam Aaron unius noctis spatium germinare faciens, (8) [98:] in qua turgentibus gemmis eruperant flores, qui foliis dilatatis in amygdalas deformati sunt.

Occurrit proinde mihi consideranda hæc virga tamquam symbolum summi pontificatus sacerdotii, et ex ipsa consideratione virgæ repræsentat summam potestatem spiritualem ad regendum datam. Ex hominibus tamquam ex virgibus aridis eligitur pontifex et ponitur in conspectum tuum; tu proinde es, Deus, qui per characterem et flores et folia et fructus das illi. Quamvis enim semper homo permaneat, quidquid ex virtute characteris facit, valide præstat. Credo tamen, Domine, hanc virgam proprie fuisse figuram characteris summi Sacerdotis et Pontificis nostri, Christi, in illo enim omnis plenitudo sacerdotii et pontificatus manifestata per ipsum et in ipso communicatur ceteris, qui sedent in cathedra ejus. Propterea (10) hæc virga refertur in tabernaculum testimonii, ut verum characterem sacerdotii in Ecclesia permansurum designetur, nec extra hoc tabernaculum testimonii reperiri in figura demonstretur. Erat igitur hæc virga Aaron, per quam data est illi potestas, sed virga reconditur in arca, ut pateat non esse ita proprium characterem pontificatus personæ pontificis, quin sit et Ecclesiæ, in qua conservatur hæc virga. Pontifex tamen respectu potestatis et administrationis utitur illa, prout Aaron. Nihil obest, quin hæc et de Christo dici possint, qui in quantum caput unitus corpori Ecclesiæ virgam suam in æquali potestate tradidit conservandam in Ecclesiæ, quia quidquid fit, quod illo ordinante et docente fit, per ipsum et in ipso ministerio pontificis fit. Explicant interpretes in sensu spiritus hujus virgæ Aaron flores, folia et fructus, et hæc ad virtutes qualitatesque in pontifice requisitas applicant.

Quod præter hæc [99:] sacerdotium respicit, jam in præcedentibus te adjuvante rettuli. Hinc nonnisi postremi (12. 13) versus restant mihi considerandi, ex quibus agnosco effectum plagarum et portentorum, quem produxerunt in populo. Non reddiderunt illum docilem, sed timidum. Ideo exclamat: Ecce, omnes consumpti sumus, omnes perivimus, quicumque accedit ad tabernaculum Domini, moritur. Num usque ad interuersionem omnes delendi sumus? Hæc est loquela humani spiritus in ore tuo, o Israel! Hæc est interrogatio fidei humanæ, quæ ex visis portentis te, Domine, timere docuit, sed docilem populum non reddidit. Nimis extrinseca est cognitio Dei tui in te, Israel, et ideo ex illis, quæ vidisti et expertus es, timere didicisti, sed confidere et diligere necdum scivisti. Necdum, inquam, agnoscis temet ipsum, necdum persuasus es, quam juste promerueris pœnas, necdum confiteris peccatum, ideo Dei severitatem times, justitiam et misericordiam necdum discernis. Propterea putas te usque ad interuersionem delendum iri.

Vidisti, o Deus, hanc dispositionem cordis populi, tu, qui finxisti singillatim corda eorum, et ideo hanc loquelam non reputas pro murmure, sed compateris infirmitatis ejus. Propterea, quamvis Scriptura responsum Moysis non referat, suppono illum consolasse populum, talis dispositio cordis enim hoc remedio indiget, ne in desperationem ducat, si non relevatur. Clare me facit ex his agnoscere bonitas tua differentem fidem populi carnalis et populi spiritualis, de qua jam tam sæpe locutus sum tibi. Fides enim illorum extrinseca ex illis, quæ videbant evenire, semper timorem augebat. Fides nostra interna, quæ nos ad invisibilia credenda elevat, in te sperare et ex

fide et spe te diligere facit, et sic timorem non excludit, sed moderatur, [100:] ne illo excluso spes et dilectio in præsumptionem et in superbiam incidat. Hæc igitur fides spe fulta, charitate¹ animata est, cujus auctionem a te petere non desinam, ut tecum sim et ad te perveniam!

SUPER CAPUT 18.

Germinare, florere et fructificare fecisti, Domine, virgam Aaron, et sic manifesta electione et missione ejus, ecce, in hoc capite et onus et potestatem virgæ suæ declarare dignaris. (1) Aaron, filii ejus et domus patris ejus (tribus nempe Levi) portabunt iniquitatem sanctuarii, Aaron autem et filii ejus simul sustinebunt peccata sacerdotii sui. Hæc sunt, Domine, onera, quæ tua justitia repartitur inter Levitas et sacerdotium secundum differentem statum vocationis illorum. Tota tribus Levi vocata fuerat ad servitium tabernaculi. Hinc tota portabit defectus, errores et delicta respectu hujus servitii committenda.

Aaron et filii ejus gaudebant caractere sacerdotii, in hos igitur redundant peccata sacerdotii. Sed ne per hanc distinctionem onerum subdividatur potestas, subjungitur: (2) Sed et fratres tuos^a de tribu Levi et sceptrum patris tui sume tecum præstoque sint et ministrent tibi (ecce, subordinatio). Tu autem et filii tui ministrabis in tabernaculo testimonii.

Quidquid reliquum est in hoc capite, instructionis et præcimatorum versuum explicationis loco respicio ego, Domine. Hinc (3) declaratur Levitarum functio, qui excubare jubentur ad præcepta Aaron, ita dumtaxat, ut ad vas sanctuarii et ad altare non accedant, ne et illi moriantur et vos (scilicet sacerdotes) pereatis simul. Unde colligo hoc fuisse unum ex iniquitatibus sanctuarii, de quibus (1) loquitur et ceteras quoque hujus speciei [101:] iniquitates fuisse, quæ profanationem aut contaminationem sanctuarii vel vasorum per impuritates legales respiciebant, sed inter has, uti dixi, instructiones iniquitatumque subdivisiones velut lucem respicio (6) obscuritatem figuræ tabernaculi illuminantem et secundum jam prolatas explicationes tabernaculum Ecclesiæ figuram fuisse clarius, quam hactenus demonstrat referens: Ego dedi fratres vestros Levitas de medio filiorum Israel, et tradidi donum Domino, ut serviant^b in ministerio tabernaculi ejus. Tu, Deus, tradidisti donum Domino, et quis Dominus præter te, Pater, nisi ille, qui consubstantialis tibi Filius, Dominus et singulariter Rex est in tabernaculo suo. Hujus Domini fuit igitur tabernaculum, quia quidquid in hujus servitio fiebat, ipsum repræsentabat. Hinc jam tunc quoque in virtute æterni sacerdotii per ipsum referebatur ad te, Pater æterne. Ad hunc Dominum ducebant figuræ populum, ut per illum duceretur ad te, et ideo sacerdotium Aaron fuit solummodo figura sacerdotii legis novæ, quia hoc exercetur immediate per sacerdotem illum æternum et Dominum tabernaculi invisibiliter per ministerium sacerdotum visibilium una eademque indistincta actione nobis secundum quid (id est secundum velum) sensibile, quo teguntur mysteria visibili.

^a Correxī ex *tui*

^b -er corrigendo

¹ Cf. I Cor. 13,13.

Cetera, Domine, quæ mihi repræsentat Scriptura, dispositiones litteraliter intellectas esse credo, quæ concernunt sacerdotum victum et subsistentiam, et quamvis multa occurrerent mihi dicenda super (v. 19. 20), tu vides, Domine, quod propterea præteream, ne mores et vitæ conductum hodie communem censurandi occasionem captare videar. Non tamen intermitterem dicere, quæ vera esse credo, si hoc munus esset vocationis meæ aut [102:] si dicta et prolata mea prodesse possent, non potius offenderent aures non pietatis, sed cupiditatis.

Sed quid possem dicere de sacerdotibus et Levitis respectu hujus legis, quod extendi non deberet super totum Israel spirituale, cujus communis est promissio cum illis? Nam Israel carnalis promissio bona terrestria fuerant, Levitarum tu, Deus, fueras hereditas, sed in Israel spirituali tu solus es bonum, quod nobis omnibus in hereditatem promissam quærere ceteris, prout non possidentes,¹ uti deberemus tamquam administratores bonorum a providentia tua curæ nostræ commissorum. Profecto ergo in hoc sensu et ecclesiasticorum et laicorum ratio communis esse deberet, si per consilium evangelicum (quod hujus legis adimpletio est), non essent, qui ad strictiorem modum videndi redigerentur respectu vitæ temporalis.

O corrupta natura hominis, o cupiditas, ex qua generatur superbia vitæ, quomodo contrariaris, quomodo corrumpis et in sensus tuos trahis legem Creatoris tui, et in his omnibus operaris perditionem tuam! Non te mutant professiones vitæ sacerdotalis et ecclesiasticæ, non te reformant vota extrinseca et vestes, non monasteriorum claustra et sanctæ regulæ, non denique solitudines et antra, sed sola gratia illa victoriosa, quæ nobis per ineffabile et infinitum pretium demerita est, per quam omnes status sanctificantur et sine qua omnes status ducunt in perditionem. O divina charitas, a qua procedit omnis sanctitas, tu sis igitur sola mea hereditas!

[103:] SUPER CAPUT 19.

Confunditur, Domine, ignorantia mea in meditatione mysterii, quod Scriptura mihi in hoc capite exhibet et tenebris suis circumdata ad te, Deus, lumen animæ meæ, in humili agnitione debilitatis suæ recurrit. Occurrerunt mihi sæpe impuritates legales, quarum singulas explicare nequivi, tot enim numero et tam differentis speciei fuerunt. Ordinaveras sacrificia in expiationem aliquarum, sed quia earum multitudo continue contaminabat, misericordiæ et justitiæ tuæ conforme fuit, ut etiam purificationis statueres facilitatem populo, cui ad prævaricandum natura tantam dederat pravitatem et infirmitatem. Ipsa consideratio purificationis ducit me, ut in hac figura Christum quæram, per quem a peccatis nostris purgati sumus, et hanc veritatem Scripturarum quoque interpretes confirmant hanc figuram vaccæ rufæ humanæ naturæ Filii tui applicantes.

Sed ego deficio, Domine, in applicatione omnium circumstantiarum, propterea tamen aliis contrariari nolo, sed debilitatem luminis mei confiteor. Tenetur intellectus^a vinculis humilitatis imcaptivatus, manducat veritatem a sancto tuo Augustino² expositam, sed saporem, ecce,^b hujus per intrinsecum gustum necdum delibat, sunt

^a *intellectus sc. meus* (cf. Ms. fr.: *mon entendement*)

^b *Correxit ecce ex esse*

¹ Cf. I Cor. 7.30.

² Ubi?

enim multa, quæ combinare non valet. Certum est, quod hæc aqua expiationis, de qua hic agitur, non fuerit instituta ad lavanda peccata et delicta seu ignorantiae seu erroris seu positivæ malitiæ, nam pro his expiandis sacrificia instituta fuerant, sed solummodo applicabatur ad delendas impuritates, quæ extrinsecæ fuerant et animam non contaminabant. Hinc, ecce, [104:] nimis inclinor ad credendum, quod omnia hic contenta respiciebant solummodo statum populi hujus carnalis, qui illis extrinsecis impuritatibus subjectus fuerat, non autem statum populi spiritualis, qui solummodo internis impuritatibus sordet et contaminatur. Denique quomodo hæc sub lege (quæ sub peccato concluderat omnia) agebantur, repræsentantur hic nobis per misericordiam tuam et sunt quodammodo figuræ figurarum. Hinc, ecce, omnia, quæ ad purificandum sunt instituta, immunda esse dicuntur. Sacerdos ipse, qui immolat, homo, qui comburit (7. 8), qui cineres comportat (10), qui ipsas aquas expiationis tangit (21), immundus est, et ipsi cineres extra castra custodiuntur. Verum est, quod (19) dicatur, quod mundus lustrabit immundum, sed quomodo lustrat? Aqua profecto, quæ tacta contaminat, et tamen mundat.

Quam mirabilia sunt, hæc, Domine, sed quam vivaciter exprimunt statum populi sancti, quia electi et in hac consideratione mundi, immundi tamen, quia sub peccato conclusi. Ideo mundandus a sordibus et impuritatibus, quæ per se seu ex natura sua impuræ non fuerant, aspergebatur aqua, quæ pro immunda habebatur, sed mundabat, quia legi satisfiebat. Mundabat, inquam, sed respectu peccati, quod sanguine Christi delendum erat, non mundabat. Hinc mundus legaliter immundo legaliter realem aquæ immunditiam applicabat, ut a legali, non autem a reali animæ immunditia mundaretur.^a Hinc merito dicit Apostolus: Si enim sanguis hircorum et taurorum et cinis^b vitulæ aspersus inquinatos sanctificavit ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi etc. Hæc igitur figura vaccæ rufæ, quomodo figuræ operabantur, manifestans (prout dixi) figurarum figura fuit et in hac consideratione redeo, [105:] Domine, per gratiam tuam ad meditandum hoc caput a principio.

(2) Tu es, Deus, qui constituisti ab æterno quidem hanc religionem victimæ in decretis tuis et tunc præcepisti quodammodo adduci humanam naturam, quam veterem hominem appellabo, dum manifestasti in tempore opera tua, ut incipiant patere coram omnibus hominibus mirabilia tua in populo Israel, quid institueris proinde et quid exegeris a veteri homine sub lege, sic figuratur. Natura humana seu, uti dixi, vetus homo erat figurata per vaccam, ut in sexu repræsentaretur passiva, in recipiendis salutiferis gratiis spiritualis generationis capacitas. Erat hæc hostia rufa, quia ex antecedenti merito effundendi sanguinis electa. Erat ætatis integræ, quia nonnisi impletis temporibus vocata. Erat sine macula, id est, uniformis, non fluctuantis voluntatis. Necdum jugum portans, quia jugi salutiferi Filii tui ignara. Et talis debuisset esse vetus homo in populo Israel, quem in hac dispositione voluisti immolari tibi, et hinc fuerat institutum, ut victimam offerens manum suam capiti victimæ imponeret, et se cum illa offerret tibi, Deus, in agnitionem supremi dominii tui. Sed hæc immolatio non fuit facta per Aaron, sed per Eliezer, Filium Aaron, ut designaretur sacrificia veteris legis per sacerdotem figurantem oblata fuisse. Aaron enim erat figura sacerdotii Christi, pro-

^a Ante *mundaretur* in margine: *Heb. c. 9. v. 13.14.*

^b Corrigendo

pterea in hac immolatione Eliezer figurat Aaron et repræsentat figuram figura Aaron. (3) Hæc immolatio ex hoc consequenti fit extra castra, quia castra Israel hic figurant Israel spirituale seu Ecclesiam. Propterea (4) sanguis hujus victimæ non infertur in sanctuarium, sed aspergitur contra fores tabernaculi, ut designetur hæc sacrificia per se salutem dare et portas cæli clausas reserare nequissime.

(5) Requisivisti, Domine, etiam a veteri homine sub lege constituto holocaustum seu oblationem [106:] integram sui in agnitionem supremi dominii tui, et hoc est, quod per combustionem totius vaccæ figuratur. (6) Requisivisti propositum firmum legem observandi, quod lignum cedrinum ex sua natura incorruptibile designat. Requisivisti dolorem de peccatis et defectibus, quem hyssopus figurat. Jussisti dilectionem, quam coccus figurat, et hæc omnia in flammam spei in Redemptorem debabant injici, ut devorarentur. Sacrificium enim Judaicum non per ignem charitatis (quæ necdum diffusa erat in cordibus), sed per flammam spei (quæ a charitate Filii procedens dabatur illis) consumebantur. (7) Hoc peracto, ut ipsiusmet figurativi sacerdotii intrinseca impuritas figuretur, ipsemet Eliezer immundus declaratur et se lavare jubetur.

In subsequentibus versibus autem omnia immunda declarantur, prout jam rettuli. Ex his igitur bene consideratis agnoscitur, in quo spiritu et in qua dispositione requisivisti, Domine, offerri tibi veterem hominem sub lege, qui per spei flammam potuit transmutari in cinerem pænitendo et se mortificando, sed semper cinis permansit extra castra regeneratorum per Spiritum. Ibi conservabatur in regenerationem cinis ille, sed nec pro externa carnali mundatione aptus fuit hic cinis, nisi aquæ mixtus, ut futura per aquam baptismatis mundatio exprimeretur.

O Deus, desiderium tot sordibus despurcatæ animæ meæ, quam admirando modo exprimit hæc figura aut potius repræsentat statum mundationis et pænitiæ veteris legis! Facit me gratia tua hæc intelligere et sentire interne cum jucunditate, sed fors ad intelligentiam aliorum eloqui nescivi. Adjuva me, quæso, ut sit ex illis gloria tibi, et noscatur veritas tua, non mea, tu autem lauderis ex illa, qui das, non ego miser, cui et per quem das eloqui!

[107:] SUPER CAPUT 20.

Aggredior, Domine, cum renovata invocatione luminis tui meditari hoc caput, in quo mihi tria singulariter consideranda occurrunt: mors Mariæ, dubitatio Moysis et Aaron, mors postremi. Quæ enim murmur populi et mysteriosam aquæ eductionem denegatumque transitum per Edum concernunt, jam aut in prioribus repræsentata sunt, aut (respectu transitus denegati) ordinationis tuæ effectus fuerant, ut populus in peregrinatione annos a te in pœnam præfixos expleret. Mors Mariæ prophetissæ naturalis fuit, infidelitas populi toties reiterata fluctuantis, necdum firmatæ fidei humanæ effectus fuit. Sed quid dicam, Domine, de infidelitate Moysis, fidelissimi servi domus tuæ?¹ Quid dicam de Aaron pariter cum illo dubitante, in quo peccatum idololatriæ (cujus promotor fuit conflando vitulum aureum) videbaris dissimulasse, hic autem vel minimam dubitationem morte corporali punis? Perdo me, Domine, in abyso judiciorum tuorum. Obmutesco in consideratione operum tuorum, et adorans

¹ Cf. Hebr. 3,2.

in humilitate hæc et illa silentium imponerem mihi, nisi tu dignareris animare me, et quæram et enarrem mirabilia tua proferens, quæ dare dignaberis. Non quæram, Domine, figuras in infidelitate ductorum populi tui, sed instructiones profundas, quæ nobis exhibes in illis.

Jam enim a quo populus a monte (ad cujus radices omnia mysteria religionis nostræ figurata fuisse te adjuvante reperi) recessit, Moysen desiisse figuram esse observavi, et in illo datas principibus populorum instructiones connotavi. Moyses propheta resplendentis faciei, fidelissimus [108:] et habitatorum terræ mitissimus, sed homo veteris lator legis fuit, et inter illum et novæ legis latorem, Homines Deum infinita differentia apparere debuit. Ille ductoris populi omnem characterem habuit, sed iste via, veritas et vita est.² Oportuit respectu harum differentiarum, ut in primo appareret humanæ naturæ proprietas, ut in secundo pateret humanitati conjuncta divinitas. Moyses servus fidelissimus et mitissimus esse potuit, sed quia homo fuit, præcipue ante reparationem naturæ humanæ impeccabilis, irreprehensibilis et semper fidelis permanere non potuit. Necdum fuerat ille in utero matris sanctificatus, quia necdum Deus fuerat incarnatus.

Et procul dubio hæc fuerunt veritates, quæ in hoc exemplo Moysis apparere debuerunt, ut inter Moysen et Christum nulla daretur occasio æquiparationis spiritu humano. Quodsi enim Moyses irreprehensibilis permansisset, quodsi populum in terram promissam introduxisset (fide supernaturali seposita), quis ex exemplis et historia vitæ Moysis et Christi humanitus consideratis hanc differentiam cognovisset, cum Moyses cursu quadraginta annorum multo sensibilibiora portenta fecerit in ipsa natura, quam Christus in conversatione trium postremorum vitæ suæ annorum in quorum cursu patrabat miracula? Et ideo scribæ et Pharisei signa in cælo petebant³ ab ipso ad comprobendam missionem suam, ut doctrinam ejus legi Moysis præferant. Fuit ergo decretum misericordiæ tuæ, Deus, erga ipsosmet Judæos, ut differentia inter hos legislatores ipsi humano intellectui sensibilis appareat in infidelitate Moysis, et <ipsis portentis>^a majus signum missionis fuisse illud, quod Christus Judæis dedit dicens inimicis suis: Quis me arguet de peccato?,⁴ quam omnia portenta, quæ Moyses patravit, ex hac infidelitate Moysis apparet. Coguntur itaque Judæi ex ipsamet Scriptura agnoscere legislatorem suum infidelem [109:] fuisse et propter infidelitatem morte punitum fuisse, nec populum introducere potuisse in hereditatem suam, sed nos gloriamur Legislatorem nostrum non solum ab hominibus, sed nec a te, Deo proprii peccati argui potuisse.

Sed, o Domine, quam admiranda et adoranda sunt opera sapientiæ tuæ, secundum quæ Moysen dubitare permisisti, naturæ tamen humanæ pravitati non plus indulxisti, quam requisitum fuerat, ut ejus peccabilitas appareat homini non tam ex facto Moysis, quam ex apparenti humano intellectui pœna, quæ tamen ipsimet Moysi pœna non fuit. Quodsi enim Moysen in tale peccatum incidere contigisset, quod et humano intellectui scandalorum et vere peccaminosum apparuisset, crimen illius et in legislatore apparens scandalum legis auctoritatem diminuere potuisset, et malæ arbori malos fructus attribuisset humanum iudicium et populi carnalitas. Hinc pecca-

^a Delevit ipsis portentis

¹ Cf. Num. 12,3.

² Cf. Ioan. 14,6.

³ Cf. Ioan. 4,48 sim.

⁴ Cf. Ioan. 8,46.

tum tale esse oportuit, ut populo celata ejus reprehensibilitas auctoritatem legislatoris non diminueret, nec nisi ex iudicio tuo, Domine, cordis dispositio manifestaretur. Sed et in Aaron (qui in missione Moysi adjunctus fuit et summo sacerdote primus insignitus) naturæ humanæ defectuositatem apparere ex prædictis rationibus conveniebat. Apparuerat hæc in isto jam occasione conflationis vituli aurei, sed illud nefarium peccatum characterem sacerdotii non concernebat, quia tunc Aaron necdum in sacerdotem unctus fuerat, et <h>^a ex hoc ipso delicto, in quod uno modo et uno instanti cum Moysese incidit, apparet idololatriam (peccatum hominis) remissam aut, potius dixerim, tunc prætermisam fuisse, dubitationem autem qua delictum hominis summi pontificis excusatum non fuisse, sed pœnam promeruisse, ne characteris sanctitatem naturam a peccato immunem reddere [110:] potuisse credatur in Aaron, nec Judæi gloriari possint in suo legislatore et pontifice, prout nos gloriari possumus et debemus. Crux Christi enim est illis in scandalum, sed non delictum (de quo argui non potest), et propterea hoc ipsum crucis scandalum Judæorum manifestat malitiam, Christi demonstrat innocentiam, sed Moyses et Aaron infidelitas propriam illorum manifestat infirmitatem et humanæ naturæ ipsorum proprietatem, dum innocentia et irreprehensibilitas vitæ in Christo exhibet nobis divinitatem, unde agnosceremus illum propter peccata nostra nec propter peccata propria a divina iustitia, non a propria malitia et infidelitate morti traditum fuisse, Moysen autem et Aaron, legislatorem et pontificem proprio peccato mortem naturalem in pœnam infidelitatis promeruisse.

Hæ videntur mihi esse principales veritates, quas dubitatio Moysis et Aaron revelant, sed in hoc lapsu primi exhibetur mihi periculosus status principis, qui tot ac tam differentibus occasionibus proximis peccandi circumdatur. Nihil frequentius reperitur inter populum, quam reiteratæ dubitationes et ex illis suborta murmura. Moyses inter has continuas temptationes et lapsus occasiones versabatur, et ecce, quam primum non sustines illum, cadit. O Domine, quodsi omnes homines oportet in timore et tremore operari salutem suam,¹ quanto magis debent timere et tremere populorum ductores, qui se torrenti vitæ mundanæ, pravis consuetudinibus, publicis scandalis non opponunt, omni momento in illis succumbere possunt, quodsi actionibus, verbis, denique conductui succumbere possunt, quodsi actionibus, verbis, denique conductui vitæ propriæ non invigilant. Qui tamquam lux in candelabro expositi sunt, si tenebrose lucent, omni momento alios cadere, alios illudi faciunt, et heu, quam facile convertitur in tenebras lumen illorum!

Quærit et scrutatur homo, nec enim obvise repræsentatur intellectui suo, in quo [111:] constiterit dubitatio Moysis. Quamvis enim quæstio: (10) Numquid de petra hac vobis poterimus aquam ejicere, dubitationis quæstio appareat esse, prævia populi objurgatio: Audite, rebelles et increduli, etc. videtur tollere dubitationem. Non enim objurgasset, si ipsemet dubitasset. An igitur (secundum communem opinionem) ideo dubitavit, quia petram bis percussit? Non, Domine, nec huic opinioni adhærere possum. Dicam igitur Moysen in hoc demonstrasse dubium, quod non secundum mandatum tuum egerit. Jam antequam populus pervenisset ad montem Sinai, murmuraverat propter defectum aquæ, et^b jussisti Moysi, ut tollens virgam

^a Delevit h

^b Ante et in margine: *Exod. c. 17. v. 6.*

¹ Cf. Phil. 2.12.

illa percuteret petram. Hic autem jubes: (8) Tolle virgam et congrega populum, tu et Aaron, frater tuus, et loquimini ad petram coram eis, et illa dabit aquas. Erat assuetus Moyses patrare prodigia in virga, jusseras, Domine, ut tollat virgam, sed non mandasti, prout antea semper mandaveras, ut virga percutiat, sed ut aquas verbo educat. Ille autem non loquitur, sed percutit, quia verbo educere aquam posse non credit, et in hoc et Moyses et Aaron peccarunt, quia secundum mandatum tuum uterque loqui debuit ad petram.

Hinc edoceor, Domine, non sufficere exsequi mandata tua, sed debere hominem exsequi modo et ordine, quo mandas. Potest enim aliquid fieri, sed diverso modo fieri, in quo modus agendi contrariatur mandato tuo, et in hoc consistit malum, quia in tali modo agendi homo non sequitur tuam voluntatem, sed suam. Eduxit aquam Moyses de petra percutiendo bis silicem respectu educationis aquæ; facit, quod jussisti, sed non fecit, prout jussisti, quia aquam non per percussionem, sed per verbum educere jusseras, et in hoc modo agendi defecerunt Moyses et Aaron, quia mandatum tuum non sunt secuti, sed peccaminosam imaginationem suam, credentes virgam plus virtutis habituram, [112:] quam verbum ex mandato Dei pronuntiatum.

Requirat, o Domine, hanc vigilantiam singulariter vita principum, ut omnia in modo et ordine mandatorum tuorum exsequantur et alia in virtute virgæ directionis, quam dedisti illis, percutiendo agant, alia virgam hanc in manibus tenentes, non autem statim percutientes verbo operentur. Ipse Moyses defecit in hac discretione, quia dubitavit, dubitavit autem ille et Aaron, quia irreflexe inconsiderateque egerunt magis attentum ad consuetudinarium (ut ita dicam) modum agendi percutiendo cum virga, quam ad mandatum tuum bene discutiendum et discernendum.^a Observaverat hoc Moyses, dum tu, Domine, promisisses te carnes daturum populo in solitudine et ausus est quærere a te, num pisces maris congregabis pro tanta multitudine, nec reprehendis quæstiones ejus et loquelas humano intellectui longe majorem speciem dubitationis repræsentantes, quam quæstio ad populum facta: Num de petra hac aquam ejicere poterimus, quia misericorditer agis cum illis, qui te interrogant, ut voluntatem tuam noscant, sed agis in justitia contra illos, quia mandata tua inconsiderate, præcipitanter, non observato modo et ordine exsequuntur, et principaliter, dum in illis exsequendis plus attribuunt prudentiæ suæ, quam fidei in te habendæ, prout Moyses plus de virga supposuit, quam de verbo, in cujus virtute aquam educere jusseras. Tu tamen, Domine, in hoc opere Moysis fine tuo non caruisti, (13) quia sanctificatus es in populo per manifestationem virtutis tuæ, sed Moyses et Aaron juste puniti sunt, quia in illis sanctificatus non es. Dubitarunt enim de æqualitate effficaciæ verbi et virgæ. Quodsi enim de omnipotentia tua dubitassent, crimen incredulitatis commisissent, et fors longe majori pœna puniti fuissent.

Ut ergo mors Aaron propter pœnam immissa fuisse appareat, (24. 25) jubes ascendere illum in montem, ut moriatur ibi, (26) sed antequam moreretur, jussisti filium ejus, [113:] Eliezer indui veste patris. Dum ad mortem Moysis pervenero, petam gratiam tuam, Domine, ut referre possim, quæ in morte hujus et illius figurativa fuisse credo. Hic igitur tantum id memoro, quod Aaron concernebat. Adhuc vivente illo induitur Eliezer vestibibus pontificis, ut sacerdotii et pontificatus permansura perennis successio designetur, nec pontifex, sed Aaron mori videatur. (27) Ascendit

^a Antc *discernendum* in margine: *Cap. XI.*

Moyses, Aaron et Eliezer te jubente, Domine, in Montem Hor coram omni multitudine, procul dubio, ut pateat hæc ex tuo mandato fieri, ne Moyses et Eliezer fratricidii et parricidii criminis suspicionem incurrant in opinione tam insipientis et ad dubitandum tam proni populi.

Abrumpo, Domine, reflexiones meas alibi opportunius referendas, illarum tamen et memoriam et intelligentiam a te petere non cessabo. Fac, quæso, ut recenseam illam, quæ vis, modo et ordine, quo vis!

SUPER CAPUT 21.

Videtur, Domine, ignorantia meæ hoc caput connexionem habere cum decimo quarto capite libri hujus, in quo refertur te populo jussisse, ut revertatur per viam Maris Rubri, siquidem Amorrhæus et Chananæus habitaret in montibus. Sed ille præsumptione ductus contra monitum Moysis ipso et tabernaculo in castris manente ascendit in montem et percussus est ad inimicis. (1) Et hac præda ducta de populo consurrexit de novo contra illum Chananæus. Hæc tamen, o Domine, non statuo pro certo; populus enim secundum edictam pœnam oberrans et circumductus in solitudine multo post tempore redire potuit in eundem locum et pugnare contra Chananæos, quos voto facto brachio virtutis tuæ adjuvante devicit et usque ad interneccionem percussit. Sed si quidem historia populi non est directum objectum meditationum mearum, non inmoror tempus, loca et eventus combinare, hoc enim opus excedit vires meas; at quamvis (4) confirmare [114:] videatur primam opinionem meam (recessum populi a Monte Hor et profectionem per viam, quæ ducit ad Mare Rubrum referens), non tamen sentio me adhærere opinioni meæ.

Miror, Domine, et si me agnoscere non dedisses proprias tenebras meæ, adhuc plus mirarer populi tui duritiem, qui non obstantibus tot flagellis oblitus te misericorditer adjuvante obtentæ contra Chananæum victoriae denuo laboris et peregrinationis tædio affectus (5) loquitur contra te, Deum suum et Moysen interrogans: Cur eduxisti nos de Ægypto, ut moreremur in solitudine? Panem qualibet die manducabat, de aqua e silice miraculose educta bibit et tamen mentitur sibi iniquitas ejus dicens: Deest panis, non sunt aquæ, anima nostra jam nauseat super cibo isto levissimo. Non, non, o popule insipiens et carnalis! Nihil tibi deest ad necessitatem, sed deest ad cupiditatem, et hinc carnalitati tuæ nauseam conciliat panis cælestis, quia deest tibi panis terrestris.

Et ecce, hæc consideratio memorem me facit deplorandi status mei et tot annorum vitæ, in quibus similis populo huic carnali tædebat me itineris et laborum et nauseabat anima mea panem verbi tui, panem vivum de cælo descendentem¹ tamquam cibum levissimum saturari cupiens pane mundi et appetens iniquitatem, quam tamquam panem gustui meo accommodatum vorabam. Ita est, Domine, et horum retroactorum temporum in fletu et singultibus in sanguineis lacrimis recordari malle, quam hæc siccis oculis referri tibi. Sed cor meum adhuc silice durius has salutaris pœnitentiæ aquas educere nequit, necdum percussus virga illa salutaris amaritudinis gratiæ tuæ, quæ flere facit in gaudio, gemere dat in consolatione. Laudent te,

¹ Cf. Ioan. 6.41.

Deus, omnia viscera mea et medulla ossium meorum pro his quoque, quæ dare dignatus es mihi. Fiant, quæso, mecum omnia in mensura voluntatis tuæ!

Murmuraverat jam antea populus tuus et tædebat illum itineris et laboris volens^a redire in Ægyptum et ut, Domine, [115:] igne devorante percutiebas illum. Nunc autem, ecce, huic murmuri addit nauseam cibi, quem pro levissimo reputabat, et ignitos serpentes immittis contra illum seu (ut ipse Moyses explicat) (Deut. 8. v. 15) serpentes flatu urentes excitas, quorum morsu occidebantur plurimi. (6) Ignis est, Domine, quo populum tuum militantem in terris punire soles, dum in pœnam illius concupiscentiæ frena relaxare permittis, et fit combustio magna in populo. Sed cum peccatum homo consummat, flatu urentis serpentis aduritur et moritur spiritualiter, etiamsi vivat carnaliter. Serpens est itaque hoc corpus peccati, quod flatu urit, sed prævie nauseam cibi spiritualis suscitatur. Et quod est hujus mali remedium, nisi (7) dicere confitentes, quod peccavimus, quia locuti sumus contra Dominum seu insurreximus contra illum. Hinc ductoris nostri spirituales rogandi, ut orent pro nobis ad Dominum. Sed hæc sola dispositio non sanabat populum.

Quid præcipis ergo, Domine, oranti Moysi, ut faciat? (8) Fac, inquis, serpentem æneum et pone eum pro signo! Qui percussus aspexerit eum, vivet. Quod est, o Deus, hoc mandatum tuum! Ecce, jusseras, ne sibi ullum sculptile vel similitudinem animalis aut viventis super terram faciat populus,¹ et hic serpentem fieri jubes, ut illius aspectu sanarentur percussi. Num inanimati reptilis aspectus sanabit illos? Num hoc mandatum tollet præcedens præceptum? Non, Domine, non est in te contrarietas. Prohibuisti enim, ne sculptile faciant, ut adorent illud, sed et Cherubim et similitudinem serpentis in signum fieri jussisti. Cherubim, ut sedentis super alas illorum repræsentaretur majestas, serpentis, ut corporis peccati in conspectu tuo futura exaltatio designaretur, in cuius passionis virtute sanarentur plagæ peccati. Hæc est veritas, quam ipse Filius tuus nos docuit dicens: Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.²

[116:] Ecce, adorandæ veritatis manifestatio, in cuius signum serpens exaltatus fuerat: Sicut Moyses exaltavit serpentem, ita oportet etc. Ecce, virtus relativa exaltationis, in qua consistit figura. Prout enim in deserto imago serpentis plagam infligentis exaltata est, ita corpus quamvis innocens, in similitudinem tamen peccati formatum exaltatum est, ut per hanc exaltationem morsus igniti serpentis et flatu urentis sanaretur in nobis. Conservavit hujus serpentis exaltati effigiem populus in memoriam, nec reprobasti illius conservationem, sed dum illam posteritas adorare cœpisset, jure merito contrita est, quia memoria in adorationem serpentis degeneravit. Salutaris fuit populo hujus signi aspectus et sanabat afflictos plaga, multi tamen in Christianitate reperiuntur, qui veritatis tunc figuratæ, nobis autem per misericordiam tuam manifestatæ repræsentationem reprobant.

Nulla modo apparet ex textibus hujus capituli scivisse populum, quidnam serpens exaltatus significaverit, hunc tamen respiciendo idololatriam non commisit, quia in respiciendo mandatum tuum secutus est. Nos autem per gratiam tuam scimus, quid imago Christi crucifixi significet. Quomodo ergo illam respicientes idololatriam

^a Nota structuram: *tædebat illum ... volens!*

¹ Cf. Ex. 20,4.

² *Sicut...*: Ioan. 13,14–15.

committere dicimur? Calumnia est hæc, Domine, contra veritatem et charitatem inflictâ, quam producit flatus urentis serpentis, et omnem charitativam compassionem, non autem indignationem meretur coram illis, qui Filii tui præcepta sequentes male dicentibus benedicent. Sit igitur, o Domine, benedictio misericordiæ lumenque charitatis super illos omnes, qui calumniantur et idololatriæ reos arguunt nos ideo, quod in imaginem exaltati Filii Homini respicientes passionem ejus propterea repræsentamus sensibus, ut illam spiritualiter recolentes sanemur a morsibus urentis et in corpore nostro serpentis concupiscentiæ.

Inter illa, quæ in hoc capite de peregrinatione populi et de stationibus historice referuntur, sunt, quæ profecto singulari mysterio non carent, nec illa præterire [117:] possum, quia dignatus es illa revocare in mentem, sed nec eloqui scio, nisi dederis clariorem intelligentiam et verba ori meo. Primum est, quod mortuo Aaron non amplius per virgam, sed nec per Moysen patrantur miracula. Per hoc enim, quod Moyses serpentem æneum fecerit, miraculum non patravit, sed tantummodo in erigendo serpente ministerio hujus usus es, Domine, virtutem enim sanationis aspectui serpentis dedisti. Alterum est, (16) quod non petenti populo puteum apparere feceris, pro quo beneficio recepto canticum gratias agit tibi, quod a transitu Maris Rubri non fecit, quamvis plurima beneficia receperit. Sed, ecce, iste puteus educitur per ministerium Moysis, cui tantummodo mandas, ut congreget populum, cui te aquas daturum promittis. Hic prævenisti, Domine, murmur et petitionem ejus, ad quam illum sitis adegisset, sed in antecedentibus in patientia populi ad murmur et querelas erumpebat.

Repelle, Domine, tenebras intellectus mei et pelle semovens obscuritatem figuræ, ut luceat mihi veritas, quæ hoc tuo agendi modo tegitur, quia hæc omnia videntur mihi referri ad ineffabilem virtutem exaltationis, per quam Filius tuus unigenitus omnem potestatem acquisivit et omnia traxit ad se. Hujus visibilis humanitatis Aaron, divinitatis Moysen et virgam unionis harum naturarum figuram fuisse dixeram ab inchoata educatione populi ex captivitate usque ad recessum a Monte Sinai et in hoc consequenti Aaron mortuo hic manifestius repræsentatur, quomodo visibili humanitatis Christi præsentia recedente virtus exaltationis ejus aget in Ecclesia, per cujus visibilia sacramentorum signa prædictæ exaltationis ejus virtus communicanda hic figuratur. Quid igitur puteus, ad quem congregari jubetur populus, aliud designat, quam puteum aquæ vivæ doctrinæ Christi, pro quo tibi concinens gratias refert et canticum canit (17) congregatus ad illum populus. (18) Quem doctrinæ inexhaustibilem puteum (explicando) principes Ecclesiæ fodiunt, parant pastores tamquam duces multitudinis in datore legis et in baculis [118:] directionis suæ, quos ab ipso datore legis receperunt. Ad hunc puteum vocati sunt omnes laborantes et onerati,¹ ut reficiantur per gratiam efficaciter prævenientes, sicut populus Israel vocatus fuit, antequam de siti questus fuisset. Omnium ad hunc puteum congregatorum gratuite fuit vocatio, subsistit tamen militans in terris peregrinatio, quam subsequens populi in deserto permansio designavit.

Hanc misteriosam serpentis exaltationem et putei manifestationem sequuntur victoriæ populi et jam (31) devicti populi terram habitasse dicitur, ut exaltationis virtutem, victoriam de inimicis et quietem internam producturam figuretur. His ta-

¹ Cf. Matth. 11.28.

men non obstantibus non hæc taliter profero, ac si statuere vellem adhuc continuari in Moyse figuram naturæ divinæ, quam a tempore recessus a monte Aaron et Moyses repræsentare videntur cessasse. Hoc tamen non obest, quin hæc, quæ refero, hic repræsentare potuerint, in quantum exaltatio serpentis recedente visibili præsentia Aaron facta fuit.

Præter hæc igitur, quæ ex tua bonitate, Domine, jam rettuli, consideranda sunt mihi illa, quæ Moysen tamquam ductorem populi respiciunt. Arguisti illum incredulitatis in præcedenti capite, edixisti illum terram promissam non ingressurum, jam fratrem suum mori vidit, nec tamen reperio illum delictum deflevisse, et te, Domine, deprecatum fuisse. Unde edoceor delicta ex fragilitate commissa per humiliationem et lubentem acceptationem pænæ a te nobis impositæ expiari. Dum enim hæc extraordinarios motus et anxietates producunt, plerumque ex instinctu humani spiritus et naturalis superbiæ agit homo, qui sæpe acerbius dolet de eo, quod reprehensibilis est, quam quod deliquerit. Sæpe delicti consequentias et promeritam pœnam metuit. Unde satius est de illis se humiliando et tibi submittendo ac resignando pœnitere, quam externis doloribus et sollicitudinibus moveri. Hic fuit modus agendi Moysis, qui sententiam [119:] tuam in humili simplicitate exaudiens se tuæ, Domine, voluntati submitisit et sui ministerii functionem continuavit.

O Deus, quomodo disponis eventus rerum mundanarum secundum consilia sapientiæ tuæ jure Creatoris. Jam tot centenis annis antea promiseras patribus hujus populi terram, quam ingressurus est. Toties repetiisti in Exodo et in hoc libro Numeri quoque possessurum populum terram Amorrhæorum, quos propter abominaciones exterminare decrevisti. Justitia tua exigit tamen, ut omnia fiant in ordine, ut etiam secundum dictamen humanæ et quodammodo sensibilis justitiæ quoque, populus et bellandi et acquisita retinendi jure gaudeat. Moyses itaque exemplar principum non fraudulenter aut per stratagemata satagit occupare confinarias urbes aut munitiones regni, quod tu, Deus, populo dedisti; non celeritate utitur, ut aut inimicum præveniat aut angusta montium, ripas fluminum præoccupet, vada muniat, sed in omni mansuetudine (21. 22) mittuntur legati, non ut promissa Dei sui enuntient, leges præscribant, comminationes faciant vel tales proponant condiciones, per quas Amorrhæei ad arma concitarentur, ut exinde occasionem habeat populus debellandi illos. Sed horum omnium ignara Moysis mansuetudo pro transitu petendo mittit legatos Moyses et ipsas transitus condiciones justas et æquas offert.

Sic agit princeps, quem tu dicis, Domine, et quem triumphare decrevisti. Sed ab adverso princeps, cujus thronum subvertere, regnum alienigenis tradere statuisti, justas propositiones non exaudit, æquas condiciones contemnit et in superbia cordis sui (23) congregato exercito egreditur obviam in desertum, ut cum populo (quem amicum habere potuisset), pugnet tamquam cum inimico. Cogitur ergo Israel ad prælium. Non offendit, sed offenditur. Pugnat invitus et percutit in ore gladii, et quis non dicet justo jure possidere terram, cujus transitu arcebatur. Tam justo [120:] ordine, in tam admirando contextu procedunt mundani eventus, regnorum translationes, gentium dispersiones, quas principes terræ plerumque suæ sapientiæ, prudentiæ, sagacitati et in^a rebus gerendis experientiæ^b attribuant. Alii longo tempore occultatis consiliis amicos consiliant, fœdera pangunt et ex insperato inimicum inva-

^a Supplevit *in supra lineam*

^b *experientiæ* in rasura

dunt, alii populorum proceres aut ipsam plebem pollicitationibus allectos circumveniunt et opprimunt. Alii confinia, munimenta, sæpe provincias occupant, quia rationi status sui convenire autumant. Alii per connubia ad regnorum successionem aspirantes bellorum semina spargunt, alii occasionem bellandi quærunt et in similibus desudant principum consilarii. Pro his executioni mandandis enervantur populi, disperduntur thesauri, evacuatur æraria, sed in his omnibus omnia secundum decreta tua eveniunt, quia omnes te disponente agunt. Sed quia pro voluntate tua, non semper pro tua voluntate sequenda agunt, confunduntur in operibus suis, et ipsa ratio status (pro qua omnia te, Deus, inconsulte agere posse credunt) mundano modo considerata est causa perditionis multorum regnorum et principum.

Ecce, Sehon^a rex Amorrhæorum credit rationem status esse, ut arceat populum, ne sub prætextu transitus ingrediatur fines et occupet regnum suum. Hinc transitum denegat. Hæc ratio status secundam producit et persuadet melius esse obviam egredi populo in desertum, quam exspectare aggressum populi in propriis finibus. Tales enim considerationes sæpe pro situ et ratione locorum et conjuncturarum suggerit humana prudentia, quæ te non consulit et, ecce, confunditur, quia Sehon Israel extra proprios fines primus aggrediendo injustitiam commisit, quam Moyses evitare voluit pacifice petendo transitum, quem si post factam denegationem [121:] Israel armata manu temptasset, aggressor evasisset. Sed ne hæc taliter fierent, sicut conveniebat ordini justitiæ tuæ ita disposuisti omnia, Domine, Moysen itaque duxerunt tuæ sapientiæ consilia. Sehon movebant humanæ prudentiæ dictamina, tu autem, Domine, in uno et in altero glorificatus es. Ecce, sic agit etiam Og, rex Basan, prout egerat Sehon, et confunditur. Sic agit uterque, ut impleantur promissiones tuæ respectu populi modis convenientibus et secundum quoque humanæ prudentiæ repræsentationem justis.

Adorandus es, Domine, in his omnibus, quæ fecisti, sed quanto plus diligendus es mihi ex illis, quæ mecum egisti, dum meam prudentiam in suis consiliis confundisti, ut ad tuæ sapientiæ recurram consilia sequens tuam voluntatem non voluntariæ meæ secter dictamina sequens cupiditatem!

SUPER CAPUT 22.

Magna sunt, Domine, opera fortitudinis brachii tui, quæ mihi repræsentantur in Scripturis, sed non sunt omittenda mihi etiam deliria humanæ prudentiæ, quæ consideranda occurrunt. In præcedenti capite Sehon et Og cum exercitu suo occurrent populo tuo, et ad prudentiæ humanæ dictamine in magna opinione virium suarum ducti occurrere malunt Israel, quam repellere si aggredi voluisset. Sed in Balach, Moabitarum rege timore percussa^b prudentia alium effectum producit, qui ab imbecillitate cordis provenire solet, qua ductus homo sæpe ad superstitiones recurrit.

Non habet locum hæc mea reflexio in exemplo Balach, iste enim falsorum deorum cultor ad Balaam recurrens deorum et prophetæ sui auxilium quæsivit et fecit, quod illusoria religio ejus tamquam salutare repræsentavit, sed loquor, Domine, de

^a *Sehon* in rasura

^b *Correxit percussa ex exculsa?*

illis Christianis, qui futuros eventus sæpe illusorie, sæpe erronee, sæpe superstitiose quærunt, quia in te, Deus, [122:] firmiter non confidunt. Non mirabor proinde in hac historia Balach agendi modum, qui se contra populum omnimode defendere volebat. Non inquiram, quis fuerit Balaam, sed in omnibus admirabor tuam adorandam providentiam, Deus, quæ in hoc eventu perversi, avari hominis instrumento utitur in suum finem. Volebas, Domine, notam reddere virtutem brachii tui omnibus habitatoribus terræ in populo Israel, et in hoc exemplo confundis spem, quam Moabitæ et Madianitæ habuerant in diis et in ariolis suis. Jam timor populi prævaluerat in cordibus inimicorum suorum, exempla Sehon et Og omnem confidentiam in armis eripuerant (2. 3), nec nisi tristis eventus repræsentabant (4) majoribus natu Madian: Ita (inquit Balach) delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas usque ad radices carpere. Inter has venturorum malorum prævisiones recurrit ad Balaam filium Behor, (5) ut vocaret eum (6) ad maledicendum populo, qui se fortior fuerat. Novit enim (seu credit), quod benedictus sit, cui Balaam benedixerit, et maledictus, in quem maledicta congesserit. Tales fuerunt humanæ imbecillitatis et timoris suggestiones. Tam absurda fuit hominis de homine opinio, tanta confidentia, an in Deo Balaam, an in ipso Balaam, vix discernitur, quia benedictionis et maledictionis virtus ipsi Balaam attribuitur a Balach. Balaam tamen hanc virtutem non sibi, sed Deo suo attribuit, ad cuius consultationem (8) responsum suum distulit.^a

Nescio, Domine, inter tot me sapientiorum dissertationes, quid dicam de Balaam, num nimirum cognitionem tuam, Deus, habuerit, num nomen Domini falsis diis attribuerit. Mihi profecto videtur Balaam cognitionem tuam et a te spiritum prophetiæ habuisse, sed illo abusum fuisse et ex justis iudiciis tuis te Balaam [123:] propriæ perversitati naturæ suæ tradidisse. In his autem apparitionibus et revelationibus (quas Scriptura refert) te, Domine, egisse pro bono populi tui per revelationem et apparitionem angeli. Temptatur itaque Balaam per donaria et promissiones et primæ temptationi resistit (13). Temptatur secundo (15) et ductus a spiritu avaritiæ, volens, ut velles, quod voluit, consulit te, (20) et tu dimittis illum, et procul dubio perversam dispositionem (hanc dimissionem tuam sequentem) videns in corde ejus (22) iratus es ei, et ut terres illum, non tantum os asinæ aperuisti (28), sed etiam oculos Balaam, ut videret angelum et loquentem audiret (31), et quod plus est, peccatum agnosceret dicens: (34) Peccavi nesciens, quod tu stares contra me, et nunc, si displicet tibi, ut vadam, revertar. Vidisti, inquam, o Deus, perversitatem cordis ejus, et per timorem visionis ex misericordia firmare voluisti illum, ne aliud loqueretur, quam quod ipsi revelaturus erat. Hinc dicit angelus: (35) Vade cum istis, et cave, ne aliud, quam præcepero tibi, loquaris! Sic agit bonitas tua cum homine, Domine, sed homo agit tecum, sicut Balaam. Tactus terrore dicit: Numquid loqui potero, nisi quod Deus posuerit in ore meo (38)? Sed cum in societate perversorum pergit (40) et ab illis munera recipit, (41) se ad excelsa Baal perducere sinit.

Non videtur mihi sacrificio in præcedenti versu[(140)^b] relata Balaam obtulisse, sed Balach obtulit illa idolis suis. Fors itaque dicere possem (his, quæ jam rettuli bene examinatis) ipsum Balaam similem fuisse illis, qui principes male agere videntes ex humanis considerationibus connivent illis spe æstimationis, honoris et lucri

^a Correxit *dis-*

^b Addidi signum)

allecti. Et in hoc consistebat perversitas Balaam, prout ex sequentibus confirmatur. Quot sunt, o Domine, hodieum tales, qui in tam perversa dispositione [124:] sub larva indulgentiæ et ipsiusmet charitatis illusoria specie principes mala facientes non corripiunt, sed honorati ab ipsis seu donaria seu favores recipientes diis alienis (passionibus nempe suis) sacrificare tranquille permittunt. Quod igitur Balaam concernit, iterum dicam illum avaritiæ et hujus nefariæ conniventia præcipue reum apparere, et ad hæc uberius deducenda transgrediar ad subsequens caput pro dato lumine tibi, Domine, referens gratias et ad sequentia petens auxilium.

SUPER CAPUT 23.

Ultimus versus præcedentis capitis referens: Mane autem facto duxit eum (scilicet Balach Balaam) ad excelsa Baal, communi opinione interpretum illuminante repræsentat mihi in hoc monte fuisse fanum idolo exstructum, ad quem locum veniens Balaam in hoc fano et in ara ædificata sacrificare noluit, sed (1) sibi septem aras instrui jussit, et cum fecisset (scilicet Balach) juxta sermonem Balaam (2) imposuerunt simul (id est Balach et Balaam) vitulum et arietem super aram. Hic fuit primus actus criminosus Balaam, qui se ritui gentium accomodans aras exstrui petiit et pro signo communionis cum Balach victimas imposuit, quamvis interne sciverit hæc non requiri ad cognoscendam voluntatem tuam, Deus, actum tamen superstitiosum ex complacentia regis Moab et principum ejus instituit. Hinc (3) dixit Balach ad Balach: Sta paulisper juxta holocaustum (non dicit meum, sed tuum), donec vadam, si forte occurrat mihi Dominus. (4) Sensit enim intrinsece hoc superstitioso cultu se male facere et ideo abiit et angelo illi [125:] occurrenti, quod fecit (quodammodo prævenire volens) rettulit dicens: Septem aras erexi et imposui vitulum et arietem desuper. Sed tu, Domine, qui ex justis judiciis tuis sæpe impium in adinventionibus suis ambulare permittis, pro bono populi tui voluntatem tuam manifestare non es dedignatus illi, et verbum veritatis dedisti in os mendacis, viam veritatis non in simplicitate cordis, sed in duplicitate sequentis.

(6) Reversus itaque invenit stantem Balach juxta holocaustum suum, quod sibi Balaam noluit attribuere, et assumpta parabola (7) edixit misericordia judicia tua, Deus, de Israel, (8. 9. 10) et quia verbum, quod dedisti in os ejus, audacter et fideliter rettulit etiam desiderium ejus dicentis: Moriatur anima mea morte justorum, et fiant novissima mea horum similia, sincera fuisse credo, quamvis enim (11) exprobrat ipsi Balach, quod loco maledictionis benedictionem impertiatur, persistit tamen Balaam dicere: Num aliud possum loqui, nisi quod jusserit Dominus? Sed non obstante hac fidelitate, quam hactenus erga te, Domine, continuasse videtur, non resistit humanos favores sectans et æstimationem regis quærens superbia Balaam, et hinc ex timore coactus videtur obœdire tibi, Deus, in edicendis mandatis tuis, sed in corde persistebat velle, quod noluisti, Domine. (13) Dixit illi Balach: Veni, et vadit. (14) Aras denuo septem ædificat, superstitiosa sacrificia renovat, (15) te, Domine, denuo (modo, quo jam relatum est) consulit (15. 16) et reversus (17) respondet: (19) Non est Deus, quasi homo, ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut mutetur. Dixit ergo, et non faciet? Locutus est, et non implebit? Scivit hanc veritatem Balaam, antequam iterate te consulisset, Domine, sed hanc veritatem ex simulatione subticuit, et in corde voluisset, ut mutares consilium tuum. Sed loquitur veritas tuas per os impii, et

decreta sua pronuntiat (20. 21. 22. 23. 24) sed denuo alio vocatur Balaam (27) et vadit, aras denuo [126:] ædificat (28. 29. 30), verba quippe tua pronuntiavit, Domine, sed suam, non tuam sequebatur voluntatem.

Quot sunt, o Deus, in mundo, qui modos agendi Balaam sequuntur, qui verba tua prædicant, enuntiant, gratias tuas dispensant, mundum tamen vocantem, voluntatem et cupiditatem suam sequuntur in operibus, et hi sunt lupi rapaces, quos Filios tuos venturos prædixit,¹ quos Balaam figuravit.

SUPER CAPUT 24.

(1) Cumque vidisset Balaam, quod placeret Domino, ut benediceret Israeli, nequaquam abiit, ut ante perrexerat, ut augurium quæreret etc. Fors possem dicere, Domine, quod sciverit hanc veritatem Balaam, antequam postremas aras ædificasset, sed ut ex virtute sacrificii obtinere se spiritum propheticum fingeret, aras et sacrificia continuavit. Sed postremo timens temptare te liberius loquitur, et ecce, irruente in se Spiritu tuo (2) revelavit decreta tua de Israel. (10) Irascitur Balach, (11) repellit Balaam ad locum suum et omni magnifica honoratione privat. (12. 13) Respondit quidem Balaam ad Balach: Nonne nuntiis tuis dixi: Si dederit mihi Balach plenam domum suam argenti et auri, non potero præterire sermonem Domini Dei mei etc., sed subjungit: (14) Verumtamen pergens ad populum meum dabo consilium, quid populus tuus populo huic faciat extremo tempore.

Hoc vere fuit consilium tuum, o Balaam, quod tibi suggestit tua propria malitia, et quamvis Deus dispositionem perversam cordis tui noverit, dat tamen verba in os tuum, ut enarres recondita, nobis autem revelata adoranda mysteria. Sed tu illa edixisti (16) vere solummodo tamquam auditor, sed non factor sermonum Dei. Qui novisti doctrinam Altissimi et visiones Omnipotentis. Qui cadens quoque (propter pravas cogitationes tuas) apertos habebas oculos pro [127:] salute aliorum, sed non pro tuo proprio bono. Dominus enim te assumpserat tamquam instrumentum, per quod magnalia sua manifestare decrevit, sed te tibimet ipsi reliquit. Quia vero propter Loth Moab conservare voluit, inspiravit regi illorum, ut in Deo, quem tu colebas, plus spei haberet, quam in diis suis, et ad se per te recurreret, nec se temere in viribus suis confisus populo Israel opponeret. Quod quia Balach fecit, non permisit Deus, ut perversum consilium tuum illi ediceres, sed regi Madian, de cuius populo fuisti.

Tales sunt misericordiæ tuæ, Deus, erga illos, quos conservare decrevistis, in quorum favorem, ecce, os Balaam aperueras, ut verba tua ediceret, clausisti autem, ne verba sua perversa per consilium, quod dare voluit, regi Moab effutiret. Iterum iterumque sunt adoranda mihi magnalia tua, quæ per prophetias in hoc capite contentas manifestasti, quarum explicationem et genuinum sensum ex consequenti nobis revelata veritate tot me sapientiores interpretes tradiderunt. Fac me, quæso, ferventer diligere, ut plus cognoscam, quæ per Balaam tam obscure, nobis autem per gratiam tuam tam clare manifestasti in Filio tuo Unigenito!

¹ Cf. Matth. 7.15.

Reddideras victoriosum populum tuum, Deus, debellatis Sehon et Og regibus. Jam terræ bonitatem, quam promiseras, degustare cæperat, et ex deserto exiens procul dubio frugibus terræ vescebatur. Hinc non amplius tædet de labore, non murmurat pro pane et aqua, sed ecce, in quanta scelera ruit ad omnia mala prona carnalitas ejus (1)! Moratur, et vix moratur, fornicatur cum filiabus Moab. Hæc sunt pericula et effectus otii et moræ in occasionibus temptationum. Pacifice transgressus fuerat populus terram Moab, et procul dubio hæc pacifica transgressio et commoratio [128:] in finibus dedit occasionem filiabus Moab transgredi ad castra Israel. Sed, o Domine, ecce, quomodo peccatum ducit et generat peccatum! Fornicatur populus, (2) invitatur ad sacrificia, comederunt et adoraverunt deos eorum, et (3) initiatus est Israel Beelphegor. Irasceris, Domine, sed non amplius ignem devorantem, non ignitos serpentes immittis in populum, sed cunctos principes Israel suspendere jubes Moysi contra solem in patibulis, ut avertatur furor tuus a populo. Quid est hoc mandatum tuum, o Deus misericors! Vitulum aureum adoraverat populus, et Moyses Levitis jusserat, ut in expiationem peccati per medium castrorum transgredientes occidant omnes, qui occurrerent illis. Et ecce, hic populus fornicatur et principes suspendi jubentur!

(5) Non refertur tamen, quod Moyses exsecutus fuerit hanc tuam sententiam, sed iudicibus mandat, ut unusquisque occidat proximos suos, qui initiati sunt Beelphegor. Mirabile apparet ignorantiae meæ hoc mandatum tuum. Mirabilis videtur conductus Moysis. Scriptura enim non refert, num principes suspensi, num Moysis sententia executioni mandata fuerit per iudices, sed in sequentibus versibus te, Domine, zelo Phinees placatum fuisse tradit. Propterea his coram te ruminatis, Domine, imaginor mihi hæc omnia uno quodammodo tempore facta fuisse, Moysen nempe ad mandatum tuum exsequendum se præparando ex zelo occasionem reorum iudicibus (non principibus, quos suspendere voluit) jussisse, et dum hæc executioni mandanda fuerant, (6) introisse unum de filiis Israel ad scortum Madianitiden vidente Moyse et omni turba filiorum Israel fors ad sumendum supplicium congregata. (7) Quod cum vidisset Phinees, zelo tuo accensus accepto pugione (8) reos in facto criminis occidit, et plaga respectu principum cessavit, viginti quatuor millia tamen hominum occisa sunt de populo (9).

Mandatum itaque tuum, Domine, de suspendendis [129:] principibus demonstrat mihi, quantæ rationi dandæ sint obnoxii, qui populis præsent, et quia tempore, quo populus vitulum adoraverat, principes tribuum necdum te jubente fuerant instituti (quamvis natura dictante) principes familiarum Jethro suadente iudices et subalterni centenarii etc. præpositi fuerint respectu muniorum, quæ in hac institutione specificata sunt (iudicium de his non jusseras sumere, prout hic jussisti de principibus, quibus regendi te jubente data fuerat potestas et vigilandi in populum incumbere munus ex pastoratus officio, quod distinctum fuerat a iudicibus, quibus Moyses supplicium de reis sumere mandavit, sed hoc ipsum supplicium per plagam tuam particularem jam supra dictam desumptum fuisse credo de populo (14).

Daret mihi occasionem hic versus proferre, quod inter fornicatores cum filiabus Moab complures ex principibus quoque reperti fuerint, prout Zambri de cognatione et tribu Simeon, et propterea principes suspendere jusseris. Sed hæc esset opinio mea non satius exacte conciliata cum (v. 4), in quo cunctos principes suspendi jusseras, non quod cuncti fornicati fuerint, sed quod fornicationi populi secundum obligationem status sui

se non opposuerint. Hinc quia Phinees munio^a vocationis suæ satisfecit et zelo tuo accensus reos occidit, (12) pacem fœderis tui obtinuit. Zelo, inquam, tuo commotus est contra reos, ut non tumet ipse deleres Israel in zelo tuo, et talis fuit semper operatio misericordiæ et bonitatis tuæ, Domine, dantis, quod requiris et retribuendis dona tua. Tu dedisti zelum, ut tuum averteres zelum et zelus tuus pacem fœderis obtinuit. Sic justitia et misericordia tua semper in te conjunctæ agunt, et te Deum manifestant demonstrando, quomodo coronas dona tua in hominibus. Quidquid enim bonum est in homine, a te bonum est, qui solus bonus es. Hinc bonum, quod largitur misericordia, coronat justitia, ut sibi ex omnibus reveniat laus et gloria.

Sed, o Domine, si ad considerationem [130:] hujus historiæ revertor, in primis statim versibus fornicationem populi cum filiabus Moab reperio, ad quarum sacrificia euntes initiati sunt Beelphegor. (17) Vero dicis: Hostes vos sentiant Madianitæ, et percutite eos! An propter solam fornicationem Corbi cum Zare? Non, profecto, sed propter fraudem ex consilio Balaam factam. Ille enim in præcedenti capite vers. 14 dixerat ad Balach: Verumtamen pergens ad populum meum (id est Madian) dabo consilium, quid populus tuus populo huic faciat extremo tempore. Unde colligo Madianitas fraudulenter venisse, Moabitas ante hoc consilium datum ex familiaritate amicitiae et cognationis accessisse ad castra. Juste ergo Madianitæ percussi, Moabitæ vero misericorditer conservati sunt. Sed quis sum ego, Domine, ut examinare audeam, cur populum Moab ex incestu Loth generatum conservare, cur Madianitas,^b filios Abrahæ ex Cethura percutere jusseris? Te miserente et illuminante jam rettuli supra Genesim meditans, quid incestus apparens Loth, quid filii Cethuræ designaverint; sed cur hæc, quæ hic referuntur, de excisione unius et de conservatione alterius populi statueris, non meum est inquirere, sed in silentio adorare judicia tua, ex quibus permisisti, ut (18) Madianitæ deceptores essent, Moabitæ occasio peccati (fors tamen non ex præconcepta malitia) fierent.

Sit igitur tibi, Deus, laus et gloria ex omnibus operibus tuis, quæ ignorantia, pars hereditatis meæ penetrare nequit!

SUPER CAPUT 26.

(1) Postquam noxiorum sanguis effusus est etc. Si tu me illuminare non fuisses dignatus, Domine, ignorantia mea hanc expressionem solummodo ad caput præcedens et ad prostremam percussionem initiatorum Beelphegor rettulisset, sed hic citatus v. combinatus cum v. 64 demonstrat referri debere ad effusionem [131:] sanguinis noxiorum propter murmur, propter quod omnis multitudo condemnata fuerat, ne ingrederetur terram promissam. Et in hoc sensu hæc connumeratio seu, potius dixerim, connumerati figuræ fuerunt illorum, qui post peregrinationem Synagogæ usque ad incarnationem intrarunt in Ecclesiam per veram fidem et sic in antecessum receperunt doctrinam Filii tui sequentes Spiritum legis, non litteram, cum in hoc Filio tuo promissiones tuæ vere completæ sint.

Sed, o Domine, etiamsi illa, quæ respectu hujus connumerationis referuntur et causam illius respiciunt, simpliciter historice relata esse dicerem, fors non errarem.

^a Sic?

^b Corrigendo

Ille enim ipse ordo, propter quem instituta secunda connumeratione populorum in quattuor castra repartiri jusseras, requisivit hanc tertiam connumerationem ad repartendam terram, in quam ingressuri erant, necessariam. Sed ille finis principaliter fuit, quem (64) v. clare exprimit, ut nimirum incredulus ille populus evidenter agnoscat veritatem prædictionis tuæ. Perdit se intellectus meus considerans ex tanta multitudinæ connumeratorem ad radices Montis Sinai nonnisi duos (Caleb nempe et Josue) repertos fuisse, qui incredulitatis notam non incurrerunt et portentorum tuorum oculati testes promissiorum participes facti sunt, ut fiant testes operum misericordiæ et justitiæ tuæ coram populo carnali et incredulo. Tam misericors fuit enim tuus cum hominibus agendi modus, ut non tantum tunc, sed etiam effuso super omnem carnem Spiritu tuo duodecim testes oculos mortis et resurrectionis Filii tui singulariter præ ceteris statuere volueris, ut hominibus veritatem, quam viderunt, audierunt et manibus palparunt, annuntierent.

Hæc sunt, Domine, quæ hominem convincere debent de infirmitate sua et de corruptione naturæ suæ. Quo plus considerat enim tanta opera bonitatis et misericordiæ [132:] tuæ, eo plus videt, quantum te debilitati et infirmitati ejus quodammodo accommodaveris. Videt, inquam, quid mereatur justitia, qui tam sensibilibus ac realibus testimoniis resistens gratiæque tuæ se opponens non convertitur ad te, Deum suum et viam veritatis non sequitur in fidelitate. Sic apparet, Domine, immutabilis fidelitas tua in promissionibus, incomprehensibilis bonitas in gratiis, quas largiris, et in conductu hominis ineffabilis^a charitas erga homines, pro quibus cursu tot millenariorum annorum continuato opere tanta facere dignatus es.

O Deus, quam pretiosa est tibi creatura tua ad imaginem et similitudinem tuam plasmata, et quam pretiosus deberes esse illi, qui non tantum esse suum debet tibi, sed etiam tanta opera, quæ fecisti per illam pro te. Nec tamen ita fecisti pro te, quin sint et pro illa. Omnia enim facta sunt, ut hæc tanti pretii creatura possit pervenire ad te et uniri tecum! Horre, o anima mea, ad considerationem infidelitatum et ingratitude tuarum! Horre ad recordationem infirmitatis fragilitatis et mortalis miseræ tuæ, sed consolare in contemplationem misericordiæ, bonitatis et charitatis Dei tui! Confirmare in spe promissorum ejus, cum diligendo speraveris et^b sperando dilexeris, ut in charitate perseverando promissa assequaris!

SUPER CAPUT 27

Videtur mihi historiam referre Scriptura in eventu filiarum Salphaad, ex cujus contextu edoceor, quid principi faciendum sit in casibus, de quibus lex necdum condita est. Non videtur mihi res tam difficilis (quam hæc filia proponunt), quin illam ipse [133:] Moyses decidere potuisset, sed præclarum exemplum præbet omnibus populi ductoribus hoc exemplum, et in quantum Moyses in gubernando populo respectu tui, Domine, subalternus fuit et in hoc respectu omnis princeps quoque pro tali habendus est, omnes sub alterna potestate fungentes docentur in illis, de quibus necdum lex habetur, ad superiores suos recurrere et causam ad illos referre.

^a Correxit *in- ex jn-*

^b Correxit *et ex ex*

Dico in illis, de quibus lex non habetur, hac expressione enim non intelliguntur omnes privati eventus, pro quibus lex non requiritur, sed tales, quæ publicum bonum et distributivam justitiam respiciunt. Non fuerat casu factum, sed nec ex defectu prævisionis sapientiæ tuæ, quod tot legibus (ad civile gubernium et justitiæ administrationem necessariis) statutis, de simili, prout hic contigit, casu nihil statueris, sed hunc ipsum eventum ad postrema tempora Moysis distulisti, ut et Moysen et successores ejus instrueres te velle, ut in similibus a te petatur consilium et in illis, quæ justitiam concernunt, æterna justitia consulatur. Nisi enim regnorum et principum leges in hac fundata fuerunt, hominum erunt adinventiones, non autem certæ justitiæ regulæ, super quas fundari possit communis vitæ humanæ ratio.

(4) Rettulit proinde Moyses causam filiarum Salphaad ad iudicium Domini, et tu, Domine, decidere dignatus es, et quod præcepisti, factum est sanctum filiis Israel lege perpetua. (11) Felicia sunt regna, felix est princeps, qui hunc modum agendi observat et principia regendi a te petit, Domine, et super eventus necdum prævisos te consulit. Ac si hic solus casus fuisset, de quo necdum legem positivam statuisses, Domine, ecce, hac stabilita, statim dicis ad Moysen: (12) Ascende in montem istum Abarim, [134:] et contemplare inde terram, quam daturus sum filiis Israel, (13) cumque videris eam, ibis et tu ad populum tuum, sicut ivit frater tuus Aaron etc. (14)

Mirabilia sunt mihi nimis hæc, Domine, nec tamen figuras fuisse dicam, sed veritates admirandas. Repetisti hæc, Domine, ad Moysen, et a te sæpius repetita ipsemet Moyses inserit in scripturis. Clare edixisti, quod ideo sit moriturus, quia te offendit, ut imperfectæ legis mediatorem et latorem imperfectum fuisse demonstraretur, quia hanc ipsam pœnam promeruit imperfectio etiam pontificis, cuius sacerdotium quoque imperfectum fuit. In hos agit justitia tua, Deus, directe solvens unionem animæ cum corpore, sed in Mediatorem et Pontificem legis novæ egit justitia tua per homines, in quantum tradidit innocentem manibus nocentium, ut torqueretur per homines et crucifigeretur; et quia hic mediator noster peccatum nullum habuit, in suo sensu possem dicere, quod ex hac ratione justitia tua in illum directe agere nequivit, sed perversitatem hominum agere permisit in corpus ad similitudinem peccati formatum, ut innocentis effusus sanguis nocentes lavaret, et victima peccatis onusta innocens et sine macula propria (et exinde te digna) offerretur justitiæ tuæ. Ut testamentum sit validum, mortem testatoris intercedere necesse est docente Apostolo.¹ Hinc et vetus testamentum mortem requisivit, sed hæc mors pœna proprii delicti mediatoris fuit, et quia testamentum imperfectum erat, ideo perfectionem per adimpletionem acquire debuit, antequam sanguine testatoris signaretur.

Mors itaque Moysis nihil profuit, quia ipsemet propter prævaricationem et infidelitatem punitus est, nec ergo legem, quam tulit, adimplevit. Hinc incruenta esse debuit, quia nocentis sanguis ad signandum non valuit. Sed ille testator, qui legem adimplevit, omnimode validum testamentum condidit, quia innocenti (per nocentes) effuso sanguine testamentum, quod fecit, adimplevit, dedit et signavit. Et quia hoc innocentis sanguinis (ut ita dicam) atramentum justitiæ [135:] tuæ, Deus, delere nequit, misericordia tua conservat in æternum. Scivit hæc Moyses te revelante, Domine, et ideo sententiam tuam in admiranda tranquillitate suscipit, non de se, sed de

¹ Cf. Hebr. 9,16.

populo curæ suæ commisso sollicitus (16) rogat te, Dominum Deum spirituum omnis carnis, ut provideas hominem, qui sit super illum (17) et possit ducere ipsum.

Hæc est dispositio imitanda omnibus principibus. Dispositio, inquam, in qua Moyses te, Dominum Deum spirituum omnis carnis appellans se coram te humiliat, voluntatem tuam acceptat et spiritum suum agnito Domino Deo ejus recommendat. Hoc facto sibi commissi populi memor curæ hujus extremum momentum impendit, ut muneri,^a ad quod vocatus fuerat, satisfaciat. Sed quid petit pro populo? Hominem, qui possit exire et intrare, educere illos vel introducere, ne sit populus Domini, sicut oves absque pastore. O Domine, vere non mundana politica regum et principum dictavit hoc petere Moysi, et tranquillitatem, in qua sententiam mortis exaudivit, non a dictamine carnis recepit.

Tu, scis, o Deus, corda et renes investigans, num sit in mundo rex et princeps, qui successorem sibi in hac dispositione Moysis petat. Mihi enim non constat ullus, qui moriens suum successorem non designasset aut non obrusisset vel adhuc vivens obrudere non vellet. Non loquor, Domine, de illis regibus, quorum regiminis successio consensu benevolo et voluntario populorum ad filios eorum restricta est, prout tu ipse, Domine, (quamvis ex longe differenti ratione, quam quidam explicant) successionem regiam ad domum David restrinxeras, sed de paucis illis regnis et statibus loquor, in quibus populi^b necdum per liberum consensum hoc onus successionis susceperunt, sed electionem regum et principum sibi reservarunt regnicolæ. Hoc jus hereditatis seu sanguinis sanguine tot milliorum hominum et dispendio animarum sæpe acquiritur, stabilitur, defenditur et extenditur, quia ipse populus tuus spiritualis se pro possessore, non pro incola terræ, non pro [136:] colono tuo, sed pro domino et proprietario reputat.

Video, Domine, per gratiam tuam spiritum Scripturarum tuarum considerans ex promissionum tuarum sequela stabilivisse te sceptrum Judæ in domo David, sed hæc ipsa promissio spiritualis fuit, quia temporale dominium domus David aliquot ante Salvatorem natum sæculis cessaverat. Sed necdum illustrasti ignorantiam meam, ut ex Scripturarum Spiritu edocerer regum successivum jus ad certas familias restringi ordinasse. Ipse enim primus rex populi tui, Saul in pœnam datus fuerat a te. Hoc tamen exemplum nunc pro auctoramento illorum, quæ facta sunt, allegatur,^c et jus regium inde desumitur. Dederat populus tuus regiam auctoritatem familiæ Machabæorum quoque procul dubio te permittente, sed non instituyente, qui sceptrum domui David promiseras, populum autem deviare permisisti, sed non jussisti. Hoc enim ipsum, quod regale gubernium cum sacerdotio conjunxerit, contra legem tuam factum est. Sed usui et sensui communi contrairem et me violentissimo impetui torrentis hujus exponerem, si dicerem hereditaria gubernia et regimen populorum non convenire cum lege et doctrina Filii tui inter populum spiritualem per adoptionem in ipso coheredem Unigeniti Filii tui factum.

Sed nec est instituti mei de his doctrinaliter tractare et tot sapientum auctorum scriptis contrariari, quamvis te adjuvante fors demonstrare possem jus successionis a gentilibus vi tyrannica institutum fuisse et in Christianitatem nonnisi per cupiditatem sub larva usus communis inductum fuisse, te autem, Domine, hæc fieri permi-

^a *m-* corrigendo

^b *-i* correxit ex *-us*

^c Correxit *allegatur* ex *allegatur*(?)

sisse, ut cupiditate unius hominis refrenaretur et dirigeretur multitudinis cupiditas. Credo itaque, Domine, quod in vero spiritu et sensu doctrinæ legis tuæ veteris et novæ ita procedendum esset in electione pastorum temporalium, prout procedi debere præscribitur (sed nec hoc communiter practicatur) in electione pastorum spiritualium te consulendo, pastorem a te talem, qualem Moyses petiit, [137:] petendo et pastorum regalem a nemine ambiendo.

Sed, o Domine, hæc contemplando refero coram te tamquam vix practicabilia inter homines, quorum ambitio et dominandi libido semper te opposuit et opponet legi tuæ. Fatebor tamen me credere, quod si quidem omnis pastoralis status singulari vocatione tua indigeat, ordinationi tuæ electiva regna melius corresponderent, si electiones regum te consulto et in spiritu tuo fierent, quam regna, in quibus vix nati, sed et nascituri infantes ad pastorum vocantur. Hunc autem in minorennitatibus^a sæpe cum magno populorum detrimento exercere non possunt. Quid dicam de educatione et de moribus horum, qui a teneris annis in fastu formantur, in superbia vitæ adolescent et se super communem condicionem hominum ex natura elevatos esse credunt non ex ratione dignitatis et vocationis tuæ. Scio, Domine, habere te electos tuos inter hos, scio te etiam per nativitatem vocare posse et vocare reges et principes, sed hæc argumenta non evertunt rationes, ex quibus hæc profero. Quos enim Spiritus tuus sentire facit coronarum onera et pericula, ne quidem eligi vellent in reges, non ut reges natos esse pro felicitate reputarent. Profecto enim nonnisi cupiditas potest persuadere levia esse coronarum onera, quæ intolerabilia repræsentat charitas absque speciali gratia tua, quam nescio, num singularius det regibus origo et nativitas (cum hujus doctrinæ vel opinionis fundamentum non reperiam in Scripturis), quam dare potest in bona dispositione suscepta regalis unctio. Non petit a te Moyses, ut gubernium populi filio suo tradas, sed electione tibi relicta hominem solummodo petit capacem ducendi populum, ne sit populus tuus, sicut oves sine pastore.¹

Præterò, Domine, plurimas cogitationes meas, quæ temerariæ viderentur communi opinioni et usui cupiditatis. Vocaveras me quoque, Deus, per electionem ad pastorum officium, sed quia gratiis mihi datis abusus sum, bonum est, Domine, quod humiliaveris me, ut discerem justificationes tuas.² Amovisti me per [138:] adversariorum violantia a grege meo, sed me ab obligationibus meis immunem necdum reddidisti. Hinc sequor illas, nihil tamen peto, quam ut impleatur in me et de me sanctissima voluntas tua.

Principibus te, Domine, in spiritu Moysis consulentibus (18) indicat misericordia tua pro successore Josue, qui Salvator interpretatur. Indicat virum, in quo est spiritus, quem ultimum Deuteronomii caput spiritum sapientiæ fuisse manifestat, sine quo principes populos in viis tuis ducere non possunt. Hæreo, Domine, quia tenebris meis tradidisti me, nec eloqui possum magnalia tua. Jubes Moysi, ut tollat et in ducem populi constituat Josue ex tribu Ephraim et non Caleb ex tribu Juda, qui illi adjunctus fuerat in perlustranda terra et tibi æque fidelis permansit. Ex tribu Juda exiturus erat dux populum spiritualem in terram promissionis inducturus. Ecce tamen, ex tribu Ephraim eligitur Josue, qui illum figurat. Profecto clarius manifestatur hic mysterium, quod in Genesi fulguris adinstar apparuit in benedictione Ephraim,

^a Correxit *minorennitatibus* ex *minoritatibus*, supplendo *renni* supra lineam

¹ Cf. Matth. 9,36.

² Cf. Ps. 118,71.

per quam a Jacob primogenituram super Manasse acquisivit. Uterque autem ex Joseph, filio Rachel (quam figuram novi testamenti fuisse dixi) fuerunt, ex matre Ægyptia nati. Agnovi itaque te adjuvante, Domine, in Ephraim vocationem gentium figuratam fuisse, et hic denuo agnosco in Josue figurari Christum gentes in Ecclesiam vocaturum et per Spiritum suum gentilibus principibus dandum, introducturum. Propterea jubetur Moyses (in hoc actu figurans Christum qua legislatorem) imponere manum super caput Josue coram Eliezero et omni multitudine (19) et præcipere, (21) ut si quid agendum fuerit, Eleazar sacerdos consulat Dominum.

Hæc est enim forma gubernii Ecclesiæ, quam Christus in lege nova instituit, in qua principes statuuntur coram sacerdote et populo, imponuntur illis manus per sacerdotem, et te, Domine, consulunt per sacerdotes et ad verbum illorum qua tuum egredi et ingredi [139:] deberent omnes filii Israel spiritualis cum eo. Hic enim egressus et ingressus præcipue ad castra et per consequens ad bella gerenda refertur, quæ numquam deberent suscipi absque consultatione tua per sacerdotes facta, quibus competeret de belli suscipiendi causa te, Domine, et lege tua consulta decidere. In ceteris enim gubernii casibus dum princeps legem consulit, in illa æternam justitiam tuam consulit, cujus minister et vicarius est in terris. Hic, inquam, in Josue et Eliezero figuratur divisa et distincta inter principes et sacerdotes pastoralis functio et auctoritas, quæ in Ecclesia tunc manifestata[e]^a sunt, dum gentilibus principibus manus impositæ sunt per sacerdotes coram universa multitudine populorum; postquam nimirum verus Moyses, Christus Montem Oliveti et inde in cælum ascendens cum hominibus conversari et ab illis videri desiisset.

Hæc sunt, o Deus misericors, quæ mihi manifestare dignatus es et combinanda occurrent, dum te adjuvante ad tempus mortis Moysis pervenero. Videtur enim mihi ex consideratione (v. 20) præcipientis: Dabo ei (id est Josue) præcepta cunctis videntibus et partem gloriæ tuæ, et ex (22. 23): Fecit Moyses, ut præceperat Dominus, hæc, quæ hic referuntur, facta fuisse longo tempore ante mortem Moysis, nam per communicationem partis gloriæ intelligo cum interpretibus communicationem auctoritatis cum Josue, ut adhuc vivente Moyse populus tamquam successorem Moysis respiceret Josue. Sed parce, Domine, si errat ignorantia mea, et illumina, quæso, me, ut illa, quæ tua referam, non quæ mea sunt!

SUPER CAPUT 28. ET 29.

Trigesimus nonus annus erat, a quo populus circumductus multis modis errabat in solitudine. Mortua fuerat omnis multitudo, quæ magnalia tua viderat, Deus, quæ institutiones ac legem tuam [140:] publicari audiverat ad montem Sinai. Peregrinatio sacrificiorum usum non permittebat, ritum alterare potuit, et propterea credo, quod antequam in Deuteronomio quoque cuncta repeterentur, placuit bonitati tuæ, Deus, per Moysen tamquam mandata tua referri, illa, quæ ad montem jam statuta fuerant, prout memoratur (v. 6). Videris tamen, Domine, hic specialius instituere seu potius explicare libamina, quorum in libro Levitici non recordor tam claram et specificam legisse declarationem. Sed et festa fuerant instituta, et in illis sacrificia præstare jusseras, sed et in hic et in sequenti 29. capite numerum victimarum diversam speciem animalium pro festo et

^a Correx

sequentibus sollemnitate diebus præscribis. Ecce, Domine, (dicit tibi ignorantia mea), si omnia cruenta sacrificia unum sacrificium, si omnes victimæ unam victimam figurarunt, quid opus fuit juxta sollemnitate festorum plures victimas exigere et ejusdem speciei animalium hostias multiplicare?

Sic loquitur tibi, Deus, insipientia mea ad simplicem lectionem litteræ, semper tamen subjecta tibi et parata tam reconditorum mirabilium tuorum secreta adorando præterire, nisi bonitas tua dignaretur me monere, ut petam, quæram et pulsem. Et ecce, in hoc spiritu accedere præsumo ad hæc arcana mysteriorum tuorum. Imprimis igitur occurrit ex quattuor specierum animalibus jussisse te offerri hostias in festis. Vitulos nempe, arietes, agnos et hircum. Priora multiplicabantur, sed de hircis numquam plus uno exegisti pro peccato excepta expiationis sollemnitate, in qua duo præsentabantur. Semper tamen naturam humanam et corpus peccati figurarunt, quod tibi, Domine, pro peccatis omnium hominum oblatum est. Hic vetus homo mittitur in solitudinem in reprobis, immolatur tibi in electis, prout jam de his te adjuvante uberius scripsi.

Memini præterea me rettulisse in sacrificiis vitulum electos ex Synagoga, arietem ex gentilibus eligendos significasse, sed quid hæc agnorum in septenarium numerum multiplicatio designet, (2) [141:] penetrare non valeo. Adjuva me, Domine, secundum multitudinem miserationum tuarum,¹ ut eloqui possim magnalia tua! Dicerem has victimarum multiplicationes institutas fuisse pro augenda sacerdotum subsistentia occasione sollemnitate, sed hæc locutio esset ignorantia meæ blateratio. Victimæ enim ita et libamina offerebantur et comburebantur in holocaustum, nec proderant sacerdotum victui. Unde agnosco hac omnino figurativa fuisse. Jam supra cap. 23. Levitici gratia tua, Domine, auxiliante rettuli festorum significationem, sed si quidem ibi non fuerant specificata omnes hostiæ, quas hic offerri jubes, non nisi de septem agnis rettuli sensum meum credens septenario numero designata fuisse totidem dona Spiritus Sancti, quæ nobis effusione sanguinis Agni, qui abstulit peccata mundi,² obtenta sunt. Sed, ecce, in sacrificiis occasione festi expiationis institutis duplicatur hic agnorum numerus, sed et vitulos prima die tredecim offerri^a jubes, qui omni die durante festo uno vitulo minuuntur et die octava ad unum tantum vitulum redigitur oblatio (36). Loco duorum arietum quoque singulis diebus oblatorum unus aries et loco quattuordecim agnorum septem immolari jubentur.

Nequeo, Domine, hæc præterire, sed nec explicare scio. Deduc, itaque, Domine, differentes cogitationes meas, quas vides in me, in vias rectas. Videtur enim mihi, ac si septem agnis superadditus septenarius agnorum numerus septem sacramentorum totidem donis Spiritus Sancti conjungendorum et Ecclesiæ tuæ dandorum designaretur mysterium, dum completa fuerit realis expiatio, quam festum expiationis designabat. Nam omnia hæc per eandem effusionem sanguinis agni sunt demerita et collata nobis. Hostiæ proinde agnorum ultimo die ad numerum septenarium denuo reducuntur, ut omnia ex eadem virtute Spiritus Sancti procedere designetur. Sed fors [142:] in hoc expiationis festo oblatorum vitulorum numero mystice designatur electorum ex Synagoga paucitas, quorum numerum per sibi succedentia sæcula semper minutum iri exprimitur, donec octava die (completis nempe temporibus)

^a Ante *offerri* in margine: *Cap. 29. v. 13.*

¹ Cf. Ps. 68,17.

² Cf. Ioan. 1,29.

perveniat ad illam unam victimam et electum, ex cuius merito salvandi erant electi. Secundum hujus considerationis sequelam enim arietum numerus ideo augeatur tantum ad duos, ut designetur gentilium electio, quæ ab origine mundi in paucitate quorundam apparuit. Et quia in vocatis in Ecclesiam usque ad finem sæculi permansura erat hæc ipsa electio, ideo numerus arietum per dies non minuitur, sed ad unitatem (primogenitum) inter ceteros fratres figurantem, in quo gentes salutem adeptæ sunt, reducitur, ut omnia hæc in una victima pro electis ex Synagoga et ex gentilibus oblata efficacia futura designentur. Hæc autem ipsa victima in septem agnis denuo repræsentatur, ut septenarium donum (peracto magno festo Purificationis) per oblationem holocausti demeritum et Ecclesiæ relinquendum sub tantis et tam obscuris velis tectum nobis manifestetur. Hinc omnibus his victimis libamina specificatim adjunguntur, ut incruenti sacrificii consequens virtus figuretur.

Taliter enucleat in his duobus capitibus circa festa instituta mysteria debilitas mea non in tantum scire, quam admirari cupiens magnalia tua. Quis profecto est, qui satis admirari possit bonitatem tuam erga homines, quæ cum tanta condescendentia instruis et te quodammodo^a accommodare dignaris debilitati illorum? Quis tam insipiens est, qui non videat potuisse te uno sacrificio figurasse illam infinitæ virtutis victimam, in cuius memoria ipsos adipum et sanguinum oblatores fetores tamquam suave olentes recepisti? Mysteria tamen tua tam profunde multis [143:] modis velare voluisti et in Scripturis tuis adhuc in suis obscuritatibus exposuisti nobis, ut magnalia tua, Domine, in humili agnitione debilitatis nostræ et in admiratione magnitudinis tuæ scrutemur.

Adjuva me itaque, Domine, hæc tibi et mihi propter te præstare volentem. Nam quo profundiora dignabitur manifestare infirmitati meæ tua misericordia, eo major tibi præstabitur gloria, quia parvulum tuum loqui, mutum mirabilia tua enarrare facies. Da mihi lac, Domine, solidioris nutrimenti necdum capaci,¹ ne deficiam in via, ad quam me vocare dignatus es dans confidentiam in te, o veritas æterna, quam quæro et desidero, ut te plus agnoscendo plus appetam et appetendo plus diligem!

SUPER CAPUT 30.

Lex, quam de voto^b seu de juramento hic statuere dignaris, Deus, videtur mihi sequela esse ultimi versus capituli præcedentis 39: Hæc offeretis Domino... præter vota et oblationes spontaneas etc. Has autem obligationes et generaliter omnia vota ac juramenta quomodo respectu viri et respectu mulieris implenda sunt, ex consequenti sententiæ primæ mulieri datæ videtur decidere justitia tua. (3) Hinc distinguis, Domine, viros, non autem pueros, non juvenes a mulieribus, quia viri voluntas sub potestate patris eximitur, quamvis vi præcepti et dictaminis naturæ semper patrem et matrem honorare teneatur, sed quo tempore homo puer aut juvenis est, sub potestate patris aut tutorum reputatur. Sed differens est condicio mulieris, cui dixeris: Sub potestate viri eris, et ipse dominabitur tui.² Et secundum hoc dictum considerata hac lege videtur, ac si bonitas tua explicare dignaretur verba hujus sententiæ

in rasura

^b v- in rasura

¹ Cf. Hebr. 5.12.

² Sub...: Gen. 3.16.

non tantum ad uxorem, sed secundum quid ad totum sexum muliebrem extendi. [144:] Et fors ex hac ratione in sexu masculino ætates in statum infantia, puerilem, juvenilem et virilem distinguuntur. Hi autem status omnes sub statu puellari in sexu femineo confunduntur. Unde fors licitum est mihi dicere (4) expressionem ætatis puellaris extendi ad omnis ætatis filias necdum nuptas, et vi sententiæ tuæ, Domine, primæ mulieri latæ non tantum patri qua patri, sed patri etiam qua viro modo particulari subditas esse, quia ipsa voluntatis in promittendo restringitur facultas, et <ex>^a subjectionis viro sententia (7) transfertur in maritum, cum quo quamvis mulier in carnem unam (ut ita dicam) coalescat, dominium tamen in uxorem hæc lex simpliciter exprimit, quod dominio paterno succedit, quia propter virum patrem et matrem relinquere tenetur mulier.

(8) Absit, o Domine, a mente mea, ut seu in illis, quæ v. 3. dicuntur (quod vir, quæ promisit, servare teneatur) seu in illis, quæ hic referuntur, intelligam omnia indiscreta mala et perversa juramenta servari debere. Tu enim, qui mali causa non es, ad malum faciendum hominem obligare non potes, quia summe bonus es et malum odio habes vetasque. Hac tamen veritate non obstante possunt esse vota et juramenta, quæ imprudenter, præcipitanter, inconsiderate, temerarie facere potest mulier sub potestate viri sui constituta, quæ huic præjudiciosa et nociva esse possunt. Et dum mulier hujus speciei juramenta et vota præstat, excedit legem subjectionis marito debitæ.

Hinc tu, Deus, qui corda hominum nosti, statuisti, ut quo die audierit vir et non contradixerit similibus votis, mulier voti rea erit. Scis enim, Domine, quod quæ homini vere præjudiciosa et nociva sunt, statim sentire soleat amor proprius hominis et his contradicere impellit. Quæ vero statim, dum audiuntur, non reprobantur et non revocantur, sed [145:] in sequentem diem dilata reprehenduntur, plerumque tantummodo illusorie repræsentat cupiditas nociva et præjudiciosa esse. Repeto tamen in his omnibus non agi de illis, quæ positive mala et peccaminosa sunt. Hæc enim quamvis ignotis circumstantiis statim mala esse non viderentur, quodsi subsequenter detectis circumstantiis mala esse deprehenderentur, servari numquam deberent. Oportet igitur, ut pater et maritus in contradictione tempus non differant, ne locus detur suggestioni falsæ humanæ prudentiæ, in quam se malitia quoque insinuare posset, et milleni respectus humani, ex quorum ratione etiam bona et convenientia vota mulierum reprobarentur.

Ex consequentia prædictorum proinde clarum est inter mulieres nonnisi viduam aut repudiatam (11) plenariam voluntatis suæ dispositionem obtinere, quia ex potestate patris merito subdita de^b potestate in potestatem transit et a postrema potestate mariti morte vel legitima (secundum doctrinam Christi, non autem secundum legem Moysis propter duritiem cordis indultam) repudiatione subsequente immunis reddita etiam vivente patre ad præcedentem patris qua viri <d>^c potestatem non redit, quia ab^d hac libera reddita fuit, et ex hinc liberæ voluntatis existens, quod non peccaminose promittit, complere jure merito tenetur. Videtur præterea ignorantia meæ, quod hic textus explicet, quod supra (9) dictum est. Ita nimirum, quod nonnisi de uxorbis

^a Delevit *ex*

^b Corrigendo

^c Delevit *d*

^d Correxit *a- ex d?*

in domo mariti existentibus intelligatur illa preemptoria contradictio sponsionis, quam (12) si vir audierit et tacuerit, mulier reddere obligatur, quod promiserat. Potest enim e domo absens uxor promittere, quod maritus ab illa elongatus statim revocare non potest, sed dum resciverit, illico contradicere debuit. Et hoc iubes observari (14) ratione mortificationis corporalis quoque, quæ indiscreta posset esse, et hæc promissiones si subiteantur, vota reddere debet mulier. Sed si vir piis et licitis sponsionibus contradixerit (16), fors tunc [146:] iniquitatis absque justa causa impediti voti reus erit.

Hæc sunt itaque leges, quas constituisti, Domine, Moysi inter virum et uxorem, inter patrem et filiam, quæ vel adhuc in puellari ætate est vel manet in parentis domo. Et hic textus me confirmat in his, quæ jam te adjuvante rettuli, pro ætate puellari nimirum sumi omne tempus, quo puella innupta manet in domo patris sui præter patrem necdum tradita in potestatem alterius viri.

Hæc sunt, inquam, Domine, quæ me docet sensus litteralis hujus legis, sed si naturam voti et tibi factæ spontaneæ promissionis considero, heu, quam multa sunt, quæ me coram te juste arguunt. Votum est a creatura coram veritate tua in humili agnitione infirmitatis suæ in firma confidentia auxilii tui facta promissio, unde concluditur illud, quod promittitur, verum, bonum, justum, sincere promissum esse debere. Secus enim illusionis esset a te sperare auxilium ad illa, quæ hujus naturæ non essent.

Late patenter cogito, sed me breviter enuntio in his, quæ methodice et doctrinaliter tractare non est mei muneris. De his tamen decet omnem Christianum cogitare, qui vix nascens mundum ingreditur, sollemnem promissionem facit in baptisate, tunc plerumque absque intelligentia per paternos, sed hanc promissionem toties renovat, quoties se Christianum esse profitetur et sacramentis Ecclesiæ utitur. Spontanea, inquam, promissione mundo, Diabolo et pompis ejus renuntiare declaravi, sed, eheu, quam frequenter contra hæc tibi facta promissa peccavi. Quot firma proposita de non peccando feci, et quoties prævaricatus sum! Quot sunt hæc, Domine, solidarum meditationum materiæ essentque mihi nimis metuendæ veritates, si ipsum timoris argumentum consolationis non esset subsidium. Te, Deum summe justum offendi; ecce, timoris causa. Sed tu, Deus summe misericors, es; ecce, confidentiæ^a fundamentum. Non nisi labia iniqua inconsiderata hac lege tua [147:] possunt dicere hominem non teneri ad vota libere et licite emissa, si quidem illa, quæ homo promittit in votis religiosis, non sunt in potestate sua, cum de nobismet ipsis tamquam de nobis nihil boni habeamus. Dum enim bona et licita vota emittimus, jam illa quoque a te suggesta sunt, et tu per nos illud bonum operaris, quod inchoatum perficeres in nobis, si gratiis tuis corresponderemus. Neminem enim deseris, quin prius deseraris, nec igitur tu es causa, Domine, quod te suggerente promissa perficere nequeamus, sed malitia nostra, quæ vel tuis gratiis non utitur, prout uti posset, vel sponte prævaricatur, quæ promisit.

Sed tu, Domine, parce mihi de illis, quæ contra baptismatis promissa patravi. Quamvis enim illorum executio vires meas humanas excesserit, si tamen tibi adhæsissem, a misericordia tua convenientes salutem meam gratias obtinuissem. Non fuit igitur indiscreta mea promissio, sed criminosa fuit mea a te subsecuta elongatio.

^a *confidentia sc. mea* (cf. Ms. fr.: *de ma confiance*)

Hinc utroque modo reus me misericordiæ tuæ trado et te diligere posse peto, quia Deus meus es.

SUPER CAPUT 31.

Sumpsisti, Domine, ultionem de populo propter crimen, quod commisit fornicatus cum diis Madianitarum. Hic jubes Moysi (1. 2), ut antequam colligeretur ad populum, ulcisceretur filios Israel de Madianitis. Extendisti brachium tuum super illos, Moyses armare jubet populum, sed nonnisi mille viros ex singula tribu (4) consurgere mandat contra prædictum populum, qui antea universo exercitui Israel restitit, dum præsumens de propriis viribus vetante Moyse aggressus fuerat illum. Mysterium videtur designare duodenarius numerus et fors duodecim apostolos indicat, quos misit divinus Moyses, Filius tuus, ut regnum Dæmonis in idololatria destruentes pro stabilienda [148:] Ecclesia bellum tuum inchoent.

Sed hanc reflexionem non refero eo fine, ut illam ex contextu historiæ stabiliam. In his enim mirabilibus tuis, quæ contra populum tantam abominationem sequentem ex justis judiciis tuis fieri jussisti, veritates proponuntur mihi, in quibus figuras quærere non præsumit ignorantia mea, quia jam sæpe declarasti hanc esse terram, quam patribus populi promiseras, et te in brachio excelso et manu forti educturum populum in possessionem ejus dissipaturumque gentes habitantes illam propter iniquitates et abominationes eorum. Adoro igitur brachium justitiæ tuæ, quod hic operari agnosco, cujus virtus ut manifestaretur et populo tuo et inimicis suis et nobis, (quibus hæc instructionis loco tradita sunt), nonnisi mille viri ordinentur ex qualibet tribu ad debellandam tam potentem gentem, prout ex præda ad castra reducta apparet.

Procul dubio itaque ideo tam exacte descripta sunt omnia, ut hæc meditates discant credere tibi, sperare in virtute tua et te, Deus, tam potentem, tam fidelem videntes in promissionibus tuis discant diligere te. Elegeras populum ad ministerium justitiæ tuæ in gentes, instruxeras illum omnem ordinem et disciplinam militarem, ecce, operari incipis per illum mirabilia tua, et dum filios Israel ulcisci jubes, te ordinas ulcisci in illo de gente, quæ tantis, uti dixi, abominationibus dedita illas in Israel quoque induxerat. Phineas, cujus^a zelus furorem tuum placaverat, eligitur (6) ad continuandam ultionem in Madianitas, et fors ex ratione sacerdotii vasa sancta, ex ratione imperii super exercitum datæ sunt ei tubæ, quibus signa daret, populum animaret et illis clangendo quoque te invocaret tui recordando, Domine. Fuit itaque vindicta sumpta non tantummodo de Madianitis, sed et de Balaam, qui illis scelestum consilium dederat, ut mulieres mitterent ad seducendum populum. [149:] Hinc (14) Moyses novo zelo incenditur ad aspectum mulierum, quas redux exercitus adduxerat, et procul dubio ideo jubet occidi cunctas mulieres, quæ viros cognoverant (17), ut omnes, quæ in deceptione et seductione filiorum Israel partem habere potuerant, in communi ultione punirentur. Dat hic Moyses exemplum principibus, quo zelo omne scandalum a subdito sibi populo arcere debeant, nec de victoria populi lætatur, nec victoribus congaudet, sed primo omnium curam gerit, ne occasio te, Domine, offendendi supermaneat inter populum.

^a Correxit *cujus ex hujus?*

dis nostri) et habitare in corde nostro, quod non nisi tu, Deus, potes nobis dare in possessionem per gratiam tuam (53–54).

Hæc terra itaque cordis nostri sorte decretorum æternorum datur nobis a te, Domine, et qui plures inclinationes virtuosas sortiuntur, latiore terram possident, qui porro minus virtutum habent, angustiore retinent, quia singulis, uti sors cecidit misericordiæ tuæ, ita tribuitur hereditas. (55) Verum quam misera est condicio illorum, qui nolunt interficere habitatores terræ suæ! Hi sunt enim passiones, prævæ consuetudines et habitus. Qui porro ex his remanent, sunt quasi clavi in oculis, qui excæcant et viam rectam discernere nequit homo. Sunt lanceæ in lateribus, quæ pungunt et stimulant, et adversantur nobis in terra habitationis nostræ.

Hinc fit, o Domine, (56) quod ex justis iudiciis tuis quidquid misericorditer cogitas facere (dans nobis gratias ad occidendas prædictos habitatores terræ nostræ), si illis abutimur, ex justitia facis nobis. Dum enim nos nobismet ipsis tradis, dominantur nobis, quibus dominari deberemus. Ecce, Domine, quam sensibiles sunt hæc veritates, quas me docere dignatus es et opere complere velle dedisti. Sed fac me etiam transire Jordanem cupiditatis, ut perveniam ad habitandam terram charitatis!

[157:] SUPER CAPUT 34.

Deus, dominator Domine, qui transfers regna de gente in gentem¹ secundum consilia justitiæ tuæ, tradideras populos propter abominationes suas in manus filiorum Israel. Ecce, proinde limites possessionis horum præscribis, ne se ultra præfixos justitiæ tuæ terminos extendere præsumat humana cupiditas. Sic agis, Domine, in secretis consiliis tuis respectu omnium imperiorum et regnorum, sed quam sæpe limites præscriptos excedens regum et principum ambitio præfixis a te limitibus non contentatur. Hinc oriuntur bella et sanguinis humani tantæ effusiones, quæ evenire quidem permittis, sed innocenter effusum sanguinem de manibus principum exigis. Fecisti ergo opus misericordiæ erga populum tuum declarans illi tam distincte voluntatem tuam et partem hereditatis suæ, ne se in manu tam excelsa agere videns et de tuo auxilio præsumens totius terræ dominatum acquirere posse crederet et exinde ambiret. Exigua portio terræ fuit hæc regio, quam ad quattuor partes mundi designatis limitibus circumscripsisti et electo populo tuo in hereditatem dedisti respectu regnorum, quæ possidebant gentes forsitan non minus abominabiles et dignæ^a excidio, quam fuerant illæ, quas disperdere jussisti, et quid hinc aliud video, quam non esse signum gratiæ tuæ amplam regnorum et terrarum possessionem, in hac consistebat enim portio gentium te, Domine, ignorantium. Sed Israel possidet ad sobrietatem.

Hæc sunt, Domine, reflexiones interpretum me sapientiorum, sunt veræ^b et fundamentales, non tamen vincor de toto illis respectu considerationis, cur tu, Deus, populo tuo tam exiguam regionem dederis respectu ceterarum gentium, quæ orbem [158:] impleverant et possidebant. Edoceor enim ex Scripturis illam fuisse voluntatem tuam, ne populus tuus incolis terræ idololatriis commiseret nec habitaret, cole-

^a Correxī ex *digni*

^b Correxī ex *veri*

¹ Cf. Eccli. 10,8.

ret et possideret terram cum illis, sed disperderet, occideret et evelleret illos, ut solus coleret, habitaret possideretque terram, quam dedisti.

Hac autem propositione stante quid profuisset populo plus terræ dare, quam indiguit, et non tantum pro ingrediente, sed etiam pro successive multiplicando populo suffecit. Docet me Scriptura te dixisse nolle statim eliminare omnes populos, ne terra inculta maneat et feræ ac malæ bestiæ propagarentur in illa. Nemini ergo defuit quidpiam, et terra, quæ ultra vires colenda data fuisset, onus, non beneficium fuisset. In omnibus igitur egisti cum populo tuo, prout te, Deum ejus agere decuit. Dedisti hereditatem sufficientem melle et lacte fluentem,¹ voluisti præservare populum a malis exemplis et a prava societate habitatorum. Et quomodo hæc fieri potuissent, si illimitatam possessionem dedisses populo, cui vel implendæ impar vel aliis populis commixtus fuisset? Sed quia numero illorum parem terram dedisti, culpa populi fuit, quod mandatum tuum non secutus habitatores terræ non interfecit et in illis clavos sibi in oculis, lanceas in lateribus reliquit.

Talis fuit paternus modus tuus procedendi cum populo electo, cujus sequela fuit denominatio principum, quorum consilio et cura terra sorte divideretur. Nominantur proinde (18. 19 etc.) principes illi, quibus hæc commissio data fuit, sed quia nomina horum differunt ab illis, qui ad initium hujus libri in connumeratione populi nominantur, putant interpretes hic tantummodo principales aut seniores familiarum nominari principes. Sed fors ausim dicere, quod se non reflectant neminem illorum, qui connumerationem in principio hujus libri [159:] relatam ingressi fuerant, præter Josue et Caleb ingredi debuisse terram promissam in capite quoque 26. v. 64. dictum fuisse, in connumeratione in campestribus Moab facta neminem vixisse ex illis, qui in præcedenti connumeratione notati fuerant. Clarum igitur est principes tribuum, qui hic nominantur, præcedentibus successisse, te autem Domine denominasse, ut sorte jacta pro possessione totius tribus inter domos et familias terram repertirentur. Si tu, Domine, ex infinita bonitate tua ipsemet non denominasses hos principes, fors illorum denominatio inter populum tam duræ cervicis multarum contestationum et dissensionum occasionem dare potuisset.

Ex omnibus igitur, quæ scripta sunt, patet mirus ordo sapientiæ tuæ, per quem populum tuum tamquam rex et princeps per fidelem servum tuum, Moysen rexisti, et ecce, ordinas omnia, ne sub imminente gubernio novi ministri occasio detur simultatibus et dissidiis. Sic Christus, Filius tuus cælos ascensurus Petro oves et agnos suos pascendos commisit, et apostolos tamquam tribuum principes ad prædicandum et annuntiandum verbum suum per totam terram dimisit, quorum cura induceretur fidelium multitudo in Ecclesiam, prout jam dixi, bellum spirituale gesturam toto tempore militationis suæ super terram. Adoro itaque has miras ordinationes sapientiæ tuæ, Deus, vires^a petens ad gerendum hoc bellum in dilectione et observantia mandatorum tuorum, ut vocationi meæ satisfaciens agam opus tuum cunctis diebus vitæ meæ in patientia et charitate.

^a Correxit *vires* fortasse ex *virens*

¹ Cf. Ex. 3,17 sim.

Instituisti, Deus, ordinem in præcedenti capite, secundum quem tota terra reparti debuerat inter filios Israel. Ordo pariter institutionis tuæ exigebat, ut tribus Levi a ceteris tribubus separata permanens^a de illa quoque providere dignareris. Lex tua jam statuerat, ut tu sis hereditas illorum nec terram possiderent, sed ex decimis et ex oblati tibi viverent. Quodsi igitur integra hæc tribus aliquam terræ partem (prout ceteræ tribus) acquisivisset, terra, quam possidere non debuerant, inculta mansisset et decimas oblataque in unum locum comportare populo nimis onerosum fuisset. Omnibus proinde his inconvenientiis, ecce, miro ordine providet bonitas tua statuens, ut Levitis urbes darentur, in quibus habitarent, non autem terra, quam possiderent, sed ex suburbanis urbium pecora sua alerent. Hæc porro urbes quadraginta octo in medio ceterarum tribuum repartita facilitatem suppeditabant in comportandis decimis et oblati, et ipsos Levitas in medio populi habitantes a ceteris tamen tribubus separatos tenebat hæc dispositio tua.

Capit rationem hujus ordinis debilitas intellectus mei, sed deficit in illis, quæ ratione urbium refugii ordinare dignaris (6). Voluisti quippe, ut ex prædictis 48. essent sex in fugitivorum auxilia separatæ, ut fugiant ad eas, qui fuderint sanguinem. Decernite, ait (11), quæ urbes esse debeant in præsidium fugitivorum, qui nolenter sanguinem fuderint, (12) in quibus cum fuerit profugus, cognatus occisi non poterit eum occidere, donec stet in conspectu multitudinis et causa illius judicetur. Jam per mandatum tuum ad Noe datum sanciverat æterna justitia [161:] te sanguinem hominis et animam ejus requisitum e manu ejus, qui fuderit illum, eadem tamen justitia requisivit, ut inter innocentes et nocentes fieret discretio. Et propterea provideretur primis, ne cum his confunderentur. Hæc fuit causa, cur urbes refugii statueris, in quibus usque ad cognitionem causæ securi poterant permanere rei. Postquam enim (16. 17. 18) declaratur species et casus homicidii voluntarii, subjungitur: (19) Propinquus occisi homicidam interficiet, statim ut apprehenderit illum, interficiet, et hoc edictum indiscrete extendere potuisset humana vindicta etiam ad illos, qui involuntarium homicidium committere potuissent.

Quamvis ex antecedentibus versibus sat clare pateat hoc mandatum (aut fors solummodo permissionem) tantum ad supra relato modo patrata homicidia extendi debuisse aut potuisse, ut tamen ad investigandos casus justa concederetur mora et securitas, urbes refugii, tres cis, tres trans Jordanem ex mandato tuo nominari debuerant. Quia autem homo etiam absque instrumento ferri, ligni aut lapidis (20) vel violento impulso contra terram, contra lapidem aut arborem vel percussione manus (21) homicidium committere potuisset, in his casibus præcepis examinari, num similes illusiones, impulsiones et percussiones ex odio factæ fuerint, (22. 23) quia nonnisi fortuitos et absque omni odio et inimicitia contingibiles casus jubes excusari (24. 25). Et postquam hæc audiente populo comprobata fuissent, declaras liberari innocentem de manu persequentium. Sed non obstante hac perquisitione et ex hac subsecuta absolutione accusatus ad urbem, in qua confugerat, reduci et se in illa continere debebat (28) usque ad mortem pontificis. (26. 27) Quodsi enim interfector extra illas repertus fuisset, vivente pontifice ab ultore sanguinis [162:] absque noxa occidi potuit.

^a Rectius cum abl. abs!

O Domine, mirabile est hoc, et obscurum apparet homini hoc iudicium tuum, cujus intellectum illuminare et elevare non dignaris ad considerationem fundamentalem homicidii, in qua agitur de anima, quia in primo decreto tuo edixisti te animam hominis requisitum a bestiis quoque et animalibus, quia homo ad imaginem et similitudinem tuam creatus est. Unde sequitur, quod ad manifestationem decretorum tuorum, quæ de anima hominis statueras, oportuit, ut figuraliter declararetur, quomodo anima hominis suam plenariam innocentiam sit acquisitura. Occidit primus homo per peccatum animam suam et omnem animam hominis, et ideo misericordia tua ab origine mundi urbem refugii in Agno ab æterno occiso¹ statuerat et manifestavit ab ipsa condemnatione serpentis. Sed quamvis hanc urbem refugii ingressæ animæ justorum post mortem a peccatis immunes fuerint, in veram patriam tamen ingredi non potuerunt ante mortem summi pontificis, qui animam suam posuit pro anima hominis.

Hæc est absconditum mysterium, quod hic tegi credo, manifeste tamen declaratur animam quamvis purgatam (sicut occisor per iudicium purgatus fuit, e manibus tamen persequentium non nisi post mortem pontificis liberari potuit) pariter non nisi post mortem pontificis nostri, Christi liberari potuisse ex captivitate, in qua retenta fuit. Erat igitur vera urbs refugii antecedens meritum effundendi sanguinis, sed integram libertatem et reductionem in patriam non nisi mors et effusus sanguis obtinuit, prout hac lege tua (de involuntario homicidio statuta) manifestatur. Peccatum enim, propter quod animæ justorum detinebantur extra patriam, quamvis involuntarium fuerit, retentionem tamen ex justo tuo, quamvis humano intellectui incomprehensibili iudicio promeruit. (31) Nullo profecto pretio poterat redimi anima; hinc Christus Homo pro homine sanguinem fundere debuit. Hæc fuit, Domine, lex æterna iustitiæ tuæ, quæ postquam impleta fuisset, legi talionis lex charitatis successit, quæ pro injuriis beneficia [163:] reddere, pro persecutoribus orare, inimicis parcere docuit nos.² Millia martyrum occidebantur, quorum parentes et cognati non pro vindicta clamarent, sed te, Deus, pro tortoribus et carnificibus deprecabantur. Sed antequam sanguis innocens fusus terram maculatam purgasset, (33) terra non nisi per illius sanguinem poterat purgari, qui alterius fudit sanguinem. (34) Prout dixi igitur, effusione sanguinis innocentis fuit purgata possessio nostra spiritualis, et sic habitas, Domine, in cordibus fidelium Israel spiritualis.

O sanguis immensi et ineffabilis pretii! Quoties et, heu, quoties reus tui factus sum, et mortem æternam, non tantum temporalem promeritus sum! In te tamen solo est urbs refugii mei. Non fugio igitur, nisi a me, ut confugiens ad te misertus me salves me!

SUPER CAPUT 36.

Deus immensæ bonitatis et ineffabilis misericordiæ, qui me voce tua suavi et dulci vocare dignatus dedisti auditum auribus meis, ut meditationem Scripturarum sacrarum in simplicitate cordis et confidentia auxilii tui aggrederer. Ecce, me digna-

¹ Cf. Apoc. 13,8.

² Cf. Matth. 5,44.

His factis (19) legi satisfieri jubet respectu purificationis. Quis potuit enim reperi in tam exiguo 12 000 hominum numero, qui in excidendo tanto populo (ex cujus reliquiis 32 000 virginum conservatæ sunt) a nece hominis aut a tactu cadaveris immunis remanere potuisset, et in tanta præda parta idolis consecrata tangendo se non contaminasset? (21) Quod igitur Eleazar jussit, in illis legibus fundatum fuisse autumo, quæ tactum cadaverum et contaminationem super murtuo vetabant. (22) Verum de metallis igne purgandis quamvis me legem non meminerim legisse, non inquiri, quomodo Eliezer dicere potuerit lege mandatum fuisse. Quodsi enim præceptum non exstitisset, quomodo Eliezer hæc verba coram Moyse proferre ausus fuisset?

Tu vides, o Deus, scrutator et consolator cordis mei, per hæc, quæ refero, nolle excludere sensum figuralem hujus historiæ, in quo sensu dici potest his bellis figurata fuisse bella militantis Ecclesiæ, quæ profecto (respectu multitudinis hominum castra sequentium) per paucos geruntur respectu illorum, quæ propagationem ejus respiciunt. Alia sunt bella Ecclesiæ militantis, quæ suscipiuntur ad ultionem sumendam, aliæ, quæ geruntur ad possessionem terræ promissæ obtinendam. Hæc cuilibet fidelium gerere oportet bellum ultionis in peccatores cum diis [150:] alienis (cupiditatibus nempe suis) fornicantes,^a ad bellum electis exercere competit, et horum dux ex ordine sacerdotali eligitur. Hi sunt, Domine, qui arma verbi tui circumportant et per illa ultionem exercent in illos, qui verbum tuum recipere nolunt, quia a talium civitate exire et pulverem calceamentorum suorum excutere jussit Filius tuus apostolis suis,¹ qui (prout jam in principio dixi) primi hoc bellum contra idololatriam exercere cœperunt et prædam partam per ignem Spiritus, per aquam baptismatis purgarunt, antequam in castra Ecclesiæ inducerent. Et profecto (49) ex Israelitis nemo in hoc bello occubuit, ita nemo apostolorum, qui ad bellum in universo mundo gerendum emissi fuerant, defecit. Subsistit adhuc hodie hoc bellum ultionis de idololatria in remotissimis mundi partibus, sed etiam illud bellum subsistit, quod gerendum est pro obtinenda possessione terræ promissæ.

Sex fuere gentes, quas exterminare jussisti populo, ut terram, quam promisisti, acquireret. Chananæi nimirum, Hethæi, Amorrhæi, Pheresæi, Hevæi et Jebusæi. Septima Madianitæ, de quibus nonnisi ultionem sumere decuit, quia terram hujus non totam possedit populus. Hæc sex gentes autem sex capitalia peccata possunt designare, superbiam enim, septimum peccatum in hac vita exstirpare nequimus de toto, sed de illa ultio continua sumenda est per humilitatem. Sed sine exstirpatione integra ceterorum peccatorum promissam nobis terram viventium possidere non possumus. Omnis fidelium multitudo obligatur ad gerendum hoc bellum in hoc sensu, nec bellantium numerus ad duodecim millia solummodo restringitur. Bellum, inquam, ultionis contra superbiam gerere oportet, quia per hanc a te summopere elongamur et omnem fornicationem spiritualem patramus. De hac, uti dixi, ultio desumenda est per arma humilitatis, et omnis præda parta per ignem charitatis et aquam lacrimarum purificanda est, antequam offeratur tibi (56) ob obtentam victoriam. Quam quia tu, Deus, obtinere facis, tibi omnia offerenda sunt, quæ in nobis bona sunt, [151:] quia nonnisi per te bona

^a -s in rasura

¹ Cf. Marc. 6,11.

sunt. Sit igitur tibi oblatum, quidquid boni dedisti et quidquid in me purificando te dignum effecerit charitas.

Da,^a quæso, ad bella gerenda humilitatem, auge ad purificandum charitatem, ut de me ultionem desumens exstirpam illa in me, sine quorum exstirpatione promissam mihi ex gratia tua terram possidere nequeo!

SUPER CAPUT 32.

Da,^b o Domine, eloqui mirabilia tua, quæ dignatus es dare cognoscere! Debella-verat devictis Sehon, Og et Basan populus gentem Amorrhæorum, quam in hereditatem promiseras illi. Ecce, primi Ruben, Gad et Manasse hanc terram habitandam petunt a te. Propheta fuit Moyses, nec tamen statim cognovit, nec discernere potuit spiritum hanc terram petentium. Sed segnitiei arguens illos enumeret prævaricationes patrum illorum, propter quas tanto tempore circumducti fuerant in solitudine. Sed postquam edoctus fuisset de intentione harum tribuum, præcipit Josue et Eleazaro, ut si obligationi assumptæ satisfecerint, petitam terram darent illis inhabitandam. Sed nec te superinde consuluit, Domine, quamvis jam Moysi dixeris Josue sorte divisurum inter populum terram, quam promiseras.

Hinc oritur inter Scripturarum interpretes quæstio, num terra, quam petierunt, fuerit pars terræ promissæ, quam Moysen non intraturum edixeras, Et sunt, qui concludunt in promissione tua non fuisse comprehensam hanc terram ex eo, quod Moyses illam intraverit. Sed quia bonitas tua in meditationibus meis supra Genesim quædam referre permisit, quæ hic combinanda sunt, me denuo ad illa revocare dignatur, et ecce, cum jucunditate video, quam miro ordine procedant mirabilia tua. Unde imprimis considerans jam in prima missione Moysis ad populum te promississe, Domine, terram Amorrhæorum filiis Israel in hereditatem, [152:] dubitare nequeo hanc terram petitam Sehon regis Amorrhæorum et reliquorum regum gentis hujus omnino partem fuisse hereditatis filiorum Israel. Sed sub diverso respectu debere considerari terras cis et trans Jordanem sitas, prout te adjuvante ex combinatione illorum, quæ supra Genesim rettuleram, mox apparebit. Filii Ruben, primogeniti Jacob ex Lya, filii Gad, primogeniti ex Zelpha petunt et obtinent hanc terram cis Jordanem. Dimidiæ parti autem Manasse, primogeniti Joseph ipse Moyses dat regnum Sehon, regis Amorrhæorum, quamvis non petierint.

Memini, Domine, me protulisse generationem Lya (figuræ veteris testamenti) figurasse electos tuos ante divisionem regni Judæ et Israel viventes, generationem Zelphæ designasse regnum Israel adulteros et fornicatores, prout Manasses, quamvis primogenitus Joseph, a patre tamen Jacob in benedictione Ephraim postpositus figuravit filios circumcisionis, qui in postremis Synagogæ temporibus magis dignoscebantur per hoc signum extrinsecum filiorum legis in circumcisione statuentes justitiam tuam, quam ex observantia mandatorum tuorum. Et profecto ex his fuerunt primi, qui in Ecclesia tua tamquam terra promissa adhuc temporibus prædicationis Filii tui partem acquisiverunt, quia discipuli ejus facti sunt. Sed prius Jordanem transire et primi pugnare debuerunt,

^a *da sc. mihi* (cf. Ms. fr.: *donnez moy*)

^b *da sc. mihi*

antequam possessio daretur illis. Quamvis enim hi Abrahamæ et promissionis filii primi vocati et ad illos præprimis Christus missus fuerit, Ephraim tamen adoptivus filius Jacob ex Joseph (gentium Ecclesiam designans) primogenituram obtinuit, in Ecclesiam tamen gentes nonnisi post ascensionem Christi et consummatum omne opus redemptionis intrarunt. Et in hoc sensu Jordanem transeutes (seu in sanguine Christi baptisati) possessionem obtinuerunt, sed illi per Manassen designati circumcisionis filii seu ex Synagoga facti Christiani per dimidiam partem tribus Manasse (quæ cis Jordanem locata fuerat), [153:] qui vero post peractum opus redemptionis per prædicationem discipulorum conversi sunt, per alteram partem tribus Manasse, quæ trans Jordanem possessionem recepit, figurantur. Hos enim illi pugnantes præcesserunt, introduxerunt et, prout dixi, hi et illi Jordanem totam Ecclesiam militantem post completum opus passionis et redemptionis designavit. Prout enim omnibus electis tuis, Domine, ab origine mundi eadem terra viventium destinata fuit et in virtute hujus electionis ex captivitate eliberati transierunt Mare Rubrum, illi tamen, qui primi cis Jordanem terram obtinuerunt, non prius habitare cœperunt, nisi postquam etiam ipsi Jordanem transeutes et circumcisi fratres suos in possessionem suam induxissent, revera taliter omnes animæ justorum plenitudinem redemptionis suæ per sanguinem Christi adeptæ intrarunt in possessionem hereditatis suæ, postquam in illam virtualiter totum genus humanum, sed singulariter filii Abrahamæ spirituales introducti fuerunt, quos hæ justorum animæ (cum Christo post resurrectionem hujus Jordanem figurative transeutes) præcesserunt, et terræ viventium perfectam possessionem obtinuerunt. (21) Postquam nimirum subvertisset Dominus noster, Filius tuus omnes inimicos suos (22) et subjiceretur illi omnium terra, tunc obtinuerunt regionem, quas voluerunt coram Domino.

Hæc sunt, Domine, quæ te adjuvante in hoc capite credo figurativa esse, reliqua tamquam historica respicit mea debilitas. Hæc demonstrat mihi, quomodo omnis populus ejusdem terræ possessor fieri nequierit, antequam Jordanem transiisset, quamvis pars populi citius videatur obtinuisse partem hereditatis suæ. Moyses veteris legis lator seu lex ipsa hanc possessionem designavit, sed in illam Jesu Christi glorificati figura introduxit.

[154:] Adoro itaque in omni humilitate cordis mei tanta mirabilia tua, Domine, quæ mihi ex combinatione Scripturarum tuarum manifestas. Num autem ad captum aliorum eloqui dederis, ignoro. Sed siquidem a te, non autem a debilitate expressionum mearum est omnis intelligentia, spirabit, ubi vult, Spiritus tuus,¹ et me quoque clarius intelliget illa, quæ scripsi, cui intelligere dederis. Dum igitur calamus meus connotat magnalia tua, da, ut cor^a ferventius diligat illa, et ut mea fructuosior sit cognitio, fac, ut illam indesinenter comitetur dilectio!

SUPER CAPUT 33.

Respice, quæso, Domine, silentium ignorantiae meæ! Ecce enim, nihil scio proferre super hoc caput, in quo stationes populi ab exitu suo ex Ægypto usque ad Jordanem connotatæ sunt. Dicamne hæc relata esse, ut noscamus labores et fatigia, ad quæ condemnatus fuerat populus, ut tam exiguum spatium terræ, quod illi recta

^a *cor sc. meum* (cf. Ms. fr.: *mon cœur*)

¹ Cf. Ioan. 3.8.

via transeundum fuisset, quadraginta annis circumiret potius, quam transiret? Quadraginta fuerant stationes ejus et hic denuo mysticus iste numerus occurrit, de quo necdum plura dicere possum, quam quæ rettuli.

Sunt tamen hæ amplæ spiritualium reflexionum materiæ, hujus enim peregrinationis diuturnitas (secundum me sapientiorum explicationem) ad tædiosam moram peregrinationis nostræ super terram præclare refertur, in qua miser ego tot murmura et prævaricationes commisi, tot sepulchra concupiscentiæ, in quibus sepelivi animam meam, reperi, ad tot aquas contradictionis, in quibus te non glorificavi, stationes fixi et flagella tua promeritus sum. Et hæ omnes gratia tua succurrente, revocato de his dolore essent mihi utiles reflexiones et gemituum causæ, sed connexiones non reperirent cum veritatibus generalibus, quas hactenus dignatus es manifestare mihi. Non inhæreo igitur his, quin petere cessem lumen misericordiæ tuæ etiam ad continuandam narrationem [155:] magnalium tuorum.

Doce me itaque, Domine, quæ placita sunt tibi! Da auditum auribus, da verbum ori meo! Sed quid quæro alias veritates, quam illas, quæ ipsam peregrinantem et militantem Ecclesiam tuam respiciunt, cum in hac omnia realiter apparent, quæ in populo tuo illo carnali pariter realiter figurata repræsentantur? Ambulat Ecclesia tua in solitudine mundi hujus, et in filiis suis omnia fieri gemebunde videt, quæ Moyses et Aaron toties repræhendebant in carnali populo. Exsurgunt contra illam carnalia et mundana sectantes filii et jam de vitæ spiritualis laboribus conqueruntur, jam panem levissimum spiritualis vitæ nauseant, cepas,^a poros et allia Ægypti desiderantes. Et quot fuerunt suntque de doctoribus eorum visibilibus, qui sicut Moyses et Aaron, non præstant tibi, Domine, in operibus suis gloriam et coram populo non glorificant te!^b Docent enim recte, sed non faciunt, quæ dicunt, exeunt, prout Moyses et Aaron cum virga verbi tui, percutiunt petram cordis aliorum, sed ipsimet deficiunt seu in fine seu in agendo conformiter mandatis tuis, prout Moysen et Aaron fecisse observavi.

Sic ducitur populus tuus spiritualis a ductoribus suis visibilibus usque ad Jordanem, quem transire Josue facit. Et quid hic transitus, nisi separatio animæ a corpore respectu cujuslibet individui? Sed respectu totius Ecclesiæ respicit magnum illum transitum corporum ex mortalitate ad immortalitatem. Sed quia hæc posteriores explicationes non hujus loci sunt, ideo prætereo illas, ut me in limitibus hujus capituli contineam. Est enim considerandus mihi etiam ille transitus populi spiritualis, per quem ex vita et peregrinatione vitæ carnalis transitur ad vitam spiritualem et ad possessionem bonorum spiritualium, ex quibus consistit terra promissionis et viventium in Ecclesia militanti. Et in hoc sensu quoque ductores nostri visibiles solummodo usque ad Jordanis ripas (ad pœnitentiæ nempe lacrimas) ducunt nos, sed divinis Josue noster transire facit de ripa peregrinationis et aberrationis nostræ ad ripam [156:] [pœnitentiæ]^c bonorum spiritualium. Hinc transeuntes pœnitentiæ Jordanem (51) et intrantes hanc terram melle et lacte prædictorum bonorum fluentem quid facimus? Transimus ab exteriori nostro ad interiora et hujus interioris terræ nostræ habitatores disperdere (52), titulos cupiditatis confingere, statua amoris proprii comminere atque omnia excelsa vanæ gloriæ vastare debemus (mundantes terram cor-

^a Correxit *c-* ex *s-*

^b Correxit *glorificant te* fortasse ex *glorificante*

^c Delevit *pœnitentiæ*

tus es perducere ad meditationem ultimi capitis libri Numeri, in quo Ecclesiae militantis regimen regale Christi, Filii tui in Moyses, sacerdotale in Aaron figurari ad initium rettuli. Datum est caput visibile militanti Ecclesiae in spiritualibus in summo sacerdote Romano pontifice, datum est caput in temporalibus in vicaria potestate regum et principum, qui portantes gladium iustitiae tuae in conductu vitae uniri deberent et per unionem spirituum unum caput efficere cum capite spirituali in spiritu et veritate, quam^a unionem unio carnalis Moyses cum fratre Aaron designavit et conductus vitae utriusque normam vitae et gubernii exhibuit usque ad lapsum illorum, qui humanae [164:] condicionis fragilitatem demonstrans non Christum figuravit, sed disparitatem legislatorum manifestavit.

Præterit debilitas intellectus mei eventum filiarum Saalphad in cap. 27. considerare tamquam mysterium, sed ecce, bonitas tua, Domine, dignatur me reducere ad combinationem illorum, quæ de filiis Manasse jam rettuli. Quodsi enim illos considero tamquam figuram Synagogæ postremorum temporum, in cujus filiis (a potiori consideratis) non nisi signum externum circumcisionis remanserat, dicam filias Saalphad specialiter figurasse illos, qui ex prædicta Synagoga doctrinam Christi, Filii tui amplexi sunt, in quibus defecit quodammodo circumcisio, quia nihil ipsis profuit, sed semen verbi tui in illis suscitari debuit, hereditatem tamen promissionis lex ipsis contulit promittendo, quæ hereditas ne amplius confunderetur cum reliquis tribus (seu ne hereditas spiritualis cum hereditate bonorum terrestrium miretur), in hoc postremo capite lex litteralis legem spiritualem figurans hanc commixtionem vetat et semen patris in propria tribu suscitare jubet. Sed quæ fuit propria hæc tribus illorum, qui fidem receperunt? Profecto illi, qui ex aqua et Spiritu Sancto renati¹ tribus tua facti sunt per adoptionem, et profecto ii sunt, qui hereditatem spiritualem retinuerunt. Hinc deducit Scriptura (1) genealogiam familiarum Galad usque ad Joseph, quem promogenitum legis novæ figurasse dixi super Genesim. Hinc fuit stirps successionis, hujus primogenitus fuit Manasses, sed loco illius Ephraim te, Domine, Jacob inspirante vocatus est, qui gentilium figuravit Ecclesiam ad instar filiorum Ephraim per benedictionem veri Jacob multiplicandam. Horum autem uterque Ephraim scilicet et Manasses non nisi per vocationem patris, non autem jure generationis constituerunt particulares tribus, quia prout jam super Genesim dixisse memini, Joseph sub [165:] proprio nomine temporalem hereditatem non debuit obtinere. quia figura illius fuit, cujus regnum non est de hoc mundo.² Sed sub nomine filiorum oportuit illum acquirere hereditatem terrestrem, prout factum fuit in Ephraim et Manasse. Ex hoc igitur consequenti hic eventus filiorum Saalphad in stirpe Joseph ex Manasse figurat prædictam veritatem, quia in his filiabus (sicut dixi, figuraliter sumptis) defecit circumcisio, tamquam semen, ex quo generabantur filii Abraham carnales, non defecit autem in filiis Ephraim semen Joseph, quia designabant gentiles, qui prout Ephraim, ad primogenituram ex gratia vocati sunt, non ex ratione geniturae.

Occasione filiarum Saalphad statuitur igitur lex, de qua hic agitur, (9) ne sibi misceantur tribus, sed ita maneant, (10) ut a Domino separatae sunt. Ut nimirum qui circumcisionem recipiunt, non prosit illis Christus, et qui hunc sequuntur, non cir-

^a Correxit *quam ex quod?*

¹ Cf. Ioan. 3,5.

² Cf. Ioan. 18,36.

cumcidant carnem suam, sed cor suum. Et fecerunt, prout fuerat imperatum (discipuli conversi ad gentes) et resuscitent semen (verbi tui, Domine) in generatione vocata stirpis veri Joseph, primogeniti Rachel seu novæ legis. (13) Hæc sunt mandata atque iudicia, quæ mandavit Dominus per manum Moysis in campestribus Moab supra Jordanem contra Jericho. Mittens nimirum verus Moyses, legislator noster, Christus discipulos suos in universam terram ad inducendum populum suum ab æterno electum in Ecclesiam tamquam terram promissionis, qui per baptismum prius Jordanem transire debuerant (contra Jericho, quæ idololatriam figuravit) prout te adjuvante suo loco hanc veritatem dilucidabo.

Nec his amplius restat, o Domine, quam ut in omni humilitate cordis mei ad te referam, quæ in his, quæ protuli, tua sunt tamquam gratuitæ misericordiæ tuæ dona, quibus [166:] paupertatem meam ditare dignatus es. Dignum esset, Domine, ut te deprecarer de defectibus, tepiditatibus et dissipationibus meis, inter quas hæc conscripsi. Sed cui enarrarem hæc? Tibi profecto, qui plasmator meus es, renes et cor meum scrutaris et hujus secretas plicas me melius nosti. Eruisti, Domine, ex illis contrariandi, dissentiendi et proprio spiritui inhærendi malitiam, sed necdum dissipasti condicionis meæ naturalem ignorantiam, quæ falsa veris miscere potuit, hoc tamen facere non voluit. Detestor itaque illa, hæc amplectens in omni possibili adhæsione veritati tuæ, quam in doctrina Ecclesiæ tuæ sanctæ, unius, catholicæ et apostolicæ manifestare dignatus es mihi.

Tu scis, Domine, me non altum sapere, non supra me ambulare, non denique his, quæ scripsi, alios docere velle, sed pro nutrimento fidei propriæ, pro confirmatione interna veritatis in corde meo contemplando conscripsisse et scripta conservare, ut ex illis, quæ bona sunt, sit tibi soli, Deus, honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen!

[1:] CONTINUATIO MEDITATIONUM IN FORMA SOLILOQUIORUM SUPER LIBRUM DEUTERONOMII

SUPER CAPUT 1.

Revertor, Domine, in omni humilitate cordis mei ad petendam escam a te et manducandam in conspectu tuo, quam dare dignatus fueris mihi. Jejunet, quæso, corpus^a te præcipiente per Ecclesiam, sed noli, Domine, jejunam relinquere animam,^b ne deficiat in via peregrinationis suæ! Ducit me bonitas tua ad novum convivium, in quo veterem ciborum substantiam, differenter tamen conditam præponere dignaris manducandam; liber enim Deuteronomii seu Secundæ Legis veritates in præcedentibus libris scriptas continet, et illas repetendo populo carnali inculcat Moyses, fidelis ille servus domus tuæ, antequam te jubente moreretur. Suaviter canere dicitur cygnus morti vicinus, et hoc præstat Moyses enarrando magnalia tua, Deus. Et quia ex abundantia cordis os loquitur,¹ sæpe relata repetit, ut tantas veritates sculpat in memoria. Novit cor populi lapideum, in quod iterate ferreo stylo verbi sui cælat, ut profundiora lineamenta remaneant aut certe opere cælato expressa verba ceteris omnibus emineant, ne oblitterentur.

Inquirit humanus intellectus, cur jam in præcedentibus libris scriptis legibus tuis, Domine, quæ in Deuteronomio referuntur, quodammodo superscribere oportuerit. Quodsi enim primi libri legis scripti non fuissent, ad nos pervenire non potuissent. Quodsi autem illos Moyses scripsit, cur in secunda lege [2:] denuo descripsit? Et hac quæstione dubitationis assumit argumentum, num hic liber Deuteronomii ab ipsomet Moyse conscriptus fuerit, sed in hoc modo agendi Moysis quoque te illuminante profundam veritatis figuram latere reperio, quæ correspondet operibus Christi, Filii tui, legislatoris nostri. Quamvis enim iste apostolos suos docuerit, illis et universitati fidelium Spiritum dederit et miserit, qui legem suam cordibus inscriberet et doceret omnia. Quamvis, inquam, se cum Ecclesia sua usque ad consummationem sæculi mansurum promiserit,² illa tamen, quæ fecit et quæ docuit, per evangelistas suos scripta ad nos pervenire misericorditer voluit, ut hominem spiritualem et corporeum et Spiritus doceret et littera. Proinde hujus duplicis legis figuram dicam esse legem a Moyse dupliciter scriptam, in qua primo verba tua, Deus, prout a te sibi dicta connotavit, et demum illa tamquam legislator reliquit populo, qui in deserto quodammodo renatus magnalia tua non viderat nec verba tua audiverat. Et profecto etiam respectu legis novæ taliter actum fuisse reperio in consideratione illorum, qui in nascentis Ecclesiæ primordiis visibiliter et sensibiliter descendentes super se Spiritum viderunt et illorum, qui illa, quæ Christus fecit et docuit, invisibili Spiritu docente ex Evangelii littera didicerunt.

Scripsit igitur priora Moyses, dum vidit et a te, Deus, sicut amicus ab amico audivit. Hic autem in Deuteronomio, quæ vidit et audivit, annuntiat, prout Joannes,

^{ab} *Corpus sc. meum, animam sc. meam*

¹ *Ex...*: Matth. 12,34.

² *Cf.* Matth. 28,20.

dilectus evangelista annuntiat veritatem, quam non tantum audivisse, vidisse, sed et palpasse testatur.¹ Sileant igitur suggestiones intellectus mei in perquirendo, cur lex tua, Domine, bis fuerit scripta a Moyse, et subjiciat se tam misericordii ordinationi sapientiæ tuæ adorans magnalia tua!

Ecce itaque, Domine, te adjuvante accedo ad ruminanda et masticanda illa, quæ in præcedentibus ori cordis mei manducanda exposueras. Auge, Domine, famem meam, quam gustus optimum condimentum esse ipsa sensualitatis misera experientia docet, nam fame condita fercula convertuntur in substantiam et sine fame proposita obsonia delibentur tamquam plus delectationis, [3:] quam nutrimenti afferentia. Diligam te, Domine, veritatem, et dum hanc dilexero, repetita semper plus placebit, nec umquam hoc ferculum tam vetus et tam novum nauseam pariet, quia numquam tam antiquum, quin novum appareat profunditati ignorantiae meæ, nec umquam tam novum, quin antiquum esse repræsentetur te, Domine, intellectum illuminante et dispellente tenebras meas. Sed famis quoque ea est proprietas, ut vetusta fercula renovato gustu manducare faciat. Quæ est autem veritatis manducatio, nisi hujus suavis feruli dilectio? Da igitur dilectionem, Domine, et famem dabis veritatis verbi tui. Da hanc famem, et dabis dilectionem, ut quod te proponente manducavero, adhæreat mihi et ego illi tamquam conversum in substantiam vitæ meæ nimis miseræ sine hoc nutrimento, sed in sua miseria plusquam felicitis cum hoc edulio. Nutri me, Domine, hoc sancto Quadragesimalis jejunii tempore, omni illo, quod procedit ab ore tuo,² ut pinguescat macilenta anima! Haec, inquam, nutriatur esuriente corpore, quia verum corporis jejunium est animæ suave convivium.

Nescio, Domine, num primi versiculi hujus primi capituli usque ad sextum huic libro Deuteronomii annexi non sint ab illis, qui postremo hujus libri capiti (per relationem mortis Moysis) ibi epilogum, hic prologum adjungere potuerunt. Seu enim hæc additio Josue seu Eliezero attribuitur, nihil derogabit veritati et antiquitati. Sed prout ibi circumstantias mortis legislatoris describere, ita ad initium hujus libri tempus et locum publicationis hujus repetitæ legis ad exordium statim inserere rationi et veritati consonum fuisse videtur. De reliquo hunc librum ab illa antiquitate remansisse, non autem ab Esdra conscriptum fuisse ipsi annales Samaritanorum confirmant, qui Deuteronomium tamquam quinque librorum a Moyse conscriptorum partem conservarunt et pro lege seu thora habuerunt. Unde videtur præcedentia Moysen quodammodo per formam diarii rettulisse, dum tu, Deus, loquebaris illo connotans: Dixit Dominus ad Moysen etc. Hic vero jam populo valedicturus dicta tua, Domine, tamquam a se narrata [4:] in volumen legis rettulisse et ut hoc clarius appareat, quodammodo necessarium fuisse, ut præmemorati versiculi per modum prologi adjungerentur.

Incipit proinde narrationem suam Moyses (6) referens verba tua, Domine, quæ in præcedentibus libris non connotaverat, quia ad legem non spectabant. Hinc tamquam præambulum historicum legis affert cum subsequenter eventibus, quæ per formam repetitionis enarravit populo, qui illos non viderat, narratione autem sua confirmans illa, quæ populus a patribus suis audivisse potuit. Confirmor proinde in supra allata opinione, quod nimirum illa, quæ in præcedentibus libris conscripta sunt, velut pro spiritu legis debeant considerari respectu illorum, quæ hic repetuntur.

¹ Cf. I Ioan. 1,1.

² Cf. Matth. 4,4.

Præcedentia in arca et in archivis populi fuerant conservata, hæc autem tamquam lex publica aut ut ita dicam, usualis præ manibus magistratum et demum (prout ipse Moyses mox præcipiet) regum semper in promptu esse debuit pro ferendis iudiciis. Propterea Moyses recensens historica et hæc (ut ita dicam) legi immiscens præbet veritati testimonium, ut tibi, Deus, ex illis et ex lege reddatur gloria, quam sibi nullo modo vindicare cupiens ipsemet Moyses refert omnia ad te, fontem omnis veritatis, cui soli debetur laus et magnificentio.

Sed et aliunde non tantum illa debent haberi pro lege, quæ dixisti, Domine, sed et illa, quæ tu, o veritas æterna, fecisti, in quantum miseræ nostræ imitabilia sunt. Vere loquelas te solo dignam refert Moyses: (7) Revertimini et venite etc. Non enim alteri, nisi tibi, qui omnia reple, competit hæc expressio. Præsens enim fuisti, dum Moysi loquereris, et tamen dicis: Revertimini et venite, quia etiam ibi eras, quo ire jusseras. Et quia vere progredi est ad te reverti, hinc dicis: Revertimini! Relinquo me sapientioribus conciliare (9) cum illis, quæ Exodi cap. 18. referuntur, ubi dicitur constitutionem tribunorum, centurionum etc. Moysen ex consilio Jethro, soceri sui fecisse, antequam ad Montem Horeb pervenisset populus. Hic vero innuitur has institutiones factas fuisse in regressu a monte.

Tales enim quæstiones sunt plerumque aut curiositatis aut dubitationis, nisi tractentur ab illis, qui ad docendum [5:] et ad interpretandum vocantur a te, Domine. His competit textus originale examinare, versiones cum his combinare, ne ex contrarietatum apparentia detur incredulis obloquendi occasio. Sed siquidem mihi fidem dare dignatus es, quid prodest mihi scire, quando sint facta hæc, quæ bona, salutaria et populo utilia fuisse ex ipsamet institutione agnosco. Nam hæc, quæ (10. 11. 12. 13. 14. 15) proferuntur, possunt referri etiam ad caput undecimum Numerorum, ubi te, Domine, instituentem facta est electio 70 virorum de Israel, quos replevisti spiritu sapientiæ ad iudicandum. Ad Moysen mandaveras, Domine, hos seligere, sed vir ille mitissimus procul dubio taliter processit in hac electione, prout in præcitatæ versibus recensuit. Hic modus agendi conveniebat mansuetudini suæ et fidelitati erga te, qua ductus non tantummodo suæ prudentiæ suggestionem secutus est, sed et populi sensum et opinionem exquisivit, ne se in electione magistratum per externam personarum et experientiæ apparentiam falleret.

Tales petit itaque a populo, qui essent viri sapientes et gnari, quorum conversatio sit probata in tribubus, ut poneret eos principes. Et profecto tres qualitates essentielles magistratus et iudicis paucis verbis specificantur hic, et hæc verba attentæ ruminatione digna sunt. Moyses, cui supremam auctoritatem ad ducendum populum dederas, quem spiritu tuo repleveras, legislatorem statueras, cui tanta portenta patranda virtutem dederas, agnoscit coram populo se non posse solum sustinere illum. Ipse, inquam, Moyses petit a populo (non obrudit, non nominat ex proprio sensu, favore, consideratione vel auctoritate) viros sapientes, gnaros et probatæ conversationis in tribubus.

Discite, o principes, ex his, quomodo procedere debeatis in electione magistratum, quos vere non sufficit esse tantum sapientes et gnaros, sed oportet esse probatæ conversationis. Non enim vultus compositique gestus et gressus, non ponderata verba et raro loquium semper sunt argumenta sapientiæ et scientiæ, sed probata conversatio in tribubus seu conversatio inter homines notos et familiares, in qua consistit omnis probatio hominis, cui si nec linguæ hominum, cum quibus conversatur, [6:] obloqui possunt, quis illi derogare poterit? Probata conversatio monstrat fide-

tatem in operibus, veritatem in sermone, affabilitatem in modo agendi, et his præditus homo si sapiens et gnarus fuerit, quis illo meliorem magistratum reperiet? Profecto, inquam, nullo meliori modo probantur homines, quam in conversationibus sibi similibus, prout Scriptura dicit: in tribubus; in conspectu enim majorum se plerumque componunt et metuunt, in oculis minorum magni apparent, timeri et admirari solent, sed in oculis æqualium occasione familiarium conversationum semper larvati manere nequeunt, sed plerumque nudi apparent. Hinc si princeps (prout Moyses) semper præcise bonum publicum respiceret, sæpe æqualis condicionis aulicorum aut magistratum selecto numero diceret: Date ex vobis!

Differens enim est hæc expressio a petitione consilii, quia nemo in præsentia multorum libenter loquitur de alio, raro sincere et realiter <lo>^a in privato quoque suum sensum exponit. Boni temeraria judicia metuunt, dum de proximo agitur. Mali obloqui et obtrectare nihili ducunt a privata invidia aut inimicitia incitati. Hinc fit, quod nihil sit difficilius principi, quam homines cognoscere. Hæc evitavit Moyses dicens ad populum: Date ex vobis! Plerumque enim illi, qui ex unanimi consensu pluralitatis dantur, apti reperuntur. Sed multa sunt humanæ prudentiæ dictamina, per quæ opponit se principum politica huic salutari modo procedendi in electionibus magistratum. Principes enim, qui voluntatem suam pro lege haberi volunt, cæcam complacentiam ceteris dotibus præferunt. Complacentiam dico, quia oboedientiæ nomen profanare crederem, si illis, quæ contra justitiam et receptas leges ex mandato principum fiunt, oboedientiæ nomen attribuerem. Hæc enim virtus est, complacentia plerumque vitiosa est, quia fundatur in amore proprio, quia complacentia, quæ ex charitate procedere potest, in stricto sensu justitia est, qua dictante aliis complacere tenemur.

(15) Tulit proinde Moyses populo dante viros sapientes et nobiles, et constituit eos principes, tribunos etc. (16) dans præcepta eis dicens, quia iudicium populi iudicium Dei est, in quantum justitiæ [7:] administratio in terris fundatur in suprema justitia tua, Deus. Propterea, ut Moyses obligationi suæ omni modo satisfaciat, res difficiles ad se referri mandat. Pro lege reputari debet itaque instructio, quam Moyses in hoc versu dat iudicibus, ne illam distantiam personarum faciant inter magnum et parvum, ne cuiusquam personam accipiant seu considerent, sed justitiam causæ. Hæc enim primæ regulæ loco debent haberi in iudiciis, quæ tua sunt, Deus, in cuius conspectu omnis homo æqualis est.

Rettulit Moyses Numerorum cap. 13. v. 2. 3. te, Domine, mandasse, ut ad explorandam terram homines ex qualibet tribu ex principibus mitteret. (22) Hic tamen refert populum accessisse ad illum et hoc consilium proposuisse. Manifestat se in his Moysis mansuetudo, qua ductus, ut nullum sibi dominium super populum tuum, Deus, attribuere videretur, etiam mandatum tuum sibi datum ad populum rettulerat dicens: (20) Ite, vide^b terram, quam Dominus Deus tuus dat tibi. Vox proinde populi dicentis: Mittamus viros, qui considerent terram etc., vox tua fuit, Domine, quam prævie dixeras ad Moysen, et hanc procul dubio Moyses secutus fuisset, etiamsi in populo contrariam dispositionem repperisset. Sed tu, Deus, qui corda hominum dirigis, quo vis, dedisti vocem tuam etiam in os populi, (23) et ideo placuit sermo ejus etiam Moysi.

^a Delevit lo

^b Post vide rasura duarum litterarum (te?)

Quam suave est gubernium populi, cujus ductor a mansuetudine regitur, nam hujus virtutis proprietas est etiam bonum potius suadendo, quam imperando proponere reservata auctoritate ad illud sequendum, compellere ex justitia, qui sanas propositiones sequi recusant. Hic est modus, quem bonitas tua observat, Deus, in regendo homine, cui liberam voluntatem dare dignatus es. Ex hac misericordii bonitate nec ad ipsum bonum faciendum cogit nos tua omnipotentia, sed allicit, ducit et juvat efficaciter. Hinc videtur primam gratiam tuam esse respectu salutis, quæ nos bonum agnoscere facit, secundam, quæ facere suadet, sed salutem nostram efficaciter operari illam, quæ velle et posse dat facere, quod suades. Sed nec hæc agit potentia tuæ violenta coactio, sed bonitatis tuæ misericors, fortis tamen tractio et per hanc voluntatis nostræ semper libera cooperatio. Hoc admirabili modo ducebas per Moysen populum, quem per hunc vicarium tuum ad ipsa verba tua, quæ ad illum dixeras, sequenda disponis.

Sed ex sequentibus verbis narrationis Moysis apparet, [8:] quomodo populus ille carnalis præferens spiritus humani suggestiones et prudentiæ suæ dictamina defecerit in promissionibus tuis habenda confidentia. Sed (37) dicente Scriptura: Nec miranda indignatio in populum, cum ipsi quoque Moysi iratus propter populum dixeris: Nec tu ingredieris illuc. Hæret profecto, et fortiter hætere sentio imbecillitatem meam, nec scio, quid dicere debeam de hoc textu, qui cum sequentibus combinatus innuit, ac si jam tunc (dum populus redeuntibus exploratoribus murmurasset) edixisses hanc sententiam tuam Moysi, antequam scilicet in cap. 20. Numer. relatum delictum incurrisset cum Aaron occasione educationis aquæ de petra. Loquere igitur mihi, Domine, si placitum est tibi, et fac, ut audiam te loquentem! Nescio enim, num ex horum combinatione dici nequeat continuas murmurationes populi produxisse in interioribus Moysis tædium aliquod laboris, propter quod promeritus est, ut illum sibimet ipsi traderes, dum deliquit, et propterea hoc dictum tuum necdum sententia, sed prædictio fuit futuri eventus et incredulitatis aut infidelitatis in non exacte observando mandato tuo, propter quod dum deliquit, subsequentem sententiam promeritus est. Sic fuerat factum cum Petro, cui negationem et lapsum Filius tuus prædixerat, quem futurum prævidit, Petrum tamen ad peccandum non coegit. Sed nec hic tua, Deus, Moysi facta prædictio fuit illi ad peccandum occasio, sed fors illius interne fluctuantis dispositio fuit prædictionis occasio, quam hic Moyses in humilitatis simplicitate confitetur coram populo, ut det gloriam justitiæ judiciorum tuorum, ex quibus ipsum et fratrem suum deviare permisisti seu a firmitate fidei sue ab intelligentia mandati tui, prout ego rettuli.

Refert hæc Moyses de se recensendo populo, quæ facta fuerunt, sed illa, quæ se respiciebant in libro Numerorum, non rettulit, quia ibi solummodo verba tua connotavit exprobrans in sequentibus præsumptosam superbiam populi, qua ductus et inimicos suos aggressus, cæsus et humiliatus fuit (45) reversusque ploravit coram te, sed tu, Domine, non audivisti nec voci ejus acquievisti, quia ut peregrinaretur, juste condemnaveras illum, ut appareat et justitiam et misericordiam tuam sua habere tempora et te hanc et illam exercere secundum decreta voluntatis tuæ. Quid potuit salubrius esse pro populo harum veritatum [9:] iterata enarratione, qui quamvis hæc vidisse potuerit (cum nonnisi illi fuerint mortui, qui ad montem connumerati fuerunt), tunc tamen, dum hæc contigerant, parvuli existentes opera tua, Domine, nonnisi superficialiter viderant, pauci sciverant, multi oblivioni tradidisse poterant. Dat

igitur Moyses gloriam magnalibus tuis recensendo^a illa. Præbet veritati testimonium, et sciens duritiam cordis populi contra illam applicat præservantia remedia. Sed nec aptiora reperire potuisset enarratione multifariorum beneficiorum tuorum, promissionum et fidelitatis tuæ in promissionibus tuis subjungens suis locis exempla justitiæ tuæ tam inexorabilis in executione latæ sententiæ. Tantarum veritatum consideratio accedente lumine gratiæ tuæ per fidem est hodiedum suprema medicina pro emolliendis cordibus hominum, et propterea in eundem finem, in quem Moyses hæc scripsit et narrando et in secunda hac lege exarando repetiit, voluisti, Domine, ut nobis quoque constent per eundem populum conservata, quem Scripturarum tuarum conservatorem esse voluisti, ut coram justitia tua evaderet inexcusabilis et patratorem tuorum ignorantiam prætexere nequeat.

(46) Sederat populus multo tempore in Cadesbarne et hodie quoque sedet in cæcitate sua. Cadesbarne enim sanctitas motionis vel mutationis electæ interpretatur. Unde ex horum combinatione (quæ cum hac relatione Moysis et cum nomine loci, in quo tamdiu<m>^b conederat populus, tam adæquate conveniunt) agnosco 40 annos peregrinationis (ad quam condemnati fuerant per sanctitatem mutationis electæ) figuratum seu mystice expressum fuisse annorum numerum cæcitatis populi hodie subsistentis, quibus completis transibunt Jordanem baptismatis ingressuri terram promissionis seu Ecclesiam.

Sed ego, Domine, qui non futurorum temporum cognitionem desidero a te, sed semper duraturarum veritatum dilectionem, non morabor in temporum calculationibus. Verum est, Domine, quod hunc calculum et has combinationes possem referre etiam ad peregrinationem populi electi sub lege, quæ peregrinatio cessavit per adimplerionem legis per Christum et per transitum Jordanis in sanguine ejus. Si enim quadragenarium numerum inquiri (si me non fallit memoria) reperitur in peregrinatione [10:] Moysis in Madian in primo et secundo jejuniis ejus in diebus perlustrationis terræ promissæ per exploratores et tandem in condemnatione populi ad peregrinationem quadraginta annorum. Et taliter hic numerus in septimanas annorum redactus et toties (quinq̄ies nimirum), quoties repetitur, multiplicatus dabit numerum 1400 ita, ut combinando diversas chronologistarum opiniones respectu temporis ab exitu populi usque ad nativitatem Christi fors reperirem aliquam combinationem, quæ corresponderet dictis meis.

Sed omnes hæc essent tantummodo verisimiliter speculationes, in quibus morari non est instituti mei, etiamsi prædesent ad confirmanda illa, quæ jam ad hanc rem spectantia rettuli. Nam quæ scripsi vel scripturus sum, si a te sunt, Domine, per se vera sunt, si autem a me fuerint, non reddet illa vera mea combinatio. Non cupio enim docere, sed nutrire animam meam meditando. Producent in me hunc effectum, quæ scribo, quia in sensu meo veritati doctrinæ et spiritui Ecclesiæ conformia esse firmiter credo. Et hoc sufficit mihi, qui non sum vocatus a te, Domine, ad docendum, sed invidor per apostolum tuum, Paulum ad quærendum consolationem in Scripturis.¹ Trahor a te, in quantum das gratiam progredi in illis. Unde sit tibi, Domine, iterata laus, honor et gloria in sæcula sæculorum!

^a Correxī *recensendo* (vel *recensens*?) ex *recensensio*

^b Delevit -m

¹ Cf. Rom. 15.4.

Legem dat, Domine, Moyses etiam recensendo facta et mirabilia tua, prout etiam evangelistæ non solummodo illa scripserunt, quæ Christus dixit et præcepit, sed etiam illa, quæ fecit. Legis loco habendum est attribuere ordinationi tuæ omnes eventus vitæ nostræ. Et dum hanc veritatem Moyses exempla recensendo demonstrat, legem dat. Volebant etiam antea transire Sehir filii Israel, sed necdum advenerat tempus transitus, et propterea opposuerant se filii Esau filiis Jacob, quamvis illi his servire debuissent secundum benedictionem patris, prout long[u]o post^a tempore sub David factum fuit. Sed, o Domine, quam primum tibi placuit dicere: (3) Sufficit vobis circumire montem istum, ite contra [11:] aquilonem, (4) timuerunt filii Esau filios Jacob, et transire permiserunt per fines suos. Sed unde hic timor filiorum Jacob, quibus antea tam animose denegarunt transitum, timore illorum nunc correpti filii Esau? A Domino est istud et est mirabile in oculis nostris.¹ Non fiunt similia per miracula, sed per secretas motiones cordis humani. Suffecerat permittere, ut agat motu proprio, ut superbiret et peregrinantibus in deserto fratribus nec quidem per vias publicas transire permetteret contemnens illos. Repressisti, Domine, hanc superbiam insonare faciens in auribus illorum omnia mirabilia, quæ patrabas in populo, et timuerunt habitatores Sehir transitumque concesserunt filiis Jacob.

Hoc et illud egit cordis et humanæ prudentiæ instinctus differenti modo perculsus. Erat enim prudentiæ dictamen arcere a limitibus tam fortem exercitum, et eo magis consentaneum illi denegare transitum genti (ut ita dicam) sine patria vaganti per desertum et terram inhabitandam quærenti. Nam omnia hæc argumenta suggerebant prudentiæ humanæ præcautionem, ne hunc populum occasione transitus in viscera regionis penetrare permetteret. Sed populus iste non recedens a finibus circumibat, et Deus illorum tam mirabilia patrabat inter illos, quæ cum audivissent, alias cautelas suggessit eadem prudentia repræsentans melius esse hunc populum in deserto artatum per necessitates vitæ pacifice permittere, ut transeat, quam violentæ invasioni occasionem dare et ad hanc invasionem tentandam continuando degenerationem transitus cogere exercitum tam fortem, cujus Deus tam potens est. Sic dirigis, o Deus, corda hominum per differentes repræsentationes objectorum seu illuminando seu cæcitati et tenebris naturalibus tradendo hominem. Et quia tam admirandum, secretum tamen et invisibilem modum tuum agendi populo tuo misericorditer manifestare et illum instruere voluisti, oportuit hæc per Moysen explicare illis, et hoc ipsum præstat enarrando, ut cognoscerent et peregrinationem tot annorum circummeundo montem Sehir et transitum per fines fratrum ex ordinatione tua subsecuta fuisset.

Ad hunc finem misericordiæ tuæ itaque tendunt omnia in hoc capite relata, quæ eventus filiorum Esau, Moab et Amon concernunt, omnes enim hi ex benigna dispositione tua stabiliti in [12:] possessionibus suis gigantes devicerant, disperserant et occiderant. Horum itaque eventuum narratio et retroactorum temporum recordatio fidem in te dare, spem in promissionibus tuis augere confirmareque poterat in cordibus filiorum Israel. Et ipsum mandatum quoque tuum, ne prænominatis gentibus violentiam inferrent, demonstravit fidelitatem tuam, cum hæc omnia feceris propter Isaac et Loth,

^a Correxī *longo ex longuo* (ut Gallicismus?)

¹ *A Domino...*: Ps. 117, 23.

quorum filii et semen fuerant nationes, quas protegere decreveras propter patres illorum, prout Israel quoque ex hac ipsa ratione conservare dignaberis.

Ut igitur tibi pro tantis et tam mirabilibus misericordiæ tuæ operibus præstetur gloria a populo et ut firmetur spes ejus in te, Moyses hæc enarravit et in volumen legis scripta pro nobis reliquit, ut consolationem habeamus in Scripturis meditates, quanti ponderis sit coram te memoria justorum, propter quam extendis misericordiam tuam etiam super indignum semen illorum, prout Moabitæ, Ammonitæ et Idumæi fuerunt, qui a te recedentes cum diis alienis fornicati sunt.

Sed quid hoc mirabile, Domine, quod repræsentatur intellectui meo? Ecce, omnes hæ nationes deviarunt a te, nec amplius recordati tui finxerunt sibi deos, et tamen conservas illos in tranquilla possessione terræ, quam dedisti illis. Filii autem Israel, hereditas tua vix murmuraverunt, vix pro labore peregrinationis conquerebantur, tam severe castigabas eos? Mirabile est hoc in oculis hominis, sed misericordia tua illuminat meos, ut ex hoc adorando conductu tuo agnoscam, quomodo semper et castigaveris et temporaliter castigas illos, quos diligis,¹ et in bonis terrestribus tranquillos relinquis, quos odio habes. Absque captivitate et peregrinatione induxisti filios Loth et Esau in possessiones suas, te adjuvante devicerunt gigantes se longè fortiores, fornicati sunt cum diis alienis te rejicientes, tu tamen reliquisti illos et protexisti in possessione hereditatis, quam dederas illis, et sic receperunt mercedem suam, quia promissiones tuæ, quas fides Abrahami promerita est, in Isaac, filio promissionis adimplendæ erant, et per benedictionem hujus translatae sunt ab Esau in Jacob.

Transiit memoria illorum, quorum promissio terrestris fuerat, et ex hac [13:] ipsa ratione tranquillam conservationem exigebant^a ex consequenti decreti tui. Sed hodie quoque subsistit semen Israel tam spiritale in terris peregrinans, tam vere carnale in dispersione gentis Judæorum conservatum, quia horum promissiones nonnisi figurativæ fuerunt et in genuino sensu spirituali necdum de toto adimpletæ sunt. Manifestatur justitia tua coram facie universæ terræ in prædicto semine carnali Jacob, quod conservat tua providentia. Patet tua misericordia in semine Jacob spirituali, quod vocasti et adoptasti tibi in populum, ut lauderis et glorificeris in his et in illis propter tam fidelem et tam exactam impletionem promissionum tuarum. Quis non agnoscet igitur ex horum consideratione misericordem modum tuum agendi, dum affligis et castigas, ne terrenis adhæreamus, sed per hæc ad te tantummodo transeamus.

Tam profundæ sunt, ecce, veritates, quas nobis in hac secunda lege te disponente Moyses scriptas reliquit, et hæ tamquam in libro vivo scriptæ sunt in exemplo seminis carnalis Jacob, quod profunditas consiliorum tuorum adhuc ab omnibus nationibus et gentibus terræ separatim conservat, ut manifestetur in illis executio pœnarum justitiæ tuæ, quas ante tot sæcula minatus fueras illis, si non custodiverint legem tuam. Multa sunt, Domine, quæ mihi super hæc contemplanda exhibes, quæ te adjuvante uberius connotare intendo, dum ad loca^b hæc magis concernentia pervenero. Adjuva proinde, ne præteream illa, quæ mihi adhuc in hoc capite consideranda sunt!

Postquam ergo satisfacta fuisset justitia tua per mortem omnium illorum, qui contra te murmuraverunt, ecce, magnalibus justitiæ succedunt magnalia misericordiæ tuæ. Dixisti enim ad Moysen: (24) Surgite et transite torrentem Arnon! Ecce, tradidi in manu

^a Cum signo nasalis (ut correctio)

^b Sic (recte: *locos*)

¹ Cf. Hebr. 12,6.

tua Sehon regem Hesebon Amorrhæum, et terram ejus incipe possidere, et committe adversus eum prælium (25). Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos, qui habitant sub omni cælo, ut audito nomine tuo paveant et in morem parturientium contremiscant et dolore teneantur. Tam forti expressione animas, Domine, populum tuum et post quadraginta annorum peregrinationem tandem pronuntias verbum: Posside; (26) Moyses tamen mittit nuntios de solitudine Cadenoth ad Sehon, quem debellare jussisti, verbis pacificis dicens: (27) Transibimus^a per terram tuam publica gradientes via, non declinabimus neque ad dextram neque ad sinistram, (28) [14:] alimenta pretio vende nobis, ut vescamur, aquam pecunia tribue, et sic bibemus! Tantum est, ut nobis concedas transitum, (29) sic [ut]^b fecerunt etc.

Pronus est hæc legis humanus spiritus ad concipiendum indignationem contra Moysen et ad arguendum illum imbecillitatis ac pusillanimitatis, dum tuum mandatum, Domine, et pronuntiatum contra Sehon iudicium, ex altera parte autem tam supplicem denuntiationem Moysis considerat. Tu, Domine, pugnare mandas, ille pacem petit, possidere jubes terram Sehon, et Moyses tantum transire petit terram illius et pretio vivere promittit. Quis est iste imbellis procedendi modus ductoris populi tui? An diffidit in verbis tuis vel in virtute exercitus sui? Sic loquerer tibi, Domine, sic accusarem coram te Moysen, hominum mitissimum et fidelissimum, si sequerer dictamen spiritus mei. Sed si secundum lumen bonitatis tuæ, quod dare dignaris mihi, considero modum agendi hujus fidelis servi tui, vel in limine reflexionum mearum hæc ipsa fidelitas et mansuetudo Moysis præsentat se mihi; unde adverto velle te, Domine, ut etiam positiva mandata tua in ordine et mensura justitiæ et misericordiæ tuæ exsequatur homo, et hæc est, quæ præscribit (aut potius dicam) ad hunc modum agendi ducit hominem mansuetudinis virtus, quæ nihil magis horret, quam sanguinem humanum fundere et aliena tollere, e contra vero nihil magis desiderat, quam pacem servare.

Suffecit itaque Moysi scire iudicia tua, quæ exercenda tibi reliquit agens, quæ sua fuerunt in mansuetudine, absque elatione animi, absque superbia, pronior ad miserendum, quam ad puniendum. Te imitabatur in his Moyses, Domine, qui semper prius misericordiam offers, antequam exerceas justitiam. Semper pronus es ad miserendum, patiens et longanimis ad puniendum, propter hoc tamen non frustrantur nec fine suo carent consilia tua, prout nec Sehon evitavit decreta justitiæ tuæ, postquam per abominationes suas sprete longanimitate tua implevisset mensuram iniquitatis suæ. Proinde magnarum virtutum non imbellis segnitiei et pusillanimitatis exemplum debet esse Moyses omnibus principibus et belli ducibus. Quodsi enim ille, qui verba tua ex ore tuo audivit, iudicia voluntatemque tuam de Sehon scivit, taliter egit, quomodo secus bene agere possent, qui illam tam positive scire nequeunt, adversus inimicos suos tamen pace non oblata agunt crudeliter et sanguinarie.

Non auderem hæc [15:] taliter explicata referre de Moyse, si tu, Domine, ipsemet non appellasses illum mansuetissimum hominum, qui habitabant super terram,¹ et fidelissimum tibi. Quamvis enim cum Sehon tam pacifice egerit, cum de Madianitis per Eliezerum te jubente ultionem sumpsisset, jam in præcedentibus ipse rettulit, quomodo iratus fuerit, quod mulieres captivas reduxerit exercitus, quæ occasio fue-

^a Correxerit ex *-vimus*

^b Supplevit posterius *-ut*

¹ Cf. Num. 12,3.

runt peccati. Unde demonstratur mansuetudinem nullo modo derogare fidelitati in exsequendis mandatis tuis, Domine, ibi enim vindicta sumenda erat ex mandato tuo. Hic aggrediendus erat Sehon, sed quo modo aggrediendus, si nihil mali fecerat populo? Dixisti quidem, Domine, in præcedenti versu: Committe adversus illum prælium!, sed hoc non significabat: Invade illum fraudulose aut inopinate. Hinc in mansuetudine explicans Moyses mandatum tuum prius rem justam petit pacem offerens, ut petitione^a justa quoquomodo denegata a Sehon justam præliandi haberet causam. Mandaveras, Domine, populo, ut Jordanem transiturus terramque sibi promissam ingrediens omnes habitatores exterminet, quod mandatum tuum populus non est exsecutus, et ideo reprehendisti illum. Sed in hac omissione executionis mandati tui clarum est non egisse populum ex mansuetudine, sed ex criminosa indulgentia et concupiscentia, ut populus subjugatus serviret ipsi.

Non obsunt igitur hæc dictis meis, quin differentiam demonstrant, unde agnoscerem, cur Moyses mandatum tuum in obvio sensu non exsequens irreprensibilis, populus autem illud omittens reus fuerit. Petiit Moyses pacifice transitum, sed (30) Sehon noluit concedere illum. Quare? Quia induraverat Dominus Deus tuus (dicit Scriptura) spiritum ejus et offirmaverat cor illius, ut traderet in manus tuas, sicut nunc vides. Hæc fuerunt, Domine, justa judicia tua de Amorrhæis, quæ Moysi revelare potuisti. Hæc promeruerunt illis abominationes et peccata antecedentia, propter quæ immisisti populum tuum tamquam ministrum justitiæ tuæ in terram illorum, ut transferretur regnum Sehon in populum tuum. Quamvis ergo Moyses in mansuetudine procedens pacem obtulerit, omnia secundum finem decretorum justitiæ tuæ subsequuta sunt. [16:] Sehon denegat justas petitiones filiis Israel, et prout jam de his rettuli, secutus est dictamen prudentiæ suæ.

Sed quid hoc mirabile, o Deus, quod mihi occurrit, ecce, supra (v. 25) dixeras te missurum terrorem atque formidinem tuam in populos, qui habitant sub omni cælo etc. Et ecce, tamen Sehon consurgit contra populum in superbia cordis sui et occurrit illi.

Quomodo creatura tua resistit tibi, et unde illi hæc fortitudo et animositas? Profecto a te sunt hæc, Domine, et apparent mirabilia in oculis nostris.¹ Opponunt se quodammodo judicia justitiæ tuæ judiciis misericordiæ, quæ producunt et inducunt timorem in corda illorum, quorum vis misereri, et propterea agit in plena libertate depravata et corrupta humana voluntas. Nec igitur tibi resistit induratus et reprobatus, quia sibi met ipsi relictus est, nec amplius audit vocem tuam, quia promeritus est, ne loquaris ad eum,^b et sic tua justitia excludit quodammodo omnem vocem misericordiæ et timoris tui (quam loqueris omnibus hominibus) ab auditu induratorum, postquam implent mensuram iniquitatis suæ, quia decreta misericordiæ et justitiæ tuæ sunt semper immutabilia et æqualia in te, quamvis semper prior videaris et sis ad miserendum, quam ad puniendum, nec punires, nisi homo mereretur, ut punias, semper autem misereris ex bonitate, si corrupta massa humana tuam non provocaret justitiam. Sed nec tunc misericordia tua excluderet justitiam, quia ipsa misericordia erga justum reputaretur in justitiam.

Tantæ sunt, Deus, et tam exaltatæ perfectiones tuæ, quas homo per ænigma obscuritatis et ignorantiae suæ videns capere nequit sine lumine tuo. Hinc ego quoque

^a Supplevit *-ne* supra lineam

^b Inter duas lineas sub et super positas!

¹ Cf. Ps. 117,23.

de illis nonnisi balbutio enarrans magnalia tua, ut pro tenuitate et infirmitate mea præstem gloriam tibi in mensura dilectionis, quam dare dignatus es mihi, creaturarum tuarum indignissimo, ut eo magis pateat gratuitas gratiarum tuarum, quo indignior sum illis, quæ dare dignaris, et gloria misericordiæ tuæ revertatur ad te, qui illa solus dignus es in sæcula!

SUPER CAPUT 3.

In manu tua, Domine, sunt omnes fines terræ,¹ et tu disponis de omnibus, quæ creasti. Transfers regna de populo ad populum, et prout jure supremi [17:] domini tui usus es in Sehon, egisti et in Og, regem Basan. Consurgit ille et venit in occursum populi se prius hostem declarans. Hinc non offert illi pacem Moyses, sed aggredientem (3) percutit usque ad interuicium, quia tradidisti illum in manus ejus. Uno igitur prælio expugnauit et omnes urbes munitas devastauit populus, et vicis omnemque populum, mares, feminas et ipsos lactantes occidisse velut jactabunde enarrat Moyses, hominum mansuetissimus.

Nimis limitatum et tantis obscuritatibus circumdatum humanum iudicium prout est Moysen crudelitatis arguere, dum homo hæc perpendit; et dum hæc Moysen ex mandato tuo fecisse repperit, proclivis est ad censuranda ipsamet mandata tua. Et unde hæc proveniunt? Unde emanat hic motus apparentis misericordiæ, quo externe factus homo interrogat: Cur feminarum tam imbellis sexus, cur infantium multitudinem occidi mandaveris, Domine, aut cur mansuetudo Moysis pro illis te non exoraverit? Unde, inquam, oritur hæc perquisitio, nisi ex illa naturali, uti dixi, ignorantia et superbia. Ignorat homo, sed nec capere potest per se, quid sit te, Deum offendere, quanta sit peccati enormitas et malitia, et per consequens quam justa sit totius humanæ massæ condemnatio. Extenuat intellectui humano hæc objecta superbia, ex cujus instinctu semper homo crimina, quorum se reum sentit, in aliis excusare nititur. Consideret quis, quodsi Moyses populum regni Basan non deleuisset, mansissent in peccatis suis abominabilibus, in quibus mortui omnes damnati fuissent, et exclamabit: Justus es, Domine, et justa iudicia tua!² Sed dum legit, quod populus tuus te iubente occiderit tot centena millia hominum, tangitur sensualitas ab objecto mortis naturalis plus, quam tangebatur a consideratione supradicta damnationis æternæ, et alius inquit, cur hoc feceris, alius crudelitatis arguit, alius te excusare quærit, ac si tibi derogaret insipientis hominis vana blateratio.

Sic est, o Domine, quia te plus metuemus corpus occidentem, quam animam nostram damnantem. Quodsi enim a contrario (Salvatore nostro dicente) plus metuere-mus illum, qui occidit animam, quam qui mortem infert corpori,³ crimen, quod occisionem animæ promeretur, mortem corporis (tamquam longe [18:] minus considerabilem) mereri juste facile agnosceremus. Dicit itaque homo labiis suis, quod nec anima infantis hodie nati immunis sit a peccato, et per consequens, quod ejus anima quodammodo jam occisa sit et in abominationibus populi Basan permanens occisa mansisset. Sed si hanc veritatem enormitatis peccati ita sentiret interne, prout labiis

¹ Cf. Ps. 94,4.

² Cf. Ps. 118,137.

³ Cf. Matth. 10,28.

profert externe, ad omnia, quæ in Scripturis de similibus eventibus legit, exclamaret: Bonus es, Domine, et judicia tua æquitas! Impleverant Amorrhæi mensuram iniquitatis suæ, rejecit illos justitia a facie misericordiæ tuæ. Quis arguet crudelitatis Moysen, quod sententiam tuam exsecutus fuerit in tempore, quam pronuntiasti de æternitate respectu animarum, quæ condemnationem tuam juste promeritæ sunt?

Moyses itaque hæc judicia tua executioni mandavit in fidelitate, et enarrat populo res, quæ adhuc recentis memoriæ fuerant, in Scripturis relinquens posteritati. Recenset gigantum et regis Og staturæ proceritatem demonstrans perinde esse homini a te adjuto gigantes percutere, prout pusillos debellare. Animat horum narratione populum et his subjungens, quomodo terram et regna subjugata repartitus fuerit, invitat ceteros, qui necdum partem suam acquisiverunt ad fortiter agendum, ipsumque Josue, qui cum Caleb soli testes remanserant mirabilium tuorum in Ægypto patratorem, ad fortiter agendum pariter cohortatur.

Invoco te, Deus, lumen cordis mei, ut mihi indicare digneris, quod referam de precatione Moysis (23. 24. 25). Jam sæpius relatam est in Scripturis te ipsi indicasse voluntatem tuam. Jam ad aquas contradictionis audiverat judicium tuum, ex cujus sequela jam Aaron mortuus fuerat. Ecce tamen, vellet transire Jordanem et ingredi terram illam optimam, montem istum egregium et Libanum. Et tu, Domine, iratus es illi propter populum (26), ne exaudires illum. Dignare, Domine, elevare mentem meam, si hæc mysteriosa sunt! Debilitas enim mea recogitans imperfectionem, quam Moysen et Aaron ad aquas contradictionis commiserant, de his, quæ Moyses hic petit, mirari nequeat, quia hæc illius petitio et zeli et fidelitatis potuit esse suggestio, ut populum, quem quadraginta annis circumduxit et cervicis ejus duritiem expertus est, tandem in parte hereditatis suæ [19:] stabilitum videre potuisset, sed fors affectus ejus erga populum multum carnalis fuit, et forte ideo fuisti iratus contra ipsum, nam Moyses, homo omnibus his infirmitatibus subjectus esse potuit et apparere quodammodo debuit, ut sicut jam rettuli, inter latores veteris et novæ legis, ita et inter leges manifestaretur disparitas.

Cœpisti ostendere magnitudinem tuam, Deus, manumque fortissimam, propterea videre desideraverat illa, quæ facturus eras, subjecerat se in omni humilitate, dum sententiam condemnationis suæ audivit, et quamvis propheta fuerit, hanc tamen esse absolutam voluntatem tuam ignorare potuit, et quia sæpe per preces suas iram tuam contra populum minasque tuas avertit, ecce, in illa ipsa confidentia ad te recurrit, sed illum non exaudivisse decretis tuis conveniens fuit. Hanc veritatem luculentius docuit nos Christus Salvator noster, qui ut eosdem, quos non mortalitatis languores se passum fuisse demonstraret, ut calix transeat,¹ petiit, ad quem bibendum se in mundum venisse scivit. Hinc divino quoque Moysi, legislatori nostro propter populum totius generis humani iratus non exaudivisti illum in petitione sua, Domine, sed morti tradidisti innocentem, ut salvares hominem nocentem.

Quæ quamvis taliter esse appareant, absit a me statuere has comparationes in omnibus circumstantiis correspondere. Filium enim tuum etiam in hac oratione, quam condicionatam fecit dicens: Si possibile est,² exaudivisti, quia ille suam tuæ, Pater, subjiciens voluntati, quod voluisti, voluit, sed Moyses, quod noluisti, petiisse videtur et propterea dicis: Sufficit tibi, nequaquam ultra loquaris de hac re ad me. Christus monstrare voluit, quid soleat suggerere humana infirmitas. Moyses fecit,

¹ Cf. Matth. 26,39.

² Si...: Matth. 26,39.

quod illa suggestit. Primus voluntatem nostram voluntati tuæ conformare exemplo suo docuit, Moyses sæpe ignorare hominem, quid petat, demonstravit, quamvis petitio ejus per se mala non fuerit, sicut Jordanem transire velle malum non fuisset, nisi in quantum hæc petitio decretis tuis conformis non fuit. Voluisti enim, Domine, ut in exemplo Moysis demonstraretur nec ipsum fidelem servum domus tuæ ingredi potuisse terram promissionis, antequam Josue, id est, Salvator introduceret populum suum, sed nonnisi a longe vidit Moyses omnia usque ad tempus, in quo per mortem veri Moysis adeptæ est nobis hereditas. Cacumen igitur Montis Phargha (27) locum illum figurare potuit, unde [20:] sancti patres redemptionem expectantes, quæ futuræ erant, ad occidentem, aquilonem, austrum et ad orientem aspexerunt, Jordanem autem usque ad completum redemptionis humani generis tempus non transierunt. Cacumen montis promissionum tam grandium fuit sinus Abrahæ (cui promissiones factæ fuerant), unde et ipse et Moyses et ceteri patriarchæ veram terram promissionis circumspexerunt et promissionum futuram adimplerentem in continuo et ardenti desiderio expectarunt.

His igitur, quæ sequuntur (28), sed alibi adhuc clarius indicatur Josue figuram fuisse magni illius prophetæ, quem Moyses venturum de longe annuntiavit populo et hinc nomen Josue seu Jesus^a datum est illi, ut nec figurativa, nec vera inductio fieret per aliud nomen, nisi per illud, per quod redempti salvamur. (28) Propterea præcepit Moyses huic, in quantum verus ille Josue legi a<b illo>^b Moysæ datæ subesse voluit, hunc corroboravit, quia mandata tua, Deus, per legem implenda illi reliquit, quia ipse præcessurus erat populum et divisit illis terram, quam Moyses tantummodo vidit. (29) Sed mansit in valle, donec adimplerentur omnia et manifestarentur nobis ex tua infinita misericordia, Deus, cui a me et ab omni creatura tua sit sempiterna laus et gloria!

SUPER CAPUT 4.

Sisto me in conspectu tuo, Domine. Da, quæso, eloqui magnalia tua, quorum magna parte in præcedentibus capitibus recensita auctoritate legislatoris orditur Moyses sermonem suum ad populum. (1) Ecce, nunc Israel, ac si diceret: Audivisti et vidisti, quis sit Deus tuus excelsus et magnus nimis, qui tanta operatus est pro te. Ecce, nunc, Israel, audi præcepta et judicia, quæ ego doceo vos. Sed audi, ut facias ea, audi, ut vivas et ingrediens possideas terram, quam Dominus Deus patrum vestrorum daturus est vobis. Hæc sunt, Domine, quæ nobis in secunda, ut ita dicam, lege scripta evangelii referuntur mandasse Christum Filium tuum. In secunda lege, dico, quia primam illam appello, quam Spiritus Sanctus scripsit in corda fidelium, et est spiritus et vita, et in hoc sensu Deuteronomium nostrum sunt libri canonici Scripturæ Sacræ Novi Testamenti. Unde patet legem in tabulis digito Dei scriptam et Moysi in caligine nubis dictatam figuram fuisse primæ legis nostræ in cordibus scriptæ.

Propterea illam Moyses repetit et dilucidat, prout evangelistæ repetierunt illa, quæ Christus verbo tradidit, [21:] apostoli in epistolis suis exposuerunt, et horum veritati Spiritus, qui regit Ecclesiam, præbuit testimonium, (2) et illis nec aliquid

^a Supplevit seu Jesus supra lineam

^b Delevit -b illo

addere, sed nec ab illis demere præcipit, sed mandata Domini Dei nostri hæc lex custodire jubet, quæ nobis tradiderunt evangelistæ et apostoli. Vident oculi nostræ fidei (3) omnia, quæ fecit Dominus, sed et corporales, ut ita dicam, oculi nostri vident, quæ fecerit Dominus conterens cultores idolorum et confundens hæreses de medio nostri seu Ecclesiæ suæ. (4) Nos autem, qui adhæremus tibi, Domine, per unionem Spiritus, vere vivimus universi. (5) Per hanc igitur Spiritus unionem vere scimus, quod docuerint nos patres nostri præcepta et justitias, sicut mandavit illis Dominus Deus noster, ut faciamus ea in terra peregrinationis, quam tamen possidemus temporaliter, (6) sed et observare et implere debemus illa opere.

Vere transcribere, non meditari oportet (6. 7. 8. 9) versus, qui in sensu litterali et genuino clarius verificati sunt in populo Israel spirituali, cujus populus Israel carnalis tantum figura fuit. Sed ut Moyses quodam modo adæquatam et continuam tibi, Deus, præstet gloriam, interruptit, ut ita dicam, sermones suos, ut populo inculcet non verba et mandata sua prolaturum, (10) sed illa, quæ in Monte Horeb audivit, didicit, (14) et tu, Domine, docere mandasti. Docet itaque declarans (15) ideo non vidisse populum (in die, qua locutus est Dominus in Monte Horeb de medio ignis) aliquam similitudinem, (16) ne forte decepti faciant sculptam similitudinem aut imaginem masculi et feminae etc. (17. 18. 19), ne errore deceptus adoret et colat ea, quæ creasti, Domine, in ministerium cunctis gentibus, quæ sub cælo sunt, e medio quorum vos tulit Dominus (ait Moyses) (20) et eduxit de fornace ferrea Ægypti. Hæc est explicatio visionis Abraham, dum ille vidisset clibanum ardentem in die,¹ in qua pepigisti fœdus cum illo super possessionem terræ et prædixisti illi futuram captivitatem seminis ejus. (21)

Sæpe repetit Moyses te, Domine, iratum fuisse contra se propter sermonem populi. Ex consideratione enim exacta cap. 20. v. 4. 10 Numerorum <murmur>^a clare patet murmur populi causasse seu, potius dixerim, occasionem fuisse delicti, propter quod Moyses terram ingredi non potuit, et jurasti, ne transiret Jordanem. Murmur, inquam, populi fuit causa, quod vel de voluntate tua, Deus, in educenda aqua dubitaverit, vel prout debilitas mea protulit, mandatum tuum in vero sensu exsecutus non fuerit; [22:] fors propter nimium fervorem zeli, quo correptus inconsiderate egit et sic punitionem iræ tuæ promeritus est, prout dicit, propter sermones populi. Prohibueras itaque ei, sicut in præcedentibus relatam est, ne amplius terram ingredi peteret, et sic rescians absolutam voluntatem tuam dicit: (22) Ecce, morior in hac humo, nec transibo Jordanem. Unde sumit occasionem de novo repetendi: (23) Cave, ne quando obliviscaris pacti Dei tui, quod pepigit tecum, ut nimirum proprio suo exemplo doceat veritatem sequentis versus: (24) Quia Dominus Deus tuus ignis consumens est, Deus æmulator.

Ignis es, Domine, qui profecto non corpora materialia consumis, sed spirituales impuritates et justorum delicta, prout demonstrasti in hoc exemplo Moysis, cujus delictum igne mortis temporalis consumpsisti, quia nullum delictum impunitum relinquere convenit tam exactæ et inexorabili justitiæ tuæ. Hæc est, quæ te Deum æmulatorem facit, quæ hanc expressionem explicat et diligentibus te salutarem timorem incutit ac zelum puniendi nosmet ipsos producit. Unde nos quoque æmulatores esse debemus, in quantum imitatores tuos esse jubes. Ex hoc

^a Delevit *murm*

¹ Cf. Gen. 15,17.

consequenti æmulationis tuæ, Deus, prædicit Moyses in sequentibus versibus populo mala, quæ superventura sunt illi, et testes invocat (26) cælum et terram pro energia loquelæ suæ. Sicut enim omnes creaturæ vindicant peccatum in homine, in quantum elementa inter se pugnancia defectum et mortem corporis causant, ita in hoc sensu condemnant tamquam testes prævaricationes ejus, et continuum præbet testimonium contra hominem inducta per peccatum elementorum contrarietas, quæ prædictam mortem generat, quam peccatum induxit. Hinc dum cælum pluvias, terra fertilitatem (ex consequenti pænæ, quam populo minatus es, Domine), denegavit, de peccato populi testimonium tulit, quod Moyses in hoc versu invocando prædixit, cum ceteris pænis captivitatis et tandem dispersionis populi, quæ omnia suis temperibus verificata sunt et actualis status seminis carnalis Abrahæ manifestat. Præbet contra hoc hodie quoque testimonium cælum [23:] et terra, quæ illis nihil producit, quia illam ex consequenti hujus condemnationis nec possident nec colunt nec igitur serunt nec metunt, sed ab adoranda providentia tua, Deus, conservantur et aluntur tamquam viva, nobis autem stupenda et metuenda exempla veritatis dictorum et sententiæ justitiæ tuæ.

Vel sola meditatio status et historia gentis Judaicæ, quæ per totum orbem terrarum diffusa est, sufficit, o Deus, convincere incredulos et confundere illos, qui dicunt in corde suo: Non est Deus, vel qui alia specie insanix spiritus humani laborantes te Deum esse non negant, sed de tua gubernatrice et omnes mundanos eventus ordinante providentia tua dubitant. Nescio, Domine, num non audeam dicere non esse nationem aut regnum in mundo, in quo Judæus non reperiatur seu incola seu vagus seu peregrinans, sed si hæc propositio mea verificari nequiret, respectu partium mundi mihi vel parum notarum vel penitus ignotarum ad nimirum respectu partis mundi, cujus extremos fines te ita disponente habito, vera est. Quærat quis originem et historiam illorum, inquirat religionis et morum principalia et essentialia fundamenta, statim ducetur ad hanc sacram historiam, cujus conservatricem et testem hanc ubique diffusam et dispersam gentem voluisti esse. Confrontet caput 26. Levitici et præcitatos versus cum historia et actuali statu illorum, et quisquis exinde misericordias, justitiam et providentiam tuam non agnoverit, mente captus et omni sana ratione privatus est. Pervolvat ceterarum nationum historias, perlustret volumina librorum antiquissimorum, tantas diversitates opinionum reperiet, ut in illis se perdat. Usus, leges, mores, nomen quælibet sæcula mutarunt in omnibus nationibus, et ex his omnibus clare patet ingens illa differentia inter illas et hanc Judæorum gentem; reperiet inter primas spiritus humani varietatem,^a unde processerunt illæ mutationes, in secunda videbit Spiritus tui, Deus, uniformitatem, quæ in hac reprobata gente quoque conservavit characterem populi tui, quamvis hæc ipsa reprobatio fecerit illos in abominationem, [24:] odium, ludibrium et contemptum omnium populorum terræ. Ipsa dispersio illorum per omnes mundi et regnorum angulos et hac non obstante morum, legum, religionis et originis conservatio tam contraria sunt inter se, ut captum humanum superent et sint continua miracula providentiæ tuæ.

Signum enim levitatis et debilitatis iudicii esset, si quis dicere vellet hanc uniformitatem turbari propter differentes sectas, in qua religio et observantiæ legis illorum

^a Correxī -em ex

repartitæ sunt. Hæ enim opinionum differentiæ non inferunt differentiam, sed differentem intelligentiam legis, quam spiritus humanus inducit, quæ legis tuæ veritatem, Domine, numquam potest subvertere, sed offuscat per inventiones et per mutabilitatem suam.

Hæc ipsa veritas manifestatur in religione Christiana quoque, quæ in ipsa eadem lege veteris et novi testamenti fundata in tot hæreses scissa et repartita est, nec tamen propterea legem differentem esse quis dicet, sed in illius immutabilitate virtutem tuam, Domine, et in differenti legis intelligentia humani intellectus tenebras et, uti dixi, mutabilitatem reperiet. Nemo umquam Judæorum fuit, qui auctoritatem vel saltem quattuor primorum librorum Moysis <contr>^a controversit, quorum quintum quoque ipsi Samaritani agnoverunt et conservarunt.

Hæc sola consideratio sufficit ad stabilienda dicta mea de uniformitate legis, cuius a tot annorum millennariis subsecuta conservatio opus providentiæ tuæ est, Domine. In his enim continentur omnia, quæ in ceteris libris tantummodo repetita clarius manifestata, exemplis, figuris ac doctrina explicata sunt, quia omnia reducuntur ad idem objectum et sic mutuam^b testimonium præbent sibi adinvicem sæculorum successiones et historiæ ducentes ad Christum, in quo et per quem lex completa perfectionem suam acquisivit per claram agnitionem veritatis et donum fidei nobis promeritum. Singularem modo (quamvis non absolute) exclusis usque ad certum tempus Judæis, ut manifestaretur character reprobationis cæcitatibus et duritiei cordis illorum, quam ipsis promeruit ipsa prævaricatio legis et infidelitas.

Immutabilis es, Domine, et propterea [25:] iudicia tua apparent intellectui humano abyssus multa, quia numquam in eodem statu permanet. Quodsi mea debilitas permetteret et tanto operi sufficerem, finitis his quinque libris Moysis, invocato auxilio tuo sumerem pro objecto meditationum mearum historiam ecclesiasticam, in qua adhuc propemodum admirabili ordine manifestantur magnalia tua, immutabilitas nempe in perpetuitate religionis, misericordia in conservatione Ecclesiæ et justitia in translatione veræ fidei de gente in gentem, ut me perdens in hac abyssio iudiciorum tuorum reperirem in te. Sed tua est voluntas mea, o Deus; da proinde, ut voluntas tua sit mea! Commisi me tibi, nec te inconsulto volo etiam apparens bonum. Duc itaque et rege me in tam obscuris viis meditationum, nec enim quinque hos libros absolvere posse meditando appromitto mihi, qui de vita mea incertus sum, nec lumen tuum aliunde sperare, nisi per humilem confidentiam in bonitate et misericordia tua, qua invocata redeo ad opus, in quo me hactenus perseverare dedisti.

Quamvis enim ubique repetitiones reperiam jam dictorum in Deuteronomio (quæ humano spiritui sunt tædiosæ et propemodum inanes apparent), omnia vetera sunt nova et nova sunt vetera in immutabili veritate tua, quæ sine auxilio gratiæ tuæ ego miser discernere nequeo. Seu igitur repetita confirmaveris in corde meo, seu in ruminatione jam dictorum, novum gustum et a me nondum prolatas veritates enarrare dederis, hoc et illud convertetur in panem et animæ meæ nutrimentum, quod quæro, sed necdum satis affamatus quæro, quia veritatem tuam necdum ferventer diligo. Da igitur dilectionem et dabis fervorem, auge famem, ut esuriam et sitiam justitiam et veritatem tuam!¹ O Deus, quam magnæ et quam multæ sunt miserationes tuæ!

^a Delevit *contr*

^b *Mutuam* in rasura

¹ Cf. Matth. 5.6.

Ecce enim, nec hos, quos tantis malis affligis et nobis in vivum exemplum reprobationis tuæ statuisti, excludis [26:] a miserationibus^a tuis. Dicit enim Moyses (30) (et posteriores prophetæ clarius confirmant): Postquam te invenerint omnia, quæ prædicta sunt, novissimo tempore reverteris ad Dominum Deum tuum, et audies vocem ejus, (31) quia Deus misericors Dominus Deus tuus est, et dimittet te, nec omnino delebit, neque obliviscetur pacti, in quo juravit patribus tuis.

Scio, o Domine, secundum quorundam et ferme communem opinionem hæc verba referri posse ad postremum reditum populi tui ex captivitate et ædificationem secundi templi, sed difficile est hos textus ita restringere ad duas illas ex captivitate reduces tribus, ut reliquæ decem, quibus hæc prædicta sunt, excludantur. Pactum enim tuum, Domine, totum populum concernebat, cujus te in novissimis temporibus recordaturum promittitur. Quodsi enim respectu seminis carnalis Abrahæ jam omnis promissio completa esset, ad quid conservaretur tam mirifice populus ille in dispersione sua, nisi ut fidelitas promissionum tuarum vel maxime appareat in novissimis temporibus.

Hæc sunt, Domine, quæ circa illas a tot annorum millennariis Moyses prædixit, et omnia anteacta mirabilia tua in subsequentibus versibus veluti nucleum restringit (32). Procul dubio propheta ille in antecedentibus temporibus nihil mirabilius potuit memorare populo, quam quod tu, Deus, illi de medio ignis locutus fueris, populum per portenta tam grandia ex captivitate eduxeris et in virtute excelsi brachii tui super omnes nationes exaltaveris. Sed his omnibus longe excellentiora patefecit nobis misericordia tua, Domine, quibus Deum pro salute nostra incarnatum de cælo descendisse, cum hominibus conversatum et mortem passum fuisse per fidem manifestatum est. Quantis pœnis igitur et quam juste sumus obnoxii, (40) si præcepta tua non custodimus atque mandata tua non observamus! Leges, inquam, quas nobis non Moyses, sed Filius Dei, Deus et Homo proposuit, et ipse se nobis in urbem refugii statuit, in quam animam nostram [27:] occidentes refugere possumus.

Posset mihi occurrere reflexio illa, cur Moyses has urbes refugii separaverit, quam primum hereditatem inter filios Israel distribuere cœpit, sed meæ ignorantiae ita videtur, quod dum populus peregrinavit, tabernaculum fuerit urbs refugii pro toto populo. Quam primum igitur populus separari incepit ad incolendam terram, has urbes separare oportuit, ut innocentes possint salvare animas suas.

Hæc sunt, o Domine, quæ fors mea profert ignorantia, quam illuminare tuum est, si mea, non tua eloquor. Cur enim hæc balbutio, nisi ut tibi reddam gloriam et sint ad minimum bonæ voluntatis documenta, quam quia tibi debeo, ad illa, quæ tua sunt et gloriæ tuæ conveniunt, scribenda dico et dedico.

SUPER CAPUT 5.

Digito tuo scripta et toties repetita fuerant præcepta tua, Deus, quæ Moyses hic rursus ad populum enarrat (1) vocans omnem Israel et dicens: Audi, Israel, cæremonias et judicia, quæ ego loquor in auribus vestris hodie! Discite ea et opere complete! Sed quia hæc necdum in cordibus, sed in tabulis lapideis exarata fuerant,

^a Correxit *miserationibus* ex *miserationis*

omni momento repetit illa, quæ fundata sunt in æterna justitia^a tua, quæ in his mandatis tuis recensita seu respectu tui seu respectu dilectionis proximi hodie quoque exigit ab homine. Hæc justitia tua æterna est, Domine, (9. 10) quæ te Deum æmulatorem efficit sumentem justam vindictam de peccatoribus et facientem misericordiam in multa millia diligentibus te et custodientibus præcepta tua. Hæc, inquam, mandata tua in tabulis scripta separata ab illis, quæ cæremonialia fuerant aut ordinem justitiæ tuæ concernabant, singulariter repetuntur observanda. (22) Hæc verba (inquit Moyses) locutus est Dominus ad omnem multitudinem vestram in monte de [28:] medio ignis et nubis et caliginis voce magna nihil addens amplius, et scripsit ea in duabus tabulis lapideis, quas tradidit mihi.

Sed, o Domine, quid produxit tanta bonitas tua in populo illo carnali, qui illam agnoverat dicens: (24) Ecce, ostendit nobis Dominus Deus majestatem et magnitudinem suam, vocem ejus audivimus de medio ignis et probavimus hodie, quod loquente Deo cum homine vixerit homo. Quid, inquam, produxit, nisi timorem: (25) Cur ergo moriemur et devorabit nos ignis hic maximus? Si enim audiremus^b ultra vocem Domini Dei nostri, moriemur. Sed quia timor iste ab humilitate provenerat: (26) Quid est omnis caro, ut audiat vocem Dei viventis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audivimus, et possit vivere, ideo dixisti, Domine: (28) Audi vocem verborum populi hujus, quæ locuti sunt tibi, bene omnia sunt locuti. Sed, o Domine, quæ est hæc mirabilis et sane incomprehensibilis loquela tua: (29) Quis^c det (inquis) talem eos habere mentem, ut timeant me et custodiant universa mandata mea in omni tempore, ut bene sit eis et filiis eorum in sempiternum?

Quis hoc poterat dare præter te, et tamen Moysen interrogas, ut quod optaveras, quodammodo interrogando edicas. Sed et aliunde lingua Hebraica, dicunt interpretes, quod in conjugationibus optativum non habeat. Hinc quod per interrogationem exprimitur, pro optativo sumitur: Utinam talem haberent mentem etc., ad quam voverat illos disponere misericordia tua, si durities cervicis illorum non reddidisset infructuosa tanta signa bonitatis, tanta opera longanimitatis tuæ. Indulges itaque timori illorum et dicis: (30) Vade et dic eis: Revertimini in tentoria vestra! Hæc itaque populi timiditas requisiverat, ut prout (5) dictum est, Moyses esset sequester et medius inter te, Domine, et populum, ut sensualis populi timiditas manifestaret nobis, quæ sit naturæ humanæ incapacitas, ut uniretur tecum, Deus, sine mediatore, qui ut secundum expressionem Scripturæ vere, non tantum figurative^d sequester et medius esset, et Deus et Homo esse debuit, ut in duarum naturarum [29:] unione subsistens naturarum diversitas et visibilis personæ unitas formaret hunc characterem mediatorium inter te, Deus, et totum genus humanum. Attribuitur hæc qualitas Moysi, figuræ mediatoris inter te et populum figurantem, sed et legis imperfectio monstravit, quam invalida fuerit hæc mediatio, et hæc mediatoris in Moyse invaliditas vicissim manifestavit, quæ fuerit legis defectuositas, ad quam regeneraretur spiritus et subigeretur sensualitas.

Propterea nequivit vocem Dei sustinere populus, sed reversus est in tabernacula sua, ut per sequestrem audiret verba tua, Domine, quorum sonum audivit, litteram

^a „Correxit” *judicia ex justitia*, sed restitui scripturam originalem

^b Correxit *audiremus ex audieremus*

^c Correxit *quid ex quia*; correxi

^d Supplevit supra lineam *vere, non tantum figurative*

legit, spiritum non intellexit, quia Moyses ad intelligendum spiritum dare non potuit. Non dico, Domine, populum non potuisse intelligere legem, ut per observantiam ejus ad promissiones temporales perveniret, lex enim ad hoc data fuerat, sed dico legem non intellexisse ad salutem, quia non quæsivit per legem pervenire ad justitiam seu ad Christum, sed ipsammet legem statuit pro justitia ita, ut ex lege, non autem ex fide quæreret salutem. Hinc lex tua, Deus, in se bona causa mali fuit et peccatum induxit, quia depravatæ naturæ sensualitas illa in suum verum finem usa non fuit. Sed hæc quoque non de tota lege dicta sunt, sed de lege figurativa et cæremoniali, quæ per Christum impleta cessavit. Lex enim Decalogi, quæ in æterna justitia tua fundata est, manet in æternum, et ejus observantia necessaria est ad salutem. Sed nec hæc quoque omnimode fructuosa fuit, antequam per fidem demeritam fructuosa reddita fuisset, sed ejus observantia (sicut jam sæpe dixi), ante mortem Christi separabat electos ad salutem post effusionem sanguinis ejus plenarie adipiscendam.

Ecce ergo omnis benedictio Israel carnalis et præmium, ad quod obtinendum lex data fuerat, donec ad Messiam duceret, in sequentibus exprimitur: (32) Custodite igitur et facite, quæ præcepit Dominus Deus vobis. Non declinabitis neque ad dextram, neque ad sinistram, (33) sed per viam, quam præcepit Dominus Deus vester, ambuletis, ut vivatis, et bene sit vobis et protelentur dies in^a terra [30:] possessionis vestræ! Quam immensa est differentia, Domine, quam posuit misericordia tua inter leges et præmia, quorum alia pro servis, alia pro filiis dignatus es instituere. Placitum est tibi, Domine, me in horum postremorum numerum vocare; dignare proinde largiri, quod proprium est filiis, te nimirum diligere Patrem et in dilectione ambulare in mandatis tuis!

SUPER CAPUT 6.

Omnia, quæ Moyses te mandante, Domine, populum docere debuit, in præcepta, cæremonias et judicia subdivisa esse dicitur (v. 1), ut illa non solummodo scirent, sed et facerent, (2) ut te timeant, Deum suum, ut prolongentur dies eorum. His demum toties repetitis et, ut ita dicam, inculcatis (3) procedit Moyses ad mandatum dilectionis ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus seu ex tota fortitudine (5). Et hæc sunt verba, quæ voluit, (6) ut essent in corde totius populi, (7) ut narraret illa filiis suis, meditaretur illa sedens in domo sua ambulans in itinere, dormiens atque consurgens, et hoc esse primum et maximum mandatum in lege¹ ipso Christo, legislatore nostro docente scio.

Quæ sunt tamen, quæ de his dicuntur et proferuntur a quibusdam interpretibus legis, qui sedent in cathedra Filii tui, qui de eo formant quæstiones, quoties teneatur quis elicere actum amoris Dei; et has decidunt tam differenter, ac si sufficeret hunc actum ore legere secundum statuta tempora opinionis illorum. Sentio, Domine, quod nesciant, quid sit dilectio, quorum talis est locutio. Sed hæc formatis ad regulas artis potius quam scientiæ syllogismis demonstrare nescio; verum nulla major scientia, quam hujus legis simplex et litteralis intelligentia. Verba nimirum (5) dicta in corde

⁴ Correxit in ex *im* v. *ins*

¹ Cf. Matth. 22,38.

habes, filiis narrare (seu alios docere), meditari sedens in domo, ambulans in itinere, dormiens et consurgens, nec se dubitet vere diligere, cui hæc vel in solam memoriam venerint, et toties, prout dicitur, præstare voluerit, quia nulla major dilectio, quam integra tibi adhæsiō, sed nec perfectior adhæsiō, quam continua tui recordatio.

Ubi amor dominatur, [31:] raro mens ab objecto amato divagatur, quam si quandoque fragilitas deflectit, et in hoc irreflexa voluntas consentit, vel minimus motus gratiæ habitualis mentem reducit, et de eo, quod nolenter fecit, gemit. Hæc est amoris proprietas, quam respectu sensualium objectorum potest dare humanitas, sed respectu tui, Deus, nequit dare, nisi a te data cordis punitas, quæ prævie ex corde excludit, quidquid non est Deus. Hinc sunt beati mundo corde, quoniam illi Deum videbunt¹ in cælis et amando vident in terris, quia in omnibus te, Deum quærentes, omnia pro te agentes te videre quærent, et te vident in omnibus creaturis, quia non nisi te respiciunt. Quidquid amat homo, donec in amore non deficit, numquam dicit: Sufficit. Hinc qui in amore tuo, Deus, dicit: Sufficit, heu, in amore quantum deficit! Clamarunt sancti sensibili amore tuo tacti: Satis est, quia ferre nequibant supernaturalem dulcedinem sensus excendentem, sed dum satis clamavit extra se constituta humanitas, numquam cessavit desiderare, adhuc plus amare voluntas, quia hæc spiritualis potentia animæ æternæ ratione suæ æternitatis infinite amare potest, et per consequens capax est recipiendi amoris tui, Deus, quia ad hoc creasti animam, ut infinite diligeret te. Sed hujus tui amoris non est subjectum capax corrupta hominis sensualitas, nisi in certo gradu, quem si sensibilis amor te benigne largiente excedit, amoris incendia patitur homo et misera condicio fragilitatis tunc clamat: Satis est.

Ex his facit bonitas tua me concipere differentiam inter charitatem et amorem tuum sensibilem, qui differens donum tuum est nec est ad salutem necessarium, quia amor sensibilis est desiderium voluntatis per facultatem appetibilem et ejus organa productum, sed vera charitas est, dum absque operatione facultatis appetibilis tibi soli, Deus, adhæret voluntas nec vult cuiquam rei adhærere, nisi tibi soli, et sic vel te amat super omnia, vel quod perfectius est, nihil amat præter te. Ad hanc requiritur suavis illa [32:] tractio, quam sæpe præcedit, sæpe sequitur supremi boni intellectualis cognitio, per quam jam trahitur, jam tracta firmatur voluntatis libera adhæsiō. Sed tua, Deus, tamquam summi boni interna seu intellectualis notio est gratiæ tuæ singularis operatio et est ipsa dilectionis tuæ tractio, quam ut sequatur voluntatis fidelis adhæsiō, oportet, ut tu, Domine, jam per cognitionem veri boni dans velle adhærere illi des et posse, quod fit per refrenationem^a facultatis appetibilis, quæ objectis visibilibus propter corruptionem naturæ lapsæ prona est adhærere, sed si te adjuvante quoque solvatur voluntas ab hac adhæsiōne, numquam redditur sat immunis in vita mortali a rerum sensualium appetitione, quæ si non moderetur, crescit in desiderium, quod si immoderatum et irrefrenatum fuerit, facile novam adhæsiōnem et relapsum producit elongationisque a te et tandem mortis animæ causa fit.

Dum igitur velle et posse das, Domine, homo adhæret tibi in charitate, quia unitur tibi in voluntate. Hinc non omnis creaturæ appetitio est charitatis exstinctio, nulla tamen est vel minima rei appetitio, quæ non sit imperfectio, a qua in hac vita non datur plena immunitas. Plurima sunt inter hæc bona, utilia, convenientia statui no-

^a Correxit *refrwnationem* ex *reformationem* (?)

¹ *Beati...*: Matth. 5,8.

stro, ordinata denique et licita, quæ appetere possumus, sed ad mensuram appetitus vel in minimis vigilare oportet, ne vel delectando vel desiderando plus quam oportet, simplex appetitus fiat adhæsiōi charitatis præiudiciosa et opposita adhæsiō cupiditatis. Numquam voluntas tam libera est, quam dum per cognitionem internam summi boni suaviter trahitur, sed numquam minus resistere potest (ut ita dicam, practice), quam dum amat. Speculative enim semper habet resistendi libertatem, sed quia reperit dulcedinem in sequendo et amaritudinem in resistendo, numquam resistit, quia suavi vinculo amoris se tenere delectanter sentit.

Hæc est, o Domine, amoris proprietates, quam in sensualibus agnoscit humana fragilitas. Sed dum de charitate sine charitate loquitur, deficit hominis debilitas. Hinc exsurgunt [33:] tantæ contestationes, quibus se immiscet sciolitas. Sed, o Domine, omnis hæc a Moyse in præcatis versibus injuncta dilectio fors non fuit vera charitatis adhæsiō, quia finis ejus fuit terrena promissio. Cum enim omnia, quæ ad dilectionem pertinent, dixisset, subjungit denuo: (17) Custodi præcepta Domini Dei tui ac testimonia et cæremonias, quæ præcepit tibi! (18) Fac, quod placitum et bonum in conspectu Domini! An ideo, quia ille est summum bonum tuum, solum et unicum, ut ad illud possidendum pervenias? Non hanc causam dilectionis dicit, sed: Ut bene sit tibi et ingressus possideas terram optimam, de qua juravit Dominus patribus tuis, (19) ut deleter omnes inimicos tuos coram te, sicut locutus est.

Ecce, finis, ad quem ducebat dilectio, antequam promerita fuisset Spiritus Sancti effusio, quæ fuit filiis, non servis data promissio. (20) Hinc dum interrogamur, quid sibi volunt testimonia atque judicia, quæ præcepit Dominus Deus noster nobis, (20) 21) dicimus: Servi eramus dæmonis, et eduxit nos Dominus de servitute illius et captivitate peccati in manu forti etc. (24) Præcepitque nobis Dominus, ut faciamus omnia legitima, quæ docuit nos Filius Dei, et diligentes timeamus Dominum Deum nostrum, ut bene sit nobis cunctis diebus æternitatis nostræ. (25) Eritque nostri misericors, si custodierimus et fecerimus omnia præcepta ejus coram Domino Deo nostro, sicut mandavit nobis.

Hæc sunt, Domine, veritates, quas nobis Veritas incarnata manifestavit et fides promerita credere, charitas in cordibus diffusa amare facit. Hæc est illa adhæsiō, quam sequitur æternorum bonorum promissio, quam figuraverat bonorum terrestrium possessio. Auge, Deus, fidem ad credendum, largire charitatem ad diligendum, da vires ad sequendum Filium tuum unigenitum, qui nobis hæc testimonia tradidit!

SUPER CAPUT 7.

Jam, Domine, consideravi hæc, quæ in hoc capite referuntur de mandato, quod exstirpationem terram populo tuo promissam habitantium [34:] concernit. Propterea, ecce, peto, ut ad hoc mandatum tuum spiritualiter considerandum tuam largiaris gratiam, quia in hoc sensu vita nostra mortalis super terram, quam nobis inhabitandam dedisti, potest considerari tamquam per terram Chanaan figurata veritas. Hinc septem gentes, quas exstirpare jussisti, ad septem peccata capitalia applicari possunt, quæ in hoc sensu possunt sumi pro habitatoribus terræ hujus, in quantum Diabolus princeps mundi esse dicitur. (1) Hæc sunt gentes nobis fortiores, (2) quas nobis tradere dignatus es per gratiam, quas usque ad internecionem percutere debemus, nec fœdus cum illis inire. (3) Procul debet esse igitur a nobis omne conjugium

cum illis, nec opera nostra (tamquam filios et filias nostras) illis tradere debemus, sed nec progeniem illarum in matrimonium et unionem sumere oportet, (4) quia seducunt nos et prædictos filios nostros, ut magis serviamus diis alienis passionum nostrarum, quam tibi, Deus. Inde irascitur furor tuus in nos, et deles nos cito de libro vitæ. Aræ illorum sunt sensus nostri, quas subvertere debemus mortificando. Statuæ sunt cupiditates, quæ confringendæ, luci pravæ suggestiones, qui excidendi, sculptilia vanitates, quæ igne charitatis comburendæ sunt, (6) quia populus tuus vere sanctus est tibi, quem elegisti, ut sit tibi populus particularis de cunctis populis, qui populo tuo necdum annumerati sunt. (7) Non quia cunctas gentes numero vicit, junctus es illi, Domine, cum omnibus populis paucior fuerit, (8) sed quia dilexisti illum et custodivisti, quæ promisisti patribus nostris per Filium tuum, qui eduxit hunc populum tuum in manu forti et redemit de domo servitutis peccati et de manu Diaboli. (9) Unde scimus, quod tu sis Deus fortis et fidelis custodiens pactum et misericordiam diligentibus te, et his, qui custodient præcepta tua in mille generationes, (10) reddens audientibus^a te statim, dum peccant (spiritualiter), ita, ut disperdat illos et ultra non differat mortem (animæ) protinus illis restituens, quod merentur.

(11) Custodienda sunt igitur nobis præcepta, cæremoniæ et judicia, quæ mandasti, ut faciamus; (12) quæ si custodierimus et fecerimus, custodies nos et [35:] pactum nobis et misericordiam, quam promisisti, (13) diliges nos ac multiplicabis benedicesque fructui generationis et operum tamquam fructui terræ nostræ, benedices frumento et vendemiæ^b nostræ (usui nimirum sacramentorum), multiplicabis armenta et greges ovium (quæ virtutibus applicari possunt), et sic verificabuntur in populo tuo spirituali, Domine, spiritualiter benedictiones (14. 15. 16) expressæ.

(17) Quodsi autem diceremus in corde nostro: Plura sunt peccata nostra, quam vires nostræ, quomodo poterimus delere illa?, Noli, inquit Scriptura, metuere, sed recordare, quæ fecerit Christus in cruce! (21) Non timebimus igitur inimicos nostros, quia Dominus Deus noster in medio nostri est, Deus magnus et terribilis. (22) Ipse consumet nationes has (peccata scilicet et pravos habitus) in conspectu nostro, id est, per vigilantiam et attentionem nostram cooperando gratiæ. Non est nostrarum virium hos hostes nostras delere penitus, quia virtus in infirmitate perficitur,¹ ne forte multiplicentur contra nos bestię terræ (quæ sunt stimuli carnis et sensualitatum nostrarum, quibus connivere tam prompti sumus, dum nos a miseris condicionis nostræ exemptos putamus)]^c. (23) Dat proinde Dominus Deus noster in conspectu nostro hostes nostros, sed ipse per gratiam auxiliantem interficit illos, donec penitus deleantur per pænitentiam peccata illa capitalia, quæ septem nationibus per populum Israel deletis figurari dixi. Has nationes repræsentant species peccatorum et reges earum sunt ipsamet peccata capitalia, quæ dominantur in homine. (24) Hos igitur reges tradit gratia tua, Deus, in manus nostras, dum bene utimur illa, et disperduntur nomina illorum, nec possunt resistere nobis illa auxiliante, donec conteramus eos, (25) sed præcipitur sculptilia eorum seu objecta et occasiones igne charitatis comburere nec concupiscere argentum et aurum, id est, illecebras vanitatum et sensualitatum, ex quibus conflantur objecta idolorum nostrorum. Nec ergo de his quid-

^a Sic? (cf. Vulgata *odientibus*)

^b Sic (ut Gallicismus)!

^c Supplevi

¹ *Virtus...*: 2 Cor. 12,9.

quam assumere debemus [36:] propterea, quia abominatio est Domini Dei nostri, (26) nec inferre in domum cordis nostri quidpiam ex hoc idolo, ne fiat anathema, sicut et illud est; sed quasi spurcitiā detestari et velut inquinamentum ac sordes abominationi habere debemus, quia anathema est.

Hæ sunt veritates, Domine, quas mihi manifestat gratia tua ex meditatione spirituali litteræ. Custodi me, quaso, ne deprehendatur anathema in domo cordis mei! Da ignem charitatis, ut comburam omnes spurcitiās et inquinamenta, ne sim abominatio in conspectu tuo!

SUPER CAPUT 8.

(1) Omnia itaque mandata, quæ præcepta sunt nobis, diligenter attendendum est, ut faciamus, ut possimus vivere et multiplicetur numerus populi tui spiritualis, qui generatur ex Spiritu, et ingressi possideamus terram Ecclesiæ, in qua vivimus in diebus vitæ nostræ, pro qua jurasti, Domine, patribus nostris, per quorum successivam et a te traditam doctrinam et fidem regenerati sumus et ut hæc præstare possimus, ecce, Scriptura incitamenta tradit, (2) ut nimirum recordemur retroactæ vitæ nostræ et itineris, per quod adduxisti singulariter me, Domine, usque in hodiernum diem.

Appropinquat enim non post multos hos dies adjuvante et conservante te complendus annus 46us peregrinationis meæ super terram. Conduxisti me per desertum, ut affligeres ac temptares. id est, probares me, ut nota fierent te illuminante mihimet ipsi, quæ versabantur in animo meo, utrum custodiverim mandata tua, an non. (3) Afflixisti me multa penuria temporali et spirituali merito, dedisti tamen mihi cibum et temporalem, sed specialiter spiritualem, man nimirum cæleste, quod ego quamvis crediderim, ignorabam tamen, quia sæpe indigne sumpsi, ut tandem gratia tua ostenderet mihi, quod non in solo pane vivat homo, sed de omni verbo, quod egreditur de ore tuo, et sic vivificasti me spiritualiter per intrinsecam agnitionem vitæ spiritualis, in qua adhuc infans tuus sum. (4) Vestimentum [37:] corporis numquam defecit mihi te largiente, sed nec vestimentum spirituale virtutum vetustate, sed incuria, negligentia et malitia mea laceratum est. Taliter pes quoque meus subtritus^a est, in quantum non ambulavi in viis mandatorum tuorum, numquam tamen ita subtritus fuit, quin ambulare potuissem, si gratiis, tuis bene usus <non>^b fuisset.

(5) Hæc sunt, o Domine, quæ recogitare debeo in corde meo, quia sicut erudit filium suum homo, sic tu, Dominus Deus meus dignatus es erudire me, ut custodiam mandata tua, ambulem in viis tuis et timerem te. (7) Tu enim observantem mandata tua introduces me ex misericordia in terram tuam bonam, et jam quoque introduxisti in terram vitæ spiritualis, terram vivorum aquarumque et fontium, in cujus consolationis campis et ariditatum montibus erumpunt fluviorum misericordiæ tuæ abyssi, (8) terram frumenti verbi tui et vinearum spiritualem lætitiā producentium, in qua^c ficus dulces spiritualem reflexionum, malogranata purpurea ardentis charitatis tot semina virtutum in se continentia et oliveta spiritualium unctionum nascuntur; ter-

^a Correxisti primam litteram -t ex?

^b Delevit non

^c Post qua delevit litteram (s ?)

ram olei harum unctionum et mellis meditationum, (9) ubi homo absque penuria comedit panem verbi tui et rerum omnium spiritualium abundantia perfruitur. Cujus apparentes asperitates tamquam lapides ferrum sunt utilitati et usui applicabile, et de montibus contemplationum metalla æris incorruptibilis perseverantiæ fodiuntur, (10) ut cum comederit et satiatus fuerit homo, satietate famelica benedicat tibi, Domine, pro terra optima, quam dedisti illi.

(11) Sed quid mihi est faciendum, ut hac terra spiritualis vitæ utar, ecce, Scriptura denuo repetit: *Observa (inquit) et cave, ne umquam obliviscaris Dei tui et negligas mandata ejus atque judicia et cæremonias, quas Deus præcepit tibi, ut postquam comederis et satiatus fueris, semper desiderabilibus et te adjuvante, Domine, domos pulchras ædificaveris ex bonis operibus et in illis perseverans habitaveris* (13) habueris quoque armenta boum [38:] seu operum vitæ activæ et ovium bonarum intentionum greges, argenti et auri, dilectionis nempe proximi et tui, cunctarumque rerum copiam, (14) ne elevetur cor meum et non reminiscar tui, Domine, quod tu me eduxeris de terra peccati et de domo servitutis Diaboli, et ductor meus fuisti (15) in solitudine magna et terribili mundi, in qua erat serpens vanitatis flatu adurens et scorpio superbiæ [apud ipsas],^a cujus morsus sitim mortalem iniquitatis inducit, et nullæ omnino reperiuntur aquæ salutare, nisi quas tu educis ex petra durissima cordium habitatorum mundi. (16) Tu tamen me cibasti sæpe in hac solitudine man, sacramenti Eucharistiæ et verbi tui, quod audivi, legi, sed ignoravi, quia non intellegi vel non feci, et postquam me tantis adversitatibus afflixisti et probasti, ad extremum misertus es mei, (17) ne dicerem in corde meo: Fortitudo mea et robur manus meæ hæc mihi omnia præstiterunt, (18) sed recorderer tui, Domine, quod tu mihi vires præbueris, ut implerem pactum tuum, super quod jurasti patribus meis, sicut præsens indicat dies, in quantum te adjutus feci, quod præcepisti.

(19) Sed si denuo oblitus fuero, Deus, et deos alienos cupiditatis meæ secutus fuero et coluero illos et adoravero adhærendo illis, ecce, nunc Scriptura prædicat mihi, quod omnino desperabo, (20) sicut gentes, quas delesti, Domine, quæ sicut ego, secuti sunt vias iniquitatis, ita et ego peribo, si inobædiens fuero voci tuæ, Deus meus.

Ecce, Domine, paraphrasis hujus capituli te illuminante concinnata, in qua repræsentas mihi bonitates tuas erga me, ingratitude meas erga te, felicitatem meam, qua in terra vitæ spiritualis frui possum, et infelicitatem, si in incolatu terræ hujus non permansero. Agnovi vias solitudinis et pericula earum, per quas me duxisti, et illas, in quibus ambulare debeo. Perfice igitur, quæso, in me, quod inchoasti, da diligere, quod noscere fecisti!

SUPER CAPUT 9.

Posteaquam in præcedenti capite 6° fidelis servus domus tuæ, Deus, [39:] populo dilectionem tuam præcepisset, ecce, in hoc capite singulariter humilitatem commendat. (1. 2. 3) Præparat illum ad transgressionem Jordanis, fors tamen non erro dicens, quod expressio: *Transibis Jordanem hodie, fortasse late patientius sumitur in lingua originali, quam in Latina. Hæc enim, quæ in hoc libro Deuteronomii præci-*

^a Delevi (Ms. delevit tantum *apu*)

piuntur, in sequentibus capitibus non una eademque die publicata sunt, sed et post mortem Moysis adhuc populus triduo cis Jordanem subsistit, prout ex sequenti primo cap. libri Josue clare patet. Edicit, inquam, Moyses, quæ facturus eras, Domine, pro populo tuo, sed immediate subjungit: (4) Ne dicas in corde tuo, cum deleverit eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo: Propter justitiam meam introduxit me Dominus, ut terram hanc possiderem, cum propter iniquitates suas istæ deletæ sunt nationes. Neque enim propter justitias tuas et æquitatem cordis tui ingredieris, ut possideas terram eorum, sed quia illæ egerunt impie, introeunte te deletæ sunt, compleret verbum suum Dominus, quod sub juramento pollicitus est patribus tuis, Abraham, Isaac et Jacob.

Clare demonstrant hæc verba universam illam dispositionem decretorum tuorum, secundum quam populo tuo singulariter electo dedisti ex misericordi et gratuita promissione terram, quam a ceteris nationibus abstulit justitia tua. Pridem antea revelaveras hanc veritatem Abrahamo prædicens annos peregrinationis et captivitatis seminis ejus, donec Amorrhæi replerent mensuram iniquitatis suæ, quod futurum prævideras, et tamen aliquod sæculorum spatium concessurus eras illis ad pœnitendum, cursu quorum illi non ad tuam misericordiam recurrerunt, sed sceleribus suis justam reprobationem et indurationem promeruerat. Unde elucescit, quod terram illorum non justitia populi promerita sit, sed tua justitia tribuit ex justitia misericordis promissionis patribus illorum factæ. Hoc erat fundamentum humilitatis, ad quam Moyses populum hortatur, et in sequentibus enarrat illi duritiem cervicis illorum repetens toties relatas prævaricationes, quibus iram tuam, Domine, 40 annorum cursu [40:] provocarunt.

Immutabilis es, Domine, et ecce, immutabilia sunt opera tua, quia semper idem es. Hinc dicit Sapiens: Quod est, fuit, et futurum est, quod præterit.¹ Hæc verba exacte verificantur in ordine operum tuorum, non autem in omnibus illis, quæ humana sapientia cursu temporum respectu scientiarum et artium detexit, sed respectu mutationis regnorum et vel maxime respectu conductus et dispositionis justitiæ et misericordiæ tuæ, quæ sunt, fuerunt, et quæ præterierunt, revertentur.² Coram te enim omnia hæc sunt præsentia; nos mutamur et tua decreta sunt immutabilia. Omnia, quæ creasti, in te, sed secundum debilitatem captus nostri infra te constituta velut in rota volvuntur, tu autem velut super hanc rotam respiciens semper idem es et semper agens, omnia movens manes immobilis. Sic ipsa natura generata corrumpit, corrupta regenerat, et tu omnia conservando continue creas, et hæc omnia propter te facis, quia nemo est alius, propter quem facias, quia tu solus es, nec quid præter te a se est.

Volvuntur igitur, nec umquam in eodem statu permanent, quæ creata sunt, sola anima, portio illa divinitatis tuæ in his quodammodo impermutabilis est, quia a quo creatur, ex misericordia incorrupta manet in æternum ex justitia seu misericordis salutis seu justæ damnationis. Hæc portio divinitatis tuæ imaginem et similitudinem tuam³ repræsentat in homine, sed multum despurcatam per peccatum, quæ ut denuo ad puritatem suam perveniret, ecce, hæc^a omnia, quæ Scriptura refert, fecisti, et quæ

^a Correxit *h-* ex *o-* (?)

¹ Cf. Eccle. 1,9.

² Cf. Eccle. 1,4.

³ Cf. Gen. 1,26.

futura sunt, facies, et tu semper idem facis diversimode. Postquam dixisses igitur ex misericordi bonitate: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*¹, verbum fecit, et quod fecit, perfecit ex justitia, quod dixisti ex misericordia. Nisi enim perfecisses mundando imaginem et similitudinem tuam despurcatam, fecisse nihil huic profuisset, quia a te in æternum separata mansisset. Justitia fuit igitur respectu illius, qui fecit, ut quod fecit, repararet, sed hæc ipsa justitia misericordiæ fuit respectu imaginis, quæ se [41:] despurcavit et se sibimet ipsi dissimilem fecit per peccatum. Justitia fuit, ut quæ creaveras, pro te, Deus, reduceres ad te, et qui non vult redire ad te, in æternum elongares a te. Sed hanc reductionis justitiam non creatura promeruit, sed tua justitia propter temet ipsum exegit.

Hæc est illa veritas, quam Moyses populo toties repetit et pro fundamento humilitatis statuit, quæ Christiano non minus est necessaria, quam fuerat populo illi carnali. quia respectu operum tuorum semper eandem agendi rationem observat immutabilitas tua. Super Exodum scribens mirabar, Domine, te Aaron propter idololatricam populi (cujus causa fuit) non corripuisse, sed ecce, quod ibi humilitas Moysis celaverat, hic ipse Moyses reddens tibi gloriam detegit (20). Postquam populum introduxisset, nihil propriæ justitiæ debere attribuere populum dicit: (19) *Et exaudivit me Dominus, quia jam prius dixerat illa, quæ pro populo fecisti, Domine, propter patres illorum, propter quos juramentum promissionemque tuam factam fuisse declarat. Sed de peccato Aaron et de ira tua loquens dicis solummodo: Et pro illo similiter deprecatus sum. Tanta fuerant opera tua et magnalia, quæ jure merito toties repetuntur, ut populi naturalis superbia humilitate coerceatur (24) et se semper rebellem, te semper ita misericordem fuisse agnoscat, ut justitiæ tuæ numquam oblitus fueris.*

Lauderis igitur, Domine, ab indignitate mea quoque, cui tanta magnalia tua dignatus es sensibilia reddere. Quod enim fecisti erga populum tuum, etiam mecum fecisti, cujus totius vitæ cursus his operibus juste punientis justitiæ et ad te revocantis misericordiæ plenus fuit. *Submitto me itaque justitiæ tuæ, ut obtineam misericordiam, et peto misericordem charitatem, ut obtineam coronam justitiæ!*

SUPER CAPUT 10.

Continuatio est peregrinationis filiorum Israel, quam Moyses [42:] enarrat, et postquam in præcedenti capite confractionem primarum tabularum legis repetendo memorasset, recenset illa, quæ illum eventum subsequuta sunt. Non penitus illo ordine, quem in Exodi et Num. libris rettulerat, sed tamquam jam semel relata repetit, ut occasionem habeat dicendi: (12) *Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum et ambules in viis ejus et diligas eum ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo et in tota anima tua (13) custodiasque mandata Domini et cæremonias ejus, quas ego præcipio tibi, ut bene sit tibi?*

Profunda et salutaris est hæc quæstio: *Quid Dominus Deus tuus petit a te etc.*, et præcipue in hoc desiderato tempore locum habet, quo tota Ecclesia tua, Domine, in

¹ *Faciamus...*: Gen. 1,26.

celebranda memoria passionis Filii tui, Salvatoris sui occupatur, et hæc, quæ Moyses filiiis Israel recenset, meditanda et cum illis, quæ facta sunt, combinanda sunt. Memorat ille in hac secunda lege illa, quæ tu, Deus, fecisti pro populo. Historia passionis Filii tui superaddit consideranda, quæ ille fecit pro eodem populo et toto genere humano. Patet virtus brachii tui, Domine, apparent opera omnipotentiae tuæ ex illis, quæ Moyses refert, ex quorum consideratione ad timorem et ad dilectionem hortatur populum. Manifestantur opera dilectionis, humilitatis et obædientiae Filii tui ex illis, quæ Evangelistæ referunt, et hæc ipsa adhuc vivacius interrogant: Et nunc, o homo, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut Dominum tuum timeas et ambules in viis ejus ac diligas eum et servias Domino Deo tuo in toto corde tuo et in tota anima tua?

Repræsentat mihi veteris testamenti Scriptura Moysem hæc populo recensentem, Moysem, inquam, legislatorem, fidelem servum domus tuæ, sed historici sacri vitæ Filii tui proponunt mihi considerandum Filium tuum Unigenitum completo tempore conversationis suæ cum hominibus in cruce pro salute totius humani generis suspensum, et præcedentia, quæ Moyses, hominem interrogantem. Docuit iste nos verbo et exemplo, quid facere debeamus, et dilectionem, quam [43:] exposuit, opere complevit exemplum dans, ut quemadmodum ille fecit, ita et nos faciamus.

Percussus fuit Pharo in prodigiis multis, quia facere noluit, quod jusseras, Domine. Ecce, Filius tuus innocens percutitur, ut facere possimus, quod fieri mandasti. Quam stupenda dilectionis disparitas! Quam differens redemptionis modus! Quam adoranda bonitatis operatio, quam, ecce, manifestat Filii Dei passio! Et quid his aliud vult, nisi ut diligamus, qui tanta passus est, ut hoc præstare valeamus? Deficit, Domine, virtus mea in consideratione tantorum magnalium tuorum. Obcæcatur lumen intellectus mei. Adjuva igitur me, et inflamma dilectionem,^a ut de tam ineffabili dilectione dilectionis verba proferam, et te, Deum opere diligam! Magna quippe fuit omnipotentiae tuæ per Moysem facta demonstratio, sed longe incomprehensibilior est per Filium et in Filio facta dilectionis Dei manifestatio. Sed quod intellectus capere nequit, te adjuvante voluntas diligere sufficit. Non enim mandas, ut intelligam, sed jubes, ut diligam. Et profecto, quod potest esse dilectionis majus fundamentum, quam tantæ dilectionis manifestatio, qui dilexit, ut diligamus, et Spiritum suum dans nobis vere nobis conglutinatur, ut idem simus cum ipso, sicut ille unum est tecum, Deus, Pater æternæ, qui Filii tui sanguinem glutem conglutinationis <nostræ tecum> tuæ nobiscum^b esse voluisti. (15)

Conglutinatus fueras, Domine, prout Moyses exprimit, patribus populi propter patres eorum, sed, o Domine, ex sequela decretorum tuorum dignatus es manifestare nobis, quod patribus quoque illorum propter Israel spirituale conglutinatus fueras, quia Filius tibi consubstantialis^c conglutinandus erat cum natura humana. Quæ expressio potest esse clarior unionis illius adorandæ duarum naturarum in una persona Christi, quam expressio hæc conglutinationis, ex cujus antecedenti merito amabas patres et elegisti semen eorum post eos. Fides patrum in promissionibus tuis, spes fidei in Messiam venturum, quam dederas eis ex misericordia, formavit glutem justitiæ, per quod conglutinabaris eis et propterea non obstantibus prævaricationibus populi hæc ipsa justitia reddidit vinculum seu glutem promissionum tuarum [44:]

^a *dilectionem sc. meam*

^b *Delevit nostræ tecum, supplevit tuæ nobiscum supra lineam*

^c *Corexit consubstantialis ex consustantialis (ut Gallicismus?)*

indissolubile, hujus vinculi signum externum fuerat circumcisio extrinseca, quæ (16) signum internum circumcisionis præputii cordis (ad quam prædictus versus exhortatur confirmante [17]) requirebat et docilitatem exigebat. Sed postquam promissiones in Christo completæ fuissent, super naturam humanam (per incarnationem dispositam) gluten sanguinis effusum est, cujus virtute Spiritus promeritus est, qui hominem tecum conglutinat, Deus, conglutinatione æterna. (18) Hinc dicit Moyses, quod ames peregrinum, gentes enim, super quas hic Spiritus effundendus erat, peregrinæ fuerant, et tu, Domine, illis victum fidei et vestitum stolæ innocentiae et immortalitatis dedisti.

Hoc est ineffabile mysterium, cujus annualem memoriam dies reducant, et totius vitæ meæ cursus conservare debet. O stupenda hominis cum Deo realis tamen et invisibilis conglutinatio, per te facta est dilectionis Dei efficax manifestatio in effusione Spiritus illius, qui gluten est unionis personarum divinitatis. Hinc incarnatio fuit hujus Spiritus operatio et sanguinis effusio participatioque est hujus Spiritus seu glutinis applicatio. Corporis autem manducatio et sanguinis potus est hujus glutinis renovatio, ad quam requiritur hominis dilectio, ut subsequatur vera et realis tecum, Deus, conglutinatio, ut sic te homo (20) solum timeat, tibi soli serviat et adhæreat, ut tu sis unica laus, (21) qui fecisti hæc magnalia et terribilia populo Israel propter severas pœnas justitiæ tuæ, reddidisti autem nobis amabilia propter magna opera misericordiae tuæ.

(22) Septuaginta fuerant discipuli præter apostolos, qui descenderant in Ægyptum mundi idololatriæ, et ecce, nunc multiplicavit Israel suum spirituale Deus sicut astra cæli. Dum enim Filius tuus, Domine, exaltatus fuisset, omnia traxit ad se¹ diligendo, sed quia huic tractioni non omnis homo correspondet, dum diligentem non diligit et non conglutinatur ei, propterea sua culpa non trahitur. Dum igitur dilectionem peto a te, Deus, gluten illud salutare peto, per quod conglutiner tibi, ut trahentem Salvatorem per dilectionem sequar in humili docilitate, ut tu sis, Domine, unice per ipsum laus mea et Deus meus!

[45:] SUPER CAPUT XI.

Nihil frequentius repetit Moyses in hac secunda lege, quam præceptum, ut te populus amet Dominum Deum suum (1) observans præcepta tua et cæremonias, judicia atque mandata omni tempore. Et quotiescumque hoc summum mandatum repetit, statim <et>^a amoris etiam incitamentum subjungit, (2. 3) signa et magnalia nimirum, quæ fecerat pro populo, enarrans promissiones terræque, quam daturus eras, ubertatem fructuumque abundantiam annectens. Hæc fuere amoris tui sensibilia incitamenta, quia supernaturalem charitatem (cujus finis non terrena retributio, sed tumet ipse es, Domine), lex dare non poterat, quia necdum hanc supernaturalis fidei et hinc procedentis dilectionis gratiam Filius tuus promeruerat; ita quidem, ut hinc facile agnoscam, quod nullius promissionis complementum assequi poterit homo sine dilectione. Visibilia signa, punitiones et sensuales benedictiones ac promissiones fuerunt itaque amoris ex his incitamentis nascentis objecta, sed nisi nobis

^a Delevit et

¹ Cf. Ioan. 12,32.

charitas omnes sensus excendens^a et ex fide invisibilium procedens promerita fuisset, sensualitas nostra ad invisibilia objecta quodammodo pervenire nequisset.

Quoties proinde hæc littera legis repetit, toties debet recordari spiritus illorum, quæ tu, Deus, nobis manifestare dignatus es ita, ut amor lege statutus debitæ tibi charitatis me moneat et promissionum terrestrium memoria mentem ad illa, quæ nobis promisisti, elevet. Prodest meminisse captivitatis Ægypti in recordatione captivitatis et servitutis peccati, ex qua nos eduxit Filii tui charitas ita, ut terræ tam fertilis possessio desiderium terræ viventium et patriæ cælestis augeat.

Excita, quæso, in me, Domine, horum ferventem memoriam, da tantorum bonorum ardens desiderium hoc salutari tempore, in quo tantorum mysteriorum memoriam celebrat Ecclesia, quæ singulariter magnalia et tam adoranda opera divini legislatoris nostri consideranda exponit. Opera, inquam, tantæ charitatis, quam mors et sanguinis effusio homini promeruit, resurrectio communicavit per fidem, quam Spiritus Sanctus diffudit. Per hæc [46:] charitatis opera translatum est cor nostrum eo, ubi est thesaurus noster,¹ possessio et hereditas nostra. Cor Israel carnalis ad proportionatum sensibus suis thesaurum ferebatur, cor Israel spiritualis, in quo per Spiritum Sanctum est diffusa charitas, unde nascitur, illuc redire desiderat et origine sua dignum thesaurum appetit. Nascimur ex Deo, dum renascimur ex aqua et Spiritu Sancto,² et ideo eo tendere debemus, unde nati sumus. Ideo Spiritus ad spiritualia bona anhelare debet.

(13) Si ergo obædierit mandatis, quæ legislator præcipit, ut diligat Deum suum et serviat ei in toto corde et in tota anima, habebit pluviam roris cælestis gratiarum, temporaneam, id est in cursu vitæ suæ et serotinam, id est, donum finalis perseverantiæ, ut colligat fructus terræ hereditatis suæ. Sic igitur te opitulante, Domine, redditur fructifera terra possessionis nostræ seu spiritualis seu temporalis. Sic te adjuvante vincuntur inimici nostri. Propterea subjungit Moyses: (26) Et propono in conspectu vestro hodie benedictionem et maledictionem, (27) maledictionem, si non obædieritis mandatis Dei vestri, si recesseritis de via, quam ego nunc ostendi vobis, et ambulaveritis post deos alienos, quos ignoratis.

Hæc est, Domine, omnis vis et energia pacti, quod intercessit inter te et populum tuum. Hæc sunt condiciones, per quarum fidelem observantiam possedissent terram, quamdiu cælum terræ imminet, sed quia hæc populus non observavit, justa judicia justitiæ tuæ promeritus est. Denique hæc est fidelitas, quam a nobis hodiedum exigit Legislator noster, Filius tuus, et tam eccellentes retributiones hereditatis nobis promissæ obtinere possimus ex justitia, postquam mandata sua adimplere et in viis suis ambulare dederit ex misericordia, quam in te confidentibus et a te in sinceritate cordis patentibus non denegas, quia bonus es et misericors.

Hanc igitur peto a te gratiam, quam ex me habere nequeo; non solummodo, ut bene sit mihi et ut obtineam, quod promisisti, sed præcipue sim fidelis tibi, quia me in hunc finem creasti. Denique, ut sequar voluntatem tuam, propter quam faciendam vis, ut vivam. O Deus, miserere itaque mihi, et quem tam pretioso sanguine redemptum esse voluisti, adjuva, ut faciam, quod jussisti. (29) Jubet Moyses ponere benedictionem super montem Garizim, maledictionem super montem Hebal, sed de his

^a Correxit *excendens* ex *extendens* (?)

¹ Cf. Matth. 6,21.

² Cf. Ioan. 3,5.

meditari amplior erit mox in subsequentibus occasio, ego vero, quod petii, peto et fac me, ne petere cessem! [47:]

SUPER CAPUT 12.

Quodsi me reflecto, quid sit homini inter corruptos homines vivere et quanta occasio malorum sit societas illorum, non miror, cur Moyses toties moneat populum, ne ad cultum idolorum deflectat omnemque superstitiosum cultum vitet, lucos, ligna frondosa excidat, aras subvertat, statuas confringat. (1. 2. 3) Locorum amœnitate sæpe sub innocentis relaxationis specie potuisset invitare populum ad excelsa, frondosa lucosque, et amicitia familiaritasque occasione deambulationum cum idolis regionum contracta illi periculo exposuisset populum, in quod per filias Moab et Madian inductus fuerat.

O Domine, vere lucorum et frondosorum adinstar debet respicere homo Christianus plurimas apparenter innocentes conversationes et etiam licitas animi relaxationes. Nihil enim tam exiguum est inter illa, quæ sensibus placent, delectant et distrahunt, quod a te suo modo non retrahit. Si autem illa frequententur, facillime ad adhæSIONEM (qui cultus est deorum alienorum) inducunt hominem. Non statim delectant illa, quæ a te avocant, nec semper peccaminosa sunt, quæ innocentia dicuntur, et absque dispendio spiritualium exercitiorum fiunt seu sub specie seu ex necessitate relaxationis animi licite fiunt, sed vix bis reiterantur, tertio placent, et vix placere incipiunt, delectant ita, ut animi relaxatio in distractionem et hæc ipsa distractio in delectationem degenerat, delectatio autem negligentias tepiditatesque in spiritualibus et tandem consuetudines adhæSIONESQUE causat. Pondus cupiditatis sensualis trahit hominem ad quærendam animi relaxationem, quam charitas in te solo reperit, Domine. Prædicta autem cupiditas in sensualibus quærit. Hinc quotiescumque homo ad has accedit, a te elongatur et sibi fit propior. Hæc sunt igitur frondosa et luci (quos me sæpe invisere reperio), quos Moyses excidere jubet, ne degenerent in periculosas occasiones idololatriæ. Adjuva me, Domine, et fac, ut me regat charitas, ne me deflectere faciat sensualis cupiditas!

Jam te, Deus, jubente præceperat Moyses populo, ne quis tibi victimas et hostias offerat aut sanguinem animalis ad sacrificium destinati fundat, nisi ad ostium tabernaculi. Sed quia populus in terram sibi [48:] promissam inducendus erat, (11) ne populus credat hoc mandatum peregrinationis solummodo tempus respexisse, denuo præcipit, ut quæ tibi, Domine, offerenda erunt, in locum, quem elegeris, ut sit nomen tuum in illo, comportentur. Præceptum hoc erat bonitatis tuæ erga populum, ut retineretur in omni alienatione et aversione a cultu superstitioso idolorum, quam requisivit puritas cultus tui. Hinc in unum locum convenire præcipitur, ut loci illius retineat continuatam memoriam et cultus uniformitatem observet absque humani ingenii adinventionibus. Quodsi igitur te in omni loco publico cultu coli permisisses et sacrificia offerre ubique licitum fuisset, populus (qui fidem supernaturalem necdum in sua perfectione habuit) facile cultum tuum confudisset sacrificans in locis diis alienis consecratis. Sed dum locum præfixum et lege statutum habuit, simplicissimus quoque scire potuit vetitum esse alibi offerre tibi munera.

Sequela est hujus legis repetitio de non edendo sanguine. Necesse fuit enim explicare te non jubere, Domine, ut omnis omnino etiam ad comestionem occidendi

animalis occisio et sanguinis effusio in eodem loco fiat, sed dum comestibilium animalium ubique permittitur occisio, sanguinis denuo prohiberi debuit manducatio, ne populus crederet illorum tantum animalium sanguinis esum vetitum esse, quorum sanguis extra locum nomini tuo dicatum fundi inhibetur: (23) Sanguis enim eorum pro anima est, et idcirco non debuerunt comedere animam cum carnibus, prout jam hæc uberius relata sunt.

Confirmant hæc, quæ te adjuvante protuli 30. 31. 32, in quibus Moyses inhibet, ne te, Domine, populus colat, sicut coluerunt gentes deos suos, sed quod præcepit, hoc tantum faciant, nec addant quidpiam, nec minuant, et ad hoc erat necessarium subvertere lucos fixumque locum statuere cultui tuo, ne populus imitaretur superstitiones gentium in cultu tibi debito, unde sequerentur errores cæremoniarum, quos singulariter expiari iussisti in Levitico. Te suggerente, Domine, tot ac tantis præcautionibus utitur Moyses, ut populum ab idololatria averteret, quod tamen successu temporis nec lex nec pœnæ et sensibilia flagella tua efficere potuerunt, antequam Serpentis caput contritum fuisset et sanguis effusus promeruisset homini gratiam et vires, quas lex dare non potuit.

Venit itaque tempus, in quo tu, Deus, adoraribus ubique in Spiritu et veritate¹ a veris adoratoribus, sed nec amplius humana corruptio inclinatur ad fingendum sibi deos in sculptilibus, sed heu, quam prona est, ut semet [49:] statuatur homo pro fine actionum suarum ita, ut a te deflectens convertatur ad se. Et hæc est species idololatriæ periculosissima, a qua non nisi gratia tua, Deus, potest me reddere immunem. Fac me igitur, quæso, deflectere ab omni objecto cupiditatis, ut tu sis objectum meæ charitatis!

SUPER CAPUT 13.

Prædixit etiam nobis in evangelio Filius tuus, Domine, futuros falsos prophetas, et fructus ac opera illorum examinare iussit,² ut illos discernere possimus; et profecto sub denominatione fructus non solummodo opera, sed præcipue doctrinam intelligi credo ex his, quæ Moyses recenset (1. 2. 3). Possunt illi futura prædicere, eventus potest esse prædictionibus conformis, quia temptat seu probat nos Dominus, ut palam fiat, utrum diligamus eum, an non in toto corde et in tota anima nostra. Quapropter non iste est fructus, unde falsus propheta discerni debet. (4. 5) Propheta autem ille aut fictor somniorum, qui locutus est, ut nos averteret a Domino Deo nostro . . . , ut errare nos faciat de via, quam præcipit Dominus, interficiendus est.

Hoc igitur est verum signum falsi prophetæ, et his taliter consideratis quisque nostrum falsum prophetam in semet ipso reperiet, quem vel maxime timere debet. Prudentiam illam pure humanam intelligo, Domine, quam homini ad ductum vitæ suæ ordinandum dedisti. Hic est propheta, qui ad futuros eventus ex combinatione præsentium et præteritorum discernendos datus est nobis, et profecto hujus prædictiones et suggestiones vel maxime examinandæ sunt, quia per hanc prudentiam sæpe nos in cursu vitæ nostræ temptari permittis, ut nostra dilectio appareat. Prædicat nobis jam bona, jam mala, quæ eventus verificant, invitant ad colendos deos alienos, mundum nempe et carnem, proponit consuetudinem, usum communem, repræsentat modos perveniendi

¹ Cf. Ioan. 4,22.

² Cf. Matth. 7,15.

ad finem nostrum secundum principia mundana adaptatos, et quam sæpe dicit per hæc: Eamus et serviamus diis alienis (6. 7) et cunctarum in circuito gentium, quæ juxta vel procul sunt ab initio usque ad finem terræ. Et quis modus in his verum a falso discernendi, nisi ille, quem hic Scriptura præscribit, nimirum non considerare eventus, sed examinare, num illa, quæ suggeruntur, conformia sunt dilectioni et mandatis tuis, quæ custodire præcepisti. Sin minus, (8) [50:] non acquiescere non audire, sed nec parcere debemus aut occultare suggestiones prudentiæ nostræ, sed statim interficere excutiendo illas ex inente nostra. Sunt in his multa, quæ non solummodo propria prudentia, sed etiam amici, parentes et uxores suadere ac repræsentare possent, prout Moses (6) exprimit, sed omnes illi falsorum prophetarum loco habendi sunt, qui nobis præceptis tuis contraria proponunt.

Cetera, quæ in hoc capite continentur, in sensu litterali considerata demonstrant bonitatem tuam, Domine, secundum quam facis exponere populo tuo, in quanta attentione procedere debeant in mandatis tuis, nec fratribus nec amicis parcere in illis, quæ tuum cultum concernunt. Hæc sunt, quæ Filius tuus nobis præcepit declarans nos debere relinquere patrem, matrem, uxores et filios propter ipsum.¹ Abscondere artus, eruere oculos spiritualiter, quod si scandalisant nos², (17) ne ullum nobis adhæreat anathema, ut avertatur Dominus ab ira furoris sui et misereatur nostri.

Facit bonitas tua, Domine, me agnoscere, quis sit falsus propheta intra^a me, qui sint falsi prophetæ extra me, qui me suggestionibus suis ad cultum falsorum deorum ducere nituntur, sed nisi mihi affuerit gratia tua, non possum præcavere omnes suggestiones, prædictiones et temptationes illorum, nec occidere valeo illos. Miserere mei itaque et adjuva me! Da^b dilectionis tuæ oculos, ut illuminatus numquam obliviscar illorum, quæ facere præcepisti!

SUPER CAPUT 14.

Obmutescit, Domine, ignorantia mea coram profunditate sapientiæ tuæ, quotiescumque occurrit consideranda lex tua de distinctione mundorum et immundorum animalium. Omnia, quæ fecisti, bona esse declarasti.³ Secundum institutionem creationis omnia pro homine et pro usu ejus produxisti, ille peccavit, et vere per peccatum immundus factus est. Ecce tamen, animalia dicuntur munda et immunda. Scio, o Domine, quod hanc immunditiam non natura, sed lex et legis prævaricatio quodammodo annexit, et si animalia pro victu et usu communi destinata immundis animalibus annumerata fuissent, dixissem hoc statutum fuisse in <s>^c mortificationem sensualitatis, sed præter sues cetera animalia immunda a potiori etiam in regionibus orientalibus tam exotica sunt, ut vix illorum species noscatur. Cur ruminati et unguularum fissura^d est^e distinctio in quadrupedibus? Cur squammæ et pinnulæ inter

^a Correxit *intra ex in*

^b *Da sc. mihi*

^c *Delevi s*

^d Correxit *fissura ex scissura* (vel inverse ?)

^e Correxit *e- ex d-*

¹ Cf. Luc. 18,29.

² Cf. Matth. 5,29–30.

³ Cf. Gen. 1,31.

[51:] pisces et aquatilia disting[u]unt^a munda ab immundis? Aves autem nullam genericam distinctionem habent?

O Domine, superant hæc captum meum, fateor, nec ea curiosus investigo, sed mirabilia tua admiror. Sufficit mihi te sic voluisse et præcepisse, ut fierent in finem tibi soli notorum iudiciorum, quæ homo in discreta humilitate accedere debet, quæ quandoque vix ut in hac dispositione scrutetur, sed ut plerumque in submissionis silentio adoret.

His simile est mandatum tuum tam sæpe in lege repetitum: Non coques hædum in lacte matris suæ, quod interpretes differentibus modis explicant quidem, sed ex tam frequenti repetitione autumo illi longe profundius mysterium inesse. Quodsi enim sensus ille esset, nec fetus cum matre occidatur, hoc mandatum generaliter ad omnem animalium fetum extendi potuisset, sed ubique eisdem verbis ad solum hædum restringitur, quamvis secundum proprietatem linguæ Hebraicæ etiam agnus sub hoc nomine intelligi credatur.

Sit tibi igitur gloria, Domine, ex ignorantia et silentio meo! Confiteor tibi tepiditatem et tædium meum in continuatione meditationum mearum super hunc librum Deuteronomii seu ideo, quia jam plerumque repetita ruminare fastidium generat, seu quia dissipationes meæ sæpe se inter me et te interponentes obtenbrant intellectum meum. Unde novum oritur tædii et tepiditatis argumentum. Exsurge, Domine, adjuva me, ne deficiat virtus mea, quæ sine tuo auxilio virtus dici nequit, sed est arundine levior et flexibilior debilitas!

Omnia, quæ hic ratione decimarum recensentur, sunt manifesti effectus bonitatis tuæ, qui Creator universorum, largitor omnium bonorum es. Ecce, tamen decima bonorum parte contentaris, nec plus tibi dare lege præcipis. Nescio, o Domine, num me felicem quodammodo non auderem dicere, quodsi tibi cunctis diebus vitæ meæ vel saltem hanc decimam præstitissem ex operibus meis miser ego, qui tot titulis me et mea omnia tibi debeo. Sed non intres, quæso, in iudicium mecum!¹ Ecce enim, iudico memet ipsum et invoco te, ut de memet ipso pœnam desumere et me punire valeam. Dum enim me examino, heu, nec millesimam partem operum meorum tribui tibi et fors necdum decimam tibi persolvo. Ita quidem, ut quo tu es erga me liberalior, eo erga te appaream parcius.

Dimitte, quæso, mihi debita mea² secundum magnitudinem miserationum tuarum!³ Da^b dilectionem et dabis vel maximi debiti persolutionem, quia numquam in hac vita te tantum [52:] diligere valeo, quantum diligere debeo. Sit itaque quæso, mea, quam dedisti, intentio legis persolutio! Juvet me tua misericordia, ut placetur tua justitia!

^a Supplevi -u-

^b Da sc mihi

¹ Cf. Ps. 142,2.

² Cf. Matth. 6,12

³ Cf. Ps. 50,3 sim.

Jam tibi rettuli, Domine, quæ mihi tua suppeditavit bonitas circa præceptum anni jubilæi et festa legalia. Quid sanctius? Quid justius? Quid societati humanæ convenientius, quam leges tuæ, quæ gubernium civile populi tui concernunt? Jam observavi hos annos sabbathales, singularite autem annum jubilæum quandam æqualitatem bonorum inter populum conservasse et pauperes defendisse, ne opprimerentur a divitibus. Conventus totius populi occasione festorum ordinati opportunitates erant firmandarum amicitiarum, sedandarum inimicitiarum, administrandæ justitiæ conservandæque unionis inter tribus, demum (18. cap. 16) instituuntur magistratus et judices in cunctis urbibus, præscribunturque illis breves, sed omnia principia justitiæ concernentes regulæ, sed hæc omnia, quæ tua æterna instituerat sapientia, respectu usus subvertit, ut ita dicam, hominum malitia<m>.^a

Nec tamen ex hoc, nec ex aliis ab annorum millennariis manifestatis exemplis potuerunt differre reges et principes omnia statuta, leges et politicæ regulas non posse continere homines mutabilitati et instabilitati subjectos, nequiverunt, inquam, discere tranquillitatem objectum esse, quam^b homo semper quærit, quia bonam esse agnoscit, sed numquam stabilire potest, quia ad labores condemnatus in hac vita, dum a te, centro suo et ultimo fine deviat, totum cursum vitæ suæ transigit in formando quodam vitioso circulo, qui a semet ipso incipiens redit ad se, et sic semper elongatus manet a te; se amat, se quærit, et numquam quiescit, quia quod obtinuit, fastidit, quod non habet, appetit et quærit, obtentum nauseat, et denuo circulum inchoat, et sic desiderando et quærendo pervenit ad limites vitæ suæ, quos unicuique præscripsit providentia tua. Hinc lumine tuo illustrata hominis prudentia dum te, Deus, summum bonum verumque finem suum esse agnoscit, labores mundanos pro obtinendo hocce fine suo suscipit, continuat, tolerat, et quia in illis quietem non <repperit>^c quærit, se numquam decipit, ac tandem dum ad suæ vitæ periodum pervenit, de fine laborum lætatur.

Scribo hæc pro illis, Domine, qui auditum [53:] habent a te, non mundanis hominibus, a quorum auribus hanc veritatis vicem removet amor proprius, quia surdos reddit illos detestanda sensualitatum cupiditas. Omnes prophanæ historiæ hæc, quæ dico, exhibent, sacræ historiæ docent, sed hæc et illæ surdis canunt fabulam, dum tu non das intelligentiam. Quid umquam celeberrimorum legislatorum antiquitatis instituit prudentia, quod Moysi tua non dictavit sapientia? Quid præter scelera tradidit in fabulis et fictionibus præfata antiquitas, quod in populi Hebræi historia respectu mirabilium et portentorum tuorum non exhibuit veritas? Hæc tamen omnia persuadere nequeunt, quanta sit in mundo vanitas et instabilitas, nisi hanc profundam scientiam tua imprimat veritas.

Hæc loquatur igitur mihi,^d Domine, cunctis diebus vitæ meæ, in omni statu, loco et cursu ejus. Hoc sit objectum unicum verborum et actionum mearum et centrum tranquillitatis meæ æternæ. Quid quæram quietem, ubi nemo a tot annorum millennariis reperire potuit eam? Cur fugerem laborem, ad quem omnis homo nascitur,

^a Delevit *m*

^b Correxit *quam ex quod* (?)

^c Delevit *repperit*

^d Supplevit *mihi supra lineam*

quid denique in hoc mundo desiderarem, in quo nihil possum retinere? Nudus intra-
vi in eum, nudus exibo;¹ fac, ut nudus vivam, ut in te nudam, quia simplicem verita-
tem reperiam et felicem æternitatem obtineam!

SUPER CAPUT 17.

Dissipa, Domine, si placitum est tibi, tepiditatem meam, ut cogitare et meditari
valeam illa, quæ tua sunt, et ne sacrificem tibi victimas maculosas, quas tibi hac lege
offerri inhibes (1). Pro talibus reputo ego orationes meas, inter quas divagatur mens
mea occupaturque circa illa, quæ non diligo, nec illis delector, sed tamen illis occu-
por, distrahor et dissipor, quia illa, quæ tua sunt, necdum cadunt in sensus meos,
quamvis sint objecta voluntatis meæ, quam ad te allicere dignatus es. Adhuc tamen
manet insensibilitas in animalitate mea, unde producuntur hostiæ maculosæ et indi-
gna offerri^a tibi.

O felix naturæ humanæ condicio in eo, quod tibi, Deus, in æternum uniri potest,
et quod tu sis finis et retributio ejus. O status infelix et misera condicio corruptionis
meæ, in qua quæ volo, non facio, qua sensus mei non obædiunt voluntati meæ. Sic
reperiuntur inter portas meas (2), qui faciunt malum in conspectu tuo, Domine, et
transgrediuntur [54:] (sensus mei) pactum tuum. Nuntiat mihi hæc gratia tua; audio,
inquiri et verum esse reperio, et fit abominatio in me, sed educere nequeo extra
portas carnis meæ, qui refragatur mihi, ut lapidem eos. (6) Intellectus et voluntas
præbent testimonium contra sensus meos, memoria accusat, (7) sed manus non va-
lent mittere in illos, nec possum auferre hoc malum corruptionis meæ de medio mei.
(8) Quod difficile et ambiguum est, fero ad sacerdotem tuum et conscientiam meam
tamquam iudices, fero ad tribunal sacramenti tamquam locum, quem elegisti. (9)
Facio, quod hi iudices dicunt et docent me (10) juxta legem tuam, (11) sequor
sententiam illorum, sed denuo declino.

Hæc sunt, Domine, quæ fiunt, prout dixi, inter portas meas, sed si illa, quæ in hoc
capite referuntur, extendo ad totam civitatem Ecclesiæ tuæ, reperio mysterium, quo-
modo Christus, Filius tuus per institutionem sacramenti pænitiæ hanc legem, de
qua meditor, adimpleverit, et ejus perfectionem nos docuerit tradens sacerdotibus
suis solvendi et ligandi potestatem.² Qui secundum verba Salvatoris legem non
solutam, sed adimpletam esse credunt, hanc veritatem manifeste agnoscunt, et quæ
ambigua in se reperiunt, ad iudices Levitici generis referunt, ut judicent de illis et
sequuntur sententiam juxta legem tuam pronuntiatam. Sed et in sensu litterali, quæ
scribuntur, adimpleta sunt.

Postquam enim in præcedenti capite iudices inter portas urbium constituti fuis-
sent, hic superiores iudices et appellatio ad illos instituitur,^b et sic tribunal ecclesia-
sticum prout et sæculare erigitur in persona summi sacerdotis et iudicis, qui fuerit
illo tempore. Judicem hic ego intelligo illum, qui præfuerat toti Israel usque ad
tempora regum, quos futuros Moyses prædicit (14) et regibus regulas præscribit, et

^a Correxit *offerri ex offerre*

^b *Judices... et appellatio... instituitur (!)*

¹ Cf. Iob 1,21.

² Cf. Matth. 18,18.

in hoc sensu connexionem reperiunt illa, quæ primum de iudice et demum de regibus referuntur, quorum eadem fuit in iudicando functio, sed differens auctoritas et dignitas, prout suo loco uberius explicabitur.

Prima mandata sunt, ut rex constituatur, quem tu elegeris sitque de numero fratrum, et profecto multæ nationes temporaliter feliciores fuissent, si has regulas in electionibus regum suorum observassent. Sed jam plerumque, qui ex regum lumbis nascuntur, a te, Domine, ad regendum dari creduntur, et in regnis, in quibus hæc opinio necdum inducta est, magnatum et procerorum superbia mavult exteris obœdîre, quam fratribus. Et propterea [55:] dum humani spiritus dictamina legi tuæ præfert, plurimis inconvenientiis <et>^a externi et exotici regiminis subjicitur (16). Alii spem suam in armis et belligeratione collocantes militiam augment, arma circumferunt. Alii per pravam vitam et exempla sua populum in servitutem Ægyptiacam peccati et carnalis vitæ reducunt. Alii posthabita lege Christi vitam ducunt lascivam, adulteriis et fornicationibus plenam (18).

Tu, o Deus, qui corda et renes hominum scrutaris,¹ solus nosti (homines enim noscere non possunt), quis sit regum, qui postquam sederit in solio regni sui, describat legem Regis regum, Domini^b dominantium accipiens exemplar a sacerdotibus, (19) et habet secum legitque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere te, Dominum Deum suum, et custodire verba et cæremonias tuas, quæ in lege præceptæ sunt. (20) Tu solus nosti, cujus cor non elevatur super fratres suos in superbiam, qui denique non declinat in partem dextram vel sinistram, externæ enim apparentiæ fastus et mollis vitæ differentia nobis exhibent spectacula, quæ legi tuæ non videntur esse conformia.

Sed tibi competit, Domine, hæc iudicare, non mihi, qui si in throno, in quem me elevaveras, permansissem, vanitati et cupiditati deditus et propterea a te juste mihi met ipsi traditus procul dubio omnium deterior factus fuisset. Bonum est ergo et vere bonum est, quod humiliasti me, ut discam justificationes tuas,² quas velut pater filium castigans docere dignaris me. Sit ergo meditatio cordis mei in conspectu tuo semper!

SUPER CAPUT 18.

Legi, quæ de regibus tamquam pastoribus temporalibus eligendis regulas præscripsit, lex de pastoribus spiritualibus subnexa repetitur, ut hæc duæ spirituales et temporales potestates debere mutuam inter se harmoniam habere demonstraretur et unius ac alterius functiones manifestentur. Sæpe dictum est sacerdotes et Levitas partem in Israel non habituros. Sæpe mandatum est, ne aliquid accipiant de possessione fratrum suorum, quia Dominus ipse est hereditas illorum (2). Confirmavit et in suo sensu exposuit Filius tuus, Legislator noster hanc legem discipulis suis, sed de communi praxi et observantia ejus quoque illius est iudicare, cui omnes homines rationem villicationis suæ reddituri sunt.

^a Delevit et

^b Correxist Domini ex Dominum

¹ Cf. Ps. 7,10.

² Cf. Ps. 118,71.

Super illa enim, quæ victimas concernunt, jam te adjuvante meditatus sum, et data rettuli tibi. Quæ hic repetuntur, ingressui et possessioni terræ [56:] promissæ magis appropriantur, quia præcedentia universales præscripserant regulas, quarum observantia denuo præcipitur, ne occasione possessionis terræ prædictæ regulæ aboletæ esse credantur. Sed postquam lex de ministris tuis loquitur, denuo repetit illa, quæ ad cultum nefarium deorum alienorum referuntur, et repræsentat, quam abominabilia sint in conspectu tuo (10. 11. 12) Unde respectu horum subjungit: (13) Perfectus erit et absque macula. Sed quomodo perfectus et absque macula cum Domino Deo suo, a quo omnis perfectio et puritas. (14) Gentes istæ, quarum possidebis terram, augures et divinos audiunt, tu autem a Domino Deo tuo aliter institutus es.

Potest, non diffiteor, secundum sensum interpretum et versionum hæc expressio, aliter institutum pro expressione aliter instructus sumi. Quodsi tamen institutionem ad statutionem referam, clariorem connexionem repperit cum sequentibus, ac si Scriptura diceret: aliter institutus es,^a id est, de te aliter statutum est, quia (15) prophetam de gente tua et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies! Statutum, inquam, seu institutum est, (16) prout petisti a Domino Deo tuo in Horeb, quando concio congregata est atque dixisti: Ultra non audiam vocem Domini Dei mei et ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar.

Hæc fuit, o Domine, vox et loquela miseræ humanæ præsentiam Dei sub specie ignis sustinere non valentis. Vox porro misericordiæ tuæ fuit: (17) Bene omnia sunt locuti. (18) Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui (in eo, quod de semine illorum futurus sit secundum carnem), et ponam verba mea in ore ejus (non scribam in tabulis lapideis, sicut scripsi tibi), loqueturque ad eos omnia, quæ præcepero illi.

Hæc est adoranda illa prophetia, quam impletam esse fides nostra agnoscit. Hæc sunt verba, quæ manifestant misericordia consilia tua, cur oportuerit, ut propheta ille, in cujus os posuisti verba tua, esset de gente illorum et de fratribus nostris essetque homo, ut huic unitam præsentiam Dei sustinere posset homo et diligeret in fratre, quem timuerat in igne. Hinc subjungitur: (19) Qui autem verba ejus, quæ loquetur, in nomine meo, audire noluerit, ego ultor ejus existam.

Quantæ sunt tenebræ tuæ, quam densum est velum oculorum cordis tui, o gens Hebræa, quod ex his non agnoveris et non agnoscas prophetam, quem e medio fratrum tuorum suscitavit tibi Deus! Cur oportuisset alium suscitare, præter Moysen, si lex [57:] huic data perfecta fuisset, vel si omnia, quæ Deus instituere decrevit, per hunc legislatorem majori perfectione non eguissent? Sed quis umquam prophetarum fuit, qui verbis Dei, quæ per Moysen scripta tradidit, conformius docuit, quam ille, qui legem adimplevit,¹ quia illum nemo de peccato arguere potuit nec aliquid præter voluntatem Patris fecit?

Hinc manet super te tremenda illa sententia: (19) Qui autem verba, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam. Ulcisceris, Domine, super hanc gentem crimen, quod ignorantes commiserunt, sed si tua misericordia non retinisset tuam justitiam, quoties ego quoque huic sententiæ obnoxius non^b fuisset et adhuc sum et ero, quia verbum ejus audiens audiavi in auribus et non audiavi in corde

^a Supplevit *ex* supra lineam

^b Nota fortasse Hungarismum (*non* Latine spurium)

¹ Cf. Matth. 5,17.

faciens illud! Hos concernit præcipue lex tua, nam pauci sunt, qui auribus audire legem recusent, sed heu, adhuc pauciores, qui audientes illam faciant.

Hæc sunt pauca, sed nervosa verba, quæ de propheta illo clarissime prædixit Moyses, cui per excellentiam hoc nomen convenit. Ne vero verba sua cum subsequentium versuum sensu confunderentur, Scriptura de aliis prophetis loquitur, qui populum ducere debebant ad Prophetam illum per excellentiam, de quo præcedentia dicta fuerunt, quem audire debuit Israel, cui testimonium præbuerunt Moyses et omnes prophetæ. Ille autem testimonium præbuit de te, Pater cælestis, et de verbo ac mandatis tuis.

(20. 21. 22) His versibus continetur fundamentum omnium, quæ de missionibus extraordinariis observanda sunt, in quibus signa debent peti et prædictionis veritas ex effectu probari. Hæc, inquam, quæ dicuntur, in illis verbis Salvatoris mei comprehenduntur: Ex fructibus illorum cognoscetis illos.¹ Hinc, qui non legitime mittuntur, primum examinandi sunt, num in nomine tuo loquantur, num illa, quæ non præcepisti, dicant, num denique prophetiam eventus comprobent. Sed horum omnium summa probatio est, num verbis et mandatis tuis (quæ æterna sunt) conformes fructus producant. Qui enim verbum tuum prædicant et quod dicunt, sequendo comprobant, quis dubitabit illos a te esse, etiamsi eventus prædictiones non probaret? Alioquin et Jonas pro falso propheta haberi potuisset, si ex eventu prædictionis [58:] iudicatus fuisset, non ex prædicatione conversionis ad te, verum Deum, et pænitiæ, quam verbis et operibus prædicavit. Sunt et fuerunt hæretici, qui sine missione ordinaria prædicaverunt evangelium, sed in operibus et extraordinariæ missionis signis semper defecerint, nec nisi incautos seduxerunt.

Da igitur mihi lumen ad quærendum tuum lumen, cum sine tuo lumine nihil sit in homine.² Sunt enim etiam in memet ipso falsi prophetæ, quos sine te discernere nequeo. Sunt instinctus, qui sub specie boni malum suggerunt, sunt, qui verbum tuum detorte repræsentare possunt. Defende igitur me, qui verbum tuum meditans his tenebrarum mearum et suggestionum erroribus obnoxius sum, ne quid proferam, quod a te non est, ne quid agam, quod mandatis tuis contrarium est, ut sit tibi laus et gloria ex illis, quæ cogito, scribo et ago!

SUPER CAPUT 19.

Sicut iustitiæ tuæ proprietas est, Domine, punire nocentes, ita et huic et misericordiæ tuæ convenit salvare innocentes. Et hæc est ratio instituti, de quo hic agitur. Repetit Moyses populo, quæ de urbibus refugii extensius refert, nec tamen hic nec alibi videtur civitates refugii institutas fuisse pro salvandis reis et homicidiis voluntariis ex præconcepto odio aut proposito patris. Nec proinde patet ignorantia meæ, quomodo jura et observantiæ asylosum respectu voluntariorum criminum et nefariorum homicidiorum possunt fundari in lege tua, Domine. Docuit nos Filius tuus condonare injurias, orare pro persecutoribus,³ ut distinguantur discipuli sui ab ethnicis et sint misericordes, sicut Pater eorum misericors est.⁴

¹ Ex...: Matth. 7.20.

² Cf. sequentia *Veni Sancte Spiritus*

³ Cf. Matth. 5.44.

⁴ Cf. Luc. 6.36.

Sed hæc et similia mandata ad particulares vindictas restringit sana doctrina, nec possunt extendi ad iudices et magistratus, quibus iustitiam exercere competit puniendo crimina non ex ratione vindictæ, sed ex proprietate iustitiæ, prout hoc (11. 12. 13) clare præcipitur. Quapropter asylum et locus refugii lege institutus reis deservire nequit, nisi ad tempus, quod requiritur ad cognitionem causæ, num nimirum crimen casu involuntario non^a acciderit, num illud deliberata malitia non patra-verit.

Clarus et obvius est sensus verbi tui hæc præcipientis, [59:] nec explicatione aut meditatione indiget, sed nec instituti nec propositi mei est inquirere aut discutere usum et observantiam asylo- rum in quibusdam regnis, in quibus detestanda quæque homicidia committentes ecclesiarum et monasteriorum refugii jure gaudere posse prætenduntur et in hac securitatis opinione et fiducia homicidia committere fors parvipendunt. Ego profecto nescio, num criminosos salvare, ne in manus iustitiæ incidant, sæpe non sit opus falsæ misericordiæ, prout condemnare reos, cui non competit, esset actus falsæ iustitiæ.

Omnia in ordine et mensura agit Spiritus tuus, Deus, et misericordiam exercet cum iustitia, nec hanc separat ab illa. Potest quis dicere ideo se salvare vitam, ut reus agat pænitentiam, sed quis magistratus et iudex est, qui tempus ad pænitentiam non concedat, etiamsi in corpus exerceat iustitiam? Sed nec actus pænitiæ longum tempus, sed sincerum dolorem requirit. Sæpius sceleratorum salvata vita majorum criminum fuit occasio, quam pænitiæ, et quis hominum potest scire, num in æquali morientium numero plures non salventur vitam per supplicium iustitiæ finientes, quam in lectulis violentibus morbis afflicti exspirantes, cum primi in sanitate et usu sensuum constituti omnem occasionem habeant se disponendi et ipsummet supplicium in expiationem criminum offerendi, hi autem sæpe sensuum, sæpe usu mentis destituti, sæpe majoribus aut æqualibus, quamvis hominibus ignotis criminibus onerati solis signis dolorem de peccatis aut absolutionis desiderium exprimere creduntur. Est supplicio affectis expiationis occasio ipsius notæ infamiæ, quam incurrunt, oblatio, ita quidem, quod non dubitem multos esse hominum similis notæ, qui si vitam ex iustitiæ sententia finivissent, salvati fuissent, sed ab hac quoquomodo liberati redierunt ad vomitum et æternæ iustitiæ tuæ, Deus, incurrerunt pœnas, quas temporalis iustitiæ pœnis fors evitare potuissent.

Unde videtur adorandæ dispositioni tuæ conformius esse omnia agere in simplicitate Christiana, in conformitate legis tuæ, iustitiam agere sinentes in voluntarios homicidas, cum tu expresse jubeas: (13) Ne miserearis ejus et auferes innoxium sanguinem de Israel, ut bene sit tibi! Nam et misericordia habet terminos suos, (14) quos transferre non oportet, prout subjungitur hoc mandatum [60:] priori respectu terminorum, qui separabant funiculos hereditatis seu qui respiciebant repartitiones bonorum terrestrium. Omnia enim hæc fundantur^b in æterna illa lege tua, quam naturæ impresseras, ut quod nobis fieri nolumus, alteri ne faciamus.

In omnibus igitur, quæ concernunt iudicia, ad refrenandam hominum malitiam jubes, (15) ut testes adhibeantur tam in civilibus, quam in criminalibus causis. Nam quamvis nec in pluralitate testium consistat semper veritas, hanc tamen nequit homo consultius investigare, quam per pluralitatem eorum, quos tamen præcipis (18) dili-

^a Hic et inferius sæpe nota Hungarismum (*non* Latine spurium)

^b Supplevit *fundantur* supra lineam

genter examinare, perscrutari et pœnam talionis exercere in illos, qui falsum^a testimonium dixisse reperirentur.

Videtur hanc talionis pœnam quodammodo abrogasse legem evangelicam,¹ sed Salvatoris doctrina nullo modo derogat justitiæ tuæ, Domine. Quamvis enim doceat nos parcere inimicis, benefacere maledicentibus,² hæc particularis dispositio proximi erga proximum justitiæ et judicum sententiam non tollit, nam magistratibus et potestatem habentibus datus est gladius justitiæ tuæ, non particularibus seu privatis hominibus. Hi itaque condonare tenentur, illi punire obligantur ex ratione officii, unde sequitur, quod respectu judicum lex talionis nunc quoque subsistat.

Hæc sunt, Domine, quæ de hac lege tua te adjuvante adæquate protulisse autumo. Fac, quæso, ne a sano intellectu ejus deviem, dum me justitiam exercere contigerit, ut legi misericordiæ et justitiæ tuæ in vera mensura satisfaciens misericordiæ et justitiæ tuæ præmia obtinere valeam finitis diebus peregrinationis meæ super terram!

SUPER CAPUT 20.

Ecce, Domine, divagatur intellectus meus, nec scio, quid referam de hac lege per Moysem promulgata, quæ belli regulis partim contraria, partim conveniens esse videtur. Sacerdotes suo munere funguntur, dum populum ad ponendam spem suam in te cohortantur. Sed quæ est hæc mirabilis loquela, quam duces exercitus proferre jubentur, (5) ut si quis domum ædificavit novam et non habitavit eam, si quis [61:] vineam plantavit et fructum illius necdum gustavit, si quis uxorem desponsavit et necdum accepit eam, (6. 7) revertatur, ne forte moriatur in bello.

Dicunt enim mihi cogitationes meæ, quod satius fuisset similes edicto publico a belligeratione inhibitos nec quidem in castra recipere, quam ex acie, ex conspectu inimici domum reverti jubere. Sacerdotes fiduciam victoriæ in te ponere hortantur populum, duces periculum mortis repræsentantes prudentiam consulere et metu mortis se sub<s>trahere^b suadent militibus.

Quot fuerunt sæpe millia hominum, qui spectante inimico recesserunt ex acie et retrocessione sua inimicum animare potuerunt? Quomodo duces exercitum ordinare potuerunt, si horum defectum nonnisi instante prælio cognoverunt? Intricata et obscura sunt hæc prudentiæ meæ, fateor, et tibi, Domine, qui vides tenebras ejus, confiteor. Sed dignaris mihi revocare in mentem, quod bella, quæ populus tuus fecit, bella Domini vocentur et longe aliter consideranda sunt, quam bella hominum, quorum regulis et principiis hæc, quæ refero, tam contraria apparent. Largire itaque lumen mihi, Domine, ut quæ mihi Scriptura repræsentat, secundum regulas bellorum tuorum, non secundum dictamen prudentiæ meæ considerem.

Patet itaque in limine, quod illi, qui bella tua ducunt, præprimis omnem suam spem et fiduciam in te, Domino exercituum ponere debeant, et hoc publicatur per sacerdotem. Hujus principii sequela est integer et totalis recessus ab illis, quæ hominem ab adhæsione tua revocant aut inter te et terrena dividunt. Et hujus speciei sunt

^a Correxit *falsum ex fuscum* (?)

^b Delevi litteram -s-

¹ Cf. Matth. 5,38 sqq.

² Cf. Luc. 6,27–28.

illa, propter quæ hortantur duces, ut ad bella tua ducenda inepti recedant. In bellis tuis enim non militum numerus et robur, non prudentiæ humanæ dictamina et ad regulas ejus instructa acies parit victoriam, sed virtus brachii tui, in qua ductores belli tui confidere debent. Hæc sunt bella, per quæ figurabantur bella militantis Ecclesiæ tuæ super terram, cujus omnis firmitas est verbi et promissionum tuarum invincibilitas. Omnes illi, qui terrestribus bonis adhærent, inepti sunt ad bella tua, et sicut ille, qui ad edictum ducum ex acie recesserunt, inter populum numerari propter recessum non demeruerunt, [62:] ita et illi, qui in Ecclesia tales reperiuntur, comprehenduntur quidem in illa, sed ad tua bella ducenda inhabiles esse censentur.

Hæc sunt, quæ paucis verbis docet nos Dux noster exercitus tui dicens: Qui mittit manum suam ad aratrum et retro respicit, non est aptus ad regnum cælorum.¹ Hæc veritates docet, inquam, per parabolam vocatorum ad convivium, qui uxores ducentes, juga boum ementes, his et similibus adhæSIONIBUS debiti excusarunt se a convivio.² Omnes hi jam instructa acie domum remittuntur nec horum recessus turbat ordinem a te institutum nec numerus minuit virtutem nec absentia nutare facit victoriam. Multi enim vocantur ad hoc bellum, pauci eliguntur ad triumphum.³ Sed præter hos quoque, quos adhæSIO ad terrena reddit ineptos, est etiam alia species hominum, quæ a bellis tuis remittitur, qui nimirum formidolosi et corde pavido sunt (8), qui quot passus faciunt, tot difficultates et tot timoris argumenta reperiunt, quia in te confidere ignorant suas metientes vires, non tuas considerantes misericordias.

Omnia igitur, quæ de bellis populi tui hoc loco referuntur, in consideratione bellorum tuorum seu tunc seu nunc consideratorum explicantur et magnam examini conscientiæ meæ suppeditant materiam, num de numero illorum non^a sim, qui inepti ex acie dimittuntur. Militia vita est hominis super terram. Unde duo vexilla erecta video, sub quibus congregatur omnis hominum multitudo in uno castrorum aut, potius dicam, vexillorum crucis signum pictum video, in altero castrorum vexillum respicio, quod diversissimos colores repræsentat et secundum situm sequentium illud vexillum colores mutat et sic oculos attrahit ad aspiciendum, figit ad intuentum, denique allicit ad sequendum. In his castris auro, purpura et gemmis ornata sunt omnia. Aures mulcentur concentibus, corpora curantur dapibus ad cupediam instructis. Risus, tripudia et choreæ resonant, et ludicrum exhibent spectaculum. Nullus ex his castris remittitur, qui illa semel ingressus sequitur. Et hæc sunt castra inimicorum crucis [63:] infidelium, idololatrarum et crucem odio habentium.

Converto oculos ad castra ab adverso constituta, et in illis labarum crucis erectum cerno, quod aliis miro fulgore circumdatum splendore videtur, aliis fusco, aliis nigro colore tinctum apparet, ab aliis autem multis oculis delectantibus coloribus circumdatum observatur. Milites horum castrorum respicio, et differens exhibetur mihi spectaculum. Nam alii corpora macilenta vix trahunt et torvis ac austeris oculis umbrarum <ad>^b instar gradiuntur. Alii vultu et oculis in modestiam compositis incedunt alacres et cordis lætitiâ in ipsa facie manifestant, alii extra castra huc et

^a Nota Hungarismum (*non Latine spurium*)

^b Delevit *ad*

¹ Cf. Luc. 9,62.

² Cf. Luc. 14,16 sqq.

³ Cf. Matth. 20,16 sim.

illuc vagantur, cursitant, et labarum crucis ex diversis locis respicientes diferentes colores vident in illo.

Hæc sunt castra Filii tui, Domine, qui gerunt bella tua signum crucis sequentes. Splendet hæc illis, qui vitam ducunt contemplativam omnibus externis mortificationibus corporis repletam. Miro fulgore circumdatum videtur illis, qui in vita activa currunt, alacriter incedunt in charitate Dei et proximi. Cursitant alii hinc inde et extra castra spatiantur, et hic sunt mundani ac hæretici, quorum aliis crux fusca, aliis nigra, aliis diversi coloris apparet. Hi sunt, qui sibi fingunt laborem in præcepto, vagi et errantes extra castra. Vident colores in cruce, sed lucem veritatis ejus non vident.

Hæc duo castra sibi opposita educuntur et consistunt semper in acie. Inimicorum crucis ductor et princeps Diabolus est. Hi in vexillis suis diversos colores vident, sed nullum fixum objectum habent, quia caro et mundus fingit hos colores. Castra illa ducit Christus et crucem suam exponit illis pro vexillo. Sequaces ejus agnoscunt Christum, respiciunt crucem, sed ex hac instructa acie tamquam ad pugnam inhabiles et inepti remittuntur omnes, qui in vero lumine crucis crucem non sequuntur, quia (sicut dixi) fingunt sibi laborem in præcepto, et ideo domos, vineas et uxores appetunt vel extra castra Ecclesiæ divagantes in adinventionibus suis aberrant, et heu, quam pauci sunt, qui pugnant, et adhuc pauciores, qui victoriam obtinent. Quot sunt, Domine, formidolosi [64:] et corde pavido, qui vires suas, non autem misericordias tuas considerantes horrent ad aspectum crucis? Quot sunt, quibus crux vel fusca vel nigra apparet, et hi ex pusillanimitate nec pugnant, sed a cupiditatibus et a segnitie sua se vinci permittunt?

Reliqua, quæ in hoc capite a v. 10. referuntur, bella populi Israel respiciunt, quæ charitas et lex evangelica respectu effusionis sanguinis humani moderari docuit. Sumus enim omnes fratres in Christo et bella etiam temporalia ex amore justitiæ, non ex vindicta et cupiditate acquirendi ducere debemus. Fecisti me, Domine, sequi castra crucis, exercitum Filii tui. Dedisti me videre fulgorem crucis, animasti ad pugnam. Fac, quæso, ut obtineam victoriam!

SUPER CAPUT 21.

Respice me, Domine, et miserere mei!¹ Illumina mentem meam, dispelle tenebras ignorantiae meæ! Hæreo enim, nec in meditatione mea progredi valeo. Quidquid in hac lege refertur de expiatione sanguinis innocentis, videtur respicere generalem illam legem, qua institueras, ut omnis expiatio peccatorum per sanguinem in memoriam fundendi sanguinis effusum fieret, sed particularitates harum cæremoniarum, quæ hic occurrunt, explicare nescio, nec possum dicere occisionem vitulæ sacrificium fuisse, quia nec in altari nec in loco consueto nec per sacerdotes, ministros sacrificii nec modo præcepto juglabatur vitula.

Sed nec hoc capio, quid hic de valle aspera et saxosa dicatur, quæ non ubique reperiri potuit, ubi hominis occisi cadaver inveniebatur, sed nec apparet institutum fuisse, ut cadaver ex loco, in quo repertum fuit, alio (in vallem nimirum talem, prout

¹ Cf. Ps. 24,16.

designatur) transportaretur. Distantia enim civitatum exinde mensurari debuit, ubi corpus occisi inventum fuit.

Nihil igitur in his discerno propter generalem illam, prout dixi, legem justitiæ tuæ, per quam sanguinem humanum sanguine expiare jusseras, et in hac consideratione potuit vitula designare corpus illud peccati, quod tamen jugum peccati numquam portavit per seniores populi Israel occisum. Erat enim anima humana quodammodo tamquam cadaver, propter cujus per peccatum factam occisionem sanguis innocuus effundendus erat in expiationem. (4) Quodsi autem vallis aspera et saxosa secundum textum [65:] Hebræum sumatur pro valle, quæ non arabitur et sementem non recipiet, evidenter Synagogam designabit, in qua occisa est supradicta vitula figurans. Quæ enim vallis asperior et magis petrosa esse potuit Synagoga, in qua verbum suum sementem cælestem Christus tribus annis prædicationis suæ seminavit, sed cecidit super petram et exaruit.¹ Hanc terram ingratham quamvis sanguis irrigaverit, arare et seminare vetitum erat, quia postquam verbum rejecerunt, predicatorum verbi conversi sunt ad gentes.

Et hæc sunt, quæ venerunt (6) et lavarunt manus suas super vitulam, quæ in valle percussa est, (7) dicentes: Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc. Quamvis enim gentiles Romani Christum crucifixerint tamquam executores, illi proprie occiderunt, qui clamarunt: Sanguis ejus super nos et super filios nostros.² Gentiles vero (8) pænitentiam agentes clamarunt: Propitius esto populo tuo Israel spirituali, quem redemisti, Domine, et ne reputes sanguinem innocentem in medio populi tui; et sic ablatus est ab eis reatus sanguinis (9) et alieni facti sunt ab innocentis cruore. Sic Judæi innocentem Christum tradendo occiderunt, gentiles victimæ sanguinem fuderunt et a sanguine per sanguinem mundati sunt.

Videntur mihi, o Domine, hæc, quæ ecce, te adjuvante protuli, applicabilia esse, sed quæ (10) et sequentes versus referunt, novas tenebras generant in mente mea. Scio, Domine, illa, quæ hic (13. 14. 15) referuntur, non esse legem, sed indulgentiam propter duritiam cordis populi a Moyse datam, prout Christus revelavit in evangelio.³ Sed unde Moysi potestas legem solvere, facultatem dare multiplicandi^a uxores et ad libitum repudiandi? Evangelium dicit ab origine mundi institutum fuisse, ut duo sint in carne una,⁴ et propterea hominem patrem et matrem relinquere debere pro uxore,⁵ et tamen Moyses hanc legem propter duritiam cordis solvit. Dicamne ex hoc exemplo posse minus malum admitti pro evitando majori malo aut malum patriari, ut sequatur bonum? Non, non, Domine, absit hæc loquela spiritus humani ab ore meo. Quod enim de natura sua malum est, opponitur veritati tuæ, sed jam de lege meditans rettuli esse mala, quæ de sua natura mala non sunt, sed per ordinem justitiæ (lege vetante) mala fiunt, et hoc ordine justitiæ indulgente mala esse desinunt.

Statueras, Domine, hunc ordinem, quem Evangelium refert, in prima creatione hominis. Etsi homo non peccasset, fors ille ordo permansisset, sed post pecca-

^a Correxisset *multiplicandi ex multiplicanda* (?)

¹ Cf. Luc. 8,6.

² *Sanguis...*: Matth. 27,25.

³ Cf. Matth. 19,8.

⁴ Cf. Gen. 2,24.

⁵ Cf. Matth. 19,5.

tum ordinis justitiæ tuæ dispensationem subsecutam fuisse ipsa Abrahami, Jacob exempla [66:] demonstrarunt, et procul dubio hæc sumpsit Moyses pro fundamento indulgentiæ suæ, quam indulgentiam Christus non reprobavit tamquam peccaminosam, sed quia naturam reparavit, ordinem in creatione statutum reduxit, quia ad illum servandum majorem gratiam promeruit, et matrimonium in sacramentum erexit et hinc indissolubilem esse per legem novam sancivit. Ad primævum ordinem justitiæ tuæ reduxit hominem, quem fors ratio multiplicationis generis humani turbaverat et indulgentiam durities cordis populi Israel exegerat.

Tu scis, o Deus, scrutator cordis mei, quod per ordinem justitiæ tuæ non intelligam immutabilem ac æternam legem tuam (cui derogari numquam potest), prout de his sensum meum jam in Levitico rettuli. Sed per illam expressionem ordinis justitiæ illa intelligo, quæ pro ratione gubernii hominum et temporum antea in Synagoga quamvis per legem Moysis præcepta, postmodum in Ecclesia per Spiritum tuum respectu disciplinæ et praxis et statuta et abrogata fuerunt, prout de his jam disseruit mea infirmitas etiam in illo loco Scripturæ, in quo agebatur de differentibus gradibus consanguinitatis, secundum quos ordinabatur matrimonium.

(15) Mysterosum fuit, Domine, jus primogenituræ, hinc quousque impletum non fuit, Moyses in illo nihil mutavit, sed postquam Unigenitus tuus, primogenitus Matris Virginis benedictionem toti generi humano (reparata natura) obtinuit, hæc quoque lex pure civilis secundum differentem usum regnorum et populorum observatur, ita et filiis dyscolis et inobædientibus secundum illas pœna infligitur.

(22. 23) Explicant, Domine, doctores Ecclesiæ tuæ, Augustinus¹ et Ambrosius² hos textus et demonstrant, in quo sensu potuerunt extendi super illum, qui maledictum legis tollens in cruce pependit et mortuus est. Quamvis autem illorum explicationem amplectar, fors licitum est mihi dicere hos textus super illum nullo modo extendi posse, maledictio enim, quæ in (23) super pendentem in cruce pronuntiatur, cadit super illum, qui in præcedenti (22) denuntiatur, super hominem nimirum, qui peccans morte plectendus erat et propter commissum peccatum adjudicatus appensus fuerit in patibulo. Sed ille, qui ex falso testimonio impie judicatus et injuste condemnatus fuit, (quia peccatum non commisit), legis hujus maledictum et sententiam nullo modo incurrit.

Si igitur Judæi hanc legem etiam in Salvatorem nostrum extendere præsumunt, necesse nest, ut illum peccasse comprobent, quem de peccato arguere [67:] neimo patrum illorum potuit, dum vivens doctrinam suam prædicavit. Illum itaque, qui peccata nostra portavit justitia tua, Deus, propter peccata nostra juste morti tradidit, sed quia a justitia humana injuste judicatus fuit, maledictum legis non tulit, sed sustulit, quia legem adimplevit et generi humano gratiam et salutem per crucem et in cruce promeruit; cui laus, honor et gloria in sæcula sæculorum! Amen!

¹ Cf. Ubi?

² Cf. Ubi?

Non, non, Domine, non verbi tui sterilitas, sed mea infirmitas et ignorantia reddit tepidas et tædiosas meditationes meas super hunc librum Deuteronomii. Quamvis enim plerumque ex repetitionibus jam relatorum consistat, cum veritas tua fons sit inexhauribilis, facundus essem, si veritatem tuam clarius viderem. Quidquid in hoc capite continetur, veritatis tuæ præcipit charitas, quam homo homini tamquam proximo suo præstare tenetur.

Sed, o Domine, in humilitate cordis mei audeo^a interrogare te: Quid est hoc præceptum? (6) Capiro enim secundum sensum interpretum, quod Moyses humanitatem vel potius dicam, mansuetudinem erga volucres et animalia ideo inspirare voluerit, ut quod proximo debetur, eo profundius imprimeret. Sed cur (7) prædictæ mansuetudinis actioni præmium longæ vitæ promittat, hoc est, quod ignoro. Omnium animalium dominus est homo, pro cuius usu sunt creata, animalia silvestria in venatione aut aucupio capere occidereque permisit lex tua, Domine, dummodo sanguis illorum effundatur super terram. Quæ est ergo hujus inhibitionis ratio, ne mater cum filiis capiatur? Unde longæ vitæ meritum, quod promittitur?

Fecit me tua bonitas in his sentire mysterium, me præterire potui ejus inquisitionem. Et, ecce, dignaris me instruere hanc actionem esse effectum mansuetudinis, mitibus autem terræ promissionem promisit Filius tuus,¹ et profecto hoc est, quod hæc lex indicat mansuetudinis exercitium præcipiens et ejus præmium prædicens. Hujus virtutis proprietas est se quodammodo ad omnia animalia extendere et etiam minutissimo vermiculo opitulari velle. Hinc videmus homines ex indole naturali mites ipsismet canibus [68:] ejulantibus suo modo compati nec posse videre occidi animalia, non quod exercitium ejus virtutis hæc exigeret, sed ex natura sua secum fert. Hanc itaque virtutem voluit Moyses hac lege familiarem reddere, huic promisit retributionem dicens: Ut bene sit tibi! Nulla enim virtute melius devincitur et incaptivatur hominum animus, quam mansuetudine.

Hæc sunt, Domine, quæ ex supracitatis versiculis occurrerunt mihi connotanda. Omni momento deficit mea ignorantia et intellectus se perdit in consideratione apparenter exilium, sed procul dubio mysteriosorum.

(9. 10. 11) Ignoro, Domine, cur terram ad plantandam vineam destinatam duplici semine seminare vetitum fuerit, cur lanam et linum misceri prohibeatur ad vestitum exinde contexendum, cur denique cum bove et asino licitum non fuerit arare. Ædificor in spirituali sensu patrum, quem his textibus dant, sed non satior illis. Sunt, qui quædam referunt in horum explicationem, ne silentii arguantur, quorum censorem agere non est mei propositi, adhærere tamen non possum sensui illorum.

Præterivi vers. 7, qui ex horum numero fuerat, quia capere non potui, cur fuerit abominabile coram te, Domine, virum mulieri vel hanc virili veste indui. Scio intentiones, in quibus hæc practicari possunt, posse pessimas esse, sed in illis casibus ipsamet intentio damnabilis est etiam in propriis vestibus. Sed nec proprias vestes viris et mulieribus instituit Moyses, tu vero, Deus, Creator omnium, expellens primos parentes nostros ex paradiso utrisque tunicas pelliceas dignatus fuisti facere,²

^a Correxisset *audeo* ex *audio*

¹ Cf. Matth. 5,4.

² Cf. Gen. 3,21.

unde colligere non possumus te formas vestium distinxisse. Verum est inter volatilia multas esse species, in quibus plumarum respectu coloris magna est distinctio inter mares et feminas, inter quadrupedes autem, prout et homines, per corporis externam dispositionem, vultus scilicet lineamenta et membrorum apparentem flacciditatem discrevit natura sexus, sed a quo a statu innocentiae lapsa natura hominem pudorem docuit, num vestitum discreverit, ignoro. Sunt enim hodie quoque nationes, quae hanc regulam differentiae vestium non observant. Sunt, quae nudae incedunt, sed vix ulla natio tam barbara est, quae pudenda non tegat. Quapropter vestium externam differentiam tantummodo ad decentiam spectare credidissem, si haec lex occasionem non dedisset amplioris considerationis, cum tuam manifestet abominationem, quae per [69:] transmutationem vestium incurrebatur sub lege.

Quae quamvis ita sint, errare tamen non puto, si hoc mandatum ad leges ordinis iustitiae tuae seu tantummodo disciplinae rettulero. Vestium enim indifferentia aut mutationis earum libertas multorum malorum occasio esse potuisset. Haec tamen, quae hic refero, nullam connexionem reperiunt cum praememoratis versiculis, quos mea ignorantia (salvo relicto spirituali sensu patrum) aliter explicare nequit, quam quod sint proverbialia, quae significant hominem nihil debere facere, quod sanae rationi oppositum est. Haec est, quae dictat vineam alio semine seminari non debere, vinea enim repetitis fossionibus et graminis quoque intermixti exstirpatione indiget, ut succus ejus sit uberius et generosior et ipsa vinea umbra foliorum suorum alia semina crescere et fructus maturescere impediret. Eadem sana ratio dictat bovem asino non debere jungi in arando, nisi enim animali aratro juncta aequales vires habeant, vomerem in recta linea ducere nequeunt, et per consequens ad terram sulcandam inepta sunt. Haec autem disparitas sensibilibus patet inter bovem et asinum, et mole et viribus corporis inter se distinctissima animalia. Sic lana quoque asperitate sua linum corrodit, sed nec inter se mixta haec filamenta sibi coherent mutuo, in textura vero lanae filamentum si<c>^a crassius esset, linum corroderet et vicissim linum crassius subtiliorem lanam destrueret aut inaequalitate producta se pariter mutuo rumpere. Linum per humiditatem putrescit, lana humida compacta et inclusa ignem concipit. Hinc saepe naves incaute et non satis exsiccata lana onustae conflaurant. Unde clare patet, cur lanam lino miscere rationi consentaneum non sit.

Non quaero igitur in his mysteria. In ceteris autem, quae in hoc capite continentur, tam clare manifestat se iustitia tua, ut explicatione non indigeant. Lauderis itaque, Domine, ex omnibus iustitiae tuae operibus et legibus, quae ad conservandum inter creaturas racionales ordinem tam necessariae sunt, ut si iustitia cessaret, confunderentur omnia et depravata natura omnem humanam societatem destrueret. Hinc sola ratio conservationis generis humani mutuam dilectionem exigit, et haec dilectio iustitiam praescribit. Hanc autem et illam lex naturae dictat, naturae lapsae pravitas corrumpit, quia amorem proprium seu cupiditatem cordibus hominum insculpsit. Propterea tam pronus est homo se praefere proximo faciendo sibi bonum, quod altero ex invidia fieri nollet. Sed vice versa ex [70:] hac ipsa ratione corruptionis alteri malum facit, ut sibi procuret imaginarium bonum. Nam omnia detestabilia quoque a corruptione sua delusus plerumque sub specie boni agit unusquisque.

^a Delevit -c

Illumina me, Domine, inter tot infirmitates et mala naturæ meæ, et fac, ut te diligam in omnibus! Cum enim te dilexero (qui omnibus creatis ines), omnia diligam propter te, prout præcipis.

SUPER CAPUT 23.

Ignoraverat lex Moysis, quid sit se castrare et eunuchum facere propter regnum cælorum,¹ sed de^a illis eunuchis loquitur, quos partibus [hominem]^b virum constitutivis privavit hominum depravatus sensus. Nam hic fuit, qui hominem opera carnis et ex hic præcipue libidinis sectari faciens, cum uxorum, pellicum et concubinarum numerus auctus fuisset, siquidem ipsa carnalitas zelotypiam excitavit, ex servis bello captis eunuchos fieri suasit, cum major mulierum numerus virorum servitio carere vix possit.

Hinc video, Domine, quod postquam peccatum hominis intellectum depravavit, legis naturæ frenum excutiens pro nihilo duxit aliis facere, quod sibi nolisset. Propterea lex quoque, quæ ad fraternam dilectionem inter populum tuum reducendam data fuerat, ex consequenti abominabiles reddidit coram populo eunuchos excludens illos ex congregatione sua, ut talis actio castrationis per separationem ab Ecclesia redderetur abominabilis in Israel. Sed posteaquam legis spiritualis lator Ecclesiam suam instituisset, eunuchos natos, factos et se propter regnum cælorum castrantes distinxit, omnibus quidem Ecclesiam ingrediendi potestatem fecit, sed postremos per doctrinam et consilium apostoli sui omnibus ceteris statibus prætulit. Nihil est enim, quod hominem angelis similiorem reddat, quam castitas spiritualis castitati corporis conjuncta, cujus populus carnalis capax non fuit et propterea lex uxorum pluralitatem et divortium indulserat, sed scortationem eo severius vetuit, quam ut magis odiosam redderet (2) ex scorto natos usque [71:] ad decimam generationem a cœtu fidelium exclusit.

(3. 4. 5. 6) Quodsi Scriptura rationem non adduxisset, cur Ammonitæ et Moabitæ in æternum fuerint exclusi e cœtu populi, ex consequenti illorum, quæ super Genesim de incestu Loth rettuli, credidissem hos populos ideo exclusos fuisse, ut repræsentaretur peccati originalis effectum esse exclusionem e cœtu fidelium. Sed textui contraria dicere esset spiritus mei sequi dictamina, cum hanc exclusionem promeruerit illis malitia, non autem originis illorum macula.

(7. 8) Persecutus fuit fratrem suum Esau, Idumæi quoque arcebant Israel a transitu per terram suam. Ægypti quoque iugo servitutis affligebant hunc populum, et delere volentes consurrexerunt contra illum. Lex tamen utrosque distingui jubet, quia horum et illorum procedendi modus differens fuit a facto populi Amon et Moab. Tumet ipse condemnaveras populum, ut montem Sehir quadraginta annis circumiret, et quia hanc peregrinationem promeruit populus, Idumæi filiis Israel transitum denegantes exsecutores fuerunt justorum iudiciorum tuorum, non peccatores. Afflictus fuit Israel in captivitate sua, sed non ab Ægyptiis, verum a rege, cujus cor

^a Supplevit *de supra lineam*

^b Delevit *hominem*, supplevit *virum* in margine

¹ Cf. Matth. 19.12.

pariter ex justis judiciis tuis induraveres, Domine. Ille fuit, qui populum laboribus afflixit. Servi et ministri ejus sæpe clamarunt ad regem: Dimitte populum, nonne vides, quod tota Ægyptus pereat?¹ Exeunti populo vestes, vasa aurea et argentea mutuarunt,² et propterea (8) ingressus horum et Idumæorum in Ecclesiam Dei ad tertiam generationem restringitur.

O Domine, quam victoriosi essent exercitus hodie quoque, (9) si hanc legem tuam egredientes adversus hostes observarent! Ecce enim, non solummodo ab omni malo abstinere tenentur, sed etiam legali impuritate, (10) quamvis involuntaria maculati e castris egredi præcipiuntur.

(10. 11. 12. 13. 14) Magna est munditiei idea, quam hi versus habere jubent filios Israel de sanctitate castrorum, et pro illa vivacius imprimenda diceris, Domine, ambulare in medio castrorum. Hæc repræsentant itaque mihi obligationem meam quoque, in qua semper et ubique ambulare deberem in memoria præsentia tuæ et tanta attentione curare spiritualem puritatem, prout [72:] populus carnalis ipsam æternam et carnalem puritatem observare jubetur. Sed, o Domine, ecce, omnie die quam multæ apparent in me fœditates, tu tamen non derelinquis me, quia Filius tuus sanguine suo lavit me et tu vides, quod nolens malum faciam coram te. (11)

Ignorat, Domine, hanc charitatis legem hominum multis prætextibus colorata malitia. Sæpe justitiæ larvam assumit vindicta et non desistunt principes persequi illos, a quibus offensi sunt, et quoties mutuus respectus et complacentia hanc (uti dixi) charitatis legem infringat non alieno tantum, sed meo proprio exemplo edoctus sum. Ita quidem, ut quam apud Christianos principes non repperi securitatem refugii, apud Turcas, legis hujus quodammodo religiosiores observatores obtinui. Pronus essem et facundus in referendis illis, quæ mecum et cum aliis principibus temporibus meis facta sunt, sed sileat spiritus meus de factis hominum, qui sæpe nesciunt, quid faciunt, dum justa judicia tua tradunt illos sibimet ipsis, et sic assumis illos tamquam flagella, quibus flagellare dignaris alios, quos compellis ad te.

Imputa, Domine, inimicis meis in bonum malum temporale, quod fecerunt mihi, quia hoc malum in bonum meum spirituale et ideo vere reale conversum est; feceruntque mihi bonum, quod non intenderunt facientes malum, quod voluerunt. Quæ siverunt animam meam, quam tu conservare dignatus es, et illis compellentibus tu traxisti illam ad te; et hæc est pars felicitatis meæ. Audeo itaque dicere tibi rogans, ut dimittas mihi debita mea, sicut ego dimisi illis, quod faciunt mihi.³

Quo duxisti me, Domine, ut me doceres legem tuam! In terra legem tuam ignorantium et falsum prophetam sectantium! Doces me in multis facere, quæ dederas in solitudine cognoscere. O quam mirabilia sunt judicia tua de me, Deus! Fac me, quæso, facundum in enarrandis illis, in quibus lætatur anima mea! Fac, quæso, ut hæc benedicat tibi semper pro omnibus, quæ fecisti illi! Dilectio homini, qua proximo debita instituit hospitalitatis legem, quapropter profugos et exsules etiam servas, non tantum jubes, ne tradantur, (16) sed ut in pace conserventur, ne contristentur. Acceptat, Domine, bonitas tua oblata hominum, sed in his quoque offerendis [73:] modum et ordinem dignaris præscribere.

¹ Cf. Ex. 10.7.

² Cf. Ex. 12.35.

³ Cf. Matth. 6.12.

(18) Hinc merces prostibuli abominatio est coram te. Quoties fit tamen, quod homines ex inique partis aut injuste ablatis offerentes munera tibi credant his muneribus expiare peccata et sanctificare opera sua! Quidquid igitur de mercede prostibuli etiam ex voto promissum est tibi, respuis, et hinc agnosco esse vota indiscreta, ad quæ servanda non tenetur homo, quamvis (21. 22. 23) vota stricte adimplere jubeas. Obmutescant ad considerationem horum (quæ hic et alibi jam de observatione votorum præcepta sunt) labia iniqua, quæ vota religiosorum tamquam indiscreta condemnant. Quomodo darentur eunuchi, qui se pro regno cælorum castrant, si omne castitatis votum pro indiscreto et per consequens pro non obligante reputaretur? Spiritus igitur humani, non legis tuæ sunt dictamina doctrinæ, quæ condemnant illa, quæ tibi ex spe et firma fiducia auxilii tui promittuntur.

Præterii ex ordine (19) versuum, ut illa, quæ de voto dicuntur, connexionem habeant, sed nec aliunde instituti mei esse credo illa tractare, quæ de feneratione docentur in scholis. Sufficit mihi, quod ipsa benedictio, quam promittis, absque usura commodantibus clare me doceat, quid sit perfectius. Illa enim, quæ tantummodo licita (omissis perfectioribus consiliis) facere volunt, sæpius periculum incurrunt agendi ex cupiditate magis, quam ex charitate.

Fac me diligere te et proximum, prout jubes! Non amplius inquiram, quid facere debeam, sed quid possim. Nam dilectionis est proprietas semper illa appetere, quæ tibi magis placere credit. Omnes Scripturæ tuæ, Deus, charitatem docent hominem, et hi postremi versus [24. 25] eam exercere instruunt respectu hominis, qui vineam aut agrum proximi ingreditur. Permittitur illi seu sitim seu famem alleviare ex fructibus unius et alterius, non autem falce metere. Jubetur possessori necessitati proximi deservientia non denegare, sed nec peregrino permittitur indulgentia dilectionis abuti. Sic omnia bona communia reddit charitas, quæ pro privatis reputat cupiditas. Felix esset hominum status in terris, si meum et tuum ignoraretur, sed peccatum, quod naturam depravavit, hanc bonorum distinctionem per pravam cupiditatem induxit. Unde charitatem lege [74:] præcipere oportuit, quia illam in corde hominis cupiditas exstinxit. Tuum itaque donum est charitas, Deus, quæ ex ratione creaturæ tibi, Creatori debetur et a te ad omnes creaturas diffunditur. Amorem creaturarum postposito^a Creatore induxit cupiditas, quæ in creaturis, heu, quam sæpe nec umquam fixa divagatur.

Noli me, Domine, tradere illecebris ejus ita, ut his plus adhæream, quam tibi! Nimis enim adjacet conditioni meæ hoc malum, quod concupiscentia causat et insitum est mihi, a quo primus homo prætulit sensualitatem legi tuæ. Da^b igitur charitatem, ut vincat cupiditatem!

SUPER CAPUT 24.

Sisto me coram te, o lumen animæ meæ, Deus, in mensura desiderii, quod dedisti mihi petens^c lumen tuum ad penetranda arcana Scripturarum tuarum. Memini me

^a Supplevit primam litteram -r-

^b Da sc. mihi

^c Recte: *petenti*

jam rettulisse de divortio, quæ dignatus es dare mihi, sed ecce, (1. 2. 3. 4) versiculi hujus capituli dant occasionem hanc materiam denuo meditandi. Scimus, Domine, Filio tuo revelante divortium permisisse Moysen propter duritiem cordis populi,¹ ab initio autem non sic fuisse. Sunt interpretes, qui dicunt hoc indultum ita considerari debere, sicut consilia, quæ Paulus dat nomine suo, non tuo. Sed magna est inter apostoli consilia et inter hanc, de qua agitur, Moysis legem disparitas. Nam consilia, quæ apostolus tradit, in perfectiorem legis observantiam tendunt, quæ Moyses præcipit, contraria sunt illis, quæ ab initio fuerunt. Quis tamen dicet Moysen prophetam tuum quamvis a se præter ordinationem voluntatemque tuam præcepisse?

Magnum igitur hic latet mysterium, quod ad statum Ecclesiæ militantis refertur et illam ligandi et solvendi potestatem,² quam Filius tuus Ecclesiæ dedit, respicit. Verba illa: Quidquid solveritis..., quidquid ligaveritis... etc. non ad peccata solummodo restringuntur, sed ad omne illud, quidquid ab initio fuit usu, non lege tua, Deus, institutum, extenduntur. Non fuit ergo hæc institutio Moysis consilium, non fuit lex legi tuæ contraria, sed indulgentia et dispensatio usus, qui antea differens fuisset secundum ordinem creationis, et in hoc respectu hæc indulgentia Moysis figura fuit [75:] indulgentiæ, cujus potestas Ecclesiæ data est.

Hanc autem, ut eo melius pateret ejus excellentia et amplitudo, voluisti, Domine, figurari in negotio matrimonii indulgens Moysi potestatem ipsam unionem relaxandi, quameductio Evæ ex latere Adam et ex ipsa sententia hujus primi hominis manifestaverat. Nam hoc ipsum Adæ edictum: Erunt duo in carne una³ (in statu innocentiae suæ prolatum), propheticum fuit et legem a novo Adam condendam ipsiusque cum Ecclesia sua matrimonium prædixit. In se tamen verbum illud Adæ vigorem legis non retinuit post prævaricationem lapsum ejus, sicut jam de his in præcedentibus scripsi referens sanctorum patriarcharum exemplum. Ad illud statum innocentiae est itaque revocandum illud verbum Salvatoris: Sed antea non fuit sic,⁴ quia quam primum homines multiplicari cœperunt super terram, ipsa carnalitas hominum, ipsa cordis durities, quæ in ipso electo populo tuo apparuit, usum, qui in statu innocentiae observandus fuisset, solvit, et hunc usum, quem naturæ corruptio induxit, Moyses lege circumscripsit et circumscriptum legem indulsit a novo Adam reformandum, qui duritiem cordis mutaturus naturamque reparaturus erat.

Prout igitur Moyses in figura usum ordini creationis contrarium indulgendi potestatem habuit, ita manifestat hæc figura Ecclesiam habere potestatem indulgendi in illis, quæ secundum exigentiam perfectionis legis Christi homo facere deberet, sed propter corruptionem naturæ suæ infirmitatem debilitatemque ejus perficere necdum potest. Et quæ sunt hæc, o Domine? Illa profecto, quæ in satisfactionem justitiæ tuæ debitam pro peccatis nostris præstare deberemus, sed illa pænitiæ opera, quæ propter condicionis nostræ miseriam facere nequimus, Ecclesia relaxando indulget. Quamvis antea (in primitivis nempe fervoris sæculis) non sic fuerit, status mundi a condito homine ad Christi passionem figura fuit status mundi a reparatione

¹ Cf. Matth. 19,8.

² Cf. Matth. 18,18 sim.

³ Cf. Gen. 2,24.

⁴ Cf. Matth. 19,8.

naturæ usque ad consummationem sæculorum (quodsi rerum eventus spiritualibus applicentur).

Sed absit a me, Domine, dicere posse hac indulgentia derogari legi tuæ, cui aliquid contrarium statuere aut posse aut unquam voluisse Ecclesiam profanum et hæreticum esset dicere. Nam quamvis in impositione [76:] pænitiæ indulserit, peccatorem a satisfactione omnimode immunem non facit, sed hanc satisfactionem ex proprio affectu juxta sinceritatem pænitiæ suæ præstandam uniuscujusque conscientiæ reliquit. Hinc graviter errant (et vix potest sincera dici pænitentia illorum), qui sola illa et plerumque tam exili pænitentia, quam confessarii imponunt, tuæ, Deus, justitiæ satisfecisse credunt pro pœna peccato debita, quamvis contritione deleta fuerit culpa.

Videntur hæc aliena esse a materia meditationis versuum, qui de divortio tractant, nisi applicetur figura veritati. In quantum enim Moyses divortium^a indulsit, auctoritas ejus figura fuit potestatis Ecclesiæ datæ ad indulgendum, relaxandum aut restringendum respectu illorum, quæ antea non ita fuerunt. Legi tamen et præceptis Christi contraria non sunt, et si considerem, in quo spiritu Moyses hæc circa divortium^b et alibi complura jusserit, quæ a te, Domine, in monte mandata fuisse non dicit, clare reperio illum auctoritate illa legislatoris agere, quam auctoritatem Christus Ecclesiæ suæ promisit et ei Spiritus suum dando reliquit. Moyses ergo, qui plenitudinem hujus Spiritus (quem Christus patiendo Ecclesiæ tuæ promerita est), necdum habuit, divortium^c lege indulsit, quod Christus ad solum casum adulterii restrixit, quia per sacramentum matrimonii (instituens illud), quod Deus secundum ordinem creationis conjunxerat, denuo univit et hominibus inseparabile fore edixit.¹

Non meum est, Domine, examinare indulgentias, ad quas pravitas et corruptio hominum occasionem dedit in materia divortii^d, de quibus illi sibi reddent rationem, qui per falsas aut erroneas expositiones impetrant illas. Multa potest in similibus excusare bona fides in indulgente, quod enim vitium credulitatis et non sufficientis examinis respicit, judicare et illos de his arguere temerarium esset.

(6. 7) Spiritus totius hujus legis respicit illam universalem œconomiam seu ordinem, quem^e in gubernio populi tui instituere voluisti, Domine. Omnia, quæ de mola referuntur et in sequenti versu sub pœna mortis inhibentur, eo tendebant, ut omnis populus [77:] tamquam una familia regeretur et mutuam adinvicem dilectionem exerceret. Qui usum molarum manualium ignorant, sensum literalem hujus textus difficiliter penetrabunt, sed dum quis considerat publicorum molendinorum usum necdum ubique extensum esse, sed quamlibet familiam propriæ molæ beneficio ali, facile animadvertet vere animam seu vitam pignoris loco obtulisse illum, qui usu molarium lapidum ex necessitate se privare adactus fuit; et quia hominem ad tantam egestatem reductum hominum durities sollicitare aut cogere potuisset, ut se in servitutem traderet, propterea sequenti versu 7. sub pœna mortis inhibetur quæstus, quem postposita fraterna charitate carnalitas humana exercere prona fuisset.

^a Correxit *divorcium* ex *divorsium* (cf. fr. *divorce!*)

^b Correxit *divorcium* ex *divorsium* (cf. fr. *divorce!*)

^c Correxit *divorcium* ex *divorsium*

^d Correxit *divorcium* ex *divorsium* (cf. fr. *divorce!*)

^e Correxit *quem* ex *quam* (*quæ?*)

¹ Cf. Matth. 19,6.

O Domine, quodsi circumcisionis externum signum populum tuum carnalem tam exactis dilectionis legibus circumscripsit, quanto exactiorem observantiam non requirit spiritualis regeneratio, quæ Christianos vere efficit fratres, quia omnes adaptantur in filios tuos, Deus. Quot tamen et quanta bella exarserunt suscitanturque et sanguis fratrum funditur, ut fratres in servitatem redigantur. Sub specie publici boni stabilitis exactionibus omnis substantiæ (et quidem tam necessaria, sicut tunc mola fuerat) vel aufertur a fratre vel ad vendendum adigitur, ut principum et potestatem habentium cupiditati satisfiat!

Parce mihi, Domine; obtestor te per misericordiam tuam, si horum et similium me quoque olim bella ducentem et amplas hereditates possidentem principem reum esse vides. Quamvis enim horum voluntarie commissorum conscius non sim, immunem tamen fuisse nequeo asserere in conspectu tuo, quia legem charitatis tuæ et dilectionis fraternæ mea me fecit ignorare malitia, quæ me semper accusat coram te, et ecce, si me exclusa misericordia judicaveris, pereō.

Sunt leges complurium regnorum in Christianitate, quæ plebem in servitatem dominorum redegerunt, et quia civiles leges aut usus voce populorum et unanimi regnicolarum consensu conditas in ordine justitiæ tuæ fundatas esse crediderim, illas controvertere non præsumo. Spiritus enim legum illarum vere bonus est, sed praxis ab hoc spiritu aliena multos ducit ad interitum, a quibus ut me segregare velis, te humillime exoro.

(8) Memini, Domine, in præcedentibus adhæsisse^a opinioni scriptorum, qui Hebraice lepræ plagam [78:] tradunt non fuisse naturalem morbum, et versus citatus cum sequenti (9) hanc sententiam confirmare videtur. Unde ausim dicere, quod plaga lepræ fors appropriata pœna fuit fuerit criminis contra dilectionem proximi modis in præcedentibus textibus annotatis commissi aut æmulatione invidiaque in fratrem patrati. Siquidem in exemplum propriam sororem Mariam adduxit Moyses, quæ hujus criminis rea plaga lepræ percussa fuerat. Et quid justius, Domine, quam tali pœna punire in fratrem peccantes, quæ a consortio illorum separaret reos et in conspectu fratrum redderet abominabiles, qui aut despiciunt paupertatem fratris aut invidenter exaltationem ejus?

Denique quicquid residuum est in hoc capite, exercitium fraternæ charitatis præscribit et ad misericordiæ opera erga advenas et pupillos extenditur. Quæ omnia dilectio proximi comprehendit. Allegat Moyses incitamentum, ut hanc populus præstaret. (19. 22) nec excellentius adducere potuit, cum populi eliberatio figura fuerit eliberationis nostræ a jugo dæmonis et peccati, et quia hæc eliberatio opus fuit gratuitæ misericordiæ et dilectionis tuæ erga nos, oportet, ut sit exemplum et imitatio dilectionis misericordiæ et gratitudinis nostræ erga fratres, quibus omnia bona reddit communia vera dilectio et ipsa natura lex dictat præstare aliis, quod nobis præstitum fuisse respectu gratulamur aut præstari optaremus.

Da^b igitur, Domine, posse exercere, quæ respectu dilectionis fraternæ et proximi dare dignatus es scire, ne sit mihi periculosior scientia, quam corrumpere posset negligentia ipsa ignorantia, quam tanto tempore fomentavit mea malitia!

^a Recte: *me adhæsisse*

^b *Da sc. mihi*

Adoro, Domine, in omni humilitate cordis mei iudicia tua de me, qui mihi jam lumen dare dignaris ad meditandas Scripturas tuas, jam me mihimet ipsi traditum in tenebris ignorantiae meae hærere permittis. Agnosco, o Deus, justa esse, quæ de me decernis; hinc me tibi in simplicitate exhibeo. Loquere mihi, et fac, ut audiam te! Permite, ut interrogem, quid hoc caput, quod meditandum aggredior, mysterii contineat præter præcepta justitiæ et dilectionis, quæ littera docet in (1. 2. 3), in quibus justis justitiæ palmam dari præcipis per Moysen, legislatorem tuum, peccatoribus pœnas infligi jubes. Sed pro mensura peccati erit et plagarum modus, ita dumtaxat, ut quadragenarium numerum non excedant, [79:] ne fæde laceretur peccans, quia quamvis peccans, tamen frater est.

Tradidisti, Domine, hanc legem populo, quam ipsemet exercere dignaris in homine, in hac ipsa mensura justitiæ, quam dilectio tua erga me quoque, peccatorem exercet. Dilectio, dico, Domine, quia plus plagarum a justitia tua mereor, quam a dilectione tua misericordie recipio. Hinc qua mensura metiris, et ego illa mensura metiri debeo erga illos, quos subdidisti mihi, et quidem in illos, qui fratres mei sunt. Cum etiam erga animal laborans (4) qua creaturam tuam hanc legem extendi jubes, nec etiam illud frustratur mercede laboris sui?

Sic manifestat se, o Deus, immensa illa providentia tua erga omnia, quæ creasti, homini subdidisti et voluisti, ut imago et similitudo tua præset dominareturque illis¹ et per præstitam tam exactam justitiam dilectionisque curam monstret se imaginem et similitudinem tuam esse. Non est tibi procul dubio curæ² bos qua talis, sed qua creatura tua, et quamvis hoc animal jugale specialiter ad servitium hominis destinaveris, non sine causa expressum est in lege, ut bovi in area laboranti os non ligetur, ne nimirum frustretur specificè laboris sui mercede, prout Apostolus tuus sensum hujus versus abunde declarat et illis applicat, qui in agro Ecclesiæ tuæ laborant, arant et seminant.²

(5. 6. 7. 8. 9) Parce, o Domine, ignorantiae meæ, si balbutire præsumo de his, quæ in citatis textibus reperio, quæ non qua nova lege instituere videtur Moyses, sed tanquam antiquo usu recepta renovare, quia Genes. 38. ex historia Juda et Thamar patet jam tunc receptum fuisse in familia Jacob usum resuscitandi semen fratris sine herede mortui. Nec mirum videtur mihi, quod sub lege naturæ respectu propagationis carnalis hic usus introductus fuerit, cum aliquam speciem dilectionis fraternæ etiam post mortem subsistentis præ se ferat, et contra hanc peccans Onam, filius Juda punitus fuit, quia semen fratris invidia ductus suscitare noluit. Hinc ex omni parte consummata fuit malitia ejus et respectu actus et ex ratione intentionis.

Renovavit itaque Moyses per legem antiquum (prout dixi) usum inter populum, qui nonnisi unam familiam repræsentavit, ut fraternam dilectionem eo fortius stabiliret et ut hereditas terræ, quam possessuri erant, maneret in familiis. Ne autem aliquis huic usui contrariaretur, notam quandam infamiæ in pœnam lege annexit illis, qui uxorem fratris sine semine mortui ducere nollet. Sed hæc lex cessavit, a quo Israel carnalis in Israel spiritualem conversus est, quia major est consideratio here-

² Supplevit *cura* supra lineam

¹ Cf. Gen. 1,26.

² Cf. 1 Cor. 9,9 sqq.

ditatis æternæ, quam possessionis bonorum temporalium. Hereditas autem filiorum Dei omnibus æquali jure competit, quia omnes ad eandem possessionem hereditatis vocati sunt charitasque Christi diffusa in cordibus filiorum Dei¹ et Spiritus ejus longe excellentius et strictius unit nos, quam dilectio carnalis univerat populum carnalem.

Sub lege igitur tam spirituali, quæ etiam eunuchos propter regnum cælorum factos² sanctificat, hæc carnalis copula et carnale desiderium resuscitationis seminis [80:] fratris sui non tantummodo simpliciter cessavit, sed et lege abolita est. Spiritualiter autem quomodo practicetur in Ecclesia, sanctus tuus, Domine, Augustinus præclare explicat,³ sed et sequentes versiculi (11. 12) demonstrant, quam stricte inhærebat conservationi generationis carnalis lex carnali populo data. Mulier enim defensionem mariti intenta, quia ex fervore ira virum generandi inhabilem reddere potuisset, tactus pudendorum sub pœna truncationis manus vetitus fuit.

(13. 14. 15) Non quæram, Domine, alia mysteria præter ordinem charitatis proximo debitæ in illis, quæ præscribuntur de mensura et pondere. Hanc æqualitatem præcipit nobis justitia tua, ut eadem mensura metiamur, eodem pondere ponderemus. Instruxit nos hanc legem Salvator noster,⁴ quæ in sensu spirituali considerata essentiam continet perfectionis Christianæ quoad dilectionem fraternam. Sed quæ hic refert Scriptura, credo in litterali sensu sumi debere: (16) Abominatur enim Dominus Deus tuus (dicit lex) hunc, qui facit hæc, et aversatur omnem justitiam.

(17. 18. 19) Quomodo possent, Domine, legere in Scripturis mandata, quæ Moses tam sæpe dat populo de excisione gentium exclusa omni miseratione, quin me reflectam, quanta sit generis humani differentia, quam diversus est modus tuus procedendi cum homine, a quo lex gratiæ data, charitas in cordibus diffusa est.⁵ Non restringo hanc reflexionem ad solos populos, qui fidem receperunt, sed secundum quid etiam ad illos, qui fidem quoquomodo abnegarunt. Quot enim bella exarserunt a tempore exoperatæ salutis! Quantis abominationibus provocaverunt homines gladium furoris tui! Et tamen numquam nationum et gentium excidium jussisti facere. Sed nec in ulla historia memini me legisse, quod tales cædes aut exstirpationes exercuerit umquam victor populus, qualem facere jussisti populo tuo. Unde apparet, quod sicut populus Israel figura fuit populi spiritualis, quem electurus eras tibi, in latiori sensu potest dici, quod hic idem populus figura fuerit generis humani per legem gratiæ ad salutem vocati. Gentes autem, quas exstirpavit, figuraverunt genus humanum tamquam objectum justitiæ divinæ in statu, in quo fuit ante præstitam satisfactionem justitiæ tuæ, Deus, per sacrificium tam immensi pretii.

Vere enim (si bene perpendo) omnes abominationes, ad quas tam respectu idololatriæ, quam respectu aliorum scelerum deviaverat humanæ naturæ pravitas, quodammodo concentratæ fuerant in nationibus, quæ habitabant terram, quam promisti populo tuo. Et in hac consideratione non fuit figura, sed realitas. Verum pœnæ temporalis, per quam punire jusseras gentes illas, fuit levis aliqua demonstratio severitatis justitiæ tuæ, quam totum genus humanum promeritum fuerat. Specialem

¹ Cf. Rom. 5.5.

² Cf. Matth. 19,12.

³ In margine *August. cont. Faust. 32 c. 10.*

⁴ Cf. Matth. 7.2.

⁵ Cf. Rom. 5.5.

dederas, Domine, auctoritatem populo tuo, ut exerceret rigorem justitiæ tuæ, nam quamvis longo post tempore et Nabuchodonosorem et Cyrum et alios reges tanquam virgas assumpseris ad puniendum et [81:] tuum rebellem populum et alias nationes, neminem tamen tam severe agere jussisti aut permisisti, prout populo Israel agendum ordinaveras. Hinc populus iste specialiter electus agebat in populum a patre suo Noe in Cham maledictum et suæ maledictionis pœnam abominabilibus sceleribus cumulantem.

Hæc sunt, o lumen animæ meæ, Deus, quæ mihi considerata occurrerunt respectu mandati, quod Moyses præcitatis versibus renovavit ad populum. Sed a quo Deus homo factus est et in se assumens maledictum auferret illud, severæ illæ temporales punitiones ablatae sunt, et ideo ex vindicta agere Christiano homini vetitum, persecutiones autem et injurias in patientia ferre mandatum est, hoc est, manifestum signum effusæ charitatis in cordibus nostris.¹ Hujus^a autem incontestabilis probatio est inimicorum dilectio. Da igitur, Domine, ut hujus præcepti exsecutio sit fidei meæ vera demonstratio!

SUPER CAPUT 26.

Dic mihi, o dulcedo cordis mei, Deus, num nobis non^b contingat, quod per prophetas olim populo tuo exprobrare fecisti, qui præsumentes dicebant semper: Templum Domini, templum Domini!,² et negligebant illa, quæ mandaveras. Toties enim dicitur, et nos toties repetimus nobis: populus spiritualis sumus, ad hereditatem spiritualem vocamur, quod ex hac ratione nos ab hac lege, quam meditandum assumo, (1. 2. 3. 4) immunes esse fors non sat attente putemus. In primitiva Christianitate enim hanc legem in usu fuisse legimus, sed fors nec concilia^c contrarium statuisse reperiemus. Ad solvendas tamen primitias decimasque ministris altarium tuorum solos plebeios et agricolas obligari credimus. Cum tamen vix sit^d populus in Europa, qui profiteri non deberet patres suos peregrinos fuisse et sane mirabili conductu providentiæ tuæ pervenisse ad possessionem bonorum suorum.

Clamant ex cathedris ecclesiastici et ad solutionem decimarum hortantur populum, sed loquela illorum non tantum non exauditur, sed avaritiæ temerariæ attribuitur et in præstandis decimis passim defraudantur, illi autem, qui domini vocantur, ex propria agricultura aut vineis tibi, supremo Domino hoc tributum præstare penitus cessarunt.

Ignoravi, Domine, hanc legem tuam, dum amplas possessiones patrum meorum possedissem, hæc tamen ignorantia non excusavit me coram te, et vere propter hanc solam ingratitude, ecce, agnosco te digne et juste abstulisse a me possessiones meas. Possessiones, inquam, quas hodie quoque tam gratuite dignaris dare hominibus, prout olim populo Israel dederas hereditatem suam. Unde et primitiæ et tertii anni decima juste obveniret pauperibus et sacerdotibus tuis aut, potius dixerim, tibi

^a Correxit *H-* ex *C-*

^b Nota Hungarismum (*non* Latine spurium)

^c Correxit *concilia* ex *consilia*

^d Correxit *vix sit* ex *vixit*

¹ Cf. Rom. 5.5.

² *Templum...*: Ier. 7.4.

in persona illorum! Scio, Domine, quæ in hoc capite præcipiuntur, possunt etiam spiritualiter explicari, sed et in litterali sensu intellecta docent nos tibi non tantum spiritualiter debere esse gratos pro bonis spiritualibus, sed etiam ex bonis temporalibus debere partem tribuere sacerdotibus tuis, quorum tu es hereditas, viduis, orphanis et pauperibus, quorum tu particulari modo Pater es, quia per providentiam singularem alis illos et ideo bonis temporalibus [82:] privatos commisisti divitibus alendos. Quæ posset esse efficacior oratio ad impetrandum terræ fructus et bona temporalia, quam si illa peteremus, ut secundum ordinationem tuam ex illis tibi gloriam præstaremus et ex illis per abundantiam charitatis nostræ fratres nostros aleremus.

(5) Hinc etiam Christiano competit pro benedictionibus terræ te deprecari, prout etiam Ecclesia pro abundantia frugum orationes instituit. Quamvis enim alia sit terra melle et lacte fluens,¹ quam nobis promisisti, tu tamen es, qui hanc quoque, per cuius fructus vita temporalis sustentatur, dedisti. Hinc jure merito ex spiritualibus spiritualia, ex temporalibus bonis temporalia debentur dona tibi in signum gratitudinis et in agnitionem dominii tui. Quodsi enim homo jure dominii gaudens a subditis suis in signum dominii decimas et alia tributa exigit, quanto dignius est, ut tu, Dominator Dominus, etiam temporaliter jure supremi dominii non frustreris. Ex his igitur tibi partem non dare aut superbiæ aut avaritiæ instinctus est. Nam etiam in hoc particulari modo distinxisti populum tuum Christianum verum Israel spiritualem, quod præ ceteris nationibus et gentibus terræ huic populo in possessionem et hereditatem temporalem volueris esse repartitam terram, quam possidet, cum in aliis nationibus, quæ veram fidem ignorant, soli reges attribuant sibi dominium terræ nec hereditas hujus transeat a patribus ad filios.

(18) Hunc elegisti igitur, ut sit tibi populus particularis, sicut per Filium tuum locutus es ei, et custodiat omnia præcepta illius (19) et faciat illum excelsiorem cunctis gentibus, quas creavit in laudem et nomen et gloriam suam, et sit populus sanctus Domini Dei sui, sicut locutus est.

Hæc sunt, o Deus salutis meæ, quæ me hodie singulariter docere dignatus es, quæ quondam ignorasse sincere doleo. Peccavi, Domine, peccavi multis modis contra hanc legem tuam, sive illam spiritualiter sive litteraliter considerem. Fac igitur, ut utroque modo edoctus sensum illius sequi valeam illam, si quando in possessionem bonorum temporalium vocaveris me, ut tuum super me dominium omni modo agnoscens faciam mandata tua et operibus monstrem fidelitatem et dilectionem fidei meæ!

SUPER CAPUT 27.

Lauderis et exalteris, Deus, ab omnibus creaturis tuis et homo meditans opera misericordiæ et bonitatis tuæ incessanter exaltet te! Quidquid enim legit in Scripturis tuis, demonstrat illi immensum amorem tuum erga hanc creaturam tuam et paternam sollicitudinem, cum qua dirigis illum, ne occasionem habeat puniendi prævaricationes ejus. Non suffecit bonitati tuæ legem dare populo in Sinai et pactum facere

¹ Cf. Ex. 3,17.

cum illo, renovasti illud^a per Deuteronomium in campestribus Moab cum populo novo. Quoties fecisti repræsentari ipsi per Moysem mala, quia subsequenter prævaricationem legis tuæ. Ecce, adhuc instituis, ut erigerentur ingentes lapides, ut lex super illos scripta sit in monumentum pacti, quod pepigisti cum illo (1. 2. 3. 4) sintque, ut ita dicam, testes misericordiæ tuæ et [83:] infidelitatis populi. Hæc signa visibilia exponi ordinaueras oculis carnalis populi, quorum cordibus legem tuam non insculpseras.

Nihil tamen obest, quin fuerint figuræ populi tui futuri tanquam lapidum vivorum, ex quibus constructurus eras ædificium spirituale Ecclesiæ tuæ¹ Lapidum, quos divinus Josue, posteaquam populum in hereditatem suam induxisset, levigavit, dealbavit et super illos legem tuam scripsit. Ita quidem, ut non tantum lateret in cordibus, sed etiam externe manifestaretur in operibus. Hæc est albedo exterior, quam designarunt hi lapides.

Altare porro, quod de saxis (6) informibus et impolitis exstrui jusseras, revocat mihi in memoriam illa, quæ jam occasione meditationis similis mandati (quod ad radices montis Sinai dederas) rettuli. Nec igitur hic aliud dicam, quam quod altare hoc figuraverit lapides illos et saxa informia, quæ culter circumcisionis non tanget, ex quibus ædificaturus eras altare, in quo offerretur tibi in veritate holocaustum verum (7) et hostiæ pacificæ. Hoc est, inquam, altare, quod ex cordibus gentilium tanquam saxis informibus et non politis constructurus eras. Illi enim, qui in hoc altari tibi hostias offerunt, vere participant ex oblatiis et epulantur coram Domino Deo suo.

Omnia igitur, quæ hic præcipiuntur de erectione calce levigatorum lapidum, de constructione altaris de saxis informibus et impolitis, de repartitione populi in duas partes, ad benedicendum et maledicendum (Levitis cum arca in valle constitutis) eandem veritatem repræsentant sub diversis respectibus.

Sed, o Deus infinitæ misericordiæ, non permitte,^b quæso, me præterire applicationem circumstantiarum, quæ hic præcipiuntur, sed per Josue transgresso Jordane in signum et monumentum acceptæ possessionis terræ peragendæ erant. Videntur enim mihi respicere statum et stabilimentum Ecclesiæ tuæ, sed de his aliquid determinati proferre necdum potest debilitas mea. Quodsi autem per gratiam tuam ad ceteros libros Scripturarum tuarum meditando pervenero, hæc applicandi petam lumen tuum. Interea tamen etiam proferam illa, ad quæ nunc dignaris elevare mentem meam ex combinatione illorum, quæ jam in pluribus locis rettuli meditans super Genesim.

Dicam itaque hac lege (quam Josue executioni mandare debuit, omnino figuratam fuisse rejectionem Synagogæ et stabilimentum Ecclesiæ. Sed ad clariorem dilucidationem hujus mysterii oportet meminisse Liam in generationibus suis figurasse vetus testamentum et electos tuos ex illo, Zelpham et generationes ejus significasse filios circumcisionis non cordis, sed præputii, qui erant vere servi legis in spiritu servitutis. Rettuli Rachel significasse novum testamentum et Balæ (quæ Rachele citius peperit) designasse baptismum pænitentiae per generationes suas.

^a Correxit illud ex illum

^b Recte: ne permittas!

¹ Cf. 1 Petr. 2,5.

His breviter recapitulatis, ecce, reperio omnem populum Israel secundum hanc legem in duas partes repartitum, et filii ex lumbis Liæ et Rachel descendentes jubentur [84:] collocari in Montem Garisim ad benedicendum, filii Zelphæ et Balam ancillarum collocantur super Montem Hebal ad maledicendum. In hoc Monte Hebal (qui designavit Synogogam) eriguntur lapides levigati calce, super quos scribenda erat lex altareque ad sacrificandum, et pronuntiantur maledictiones. In Monte Garizim autem, (qui figuravit Ecclesiam ex vero semine Abrahæ seu carnali seu spirituali, veteris nempe et novi testamenti congregandam), nec lex nec altare Judaicum poni præcipitur, sed tantum benedictiones pronuntiari jubentur.

Possent hæc explicari etiam in illo sensu, quem ad initium hujus capituli rettuli. Sed hanc posteriorem explicationem circumstantiis et particularitatibus hujus legis magis applicabilem reperio, siquidem tam claram connexionem habent cum illis, quæ supra Genesim de Lia et de Rachele te, Domine, adjuvante rettuli. Sit igitur tibi laus et gloria ab omnibus, quibus hujus figuræ applicationem tam sensibilem et claram reddideris, prout mihi manifestare dignatus es.

Observavi, Domine, in Monte Hebal Synogogam figurante positos fuisse lapides calce levigatos, super quos scribenda erat lex tua, et quid calcis levigatione sensibilius potest exprimere servilem illum timorem et sepulchra illa dealbata, ex quibus Synagoga constabat. Et si altare, quod hac lege in eodem loco extrui ordinatur, considero quoque saxa deformia, quæ culter non tetigit, incircumcisa Judæorum corda significasse agnosco, non corda gentilium, prout inconsiderate rettuli. Quamvis enim mandatum tuum de ædificando altari in Exodo cap. 20. v. 24. 25. gentilium vocationem designasse rettuli, et ex hac causa hic quoque altare lapideum eidem veritati applicui, attentius considerans textuum expressiones ex harum differentia agnosco hæc altaria diversas veritates potuisse designare.

Ibi enim textus sic sonat: Altare de terra facietis mihi... Quodsi altare lapideum defeceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus. Si enim levaveris cultrum super eo, polluetur. Sed de altari in Monte Hebal extruendo taliter præcipit Moyses: (5) Et ædificabis ibi altare Domino Deo tuo de lapidibus, quos ferrum non tetigit, (6) et de saxis informibus et impolitis, et offeres super eo holocausta Domino Deo tuo. Poterat ædificium primi altaris construi vel ex terra molli et tractabili vel ex selectis, dummodo non cultro scissis lapidibus, ut figuraret gentilium docilitatem in amplectenda fide seligendosque vivos lapides, ex quibus construenda foret Ecclesia in incircumcisorum carne, sed aedificatione altaris montis Hebal, omni selectione exclusa informia saxa adhiberi præscribitur, ut saxea, informia et incircumcisa corda Judæorum figurarentur.

Non pudet igitur me retractare, quæ mea protulit insipientia, ut adhæream illis, quæ tuam veritatem lucidius manifestant, in quantum clarius applicantur et me magis satiant, quam illa, quæ ex prima consideratione rettuleram. O Domine, in humilitate cordis mei sentio ego, unde venerit hæc mea ignorantie loquela. Quot sunt enim menses, a quo tam aridum et insipidum apparet mihi verbum tuum, ut ex illo præter lectionem tepidam et superficiale nullum animæ meæ accedat nutrimentum, quia corporis et naturæ debilitas sæpe me somno opprimit in [85:] vigiliis nocturnis, quæ aliunde tam suaves sunt relaxationes animæ ad te vigilantis et dilectum suum quærentis.

Sed quid dico, Domine, dum hæc debilitati corporis attribuo, quæ robori et viribus ejus attribuenda sunt! His opprimit enim spiritum et tam frequenter triumphat de illo, et vere spiritus sub horum pondere gemere debet, donec vivit in terra. Respice me igitur, Domine, adjuvans, ne debilitetur voluntas, cujus langor^a manifestat, quanta sit mea infirmitas et quantum frigeat cordis charitas, ex cujus defectu procedit mea ariditas. Hæc refero tibi, quia semper magis et magis deficere timeo, me tamen etiam in his voluntati tuæ submitto, quia de me hoc solum, quod vis, fieri volo!

SUPER CAPUT 28.

Dum benedictiones, quas fidei populo lex promittit, cum beatitudinibus, quas Filius tuus discipulis suis manifestavit,¹ combinantur, quot sunt, o Domine, hodie quoque Christiani terræ et creaturarum amatores, qui benedictiones Judaicas beatitudinibus nobis revelatis et promissis præferrent, quia quidquid Moyses promittit, homo carnalis intelligit et appetit, quidquid Christus exponit, sensus excedit; hinc benedictiones Judaicas naturali instinctu appetit, beatitudines Christianas eodem ductus instinctu contemnit, quia spiritus beatitudines caro non capit, Moysis autem benedictiones appetere tam prona est.

Et vere quis est homo, qui secus facere posset, si in novam creaturam non fieret et spiritum non reciperet, qui illa, quæ Spiritus sunt, desiderare solet. Realis est igitur regeneratio, sine qua Christianus adhuc judaizat. Tam necessaria est suimet ipsius abnegatio, sine qua Moysis, non Christi est homo discipulus. Renascitur homo per harum veritatum intelligentiam, adolescit per earum dilectionem, perficitur per praxim, denique apprehendit perseverando beatitudinem, quam quærit diligendo. Nova creatura est itaque homo, dum fide intelligit se creatum esse pro Deo et ideo se indignum esse, quidquid Deus non est, dum considerat se filium Dei esse et per consequens ad hereditatem filiorum vocatum retributionem servorum veteris legis contemnere debere, in hanc tamen excelsam qualitatem Spiritum assumptum esse, carnem autem et corpus adhuc sub sententia mortis remansisse et ideo vitam terrenam appetere ac in illis, quæ sensuum sunt, delectari, quia propter corruptionem suam nullius alterius beatitudinis capax est. Hinc timet [homo]^b destructionem suam et nimis durum videtur converti in pulverem.

Non dico, o Domine, quod hæc caro sentiat per se, est enim massa hujus intelligentiæ incapax. Sed hæc sentit homo animalis, homo vetus, qui ex carne et sanguine nascitur, et quis est ille, nisi qui primi hominis adinstar plus amat se, quam mandatum tuum, Deus? Ille est, qui judaizat [86:] in Christianitate, in quantum Moysis benedictiones præfert beatitudinibus a Christo manifestatis.

Dum hæc taliter considero, Domine, semper sensibilior evadit ratio, cur et quomodo Christianus debeat regenerari ex aqua et Spiritu Sancto,² ut fiat in novam creaturam capacem hujus intelligentiæ et scientiæ vere spiritualis, et in hoc consistit omnis virtus passionis redemptionisque Christi et reparationis nostræ. Hæc est infi-

^a Sic!

^b Delevit *homo*

¹ Cf. Matth. 5,3 sqq.

² Cf. Ioan. 3,5.

niti pretii gratia, per quam fit nostra recreatio et regeneratio ex Deo Patre per Christum in fide a Spiritu Sancto data. Hanc infantiam spiritualement sequitur adolescentia, quia quo plus crescit in fide homo, eo plus illuminatur; quo autem plus illuminatur, eo plus noscit veritatem objectorum fidei. Quo autem plus noscit, eo plus diligit, et quo plus diligit, eo magis vellet facere mandata, et in hac dispositione perseverando apprehendit, quod quæsit diligendo.

Hinc elucescit, o Domine, quod non detur vera apprehensio, nisi per dilectionem. Hanc volens instituere Moyses per promissionem bonorum terrestrium et benedictiones his proportionatas mandavit, ut servarent mandata tua propter promissionem assequendam. Et hic fuit status servilis et mercenariorum. Propterea non ex lege ejus salus et apprehensio, nisi illorum, quæ fuerunt objecta dilectionis filiorum legis. Hæc autem fuerunt bona et benedictiones terrestres primo loco, et propter has assequandas amabaris, Domine.

Hinc iterum repeto, quod lex terrestria apprehendere potuerit, sed ad te, Deum ducere litteram ejus sequentes non potuit. (12) Promittit Moyses te, Domine, aperturum thesaurum tuum optimum cælum, sed non ut sit habitaculum illorum, sed tantum, ut det pluvias in tempore suo¹ terræ illorum. Denique omnes terrenas benedictiones concludit (13) promissione gloriæ pariter terrestris dicens: Constituet te Dominus in caput et non in caudam, et eris semper supra et non subter, si tamen audieris mandata Domini Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodie et custodieris et feceris.

Nihil humana sensualitas desiderare potest, quod non continetur in his, quæ Moyses promittit per hæc, quæ in hoc capite recensentur, sed e contra nihil homo imaginari potest, quod sit horribilius, quam quæ in maledictionibus continentur. Quodsi populus audire noluerit legem tuam, Domine, ut appareat æqualitas tuæ justitiæ, in contemptoribus tuæ misericordiæ, et ut hujus bonitas tantum alliciat, quantum illius severitas terrore replet; et sic hæc et illa contineat mercenarius, donec adaptarentur in filios et per regenerationem purgaretur sensualitas, ut capaces efficerentur te, Deum qua Patrem diligere in spiritu et adorare in veritate.² Nemo est, qui agnoscere nequeat adimpletionem maledictionum, quæ hic recensentur, in populo prævaricatore legis tuæ, nisi illi soli, qui in statu afflictionis suæ oculos habent et non vident ita, ut cordis illorum cæcitas sit evidentissimum signum reprobationis tuæ in illis. Quidni igitur pro instructione nostra scripta sunt, quæ in Scripturis tuis continentur, ut sint in veram [87:] alimoniam fidei nostræ, ut nimirum ex illis, quæ completa sunt, videamus et quæ futura sunt, credere discamus. Agnoscimus, Domine, justitiam judiciorum tuorum in populo, pro quo tam mirabilia fecisti, quæ illis per hos quinque libros Moysis pariter constare voluisti, et profecto timore ac tremore repleti deberemus considerantes, quantæ rationi reddendæ obnoxii simus, dum fidem nostram per meditationem horum nutrire negligimus.

Auge igitur famem animæ meæ, ut eo plus appetat panem hunc fidei suæ! Satia famem, ne deficiat in via, ut ex fame et satietate diligat misericordias, timeat judicia tua!

¹ Cf. Levit. 26,3.

² Cf. Ioan. 4,22.

Magnus es, Domine, et laudabilis nimis ex omnibus operibus misericordiae et iustitiae tuae. Non suffecit bonitati tuae fœdus et pactum inire ad radices montis Sinai, sed posteaquam quadraginta annorum peregrinatione punitum populum purgasses, ecce, cum novo populo denuo fœdus inire dignaris, et sic operibus iustitiae iterum succedunt magnalia bonitatis^a tuae. In tam longa peregrinatione nonnisi illi mortui fuerant, qui ad arma tractanda apti ad radices montis connumerati sunt. Hinc potuit Moyses dicere: (1. 2) Vos vidistis, quæ fecit Dominus etc., et ex prævaricatione patrum suorum hoc quoque videre poterant, (4) quod non dederit illis Dominus cor intelligens et oculos videntes et aures, quæ possunt audire usque in præsentem diem.

Non audeo, Domine, inquirere scrutarique arcana secretorum tuorum et metiri abyssum magnam nimis consiliorum tuorum. Quis sum ego, ut te interrogem, cur tanta et tam excelsa feceris, et cor ad intelligendum, oculos ad videndum, aures ad audiendum populo tuo ad illum usque diem non dederis? Justus es enim, Domine, et iudicia tua æquitas. Dominus es, nihil homini debes. Das enim, cui dare dignaris. Quod Israel carnali promisisti, dedisti. Intelligentiam cordis te lege promississe non reperio, hinc populum illum semper prævaricatorem, semper fluctuantem conspicio. Hinc omnia, quæ fecisti, pro nobis (quibus intelligentiam cordis dare dignatus es) facta fuisse agnosco, non pro illis, quos tantum umbrarum (veritatum, quas nobis revelasti), feceras participes. Sed nec lex data fuerat, ut populus intelligeret corde, sed ut per fidelitatem observantiae ejus ad intelligentiam duceretur, quam ille, qui venturus erat, dare potuit, et ut daret, venturus erat.

Hæc declaratio igitur Moysis manifestare debuit servis legis naturæ cæcitatem, quæ illa quoque, quæ homo carnalibus oculis vidit, spiritualibus fidei oculis videre nequivit, nec quæ de operibus tuis, o Deus, aure audivit, auditu cordis audire potuit. Hanc tamen cæcitatem suam agnoscere potuissent, ut illum, qui venturus erat, ardentius desiderassent. Et hoc fuit consilium tuum de populo, hæc fuit illi gratia sufficiens, quam dedit misericordia, quamvis respectu totius populi efficacem gratiam non superaddideris ad ferventer desiderandum, quia non habuerunt cor intelligens, oculos videntes, aures audientes.

Omnia hæc manifestant mihi, Domine, imperfectionem legis, obscuritatem fidei, defectum charitatis populi electi, ut esset peculium præ cunctis [88:] ceteris nationibus, quæ te, Deum non noverunt vocati, non autem electi ad hereditatem filiorum fidei. Obscuritatem præcitata verba Moysis clare enuntiant. Quid enim est cor intelligens, nisi cor firmiter credens? Quid oculus videns, nisi fide veritatem discernens? Quid auris audiens, nisi fides docilis? Sed quæ major docilitas, quam charitas! Hæc autem, Domine, quæ tunc necdum dederas, non exegisti a populo tuo, juste tamen punivisti, dum nec illa crediderunt, quæ viderunt, portenta oculis carnis sensibilia, humano intellectui subjecta, auditui proportionata.

Hæc sunt, quæ Moyses subnectit (5. 6. 7. 8) adhortans, (9) ut custodiant verba pacti in fidelitate implentes ea, ut intelligant universa, quæ faciunt, et hæc denuo-

^a Supplevit *bonitatis* supra lineam (subter erasum: *justitiae*)

clare explicant finem legis fuisse intelligentiam seu fidem vivam, et per consequens salutem effectum fidei esse, non legis, prout docet Apostolus.¹

Tam sollemniter publicata lex et inita pacta, prout in sequentibus (10. 11. 12. 13. 14. 15) recensetur, toties repetita beneficiorum tuorum memoria (16) denuo relata tamquam frenum debuissent restringere maxillas populi, ne abominationes, quæ (17. 18. 19) referuntur, incurrat. Quidquid enim Moyses (20. 21) de uno solum homine dicit, de toto populo intelligere videtur ex consideratione versus 25., sed et ipsa terra, cui imminentes plagas (22. 23) prædicit, non litteraliter, sed figuraliter sumenda est pro terra, in qua semen² legis tuæ, Domine, fructificare debuisset. Nam plagæ, quas minatur Moyses, non in regione Palæstinæ impleta sunt, sed in terra cordis populi prævaricatoris.

Duæ quippe sunt proprietates, quæ omnibus Judæis (quos hodie dispersos videmus) conveniunt: zelus scilicet litteralis intelligentiæ Scripturarum et avaritia. Et profecto ille tamquam sulphur, hæc tamquam sal ardore comburit terram cordis eorum ita, ut ultra non seratur, nec virens quidpiam germinet præ oculis tuis, Domine, in exemplum ita, ut dicant omnes gentes: (24) Quare sic fecit Dominus terræ huic, quæ est hæc ira furoris ejus immensa? Et quis est, qui non respondeat: (25) Quia dereliquerunt pactum Domini.

(26. 27. 28) Hæc fiunt, Domine, quæ prædicit Moyses nos (gentilium posteritates) dicturos. Hæc fuerunt (29) abscondita Domino Deo nostro, id est, pro Domino Deo nostro, Filio tuo, ut reddat manifesta nobis et filiis nostris usque in sempiternum, ut faciamus universa verba legis hujus, quam ille solus implere potuit et ad illam implendam nobis gratiam adeptus est. Non quæram, Domine, ego alium sensum horum postremi versus verborum. Iste enim, quem te illuminante profero, cum præcedentibus combinatus litteralis est et obvius, sapidus autem et dulcis animæ meæ, cujus fidem hoc ferculo nutrirî sentio et profunditatem arcanorum verbi tui adorans diligo!

SUPER CAPUT 30.

Loquor tibi, Domine, in effusione cordis mei, quia tu non judicas, sicut homines, et vides in corde meo non esse mihi in animo aliis contrariari vel novitates proferre, sed in simplicitate cordis mei enarrare mirabilia tua. Observaveram in Genesi ternis vicibus apparuisse te Abrahamo, et toties promissiones tuas repetiisse ad illum, diversitatesque apparitionum tuarum dederunt occasionem distinguere mysteria promissionum. Quo igitur plus considero mirabilia tua, quæ fecisti in semine Abrahæ, eo plus confirmor in [89:] veritatibus per Apostolum manifestatis, quod nimirum illud fit oliva, nos, gentiles oleaster, quod amputaveris ramos, ut nos in truncum insereres, quod denique postquam multitudo gentium intraverit in Ecclesiam, Judæi quoque intrabunt illam,³ et ferme communem credo esse opinionem, quod hi per prædicationem Henoeh et Eliæ convertentur.

¹ Cf. Rom. 4,16.

² Cf. Matth. 13,3-9.

³ Cf. Rom. 11,17-24.

In his principiis meditando ergo opera tua in semine Abrahæ video, quo multi textus Scripturarum, qui communiter spiritualiter explicantur, suo tempore litteraliter implebuntur, sed hæc finis sæculorum revelabit. Non est enim nostrum scire tempora.¹ Memini me fecisse reflexiones in præcedentibus, quomodo hodie quoque appareat in ipsa reprobatione et dispersione character populi tui in Judæis. Quæ fecisti cum illis secundum justa iudicia tua, serviunt instructioni nostræ, sed etiam illa, quæ nobiscum facis, pro instructione illorum erunt in futuris temporibus. Nam non minor est depravatio, infidelitas et prævaricatio populi Christiani, quam fuit populi Hebræi, quia si veritates nobis revelatas, gratias promeritas et datas considero, juste crinosior potest esse vita nostra in conspectu tuo, quam fuerit vita illorum, qui non habuerunt cor intelligens, oculos videntes et aures audientes. Quodsi enim ad sculptilium et falsorum deorum cultum adinstar illorum non convertimur, hoc quoque non nostræ fidelitati, sed effectui virtutis victoriæ Filii tui de Serpente obtentæ attribuendum est. Nam idololatriæ, amoris proprii ventris et bonorum mundi semper sumus obnoxii et illam sæpissime incurrimus, dum a vero fine nostro deficientes ad nos conversi illis plus, quam tibi adhæremus. Etiam in reprobatione nostra itaque verificabuntur promissiones tuæ respectu infallibilitatis et stabilitatis Ecclesiæ tuæ, quia sicut illa ab origine mundi suam contiguitatem retinuit, ita usque ad consummationem sæculi continuabit. Et prout illam a Judæis ad gentes Christianos factos transtulisti, ita per agnitionem veræ fidei et veritatum ejus (a potiori loquendo) transferre poterit ab his ad illos. Hanc enim justitiam universalis corruptio et abominatio nostræ vere promerentur.

His taliter consideratis videntur mihi hujus capituli primi versus (1. 2. 3. 4. 5. 6) concernere conversionem populi tui ad te futuram, postquam in toto mundo fuerit publicatum evangelium et recepta fuerit fides et ex auditu, et tandem prout fidem de gente in gentem in tribus mundi partibus translata esse vidimus, tandem transfertur ad Judæos, dum circumcisus fuerit cor illorum. Quamvis enim hi textus citati de reductione et congregatione illorum posset intelligi de captivitatibus et reductionibus jam factis, in hoc sensu ad litteram explicari nequeunt. Numquam fuit enim generalis dispersio illorum per totum mundum, sed tantummodo per certas partes Asiæ, sed nec circumcisio cordis fuit perfecta, antequam circumcisio carnis fuisset ablata. Et fors propterea etiam sancti veteris testamenti durante lege et circumcisione legali captivi detinebantur in limbo (cum omnia clausa fuerint sub peccato) usque ad impletionem legis per Christum.

Præcitatatos versus igitur ad illam universalem reductionem Judæorum refero, per quam auferetur velum a cordibus illorum, et hæc explicatio connexionem habet cum præcedentis capituli ultimo versu, cujus tam difficilis est intelligentia.

Sed reliquos versus hujus capituli a septimo usque ad finem dicam respicere statum [90:] mutationum, quæ contigerunt usque ad finalem dispersionem gentis et excidium Jerusalem. Nec mirabor, cur novissima prioribus præponantur, quia sic conveniebat fieri, ut præcedentis capituli prædictiones (nimirum quid dicent gentes plagas populi videntes) continerentur in hoc capite et respiciunt tempus, (1) cum venerint super populum omnes sermones isti, quos videlicet jam enarravit Moyses, benedictio et maledictio, quam proposuit et ductus pænitudine cordis in universis

¹ Cf. Act. 1,7.

gentibus, in quas dispersit te Dominus Deus tuus (inquit ille) (2) et reversus fueris ad eum et obædieris ejus imperiis, sicut ego hodie præcipio tibi cum filiis tuis in toto corde tuo et in tota anima.

Non connectit hic propheta imperia tua, Domine, cum judiciis et cæremoniis, prout mox in subsequenti parte prophetiæ faciet et hactenus semper fecisse observavi, et hoc quoque manifestat hæc, quæ referuntur, designare tempora, in quibus cæremoniæ et judicia legis Mosaicæ cessabunt, sed obædientia imperiis tuis, Domine, in toto corde et in tota anima debita non cessabit umquam. Postquam igitur primis sex versibus præcedentis capitis prophetia concluditur, in (7) reassumuntur illa, quæ fædus (quod in possessionem terræ pactum fuerat), concernunt. (10) Si nimirum audierit populus vocem Domini Dei sui et audierit præcepta ejus et cæremonias, quæ in lege scripta sunt, (11) hoc mandatum, quod ego præcipio tibi hodie (inquit Moyses), non supra te est, (14) sed juxta est sermo valde in ore tuo et in corde tuo, ut facias illum. Præcipit denuo, (16) ut diligat Dominum Deum suum populus et ambulet in viis ejus et custodiat mandata ac cæremonias et judicia.

Sed quis finis horum? Ut vivat et multiplicetur benedicatque ei Deus in terram, in quam ingressurus erat possidendam. Profecto mandatum, quod Moyses præcepit, non erat super ipsum, sed promissio ex lege non nisi ad prædicta bona terrestria ducebat, et hæc denuo demonstrant legem salvare non potuisse, sed nec ad hoc datam fuisse, ut salvaret, sed (sicut jam sæpe dictum est) ad Salvatorum duceret. Cum igitur et promissiones legis sensuales et opera, quæ lex præscripsit, hujus sortis fuerint, potuit Moyses dicere: Mandatum, quod præcepit populo, non supra se esse, nec procul positum, (12. 13) nec in cælo nec trans mare, quia sicut jam dictum est, et mandata et promissiones captui humano subjecta fuerunt. Sed hoc ipsum, quod causa fidelitatis esse debuisset, occasio fuit prævaricationis, quia sicut humanorum sensuum objectum stabile esse nequit, ita et humana desideria continuæ mutationi subjecta sunt. Hinc nec in ipso sensualium bonorum usu fidelis permansit populus, quia sensus novitates desiderantes a mandatis defecerunt, et nec status populi tui, Israel spiritualis absimilis fuisset, si mandata, quæ dedisti, bona, quæ promisisti, Deus, non fuissent supra nos, prout sunt illa, in quorum fidem intellectum incaptivare, sensum coercere debemus, quæ si quidem naturalibus viribus fieri nequeunt, ideo semper tuo auxilio indigemus, ut tibi fideles permaneamus.

Sed hoc quoque clarum est, quod dum supernaturalium objectorum fidem imprimere dignaris, Domine, nos super nosmet ipsos elevas, et dum sensus per vivam repræsentationem fidei allicere dignaris, ad illorum desiderium, nisi obscuretur fides, non deficit desiderium illorum, ad quæ in hac vita pervenire nequit homo. Hinc sensuum custodia et propterea continua vigilantia tam necessaria est nobis, ne ad illa, quæ prope nos sunt, deficiamus et de cælestibus ad terrena descendamus. Quæ objecta fidei supernaturalis semper obscuriora reddunt et nos in exsequendis mandatis tepidiores [91:] faciunt, fidem populi tui visibilibus miraculis et portentis fulcibas, Domine, sed nec promissiones captum excedebant, nec legis mandata strictam sensuum mortificationem præcipiebant. Hinc non fuerant super illos (seu, uti dixi, super captum illorum) seu in cælo seu trans mare.

Unde quia in his sensus libere divagabantur, facile concipio, quomodo lex per se sancta peccatum multiplicavit, dum sensus per supernaturalia objecta non continuit. (17) Taliter exposuit igitur Moyses vitam et bonum, e contrario autem mortem et malum. (16) ut te, Deum suum diligat populus et custodiat mandata tua ac cæremonias.

nias atque iudicia, ut vivat atque multiplicetur benedicasque illi in terra, ad quam ingressurus erat possidendam. (19) Testes invoco (ait Moyses) cælum et terram, quod proposuerim vobis benedictionem et maledictionem. Elige ergo vitam, ut^a et tu vivas et semen tuum! Populus tuus fuit, Domine, electus et peculium tuum, ad quem loquitur, sed sine maledictione esse non potuit, quæ figura fuit maledictionis, sub qua totum genus humanum gemebat usque ad liberationem suam a maledicto, quod benedictus portavit et moriens pro salute nostra maledictum legis sustulit, et filiis tuis, Deus, benedictionem gratiæ impetravit.

Hæc sunt, Domine, sacra passionis ejus memoræ dedicata tempora, in quibus adimpletæ sunt veritates, quæ in his quinque libris Moysis præfigurantur. Adjuva, o Domine, infirmitatem meam, ut enarrare valeam mirabilia tua! Magnus es enim et mirabilis nimis.

SUPER CAPITA 31., 32., 33., 34.

Deficit, Domine, infirmitas mea, et ecce, desunt verba ab ore meo, nam in his, quæ Moyses ad populum loquitur, omnia litteraliter intelligi debere credo. Sunt enim prædictiones, quarum impletionem his postremis temporibus patefecit nobis justitia tua, quam exercuisti in populum tibi rebellem; et profecto nonnisi misericordiæ tuæ est effectus, quod illa ipsa iudicia necdum exerceas in populum, quem elegisti tibi. Sint igitur iudiciis tuis relictæ, num hæc, quæ Moyses prædixit et adimpleta sunt, non sint etiam figuræ in fine temporum adimplendæ respectu potioritatis Israel tui spiritualis, qui in tantum deficit in carnalitate.

Quid est iniquitatis, quod populus fecit, quod non facimus? Quodsi enim (repeto) ad cultum deorum alienorum et simulacrorum non deficimus, hanc fidelitatem quoque, quam in confessione veræ fidei quoquomodo observamus, non nobis, sed virtuti effusi sanguinis et destructioni regni Satanæ debemus. Nam etiam in ipsa praxi religionis nostræ sanctæ longe plures sunt, qui sensibilia objecta quærunt (quæ quidem non reprobis), quam qui illis secundum spiritum Ecclesiæ tuæ utuntur. Sed tibi, Domine, scrutatori renum et cordium sit de his relictum iudicium, quia non aliorum censorem agere volo, sed meum, qui me multis infidelitatibus et tot defectibus plenum reperio.

Prævidisti et, ecce, toties prædici fecisti populo tuo futuras infidelitates et abominaciones ejus, et hæc nobis scripta remanere voluisti, ut in illorum exemplo velut in speculo videamus vultum nativitatis nostræ. Introduxisti nos, Domine, in terram Ecclesiæ tuæ bonam valde, debellasti inimicos visibiles, potestates mundi, quæ oppugnabant eam, et hæc omnia perfecit divinus Josue, Spiritus nimirum Filii tui, posteaquam ipse divinus Moyses ascenderat Montem Habarim, id est, transitum, ut oculis carnalibus populi sui [92:] quodammodo moreretur transiens ad Patrem. Nam in illo sensu, in quo mors transitus dicitur, Christum transeuntem ad Patrem suum corporeis oculis mortuum esse dico, et secundum hanc considerationem agnosco per Josue figuratum fuisse Spiritum suum, qui introduxit, stabilivit et firmavit populum in terra fidei Ecclesiæ suæ lac et mel fluente.¹

^a Supplevit *ut supra lineam*

¹ Cf. Ex. 3,17 etc.

Sed nescio, Domine, quid loquor. Illumina insipientiam meam, ecce enim, balbutio coram te puer tuus. Da verba, ut enarrem, quæ adhuc tamquam e longinquo video, sed discernere nequeo. Repelle, o Domine, fumum et vapores mendaciorum vanitatumque exsurgentes in mente mea! Distrahunt enim me et a meditando avocant.

Ex combinatione illorum, quæ hactenus te adjuvante super Exodum et reliquos libros Moysis scripsi, hunc prophetam figuram fuisse prophetæ magni Legislatoris nostri divini repperi, et in generalibus figuris repræsentasse illa, quæ Christus, Salvator noster facturus erat in eliberatione generis humani. Agnosco etiam Josue non alium repræsentasse respectu eventuum particularium stabilimenti Ecclesiæ militantis per propagationem religionis. Dum ergo combino hoc capituli 32. versu 44: Venit ergo Moyses, et locutus est omnia verba cantici hujus, (quod prædictiones prævaricationum populi, omnia mala ventura super eum et reprobationem ejus continet) in auribus populi, ipse et Josue, filius Num, (44) complevitque omnes sermones istos loquens ad universum Israel, (25) et dixit ad eos: Ponite corda vestra in omnia verba, quæ ego testificor vobis hodie, ut mandetis ea filiis vestris custodire et facere et implere universa, quæ scripta sunt in volumine legis hujus. Dum, inquam, combino hæc cum illis, quæ Lucas evangelista cap. 24. v. 44. refert de divino Moyse nostro dicente ad apostolos suos: Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysis et prophetis et psalmis de me, et dum considero sequentes versus jam citati capituli 32. libri hujus et de his denuo transgredior ad illa, quæ supradictus evangelista refert Actuum cap. 1. v. 8: Accipietis virtutem supervenientis Spiritus Sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem et in omni Judæa et Samaria et usque ad ultimum terræ, et Josue et prophetas et justos hunc Spiritum figurasse video, qui gubernat et gubernabit Ecclesiam usque ad consummationem sæculi.

Moyes finitis verbis præcitati Cantici ascendit in montem et transiit ad patres suos, Christus quoque elevatus est et ascendit ad Patrem suum. Per Moysen publicata lex cessare debuit; homo fuit, deliquit, legem naturæ moriendo implere debuit. Christi lex et verba manent in æternum, qui vivit in æternum. Devicta morte glorificatus ipsammet legem naturæ, mortem nempe per resurrectionem destruxit. Hinc per unum solum hominem non amplius figurari potuit in lege veteri, sed per omnes prophetas et justos, legis Dei zelatores figurabatur Spiritus, zelator voluntatis Patris sui, et prædicebatur, ut qui illum venturum non agnoscerent, in judiciis tuis, Deus, inexcusabiles essent, et in illum venturum credentium spes adventusque ejus desiderium cresceret, et per eventum temporalium per prophetas factas prædictiones verba veritatis confirmarentur.

Huc spectant igitur et benedictiones et prædictiones Moysis de cunctis tribubus factæ, quas nos quoque respexisse non dubito in sensu illo spirituali, in quo duodecim apostoli Christi per duodecim tribus Israel figurabantur et pro filiis apostolorum reputandæ sunt gentes, quas apostoli per universam terram dispersi per prædicationes suas genuerunt tibi, Domine. In quantum igitur benedictiones Moysis respectu tribuum impletæ [93:] verbis ejus præbuerunt testimonium, fidem prophetiarum stabiliverunt, erant panis et alimentum illorum, qui sub lege vixerunt et veritatum impletionem exspectarunt. In quantum autem benedictiones et prædictiones Moysis tempora nostra respicere potuerunt, sunt data pro alimonia et excitanda dilectione fortificandaque fide nostra.

Sed, Domine, quis sum ego, ut illarum prophetiarum adimpletionem respectu apostolorum combinem? Relinquo itaque hæc me sapientioribus et in historiis versatioribus habens aliunde tam innumera argumenta diligendi te et adorandi magnalia tua, qui aperuisti os parvuli tui ad eloquenda illa, quæ in his 5 libris Moysis contineri cum magna spiritali consolatione repperi.

Tibi sint, o Deus, attributa omnia, quæ veritati tuæ consona reperiuntur in Scriptis meis! Hæc autem, sicut in principio, ita et in fine doctrinæ sacrosanctæ Ecclesiæ orthodoxæ, apostolicæ, Romanæ subjicio. Parce, o Domine, defectibus, ignorantiae et tepiditatibus meis! Præter hæc enim nihil tibi ex me exhibere valeo. Dignatus fueras vocare me ad meditationem mirabilium tuorum in Scripturis, prout recensui, audivit servus tuus verba tua¹ in dispositione, in qua me vidisti et illam me melius nosti.

Trado igitur denuo me tibi. Fac me audire vocem tuam, dum me vocare dignatus fueris ad continuationem meditationis Scripturarum tuarum! Ne repellas me a facie tua, Domine, et ne tradas me frivolis et vanis temporis dissipationibus in hoc felici otio rerum mundanarum, a quarum tractatione me elongatum tenes, ut comparem alimoniam pro tempore famis spiritalis, quæ mihi ingruere posset, si placitum foret tibi denuo onerare me occupationibus status mei, quas nec peto a te quamquam mihi desiderabilia, sed nec ab illis (quantumcumque onerosis et periculosis) immunis esse volo, si meus labor convenit gloriæ tuæ. Cum enim vocans me¹ secutus fuero te, portabis me et sub umbra alarum tuarum proteges me.² Tuus volo esse, non meus, et ideo opus tuum desidero facere in his diebus peregrinationis meæ super terram, donec pervenero ad felicem illam patriam, in qua cupio in æternum diligens laudare te. Amen!

¹ Recte: *te vocantem* vel sim.

¹ Cf. I Reg. 3,9.10.

² Cf. Ps. 16,8.

[1^r:] MEDITATIONES DU PRINCE RAKOCZY^a ANNI 1723.

MEDITATIO 1^a. DE ANNO SPIRITUALI

Disposuisti, Domine, in creatione machinæ universi signa et luminaria in firmamento¹ in illis immensis spatiis quoque, quæ cælos vocamus, ut essent homini in signa et tempora,² illorumque circularis revolutio deserviat homini ad repartitionem temporis faciendam in administratione œconomiae tuæ sublunaris. Et propterea fors hæc fuit prima scientia, circa quam homines se occuparant, ut astrorum motus observarent; et quia sensibilem illam diei ac noctis revolutionem pro tota natura et animalium quoque vita regulanda disposuisti, conveniebat, ut homo haberet magis extensas limitationes temporis, cum illi sint datæ tales facultates, per quas præterita, præsentia et futura combinare debet in operibus suis. Sol<is>^b itaque per ortum et occasum suum visibilem dies regulavit, luna hos dies in menses [1^v:] repartitur per mutationis suæ visibilia signa; hos autem menses, quos lunæ cursus tam sensibiliter designat, alio non minus visibili modo sol repartitur. Quis enim est hominum, qui non advertat solem in differenti loco hemisphærii oriri in æstate et in hieme, et per consequens cursu præter-propter sex variationum lunarium quodammodo progredi oriendo et sex aliis lunationibus reverti?

Hæc sunt enim naturalis astronomiæ principia, quæ stationum diversitatem ipsi naturæ indicant, et propterea etiam animalibus ex illius naturæ instinctu sunt nota. Exactionem mensuram temporis accuratiores observationes motuum, perfectiones instrumentorum, denique cursus temporum patefecerunt, et secundum has observationes accommodata et mutata annorum initia confuderunt chronologicas supputationes. Annualis revolutio itaque per æquinoctia^c bipartitur, et hujus medietatis pars quælibet per solstitia dividitur, quæ vegetationi finem imponunt, et sic per harum stationum anni revolutionem secundum quid omnia nascuntur, crescunt, maturescunt et moriuntur iterumque vegetantur, et in hoc sensu renascuntur.

Admiranda et adoranda mihi est, Domine, hæc [2^r:] admirabilis harmonia, quam instituisti inter illas machinas et inter terrestria seu sublunaria corpora, quæ tam admirabili modo concurrunt ad regulanda tempora totius naturæ; et his variationibus corpus hominis quoque subjectum est. Hinc quolibet anno moritur homo secundum quid, et iterum vegetando secundum quid renascitur; sed quamvis annuales revolutiones hunc effectum producant, non est tam sensibilis hic effectus in anima viventi, quæ sensitiva vocatur, sicut est in anima, quæ vegetativa appellatur: plantarum nimirum et arborum, nam omnis mutatio annualis in horum colore, flore, fructu et

^a *du Prince Rakoczy*: addit alia manus litteris minoribus inter lineam primam et secundam tituli originalis. Eadem continuat in margine dextro: *Cet Exemplaire vient de la bibliotheque des Camaldules de Grosbois.*

^b Delevit *-is*

^c Correxerit ex *æquinostia*

¹ Cf. Gen. 1,14.

² Cf. Gen. 1,14.

marcescentia apparet; sed mutationes considerabiles in animalibus et hominibus quatalibus septem anni pro uno computati producunt.

Sed prætereo, o vita animæ meæ, Deus, considerare ista, quæ hanc miseram vermium escam, hoc corpus semper moriens, semper tamen in me vivens concernunt, in quantum vivendo moritur, sed in quantum animæ meæ lang[u]iores,^a infirmitates et tædia producit; et quam sæpe produxerit hoc præterito anno, jam tibi, Domine, confessus sum, et in hac consideratione annualis revolutionis examen ex vitæ spiritualis profectu et defectu erui debet. [2^v:] Sola regeneratio, vegetatio, fructificatio spiritus consideranda sunt homini Christiano, et sola mors hujus metuenda, quia quæ corporis sunt, suo sibi designato a natura voluntur motu, et mortem corporis evadere velle insani hominis esset. Sed tu, o Deus, vita animæ,^b ita ordinasti, ut vitæ huius conservatio et a te et ab homine dependeat et ideo utriusque operationem requirat.

O Deus, audeamne dicere, quod tua bonitas quamvis ex gratuita misericordia salvet hominem, ita tamen repartita^c sit salutis opus inter te et inter hominem, ut nec tu, Domine, invitum hominem et te non diligentem salves, sed nec ille te diligere possit sine te. De dilectione loquor, quia dilectio omnia bona opera comprehendit et sine illa nullum opus salutiferum est, et quia animæ mors et vita dilectione dependet.

Motus ille, quem tu, Domine, seu naturæ impressisti in creatione, seu in illa semper novum motum producis, conservat vegetatque naturam, et hunc ipsum effectum præstat charitas in anima respectu salutis. Ille motus in natura facit, ut nihil pereat nec destruat respectu naturæ, quia corruptio unius est generatio alterius; et hinc ipsa mors naturalis non est nisi mutatio formæ, et charitas idem efficit respectu (fors improprie, sed expressive loquar) naturæ spiritualis, [3^r:] quia si quis motu et impulsione charitatis agit omnia, convertuntur in bonum. Motu, dico, et impulsione, sed hæc impulsio non est violentatio, sed suavis nimis, deliciosa ac jucunda operatio; et hoc ipsum exprimit vita mea naturalis. Motus enim aeris elasticus impellit ad attrahendum aerem pulmones, et hi spiritus animales ad agendum, sed hic motus non est cogens et violentus, sed suavis, quia naturæ gratus et intrinsecus, et sic operatur etiam charitas habitualis in anima justi motum illum et impulsione, quam^d gratia tua, Deus, habitualis et sanctificans reddit quodammodo naturalem et intimum naturæ spirituali, de qua loquar, aut potius loqui vellem, si exprimere scirem sensus, quos adhuc plus sentire peto a te, quam eloqui posse. Vere, o Domine, charitas, quæ tumet ipse es<t>,^e est itaque motrix animæ producens motum, vegetationem, crescentiam, maturitatem in natura spirituali hominis, ita ut ariditas quoque ab illius decrescentia proveniat; et hæc sunt tamquam diversæ stationes anni spiritualis, et profecto ex his componuntur anni vitæ meæ, quæ vera vita est, et sine qua vita hominis vitalis mors est. Habent hi anni vitæ spiritualis ver, habent æstatem, autumnum et hiemem duram, aridam algentemque.

[3^v:] Nimis et sic nec in cursu anni spiritualis homo in eodem statu permanet;¹ sed confundor, Domine, in his, et prætereo distinguere motum illum universalem in

^a Littera *u* supra lineam suppleta

^b *animæ sc. meæ*

^c Recte *repartitum*

^d *quam intimum!*

^e Delevit litteram *t*

¹ Cf. Iob. 14.2.

natura, per quem movetur universi machina, a motu solis, qui diversitatem stationum anni efficit. Motus enim ille primus semper æqualis et regularis est in natura corporea, qui et solem movet, sed sol per suam orbitam currens producit diversitatem prædictarum stationum. Oblitus sum igitur dicere æterna decreta tua esse solem vitæ spiritualis, quæ varietates stationum producant in anno vitæ hujus. Prout enim sol respectu sui numquam occidit nec oritur, sed in suo cursu permanet, ita nec tua decreta mutantur, quamvis respectu nostri oriri et occidere videantur, dies noctesque efficiunt, in quibus jam videmus, jam in tenebris ambulamus. Dispositio terræ respectu solis causat hujus apparentem ortum et occasum, qui discernunt diem et noctem, et sic etiam dispositio naturæ humanæ causat, quod eventus præsentis sint dies, quia illos clare videmus, eventus autem futuri sunt noctes, in quibus objecta non discernuntur. Sed nec obscuritatem hujus noctis destituisti lumine, quod est tamquam luna confidentiæ in te, sed est lumen quodammodo variabile, quia crescit et decrescit secundum diversitatem situs solis, [4^r:] quem tua decreta esse dixi. Crescit, inquam, et decrescit hæc confidentia secundum mensuram gratiarum tuarum, per quas in lumine majori vel minori hujus confidentiæ ambulat homo in nocte futurorum eventuum. Ambulat, dico, in cogitationibus et prævisionibus suis, in quibus fiducia in bonitate tua debet esse luminis loco homini in illis discernendis, ad quæ prudentia humana non sufficit; et hoc lumen lumen suum recipit ab æternis decretis tuis, sicut luna a sole.

Possem, Domine, te adjuvante extendere has reflexiones, et in cursu hujus anni spiritualis solstitia, æquinoctia,^a menses, denique signa et tempora reperire, sed a[b]brevio^b has applicationes petendo a te ad initium anni hujus naturalis, ut me ducere velis in hoc anno spirituali per differentes stationes hujus secundum beneplacitum tuum, dummodo me exacte observare facias signa et tempora, quæ mihi observanda sunt in cursu vitæ meæ spiritualis. Nihil, inquam, peto, Domine, nisi quod de me decrevistis et quod mihi dare resolvistis in mensura et in tempore, quo placitum est tibi.

[4^v:] MEDITATIO 2^a.

QUOD HOMO AD LABORES SIT CONDEMNATUS IN HAC VITA. DUM QUIETEM QUÆRIT, AB ORDINATIONE CREATORIS RECEDIT

Juste condemnasti, Deus, hominem, ut in sudore vultus sui vescatur pane^l suo, quia peccavit, et illum excellentem statum, in quo creaveras illum, mutavit in servitutem. Hinc fit, quod tota vita ejus servitus sit; et quis est, qui non servit vel sibi vel tibi, Domine? Ambit homo dignitates, divitias, mundi voluptates, pervenit ad thronos et ad coronas, possidet divitias, fruitur omnibus deliciis. Num ad hæc pervenit, num his utitur absque labore? Non certe, quia et illi, qui reges nascuntur, in regendo laborant, et quia numquam absque desiderio sunt, ut quod desiderant, obtineant, laborem continuant. Quid dicam de aliis, qui alta ambiunt; et profecto in omni statu vitæ civilis non nisi labores reperio, et quis est omnium horum laborum fructus? Vere

^a Correxit ex *æquinoxia* (?)

^b Delevit primam litteram *b*, correxi ex *abrevio*

^l Cf. Gen. 3, 19.

quod seminant et metunt:¹ seminant vanitates, metunt et colligunt illas, et quia se quærunt, se reperiunt, et dum vita transit, perit labor filiorum mundi cum ipsis. Omnis igitur [5^r:] hominum multitudo sequitur in laborando sententiam tuam, sed plerique aberrant a fine ordinationis suæ, quia non laborant secundum dispositionem tuam, sed laborant, ut quietem, quam sibi in fruitione illorum, quæ desiderant, proponunt, reperiant, et sic de novo deviant a te, quia ubi laborem quærere deberent, quietem desiderant, et illa, in quibus plus quietis reperirent, pro majori labore reputantes fugiunt. Hic est ille stupendus corruptionis naturæ humanæ effectus et tam miseranda cæcitas, ita ut oculos habeat^a homo et non videt,² intellectum habet et non intelligit.

O fides, lumen rationis humanæ, quam pretiosum donum Dei es, quia sine te ratio in homine delirium et insania est, in quantum hominem a vero bono ad falsum et a Deo ad se deflectere facit. Quis insanum non diceret hominem, qui pretiosarum gemmarum adinstar colligeret lutum et stercora in thesaurum et arcas condenda, tam respectu laboris, quo illa colligeret, quam ratione æstimationis, in qua illa haberet? Cur igitur pro talibus non reputamus omnes, qui vana, inutilia quærunt et sibi æternos thesauros comparare omittunt, nisi quia deficimus in fide, quæ nobis æternitatem representat velut thesaurum quærendam, [5^v:] et omnia mundi pro stercore habere³ suadet.

O dulcedo animæ meæ, Deus, quanto tempore fui, quo me dono fidei illustratum credidi, hæc tamen, quæ dico, non intellexi, et me servire ignorans, dum mihimet ipsi servivi, dominari putavi. Sic excessi ordinationem tuam, qui vis, ut homo tibi serviat, sibi dominetur. Quodsi enim quietis status est in mundo, vere in hoc solo consistit, dum homo tibi servit, sibi imperat. Fides est, quæ homini supra rationem illius elevatas veritates proponit credendas, in quibus nisi intellectum servituti fidei in lumine hujus subjecerit, semper in suis cogitationibus deviabit.

De fide hæc profero, et ecce, dum profero, ratio obædit tibi, sed tu vides, Domine, quod sensus non pareant mihi, quia me somnolentum efficiunt. Et sic quamvis fides mihi dicat me esse in conspectu tuo, quamvis intellectus hanc veritatem agnoscat, ratio dicat, sensualitas, quam cum animalibus communem habeo, superat illam excellentem intelligendi facultatem et ipsummet donum fidei in eo, quod mihi in præsentia tua constituto respectum maiestatis tuæ non imprimit, sed ad indulgendum naturæ compellit.

Et quid <ex>^b hinc video, o Domine, nisi illas misérias condicionis meæ et servitutis, in qua sæpius ago illa, quæ cum brutis communia habeo, quam illa, quæ me ab illis disting[ui]unt.^c Et procul dubio in hon sensu [6^r:] dicit Psalmista, quod cum homo in honore esset, non intellexit, et similis factus sit^d brutis;⁴ et quomodo non similis, siquidem non secundum rationem, non secundum fidei lumen, sed secundum dictamen sensuum ago, quia siquidem te summum bonum meum non video sensibiliter, sopor menti tenebras, membris langorem^d inducit? Omnes dies mei et

^a Sic! *habeat videt habet*

^b *Delevit ex*

^c *Supplevi litteram u*

^d Sic!

¹ Cf. Ps. 125.5.

² Cf. Ps. 113b.5.

³ Cf. Phil. 3,8.

⁴ Cf. Ps. 48.13.

actiones meæ similibus delictis, imperfectionibus, fragilitatibus, semper tamen laboribus pleni sunt, in quibus quia animalitas superat rationem, manifestatur mihi, quam dura sit captivitas miseræ animæ meæ, quam onerosa sit servitus, ad quam tam juste condemnasti me, Domine. Quæ enim major servitus, quam nolenter agere? Hanc tamen legem præscribit mihi animalitas, dum nolens obdormio, sitio, esurio.

In hac sensualitatis servitute dum quis quietem suam statuit, servitatem non agnoscit, servit tamen sibimet ipsi, sed non est ex numero justorum, qui vivunt ex fide¹ quia hi vitam suam ad dictamen fidei conformare debent crucifigendo carnem suam et omnia opera ejus; et sic transitur ex servitute corporis ad servitatem fidei. Sic homo animalis potest fieri spiritualis et tibi, Deo, Domino dominantium serviendo dominatur sibi. [6^v:] Adhuc tamen hæc dominatio etiam respectu hominis servitus est, quia nihil potest agere in opere absque corpore et sensibus, quos propterea amare debet et destruere vetitum est.

O insanum, cæcum, o miserum, qui in hoc statu quietem quæret et se ex fide vivere arbitrabitur! O delirantem, qui ex fide se vivere credens intoleranda servitute hominis super terram in passionibus, crucibus et contradictionibus non quærit quietem! Sed qualem, ut in patientia gemat et fleat de prolongatione incolatus² sui, nec tamen ab illo eliberari cupiat, nisi dum placuerit tibi, Domine, cujus voluntatem si suæ non prætulit, sibi, non tibi serviet. Vivere ex fide est itaque servire tibi, Deus, vivere autem ex carne est vivere sibi; sed hæc^a servitus est interitus, prima est quietis status. Hæc<c>^b duæ servitutes se mutuo horrent, et ideo nemo utramque præstare potest; sed nec cadunt in sensualitatem illa, quæ fidei sunt, et spiritus omnia contemnit, quæ carnis sunt. Hinc omnes audiunt has veritates, sed non omnes intelligunt, quia non omnes ex fide vivunt.

Sed, o Domine, tu me doces, quod adhuc differat ex fide vivere et quæ fidei et spiritus sunt, sensibus sentire. Non enim omnis gratia, quæ operatur in anima, operatur etiam in sensibus; dum autem illas etiam in his operari facis, [7^r:] ille est status, quo suavior servitus dari nequit, quia et spiritus et caro ad tibi soli serviendum consentit. Quot annis mortuus vixi, dum tibi, Domine, minus quam carni servi-vi; sed quid dico: minus, cum tibi servire nequivi, dum sub carnis servitute existens me vivere arbitrabar, sed mortuus fui. Ducit me in serviendo tibi ratio fidei subjecta, duxit me in altera servitute ratio sibimet ipsi relicta et vere miserande^c libera, in statu enim hujus servitutis tam deplorabilis est sors rationis, quam liberæ voluntatis, quia vere cæcus cæcum ducit et uterque in foveam cadit.³ Nec proinde in hoc statu reperitur vera rationis et voluntatis libertas, sed in illo, dum fides rationem illuminat, ratio voluntatem trahit, quia tunc homo malum facere protest, sed non facit.

Fac me, Domine, semper recordari, quia servus tuus sum ego, et fac me laborare, donec vixero, cum nullam quietem desiderem, nisi illam, quæ est in te et durat in æternum.

^a Correxit ex *hic*

^b Delevit litteram *c*

^c Correxit fortasse ex *miserande*

¹ Cf. Rom. 1,17.

² Cf. Ps. 119,5.

³ Cf. Luc. 6,39.

MEDITATIO 3^a.
QUOD HOMINI NULLA UTILIOR SIT MEDITATIO. QUAM PROPRIÆ
CONSCIENTIÆ DISCUSSIO

Quam sæpe fit, o Domine, in hac misera et tam tenebrosa vita, quod homo alta inquirat, cælum investiget, [7^v:] et in terra ambulans offendit in lapidem, cespitat et cadit. Miraremur hominem, qui continue remotissima respiciens tam erecto vultu incederet, ut obvia non videns jam in lutum calcaret, jam in scrobem, jam in lapidem impingeret. Cur igitur non oportet nosmet ipsos mirari, dum scientiarum cognitiones, altarum rerum contemplationes ambimus et proprias nostras actiones et conscientias non discutimus, et ideo heu, quam sæpe delinquimus, cespitamus et impingimus. Sentio, Domine, et ecce, quam sæpe reperio, quod obvia et plerumque semper sibi similia loca lutosa occurrunt mihi, in quæ pedem impono et me maculo; sed quis modus, o Domine, in hoc mundo ambulanti aliter facere, cum totus mundus cæno <et fango>^a repletus est? Utinam placeret tibi, Domine, me ducere in solitudinem, ut ab hominum consortio remotus essem! Sæpe enim larva charitatis representatur, propter cuius aspectum homo agit in favorem proximi, sed dum bene examinat actiones suas, vel alio fine et incitamento factas fuisse reperiet, vel dubius manebit, num non ex imperfectione processerint et ex majori quam debita complacencia.

Quot sunt, Domine, in quotidianis actionibus meis, in quibus vel mortalis vitæ necessitates [8^r:] vel proximo debita officia, num a te non revocent, nescio, quia de puritate intentionis meæ securus esse nequeo, quia sum homo. Non loquor, Domine, de peccaminosis, de quibus arguere solet conscientia,^b sed de illis, de quibus non accusat remorsus, sed tantummodo quæsitæ reperiuntur. Quæsitæ dico: non per scrupulosas perquisitiones et <anxie>^c anxia[ntia]^d pusillanimitatis examina, sed per te diligentis cordis affectum. Prima conturbant, quia vel ex ignorantia vel ex meticulositate vel ex amore proprio proveniunt; sed quæ ex affectu procedunt, tranquillitatem conservant et castos columbæ gemitus producunt. Unde fit, quod et vivere sit amarum, in quantum homo purus et a suis fragilitatibus immunis esse nequit, et vivere sit dulce, quia pati et gloriari in suis infirmitatibus¹ placet.

Sed quis hos contrarios effectus capiet, cui sentire non dedisti? Ipsæ expressiones enim sunt contrariæ argutis sciolitatis documentis et scientiæ humanæ argutiis. Sed tua bonitas, o Deus, hæc in sc[h]ola^e cordis docet, unde patet, quod illam sæpe ingredi sit proficuum et salutare. Quanta sunt, Domine, et quam multa, quæ [8^v:] in me esse nollem, et adjuvante te sine illis esse possem, sunt tamen in me, quia segnis et tepidus sum, quia caro sum; sed talem esse et se talem agnoscere prodest homini, ut se humiliet coram te et sine te nihil boni posse agere sciat. O homo, sibimet ipsi abyssus, quam metiri nequit, metiri tamen semper debet; nisi enim metiatur, abyssum non noscet, et nisi se abyssum esse noverit, non metietur, quia de se præsumet. Abyssus est, cuius fundus non est reperibilis, sed quærere, quod reperibile non est,

^a Delevit *et fango* Cf. fr.: *fange!*

^b *conscientia sc. mea*

^c Delevit *anxie*

^d Correxit ex *anxia* suffigendo *n*, litteras *tia* supra lineam supplendo

^e Supplevit litteram *h* supra lineam

¹ Cf. 2 Cor. 12,5,9.

nonne insanum est? Sed et non quærere insipientiæ esset, quia nonnisi quærendo fundum possumus scire, quod abyssus sit, dum fundum quærentes non reperimus.

Tu solus es itaque, Domine, qui me nosti, et quamvis me noscere vellem, me tamen ignoro, et quo me minus nosco, eo me plus nosco. Et hoc ipsum, quod proferre vellem, tu melius nosti, quam ego eloqui valeo. Plasmasti me, Deus, ad imaginem et similitudinem tuam,¹ et in his quoque, quæ dico, hanc imaginem agnosco, quamvis fœdatam et conspurcatam, in eo tamen tibi similem, quia nonnisi a te noscibilem, cui soli omnia noscere competit. Nihil igitur me melius [9^r:] ad te ducere potest, quam meimet ipsius consideratio, quia imago ad originalis sui, cui similis est, ducit ideam, et sic te in me reperio.

Sis igitur benedictus et laudabilis etiam ex eo, quod ego mihimet ipsi sum tam incomprehensibilis! Sis mihi et ideo super omnia amabilis, quia ego sum tibi similis!

MEDITATIO 4^a.

QUAM STRICTA SIT ANIMÆ CUM CORPORE UNIO. ET QUAM SIT MISERA EJUS IN HOC ERGASTULO COARTATIO

Laudet te, Deus anima mea, cujus tu es vita! Hæc tamen tam excellens creatura est vasi fictili² inclusa, et in tam stricto ergastulo undique coartata. Scio, Domine, horum causam, sed quomodo possem capere, cur hæc anima spiritualis non tantum vinculo unionis sit alligata corpori, sed et vinculo adhæSIONIS et dilectionis. Vinculo, dico, unionis, et his verbis significare volo illud reale vinculum, quo anima alligatur corpori. Vinculum enim adhæSIONIS et dilectionis est aliud, quia hoc solvi potest te adjuvante adhuc in vita, sed præcedens nequit relaxari nisi morte [9^v:] interveniente. Dum te, Deus, vivificante vivit anima, in Spiritu tuo cognoscit excellentiam tuam, sentit suam captivitatem, veHet dissolvi et esse tecum, cognoscit abominationem operum carnis et horret illa, hac tamen cognitione non obstante sequitur legem carnis in eo, quod sæpius faciat illa, quæ caro suggerit, quam quæ tua dilectio præcipit; et hoc est, quod me non posse capere dixi.

Sunt enim occasiones plurimæ, in quibus anima penitus exiit dilectionem corporis sui. Quot sunt enim, qui ex vana gloria mortem quærunt et constanter suscipiunt? Quot sunt, qui per hoc incitamentum vanitatis se tormentis exponunt^a et illa immoto vultu sustinent?^b Et in illis occurrentiis non possum dicere, quod anima amaverit corpus suum, prout amat, quando hæc et similia patitur pro te, quia per fidem convincitur, quod hæc proderunt ipsi ad salutem. Sed ille philosophus et[h]nicus,^c paganus heros et mundi mancipium, qui suprascripta tormenta ex vanitate sustinet, vere odio habet corpus suum et contemnit illud dicens: Hoc indumentum mortale, saccum putredinis dabo pro nomine, pro fama et pro gloria immortalis. Fortiora sunt argumenta, quæ mihi repræsentat tua gratia, [10^r:] quæ me fecit videre fumum illum

^a Correxit ex *exposuerunt*

^b Correxit ex *sustinuerunt*

^c Supplevit litteram *h* supra lineam

¹ Cf. Gen. 1,26.

² Cf. 2 Cor. 4,7.

et vaporem, quem insipientes æterne duraturum esse credunt. Scio enim, quod non sint condignæ passiones, quas patimur, gloria, quæ revelabitur in nobis;¹ et ex hac ipsa consideratione adhuc minus capio meam insipientiam, cur me tam sæpe contingat sequi illa, quæ lex carnis dictat.

Converto inquirere, num hæc ex amore aut studio complacentiæ carnis fiant, et hic me reperio manifeste, quia anima mea, quæ vult, pro se vult, sensibus corporis utitur pro se tamquam organis, et propterea sunt dicenda opera carnis, quia sunt opera per sensus corporis producta. Dum ergo illa ago, o Deus, quæ nondum placita tibi, ideo ago, quod placita sunt mihi, id est facultati, cui adjacet placere, et hæc facultas est voluntas ex prævia cognitione intellectus et repræsentatione memoriæ impulsiva et agens. Jam autem quia hæc repræsentationes potiori parte vel per sensus actu fiunt, vel earum impressiones in memoria per sensus factæ fuerunt, ideo propter unionem animæ et corporis in omnibus, quæ non ago per gratiam, præfero illa, quæ sensualia sunt, illis, quæ sunt abstracta a sensibus.

Justus es, o Domine, et misericors; hinc non [10^v:] omnia te offendunt, quæ taliter fiunt, sed tibi placere nequeunt, quia te non respiciunt. His itaque taliter consideratis, ecce, reperio animam in tam misero ergastulo habitantem aut potius incarcerationam et incatenatam per sensus, et hic carcer, hæc vincula dulcia sunt homini, dum vivit vita pure naturali et pro se; sed se coartatum, ligatum et captivum reperit, dum anima hominis vivit per te, Deus, vita gratiæ et pro te, et dum dicere potest cum Apostolo: Vivo ego jam non ego, vivit autem in me Christus.² Ampla apparet animæ habitatio corporis, dum facultates suæ tantum circa illa divagantur, quæ sensus repræsentant et nullum frenum fidei imponitur intellectui. Tunc enim voluntas ruit in illa, quæ per sensus stimulatus intellectus avidè haurit, memoria jucunde repræsentat. Dum denique sensus divagantur libere, et hi sunt, qui rident in mundo. Sed dum anima ex fide vivens sensus tamquam laqueos respicit, tunc primum miserias suas cognoscit, luget et gemit, ut liberata ex carcere rideat.

Te, o Domine, amare super omnia est status justi, sed in mundo nihil amare præter te est status intimæ unionis tecum, quia tunc intellectus plus delectatur de te cogitare, quam illis se [11^r:] impendere, quæ sensus repræsentant. Tunc memoria de te meditata suavius revocat, quam illa, quæ sensus impresserant, et per has duas potentias in tali dispositione gratiæ tuæ existentes jucunde trahitur voluntas. Sed quia usus sensuum non cessat in vita hac mortali, per illos agit in potentias animæ cupiditas, et quo plus tuus esse vult homo, eo vivacius agnoscit suæ condicionis miserias et ergastuli sui angustias, quas sentire est donum gratiæ, per quod homo gloriatur in infirmitatibus suis³ et fortis efficitur in debilitate.

Difficile est hæc eloqui secundum scientiam, sed nimis suave sentire secundum spiritum. Dum enim quis dicit se nihil esse nec aliquid posse sine te, alter impingit et imputat sensui verborum, ac si vellet dicere, quod tu agas per hominem tamquam per instrumentum inanimatum, et dum alter se statuit aliquid esse aut facere posse quodammodo præter te, imputatur ipsi, ac si vellet dicere, quod possit se salvare sine te. Nec unus tamen nec alter orthodoxus esset, si has propositiones tam nude intelli-

¹ Cf. Rom. 8.18.

² Cf. Gal. 2.20.

³ Cf. 2 Cor. 12.5.9.

geret. Hinc ego dicam cum Apostolo me omnia posse in eo, qui confortat me,¹ sed non nisi vana, sensualia possum sine [11^v:] tua gratia, sine qua sum pure animal rationale, carnale, sed cum tua gratia ero animal rationale, spirituale, quia tu agis per hoc animal rationale, quæ Spiritus sunt, dum illud agit per organa sensuum, quæ tu agenda jubes, inspiras et ad quæ agenda voluntatem alluciendo trahis et motam impellis.

Glorietur igitur in te anima mea, nec habitationis suæ nauseet angustias; dilatetur in te, qui immensus es, et benedicat tibi, qui me solus salvare potes.

MEDITATIO 5^a.

QUOD VERA SOLITUDO SIT VITÆ MORTALIS BEATITUDO

Qui habet aures audiendi, audiet,² Domine, quæ dico, sed qui necdum habet intellectum ad intelligendum, non intelliget loquelam meam: non antra, non cavernas, non deserta loca facere solitarium, sed recessum a se et ab omnibus, quod³ tu non es, Domine. Sed etiam in hanc solitudinem dum quis te adjuvante pervenit et affectum ab omnibus creaturis retrahit, quam sæpe intellectus objectis sensualibus carens tepescit, et memoria, seu forsitan convenientius dicerem: phantasia frivola repræsentat, [12^r:] vel si hæc agere cessat, animales spiritus ad quietem componuntur et somnus invadit hominem, in quo iterum est plus secum quam tecum, quia ex sensualitate sua agit, non autem ex tua dilectione. Ideo tamen, quod homo semper beatus non est, non sequitur, quod hæc solitudo non sit mortalis vitæ beatitudo. Necdum me visitasti, Domine, illo sensibili amore, qui omnes humanitatis nubes consumit, et quo suavior est, eo melius replet hominem, quo autem plus replet, cetera, quæ non sunt amoris, expellit. Sum itaque vacuus, Domine, et hoc meum vacuum sentio repleri illis, quæ non delectant, non important, nec prosunt, nec obsunt, et his tædiosis miscetur somnolentia in lectionibus et meditationibus, quia affectus non movet spiritus animales, qui se facile ad quietem componunt.

Tam sæpe me probasti, Domine, et cognovisti³ infirmitatem meam, tu cognovisti sessionem meam et resurrectionem meam.⁴ Te enim adjuvante dum hæc tibi tamquam gemitus causas repræsentato, resurgere me credo, quia si non esset tua voluntas, ut his subessem, his carere vellem. Sic sunt, Domine, semper tecum, dum hæc, quæ sunt mortalitatis meæ, sentio, et quia tecum, necdum solus [12^v:] tecum, sed tecum in carne. Unde manifestatur solitudinis meæ imperfectio, et hinc cognosco beatitudinis humanæ defectuositatem. Respice me, Domine, hæc tibi proferentem; tu scis enim solus, quid desit mihi, ut sim totus tuus. Evacuasti illa, quæ mundi sunt et aliena, in quantum sunt externa objecta sensuum, et vere in quiete^b animæ in cessatione omnis de<di>siderii^c proprii facis me sentire dulcedinem quietis, in qua velo-

^a *ab omnibus, quod...* (sic!)

^b *Correxit ex inquieta (?)*

^c *Correxi ex desiderii*

¹ Cf. Phil. 4.13.

² Cf. Matth. 11.15.

³ Cf. Ps. 138.1.

⁴ *tu cognovisti...*: Ps. 138.2.

citer currunt anni mei. Sed necdum sum in solitudine, quia sum mecum, prout rettuli tibi; unde tepiditas et segnitias mea, per quam in orationibus distrahor, in meditationibus languo.

Monstro itaque me, et trado me tibi, sed non ideo me monstro, quasi me non videres, Domine, sed me respiciens me monstro [mihi].^a Quodsi enim me non respicerem, non me tibi monstrarem, et sic tu videres et judicares me, ego autem non viderem me. Sed ecce, respicio et judico me accusans coram te, sed quid contra me possum sine te? Sentio, o Domine, et vere sentio, quantum mihi deest ad veram solitudinem, in qua homo veram tecum reperit unionem; sed quæ esset mea præsumptio, si plus peterem, quam dare decrevisti, cum nec hoc mereor, quod misericors dedisti. Non desiderarem hanc, de qua loquor, [13^r:] solitudinis beatitudinem qua beatitudinem, hoc enim accessorium est, sed qua unionem tecum et exclusionem omnium, quidquid tu non es.

Potens es, o Domine, hæc in me perficere, ad quæ mea fragilitas nequit pervenire. Hinc ut in me beneplacitum tuum fiat, ecce, me tibi trado.

MEDITATIO 6^a.

QUOD TRISTITIA ET DOLOR SINT EFFECTUS AMORIS. QUIBUS HOMO NUMQUAM CARET

Annualis vitæ meæ circulus reducit diem, quæ mihi tristitiam et dolorem causaverat, sed tunc, quando dimidium mei ex hac mortali vita evocasti, Domine, ego ignoravi, nec nisi quarto postmodum mense, quod factum fuit, rescivi. Ita est homo constitutus, quod sine desiderio nequeat esse, vel illorum, quæ te, Deus, animamque respiciunt, vel illorum, quæ corpus seu vitam temporalem concernunt. Primum desiderium producit tua gratia, secundum generat corrupta natura, sed nemo desiderat, quod non amat, et vel desiderat, quod necdum habet, ut habeat, vel si illud, quod desideravit, acquisivit, retinere desiderat. Unde facile intelligo, quod desiderare sit amoris proprietas; hinc quo quis plus amat, eo ferventius desiderat, et desiderans vel de eo tristis est, quod necdum habeat, quod desiderat, vel de eo [13^v:] dolet, quod illud, quod desiderat desiderio possidendi, adeptum possidere nequeat.

Et hæc considerationes demonstrant mihi tristitiam et dolorem desiderii vel sperantis vel frustrati esse effectus; desiderium autem amoris esse proprietatem jam dixi. Hoc est, o Deus, animæ meæ desiderium, verum speculum, quod dum inspicio, clare video vultum nativitatis meæ, et quam sit misera vita hominis, qui aliquid præter te desiderat, quoniam omne mortale desiderium oportet, ut sequatur vel obtentionis incertitudo vel possessionis amissio; nihil autem certius, quam quod utrumque sequatur tristitia et dolor. Quo enim quis plus desiderat et amat, eo plus tristatur et dolet vel de eo, quod necdum possidet, vel de eo, quod amisit, et hæc est continua occupatio hominis super terram. Non sunt differentes amoris et desiderii tui proprietates, Domine, respectu effectuum, sed sunt infinite dispareres ex eo, quod te desiderando sperans numquam spe frustretur, et dum ad te possidendum pervenerit, numquam te amplius amittet. Sed quia in hac vita non datur tui plena possessio, hinc quod a te (gratias nempe tuas) habemus, heu,

^a Supplevit *mihi* supra lineam

quam sæpe amittimus, et quas necdum habemus, desideramus; amissas autem dolemus, et propterea seu sperando seu amittendo tristamur [14^r:] et dolemus, si te vere amando desideramus. Ex his itaque reperio hanc vitam quocumquemodo consideratam laborem esse et dolorem, sed hoc quoque me agnoscere dat tua bonitas, quod vitæ mundanæ et temporalis dolor et labor in eo sit acerbior, quod possessionis amissio sit tam sæpe irreparabilis, prout mihi contingit. Unde si hanc amissionem adhuc carnaliter respicerem, adhuc dolerem, quia me in hac vita, quod amisi, numquam rehabiturum certe scirem.

Sed quid retribuam tibi, Domine, pro eo, quod me longe aliter facias hæc respicere per lumen fidei, quod erigit spem meam et consolatur dolentem, quia quod amavi, te amando me reperturum et in æternum possessurum confido. Hinc ex amore tuo procedit certitudo possessionis, ex amore autem carnali sequitur certitudo amissionis et dolor irreparabilis. Ex amore <tuos>^a et desiderio tui, inquam, procedit tristitia, quod homo vivit, ex amore mundi seu vitæ temporalis generatur dolor et tristitia, quod se mori debere sciat. Te desiderando te necdum possidere tristamur et dolemus, temporalia desiderando et quæ habemus, et quæ speramus, nos amissuros dolemus. Non sit ergo hæc dies pro me dies tristitiæ et doloris [14^v:] ex eo, quod amisi, sed sit dies tristitiæ et doloris ideo, quod partem mei, quam amisi temporaliter, necdum tecum et in te plene possideo; quod enim mihi per sacramentum uniendo dederas, te amando et propter te diligendo non amisi, quia in te adhuc diligo et in te reperturum credo et spero. Ex hac fide, spe et dilectione¹ abunda est mea consolatio, quamvis non cesset tristitia et dolor de dilectione possessionis, quam quia non desidero nisi in mensura tuæ voluntatis, hujus tuæ voluntatis dilectio est iterum mea consolatio, ex qua procedit, quod tristitia non affligit,^b sed gemitum producit. Gemitum dico, sed dum hunc meum gemitum respicio, hunc tam frigidum et tepidum reperio, quod ex eo facile cognoscam, quantum te necdum desiderem, necdum diligam ferventer.

O vita desiderii et doloris circulus, qui te amat, non te noscit, sed et ille, qui te fastidit, tuum pretium ignorat, quia per temporalem dolorem et tristitiam acquiritur verum gaudium et per vitæ inordinatum amorem amittitur æternum bonum! Da igitur, Domine, ne vitam amem, sed nec vivere tædeat,^c ne dolendo pati pæniteat.

[15^r:] MEDITATIO 7^a

QUOD SIQUIDEM OMNIA DEO ORDINANTE FIUNT, OMNIA PATIENTER FERENDA SUNT

Plus amas, o Deus, creaturas, quas fecisti, quam te amant illæ, quas ex gratuita bonitate ex nihilo eduxisti; et quia hæc ita se habent, ideo homo dubitat, angitur, sollicitatur in hac misera vita, quia hanc veritatem ignorat vel non firmiter credit et te non diligit. Sed tu, Domine, Deus es, et omnia, quæ creasti, bona esse agnovisti,² ideo amasti, sed homo non noscit te illa cognitione intrinseca, qua tu

^a Delevit tuo

^b affligit sc. me; producit sc. in me

^c tædeat, pæniteat sc. me

¹ Cf. I Cor. 13,13.

² Cf. Gen. 1,31.

nosti illa, quæ creasti, et ideo amor ejus deviat a te, quem sensibus suis noscere non potest, ad illa, quæ illis subjacent, et sic fit, quod tam frigide confidit in te, quia (iterum dico) tam parum diligit te, quia tam obscure cognoscit te. Loquor, o animæ meæ bonum, Deus, prout hæc in me taliter acta fuisse tristi nimis experientia edoctus sum; quo enim minus te amabam, eo minus confidebam in te, et ideo eventuum mundanorum causam et ordinationem humanæ prudentiæ attribuens in me confidebam, quia me amabam. Tua tamen bonitas numquam me in tantum tradidit mihimet ipsi, [15^v:] ut de tua providentia dubitassem, sed limitabam illam ad magnos et primarios eventus, qui tamquam majores rotæ horologii circumagunt minores, quos prudentiam humanam regere aut huc vel illuc deflectere posse insane credidi.

Hinc fit, o Domine, quod homo tam sæpe impatienter ferat tuæ ordinationis dispositionem, quia illam hominibus attribuit. Quodsi enim te nosceret tua opera meditando, tu illum doceres ex illis et redderes sensibilem illam veritatem, quod nec capillus capitis nostri decidat nisi te volente.¹ Sed hoc dictum quoque Salvatoris nostri scandalum est illis, qui prædestinationem tuam cum ordinatione seu dispositione rerum confundunt.

Alia sunt enim, Domine, quæ prædestinasti, alia, quæ prævidisti et prævisa ordinasti seu disposuisti, ut concurrant ad illa, quæ prædestinasti, et sint utilia illis, quos elegisti ad gloriam; sed quotnam scandala non reperit humanus spiritus in his tenebris absque lucerna verbi tui et absque dilectionis tuæ cognitione ambulans, sine qua jam te causam peccati et damnationis creaturæ tuæ statuens impie blasphematur et te hominem violenter impellere ad actiones suas sat indigeste, ne dicam, insipienter opinatur, unde alii penitus desperant, alii nimium [16^r:] præsumunt, sed nec hi nec illi in amabili lumine charitatis tuæ ambulant, quo illustratus homo te se diligentem diligit et te summum bonum esse agnoscens omnia in bonum suum ordinari credit, quia nonnisi bonum animæ suæ respicit, et si eventus mundanos taliter considerat, te adjuvante agnoscit, quod occasiones patientiæ sint effectus tuæ ordinationis et ordinationes tuæ bonitatis.

Non noscit homo in hac vita (suas impuritates ignorans), in quem finem visites illum, et a quibus sordibus velis mundare illum, propterea impatienter fert, quæ immittis super illum et se injuste affligi conqueritur homo et te impie culpatur, quia se reum non agnoscit coram te. Sic est, o Domine, mortalis enim infirmitatis est proprietas nec te Deum noscere, prout es summa puritas, nec se considerare, sicut est respectu puritatis tuæ ineffabilis impuritas; et quia se non cognoscit, ideo vult imponere limites tuæ misericordie purificationi et quod ipsi imponis, propterea fert graviter, quia vel illa a te venire non credit, vel visitationes tuas se promeritum esse non est convictus.

Sed, heu Domine, quam miser est, dum in te non confidit! Quam pauper et inops, dum te non diligit, quia donec te non diligit, supremum bonum te esse non agnoscit, et si te talem esse ignorat, [16^v:] quam tepide sperat in te, Deus te noscentibus summe amabilis. Ille, qui te diligens noscit, videt, quantam tibi impingat injuriam homo in adversitatibus et in afflictionibus suis in te non confidens. Videt, inquam, quam sint contraria inter se confidere et impatientem esse.

¹ Cf. Matth. 10,30.

Sed hæc, quæ profero quoque, quam diverse et sensui meo contrario modo interpretaretur homo mundanus, qui diceret me suadere ignavam illam et crassam confidentiam, quæ in re ipsa præsumptio est, dum aliquis nihil vellet agere, sed torpens et segnis, quæ sua sunt, non faceret dicens: Hujus rei eventus prædestinatus est, inutile est, ut ego agam, aliunde fiet, quod fieri debet. Habet absurdas consequentias hæc locutio et illam tamquam captiositatem profert humanus intellectus et propterea se confundit in illa non considerans, quod pro faciliiori intelligentia in nostro conceptu sit distinguenda prædestinatio et ordinatio. Illa enim respicit finem, hæc est modus, per quem pervenitur ad finem. Sic enim facile videt homo, quod illa, quæ eventura prædestinasti, ut homo ageret, ordinasti seu disposuisti, et sic fit negotiator talentorum suorum, quæ ei dedisti, ut negotiaretur cum eis.

Fac igitur, Domine, ut te diligam et hoc opus exercendæ œconomiae tuæ et meæ vere intelligam, dum illud exercebo in patientia, in qua debeo possidere animam meam. Da igitur, ut quæ [17^r:] de me prædestinasti, ego exsequar modo, quo ordinasti, ut sit tibi gloria ex me, in quam me creasti.

MEDITATIO 8^a.

QUOD HOMO NESCIENS DECRETA ET ORDINATIONES DEI DE SE SEMPER IGNORET, QUID SIT ILLI PETENDUM RESPECTU VITÆ TEMPORALIS

O Deus, verum lumen animæ meæ, duc me in cæcitate condicionis meæ et in tenebris, in quibus vis, ut ambulem in hac mortali vita! Non fecisti, Domine, hominem, ut esset consiliarius tuus, sed ut esset exsecutor mandatorum tuorum. Dedisti illi dominium super creaturas, sed ille vellet esse director consiliorum tuorum et propriæ sortis suæ, propterea ab hoc spiritu ducitur per avia et devia cogitationum suarum et propriæ voluntatis suæ. Sic se manifestat posteritas ingratiæ creaturæ, quam vix creasti, recessit ab ordinatione tua et ad propriam suam voluntatem descendit.

Quam bona et misericors fuit ordinatio tua de homine, cui tam amplam dominationem dederas, ut omnibus creaturis libere uteretur et ab esu fructus unius solius arboris vetuisti illum,¹ ut per observantiam mandati tui supremum dominium tuum semper agnosceret et in hac [17^v:] agnitione operaretur opus vocationis suæ, sed mulier hunc statum suum excedere volens bonum et malum noscere appetiit, et posteaquam peccasset, etiam virum suum seduxit² posteritatemque suam in tam miseram condicionem reduxit, ut tota vita hominis nonnisi labore et dolore repleatur. Quod potest esse evidentius exemplum insipientiæ humanæ, quam casus iste primi hominis in eo, quod voluntatem suam secutus voluit, quod tu, Deus, plasmator eius noluisti? Et tamen, heu, quam pauci sunt, qui aliter agunt respectu voluntatis tuæ. Quotiescumque enim aliquis huic contrariatur, primi hominis inobædientiam sequitur et quotiescumque aliquid præter voluntatem tuam petit, se in tuum consiliarium erigit, et de sorte sua ipsemet vellet statuere, impie credens melius scire disponere de se, quam tu, Deus, cujus infinita est bonitas, incomprehensibilis sapientia.

¹ Cf. Gen. 2,17.

² Cf. Gen. 3,1 sqq.

Demonstrasti, Domine, hanc insipientiam filiorum Adæ in compluribus exemplis vitæ meæ. Quodsi enim mihi dedisses, quæ a te petii, sæpe majora incurrissem mala, quam illa fuerunt, quæ ex ordinatione decretorum tuorum immisisti. Qui in hac mortali miseria sapientum mundi et amicorum suorum non sequitur consilia, insipiens dicitur, sed qui tuis [18^r:] dispositionibus non contentus humanæ prudentiæ suæ lumen illis præferre vult, sæpe laudatur in operibus suis ab insipientia humana, et hinc procedunt mundanæ politicæ^a inquietæ et turbulentæ machinationes, quæ hominem in tam periculosa ducunt præcipitia.

Omni die potest videre homo, quomodo decipiatur in futurorum prævisionibus, secundum quas nihilominus mavult suam vitam dirigere, quam æternæ sapientiæ tuæ conductui tranquillius relinquere. Mavult, inquam, secundum dictamen suæ rationis aliquid a te petere, quam vias, per quas ducis, in patientia sequi; et unde, o Domine, tanta hominum insipientia, nisi quia diligunt vanitatem et quærunt mendacium? Hæc objecta enim cadunt in sensualitatem illorum, et propriæ imaginationes, quæ falsum repræsentant, præferuntur decretis immutabilibus, quæ de nobis statuisti. Hæc secundum captum et beneplacitum nostrum accommodare volumus, dum a te aliquid præter salutem nostram petimus. O deploranda filiorum hominum dementia, quæ confidentiam, quam in te, Deus, habere debemus, labefactat et tam sæpe proprii amoris suggestiones tuis consiliis præferre conatur!

Quoties se homo decipit in illis, quæ a te petita obtinet in pœnam, non tamen respiscit, quia se incongrue et stulte petiisse non agnoscit. Blasphemat, o Domine, [18^v:] qui te diligere dicit^b et voluntatem tuam non diligit, sed sæpe sic loquitur ex eo, quia rerum eventus casui, non tuæ providentiæ attribuit et hinc quam frequenter dicit: Si scirem hoc et hoc esse voluntatis Dei, tolerarem in patientia, sed hæc et hæc producit hominum malitia, non ordinavit Dei providentia. Credit talis homo omnia a te venire, quæ sibi placent, non credit te disponente sibi fieri ab hominibus, quæ displicent, quia se afflictionibus dignum non agnoscit, et verum bonum a malo imaginario non discernit. Non novit passionem, quibus agitatur, adhæsiones, <in>^c quibus delectatur et ideo per afflictiones et cruces temporales ab his purificari non delectatur. Non reputat multum se debere justitiæ tuæ, ideo non de satisfactione tibi debita cogitet, sed de frustrata sui satisfactione multum dolet.

O Deus infinitæ misericordiæ, respice hanc a tua voluntate deviare tam proclivem condicionis meæ miseriam, et non^d permitte me aliquid petere a te præter te, sed hoc non fiet, dum non delectabor nisi in te, dum nimirum ex totis viribus et tota mente et ex toto corde dilexero¹ te. Diligam autem ferventer te, dum in fide viva ambulavero semper coram te.

^a -æ corrigendo

^b dicit sc. se

^c Delevit in

^d Sic!

¹ Cf. Luc. 10,27.

Libera voluntas est vere illa excellens dignitas, quam tua, o Deus, omnem captum excedens bonitas dedit creaturæ ad similitudinem tuam creatæ, et nisi illa etiam post lapsum remansisset in homine, quos semel a peccato originali purgasti, nec præmiare potuisses nec juste punire, quia et bonum et malum coacte fecissent et tu fuisses causa damnationis eorum. Sed hæc libera voluntas contraxit morbum, dum primus homo peccasset, et hic morbus communicatur posteritati ejus. Antequam te ad creandum determinasses in tempore, Domine, sola fuit voluntas tua increata æterna et libera. Dum porro creando similitudinem tuam produxisti in homine, facta est creata voluntas ad similitudinem voluntatis tuæ liberæ tuæ voluntati similis, quia innocens; innocens autem, quia [tibi]^a similis malum ignorans, quia malum nullum fuit reale, sed nec occasio mali, antequam fructus esum inhibuisses. Noveras, Domine, auctor naturæ per omniscientiam tuam, quod nullum majus malum possit induci in mundum, quam si dominus creaturarum liberaque [19^v:] illa, sed creata voluntas ejus se increatæ voluntati tuæ opponeret. Hoc malum fuerat introductum in cælum per prævaricatorem angelum, sed quia non cælum fuerat propter angelum, sed angelus fuerat creatus pro cælo, soli prævaricatores angeli pœnam peccati tulerunt, et statim separatio mali a bono facta est per præcipitationem rebellis voluntatis in damnationem æternam. Sed hoc malum, quod in cælo factum fuit, fors homo in terra ignoravit, et posset dici, quod et hodie ignorat, quia de creatione angelorum, de occasione peccati primi angeli et de lapsu illus veritates, quas revelasti, Domine, tam obscuræ sunt, ut de his pauca sint, quæ sub auctoritate fidei credenda proponantur ab Ecclesia.

Dum igitur primo homini præceptum dare decreveras, ex quo ille occasionem mali sumpsit, procul dubio illa fuit tua benigna intentio, ut homini, quid sit malum, notum redderes per conceptum, ut vitando illud volenter fidelis permaneret, non solummodo ex ignorantia mali non peccaret. Prædixisti itaque ei, Domine, malum, quod erat prævaricationem ejus subsecuturum, et futuræ sententiæ suæ omnem energiam edixisti inquiring: Morte morieris,¹ quia in creatura spirituali et corporea ut quælibet proprietas puniretur, justum fuit, et hinc in cujuslibet proprietatis pœnam mors propria inflicta^b est. Quid sit autem mori, per sententiam latam pronuntiasti post lapsum [20^r:] dicens: Pulvis es et in pulverem converteris.² Unde agnoscimus mortem esse resolutionem substantialis materiæ et formæ, et per consequens mortem illud malum esse, quod per peccatum inductum est. Dixeras, o Domine, ad Adam: In quacumque hora comederis, morte morieris,³ et vere ita factum est, quia voluntas increata erat forma voluntatis creatæ, quæ se per modum materiæ habere debuisset in imagine et similitudine non picta aut sculpta, sed animata.

Quamprimum igitur voluntas creata se a voluntate increata separavit per prævaricationem præcepti, resolutio substantialis materiæ et formæ facta est, et mors voluntatis creatæ illico subsecuta, ita quidem, ut nullo modo reuniri potuerit amplius ex

^a Supplevit *tibi* supra lineam

^b Correxit ex *inflixa*

¹ Gen. 2,17.

² Cf. Gen. 3,19.

³ Cf. Gen. 2,17.

natura sua voluntati æternæ, nisi accessisset misericors illa sententia de destruenda morte et de reparanda natura hominis per novam creationem gratiæ, ut fieret in novam creaturam. Separatio itaque voluntatis creatæ a voluntate increata facta in primo homine causavit mortem voluntatis humanæ, in quantum per se Deo amplius uniri non potest, nisi adjuta, allecta, tracta et sæpe compulsa per gratiam. Sed si creata voluntas ab increata voluntate velut forma sua separata nulla alia forma informata fuisset, voluntas in creatura cessasset, quia forma voluntatis, cum sit actus voluntatis, [20^v:] si omnem actum voluntatis exercere desiisset, voluntas annihilata fuisset. Hinc mortua voluntas creata per separationem a voluntate increata formam cadavericam acquisivit illo ipso momento, quo Adam prævaricatus est præceptum, et hæc forma cadaverica est propria voluntas, quæ vult et agit omnia pro se, refert omnia ad se, et generat opera mortis in mortem æternam.

Inhæsit homini hæc forma cadaverica per impotentiam aliquid vel minimum agendi pro salute sua viribus pure naturalibus, et dum justi voluntas vivificatur quoque per gratiam propria voluntas, forma informans naturalem voluntatem hominis per modum morbi se manifestat, et hinc principale opus requisitum ad salutem est abnegatio sui ipsius, in qua consistit vera sanitas humanæ voluntatis. Voluntas proinde vivificata per gratiam non agit pure passive, sed libere, lætanter et volenter, sicut ageret corpus resuscitatum et de novo miraculose informatum per animam, quia conformitas voluntatis hominis cum voluntate Dei est vera vita voluntatis creatæ, et hæc vita est proprie novæ creaturæ. Non tamen ita propria, quin non sit amissibilis, dum recedit a voluntate increata ad voluntatem suam naturalem. Tunc enim vel se opponendo voluntati creatæ ab illa separatur et moritur, vel defectuose agit et peccaminose secundum statum [21^r:] et symptomata morbi suæ voluntatis.

Hæc sunt, o Deus infinite misericors et vita animæ meæ, tam admiranda opera tua in homine, quæ ducunt me in agnitionem nihili naturæ meæ et formæ meæ cadavericæ; statusque morbi humani, quem in hac misera vita mortali circumporto in carne mea etiam vivens per gratiam tuam. Non gloriator igitur de libertate voluntatis meæ, quæ tibi semper resistere potest; talis enim gloria esset a memet ipso et nulla esset. Sed fac, ut glorier in te, principio omnis boni, quod in me est, quia hæc gloria est a te, et vera gloria hominis est.

Impleatur, quæso, in me voluntas tua, quæ est vita mea, et dum fuerit in me charitas, tunc erit vere vivens et libera in me voluntas, quia tuam voluntatem sequar lubenter, ferventer et alacriter, liberatus a captivitate et morbo voluntatis meæ propriæ, quæ me reddit languidum, infirmum et debilem. Consolantur me hæc veritates, quas facis sentire. Da, ut me illis valeam conformare, ut vivam in te et per te, mortuus mihi et in me.

MEDITATIO X^a

QUOD CONFORMITAS VOLUNTATIS CUM VOLUNTATE DEI SIT VERUS CHARACTER FILIORUM DEI

Adhuc gloriatur homo se habere libertatem voluntatis suæ, [21^v:] et sæpe jactanter recogitat, quod quotiescumque vult, te offendere potest, et ex eo quoque, quod voluit, quod sibi bonum et utile esse te, Deus, illuminante credit, sibi meritum præ-tendit. Dicis, Salvator meus, posteaquam omnia feceritis, adhuc dicatis: servi inuti-

les sumus;¹ et tamen quot sunt, qui dicunt: potui hoc vel illud mandatum non facere et tamen feci, mereor ergo ex opere, quod feci. Sed nec audeo, Domine, omnia dicere de hac re; etsi hominum iudicia timerem, penitus silerem, tam pronus est homo contrarios sensus imputare aliorum verbis et scriptis et capax esse dicere me velle omnia bona opera et meritoria inania reddere, allegaret tot textus scripturarum in assertionem hujus veritatis, et ipsamet doctrinam Ecclesiæ, cui absit a me contrariari velle, sed dignius credo Christiano gloriari in caractere filii Dei, quam in libertate voluntatis suæ voluntati Dei per depravationem naturæ suæ oppositæ.

Considero enim aliquem morigerum et patrem diligentem filium, et vix reperiam ita jactare libertatem voluntatis suæ in facienda voluntate patris, ut exinde sibi meritum attribueret, quamvis certum sit, quod bonus pater obœdientiam illius in meritum reputabit, et quo docilior fuerit, eo plus sibi in illo complacebit. Insanum ergo esset dicere non dari bona et meritoria [22^r:] opera in conspectu tuo, Deus, sed hoc quoque insipiens esset credere, quod illa, quæ meritoria dicimus, sint talia ex natura sua, et non pure ex misericordi imputatione tua, qui Pater noster es, quia nihil habemus, quod non recepimus,^{2a} nihil tibi reddimus, quod a te datum non est, nihil facimus, quod facere non tenemur, dum consideramus, quid tibi debeamus. Sed sicuti dum patris voluntatem filius non facit, indisciplinatus et dyscolus dicitur, ita numquam filii characterem melius opere comprobatur, quam dum se filium esse per docilitatem demonstrat, sed nec docilior est, quam dum patris, non suam sequitur voluntatem, nec se ex eo reputat aliquid habere filii caractere dignum, quod malus esse potest, sed quod non sit.

Pater noster es, Deus, et te sic appellari præcipis!³ Non est voluntas filii qua filii, quæ voluntati Patris contrariatur, sed nec ego filius sum ex natura, sed per gratiam; hinc naturalis voluntas mea semper contrariatur tibi, sed nec respectu illius sum filius tuus, sed servus peccati et filius veteris Adam. In quantum autem filius sum per gratiam, characteri filii renuntio, dum me voluntati tuæ oppono et numquam liberorem agnosco esse meam voluntatem, quam dum voluntati tuæ, Patris nostri conformis est, quia voluntas, quæ huic contraria est, sub peccati servitute [22^v:] gemit nec libertate filiorum tuorum gaudet.

Vere, o Domine, longævitas, <vitæ>^b quam lege promiseras filiis parentes honorantibus,⁴ figura fuit æternitatis, quam largiris filiis tuis voluntatem tuam facientibus. Velle, quod vis, est vera voluntatis libertas in nova creatura et regenerato filio, in quo oportet, ut destruat voluntatis proprietatem. Christus abnegationem præcipit,⁵ quomodo homo de libertate voluntatis suæ gemere non deberet, in quantum huic præcepto in tantum refragatur, ut nisi succurrat gratia, semper ad sui amorem revertitur natura? Hinc infelix libertas, quæ sibi relicta malum sequitur, bonum ignorat.

Fac igitur, Domine, ut amoris tuæ voluntatis vinculo catenata voluntatis meæ libertas tibi adhærendo se sentiat liberam, ut docilis filii caractere vere gaudeam.

^a Correxit ex *recepit* (?)

^b Delevit *vita*

¹ Cf. Luc. 17,10.

² Cf. I Cor. 4,7.

³ Cf. Matth. 6,9.

⁴ Cf. Ex. 20,12.

⁵ Cf. Matth. 16,24.

MEDITATIO XI^a.

QUOD VOLUNTATEM DEI VELLE SUPER OMNIA SIT STATUS FILII JUSTI, SED
QUOD NIHIL VELLE PRÆTER VOLUNTATEM DEI SIT STATUS FILII PERFECTI

Audacter loquor tibi, Domine, quia tu nosti me et scrutaris renes meos.¹ Tu vides, quod non velim contrariari me sapientioribus, qui Christianam perfectionem in sequendis [23^r:] evangelicis consiliis statuunt, nec de^a eo loqui, quis sit status perfectus. Scio enim de his doctrinam Ecclesiæ, dicam tamen in simplicitate cordis mei, quod si hominum pravitas occasionem non dedisset, præter qualitatem filiorum Dei excellentiorem statum nemo quæsisisset. Ad hunc statum autem quilibet Christianus vocatus est, sed inter filios et filios datur disparitas, et inter hos alius nomen, alius characterem, alius perfectionem habere potest per gratiam tuam. Ad hunc statum enim multi vocantur per characterem, pauci eliguntur² ad salutem et adhuc pauciores, qui ad statum perfecti filii perveniunt in hac vita. Hi sunt enim, qui intime uniuntur tecum, et nulla in altera vita purgatione indigent, sed beatitudo illorum in hac mortali vita incipiens per mortem perficitur, quia in te, Deus, obdormiunt, ut in te perfectius vivant et tibi strictius uniantur. Habent, inquam, filiorum tuorum characterem omnes, qui adoptantur in baptisate, sed respectu veri characteris filiorum, qui in eo consistit, ut filius voluntatem Patris plus amet, quam suam, heu, quam multi sunt, qui nomen tantum filiorum habent, quia de caractere filiorum mundi plus participant!

Nulla est major impuritas in homine, quam propria voluntas, quia per hanc opponitur creatura Creatori, filius Patri. Unde sequitur, quod hujus [23^v:] impuritatis evacuatio sit characteris filii perfectio. Hinc, qui plus amat tuam voluntatem, quam suam, verus filius est et justus, sed qui omni propria voluntate exclusa non nisi in tua voluntate vivit, perfectus filius est, quia totus Patris est et in sinu Patris quiescit. Potest homo tua gratia adjunctus, Domine, plus amare tuam voluntatem, quam suam, adhuc tamen amare et suam et hujus amoris defectus causant peccata venialia, delicta, imperfectiones et fragilitates, quas seu in hac seu in altera vita purgat tua justitia, sed in quo cessat omnis voluntatis proprietates, in illo perficitur tua charitas, non tamen per hoc tollitur animæ libera facultas, quæ vocatur voluntas, sed ita identificatur cum voluntate tua, ut in illa absorbeatur et duæ voluntates perfecte uniantur.

Da, Domine, verbum, ut me reddam intelligibilem; nollem enim dicere, quod homo nullam voluntatem retineat aut quasi inanimatum ens agatur, potius quam agat vel impeccabilis fiat. Hæc enim non admittit humana condicio, et propterea in hac vita nec datur sibi adæquata perfectio, datur tamen talis unio, quæ voluntatem hominis facit esse plus tuam, quam suam, et hæc est unio filiorum justorum. Sed et talis datur unio, quæ nihil vult, qua suum, sed qua tuum, et hæc est unio filiorum perfectorum. Tunc enim non cessat voluntas, [24^r:] sed voluntatis proprietates. Fragilitates enim et imperfectiones, quæ sunt irreflexæ voluntatis actus, sunt humanæ conditionis proprietates, quæ voluntatem hominis a tua voluntate non separant, quamvis impuram efficiant.

^a -e corrigendo (?)

¹ Cf. Ps. 7,10.

² Cf. Matth. 20,16.

O quam suavis es, Domine, diligentibus te, qui semper vis bonum creaturæ tuæ, qui temet ipsum amas in illa, et quo major est illius tecum conformitas, eo plus fertur in illum tua charitas. Quæ^a autem potest esse major conformitas, quam voluntatis unitas, quam sequitur in exsequendis mandatis tuis fidelitas, quia hæc est tua de illa voluntas, et hoc ideo ab illa exigit tua bonitas, ut pro præmio subsequatur æterna felicitas.

O homo, cujus lapsum causavit propria voluntas, quid justius, quam ut corrigatur in te hæc vitiosa facultas, ut uniaris cum voluntate suprema, per cujus separationem causata fuit omnis tua infelicitas?

O Pater, quam benigna est tua de filiis tuis ordinatio, dum hoc solum exigis pro salute illorum, ut velint, quod vis, et quo plus hoc agendo volunt, eo sunt feliciores, quia hereditate filiorum eo fiunt digniores. Filius tuus ex natura genitus docuit filios tuos adoptivos orare, ut fiat voluntas tua, sicut in cælo, ita et in terra.¹ Quæ autem alia voluntas in cælo præter tuam? Nulla profecto. Et propterea orandum et agendum in terris, ut hoc fiat nobiscum, quod fit in cælis. [24^v:] Ubi quidem quodammodo annullata est omnis propria voluntas, hic porro in terris oportet, ut cesset illius proprietas. Confundit sæpe humanus intellectus facultatem, quam voluntatem dicimus, cum effectibus voluntatis et actibus ejus, et propterea difficillime capit in spiritualibus, quod tamen obvium est in temporalibus, dicitque speculationes esse, quæ spirituales viri dicunt in hanc rem volentes explicare, quomodo possit propria voluntas cessare in homine et tamen manere in homine. Quodsi voluntatis actus consideremus proinde, fors omnes referuntur ad potentiam concupiscibilem et adirascibilem, per primam adhæremus, per secundam separamur ab objectis, nec igitur hæ duæ potentiæ debent annihilari in nobis, sed perfici, quia quo plus perficiuntur, eo plus unitur voluntas Deo.

Quodsi potentia concupiscibilis cessaret, quomodo te, Domine, homo desideraret; si potentia irascibilis agere desineret, quomodo peccatum odio haberet? Quomodo pænitere posset? Non oportet ergo cessare actus voluntatis qua voluntatis, sed qua voluntatis pro se, homine, non pro te, Deo agentis. Vult Deus, ut voluntas ejus fiat, sicut in cælis, ita et in terra;² in cælo autem omnia fiunt præcise et unice pro sua gloria. Vult itaque, ut in terra pariter fiant, et per consequens, ut et potentia concupiscibilis et irascibilis voluntatis nostræ omnia pro Dei gloria agat. Prima (potentia nempe concupiscibilis) nos ferre [25^r:] debet ad omnia creata, in quantum a Deo sunt et sunt bona, sed singulariter ad hominem, quia est imago et similitudo Dei,³ os de osse, caro ex carne⁴ nostra, et hinc dilectio proximi. Sed hic actus potentiæ concupiscibilis tam generalis et tam extensus debet referri ad desiderium particulare, ut omnis creatura laudet Creatorem et perveniat in finem, in quem creata est, ad gloriam nempe Creatoris sui.

Pro hoc fine igitur appetere omnia, agere omnia est unire potentiam concupiscibilem voluntatis suæ voluntati Dei. Jam autem potentiæ irascibilis actus se extendere debent ad omnia, quidquid voluntati Dei contrarium est et gloriæ ejus adversatur. Sed nihil magis adversatur, quam Deo opposita voluntas, quod est peccatum poten-

^a Correxit ex quo (?)

¹ Cf. Matth. 6,10.

² Cf. Matth. 6,10.

³ Cf. Gen. 1,26.

⁴ Cf. Gen. 2,23.

tiae seu concupiscibilis seu irascibilis. Hinc nihil magis odio habendus, quam actus harum potentiarum voluntati Dei oppositus. Est autem oppositio duplex, oppositio nempe voluntati generali Dei, ut omnia fiant in gloriam suam secundum ordinem, quem instituit, oppositio secunda voluntati particulari Dei, quam nobis lege notam fecit. Omnis oppositio hujus posterioris speciei procedens a voluntate reflexa legem^a Dei noscente aut volenter ignorante separat nos a Deo propter praedictam oppositionem voluntatis, et hi sunt actus propriae voluntatis Deo rebellis et suam voluntatem in finem [25^v:] actionum suarum statuentis.

Oppositio primae speciei, quae fit contra voluntatem Dei generalem, ut omnia fiant pro gloria sua, est nobis adhærens et propria conditioni hominis, ita ut ab omnibus defectibus, imperfectionibus ac ignorantibus hujus speciei immunes esse non possimus in hac vita, sed dum potentia irascibilis voluntatis nostrae secundum voluntatem Dei regulata est, omnibus his actibus irascitur, et sensus suos, qui hanc oppositionem in se nutriunt, omnibus viis corrigere, coercere et purificare intendit, et propterea carnem suam cum omnibus operibus suis crucifigit homo. Hinc opera, ut vocantur satisfactoria et expiatoria, in pœnitentia requisita sunt, ut puniantur sensus nostri voluntati Dei oppositi. Ex eo enim, quod justitia Dei etiam sensus pœnam damnatis inflixerit, facile cognoscimus, quod eandem exigit a nobis, donec vivimus.

Hinc vita hominis Christiani, filii Dei, est continua pœnitentia, quia potentia irascibilis voluntatis suae regitur per potentiam concupiscibilem voluntati Dei tam generali (de qua supra diximus), quam particulari, quae mandata ejus sunt satisfacere volentem, et quo ferventior est hæc concupiscibilis potentia in desiderando, ut voluntas Dei fiat, et <ma>^b quo magis ardens est irascibilis potentia in dolendo, quod hæc non fiat, eo major est hominis charitas, et eo magis intima voluntatis hominis cum Deo [26^r:] unio, quia eo ardentius desiderat, ut sanctificetur nomen Dei et ut voluntas ejus sicut in cælo, ita et in terra fiat.¹

Extensæ sunt hæc^c expressiones, Domine, et homo sine tua gratia non intelligit illas, propterea nec concipit in his verbis, quae nos Filius tuus docuit, fundari communionem sanctorum caelestis et terrestris Ecclesiae unionemque spiritus et voluntatis hujus et illius. Hinc, qui dicunt nescire sanctos, qui in caelis sunt, illa, quae secundum voluntatem seu Spiritum Christi fiunt in terris, supponunt duas voluntates in Christo et in sanctis, et demum alium Spiritum in sanctis caelestis seu triumphantis et in sanctis militantis Ecclesiae. Voluntas autem^d Dei fieri nequit sine Spiritu Christi, quia ipse Spiritus Christi, quem dedit Ecclesiae, est, quem habuit et habet in æternum facere voluntatem Patris et sanctificare nomen suum.² Hæc autem docuit ita facere in terris, sicut fit in cælo, et ad hoc reliquit Spiritum suum in Ecclesia, ut nos doceat omnia,³ usque ad consummationem sæculi mansurum cum illa,⁴ ne portæ inferi prævaleant contra illam.⁵

^a ante *legem* duæ (?) litteræ deletæ

^b Delevit *ma*

^c Post *hæ* litteræ deletæ

^d *autem* (?) corrigendo

¹ Cf. Matth. 6,9–10.

² Cf. Matth. 6,9–10.

³ Cf. Ioan. 16,13.

⁴ Cf. Ioan. 14,17.

⁵ Cf. Matth. 16,18.

Quid dulcius, o Deus, quam contemplari hanc admirandam unionem voluntatis Patris cum filiis et filiorum cum Patre cælesti! Quid mirabilius, quam videre, quod vere fiat in terris, quod fit in cælis, dum te, Pater cælestis, filii tui cum Christo, in Christo et per Christum laudant in terris! Mirabilia [26^v:] sunt opera tua,¹ Deus, laudet et exaltet illa anima mea in unione omnium sanctorum triumphantis et militantis Ecclesiæ per caput ejus, Christum, qui nobis ad faciendam voluntatem tuam, o Pater cælestis, gratiam promeritus est.

Da itaque, o Jesu, Salvator meus, ne quid aliud diligam præter illam, ut moriatur in me, quod meum est, vivat, quod tuum est in te et per te.

MEDITATIO 12^a
DE NOVA CREATURA

Adest, o Domine, beatorum memoria temporum, in quibus Filius tuus passus pro peccatis resurrexit in justificationem nostram.² Sæpe revocatur mihi in mentem in meditationibus meis, quod veritatem æternam oportuerit in veritate descendere et se naturæ humanæ vere et realiter unire, ut natura humana pro te, Deo creata redderetur denuo capax unionis tecum. Est enim mihi suave hanc veritatem contemplari, et profecto hæc elocutio multum illustrat mysteria, quorum recolo memoriam. Gratia enim tua succurrente agnosco, quomodo æterna veritas veræ humanæ animæ vero corpori unita taliter quodammodo identificari debuerit (ex consequenti decreti tui) huic naturæ, ut numquam amplius separaretur ab ipsa, ut in virtute hujus unionis homo in novam creaturam factus, etiamsi a veritate deviaret, ad veritatem redire posset. [27^r:] Ex consequenti hujus operis video itaque, quod hæc unio cum vero corpore omni fragilitati et infirmitati subjecto fieri debuerit, ut per veram passionem omnium sensuum expiarentur peccata, quibus homo per lapsum subjectus est, et per mortem naturalem destrueretur mors in virtute resurrectionis corporis humani, cui unita fuerat divinitas.

His taliter consideratis non mirabor, Salvator mi, quod in passione tua tam immanibus tormentis te tradere volueris. Inchoasti passionem tuam, o æterna, increata, creatæ veritati (naturæ nempe humanæ) unita Veritas, per agoniam, in qua tua divinitas sibimet tradens per lapsum infirmitatibus subjectam naturam demonstravit, quam fuerit illi durum et repugnans calicem bibere,³ quem illi propinavit divina justitia. Et ne opus resignationis voluntatis nostræ, unde suum exordium sumpsit peccati expiatio, naturale esse crederemus, ab angelo confortari voluisti, quamvis ipse te confortare potueris, ut diceres: Verumtamen non mea, sed tua voluntas fiat.⁴ Et sic reformata, ut ita dicam, fuit ante passionem sensuum naturalis animæ tuæ voluntas, quæ quamvis divinæ voluntati sibi junctæ numquam contraria fuit, se tamen ab illa in veritate seu in realitate distinctam fuisse hoc actu demonstravit.

Confortata igitur ab angelo voluntate humana calicem suscepisti, et in virtute hujus acceptationis voluntatis Patris [27^v:] cælestis, ecce, omnes acutissimos dolo-

¹ Cf. Ps. 138,14.

² Cf. Rom. 4,25.

³ Cf. Luc. 22,42–43.

⁴ Cf. Luc. 22,42–43.

res sensuum quasi agnus ad tondendum et ad occisionem ductus¹ sustinuisti. Potuisses, Domine, post agoniam absque sputis, alapis et opprobriis, absque flagellatione et spinea corona statim ad supplicium crucis duci, sed insipientis esset credere hæc omnia, quæ passus es, antequam crucifigereris, superflua nec per ordinationem Patris facta fuisse, sed a sævitia tortorum processisse. Nihil enim tecum frustra factum est, nec humana malitia in te egit nisi secundum potestatem, quæ data fuit illi, ut in te ageret. Cæcus^a essem igitur, Domine, si non agnoscerem dolores sensuum tuorum te pro expiatione peccatorum, sensuum, non tuorum, sed hominis passum fuisse, ut demonstrares,^b quid oportuerit fieri, ut humana natura fieret et, ut ita dicam, recrearetur in novam creaturam.

In virtute hujus passionis tuæ regeneratur itaque homo, dum per gratiam tuam applicatur illi virtus passionis et mortis tuæ, lavaturque in sanguine tuo in fonte baptismatis, unitur veritati, quia unitur tibi, unitur autem per fidem et desiderium hujus lotionis, id est, per actum voluntatis, et sic tuæ passionis efficacia est ipsi per gratiam tuam data justitia. Hæc est prima creatio, in cujus virtute datur regeneratio. Sed quia homo, quamdiu vivit, impeccabilis non est, dum a voluntate tua ad suam reversus a veritate separatur, hanc justitiam, quæ ipsi [28^f:] innocentiam restituerat, amittit, sed non illam justitiam, per quam ad hereditatem filiorum Dei vocatus est, et in quantum hæc characterem filii Dei dedit in baptisate.

Hinc Christianus etiam fide negata non amplius rebaptisatur, quia character, quem recepit, indelebilis est ex virtute unionis hypostaticæ et numquam separabilis æternæ veritatis cum natura humana. Unde nascimur ex Deo, dum regeneramur in spiritu per Spiritum veritatis; dum denique veritas per fidem infunditur animæ, et sic Christum induimus² vere, quia in veritatem intramus, et in hoc sensu, donec homo fidem non negat, semper manet in Christo seu in veritate; sed si peccatum per propriam voluntatem regnat in illo, veritas non est in illo, sed habet se per modum vestimenti extrinseci. Sic neobaptisatus induit Christum et vivit in Christo seu induit veritatem per characterem et vivit in veritate, donec facit voluntatem veritatis, sed dum ab hac recedit ad voluntatem propriam, veritas non est amplius in eo intrinsece, sed ille est in veritate extrinsece, sicut est homo in veste, quam induit.

Hinc sequitur duplex unio inter illos, qui nascuntur ex Deo: unio fidei in Christum, quia eandem cognitionem veritatis recipientes induimus (sicut dixi) veritatem, sed dum veritatem seu Christum in eodem spiritu intelligimus, fit unio intrinseca, [28^y:] quia per intelligentiam uniformem veritatis fit nobis veritas magis intrinseca, quam fuit per simplicem cognitionem. In hac unione consistit corpus Christi, cujus membra sumus,³ quia hæc uniformis intelligentia veritatis est Spiritus veritatis seu Spiritus Christi. Membra autem sumus hujus corporis, donec hanc confessionem facimus ore per professionem fidei ad salutem, sed sumus membra putrida, paralytica, si hanc confessionem non facimus corde ad justitiam, quia confessio cordis est confessio voluntatis. Ex his confitentibus ore et corde apparet disparitas inter corpus Christi visibile et corpus Christi invisibile, nec tamen duo corpora sunt, quia uniuntur per eandem professionem fidei et intelligentiam veritatis, et sic vivunt in eodem

^a *cæ-* corrigendo

^b *de-* corrigendo

¹ Cf. Is. 53,7.

² Cf. Gal. 3,27.

³ Cf. Eph. 5,30.

Spiritu veritatis, quod sufficit ad unionem corporis visibilis, quamvis non uniuntur per voluntatem particularem cum veritate, quam profitentur. Hæc enim unio vitam internam et æternam respicit.

Ex his das me intelligere, Domine, quod hoc corpus tuum visibile per spiritum veritatis seu per uniformem intelligentiam veritatis animatum habeat suum nutrimentum, sed quia veritas est summa simplicitas, nutrimentum veritatis nequit esse nisi verbum veritatis, quia sicut cibus nutrit corpus, ita verbum tuum nutrit intelligentiam veritatis. Hinc verbum internum et externum [29^r:] veritatis: internum nutriens veritatem ad salutem in illis, qui corde profitentur ad justitiam, verbum veritatis externum est pro illis, qui veritatem ore profitentur ad salutem in unione intelligentiæ seu communionis. Qui taliter uniti in spiritu veritatem in corde animæ habent diligentes veritatem, in veritate audiunt, legunt et intelligunt, quia veritas est in illis, sed qui veritate tamquam vestimento induti extrinsecus portant illam per confessionem solummodo oris, docentur per veritatis spiritum, seu sicut dictum, per uniformem doctrinam illorum, qui in eadem intelligentia veritatis uniuntur.

Hinc quisquis se doctrinæ semper uniformi opponit, se veritati opponit et a communionem veritatis se separat. Veritas, Domine, quam nobis communicas per verbum tuum, vetustissima est et nova, quia a condito orbe videmus, quod omnia, quæ de veritate revelasti, successive revelaveris, et ipsa Veritas æterna ideo misit Spiritum veritatis, ut revelaret apostolis et fidelibus omnia, quæ fuerunt antiqua, sed respectu revelationis in tempore fuerunt nova, et sic, quia hic Spiritus veritatis manet¹ usque ad consummationem sæculi in corpore Christi seu veritatis, ideo docet nos veritates² antiquas in novis temporibus, in quibus contra veritatis spiritum exurgit spiritus mendacii. [29^v:]

Prior autem nos docet per os totius corporis, quia est spiritus totius corporis de omnibus, quæ necessaria sunt ad intelligentiam illarum veritatum, quæ in se semper fuerunt, sed explicatæ non exstiterunt. Huic autem spiritui se non conformare est recedere a spiritu unionis, prout dictum est. In hoc corpore diversitatem membrorum et functionum Apostolus enumerat,³ dispensatores gratiarum manifestat; hæc autem gratiæ, quarum sunt dispensatores, sacramenta sunt.

Ubi ergo de sacramentis et illorum usu ac dispensandi modalitate uniformis est doctrina, et omnes diversi status appropriata habent sacramenta, ibi fit vere dispensatio gratiarum. Spiritus veritatis seu Christi semper et ubique idem est in cælo et in terra. Qui in illo vivunt, in æternum vivunt, et in quibus est, non moriuntur. Hinc unum est corpus ejus in cælo et in terra, sed hujus pars jam hereditate fruitur, pars hereditatem quærit, pars, inquam, Christum possidet seu veritatem in veritate videt, pars militat pro veritate in mundo. Hi tamen et illi ex uno corpore exercitus sunt, partim triumphantis, partim militantis.

Mirabilis et adorandus est modus, quem tu, o veritas æterna, in conservatione directioneque corporis hujus observas. Permittis enim scandala, permittis falsos prophetas, permittis [30^r:] hypocritas, sub pelle ovium lupos rapaces,⁴ denique permittis inimicum hominem in agrum, in quo triticum purum seminasti, superseminare

¹ Cf. Ioan. 14.17.

² Cf. Ioan. 16.13.

³ Cf. Rom. 12.4 sqq.

⁴ Cf. Matth. 7.15.

zizania<r>^a et tu sinis crescere illa, ne ante tempus evellendo evelleretur et triticum,¹ et hoc fit etiam respectu multarum praxium et rituum, quos sano consilio induxit quondam Spiritus veritatis, sed simplicitatem usus corruptit spiritus hominis. Sinis enim crescere hæc zizania, ne evellendo evelleretur et triticum sanctæ et simplicis fidei illorum, quibus tantum hoc unum talentum² dedisti. Exsurgit scientia humana et replet cathedras, clamant, disputant, se calumiantur, prosciunt, proscribunt, excommunicant sciolis, scandalisuntur debiles, et quandoque commoventur etiam fortes, irrident extranei, et interrogant, quæ est veritas inter sententias sibi apparenter oppositas? Sed tandem consulitur Spiritus veritatis, doctrinæ nempe continuata uniformitas, et conservatur hujus filii contiguitas. Novitatibus opponitur vetustas et luce meridiana clarius apparet novitas, quæ vel condemnatur et tacet, vel resecatur, si tacere non vult, nec utri veteri novum vinum infunditur.³

Hæc autem omnia disponis, Domine, ut suo et a te ordinato tempore fiant, ut probetur fidelium docilitas et subsequatur beatitudo illorum, qui non scandalisuntur [30^v:] in te, o divina veritas. Multi cadunt, multi deviant, multi seducuntur, ut appareat profunditas judiciorum tuorum et æternum veritatis oraculum, quod multitudinem vocatorum, paucitatem electorum⁴ futuram enuntiavit. Sed hæc meditam,^b numquid non recessi a meditationis meæ proposito de nova creatura? Non, Domine, quia resurgendo tumet ipse in novam creaturam factus es et corpus tuum in vetustissima veritate renovasti, et hæc est nova creatura, quæ in vetustate veritatis renovatur, <dum>^c vetustas temporalis peccati exiit, vestis renovata veteris innocentiae induitur, in qua creatus fuit primus homo. Indueras vestem veterem peccati in incarnatione, et hanc renovasti in vetustate novitatis in resurrectione.

Sic renovasti, Domine, etiam corpus tuum mysticum, corpus veritatis renovando legem vetustatis per Spiritum veritatis, qui verum sensum [vetus]^d veterum scripturarum docet et veterem veritatem manifestat, seu scripta sit illa, seu non sit. Quin enim tantum illis adhærent, quæ scripta sunt, rejectis illis, quæ scripta non sunt, litteræ adhærent, non veritatis Spiritui fidem habent ex littera, non ex auditu, quam apostoli omnes per prædicationem propagarunt, pauci scripserunt, sed nec tu, o veritas æterna, jussisti scribere verba tua discipulis tuis, sed annunciare omni creaturæ⁵ et docere, quia legem [31^r:] tuam in cordibus fidelium voluisti scriptam esse,⁶ et hinc fuit factum, quod de illis quoque, quæ de historia vitæ Christi et de apostolorum doctrina scripta remanserunt, Spiritus veritatis cum fidelibus existens per unanimem acceptionem et sic factam veritatis agnitionem præbuerit testimonium, Scripturas enim, quas Novum Testamentum appellamus, non dicimus Deum aut Christum digito suo (sicut legem veterem) in tabulis scripsisse⁷ et in visibili maje-

^a Correxerit ex *zizaniar*

^b Sic!

^c Delevit *dum* [litteram *m* corrigendo in *Et*?]

^d Delevit *vetus*

¹ Cf. Matth. 13,24 sqq.

² Cf. Matth. 25,15 sqq.

³ Cf. Luc 5,37.

⁴ Cf. Matth. 20,16.

⁵ Cf. Marc. 16,15.

⁶ Cf. Hebr. 10,16.

⁷ Cf. Deut. 9,10.

state sua publicasse, aut angelum de cælo tulisse, sed alii (velut Matthæus et Joannes), quæ viderunt, alii (velut Marcus et Lucas), quæ audierunt, scripserunt tamquam historias, et has ab ipsis scriptas fuisse, et quæ Petrus, Paulus, Jacobus, Judas, Joannes in Epistolis et in Apocalypsi scripserunt, a Spiritu veritatis dictata fuisse.

Spiritus veritatis in corde fidelium infusus agnovit et horum fidem conservat et conservabit usque ad consummationem sæculi. Ille fuit, qui veritatem inter tot apocrypha evangelia sub nomine apostolorum scripta discernere scivit, et hinc merito dicit Augustinus,¹ quod nec evangelio credidisset, si illi credere Ecclesia non præcepisset, quia in unanimitate acceptationis latuit^a Spiritus veritatis, ita ut acceptans Spiritus veritatis acceptatæ veritati præbuerit testimonium in cordibus fidelium. [31^v:] Et quam in corde sensit veritatem in scriptis agnoscens, ore quoque professus fuerit fidelium cœtus, et sic acceptans et acceptatum unum idemque fuit.

Non potest dici igitur, quod acceptatio fecerit esse vera, quæ vera fuerunt per se, sed ideo fuerunt acceptata, quia vera fuerunt. Nisi enim vera fuissent, Spiritus veritatis illis testimonium non præbisset, sed si testimonium non præbisset, veritatem ignorassemus et veritatis Spiritus in nobis non fuisset, quia veritatem rejecissemus. Sed quia Spiritus, qui Scripturas dictavit, et qui illas acceptavit, unus idemque Spiritus fuit, se in unanimitate acceptationis manifestavit, et sic se manifestat in illis quoque, quæ scripta non sunt, semper tamen vera fuisse per unanimum consensum et doctrinam patrum agnoscuntur. Nec frustra dicit Joannes evangelium suum his verbis concludens: Sunt autem et alia multa, quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum posse capere eos, qui scribendi sunt, libros.²

Dicemusne hanc locutionem esse metaphoricam exaggerationem? Dicemusne illa, quæ Veritas æterna, Jesus fecit, esse indifferentia et ideo non fuisse scripta? Dicemusne denique Joannem, qui plenitudinem Spiritus Sancti recepit, illorum oblitum fuisse, nec plus, quam breve, quod scripsit, evangelium scribere scivisse? Absit, o Domine, hæc locutio ab ore meo! Quæ Joannes scripsit, veritas dictavit, et Spiritus veritatis vera esse agnovit, et ille est, qui in corde et in ore meo agnoscit æternæ veritatis facta [32^r:] omnia in libris scribi non potuisse, sed in corda infundi oportuisse per Spiritum, qui replevit orbem terrarum³ et immensus est, et ideo oportuit mittere hunc Spiritum, qui doceret omnia, non tantum super apostolos, sed super omnes, qui baptisantur et credunt, ita ut maneat cum illis usque ad consummationem⁴ sæculi, qui uniti sunt in hoc spiritu per uniformitatem doctrinæ et intelligentiæ veritatis. Dixit autem Christus: Ero vobiscum usque ad consummationem^b sæculi.⁴ An cum solis apostolis? Non profecto, quia illi mortui sunt, sed cum omnibus, qui Spiritum veritatis recipiunt; sed nec dicit se futurum in illis omnibus, sed cum ipsis.

Sufficit enim in eadem fidei professione et intelligentia esse, ut veritas sit cum ipsis, et hæc est Ecclesia visibilis; sed oportet in veritate agere voluntatem seu mandata veritatis facere, (quod est diligere), ut veritas sit cum illis et in illis, et hæc est Ecclesia invisibilis; una tamen, quia Spiritus veritatis est cum his et illis per confes-

^a Correxit ex *placuit*

^b Sic!

¹ Cf. *ubi?*

² *Sunt autem...*: Ioan. 21.25.

³ Cf. Sap. 1.7.

⁴ Cf. Matth. 28.20.

sionem oris, et hæc est nova creatura corporis mystici resurgens cum Christo, glorificata in resurrectione, sanctificata autem per descensum Spiritus Sancti et effusionem Spiritus, ita ut sit una, sancta, apostolica et universalis,¹ quia Spiritus veritatis est cum illa. Quia autem Christus resurgens non moritur,² ita nec hæc creatura nova morietur umquam.

Sed ex membris illius moriuntur multi, quia natura humana in concreto ut natura resurrexit, glorificata et reparata est in [32^v:] veritate, Christo, ita, ut gloriæ ejus capax redditus sit omnis homo, cui sanctificationis seu passionis, redemptionis et glorificationis virtus applicatur in individuo. Et hinc sit, quod multi hos per virtutem baptismatis applicatos effectus seu restitutam innocentiam amittunt et amittere possunt et sic denuo mori peccato, sed capacitatem resurrectionis a virtute resurgentis nunquam morituri Christi procedentem non amittunt. Moritur fides non operans in dilectione, non tamen moritur, donec homo fidei renuntiet. Quamdiu enim fidem profitetur, sicut dixi, veritas est cum ipso, sed quia veritatem non diligit, quia non facit, veritas non est in ipso, et quia non est in ipso, corde non credit ad justitiam, et quia non credit corde, non vivit in fide, quia autem non vivit in fide, fides mortua dicitur, sed donec ore confitetur fidem, resurrectionis capax est, et quia fidei renuntiavit, fides est cum ipso ad capacitatem resurrectionis et per hanc obtinendæ salutis; et sic valet secundum sensum Apostoli³ confessio oris ad salutem, sed ipsa fides non est in ipso, quia non credit ad justitiam.

Qui igitur in nova creatura corporis Christi mystici manent, et cum quibus Spiritus veritatis est, per confessionem oris ejusdem fidei, per unionem hanc capaces sunt resurrectionis per novam resurrectionem seu applicationem secundi baptismatis in virtute primæ lotionis operantem, et hoc est pænitentiae sacramentum. Sacramentum dico, quia hic secundus baptismus novam [33^r:] applicationem et distinctam gratiam a prima vocatione ad baptismum requirit, quamvis ex fonte omnis gratiæ meritorum Christi emanet, et ideo, quia distincta gratia est, distinctum canalem [habere]^a et quia distinctum canalem, distinctum a baptisate sacramentum esse debet.

Etiam si igitur littera Scripturæ (quamvis et illa doceat) pænitentiae sacramentum non doceret, hæc, quæ refero, veritatem doctrinæ, quæ pænitentiam sacramentum esse semper docuit, Spiritus veritatis, qui per gratiam tuam mecum est ex horum, quæ illo adjuvante profero, consideratione agnosceret.

Profiteor igitur et adoro mirabilia tua, o veritas æterna, quæ mihi resurrectionis tuæ et novæ creaturæ mysteria manifestant. Memoro in amaritudine et dolore cordis mei, quam sæpe mortuus fuerim, consolor tamen in eo, quod veritas semper fuerit mecum, quia fidem non negavi ore et per consequens a corpore novæ creaturæ tuæ (in qua datur resurrectio) avulsus non fuerim, quia in hac gratia me conservavit tua misericordia etiam tunc, dum fidem et te, veritatem in corde meo occidit mea malitia per peccaminosa et dilectioni tuæ, quia mandatis tuis, contraria opera.

Resurrexi, Domine, per gratiam tuam, qui fidem, quam ore profiteor, corde sentio, præserva me, ne denuo moriar! Salutem enim omnibus te diligentibus seu in te in fide viva credentibus promisisti, et hæc est corona justitiæ, quam debes illis, quia

^a Supplevit *habere* supra lineam

¹ Cf. Symbolum Nicæno-Constantinopolitanum (Credo).

² Cf. Rom. 6,9.

³ Cf. Rom. 10,10.

promisisti, et fidelis es in sermone tuo, sed perseverantia in hac dilectione usque in finem (cujus præmium est salus) [33^v:] nemini promisisti, quia hoc est donum pure gratuitæ misericordiæ tuæ et effectus prædestinationis, per quam vasa misericordiæ a vasis iræ¹ separasti, ut in his justitia, in illis tua manifestaretur misericordia.

Quis est, o Domine, qui inspexit librum illum septem sigillis clausum² et dicere potest: Nomen meum in libro vitæ scriptum est?³ Non essent in Ecclesia tua palææ, zizania et pisces, qui in hac sarena⁴ misericorditer capiuntur, non essent repartendi in bonos et malos, si omnes, qui vocantur ad fidem, electi essent ad salutem. Manifestasti hoc mysterium statim in primo angelo et in primo homine, unum in cælo,^a alterum in paradiso voluptatis collocaveras, uterque illorum innocens fuit, numquid dicere potuisset: Deus me huc elegit; si fidelis permansero, hic manebo. Sed quis illorum potuit dicere: fidelis permanebo; et si dixisset, ex factis illorum vidissemus, quod loquela illorum insipiens fuisset. Quis fuit fidelior servus in domo tua, Domine, Moyse,⁵ cui hoc testimonium ex ore tuo præbui, et numquid non et illi eandem promissionem feceras, quam cetero semini Abraham? Quis est tamen, qui te interrogare præsumet, cur illi non dederis gratiam perseverandi in fidelitate, ut ad promissionem pervenire et terram ingredi potuisset? Quoties petiit hanc gratiam, et quam ferventer petiit, et tamen non obtinuit. Omni populo Israel promisisti hanc terram et tamen non nisi duo intrarunt in illam.⁶

Esset itaque loquela Petri, si tibi dicerem: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo,⁷ dicerem [34^r:] quidem, quod me nunc sentire dedisti, quod et ille hæc dicens senserat, sed si me semper in hac dispositione permansurum crederem, non noscerem fragilitatem meam, hanc tamen gratiam in firma spe sperare possum et debeo dicens cum Paulo: Omnia possum in eo, qui confortat me;⁸ sed mihi hanc gratiam perseverantiæ tamquam certam promittere esset de tua bonitate præsumere. Si ergo nec collocatio angeli in cælo nec hominis in paradiso nec ad populum nec ad Moysen facta promissio nec Petri et Judæ in apostolatam vocatio potuit illos certos reddere de beatitudine, sola vocatio ad fidem, quem assecurabit, cum donum perseverantiæ nemini promisisti, sed das, cui dare decrevisti, et ex his respectu vocatorum pauci sunt, quos elegisti.⁹ Petrus te negavit, pejeravit et te non noscere¹⁰ dixit, et tamen respexisti illum, ideo flevit et pænituit. Judas dicens: Peccavi tradens sanguinem justum,¹¹ confessus est peccatum, et tamen non respexisti illum et se suspendit.

Non investigo, Domine, judicia tua, sed refero, ut in timore et tremore operer salutem meam,¹² et per opera te misericorditer adjuvante facta certam faciam voca-

^a Correxit ex *cælum*

¹ Cf. Rom. 9,22–23.

² Cf. Apoc. 5,1.

³ Cf. Apoc. 20,15.

⁴ Cf. Matth. 13,47 sqq.

⁵ Cf. Num. 12,7

⁶ Cf. Deut. 1,35–36.

⁷ *si oportuerit...*: Matth. 26,35.

⁸ *Omnia possum...*: Phil. 4,13.

⁹ Cf. Matth. 20,16.

¹⁰ Cf. Matth. 26,72.

¹¹ *Peccavi...*: Matth. 27,4.

¹² Cf. Phil. 2,12.

tionem meam, dicens cum apostolo: O altitudo divitiarum, scientiæ¹ etc., ut sic me projiciam in abyssum judiciorum tuorum de me, Pater enim meus es et infinite bonus et misericors es. Volo itaque, quod de me vis et decrevisti in tempore et in æternitate. Non noscerem meum nihilum, et peccatum meum non esset contra me [34^v:] semper,² si ita sperarem in misericordia tua, ut non timerem tuam justitiam, sed te, Deum non noscerem, si ita timerem justitiam tuam, quin sperarem et confiderem in tua misericordia.

Fac igitur per immensum pretium sanguinis Filii tui effusi pro me, ut timens et sperans diligam te omni momento, sed præcipue ultimo vitæ meæ, ut perveniam ad te.

MEDITATIO^a 13.
DE EADEM MATERIA SECUNDA

Mysterium est, Domine, magnum nova creatura, et hujus meditatio est diligentibus suavis delectatio, quia patefacit, quanta fuerit tua, o Pater cælestis, erga mundum dilectio, quanta Filii tibi cœqualis humiliatio et glorificatio, et quam efficax Spiritus, quem misit, effusio, sanctificatio et operatio. Audeamne dicere, Domine, Salvator mi, quod natura humana felicior facta sit per tuæ resurrectionis glorificationem, quam fuerat per primam creationem; possem^b exclamans dicere: O felix culpa, quæ tantum ac talem meruit habere Redemptorem!³ Tu enim, Domine, dignaris elevare oculos meos intellectuales ad videnda magna mirabilia tua, quæ effari vix audeo, quia litteræ, quam scribo, spiritum dare nequeo, ut legentis intelligat spiritus, quæ mihi dictaret Spiritus. In prima creatione, posteaquam dixisses, Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram,⁴ assumpsisti limum [35^f:] terræ et inspirasti⁵ in faciem eius spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem.⁶ Possem, Domine, per gratiam tuam ex his deducere, quod homo creatus in prima creatione fuerit imago tua et homo de novo creatus seu natura hominis nova creatura in Christo facta fuerit similitudo tua; et fortassis hæc consideratio produxit opinionem illam, quod etiamsi Adam non peccasset, Filius tuus venisset in mundum. Sed præscindo, Domine, inquirere, quid factum fuisset, utilius est enim mihi et longe certius illa contemplari, quæ fecisti, quam illa, quæ facere potuisses et potes. Tuæ enim potentiæ immensitas est mihi adoranda obscuritas.

In præcedenti meditatione itaque te adjuvante et, vere possem dicere, ducente scripsi de illis, quæ pertinent ad novam creaturam corporis tui mystici. Ecce, dignaris me vocare ad meditanda illa singulariter, quæ spectant ad novam creaturam in individuo cujusvis hominis, qui resurgit tecum. Sed adhuc dignaris in mentem revo-

^a Correxit *i ex o*

^b Post *possem* duæ litteræ erasæ (-ne?)

¹ *O altitudo...*: Rom. 11.33.

² Cf. Ps. 50,5.

³ *O felix...*: Exsultet (Laus crei)

⁴ *Faciamus...*: Gen. 1.26.

⁵ Cf. Gen. 2,7.

⁶ *In faciem...*: Gen. 2,7.

care quædam, quæ ad^a totius naturæ novam creationem spectant et respiciunt, beneficia, quæ tuæ resurrectionis virtus naturæ humanæ communicavit. Quidquid enim corpus resurgenti Salvatoris acquisivit, fratribus suis commune fecit, et quæ sint hæ corporis gloriosi proprietates, in suis apparitionibus post resurrectionem manifestavit. Sed ut has omnibus demeritas esse clarius pateat, resurgente illo multa corpora sanctorum resurrexerunt et [35^v:] apparuerunt in Jerusalem.¹ Multi sunt, qui legunt illa, quæ post resurrectionem contigerunt, sed non omnes legentes considerant, quod illis, quæ Salvator noster post resurrectionem suam fecit, non solummodo fidem resurrectionis suæ stabilire voluit, sed etiam aliorum mysteriorum, ad quorum considerationem dignaris me revocare, Domine.

Dixi in præcedenti meditatione mea æternam Veritatem verbum veritatis reliquisse pro nutrimento fidei corpori suo mystico, novæ illi creaturæ, et hoc nutrimentum commune est omnibus, cum quibus est Spiritus veritatis, sed præter hoc nutrimentum alium quoque panem et vinum dedit, quo nutrirentur illi, in quibus est; quem si manducant et bibunt illi, in quibus non est, iudicium manducant et bibunt.² Panis ergo verbi est communis omnibus, cum quibus est per fidem et uniformem intelligentiam veritatis, et in quibus est per dilectionem et opera veritatis. Sed panis vivus, quem nobis dedit, quamvis ab omnibus sumatur æqualiter, illos solummodo nutrit, cum quibus et in quibus est veritas. Est enim non tantum verbum, sed verum et reale corpus veritatis. Mirabile et admirandum est hoc fidei mysterium, et qualemnam fidei perfectionem requirat, et quomodo hoc, quod creditur, omnipotentia Dei facere valeat, in apparitionibus suis post resurrectionem Veritas æterna demonstravit, dum clausis foribus invisibilis et tamen palpabilis, [36^r:] palpabilis et tamen incorruptibilis, corporalis et tamen spiritualis, spiritualis et tamen ossa et carnem habens in medio discipulorum apparuit.³

Dicant philosophi, quantum volunt, quod accidentia sine substantia subsistere nequeant; ego te, Domine, omnia posse credo, et doctrinæ illorum ex hac apparitione contrarium agnosco, quia visibilitas, palpabilitas sunt accidentia substantiæ corporeæ corruptibilis, quæ tamen sine corruptibili substantia subsistere potuerunt, nec tamen imaginaria fuerunt accidentia visibilia, quæ apostoli viderunt, sed in substantia (omnem philosophiæ captum transcendente) corpore^c spirituali [apparu]^c apparuerunt, huic tamen substantiæ illa visibilitas et palpabilitas pure corporalis, quam apostoli viderunt et palparunt, propria non fuit, quia si propria fuisset, apostoli semper et vidissent et palpare potuissent; sed alia visibilitas et palpabilitas fuit huic corpori glorificato propria, quam visus et tactus pure carnalis et mortalis videre non potuisset, si visibilitas et palpabilitas, quam apostoli viderunt et palparunt, accidentia sine propria substantia non fuissent; sine propria, dico, substantia, absit enim dicere sine omni substantia fuisse. Sed quia substantia, quæ sub illis accidentibus fuit, non fuit accidentium visibilitatis et palpabilitatis pure mortalis propria substantia, sine substantia fuisse dici potest. Autumo enim, sed certe asserere non præsumo, quod visibilitas et palpabilitas, quæ fuit propria corpori Christi [36^v:] glorificato,

^a Correxit litteram *a*

^b Correx

^c Delevit *ms.*

¹ Cf. Matth. 27.52–53.

² Cf. I Cor. 11,29.

³ Cf. Luc. 24,36 sqq.

nonnisi a corporibus pariter glorificatis videri et palpari potuisset, et a mortalibus sensibus apostolorum videri et palpari non potuisset.

Hæc dant mihi, o Domine, ideam illius mysterii, quod in sacramento Eucharistiæ credendum positiva verba veritatis incarnatæ jubent. Nullus textus clarior in tota Scriptura, et in versione horum verborum, hoc est corpus meum,¹ nulla reperitur discrepantia; pro sacramento habetur communio eucharistica ab omnibus Christianis, sed, o Domine, dum de intelligentia hujus veritatis res est, omnem Christianitatem seu regnum tuum, Jesu mi, in tres partes divisum reperio. Sunt adhuc, qui te interrogant: Quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum?² Et scandalisuntur³ in verbis tuis, recedunt a sensu obvio verborum et loco corporis signum substituunt in sacramentum. Alii, Domine, plus credunt verbis Veritatis æternæ, corpus enim dari corpus manducare credunt, intellectum in obsequium fidei incaptivant, sed sensus fidei subjicere nequeunt et a simplici intelligentia verborum ad explicationes recedentes et corpus et panem profitentur et sumunt. Sed qui verba tua spiritum esse⁴ et te verba vitæ habere⁵ in pura et simplici fide credunt, nonnisi corpus sub^a speciebus accidentium panis et sanguinem sub speciebus vini velatum adesse credunt, et omnes sensus suos in hoc mysterio falli profiteri malunt, quam vel in minimo recedere ab intelligentia verborum Veritatis æternæ. Dicunt Christum Dominum nostrum panem [37^r:] sumpsisse, panem fregisse, panem benedixisse, sed apostolis non amplius panem, sed corpus suum dedisse ad manducandum, quia dixit: Hoc est corpus meum, accipite et manducate.⁶

Clarum est, o Domine, non corpus et sanguinem dare hanc fidem puram et simplicem, quæ omnium sensuum suggestionem transcendit et ideo nulli errori subjecta est, quia siquidem nonnisi nostra carnalitas causat, quod fides nostra sit obscura et quodammodo credimus sub ænigmate,⁷ ex consequenti clarum est, quod quo plus recedit homo a carnalitate, eo purior efficitur fides, sed numquam a carnalitate plus recedit, quam dum propriis sensibus non credit, sed illos ita incaptivat, sicut intellectum in obsequium mysterii, credens, quem non videt, Christum adesse,^b et non credens, quem videt, gustat et palpat panem cum Christo sumere. Omnis homo deberet profiteri talem fidem esse supernaturalem et miraculosam, sed quibus illam dare non dignaris, irrident, impugnant et humanarum inventionum arguunt illos, qui hanc veritatem corde et ore profitentur.

Magnum et vere magnum doloris est argumentum diligentibus veritatem tuam divisos esse illos, qui in sacro baptismatis fonte idem sacramentum, eandem fidem recipiunt, in intelligentia autem veritatum tam separati sunt. Scio, Domine, te revelante hæc oportuisse taliter fieri et venire scandala, væ autem illi, per quem intrarunt,⁸ sed nec minus væ illis, qui cadunt et a corpore tuo avulsi sunt. [37^v:] Frustra

^a Superscriptum

^b Delevit litteram inter *d* et *s*, post superscripsit litteram *e*

¹ *Hoc est...* Matth. 26,26 etc.

² *Quomodo...*: Ioan. 6,53.

³ Cf. Ioan. 6,62.

⁴ Cf. Ioan. 6,64.

⁵ Cf. Ioan. 6,69.

⁶ Cf. 1 Cor. 11,24.

⁷ Cf. 1 Cor. 13,12.

⁸ Cf. Matth. 18,7.

dicunt se fidem habere, ex fide vivere, qui veritatem in veritate non profitentur, quia si veritatis differens professio esset possibilis, veritas esset divisibilis. Jam autem quoquomodo quis credat dogma in unitate, si differt in dogmatis intelligentia, recedit a veritate, sicut in supra dictis de Eucharistiæ sacramento clare patet; omnis enim Christianitas in illo Christum adesse credit, sed præsentiam ejus supra fati modis explicat, et ex tribus differentibus dogmatis hujus [differentiis]^a intelligentiis non nisi una potest esse veritati conformis.

Vere, Domine, novæ creaturæ est proprietas vera illa Christiana humilitas, quam manifestat docilitas, per quam conservatur spiritus unitas, qui consistit in uniformitate sensus. Clamat æterna Veritas: Nisi quis abnegaverit semetipsum et^b tollens^c crucem suam secutus fuerit^d me, non potest esse meus discipulus.¹ Qui hæc verba intelligunt, essentiam abnegationis in abnegatione proprii sensus statuunt.^e Unde numquam recedunt a doctrina patrum, nec dicent umquam errasse novam illam creaturam corporis Christi, cujus membra sumus.² Agnoscunt cathedram veritatis visibilem et in illa quærunt centrum unitatis. Quomodo posset enim esse fides ex auditu,³ si non prædicaretur, quomodo prædicaretur autem, si hæc cathedra invisibilis esset? Ad quid essent doctores et Scripturarum interpretes, quos Apostolus in Ecclesia esse manifestat,⁴ nisi ad docendam visibiliter veritatem? Jam autem horum doctorum in docenda veritate uniformitas est centrum unitatis, secundum [38^r:] quam examinandi et conformandi sunt membrorum spiritus, et ut conservetur unitas, requiritur docilitas.

Dicit Apostolus: quodsi angelus de cælo descenderet, aliam non recipiamus doctrinam, quam suam;⁵ et quomodo suam agnosceremus, nisi ex conservatione ejusdem doctrinæ? Hanc autem conservationem unde discernemus, nisi ex contiguitate, et ipsam contiguitatem ubi evidentius reperiemus, quam in conciliis generalibus, qui fuerunt conventus omnium pastorum, doctorum et interpretum, qui ad regendam Christi Ecclesiam constituti fuerant? Qui horum doctrinam rejciunt, visibilem cathedram veritatis non habent, qui autem hanc non agnoscunt, fidem ex auditu⁶ esse negant, sine qua non datur communio sanctorum in Ecclesia, quia nisi quis ore profiteatur, quid credat, ignoratur.^f Quodsi autem quod credit, ignoratur, quomodo communio, quæ est communis unio, conservabitur?

Hinc speculativa est fides et hac communionem sanctorum caret, quæ credit Ecclesiam, et non credit in Ecclesiam. Ad quid oporteret ore credere ad salutem, si sola cordis confessio sufficeret, nisi ut per oris professionem fiat fides (ut ita dicam)

^a Delevit *differentiis*

^b Supplevit in margine &

^c Correxit ex *tollit*

^d Correxit ex *sequatur*

^e Correxit *sensus statuunt ex status sentiunt*

^f -ur supra lineam

¹ Cf. Matth. 16,24.

² Cf. Eph. 5,30.

³ *Fides...*: Rom. 10,17.

⁴ Cf. I Cor. 12,28–29.

⁵ Cf. Gal. 1,8.

⁶ Cf. Rom. 10,17.

audibilis, ut propagetur^a veritas, et in communione seu communicatione ejusdem fidei conservetur unitas. Quid prodest credere, quod sit Ecclesia, si quis ignorat, quæ sit Ecclesia; et quomodo potest quis dicere se esse in communione Ecclesiæ, si illam ignorat et doctrinam ejus non audit? Si autem illam audit, jam in illa credere debet, quia si non credit, se ab illa separat et a [38^v:] communione recedens ad proprium spiritum redit. Dividit, Domine, Ecclesiam a Christo, qui non credit idem esse in Christum et in Ecclesiam credere, et donec se super se non elevat, carnales habet ideas de visibili Ecclesia et doctrinam illius pro humana doctrina reputat. Legit talis homo in evangelio promissionem Christi dicentis: Quodsi duo vel tres in nomine meo congregati fuerint, in medio illorum ero,¹ et credit. Legit pastores, doctores Ecclesiarum vel omnium vel quasi omnium in unum convenisse, ut inter differentes sensus dogmatum, quos illis humanus spiritus attribuit, verum sensum et intelligentiam determinent. Legit invocasse Christum, pro cujus doctrina ab erroribus separanda in nomine illius convenerunt, omnium particularium Ecclesiarum antecedentem doctrinam examinasse, Scripturas scrutatos fuisse, patrum scripta, consiliorum^b acta revolvisse et quæ fuerit successiva doctrina in Ecclesia, in materia agitata distincte eruisse taliterque in intelligentia decisionis omnes convenisse; sed quamvis Spiritus veritatis per similem unionem spirituum se manifestet, sunt tamen homines, qui dicent Christum in medio trium (qui secundum sensum illorum loquuntur) fuisse, non fuisse autem inter mille aut centenos, qui in nomine Christi invocato ejus auxilio legitimi pastores et doctores ex vocatione Christi congregati contra sensum illorum deciderunt in unitate spiritus.

Dicis, Domine, in Scripturis in ore duorum aut trium testium esse veritatem.² et homines illam ab ore trecentorum et millenorum, [39^r:] qui illi testimonium præbent, non recipiunt, sed proprio lumini plus credunt. Discernit talem pervicaciam^c et obstinationem spiritus humanus in actionibus moralibus, et tales obstinationes puniuntur, dum quis legibus regnorum vel municipalibus resistit. Sed sine lumine tuo non discernit in spiritualibus cæcitatem suam, quam tu solus potes tollere, et hinc oportet, ut charitas compatiatur illis et misericordiam tuam obtestetur impleretque pro illis. Quam primum nova creatura per Spiritum veritatis regenerata recedit ad spiritum suum, redit ad vetustatem, et quia spiritum suum sequitur, nequit se non abnegans Christum sequi, et frustra dicit se esse discipulum ejus, qui avulsus est a corpore ejus, sicut enim palme a vite abscissa caret succo nutritio veritatis. Multum tibi debeo, Domine, quod has veritates me docueris, sed longe plus tibi debeo, quod illas mihi sensibiles reddideris. Sit ergo, quæso, omnis mea retributio harum veritatum fervens dilectio, sit tua erga me miseratio, hujus^d dilectionis largitio, quia in charitate veritatis consistit regenerationis et novitatis conservatio.

^a -tur corrigendo

^b Sic (pro *conciliorum*)

^c Correxit -c- ex -t-

^d Correxit ex *cuius*?

¹ Cf. Matth. 18,20.

² Cf. Matth. 18,16.

MEDITATIO 14^a.
DE EADEM MATERIA 3^a

Mirabilis fuit, o Domine, veteris Adam creatio, in qua limum terræ fecisti in animam viventem,¹ sed longe mirabilior veteris Adam recreatio, in quod opus Deus homo triginta trium [39^v:] annorum spatium impendit. Noscimus, o Deus, ex operibus tuis omnipotentiam tuam, et illam fide credentes,^a ex ejus consideratione mirabile apparet, quod machinam universi creare statuens in hac creatione sex diebus laborasti. Quidni mirabilius, quod illud Verbum tuum, per quod fecisti omnia,² in recreatione hominis triginta tribus annis operatum est, et horum cursu triginta annis mansit in obscuritate præparans quodammodo corpus suum ad sacrificium, tribus autem annis annuntians regnum Dei præparavit homines ad regenerationem.

Humilio me, Domine, in consideratione hujus mysterii, est enim profundum nimis, nec investigo consilia tua, cur hæc taliter fieri oportuerit, cur denique Filius tuus in nativitate pastoribus et magis tam admirando modo manifestatus potiori vitæ suæ mortalis cursu in tantis tenebris privatæ vitæ latuerit; sed, o Domine, si hæc in tanta, ut ita dicam, simplicitate naturalis cursus acta non fuissent, quomodo agnovissemus Filium tuum eandem naturam et corpus humanum induisse, quod omnibus hominibus commune fuit? Verum nativitatem ejus et admirandam doctoribusque stupendam sapientiam in ætate puerili³ patere oportuit, ut in illo a nativitate divinitatem^b habitasse, non autem adulto tantum per singulares gratias virtutem solummodo Deitatis communicatam fuisse pariter non ignoraremus. A momento igitur nativitatis suæ gloriose manifestatus per exempla sua in omni statu ætatis veritatem nos docuit æterna hæc et incarnata Veritas, et ut sacrificium suum in ætate corporis humani perfecta offerret, [40^f:] conveniens fuisse apparet.

Tria sunt singularia, quæ requisivit hoc sacrificium: primo acceptationem voluntariam calicis passionis, a qua incepit, secundo: pœnas sensuum respectu corporis, tertio: separationem animæ a corpore. Prima duo homo agit, hoc tertium tanquam munus sacerdotii divinitas perfecit ante effusum e latere sanguinem vinculum solvens, quo anima et corpus junguntur, ut hominem constituent. Hæc sunt itaque, quæ homo facere debet, qui in novam creaturam transformatur. Hinc seu renovationem per baptismum seu per sacramentum pœnitentiæ respiciant, primo voluntatem tibi, Deus, resignare debet homo se tibi^c offerens ad omnia, et se subjiciens in omnibus carnem et sensus affligere debet in operibus carnis, sed separationem animæ a corpore tua decreta consumant realiter, gratia tua efficit spiritualiter, dum homo vivens moritur sibi nihil amplius faciens pro se, sed omnia agens pro te; et hæc est omnis perfectio novæ creaturæ. Vita enim, qua vivit, nova vita est, quia occiso amore proprio novo spiritu charitatis animatur homo, et hæc est resurrectio in Christo, cum Christo et per Christum. Nova est hæc vita et vere nova requirit omnia, quia omnia vetera in nova mutantur. Aliæ

^a Sic! Gallicismus vel Hungarismus [pro *credentibus* vel sim.]

^b Correxit ex *nativitate*, superscripsit *Divinitatem*

^c Correxit ex *sed ibi?*

¹ Cf. Gen. 2,7.

² Cf. Ioan. 1,3.

³ Cf. Luc. 2,46-47.

cogitationes, alia desideria sunt creaturæ novæ, quia non amplius se, sed te Deum habet pro objecto, et quia te diligit, ad te pervenire cupit. Hinc odium peccati et omnium operum carnis, quæ tam voluptuosa sunt, dum se homo amat, et abominabilia fiunt, dum se odio habet. Tunc videt homo enormitatem peccati, [40^v:] et salutaris hujus odii instinctu ductus de sensibus, per quos peccavit, vindictam sumens imitatur Christum sensuum ejus acerbos dolores sibi applicans, et taliter ex virtute passionis Christi afflictiones, quas sentit, sanctificat.

Qui se necdum odio habet, has veritates non intelligit, et crucifixionem carnis suæ multis modis explicat, ut quod sibi displicet, evitet. Sed qui per gratiam tuam, Deus, in novam creaturam mutatur, non confundit infiniti pretii satisfactionem cum operibus, quæ satisfactoria vocantur, nec his, sed illi omnem virtutem attribuens passionem per passionem, dolores per dolores spiritualiter et realiter applicat sibi, ut dolorum et passionis particeps fiat, et sic calicem, quem Christus bibit, quamvis sensibus suis amarum gratia tua, Deus, adjutus suscipit et bibit, quia in Christo, cum Christo et per Christum vivit. Hæc sunt veritates, quas revelasti parvulis, qui illas in simplicitate parvulorum considerant, abscondisti autem ab illis,¹ qui se necdum abnegaverunt et in vetustate vitæ ambulant, et hi sunt, qui opera satisfactoria in pænitentia reprobantes superbiam humanam attribuunt, ut se ab illis eximant, ac si caro et sanguis, non autem Spiritus Christi suggerere posset illa, quæ carni et sanguini contraria sunt. [41^r:]

MEDITATIO 15.

QUOD MORS SIT DESIDERABILIS PRO NOVA CREATURA

Mors omnium horribilissima in pœnam peccati inflictam^a fuit veteri homini, in præmium et retributionem conversa est novæ creaturæ. Animam hominis pro corpore, corpus pro anima creatum fuisse, nemo ignorat; nisi enim hæc duo uniantur, nec hoc nec illa homo dicitur, sed unius et alterius conjunctio facit creaturam, quæ homo appellatur. Nulla igitur major pœna potuit infligi huic creaturæ, quam separatio animæ a corpore, per quam sequitur hominis destructio. Anima per inspirationem a Deo creata² ex ordine creationis non amplius potuit annihilari, sed respectu finis sui, in quem creata fuerat, ut nimirum corpori in æternum inita^b homo viveret, semper mortua permansisset, nisi Christus per resurrectionem corpus glorificasset et per virtutem suam resurrectionis reddidisset hanc [un]^c reunionem corporis et animæ iterum possibilem.

Unde evidenter apparet, quod hæc naturæ humanæ reparatio fit nova creatio. Animæ humanæ gloria est corpus, corporis gloria est anima; quapropter imperfecta est animæ beatitudo, donec non^d subsequatur temporalem separationem æterna cum corpore unio in beatitudine. In hac vita mortali sentit in nova creatura anima corporis sui miserias, et ipsa corporis infirmitas est sensibilis, etiam in quantum est visibi-

^a Correxit ex *inflixa* (?)

^b nota constructionem

^c *un* delevit ms.

^d *donec non* ut Hungarismus pro *quoad*

¹ Cf. Matth. 11.25.

² Cf. Gen. 2,7.

lis. Non vivit igitur in novitate vitæ anima, quæ corpori suo sanitatem et gloriam non desiderat, et quæ se et corpus tantis malis [41^v:] et infirmitatibus subjici non gemit. Unde sequeretur, quod si voluntas creaturæ voluntati Dei conformari non deberet, homo regeneratus merito vitam mortalem pro malorum omnium maximo reputaret. Pœna est, quod quis invitus tolerare debet, et heu, in hoc sensu quot pœnæ et quam continuæ sunt, quibus homo in vita sua carere non potest!

Pœna esset igitur etiam vita, si hæc pœna non esset utilis et necessaria ad salutem. Anima unitur corpori, et hæc unio ad constituendum hominem tam necessaria vita dicitur, in qua homo ad labores et ad ærumnas condemnatus numquam in eodem statu permanet nec respectu sui nec respectu Dei. Peregrinatus per vallem lacrimarum¹ et terram miseræ, ignorans vias suas et nesciens finem laborum suorum si manet in mundo tamquam in patria, non gemit, sed delectatur et sibi complacet in terrestribus, recipit mercedem suam, et separatio animæ a corpore fit ipsi in pœnam amarissimam, quia mercedem temporalem, quam possidet, amittere dolet, non enim majorem sperat. Hic est status infelix veteris hominis animalis, in quo separatio animæ a corpore tamquam pœna peccato primi hominis debita permansit. Sed, o Deus, o Salvator, o Reparator, Regenerator, Recreator hominis, numquid te oportuit mortem pati, ut intrares in gloriam? Mors bona igitur præmium est vitæ bonæ, mortis autem præmium est gloria, sed qualis gloria? Talis profecto, quam promeritus es per resurrectionem corporis, id est, unionem^a animæ tuæ humanæ cum corpore suo,^b modo inseparabili et unione æterna. Hæc est, o Domine, glorificatio novæ creaturæ, quam quia præcedere debet separatio, per [42^r:] quam acquiritur futuræ glorificationis certitudo, mors pro nova creatura desiderabilis est, non pœnæ loco habenda, quia a pœna liberat, beatitudinem dat et de futuræ resurrectionis gloria reddit securum.

Nullum evidentius signum novæ regenerationis, quam desiderium mortis. Qui enim de peccatis non formidat, pulsanti Judici lubens portam aperit; qui in mundo nihil diligit, mundum lætanter deserit, ut te, Deus, objectum dilectionis suæ apprehendat, et se per mortem hoc facere posse gaudet. Da mihi illam, Domine, beatam, dum placuerit tibi, non enim vitæ me tædet propter afflictiones, quas immisisti, sed propter continuas offensiones tui,^c sine quibus vivere posse non dedisti.

MEDITATIO 16. DE ASCENSIONE NOVÆ CREATURÆ

Mysterium magnum est, quod revelatur per ascensionem tuam, o Salvator meus! Quadraginta fuerant dies, a quo resurrexeras a mortuis. Antequam morereris autem, in cena valedictoria dixeras discipulis tuis, quod vadas ad Patrem.² In cruce promiseras latroni, quod erit tecum in paradiso,³ te autem descendisse ad inferos Symbo-

^a Correxit ex *unionis* (?)

^b Sic?

^c Supplevit *tui* supra lineam

¹ Cf. antiphona *Salve Regina*

² Cf. Ioan. 14,12.

³ Cf. Luc. 23,43.

lum Apostolorum docet,¹ et detentis in carcere prædicasse Petrus in epistola sua scribit.² Postquam resurrexisses autem, eadem die dixisti tamen ad Magdalenam: Noli me tangere, quia necdum ascendi ad Patrem;³ paulo post vero te tangi permisiisti a mulieribus,⁴ [42^v:] palpari a Thoma,⁵ et demum videntibus omnibus discipulis elevatus es in cælum.⁶

Mirabilia fuere hæc, Domine, et quis est, qui sine speciali lumine tuo de his meditari poterit? Soluta fuit per mortem anima tua a vinculo corporis, et antequam per gloriosam resurrectionem corpori tuo denuo unita fuisset, cum divinitate et in divinitate tua existens, hanc videns vidit Patrem, et fuit in Patre et cum Patre. Quod proinde Magdalene dixisti, procul dubio de corporali ascensione intellexisti; verum in numero quadraginta dierum quoque, per quos cum discipulis tuis post resurrectionem quandoque conversatus es, est mysterium, quod sentio, sed enarrare nequit mea infirmitas.

Communis et quodammodo obvia est opinio, quod per hos dies veritatem resurrectionis comprobare et apostolos tuos instruere volueris, et quis vellet contradicere huic veritati? Sed etiam quis illi ita adhærebit, ut in hoc mysterio complures veritates latere negaverit? Sæpe apparuisti, Domine, discipulis tuis, nec tamen crediderunt; instruxisti, sed adhuc magistro, quem missurus eras, opus fuerat, ut quæ dixisti, intelligerent. Sed nec apparitiones tuæ respectu temporis quadraginta dierum fuerunt tam frequentes nec instructiones verbales toties reiteratæ, ut fidem resurrectionis et intelligentiam sermonis dare suffecissent, prout nec dederunt, quia dare non debuerunt, ut virtus supervenientis Spiritus appareret. Hinc mittis illos dicens: [43^r:] Ite in universam terram;⁷ sed retines jubens, ut exspectarent in Jerusalem promissionem Patris.⁸ Non ergo sola manifestationis et instructionis ratio retinuit te quadraginta diebus in terris, o Salvator meus, sed major est hæc profunditas, quam intuitus^a primi repræsentat simplicitas silebitque mea ignorantia, nisi a te data fuerit intelligentia. Fecisti me cognoscere, cur oportuerit te ascendere, sed nescio, cur necesse fuerit quadraginta diebus commorari in terris, nam solæ duæ apparitiones in medio discipulorum tuorum suffecissent ad comprobendam veritatem et resurrectionis et corporis tui, in quo surrexeras, ut Joannes et ceteri testimonium perhibere potuissent de verbo vitæ, quod audiverunt, quod viderunt oculis suis, quod perspexerunt et manus eorum contrectaverunt.

Sed, o Deus, illucescis mihi, et ecce video oportuisse impleri figuras. Dies pentecostes fuerat destinatus ad descensum Spiritus Sancti, ut die, in qua data Legis memoriam Synagoga celebratura erat, Lex inscriberetur in cordibus fidelium. Quadraginta diebus Moyses fuit in monte,⁹ et forsitan [hor]^b quadraginta dies figurave-

^a Ante *intuitus* tres (?) litteræ deletæ

^b Delevit *hor* (?)

¹ Cf. Symbolum Apostolorum.

² Cf. 1 Petr. 3,19.

³ *Noli me...*: Ioan. 20,17.

⁴ Cf. Matth. 28,9.

⁵ Cf. Ioan. 20,27.

⁶ Cf. Act. 1,9.

⁷ Cf. Marc. 16,15.

⁸ Cf. Act. 1,4.

⁹ Cf. Exod. 24,18.

runt illi, in quibus post resurrectionem in mundo commoratus est Christus,¹ et fors hi ipsi quadraginta dies designant aliud mysteriosum tempus, quod revelandum est in fine temporum;¹ de quo loqui ignoro, balbutire periculosum foret, non enim nostrum est scire tempora² [43^v:] Hinc multi errarunt, qui de his ex interpretatione Apocalypsis loqui voluerunt plus, quam revelatum est.

Adorabo igitur in silentio mysterium, quod necdum completum esse autumo, et convertor ad ascensionem spiritualem novæ creaturæ, quæ manifestatur in illis, qui tecum resurgunt et in novam creaturam fiunt. Elevatio mentis ad Deum est ascensio novi hominis, et dum ab amore terrenorum ad charitatem transit, ad te redit, Domine, a quo missus est in mundum. Vere via es, Christe, Salvator meus et magister omnis viæ et vitæ spiritualis, quam in tres terminos qua viam et in tres status qua vitam repartitam esse tumet ipse demonstrasti.

Primus igitur terminus viæ et status vitæ spiritualis, ad quem homo tendere debet, est resurrectio seu regeneratio in novam creaturam. Secundus est illuminatio, quæ est vita novi hominis, et hanc docuisti exemplo tuo 40 diebus, in quibus fueras in mundo, quasi non esses, in quantum invisibilis fuisti, nec apparuisti nisi pro bono et utilitate discipulorum tuorum, ut illuminares illos, et propterea nec in alio statu repræsentat illos Scriptura, nisi vel in oratione congregatos vel functionem status sui in piscatione exercentes; et profecto nonnisi ad hæc duo (orationem scilicet et opera vocationis) tamquam essentialia restringuntur omnia, quæ novus homo illuminatus (vivens in mundo quasi non viveret, in quantum mundum non amat) exercere debet, [44^f:] donec ad te, Deus, seu moriens realiter ascendat seu tibi adhuc in hac vita uniatur per exercitium vitæ contemplativæ, quam status apostolorum ab ascensione Christi usque ad descensum Spiritus Sancti exhibet. Hi enim postquam magistrum suum ascendere vidissent, non amplius tristes, sed cum gaudio magno reversi sunt in Jerusalem, et vel illos semper in templo fuisse adorantes, laudantes et benedicentes Deum,³ vel perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus et Maria, matre Jesu et fratribus ejus⁴ repræsentat sacra historia. Hi sunt effectus unionis intimæ cum Deo, ad quam ducit vita contemplativa. Hinc nec te, Salvatorem meum aliter repræsentat Scriptura post ascensionem tuam, quam sedentem ad dextram Patris et intercedentem pro nobis.

Percurro hæc in compendio puncta et materiam meditationis super vitam illuminativam et contemplativam exhibens, ut transeam ad illud mysterium, ex cujus consideratione nutrirī et confirmari sentio fidem meam. Agnovi, Domine, in humilitate tenebras meas, quibus offuscatus intellectus meus penetrare non potuit, cur tu, Christe, Salvator meus, quadraginta diebus commoratus fueris in terris, et hinc confiteor ignorantiam meam, sed doctrinæ Ecclesiæ, corporis tui mystici conformiter loquar dicens te, Domine, tota vita tua mortali demonstrare voluisse, quid homo justitiæ divinæ debuerit, cui ut satisfaceres, [44^v:] innocens et nullius peccati reus corpus peccati induisti, ut per crudelem passionem et mortem cruentam peccatum expiares. Non dicam, Domine, defuisse aliquid satisfactioni tuæ, posteaquam sacrificium ob-

¹ Supplevit *Christus* supra lineam

¹ Cf. Apoc. ?

² Cf. Act. 1,7.

³ Cf. Luc. 24,52–53.

⁴ Cf. Act. 1,14.

tulisti respectu tui; resurrexisti impassibilis, immortalis et gloriosus, sed tu, divine Magister noster, voluisti exemplo tuo docere nos esse statum tertium post mortem inter completam gloriam et damnationem.

De loco, quem purgatorium appellamus, loqui volo, Domine. Non tamen dicam te in purgatorio fuisse, sed in exemplo tuo statum supradictum mysteriose demonstrare voluisse. Docuisti nos (prout jam rettuli) fuisse animas detentas in carcere,¹ quibus ut prædicares, descenderat anima tua humana ad inferos, sed si resurgens statim ascendisses, hunc statum tertium subsistere exemplis tuis non agnovissemus. Voluit itaque illum exprimere bonitas tua etiam post statum glorificationis tuæ modo glorificationi tuæ convenienti. Manifestum est enim humanitatem tuam non habuisse tam completam gloriam illis quadraginta diebus ante ascensionem, quam adepta est in^a et post ascensionem sedens ad dextram Patris,² et per consequens fuit status ille tuus necdum status completæ gloriæ secundum quid, status tamen passionis respectu tui nullo modo fuit, quia anima tua humana corpori suo glorioso unita, cum divinitate et in^b divinitate [45^r:] existens omnem gloriam, omnem satisfactionem et per consequens nullam passionem habuit, secundum conceptum tamen nostrum id defuit humanitati tuæ, quod necdum fuerit in termino gloriæ suæ, antequam ascendisses, necdum intravit in sanctuarium, necdum sedit ad dextram Patris; et hoc sufficit nobis ad concipiendam ideam status illius, quem dixi, tertii, qui respectu animarum pure humanarum semper afflictivus et patiens est et purgativus dicitur, quia ad illum statum destinatæ animæ per desiderium salutis purgantur, dum per hoc desiderium charitas illarum purificatur.

Hinc Ecclesia Spiritu tuo, Salvator mi, edocta nihil de loco determinato, in quo detinentur animæ, sed nec de pœnis specificè decidit, sed statum hunc tertium inter perfectam et completam salutem et pœnas æternas justitiæ tuæ dari et subsistere docet et credit, et in hujus veritatis fide confirmor ego, Domine, per hæc, quæ te adjuvante protuli, et tibi, Domine, pro dato lumine humiles gratias refero.

MEDITATIO 17.^c DE SPIRITU NOVÆ CREATURÆ

Hominem resurgere posse absque spiritu implicat, et dum regeneratur ac renovatur, spiritualiter fit in illud, quod non fuit, et in novo spiritu vivit. Hinc Christus resurgens [45^v:] statim in prima apparitione inter discipulos suos dedit illis Spiritum Sanctum,³ nihilominus nonnisi post ascensionem suam descendit Spiritus Sanctus visibiliter super illos, et repleti sunt Spiritu Sancto.⁴ Unde clare possumus cognoscere in nova creatura secundum operationem seu effectum alium esse Spiritum vivificantem, alium Spiritum illuminantem, non quod Spiritus, qui vivificat, non etiam

^a In *ascensione!*

^b Supplevit supra lineam *in*

^c In margine interiore: *B*

¹ Cf. 1 Petr. 3,19.

² Cf. Symbolum Nicæno-Constantinopolitanum (Credo).

³ Cf. Ioan 20,22.

⁴ Cf. Act. 2,4.

illuminet secundum quid, est tamen distincta operatio hæc ab illa, et effectus sunt differentes. Vivificatur homo, dum credit et credens illuminatur, sed non præcise de hac illuminatione agitur in nova creatura. Hæc illuminatio enim a vivificatione spiritali per fidem distincta non est, ubi enim fides, ubi lumen, sed est lumen cordis,¹ quod distinctum est a lumine intellectus seu fidei, et hoc est lumen, quod receperunt a Spiritu Sancto apostoli in descensu ejus visibili. Alterum est lumen ad noscendam veritatem, hoc est lumen ad diligendam veritatem.

Hæc veritas patet ex tota historia Christi post resurrectionem et ex historia descensus Spiritus Sancti, cujus fructus enarrat Apostolus,² et horum proprietates bene examinando in exemplis apostolorum elucescit, cur oportuerit et oporteat super novam creaturam descendere Spiritum a Patre et Filio procedentem,³ ab illis tamen realiter distinctum. Prout enim hic Spiritus est unio inter Patrem et Filium, ita est unio inter novam [46^r:] creaturam et Christum, et efficit, ut ista sit ita unum cum Christo in voluntate, sicut Christus est cum Patre, hic orat⁴ gemitibus inenarrabilibus⁴ in nova creatura, et semper exauditur, et est proprie flamma vitalis illuminando voluntatem, dans novam vitam creaturæ regeneratæ. Per hunc Spiritum fit consummatio omnis sanctitatis, quæ in præmemorata unione consistit, et sine hujus lumine nihil est in homine, nihil est innoxium.⁵ Hunc Spiritum, quamvis non visibiliter, cum iisdem tamen effectibus invisibilibus recipit omnis Christianus, quem apostoli et discipuli receperunt in die Pentecostes. Sed vadit, dum contristatur, venit dum vult, et mansionem facit per gratiam sanctificantem seu charitatem habitualementem.

Hæc sunt opera tua, o Deus Spiritus, Deus, charitas, Deus, lumen cordis et flamma vitalis! Quid sibi voluit, quod in baptismo Christi hic Spiritus super ipsum in forma columbæ apparuit,⁶ nisi ut designaretur etiam ipsam Christi humanam naturam per virtutem hujus Spiritus conceptam in ejusdem Spiritus virtute fuisse factam in novam creaturam? Sed ut in ipsum tunc visibiliter descenderet, non oportuit, quia semper in ipso fuit. Hinc Christus in novitate vitæ ambulavit, quamvis corpus peccati usque ad mortem gesserit, sed in novam creaturam post resurrectionem [46^v:] factus est, quia glorificatus immortalitatem induit. O Deus, quam mirabilia sunt opera tua in homine, ad quem creandum te hic Spiritus provocavit, et quia gloriam suam amavit, bonitatem tuam manifestare voluit. Nisi autem creaturam talem, qualis est homo, creasses, cui et quomodo bonitatem tuam demonstrasset? Bonitas enim tua semper fuit et fuisset, sed quis illam præter te cognovisset? Homo igitur singulariter ad hoc creatus fuit, ut in operibus, quæ fecisti in homine, manifestaretur tua bonitas, tu gloriareris in illo tamquam in opere manuum tuarum,⁷ et ille gloriaretur in te. Spiritus Sanctus est terminus in Trinitate tua, et secundum expressionem communem sterilis est in divinitate. Ut ergo fecundaretur extra divinitatem, hic Spiritus, cujus proprietas est charitas et bonitas, te, Pater, ad creandum determinavit.

¹ Ante *orat* littera *n* deleta

¹ Cf. sequentia *Veni Sancte Spiritus*.

² Cf. Gal. 5.22.

³ Cf. Symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum (Credo).

⁴ Cf. Rom. 8.26.

⁵ Cf. sequentia *Veni Sancte Spiritus*.

⁶ Cf. Matth. 3.16.

⁷ Cf. Ps 137.8.

Per Verbum omnia creasti,¹ sed Spiritus Sanctus novum hominem in utero Virginis formavit, et ipsum Verbum Creatorem cum creatura univit, ut in nova creatura Deus Spiritus in divinitate sterilis fieret fecundus tibi, Deus, generando filios per hominem, quem formavit per tuum Filium, quem huic homini univit, et sic Deus Filius humanæ naturæ tam intime unitus adoptaret filios regenerandos per Spiritum. Quæ ut clarius paterent, dixit Filius se missurum Spiritum,² et nisi quis regeneratus fuerit in illo, non intraturum in regnum cælorum.³

Tanta sunt [47^r:] mysteria, quæ visibiliter operata est bonitas tua, o Deus, et hinc visibilis Deus Homo, visibilis Veritas visibilem bonitatem, Spiritum Sanctum promisit et misit, ut visibiliter descendens visibilia dona bonitatis manifestaret in discipulis, quibus Veritas omnem veritatem prædicavit. Sed hos^a ipsos discipulos Spiritus, bonitas nempe Dei omnem veritatem docere debuit, ut regenerationis per Spiritum appareret effectus in illis, qui per vocationem et prædicationem veritatis adoptati^b fuerant in filios, ut hi rerum visibilium veritatem prædicantes communicarent illam per Verbum, et in virtute Verbi vocarent in adoptionem filios regenerandos per communicationem Spiritus Sancti, et sic perpetuaretur hujus Spiritus fecunditas, et in creatura homine manifestaretur immensa Dei bonitas. Suave est, o Domine, et dulce nimis ex harum veritatum meditatione cognoscere admirandam generationem filiorum tuorum, qui vocantur per Verbum tuum æternum, seu per Veritatem adoptantur in eadem veritate, et sanctificati per Spiritum veritatis et bonitatis tuæ regenerantur, quia tecum uniuntur per eundem Spiritum, qui unit indivisibilem Trinitatem; et sicut in Trinitate personarum facit unitatem dilectionis, ita in multitudine sanctorum triumphantis et militantis Ecclesiæ tuæ [47^v:] efficit unitatem charitatis et spiritus, qui se manifestat in uniformitate confessionis veritatis Christi, cui hic Spiritus præbet testimonium.

Una ergo fides, quia una est veritas, et quia una veritas, una intelligentia veritatis; unum baptisma, quia una fides; una Ecclesia, quia una fides et unum baptisma.⁴ Hæc tria sunt realiter distincta, sunt tamen unum in essentia, quia sunt unum in te, Deus. Fides te Patrem exprimit, qui prout principium es in divinitate, ita fides principium est in sanctificatione seu generatione filiorum tuorum. Fides te agnoscit et salutem desiderat; ecce, generatio baptismatis ex fide, sed eo instanti, quo fides vere cognoscitur, salus per baptismum desideratur, ita, ut nec desiderium nec fides sit prior in tempore, sicut tu et Filius estis in æternitate. Fidem autem et baptismum unit Ecclesia, quia qui credit et baptisatur,⁵ est in illa. Fides salvifica datur a te, Pater, per baptismum in sanguine et in meritis Filii, et sic fit unio in Spiritu Ecclesiæ, qui Spiritus tuus est per fidem et per baptismum regenerans, quia fidem et baptismum uniens, unam voluntatem tecum efficiens et te, Deus, creatura nova per hunc Spiritum diligens.^c

^a In rasura (?) *hos*

^b Correxit ex *adopti*

^c Nota structuram sententiæ!

¹ Cf. Ioan. 1,4.

² Cf. Ioan. 14,16–17.

³ Cf. Ioan. 3,5.

⁴ Cf. Eph. 4,5.

⁵ Cf. Marc. 16,16.

Revocat mihi in mentem gratia tua, Domine, quomodo etiam in hoc visibili descensu Spiritus Sanctus mysteriose præbuerit testimonium sacramento, quod Filius tuus in memoriam passionis suæ instituit.¹ Apparuit enim Spiritus sub specie ignearum linguarum et resedit super apostolos,² ut in his apparentibus ignis et linguarum [48^r:] speciebus effectus, quos hic divinus Spiritus producit in homine, exprimerentur. Realium donorum facta fuit distributio, et de illis non dubitarunt aliquot millia hominum, qui apostolos tam variis linguis magnalia Dei prædicare audiverunt.³ Unde agnoscimus apostolos reales gratias, non tantum gratiarum figuras recepisse. Ex horum testimonio itaque clare elucescit, Domine, quod dum Filius tuus sacramentum dilectionis suæ instituit, panem et vinum accepit,⁴ ut effectus sacramenti designaret, sed dicens: Hoc est corpus meum, hic est calix sanguinis etc.,⁵ hoc, quod dixit, dedit realiter, non quod sensibus apparuit visibiliter.

Ignis et linguarum apparentia fuit sine ignis et linguarum substantia; nec enim ignem nec linguas apostolis dare oportuit (quæ illis nihil profuissent), sed dona realia spiritus, quorum proprietates ignis et linguæ expresserunt. Ad quid ergo panem et vinum Filius distribuisset, qui panem vivum de cælo descendente, quo nutrirentur animæ in vitam æternam, daturum promisit.⁶ Nimis carnalis est locutio, quod panis et vini visibilis materialitas detur in vehiculum, siquidem non animali stomacho datur edulium, sed nec cum substantia visibili corporis nostri fit glorificati corporis Christi^a unio, sed cum substantia invisibili animæ et corporis, cujus semen seminandum in immortalitatem nobis est invisibile. Prout ergo Spiritus Sanctus in descensu, quod apparuit, non dedit, sed quod non apparuit, largitus est apostolis, ita et Filius tuus, Deus, non panem, quem [48^v:] assumpsit et benedixit, distribuit, sed corpus, quod dare dixit et manducare iussit. Quod igitur visibiliter in pane et calice apparuit, vere tantum signum fuit realis corporis et sanguinis, sicut ignis et linguarum species signa fuerunt Spiritus Sancti et realium donorum, quæ apostoli receperunt.

Non nuda signa, quæ apparuisse, realia tamen non fuisse his expressionibus manifestat Scriptura: Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tamquam ignis seditque super singulos eorum, et repleti sunt omnes Spiritu Sancto.⁷ Apparuerunt dispertitæ linguæ tamquam ignis, ergo non ignis, sed tamquam ignis. Si ergo non ignis, ergo linguæ? Sed ex qua substantia linguæ? An carneæ, cum non ignis, sed tamquam ignis fuerint? Clara nimis est hæc expressio, quod ignis et linguæ species apparuerint, sed nec linguæ nec ignis fuerint. Dispertitæ fuerunt hæc apparentes species super singulos, sicut visibiles partes specierum panis, quas Christus fregit. Nec tamen divisus fuit Spiritus, quem apostoli receperunt, nec corpus, quod Christus porrexit, quia sicut omnes repleti sunt Spiritu Sancto, ita omnes sumpserunt integrum corpus. Hæc sunt magnalia tua, Domine, quæ Spiritus tuus dat credere per fidem et creden-

^a *N* statim correxit in C

¹ Cf. I Cor. 11,24.

² Cf. Act. 2,3.

³ Cf. Act. 2,11.

⁴ Cf. I Cor. 11,23.

⁵ Cf. I Cor. 11,24–25 (et canon missæ)

⁶ Cf. Ioan. 6,32–33.

⁷ *Et apparuerunt...*: Act. 2,3–4.

do intelligere non sensibus, sed Spiritui, cui^a gratiam dat, ut intellectum super sensus elevare valeat.

Refert evangelista supra allata verba: Apparuerunt dispertitæ linguæ tamquam ignis seditque super singulos illorum et repleti sunt omnes Spiritu Sancto,¹ et nemo dubitat, quod non linguas et ignem, sed Spiritum [49^r:]^b Sanctum vere receperunt. Christus sumit panem et dicit: Hoc est corpus meum, accipite et manducate;² et ecce sunt, qui non credunt posse recipi corpus sine substantia accidentium, quæ apparent tamquam panis, sed non panis, prout apparuerunt linguæ tamquam ignis, sed non ignis. O Verbum æternum, fac, ut ego semper præstem gloriam veritati tuæ in confessione fidei, in cujus obsequium sensuum instinctum annihilò, rejicio, quia ut hoc præstare valeam, adjuvare dignaris, et ad hoc præstandum nutris me reali corpore glorioso, ut per spiritualitatem refrenetur carnis sensualitas tam prona ad deviamdum ab illis, quæ sunt Spiritus, qui vivificatur per spiritum novæ creaturæ, qui est vere ignis secundum proprietatem, non autem ignis secundum substantiam. Prout enim ignis lucet, calefacit, penetrat et consumit, ita et ille illuminat intellectum, calefacit memoriam, penetrat et consumit voluntatis propriæ vitiositatem, ut nova creatura desideret et faciat, in quantum potest, voluntatem Patris in terris, sicut fit in cælis.³

MEDITATIO 18. DE PROVIDENTIA DEI

Altitudo est^c et profunditas magna nimis, o Dei mei scientia et sapientia! Perdit se homo in investigatione judiciorum suorum, qui putat sibi aliquid deberi a te, Deo suo. Contendit, cur creaturam suam damnet Deus, qui non considerat et in^d salvatione^e misericordiæ et in damnatione hominis [49^v:] justitiæ Dei æqualem revenire gloriam. Quot sunt inter homines, qui in malorum prosperitate scandalisati (quia quod cum aliis facis, Domine, invident) consilia tua censurant, et quia inordinata aut secundum repræsentationem invidiæ suæ injusta esse credunt, ad illam dementiam perveniunt, ut omnia fortuito eventu fieri credant, et vel te, Deum non existere in corde⁴ dicunt, vel de mundo nihil curare insane putant. Sed, unde est, o Domine, hæc et illa tam insana opinio filiorum hominum, nisi quia te non noscunt, nec te noscere cupiunt, nec de te ex operibus tuis inquirunt, sed secundum opera sua judicant de te, et illorum oculi nequam sunt, quia tu bonus es.

Nescio, Domine, quæ sit major insipientia, an dicere: Non est Deus,⁵ vel cogitare: Non curat Deus de mundanis. Prima loquela enim est insipientis, hæc est dementis. Dicere: Non est Deus, non est habere sapientiam, quæ ex naturæ ordine evidenter

^a Correxit *cui ex qui*

^b Supra, in margine: *V*

^c Delevit *t*?

^d Correxit *et in ex etiam* [delendo litteras *ia*]

^e Primæ tres litteræ correctæ

¹ *Apparuerunt...*: Act. 2,3–4.

² Cf. 1 Cor. 11,24.

³ Cf. Matth. 6,10.

⁴ Cf. Ps. 13,1.

⁵ *Non...*: Ps. 13,1.

Deum demonstrat. Non habere autem sapientiam est proprie esse insipientem. Dicere autem: Est Deus, sed non^a curat de mundanis eventibus, est loquela dementis, id est sine mente loquentis, quia talis vel te, Domine, impotentem vel ignarum esse supponit.

Sed, o Domine, est adhuc et alia dementia hominum, quæ sine tuo speciali lumine^b non tollitur, in qua homo te esse et omnipotentem, justum ac omnia curantem, disponentem et ordinantem credit, sed quia in hoc a te dato lumine fidei lumen non quærit, dementia, quam dixi, in eo consistit, quod in te non sufficienter confidit, et ideo sollicitatur et angitur, nec forte sua et eventibus circa se^c contingentibus [50^r:] contentus est. Hæc est, Domine, communis dementia, quæ languorem fidei manifestat, vel est tepiditas, quæ confidentiæ in te debilitatem et hæc dilectionis frigiditatem indicat. Cæcitas autem est in eo, in quantum ignorantia est, vel ut repetam, dementia te justum et omnipotentem credere, tuis tamen dispositionibus non acquiescere. Quoties, o Domine, et heu quoties erigit se homo in reformatorem consiliorum tuorum, nam dum^d de illis, quæ eveniunt, non contentatur, aliquid aliud desiderat, quod sibi placeret, et illud assequi melius esse crederet. Nimis late patens est, Domine, hæc dementia hominum, et in tam differentes gradus divisa, quod illa paucissimi hominum careant, et ab illa in tantum nemo immunis est, in quantum omnem perfectionem assequi nequit in vita sua.

Sunt tamen motus humani, qui non semper ex hoc defectu confidentiæ et resignationis voluntatis derivantur. Primi enim affectuum motus dependent ab animalitate nostra, sed quando affectus perseverat, vel defectus confidentiæ in te, Deus, indicium vel immortificatæ animalitatis est signum. Quamvis enim ratio omnia bene evenisse et te, Domine, omnia juste disposuisse agnoscat, recalcitrat tamen sensualitas, dum in servitute spiritus necdum redacta est carnalitas. Non est vermis, non est herba, quin sit instrumentum providentiæ tuæ respectu alicujus creaturæ, cui hanc vel illum dedisti in edulium et per consequens in bonum, nec ullus^e eventus esset inutilis, si illo uti vel sciremus vel non negligeremus. Magna enim hominis impuritas [50^v:] magna et multifaria purificatione indiget, antequam homo perveniat ad illam abnegationem sui, quam præcipis¹ et requiris. Neque hanc assequitur, nisi secundum mensuram intrinsecæ agnitionis et amoris providentiæ tuæ. In hac autem cognitione consistit dilectio veritatis, sapientiæ et justitiæ tuæ; hæc enim omnia unit in te tua adoranda providentia. Nam ideo verus, ideo sapiens et justus es, quia omnia adæquate provides; ideò autem provides, quia verus, sapiens et justus es. Hanc providentiæ tuæ perfectionem incepisti manifestare hominibus ab orbe condito, sed ausim dicere, quod omnem manifestationem in revelatione mysterii sacrosanctæ Trinitatis perfeceris.

Hinc festi hujus singularis celebratio est omnium sollemnitatum conclusio et omnium mysteriorum tam admiranda connexio, ut in hujus sollemnitatis festivitate,

^a Prima littera *n* correctæ ex *d*

^b Prima littera *l* correctæ ex *n*

^c Correxit supra lineam *se* ex *eum*

^d Correxit *dum* ex *cum* [vel *cum* ex *dum*?]

^e Correxit *ullus* ex *hujus* (?)

¹ Cf. Matth. 16,24.

dum unitatis trium personarum fit adoratio, omnium operum, creationis, redemptionis et sanctificationis humani generis fiat unio. Ita quidem, ut quæ ab extra operata est personarum singularitas, semper ab intra univerit essentialis indivisibilis unitas, cujus providentia tua est singularis proprietas.

Adoret itaque te, Deum trinum et unum in hoc mysterio fidei meæ dilectio mea quamvis tam tepida, reddidisti enim mihi hoc providentiæ tuæ mysterium (ut ita dicam) cognoscibile per opera tua ab orbe condito in Scripturis tuis manifestata, sed in conductu vitæ meæ reddidisti mihi [51^r:] illud sensibile. Unde sit tibi gloria ex omnibus, quæ tecum fecisti! Fac tecum omnia, quæ de me decrevisti!

MEDITATIO 19.
DE PROVIDENTIA CHRISTI

Fecisti me cognoscere, Domine, quomodo providentiæ tuæ mysterium unitatem essentialis divinæ demonstret et personarum singularitatem uniat in potentia. Non igitur opera providentiæ tuæ distinguere volo, Domine, hæc sunt enim ipsa immutabilia tua decreta, Deus trinus et unus, et horum sequela est providentia Christi, Salvatoris mei, Veritatis incarnatæ. Providentia, inquam, quæ suum principium habet in tempore et respicit quodammodo illos, quos dedit illi Pater, quos et sanguine suo comparavit sibi. Dicerem, Domine, in suo sensu (sed dicere vix audeo, quia me exprimere nescio) mysteria redemptionis fuisse sequelas providentiæ tuæ, Deus, sed inter hæc est mysterium, quod vellem dicere, esse mysterium singulare providentiæ Dei hominis; memoriam enim passionis suæ instituere et illam præcipere potuisset, sed memoriam sui jam semel peracti sacrificii taliter instituere, ut sit ejusdem sacrificii continuatio et ejusdem victimæ realis participatio, est hoc mysterium quodammodo particulare providentiæ Christi, de quo balbutiam, donec eloqui dederis mihi.

Scio, Domine, te revelante¹ Agnum ab æterno occisum, æternam victimam fuisse et quasi occisum [51^v:] semper stare in conspectu tuo, sed in hac consideratione (per quam virtus sacrificii exprimitur) hoc sacrificium subsistere potuisset in cælis, quin continuaretur realiter in terris, et prout efficax fuit Agni hujus victima, antequam immolata fuisset cruenter, ita ejus efficacia permansisset, postquam immolata fuit in cruce. Sed nisi de reali sacrificio et victimæ participatione providisset Dei Hominis providentia, non nutrivisset integram creaturam suam novam, cujus non tantum animam regeneravit in salutem, sed etiam corpus reparavit in immortalitatem. Vivificatur igitur Spiritu suo filii sui, et edulio victimæ nutriuntur et corroborantur; dum enim corporis sui fit manducatio, seminis resurrecturi corporis nostri fit vegetatio, et sic Spiritus est corporis per spiritum et corpus fit participatio, quia pro hujus et illius renovatione facta fuit oblatio.^a

Ut ergo hæc communio prodesset realiter, providentiæ Christi bonitas fecit, ut sacrificium suum continuaretur æque realiter, cujus communio fieret sacramentaliter, et sic semel incarnata pro salute hominis veritas maneret cum hominibus in veritate sacramenti. Sed si^b sine sacrificii memoria (per quam continuatur incruenta

^a Correxit delendo *renovatio* supra lineam *oblatio*

^b Supplevit supra lineam *si*

¹ Cf. Apoc. 5.6. sim.

victimæ immolatio), fuisset facta tantummodo convivii institutio, non renovaretur passionis applicatio, per quam fit peccatorum propitiatio.

Illi, qui dicunt hanc continuationem sacrificii esse superfluum, cum cruentum sacrificium infiniti sit meriti, non considerant, quod omnino in effusi sanguinis et cruenti [52^r:] sacrificii virtute fiat in baptisate omnium peccatorum remissio et integra regeneratio, sed quia per passionem reparata non est corruptæ naturæ condicio, voluit Christus, ut pro peccatis quotidianis per celebrationem memoriæ incruentæ fieret sacrificii oblatio et fons aquæ (seu sanguinis) salientis in vitam æternam¹ et lavaret et animæ aridam sitim sublevaret. Iste est tam admirandus effectus providentiæ Dei Hominis, hæc est functio sacerdotis æterni secundum ordinem Melchisedech,² cujus sacerdotium reale cessasset, si reale altare non instituisset, et victima non ita offerretur in memoria, ut esset realis, incruenta tamen oblatio, non tantum sterilis passionis recordatio.

Bonitatis Salvatoris nostri providentiæque suæ fuit effectus, ut etiam illos, quos humanitas ejus obtinuit characteres, corpori suo mystico communicaret, unde character sacerdotalis communicatur Ecclesiæ, hujus^a autem functio altare requirit et victimam Deo Patri, cui offerretur dignum, quæ si in solis vitulis labiorum³ nostrorum subsisteret, Deo digna fieri nequiret. Horum igitur sanctificatio fit, dum illorum cum Christo sit oblatio, cujus mediatoria functio efficit, quod sit continua^b ejus pro nobis ad te, Patrem intercessio, sed nulla efficacior pro nobis oratio, quam vulnerum suorum et passionis suæ exhibitio, per quam facta est schedæ damnationis nostræ laceratio⁴ et justitiæ Patris data est adæquata satisfactio. Cessasset igitur Christi mediatio, si non continuaretur ejus oblatio, [52^v:] quia omnis virtus mediationis ejus a passione procedit. Hinc etiam in glorioso corpore vulnera passionis retinuit, ut illa inter justitiam Patris et inter nos tamquam scutum teneret.

Unio igitur tam stricta et indivisibilis corporis sui gloriosi cum corpore suo mystico requisivit, ut quod ille facit in cælis, membra viva corporis sui Spiritu suo animata^c facerent in terris; et ut idem fieret realiter, se offerendum [realit]^d dat sacramentaliter; et ut realis sit mediationis [propit]^e participatio, instituit, ut sit realis victimæ manducatio, quotiescumque fit passionis commemoratio.⁵

Ecce profundum providentiæ Christi mysterium, per quod illos, cum^f quibus se univit, purificat, nutrit et in gratia Patris conservans taliter unit, sicut et ipse unitus est cum illo per Spiritum Sanctum. Hoc, inquam, admirandum providentiæ mysterium demonstrat mihi, quod non habeat reale sacerdotium, qui non habet reale sacrificium, et ipsiusmet Christi respectu applicationis infructuosa fit mediatio, dum

^a Correxit *hujus ex cujus*

^b -a littera obscura

^c Correxit *animata ex -i*

^d Delevit *realit*

^e Delevit *propit*

^f Delevit *cum (?)*

¹ *Fons...*: Ioan. 4,14.

² Cf. Ps. 109,4.

³ Cf. Osee 14,3.

⁴ Cf. Col. 2,14.

⁵ Cf. 1 Cor. 11,24.

Christo non unitur vitulorum labiorum¹ oblatio, et illos cum Christo uniendo non fit passionis ejus recordatio, quæ est vera Ecclesiæ tuæ, Domine, immolatio. Hinc sacerdos et victima² nostra Christus est. Hinc vita, nutrimentum, mediator noster solus Christus est, in quo, cum quo et per quem uniuntur omnia; uniuntur autem per confessionem uniformem ejusdem veritatis, per oblationem unius et æternæ victimæ et per participationem hujus victimæ in communione seu unione Spiritus sui, et sic redditur [53^r:] fructuosum sacrificium, in quo consistit virtus, essentia et effectus mediationis Christi. Per hujus cruentam oblationem mediatoris characterem obtinuit, per ejus incruentam continuationem mediatoris functionem exercet.

Hinc Paulus docet nos mortem Domini annuntiare, donec veniat.³ Nulla autem efficacior annuntiatio, quam victimæ, quam in morte obtulit, oblatio et ejusdem communio, ut fiat realis passionis et mortis annuntiatio, applicatio et participatio. Tam grande est sacramentum, quod Deus Homo instituit, ut hominem meritorem suorum, sacrificii, sacerdotii, victimæ corporis sui in mortali vita et post hanc divinitatis suæ in glorificatione redderet participem. Consolatorium est hoc mysterium illi, cui per fidem agnitionem harum veritatum dedisti. Hæc est intelligentia verborum tuorum, Salvator mi, per quæ tui commemorationem ante passionem facere jussisti, et per Apostolum tuum mortem tuam annuntiare præcepisti.³

Multi non capiunt mysterium humilitatis tuæ, in qua ex [ratione presu]^a ratione primæ creaturæ ex resurrectione et Primogeniti inter ceteros fratres⁴ etiam in glorificatione tua permanes respectu Patris æterni, cui ut offeraris pro fratribus, fratribus tuis potestatem fecisti. Abscondisti enim hoc verbum⁵ ab illis, qui vitulos labiorum suorum⁶ Patre æterno dignam victimam esse credunt et sacerdotium suum in horum oblatione statuunt. Quodsi enim hoc [53^v:] sacrificium tecum non uniunt, sine te ad Patrem non pervenit oblatio. Quodsi tecum unire volunt, necesse est, ut tecum, in te et per te offerant: quod tamen non faciunt, quia semel in cruce oblatum cruentum sacrificium incruenter offerre non credunt oportere. Hinc memoriam tui alii [signa]^b per signa, alii panem et vinum comedendo et bibendo celebrant, et quamvis hi te realiter præsentem credant, de tuo sacrificio non participant, quia illius non immolando^c et offerendo faciunt memoriam, sed bibendo et manducando.

Opus misericordiæ tuæ esse agnosco, Domine, quod mihi tam sæpe des occasionem, ut peregrinarum tenebræ^d doctrinarum repræsententur lumini fidei meæ, quod mihi dare dignatus es, et profecto hæc tam stupenda spiritus humani et luminis tuæ veritatis oppositio ducit me in agnitionem bonitatis tuæ erga me et illorum, quæ tibi debeo pro tantis beneficiis tuis, dum per tenebrarum oppositionem lumen illustras fidemque meam fortificas. Profecto, Domine, fidem totius Ecclesiæ tuæ lucere vo-

^a Delevit *ratione presu*

^b Delevit *signa*

^c Littera *a* correctæ ex?

^d Post *-a* rasura (*-arum?*)

¹ Cf. Osee 14,3.

² Cf. ?

³ Cf. 1 Cor. 11,26.

⁴ Cf. Rom. 8,29.

⁵ Cf. Matth. 11,25.

⁶ Cf. Osee 14,3.

luisti suggerens, ut illa institutionis hujus sacramenti memoriam per publicum actum fidei celebraret. Publicum dico actum fidei in verbum tuum, o Verbum æternum; totus enim populus, qui in simplici fide verborum tuorum unitur, hac die sollemnitate corporis tui publico actu adorationis præsentiae tuæ monstrat fidem suam in opere.

Adjuva me, Deus, Salvator meus, gratia tua, ut ego [54^r:] quoque hodierna die hoc homagium tibi præstare possim cum toto grege meo in spiritu simplicitatis et charitatis. Hæ sunt enim proprietates veræ fidei, quas singulariter in hoc mysterio requiris. Quidquid enim ad doctrinam hujus fidei spectat, non in parabolis, sed clare verbis expressis et expressivis tradidisti, docuisti et instituisti. Tradidisti dicens: Caro mea vere est cibus et sanguis meus vere est potus.¹ Hinc dicit: qui manducat te, et ipse vivet propter te.² His primis verbis tuis dederas ideam manducationis carnis tuæ qua cibi, et hunc cibum determinas in speciem panis dicens: Hic est panis, qui de cælo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri (dicitis Judæis) manna, et mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.³ Tradidisti, inquam, his verbis carnem tuam esse cibum et hunc cibum panem esse vivum, qui de cælo descendit, non autem panem, sicut manducaverunt patres Hebræorum. Dixisti, inquam: Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita,⁴ et hæc tua clara doctrina excludit hic omnem ideam panis materialis ex conceptu, et adhuc magis excludit, dum in institutione sacramenti panem materiale sumpsisti et benedixisti quidem, sed distribuens sacramentum, non amplius dixisti: Hic est panis, qui descendit de cælo,⁵ sed: Hoc est corpus meum,⁶ ut ex mente hominis exclusa idea omnis panis solam ideam corporis tui substitueres [54^v:] ideæ panis, quam sensus repræsentant et menti imprimunt, nisi fides veritatis verborum tuorum hanc panis ideam ex mente excludat. Et hæc est gratia, quam dare dignaris per simplicitatem fidei et dilectionem veritatis verborum tuorum. Taliter credentes non separant spiritum a carne, ut prosit spiritus et caro. Separant autem dictamina sensuum carnalium et rejiciunt illa, ut lumen fidei operetur, luceat et elevetur super carnalitatem sensualitatis.

Sic fit, o Domine, caro tua nutrimentum hominis novi, qui vivit in fide, quia reale corpus sumit sacramentaliter et realiter in fide. Qui autem hæc taliter non præstat, sed humanis sensibus indulgens panem materiale, quem videt et gustat, cum corpore tuo manducare dicit, veritatem in duplicitate credit, quia ideam panis, quam sensus repræsentant (verba autem tua: Hoc est corpus meum,⁷ omnimode excludunt), in mente retinet et dictamina sensuum simplicitati expressionis verborum tuorum contrariari credens a veritate in tantum elongatur, in quantum duplicitati adhæret.

¹ *Caro...*: Ioan. 6,56.

² Cf. Ioan. 6,58.

³ *Hic est...*: Ioan. 6,59.

⁴ *Panis...*: Ioan. 6,52.

⁵ *Hic est...*: Ioan. 6,59.

⁶ *Hoc...*: Matth. 26,26.

⁷ *Hoc...*: Matth. 26,26.

MEDITATIO 20.
DE ORDINE PROVIDENTIÆ CHRISTI IN APPLICATIONE SACRIFICII

Quibus veritas tua lucet, o Christe, Salvator mi, non opus est inquirere, quid intelligatur sub ordine providentiæ [55^f:] tuæ, sed in humilitate admiranda et diligenda sunt opera tua. Dum enim ex præcedenti meditatione singularem tuam providentiam quis agnoscit in institutione incruenti sacrificii, facile reperiet ordinem huius providentiæ consistere in applicatione precii ejusdem sacrificii. Ignorat homo, quanta sit impuritas hominis in corruptione naturæ suæ viventis, qui justos quoque ab omni labe immunes esse credit et Joanne docente: Qui[s]^a se sine peccato esse dicit, mendax est et veritas non est in illo.¹ Sine peccato, dico, charitatem non expellente aut tollente. Quodsi enim tale committeret, nec spiritualiter viveret, nec justus dici posset.

Hujus igitur sacrificii applicatio est vera pro illis peccatis instituta propitiatio, quæ fragilitatis committit corruptio, posteaquam per pænitiæ sacramentum facta fuit integra cum Deo reconciliatio. Ad quid enim instituta fuisset sacrificii oblatio, si per illam non fieret propitiatio, ita ut fragilitatis fomite manente in homine continuaretur etiam malorum remedium, quorum in corruptione naturæ remansit principium. Vera igitur passionis recordatio est sacrificii oblatio, sed ut fructuosa sit applicatio, ordo providentiæ tuæ exegit, ut continuaretur propitiatio, cum sit indesinens virtus satisfactoria, quam promeruit cruenta immolatio.

Unde non amplius ordinasti, ut illius fieret cruens renovatio, sed incruens continuatio, ut indesinens esset et applicatio et per hanc, sicut dixi, misericordiæ continuaretur propitiatio. Sed, o Domine, quos in spiritu tuo conjunxisti, et quia illos, qui [55^v:] carnem tuam manducant, in æternum victuros promisisti,² hæc spiritus in charitate unio efficit, ut etiam in illos extendatur huius sacrificii virtus, quos ex hac vita mortali evocat tua ordinatio, sed adhuc a beatitudine separatos tenet tuæ justitiæ pro non expiatis in vita delictis debita punitio, aut potius dixerim, ad perfectam puritatem requisita purificatio.

Verum est, o Domine, quod sæpe tua bonitas hominem in hac vita purgare soleat ab illis sensualibus, quamvis levibus quandoque, adhesionibus, dum nimirum justus te quidem amat super omnia, sed præter te adhuc multa amat et desiderat in mundo tuo amori non derogantia, hominem tamen quodammodo inter te et illa dividantia. Sed inter hæc sunt et possunt esse plurima, quæ quo magis adherent animæ, eo difficilius relinquuntur. Nisi enim omnis abnegetur sensualitas, non acquiritur perfecta puritas; et quia nihil coinquinatum intrat in regnum^b cælorum, ex ipsis fidei principiis illustrata ratio demonstrat, quod sit etiam in altera vita ordinata purificatio, ad quam in mortali vita non pervenit omnis abnegatio.

Quæ quidem taliter esse firmiter credens et in illas extendi agnosco animas providentiæ tuæ misericordem ordinem, quæ in charitate tua excedentes e corpore communionis Ecclesiæ tuæ militantis sunt participes et de salute sua certæ^c affliguntur.

^a Correxit *qui ex quis*

^b Correxit *ex regna* (?) [littera *m* supra lineam]

^c Correxit *certæ ex certo* (?)

¹ Cf. I Ioan. 1,8.

² Cf. Ioan. 6,59.

ut purificentur. Ea est enim corporis tui mystici proprietates, ut in charitate conjunctorum nequeat dividi unitas. Unde communis est et cunctis prodest sacrificii applicatio, quamvis sit differens in effectu secundum dona misericordiae tuae [56^r:] largita propitiatio. Sed et hoc ordinasti, Domine, ut hoc idem tam infinitae et ineffabilis virtutis sacrificium esset et impetratorium et satisfactorium. Cum enim Pater caelestis omnia dat hominibus per Filium et propter Filium, in cruce facta immolatio effecit, ut per sacrificii continuationem fieret bonorum ad salutem convenientium impetratio et justitiae Dei debita satisfactio pro poena,^a quam hominis continua propemodum meretur praevanicatio.

Confundit humanus intellectus hos effectus satisfactionis anterioris et posterioris (ut ita loquar) respectu applicationis, nam per semel oblatum in cruce cruentum sacrificium est facta virtualis satisfactio pro omnibus hominibus et peccatis, vera tamen et realis, quam anteriorem satisfactionem appellat mea debilitas, et haec applicatur in baptisate ex gratia pure gratuita. Sed quia per peccatum saepe amittitur justitia, in quantum satisfactionis virtus per opera satisfactoria poenitentiae, per gratiam tamen homine cooperante facta applicantur (in sensu meo), haec satisfactio posterior appellatur, quia per poenitentiam peccatum subsequentem victimae sacrificii incruenti conjunctam et cum illa oblatam fit pro poena^b satisfactio et in mitigatione poenae impetratur propitiatio. Nam justitiae Dei exigit ratio, ut dum deletur culpa, non semper tollatur poena peccato hominis debita, quia in te, Deus, semper aequaliter agit misericordia et justitia, ita ut illa^c culpam quidem deleat, haec tamen peccatorem per poenam temporalem juste puniat. [56^v:]

In his consistit itaque ordo justitiae tuae, o Judex vivorum ac mortuorum,¹ per quem tam admirabili modo de salute hominum providisti.^d Sic misericordia et veritas obviaverunt sibi, et justitia et pax sic osculantur se.² Dum enim hoc adorandum sacrificium rite applicatur, per te, Veritatem incarnatam et qua hominem de terra ortam obviat homo justitiae Patris, qui^e de caelo prospexit,³ et sic satisfaciens illi per te, tecum et in te praestat satisfactionem, obtinet propitiationem, cujus ut me participem reddere digneris, imploro misericordiam tuam.

MEDITATIO 21.

DE ORDINE PROVIDENTIAE CHRISTI IN INSTITUTIONE SACRAMENTORUM

Hebes sum, Domine, et aridus. Ecce, deficit loquela in ore meo, tecum tamen esse vellem, quia timeo, ne dissiper in externis, quibus occupationis, non delectationis gratia tempus impendere infirmitates meae cogunt me. Respice me, Domine, et miserere mei, ne invitus quaeram inania, quae semper plus et plus nutrient ariditatem

^a Correxit poena ex culpa supra lineam

^b Correxit poena ex culpa supra lineam

^c Correxit ex illam delendo m [rasura]

^d Littera d correctae ex ?

^e Correxit qui ex que (?)

¹ Cf. Act. 10,42 sim.

² Cf. Ps. 84,11.

³ Cf. Ps. 84,12.

meam. Rettuli, quæ dedisti mihi, Domine, de providentia Dei Hominis, Salvatoris mei, et ad ordinem hujus providentiæ primo loco rettuli institutionem incruenti sacrificii, quod in memoriam passionis suæ ad obtinendam propitiationem pro quotidianis delictis nostris perpetuum reddere voluit. [57^r:] Videtur enim mihi, quod in hac institutione particulariter manifestetur providentia ejus, quamvis ad illam totum opus redemptionis et sanctificationis nostræ referatur; sed in hoc sensu generali hoc opus redemptionis et sanctificationis quodammodo directius respicit providentiam sacrosanctæ Trinitatis, sed in quantum mysterium incruenti sacrificii est proprium characteri mediatorio (qui personæ Christi annexus est), ideo repeto specialiter manifestari in hoc sacrificii mysterio providentiam Salvatoris nostri, per quam semel cruentur peractum sacrificium incruenter perpetuare voluit.

Ex hujus itaque veritatis consequenti rettuli ad ordinem providentiæ suæ virtutem satisfactoriam, propitiatoriam et impetratoriam, quam huic adorando sacrificio annexuit.^a Unde patet unum idemque^b sacrificium Eucharistiæ sub diversis considerationibus respiciendum esse, in quantum nimirum est cibus, alimentum, medicina hominem integrum confortans, animam cum Christo uniens et corpus in resurrectionem sanctificando semen immortalitatis ejus vegetans, et in quantum est memoria passionis et ex hoc respectu continuatio sacrificii; et vere hæc est evidentissima ratio, cur hoc sacramentum nonnisi apostolis recumbentibus instituerit Christus. Hæc autem veritas, quam enucleare vellem, tam profunde sculpta est in cordibus Christianorum, quod fors nulla umquam fuerit [57^v:] hæresis (hoc sacramentum retinens), quæ non docuisset hujus dispensationem nonnisi a sacerdotibus posse et debere fieri. Sunt in Christianitate, qui nonnisi duo sacramenta admittunt: baptismatis nimirum et cenæ seu Eucharistiæ, docent enim nonnisi hæc instituta[a]^c fuisse a Christo. Sed examinemus, cur credunt baptismum ab omni homine (adhibita formula) administrari posse in casu necessitatis, cur autem non idem sentiunt de sacramento (uti vocant) cenæ?

Dicent primum sacramentum instituisse Christum, dum dixit ad apostolos: Ite in universum mundum¹ etc. Secundum vero ordinasse recumbentem, prout Scriptura dicit, cum duodecim,² dum dixit: Hoc quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis.³ Paulus autem dicit: Mortem Domini annunciabitis.⁴ Si hoc mandatum igitur est universale (prout est in suo sensu), cur etiam hoc sacramentum non potest administrari ab omni fidei, sicut baptismus, aut si sacramentum per usum tantum sit sacramentum, cur restringitur ad personas sacerdotum ejus administratio? Non inquiri, quid ad hæc reponere^d potest humanum ingenium, sed mysterium veritatis tuæ adoro, Domine, quod lucet mihi in tenebris humani ingenii. Christus enim dixerat non tantum apostolis, sed omnibus audientibus: Qui manducat meam carnem, vivet in [58^r:] æternum,⁵ et alibi: Nisi manducaveritis carnem meam et biberitis

^a Correxit *annexuit ex annexit*

^b Correxit *idemque ex eumdemque* (*eum*: in rasura) vel delevit *eum* ante *d*, postea affixit *i*

^c Post *instituta* delevit *a*

^d Sic! [vel i. q. *respondere*, fr.: *répondre*?]

¹ Cf. Marc. 16,15.

² Cf. Matth. 26,20.

³ Cf. 1 Cor. 11,24.

⁴ *Mortem*...: 1 Cor. 11,26.

⁵ *Qui*...: Ioan. 6,57 et 59.

meum sanguinem¹ etc., et ex his agnosco usum sacramenti in manducatione esse communem omnibus fidelibus tam spiritualiter, quam sacramentaliter, ut habeant vitam in Christo. Sed dum Christus sacramentum instituit, nonnisi cum duodecim recubuit, et hoc in memoriam sui fieri iussit. Unde discerno, quod memoriam passionis celebrare in oblatione sacrificii sacramentaliter sit proprium sacerdotibus et successoribus apostolorum institutumque esse sub utraque specie. Hoc idem sacrificium autem offerre spiritualiter et mortem Domini annuntiare convenire omni assistenti ex virtute sacerdotii spiritualis.

Hæc est veritas, quæ figurata fuit per omnia sacrificia Judaica, in quibus omnis populus offerebat sacrificium spiritualiter, sed nonnisi sacerdotes immolabant realiter. Omnes autem æqualiter participabunt de victima oblata tam spiritualiter, quam realiter. Hæc est, inquam, veritas, quæ se manifestat etiam in cordibus illorum, qui illam ignorant. Hinc sacramentaliter manducare corpus tuum agnoscunt non posse sine ministerio sacerdotis, quia hæc manducatio est victimæ participatio, quæ sacrificium per ministros seu sacerdotes oblatum præsupponit. Latet in his adorandum mysterium ordinis providentiæ tuæ, per quam omnia, quæ instituisti, referuntur ad totum hominem internum, [58^v:] nempe spiritualem et nobis invisibilem seu creaturam novam et ad hominem externum corporalem, visibilem seu veterem (in quantum respectu inclinationis ad malum necdum renovatur).

Hinc enim exsurgit duplex characteris sacerdotalis participatio, duplex sacramentorum institutio et usus, qui spiritualis et internus, visibilis et externus est. Hinc baptismus fluminis qua spiritualis baptismus fluminis sacramentalis est, quia realiter administratur. Hinc sacrificium et communio seu participatio spiritualiter et realiter confertur. Matrimoniumque per consensum mutuum spiritualiter, in facie autem Ecclesiæ per visibiles ministros visibilium sacramentorum realiter seu visibiliter contrahitur, et sic de ceteris quoque sacramentis sentiendum; quæ omnia sunt signa visibilia invisibilem gratiam conferentia. In quantum autem sunt visibilia, visibilem ministrum formamque et ordinem sensibilem requirunt, ut illa homo visibilis et spiritualiter et realiter participet. Providentia tua est, o Christe, Salvator meus, quæ hunc ordinem instituit in Ecclesia tua, quæ in sensu jam sæpe fato visibilis est et invisibilis. Hæ enim duæ proprietates in ipsamet fide requiruntur. Illa enim qua invisibilis est in intellectu, fit autem sensibilis per professionem seu confessionem oris; fit denique visibilis per opera fidei invisibili seu intellectuali consonæ, et sic fit adoratio tua completa in spiritu et veritate, quæ integrum hominem, internum nimirum et externum respicit secundum fidem [59^r:] qua adorationem spiritus, secundum opera qua adorationem veritatis. Dum enim opera externa (uti dixi) internæ fidei adæquate correspondent, veritas est cum homine et in homine, quia vivit in fide.

Taliter instituit itaque ordo providentiæ tuæ, Domine, in quo ut sit veritas, oportet, ut² sit simplicitas, quæ requirit, ut in intentione et in opere sit uniformitas. Hæc est ratio, cur Apostolus de confessione oris ad salutem et cordis ad justitiam doceat,² et ipse Salvator confessionem suam coram hominibus exigit.³ Hæc autem fit per pro-

¹ Ante *ut* rasura duarum litterarum (*ej*?)

¹ Cf. Ioan. 6.54.

² Cf. Rom. 10.10.

³ Cf. Matth. 10.32.

fessionem fidei, quæ est vinculum unionis externæ, charitas autem est vinculum unionis internæ.^a Hinc domesticis fidei prior debetur et specialis [particularior]^b charitas, quia per professionem ejusdem fidei tamquam vinculi externi restringitur vinculum unionis internæ.^c Dedisti mihi, Domine, lumen fidei, quæ septenarium numerum sacramentorum agnoscit et profitetur. Et vere ipsa meditatio ordinis providentiæ tuæ, Christe, Salvator mi, nutrit in me hanc veritatem et reddit sensibilem. Dum enim quemlibet statum per providentiam Dei institutum vocationi suæ appropriatum sacramentum habere reperio, providentiæ tuæ miram ordinationem admiror. Non agnoscunt has veritates, qui matrimonium et sacrum ordinem ministrorum servitii Dei a Deo instituta non profitentur et qui mysterium corporis visibilis Ecclesiæ ignorant, nec sacerdotium, quia nec sacrificium habent. Miranda est mihi, Domine, et [59^v:] tu nosti, quantum dolenda tam caliginosa obscuratio intellectus illorum, qui tam admirandum ordinem, quem instituisti, non agnoscunt, vel ex sola comparatione, quam Apostolus¹ facit, Ecclesiæ cum membris corporis humani. Sed tuum est, Domine, illuminare, quod obscurum est, tuum est, o Pastor bone, reducere oves devias,² qui animam tuam dedisti pro eis.³

MEDITATIO 22.

DE ORDINE PROVIDENTIÆ CHRISTI IN CONSERVATIONE ECCLESIAE

Magnus es, Domine, Salvator mi, et laudabilis nimis⁴ in omnibus operibus tuis, quæ hactenus te adjuvante consideravi; et omnia, quæ rettuli, ad novam creaturam corporis tui mystici spectant. Denuo admiranda est mihi providentia tua erga eam et ordo hujus in illis, quæ instituisti in jam dicta perpetuatione et applicatione sacrificii tui et sanctificatione fidelium per usum sacramentorum, quæ pro omnibus fidelibus et pro omni statu a te ordinato instituta sunt, quia quilibet illorum appropriatis gratiis indiget. Hinc non intelligunt, quid dicant, qui statuunt sacramenta non esse, nisi illa, quæ ad salutem sunt necessaria. Dicunt enim veritatem in sensu, quo nolunt, aberrant autem a veritate in sensu, in quo loquuntur. Nam omnes gratiæ, quæ dantur in ordine providentiæ [60^r:] tuæ unicuique fidelium tuorum in individuo, sunt necessariae ad salutem, nec frustra dantur. Per hoc enim non sequetur, quod nisi omnibus usus fuerit, non salvabitur, sed manifestatur, quod omnes velles salvos fieri, et quod des omnibus, quidquid est ad salutem necessarium.

Sed in hoc late patenti sensu omnes gratiæ essent sacramenta, non sunt tamen, in quantum sub denominatione sacramentorum intelliguntur signa visibilia invisibilem gratiam conferentia, quæ in hoc secundum institutionem tuam, Deus, sunt necessaria ad salutem vel realiter vel spiritualiter applicata; sed prout non infallibiliter salvant, si rite non applicantur, ita nec damnant, si ex causis legitimis omnia realiter

^a Correxit *internæ ex externæ*

^b Delevit *particularior*

^c Correxit *internæ ex externæ*

¹ Cf. I Cor. 12,12 sqq.

² Cf. Luc. 15,4.

³ Cf. Ioan. 10,11.

⁴ Cf. Ps. 47,2.

non administrantur; sacramenta tamen esse numquam cessant, etiamsi ex parte recipientis non debite recipiantur. Tunc enim fine, in quem instituta sunt, ex propria culpa frustrabitur recipiens, non autem tua, Deus, misericordia, quæ fructuosa fecit signa sacra, quæ sacramenta vocantur. Sicut enim arbores fructus producant ad utilitatem hominum, qui fructus esse non cessant, etiamsi utilitati non impendantur, ita nec gratiæ signis sacris a te, Deo applicatæ ex solo usu dicuntur gratiæ, sed ex applicatione tua, Deus, gratiarum ad signa, quam misericorditer instituisti. In ordine creationis agnoscimus te omnia creasse pro homine. Quis dicet te frustra creasse illa, quibus homo [60^v:] non utitur? Sic, Domine, providentia tua instituit sacramenta infantibus, adolescentibus, viris, senibus, ministris servitii tui, virginibus, coniugibus et viduis, sanis et ægrotantibus. [quo]^a Horum quattuor communia sunt omnibus fidelibus, sacer ordo, matrimonium et extrema unctio sunt particularia illis, quos ad prædictos status vocasti, et postremum illis, ad quorum ostium per ægritudinem pulsas, et ut se ad æternitatis viam cum majori attentione præparent, benigne mones.

Omnis hæc tam admirabilis institutio visibilium signorum, per quæ applicantur gratiæ invisibiles, spectat, sicut sæpe dixi, ad ordinem providentiæ tuæ ad sanctificationem et conservationem corporis tui mystici et tamen visibilis. Quisquis enim sacramentis rite utitur, sanctificatur, quia per illa gratias secundum statum suum ad salutem necessarias recipit. Non inquiram, Domine, cur institueris, ut hæc signa invisibilem gratiam conferentia sint visibilia. Gratia enim tua manifestat mihi duplicem rationem hujus mysterii. Primo, ut corpus visibile visibiliter uniat in usu uniformi, et ut hic usus visibilis sit publica fidei professio. Secundo, oportuit esse signum, quo recipiens sacramentum in individuo signetur, ut ab omni populo astanti^b Deo in unione Spiritus offeratur per ministros sacramenti, quibus dispensationes gratiarum commisisti. Si ergo te instituente oportuit esse visibiliter dispensatores gratiarum, [61^r:]^c quoniam gratiæ, quæ dispensantur, sunt invisibiles, oportuit, ut signa sint visibilia, per quæ manifestaretur et recipientis intentio ad recipiendum et conferentis dispensatio, et in his omnibus ageret totus homo per intentionem spiritualiter, per actum extrinsecum visibiliter conferens et recipiens. Hinc signum lotionis aqua est in baptisate, hinc signum confirmationis gratiarum impositio manuum et chrisma (unctionem Spiritus Sancti designans) signum est in confirmatione, hinc in pænitentiae sacramento oralis^d peccatorum confessio, verbalis sacerdotis absolutio, in Eucharistia panis et vini species et consecratio, in ordinis collatione manuum impositio et per unctionem consecratio et formulæ prolatio, in matrimonio mutuus in publico factus consensus et benedictio, in extrema unctione oratio et olei unctio signa sunt dispensationis gratiarum unicuique sacramento propriarum et statui digne recipientis appropriatarum.

Tanta sunt itaque beneficia, tot sunt canales, per quos merita passionis et pretium effusi sanguinis tui super fideles effundis, Christe, Salvator meus. Omnia hæc ex hoc eodem fonte emanant, vitam spiritualem et sanctitatem fidelium conservant, sed præter hæc est et alius admirabilis ordo, per quem modo humano intellectui incomprehensibili conservas corpus tuum visibile, Domine, et ad hunc modum conservan-

^a Delevit *quo*

^b Correxit *ex adstante*

^c In margine supra: *VI*

^d Ante *r* rasura 3 litterarum, littera *o* in rasura

di spectat dictum tuum: Oportet venire scandala.¹ [61^v:] Oportet, sed audeamne inquirere, ad quid oportet? Profecto propterea, quia corpus tuum visibile, in quantum adhuc est in via glorificationis suæ, repræsentat corpus tuum passibile tot persecutionibus, contradictionibus et afflictionibus subjectum. Oportet igitur esse scandala, quia oportuit te pati et sic intrare in gloriam tuam.² Hæc igitur scandala et passiones, quæ ex hac ratione venire oportuit, alia sunt, quæ redundant ad totum corpus, alia, quæ subdividuntur in membra corporis tui, qui sunt membra viva hujus. Sentiant scandala tamquam mala et afflictiones totius corporis, et hoc est signum, quod vivant et quod adhæreant corpori, nec scandalisuntur in illis, quæ ventura prædixisti. Inquirat quis historiam vitæ corporis tui visibilis seu Ecclesiæ a temporibus apostolorum, et videbit mirum ordinem, quem instituisti in propagatione doctrinæ [naturæ],^a in illustratione veritatis, in stabilienda disciplina, denique in conservatione Ecclesiæ. Ita ut jam inter cruentas persecutiones gemens dilatata fuerit per universum orbem, falsis prophetis ac doctoribus circumdata, ne dicam, plena a veritate non deviaverit, ex dyscolis filiis composita disciplinam custodiverit, denique inter ipsos impetuosos torrentes consuetudinis mundi et ferme universalem dissolutionem morum et vitæ Christianorum semper conservetur^b et luceat^c. Enumeret, qui potest tot millones martyrum seu testium veritatis, inquirat tot [62^f:] et tam differentia humani ingenii figmenta in hæresibus, consideret scandalosam vitam tot pastorum spiritualium et potestatum mundi, et adoret ordinem providentiæ tuæ, o Salvator mi, per quem inter tot mala conservasti Sponsam tuam. Reperiet hæreses jam ex superbia, jam ex sciolitate, jam ex sensualitate enatas illa dogmata oppugnasse, quæ pro ratione status, morum et abusuum seu indiscreti fervoris et zeli seu relaxationis umbris obscurata fuerint, ita ut ex occasione hæresum^d convocare oportuerit concilia, in quibus in cordibus latens veritas te, Domine, assistente veritatem a figmentis separaverit, disciplinam restituerit, pastores reformaverit, hæreses confuderit, denique triticum a paleis segregatum in horrea reponens conservaverit.³ Quis considerabit duas maximas partes orbis, in quibus fides ortum sumpsit et propagata floruit, infidelibus, schismaticis repletas esse, et non gemet? Quis respiciet ceteras orbis partes plus spiritus mundi sequi dictamina, quam tua, o æterna Veritas, præcepta, et non affligetur? Quis denique tot regna et populos pravus doctrinis imbutos respiciet, et non scandalisabitur in te, nisi gratia tua sustinuerit illum?

Quodsi autem diligentius quæsierit, et hæc, quæ refero, in historiis ecclesiasticis attente examinaverit, cum nutrimento fidei suæ reperiet ex tot ac tantis malis semper id evenisse et evenire, [62^v:] quod Ecclesiæ magis proficuum est. Quanta fuisset inter pastores et sacerdotes ignorantia, si hæreticorum clamor non provocasset illos ad studia, quantus sub pietatis larva latuisset avaritiæ quæstus, quanta bonorum temporalium libido, si hæc hæresum^e non repressisset progressus, præteritorum sæ-

^a Delevit *natura*, in margine supplevit *doctrinæ*

^b -vet- correxit ex -vat-

^c *Luceat* correxit ex *luceat el lucent*

^d Sic!

^e Sic!

¹ Cf. Matth. 18,7.

² Cf. Luc. 24,26.

³ Cf. Matth. 3,12.

culorum exempla docuerunt. Resecata sunt membra putrida, sed quæ remanserunt, saniora sunt, quam si in medio illorum serpsisset ignorantia aut avaritiæ cancrena. Coarctata et ad paucas regiones (respectu ceterarum mundi partium) restricta est doctrina in sæculo nostro, quamvis diffusa sit per omnes mundi partes et quainquam de morum dissolutione dignum sit continuare gemitus. Si tamen nostra cum præcedentibus comparaverimus tempora, etiam consolationes reperiemus. Voluisti enim, Domine, ut militia sit vita hominis et continuis vicissitudinibus subjiciatur, et ex his ipsis sibi succedentibus et continuis mutationibus subjectis temporibus nova occurreret materia admirandi ordinem providentiæ tuæ, per quem hunc verum successum pro bono Ecclesiæ disposuisti.

Appropinquant, Domine, tempora, in quibus vix fidem reperturum prædixisti,¹ sed quis timebit, qui in te confidit? Quis deviat, qui te sequetur cum paucitate electorum deflectens a viis spatiosis, quæ ducunt ad interitum?² Gaudens autem in crucibus et afflictionibus, quæ [63^r:] artitudinem viarum denotant, in quibus ambulasti et te sequi jussisti? Auge, Domine, charitatem meam, ut in illis ambulare semper delecter, ut conductum providentiæ tuæ sequens per te perveniam ad te.

MEDITATIO 23.

DE ORDINE PROVIDENTIÆ CHRISTI IN CONSERVATIONE DOCTRINÆ VERITATIS

Inipientiæ et superbiæ meæ esset effectus, si crederem me satis considerasse ordinem providentiæ tuæ, Christe Salvator, Deus et Dominus meus. Scio, Domine, conservationem Ecclesiæ tuæ dependere a conservatione puritatis doctrinæ ejus. Hinc quidquid in præcedentibus meditandum occurrit, in his, quæ meditanda assumpsi, recurrit in hoc generali, quem dixi, respectu, quem habet conservatio Ecclesiæ puritatem doctrinæ, est tamen specialis ordo, Domine, quem manifestas in conservatione doctrinæ veritatis, pro qua defendenda suis temporibus singulares doctores et sanctitatis viros suscitasti, qui sicut stellæ fulgerent³ et pro doctoribus Ecclesiæ a toto corpore Ecclesiæ agnoscerentur. Erectio præterea sc<h>olarum⁴ in Ecclesia, postquam per omnem terram dilatata fuisset, pariter tuæ dispositionis effectus fuit. Sed utinam illa, quæ Apostolus tuus quondam reprobaverat inter Corinthios, [63^v:] humani spiritus æmulatio non induxisset! Quæ reprobavit, inquam, inter illos, qui se Cephæ, Apollinis, Pauli esse dicebant⁴ ex eo, quod non omnes potius in Christo, cujus baptismum susceperant, gloriarentur. Tunc enim non Augustini, non Thomæ, non Scoti, non adhuc aliorum recentiorum nomina audiremus in scholis, sed omnes illæ ad solam doctrinam Ecclesiæ, et sic directe ad Christum referentur omnia. Hæc autem sola denominatio excluderet ex scholis multas disputationum materias, quas discipulorum æmulatio, humani ingenii sophismus veritatis simplicitati immiscere nititur. Semper enim homo scire cupit, ut credat. Jurant itaque doctores in sententias

¹ Supplevit supra lineam *h*

¹ Cf. Luc. 18,8.

² Cf. Matth. 7,13.

³ Cf. Matth. 13,43 sim.

⁴ Cf. 1 Cor. 1,12.

magistrorum, sed quia sanctorum scripta non omnes in spiritu sanctorum consulunt, plurimi in duplicitate spiritus legunt, intelligunt et in explicationibus proprio spiritui accommodant.

Quis non dicet sanctum, laudabile et Ecclesiae utilissimum opus fuisse ex sanctorum patrum scriptis haustam theologiam ad certas propositiones (vel uti per auctorem et magistrum appellabantur) sententiasque reducere, ut facilius imprimerentur, retinerentur docerenturque? Has magnae sanctitatis viri methodice, sancte et in spiritu Christi elaboraverant, et si sc<h>olæ^a ex illis theses non formassent, magis particulares, multas quæstiones et difficultates ignorassemus, quas humana scientia divina ad suum captum accommodare volens eruit, et sæpe suas inventiones sanctorum sententiis in suum sensum detortis fulcivit^b [64^r:] Hinc processerunt scholarum denominationes, veritatum differentes interpretationes, doctorum æmulationes. Verum est, Domine, quod hæc uniformitatem doctrinæ non turbent, non confundant nec varient in dogmaticis, sed quidquid novarum thesium et quæstionum producant, obscurat simplicitatem fidei in credendo. Quo magis enim adaptantur dogmata scientiæ humanæ, eo majorem incitant cupiditatem intelligendi relaxata libertate credendi. Hæc causant in scholis producti humani ingenii fetus producendo novitates, quæ quamvis decisionibus Ecclesiae non videantur contrariari, in quantum ad intelligentiam adaptantur, sæpe simplicitatem fidei corrumpunt. Hinc exsurgunt sc<h>olarum^c dissensiones,^d expressionum censuræ, sensuum imputationes charitatem toties lædentes, unitatem spiritus dividentes, acuuntur pennæ, linguæ solvuntur, et indiscretum zelum in tantum fovent, ut sæpe sub charitatis larva dominari faciant conscientiiis.

Sed hæc omnia quo tendunt? Quem finem habent? Quid tandem efficiunt, nisi illustrationem veritatis, et prout jam sæpe te adjuvante observavi, [ad]^e probationem et purgationem fidei. Sæpe enim mundana principum politica se his ingerit, et sub veritatis colore quærit, quæ sua sunt. Non censuro, Domine, (tu vides interiora mea) illa, quæ in similibus fieri aut vidi aut audivi, sed admiror magnalia tua in mirabilibus. [64^v:] Occasione horum reddis enim imagini tuæ conformes sanctos, qui pro tuenda veritate persecutiones, exsilia, contradictiones afflictionesque patiuntur. Plena est similibus exemplis historia Ecclesiae tuæ, quæ fidem nostram fulcire, scandala arcere possunt confirmando nos in veritate dictorum tuorum, quod hæc evenire oportuerit, in veritate evenerint et te pro bono Ecclesiae tuæ disponente contigerint. Sis igitur in æternum benedictus et laudabilis, Domine, qui hæc tam admirabili ordine disponis, dirigis, moderaris et coerces. Tempestates excitas, in quibus jactatur Ecclesia, et sedas illas in tempore suo, dum ad te clamamus in sinceritate cordis nostri. Rege me, Domine, in his, et da^f ferventer amare mirabilia opera tua, per quæ manifestas nihil melius fieri posse, quam quod facis, nihil salutaris esse, quam agere, quod vis.

^a Supplevit supra lineam *h*

^b Correxit *fulcivit* ex *fulcit* (?)

^c Supplevi litteram *h*

^d Correxit *dissensiones* ex *-nti-* (?)

^e Delevi

^f *Da sc. mihi*

Ordinem dico, Domine, quem multi in numerum scandalorum ponunt et humanæ pravitati, non ordini tuæ providentiæ ascribunt. Confiteorque tibi, quod dum oculus^a meus simplex non fuit, ideo fui malus, quia tu bonus es. Bonitas enim tua dedit mihi intellectum [65^r:] et iudicium, quo sæpe abutebar, sæpe præcipitanter censurabam, sæpe temerarie iudicabam de illis, quæ vidi vel audivi. Quo enim plus meditabar simplicitatem vitæ tuæ, Salvator mi, et præcepta, quæ discipulis tuis dedisti, quo plus cogitabam de mirabili propagatione Ecclesiæ tuæ et de primitivis Christianitatis sæculis, eo majorem repperi differentiam inter illa et posteriora, et omnia, quæ primævæ simplicitati non correspondebant, humanæ superbiæ effectui vel ascribebam vel ut illi imputarem, pronus fui. Considerabam Ecclesiæ tuæ hierarchiam, extrinsecum Curia Romanæ splendorem, quem fastum appellans jam fomentabam contra illum clamantium licentiam, jam illorum ipsemet augebam numerum. Antiquitas enim non solos Romanos episcopos, pontifices aut sanctos, non ipsos solos vicarios Christi et capita visibilia appellabat, et quamvis hi posteriores tituli in usu vix fuerint, omnibus tamen apostolorum successoribus episcopis convenire credebantur. Constantinopolitanus patriarcha primus fuit, qui [sibi]^b titulum œcumenici patriarchæ sibi vendicavit,^c et hanc licentiam pontificum Romanorum sanctissimi reprobabant. Titulum tamen successores horum assumpserunt. Respiebam mitræ pontificali adjunctum principatus temporalis gladium, et illico occurrebat mihi te, Salvatorem reprobasse, quod te [65^v:] Petrus gladio defendere voluerit,¹ sæpe præcepisse discipulis, ut se pro minimis reputant et ad ministrandum, non ad dominandum missos esse sciant.² Et horum institutorum tuorum mutatio quot occasiones dedit censurare reprobareque illa, quæ vel vidi vel audivi!

Sed, o Domine, aperuisti oculos meos, ut in his tenebris offuscati intellectus mei viderem lumen providentiæ tuæ et agnoscerem hæc esse omnino scandala, quæ venisse oportuit,³ nec tamen esse realia mala in se, sed mala esse respectu illorum, qui scandalisuntur et cadunt in illis. Unde procul dubio hæc omnia, quæ video, tu ordinasti qua bona et ad statum militantis Ecclesiæ tuæ necessaria, sed humanæ superbiæ æmulatio, invidia et elatio sibimet ipsi facit ex his scandala, quæ tamen si homo in ordine providentiæ tuæ respicit, rerum humanarum naturali et ordinato cursui attribuet causasque, cur hæc evenire oportuerit, manifeste reperiet, ex quibus admirandam ordinationem tuam eruet et sapientiam tuam, Domine, confusus humanus intellectus adorare cogetur. Una est loquela tua, Salvator mi, ad omnes discipulos tuos, sub hoc nomine autem comprehendis omnes homines, qui tuam doctrinam amplectuntur. Hinc baptisinate initiatorum omnium una eademque est promissio. Unde est ergo, quod promissorum in baptisinate strictius ab his, quam ab illis prætendatur exsecutio? [66^r:] Confundit intellectum meum hæc consideratio, si enim

^a Correxit *oculus ex oculis*

^b Delevit

^c Correxit *vendicavit ex vi-* (?)

¹ Cf. Matth. 26,51 sqq. etc.

² Cf. Thomas a Kempis, *Imitatio Christi* 1,17,9.

³ Cf. Matth. 18,7.

omnium Christianorum in observandis promissis in baptismate factis et præceptis Christi æqualis debet esse in vita obligatio, quid est, quod [in]^a regibus et principibus fastum admittit, quin et requirit, in episcopis et pontificibus autem condemnat, nisi spiritus humani suggestio, quæ^b a præceptis observandis se immunem reputat et trabem in suis non videt, dum in aliorum oculis festucam respicit.¹

Sæpe mihi ad hæc respondit spiritus meus dignitatem regum et principum externam majestatis repræsentationem requirere et hanc unicuique statui propriam esse debere ad continendos inferiores et imprimendum respectum nec esse hæc contraria internæ humilitati et præceptis Christi, dummodo non ex superbia, ex^c elatione animi, ex criminosa adhæsiōne fiant. Et quia hæc vera esse reperi, ex his omnino agnovi respectu horum, quæ profero, non debere esse differentem considerationem dignitatum ecclesiasticarum et sæcularium, nam his et illis cum hominibus agendum est, quorum sensus objectis moventur. Inconsiderate proferebam et comparabam itaque statum propagationis Ecclesiæ cum statu, ut ita dicam, consistentiæ. Illum enim miraculosum et humanum captum naturalemque rerum cursum excedentem esse voluisti, hunc, ut ordinem naturæ [66^v:] sequatur, ordinasti. In statu, inquam, propagationis spiritus superbiæ regnum per apparentem humilitatem discipulorum destruere, sapientiam mundi per infima confundere conveniebat fortitudini brachii tui, sed a temporibus stabilimenti seu, uti dixi, consistentiæ, siquidem fidei firmitate solidata miracula tam frequentia cessarunt, sensibilia dignitatis et auctoritatis objecta succedere oportuit, ut in obsequio disciplinæ contineretur humana pravitas. Hinc templorum magnificentia et ornatus, hinc cultus divini splendor et per hæc sensibus facta præsentia et domus Dei repræsentatio, ut extrinseca^d fulcirent interna.

Omnia itaque, quæ videmus, secundum ordinem naturæ te disponente successerunt, et quæ per se mala non sunt, fieri oportuit. Prout enim omnes homines contemnerent reges et principes, qui Saul, primum regem populi tui in sequendis bobus, Davidem in minando grege imitari vellent, quamvis a te Deo constituti reges fuerint, pari contemptui exponeretur hodie ecclesiastica dignitas, si præcepta tua apostolis in prima missione data ad litteram, non autem secundum spiritum sequerentur episcopi. Capit humana prudentia diversam exegisse victus rationem diversumque agendi modum primitiva Ecclesiæ tempora, [67^r:] in quibus sola plebs et pauperes constiuebant Ecclesiam, et tempora, dum magistratus, proceres, principes et reges ingressi sunt in ovile Christi. Vix est homo, qui externam repræsentationem negligat et in vita necessariam esse non reputet, et heu, quam pauci sunt, qui illam plus justo non ambiunt! In hoc consistit enim malum, quod simplicitatem Christianam corrumpit, quod approbari nequit. Quodsi tamen de vita sacerdotum agitur, vix est, qui non vellet, ut hi et episcopi adhuc in pellibus ovium et in melotis incederent et sicut supra dixi, in prima missione apostolis data præcepta secundum omnem rigorem litteræ observarent. Clarum est in civilibus nullam hominum societatem bene gubernatam fuisse, sed nec subsistere potuisse, in qua primatus auctoritatem nemo exercuit. Primatus tamen ambitum sæpe Christus repressit, non quod primatum abroga-

^a Delevit in

^b Correxit *que ex qui*

^c Ante *ex* duæ litteræ deletæ (*ea?*)

^d Correxit *extrinseca ex externa?*

¹ Cf. Matth. 7,3.

tum esse voluisset, sed ut primatus cupiditatem ex cordibus discipulorum evelleret. Cæcus enim est, nec Scripturas intelligit, qui non agnoscit et Christum in omnibus occasionibus ceteris apostolis prætulisse Petrum et post ascensionem hunc apostolum semper primatum exercuisse, quamvis non ambiverit. Qui autem his veritatibus contrariantur, compassione digni sunt tamquam præiudicis spiritus [67^v:] sui traditi. Profecto non nisi spiritus erroris et superbiæ imaginatur, quod dum miracula penitus cessasse dicit, adhuc tamen statuit, quod illis cessantibus Ecclesiæ gubernium spirituale subsistere posset absque primatus seu capitis auctoritate. Quodsi autem hanc auctoritatem absque externa repræsentatione dignitatis et hujus convenienti splendore conservaret, hoc ipsum miraculum esset.

Hæ sunt, o Domine, rationes pure humanæ prudentiæ, quæ me in his veritatibus confirmant, nec excedunt rationis rectæ principia, quæ refero. Horum vim agnoscit omnis homo in magistratibus, principibus et regibus, prout dixi, censurat autem, impugnat et reprobatur in pastoribus, quos ad regendas ecclesias vocasti et constituisti. Quin et ipsa præcepta tua, Salvator mi, inconsiderate assumens homo litteram a spiritu separat, nec agnoscit admirabilem ordinationem providentiæ tuæ, Domine, sed scandalisatur in illa. Considero, Domine, sæpe, cur non offendatur homo, quando quis regem aut principem aliquem vicarium Dei, quin et Deum super terram appellat. Commovetur autem, dum pontificem, vicarium Christi^a nominari audit? Scit omnis homo regibus communem esse characterem et proprietates regias, per hoc autem, quod unus illorum, qui semper pro primo agnitus fuit, per excellentiam imperator ab imperando appellatur. Quis [68^r:] dicit ceteris per hoc imperium demi? In quot libris appellatur imperator Romanus orbis Christiani caput, et irrideretur, si aliquis diceret hoc titulo derogari Christo, sed hunc ipsum titulum deferri Romanis pontificibus plurimi ægre ferent, et idololatriæ sat insulse arguent. Scimus, qui sunt, quos Apostolus pastores ecclesiarum, dispensatores gratiarum vocat.¹ Noscimus ex Scripturis, cui dixit Christus: Pasce oves meas, pasce agnos meos,² confirma fratres tuos,³ et cetera his similia, tot tamen titulis collata et derivata dignitas controvertitur, et imperatoribus Romanis a gentilibus et idololatriis data et derivata auctoritas non offendit aures hominum. Hos sacratissimos, Romanum imperium sanctum passim nominant homines, pontificem sanctissimum, Ecclesiam sanctam appellare autem nauseam movebit illis, et facile obliviscuntur Apostolum omnes {hom}^b fideles sanctos appellare⁴ ex ratione characteris, propter quem plus competit titulus sanctissimi episcoporum primo, quam titulus sacratissimi propterea datus imperatori, quia primus inter sacratos seu unctos reges.

Re[n]censeo,^c Domine, mihimet ipsi hos differentes humani ingenii effectus, quod dum sibimet ipsi tradis, ab objectis secundum præiudicia et passiones suas movetur, sentit et iudicat. Hinc de uno extremo ad alterum transiens hæc quoque, [68^v:] quæ scribo, si legeret, dicere posset me auctorare velle omnia, quæ in historiis

^a Correxit *Christi ex Dei*

^b Delevit *hom*

^c Delevit litteram *n*

¹ Cf. 1 Petr. 4,10.

² *Pasce*...: Ioan. 21,17 et 15,16.

³ Cf. Luc. 22,32.

⁴ Cf. Col. 3,12 sim.

facta fuisse legimus vel etiam fors fieri vidimus. Sunt multa (quis non fatebitur), quæ ad prophetiam Salvatoris de futuris scandalis¹ referuntur, sed, o Domine, de illis, quæ scandala esse videntur, competitne unicuique judicare?

Ipsa sola ratio et humana prudentia vetat hominem de regum et principum factis indiscrete loqui, et quomodo verba tua, Salvator mi: Qua mensura metiemini, eadem remetietur vobis; nolite judicare, quia judicabimini,² et alia, quæ et tu et apostoli tui de hac re scripserunt, permittent Christiano de illis, quæ legit, audit et sæpe etiam videt, deliberata^a proferre judicia et aliquem condemnare in corde suo? Non, non Domine, te docente semper comdemnabo fastum vanitatis et superbiæ dominationis et primatus ambitum, affectatos titulos, denique illos, qui adinstar regum gentium dominantur, sed absit, ut hæc et similia, quæ fiunt, semper ab hoc spiritu superbiæ provenire judicem. Fallaces enim sunt apparentiæ, et corda hominum tibi soli nota sunt,³ unde et splendor externus cum humilitate interna et sordities apparens cum superbia æque subsistere potest. Charitati autem est et simplicitati Christianæ proprium semper proniorem esse ad bene sentiendum de proximo, sed vel maxime de illis, quos [69^r:] præesse voluisti in dignitate pastoratus.

Considero in harum veritatum confirmationem illos, qui in his, quæ recensui, scandalisati a corpore Ecclesiæ recesserunt et se reformatos appellari volunt. Abrogarunt illi omnem extrinsecum splendorem statui ecclesiastico, bona temporalia ab Ecclesia avulserunt et prædictum statum magistratui civili subjecerunt. Ecce illa, quæ intra duorum sæculorum cursum evenerunt, sapientiores illorum gemebunde circumspiciunt. Ita est, o Domine: omnis institutio spiritus tui ordinem habet et mensuram, et si ab hoc ordine spiritus humanus recesserit, turbationi subjecta erunt omnia. Hinc sacerdotalem ordinem sæculari subijcere velle est^b primæva persecutionum tempora imitari et gentilitatem sequi. A quo enim Constantinus baptisatus est, ecclesiasticus ordo semper pro primo habitus fuit, quin et ipsis apostolorum temporibus oppressi Christiani etiam causas civiles suadente Paulo⁴ ad episcopos et seniores ecclesiæ seu presbyteros deferebant judicandas. Nullo modo derogabit igitur his externus splendor super internam humilitatem fundatus; de hac autem judicare temerarium est, propterea simplicitas ad vitam vere Christianam tam necessaria est, dum hæc, quæ videt et audit, considerat, et tunc reperiet illa ordini, quem instituisti, [69^v:] minime contrariari, hunc autem propter hominum excessum non condemnat, sed de occasionibus scandalorum gemit, dum debiles a fide deviare videt.

Omnes autem mundanos eventus a te, Deus, in finem decretorum tuorum dispositos esse credens committet tibi illorum curam, quæ sibi commissa non sunt, a te dantur enim, Domine, boni pastores tam spirituales, quam sæculares, nec horum dignitatem aut dignitatis extrinsecum splendorem abrogandum censebit docilis Ecclesiæ filius, sed a te incessanter petet, ut corda illorum, qui in his dignitatibus constituti sunt, reformes et dirigas, et sic reddet tibi gloriam ex

^a Correxit *-er- ex -at-*

^b Correxit *est ex et (?)*

¹ Cf. Matth. 18,7.

² Cf. Matth. 7,2.

³ Cf. 2 Par. 6,30 sim.

⁴ Cf. 1 Cor. 6,1 sqq.

omni ordinatione bonitatis tuæ firmiter credens in promissionibus tuis Ecclesiæ factis, quæ super confessionem illius apostoli fundata est, qui lapidi angulari Christo¹ primus superimpositus fundamentum ædificii Christo innixus sustinet, et sic ceteris apostolis super ædificatum hoc (ex lapidibus vivis)² exstructum ædificium per compaginem unionis suæ a tot sæculis substitit et in æternum permanebit.

Lauderis, Domine, quod me hujus tam firmi, tam decori ædificii lapidem esse volueris! Fac, ut in illo cemento charitatis illinitus vivam et permaneam semper!

[70^r:] MEDITATIO 25.

DE GLORIA NOVÆ CREATURÆ SEU ECCLESIAE

Non confundam, Domine, cum gloria externum splendorem, de quo in præcedentibus protuli tamquam de ordine providentiæ tuæ ad conservationem Ecclesiæ secundum ordinem naturæ necessario. Hic splendor enim nullo modo est gloria ejus, sed nec glorificationem ejus futuram intelligo per nomen gloriæ; hæc enim finem sæculorum respicit. Distinguens igitur glorificationem a gloria de hac proferam, quæ menti meæ repræsentare dignaberis, o lumen animæ meæ, Deus. De gloria dico Ecclesiæ militantis et visibilis, quæ vere dicit cum apostolo: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.³ De hac gloria loquar itaque te adjuvante, et hanc gloriam secundum considerationes visibilis et invisibilis Ecclesiæ dividam in internam et externam seu visibilem et invisibilem, utroque modo tamen gloriam et quidem veram gloriam, quia hæc gloria non est a semet ipsa, sed ex Deo Homine, Salvatore et capite suo.

Gloriabatur Ecclesia tua, Domine, in cruce invisibili, id est in imitatione passionis tuæ diris illis primitivarum persecutionum temporibus, in quibus primi omnium Petrus et Joannes gavisus sunt pro nomine tuo contumeliam pati,⁴ et postmodum pro confessione veræ fidei tot milliones hominum animas [70^v:] suas dederunt, et hæc gloria Ecclesiæ numquam cessavit nec cessabit in corde illorum, qui Christum seu veritatem habent in se, prout jam in prima meditatione de creatura nova distinxi, quid sit esse in veritate, quid sit esse cum veritate. Communis est hæc gloria Ecclesiæ visibili et invisibili secundum professionem oris, sed non est communis secundum confessionem cordis; dicere enim velle pati pro Christo est commune omni Christiano. Dicere, quod Christus, Dominus noster, Dei Filius passus et crucifixus sit et non scandalisari in cruce est gloriari in cruce,⁵ et hæc confessio oris est necessaria, ut quis Christianus esse dicatur. Sed gaudere in persecutionibus, cruces plus optare, quam mundi vanitates est Ecclesiæ invisibilis proprietas, illorum nempe, in quorum corde est veritas.

¹ Cf. Eph. 2,20 sim.

² Cf. 1 Petr. 2,5.

³ *Mihi...*: Gal. 6,14.

⁴ Cf. Act. 5,41.

⁵ Cf. Gal. 6,14.

Sed, o Domine, quam mirabilia sunt opera tua;¹ magnificat te anima mea,² dum considerat illa! Posteaquam Ecclesiam tuam sanguine tot martyrum cimentasses^a et gloriam crucis in ipsis exaltasses, etiam signum crucis visibile in signum gloriæ constituisti. Voluisti, Domine, non tantum per historicorum contemporaneorum unanimem relationem, sed per ipsa Constantini numismata et lapidibus incisa monumenta incontestabilem reddere visionem huic imperatori exhibitam, per quam ad fidem crucis per signum crucis vocasti illum et cum illo totum [71^r:] Romanum Imperium. Dixeras olim Moysi Deus: Virgam quoque hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa,³ et Constantino, qui populum et populorum ductores in Ecclesiam ducturus erat, pariter dixisti: In hoc signo vinces, Et ab illis principaliter temporibus [in]^b hoc signum in quo honore, respectu et veneratione habitum est, labarum Constantini, ipsa salutiferi ligni inventio et occasione illius patratum per lignum crucis incontestabile miraculum, demum in hujus inventionis memoriam institutum festum in hoc signo salutari obtentæ victoriæ: exaltationis crucis sollemnitas demonstrant, Domine, quod in hoc signo visibili, quod tam miraculosis modis reddidisti venerabile, consistat visibilis gloria Ecclesiæ tuæ tam visibilis, quam invisibilis, ita quidem, ut etiam hodie sub iugo infidelium gemens Christianus populus se ab infidelibus per hoc signum distinguat^c seque illo signans professionem fidei facit in Christum.

Gloriatur Ecclesia in cruce⁴ Salvatoris sui, dum illius signum fronti imprimit in baptisate et in omnium sacramentorum administratione, benedictionibus ac precibus hoc salutari victoriæ signo utitur, quia tu, Domine, in illo victoriam promisisti et per tanta miracula hoc signum sacrum esse manifestasti. Erexisti illud in labarum visibilis Ecclesiæ [71^v:] tuæ, et hoc signum opposuisti omnibus inimicis tuis dæmonibus reddens formidabile, infidelibus odiosum, reprobis contemptibile, fidelibus autem amabile; amant enim illud omnes, in quibus est veritas, in corde gestantes illud, venerantur autem omnes, cum quibus est veritas per uniformem fidem veritatis et per hunc extrinsecum actum venerationis se in communionem ejusdem veritatis esse profitentur. Non dico, Domine, hæc sufficere ad salutem, cum hæc non sit confessio cordis ad justitiam, sed hic externus actus venerationis sufficit ad unionem externam demonstrandam, ut ex his pateat crucem et signum crucis esse trophæum et veram gloriam Ecclesiæ tuæ militantis, denique verum labarum, sub quo hæc militat, gloriatur et vincit.

Minime dubito, Domine, per hoc sacrum signum triumphi tui nos recipere gratias invisibiles; propterea tamen signum crucis sacramentorum numero non ascribam, quia Ecclesia illud in omnibus actionibus Christiani hominis adhiberi suadet et præcipit, illud tamen in numerum sacramentorum non recipit, sed in signum gloriæ Christi ubique oculis fidelium exponit, ut per hoc signum visibile et externum amorem crucis invisibilis cordibus imprimat internum. Gemo, Domine, dum recordar

^a Sic!

^b Delevit in

^c *Distinguat* (coni.), *facit* (ind.)!

¹ Cf. Ps. 138,14.

² Cf. Luc. 1,46.

³ *Virgam...*: Ex. 4,17.

⁴ Cf. Gal. 6,14.

reperiri Christianos, qui hujus sacri signi venerationem [72^r:] reprobant et crucis visibile signum odio sæpe contumeliis prosequuntur posthabita tam miraculosa et tam authentica manifestatione Constantino et exercitui ejus universo facta, per quam in hoc signo victoria promissa est. Potuisses, Domine, hanc apparitionem crucis in somnio repræsentare Constantino vel illi soli visibilem reddere, sed universo exercitui in meridie diei, sole nube obducto spectandum exhibuisti hoc signum, ut non illi soli, sed omni ad fidem et in Ecclesiam vocato homini datum esse hoc signum eo clarius elucesceret. Sicut igitur aliqua ex alphabeti litteris scripta visibile signum est et litteram noscenti illico sonum proferendum aut mente concipiendum et nihil aliud designat, ita crux Christiano homini nihil, nisi Christum in mentem revocat, et sicut non littera scripta pronuntiatur, sed sonus, quem designat, profertur, ita nec in aspectu crucis ad pictum vel sculptum signum refertur veneratio, sed significati menti imprimitur recordatio. Jusseras, o Deus, in Veteri Testamento nomen tuum mysteriosum Jeova laminæ aureæ insculpi et in fronte summi pontificis spectandum reddi,¹ non ut lamina aut characteres insculpti adorarentur, sed tu, Domine, quem litteræ designabant. Et hæc tua institutio fuit signi crucis in fronte nostro gestandæ significatio.

Dum igitur me illo signo in fronte, signa me, Deus, illo in corde; sterilis erit enim hujus signi in frontem impositio, [72^v:] nisi accesserit cordis confessio. Sed si in fronte et in corde crucis fit professio, interni et externi hominis sequitur sanctificatio, quia per amorem crucis fit perfecta abnegatio. Gloriarı igitur in cruce Domini nostri² est illam actu externo et interno profiteri. Per dilectionem crucis fit interna professio, per venerationem signi crucis fit internæ dispositionis manifestatio. Quod enim cor diligit, in illo sensus delectantur, in quo autem delectantur, hoc et venerantur, quod autem corde non diligitur, illius aspectum sensus aversantur. Ubi autem cordis et sensuum non est unio, plerumque non est sincera dilectio. Denique in omnibus tam stricta est signi et rei per signum significatæ relatio, ut ubi hujus ab altero fit separatio, non detur simplex actio; et quia simplicitati succedit duplicitas, in illa actione non est veritas. Qui igitur amat signatum seu significatum aut designatum, oportet, ut amet et significans signum, et per consequens, qui gloriatur in cruce, gloriatur et in signo crucis, per quod sensibus crux repræsentatur. Qui autem signum crucis aversatur, ille profecto in cruce non gloriatur. Quodsi autem designatum a cruce separat, non aget in simplicitate, quia in corde amare dicet rem, cujus signum sensibus aversatur. Vel igitur mentietur sibi vel veritati, quam sentire dicit in corde, ore et sensibus non præbebit externe testimonium, et utroque modo duplicitas erit in ipso; ubi autem [73^r:]^a duplicitas, ibi non est simplicitas, et ubi non est simplicitas, deficit charitas; ubi autem non est charitas, non est Spiritus Dei.

Clarum est ex his, Domine, quod qui inimicus est signi crucis, est inimicus etiam crucis; qui autem inimicus est crucis, est inimicus Christi. Crux instrumentum supplicii fuit ante Christum, et quia semper supplicium et afflictiones designavit, semper instrumentum supplicii fuit, et in hoc sensu omnes adversitates ipso Christo docente³ designavit. Hinc ante peractum in cruce sacrificium quotiescumque homo

^a Supra, in margine sinistro: VII

¹ Cf. Ex. 28,36–38.

² Cf. Gal. 6,14.

³ Cf. Matth. 16,24 sim.

crucem vidit aut crucem verbo protulit, supplicii et afflictionum signum crux, ipsum autem supplicium significatum fuit; sed quia supplicium, quod Judæorum pravitas Christo infligere credidit, factum est nostræ redemptionis pretium, a quo in cruce facta est redemptio, signum crucis nonnisi Christi passionem et redemptionem designat, et sic signum crucis factum est gloria omnis Christiani. Sed et nomen crucis est amabile, hoc enim verbum designat etiam afflictiones et passiones per crucem seu passionem Christi sanctificatas, quas non tantum amare, sed et desiderare debemus, ut gloriemur^a in cruce¹ interne. Tunc enim etiam signum crucis amabimus, quod hæc, quæ dixi, repræsentabit sensibus nostris externe, et quia amabimus, venerabimur signum propter significatum; quod est salus, redemptio, sanctificatio nostra, quin ipse Christus, qui hæc operatus est in cruce qua ligno, per crucem qua passionem, sed etiam per [73^v:] crucem qua instrumentum et ideo signum passionis.

Instrumenta heroicarum actionum in scutis gentilicis circumportat hominum vanitas. Iste scalas, per quas avorum aliquis mœnia hostilia conscendit, in scuta depingit, alter inimico amputatam dextram aut caput spectandum exhibet. Fuitne umquam homo tam insipiens, qui dixisset, quod scalæ reportaverunt victoriam, et non ille, qui per illas conscendit mœnia? Hoc tamen non obstante et ille, qui per illas ascendit, et rex, qui hujus actionis testis fuit, scalas pro victoriæ instrumento agnovit, et ut in signum militaris virtutis scalæ in scutis repræsentarentur, voluit, et sic scalæ, quæ instrumentum furti esse potuissent, pro illo, qui per illas murum conscendisset, ut furaretur, factæ sunt in instrumentum gloriæ per illum, qui illarum adminiculo hostilia mœnia subegit, et sic tota posteritas avorum memoriam et heroicum facinus deprædicat, et ut per sensus memoriæ repræsentetur, scararum figuram spectandam exponit, quibus stemmatis virtus et origo discernitur, scalis tamen pictis aut sculptis nulla propria virtus ascribitur.

Agnoscit recta ratio has veritates, laudat, affectat, gloriatur in similibus, quæ refero, sed dum hæc crucis Salvatoris nostri tamquam gentilicio scuto Christianitatis applicantur, recedit ratio^b a semet ipsa, recedit a vera gloria stemmatis [74^f:] sui, dum figuram scararum in scuto gentilicio stemmatis gestare gloriæ ducit. Crucis signum autem Constantino et toti exercitui in signum victoriæ datum et per hanc miraculosam visionem ad agnitionem fidei vocatum, denique in scutum Christianitatis ab omni antiquitate receptum et adoptatum rejicit et reprobat.

Non, non Domine, non mihi, sed tibi debeo, quod has humani intellectus tenebras discernere dederis et me de numero illorum esse volueris, qui nec^c crucem nec crucis signum pro scandalo et stultitia² reputant, sed in signum gloriæ fronti imponunt et omnes actiones hoc signo signati memoriæ illius dedicant, qui in cruce exaltatus traxit omnia ad se.³ Unde crucem, in qua passus est, tamquam thronum Regis sæculorum, tamquam instrumentum gloriæ ejus, tamquam altare holocausti pro me oblatis, denique tamquam tribunal Judicis vivorum et mortuorum respicio,

^a Correxit *gl- ex in*

^b Supplevit supra lineam *ratio*

^c Correxit

¹ Cf. Gal. 6,14.

² Cf. 1 Cor. 1,23.

³ Cf. Ioan. 12,32.

veneror, crucem autem tamquam passionem tuam, o Salvator mi, (quia passio seu opus redemptionis a te distinctum non est) adoro, et in hujus et alterius memoria signum crucis, in quantum hæc repræsentat sensibus, est signum salutis et vera [gloriæ]^a gloria Ecclesiæ tuæ, quæ in dilectione crucis et in veneratione signi crucis demonstrat^b non erubescere illud in fronte portare et actu externo venerari ubique, dum videt oculis, quod diligit interne corde. Sit mihi crucis signum et ex eo amabile ac venerabile, quod infidelibus tam odiosum est. [74^v:] Venerantur illi falsi prophetæ sui exuvias et militare vexillum, quod ipsis in signum victoriæ datum esse jactitant; venerabor ego Dei, Salvatoris mei trophæum, in quo mundum, carnem et diabolum vicit, et illud in signum victoriæ tam miraculose statuit. Sed, o Domine, dum hæc cultu externo tibi præstare velle profiteor, fac, ut his cordis mei respondeat dispositio, et dum sensus signum venerantur, cor^c crucem tuam diligat, propriam tollam et bajulus illam sequar¹ te, ut perveniam ad te!

MEDITATIO 26.
DE GLORIFICATIONE NOVÆ CREATURÆ

Pervenì, Domine, te mirabiliter ducente ad mysterium meditandum, cui hactenus numquam inhæsi, quia non credidi dilectionis esse a te quærere, quid dabis præmii, sed inquirere, quid agere oporteat, ut in æternum possim diligere te. Dilectio enim suimet ipsius est præmium, et cui diligere non sufficit, quid sit diligere, non scit. Multi sunt, Domine, qui de futura vita inquirentes desciverunt ad inventiones suas et sibi finxerunt beatitudines, quas amoris proprii sensuales illusiones repræsentarunt. Credidi igitur hactenus plerumque curiositatis esse [75^r:] inquirere, quid erit, cum pervenero ad te, officii autem mei esse tota vita mea laborare, ut perveniam ad te. Abstraxi præterea semper cogitationes meas de eo inquirere, quid sit anima, et me contentabam scire et agnoscere, quomodo sit imago et similitudo tua.² Unde sensi per gratiam tuam, quod nulla fit major beatitudo, quam reservasti animæ, quam absorberi (ne dicam identificari) in illo, cujus est similitudo.

Sed tu, Domine, duxisti me ad has meditationes de nova creatura, et ecce, pervenì ad contemplandam glorificationem ejus. Debeo itaque redire ad normam et exemplar, quod jam oculis fidei meæ proposuisti, ut illa, quæ ventura sunt respectu novæ creaturæ totius corporis, certius cognoscam ex illis, quæ jam in capite illius impleta sunt. Reflecto me, Domine, Apostolum [Domine]^d dicere, quod nisi Christus resurrexisset, nihil nobis mors illius [nobis]^e profuisset,³ et tamen communiter dicimus et credimus, nec se aliter habet, quod per sacrificium in cruce per mortem redempti

^a Delevit *gloriæ*

^b *Demonstrat sc. se...*

^c *Cor sc. meum*

^d Delevit *Domine*

^e Delevit *nobis*

¹ Cf. Math. 16.24.

² Cf. Gen. 1.26.

³ Cf. 1 Cor. 15,12 sqq.

sumus, et ipse Christus in cruce dicens: Consummatum est¹ docet nos quodammodo contrarium Apostolo, qui resurrectioni ascribit utilitatem, non morti. Nescio, Domine, quid de his dicant sapientes. Ego tibi eloquar in simplicitate cogitationes meas, et dicam, quæ repræsentantur mihi. [75^v:] Dedisti enim mihi lumen, ut agnoscerem primum hominem et respectu animæ et respectu corporis, spiritualiter nempe et sensualiter et peccasse et respectu unius et alterius punitum fuisse, respectu animæ quidem per separationem animæ a te, Deus, respectu corporis autem per mortem corporis.

Mors igitur Christi purificavit animam, quæ expiatione et mundatione eguit, ut tecum, Deus, uniri posset, sed corpori non erat necessaria purificatio, sed resurrectio. Quapropter oportuit tantummodo reddere huic capacitatem vegetationis semini^a immortalitatis, ut quod seminatur mortale, resurgeret incorruptum et immortale.² Hinc factum est, quod sicut in veteri Adam et respectu animæ, in quantum separatæ a Deo, et respectu corporis mortui fuimus, ita in novo Adam omnimode vivificata est nova creatura.³ De illa ex anima et corpore constanti creatura, quæ homo appellatur, dicit Apostolus, quod mors Christi nobis non profuisset, nisi Christus resurrexisset.⁴ Per resurrectionem igitur corporis humani Christi semen immortalitatis vegetationem acquisivit respectu corporis, ut fini suo restitueretur integer homo. Quodsi enim secus factum fuisset, anima pro informando corpore creata fine suo in æternum caruisset. Philosophus⁵ dicit corpus esse tantum [76^r:] vaginam, saccum et indumentum animæ, et in re sic est, si anima ut spiritus, corpus ut terra consideretur. Sed o Domine, fors non errabo, si secundum Christianam considerationem ex ordine creationis et operum tuorum desumptam dixerò animæ humanæ partem essentialem esse corpus non ex ratione substantiæ (secundum quam nullo modo potest dici pars), sed ex ratione creationis et ordinationis tuæ, Deus. Quodsi enim anima humana ut humana absque corpore omnem gloriam acquirere potuisset, Christi corpus resurgere non oportuisset; nam ex virtute sacrificii et mortis mundata anima salvari potuisset ut spiritus, sed non glorificari ut anima pro informando corpore creata. Tam pretiosum est igitur indumentum corpus animæ, ut sine illo semper desit illi aliquid, quod ex ratione creationis illi essenziale est.

Fides resurrectionis dat intelligere hoc mysterium, non philosophia, quæ se non potest elevare ad considerationem corporis glorificati, et propterea solummodo respicit corpus qua vaginam animæ, sed resurrectio tua, o Salvator, glorificatio corporis tui et manifestatio proprietatum hujus corporis, cui conformabitur omnis nova creatura, dat mihi per lumen fidei longe alias ideas, secundum quas jam dixi gloriam animæ esse corpus, corporis [76^v:] gloriam esse animam, in quantum nec corpus nec anima potest pervenire ad perfectam glorificationem homini destinatam, nisi uniantur^b denuo ad invicem unione æterna et indissolubili; et propterea credo dixisse

^a Correxit ex *seminis*?

^b *Uni-* in rasura

¹ *Consummatum est*: Ioan. 19,30.

² Cf. I Cor. 15,42.

³ Cf. I Cor. 15,45.

⁴ Cf. I Cor. 15,12 sqq.

⁵ I. e. Aristoteles

Apostolum, quod omnis creatura tamquam parturiens expectet redemptionem suam.¹ Jam autem redemptio respectu animæ perfecta est, hanc non amplius expectamus, sed respectu corporis non nisi in resurrectione corporis perficietur, et hanc expectat ut parturiens diem partus. Habet hæc similitudo admirabilem connexionem cum dicto Salvatoris, quod mulier pariens obliviscitur omnis doloris, postquam pepererit, quia homo venit in mundum,² et hæc similitudo exprimit statum animæ in statu etiam beatitudinis expectantis unionem suam cum corpore. Prout enim mulieri nihil deest respectu sui, quamdiu fetum gestat in utero, ita nec animæ deest quidpiam in beatitudine respectu sui qua substantiæ spiritualis. Sed sicut mulieri deest gaudium, ut homo veniat in mundum et mater dicatur, ita et animæ beatæ deest, ut dicatur homo, quia in hunc finem creata est, ut dum cum corpore unita fuerit, veniat homo in mundum gloriæ seu terminum glorificationis suæ.

Inspiciens homo devians in cogitationibus suis culpatur [77^r:] te, Domine, cur animam puram et innocentem unias damnatæ massæ corporis, ut in conspectu tuo characterem damnationis contrahat ex hac unione. Sed prædictæ considerationes etiam in hoc opere tuo demonstrant mihi bonitatem tuam, dum corpus non qua vaginam, sed qua partem futuræ gloriæ considero, quæ revelabitur in homine integro, dum pervenerit ad finem suum. Ad quem das mediâ, ut perveniat, sed dum homo se damnat, fit causa damnationis suæ, bonitas autem tua semper permanet causa beatitudinis ejus. Ex multis, sed funestis effectibus agnoscimus flagrantem amorem animæ erga corpus suum, et ipsa animalitas corporea semper dat signa reciproci amoris erga animam; hinc homini nihil acerbius morte ex ratione separationis duarum substantiarum mutuo et intime se diligentium. Anima hoc intelligit, propterea nemo odio habet carnem suam,³ corpus sentit, et hanc veritatem ipse Salvator noster docuit ex dictamine humanitatis suæ dicens: Tristis est anima mea usque ad mortem.⁴ Proinde non ordo naturæ, sed ordo gratiæ potest reddere mortem desiderabilem homini Christiano faciens, ut nova creatura secundum mensuram gratiæ plus vel minus optet mori ex fide resurrectionis et unionis cum corpore et ex [77^v:] desiderio dilectionis, ut uniatur Deo. Ex hoc desiderio itaque amat anima corpus suum, dum crucifigit carnem suam, ut glorificetur cum Christo, et quo plus intelligit veritates fidei, eo magis detestatur opera carnis corruptibilis.

Jam ex his te adjuvante, Domine, agnosco completam beatitudinem creaturæ novæ consistere in satisfactione integra dilectionis suæ per unionem intimam animæ cum corpore in te, Deo, summo bōno suo. In hac mortali vita enim est quidem anima unita corpori, sed non intime. Tertium enim est, spiritus nempe vitales, animales, qui hanc unionem efficiunt. Hinc ista unio est mortalis et dissolubilis et ideo imperfecta. In unione autem immortalis ita penetrabit anima corpus, ut quodammodo absorbeatur corporeitas in spiritualitate. Unde sequetur communicatio proprietatum animæ corpori, quæ consistunt in penetratione, perluciditate, impassibilitate^a et agilitate. Unio autem animæ cum Deo sequetur per communicationem idiomatum divinitatis animæ, et sic fiet creatura nova conformis imagini Christi et coheres gloriæ ejus. Hinc

^a Supplevit supra lineam *impassibilitate*

¹ Cf. Rom. 8,22.23.

² Cf. Ioan. 16,21.

³ Cf. Eph. 5,29.

⁴ *Tristis...* Matth. 26,38.

conceptio, phantasia et instinctus, quæ ex organizatione corporis cum animalibus communia habemus, evacuabuntur in nobis, et his potentiis animalibus pariter intime communicabit anima [78^r:] potentias suas, intellectum, memoriam et voluntatem, quæ perficientur in anima quoque per communicationem idionatum divinitatis, et sic absorbebitur totus homo in Deo, manebit in Deo, erit tamen semper homo in Deo.

Sed, o Domine, his taliter deductis secundum exemplar novæ creaturæ in Christo manifestatæ quid dicam de sensibus corporeis? Quodsi enim illi cessarent in corpore glorificato, mutaretur organizatio, nec in hac carne resurgeremus respectu organizationis, sed tantum respectu substantiæ carneæ. Quodsi autem sensus corporis permanebunt, quod objectum habebunt, cum sine objecto et usu superflui essent? Lapis est hic offensionis magnus nimis, Domine, et in hunc plurimi inpegerunt, qui de sensibus nimis sensualiter cogitarunt, quia in beatitudine carnales voluptates quæsierunt, et profecto quisquis aliquid præter te, Deus, amat, dum de alterius vitæ deliciis cogitat; statim de eo, quod amat, sibi somnia finget, quia quidquid præter te diligit homo, amore animali diligit; propterea qualis amor, tale est objectum amoris.

Loquor de amore animali, Domine, actum amoris animæ rationalis sæpe præcedente, sæpe concomitante vel sequente, sæpe ab illo separato, ita ut actus animæ rationalis se penitus passive habeat; [78^v:] in illos tamen simultanee concurrat ex debito et ex ordine creationis tamquam forma informans, quia quidquid movetur in homine, ab anima et per animam movetur; et ex hac consideratione iterum reperio in illa imaginem et similitudinem tuam,¹ quia sicut tu, Domine, in omnibus et agis in omnibus, ita se habet anima respectu corporis, cujus tu vitam conservas. Illa inest toti corpori integra et movet omnia, nec tamen semper causa est aut operatrix mali. Tres sunt enim potentiæ animæ, intellectus nimirum, memoria et voluntas, et tres sunt potentiæ animales, quas cum brutis communes habemus: conceptio, impressio (quæ phantasia est) et instinctus. Hæ tres potentiæ consistunt in organisatione, et agunt per influentias, spirituum vitalium, qui moventur ab anima. Conceptio dicitur, per quam animal id, quod sensus repræsentant, concipit, sed non intelligit. Intelligere enim est proprium intellectui, et est causas rerum cognoscere.² Conceptionem objectorum per sensus repræsentatorum sequitur impressio in cerebro idearum per sensus conceptarum, et est phantasia, et demum ex conceptione et impressione oritur instinctus. Hæc omnia fiunt in omni anima vivente per motum solummodo peristalticum spiritus vitales moventem, in homine autem fiunt per animam spiritibus vitalibus conjunctissimam et unitam. [79^r:]

Hinc fit, quod motus primo primi non sunt in nostra potestate, quia in illis non agunt potentiæ animæ, sed potentiæ pure animales impulsæ per motum vehementem spirituum vitalium, quibus concursum (ut vocatur, simultaneum) anima denegare non potest ex ordine naturæ, malum tamen tunc quandoque non agit, quia passive agit, in quantum trahitur vinculo unionis. Hinc passiones vocantur, et illas communes habemus cum brutis. Virtutes autem, quæ consistunt in refrenatione et temperantia passionum, sunt particulares homini, quia exercentur per potentiæ animæ. Jam itaque ex his deducitur differentia inter amorem animale sensualem et inter amo-

¹ Cf. Gen. 1,26.

² Cf. VERG. *Georg.* II, 490 sim.

rem spiritualem vel purum vel mixtum. Purum dico pure spiritualem exclusis objectis sensualibus, ut est amor veritatis et virtutum, et hic amor spiritualis purus denuo dividitur in amorem supernaturalem, in quantum ille potentias animæ ad objectum incomprehensibile (nempe Deum) allicit et trahit, aut naturalem, in quantum prædictus amor spiritualis rectæ rationi consone agit. Amor vero mixtus est spiritualis et animalis, dum objecta per potentias animales concepta ex cognitione intellectus quoque et deliberata voluntate in bonum finem amamus vel adjuvante gratia propter Deum [79^v:] vel deficiente in agendo natura propter deum et propter nos vel ducente corruptione naturæ in moraliter bonum finem propter nos, excluso Deo amamus, quod facere lege Dei vetitum est et per consequens peccaminosum. Apparet præterea ex his amorem animalelem aut sensualem qua talem instinctum esse, qui homini cum brutis communis est, provenit enim ex conceptione et impressione objecti sensualis, et sæpe hominem rationis et potentiarum animæ impotem^a reddens fit actus brutalis.

Inhæsi huic differentiæ amoris spiritualis, mixti et animalis, ut te, Domine, adjuvante transeam ad considerationem sensuum corporis in statu glorificationis, Christus enim manducans cum discipulis corpus glorificatum sensibus corporeis haud privandum fore manifestavit,¹ sed ex supra dictis patet, quod dum corporeitas in spiritualitate quodammodo absorbebitur, et illa ab ista intime penetrabitur, potentiæ, quas animales nominavi, ita perficientur per potentias seu facultates animæ, quibus divina idiomata communicabuntur, ut ipsa sensualitas evacuata animalitate reddatur intellectualis, id est, ex ductu intellectus agens, non ex conceptione et instinctu animali. Eo enim instanti, quo quid repræsentabitur sensibus, in illis veritatem intelliget homo, nec amplius in externis speciebus, sed in [80^r:] veritate delectabitur, quia omnia sensuum objecta erunt statui hominis glorificati appropriata, et quia illa illico notione intrinseca vera esse agnoscet, statim ad Deum referet, et pro illis ac in illis Deum glorificare numquam cessabit in omnibus actionibus suis; sic purificabuntur igitur sensualitates evacuata animalitate.

Sed quid dicam, Domine, de objectis sensuum? Novum cælum, novam terram futuram² in Scripturis manifestat nobis tua bonitas; dicamne in terra etiam animalia futura seu de novo creanda seu resurrectura? Absit a me, Domine, hæc animalis cogitatio; aliam ideam dat enim mihi descriptio cælestis Jerusalem,³ quam etiamsi non secundum litteram intelligam, ex illa tamen sufficit mihi concipere longe alium, puriorem nempe et perfectiorem futurum ornatum cæli et terræ, quem homini in hac vita desiderabilem esse voluisti, sed intelligibilem non reddidisti, quia quantumcumque sit spiritualis, non de toto cessat esse animalis. Hinc nonnisi in ænigmate⁴ concipit et credit. Videbit te, Deus, gustabit, tanget suo modo,^b sentiet odorem suavitatis tuæ, audiet vocem tuam, et quia te solum diliget, tu solus sufficies sensibus ejus; et quid potest delectabilius aut imaginari aut optare homo, quam esse in objecto [80^v:] cum objecto et frui objecto dilectionis suæ, et fors nihil absurdi proferam

^a Correxit ex *in computem*

^b Supplevit supra lineam *suo modo*

¹ Cf. Ioan. 21,12 sim.

² Cf. Apoc. 21,1.

³ Cf. Apoc. 21.10 sqq.

⁴ Cf. 1 Cor. 13,12.

dicens, quod præter hæc quoque homo coheres Christi regnaturus erit cum Christo super angelos et omnes spiritus ministeriales, et fors hujus gloriæ notio et communicata prævisio fuit occasio invidiæ primi angeli et causa superbiæ, quod thronum Altissimi conscendere voluerit. Sed hæc balbutiens profero, in illis enim, quæ de lapsu angelorum scimus te revelante, nimis obscuræ sunt ideæ nostræ. Qui in hac vita sensit ferventem amorem, prout supra dixi, mixtum, objecti nempe sensualis ex cognitione intellectus et adhæsiōne voluntatis, ex propria experientia capiet, quomodo sola præsentia et visio objecti, quod quis amat, possit ita delectare et replere cor, ut ceteri sensus quoque satientur.

Hodiernæ diei, transfigurationis scilicet festivitas confirmat me, Domine, in his, quæ refero; nam ex unico intuitu resplendentis faciei Christi tantam sensit Petrus suavitatem et satietatem, ut semper in monte manere voluisset.¹

Vanæ sunt itaque et multis illusionibus obnoxie cogitationes, quas homo facere posset de futuro ornatu novi cæli et novæ terræ, seu arbores [81^r:] seu fructus, flores et loca amœna seu animalia imaginetur sibi ac splendida palatia, concentus, odores et epulas et quidquid delectationis sensuum animalium superesse potest. Verum quidem est, quod Apostolus dicat in jam citato textu, quod omnis creatura expectet redemptionem suam,² sed ego autumo hoc dictum referri ad substantiam elementalem, ex qua omnis creatura educta est et reducetur; hæc enim est virtualiter omnis creatura. Cum autem illa per ignem purgata fuerit, omnis natura redemptionis fructum obtinebit; hæc enim substantia elementalis est ipsa substantia glorificandi corporis humani. Propterea dum Scriptura dicit novum cælum et novam terram futuram,³ indicat etiam cælestem Jerusalem descensuram,⁴ et quid aliud hæc cælestis Jerusalem, quam universitas sanctorum triumphantis Ecclesiæ? Sanctæ enim hæ animæ procul dubio descendunt ad informanda corpora sua. Horum autem corporum ubicatio seu mansio erit novum cælum et nova terra glorificata, quia [hæc]^a substantia purificata et respectu moderni status spiritualisata, semper tamen corporea plus vel minus subtilis et hinc ejusdem essentiæ, sed duplicis speciei, quæ species per denominationem [81^v:] cæli et terræ designantur.

Verum, Domine, per hæc, quæ dico, absit a me velle imponere limites omnipotentie tuæ aut determinare aliquid circa objecta sensuum glorificandorum corporum. Tu enim et animalibus et plantis et arboribus et fructibus ex subtili illa substantia productis poteris ornare terram, si placitum fuerit tibi, non ut animalia illa beatificentur aut glorificentur, sed ut delectationi hominis deserviant. Possent arbores fructus producere non pro necessitate, sed pro voluptate hominis, sed omnis hujus speciei delectatio videtur mihi magna imperfectio, quam excludit glorificatio. Hinc dilectus discipulus volens homini in ænigmate dare ideam beati illius status omnia objecta ad solum visum refert concludens te, Deum lumen, Agnum autem lucernam et templum futurum novæ Jerusalem.⁵ Sicut enim per lumen et in lumine videmus, ita omnis delectatio et voluptas in te et per te erit, Deus, et sicut sub denominatione

^a Delevit hæc (?)

¹ Cf. Matth. 17,1 sqq. et 2 Petr. 1,16–18.

² Cf. Rom. 8,22–23.

³ Cf. Apoc. 21,1.

⁴ Cf. Apoc. 21,2.

⁵ Cf. Apoc. 21,22–23.

templi locum conventui hominum ad adorandum te in spiritu et veritate¹ destinatum intelligimus, hunc locum te futurum pariter manifestatur, in quem omnes electi convenient, et sibi ac tecum unientur. [82^r:]

Non te diligit homo, Domine, qui tanta glorificatione et beatitudine non contentus alia objecta fingens sibi vel in conceptu desideraret illa. Vere animal est, qui in glorificatione animalia imaginaretur sibi et non contentaretur habitatione æterna illius loci, cujus lumen Deus est et lucerna Agnus.² Quo plus considero hanc expressionem, eo melius agnosco energiam ejus. Dum enim sensus meos examino, reperio nullum ex quinque esse, qui ita possit satiari aliquo objecto, sicut oculus lumine; auditus enim, gustus, tactus et odoratus satietatem ignorant, qua oculus plene gaudet respectu luminis, quia in lumine certum gradum luminis reperire potest, quo plus non desiderat luminis, sine lumine autem nullo objecto frui potest. Unde agnosco glorificationem illam novæ creaturæ statum tam completæ satisfactionis respectu corporis et animæ futurum, quod illum nullum supermanebit desiderium. Tu enim, Deus, qui summum bonum es, eris respectu hominis, sicut lumen est respectu oculi, in quo oculus satietatem reperit, et respectu illius lumen aliquid intrinsecum et extrinsecum esse dici potest. Oculus enim est in lumine et [82^v:] lumen est in ipso, penetratur lumine et se per visum quodammodo extendit in lumine, et per [lum]^a lumen fertur ad omnia, in quibus delectatur, ita ut sine lumine in [ulla]^b nulla re posset delectari. Sed quod his adhuc majus est, etiam æternitas seu incessabilitas delectationis per visum exprimitur. Oculus enim in lumine (ad videndum dispositus) semper videt et semper in præsentia videt, præteritum enim et futurum in visu non datur respectu visus, sed respectu objecti, quod vel vidit vel videt vel videbit.

Sed quid ego immoror illa recensere, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis descenderunt?³ Si enim homo illa, quæ parasti diligentibus te,⁴ capere posset, non tu, Deus, sed aliquid aliud captui ejus subjectum esset beatitudo ejus. Quodsi autem illa beatitudo aliquid aliud præter te esset, beatitudo non esset, quia præter illam daretur aliquid desiderabile, tu nimirum, Domine, et per consequens, ubi desiderium subsisteret, satietas non esset, et ubi satietas deesset, beatitudo deficeret. Nolo igitur glorificationem, nolo beatitudinem præter te, Deus.

Fac proinde, ut te ferventer diligam, nam tua dilectio est vera beatitudo [83^r:] incipiens in terris et perficienda in illa beata Jerusalem nova, cujus tu lumen et templum es et lucerna Agnus.⁵ Sicut enim lumen in lucerna continetur; lucerna tamen est in lumine, quod se extra illam quoque effundit, ita tu es in Agno et Agnus est in te, sed et extra Agnum qua Agnum extendit se immensitas deitatis tuæ, et diffundetur super omnes, qui te videbunt per lucernam, in qua tu lumen es, et quibus lumen tuum communicabitur per lucernam, quæ Agnus est, cui, et per hunc tibi, Deus, sit laus, honor et gloria in sæcula sæculorum!

^a Delevit *lum*

^b Delevit *ulla*

¹ Cf. Ioan. 4,23.

² Cf. Apoc. 21,23.

³ Cf. 1 Cor. 2,9.

⁴ Cf. 1 Cor. 2,9.

⁵ Cf. Apoc. 21,23.

MEDITATIONES DE HOMINE VETERI.

MEDITATIO I^a.

Abyssus abyssum invocat,¹ Domine, et ecce abyssus misericordiae, quam patefecisti in nova creatura, ducit me ad abyssum miseriae, quam manifestavit hominis inobœdientia in ipso homine, in quo imago et similitudo² tua permansit. Sed quia amplæ illi scientiæ, quam primo homini ad exercendum dominatum super omnes creaturas sublunares dederas, in posteritate illius successit ignorantia, homo sibimet ipsi abyssus factus est. Vetus homo dicitur itaque, quia vix hujus tam excellentis creaturæ plasmationem [83^v:] memorat Scriptura, lapsum recenset, condemnationem refert, et vix momentum temporis patefacit, in quo novus fuit. Quodsi exiguum spatium temporis, in quo in innocentia vixisse apparet primus homo, opponatur tempori, a quo vetus factus est, posteritatem autem ejus per detestanda opera carnis corrupisse vias suas ample manifestat Scriptura. Unde apparet, quod hominis veteris proprietas plus sit animalitas, quam rationalitas, quia ipsam rationalitatem animalitati subjicit in conductu vitæ suæ, dum ratione utitur pro animalitate. Finis itaque actionum et intentionis, in qua agit, distinguit novam creaturam a veteri. Illa integra est opus manuum tuarum, Domine, et gratiæ tuæ, hæc est opus quodammodo manuum suarum, in quantum se per inobœdientiam ex bono malum fecit, dum homo servus peccati et animalitatis suæ factus est.

Hic homo erit itaque objectum meditationum mearum, et hanc hominis animalis abyssum scrutari vellem per gratiam tuam, sine qua in tenebris ambulabo et memet ipsum videre non potero, nisi te adjuvante me elevem super memet ipsum per lumen a te illuminatæ rationis respiciens me. Vetus homo dicitur, inquam, quia a peccato primi hominis quisquis venit in mundum, plenus infirmitatibus naturæ suæ nascitur. Hæ autem quam multiplices sint, quis potest sufficienter inquirere? [84^r:] Homo enim ex duabus substantiis, spirituali scilicet et corporea compositus respectu hujus et alterius prædictis infirmitatibus subjectus est, ita ut a vertice capitis usque ad plantam pedis non fit sanitas in illo.³ Non loquor adhuc de illo statu infelicissimo peccati, in quo nascitur per naturam, sed de effectibus peccati, qui tam profunde sunt impressi naturæ hominis, ut etiam ablata causa non tollantur. Quidquid pœna mortis homini inflixit, se in omnem animam viventem, quin ad omnia creata extendit; hinc omnia mutabilitati, corruptibilitati et partium constitutarum dissolutioni seu morti subjecta sunt. Et hunc statum noscere non nisi homo potest inter omnem animam viventem, quia cognitione intellectuali præditus est, per quam rerum causas concipit et intelligit, sed hæc ipsa tam excellens facultas convertitur illi in afflictionem, quia dissolutionem suam prævidet et timet et naturam suam deficere eo vivacius sentit, quo illam plus noscit; et quo plus amat vitam, eo acerbius dolet se illam amissurum; denique quo plus quid amat et in creaturis delectatur, eo plus angitur, dum de harum necessaria et inevitabili privatione cogitat. Unde fit, quod homo vetus illis delectatur, quæ has cogitationes dissipare et se movere possunt. Et hæc sunt plerumque delectationes sensuales, quas [84^v:] quærit procurans has sibi continuo succedere, ut eo magis occupent. Quæ autem ex his non habet, desiderat, et in acquirendis illis

¹ *Abyssus...*: Ps. 41,8.

² Cf. Gen. 1,26.

³ Cf. Is. 1,6.

laborat, laborem spe acquisitionis et possessionis futuræ subleuat, et his repletur communis vita hominum.

Sunt et fuerunt philosophi, sapientes mundi vocati, qui lumine intellectus sui agnoverant beatitudinem hominis in hoc mundo non posse consistere in delectationibus sensuum, renuntiaverant itaque deliciis et divitiis tamquam illusoriis vanitatibus, mortem seu dissolutionem sui præviderunt et contempserunt, et semet ipsis contenti videbantur sufficere sibi. Hos mundus pro sapientibus reputans venerabatur, et imitandos proponebat. Quid autem ex his clarius patet, quam quod homo vetus duplicem habeat rationem vivendi, ad quam secundum differentes gradus omnis modus vivendi hominum naturalis refertur? Alii sunt nempe, qui in conductu vitæ suæ præferunt animalitatem seu sensualitatem rationi naturali, alii, qui sensualitatem rationi subjiciunt, hi tamen et illi semper veteres homines sunt, nec fiunt in novam creaturam, nisi qui per gratiam tuam, Deus, sensualitatem odio habentes rationem fidei subjiciunt et ex fide vivunt.¹ [85^r:]^a

MEDITATIO 2^a. DE SPIRITU VETERIS HOMINIS

Dum massa corporis humani ab anima informatur, vitam recipere dicitur, quia proprium motorem acquirit, qui tam admirandam machinam movet, non tamen regit semper. Anima existentiam a Deo recipit, homo existentiam ab unione animæ corpori participat, quia sine hac unione vel fetus vel cadaver dicitur machina illa, quæ corpus humanum appellatur, homo tamen non est, nisi (prout dictum est) dum ab anima informatur. Spiritus autem pro informando corpore creatus anima vocatur; num autem hæc anima pro hoc, ut ita dicam, officio creata a spiritibus ministerialibus per particulares proprietates non differat, hoc ignoramus. Sentio, Domine, omnem energiam textus Scripturæ dicentis: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.² Admiror mysterium, quod in unione naturæ divinæ cum humana natura patuit, et tandem dum recogito hominem regnaturum fore cum Christo et coheredem³ esse Filii Dei, agnosco in anima quandam excellentiam, quam mihi non repræsentat idea, quam habemus de spiritibus ministerialibus. Sed ut ut sint hæc, de quibus etiamsi balbutire possem, scribere non conveniret, id evidens est, quod prout anima est creata [85^v:] pro corpore, ita corpus sit formatum pro anima, quæ dum huic unitur in fetu, spiritus, quos fetus a matre recepit, anima movere continuat, et hæc est vita animalis cum omni animale^b communis cum hac tamen differentia, quod hanc ab anima tamquam motrice habeat homo et in^c separatione animæ hæc vita deficit. Cetera animalia autem habent vitam communicatam a matre conservatam per motum peristalticum. Per vitam pure animale[m] moventur

^a Supra in margine sinistro: VIII

^b Sic!

^c Orig. *cuj. delevit eu, j correxit in i*

¹ Cf. Gal. 3,11.

² Cf. Gen. 1,26.

³ Cf. Rom. 8,17.

organa, exercentur functiones animales et agunt potentiæ animales: conceptio, phantasia et instinctus.

Sed præter hanc vitam mortalem, cujus anima motrix et conservatrix est, habet anima vitam propriam immortalem (quam ego mentem appello), per quam exercet actus propriarum facultatum: intellectus, memoriæ et voluntatis. Hæc mens animam movens tu, Deus, es dans vitam animæ propriam ex ordine decreti tui, ut anima existeret, animæ debitam. Per hanc concurris, o Deus, [simultaneæ]^a tamquam motor et causa prima ad omnes actus animæ simultaneæ,^a sicut anima concurrat ad omnes actus animales corporis. Sed præter hunc motum et concursum tuum, Deus, animæ supradicto modo debitum concurris, Domine, in actus animæ, dum vis et in quantum vis modo singulari, et hæc est vita gratiæ, quæ animæ [86^r:] non est debita, sed gratuite data. Per hanc vitam fit regeneratio in novam creaturam, per hanc enim influis, Domine, in facultates animæ illuminans intellectum per fidem, firmans memoriam per spem, trahens voluntatem per charitatem. Et sic anima tibi, Deus, intime unita regit et dirigit actiones suas externas per potentias animales secundum uniformitatem^b voluntatis tuæ, Deus, animantis et suaviter trahentis.

Sed si quidem hæc vita est vita novæ creaturæ, de qua jam in præcedentibus actum est, veteris hominis vita consistit in eo, dum tu, Deus, tantum per actus vel pure physice præmoventes [concurrat]^c cum anima agit^d tradens hominem sibimet ipsi, quod ex justis judiciis tuis facis, Domine, respectu reproborum, vel dum respectu vocatorum ad fidem data gratia sanctificante animæ aut non utitur illa, quantum potest, aut abutitur illam rejiciens et mandatis Dei contrarians. Hi sunt characteres veteris hominis, in quo anima in propria excellentia sua superbiens statuit se in finem actionum suarum et veterem Adam sequens fit inobædiens mandatis Dei; quærit beatitudinem et felicitatem extra te, Deus, vel^e agens ex complacentia sensuum suorum, sicut Adam egit ex complacentia mulieris.

Anima per spiritus vitales corpori et potentiis animalibus in organizatione [86^v:] consistentibus unita vocatur spiritus humanus, quia facultates animæ potentiis animalibus tam stricto vinculo annexæ rarissime agunt independenter ab his, agere tamen possunt. Hujus animæ rationalis actiones sunt enim virtutes morales, in quarum exercitio integre subjiciuntur potentiæ animales facultatibus animæ, et taliter agit homo rationalis, vetus tamen, si intentione sua a vero fine aberrat. In his actionibus itaque animales potentiæ, prout dictum est, sequuntur rationem, sed dum anima sensualitatibus irretita se illis subjicit, ratio sequitur animalitatem, et fit homo animalis reprobo sensui traditus, subjectus passionibus suis, ita ut ex simplici representatione seu conceptione rerum percussa et illico mota phantasia violentus subsequatur instinctus, in quem sæpe irreflexa et præceps ruit, sæpe per frequentatos actus irretita reflexe trahitur et sic deliberate consentit voluntas. Unde manifestum est, quod quo plus indulget homo potentiis animalibus, eo frequentiores et graviores

^a Delevit *simultaneæ*, quod paulo inferius supplevit supra lineam

^b Correxit *uni- ex con-*

^c Delevit *concurrat*

^d Correxit *ex agi t-*

^e Correxit *ex ?*

causet sibi tentationes, quibus tanto difficilium resistunt facultates animæ, quanto plus nutriuntur sensualitates.

Ex his attente consideratis patet, quot et quam diversi sint laquei, quos spiritus humanus tendit nobis, et quam sinuosa sint latebræ ejus, quam sit impotens anima semetipsam cognoscere aut de propriis suis actionibus [87^r:] ferre iudicium, cum tam stricto vinculo alligata sit sensibus. Patet, quam raro respiciat anima objecta, prout sunt in se, et quam raro formet iudicium absque præventionem etiam in rebus pure moralibus. Objecta movent sensus, sensus excitant spiritus, hi formant passionem seu potentiæ concupiscibilis seu potentiæ irascibilis, per quas species repræsentatæ vel placent vel displicent. Secundum has impressiones concipimus, secundum has repræsentat phantasia, cui succedit instinctus. Homo rationalis primas conceptiones transmittit ad intellectum, examinat rerum causas. Phantasiæ primos motus per memoriam præteritorum, præsentium et imaginationem^a futurorum discutit et rationi discernendos relinquit. Ratio autem exclusis potentiis irascibili et concupiscibili dijudicat et sic huic vel illi harum potentialium adhæret voluntas. Sic dicuntur egisse famosi illi mundi sapientes appellati, et passionibus animalibus sub jugum rationis redactis quodammodo evacuati sentiebant in veritate consistere beatitudinem, sed veritatem non reperiebant, quia veteres homines fuerunt et te, Deum supremam veritatem intelligere voluerunt in superbia, non credere in humilitate. Quo ergo plus se elevabat humana ratio in cognitionem sui pervenire [87^v:] volens, eo plus deficiebat se perdens in immensitate tua, Deus, et quodammodo reverberata redibat ad ipsos et se perdebat in adinventionibus suis.

Anima igitur rationalis, in quantum sensibus alligata agit ex dictamine sensuum, vocatur spiritus humanus. Potentialium enim animalium, de quibus jam supra dixi, organizatio consistit in sensibus. Hinc fit, quod homo etiam sensus communes habeat cum ceteris animalibus. Jam autem siquidem omnes actiones externæ per sensus producuntur, in illis omnibus concurrat spiritus humanus, et propterea respectu tui, Deus, numquam satis puræ esse possunt etiam illæ, quas adjuvante gratia facit homo. Sed erroneum esset dicere, quod omnis hujus speciei impuritas sit peccaminosa, sed est tantummodo impura, quia ad te, Deus, qui spiritus et veritas es, adæquate non possunt referri in spiritu et veritate. Hinc requiritur in omnibus actionibus essentialiter intentio, quæ est actus animæ actiones nostras ad te, Deum referens. Agit spiritus humanus non tantum in illis, quæ ad extra producuntur, sed etiam in illis, quæ in intellectu ex objectis sensualibus concipiuntur. Hinc fit, quod de una eademque re tam differentes sint hominum conceptus et iudicia, quia unicuique secundum differentes [perfectiones]^b gradus potentialium animalium concupiscibilis aut irascibilis [88^f:] repræsentantur omnia, quæ sub sensibus cadunt. Unde denuo elucescit, quam sit necessaria homini Christiano sensualitatum abnegatio etiam ad purificandas cogitationes, quas sensualitas reddit malas. Hinc fit, quod homo vivens non nisi certo modo possit exuere veterem hominem nec se perfecte abnegare possit, sed se tantum secundum mensuram gratiarum exuit et abnegat plus vel minus. Hinc patet, quam sit necessaria vigilantia et attentio, necessarius timor et tremor, in quo homo debet operari salutem suam,^c ut correspondeat gratis et illas in ordine Dei impendat. Ex

^a Supplevit supra lineam *imaginationem*

^b Delevit *perfectiones*

^c Cf. Phil. 2,12.

his patet præterea, quam sit utile homini spirituali se ab objectis sensualibus abstrahere etiam in devotionibus suis, quia quo plus elongatur ab objectis sensualibus, eo puriores fiunt actus facultatum animæ, eo propius accedunt ad te, Deus, eo purius adorant te in spiritu et veritate.¹

Quo attentius hæc considero, Domine, eo clarius video autem, cur non omnes homines sint æqualiter capaces actus facultatum animæ exclusis potentiis animalibus exercere nec posse propterea excludi etiam sensibilia objecta ab omnibus hominibus, sed plurimis utilia, et ut ita dicam, infantibus spiritualibus lactis² loco esse. Nam potentiæ animales secundum [88^v:] differentes organizationes corporis temperamenti et dispositionum spirituum faciunt actus animæ præcipue respectu actuum humanorum animalium. Et in ordine tuo, Domine, plerumque gratiæ quoque sequuntur ordinem naturæ. Sæpe tamen fit, quod mulierculæ et hominum rudissimi de spiritualibus altissima cogitent et proferant et in naturalibus ac obviis simplicissimi sint, quia in illis anima a te, Deus, modo singulari vivificata elevat se super sensibilia objecta et directius agit per facultates proprias exclusis potentiis animalibus, quia speciali auxilio adjuvatur. Sæpe igitur hæc rudium hominum cognitio se ex hac ipsa, quam profero, ratione ad secreta naturæ et scientiarum abdita extendere potest, et vocatur scientia infusa, quia te, Deus, animæ intime communicans reddit vivaciores facultates ejus. Nam sicut dum spiritus in corpore excitantur, promptius alacriusque agit homo et vivacior est, ita extraordinarius motus mentis (quam vitam esse dixi animæ) vivaciores reddit facultates animæ, et tunc homo intuitive videt objecta, id est, exclusa falsa specie objectorum sensibilium.

O Deus infinitæ bonitatis, sentio me hæc inepte referre ad materiam, de qua meditari inceperam. Hæ operationes enim tuæ [89^r:] in anima non sunt naturæ veteris hominis debitæ, et excludunt spiritus humani operationes, in quantum fiunt absque potentiarum animalium concursu. Sed paucis multa dicere vellem, quia dignaris multa repræsentare mihi, quæ inter se combinata multum illuminant vitæ spiritualis principia, et concursum tuum gratuitum in actionibus hominum manifestant. Ex his discernitur, quæ sint gratiæ tuæ naturales spiritui humano datæ, quæ sint gratiæ supernaturales ad salutem necessariae, quæ sint tandem gratiæ supernaturales animæ rationali ad actus virtutum in heroico gradu exercendos datæ. Posteaquam enim homini esse misericorditer largiris secundum ordinem decretorum tuorum, et vi illorum consequentis justitiæ nihil debes, nisi concursum physicum, ut a te mota anima moveat organa. Quidquid præter hoc das, gratuite præstas creaturæ, quam misericorditer conservas. Gratias igitur tuas naturales appello, bona organa et spirituum bonam dispositionem, moderatam affluentiam et regularem motum, hæc autem gratiæ in differenti mensura et proportione datæ diversificant inter se omnem hominum multitudinem, et quovis in majori gradu participat illas, eo aptior evadit anima ad operationem facultatum suarum, et sortitur homo [in]^a [89^v:] animam in majori vel minori gradu bonam. In anima enim quoniam partes non dantur, unam altera perfectiorem esse non crediderim, functiones tamen unam altera perfectius exercere manifestum est ex ratione organizationis corporis et spirituum animalium dispositione.

^a Delevit in

¹ Cf. Ioan. 4,24.

² Cf. 1 Cor. 3,2.

Unde evenit, quod dentur homines, qui propter potentias animales vix videantur habere aliquid, tam stolidi, hebetes et stupidi sunt. Corpora illorum erunt bene organizata, sed sanguinis et ceterorum humorum vitiositate obtusi spiritus in offuscato aut nimis humido aut aliis quibuscumque modis male disposito cerebro vestigia imprimere nequeunt vel impressa absque confusione perseverare non possunt. Exacte hæc explicant physici, quæ mihi superficialiter delibasse sufficit ad explicandum, quid ego per gratias naturales intelligam, quæ tamen quamvis naturales sint, dantur tamen a te, Deus, in finem decretorum tuorum tanquam gratiæ prævenientes, præparantes et disponentes ad gratias supernaturales ad salutem necessarias. Harum radix est fides, quæ supernaturalis est, quia mens fortiori quam solo physico concursu adjuvat intellectum illuminans et animam super potentias suas naturales elevans facit credere hominem illa, quæ non videt et nec capit vel cæce,^a et simpliciter per subjugationem [90^r:] intellectus vel lumine veritatem revelatam sub ænigmate tamen repræsentans. Hujus speciei gratias supernaturales appello, quia non tantum non debentur naturæ, sed etiam quia objecta supernaturalia concernunt, quæ invisibilia, [in]^b inintelligibilia sunt et nullo modo cadunt sub sensus et potentias animales. Hujus ordinis gratiæ sunt quodammodo speciales pro qualibet facultate animæ, nec tamen sunt semper efficaces, nisi voluntas alliciatur et trahatur. Dum enim intellectus per fidem de mysteriis salutis convictus est quoque, nisi desiderium salutis concipiatur in voluntate, fides est sterilis.

Sed sæpe adest desiderium, in quo consistit incipiens charitas, voluntas tamen agit in velleitate, quia necdum sat fortis est ad agendum. Sed tandem quo clarius cognoscit intellectus summum bonum per mentis lumen, eo plus allicitur et trahitur ad bonum cognitum, et quia trahitur, agit, quæ necessaria noscit, ut perveniat ad illud, et hæc est operatio gratiæ efficacis. Hæc sunt necessaria ad salutem, et jam supra dixi has gratias supernaturales ad salutem necessarias esse, sed donec anima in hoc statu justorum est, a criminibus abstinet, virtutes exercet, sed in certo gradu, quia potentiæ animales adhuc sæpe intentiones et operationes hominis corrumpunt, et potentias: concupiscibilem et [90^v:] irascibilem deflectere faciunt ad sensualia, unde causantur imperfectiones, delicta, omissiones etc., inter quas justus cadit et resurgit¹ sæpissime. Habet gratiam, quam dicunt sanctificantem, vivit in charitate habituali, sed virtutes necdum exercet in gradu heroico, donec omnes facultates animæ et ipsa memoria exclusis omnibus ideis ita concurrat, ut semper et in omnibus objectis summum bonum et illa, quæ ad salutem pertinent, repræsentet. Tunc enim hæc, facultatum animæ in unum opus concursus et amore tuo, Deus, inflammata voluntas non tantum regit potentias animales, sed trahit illas, ita ut divini amoris effectus et ipsa carnalis sensualitas sentiens terrena objecta non amplius respiciat. Tunc odium peccati non tantum ad crimina et venialia, uti vocantur, peccata, sed ad omnes fragilitates et imperfectiones extenditur, de quibus vindictam sumit homo per continua opera pænitentiae et vere odio habet semet ipsum qua veterem hominem. Unde exercetur perfecta humilitas ex agnitione et salutari odio defectuum. Tunc amor crucis et adversitatum heroicus ex cognitione indignitatis propriae; ex desiderio pati pro Christo, qui tanta passus est pro homine, denique ex conformi-

^a Supplevit supra lineam rasuræ *cæce*

^b Delevit *in*

¹ Cf. Prov. 24,16.

tate voluntatis, cum voluntate suprema ad tam eminentem [91^r:] gradum sanctitatis elevatus homo omnia agit per actus puros facultatum animæ rationalis.

Unde sequitur exercitium quattuor virtutum cardinalium: prudentiæ, justitiæ, fortitudinis et temperantiæ in operibus externis in gradu pariter heroico, in illo scilicet, in quo intentio pure Deum respicit et omne opus externum ad bonum et utile proximi propter Deum dirigitur exclusa omni alia suggestione spiritus humani. Augetur hæc sanctitas per visionem intuitivam Dei et objectorum: intuitive enim videre est Deum, prout est summum bonum aut^a prout nihil est horum, quidquid cognoscere possumus, respicere, et omnia objecta non in tantum videre visu animali, prout sunt, sed intueri finem, pro quo facta sunt, ut referantur ad illum finem, in quem a Deo ordinata sunt. Videre simpliciter est proprietas animalis, sed intueri intellectualiter est actus animæ rationalis, in qua mansionem facit Pater et Filius et Spiritus Sanctus.

Crederem, o Deus infinite misericors, me denuo deviasse a proposito meditationis meæ, sed de mirabilibus tuis cogito felix in eo, quod te adjuvante non a te, sed a veteri homine deviaerim prolata cogitans, sed non satis prolixè proferens, quia res altissimas secundum mechanismum intellectui humano proportionatum [91^v:] explicui, nec semper scrupulose repeti omnia in illis, quæ annotavi te auxiliante et nova ad quoslibet actus gratia succurrende fieri oportere. Hæc est enim elocutio scholasticorum, quorum aliqui gratiam creaturam esse statuunt et ideo terminum nova gratia adhibent. Sed parce mihi, Domine, si erro dicens, quod auxilium, quod gratia vocatur, non sit a te distinctum nec igitur creatura nec umquam nova est respectu sui, sed respectu temporis, in quo adjuvas specialiter. Si enim omnibus tu ipsemet ines et omnia moves, prout fide credimus, cur oportet imaginari gratiam aliquid aliud esse, quam autionem motus, per quam animam^b moves ad actus decretis tuis misericordibus et bono seu saluti suæ conformes, quem motum ego respectu animæ mentem esse dixi, et hæc tumet ipse es secundum modum, quo animæ ines et moves omnia motu unicuique rei appropriato. Dum enim creas animam per esse, quod das, tuum immortale esse largiris substantiæ spirituali ex nihilo eductæ, ut existat in æternum, et hæc est vita animæ substantiæ illius inseparabiliter unita. Per hanc vitam seu mentem movetur anima non qua machina, quia motus illius proprius est et identificatus sibi, hoc autem opus creationis substantiæ et vivificationis uno eodemque actu [92^r:] fit. Hac elucidatione^c taliter concepta dicerem pro debilitate elocutionis meæ, quod sicut in quodam molendino per aquam acto dum quis velociorem motum vult producere, non opus est novam aquam infundere, sed alveum aperire, ut eadem aqua copiosius influat, ita nec tibi, Domine, opus est novas gratias creare, ut auxiliaris, sed datum motum augere in facultatibus animæ faciendo, ut intellectus plus intelligat memoria, vivacius retineat intellecta et voluntas plus feratur ad veritates, quas repræsentas. Hoc autem agis per novos actus in novis temporibus in mensura voluntatis tuæ.

Verum, Domine, tu nosti, quam temerarie iudicaret de me, si ex his, quæ mea profert debilitas, aliquis vellet concludere me dicere ita violentari animam per motum a te auctum, sicut impellitur molendinum per aquam. Scio enim et heu, propria experientia quoties edoctus sum et adhuc experior, quoties ego salutaribus motibus.

^a Supplevit supra lineam *aut*

^b Post *animam* duæ litteræ deletæ (*vo?*)

^c Sic!

per quos tu in animam^a influere dignaris, vel restiti vel uti neglexi.^b Hos enim potentiae animales impediunt sentire animam, quia harum potentiarum motus in pœnam peccati facti sunt fortiores motibus animæ, et hæc est lex carnis, quæ est in me, et propterea sæpe facio malum, quod [92^v:] nolo,¹ nec propterea coacte impellor, ita et tu, Domine, dum efficaciter agis in anima,^c facio bonum, quod vis, nec tamen ad bonum agendum violentor.

Sæpe admiror, Domine, quod sapientes, quorum aures offenduntur, dum de gratia invincibili agitur, admittant invincibilem esse vim cupiditatis sine gratia, et hanc invincibilitatem cum libera voluntate secundum doctrinam sanam subsistere posse credunt, sed vim gratiæ invincibilis libertati contrariari putant. Capiunt, inquam, quomodo homo in statu naturæ lapsæ trahatur a cupiditate, ita ut quod non vult, faciat, capere vel nolunt vel nequeunt, quomodo homo a te, Deo tractus et allectus semper libere consentiat nec umquam resistat gratiæ tuæ victrici. Prout ergo in statu naturæ lapsæ cum invincibilitate cupiditatis subsistit libera voluntas, quia quamvis violenter trahat cupiditas, numquam tamen cogit et violentat, ita nec gratiæ victricis tractio libertatem voluntatis destruit, dum a cupiditatis vinculis solutum hominem voluptose allicit, lubentem trahit.

Sed de his, quæ tua opera sunt, quomodo potest homo adæquate exprimere sensus suos? Propterea si verborum expressio in eodem sensu non sumitur, eo facto exoritur duplicitas, per quam alteratur veritatis simplicitas. Ut [hæc]^d ergo hæc duplicitas evitetur, [93^r:] oportet, ut sensus uniat charitas, vel ut usitata loquela me exprimam, optandum esset, ut de artibus non loquerentur nisi artifices. Sed o Domine, ego, qui nec secundum vocationem nec secundum scientiam doctor sum, artifex non sum, loquor de his mihi coram te; fac, quæso, ut intelligam te et de veteri homine meditans noscam me!

MEDITATIO 3.

DE POTENTIIS ANIMALIBUS VETERIS HOMINIS: CONCEPTIONE. PHANTASIA ET INSTINCTU

Confitens tibi miserias meas, Deus, scribo, sed quia scribo, me intelligibilem reddere debeo. Aperi itaque os meum, et da verbum labiis meis! De artibus loquor non artifex, et ideo sæpe terminos conceptus mei adhibeo, quos sentio explicatione indigere. Hinc sæpe repeto, ut me mihimet ipsi reddam intelligibilem.

Inusitata expressio est 'potentia animalis' quam tam sæpe protuli hactenus, et quid per illam intelligam, jam frequenter exposui. Inter has autem potentias animales quidnam sit phantasia, quid instinctus, satis notum est, sed 'conceptio' terminus inusitatus est, qui (nisi fallar) nonnisi conceptioni fetus attribuitur et imprægnationem supponit. Facile crederet aliquis me de conceptu loqui voluisse et [93^v:] linguæ

^a Animam sc. meam

^b Correxit *x* et *ct* (?)

^c Anima sc. mea

^d Delevi hæc

¹ Cf. Rom. 7, 19.

non satis gnarum^a terminum pro termino sumpsisse, et per hanc opinionem multum deviaret a sensu meo, quia conceptus est actus intrinsecus animæ, cujus animal nullo modo capax est, idem tamen ipsum exprimit respectu animæ, quod ego per terminum 'conceptio' exprimere vellem respectu animalis, quod in hoc ipso plurimum differt ab homine, quod homo concipere possit objectum sine agente extrinseco, sine quo conceptio in nulla anima vivente potest fieri. Hinc prout secundum communem applicationem hujus expressionis conceptio imprægnationem supponit peragens extrinsecum, ita fit etiam in actu animali seu potentia, quam ego conceptionem nominavi. Oportet enim, ut objectum sensibus animalis expositum vel per visum vel per odoratum vel per tactum, auditum aut per gustum quodammodo imprægnat animalis cerebrum per repræsentatas species, ut subsequatur specierum conceptio, quæ dum cerebro per delectabilem aut aversam repræsentationem commotis spiritibus imprimitur, vestigia fiunt in cerebro, per quæ transeuntes spiritus species præteritas revocant, et hæc est phantasia, quæ in animali, donec vestigia impressa non concidunt, semper permanet et subsistit, concidunt autem; quodsi longo tempore non occurrat objectum, quod sua vestigia impressit adæquate, credo proinde dici posse conceptionem hanc [94^r:] externarum specierum per sensus factam seu levem seu fortem impressionem, non enim omnes repræsentatæ species reddunt spiritus tam vivaces, nec tam vehementer commovent, ut sculpant quodammodo vestigia, sed dum leviter transeunt, impressionem tantum faciunt plus vel minus permanentem.

Jam autem ex antecedentibus apparet, quod per concupiscibilem aut per irascibilem potentias repræsentatæ species quo fortius commovent, concitant aut acuunt spiritus, eo profundiora sculpantur vestigia, quæ quo profundiora sunt, eo major fit sensibilitas appetitus vel delectabile bonum desiderantis vel repugnans malum repellere volentis, et hic est instinctus. Jam autem si quis interrogaret, unde exoriatur appetitus, dicerem produci in animali per effluvia objectorum, quæ per animalis sensus influunt et ab illo attrahuntur. Et prima vice repræsentati objecti facta effluvia attractio et ab illis facta imprægnatio et impressio sufficit, ut subsequenter illud ipsum objectum etiam in longiori distantia visum, quam ad concipienda effluvia requireretur, appetat vel aversetur animal. Hæc autem omnia per extrinsecum agens moventur et propterea non improprie possunt dici conceptiones.

Taliter fiunt hæc animales functiones etiam in homine, et sæpe [94^v:] potentiæ hæc animales agunt independenter a facultatibus animæ; non dico independenter ab anima tamquam informatrice et motrice, quia hoc fieri non potest, ut in homine aliquid moveatur independenter a concursu simultaneo animæ, sed possunt multa fieri per hominem absque operatione facultatum animæ, quia hæc operatio distincta est a concursu simultaneo animæ, sicut distinctus est concursus Dei tamquam causæ primæ etiam in peccatum ab operatione Dei in anima ad hoc vel illud bonum opus incitantis et adjuvantis. Sic videmus fieri in mente captis, in furiosis, phreneticis aut lunaticis, et heu, quam sæpe fit etiam in hominibus sanæ mentis nimis sensualitati deditis et habitualiter agentibus! Et quid dico? Non tantum in his, sed et in omnibus hominibus. Omnes enim actiones, quas irreflexas, inconsideratas, præcipitatas esse dicimus, ex hac causa procedunt, et sunt in homine sanæ mentis vel crimina vel peccata et delicta vel

^a Correxī ex *gnarus*

solummodo imperfectiones et defectus, quia quidquid homo inconscia ratione agit, vitiose facit. Ad hoc enim illi data est ratio, ut illam consulat et ex dictamine illius agat corrigens per illam et continens animales potentias. Dicimus proinde motus primo primos non [95^r:] esse in nostra potestate, et ideo sæpe excusantur et a peccato immunes esse dicuntur. Sed nescio, num peccaminosum non sit, dum homo illos coercere negligit, quia sicut per frequentatos actus acquiritur habitus ad malum, posset acquiri etiam ad bonum morale per frequentatos actus contrarios motibus, quibus quis obnoxius est. Sed fors non absurde dixerim, quod potentiæ animales frequenter etiam ope medicamentorum corrigi possent, si hæc rite et circumspecte applicarentur.

His taliter consideratis clare video differentiam inter conceptionem unicuique animæ viventi communem et inter conceptum animæ rationali proprium; conceptio enim nequit fieri, nisi de objectis per sensus repræsentatis, conceptus autem se extendere potest etiam ad illa, quæ per sensus nec repræsentata sunt, nec repræsentari possunt. Conceptus objectum est veritas seu moralis seu adjuvante gratia tua, Deus, supernaturalis; quidquid enim intellectus concipit, sub specie veri concipit et de ipso falso, dum illud falsum esse agnoscit, verum conceptum format; sed de his alibi fusius.

Phantasiam secundam potentiam animalem esse dixi, et hæc distinguitur a memoria, quæ non nisi ideas per conceptum intellectus formatas repræsentat et retinet, phantasia objectorum per [95^v:] conceptionem impressorum imagines conservat, prout per sensus repræsentatæ plus vel minus impressæ vel insculptæ fuerunt cerebro per spiritus animales. Admirabiles sunt phantasie operationes, quas in animalibus sæpe observavi, et credebam quondam erronee non differre animam hominis ab anima bruti, nisi in eo, quod illam æternam et salutis capacem reddere voluerit misericordia tua, Domine, quam in animam animalis non extendisti, quia extendere nolueris. Sæpe videtur, ac si animal ex conceptu idearum ageret, sed vere non agit, nisi ex conceptione imaginum per phantasiam repræsentatarum, prout illæ impressæ fuerunt per sensus, nec se ultra extendere possunt ideæ illius, prout extenduntur ideæ memoriæ, de quibus intellectus novos et novos conceptus facere potest.

Hinc phantasia in homine est ancilla memoriæ respectu idearum, quas conceptio animalis depingit in illa, sed ex ancilla phantasia fit domina memoriæ in veteri homine animali, quia de objectis sensualibus, quorum imagines repræsentat, per spiritus mota phantasia homo animalis non format conceptus et non quærit de illis veras ideas in memoria, sed ad normam animalis agens tradit quodammodo homo se sibi ipsi seu potentiis suis: concupiscibili aut [96^r:] irascibili, qui actus instinctus est ad objectum vel appetendum vel repellendum determinans.

Hæc est tertia potentia, quæ in animalibus voluntatis vice fungitur, et hujus ductum homo animalis quoque sæpius sequitur in actionibus habitualibus, quam voluntatem. Instinctus se determinat secundum repræsentationem imaginum a phantasia factam, voluntas agit ex cognitione idearum a memoria repræsentatarum, de quibus intellectus format conceptus veri et boni appetibilis vel falsi aut mali odibilis, et hac reflexione facta se determinat voluntas vel adhærendo cognito bono et vero vel repellendo falsum et malum. Sed quo instinctus animales fortiores sunt, eo sæpius desinit voluntas in velleitatem, per quam facit homo, quod facere non vult,

trahente lege carnis, quæ sunt potentiæ animales tam contrariæ legi spiritus seu dictamini facultatum animæ.

Reducunt me, Domine, hæc considerationes denuo ad meditandam virtutem tuam, quæ manifestatur in infirmitate mea.¹ Dum enim gratia tua, de qua Apostolus loquitur dicens: Velle quidem adjacet mihi, posse autem non invenio,² agit in me, facit, quod ego non statim ruam ad sequendos instinctus fragilitatis [96^v:] seu animalitatis meæ, sed consulo quidem facultates animæ, quæ mihi te adjuvante bonum et verum repræsentant, sed necdum sat distinctæ. Hinc vellem quidem repræsentatum bonum, sed quia illud sat lumine non agnosco, ex vivaciori repræsentatione objectorum sensualium agens instinctus seducit me ad agendum, quod nolo, sed dum gratiam efficacem dare dignaris, illuminas facultates animæ, et fiunt fortiores vivacioresque potentiis animalibus, de quibus triumphas, et sic sua vitiositate debilem voluntatem meam trahunt et alliciunt ad bonum cognitum; ita quidem, ut prout illam antea vicerat instinctus, jam vincat tua gratia faciens, ut possit, quod antea tantum voluit. Facultas enim animæ, quæ voluntas dicitur, et potentia animalis, quæ instinctus vocatur, sunt potentiæ cæcæ, quæ determinantur ad agendum vel^a per cupiditatem vel per tuam gratiam. Determinantur autem per hanc vel per illam non violentatæ, sed voluptuose^b tractæ. Dum gratia agit in me, animam^c excitat, facultates ejus illuminat, corroborat, voluntatem ad bonum cognitum alliciendo trahit, tunc anima, quæ subjugat sensualitatem, refrenat potentias animales, et compellit illas ad facienda opera spiritus ex fide. [97^r:]^d Dum porro cupiditas dominatur, languent facultates animæ, et pondere gravi nimis trahor ad opera carnis. Trahor autem, quia ad hæc me determinat voluptas sensuum meorum, et sic vel gratiam vel cupiditatem sequor, non quia violentat, sed quia hæc vel illa magis placet.

Ex his tamen illam sequor, quæ voluntatem cæcam determinat per luminosam aut vivacem repræsentationem objecti, quod volo, appeto et amo, et quia amo, de resistendo nec cogito. Et ideo quamvis libera voluntate præditus sim, semper vel gratia vel cupiditas triumphat de voluntate mea, quæ volendo, quod gratia operatur, meretur coronam justitiæ, volendo autem, quod suggerit cupiditas, meretur gravitatem pænæ. Dum anima adhæret, Deus, voluntati tuæ, tunc vere libera est, et prout dixi, dominatur in homine, et fit homo spiritualis. Delectatur in crucibus et corpus suum amans castigat, ut redigat^e in servitutem. Hæc autem suavia apparent animæ, quæ agit in fide futurorum bonorum, sentit tamen afflictiones animalitas, quia huic nulla objecta sensibilia potest repræsentare phantasia in illis, ad quæ agenda per animam agentem ex fide compellitur. Hinc causantur tædia, ariditates, somnolentiæ, quia in vita spirituali [97^v:] sensus, dum per objecta non excitantur, plerumque torpent et languent. Dico 'plerumque', quia loquor de ordine naturæ, bonitas enim tua, o Deus, facit quandoque, ut solacia animæ, consolationes et affectus ejus etiam in sensus redundant et vere dilatato corde carneo amorosa eliciantur suspiria, teneritudinis

^a Vel in macula atramenti

^b Correxit ex voluptuosa (?)

^c Animam sc. meam, etc.

^d Supra, in margine sinistro: IX

^e -at in rasura (?)

¹ Cf. 2 Cor. 12,9.

² Cf. Rom. 7,18.

fundantur lacrimæ et castæ columbæ ciantur gemitus. Hos effectus producit gratia intellectum in tam altam contemplationem bonorum æternorum elevans, ut ex^a illorum intuitiva cognitione conceptæ ideæ etiam quandoque phantasie repræsentent imagines sensibus gratas et appetibiles.

Sed hoc quoque verum est, quod similia possit producere etiam naturalis hominis complexio. Unde fit, quod ad repræsentationem enormitatis peccati et pœnarum inferni quandoque amarissime^b fleant peccatores nec tamen convertantur. Sæpe ad aspectum passionis in imaginibus repræsentatæ lacrimis obruuntur mulierculæ, quarum vita tantæ devotioni non correspondet. Hos actus extrinsecos enim, prout dictum est, potest producere ipsa tenera complexio et phantasie vivacitas, quæ sibi de cælestibus gaudiis, de passionis Christi acerbitate vivas imagines fingens vel cor dilatat ad gaudia vel restringit ad mærorem. Propterea hæc signa extrinseca devotionis pro æquivocis signis sanctitatis [98^r:] habentur, quibus et spiritus humanus et diabolus illudere potest, ut incautis complacentiam suggerat et magnam de propria sanctitate opinionem conciliet. Tam differentes et semper tam periculosæ sunt itaque operationes potentiæ animalium in homine, et ideo proficua est sensuum mortificatio. Hinc crucis, contradictionum, adversitatum desiderium, humiliatio, injuriarum patiens tolerantia, et in his gaudium sunt vera signa sanctitatis et operationis gratiæ, quia hæc potentiæ animales (tamquam sensibus contraria)|^c producere nequeunt, sed hæc operantur facultates animæ a te, Domine, vivificatæ et per actus heroicis super semet ipsam elevatæ. Prout enim antiquitas heroes appellabat illos, quos vana gloria et superbia amoris proprii super semet ipsos elevavit, ita heroes spirituales sunt, qui prædictos actus ad te, Deus, relata pura intentione exercent. Non sunt veteres homines hi heroes, sed novæ creaturæ; sed siquidem hi duo homines tam stricte sunt in uno homine uniti, nequeo de veteri homine cogitare, quin occurrat occasio de novo homine quoque cogitandi, ut ex illorum oppositione hujus et illius natura et operationes elucescant.

Nam quo plus hæc considero, eo evidentius agnosco, quid sim ego [98^v:] miser per naturam, quid tua bonitas agat in me per gratiam, quid denique agat in me animalitas, quæ mihi communis est cum omni anima vivente, et quomodo agat anima ad imaginem tuam creata, per quam homo differt ab omni creatura. Ex his agnosco, quam appropriatum sit indumentum corporis animæ, quod illi dederas in gloriam, quod primus homo conspurcavit et convertit in saccum putredinis. Agnosco, inquam, ex his et adoro sapientiam tuam, quæ tam miro ordine disposuit mundi machinam, ut creaturæ corporæ pro homine creatæ per hominem deserviant gloriæ tuæ, Deus, qui spiritus es.¹ In hunc finem univisti naturam spiritualem et corpoream in homine ex limo terræ formans² machinam tam incomprehensibilem, per quam, in qua et cum qua anima ad imaginem tuam creata exerceret æconomiam tuam in gloriam tuam et in bonum, gloriam et utilitatem suam. Hic est finis, in quem plasma-sti hanc creaturam, et propterea tam profunde est impressa illi cupiditas boni, gloriæ et utilis. Sed postquam primus homo devians a mandato tuo corrupisset vias suas,

^a Supplevit supra lineam ex

^b Correxit -e ex ?

^c Supplevi signum); *contraria ad hæc* (?)

¹ Cf. Ioan. 4,24.

² Cf. Gen. 2,7.

corrupta est hæc cupiditas, et quia homo a te, veritate deviavit, per naturam suam bonum, gloriam et utilitatem suam [99^r:] non in veritate quærit, sed in falsitate et mendacio, dum illa, quæ agit, non refert ad gloriam tuam, sed ad bonum, gloriam et utilitatem suam. Sed ad hæc uberius enucleanda petam gratiam tuam de cupiditate meditaturus.

MEDITATIO 4^a.
DE SENSIBUS ANIMALIBUS

Mirabilis es, Domine, et laudabilis nimis in omnibus operibus tuis. Quo plus me considero, eo evidentius agnosco te adjuvante hanc veritatem. Dedisti mihi potentias animales tamquam ancillas facultatum animæ meæ, sed conceptio, phantasia et instinctus potentiæ non fuissent, quia nihil per se potuissent, nisi his quoque dedisses ancillas, quarum ministerio fieret conceptio in anima viventi. Hinc sapientia tua ita instituit corporis organizationem, ut essent canales, per quos externa objecta in animal influerent et illi communicarentur, ut deservirent conservationi et delectationi ejus. In [hun]^a hos fines habet omne animal distincta objecta naturæ suæ per immensam providentiam tuam accommodata. Sed quidquid^b in mundo sublunari creasti, Domine, suo modo applicabile est bono et utili hominis, cui dominium [99^v:] super creaturas dedisti; et hæc applicatio fit per sensus, quos communes habet cum animalibus. Omnia objecta igitur communicantur potentiis animalibus hominis vel per visum vel per auditum vel per odoratum vel per gustum aut tactum. Sed hic postremus sensus non est solummodo considerandus mihi, in quantum ego palpando tango, sed etiam in quantum tangor ab objectis, et in hoc sensu tactus est communis omnibus sensibus, sed in quantum palpo, in tantum differt a ceteris. Sic considero gustum quoque tamquam ceteris sensibus communem; quilibet sensus habet enim sibi appropriatum gustum, in quantum gustus consideratur qua delectabilitas, sed in quantum limitatur per gustum palati, est sensus a ceteris differens.

Relinquo physicis et anatomistis inquisitionem et explicationem dispositionis organorum, ex ipsa tamen partium constitutione adverto, quod siquidem et oculos et aures et os et nasum in capite habeamus in tanta vicinitate cerebri, quod, inquam, prima conceptio fiat in cerebro, in quo quilibet sensus sua suo modo imprimit vestigia, solus tactus, in quantum activus est et palpabilitas dicitur, communis est toti machinæ, impressio tamen ejus, in quantum tactus fit ab [100^r:] externo objecto, pariter sentitur successive etiam in cerebro. Per sensus communicantur itaque homini objecta aerea et corporea; quidquid enim auditus et odoratus nobis communicant aereum, quidquid visus refert vel palpando tangitur aut palato gustatur, corporeum est. Inter hos sensus alii sunt, qui referunt realia objecta, alii representant objectorum species, ut est visus et auditus, et hi posteriores eo nobiliores videntur mihi esse, quo magis appropriata organa sunt animæ rationalis, quam reliqui sensus, qui plus referuntur ad potentias animales. Nam de illis, quæ homo videt, quamvis non infallibilem, veriolem tamen potest formare conceptum intellectus, quam de illis, quæ

^a Delevit *hun*

^b Supplevit -*quid* supra lineam

non videndo gustat, odorat aut tangit. Sed hoc dico de corporeis objectis, nam in illis, quæ animam concernunt, auditus præferendus est ceteris sensibus, siquidem et scientiæ et ipsa fides per auditum¹ communicatur secundum communem ordinem. Hæc autem sunt objecta facultatum animæ, de quibus formati conceptus in reposito-rio memoriæ conduntur et conservantur.

Hæc tamen etiam objecta scientiarum et ipsiusmet fidei dupliciter considerata sunt, in quantum [100^v:] nimirum de illis, quæ homo audit, possunt formari (uti theologi dicunt) idola aut imagines, vel in quantum non possunt, imprimis enim imprimendis concurret phantasia, et eo facilius concipiuntur et diutius conservantur; in his autem, de quibus sibi homo imagines, idola aut similitudines formare non potest, agunt facultates animæ absque adiutorio phantasiæ, propterea illa capere et retinere difficilius est. Hinc scientiarum practicarum plures sunt capaces, quam speculativarum, hinc in ipsis fidei mysteriis imprimendis semper quærit homo sibi formare idola, ut capiat. Et de quibus hæc formare non potest, pronus est rejicere illa. Hæc est infelix obscurati intellectus humani dispositio, hæc autem obscuratio peccati effectus est. Hæc produxerat in genere humano illam proclivitatem ad idololat-riam ante demeritam fidei gratiam, et hæc subsistens intellectus obscuratio nunc quoque sensibilia religionis objecta reddit ex parte utilia et respectu rudium tam necessaria quam periculosa. Utilia dico et necessaria, quia ipse Salvator noster spi-ritualium sacramentorum mysteria per signa externa repræsentari instituit, prout hæc alibi fusius deduxi. Periculosa dixi, quia signa facile rudes seducere possunt, [101^r:] sicut in superstitionis Græcis fieri videmus, qui peccata delendi virtutem plurimis fontibus, quos sacros vocant, attribuunt, quia hoc fieri in baptisate cre-dentes, quomodo hoc in sacro fonte fieri, quare in ceteris fontibus fieri nequeat, non capiunt.

Sed quo deflexi, Domine, cum hæc, quæ de signis scribo, non ad auditum pertine-ant, nec tamen occasione auditus rettulisse absurdum esse reperio, in quantum fidei communicatio auditum concernit secundum institutum auctoris fidei nostræ, qui Verbum est,² et verbo suo tantam efficaciam dedit, ut usque (ut ita dicam) ad medul-lam animæ nostræ penetret.

Sed per hæc, quæ rettuli, demonstrare volui, quod hoc ipsum verbum facilius retineatur respectu illorum, in quibus capiendis conceptio et phantasia concurrunt. Efficacius autem et purius est hoc ipsum verbum in illis, in quibus solis facultatibus animæ concipitur et imprimitur per spirituales intellectus ideas aut simplicem sub-jectionem et incaptivationem intellectus in obsequium fidei per verbum communi-catæ. Quo plus recogito, eo admirabilior videtur mihi hic sensus auditus, per quem omnis vehemens motus in aere factus percipitur, hinc [101^v:] infinita illa sonorum varietas ex differenti motu aeris, hinc differentes sonuum^a effectus, qui siquidem aereo spirituales sunt, in spiritibus animalibus operantur seu agitando seu sedando et ut ita dicam, suaviter mulcendo illos. Ex his autem videor mihi facile concipere mirabiles musices effectus, quos ista etiam in animalibus producere potest, in quo-rum compluribus speciebus auditus delicatior et subtilior est, quam in homine, prout

^a Recte: *sonorum*

¹ Cf. Rom. 10,17.

² Cf. Ioan. 1,1.

et de ceteris animalibus sensibus idem esse experimur. Nec igitur miror, quod canes et alia animalia voces hominis concipiant, canes domini, oves pastoris vocem audientes sequantur; hæc enim cadunt omnia in conceptionem animalem et ceteras potentias, de quibus jam dixi. Audit animal vocem unam et venit, audit vocem alteram et fugit, quia unius et alterius soni vestigia impressa habens in cerebro recordatur ad illam vocem escam accepisse,^a ad hanc vapulasse.

Ad hæc et similia discernenda non requiritur facultas animæ, ideo industria tantum oportet, ut homo per externorum objectorum applicationes impressionem faciat in animalis cerebro; experientia docet, quod animalia signis et vocibus facile obædiant, et si ad voces [102^r:] humanas formandas passim organa haberent, tunc clarius videremus, quod quidquid sub conceptionem animalem et potentias animales cadit in homine, illorum etiam animalia secundum differentiam organizationis specierum plus vel minus capacia essent ita, quod quadrupes ageret, quod illi competit, et volatile in suo genere idem præstaret.

MEDITATIO 5^a. DE ANIMA

De veteri homine meditans jam de spiritu ejus cogitationes meas rettuli, et in quo sensu dicatur anima hominis spiritus humanus, pro debilitate ingenii mei eloqui conatus sum. Quid appellem potentias animales, connotavi, et in secunda statim meditatione multa oportuit referre, quæ fors oportebit mihi repetere, quia tua, Deus, bonitate adjuvante perveni ad meditandum objectum, quod mihi et omnibus hominibus incomprehensibile est ex ipsa natura sua. Sunt volumina de anima conscripta, sed ego nihil umquam de anima legisse memini, quod mihi de illa scribere præsumenti posset suppeditare lumen. Sed quia in misericordia tua [102^v:] confido, Deus, ideo aggredior hoc opus balbutire volens, si loqui necdum potero; sum enim puer tuus et infans gratiæ tuæ, in quantum tu solus dignaris suppeditare mihi illa, quæ in scriptis meis vera sunt. Dum igitur me interrogo, quid sit anima, respondeo mihi animam esse creaturam spiritualem ad imaginem Dei creatam¹ pro informando corpore humano. Hæc definitio videtur mihi habere genus et differentiam. Anima enim qua creatura spiritualis similis est omni creaturæ spirituali, sed in quantum creata est ad determinatum finem, ut corpus humanum informet, differt ab omni creatura spirituali. Dum illam considero proinde qua imaginem tuam, Domine, agnosco animam^b participasse ab essentia tua vitam immortalem, et sic in anima mea te, Deus, qua mentem reperio, qui ines illi et moves illam modo, quo jam rettuli, sed præter hoc est anima substantia spiritualis existentiæ suæ tam intime unita, ut ex consequenti decreti tui et ex ordine naturæ suæ nequeat amplius non esse et annihilari, quia est imago tua per te vivificata et ex hac ipsa ratione participat a te proprietates tuas, in quantum imagini [103^r:] competit, ut sit prototypo suo similis, non tamen sit ipsum prototypon.

^a Recte: *se accepisse*

^b *Animam* sc. *meam*

¹ Cf. Gen. 1,26.

Hæc est ratio, cur anima nec te, Deum, nec se capiat,^a nisi ex effectibus, quia si essentiam suam nosceret, et te nosceret et sic illimitatam notionem habens non esset imago, sed exemplar. Dum proinde animam ex effectibus considero me moveri videns, cogitare sentiens me existere intelligo. Recordor præteritorum, desidero et desiderando volo, et ex his concludo habere me distinctas intelligendi, memorandi et volendi facultates intra me. Examino me, num objecta, quæ mihi repræsentantur, solummodo taliter videam, prout oculis^b repræsentantur, et reperio me longe aliter posse illa concipere, quia de illorum principiis et causis quoque possum formare conceptus et notiones, quomodo existant, quomodo facta et producta sint, ex quibus partibus componantur. Unde longe aliter cognosco et concipio, quam oculis^c repræsentat. Harum idearum autem recordor, et de illis quoque, quæ numquam visa sunt a me, ideas formo, et ex his considerationibus agnosco aliter me videre objecta, prout repræsentantur tamquam imagines, aliter concipere, prout sunt in se, et hæc differens visio [103^v:] et conceptus clare manifestat potentiam animæ meæ, quæ intellectus est, et horum conceptuum ideæ permanent in me, harum idearum desiderium, ut existant, demonstrat memoriam voluntatemque pariter esse facultates animæ, non tantum organizationis corporeæ effectus.

Dum autem examino harum facultatum extentionem, stupeo, quia nullius possum limites reperire, semper enim plus possum intelligere, plures ideas formare et secundum illas plus velle. Præsentia repræsentat mihi memoria, præterita revocando reddit præsentia, et futura quoque in præsentia depingit per imaginationem seu per veros seu per illusorios conceptus. Post hæc denuo examino intellectum, et hujus denuo tres facultates (quos ego actus nominabo) discerno, secundum quos objecta, quæ concipit, penetrat, discutit et determinat, et crederem actum penetrandi vocari ingenium, actum discutiendi vocari rationem et actum determinandi appellari prudentiam. Hi tres actus enim requiruntur ad perfecte intelligendum, et memoria quoque tunc agit adæquate, dum omnia ad hæc requisita vere et circumstantialiter repræsentat. Nihil velocius ingenio, quod eo instanti, quo intellectus [104^r:] objectum concipit, sicut fulgur exit quodammodo et penetrat illud, sed nisi illi succurrat actus rationis, nihil solidi, plerumque multum inanitatis et vanitatis producit. Hinc vivacis ingenii homines plerumque satyrici, vani, inconsiderati, leves et præcipites sunt, quia propter vivacitatem non semper dant locum rationi, ut discutiat et discernat, et adhuc minus concedunt prudentiæ, ut conceptum ad bonum vel ad malum determinet. Hinc dum hi tres actus intellectus consone et correspondenter non agunt inter se, turbantur conceptus, fluctuat homo, quia cum intellectus distincte non noscit, voluntas non acquiescit. Per hanc, ut ita dicam, anatomiam agnosco, Domine, quomodo de eadem veritate tam differentes possint fieri conceptus et per consequens opiniones, quia omnes hi actus intellectus in^d differenti, ut ita dicam, gradu exercentur ab hominibus et ingenii vivacitas, rationis soliditas, prudentiæ maturitas diversificatur non in anima, sed per potentias animales, quæ propter unionem animæ cum corpore se plus vel minus miscent in operationes animæ. [104^v:]

^a Correxit *c- ex l-*

^b *Oculis sc. meis*

^c *Oculus sc. meus*

^d Correxit *in ex ind*

De his autem fusius disserere non opus est mihi, quia hac cum antecedentibus combinata facile elucescunt. His autem majus objectum occurrit mihi meditandum, quod omnes actiones animæ rationalis concernit et ex fine creationis suæ manifestatur. Breviter et transitorie memoravi supra creasse te, Domine, animam pro gloria, tu,^a qui facis omnia propter gloriam tuam; hinc imago quoque tua ex ratione finis et essentiæ suæ appetit gloriam. Gloria tua, Deus, tumet ipse es et gloria pariter imaginis tuæ, tu qua exemplar illius es ex institutione creationis. Sed deviante primo homine a te anima cupiditatem gloriæ retinuit, sed a vero objecto gloriæ suæ ad falsum objectum descivit. Descivit, inquam, ab æterna veritate, ab æterno bono ad creatam veritatem et creatum bonum, et hæc objecta quamvis vera sint in se, sunt tamen semper falsa, in quantum satiari nequeunt animam pro infinito bono creatam. Sic fuit vitiosa cupiditas gloriæ, quæ animæ essentialiter adhæret et conversa est per peccatum in concupiscentiam carnis in concupiscentiam oculorum et in superbiam [105^r:] vitæ.

Concupiscentia carnis et oculorum sunt factæ proprietates spiritus humani, superbia vitæ offuscavit intellectum animæ, ita ut per hanc offuscationem se anima imaginem tuam, Deus, esse non intelligens, statuatur se in exemplar, cui conformare vult actiones suas, et hic est amor proprius ipsa essentia superbiæ vitæ, quæ tam profundas egit radices in natura hominis ab instituto creationis suæ tam miserande lapsæ. Hæc posteritati Adam per peccatum communicata superbia nascitur cum homine, coercetur per gratiam tuam, Deus, in nova creatura, sed numquam de toto exstinguitur durante vita mortali. Unde apparet, quam sit inseparabilis a me homo vetus, cujus spiritus est hæc superbia vitæ, et hujus essentia est amor proprius, objectum autem seu finis est in veritate quæsitæ gloria, denique veritas, bonum et utile propter se. Non est ergo depravata anima in eo, quod verum et bonum non quærat (ad hæc enim semper tendit intellectus), sed in eo, quod lumine suo naturali verum bonum suum et veram gloriam suam intelligere, diligere [105^v:] et diligendo quærere nesciat. Hinc omnis naturalis notio de Deo sterilis est; valde distinctum est enim noscere te Deum qua Deum, noscere te Deum qua summum bonum et quærere te Deum qua talem. Prima notio est insita naturæ, secunda notio est effectus fidei sterilis, tertia notio est opus dilectionis, et est verus spiritus novæ creaturæ in verum finem et in veram gloriam suam tendentis. Dico 'spiritus', quia tunc anima animam animans tu, Deus, es qua charitas, et hæc est habitualis charitas, gratia sanctificans et hominem ad quærendum agnatum summum bonum trahens.

Ecce, Domine, denuo repetendum^b esset mihi, quæ jam protuli, si de hac voluptuosa charitatis tractione amplius scribere vellem, et si statui meo conveniret pro aliorum instructione scribere de hac materia. Sentio, quod primas veritates meditationis hujus fusius tractare oportuisset, ubi nimirum de facultatibus animæ et de actibus intellectus rettuli cogitationes meas. Quamvis enim nihil novi protulisse credam, nescio, num pro debilitate ingenii mei adaptatas elocutiones [106^r:] meas sat claras reddiderim, quia denuo agnoscere debeo, quod de artibus loquar non artifex. Sed consolor, quia tibi loquor, Domine, qui de his noscis sensus meos internos, et ideo sufficit mihi meditando noscere memet ipsum, esse nimirum me imaginem

^a Sic!

^b *Repetendum.... quæ (!)*

tuam et te esse veram gloriam et omne bonum et utile animæ meæ. Fac proinde, ut hunc finem meum quærens in terris te reperiam in æternis habitaculis.

MEDITATIO 6 DE SENSIBUS ANIMÆ

Sat multis sæculis discussa est veritas animam respiciens, et tandem dilucidata est. Hinc animam creaturam esse pure spiritualem communis doctrina Ecclesiæ docet. Sed quo certius innotuit hæc veritas, eo obscurior facta est notio, quam homo habere potest de animæ essentia, quia spiritum sub proprietatibus aeris, habitus concipit invisibilem, indivisibilem, impalpabilem, nullam quantitatem habentem, huic tamen creaturæ qua tali attribuimus facultates et actus intellectuales, quos reales esse ex effectibus evidenter agnoscimus. [106^v:] Anima mea actu cogitat hæc de se, nec tamen se noscit, donec mortali corpore coartatur, quia a prototypo suo elongata nec illi uniri potest perfecte nec se videre in illo, unius enim⁴ naturæ est tecum, Deus, qua spiritus; proinde sicut jam dixi, si se nosceret, te quoque cognosceret. Jam autem tumet revelasti, Domine, quod homo vivens te videre non possit.¹ Sufficiat ergo mihi existentiam animæ meæ ex effectibus evidenter scire! Quod in ceteris capere nequeo, fides supplere debet, cujus si limites excederem, evanescerem in adinventionibus meis.

Raptus fuerat Paulus in tertium cælum ipsemet ignorans, an in corpore, an sine corpore, in spiritu,² et vidit, quæ enarrare homini non licet,³ et ego credo, quod hic apostolus verbo licet, pro potest usus fuerit, quia concludit, quod nec in cor hominis umquam descenderint illa,⁴ quæ vidisse refert. Problematica est quæstio, num anima e corpore rapi et illi restitui possit, et hoc ipsum non capio, quod homines, qui Lazarum per virtutem tuam, Domine, resuscitatum fuisse⁵ firmiter credunt, de hac materia disputent. Ignoro ego scientiam, quæ negativam tenet scientiam, et meam [107^r:] scientiam potius simplicitate fidei omnipotentis tuæ fulciam quam physicis argumentis. His itaque, quæ hactenus rettuli, consideratis insanum foret in creatura pure intellectuali alios sensus imaginari, quam ipsummet intellectum. Sed animam sub duplici consideratione respicio. Longe differenti modo intelligit anima a corpore soluta, quam intelligat anima corpore coartata, in quantum limitibus sui corporis circumsæpta est. Extra corpus habet illam activitatem, ut ubique omnia in instanti intuitive intelligat et in hoc sensu videat in te, Deo, quæ ipsi communicare vis, Domine. Sed anima in corpore existens successive intelligit, et actus intellectus secundum differentes notiones exercet ex ratione coartationis suæ in corpore. Et has differentes notiones et actus intellectuales dicam ego sensus esse animæ corpus in vita mortali informantis. Omnia objecta, circa quæ intellectus versari potest, restringuntur ad

¹ Correxit *en- ex est-*

¹ Cf. Ex. 33,20.

² Cf. 2 Cor. 12,2.

³ Cf. 2 Cor. 12,4.

⁴ Cf. 1 Cor. 2,9.

⁵ Cf. Ioan. 11,1 sqq.

objectum veritatis vel increatæ seu supernaturalis, vel creatæ seu naturalis. Loquor de objecto intellectus ab omni sensualitate animali abstracto, uti sunt scientiæ vel virtutes morales; in his enim et illis exercentur actus potissimum intellectuales, nam in [107^v:] actionibus vitæ communibus concurrunt sensualitates. Loquor, inquam, de illis, quæ speculativa dicuntur, in quibus potissimum apparent sensus animæ, quomodo videat, audiat, odoretur, palpet, gustet et nutriatur veritate.

Jam enim in præcedentibus dixi, quod creata veritas seu, in late patenti sensu, omnes creaturæ existentes sint veritates, si per illas anima tamquam per scalas ascendat ad te, Domine, utens illis in verum finem seu in gloriam tuam. Sed hæc ipsa creata veritas fit respectu hominis vanitas et falsitas, si per superbiam vitæ abutens illis convertat illas in objecta amoris proprii et in gloriam suam. Fit vanitas, quia omnia transeunt et moriens homo nihil de illis retinet. Fit falsitas, quia creaturæ hominem a vero fine et gloria sua deviare faciunt, hæc tamen veritas creata utroque modo considerata erit objectum intellectus seu illuminati seu illusi. Anima itaque vel audit vocem veritatis ad te, Deum per repræsentationem veritatum supernaturalium (quæ sunt objecta fidei) vocantis, vel audit vocem veritatis animam per creaturas ad te, Deum vocantis, et hæc sunt objecta scientiarum, quæ versantur circa [108^r:] objecta naturalia, vel audit vocem veritatis simpliciter ad se vocantis ex incitamento sciendi, ex amore vanæ gloriæ, et hæc est vanitas propria veteri homini; vanitas respectu sui seu gloriæ, quam quærit, sed semper veritas creata respectu objecti, nam omnes scientiæ habent veritatem pro objecto.

Audit ergo anima vocem veritatis, dum tangitur desiderio veritatis vel supernaturalis vel naturalis, sed prout auris animalis sonos in aere productos diversimode recipit et aliis commoventur, aliis sedantur animales spiritus, in hac ipsa dispositione est anima respectu veritatum, quæ repræsentantur intellectui. Dum ergo vocem veritatis gratanter audit, sæpe etiam suaves exhalationes veritatis adorat, et hi sunt odores, quos exhalant ingeniosæ magis quam solide tractatæ veritates, quia sicut odores nullum nutrimentum dant corpori, spiritus tamen acuunt et cerebrum purgant, ita etiam partus ingenii alliciunt, excitant, acuunt intellectum. Tandem intellectus veritatem quærens tangit illam, dum rerum causas penetrat. Intuetur veritatem, dum de illis, circa quæ versatur, certitudinem moralem habet et convincitur, et [108^v:] posteaquam intellectus objectum veritatis intuitive videt, proponit voluntati sicut escam, et delectanter masticatur per meditationes, suaviter deglutitur, dum in repositorium memoriæ conditur, et sic per frequentes repræsentationes ejusdem memoriæ digesta veritas convertitur in nutrimentum, dum anima taliter cognitæ veritati se conformat.

Hi sunt sensus animæ corpus informantis, qui perficiuntur et longe subtiliores erunt in glorificatis corporibus, prout jam in meditatione de glorificatione novæ creaturæ rettuli. Restaret adhuc considerare mihi sensus animæ per justa judicia tua, Deus, ad pœnas inferni damnatæ; pœnam enim damni tamquam omnium tormentorum maximam secundum debilitatem intellectus mei te adjuvante concipio, et si te ferventer diligendo cognoscerem, hanc pœnam adhuc melius agnoscerem. Concipio, inquam, vermem illum rodentem seu conscientiam indesinenter accusantem, et salem, qui hos remorsus incessanter stimulabit et acuet. Hi sunt enim dolores et cruciatus creaturæ intellectuali appropriati, sed pœnam sensuum per ignem ante

resurrectionem corporum fateor, quod non concipiam, quamvis Ecclesia [109^r:]^a sic docente credam, cuius doctrinæ si contrarium non foret, dicerem cum illis, qui statuunt dæmones nonnisi post extremum iudicii diem tortum iri per ignem, quod etiam animæ damnatorum tunc tantummodo sentient pœnas sensuum, dum in corporibus suis resurgentes per horrendam illam vocem; Ite, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus,¹ condemnabuntur.

Sed, o Domine, tu vides in corde meo, quod his, quæ profero, nonnisi in tantum adhæreo, in quantum permissum est de his loqui et credere. Parvi penderem, si cogitationes meæ tantum illis contrariarentur, qui animas ita coartari dicunt in inferno, sicut halleces in vasculis, qui dracones, bufones et serpentes et quid scio quæ^b animalia depingunt in inferno. Hæ sunt enim imagines, quas sibi fingit animalis phantasia, nec sunt penitus rejiciendæ propter impressionem, quam faciunt in rudioribus aut sensualibus hominibus; sed qui magis elevatas ideas possunt formare de creatura spirituali, prout est anima, facile penetrant substantiam, quæ quantitate caret, comprimi non posse, antequam resumat corpus, pro quo creata fuerat. Nam fors posset [109^v:] dici, quod nonnisi ex ordine creationis possit limitari anima corpore, sed non aliis limitibus, quia in hunc finem est creata, ut corpus informans ita possit includi in illud, ut totum corpus impleat et extra illud nihil de anima remaneat. Hanc statuit differentiam mea debilitas inter spiritus intellectuales ministeriales et animam hominis, quod ceteri spiritus seu angelus seu diabolus possint totum corpus penetrare et penetrando movere, prout fit in obsessis ita, ut hi spiritus sint continentes et corpus sit contentum, sed non possunt includi vice versa ita in corpus, ut corpus sit continens, angelus autem aut diabolus sit contentum.

Sed fatebor meam ignorantiam, quod si quis me interrogaret, in quo consistat hæc differentia proprietatis, quod anima includi possit in corpus et ceteri spiritus includi nequeant, cum tamen hi et illa spiritus intellectuales sint et corporibus careant, nescirem aliud dicere, nisi quia tibi, Deus, sic placuit creare animam pro informando corpore, ceteros spiritus autem pro ministerio tuo. Ex ipso ordine creationis et ex ipso revelato consilio tuo de creando homine ad imaginem et similitudinem tuam² elicio ego hanc opinionem, quia hæ duæ: imaginis et similitudinis [110^r:] proprietates animæ et corpori annexæ fuerant, et ideo ex consequenti totius hominis, id est, animæ et corporis glorificatio subsequi debuit, quia hæ duæ substantiæ, anima nimirum et corpus, una pro altera ita fuerunt creata, ut illarum unio repræsentaret imaginem et similitudinem Creatoris. Ad hoc fuit itaque determinata anima secundum ordinem creationis suæ, spiritus autem angelici ex eodem ordine fuerunt determinati ad ministerium; homo est creatus ad dominandum super creaturas, ut qua creatura intellectualis respectu animæ esset imago, qua dominus creaturarum et dominator super illas esset similitudo tua, Deus. Hinc homo in glorificatione erit coheres et condominus Filii Dei,³ per hanc ipsam regnandi gloriam distinctus a creaturis ministerialibus, prout hæc jam memini rettulisse in præcedentibus de glorificatione creaturæ novæ meditans.

^a Supra in margine sinistro: X

^b *Quid scio quid* [nota fortasse Hungarismum: *mit tudom, miféle*]

¹ Cf. Matth. 25,41.

² Cf. Gen. 1,26.

³ Cf. Rom. 8,17.

Dixi superius angelum et diabolum penetrare posse corpus hominis et sic movere, sed hanc penetrationem absit a me intelligere, ut angelus aut diabolus possit penetrare etiam animam. Hæc enim facultas Creatori reservata est, et prout homo hominem nequit penetrare, ita nec [110^v:] spiritus potest penetrare spiritum. Non revelasti, Domine, ceteras prærogativas, quas dare potuisti animæ ad regnandum creatæ, communis tamen est opinio, quod nec beata anima annumeretur angelis nec ex damnata fiat diabolus. Credimus etiam quemlibet hominem suum habere angelum custodem, et hæc omnia manifestant excellentiam animæ, quæ quamvis spiritus sit, multis tamen proprietatibus distingui potest a spiritibus ministerialibus. Sed de his distinctis proprietatibus disserere non præsumo, quia essentiam spiritus non capio. In tam miro ordine disposuisti creatura, Domine, ut nonnisi superior creatura intelligat inferiorem; unde spirituales creaturæ intelligunt corporales tamquam sibi inferiores, et quia inter te et animam nulla excellentior creatura intercedit, ideo animam tu solus nosti, et propterea nec angelo nec diabolo notæ sunt cogitationes hominis.

Vellem, o Domine, me reddere intelligibilem mihimet ipsi in illis, quæ rettuli, quomodo anima, quæ quantitatem non habet, ita possit includi et limitari in corpore, ut extra corpus non sit, sed hoc ipsum est, quod homo [111^f:] capere non potest ex ratione jam dicta, quia anima semet ipsa superior esset, si se ipsam capere posset. Dum autem tecum unita fuerit, te noscendo se noscet, quia se videbit in te et hinc dilatabitur et affluet, et quod a te habebit, corpori suo glorioso communicabit, quod pariter cum anima in te erit in æternum. Hæc ipsa beatitudo animæ tecum unitæ repræsentat mihi infelicitatem animæ extra corpus a te separatæ. Hæc separatio autem vel est temporalis vel æterna, et quia anima a sensibus corporeis libera longe clariorem cognitionem habet tui, Deus, videt te, sed non illa visione unitiva, ut anima in te, Deus, existens te videat, (hæc est enim visio, quæ beatifica dicitur), sed videt te, Domine, separata a te per cognitionem divinitatis longe clariorem, cognitionem quam habere potuit in hac vita. Anima, quæ purificandi causa a te separatur, quo majorem habet certitudinem salutis, eo ardentius inflammatur desiderio salutis, eo acerbius affligitur de delictis, quorum causa ab unione tua, Domine, separata tenetur.

Non satis vivaciter concipit homo, quid sit ferventer amare, quid sit sua propria culpa a [111^v:] fruitione summi boni separatam esse, hinc fingit sibi pœnas in purgatorio, quas animalis phantasia acerbiores esse imaginatur pœna elongationis a fruitione amati objecti. Quodsi tamen attente considerat, quid sit aliquid ferventer desiderare ex plurimis, etiam viventium hominum exemplis concipere potest, quod privatio fruitionis objecti desiderati sit maxima pœna etiam in hoc mundo, quæ primo tædium parit et hoc tædium ipsa (ut ita dicam) momenta in horas, horas in dies, dies in annos extendit; hinc continua tristitia, quæ medullas ossium hominis viventis exsiccet, et crescente desiderio crescit etiam tormentum. Addit huic incrementum in anima extra corpus patiente vermis conscientiæ, qui rodit, dum privationem objecti amati propria culpa accidisse repræsentat.

Superest consolatoria spes, sed hæc ipsa, prout dixi, per repræsentationem boni, quo se anima fruituram sperat, desiderium, hoc autem tædium auget, et hic est devorans ignis purgatorii, qui animam longe plus cruciat, quam cruciatus, quos nobis repræsentat pictorum phantasia in imaginibus, [112^f:] quæ pro horrore imprimendo carnalibus et simplicibus hominibus suam utilitatem habent. Sed quid dicam, Domine, de objectis justitiæ tuæ æternæ, quæ sunt animæ damnatæ et ministris justitiæ tuæ ad cruciandum traditæ? Prout enim gloria, quam destinasti electis, in-

comprehensibilis et inenarrabilis est, ita illi oppositum statum damnationis et reprobationis intellectus meus adæquate concipere nequit. Animæ damnatæ proprietas est superbia vitæ, propter quam damnationem promerita est. Quo igitur plus noscit excellentiam suam, eo intolerabilius est illi potestati absolutæ dæmonum subijci. Huic dolori succedit ira et odium status sui infinitum, quod se extendit in ipsam justitiam tuam, Deus. Inter hæc repræsentatur æternitas pænæ absque omni spe alleviationis, his jungitur invidia status illorum, qui in glorificationem transierunt, et hæc cumulantur repræsentatione bonorum, quæ amisit.¹ Amissionis causas repræsentat conscientia semper rodens et anxians, et has omnes pœnas continue auget in illis et indicibilibus modis dæmonum malitia et illorum incomprehensibilis [112^v:] crudelitas.

Hæc sunt, quæ respiciunt pœnam damni et sensuum animæ, qui in anima extra corpus constituta in sola potentia intellectuali consistunt. Hæc pænæ augebuntur per sensus corporis post postremam sententiam in die iudicii pronuntiandam. Quidquid igitur interea quoque repræsentat futurum animabus damnatis, semper horribilius et horribilius est, et certitudo illorum auget dolores de præsentibus. Quidquid impurum est in natura, dissolutis elementis in abyssum illam inferni præcipitabitur, hinc ex materia incombustibili et semper ardente nec umquam purificabili ignis æternus et lacus sulphurei, et hæc sunt, quæ in decretis tuis, Domine, ab æterno præparata sunt diabolo et angelis ejus. Ex hac congestione omnis impuritatis, quæcumque reperitur in natura et præcipitatione illius, in unum fixum quamvis nobis immensum locum facile quis potest sibi imaginari monstra et fœdissima homines torquentia animalia. Certum est enim, quod omnia ibi erunt materialia, ita ut ex corruptione in æternum generetur corruptio et ex abominabili nascatur abominabile. Unde [113^r:] fetores et quidquid naturæ etiam corporeæ in horrendo horrendissimum esse potest. Hanc materiam incorruptibilem et æternam repræsentat mihi chaos et tenebræ, quas Scriptura in creatione super faciem abyssi fuisse¹ tradit. Hæc fuit materia, ex qua educta sunt omnia materialia. Hinc antequam creaturas et animalia educi jussisses, Domine, dixisti: Fiat lux, et facta est lux,² quam separasti a tenebris³ et ex hac consideratione lucis post materiam tenebrarum creatæ concipio hanc lucem esse materiam longe spiritualiorem ceteris creatis et esse vitam mundi corporei. Ex materia igitur lucis, quæ pura est, et ex materia, ut ita dicam, impura tenebrarum in admiranda mensura sapientiæ tuæ mixta et temperata educta sunt primorum trium dierum opere elementa, et posteaquam lux et tenebræ secundum proportionem naturæ uniuscujusque elementi mixta^b fuissent, contraxit sapientia tua omnem residuam lucis materiam et fixit in solidum corpus luminarium cæli, sed præcipue solis, ut per radios hujus et illorum communicaretur lux et activitas elementis ad producenda illa, quæ jusseras.

Ex his concipit mea [113^v:] debilitas, Domine, quod post dissolutionem futuram machinæ universi solis quoque, astrorum et cælorum ex lucis materia tamquam pura formabit omnipotentia tua cælum novum et terram novam⁴ et nova omnia,⁵ et ex

^a Correxit *-it ex ?*, postea rasura nonnullarum litterarum

^b Sic!

¹ Cf. Gen. 1,2.

² Cf. Gen. 1,3.

³ Cf. Gen. 1,4.

⁴ Cf. Apoc. 21,1.

⁵ Cf. Apoc. 21,5.

impura crassaque tenebrarum materia in chaos redacta formabitur infernus, quem taliter respiciendo concipio materiam illam per agitationem et collisionem producturam ignem urentem sine luce seu calorem activissimum et penetrantissimum inter spississimas^a tenebras. Sed si quis supradicta monstra et horribilia animalia sibi imaginari voluerit, oportet, ut aliqualem lucem admittat, ut possint videri, et materiam illam impuram in diversos gradus motus distribuat, ut taliter reddatur capax formare monstra ex corruptione. Sed ego non permittam in hæc divagari phantasiam meam, simplicius est enim dicere materiam illam impuram tenebrarum ex tam heterogeneis partibus constare, ut nulla inter partes possit fieri junctio et coalescentia, sicut ex tenebris nihil fuisset factum præter chaos, si per materiam lucis spiritualem, homogeneam et flexilem heterogeneæ partes tenebrarum [114^r:] quodammodo connexæ et conglutinatæ non fuissent in formas corporum. Hinc sequetur enim, quod partes illæ materiæ tenebrarum per continuum motum et violentas collisiones diversis semperque novis ac acutissimis doloribus affligent^b damnatos homines, quorum materialia corpora per hunc motum præservabuntur ab omni corruptione continuis subjecta tormentis.

Concipio itaque infernum cum diabolis ac damnatis universis absque omni^c quiete in omni imaginationem transcendente confusione circumagi per motum turbini materiæ tenebrarum æternum. Hoc motu calefacta, uti dixi, materia aget in corporeos sensus et ipse motus sua vehementia acutissimus uret ipsosmet diabolos, qui tamquam spirituales creaturæ libere divagabuntur inter partes materiæ, et disponent illas secundum diversas proprietates heterogeneitatis in novos et novos cruciatus corporum, dum animæ pœnis supra recensitis damni torquebuntur in æternum. Et ille ipse motus (quem dixi penetrabilitate sua acturum in diabolos) penetrabit et animas in corporibus. Nihil est, Domine, quod mihi repræsentari [114^v:] potest his, quæ dico, horribilius et Scripturarum sensui conformius, nec quid magis oppositum esse potest statui gloriæ, quem præparabis ex spirituali materia lucis glorificandis corporibus.

Et præter hæc, quæ rettuli, quanta est, Domine, oppositio inter statum illorum, qui regnabunt cum Christo, et illorum, qui in æternam servitutem et captivitatem turbini tenebrarum subjicientur diabolo. Noscet hunc statum in excellentia sua superbiens anima, et quidquid in hac vita hominum superbissimus in humiliatione sentire potest, anima damnata in infinitum multiplicato et aucto dolore sentiet. Horribilia sunt, Domine, quæ cogito, et de his mihi repræsentato, sed quæ descriptio aut cogitatio potest adæquare pœnas de damnatis vindictam sumentis justitiæ tuæ? Hæc sola idea sufficit ad concipiendum omnem tremorem et horrorem homini, qui te, Deum noscit et in te credit lumine gratiæ tuæ illustratus. Quoties ego hæc promeritus sum, Domine, et quoties promereri potero, si misericordia tua non custodiverit me a peccatis, quæ animam separant a te. Miserere, Domine, miserere mei per gratiam tuam adhuc plus offensam tuam, quam has ipsas, quas rettuli, pœnas timentis!

^a Correxit *spississimas* ex *spissimas* [-ssi- supra lineam]

^b Correxit *affligent* ex *affligendo* (?) [-do in rasura]

^c Recte: *omnem*?

[115^r:] MEDITATIO 7^a.
DE PASSIONIBUS VETERIS HOMINIS

Passio a patiendo sumit suam etymologiam, sed ego sumo passionem in illo sensu, in quo homo non semper patitur ingrate, sed in quantum subjectus est motui vehementi, a quo sæpe invite movetur et ad agendum impellitur. Homo ex anima et corpore constitutus ex ordine creationis præter motum vitalem habuit et alium motum impressum sibi, et hic est motus voluntatis, prout jam in præcedentibus hoc perfunctorie connotavi. Nam sicut finis operum Dei est gloria sua, ita imagini Dei conveniebat habere motum, quo moveretur voluntas ejus ad quærendam gloriam, sed non suam, sed prototypi sui. Hic motus fuit animæ proprius, et in statu innocentie secundum ordinem Creatoris libertati voluntatis^a suæ subjectus, et seu illum vocemus desiderium seu amorem gloriæ, idem dicemus; sed ego hunc ipsum motum non distinguo ab illo, qui in homine cupiditas vocatur, prout hoc jam rettulisse memini. Hæc cupiditas pro gloria prototypi sui agendi fuit [115^v:] passio seu motus conveniens animæ tamquam imagini Dei, et secundum hunc motum oportuisset dirigere omnes suggestiones sensualitatis suæ, sed postquam primus homo plus obædavit voci mulieris, quam voci Dei, faciendo, quod sensualitas suggestit, anima, quia idem cum sensualitate cupivit, concupivit, et^b hæc concupiscentia facta est proprietas spiritus humani, quem spiritum veteris hominis esse dixi. Cupiditas itaque est passio seu motus animæ independenter a sensualitate considerata, concupiscentia est passio et motus animæ cum sensibus concupientis seu ex dictamine sensuum agentis.

Ex his apparet has passiones esse naturales homini, nec esse malas per se, quamvis plerumque pro peccaminosis sumantur, et concupiscentia in sensu Apostoli¹ potest sumi pro peccato, in quantum anima ex pura complacentia sensuum concupiscit. Hic actus enim est animalis et carnalis propriam delectationem habens pro fine suo, sed secundum essentiam suam considerata concupiscentia profecto non est nisi fomes et causa peccati, non peccatum. Hi duo [116^r:] motus seu passiones, cupiditas nimirum et concupiscentia sunt duo fontes omnium passionum humanarum. Cupiditas facultates animæ movet, sed ad concupiscendum secundum diversa organa sensuum anima movet et movetur, et dum consentit, concupiscit, quia simul cum sensibus cupit.

Ecce, Domine, hæc considerans statuo me coram te, Creatore et prototipo meo. Agnosco ex his habere me cupiditatem gloriæ ex natura, sed cupiditatem veræ gloriæ a te dari ex gratia renovatæ creaturæ, habere autem ex me concupiscentiam, in quantum illi non ex ordine creationis, sed ex turbato^c ordine naturæ lapsæ subjectus sum. Agnovi, Domine, jam in præcedentibus meditationibus meis hanc insitam cupiditatem gloriæ degenerasse in criminosam superbiam vitæ, cujus essentia est amor ille proprius, qui se statuit in finem actionum suarum, et ex hujus cupiditatis vitiosæ motibus nascitur ira, invidia; dum autem in superbia se quærens anima negligit, quæ tua sunt, est homo in acedia.

^a Supplevit *voluntatis* supra lineam, partim in margine

^b Supplevit *et* in margine

^c *Turbato* partim in rasura, partim in margine

¹ Cf. Rom. 7,8 sim.

Concupiscentiæ autem fructus sunt [116^v:] luxuria, gula; avaritia vero est amoris proprii proprietas, et in sensu illo, in quo se amans in omnibus respicit, quærit excluso te, Deo et proximo, dicente Apostolo vera idololatria est.¹ Concupiscentia repartita est in ramos potentiæ concupiscibilis et irascibilis, unde pullulant ramusculi tam differentium passionum, quæ pathemata animi vocantur. Horum illa, quæ homo cum brutis communia habet, a concupiscentia nascuntur, quæ autem actum animæ respiciunt, in his pathematibus a cupiditate causantur. Hæc enim ipsa cupiditas gloriæ habens pro objecto verum, bonum et utile,^a quidquid his contrarium aut oppositum est, objectum aversionis ejus est. Gloriæ objectum non semper conjunctum est delectationi sensuum, quinimmo sæpe est illi oppositum; et tunc anima cupit, sed quæ sensibus contraria sunt, non concupit. Hinc apparet, quod numquam possit consummari concupiscentia sine cupiditate, quia animalitas sine concursu et consensu animæ agere non potest, sed quod dari possit actus cupiditatis sine concupiscentia, quia anima absque sensualitatibus potest producere [117^r:] actus intellectuales cupiditatis.

Sed quæso te, Domine, redde me mihimet ipsi intelligibilem per agnitionem interiorum meorum; oportet enim, ut ad verificandas has propositiones intelligam, quid comprehendatur sub nomine gloriæ; hoc autem non possum cognoscere nisi in te, qui fons es omnis gloriæ. Considero itaque gloriam tuam aliam esse a temet ipso, et hæc gloria tibi soli competit, quia a temet ipso es, per te es et in te es, et ideo es, qui es, et hanc gloriam tuam vellet imitari abominabilis superbia vitæ veteris hominis. Alia est quodammodo gloria tua ex operibus tuis, quia omnia bona sunt, quæ fecisti² et quæ facis. Hujus gloriæ cupiditatem habet sibi insitam imago tua, et hanc quærit tota vita sua mortali. Dum imago tua testimonium operum suorum a semet ipsa quærit, gloriam a se quærens mendacium repperit. Dum testimonium ab hominibus quærit, num opera sua sint bona, vanitatem sectatur, quia recipit mercedem, et merces et opera, in quantum vana, id est ipsi inutilia fuerunt, pro homine bona non fuerunt, etiamsi hominibus bona apparuissent. [117^v:] Dum autem imago a prototypo suo quærit testimonium operum suorum, veram gloriam quærit, quia illi vult esse conformis; quoquo autem modo hæc quærat, quærendo cupit, et quid cupit? Gloriam, quam quærit. Dixi, Domine, superbiæ vitæ et depravatæ naturæ effectum esse gloriam a se quærare, et hoc faciunt homines, qui non curant tua, Deus, mandata, et quidquid homines dicant, dummodo sibi ipsis, quod faciunt, placeat, jam bonum, jam gloriosum esse statuunt, et sunt abominabiles coram te, Domine, et ipsis hominibus fiunt intolerabiles, quia sunt monstra amoris proprii.

Dum ergo hæc taliter considero, non reperiam hominem, qui gloriam non cupiat tamquam bonum, et qui bonum non cupiat tamquam gloriam. Non loquor hic de me tantum, Domine, totum enim hoc opus confessionum mearum demonstrat hanc veritatem, quam refero, quod nimirum tota vita mea vel ex me vel ab hominibus vel te miserente a te cupiens quæsi verim gloriam tamquam bonum. Sic operatur cupiditas in omni homine vivente, et in quibus cupiditas in concupiscentiam depravatur, glo-

^a *Hæc... habens... utile* [nota fortasse Gallicismum, gérondif!]

¹ Cf. I Cor. 6,7–10; 8,1–7; 10,1–33.

² Cf. Gen. 1,31.

riam et bonum [118^r:] in sensualitatibus quærunt, et hi sunt, qui reprobo sensui traduntur. Jam dum hæc denuo rumino, quæ passio et quod pathema animi erit, quæ a cupiditate aut a concupiscentia non trahit originem? Jam autem cupiditas radix,¹ concupiscentia fomes omnis mali facta sunt per naturam in veteri homine, hæc autem et illa corriguntur per gratiam in nova creatura, sed tolli non possunt, quia sunt proprietates naturæ humanæ impressæ illi in bonum, sed per peccatum convertuntur in malum in illis, qui his proprietatibus non utuntur in finem, in quem datæ sunt, ut nimirum cupientes quæramus gloriam, quæ a te est, Deus. Dum per gratiam illuminatur intellectus, convertitur cupiditas ad hanc gloriam, et per cupiditatem hujus gloriæ trahitur voluntas novæ creaturæ, sed veteris hominis offuscatus intellectus trahitur a cupiditate vanæ gloriæ, et hanc pariter sequitur tracta voluntas semper libere, et sic ego semper vel tuæ gratiæ cooperor vel miserande per se operatur hæc cupiditas, quæ est in me, ita ut bonum meum, veram gloriam meam, illam nimirum, ut ego imago fiam tibi, prototypo similis in gloria, [118^v:] operer tecum et per te, falsam gloriam autem operer mecum et per me, et sic agens maneo mihimet ipsi similis, imago sine gloria.

MEDITATIO 8^a.
DE CONDUCTU VITÆ VETERIS HOMINIS

Ecce me, Domine, coram abyssio mea propria, quam te adjuvante metiri aggressus sum, et hactenus tantum exteriora ejus, ambitum nempe et circumferentiam dimensus dum ad conductum vitæ veteris hominis meditandum accedo, hujus abyssi profunditatem scrutari aggredior. Dum intellectus gratia tua illustratus considerat dignitatem hominis, excellentiam animæ et extensionem facultatum ejus, tunc primum videt spissitatem tenebrarum, quas recessus primi hominis a te, Deus, induxit super intellectum et cæcitatem animæ, in qua ambulat homo vetus in diebus peregrinationis suæ super terram. Quodsi enim homo etiam per gratiam tuam illuminatus te, prototypum suum nonnisi in ænigmate potest videre,² donec vivit, quid videt non illuminatus, nisi quod videre potest in [119^r:] animalitatis tenebris propemodum sepultus intellectus, cui dominantur potentiæ animales, quas homo communes habet cum brutis? Interrogo: quid videt? Nam etiamsi ex naturali notione intellectus te existere ipsa natura clamante et magnalia tua prædicante cognoscere possit, hæc sterilis cognitio non est lumen, quod tenebras ejus dissipare possit, quia te existere noscet, se et interiora sua ignorabit.

Jam enim rettuli tot philosophos, quondam sapientes mundi appellatos cognovisse te hac cognitione sterili, sed quia se non cognoverunt, in ipsa notione tua superbiebant et evanuerunt in adinventionibus suis. Sed quid dico, Domine, quod se non cognoverint, cum tam præclara opera conscripserint de anima, de vita morali et de ipsa natura? Ita est, Domine, hæc omnia præstiterunt, quia tamen te nonnisi lumine naturæ cognoverunt, nec se aliter noscere potuerunt. Quis potest enim dicere imaginem aliquam exemplari suo similem esse, qui exemplar nonnisi e longinquo respicit

¹ Cf. 1 Tim. 6,10.

² Cf. 1 Cor. 13,12.

aut in tenebris [119^v:] nonnisi confusos ejus tractus videt. Ut igitur se noscat homo, imago tua, debet te noscere, prototypon suum, ut autem te noscat, debet et se noscere.

Redde mihi, Domine, sensibilem hanc veritatem ex conductu vitæ veteris hominis; postquam enim Adam peccasset, quam brevi post peccatum tempore secundum mensuram, in qua in cognitione tua defecit, omnis caro corrumpit viam suam,¹ et ut genus humanum ad cognitionem tui efficaciter reduceres, opus tuum per publicationem legis inchoasti in populo, quam tibi elegeras, ut legis transgressionem docerent homines se noscere et prævaricationum frequentia faceret te quærere. Sed quid fecerit in carnali illo populo naturæ vetustas, historia ejus nos docet. Homo per peccatum despurcans imaginem tuam in se sibimet ipsi factus est dissimilis, quia imago tua permansit in illo respectu animæ, sed non permansit spiritus tuus in homine, quia caro factus fuit et in hoc sibimet ipsi dissimilem fecit se.

Hinc opus habuit exemplari novo, cui se conformare disceret, ut conformis factus exemplari suo novo [120^r:] in conformitate ejus conformis fieret tibi, Deus. Et ideo Verbum caro factum est,² ut per similitudinem carnis fieret conforme homini et per conformitatem Verbi homo fieret conformis Verbo et in illo tibi, Domine. Oportuit mihi referre adorandum conductum tuum respectu veteris hominis, antequam descenderem in profundum abyssi conductus vitæ veteris hominis, quia per hanc misericordem operationem tuam in homine factum est, ut ego noscerem clarius te, ut melius cognoscerem me. Nisi ergo lumen gratiæ tuæ illuminaverit me, in abyssum veteris naturæ meæ descendere non potero, quia nihil videbo in illa.

Nihil videtur mihi admiratione dignum in infidelibus, qui non noverunt mysteria bonitatis tuæ, Deus, erga hominem, quia hæc ignorantes parum noscunt te, et propterea nequeunt noscere se, et ideo sequuntur prudentiam carnis, quæ regulat externas actiones illorum, sed interna sua ordinare nesciunt. Hinc in omnibus se solos æstimantes omnes ceteros homines contemnunt et sibi inferiores esse autumant. Et hic spiritus [120^v:] superbiæ demonstrat mihi vetustatem naturæ in illis. Quamvis igitur composito vultu et moribus modesti, quamvis sobrii, quamvis misericordes videantur, superbia, avaritia, invidia regnat in ipsis, et nonnisi sepulchra dealbata sunt.³

Non miror, inquam, hos, sed mirabor populos, quibus lumen fidei largitus es et principia veræ religionis noscere dedisti, et inter hos mirabor memet ipsum, cui tot ac tantas gratias largitus es. Per hoc lumen tuum fidei nosco opera tua, nosco exemplar, cui me conformare jussisti, et per hoc eo clarius noscens te necdum tamen nosco me. Non loquor de his, qui lumine fidei obscurato ambulant in tenebris, in quibus animalis sensualitas captivas tenet facultates animæ; hi enim et externe et interne pejores sunt infidelibus, quia opera carnis effrene patrantur vivunt in vetustate peccati, sed respicio illos, qui in novitate vitæ ambulant, nec tamen veteres homines esse cessant. Obscurum est, quod dico, non tamen est contradictorium, dum quis considerat veterem hominem incepisse vivere in primo homine, nec moriturum nisi in ultimo homine in illo sensu, [121^r:]^a in quo sensibus alligatus in

^a Supra, in margine sinistro: *XI*

¹ Cf. Gen. 6,12.

² Cf. Ioan. 1,14.

³ Cf. Matth. 23,27.

corruptione naturæ, id est, in proclivitate ad malum vivit omnis homo. Dum ergo homo regeneratur, in novo spiritu vivere incipit, sed hæc nova vita habet suas ætates, secundum quas considerandus est conductus vitæ veteris hominis, qui inimicus est novi et insidiatur huic, ita ut sæpe hunc in infantia suffocet, sæpe in statu virili enervet, sæpe in provecta ætate occidat, cespitare autem et cadere omni propemodum hora facit.

Ecce, vorago abyssi, quam considero, prout enim navis voragine abrepta torquetur in gyrum, donec artatis circulis ducatur ad patulum voraginis centrum et tunc gurgite absorbetur, ita et vetus homo novum hominem circumaggit. Appropriata videtur mihi hæc voraginis similitudo, nam sicut circularis motus ab uno puncto incipiens redit ad illud ipsum punctum, sic solent^a fieri actiones veteris hominis, quæ incipiunt ab amore proprio et ad illum redeunt. Non loquor amplius de illa abominabili superbia vitæ, quæ ex deliberata malitia taliter dirigit actiones suas; illa enim est [121^v:] incompatibilis cum novitate vitæ. Non repeto, quæ jam de motu illo vehementi cupiditatis vanæ gloriæ et concupiscentiæ sensualitatum rettuli; hi postremi enim sunt motus hominis animalis cum novitate vitæ pariter incompatibiles, sed recogito insensibiles illos et subtilissimos amoris proprii motus, qui circumagunt hominem, quos observare primo ignoramus, sæpe contemnimus, sæpissime negligimus, et sic fovemus vitam veteris hominis in nobis.

Dixi, Domine, et vere se sic habet, quod homo per peccatum imaginem tuam non amiserit, sed in concupiscentia agens sibimet ipsi dissimilis factus fuerit. Hinc ut reparare possit in se hanc similitudinem, quam amiserat (siquidem prototypum suum, te, Deum videre non potuit), proposuit misericors bonitas tua homini prototypum novi^b hominis in Christo seu in Verbo carne facti,¹ cui se conformem reddere debet, ut in illo tibi, Deus, fiat similis. Postquam igitur homo hanc misericordiam tuam agnoscens vitam Christi meditari incipit et sua interiora respicit, inchoat se noscere, sed sicut rudes homines artis pictoriæ ignari quamvis pessime depictam imaginem videant, [122^r:] illam tamen exemplari suo conformem esse dicent, quia et oculos et nasum et os repræsentat imago, sic etiam vetus homo, qui novitatem vitæ ingreditur, quamprimum criminibus caret, se imagini Christi conformem esse putat, sed sicut ille rudis homo artis pictoriæ ignarus, cum picturas videre assuescit, incipit considerare et examinare rudiores tractus imaginis, quam antea prototypo conformem^c esse putavit, et statim incipit observare, quod sit in plurimis dissimilis et partes vultus plane non conformes habeat, et sic quo sæpius intuebitur imaginem et quo attentius considerabit eam, post partium vultus dissimilitudinem, lineamentorum defectus, dein colorum, dein lucis et umbrarum ineptam applicationem et ex his causatas difformitates et dissimilitudines^d observabit, ex quibus facile videbit, quanta fuit sua propria ignorantia et iudicii error, dum imaginem tot defectibus plenam exemplari conformem esse putavit. Sic noscitur vetus homo, Domine, per examen et intuitionem continuam, sed hoc opus requirit, ut primo exacte quis noscat prototypum, cujus

^a Correxit *solent ex solet* (?)

^b Correxit *novi ex ?*

^c Correxit *conformem ex conformem*

^d Correxit *-es ex*

¹ Cf. Ioan. 1,14.

similitudinem [122^v:] quærit in imagine. Quo enim exactius noscet illud, eo sanius formabit iudicium de hac.

Unde elucescit veritas, quam ad initium hujus meditationis rettuli, quod nisi te homo noscat, Domine, nequit se noscere, et nisi se cognoscat, te ignorat; tam stricta est relatio inter te, prototypon et inter hominem, imaginem et similitudinem tuam.¹ Tu enim videri non potes nec aliter cognosceris, quam ex operibus tuis. Jam autem numquid omnia creasti pro homine, et mirabilia, quæ fecisti, operatus es in homine, quomodo ergo aliter cognosci posses, nisi in hac ipsa imagine tua, pro qua omnia creasti, in qua tua magnalia manifestasti? Sed nec imaginem nosci posse, nisi per te, jam demonstravi. Vis itaque, Domine, ut nos conformemur imagini novi hominis, sed noster vetus homo plerumque secundum sensus suos repræsentat nobis et hunc novum hominem et nosmet ipsos, ita ut sæpe nos illi conformes credamus. Dum tamen et partes vultus nostri aliter expressæ et omnia lineamenta ejus differentia sint, colores aut fuscii aut pallidi, umbræ denique nimis fortes sunt et defigurantes.

Dixi, Domine, plurimos esse, qui si [123^r:] te adjuvante criminibus carent, statim se exemplari conformes esse imaginantur, sensibus veteris hominis indulgent, et per hoc fit, quod partes vultus longe aliter dispositas habeant, quam in exemplari nostro, Christo, qui quamvis vitam communem duxerit, sensus tamen (quos ego partibus vultus assimilo) divagari numquam permisit. Lineamenta faciei ejus sunt virtutes, colores sunt externæ actiones, incidentiæ lucis et umbræ exprimuntur in nobis per charitatem et intentionem, in qua operamur, quæ quia in nobis numquam tam pura est, prout esse deberet, ideo se per modum umbrarum habet, hæ autem umbrarum incidentiæ nimis fortes fiunt, dum amor proprius se illis immiscet et reddit vultus repræsentationem torvam, asperam aut austeram.

Quis est, o Domine, qui has vultus sui difformitates agnoscet, si divinum prototypon continuo præ oculis non habet et se frequenter non respicit? Hæc est ars pictoria hominis Christiani, quam nonnisi a te discere potest et tu, Domine, illam non semper statim instruis hominem, sed requiris, ut desideret instrui et sit assiduus docilisque in discendo. Jam autem vetus homo, qui [123^v:] in nobis est, semper nos aliter repræsentat nobismet ipsis, quam sumus in omni conductu vitæ nostræ, et sic nos abstrahit a discenda hac salutari arte pictoria. Jam sæpius dixi, quod vix crimina deseramus, statim nos conformes Christo esse credamus, vix sensibus abuti cessamus, jam illos in servitutem redegisse putamus, vix te misericorditer visitante humiliamur, humiles esse imaginamur. Hinc tepiditates, segnities, negligentia et omissiones, quas parvi pendimus, dum desiderio caremus conformes fieri prototypo nostro, dum denique a nobis ad hoc prototypon et ab illo ad nos continue oculos non convertimus, ut nos secundum illud dijudicemus.

Sed o Domine, tu vides in me, quam sæpe vetus homo miris modis impediatur hæc præstare, interjicit enim inter exemplar et imaginem futilia objecta, propter quæ nec nos nec exemplar semper distincte videre possumus. Jam exhalationes, jam vapores, jam nebulæ, jam tenebræ exsurgunt ex corruptione naturæ nostræ et lineamenta coloresque faciei nostræ [124^r:] longe aliter repræsentant, quam sunt. Unde sæpe fit, quod sciamus, quales deberemus esse, sed quales simus, ignoramus. Hi vapores humanæ vetustatis habent se per modum microscopi respectu nostri, quia objecta

¹ Cf. Gen. 1,26.

augentes, quæ in nobis parva sunt, pro magnis repræsentant ita, ut magna fecisse arbitremur, dum exigua agimus, et ex altera parte inspissati quandoque hi vapores vix reddunt perceptibiles defectus, qui sunt in vultu animæ nostræ.

Hæc, quæ refero, quotidiana sunt, Domine, et totum vitæ meæ conductum respiciunt. Ex his adverto, quomodo necdum sim talis, qualis esse deberem. Sed numquid insanum diceremus esse pictorem, qui diceret: Quid prodest mihi imaginem pingere, cum sciam, quod hæc imago numquam possit esse ita conformis homini, quem repræsentaturus sum, ut possit dici homo, sed semper erit imago? Quidni insipientes sunt ergo etiam illi, qui dicerent: Ad quid tenderem ad perfectionem et ad similitudinem Christi, ad quam pervenire numquam potero in hac vita? Ars pictoria [124^v:] cessaret, si supradicta ratio valida esset, ita profecto hac posteriore hypothesi stante (si possibile foret) Christianitas aboleretur, quia vix potest dici Christianus, qui se Christo conformem reddere non studet, quamvis se Christum fieri non posse sciat. Posuisti limites conformitatis hujus secundum misericordia decreta tua, Domine, unicuique electorum tuorum, et propterea etiam diversas mansiones præparasti in domo tua.¹ Sed quia hos limites ignoramus, ideo debemus esse ferventes, ut de nobis factis decretis tuis respondeamus bene utentes et gratiis, quas largiris, et tempore, quod concedis, ad opus tuum et nostrum perficiendum in terris.

Operare igitur in me, Deus, ut^a ego operer tecum et in te! Fac me diligendo cognoscere te, ut noscens me odio habeam veterem hominem, qui est in me!

MEDITATIO 9^a. DE ABUSU TEMPORIS

Loquar mihi coram te, Domine, scio enim, quam facile austeritatis, rigiditatis arguuntur illi, qui de spendiō temporis aliter loquuntur, quam illi, [125^r:] qui tot generis et speciei animi relaxationes suadent, admittunt et auctorant. Sed nec ego illas omnes tamquam peccaminosas condemno, verum conductum vitæ veteris hominis considerans non de usu, sed de abusu temporis proposui meditari. Hinc dum quis apte facit, quæ licita sunt, utitur tempore, sed qui illa inepte agit, abutitur tempore. Quis negabit complures esse relaxationes animi et honestas distractiones, quæ ex sua natura innocentes possunt dici, quia nemini obsunt, homini prodesse possunt? Sed etiamsi illæ, prout dixi, ex natura sua innocentes sint, heu, quam sæpe corrumpere potest illas veteris hominis sensualitas, ita ut ipsa innocentia per se convertat in peccaminosa, otiosa et indefectuosa.

Interrogo enim memet ipsum præscindendo ab omni alia definitione astronomica, quid sit tempus, et respondeo respectu Christiani hominis tempus esse spatium vitæ homini concessum ad operandum opus tuum, Deus, et ex hac consideratione reperio tempus esse tuum, non meum mihi concessum, non datum in proprium. Reperio, inquam, hanc concessionem opus esse gratuitæ misericordiæ tuæ, a qua esse [125^v:] mihi datum est, et hoc esse gratuite prolongatur, ut operans, quæ tua sunt, agam, quæ mea sunt, in quantum sic ordinasti, ut agendo illa, quæ tua sunt, mihi prosint, et sic

^a *Ut* in rasura

¹ Cf. Ioan. 14,2.

tempore, quod concedis, lucrer tempus æternum, quod promisisti in proprium. Prout accomodatur pecunia mutuo ad usuram, ita das, Domine, tempus mutuo, et propterea merito rationem exigis de illo. Quodsi enim tempus in proprium dedisses mihi, rationem de meo exigere non amplius posses. Sed quia nihil habemus in proprium præter esse animæ, ideo de tempore libere disponis, sed de esse animæ non amplius potes disponere, quia illud dedisti animæ in proprium, nec amplius animam annihilabis, quia datum, quod jam est alienum, recipere non convenit justitiæ tuæ. Magnum et inæstimabile est tempus, dum illud sic consideratur, sed qui illud in proprium convertens illo adinstar animalis utitur, convertitur in detrimentum, quia de tempore rationem dare non potest.

Opera tua sunt illa, Domine, quæ statum vocationis et bonum proximi respiciunt et intentione ad te directa suscipiuntur. Opera mea sunt, quæ pro alio quocumque fine fiunt, et si omni absolute fine [126^r:] carent, otiosa dicuntur. Opera, quæ pro te fiunt, plurimis modis corrumpit in nobis vetus homo; quamvis enim nihil dixerim de illis hominibus, qui se in status vitæ mundanæ non te, Domine, vocante ingerunt, qui proximo servientes exinde plus suam utilitatem et lucrum respiciunt, qui ambitiosi, avari, honorum et bonorum temporalium cupidi sæpe pro te credunt agere, Domine, et ut proposita sua assequantur, orationes et devotiones instituunt, eleemosynas profundunt; quodsi autem pondere sanctuarii ponderarentur actiones illorum, viderent, quam parva, quam exigua sint, quæ in illis pro te facere credentes te respiciunt, et quam magna multaque sint ex illis ipsis operibus, quæ semet ipsos concernunt.

Sufficienter considerare nequeo, quæ præter hæc vetus homo operatur. Dum homo illa agit, quæ sibi cordi sunt, inquietus est, et hæc ipsa inquietudo vel grata vel modesta est, quia ut hujus vel illius speciei esset, determinatur a fine, a quo bonum sperando gratanter inquietatur homo, malum timendo moleste turbatur. Dum quis gratanter inquietatur, ipsa inquietudo relaxatio animi est, propterea nec occurrit homini in illis [126^v:] occasionibus alias relaxationes animi quærere, sed dum inquietudo molesta est, molestiam dissipare quærit. Omnia hæc, quæ refero, cadunt in hominem animale et in hominem rationale, ita ut sint vel inquietudines corporis vel inquietudines animi in illis, quæ corpus respiciunt, relaxationem indulgere necessitatis est respectu miseræ naturæ nostræ, obligationis est respectu amoris proprii, charitatis est respectu tui, Deus, secundum cujus ordinem corpus propter te amare, id est pro opere tuo conservare tenemur.

Quod porro inquietudines animi respicit, attentius considerandum est, et tunc per hæc principia facile cognoscemus, quod dum tempus relaxationibus animi impendimus, ex defectu dilectionis tuæ, Deus, agimus. Ex defectu, dico, non semper malitioso, sed ex defectu infirmitatis, propter quam semper orare, semper actus amoris elicere non possumus. Quodsi relaxationes animi pro bono proximi aut salutis nostræ impendimus, tempore utimur, quodsi nulla super hæc reflexione facta ad illa, quæ nobis placent, ideo ruimus, quia placent et delectant, tempore abutimur, et ipsæ innocentes animi relaxationes etiamsi non fuerint [127^r:] peccaminosæ, erunt defectuosæ.

Examino, Domine, has innocentes animi relaxationes, quæ sunt vel honestorum hominum conversationes vel venatio, piscatio, aucupium vel tam differentes lusus seu corporis seu ingenii exercitia, et statim reperio in his semper præferre hominem illa, in quibus se excellere vel novit vel credit vel excellere intendit, et primus laqueus, quem nobis homo vetus tendit, est cupiditas vel complacentiæ vel laudis,

quam vel ab aliis quærimus vel a nobismet ipsis. Sæpe enim sufficit credere, quod bene ludamus, etiamsi ab alio laudem non recipiamus. Secundus laqueus est æmulationis, in omni lusu enim statim quis sibi particularem æmulum eligit, quem superasse plus gratulabitur sibi, quam alios. Tertius laqueus est impatientiæ, dum lusus secundum conceptum non succedit, dum de eo mærorem quis concipit, aut dum in lusu vincit, aliis illudit risu jocosis aut mordacibus verbis. Non loquor de contentionibus et motibus animi hominum, qui verbis verba reponentes in animositates, rixas et in ipsas læsiones charitatis deviant vel horum fermentum [127^v:] in corda recipiunt et foveant. Prætereo infinita mala, quæ causant lusus, qui quæstus et lucri gratia instituuntur, nam ex præcedentibus quamvis longe levioribus sufficienter patet, quod illa, qua relaxationis animi causa suscipimus, sæpe occupationes sint, quibus attentius incumbimus, quam operibus, quas relaxationis causa deseruimus. Consideret quis prædictos laqueos, quorum periculis nos exponimus; profecto cæcus^a erit, si in prædictis animi relaxationibus veteris hominis malitiam et temporis tam facilem abusum non reppererit, quantumcumque sint innocentes ex natura sua, et quia animi relaxationes, quas suscipimus, innocenter non tractamus, ideo occasione horum semper gemituum causas accumulamus.

Oportet, Domine, ut ego me accusem coram te illas animi relaxationes recogitans, quas homo in venationibus quærere solet. Peccavi enim, Domine, et vere peccavi, dum tot dies integros et his simul sumptis fors annos vitæ meæ in his exercitiis consumpsi, ita ut occasione venationum nihil de te cogitaverim. Quamvis enim non me accuset conscientia propter illas functiones status mei seposuisse, illas tamen ignoranter omittere sæpe potui;^b [128^f:] sufficientem doloris materiam suppeditat, quod pro venatione illa, quæ salutem animæ meæ respiciunt, neglexerim et seposuerim falsa opinione delusus taliter potuisse me agere absque peccato. Verum est, quod hæc exercitia juventutem meam a multis criminosis avocaverint, et hoc gratiæ tuæ attribuo, quod meam malitiam in majora crimina ruere non permiseris. Verum est, quod venationum, aucupii et piscationis relaxationes exemptæ sint a multis laqueis, quos in præcedentibus recensui, immunes tamen non sunt præcipue pro illis, qui impatientis naturæ sunt et ex levissima causa effervescunt. Jam enim contra canem, jam contra equum, jam contra semet ipsum movetur homo, nec considerat, quod his motibus passionum suarum frenum relaxet et illas foveat. Sed quid fit, dum motum suum in homines extendit, quos increpat, percutit, indigne tractans contristat? Hæc enim plerumque vel peccaminosa sunt vel criminosa, in quantum charitatem offendunt.

Talia sunt, Domine, in quibus te homo aut parum aut non ferventer aut prorsus non diligens quærit relaxationes animi sui [128^v:] tepentis in illis, quæ tua sunt, Domine. Quis dicit occupationem homini non esse necessariam? Quis asseverabit infirmitatem ejus posse perseverare in continuis orationibus, meditationibus et lectionibus tempore ab occupationibus suis status sui^c vacuo? Sed o Domine, quis te diligens et temporis pretium considerans non agnoscet, quantæ præcautiones, quanta moderatio adhibenda sit^d in ipsis (nobis, heu, quam necessariis) corporis et animi

^a Correxit *cæcus* ex

^b *Potui* fere illegibile

^c Supplevit *status sui* supra lineam

^d Sic! (pro: *sint*)

relaxationibus? Principale opus hominis est et obligatio se abnegare intendendo, ut sensibus dominetur. Quid autem significat relaxare, nisi illis quoquo modo indulgere? Quid autem est aliud indulgere sensibus, quam vel criminose vel peccaminose vel defectuose agere?

Tremendum est, quod dicit dilectus apostolus, quod qui se sine peccato esse dicit, mendax est.¹ Sed hanc ipsam veritatem ex his, quæ refero, pathetice agnoscimus, nec tamen obstantibus non te nosceret homo, Domine, qui te crudelem et tam immisericordem crederet, quod propter omnia hæc, de quibus loquitur apostolus, peccata te hominem damnaturum supponeret. Hinc humilis [129^r:] confidentia in te, Deus, pellit servilem timorem ex corde hominis Christiani, et elongat præsumptionem, quam habere posset de misericordia tua, si considerare omitteret, quanta sit tua iustitia. Iustitia, dico, Domine, quia quamvis hæc infirmitates, involuntariæ negligentiae et defectus sint corruptionis naturæ affectus, a^a quibus homo vivens immunis esse nequit, in quantum sunt sequelæ peccati primi hominis, non possunt remanere impunitæ; sed in thesauro iustitiæ tuæ, Deus, multæ sunt pœnæ, in quibus omnibus suam partem habet misericordia, et illarum applicationem ita moderatur tua sapientia, ut dum pœnis, quos amas, castigas,² castigatum exclamare facias: Cognovi, Domine, quia æquitas iudicia tua et in veritate tua humiliasti me.³ Bonum est, quia humiliasti me, ut noscam justificationes tuas.⁴

Ex his facit me agnoscere bonitas tua, Deus, quod mundana prosperitas major pœna sit, quam mundana afflictio, quia illa oblivionis, hæc visitationis tuæ est signum, et per consequens prosperitas reprobationis, afflictio electionis tuæ est indicium. Penitus ignorant, Domine, profunditatem iudiciorum [129^v:] tuorum, vel vix levem ideam habent illorum, qui has tam differentes purificationes justorum jam in hac, jam in altera vita non credunt te exercere, sed nec naturam hominis bene considerant nec se noscunt. Prout enim homo creatura spiritualis et corporea est, ita et hujus speciei peccata, impuritates et defectus, de quibus jam supra dixi, vel spirituales vel sensuales sunt. Jam autem in præcedentibus fecit me agnoscere bonitas tua, Domine, alios esse sensus animæ, alios esse sensus animalitatis, alios esse actus animæ pure intellectuales, alios actus animæ, in quantum anima spiritus humanus dicitur, et ex hoc consequenti concipio peccata et impuritates animæ intellectuales purgari in altera vita, peccata, defectus et impuritates spiritus humani purgari in hac vita. Ex his clare dignoscitur, quam justa^b propositione dispenset pœnas iustitia tua animæ qua creaturæ intellectuali et animæ qua spiritui humano per sensus delinquenti.

Recogito, Domine, quæ jam de cupiditate et de concupiscentia rettuli in præcedentibus, nam hæc, quæ profero, reddunt mihi illa clariora. Non moveor, Domine, [130^r:] a scrupulosa pusillanimitate cordis; quem enim defectus anxient, tranquillitatem ignorat, et hæc ipsamet anxietas est plerumque superbiæ effectus, quem tolle-

^a Supplevit supra lineam *a*

^b Correxit *justa ex juste (-i?)*

¹ Cf. 1 Ioan. 1,8.

² Cf. Apoc. 3,19 sim.

³ *Cognovi...*: Ps. 118,75.

⁴ *Bonum...*: Ps. 118,71 (*noscam pro discam!*)

re debet miseriarum vitæ hujus humilis agnitio, et illarum non querulosa, sed tamen gemebunda tolerantia. Justa sunt, Domine, tua judicia¹ de humanæ corruptionis massa, et ex illis,^a quæ meretur homo, discernitur, quantum ames, quem castigas,² quam sis misericors, dum in hac vita purgas. Sit tibi, Domine, gloria de his, quæ mihi agnoscere das!

MEDITATIO 10^a.
DE ABUSU GRATIARUM

Abusus est vel re aliqua non uti vel in alium finem uti vel non adæquate uti, et hæ tres species abusus gratiarum tuarum, Deus, patent in veteri homine, et ex hac sola consideratione vel criminosa vel peccaminosa vel defectuosa sunt opera ejus coram facie justitiæ tuæ. Credo me sat intelligibilem reddidisse, quid intelligam sub his denominationibus criminis, [130^v:] peccati et defectuum. Hæreticum esset enim dicere te adjuvante facta bona opera peccaminosa esse, sed humilitatis est agnoscere esse defectuosa, in quantum prout agere oporteret et sæpe agere possemus, non agimus non ex defectu voluntatis, sed ex infirmitate mortalitatis et corruptionis naturæ nostræ. Abutimur, Domine, dotibus corporis et animæ, dum illis pro gloria nostra utimur, non pro tua. Involvimus in sudarium talentum, fodimus illud in terram, dum segnes et tepidi non fructificamus pro te, sed nec tunc adæquate utimur donis tuis, dum decem talentorum loco quinque talenta referimus, nam fideles servi [evang]^b in parabola evangelii quot talenta receperunt, tot talenta lucriferunt.³ Non loquor de illis, qui gratiis tuis criminose abutuntur, Domine, et sunt homines animales. Has veritates enim, de quibus meditari vellem, quotidiana opera demonstrant mihi, etiamsi non fiat ductu animalitatis criminosa, quæ ex delectatione cognita et volita^c præfert opera carnis operibus spiritus.

Sed o Domine, quis est, qui enarrare et observare [131^r:] possit omnes tuas gratias, quas recipit! Nisi enim tu illuminare digneris hominem, semper gratias, quas dare dignaris, naturali cursui rerum attribuet, sed dum te illuminante respicit, et illa, quæ occurrunt, discutit. Tunc videt veritatem, quam enucleare vellem, sed quis me intelliget, nisi bonitas tua illum de hac veritate convicerit. Qui habent aures audiendi, audiunt Apostolum dicentem, quod diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum,⁴ et exinde concludent omnia, quæ agenda occurrunt, posse cooperari in bonum, et esse gratias, quibus dum non utimur, ut cooperentur in bonum, abutimur. Sunt plurimæ actiones morales, quæ per se mala non sunt, quin innocentes dicuntur, sed in quantum illas in bonas respectu salutis non convertimus, quis hominum audebit decidere, num peccaminosa, num solummodo defectuosa sint? Non est enim

^a Correxerit illis ex his

^b Delevit

^c Volita ut participium verbi velle

¹ Cf. Tob. 3,2 sim.

² Cf. Apoc. 3.19.

³ Cf. Matth. 25,14–30.

⁴ Diligentibus...: Rom. 8,28.

difficile casus solvere, sed multum difficile casus rite applicare, quia spiritus humanus partialis iudex est actionum suarum et se semper excusare nititur, et nisi tua bonitas, Domine, daret illud humile sentire [131^v:] de semet ipso, quem de peccato voluntario non accusat conscientia, sæpe se sine peccato esse diceret homo.

Elevatus gradus puritatis est nihil, quod bonum est, voluntarie negligere, nec malum voluntarie patrare; nec tamen hæc puritas impuritate caret, dum quis considerat differentes usus et abusus gratiarum tuarum humiliter sentiens de semet ipso. In hoc constitit efficax virtus gratiæ habitualis, quam electis tuis dare dignaris. Sed hæc ipsa gratia, qua illuminante de se quis humiliter sentit, gradus suos habet et diversificatur, ita ut illud ipsum humile sentire semper perficiatur et adhuc humiliter sentire possit. Propterea docet æterna Veritas, ut postquam omnia fecerimus, adhuc nos servos inutiles esse¹ agnoscamus et profiteamur. Audit homo sapientum loquelas de operibus ad salutem necessariis et de operibus supererogatoriis. Audit doctrinam, quæ dicit non quemlibet teneri ad perfectionem, et in his sententiis male intellectis quærit vias largiores, quia de se humiliter non sentit. Sed dum considerat, ipsum bonum quam defectuose agit, in præmemoratis [132^r:] doctrinis non se plus fundat,^a quam sana ratione fundare potest, in quantum nimirum hæc propositiones (aut potius explicativi termini) distinguunt opera præcepti expliciti et impliciti, secundum quæ de aliis iudicare charitas suadet, sed de se taliter iudicare non permittit, quia charitas, et humile sentire de semet ipso ignorat, quid sit dicere: Sufficit.

Infinita est, Domine, obligatio creaturæ erga te,^b Creatorem, quam ideo creasti,^c ut in æternum laudet et gratias agat. Hinc si hæc obligatio infinita est, quis potest ita satisfacere illi, ut possit in semet ipso dicere: Sufficit, nisi respectu præcepti expliciti, quæ mandata sunt. Sed quis est tam temerarius, qui se his, prout oportet, satisfecisse arbitrabitur? Absit a me humani spiritus figmentis adhærere, quæ docent etiam gratia tua, Deus, succurrente legem adimplere neminem posse, sed absit et humana præsumptio, qua ductus quis duceret se legem adimplevisse. Respectu litteræ legis igitur (quam ego legem explicitam appello) datur supererogatio, sed respectu [132^v:] spiritus legis (quam legem implicitam nuncupo) qui te, Deus, diligit, nunquam in agendo pro te dicit: Sufficit. Vere ignoraret, quanta sit humanæ sensualitatis infirmitas et veteris hominis malitia, qui crederet se ita vivere et tam perfecte operari, ut datis gratiis melius uti et perfectius vivere non posset. Unde apparet gratiarum si non peccaminosus, vel saltem defectuosus usus, qui in sensu jam supradicto in quantum non est adæquatus, abusus est. Et hæc reflexio fundamentum est humilitatis nostræ.

Hæc itaque considerationes abusus temporis et abusus gratiarum humani cordis abyssum immensurabilem et notionem nostram propriam reddunt tenebrosam. Hæc sunt, quæ opus misericordiæ et bonitatis tuæ, Domine, erga hominem eo clarius manifestant, quo obscuriora sunt humano intellectui, qui ægre potest convinci sine te nihil posse agere hominem pro salute sua. Sed hæc misericordiæ et bonitatis tuæ, Deus, agnitio est spei confidentiæque nostræ confirmatio, hujus autem fundamen-

^a Sic! [ut Gallicismus, pr *fundat*]

^b Supplevit *te* supra lineam

^c Correxisti [correxisti *creastit?* ex *creavit*]

¹ Cf. Luc. 17,10.

tum est tua promissio. Cum autem homo de se nihil posse, tecum [133^r:]^a omnia posse te illuminante convincitur, et se et te cognoscit, omnia a te sperat, et dum se despicit, te, Domine, aspicit levans oculos ad montes misericordiarum tuarum, unde venit nobis auxilium; auxilium, inquam, a Domino, qui fecit cælum et terram.¹ Rigorosas speculationes dicet esse, quæ profero, homo, qui non sentit illa, quæ profero, credet tantam (uti dicunt) austeritatem hominem ad desperationem ducere posse, sed salutaris est nimis desperatio in se, sine qua vix datur completa spes in te, Domine. Non dico ego omnem abusum gratiarum criminis et peccaminis esse, sed dico, quod nullus abusus sit, quin sit defectuosus; nam in hoc sensu verificatur propositio, quod nemo sit innocens in conspectu tuo, Domine, quamvis fuerint sancti, qui te adjuvante statum baptismalis innocentiae usque ad mortem conservaverint, ab imperfectionibus tamen et a defectibus fragilitatis illos immunes fuisse nemo dicet. Hæc fuit causa gemitus illorum continui, hinc si exclusa misericordia iudicares, Domine, quis salvaretur, cum vix justus sit securus² coram te?

Sunt itaque differentes gradus [133^v:] iustitiae et innocentiae, ad quos tua elevat misericordia, et hæc diversitas mensuræ iustitiae discernit diversitatem gloriae et beatitudinis secundum differentes mansiones domus tuæ, Deus. Hinc fit, quod similitudo imaginis tuæ in homine cum prototypo suo secundum quid perficiatur. Quodsi enim nulla daretur differentia inter imaginem et inter exemplar, imago non esset imago, sed ipsum prototypum. Quodsi autem ex horum, quæ refero, consideratione homo de tua misericordia desperaret, non horum, quæ protuli, consideratio, sed superbia sua esset causa dementiae suæ, nam nihil durius est homini, quam nihilum suum agnoscere; et propterea numquam cessabunt disputationes de auxiliis gratiae tuæ. Vellet enim semper plus scire homo, quam credere, cur et quomodo hunc salves, alterum condemnes. Ignorat, Domine, quid sit Deus, quid sit Creator et creatura, qui de tua bonitate desperat. Quodsi ignorat, quid sit Creator, de Creatoris bonitate desperare poterit, et si nesciverit, quid sit creatura, de se præsumet et in se sperabit, sed quo te, Deum et se plus [134^r:] cognoverit, te diligendo timens in te solo sperabit.

Fac igitur, Domine, ut semper taliter noscam te; tunc enim non verebor respicere me, ut agnoscam virtutem tuam, quæ manifestatur in infirmitatibus³ meis; da, ut in hora mortis meæ experiar tuam misericordiam etiam in iudiciis tuis!

MEDITATIO XI. DE ABUSU SENSUUM

Rettuli, Domine, te adjuvante in principio præcedentis meditationis, quot modis homo re aliqua abuti possit, et in illa extensa significatione abusus considerare vellem in conductu vitæ veteris hominis illa, quæ abusum sensuum respiciunt. Consideravi, quid sint sensus et quam sint homini necessarii, ut illis utens utatur creaturis et per sanum usum referat illas in gloriam tuam, Deus. Hic finis reddidit usum

^a Supra, in margine sinistro: *XII*

¹ Cf. Ps. 120,2.

² *Cum...*: sequentia *Dies iræ*.

³ Cf. 2 Cor. 12,9–10.

sensuum necessarium ex ordine creationis, sed huic necessitati superinduxit aliam necessitatem corruptio peccati et illius turbatio, et hæc necessitas usum sensuum necessarium reddidit ad conservandam [134^v:] vitam nostram. Hæc necessitas per se peccaminosa non est, sed et pœna peccati. Hinc dum sensibus ad vitam conservandam utimur, hanc ipsam conservationem vitæ ad gloriam tuam referentes sensibus utimur, sed dum hunc usum ultra extendimus secundum diversas considerationes abusuum, sensibus abutimur, et hic abusus reddit opera nostra omnia defectuosa, in quantum sunt impura, facit autem alia criminosa, alia peccaminosa. Agere ex dictamine et complacentia sensuum criminose est opus veteris hominis animalis. Agere ex suggestionem sensuum potest esse actio veteris hominis etiam in novitate vitæ ambulantis. Agere defectuose cum sensibus est proprietas corruptionis naturæ nostræ etiam electis tuis, Domine, inevitabilis. Sensus nostri, quos cum animalibus communes habemus, sunt potentissima arma, quibus hominem novum impugnant inimici sui, homo nimirum vetus, mundus et diabolus; et hic sub nomine mundi intelligo omnes creaturas, quæ homini inimicæ factæ sunt non ex natura sua, sed ex ratione corruptionis hominis et effectus [135^r:] peccati, qui facit, quod creaturæ hominem a te, Deus, ad se abstrahant.

Omnes itaque prædicti inimici hominis sensibus utuntur contra hominem, et propterea est sensualitas tam periculosa, ut carnem nostram crucifigere¹ jubeamur et nosmet ipsos abnegare mandet Salvator noster.² Hæc autem abnegatio consistit in voluntatis et per consequens sensualitatis nostræ abnegatione. Hinc dicit Magister noster, quod si oculus noster simplex fuerit, totum corpus perlucidum erit,³ quia sensualitates potissimum per visum incipiunt tentare hominem; raro enim quis cupit, quod non videt aut numquam vidit, et si de aliqua re delectabili audit, primum illam videre cupit. Lucernæ corporis sunt oculi,⁴ per horum usum ingrediuntur in nos objecta externa, hinc præ ceteris sensibus jubemur custodire simplicitatem oculorum, ut sit corpus perlucidum.

Jam autem dum considero, in quo consistat simplicitas oculi, facile concipio in eo consistere, ut illo homo utatur ad necessitatem, quia simplicitas ex natura sua [135^v:] non admittit duplicitatem, quæ destruit simplicitatem oculorum, dum illos ad duplicem usum converto; converto autem semper, dum ex sensualitate seu delectatione visus aspicio, quia hic actus differens est ab actu necessitatis, propter quam aspicere debeo, quod convenit et quod prodest, impenderent a sensualitate, quæ delectationem qualemcumque suggerit et per consequens duplicitatem secum ferens simplicitatem oculorum corrumpit. Ex hac simplicitate oculi facile est colligere, quæ sit simplicitas ceterorum sensuum, qui nisi ad actum necessitatis restringantur, actum sensualitatis seu delectationis huic actui necessitatis superaddunt, et sicut jam dixi, duplicitatem contrahunt. Sic manifestatur, Domine, abusus sensuum corruptioni nostræ proprius et ita adhærens, ut hunc defectuosum usum sensuum et in hoc sensu abusuum homo cavere nequeat.

Sed ecce, audio interrogantem argutum sciolum, quid est ad necessitatem aspicere? Debetne homo semper oclusos tenere oculos et sensus; quomodo satisfaciet

¹ Cf. Gal. 5,24.

² Cf. Matth. 16,24.

³ Cf. Matth. 6,22.

⁴ Cf. Matth. 6,22.

huic speculationi? Quodsi autem oculos habuerit oclusos, quis ipsi innuet, ut aperiat, dum quid [136^r:] occurrit, quod videre necessarium est? An quis clausis oculis ambulare poterit, quin cadat, et sic non utendo oculis, quos Deus dedit, abutetur; si autem apertis oculis incedit, quomodo poterit præpedire, quin plurima videat, quæ videre non erat necessarium? Ipse egomet sum hic sciolus, qui hæc interogo; sic colloquitur enim homo vetus cum homine novo, qui te illuminante, Domine, noscit longe aliud esse videre, aliud aspicere, aliud intueri. Hinc non oportet, ut homo oclusis oculis incedat, nam videre est necessitatis. Millena objecta videt homo simul et semel, et ex illis in uno figit visum, et hoc est aspicere. Inhæret huic aspectui delectanter, et hoc est intueri. Si ex illis, quæ visui repræsentantur, reflexe formata bona intentione, quod aspiciendum est, seligit, si in illud objectum figens oculos illud ad gloriam tuam refert et te, Creatorem in illo intuetur, utitur oculo et in te delectabitur in spiritu, non in sensualitate.

Dixi, quod aspicere sit fragilitatis, et hoc ideo, quod plerumque irreflexe [136^v:] seligimus, quæ aspiciamus, et hic actus irreflexus est actus fragilitatis, quia præcedit actus instinctus animalis actum voluntatis, et hic actus irreflexus ex hac ratione est fragilitatis defectus. Ad videndum provocat natura, ad aspiciendum incitat plerumque curiositas, et ad intuendum determinat concupiscentia oculorum, et in his duobus posterioribus actibus abutitur homo sensu visus secundum differentes gradus sensualitatis suæ, per quam plus vel minus adhæret objecto et delectatur in illo succedente actu voluntatis.

Jam itaque his taliter consideratis te, Domine, adjuvante intelligo, quod videre sit actus simplicissimus oculi, et si illud objectum, quod aspiciendum seligo, refertur ad statum^a obligationis meæ, te aut proximum respicienti aspicere fit necessitatis, et in aspiciendo conservatur simplicitas; sed si in aspiciendo succedit etiam delectabilitas, tu solus potes discernere, qui nosti renes meos,^l de puritate intentionis,^b num objectum, quod aspexi ex necessitate, intuear in simplicitate vel in duplicitate sensualitatis. Quodsi enim in intuendo persevero [137^r:] absque necessitate et absque intentione ad obligationem meam directa, clarum est, quod agam ex sensualitate et ex concupiscentia. Hæc, quæ profero, applicabilia sunt ad omnes sensus meos, et distincte demonstrant infinitos abusus veteris hominis, quos committit non utens sensibus ex necessitate, sed ex delectatione, quam ego sensualitatem appello. Propterea primus actus omnium sensuum est naturalis et simplicissimus, in secundo actu fit tentatio, et in tertio consommatur^c abusus. Primum enim actum appello: audire, videre, odorare, gustare, tangere, secundum actum dico: de his discernere, tertium actum statuo: illi, quod discretum est, adhærere, quod est sensualitati consentire vel ex necessitate vel ex sensualitate. Unde dependet actus simplicitas vel abusiva duplicitas, et hæc vel peccaminosa vel criminosa est, et numquam a defectu tam immunis, ut pura et innocens possit dici in conspectu tuo, Deus.

Quidquid hactenus de conductu vitæ veteris hominis, quidquid de abusu temporis et gratiarum rettuli, quidquid [137^v:] jam antea de potentiis animalibus et de sensibus connotavi, ducit me, Domine, te adjuvante ad clariorem notionem abyssi cordis

^a Correxit *statum* ex *status*

^b *Intentionis* sc. *meæ*

^c Sic! [ut Gallicismus]

^l Cf. Ps. 7,10.

humani et veteris hominis. Ecce igitur, me abyssumque meam statuo in conspectum tuum, Domine, dum hæc meditor. Chaos tot abusuum, defectuum, delictorum et peccatorum video in me, et præter hoc nihil video. Quam miser essem, si hæc taliter noscens ignorarem misericordias tuas, quæ lucent in hac abyssio spem et confidentiam in te eo plus augentes, quo minus confido de me sine te.

O Domine, quam bonus es diligentibus te, et quam misericors etiam non diligentibus! Si homo hanc abyssum suam sine cognitione tui posset videre, desperaret de salute sua, sed quia se noscere nequit, antequam te noscat, postquam se aspicit, ad te convertit oculos suos, et tu respicis illum dans plus noscere te; et quo plus te noscit, eo audacius respicit examinans interiora sua, et quo plus se examinat, eo profundius descendit in abyssum suam, eo plus videt sordium in se, et denuo eo confidentius recurrit ad te, quo clarius videt hanc [138^r:] cognitionem sui esse opus misericordiæ et dilectionis tuæ erga se. Non desperat igitur, sed semper plus sperat, et ideo non se querit excusare coram te, sed se reum profitens gemit coram te. Hoc est opus, hic est labor continuus hominis viventis in hac mortali vita, et ausim dicere, quod religionem et vitæ Christianæ principia non noscit, qui hunc laborem ad salutem suam necessarium esse non credit. Laborem dico, non sterilem tantummodo notionem harum veritatum; hanc autem notionem quomodo corrumpat vetus homo et quot modis abutatur notione sui et notione tui, gratiam tuam peto, ut edicere valeam.

MEDITATIO 12^a

DE ABUSU NOTIONIS DEI ET NOTIONIS SUI

Continuabo, Domine, te adjuvante considerare abusum in sensu jam sæpe explicato. Examino veterem hominem non animale, qui reprobo sensui traditus est, nec te nec se noscit, sed veterem hominem ab homine novo inseparabilem et in hoc [138^v:] sensu in novitate vitæ ambulantem, in eo tamen veterem, in quantum fragilitatibus et corruptioni naturæ suæ plus vel minus subjectum, numquam tamen ab illis immunem. Purgatur homo per gratiam tuam a criminibus, purgatur a dominantibus passionibus, noscit et diligit te secundum differentes gradus notionis et dilectionis, hac tamen notione abuti non cessat. Refertur hic abusus ad illa, quæ de abusu gratiarum jam rettuli, in quantum notio tui et sui est opus gratiæ tuæ, est tamen objectum particulariter meditandum, in quantum tam sæpe noscit homo, quæ facere deberet et non facit, et sic cumulat vitæ huius mortalis delicta et defectus.

Abusus, de quibus hactenus meditatus sum, plerumque respiciunt spiritum humanum, sed hi abusus notionis tuæ et suæ concernunt actus intellectus, et propterea ad huius speciei abusus sunt revocandæ tot millenæ cogitationes et verba, quæ irreflexe producuntur, quia homo toties tui et sui obliviscitur, dum taliter agit. Excusat se a peccato malitiæ, dum inconsiderate et irreflexe hæc committit [139^r:] dicens voluntatem ad hæc non consensisse. Sed nonne etiam voluntate abutitur, dum voluntate in ordine tuo, Domine, non utitur? Potest irreflexe consentire voluntas ad hæc, quæ dico, sed etiamsi irreflexe, tamen consentit. Unde fit, quod similia possint esse sæpe immunia a peccato, non sunt tamen immunia a defectu, qui veteris hominis miseram condicionem semper manifestant nobis. Unde patet, quod non nos excusare debeamus coram te, sed accusare, ut per horum attentam considerationem nutriatur humilitas et agnitio tui et nostri in nobis.

Quid dicam, Domine, de abusu magno nimis hujus notionis tuæ, dum homo fidem, per quam te noscere das, nutrire negligit? Alia sunt enim, per quæ fides conservatur, alia, per quæ augmentum sumit, conservatur per exercitia pietatis, per orationes vocales, per lectiones spirituales, quas omittere esset peccare, sed incrementum sumit per meditationes illarum veritatum, quas aut legimus aut audimus. Jam autem harum meditationum omissiones numquid non revocantur directe ad abusus notionis tuæ, quam nobis dare dignaris, [139^v:] sed illam nutrire non quærimus in cordibus nostris? Omnia hæc causat veteris hominis a nobis inseparabilis infirmitas, quæ nos deflectere facit ab illis objectis, de quibus sensualitas non participat. Jam autem evidens est, quod nullius rei sint minus capaces sensus, quam illorum, quæ notionem tuam concernunt, nec plus obtunditur nostra superbia, quam dum in notione nostra laboramus. Quo enim plus nos noscimus, eo plures defectus in nobis reperimus.

Fugit igitur vetus homo notionem tui et sui vel ex hac sola ratione, et quo plus fugit, eo facilius omittit, quæ ad hanc rem pertinent, et omittendo abutitur intellectu, quem ad hæc non convertit, ad quæ convertere deberet, ut notionem tui et sui semper in majori et majori gradu acquireret. Homo Christianus intellectum fidei subjiciendo fidem conservat, sed in lumine fidei lumen quærendo utitur notione, quam illi dare dignatus es, et sic dum se infirmitates defectusque suos examinat, utitur notione sui, quam a te ad hoc recipit, ut se plus noscat. Conscientia causat remorsum homini de criminibus. Dilectio tua accusat de peccatis et delictis. Humilis sui agnitio [140^r:] gemere facit de infirmitatibus, quia hæc humilitas est dilectionis tuæ, Deus, vera proprietas. Hinc homo te vere cognoscit diligendo, et se vere noscit humiliando, abutitur dilectione, quam das, dum te non quærit, abutitur humilitate, dum se non respicit, non arguit et non reprehendit, sed etiam tunc abutitur humilitate, dum hæc inquiete, impatienter et anxianter peragit. Humilitas enim datur a te, ut se homo agnoscat et condicionis suæ miserias patienter ferat nihilumque suum coram te profiteatur, Domine. Quo enim se gratiis indigniorem credit, ad diligendum te eo plus incitatur, quia ex sua indignitate eo evidentius manifestatur tua bonitas.

Quot et quam multifariis modis posset hæc, quæ refero, censurare arguta sciolitas hominum, qui vias salutis applanare et sensualitatibus accommodare student? Sed te diligentibus et se noscentibus non apparebunt aspera, quæ profero; quibus enim te das diligere, illis das cordis tranquillitatem, quæ pusillanimitatis anxietates ignorat, et tunc homo gemit in patientia consolationem in tua misericordia, non in sui excusatione quærens. [140^v:]

Suavis es enim, Domine, nimis noscentibus te, et consolari dignaris noscentes se. Veteris hominis sunt itaque suggestiones cordis sui plicas non discutere, dum de criminibus non arguit conscientia. Veteris hominis est imperfectiones nihili pendere, de infirmitatibus suis non gemere, et ex his dispositionibus tepiditatis et frigiditatis cordis consistit abusus notionis tuæ, Deus, et notionis sui proprii cordis, quia ubi has notiones non sequitur gemitus, non fit harum notionum rectus usus. Noscam igitur te, Domine, ut cognoscam me. Fac, ut plus noscam me, ut plus diligam te propter miserationes tuas, quas manifestas in me. Gemam de meis, ut exultem in tuis! Humiliter in illis, ut exalter in istis, cor contritum enim et humiliatum non despicias.¹ Da,^a Domine, ne abutar lumi-

^a *Da sc. mihi*

¹ Cf. Ps. 50,19.

ne, quod mihi dare dignatus es, non quærendo et non diligendo te toto corde, tota mente et totis viribus meis!¹ Da,^a ut in ordine tuo utar notione, qua dedisti noscere indignitatem, nihilum meum et ex his procedentia delicta, peccata, miserias, infirmitates, imperfectiones et defectus meos! [141^r:]

Hic vetus homo, Domine, de quo te adjuvante hactenus meditato sum, est omnis homo, quia nemo in hac vita fit novus in novitatem naturæ, sed fit in novam creaturam, in novitatem gratiæ. Unde fit, quod nova creatura semper circumportet veterem hominem, et hanc veritatem non noscere quoque esset abusus luminis, quod dare dignaris, sed nos illud non convertimus, ut in illo abyssum cordis nostri respiciamus; et quoties hæc, prout oporteret et facere possemus, facere negligimus, prout sæpe dixi: lumine tuo abutimur.

Sit tibi, Domine, gloria ex his omnibus, quæ ex hac anatomia veteris hominis dignatus es docere me! Repræsentasti mihi in illo vultum nativitatis meæ et proprietates immensæ misericordiæ tuæ, et sic te et me vidi, Domine, in hoc speculo, in quod etiam bonæ vitæ et pie viventes Christiani diversimode solent inspicere, et hinc sæpe fit, quod te et se successive non uno intuitu videant. Sunt profecto, qui hoc speculum veteris hominis respicientes vident congeriem levium peccatorum quotidianorum, [141^v:] quæ charitatem ex cordibus illorum non excludunt. Sed quia refrigerant, dicunt: Non sum angelus, sed homo, sum peccator, sufficit mihi crimina non committere, peccatis carere non possum; ad quid vellem mihi turbationes et anxietates scrupulosas causare de illis, quæ evitare nequeo? Hi, Domine, qui sic respiciunt vultum nativitatis suæ, non vident se, te tamen intuentur, quia noscentes bonitatem tuam et in illa confidentes negligunt examinare, unde emanant hæc loquelæ; tunc enim viderent hæc peccata et delicta, quæ in se noscunt, genimina esse sensualitatum, quæ in se supportant, quia vivacior est adhuc in illis sensualitas, quam tua, Deus, charitas. Non noscunt sensualitatis pericula, ignorant, quam sit difficile homini discernere illa, in quæ deliberata consentit voluntas, ab illis, in quæ invita trahitur pondere fragilitatis et infirmitatis suæ.

Jam autem horrendum est cogitare homini te diligenti, quod illa, quæ homo mala esse agnoscit et tamen facit, non nisi per gravitatem materiæ differant a peccatis mortalibus, quia hæc et illa ex [142^r:] eodem fonte malitiæ voluntatis emanant, quæ te, Deum leviter offendisse parvi pendit, et sic sibi indulget placere plus, quam tibi. Non, non, Domine, non noscit se homo, qui ad hanc considerationem non horret et se voluntarie in hac dispositione intertenet, quia ubi adhuc voluntaria sensualitas regnat, odium etiam præteritorum peccatorum multis illusionibus expositum est, et per consequens pænitentia de præteritis etiam peccatis defectuosa esse potuit, in quantum vera pænitentia odium peccati requirit.

Jam autem, quomodo potest homo securus esse, quod vere odio habeat effectus, quorum causas fovet in corde? Magna est, o Domine, differentia abstinere a peccato et odio habere peccatum. Primum timor tui servilis, ætas provecta, temperamentum deficiens, sanitas turbata, occupatio distrahens, occasio deficiens respectu plurimorum peccatorum specificorum producere potest, sed odium peccati non nisi tua charitas potest dare.

^a Da sc. mihi

¹ Cf. Luc. 10,27.

Repetam igitur, quod se homo non respicit in speculo nativitatis suæ, dum se non examinat, in quoniam gradu habeat hoc odium [142^v:] peccati; nam ille, qui dicit: Mallem mori, quam peccatum mortale committere, non semper dicit: Mallem milles mori, quam Deum vel levissime offendere. Sed o Domine, potest hoc quoque sentire et dicere, plurima tamen facere, quia non persuadet sibi, quod tu offenderis illis. Sic excusamus enim plurima delicta nostra et præcipue sensualitates nostras, et re vera aliud est contra præceptum agere, quod est proprie te offendere, aliud est non sequi beneplacitum tuum non tendendo semper ad illa, quæ perfectiora sunt. Sed o Domine, ille, qui peccata venialia et delicta parvipendit, non potest dicere, quod te non offendat, quia illa, quæ facit, mala esse scit et tamen fovet in se, et sæpe eo procedit insania ejus, ut cogitet et dicat: Deus non damnabit me propter hæc et hæc; quodsi autem ad purgatorium condemnabor, felicem me reputabo; quis sum ego, ut præteritam directe ad cælum pervenire?

Unde procedit, Domine, similis loquela, nisi ex illa tepiditate, quæ hominem nec frigidum nec calidum reddit, quæ tamen tibi tantum nauseam parit, ut mineris tepidos evomendum iri ex ore tuo.¹ [143^r:] In tali dispositione non curat homo te offendere, dummodo non valde offendat, non timet pœnam, dummodo non sit æterna, denique non curat tibi displicere, ut sibi complacere in illis, quæ sensualitatem delectant, ad quæ fertur voluntas propria; et tamen imaginabitur te amare super omnia, credetque se abnegasse, quia non amplius appetit crimina. Plenis buccis repetit: Sufficit me Deum amare super omnia appretiative, sed energiam hujus expressionis non considerabit, alioquin reperiret, quod in omnibus illis, quæ in prædicta dispositione agit, in imaginatione sua quidem, illa, quæ amat, tibi, Domine, appretiat, in opere autem se plus amet, quam te, Domine, quia sibi plus vult placere, quam tibi. Sunt, Domine, qui in hoc (quod dixi) speculo nativitatis suæ se vident et te non semper respiciunt. Et hi sunt continuo timori, anxietati et scrupulis obnoxii, austeri, torvi, rigidi, quia nonnisi delicta et defectus suos respiciunt et in tua misericordia confidere necdum satis sciunt, et sic sæpe indiscrete sæviunt in semet ipsos.

Sæpe immiscet [143^v:] se in hæc amor proprius, qui coram te irreprehensibilis esse vellet. Cognitione tui igitur et sui uti est te et se semper simul respicere, ut se homo semper reprehendat sperans in te et suas miseras ita respiciat, ut simul et tuam bonitatem videat, sed nec misericordias tuas nec hanc tuam bonitatem ita intueatur, ut tuæ justitiæ, suorum delictorum, infirmitatis et fragilitatis denique suæ obliviscatur. Tunc enim gemet de suis operibus et delectabitur in tuis misericordiis. Sic spei et confidentiæ in te firmitas, diffidentiæ in viribus suis humilitas erit bilanx conservatrix tranquillitatis suæ, quam dat tua dilectio. Hæc sola novit conciliare gemitum cum gaudio, tristitiam cum lætitia, novum hominem cum veteri homine.

Ecce, Domine, dignatus es elevare mentem meam, ut in his meditationibus meis de veteri homine viderem me et respicerem te. Fac, o Domine, per infinitam misericordiam tuam, ut hæc cognitio mei et tui nutriat in me dilectionem tuam, qui solus dignus es, ut propter te odio habeam me, ut in æternum possideam te! [144^r:]

¹ Cf. Apoc. 3,16.

MEDITATIO 13^a.
DE ABUSU AMORIS

Quid possum scribere, Domine, de amoris abusu, quod mihi deflendum et odio habendum non est? Quodsi enim inquirō, quid sit amor, amorem a cupiditate distinctum esse non reperiam, hunc autem motum voluntati animæ a te, Domine, impressum esse jam rettuli, ut per jam suaviter trahentem, jam voluptuose impellentem motum tenderet imago ad prototypon suum. Hinc omne simile fertur ad sibi simile, et ex hac ipsa ratione in creatura spirituali et corporea et spiritus et corpus modo unicuique convenienti hunc motum impressum habuit, ita ut spiritus ferretur ad spiritum, caro ad carnem, sed ex instituto Creatoris spiritus nobilior creatura regere debuisset corpus tamquam creaturam inferiorem et motum ejus ita refrenare, ut hujus amor et cupiditas semper conformis fuisset amanti et cupiditati spiritus.

Sæpe jam consideravi, quomodo turbaverit hunc ordinem primi hominis prævaricatio, et hujus turbationis [144^v:] effectus sunt abusus amoris seu motus homini impressi. Hic abusus autem in pœnam peccati taliter conversus est in proprietatem naturæ veteris hominis, ut motu amoris sui semper abutatur nec viribus suis uti possit illo pro vero bono suo. Quodsi considero hujus motus a te, Creatore inditi naturam, nihil simplicius reperiam; a te enim datus est, qui summa simplicitas es, et ideo corruptus est, quia a simplicitate deviavit. Repeto, Domine, ruminans, quod natura amoris sit simplicitas, quia vis amoris in eo consistit, ut amans et amatum, quæ duo sunt, fiant unum, id est, uniantur in fruitione, et hic fuit verus finis creationis,^a ut Creator et creatura manerent in unione æterna fruitionis mutæ.

Sed quid dico, Domine? Nonne mihimet ipsi contrarius sum, siquidem in præcedentibus distinxī amorem animæ spiritualem ab amore animali? Numquid hi motus duo sunt, et simplicitatem, quam naturæ amoris attribuo, turbant? Examino me coram te, Deus, et ecce, gratia tua manifestat mihi, quod hi duo motus non fuissent contrarii simplicitati amoris, quia idem objectum, eundem finem habuissent; amor enim [145^r:]^b animalis debuisset amare creaturas ex^c voluntate animæ, sicut anima debuisset te amare, quia fuisti prototypon ejus, et vice versa, ex hac ratione omnes creaturæ amassent hominem ex natura sua. Hunc instinctum dederat illis propria natura, non intellectualis cognitio, cujus ceteræ creaturæ capaces non fuerant. Hinc in statu innocentie omnia animalia amabant hominem, sed post amissam innocentiam terror hominis mansit in animalibus.

Jam itaque apparet ex his, quod primus homo ex complacentia mulieris agens corruerit^d simplicitatem amoris innocentis, quia ex hac complacentia talem actum patravit, qui ad Creatorem, prototypon suum non tantum referri non potuit (quia aliud objectum habuit), sed voluntati Creatoris penitus contrarius fuit, et sic motus amoris Adam ad aliud objectum tendens simplicitatem amisit et corruptus est. Possem hujus assertionis comprobationem ex ipsa renovatione et reparatione naturæ, ex ipsis præceptis amoris Dei, amoris proximi, amoris proprii nobis debiti et amoris

^a Post *creationis* vox erasa (*tue?*)

^b Supra, in margine sinistro: XIII

^c Correxit *e- ex d-*

^d Correxit *-e ex ?*

creaturarum liciti deducere; oportet enim, ut omnes hi specie differentes amores uniantur in te, Deus, [145^v:] tamquam objecto ex fine, in quo et propter quem hæc omnia amanda sunt, ut sic reducantur per tuam gratiam ad illam simplicitatem amoris, quam amiserat homo per prævaricationem propter motus amoris sui duplicitatem, sed vel mediocris reflexio potest hanc veritatem comprobare. Ex qua evidenter apparet omnem amoris motum, qui simpliciter ad te non tendit, esse abusivum et per consequens vel criminisum vel peccaminosum vel defectuosum.

Memini, Domine, me rettulisse in quibusdam meditationibus meis amorem tuum ex totis viribus, ex toto corde et ex tota anima¹ fuisse amorem legalem, compatibilem cum amore bonorum terrestrium, ad quæ extendebatur legalis promissio, sed hic ipse amor ad majorem puritatem et simplicitatem proventus est per charitatem diffusam in corde² novæ creaturæ, per quam homo illam simplicitatem seu castitatem amoris acquirere potest, ut omnia amet in te, Deo propter te et tecum conjunctive, nihil amet autem tecum disjunctive, id est, amore inter te et creaturam repartito, et hic est status [146^r:] perfectionis hominis Christiani. Hic amor perfectus, simplex et castus, qui charitas dicitur, unit voluntatem creaturæ cum Creatore, ita ut voluntas tua, Domine, fiat, sicut in cælo, ita et in terra;³ unit enim hominem tecum in omni unione, in corpore mortali possibili.

Sed o Domine, dum amorem tuum super omnia in hac simplicitate considero, non intelligo,¹ fateor, in quo sensu possit dici, quod te sufficiat amare super omnia appetiative, quia hic ipse terminus^a appetitionis dat mihi ideam divisi amoris inter te et inter creaturam, qui a simplicitate, de qua^b hactenus disserui, videtur deviare et esse ejusdem naturæ cum amore legali populi carnalis. Jam autem utrum talis amor sufficiat discipulo Christi, nescio, quia hic divinus amoris restaurator et restitutor dicit: Nisi quis reliquerit patrem, matrem, sorores, uxorem et omnia, quæ possidet, adhuc autem et abnegaverit semet ipsum et sequatur me, non potest meus esse discipulus.⁴

Quilibet scit, quod hæc præcipue et essentialiter ad dispositionem spiritualem et internam restringantur. [146^v:] Et hæc est præcise dispositio, quæ ad simplicitatem amoris requiritur, ut homo hæc amet, donec propter te, Deum amare potest, id est, te, Deum amet in illis; sed quam primum hæc quoquomodo a te, Domine, abstraherent (quia a te, Deo separarentur) homo illa non tantum appetiative, sed omnimode abnegare debet taliter, ut etiam odio habeat illa tamquam a te, Deo seducentia, nam sic eris tu, Deus, solus objectum amoris hominis, absque omni divisione amoris inter te et creaturam. De re loquor, Domine, homini impossibili, sed te adjuvante facili, non salvas enim nos ex operibus, quæ sine tuo auxilio facimus, sed ex illis, quæ tua virtute adjuvante præstamus tibi, nec agitur proinde, ut sensualis amoris nostri motibus assentire et illis complacere quæramus, sed ut omnia, quæ facere jubes, præstare posse a te petamus et tibi attribuamus.

^a Correxit -u- ex

^b Correxit q- ex h- (?)

¹ Cf. Luc. 10,27.

² Cf. Rom. 5,5.

³ Cf. Matth. 6,10.

⁴ Cf. Matth. 16,24 et Luc. 14,26.

Dum hæc taliter considero, profecto tamquam humanam doctrinam respicio illam, quæ in amando te quoquomodo dicit: Sufficit. Comparo sententiam doctoris docentis: Omnes divitias, thesauros, possessiones, honores, dignitates denique omnes creaturas [147^r:] potes amare, dummodo Deum his magis ames, cum Apostoli doctrina, ut hoc mundo utamur tamquam non utentes et omnia possideamus tamquam non possidentes,¹ et præcedens doctrina apparet humano spiritui suavior, postrema durior. Illam statim intelligit homo, hanc multis modis explicare studet. Unde facile colligo, quod primam doctrinam sanius sit ad mentem Apostoli trahere,^a quam dictum Apostoli secundum sensum præcedentis doctrinæ explicare. Dicam proinde, Domine, quod primus et maximus abusus amoris sit dicere: Sufficit. Dum enim motum imprimis animæ, ut feratur ad te et in æternum uniatur tibi anima, quæ hoc amoris motu unice in hoc finem non utitur, abutitur, illa autem non utitur, quæ diceret: Sufficit, et per consequens abuteretur. Sed nec credo, quod in hoc sensu doceatur præallata propositio, ut quis sibi in amore tuo, Deus, limites imponeret, sed ut sensus legis explicaretur in generali propositione; sic solent enim quæstiones fieri et solvi in scholis scientiæ intellectus humani scire cupientis,^b sed has solutiones fors nec ipsi doctores [147^v:] suadent, ut quis sibi applicet in schola cordis.

Verum, si has decisiones considero sciendi gratia tantummodo doceri non te, Domine, non legem tuam, sed humani spiritus sciendi cupiditatem crederem esse objectum talis scientiæ, et hinc sit, quod tot ac tantæ contestationes excitentur ex similibus propositionibus, quæ legem tuam non practice, sed speculative explicant. Hinc sit, inquam, quod speculationes praxim corrumpant, quamvis quilibet scire deberet, quod non de scientia, sed de operibus sit nobis reddenda ratio coram tribunali venturi Judicis.

Ad te redeo itaque, Deus cordis mei, petens, ut tu doceas me simplicitatem actus amoris, quo vis^c, ut cor meum feratur ad te, et profecto dum hanc simplicitatem te adjuvante ex supra relato ordine creationis meditor, infinitos reperio abusus, qui hanc simplicitatem motus amoris corrumpunt, et horum abusuum cognitio statim manifestat mihi, quod omnis motus amoris animalis seu carnalis fit vel criminosus vel peccaminosus, semper autem impurus et defectuosus. Motum dico amoris animalis, quia jam supra dixi hunc hominem communem habere cum animalibus, quia omne simile fertur ad sibi simile et sic caro [148^r:] semper ad carnem, sensus semper feruntur ad sensualia, et dum hanc veritatem taliter respicio, disparent mihi omnia illa objecta amoris, quæ innocenter amare, desiderare et illis frui posse imaginabor. Sæpe enim magna contemnit homo, qui parvis adhærens ex parvis magna facit, dum illa multum amat. Nullum igitur objectum amoris parvum est respectu amantis, nullum tam exiguum, quod simplicitatem amoris, quo ad te, Domine, ferri debet, homo non corrumpat. Tu es centrum nostrum, hinc omnis motus, qui ad te directe non tendit, obliquus et ideo vitiosus est.

Sed o Domine, numquid ideo produxisti creaturas, ut homo utatur illis? Numquid ideo fecisti hominem corporeum, ut feratur ad illas? Quomodo posset itaque vitiosus

^a Correxit *-h- ex -b-* (?)

^b Correxerit *c- ex s-*

^c Scriptum *quovis*, in rasura (?)

¹ Cf. I Cor. 7,31.

dici motus amoris, quem dedisti homini, ut ferretur ad creaturas? Jam explicuisti mihi hanc veritatem, Deus, sed numquam possum satis meditari, ut illam mihi reddam intelligibilem, quia hanc ipsam veritatem densissimis nebulis offuscat humanus spiritus, et propterea adhuc facilius est speculative scire, quam illam practice sequi. Scimus itaque, quod omnia, quæ [148^v:] creasti, bona sunt.¹ Scimus nos omnia illa debere amare in te, propter te et tecum. Sed nescimus discernere, quænam amemus hoc modo, quæ sunt, quæ amemus propter nos. Quis contrarietur Apostolo dicenti, quod diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum?² Et quis esset tam insipiens, qui usum creaturarum condemnare vellet?

Non non, Domine, absit a mente mea hæc cogitatio, sed non desit, quæso, discretio, ut discernere possim, quænam amem in te, tecum et propter te, quæ autem amem propter me, in præcedentibus enim non deviat motus amoris a simplicitate, sed in his, quæ amo propter me. Hinc fit, o Domine, quod illa, quæ simpliciter amo propter te, desidero sine turbatione et possideo tamquam non possidens, sed dum aliquid desidero propter me, turbor et inquietor, et dum amitto, quod amans amore proprio possedi, doleo et contristor.

Sed si hæc taliter considero, quid dicam de zelo illorum, quæ tua sunt, Domine? Numquid condemnabo desiderium possidendi multa pro gloria tua? Numquid non^a dolebo de amissione illorum, per quæ proximo et in proximo tibi prodesse potui? Condemnabone hos motus desiderii et doloris? Non, Domine, [149^r:] dispellit a mente mea has cogitationes gratia tua; tu enim instruis me, quæ sit differentia inter motum zeli tui, quod est indicium fervoris amoris tui, et differentia inter motum zeli illusorii, cujus principium est amor proprius. Fervens motus amoris tui, qui zelus dicitur, est spiritualis et absque turbatione et impatientia continet se in corde et desiderat violenter, gemit interne, nec dat signum doloris et desiderii, nisi coram te, sed motus amoris proprii, qui pariter zelus dicitur, nequit se continere in homine, sed inquietudinem, dolorem et fervorem producit in actionibus, verbis et in ipso vultu hominis, quia in his tangitur humanus spiritus, animalitate mota in illis tangitur anima te et^b quæ tua sunt, exclusa sensualitate amans.

Sic potest homo te illuminante hæc discernere in se, sed caveat semper, ne ex similibus indiciis iudicium ferat de aliis, quia ipse Filius tuus zelo domus tuæ³ incitatus flagellum fecit⁴ et zelum suum etiam in motu externo producit. Phariseos increpavit, sed interne, procul dubio in ipso motu externo [149^v:] tranquillus fuit, et hoc est irasci et non peccare.⁵ Tu, Domine, solus potes noscere et videre interiora hominis. Das petentibus gratiam noscendi se, et hinc meditor, ut noscam me. Non scribo regulas ad ferendum iudicium de aliis, et sic tua bonitas præservat me, ne scandaliser in illis, quæ alii faciunt, dicunt et docent. Signa externa zeli possunt dare occasionem directoribus, ut probent spiritus, examinent et moneant alios, sed non nisi per revelationem tuam, Deus, possunt adhærere iudicio, quod ex signis externis

^a Supplevit *non* supra lineam

^b Supplevit *te et* in margine

¹ Cf. Gen. 1,31.

² Cf. Rom. 8,28.

³ Cf. Ps. 68,10.

⁴ Cf. Ioan. 2,17.

⁵ Cf. Ps. 4,5 et Eph. 4,26.

plerumque æquivocis formare possent. Inutile fuisset hanc digressionem facere coram te, Domine, qui sensus meos vides et noscis, sed quia tibi in scriptis meis coram hominibus confiteor, vellem me intelligibilem reddere, ne scandalizentur in propositionibus et regulis, secundum quas me vellem examinare, non autem de aliis iudicare.

Verbis explicare nequeo, quid sit desiderare et dolere interne absque turbatione tranquillitatis externæ, quia hi motus sunt abstracti a sensualitate et gratia tua producit illos in facultatibus animæ non miraculose, sed secundum ordinem naturæ, quia hi motus sunt naturales [150^r:] respectu animæ, sed sunt supernaturales respectu principii et finis. Pro faciliiori captu horum adducerem pro exemplo homines moraliter virtuosos, qui passionibus suis subjugatis vanam gloriam quærent a testimonio propriæ conscientiæ suæ. Habent hi desiderium, ut omnis homo probitatem et honestatem illorum agnoscat et persuasus sit illos esse probos et honestos viros, nihilominus in omnibus, quæ agunt, ordinem et mensuram rectæ rationis observant, quod est proprie agere in tranquillitate interna. Explico obscurum per obscurum hominibus passionibus animalibus subjectis, sed claram ideam do illis, quos mundus a probitate et honestate laudat, qui sancti essent, si motum, quo feruntur, ad probitatem et ad honestatem propter se converterent ad te, Deus.

Non loquor hic de illis, qui mundani hypocritæ sunt, quorum internæ dispositiones contrariæ sunt externis, in arte dissimulationis exercentes semet ipsos. Hi enim agent in apparenti tranquillitate externa, sed [150^v:] tranquillitas interna procul est ab ipsis, quia pathemata animi, quæ ne externe appareant, supprimunt, rodunt medullam ossium ipsorum. Hi tam differentes motus veterum hominum et mundi mancipiorum quoque demonstrant mihi perfectionem amoris consistere in simplicitate.

Pro dilucidatione hujus propositionis proinde repetam, quæ breviter rettuli. Diversi sunt characteres veteris hominis, qui in vetustate vitæ ambulat, et hos ego filios mundi appellabo. Alii sunt, qui passionibus carnis seu sensualitatis dediti jam a me sæpe animales appellati sunt. Hos motus amoris quia ad tot diversa objecta sensuum impellit, externe et interne turbantur, quia de sensualitate ad sensualitatem feruntur, et hæ sensualitates producunt in anima diversa pathemata, in corpus autem morbos. Unde ignorant omnem tranquillitatem, et horum mores vitam ipsam vulg[u]us^a reprobant.

Alius character filiorum mundi est a carnalitate et a sensualitatibus abstractus, ita ut nec gulosi nec [151^r:] luxuriosi sint, sed sunt ambitiosi, iracundi, invidi, quos motus amoris impellit ad dignitates, honores, divitias et ad sectandam captandamque gloriam ex laude populari. In hoc spiritu quærent illi præcedentia, ut æstimentur, honorentur et laudentur ab hominibus. Hic character magis est spiritualis, quam præcedens, in quantum procedit ab operatione animæ a superbia vitæ motæ, et in istis motus amoris pariter divisus est ad tam differentia objecta (quæ jam rettuli) tendens. Unde semper interne inquieti sunt, sed sicut dixi, motum passionum iræ, invidiæ et impatientiæ supprimunt, ut placeant hominibus et per hunc modum agendi assequantur, quod ambiunt. Hos cruciat suppressa ira et invidia incarceratique (ut ita dicam) vehementiores motus, hæ autem violentationes pariter etiam in corpore multos morbos causant et hujus characteris homines tranquillitatem ignorant, quia

^a Correxī *vulgus ex vulguus*

motus amoris per diversa media tendens dividitur. Hinc infinitæ cogitationes, quæ secundum mutabilitatem objectorum [151^v:] mutantur; quamvis autem hujus characteris homines aliis placere vellent, omnibus displicent, qui ad idem objectum tendunt; unde oriuntur millenæ fallendi artes et mundanorum politicorum technæ,^a quæ passiones mutuo irritant et per consequens inquietudines augent.

Tertius tandem character filiorum mundi est, in quibus motus amoris ad majorem simplicitatem reducitur, et ideo moraliter felices sunt. Hi sunt semet ipsis contenti, nec aliud quærunt, nisi aliis benefacere, neminem offendere. In his anima domatis sensualitatibus agit per puriores actus rationis, et ideo omnia in ordine et mensura agunt sorte sua contenti. Hi amicos habent plurimos, qui autem a propria malitia excitati inimici aut invidi illorum sunt, coguntur æstimare illos. Raræ sunt hæ aves in terris et Phœnicis loco habendæ. Prout enim de hujus existentia dubitatur, ita ignoratur, num natura hominis ad hunc gradum tranquillitatis et, ut ita dicam, impassibilitatis possit evehere hominem. Illi tamen, qui huic characteri [152^r:] vel maxime approximant, nascuntur, et audacter dico, quod sine naturali dispositione (excussa gratia supernaturali, quæ hominem renovat) non fiant. Non ignoro illa, quæ antiquitas de suis philosophis refert, sed quia quilibet historicorum suum habet heroem, ipsa contrarietas authorum demonstrat illorum quemque et laudabilem et reprehensibilem fuisse, moralem philosophiam multos correxisse, sed non omnia naturalia vitia ita exstinxisse, ut in apricum non prodierint.

Sufficiunt hæc, quæ refero, ad demonstrandum, quod quidquid in his natura humana potest, tunc facit, dum amoris motus ad simplicitatem reducitur, quod fit, dum homo pro sua propria complacentia agit, quæ moraliter bona sunt et testimonio propriæ conscientiæ contentatur. Hæc est simplicitas motus amoris naturalis, quæ realis beatitudo et vera simplicitas esset, si homo sui principium et finis esset; sed quia creatura est, ideo principium et finis ejus Creator est, et donec [152^r:] ad illum non tendit motus amoris, simplex esse non potest, quia alium finem habet, extra quem tranquillitate et beatitudine frui non potest.

Ex his, Domine, denuo ducor ad agnoscendam veritatem, quomodo sensuum mortificatio, passionum refrenatio et a creaturis separatio necessaria sint ad reducendum motum amoris ad veram simplicitatem, quæ nullam appetitionem patitur, nam quidquid appetitive amatur, quia simpliciter non amatur, nec tam intense amatur, prout præceptum jubet, ut te, Deus, homo amet ex toto corde, ex tota anima et ex totis viribus suis.¹ Homo ergo, qui in motu naturali amoris sui modo supradicto quiescit, tranquillus est, et hæc est felicitas sapientum mundi. Tunc anima in tenebris ignorantæ suæ absque lumine supernaturali existens vel lumine fidei (si illud receperit) non utens quiescit in se, et nisi novo motu supernaturali trahatur, non fertur ad verum finem suum, quia illusa anima credit se esse in fine suo. Sed dum tenebras ejus dispellit [153^r:] lumen fidei nova gratia illuminata<e>^b trahitur, et dum adjuncta recedit ab amore suo, quo plus recedit, eo simplicior fit motus amoris et propius accedit ad te, qui summa simplicitas es, et sic tecum unita tecum amat omnia propter te seu, ut adæquatius loquar, te amat, Deus, in omnibus, quia te respicit in omnibus. Et hæc est charitās animam animans, quæ tumet ipse es, Deus.

^a Ms. *thecnae*

^b Correxī *illuminata* ex *illuminata*

¹ Cf. Luc. 10,27.

Quis est, qui taliter considerato motu amoris naturalis, quem homini impresseras in creatione, ut ferretur ad te, enumerare poterit abusus amoris etiam in illo beato statu, in quo hic motus naturalis voluptuose tractus per gratiam movetur ad amandum te. Jam enim dixi, quod simile feratur ad simile; unde fit, quod caro terrena feratur ad terrena. Omnia, quæ hactenus meditatus sum de veteri homine, demonstrarunt mihi infirmitates ejus; unde exclamarem cum apostolis dicens: Domine, quis poterit salvus esse,¹ si non docuisset me Filius tuus, quod omina, quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sint [153^v:]^a apud Deum,² si denique ipse Salvator meus non docuisset Paulum, quod sufficiat nobis gratia ejus, cujus virtus in infirmitate nostra apparet.³ In te confidam itaque, Domine, et non timebo mala,⁴ quæ undique circumdant me, sed nec umquam mensurabo, quantum amem et quantum sufficiat amare te, gemam autem semper de eo, in quantum necdum amo te, nec petere cessabo, ut plus possim amare te, cum per cognitionem tantorum mirabilium tuorum et tantarum miseriarum mearum digneris trahere me, ut recurram ad te.

Adjuva itaque, Domine, omnem motum amoris mei, ut sit simplicior! Retrahe me a memet ipso, ut amor meus sit purior! Crea in me cor mundum,⁵ ut sit te dignior! Quousque enim homo vetus vivet in me, cor meum carneum semper abutetur et tempore et gratiis et sensibus et motu amoris sui. Recordare,^b Domine, et respice imaginem tuam in me, et fac illam conformem imagini Filii tui, qui dignior imago tua est, ut illi sim conformis in voluntate, cum conformis esse nequeam in puritate, et sic per ipsum unitus tecum in hac mortali vita uniar cum ipso tecum in æterna gloria! Amen.

^a Supra, in margine sinistro: 309 pages

^b Recordare sc. mei

¹ Cf. Matth. 19,25.

² Cf. Matth. 19,26.

³ Cf. 2 Cor. 12,9.

⁴ Cf. Ps. 22,4.

⁵ Cf. Ps. 50,12.

[1^r :] MEDITATIONS EN FORME DE SOLILOQUES SUR L'ECRITURE SAINTE.¹

PREAMBULE DE L'OUVRAGE

O Dieu d'une miséricorde infinie, qui daignez² me conserver, me protéger, et me nourrir par un effet singulier et continu de cette même miséricorde dans mes différents pèlerinages, et vicissitudes de mon état, au milieu de tant de si grandes persecutions spirituelles, et temporelles, mon ame vous demande la nourriture car ce n'est que de vous qu'elle peut recevoir le pain savoureux, et rassasiant, tandis que mon corps par une disposition toujours adorable de votre providence reçoit son pain quotidien de la main, et des bienfaits des infidèles. Voilà, Seigneur, que je commence <la>³ seconde année depuis qu'ayant cessé d'écrire, je ne me suis attaché dans mes méditations à aucune matière fixe,⁴ hors celles que j'ai marqué dans mes Confessions selon les circonstances des sujets. Quelques censeurs⁵ de mes Soliloques pour tous les jours de l'advent écrits il y a plus de deux ans me reprochoient de ce que je m'élevois au dessus de ma portée, ce qui fut cause qu'ayant achevé mes Méditations pour le Carême que j'écrivois pendant le tems de⁶ la critique, je quittai la plume me bornant à ne chercher que dans la lecture des livres spirituels la nourriture spirituelle. Mais o mon Dieu, je ressens bien que mon ame en est entretenue, mais à peine m'aperçois-je qu'elle en soit solidement nourrie et engraisée car ou je m'ennuie dans ce que je say déjà, ou [1^v :] le sommeil vient à me surprendre au milieu de ma lecture. Mon ame a donc faim et comme ces jours passés elle se sentit intérieurement invitée à une viande qui luy est très convenable, c'est à dire à votre parole, Seigneur, comme je le remarque dans mes Confessions, me voicy, parlez à

¹ Le titre français complet figure sur la page de titre du cahier : *Méditations en forme de soliloques sur l'Écriture Sainte*

² *M* Commencé à Rodosto avec la grace de Dieu le 14 mars 1721 La date marginale portant la date du commencement de la rédaction, ainsi qu'une autre, à la fin du deuxième chapitre, provient sûrement de la main de Rákóczi lui-même. Vu le nombre très restreint des autographes de Rákóczi, ces notes paraissent extrêmement précieuses et elles permettent de se faire une idée sur le rythme et la méthode de travail du prince, puisque ces deux dates-limites (le 14 mars 1721 et le 17 novembre 1721) prouvent que le texte des deux premiers chapitres a été élaboré en l'espace de neuf mois.

Une autre remarque manuscrite se lit en haut de cette première page, mais celle-ci provient probablement du copiste de l'ouvrage, car l'écriture ressemble à celle de tout le manuscrit. C'est donc le copiste qui a marqué au coin gauche de la page 1 « *ler cayé* » (sic !)

On trouve enfin en bas de la même page un paraphe, des initiales inconnues (ASA ?), posées au coin gauche de la marge.

³ Une tache d'encre a rendu illisibles l'article et la première lettre du mot suivant (*seconde*), il est pourtant facile de rétablir les parties noires.

⁴ Le manuscrit porte les traces d'une tentative de correction une main a ajouté le -s du pluriel à ces trois mots consécutifs, puis rayé sa propre modification.

⁵ La première lettre du mot *censeur* a été corrigée par une deuxième main en majuscule. Nous n'avons pas gardé cette correction anodine.

⁶ *Le tems de* inséré dans l'interligne par le copiste (l'écriture est identique).

vôtre serviteur, donnez la nourriture à votre pauvre, fortifiés votre enfant qui defaillit par la faim, car vous ne donnerez pas un scorpion à celui qui vous demande du pain, et vous ne fermerez pas la porte à celui qui frappe.

Entrez, Seigneur, dans les replis de mon cœur, et voyez que ce n'est qu'à vous seul que je veux parler et non aux hommes, et que je ne suis pas porté à écrire ces pensées par l'envie de savoir, curiosité, vanité ou désir de m'eriger en maître des autres, mais afin qu'en écrivant je vous parle avec plus d'attention, et que mon discours soit tissû¹ de pensées arrangées et non confuses car quand même je serois doué de toutes les sciences humaines, et que j'aurois une grande abondance de livres, je ne laisserois pas que d'implorer votre secours d'autant plus dois-je donc vous le demander, lorsque je reconnois, et je confesse que je manque des uns et des autres : tout le plan donc et le tissu de cet ouvrage sera bon et conforme à la Sainte Doctrine de l'Eglise, s'il est composé de vos paroles. Mais qui suis-je, Seigneur, pour presumer de votre bonté, et pour croire par une audace temeraire que l'esprit humain est tellement mort en moy qu'il ne puisse pas mêler à ce qui vient de vous ses propres pensées qui n'étant que des avortons de mon esprit pourront être contraires à la Sainte doctrine ? C'est dans cette crainte que je fais devant vous, mon Dieu un en trois² [2^r :] personnes, cette protestation solemnelle et en face de toute votre Eglise militante et triomphante à laquelle je desire être uni et je reconnois que je suis soumis ; que par tout ce que j'ay jamais écrit, ou pourrois écrire à l'avenir ; je n'ay jamais pretendu ni ne pretents nullement m'eloigner de la doctrine déjà receue ou qui pourroit l'être à l'avenir ni des écrits des saint Peres, ou des decisions des conseils receus ; que par avance je retracte et revoque, et que j'aneantis comme s'il n'avoit jamais été dit tout ce qui pourroit s'y trouver contraire, en conciliant mon sens, par ce qui precede et ce qui suit ; et apres cette protestation sincere, voila, o Dieu mon createur que je presente mes tenebres devant votre lumiere ; j'apporte mon ignorance devant votre sagesse ; je vous montre la froideur de mon cœur pour recevoir la divine ardeur de votre Charité, et je presente à votre esprit lumineux mon esprit envelopé par luy même de si epaisses tenebres, et sujet à tant d'erreurs. Enfin je presente l'ouvrage³ devant son Createur. Soyez eternellement beni, loué, et exalté ô mon Dieu par tous vos saints et toutes vos creatures pour toutes les graces dont vous m'avez comblé ; mais particulierement de celle que vous m'avez faite de m'avoir donné la volonté de vous aimer, et de chercher la lumiere dans votre lumiere même ; je ressens veritablement que rien au monde ne me donne un rassasiment plus entier ni une plus douce satisfaction que votre divine parole. C'est pourquoi desormais vos saintes Ecritures seront l'objet de mes meditations. Faites donc, Seigneur [2^v :] que je ne me laisse pas surprendre par l'esprit d'erreur et de mensonge ; que je ne sois pas enflé par l'esprit de vanité et de vaine gloire ; que je ne succombe pas dans les avidités spirituelles que vous pourrez m'envoyer, mon Dieu, ou dont par votre permission le tentateur pourra

¹ Le *t-* initial de *tissû* a été réécrit.

² *en trois* : les dernières lettres en bas de page sont difficiles à déchiffrer (émiettement du papier ?). Le latin confirme notre lecture.

³ *l'ouvrage* : la variante définitive résulte d'une correction : dans un premier temps, le texte devait porter *votre ouvrage* que le copiste, dans un deuxième temps, avait commencé à corriger dans l'interligne en *L'o*, puis l'a rayé pour réécrire dans la ligne même la dernière lettre du mot hachuré en *L'o*.

m'affliger,¹ et qu'enfin jamais dans aucun tems de ma vie les dissipations de mon état ne m'éloignent de cet ouvrage. Vous savez, Seigneur, que je ne pretends nullement contredire l'opinion de personne par tout ce que j'avanceray dans mes écrits, et que je n'ay point dessein de donner mes pensées et mes maximes pour meilleures que celles qui ont déjà été écrites. Je manque de livres suffisants, de conseillers, de personnes que je <ne>² puisse consulter et de directeurs. Que vôtre bonté donc, o mon Dieu, je vous en prie tres humblement, supplée par son heureuse fecondité a tout ce qui me manque, puisque personne ne <puisse> peut³ être un meilleur interprete de vos paroles que cette sagesse même qui les a dictées aux hommes. Vous avez laissé<s>⁴ a vôtre Eglise ce thresor immense, et c'est là où quiconque veut et demande peut avec votre secours trouver ce qui luy est convenable. Votre sainte parole est en meme tems le lait des enfans et une viande et nourriture solide pour les forts. Donnez moy, Seigneur, je vous prie, ce qui me convient et autant qu'il me convient selon la mesure des graces que vôtre Misericorde m'a destinées quoique je ne sois qu'une vile poussiere de la terre indigne de recevoir cette celeste influence. Apres ces humbles demandes que je ne saurois assez repeter, plein de hardiesse⁵ et de confiance je me prepare [3^r :] à l'ouvrage qu'il me semble et que je ressens avoir conçû par⁶ vôtre sainte inspiration et sous vos divins auspices. Gouvernez⁷ mon esprit,⁸ reprenez mon entendement, aidez et bornez ma memoire, enflammez ma volonté, guidez vous-même ma plume selon vôtre tres sainte volonté. Que⁹ la gloire vous soit rendue, o mon Dieu, de tout ce qu'il pourra se trouver de bon dans cet ouvrage, et qu'il ne me revienne que la confusion de ce qui s'y seroit glissé de mon propre fond, quoique malgré moi, et quoiqu'il ne fût que la production deffectueuse de mon ignorance, que ce soient¹⁰ cependant, Seigneur, des temoignages de ma bonne volonté envers vous, et de la droiture de mes intentions. Je desire nourrir mon ame et employer le tems a votre gloire, car la fin d'edifier ou d'instruire n'est icy qu'indirecte, puisque ce dernier devoir n'est pas de ma vocation. Pendant que je me livre donc entierement a vous, o mon bien supreme, ce n'est qu'à vous seul que je

¹ *m'affliger* : la première variante portait : *le tentateur m'affligera* dont la dernière lettre a été rayée, *me* esquissé dans l'interligne, puis rayé à son tour. Finalement, *pourra ma* complété dans l'interligne a abouti à la variante définitive. Toutes les corrections doivent provenir de la deuxième main.

² Rayé ultérieurement. J'ai supprimé la négation partiellement rayée, car elle est superflue du point de vue de la logique.

³ *Peut* figure dans l'interligne, au-dessus de <*puisse*> rayé par le copiste en cours de copie.

⁴ La dernière lettre (le signe du pluriel) a été rayée ultérieurement.

⁵ La première lettre de *hardiesse* est la réécriture d'un état antérieur qui devait être *l'hardiesse* (?), car en dessous du *h-* un *l-* reste lisible et l'apostrophe reste toujours là.

⁶ Le *P-* initial de *par* a été réécrit en majuscule, certainement en fonction d'un changement de ponctuation. Le point devant *par* semble être mis ultérieurement, c'est ce qui aurait entraîné la modification orthographique.

⁷ Pareillement, le point mis après *auspices* devait être complété ultérieurement, d'autant plus que la lettre initiale de *gouvernez* est restée minuscule. C'est nous qui l'avons réécrit, suivant la logique, en majuscule.

⁸ La virgule, pourtant logique, ne figure pas dans le manuscrit.

⁹ Changement de ponctuation nous avons changé les deux points en point et commencé une nouvelle phrase par *Que*.

¹⁰ Sic !

dedie et que je consacre tout ce que je feray jamais et toutes mes pensées et mes écrits.

MEDITATION SUR LA GENESE.

CHAPITRE PREMIER.

O sagesse eternelle ! C'est par votre lumiere que j'ay reconnu que dans vos Saintes Ecritures de l'Ancien Testament il y a des figures differentes, des verités futures et des evenemens à venir et [3^v :] de telle sorte cependant qu'on y designe premierement sous l'ombre et le voile des figures ce qui doit arriver ; et ensuite comment il doit arriver. Ainsi pour former le tissu de ces deux rapports, il a fallu faire rapporter les evenemens et les histoires des differents tems de même il a été en quelque façon necessaire d'y joindre les maximes de la morale pour regler la vie de vos elus, et les propheties pour nourrir leur foi et affermir leur esperance. C'est de ces diverses fins que naissent les differents sens mystique, litteral et spirituel¹. C'est pour cela, o mon Dieu, que vous daignez rappeler dans mon esprit les pensées, auxquelles vous aviez bien voulu elever mon ame dans mes premieres meditations ; car voila que < dans > dez² le commencement de vôtre sainte Ecriture, c'est à dire dans l'histoire de la creation du monde, je trouve principalement des figures expresses de toutes les verités que vous avez voulu établir et ensuite reveler pour instruire le genre humain, et le conduire à la fin à laquelle vous l'aviez appellé. C'est pour ce même conseil de vôtre sagesse que je crois qu'il est arrivé qu'elle n'a achevé que dans l'espace, ou pour parler selon le texte sacré, dans le travail de sept jours la creation du monde que cette sagesse toute puissante auroit pû consommer par une seule parole. Car mille années ne sont devant vous que comme un seul jour et il paroitra de là que la semaine de jours a été la figure des jours³ millenaires qui ont pri<t>⁴ leur commencement de la chute du premier homme (1.)⁵ apres donc, o mon Dieu, que vous eutes créé⁶ le Ciel et la terre (2.) la terre étoit nue⁷ et wide et les tenebres étoient repandues sur la face de l'abime. [4^r :]⁸ Voila la figure du premier millenaire du monde. Car en effet qui a⁹ il de plus nud, qui a-il de plus wide que le cœur humain consideré depuis cette chute deplorable ? Quelles plus epaisses tene-

¹ A la fin des trois adjectifs, le signe du pluriel a été rayé.

² *dez* : en surcharge sur < dans >.

³ *des jours* se trouve complété dans l'interligne, il s'agit là probablement d'une correction faite en cours de copie, l'écriture étant de la même main.

⁴ *pris* un -t a été probablement rayé et réécrit en -s, mais la correction est difficilement lisible.

⁵ Le chiffre 1, mis entre parenthèses, se trouve dans l'interligne, au dessus d'un 2 fautif et rayé.

⁶ Tout au long du manuscrit, l'accent du participe passé manque dans créé, nous l'avons donc partout complété, sans mentionner par la suite dans les notes cette légère modification.

⁷ *nue* : est orthographié *neue* et devait être complété ultérieurement, car le mot remplit tout le blanc devant la conjonction *et*.

⁸ La pagination était erronée, car un 3 se trouve rayé à droite, en haut, et le 4 correct, précède l'autre chiffre.

⁹ Les différentes formes d'*il y a*, interrogatives et négatives, sont partout particulières. Ici c'est la forme interrogative qui est orthographiée de la façon suivante : *qui <y> a-il*, dans la même ligne, on trouve encore *quiyail*. Nous ne relèverons pas par la suite ces variantes déformées de la structure *il y a*.

bres que celles de son entendement obscurci par le peché ? Quel abime plus profond que ce même entendement dans lequel residoit l'image de Dieu son createur, c'est pourquoi il est un veritable abime. Il est marqué dans le texte sacré que l'esprit de Dieu étoit porté sur les eaux non sans doute sur la terre nue et wide qui étoit le type du <genre> cœur¹ humain et dont l'esprit de Dieu s'étoit retiré par le peché, mais il est clair que l'element des eaux sur lesquelles l'esprit de Dieu étoit porté figuroit les larmes de la penitence et de la douleur. (3.)

O souverain bien que les effets de vôtre bonté sont grands ! A peine avez-vous créé cette terre nue, sans ornemens et envelopée de tenebres que vous avez dit : que la lumiere se² fasse. A peine vôtre justice a-elle³ chassé Adam pecheur du paradis terrestre, que vôtre misericorde crea en luy la lumiere par la connoissance de son peché et la lumiere fut faite par la penitence (4.) voyant, o mon Dieu que la lumiere étoit bonne, vous la separates des tenebres montrant clairement dans les cœurs des Patriarches descendants d'Adam, dont la posterité devoit écraser la tête du serpent, que cette lumiere sera séparée des tenebres, des autres hommes, qui dans ce premier millenaire auroient marché dans les voies de la chair. (5.) Vous donnotes, à la lumiere le nom de jour, et aux tenebres celuy de nuit [4^v :] et voila la figure de la distinction des enfans de Dieu d'avec les fils, et les filles des hommes, dont étoit composé le premier millenaire du monde, dont ce premier jour de la creation avoit été la figure. (6.) Le second commence par la constitution du firmament, et la separation des eaux d'avec les eaux : et voila que je vois premierement Noë avec un petit nombre de justes, comme un firmament au milieu des eaux, et apres luy sa posterité, par son fils Sem demeurer⁴ immuablement et sans alteration parmi les nations, comme entre les eaux qui courroient la face de la terre. Ô heureuse posterité du juste Sem benie par son pere avec quelle perseverance vous subsistez⁵ parmy la posterité de Cham et de Japhet, que les eaux séparées au dessus et au dessous du firmament (7.) designoient. (8) Enfin Seigneur, vous donnotes au firmament le nom de Ciel, et qu'est ce qui pouvoit en être plus digne, puisqu'il a été le siege d'un Dieu homme qui devoit naitre de cette race ? Et voila comment a été achevé le second jour de la naissance et de l'adolescence du monde dans le second millenaire. (9.) Le troisieme jour, Seigneur, vous avez ramassez⁶ toutes les eaux en un meme lieu et voila que dans le troisieme millenaire les nations descendirent comme des eaux dans le champs de Senaar, et l'element aride parut (10.) que vous appellates terre, et vous donnotes le nom de Mera⁷ a l'assemblage des eaux. Que cette image est *vive et impressive*⁸ des verités qui s'en sont suivies. Cette race de Sem benie par son pere Noë étoit comme un firmament qui devoit subsister éternellement : mais nonobstant

¹ *cœur* : en surcharge sur <genre>.

² *se* : porte une trace de correction, probablement *le* a été corrigé en *se*.

³ Les formes interrogatives des verbes ne contiennent nulle part le *-t* supplémentaire. Nous avons gardé cette particularité du texte sans l'accompagner de notes par la suite.

⁴ *demeurer* résulte d'une correction ultérieure. C'est le participe passé du verbe qui a été réécrit en infinitif.

⁵ *subsistez* : a été corrigé de même du participe passé du verbe, cf. la note précédente.

⁶ Sic !

⁷ Le nom de *Mera* résulte de la correction d'une forme primitive présumée *Merne* dont les deux dernières lettres ont été réécrites.

⁸ *est vive et impressive* : se trouve complété dans l'interligne.

ce decret la terre étoit encore comme aride, et elle ne paroissoit parmi les nations [5^r :] que comme une portion de la terre, par rapport à la Mer qui l'environnoit ; et c'est cette terre aride, Seigneur que vous avez appelé en Abraham lorsqu'au commencement du troisieme millenaire vous avez appelez¹ celui-cy,² et par la foi que vous luy avez donnée vous l'avez changé en une terre capable de recevoir l'effet de vos promesses. Vous aviez d'abord ordonné, ô mon Dieu (XI),³ que la terre elementaire poussat de l'herbe vert qui portat⁴ sa graine avec elle. C'est ainsi qu'Abraham comme vôtre terre a engendré Ismaël comme une herbe⁵ verte portant sa graine sans produire des fruits. Vous commandates en second lieu que la terre portat des arbres fruitiers qui produisissent des fruits selon leur espece, et qui renfermasent leur semence pour se reproduire sur la terre.

Vous êtes adorable, Seigneur, dans cette excellente figure de la verité qui a été accomplie dans Abraham comme dans une terre capable d'être le sujet de vos graces. Ce saint Patriarche, fit fructifier la semence de la foy que vous luy aviez donnée ; car voila qu'il produit un arbre qui porte non seulement semence comme Ismaël, mais encore des fruits, puisqu'il sort de luy par Isaac et Jacob ce peuple choisi selon son espece qui renferme en luy sa semence pour se reproduire. Car c'est pour cela qu'Isaac et Jacob rechercherent Rebecca et les filles de Laban et ensuite il fut def fendu par la loi de contracter l'alliance du mariage avec les nations etrangeres afin que la semence du fruit de vôtre arbre fut renfermée dans elle même (12.) ainsi la terre produit et de l'herbe verte [5^v :] et des arbres qui portoient des fruits dez le troisieme jour du monde, et dans le troisieme millenaire de son age, jusqu'à ce qu'enfin le quatrieme jour vous dites que des corps lumineux soient faits dans le firmament du Ciel afin qu'ils divisent le jour et la nuit. C'est icy que je vous adore, grande lumiere qui êtes la verité representée par cette figure qui avez été formée et non créée dans le firmament du Ciel. C'est à dire dans la posterité de Sem, par le fruit de la foy d'Abraham ; vous avez été formé c'est à dire tiré de cette origine et c'est vous qui avez veritablement divisé le jour d'avec la nuit, l'Eglise de la Synagogue. Je vous revere aussi, ô vous, corps lumineux, qui avez été établis pour marquer les tems et les saisons (15.) et pour eclairer dans le Ciel et repandre vôtre lumiere sur la terre. (16.) Vous fites, ô mon Dieu, je le repete avec l'Ecriture, deux grands corps de lumiere l'un plus grand pour eclairer pendant le jour et l'autre plus petit pour donner de la lumiere pendant la nuit, vous formates aussy les etoiles pour cet effet. Je vous adore, dis-je, ô lumiere sôuveraine de la lumiere eternelle, vray Dieu d'un vray Dieu qui dans ce quatrieme millenaire vous êtes fait homme dans le firmament de la race qui demeure eternellement. C'est par la communication de vôtre lumiere divine qu'a été formée la lumiere plus petite qui est votre Eglise, et par la communication de vos graces ont été produites les lumieres des Apotres pour servir de guides et de signaux aux martyrs et aux saints de l'Eglise triomphante pour marquer les

¹ Sic !

² *cy* a été complété ultérieurement dans le blanc, devant la conjonction *et*.

³ Chiffres romains, au contraire de l'habitude du copiste de marquer les versets en chiffres arabes.

⁴ Le -*t* final de *portat* se trouve dans le blanc qu'il remplit devant la préposition suivante, il s'agirait donc là d'un passé simple transformé en imparfait du subjonctif où l'accent circonflexe n'est toutefois pas marqué.

⁵ *herbe* : porte des traces de correction, mais la forme primitive du mot est devenue illisible.

tems et les saisons [6^r :] et celles des élus et des docteurs pour marquer les jours, et pour former de ces jours les années de vos fideles qui sont dans vôtre eglise militante sur la terre. (17.) Vous plaçates ces corps lumineux dans le firmament du Ciel pour éclairer la terre (18.) pour presider au jour et à la nuit, et pour diviser la lumiere des tenebres, c'est à dire la verité de l'Evangile, des tenebres de la loy ancienne. Que cet ouvrage du quatrieme jour est grand ! Quand vous divisates le jour d'avec la nuit déjà au second jour apres la creation de la lumiere vous l'aviez divisée d'avec les tenebres ; vous aviez separé la posterité des justes et des enfans de Dieu d'avec les enfans des hommes, mais ce ne fut que le quatrieme jour que la nuit et le jour furent separez par l'établissement des corps lumineux. Qu'est-il besoin en cela d'explication ? Il n'y a que les aveugles qui ne peuvent pas voir la figure de cette verité. La nuit étoit la synagogue de laquelle, comme j'ay deja dit, le jour de l'Eglise fut separé ; mais cette Eglise a des jours et des nuits, et c'est elle même qui est le flambeau lumineux ; l'Eglise triomphante est la petite lumiere pour éclairer pendant la nuit de l'Eglise militante et souffrante, et l'une et l'autre recoivent leur lumiere par le grand flambeau lumineux, c'est à dire par le soleil de justice, comme la nuit naturelle est éclairée par la lune et les etoiles, qui ne donnent pas leur propre lumiere mais une lumiere empruntée. Apres avoir ainsi disposé la lumiere¹ (20.) voila que le cinquieme jour les eaux produisent des poissons vivants, et des oiseaux qui volent sur la terre. Quand [6^v :] je considere les millenaires qui ont suivi la naissance de Jesus Christ, je trouve que les reptiles deviennent animés par les eaux vivifiantes du Bapteme. Les eaux produisirent² aussy des oiseaux qui voloient sur la terre et sous le firmament du Ciel ; sans doute que les eaux du Bapteme engendrent les deux especes des appellés et des elus. Ceux là rampent dans la substance d'ou ils ont été tirez : mais ceux cy s'élevant de la substance de leur origine, volent à la verité sur la terre, mais pourtant sous le firmament du Ciel (21.) enfin c'est ainsi que furent crééz³ ou produits les grands poissons qui representoient ces grands empereurs Chretiens. Enfin la terre produisit aussy les bêtes, les animaux domestiques, les reptiles comme representant les differentes especes d'hersies⁴ puisque je trouve (22.), Seigneur, que vous, le createur de tout ce que les eaux avoient produits, vous avez beni ces productions, et non les animaux que la terre engendra.

Apres la consommation de cet ouvrage, l'Ecriture me represente ce decret memorable de la formation de l'homme à vôtre image et ressemblance, o mon Dieu, pour presider a toutes les creatures ; tout ce qui suit ce premier chapitre concerne cet ouvrage. Oserai-je dire que cette creation reelle de l'homme operée par vôtre main toute puissante a été la figure de quelque verité puisqu'Adam crée dans la perfection de son état a été l'image de vous son createur ? Mais pourquoy n'oserois-je pas puisque c'est la cette verité pour l'eclaircissement, et la reelle manifestation de

¹ La partie précédente est complétée dans l'interligne : *mais une lumiere empruntée. Apres avoir ainsi disposé la lumiere...* [L'ajout s'explique par un saut du même au même, appelé homécoteleute d'après le grec *homeoteleuton*, très fréquent dans chaque acte de copie et notamment, dans ce manuscrit où, dans la plupart des cas, la faute a été repérée et corrigée.]

² *produisirent* montre les traces d'une correction dans le blanc précédant *aussy* correction peu lisible, probablement une autre forme verbale [*produit ?*] a été réécrite en passé simple.

³ *crééz* : le -z final a été complété ultérieurement dans le blanc.

⁴ Sic ! La forme *hersies* est énigmatique, mais parfaitement lisible, portant deux corrections : *herci* a été modifié en *hersies*. Dans la version latine on trouve *havreseum*.

laquelle tout a été fait, car si le nouvel Adam [7^r :] n'étoit venu au monde le viel¹ Adam n'aueroit jamais été sauvé. Celuy ci ne fut créée qu'à l'image et ressemblance de Dieu ; celuy la a été Dieu et homme tout ensemble, et non pas seulement l'image et ressemblance de Dieu. Pourquoy balancerois-je donc à dire que le viel Adam a été figure du nouveau ? Et que le dernier jour de la creation du monde a été la figure de la separation, et en quelque maniere, d'une veritable seconde creation de toute la nature humaine a la fin des tems que vous tenez cachée, ô mon Dieu, dans la liure mysterieuse de vos decrets eternels ? Mais comme cette matiere sera plus amplement traitée dans le chapitre suivant, je ne trouve maintenant que l'occasion de demontrer avec le secours de vôtre grace que j'implore, les veritez qui ont deu suivre par un enchainement reciproque depuis le commencement du monde jusqu'à la fin ; ce sont leurs figures qui me sont vivement representées dans les jours de la creation du monde. Tout ce qui se rencontrera desormais dans l'ancien testament concernera les verités qui ont servi comme de moyen a leur accomplissement c'est à dire que la nature humaine fut réparée pour que l'homme pût parvenir à la veritable fin de la creation. O sagesse eternelle, lumiere incréée du pere qui malgré mon indignité m'avez conduit a cette contemplation, et avez élevé mon esprit a de si sublimes verités, regardez ma foiblesse, et faites moy la grace de perseverer dans cet ouvrage, si ce que j'ecris [7^v :] vient de vous, et que tous les jours de ma vie je tende a² votre union jusqu'a ce que je parviene jusqu'à vous qui etes mon unique fin et le bien solide de mon cœur, ainsi soit-il.

SUR LE CHAPITRE SECOND.

Que³ vos œuvres sont grandes, Seigneur, et magnifiques, mon ame en est penetré d'admiration. (1.) Vous achevates le Ciel et la Terre avec tous leurs ornemens en six jours, et le septieme jour vous vous reposes (2.) apres avoir achevez tous vos ouvrages, vous avez accompli vôtre œuvre a l'egard de la creation du monde, comme une figure et une image des verités qui devoient arriver, mais peut être que l'ouvrage du sixieme jour ne fut pas entierement achevé entant qu'il concerne l'introduction de l'homme dans le paradis de⁴ delices, c'est à dire a sa fin finale. Il me paroît que ce n'est pas sans mystere que l'écriture ayant distinctement marqué dans les differens versets du premier chapitre tous les ouvrages de chaque jour ne parle qu'en passant de la creation de l'homme sans faire même mention de ce paradis de voluptez : mais apres avoir rapporté que vous vous reposes le septieme jour (3.) et avoir marqué que vous sanctifiez ce jour de votre repos elle reprend le detail de la creation du monde sous le nom de generation (4.) et elle commence ainsi ensuite la description [8^r :] du Paradis terrestre en rapportant dans les versets suivans (8.) que vous creates, Seigneur, toutes les plantes des champs et toutes les herbes de la terre avant qu'elles eussent germé et fussent sorties⁵ de la terre car le Seigneur n'avoit

¹ Sic ! pour *viel*

² La préposition *a* se trouve insérée dans l'interligne.

³ *Que* : résulte de la réécriture (après rature) d'un *Quand* primitif.

⁴ *de* : corrigé à partir de *des* où une main a supprimé le *-s* superflu.

⁵ *sorties* les deux dernières lettres ont été complétées dans le blanc.

point encore plû sur la terre, et l'homme qui la devoit cultiver n'étoit point encore créé (6.) mais il sortoit de la terre une source qui en arrosoit toute la surface. Je ne veus pas, Seigneur, paroître plus sage que tant d'interpretes de vos ecritures qui attribuent ces expressions emphatiques tantot au genie de la langue sainte, tantot aux interpretes. Je crois cependant que telle a ete votre bonté envers l'Eglise qu'ayant voulu luy transmettre vos paroles et vos œuvres par escrit, vous avez eclairez de telle sorte les¹ interpretes de vôtre parole que ceux même qui en ignorent la langue originale voient clairement le sens de ce que vous avez voulu manifester a ceux qui comme des gens affamés cherchent dans l'ecriture leur pain quotidien. C'est pour-quoi ayant plus attentivement examiné les versets cy dessus citez² je me confirme de plus en plus dans l'opinion que j'avois avancée que le chapitre precedant conclut dans les premiers versets par rapport a la creation des elemens, a l'egard desquels vous paraissez vous être reposé pour commencer ensuite ce qui figuroit votre ouvrage par rapport à la glorification de l'homme, et des corps que vous aviez créez³ pour luy apres l'accomplissement de ces ouvrages succedera le sabbat⁴ ou le jour de repos designé par le 7.e jour de la creation. [8^v :] Je parle de ce Ciel nouveau et de cette terre nouvelle qui se formera apres la dissolution des elements qui subsistent maintenant, et dans lequel le nouvel Adam sera introduit. Je ne rapporte pourtant point cecy pour omettre ce qui represente l'etat de ce monde, ou sa figure dans les versets (4.) et (5.) car avant la venue du nouvel Adam le monde etoit veritablement semblable a la terre comme elle est icy representée avant la creation du viel Adam. Votre providence conservoit tous les hommes par ces graces communes et par l'esperance de la redemption comme une fontaine qui sortoit de la terre et qui arrosoit cette terre de la foy de vos elus de l'ancien testament parce que le Seigneur Dieu n'avoit pas encore plu sur la terre. L'Ecriture ne dit plus simplement *Dieu*⁵ mais elle ajoute le *Seigneur Dieu*⁶ quoique la domination convienne au Createur peut etre cependant qu'en ajoutant icy cette propriété de *domination*⁷ elle designe celui a qui tout pouvoir devoit être donné : et c'est sans doute celui qui avant sa passion auparavant qu'il eut été élevé de la terre n'avoit pas encore plû sur la terre cette pluye salutaire de son sang qui luy a donné une heureuse fecondité. Il ny avoit point encore d'homme<s>⁸ qui cultivat efficacement cette terre.

Après que l'Ecriture a repeté ce que je viens de dire (7.) elle raporte de nouveau que le Seigneur Dieu forma l'homme du limon de la terre. Elle avoit deja dit en passant dans le chapitre [9^r :] precedent, (v. 27.) que Dieu crea l'homme à son image qu'il le fit à l'image de Dieu mais icy elle marque la matiere dont il le forma, et la maniere dont il le vivifia. Qu'il m'est doux, Seigneur, de mediter icy les secrets de vos divins mysteres, mais je n'ay point de termes pour m'enoncer et pour exprimer ma pensée sur tout ce que je sens la dessus. Car je ne voudrois pas distin-

¹ *les* : réécrit de *ces* resté lisible sous la correction.

² Le -z de *citez* résulte d'une réécriture.

³ Le -z de *creez* résulte d'une réécriture.

⁴ Le -bat de *sabbat* résulte d'une réécriture.

⁵ Souligné dans le manuscrit.

⁶ Les deux mots sont soulignés dans le manuscrit.

⁷ Souligné dans le manuscrit.

⁸ Le -s du pluriel a été rayé.

guer les ouvrages des personnes divines que la théologie appelle *ad intra*.¹ Je sçai qu'a parler exactement tout l'ouvrage de la creation doit être également attribué à toutes les personnes de l'adorable Trinité. Je diray cependant dans toute cette repetition des œuvres de Dieu que le texte sacré a voulu en ajoutant ce terme, *Seigneur*,² exprimer en quelque maniere une operation particuliere du Verbe par lequel le Père a tout créé³ dans la formation de l'homme et dans la plantation du Paradis puisque ce sont été⁴ là les principales figures de cet abyme des mysteres auquel se rapporte tout l'ouvrage de la creation et de l'œconomie adorable de Dieu, et en effet qu'est ce autre chose qui nous est designé par la formation du corps d'Adam du limon de la terre cette masse commune de l'Eglise à laquelle je me soumetts aussy avec humilité que des corps sinon que le⁵ corps du nouvel Adam seroit aussy formé de la masse commune ou de la substance dont tous les corps humains sont engendrez. C'est l'opinion commune de l'Eglise à laquelle je me soumetts aussy avec humilité que l'ame d'Adam a été crée ; il n'est cependant dit icy que ces paroles il repandit sur son visage un souffle [9^v :] de vie, et l'homme devint une ame vivante. Et comment pourroit on mieux représenter en figure le mystere de l'incarnation operée par la vertu du Saint Esprit qui couvre une vierge de son ombre pour la rendre feconde ? Puisque ce souffle même exprime d'une maniere si merveilleuse l'union de la divinité (8), ce texte est suivi non de celui de la creation, ni de la formation, mais de la plantation du jardin delieieux. Et n'est ce pas là le symbole mysterieux de ce Royaume bien heureux que le fils s'est acquis au prix de son sang, et dont il sera entierement possesseur a la fin des tems, puisqu'a present même nous ne voyons que sa figure dans la verité revelee par la Royaume spirituel de Jesus Christ dont le Paradis planté pour Adam avoit été la figure.

Je parle de cette Jerusalem celeste qui descendra du ciel toute brillante de gloire dont Dieu est luy même la lumiere et le temple. C'est elle que concerne la description des versets⁶ (9. 10. 11. 12. 13. 14. 15.) mais on peut aussy l'appliquer à la verité qui vous est deja manifestée, c'est a dire au Royaume spirituel de Jesus Christ. Il a été planté par le Pere éternel par le choix qu'il en a fait au commencement dans les decrets eternels. Ce paradis a été arrosé de ce fleuve qui sortoit de ce lieu (10.) des delices du Pere c'est à dire par⁷ le sang qui a coulé du côté de son fils, et qui de la s'est partagé dans les quatre parties du monde comme en quatre canaux differents (9), le fruit de l'arbre agreable au gout dans⁸ ce Paradis [10^f :] est le sacrement de l'autel, l'arbre de vie la croix de Jesus Christ ; et l'arbre de la science du bien et du mal est l'Evangile. Il estoit deffendu à Adam de manger de ce qui étoit la figure de cet⁹ arbre dont le fruit avoit été réservé pour les hommes qui devoient renaitre de

¹ Les deux mots sont soulignés dans le manuscrit.

² Souligné dans le manuscrit.

³ Entre *par lequel* et *créé* tout le passage manquait dans le manuscrit et il a été complété dans l'interligne.

⁴ Sic !

⁵ Le résultat de *les* où le signe du pluriel a été supprimé.

⁶ Dans le manuscrit on trouve *versés* (!)

⁷ *par* résulte d'une réécriture de *dans*

⁸ *dans* provient d'une réécriture de *de*

⁹ *cet* résulte d'une correction de la forme féminine : *cette*.

l'Esprit¹ par l'Esprit et non pour les enfans charnels du viel Adam (16. et 17.). Vous aviez determiné (18.) Seigneur de faire a Adam un aide semblable a luy mais avant que de le former apres avoir fait de la terre tous les animaux terrestres et tous les oiseaux du Ciel (19.) vous les fites venir devant Adam pour qu'il leur donnat des noms (20.) et il les appella tous d'un nom qui leur étoit propre, mais il ne se trouvoit point d'aide pour Adam qui fut semblable à luy. Voila la figure de la vocation de toutes les nations à l'Eglise ; mais il ny avoit point encore d'aide semblable à Adam (21.) qu'est il donc arrivé ?² Le Seigneur Dieu envoya donc³ a Adam un profond sommeil, et lorsqu'il étoit endormi⁴ il tira une de ses⁵ cotes. Vous avez envoyé, ô Pere eternel,⁶ un profond sommeil au nouvel Adam attaché à la croix, et ce n'est qu'apres qu'il a été endormi que son coté a été ouvert. (22.) De cette cote, Seigneur, vous avez formé une femme corporelle, mais comme il falloit que l'épouse⁷ du nouvel Adam (dont les enfans sont engendrés par l'esprit) fut aussy spirituelle, vous l'avez formez du sang qui contient l'ame en soy (23.) et elle est non l'os de vos os, mais l'esprit de vôtre esprit, [10^v :] qui anime l'Eglise epouse du nouvel Adam vôtre fils. C'est celle la qui est veritablement appellé virago⁸ <du>⁹ nom derivé de celui de l'homme parce qu'elle a été tirée de l'homme de douleurs (24.). C'est pour elle que le nouvel Adam descendant du Ciel a eu en quelque facon quitté son pere pour s'attacher à son Epouse, et ils sont veritablement deux dans un même esprit. Voila, ô mon Dieu, lumiere de mon ame ! ce que vous avez bien voulu me reveler dans vos saintes ecritures sur la creation du monde, et sur l'etat d'innocence du premier homme. C'est la l'abregé des verités figurées par vos ouvrages de six jours, loin de moy la pensé¹⁰ de vouloir chercher la figure dans la prevarication d'Adam. Cette verité a été permise¹¹ par vôtre adorable providence, et accomplie¹² librement par luy or comme vous aviez éternellement preveu qu'elle arriveroit, vous aviez arrangé ces figures pour la fin de vos decrets. Je crois que tout ce qui suit dans l'Ecriture a été comme je l'ay deja dit, autant de figures qui concernoient l'accomplissement des verités déjà rapportées. O mon-ame, glorifiez vôtre Dieu de vous les avoir manifestées, benissez a jamais vous et tout ce qui est au dedans de moy, son saint nom.

¹ *de l'Esprit* est réécrit d'une forme première : *du Saint*.

² Pour la fin de la phrase, une variante première *qu'a on donc fait* a été corrigée en surcharge et donne la variante actuelle.

³ *donc* : complété dans l'interligne

⁴ *endormi* : à la fin du mot, un -y est réécrit en -i.

⁵ *ses* réécrit à partir de *ces*.

⁶ *eternel* résulte de la correction d'une variante première (la forme féminine du même adjectif) *eternelle*.

⁷ *épouse* : réécrit à partir d'*époux*.

⁸ complété dans l'interligne

⁹ Rayé dans le manuscrit.

¹⁰ Sic !

¹¹ La forme correcte du féminin résulte d'une correction effectuée dans l'intervalle.

¹² De même pour *accomplie*, cf. la note 10 ci-dessus.

Souvent, ô mon Dieu, lorsque j'ay medité sur la chute [11^r :] de nos premiers parents, vous avez daigné me manifester certaines choses que j'ay rapportées dans mes soliloques, et dont me rapellant icy la memoire, je vous rends de nouvelles actions de grace sans les rapporter, regardant tout ce chapitre comme¹ historique par rapport à la narration de la chute du premier homme; tout concourt à m'y représenter cet abyme impenetrable de vos jugemens, parce que sans vouloir le peché, mais apres l'avoir preveu, vous avez arrangez tous ces evenemens pour qu'ils arrivassent ainsy. Il est etonnant de voir d'abord a l'entrée de ce chapitre ()² or le serpent étoit le plus fin des animaux que le Seigneur Dieu avoit forme sur la terre, et il dit à la femme pourquoy Dieu vous a-il commande³ etc. Il est etonnant, dis-je, que le serpent n'étant nullement organisé dans le corps qu'il a maintenant, ait eu de la ruse et encore moins la faculté de parler pour être pris par le Diable pour instrument de ses tentations mais bien que cela paroisse d'abord fort surprenant, en le considerant pourtant avec attention, on en decouvre l'eclaircissement. Il⁴ faut que le serpent ait en luy meme une finesse naturelle, ce que je reconnois par ce que l'Evangile me commande ailleurs d'être prudent comme le serpent. Il n'est pas etonnant que cette qualité echape aux naturalistes et aux autres hommes ; parce que cet animal se cachant dans les trous de la terre et des rochers est⁵ peu exposé aux yeux des hommes. Pour ce qui concerne la parole [11^v :] il n'appartient qu'aux sots de dire que les animaux n'ont pas leur langage, qu'ils expriment ou par le ministere de la voix ou des lignes ou enfin des mouvemens du corps, mais nous n'entendons pas ce langage si ce n'est dans les animaux avec qui nous conversons, pour ainsi dire, nous ne pouvons meme l'entendre aussy parfaitement qu'Adam et Eve à qui comme j'ay deja lû⁶ Dieu ayant donné un domaine particulier sur tous les animaux l'avoit chargé de l'administration de leur œconomie ils n'ont pas manqué non plus de la faculté de se communiquer a eux plus parfaitement que nous ne pouvons faire. C'est pourquoi il estoit egal au Diable de tenter Eve par quelque animal que ce fut, et a celui cy de parler avec elle de la maniere convenable à sa nature et à son organisation. Mais en considerant plus attentivement l'état des animaux et des premiers hommes, il y auroit peut etre de la presumption à decider quelque chose la dessus en reflechissant pourtant qu'alors tous les animaux étant assujetis au service de l'homme recherchoient sa compagnie, comme nous voyons maintenant que les chiens cherchent à familiariser avec leurs maitres le serpent qui peut etre alors aussy aimoit les arbres feuillieux⁷ et les buissons epaix et ombragéz se glissant par tout dans le silence, et sans incommodité

¹ Dans le manuscrit, on trouve la forme abrégée *coïne*, et étant donné que les abréviations ne sont pas relevées dans les notes, je tiens ici à attirer l'attention sur le fait que plusieurs abréviations sont utilisées par le copiste, par ex St. (Saint), J-Chr. (Jésus-Christ), v. (verset), etc.

² Le chiffre manque entre les parenthèses marquées à l'avance, ainsi qu'une partie de la phrase!

³ commande résulte de la correction d'une variante précédente, *commandez*.

⁴ Changement de ponctuation dans le manuscrit qu'on peut suivre d'après les traces le point a été mis ultérieurement et le *i*-minuscule réécrit en majuscule.

⁵ est en surcharge sur <et>.

⁶ Premièrement, il y avait *lû*, rayé et corrigé dans l'interligne en *dit*, rayé à son tour et rétabli dans l'interligne (tous ces changements aboutissant en fin de compte à la variante originale).

⁷ Orthographié ainsi !

pouvoit être plus familier et plus agreable que les autres animaux comme nous voyons maintenant les chats, les chiens, des [12^r :] oiseaux même ou des animaux estrangers dont le Diable se sert encore aujourd huy pour faire faire aux hommes et aux femmes des choses abominables. C'est pour cela que par cette familiarité le serpent a été plus propre à former cette question de curiosité, car le Diable ne propose pas autrement aujourd huy ces¹ questions ou suggestions qui² par l'entremise des hommes qui nous sont familiers, qu'on appelle amis, ou dans l'oisiveté qui nous rends³ le plus souvent familiers avec le Diable. O trompeuse et seductrice maniere de parler ! Pourquoi Dieu a-il commandé ? Combien de fois m'avez vous seduit et a present même que j'ecris cecy avec une bonne intention vous pouvez me seduire si vôtre grace, ô mon Dieu, ne vient a mon secours pour me deffendre de ces⁴ pieges. C'est aussy la vôtre langage, malheureuse cupidité qui comme le serpent vous glissez dans les veines et dans tout le corps de l'homme, et qui avez pour fille la curiosité. Qui a-t-il qui s'insinue dans l'homme avec plus de douceur ? Qui a-t-il de plus rusé que vous ? Et quest-ceque vous luy proposez plus souvent que cette temeraire question : pourquoi Dieu vous a-il ordonné ? C'est cette question redoutable aux plus saints religieux et aux hermites même dans leurs deserts à plus forte raison à moy dans mon état environné de perils. C'est cette question qui elargit les regles austeres des moines et des plus saints instituts, qui relache les loix de l'Eglise et les canons des concils, et qui enfin applanissant les voyes mêmes [12^v :] du ciel tout étroites et raboteuses quelles⁵ sont les rend contraires à la parole de notre sauveur.

Combien de fois en rencontrant de la difficulté a croire quelque article de foy me suis-je demandé à moy meme ? Pourquoi Dieu a-il commandé cela ? Combien de fois voulant commettre quelque peché, et même habituel ressentant auparavant des remords salutaires de conscience n'ai-je pas repeté en secouant le joug cette question, afin qu'on repondit à ma question vous ne mourrez point. Que c'est imprudemment, Seigneur, que j'ay avancé que⁶ les verités contenues dans ce chapitre n'étoient point des figures puisque vous me montrez⁷, moy meme et presque tous les hommes, dans l'exemple d'Eve. Rien n'empeche que cette tentation de premiere femme ne soit une figure de l'Eglise qui sans doute n'est jamais plus tentée par les enfans de la cupidité que par cette question du serpent. Autant qu'il y a eu d'heresiarques cà toujours été la question qu'ils ont formée. Combien n'a-il pas de demi scavans interpetes de l'Escriture, de faux docteurs et de casuistes qui elargissent la voix étroite de l'Evangile. Ils demandent d'abord pourquoi Dieu a-il ordonné cela et ensuite apres avoir repandu partout leur doctrine, ils font la même interrogation à l'Eglise (2.). Voicy le symbole de l'Eglise dans la réponse d'Eve nous mangeons du fruit des arbres qui sont dans le Paradis (3.), mais [13^r :] pour ce qui est du fruit de l'arbre qui est au milieu du Paradis, Dieu nous a commandé de n'en point manger,

¹ ces corrigé de ses

² Complété dans l'interligne.

³ Sic !

⁴ ces réécrit de ses

⁵ Orthographié ainsi : pour qu'elles

⁶ que rayé, puis rétabli dans l'interligne

⁷ montrez réécrit à partir de montré

et de ny point toucher de peur que nous ne mourrions. L'Eglise ne repond point et ne repondra jamais a ce *pourquoi* ?¹ parce que, mais comme Eve publie le precepte de Dieu, elle declare la verité, elle rejette tout le *nom*² du serpent non pas comme Eve corporelle qui dans son silence a à la verité representé l'Eglise, mais non dans son action criminelle.³ Adam et Eve furent deux dans une même chair, c'est pour cela que l'un ayant peché ils ont été tous les deux facilement seduits ; mais parce qu Jesus Christ et l'Eglise sont deux dans un même esprit ils sont impeccables et infaillibles. J'ay dit que cet arbre de la science du bien et du mal étoit la figure de l'Evangile, je ne retracteray pas a present cette opinion ; parce qu'il a été deffendu à l'Eglise comme à Eve de toucher à cet arbre, ou de manger de son fruit ; car manger est premierement broyer la matiere comestible en la machant, l'avaller et enfin la changer en une autre substance. Les heretiques font la premiere de ces choses en machant la doctrine de l'Evangile qu'ils saisissent, l'avalent et la changent en une autre substance, ils s'en nourrissent en perseverant dans leur heresie, parce que cette nouvelle substance se change en eux dans la substance ou les dogmes de leurs heresies. La seconde chose est faite par les [13^v :] mauvais chretiens et les pecheurs qui machent et avalent, mais rejettent dans le lieu secret⁴ parce qu'ils ne perseverent pas opiniatement dans le mal ; ce qu'ils ont maché ne se convertit pas en eux⁵ en faux dogmes pour perseverer ; mais pour pecher plus librement. C'est ainsy que les uns et les autres meurent en mangeant le fruit ou les preceptes de l'Evangile (5).

La figure des tentations de l'Eglise est continuée par les heretiques et par les enfans rebelles comme par autant de serpents ; ce sont eux qui disent Dieu scait qu'aussitot que vous aurez mangé de ce fruit vos yeux⁶ seront ouverts et vous serez comme des Dieux en connoissant le bien et le mal. Cependant jamais l'Eglise n'a mangé en ce sens le fruit de l'Evangile quoiqu'elle se nourrisse dans un autre sens de tout ce qui sort de la bouche de Dieu (6.). La femme considere donc que le fruit de cet arbre étoit bon à manger, qu'il étoit beau et agreable à la veue : et en ayant pris elle en mangea et en donna à son mary qui en mangea aussy. Voila la consommation déplorable du peché, voila le fruit funeste et mortel de la perseverance volontaire dans la tentation. Adam et Eve par cette malheureuse prevarication de la loy sont morts, et ne servent plus qu'a retracer la triste image de la misere de l'homme qui s'est éloigné de Dieu par le peché ; avant vôtre peché et dans [14^r :] l'heureux état de l'innocence⁷ vous possediez votre souverain bien en Dieu ; c'est ce qui faisoit veritablement votre richesse ; vous l'avez perdu ; voila que vos yeux sont ouverts, et que voyez vous que votre nudité, votre wide et vôtre pauvreté ? Vous cy devant les

¹ Souligné dans le manuscrit.

² Souligné dans le manuscrit.

³ Le sens de la phrase et la structure syntaxique sont obscurs ! Le manuscrit latin porte *sed non in peccaminosa sua actione fuerunt.*

⁴ *dans les lieux secrets* : transformé du pluriel en singulier, avec toutes les suppressions nécessaires, puis *secrets* rayé et rétabli au singulier dans l'interligne.

⁵ *aux* ; fautif, réécrit en *eux*, correct.

⁶ Une variante orthographique *ieux* (pour *yeux*) est corrigée systématiquement, tout le long du manuscrit par une autre main en la forme correcte (*yeux*). De même : *begaiër/begayer, envoier/envoyer, etc.*

innocence : en surcharge sur <*ignorance*>

maitres de toutes les creatures vous trouvez reduits à entrelacer des¹ feuilles d'arbres. Vôte pauvreté est si grande que vous êtes obligez d'emprunter des arbres de quoy vous faire des vetemens pour couvrir vôte pudeur. La premiere propriété donc du pecheur est la pauvreté, et le wide de son cœur ce qui fait que sa cupidité toujours insatiable, desire toujours ce qu'elle n'a pas, recherche toujours ce qu'elle ne possède pas, et se degoute bientôt de ce qu'elle possède. C'est ainsy qu'Adam et Eve preferant le plaisir passager de manger du fruit d'un arbre à la possession de Dieu leur souverain bien se trouvent miserablement réduits à rechercher des simples feuilles. Le² second caractere du pecheur est cette crainte inquieté³ d'une mauvaise conscience agité de ses piquants remords, il fuit sans que personne le poursuive, il craint la présence de Dieu et se⁴ cache en entendant la voix (8.). Alors le Seigneur Dieu appella Adam (9.), il ne dit plus me voicy : mais j'ay entendu votre voix dans le paradis, j'ay eus peur, parce que j'étois nud, et je me suis caché (10.). Pourquoi donc ? O premiers hommes, douterois-je de votre penitence puisque l'Ecriture vous represente comme [14^v :] reconnoissant votre peché, avouant vôte nudité, et remplis de humilité⁵ et de crainte : mais elle ne fait pas mention que vous ayez eu de la douleur de vôte peché, et elle n'exprime même qu'une crainte servile dans vôte crainte. Je ne doute pourtant pas que la crainte et le tremblement produits par la charité n'ait succédé à celle cy, et qu'a l'aide de la misericorde divine vous n'avez fait une veritable penitence. Adam a perdu le precieux vetement de son innocence dans laquelle il avoit été créé (XI)⁶ et son peché luy decouvre sa nudité. O combien est horrible l'aveu du pecheur devant son juge ! Dans le jour redoutable des vengeances, il dira pour cacher sa nudité et sa confusion montagnes tombés⁷ sur nous et couvrez nous. C'est alors que paroitra dans tout son jour l'enormité du peché de la creature lorsqu'elle sera presente⁸ devant la face de son createur. Que vous êtes juste, Seigneur, et que vos jugemens sont equitables ! Adam confesse devant vous son peché (12.) et en accuse sa compagne : celle cy rejette la faute sur le serpent (13.) apres avoir oui les criminels, vôte justice porte sur chacun⁹ d'eux sa sentence. Vous demandez à la femme, Seigneur, pourquoy elle a fait cela ; mais dans une semblable interrogation (14.) vous maudissez premierement le serpent et ensuite vous prononcez cette celebre sentence prophetique (15.) à l'accomplissement [15^r :] de laquelle¹⁰ toutes les figures et toutes les propheties tendoient. Cette prophetique sentence dis-je, ô Dieu de misericorde, etoit la lumiere que vous daignates produire dans

¹ *les* réécrit en *des*

² Changement de ponctuation le point après *feuilles* est ultérieur, car la majuscule de *le* résulte d'une réécriture.

³ *inquieté* : forme mal orthographiée pour *inquiète*

⁴ *se* résulte de la réécriture de *le* fautif

⁵ *humilité* provient de la réécriture de *nudité* (?), bien que cette lecture soit conjecturale. S'il s'agit en fait de cette lecture, le copiste aurait repris à tort le mot *nudité* dans la ligne précédente, puis s'est corrigé.

⁶ Le chiffre onze est marqué en chiffres romains, entre les parenthèses.

⁷ Sic ! pour *tombez* (cf. le verbe suivant dont l'impératif est correct *couvrez*).

⁸ *sera présenté* en surcharge sur <*paroitra*>. J'ai supprimé l'accent aigu qui est superflu, sinon il aurait fallu mettre l'accord.

⁹ Une variante orthographique : *chaquun* (!) a été rayée dans la ligne.

¹⁰ Le pronom relatif est un ajout, car il se trouve en marge.

les tenebres du peché, et il me semble qu'au milieu meme de ces tenebres de confusion et de tribulation dont Adam se trouva dabord envelopé, les douces paroles de misericorde porterent une etincelle de consolation et d'esperance dans le cœur de ce premier homme. Car en effet apres qu'Adam et sa femme eurent entendu ce triste arrest de leur condamnation l'Ecriture dit :¹ qu'Adam appella sa femme Eve parce qu'elle etoit la mere de tous les vivants.

C'est là une ample et fertile matiere aux reflexions. Adam avant sa chute maitre de tout ce qui étoit créé, lorsqu'il vit la premiere fois sa femme l'appella seulement du nom qui marque qu'elle avoit été tirée de l'homme. Il savoit la sentence que Dieu avoit prononcé qu'il mourroit certainement s'il venoit à manger du fruit de l'arbre deffendu. Cependant voila qu'un moment apres avoir mangé de ce fruit mortel il appelle sa femme Eve, parce qu'elle étoit la mere de tous les vivants. Mais ou etoient alors les vivants dont elle put être mere ? Elle n'avoit point encore eu d'enfans, et on ne pouvoit pas l'appeller la mere des animaux. J'adore ô mon Dieu, votre bonté qui en meme tems qu'elle frappe a coutume de guerir. Sans doute que vous aviez daigné² donner à Adam l'intelligence de l'arest porté contre le serpent et ainsy [15^v :] ayant conçu l'esperance que la race subsisteroit sur la terre, il appelle Eve la mere des vivants prenant le tems present pour le futur. Adam pouvoit à la verité comprendre que sa race seroit conservée, même par³ le sens litteral de cette tendence prophetique : je mettray une inimitié entre toy et la femme, entre sa race et la sienne. Elle se bridera la tête mais je conclus par le v. 22.⁴ qu'Adam a eu une connoissance plus profonde de cette prophetie. Je n'ose, Seigneur, icy produire mes pensées plus que confuses sur ce⁵ verset et les suivants à moins que vous ne daigniez faire luire à mes yeux une lumiere plus claire pour pouvoir parler de vos merveilles, qui ne me paroissent que comme a travers un nuage envelopées dans les tenebres de la lettre. Je ne feray donc que begayer plustot que d'exprimer une chose qui m'est representée ; car elle m'est nouvelle à moy même : comme je n'en ay jamais ouy parler et que je ne l'ay point lû⁶ nulle part, et que d'ailleurs elle est sublime, vous voyez, Seigneur, que ce n'est qu'avec crainte et tremblement que je l'entreprends. Venez donc à mon aide, et hâtez vous de me secourir. Je ne saurois passer sous silence un mystere si doux à ma pensée ni le contempler davantage sans implorer votre secours, quoyque je n'ay nullement intention ni de parler decisivement ni de former d'opinion particuliere.

Après avoir fait devant vous, Seigneur, cette sincere protestation de mon cœur que vous voyez a decouvert, je n'exprimeray qu'en [16^r :] begayant mes pensées. L'Ecriture appelle si souvent l'arbre de la science du bien et du mal qu'il semble qu'il a eü reellement de⁷ luy même certaine propriété qu'Adam a pu participer en mangeant de son fruit, et non pas seulement par la connoissance du bien qu'il a perdu par la prevarication, et du mal dans lequel il est tombé. Oserai-je dire, ô mon Dieu !⁸ qu'outre cette science celle de tous les biens et de tous les maux qui doivent arriver

¹ *M* v. 20

² Une variante orthographique *daignez* est réécrite en *daigne* par la suppression de la lettre finale. J'ai mis l'accent pour aboutir à la forme correcte, au participe passé.

³ *par* résulte de la réécriture de *pour*

⁴ *M* v. 22 (le numéro du verset est répété en marge)

⁵ *ce* réécrit à partir de *le* (verset)

⁶ *lûe* un *-e* superflu a été écrit, puis rayé à la fin du mot.

⁷ *de* résulte d'une réécriture de *en*

⁸ Un point d'interrogation a été supprimé après le point d'exclamation.

dans le monde estoit attachée à la manducation du fruit de cet arbre ; par consequent aussy la connoissance de toutes les verités que j'ay déjà dit avoir été figurées par le jour de la creation, et de celles la même qui nous¹ ont été manifestées par l'Evangile dont j'ay avancé cy dessus sans une plus profonde reflexion que cet arbre avoit été la figure, et desquelles l'evenement n'avoit été decreté que conditionnellement et ne devoit être déterminé que par la prévarication du precepte affin que la volonté d'Adam fut veritablement libre pour pecher et ne pas pecher. Peut être donc que vôtre sagesse avoit attaché à l'arbre de vie que je crois avoir figuré la croix de Jesus-Christ (cette propriété que si Adam en avoit goûté il auroit passé dans l'état de glorification qui nous a été mérité par elle et qu'on ne peut acquerir qu'après le jour du jugement par un effet anticipé du merite infini de cette même croix). Par consequent jamais Adam n'eut été chassé du paradis, mais il n'eut pû avoir des enfans parce que je suppose que la glorification des corps qu'ils doivent acquerir par la resurrection sera plus grande, que n'a été [16^v :] celle du corps d'Adam qui avant son peché dans l'état même d'innocence auroit pu engendrer ; par ce <que>² donc qu'Adam ne perdit pas par le peché le libre arbitre, vous ne voulutes pas non plus luy l'oter, o mon Dieu, il fut chassé du paradis et le chemin qui menoit à l'arbre de vie fut gardé³ par un Cherubin, de peur qu'il ne se <fût> servit⁴ du remede du mal qu'il reconnut en mangeant du fruit de l'arbre deffendu, et que passant tout à coup à l'état de cette glorification dont on à⁵ parlé, il ne devint incapable de generation. De ce sentiment avancé devant vous, Seigneur, avec crainte et tremblement il paroît clairement le sens de ces paroles⁶ que vous dites : voila Adam devenu comme un de nous sachant le bien et le mal, c'est à dire tout ce qui devoit arriver, qui jusques la n'avoit été connu que des personnes divines devant être déterminé par la prevarication d'Adam. Empechons donc maintenant qu'il ne porte sa main à l'arbre de vie, qu'il ne prenne aussy de son fruit, et qu'en mangeant il ne vive eternellement. Le seigneur Dieu le fit sortir ensuite du jardin delicieux⁷ pour travailler à la culture de la terre dont il avoit été tiré.⁸ Tout cela ne detruit point mais plustot confirme l'opinion commune sur l'arbre de vie que l'on assure avoir été mis pour prolonger la vie d'Adam, s'il n'eut point peché, par la meme vertu que ceux qui regardoient le serpent d'airain, figure de la croix de Jesus-Christ, estoient gueris. Si votre bonté toute⁹ [17^r :] puis-sante, ô mon Dieu, a pu donner au serpent d'airain cette vertu surprenante et à l'arbre de vie celle de reparer la santé pourquoi n'auroit elle pas pu egalement communiquer à l'arbre de la science du bien et du mal, la science de vos decrets à venir dont l'execution dependoit de la manducation de ce fruit et qui contenoient veritablement en eux mêmes

¹ nous résulte de la réécriture de vous

² parce <que> donc : devient par la suppression de que par ce donc, bien que parce soit écrit en un seul mot.

³ Une variante orthographique *gardé* est corrigée, bien qu'une grande tache d'encre rende la lecture difficile.

⁴ *fût* rayé se trouve dans la ligne avant *servit* : correction effectuée en cours de copie

⁵ Sic ! Il s'agit de la confusion de la préposition (*à*) et de la forme verbale (*a*).

⁶ M : v. 22

⁷ M v. 23

⁸ M : v. 24

⁹ *toute* répété deux fois, une fois en bas du feuillet, la deuxième fois en haut du feuillet suivant, comme mot-repère.

les biens et les maux par rapport aux hommes. Plus je considère tout cela, plus il me paraît clair, mais comme il n'est pas nécessaire pour le salut de le croire, j'aime mieux n'y pas adhérer absolument que de former peut-être une opinion particulière. Cependant comme je vois, que ce que je dis convient à votre gloire, à votre miséricorde, et à votre justice, Seigneur, et qu'il est par conséquent bon, je ne doute point qu'il ne vienne de vous. Cela ainsi supposé je ne m'étonne pas qu'Adam ait après son péché <ait>¹ appelé sa femme la mère des vivants, qu'il ait entendu le sens de la condamnation du serpent, qu'il ait indubitablement fait pénitence et qu'il n'ait été sauvé par la foi dans le Messie² à venir, qu'il a plantée dans les cœurs des patriarches ses successeurs. Je reviens, ô mon Dieu, avant la fin de ce chapitre vous renouveler mes actions de grâce pour tout ce que vous m'avez accordé jusques icy, et à vous louer aussi bien qu'à vous demander votre divine lumière pour méditer ce qui³ va suivre. Confirmez-moi dans ce qui est de vous ; éloignez de ma pensée ce qui pourroit être <un>⁴ avortement de mon [17^v :] entendement ténébreux. Enfin parce que⁵ dans vos ouvrages et vos mystères je ne recherche pas une science mondaine, donnez-moi la science spirituelle qui consiste et qui est fondée dans la charité.

SUR LE CHAPITRE QUATRIÈME

Je retourne, ô mon Dieu, qui êtes la douceur de mon cœur à contempler vos merveilles dans toute la simplicité, et avec toute la joie et la⁶ suavité que vous daignez répandre dans mon âme parce que je ressens que ma foi est nourrie, et excitée au désir de l'amour car il me manque beaucoup pour pouvoir vous aimer beaucoup, puisque je ne puis assez vous aimer. Enseignez-moi je vous prie ce que vous voulez que je sache. Car tout ce que vous voudrez avec moi et en moi est mon véritable bien que je désire savoir pour pouvoir le suivre. Vous avez, Seigneur, chassé Adam du Paradis et la première chose que l'Écriture rapporte⁷ ensuite est qu'Adam connut Eve sa femme, qu'elle conçut et enfanta Caïn en disant : je possède un homme par la grâce de Dieu. Adam a perdu l'état de son innocence, dans lequel l'esprit dominoit à la chair et voilà que son premier ouvrage après être déchû de cette heureuse innocence est un⁸ œuvre de la chair, quoique cette action fut permise, bonne et convenable à son état, elle est [18^r :] pourtant une marque que la chair predominoit en lui ; mais elle fut faite dans la vraie fin du mariage puisque Eve loua Dieu en disant : je possède un homme par la grâce de Dieu : et ce fut là sa consola-

¹ *ait* : bien que rayé, est nécessaire, donc je l'ai rétabli.

² Le majuscule de *Messie* résulte de la réécriture d'un *m*- petit.

³ *qui* résulte de la réécriture de *qu'il*

⁴ *un* porte les traces de corrections successives rayé, rétabli, il est impossible de savoir si le copiste ou le lecteur voulait finalement le supprimer ou le garder.

⁵ *parce que* : est souligné par de petits traits, mais comme variante parallèle, une autre main a écrit dans l'interligne *pour que*, plus logique du point de vue du sens de la phrase. Étant donné toutefois que la première variante n'a pas été rayée, je l'ai gardée. comme variante authentique. bien que peu logique.

⁶ *la* : complété dans l'interligne.

⁷ *M* : v. l

⁸ Sic !

tion dans les douleurs a quoy la peine portée par la sentence l'avoit assujettie.¹ Elle enfanta de nouveau, et mit au monde Abel. Or Abel fut pasteur de brebis, et Caïn s'appliqua à l'agriculture. Voila les douleurs, voila les travaux à quoi l'homme fut condamné c'est ainsy qu'il mangeoit son pain à la sueur de son front. Il arriva longtems apres que Caïn offrit au Seigneur des fruits de la terre. Abel en offrit aussy² que vôtre bonté daigna regarder favorablement. Sa premiere reflexion³ qui se presente et la premiere occasion de former une demande est d'ou ces deux freres ont pu savoir que les presents champetres, le sang et la graisse de brebis pouvoient vous plaire, ô mon Dieu ! puisque je ne trouve nulle part qu'Adam leur pere leur en ait donné l'exemple ny le precepte, ni que vous eussiez encore ordonné les sacrifices comme vous avez fais longtems apres. Mais en considerant tout cela par la suite de ce qui precede, je me resous facilement cette question a moy meme c'est a dire qu'Adam ayant, comme j'ay dit, une pleine connoissance de l'avenir vous a offert le veritable sacrifice d'un cœur contrit et humilié et que par la même science il a instruit ses enfans des sacrifices qui figuroient ceux de la loy future. [18^v :] Mais voila que vous donnez, Seigneur, le premier exemple de vôtre justice et de vôtre misericorde dans la masse corrompüe du genre humain, nonobstant que l'un et l'autre de ces divins attributs eut paru dans l'exemple d'Adam et d'Eve ils eclatent tout autrement dans l'exemple de ces deux freres,⁴ puisque vous regardez favorablement le sacrifice de l'un et que vous rejettiez celui de l'autre. Dans ce premier exemple ou cette figure des élus et des reprovés, je dois adorer vos jugemens redoutables sans pretendre les approfondir, parce que vous etes seul le maitre, et que dez le commencement vous avez voulu le paroître vous faites misericorde a qui il vous plait d'entre ceux qui sont egalelement tirez de la masse corrompüe du genre humain, et vous exercez votre justice envers tous les autres. Caïn ignora cette grande <qualité>⁵ verité, l'orgueil qui lui etoit naturel l'incite à la colere, son visage en fut tout abbatu. Mais Seigneur, vous n'êtes jamais juste de telle sorte que vous cessiez d'être misericordieux : pour faire donc eclater⁶ davantage la profondeur de ces decrets, vous luy demandez pourquoi il est en colere. Vous l'instruisez :⁷ vous luy revelez la liberte de la volonte afin que vous soyez trouvé equitable dans vos paroles lorsque les impies se melent insolemment de vous juger. Cela ne servit pourtant de rien⁸ à ce reprové quoi qu'il eut pu luy profiter mais [19^r :] il tue son frere Abel. Vous ne retirez cependant pas d'abord vos graces de luy vous l'interrogez pour qu'il vous reponde : ou est vôtre frere ?⁹ Il ne rentre pas en luy même : mais il ajoute le mensonge au fratricide, et comble la mesure de l'iniquité par l'iniquité en repondant je ne sais ; a quoi il ajoute cette insolente replique dans sa fureur, et cette marque manifeste de sa perseverance dans le mal, ou de son impenitence suis-je le gardien de mon

¹ M : v. 2

² M : v. 3

³ M v. 4

⁴ M : v. 5

⁵ Correction faite en cours de copie.

⁶ M v. 6

⁷ M v. 7

⁸ M : v. 8

⁹ M v. 9

frere ? Que luy repondez vous, ô Dieu qui êtes infiniment misericordieux et plein de longanimité :¹ vous luy revelez que vous savez le crime qu'il a commis et que ce n'est point par ignorance ; mais par un effet de votre misericorde que vous luy demandez ou est son frere ? Mais Caïn garde le silence,² et vous fulminez contre luy cette horrible malediction et bien plus sensible encore et bien plus horrible à un homme charnel comme Caïn avoit été que si vous luy aviez parlé des peines de l'enfer (dont les peines qui luy estoient infligées estoient l'ombre et la figure) mais que dit a cela ce reprové ? Mon iniquité est trop grande pour pouvoir en obtenir le pardon, c'est a dire qu'il reconnoit la justice de Dieu, mais il ignore la misericorde et il en desespera, parce qu'il ne la merite pas.

O malheureux Caïn, vive image des reprovez, que vous me paraissez horrible ! Et vous mon Dieu, que vous me paraissez bon, plein de [19^v :] longanimité et de justice et combien je vous trouve aimable sous ces figures de vôtre divinité ! Mais voila qu'à la figure du reprové succede celle de la peine eternelle de l'Enfer. L'horreur de son exil de la face de Dieu et de la terre cause son desesper.³ A cet<te> horreur⁴ succede la crainte, et de là ce desir si contraire de la vie dont se sentant agité il a horreur de luy même se voyant vagabond et chassé de la presence de Dieu. Il craint la mort et ne trouve aucun remede à tant de maux. Quelle autre description peut représenter plus vivement et plus veritablement la verité et la réalité des peines de l'enfer ?⁵ Pour mieux figurer meme leur éternité vous conservez Caïn, Seigneur, vous mettez un signe sur luy c'est a dire le sel qui conserve eternellement les ames des damnez pour être eternellement tourmentées, voila le caractere des reprovéz dans Caïn par rapport au peché, à l'impenitence finale, et à la peine eternelle. Mais il reste encore à manifester vos justes jugemens par rapport aussy à ces reprovez que votre justice laisse vivre sur la terre ; l'Ecriture dit⁶ que Caïn fut vagabond sur la terre⁷ il habite cependant vers la Region Orientale⁸ il engendre des enfans ; il battit des villes, et il voit une nombreuse posterité. C'est là sa vie, c'est là le caractere propre des reprovés quoiqu'ils soient vagabonds et eloignez de la face de Dieu. Faites donc, Seigneur, que je ne veuille jamais imiter les mechants, et porter envie à ceux [20^r :] qui commettent l'iniquité ce sont les peres de ceux qui jouent du luth et des orgues, qui travaillent au marteau, et forgent dans tous les ouvrages de fer et d'airain, qui passent par consequent leur tems dans les danses, et fouillent les entrailles de la terre par l'avare cupidité d'amasser des thresors.⁹ Le texte et la confession publique du crime de Lamech¹⁰ me semble concerner l'histoire. On peut entendre par le sens de ce texte que Lamech avoit tué Caïn. Laissant donc aux plus

¹ M v. 10

² M v. 11

³ M : v. 14

⁴ horreur en surcharge au-dessus d'un barbarisme qui donne selon ma lecture conjecturale *hureuse*, au féminin, car *cette* est restée inchangée.

⁵ M : v. 15

⁶ M. v. 16

⁷ Homéotéleute : *sur la terre* répété deux fois dans le texte, à une ligne de distance, a provoqué le saut du copiste entre l'Ecriture dit... et *sur la terre*.

⁸ M. v. 17

⁹ M v. 23, 24

¹⁰ Sic ! pour le nom de *Lémec*

savants¹ que moy à expliquer le sens de ces histoires, je ne souhaite, ô mon Dieu, que de mediter vos ouvrages² et non les crimes des scelerats. L'Escriture me ramene à la posterité d'Adam³ à qui sa femme engendra Seth en disant le Seigneur m'a donné un autre fils au lieu d'Abel que Caïn a tué ; par la je suis confirmé dans la pensée qu'Eve a eu connoissance des mysteres que votre divine bonté devoit operer dans sa posterité, puisqu'en quelque sorte elle n'a pas reputé la race de Caïn pour la sienne propre et n'a pas dit : Dieu me donne un autre fils au lieu de Caïn et d'Abel, mais elle ne nomme que celui que Jesus-Christ dans l'Evangile appelle juste, et propose pour la figure des justes qui paroît manifestement dans le caractere de sa pieté religieuse et de sa douceur. Je ressens, ô mon Dieu, que ce n'est pas sans Mystere que l'Escriture remarque qu'Enos commence à invoquer le nom du Seigneur. [20^v :] Car apres que Caïn et Abel vous ont offert des sacrifices, comme j'ay lû, comment puis-je douter qu'ils n'ayent dez lors invoqué vôtre nom à qui ils ont sacrifié, ayant connu même vos merveilles par l'instruction d'Adam leur Pere. Je pense donc qu'Enos instruit du futur⁴ evenement du Messie a institué quelque culte mysterieux <dans>⁵ de l'invocation par excellence du nom du Seigneur. Mais de quelque maniere qu'Eve feconde soit la mere des vivants et des justes c'est par votre misericorde, ce qui separe en quelque maniere la lumiere des tenebres. J'ay reconnu, Seigneur, par la meditation de ce chapitre vos justes et toujours redoutables jugemens qui sont cependant toujours accompagnés de vôtre misericorde. J'ay consideré cette figure horrible des reprouvez dans Caïn, celle des justes dans Abel, dont le sang innocent a la premiere fois arrosé la terre. Ce fut là le premier effet de la corruption de la masse du genre humain qui se manifesta d'abord dans le premier né d'Adam. C'est ainsy que le premier fils du premier homme representa le caractere du premier reprouvé : et le second fils celui du premier juste. O merveilleuses œuvres de misericorde et de justice ! qui devez toujours estre adorées de plus en plus, que vous êtes incomprehensibles aux tenebres de mon entendement ! Aidez moy donc, ô mon Dieu ! pour que je ne defaille point.: guidez [21^r :] moy de peur que je ne m'egare, afin que la louange et la gloire vous soient toujours rendues par moy : puisque c'est pour cette fin que vous m'avez créé.

SUR LE CHAPITRE CINQUIEME.

Vous avez separé, ô mon Dieu, la lumiere des tenebres, ce qui fait que dans tout ce chapitre l'Escriture ne rapportant que la genealogie du Messie, ne fait point mention des autres fils et filles d'Adam. Par cette meme raison apres avoir raconté la creation⁶ d'Adam, elle ne commence pas par Caïn et Abel, mais par Seth⁷ qu'elle

¹ *sa<ges>* : a donné *savants* par une réécriture partielle

² *ouvrages* résulte d'une réécriture qui aurait dû donner *œuvres*, mais on ne trouve que *ouvres*, donc j'ai gardé la première forme,

³ *M.* v. 26

⁴ Les deux dernières lettres (-es), superflues, ont été supprimées à la fin de *futur*, transformant ainsi l'adjectif en substantif.

⁵ Réécrit dans l'interligne.

⁶ *creation* résulte de la réécriture d'un mot difficilement déchiffirable sous les ratures <*sacr*>*ation* ?

⁷ *M* : v. 3

remarque qu'Adam engendra à son image et ressemblance de peur que nous ne crussions que ce premier homme formé à votre image, mon Dieu, n'eut aussi engendré ses enfans à votre ressemblance. Car l'image de Dieu qui consiste dans la puissance de l'ame raisonnable resta dans l'homme ; mais d'abord qu'il se fut éloigné de Dieu par le peché, il perdit cette ressemblance qui estoit l'innocence et la pureté de l'état de creation d'Adam aussi bien que sa felicité. Adam engendra donc à son image et ressemblance. Son septieme descendant fut Heno¹ que l'Escriture dit avoir marché avec Dieu² et apres avoir marché Dieu il ne parut plus, parce que vous l'enlevates, ô mon Dieu.. Je n'examineray point et je ne vous [21^v :] demanderay point pourquoy et comment vous avez voulu conserver cette masse de corps d'Heno¹ dans quel entrepost de votre infinie toute puissance vous avez placé ce septieme des Patriarches, et pour quelle fin vous le reservéz. Je n'ignore pas le sentiment commun que vous l'avez conservé pour l'opposer à l'Antechrist. Mais comme il vous auroit été aussi facile de le ressusciter que de le conserver, je ne vous demande pas pourquoy vous avez voulu l'un plutot que l'autre ! Je rapporteray pourtant vos merveilles afin qu'elles paroissent plus admirables a mon entendement et qu'ignorant vos merveilles, moins je les comprendray, plus je vous aime et en vous aimant plus, je vous adore. On me dit donc, Seigneur, et je le crois comme vous etant possible quoique je ne sache cependant, s'il en sera ainsy ou autrement qu'il faut qu'Heno¹ vienne avec son corps à la fin des tems pour rendre temoignage de ce qui s'est passé avant le deluge, comme Elie viendra le rendre de ce qui est arrivé apres. Mais si j'osois, ô mon Dieu, en oubliant ce que j'ay dit, que je ne voulois pas rechercher le pourquoy ? Si, dis-je, mon infirmité desireuse de savoir pouvoit prendre cette hardiesse, je vous demanderois sans doute pourquoy il a été besoin que vous, createur tout puissant, ayez eu tant de condescendance et l'indulgence pour l'incredulité de la creature [22^r :] pour qu'il ait fallu y proceder par des voyes si extraordinaires ? Car enfin quel des juifs à qui ils precheront les connoitra ou le croira que c'est eux mêmes, si votre grace ne le leur persuade ? Le caractere sacré du Messie ou de ce prophete par excellence figuré, et predit dez le commencement du monde a paru bien plus clairement dans Jesus Christ, qu'Heno¹ et Elie ne pourront paroître semblables à eux mêmes. Cependant ce divin Messie fut reje¹té par l'incredulité de ceux qui livrés a eux memes par votre juste jugement n'eurent pas la grace pour croire en luy.

Comment croiront-ils donc aux Prophetes sans la grace ? Or donc si vous devez leur donner cette grace, pourquoy falloit-il conserver les susdits Prophetes dans leur propre corps pendant tant de milliers d'années et les priver de cette vision beatifique, (dont l'ame ne peut jouir pleinement dans un corps mortel) ce seroit la le raisonnement de mon esprit vagabond sans pouvoir se fixer si je ne reflechissois ou plutôt si vous, ô bonté infinie, ne me repondiez, en m'en rappelant la memoire, que tout ce que vous avez fait, vous l'avez fait pour vous et pour votre gloire ; ainsy plus vous pardonnez plus parôit votre misericorde, plus vous punissez severement plus en éclate votre justice plus vous vous accommodez à la foiblesse humaine et plus votre bonté se montre sensiblement. Sans doute que quand même [22^v :] les juifs

¹ M. v. 22

² M : v. 24

verroient Hénoch ils ne croiroient point en luy sans votre grace mais si par votre grace, ils connoissent Hénoch, ils l'en croiront davantage, et les incredules seront d'autant plus inexcusables qu'ils auront été l'objet de votre justice pleine de longanimité mais a la fin inexorable.¹

Cecy me suffiroit², Seigneur, mais vôtre misericorde est infinie, c'est pourquoy voila que vous me manifestez qu'Hénoch a été la figure de la nature humaine qui doit être exaltée jusqu'à l'union avec la nature divine. Afin meme que cette figure soit plus claire, dans les versets déjà citéz, il est d'abord dit que Hénoch marcha avec Dieu, il eut cela de commun avec tous les justes qui marchent toujours avec Dieu. Apres quoy l'Ecriture en répétant la meme chose ajoute, et Dieu l'enleva. L'humanité sacrée de Jesus-Christ marcha avec Dieu dans la substance du corps de sa mere pleine de grace. Elle marcha, mais enfin Dieu l'enleva veritablement du ventre virginal de sa mere sans blesser sa virginité ainsy qui a-t-il de plus admirable et de plus convenable à votre gloire que la figure d'Hénoch rende témoignage a la verité voila dans Hénoch la premiere figure des moyens dont Dieu avoit resolu de se servir pour conduire la nature humaine à la verité déjà decretée de briser la tête du serpent pour la glorifier pour luy même en Jesus-Christ pour Jesus-Christ et avec Jesus Christ, car vous ne pouviez pas [23^r :] recevoir une plus grande gloire et il ny en avoit point de plus digne de vous, ô mon Dieu, que d'être glorifié par un Dieu homme. O profondeur des richesses de la sagesse et de la science de Dieu, que vos voyes sont ineffables et incomprehensibles ! par lesquelles la nature divine en s'humiliant marcha avec la nature humaine, et l'enleve pour l'exalter. O Mystere qui n'étant exprimé qu'en peu de mots dans cette histoire d'Hénoch et raconté seulement en passant dans le fil de la genealogie des Patriarches demeuréz cachés sous le voile obscur de la lettre comme la divinité de Jesus Christ fut caché sous le voile de son humanité,³ je vous adore, faites que ce ne soit pas d'une adoration sterile, mais que je vous adore en vous aimant. Qui suis-je donc, Seigneur, pour que vous daigniez m'enrichir de la revelation de si grands thresors, et qui m'y faites prendre plus de plaisir que si je trouvois des thresors mondains et visibles. Mon ame tressaillit de joye mais cette joye ne consiste pas dans les ris et les danses, et autres divertissements des enfans du siecle. Je me rejouis pourtant parce que je sens⁴ dilater mon cœur, remplissez-le, je vous prie, ô mon Dieu' si cela vous est agreable, car rien n'est plus dangereux pour moy que le wide de ce cœur, parce que je crains qu'il ne se remplisse de quelque autre amour que du vôtre. Veuillez donc ne le dilater [23^v :] que dans la mesure et pour la mesure des graces que vous m'avez destiné<es> moy à⁵ votre pauvre qui manque de tout.

¹ Le -s du pluriel a été supprimé à la fin de *inexorable*.

² Le manuscrit porte des traces de réécriture, mais l'état primitif est impossible à déchiffrer.

³ réécriture de *sa divinité* ?

⁴ *sens* résulte de la réécriture de <*sais* ?>. Dans la version latine : *dilatari sentio*

⁵ *destinéesamoy* : écrit en un seul mot (!), puis corrigé

Que voulez vous, Seigneur, que j'écrive. Voila ma main, voila ma plume, car mon entendement defaillit en lisant ce chapitre ; et se divise en quelque maniere dans ses inventions parce qu'il ne trouve point d'application de tant de grands evenemens qui succede aux temps et aux choses. Dans la suite de ce que j'ay escrit jusques icy selon le fil de la verité qui nous a été manifesté il me¹ faudroit chercher la figure des moyens dont votre bonté s'est servie pour operer la verité voilée en quelque sorte <pour>² par l'ouvrage du second jour de la creation. Cette verité, dis-je, figurée par la séparation des eaux d'avec les eaux, et l'afermissement du firmament dans la race de Sem parmy les nations comme parmy les eaux. Voila que tout ce chapitre decrit cette verité, et les moyens que vous avez emploiez ; mais, ô mon Dieu s'il est agreable à votre bonté, designez moy, je vous prie, quel³ a été le Noé du nouveau testament figuré pour l'ancien. D'abord à la faveur de votre lumiere j'ay trouvé dans les enfans d'Adam, Caïn et Abel, que vous aviez [24^r :] manifesté au genre humain, que tout le genre humain seroit divisé en deux classes d'elus et de reprovés, pour faire connoitre que la justice et la misericorde sont egales en vous par rapport a cette meme masse du genre humain que vous avez condamné par justice, vous le sauvez par misericorde autant que vous le voulez. J'ay veu dans le caractere de ces deux freres l'image si differente des reprovés et des justes, et le redoutable chatiment reservé aux premiers. En second lieu j'ay trouvé que pour operer le salut des hommes, il falloit enlever la nature humaine pour qu'elle fut glorifiée : verité figurée dans la personne d'Henoch et accomplie dans l'incarnation. Il suit donc de la, qu'on peut trouver dans cet ordre les figures qui concernent ce grand œuvre⁴ que vous deviez consommer, Seigneur, et que vous avez revelé. Sur ce principe je ne douteray point que Noé figuroit le fils de Dieu qui devoit descendre du Ciel et s'incarner selon la volonté du pere. C'est donc de l'histoire du deluge qu'il tire l'etat du genre humain au tems de l'incarnation du fils de Dieu.⁵ Apres que les enfans du peuple élu eurent commencé à se multiplier sur la terre et qu'ils eurent engendré des filles,⁶ les enfans d'Israel voyant que les filles des gentils estoient belles, prirent pour leurs femmes celles d'entre elles qui leur avoit plu; et Dieu dit par ses prophetes :⁷ mon esprit ne demeurera pas pour toujours avec mon peuple choisi parce qu'il n'est que chair, [24^v :] et prevaricateur de ma⁸ loy, et sans doute, vous avez tant de fois, Seigneur, fait predire par vos Prophetes les années de la durée de la synagogue.⁹

Or il y avoit des geants sur la terre : c'estoit ces monstres de Pharisiens qui melant la loy de Dieu avec leurs inventions enfanterent tant de traditions humaines : ceux la

¹ me résulte de la réécriture de <nous>

² par réécrit dans l'interligne de <pour>

³ quel réécrit de qu'il (fautif)

⁴ Sic!

⁵ M. v. 1

⁶ M. v. 2

⁷ M v. 3

⁸ ma loy et la loy peuvent être déchiffrés dans le manuscrit. J'ai opté pour *ma loy*, puisqu'il est impossible de définir chronologiquement la priorité de l'une ou de l'autre variante et celle-ci est plus logique. Dans la version latine : *et legis meæ prævaricator*

⁹ M v. 4

furent des hommes puissants et fameux dans les siècles. Mais Dieu voyant¹ que la malice de son peuple étoit extrême sur la terre, et que toutes ses pensées étoient en tout temps appliquées au mal², combien de fois ne trouverai-je pas dans les Prophètes de semblables expressions vives proportionnées à la portée des hommes, par lesquelles vous mon Dieu, exempt de toute passion humaine, avez fait faire des reproches à vôtre peuple. Enfin vous avez résolu de détruire la synagogue.³ Qui est ce qui a trouvé ou pu justement trouver grâce devant vous⁴ si ce n'est celui qui s'est offert à vôtre justice pour sauver l'homme ? Ce Noë fut juste et parfait dans ses générations⁵ et il marcha toujours véritablement avec Dieu car il étoit Dieu luy même.⁶ Il eut trois générations : le sang, l'eau et l'esprit :⁷ votre terre étoit véritablement corrompue, ô mon Dieu, que vous aviez séparé des eaux selon la figure du 3.e jour, c'est à dire la race d'Abraham dont la synagogue étoit composée ;⁸ et elle étoit remplie d'iniquité. Ayant donc vu que toute cette terre étoit corrompue et que toute chair (car vos élus l'étoient deors par l'esprit [25^r :] avoit corrompu sa loy légale, vous dites à vôtre fils⁹ que le tems de la destruction de la synagogue étoit arrivée¹⁰ et que vous alliez disperser toute la nation. Tel étoit l'état de la synagogue dans le tems que le celeste Noë devoit entrer dans son arche. Voila qu'après avoir reçu l'ordre¹¹ de son Pere le nouveau Noë se fit une arche de pièces de bois aplaniées des grands et des petits, de justes inconnus et cachés dans la synagogue qui attendoient la redemption d'Israël. Il y avoit dans cette arche différentes demeures pour toutes les nations et peuples, comme pour tous les animaux et bestiaux de tout sexe et de tout âge purs et impurs. Car toute la multitude qui devoit être recue dans l'arche de l'Eglise étoit composée des appelés et des élus, à qui la bonté de ce Noë avoit préparé les aliments convenables pour tous. Déjà le Pere Eternel¹² ayant ouvert les grandes cataractes de la justice avoit fait pleuvoir sur tous les habitans de la terre les eaux de la reprobation, qui inonderent aussi la synagogue. Il ny eut que le petit nombre des justes qui entra dans l'arche avec le Noë celeste et sa famille composée de la race d'Abraham pour laquelle principalement il étoit envoyé. L'arche étoit portée sur les eaux, et les eaux couvrirent la terre dans les années où Jesus-Christ avant sa predication étoit caché dans le monde, et le monde ne l'a point reconnu. Je ne scaurois Seigneur, détailler par tous les versets de l'Ecriture cette [25^v :] histoire du deluge universel qui étoit la figure de vôtre économie générale dans l'établissement de l'Eglise, que je ne puis appliquer exactement en tout, soit que votre lumière me manque, ou que cela soit en effet ainsi en soy même bien qu'avec votre aide j'en connoisse clairement le symbole ; secourez moy donc, ô mon Dieu, afin que je ne

¹ M : v. 5

² M : v. 6

³ M : v. 7

⁴ M : v. 8

⁵ M v. 9

⁶ M v. 10

⁷ M v. 11

⁸ M v. 12

⁹ M v. 13

¹⁰ Le -e final e été ajouté dans l'intervalle et il est incorrect !

¹¹ M. v. 14

¹² Eternel<le> une main a rayé la terminaison du féminin, incorrecte.

defaille point dans ce que j'ay entrepris avec votre grace, car sans vous je ne pourrois avancer dans cet ouvrage.

SUR LE CHAPITRE HUITIEME.

Vous étant enfin ressouvenu de Noë, Seigneur, et de tout ce qui estoit dans l'arche,¹ vous fites souffler un vent sur la terre, et les sources de l'abyrne de vôtre justice furent en quelque sorte fermées sur tout le genre humain. Les eaux de la reprobation étant diminuées² l'arche se reposa la premiere année de la predication de Jesus Christ, car je vois dans l'histoire de l'Evangile qu'il y eut quelques pharisiens qui embrasserent sa doctrine, mais comme des corbeaux sortis de l'arche, ils ne revinrent plus. Je vois aussy que le type de la colombe envoyée de l'arche a été Jean Baptiste qui apportant les fruits de la penitence comme un rameau d'olivier, heureux symbole de la paix montra que les eaux de votre justice s'estoient abbaissées jusqu'à ce qu'enfin le divin Noë voyant la terre [26^f :] entierement seche offrit luy meme pour la premiere fois le sacrifice d'une hostie pure. Apres qu'il eut immolé de tous les animaux de la terre c'est a dire tant de milliers de Martyrs,³ vous recutes, Seigneur, de ce sacrifice une odeur agreable, et vous dites : je ne repandray plus ma malediction sur la terre à ceux des hommes, parce que l'esprit de l'homme et toutes les pensées de son cœur sont portées au mal dez sa jeunesse... Je reconnois aussy, Seigneur, outre ce que je viens de dire avec votre aide que le type de la purification du monde par les eaux du deluge, et sa regeneration a été, comme le reconnoit l'Eglise inspirée de vôtre divin esprit, le symbole de la regeneration par les eaux du Bapteme. Cette opinion commune ne nuira nullement a ce que nous marquons icy, et n'empchera point que les eaux du deluge purgeant le monde ne puissent être comparées à vôtre divine justice des peines de laquelle les eaux salutaires du Bapteme nous lavent et nous regenerent veritablement. Le Divin Noë descendit de l'Arche dans sa passion, dans laquelle abandonné de tous ses disciples il offrit son sacrifice sur l'autel de la croix s'immolant premierement luy même, et offrant ensuite les ames des saints qu'il avoit delivrées des lymbes, qui estoient aussy comprises dans l'arche. Vôtre dessein, Seigneur, de sauver le genre humain des eaux du deluge, et l'espece de tous les animaux [26^v :] dans le petit volume d'une seule Arche estoit admirable. Elle estoit à la verité construite de pieces de bois applanies mais enduite de Bitume au dedans et au dehors. Combien a été petit le nombre des elus dont l'arche a été la figure, puisque j'espere avec votre grace que je la trouveray representée sous plusieurs figures selon les differents etats, <puisque>⁴ car sous la figure de l'arche je ne vois jusques icy figuré que l'etat de l'Eglise telle quelle a été jusqu'à la passion. Car comme le genre humain doit sa conservation à l'arche, aussy doit-il son salut a la passion de Jesus Christ. L'arche fut⁵ enduite du⁶ Bitume pour

¹ M : v. 2

² M v. 4

³ M v. 21

⁴ Rayé probablement par le copiste.

fut rayé, puis rétabli dans l'interligne.

⁶ *du* est réécrit de *de* qui figure encore une fois dans l'interligne

pouvoir resister aux eaux du deluge, et former la liason des planches. L'arche du celeste Noë, <fut>¹ enduite du Bitume de l'esperance dans le Messie resista aux eaux de la reprobation de la justice divine. Les premiers qui ont été, comme je l'ay rapporté, dans la fabrique de cette arche, ce sont les pasteurs adorant Jesus Christ naissant, les Mages et les innocents avec le reste des justes qui vivoient avant que Jesus Christ conversat avec les hommes. Mais, Seigneur, daignez me parler, car vous voyez bien que je ne fais que begayer, et que je ne saurois faire l'application de la figure à la verité, si vous n'avez la bonté de me parler vous même. Est ce que vos apotres et vos disciples ont été dans l'arche ? Oui sans doute, ils ont été conservez dans l'arche. Mais ils sont figurez plus clairement et plus particulierement [27^r :] dans la propagation suivante, car il s'agit seulement icy de la figure de l'arche et de ceux qui y ont été sauvez en general. Il suivra, comme je l'ay dit, d'autres figures de l'Eglise qui designeront des evenemens distincts. C'est pourquoy en concluant ce chapitre, j'implore votre secours, o mon Dieu, la douceur de mon cœur ! Achevez en moy ce que vous voulez que je fasse pour que je ne defaille point dans la contemplation de vos mysteres si profonds.

SUR LE CHAPITRE NEUVIEME

L'Ecriture me represente la suite du sacrifice de Noë ; et l'establissement de sa posterité sur la terre, et le firmament de la race de Sem comme une verité figurée par le second jour de la creation. Mais en considerant meme cette verité comme une figure, que vous me representez clairement, ô mon Dieu, et² l'accroissement que vous avez donnez à la semence du sang du celeste Noë.³ Vous leuj avez donnez toute puissance dans le ciel et sur la terre⁴ sous la figure des oiseaux du ciel et des animaux de la terre. Vous avez fait une alliance eternelle avec cette divine generation d'un Dieu homme. Car toute chair ne mourra point par les eaux de la reprobation de votre justice, parce que vous avez mis un signe de l'alliance contractée entre vous et sa generation spirituelle. Ce signe est celuy de la croix [27^v :] et de ces playes que vous regardez toujours et vous n'oubliez jamais votre alliance.⁵ Ce sera la le signe de l'Alliance que j'ay fait avec toute chair qui est sur la terre. Ce Noë a eu trois fils en trois especes, a scavoir les elus, les reprouvez et les appelez⁶ dans la generation commune par laquelle tous les hommes sont regenez. Il commença a cultiver la vigne de la charité,⁷ et beuvant de son fruit il fut enivré et parut nud dans <la tente>⁸ le tabernacle de la croix⁹ les reprouvez le voyant en cet etat s'en scandaliserent. Les

¹ rayé, car le copiste a dû sautez deux lignes et recommencer l'autre phrase, puis s'est aperçu de l'erreur et a raturé le mot.

² Complété dans l'interligne.

³ M v. 1.

⁴ M : v. 2, 3

⁵ M v. 17

⁶ M v. 19

⁷ M : v. 20

⁸ le tabernacle : en surcharge sur <la tente>

⁹ M v. 21

elus¹ au contraire et les appelez, couvrirent le scandale de la croix, du manteau de la foy et de l'esperance. C'est pourquoy, en s'evueillant, il benit les elus, il maudit les reprovez, et les appelez demeurent dans les tentes des elus. Pour un plus grand eclaircissement de cette figure, je repete que les verités generales et universelles sont representées dans les precedentes figures, et dans celle cy aussy. Car apres qu'il a été figuré que tout le genre humain seroit divisé en <en>² justes et en reprovez il falloit y ajouter les apelés et figurer <de>³ la maniere de sauver les justes. Il y a une autre verité de cette figure bien redoutable et bien terrible, c'est a dire combien est petit le nombre de ceux qui doivent estre sauvez par rapport a la multitude de ceux qui perissent dans les eaux du deluge. Car quoique la terre soit devenue⁴ feconde par la benediction donnée à la posterité de Noë, cette verité se develope par ce qui <il>⁵ suit. J'implore donc icy votre [28^r :] misericorde, Seigneur, pour que non seulement vous me fassiez habiter dans les tentes des justes, mais aussy que vous me mettiez dans leur nombre, apres en avoir misericordieusement conservé jusques icy par tant de graces differentes, quoique j'ay plustot provoqué vôtre justice par tant de pechez.

SUR LE CHAPITRE DIXIEME.

J'adore, Seigneur, la verité cachée dans vos ecritures parce qu'elle n'est autre que vous meme mais j'ay trouvé dans la crainte et le tremblement que le premier né d'Adam a été un reprové, et que sa postérité a batti<e>⁶ des villes et je vois icy avec surprise que la generation de Cham maudit par son pere est mise la premiere,⁷ et qu'elle prend de plus grands accroissements⁸ sur la terre que les autres. Nembrod ce Prince des scelerats sorti de sa race est appellé un violent chasseur devant vous : par ou paroit la verité de ce qui regarde la <celeste> generation <de> du celeste⁹ Noë. Je conclus de la que je ne dois pas desirer les principautés et les richesses de la terre, les delices et les enchantemens du monde, qui ont toujours été et qui sont le partage¹⁰ des enfans de Cain, et de ceux de Cham. Ce sont ces derniers qui ont battie Babilone qui du consentement unanime de tous vos saints et prophetes même du nouveau testament est la figure de [28^v :] l'assemblée¹¹ des mechants et de la société des reprovez. Vous daignez, ô mon Dieu ! m'apprendre aussy cette excellente verité,¹²

¹ M : v. 22

² en répété successivement deux fois, puis le deuxième rayé par le copiste lui-même.

³ rayé

⁴ Le -e du féminin ajouté ultérieurement, et à juste titre.

⁵ ce qui : réécrit de ce qu'il de sorte que seule la dernière lettre a été supprimée et l'apostrophe ainsi que l'intervalle subsistent.

⁶ Une lettre (e, s ?) a été supprimée à la fin du mot.

⁷ M : v. 1

⁸ M v. 2

⁹ Il s'agit de la réécriture de toute cette partie de la phrase probablement. ayant rayé *celeste*, la deuxième main a corrigé *de en du*, puis complété l'adjectif à la bonne place. mais dans l'interligne.

¹⁰ Le -s du pluriel a été rayé à la fin de *le<s> partage<s>*.

¹¹ Le -m de *l'assemblée* se trouve dans l'interligne, comme correction d'un -r au milieu du mot. Puisque la première variante n'existe pas en français, c'est le copiste qui a dû commettre l'erreur et le lecteur qui a rectifié.

¹² *verité* porte des traces de correction indéchiffrables.

qui bien que l'Eglise soit composée de trois especes d'hommes, c'est a dire des reprouvez, des appelez et des elus, les appelez cependant se divisent en reprouvez et en elus et ne font pas par eux meme une classe, mais une denomination differente. Je reconnois meme cela dans la figure. Les Enfans de Japhet habitent dans les tentes de ceux de Sem mais il n'est fait icy aucune mention d'eux dans le detail de la genealogie des enfans de Noë. De meme dans l'Eglise on ne regarde comme notoirement reprouvez que les heretiques et les excommuniez, c'est pourquoy ils sont separés des tentes des justes ou de l'Eglise mais les pecheurs quoiqu'ils soyent reprouvez par les decrets eternels, inconnus à l'Eglise, cependant sous le nom d'appelez ils demeurent dans les tentes de l'Eglise, ou de Sem, la malediction des enfans de Cham a été d'etre assujettis à la posterité de Sem. C'estoit là la figure de la verité qui nous apprend que les enfans reprouvez du siecle servent malgré eux au salut des justes. Car voulant souvent, que dis-je, presque toujours les persecuter bien qu'ils paroissent temporellement dominer sur eux, ils les servent pourtant spirituellement. O mon Dieu, combien de veritez <publiques>¹ pathetiques et touchantes sont comprises sous l'ecorce de la lettre de ce chapitre que j'ay souvent passé en lisant [29^r :] l'Ecriture ne le regardant que comme l'histoire de la propagation des enfans de Noë. Je n'ay pas non plus compris le reste de ce que j'ai lû. Je l'ay crû, j'admirois vos jugemens mais je ne goutois pas l'excellence des differents mets propres pour l'ame qui y sont <re>presentez.² Je l'aurois encore lû mille fois sans toucher à ces mets delicieux, si votre bonté, ô mon Dieu, ne m'avoit fait la grace de demander et de chercher : de gouter et de macher longtems ce que j'avois goûté. Vous me faites aussy evidemment connoitre que je ne puis egalement appliquer ces figures aux veritez versets par versets comme dans les premiers chapitres, parce qu'elles contiennent l'histoire du tems dans laquelle sont liées les figures qui jusques icy se succedent l'une à l'autre dans la contiguité d'un même fil. C'est pour cela qu'apres avoir démontré dans cette mysterieuse figure de l'arche comment les elus seront sauvez du naufrage general ou de la reprobation du genre humain, je diray plustot comment il sera purifié et delivré de l'esclavage du demon, il reste a voir comment la teste du serpent sera ecrasée par la posterité de la femme.

SUR LE CHAPITRE ONZIEME

Il est juste, ô mon Dieu, ma force, et ma lumiere que je vous confesse ma foiblesse et mes tenebres, car [29^v :] voila que deja les forces me manquent. L'Ecriture me demontre que le genre humain conservé dans l'arche et multiplié par la race de Noë descent de l'orient, et entre dans le champs de Sennaar, et prend la resolution de bâtir une ville et une tour pour celebrer son nom ; sans doute que tout ce que je lis dans ce chapitre me persuade que sous cette histoire il y a quelque mystere caché ; mais mon ignorance ne peut le³ trouver. Aidez moy donc, Seigneur, et secourez moy. Toute cette multitude qui n'avoit qu'un langage courent unanimement a l'entreprise <in-

¹ Correction stylistique provenant d'une autre main.

² Correction ultérieure.

³ Complété dans l'interligne.

sensée d'une tour>¹ insensée de batir une tour qui soit élevée jusqu'au ciel. Elle commence cet² ouvrage avec ardeur, vous descendez pour la voir, et vous dites : ils ne sont tous maintenant qu'un meme peuple, et ils ont tous le meme langage. Ayant commencé a faire³ cet ouvrage ils ne quitteront point leur dessein qu'ils ne l'ayent achevé entierement. Quel est donc ce langage que vous tenez, ô mon Dieu, createur de l'homme qui connoissez l'instabilité et l'inconstance de son cœur. Vous avez veu la folie de cette entreprise dont l'execution estoit impossible à leurs forces naturelles. Cependant vous paroissez en quelque sorte inquiet sur cet ouvrage, et croire qu'ils ne s'en desisteroient pas, jusques icy j'ay veu vos œuvres les plus merveilleses sans en être étonné car vous êtes tout puissant : mais comment ne serois-je pas entierement surpris en lisant que vous [30^r :] este⁴ descendu du Ciel pour voir un ouvrage entrepris par un dessein des hommes aussy bizare qu'extravagant?⁵ Je ressens, Seigneur, que tout cela a été la figure des profondes veritez ; mais parce que vous ne me parlez pas encore, voila que je demeure muet en votre presence. Si je <ne>⁶ recherche le fil des figures revelées, comme je l'ay dit, je m'attacherois a celles qui designent l'incarnation mais je trouve icy a considerer un ouvrage de l'orgueil arrogant et de la folie des hommes, et non de votre sagesse. Je ny trouve rien de surprenant par rapport a des hommes qui par la peine de leur peché s'egarent dans leurs pensées, mais sans doute qu'il ny a rien que d'etonant par rapport à vous. Regardez-moy, je vous prie, favorablement, car je ne cesseray point de demander de m'instruire si vous l'avez pour agreable pour que je puisse continuer a raconter vos merveilles. Mais voila que vous daignez me parler, et il me semble que je comprends ce mystere : car en considerant que quand il est parlé du peuple de toute la terre, cette expression doit s'entendre de votre peuple elû que tout cela regardoit, et qu'il faut le rapporter non a eux mais aux enfans d'adoption.

Je diray sans hesiter que cette histoire de la tour de Babel designoit la destruction de hyerusalem,⁷ et la dispersion des juifs. Ce peuple n'avoit qu'une langue et qu'une meme maniere de parler pour le mal. Ils firent tous unanimement des briques par l'intelligence litterale et charnelle de la loy,⁸ ils les firent [30^v :] cuire au feu de leur cupidité et ils employerent pour ciment le Bitume de leurs inventions et traditions.⁹ Ils vouloient y faire leur demeure comme dans une ville et une tour qui put atteindre jusqu'au ciel,¹⁰ alors le fils de Dieu descendit par l'incarnation pour voir cette ville, et cette tour qu'ils avoient batie.¹¹ Combien de fois ne leur dit-il pas, ils ne sont tous maintenant qu'un peuple et ils ont tous le meme langage, et ayant commencé cet

¹ Corrections successives de la même main *l'entreprise (d'une tour) insensée* où l'adjectif est complété dans l'interligne, puis rayé. Tout ceci témoigne des hésitations du copiste.

² *cet* corrigé à partir de *cette*, fautif.

³ *a faire* : complété dans l'interligne

⁴ *M este* [complété en marge, en haut du feuillet 30^r]

⁵ Le signe du pluriel a été rayé à la fin des deux adjectifs.

⁶ Non seulement la particule négative a été supprimée, mais aussi un *-s* à la fin du verbe *recherche<s>*.

⁷ *M v. 1*

⁸ *M v. 3*

⁹ *M v. 4*

¹⁰ *M v. 5*

¹¹ *M v. 6*

ouvrage ils ne quitteront point leur dessein qu'ils ne l'ayent achevé ! Lorsqu'il est dit, ces paroles venez, descendons,¹ on designe par cette expression qu'il a fallu que celui qui estoit descendu remontat ensuite pour pouvoir dire en second lieu, venez, descendons, et certainement apres estre monté il redescendit non pas visiblement, mais invisiblement par ces horribles fleaux dont il se servit pour envoyer sur eux l'esprit de dissension et de discorde, et il confondit leur langue afin qu'un chacun n'entendit pas la voix de son voisin. C'est ainsy que Dieu les dispersa de ce lieu dans toute la terre. Qui a il, ô lumiere de mon cœur, de plus clair que cette figures comparée avec la verité, qui auparavant estoit si obscure et si impenetrable aux tenebres de mon entendement ? Mais cela meme est un ouvrage de votre grace, Seigneur, de ce que vous m'abandonnez quelque fois a mes propres tenebres pour me faire connoitre ce que je suis, et <de>² ce que vous pouvez faire d'un instrument si inutile que je le suis par moy [31^r :] meme. Apres avoir rapporté en ce lieu cette excellente figure d'un evenement qui concernoit le tissu des verités universelles de l'œconomie de Dieu, l'Escriture revient au denombrement des descendans de Sem, qu'elle detaille plus clairement que dans le chapitre precedent jusqu'a Abraham à qui elle s'arrete, et qu'elle rapporte en peu de mots avoir passé avec son pere dans la terre de Canaan apres estre sorti des tentes de Sem c'est a dire de son pays natal. Cependant ces versets me paroissent estre des figures qu'il me faudra expliquer dans cette histoire d'Abraham, que depuis le commencement jusqu'a la fin est pleine<s> de³ figures, je reviens donc à vous, ô Dieu de mon salut je me livre à vous gouvernez moy pour pouvoir parler de vos merveilles.

SUR LE CHAPITRE DOUZIEME

Vous voyez, Seigneur, depuis combien de tems je suis devant vous pour trouver la verité en considerant tant de differents evenemens de l'histoire d'Abraham. Je ne trouve pas non plus à quoi peut convenir⁴ son histoire dans ses principales circonstances. Je ne saurois meme sans le secours de la plume combiner un seul chapitre, bien loin que ma foiblesse put s'étendre à toute cette histoire. Ainsy me confiant dans votre misericorde qu'elle m'aidera, je diray hardiment qu'Abraham a été la figure de la nature humaine, et de [31^v :] l'homme qui devoit comme homme estre exalté et glorifié ! L'homme comme homme estoit poussiere et devoit retourner en poussiere, il estoit dans sa patrie sur la terre c'est pourquoy il a fallu qu'il sortit de sa patrie pour estre glorifié, et la figure en est designée dans le dernier verset de ce chapitre, afin donc que sa patrie future, son exil de la patrie de sa glorification, son exil dans sa patrie terrestre, et son pelerinage fussent expriméz. Voila qu'Abraham sortant des tentes de Sem⁵ pour aller sur les terres des Cananaens, est appellé, je diray plustot qu'il luy est ordonné de sortir de son pays, de sa parenté et de la maison de son pere et d'aller dans la terre que Dieu luy montrera, c'est icy que commence

¹ M : v. 7

² rayé

³ Le -s du pluriel a été supprimé.

⁴ *peut convenir* : complété dans l'interligne

⁵ M v. 1

la figure de l'exaltation de la nature humaine premierement en enfant adoptif de Dieu ensuite à la glorification de la beatitude qui m'est montrée par ce mot *sortez*¹ parce qu'elle a été purement gratuite et que l'homme n'a pas pu la mériter. Cette voix de commandement, Seigneur, par laquelle vous l'attirez est bien forte, c'est pourquoi Abraham n'y résiste pas quoiqu'il eut son libre arbitre. Pour ce qui regarde ce que doit quitter l'homme pour être exalté il n'est pas figuré dans le verset déjà cité, mais c'est une vérité que Jésus Christ répète et exige comme nécessaire de ses disciples qui avoient été l'objet de cette exaltation et glorification. Qu'est-il besoin [32^r :] d'examiner beaucoup comment en ce sens a été accomplie la promesse² puisque nous reconnaissons qu'ayant été tiré de cette grande nation composée de toutes celles³ de la terre nous avons été bénis dans l'homme Dieu. En cela Abraham a été la figure de cet homme qui devoit venir en tant que cette promesse a été faite à ce patriarche pour celui-ci. Car ce n'étoit pas par Abraham homme mais par un Dieu homme et dans un Dieu homme que l'homme devoit être exalté et glorifié mais le premier étoit la figure de l'homme ou de la nature humaine. Abraham sortit donc comme le Seigneur le lui avoit commandé.⁴

Je vous avoue, ô mon Dieu, que par la simple considération de ces versets et des précédents, j'aurois cru que la foi auroit suivi la promesse, et non la promesse, la foi mais parce que vous m'avez révélé le contraire par votre apôtre, vous qui seul pouvez être l'infaillible interprète de vos paroles, je crois, Seigneur, comme vous me l'avez révélé, la foi et la promesse furent des dons gratuits de votre part et vous imputates la première à justice. Abraham fit comme il lui avoit été ordonné : mais il prends avec lui sa femme, le fils de son frère, et emporte beaucoup de biens et de richesses par où je reconnais que votre bonté donne à chacun ses dons et ses commandemens proportionnés et⁵ appropriés à son état. Il est permis à celui qui n'étoit que la figure de l'homme qui devoit être exalté d'emporter [32^v :] tous ses trésors. Mais il est ordonné à l'homme exalté de tout quitter. Abraham passa⁶ dans la terre de Canaan mais ce ne fut qu'en conséquence de la promesse que vous lui faites,⁷ Seigneur, et à sa postérité lorsque vous lui apparutes que la terre de Canaan est devenue sa patrie : de même ce n'est que par la promesse que le Ciel est devenu la patrie de l'homme adopté en enfant par la grâce d'adoption ; Abraham va à l'orient et avance ensuite vers le midi,⁸ je pourrois étendre cela au sens mystique de l'orient et du midi de la vie spirituelle, mais j'y ray plus avant dans la simple application de la figure à la vérité. Selon ce principe le pèlerinage d'Abraham dans sa patrie me démontre que l'homme doit se regarder comme pèlerin sur la terre, car la terre de Canaan doit être alors considérée sous un double rapport en tant qu'elle devoit être possédée, c'étoit la figure de la patrie céleste, et en tant qu'elle étoit

¹ Souligné dans le manuscrit.

² *M* v. 3, 4

³ Le signe du pluriel manque à la fin de *toute* [pour *toutes celles*]

⁴ *M* : v. 4, 5

⁵ *et* : complété dans l'interligne

⁶ *M* : v. 6

⁷ *M* v. 7

⁸ *M* : v. 8, 9

promise et actuellement possédée, c'étoit sa patrie <celeste> terrestre,¹ puisque Dieu l'avoit appellé a sa possession de meme la patrie de l'homme chretien est en quelque lieu que Dieu l'appelle, et où il est placé par sa providence. Mais voila qu'Abraham est pelerin en Egypte :² et parce que cette terre estoit destinée pour la captivité et la multiplication de la posterité estoit la figure du monde ou le chretien est <un>³ en pelerinage comme dans la terre de sa captivité, et de sa multiplication selon son état. Enfin tout ce chapitre [33^r :] me montre les perils de la vie mondaine,⁴ et les mesures de prudence dont l'homme peut et doit se servir aussy bien que les marques de la protection divine par lesquelles Dieu garde et conserve pendant cette vie l'homme dans ses pelerinages. Tout cela etant ainsy figuré en peu de mots, Abraham est reconduit hors de l'Egypte avec tout ce qu'il possedoit. Je vois qu'Abraham a été aussy la figure du pelerinage de ses descendants, et de leur miraculeuse delivrance de l'Egypte : mais, Seigneur en approfondissant la fin de tous vos ouvrages comme etant la verité, je ne prends pas les figures des figures pour nourriture de mon ame qui ne peut estre rassasiée que par la verité, c'est à dire par vous meme. Conduisez moy donc, je vous prie, a elle par elle meme au milieu des voyes si tenebreuses dans lesquelles je marche en la cherchant : car il me reste beaucoup de chemin a faire.

SUR LE CHAPITRE TREIZIEME.

Abraham retourne dans sa patrie terrestre pour y estre pelerin. Par la on m'apprend que l'homme chretien ou exalté par la grace d'adoption doit regarder sa patrie naturelle et tout ce qu'il possede comme ne le possedant point.⁵ En quelque lieu qu'aïlle Abraham, il n'oublie pas, ô mon Dieu, le culte qui vous est dû, mais il retourne [33^v :] aux autels qu'il avoit batis, et toujours et en tout lieu il vous rend ce qui est a vous.⁶ Jusques icy Loth me paroissoit représenter les memes veritez qu'Abraham,⁷ mais parce qu'il ne fut pas appellé de Dieu directement, mais indirectement, je diray qu'Abraham representoit et figuroit la vie des élus, et Loth celle des appelez qui etant encore plus attachéz qu'ils ne devoient au monde et à ses biens laissent naitre des differents a leur occasion. Abraham dit donc a Loth :⁸ qu'il ny ait point, je vous prie, de dispute entre vous et moy, vous voyez devant vous toute la terre si vous allez a la gauche, je prendray la droite. Si vous choisissez la droite, j'iray à la gauche. Mais Loth elevant les yeux epris des delices du monde se retira de l'Orient, et ils se separerent l'un d'avec l'autre. O Abraham pere de croyans quoyque vous ayez été vous meme un veritable Chretien que vous me figurez bien dans la verité la vie des enfans de Dieu ! O combien dignement ces veritez me representent les veritez profondes et cachées qui sont icy enveloppées du voile si delié de la verité, et ne sont

¹ Correction faite en cours de copie, la rature et la retification se trouvant dans la même ligne.

² *M* : v. 10

³ *en* en surcharge sur <un>

⁴ *M* : v. 11, 12

⁵ *M* v. 3, 4

⁶ *M* v. 5, 6

⁷ *M* v. 7

⁸ *M* v. 8

pourtant point appareûs si elles ne sont revelées par vous verité souveraine. Loth choisit sa demeure¹ vers le Jourdain et se retirant de l'Orient (je diray plutot qu'il defaillit dans le pelerinage) <et Loth habita dans les villes>² et les deux freres se separerent l'un de l'autre. Abraham habita³ dans la terre de Canaan [34^r :] c'est a dire pendant son pelerinage, et Loth habita dans les villes. Ces expressions me marquent que Loth n'etoit pas encore dechû de la justice mais qu'il s'arreta dans les villes. Il habita dans Sodome : or les habitans de Sodome etoient devant le Seigneur des hommes perdus de vices ; et leur corruption etoit montée à son comble, ainsi, Seigneur, comme j'ay veu auparavant que⁴ la vie des justes, et les prodiges que vous avez operez pour la conservation de la posterité d'Abraham avoient été figurez par le pelerinage de ce Patriarche en Egypte. Voila que je trouve icy figuré par Loth : ce que c'est que d'habiter dans le monde et dans la société des mechants. Afin donc qu'Abraham habite dans les pays où il etoit comme ny habitant pas quoique Dieu daigne luy repeter la promesse⁵ qu'il luy avoit faite de cette terre, et que sa race seroit aussy multipliée que je le vois il dit et commande⁶ pourtant de parcourir l'etendue de cette terre. Abraham leve donc sa tente⁷ comme j'ay dit, toujours pelerin et vient habiter dans la vallée de Mambré ou il dressa un autel au Seigneur, ô Dieu plein de misericorde puisque dans cette veritable figure comme dans toutes les autre veritez, il paroît clairement que la vie des justes doit etre un pelerinage sur la terre que je serois heureux si de meme que tout juste⁸ est pelerin tout pelerin fut egalement juste ! Mais ny la verité, ny la figure ne me montrant pas⁹ que ces deux rapports soient reciproques ; que votre misericorde [34^v :] donc, ô mon Dieu, me le fasse voir, je vous prie, puisque c'est votre justice qui m'a rendu pelerin.

SUR LE CHAPITRE QUATORZIEME.

L'Ecriture rapporte l'histoire des tems pour mieux couvrir sous le voile les figures dont je trouve la premiere¹⁰ dans la personne de Loth,¹¹ ou plustot dans Abraham qui pour delivrer son frere¹² s'exposa si heroïquement, comme la verité dont j'ay dit jusqu'icy qu'Abraham etoit la figure. Car en tant que l'homme ou la nature humaine devoit être exaltée et glorifiée, je trouve toujours dans Abraham la figure de la verité, mais avant la figure de cette exaltation je representois le type de la nature humaine

¹ M : v. 11

² Homécoteleute : *et Loth habita dans les villes* répété à tort et à l'avance par le copiste ! L'origine de la faute paraît étrange, car dans ce manuscrit, ce passage se trouve en haut de la page suivante : [33^r], donc dans le manuscrit modèle, il devait se trouver sur la même page pour que les yeux du copiste puissent se tromper de la sorte !

³ M v. 11

⁴ que : se trouve dans l'interligne

⁵ M : v. 14

⁶ M v. 17

⁷ M v. 18

⁸ Le signe du pluriel a été rayé.

⁹ pas : complété dans l'interligne

¹⁰ la premiere : complété dans l'interligne

¹¹ M v. 11

¹² M v. 14

comme elle avoit été. Me rappelant de nouveau la memoire de ces evenemens quand je le¹ vois s'exposer si genereusement, comme je l'ay dit, pour delivrer son frere, en lisant cette histoire sacrée, je regarde dans ce saint patriarche celui qui est le premier né entre plusieurs freres, qui par un commandement nouveau a ordonné a ses freres de donner leur vie les uns pour les autres comme il a fait luy meme le premier. Mais Melchisedech Roy de Salem² offrant du pain et du vin, j'aurois d'abord cru par ces paroles que Melchisedech n'avoit fait apporter les susdits dons que pour rafraichir Abraham et ses soldats ; mais afin que je ne me laisse pas surprendre [35^r :] a cette apparence, le texte sacré ajoute parce qu'il estoit pretre du³ Dieu tres haut. D'ou je conclus que Melchisedech offrit du pain et du vin non en qualité de Roy mais de pretre. Il le benit en disant : qu'Abraham soit beni du Dieu tres haut, ô benediction et offrande mystereuses ! A qui ces dons sont-ils offerts ? Je repondray sans hesiter dans le même sens de ce que votre bonté, Seigneur, m'a montré jusques icy qu'il les a offert à Abraham comme à la figure de la nature humaine glorifiée dans le premier homme pour qui elle a été glorifiée. C'est pourquoy afin que la figure en exprime le mystere il est dit qu'Abraham soit beni du Dieu tres haut comme s'il disoit que l'humanité soit benie de Dieu. Cette adorable verité ne pouvoit estre mieux exprimée par la figure. Mais permettez moi, mon Dieu, de vous demander qui est ce qui offrit ces dons ? Melchisedech ce grand prêtre dont le sacerdoce demeure eternellement et dont pour cela l'Ecriture sait l'origine et la fin comme nous l'enseigne votre apôtre, d'ou il paroît clairement que le pretre eternal a offert à Dieu par son humanité du pain et du vin. Que s'est-il fait mystiquement que ce que nous voyons faire reellement par le prêtre de la loy nouvelle offrant a Dieu le pere dans le saint et adorable sacrifice de l'autel une hostie pure par l'humanité sacrée de Jesus Christ ? Veritablement, Seigneur, vos jugemens sont un abyme impenetrable, et vos mysteres sont bien profonds ! Qui est ce [35^v :] qui auroit cherché la figure de quelque verité dans ce qui est escrit icy de Melchisedech Roy de Salem, si premierement David et ensuite dans son meme sens l'apotre des gentils ne nous avoit developé cette figure afin qu'elle ne demeurat pas ensevelie dans les tenebres de la lettre. C'est veritablement dans la meditation de vos divines escritures que consiste ce thesor infini et la douce suavité de l'ame qui vous cherche mon Dieu ; ne cessez donc point, je vous prie, d'avancer l'ouvrage que vous m'avez fait commencer par votre misericorde tout indigne que j'en suis. Mais daignez me ramener si je m'e-gare, m'eclairer quand je suis en doute, me fortifier quand je defaillis, et me reveler ce qui peut contribuer a votre gloire, et à mon salut afin que je vous aime d'autant plus que vous m'aurez plus donné de lumieres.

SUR LE CHAPITRE QUINZIEME.

Je continue avec votre aide, Seigneur, a faire l'application de la figure à la verité, voila que dans le commencement de ce Chapitre <que>⁴ vous fortifiez Abraham⁵

¹ *le* complété dans l'interligne

² *M* v. 18

³ *de* réécrit en *du*

⁴ rayé

⁵ *M* v. 1

l'œconomie de votre sagesse, et de votre miséricorde dans la conduite des justes et de tous les hommes, qui selon la doctrine de Dieu nouvel homme ne sont point souillez, par ce qui sort de leur bouche, mais par ce qui vient du cœur. La foi opera dans Abraham la fertilité de sa race. Mais par rapport a sa posterité promise il a representé la foy de Marie, *en tant qu'Abraham a ete la figure du genre humain, de Marie,*¹ dis-je qui fut bienheureuse parce qu'elle crut, et qu'elle exprima de bouche par cette parole que le verbe luy suggera le sentiment dont son cœur etoit penetré. Voici la servante du Seigneur, qu'il me soit fait selon votre parole, ainsy dans ces diverses expressions de la foy dans la figure et la Sainte Vierge figurée paroît cette difference essentielle : car il ne fut promis a la foy d'Abraham que ce qui fut donné a Marie. Et cette fecondité que j'ay appellée passive du genre humain pour le rendre capable des graces de Dieu propres au salut figurée dans Sara fut heureusement et salutairement accomplie dans la Sainte Vierge, enfin le ventre de Sara fermé malgré elle par la sterilité figuroit le ventre de Marie scellé du sacré sceau de la virginité volontaire. La foy rendit l'un fecond et ouvrit l'autre sans en violer le sceau virginal, Mais, Seigneur, bien que tout cecy paroisse plein de suavité, et tres agreable a mediter je reviens avec votre grace a considerer la suite [37^v :] de la reponse d'Abraham qui vous demande de luy donner un signe qu'il possederait la terre que vous luy aviez promise.

<SUR LE CHAPITRE SEIZIEME>²

Et parce qu'Abraham (comme je l'ay dit souvent) etoit la figure de la nature humaine, il exprima par ce doute apparent le doute de Zacharie sur la naissance de Jean Baptiste, et le signe qu'il demanda ; et veritablement je trouve qu'il a été en quelque façon convenable que la promesse de la terre ou Abraham a semblé douter figurat celui, c'est a dire Jean qui a le premier annoncé et promis aux hommes cette veritable terre de promission qui est le Royaume de Dieu. Car quoyque je ne doute point que je ne trouve souvent et plus clairement l'une et l'autre de ces veritez, en tant qu'elles concernent la difference de la foy, il etoit vraiment convenable qu'elles fussent representées par le Pere des croyans. Il ne me paroitra donc pas surprenant qu'il croit simplement et sans hesiter Dieu qui luy parle d'abord d'un heritier, et qu'il demande à ce meme Dieu qui luy promet la possession de cette meme terre un signe, puisque, comme je l'ay deja dit dans l'un il figura la foy de Marie, et dans l'autre le doute de Zacharie. Car la foy de Zacharie [38^r :] ayant precedé l'exaltation de la nature humaine, et entrant dans l'œconomie de l'ouvrage de notre salut a été digne-ment exprimée dans la figure si feconde de nos mysteres. Enfin en entrant dans un plus ample detail la promesse reelle de la possession de la terre promise designe la realité de notre future patrie. J'avoue, Seigneur, que je suis dans le doute, savoir si

¹ Homéoteleute c'est le saut de *Marie* à *Marie* qui a provoqué l'omission de tout le passage complété dans l'interligne.

² Tout ce titre a été écrit à tort au milieu du chapitre 15 non achevé, puis rayé ultérieurement, comme les blancs en témoignent. Dans la version latine, il n'y a pas de rupture au même endroit, donc cette faute remonte au manuscrit français (ou aux manuscrits français) qui a (ont) dû servir de modèle au copiste.

l'alliance que vous fites en ce lieu avec Abraham, et les sacrifices que vous exigeates ne sont pas des figures ou non,¹ puisqu'ils ne regardent pas la possession temporelle de cette terre, qui n'est promise icy qu'a la race d'Abraham. C'est pourquoy ses limites sont marquées depuis le fleuve d'Egypte jusqu'a l'Euphrate, comme il est clairement designé dans le verset 18. quoique j'aye dit, Seigneur, que ce sacrifice et l'alliance contractée entre vous et Abraham ne concernent point les figures et les veritez du nouveau testament, j'implore cependant votre grace pour pouvoir comprendre le vray sens du sacrifice et de la vision d'Abraham en tant que l'un et l'autre regardent le peuple d'Israël. Je ne me souviens pas qu'il soit fais mention que de trois sacrifices depuis la creation du monde. Le sacrifice de Caïn et d'Abel : celui de Noë et enfin ce troisieme pour la meditation duquel j'ay demandé votre grace. Le premier ayant été enseigné par Adam à ses enfans fut fait pour rendre hommage [38^v :] a votre souverain domaine, mon Dieu, je ne doute pas que le second n'ait été offert en action de graces et qu'il n'ait été propitiatoire. C'est pourquoy je n'ay point recherché comment l'un et l'autre a été offert. Mais icy l'objet en est different car il concerne l'alliance contractée entre Dieu et la creature, Dieu l'ayant ainsy instituée, et ce qui est encore plus incomprehensible, la garantie à la creature par le Createur sur la verité de la parole.

O perverse nature humaine, rien ne montre plus clairement que cet exemple ce que vous estes devenue par le peché, et ce que la grace a ensuite fait en vous ; car avant que la grace qui vous a esté meritée vous eut² rendu capable de recevoir les graces salutaires de Dieu vous n'avez pas cru a Dieu lors meme qu'il vous parloit ; mais vous avez demandé un signe. Mais apres que vous avez reçu la fecondité des graces vous en croyez plus fermement a³ Dieu quand il vous parle interieurement que vous ne faisiez⁴ auparavant aux prodiges les plus terribles et les plus manifestes de la presence de Dieu. C'est pour cela que sa bonté a eu cette condescendance pour sa foiblesse et pour son infirmité, car il connoit son ouvrage et il sait que ces tenebres ne viennent pas toujours de sa volonté, mais qu'elles derivent souvent des tenebres repandües par le peché du premier homme. Car homme, tout ce que Dieu vous a donné, il a pû exiger de vous par le droit de son souverain domaine, mais il n'a en vous rien trouvé digne de luy, pour luy faire satisfaction. [39^r :] C'est pourquoy vous n'auriez pû par nul sacrifice expier le peché si un Dieu devenu prêtre et victime n'eut offert a Dieu le sacrifice de sa vie et de son sang, enfin de l'homme tout entier. Ainsy parce que Dieu n'a pas voulu détruire inutilement ce qu'il avoit créé a son image, il n'a pas voulu qu'on luy offrit de sacrifice par l'immolation du corps humain mais apres le deluge, il a deffendu par une loy tres severe donnée à Noë de repandre le sang humain. Cependant comme la misericorde et l'indulgence a pardonner avoit precedé, la justice de Dieu a exigé de la creature le droit du createur en reconnaissance de son souverain domaine. D'ou il est arrivé que la justice s'est contentée en quelque maniere et en attendant des signes du futur réel sacrifice. C'est celui qu'A-

¹ Sic ! La structure de la phrase n'est pas claire, la négation est superflue. Cf : la version latine : *...et sacrificia, quae exegisti, figurae sint,*

² *eut* : résulte de la réécriture d'une forme primitive, indéchiffrable sous les ratures et modifications.

³ *a* : résulte de la réécriture de la conjonction *et*.

⁴ *M* : *faisiez* [Le mot écrit en marge est précédé dans la ligne d'un petit *a* qui fait corps avec lui, sans avoir de sens.]

dam institua parmi ses enfans, que Noë continua, que Dieu meme montra icy a Abraham et etablit dans la suite par une loy positive. Or dans le signe ou la figure du vray sacrifice rien ne pouvoit représenter mieue l'ame et le corps de l'homme que le sang d'une ame vivante le siege de l'ame et le principe constitutif du corps. On prends donc des animaux de deux especes, de celle que les eaux ont produit dans les oiseaux et l'autre que la terre a produit dans les bestiaux, pour représenter toute ame vivante.¹ On divise les terrestres pour représenter ce corps qui a pris son origine de la terre [39^v :] et qui avoit ete la matiere d'un veritable sacrifice. C'est ce qu'Abraham connut en esprit. C'est pourquoy il paroît par l'Ecriture qu'il l'a offert de luy même non par le commandement : mais par l'inspiration de Dieu. Je diray donc que les oiseaux qui venoient fondre sur les betes mortes et qu'Abraham chassoit,² designoient les nations qui devoient s'opposer a cette alliance et representoient peut etre les contradictions a venir³ de la part de ses ennemis. Afin donc que la foy de la prophetie qui devoit etre declarée fut plus solide et plus confirmée, Abraham fut saisi d'un effroy qui luy fit sentir de la maniere et en tant que la creature peut en etre capable,⁴ la presence particuliere du createur qui a ete suivie de la manifestation de l'avenir. Dieu avoit, comme je l'ay dit, imprimé une frayeur a la partie spirituelle afin qu'Abraham sentit la presence de Dieu. L'obscurité et ensuite le feu qui passoit au travers des animaux divisés marquoit sa gloire qui est obscure, et lumineuse, et visible par les sens meme corporels. Mais le four confirmoit la captivité et l'affliction du peuple qui devoit etre mis comme dans un four ; ainsy fut cimenté l'alliance entre Dieu et Abraham par l'effusion du sang, que Dieu, comme le rapporte partout l'Ecriture, ou il s'agit du sacrifice, n'avoit point accepté en signe d'un veritable sacrifice, mais seulement effleuré,⁵ mais comme [40^r :] j'auray dans la suite une ample matiere a la meditation de tout cela, je vous adore, Seigneur, et je vous loue par tout ce que vous avez daigné me manifester jusques icy.

CHAPITRE SEIZIEME⁶

· Vous etes admirable et digne d'etre exalté toujours partout et dans tous vos ouvrages, Seigneur, mais que vous etes impenetrables⁷ dans les mysteres de vos Saintes Ecritures, dans lesquels vous envelopez tant de secrets, et tant de choses cachées sous une si simple narration historique ! Votre bienheureux Apotre <Saint>⁸ Paul a qui vous avez revelé tant de mysteres ineffables nous a <revelé> expliqué⁹

¹ M v. 10

² M v. 11

³ M v. 12

⁴ M v. 13-15

⁵ Sous *effleuré*, on peut distinguer des traces de correction devenues illisibles <adoré ?, salité ?>, mais finalement il n'y a que la troisième variante qui soit lisible.

⁶ Le titre : *Chapitre 16.* a dû être inséré ultérieurement, car des lignes séparent seulement la fin du chapitre précédent du début de celui-ci et l'ajout se trouve inséré dans une seule interligne.

⁷ Sic ! Le pluriel est superflu.

⁸ L'adjectif *Saint* se trouve raturé dans la ligne même, donc la correction est impossible à situer chronologiquement.

⁹ *expliqué* : en surcharge.

luy meme le mystere qui se presente a moy dans ce chapitre pour etre medité. Et cela repond si bien à tout ce que j'ay deja rapporté jusques icy par un effet de votre bonté que veritablement mon esprit en est ravi de joye en vous, Dieu mon Sauveur. Sachant donc par les paroles deja rapportées de l'apotre qu'Agar a été la figure du vieux testament, je ne m'informeray plus pourquoy Sara a attendu jusqu'a la quatre-vingt cinquieme année d'Abraham à donner à son mari cette servante ou quelque autre esclave pour la fin que l'Ecriture rapporte dans les premiers et deuxiemes¹ versets. Car selon le fil de l'application de la figure il paroît qu'il a fallu premiere-ment qu'Abraham fut appelé qu'il fut pelerin, et qu'il fut confirmé dans les promesses que Dieu luy avoit faites afin que sa generation provenue, de la servante ne fut pas un simple evenement, mais un mystere. L'esclave [40^v :] egyptienne a donc été la figure de la foy qui devait etre publiée aux enfans d'Abraham sortant de la servitude d'Egypte. La vieillesse de ce patriarche figuroit en quelque sorte la sterilité de la nature humaine qui apres 2106 ans ecoulez depuis la creation du monde selon le calcul de quelques uns ne put par un esclave² engendrer que pour l'esclavage. Comme cependant les esclaves de la loy, pour me servir de cette expression, c'est a dire le peuple hebreux figuroit les enfans libres et adoptifs, il estoit de la bienséance qu'il ne fut pas engendré par un esclave : mais il falloit dans l'ordre des figures que le peuple vivant sous la commune loy de nature tirat son origine d'une esclave. La servante conçut donc, et à peine fut elle grosse qu'elle meprisa sa maitresse. Que la figure repondt bien à son original : car à peine le peuple de l'ancien testament figuré par la servante eut receu la loy qu'il meprisa Dieu, et adora le veau d'or. Agar fuit dans la solitude, et le peuple y est conduit, on pourroit icy appliquer à Moïse tout ce qui arriva entre Sara et Agar. Car Seigneur, apres que le peuple eut peché pres de la montagne, parlant à Moïse, vous ne l'appellez plus votre peuple ; mais son peuple c'est a dire de Moyse, de meme Abraham dit à Sara voila que votre servante est entre vos mains etc. Mais croyant que tout ce qui a été fait avec Agar regarde l'ancien testament, j'omets le reste pour revenir avec votre secours au tissu de l'histoire d'Abraham.

[41^r :] SUR LE CHAPITRE DIXSEPTIEME.

Il m'est doux, Seigneur, de rester en votre presence lorsque vous daignez me parler. Mais hélas ! lorsque vous retirez tant soit peu votre face secourable, que je tombe bientot dans la tribulation ! et que je deviens aride, et pesant ! Vous savez, ô mon Dieu ! que par votre grace je ne me plais point en ce qui n'est pas de vous. Je ne laisse pas d'en etre touché quoique malgré moy ; et quoique cela ne penetre pas jusqu'au cœur mon entendement en est pourtant obscurcy. Mais Seigneur, voila que je medite sur la figure de la nature humaine et que j'eprouve la verité de ses miseres. Que vous demanderay-je donc ? De n'être pas tel. Cette demande de n'être pas tel, cette demande de n'être pas homme etant homme seroit insensée, vous demanderai-je de me ramener dans l'etat de ma tranquille solitude, je ne saurois pareillement ce

¹ Sic ! Le pluriel est superflu dans les deux cas.

² *esclave* : réécrit d'*esclav*<age> raturé, le dernier -e se trouve déjà dans l'interligne, faute de place.

que je demanderois puisque j'ignore vos desseins sur moy, scavoir si vous voulez conserver dans le monde le prochain par moy et pour vous, ou moy par le prochain egalement pour vous ; ou si vous voulez me conserver seul ou d'autres par moy toujours et en tout par votre divin secours. Laissant donc <tout>¹ cela et tout le reste, et m'en remettant entierement a votre adorable et aimable providence, ô mon souverain bien, donnez moy la lumiere afin qu'étant devant vous je ne sois pas éloigné de vous, car mon esprit est prompt [41^v :] à s'écarter et a errer dans des niaiseries. Apres vous avoir fait cette tres humble demande, voila que pauvre et denué de tout, je m'approche de l'arche de vos immenses thresors. Rendez m'en participant en tant que vous le voulez et qu'il m'est utile j'avois dit et il est necessaire de m'en rappeler la memoire qu'Abraham avoit été la figure de la nature humaine mais parce que, comme j'ay deja dit, a l'aide de la seule memoire, je n'ay pu combiner la figure avec la verité je m'appercois dans ce chapitre que je n'ay pas assez clairement distingué le triple etat de la nature humaine ; c'est a dire de la nature <de>² l'appelée, de l'exaltée, et de la glorifiée. Car en laissant toutes les autres nations ensevelies dans les epaisses tenebres de leurs erreurs et de leurs inventions, vous avez appellé le seul Abraham, afin que je connoisse par cette figure que la nature humaine est parvenue à l'exaltation et enfin a la glorification non par contrainte mais usant de son libre arbitre : sans que sa liberte empeche cependant qu'elle n'ait été appelée. C'est a dire que ce n'est pas par son propre mouvement, mais par un effet de votre misericorde qu'elle y est parvenue : c'est pour cela que la promesse a été reiterée trois fois a Abraham.³

Premierement d'abord au commencement de son histoire *sortez*⁴ de votre pays, je feray naitre de vous un grand peuple, je vous beniray et je rendray votre nom celebre, et vous serez beny, je beniray ceux qui vous beniront, et je maudiray ceux qui vous maudiront, [42^r :] et tous les peuples de la terre seront beni en vous. C'etoit là la promesse generale concernant la vocation qui etoit obscure par rapport a ce qui devoit suivre. Mais qui disoit a le croire afin que la foy du pere des croyans luy fut imputée a justice la seconde fois par ces paroles ne craignez point Abraham, je suis votre protecteur et votre recompense infiniment grande...⁵ le Seigneur luy repondit aussitot celui la ne sera point votre heritier, mais vous aurez pour heritier celui qui naitra⁶ de vous, et apres l'avoir fait sortir dehors il luy dit levez les yeux au ciel et comptez les etoiles si vous pouvez. C'est ainsy ajouta-il que se multipliera votre race. Abraham crut a Dieu,⁷ et sa foy luy fut imputée a justice. Dieu ajouta : je suis le Seigneur qui vous ay tiré d'Ur en Caldée pour vous donner cette terre afin que vous la possediez.⁸ En ce jour vous fites de nouveau mon Dieu alliance avec Abraham en disant Je donneray ce pays a votre race depuis le fleuve d'Egypte jusqu'au

¹ Raturé dans la ligne, probablement pour des raisons stylistiques.

² Les corrections successives sont impossibles à reconstituer chronologiquement : on lit *deux* (!), puis *de l'* où l'article défini n'a pas été rétabli, pourtant c'est la seule variante plausible.

³ *M* : Cap. 12. v. 2.

⁴ Souligné dans le manuscrit.

⁵ *M* : Cap. 15. v. 7. Des points de suspension figurent dans le manuscrit.

⁶ Une variante orthographique <*naitera*> est raturée dans la ligne, la forme correctement écrite se lit en surcharge.

⁷ *M* v. 6

⁸ *M* v. 7

grand fleuve d'Euphrate.¹ Enfin dans les versets suivants vous nommez les nations que vous devez luy assujettir. C'estoit là la promesse de l'exaltation parmy les nations a qui vous avez voulu, Seigneur, faire connoître votre majesté et votre grandeur par la figure de la future exaltation de la nature humaine, par l'union de la nature divine, enfin voicy la troisieme promesse qui commence par le preambule :² marchez devant moy [42^v :] et soyez parfait, je feray alliance avec vous, et je multiplieray votre race jusqu'a l'infini, mais Seigneur n'avez vous pas deja fait cette alliance avec Abraham dans le chapitre precedent ? Ouy, sans doute, mais cette alliance, comme j'ay dit ou voulu dire, ne regardoit que la terre de Canaan comme terre,³ et dans ce chapitre la terre de Canaan sera toujours entendue dans un sens figuré. Abraham sentit icy la majesté de Dieu d'une maniere differente d'auparavant : car le Seigneur luy apparut.⁴ Dans la premiere promesse le Seigneur luy parla, et dans la seconde sa parole luy est adressée dans une vision de Dieu. Par ces differentes manieres de promettre j'observe, ô mon Dieu, la puissance efficace de votre parole pour ceux que vous attiréz, Dieu luy dit, c'est moy qui vous parle.⁵ Je feray alliance avec vous et vous serez le pere de plusieurs nations.⁶ Vous luy changez meme son nom afin que cette promesse paroisse plus grande et plus mysterieuse que les autres.⁷ Il n'est pas necessaire icy, Seigneur, que je transcrive les paroles claires de l'Ecriture qui concernent mon sens ; or afin que la promesse ne consiste pas facilement⁸ dans les si grandes emphases de paroles divines mais <parce>⁹ pour qu'elle soit distinguée des precedentes vous luy dites, Seigneur,¹⁰ j'affermiray mon alliance avec vous par un pacte eternel, et je vous donneray et a votre race, cette terre, c'est a dire toute la terre de Canaan pour que vos descendans la possèdent a jamais. [43^f :] Ce n'est ny expliquer ny¹¹ entendre vos paroles que de pretendre <de> les rapporter a des hebraïsmes, et des metaphores, et a je ne scays quelles figures de rhetorique et façons de parler. Car vous, mon Dieu, qui aimez la simplicité n'avez pas coutume de parler ainsy votre parole pourtant a ses obscuritez elles ne consistent pas dans votre parole pure et simple, mais dans le cœur et l'entendement de celuy qui parle. Car c'est en vain que l'homme l'entend et qu'il la lit si vous n'etes avec luy, et en luy, sans doute qu'en entendant, il n'entendra pas et qu'en lisant il ne comprendra pas. Loin donc de suivre le sens de ceux qui prennent les susdites expressions pour des hebraïsmes, je conclus moy que toutes ces differentes promesses concernoient l'etat de glorification de la nature humaine et sous la figure de la terre de Canaan designoient le royaume eternel, et l'eternelle beatitude des enfans de Dieu. C'est pourquoy, Seigneur, vous dites a Abraham¹² vous garderez donc mon alliance pour vous

¹ M : v. 7

² M : C. 17. v. 1, 2.

³ M v. 3

⁴ M : v. 1

⁵ M : v. 4

⁶ M : v. 5

⁷ M v. 6

⁸ *facilement* résulte de la réécriture de *fertilement* (!)

⁹ <parce>cequelle : a été corrigé en *pour qu'elle*, et cette deuxième variante se trouve en surcharge.

¹⁰ M v. 8

¹¹ Devant le mot *entendre* une tache d'encre a rendu illisibles quelques lettres.

¹² M v. 9

faire connoître qu'il ne suffit pas de la contracter mais qu'il faut la garder ou pour <mieux> m'¹expliquer plus clairement, celui qui observe <un> vos² commandements est celui la qui vous aime veritablement. Vous m'apprenez outre cela que vous ne me sauvez pas sans moy et que par consequent il ne suffit pas, comme j'ay dit, d'avoir contracté l'alliance, mais qu'il faut encore l'observer. [43^v :]

Après ce preliminaire vous detaillez les articles de vôtre alliance. Je croiois, Seigneur, en lisant le precedent chapitre qu'il suffisoit de quelques animaux et de quelques oiseaux pour former le pacte avec vous. Mais icy je suis etonné de voir que parlant de cette alliance, vous exigez quelque autre chose, qui me paroîtroit entierement indigne de vous, mon Dieu, si vous ne le vouliez et l'ordonniez.³ C'est ce qui me confirme que ce chapitre de votre Sainte Ecriture designe une nouvelle promesse, une nouvelle alliance et enfin toutes choses nouvelles mais Seigneur, oserois-je vous demander ce que c'est que le precepte etonnant que vous faites demander vous le prepuce meime pour <arche ?> arrhes⁴ de l'alliance, ou l'effusion du sang, par la meme raison que j'ay dit que le sang des oiseaux repandoit une odeur agreable en votre presence ? Si c'etoit le sang pourquoy ne vous aviez vous pas contenté de l'ouverture de la veine ? Si c'etoit la chair pourquoy n'etoit ce pas quelque autre partie que cette portion indecente de la chair ou de la peau ? Soyez beni, Seigneur, qui daignez m'expliquer ce mystere : c'est a dire que la glorification de la nature n'a pas consisté seulement en ce que le fils de Dieu s'est incarné ; car cette glorification ne se seroit point etendue au dela de l'individu de l'humanité sacrée de Jesus Christ, si nous n'avions été adoptés en enfans de Dieu. Or cette adoption demandoit dans l'ame l'impression d'un caractere [44^r :] dont l'ame de l'homme avant la passion de Jesus Christ etoit incapable. C'est pourquoy, Seigneur, vous avez voulu représenter dans la chair la figure de la verité qui devoit s'accomplir dans l'ame. Mais parce que l'impression faite dans l'ame est invisible de meme la circoncision est supposée telle, etant faite dans une partie du corps que la pudeur naturelle doit cacher. D'ailleurs il ne se trouve aucun autre membre dans le corps humain qui eut pu être tronqué sans causer une incommodité et une difformité considerable. Or cette capacité de recevoir le susdit caractere a été meritée a toute la nature humaine par la passion de Jesus Christ et l'effusion de son sang. C'est pourquoy on dit que le divin Sauveur a souffert pour tous les hommes, mais peut être ne faut il pas qu'il se fasse une nouvelle impression, mais purification, afin que le caractere obscurci et effacé par le peché paroisse, en quoy consiste la nouvelle regeneration au nom de la tres sainte Trinité. Et parce que la creation de l'homme a été la figure de cette regeneration, la Trinité agit icy comme la par une <creation> action indivisible ad *extra*⁵ et ad *intra*⁶ qui nous a été manifestée distinctiment, mais qui auparavant n'etoit designée que sous la denomination de pluralité *faisons*⁷ et semblables. Mais Seigneur, je ne me comprends pas encore moy meime, car je parle du caractere des enfans de Dieu : mais

¹ m' se trouve inséré dans l'interligne au-dessus de *mieux* rayé.

² vos : en surcharge au-dessus de <un>.

³ M v. 11

⁴ Le mot rayé sous *arrhes*, en surcharge, est peu lisible : <arche ?>

⁵ Souligné dans le manuscrit.

⁶ Souligné dans le manuscrit.

⁷ Souligné dans le manuscrit.

qu'est ce que ce caractere qui doit etre en quelque maniere imprimé dans l'ame [44^v :] et en quoy consiste il ? Je ne say, ô mon Dieu, si je parleray exactement et theologiquement, mais parce que vous m'entendez il me suffit, je diray donc que ce caractere consiste dans l'image et ressemblance de Dieu dans laquelle Adam fut créée, il conserva l'image de Dieu qui consiste dans les puissances de l'ame mais il souilla par le peché la ressemblance a ce divin original qui etoit la pureté et l'innocence ; elle nous a ete rendu par le sang de Jesus Christ qui nous est appliqué par l'effusion exterieure ou pour ainsy dire – lotion – et par les paroles de l'institution qui contiennent en elles memes la verité divine et sa sainte fecondité. Toutes les taches et les souillures de l'ame etant ainsy effacées, l'image et la ressemblance de Dieu reparoissent en elle – car si l'homme n'avoit l'une et l'autre il ne pourroit etre adopté pour heritier et pour enfant. C'est là la nouvelle gloire ajoutée a la nature humaine par l'union avec la nature divine qu'Adam n'a pas eu avant le peché ; c'est pour cela que l'Eglise chante que la faute de ce premier homme a été heureuse.

Il me paroît, Seigneur, que je me suis éloigné du texte mais non de son sens : car je crois qu'il a fallu rendre mes pensées intelligibles a moy meme, et exprimer distinctement mes idées : je dis, mes idées, non que je me les attribue absolument, mais conditionnellement, si elles ne sont pas conformes a la doctrine ou a l'esprit de l'Eglise je les regarde comme un avortement de ce qui est en moy de mal : je dis a la doctrine et a l'esprit parce qu'il peut y en avoir que peut etre vous daignez me reveler plus [45^r :] particulierement qu'a d'autres, et il faut les rapporter non a la doctrine, puisqu'elles ne soient¹ pas nouvelles, ou qu'il ny auroit point sur elles de doctrine particuliere, mais a son esprit et juger par la jusqu'a ce que vous daignez, Seigneur, decider par votre Eglise si elle est venue de vous ou de moy. Je suis homme pecheur et en cette qualité l'ignorance fait une partie de mon heritage. Je me suis trompé² et voila que je vous confesse mon erreur, j'ay parlé par moy meme, et ainsy peut etre j'ay avancé une fausse pensée, quand j'ay dit cy devant que vous aviez ordonné la circoncision pour etre veritablement la figure de la verité qui imprime un caractere et voila que le verset deja cité me demonstra mon erreur puisque la circoncision n'a pu s'etendre aux femmes. Ainsy il est peut etre plus convenable d'etablir ce que j'ay deja dit, par rapport a la difformité de la mutilation, enfin je sens que j'ay avancé cy dessus deux propositions. L'une que le Baptême imprime un caractere ineffaçable, l'autre que quand j'ay avancé que le caractere consistoit dans l'image et ressemblance de Dieu. J'ay ajouté qu'il n'etoit besoin que de l'ablution pour le faire reparoitre ce qu'il etoit auparavant. Jusques icy cela me pourroit paroître contraire et je le trouverois moy meme ainsy, mais quand je reflechis d'avoir rapporté que par l'union de la nature divine a la nature humaine, [45^v :] il a ete ajouté une nouvelle gloire a celle cy, je ne craindray pas de dire qu'elle porte avec elle une impression du caractere telle que corporel, comme je suis, je ne puis comprendre, or comme la circoncision n'a ete qu'une figure, elle representoit assez dans les mâles seuls ; puisque devant Dieu il ny a point de difference de sexe en ce qui concerne le salut et l'esprit, je suis confirmé, Seigneur, dans cette pensée par les paroles que vous dites,³ ce pacte que je fais avec vous sera marqué dans votre chair, comme le signe de

¹ Sic ! [pour *sont*]

² *M* v. 13

³ *M* v. 15

l'alliance éternelle que je fais avec vous. Car si on doit entendre ces paroles à la lettre, jamais la circoncision n'eut pu être abolie et les femmes n'eussent pu être sauvées. Ce qui est donc dit en figure de la chair doit dans la vérité s'entendre de l'âme, dans laquelle le pacte de Dieu comme il a paru dans la chair par la circoncision doit paraître dans l'âme, quand la chair ne subsiste plus. C'est pourquoy le texte suivant¹ a été expliqué plus clairement par la Vérité Éternelle quand elle a dit : celui qui ne renaitra² point de l'eau et du Saint Esprit n'entrera point dans le royaume des cieux. Après avoir ainsi déclaré votre alliance, Seigneur, vous reiterez la promesse que vous aviez faite à Abraham, d'une manière et avec des expressions plus particulières que je n'ay encore lû dans votre Écriture que vous ayez fait car jusques icy comme j'ay remarqué dans les méditations précédentes, vous aviez promis à Abraham un héritier sorti de luy, mais vous daignez maintenant ouvrir le ventre de Sara que vous aviez tenu fermé [46^r :] jusques alors, c'est à dire que vous ne marquez icy que vous deviez rendre féconde la nature humaine par la naissance de Jésus Christ, pourquoy ne seroit-il pas convenable de changer le nom d'Abraham et de Sara puisqu'ils sont des figures de la même vérité, qui nous désigne que la nature humaine seroit tirée de la servitude pour être remise en liberté puisque Sara est interprété *Princesse*³ n'avez vous pas déjà fait cette promesse à Abraham et à Sara ? Pourquoy le reiterer icy il ny a rien de superflu, et point de répétition indigne de Dieu et de son esprit.

J'appliqueray le texte⁴ à la vérité et il paroitra, Seigneur, quelle a été en cela votre but. Et Dieu dit à Abraham (c'est à dire à la nature humaine engendrant activement) voilà Sara (c'est à dire la nature humaine engendrant dans les femmes passivement) vous enfantera un fils mais il n'est plus dit icy comme auparavant qu'Abraham engendrera ce fils. Vous l'appellerez Isaac, c'est à dire Ris ou plutôt joye, ce qui est encore plus clairement expliqué par le texte précédent, je vous feray naître d'elle un fils comme ce fils sur qui tomboit la promesse faite dans ce chapitre fut donné à Joseph par Marie.⁵ A une promesse si étonnante de si amples et éternelles possessions, et de si hauts mystères, Abraham rit et se prosterna le visage contre terre. Véritablement le Seigneur luy donna un ris non de doute, mais de cette joye intérieure [46^v :] qui procède de la charité, qui par une douce effusion d'un cœur qui en est rempli se répand souvent sur le visage des justes et par l'aimable suavité qu'il y produit fait assez connoître la tranquillité qui règne au fond de leurs cœurs. Cette interrogation n'est point de doute, mais d'admiration, prenant *croyez*⁶ vous pour *qui croiroit*⁷ mais la nature humaine⁸ le manifeste icy qui ignorant de l'advenir préférera Ismaël alors présent et déjà né à Isaac qui devoit naître. La bénédiction s'étend donc aussi à Ismaël né d'une génération naturelle ou charnelle. Mais vous repetez, Sei-

¹ *M* v. 17

² Variante orthographique pour *renaitra*, non corrigée, cf. la note 6, p. 41.

³ Souligné dans le manuscrit.

⁴ *M* v. 16

⁵ *M* v. 17

⁶ Souligné dans le manuscrit.

⁷ Souligné dans le manuscrit.

⁸ *M* : v. 18

gneur,¹ que l'alliance que vous faites s'établira dans Isaac que Sara enfantera a Abraham, vous avez promis, ô mon Dieu, a Ismaël la benediction de la multiplication, mais le pacte ne regardoit qu'Isaac. Que j'ay veu jusques icy des merveilles inespérées, ô Dieu de miséricorde : je n'hésite pas de dire mes pensées, parce que je ressens en quelque maniere la verité, quoyque je ne voudrois pas m'y attacher opiniâtremment et avec une indocilité par la crainte de l'esprit humain. Je ne crains point d'avancer des choses nouvelles, je diray plustot anciennes qui n'ont jamais été proferées ou du moins non pas communément, mais je me sou mets au jugement des autres. Car comme le thresor de vos divines ecritures est inepuisable, ô mon Dieu, vous pouvez donner a chacun ce qui vous plait, vous savez que je ne vous demande que du pain, que si vous me donnez des mets suaves et delicieux la gloire en reviendra – elle a moy ? Loin de moy [47^r :] cette pensée. Ces mets sont des dons de votre main liberale, je ne fais que les manger, et mon ame s'en nourrit. Voila, ô mon souverain bien, que n'en etant pas encore rassasié, vous daignez me nourrir d'un excellent aliment. C'est a dire du sacrement de nos autels du corps et du sang du vray Isaac le fils de la promesse ; que ces graces sont grandes ! Que ces dons sont precieux, que ce festin est magnifique, que je ne goute cependant qu'en passant parce que quoyque j'ay faim je ne suis point affamé ; ne dis-je point des choses contradictoires ? Non sans doute : car j'ay faim en tant que je suis vuide de la charité. Mais je n'ay point faim etant rempli des choses terrestres, et de cette concupiscence qui comme un poids et un fardeau pesant m'entraîne, et m'éloigne de vous. Que je suis plus heureux qu'Abraham qui n'a vu ce grand jour qu'en esprit et en a pourtant tressaillit de joye ! Pour moy, je l'ay veu réellement, et j'y suis cependant si indifférent. Je parle de ce jour où l'homme sera nourri de la chair d'un Dieu homme. Mais, Seigneur, tandis que vous daignez rappeler cecy en ma memoire, enseignez moy, je vous prie, comment Abraham vit le jour de Jesus Christ puisque vous ne m'avez pas revelé qu'il ait été instruit des mysteres de la promesse, car s'il en avoit été² éclairé, il n'eut pas été content de la seule conservation d'Ismaël qu'il a demandé, mais pardonnez moy, mon Dieu, le tems n'est [47^v :] pas encore venu de faire ces recherches, il reste encore beaucoup puisqu'Isaac n'est pas né, mais a été seulement promis. Guidez moy donc, Seigneur, par ces voyes tenebreuses, comme il vous sera agreable. Car je vous ay pris pour mon conducteur, et la lumiere qui m'eclaire, ô mon doux Jesus, l'amour de mon cœur.

SUR LE CHAPITRE DIXHUITIEME.

Abraham se circoncisit luy meme, comme je l'ay appris par la fin du chapitre precedent, et le Seigneur luy apparut dans la vallée de Mambré.³ Et Abraham ayant levé les yeux trois hommes luy parurent devant luy...⁴ et il se prosterna en terre. Qu'est ce qui m'est plus clairement⁵ manifesté par là si ce n'est que dans le bapteme

¹ M v. 21

² Intercalé dans l'interligne

³ Réécrit de Mambr<a ?>

⁴ Les points de suspension figurent dans le manuscrit.

⁵ Complété dans l'interligne.

de la figure duquel Abraham ayant été marqué il commença a voir, que¹ l'auguste mystere de la tres sainte trinité seroit revelé ? Et de peur que nous ne croions que dans cette figure les personnes divines ont paru sous l'apparence des anges, l'apparition de Dieu est distinguée des trois anges qui parurent d'ou je conclus que l'apparition de Dieu² a été intellectuelle, et celle des anges visibles. Je ne sais si je dois appeller une figure <et une> ou³ histoire le repas des anges et l'hospitalité d'Abraham à leur egard contenue dans les versets 3. 4. 5. et 6. car je suppose que c'est une histoire rapportée pour la liaison⁴ des figures [48^r :] vraye pourtant et reelle avec les versets 7. et 8, or la figure et le mystere commence dans le neuvieme.⁵ Mais vous voyez, Seigneur, que je ne puis enoncer ce qu'il me semble a moy meme que je comprends avec votre grace, car le verset 10. demande beaucoup d'attention et une grande subtilité. Ce qui y est rapporté ressent fort la figure de l'annonciation. Dirais-je⁶ que Sara a ete la figure de la Sainte Vierge lorsque l'ange luy annonca la conception⁷ luy parlant tantot en singulier et tantot en pluriel ? A Dieu ne plaise car Marie crût, Sara douta, celle cy etoit vieille et sterile ; Marie etoit vierge – nonobstant tout cela je vois icy bien des choses qui ont rapport au mystere de l'annonciation, car ny dans la figure ny dans l'application je ne trouve rien qui concerne Sara. <car> Ce⁸ fut a⁹ Abraham et dans luy au genre humain que fut faite la promesse, c'est a dire a la posterité, qui devoit sortir de luy et non a la race antecedente dont etoit Sara. C'est pourquoy il etoit besoin de la foy d'Abraham et non de celle de Sara pour luy etre imputé a justice. C'est pour cela que je trouve toujours Sara dans le doute et au contraire Abraham toujours ferme dans la foy. Or ce qui regarde la Sainte Vierge se rapporte figurement a Abraham, comme le pere de la race de cette vierge bienheureuse, car le mystere de l'incarnation devant etre [48^v :] salubre et avantageuse – non seulement a Marie, mais a tout le genre humain <supportoit> se rapportoit¹⁰ a luy et a Abraham comme figure de la nature ou du genre humain. Rien n'empêche de dire que dans ce sens l'annonciation faite icy par un ange n'ait pu figurer l'annonciation a Marie, comme je l'ay pourtant dit et pour l'eclaircissement je ne saurois trop le repeter ce n'est point le ris de Sara, mais la foy d'Abraham qui a pu designer la foy et la soumission de la volonté de Marie, puisque dans cette vierge bienheureuse il ne faut pas considerer le sang de Sara mais celui d'Abraham. Or il est clair la figure meme l'exprimant ainsy qu'en tout cecy Sara n'a

¹ Complété dans l'interligne.

² *M* : v. l

³ *ou* : en surcharge

⁴ *pour la liaison* : a été complété apparemment plus tard ; comme si une autre main avait écrit dans le blanc, trop petit, car *liaison* se trouve dans l'interligne.

⁵ Sic ! Variante orthographique.

⁶ Changement de ponctuation dans le manuscrit : le *d-* a été réécrit en majuscule, le point rajouté, à en juger par l'exiguïté des intervalles. Le lecteur a dû s'interroger sur le sens de la phrase, puis changer les limites syntaxiques, conformément à sa réinterprétation.

⁷ *M* v. 9

⁸ Nouveau changement de ponctuation la virgule après *Sara*, la suppression de *car*, ainsi que l'ajout de la préposition *a* (cf. la note suivante) relèvent de la même tentative d'interprétation du sens de la phrase.

⁹ Complété dans l'interligne.

¹⁰ *se rapportoit* : complété dans l'interligne [Remarquons que la variante précédente n'avait aucun sens !]

agi que passivement, et qu'elle n'a rien operé. Vous n'avez donc regardez, Seigneur, ny son doute ny son ris que des yeux de votre misericorde, puisque dans l'accomplissement de ce profond mystere de votre sagesse ; dans la figure la foy du pere nonobstant le doute de la mere a été requise ; et dans le mystere figuré la foy de Marie a été necessaire nonobstant le doute de Joseph réputé le Pere de Jesus Christ selon les consequences que j'en ay déjà tirées avec votre aide, Seigneur ; Sara et Marie repondent presque de meme a l'ange comment est ce que cela se fera ? Mais c'est dans une disposition bien differente que l'une et l'autre le demandent, l'ange repond a l'une et a l'autre qu'il ny a rien d'impossible a Dieu et dans l'une et dans l'autre l'adorable decret de Dieu a eu en son tems son accomplissement. Cependant comme [49^r :] l'ange qui reprend Sara d'avoir ri est appelé le Seigneur,¹ je puis dire aussy que ce n'est pas icy une figure de l'annonciation qui a été representée, mais dans la figure suivante de la manifestation future du mystere de la tres sainte Trinité. On pourroit dire que les trois personnes divines qui devoient operer l'ouvrage de l'incarnation ont été icy représentées le pere dans sa paternité, le fils dans la filiation, et le Saint Esprit dans la conception.

Après avoir ainsy expliqué ces choses selon ma foible portée, et par un effet de votre bonté, ô mon Dieu, voila que je vois en esprit que ces hommes s'étant levés,² tournent leurs yeux vers Sodome et Abraham qui marche avec eux mais vous semblez vous meme declarer le mystere de ce que vous alliez faire. En disant pourray-je cacher a Abraham³ ce que je dois faire ? Pourquoi ? Puisqu'il doit être le chef d'un peuple tres grand etc.⁴ car je sais qu'il ordonnera a tous ses enfans et a toute sa maison après luy de garder la voye du Seigneur, et d'agir selon l'équité et la justice, afin que le Seigneur accomplisse en faveur d'Abraham tout ce qu'il luy a promis, comme si vous disiez, mon Dieu je ne puis celer a Abraham mes jugemens sur les autres hommes, que ma promesse et l'ordre de mes decrets par rapport au salut ne regardent ni consequemment ny antecedemment, et veritablement [49^v :] il étoit convenable de reveler a celui qui étoit la figure du genre humain et de luy demontrer la figure de tous ceux qui devoient être damnez par le juste jugement de Dieu. Or on peut comprendre, Seigneur, par le terrible exemple de Sodome de quelle maniere votre justice procede contre eux. Car deux choses que vous exaucez, Seigneur, me sont icy manifestées :⁵ le cri redoublé et le peché monté a son comble,⁶ et lorsque vous descendez, c'est a dire lorsque vous voulez voir par vous meme si les habitans de Sodome ont mis le comble a leur iniquité selon le cri qui est venu jusqu'a vous. Devant vous, Seigneur, tout cela est entendu, veu, et decreté dans un moment. Mais en instruisant Abraham par cet⁷ exemple vous luy montrez votre patience, votre longanimité, l'équité de votre jugement et votre justice. Je conçois donc⁸ que les anges se sont retirés, mais qu'Abraham resta devant le Seigneur dans une apparition

¹ *M* : v. 8

² *M* v. 16

³ *M* v. 17

⁴ *M* v. 19

⁵ *M* : v. 20

⁶ *M* : v. 21

⁷ *cet* en surcharge

⁸ *M* : v. 22

intellectuelle. Vous voulez donc, ô mon Dieu, être interrogé¹ pour faire éclater ce que mérite l'intercession d'Abraham à cause de la justice, afin d'accomplir en sa faveur tout ce que vous lui aviez promis, comme il a déjà été dit, et qu'est ce que m'apprend tout le dialogue qui suit,² si ce n'est que la miséricorde de Dieu est plus grande que l'iniquité des hommes et qu'il est plus porté à user de clémence que de rigueur. Et que vous [50^r :] ne³ reprouvez personne, Seigneur, si son péché n'est devenu très grand et ne répond au cri qui en est monté jusqu'à vous. De là paraît clairement le grand crédit que les justes ont auprès de vous ; mais si quelqu'un s'attachant à la lettre disoit qu'il est besoin de dix justes pour que vous pardonniez, qu'un moindre nombre n'est point exaucé, mais qu'il est confondu dans la multitude de ceux qui sont punis. Qui est-ce, ô Dieu infiniment juste et miséricordieux qui pourroit avoir de vous des pensées si impies ? Car la mort temporelle et ce qui paraît aux pécheurs un chatiment est la récompense du juste par rapport à la vie éternelle. Que si donc neuf justes avoient péri dans l'incendie de Sodome, ils n'auroient pas été sujets à la peine due aux pécheurs. Ô que vos miséricordes sont grandes et abondantes, Seigneur, Abraham en connoissoit l'étendue puisqu'il vous parle dans une si tendre simplicité de sa charité. Mais il faut aussi considérer et il étoit nécessaire de la manifester à ce saint patriarche combien est petit le nombre des justes en comparant le genre humain au nombre des villes qui devoient être détruites et c'étoit ce que ses enfans et sa maison, après lui devoient⁴ faire. Il paraît qu'Abraham attendit de voir l'effet de votre justice comme je verrai dans le chapitre suivant.

Que c'est un bel exemple pour les justes que votre serviteur Abraham, ô mon Dieu ! Qu'il marche véritablement devant vous et me représente le caractère d'une sainte simplicité. Il entend [50^v :] vos jugemens sur Sodome, il entend qu'il y a eu des cris qui sont parvenus jusqu'à vous, et que c'est pour voir si l'effet répond à ces cris que vous envoyez les ministres de votre justice ; cependant il ne vous demande point quels sont ces cris, et quel est le péché des habitans de Sodome. Son frère Loth étoit citoyen de cette ville malheureuse : cependant il ne s'inquiète point pour lui, il ne vous prie <point> pas⁵ ô mon Dieu, pour ce frère, il ne lui envoie point des messagers pour lui annoncer votre arrêt et pour l'avertir de se sauver de cette ville qui alloit en⁶ éprouver la rigueur. Mais voilà qu'après s'être acquitté de ce devoir de charité envers les justes en général, en priant pour eux, je dirai plutôt après avoir appris par votre inclination à pardonner quelle étoit votre miséricorde, il s'en retourna chez lui. La propriété et le fondement de la simplicité est cette grande et solide confiance, que tout ce que vous faites, ô mon Dieu, vous le faites pour le bien des hommes ainsi entièrement exempté de toute inquiétude elle n'espère rien dans les affaires temporelles parce qu'elle ne désire rien ; elle ne craint rien persuadée qu'elle est que vous faites tout avec justice et miséricorde cette confiance religieuse en-

¹ *M* : v. 23

² *M* : v. 29

³ *M* 2e [Ce chiffre doit renvoyer au deuxième cahier ou fascicule du manuscrit, comme sur la première page il était marqué : 1er cahier. En fait, c'est ici que se termine le premier fascicule de 50 pages recto-verso !]

⁴ *devoient* : est une variante parallèle (une alternative non résolue) de *devoit* qui se lit dans la ligne, -*ent* ayant été marqué dans l'interligne sans rayer l'autre -*t* et accorder les deux variantes.

⁵ *pas* en surcharge

⁶ *en* complété dans l'interligne

tendit parler des evenements sans trouble sachant que votre providence, ô mon Dieu, a soin de tout : et parce qu'en homme de ce caractere est persuadé qu'il est pecheur, il souffre dans un humble silence, tout ce qui luy arrive le regardant comme tres [51^r :] leger¹ en comparaison de ce qu'il a merité ; toujours semblable à luy meme, il fait du bien à tous, il ne nuit à personne et ne se mêle point dans d'autres affaires que celles qui le concernent cette vertu de simplicité est la douceur sœur de l'humanité, fille de votre charité, ô mon Dieu, qui etes charité. Voila, Seigneur, qu'Abraham n'emploie pas beaucoup de paroles et de prieres en faveur des justes mais le peu de paroles qu'il vous dit sont² des actes continuez de confiance et d'humilité, qui part d'un cœur qui ne vous interroge pas par doute mais par une ferme confiance. C'est de cette meme source qu'etoit né l'interrogation qu'il fit en riant : croyez vous qu'un homme de cent ans aura des enfans ? Enfin apres avoir été icy aussy instruit de vos jugemens il s'en retourna chez luy. Il ne va point sur les lieux elevez et les montagnes pour voir ce qui arrivera a Sodome, il n'envoie pas a son frere pour l'avertir de ce qui se passe, de ce qui s'est fait, et de ce qui arrivera.

Quand on le fait aujourd'hui, on est loué, on passe pour charitable, prudent et prevoyant, et rempli d'industrie, et on peut l'être effectivement. Car c'est vous seul, ô mon Dieu, qui sondez les cœurs et les reins mais ces choses la ont souvent leur source dans une curiosité qui est fille de l'amour propre, et couverte du masque de la charité. On veut savoir ce qui doit arriver, ou ce qui s'est déjà passé pour apprendre a éviter tel et tel evenement dont on a reconnu la cause par ce qui a precedé, et conjecturant l'avenir par les [51^v :] consequences on craint ou l'on espere. Et c'est la cette prudence des hommes mondains fille de la cupidité, si canonisée dans ce monde, mais ce n'est pas la ce que j'apprends dans l'exemple d'Abraham qui m'enseigne d'aller a ma place, c'est a dire de ne me point meler de ce qui ne me regarde pas, et de faire dans la simplicité ce qui me concerne ? He bien, Seigneur, vous voyez que je vous parle aussy dans la simplicité de mon cœur. Car si les hommes entendent ce langage de combien de façons ne mediroient-ils pas de moy, l'on me demanderoit pourquoi je blame d'avertir un amy, un frere du peril qui les menace, pourquoy je m'oppose a la loy meme de la nature, de faire aux autres ce que je voudrois que l'on me fit : pourquoi enfin je vais contre la charité, qui m'ordonne d'aimer mon prochain comme moy meme, un autre m'imputerait d'aller contre les loix de la prudence en ce que par une aveugle presumption je conseille de remettre tout a l'evenement, et de ce qu'enfin j'impugne un <ouvrage> usage³ receu et approuvé, et l'exemple meme de plusieurs saints. Que repliqueray-je a cela ? Je ne saurois sans doute, si votre bonté, ô mon Dieu, ne me l'enseignoit. Mais ce seroit parler en vain a ceux qui ne connoissent pas votre langage, qui ne ressentent pas la foy et la confiance qu'il peut avoir en vous, et qui n'en parlent pas de cœur mais de bouche. Il n'en sera pas moins vray [52^r :] qu'Abraham s'est comporté ainsy que je l'ay dit, et qu'il a été⁴ pourtant le modele de tous les justes, en marchant toujours devant vous, Seigneur, d'ou il paroît cette grande verité qui repugne tant à la nature et qui est si contraire a l'usage du monde. Que l'homme ne doit rien regarder pour mal de ce qui peut arriver

¹ Une lettre (-e) a été rayée à la fin de l'adjectif.

² sont : en surcharge sur <serons ?>

³ usage : en surcharge sur <ouvrage>

⁴ Complété en marge, probablement par la même main.

à la vie et au corps, mais seulement de ce qui nuit à l'âme, et par ce principe accepter de bon gré et meme avec plaisir de votre main equitable tous les evenemens comme luy etant avantageux, et egalement rempli de justice et de misericorde. Ce fondement etant solidement et dans une vive foy etabli dans le cœur, persuadé de cette grande maxime il sera sensible à l'exemple d'Abraham, et n'impugnera plus ce que j'ay avancé. Car qui est-ce qui se trouvera dans cette disposition sans etre interieurement convaincu que vous avez resolu de visiter, <pour> par¹ les afflictions, les croix, et les contradictions. Pourroit-il croire que vous luy refuserez la patience, ou que vous ne pourvoirez pas par votre sage providence a luy faire eviter les perils ou temporels ou spirituels. S'il est donc bien penetré de ce principe, il ne sera pas en inquietude, ni sur ce qui le regarde ou de ce qui regarde les autres, mais plein d'une paisible confiance en vous, et demeurant ferme dans cette <simple> sainte² simplicité, il vous abandonnera, ô mon Dieu, egalement ses interests et ceux des autres, et par cette sage conduite il suivra veritablement votre volonté et non la sienne [52^v :] et il retournera à sa place. Ainsy marche-il toujours en votre presence, comme Abraham. L'ame de cette simplicité est la charité et c'est ainsy que l'homme souhaite a son prochain ce qu'il desireroit luy etre fait a luy meme. Conduisez moy, Seigneur, dans une si sainte voye afin que regardant les maux du monde comme des biens, et ses biens au contraire comme des veritables maux, je ne cherche que vous seul, je ne desire que vous pour que tous mes vœux se reunissent³ au seul objet de parvenir à vous.

SUR LE CHAPITRE DIXNEUVIEME.

L'Ecriture me fournit un terrible exemple de la malice humaine et une histoire pleine d'horreur dans les habitans de Sodome. J'ay deja rapporté icy devant que le redoutable chatiment de cette ville infortunée a été la figure de l'enfer et de la punition des damnez. Je ne m'etonneray pas, Seigneur, que vous ayez puni par un chatiment si exemplaire leur peché, car le genre humain etoit encore alors sous la loy de nature, et a peine l'homme pouvoit il pecher d'une maniere plus criminelle contre la nature, mais j'ay deja éclairé avec votre secours par votre conversation precedente avec Abraham, combien vous avez montré de longanimité et de patience en punissant les habitans [53^r :] de Sodome. Il ne se presente donc icy a moy que la merveilleuse histoire de Loth duquel vous avez daigné me montrer icy obscurément⁴ quelques particularités ; mais voila que vous voulez bien m'enseigner plus clairement. C'est pourquoy je reprendray avec votre grace ce que je crois appartenir a la figure de Loth. Ce que j'en ay rapporté jusques icy est confus c'est a dire qu'il a ete la figure des appelez,⁵ et Abraham celles des elus. Car quoique a prendre la chose dans un sens rigoureux elle soit ainsy, je croirois en examinant la consequence, que

¹ pour : réécrit en par.

² Faute de copie corrigée immédiatement.

³ se reunissent : résulte de la réécriture de se renaisent (?) [lecture conjecturale].

⁴ Deux grosses taches d'encre ont rendu quelques lettres illisibles dans *obscurément*, pourtant le rétablissement est évident.

⁵ M v. 13

comme Abraham a été la figure du genre humain en¹ général, de même Loth a désigné en particulier cette partie du genre humain qui devait rester dans son aveuglement sous la loi et la peine du péché. Ils doivent être appelés par votre grâce, mais pour ce qui s'en est suivi, le sang de Jésus Christ ne profita pas à tous, ce qui a été figuré quand Loth suivit Abraham dans sa première vocation. Il passa avec lui en Égypte qui était la figure du pèlerinage de tous les hommes et de la cupidité ou sous la loi du péché, ou dans la chair ; mais parce qu'il ne devait pas exprimer comme Abraham le véritable pèlerinage des fidèles dans leur patrie, Loth fut séparé de lui et il habita dans Sodome. Ainsi l'Écriture marque expressément que vous fîtes, Seigneur, à Abraham la seconde promesse de la terre après que Loth se fut séparé d'avec lui. Tout cela étant ainsi récapitulé² quoique je suppose que Loth a toujours conservé la justice, il est pourtant la figure des hommes [53^v :] qui vivent hors la loi de grâce, que votre miséricorde, ô mon Dieu ! à cause de l'intercession des justes et non pour leurs propres mérites conserve souvent dans les périls temporels ; souvent elle les ramène dans la voie du salut. Loth eut la lumière³ pour reconnaître les anges qu'il reçut chez lui, il exerça envers eux toute l'hospitalité et s'exposa pour les sauver des mains de ces scélérats.⁴ Mais sa foi et son espérance en vous paraît trop tiède, Seigneur,⁵ par l'offre indigne qu'il fait⁶ de prostituer ses deux filles, et il n'eut pas assez de fermeté⁷ pour tacher en mettant <envers> en vous⁸ sa confiance de repousser les hommes abominables. Il fut ici la figure de ceux qui dans le train ordinaire de la vie tiennent souvent pour prudence de faire le mal pour qu'il <en> arrive du bien, et ceux là se confient véritablement dans leurs propres forces et non en vous, ô mon Dieu, car premièrement ils ne comptent pour rien de vous offenser et ainsi ils ne peuvent attendre de vous du bien à moins qu'ils ne jugent follement que vous recompenserez le mal. D'où attendent-ils leur secours ? Sans doute de leur ruse, de leur industrie, de leur prudence, enfin d'eux mêmes. Mais parce que la justice d'Abraham eut plus de poids⁹ devant vous que la mollesse de Loth, les anges le conserverent en frappant d'aveuglement un peuple insensé, et emporté par une passion effrénée ceux là, dis-je, furent frappés d'aveuglement mais Loth me représente l'aveuglement naturel [54^r :] de l'homme.

Il n'y a personne qui dans les grâces communes ne puisse facilement voir des marques de votre providence et de votre toute-puissance. Cependant hélas ! combien de millions n'y en a-t-ils pas eu et n'y aura-t-ils¹⁰ pas qui ne vous ont point connu, ô mon Dieu, qui ont douté de votre existence, et qui préférant à vous le monde et ses

¹ *en* complété dans l'interligne.

² *M* : C. 13. v. 14

³ *M* v. 1, 2

⁴ *M* : v. 3, 4

⁵ *M* : v. 5, 6

⁶ *M* v. 7

⁷ *M* v. 8

⁸ *en vous* : en surcharge

⁹ *M* v. 10, 11

¹⁰ Sic ! à noter le pluriel incorrect qui revient deux fois dans la formule *il y a* !

charmes trompeurs, vous ont meprisés. Je¹ ne crois point que Loth ait été aveugle jusques a ce point la : mais ses yeux estoient comme envelopez d'un nuage : car il voit l'horrible malice de ce peuple effrené ;² les anges l'invitent a sortir avec sa famille de cette assemblée des mechants. On luy declare le jugement de Dieu sur cette cité perverse,³ il conçoit quelque <folle> foible⁴ volonté de fuir,⁵ etant sorti il parle a ses gendres⁶ qui estoient envelopez <de> dans⁷ l'aveuglement general il s'imaginoyent qu'il ne leur <droit> disoit⁸ cela qu'en se moquant. Et ce n'est que par force que Loth luy même conduit par les anges et non de plain gré,⁹ sort enfin : car tandis qu'il differoit toujours, ils le prirent par la main et ils prirent de meme sa femme et ses deux filles, parce que le Seigneur vouloit l'epargner. L'ayant fait sortir de la maison,¹⁰ ils les conduisirent hors de la ville, ils luy apprennent ce qu'il falloit qu'il fit, c'est a dire de ne point regarder derriere luy, de ne se point arreter dans tout le pays d'alentour, mais de se sauver sur la montagne. Comme s'ils luy eussent dit d'éviter la société des hommes. Ce sont encore aujourd'hui vos preceptes, Seigneur, pour ceux que vous voulez sauver des chatimens destinez aux pecheurs et aux [54^v :] enfans du monde. Mais mon Dieu, que cette figure me represente vivement la verité.¹¹ Car Loth se confie dans sa prudence, et non dans votre providence, il doute de pouvoir être sauvé dans le lieu qui luy a été destiné. C'est pourquoy il recherche la compagnie des hommes,¹² et il veut entrer dans une ville qui n'étoit pas moins coupable que celle dont il avoit été tiré quoiqu'il reconnut, Seigneur, que vous aviez signalé avec luy votre misericorde.¹³ A peine se sert-il de cette lumiere de votre grace, vous luy en accordez une plus grande,¹⁴ et vous conservez cette ville dans laquelle il étoit entré <ce n'est>¹⁵ bien plus les ministres de votre justice ne pouvoient <servir> servir¹⁶ contre les autres ny deployer les fleaux de votre colere¹⁷ que Loth ne fut entré dans le lieu de sureté qui luy avoit été marqué. Loth etant ainsy sauvé, le Seigneur fit descendre sur Sodome et Gomorre une pluye de souffre et de feu. Voila une image bien formelle du feu de l'enfer. Le Seigneur fait pleuvoir du

¹ Le -s final de *meprisés* (c'est-à-dire l'accord du pluriel) a été mis ultérieurement, en même temps que la ponctuation avait été changée. Cela veut dire que la deuxième main a mis un point après le mot et le pronom *je* (resté minuscule !) est censé commencer ainsi une nouvelle phrase !

² *M* v. 12

³ *M* v. 14

⁴ *foible* : en surcharge

⁵ *M* : v. 14

⁶ *M* v. 15

⁷ *dans* : en surcharge

⁸ *droit* : a été rayé si fort qu'on a de la peine à rétablir la variante.

⁹ *M* v. 16

¹⁰ *M* v. 17

¹¹ *M* v. 18

¹² *M* : v. 20

¹³ *M* v. 21

¹⁴ *M* v. 22

¹⁵ La rature est si forte que la variante rétablie reste conjecturale.

¹⁶ *servir* en surcharge

¹⁷ *M* v. 24

Seigneur.¹ Qui est ce qui designe cette expression ? sinon celuy du psalmiste le Seigneur a dit a mon Seigneur ? Quel autre, dis-je, designe-elle que ce juge etabli des vivants et des morts qui dira dans le jour redoutable de ses vengeances allez maudits au feu eternel ! Ce Seigneur fait pleuvoir en figure qui selon tout le pouvoir qui luy aura été donné par le Seigneur fera pleuvoir le soufre et le feu sur les damnez comme etant les malheureux objets de sa justice ;² comme donc, [55^r :] il detruit en figure, ainsy detruira-t-il dans la verité cette societé des mechans, qui habitent dans le monde comme dans leur patrie plongez dans l'aveuglement de la nature humaine, et hors de l'Eglise figurée par l'arche, qui ne sont point pelerins avec Abraham dans leur propre patrie, et qui n'ont point de part a la promesse faite a ce saint Patriarche. Et voila qu'afin que la figure exprime plus clairement, elle marque que tout ce qu'il y avoit de verdure sur la terre a ete detruit pour représenter que cela arrivera visiblement dans la dissolution de la machine du monde.³ Cependant Loth avec sa famille nous fait voir ce qui doit arriver a ceux qui vivent au milieu de l'aveuglement general des hommes. Vôte providence commune, o mon Dieu, n'abandonne pas ceux que vous conservez, parce que vous voudriez les sauver mais quelques uns touchez d'une connoissance particuliere de votre misericorde regardent derriere eux comme la femme de Loth, et sont changez en statues de sel qui par sa propriété naturelle causant de la vegetation dans la nature conserve de la corruption dans son etat naturel ce qui y est sujet : et certainement il en arrive ainsy dans la verité. Car lorsque ceux dont j'ay parlé regardent derriere eux, persistent dans le mal, ils confirment par leur exemple les autres dans leur etat mauvais, et dans la corruption ou ils etoient. Or Abraham s'estant levé⁴ le [55^v :] matin vint au lieu ou il avoit été auparavant avec le Seigneur, et regardant Sodome et Gomorrhe, et tout le pays d'alentour, il vit des cendres enflammées qui s'elevoient de la terre comme la flamme d'une fournaise ? Ou allez vous Abraham ? Dans l'endroit ou vous avez été avec le Seigneur ? Vous etes veritablement beni du Pere, et vous etes appellées du Seigneur, qui fait pleuvoir par le Seigneur, pour voir la figure de la triste verité que prouveront ceux, qui ne seront pas pelerins avec vous et ne deviendront⁵ pas participants des promesses qui vous ont été faites.

Ce n'est pas la curiosité ni une vaine sollicitude qui vous conduit de votre place a celle ou vous avez été avec le Seigneur ; et voila que selon le tissu de l'histoire, car il m'est peut etre permis de croire qu'il vous a été alors revelé, que le Seigneur s'etoit ressouvenu de vous, et avoit conservé ou plustot delivré Loth. Car il l'a veritablement delivré ; mais il ne l'a pas conservé (pour parler exactement) dans les voyes par lesquelles il marchoit, et c'est pour cela, peut etre, que l'Ecriture dit que Dieu le delivra de la ruine de ces villes, ou il avoit demeuré, etc. Cette expression confirme derechef ce que je dis. Car Loth comme figure habita dans toutes les villes qui furent detruites, or la ruine de ces villes et de ce pays fut la figure de ce qui devoit arriver

¹ Sic ! Le sens de la phrase est obscur. La version latine donne Dominus pluit a Domino. cf. du texte latin, p. 50.

² M v. 25

³ M v. 26

⁴ M v. 27

⁵ de complété dans l'interligne. mais sans doute, le copiste aurait-il voulu corriger *venir* en *devenir*. j'ai donc rétabli le mot présumé.

a la fin [56^r :] des tems comme la promesse de la terre de Canaan fut la figure de celle qui devoit estre eternellement possedée. Mais comme il vous a plu, mon Dieu ! de representer meme ce qui devoit arriver dans le tems, vous avez conservé Loth a cause d'Abraham et non pour sa propre justice. Et quoique j'avois¹ en luy une si vive image de la verité, dont j'ay souvent parlé, je n'oserois dire sur ses actions, s'il a été élu ou reprouvé, mais je vois seulement qu'il a marché dans la justice ainsy appellée par l'aveuglement humain. Les anges² luy avoient dit auparavant d'aller sur la montagne : mais se fiant plus sur la propre <providence> prudence³ il prefera de demeurer dans une ville pour se mettre a couvert de la mort. Il luy fut promis que la petite ville de Segor seroit conservé comme il le demandoit, mais voiant eclater les jugemens de Dieu il eut peur et il se retira dans une caverne. C'est ainsy qu'agit la prudence humaine hesitant toujours, par tout inconstante. Elle se suit premierement elle meme ou son propre jugement. Quand cette conduite ne luy réussit pas, elle revient aux bonnes pensées qui luy ont été suggerées par votre grace, dont elle recoit quelquefois les rayons favorables a cause des prieres des justes ; mais ils disparaissent comme un éclair. Loth va dans la caverne, et non sur le sommet de la montagne, et il suit comme il luy plait en quelque chose et non en toute une bonne inspiration. [56^v :] Il reste donc dans la caverne avec ses filles⁴ qui me representent une figure entierement opposée à la figure de Sara, et voilée de l'obscurité merveilleuse de votre sagesse. J'avois dit, Seigneur, que Sara representoit la nature humaine laquelle avoit été sterile passivement et n'avoit pû recevoir votre grace d'une generation spirituelle qu'elle n'eut été rendue feconde par une grace que vous deviez donner gratuitement au genre humain, et par la foy d'Abraham qui luy avoit été imputée a justice à luy et à sa posteriorité. Mais voila que le reste du genre humain m'est representé dans les filles de Loth la nature humaine appellée par une vocation generale a eü un instinct du desir de cette generation passive, et cet instinct est representé en figure par la prudence de la chair qui veut se multiplier charnellement selon la nature de la peine du peché. C'est pour cela que les filles de Loth soupçonnent et craignent qu'il ne reste plus personne sur la terre qui puisse les connoitre selon la coutume de tout le pays, mais quelle a été cette coutume ? Concevoir par le peché, dans le peché et⁵ enfanter le peché ; afin donc que cette figure du peché originel fut absolument⁶ expressive dans sa verité, voila que des filles conçoivent de leur propre pere, mais pour faire voir que ce genre de peché etoit involontaire, la figure nous [57^r :] represente que ces filles ont commis le peché sans le vouloir, et le pere etant yvre et ne sachant ce qu'il faisoit. Et cette excellente peinture et image nous fait voir, que cela devoit estre representé par plusieurs personnes pour faire paroître la multi-

¹ *j'avois* : résulte d'une réécriture où l'on peut deviner que la première variante devait être *j'eusse*, mais bien que cette formesait plus correcte, vu que la forme est conjecturale, j'ai préféré garder *j'avois*, pour la simple raison qu'elle est sûre, bien que, du point de vue de la grammaire, elle soit erronée.

² *M* v. 30

³ *prudence* : en surcharge

⁴ *M* : v. 31

⁵ *et* forme conjecturale résultant d'une correction de *e<s>t*

⁶ La forme première devait être *absolument* dont les deux premières lettres ont été rayées et re-complétées dans l'interligne, ce qui doit donner *résolument*, comme deuxième variante. Etant donné que celle-ci est trop conjecturale, j'ai préféré garder la précédente, authentique et sûre.

tude, et l'universalité mais il falloit au contraire que la figure de Sara dans sa sterilité fut en quelque façon exprimée par une seule personne pour faire voir la singularité. C'est ainsy que vous me demontrez, Seigneur, la sterilité du genre humain qui ne pouvoit concevoir et engendrer que le peché, par luy meme. Sara conçoit et engendre tard, la race promise se multiplie lentement dans Abraham meme ; mais les Enfans d'Ismaël et de Cethura et particulièrement dans l'exemple dont il s'agit, les filles de Loth conçoivent d'abord, et c'est ainsy que la semence du peché se multiplie parmy les nations. Que votre sagesse est grande, ô mon Dieu, et la profondeur de votre science ! Coment vous avez figuré le peché par¹ ce qui n'estoit point peché, et comme je l'ay dit, il ny a rien dans Loth qui ne demontre qu'il a été juste. Cependant en approfondissant bien tout cecy on ne pouvoit représenter par une image plus vive l'effet et la peine du peché dans l'homme. Que je vous aime donc, Seigneur, par la connoissance de la profondeur de vos mysteres, que je vous aime à cause de la bonté qui vous a porté à me les manifester, mais comment pourrois-je détailler tous les motifs [57^v :] par lesquels voulant vous aimer, je vous demande en vous aimant le pouvoir vous aimer toujours de plus en plus, vous mon Dieu qui seul estes digne d'être aimé parce que vous estes Dieu.

SUR LE CHAPITRE VINGTIEME.

O Dieu de mon cœur, et lumiere de mon ame, lorsque vous me faites la grace de perseverer, voila que je me presente à vous, je ne vous demande rien que vous meme lorsque je cherche la verité et que j'ay faim et soif de la verité que je cherche. C'est vous qui avez arrangé l'histoire sacrée de vos ouvrages : et sans doute que Moyse ce serviteur fidelle dans votre maison n'a rapporté de² vos œuvres si merveilleses et si abondantes que celles qui nous pouvoient³ manifester l'ordre de votre œconomie, qu'il est si doux de savoir et de gouter, et qui est si avantageux à nos âmes. Eclairiez moy donc, je vous prie, et inspirez moy ce que je dois dire sur l'evenement qui se presente à mediter sur le pelerinage d'Abraham dans les terres du midy. Car je crois d'autant plus que cette histoire n'est pas sans mystere que Sara dans un âge si avancé qu'il est dit dans le chapitre dixhuitieme qu'elle n'avoit plus ce qui arrive tous les mois aux femmes, a pourtant par sa [58^r :] beauté attiré les yeux et excité la passion du Roy Abimelech. Dans le chapitre déjà cité les anges luy avoient predit qu'elle enfanteroit dans un an, et le chapitre qui suit immediatement marque que cet enfantement s'en est suivi. D'ou je conclus que Sara pouvoit avoir conçu lorsqu'elle fut enlevé par Abimelech Roy de Gerare comme la sœur d'Abraham, qui avoit alors environ quatrevingt dixneuf ans. J'avois remarqué qu'il estoit arrivé quelque chose de semblable lorsqu'Abraham contraint par la famine avoit passé en Egypte, j'ay avancé que sa transmigration avoit été la figure du pelerinage de l'homme sur la terre. J'ay dit que les prodiges que vous aviez fait, Seigneur, pour sa delivrance

¹ *par<ce> qui* : correction en cours de copie qui a donné : *par qui*, puis après le rétablissement de *ce* : *par ce qui*

² Complété dans l'interligne

³ *pouvoient* : résulte de la réécriture du singulier en pluriel, mais la terminaison se trouve intercalée dans l'interligne.

representoient la protection singuliere par laquelle vous conservez les justes pendant leur vie dans le monde quoyque par le tissu que j'ay <re>marqué de l'histoire posterieure d'Abraham, j'osasse dire maintenant que son pelerinage en Egypte pre-sageoit la transmigration de ses enfans qui devoit arriver pour le meme sujet de famine, et la delivrance du peuple de la servitude d'Egypte ; comme l'entrée d'Abraham dans ce Royaume a suivi immediatement sa premiere vocation, et la premiere promesse, et qu'a son retour d'Egypte vous luy avez vous même predit cette captivité de ses descendans, lorsque vous avez fait alliance avec luy. Car pharaon avoit [58^v :] veritablement enlevé sa femme Sara lorsque par un edit barbare il avoit ordonné aux nourrices des hebreux de jeter dans le Nil les enfans de ce peuple, et d'en empecher la propagation et l'accroissement par des moyens <les plus> aussy¹ cruels que ceux qu'il avoit commandé mais la difference est bien grande dans l'histoire que j'ay maintenant a mediter : car Abraham est pelerin dans la terre qui luy avoit été promise, sa femme estoit vieille, et cet evenement arriva apres la derniere promesse qui fut fait a ce patriarche, et ainsy selon ce que nous avons deja dit, il regarde l'etat de l'exaltation ou de la glorification de la nature humaine. Ouvrez, Seigneur, mes levres, et ma bouche publiera vos louanges. Car je demeure a sec et je ne sais que penser et qu'écrire sur cet evenement ; ce qui se presente donc d'abord a mon esprit est que du tems d'Abraham il y a eu une nation qui avoit conservé votre connoissance et votre culte, ô mon Dieu (ce qui paroît clairement par cette histoire du Roy Abimelech) a laquelle nation ne se rapportoient point les promesses faites a Abraham et a sa posterité en les prenant dans un sens rigoureux. Elle estoit pourtant comprise dans cette generale vocation et promesse que toutes les nations et tous les peuples de la terre seroient benis dans sa posterité. Ainsy [59^r :] quoyque nous ne soyons point fils d'Abraham selon la chair, nous sommes pourtant tous ses enfans spirituels. Je dois considerer de plus Sara (qui selon la supposition que j'ay deja faite avoit conceu ou estoit prete a concevoir) comme l'arche conservatrice de vos promesses, ô mon Dieu, et de l'alliance qui concernoit le fruit qu'elle portoit dans son ventre. Et ainsy reflexion faite a ce que j'ay dit cy dessus que la figure qui est icy contenue et representée apres la troisieme vocation d'Abraham doit regarder l'etat d'exaltation et de glorification du genre humain, votre grace me fait considerer qu'Abimelech et son peuple ont par² la connoissance de³ la divinité et de votre culte représenté les gentils devenus enfans spirituels d'Abraham, qui éclairés de votre divine lumiere raviront⁴ les promesses faites a Abraham ou (pour parler plus clairement) que les nations qui doivent entrer dans votre Eglise raviront de la posterité charnelle d'Abraham, Sara, comme je l'ay dit, depositaire de votre alliance. Mais vous, mon Dieu, par une disposition singuliere de vôtre providence, et par un avertissement secret vous ferez restituer Sara, c'est a dire votre alliance a Abraham dans

¹ *aussy* : en surcharge

² *par* intercalé dans l'interligne

³ *de* en surcharge sur <pour ?>.

⁴ *raviront* : résulte d'une réécriture difficile à reconstituer *-ront* figure dans l'interligne et probablement, le copiste avait voulu aboutir à **raviseront*, mais la correction est restée partielle. Mon hypothèse est fondée sur deux faits: tout d'abord, le verbe *raviser* qui s'intègre mieux au contexte, puis l'apparition de la forme *raviront* dans la proximité de ce passage, notamment trois lignes plus bas « *raviront de la postérité charnelle...* » forme analogue qui a dû désorienter le copiste.

sa posterité. Mais, Seigneur, cette histoire considérée ainsi ne peut être exactement appliquée par moi ; car elle concerne¹ [59^v :] les temps à venir, dans lesquels comme nous remarquons par le sens des prophéties, les hébreux rentreront avant la fin du monde dans le sein de l'Église, et c'est là l'opinion commune, vous voyez ô mon Dieu, dans mon cœur ! Quand même ma plume ne vous en ferait pas le sincère aveu que mon esprit ne s'est pas encore arrêté à ce sens de cette histoire.

Je conviens à la vérité du sentiment de ceux qui sont plus savants² plus éclairés que moi, qui pensent qu'en approfondissant le sens des Écritures il ne faut pas chercher une application si exacte de toutes les circonstances ou plutôt, pour parler comme eux, et avec eux, une application si scrupuleuse, nonobstant cela cependant je crois qu'il faut même entendre cette règle avec beaucoup de discrétion. Car je ne sais pas, Seigneur, pourquoi vous auriez voulu qu'on ne peut appliquer à la vérité toutes les figures réelles qu'il y a dans vos Saintes Écritures, et les circonstances qui appartiennent à ces figures. Qui pourra croire que votre sagesse n'a pas eu assez d'habileté pour voiler de telle sorte ses secrets et ses mystères, que le voile qu'elle a mis dessus ne soit pas d'une proportion exacte et mesurée et non point si déchiré qu'il laisse tantôt voir, et tantôt caché ce qu'il couvre ? Je ne nierai cependant pas, ô douceur de <ma vie> mon cœur³ que ces règles [60^r :] semblables sont bonnes particulièrement pour ceux qui en conséquence de leurs obligations étant <les> ou⁴ docteurs, ou établis les dispensateurs de votre parole lisent l'Écriture dans un esprit différent les uns pour enseigner, les autres pour apprendre ceux-ci pour s'attirer des applaudissements ; ceux-là pour devenir docteurs mais comme je ne suis d'aucune de ces classes, pardonnez-moi, Seigneur, si je rumine, si je mâche longtemps chaque morceau. La seule odeur et la vapeur exhalée des viandes ne suffit pas pour nourrir mon corps, de même ce n'est pas les applications ingénieuses, mais les seules vérités solides qui peuvent être la nourriture de mon âme. Levez donc, je vous prie, ô mon Dieu, les obstacles qui peuvent m'éloigner de votre divin banquet, et qu'il ne me suffise pas d'avoir seulement flairé la vérité, mais que je puisse aussi la goûter, car je défaillis dans la liaison de ce que j'ai dit jusques ici sur Abraham et sur Sara, parce que les circonstances m'en paraissent entièrement inapplicables⁵ à la vérité que j'ai avancé. Si je savais qu'il vous est agréable que je ne goûte point de ce⁶ mets je passerois outre en toute humilité. Mais tandis que votre bonté excite ma confiance, voilà que je demande, que je frappe, que je crie, écoutez ma voix. Cependant que votre sainte volonté soit faite en tout et [60^v :] qu'en tout paroisse mon ignorance et ma faiblesse. Soyez vous-même louez, ô mon Dieu ! De mon ignorance naturelle je vois combien je suis redevable à votre bonté lorsque vous daignez éclairer mon entendement, et l'élever au-dessus de lui-même ; et voilà que je retombe dans les ténèbres lorsque vous ne me soutenez pas. Je vous avoue donc, Seigneur, mon ignorance, et je passe à la méditation du chapitre suivant. Éclairés mes ténèbres, de

¹ Complété en bas, sur la marge.

² *savants* résulte de la réécriture de *sa<ges et>*, de sorte que *-vants* se trouve dans l'interligne.

³ *mon cœur* : en surcharge

⁴ *ou* en surcharge

Inapplicables porte des traces de réécriture : on croit deviner *in<ex>plicables* sous la variante actuelle.

⁶ Intercalé dans l'interligne.

la lumiere de votre charité afin que je supplée par l'abondance de mon <cœur>¹ amour ce qui me manquera du côté de la science.

SUR LE CHAPITRE VINGT ET UNIEME

Je me presente devant vous, ô Dieu d'une bonté infinie ; vous voyez ce dont j'ay besoin suppléez, je vous prie, a ce qui me manque afin que je puisse raconter vos merveilles. Toute l'histoire d'Abraham que j'ay meditée jusque icy avec votre secours, tous les desirs de ce pere des croyans tendoient a cette fin que vous luy aviez si souvent promise, ô mon Dieu, et voila que fidele dans vos promesses vous avez visité Sara, comme vous luy aviez promis, et vous avez accompli votre parole.² Elle conçut et enfanta un fils dans sa vieillesse dans le tems que Dieu luy avoit promis.³ Que les termes [61^r :] dont l'Escriture se sert pour exprimer qu'Abraham devoit à Dieu Isaac tout entier sont simples, mais veritablement choisis et energiques ! Pardonnez moy, Seigneur, si je vous demande pourquoy l'Escriture dit que vous avez accompli vôtre parole puisque la promesse que vous aviez faite concernoit non seulement Isaac, mais la possession de la terre de Canaan. Abraham est cependant encore pelerin, excusez pourtant mon ignorance car vous avez déclaré dans la premiere alliance que vous avez faite avec Abraham que sa posterité ne possederait cette terre qu'à la quatrieme generation. Cet heritier qui vous est né d'Abraham etoit l'abregé de tous vos desirs, car etant riche et possesseur de beaucoup de biens que pouviez vous souhaiter plus ardemment qu'un heritier ? Et comme figure du genre humain, que pouviez vous demander avec plus d'instance que ce fils promis qui concernoit l'alliance de Dieu, et en qui toutes les nations et les peuples devoient etre benis. Vous avez veritablement acquis la verité par rapport a un heritier de vos biens, mais comme figure vous n'avez vous même obtenu que la figure et l'image de celui, en <ce> qui s'accompliront veritablement toutes les promesses que le Seigneur vous a faites. Car enfin je me <trouve> tourne⁴ vers vous mon Dieu ! Puisque je sens que je ne m'arrete pas autant que j'hesite comment je dois appliquer la figure d'Isaac a la verité. Isaac a été sans doute la figure de Jesus Christ [61^v :] notre Sauveur que toutes les promesses concernoient, que toutes les propheties designoient et que tout le genre humain attendoit. A Dieu ne plaise que je veuille separer dans Jesus Christ la nature humaine de la nature d'ivine dans ses ouvrages ou (pour exprimer plus exactement mes pensées) que je dise qu'il y a eu un seul moment où Jesus Christ n'ait pas été Dieu et homme, puisque je scay outre⁵ cela qu'il y a en luy deux natures <qu'il> qui⁶ luy conviennent⁷ et deux operations réellement distinctes. L'Escriture afin de mieux exprimer cette verité me represente par Isaac en Jesus Christ le carac-

¹ Correction faite en cours de copie, se trouvant dans la ligne même.

² M v. 1

³ M v. 2

⁴ tourne : en surcharge

⁵ outre résulte d'une réécriture, c'est ou, puis -tre qui constituent le mot.

⁶ Le pronom relatif résulte de la réécriture de qu'il où il subsiste toujours l'apostrophe, mais le -la- a été rayé.

⁷ Réécriture du singulier en pluriel où la terminaison du pluriel se trouve intercalée dans l'interligne.

tere de fils de l'homme. Comme il s'est presque toujours luy meme fait connoitre aux juifs sous ce nom, et sans doute s'est ainsy appellé parce qu'il s'est principalement representé sous cette qualité dans les figures et paraboles, quoyque la divinité y paroisse toujours aussy en levant le voile de l'humanité, et meme dans cette premiere figure d'Isaac, Sara n'a pas été sterile seulement pour représenter la figure de la sterilité et incapacité du genre humain a recevoir (pour m'exprimer ainsi, en quelque maniere) passivement les graces de Dieu propres pour le salut, mais afin qu'il paroisse qu'Isaac n'est pas né par la seule generation charnelle, mais particulièrement en vertu de la promesse de Dieu. Ce qui represente vivement la cooperation du Saint Esprit dans la conception de Jesus Christ. J'ay deja cy dessus souvent observé sur cette matiere [62^r :] que l'Ecriture se sert de termes choisis dans les promesses par ou elle designe que ce fils est donné a Abraham. icy aussy le verbe *visita*¹ marque² la cooperation. Nonobstant cela cependant il me semble qu'Isaac n'a été que³ la figure du fils de l'homme, c'est a dire de la nature humaine de Jesus Christ pour manifester plus clairement et faire eclater l'operation de Dieu dans cette nature, et sa grace.

De là quoy de plus clair sinon que le fils de la nature humaine figurée par Abraham, né par la grace a designé Jesus Christ et sans doute, ô mon Dieu ! qu'est ce qu'il y a de plus convenable a vôtre gloire que de manifester vôtre sagesse dans ce vase d'argile de l'homme et dans sa nature si corrompue ? Que peut-il y avoir de plus digne de vôtre misericorde que de faire abonder vôtre grace lâ ou auparavant abondoit l'iniquité ? Quoy de plus juste enfin que de purifier, d'exalter et de glorifier vôtre image et ressemblance dans l'homme ? Car quoyque la figure l'exigeant ainsy j'arrange tout cela de la sorte, il paroît cependant clairement par la figure même comme Isaac a toujours fait toutes choses dans la Promesse⁴ et avec la promesse ou alliance de meme Jesus Christ a toujours agy dans, et avec la nature divine. Ce preliminaire ainsy posé je repete qu'Isaac n'a pas été la figure de Jesus Christ comme fils de Dieu mais comme fils de l'homme, ou de la nature humaine. Car c'est dans un ordre admirable, Seigneur, que vos secrets [62^v :] nous sont revelez dans vos Ecritures. Ce qui est sous la loy de nature, et ce qui est sous la loy écrite est figuré diversement, comme il estoit toujours predit plus clairement par les prophetes, plus on approchoit du tems de la naissance de celui qui estoit l'attente des nations. Tout ce donc que⁵ j'ay remarquez jusques icy avec vôtre lumiere et vôtre secours concernoit les secrets qui regardoient la nature humaine, et ce ne fut que dans la figure d'Henoch, qu'il parut pour ainsy dire, un rayon de vôtre decret par lequel vous aviez resolu de la glorifier et de l'exalter. Cette figure fut suivie dans celle de l'Arche de la manifestation de vôtre decret de sauver l'homme et d'effacer le caractere de réprobation de la justice divine, qu'il avoit contracté par le peché. A celle-cy succeda la figure qui présageoit la réprobation de la synagogue. J'ay abord conçu que tout le reste concernoit la nature humaine comme humaine, ce qui est encore continué en Isaac ; car la vocation d'Abraham (comme je me souviens de l'avoir souvent repeté)

¹ Souligné dans le manuscrit.

² *M* v. l

³ Complété dans l'interligne.

⁴ Intercalé dans l'interligne, mais au-dessus d'un trait marquant l'absence d'un mot.

⁵ Complété dans l'interligne.

representoit la vocation generale des hommes, et la figure de Loth designoit les nations qui n'accepteroient point <la>¹ cette vocation commune, mais qui demeureroient sous le joug du peché. Or maintenant il sera figuré que la posterité même d'Abraham, que votre alliance regardoit, seroit distinguée en deux classes, c'est a dire des enfans charnels et des enfans spirituels. Et je vois par là que [63^r :] vôtre sagesse continue les figures, qui comme je l'ay dit, representoient Jesus Christ comme fils de l'homme, ou seulement la nature humaine de Jesus Christ comme descendant d'Abraham, mais que la nature divine seroit figurée dans ce qui suit en les separant en quelque maniere. L'Ecriture raconte en peu de mot la naissance d'Isaac et l'histoire de sa vie, et cette narration succinte ressent l'histoire et non la figure jusqu'au verset 9. ou elle reprendt le sujet d'Agar, figure du vieux Testament : d'ou je conclus que l'histoire precedente de son expulsion ou de sa fuite dans le desert figuroit le pelerinage du peuple dans le desert, et que le retour d'Abraham dans sa maison representoit l'introduction de ce meme peuple dans la terre promise. Le jeu d'Ismaël avec Isaac me demontre clairement le mepris et les prevarications des enfans de la loy,² pour lesquelles la mere merita d'etre rejettée³ et son fils comme fils d'une servante incapable de partager l'heritage avec Isaac fils de Sara. Cela parut dur a Abraham a cause de son fils Ismael, et pour la confirmation de ce qui a precedé, Sara appelle Isaac son fils et l'Ecriture Ismael fils d'Abraham ; car elle veut designer qu'Isaac par Sara sa mere a ete plus particulierement fils de la promesse que d'Abraham. Dieu confirme la disposition qu'avoit fait Sara en disant :⁴ que ce que Sara vous a dit touchant votre fils et vôtre servante ne vous paroisse point dur. Faites tout ce qu'elle [63^v :] vous dira parce qu'en Isaac vôtre posterité sera appellée de vôtre nom. Or cette expression sera appellée n'est pas la un hévraïsme, mais un mystere car les enfans spirituels d'Abraham ont eté appelés sa veritable posterité par rapport a la promesse. Ainsy voila que la posterité purement naturelle, je diray plutot charnelle d'Abraham est rejettée avec sa servante, or quoiqu'il en doive sortir un grand peuple parce qu'elle est sortie de luy, elle n'aura pourtant point de part aux promesses faites a la race appellée.⁵

C'est pourquoy Abraham s'eleva des le point du jour, prit du pain et un vase plein d'eau, le mit sur l'epaule d'Agar, luy donna son fils et la renvoya, elle etant sortie erroit dans la solitude. Qu'il est facile, Seigneur, d'appliquer jusqu'aux moindres circonstances, et presque aux paroles qu'emploie icy l'Ecriture, a leurs propres veritez ! Car qu'est ce qui est icy designé plus clairement sinon que <l'histoire> l'Ecriture⁶ ou vôtre parole a eté donnée a la posterité charnelle d'Abraham sous la figure du pain, et sous celle de l'eau,⁷ l'esperance du regne de Messie comme un aliment dans les jours de son exil dans le desert. L'eau qui etoit dans le vaisseau avoit manqué, mais il n'est pas dit que le pain manqua, leur esperance illusoire s'epuisera et la loy meme figurée s'eloignera d'eux. Ils pleureront dans les derniers tems,

¹ Correction faite en cours de copie.

² M v. 10

³ M v. 11

⁴ M v. 12

⁵ M v. 14

⁶ En surcharge

⁷ M v. 18

<denuez> denuez¹ d'esperance et mourant de soif.² [64^r :] Mais Dieu écouta la voix non de la mere mais de l'enfant³ et de peur qu'on ne croit qu'ils sont sauvez par la loy, il ordonna seulement à la mere de tenir l'enfant par la main⁴ afin que l'enfant fut conduit par la loy. Alors Dieu luy ouvrit les yeux et voyant un puits plein d'eau, c'est a dire le puits d'eau qui rejaillit dans la vie eternelle, son cœur fut rempli d'esperance et elle donna a boire a son enfant (mais elle ne but pas) et Dieu assista cet enfant, c'est a dire la loy demeura avec eux comme aujourd'huy tandis qu'elle reste avec nous, et cet enfant crût en peu de tems. Jusques icy c'est une figure, car le reste est une histoire, et il n'est plus fait mention d'Agar. Je ne sai, Seigneur, si je m'explique aussy clairement que vôtre grace me fait concevoir ces choses, elle dont le langage est si doux, et qui est le fidele interprete de vos paroles. Mais voila que j'hesite⁵ encore, que je m'arrete et que j'aime mieux me taire sur Abimelech que de begayer en voulant parler.⁶ Nonobstant que je croye que par lâ meme l'Ecriture a voulu marquer quelque grande verité, puisque vous ne voulez pas m'eclairer sur cette matiere, j'aime mieux en avouant humblement mon ignorance passer sur les versets suivans de ce chapitre que de mêler à ce que je ressens et je crois venir de vous, les productions de mon esprit qui en detourneroit le [64^v :] sens en differens biais. L'alliance d'Abraham avec Abimelech, le puits et les septs brebis offertes ne sont point rapportés en vain, et en omettant les autres evenemens de ce tems là, cecy n'est point escrit comme une simple histoire sans un dessein particulier de vôtre sagesse que mon silence meme l'adore tandis que mon cœur trouve <un> son⁷ plaisir dans ce que vous avez daignez jusques icy reveler.

SUR LE CHAPITRE VINGT-DEUXIEME

J'entreprends de mediter un grand mystere, ô Dieu unique lumiere de mon aveuglement ! Daignez, je vous prie, m'aider de peur que je ne defaille. D'abord au premier verset se presente a moy cette expression veritablement admirable Dieu tenta⁸ Abraham, et luy dit :⁹ prenez votre fils Isaac, qui vous est si cher, et allez en la terre de vision ; là vous me l'offrirez¹⁰ en holocauste, voila qu'a peine l'Ecriture rapporte la naissance de ce fils de la promesse dans le precedent chapitre, que passant sur l'espace de vingt années plus ou moins, elle commence par cecy l'histoire d'Isaac ; et elle dit, Seigneur, que vous avez tenté Abraham, ou plutôt selon ce

¹ *denuez* : rétabli en surcharge, au-dessus du même mot, raturé en un premier temps.

² *M* v. 16

³ *M* v. 17

⁴ *M* v. 19

⁵ Devant *j'hesite* on trouve quelques lettres barrées, probablement un pronom personnel.

⁶ *M* v. 22

⁷ en surcharge

⁸ *tenta* le passé simple était orthographié avec un *-t* à la fin, puis cette dernière lettre a été rayée.
M v. 2

¹⁰ Le passage porte des traces de réécriture en un premier temps, la variante devait se présenter sans le pronom *vous l'offrirez*, puis celui-ci s'est trouvé complété dans l'interligne pour aboutir à la variante actuelle.

qui a été déjà remarqué, la nature humaine en Abraham. Dirai-je que ce terme *tenta*¹ ne doit pas être pris dans la signification commune [65^r :] selon le sens des interpretes ? Non, certainement. Car je croirois qu'il vaut mieux avouer que je n'entends pas les paroles et le sens que de vouloir expliquer dans mon propre sens votre parole laquelle est icy mysterieuse et designe la libre volonté de l'homme...² car il n'y a que celui la seul qui puisse être tenté, qui a une pleine faculté de faire ou de ne pas faire. Or il étoit necessaire de <ne>³ l'exprimer icy parce qu'il n'y avoit qu'un sacrifice libre et volontaire, et non forcé et ordonné qui put vous plaire. Que si donc sans se servir de cet mot *tenta*⁴ l'écriture avoit ainsy exprimé Dieu dit, cette⁵ expression du mot *dit*⁶ auroit marqué en vous createur de toutes choses un commandement <de toute chose>⁷ absolu puisque votre parole ne peut point n'être pas efficace : mais le mot, *tenta*,⁸ mis devant, ôte cette equivoque ; et comme je l'ay dit, marque le libre arbitre dans Abraham. J'ay observé jusques icy, et remarquez exactement que le texte sacré a toujours parlé d'Isaac comme du fils que Sara avoit donné a Abraham, ou elle l'appelle simplement son enfant. Mais icy laissant ces significations mysterieuses, il prend la verité meme pour le voile du mystere. Prenez votre fils unique : mais comment unique ? Puisque Ismaël que vous avez déjà pareillement appelé fils d'Abraham l'a precedé ? Mais vous daignez, Seigneur, me demontrer ce mystere, et en [65^v :] promettant a Abraham que par Isaac il luy naisseroit une posterité qui porteroit son nom, vous avez declarez que suivant le rapport, ce fils de la promesse étoit unique : tout cela merite des reflexions ; elles sont en effet pleines de suavité et de douceur pour la bouche de ceux qui vous aiment. Car déjà pour lors vous travaillez pour moy, Seigneur, et avant que je fasse, vous pensiez a moy et moy au contraire depuis que j'ay existé, je ne vous ay pas connu en vous aimant, mais en vous offensant, vous prepariez dez lors en quelque sorte la matiere du sacrifice, par lequel devoit être déchirée la cedula de ma damnation eternelle ; des lors, dis-je, vous prepariez une nourriture salutaire a mon ame afin qu'elle fut engraisée pour la vie eternelle non-dans le sacrifice d'Isaac, mais dans le consentement libre et volontaire d'Abraham. Car comme le peché d'Adam fut volontaire, il falloit aussy que la satisfaction fut libre de la part de celui qui offroit le sacrifice. C'est pourquoy la promptitude d'Abraham étoit une verité par rapport à sa postérité, et une figure par rapport à tout le genre humain. Mais que dis-je, Seigneur, elle a été aussy une verité par rapport à celui cy ; car en vertu de son consentement, ou de sa volonté a sacrifier son fils unique (dans lequel étoit contenue toute la race que la promesse [66^r :] regardoit) il consentit au sacrifice du corps du fils de l'homme dont Isaac étoit la figure et c'est ce libre consentement de sa volonté que vous demandiez d'Abraham en le tentant, ô mon Dieu ! comme de la figure de tout le genre

¹ Souligné dans le manuscrit.

² Les points de suspension figurent dans le manuscrit.

³ Correction faite en cours de copie.

⁴ Souligné dans le manuscrit.

⁵ *cette* porte des traces de réécriture probablement cette forme a été réécrite en masculin, puis la terminaison du féminin rétablie dans l'interligne.

Souligné dans le manuscrit.

⁷ Correction faite en cours de copie.

⁸ Souligné dans le manuscrit.

humain ; vous avez donc veritablement tenté le pere des croyans afin qu'il en arrivat du bien, apres que le serpent eut tenté Eve pour qu'il en vint le mal.

Ainsy la nature humaine pecha en Adam et elle consentit en Abraham a un sacrifice satisfactoire et en Jesus Christ, elle satisfit a votre justice ! Je vois maintenant, Seigneur, pourquoy vous avez imputé a Abraham sa foy a justice, pourquoy Isaac a été le fils unique de la promesse pour que la foy operat la justice, la justice la promesse, la promesse la satisfaction et la satisfaction le salut du genre humain. C'est la satisfaction que le fils de Dieu a faite par le sacrifice de la croix dans la matiere de son corps, qui étant purement considéré comme tel a été figuré par Isaac, mais comme la figure de son sacrifice paroît defectueuse parce qu'il ne fut pas consommé de meme la verité figurée auroit été imparfaite si la victime et le ministre, ou le pretre de ce sacrifice n'eut été Dieu – par la paroissent vos merveilles, ô mon Dieu ! et eclate votre adorable sagesse comment vous avez établi que la figure reponde à la verité, et luy serve en quelque maniere par rapport au consentement d'Abraham. Car [66^v :] ce que Jesus Christ a fait comme Dieu pour satisfaire a son pere n'a pu ny deu être exprimé. Le sacrifice de ce divin sauveur a été satisfactoire et propitiatoire et en meme tems une oblation. Le premier a dû être fait dans le corps du peché, et le second dans la dilection du fils avec l'oblation d'un Dieu par un prêtre pur et irreprehensible. Ces deux sacrifices ont été exprimez par la premiere figure et par votre commandement, ô mon Dieu, ou, pour parler avec l'Escriture la voix de votre tentation salutaire ? Prenez votre fils unique que vous aimez en cela Isaac a pu être figuré et non dans le reste, et il n'étoit meme pas necessaire qu'il le fut. Afin donc que sa volonté non seulement extérieure mais intérieure¹ vous paroisse manifestement, ô mon Dieu, elle se demontre par sa promptitude : Abraham se leve avant le jour, il prepare son âne, il coupe le bois, et il s'en va au lieu où vous luy avez commandé d'aller, vous avez demandé, toute cette disposition de la nature humaine, mais afin qu'il paroisse que l'amour doit excéder toute mesure, vous tentez le pere pour offrir son fils en sacrifice. Instruisez moy, mon Dieu, je vous prie, si c'est la volonté qui a operé cet amour en Abraham ou si c'est l'amour qui a perfectionné la volonté, mais pardonnez moy plustot, Seigneur, parce que cette question ne regarde pas l'exemple d'Abraham. Vous avez voulu seulement de luy le sacrifice de cet amour par lequel [67^r :] il cherissoit² son fils. Le consentement du Pere au sacrifice de ce fils bien aimé a été la veritable victime que vous avez eu en vüe et certainement quel autre exemple d'amour a pû mieux figurer l'amour de Dieu envers l'homme que celui d'un pere déterminé non sur un commandement, ou des menaces, mais a la tentation, ou pour³ parler mieux selon ma portée, a la simple proposition de Dieu : déterminé, dis-je, a sacrifier un fils désiré pendant cent ans, et destiné a l'accomplissement de tant de grandes promesses ? Abraham j'avois cy devant admiré votre sainte simplicité a l'occasion de l'histoire de Sodome, mais cet exemple n'étoit pas ou meme n'a pû être l'ombre de l'admirable disposition avec laquelle l'Escriture vous represente agissant pendant trois jours :⁴ vous ne pleurez pas, vous n'etes point attristé, vous ne recherchez pas l'avenir, vous n'etes point dans l'inquié-

¹ M : v. 13

² cherissoit : réécriture de <choisi>ssoit dans l'interligne.

³ Complété dans l'interligne.

⁴ M v. 4

tude, vous ne murmurez pas, vous ne formez aucune plainte, mais plus ferme que vous même dans une circonstance si critique, vous n'etes point dans cette conduite la figure de toute la nature humaine, mais du caractere du vray juste qui vit dans la foy, et qui marche toujours devant Dieu.

C'est la <cette>¹ foy que Jesus Christ dans l'Evangile appelle la foy de Dieu car puisque Dieu luy meme a si severement deffendu dans le commandement donné a Noë apres le deluge de repandre le sang humain et qu'il a dit qu'il [67^v :] vengeroit la vie de l'homme de la main de celui qui aura repandu son sang : si vous n'aviez eu cette foy ferme, vous auriez cru que la tentation de Dieu etoit une illusion, vous auriez attendu un commandement et une seconde apparition de Dieu. Mais votre <simpli>² sainte simplicité ignore ces considerations et ces reflexions, et veritablement vous representez dignement un vray pere des croyans. Vôtre fils même unique se montre l'heritier de votre foy, et vous suit non seulement avec promptitude, mais il ne se plaint pas même d'etre chargé du bois de l'holocauste.³ Sa demande n'est pas une question de sollicitude mais la reflexion d'une prévoyance⁴ et prudence bien réglée, il pouvoit naturellement croire que son pere etant deja si vieux, avoit oublié⁵ l'holocauste.⁶ Ce fils docile se contente de la réponse de son pere. Et en effet, ils marcherent tous deux ensemble d'un pas egal du corps et de la foy, et etant arrivez au lieu où se devoit faire le sacrifice qu'ils devoient représenter avec quelle soumission et obeissance Isaac se laisse lier, et charger de bois, veritable image de l'adorable victime dont il etoit la figure ! Un fils unique et si cheri se laisse conduire comme un agneau à la boucherie, et voit avec intrepidité la main armée de son pere qui va l'immoler il la voit et pret a recevoir le coup fatal du glaive levé sur luy, il l'attend immobile. O sacrifice vraiment volontaire ! O sainte [68^r :] simplicité du pere des croyans ! O admirable obeissance du fils, qui ne connoit aucune crainte, que vous me representez vivement l'adorable verité qui a paru dans ce meme lieu, et qui a operé le salut de la nature humaine ! La figure a representé la foy, et la verité a exprimé l'amour. Car Abraham etant homme a bien pû représenter la foy, et l'obeissance de l'homme mais il n'y avoit qu'un Dieu homme qui put remplir la mesure de l'amour, puisqu'il faut qu'il soit infini, sans bornes et continuel dans le cœur de celui qui aime veritablement. Quel etonnant spectacle, ô mon Dieu, s'offre⁷ icy à moy dans Abraham et Isaac comme figure, et combien adorable, et aimable est cecy qui éclate dans la verité du sacrifice de votre fils ! Apprenez moy, je vous prie, la foy du premier, et donnez moy l'amour de celui cy pour pouvoir le suivre puisque la foy auroit été infructueuse si elle n'eut été suivie de l'amour. Car ce qu'Abraham a commencé par la foy, Jesus Christ l'a achevé par la dilection de son infinie charité. Abraham a icy consommé tout l'ouvrage de la foy, et notre divin sauveur a achevé tout l'ouvrage de la charité. La foy du premier a operé la redemption, et l'amour a operé le salut. Car comme la foy sans les œuvres est morte, de meme la promesse du

¹ Rayé en cours de copie.

² Rayé en cours de copie.

³ M : v. 6

⁴ M v. 7

⁵ Le participe passé est corrigé de l'infinitif du même verbe (*oublier*).

⁶ M v. 8

⁷ Le mot porte des traces de correction.

salut sans la redemption de la dilection auroit été inutile. La foy d'Abraham a deü deffendre a son epée de frapper [68^v :] et la dilection de la justice de Dieu a suspendu son glaive vengeur. Dans le sacrifice d'Isaac, Dieu reconnut la crainte d'Abraham,¹ dans celuy de Jesus Christ il reconnut l'amour d'un Dieu homme. Abraham avoit dit dans une sainte confiance que Dieu pourvoiroit à la victime et veritablement il ne fut pas trompé dans son esperance, par toutes les circonstances je croirois facilement que ce fut dans cette occasion qu'Abraham vit le jour de Jesus Christ et qu'il en fut comblé de joye, et qu'en memoire il offrit l'holocauste d'un belier a la place d'Isaac. Ainsy le belier fut la figure : et la volonté du saint patriarche a sacrifier sans <heritier> hesiter² son cher fils fut la veritable victime.

Vous l'appellez, ô mon Dieu, une crainte parce qu'en cela vous avez reconnu qu'il vous craignoit, puisque pour vous obeir il n'avoit pas epargné son fils unique mais cette crainte ne fut pas (pour ainsy dire) une crainte de crainte mais une crainte d'offenser Dieu ou (pour me servir de cette expression) une crainte d'obeissance, puisqu'Abraham n'a pu avoir alos la crainte filiale qui luy estoit inconnue, ainsy il vous craignit, Seigneur, comme Dieu, mais il ne peut encore vous aimer en qualité de Pere. Vous vites le sacrifice de la foy et de la bonne volonté d'Abraham c'est pourquoy il nomma tres a propos ce lieu du nom de la montagne le *Seigneur voit*,³ mais apres il fut appellé du nom, qui signifie Dieu verra, c'est dans ce meme lieu, [69^r :] ô mon Dieu, que vous vites le sacrifice adorable de vôtre fils. Que vous etes admirable et incomprehensible dans vos ouvrages ! J'ay deja lû que vous avez fait une alliance avec Abraham que vous l'avez etablie en luy par la circoncision et voicy que l'Ecriture rapporte que vous avez juré <que>⁴ l'accomplissement des promesses⁵ que vous luy aviez faites jusques là de la propagation,⁶ la multiplication et la benediction de sa posterité. Vous ajoutez a la confirmation de ces promesses que la posterité d'Abraham possedera les villes de ses ennemis toutes les autres promesses sembloient gratuites vous paraissez avoir fait celle cy seule en récompense du merite ; *parce que vous avez obei a ma voix*.⁷ Les paroles⁸ expriment qu'Abraham n'avoit rien meritè avant le sacrifice de son fils, et que le genre humain n'a pû rien meriter avant la passion et le sacrifice de Jesus Christ lequel etant consommé, la posterité d'Abraham deifiée posseda les portes de ses ennemis, la mort, la chair, et le serpent,⁹ et a operé par une vertu consequente du sacrifice tout ce qui a été fait jusques icy et tout ce qui se fera jusques a la fin du monde ainsy je conclus, Seigneur, que cette derniere promesse faite par rapport au merite de l'obeissance concernoit la glorification de la nature humaine dans le corps de Jesus Christ et

¹ M v. 12

² En surcharge sur <heritier?>

³ Souligné dans le manuscrit.

⁴ Rayé en cours de copie.

⁵ M v. 16

⁶ M v. 17

⁷ Souligné dans le manuscrit.

⁸ M v. 18

⁹ Cf. la version latine : « *Abraham possedit portas inimicorum suorum, mortis, carnis, et serpentis cujus caput contrivit. Hoc adorandum sacrificium ex virtute antecedenti operabatur ab ipsa sententia serpenti pronuntiata et exoperatum est omnia, quæ hactenus facta et quæ ad usque finem mundi futura sunt, operabitur ex virtute sacrificii consequenti.* »

terminoit <cette> les¹ figures de cette glorification. J'adore donc dans toute l'humilité [69^v :] possible de mon cœur les veritez et les mysteres que vôtre bonté, ô mon Dieu, a bien voulu me developper. Faites moy la grace que cette divine semence de votre parole germe et fructifie dans mon cœur sterile et aride par luy meme, car si vous ne continuez a arroser cette terre des douces influences de vos graces, elle sera sterile et semblable a un desert rempli de brujeres. Vous avez daignez, Seigneur, m'appeller et m'elever a la qualité d'enfant spirituel d'Abraham. Donnez moy la foy que j'ay demandée, donnez moy la sainte confiance du pere des croyans. <Considere> Conduisez² moy dans mes pelerinages marchant en vôtre presence, parce que vous m'avez rendu participant d'un vray sacrifice figuré par celui-là, augmentez en moy la charité que ce sacrifice a manifesté, et par laquelle il m'a racheté : embrasez moy de cette divine flamme, afin que je sois uni au feu qui la produit.

SUR LE CHAPITRE VINGT-TROISIEME

Levez vous, Seigneur, venez a mon secours, car je ne veux point m'eloigner de la contemplation de vos secrets, donnez moy l'intelligence pour les exprimer digne-ment. Il est marqué sur la fin du precedent chapitre qu'Abraham s'en retournant chez luy du lieu où il [70^r :] avoit fait son sacrifice apprit que Melcha³ avoit donné plusieurs enfans à son frere. Cette liaison de la generation de Nachor avec l'histoire du sacrifice me paroitroit⁴ estrangere a ce sujet, si je ne considerois cette nouvelle apportée a Abraham comme la suite des benedictions que Dieu sa recompense infiniment grande et la mienne aussy luy avoit promise par serment.⁵ Quelquefois les bruits que nous entendons et qui regardent nos affaires sont des suggestions de vôtre volonté et des dispositions a la comprendre ; mais il arrive rarement que nous les considerions comme tels, et que nous les examinions. A la premiere impression que nous en recevons, nous nous attristons, ou nous nous rejouissons et contents de cette écorce nous rejettons la moëlle qu'elle couvre. Ainsy dans cet exemple meme,⁶ je vois, Seigneur, que vous avez renvoyé Abraham comblé de vos benedictions particulierement en luy jurant la multiplication de sa race, et voila que Nachor et sa famille sont rappelés dans sa memoire. Vous etes admirable, ô mon Dieu, dans tous vos ouvrages, meme dans les moindres, mais vous ne paraissez pas toujours merveil-lex a l'homme qui est accoutumé aux miracles, apres avoir donc effleurez en peu de mots cecy comme etant le reste du chapitre precedent, je considere aussy la mort de Sara comme une figure et comme la suite de ce sacrifice : car lorsque la consom-

¹ En surcharge.

² En surcharge sur <considere>

³ Le nom de *Melcha* est réécrit, il a été corrigé par la deuxième main en <Meska ?>, mais puisque cette correction erronée se trouve dans l'interligne et qu'elle est illisible, j'ai préféré garder la première variante contre la mauvaise correction ultérieure. Cf. la version latine « *Melcham quoque genuisse filios.* »

⁴ *me paroitroit* complété dans l'interligne.

⁵ Pour le passage obscurci entre *sa recompense* et *par serment*, cf. la version latine « *quemadmodum sequelam benedictionum, quas juravit illi Deus merces ejus et mea magna nimis.* »

⁶ Complété dans l'interligne.

mation de la fecondité donnée a la nature humaine [70^v :] avoit été représentée en figure, voila que Sara, figure¹ de la dite sterilité rendüe feconde, cesse de vivre ; la premiere inimitié a été fermée entre la posterité de la femme et le serpent : la femme cependant qui dans sa posterité a écrasé sa tête a été Marie. Je voudrois, Seigneur, reprendre en peu de mots ce que j'ay cy dessus observé par vôtre grace de cette figure de Sara, mais je ne m'en fie pas a ma memoire, et dans des sujets si sublimes je crains que par la repetition et les expressions différentes, je ne confonde et n'embrouille ce que j'ay déjà rapporté. L'Escriture rapporte en peu de mots les circonstances de la mort de Sara,² dans lesquelles il ne se presente a moy que les pleurs et le deuil d'Abraham. En considerant cy dessus que ce saint patriarche fait pendant trois jours les preparatifs du sacrifice de son fils, et ayant admiré qu'il le met enfin sur le bucher, le lie, et d'un œil sec, et avec un visage³ intrepide leve le bras pour donner le coup de la mort a cette victime l'objet de tous ses desirs et de toutes ses esperances comment ne remarquerois-je pas et ne serois-je point etonné de le voir pleurer et faire le deuil de sa femme déjà si avancée en age ? On pourroit rapporter icy ce langage ordinaire des hommes qui sont dans l'affliction. Si je savois, disent-ils, que c'est la volonté de Dieu je me consolerois mais ne la sachant pas et étant indigne [71^r :] d'en avoir une revelation particuliere, je me dois affliger parce que je suis homme. Selon de belles paroles on pourroit dire mal a propos qu'Abraham avoit entendu la voix de Dieu qui luy parloit de l'immolation de son fils, et que par cette consideration il en avoit fait tout l'appareil d'un visage gay et assuré sachant que c'étoit un acte agreable à Dieu mais qu'il a montré dans la mort de sa femme qu'il étoit homme ; ce seroit la, Seigneur, le langage de mon imprudence, s'il ne s'en suivoit pas de cette opinion commune, mais folle de la plus part des hommes qu'Abraham n'a rien dû moins pleurer que la mort de sa femme. Car s'il avoit suivi les principes de sa prudence et de sa raison, il auroit pû croire plus facilement et plus naturellement que la voix de Dieu, commendant l'immolation d'un fils contre la loy meme de la nature, avoit été une illusion et une imagination, que de douter de votre volonté, ô mon Dieu ! dans la mort de Sara sachant que vôtre decret irrevocable et par l'exemple de toute la nature, personne ne peut éviter la mort.

Mais pourquoy m'arreter a refuter les discours de la fragilité des hommes puisque ce n'est pas avec eux que je parle, mais a vous, Seigneur, qui avez daignez me montrer les pueriles niaiseries des hommes. J'aime donc mieux dire sur ce⁴ deuil et ces pleurs d'Abraham qu'ils ont été l'effet de la bienséance et de la coutume [71^v :] dont sans scandale il n'auroit pû s'eloigner étant naturels et sans aucun mal, que de penser que ce veritable modele des justes et de ceux qui marchant devant vous a été attristé jusqu'aux larmes et aux gemissements. Ayant ainsy considéré dans la verité cette figure de Sara, je trouveray que le sacrifice du veritable Isaac a été la mort de la sterilité passive de la nature humaine qui ayant été rendue par le peché incapable et inhabile a recevoir les graces de Dieu propres au salut receût dans Sara par la foy et la justice d'Abraham, cependant de la misericorde gratuite de Dieu, la premiere

¹ Cf. la version latine : « *in figura representata fuisset, ecce Sara figura sterilitatis et fecundationis dicta vivere desinit.* »

² *M* : v. 2

³ *avec un visage* : complété dans l'interligne

⁴ Réécrit de <le>.

semence de la grace dans la promesse, et la conçut en Isaac, mais ayant été arrosée de la rosée celeste par le sacrifice susdit, fut changée en un champs fertile. L' Ecriture semble confirmer¹ mon sentiment sur la douleur d' Abraham en disant et s' étant levé apres s' être acquité de ce devoir qu' on rend aux morts, ce qui me persuade plus fortement que c' est en cela qu' a consisté le deuil et les pleurs d' Abraham. Je repete donc que le texte sacré joint la mort de Sara à l' histoire du sacrifice d' Isaac afin qu' elle soit la figure de la mort de la vieille nature et de sa sepulture en Jesus Christ. Aidez moy, Seigneur, d' une grace particuliere de l' intelligence de ce mystere pour que je puisse le developper de l' apparente obscurité de cette histoire et que mon ame vous aime, et vous loüe dans vos ouvrages.

[72^r :] SUR LE CHAPITRE VINGTQUATRIEME

Vous voyez, ô mon Dieu ! mon etat, vous connoissez mon interieur regardez donc, je vous prie, mes tenebres et dissipez les par un rayon favorable de votre lumiere. Vous m' avez conduit jusques icy dans les reduits cachez, et les endroits obscures de l' Ecriture ; mais si je ne me trompe, ce qui suivra sera plus obscur. Car jusques icy on n' a traité que des figures de l' etat, de la vocation, et de l' exaltation de la nature humaine, et de la posterité charnelle d' Abraham ; mais a present il suivra des figures qui concernent la propagation de sa posterité spirituelle ; c' est pourquoy mon entendement se presente que dorenavant les figures ne peuvent pas s' appliquer verset par verset dans la meme rigueur que j' ay fais jusques icy, puisque ce seront des evenements charnels qui representent les spirituels. Vous seul donc pouvez me conduire, Seigneur, c' est pourquoy c' est en vous seul que je mets toute ma confiance, quoyque j' ay avancé que le sacrifice d' Abraham voulant immoler Isaac a été la veritable figure du sacrifice de votre fils, je presume que cette representation a été faire a Abraham a quelque maniere en forme de vision : non que cela soit arrivé² reellement ; mais ce que dans cette meme realité les fruits a venir du veritable sacrifice qu' il figuroit luy ont été [72^v :] montrez dans cette meme realité. Et par cette consideration je ne m' imagine pas que la figure de Jesus Christ soit continuée en Isaac : mais qu' il a été en quelque facon la figure prophetique des evenements qui devoient arriver dans sa double posterité la charnelle et la spirituelle, et que premierement les choses generales y sont representées et ensuite les particulieres ; car de meme que dans ce qui a precedé apres que la condamnation commune du genre humain eut été designée par le deluge universel. Votre dessein, mon Dieu, de sauver l' homme fut manifesté sous la figure de l' arche. De meme je crois qu' il faut entendre icy les figures par rapport a la posterité d' Abraham que vous vous etes choisie pour heritage ; et si je l' ose dire en heritage temporel dans le peuple hebreu, et en heritage eternel dans le peuple chretien ; ainsy je considereray Isaac qui est devenu le fondement de votre edifice par la promesse, comme dans les chapitres precedents, j' avois regardé Abraham par rapport au genre humain, cela m' étant ainsy revelé par votre grace, l' histoire d' Isaac me represente par l' unité d' une femme et par ses fils jumeaux que les enfans charnels et spirituels n' auront qu' une meme mere que les

¹ M v. 3

² La terminaison du féminin a été rayée en cours de copie.

premiers seront en quelque façon de la génération du père comme humaine, et les derniers de la [73^r :] génération de¹ la mère comme engendrant passivement par une espèce d'influence de la promesse car cette promesse est le type de la grâce et du mérite de sang de Jésus Christ puisque comme par le mérite de Jésus Christ il faut parvenir au salut, il falloit de même par la promesse arriver à la grâce. La grâce est l'Alpha et l'Omega, le principe et la fin de tout. Vous avez, Seigneur, appelé Abraham par grâce, sa vocation a été suivie de la foi, la foi de l'imputation à justice, celle-ci de la promesse, la promesse a été suivie du serment par le verbe *j'ay juré*² etc. à cause de son obéissance et de sa crainte, enfin cette promesse réitérée faite³ avec serment a été comblée par la grâce. Par là en examinant toutes les œuvres que vous avez faites depuis la création du monde il me paroît que l'homme n'a rien pu mériter sans vous, et que vous même n'avez pas agi sans lui avec lui. Afin donc que l'homme puisse à sa manière, c'est à dire selon son pouvoir coopérer avec vous ; depuis le péché d'Adam jusqu'à Abraham il étoit sauvé par la simple foi à Dieu par la vertu anticipée de Jésus Christ depuis Abraham jusqu'à l'avènement de Jésus Christ dont la foi par l'espérance des promesses, et depuis son avènement et sa passion jusqu'au second avènement ; dans la foi avec l'espérance par la charité ; mais parce que la foi et l'espérance sans la charité est comme un airain sonnante et une timbale retentissante [73^v :] ils ne pouvoient être sauvés parfaitement mais seulement être séparés pour le salut jusqu'au temps où le verbe, votre sagesse incréée, ô mon Dieu, par lequel vous⁴ avez tout créé racheta ce qu'il avoit fait pour lui même, et par son immense charité il ouvrit la voie du salut, ayant ainsi bien considéré ces choses comme les clefs s^{lc} conographiques⁵ de vos Écritures, j'implore votre secours pour pouvoir appliquer les figures aux vérités qui leur sont propres. Car je ressens, Seigneur, et je ressens véritablement la profondeur de ces vérités, et leur nourriture solide bien différente de celles que j'ay hier extraites, non comme mauvaises, mais comme plus miennes que vos, ou pour parler plus clairement, ont été des productions de mon esprit épanché dans la contemplation de la vérité.

Le germe du fruit de la crainte et de votre promesse réitérée, ô mon Dieu, pousse en Abraham,⁶ il n'est plus la figure du genre humain, mais il agit comme un prophète qui a vu le jour de sa glorification de sa postérité et en a tressailli de joie. Combien y-a-il de jours, Seigneur, que méditant sur la personne de l'ancien serviteur de la maison d'Abraham, que l'Écriture m'a dit ailleurs être Eliezer je l'ay tantôt rapporté à une vérité et tantôt à l'autre parce que vous ne me parliez pas, je ressentais pourtant un certain doute et une répugnance intérieure que je ne [74^r :] ressens plus maintenant ; que je me tais donc mon Dieu pour que celui que je viens de recevoir en moi, et que je crois encore fermement être avec moi parler⁷ en moi. Je pense que son langage est celui qui me répète qu'Abraham représenteroit par un esprit prophétique ce qui devoit arriver, et qu'Eliezer figuroit la loi,⁸ dont le voile pour cacher la

¹ *génération de* : complété en marge

² Souligné dans le manuscrit.

³ Deux lettres <de- ?, le- ?> sont insérées dans l'interligne dont le rapport avec *faite* n'est pas clair.

⁴ Complété dans l'interligne.

⁵ Sic ! Cf. la version latine : *clavibus stenographicis*. Probablement, l'erreur a été commise dans le français et il faut entendre *sténographiques*.

⁶ M v. 2

⁷ Sic ! Cf. la version latine : *Taceam ergo ego, Domine, loquatur in me ille*.

⁸ M : v. 6

verité concernant le Messie et la cuisse d'Abraham, ou l'histoire de sa posterité. C'est pour cela qu'Eliezer met la main sur la cuisse d'Abraham pour luy faire serment par le Seigneur du ciel et de la terre, par qui la loy a été connue. Abraham ne voulut pas qu'il prit pour épouse de son fils aucune des filles des Cananéens mais luy ordonna d'aller dans le pays où étoient ses parents et dans la maison de son pere. La parenté d'Abraham dans laquelle se conservoit le culte du vray Dieu (comme il paroît par plusieurs textes de ce chapitre) represente cette foy en Dieu à laquelle la loy tendoit afin de chercher l'esperance qui prouve et qui naît de cette meme foy pour épouse d'Isaac qui figuroit les promesses de Dieu qui ont eu pour pere Abraham lesquelles il a meritées et figurement engendrées par la foy et l'obeissance.¹ Les chameaux qu'Eliezer ou la loy amena avec luy representent le fardeau de la loy. Eliezer vint en la ville de Nachor lorsque la loy fut publiée, les chameaux se coucherent pres des puits dont ils ne pouvoient boire, qu'en les abreuvant. Qu'est ce que cela marque [74^v :] autre chose sinon que les fardeaux de la loy conduisoient à la fontaine d'eau vive : mais elle ne pouvoit rafraichir et fortifier que par Rebecca ou l'esperance dans le Messie à venir à peine Eliezer finissoit son discours que Rebecca vint.² C'est à dire la loy à peine fut elle publiée que l'esperance fut donnée : mais Rebecca portoit un vaisseau d'eau, ou un fardeau sur ses epaules, c'est à dire qu'un pesant fardeau fut ajouté à l'esperance donnée par la loy. C'étoit une fille tres agreable et une vierge parfaitement belle,³ et inconnue à tout homme, comme n'ayant été revelée à personne,⁴ elle donna d'abord du rafraichissement à la loy alterée,⁵ ensuite elle abreuva les animaux qui étoient chargez de fardeaux ou les hebreux ; mais ce ne fut que de l'eau puisée dans un puits profond ou des biens terrestres acquis par le travail et l'esperance cachée sous plusieurs figures, la loy orna en quelque maniere des pendans d'oreilles⁶ et de brasselets⁷ l'esperance des hebreux par l'abondance du vin, de l'huile et autres fruits de la terre.⁸ Laban fut frere de Rebecca ou la patience fut louée de l'esperance judaïque : elle alla au devant de luy et l'introduisit dans la maison de la loy,⁹ voila comment l'application de tout ce qui s'est passé icy est aisé et presque litterale. Ainsy s'en retourne Eliezer ramenant Rebecca.¹⁰ Cette esperance étoit cependant portée par les [75^r :] chameaux comme un fardeau. Or auparavant que la loy eut ramené l'esperance aux promesses ou à Isaac, la posterité d'Abraham marchoit dans le champ en meditant vers le puits de celui qui vit et qui voit, c'est à dire sous l'obscur connoissance de la profondeur de Dieu, comme il est marqué qu'Isaac marchat :¹¹ et Rebecca étant venue à eux se

¹ M v. 10

² M : v. 15

³ M : v. 16

⁴ M : v. 18

⁵ M v. 19

⁶ Réécriture : d'or a été complété dans l'interligne par -elles, donc *pendants d'or* a donné *pendants d'oreille*.

⁷ M : v. 22

⁸ M : v. 29

⁹ M v. 37

¹⁰ M v. 61

¹¹ M v. 69

couvert de son voile, ou de plusieurs obscuritez : mais etant recue dans la tente elle a été en quelque facon épousée par les promesses faites a Abraham et figurée par Isaac, cela designoit prophetiquement que l'esperance seroit donnée par la loy aux promesses mais comme on a dit, tout le tems de la captivité etoit marqué par la sterilité de Rebecca, elle concut donc ou *l'esperance dans l'institution de l'agneau pascal avant*¹ l'exode et elle enfanta dans la publication de la loy. Voila le sens de ce chapitre qui trouvera sa liaison avec le precedent, et veritablement me paroît si simple et si naturel que je ne doute pas qu'il ne vienne de vous, Seigneur, vous m'avez donc consolé dans mes travaux et dans mes aridités ou j'ay été devant vous presque pendant trois jours. Je ne trouvois que des avortons de mon esprit, j'étois entretenu des vapeurs de la verité mais je n'en etois point sustenté. Je vous confesse, ô mon Dieu, mes foiblesses que vous voyez et je les reconnois dans toute l'humilité de mon cœur, mais voicy que j'y retomberay si vous ne me soutenez. Car je ressens que cette loy de ma condition m'est fort contraire. Secourez moy donc, je vous prie puisque dans cette vie mortelle je n'en puis estre delivré.

[75^v :] SUR LE CHAPITRE VINGTCINQUIEME

Je croirois² etre dans un grand aveuglement si supposant que le nouveau mariage d'Abraham avec Cethura dont l'Ecriture ne dit ni l'origine ny la patrie est une simple histoire, je l'omettois inconsiderement. Abraham n'a pas douté de vos promesses, Seigneur, par lesquelles vous luy avez souvent déclaré que vous luy donneriez a luy et a Isaac une posterité que vous luy appelleriez. L'Ecriture a deja nommé dans le chapitre precedent ce patriarche, un vieillard deja fort avancé en age, et elle insinue en quelque sorte que c'est pour cela qu'il envoya Eliezer pour chercher une femme a son fils, et hater ainsy sa generation. Cependant non content de la nombreuse propagation d'Ismaël, ni encore satisfait de vos promesses il cherche a avoir des nouveaux enfants, et epouse Cethura. Le texte sacré renfermant en peu de paroles l'histoire de plusieurs années et detaille toutes les generations d'Abraham par Ismaël et par Cethura, et conclud enfin par celle d'Isaac combien grands et envelopés sont les sujets de reflexions qui se presentent icy dans la suite de ce que j'ay avancé jusqu'a present ! Combien de considerations si differentes de la posterité d'Abraham ! Premierement dans Ismaël avant [76^r :] la naissance du fils né en vertu de la promesse. Ensuite de la posterité sortie d'Isaac aussy par la promesse et enfin sa posterité par rapport a la promesse,³ Abraham leur partage ses biens. Il donna à Isaac tout ce qu'il possedoit, il fit des presents aux fils⁴ de ses autres femmes et de son vivant il les separa de son fils Isaac. Que votre œconomie, ô mon Dieu, est merveil- leuse dans le genre humain lequel apres avoir été representé par Abraham ce pa- triarche dont les forces vinrent a manquer mourut dans une heureuse vieillesse et un

¹ Souligné dans le manuscrit.

² Alternative non résolue l'imparfait comme première variante, puis dans l'interligne le condi- tionnel, comme deuxième variante ; j'ai opté pour cette dernière, car elle me semble plus logique. Toutefois, dans le manuscrit, on trouve également : *croiois*.

³ M v. 5

⁴ M v. 6

age tres avancé etant parvenu a la plenitude de ses jours, et il fut reuni a son peuple ; pour ce qui concerne la figure d'Ismaël et sa generation, qu'il suffise d'en avoir rapporté ce que vous m'avez inspiré, Seigneur, je pense que le mariage d'Abraham avec Cethura contracté apres le sacrifice et l'immolation d'Isaac et toutes ces generations figuroient particulièrement la posterité d'Abraham purement humaine qui subsiste encore aujourd'hui dans la dispersion des juifs, et cette confusion est marquée par l'origine inconnue de Cethura. Or comme vos promesses, Seigneur, ne les regardoient pas etant la posterité sortie de Cethura, je crois qu'ils resteront dans l'aveuglement comme <etant> les partisans futures¹ de l'Antechrist. Je commence donc avec le secours de votre grace, ô bonté infinie, a considerer depuis le verset 20. la posterité d'Abraham [76^v :] par Isaac, j'ay rapporté dans les precedents chapitres mon sens ou le votre, je l'ignore encore car l'effet et le tissu feront voir s'il a été vray ou faux, s'il est vray ce sera le votre, Seigneur, et si au contraire il est faux, il sera le mien de sorte que combinant plus exactement a cause de ma fragilité et de mes tenebres les evenemens de l'histoire je trouve plusieurs choses a considerer dans l'histoire meme d'Abraham.² Je reflechis que vous luy avez predit la captivité de ses descendants et leur sortie avec des grandes richesses. Je trouve que je dois considerer doublement les figures qui sont profondement cachées dans l'histoire d'Isaac, et il faut faire une reflexion solide pour distinguer les promesses et les promesses reiterées a Abraham. Les promesses, dis-je, que vous avez daigné luy faire, ô mon Dieu, jusqu'au sacrifice d'Isaac, et je me souviens d'avoir dit qu'elles s'etendoient comme figures a des objets spirituels, c'est a dire a la possession de la terre de Canaan mais pour la promesse reiterée faite apres le sacrifice en vue du merite de l'obeissance et de la crainte de Dieu lorsque vous avez ajouté que la posterité d'Abraham possederait les portes de ses ennemis, je croirois qu'il faut là rapporter au tems ou Jesus Christ triomphera entierement de la mort, du monde et du diable ou ses ennemis deviendront [77^r :] l'escabeau³ de ses pieds il entrera en possession de son Royaume eternel.

Cela etant ainsy exactement consideré je m'appercois que je ne puis omettre l'etat de la nature humaine constituée sous la loy puisque c'est la qu'ont été les propres figures des tems auxquelles ignorant comme je suis, j'ay passé trop legerement. C'est pourquoy combinant tout cela et considerant de nouveau que vous avez, Seigneur, revelé dans une apparition a Abraham la captivité de ses descendants mais non la maniere dont ils en sortiroient, je vois qu'il est convenable et par la je m' imagine que ce qui regardoit la sortie du peuple et la possession temporelle est premierement figuré et ce qui suivra dans la possession temporelle marquoit ce qui concerne le spirituel. Je n'ay garde, miserable pecheur que je suis, de donner ce que j'ecris pour des revelations, mais pour des rayons de votre misericorde mon Dieu, que vous faites luire quelquefois a mon esprit comme des eclairs et c'est alors que je parle, mais lorsqu'ils cessent de m'eclairer, je begaye, je cherche, je travaille : je ne desespereray pourtant pas de votre bonté. Ainsy je ne me rebuteray point d'abord que je ne trouveray pas ce que je cherche : car je me consolerais en ce que je ne trouveray pas,

¹ Complété dans l'interligne par une autre main.

² M : C. 15 v. 13, 14

³ Le mot porte des traces de correction, mais il est impossible de rétablir la première variante sous la réécriture avec certitude <le tableau ?>.

que je ne¹ m'eloigne de la verité ni de vous, Seigneur. Il m'est doux de repentir interieurement lorsque vous me parlez, alors ma plume coule rapidement, vous vous [77^v :] taisez quelquefois, et pour lors je cours cà et là cherchant un lieu d'ou je puisse de nouveau entendre votre voix. Regardez moy donc et voyez mon travail, si pourtant on peut appeller travail ce qui est doux et agreable même dans le travail, et c'est la le veritable repos du cœur. Les enfans courent, ils jouent, ils se fatiguent et appellent tout cela jeu, parce qu'ils se plaisent a tout ce qu'ils font, et votre misericorde m'a en cela rendu semblable a eux, je ne suis qu'un enfant ayant a peine l'usage de la voix et a peine capable de parler : je voudrois cependant raconter vos merveilles et je ne fais que begayer. Ainsy je sais que ceux qui liront cecy ne m'entendroint pas, que plusieurs me blameront de traiter des matieres sublimes, sans science, sans conseils, et sans methode, et je ne pourrois rien leur repondre. Pour vous, Seigneur, qui voyez mon cœur a decouvert et qui sondez mes reins, vous ne jugerez pas de moy comme les enfans des hommes, parce que vous etes bon. Ainsy je vous parleray lorsque vous me parlerez et vous meme le premier : mais sans vous je deviendray muet et si je considere ainsy cette histoire, il se presente une difficulté que je ne puis resoudre et qui paroît presque contraire a la parole de l'apotre qui a dit que tout a été écrit pour notre instruction et non la leur. Et veritablement qu'auroit-il servi de figurer [78^r :] les figures par² des figures ? Le peuple spirituel a été et sera l'heritage de votre fils a quoy auroit-il servi de proposer des figures au peuple charnel puisque luy meme a été établi pour former cet heritage. Peut être donc mes inventions seroient des figures, que je trouverois et non vos institutions. Ne tardez donc pas a m'eclaircir, ô lumiere de mon ame, mettant a part ce que j'ay dit dans le chapitre precedent, qui avoit rapport à ce qui suit

Je diray qu'Isaac a été la figure de la promesse, et Rebecca de l'esperance – que la promesse donnoit par rapport aux enfans de la posterité spirituelle que concernoit la possession eternelle de la veritable patrie figurée par la terre de Chanaan, mais parce que ses enfans spirituels se divisoient encore en deux nations, ils se heurtoient dans³ le ventre de Rebecca, dont la sterilité designoit le temps jusqu'à l'exode, et la loy publiée, par laquelle l'esperance ayant été plus clairement revelée et etablie, qu' auparavant Rebecca enfanta deux jumeaux qui depuis l'exode jusqu'a la publication de la loy s'entreheurtoient veritablement dans son ventre lorsqu'une partie du peuple hebreu murmuroit et que l'autre suivoit Moyse, et dans ce sens combien Rebecca ou l'esperance vous consult en Moyse, Seigneur, et sans doute votre parole fut entierement [78^v :] accomplie lorsque la plus grande partie du peuple suivit⁴ la moindre. Le tems de l'enfantement⁵ de sa generation par la promesse et la foy des enfans d'Isaac etoit des lors arrivé, et la synagogue est née dans la publication meme de la loy, Esaü en etoit la figure et Jacob fut celle de l'eglise de Jesus Christ. Elle demeura veritablement jusqu'a son avenement et fut conservé visiblement en Josue et Caleb, qui furent trouvés irreprehensibles, et ayant perseveré dans une esperance ferme entrerent dans la terre de promission. La synagogue etoit sortie la premiere

¹ Inséré en marge.

² par réécrit de <pour>.

³ Inséré en marge.

⁴ suivit réécrit de s<er>vit

⁵ M v. 22

toute rousse par l'effusion du sang¹ des victimes et velue par tant d'observances legales, puisque le poil est regardé comme une superfluité dans le corps, l'autre nommé Jacob ou l'Eglise a peine visible a cause du petit nombre suivoit les vestiges de la multitude qui n'étoient connus que de vous seul, Seigneur, et tenoit ainsy en quelque sorte son pied par la main.² L'inclination pour la chasse marque dans Esau sa vie vagabonde, et la culture de la terre, son attachement aux biens terrestres. Tels ont été aussy les caracteres de la synagogue : mais Jacob homme simple habitoit sous des tentes tels ont été aussy ces vrais israelites qui dans leur pelerinage meme marchoient dans la simplicité.³ Il est dit qu'Isaac figure de la promesse aimoit Esau parce qu'il mangeoit de sa chasse : c'est a dire que la promesse qui s'étendoit meme a la possession des biens terrestres [79^r :] aimoit davantage la diligence qui les concernoit. Or l'esperance ou Rebecca aimoit la simplicité, et la continence de Jacob dans ses tentes. J'avois dit auparavant que la veritable Eglise (dont Jacob fut la figure) avoit été conservée dans Josué et Caleb aux heritiers de la promesse, mais cette figure est expliquée plus clairement dans l'exode. Ils firent cuire un mets roux lorsqu'ils apporterent du raisin dans le pelerinage a Esau fatigué ou a la synagogue. C'est pourquoy la synagogue vendit son droit d'ainesse, c'est a dire la possession de la terre promise ou une partie du peuple incredule n'entra point ayant donc pris un pain et ce plat de lentilles il mangea et but et la synagogue opiniatre ne compte pour rien des doutes des promesses de Dieu.

SUR LE CHAPITRE VINGT SIXIEME

Je vois luire encore a mes yeux, Seigneur, un eclair de votre lumiere, ainsy je reconnois que tout ce chapitre ne contient point de figures, mais que dans le pelerinage d'Isaac a Gerara, dans Abimelech, dans les puits et les diverses disputes qu'il y eut et enfin dans toute la vie d'Isaac est representé l'etat, et non les evenemens, particuliers de sa posterité charnelle dans la synagogue, et de la spirituelle dans les vrais Israelites errants dans le desert. Mais parce que la memoire [79^v :] me manque pour faire exactement toutes ces combinaisons, ce que je rapporte ne m'est representé que confusement dans les tenebres comme des objets mis dans un point de vue trop éloigné. Il paroît seulement que considerant Isaac comme la promesse et Rebecca comme la figure de l'esperance des biens temporels et eternels plusieurs veritez cachees concernant l'etat du peuple hebreu se developeroient, dans lesquelles il seroit avantageux pour notre instruction de demeler comment vos jugemens, Seigneur y ont precedé et comment les etats temporels du peuple se rapporteroient a la promesse spirituelle, parce que j'omets icy, je ne pretends nullement passer sur les veritez, mais je veux seulement éviter les repetitions. Car si en meditant je puis parvenir jusqu'a l'exode, je demanderay votre lumiere pour discerner ce dont je puis et je dois nourrir mon ame, dont je vous prie, mon Dieu, de ne pas laisser eteindre la soif et la faim : mais plustot de l'augmenter, comme vous m'avez fait la grace de trouver l'etat de tout le monde representé dans les jours de la creation de meme je crois que dans

¹ M v. 25

² M v. 24

³ M v. 28

cette histoire d'Isaac et de Jacob on peut trouver les differents etats de la Synagogue et de l'Eglise, et les evenements particuliers du dernier dans l'histoire de la synagogue, car j'entends sous cette denomination le peuple hebreu ou l'etat de la loy [80^r :] il me faut chercher ces figures, les trouveray-je ; cela depend de votre misericorde que je demande et que j'implore, ô mon Dieu.

SUR LE CHAPITRE VINGT-SEPTIEME

Or Isaac etant devenu fort vieux,¹ ses yeux s'obscurcirent de telle sorte qu'il ne pouvoit plus voir. Il faut rapporter cet etat non a vos promesses, Seigneur, prises dans le sens spirituel (qui ne vieillierent jamais) mais aux promesses restreintes par la synagogue aux biens temporels, elle regarde les derniers tems dans lesquelles Rebecca ou l'esperance nourrissoit, soignoit et assistoit de son conseil son cher fils Jacob en cet etat les yeux de la promesse restreinte aux biens simplement temporels et a leur possession s'etoient obscurcis dans un peuple sujet a tant de changemens et de captivité. La promesse aussy² vieillie dit a Esau, prenez vos armes et votre carquois³ dans lesquels⁴ la synagogue figurée par luy mettoit sa confiance, et elle demande un mets composé de ses inventions qui est exprimé par ces paroles generales (comme vous sçavez que j'aime) dans cet etat dis-je, cette esperance salutaire donna un conseil salutaire a Jacob c'est a dire a vos elus que prenant les habits d'Esau ou suivant les ceremonies legales et se couvrant de ses observations exterieures comme <de pleines> de poil⁵ ils preparassant a leur pere les mets qu'il desiroit pour en obtenir la benediction destinée a Esau, et que sans tromper les yeux [80^v :] deja obscurcis de la promesse terrestre, ils la ramenassent a la verité. Considerant ainsy cette histoire, la verité de vos conseils paroît sous l'ecorce de la lettre, et la verité meme cachée sous l'apparence de la tromperie de Rebecca et de Jacob, comme le veritable Jacob etoit caché sous l'habillement, et l'esprit d'Esau il fut pourtant en cela le veritable Jacob. Quand je considere tout cecy, Seigneur, que je vois visiblement la verité et le sens de votre apotre qui dit : que la figure de ce monde passe : et pour le comprendre bien, et pour gouter la verité : j'ay de nouveaux recours a votre œconomie universelle. L'homme vous demande pourquoy vous avez aimez Jacob, et haï Esau pourquoi il a fallu tant de finesse pour que Jacob enlevat la benediction de son pere ? Pourquoy selon le cours naturel et l'intention d'Isaac, la benediction donnée a Jacob par surprise et par une espece apparente de tromperie n'a pas été donnée a Esau ? Ce seroit en moy la tentation et la question du serpent interrogeant Eve dans le paradis terrestre par ce mot *pourquoy*⁶ si je recherchois ce mystere dans le doute. Mais, ô mon Dieu ! que la louangé et la gloire vous en soit eternellement rendue de ce que je puis dire etre convaincu de la verité, et vouloir dire

¹ M : v. 1

² Réécrit de <ainsy ?>, mais la première variante est peu lisible sous la rature.

³ M v. 3

⁴ Le pluriel est la réécriture de la forme féminine par la rature de *-le-* au milieu du mot.

⁵ Non seulement deux mots ont été raturés, mais même la terminaison du féminin a été supprimée à la fin de *poil*.

⁶ Souligné dans le manuscrit.

la verité que je ressens pour vous adorer et vous aimer a cause de l'immense profondeur de vos conseils. J'ay deja veu dans le commencement de mes meditations [81^r :] combien c'est justement que vous avez condanné la masse humaine, et cependant avec quelle misericorde vous avez agi a son egard pour paroître egale-ment juste et misericordieux a l'homme que vous avez crée pour vous et pour votre gloire.

J'ay donc veu d'abord dans Caïn fils ainé d'Adam et je le vois icy¹ aussi dans Esaü, que vous avez premierement voulu agir par justice dans les ainés et par misericorde dans les cadets, afin que l'homme se ressouvienne toujours de ce qu'il merite par justice et de ce qu'il peut esperer de votre misericorde. Tout ce que vous avez fait avec Abraham, tout ce que vous avez promis a sa posterité, a été l'effet d'une misericorde purement gratuite mais pour nous faire reconnoître que votre misericorde ne va jamais sans votre justice, il a fallu que cette posterité fut divisée en charnelle ou la synagogue, et en spirituelle ou l'Eglise afin que votre justice agit dans celle la, et que votre misericorde se manifesta en celle cy, et que dans l'une et l'autre parut votre gloire a laquelle tendent tous vos ouvrages pour que sortant de vous et restant cependant en vous ils retournent a vous comme a leur centre. Or comment tout cela auroit-il pû être vû si tout ce qui se fait dans le monde n'étoit des figures ? Puisqu'on ne peut pas dire que rien existe veritablement que votre *etre* :² il falloit donc qu'il y eut des figures pour faire paroître votre *etre* sans qu'on le vit. Ainsy moy meme je ne suis que la figure de celui que je seray lorsque j'auguerray³ mon veritable *etre* en parvenant a vous : ou pour [81^v :] mieux dire quand je perdray mon non *etre* dans votre *etre*. Je ne comprends pas, Seigneur, ce que je dis, mais je le ressens : et parce que je le ressens sans le comprendre, je reconnois que c'est la verité. Car cette verité que je ressens en moy n'est autre que vous meme, c'est pourquoy je ne le comprends pas, mais qu'est ce qui est en moy qui ressent la verité : veritablement c'est vous meme, car il n'y a que vous qui puissiez vous ressentir vous meme. De la il paroît combien vous etes près de moy, et parce que je ne comprends pas, il paroît aussy combien je suis loin de vous, et que je ne suis rien par rapport a vous. Vous commandez cependant que ce neant qui est en moy vous aime, et je vois par la que je ne puis vous rendre ce que vous m'ordonnez par justice comme Createur, si vous ne me donnez par misericorde ce que vous voulez que je vous rende. Mais quand vous me l'aurez donné sera-il a moy ? Non, sans doute, car vous ne donnez point ce qui n'est pas. Or comme il n'est rien hors de vous, tout ce que vous donnez est vous meme, ainsy vous vous donnez pour vous recevoir vous meme ; aimez vous donc, et louez vous en moy : car si je puis quelque chose, je ne le puis que pour me donner a vous, tel que je suis, ou pour mieux dire, pour me montrer a vous, faites en moy operez par moy, pour vous tout ce que vous voudrez. Je me suis tant soit peu eloignez de l'ecorce de la lettre, mais non de vous, Seigneur ; car je ne crois pas qu'il [82^r :] faille m'assujettir au texte de la lettre dans cette histoire de Jacob et d'Esaü, puisqu'il me paroît qu'on peut impliquer clairement cette histoire dans le sens qui a été rapporté. Je considereray dans la benediction que donne Isaac⁴ si elle convient a ce que

¹ Complété dans l'interligne.

² Souligné dans le manuscrit.

³ Cela doit être une variante orthographique pour *augurerai*.

⁴ *M* : v. 28

j'ay dit, que Dieu vous donne de la rosée du ciel et de la graisse de la terre, l'abondance du bled et du vin. C'est la premiere partie de la benediction de Jacob et la benediction d'Esau dans la graisse de la terre et dans la rosée du ciel qui vient d'en haut. Ce sont les premieres parties des benedictions qu'Isaac, figure des promesses, donne a ses enfans. Mais en les confrontant l'une et l'autre ou elles sont entierement egales, ou elles ne different qu'en ce que dans le premier Isaac donne l'abondance du bled et du vin dont il ne fait point mention dans la seconde, je n'ose pourtant pas dire que ces deux benedictions soient egales puisque ce <ces deux>¹ patriarche mourant a pretendu donner plus a l'un qu'a l'autre en disant :² votre frere m'est venu surprendre, et il a receu la benediction qui vous estoit due.

On pourroit dire que la difference des benedictions consiste seulement dans la seconde partie, mais je crois que dans l'histoire des evenements si particulier on a rien fait en vain ; Isaac souhaite egalement a l'un et a l'autre la rosée du ciel et la graisse de la terre ; pourquoi donc ajoute-il a l'un l'abondance du grain et du vin et non à l'autre ? Comment est-ce que le second pourra se contenter de la rosée du ciel et de la graisse³ de la terre, sans le bled ny le vin ? Non, non, Seigneur, il n'est rien arrivé par hazard ou inconsiderement dans cette histoire [82^v :] d'ou dependoit le sort des enfans d'un pere qui veut leur donner sa derniere benediction. Celle qui dans l'intention du Pere estoit destiné pour Esau ne pouvoit convenir qu'a Jacob figure de l'Eglise car elle seule a l'abondance du froment des elus et du vin qui produit les vierges, et ses fruits sont distingués de la rosée du ciel et de la graisse de la terre. Je ne diray point qu'Isaac a compris ce sens ou plustot qu'il l'a eu en veüe puisqu'il n'estoit point prophete autrement il auroit connu, Seigneur, vos desseins sur Jacob que vous aimiez. Mais comme il convenoit qu'Isaac en tant que pere qui benit ses enfans agit avec une libre volonte et qu'ainsi il ne suit pas vos conseils. Cependant pour qu'ils eussent leur effet sans que ce patriarche les connut et par consequent sans qu'il les voulut, agissant librement et ne faisant pourtant pas ce qu'il avoit en veüe, il falloit que ses yeux fussent obscurcis et que tout fut conduit avec tant de finesse et d'industrie qu'il est marquez icy. Qui de tout cecy niera, Seigneur, que l'homme est libre et ne verra cependant pas qu'il fait ce que vous voulez ; et non ce qu'il pretend faire ? Si vous aviez refusé a l'homme le libre arbitre comment sans blesser l'equité auriez pu le punir agissant par contrainte ? Mais aussy si vous ne dirigiez pas ses voyes, comment marcheroit-il dans celles par lesquelles vos decrets eternels ont conduit ses pas ? Les choses paroissent contraires a la raison humaine, et a son orgueil ; elles sont [83^r :] cependant assorties par un ordre merveilleux et liées ensemble par une secrete, mais admirable harmonie qui me fait connoitre que vous etes tout puissant, infiniment juste et misericordieux. Je ne scais cependant pas ce que vous etes puisque vous n'etes pas ce que je dis, mais vous etes celui qui etes⁴ et que je ne puis comprendre. Isaac donne donc a Jacob la benediction qu'il ne vouloit

¹ La rature résulte probablement d'un saut au début de la même ligne, ou trouve *ces deux benédictons*, le copiste devait recommencer ces mots, puis s'étant ravisé, l'a corrigé en *ce (...)* patriarche.

² M v. 25

³ Rayé à tort dans le manuscrit, je l'ai restitué dans le texte, parce que ce mot est nécessaire dans la phrase !

⁴ Réécriture de <est ?>, le mot raturé est peu lisible.

pas, et qui vous luy aviez destinée. Il agit librement et ne fit cependant pas ce qu'il avoit dessein de faire. C'est donc par votre disposition particuliere que cette mystereuse benediction fut donnée a l'eglise a qui seule elle peut convenir dans le tems deja marqué.¹ La seconde partie de la benediction est que les peuples vous soient assujetés et que les tribus vous adorent ; soyez le seigneur de vos freres et que les enfans de votre mere s'abaissent profondement devant vous. Que celui qui vous maudira, soit maudit luy meme, et que celui qui vous benira, soit comblé de benedictions.

Cette adoration peut-elle mieux convenir qu'a ce corps des fideles dont le premier né entre les autres freres est Dieu et homme ? Et a qui hors luy pourroit-elle convenir dans le sens litteral a moins que de vouloir affoiblir l'energie des paroles, ou les prendre pour des hebraïsmes ? Or si cette benediction convient a Jacob ou a l'Eglise, sans doute l'autre ne convient pas moins a Esaü ou a la Synagogue : vous vivrez de l'epée, vous servirez votre frere, et le tems viendra que vous secouerez son joug et que vous vous en [83^v :] delivrerez. C'est la la part de l'heritage de la posterité charnelle d'Abraham qui a vecu de l'epée jusqu'a la ruine de Jerusalem et qui sert maintenant ses freres spirituels dont selon l'application des propheties elle doit un jour secouer le joug. Esaü donc haïssoit toujours Jacob, mais celui cy ne haïssoit pas Esaü.² Je vois cela tous les jours dans la haine des juifs contre les chretiens qui les nourrissent et les conservent.³ Apres cela l'esperance (Rebecca) envoie l'Eglise (Jacob) a la patience (Laban) son frere par la foy dans la ville de Haran de la parenté d'Abraham ou la veritable foy envers Dieu se conservoit encore. Le sens mystique en ajoutant les veritables noms est litteral, et peut etre qu'on auroit ainsy pu deduire le reste, mais je ne m'y suis pas appliqué puisque vous avez daigné elever mon esprit a des mysteres bien plus relevez. Mais mon Dieu, cela etant ainsy comme par votre grace comment pourrais-je combiner et trouver en quelque tems tout cela s'est passé entre la synagogue et l'eglise ? Qui a-il de plus aisé puisque l'Eglise doit⁴ en celebrier la memoire car cela est arrivé lorsque Simeon a dit, c'est a present, Seigneur, que vous laissez mourir votre serviteur en paix selon votre parole puisque mes yeux ont veü celui que vous avez fait l'auteur du salut. Alors le vray Jacob revetu de la peau de la loy et des habits du corps vint dans le tems [84^r :] que tant d'interpretations litterales des Ecritures avoient obscurci les yeux a la⁵ promesse (ou Isaac) et il fut le premier entre les autres freres a qui la paix avoit été publiée comme aux hommes de bonne volonté, qui obtint la benediction. Cette promesse mal interpretée du regne du Messie avoit envoyé la Synagogue (Esau) pour chasser avec l'arc et le carquois dans l'orgueil de son cœur, mais l'esperance des elus fit qu'elle porta un chevreau, et un agneau du troupeau d'Israel (dont l'immolation avoit été instituée, pour la viande et la nourriture de la promesse de la synagogue) elle se revetit des figures comme de ses peaux, et obtint la benediction de la veritable promesse. Jacob a été le frere et meme l'ainé de cette synagogue, et sans doute tout cela a été ac-

¹ M v. 29

² M v. 41

³ M v. 42, 43

⁴ Un vide est laissé dans le manuscrit entre *doit* et *en*, et bien que l'intervalle ne soit pas rempli, le texte ne paraît pas lacunaire !

⁵ Complété dans l'interligne.

compli, dans la naissance, la presentation, mais particulièrement dans la passion de Jesus Christ ce que je repeteray encore plus clairement pour rendre gloire a vos merveilles. Isaac ou la promesse engendra de l'esperance ou Rebecca amenée par la Loy¹ ou Eliezer des enfans charnels dans Esaü et des spirituels dans Jacob, mais cette promesse avoit été double ; c'est a dire des biens temporels et des eternels. Sous la figure des premiers les enfans charnels ou Esaü nez les premiers de la promesse et l'esperance des biens temporels, doutant de la promesse qui leur avoit été faite de la terre de Chanaan vendirent leur [84^v :] droit d'ainesse pour un mets roux parce qu'ils voulurent retourner en Egypte lorsque Josué et Caleb comme enfans spirituels croyant a la veritable esperance leur apporterent des raisins. Qu'arriva-il ensuite ? Ce qui avoit deja été figuré par l'agneau paschal (Jacob) (ou Jesus Christ) revetu de sa figure comme d'une peau vint et montra la veritable promesse decouvrant le chemin qu'il falloit prendre pour l'obtenir, ce veritable Jacob qui ne fait qu'un corps avec ses freres emporta la benediction de la synagogue ou Esau. O Dieu dispensateur de tous les biens ! qui suis-je, ver et poussiere, pour que vous daignez me montrer tout cela si clairement ? Dans quel ordre et sous quels voiles les veritez sont cachées dans cette histoire qui me ramene a Jesus Christ comme a celui de la posterité d'Abraham pour lequel toutes les promesses avoient été faites. Je crois donc éclairé par votre lumiere, Seigneur, que l'autre histoire qui suit et qui regarde Jacob est toujours comme une representation prophetique de la susdite posterité spirituelle d'Abraham ou de l'Eglise. En representant donc l'histoire, on predit ce qui doit arriver, d'ou il s'ensuit qu'il faut avoir egard aux evenements comme je crois que quand Rebecca envoya ensuite Jacob dans la maison de son frere pour le sauver de la fureur d'Esaü, le sens est [85^r :] qu'il arrivera que la posterité charnelle persecutera toujours la spirituelle laquelle l'esperance confirme et la renvoye a sa foy pour attendre en patience la fin de ses persecutions. Or il faut toujours remarquer qu'on doit prendre *Rebecca pour l'esperance*,² *Laban pour la patience*³ et la maison de la parente d'Abraham pour la foy.

SUR LE CHAPITRE VINGT HUITIEME

Que le conseil d'Isaac figure de la promesse donne à ses enfans dans la personne de Jacob de ne point prendre de femme parmi les filles des Chananaens qui representent les filles du siecle et du monde est bon et salutaire ! Puisque j'ay deja veu que la race de Cham a été maudite par son pere Noe : et c'etoit la ce qui causoit a Rebecca ou a la veritable esperance des biens futurs. Cet ennui de la vie dont il est parlé au verset 10. du chapitre precedent : Isaac ou la promesse des biens spirituels donnoit une pareille instruction a son fils, et il le renvoye a la maison de sa parenté (ou afin de la repeter plus souvent pour une intelligence plus clair)⁴ les promesses

¹ Lecture incertaine où il y a une hésitation entre *foy/Loy*, mais dans la version latine, on trouve *legem*, donc cet argument aide à trancher le problème.

² Souligné dans le manuscrit.

³ Souligné dans le manuscrit.

⁴ Sic ! Un trait vertical ferme la parenthèse, donc j'ai préféré ne pas compléter la variante moi non, plus.

des biens futurs et l'esperance renvoient leurs enfans a la foy avec la patience.¹ Ce verset rapportant l'arrivée de Jacob en Mesopotamie, les suivants [85^v :] le mariage d'Esau et les autres reprenant de nouveau le pelerinage de Jacob me marquent que les choses figurées ne se trouvent pas icy dans le meme ordre que j'avois remarquez dans les chapitres precedents où l'on pouvoit les appliquer verset par verset. Et si je voulois designer par les evenemens quand et comment la Synagogue ou les enfans charnels ont persecutés le fils de la posterité spirituelle, et les ont contraint d'errer en pelerins. Ces differentes combinaisons demanderoient de la memoire et n'appartiendroient² pas a mon ouvrage : puisque c'est devant vous, mon Dieu, qui connoissez tout, que je dis cecy plainement convaincu des veritez que je rapporte. Ceux a qui il arrivera de lire cet escrit me comprendront et ressentiront la meme verité que je ressens ; s'ils lisent les saintes Escritures dans le meme esprit. Mais comment pourrois-je satisfaire les critiques, les chronologistes, les demy savans et ceux qui s'attachent a une science mondaine, puisque votre parole meme contenue dans votre Ecriture est l'objet de toute leur science, et la matiere de tant de contestations et de disputes, surtout dans ces derniers tems qui tendent a leur fin, ou la foy languissante de plus en plus est cause qu'on traite plus le sens litteral des Escritures³ que le mystique. Que la folie des hommes est grande, mon Dieu ; de vouloir rendre clair et [86^f :] incontestable le sens litteral de l'Ecriture sous l'ecorce duquel vous avez cachez les verités a ceux meme a qui vous avez donnez la foy. Car comment pourrions nous trouver notre instruction dans ce qui a été écrit pour notre instruction, et qui étoit alors aussy obscur le sens litteral et qui se presente d'abord. A Dieu ne plaise que je condamne universellement ce qui est louable⁴ dans l'opinion des hommes <comme louable>,⁵ parce que par votre grace je vois la fin ou cela tend. Car il faut qu'il y ait des heresies et des scandales, et plus l'Ecriture prise dans⁶ le sens litteral paroitra clair a l'esprit humain, et moins il la comprendra. Tel est en effet la propriété de votre parole que l'homme ne peut l'entendre sans vous ny la comprendre. Or qu'est-il besoin de chronologie et des subtilitez de la critique a ceux qui cherchent a l'approfondir dans votre esprit ? Je le repete, Seigneur, que cela est louable et necessaire meme dans l'Eglise pour demontrer la verité pour convaincre les Athées, les Deistes et je ne scais combien d'autres sectes des enfans⁷ du Monde.⁸ Mais quoique cela soit ainsy, ce que je rapporte, n'en sera pas moins vray ; je le dis non pour contracter ou pour blamer ce qui est generalement approuvé, mais pour admirer les secrets conseils de votre sagesse meme dans ce que je vois exposer a mes yeux. Plus la raison rendra la foy evidente et plus elle comprendra : plus elle [86^v :] comprendra, moins elle croira parce qu'elle scaura, ou pour mieux dire, elle croira scavoir, et en le croyant la foy ne sera plus foy mais une science que l'homme

¹ *M* v. 9

² Sic ! Variante purement orthographique.

³ *des Escritures* résulte de la réécriture de <de l'> *Ecriture*, puisque le signe du pluriel provient visiblement de la deuxième main.

⁴ *ce qui est louable* : tout ce passage est complété dans l'interligne.

⁵ Les deux mots rayés renvoient peut-être à la proximité du passage complété dans l'interligne, cf. la note ci-dessus, car la répétition, puis la suppression de l'adjectif sont surprenantes.

⁶ Inséré en marge.

⁷ Réécrit de <leurs>.

⁸ *du Monde* : complété dans l'interligne

comprendra et parce qu'il la comprendra, ce seront des illusions humaines et non vos veritez, qui doivent etre crues, adorées¹ et ressenties.

Vous, mon Dieu infiniment juste, vous n'etes pas la cause mais le modérateur du monde qui conduisent le monde a la fin de vos decrets eternels. Peut-on dire que vous etes mauvais parce que votre œil est mechant : non sans doute, car c'est ainsy que le demande l'etat de la condition humaine dont le pecheur est cause que vous punissez toujours justement quand vous ne <punissez>² secourez³ pas l'homme, sans que pour cela vous fassiez le mal, mais vous permettez qu'il arrive selon le cours de la nature, en agissant ainsy vous exercez votre justice, mais en arretant ou detournant le cours naturel de la condition humaine vous faites eclater votre misericorde. C'est ainsy, Seigneur que vous en avez agy depuis le commencement du monde que vous en agissez aujourd'huy et jusqu'a la fin du monde telle sera l'œconomie de vos œuvres. C'est alors que sera revelée et paroitra dans tout son jour la justice des jugements de votre fils que vous avez etabli juge des vivans et des morts. C'est luy pour [87^r :] qui pour lors ouvrira le livre mysterieux de vos decrets eternels scellé des sept sceaux, par lesquelles les damnez seront convaincu de votre justice et les elus de votre misericorde. C'est dans ce grand jour que toute la nature, toute creature et l'enfer meme reconnoitra vos merveilles et votre gloire ; et ainsy toutes vos œuvres rendant publiquement le tribut de louange qui vous est deü, retourneront pour jamais a leur fin. Je sais, ô mon Dieu, que vous m'avez enseignez tout cela, mais comment ? Est-ce par une revelation surnaturelle ? Sans doute que je ne le sais pas. Je sais seulement que c'est en meditant les veritez contenues dans vos divines ecritures, et non les evenements historiques et en levant le voile de la lettre que vous me l'avez enseignée. Votre verité est simple et nue, Seigneur, puisqu'elle n'est autre que vous meme, et pour qu'elle fut exposée a tous les hommes, il a fallu qu'elle se revettit dans <les> vos⁴ Ecritures de la figure de la lettre, et se couvrit d'une espece de voile, comme la verité meme. Le verbe incréé s'etoit revetu d'un corps pour se faire voir aux hommes, autrement comment auroient-ils pu voir Dieu comme tel ? Tous les hommes donc peuvent lire et entendre votre verité et votre parole. Car votre bonté voudroit que tous les hommes fussent sauvez, mais parce que votre misericorde ne sauve pas tous ceux que votre justice [87^v :] a condamné pour le peché, tous ceux qui lisent et qui entendent ne comprennent pas. Il en est peu qui veuillent et qui demandent de⁵ comprendre, mais encore qui ressentent <encore>⁶ la verité, ce qui est proprement la comprendre, car ressentir signifie non pas seulement⁷ comprendre, mais etre convaincu, c'est a dire consentir de cœur et de volonté et demeurer attaché a la verité. Or cela ne se peut toujours faire par rapport a la science ou a la lettre si ce qu'elle rapporte n'est une parole de la verité meme qui designe la verité, car dans des cas semblables si quelqu'un cherche la figure, et ne captive pas simplement dans

¹ Réécrit de *ad<ressées>*.

² Répété à tort, car une ligne plus haut, le mot *punissez* figure déjà. L'interférence entre les lignes contigües semble plus que probable.

³ Complété dans l'interligne, au-dessus de la rature.

⁴ Réécrit de <les>.

⁵ *demandent de* : complété dans l'interligne.

⁶ Rayé en cours de copie, car *encore* se trouve déjà dans la même ligne.

⁷ Complété dans l'interligne.

l'humilité son¹ entendement, il trouve des illusions, et cet esprit éloigné du Seigneur, lorsqu'il aura passé la vérité, c'est cet esprit d'erreur et de mensonge que l'homme trouve lorsqu'il quitte Dieu, mais c'est par un juste jugement qu'il est envoyé à ceux qui veulent, mon Dieu détourner votre parole à leur propre sens, je dirai plutôt à leur préjugé, ce sont ceux qui en comprenant ne comprennent pas ; ce sont là, Seigneur, des vérités de cette espèce (si toutefois on peut dire que les vérités puissent se diviser) auxquelles je sens quelque chose en moi s'y rend avec suavité et qui s'y attache avec force. Or ce qui agit ainsi ou qui ressent n'est ni la chair ni le sang [88^r :] mais il est en moi : moi cependant misérable que je suis je me trouve éloigné de ce que j'ay vous² déjà dit, Seigneur, mais je ne puis assez le ressentir et le rappeler dans ma mémoire afin que je desire toujours davantage de m'éloigner de moi-même, et de m'approcher de vous, attirez moi donc puisque je ne puis plus marcher, par la continuation de la contemplation de votre vérité cachée dans vos Écritures.

Donnez moi la nourriture pour que conduit par elle je vous suive comme mon guide mais augmentez ma faim pour que je sois affamé de la nourriture que vous me présentez. Donnez moi la charité afin que je desire d'arriver au terme auquel vous me conduisez, enfin ayez pitié de moi : car je ne mérite pas ce que vous faites avec moi :³ j'ay désigné le temps ou l'Église dans Jésus Christ son chef et notre Seigneur a obtenu la bénédiction d'Esau comme figure de la Synagogue qui étoit l'aînée pour le corps de l'Église ou la postérité spirituelle d'Abraham. Mais de là je ne suppose pas que Jacob toujours et en tout ait autrement figuré Jésus Christ qu'un avec les fidèles, et comme le chef du corps de l'Église. Or comme le caractère de la Synagogue est exprimé dans Esau de même Jacob représente le caractère de l'Église selon mon opinion que je ne doute pas venir de votre bonté, ô mon Dieu, et en ce sens considérant qu'Esau donne dans ce verset et dans les suivants⁴ [88^v :] quelque signe de récipiscence, ils me représentent vivement les récipiscences temporelles et seulement apparentes et extérieures de la Synagogue ou de la nation juive. Lorsque par tant et de si grandes afflictions, ils eurent vu que la bénédiction de votre promesse s'étoit éloignée d'eux, ils ont paru quelquefois s'éloigner de l'idolâtrie et de leurs fornications comme du mariage des filles des Chanaans : mais dans le cœur ils ont toujours été attachés aux biens terrestres et <aux biens> à la vie⁵ charnelle. Ce qui est représenté par le mariage d'une fille d'Ismaël qui étoit née d'une femme égyptienne et représentant la servitude dans son ayeule Agar avoit tiré son origine de la génération purement naturelle et par conséquent terrestre d'Abraham. Telle fut aussi la génération de la Synagogue⁶ entièrement opposée à celle de Jacob. Le Patriarche étant donc sorti de Bersabée me représente dans son pèlerinage celui des élus de la terre, les pierres qu'il mit sous⁷ sa tête pour reposer me montrent les

¹ Réécrit de <soit>.

² Une réécriture illisible, puis *vous* complété dans l'interligne devrait donner *je vous ai déjà dit*, mais l'ordre des mots n'est pas marqué dans le manuscrit !

³ *M* v. 6

⁴ *M* : v. 7, 8 et 9

⁵ *a la vie* complété dans l'interligne, au-dessus de la rature.

⁶ *M* v. 10

⁷ Réécriture de *s<ur>*.

miseres et le repos inquiet de ses enfans qui peuvent¹ se rapporter meme plus directement aux travaux, pelerinages, et persecutions des elus qui le trouvoient dans la Synagogue, or par la vision de l'echelle que Jacob vit en songe, le mystere de l'incarnation qui a formé une contiguité entre la terre et les hommes et [89^r :] Dieu fut representé a Jacob, c'est par la verité de l'incarnation² que vos graces, ô mon Dieu, descendent sur tous, et que les prieres et les merites des fideles montent jusqu'a vous comme les anges descendoient et montoient sur l'echelle de Jacob.³ C'est dans cet incomprehensible mystere qu'a été accomplie votre promesse, Seigneur, reiterée a Jacob, et la dilatation de l'eglise aux quatre parties du monde que vous n'aviez point spécifié dans les promesses faites a Abraham. Ainsy se verifie la derniere partie de sa promesse : je seray votre protecteur... et je ne vous quitteray point que je n'ay accompli tout ce que je vous ay dit. Cette promesse, Seigneur, ne regardoit pas, dis-je, Jacob que vous avez renvoyez a ses peres dans la terre d'Egypte lors de la captivité de ses descendans, mais elle regardoit sa posterité spirituelle ou l'Eglise comme l'heritage éternelle⁴ de son fils que vous n'abandonnerez jamais tout cela ainsy combiné me demontre que la pierre erigée en titre sur laquelle on avoit repandu de l'huile⁵ figuroit ces maisons de pierre dediée a votre honneur et a votre gloire que ses enfans erigeront dans lesquelles on peut bien dire aussy Veritablement le Seigneur est dans ce lieu ; qu'il est terrible, c'est vraiment la maison de Dieu et la porte du ciel puisque dans ces temples subsiste dans⁶ la verité cette⁷ echelle mysterieuse dans le tres saint sacrement de l'autel que Jacob n'avoit veu qu'en songe [89^v :]. Tels ont été vos conseils, ô mon Dieu, sur la posterité d'Abraham que vous avez representé a ces premiers peres, sous des figures si tenebreuses mais vos promesses n'étoient pas moins obscures lorsque le voile de la possession des biens temporels couvroit entierement la beatitude de la patrie éternelle. Mais, Seigneur, que le serpent revient souvent aux hommes, qui meditent ces choses et semblables et leur demande pourquoy Dieu a-il fait cela ainsy, l'un dira, il ne la pas fait ny pensé, mais c'est seulement par des pieuses speculations qu'on interprete l'Ecriture qui ne rapporte qu'une simple histoire.

C'est ainsy que j'avois accoutumé moy meme de repondre au langage de ma curiosité qui ainsy que le serpent se glisse en moy, d'autres facilement trouvant des contrariétés dans l'Ecriture, qui touchent facilement la foiblesse de l'entendement humain, doutent de la verité, ou pour n'en point douter ne la lisent point. J'ay été aussy de ce nombre, mais depuis que votre misericorde a déchiré le voile de mon cœur, mes yeux voient vos merveilles, et je voudrois avoir les cœurs de tous les hommes pour vous aimer, et leurs langues pour vous louer a cause de vos œuvres, puisque par elles je reconnois ce que je vous dois, et combien vous etes digne d'etre aimé et adoré, ce sont la les instructions pour lesquelles tout a ete fait et écrit, et qui [90^r :] vous regardent pour nous faire connoitre que les saint patriarches meme,

¹ Réécriture de <peux>.

² de l'incarnation complété dans l'interligne.

³ M v. 13, 14 et 15

⁴ Sic ! L'accord du féminin est superflu.

⁵ M v. 17

⁶ Inséré dans l'intervalle.

⁷ Inséré dans l'intervalle.

auxquels vous avez si souvent parlé, mon Dieu, ont vécu dans un si grand aveuglement étant sous la loy du peché que par leur nature ils n'étoient pas capables d'une intelligence plus claire avant la redemption, et que le voile du temple eut été déchiré dans la passion, vous voyez, Seigneur, que par la je ne veux pas dire <ny> ou¹ entendre, que les saints de l'ancien testament et les prophetes n'ayent <été>² pas eu une notion plus claire des mysteres a venir. Car meme dans cette distinction de differentes lumieres données successivement en differens tems eclatent vos merveilles, et la diversité des lumieres qu'ils ont eu par une vertu anticipée de la passion de Jesus Christ avant la loy, sous la loy de nature, et apres la loy écrite avant laquelle loy il n'y avoit point eu de prophete quoiqu' Abraham, comme j'ay dit, ait veu le jour de Jesus Christ ainsy que Jacob cette merveilleuse vision de l'échelle que j'ay rapportée, outre qu'en mourant il a aussy prophetisé. Mais cela ne detruit point ma proposition selon laquelle a Dieu ne plaise que je veuille decider a qui il vous a plu de donner plus de lumiere pour confirmer la foy, et affermir l'esperance des biens futurs par laquelle ils estoient preservez pour le salut de la perdition generale. Je sais qu'a cela on me repondit que si alors la notion en est venu par une vertu antecedente de la passion, a present nous l'avons [90^v :] par la vertu consequente, et qu'ainsy leur estat et le nostre a été egal. Mais pardonnez, Seigneur, a ceux qui pensent ainsy, et qu'ils ne font que begayer sur le merite infini de Jesus Christ et de la difference de l'etat Chretien de celuy de la Synagogue, et particulierement de l'etat de la loy de nature, car ou ils ignorent et ne font pas reflexion que les tenebres estoient alors communes, et la lumiere particuliere a ceux qui pour lors meme estoient de la veritable Eglise a laquelle la promesse a été faite. Mais maintenant apres la consommation du sacrifice de la croix, la lumiere a été meritée et donnée a tous, et les tenebres sont particulieres, ou pour m'expliquer plus clairement, si ayant receu le bapteme, nous nous conservions dans l'etat de l'innocence, nous aurions une connoissance suffisante de votre verité et de vos Escritures, selon l'exigence de l'etat auquel nous avons été appellé de Dieu, mais comme par le peché nous³ obscurissons la lumiere de notre foy, c'est pour cela que je dis que nos tenebres sont particulieres, parce que chacun⁴ dans son individu est cause de ses tenebres, et non le defaut de grace et de lumiere que Jesus Christ nous a meritéz. C'est la la difference infinie entre la Synagogue et l'Eglise, entre la race charnelle et la spirituelle que je sais devoir dans les chapitres suivants trouver l'occasion de deduire plus clairement quoique je ne crois pas que l'homme [91^r :] chretien puisse douter de cette verité. C'est la la raison pourquoy votre bonté, ô mon Dieu, a voulu que les Escritures et l'histoire du monde nous fussent transmises pour nous faire voir vos merveilles, et ce ne sont pas des choses indifferentes et inutiles qui y sont contenuës, nous pouvons profiter de tous les evenements specifiez, mais vous vouliez être connu, Seigneur, non par les notions de notre entendement et de notre science, car tout ce que nous savons de vous, nous ne le savons que par ce qui nous a été revelé par vous œuvres et par votre parole, la science humaine qui pretendt parvenir a vous par l'operation de son entendement

¹ Complété dans l'interligne, au-dessus de la rature.

² Correction faite en cours de copie, car dans la même ligne on trouve le participe passé du verbe *avoir*, pour remplacer de celui du verbe *être*.

³ Réécriture de <noir ?>.

⁴ Une variante orthographique <chaqu'un> a été réécrite en la variante actuelle.

est vaine et sterile ; car vous n'etes rien de tout ce qu'elle peut s'imaginer si les attributs de votre justice de votre misericorde et bonté ne vous avoient été manifestéz qui est-ce qui par la lumiere naturelle eut pu vous les attribuer ? La lecture de vos ecritures et de votre parole est sterile quand elle n'est considerée que comme une simple histoire, la lettre dangereuse separée de l'esprit : l'esprit donc consiste dans la verité. Or la verité est cachée sous les¹ figures ; que les hommes appellent tout cela, Seigneur, speculations de mon esprit ; s'il repondt a la verité, sans doute qu'il ne vient pas de moy, mais de vous meme. Mais si quelqu'un me demandoit, ce que c'est que la verité, je dirois que la verité est ce qui se trouve conforme a la doctrine de l'eglise, ou a son esprit [91^v :] dans les matieres sur lesquelles on n'est pas encore assuré de la doctrine. Ce n'est donc pas dans un autre sens que je pretendt etre attachez a ce que j'ecris, et je ressens sans doute bien plus que je ne puis l'exprimer qu'il faut l'attribuer a votre misericorde. Que la gloire et la louange vous revienne donc de vos bienfaits, que je ne cesseray de vous demander, afin que je puisse vous louer davantage, et que plus je vous loueray, plus je vous aime.

SUR LE CHAPITRE VINGT-NEUVIEME

Je m'approche, Seigneur dans une humble connoissance, et aveu de mon ignorance, du sanctuaire des veritez que je sens etre cachée dans ce chapitre de l'histoire de Jacob pelerin, comme dans un puits couvert d'une grande pierre. J'ay dit jusques icy que Jacob etoit la figure de l'Eglise ; mais mon Dieu ! voila que² je vois que je vais defaillir dans l'application de cette figure si vous ne daignez encore me secourir. Il s'agit du mariage et des generations de Jacob, d'ou est sortie cette synagogue, dont j'ay dit qu'Esau etoit la figure : mais l'eglise dont j'ay etabli que Jacob etoit la figure est emanée de cette meme source. Je ne puis omettre les circonstances des premiers versets qui me representent le puits [92^r :] aupres duquel trois troupeaux de brebis se reposoient et dont l'entrée etoit fermée avec une grande pierre, qu'on ne pouvoit lever, que lorsque les troupeaux etoient rassemblées : Jacob cependant a l'approche de Rachel la leva seul pour faire boire les brebis. Vous voyez, Seigneur, que je suis semblable a ceux qui sentent une odeur excellente, sans cependant scavoit d'ou vient l'odeur, ou pour mieux parler, qui ne peuvent trouver des aromates qui repandent une odeur suave. Je ressens l'odeur de la verité, mais voila que je ne puis designer la verité. J'ay dit cy dessus la raison pourquoy j'ay établi cette maison de Nachor dont Rebbecca etoit sortie, qui figuroit l'esperance, pour figure de la foy comme cette verité paroît par l'application précédente, j'ay dit que L'aban³ a figuré⁴ la patience mais vous voyez, Seigneur, ma docilité, et je n'ay point de honte et il ne me fait point de la peine de retracter ce que j'ay avancé, si je ne le trouve point conforme a la verité. Parlez moy donc ; car votre serviteur veut vous écouter mais il ne pourra

¹ Réécriture de <ces ?>.

² *voila que* : complété dans l'interligne

³ Sic ! pour *Laban*. Le même nom est correctement orthographié un peu plus loin, v. sur le feuillet 92^v

⁴ L'imparfait a été réécrit ici en passé composé, de sorte que le verbe auxiliaire est complété dans l'interligne et la forme de l'imparfait, transformée en participe passé.

entendre votre voix si vous ne la luy faites entendre vous meme : je vois veritablement devant moy un puits profond, et je ne puis m'y abreuver car mon ignorance en couvre l'ouverture, et je ne saurois enlever la pierre. O que votre Ecriture est un puits profond, Seigneur : au fond duquel sont cachées les eaux qui rejaillissent jusques [92^v :] dans la vie eternelle, dont vous m'avez fait la grace d'etre alteré ! Aidez moy donc, levez la pierre de mon ignorance pour que je puisse me desalterer. Je vois trois sens de l'Ecriture comme trois troupeaux couchez pres de ce puits ; un des troupeaux est le sens litteral, l'autre le spirituel et le troisieme le sens mystique ; et sans doute si ces trois ne se joignent ils ne peuvent lever la pierre de mon ignorance. Il n'y a que Jacob, figure de l'Eglise quit ait des forces suffisantes pour pouvoir abreuver le troupeau de Rachel en levant la grosse pierre de l'ignorance ; mais avant que de descendre a la consideration de la personne de Rachel, il me reste bien des choses a combiner sur Jacob. Il entre dans une maison de servitude en entrant dans la maison de Laban où sa race doit se multiplier, en cela ainsy que dans les vexations que Laban luy fit, dans sa fuite et dans sa persecution a pu etre representé ce qui devoit arriver a sa posterité en Egypte et sous la servitude de la loy ; mais j'ay deja dit que je ne volulois pas insister sur les figures des figures. Or, ô mon Dieu, plein de misericorde qui m'avez conduit jusques icy dans les sentiers obscurs de vos Ecritures, comment appliqueray-je la propagation de la posterité de Jacob, et ce qui luy¹ arriva dans la maison de Laban a la posterité<de Jacob>² spirituelle d'Abraham, puisque cette race meme [93^r :] charnelle que j'ay avancé avoir été figurée par Esau est sortie du sang de Jacob ? Mais tout cela n'empêche pas, car toutes ces choses se faisoient par rapport a la posterité promise. Ainsy avant la benediction d'Isaac, Esau figuroit cette subdivision de la posterité de la promesse d'Abraham en deux especes, mais apres que Jacob eut obtenu la benediction, la promesse ne regarda précisément que la race de Jacob. Esau cessa d'en etre la figure dez que Jacob sortit de la maison de son pere.

Mais, ô profondeur de la sagesse de Dieu !, que vous me montrez des mysteres etonants, et que je puis a peine proferer, mon entendement etant aussy obscurci qu'il l'est ! Il faut que je considere Jacob par rapport a la race de promission comme j'ay considéré Abraham par rapport au genre humain, et depuis que ce patriarche eut la vision de l'echelle qui designoit le mystere de l'incarnation ;³ il me faut examiner dans cette histoire de Jacob la regeneration de la nature humaine. Apres cette vision mysterieuse de l'echelle, il vit le puits dans le champs, et trois troupeaux de brebis couchez auprés, car on y venoit abreuver les bestiaux, et l'ouverture en etoit fermée [93^v :] par une grande pierre. Qu'est ce que signifie ce puits, Seigneur, si ce n'est la profondeur de vôtre promesse, dont etoient abreuvez les trois troupeaux de la race l'Abraham par Ismaël, Isaac, et les enfans de Cethura <mais>⁴ et son ouverture etoit fermée, par la grande pierre du peché, mais qu'est-ce que je babille icy ? Car ayant

¹ Complété dans l'interligne.

² La répétition erronée et la rature s'expliquent par un homéotéleute dans la ligne précédente, on trouve déjà l'expression de *la posterité de Jacob*, d'où le saut.

³ Un changement de ponctuation est marqué dans le manuscrit : après *l'incarnation* un point a été mis, la minuscule initiale réécrite en majuscule, mais j'ai préféré garder la ponctuation originale, plus logique dans ce contexte.

⁴ *et* : complété en marge après la rature de <mais>

mûrement examiné le septieme verset, je diray que ce puits estoit la figure du livre scellé des sept sceaux, qu'il n'y avoit que l'agneau qui put l'ouvrir. C'est a dire le puits des decrets eternels ou estoit abreuvé tout le genre humain divisé en trois troupeaux ; des appellés, des elus, et des reprouvez. C'est pour cela que Jacob dit il reste encore une bonne partie du jour etc. mais les bergers rependent, nous ne le pouvons jusqu'a ce que tous les troupeaux soient rassemblez etc. Soit cependant que je considere ainsy cette vision de Jacob ou, comme j'ay dit : par rapport a la posterité d'Abraham je ne crois pas m'etre ecarté de la verité. J'ay dit la vision de Jacob : car veritablement tout ce qu'il fit fut une ombre et une vision <de Jacob> [94^r :] qui designoit la verité qu'il ignoroit. Car tout cela a ete escrit pour nous, mais l'imprudence m'interroge : de¹ quoy est-ce que cela me sert ? Puisque nous voions d'ailleurs la verité, ô malheureuse race de tels hommes : veritablement cela ne vous profite pas a vous, qui considererez ainsy la parole de Dieu et par consequent cela n'a pas ete escrit pour vous ; mais pour ceux qui s'en nourrissent comme d'une viande pretieuse. Par la consideration de ces choses je reconnois que tout l'Ancien Testament fait partie du livre de vós decrets eternels, dans lequel vos conseils, ô mon Dieu, etant marquez sur le genre humain ils sont communiquez a l'homme afin que par eux il apprenne a chercher son salut, et que voyant vos merveilles, Seigneur, il en soit entrainé a vôtre amour, ô bonté infinie ! Combien est grande et la folie et deplorable l'aveuglement de l'homme qui lit l'histoire profane d'Alexandre, de César, ou de quelques autres heros, et qui est porté a estimer ou meme a aimer ces heros jusqu'au ridicule ; mais qui lisant l'histoire du genre humain, et de vos merveilles demande pourquoy cela est-il escrit ? Je ne vous demanderay pas a vous dignes objets de ma compassion [94^v :] pourquoy vous ne comprenez pas ce que je dis ? Laissez moy seulement me rejouir en Dieu mon sauveur, et n'attribuez pas a la fécondité de mon esprit : mais a l'esprit qui souffle où il veut ce que vous trouverez peut etre dans les merveilles que je rapporte qui sera conforme a la verité. Qu'est ce que signifie icy Rachel, si ce n'est le Nouveau Testament ?² Enfin les brebis designent l'Eglise des gentils, a la venüe de laquelle Jesus Christ seul levera la pierre du peché, et fera boire ses brebis du Nouveau Testament. Par³ toutes les œuvres de ce Dieu homme il paroît qu'il a aimé cette Rachel, et ses brebis mais la volonté de son pere a eté qu'il se tourna(t)⁴ d'abord vers la maison d'Israel, comme il le dit luy meme dans l'Evangile ; de cette consequence paroît le decret antecedent d'appeller premierement la posterité charnelle d'Abraham dans la Synagogue ; et enfin d'appeller la posterité spirituelle dans les gentils ce qui est exprimé au chapitre 21. v. 12. Votre posterité sera appellée en Isaac, et en consequence de cette verité Laban substitua Lia au lieu de Rachel afin d'appeller veritablement par elle la posterité de Jacob. Puisque d'elle et de [95^r :] Juda et de la race qui a porté son nom Jesus Christ est né, mais la posterité de Bala et de Zelpha ses servantes a eté aussy appellées, c'est pourquoy il est clair que Lia avec ses yeux chassieux denotoit les yeux obscurcis de la loy et de la Synagogue et de même que dans l'histoire d'Abraham le Vieux Testament avoit

¹ Sic ! [correctement : a]

² M v. 10

³ P<our> réécrit en par [la première lettre étant commune, il a suffi de compléter la partie qui diffère dans l'interligne.]

⁴ Le mot porte des traces de correction. Le -t final se trouve inséré dans l'interligne.

été représenté en Agar pour montrer dans son histoire pourquoi il en avoit été besoin par rapport au genre humain, c'est a dire pour qu'elle menat par la main, comme on a dit dans le desert, aupres d'un puits son fils alteré et pleurant,¹ de meme on trouve icy la figure de l'Ancien Testament engendrant dans Lia. Or Jesus Christ² vous servit sept ans, pere eternel, pour Rachel qui figuroit l'Eglise des gentils ; comme il paroît dans ce qui suit, mais par l'antecedent, c'est a dire par le Vieux Testament Lia engendra ses saints et ses elus, et ensuite Jacob epousa Rachel que vous aviez rendue sterile, ô mon Dieu, pour exprimer dans la figure de ses generations ce qui estoit anterieur et posterieur.

De meme comme on a dit, la generation de Bala fut de la race appellée et figura le bapteme de Jean par rapport au [95^v :] Nouveau Testament. Car Bala engendra plus tot que Rachel, et ce mystere est exprimé plus clairement dans le verset 3. du chapitre suivant : allez a elle afin qu'elle enfante assise sur mes genoux, et que j'aye par elle des enfans.³ Tel a été le baptême de Jean par rapport au baptême de Jesus Christ ou de la loy nouvelle. Je ne croirois pas, Seigneur, que ce fut un ouvrage de curiosité si je combinóis les années du service de Jacob pour Rachel avec le nombre des années de la durée de la Synagogue, supputant cent années pour un jour comme j'en trouve l'exemple dans les Ecritures. Je voudrois outre cela rechercher les tribus dont estoient les Apotres ; car je crois qu'ils ont été designéz par le nombre des douze patriarches. Or de cette maniere les enfans de Rachel figuroient peut etre Mathias et Paul qui n'ont été agregés au College apostolique qu'apres l'assension de Jesus Christ surtout puisque Paul a été de la <figure> tribu⁴ de Benjamin. Mais parce que pour cela les livres me manquent, ces particularitez n'augmenteroient pas ma foy, puisque d'ailleurs vous daignez me rendre sensible la grandeur de vos mysteres par lesquels vous m'attirez a leur [96^r :] contemplation. O joye de mon ame, que vous etes doux et plein de suavité a l'ame qui vous recherche ; voila, Seigneur, que je me suis de nouveau fortifié pour le chemin dans lequel vous me faites marcher, par le pain celeste que vous m'avez donné pour nourriture. Regardez en moy et voyez votre fils unique renfermé dans l'indigne prison de mon corps, que je ne puis mieux orner dans cette vie, car il est, il sera toujours souillé de taches. Regardez moy donc et secourez moy vous aussy, mon sauveur, qui avez daigné entrer dans cette prison. Je vous ay receu pour recevoir en moy l'accroissement de votre amour : puis donc que je ne puis me porter <en> a⁵ vous sans vous, et que je veux cependant m'y porter autant que je le puis avec votre misericorde. Je rampe, je rampe dans des sentiers hauts et escarpés, puisque vous daignez m'enlever toujours plus haut. Je craindrois, Seigneur, de tomber, si je regardois : ne m'abandonnez donc pas moy qui suis vôtre vermisseau et votre reptile. Mais faites que je ne detourne pas mes yeux <sur> de⁶ vous, car voyant ainsy l'immense <auteur> hauteur⁷ qui vous separe de moy et

¹ M v. 25

² Sic ! Cf. la version latine « *servivit vero Christus* »

³ Les guillemets ne sont pas marqués dans le manuscrit français, pourtant la citation est littérale !

⁴ En surcharge

⁵ En surcharge

⁶ En surcharge

⁷ Correction faite en cours de copie, la variante est phonétique, provenant probablement de dictée.

croyant que je marche dans des chemins bas, je tenderay¹ toujours a m'elever plus haut jusqu'a [96^v :] vous. Je desespérois, ô mon Dieu ! de mon entreprise et ceux qui entendent lire mes écrits se persuadéroient facilement que je suis entré dans une voye perilleuse, mais lorsque je regarde le bût de mon ouvrage, et la faim de mon âme qui ne desire uniquement que cette nourriture, la trop grande précaution des autres produiroit en moy le decouragement, si je ne vous suivois quoyqu'en rampant, vous qui m'appellez et qui m'avez guidé jusqu'icy. Je tends donc, et je tenderay toujours a vous, douce nourriture de mon ame. Nourrissez moy, car lorsque vous me nourrirez, ma faim croitra toujours et ne cessera jamais jusqu'a ce que parvenant enfin a vous, je sois heureusement rassasié de vôtre gloire que je recherche, que je desire procurer et que je voudrois pouvoir vous faire rendre par toutes vos creatures.

SUR LE CHAPITRE TRENTIEME

J'adore, Seigneur, en toute humilité vos mysteres qui me sont representez <de>² dans vos Ecritures a travers de si grandes ombres, et je reconnois dans ce qui se presente icy plus que je n'avois fais dans le reste, la verité dont j'ay souvent fait mention : que les figures ne peuvent toujours estre appliquées verset par verset a leur veritez respectives particulièrement dans le cas [97^r :] où³ la generation charnelle represente la generation spirituelle ; c'estoit un effet de l'instinct humain que l'envie dont Rachel estoit atteinte contre la fecondité de sa sœur, et la maniere dont elle parle a son mary. Ainsy il ne convient pas d'en faire l'application au nouveau testament. Je n'ay pas meme rapporté le sens du 3.me verset dans la rigueur de la lettre, mais seulement dans le tems, dans lequel le baptême de Jean peut estre figuré par la servante qui engendre des enfans quoyqu'il soit d'un sujet propre a partager l'heritage a pourtant besoin d'estre adopté pour estre fait heritier, de même le baptême de Jean ne fut qu'une disposition a l'adoption qui s'en suivit du baptême de Jesus Christ et ce n'est qu'en ce sens qu'il peut estre pris pour le commencement de la generation de Rachel, ou du Nouveau Testament.⁴ Le Vieux Testament figuré par Lia avoit cessé d'engendrer par rapport a vos decrets apres qu'elle eut enfanté Juda de la posterité [97^v :] duquel Jesus Christ devoit naitre et suspendre en quelque sorte par sa naissance la generation de l'Ancien Testament, il ne l'a cependant pas tellement abrogé qu'elle n'ait continué a enfanter de nouveau afin que sa generation antecedente fut en quelque sorte distinguée de la generation subsequente. Quand elle cessa, Zelpha commença a enfanter peut estre pourrois-je dire qu'elle representa la circoncision qui avoit été seulement un signe exterieur⁵ de la generation des enfans d'Israel car apres la naissance de Jesus Christ, le peuple hebreu s'eloigna tellement de l'esprit de la loy qu'il ne pouvoit plus passer que pour les enfans de la circoni-

¹ Réécrit de <at>tenderay

² En surcharge

³ le cas de répété deux fois, une fois en bas du feuillet 96^v la deuxième fois en haut du feuillet suivant [97^r], dans ce dernier <de> a été rayé et corrigé en ou dans l'interligne [pour où, c'est-à-dire dans le cas où]

⁴ M <8> réécrit en 9.

⁵ Réécrit de <in>térieur

sion. Cette generation de la servante pouvoit aussy designer la generation adultere du peuple par la division des dix tribus, et corrompu par l'adoration des Dieux estrangers jusqu'a la derniere captivité de tout le peuple. Cette idolatrie estoit exprimée par les¹ mandragores que Ruben trouva dans les champs ; car la tribu² de Ruben avoit été des dix tribus separées avec Jeroboam, et la tribu de Benjamin qui avec la tribu de Juda estoit demeurée sous Roboam embrasse l'idolatrie, et cela a pû estre marquée par le desir qu'avoit Rachel d'avoir sa part des mandragores du fils de Lia (ainsy que l'explime l'Ecriture) puisque les [98^f :] mandragores sont des raisins qui representent au naturel des Idoles. Ayant ainsy consideré ces differens textes,³ je diray que Lia enfanta de nouveau apres qu'elle eut donnée les mandragores, ou apres qu'elle se fut retirée du culte des Idoles, et que le peuple eut été ramené de la servitude par Neimia et Zorobabel ; ainsy le second enfancement, ou, pour parler plus clairement, l'enfancement⁴ commencé pour la seconde fois de Lia fut suivi de la fécondité de Rachel, et Lia cesse entierement d'avoir des enfants, apres avoir mis au monde sa fille Dina : Rachel etant devenue féconde par la naissance de Joseph.⁵ Jacob demande a sortir du service de Laban. Qu'est-ce qui pouvoit mieux exprimer le desir de liberté et du royaume de Dieu comme patrie que le baptême de Jean imprima a ceux qui embrassoient la penitence ! Mais quoiqu'ils ayent desiré comme Jacob de retourner dans leur patrie ils ont pourtant resté sous la servitude de la loy. Jacob continua donc a servir Laban pour une récompense en troupeaux, et la separation des brebis qui s'ensuivit me represente vivement ce qui est arrivé apres que Jean eut commencé a baptiser les brebis d'une couleur me designent [98^v :] les circoncis, et les sectateurs de la loy et les tachez me marquent les juifs qui recevoient⁶ le baptême de Jean et qui meloient⁷ les ceremonies de la loy avec les œuvres de la penitence : c'estoient⁸ la les branches que Jacob mit en figure dans les Canaans, Jean les exposa pres des eaux du Jourdain aux yeux du peuple comme des brebis, et celles qui estoient tachetées en suivant la loy et la penitence conservoient a la veue de ces œuvres de la penitence. Et alors, Seigneur, vous divisates le troupeau⁹ dont une partie c'est a dire celle qui concevoit au printems estoit pour Jesus Christ et celle qui concevoit en automne demeura a la Synagogue. Mais, Seigneur, ce n'est pas a moy a expliquer cette conception differente mais a l'adorer comme une suite de vos decrets eternels. Que d'autres lisent et examinent cette histoire de Jacob, et qu'ils recherchent comment des branches de peupliers et d'amandiers ont pû produire cet effet dans la conception des brebis qui les ont plus veues dans les canaux en beuvant que quand elles estoient dans l'¹⁰acouplement. Qu'ils examinent, dis-je, si cette action de Jacob n'a pas été frauduleuse et par consequent criminelle.

¹ Complété dans l'interligne.

² *la tribu* réécrit de *les tribus* (?)

³ *M* v. 17

⁴ *M* v. 22

⁵ *M* : v. 25

⁶ Réécrit de *re<coivent>*

⁷ Réécrit de *melent*, avec *oi* complété dans l'interligne

⁸ Réécrit de *c'estoit<t>* avec *-ent* complété dans l'interligne

⁹ *M* : v. 40

¹⁰ Réécrit de *<les>*

Pour moy quoyque je regarde cette histoire comme [99^r :] veritable a peine la jugerois-je¹ digne, ainsy que plusieurs autres evenemens d'etre rapportée dans les livres sacrés, si elle ne renfermoit des figures. Cela peut designer d'autres veritez, mais mon ame est rassasiée de celle que vous avez daigné me montrer, et je n'en chercheray pas d'autres puisque celle cy me demontre suffisamment la profondeur de votre sagesse. Tout cela est lié comme par un fil et s'applique² aux veritez qui nous³ ont été revelées quant aux circonstances essentielles ; mais a qui suis-je redevable de ces connoissances, ô mon Dieu ? Ce n'est sans doute pas a ma foiblesse et a mes tenebres, mais a vôtre divine lumiere. C'est ce que j'éprouve presque a tout moment, car ce qui me paroît dans un tems entierement obscur et inapplicable : un éclair de votre lumiere venant a briller dans mon entendement les tenebres tombent de mes yeux comme des écailles, et le sens qui auparavant etoit si obscur devient aisé et naturel. Veritablement donc je ne merite rien par et dans⁴ ce que vous daignez me donner par vôtre pure bonté, je voudrois seulement que toutes vos creatures et tous les hommes fussent temoins [99^v :] de vos misericordes dont vous faites part a des sujets qui en sont indignes, pour que touchés par des exemples si evidents ils <reconnaissent> reconnussent⁵ vôtre bonté bienfaisante, et vous aimassent comme le souverain bien, puisque vous seul devez etre aimé comme dernière fin par la creature qui, quoyque plus excellente que toutes les autres par sa puissance intellectuelle est pourtant inferieure a plusieurs animaux par ses sens corporels et par leur organisation ; cependant elle se plaît davantage dans son imperfection que dans vôtre image que vous luy avez imprimée et veritablement elle a plus de plaisir d'etre semblable aux animaux qu'a vous, ô mon Dieu, puisqu'elle suit plus souvent comme les bestes l'instinct de ses sens, que vos inspirations. Je me represente à vous, Seigneur, lorsque je vous expose tout cecy afin d'en voir plus clairement ce que je fais pour vous et ce que vous faites pour moy, ce que je merite par justice et ce que vous me donnez par misericorde en faisant cette combinaison, je reconnois facilement combien vous etes juste lorsque vous me chatiez, et misericordieux en me pardonnant, et vous me pardonnez toujours parce que je merite [100^r :] plus d'etre puni que vous ne me punissez. Ainsy en exerçant votre justice vous ne laissez pas toujours de faire misericorde. Mais⁶ donc que je merite veritablement la justice lorsque vous me punissez, faites qu'en vous aimant je merite votre misericorde lorsque vous m'épargnez.

SUR LE CHAPITRE TRENTE-ET UNIEME

Le langage des enfans de Laban⁷ me represente⁸ les jugemens humains. Mais dans toute cette histoire de la sortie de Jacob de la maison de son beau pere je vois

¹ Le pronom personnel est complété dans l'interligne.

² La terminaison du pluriel a été rayée.

³ <v>ous réécrit en nous

⁴ Complété dans l'interligne.

⁵ en surcharge

⁶ La première lettre de *mais* a été réécrite en majuscule en fonction d'un changement de ponctuation.

⁷ M v. l

⁸ La terminaison du pluriel a été rayée.

designée la delivrance des enfans de Dieu de la servitude de la loy. Car l'union même de la famille de Jacob, l'égalité de condition entre ses femmes et ses servantes comme entre les heritiers me figure cette merveilleuse harmonie entre le Vieux et le Nouveau Testament. On n'y voit aucune dispute entre Lia et Rachel, que l'Escriture met <souvent> devant¹ Lia depuis qu'elle² a enfanté, nulle marque ni denomination de servitude, par rapport aux enfans de la servante qui sont tous egalement appelés au meme heritage : enfin c'est une toute autre maniere de figure [100^v :] de l'Ancien Testament dans Lia que je n'avois veu auparavant dans Agar et dans son fils. Qu'est ce qui peut, Seigneur, me représenter plus vivement cette commune generation des enfans spirituels de l'Eglise, qui naissent comme j'ay dit, de l'union de l'Ancien et du Nouveau Testament. Car l'esprit a concilié les oppositions apparentes de la lettre, et le Nouveau Testament montrant le veritable sens de l'Ancien a consommé toute sa perfection. Jacob sortit donc du service de Laban comme les heritiers de la promesse spirituelle devoient sortir de la servitude de la promesse temporelle et Dieu indique le tems de cette sortie. Ils ne devoient rien emporter que les biens que Dieu leur avoit donnez ;³ car il otta luy meme ce qui estoit a Laban pour le donner a Jacob. Vous avez vous meme, Seigneur, montré a ce patriarche que c'est par un effet assez merveilleux⁴ de votre bonté et non par la vertu des branches de peupliers et d'amandiers que se sont multipliées les brebis de diverses couleurs, et tachetées pour les separer des troupeaux de Laban. Je ne pretend pas dire pour cela que Laban ait été la figure de l'Ancien Testament ; car je crois que dans cette histoire il faut considerer les evenemens [101^r :] et non les personnes. En les considerant attentivement, je pense que Laban poursuivant Jacob, Rachel emportant les idoles de son Pere designoient que les gentils persecuteroient le Nouveau Testament a cause de leurs idoles qu'il supprimoit et detruisoit mais qu'il arrivera enfin⁵ qu'ils reconnoitront la verité que Laban confesse et toutes les nations entrant dans l'Eglise contracteront une alliance comme si l'Escriture predisant⁶ l'avenir disoit :⁷ l'Eglise prendra donc le signe de la croix, et l'erigeant en titre elle dira a ses freres :⁸ apportez des pierres et en ayant ramassées plusieurs ils en feront un lieu élevé, ou un autel et ils mangeront dessus :⁹ et c'est là la verité qu'indique le texte sacré. Laban nomma ce <monceau>¹⁰ lieu le monceau¹¹ du temoin ; et Jacob le monceau de pierres de témoignage chacun selon la propriété de sa langue. Que je passerois facilement, Seigneur, la consideration de cette expression, *selon la propriété de sa langue*¹² si vous ne daigniez en quelque façon m'avertir d'y faire une serieuse recherche ; je ne sais si la langue syriaque estoit differente de la langue hebraique du tems de Jacob. Je

¹ En surcharge

² M v. 4

³ M v. 13

⁴ M v. 9

⁵ M v. 43

⁶ Réécrit de *predis<oit>*

⁷ M : v. 45

⁸ M v. 46

⁹ M : v. 47

¹⁰ Rayé ici, puis complété dans l'interligne plus bas. cf. la note 9 ci-dessous.

¹¹ Complété dans l'interligne.

¹² Souligné dans le manuscrit.

n'examineray pas non plus si ce patriarche etant pelerin dans la terre des enfans de Cham a'parlé leur langue : ou si ce texte signifie dans les langues originales [101^v :] que Jacob et Laban ont voulu dire la meme chose chacun dans son langage, je sais cependant que ce texte semble m'exprimer la veritable propriété du mystere de nos autels qui etoient toujours regardez dans l'Eglise pour le monceau du martyre ou du temoin, et pour¹ le lieu du temoignage : sur lequel on rendt un temoignage perpetuel a l'alliance² et on mange dessus. Ce monceau du temoin ou des <gentils>³ martyrs que les gentils faisoient mourir est devenu le lieu elevé du temoignage entre l'Eglise et les <martyrs>⁴ gentils qui etant entrés dans son sein ont contracté avec elle une union eternelle ne formant qu'un meme corps en mangeant sur ce meme monceau du témoin et du temoignage sous le titre de la croix. Je ne crois point dire des choses contraires par ce⁵ que j'ay avancé cy devant que la maison de la parenté d'Abraham figuroit la foy ; en etablissant icy Laban pour figure des gentils puisque par le Tissu du texte sacré il paroît que Nachor et Laban même ont perseveré dans le culte du vray Dieu du temps qu'Eliezer vint pour chercher Rebecca. Or dans ce chapitre on voit que Laban avoit melé le culte sacrilege des idoles avec vôtre culte sacré, ô mon Dieu ; et puisqu'il fut si empressé a chercher ses idoles il a pû par rapport à l'evenement représenter les gentils qui sont entrés dans le sein de l'Eglise ; particulièrement ayant souvent repeté que cette histoire de Jacob peut etre appliquée non <seulement> aux personnes, mais aux evenements, je demande tres humblement votre grace, ô mon Dieu, pour en continuer l'explication.

[102^r :] SUR LE CHAPITRE TRENTE DEUXIEME

J'ay déjà connu a la faveur de vôtre lumiere, Seigneur, que l'alliance de Jacob avec Laban designoit la liberté des enfans de Dieu et la delivrance de l'Eglise du joug de la loy, qui devoit s'en suivre, et l'entrée des nations dans son giron ; et voicy qu'au commencement du chapitre suivant je vois une figure de l'union ou de la communion de l'Eglise militante et triomphante.⁶ Jacob rencontra des anges de Dieu : mais il faut qu'il en ait veu un grand nombre, puisqu'il appella ce lieu le camp de Dieu.⁷ Si on n'avoit représenté icy que l'arrivée d'un seul ange, on auroit pû dire qu'il auroit été envoyé pour proteger Jacob contre Essau mais quoyque cette multitude d'anges soit venue pour cela dans ce camp, elle me represente pourtant manifestement par son nombre, comme je l'ay deja dit, la communion des saints. Telle a été, ô mon Dieu, vôtre attention pour la famille de Jacob, que vous envoyez des anges au devant de luy, comme si un seul n'eut pas suffi<t>⁸ pour le sauver des mains de son frere. D'ou paroît clairement le mystere qui etoit caché, et ce qui etoit

¹ P<our> réécrit de par.

² M v. 48

³ Correction faite en cours de copie.

⁴ Correction faite en cours de copie, en rapport avec la suppression du mot *gentils*, v. la note 3 ci-dessus.

⁵ La conjonction a été partiellement rayée, puis *ce que* rétabli dans l'interligne.

⁶ M v. 1

⁷ M v. 2

⁸ Le -t final a été supprimé.

pour ainsy dire necessaire pour l'accomplissement des veritez figurées cy dessus ; ou pour parler en consequence de l'antecedent, pour [102^v :] la representation des evenements. Je reconnois, Seigneur, dans tout ce qui reste de cette histoire, et dans les dispositions de Jacob le vray caractere de la douceur et de la dilection fraternelle, dont l'Eglise militante a herité, qui selon les preceptes et a l'exemple de vôtre fils son chef ne s'oppose point aux puissances, ne se prépare point a se deffendre ; mais ne s'attache qu'a appaiser son frere et a le conserver, comme Jacob divise sa troupe ; et toujours pleine de confiance en vos promesses, elle a recours a vous, et elle vous demande de la delivrer des mains d'Esau, ou de ceux qui la persecutent. Apres vous avoir prié elle ne neglige point ce qu'il faut faire, elle instruit ses ministres et s'en remet sur le reste a vôtre sage providence. Mais apres avoir ainsy consideré tout cela, j'ay a mediter cetter lutte mysterieuse de Jacob¹ pour l'explication de laquelle tant d'interpretes plus eclairés que moy ont beaucoup travaillé<s>.² Ainsy je pourrois peut estre avec raison omettre la consideration de cette lutte ayant egard a tant d'interpretations differentes, et en adorant dans le silence la profondeur de vos mysteres. Mais comme jusques icy, tenu une autre route que les autres dans la meditation de vos merveilles, et qu'a present meme je me sens animé d'une confiance interieure que vous m'avez [103^r :] ordonné d'avoir dans³ votre bonté, a Dieu ne plaise que je vous quite, Seigneur, qui m'avez guidé et instruit jusques icy avec tant de misericorde, je vous montre donc a decouvert mon entendement : eclairez et gouvernez le pour que je puisse exprimer ce que vous daignez me manifester en cette matiere. Premièrement l'Ecriture me represente⁴ que Jacob craignit beaucoup, et comme j'ay dit, il se prepare dans toute la charité possible non a deffendre sa famille par les armes, mais a la conserver par les prieres et par les presents. Et ce qui est encore plus grand et plus fort que tout cela il recourt a vous par une priere fervente⁵ et pleine de confiance apres l'avoir faite il revient aux moyens humains de se sauver disposant ses presents avec beaucoup de precaution, enjoignant a ses domestiques de les suivre par differentes bandes,⁶ soit pour les faire paroître plus nombreux, soit pour qu'ils ayent occasion de représenter plus souvent la soumission de Jacob, et de repeter ce qu'il leur ordonna au verset 18. de répondre a Esau. Leur ayant donné ces instructions⁷ pour appaiser son frere, les presents marcherent devant,⁸ et pour luy il resta dans son camp, et il fit ainsy ce qu'il restoit a faire en dernier lieu. S'étant levé [103^v :] de bon matin,⁹ il prit ses deux femmes et ses deux enfans a qui il fit passer le gué de Jaboc,¹⁰ et ayant transporté tout ce qui estoit a luy il demeura seul en ce lieu. O Dieu source féconde, et fontaine intarrissable de tout bien! C'est vous qui avez mis dans le cœur de Jacob cette frayeur afin qu'il devint plus fort contre vous, et vous

¹ M v. 24

² Le -s final a été rayé.

³ Réécrit de <de ?>

⁴ M : v. 7. 8

⁵ M v. 9

⁶ M v. 16

⁷ M v. 17, 18

⁸ M v. 19, 20

⁹ M v. 21

¹⁰ Sic ! [pour Jacob>

avez institué cette lutte impenetrable pour me faire voir sur quels fondements et sur quelle baze solide¹ votre <gloire solide> Eglise² est battie.

Ce fut là le premier danger qui pût justement faire craindre a Jacob qu'Esau ne detruisit sa race c'est pourquoy en augmentant sa crainte vous augmentates aussy sa confiance dans les promesses que vous luy aviez faites et a ses peres, vous saviez auparavant, ô mon Dieu, la prévarication de l'homme, et avant son peché vous aviez préveu que toute chair corromproit sa voye, et vous avez cependant permis que tout cela arrivat pour avoir occasion de dire je me repens d'avoir fait l'homme ; et cependant de luy pardonner, afin, comme je l'ay souvent dit, de faire eclater la grandeur de votre misericorde : C'est aussy ce que vous me montrez par³ cette lutte mysterieuse. Il s'agissoit dis-je, de la conservation de la race de Jacob que concernoit la promesse. Cette race commença a se multiplier conformement a la promesse, [104^r :] et voila que votre justice prévoyant que cette même posterité commettrait toute sorte d'abomination, qu'elle seroit si infidelle a garder vos commandemens, et qu'enfin elle se souilleroit par le culte des Dieux estrangers ; comme si elle disoit de nouveau, je me repens d'avoir fait cette promesse, voila, dis-je, que vous commencez une lutte contre Jacob⁴ dépositaire de vos promesses. Mais parce que ce patriarche fut fort par vos promesses et plus fort encore par la confiance qu'il y avoit, il ne <peut> pût estre vaincu et son adversaire toucha le nerf de sa⁵ cuisse qui se secha aussitot. Cela fut accompli dans la synagogue⁶ qui ne pouvoit estre plus clairement figurée que par le nerf de la cuisse de Jacob. Or lorsque la Synagogue se secha, deja l'aurore de l'Eglise avoit paru, et alors elle demanda qu'on la laissat comme si le lutteur luy disoit qu'il vous suffise que je ne vous touche point l'autre nerf de vôtre cuisse, laissez moy aller : mais cette disposition du lutteur ne parût pas suffisante a la confiance qu'avoit Jacob dans les promesses ; il voulut donc que vôtre justice, mon Dieu (en consequence des promesses) benit par justice celuy a qui vous aviez promis par misericorde. Mais il dit je ne vous laisseray point aller que vous ne m'ayez beni.⁷ [104^v :] Que c'est justement, ô Jacob qu'on vous ote icy et presque dans votre posterité le nom de Jacob⁸ ou de supplantateur afin de vous donner celuy que vous meritez par la fermeté de vôtre foy ! Vous ne vous nommerez plus Jacob, mais Israël car si vous avez esté fort contre Dieu combien le serez vous davantage contre les hommes ? Je ne sais sans doute pas, ô mon Dieu ! si la confession de Pierre a esté une lutte de confiance et de benediction si, dis-je, cette confiance a esté une suite de sa confession que la chair et le sang ne luy avoient point revelée, mais, vous pere eternel, dont la justice combat icy contre les promesses de vôtre misericorde, et contre la confiance que vôtre misericorde et non la chair et le sang avoient pareillement donnée a Jacob. Je rapporte la confession de Pierre pour laquelle son nom de Simon ayant esté changé, la solidité inebanlable de l'Eglise non seulement contre les

¹ *M* : complété en marge

² *Eglise* : en surcharge. La suppression de deux mots, remplacés par *Eglise* semble être une correction stylistique.

³ *P*<ou> récrit en *par*, ce dernier se trouve en surcharge.

⁴ *M* : v. 25

⁵ Réécrit de <l>a

⁶ *M* v. 26

⁷ Ce dernier mot du feuillet est répété en guise de mot-repère en haut du feuillet suivant.

⁸ *M* v. 27

hommes mais aussy contre les portes de l'enfer fut promise. Car l'Eglise avoit deja remporté en Jacob la victoire contre la justice meme de Dieu, et apres l'avoir obtenue, la revelation faite a Pierre a pû estre une suite de cette lutte. C'est en vain,¹ ô Jacob, que vous demandez le nom de celuy qui lutte contre vous : car la justice de Dieu a pû lutter avec vous [105^r :] par le ministere d'un ange ; mais sa verité n'a pû mentir, ou en feignant un nom, ou en révélant le mystere puisque en Dieu cette même justice n'est qu'un attribut, on n'a donc pû dire dans un sens rigoureux qu'elle ait lutté, ni feindre un autre nom si selon le sens deja rapporté cette figure a representé la² verité expliquée. Vous vous etes contenté de la benediction de celuy dont il paroît selon ce que l'on a dit, que je suis participant dans l'Eglise, et je croiray facilement que l'effet de cette benediction a été aussy la lumiere qui vous a été donnée, ô Jacob, pour connoître que vous aviez veu Dieu, et appeller ce lieu Phanuel. Mais Seigneur, n'est ce pas que Jacob se leva³ de bonne heure : un homme luttoit avec luy jusqu'au matin, et lorsque l'aurore parut il demanda⁴ qu'on le laissat aller. Il est dit auparavant qu'il vit (c'est a dire Jacob) le soleil⁵ qui se levoit apres qu'il eut passé le lieu qu'il venoit de nommer Phanuel.

C'est ainsy que la lettre me le represente, mais votre bonté, ô mon Dieu, me fait voir que comme j'ay deja dit, apres que le nerf de Jacob ayant été touché se secha, l'aurore de l'Eglise parût, et il vit le soleil apres qu'il eut passé Phanuel : c'est a dire quand l'Eglise vit face a face [105^v :] un Dieu incarné. Vous celebriez aujourd huy meme dignement la memoire de ce mystere ô nation, qui tirez vôtre origine de la caisse où estoit ce nerf qui secha et demeura sans mouvement, si vous pouviez concevoir les autres circonstances de cette lutte mais votre entendement est aussy sans mouvement, et vous representez veritablement encore aujourd huy l'engourdissement du nerf de vôtre pere selon la chair. Mais comment pourray-je mâcher ce que j'ay consideré ? Je ne m'etonneray pas que Jacob ait pû être vainqueur : car j'ay veu en ce patriarche la promesse lutter contre la justice, et que les promesses immuables et pleines de misericorde ont dû en consequence s'en suivre par justice, et qu'ainsy est vaincue la justice de Dieu, et qu'on obtient la benediction dans la cuisse qui reste saine dont est né le chef de l'Eglise qui a formé son corps. Mais je seray surpris et je ne puis assez admirer, Seigneur, que votre bonté soit si grande qu'elle ait daigné représenter a l'homme par de si vives images des mysteres si relevés et si profonds, afin qu'il puisse connoître votre justice, et qu'il ne cesse pas d'esperer en vos promesses ; si elles n'avoient point vaincu votre justice, l'homme n'auroit pû estre sauvé. Mais la [106^r :] justice doit aussy avoir son partage dans la race de Jacob par la condamnation anterieure de l'homme, et elle obtient la Synagogue ; ainsy son caractere a été exprimé par l'engourdissement du nerf, mon ame, ô mon Dieu, est rassasiée de la⁶ connoissance de cette verité, elle laisse les autres aux ecrivains a qui vous les avez renduës plus sensibles qu'a moy, puisque mon entendement captivé et non attiré n'a pû jusqu'icy estre satisfait d'aucune explication que j'en ay lüe. Entraenez

¹ M v. 29

² En surcharge au-dessus de < cette ? >

³ M v. 22

⁴ M v. 26

⁵ M : v. 31

⁶ de la en surcharge au-dessus de < d'une >

le a vous, Seigneur, par la connoissance de la verité ; mais faites moy la grace que la volonté aime ce que l'entendement aura connu, et que la memoire conserve toujours vos merveilles, afin que je sois tout a vous, et qu'en vous aimant je lutte avec vôtre justice pour obtenir la couronne de la justice subsequente par le merite de la misericorde antecedente.

SUR LE CHAPITRE TRENTE TROISIEME

Donnez moy, Seigneur, de bien parler car je ne scais si je dois considerer en Jacob le triomphe de la douceur, de l'humilité et « les vrais caracteres »¹ de la dilection fraternelle : ou un loup changé en agneau dans Esaü [106^v :] que l'Ecriture m'a representé cy devant poussant les hauts cris, et ne respirant que les menaces quand on luy eut enlevé la benediction de son pere. Je vois en Jacob un exemple de ce que dit vôtre fils ne craignez point lorsque vous serez menez devant les Rois et les magistrats car alors il vous sera donné ce que vous devez dire. Il m'est montré en la personne d'Esaü que vous etes le maitre des cœurs humains, que vous tournez comme il vous plait et les conduisez dans les voyes de vos decrets eternels en leur laissant cependant toujours la liberté de la volonté. J'ay veu auparavant Laban se lever et poursuivre Jacob, mais vous luy defendites en songe de luy faire du mal. icy Esaü vient au devant de Jacob avec quatre cent hommes ; alors Esaü courut au devant de son frere² l'embrassa et le serra etroitement et le baisa en versant des larmes. Cependant l'Ecriture <me> ne dit point que vous luy ayez apparu, ny que vous luy ayez parlé en aucune maniere. Oserai-je vous demander,³ Seigneur, si vous avez produit ce merveilleux effet par des voyes extraordinaires, ou si vous avez seulement laissé agir la nature ? Jacob scavoit que selon la benediction de son pere, Esaü devoit le servir, et il ne s'en enorgueillit point. Esaü n'ignoroit point qu'il avoit a craindre ce sort :⁴ [107^r :] C'est pour cela qu'auparavant il pleuroit, il gemissoit et menaçoit son frere de le tuer, icy cependant il ne se vit point contre luy certainement dans ce que je vous vois faire, ô Esaü, vous ne me representez point le caractere des reprouvez ny de la Synagogue ? Mais vous et Jacob etes des vives images de la dilection fraternelle, de la politesse et de la douceur. Je croirois que ce sont les presents qui ont appaisé Esau si je ne luy entendois dire j'ay des biens en abondance, mon frere,⁵ gardez pour vöus ce qui est a vous ; et pour que cela paroisse plus fortement, l'Ecriture ajoute qu'Esaü apres beaucoup d'instances de son frere ne les receut qu'avec peine,⁶ cependant nonobstant tout cela reflechissant que l'Ecriture a dit qu'Esaü haïssoit toujours Jacob.⁷ Je conclus manifestement par les versets 13. 14. 15. et par sa crainte précédente que malgré cette reception si tendre, et ce baiser

¹ Les guillemets figurent dans le manuscrit.

² M v. 4

³ M v. 6

⁴ Le dernier mot du feuillet est répété en guise de mot-repère en haut du feuillet suivant.

⁵ M : v. 9

⁶ M : v. 11

⁷ M : Cap. 27. v. 4, 10

fraternel,¹ Jacob a toujours conservé ce soupçon, ce qui luy fait promettre de suivre son frere en Seir ; mais il dressa ses tentes et il s'arreta a Socoth. D'ou vient cette defiance, ô Jacob ? Est ce en Dieu qui s'est déclaré vôtre protecteur ou dans vôtre frere qui vous embrasse, refuse vos presents et vous reçoit avec toute la demonstration de la tendresse fraternelle. Vous avez pu ressentir [107^v :] dans vôtre conscience que vous avez donnez a votre frere, un juste sujet de haine en suivant le conseil de Rebecca, et que même auparavant vous en avez agi avec luy si durement que luy donnant une portion de lentilles dans une extreme necessité vous le luy avez fait acheter par la perte de son droit d'ainesse : mais pourquoy n'avez vous pas pu croire charitablement qu'Esäu vous avoit pardonné tout cela, et qu'il ne gardoit plus le souvenir de tout ce qui s'estoit passé ? Ou si vous croyez avoir mal fait, et avoir peché pourquoy ne luy en demandez vous pas pardon ? Pourquoy ne luy restituez vous pas son droit d'ainesse ?

Ô souverain bien de mon ame ! qui est ce qui en examinant bien tout cela ne verra qu'il y a icy des mysteres que la lettre cache, et cependant elle vous² manifeste que vous avez tellement fait en Jacob et en Esäu ce que vous avez voulu qu'on ne sauroit dire qu'ils ne l'ayent pas voulu, et qu'il ne paroît cependant pas qu'ils ayent voulu interieurement la même chose, comme il convenoit d'agir a ceux qui representoient et indiquoient les plus grandes veritez. L'humilité de Jacob dont il use avec son frere me demontre clairement qu'il n'a jamais pensé a chercher le droit d'ainesse par un mouvement d'orgueil la crainte qu'il a de son frere, et son juste [108^f :] soupçon de son ressentiment me marque qu'il a plustot consenti, qu'il n'a eu en veue le conseil de sa mere et qu'il a plus agi par obeissance que volontairement, pour obtenir la benediction de son Pere.³ Il aime pourtant <de> paroître coupable devant son frere que d'accuser sa mere. Ainsy il ne luy demande <plus> pas⁴ pardon effectivement, puisque d'ailleurs il a pû connoître que ce qu'il a fait a été fait par vôtre volonté, Seigneur, et en confirmation de vos promesses ; neanmoins ne montre-il pas vivement par sa maniere d'agir si humble et si simple qu'il n'auroit jamais fait ce qu'il a fait s'il n'avoit été excité a le faire ? Ainsy ressentant luy meme l'injure que son frere avoit receu, en jugeant selon la loy de nature, et suivant le mouvement de sa propre prudence, on ne peut l'accuser d'un soupçon injuste. Ainsy se comporta Jacob : mais faites que je puisse aussy examiner la conduite d'Esäu que l'Escriture, dans ce chapitre,⁵ marqué cy dessus dit avoir toujours haï son frere, on a deja rapporté dans le chapitre précédent que Jacob envoya des messagers a Esäu pour luy annoncer ce⁶ qu'il avoit fait, ou il avoit été, et qu'il cherchoit grace devant ses yeux. Ceux qu'il avoit envoyés etant de retour luy dirent nous avons été vers votre frere Esäu, [108^v :] qui vient en grande hâte au devant de vous avec quatre cent hommes ; par où je reconnois qu'il étoit veritablement mal intentionné, puisqu'on n'⁷annonce rien autre à Jacob sinon qu'il vient avec des gens armés et se hâte d'arriver. Mais voila

¹ La terminaison du féminin a été rayée.

² <n>ous a été réécrit en vous.

³ Réécrit de <fr>ere

⁴ En surcharge

dans ce chapitre : complété dans l'interligne

⁶ Rayé, puis rétabli dans l'interligne

⁷ n' complété dans l'interligne.

qu'en voyant son frere tout a fait contraire a cette disposition interieure, il agit sans etre contraint, mais en quelque maniere voulant malgré luy affïn qu'il paroisse que le cœur de l'homme est tellement dans la main du createur, qu'il ne resiste pas a sa volonté en le voulant, et que souvent il la fait sans le vouloir. Car vous etes toujours equitable dans vos jugemens, ô mon Dieu, je ne crois pas qu'il ne veult pas ce que vous voulez ; mais hélas qu'il y en a peu qui veuillent de bon gré ce que vous voulez d'eux, puisque la concupiscence represente autrement vôtre volonté a un chacun, et ainsy lorsque l'homme desire le mal caché sous l'apparence du bien, il suit sa volonté et non la vôtre, il tendt cependant a la fin de vos decrets eternels, ou de votre justice, ou de votre misericorde, ce sont là des veritez que vous m'avez souvent enseignées par mon propre exemple, et vous demontrez aussy dans l'Ecriture, et vous le demontrez veritablement [109^r :] combien faux sont ceux qui veulent otter a l'homme le libre arbitre, et combien cependant il seroit absurde de s'imaginer que vous ne disposez pas les evenements selon la fin de vos conseils. Combien n'y a il pas cependant de disputes sur cela, et de dissertations parmy les demy savans, qui ne servent qu'a nourrir l'orgueil ou a augmenter les tenebres ! Que ce soit donc vous seul, Seigneur, qui veuillez tout en moy et qui fassiez en moy tout ce qui vous plaira : vous voyez mon cœur, et ce que vous m'avez donné : regardez le et voyez combien c'est malgré moy que je fais ce qui ne vous est point agreable, et qu'en faisant même ce que je crois conforme a vôtre volonté, peut etre qu'il en est autrement devant vous, puisque je ne puis vivre sans le levain de la concupiscence. Regardez moy dis-je, ayez pitiez de moy, et dirigez moy dans les voyes de votre tres¹ sainte volonté, et pour que j'y puisse perseverer. Donnez moy ce sans² quoy je ne puis rien faire de bon. Donnez moy de vous aimer, par ce que tout ce que je feray hors delâ me sera inutile. Que je veuille donc en aimant ce que vous voulez de moy, pour que ma dilection obtienne de la vôtre la justice comme la récompense de vôtre misericorde.

[109^v :] SUR LE CHAPITRE TRENTE QUATRIEME

Qui suis-je, Seigneur, moy grossier et ignorant que je suis, pour oser parler des merveilles de vos jugemens ? Apres qu'Adam eut peché, deux de ses enfans furent sur la terre, et vous condamnates celui qui resta a un si horrible supplice a cause du fratricide. Apres le deluge vous deffendites sous des peines tres grieves³ que personne ne repandit le sang humain puisque vous devez demander compte de la vie de son frere a celui qui l'aura ravie. Voicy, Seigneur, que les enfans d'Israël abusent artificieusement du sacrement qui etoit le sceau de votre alliance, entrent hardiment dans la ville, et frappent de l'epée tous les mâles, qui dans la bonne intention de faire des mariages reciproques s'etoient fait circonscrire. Cependant vous ne les punissez pas, ô mon Dieu ! Est-ce parce que Israël est devenu fort contre vous ? Ou seroit-ce que vos promesses ont rendu ses enfans impeccables ? J'ignore, Seigneur et je n'aprofondis pas vos jugemens me contentant de les adorer, et voulant operer mon salut dans la crainte et le tremblement. Lorsque vous avez puni Adam, et que vous avez

¹ Complété dans l'interligne

² Le mot porte des traces de réécriture indéchiffrables.

³ Variante orthographique pour *griefs*.

appellé Caïn, vous les avez [110^r :] interrogez, vous les avez ecoutez, et vous les avez ainsy condamnez. Lorsque vôtre colere a été ainsy provoquée contre Sodome avant que de vous armer du glaive de vôtre justice vengeresse, vous avez recherché si veritablement les citoyens de cette ville malheureuse avoient mis le comble a leur iniquité,¹ comme le cri en estoit monté jusqu'a vous, et vous avez été si misericordieux que vous etiez disposé a pardonner a toute la ville pour dix justes ; mais lorsque l'homme agit par motif de vengeance² il³ repondt dans le dessein de tromper et transporté de colere il prend le sacrement meme de votre <vengeance> alliance⁴ pour le masque de sa vengeance, et il punit indiscretement⁵ les innocens avec les coupables pour le peché du fils du prince. Ce sont là des verites, et non des figures des œuvres des hommes mais avant que d'examiner si cette histoire a figuré quelque événement, aidez moy, je vous prie, Seigneur, pour que je puisse demêler l'action des enfans de Jacob. J'ay trouvé jusques icy que Pharaon et Abimelek ont ravi Sara, mais vôtre bonté, ô mon Dieu ! la deffendit par une protection singuliere comme etant l'arche depositaire des promesses que vous aviez faites a Abraham. Le fils d'Hemor ravit Dina et la viole. En examinant ces divers exemples je trouve que ces sortes de rapt [110^v :] estoient presque d'un usage general dans ces premiers tems de la regeneration apres le deluge, mais que les violemens et les adulteres estoient souverainement deffendus comme l'etant par la loy de nature, parce que celui qui force une fille fait une⁶ violence qu'il ne voudroit pas luy estre faite ; et par consequent merite d'etre chatié de vous Seigneur ; tout le peuple de cette ville estoit deja noté de la commune malediction de leur pere Cham : et ce qui est plus considerable cette terre avoit été donnée en heritage par vous, mon Dieu, a Jacob et a ses enfans, et vous ordonnates vous meme justement, <mon Dieu>⁷ de detruire ce peuple jusqu'a l'extinction, apres qu'ils eurent rempli la mesure de l'iniquité que ceux cy semblent avoir anticipée, puisque vous avez aussy anticipé vos jugemens a l'égard de tout ce peuple ce qui devoit estre detruit en son tems. Les fils de Jacob etant donc selon vôtre promesse, Seigneur, les princes de cette terre exercent leur justice contre Sichem pour avoir violé leur sœur, et sont les ministres⁸ de vôtre justice contre un peuple maudit par son pere, et l'objet de votre justice comme on l'a montré par la consequence.

Ainsy je ne craindray pas de dire que la ruine de cette ville presageoit celle de la nation, et a designé dans l'Eglise l'abolition [111^r :] des circoncis et de la circoncision. Je ne puis cependant démontrer cette opinion par la combinaison des textes de cette histoire. Mais seulement je le presûme par l'ordre des événements. Ainsy je n'establis pas que les enfans de Jacob ayent été en cela exempts de pechés contre le sentiment des interpretes, car leur réponse fut artificieuse, et ils abuserent du sacrement de circoncision pour exercer leur vengeance. On pourroit peut estre pourtant les

¹ a leur iniquité : complété dans l'interligne

² M v. 13

³ Réécrit de <en>

⁴ Correction faite en cours de copie, probablement pour des raisons stylistiques.

⁵ Le mot porte des traces de réécriture : -scre- se trouve complété dans l'interligne, pour transformer *indirectement* en *indiscretement*.

⁶ Complété dans l'interligne.

⁷ Correction faite en cours de copie.

⁸ En surcharge *minis<teres>* corrigé en *ministres*

excuser par ce principe qu'ayant été établis, ô mon Dieu, par vôtre promesse les princes de ce pays ils ont eu droit sur ce peuple, et qu'ils leurs ont proposé la circoncision non comme un sacrement, mais comme un moyen d'union et d'amitié ; et que le peuple l'a reçu aussi dans ce sens là. On ne peut donc pas dire qu'ils aient abusé du sacrement de l'alliance, mais seulement de son signe extérieur. Or si on admet que les enfans de Jacob ont eu le droit de l'épée que l'Écriture appelle fraude l'usage du monde l'appellera finesse et assurera qu'il est permis et licite,¹ puisqu'ils ne pouvoient punir autrement un prince criminel. Mais s'ils avoient eu droit sur leur vie indistinctement par le droit de la guerre, pourquoy ne leur auroit-il pas été permis d'user de cette sorte de stratagème par lequel se dérobeant eux [111^v :] memes au peril, ils tirassent vengeance du prince et du peuple qui consentoit au crime du prince. Je ne rapporte pas cecy, Seigneur, comme m'étant dicté par votre esprit, mais comme des sentimens de l'esprit humain contre ceux qui condamnent les enfans de Jacob, mais pusque je ne trouve pas dans l'Écriture que vous les en ayez repris, Seigneur, au contraire (comme je verray bientôt) que vous avez protégé toute cette famille lorsqu'elle s'est retirée de ce pays, comment moy qui ignore vos jugemens, oserois-je les condamner, ou en les absolvant de toute apparence de crime autoriser de semblables exemples ? Loin de moy, mon Dieu, l'usage de critiquer vos Écritures puisque la simplicité même de la foy exige que j'admire ce que je ne comprends pas, et cependant que je ne juge pas par une apparence extérieure qu'il ait été mauvais. Je ne me ressouviens pas d'avoir trouvé jusques icy, Seigneur, aucun exemple dans vôtre Écriture que vous ayez laissé le péché impuni ; mais certainement j'y trouve plusieurs apparences de péché que vous avez puni même dans Jacob en examinant pourtant ce qui paroît avoir été semblable au péché, j'y ay reconnu des mystères des plus profondes vérités² [112^r :] Il est naturel que la vue soit éblouie en regardant le soleil ; et cependant on ne croit pas que l'entendement humain doit être offusqué par l'examen de vos jugemens. De là naissent ces disputes infinies si Loth ou Jacob, si celui cy, ou celui là ont péché et ramenant ainsy souvent la loy de nature sous laquelle les patriarches ont vécu à la censure de la loy évangélique, on les condamne selon cette loy. Je ne blame pas cela, Seigneur, comme vous voyez dans mon cœur, mais je gémis de la dépravation de la condition humaine dont ce sont là des suites nécessaires. Votre bonté a exposé les Écritures à l'usage de tous les hommes combien grand est le nombre de ceux qui alleguent de semblables exemples pour autoriser leurs crimes ! N'est-il donc pas nécessaire pour obvier à tous les abus de condamner plutôt même toutes les apparences de crimes que de les laisser autoriser ? Je sais, ô mon Dieu, que cela est permis et bon en son sens, mais je pense qu'il est mieux de ne les pas suivre, puisque j'ay pris vos Écritures non pour instruire, mais pour me nourrir. Or parce que je ne trouve point ma nourriture ni dans le mal, ni dans l'apparence du mal j'aime mieux <me> vous³ rapporter à vous le souverain bien, et sous votre conduite le mal apparent qu'en le [112^v :] condamnant simplement s'établir pour mal. Aidez moy donc, Seigneur, en ce qui est conforme à votre esprit, et parce que je voudrois le suivre en tout, j'ay résolu de participer de nouveau

¹ Le mot porte des traces de réécriture indéchiffrables.

² Le dernier mot du feuillet est répété en guise de mot-repère en haut du feuillet suivant (*vérités/véritez*).

³ En surcharge

au tres saint sacrement de l'autel. Je ressens ma fragilité mais votre charité a éloigné de moy la malice volontaire de vous offenser. Ainsy j'oseray me presenter a la table de votre fils ; souillé de ce que vôtre misericorde voit que je veux et que je ne puis pas <m>¹ éviter, car puisque je ne suis pas justifié par lâ et que le germe du peché est en moy, la concupiscence n'étant pas éteinte, vôtre grace m'a fait connoître combien cette medecine est necessaire a mon âme. Enflammez moy, Seigneur de vôtre amour, augmentez ma foy car si je suis entierement attaché a ce que je crois, je l'aimeray puisque je ne puis comprendre qu'il puisse y avoir d'attache sans amour. Je me montre donc a vous, ô douceur de mon cœur, gouvernez moy, preparez moy vous même, paisez moy, ayez pitié de moy.

SUR LE CHAPITRE TRENTE CINQUIEME

O Dieu de mon cœur dont la douceur m'ayant nourri je m'approche derechef de vous, rien n'est plus [113^r :] doux a mon âme que la nourriture celeste dont vous avez daigné<z>² la repaire. Je ne desire donc, et je ne recherche que la suite de sa suavité, regardez en moy, et aidez moy, afin que je dise ce qui est a vous, et non ce qui est la production de mon esprit. Quelle³ est icy cette nouvelle façon de parler de votre Ecriture qui dit cependant Dieu⁴ parla a Jacob, et luy dit :⁵ allez promptement a Bethel, demeurez y et y dressez un autel a votre Dieu qui vous a apparu⁶ lorsque vous fuyez Esau votre frere. Dieu ordonne de dresser a Dieu un autel, et qui est ce qui par lâ ne connoitra pas la verité⁷ que vous avez daigné m'indiquer que le mystere de l'incarnation a été representé par la vision de l'échelle, par lequel, mystere l'homme uni avec Dieu unissant la nature divine et la nature humaine, le fils a joint le ciel avec la terre, et s'est manifesté, comme j'ay dit, dans cette contiguité de l'échelle sur laquelle vous avez paru appuyé, ô Dieu le pere, et c'est a ce Dieu que Jacob est envoyé pour luy eriger un autel. Que fait Jacob a cette parole ? Sans doute ce qui a achevé le mystere de l'incarnation revelé lorsqu'un Dieu s'est fait homme.⁸ Car alors les Dieux étrangers qui estoient au millieu des gentils ont été rejettez, qui devoi<en>⁹ dresser dans la verité [113^v :] l'autel que Jacob erigea en figure, et c'est de cet autel que Dieu le fils se donnant¹⁰ luy même a moy a daigné me donner aujourd huy une nourriture celeste. Veritablement ce verset¹¹ et le suivant figurent bien la préparation necessaire pour eriger cet autel et participer de cet autel, puisque les passions et les pechés auxquels nous sommes attachés, sont veritablement des Dieux étrangers et des idoles qu'il faut

¹ m' : rayé, sans qu'on puisse définir par qui et quand.

² La dernière lettre a été rayée pour changer le présent en passé composé.

³ Changement de ponctuation entraînant la réécriture du petit q- en majuscule.

⁴ Complété dans l'interligne.

⁵ M v. 1

⁶ Dans le mot, les deux premières lettres sont complétées dans l'interligne pour transformer *paru* en *apparu*.

⁷ M : Ch. 28

⁸ M : v. 2

⁹ Le pluriel a été réécrit en singulier.

¹⁰ *se donnant* : inséré dans l'intervalle

¹¹ M :v. 4

rejeter. Il faut quitter les pendants d'oreilles qui representent les charmes du monde, et se revetir d'habillemens nouveaux du nouvel Adam. Jacob nous a montré par son exemple¹ qu'il faut les enfouir et les laisser bien loin. Ainsy s'acheve dans le cœur une maison de Dieu, dont comme j'ay deja dit, Jacob ne battit que la figure. C'est là que Dieu nous apparoit lorsque nous fuyons notre frere² qui est le vieil homme. En ce meme temps Debora nourrice de Rebecca mourut, et fut enterré³ sous un chêne au pied de la montagne de Bethel. Qu'est ce qu'on peut tirer de plus clair par ce qui a precedé sinon que cette nourrice de Rebecca (ou de la foy) a designé les figures du Vieux Testament, dont l'esperance des anciens peres etoit nourrie, et ces figures sont veritablement mortes apres l'edification de cet autel, puisqu'elles ont cessé quand la verité a paru, et ont été ensevelies sous l'arbre de la croix [114^r :] qui a été un veritable arbre de pleurs changez en <pluye> joye.⁴

C'est la vôtre derniere apparition, ô mon Dieu, dans laquelle en designant toute la vertu de l'incarnation, vous avez changé le nom de Jacob en Israel *fort contre Dieu*.⁵ Jacob ou le supplantateur est un homme charnel qui supplente veritablement l'ame :⁶ un homme spirituel devient Israël dont vous daignez benir icy la multiplication.⁷ Mais Seigneur, quelle est cette terre que vous avez donné⁸ a Abraham et a Isaac puisque le premier est mort pelerin, et l'autre subsiste encore dans son pelerinage, que vous promettez a Jacob et a sa posterité apres luy ? Je serois fort aveugle si par cette promesse je n'entendois pas cette terre des vivans dont la terre de Chanaan ne fut que la figure, puisqu'Abraham n'en posseda<t>⁹ point d'autre que celle la. Vous paroissez veritablement confirmer icy, Seigneur, l'alliance que vous aviez contractée avec Abraham dans la circoncision¹⁰ et vous la reiterez icy par l'erection d'un autel et d'un titre de pierre, et vous changez le nom de Jacob comme vous aviez changé celui d'Abraham. Ce qui suit ces mysteres¹¹ n'a pas été fait en meme tems puisque l'Ecriture rapporte la sortie de Jacob de ce lieu là. Cependant comme elle réunit [114^v :] tout cela dans le meme chapitre, je crois qu'il appartient icy, et veritablement tout y est lié comme par un fil. Car Rachel que j'ay dit être la figure <devenit feconde dans sa mort>¹² du Nouveau Testament enfanta dans l'incarnation, et veritablement elle, <est> et¹³ la verité¹⁴ dont elle fut la figure, devient¹⁵ féconde dans sa mort puisqu'elle enfanta alors en rendant l'ame, Benoni c'est a dire le fils de sa douleur que le pere appella Benjamin, ou le fils de la droite puisqu'il est

¹ M v. 7

² M v. 8

³ Sic ! [sans accord !]

⁴ Correction faite en cours de copie.

⁵ Souligné dans le manuscrit.

⁶ M v. 11

⁷ M v. 12

⁸ Sic ! [sans accord du féminin !]

⁹ La dernière lette a été rayée pour transformer l'imparfait du subjonctif en passé simple.

¹⁰ M v. 14

¹¹ M v. 16

¹² Homéotéleute classique : le passage rayé se retrouve dans le manuscrit deux ligne plus bas !

¹³ en surcharge

¹⁴ Réécritures multiples : *verité* résulte de <merité> ou de <serite ?>.

¹⁵ Correction bizarre : *devi<ent>* rétabli dans l'interligne après la rature.

assis a sa droite.¹ Rachel mourut (ou le corps humain qui enfanta) et fut ensevelie dans le chemin qui conduit a Ephrata depuis Bethleem, dans quel autre lieu etoit-il plus convenable que fut inhumé la figure que dans le chemin qui conduit au lieu ou la verité designée par la figure devoit naître ? L'action criminelle² de Ruben <elle>³ ne pût sans doute estre qu'une figure du crime. Or comme il paroît par ce qui a precedé que Ruben etoit fils de Lia ou de la figure du Vieux Testament, j'ay etabli Bala comme etant la servante de Rachel pour figure du baptême de Jean. Il paroît clairement que par cette mechante action de Ruben ont été designéz ces heretiques qui ont formé leur heresie du mélange de la Synagogue et du baptême de Jean. <ont formé leurs hérésies en melant la Synagogue>⁴ Ce crime ne fut pas caché a Jacob ou a l'Eglise [115^f :] mais elle en laissa la punition a votre justice, ô mon Dieu ! Ces choses etant ainsy figurées que reste-il de représenter mourir en Isaac⁵ la figure des promesses terrestres qui avoient été la vie de la Synagogue. Et voila que le 28.^c verset ajoute que les jours d'Isaac etoient accomplis comme s'il disoit que les jours de la promesse des biens terrestres sont accomplis par le Nouveau Testament qui enfante dans la mort de sa mere, et Isaac qui en etoit la figure est mort.⁶ Mais l'Ecriture ne rapporte nulle part la mort de Rebecca, ny de Lia ; car Rebecca designant l'esperance des biens futurs, et Lia l'Ancien Testament demeure toujours dans l'Eglise. Or si quelqu'un me demandoit pourquoy donc la mort de Rachel que j'ay etablie pour figure du Nouveau Testament a été marquée, puisque le Nouveau Testament reste, je repondrois qu'il faut considerer Rachel sous un double rapport comme figure du Nouveau Testament, car il a engendré du <tems> vivant⁷ de Jesus Christ comme Rachel a mis au monde Joseph avant que de mourir, mais sa fecondité par la mort de Jesus Christ a été figurée par la mort de Rachel en enfantant. Car le corps ou <l'humilité> l'humanité⁸ de Jesus Christ qui a engendré par le sacrifice, est veritablement morte comme Rachel. Mais [115^v :] le Nouveau Testament ressuscitant avec luy n'a pû estre figuré en Rachel. Or si tout cecy paroïssoit difficile a appliquer a cause du mot de testament qu'on prenne l'ancienne loy pour l'Ancien Testament et la nouvelle pour le nouveau –, tout aura la même explication et peut estre encore plus claire, c'est a vous, Seigneur, et non a ma plûme a rendre ces mysteres clairs a ceux qui lisent cecy, ou plustot qui le meditent, puisque ce n'est qu'a la faveur de vôtre lumiere qu'ils me paroissent clairs a moy même, et rapportez dans un ordre si merveillex que je ne puis assez <me louer> m'etonner⁹ que l'entendement les trouve difficiles a comprendre. Que la gloire vous revienne donc, ô

¹ M v. 19

² M v. 22

³ Correction faite en cours de copie.

⁴ homéotéleute tout le passage rayé répète un autre passage qui se trouve deux lignes plus bas dans le manuscrit, mais la répétition comporte une variante stylistique : à la place de : *du mélange de la Synagogue*, la rature comporte *en melant la Synagogue (!)* sans parler de la transformation du singulier en pluriel.

⁵ Le sens de la phrase est obscur, mais concorde avec la version latine, tout aussi obscure.

⁶ M : v. 29

⁷ L'adjectif (*vivant*) est complété en marge.

⁸ En surcharge devant la conjoncture (*ou*) rayée. puis rétablie deux fois : d'abord dans la ligne, puis complétée en marge !

⁹ En surcharge, il s'agit d'une variante stylistique.

mon Dieu, parce que vous avez daigné me les manifester, et donner a mon âme des consolations si sensibles et une nourriture si solide a ma foy. Mais la fin n'est pas encore venue. C'est pourquoy je demande : ne me livrez pas a mes tenebres afin que mon impuissance même¹ tourne a votre gloire, puisque vous y ferez paroître votre vertu toute puissante quand vous daignerez me secourir.

SUR LE CHAPITRE TRENTE SIXIEME

Je ne suppose pas, Seigneur, qu'il me faille chercher quelque figure des veritez,² qui concerne<nt>³ le Nouveau Testament [116^f :] dans ce detail des generations d'Esäu, il me semble que l'Escriture ne la rapporte <que>⁴ particulierement, <pour cette raison>⁵ qu'affin qu'en connoissant sa posterité, il paroisse comment la benediction qui luy a été donnée par son Pere Isaac a été accomplie par votre misericorde. Car depuis que Jacob revenant de la Mesopotamie rencontra Esäu, il ne resta plus entre eux aucune semence de haine ou de discorde ; mais même par une disposition particuliere de vôtre providence, ils vinrent avec une affection vraiment filiale et fraternelle ensevelir leur pere. Ceux qui sont plus experimentés que moy dans les histoires et escritures ont assez examiné, et nous ont aussi transmis comment et en quel tems la benediction cy dessus marquée fut accomplie. Laissant donc encore ce point lâ a de plus savans que moy, je passe, avec votre secours, au chapitre suivant qui me fournira une nourriture plus convenable.

SUR LE CHAPITRE TRENTE SEPTIEME

J'entreprends de mediter une histoire remplie de plusieurs et admirables evenemens et marques⁶ de votre providence, Seigneur, depuis le commencement jusqu'a la fin, et des veritez sensibles, et tres convenables [116^v :] a mon gout et a mon etat. Faites moy la grace que ma foy soit nourrie par de si grands objets que mon esperance en soit confirmée, et ma charité augmentée et que rempli de ces grands <objets> sujets⁷ j'admire et j'adore les merveilles de vôtre providence, dont j'ay rapporté dans mes Confessions des signes et des bienfaits a mon egard si manifestes et si palpables. Cette histoire est une des plus celebres de l'Ancien Testament, et plusieurs en la considerant disent que Joseph a figuré notre Seigneur et Sauveur Jesus Christ. Cette opinion est commune, et j'adhère entierement en tant que tous les justes ont pû figurer le juste par excellence, et en tant que les justes ont dû le figurer. Car s'ils n'avoient pas figuré par leur vie et leurs exemples ce modele parfait de tous les

¹ Réécrit de *me*, puis complété en marge pour donner *même*

² *des veritez* : complété dans l'interligne

réécriture du pluriel en singulier par la suppression des deux lettres finales.

⁴ Correction faite en cours de copie.

⁵ Correction faite en cours de copie.

⁶ *marques* est corrigé de *marqués*, où la suppression de l'accent change, intelligemment, le sens de la phrase.

⁷ *sujets* en surcharge

justes et la plénitude de toute justice, comment est ce qu'ils auroient pû être justes ? Puisque depuis le commencement du monde toute justice humaine a pris ou prendra la justice anticipée ou subsequeute par ce juste et de ce juste source feconde de toute justice ; mais outre cela meme j'irois contre le bon sens si je n'accordois que plusieurs particularitez contenües dans cette histoire de Joseph conviennent sensiblement a Jesus Christ dependant selon la methode continuée jusqu'icy par votre grace, Seigneur, d'appliquer les figures, non seulement je ne puis avancer icy dans [117^r :] cette application, mais même la commencer que je ne trouve si dechiré le voile qui couvre la verité supposée que je n'y vois tantot Jesus Christ et que tantot je ne me perde entierement pour ainsy dire, dans ma contemplation. Mais j'ay observé jusques icy qu'il ne faut pas chercher dans la genèse des applications si particulieres que dans les autres livres de l'Ecriture, qui designent la conversation de Jesus Christ ou sa passion. Le nom même de genèse ou l'histoire de la generation du monde et des hommes est la figure de la generation spirituelle comme generation. Ce sera a l'Exode a figurer comment il a fallu que la nature humaine sortit et fut tirée de la servitude. C'est pourquoy ayant ainsy considéré tout cela, vous voyez, Seigneur, mon cœur, et que ce n'est point par esprit de contradiction, mais par le tissu naturel de ce qui a precedé que je considereray Joseph comme la generation de Rachel, ou de la loy nouvelle, et par consequent figure des enfans de Dieu qui vivent dans differens genres de vocations ou, pour le dire plus brievement, comme figure de l'esprit de la loy nouvelle, et en ce sens il ne peut ne pas être figure de Jesus Christ qui nous a montré comme étant la voye, la verité et la vie, la verité figurée par Joseph dans la verité de sa vie ; et il paroitra plus amplement par l'abregé general [117^v :] des figures de la genèse que je veux avec votre grace annoter pourquoy il faut ainsy considerer Joseph. L'Ecriture me represente donc en Joseph l'adolescence de la nouvelle loy en designant les années de l'âge de ce patriarche commencée dans le travail, car il paissoit son troupeau avec ses autres freres. Il marque la pureté de sa conscience lorsqu'il ose accuser ses freres d'un crime enorme ; car celui la n'accuse pas qui se sent coupable, et il confirme la pureté de son corps par la haine et la detestation du peché que la charité ne luy permet pas de dissimuler dans ses freres.

Je considere comme une suite de cette pureté¹ cette simplicité ingenue dans laquelle il raconte ses songes a ses freres, et a son pere même ; il ne s'en forme pas des consequences, et par les consequences des regles de prudence il n'examine pas les mysteres de ses songes, mais il raconte ses songes avec toute la candeur d'ame possible. Mais, Seigneur, tandis que je vois en Joseph le modele de tant d'excellentes vertus, combien est opposée la figure qui m'est representée de la generation charnelle de l'ancienne loy dans les enfans de Bala et de Zelpha ?² L'esprit de la Synagogue se manifeste en eux dans les passions charnelles, dans l'envie et la haine injustement conçus contre Joseph [118^r :] innocent parce qu'il avoit conté ses songes. Joseph est envoyé a ses freres³ par son pere. A peine est-il appelé qu'il repondt je suis prest. Voila la promptitude que fait une obeissance empressée ; il va, il cherche errant dans les champs ; mais il trouve dans ses freres des ennemis et

¹ pureté réécrit de <parité>

² M v. 7

³ M v. 13

une assemblée de mechants. Il est pris, depouillé :¹ il ne pleure point, et ne se plaint point mais il souffre tout dans une douceur pleine d'humilité ; il est jetté dans la cisterne et vendu aux Ismaelites ;² ses freres se depouillent de tout sentiment d'affection fraternelle, les uns veulent le tuer, d'autres, comme il <s> arriv<eren>at,³ voulurent le vendre. Le seul Ruben prit soin de le conserver pour le rendre a son pere. Ce sont là les vertus du jeune Joseph par lesquelles sans doute il figura le premier né d'entre les enfans de Dieu. Car comment auroit-il put⁴ faire tout cela qu'en figurant celui de qui tout bien precede ? Mais au milieu de ces persecutions suscitées a Joseph innocent l'œil de vôtre providence qui voit tout, ô mon Dieu ! luy jette un regard favorable, et par une merveilleuse disposition il est vendu a Putiphar,⁵ Eunuque de Pharaon et general de ses troupes. Ce sont là des effets de votre bonté, Seigneur, qui permet que les innocents [118^v :] même soient affligés, afin qu'ils soient purifiés et élevez. Pourquoi les pecheurs comme moy ne meritoient ils pas d'être abaissés, et persecutés ? Et cependant votre misericorde a toujours été plus grande envers moy que mon iniquité ne l'auroit mérité. Ô que la malice des enfans d'Israël est grande, de dix il ne s'en trouve un seul qui consolât leur pere ; et luy decouvrit le sort de son fils bien aimé, ou qui l'aussurat du moins de sa vie. C'est ainsy, ô mon Dieu ! que vous <assurez> arrangez⁶ le mal dont vous n'etes pas cause, pour la fin de vos conseils éternels lorsque vous permettez qu'il arrive ; ainsy les bons et les mechants concourent a l'accomplissement de vôtre volonté ! Ceux cy malgré eux, et ceux la de bon gré ; et lorsque les impies persecutent les justes, vôtre misericorde opere le salut de ceux que vous avez resolu de conserver, par ces apparences du mal. Que mon âme vous adore donc, ô mon Dieu, et vous benisse puisque depuis si longtems vous avez daigné la conserver, et la proteger contre ses ennemis visibles, et invisibles. Ainsy en faisant ce qui est digne de votre misericorde, vôtre justice me punit, votre misericorde me sauve parce que conoissant par là vos merveilles, plus vous me punissez par misericorde, plus je vous aime comme mon unique et souverain bien.

[119^r :] SUR LE CHAPITRE TRENTE HUITIEME

Je ne trouve pas dans ce chapitre la suite de l'histoire de Joseph, mais l'histoire des profonds mysteres, dont a peine j'ose parler, Seigneur, aidez moy, je vous prie, de peur que je ne me perde dans la contemplation de vos secrets si admirables. L'Escriture commence a décrire la generation de Juda dont votre fils mon Sauveur est né selon la chair.⁷ Mais voicy qu'elle represente Her et Onan coupables d'un si grand crime qu'ils ont mérité que vous les fissiez mourir. Juda eut ces⁸ enfans d'une femme Chanaéene qui peut être a cause de la malediction portée contre sa race ne

¹ M : v. 23

² M : v. 28

³ Sic ! La transformation du pluriel en singulier et en construction impersonnelle aurait nécessité la suppression du -t final aussi.

⁴ Sic ! variante orthographique pour le participe passé du verbe *pouvoir* !

⁵ M v. 36

⁶ Correction faite en cours de copie.

⁷ M v. 7, 8, 9

⁸ Réécrit de <ses>

merita pas d'être la mere d'une si grande generation ; car puisque l'Ecriture ne dit rien de l'origine de Thamar, je ne suppose pas qu'elle ait été d'une même nation que Sué. Mais éclairez moy, Seigneur, et enseignez moy ce que je dois vous rapporter ou penser de l'artifice industrieux de Thamar, par le moyen duquel elle est devenue mere de deux jumeaux Pharéz et Zara; je reflechis que cela est arrivé avant la loy écrite. Je vois pourtant que dez lors la coutume¹ estoit établie qu'un frere etant mort, l'autre luy suscitoit des enfans. Je remarque que Juda n'a pas observé [119^v :] cette coutume parce que Sela estoit en age d'être mariée et Juda ne l'avoit point fait epouser a Thamar. Le verset 16. indique que Juda² ne savoit pas et ne connut pas que ce fut sa belle fille quand il s'approcha d'elle pour en jouir. Mais Thamar desira, et obtint par artifice cette jouissance peut être illicite. Je n'ose ny juger cette action, et par consequent vous imputer, Seigneur, qui laissez la peché, l'instinct qu'eut cette femme pour la commetre. Je ne crois pas non plus que dans une generation³ si considerable il ait pû se faire quelque chose par hazard, je m'arrete trop, Seigneur, et j'hesite, regardez mon ignorance ; ne permettez pas, je vous prie, que je m'egare dans les inventions de mon esprit. Dirai-je que vous avez permis ces apparences de peché dont ce n'est pas a moy a juger mais a vous qui sondez les cœur et les reins des hommes, que vous les avez, dis-je, permises afin qu'il paroisse plus manifestement que le peché de l'homme à dû être expié dans un corps engendré par succession de la semence du peché ? Je ne sais, ô mon Dieu, si cette opinion est conforme a votre verité ; mon ignorance n'en peut <pas>⁴ cependant assigner d'autres raisons, et je n'ay pas la présomption d'approfondir ce mystere envelopé dans de si grandes obscurités. Mais a peine j'adore par mon [120^f :] silence vos jugemens impenetrables qu'en voicy un autre qui se presente a admirer dans la nativité de deux jumeaux. Dans l'enfantement Zara passa sa main⁵ a laquelle la sage femme lia un ruban d'ecarlate ; celui cy retira sa main et Pharez eut le droit d'ainesse qui selon le cours naturel eut deû echoir a celui qui étant pret d'en sortir avoit passé sa main. Et afin que ce changement dans la naissance fut authentique, ce fut veritablement par vôtre disposition, Seigneur, qu'on a mit un ruban a la main de Zara. Car qui est ce qui sans cela eut pût connoitre la difference de ces enfans ; eût cru qu'il fut sorti un autre enfant quand la main fut retirée ? La nourrice ne scüt pas pourquoi la membrane qui les divisoit avoit été ainsy rompüe mais pour nous vôtre misericorde nous l'a enseigné cette verité, ou afin qu'il fut dès lors figuré que la membrane ou le mur de separation entre le peuple hebreu et les gentils seroit detruit. Or pour ce qui regarde Zara né le dernier, quoique selon le cours de la nature il dut sortir le premier, ayant retiré sa main, et etant resté dans le ventre de sa mere cela me confirme dans l'opinion que je me souviens d'avoir rapportée [120^v :] que d'abord en commençant par Caïn, et exceptant le seul Seth fils aîné de Noë <que> tous les autres aînez ont été reprouvez afin qu'en eux paroisse premierement la condamnation de vôtre justice meritée pour le peché, et que celle cy soit suivie de la misericorde gratuite de votre bonté dans les cadets. Or comme la prérogation de l'aîné a toujours obtenu la

¹ M v. 14

² Un -s a été rayé à la fin de *Juda* pour éviter la confusion entre *Judas* et *Juda*.

³ Réécrit de <consid>eration

⁴ Le mot porte des traces de rature incertaines et impossibles à reconstituer.

⁵ M v. 27

benediction paternelle, comme je l'ay déjà observé en Jacob que par votre disposition Rebecca s'instruisit de la maniere de l'obtenir, et voicy qu'icy même dans la naissance de Pharez ce changement arriva dans le ventre de la mere, affin que la benediction que le pere devoit donner¹ a l'ainé tombat sur un vase de misericorde ; et non sur un vase de justice.

Ce furent là, Seigneur, les voyes, dont vous vous serviez avec l'homme avant qu'il eut été racheté quand le tems en fut arrivé. Mais quelque libertin ou demi savant me demandera lorsque j'avance cecy quelle conduite vous teniez donc avec les fils uniques, puisque tous n'ont pas eu des jumeaux ou plusieurs enfans ? Que repondrai-je sinon que vous etes le maitre de vos graces, sans doute vous avez toujours premièrement exercé vôtre justice avec eux puisque l'homme naissant [121^r :] dans le peché porte avec luy dans le monde la sentence de sa condamnation ; mais vous luy faites en meme tems aussy misericorde parce que vous l'appellez au salut <parce que> puisque² votre bonté voudroit que tous les hommes fussent sauvez, sans <danger> déroger³ cependant par là a vôtre justice. C'est la un langage qu'il ny a que la foy vive qui le croye. L'entendement humain recherche curieusement, mais plus il examine, moins il comprends, et y trouve une veritable pierre de scandale, si vous le livrez a luy⁴ meme. Mais lorsque vos misericordes attirent l'homme <pour> par⁵ une force pleine de douceur, et que vous plantez votre charité dans son cœur, il ne vous regarde pas comme cruel dans votre justice, ni comme relaché dans vôtre misericorde, mais il croit que vous etes toujours doux, toujours bon, et enfin toujours Dieu. Il vous suit avec empressement et diligence, et agit dans la crainte de la fragilité ; jusqu'a ce qu'il parvienne a vous en présence de qui il marche toujours parce que toujours il tendt a vous. O bienheureux sort de celuy qui vous aime, en quoy consiste la veritable docilité du cœur ? Comment ne demanderai-je pas de vous aimer toujours puisque ce n'est que dans vôtre amour seul que je puis trouver [121^v :] ma beatitude ou temporelle ou eternelle ? Mais ce desir la meme est une racine de vôtre misericorde que votre bonté a plantée dans mon cœur, et ce n'est qu'etant arrosée des douces influences de vôtre grace qu'elle peut pousser et fructifier. Mon cœur n'est qu'une terre sterile et aride, qui ne peut par luy même produire que des epines et des ronces de la cupidité entre lesquelles seront comme des roses les œuvres qui seront produites en moy par vôtre secours, et par ma cooperation, lorsque vous me regarderez des yeux de vôtre misericorde. Mais vous, Seigneur, qui avez daigné me rendre sensible cette verité, ayez pitié de moy.

SUR LE CHAPITRE TRENTE NEUVIEME

Ce sont là les veritez, ô mon Dieu, que Joseph me represente vivement. L'Ecriture dit qu'ayant été vendu a Putifar, il estoit déjà parvenu a l'age viril⁶ ajoutant que le

¹ *devoit donner* résulte de *devoit* complété dans l'interligne et de *donn<oit>* réécrit en infinitif.

² En surcharge. variante stylistique.

³ En surcharge. variante lexicale.

⁴ réécrit de <soy ?>

⁵ En surcharge sur <pour>

⁶ *M* v, l. 2

Seigneur estoit avec luy <en> et¹ tout luy reussissoit heureusement,² qu'il savoit tres bien que le Seigneur estoit avec luy et qu'il le favorisoit et le benissoit en toutes ses actions. O sainte humilité de Joseph qui reconnoit que vous dirigez, mon Dieu, tout ce qu'il fait,³ vous servez pourtant le maitre que [122^r :] Dieu vous a donné, comment ne trouveriez vous pas grace devant luy, et que c'est a bon droit que vous etes elevéz lorsque vous recevez de luy l'autorité sur toute sa maison ! Et que tout vous est remis entre les mains pour en avoir soin,⁴ vous meritez tout cela par la grace de Dieu qui vous aide, et qui a cause de vous benit la maison de cet egyptien meme, ou de ce pecheur, et qui rend Joseph beau de visage,⁵ et tres agreable, mais cette beauté meme est un piege, si elle n'est l'occasion d'une humiliation nouvelle.⁶ Le⁷ Seigneur est veritablement avec vous, ô Joseph, car vous ne consentez point a une action criminelle. Vous prenez la reconnaissance due a votre maitre pour la raison de refuser vôtre maitresse qui veut vous porter au mal, et vous concluez vôtre discours par cette sainte reflexion comment donc pourrois-je commettre un si grand crime, et pecher contre mon Dieu. La tentation vous <tente> attaque⁸ pourtant tous les jours, mais votre chasteté vous deffend ;⁹ vous n'abandonnez pas cependant pour cela le devoir de votre vocation :¹⁰ et ça été la l'occasion perilleuse, et prochaine dont votre maitresse se servant elle vous prendt par vôtre manteau ; mais vous ne restez pas assez lontems pour consulter votre prudence, qui auroit put facilement vous représenter le peril qu'il y avoit de fuir en laissant vôtre manteau vous fuyez [122^v :] pourtant parce que vous avez plus en horreur le peché ; et cette horreur salutaire qui ne souffre point de rétardeement surmonte la tentation par la fuite. Car si vous n'aviez pas eu horreur du peché vous auriez parlé a votre tentatrice avec votre prudence humaine selon et par sa suggestion ; et vous seriez resté dans le peril flottant et incertain. Ô heureuse horreur du peché qui n'est produite que par l'amour du bien ! Ce n'est pas la chair et le sang ni la prudence humaine qui vous produit, mais celui qui vous accorde misericordieusement cet amour. Celui qui agit avec vous, Seigneur, ne se consulte pas, mais il vous suit comme son guide. Où est ce qu'il vous conduit ô Joseph, dans la prison¹¹ où estoient ceux que le Roy faisoit arreter, et vous etes renfermé en ce lieu la. Y avez vous été seul ? Non sans doute, car le Seigneur estoit avec Joseph ! Il en eut compassion et luy fit trouver grace devant le gouverneur de la prison. Je me tourne vers vous, ô mon Dieu ! et je vous demanderay peut estre pourquoy vous abandonnez et permettez qu'on mette en prison l'humble, le chaste et l'innocent ? Pourquoy enfin les pecheurs travaillent sur le dos du juste, si l'Escriture n'avoit pas ajouté que vous l'aviez suivi dans la prison montrant ainsi

¹ En surcharge sur <en>

² M : v. 3

³ M v. 4

⁴ M v. 5, 6

⁵ M v. 7

⁶ M v. 8

⁷ Changement de ponctuation entraînant la réécriture du petit l- [le] en majuscule, pour commencer une nouvelle phrase.

⁸ en surcharge

⁹ M v. 10

¹⁰ M v. 12

¹¹ M v. 20

que vous n'abandonnez personne qui ne vous abandonne le premier, et que par consequent les afflictions mondaines et les maux temporels [123^r :] ne doivent pas estre regardez comme des marques de votre abandon ; car quel mal peut-il y avoir plus grand que la colere de son maitre temporel et la prison ? Vous estes cependant avec Joseph. Mais, ô Dieu infiniment misericordieux et bon, vôtre bonté m'invite a vous demander dans toute l'humilité possible, et non par un esprit de curiosité, si c'est par justice or par misericorde que vous avez permis que Joseph fut mis en prison ? Car comment pourrois-je croire que l'innocent l'a meritée par justice ; puisqu'il repugne a l'esprit humain de s'imaginer qu'un si dur traitement a pû proceder de vôtre misericorde.

C'est ainsy que l'homme parle en moy, Seigneur, mais votre misericorde me fait voir dans l'exemple même de Joseph combien c'est une grande folie de regarder les afflictions temporelles comme un mal car soit que ce soyent des œuvres de votre justice en punissant, ou en elevant ce sont toujours des œuvres de votre misericorde qui veut ou corriger ou exalter, et on ne peut les discerner que de ce que vous estes avec celuy que vous affligés celuy qui a merité ce traitement <avec> par¹ justice vous a abandonné, et s'il ne revient, il n'est pas avec vous ; et il n'arrive pas a recipiscence, c'est en luy que vôtre justice opere. Mais celuy qui revient a vous vous retrouve et votre misericorde suit votre justice. Or celuy qui ne [123^v :] vous quitte point ni dans la prison, ny sur le throne est toujours conduit par votre misericorde, et se trouve bien par tout et voicy que la verité que vous avez daignez m'enseigner, l'Ecriture me la confirme en disant :² Que le geolier remit entre les mains de Joseph le soin de tous ceux qui y estoient renfermez ; il ne s'y faisoit rien que par son ordre,³ et le geolier luy ayant tout confié ne prenoit connoissance de quoy que ce soit. Pourquoi ? Parce que le Seigneur estoit avec Joseph et qu'il le faisoit reüssir en toute chose ; et je reconnois par là aussy comment je puis agir, et comment je dois me comporter sous vôtre direction pour demeurer avec vous. C'est ainsy que je medite et que j'ecris tout cela ; mais sous votre conduite, je fais, je medite, je rumine et j'ecris ce qui est bon. Comme donc l'entendement humain attribuée l'ecriture a la main et la pensée qu'elle exprime a la faculté intellectuelle, sa main et l'entendement s'y agissant de concert. De même je puis et je dois vous attribuer par moy et a moy par vous ce qui est bon. Mais comme dans ce qui est bien escrit il n'y a que la formation de la lettre qui soit attribuée a la main ; et que c'est l'entendement qui merite la louange pour la pensée. Ainsy vous seul, Seigneur, meritez la gloire et la louange, pour tout cecy, et je ne puis vous rendre assez d'actions de graces, de ce que [124^r :] vous daignez faire par mon entendement et par ma main ce qui est bon <est> et⁴ proprement vôtre, aussy ne veux-je y rechercher avec vous et par vôtre secours non mes louanges mais votre amour, et par luy vôtre gloire.

¹ En surcharge

² *M* v. 22

³ *M* v. 23

⁴ En surcharge

SUR LE CHAPITRE QUARANTIEME

Que ce soit a vous, Seigneur, que j'ay dites dans mon cœur les reflexions que j'aurois pu joindre au chapitre precedent ; car quoyque ma plume ne les exprime pas, que la gloire vous soit rendue de ce que vous me les avez fournies, et de ce que vous m'avez conduit a la connoissance des misericordes que vous m'avez faites. Il m'est tres doux d'apprendre par cette histoire de Joseph les œuvres de vôtre misericorde et de vôtre providence qui se sert du bien et du mal pour la fin de ses conseils. Car voila qu'il arriva ensuite que deux eunuques du Roy d'Egypte offenserent leur seigneur¹ et vous arrangez ce peché qui est arrivé (car vous ne l'avez pas voulu) pour qu'il opere le salut de Joseph. Je reconnois par là avec vôtre serviteur Augustin que vous etes non l'ouvrier, ny l'agent ni la cause mais le moderateur des maux par le droit du createur qui raporte tout a ses fins, et a sa gloire c'est pourquoy vous arrangez ce qui arrive selon le cours naturel et vous le prenez [124^v :] en quelque sorte particulierement de votre providence et c'est ainsy que tout tourne en bien pour le juste. Le mal donc commis par ces deux officiers excite la colere du Roy Pharaon,² la colere les envoie ou? Dans la prison du general de ses troupes où estoit Joseph.³ Et c'est de nouveau le mal que vous avez ainsy disposée,⁴ et le geolier les mit entre les mains de Joseph qui les servoit et avoit soin d'eux.⁵ Vous n'avez rien de commun, ô fils de Rachel ou de la nouvelle loy, avec l'esprit de la Synagogue dans laquelle a peine pourrois-je trouver d'exemple⁶ de cette humilité et œuvre de misericorde de servir les prisoniers dont on a l'inspection et le soin. C'etoit l'amour du prochain qui dans la nouvelle loy a atteint sa perfection par les instructions de Jesus Christ qui operoit cela en vous, et ainsy non seulement vous les servez,⁷ mais les ayant veu tristes, vous en etes en peine et vous leur en demandez la raison ; vous apprenez que la cause en est parce que personne ne peut leur interpreter les songes qu'ils ont fait. Vous ne leur repondez pas : dites les moy et⁸ je vous⁹ les interpreteray. Mais leur ayant fait cette demande, vous leur dites n'est ce pas a Dieu qu'appartient l'interpretation des songes ? Vous leur apprenez premierement qu'ils ne doivent pas mettre leur confiance dans les hommes qui par eux memes ne sont pas capables d'expliquer les songes, mais en Dieu seul ; vous faites [125^r :] voir en second lieu que vous ne vous attribuez pas a vous meme ce qu'esperant de faire par le secours de Dieu ; vous ajoutez dites moy ce que vous avez veu. Ils vous racontent leurs songes, et leur repondant sans hesiter, vous les leur expliquéz et vous dites au grand Echanson ¹⁰ seulement souvenez vous de moy, je vous prie, quand ce bonheur vous sera arrivé et rendez moy ce bon office de supplier Pharaon qu'il daigne me tirer de la prison où

¹ Il y a un point après *seigneur*, point qui ne correspond pas à la fin de la phrase, donc je l'ai supprimé.

² *M* : v. 2

³ *M* v. 3

⁴ *M* v. 4

⁵ C'est une virgule qui est corrigée en point dans le manuscrit.

⁶ Réécrit de l'*exemple*

⁷ *M* : v. 6

⁸ Complété dans l'interligne.

⁹ Complété dans l'interligne.

¹⁰ *M* : v. 14

je suis¹ parce que j'ay été enlevé par fraude du pays des hebreux, et que l'on m'a renfermé icy etant innocent. Ce n'est pas l'impatience ny la dureté de votre état qui vous a suggeré ces paroles : mais c'est vôtre misericorde, ô mon Dieu ! qui les luy a inspirées pour chercher son elargissement, et sa delivrance ; et par ou est ce que je connois cela ? <pour> Par² le chapitre suivant qui m'apprend que vous avez encore resté, ô Joseph, deux ans dans la prison en silence et sans solliciter le grand Echanson votre protecteur. Car celuy cy se voyant rentré en grace, ne se souvient plus de son interprete.

C'est ainsy que l'ingratitude humaine agissoit dans l'Echanson, et la conduite de la providence en Joseph. Le tems n'estoit pas encore arrivé que Pharaon eut un songe : car tous les evenemens humains sont tellement enchainés dans cette merveilleuse disposition de vôtre providence mon Dieu ! que l'on suit l'autre comme [125^v :] les anneaux d'une chaine. Il ne se passe cependant rien en eux au dessus du naturel, rien par contrainte, puisque leur arrangement est un ouvrage de vôtre justice et de vôtre misericorde. De la il paroît quelle folie c'est que³ de s'inquieter, d'etre impatient, et de vouloir faire les œuvres de notre vocation par des voyes detournées. Mais Seigneur, ceux memes qui agissent ainsy le font par vôtre disposition sans s'ecarter pour cela de la contiguité de la chaine. Vous aviez fixé le tems de la captivité et de la delivrance de Joseph, vous permettez que l'ingratitude humaine agisse dans l'Echanson, et qu'il oublie son interprete : mais quand même il ne l'auroit pas oublié de quoy auroit il servi qu'il parlat a Pharaon, qui n'avoit point encore fait de songes ? Il auroit pû prier le Roy pour un jeune garçon hebreu innocent mais il n'en auroit pas été pour cela regardé par les Egyptiens pour un interprete plus excellent si meme on l'avoit elargi il n'avoit pas été élevé. O que c'est donc une grande folie et imprudence de vouloir anticiper le tems qui a été marqué par vous, Seigneur, et de vouloir en quelque sorte faire violence⁴ vos conseils, ou croire que vous avez oublié⁵ quelqu'un et pour cela de vouloir crier a vous ; mais sans doute ce ne seroit pas une moindre folie en prenant crûment dans un sens [126^r :] rigoureux cette consideration de ne pas faire qu'il y a a faire ; et c'est ce que me montre Joseph dans le verset cité cy dessus en disant seulement souvenez vous de moy, il fit ce qu'il dut faire : votre misericorde luy dictant ce conseil de sa prudence humaine ; et il vous laissat le soin de tout le reste souffrant patiemment le malheureux sort de sa prison. Cette disposition est bienheureuse, et elle suit par anticipation ce precepte de l'Evangile : ne soyez point en peine du lendemain etc. C'est ce que ne peut faire la cupidité de l'homme qui luy fait rechercher les choses de la terre, et s'y attacher. Ainsy quand on se plait aux objets sensibles on s'appuye toujours sur des principes sensibles. Mais lorsque la charité agit <et> en⁶ celuy qui meprise les choses temporelles et qui ne cherche rien dans le monde, il demeure immuable et rempli de patience ; il attend le tems que vous avez marqué croyant d'une foy vive que vous ne l'avez pas oublié. O Dieu infiniment bon ! comment pourrois-je cesser de vous demander ce qui seul

¹ M v. 15

² En surcharge sur <pour>

³ Complété dans l'interligne.

⁴ Réécrit de <violencer ?>

⁵ Corrigé de *oublies*

⁶ En surcharge sur <et>

m'est necessaire pour bien faire ce qui est temporel, et ce qui est eternel ? Comment, dis-je, ne¹ demanderois-je pas la charité qui doit etre la base de toute patience, le principe de toute justice, et l'accomplissement de toute gloire ?

[126^v :] SUR LE CHAPITRE QUARANTE ET UNIEME

J'ay deja observé a la faveur de vôtre lumiere, Seigneur, que Joseph resta encore deux ans en prison apres l'elargissement du grand Echanson, et attendit en patience le denouement de votre providence, ô Dieu souverainement misericordieux ! Pharaon eut donc un songe² qui presageoit tant et de si grands evenemens, pour l'explication duquel toute la sagesse des Egyptiens demeure muete.³ Et alors enfin le grand Echanson s'étant souvenu de Joseph dit au Roy; je confesse ma faute, et il raconte au Prince ce qui luy estoit arrivé. Joseph est tiré de prison⁴ et est présenté au Roy, qui luy dit:⁵ J'ay eu un songe et je ne trouve personne qui l'interprete, et l'on m'a dit que vous aviez une grande lumiere pour les expliquer. Vous fortifiez, Seigneur, le cœur de Joseph en presence de Pharaon ; et d'abord ce jeune homme rappelle l'esprit du Roy a vous en disant ce sera Dieu et non pas moy qui rendra au Roy une reponse favorable. L'humilité de Joseph prévint icy ce Prince, et il ne veut s'en rien attribuer a luy meme, ayant ainsy appliqué a Pharaon le mystere du songe⁶ il y ajoute sagement un conseil qui plut a ce prince et a ses ministres. C'est ainsy que [127^r :] la sagesse des Egyptiens et de tous les ministres du Roy cede⁷ a la sagesse d'un jeune hebreu depuis peu tiré de prison. Car vous luy aviez dit ce qu'il falloit qu'il repondit en presence du Roy. Ce prince ajoute foy a l'explication et au conseil de Joseph, ses ministres consentent a son elevation,⁸ le pauvre est tiré du fumier⁹ il est établi pour commander a la maison du Roy et a toute l'Egypte. Il reçoit <l'agneau> l'anneau¹⁰ royal pour marque de son autorité, il est revêtu d'une robe de fin lin, et appelé la sauveur du monde, et Pharaon le maria, et ne se reserve au dessus de luy que le throne et la qualité de Roy, ayant soumis tout le reste a son pouvoir. Telles ont été, ô mon Dieu, vos misericordes envers le juste que vous aviez préparé et disposé a les recevoir par la prison et par les afflictions. Vous etiez descendus avec luy dans la prison, et il demeure avec vous, et est meme assis sur le throne : votre Joseph ferma par sa bouche celle des sages d'Egypte. La jalousie des grands et des ministres demeure en silence et toute l'Egypte dependt et obeit a celuy qui peu auparavant prisonnier servoit les prisonniers. C'est ainsy, Seigneur, que vous montrez vos merveilles et vôtre puissance qui dispose comme il luy plait des œuvres des hommes. C'est ainsy que vous affligés le juste par misericorde afin qu'il merite la justice de

¹ Complété dans l'interligne.

² *M* v. 1

³ *M* v. 9

⁴ *M* v. 14

⁵ *M* 15. 16

⁶ *M* 33

⁷ *M* 37

⁸ *M* 40

⁹ *M* 41

¹⁰ En surcharge

l'elevation par la patience [127^v :] et la perseverance qui luy a été misericordieusement donné.¹ Car vous avez tout fait reussir pour Joseph, et vous etiez avec luy, tout cela est caché sous le voile des evenemens naturels. La malice d'une femme a mis Joseph en prison votre sagesse l'a mis sur le thrône. C'est ainsi que vous avez disposé le mal, et que l'ayant permis vous l'avez arrangé pour en tirer le bien.

Ô Pere des misericordes, et Dieu de toute justice ! Que l'aveuglement de l'homme est grand qui considerant vos œuvres si sublimes ne voit pas et ne reconnoit pas l'adorable conduite de votre providence, et se laisse abattre dans les afflictions, desesperer² dans les humiliations ! Quelle est la prudence humaine qui eut put s'imaginer la maniere d'elever Joseph, que votre sagesse a trouvé par un seul songe du Roy ! Mais pardonnez moy, Seigneur, si je vous demande si c'est pour la seule grandeur de Joseph que vous avez produit le songe de Pharaon ? Non sans doute ? Mais Joseph et ce songe ont été dirigés a leur fin qui est votre gloire comme des evenemens reciproquement enchainés, et s'entraînant l'un l'autre, les suites de ce songe furent la conservation de la famille d'Israël, sa reception en Egypte, la multiplication de votre peuple, sa captivité, et sa delivrance ; par laquelle vos œuvres ont du être plus clairement et plus evidemment manifestées, affin qu'elles [128^r :]³ soient visibles, et en quelque maniere palpables a l'entendement humain que vous avez daigné disposer par là a la grace de la foy des mysteres, qui nous ont été manifestées, c'est là la fin pour laquelle votre misericorde a voulu que ces écrits fussent conservez et laissez a votre Eglise. J'ay veu jusqu'icy votre grace, Seigneur, en Joseph la figure du Chrétien dans l'etat d'esclavage chez Putiphar, son exactitude, son industrie, et sa fidelité pour son maitre. J'ay observé dans l'etat de son humiliation et de sa captivité les œuvres de charité et de misericorde. J'ay admiré sa patience voicy que dans son elevation⁴ et établi dans le suprême commandement il commence son gouvernement en visitant et parcourant toute l'Egypte. Et ensuite il exerce des œuvres d'une sage prevoyance ; et c'est là le devoir de tout prince chretien : premierement de connoître, de parcourir son Royaume, et de pourvoir ainsi a toutes les necessitez presentes, et même autant qu'il se peut a celles qui peuvent arriver. Lorsque Joseph travailloit a un⁵ si grande œuvre vous benites sa maison, Seigneur, et il eut deux enfans,⁶ il appelle le premier Manasses en disant : Dieu m'a fait oublier tous mes travaux, et la maison de mon pere.⁷ Quel est ce langage que vous tenez, ô Joseph ? Est ce que vous oubliez votre pere qui vous cherit tant, ou voulez vous par cet oubli venger l'injure que vos freres vous ont fait ? [128^v :] Ce sentiment est bien loin de votre justice vraiment chretienne, car oubliant premierement vos travaux et vos souffrances il est exprimé que vous avez oublié la maison de votre pere par rapport aux injures, ou pour parler clairement, les injures recues dans la maison de votre pere. Oubliant celles là vous vous souvenez d'abord des

¹ Sic! Sans accord du féminin.

² Réécrit de *desesper<a>*, transformation du passé simple en présent.

³ La feuille 128^f n'est pas numérotée, j'ai dû compléter la pagination.

⁴ M v. 47

⁵ Sic! pour *une œuvre*

⁶ M : v. 52

⁷ M M v. 51

bienfaits de Dieu en disant a la naissance de votre second fils :¹ Dieu m'a fait croître dans la terre de mon affliction et de ma pauvreté. Vous montrez ainsi que dans l'état même de votre grandeur vous n'avez point perdu de vue votre humiliation et votre pauvreté. Voilà en vous le modèle d'un Prince chrétien ; mais comment prince puisque vous avez été soumis a un Roy ? Cela n'empêche pas car je <me> ne² considère dans cette histoire Pharaon que comme la figure des <Roys> Loix³ auxquelles un Prince doit être soumis. Du reste tout un peuple obéit a la moindre parole de votre bouche⁴ et dans toute l'Égypte personne ne remue ni le pied ni la main sans votre commandement. C'est ainsi <C'est ainsi,>⁵ que vous avez paru dans votre haute prospérité vous ressouvenant toujours de votre pauvreté,⁶ ramassant dans vos greniers pour que lorsque la faim ou l'adversité arrivera vous les <connoissiez> ouvriez⁷ et que votre charité aussi libérale que prévoyante pourvint non seulement aux besoins des Égyptiens,⁸ mais même de toutes les provinces voisines.

[129^r :] SUR LE CHAPITRE QUARANTE DEUXIÈME

En considérant par la lumière de votre grâce, Seigneur, l'histoire de Joseph, ce patriarche m'a représenté jusques icy un grand modèle des vertus chrétiennes, votre bonté l'a élevé a un haut état de gloire mais vous l'élevez encore bien plus haut, lorsque vous contraignez ses frères qui l'ont livré, a l'adorer d'un culte civil.⁹ Car a peine y a-t-il de sorte de gloire dont l'homme soit plus flatté que de l'humiliation de ses ennemis. Les frères de Joseph sont conduits en Égypte¹⁰ contraints par la famine.¹¹ Et voici que par une disposition merveilleuse de votre providence,¹² ils deviennent l'escabeau des pieds de Joseph. Il se ressouvent des songes qu'il avoit eu autrefois pour reconnaître intérieurement que tout cela se faisoit par votre¹³ admirable économie, mon Dieu ! Votre bonté me représente vivement ce spectacle, et j'y vois véritablement agir la nature humaine. Il est certainement d'un bon naturel de pardonner, mais de montrer que l'on pardonne par générosité et non par pusillanimité. Car plus on ressent l'injure, plus l'on a de vertus de pardonner ; et c'est ce que Joseph fait voir lorsque donnant a ses frères le nom d'espions, il les fait mettre en prison. Votre providence, Seigneur, agit en tout cela :¹⁴ [129^v :] et c'est véritablement un effet de votre miséricorde que souvent vous avertissez par quelque affliction

¹ M v. 52

² en surcharge

³ en surcharge

⁴ M v. 39, 44

⁵ Correction faite en cours de copie pour éliminer la répétition erronée.

⁶ M v. 56

⁷ En surcharge, écrite d'une autre main.

⁸ M v. 57

⁹ La terminaison du féminin a été rayée à la fin de *civil<le>*.

¹⁰ M v. 3

¹¹ Réécrit de *fa<im>*, les trois dernières lettres complétées dans l'interligne.

¹² M v. 6, 9

¹³ *vôtre* réécrit de *nôtre*

¹⁴ M v. 17

ceux même a qui vous avez resolu de pardonner, afin que reconnoissant qu'ils ont mal fait, vôtre misericorde leur devienne d'autant¹ plus sensible qu'ils reconnoitront plus avoir mal fait. C'est ainsy donc que j'attribue a vôtre disposition particuliere de ce que les entrailles de Joseph n'²ont pas³ d'abord été⁴ emeues, en voyant ses freres : mais que sa douceur se soit fait elle meme violence. <mais>⁵ J'avoue, Seigneur, en toute humilité que je ne puis comprendre pourquoy il ordonne qu'on luy amenne Benjamin puisqu'il a pu scavoit que <pour> par⁶ ce desir et ce commandement il mortifieroit plus son pere que ses freres. Je ressens a la verité que la tendresse naturelle envers un frere utérin⁷ a pû produire en luy ce desir de le voir. Mais je ne scais et je ne recherche pas pourquoy Joseph n'a pas preferé l'affliction que son pere devoit en avoir a sa propre affection ; puisque je crois, qu'il ne s'est rien passé icy sans vôtre juste, mais singuliere disposition. On pourroit dire que Joseph a agi en cela par un premier mouvement et par un instinct de l'esprit humain ; et qu'il a fait mettre ses freres en prison sous un pretexte recherché exprés affin d'en tirer une juste vengeance. Mais que dans l'espace de trois jours il est revenu a luy [130^r :] même, par votre grace, Seigneur,⁸ et vous craignant les a fait tirer de prison. Mais dans cette maniere d'agir, Joseph auroit été la figure de la justice de l'ancienne loy qui arrachoit œuil pour œuil, dent pour dent, plustot que la nouvelle qui nous enseigne de rendre les bienfaits pour les injures, et les benedictions pour les persecutions, ce que fit Joseph vraiment dans l'esprit de la nouvelle loy en renvoyant ses freres en leur faisant rendre leur argent.⁹ Mais, Seigneur, je suis de nouveau touché par l'affliction de Jacob¹⁰ que l'Ecriture exprime si vivement. Ce discours fut bien dur aux oreilles de Jacob deja vieux d'eloigner ainsy de luy et d'exposer au peril le fils de sa droite né de sa chere Rachel mourante dans cet enfantement.¹¹ C'est pourquoy il dit non, mon fils n'ira point avec vous. Son frere est mort et il est devenu seul. S'il luy arrive quelque malheur au pays où vous allez, vous accablerez ma vieillesse d'une douleur qui m'emportera dans le tombeau. Cette expression marque vivement une grande tendresse et une grande affliction, mais le fils de Rachel ou de la nouvelle loy exige de son pere d'exposer son fils bien aimé Benjamin pour le salut de ses freres. Ce sont là mon Dieu, ces divines et sublimes regles de la charité que vôtre¹² fils unique l'enfant de votre droite nous a enseigné en descendant du ciel¹³ [130^v :] et vous quittant en quelque maniere vous son pere eternel, et vous l'avez livré a la mort pour

¹ Complété dans l'interligne.

² Complété dans l'interligne.

³ Complété dans l'interligne.

⁴ Complété dans l'interligne, les trois additions, cf. les notes 1, 2 et 3 ci-dessus, aboutissent au contraire de la variante première ! En plus, celle-ci n'avait pas de sens, tandis que la nouvelle variante donne un sens à la phrase. La correction grammaticale s'avérait donc nécessaire.

⁵ *mais* a été mécaniquement répété sous l'influence de la ligne précédente (homéotéleute), puis rayé.
P<our> réécrit en *par*

⁷ En surcharge sur <ultéri ?>

⁸ *M* v. 18

⁹ *M* v. 25

¹⁰ *M* v. 36

¹¹ *M* v. 38

¹² *vôtre* porte des traces de correction peu lisibles <n>otre ?

¹³ Les deux derniers mots du feuillet 130^r sont répétés en guise de mot – repère en haut du feuillet suivant [du ciel/du ciel].

nous ses freres d'adoption. Ce sont, dis-je, des actes qui¹ répugnent si fort a la nature humaine qu'ils ne peuvent etre exercez que par le secours de vôs graces singulieres. Et c'est ce que Joseph m'exprime bien en demandant Benjamin, et Jacob en resistant. Toute cupidité qui est attachée a moy est Benjamin pour moy, si j'y suis aussy attachéz et il m'est aussy difficile de m'en deprendre qu'a Jacob de voir éloigné son bien aimé Benjamin. Le² precepte de la loy nouvelle m'en demande le sacrifice, mais a moins que la faim spirituelle de votre charité ne me presse comme Jacob fut pressé de la faim corporelle, je ne me deferay jamais de mon Benjamin. Augmentez donc en moy, Seigneur, la faim de vôtre charité et de vôtre parole afin que laissant tout pour ce pain celeste je m'éloigne et me déprenne de moy même pour pouvoir etre uni avec vous ma veritable vie.

SUR LE CHAPITRE QUARANTE TROISIEME

Voicy, Seigneur qu'Israël qui a ete fort contre vous lutte avec luy même, et avec la faim ; il ne voudroit pas ceder a luy même ou a sa tendresse pour Benjamin, ny a la faim ; car il n'est plus fais mention de Simeon qui selon les apparences [131^r :] avoit été laissé en prison. Si apres avoir consommé le bled apporté d'Egypte la necessité³ n'avoit contraint Jacob d'y envoyer ses enfans pour en acheter de nouveau. Dans le chapitre precedent Ruben l'ainé des enfans de ce patriarche s'etoit chargé de ramener Benjamin, *et par une offre tout a fait imprudente il s'etoit offert a faire mourir ses deux fils s'il ne ramenoit Benjamin.*⁴ Or Juda prenant icy le même engagement, s'offre et consent de n'etre jamais pardonné de son pere⁵ s'il ne ramene <son> ce⁶ fils bien aimé ; et c'est sur sa parole et non sur celle de Ruben l'ainé⁷ que Jacob laisse enfin partir Benjamin ; et il les envoie tous en leur donnant sa benediction. Par tout le tissu de cette histoire, je vois l'admirable disposition du cœur de Joseph rempli d'une charité fraternelle ; et bien que voulant sous divers pretextes et raisons imaginées a dessein amener ses freres a la connoissance du crime qu'ils avoient commis il paroisse, et j'oserois meme peut etre dire il veuille les mortifier. Cependant il leur fait préparer un festin, il leur donne du bled en abondance, et leur fait toujours rendre l'argent qu'ils avoient donné, mais eux toujours timides soupçonnent et craignent qu'il n'y ait de la supercherie.⁸ Ils ne s'apperçoivent pas encore de la cause et de la fin⁹ que Joseph se proposoit en agissant ainsy. Ils se prosternent de nouveau devant luy et il les reçoit avec benignité mais ce n'est qu'a la veue de Benjamin que ses entrailles sont emues. Par ou [131^v :] je conçois que Joseph n'a

¹ Complété dans l'interligne.

² Changement de ponctuation entraînant la réécriture de *le* en majuscule, avec un point devant *Benjamin*.

³ *M* v. 2

⁴ Deux lignes du manuscrit sont complétées dans l'interligne, la lacune devait s'expliquer par un homéotélécute *ramener Benjamin, puis s'il ne ramenoit Benjamin*.

⁵ *M* v. 8, 9

⁶ En surcharge sur <son>

⁷ *M* 13

⁸ *M* v. 18, 26

⁹ *M* v. 27

fait tout cela que pour la correction de ses freres, afin que montrant ce qu'il pouvoit faire avec justice les œuvres de sa charité veritablement chrétienne en eclatassent¹ d'avantage, Joseph se comporte avec eux² et les regale selon la bienveillance de son etat, et quoiqu'il conserve dans le ceremonial extérieur du festin les rites et coutumes des Egyptiens il est constant par toutes ses œuvres qu'il n'a pas derogé a sa religion³ et en tout il a distingué l'innocent Benjamin de ses autres freres. Je parcours tous ces traits en peu de mots, Seigneur, comme étant des particularitez historiques pour parvenir a la fin que je crois que Joseph a eü en tout cela ; admirant et adorant la merveilleuse conduite de vôtre providence, et de vôtre sagesse qui agit toujours et en tout lieu avec ce Patriarche. Pour que je puisse mieux m'acquitter de cet homage qui vous est dûe enflammez mon cœur aride, afin que je puisse⁴ veritablement mettre en pratique ce que vous m'avez fait la grace de vouloir.

SUR LE CHAPITRE QUARANTE QUATRIEME

La ruse dont la charité est l'objet est innocente. Joseph ordonne qu'on remplisse les sacs et qu'on charge les ânes que ses freres avoient amené ! Mais il cherche [132^r :] en leur faisant ressentir ce qu'il a sentit luy même <de> a⁵ les conduire a la connaissance de leur peché. Ainsy il trouva la cause en Benjamin pouvant facilement comprendre que sa détention seroit plus sensible que s'il retenoit un autre de ses freres. C'est pourquoy il ordonne a l'intendant⁶ de sa maison de mettre sa coupe d'argent a l'entrée du sac de Benjamin. Apres cela on les renvoie en paix a la verité ; mais l'intendant a ordre de courir apres eux pour faire revenir Benjamin. Ayant été visité la coupe a été retrouvée sur luy. Ils se reconnoissent coupables, et Juda au nom des autres⁷ s'approchant avec assurance de Joseph luy expose l'affliction extrême de son pere s'il perdoit Benjamin. Il conclud enfin je resteray donc esclave a la place de cet enfant afin qu'il retourne avec ses freres car je ne puis pas retourner vers mon pere sans que l'enfant soit avec nous⁸ de peur que je ne sois moy meme temoin de <la meme> l'extreme⁹ affliction qui l'accableroit. D'ou vous vient ce langage, ô Juda ! vous qui consentant auparavant a vendre Joseph n'avez eü aucun egard¹⁰ a la dilection de votre pere pour luy, ny a l'amitié fraternelle, ne saviez vous pas que votre pere l'aimoit tendrement, et qu'il seroit tres affligé de sa mort ? Pourquoy n'avez vous pas du moins révelé a votre pere que Joseph n'etoit pas mort, ou pourquoy [132^v :] avez vous consenti a le livrer ? Qui est ce qui vous a maintenant appris a avoir des sentimens si tendres pour votre pere et pour Benjamin, sinon la

¹ La terminaison du pluriel est complétée dans l'interligne.

² *M* v. 32

³ *M* v. 34

⁴ Réécrit de *puis et -se* complété dans l'interligne, soit passage du présent de l'indicatif en subjonctif.

⁵ En surcharge

⁶ *M* 2

⁷ *M* v. 16, 18

⁸ *M* v. 33, 34

⁹ En surcharge

¹⁰ Complété dans l'interligne sans cette addition, le syntagme n'a pas de sens !

charité de Joseph qui vous a averti par son exemple et vous a instruit par votre affliction a celle de vos freres innocente (quoyque juste) ce que c'est que de souffrir etant innocent et d'affliger son pere. Il vous a également montré quelle est l'obligation fraternelle, et s'offrant a rester en esclave pour le salut de <Joseph>¹ son frere, Joseph a voulu instruire ses freres, et il les a réellement instruits de cette règle des enfans² de la loy nouvelle.

SUR LE CHAPITRE QUARANTE CINQUIEME

Je ne suis pas surpris, ô Joseph, qu'étant aussy bien instruit de la vraye charité paternelle et fraternelle vous n'avez pû davantage vous retenir en <en>³ entendant parler ainsy Juda ; car votre amour ressent les effets de l'amour.⁴ Et vous vous affligez avec ceux qui sont affligez – vos freres avoient deja reconnu qu'ils souffroient avec justice⁵ a cause du crime commis a vôtre egard : mais ils n'avoient pas encore senti l'affliction de leur pere. Ainsy vous n'étiez pas content jusqu'a ce que vous leur eussiez inspiré le sentiment d'une veritable charité, et non [133^r :] d'une sterile connoissance du mal.⁶ Vous ne les accusez plus sous des pretextes recherchez d'etre des espions ; vous ne leur faites plus ces reproches : mais vous leur dites je suis Joseph. Cependant vôtre charité croyant qu'a ces mots ils estoient tres etonez et saisis de frayeur, vous leur repetéz avec douceur : je suis Joseph votre frere que vous avez vendu a des marchands qui m'ont amenez en Egypte.⁷ Ne craignez point de ce que vous m'avez vendu pour etre amené dans ce pays car c'est pour vôtre salut que Dieu m'a envoyé avant vous en Egypte...⁸ Ce n'est point par vôtre conseil que j'ay été envoyé icy, mais par la volonté de Dieu qui m'a rendu comme le Pere de Pharaon, le grand maitre de sa maison et le Prince de toute l'Egypte. O bonté infinie de Dieu ! Que vous me représentéz vivement et avec des expressions bien energiques, que vous exposez a mes yeux un exemple bien sensible de <la> votre⁹ providence, et de la dilection fraternelle dans cette admirable histoire, et qui touche veritablement et interieurement l'homme ! Je le ressens moy meme en la lisant, et comment est ce que les freres de Joseph ne l'auroient point senti lorsqu'en les affligeant il les instruisoit d'une maniere si fraternelle ? Qui est ce qui peut lire sans larmes les traits si touchants de la tendresse de Joseph ? Qui est ce qui ne reconnoitra pas en luy la [133^v :] charité du veritable maitre de la charité, par la charité anticipée duquel Joseph a seu tout cela et en a instruit ses freres ? Car on ne trouve personne avant luy qui ait ainsy pardonné les injures, personne qui ait aimé ceux qui le haïssoient ; et parce qu'il les aimoit, il les en a instruits en les mortifiant

¹ Le nom de *Joseph* a été rayé pour éviter la répétition du nom deux fois dans la même phrase !

² Le mot porte des traces de réécriture indéchiffrables, donc la variante primitive est impossible à rétablir.

³ La rature devait viser à supprimer la répétition de *en* dans la phrase.

⁴ *M* v. 1

⁵ *M* : Cap. 42. v. 21

⁶ *M* v. 4

⁷ *M* v. 5

⁸ *M* v. 8

⁹ En surcharge sur <la>

par charité. Joseph reconnoit vos miracles, ô mon Dieu !, il vous rend gloire, il ne blâme pas ses freres, il ne leur fait point de reproches, mais au contraire les consolant comme étant les instruments de la providence il l'adore, il la loue, il l'accepte dans la charité reconnoissant qu'elle est bonne, juste, et salutaire. Donnez, Seigneur, a mes levres, mais encore plus a mon cœur cette louange qui vous est due : car vôtre tres sainte providence merite tout cela de moy pour m'avoir conduit a la veritable et interieure connoissance de ces veritez a travers de tant de détours de la vie humaine et mondaine, et par tant le labyrinthes de pechez, pour me donner ce repos interieur de l'esprit par la connoissance de cette verité fondamentale que tout cela ne m'est pas arrivé par le conseil des hommes ; mais par la volonté de Dieu. Qui est ce qui en étant convaincu pourra avoir d'ennemy ? Qui est ce qui pourra se plaindre des hommes ? Qui est ce qui ne sera pas content de son sort qui luy a été donné par vôtre disposition ? Qui est ce enfin qui en [134^r :] considerant tout cela ne sera pas tranquille et s'inquietera par le lendemain ? Il a été digne de vôtre sagesse, ô mon Dieu, de conclure par un tel modele l'histoire de la genese spirituelle representée sous la figure de la genese naturelle et corporelle, de la conclure, dis-je, en Joseph qui montra par avance quel¹ doit être l'homme spirituel et regeneré et qui par ce caractere fut comme une ombre de ce frere premier né² entre les autres freres qui composent le corps de la genese spirituelle ; mais puisque le tissu du texte sacré expose encore a mes yeux cet excellent modele, enseignez moy, je vous prie, ce qui se trouvera dans les versets suivants de conforme a votre gloire et a mon salut. Joseph renvoye ses freres a son pere comblez de presents,³ de vivres et autres marques de sa charité liberale, et il termine tous ses discours par cette parole de charité ne vous mettez point en colere pendant le chemin. J'examine, Seigneur, et voila que je ne trouve aucun signe exterieur d'affection et de charité dans les freres de Joseph. Ils sont en crainte, Joseph leur ordonne de s'approcher, il les embrasse tous derechef il pleure sur chacun d'eux mais a toutes ces marques si touchantes de tendresse et d'affection, l'Ecriture n'ajoute rien sinon qu'apres cela ils osent luy parler. Et voila la difference remarquable entre la charité et la dilection des enfans de Dieu representé en Joseph, et [134^v :] la dilection des enfans des hommes qui vivent sous la loy de nature marquée dans les freres de Joseph.

C'est le fondement de la dilection purement humaine et de la loy de nature de faire aux autres ce que nous voudrions qui nous fut fait. Les freres de Joseph ne⁴ pecherent <sur> contre⁵ cette loy en le vendant, et ressentant alors leur crime la raison de ce même principe le leur dictant ainsy, toujours pleins de defiance, ils craignirent la vengeance, qu'ils regardoient comme juste et parce que peut être ils l'auroient eux mêmes exercée en pareil cas, (comme ils firent a cause du rapt de Dina leur sœur) ils avoient toujours devant les yeux par leur propre instinct ce droit de represailles croyant que Joseph ne pouvoit oublier l'injure qu'ils luy avoient faite. C'est pour cela qu'il paroit plus de joye dans Pharaon⁶ et dans sa cour que dans les

¹ La terminaison du féminin a été rayée à la fin de *quel<le>*.

² Complété dans l'interligne

³ M 24

⁴ Inséré dans l'intervalle, mais à tort ! La particule négative est déplacée ici.

⁵ En surcharge

⁶ M 16

freres de Joseph ; et etant de retour a la maison paternelle ils n'annoncent pas autrement a leur pere ce qui s'estoit passé qu'en luy disant : votre fils Joseph est vivant. et commande dans toute¹ les terres d'Egypte. En entendant cette grande et surprenante nouvelle, Jacob se reveilla comme d'un profond sommeil ; et cependant il ne pouvoit croire ce qu'ils luy disoient. Cette relation fut seche et sterile car il estoit dur pour ses freres qui avoient livré Joseph de dire a leur pere Joseph votre fils et vivant, mais [135^r :] comment pourrois-je me représenter a moy meme l'état de ce pere vieillard qui se reveille veritablement comme d'un profond sommeil a cette parole de ses enfans ? Il luy estoit difficile de croire que Joseph estoit vivant. Plus difficile encore de se persuader qu'il commandoit dans toute l'Egypte.² Ce doute obligea ses enfans a luy rapporter tout le tissu de l'affaire. Mais je ne saurois conjecturer par ce passage de l'Écriture ny je ne me souviens pas d'avoir lû ailleurs qu'ils ayent raconté leur crime a leur pere. Car quant a ce qu'on lit dans le dernier chapitre que les freres dirent au nom de leur pere, il paroît que cela venoit de la crainte du ressentiment ; ce que nous avons dis cy dessus le confirme, mais il ne manifeste point si Jacob a sçû comment Joseph avoit été trahi et vendu. Il se presentera peut être ailleurs une autre occasion de traiter cette matiere. Le dernier verset exprime energiquement la tendresse du pere, et semble avoir conclu la relation des enfans sur l'exaltation et la grandeur de Joseph.³ C'est pourquoy ce bon vieillard ajoute je n'ay plus rien a souhaiter, puisque mon fils Joseph vit encore. J'iray et je le verray avant que je meure. Ô combien ces dispositions de la charité sont différentes dans ce qui est cy dessus rapporté, et depeint avec de si vives couleurs ! Que les caracteres du pere et des freres de Joseph sont différents. Jacob dans sa [135^v :] sainte simplicité ne se rejouit pas de la grandeur de Joseph ; il ne desire pas ses richesses mais il luy suffit que son bien aimé fils qu'il avoit pleuré comme mort soit encore vivant. Joseph dans son elevation et son pouvoir ne cherche point a se venger ; il ne desavoue point ses freres quoyque pasteurs de brebis meprisez des égyptiens, mais il les reconnoit luy même le premier, il les corrige, il les honore, il les nourrit, il les comble de presents en leur faisant sentir toute l'étendue de sa charité. Ses freres toujours craintifs, circonspects et se tenant sur leur garde ne temoignent aucune joye de l'exaltation de Joseph, et s'ils n'avoient été contraints par la faim peut être ne seroient ils pas entrés dans l'Egypte. Or les caracteres conviennent fort bien a leurs originaux. Jacob qui ne desire que de voir son fils vivant sans faire aucune mention de sa grandeur fait éclater sa simplicité qui fleurira toujours dans l'Eglise, dont j'ay dis <que> dez⁴ le commencement <de> que⁵ Jacob estoit la figure ; et qui persiste toujours dans cette disposition par rapport a ses enfans, la charité de Joseph fait leur caractere et ses autres freres representent⁶ dans l'Eglise la figure des enfans du monde. C'est en eux que subsiste et éclate encore aujourd'hui ce caractere de la synagogue et de réprobation dont je dois gemir et non pas sans doute me scandaliser en eux. Car vous avez voulu [136^r :] Seigneur, que tout le corps, dont votre fils unique est le chef fut

¹ Sic ! Le signe du pluriel manque.

² *M* v. 24

³ *M* 28

⁴ En surcharge sur <que>

⁵ Réécrit de <de>

⁶ La terminaison du pluriel du verbe <-ent> est complétée dans l'interligne.

composé du bon grain et de la paille, jusqu'à ce qu'arrive ce grand jour où les pailles seront vanées et il ne restera que le pur froment de vos élus dans le nombre desquels j'implore votre miséricorde pour que vous veuillez que mon nom aussi soit écrit.

SUR LE CHAPITRE QUARANTE-SIXIEME

La foiblesse de mon entendement suppose que c'est une histoire que le voyage de Jacob en Egypte, avec tout ce qu'il possédoit. Pour sa réception dans cette terre étrangère et la multiplication de sa race, la vente de Joseph, sa captivité et son élévation étoient en quelque manière nécessaires ; et il fut en cela la figure de Jesus Christ. Car Joseph fils aîné de Rachel a dû, comme je l'ay dit, être vendu par ses frères, et souffrir pour le salut de toute la famille de Jacob afin d'être appelé le sauveur du monde, et pour sauver véritablement son père et ses frères, mais tout cela a été fait par Benjamin que Rachel enfanta en mourant, car ce ne fut qu'après qu'on l'eut amené que Joseph se fit connaître à ses frères. Mais ô Dieu lumière de mon âme ! Quoique toute cette histoire, ou (pour mieux dire) les principaux événements puissent en quelque sorte [136^v :] naturellement être appliqués à Jesus Christ la servitude de Joseph dans la maison de Putiphar, les songes ou des Eunuques ou de Pharaon, ni ce prince même ne pourront trouver leur place dans cette application, si ce n'est peut-être dans un sens orné de tant d'idées sublimes que mon entendement ne sauroit y atteindre. C'est pour cela que j'ay mieux aimé selon ma simplicité, laissant à part en tout respect le sens que d'autres y ont donné, expliquer cette histoire selon la lumière particulière que vous avez daigné me donner. Les miracles qui sont les merveilles de vos œuvres brillent bien mieux par le tissu de la succession des figures selon les vérités qui s'en sont suivies que si toujours la même vérité et toujours Jesus Christ étoient désignés sous des figures <respectées> répétées.¹ Outre cela même puisque toute votre économie, Seigneur, arrangée pour le salut des hommes a été déjà exprimée dans la Genèse, je ne vois pas de raison pourquoi il eût fallu représenter icy de nouveau la même économie mais cependant pardonnez-moi, mon Dieu, s'il en est autrement, car vous voyez que je ne dis point ceci par témérité, instruisez-moi donc, je vous prie, afin que mes pensées soient conformes à la vérité, montrez-moi par un rayon de votre lumière ce que je dois dire du puis du jurement² ou Jacob vint (lequel avoit été ainsi nommé de l'alliance jurée entre Isaac et [137^r :] Abimelech). Parce que j'ay souvent avoué mon ignorance par rapport au Roy Abimelech ; je ne puis pour cela expliquer ni l'alliance contractée avec luy ny par conséquent le puis qui en a pris le nom. Je considéreray donc par votre grâce, Seigneur, vos paroles qui sont la vérité même couverte cependant d'un voile mystérieux afin qu'il paroisse par tout ce qui s'est passé dans l'Ancien Testament que tout a été dit et fait sous le voile, sous la nuée, et sous les figures.³ Car après que vous eutes daigné apprendre à Jacob cette vérité :⁴ Je suis le Dieu très-puissant de votre père, oserai-je vous demander en toute humilité pourquoi vous ne dites pas : je suis

¹ En surcharge sur <respectées>

² M v. 3

³ les figures : réécrit de <la figure>

⁴ M v. 1

le Dieu de Bethel etc. comme j'ay déjà trouvé que vous aviez dit a ce patriarche¹ et qui plus est l'Écriture rapporte que vous, mon Dieu, luy ordonnates de dresser un autel :² sans doute ça eut été la voile de la vérité qui couvroit l'adorable mystere des personnes divines, et leur distinction réelle aussy bien que l'opération particulière du Dieu de Bethel dans ce qui estoit désigné par le pelerinage de Jacob, dont dependoit sa generation, et parce qu'il ne s'agit icy seulement que de la multiplication charnelle de sa race, c'est pour cela qu'il n'est pas icy exprimé de personne déterminée de vôtre adorable trinité mais seulement la vertu de la divinité par ces paroles : je suis le Dieu tres puissant de vôtre pere. Ne craignez point, allez en Egypte³, parce que je vous y rendray le chef⁴ [137^v :] d'un grand peuple J'iray là avec vous et je vous rameneray lorsque vous en reviendrez. Voila aussy une vérité voilée qui ne tombe point sur Jacob, mais qui concerne Jacob pris comme un grand peuple car Jacob est mort⁵ en Egypte, mais Jacob comme peuple en a été ramené.

Je suis confirmé par là dans la pensée que tout ce qui est contenu dans ce chapitre ne denote pas les vérités du Nouveau Testament, mais les evenemens a venir qui concernoient ce peuple, toute cette histoire et la suivante prises⁶ dans le sens litteral marquent⁷ sensiblement la pieté de Joseph envers son pere et sa charité vraiment chrétienne a l'égard de ses freres. Par tout paroît la merveilleuse disposition de vôtre providence, mon Dieu ! qui flechissiez de cette sorte le cœur de Pharaon que dans tout ce qui regardoit la reception d'Israël ce prince même semble avoir prevenu Joseph. Que la pente est facile dans le cours des evenemens dont vous estes l'auteur ! Il ne paroît icy aucune jalousie des courtisans contre Joseph et contre ses freres, nulle altercation⁸ ni plainte de ce qu'étant hebreux luy même il deroge a la prééminence des Egyptiens en recevant son pere et ses freres, enfin de ce que des pasteurs qui estoient meprisés parmi⁹ les¹⁰ Egyptiens sont si honorés. Il paroît par là sans doute que personne en Egypte¹¹ ne remuoit¹² ny le pied ny la main sans la volonté de Joseph (comme Pharaon luy avoit dit) mais, Seigneur, une concorde si merveilleuse de tout un [138^r :] Royaume qui concouroit unanimement a la volonté d'un seul ministre n'estoit pas l'ouvrage de Pharaon, ny de Joseph, mais de vous mon Dieu, dont la louange et la gloire vous en soit rendue par tous ceux qui mediteront cecy.

¹ *M* : Cap. 31. v. 13

² *M* Cap. 35

³ *M* v. 4

⁴ Le dernier mot du feuillet 137^r est répété en guise de mot-repère en haut du feuillet suivant <chef/chef>.

⁵ *car Jacob est mort* : complété dans l'interligne.

⁶ Réécrit de *pris* et *ses*, complété dans l'interligne.

⁷ Le signe du pluriel est complété dans l'interligne.

⁸ Le mot résulte d'une correction où *-cation* est insérée dans l'interligne et une première variante, *alter<nan ?>* rayée dans la ligne.

⁹ Complété en marge.

¹⁰ Réécrit de <*des*>

¹¹ *M* v. 34

¹² Réécrit de <*remettoit*>

O Dieu infiniment misericordieux et juste ! que l'entrée de l'Egypte est facile a la famille d'Israël. Joseph etant donc allé trouver Pharaon luy annonce¹ que son pere est arrivé avec toute sa famille, et tout ce qu'il possède. Il presente au Roy ses freres, et ils ne sont pas meprisés comme des pasteurs :² mais Pharaon repondt a tout en disant a Joseph vôte pere et vos freres vous sont venus trouver. Vous pouvez choisir dans toute l'Egypte, faites les demeurer dans l'endroit du pays qui paroitra le meilleur. Qui est ce qui en considerant tout cela eut pu prevoir que seroit³ là une terre de captivité et de misere pour les enfans d'Israël. Jacob luy meme est bien receu du Roy, mais interrogé⁴ par ce prince du nombre de ses années,⁵ il ne compte pas ny ne rapporte pas les années de sa vie, mais celles de son pelerinage qu'il appelle courtes, et traversées de beaucoup de maux. C'est pourquoy en considerant bien tout cecy, j'ignore sans doute si on ne pourroit pas dire que Joseph [138^v :] depuis son exaltation a été la figure de votre Providence, ô mon Dieu, l'Egypte celle du monde, Pharaon des puissances de la terre, Jacob enfin la figure de l'Eglise qui dans le tems de la conservation de Jesus Christ, a été receue dans un esprit de paix par tous les gentils et toutes les puissances dans le nombre de douze apotres comme freres et de soixante et dix disciples. Mais comme cela n'est pas applicable par rapport a toutes les particularitez, je n'insiste point sur cette application, considerant cependant Joseph selon le fil des evenemens qui ont precedé, il me represente⁶ dans la dispensation des denrées l'industrie des princes qui amassent de l'argent par des titres legitimes, qui etendent leur domaine.⁷ qui conservent vos pretres, ô mon Dieu ; et apres qu'ils ont ainsy acquis les terres du Royaume par des achats nourrissent⁸ les peuples comme etant leurs peres, et pourvoient a la subsistance de tous leurs sujets. Apres que tout cela se fut passé ainsy, Jacob voiant que le jour de sa mort approchoit fit appeller Joseph son fils qui ayant mis sa main sur sa cuisse il le conjura d'avoir pour luy cette bonté comme prince de le faire ensevelir avec ses peres ; et de le⁹ luy promettre dans la verité pour accomplir le mystere que la sepulture de Jacob dans son retour a la terre de Chanaan designoit que sa posterité en seroit ramenée, et possederait la terre de Chanaan. Joseph mit la main sur sa cuisse par la meme raison qu'Abraham exigea [139^r :] cette formalité quand Eliezel luy fit serment jurant sur la memoire de celui qui devoit en sortir. Et pendant que Joseph juroit, Israël l'adora en esprit se tournant vers le chevêt de son lit.

¹ M : v. 1

² M v. 3, 5, 6

³ Réécrit de *seroit* (!) [forme contaminée de *ce seroit* ?]

⁴ Deux lettres ont été rayées à la fin de *interrogé<es>*.

⁵ M v. 8, 9

⁶ M 14

M v. 20, 21, 22

⁸ Le mot porte des traces de réécriture indéchiffrables, et même erronées s'il s'agit d'une tentative de supprimer le pluriel.

⁹ Complété dans l'interligne.

Je ne sais, Seigneur, et je reconnois humblement mon ignorance pourquoy les derniers versets¹ du precedent chapitre ont été mis devant le premier verset de celuy cy, et semblent² interrompre l'ordre de l'histoire, car il est rapporté auparavant que Joseph estoit present puisqu'il jura, et il est dit icy qu'il arriva. Je ne saurois autrement combiner ces differents passages qu'en disant que Jacob appella Joseph lorsqu'il sentit approcher le jour de sa mort mais Joseph ignorant le sujet pourquoy il estoit appellé n'amene pas ses enfans avec luy. Or apres qu'il eut fait le serment a son pere³ etant de retour chez luy on luy annonça que son pere estoit malade. Jacob agissoit donc auparavant par un esprit prophetique, connoissant par inspiration que sa mort approchoit, il appella Joseph. Or icy la foiblesse agit par l'infirmité de la nature, et ainsy Joseph est rappellé et revient avec ses <freres> enfans.⁴ A l'arrivée de Jacob Joseph commence son discours par l'apparition de Dieu a Lusa ou a Bethel⁵ et il ne prend [139^v :] pas, Seigneur, pour fondement de vôtre disposition la promesse faite a ses peres, mais reiterée a luy apres la vision de l'echelle mysterieuse. Jacob adopte donc les enfans de Joseph, et le fil de l'histoire insinue qu'il fit cette adoption parce que Rachel qui estoit morte⁶ luy avoit laissé peu d'enfans, et il me paroît que cette adoption figuroit la vocation des gentils, puisque ceux cy estoient nés d'une mere egyptienne. Les yeux corporels d'Israël s'estoient obscurcis,⁷ mais les yeux interieurs de son esprit voient vos secrets jugemens, ô mon Dieu ! quoyque Joseph place ses enfans selon l'ordre de leur naissance.⁸ Jacob scait pourtant les discerner,⁹ et selon l'ordre qui a été observé jusqu'icy par votre grace, il préfere le cadet a l'ainé : afin meme que nous reconnoissions que tout cecy ne s'est point fait par hazard.¹⁰ L'Ecriture nous enseigne que Joseph pour redresser cette erreur pretendüe des yeux obscurcis de son pere¹¹ voulut non seulement lever la main de son pere, mais qu'il luy dit :¹² que ses mains n'estoient pas bien : cependant Israël repondit, je le sais mon fils, je le sais, et il luy revele l'arest secret que vous aviez, mon Dieu porté sur ces deux enfans. Tels ont été vos jugemens, jusqu'au teins que votre fils unique et premier né de sa mere sanctifia le droit d'ainesse, et il fut meme ordonné par votre loy pour une plus claire figure de ce mystere que les premiers nez vous seroient offerts et rachetez. Jusque la [140^r :] sous la loy de nature <lais>¹³ les ainez portoient toujours imprimé d'une maniere plus particuliere un certain caractere

¹ M v. 29, 31

² Le signe du pluriel <-nt> est complété dans l'interligne et c'est correct !

³ en surcharge sur <ferere>

⁴ Correction faite en cours de copie le mot rayé <freres> se trouve dans la même ligne que le nouveau <enfans>.

⁵ M v. 29, 31

⁶ M v. 5, 7

⁷ M v. 9, 10

⁸ M v. 14

⁹ M v. 14

¹⁰ M v. 17

¹¹ M v. 18

¹² M : v. 19

¹³ Correction faite en cours de copie : rayure immédiate.

de peché ! Or Joseph même fils aîné de Rachel ou de la figure de la loy nouvelle qui fut toujours aimé de son pere figure que ce caractere seroit *aboli*¹ dans la nouvelle loy, et on verra par le chapitre suivant quelle benediction obtint de son pere Ruben fils aîné de Lia ou de l'ancienne loy, mais, ô bonté infinie !, quel sujet d'admiration ! Voila qu'Israël benit Ephraïm et Manassé avant que de benir leur pere Joseph, et il ne benira celuy cy que dans l'ordre de la naissance de ses enfans ! Que vous daignez me montrer clairement, Seigneur, la verité de ce qui a été dit cy dessus, c'est a dire que Joseph comme figure du premier né de la loy nouvelle n'a pas eu besoin de benediction, puisque dans cette consideration il a figuré Jesus Christ. C'est pourquoy il a eu la benediction de son pere dans l'ordre de la filiation naturelle, mais il a été convenable de preferer² a tous les autres Ephraïm et Manassé comme étant appellé par adoption, et comme figures des gentils afin de designer plus clairement que l'Eglise des gentils enleveroit la benediction de tous les enfans charnels d'Israël.

C'est pour cela que dans le chapitre suivant ce n'est qu'en prophetisant que Jacob explique ce qui doit arriver a un chacun, mais il benit ceux cy d'une maniere bien differente que le Dieu, dit-il,³ [140^v :] en presence de qui ont marché nos peres Abraham et Isaac. Le Dieu qui me nourrit depuis ma jeunesse⁴ jusqu'a ce jour, que l'ange qui m'a <nourri>⁵ delivré de tous mes maux benisse ces enfans. Que mon nom et celuy de mes peres Abraham et Isaac soit invoqué sur eux et qu'ils se multiplient de plus en plus sur la terre. Je ne diray point que le nom d'*ange*⁶ ne doit se prendre icy que dans son sens, c'est a dire *envoyé*,⁷ or cet envoyé ne doit pas être regardé comme un esprit designé par l'usage commun, mais comme la fils envoyé par le Pere, puisqu'il a fait par son adoption que le nom d'Abraham, d'Isaac et de Jacob est encore maintenant convoqué sur sa generation sprituelle par laquelle on nous appelle et nous sommes veritablement enfans d'Abraham comme étant regenez et engendrez *par*⁸ Jesus Christ (qui a été de la posterité charnelle d'Abraham d'Isaac et de Jacob), ainsy se verifie l'invocation du nom de ces patriarches sur nous. Cela étant donc bien considéré vous daignez maintenant me reveler que Manassé fils aîné de Joseph figuroit les premiers chretiens formez de la circoncision, et Ephraïm les gentils ; et de la il paroît clairement pourquoy Jacob selon vos jugemens, Seigneur, a établi Ephraïm pour l'ainé. Jacob ne parle point dans cette benediction des fruits de la terre et de la rosée du ciel, mais il donne une benediction purement spirituelle *aux figures de la veritable generation spirituelle*,⁹ et dans toute cette action ainsy que dans la suivante Jacob [141^r :] luy meme ne figure rien ; mais il predit l'avenir comme prophete, c'est pourquoy il est dit : Jacob les benit donc alors,

¹ Souligné dans le manuscrit

² *de preferer* : complété dans l'interligne

³ *M* N. 3. 14

⁴ *M* : v. 16

⁵ Correction faite en cours de copie : rayure du verbe figurant déjà dans la ligne précédente.

⁶ Souligné dans le manuscrit.

⁷ Souligné dans le manuscrit.

⁸ Souligné dans le manuscrit.

⁹ Complété en marge homéotéleute où l'omission est due à la ressemblance de *purement spirituelle* et *generation spirituelle*, par conséquent il fallait compléter en marge tout le passage entre *aux figures* et *spirituelle*.

et il dit :¹ Israël sera beni en vous et on dira etc. Quoy de plus conforme a la verité, puisqu'Israël n'a été véritablement beni que dans les enfans d'adoption ? Mais, Seigneur, que diray-je du sens des versets 21. et 22. puisqu'ayant bien maché ce que je viens de rapporter, je ne saurois entierement adherer a l'opinion commune des interpretes qui disent qu'il² faut entendre par ces paroles de Jacob ou un champs acheté a Sichem ou la ville des Sichimites dont Simeon et Levi se rendirent maitres, puisque ce sens me paroît trop superficiel, car Jacob donne a Joseph par dessus ses freres une portion du bien qu'il a gagnée sur les Amorrheens avec son épée et son arc. Or il acheta pour cent agneaux le champs mentionné cy dessus ; et pour la ville des Sichimites il ne la regarde jamais comme sienne puisqu'il n'approuva point l'action de Simeon et de Levi quand ils s'en emparerent, mais qu'il se retira de la. Jacob en prophetisant icy ignora-il que Joseph mourroit en Egypte? Pourquoi luy parle-il comme s'il devoit entrer luy meme dans la terre promise, et qu'il ne dut pas y avoir part sous le nom de Joseph Pourquoi done, ne donne-il pas aux enfans de Joseph qui' il a beni cette petite portion qu'il avoit acquise par son apée et par son arc; ou enfin pourquoi ne donne – il [141:] pas a Joseph meme cette acquisition dans le tissu de la benediction <qu'il> qui³ est rapporté<e>⁴ dans le chapitre suivant que Jacob luy a donné ? Non, non, Seigneur, vous daignez repandre sur cecy l'odeur d'un profond mystere que je ne puis passer sans vous demander la lumiere et l'intelligence de ce qui peut m'être utile.

Voila mon Dieu que j'hesite, regardez mes tenebres. Car par les raisons avancées cy dessus je ne puis ni entendre ce texte de la ville de Sicheleg ni l'appliquer a un autre sujet, puisque je ne lis nulle part que Jacob ait rien acquis par les armes et que je ne sais point que les enfans de Joseph ayent possédé quelque terre particuliere en vertu de cette disposition testamentaire. Puis donc que je ne puis l'expliquer autrement, reflechissant a ce que vous aviez dit ô mon Dieu ! au puis du jurement que vous feriez Jacob chef d'un grand peuple,⁵ puisque Jacob parle icy d'une maniere prophetique selon le tems que dans un esprit prophetique il a regardé le passé comme present que *j'ay gagnée*⁶ (c'est a dire Jacob comme grand peuple) sur les Amorheens avec son épée et son arc il l'a pû dire. Je diray plustot que c'est cette terre que la demy tribu de Manassée obtint au dela du Jourdain qui fut prise sur les Amorrheens, et separée par le Jourdain de la partie de la tribu de Manassé qui estoit etablie en deça de ce fleuve. Or ce qui me confirme dans cette opinion est que [142^r :] Jacob comme il sera dit dans le chapitre suivant, annonce ce qui doit arriver dans les derniers tems a ses enfans. Mais pardonnez, Seigneur, a mon ignorance si je n'ay pas rapporté le veritable sens de ce verset, puisque je n'ay pû l'avoir de moy meme ; que mon ignorance meme vous loue en tems, que comme opposée a votre lumiere elle demonstre sa misere et m'invite a exalter vos merveilles auxquelles je souhaite avec vôtre grace rendre le tribut de gloire que je leur dois.

¹ M v. 20

² Corrigé de *qui*

³ En surcharge et réécrit de <qu'il>

⁴ La terminaison du féminin a été rayée à tort !

⁵ M C. 46

⁶ Souligné dans le manuscrit.

O Dieu lumiere de mon ame ! je trouve d'abord une grande obscurité dans ces propheties car ignorant comme je suis dans les histoires, et douez d'une si foible memoire comment pourray-je les expliquer, puisqu'elles concernent des choses que le peuple hebreux devoit faire ou qui devoient s'accomplir en luy ? Car les propheties qui designent Jesus Christ votre fils sont claires, et etant aussy souvent et si elegamment expliquées, elles ne sont cachées que pour ceux dont vos justes jugemens, ô mon Dieu, ont voilé le cœur et l'esprit. Or comme dans ces figures rien ne concerne le Nouveau Testament hors elles memes ou que le sens en regarde le peuple juif qui subsiste encore aujourd'hui dans sa dispersion, [142^v :] en croyant d'une foy ferme la verité des dites propheties, je n'ay point la presumption de les traiter en begayant. Si cependant ou dans l'Exode, ou dans les livres de Josué ou il s'agira de la distribution, ou des actions des juges et des Roys il s'y rencontroit quelque chose je réserve a l'observer en son lieu implorant tres humblement vôtre grace, Seigneur, pour que vous ne me laissiez pas defaillir dans <cette> cet¹ ouvrage autant qu'il peut estre utile a vôtre gloire, puisque ce n'est que dans la seule esperance du secours de vôtre lumiere, qu'apres vous avoir invoqué j'ay commencé cet ouvrage. Jacob ayant donc achevé de donner ses ordres et ses instructions a ses enfans,² il joignit ses pieds sur son lit et mourut et il fut réuni avec son peuple. J'ay observé par votre grace, Seigneur, et j'y suis confirmé par le fil de l'histoire que ce patriarche a été premierement la figure des élus de l'Ancien et du Nouveau Testament, qu'il a souvent designé Jesus Christ comme chef de l'Eglise et souvent le corps meme de l'Eglise. Mais particulierement depuis qu'il sortit de la maison de son pere comme pelerin pour aller trouver Laban et eut en songe la merveilleuse vision de l'echelle enfin il representa et figura dans les generations de Lia les evenemens de l'ancienne loy comme par celles de Rachel les veritez du Nouveau Testament et de la generation spirituelle. Joseph comme fils ainé de Rachel designa Jesus Christ en qualité de premier né entre les freres de la loy nouvelle. [143^r :] et c'est la raison pourquoy il ne fut point donné a ses enfans sous son nom de portion dans la terre de Chanaan. Car comme cette terre de Chanaan a été la figure de la terre des vivans qui est l'heritage de Jesus Christ en qualité de premier né entre les enfans de Dieu de la nouvelle loy, il ne falloit pas que sa figure eut un partage dans la figure ou dans la terre de Chanaan. Mais apres que Joseph eut sauvé l'Egypte, eut conservé son pere et ses freres, il representa en cela Jesus Christ gouvernant, nourrissant et conservant l'Eglise qui est son corps et ses freres dans leur pelerinage sur la terre sans aucune domination temporelle et visible sur la terre ou portion de son heritage. Car de meme que Pharaon livra l'Egypte a Joseph de telle sorte que personne ne pouvoit y remuer ny le pied, ny la main sans sa volonté, de même et d'une maniere infiniment plus parfaite, vous avez soumis, Pere eternel ! l'Eglise et tout l'univers a la domination de votre fils a qui toute puissance a été donnée au ciel et sur la terre. C'est luy qui nourrit, qui conserve et qui gouverne et c'est luy qui a tout assujeti a son pere, que

¹ En surcharge

² M v. 32

la louange l'honneur et la gloire soient donc toujours rendues dans les siècles des siècles a ce Roy immortel des siècles.

Joseph ne manqua a aucun devoir de la pieté filiale¹ a l'égard de son pere mort ; il se jeta donc sur son visage et le baisa en pleurant, il commanda aux medecins [143^v :] qu'il avoit a son service d'embaumer le corps de son pere² dont l'Egypte pleura la mort pendant soixante et dix jours ; et du consentement meme de Pharaon, Joseph conduisit avec un grand cortège le corps de son pere pour le faire ensevelir dans une caverne double dans <une> la³ terre de Canaan. Telles sont, ô mon Dieu, vos œuvres bien grandes et admirables, par où je reconnois vos merveilles, comment les cœurs des hommes sont en votre puissance, et comment vous les gouvernez et les tournez selon la fin de vos conseils eternels. Un jeune hebreu monte de la prison sur le throne parmy des gentils a qui les hebreux estoient odieux, et ils ne daignoient meme pas manger avec eux. Il gouverne l'Egypte avec une autorité si pleine et si absolue. Il reçoit son pere et ses freres qui comme pasteurs estoient meprisables a tous. Cependant ce vieillard etant mort⁴ est pleuré de toute l'Egypte. Tous les premiers officiers de la maison de Pharaon accompagnent son corps ; il y eut aussy des chariots et des cavaliers qui le suivoient.⁵ C'est ainsy qu'est honoré celuy que vous voulez, ô mon Dieu, etre honoré. Ce sont là les œuvres de vos mains invisibles, qui conduisent, gouvernent, et disposent tout pour le bien de vos élus, Joseph en est un exemple memorable. Toute l'Egypte le regarde comme son sauveur, et son pere, ses freres seuls se defient de luy. Ainsy paroît ce que je [144^r :] me souviens d'avoir deja dit⁶ qu'apres avoir fait a Joseph ce qu'ils n'auroient pas voulu qu'ils leur eut fait, ils craignirent par un instinct de la loy de nature qu'il ne leur fit en les punissant ce qu'ils auroient eux memes en pareil cas fait a d'autres. Je ne sais donc si ce qu'ils disent que leur pere⁷ avant que de mourir leur a commandé de dire en son nom a Joseph n'est point inventé, puisqu'il ne paroît point dans cette histoire que le pere ait sçu la trahison qu'ils avoient commise a l'égard de Joseph. Car si dans le tissu des propheties qu'il leur dit, il fit l'enumeration de leurs crimes comment auroit-il oublié celuy cy ? Ou si ses enfans avoient crû que leur pere le scût comment ne l'auroient-ils pas priéz avant sa mort de dire luy même a Joseph avec plus d'efficace ce qu'il leur ordonna de dire de sa part. Joseph toujours rempli d'une charité vraiment chrétienne leur dit ne craignez point, pouvons nous resister a la volonté de Dieu. Il est vray que vous avez eu dessein de me faire du mal mais Dieu a changé ce mal en bien afin de m'elever comme vous me voyez maintenant, et de sauver plusieurs peuples.

Voilà le developement de la verité et l'abregé de toute cette histoire. Voilà la raison pourquoy l'homme ne peut se facher contre un autre homme ny rendre le mal pour le mal s'il croit que tout le bien et tout le mal temporel arrive par la disposition de Dieu. O question salutaire ! est ce que nous pouvons resister a la [144^v :] volonté

¹ M v. 1

² M v. 2

³ En surcharge sur <une>

⁴ M v. 7

⁵ M v. 9

⁶ M v. 15

⁷ M v. 16. 17

de Dieu ? Que vous soyez ma consolation dans les jours de mon pelerinage, et de mon exil sur la terre ! Non, non Seigneur je ne puis, ny je ne veux resister a votre volonte absolue, quoyque dans un certain sens j'aïlle tous les jours et quasi¹ a chaque moment contre <la> vôtre² volonte. Car vous voulez que je fasse le bien parce que vous me le commandez. Or toutes les fois que je peche je fais le contraire de vôtre volonte ; ce n'est pas de cette volonte qu'il faut entendre ce que Joseph dit, mais de cette volonte supreme que je dois adorer, qui concerne vos decrets eternels, non qu'il y ait en vous deux volontez, mais parce qu'il y a en vous deux manieres de vouloir : vous ne detruisez cependant jamais le libre arbitre de l'homme, mais tantot vous l'attirez, tantot vous l'entraînez agissant cependant toujours avec douceur, et avec justice, pour la fin de vos conseils. Ainsy dans cet exemple que nous venons de rapporter, les freres de Joseph ont voulu luy faire du mal.³ Mais vous avez changé ce mal en bien, ô mon Dieu, et en bien pour Joseph et pour ses freres qui vouloient le mal. Qui est ce qui dira pourtant qu'il se soit là rien fait par violence et par contrainte ? Ça ete le propre de la nature de penser au mal. Ça ete l'effet de votre misericorde de convertir le mal en bien. Les deux volontés de vous, Seigneur, et des hommes semblent se contredire, [145^r :] puisque vous changéz en bien le mal qu'on a voulu : elles s'unissent et se concilient pourtant, parce que le non vouloir meme des hommes concourt et coopere avec vôtre volonte pour la fin que vous avez en veüe. Vous avez veu dans les cœurs des freres de Joseph qu'ils vouloient le mal et vous l'avez permis. Ils ont donc agy librement, cependant vous avez arrangéz ce mal de telle sorte qu'ils l'ont vendu en Egypte. Ainsy vôtre misericorde a consommé son ouvrage a son egard. Vous me demontrez, Seigneur, cette verité dans cette histoire de Joseph, mais vous l'avez rendüe sensible en moy meme qui ecris cecy par votre grace. Les hommes m'ont voulu du mal et me persecutent encore, cependant vôtre misericorde a changé ce mal en bien puisqu'en me conduisant a la salutare connoissance de vous et de moy même, elle⁴ a dirigé mes pas dans les voyes de vos commandemens. A Dieu ne plaise donc que je leur veuille du mal, ou que je conserve dans mon cœur un sentiment de vengeance. Pardonnez leur donc, Seigneur, et ayez pitié de moy faites moy courir avec empressement dans les voyes que vous m'avez enseignées et donnez moy la grace de pouvoir toujours de plus en plus m'unir avec vous, et m'elogner de moy meme.

Voila, Seigneur, qu'avec le secours de votre misericorde j'ay achevé de mediter cette histoire de la genese du monde, et vous avez daigné non seulement me [145^v :] représenter dans un ordre merueilleux les figures de la genese spirituelle, mais vous m'avez encore rendu vos veritez sensibles. Pardonnez, mon Dieu ! pardonnez a mon ignorance s'il m'est arrivé d'y meler mes propres pensées, car vous voyez que cela ne provient pas de la cupidité de savoir ou de la curiosité, mais que ça ete un effet de mes tenebres, j'attribue tout le bien a vôtre grace, et a ma foiblesse tout ce qui n'est pas conforme a votre verité. Revelez le moy, je vous prie, pour que je <les> l'efface⁵ de mes ecrits et de mon cœur. Je reconnois en toute humilité,

¹ Réécrit de <aussi ?>

² En surcharge

³ M v. 9

⁴ Réécrit de <il ?> passage du masculin au féminin

⁵ l' : corrigé de <les>, correction faite en cours de copie. se trouvant dans la même ligne

Seigneur, que je ne merite pas la grace que je demande, mais vous voyez aussy que je ne la demande pas pour moy, mais pour votre gloire, a laquelle je ne saurois¹ jamais tant rendre que je ne demande encore de pouvoir luy rendre davantage, puisque c'est là la fin pour laquelle vôtre bonté m'a tiré du neant. Faites donc, ô mon souverain bien ! que m'imprimant vos veritez dans le cœur, je vous rende toujours par pensée, par parole, et par toutes mes œuvres dans la mesure de vôtre supreme volonté ce que je vous dois. Vous voulez, Seigneur, que je vous loue et que je vous aime, et vous m'avez aussy donné de le vouloir. C'est et ce sera a vous a me donner de pouvoir bien m'acquitter de ce [146^r :] devoir, puisque pauvre et denué comme je suis, je n'ay rien par moy meme que l'ignorance et les tenebres. Conduisez moy, gouvernez moy, aidez moy pour que vôtre charité demeure en moy maintenant et a jamais. Ainsy soit il.

¹ *saurois* réécrit de *saur<ay>*. ce qui veut dire que le futur a été transformé en présent du conditionnel.

[1^r:] SUITTE DES MEDITATIONS EN FORME DE SOLILOQUES SUR L'EXODE¹

SUR LE CHAPITRE PREMIER.

Contemplez o mon ame les merveilles de Dieu votre createur et ecoutez sa voix dans l'humilité et la connoissance de votre pauvreté. O Dieu infiniment misericordieux! combien grandes et sublimes ont été les choses que vous m'avez par votre misericorde fait mediter dans le livre de votre parole qu'on appelle Genese! et j'ay veritablement trouvé par votre aide qu'elles representoient en figure les mysteres de la generation spirituelle de vos elus. A la Genese succede l'Exode ou l'histoire de la sortie de votre peuple de la captivité de l'Egypte qui y entra en la personne de Jacob et en fut tiré par la vertu toute puissante de votre bras. Dans plusieurs versets des derniers chapitres de la Genese l'écriture a remarqué que le nombre des ames sorties de Jacob et entrées avec luy en Egypte n'excedoit pas soixante-dix, et elle commence icy de nouveau par cette repetition le fil de sa narration (v. 1. 2. 3. 4. 5.) pour me faire admirer dans ce petit nombre votre puissance dans la multiplication de ce peuple, et votre [1^v:] force dans sa delivrance. Déz l'entrée de cette histoire, il se presente a moy plusieurs choses qui par elles memes et en elles memes sont des veritez rapportées historiquement: plusieurs sont des figures qui concernent la delivrance du genre humain de la captivité du Demon, il n'y a cependant point de parole qui ne demontre l'immensité de votre sagesse et de votre providence qui l'a ainsy arrangé et qui a lié dans un ordre si admirable les evenemens qu'elle avoit arrangez, que ceux qui meditent cecy dans votre esprit trouvent des motifs continuels de vous admirer, de vous adorer, et de vous aimer. Ça été un effet de votre providence que les enfans d'Israël (7.) s'accrurent² et se multiplierent extraordinairement, et étant devenus extremement forts ils remplirent tout le pays ou ils estoient. Le mouvement d'une prudence humaine et charnelle suggera a Pharaon (v. 8. 9. 10.) la crainte du peril dont la prevision le porta a opprimer ce peuple de peur qu'il ne se multipliat. Icy m'est representé l'etat de l'homme sous l'esclavage du Demon, lequel demon occupe a batir des villes et aux ouvrages de mortier et de brique pour qu'il ne fructifie pas spirituellement (11. 14.) car la matiere dont il se sert est d'argile, ce qu'il recherche est terrestre, et ce qu'il battit est perissable et passager. Cette occupation cependant qui paroissoit [2^r:] a votre peuple, Seigneur, une dure servitude et un travail³ insupportable, semble agreable et pleine

¹ Dans le titre, il y a une trace de correction: le signe du pluriel dans *Suitte*<*s*> a été réécrit en *des Meditations*, de sorte que l'intervalle a disparu entre les deux premiers mots du titre, qui se trouvent agglutinés. Sur la première page du manuscrit on trouve encore la marque et la cote de la Bibliothèque Municipale de Troyes, Mss. lat. 2147.

² Une tache d'encre a rendu illisible quelques lettres dans le mot *s'accrurent*, mais le rétablissement de la forme correcte va de soi.

³ Réécrit de *travail*<*er*>

de douceur pour l'homme mondain. C'est aussi là l'essentielle différence entre votre peuple et les enfans du monde. Cette réflexion pourtant peut bien montrer le sens spirituel, mais non pas une figure applicable¹ à la vérité dans toutes ses circonstances: car dans le tissu de cette histoire de la manière que vous soumettez votre peuple dans l'esclavage et qu'assujettis à des travaux si pénibles et à tant d'afflictions vous le faites cependant multiplier et s'accroître, on voit en cela cette merveilleuse conduite de votre providence,² selon laquelle vous abaissez souvent et vous affligez par la servitude ceux qui doivent être élevés pour les obliger de recourir à vous, et leur faire reconnaître que c'est à vous seul qu'ils doivent leur délivrance. Le peuple³ étoit accoutumé à son pèlerinage et il eut regardé l'Égypte comme sa patrie, il n'auroit pas écouté votre voix si Pharaon ne l'eut affligé par de nouveaux fardeaux. Vous permites donc, ô mon Dieu, que la prudence humaine du Roy agit contre votre peuple dans ce qui concernoit l'esclavage; mais vous y mettez des bornes, et vous le bridez dans ce qui regardoit sa multiplication. Vous ne permettez pas que les nourrices contribuent à [2^v:] l'empêcher, et voilà que votre crainte opère en elles (14), elles n'agissent point selon l'ordre du Roy d'Égypte. L'esprit humain auroit trop de penchant à conclure de l'exemple de ces nourrices, que les mensonges officieux et qui ont pour but l'avantage du prochain sont permis pour exercer la charité. Mais qui est ce qui en considérant la simple loi de nature sous laquelle ces femmes ont vécu les condamnera d'avoir fait aux autres ce qu'elles auroient voulu qu'on leur eût fait à elles mêmes! La perfection de la loi chrétienne leur étoit inconnue, qui nous a démontré votre vérité, ô mon Dieu! et que tout ce qui y est opposé est criminel, et qui a répandu⁴ votre charité dans nos cœurs; comment donc votre justice auroit-elle pu les condamner d'avoir fait le mal qu'elles ignoroient, et procuré à votre peuple le bien que vous vouliez? Ce ne fut cependant pas pour avoir menti que vous leur faites du bien, mais parce qu'elles vous avoient craint. (21.) Telles ont été les œuvres produites par votre crainte et par votre providence pour la conservation de <votre> ce⁵ peuple: mais la prudence humaine de Pharaon a recours à un autre moyen pour diminuer le nombre de ce même peuple. Voilà qu'il ordonne aux Égyptiens de jeter dans le Nil tout ce qui naîtroit d'enfants mâles parmi les Hébreux (22.) et cet arrêt<e> [3^r:] barbare porté contre des innocents montrera encore mieux dans la suite les merveilles de vos conseils qui ont coutume de confondre la folle sagesse des hommes; faites donc, Seigneur qu'en méditant vos grandeurs je vous aime parce que vous êtes Dieu, et que je me connaisse moi-même et ma folie lorsque je veux ou que j'aime ce qui est autre que vous.

¹ La variante orthographique *applicable* a été corrigée en *appliquable*.

² Une tache d'encre a rendu illisible le milieu du mot *providence*.

³ Changement de ponctuation: <Ce> *peuple* réécrit en *Le peuple*. Le point a été mis après *délivrance*, en fonction du changement.

⁴ Une tache d'encre est répandue sur *a répandu* en surcharge

Quel triste spectacle se presente a moy, Seigneur, quel funeste exemple de servitude et d'affliction je vois dans une fille d'Israel de la tribu de Levi (2.) qui voyant¹ que l'enfant dont elle estoit accouchée estoit beau, le cache pendant trois mois (3.) mais comme elle vit qu'elle ne pouvoit plus tenir la chose secrete elle mit l'enfant dans un panier de jonc et l'exposa parmy des roseaux sur les bords du fleuve. Diray-je que cette mere estoit inhumaine et presque homicide de son enfant de l'avoir exposé a un peril manifeste par la crainte de la persecution qui estoit en quelque façon incertaine, ou du moins qui ne paroissoit pas encore prochaine! n'auroit il pas été plus expedient d'attendre le dernier moment [3^v:] et de le conserver plustot pour l'arracher de force aux persecuteurs egyptiens qu'en meprisant la loy meme de la nature de l'exposer aux betes farouches, aux poissons et a la fureur des eaux? Car c'est la ce que m'inspireroit cette histoire considerée superficiellement, laquelle est le commencement de beaucoup de prodiges de votre providence, ô mon Dieu! que les vains et inutiles avortemens de l'esprit humain que la saine prudence meme condamne se taisent. Tout ce qui s'est passé icy selon la sage disposition de votre providence estoit² conforme au soin bien réglé qu'une mere doit avoir de son enfant; car si cete mere avoit attendu la derniere extremité l'enfant etant enlevé par les Egyptiens comment auroit-il pu echaper au peril; elle a donc suivi un conseil plus salutaire en renfermant son enfant dans un panier de jonc enduit de poix et de bithume, et l'exposant sur le bord du fleuve a votre providence, que si elle l'avoit laissé tomber entre les mains des hommes. Cette mere desolée espera donc sans doute en vous, Seigneur, sans negliger cependant ce qu'elle devoit faire selon les principes de la saine prudence. Elle n'exposa pas le panier au courant du fleuve, mais elle le coucha plustot dans les roseaux qui estoient sur le rivage: elle envoya sa sœur pour le garder peut etre afin qu'a la faveur des tenebres [4^r:] de la nuit elle put alaiter cet enfant apres l'avoir fait transporter dans un bien plus assuré. Ce furent là les suggestions de la saine raison pour faire ce qu'il falloit afin que l'homme en lisant cecy voye clairement que l'ordre de votre providence a été en cela plus merveilleux que s'il avoit été disposé que l'enfant demeurat caché dans la maison de sa mere sain et sauf sans avoir été recherché. Vous avez voulu, Seigneur, que cet enfant ainsy merveilleusement conservé fut allaité sans peril par sa propre mere, que la fille du Roy parmy un peuple ennemy prit soin de son education, le fit instruire dans toutes les sciences de l'Egypte, et l'adoptat afin qu'il vous revient une plus grande gloire de ces evenemens extraordinaires, et que vos merveilles en eclatassent davantage pour apprendre a l'homme a y mettre sa confiance, et a se livrer a la disposition de votre adorable providence. Vous aviez montré aux hommes votre puissance par les prodiges du deluge, du chatiment des habitans de Sodome, et autres arrivés depuis le commencement du monde, mais vous n'aviez pas encore donné a l'homme le pouvoir de faire des miracles, il falloit conserver par des voyes merveilleuses cet enfant qui devoit le premier operer tant de merveilles pour marquer en figure que l'homme [4^v:] devoit etre tiré de l'esclavage du peché par un Dieu homme. Dans cette consi-

¹ voyant est réécrit de *voy<oit>*, la terminaison de l'imparfait étant en surcharge

² *estoit*: réécrit de *<etoient>* se trouve en surcharge

deration je ne craindray donc pas d'avancer que Moÿse comme conducteur du peuple qu'il tire de la captivité et en qualité de premier legislateur a été la figure de Jésus-Christ, du reste il paroît peu convenable qu'aucun homme put représenter en tout d'une manière parfaite ce Dieu homme et Moÿse même n'en étoit pas la figure avant sa mission. Ainsy je ne say: soit que mon aveuglement naturel me le dicte ainsy, ou que véritablement la chose soit telle si j'avanceray que tout ce chapitre ne contient qu'une histoire, et n'expose a mon esprit que la meditation du merveilleux arrangement de votre providence, o mon Dieu! je croiray que ce fut l'effet d'un zèle inspiré par vous lorsque Moÿse (11.) vengea un de ses frères outragé par un Egyptien. Car le gouvernement des Egyptiens sur les hebreux étoit une tyrannie, et non une domination réglée, il ne paroît pas même dans cet événement que l'Egyptien ait eu pouvoir sur l'hebreux qu'il maltraitoit, mais il a pu être regardé comme ennemy. C'étoient vos justes jugemens, Seigneur, qui avoient condamné les Egyptiens comme les autres peuples que vous ordonnâtes a votre peuple d'exterminer. Or vous agîtes vous même et directement contre les Egyptiens [5^r:] pour montrer votre puissance; mais vous vous servîtes contre les autres de votre peuple comme d'un instrument de votre justice. icy donc vous établîtes Moÿse comme ministre de cette même justice pour tuer un Egyptien qui persécutoit injustement un hebreux afin que votre équitable disposition fut toujours exécutée et par rapport a l'Egyptien et par rapport a Moÿse que vous aviez résolu de rendre pèlerin: et il paroît même par la suite que ce pèlerinage fut nécessaire a Moÿse: Car s'il avoit resté en Egypte après avoir été adopté par la fille de Pharaon; ou il auroit du toujours rester a la cour du Roy exposé a tous les périls de tomber dans l'idolâtrie des Egyptiens; ou si malgré le Roy il étoit revenu¹ trouver ses frères comment auroit-il pu éviter le danger de perdre la vie! Je ne prétendray <prétendray>² pas la nier que vous n'ayez pu le conserver dans l'un et dans l'autre état! Mais il paroît plus convenable en examinant la suite, pour la fin de vos conseils éternels que les choses se soient passées comme elles ont fait<es>.

Le pèlerinage de Moÿse dans la terre de Madian dont l'écriture ne fait dans ce lieu qu'une si courte mention fut de 40 ans: votre peuple étoit cependant très affligé; mais ce ne fut que longtemps après que les enfans d'Israël (23.) gémissons sous le poids des ouvrages qui les accabloient crièrent vers le [5^v:] ciel et vous mon Dieu, plein de miséricorde (24.) vous entendîtes leur gémissement, et vous vous souvîntes de l'alliance que vous aviez faite avec leurs pères; vous regardâtes favorablement (25.) les enfans d'Israël et vous les reconnûtes pour votre peuple. Que ces expressions des œuvres de votre miséricorde sont énergiques, o mon Dieu! 1° vous entendîtes leur gémissement. 2° vous vous souvîntes de votre alliance. 3° vous regardâtes les enfans d'Israël. 4° Vous les reconnûtes. Je sai, Seigneur, parce que vous me l'avez enseigné que ces différens actes ne se sont pas fait successivement en vous en qui tout est et a été présent: mais vous avez voulu qu'ils fussent ainsy exprimez pour nôtre³ instruction pour les proportionner a la foible portée de notre entendement. Vous aviez décrété de toute éternité que cela arrivât ainsy: c'est pourquoy vous permites a Pharaon d'affliger les hebreux afin qu'ils criassent a vous, leur affliction fut conti-

¹ *revenu*: le préfixe est complété dans l'interligne, au-dessus du participe passé

² Répétition rayée.

³ *vôtre* réécrit en *notre*: correction logique, absolument justifiée

nuée pour les faire perseverer et les cris et les gemissemens afin que vous les entendissiez. Que vous vous souvinssiez d'eux, que vous les regardassiez favorablement, et qu'enfin vous les reconnussiez pour votre peuple. Afin dis-je que vous les exécutassiez par misericorde, que vous vous en pouvinssiez par justice, que vous regardassiez, et les reconnassiez pour vous meme afin de manifester votre [6^r:] bonté et votre fidélité dans vos promesses. Par là il me paroît qu'il est des afflictions que vous envoyez pour le salut, car le peuple accoutumé à la durée de sa servitude crût être dans sa propre patrie, et ce n'étoit pas pour l'amour de vous qu'il avoit oublié qu'il souffroit son sort, mais par habitude. Ainsy vous le visitates par une nouvelle affliction afin que se ressouvenant de vous, vous ressouvinssiez aussy de luy à cause de votre alliance. Celuy qui en considerant cecy n'en est pas entraîné à l'amour de votre bonté si grande et si merveilleuse est plus dur que le rocher, il est digne de vous comme Dieu de faire tout pour vous. Vous ne faites cependant rien pour vous qui en meme tems ne soit utile à votre creature: et en cela paroît l'immensité de votre bonté. Ainsy c'est justement que vous exigez que je vous aime. Puisque vous avez tellement arrangé ce que vous faites pour vous qu'il sera aussy à mon avantage quand je seray uni avec vous et vous aimant: mais est ce que je pourray vous aimer sans vous? Non sans doute: et c'est là mon bonheur: car si je pouvois vous aimer sans vous mon amour ne mûnirait¹ pas à vous et ne seroit pas me digne de vous: de là vient que comme je ne puis vous aimer sans vous vous vous aimez en moy et en le faisant pour vous le fruit et la recompense de l'amour rejaillit [6^v:] sur moy puisque vous n'agissez pas en moy sans moy. Mais quelle est la recompense de cet amour? Vous meme, Seigneur qui êtes la recompense la plus parfaite puisque vous meme n'en pouvez donner de plus grande que vous? En cela consiste ma félicité. C'est là cette charité qui n'est autre que votre propre essence. C'est là l'union de l'homme avec vous qui ne peut être <que>² parfaite dans cette miserable vie, parce qu'il y a toujours en l'homme quelque heterogene qui ne peut être uni avec vous. Que puis-je donc faire autre dans la connoissance de ma malheureuse condition sinon ce qu'a fait votre peuple: gemir, et crier à vous: mais cela meme ne sera pas de moy, mais un don de votre grace en moy; faites donc que gemissant par vous et vous en moy vous vous souveniez de votre alliance et que vous me reconnoissiez pour être à vous.

SUR LE CHAPITRE TROISIEME

Voicy, Seigneur, qu'un mystere incomprehensible est representé par une figure veritablement incomprehensible comment exprimeray-je vos merveilles que vous me representez dans vos ecritures d'une maniere vraiment inconcevable? Vous avez humilié [7^r:] Moysé: voila que de fils adoptif de la fille de Pharaon Roy d'Egypte il conduit le troupeau de son beau pere (1.) et cette humiliation est justement le premier degré de son elevation. Ou va-il avant que de commencer votre ouvrage? Dans le desert, voila qu'il commence l'œuvre de la delivrance du peuple de la captivité qui a été la figure de la delivrance du genre humain de la servitude du demon. Faites mon

¹ Sic! Pour *m'uniroit*, cf. le texte latin: *dilectio mea non me uniret tibi, sed nec dilectio mea esset digna te.*

² La rature se trouve dans l'interligne, mais il est impossible de déterminer qui et quand l'a effectuée.

Dieu que toutes les puissances de mon ame soient attentives dans l'etonnement devant vous. Faites qu'elles aillent dans la solitude afin qu'il n'y ait que vous qui me parliez, car il ne m'est rien icy representé qui ne soit un mystere. La genese m'a fait voir que vous avez souvant parlé aux hommes que vous avez apparu a Abraham dans des visions intellectuelles, et une fois dans la flamme du feu qui passa par le milieu des victimes séparées lorsque vous eutes contracté alliance avec luy, et je ne recherche pas comment cela s'est fait et comment vous avez pus¹ parler <et> ou² apparoitre visiblement a un homme vous qui etes invisible. Car comme cela est incomprehensible, aussy ne peut-on l'exprimer. L'Ecriture dit donc (2.) le Seigneur luy apparut (a Moysse) dans une flamme de feu, et il voyoit bruler le buisson sans qu'il fut consumé: cependant cette meme [7^v:] ecriture *nous revele*,³ au premier livre des actes (v. 30., 35.) que tout cela se fit par le ministere d'un ange. D'ou je reconnois que ce sont là de ces veritez ineffables et incomprehensibles qui demandent de moy la foy et non l'intelligence, l'adoration et non l'explication. Cependant comme vous avez voulu que ces ecrits fussent transmis aux hommes, vous voulez aussy sans doute qu'ils servent a la nourriture de ma foy, et qu'ils soient l'objet des meditations de ceux qui vous cherchent, je ne rechercheray donc pas comment cela s'est fait: mais comment ces evenemens me conduisent a Jésus-Christ votre fils mon redempteur de qui Moysse a écrit cecy et les prophetes afin que par luy je puisse parvenir a vous pere celeste. Votre bonté m'a revelé dans les meditations sur la genese que la figure de l'exaltation de la nature humaine a paru en Enos: que par l'echelle de Jacob nous a été revelé le mystere de l'incarnation, ou par la contiguité de l'echelle l'union des choses terrestres et des celestes. Mais il est question icy de bien plus grands mysteres et des figures bien plus merveilleuses y sont representées. Car vous avez déterminé de tirer votre peuple de la captivité pour y faire eclater la puissance de votre bras: mais par une puissance communiquée a l'homme: et c'est ce que vous avez fait par Moysse [8^f:] visiblement, sensiblement, et réellement. Or cette meme realité et verité sensible a été la figure de la verité que concernoient tous vos ouvrages qui ont du paroître et estre manifestez en Jésus-Christ votre fils homme en qui et a qui la divinité a été unie corporellement; et sans doute que cette verité m'est representée par la flamme de feu <parmi>⁴ au milieu du buisson. Les choses qui agissent en elles memes sont homogenes. Ainsy est le feu consideré naturellement par rapport au buisson. On ne sauroit appliquer du bois au feu sans que le feu agisse sur luy et en ce sens ils paroissent contraires ensemble, le bois est cependant changé en feu, et en ce sens ils sont contraires; celles qui se convertissent en elles memes sont homogenes; c'est ainsy si je l'ose dire <que>, l'egard⁵ de la nature humaine est par rapport a la nature divine. La nature humaine est contraire a la nature divine par rapport a la corporeité, elle est cependant l'image de Dieu en egard a la spiritualité, ainsy selon notre maniere de concevoir l'union n'auroit pû se faire qu'en detruisant la corporeité, et changeant la spiritualité en divinité comme le bois ne peut estre

¹ Sic! [pour le participe passé du verbe *pouvoir*]

² En surcharge sur *et*

³ *nous revele*: complété dans l'interligne

⁴ Correction faite en cours de copie. car la nature se trouve dans la ligne même.

⁵ *l'egard de*: en surcharge

naturellement uni avec le feu¹ que par la destruction de sa matiere constitutrice. Comme cependant, ô mon Dieu! cette union de la nature divine avec l'humaine a été tellement déterminée par la vertu [8^v:] de votre toute puissance agissant d'une maniere surnaturelle: que la nature humaine demeurant dans son integrité la divinité luy fut unie: cette union si merveilleuse et si mysterieuse ne pouvoit être figurée d'une maniere plus sensible que par le buisson ardent sans cependant se consumer de telle sorte que la flamme étoit dans le buisson et le buisson dans le feu. Le buisson cependant n'étoit point échangé en feu comme en² une <nation> nature³ spirituelle et Dieu parloit du milieu de ce buisson par le ministere d'un ange comme Dieu faisoit en Jésus-Christ les choses surnaturelles par son humanité. Loin de moy, Seigneur, la pensée de vouloir par ce que j'avance icy contredire le sens ordinaire de l'église qui animée de votre esprit a reconnue que ce buisson que Moyse avoit veu brulant sans se consumer marquoit la pretieuse virginité de la mere de Dieu conservée pure dans sa fecondité: car l'explication que je viens de donner concernant l'union de la nature divine avec la nature humaine n'empêche point que le buisson qui ne se consuma pas ne puisse figurer la conservation de la virginité de Marie, laquelle reconnoissant avec tout le respect convenable, je n'ay dessein que de vous louer et de publier vos merveilles dans ce que vous daignez meme me reveler. (3.) Moyse alloit donc pour reconnoitre cette merveille, mais voyant, Seigneur, qu'il venoit pour considerer ce [9^r:] qu'il voyoit (4.) vous l'appellates du milieu du buisson, et vous luy dites de ne point s'approcher et d'otter ses souliers de ses pieds parce que le lieu ou il se trouvoit étoit une terre sainte (5.) en tout ce que Moyse fit dans cette occasion et que je verray <dans> la suite qu'il a dit je vois représenté <dans>⁴ le caractere d'un homme veritablement grossier et simple et quoy qu'il fut orné de toutes les sciences de l'Égypte. Voila que sans aucune attention et reflexion convenable il va reconnoitre de pres cette grande merveille qu'il avoit veu, peut être pour nous représenter que telle est la condition⁵ de la nature humaine qu'elle regarde vos plus grands prodiges, o mon Dieu, inconsiderement et dans un esprit d'incroyance a moins que vous ne le rendiez attentif et que vous ne luy parliez vous meme, il est insensible a votre presence meme vous luy ordonnez d'otter ses souliers peut être pour vous⁶ faire connoitre que vous voulez quand nous nous mettons en votre presence que nous joignons a l'adoration de l'ame l'adoration exterieure du corps. Mais Seigneur, je ne fais veritablement que begayer en disant cecy et je ne suis point satisfait de cette raison. Car je verray bien des fois dans ce qui suivra Moyse en votre presence, cependant vous ne luy avez pas repeté ce commandement et je ne trouveray pas non plus qu'il ait oté ses souliers, or j'ignore entierement pourquoy, cette terre ou il étoit auroit été plus sainte que [9^v:] votre tabernacle; mais parce que ce n'est pas a moy d'en vouloir plus savoir que vous ne daignez m'en apprendre, j'adoreray dans un humble silence vos mysteres jusqu'a ce que vous daignez me les enseigner, je reconnois seulement par la qu'il y a des endroits sur la terre ou vous voulez vous

¹ feu: la première lettre est réécrite d'un d-...

² Complété dans l'interligne.

³ En surcharge sur *nation*

⁴ Les deux prépositions rayées laissent présumer un homéotéleute amorcé, puis annulé.

⁵ Réécriture: *condition* résulte de <con>- complété dans l'interligne par *-ition*

⁶ <n>ous réécrit en *vous*

manifester d'une maniere plus particuliere quoique vous veuillez et puissiez etre adoré par tout. D'abord que vous dites, Seigneur, a Moïse je suis (6.) le Dieu de votre pere: le Dieu d'Abraham: le Dieu d'Isaac, et le Dieu de Jacob; d'abord dis-je la creature humiliée et confuse devant son createur connurent son visage reconnoissant qu'elle n'est pas digne de voir la vision, a laquelle un peu auparavant elle etoit entraînée par une curiosité inconsiderée. Vous dites a Moïse que vous etes le Dieu de son pere: mais parce que vous ajoutez le Dieu d'Abraham, le Dieu d'Isaac, et le Dieu de Jacob, je ne m'imagine pas que vous ayez entendu par la Abram pere de Moïse, mais ceux que vous nommez; et j'adore le mystere de votre trinité exprimé dans ce langage: car comme par rapport a la paternité Moïse n'eut qu'un pere dans Abraham, Isaac, et Jacob, de meme par rapport a la divinité il n'y a qu'un seul dieu d'Abraham, d'Isaac et de Jacob, quoy que le nom de Dieu repeté trois fois designe mysterieusement la distinction reelle des personnes de la divinité, mais afin que cette manifestation de l'incarnation future dans son incomprehensible mystere et non [10^r:] figuré représenté icy soit plus clair, voicy que vous dites, Seigneur (8.) sachant quelle est sa douleur, c'est a dire du peuple, je suis descendu pour le delivrer.

Loin de moy, mon Dieu, la pensée de dire que cecy pris dans le sens litteral ne puisse s'entendre du peuple qui devoit etre delivré de l'Egypte; car vous ajoutez vous meme que vous etes descendu pour le delivrer des mains des Egyptiens et pour le mener etc. Mais comme dans ce qui s'est passé icy vous vous etes servi du ministere de Moïse je ne pense pas qu'il faille tellement restreindre ce sens qu'il ne s'etende manifestement au mystere de l'incarnation ou Dieu <a> est¹ descendu et a tout fait par l'homme dans la delivrance du genre humain d'une maniere bien plus parfaite que dans celle du peuple d'Israël par Moïse. Et pour que cela paroisse plus clairement vous luy dites vous meme (10.) mais venez et je vous enverray a Pharaon afin que vous fassiez sortir de l'Egypte les enfans d'Israël qui sont mon peuple. Je say, Seigneur, que par ces paroles vous n'avez pas voulu contredire les precedentes. Loin de mon esprit un tel blaspheme: car vous avez fait veritablement ce que vous avez fait par Moïse. Mais pour le faire il n'a pas été necessaire que Dieu descendit comme en consequence de votre decret eternel il a fallu que Dieu le fils descendit du ciel pour delivrer le genre humain. Cette descente de Dieu signifioit donc la seconde descente de Dieu par l'incarnation: et la mission de Moïse marquoit [10^v:] la mission de l'homme, le reste qui suit ne regarde pas le mystere de l'incarnation, mais comme on a dit une manifestation obscure de la tres sainte trinité, et une claire, et divinement appliquée definition de la divinité. Car vous etes veritablement Seigneur, le seul qui etes, puisque toutes choses participent² leur etre de vous; et n'existent qu'en tant qu'elles existent par vous.

Cela manifeste votre immensité (car vous remplissez tout) cela marque également votre infinie charité par laquelle etant present a tout vous vous aimez en tout et vous aimez tout pour vous meme. Cette definition dis-je, je suis, montre votre simplicité: car vous n'etes rien autre que ce que vous etes, et ce qui est ajouté *celuy qui est*³ est la verité meme, ainsy tout ce qui est vray est homogene avec vous par rapport a la

¹ En surcharge: correction grammaticalement juste où le verbe *être* remplace l'autre verbe auxiliaire, s'agissant de *descendre*

² Le signe du pluriel a été complété dans l'interligne.

³ Souligné dans le manuscrit.

vérité, tout ce qui est contraire au vray vous est opposé comme heterogene a la vérité. De¹ toutes vos creatures l'ange fut le seul qui allat contre votre vérité voulant etre ce que vous etes, non content d'etre par vous. L'homme s'etoit éloigné de vous par la transgression du precepte. C'est pourquoy l'ange rebelle condamné pour jamais a cause de son opposition a la vérité demeurera toujours contraire a la vérité, et cet egard est l'objet [11^r:] eternal de votre justice. Mais l'homme qui s'etoit éloigné de vous par la sensualité a été ramené a la grace. *Je suis*² ces paroles adorables me manifestent donc³ votre simplicité qui est le principe dans la divinité et simplicité parce qu'elle existe <est> et⁴ véritable et existante elle entendra la vérité de toute éternité: et cette vérité simple s'aime par une charité reciproque de telle sorte que la simplicité est formellement distincte de la vérité et celle cy de la charité, et c'est là la generation éternelle et la procession éternelle. C'est pourquoy il est dit dans cette premiere manifestation de la simplicité de Dieu, *je suis celuy qui est*⁵ et le fils dira dans sa manifestation je suis la voye, la vérité, et la vie, car tout ce qui approche de Dieu en approche par la vérité: voila la voye: tout ce qui existe a pris son etre par la vérité: voila la vérité: tout ce qui vit, vit par la vérité parce qu'il conserve son etre et voila la vie. La simplicité aime son etre dans la vérité. La vérité s'aime dans la simplicité et cet amour reciproque procedant de toute éternité de la simplicité et de la vérité qui existent de toute éternité est le saint esprit. Il se produit au dehors a tout ce qui est dans la vérité ou qui existe par la vérité, car il participe son etre <par> de⁶ la simplicité par [11^v:] la vérité. C'est pourquoy l'apotre dit: Dieu est charité. De là il s'ensuit que la seconde personne de l'adorable trinité le fils ou la vérité a dû s'incarner pour ramener l'homme: car il est la voye et la vie; comme on a dit cy dessus: mais la charité a été repandue dans nos cœurs par le Saint Esprit qui s'est communiqué a nous apres que nous avons été ramenez par la vérité, ou par le fils au pere par qui toutes choses créées par le fils sont conservées <par> dans⁷ le fils ou dans la vérité et sont unies par le saint esprit, ou par la charité, et reduites par leur propre etre demeureront dans la simplicité dans le pere: par le fils; avec le Saint Esprit; ou pour le repeter, elles s'aimeront dans la simplicité de la vérité.

O adorable parole *je suis celuy qui est*,⁸ qui etiez au commencement, et avez été en Dieu, et cette parole etoit Dieu: car vous n'avez pûs etre sans etre la vérité: ainsy vous avez été en Dieu: mais parce que vous avez été de toute éternité, vous avez été Dieu: or j'ay deja dit comment. Tout a été fait par vous, ce nom, *je suis celuy qui est*,⁹ vous l'avez de toute éternité et celuy de Dieu d'Abraham, Dieu d'Isaac et Dieu de Jacob vous fera connoitre dans la suite de tous les siecles (15.) parce qu'apres que cet [12^r:] adorable mystere eut été manifesté vous ordonates qu'on vous appelat Dieu le pere: Dieu le fils: Dieu le Saint Esprit, ô mon Dieu,

¹ Changement de ponctuation: le *d-* de *de* réécrit en majuscule après qu'un point avait été mis après *vérité*

² Souligné dans le manuscrit.

³ Complété dans l'interligne.

⁴ En surcharge sur <est>

⁵ Souligné dans le manuscrit.

⁶ En surcharge sur <par>: le sens de la phrase est obscur. cf. la version latine.

⁷ En surcharge sur <par>

⁸ Souligné dans le manuscrit.

⁹ Souligné dans le manuscrit.

combien a la faveur de la lumiere que repand cette parole, toujours plus adorable: combien est clair dis-je, ce que l'on pretend detorquer¹ contre la divinité du fils dans² le passage de l'écriture ou il est dit, *le Pere est plus grand que le fils*:³ car l'etre est veritablement plus grand que la verité dans la denomination, mais non dans la réalité: or ce qui ne subsiste pas dans la verité ne <subsiste> existe⁴ pas, et ce qui n'est pas ne sauroit subsister dans la verité: ainsy ce qui est existant de toute eternité contient la verité de toute eternité, et l'ayant engendrée de toute eternité l'a engendrée au commencement. Mais comment l'a-il engendrée? Lorsqu'il a communiqué par la verité son etre a ce qui estoit crée dans la verité, et qui avoit été tiré du neant: et c'est là la verité créée. De là la foy que Dieu existe: de là l'esperance parce qu'il est veritablement; de là la charité, parce qu'il est verité, et parce que hors Dieu la vie n'existe par soy meme: Dieu doit etre aimé en tout, parce qu'il est en tout. Il paroît par ces considerations pourquoy la verité est tantot son verbe par lequel il a tout créée. Car la verité est l'origine et le fondement de la sagesse, et le verbe meme est la verité. Or [12^v:] comme il a été dit, Dieu en communiquant tout a créée la verité lorsqu'il a donné l'etre a la creature, qu'il ne vous plaise, ô mon Dieu, que pour cecy je veuille avancer icy quelque chose de nouveau qui n'a pas encore été revelée: C'est vous pourtant, Seigneur, qui daignez rendre plus clair a mon entendement par ces considerations ce que vous m'avez revelé, soit que je dise Pere⁵ eternal, que vous vous estes connu de toute eternité et que par cette connoissance vous avez engendré votre fils, soit que j'avance: que comme vous existez parce que vous estes dans la verité ce que vous estes: vous avez engendré la verité. Je dis le meme: mais ce terme *vous vous connoissez*⁶ represente a mon esprit un instant, que votre revelation, *je suis celuy qui est*,⁷ eclaire et exclut entierement, puisque je ne saurois jamais concevoir que vous existez sans concevoir que vous existez dans la verité, car ce qui existe, existe dans la verité, mais, Seigneur, je vous diray dans toute l'humilité de mon cœur avec Moÿse: qui suis-je moy pour que vous ayez daigné eclaire ainsy mon ame? Il me semble que je comprends bien des choses que j'ay cru jusques icy par une humble foy dans cet adorable mystere de la divinité, et voila que je les sens en quelque maniere interieurement par une claire conviction de la verité: aimez vous [13^f:] donc en moy, et faites qu'en vous aimant en moy, je vous aime par vous, afin que la gloire vous revienne par moy, apres que dans le verset deja cité (18.) vous eutes appris a Moÿse, Seigneur, que vous etiez et quel estoit votre nom, vous luy dites pour quelle fin vous l'envoyiez et ce qu'il faudra declarer au peuple (16. 17.) vous l'avertissez que vous savez que le roy d'Egypte ne voudra pas renvoyer le peuple (19.) mais que vous frapperez l'Egypte par toute sorte de prodiges (20.) enfin que vous feriez trouver grace a ce peuple dans l'esprit des Egyptiens pour qu'il ne sortit pas les mains vides, et que les Egyptiens ne luy refuseroient rien de ce qu'il leur

¹ *detorquer*: le *d-* est réécrit en majuscule, mais cette tentative de correction ne correspond à aucun autre changement de ponctuation, ce qui est étrange. La phrase n'est pas coupée en deux dans la version latine non plus: „...quae contra divinitatem Filii detorquentur in Scripturis...”

² Un point figure entre *fils* et *dans*, mais ce point non plus ne correspond à rien, cf. la note ci-dessus

³ Souligné dans le manuscrit.

⁴ En surcharge sur <*subsiste*>

⁵ Réécriture de <*fr*>*ere*

⁶ Souligné dans le manuscrit.

⁷ Souligné dans le manuscrit.

demanderoit (27.) Il est juste, mon Dieu, que vous vous serviez du droit de createur contre ceux que vos justes jugements avoient condamnez, et sur qui vous aviez resolu d'employer des signez admirables de votre force pour le salut de votre peuple et pour montrer votre toute puissance: aidez moy je vous prie pour les mediter de peur que je ne defaille au milieu de tant de vos œuvres si merveilleses. Mais faites qu'enflammée de votre divine charité je sois entraîné a l'adoration de vous mon Dieu, mon createur et mon souverain bien.

[13^v.:] SUR LE CHAPITRE QUATRIEME

Qui est celuy, Seigneur, qui seroit assez impie et assez insensé pour ne pas croire que vous etiez assez puissant pour eclairer de telle sorte par un rayon de votre lumiere l'esprit de Moysse, confirmer son cœur et sa confiance de telle sorte qu'ayant entendu votre volonté sans user de questions ny de pretextes recherchez il seroit allé promptement executer votre commandement? Mais vous voulutes, mon Dieu, sans doute faire paroître en Moysse la foiblesse, la pusillanimité ou l'humilité humaine. Moysse s'en rapportant aux suggestions de la prudence (1.) douta s'il trouvera creance devant ses freres: c'est pourquoy votre bonté commence par convaincre meme Moysse en operant des merveilles (2.) dont la veue luy cause la frayeur et la fuite (4.) lorsque sa verge fut convertit en serpent. Vous rassurez pourtant son cœur, et sur votre commandement il prend la queue du serpent, et il est de nouveau en ses mains changé en verge; vous luy faites voir ce qu'il peut et ce qu'il doit faire par votre force. Vous l'instruisez vous meme: mais luy toujours plus timide (5. 6. 7. 8. 9. 10.) s'excuse sur sa difficulté a parler, vous le faites ressouvenir de ce que vous [14^r.:] etes et de ce que vous pouvez, vous qui avez fait la bouche de l'homme: qui avez forméz l'aveugle, le muet, et le sourd (12.) allez donc, luy dites vous, je seray dans votre bouche et je vous apprendray ce que vous aurez a dire. Il vous dit cependant d'envoyer celuy que vous devez envoyer de telle sorte que l'Ecriture rapporte (14.) que vous vous fachates contre luy, ô Dieu plein de longanimité et de misericorde! vous vous fachez, mais vous ne punissez pas celuy qui vous resiste, non par malice: mais par la connoissance de sa foiblesse: Moysse apres avoir veu tant de miracles ne pût douter et ne douta plus de votre puissance, mais apres les avoir veus comme il entendit exterieurement votre voix, et non interieurement son infirmité humaine ne savoit pas encore se confier en vous. Et pour nous faire d'autant plus connoître combien cette foiblesse du cœur humain a été grande avant la reparation de la nature humaine, peut etre que pour cela vous avez voulu nous la laisser manifestée dans l'exemple de ce premier legislateur, qui apres avoir operé de si grands prodiges; apres avoir été honoré de votre familiarité et regardé comme le serviteur fidelle de votre maison: apres que son visage fut devenu rayonnant par la communication de votre gloire il tomba enfin par incredulité, et vous deplut, Seigneur [14^v.:]. Abraham, le pere des croyans a votre seule parole espera contre toute esperance; et Moysse apres tant de commandements reitez de votre part, apres tant de merveilles operées restant ou pusillanime, ou incertain et flottant excite par sa resistance votre colere: et ce qui est encore plus extraordinaire voicy que vous luy promettez que vous irez avec luy, et il veut s'excuser; enfin vous l'assurez qu'Aaron son frere l'accompagnera (14.) et qu'il parlera pour luy au peuple (18.) et alors il y va. D'ou

vient cette grande difference de la foy courageuse d'Abraham et de la timidité de Moÿse? Si ce n'est pour nous apprendre que vôtre grace qui a fortifié le cœur d'Abraham pour luy estre imputée a justice a été purement gratuite, mais qu'icy dans la personne de Moÿse la nature humaine a dû paroître pour faire mieux eclater dans sa foiblesse la force toute puissante de votre bras, et qu'il fut icy figuré, que vous choisissiez ce qu'il y a de vil et de foible dans le monde pour en confondre la sagesse: icy, dis-je Moÿse figure cette nature foible, et sujette par elle meme a toute sorte d'infirmités, qui devoit estre prise pour la delivrance du genre humain; mais pour que la difference entre le serviteur qui figure et le fils figuré parut mieux (17.) la puissance de la divinité en quelque sorte [15^r:] attachée a la verge de Moÿse luy a été donnée en main pour représenter la vertu de la divinité qui devoit habiter corporellement dans le fils. Moÿse a donc été la figure de Jésus-Christ par rapport a la fin de sa mission. Or pour <re>marquer¹ qu'en Jésus-Christ deux natures: c'est a dire la² divine, et l'humaine devoient agir, Aaron est joint a Moÿse. Celuy la parloit au peuple, et Moÿse luy mettoit les paroles dans la bouche (19.) Aaron, dis-je, figure de la nature humaine parloit pour Moÿse au peuple et estoit la bouche de la nature divine: or cette nature estoit comme Moÿse dans ce qui regardoit le pere celeste (17.) et la verge representoit l'union de ces deux natures.

Moÿse la portoit et la communiquoit a son frere; et par elle l'un et l'autre operoit des prodiges. Mais il ne faut pas pour cela croire que cette representation ait été faite comme cette union en Jésus-Christ avoit été quelque chose de distinct de la nature divine et de la nature humaine, et eut dû estre figurée d'une maniere particuliere, mais par la raison deja³ dite cy dessus: c'est a dire parce que l'une et l'autre œuvre de la delivrance du peuple et du genre humain demandoit le concours de la <verité> vertu⁴ divine, <celuy> celle⁵ cy a du estre operée par le fils, l'autre par le serviteur, et l'une et l'autre par l'homme. La vertu divine qui devoit estre unie dans le fils a la nature humaine a été donnée en [15^v:] main⁶ a Moÿse attachée en quelque sorte a sa verge pour estre représentée en figure, car l'écriture dit prenez aussy en main cette verge avec laquelle vous ferez des prodiges: mais parce que cette verge portée par Moÿse, et communiquée a Aaron eut aussy la meme vertu, et que d'ailleurs les deux freres figurent les deux natures distinctes; il fut besoin pour cela de représenter par quelque chose de distinct l'union figurée des natures, et qui se fit dans la verge, afin que l'operation de la vertu divine commune a deux hommes fut ainsy manifestée, et pour qu'il fut figuré et exprimé qu'un Dieu homme ne seroit qu'une personne en deux natures.

Moÿse alla donc trouver son beau pere, et apres que vous luy eutes dit, Seigneur, une seconde fois (19.) allez et retournez en Egypte, il ne s'excuse plus: mais prenant sa femme et ses fils, il s'en retourne en Egypte (20.) et il vous obeit parce que vous luy avez parlé au cœur: cette maniere dont vous parlez, o mon Dieu, est pleine de douceur, et il est bien avantageux et agreable de vous obeir, sans doute que les

¹ *re-*: a été rayé devant *marquer*

² Complété dans l'interligne.

³ Complété dans l'interligne.

⁴ En surcharge sur <verité>

⁵ En surcharge sur <celuy>

⁶ Le *m-* initial a été rayé, puis rétabli dans l'interligne.

excuses qu'alloquoit Moÿse venoient de la connoissance de sa foiblesse et de son humilité: mais l'effet de toute humilité est l'obeissance. C'est a vous, Seigneur, de juger a quoy chacun est propre [16^r:] et lorsque vous promettez votre secours c'est se mefier de ne pas vous obeir: j'hesite et je ne fais que dire de ce que l'Ecriture me represente (24.) que vous trouvatés Moÿse et que vous voulutes luy otter la vie (25.) qu'aussytot Sephora prit une pierre tres aigüe, et qu'elle circoncisit son fils, et toucha ses pieds de Moÿse ou de l'enfant je ne say car le mot *ses*¹ peut tomber sur l'un et sur l'autre, et dit, vous n'etes un epoux de sang (26) alors il laissa Moÿse apres que Sephora eut dit *a cause de la*² circoncision, mais il ne paroît pas de là clairement si ce fut vous, Seigneur qui laissates Moÿse *ou*³ si ce fut sa femme qui le laissa puisque l'ecriture rapporte qu'elle alla trouver Moÿse avec ses enfans et avec Jethro, apres la delivrance du peuple. Cette apparition me semble mysterieuse, mais j'ignore aussy d'ou vient a Sephora cet instinct de circoncire sur le champs son enfant, peut etre que les Madianites descendant d'Abraham par Cethura conservoient encore la tradition de cette ceremonie. Cecy ressent la figure, mais voila que je deviens müet et reduit au silence, si votre bonté ne me montre ce qu'il faut que je dise. Je pourrois dire que vous n'avez pas voulu que le fils de Moÿse etant incirconcis fut mis au rang de votre peuple, et que vous avez [16^v:] menacé son pere de mort, parce que vous aviez dit auparavant que celui qui ne seroit pas circoncis seroit exterminé du milieu de votre peuple; mais cet arrest regardoit l'enfant et non le pere, vous trouvez, Seigneur, Moÿse dans l'hostellerie, et vous vouliez le tuer, vous n'en dites cependant pas la raison, Moÿse ne parle point a sa femme, mais elle <repondt> prendt⁴ aussitot une pierre tres aigüe, et circoncit le prepuce de son fils. Regardez, o mon Dieu, mon infirmité, je vous prie, et donnez moy de bien exprimer vos merveilles. Je n'ay jusques icy remarqué aucune de vos apparitions qui ne fut mysterieuse. C'est pourquoy je ne crois pas que⁵ celle cy soit non plus⁶ sans mystere, ou qu'elle soit purement historique, et je ne me trompe pas; car voila qu'a travers des tenebres vous faites en quelque maniere briller votre lumiere a mes yeux. Mais il me faut revenir a ce que j'ay deja dit et considerer premierement de nouveau que Moÿse est icy envoyé pour delivrer le peuple et qu'il estoit la figure de Dieu le fils qui devoit etre envoyé de son pere pour delivrer le genre humain et appeller toutes les nations, ou pour epouser cette eglise des gentils. Moÿse donc pelerin dans la terre de <Medine> Madian⁷ me representera le pelerinage de Jésus-Christ sur la terre et quoyque les Madianites fussent une nation sortie [17^r:] du sang d'Abraham par Cethura, dont l'ecriture ne rapporte ny l'origine ny l'etat, si elle estoit libre ou esclave n'etant point comprise dans les promesses faites a la posterité descendüe d'Isaac, je crois qu'il faut les compter parmy les nations dont il s'ensuit que dans le mariage de Moÿse avec Sephora a été representée la vocation des gentils que l'Ecriture <represente> designe⁸ sans doute icy mysterieusement devoir

¹ Souligné dans le manuscrit.

² Souligné dans le manuscrit.

³ Souligné dans le manuscrit.

⁴ En surcharge sur <repondt>

⁵ Complété dans l'interligne.

⁶ *non plus*: complété dans l'interligne

⁷ En surcharge sur <Medine?>

⁸ En surcharge sur *represente*

etre epousé comme il etoit decreté dans le <sens> sang¹ que les nations memes devoient repandre. Jésus-Christ fut premierement envoyé a la maison d'Israël; et apres que ce divin messie luy eut preché, et qu'elle n'eut pas voulu ecouter la parole, la justice du pere le trouva en quelque façon et vouloit le tuer, comme dans cette figure il est representé que le Seigneur fit a Moïse, et alors Sephora ou les gentils repandant le sang du corps humain epouserent Jésus-Christ dans le sang et le diviserent comme je reconnois par la suite² que Sephora fit, et ce n'est que quand tout l'ouvrage de la redemption a été achevé que les gentils ont trouvez Jésus-Christ comme Sephora alla avec son pere Jethro trouver Moïse apres qu'il eut <trouvé> tiré³ le peuple de la captivité. Et qu'est ce que marque l'effusion meme du sang faite par Sephora dans la circoncision sinon le baptême qui devoit etre dans le sang de Jésus-Christ dont la circoncision fut indubitablement [17^v:] la figure? Ainsy le sens du texte (26.) est evident et litteral; vous m'etes un epoux de sang a cause de la circoncision, comme si l'Eglise des gentils disoit a Jésus-Christ vous m'etes un epoux de sang par rapport au baptême. Je ne rechercheray pas, Seigneur, d'autre sens de l'evenement qui m'est representé dans ce chapitre, puisque celui que vous avez daigné me montrer icy est convenable a l'ordre et a la chose meme. Que la louange vous soit toujours rendüe par ma bouche o Dieu infiniment misericordieux! de ce que vous avez daigné m'ouvrir la porte de ce mystere par une faveur particuliere de vôtre grace, lorsque je frapois et que je cherchois, ô verité celeste nourriture de mon âme que vous etes douce a ma bouche! votre suavité surpasse celle du miel le plus delicieux! votre voile ou l'ecorce de la lettre confondt l'entendement humain: mais lorsque votre esprit daigne l'enlever, l'esprit se plait infiniment dans l'esprit qu'il y trouve: aidez moy donc, Seigneur, de peur que je ne defaille, eclairez moy crainte que je ne m'egare: fortifiez moy pour que je persevere, et donnez moy ce qui vous est agreable et peut convenir a votre gloire.

[18^r:] SUR LE CHAPITRE CINQUIEME

Moïse et Aaron commencent leur mission, Seigneur, et l'ouvrage pour lequel vous les avez envoyés, (1.) ils annoncent a Pharaon le commandement du Dieu d'Israël pour qu'il renvoye le peuple, mais ce prince sourd et ne connoissant pas le seigneur demande (2.) qui est ce seigneur pour que je sois obligé d'ecouter sa voix et de laisser sortir Israël! Je ne connois point ce seigneur, ajoute-il, et je ne laisseray point sortir Israël. C'est là le premier langage du cœur endure de Pharaon, c'est là que commencent vos jugements o mon Dieu, ce roy reprové qui ne vous connoit pas, fait sortir de sa presence Moïse et Aaron vos envoyés, et leur ordonne d'aller a leurs ouvrages, et voicy qu'il prend de là occasion d'accabler le peuple de nouveaux travaux (5. 6. 7. 8. 9.) par là il provoque d'avantage la colere du Dieu d'Israël: telles sont les demarches d'un cœur chargé de pechés: c'est ainsy que se remplit la mesure de l'iniquité, dont le poids entraine Pharaon. Ceux qui ont l'intendance des travaux⁴

¹ En surcharge sur <sens>: la similitude phonétique de *sang/sens* laisse supposer qu'il s'agit là d'une variante phonétique, auditive.

² Une tache d'encre a rendu illisible la première lettre de *suite*.

³ En surcharge sur <trouvé>

⁴ Complété dans l'interligne.

sortent pour publier l'edit du Roy, le peuple est dispersé dans l'Egypte afin d'amas-
 ser des pailles. Il est accablez de travaux et de fatigues du corps, et ils ne trouvent
 aucun repos; ny pour le corps, ny pour l'ame. Les intendans des travaux les frappe¹
 [18^v:] de verges² (14.) ils portent leurs plaintes devant le Roy (15.) mais ils ne
 trouvent aucuns remedes a leurs maux dont ils entendent la confirmation de la
 bouche meme du Roy (17., 18.), ils se plaignent de Moyse et d'Aaron, et ils vous
 appellent mon Dieu qui les aviez envoyez pour juger pourquoy on les a rendus
 abominables aux yeux de Pharaon Roy d'Egypte. Telles³ sont les proprietes des
 afflictions dans les cœurs des hommes qui ignorent la merveilleuse conduite de vos
 œuvres, Seigneur; ils n'en connoissent pas la fin, ils ne se livrent pas, ils ne se
 confient pas a vous, et ne trouvant ainsy aucune esperance de salut ils sont egalement
 tourmentéz par le poids des maux presents et la crainte des futurs, et ils accusent les
 hommes innocents. Deja Moyse et Aaron les avoient convaincus de la verité de leur
 mission par <leur> les⁴ miracles faits en leur presence par votre puissance; le peuple
 avoit deja crü et entendu que le seigneur avoit visité les enfans d'Israël et qu'il avoit
 veu leur affliction; ils l'adorerent prosterner en terre. et voicy qu'en si peu de temps
 l'affliction efface la memoire de tous ces prodiges, et ils desespererent aussitot de
 <leur>⁵ votre protection [19^r:] et de votre puissance; quoyque leur delivrance fût⁶
 plus proche qu'ils n'avoient cru: telle est la conduite de la <nature> fragilité⁷ hu-
 maine qui ne sçait pas se confier en vous, Moyse meme est presque porté a douter.
 (22. 23.) apres qu'il vous eut expliqué ses plaintes sur sa mission. Pourquoi, dit-il,
 avez vous affligé ce peuple? pourquoi m'avous vous envoyé, pourquoi ne l'avez
 vous pas delivré? Par là, Seigneur, vous m'apprenez comment vous permettez que
 soient affligés ceux que vous avez resolu de delivrer, et combien la foiblesse hu-
 maine est portée a succomber; combien elle est facile a se plaindre, combien elle a
 du penetrant a douter de vos promesses, combien de fois l'homme dit, je souffrirois
 volontiers cecy et cela, si je savois la volonté de Dieu, si je pouvois esperer qu'il
 m'aidera. O homme insensé! regardez vous comme dans un miroir en ce que l'Ecri-
 ture raporte des enfans d'Israël qui scurent la volonté de Dieu sur leur delivrance, qui
 la crurent, et qui cependant ne savent pas mettre leur esperance en Dieu. Moyse
 entendit de la bouche de même de Dieu qui se manifeste a luy, cette verité [19^v:]
 qu'il annonça au peuple de sa delivrance. A-t-il plus de force que les autres? Ils
 crurent, dit l'Ecriture (v. 31.⁸ du precedent chapitre) comme si elle disoit: ils ont eu
 la foy, cependant ils n'ont pas sçu esperer. Mais que dis-je, Seigneur: car peut estre

¹ Sic! Le singulier est d'autant plus étonnant que toute cette variante fait partie d'un plus grand ensemble de variation, cf. la note suivante ci-dessous

² font jouer sur eux les coups de verges: toute cette variante a été rayée et corrigée, cf. la note précédente! Il doit s'agir là d'une variante stylistique, mais la correction est erronée du point de vue de la grammaire!

³ Changement de ponctuation: *telles* a été réécrit en majuscule, et un point mis devant le mot. La correction s'avère juste.

⁴ En surcharge sur <leur> Sic! [au singulier]

⁵ Correction faite en cours de copie.

⁶ Réécriture de <soit?>

⁷ En surcharge sur <nature>

⁸ Une parenthèse a été rayée après le verset 31, mais finalement, aucune autre parenthèse nouvelle ne ferme le passage.

est ce moy qui vous dis cecy sans que vous me parliez. Est ce que les patriarches depuis Adam ont été sauvez dans l'esperance du Messie a venir? Je ne sais, Seigneur, que repondre, je ne crois pourtant pas me tromper si je distingue d'avoir eu la foy en Dieu, et dans ses promesses, mais qu'ils n'ont receu que par la loy l'esperance en des figures, dont la verité nous a été donnée en Jésus-Christ ce sentiment n'est pas contredit, mais plustot confirmé par ce que dit Paul: qu'Abraham a esperé contre l'esperance: car cette esperance même contre l'esperance exprime la fermeté de la foy et manifeste sa perfection a cause de laquelle ce patriarche est appelé le pere des croyans. Car la foy est differente de l'esperance, ce qui paroît plus clairement dans le démon¹ qui a la foy d'un Dieu, je ne voudrois cependant pas qu'on entendit par là que la foy de ces patriarches a été semblable a cette foy du demon. Loin de moy [20^r:] cette pensée; car ils eurent la foy en Dieu laquelle est salutaire.

Je ne craindray pas cependant de dire que l'esperance a été donnée par la loy, confirmée par les prophetes, et consommée par la passion de Jésus-Christ. Je crains veritablement, Seigneur, que ce que je dis de l'esperance ne soit pris trop crûment, et dans un <sang> sens² trop rigoureux par ceux qui le lissent: car ils dirent: comment est ce que les patriarches qui ont vecu jusqu'a la loy auroient pu croire la redemption sans esperer? Mais vous voyez, <Seigneur> mon Dieu,³ dans mon cœur que je ne parle pas icy de cette esperance qui n'est pas distincte de la foy même et n'est proprement qu'un desir excité par une foy vive. Les patriarches ont pû savoir par la condamnation meme du serpent que sa tête seroit ecrasée. Bien plus Abraham vit meme le jour de Jésus-Christ mais au milieu de tant de figures si obscures; qu'il n'ont eü par⁴ elles un objet de foy et de desir different de cette esperance dont je voudrois parler, Seigneur, si vous daignez venir a mon secours. Car cette esperance salutaire demande une connoissance distincte de l'objet: c'est a dire qu'ils eussent seu que le Messie seroit Dieu et homme. Or je dis que cette esperance a été donnée en figure au peuple ou a l'universalité par la loy confirmée par les prophetes et consommée par la passion de Jésus-Christ. Car il y a une grande [20^v:] difference entre esperer la redemption dans le Messie a venir qui a été l'esperance des Israëlites et esperer le salut par les merites de Jésus-Christ, qui est l'esperance des Chrétiens. C'est là la verité que je reconnois par l'incertitude flottante du peuple et de Moÿse même, et je la marqueray avec soin par vôtre secours dans mes meditations suivantes; afin de faire mieux paroître la grace, et l'elevation de vos enfans que vous avez adoptéz par votre fils aussy bien que l'essentielle difference de ceux ci et des esclaves de la loy; de là paroît la verité de cette parole de mon sauveur a Thomas: vous avez crû parce que vous avez veu: bienheureux ceux qui n'ont point veu, et qui ont crû; cecy est le bonheur des enfans comme l'autre a été la propriété des esclaves. Cette difference, dis-ja, de la foy de ceux qui voient et de ceux qui ne voyent pas distingue la perfection de l'esperance même qui nous a été meritée. Dans tout ce que j'ay lû, Seigneur, icy (22. et 23.) et dans le chapitre precedent j'ay toujours veu Moÿse flottant, vous vous fachez cependant [21^r:] vous ne punissez ny luy ny le

¹ Le signe du pluriel a été supprimé à la fin de *démon*, à juste titre, car il ne correspondait à rien!

² En surcharge sur <sang>, donc on a affaire de nouveau à la même paire de variantes auditives que précédemment! cf. la note ⁹ (Chap. 4.), p. 13.

³ *mon Dieu*; en surcharge pour remplacer <Seigneur>

⁴ Complété dans l'interligne, puis supprimé.

peuple: car votre justice ne peut exiger d'eux ce que votre miséricorde ne leur avoit pas encore donné. Mais apres avoir donné la loy vous punissez leur doutes en apparence beaucoup plus legers, parce que c'est avec justice que vous exigerez ce que vous avez donné. Or cette verité la même que vous daignéz me manifester par vôtre grace, de quelle juste crainte hélas! ne me frapperoit-elle point, et ne penetreroit-elle¹ pas ma chair, si l'esperance qui a été donnée ne consoloit mon esprit? Faites donc qu'en vous aimant j'espere en vous afin que ma chair vous craigne, et que mon esprit vous aime.

SUR LE CHAPITRE SIXIEME

Vous repondez icy, Seigneur, a Moÿse sur les chefs qu'il vous avoit exposéz par maniere de reproche: pourquoi avez vous affligé vôtre peuple et pourquoi m'avez vous envoyé? Et vous luy dites maintenant (1.) vous verrez ce que je vais faire a Pharaon. Moÿse ne doute pas de votre toute puissance: car il n'attribue pas a Pharaon, mais a vous, Seigneur, l'affliction du peuple, <mais>² sa foy cependant n'étoit pas encore confirmée par [21^v:] une ferme esperance, ainsy il falloit qu'il vit: c'est pourquoi vous luy dites: vous verrez maintenant. Je dois, ô mon Dieu admirer, adorer, et aimer vous œuvres meme a cause de l'ordre merveilleux dans lequel vous me manifestéz la profondeur de³ votre sagesse. Vous aviez promis⁴ et vous aviez fait alliance avec Abraham par la possession de la terre de Chanaan. Mais avant cette alliance contractée apres la premiere promesse vous rendites ce patriarche pelerin en Egypte, dont le Roy avoit ravi Sâra: vous frapates donc ce Prince de grand fleaux et vous delivrates Sâra, j'ay deja remarqué avec votre aide que cet evenement avoit été la figure de la delivrance du peuple, mais mettant a part la figure des figures, j'ay rapporté cecy en peu de mots, j'ay pourtant observé que ces prodiges ont été faits pour preparer et disposer la foy d'Abraham. C'est ainsy, (3.) que vous aussy avez apparu a Isaac et a Jacob comme le Dieu tout-puissant, mais vous ne vous etes pas fait connoitre a eux sous le nom d'*Adonai*⁵ qui marque que *vous etes celui qui est*.⁶ Que cette expression: j'ay apparu *comme le Dieu tout puissant*⁷ me designe myserieusement la difference et l'ordre de vos ouvrages par rapport aux veritez qu'elles figuroient; pour me faire reconnoitre qu'il n'y avoit jamais eu d'apparition telle que⁸ fut <que fut>⁹ icy l'admirable manifestation [22^r:] de votre nom, car vous deviez delivrer le peuple en deployant la force de votre bras et en faisant eclater la severité de

¹ Complété puis rayé, mais j'ai rétabli le pronom, conformément aux règles de la grammaire.

² Rayé en cours de copie, car cela ressemble à un homéotéleute que le copiste aurait remarqué en travaillant. La même conjonction se retrouve d'ailleurs une ligne plus loin aussi, exactement au même endroit.

³ Réécriture de <du>, erroné, donc la correction s'avère juste.

⁴ M: Gen. Chap. 12.

⁵ Souligné dans le manuscrit.

⁶ Souligné dans le manuscrit.

⁷ Souligné dans le manuscrit.

⁸ Complété dans l'interligne.

⁹ Correction faite en cours de copie: *que fut* a été répété par le copiste qui s'est aperçu de la faute et l'a rayée.

vos jugemens; (6.) ô combien adorable et merveilleuse est la redemption dont la figure est si étonnante et si sublime? Vous operates par la puissance de votre bras la delivrance du peuple, et Dieu le fils consumma dans l'humilité et l'aneantissement le grand œuvre de la redemption du genre humain, pour nous faire reconnoître dans les prodiges et les jugemens operéz par Moÿse la force de votre bras et pour nous faire adorer dans les œuvres d'un dieu homme l'ouvrage de votre sagesse et de votre verité; Moÿse rapporta donc tout cecy aux enfans d'Israël qui ne l'écouterent point (9.) vous parlez vous meme ensuite a Moÿse et vous luy dites, Seigneur, (10.) qu'il aille trouver Pharaon, et qu'il luy parle affin qu'il permette aux enfans d'Israël de sortir de son pays (11.) Moÿse repondit luy même au seigneur (12.) vous voyez que les enfans d'Israël ne m'écotent point, comment donc Pharaon m'écouteroit-il? Que tout cela est merveilleux, Seigneur; Adonay parle et Israël ne l'écoute point, il donne des ordres a Moÿse dont il elude l'execution, il hesite et il s'accuse je dirois presque moy même, comment [22^v:] est ce que Pharaon voudra entendre? Mais de peur que je ne tienne un tel langage voicy que l'Ecriture ajoute: (13.) le Seigneur parla encore a Moÿse et a Aaron il leur donna ordre d'aller trouva les enfans d'Israël et Pharaon Roy d'Egypte, pour faire sortir de l'Egypte les enfans d'Israël. Vous aviez parlé, mais vous n'aviez point encore commandé; or icy vous commandates et Moÿse ne cherchera plus de subterfuge, et Pharaon ne pourra nuire a Moÿse; il se presentera devant ce prince a tems et a contre tems; pour ainsy dire, le Roy se fachera: mais il ne mettra point la main sur luy: vous avez, dis-je ordonné a Moÿse de tirer le peuple de la servitude: mais vous n'avez pas encore ordonné a Pharaon de le laisser sortir. Ainsy tout s'exécute selon l'ordre de vos jugemens, Seigneur; je reconnois donc par l'exacte combinaison de tout cecy la difference qu'il y a¹ de votre parole simple ou de votre commandement, l'homme resiste souvent a votre voix: mais il ne sauroit decliner votre commandement ou votre volonté absolüe; parlez donc, Seigneur, a mon cœur, mais faites que je vous ecoute quand vous parlerez: car si vous ne me donnez de vous aimer, je ne vous écouteray pas, quand vous me parlerez.

[23^r:] SUR LES CHAPITRES SEPTIEME, HUITIEME ET NEUVIEME

Je vois icy exposé devant mes yeux par votre grace, Seigneur, une figure de ce que j'ay rapporté dans les chapitres precedents sur cette mission pour la delivrance du peuple; que Moÿse representoit² la nature divine de Jésus-Christ ou du Dieu homme, et Aaron sa nature humaine: et c'est ce qui est expliqué plus clairement dans ce chapitre (1.) car le pere celeste a été veritablement, a le considerer sainement, par rapport a son fils comme a Moÿse par rapport a Dieu: mais la divinité du fils a eü le meme egard a l'humanité que Moÿse par rapport a Aaron (2.) car le fils disoit tout ce que le pere luy ordonnoit, et l'humanité parloit aux hommes et en ce sens Aaron ou³ l'humanité étoit veritablement le prophete de Moÿse ou de la divinité (3.) ce que vous dites, Seigneur, que vous endurez le cœur de Pharaon est terrible; et je crains

¹ *qu'il y a*: complété dans l'interligne

² Les deux dernières lettres de la terminaison de l'imparfait ont été complétées dans l'interligne.

³ Rayé, puis rétabli dans l'interligne.

beaucoup d'écrire sur cette matière, <car> puisque¹ les interprètes expliquent par tant de détours ce passage lequel je n'oserois dire ny clair ny obscur: que si je ne parlois qu'² aux hommes j'aimerois mieux rester dans le silence: mais il y auroit de la folie à taire devant vous ce que vous voyez dans mon cœur. Je développeray donc mes pensées afin que la gloire [23^v:] vous en soit rendue, si elles sont bonnes, et que la confusion m'en revienne si elles ne sont pas conformes à la vérité: puisque je les retracte moy même si elles se trouvent telles. Les docteurs, dont je revere les sentiments disent donc communement qu'on ne peut pas dire que Dieu veuille le mal, ou qu'il soit cause de la perte de l'homme. Or si dans le sens de la lettre il avoit endurci le cœur de Pharaon, il auroit été la cause de sa perte. Donc etc. je vous m'econnoitrois,³ Seigneur, si je voulois contester la vérité de la majeure en son sens: car sans doute Dieu⁴ ne fut pas cause que Pharaon mérita l'endurcissement par des pechez precedents: mais ses justes jugemens ont pû justement causer son endurcissement comme un châtiment, car en ce sens il fut aussy la cause que ce prince malheureux fut submergé dans la mer rouge. <puisque> Car⁵ quoyque Pharaon conduit par son aveuglement en <conduisant> poursuivant⁶ les Israelites eut pu entrer dans la mer: si cependant Dieu n'avoit pas voulu d'une maniere absolüe qu'il y fut submergé, les eaux ne seroient pas venues⁷ se rejoindre. C'est pourquoy en tant que par le commandement de Dieu Moÿse fit retourner les eaux, qui est ce qui pourra dire que Dieu n'a pas⁸ pû [24^r:] ou n'a pas été la cause⁹ de la submersion car sans doute dans ce sens la justice même de Dieu est la cause de tous ceux qui sont damnez en tant que la damnation est l'exécution de la juste sentence de Dieu. Que¹⁰ si je considere donc ainsy ce texte, il n'aura certainement pas besoin d'explication supposé cette vérité que Pharaon a mérité par ses mauvaises actions précédentes ce châtiment de l'endurcissement du cœur, autrement je pourrois encore moins comprendre comment vous auriez pû, Seigneur, ordonner à vôtre peuple l'extermination de tant de nations et de tant de peuple. Commandement si absolu que si votre peuple ne le suivoit pas à la lettre, il étoit luy même chatié, il en faut dire autant de toutes les peines dont vous êtes entièrement la cause quand vous les infligez sans être cependant la cause du mal pour lequel le pecheur les a méritées: comme un juge est la cause qu'on pend un voleur en tant qu'il en a prononcé la sentence, et qu'il l'a ordonné: mais il n'est pas la cause du vol pour lequel le voleur a mérité d'être condamné à être pendu. Ayant ainsy expliqué tout cela selon ma foible portée,¹¹ je

¹ En surcharge sur <car>

² Complété dans l'interligne

³ Sic! Variante purement orthographique pour *méconnaître*.

⁴ Complété dans l'interligne.

⁵ *puisque*: complété dans l'interligne. puis rayé.

⁶ En surcharge sur <conduisant>

⁷ L'accord du féminin du pluriel a été complété dans l'interligne, donc ultérieurement. J'ai gardé la modification qui est grammaticalement juste, en plus elle provient visiblement de la même main.

⁸ Complété dans l'interligne.

⁹ *car sans doute*: complété en marge et il est étrange de constater que cette addition constitue une unité avec un autre ajout qui complète la ligne suivante! Cf. la note suivante ci-dessous.

¹⁰ Changement de ponctuation: la première lettre de *que* avait été réécrite en majuscule et un point avait été mis après *Dieu*.

¹¹ Réécriture de <*pensée*?>

diray derechef, Seigneur, avec la lettre de l'Écriture que vous avez endurci le cœur de Pharaon pour ses pechez precedents, et il est devenu ainsy l'objet de votre justice dans ce monde [24^v:] et dans l'autre: et c'est ainsy que la force de votre bras a éclaté en luy. Or vous avez ainsy tout arrangé pour qu'il arrivat selon vos decrets toujours justes, mais qui nous sont impenetrables. Vous avez, dis-je, arrangé ou disposé que Pharaon n'ecoutat pas ceux que vous aviez envoieez (4.) ce fut donc avec justice que vous etendites votre main sur l'Egypte pour en tirer votre peuple en y faisant eclater vos merveilleux jugemens: (5.) les Egyptiens sauront sans doute que vous etes le seigneur qui avez etendu votre main sur l'Egypte. Car les magiciens memes et les enchanteurs reconnoitront bientot eux memes cette verité; et que votre doigt est là. L'Egypte cependant ne croira pas en vous, pour nous faire connoitre que le don de la foy n'est pas l'effet des miracles et des prodiges, mais de votre grace donnée gratuitement.

Je reconnois, ô mon Dieu, en toute humilité que c'est peut estre en moy un defaut de la lumiere de ce que je ne puis pas expliquer comme des figures les prodiges que vous avez operez par Moyse et par Aaron dans la vertu de la verge; mais que je ne les regarde que comme des verités arrivées pour que [25^r:] votre toute puissance et votre souverain domaine sur les éléments et sur toute la nature soit manifestée. Je ne rechercheray donc pas pourquoy les sages et les magiciens de l'Egypte pûrent produire des serpents, des grenouilles, changer l'eau en sang, et qu'ils n'ont pû faire naitre des moucherons, et imiter les autres miracles operez par Moyse. Je crois que tout cela est ainsy arrivé par votre permission pour qu'on vit clairement que votre puissance est superieure a toute autre. C'est par cette meme raison que vous avez mis la division entre votre peuple et les Egyptiens pour que par là eux et nous reconnoissions que vous pouvez tout de la maniere et dans la mesure qu'il vous plait d'agir: ou directement par vous meme, ou par la vertu communiquée a la creature et attachée a des choses même inanimées comme etoit la verge. Mais le cœur de Pharaon endurcy resiste a tant de prodiges: qu'on n'aille pourtant pas croire pour cela qu'il puisse y avoir quelque creature qui ait le pouvoir de resister a votre volonté absolüe: vous repetez souvent (22.) que cet endurcissement est un effet de votre volonté. Pharaon est pourtant souvent emû (Ch. 8. v. 8.) il appelle Moyse et Aaron, il leur demande de [25^v:] prier le seigneur, de le delivrer des grenouilles: il dit (25.) allez, et sacrifiez: il avoue qu'il a pechez (C. 9. v. 21.) il confesse que vous etes juste, mais il est comme le pecheur qui crie a vous, et que vous n'ecoutez pas (35) vous endurecissez son cœur de plus en plus et celuy de ses serviteurs: car vous avez dit a Moyse (C. 9. v. 16.) je vous ay établi pour faire eclater en vous ma toute puissance et pour rendre mon nom celebre dans toute la terre.

A vous ne plaise mon Dieu! que ces œuvres de votre justice scandalisent ceux qui vous aiment: car elles sont veritablement des œuvres de misericorde par rapport a ceux a qui vous avez voulu par ces exemples terribles manifester vos redoutables jugemens, et nourrir dans leur cœur votre crainte salutaire qui nous apprend a vous aimer sans presumption et en esperant en votre misericorde a regarder toujours votre justice pour perseverer dans l'humilité, puisque si vous vouliez agir et nous juger sans avoir egard a votre misericorde tout homme deviendroit Pharaon en presence de votre justice, et il ne se convertira point si vous ne le convertissez. Vous ne voulez cependant pas la mort du pecheur: mais [26^r:] qu'il se convertisse et qu'il vive, ainsy notre perle vient veritablement de nous memes, et votre misericorde est purement de vous, Seigneur, a qui la louange et la gloire soit rendue de tout ce que vous faites.

Pharaon est le symbole du pecheur et de l'homme constitué sous la loy du peché. Or nous aurions tous été tels si votre misericorde, mon Dieu, ne nous eut delivré de son joug. Combien de fois avez vous¹ repeté l'arret de votre justice contre Pharaon (1.) et vous dites icy de nouveau que vous avez endurcy le cœur de Pharaon, et celuy de ses serviteurs. Mais pourquoy? pour faire eclater ces prodiges de votre puissance en sa personne (2.) et qu'ils soient racontés aux enfans et aux descendans de Moÿse, et vous les avez laissés par escrit affin qu'ils parviennent a ceux a qui vous les avez donnéz pour leur servir d'instruction. Combien de fois avez vous envoyez Moÿse; et voila que depuis que vous avez dit que vous luy aviez donnéz ordre il va toujours et ne vous repondt plus. Vous vous servez toujours de luy pour annoncer a Pharaon ce que vous deviez faire de peur qu'il ne s' imagine [26^v:] que cela est arrivé par hazard (4. 5. 6.) voicy que les serviteurs de Pharaon semblent a venir a recipiscence, et Pharaon luy même (7.) dit: sacrifiez au seigneur vôtre Dieu (8.) c'est veritablement, o mon Dieu, a un insensé de dire que vous vous retirez tellement des reprochez que vous les privez de toute grace: mais a la verité ce que je medite me donne lieu de reflechir sur la parabôle du semeur que votre fils mon sauveur m'a enseigné: que la semence ne germe point si ce n'est par rapport a la terre sur laquelle elle tombe. Je considère donc le cœur des serviteurs de Pharaon et celuy meme de ce Roy, et de ce qu'ils dirent (7.) jusqu'a <tems> quand² souffrirons nous ce scandale, laisser aller ces gens la pour qu'ils sacrifient au seigneur leur Dieu: ne voyez vous pas que l'Egypte est perdue. Je reconnois que leur cœur a été rempli de crainte, et que c'est sur cette terre ingrate qu'est tombée la semence ou le rayon de lumiere et de recipiscence qu'ils avoient eü. Or cette crainte n'a pas été votre crainte, Seigneur, mais celle des maux et des scandales. C'est pourquoy cette semence n'a pas germé. Si ce n'est dans la mesure d'une prudence humaine que craignoit de plus grands maux. [27^r:] C'est pourquoy Pharaon dit (10.) que le seigneur soit avec vous en la meme maniere que je vous laisseray aller avec vos petits enfans. Qui doute que vous n'ayez en cela quelque fort mauvais dessein? (11.) Il n'en sera pas ainsy...³ et aussitot ils furent chassés de devant Pharaon, qui est ce qui par la consideration de tout cela ne reconnoisse que c'est avec justice que vous avez ordonnéz a Moÿse (12.) d'etendre sa main pour faire monter les sauterelles sur la terre. Le Roy est de nouveau epouvanté, c'est pourquoy il se hâte de faire venir Moÿse et luy dit: J'ay pechez contre le seigneur vôtre Dieu et contre vous, (16.) mais pardonnez moy ma faute encore cette fois (19.) et priez le seigneur vôtre Dieu afin qu'il retire de moy cette mort. (18.) Moÿse fit ce que le Roy demandoit. Mais vous, Seigneur, qui voyez la disposition du cœur de Pharaon (20.) que c'est avec justice que vous endurez de nouveau cette terre qui est quelquefois amolie superficiellement. Seulement par la crainte du mal, mais entierement incapable de germer et de fructifier, c'est pour cela que la playe est renouvelée (22.) la crainte du Roy succede a ce fleau (24.) et le mouvement trompeur d'une fausse recipiscence qui est suivi d'un nouvel endurcissement de cœur: (27.) qui tendt [27^v:] a sa perte finale, lorsqu'il fait retirer Moÿse de devant

¹ Complété dans l'interligne.

² En surcharge sur <tems>

³ Sic! Les points de suspension figurent dans le manuscrit.

luy et le menace de mort, s'il se montre jamais a luy. (28.) Vous avez exercé, Seigneur, vous jugemens redoutables sur l'Egypte; vous avez montré clairement que vous estes le maitre et le createur de tous les elemens, et de toute la nature, il ne vous reste qu'a faire venir votre pouvoir souverain sur le cœur de la creature qui vous a resisté jusqu'icy. Mais elle n'a pas encore beu la lie du calice de votre fureur (1.)¹ car vous dites qu'il y a encore une playe a essuyer et alors le Roy d'Egypte non seulement laissera sortir, mais meme il chassera le peuple afin donc qu'il ne reste rien qui ne serve a nous montrer que le cœur de l'homme est en votre main. Voicy que vous promettez de faire trouver grace a votre peuple devant les Egyptiens (2.) de telle sorte qu'un amy ne refusera rien de ce qu'on luy demandera de vases d'or et d'argent. Il a paru par le commencement de cette histoire que les Egyptiens hayssoient les hebreux. Toute l'Egypte sçavoit que c'estoit par rapport a ce peuple qu'elle avoit souffert tant de fleaux et d'afflictions. Qui est ce qui n'a <pas>² pû soupçonner leur sorties avec toutes leurs armes et tous leurs biens? Qui est ce [28^r:] qui n'a pas pû craindre avec raison le danger que couroient les effets qu'ils pretoient aux Hebreux? Cependant par votre disposition singuliere personne d'entre les Egyptiens ne refusera ce que le peuple luy demandera. C'est ainsy, Seigneur, que vous dirigez le cœur de l'homme selon vos voyes. C'est ainsy que vous rendez les cœurs de rocher plus mous que la cire, lorsque vous changéz la haine et l'abomination en bienveillance et en amitié; je dois vous adorer dans toutes ces œuvres si merveilleses que vous operez. Mais voicy que vous daignez encore me montrer de plus grands mysteres dans cette derniere playe par laquelle vous couronnez en quelque sorte tant d'admirables prodiges. Voicy (4.) ce que dit le Seigneur, je sortiray sur le minuit et je parcouray l'Egypte, vous n'envoyez³ plus Moyse ny Aaron. Votre force n'opere plus par la verge. Mais c'est vous meme qui devez agir (5.) et vous rachetez votre peuple par la mort de tous les premiers nez de l'Egypte. C'est là l'adorable mystere pour la contemplation duquel j'implore votre grace. C'est icy une figure figurée dans la verité par l'œuvre de Dieu par laquelle Dieu meme a démontré ce qu'un Dieu homme [28^v:] devoit faire. Icy dis-je la verité meme manifeste a travers un voile la verité future. Levez vous o mon ame, et apres avoir demandéz une nouvelle lumiere contemplez, adorez, louez et ne cessez jamais <de louer> d'aimer⁴ les œuvres de la justice, de la misericorde, et de l'amour de Dieu vôtre createur.

SUR LE CHAPITRE DOUZIEME

Je ne sais, Seigneur, par ou commencer ny comment lier l'ordre de vos merveilles que vous daignez me représenter encore si confusément et comme a travers un nuage; je vois que tout ce qui est rapporté dans ce chapitre est une preparation a la sortie du peuple, et autant de figures pour représenter le sacrifice que votre fils unique devoit vous offrir, pere eternel. Je sais que ce divin redempteur avant la consommation de son sacrifice sanglant a observé a la lettre tout ce qui a été institué

¹ M: Sur le CHAPITRE XI.

² Complété dans l'interligne, puis rayé.

³ En surcharge sur <ne ren> voyez

⁴ En surcharge sur <de louer>

icy, et qu'il n'est pas besoin d'explication pour voir comment tout s'est accompli. Car l'église même a pris soin de nous l'expliquer, le voile qui couvroit les vérités qui sont icy cachées a été levé de dessus les yeux des chrétiens. Tout ce qui est [29^r:] icy contenu a été expliqué si clairement dans le sens spirituel et dans le sens littéral que ce seroit peut être la suggestion d'une présomption téméraire de vouloir ajouter quelque chose à ce qui a été dit par de plus éclairés que moy. Mais s'il vous est agréable, Seigneur, en faisant réflexion sur ce que j'ay rapporté déjà sur Chap. 24. de la Genèse: je reprendray la combinaison de ce que j'ay dit y avoir été représenté prophétiquement. Donnez moy, je vous prie, la lumière, et aidez moy. Car sans cela je défaillerois dans la méditation de si profonds mystères qui conduisent comme par degrés au mystère des mystères qui est icy indiqué plus clairement, et que j'ay dit cy dessus avoir été d'ailleurs suffisamment expliqué. J'ay remarqué, Seigneur, dans le chapitre cy dessus cité¹ de l'envoyé d'Eliezer pour chercher Rebecca que l'espérance ou Rebecca a été représentée prophétiquement devoir être amenée par la loy ou Eliezer pour être mariée avec Isaac qui figuroit vos promesses: que la stérilité de Rebecca a désigné le temps de la captivité du peuple, et que Rebecca a conçu dans l'exode. C'est pourquoy il faut icy voir comment cette vérité a été [29^v:] accomplie: il est pourtant préalablement nécessaire de remarquer que parmi les événements qui sont rapportés dans le chapitre de l'exode dont il est icy question, il ny en a que quelques uns qui paroissent concerner cette vérité; car la plus grande partie de ce qu'il contient représente de nouvelles figures qui ont du rapport à ce qui suit, on pourroit m'objecter comment est ce que² l'espérance, qui devoit être donnée ou amenée par la loy a pu icy concevoir, puisque la loy qui devoit donner l'espérance n'avoit pas encore été publiée dans l'exode; mais pour résoudre cette objection on doit diviser l'espérance en espérance de la sortie de la captivité et en espérance de l'accomplissement des promesses spirituelles que la loy a apportée en les manifestant plus que l'espérance de la sortie qui étoit dans le cœur du peuple a été seulement rendue fructueuse icy, car quoyque Moïse dès le commencement de sa mission ait souvent dit devant le peuple qu'il avoit été envoyé par vous, Seigneur, pour le tirer de la servitude, et qu'il ait même prouvé sa mission par de grands miracles opérés en présence du [30^r:] peuple, j'ay cependant remarqué qu'Israël a toujours été incertain et flottant, mais Moïse le déclare icy. L'Écriture (28.)³ dit: les enfans d'Israël étant sortis firent ce que le seigneur avoit ordonné à Moïse et à Aaron. Cette obéissance me fait voir la fécondité ou la conception de la foy dans leurs œuvres, il faut en ce sens regarder comme sa génération tous ceux qui observant le commandement de Dieu dans l'immolation de l'agneau ont mis de son sang sur les poteaux et sur le haut de leurs portes (7.) car ce sont eux qui divisés en jumeaux se heurteront dans le ventre de l'espérance ou de Rebecca: puisque tous étant appuyés sur la même espérance ils seront également tirés de l'Égypte; mais les uns étant pleins de foy et les autres incrédules et murmurant souvent avant la publication de la loy,⁴ ou l'en-

¹ M: Gen. C. 24

² est ce que: complété dans l'interligne

³ Il reste des traces de correction en marge, mais elles sont illisibles. Il s'agit là probablement de chiffres (282, 482), impossibles à restituer.

⁴ Réécriture de *Loy*: il s'agit là probablement d'un début de répétition de mot (homéotéleute), car le mot se répète plusieurs fois dans le contexte, donc prête facilement à confusion.

fantement de Rebecca se heurteront en quelque sorte dans son ventre. Voilà ce qui se rapporte comme essentiel a ce qui a été représenté dans la Genese d'une maniere en quelque façon prophetique et qui a été accompli icy; on remarquera dans ce qui suit avec le secours de votre grace, Seigneur le reste de ce qui y est rapporté. Or entre les evenemens qui concernent la figure [30^v:] des veritez qui devoient suivre il est clairement démontré que l'ange exterminateur a représenté votre justice, o mon Dieu, qui frappant les premiers nez nous montre que toute la masse humaine a premierement merité la justice et le châtiment a cause du peché, et qu'elle seroit pourtant delivré par la mort de votre fils unique mon Dieu! qui est le premier né par rapport a votre Eglise ou vos enfans adoptifs. Or afin qu'il fut designé que le salut devoit être acquis dans le sang on institue¹ l'immolation de l'agneau dont le sang garantira de la justice de Dieu les maisons dont les portes en seront teintes. Mais je laisse a la profondeur et a l'abyme de vos jugemens de savoir si le tems de minuit ne signifie point que cette delivrance du genre humain devoit arriver au milieu des tems. Car ce n'est pas a moy de fixer là dessus quelque opinion, quoyque je me sente porté croire celle cy et a conclure de la que le monde durera autant depuis la passion de Jésus-Christ qu'il avoit duré auparavant, puisque l'écriture marque expressement ce tems precis du passage du seigneur dans le v. 4. du chap. precedent et dans le 29.^c de celuy cy, ce qui fait que je [31^r:] ne puis m'imaginer que cela soit sans mystere, (27.) enfin il s'agit icy mon Dieu! de la victime du passage du seigneur, et c'est cette meme victime qui mourant sur la croix en remettant son esprit a son pere a ainsy passé: apres avoir frappé le monde, la chair et le diable, il frappa aussy la synagogue qui estoit la posterité de cette nation qui est icy delivrée et qui ne mit pas le sang de cette victime au haut de son cœur comme d'une porte, d'ou sort ce qui souille l'homme, et il a été en ce sens la victime pendant qu'il frappoit: mais parce qu'il fut frappé par la justice divine en ce sens, il a été figuré par le premier né de Pharaon, ou plustot par la mort de tous les premiers nez de l'Egypte.

Si je me mets, Seigneur, a considerer plus attentivement toute cette histoire de la delivrance du peuple et des prodiges qui ont été faits a son occasion je ne croirois pas me tromper si je disois que les susdites veritez rapportées n'y sont pas plus représentées que figurées aussy bien que cet exode universel par lequel apres le grand jour de votre fils unique toute creature sera tirée de la captivité de cette vie, dans laquelle elle gemit comme dans les douleurs de l'enfantement selon [31^v:] les paroles de l'Apôtre: puisqu'en reflechissant aux prodiges qui sont rapportez dans l'apocalypse peut être que j'y trouverois un grand rapport avec ceux qui ont été operez par Moise; mais je n'ose point toucher a ce qui n'a point encore été revelé et qui concerne la fin des tems que vous avez reservez, pere eternel, dans le thresor de votre puissance (29.) vous avez frappé, Seigneur, sur le <premier> milieu² de la nuit tous les premiers nez de l'Egypte depuis le premier né de Pharaon qui estoit assis sur son thrône, jusqu'au premier né de la femme esclave qui estoit en prison, et jusqu'au premier né

¹ *on institue*: réécriture d'une forme du passé [*ont institué*] et il faut reconnaître que le présent convient mieux dans cette phrase.

² En surcharge sur un mot peu lisible [*premier?*]. Le mot en question revient plus d'une fois dans le contexte, p. ex. dans la ligne suivante, donc il aurait amené facilement des homéotéleutes.

de toutes les betes. Que¹ votre jugement est etonnant, mais qu'il est equitable! et voicy que vous etes misericordieux dans l'exercice meme de votre justice. Quels ont été les prodiges que vous avez voulu operer et pour cela vous avez endurcy le cœur de Pharaon a cause des ses pechez precedents et par votre justice subsequente pour montrer icy qu'il n'y avoit que la mort des premiers nez qui put amollir le cœur de l'homme pecheur dont Pharaon a été le tableau; mais que dis-je, Seigneur, mettez, je vous prie une garde de circonspection a ma bouche [32^r:] de peur que je ne dise ce que je ne voudrois pas dire. Car je ne veux pas par cecy borner votre toute puissance, ny dire que les prodiges qui ont été operez n'auroient pas pu produire cet effet. Combien de fois n'ay-je pas observé que Pharaon a dit, j'ay peché; mais cela a été ainsy arrangé en consequence de vos decrets et particulierement du decret de la redemption afin qu'on vit que la mort des premiers nez étoit aussy necessaire pour la delivrance *du peuple que la mort de votre fils unique a été necessaire pour la delivrance*² et pour la redemption de l'homme, mais, ô Dieu infiniment bon! pardonnez a ma temerité, si je vous demande dans la plus humble docilité pourquoy vous avez frappé tous les premiers nez de l'Egypte? Ne suffisoit-il pas de faire mourir le seul fils de Pharaon pour obliger ce prince opiniatre a renvoyer le peuple etant ainsy epouvanté par la mort de son premier né? Cela auroit sans doute suffi, mais vous avez voulu, Seigneur, manifester icy la rigueur de votre justice, pour faire paroître la grandeur de votre misericorde. On voit dans ce que vous avez fait en cette occasion que personne n'a été si innocent qu'il n'ait mérité chatiment; ainsy c'est avec justice que vous [32^v:] avez frappé tous les premiers nez de l'Egypte, parmy lesquels selon la pensée et l'opinion des hommes il aura pû se trouver beaucoup d'enfans innocents qui cependant ont été également frappez, et qui est ce qui en considerant cecy doutera que non seulement les premiers nez d'Israël, mais meme tout le genre humain n'ait été justement assujetti a cette peine? Neanmoins comme vous avez choisi Israël pour votre heritage: voila que vous vous contentez des victimes des premiers nez de l'Egypte pour avoir pitié d'Israël: ainsy vous vous contenterez de la victime d'un seul corps humain pour sanctifier dans son sang vos elus et racheter tout homme; par ou je vois pourquoy cette seule victime du corps humain n'auroit pas suffi a votre justice si le pretre qui vous l'a offerte n'avoit été Dieu. Les premiers nez de l'Egypte furent donc frappez par justice pour faire vivre les premiers nez d'Israël par misericorde. Un Dieu homme a été frappé de toutes les langueurs et chargé des pechez des hommes par justice pour faire vivre l'homme par misericorde. Ainsy la mort des premiers nez a servi a la delivrance du peuple [33^r:] et la mort d'un Dieu homme a servi a dechirer la cedula de la condamnation de tout homme. Ô adorable mystere de la croix que vous etes profond pour moy! que vous etes juste, misericordieux et aimable! que vous etes enfin admirable pour moy et digne de toutes mes adorations! puisque c'est de vous et par vous que procede tout notre salut et toute notre justice. Or il y a une autre sortie qui est figurée par la sortie du peuple de la servitude et qui a été accomplie dans la verité par la liberté acquise

¹ Changement de poncuation: le q-. de *que* a été réécrit en majuscule et un point mis devant.

² Homéotéleute: tout un passage omis est complété dans l'interligne et en marge entre *du peuple* et *pour la delivrance*. Le mot-clé est donc *delivrance* ici: le saut s'est effectué entre *delivrance du peuple* et celle de *l'homme*.

des enfans de Dieu qui sont sortis de la servitude de la loy; car la mort de tous les premiers nez d'entre les bestiaux figuroit la sanctification de toute la nature dans cette mort et l'abolition de toute impureté legale qui estoit contractée par le melange des animaux immondes; sans doute que tout cela a été accompli par la mort de votre fils unique notre frere premier nez (33.) Les Egyptiens pressoient le peuple de sortir, c'est ce que fit la synagogue lorsqu'elle chassa de ses assemblées les apotres et les disciples de votre fils Notre Seigneur Jésus-Christ (36.) Ce sont eux qui ont depouillé les Hebreux de toutes les [33^v:] richesses des graces que vous leur aviez données, Seigneur, comme a vôtre peuple, et dont ils se rendirent indignes (42.) Nous devons reverer la nuit de votre resurrection, lorsque nous fumes tirés de la servitude du peché et de la loy (43.) Le sacrement de nos autels nous a été laissé pour le culte de la pâque, et aucun etranger n'en pourra manger. Ce sont là, Seigneur, ces veritez profondes que vous aviez exposées aux yeux des esclaves de la loy ancienne voilées sous des figures si etonantes, et vous avez daigné les reveler dans la verité a vos enfans, et puisque vous avez voulu que tout indigne que je suis, j'en fasse du nombre, aidez moy, mon Dieu! pour que je puisse participer dignement a cette pâque adorable et que par votre secours j'applique de telle sorte le sang precieux de cette victime que j'échape a la rigueur de votre justice que j'ay provoquée contre moy par mes pechez; tirez moy, Seigneur, de la captivité de cette chair lorsqu'il vous sera agreable, et qu'il sera convenable a mon salut. Faites enfin que je vous aime, vous qui avez tant fait pour moy en m'aimant lorsque j'étois encore votre ennemy.

[34^f:] SUR LE CHAPITRE TREIZIEME

O Dieu infiniment bon! que la maniere dont votre sagesse agit avec les hommes est admirable! qui est ce qui seroit assez insensé en connoissant votre toute puissance pour ne pas reconnoitre que vous auriez pu faire d'une maniere plus abbregee tout ce que l'Ecriture nous represente (1. 2.) sans doute que tout est a vous et la creature ne sauroit avoir aucun droit pour contester avec le createur. Voici pourtant que vous m'ordonnez de vous consacrer ou de vous offrir que les premiers nez d'entre les hommes et d'entre les betes comme si vous ne pretendiez y avoir <aucun>¹ droit que parce que vous les avez rachetez par la mort des premiers nez de l'Egypte. Mais, Seigneur, est ce que tout Israël n'est pas votre peuple? Pourquoi donc n'est-il pas obligé individuellement de se racheter puisque la mort des premiers nez de l'Egypte leur a été a tous également profitable? Mais il n'y a que les premiers nez de rachetés. Qu'est ce que ce commandement represente autre chose que pour faire souvenir le peuple de la servitude sous laquelle vous avez voulu qu'il gemit (3.) et c'est sans doute pour cela que vous luy insinuez par Moyse la memoire de la servitude [34^v:] de l'Egypte, et vous luy ordonnez enfin tout ce qu'il doit faire quand il sera arrivé a la terre de Chanaan. (6.) Vous luy commandez de manger pendant sept jours du pain sans levain comme un pain de voyageur, et de celebrer ainsy votre solemnité. J'avois remarqué au commencement de l'Ecriture que vous aviez exercé un jugement particulier sur tous les premiers nez <d'Israël> et qu'ils avoient été tous reprouvez excep-

¹ Répété à tort, puis rayé.

té Sem fils aîné de Noë pour marquer que ce¹ seroit dans sa posterité que le droit d'ainesse seroit beny en Jésus-Christ votre fils, en memoire duquel tous les premiers nez d'Israël vous sont icy consacrez. Mais que dis-je, Seigneur, oubliant ce a quoy je dois faire une singuliere reflexion. Car au commencement (du Chap. 4. v. 22.) vous nommez Israël votre premier né. Comment donc est ce que Jésus-Christ a pu estre appellé² le premier né? C'est icy qu'est caché le mystere que je me souviens avoir été figuré en son lieu en la personne d'Isaac et de Jacob, il s'agit icy de la conception de Rebecca comme je l'ay rapporté dans les articles precedents. Les premiers nez d'Israël sont icy consacrez et Jacob qui doit estre couvert de la peau de l'agneau ou du cheveau pascal est caché. Il ravira cependant la benediction [35^r:] qu'il a acheté, par le droit d'ainesse, ce qu'il suffira d'avoir rapporté icy pour une plus claire liaison de vos œuvres. Je n'ometteray point avec vostre³ <œuvres>⁴ aide de placer en son lieu tout le reste qui pourra concerner cette matiere. Ce que l'écriture rapporte au verset (17) surpasse toute la portée de mon entendement. Or Pharaon ayant fait sortir de ses terres le peuple d'Israël, le seigneur ne les conduisit point par le chemin de pays des Philistins qui est voisin de peur qu'ils ne vissent a se repentir d'estre sortis ainsy, s'ils voyoient s'élever des guerres contre eux, et qu'ils ne retournassent en Egypte (18.) mais il leur fit faire un long circuit par le chemin du desert etc. Car qui est ce qui pourra s'imaginer qu'apres avoir operé des prodiges si merveilleux vous n'avez pas pû ou procurer a votre peuple un passage tranquille, ou meme par un seul miracle combattre et detruire toute la puissance des Philistins: il paroitra en outre par ce qui suivra comme il a parû par ce qui a été procedé que vous avez ordonné a Moïse et luy avez donné pour signe de la delivrance du peuple qu'il vous sacrifiera sur le mont de Sinay: d'ou je puis conjecturer que vous avez eu d'autres raisons bien plus considerables pour ne pas conduire le peuple [35^v:] par le droit chemin. Cependant dans le verset cité il en est allegué une raison differente. Diray-je pour cela que vous avez changé du sentiment? Eloignez cette parole de mes levres. Il vaut donc mieux pour moy d'emettre cecy que de parler sur des choses <qui s..>⁵ dont le sens est si obscur, entierement inconnu a moy, et me montre mon ignorance dans laquelle je souhaite vous adorer dans une humble foy, et par elle vous aimer uniquement.

SUR LE CHAPITRE QUATORZIEME

O Dieu dans la main de qui sont les cœurs des hommes et qui les gouvernez selon qu'il plait a vos jugemens, que vos œuvres sont admirables. Pharaon a été un vase de colere en votre presence; et Israel un vase de misericorde, voicy comme votre justice agit contre celuy là et comme votre misericorde conduit et preserve celuy cy. Le

¹ Réécriture de <se>

² Complété dans l'interligne.

³ Réécriture de <vos> et -tre, complété dans l'interligne.

⁴ La rature montre que la première variante portait *vos œuvres*, c'est ce qui a été changé en *voire aide*, sans que, d'ailleurs, *vos* ait été rayé

⁵ Correction faite en cours de copie: la rature se trouve dans la même ligne. Il reste toutefois impossible à deviner ce que la première variante devait donner.

corps du pecheur est sans repos sur la terre, et lorsqu'il a merité l'endurcissement il n'a pas de paix jusqu'a ce qu'il arrive a l'abyeme de son centre ou il est attiré par son iniquité. Pharaon renvoya ou plustot il chassa le peuple de l'Egypte et son cœur paroissoit touché et en quelque sorte amolli¹ [36^r:] par la mort des premiers nez. Mais parce qu'il n'etoit conduit que par la crainte, vos jugemens ne cessent point d'agir contre luy et voicy que vous daignez instruire Moysse de ce que vous deviez faire de peur que nous n'attribuions a l'evenement au cours naturel des choses (1. 2. 3. 4.) car autrement nous aurions pû attribuer a l'ignorance des chemins le detour que fit le peuple du droit chemin vers la terre des Philistins pour aller dans le desert de la Mer Rouge: et nous aurions crû que Pharaon s'est servi de cette occasion pour investir le peuple resserre vers la mer rouge et le ramener en servitude; et nous² aurions dit que la prudence humaine luy auroit dicté d'en agir ainsy, et la chose ne se passa pas autrement; mais cette suggestion même de la prudence humaine a été une suite de l'endurcissement du cœur qu'il avoit merité selon vos justes jugemens (5.) on vient donc dire a Pharaon que le peuple avoit pris la fuite. En meme tems le cœur de ce prince et celuy de ses serviteurs fut changé a l'egard de ce peuple (6.) il fit donc preparer son chariot de guerre et prit avec luy tout son peuple (7.) il ammena aussy six cent chariots choisis etc. et l'Ecriture apres avoir rapporté que le cœur de Pharaon avoit été changé ajoute (8.) et le Seigneur endurecit le cœur de Pharaon [36^v:] et il poursuivit les enfans d'Israël; et quoyqu'ils fussent sortis de l'Egypte soutenus par de grands prodiges (10.) lorsque Pharaon etoit deja proche les enfans d'Israël levant les yeux, et ayant apercu les Egyptiens derriere eux furent saisis d'une grande crainte et ils crierent au seigneur (11.) et ils dirent a Moysse etc. Ça été là le premier entrechoquement des jumeaux dans le ventre de Rebecca, dont j'ay dit que la conception etoit la figure de ce qui se faisoit dans l'exode: car une partie du peuple crioit au seigneur, une autre faisoit des reproches a Moysse (12.) et preferoit la servitude des Egyptiens a la liberté. Moysse semble fortifier le peuple en disant: ne craignez point et considerez les merveilles que le seigneur doit faire aujourdhuy. Il leur declara votre decret (14.) de combattre pour eux et qu'ils resteront en repos (15.) Mais Seigneur, comme vous faites en quelque maniere des reproches a Moysse en luy demandant pourquoy criez vous a moy? On pourroit peut être dire que Moysse meme a a la verité montré quelque fermeté devant le peuple, <devant le peuple>³ mais qu'il a cependant été inquiet dans le cœur; et qu'il n'a pas eu une foy assez ferme pour ne pas craindre. Ainsy mettant a part toute crainte [37^r:] et anxieté vous luy ordonnez de parler aux enfans d'Israël pour qu'ils se mettent en marche (16.) et pour vous, elevez votre verge et etendez votre main sur la mer et la divisez affin que les enfans d'Israël marchent a sec au milieu de la mer. Voila que vous leur declarez vos conseils et de peur qu'ils ne craignent Pharaon venant a les poursuivre meme dans la mer vous ajoutez (17.) j'endurciray le cœur non seulement de Pharaon mais des Egyptiens afin qu'ils vous poursuivent et je seray glorifié dans Pharaon et dans toute son

¹ Répétition du mot-repère en bas de la feuille 35^v et en haut de la feuille 36^r [*amolli*]

² *et nous*: porte des traces de correction indéchiffrables

³ *devant le peuple*: est répété deux fois, puis rayé, ce qui vaut une correction faite en cours de copie. La raison évidente de la faute apparaît au premier coup d'œil: le même segment se retrouve dans la ligne précédente, ce qui avait produit un homéotéleute classique!

armée, dans ses chariots, et dans sa cavalerie (18.) telle a été votre bonté, Seigneur, envers Israël: c'est ainsi que vous avez eu de l'indulgence pour leur foiblesse, et il semble que vous n'avez rien exigé d'eux que de croire ce qu'ils alloient voir puisqu'ils étoient incapables de croire ce qu'ils n'auroient pas vu, or affin qu'ils n'aient aucuns moments pour douter (19.) alors l'ange de Dieu qui marchoit devant le camp d'Israël alla derrière eux: et en même tems la colonne d'Israël (20.) se mit aussi derrière entre le camp des Egyptiens et le camp d'Israël, et la nuée étoit ténébreuse d'une part et de l'autre éclairoit la nuit en sorte que les deux armées ne purent s'approcher dans tout le tems de la nuit. Par des prodiges si manifestes et si visibles vous soutenez et [37^v:] vous confirmez la foiblesse et la foy chancelante et flottante du peuple; et vous luy montrez votre toute puissance (21.) la mer devient sèche et l'eau est divisée en deux (22.) elle étoit comme une muraille à droite et à gauche; et les enfans d'Israël marcherent à sec au milieu de la mer. Je ne m'étonneray pas, Seigneur, de la hardiesse qu'eut en cecy Israël d'avoir osé entrer dans le chemin de la mer par des flots et des murailles d'eau consolidées contre leur propre nature. Car ce peuple sçut que cela devoit arriver et que c'étoit votre conseil, pour être délivré des mains de ses ennemis. Mais il est étonnant de lire (au verset 23.) et les Egyptiens marchant après eux se mirent à les poursuivre au milieu de la mer avec toute la cavalerie de Pharaon, ses chariots et ses chevaux.

Que cet exemple est étonnant! Pharaon et toute son armée virent que toute la nature avoit obéi au Dieu d'Israël par tant de si grands fleaux et playes qu'ils avoient ressentis. Ils seurent que sa volonté avoit été que le peuple sortit de l'Égypte et qu'il fut renvoyé. Ils voyent maintenant que la mer entrouvrant ses abîmes leur présente une route nouvelle, et ils n'ont point horreur d'entrer dans un chemin si périlleux [38^f:] pour poursuivre un peuple dont le Dieu est si puissant et se déclare si hautement son protecteur. La folie de l'homme pécheur est bien grande, et lorsqu'il est abandonné à luy même, il peut bien dire dans son cœur, il n'y a point de Dieu: car son aveuglement naturel le conduit à ne pas croire ce qu'il ne voit pas; mais voyez que la propriété de l'endurcissement du cœur est de ne pas croire ce que l'on voit, et cet endurecissement surpasse l'état naturel et ne peut être que la suite de vos justes jugemens et de votre absolue volonté comme de ne pas croire ce que l'on ne voit pas est une suite de la nature humaine abandonnée à elle même. Et on connoit par là que la foy des choses surnaturelles c'est à dire de celles qu'on ne voit pas nous a été mérité et donnée par vous à <eux> ceux¹ de vos élus qui ont cru ce qu'ils n'ont pas vu. avant que ce bonheur nous eût été mérité, je répéteray donc cela de nouveau par votre grâce et pour une plus claire intelligence. Je distingueray trois sortes d'état, c'est à dire 1.º celui de l'endurcissement 2.º l'état naturel 3.º l'état de la grâce afin que par eux paroissent les œuvres de votre miséricorde envers l'homme. Je ne parle pas, Seigneur, de vos élus de l'Ancien [38^v:] Testament à qui vous avez daigné par votre grâce donner la foy: mais de la nature de l'homme et de tous les hommes qui n'ont pas été compris dans le nombre de vos élus: car après la chute du premier homme et dans l'état de réprobation les hommes n'ont pas crû de vos œuvres, même ce qu'ils en ont vu, comme il a paru dans le déluge et dans le chatiment des habitans de Sodome: mais particulièrement en Pharaon et dans toute l'Égypte qui vit vos

¹ En surcharge sur <eux>

prodiges, et cependant ne les crût pas. Vous choisites pour vous votre peuple, mon Dieu; mais parce que ce choix tendoit a recevoir vos promesses temporelles pour faire paroître le caractere de l'election il a passé de l'état de la reprobation de la nature a l'état naturel; et il a cru ce qu'il a veu; et il a demandé des signes pour croire ce qu'il n'avoit pas veu et qui luy avoit été predict; enfin apres la redemption de l'homme vous avez donné¹ a tous les appelez au salut la grace et la foy pour croire ce qu'ils ne voyent pas en les elevant de l'état naturel: c'est ce qui me fait de nouveau reflechir icy a cette parole de mon sauveur a son apotre parce que vous avez veu Thomas, vous avez crû (voila l'état naturel de la synagogue) bienheureux [39^r:] sont ceux qui n'ont point veu, et qui ont cru, voila l'état de la² grace meritée aux enfans de Dieu. Or dans le meme ordre que l'homme³ parvient a cet etat de meme il s'eloigne de cet etat sublime: car de l'état de la foy surnaturelle lorsqu'étant abandonné a luy meme il vient a retomber dans l'aveuglement naturel, il ne croit que ce qu'il voit s'il persevere dans cet etat apres avoir comblé la mesure d'iniquité reprouvée qu'il est il tombe dans l'état d'endurcissement.

Telle est la condition de la masse humaine qui ayant merité la reprobation vous avez, Seigneur, exercé votre misericorde sur ceux que vous avez voulu et dans l'ordre que vous avez voulu. Quoi de plus juste que d'exercer la justice contre ceux qui s'eloignent des voyes de misericorde que vous leur avez montrées? Ainsy qui est ce qui oseroit vous demander pourquoy (24.) lorsque la veille du matin fut venue vous faites perir les Egyptiens (25.) vous renversez les roues de leurs chariots et vous ordonnez a Moÿse (26.) d'étendre sa main sur la mer afin que les eaux retournent sur les Egyptiens, sur leurs chariots et sur leur cavalerie. Vous avez deja dit auparavant (4.) que vous feriez tous ces prodiges et que vous seriez glorifié en eux. L'église [39^v:] reconnoit donc dans ce passage d'Israël a travers la mer rouge (20.) la figure de la regeneration de ses enfans par le baptême dans lequel vous nous donnez l'état de la grace par cette foy que vous elevez a croire ce que nous ne voyons pas. Je vous avoueray cependant ingenüement, Seigneur, ma foiblesse que si l'église n'avoit ainsy expliqué ce passage de la mer rouge je me serois imaginé que ce passage figuroit seulement le baptême de la penitence de Jean. Car comme ce passage ne conduit pas d'abord Israël dans la terre promise, mais dans la solitude de meme le susdit bapteme de Jean ne donna pas la grace: mais etoit la voye et la preparation pour recevoir le bapteme de Jésus-Christ que j'aurois crû avoir été figuré par la circoncision instituée par Josué apres le passage du Jourdain:⁴ j'ose, Seigneur, dire cecy devant vous selon la foible portée de mon entendement, car vous voyez les pensées les plus secretes de mon cœur que je soumetts a la doctrine de l'église ou a vous meme, mais que je sens d'ailleurs luy estre conformes, et c'est en ce sens que j'entends ce que j'écris; mais ne sachant ny écrire ny parler avec methode combien ne se trouvera-il pas de [40^r:] mots, de termes, et de propositions qui paroîtront mal sonantes aux oreilles de ceux qui sont plus savants que moy, qui savent ce que

¹ donnez: porte des traces de correction comme si ce mot avait été réécrit en participe passé! Pourtant, cette modification n'aurait aucun sens...

² Complété dans l'interligne.

³ En surcharge

⁴ M: Moÿse [?]

j'ignore et dont ils jugent temerairement de l'esprit. Mais, mon Dieu! pardonnez a ceux qui auront mal jugé de moy, puisque vous voyez que c'est a vous que je parle et non aux hommes dans l'ignorance des sciences puisque ce n'est pas leur jugements que je crains, mais les vôtres. Quelqu'un pourra dire que j'ay avancé cy dessus que les Israelites n'ont pas eu la foy en Dieu, parce que j'ay dit qu'ils n'ont cru que ce qu'ils ont veu. Or ils n'ont jamais veu Dieu: donc ils ne l'ont jamais crû. C'est la consequence tirée de ce que j'ay avancé, je l'avoue elle ne tombe cependant point sur l'esprit, mais sur la lettre. Car premierement dans ce qui a precedé mon esprit a distingué l'état du peuple d'Israël avant la loy, et apres la loy ou pour parler plus clairement, dans la captivité que j'ay dit avoir été figurée de Rebecca, et nous ignorons quelle foy obscure ils ont eu dans cet état de captivité jusqu'a l'exode dans laquelle le peuple concut l'esperance de la liberté et depuis ce tems jusqu'a la loy donnée il ne crut veritablement en Dieu [40^v:] que par les choses qu'il vit: et apres la loy meme il fut dans cet état par rapport a la pluralité. Car Dieu les rappella toujours a luy par les miracles de l'état d'incrédulité jusqu'au temps de la reprobation de la synagogue, et de l'endurcissement qu'ils ont mérité, dans lequel enfin¹ ils n'ont pûs meme croire les miracles de Jésus-Christ qu'ils ont veu; et en voyant il² ne les ont point entendus; or l'état de la foy par l'ouye *qui est entierement surnaturelle a été different: celle cy prechée par les temoins de la resurrection de Jésus-Christ a été recue partout par l'ouye*³ et c'est pour cela qu'elle a exigé la grace qui nous a été méritée par la mort de Jésus-Christ afin que la pluralité des nations la recut. Or dans la synagogue ce n'est que le petit nombre des élus qui a gardé cette foy, cet état naturel dont j'ay parlé rendoit le peuple si enclin a l'idolatrie que d'abord qu'ils voioient⁴ par la presence sensible de Dieu dans le tabernacle apres qu'il eut receu la <lettre>⁵ terre promise pour son habitation il se detourna d'abord aux idoles comme a des objets visibles; et il ne luy seroit de rien de se ressouvenir des merveilles de Dieu qu'il avoit fait pour leur delivrance. Mais l'état des hommes apres la grace méritée est bien different: car quoyqu'ayant recue la foy par l'ouye plusieurs s'en soyent [41^r:] éloignez, il n'y a cependant point eu d'heresie qui ait renouvelé l'idolatrie. Mais toute la multitude des hommes persevera dans la foy d'un Dieu invisible et l'idolatrie ne subsiste plus que parmy ceux qui n'ont pas encore receu la foy. Que ce peu de paroles soient dites pour ceux qui n'auront examiné que⁶ la lettre dans ce qui a été dit cy dessus. Pour moy je reviens a vous, Seigneur, j'implore tres humblement votre grace, afin que si ce que j'écris vient de vous et est conforme a votre verité vous me donniez de l'exprimer et de le faire entendre dans le meme esprit dans lequel je sens que je le dis. Car je reconnois que je n'écris pas des choses communes ou traitées d'une maniere commune; non que je souhaiterasse en savoir plus que les

¹ Complété dans l'interligne.

² Sic! [sans accord du pluriel]

³ Homéoteleute géant: entre *qui... par l'ouye* où plusieurs lignes manquent et sont complétées dans l'interligne. Le saut a été provoqué par la répétition de *par l'ouye*, passage qui se retrouve deux fois dans le texte à peu de distance!

⁴ Partiellement en surcharge: la terminaison de l'imparfait est gardée, le radical réécrit de *croi-* en *voioi-*.

⁵ Correction faite en cours de copie.

⁶ Complété dans l'interligne.

autres, ou que je ne voulusse¹ pas souscrire aux écrits des autres; mais parce que mes réflexions ou méditations sont plus proportionnées à la faiblesse de mon entendement, étant traitées dans cette méthode, puisque j'ay souvent dit que je voulois contempler vos ouvrages et vos merveilles, afin que par elles je vous connoisse davantage, et que plus je vous connoitray plus je vous aime. Aidez moy donc, Seigneur, de peur que je ne defaille: mais afin que j'avance dans votre connoissance et dans votre amour.

[41^v:] SUR LE CHAPITRE QUINZIEME

Il est juste et digne de votre² reconnaissance o enfans d'Israël que vous chantiez un cantique au Seigneur qui vous a delivréz de tant de maux par la force de son bras et par les prodiges qu'il a operéz en votre faveur. O Dieu tout puissant, juste et misericordieux faites moy aussy cette grace qu'un y en esprit et de cœur a vôtre peuple je chante vos merveilles afin qu'en lisant et en croyant ce qu'ils ont veu je vous rende moy meme avec eux le tribut de gloire qu'ils vous ont rendu. Car quoy que je n'ay pas veu des yeux corporels ce que vous avez fait pour eux, vous avez daignéz me donner la foy par laquelle je crois fermement ce que je n'ay pas veu. Les Israelites ont reconnu que vous etiez Dieu par les prodiges que vous avez faits, votre misericorde m'a donné de vous connoitre par ce que j'ay entendu, et que vous avez voulu etre laissé par écrit afin que je lusse et que je meditasse. Ainsy leur foy a été si foible et si chancelante; et la mienne que vous m'avez donnée par votre grace sera solide et permanente tant que vous ne m'abandonnez pas a moy meme. Puisqu'alors, comme j'ay dit, en retombant dans l'état naturel je ne croiray [42^r:] point si je ne vois. Or pour la confirmation de cette verité l'Escriture ne represente ce qui suivit ce cantique. Qui est ce qui ne diroit en le³ lisant et en connoissant tant de merveilles que vous avez operées, Seigneur, que votre peuple estoit parvenu a la foy et a la connoissance de votre divinité (aussy parfaite que l'homme vivant puisse l'avoir) (12.) ils reconnoissent que vous etes Dieu et ils disent; le Seigneur est ma force et le sujet des memes louanges parce qu'il est devenu mon sauveur; c'est luy qui est mon Dieu, et je publieray sa gloire; c'est le Dieu de mon pere et je releveray sa grandeur (3.) le seigneur a paru comme un guerrier, son nom est le *tout-puissant*.⁴ ils vous louent, Seigneur, et dans les versets 13. 14. 15. 16. et 17. ils parlent par un esprit prophetique des choses futures comme si elles estoient arrivées. Qui est ce qui m'assurera que tout cela n'a pas été fait par une esperance ferme de l'avenir? et par consequent comment pourray-je combiner ce que j'ay avancé cy dessus peut etre temerairement de l'esperance de Israëlites sur le chap. 9? Les hommes diront sans doute que je leur ay otté l'esperance, et la foy dans ce que j'ay rapporté sur le C. 14. et que je dois a bon droit etre confondu a la lecture de ce cantique et particulierement du (11. v.) qui dit: qui d'entre les forts est semblable [42^v:] a vous qui etes tout eclatant de sainteté, terrible et digne de toute⁵ louange, et qui faites des prodiges.

¹ Partiellement en surcharge: le radical changé dans l'interligne, v. la note 4 p. 686.

² *vo*tre réécrit de *no*tre

³ Complété dans l'interligne.

⁴ Souligné dans le manuscrit.

⁵ Le signe du féminin est complété dans l'interligne.

Je reconnois, Seigneur, que c'est a bon droit qu'on peut me faire cette objection par la consideration superficielle de ce qui a été avancé. Vous voyez mieux que je ne reconnois moy meme a ma foiblesse; puisque je suis comme Moysse vous disoit, incirconcis des levres et sans paroles devant vous. Je voudrois rendre plus clair ce que j'ay dit, parce que par votre grace je trouve tout bien concilié et combiné dans mon esprit: mais peut estre je ne puis m'exprimer assez clairement pour le faire entendre aux autres. Peut estre meme que ce seroit un effet de ma presumption de croire que je puis rendre clair ce qui ne vient pas de moy: mais dont je vous suis redevable. Vous savez mon Dieu, que je n'ecris pas cecy pour enseigner les autres: mais que je le medite pour mon utilité particuliere, et qu'il n'est pas de ma vocation de faire le docteur, mais de me regarder comme votre disciple et votre enfant encore grossier et ignorant. Je ne crains donc pas de begayer devant vous et je craindrois avec raison d'ecrire cecy pour les hommes a plusieurs desquels je [43^r:] pourrois estre un sujet de scandale a cause de mes paroles inconsiderées, et du mauvais son de la lettre, ainsy tout ce que j'ay ecrit jusqu'a present n'est autre que des soliloques adressés a vous seul par moy seul, ou pour mieux parler sans aucun secours de livres. Par consequent si votre esprit est mon censeur il entendra ce que j'ay ecrit par son¹ inspiration, et il rejettera ce qui est de moy quoyque malgré moy, il est plus a propos que cela demeure dans l'obscurité pour n'estre entendu de personne et qu'il paroisse que ce n'est qu'un avortement de mon esprit. Car quoyque souvent je prenne pour des termes en quelque maniere usités ces mots, *vous me le revelant ainsy, me le dictant, me l'inspirant*,² et autre semblables, vous savez, Seigneur, que je ne veux pas dire par là et encore moins croire que je sois digne de vos revelations qu'on a accoutumé d'exprimer par ces mots dont je n'ose pas seulement parler bien loin de vouloir par un sentiment de presumption me les attribuer: j'use donc de ce terme dans le sens que je crois que toutes les bonnes pensées viennent de vous, et qu'il ne peut y rien avoir de bien en moy que par vous. C'est pourquoy je veux par ces memes expressions vous rendre la gloire qui vous est due, [43^v:] et a moy la³ confusion de ce qui n'estant comme j'ay dit, qu'un avortement de mon esprit ne doit estre attribué qu'a luy; ayant donc repeté cette humble declaration j'entreprends par vôtre grace que j'implore tres humblement, de vous parler dans toute la liberté du cœur qui veut vous aimer seul et rendre gloire a vous seul et a n'exalter que vous seul dans cecy. Animé par ces motifs plus je medite vos ecritures plus j'y trouve de sujet de vous rendre ces differens devoirs plus je les considere moins je puis estre du sentiment de ceux qui ne mettent aucune ou peu de difference entre l'estat de l'ancienne et de la nouvelle loy et entre le merite du sang qui devoit estre répandu et de celui qui l'a deja été. Et de ses vertus, enfin entre l'esprit que vous avez annoncé par vos prophetes de voir estre un jour envoyé, et entre l'esprit même repandu par la descente du saint esprit, pourquoy donc Jésus-Christ auroit-il dit a ses apotres qu'ils estoient plus heureux d'avoir veu que les patriarches qui avoient désiré de voir son jour? Comment ce divin Messie seroit-il venu accomplir la loy si la loy nouvelle n'estoit la perfection, et l'accomplissement de l'ancienne? Si elle en est donc la perfection [44^r:] comment pourroit on la suivre, si l'esprit n'avoit été donné dans un degré plus excellent? et

¹ Réécriture de <mon>

² Souligné dans le manuscrit.

³ En surcharge

comment enfin dirions nous *mon pere*¹ si nous n'etions les enfans? Et comment serions nous les enfans si nous n'avions eu rien de plus singulier que les esclaves; non, non, Seigneur, je ne veux pas adopter une doctrine contraire a la doctrine de vôtre apôtre que je me souviens d'avoir lû, et avoir entendu qu'il a bien distingué la servitude de la loy d'avec la liberté des enfans: et pour nourrir en moy meime cette verité j'ay distingué l'esperance et la maniere de croire du peuple d'Israël de celle du peuple Chrétien et de la foy. Je ne contrediray cependant pas ces paroles de votre serviteur Augustin qui demontrant que votre cité, o mon Dieu, a subsisté depuis le commencement du monde assure que tous ses habitans estoient Chrétiens.

Quoyque cela soit ainsy je ne croiray pas me tromper si je distingue ce degré de christianisme selon la difference de l'esprit qui a été repandu sur nous. Il est vray que les prophetes ont annoncé par ce même esprit tout ce qui devoit arriver; il n'est pourtant pas prouvé par là que ces prophetes memes ayent compris tout ce qu'ils prophetisoient [44^v:] par l'inspiration de l'esprit, puisque Caïphe luy même a prophetisé: mais il n'a pas compris ce qu'il prophetisoit. Car tout ce qui a été écrit l'a été pour notre instruction et n'a pas été donné pour leur instruction. Je reconnois par cette consideration que tous les peres de l'ancien testament n'ont pû estre sauvez jusqu'a la resurrection de Jésus-Christ afin que son sang repandu achevat ce que le merite de ce même sang qui devoit estre repandu avoit commencé en les separant pour le salut; ils ont pû estre et ils ont été habitans de cette même cité; mais ils avoient veritablement differents droits jusqu'a ce que le droit leur fut donné, et qu'ils fussent devenus citoyens au droit desquels ils ont été adoptez. Et il faut même avoir differens egards a ceux qui ont vecu sous la loy de nature jusqu'a l'exode, et a ceux qui ont vecu <jusqu'a> depuis² la publication de la loy jusqu'a Jésus-Christ puisque plus votre misericorde envers les hommes a été grande, Seigneur, plus la sainteté l'a été aussy bien que la diversité a paru dans vos œuvres; mais que dis-je mon Dieu. Donnez moy je vous prie de me bien entendre moy meime. N'avez vous pas dit souvent aux enfans d'Israël [45^f:] que vous fassiez telle et telle chose pour eux en memoire d'Abraham, d'Isaac et de Jacob, on me dira donc qu'il a fallu qu'ils ayant été plus saints que ceux qui ont vecu sous la loy, puisque vous avez fais du bien a ceux cy par rapport a ceux là. Ce n'est pas a moy en particulier, Seigneur, d'examiner la sainteté de vos saints quoyque je ne vois pas que je me sois trompé dans la proposition avancée d'une maniere generale. Or cet argument ne prouve rien, car au commencement de la mission de Moïse meime (ch. 6. v. 5. 6.) vous dites que vous vous estes souvenu de votre alliance, et vous luy ordonnez de dire aux Israëlites que vous les tirerez de la prison de l'Egypte. Ce donc que vous avez fait et que vous faites vous l'avez fait pour vous meime, et c'est vous qui avez donné pour vous a Abraham la foy qui luy a été imputée a justice. Cependant on ne peut pas par ces raisons et semblables en conclure la plus grande ou la moindre sainteté puisque toute sainteté vient de vous dont vous faites part a chacun selon la mesure de votre bon plaisir pour la fin de vos decrets. Or il paroît par vos œuvres exterieures que Moïse, Josué, Samüel, Elie et Elisée semblent avoir participé a de plus grandes graces qu'Abraham, Isaac et Jacob. Je puis faire cette reflexion par rapport aux dons et [45^v:] aux

¹ Souligné dans le manuscrit.

² En surcharge

graces comme on appelle, gratuites ce qui suffit pour verifier la proposition etablie. Mais c'est a vous, Seigneur, et non a ma foiblesse de discerner la qualite des graces sanctifiantes, et considerant de nouveau en ce sens les prophetes et les apôtres. Jésus-Christ a dit que ceux cy estoient plus heureux que ceux puisqu'ils ont veu ce jour que les autres ont tant desiré de voir. En examinant donc ces choses et les comparant avec l'état universel du genre humain avant, sous¹ et apres la loy, il paroît de nouveau la difference des apparitions, des miracles et par consequent de vos manifestations: j'ay deja observé sur le Chap. 6. la difference de vos apparitions jusqu'au tems que vous avez revelé votre nom d'Adonay que vous n'aviez pas revelé aux patriarches. Vous avez voulu etre glorifié par les playes de l'Egypte, et vous n'aviez pas encore operé de tels signes de votre toute puissance, vous avez continué les memes merveilles dans la conduite de vôtre peuple: mais apres la publication de la loy et l'établissement du culte de votre divinite vous vous etes manifesté d'une maniere toute differente. Or de ces choses bien pesées il paroitra que les hommes ont eu la connoissance de votre divinite selon la [46^r:] difference de vos manifestations, et que c'est de là qu'ils ont conçu l'esperance; il paroitra par ce qui suit comment vous la leur avez donnée et nourrie en eux depuis la loy publiée; et si ma proposition est veritable elle sera confirmée que le peuple d'Israël par rapport au plus grand nombre a été dans l'état naturel, c'est a dire qu'il a eu la foy naturelle pour croire parce qu'il voyoit. Apres ce preliminaire je reviens avec vôtre aide a la consideration des textes de l'écriture. A peine Moyses et le peuple eut il chanté le cantique dont les versets que nous avons citez montrent les apparences d'une foy surnaturelle qui est bientot suivie (23.) de l'incrudulité du peuple (27.) le peuple murmure contre Moyses, et pour avoir de l'eau il a recours a luy et non a vous, mon Dieu, (25.) et apres que selon votre instruction il eut appaisé leur soif en rendant les eaux douces d'ameres qu'elles estoient l'écriture dit: Dieu leur donna en ce lieu des preceptes et des ordonnances et il y eprouva son peuple (26.) disant etc. Je ne saurois conclure par le texte de l'écriture que cet etablisement des preceptes et cet epreuve tombe sur vous, Seigneur, mais il se rapporte a Moyses ce que le verbe meme *disant*² mis pour la liaison du texte [46^v:] suivant semble confirmer et en rendre le sens clair que Moyses tenta par là la proposition qu'il fit (sans doute par votre inspiration)³ la docilité et la disposition du peuple a recevoir la loy que vous deviez luy donner. Or ce merveilleux arrangement et cette maniere tout a fait naturelle d'agir avec le peuple me marque l'état de la disposition naturelle du peuple dont vous n'exigiez pas davantage qu'il n'étoit capable de faire; vous avez veritablement voulu, Seigneur que ces faits vinsent jusqu'a nous pour nous manifester de si grands mysteres et pour en tirer des consequences utiles a notre instruction.

Ce ne sont pas la des figures mais des vives representations de ce qu'étoit l'homme avant que la grace eut été donnée pour luy faire reconnoitre qu'il est maintenant apres la redemption et l'état de grace qui luy a été merité. Sans doute qu'en consequence de la remarque que j'ay rapportée sans deroger a l'interpretation commune, on peut dire que le passage de la mer rouge a figuré le baptême de Jean

¹ Complété dans l'interligne.

² Souligné dans le manuscrit.

³ Les parenthèses sont apparemment rayées. mais par une main incertaine, donc il m'a paru préférable de les garder.

pour la penitence je dirois (23.) que par les eaux ameres que le peuple trouva dans sa premiere station dans le desert et dans son pelerinage [47^r:] etoit figuré l'amertume des larmes de la penitence qu'un Dieu homme nous a enseigné d'adoucir par le bois de la croix sans l'imposition duquel on ne peut les boire, et elles ne servent a rien. C'est dans cette <situation> station¹ de la penitence prez de ses eaux ameres que vous vous donnéz, Seigneur, des preceptes, et des ordonnances, et vous vous eprouvez en disant par la bouche de l'Eglise. Si vous ecoutez la voix du seigneur vôte Dieu, et que vous fassiez ce qui est juste devant ses yeux: si vous obeissez a ses commandemens, et si vous gardez tous ses preceptes je ne vous frapperay point de toutes ces langueurs dont j'ay frappé l'Egypte parce que je suis le seigneur qui vous ay gueri. (24.) Du <tems> camp² de Mara le peuple vint a Elim ou il y avoit douze fontaines et soixante et dix palmiers. Pour continuer cette application on pourroit dire que ces fontaines ont figuré les 12 apôtres dont la doctrine comme une eau vive desaltere et fortifie ceux qui par le bois de la croix rendent potables les eaux ameres de la penitence. Mais, Seigneur, vous voyez aussy dans mon interieur que je ne pretends nullement contredire par cecy la doctrine de votre apotre et de l'eglise, mais vous aimer [47^v:] a cause de votre bonté par laquelle vous daignez me conduire a ces pieuses reflexions, dont je veux que toute la gloire ne soit attribuée qu'a vous seul.

SUR LE CHAPITRE SEIZIEME

O Dieu plein de longanimité et de patience; voicy qu'a peine votre peuple que vous avez choisis fait un pas pour ainsy dire, a peine luy avez vous donnéz une marque signalée de votre protection dans les eaux ameres rendues douces (1. 2.) que toute la multitude des enfans d'Israël murmure de nouveau contre Moysse et Aaron et il est veritablement etonnant pour moy d'entendre ces paroles: (3.) plut a Dieu que nous fussions morts dans l'Egypte. L'instinct humain de cette multitude insensée se ressouvient des jugemens que vous avez exercéz en Egypte: mais il laissa dans l'oubli les marques eclatantes de votre misericorde que vous avez fait paroître pour le sauver; et ainsy attribuant a Moysse et³ a Aaron et non a vous leur delivrance, il luy demande pourquoy nous avez vous amenés dans ce desert pour [48^r:] faire mourir de faim tout le peuple? Tels sont les fruits de la foy humaine qui ne croit seulement que ce qu'elle voit et a coutume d'attribuer les evenemens aux hommes et implorant leurs secours et non le vôte elle a recours a Moysse et a Aaron, et denuée d'esperance en vous elle aimeroit mieux avoir peri. Mais vous, Seigneur, voyant sa foiblesse vous ne punissez pas encore son murmure tout impie qu'il est; mais vous dites, je vous feray pleuvoir des pains du ciel, que le peuple aille en amasser ce qui luy suffira pour chaque jour afin que j'eprouve s'il marche ou non dans ma loy. Mais quelle etoit alors votre loy? Seigneur, que vous n'aviez pas encore publiée, je m'egare, pardonnez moy, voila que ce que vous dites et que vous ajoutez (v. 5.) est une loy et une tentation journaliere ou epreuve si on vous obeit. C'est une loy de ne pas ramasser de ces pains plus qu'il n'en faut pour un jour, c'est une loy que le sixieme jour on en

¹ En surcharge sur <situation>

² En surcharge sur <tems>

³ Complété dans l'interligne.

ramasse deux fois autant qu'en un autre jour. (6.) Moïse rappelle au peuple le souvenir que c'est vous qui l'avez tiré de l'Égypte (7.) et il luy promet qu'il verra demain eclater votre gloire. Il blâme leur murmure, et il leur explique que ce murmure [48^v:] se rapporte a vous (8.) car pour nous qui sommes nous dit-il; ce n'est point nous que vos murmures attaquent, c'est le seigneur. (9.) Il cite donc le peuple devant vous par le ministère d'Aaron (10.) et lorsque qu'Aaron parloit encore a toute l'assemblée des enfans d'Israël voila que votre gloire parût tout d'un coup sur la nuée et vous parlez a Moïse en disant: (12.) j'ay entendu les murmures des enfans d'Israël, dites leur: vous mangerez ce soir de la chair, et au matin vous serez rassasiés de pain, et vous saurez que je suis le seigneur votre Dieu.

Telle a été, ô mon Dieu, votre bonté envers ceux que vous avez voulu qu'ils vous connoissent et qu'en vous connoissant ils crussent ce qui est la propriété de la foy naturelle si on peut l'appeller foy. C'est pourquoy vous leur apparutes parce que s'ils n'avoient pas¹ vû eux memes votre gloire² ils n'auroient attribué a des evenemens naturels les miracles que vous aviez³ déterminé de⁴ faire par la suite, peut estre dis-je auroient ils cru (3.) que le vent avoit par hazard apporté les cailles, et que le Ciel avoit naturellement fait pleuvoir la rosée. [49^r:]⁵ Puisque c'est ainsy que la nature humaine a coutume de juger vos merveilles a moins que vous ne la rendiez attentive a ce que vous faites. (15.) Moïse leur explique le miracle, (16.) il leur declare votre parole ou votre commandement de recevoir la manna, (17.) les enfans d'Israël firent ce qui leur avoit été ordonné: L'un en cueille plus, et l'autre moins cependant celuy la n'en recoit pas davantage et celuy cy ne recoit pas moins (18.) et quoyque les miracles soient entassez sur les miracles pour faire paroître la verité de votre parole (18. 19.) voicy que le peuple succombe a la premiere tentation (20.) car il y en a qui n'ecoutent pas Moïse et quelqu'uns en ayant gardé jusqu'au matin, ce qu'ils avoient reservéz se trouva plein de vers et tout corrompu. Et Moïse se facha contre eux, vous cependant, Seigneur, ne futes pas indigné contre eux a cause de cette prevarication, mais vous leur reprochez qu'ils n'ont pas observé le sabbat (24.) etant sortis pour aller cueillir la manne (28.) leur disant jusqu'a quand refuserez vous de garder mes commandemens et ma loy? Je dois adorer, Seigneur, le mystere [49^v:] que ce pain descendu du ciel figura comme nous l'enseigne votre fils Notre Seigneur Jésus-Christ. La manna fut l'aliment des voyageurs et le pain vivant qui est descendu du ciel est aussy la nourriture des voyageurs: le peuple a mangé le premier et il est mort. Mais celuy qui mange celuy cy vivra eternellement. Tandis que l'homme est voyageur et pelerin dans ce monde il faut qu'il se nourrisse et qu'il se fortifie de ce pain. Je trouve en ce sens que la figure est inapplicable a sa verité. Mais je crois que les autres preceptes sur la maniere de cueillir la manne ne conviennent point qu'a cela afin de prouver l'obeissance du peuple et l'observance du sabbat; et qu'il y eut la dessus parmy eux un miracle continuel que ceux qui en ramassoient plus n'en trouveroient pas davantage dans la mesure destinée a cela; et ceux qui en cueilloient moins ne s'en trouvoient cependant pas moins. Or cette propriété convient aussy

¹ Complété dans l'interligne.

² Complété dans l'interligne.

³ Complété dans l'interligne.

⁴ Complété dans l'interligne.

⁵ Le feuillet 49^r n'est pas numéroté dans le manuscrit.

divinement a notre pain celeste puisque le meme corps et la meme vertu est contenue dans une petite ou dans une grande quantité de pains (33.), vous dites a Moysse de placer [50^r:] la manne devant le Seigneur, et de la¹ conserver pour les races a venir. Et c'est ce que pratique aussy l'eglise a qui votre fils a confié le sacre depot du pain celeste que la manne figuroit afin de le conserver pour les generations a venir, pour que ce sacrement fut comme un perpetuel mystere de la foy par laquelle non seulement nous croyons ce que nous ne voyons pas: mais meme nous ne croyons pas ce que nous voyons dans les accidents par rapport a la substance pour rendre aux paroles de votre fils un homage entier, simple et complet. Ce nous² est un memorial continuel de vos merveilles et un mystere réel de notre foy que vous daignez nous donner par votre grace, et que vous elevez a un degré si sublime que nous croions ce qui est contraire a nos sens, et que nous confessons ce que nous ne croyons pas d'une maniere bien differente que nous ne voyons reellement et invisiblement reconnoissant cependant qu'il y est visiblement. O mystere incomprehensible de foy vous etes la recompense et le prix de la foy, qui est ce qui ne reconnoitra en vous considerant que la difference des graces données a la synagogue et a l'eglise pour croire est aussy grande que la figure [50^v:] differe de la verité ou (pour mieux dire) de la verité figurée. Je vous adore donc veritable manne de mon pelerinage, vray corps de mon sauveur, verité voilée a mes sens corporels par les accidents visibles du pain, revelée cependant a ma foy mystereuse: mais pourtant réelle, vous etes ma nourriture; mon pain, ma force, mon salut, et mon Dieu. Je souhaite vous manger, etre nourri de vous, fortifié par vous, vous posseder et vous aimer, conduisez moy sur la terre ou vous voulez, pourveu que vous me donniez de vous suivre comme vous voudrez.

SUR LE CHAPITRE DIX-SEPTIEME

(V. 1.) toute la multitude des enfans d'Israël s'avance par differentes stations et porte avec luy son cœur dur dans le desert: a peine a-il cessé de murmurer pour le pain et les viandes (2.) qu'il s'eleve contre Moysse et luy dit: donnez nous de l'eau pour boire. O multitude d'hommes insensez, qui avez veu la gloire de Dieu, et eprouvez les marques eclatantes de sa puissance pourquoy ne vous [51^r:] tournez vous pas³ du coté du Seigneur votre Dieu? Pourquoi ne demandez vous pas de l'eau a celui qui vous donne un pain quotidien? N'avez vous pas entendu que ce n'est pas Moysse qui vous a tiré du desert, n'avez vous pas veu la force toute puissante du bras de Dieu qui vous conduit, pourquoy murmurez vous, pourquoy le tentez vous (4.) je ne m'etonneray certainement pas de l'embarras de Moysse qui craint d'etre lapidé; mais que dis-je je ne l'admire pas lorsque je dois veritablement l'admirer dans sa pusillanimité. La foy chancellante dont le fruit est la crainte ignore la confiance. Le peuple craint de mourir de soif et Moysse d'etre lapidé. Je crie a vous dont le propre est veritablement d'avoir pitié et de pardonner. et voicy que vous l'exaucez (5. 6.) vous luy donnez de l'eau, et la pierre d'Horeb paroît plus obeissante a votre parole que le peuple meme qui cessa a peine de murmurer contre vous et de vous tenter (7.),

¹ Réécriture de <le, les?>

² Réécriture de <nom?>

³ M: Ex. 2e

il voit le jour et la nuit une colonne de nuée et de feu qui le conduit, il mange un pain miraculeux, et il demande encore: le seigneur est-il avec nous ou non? [51^v:] C'est encore la aujourd'hui le langage des hommes qui apres avoir obscurci leur entendement par leurs crimes et leur assujettissement a la chair s'eloignent de la foy vive et surnaturelle sont livrés a eux memes et demandent souvent le seigneur est il avec nous ou non? Mais la foy surnaturelle <est> et¹ vive qui a été meritée a l'état de la grace ignore cette question; elle souffre la faim, la soif et tous les maux de la vie, et ne sait ce que c'est que de vous tenter, vous qui etes son Dieu. J'en ay pour exemple les apotres et les disciples de votre fils; tant de milliers de martyrs, la sainte troupe des confesseurs, la compagnie des vierges tendres et delicates, une si grande multitude de moines et d'hermites qui souffroient pour vous et souffrent encore aujourd'hui avec joy se plaisent dans les croix quoyqu'ils n'ayent pas veu des yeux du corps vos miracles ny votre gloire: mais le pain dont ils se nourrissent est la foy animée de l'esprit de votre fils et brulante de sa charité. Leur cœur rempli de confiance en vous est semblable en fermeté a la pierre d'Horeb<e>, sur laquelle l'écriture dit que vous vous etes trouvé present, et lorsqu'ils [52^r:] vous demandent dans l'humilité une eau jaillissante dans la vie eternelle vous les rassasiez. C'est là, Seigneur, la difference entre le peuple que vous avez appelé a la possession de la terre des vivants et celui que vous aviez conduit a une terre decoulant de miel et de lait: ce peuple dis-je qui vous suit dans la patience et celui cy qui vous tente sans interruption. Qui est ce seigneur, qui en considerant attentivement cette diversité d'état ne vous rendra gloire et ne discernera la difference de la foy et des graces! Cette comparaison pourroit se faire entre la foy des Israelites et celle des Chretiens: mais, ô mon Dieu! si par rapport au grand nombre je descendois a la comparaison de la foy des premiers chretiens: et de ceux de ces derniers tems a peine trouverois-je une difference sensible entre l'incroyance de ceux cy et celle des Israelites, il y aura pourtant toujours cette difference que cette perfection de la foy que les mauvais chretiens perdent par leur faute n'a pas été donnée a tous les Israelites, mais seulement aux élus qui estoient déjà chretiens. Vous voyez, Seigneur, avec quelle crainte j'écris cecy de peur qu'on ne se scandalise de mes paroles car si l'on veut tronquer le sens et les [52^v:] passages, ou ne pas prendre les termes en bonne part, on en tirera des opinions singulieres et tout a fait contraires a ma foy. Ainsy vous seul estes ma consolation dans les voyes si obscures par lesquelles vous me conduisez; car vous savez ce qu'il y a dans mon cœur et que ce que j'avance entendu dans mon sens n'est point contraire a l'esprit de l'église, et a la doctrine que j'ay puisé avec votre secours dans la lecture de tant de livres spirituels approuvez; je reconnois outre cela (6.) dans la figure de la pierre d'Horeb Jésus-Christ mon sauveur qui s'est luy meme comparé² a la pierre et a la fontaine d'eau vive dans son premier entretien avec la samaritaine et dans les discours qu'il a tenus dans les assemblées a la fete des tabernacles. Il m'est icy representé cette pierre qui frappée de la lance d'un soldat a arrosé nos ames de ses eaux celestes: et souscrivant avec toute docilité et humilité aux explications des saints peres qui disent que Moysse levant sur la montagne les bras en forme de croix figuroit notre sauveur crucifié, je reconnois dans Armalech vaincu le triomphe de la croix.

¹ En surcharge sur <est>

² En surcharge, partiellement: <com->paré réécrit de préparé

car comme sur la croix un Dieu devenu pretre vous a offert pere eternel la victime de son corps humain les bras [53^r:] etendus, de meme icy Moysse en etendant les mains fit vaincre le peuple qui combattoit par la vertu de sa verge elevee que j'ay deja dit avoir figuré l'union de la divinite.

SUR LE CHAPITRE DIX-HUITIEME

Ce qui est contenu dans ce chapitre consideré superficiellement semble ne concerner que l'histoire et non la figure: mais comme s'il m'etoit possible je ne voudrois pas passer une seule parole de votre Ecriture sans la mediter: lorsque je considere, Seigneur, ce qui est icy rapporté je crois de trouver des grands mysteres. Le triomphe de la croix me paroît comme je l'ay dit, representé en Amalech, et qu'il suit icy une figure plus claire qu'auparavant de l'institution de l'Eglise et de sa hierarchie, et je diray en consequence premierement que Jetro parent de Moysse a representé la nature humaine qu'on peut appeller en son sens la mere de l'eglise militante en tant qu'elle est composée d'hommes, et cette consideration Sephora epouse de Moysse me paroît la représenter en tant qu'epouse de Jésus-Christ le veritable Moysse qui nous a tiré de la captivité. [53^v:] L'eglise a été epousée dez le commencement par les decrets eternels, et sa generation a été alors faite, mais comme Sephora, elle a été en quelque façon renvoyée jusqu'au tems de la sortie du peuple (2.) apres que ces epousailles et cette generation eurent été figurées dans le Chap. 4.^c – Or icy le peuple etant deja sorti de l'Egypte et la victoire obtenüe sur Amalech l'eglise est amenée avec ses deux enfans dont l'un a été voyageur dans une terre estrangere, et celui cy a figuré les elus dans la synagogue qui ont vecu sous la loy comme voyageurs (3.) mais l'autre s'appelloit Eliezer (4.) c'est a dire Dieu est le protecteur de mon pere, il est mon <sentiment> soutien,¹ c'est luy qui m'a delivré du glaive de Pharaon² et ceux la ont été les gentils qui ont été delivrés du glaive de Pharaon² ou du Demon. (7.) Jésus-Christ est sorti au devant de la nature humaine et en la reconciliant avec vous, mon Dieu, il l'embrassa, et luy a veritablement decouvert toutes les merveilles que vous avez faites, Seigneur, (7. 8.) mais pour ce qui est rapporté dans les versets suivans de ce chapitre je diray qu'il concerne le tissu de cette meme figure representée sous l'histoire de Jetro jusqu'au verset 21 ou il me paroît etre designé sous la figure de Jetro: que la raison et [54^r:] l'egard a la fragilité de la nature humaine a en quelque maniere suggeré a Jésus-Christ d'establir dans l'eglise la subordination de la hierarchie, non qu'il n'eut pu la gouverner sans cette subordination; mais afin de faire paroître en tout l'ordre et l'esprit qui la gouverne sous une apparence de subordination proportionnée³ a l'entendement humain; d'ou il arrive selon la parole de l'apotre que le meme esprit divisé en son sens en tant de differens dons⁴ a partagé la

¹ Le substantif *soutien* est corrigé à partir de la forme verbale, *soutien*<t> au-dessus de <sentiment>

² Tout le passage entre *et ceux... du glaive du Pharaon* a été omis, puis complété en marge, ainsi que dans l'interligne, en cours de copie. Le saut a été certainement provoqué par la répétition du passage comportant *glaive du Pharaon*.

³ Réécriture partielle pour les trois premières lettres; *por-* réécrit en *pro-*

⁴ Complété dans l'interligne.

hierarchie de l'Eglise en tant de diverses vocations et de dons disposés selon¹ les dites vocations (27.), cela étant fait on a renvoyé Jetro qui s'en retourna en son pays. Qu'est ce qu'il est désigné selon l'état de la nature humaine ainsi considéré, qui nonobstant tant d'œuvres que vous avez opérées pour son salut est retournée dans la terre de sa condition et y demeure. Véritablement, Seigneur, l'application de cette figure me paroît par votre grâce, littérale pour l'intelligence de laquelle tout indigne que j'en suis, je vous rends les actions de grâce que je dois de ce qu'après m'avoir laissé pendant près de deux mois dans mon aridité naturelle, vous avez daigné de nouveau m'appeler à la méditation de vos écritures. Je marque ceci, Seigneur, afin que mon incapacité d'un côté [54^v:] et votre bonté de l'autre en éclatant davantage et que vous soyez loués <par> pour² votre bonté et pour les œuvres de votre miséricorde.

SUR LE CHAPITRE DIX-NEUVIEME

Vous employâtes près de trois mois, Seigneur, à conduire votre peuple avant qu'il arrivât au lieu où parlant à Moïse du milieu du buisson ardent vous lui révélâtes votre nom adorable, vous l'éprouvâtes et vous le connûtes. Mais il ne se trouva exposé à aucune tentation qu'il n'y succombât, et ne montra sa dureté et grossièreté; cependant votre bonté, ô Dieu infiniment miséricordieux, oubliant ses fréquentes prévarications ne lui fait pas représenter par Moïse qui étant appelé par vous étoit monté sur la montagne, ses murmures et ses infidélités: mais les œuvres de votre miséricorde et les bienfaits dont vous l'avez comblé. Quel homme y a-t-il jamais eu qui n'ait reçu de vous des bienfaits innombrables nonobstant les œuvres de son ingratitude avant que vous ayez exercé sur lui votre justice? Pour faire paroître votre longanimité, et montrer que vos dons sont gratuits, je n'ay pas besoin de chercher [55^r:] dans les Écritures des marques de cette bonté puisque je suis moi-même un ouvrage de votre miséricorde que vous avez conduit non pas trois mois seulement, mais tant d'années par le désert du monde avant que de me faire arriver dans le bien où vous aviez résolu de me manifester votre loi. Mais hélas ma Confession vous découvre de combien d'œuvres de votre miséricorde et de combien d'œuvres de ma prévarication, cette esp<e>ace³ de tant d'années a été rempli, elles sont également marquées dans ces livres à la révélation desquels mon âme tremblera un jour et gémit même à présent dans leur souvenir, mais non encore autant qu'elle devoit. (4.) Je vois, Seigneur, comme vous m'avez porté comme l'aigle porte ses aiglons sur ses ailes moi qui aurois plutôt mérité d'être pris par les griffes de votre justice: car sans doute que toutes les afflictions mondaines dont vous avez daigné me visiter sont les ailes de votre miséricorde et véritablement la miséricorde des miséricordes pour ainsi dire, est que vous m'avez fait connaître cette grande miséricorde; il est dur à

¹ Réécriture qui a produit deux variantes parallèles: *sinon/selon*, et il est impossible de décider d'après le manuscrit à laquelle il faudrait donner la préférence et la priorité chronologique. J'ai donc gardé *selon*, comme variante plus logique.

² En surcharge sur <par>

³ Sic! On a affaire à un contresens qui résulte de la tentative de correction et de l'hésitation entre *espece* et *espace*. Pourtant, la faute de grammaire subsiste, malgré les fluctuations.

l'homme de reconnoître que tous vos ouvrages que vous faites dans cette vie avec luy sont des œuvres de votre misericorde s'il revient a luy meme: mais que [55^v:] la louange et la gloire en soient a jamais rendües a votre grace de ce qu'elle a fait entendre a ma sensualité cette parole qui luy paroissoit autrefois si dure: celle cy demontre toutes vos œuvres; mais la cupidité et la chair les cachent aux yeux des hommes; vous exigez du peuple ce souvenir par le ministere de Moysse. C'est pourquoy dans le verset deja cité vous luy representez comment vous l'avez portez. Ils ont veu ce que vous avez fait aux Egyptiens et pourquoy leur faites vous¹ représenter tout cela si ce n'est pour combler votre bonté par des nouvelles bontés (5.) si donc, dites vous, vous ecoutez ma voix et si vous gardez mon alliance vous serez le seul de tous les peuples que je possederay comme mon bien propre, car toute la terre est a moy (6.) vous serez mon Royaume et un Royaume consacré par la pretrise: vous serez la nation sainte. Ce sont là les paroles que vous ordonnez de dire aux enfans d'Israël qui jusques icy n'ont point cessé de vous irriter et ne cesseront pas, rappelez je vous prie, Seigneur, s'il vous est agreable, dans <un> ma² memoire ce que vous m'avez manifesté jusques icy dans la meditation [56^r:] de vos Ecritures qui est necessaire pour la combinaison de ce que j'ay deja avancé avec ce que je dois avec votre grace mediter a present pour montrer la merveilleuse œconomie de vos ouvrages. Je crois donc par votre misericordieuse lumiere avoir dit sur la genese (ce que j'ay deja eu souvent occasion de repeter) qu'Isaac et Rebecca ont été les figures de vos promesses et de l'esperance qu'on doit y avoir, que le tems de la captivité a été figuré par la sterilité de Rebecca; qu'elle a conceu dans l'exode ou (pour parler plus clairement) je diray que sa conception designoit l'esperance de la delivrance, et que l'esperance représentée par Rebecca ayant été amenée par Eliezer, ou par la loy a Isaac avoit enfanté par la publication de la loy Esäu ou les enfans de la promesse temporelle, et Jacob dans eux de la promesse spirituelle.

Voila ce que je trouve icy a combiner. Donnez moy donc la lumiere, Seigneur, s'il convient a votre gloire pour que je puisse m'en acquitter. Car cette application me paroit a moy meme trop envelopée: mais pardonnez a ma foiblesse qui tache de ramener de si grands mysteres a l'ordre des evenemens temporels et a une maniere plus proportionnée a son entendement, et [56^v:] ne se ressouvient pas que cela a été prophetiquement représenté dans l'histoire d'Isaac, et qu'ainsy il n'exigea pas l'ordre des evenemens. Car la verité dont il s'agit icy que les promesses données par l'esperance, amenées par la loy seront rendues fécondes et apres avoir accompli le tems de la sterilité engendreront par elles des enfans de la promesse temporelle et de la promesse spirituelle dont les derniers ou les puisnez, quoiqu'ils soient jumeaux enleveront le droit d'ainesse par la benediction qu'ils obtienderont de leur pere: elle ne demande pas de tenir cet ordre dans la representation des evenemens puisqu'elle est une representation prophetique non des evenemens, mais de la verité.

Autrement je m'objecterois a moy meme que la loy n'a pu être figurée par Eliezer ny l'enfantement de Rebecca être designé par la loy publiée. Tout cela ayant été ainsy demelé par votre secours, Seigneur, il me semble que dans cette preparation du peuple a la publication de la loy l'enfantement de Rebecca est <publié> figuré³ par

¹ Complété dans l'interligne.

² En surcharge sur <un>

³ Correction faite en cours de copie, car la rature se trouve dans la ligne.

les promesses faites au peuple dans les versets cy dessus citez; car veritablement il n'y avoit que le peuple d'Israël qui peut estre appelé [57^r:] votre bien propre: ce peuple que vous avez tiré par la force de votre bras, que vous avez multipliez et etendu; que vous avez conservé et glorifié, de telle sorte que toutes les promesses temporelles ont été accomplies en luy; mais le Royaume consacré par la pretrise et la sainteté ne luy peut convenir; mais au peuple qui estoient pour le sacerdoce Royal dans le bapteme, et qui vous offre tous les jours l'hostie d'un vray sacrifice pour les pechez. La sainteté convient a ce caractere, et c'est sur cette sainteté que tombe la promesse du Royaume eternal, et des biens spirituels. Ces promesses paroissent estre liées dans ces textes pour représenter les jumeaux conçus dans le meme ventre, et nez en meme tems. Mais en examinant la nature des promesses la difference paroit, l'expression et que l'un est metaphorique et temporel: car a le prendre dans un sens étroit et litteral rien ne peut estre votre bien propre que vous meme, mais le sens de l'autre ne peut estre verifié que dans le sens litteral puisqu'il convient que votre Royaume soit eternal et sacerdotal. Afin que les citoyens de votre Royaume eternal soient eternellement pretres, et qu'étant les hosties de leur sacrifice ils s'offrent a vous incessamment, et vous rendent ainsy un hommage eternal d'adoration. C'est là le Jacob que vous avez aimé: mais pour l'autre comme Esäu vous l'avez hai [57^v:] eternellement. Ça été la le roux arrosé du sang des victimes et tout cela par tant d'observances inutiles par elles memes et infructueuses, et qui est ce qui peut dire que la benediction qui luy a été ottée par justice n'a pas été donnée a l'autre par justice en consequence de la promesse misericordieuse antecedente. (7.) Moysse étant venu vers le peuple en fit assembler les anciens, et leur exposa tout ce que le Seigneur luy avoit commandé de leur dire (8.) Le peuple repondit tout d'une voix, nous ferons tout ce que le Seigneur a dit. Voila la naissance des jumeaux mais par ou! par l'esperance des promesses laquelle parce que le peuple la conçut il promit de faire tout ce que le Seigneur avoit dit: mais qui est ce qui a amené cette esperance? Le commandement de Dieu ou la loy. Car Moysse exposa tout ce que le seigneur luy avoit ordonné, voila Eliezer a qui on joindra bientot dans ce qui suit les chameaux chargez, les colliers les pendants d'oreilles d'or et plusieurs promesses temporelles données a l'esperance comme a Rebecca. C'est la premiere division des enfans d'Isaac ou de la promesse qui sera suivie de la subdivision des enfans de Lya et de Rachel ou du Vieux <et> ou¹ du Nouveau testament. Les enfans de la promesse sont représentés et ont été jumeaux. Les enfans des testaments ont été divisés et partagés en diverses familles comme on a deja dit a leur sujet. (9.) Moysse vous rapporte, Seigneur, [58^r:] la reponse du peuple pour faire voir que vous ne faites rien avec l'homme par contrainte, mais que vous l'attirez <doucement> librement² avec douceur a son propre bien par des promesses faites par misericorde (9.) Vous promettez mon Dieu! que vous viendrez, a qui, a Moysse? comment? dans une nuée sombre et obscure. Pourquoi? Afin que le peuple vous entende lorsque vous parlerez a Moysse et qu'il le croie. Dans toute la suite ce sont³ des veritez par rapport au peuple d'Israël. Mais elles contiennent en soy des grands mysteres developpez dans Jésus-

¹ En surcharge sur <et>

² En surcharge sur <doucement>

³ En surcharge sur <sero...> [Il s'agit là de la transcription du futur en présent, modifiant la phrase et la forme verbale en cours de route]

Christ le véritable Moïse; car en la personne de celui cy Dieu est venu dans la nuée sombre de son humanité afin que l'homme croie a luy pour toujours et cette parole qui tue en passant est prise pour une expression hebraïque que nous revele ce mystere et ne peut se verifier dans un autre sens en Moïse, a qui non seulement le peuple ne crut pas pour toujours, mais Moïse meme n'a pas été toujours fidelle. Mais elle se verifie divinement en Jésus-Christ a qui le peuple dont il est le conducteur croira éternellement.

O Dieu mon createur que vos œuvres sont merveilleuses. Faites je vous prie que je persiste dans l'humilité et dans l'étonnement a les mediter [58^v:] attentivement, j'ay trouvé jusques icy plusieurs apparitions dans lesquelles vous avez daigné apparaitre aux hommes parmy les quelles j'ay déjà remarqué par votre grace que la dernière dans le buisson ardent a été plus claire que les autres. Mais je dois icy considerer des choses bien différentes qui concernent des jumeaux nez ou les enfans de la promesse temporelle et spirituelle. Vous vous êtes manifesté sur cette montagne de l'Arabie a Moïse et a présent au peuple afin sans doute que nous connussions 1° que le genre humain étoit si rempli d'iniquité que vous n'avez pas voulu demeurer parmy eux 2° afin qu'il parut que vous aviez été en quelque façon chassé par le péché et qu'enfin touché de misericorde vous étiez de nouveau descendu parmy votre peuple que vous aviez choisi pour être a vous. 3° pour que par les objets visibles vous fixassiez les pensées vagues du cœur du peuple sur l'existence de votre divinité afin qu'il s'accoutume a croire meme ce qu'il ne voit pas. 4° afin que l'esperance fut plus solidement établie dans leurs cœurs par l'impression de votre majesté visible et de votre existence sensible. 5° comme vous dites vous meme afin qu'ils [59^r:] croient a Moïse et 6° enfin comme Moïse le déclara bientôt afin qu'ayant conçu une vive impression de crainte ils perseverent dans l'observance de vos commandements: mais il a fallu que tout cela se fit dans le desert, parce que depuis¹ le péché d'Adam jusqu'alors vous n'avez pas voulu nous le manifester par des voyes sensibles sinon a votre peuple élu pour en avoir sa² connoissance. Vous avez premierement montré votre misericorde dans la conservation de Noë avec un si petit nombre de sa famille: mais vous commencés icy proprement les œuvres de votre misericorde envers tout le genre humain: et vous descendés dans une nuée obscure pour habiter et demeurer avec votre peuple dans l'obscurité jusqu'a ce que le tems de grace et de misericorde arrive par rapport a tout le genre humain et que vous descendiez dans les cœurs des hommes par votre grace et demeuriez avec eux pour toujours. Icy commencent donc les œuvres de votre misericorde dont l'enchaînement vous fit connoitre de plus en plus clairement, vous fites³ craindre et enfin vous fites⁴ aimer. Toutes les circonstances donc et presque toutes les paroles sont mysterieuses dans ce que l'Écriture me represente et que je crois se rapporter a ce que vous deviez faire. [59^v:] (10.) Vous ordonnez Seigneur, a Moïse de descendre pour sanctifier le peuple aujourd'hui et demain, et pour qu'ils lavent leurs vetemens, (11.) et qu'ils soient prêts pour le 3.e jour auquel le Seigneur devoit descendre devant tout le peuple sur la montagne de Sinaï. Je sais, ô mon Dieu, que la sanctification que

¹ En surcharge sur <de plus?>

² Réécriture de <la>

³ -es: inséré dans l'intervalle

⁴ -es: inséré dans l'intervalle

vous ordonnez icy se réduit a la purification et que celle cy se rapporte au lavement des habits. Car c'est ce que le texte suivant (14.) exprime plus clairement. Mais parce que¹ tout ce qui se passe icy est mystereux, peut estre ne me tromperay-je pas en disant que vous avez voulu que le peuple se sanctifiât par le desir de vous voir et d'entendre votre voix, puisque dans le sens naturel la sanctification future a dû prendre son commencement de cet œuvre de votre grace. Or le lavement des vêtements designoit le bapteme a venir de Jean pour la penitence qui par rapport a l'homme interieur n'a été qu'un lavement de vêtements puisqu'elle ne demandoit que les œuvres interieures de la penitence en supposant la sanctification du desir. Ainsy elle n'etoit pas autre par rapport a l'ame que les vêtements sont par rapport au corps. Moyses [60^r:] est icy envoyé pour faire par representation ce que le veritable Moyses et envoyé devoit faire un jour en operant. Or vous accordez trois jours, Seigneur, pour la consommation de cet œuvre, par lesquels je trouve qu'ont esté designés les trois années de la conservation de votre fils. Car c'est alors que le Seigneur parût sur le mont de calvaire devant tout le peuple (12.) la montagne sur laquelle il n'etoit pas permis sous peine de mort de monter au dela des limites etoit le mystere qui devoit s'y accomplir, et la designation de cette double mort exprime la damnation du corps et de l'ame, et il a été deffendu de monter, comme j'ay dit, au dela des bornes sur cette montagne du mystere de la croix. (13.) La main de l'homme qui fait autrement ne le touche point: mais il est accablé de tant et de si grandes erreurs comme d'autant de pierres ou percé par les fleches de votre justice.

Ce sont là les choses que j'ay crû devoir rapporter comme concernant ce qui doit arriver. Cecy se faisoit sur le mont Sinay en representation de la majesté qui devoit eclater dans l'aneantissement de la divinité, mais ô Dieu incomprehensible, plus la manifestation de votre gloire sur le mont [60^v:] Sinay fut grande, plus l'humiliation d'un Dieu homme qui est arrivée sur le mont de Calvaire est devenue profonde aux yeux charnels de votre peuple. La premiere regardoit les enfans de la promesse terrestre et temporelle que vous vouliez elever a l'esperance en leur representant des objets proportionnés leurs sens: l'autre concernoit les enfans de la promesse spirituelle que vous aviez resolu de recompenser par l'esperance de la dilection et par celle là conduire a celle cy en luy presentant l'objet d'une si grande humiliation. Le bruit de la trompette invisible sur la montagne de Sinay en manifestant votre presence appelloit le peuple. Vous avez appellé tout le genre humain a l'adoration d'un Dieu homme par la voix du soleil eclipsé, par celle des tenebres, et du tremblement de la terre.

Vos ouvrages, o mon Dieu, sur ces deux montagnes ont été si etonantes, si adorables et si aimables, et leur combinaison nous montre comment vous avez procedé pour conduire l'homme a votre connoissance, et dans quel ordre vous l'avez fait arriver jusqu'a votre dilection. Vous avez representé [61^r:] la majesté de votre gloire pour vous faire reconnoitre la bonté de l'humilité pour que celle la fut un objet de crainte par laquelle le peuple charnel se laissât conduire; et celle cy le fondement de l'amour par lequel le genre humain parvint jusqu'a vous. (14.) Moyses etant descendu de la montagne vint trouver le peuple et il le sanctifia et apres qu'ils eurent lavé leurs vêtements il leur dit: soyez prêts pour le 3me jour, et ne vous approchez point de vos

¹ *ce que*: inséré dans l'intervalle pour aboutir à la forme complète de *parce que*

femmes. J'ay remarqué, Seigneur, que dans le precedent verset (10.) vous avez ordonnez la sanctification et le lavement des habits. Mais pourquoy Moysse a-il ordonné le dernier au peuple (qui devoit estre prescrit, mais qui ne l'estoit pas encore par la loy pour un certain temps)? Mon ignorance n'en trouve point d'autres raisons, sinon afin que nous apprissions que nous devons nous abstenir des plaisirs meme permis charnels et sensuels lorsque nous voulons nous approcher de vous (16.) Le troisieme jour etant arrivé sur le matin comme le jour estoit deja grand etc. tous ces spectacles que vous faites voir a votre peuple sont propres a leurs sujets. Et les circonstances [61^v:] meme de votre avènement designent l'état futur du peuple, les tonnerres de la loy qui devoit estre publiée, les eclairs, certaines veritez qui brillent seulement comme des eclairs parmy les tenebres des figures, la nuée tres epaisse, l'obscurité meme des figures, le bruit de la trompette eclatante representoit la voix des prophetes. En cela <rep>¹ consistoit la representation sensible et la connoissance obscure de votre incomprehensible et invisible Majesté et puissance, et de tout cela la nature humaine laissée a elle meme ne pouvoit concevoir que de la crainte (14. 18.) tout le mont Sinay estoit couvert de fumée parce que vous y etiez descendue au millieu des feux. La fumée s'en elevoit en haut comme d'une fournaise, et toute la montagne estoit effrayante; mais de la je ne puis conclure si le peuple vit le feu. D'ou en consequence de ce qui a été avancé et qui est confirmé par le verset cy dessus cité (9.) ou vous aviez dit que vous viendrez dans une nuée obscure. L'Ecriture rapporte icy la ressemblance d'une fournaise. Je m' imagine que le peuple ne vit pas le feu [62^f:] mais seulement la fumée; et c'est ainsy qu'il est exprimé dans cette vision comment la verité a été cachée dans l'obscurité des figures, laquelle nous devoit estre manifestée quoyque vous demeurassiez toujours invisible et a eux et a nous. Car le feu estoit caché dans la nuée obscure et dans la fumée et vous etiez dans le feu. C'est ainsy que cela se passe dans la vision des Israelites. Mais dans notre vision l'humanité de Jésus-Christ est la nuée qui couvre la divinité, le feu qui est caché dans l'humanité est la charité de la verité, et dans cette charité nous est maintenant voilée la divinité. L'humanité a été visible, la charité a été visible sur la croix: mais la divinité reste invisible <sur la croix>² pendant cette vie; (19.) plus le tems approchoit plus le son de la trompette des prophetes s'augmentoit aussy peu a peu, et devenoit plus fort et plus perçant, Moysse parloit et Dieu repondoit, voila l'état du peuple hebreux (20.) le Seigneur etant descendu sur le haut de la montagne appella Moysse ou l'humanité dans l'incarnation, et il envoya ce Moysse (21.) pour declarer a tout le genre humain de ne pas passer les limites qu'on luy a marquées [62^v:] sur la montagne des Mysteres qui luy ont été revelés de peur qu'un grand nombre d'entre eux ne perisse; (22.) on nomme icy les pretres quoyque le sacerdoce de la loy n'eut pas encore été institué, pour designer plus clairement que comme il estoit deffendu aux pretres instituez par Moysse de monter au sommet de la montagne, de meme sera-il deffendu aux pretres de la loy nouvelle. (23.) La fragilité humaine de Moysse hebreu me paroist estre icy representée lorsqu'il dit a la voix de Dieu qui luy ordonne de descendre: pourquoy descendray-je pour reiterer ce nouveau commandement que

¹ La rature fragmentaire trahit un petit saut involontaire du copiste qui a ébauché *représentation* (qui figure tout de suite après dans le texte), puis s'est repris et corrigé.

² La répétition raturée de *sur la croix* révèle un homéotéleute classique, on retrouve ce passage plus haut, à sa place.

vous faites; puisque vous meme m'avez ordonné tres expressement de mettre des limites et de sanctifier le peuple, ce que j'ay deja fait, et apres la publication de cette ordonnance il ne pourra plus monter (24.) mais il fallut que Moyse descendit pour que la verité future fut représentée; il luy est ordonné de monter sur la montagne et de prendre avec luy Aaron pour designer qu'il a fallu que Jésus-Christ descendit dans la nuée sombre de son humanité vers le peuple afin qu'en montant [63^r:] sur la montagne de calvaire il prit avec luy le caractere de pretre représenté par Aaron. Car comme lorsque Aaron monta sur la montagne, il n'avoit pas encore le sacerdoce, ainsy peut estre pourroit-on dire dans un sens approprié que Jésus-Christ n'étoit pas pretre lorsqu'il monta sur le mont de Calvaire, mais qu'il manifesta son sacerdoce dans l'oblation de son corps humain quoyqu'il fut prêtre – en ce sens qu'il a été l'agneau immoli dez le commencement du monde, il est pourtant repeté dans le texte que les pretres et le peuple ne passent point les limites etc. pour designer plus clairement que ce n'étoit point au sacerdoce ny au peuple juif qu'il devoit estre donné de monter au seigneur, mais a un sacerdoce selon un ordre plus excellent et a un peuple qui devoit en estre sanctifié. (25.) C'est ainsy que Moyse descendit vers le peuple pour raconter tout, c'est ainsy que Jésus-Christ est descendu du mont de Calvaire de la croix pour que tout cela fut escrit dans nos cœurs. O Christ mon redempteur, écrivez donc dans mon cœur votre loy qui n'est que charité. Achevez l'ouvrage que vous avez commencé en moy, et s'il est convenable a votre gloire, faites que je chante vos merveilles, [63^v:] faites que je vous trouve toujours dans vos ecritures puisque Moyse et les prophetes ont escrit de vous: vous avez été l'objet et la fin de tout ce que le pere Celeste a fait depuis la creation du monde, vous l'avez fait pour vous meme, et c'est pour vous que tout a été fait. Vous donc qui m'avez formé faites que je vive par vous, que je meure avec vous pour vivre eternellement en vous.

SUR LES CHAPITRES VINGTIEME, VINGT-ET-UNIEME, VINGT-DEUXIEME ET VINGT-TROISIEME

Vous aviez imprimé o Dieu Createur de l'homme! la loy de la verité dans le cœur de votre creature, que vous aviez formée a votre image, et elle l'a toujours retenüe. C'est pourquoy on l'appelle la loy de nature: elle ordonne de faire aux autres ce que nous voudrions qui nous fut fait, et elle nous deffend de leur faire ce que nous ne voudrions pas qu'ils nous fissent; mais apres que le premier homme s'étant éloigné de vous par le peché sa posterité fut devenue esclave du peché la cupidité qui fait tout pour elle meme [64^f:] corrompt tellement cette loy que le genre humain s'en etant entierement egaré, vos seuls elus preservés par votre misericorde de la corruption universelle ont vecu dans cette loy jusqu'a ce que la foy d'Abraham luy ayant été imputée a justice, vous avez choisis selon votre promesse misericordieuse sa posterité pour votre peuple, ou comme j'ay remarquée cy dessus que vous avez dit vous meme, pour votre bien particulier. Et voila que par cette raison votre bonté a déterminé de luy donner la loy afin qu'il soit vôtre peuple et vous son Dieu, et votre misericorde m'a fait reconnoitre que cette loy est divisée en morale et en ceremoniale: la loy morale qui concerne la conduite des mœurs explique et etend le veritable sens de la susdite loy de nature et de votre verité fondée dans la charité; la loy ceremoniale qui regarde vôtre culte figure la verité, et votre veritable culte confirme

l'esperance de la redemption, et demontre dans son obscurité meme un sauveur; l'une et l'autre a du conduire a luy afin que par luy votre peuple soit conduit a vous. Tel a été l'effet de votre misericorde envers luy, mais au contraire l'effet de la nature corrompue a cause que ce peuple etablissant cette meme loy [64^v:] en place d'un sauveur a cherché sa justice dans les œuvres de la loy, a pris les figures pour la verité, a meconnu son vray sauveur, et a été ainsi trompé par son esperance illusoire. Vous avez prouvé, Seigneur, que cela arriveroit, c'est pourquoy pour satisfaire a votre justice vous avez exposé par la mediation de Moysse vôtre loy a un peuple libre et luy ayant fait annoncer, comme je l'ay déjà remarqué, vos promesses vous avez demandé son libre consentement; la bonté du Créateur envers sa creature a été si grande qu'il a bien voulu contracter avec elle une alliance. J'ay observé par votre grace que vous aviez fait aussi deux alliances avec Abraham: la premiere qui regarde vos promesses temporelles et la possession de la terre de Chanaan avoit été confirmée dans le sang des victimes. La seconde qui concernoit sous des figures la benediction de toutes les nations dans sa posterité et la possession de la terre des vivans fut confirmée dans le sang humain repandu par la circoncision: mais l'une et l'autre alliance est bien différente de celle dont il est icy question au chap. 24. car vous permettez [65^r:] a Abraham sans rien exiger de luy en faisant justice a la foy que vous luy aviez misericordieusement donnée: mais vous promettez icy au peuple en exigeant de luy des conditions disant: au Chap. 19. v. 5. si donc vous écoutez ma voix et si vous gardez mon alliance etc. vous êtes fidele en vos promesses, Seigneur vous n'avez pu oublier la posterité d'Abraham, parce que vous luy avez promis et ainsi comme je l'ay déjà dit, la promesse misericordieuse a été changée en justice que la foy donnée gratuitement a obtenue: mais cette meme justice l'exigeant ainsi vous n'avez pu en quelque façon ne pas punir un peuple qui avoit tant de fois violé les conditions de votre traité, nonobstant cela¹ cependant vôtre promesse faite a Abraham a eu son effet parce qu'elle a été accomplie dans la posterité d'Abraham en Jésus-Christ et par Jésus-Christ, il est vray que votre loy n'a pu sauver. Car vous ne l'avez pas donnée pour qu'elle sauvât: mais pour qu'elle conduisit au sauveur. Ainsi j'ay dit parce que vous me l'avez enseigné, que la loy n'a donné que l'esperance qui auroit obtenu la foy donnée par le sauveur pour le salut s'ils avoient mis leur esperance et non leur foy dans la justice de la loy, c'est a dire dans les œuvres [65^v:] de la loy, car alors ils auroient pu obtenir la meme foy anticipée par les merites de Jésus-Christ que les élus ont eu depuis le commencement du monde. Cette esperance rendoit les saints qui ont vécu sous la loy si fideles dans l'observance de la loy non pour être sauvés par elle, mais afin que revetus de ces peaux sur la representation extérieure d'Esau ils obtinssent la benediction ou le salut en Jésus-Christ et par Jésus-Christ; le pelerinage de Jacob a figuré leur pelerinage sous la loy comme dans la maison de Laban puisque quoyque ce patriarche eut préalablement obtenu la benediction, il a pourtant été pelerin pour exprimer le pelerinage de ses descendants.

Il paroît de là que l'esprit de la loy a été l'esperance dans le redempteur, et que sans elle la lettre a été un fardeau onereux ou plustot qu'elle tuoit parce que sans cette esperance susdite la loy a été cause que ceux qui en ont suivi la lettre ont mis leur esperance dans la fausse justice de leurs œuvres et ceux la ont été des Esau qui pour

¹ Complété dans l'interligne.

un mets roux des sacrifices faits dans cet esprit ont vendu leur droit d'ainesse. Vous daignez, Seigneur, maintenant m'enseigner clairement cette verité [66^r:] que j'ay rapportée d'une maniere plus envelopée dans mes Meditations sur la Genèse croyant que cette figure avoit été accomplie en Josué et en Caleb: mais je reconnois a la faveur de votre lumiere qu'on peut l'expliquer plus clairement de la maniere cy dessus rapportée.

Que¹ la louange et la gloire vous soient donc rendues et de ce que vous m'avez donné maintenant et de ma foiblesse meme et des tenebres de mon ignorance qui n'a pu expliquer plus clairement ces veritez quoiqu'elles puissent être reduites en ce sens. Vous me faites connoître par là, Seigneur, la verité de la doctrine de l'apotre que j'ay toujours crue par votre grace, mais que je ne pouvois comprendre si distinctement comment la loy a été cause du peché; comment elle n'a pu sauver; il paroît de là, dis-je, ou plustot il est confirmé par là ce que j'ay rapporté dans le chapitre precedent sur le verset (9.) que le peuple d'Israël a été seulement votre bien particulier préferablement a toutes les autres nations, mais que le Royaume sacerdotal a été composé de ceux de vos élus qui vous² offroient les³ figures des sacrifices dans l'esperance du veritable sacrifice, car ceux là vous sacrifioient veritablement par la foy dans l'esperance mais nonobstant cela ils estoient seulement séparés [66^v:] pour le salut parce que selon la doctrine de l'apotre tout fut renfermé sous le peché. Leur salut ne fut pas entier avant que la verité des sacrifices eut été accomplie, et que le vray sacrifice eut été achevé par le prêtre selon l'ordre de Melchisedech, dont le sacerdoce d'Aaron ne fut que la figure: d'ou il paroît de nouveau que la loy n'a nullement pu sauver qu'imparfaitement; mais seulement disposer, conduire et non faire arriver au salut; je reconnois donc que par rapport a ce que nous avons dit, Moÿse a été entierement la figure de Jésus-Christ mais apres la loy receue j'ignore, Seigneur, ce que je dois dire jusqu'a ce que vous daignéz m'enseigner. Or pour ce qui regarde la loy écrite, dans les chapitres cy dessus marquez, je reconnois qu'il n'est pas de ma competence de les mediter verset par verset, puisqu'une partie a été abolie par la loy nouvelle et que l'autre est enseigné plus clairement par l'Evangile qui est la perfection de la loy, soyez donc louez et benis pour toutes vos loy si justes et si proportionnées a la vie commune et mondaine des hommes par lesquelles vous avez daigné montrer a l'homme ce qui est opposé a votre verité et a votre charité [67^r:] ce qu'il doit éviter et ce qui luy est conforme, et a quoy vous luy ordonnéz de se conformer luy meme. Car c'est le propre de la verité de <se>⁴ manifester ce qui est bon, et c'est le propre de la charité de deffendre ce qui est mauvais.

C'est en ces deux points que consiste votre loy, o supreme charité de la verité. Avant la grace meritée et sous la servitude du peché l'homme ne pouvoit l'accomplir. C'est pourquoy Jésus-Christ notre Sauveur dit qu'il est venu non pour detruire la loy, mais pour l'accomplir, il falloît qu'il fut Dieu et homme pour enseigner par son exemple et accomplir la loy du Dieu de verité et de charité. Il est clair par là qu'accomplir la loy c'est suivre la verité dans la charité ce qui est le meme qu'imiter Jésus-Christ: il est la fin et l'objet de la loy parce que la verité est dans la

¹ Changement de poncuation: réécriture de *que* en majuscule et avec un point mis devant.

² <n>ous réécrit en *vous*

³ Réécriture de *des* en *les*

⁴ Rayé comme fautif.

charité du pere, ainsy il ne put ni ne voulut detruire la loy d'autant qu'elle avoit été fondée dans la verité et dans la charité du pere. Voila ce que je voulois dire de la loy morale. Mais la loy ceremoniale doit être considerée bien differemment, quoyque l'une et l'autre soient emanées de la meme source de votre verité et de vôtre charité, o mon Dieu, parce qu'elle n'a fait qu'indiquer et figurer [67^v:] l'une et l'autre apres que la verité et la charité eurent été gravez dans les cœurs des hommes par les merites de la passion, elle ne pût ni ne dut subsister: parce que le peché qui regnoit dans les cœurs des hommes étant effacé, ottant la cause pour laquelle la verité et la charité ne pouvoient être veues l'effet a été pareillement oté qui avoit été causé par le peché.

C'est pourquoy il ne fut point necessaire que Jésus-Christ commandat les fardeaux de la loy ou qu'il abrogeat la loy ceremoniale: car il suffit de la descente du Saint Esprit par lequel la charité a été confirmée, et la verité a été gravée dans les cœurs des fidelles, afin que leur assemblée jointe a celle des apôtres put dire, il a semblé bon au Saint Esprit et a <moy> nous¹ etc. C'est ainsy que la verité a effacé la figure: c'est ainsy que le feu luisant de la charité a dissipé l'ombre que le peché avoit causé. Jésus-Christ a démontré, manifesté et enseigné la verité, il a soufflé le saint esprit, l'esprit de verité mais il a gravé dans les cœurs cette verité de l'esprit de charité parce qu'il l'a fait aimer. Car autre chose est connoître la verité d'une maniere sterile, autre chose aimer la verité. Cette impression d'amour confirmée a été donnée [68^r:] aux apôtres par la descente du Saint Esprit en forme de feu: elle est donnée encore aujourd'hui par le sacrement de confirmation qui confirme dans la verité que nous recevons dans le bapteme. Ces differents effets ne sont point produits par un different esprit de verité et de charité puisqu'il n'est qu'un et meme esprit, mais par une operation distincte et un different degré de charité puisque là ou est votre verité, ô mon Dieu, la aussy est la charité parce que votre verité² ne peut être veritablement connue sans être aimé ou de moins en quelque degré: ainsy plus on la connoit plus on l'aime: lors donc que vous confirmez dans la verité par le sacrement, vous la faites plus connoître et plus aimer, parce que vous confirmez dans la verité et dans l'amour. Ainsy le Saint Esprit a enseigné toute³ choses parce qu'en confirmant il a fait aimer la verité que vous avez manifesté o mon Jesus, ainsy croire la verité dans la charité est la supreme loy écrite dans les cœurs des fidelles, et elle contient toute la perfection, ce⁴ sont la ceux qui ne sont pas nez du sang ni de la volonté de l'homme, mais de Dieu; croire la verité dans la charité et vous avoir dans le cœur o tres sainte trinité, et être uni avec vous. [68^v:] Vous donnez pere éternel de connoître la verité ou le fils, et la connoissance de la verité produit l'amour de la verité, ou le saint esprit, et plus la connoissance de la verité est augmentée plus devient grande la dilection de la charité. Faites donc, ô adorable verité de la trinité que je vous connoisse plus pour vous aimer davantage: donnez moy de vous aimer pour vous connoître davantage.

Ayant ainsy par votre grace, ô mon Dieu, développez l'essence de votre loy, je reviens toujours sous votre conduite a méditer l'état de votre peuple; et par ce qui a

¹ En surcharge sur <moy>

² Homéotéleute classique dû à la répétition de *votre verité*, d'où l'omission de tout un grand passage!

³ Sic! [sans le signe du pluriel!]

⁴ Réécriture de <s>e

été déjà avancé vous me manifestez encore plus clairement qu'avant que l'homme eut été délivré de la servitude du péché il ne pouvoit avoir une connoissance lumineuse de la vérité, et par consequent il n'a pû vous aimer parce qu'il ne vous connoissoit pas. Vous luy avez donné la loy écrite sur des tables et non dans les cœurs. Cette loy contenoit la vérité. Mais parce que cette connoissance de la loy écrite sur des tables n'étoit qu'extérieure elle n'a pu être salutaire par elle même, mais elle <été>¹ dû seulement conduire² à la connoissance [69^r:] intérieure de la vérité. Ainsy votre manifestation extérieure, o mon Dieu, sur le mont Sinay a produit la³ manifestation extérieure de la vérité, et cette manifestation extérieure a été la figure de la manifestation extérieure ou pour mieux m'exprimer visible qui devoit s'en suivre de votre vérité par un homme pour ainsy dire intérieurement Dieu. Trois choses ont donc été nécessaires pour sauver l'homme, ou l'unir avec Dieu: l'incarnation de la vérité, le sacrifice d'un corps humain, la résurrection ou la glorification et la manifestation de la vérité. Le premier pour enseigner la vérité, le second pour satisfaire à la justice de Dieu, le troisième pour la manifestation de la vérité, ainsy il a fallu qu'il y eut des témoins de la résurrection: qu'après elle Jesus-Christ fut veu et touché pour que la vérité fut manifestée d'une manière sensible à la portée humaine et ainsy à la vue de ses disciples la vérité incarnée retourna à son père d'où elle étoit venue.

Elle reste pourtant encore dans les cœurs des fideles par l'esprit de vérité dont l'aliment est la chair réelle de la vérité qui nourrit la vérité dans nos cœurs, sanctifie notre corps pour la véritable résurrection afin que [69^v:] nous soyons unis dans la vérité par la vérité et avec la vérité, et que nous soyons unis avec Dieu <nous> et⁴ vivions éternellement dans la charité. Ayant donc ainsy considéré tout cela par votre grâce il paroît manifestement la différence de la foy des saints pères de l'ancien testament, et du peuple de la promesse temporelle d'avec celui de la promesse spirituelle: car puisque la foy consiste <pour> dans⁵ la connoissance de la vérité je ne craindray pas de dire que la connoissance de la vérité qu'ont eues les saints pères a été révélée comme sont les révélations prophétiques; mais qu'elle étoit stérile par elle même pour le salut parfait que le peuple d'Israël a eu la connoissance écrite de la vérité pour être conduit à la connoissance de la vérité, que la vérité incarnée a donnée pour l'esprit de vérité aux enfans de Dieu, c'est à dire, au peuple de la promesse éternelle. Vous voyez, Seigneur, que je ne veux pas par ceci dire le contraire de ce que j'ay déjà avancé, qu'il y a eu une loy de vérité écrite dans le cœur de la creature formée à votre image, laquelle elle n'a point perdu par le péché mais la [70^f:] retenue dans la loy de Nature.⁶ Je ne diray pas maintenant le contraire, mais cette loy commune, j'ay dit, a été si obscurcie par la concupiscence que dans cet état de réprobation dont j'ay déjà parlé en begayant il n'a eu la connoissance de cette vérité: que vous existiez,⁷ ô mon Dieu, c'est pourquoy il vous a toujours cherché dans les objets sensibles, mais il n'a pu vous trouver. Ainsy l'état de cette

¹ En surcharge: le verbe auxiliaire se trouve corrigé

² Réécriture de <conduite>

³ Réécriture de <sa>

⁴ En surcharge sur <nous>

⁵ En surcharge sur <pour>

⁶ Réécriture de <etat!>

⁷ En surcharge: le mot raturé reste illisible.

reprobation ne consistoit pas en ce que vous eussiez voulu damner l'homme par une volonté absolue et par votre cooperation (car ce seroit un blaspheme de proferer de telles paroles) mais parce que pour chatiment du peché¹ vous ne leur aviez pas donné une revelation plus claire de la verité; ainsy parce qu'ils ne vous ont point connu ils n'ont pas crû non plus les prodiges qu'ils ont veu; or parce que vous vous etes sensiblement manifesté a votre peuple c'est pour cela qu'ils ont crû ce qui a été sensible et visible parce qu'ils ont eu une loy ecrite visible. Et tel a été l'état naturel mais dans l'état ou par votre grace l'homme a été élevé, et les infidelles qui se sont éloignés de la verité de quelque maniere [70^v:] que ce soit, ils retiennent la² connoissance de la verité bien differente de celle qu'ont eu ceux qui ont vecu sans loy avant que cette grace de la connoissance de la verité eut été meritée. Nous connoissons par là que vous etes venus dans le monde pour tous, verité eternelle! que vous avez satisfait pour tous, que vous vous etes manifestés a tous. Mais que vous n'avez pas été également imprimée et confirmée dans le cœur de tous. Ce sont là, Seigneur, des manifestations differentes de la verité qui vous concerne. Mais il restoit encore la manifestation de la verité qui regarde l'homme; afin que la creature vous connût plus distinctement, ô mon Dieu! il a fallu qu'elle se connut elle meme. La propriété de la concupiscence et de la loy dure du peché est de s'aimer, et de se rechercher en tout, et pour cela de faire tout pour soy: il a donc fallu montrer l'homme a luy meme afin que reconnoissant qu'il ne peut rien, il en recourut d'autant plus ardemment a vous mon Dieu, et cherchat avec plus d'empressement le remede a ses maux. La loy a été donnée [71^r:] aux peuples³ pour demontrer cette verité: elle l'a chargé de tant d'impureté qui autant que⁴ l'observance en⁵ paroissoit legere et facile; autant a t-on veu que l'execution en estoit difficile par les continuelles transgressions et necessitez de se purifier.

C'étoient des fardeaux insupportables a l'orgueil naturel de l'homme et a sa concupiscence; de telle sorte que plus il tomboit plus en reconnoissant sa foiblesse desiroit-il d'en être delivré par celui dont il esperoit la venue. Mais ces impuretez memes legales estoient des figures de nos impuretez spirituelles qu'ils ne pouvoient connoitre parce qu'ils n'avoient pas encore receu la robe blanche qui devoit être lavée dans le sang de Jésus-Christ et donnée aux enfans de Dieu dans la charité pour en être revetus et la porter dans la charité, sur laquelle robe les moindres tâches ont coutume de paroître par cette connoissance donc d'ou leur infirmité ils devoient être conduits a l'humilité qu'un Dieu homme devoit leur enseigner par son exemple comme une verité concernant l'homme. Mais ce peuple charnel ne reconnut pas cette verité, car il meprisa Jésus-Christ meme le vray modele de la veritable humilité a cause de son humiliation. Or le peuple qui [71^v:] appellé par grace a reconnue son redempteur a travers le voile de son humilité a été instruit de cette verité qui le concerne, a mis a part les figures, mais ne cesse de gémir dans l'esprit de verité de la verité de ses miseres et de ses infirmités: en portant sa croix et suivant pour son guide la verité incarnée; il marche en patience dans la voye qui luy a été montrée.

¹ M: <N. 2.>: rayé en marge

² Complété dans l'interligne.

³ Ajout en marge: le mot est d'une autre écriture!

⁴ Complété dans l'interligne.

⁵ Complété dans l'interligne.

C'est là, Seigneur, ce que j'ay remarqué par votre grace avoir été observé de la loy morale: mais je demanderay votre secours pour pouvoir encore en dire <encor>¹ davantage sur² la loy ceremoniale; car nonbstant que dans ce que j'ay rapporté jusqu'icy sur l'une et sur l'autre je demeure attaché aux ecrits que j'ay lus de plus savants que moy et aux explications des saints peres, cependant je desire encore la nourriture, parce que la grace de votre misericorde me fait encore avoir faim. Puis donc que vous avez encore ramené cette faim, comment pourray-je cesser de vous demander du pain. Or tout le peuple entendoit les tonneres³ [72^r:] et le son de la trompette, et voyoit les lampes ardentes et la montagne toute couverte de feu, ce furent là les objets de leur crainte et de l'effroi dont leur sens furent saisis. Que ces visions ont été différentes de celles qu'un Dieu homme incarné descendu du ciel par amour et recherchant l'amour des hommes nous a montré. Celle cy vous a manifesté, ô mon Dieu, comme un pere en la presence tenebreuse duquel le peuple disoit (19.) parlez nous vous-meme et nous vous ecouterons: mais que le seigneur ne nous parle point de peur que nous ne mourrions; vous paraissez terrible a votre peuple mon Dieu! Mais dans ce sujet meme de terreur et d'effroy le peuple auroit veu votre bonté et votre misericorde s'il avoit eu une action claire de la verité, et plus parfaite que celle qui tombe sous les sens (20.) car alors il auroit ressenti que vous paroissiez terrible afin de le preserver du peché. Je reconnois veritablement que tout cela a été fait pour votre instruction, pour que nous reconnoissions que vous avez été terrible pour ceux qui ne vous aimoient pas, qui n'ont point connu votre verité et qui n'avoient pas encore [72^v:] la grace de la dilection; c'est pour cela qu'ils demanderent que vous ne leur parlassiez point, et nous au contraire aidez de votre grace. Nous disons et nous vous prions de nous parler, et que ce ne soit plus Moyse ny les prophetes. Le peuple demeura loin de vous (21.) mais pour vous vous daignez nous inviter de nous approcher de vous, chargez et fatiguez que nous sommes. Votre bonté qui scait tout connoissoit l'interieur de ce peuple. C'est pourquoy il ne nous suffit pas d'ordonner par votre premier edit que le peuple ne se fit point des Dieux d'or et d'argent; vous leur representéz de nouveau (22.) qu'ils ont veu que vous leur avez parlez du ciel (23.) et que pour cela il ne doivent point se faire des dieux sur la terre (24.) Or pour ce qui concerne ce que vous daignez prescrire dans ce verset et les suivans de ce chapitre, je crois, Seigneur, que vous l'avez ordonné de l'autel qui vous devoit estre dressé en attendant que le peuple eut receu le commandement pour la construction du tabernacle mysterieux et des autels par lesquels [73^r:] vous avez voulu figurer les verités qui nous ont été revelées, de peur donc que dans cet intervalle ils ne suivissent les idoles des nations, vous mon Dieu qui estes la simplicité souveraine avez aussy exigé la simplicité dans votre culte sur un autel de terre et batti de pierres grossieres et parce que ce culte a procedé le culte figuratif institué par la suite, peut estre qu'on peut le rapporter au culte d'adoration simple; parce que c'est a votre peuple heritier des biens spirituels que vous avez prescrit le culte interieur.

O combien sont justes et accommodez a l'etat du peuple d'Israël les preceptes que vous daignez luy donner dans les chapitres suivans! et vous avez la bonté de les

¹ Homéoteleute amorcé: *encore* figure dans la même ligne: le copiste a dû entamer ce mot. puis l'a rayé en cours de copie.

² Réécrit de <car>

M: C. XX. v. 18.

conclure par des nouvelles promesses, afin qu'il ne puisse rien désirer de ce qui est nécessaire pour le bonheur de sa vie temporelle. Tout ce que l'écriture raconte depuis le chap. 23. (v. 20.) jusqu'à la fin peut se rapporter comme figures aux vérités qui s'en sont suivies dans le sens spirituel. Vous nous avez donné un ange plus excellent dont vous nous avez ordonné d'écouter la voix,¹ ainsi je ne cesserai point de vous prier dans toute l'humilité de mon cœur que vous daigniez me [73^v:] donner des forces pour écouter sa voix, afin que je le suive dans la patience et la charité pendant le cours de mon pèlerinage sur la terre.

SUR LE CHAPITRE VINGT-QUATRIEME

Pardonnez, Seigneur, à mon ignorance si je ne cherche pas à appliquer à leurs vérités les figures contenues dans les quatre premiers versets, supposant que ce qui y est marqué ne regarde que le peuple. Car j'avoue, mon <pere>peu² d'intelligence que si votre apôtre ne m'est révélé que le sacrifice <de> que³ Moïse (5.) offrit par des jeunes gens en⁴ immolant des victimes avoit figuré le sacrifice du nouveau testament ineffable dans son adorable mystère. J'aurois cru selon toutes ces circonstances qu'il ne pouvoit se rapporter à celui là: puisque ce sacrifice ne fut pas même offert par Moïse que j'ay remarqué jusques icy vous avoit figuré, ô Christ mon sauveur, mais par des jeunes gens qu'il avoit choisis, et je ne [74^r:] sais pas s'il ordonna aux prêtres de l'offrir. Il contient une alliance formelle entre vous mon Dieu et le peuple, laquelle n'a point eu lieu pour votre peuple appelé à la foy par votre miséricordieuse promesse. C'est pour cela que j'aurois cru que le sacrifice de la croix par lequel le genre humain a été délivré de la captivité du démon, et le peuple de la servitude de la loy⁵ avoit été représenté par l'immolation de l'agneau pascal; car il n'intervint point là d'alliance; mais il n'y paroît qu'une miséricorde purement gratuite par laquelle vous avez voulu que fussent conservés ceux qui avoient teint le haut de leur porte du sang de l'agneau. Je sais à la vérité que tous les sacrifices ont indiqués cette vérité, j'aurois dit cependant que les autres n'étoient en quelque façon qu'un memorial journalier du sacrifice: mais que le presage du Seigneur avoit été la seule figure représentative pour la célébration <duquel> de laquelle⁶ tout le peuple devoit s'assembler. Comme aujourd'hui même en communiant nous recevons le sacrement en <maniere> memoire⁷ de la passion. C'est cependant proprement dans [74^v:] le sacrifice de la messe que l'église annonce et représente la mort du seigneur et la mémoire de sa passion. Mais après la parole de l'apôtre mon ignorance se tait, et reconnoissant sa foiblesse se soumet à sa doctrine, ne voulant pas passer les bornes qui ont été prescrites à ses pensées: elle s'impose silence à elle même. Si je voulois m'attacher à mon propre sens, je pourrois dire que le même apôtre dans son épître

¹ En surcharge sur <voye?>

² Correction faite en cours de copie, réécriture de <pere>

³ En surcharge sur <de>

⁴ Réécriture d'un mot illisible.

⁵ Réécriture de <foy>, cette paire de variantes *foy/Loy* se retrouve à maintes reprises dans le texte.

⁶ Réécriture de <duquel>: la transformation du masculin en féminin est parfaitement justifiée!

⁷ En surcharge sur <maniere>

aux hebreux (Chap. 9. v. 18.) n'a pas parlé seulement specifiquement de ce sacrifice, mais de tous les sacrifices sanglants par lesquels se faisoit l'expiation; lorsqu'il parle de l'aspersion du livre de la loy et du tabernacle, faite par Moïse, mais le tabernacle n'etoit pas alors construit encore lorsque Moïse offrit le sacrifice dont il est icy question.

Il ne convient pas de meler a des meditations particulieres de semblables disputes pour l'eclaircissement desquelles il faut la combinaison des textes et du sens, et elles ne se font souvent pas dans un autre esprit [75^r:] que pour la confirmation de son propre sentiment. J'ay confiance, Seigneur, en votre grace que quoyque j'ay dit des choses non ordinaires d'une maniere extraordinaire, je ne me suis cependant pas jusques icy éloigné de la saine doctrine; je ne puis cependant empêcher que mon ignorance et ma foiblesse qui m'est connue ne tremble et ne craigne en meditant sur de si hauts mysteres, et qui ont été traitez par tant de saints peres et d'ecrivains sacrés, de la doctrine et des sentimens desquels je n'ay presque aucune notion, ou du moins tres superficielle: malheureux que je suis manquant de memoire et de la connoissance des sciences. Plus j'avance par votre grace plus il se presente a moy des matieres deja rebatües et expliquées. Ainsy je vous prie, Seigneur, en toute humilité de vouloir ou detourner mon esprit de cet ouvrage que j'ay commencé dans la confiance de vos lumieres, ou de me donner les memes lumieres. Car j'ay craint en considerant ce que j'ay avancé. Mais voicy que je crains encore plus. Si le texte ci dessus citez [75^v:] de l'apotre ne s'etoit présenté a moy ou par hazard ou par une disposition particuliere de votre providence, sans que je le cherchasse j'auray dit bien des choses sur cette matiere qui auroient parü contraires a la doctrine de l'apotre, dans la realité cependant elles n'y auroient pas été opposées. Mais peut être que tout l'ouvrage est rempli de pareilles fautes involontaires de mon ignorance, lesquelles je scai, mon Dieu, que votre bonté me pardonnera connoissant comme elle fait mon interieur. Je pourray peut être cependant <d'> être¹ un sujet de scandale a ceux qui liront cecy. En considerant cela, ô mon Dieu! je crains non les jugemens des hommes, mais les occasions de scandales. Je sens que je ne puis mediter sans écrire: mais je ne scais s'il seroit mieux de conserver mes écrits ou de les² bruler. Je parle, Seigneur, devant vous dans la simplicité de mon cœur, instruisez moy, je vous prie, car si on a coutume de censurer les écrits des docteurs de profession plus savants que moy et plus versez dans les sciences, et [76^r:] plus <sujets> saints³ dans l'état même de leur vocation et dans leur vie: quoyqu'ils soient écrits avec tant d'erudition, sans avoir regard a l'explication et a la soumission de l'auteur même et sans l'écouter, comme il est constant que cela est arrivé; que pourra-on faire a cecy qui est rapporté a vous seul, seigneur dans la simplicité du cœur, sans science et souvent meme sans une mure reflexion? Si cependant il pouvoit y avoir <une meme> plusieurs⁴ choses qui tournassent a votre gloire et qui m'eussent été données par vous, je ne voudrois pas, Seigneur, vous en frustrer, ou ensevelir les dons de votre bonté; ainsy au milieu de tant de differentes pensées, je demeure irresolu; je voudrois communiquer cecy, consulter de plus scavants que moy: mais je n'ay point

¹ d': rayé, correction grammaticale juste

² Complété dans l'interligne.

³ En surcharge sur <sujets>

⁴ Correction faite en surcharge.

d'homme: car ceux avec qui je converse ne censurent pas dans mes ouvrages l'esprit, mais les termes et les fautes de la latinité; ils reprennent ce qui n'est pas exprimé dans les termes propres et scolastiques, ou ce qui ne se trouve pas écrit¹ dans d'autres auteurs; je ne puis les satisfaire parce que j'ignore entièrement la théologie [76^v:] scolastique. Or si je rapportois icy ce que les autres ont écrits ce ne seroit plus des meditations, mais des lectures et des transcriptions de livres, et tout cela ne nourriroit pas mon âme.

Car mon intention n'est pas, en meditant, de combattre les sentiments des autres, ou de pretendre en savoir davantage; ou enfin pour ne pas penser de meme que les auteurs les plus approuvez: mais pour puiser la verité dans la fontaine de votre verité d'une maniere proportionnée a la foible portée de mon esprit, par cecy n'en faisant ainsy je ressens le gout de cette eau salutaire et des mets accommodée au³ palais de mon âme; parlez moy donc, Seigneur, et si cecy n'est pas conforme a votre gloire ou a mon salut, faites que je n'aye que du degout pour cette viande dans laquelle j'ay crû jusques icy trouver du plaisir, parce que vous causiez ma faim; mais si ma faim vient de vous deffendez moy de l'esprit d'errer, et ceux qui liront cet ouvrage de tout scandale afin que la gloire vous soit rendüe et par [77^r:] eux et par moy. Qu'on me reprenne, qu'on me censure, qu'on me condamne, j'y consens volontiers, puisque je scais d'ailleurs que je ne merite aucune louange pour le bien qui se trouvera dans mes écrits; mais vous seul, mon Dieu, de qui tout bien procede, a qui la louange et la gloire soit rendue dans tous les siecles des siecles.

SUR LE CHAPITRE VINGT-CINQUIEME

Je reviens, Seigneur, avec joye a contempler les secrets de vos ecritures, parce que nonobstant mes considerations faites cy dessus, je sens que vous m'appellez, puisque vous daignez m'encourager. Je vous parleray donc librement dans une humble confiance que vous ne me laisserez pas egarer, parce que je vous cherche mettant⁴ en vous seul ma confiance. Voicy que vous etablissez <un> votre⁵ culte parmy un peuple charnel, a qui vous aviez manifesté visiblement votre gloire; et parce que les signes de votre gloire ont été proportionnez a ses sens, cette institution meme de votre culte [77^v:] tombe sous les sens. Ainsy l'ordre merueilleux de vos ouvrages l'exigeant ainsy, votre verité manifestée exterieurement etablit vôtre culte exterieur pour qu'il fut caché sous son voile, (1. 2.) vous exigez, Seigneur, de votre peuple: mais pour faire paroître la propriété de votre bonté et la liberté de sa volonté vous ordonnez de recevoir de celuy qui offre avec une pleine volonté, afin que la volonté interieure de celuy qui offre sanctifie l'oblation exterieure; et qu'ainsy le culte spirituel soit caché sous la figure du culte exterieur pour que celuy là se rapporte a la verité cachée sous des figures, et que celuy cy regarde visiblement votre majesté

¹ Les deux dernières lettres de la terminaison se trouvent rayées, car la première forme était fautive, la correction s'avère juste.

² M: C.

³ Le signe du pluriel est rayé.

⁴ Réécriture de <m'ettant!>

⁵ En surcharge sur <un>

manifestée. Mais que demandez vous, Seigneur, a votre peuple charnel? Sans ce qui estoit agreable a ses sens (3. 4. 5. 6. 7.) et ce que la nature de l'homme regardoit comme des choses precieuses pour montrer des lors que votre veritable culte consistoit dans le depouillement libre et volontaire des plaisirs des sens charnels, et que sur leurs [78^r:] debris on doit construire pour vous rendre homage (8.) le sanctuaire d'un cœur pur, au milieu duquel habite vôtre invisible majesté. On construit donc un sanctuaire visible a votre gloire visible (9.) selon la forme tres exacte du tabernacle que vous aviez montrée a Moÿse; et afin que cette demeure parût en quelque façon proportionnée au sens humain, et pour ainsy dire charnel, il falloit comme j'ay dit une matiere agreable au sens, estimable, pretieuse, et desirable pour que le tabernacle put représenter la dignité extérieure de celuy qui l'habitoit. Les vases representent le corps du peuple spirituel: l'arche designe son cœur (10.)

Cette arche doit estre construite d'un bois qui ne soit sujet a aucune pourriture de la malice, sa mesure a été marquée par votre ordre, o mon Dieu, et sa longueur, sa largeur et sa profondeur est conforme a vos decrets; afin qu'elle soit rendüe capable des graces qui luy sont destinées (11.) cette arche est revetue au dedans et au dehors de l'or de la pureté, que la couronne qu'on y met dessus environne (12.) les anneaux qui sont aux quatre coins de l'arche sont la douceur, [78^v:] l'humilité, la patience, et l'obeissance; on y fait entrer les bâtons de l'adversité pour la porter, (15.) ils demeureront toujours dans les anneaux et on ne les en tirera jamais, (16.) on met dans cette arche les tables de la loy que vous daignez donner, Seigneur, (17.) son propitiatoire est la charité dont vous daignez bien aussy vous même d'ordonner les dimensions: la justice et la misericorde comme les deux cherubims d'or que vous fites mettre sur le propitiatoire couvrent de leurs ailes le propitiatoire de la charité. (17. 18. 19. 20. 21. 22.) C'est de là que vous parlez, c'est ainsy que vous donnez vos ordres du milieu de ces cherubims a votre peuple spirituel. Or tout ce que je dis icy du cœur je ne l'entends pas du cœur charnel: mais du cœur spirituel de l'ame qui est la volonté que vous demandez de l'homme, o mon Dieu, et elle ne peut la donner que cette seule offrande parce qu'elle est libre. Soit que je considere spirituellement, ou materiellement tous ces ouvrages que vous [79^r:] avez fait faire, ils expriment de la majesté, et ne sont dignes de vous qu'en tant que la creature peut estre digne du createur; car rien n'est plus pretieux a l'homme charnel que l'or, rien n'est plus agreable a la veue que les pierres pretieuses, et la varieté des couleurs: rien n'est plus doux a l'odorat que les parfums, rien de plus delicat au toucher que la pourpre, et afin que le gout ait aussy son oblation vous ordonnerez tout a l'heure que la graisse et la meilleure partie des victimes vous soit offerte; vous avez donc voulu, o mon Dieu, que votre tabernacle fut construit de tous ces attraits des sens qui vous fussent offerts librement, et d'une pleine volonté; et en signe de la verité future qu'un Dieu homme devoit rester avec son peuple vous avez etabli que jusqu'a la¹ plenitude des tems la² matiere du pain dont les accidents visibles devoient³ les voiler⁴ a nos yeux figurat la presence continuelle et l'oblation du peuple devant vous: c'est sous la figure du pain de l'autel futur, la table que vous fites faire (23.) a été la figure de votre eglise. On y exposoit

¹ Le mot porte des traces de réécriture.

² Le mot porte des traces de réécriture.

³ La réécriture a dû être effectuée ultérieurement, car le mot remplit l'intervalle.

⁴ Réécriture de <violer!>

douze pains qui estoient tous les jours [79^v:] renouvellez pour la representation des mysteres des douze tribus d'Israël representant l'oblation perpetuelle de la victime a venir. Le merite de son sacrifice estoit designé par le chandelier exposé de l'autre coté de la table sur lesquels les sept lampes allumées et toujours ardentement figuroient les sept dons du saint esprit, qui nous devoient estre merités par le sacrifice, et qui devoient toujours demeurer dans l'église. Tout ce qui est rapporté dans ce chapitre et les instruments necessaires pour le culte exterieur (bien plus le modele meme de la construction du chandelier) ont leur significations mysterieuses qui ont deja été expliquées par de plus savans que moy et par des interpretes eclairés de plus grandes lumieres: auxquelles m'attachant moy même dans une simple humilité, j'adore, Seigneur ces institutions mysterieuses, et je vous rends graces de ce que vous avez bien voulu me mettre du nombre de ceux, qui ne participent plus aux figures, mais qui possèdent la verité figurée. Je demeure etonné a la veue de la profondeur [80^r:] et de la sublimité de votre sagesse qui a voilé d'une maniere si appropriée de si grandes veritez spirituelles sous des objets sensibles, que ce peuple encore incapable de la verité avoit un objet d'adoration exterieur a ses sens, et que vos élus avoient un sujet d'une experience interieure: afin que, dis-je, le peuple fut retenu dans l'homage qu'il vous devoit par la magnificence visible de votre culte, et que ceux cy perseverassent dans la contemplation des choses visibles, et fussent confirmés dans l'esperance des biens futurs.

Vous ne manquates donc pas a l'heure meme de leur donner a tous les graces qui servoient a vos fins et propres de leur etat par lesquelles votre misericorde fut manifestée, et votre justice arrivat a ses fins; et que vous aussy a qui vous avez voulu que cela fut laissé pour nous servir d'instruction en conuissions mieux la difference des esclaves et des enfans, parce que le sang de votre fils qui devoit estre repandu a operé par une vertu antecedente, et ayant été repandu a obtenu par une efficace subse- quente votre culte a encore aujourd'hui, Seigneur, ces magnificences exterieurs et des apparences qui frapent les sens, mais il n'est personne parmy [80^v:] vos enfans qui croient qu'elles suffisent pour vous satisfaire, comme faisoit ce peuple charnel qui s'attacha si fort aux œuvres exterieures de la loy que pour elles il en negligea les interieures. Car nous savons parce que la verité incarnée nous l'a appris que nous sommes tous des pierres vivantes de votre temple, et que les cœurs spirituels de vos fidelles sont les arches dans lesquelles sont conservées vos verités qui y sont gravées. Enfin que votre charité est ce propiciatoire que <votre> la¹ misericorde et la justice, ainsy que je l'ay dit, couvrent comme les cherubims et qui est la demeure de votre esprit, d'ou il rendt ses oracles et enseigne vos preceptes. <mais voyant> Nous voyons² tous les jours votre autel figuré par la table: nous y remarquons ou plutot nous y mangeons ce pain qui est descendu du ciel, et nous y celebrons la memoire du sacrifice sanglant, et nous y faisons une veritable oblation de la victime nous offrant nous mêmes avec elle qui est incessamment offerte et s'offre elle meme a vous, o pere eternel, afin qu'en obtenant votre misericorde elle detourne de [81^r:] nous votre justice que nous provoquons³ sur nous par nos pechés journaliers; et c'est là la foy de si grandes verités visiblement invisibles que le sang repandu nous a efficace-

¹ En surcharge sur <votre>

² En surcharge sur <mais voyant>

³ Une variante purement orthographique: *provocons* est corrigée en cette forme.

ment obtenue: que les saints de l'Ancien Testament ont veu par votre revelation, ont esperé; mais l'ont eüe en differents degrés par la vertu anticipée de ce meime sang, qui operoit depuis le commencement du mond. Or le peuple charnel n'a veu que les figures des veritez, a eu des objets d'esperance mais il s'est ecarté de leur veritable sens et intelligence: et par consequent de la verité.

Il fut alors commun a tous de voir des figures, mais ce fut une grace differente d'entendre leur signification; maintenant il est commun a tous les fidelles, c'est a dire au peuple spirituel de comprendre et de croire, et il est particulier aux elüs de comprendre les veritez en se les appliquant pour le salut, d'agir par la charité et de perseverer. Vous voyez, Seigneur, que c'est en ce sens que j'ay rapporté tout ce que j'ay dit cy devant de la foy differente, de l'etat du peuple charnel et spirituel et de vos elüs de l'ancienne en nouvelle loy; si quelqu'un l'entend et autrement il fera tort a mon sens et a mon [81^v:] esprit, mais si on peut estre a la lettre, car il me suffit que vous sondiez mon cœur, et que vous voyez que c'est votre jugement et non celuy des hommes que je crains; que tous ceux donc qui entendront la verité vous rendent honneur et gloire o eternelle verité.

SUR LES CHAPITRES VINGT-SIXIEME, VINGT-SEPTIEME ET VINGT-HUITIEME

Il me semble que la raison même de la condition humaine a exigée¹ de votre justice, Seigneur, et a obtenu de votre misericorde que vous ordonassiez a Moysse de construire un tabernacle, et que vous l'instruisissiez de ce qu'il devoit faire. C'estoit un decret de votre misericorde que vous vous manifestassiez plus clairement a votre peuple qu'au reste des hommes, mais comme selon ce qui a été dit cy dessus, le tems n'estoit pas encore arrivé que cette manifestation fut interieure, c'est pour cela que tout se faisoit exterieurement d'une maniere proportionnée au sens et a la portée d'un peuple charnel. Vous avez promis que vous habiteriez au [82^f:] milieu d'eux; que si vous n'aviez pas designé le lieu de votre demeure, ce peuple n'estoit pas encore capable de croire la verité de votre parole n'ayant pas réceu la foy par l'ouïe; et ainsy il auroit pu prendre pour l'objet de son adoration la nuée, la montagne etc. d'ou vous parliez, mais dez que l'on peut dire: Dieu habite dans le tabernacle et parle du milieu du propitiatoire de l'arche, cette representation sensible de la verité fixa l'entendement humain, ou plustot le tourna pour ne point chercher d'autres objets d'adoration, et ne point se former de Dieu des images materielles; c'est pourquoy en consequence de votre bonté, il a fallu, ô mon Dieu, pendant le pelerinage du peuple que le tabernacle votre demeure fut d'un tel ordre et d'une architecture qui designat a la premiere veue celuy qui en estoit l'ordonnateur et l'architecte, et qui representat la majesté de celuy qui devoit l'habiter.

C'est pourquoy je ne cherche point des sens mystiques ou spirituels dans cette description du tabernacle: mais j'adore dans l'admiration la merveilleuse œconomie de votre sagesse. Car si Moysse n'avoit rapporté si exactement les ordres qu'il avoit recueus sur la construction du tabernacle d'ou aurions nous pû apprendre la nouveauté des ouvrages, la [82^v:] singularité de la construction, la beauté, la splendeur

¹ Complété dans l'interligne.

et la magnificence des materiaux? Pour que nous pussions reconnoître par là; mais particulièrement par l'établissement de l'ordre de votre culte¹ que c'étoit vous mon Dieu, et non Moÿse qui étoit l'auteur de ces institutions merveilles² non plus par la veüe, comme le peuple, mais par la seule lecture de ses ouvrages si admirables et instituez avec tant de proportion et d'exactitude. Il³ ny manque rien pour la magnificence, pour la splendeur, pour la solidité; rien de ce que l'on peut desirer pour la commodité du transport de votre demeure, ô mon Dieu, le tabernacle ayant été ainsy ordonné pour que tout repondit a la fin que vous vous etiez proposée et parut se conformer sensiblement a votre visible majesté; votre sagesse voulant dans ses ouvrages se proportionner aux sens humains etablit que l'ordre de votre culte ne fut pas administré par tout le peuple; mais qu'il eut ses ministres choisis, et qu'ainsy la majesté exterieure de votre culte imprimat a un peuple charnel un plus grand respect, et qu'il fut un voile d'autant plus convenable des mysteres qui y étoient cachez qu'il les couvroit d'une [83^r:] apparence plus eclatante de Majesté: vous voulutes dés lors distraire et en quelque maniere desaccoutumer les sens humains des objets visibles de la foy; et pour cela il étoit necessaire d'instituer le sacerdoce a qui l'administration de votre culte fut particulièrement affecté, et que parmy ceux cy les fonctions fussent distribuées et distinguées par degrez, pour que la singularité parut dans l'habillement exterieur et que la majesté des veritez fut exprimée dans la diversité des ministres⁴ mais outre cela aussy la distinction de l'ordre sacerdotal commandée dans le chapitre 28 a figuré l'état du du regne de votre fils qui devoit estre divisé en temporel, et en spirituel: au premier desquels vous avez voulu que fussent préposez les princes seculiers; et les pretres au second: mais cecy étoit figuré plus clairement par ce qui suit: car je me souviens d'avoir rapporté que les deux natures de Jésus-Christ avoient été figurées en Moÿse et en Aaron; et en consequence je diray qu'il est icy figuré en Aaron que le sacrifice sanglant de la croix etant achevé l'humanité de Jésus-Christ revetue de ce caractere du⁵ sacerdoce, par lequel il vous offrit pere eternel une oblation perpetuelle de son corps et de son eglise en intercedant pour nous, apres donc qu'un Dieu pretre eut offert un corps humain [83^v:] et l'eut sacrifié sur l'autel de la croix l'humanité toujours inseparable de la nature divine s'offre perpetuellement avec son corps mystique; ce qui est exprimé par le precepte donné a Moÿse: (11.) faites approcher de vous Aaron votre frere en le separant du milieu des enfans d'Israel; car c'est ainsy en quelque façon que la divinité de Jésus-Christ s'est appliquée l'humanité pour ce sacrifice avec son peuple royal et sacerdotal qui subsiste separé dans les elus invisiblement dans l'église militante visible; et quoyque ses elus soient unis exterieurement avec les appelez ils en sont cependant interieurement separez en votre presence; comme les enfans d'Aaron sont separez en apparence du reste du peuple.

Il s'agit icy de cette institution mysterieuse du sacerdoce ou les seuls enfans d'Aaron sont consacrez, et ce ne sera pas icy mais plus bas que sera etablie la separation de toute la tribu de Levi qui a figuré tout l'ordre ecclesiastique. Dans la

¹ M: (n. 2.)

² M: (n. 1.)

³ Changement de poctuation: *il* réécit en majuscule après le point ajouté ultérieurement.

⁴ Réécriture de <mysteres>, partiellement dans l'interligne.

⁵ Réécriture de <de>

figure de Moÿse a été représentée la divinité (2.) faisant un habit saint a l'humanité de Jésus-Christ dans son corps glorifié par lequel il entra une fois dans le sanctuaire et il y demeure éternellement, [84^r:] peut être que les ornements de l'habit d'Aaron pourroient se rapporter aux propriétés du ce corps glorifié, et du corps mystique de l'église, et établir les apôtres pour les 12 pierres du rational, lesquels ont engendrés spirituellement votre peuple spirituel comme les Patriarches l'ont fait charnellement: icy Jésus-Christ prêtre porte le véritable rational du jugement dans lequel sont gravées la doctrine et la vérité, et peut être qu'on peut expliquer le reste de cette manière, comme j'ay dit. Mais il me suffit pour la nourriture de mon âme, de la vérité principale qui est icy figurée: puisqu'il me paroît d'ailleurs que tout n'a pas été icy des figures; mais que vous l'avez institué, Seigneur, en plus grande partie pour la décence de votre culte afin que par la majesté extérieure¹ de votre culte l'inconstante et charnelle grossièreté du peuple fut retenüe dans le devoir laquelle maintenant vos grâces contiennent dans l'hommage dû a la foy; or alors ces représentations extérieures et éclatantes des vérités futures aideroient a persévérer dans l'espérance; et quoique par elles memes n'eussent point d'efficace c'étoient cependant des grâces proportionnées a leur état, tout cecy se fait dans un ordre merveilleux et adorable, et le tissu des figures répond a la vérité [84^v:] car il faut avoir égard a deux exodes: la première de la servitude de Pharaon; et celle cy a désigné la servitude du péché ou le règne du Diable qui a été achevé en figure et dans un sens étroit après le passage de la mer Rouge; mais si je considère bien la chose peut être ne me tromperay-je pas en disant, qu'alors seulement le peuple sortit de la servitude étrangère lorsqu'il commença d'être a vous, Seigneur, ce qui ne s'est fait² proprement en figure qu'après l'alliance contractée avec vous, et après la libre acceptation de votre loy, et dans la vérité par consommation du sacrifice de la croix qui a détruit le règne du démon et du péché; l'autre exode est la sortie du pèlerinage qui dura jusqu'à l'entrée de la terre promise et figura le double pèlerinage de l'Eglise militante jusqu'au tems d'une paix <en titre> entière³ et de son établissement; et son pèlerinage sur la terre, comme je l'expliqueray en son tems, par votre grâce d'ou il paroît que le sacerdoce de la loy nouvelle est figuré icy en son ordre par l'institution du sacerdoce d'Aaron; mais pour mettre tout cela dans un jour plus clair N° 2.⁴ je passe, Seigneur, avec votre aide au chapitre [85^r:] suivant, ou il s'agit de la consécration d'Aaron N° 1.⁵ après avoir demandé votre lumière et vous avoir rendu grâces de tout ce que vous m'avez daigné donner jusqu'icy.

SUR LE CHAPITRE VINGT-NEUVIEME

Donnez moy la lumière et les paroles, Seigneur, afin que je puisse exprimer distinctement ce que vous daignez représenter a mon entendement. J'aurois du rap-

¹ Omission due à un homéotéleute (*de votre culte* revient deux fois dans la phrase), complétée dans l'interligne.

² Réécriture de <*est fait*?>

³ En surcharge sur <*en titre*>

⁴ Le numéro ne figure pas dans le texte latin.

⁵ Ce numéro non plus ne figure que dans le texte français.

porter une partie de cecy sur le chapitre precedent 24. mais parce que je l'ay ignoré, je n'ay pu le marquer, mon ignorance ne pouvoit comprendre que le sacrifice dont il est question fut la figure du sacrifice de votre fils, par la raison que Moïse ne l'avoit pas offert luy même: mais qu'il avoit fait immoler les victimes par des jeunes gens pris d'entre les enfans d'Israël, ce fut pourtant luy qui fit l'aspersion du sang sur l'autel et sur le peuple; mais vous daignez maintenant me montrer clairement que cela a du estre ainsy figuré, et que Moïse a représenté la nature divine de Jésus-Christ, qui n'a pas fait mourir elle meme le corps de¹ Jésus-Christ qu'elle a offert en victime, mais comme Moïse est icy [85^v:] représenté non par des pretres juifs; mais qu'il a voulu que la victime fut immolée par des jeunes gens estrangers par rapport au ministere des sacrifices, et comme tels representant les gentils, ce fut Moïse luy même ou la divinité qui fit l'aspersion du sang, il en prit la moitié et le repandit dans les coupes ou les vases de l'election et versa la moitié restante sur l'autel; la figure et la verité demontrant clairement que la moitié du sang qui devoit estre repandue sur le peuple estoit conservée dans les coupes pour exprimer la premiere et directe intention de Dieu de sauver la maison d'Israël, et il ny a eu que la part restante qui a été repandue sur l'autel: mais sur quel autel! Sans doute sur un tel comme vous avez ordonné qu'on en fit dans le precedent chapitre X. v. 25. construit des pierres que le couteau de la circoncision n'a point touchées, qui representoient les gentils. Le sacrifice du sang versé sur cet autel monta devant vous, il fut repandu sur le peuple, il demeura sur luy et sur ses enfans, non pas cependant infructueux parce qu'avant que d'estre repandu sur le peuple, il avoit été mis dans les coupes, ou comme j'ay dit, dans les vases d'election, cela [86^r:] étant achevé, soixante et dix vieillards d'entre le peuple monterent avec Moïse sur la montagne et virent le Dieu d'Israël; la main de Dieu ne frapa point ceux qui seroient avancés ayant laissez bien loin derriere eux les enfans d'Israël: mais apres avoir veu Dieu ils s'en retournerent et mangerent et burent comme auparavant, qu'est ce qui est marqué plus clairement par là sinon que par ce sacrifice les portes du ciel seront ouvertes, et que les élus du peuple y entreront, tandis que les autres qui demeurent sous la loy verront Dieu de loin, c'est a dire qu'ils retiendront la connoissance du vray Dieu; mais ils ne monteront point sur la montagne, ô Dieu infiniment bon! que tout cela est clair, lorsque vous eclairez l'esprit de l'homme! Mais qu'il a été obscur lorsque dernièrement je meditois la dessus: de telle sorte que selon la doctrine de l'apotre j'ay été contraint de captiver mon entendement sous le joug de la foy dans l'hommage qui est dû a votre parole revelée par luy: mais voicy que je ne le captive plus: mais j'adhère avec douceur et avec plaisir a la verité que vous avez [86^v:] daigné me rendre sensible. Je mange une viande dont mon âme se nourrit et se regale en votre presence.

Ayant donc par votre grace demelé tous ces points, je reviens au chap. 29. a l'occasion duquel vous m'aviez rappelé de nouveau a les mediter et cecy rend plus clairs les mysteres du sacrifice qui vous a été offert dans l'ordination d'Aaron; comme j'ay deja rapporté, dans la figure de Moïse, la nature divine s'applique icy l'humanité, et le corps de l'eglise des élus représenté dans Aaron et ses enfans pour qu'ils vous soient consacrés (1.) pere eternal dans la pretrise. Il y a deux choses, Seigneur, a la consideration prealable desquelles vous daignez elever mon esprit: la

¹ Réécriture de <en>

premiere sur la personne des pretres, et la seconde sur les victimes que vous ordonnez d'immoler dans la consecration, et je les trouve toutes deux dans l'humanité et le peuple sacerdotal meme car Jésus-Christ et l'Eglise est par rapport a son corps prêtre et victime parce que sur la croix ou dans le sacrifice sanglant la divinité comme prêtre a offert l'humanité en victime, mais ce sacrifice etant achevé l'humanité a [87^r:] acquis aussy le sacerdoce pour s'offrir en propitiation avec son corps mystique, et en vertu de ce sacerdoce l'eglise même s'offre dans le sacrifice journalier en Jésus-Christ avec Jésus-Christ et par Jésus-Christ afin donc que cela fut exprimé en figure. Voila que vous demandez des victimes de deux especes afin que le futur sacrifice sanglant soit représenté dans les animaux et que l'hostie propitiatoire¹ (2.) soit figurée dans les pains. Or cela considéré dans les différentes especes de victimes exprime la diversité des hosties de l'ancienne et de la nouvelle loy: par ou peut être j'oseray dire que par le veau pris du troupeau est figurée la Synagogue, et que par les bœufs, qui sont des animaux, qui s'ecartent souvent du troupeau sont designés les gentils dont ny ceux ny la synagogue ne pouvoient devenir² que par l'effusion du sang l'hostie de la nouvelle loy designée par le pain, car ce n'est peut être pas temerairement que j'establis que toujours et par tout cela est ainsi représenté dans les sacrifices, et que ce n'étoit que dans le sacrifice des agneaux qu'étoit [87^v:] figuré le seul sacrifice de l'humanité de Jésus-Christ par lequel tous les autres sacrifices et victimes representatives soit de la Synagogue soit de l'Eglise ont tiré leur efficace ou leur merite. Je vois par là la cause pourquoy la victime du premier sacrifice que Moyse a fait offrir par des jeunes gens a été un veau, c'est a dire afin que la prophetique representation suivante fut plus claire: qu'il arriveroit un jour que la synagogue feroit immoler par les gentils la victime qui étoit offerte pour elle dont le sang s'est répandü <pour> sur³ le peuple sur l'autel bati de pierres brutes et non taillées: par laquelle est designée l'eglise des gentils sur l'autel de laquelle le sang qui y est offert est un sacrifice qui vous est agreable: et par la vertu de ce sacrifice les élus de la synagogue représentés par les soixantes et dix vieillards seront rendus capables de voir Dieu que le reste du peuple ne verra que de loin dans une foy obscure il paroît donc par là clairement que sous la figure du veau est représenté le sacrifice qui concernoit l'alliance particuliere que vous avez contractée avec la posterité charnelle [88^r:] d'Abraham, c'est a dire la Synagogue; en consequence de laquelle Jésus-Christ fut premierement envoyé a la maison d'Israël; il leur annonça d'abord l'Evangile, et ordonna qu'il leur fut prêché, et j'appelleray dorenavant ce sacrifice le sacrifice de l'alliance qui a été représenté par le <meme> veau,⁴ les taureaux et les vaches pour le distinguer du sacrifice de la promesse en tant que celui cy a été promis a toutes les nations, et est précisément figuré comme sanglant dans le sacrifice des agneaux et des boucs etant designé comme propitiatoire de la loy nouvelle sous l'espece de pain fait de pure farine de froment etc. Jésus-Christ est représenté dans l'un et dans l'autre; mais sous différents rapports; en tant c'est a dire que son sacrifice regardoit la synagogue ou la posterité charnelle d'Abraham en operant par une vertu antecedente, et en tant qu'il concernoit l'eglise ou la posterité

¹ Le mot porte des traces de correction indéchiffrables.

² Réécriture de *venir* avec le préfixe complété dans l'interligne.

³ En surcharge sur <pour>

⁴ En surcharge sur <meme>!

spirituelle du même patriarche en agissant par une vertu consequente. Et enfin en tant que le meme sacrifice de votre fils est perpetué dans la nouvelle loy. Les considerations se developent de nouveau dans cette consecration d'Aaron et de ses enfans (4.) Moysse ou la divinité s'appliqua a [88^v:] Aaron et ses enfans; en son corps humain et son Eglise ou tabernacle du témoignage ou de la croix et les lava dans le sang et l'eau qui decoulerent du coté du sauveur: et ainsy (15.) il revetit Aaron de ses habits ou l'humanité, des proprietés d'un corps glorifié. Je ne m'etends pas davantage, Seigneur, sur le detail de l'explication des habits d'Aaron car je les considere bien plutot instituée, comme je me souviens de l'avoir deja dit, pour la decence et l'impression exterieure de respect pour le Mynistere. Mais je vois qu'il y a de grands mysteres cachez sous le sacrifice des victimes qui se rapportent a ce qu'on a deja dit: en premier lieu donc votre bonté me fait considerer que les victimes de veau et des beliers se divisent en trois etapes: que le veau doit etre immolé pour le peché, qu'un des beliers est la victime du seigneur, et l'autre celle de la consecration.

Je vous confesse, Seigneur, ma foiblesse, et vous voyez ma grossiereté et mon ignorance par laquelle je ne veux pas aller plus avant dans l'explication de ces choses si vous ne daignez m'aider [89^r:] par une nouvelle lumiere. Je scais, mon Dieu, que tout cela a été expliqué¹ par de plus scavants que moy, et vous voyez que je ne veux point aller contre leur sentiment. Mais pour la suite de ce que j'ay deja avancé avec votre aide, faites moy, je vous prie, exprimer vos merveilles. Je devois selon le tissu de ce qui a precedé, dire que le veau representoit le sacrifice de l'alliance ou la synagogue: mais vous me revelés vous meme (14.) que c'est une hostie pour le peché: d'ou je conclus que dans ce qui se passe icy les especes differentes de animaux designent ce que j'ay rapporté, mais que la vertu du sacrifice est restraite aux personnes de ceux qui l'offrent, c'est a dire, que le veau est offert pour les pechés d'Aaron et de ses enfans, ou pour m'expliquer plus clairement qu'Aaron et ses enfans ne representent plus icy des figures. Mais voila que je ne scais ce que je dis puisque ce n'est pas Aaron qui offre les victimes, mais Moysse que j'ay dit tant de fois représenter la nature divine. Et il paroît de cette consequence la triple vertu du caractere du sacerdoce de l'humanité de Jésus-Christ communiqué aussy par luy a l'Eglise. La premiere qui est propitiatoire ou qui remet les [89^v:] pechés representée par le veau offert pour le peché. La seconde qui regene la quelle indique l'aneantissement prealable du vieil homme par l'entiere combustion du belier, et est appelée la victime du seigneur, et la troisieme de la consecration par laquelle est conféré le pouvoir d'administrer les sacrements et d'offrir les sacrifices,² figuréz dans le belier de consecration, mais parce que tout cela a été acquis par l'effusion du sang: c'est pour cela qu'il est représenté de la meme maniere par rapport a l'effusion du sang: afin cependant qu'il fut designé que l'effusion du sang faite sur la croix avoit operé la remission des pechés (12.) vous ordonnez de prendre du sang du veau et d'en mettre avec les doigts sur les cornes de l'autel. Votre apotre a aussy expliqué pourquoy la victime offerte pour le peché a dû etre brulée hors du camp; c'est a dire pour représenter que Jésus-Christ devoit etre immolé hors la ville. Or parce que de ces trois vertus du sacerdoce il n'y avoit que la purification exterieure qui fut propre

¹ Variantes parallèles non résolues: *apliqué/expliqué*

² Transformation du singulier en pluriel.

au sacerdoce de la Synagogue celle cy est figurée par les veaux et les autres par les beliers que j'a déjà dit avoir designé [90^r:] l'Eglise des gentils, au sacerdoce de laquelle la regeneration et la dispensation des sacremens et par leur canal celle¹ des graces a été meritée par le sang (20.), on prendt du sang du belier de consecration afin qu'Aaron en étant teint a l'oreille et au pouce² represente que par <le sang> l'ouïe³ en vertu du sang, que la grace <St. E.>⁴ sera donnée par l'application des signes visibles et la vertu de marcher dans vos voyes, Seigneur: mais afin que la puissance singuliere de consacrer donnée au sacerdoce de la loy nouvelle soit figurée plus clairement (23.) vous ordonnez de prendre le pain pour la matiere du sacrifice, que tous les sacrifices figuroient (27.) et de le mettre sur les mains d'Aaron et de ses fils en disant: vous le sanctifierez en eleuant ces dons devant le Seigneur. (25.) Vous reprenez ensuite toutes ces choses de leurs mains, et vous les brulerez sur l'autel en holocauste. Quoy de plus clair, ô mon Dieu, sinon qu'il nous est designé par tout cela l'adorable mystere d'immolation et de consecration dans lequel un Dieu pretre agit comme Moysse et Aaron ont agi en representant la nature divine et le sacerdoce [90^v:] de l'humanité, le pain qui par l'oblation⁵ estoit mis devant vous mon Dieu, est pris en figure, il est eleué par vous étant dans les mains du pretre, et vous le recevez afin que le brulant sur l'autel de l'holocauste il soit consumé et changé dans une autre subsistance; c'est a dire du corps de Jésus-Christ pour repandre une odeur tres agreable devant le seigneur. Pourquoi? Parce que c'est son oblation. C'est a dire du seigneur: mais parce qu'Aaron pretre de la loy ancienne n'a point <dit> dû⁶ avoir de part dans le sacrifice de la loy nouvelle, (26.)⁷ il ne luy est point donné de part, ny a ses enfans du pain qu'il offre: mais du belier de consecration, et des pains qui sont demeurés dans la corbeille a l'entrée du tabernacle pour qu'il soit nourri de figures dont vôtre grace et votre bonté, Seigneur, nous avoient reservé les veritez. (35.) Je ressens la signification mysterieuse des sept jours de la consecration d'Aaron; mais je ne saurois en faire la combinaison: ils peuvent exprimer ou la durée du sacerdoce judaïque pendant des semaines d'années dans la posterité d'Aaron, ou se rapporter a la [91^r:] durée⁸ de l'Eglise universelle pour designer la perpetuité du sacerdoce par lequel l'agneau egorgé⁹ depuis le commencement du monde, a été offert, et qui durera jusqu'a la fin du monde. et dans ce sens ces sept jours de consecration trouveront leur liaison et leur rapport avec les sept jours de la creation et de votre repos, ô mon Dieu; mais je crois que tout ce qui regarde les supputations chronologiques est sujet a de trop grandes erreurs car Jésus-Christ nous a déjà appris que ce n'est pas a nous a scavoir les tems dont il a plû a votre sagesse de cacher a l'ignorance humaine l'incertitude dans cette confusion de la supputation des tems

¹ Le mot porte des traces de correction indéchiffrables.

² Transformation du pluriel en singulier, exactement le contraire de la correction faite précédemment, cf. la note 2, p. 719.

³ En surcharge sur <le sang>

⁴ Probablement, la partie rayée a été esquissée dans le blanc, puis supprimée.

⁵ Réécrit de *ablation*, en changeant juste la première lettre.

⁶ En surcharge sur <dit>

⁷ M: <n.>

⁸ Ajout en marge.

⁹ En surcharge sur <ecorcé>

deja ecoleuz, or si elle trouvoit quelque <in> certitude¹ dans le susdit calcul elle pourroit puiser dans les propheties la connoissance des tems a venir. Mais il vous a plû, Seigneur, nous les reveler de telle sorte que les sachant nous les ignorions, et que les lisant nous ne les comprenions pas.

Que cela soit donc reservé dans la profondeur de votre science, et dans l'abyme de vos conseils pendant les v. 30. et 39. voicy ce que vous ferez etc. me confirment dans la derniere opinion. On institue le sacrifice permanent de l'agneau lequel, comme j'ay deja [91^v:] dit, a eu son commencement dans l'origine du monde, et le verset 40. designe que sa verité qui nous a été revelée seroit cachée sous un nouveau voile des especes visibles du pain et du vin. Ainsy par l'immolation de l'agneau est établie la figure du futur sacrifice sanglant auquel le sacerdoce judaïque ne participoit point, de même dans le sacrifice achevé dans la verité la fraction du pain est la representation de la verité et un memorial auquel participe tout le corps du peuple sacerdotal; la pure farine melée avec l'huile et le vin est offerte avec l'agneau et represente un seul et meme sacrifice. afin que la farine et le vin designe la matiere, et l'huile l'onction spirituelle: <puis> qu'il² ne convenoit pas au sacerdoce de Jésus-Christ mais a celuy d'Aaron de faire du pain de la farine qui avoit été offerte et de le donner a manger afin que la figure donnât la figure et la verité figurée dispensât la verité, (45.) vous l'aviez promis mon Dieu, et vous habitiez <avec> au milieu³ des⁴ enfans d'Israël, cette presence perpetuelle estoit representée par les pains de proposition non immolez en figure; mais renouvelez tous les jours pour qu'il fut marqué dez lorsque [92^r:] Dieu habiteroit avec son peuple sous l'espece du pain et deviendroit un meme corps avec son peuple. Le nombre des pains representoit et figuroit les 12 tribus (46.) vous instituates tout cela, Seigneur, afin que le peuple connût que vous etiez son Dieu, et que c'estoit vous qui les aviez tirez de la terre d'Egypte; mais combien est plus grand ce que vous avez fait pour nous apprendre que vous nous aviez tirez de la captivité du peché et du demon. Je dois vous adorer, Seigneur, dans l'institution de ces figures si etonantes et voilées sous un ordre si merveilleux de votre sagesse: mais je dois encore plus vous aimer pour m'avoir reveléz des veritez si admirables: puisque vous n'etes pas adoré d'une maniere convenable lorsque vous n'etes pas aimé, et vous n'etes pas aimé d'une maniere digne de vous lorsque vous n'etes pas adoré. Vous etiez adoré; mais vous n'etiez pas aimé du peuple pour qui vous aviez instituez les figures pour leur servir d'objet; mais vous voulez etre adoré dans la verité de la dilection par le peuple a qui vous avez donnéz la verité pour objet d'adoration et d'amour. Donnez moy donc je vous prie cette adoration d'amour qui est la veritable [92^v:] adoration en esprit et en verité, car elle vous connoit et vous ressent en vous adorant.

¹ Par la suppression des deux lettres initiales, un contresens est corrigé et la phrase prend une nouvelle signification! L'erreur est peut-être due à un homéotéleute, vu que *incertitude* figure deux lignes plus bas! Cf. la version latine: *quæ si in predicto calculo certitudinem haberet ex prophetiis...*

² Il y a deux variantes parallèles plausibles: *puisqu'il/qu'il*, les deux étant également convenables.

³ En surcharge sur <avec>, correction stylistique justifiée.

⁴ *des/les*: deux variantes se profilent grâce à ce changement:

a) avec les enfans

b) au milieu des enfans.

La correction est de nature stylistique.

Daignez me parler, Seigneur, et je repeteray ce que votre grace me fera comprendre. Vous me parlez dans vos Ecritures, mais voila que grossier et ignorant que je suis je demeure sans intelligence. Deja dans un des chapitres precedents,¹ vous aviez ordonné de faire une table pour y mettre les douze pains de proposition; sans doute afin qu'ils fussent un memorial perpetuel du peuple² devant vous, et une figure de l'union de l'Eglise avec Jésus-Christ vous aviez aussy ordonné de faire un autel³ et vous commandez icy de nouveau d'en faire un autre: (1.) la premiere est appellée table et les autres autels, sans doute parce que le sacerdoce de la Synagogue ne participoit pas dans celle là, et qu'on n'y immoloit pas, mais que l'on y offroit les pains de proposition, les autres sont des autels parce que sur l'un on immoloit les victimes et sur l'autre l'on bruloit les parfums, qu'est ce qu'il est marqué par là sinon le triple culte pour ainsy dire [93^r:] en un seul de l'Eglise une est pourtant divisée en trois classes, la militante, la souffrante, et la triomphante. Cette table qui n'avoit été que table par rapport a la synagogue est devenue l'autel de l'eglise militante, puisque depuis que par l'institution de Jésus-Christ le pain est changé en son corps: ce pain de proposition qui est toujours exposé en votre presence vous est immolée, toute l'eglise y participe, et c'est le vray sacrifice de la loy nouvelle. Vous avez deja daignez me reveler cy dessus que l'autel de l'holocauste a été la figure de l'autel de la croix: c'est de cet autel que participe l'eglise souffrante, et en sa memoire s'unit a vous, o mon Dieu! dans tout le tems de ses souffrances.

Or l'autel dont il est icy question est cet autel par lequel est representé l'encens quotidien des prieres de l'eglise militante, et les parfums de l'adoration de la charité de l'eglise triomphante (10.) mais pour qu'il fut designé que tout cela tireroit son efficace de la vertu du sang repandu, l'Ecriture dit: Aaron priera une fois l'an sur les cornes de l'autel en y repandant du sang de l'hostie qui a été offerte pour le peché et cette expiation continuera toujours parmy vous [93^v:] de râce en râce. Le parfum figure le veritable homage de l'adoration en esprit et en verité, qu'il ne convient de rendre qu'a vous, c'est pourquoy il est deffendu de convertir en un autre usage la composition des aromates, comme il est marqué par le dernier verset. Le mystere de la composition de ce parfum a été expliqué par les saints peres, et pour tout ce qui reste dans ce chapitre; si je disois qu'il n'a été institué que pour la decence et la decoration du culte, peut etre je ne me tromperois pas. Il me paroît admirable qu'il soit icy rapporté aux v. 12. 13. 14. et 15. ce qui concerne la supputation, et le prix qu'il falloit donner pour se racheter, et je crois que ce n'est pas sans mystere que cela⁴ a été lié parmy ce qui appartient a la consecration d'Aaron et de ses enfans. A moins que je ne dise que cela exprime ce domaine theocratique, pour marque duquel vous avez exigé de votre peuple ce tribut temporel en signe de l'homage spirituel precedent <est> et⁵ deja rapporté que vous exigez de chacun dans votre royaume spirituel par le droit de createur et de souverain maitre (16. 17.) Je pense que le

¹ M: C. 25

² Complété dans l'interligne.

³ M: C. 27

⁴ Complété dans l'interligne.

⁵ En surcharge sur <est>

bassin d'airain a été [94^r:] fait pour la propreté et n'est nullement une figure, et cela par la raison que cet usage a été conservé dans la primitive Eglise; et apres cela et en sa place l'aspersion de l'eau benite qui concerne la purification spirituelle a été instituée par l'inspiration de votre esprit, ainsy a cette ablution instituée succede l'onction que vous ordonnates dans les versets suivants a Moysse de faire afin qu'elle fut la figure de l'onction spirituelle, et de l'onction de l'humanité de Jésus-Christ de telle sorte qu'elle s'étendit non seulement aux personnes des pretres, mais meme a ce qui a rapport au culte, et cet usage institué par vous est encore aujourd'hui gardé par l'Eglise, qui dispense a ses enfans votre grace invisible par ces signes visibles; c'est là, Seigneur, ce que j'ay remarqué avec votre aide sur la consecration d'Aaron et de ses enfans par ou je crois que le sacerdoce de l'humanité de Jésus-Christ et de son peuple saint et sacerdotal qui ne fait qu'un seul et meme corps avec son chef a été figuré: cependant par ce que j'ay avancé, je ne pretends pas dire que ces choses ne puissent particulierement se restreindre a l'ordre des ministres de votre Eglise [94^v:] a qui la dispensation des sacrements et de vos graces a été confié, et par les mains de qui le veritable sacrifice vous est offert par l'eglise. Car ce caractere sacerdotal etendu en son sens sur tout le peuple a été et est restreint par votre institution et dans la figure et dans la verité a l'ordre sacerdotal; c'est pour cela qu'aujourd'hui même il est conféré par une onction et une consecration particuliere; et il estoit figuré, comme je l'ay deja dit, par la separation de toute la tribu de Levi. Par là paroît le merueilleux ordre de votre sagesse que vous avez daigné me manifester depuis que vous avez separé votre peuple pour en faire votre bien particulier, et que vous luy avez enseigné le culte de votre divinité: et certainement la dignité suprême de votre majesté demande que vous soyez adoré par tous les hommes; mais elle exige aussy que le culte exterieur d'adoration soit administré par des ministres separez des autres et consacrez particulierement pour ce culte dont est composée cette sainte hierarchie ecclesiastique qui gouverne le royaume spirituel de vôtre fils sous un chef visible, vicaire de son chef invisible, qui a été [95^r:] figuré par Aaron, et par ses habillemens les fonctions qui luy sont propres. Que¹ je vous adore donc et que je vous aime a cause de cet œuvre si adorable et de l'ordre de votre sagesse, vous qui etes toujours adorable, louable et aimable dans tout ce que vous faites, parce que vous en etes digne, enfin parce que vous etes Dieu.

SUR LE CHAPITRE TRENTE-ET-UNIEME

Voila, Seigneur, que vous avez ordonné tout ce qui concerne la construction de vôtre tabernacle, de l'arche, et des vases destinez au sacrifice, et a vôtre culte; et vous <m[']>en² avez même montré le dessein a vôtre serviteur Moysse sur la montagne; vous luy avez commandé de faire tout selon ce modele: icy cependant (1. 2.) vous dites que vous avez appelez nommement Beseleel (3.) et que vous l'avez rempli de l'esprit de Dieu de sagesse, d'intelligence et de science pour toute³ sorte d'ouvrages

¹ Changement de poncuation: *que* réécrit en majuscule avec le point mis devant.

² *m'*: rayé, *en*: surcharge

³ *toute*: a été rayé dans le manuscrit, mais j'ai rétabli la variante initiale. comme meilleure et plus correcte.

(4. 5.) et pour en inventer etc. et vous luy avez donné pour compagnon Ooliab. Vous avez tout montré a Moÿse et ceux cy doivent executer ce que l'autre avoit [95^v:] veu; certainement il convenoit d'agir ainsy a ceux que vous aviez daigné remplir de l'esprit de Dieu de sagesse, d'intelligence et de science, afin que le peuple vit manifestement que ce que Moÿse disoit que vous aviez ordonné n'estoit pas une invention de sa part, puisqu'on choisit pour l'executer ceux qui n'ont pas veu ce qui avoit été représenté a Moÿse, et qui cependant ont pû achever le tout par la science des arts qui n'estoient pas encore connus aux hommes. Car si Moÿse avoit executé luy meme ce qu'il avoit commandé qu'on fit par votre ordre on auroit pû l'attribuer a son invention, mais de ce que Beseleel et Ooliab ayent pû mettre en œuvre des ouvrages si admirables et qu'on n'avoit pas veu jusqu'alors en or, en argent, en airain, en gravûre et en broderie, il a été juste de l'attribuer non a eux, mais a votre sagesse. Ainsy ô mon Dieu! l'esprit que vous avez donné a ces artisans de tous les ouvrages qui concernoient votre culte est le type de l'esprit que Jésus-Christ a donné a son eglise. Jésus-Christ a repandu cet esprit dans le cœur de tous les ouvriers habiles afin qu'ils fassent ce qu'il a [96^f:] ordonné. C'est cet esprit de Dieu qui consiste dans la sagesse, l'intelligence et la science dans tous les ouvrages qui concernent ses preceptes qui subsiste et qui subsistera dans l'eglise jusqu'a la consommation des siècles. (13.) Il est juste, Seigneur, de vous consacrer tous les jours de notre vie, et pourquoy ne l'aviez pas exigé avec raison de vôtre peuple même, parmi lequel vous instituates la memoire du jour du sabbath d'abord apres le passage de la mer rouge a l'occasion de la manne qui fut donnée comme un pain: ensuite vous en fites une loy et vous le repetez icy de nouveau tant de fois; sans doute pour qu'en memoire des six jours employez a l'œuvre et au travail de sa vocation le peuple vous consacre¹ ce septieme jour en souvenir de votre repos apres l'ouvrage de la creation, auquel vous aviez vaqué pendant 6 jours. Votre institution avoit particulierement en veue cette fin que le peuple si porté a l'idolatrie se ressouvient que vous aviez créé toutes choses et ne cherchat point d'autre Dieu que vous.

Vous exigeates, Seigneur, ce memorial de création, d'un peuple a qui vous n'aviez donné que la figure de la regeneration; mais pour ceux que vous avez [96^v:] voulu rendre participant de cette regeneration ou seconde creation vous avez ordonné en consequence de ce mystere que le souvenir en fut transferé a un autre jour: car toute l'eglise des fideles qui a reconnu l'ouvrage et le bienfait de la redemption en a plus dignement celebré la memoire que de sa creation même. En effet que nous auroit il servi de <mettre> naitre² si nous n'avions eu le bonheur d'etre racheté? Et parce que ce mystere a été consommé sur la croix par rapport a la satisfaction, et dans la resurrection par rapport a la manifestation, c'est pour cela que l'Eglise éclairée de votre esprit a si justement et si convenablement celebré la memoire de ce sacrifice, et elle consacre pour les râces a venir le jour du repos de Jésus-Christ son chef, car il s'est reposé apres son ouvrage lorsqu'il est ressuscité, et nous devons aussy attendre le repos lorsque nous ressusciterons par la vertu de sa resurrection (16.) ce sabbat en memoire de la resurrection est un pacte eternel entre vous et les enfans (non plus d'Israël) mais les votres et un signe perpetuel: vous créez le ciel et la terre

¹ Réécriture de *con<serve>*, avec *-sacre* ajouté dans l'interligne.

² Réécrit de *<mettre>*!

en l'espace de six jours, votre fils a consommé le sixieme jour, comme je l'a dit, l'ouvrage [97^r:] de la satisfaction, il se reposa le septieme jour. Le premier jour de la semaine il manifesta sa gloire et il regenera ainsy ce qu'il avoit crée, je diray plustot qu'il le crea de nouveau (18.) ayant donc achevé sur la montagne le discours de cette sorte qui concernoit les veritez susdites; vous donnates a Moysé les tables du temoignage ecrites avec le doigt de Dieu, voila, Seigneur, ce qui se presente a moy par vôtre grace a l'occasion de la reiteration de votre commandement par la sanctification du sabbath, et il n'y a point dans la loy de commandement qui soit si souvent repeté, d'ou sont venus sans doute¹ tant d'observances superstitieuses des pharisiens sur le culte du sabbath qui estoient opposées a vous, ô mon Dieu, parce qu'ils estoient contraires a la charité. La liberté des enfans de Dieu les a abolies dans sa sanctification du jour du seigneur. Mais le dereglement des tems au lieu de ces observations trop étroites et scrupuleuses a introduit des relachements indignes du chrétien. Les uns passent ce saint jour dans les festins et les debauches; les autres a la chasse; les uns a la promenade; les autres <pour des> en² voyages entrepris pour des sujets legers, et renferment³ toute la [97^v:] sanctification de ce jour a entendre la messe occasionnellem<ent> et negligemment. Vous daignez, Seigneur, m'avertir que je retrace icy et vous confesse mes pechés que j'ay commis contre ce commandement de l'eglise fondé sur la loy et si souvent repeté, vous scavez cependant qu'ils ont procedé plustot d'ignorance que de malice, et qu'ils ont leur source dans l'usage commun. Je rapporte icy avec douleur qu'il y a des pays chretiens ou ceux qui sont heterodoxes, observant ce culte plus étroitement que les orthodoxes sont moquez et raillez parce qu'ils s'abstiennent de danses, d'ivrognerie et des autres dissipations dont j'ay parlé; on dit qu'ils sont comme les pharisiens et cela est vray en son sens en tant qu'ils sont opposez a un dogme, et a ce qu'il y a de plus essentiel dans la religion. Il seroit pourtant a souhaiter qu'on ne se moque pas d'eux en ce qu'ils font de bien quoyque dans une creance erronée, je ne m'accuse pas devant vous, Seigneur, des pechez que j'ay commis par ignorance de <vos> mes⁴ obligations, mais je vous en demande tres humblement pardon, et j'implore la lumiere de votre grace pour ceux qui persistent dans [98^r:] cette ignorance commune et populaire. Donnez la lumiere aux pasteurs, donnez la docilité a leurs brebis, donnez moy la grace et la charité pour que je sanctifie tous les jours et tous les momens de ma vie en faisant pour vous tout ce que je fais.

SUR LE CHAPITRE TRENTE-DEUXIEME

Je m'approche, Seigneur, pour contempler la profondeur de vos merveilles; et déz l'entrée de ce chapitre je trouve une obscurité si epaisse que mon ignorance ne sauroit la percer; ce qui m'est representé est incomprehensible, et surpasse toute la perversité naturelle de la nature humaine, toute raison et tout bon sens. J'ay veu souvent les animaux meme trembler en voyant des eclairs, en entendant le tonnerre,

¹ Complété dans l'interligne.

² En surcharge sur <pour des>

³ Les deux dernières lettres du pluriel ont été supprimées.

⁴ En surcharge

et chercher des endroits a se cacher. Mais voicy que dans la meditation de cette histoire il se presente a moy un spectacle etonnant; voicy que votre peuple devenu votre bien propre que vous avez separé des autres, ô mon Dieu, et que vous avez tiré de la captivité par la puissance de votre bras [98^v:] et par des prodiges qui renversoient l'ordre de la nature et des elements, a qui vous avez rendu votre majesté et votre gloire si visible et si sensible que par crainte il n'osoit approcher de la montagne ny entendre votre voix. Vous oubliant tout a coup au milieu de la presence visible et eclatante de votre majesté, oubliant votre alliance, oubliant ses engagements, s'oubliant enfin luy meme (1.) voyant que Moysse differoit a descendre de la montagne s'assembla en s'elevant contre Aaron, et luy¹ demanda de faire des Dieux qui marchent devant luy. O Israël insensé! vous dites dans votre cœur qu'il n'y a point de Dieux. C'est pourquoy vous demandez a un homme de vous faire des Dieux; je vous avoue, Seigneur, que si votre parole <est> et² une histoire dictée par votre esprit ne rapportoit un fait si etrange a peine pourrois-je croire que l'entendement humain fut capable d'un si grand aveuglement. Je ne m'etonnois pas jusques icy que le genre humain qui marchoit dans les tenebres du peché, dans la voye de la chair vous sentant interieurement, ô mon Dieu, vous ait cherché exterieurement dans les creatures [99^r:]³ et qui ne sachant pas qui vous etes ny ou vous etes, il se soit fait des dieux imaginaires: mais il y a bien de la difference par rapport a ce peuple puisque vous vous etes manifesté a luy en tant de manieres si glorieuses, si terribles, et si sensibles; vous luy avez parléz du ciel afin qu'il sçut ou vous etes. Vous vous etes servi du ministere de tous les elements pour qu'il reconnut votre toute puissance: il avoit encore des signes visibles de votre presence sur la montagne; et voicy cependant qu'il vous oublie, je serois moins etonné s'il prenoit pour Dieu Aaron luy meme a qui il a veu faire tant de prodiges par la vertu de la verge, et s'il demandoit d'etre conduit par luy, mais il est incomprehensible en quelque maniere de l'entendre dire a Aâron: faites vous des dieux; je reviens a moy et je considere s'il m'a eté plus facile de croire des prodiges que j'ay lû que vous avez fait dans la delivrance du peuple, que cet aveuglement de l'homme, parce que la raison meme me dicte de croire votre existence et votre toute puissance; mais plus elle m'en convainc, plus me paroît incomprehensible [99^v:] la folie de votre peuple, et je ne puis m'imaginer ce que c'est qu'avoir veu et voir de si grands prodiges, et ne pas croire en vous ou comment peut-on penser que des dieux d'argiles seront plus forts et plus puissants que vous; il faut que je captive mon entendement dans la consideration de vos merveilles, sous leur joug: mais icy il faut que je les captive pour croire l'extravagance de la raison humaine et son aveuglement qui repugne tant au bon sens.

Il ne paroît personne au milieu d'un peuple si nombreux qui s'oppose a une imagination si egarée et voicy (2.) que je vois Aâron meme devenu insensé comme les autres consentir a la folie commune; luy que j'ay veu auparavant operer tant de prodiges par la vertu de la verge, et vous avoir hautement preché devant Pharaon. C'est ainsy que mon esprit vous parle, Seigneur, et il ne se reconnoit point dans le miroir que vous luy representez dans cet exemple: la folie des enfans d'Israël me paroît incroyable; mais d'ou me vient cette incredulité? si ce n'est de la credulité et

¹ Complété dans l'interligne.

² En surcharge sur <est>

³ M: 3e Exode [cela veut dire probablement que le copiste commence le 3e cahier sur l'Exode]

d'ou viens celle cy sinon de la foy que [100^r:] vous avez daigné me donner. La raison humaine peut convaincre l'homme de votre existence, o mon Dieu, mais si vous ne l'aidez, cette meme raison vous cherche dans ses propres inventions; et celles cy ou le conduisent elles? Je le reconnois facilement dans les exemples de ceux que l'antiquité payenne a regardéz comme sages et les maitres des sciences, et les a eus en veneration. D'ou je conclus que ce n'est pas la raison humaine qui a entierement aboli l'idolatrie, mais celuy qui a detruit le Royaume de sâtan; et parce qu'alors il n'avoit pas encore ecrasé la tete de ce serpent: c'est pour cela que d'abord que le peuple vit que Moyse tardoit il doute et chancelant et flottant dans la foy il retomba dans les suggestions de la depravation naturelle, et dans les tenebres de l'aveuglement qui sont la peine du peché. Cette histoire est un exemple de cette verité et non une figure afin que je vois, comme je l'ay deja dit, que c'est la vertu de la passion de Jésus-Christ et non la vertu de la raison humaine qui donne cette foy a l'homme, et quoyqu'on vienne a la perdre par l'infidelité on peut vous renoncer, [100^v:] douter de votre existence, enfin devenu insensé on dira plutot il n'y a pas de Dieu. On ne se fera pourtant pas de dieux dans les idoles. Je scais que dans la primitive Eglise¹ et dans le tems de la conversion des gentils il y a eu de Relaps et des apostats, mais je ne sais s'ils estoient tous baptisés ou seulement cathecumenes, et s'ils vous ont renoncé de cœur comme ils ont fait de bouche par la crainte des tourments, et si enfin ils se sont entierement tourne du coté des idoles: non que je conclue de la qu'ils sont sauvez. Car je say par la doctrine même de mon sauveur que quiconque le renoncera devant les hommes, il le renoncera aussy devant vous son pere celeste. Mais afin que par ce que je rapporte paroisse la destruction du Royaume de satan, je reviens donc a vous, Seigneur dans l'humble connoissance de votre puissance d'ou procede ma foy et ma docilité, et je ne m'etonneray plus de l'aveuglement du peuple; mais je vous rendray graces pour les dons que vous avez daigné me faire afin que la gloire vous soit rendue de ma foy [101^r:]. Donnez moy je vous prie, de vivre en elle. Or pour que j'y vive, faites que je vous aime. Cette depravation du peuple a été une verité par rapport a la dureté de leur betes, mais une figure par rapport aux idolatries et melanges abominables de sa posterité avec les Dieux etrangers. Elle me paroit cependant concerner plus particulierement ces derniers tems de la synagogue dans lesquels rompée par une fausse intelligence des ecritures, et attendant un Messie tel qu'elle s'imaginoit, et trouvant qu'il tardoit trop a venir elle avoit recours aux grands pretres interpetes des ecritures figurez icy par Aaron: qui ornant exterieurement comme des colliers et pendants d'oreilles par leurs œuvres exterieurs et observances legales des faux christus et des faux messies luy firent un veau d'or de ses traditions et de sa fausse justice (34.) a laquelle ils attribuoient leur salut; c'est dans cet esprit de la justice legale que se publioient les solemnités (5. 6.) et s'offroient les victimes (7.) et c'est alors, Seigneur, que vous dites a Moyse (votre fils) allez descendez, votre peuple [101^v:] a peché, ce peuple que vous avez tiréz de la terre d'Egypte (8.) tous les versets qui suivent peuvent s'appliquer dans leur sens litteral a Jésus-Christ figuré par Moyse, (9.) mais ô Dieu infiniment bon! voicy que vous daignez me rendre attentif a considerer cette expression dont l'ecriture se sert icy, et qu'elle vous attribue, je vois que ce peuple a la tete dure (10.) laissez moy faire

¹ M: ? [illisible]

afin que la fureur de mon indignation s'allume contre eux; et que je les extermine, et je vous rendray le chef d'un grand peuple. Quelles sont ces paroles! qu'elles sont étonnantes dans votre bouche vous qui êtes le créateur tout puissant, et qui savez tout! qu'avez vous veu autre chose que cette dureté de tête dans ce peuple que vous vous êtes choisis pour votre bien propre, depuis que vous l'avez tiré de la captivité de l'Égypte: puisque depuis qu'il en est sorti presque à chaque station il n'a cessé de murmurer: il doutoit toujours, Moïse se fachoit, il se plaignoit, mais pour vous, vous luy pardonnez: vous exercez envers luy votre bonté: vous pourvoyez libéralement [102^r:] à ses besoins: enfin, il n'y a que l'insensé qui ne vous connoit pas qui peut dire que vous n'avez pas prévu ce que vous <pourriez> deviez¹ faire avant que de le délivrer, et de le choisir pour votre peuple. Pourquoi donc tenez vous ce langage? pourquoi demandez vous que Moïse vous laisse faire? est ce qu'il peut vous retenir, vous remplissez tout, ô mon Dieu, qui êtes miséricordieux même au milieu de votre colère, comment vous enseignez à l'homme de faire le discernement de vos mystères que tantôt vous voilez, tantôt vous découvrez pour faire distinguer les œuvres adorables de votre justice et de votre miséricorde, aussi bien que l'ordre admirable de votre sagesse.

Vous parlez, Seigneur, et vous servant des expressions susdites vous condescendez en quelque manière à la faiblesse humaine vous accommodant à la <faiblesse> portée² de l'esprit de l'homme. Aussi j'ose vous parler humainement et vous dire qu'il convenoit entièrement que votre justice en agit de cette manière. Car lorsque vous avez délivré le peuple vous ne vous êtes pas encore rendu [102^v:] visible à luy, vous n'avez point encore contracté d'alliance avec luy, en vertu de laquelle il intervint une obligation réciproque pour ainsi dire, de l'observer: c'est pour cela que vous l'épargniez et que vous luy pardonnez. Mais vous luy avez déjà parlé, vous luy avez rendu votre majesté visible. Il a déjà accepté votre loi, il s'est déjà librement obligé à l'observer. Voilà que la faiblesse de mon entendement comprend bien c'est à juste titre que vous vous mettez en colère et cette manière d'agir est un miroir de votre justice dans lequel je me reconnois moy même <car> puisque³ j'ay aussi contracté avec vous des engagements dans le baptême; mais hélas combien de fois je les ay voilés et combien de fois j'ay donné occasion à la colère de votre justice de dire de moy ce que vous avez dit à Moïse de ce peuple? Laissez moy faire dites vous à Moïse, mais comment vous retient il sinon par vous même puisque vous l'avez envoyé vous même pour dire au peuple qu'à cause des promesses faites à Abraham, Isaac et Jacob, vous vouliez le délivrer de la captivité pour l'introduire dans la terre que [103^r:] vous luy aviez promise, c'est la le lien qui vous a retenu, et parce que vous me montrez maintenant à méditer je suis confirmé dans l'explication de la lutte mystérieuse de Jacob avec Phanüel que j'ay avancé par votre aide car ce patriarche <confirmé> fortifié⁴ par la confiance qu'il avoit en vos promesses devient fort contre vous même, ainsi (13.) d'abord que Moïse prend les armes de vos promesses contre vous pour ainsi dire, il apaise votre colère (14.) vous vous laissez adoucir pour ne

¹ En surcharge

² En surcharge sur <faiblesse>, la répétition est due à un homéotéleute, car ce même mot figure dans la ligne précédente aussi.

³ En surcharge sur <car>

⁴ En surcharge sur <confirmé>: correction stylistique.

pas faire le mal dont vous aviez menacé votre peuple, et votre miséricorde me montre aussy par la d'avoir recours pour appaiser la fureur de votre justice, aux armes de la passion et du sang de Jésus-Christ mon sauveur qu'il a repandu pour moy: et son amour pour moy est devenu fort contre <moy> vous¹ meme; par ou cette esperance et cette confiance ramene en moy le calme et me persuade que vous avez été appaisé pour ne me point faire le mal, que j'avois mérité. Les armes <que> dont² Moïse se sert contre vous sont de deux sortes: mais parce qu'elles operent par la meme vertu (12.) je les ay passées: car quand meme vous [103^v:] auriez exterminé le peuple pour faire Moïse le chef d'une grande râce vous auriez satisfait aux promesses faites a ses peres; mais peut estre que les promesses faites a ce meme peuple par Moïse en vertu de ce qui a precedé auroient été frustrées de leurs effets, ainsy il se sert de la raison deja citée dans le verset precedent (12.) de peur que les Egyptiens ne vous accusent d'avoir trompé votre peuple, mais, Seigneur, ce que Moïse fit sur la montagne se fait tous les jours par votre fils dans l'adorable sacrifice dont l'église celebre la memoire, et qu'elle vous offre d'une maniere non sanglante et luy meme vous montre les cicatrices de ses playes pour appaiser tous les jours la fureur de votre justice irritée.

Faites moy donc la grace que ce soit là le fondement de mon esperance et un aiguillon de la charité afin que je vous aime toujours de plus en plus de peur que mon esperance ne soit vaine et illusoire (15.) Moïse non pas comme figure apporta les tables de la loy qu'il brisa afin de designer par là que la loy ancienne [104^r:] ne seroit pas entierement detruite: mais brisée (15. 16.), ces tables avoient été écrites du doigt de Dieu: l'écriture meme qui estoit sur ces tables estoit gravée de la main de Dieu: et cette expression combinée avec celles que l'écriture rapporte cy dessous au chap. 34. confirmera cette verité. Je ne sçais si c'est effet de mon ignorance, de ce que je ne puis appliquer verset par verset le reste de ce qui est rapporté dans ce Chapitre, mais les regarder comme des exemples de vous jugemens. Car Jésus-Christ descendant de la croix a brisé le veau d'or de la Synagogue qu'elle avoit adoré dans ses propres inventions apres avoir mis en pieces les tables de la loy, et il en fit boire la poudre a toute la nation comme la lie de votre colere et des vengeances de votre justice (34.) car dans ce jour de vengeances et de la ruine de Jerusalem vous l'avez visitée, et puni le peché qu'elle avoit commis, et bien que votre colere parut appaisée par l'effusion du sang par lequel les enfans de Levi avoient consacré leurs mains (35.) cependant vous frapates enfin le peuple pour le crime du veau d'or qu'Aaron leur avoit fait. Israël estoit devenu fort contre vous: et c'est pour cela que le peuple representé par le nerf de la [104^v:] cuisse desseché³ n'a pas été detruit avant qu'il fut entré dans la terre de promission decoulante de miel et du lait. C'est ce qu'exigea de vous la fidelité que vous observez dans vos promesses, vous vous fachez et cependant (34.) vous faites precéder votre ange qui marche devant ce peuple. Qu'il est l'homme de bon sens qui de cet exemple meme ne voye que vous n'abandonnez jamais tellement ceux meme contre qui vous estes fâché, que vous les priviez de toutes graces. Car ces thresors de graces sont infinis, de l'abondance desquels vous donnez a chacun ce que vous voulez pour qu'il puisse parvenir au point ou vous dirigez ses

¹ En surcharge sur <moy>

² En surcharge sur <que>: une faute de grammaire est ainsi corrigée!

³ L'adjectif est répété deux fois, puis l'un des deux supprimé.

voyes. Tantot il est attiré tantot il est entraîné; quelquefois poussé: mais il n'est cependant jamais tellement contraint ou violenté qu'il ne puisse ne le pas faire. Cependant cette volonté libre ne frustre jamais vos graces de leurs fins pour lesquelles vous les luy donnez, et ne les rendt pas infructueuses par rapport a vos conseils. Mais vous daignez, Seigneur, me rappeler a la meditation des versets precedents, et vous me rendez plus sensibles les evenements de [105^r:] cette histoire que mon ignorance avoit hier omis, vous dites a Moysse: allez, et conduisez ce peuple, vous promettez de leur donner un ange qui marche devant eux, par la il est confirmé dans la pensée que vous etes appaisé comme il a été rapporté au vers. 14. Mais j'avois oublié de considerer les effets de cette paix. Car c'est sans doute cette misericordieuse disposition de votre part qui a rendu ce peuple auparavant si dur, maintenant si docile et obeissant a l'arrivée de Moysse; jusques la il sacrifioit devant le veau d'or, il dansoit et chantoit, et voicy que Moysse en arrivant brise le veau d'or, le brule et le met en poudre, personne parmy cette multitude insensée et d'une tete si dure ne luy resiste: elle boit avec docilité les cendres de veau qu'elle avoit auparavant regardé comme un Dieu, mais ce qu'il y a encore de plus admirable, lorsque Moysse dit (26.) si quelqu'un est au Seigneur, qu'il se joigne a moy, et voicy que la tribu de Levi *s'eleve et s'assemble autour de luy* (27. 28.) *les enfans de Levi mettent*¹ *mettant* chacun l'épée au coté, et par le commandement de Moysse fait en votre nom ils immolent peres, freres, et enfans: et tout le peuple mené comme un agneau a la boucherie demeure immobile. [105^v:] Tous ceux qui se presentent se laissent tranquillement egorger et ne font aucun effort pour deffendre ny leur dieux, ny leurs peres, ny leurs freres, ny leurs femmes, ny leurs enfans, par ou vous m'apprenez o bonté adorable! que les premiers effets de votre colere appaisée sont la docilité et l'obeissance. Moysse parle, il brise, il brule le veau, tout le peuple exprime sa docilité <pour> par² son silence: Aâron meme s'execute dans la simplicité. Moysse dis-je, parle, et a peine declare-il votre commandement que les levites obeissent et frappent, le peuple meme recoit la mort en patience et en obeissance. Ces graces furent des marques, ô mon Dieu, que votre colere etoit calmée, cependant le peché n'avoit pas encore été expié par la, mais ils avoient seulement merité qu'on leur envoyat un ange. Il restoit encore la visite au jour de la vengeance (35.) car vous avez frappé le peuple pour le crime qu'il avoit commis en adorant le veau qu'Aaron leur avoit fait. Et quand cela? sans doute lorsque vous luy demandates compte et que vous vengeates tout le sang juste, depuis le sang d'Abel <Joseph>³ jusqu'a celuy de Zacharie,⁴ et au sang meme de votre fils qui cependant reste sur eux pour [106^f:] exercer la justice jusqu'a ce qu'elle soit convertie en misericorde au jour de votre misericorde.

Que vous etes porté ô mon Dieu! a vous appaiser: que vous etes plein de longanimité en punissant! que vous etes juste et misericordieux! que vous etes redoutables! mais si j'ose le dire, par tout cela meme vous etes encore plus aimable, parce que quand vous etes aimé, vous etes craint, mais lorsque vous etes craint, vous n'etes pas

¹ Ajout en marge pour corriger une faute qui découle d'un homéotéleute entre *mettent/mettant*, la confusion étant telle que le copiste répète à tort les deux formes!

² En surcharge sur <pour>

³ Le nom est rayé et il reste un mystère pourquoi le copiste a écrit ici le nom de Joseph.

⁴ Complété dans l'interligne. la rature rend le mot rayé illisible.

toujours aimé. Que¹ je vous aime donc, ô mon souverain bien! Afin que je vous craigne de cette crainte d'amour: que je vous aime, je vous prie, de peur que je ne vous craigne d'une crainte purement de² crainte et servile.

SUR LE CHAPITRE TRENTE-TROISIEME

O Dieu de misericorde, et fontaine abondante de toute bonté! les secrets de vos Ecritures sont tres profonds, et l'obscurité de mon esprit est trop grande; montréz moy je vous prie la lumiere pour que je marche a sa faveur, levez vous, daignez me conduire de peur que je ne m'egare, ouvrez mes levres afin que je vous parle. (1.) Votre peuple a peché: vous etes appaisé [106^v:] et il est devenu docile, vous ne daignez pas encore l'appeller votre peuple. mais le repoussant en quelque maniere de devant votre face, vous ordonnez a Moÿse d'aller et de descendre de ce lieu aussy bien que ce peuple qu'il a tiré de l'Egypte (2.) vous luy promettez de nouveau que vous envoyerez un ange afin qu'il chasse les Chananeens, et les autres nations (3.) et que le peuple entre dans une terre ou coulent des ruisseaux de lait et de miel: mais vous ne voulez pas encore monter avec luy, de peur que vous ne l'exterminiez pendant le chemin parce que c'est un peuple d'une tete dure. Ce langage est simple et en quelque maniere proportionné a l'entendement humain, il exprime votre bonté et me montre combien c'est malgré vous que vous vous fachez, et combien sont differentes les graces que vous donnez: vous conduisez tous les hommes par vos graces communes; vous concourez comme cause premiere a toutes les actions de l'homme par un concours simultané: mais vous ne les conduisez pas tous par des graces efficaces et sanctifiantes en agissant directement sur eux et avec eux. Sans doute que ces differentes manieres de conduire sont figurées par ces paroles que vous dites [107^r:] mais le peuple ne se contente pas de la disposition que vous avez faite, (4.) il regarde vos paroles comme tres facheuses, il pleure et nul d'entre eux ne prend ses habits et ses ornements accoutumez, d'ou vous vient, o Israel la docilité que vous aviez cy devant, comme j'ay observé, et ce deuil qui la suit et la connoissance d'un discours que vous regardez comme tres facheux, voila que vous ennuyant vous ne vouliez pas demeurer en votre place et Moÿse tardant un peu a venir vous cherchiez des Dieux, et vous vous en faisiez vous memes pour qu'ils vous conduisissent. Maintenant Dieu vous promet de vous donner son ange pour chasser les nations de devant vous, et vous introduire dans la terre promise; mais vous ne vous contentiez plus de cet ange, et vous voulez etre conduit par Dieu meme. Sans doute que tout cecy est un effet de votre reconciliation avec votre Dieu qui vous a inspiré cette tristesse, et qui vous a donné de le vouloir avoir luy meme pour guide. Vous etes encore appellé peuple d'une tete dure parce que vous n'etes que la figure de ce peuple des elus qui ne doit perdre que par la grace sanctifiante la dureté [107^v:] de sa tete pour suivre dans une foy perseverante et dans la docilité son Dieu et son pere qui le conduit dans la terre des vivants, ou il n'y a que luy seul qui puisse conduire. Vous avez quittéz vos habits et vous semblez pleurer, mais cette disposition ne suffit

¹ Changement de poncuation: *que* réécrit en majuscule avec un point devant.

² Réécrit de <d'une> où la réécriture n'a pas réglé le problème, la structure restant toujours assez malhabile.

pas encore a Dieu (5.) parce qu'il ordonne derechef que vous quittiez vos ornemens pour savoir comment il doit en user avec vous: afin que vous appreniez aussy par là que ce n'est pas par la justice de vos œuvres, mais par sa misericorde que vous obtiendrez votre pardon et que vous serez de nouveau appelé le peuple de Dieu: vous n'obeissez pas a Moyse (6.) mais a Dieu, et vous quittez vos ornemens apres que (4.) vous aviez cessé d'etre habillé a votre maniere accoutumée.

Les différentes expressions d'habit et d'ornement m'apprennent que dans le deuil de la penitence il faut quitter les coutumes de la vie mondaine comme un habit, et la complaisance de la vaine gloire dans les œuvres, et les vertus morales comme un ornement. Afin que l'homme se presente a Dieu dans la simplicité et le denuement de l'humilité, se confie a luy, le peuple charnel quitta donc ses habits et ses ornemens a la montagne [108^r:] d'Horeb: mais le peuple spirituel le quitte a la montagne de Calvaire, dont le premier avoit été la figure, ce sont là o Dieu infiniment misericordieux! les choses que vous avez daigné m'apprendre par tout ce que j'ay considéré jusques icy. Mais voicy que je defaillis dans la meditation de ce qui suit (7.) il est rapporté que Moyse dressa le tabernacle hors du camp et qu'il appella ce tabernacle le *tabernacle*¹ de *l'alliance*.² Mais quel tabernacle? puisqu'il paroît par le Chap. 35. et les suivans, que celui que vous aviez ordonné n'estoit pas encore achevé: diray-je avec les interpretes qu'il s'agit icy d'un autre tabernacle? Mais je ne me ressouvient pas d'avoir trouvé jusques icy qu'il soit fait mention de quelque autre tabernacle ou vous ayez été adoré. Diray-je que ce chapitre a été transposé, et que les faits ne sont pas rapportés dans leur ordre? Mais je n'oserois pas avancer cela meme temerairement parce que je sens bien que mon opinion n'est fondée sur aucun texte: ce seroit donc peut estre de mes inventions. Il me semble que je penetre la raison pourquoy le tabernacle a été dressé hors du camps: pour qu'il parut visiblement que vous n'etiez pas encore, Seigneur, reconcilié avec le peuple, et que vous [108^v:] n'habitez pas visiblement avec eux. Mais j'ignore entierement si ça été le tabernacle que vous aviez ordonné de faire, ou un autre tabernacle. Quel qu'il ait été cependant il me suffit de rechercher ce qu'il designoit: et c'est ce que vous daignez m'indiquer. Mais il faut rapporter ce qui a déjà été dit afin de lever par la combinaison la contrariété que ma foiblesse ne peut éviter que par votre secours; car j'ay déjà souvent avoué que j'ecrirois cecy sans aucune meditation preliminaire de toute l'histoire, mais selon les versets qui se reconrent. Je me souviens Seigneur, que j'ay dit aut commencement de cette l'histoire de la sortie du peuple de la captivité, que Moyse figuroit la nature divine, Aâron la nature humaine; et la verge par laquelle l'un et l'autre firent des prodiges, l'union de l'une avec l'autre et que cette application a continué jusqu'au chap. 24. sur lequel j'ay avancé qu'il me sembloit que la susdite figure avoit cessé en Moyse; mais voicy, ô mon Dieu, que j'hesite, je cherche et je ne trouve point ce que je dois dire la dessus. Montrez moy la face favorable de votre misericorde; faites briller a mes yeux un éclair de votre lumiere pour que mes tenebres se dissipent, parlez moy pour que je parle. Peut estre que vous avez voulu que ce tabernacle fut dressé [109^r:] seulement afin que le peuple voyant dans la nuée un nouveau signe visible et Moyse allant et venant du tabernacle n'hesite pas, ne

¹ Souligné dans le manuscrit.

² Souligné dans le manuscrit.

doute pas en son absence, et qu'il n'ait pas de nouveaux recours a se faire des Dieux de metal et d'argile. Je reconnois, Seigneur, que cela peut estre ainsi expliqué, mais qu'il contient des veritez encore plus profondes que ma foiblesse voit quelque fois et par votre grace comme des eclairs; mais ils disparaissent d'abord et je retombe dans mes tenebres. Voila que j'ay deja cy devant observé que vous avez donné vos ordres pour la construction du tabernacle, pour la consecration d'Aâron et de ses <freres> enfans;¹ mais avant l'execution de ses ordres intervint l'adoration criminelle du veau. Leur premiere institution et l'interruption subsequente de l'execution de ce qui avoit été ordonné, par le peché du peuple doit estre exactement observé <par> pour² la combinaison de si profondes veritez, dont une partie se rapporte au corps de Jésus-Christ passible et par consequent au temps de sa conservation, partie a la glorification de ce meme corps. Le corps de Jésus-Christ a été le veritable tabernacle du temoignage mis hors du camps de son peuple spirituel avant sa glorification que Moÿse, c'est a dire la divinité, érigea apres que la synagogue [109^v:] fut tombée dans l'idolatrie de ses inventions.

La colonne de nuée descendant a la porte du tabernacle figura les infirmités humaines, et lorsque le peuple eut veu le tabernacle il se levoit (7.) et sortoit hors du camps pour proposer ses difficultés (8.) une partie seulement regardoit Moÿse par derriere (10.) tous voyoient la colonne de nuée qui se tenoit a la porte du tabernacle et y restant eux memes ils adoroient le seigneur; et veritablement c'est ainsi qu'en usoit ce peuple au tems de la conversation de Jésus-Christ les uns sortirent des villes pour l'aller trouver: d'autres restant dans leur maison ecoutoient dans l'admiration, ce que l'on disoit de luy, et ceux cy ne le voyoient que par derriere: Moÿse sortoit tantot du tabernacle, tantot il s'en éloignoit, et c'est ainsi qu'il arriva veritablement selon le jugement de l'esprit humain, lorsque dans les miracles de Jésus-Christ la divinité sembloit s'approcher du tabernacle de l'humanité, et lorsqu'on croioit qu'elle s'étoit retirée du tabernacle, tous les travaux, les fatigues, les souffrances et autres effets de l'infirmité humaine, (11.) cependant le jeune Josué (qui par son nom exprime le caractere de sauveur) ne sortoit jamais du tabernacle parce que tout ce que Jésus-Christ a fait pour le salut de l'homme l'a fait comme sauveur. [110^r:] et ce caractere de sauveur agissoit en luy dans les apparences memes des infirmités et des langueurs de la nature humaine. icy le divin Moÿse vous parloit fâce a fâce, ô mon Dieu! (12.), <bien>³ d'une maniere bien plus excellente que le Moÿse homme: cependant le langage que l'écriture rapporte ne peut convenir que dans le sens litteral entendu de Moÿse homme et non figure, et rapporté historiquement, mais a peine ose je mediter la dessus de peur que dans la suite de ce qui a déjà été dit, je n'attribue a Moÿse une disposition toute autre que celle que l'opinion commune luy donne; car les uns admirant sa foy, d'autres sa confiance il y en a meme qui luy attribuent le desir de la contemplation. Pour moy je trouve toujours en Moÿse la meme maniere d'agir que j'ay rapportée au commencement de l'exode ou il s'agissoit de la premiere vision du buisson ardent, il agit, et il vous parle, Seigneur, dans la simplicité du cœur humain, et veritablement selon l'expression de l'écriture comme un amy a

¹ En surcharge sur <freres>

² <par> réécrit en pour

³ bien: a été rayé. car le mot revient toute de suite après et cela doit être la bonne place ou a été jugée comme telle par quelqu'un.

son ami; car c'est ainsy que vous luy parliez vous meme. O Dieu ne plaise que je luy refuse la foy, la confiance et une grande tendresse pour le peuple dont il a été le conducteur; puisque [110^v:] vous luy aviez donné tout cela, selon la mesure de son estat, et de vos desseins sur luy. Il exprime donc en tout le caractere d'un serviteur fidelle dans votre maison; mais non celuy des enfans de Dieu qui sont nez de Dieu (13.) il veut vous connoître (16.) il veut que vous marchiez avec luy, pourquoy? Afin d'être luy et le peuple en gloire et en honneur parmy tous les peuples de la terre (14.) vous daignez luy promettre ce qu'il demande, il trouve grace devant vous: mais vous ne le connoissez que par son nom, et non par la qualité d'enfant né de vous (18.) il demande de voir votre gloire dans le meme esprit que Philippe apotre de votre fils demanda de vous voir pere eternal; en disant a Jésus-Christ montrez nous votre pere: mais vous mon Dieu promettez a Moyse de luy faire voir toute sorte de biens, et de faire eclater devant luy le nom du Seigneur; mais vous ne vous promettez pas a luy parce que ce n'est qu'apres l'effusion du sang de votre fils qu'il est devenu capable de voir votre gloire et vous meme. Pourquoi! parce que vous faites misericorde a qui vous voulez et que vous usez de clemence envers qui il vous plait. Vous promettez, ô mon Dieu, que vous ferez voir toute sorte de biens a Moyse: vous luy promettez de faire eclater votre nom devant luy [111^r:] mais par les paroles dites cy dessus vous luy apprenez que vous luy donnerez tout cela par¹ misericorde. Vous regardez, Seigneur, et vous ecoutez favorablement le langage du cœur sincere et droit de Moyse: vous <luy> le² faites mettre sur la pierre (24.) mais ce ne fut que par l'ouverture de cette pierre que quand votre gloire passa il vous vit par derriere: mais non votre visage (22. 23.) ce sont là o Dieu infiniment misericordieux les expressions par lesquelles vous daignez me manifester cette grande difference qui a dû paroître entre le mediateur de la loy ancienne et celuy de la nouvelle. Il est rapporté de Moyse mediateur de la premiere qu'il vous parloit fâce a fâce comme un amy a son amy: mais qu'il ne put cependant vous voir (20.) et ne vit que par le trou d'une pierre quand votre gloire passoit, et ne vous vit que par derriere. C'est a dire que votre connoissance ne luy fut pas intrinseque comme au mediateur de la loy nouvelle; mais une connoissance posterieure, c'est a dire par vos œuvres; il receut la loy par le mystere d'un ange, et peut être qu'il vit meme en luy votre visage, et ne regarda par le trou de la pierre votre gloire que quand elle passoit: mais le dieu homme mediateur de la loy nouvelle, Dieu consubstanciel avec vous vit³ d'une vision intrinseque? [111^v:] vous connut et manifesta votre gloire, qu'il avoit en luy. Il merita a son peuple et a ses freres une connoissance plus claire de la divinité par la manifestation des personnes divines de la trinité. La foiblesse de mon entendement ne peut discerner par tout ce que j'ay medité jusqu'icy si Moyse a eu cette connoissance car tout ce qu'ils <ait vue> vit⁴ ne fut que par le trou d'une pierre mysterieuse. C'est a dire qu'il ne vit qu'en passant la lumiere de Jésus-Christ par un merite anticipé. Mais comme cecy deviendra plus clair par ce qui suit, après avoir invoqué le secours de

¹ <par> réécrit en *pour*

² En surcharge sur <luy>

³ Un mot a été rayé devant celui-ci, mais la rature n'est pas lisible.

⁴ Un passé simple a remplacé le passé composé du subjonctif!

vosre lumiere je passe, Seigneur,¹ a mediter les choses par la contemplation des-
quelles mon ame misérable placée dans la pierre de son corps desire voir votre gloire
pour pouvoir vous aimer davantage et en vous aimant vous adorer.

SUR LE CHAPITRE TRENTE-QUATRIEME

J'ay avancé, Seigneur, que Moyse brisant les tables de la loy avoit figuré Jésus-
Christ et je n'ay pas sujet a present de retracter ce sentiment. Car il brisa la loy en
tant qu'elle a été une occasion de peché, et en ce sens il n'abolit pas les parties
remanentes de la loy brisée, mais il nous apprend par son exemple a les accomplir.
Moyse avoit receu de vous, mon Dieu par le [112^r:] ministere d'un ange les pre-
mieres tables gravées avec votre doigt sur des tables de pierre comme l'écriture l'a
rapporté: mais voicy qu'il est ordonné a Moyse (1.) de se faire deux tables sur le
modele des premieres sur lesquelles vous promettez d'écrire la loy: mais vous
commanderez a Moyse plus bas (24.) de l'écrire luy meme et le (v. 28.) montre
clairement qu'il l'a fait. Vous voyez, Seigneur, et je ressens mon ignorance. Je vous
confesse donc que je ne sais comment combiner ce qui m'est représenté. Moyse estoit
descendu avec les tables qu'il rompit, il brisa le veau d'or, il dressa le tabernacle de
l'alliance. icy il est de nouveau ordonné de monter, il écrit la loy: il reste quarante
jours sur la montagne, et il descendt derechef rempli de gloire et la face rayonnante
apportant la loy qui fut mise dans l'arche d'alliance. Cela me represente Jésus-Christ
descendant de la croix, <faisant> brisant² les tables de la loy et le voile du temple
apres que tout fut consommé, mettant en pieces le veau d'or de la justice propre et
de la justification par les observances de la loy que la synagogue avoit en quelque
façon adoré en se confiant en elles et erigeant pendant trois jours et trois nuits ce
tabernacle de son corps et en ce sens demeurant avec vous pendant quarante heures
[112^v:] figurées³ par autant de jours, et apportant ainsy avec un visage et un corps
glorifié a ses disciples et a son peuple choisi les deux nouvelles tables de la loy de la
charité; qui sont mises en réserve dans l'arche de l'église pour être conservées a
jamais. Elles sont de pierres et ne peuvent jamais être brisées ces deux tables de
l'amour de Dieu et du prochain sur lesquelles toute la loy nous a été écrite par
Jésus-Christ et il faut conserver ces deux tables dans l'arche de notre cœur: car je me
souviens d'avoir déjà rapporté que c'est là la véritable arche. (31.) Aâron et les chefs
de la Synagogue craignirent d'approcher Moyse, et voila que je me represente Pierre
et les autres apotres remplis de crainte a la premiere apparition de Jésus-Christ: mais
apres qu'il leur eut parlé (32.) tous les enfans d'Israël meme vinrent vers luy: car
ceux qui ne vinrent pas avoient le diable pour pere. Or ils vinrent apres qu'il leur eut
parlé (32.) et il leur ordonna de toutes les choses qu'il avoit entendües de vous pere
eternel (33.) et quand il eut achevé de leur parler il mit un voile sur son visage: car
il n'apparut pas a tous les hommes et ne conversa pas meme avec tous ses disciples,

¹ Homéotéleute classique: *je passe, Seigneur*, copié deux fois dans la même phrase. Je n'ai pas tenu
compte de cette variante fautive.

² En surcharge sur <faisant>. La correction stylistique relève la phrase qui était un peu plate.

³ Des variantes parallèles subsistent: *figur<ent>/<ant>*, *figurant/figurées*, cette dernière forme
résultant de plusieurs réécritures successives.

le divin Moÿse nous a voilé sa face des accidents du pain, sous lesquels il se rend visible a son peuple: mais selon la doctrine meme [113^r:] de l'apôtre, ce voile de Moÿse regarde plus directement les juifs qui perseverent encore aujourd'hui dans leur aveuglement, dont les cœurs sont couverts, et ne peuvent voir la vérité, je croirois, Seigneur que je rapporte tout cecy sans ordre si vous n'aviez daigné me rappeler dans l'esprit ce que j'ay rapporté depuis le Chap. 34. comme devant s'estre passé apres ce que j'écris icy; car il s'agissoit dans ce chapitre d'un sacrifice qui figuroit le sacrifice de la croix: le reste concernoit la loy:¹ le tabernacle qu'on devoit dresser, et la consecration d'Aâron jusqu'a l'adoration du veau d'or, par lequel je reconnois maintenant plus clairement a la faveur de votre lumiere qu'il a été aussy designé <avec> que² les juifs apres avoir crucifié le veritable Messie et en attendant un imaginaire adoreroient en luy le veau d'or.

Il me semble qu'il est icy représenté une figure obscure de la glorification du corps de Jésus-Christ. Car comme le Sauveur nous l'a luy meme manifesté la resurrection a été figuré en Jonas: elle est cependant claire si l'on la considere plus attentivement en tant que Moÿse comme legislateur de la loy ancienne concerne Jésus-Christ legislateur de la loy nouvelle, puisqu'il paroît dans ce sens qu'il n'a fallu en quelque maniere représenter icy que la susdite glorification, puisque le sacrifice meme sanglant n'a pas été autrement figuré que par les sacrifices [113^v:] des animaux, en tant qu'il concerne l'effusion du sang et la mort. Il a fallu que Jésus-Christ fut le premier resuscité. Ainsy quoyque, comme je l'ay dit, <je n'ay> Jonas ait³ représenté la resurrection, il n'étoit pas pourtant mort auparavant, mais il fut seulement caché dans le ventre de la Baleine; ainsy aussy Moÿse par son absence et sa demeure dans la nuée sur la montagne a pu représenter la meme mort. Mais quelque critique subtil me dira que Jésus-Christ n'a pas resté dans le sepulchre 40 heures, que j'ay dit avoir été figurées par les 40 jours, et que par consequent cette figure ne repondt pas a la vérité: on le dira sans doute: mais parce que l'heure de la resurrection n'est pas connue et que les trois jours de la demeure dans le sepulchre ou de la mort avoient été prédits par Jésus-Christ meme, et que dans l'exemple de Jonas les nuits y étoient jointes il faut dire ou que jours et les nuits étoient plus courts ou y admettre les 40 heures; car selon la commune opinion des interpretes on comptoit a la maniere des juifs les jours, depuis les vêpres du jour precedent jusqu'aux vepres du suivant, et de cette façon ils comprennent aussy le nombre des 40 heures principalement puisque la mort et la resurrection de Jésus-Christ n'est pas icy figurée directement, mais son absence d'avec ses disciples. Or, Seigneur, comme je vais verset par [114^r:] verset dans l'explication et la maniere de mediter, il me faut maintenant combiner bien des choses en consequence de ce qui a precedé depuis le commencement de cette histoire de la sortie du peuple que mon ignorance a omises <du> ou⁴ passées. Aidez moy, je vous prie s'il vous est agreable, afin que je mâche la viande qui m'a été donnée et qui s'est echangée en nourriture pour mon ame afin que je goute de nouveau sa suavité.

¹ Réécrit de *Loy*<x>

² En surcharge sur <avec>

³ *Jonas/jen'ay*: s'agirait-il d'une variante auditive?

⁴ Deux hypothèses sont possibles:

a) *omises du passé*

b) *omises ou passées.*

Finalement, c'est *mon ignorance* qui est devenu sujet grammatical.

Cette histoire sacrée de la sortie du peuple de la captivité de l'Égypte en tant qu'elle concerne les figures me paroît commencer depuis la mission de Moïse, qui après 40 ans de pèlerinage vit le buisson ardent et reçut vos ordres mon Dieu, pour la délivrance du peuple; et si dans ce nombre de 40 ans on prend cent ans pour une année je trouve le tems du commencement du 1er millénaire dans lequel le divin Moïse descendit du ciel pour opérer la délivrance du genre humain du joug du péché, Moïse et Aaron agirent par la vertu de la verge et opérèrent des prodiges si étonnans: ce ne fut pourtant que la mort des premiers nés de l'Égypte qui procura la délivrance du peuple, et avant qu'ils fussent frapés l'immolation de l'agneau paschal fut instituée. L'ange exterminateur passa les portes des maisons qui étoient teintes de son sang afin qu'il fut deors figuré que l'effusion du sang opéreroit le salut, l'immolation de l'agneau fut instituée [114^v:] et non le sacrifice en mémoire perpétuelle de cette délivrance, et Jésus-Christ luy même institua et manifesta la vérité de cette figure dans sa dernière Cène; il suffit après avoir répandu le sang de l'agneau d'en teindre une fois les portes des maisons pour se garantir des coups de l'ange exterminateur. Mais le mémorial de l'immolation de l'agneau a toujours subsisté: d'où je reconnois cette vérité: qu'il a suffi pour le salut du genre humain, que le sacrifice se soit une fois consommé sur la croix: mais que selon l'institution même de notre divin sauveur l'immolation de cette même victime doit subsister éternellement pour perpétuer le sacerdoce de Melchisedech. C'est ainsi qu'Israël passa la mer rouge, c'est ainsi que selon la succession des vérités susdites le baptême fut instituée, ainsi furent faites les autres miracles jusqu'à la loi donnée comme des suites qui désignoient plus particulièrement ce qui avoit précédé, et qui en expliquoient plus clairement la vertu. Enfin 50 jours s'étant écoulés le peuple arriva à la montagne de Synay, vous parûtes, mon Dieu! sur cette montagne; vous appellâtes Moïse,¹ qui premièrement raconta au peuple tout ce qu'il vous avoit entendu dire, et après que le peuple l'eut accepté il écrivit tous les discours que le seigneur avoit tenus, et se levant de grand matin il dressa un autel: il offrit un sacrifice, et répandit sur l'autel et sur [115^r:] le peuple le sang des victimes. Ce sont là de nouveau les figures générales des vérités qui me représentent tout d'un coup, et en même tems l'adorable économie par laquelle le salut du genre humain a été opéré. Ici est représenté le sacrifice sanglant de Jésus-Christ dans le sang duquel le Nouveau Testament a été formé. Moïse monta de nouveau sur la montagne et y resta 40 jours et 40 nuits. Dans cet intervalle le peuple érigea le veau d'or et Moïse étant de retour brisa les tables sur lesquelles vos dix commandemens avoient été gravés. Or en combinant tout ceci je reconnois premièrement qu'autre fut le livre de la loi sur lequel Moïse par l'aspersion du sang avoit contracté l'alliance de laquelle loi Moïse fut luy même le médiateur; et autres les tables de la loi qu'il brisa sur lesquelles les commandemens avoient été écrits de votre doigt. Je reconnois par là en second lieu que l'alliance contractée par la médiation de Moïse homme et confirmée dans le sang des animaux, a pu figurer le testament fait par la médiation d'un Dieu homme, votre fils o mon Dieu est confirmé dans son sang; mais que la précédente alliance n'a pas dû subsister, et que la loi écrite par Moïse n'a pas eu assez de vertu. Ainsi donc comme je me souviens de l'avoir déjà dit, la fraction faite par

¹ M: Chap. 24.

Moyse des premieres tables de [115^v:] la loy a pû designer qu'elle seroit abrogée en certaine partie. Je reconnois outre cela en troisieme lieu que tout le mystere du sacrifice de Jésus-Christ du nouveau testament, et la publication de la nouvelle loy ont été figurés dans ce qui s'est passé sur le mont Sinay, et afin que ce qui devoit arriver devant et apres la glorification de Jésus-Christ fut distingué, il est designé par la glorification, ou pour mieux dire la clarification du visage de Moyse. Voilà,¹ Seigneur, ce que j'ay crû² par vôtre grace qu'il a fallu rapporter afin de continuer ce qui a deja été dit. J'avouery cependant mon ignorance que je ne sais ce³ qu'ont figuré les 40 premiers jours pendant lesquels Moyse a resté sur la montagne. Je sai que selon la commune interpretation on les applique aux 40 jours que Jésus-Christ a jeuné et je ne rejette pas cette explication: mais je ne puis la mettre dans l'ordre de ce que j'ay rapporté par votre secours, car le jeune de Jésus-Christ a precedé sa conversation et sa predication, et pourroit plutot être appliqué aux quarante années du pelerinage de Moyse, mais o mon Dieu, que la louange vous soit meme rendue de ce que vous ne daignez pas encore me manifester.

Je reconnois que c'est un nombre mystique que celui de quarante auquel le [116^r:]⁴ pelerinage de Moyse et du peuple, et le double jeune se rapportent; mais mon ignorance ne sauroit penetrer ce mystere. Ainsy par votre grace je reviens a mediter ce chapitre qui me paroît se rapporter a la publication de la nouvelle loy et a votre reconciliation avec <votre> le⁵ peuple. Vous aviez fait vous meme, Seigneur, par le mynistere d'un ange les tables de la loy ancienne: mais c'est Jésus-Christ, figuré par Moyse qui a fait les tables de la loy nouvelle (3.) vous ordonnez derechef comme j'ay observé qu'il a été fait a l'occasion de la premiere fois que Moyse monta sur la montagne, que personne ne s'en approche, et que les bestiaux meme ne <pa-roissent> paissent⁶ pas aux environs. Mais lorsque vous descendez on n'entend plus le bruit des trompettes, les eclats du tonnerre; on ne voit plus la lüeur des eclairs. Mais tous les objets que Moyse luy meme vit⁷ l'excitent⁸ a publier votre bonté pleine de compassion, votre clemence, votre patience, les richesses de votre misericorde et votre inalterable <vivacité> veracité⁹ (6.) Diray-je que tout cela se rapporta a la descente du saint esprit par laquelle la nouvelle loy a été publiée? Cette opinion est commune et generalement revüe; et je n'oserois la contredire: car en tant que l'ancienne loy a figuré la nouvelle [116^v:] et que la solemnité même de la pentecoste a été instituée en memoire de la loy donnée, sans doute les 50 jours depuis la sortie du peuple jusqu'a son arrivée a la montagne de Sinay ont designé les 50 jours, depuis pâques jusqu'a la pentecôte; mais en ce sens meme peut être que je ne me tromperay pas si je dis qu'il ne faut pas prendre un seul jour pour celui de la publication de la loy. Mais tout le tems du sejour du peuple aupres de la montagne de Sinay: car tout

¹ Changement de poncuation: *Moyse. voila/Voila*

² En surcharge sur <vu, dit?>

³ *ce*: est toujours orthographié *c'e*, car il résulte régulièrement d'une réécriture [*c'est: c'e<st>*]

⁴ 116^r: le feuillet n'est pas numéroté

⁵ *le/votre*: correction stylistique contestable

⁶ *ne paissent pas/ne paroissent pas*: s'agit-il d'une erreur de lecture ou d'une tentative peu réussie de correction?

⁷ Rayé, puis rétabli dans le manuscrit.

⁸ Réécriture de *existent*

⁹ *vivacité/veracité*: une grosse erreur est corrigée ici.

ce qui a été fait icy dans l'espace d'un an, jusqu'à l'erection du tabernacle concerne la loy: et je reconnois de là que dans¹ cette figure il faut prendre les années pour des jours et selon ce calcul tout trouvera une explication plus claire. J'implore cependant votre misericorde, Seigneur, pour que vous ne permettiez pas que je m'égare dans mes pensées et dans mes recherches ou dans les applications des figures trop scrupuleuses: car vous voyez que le motif que vous avez daigné me donner ne vient pas de la cupidité de savoir: mais du desir de vous aimer par l'admiration et la profondeur de vos ouvrages? Je reconnois, Seigneur, que la loy nous a été donnée par Jésus-Christ notre sauveur ecrites dans les cœurs des fideles par votre doigt [117^r:] o mon Dieu, ou par le Saint Esprit, et vous figuréz cette loy, cette ecriture en disant a Moysse (1.) que vous ecrirez sur les tables les paroles qui estoient sur les tables rompues, cependant² parce que vous ordonnéz a Moysse, comme je me souviens de l'avoir rapporté, d'ecrire pour luy ces paroles, je diray que par elles estoit figurée la loy ecrite par les evangelistes et les apôtres, laquelle est conforme a la loy de la verité et de la charité ecrite du doigt de Dieu dans les cœurs des fidelles. En ce sens donc qui est ce qui ne verra pas que la descente du saint esprit a été figurée par la publication de l'ancienne loy? mais en tant que la descente du Saint Esprit est le complément des mysteres et de la promesse, peut estre qu'il sera figuré ailleurs. Je n'ose encore la dessus avancer mes pensées trop vagues (10.) le Seigneur repondit: je feray une alliance.

Ma foiblesse suppose qu'il s'agit icy de l'alliance en quelque sorte de la reconciliation avec ce peuple prevaricateur. Car quoyqu'il paroisse par ce qui a déjà été dit que le peuple s'est repenti de son idolatrie parce que Moysse dressa hors du camp le tabernacle de l'alliance il paroît encore par là que vous continuez d'estre en colere. C'est pourquoy en renouvelant icy vos promesses (10.) vous repetez [117^v:] vos commandemens a l'observation desquels vous obligez de nouveau le peuple d'Israël: et en premier lieu votre charité vous porte d'abord (11.) a <la vertu> l'avertir³ de ce point lier d'amitié avec le peuple de la terre que vous luy aviez promise de peur qu'il ne le fasse corrompre avec les Dieux estrangers (19.) tout ce que vous avez créée est a vous, Seigneur: parce que cependant vous avez delivré votre peuple de la captivité par la mort des premiers nez de l'Egypte: vous avez ordonnéz que tout premier né vous fut offert d'une maniere singuliere. Et cela sans doute en memoire de ce premier né par l'excellence entre les enfans de Dieu, dont le sacrifice a operé le salut du genre humain, et a sanctifié le droit d'ainesse, et parce que la posterité d'Abraham que vous luy avez donnée en vertu de la promesse a été mâle: en memoire aussy de la posterité en qui les promesses devoient estre accomplies vous vous reservez l'oblation des mâles de tous les animaux qui estoient destinés pour la matiere des sacrifices, et qui servoient a l'usage du peuple, or puorquoy (20.) vous ordonnez de racheter avec une brebis le premier né de l'âne peut estre se presentera-il [118^r:] occasion dans le livre suivant de l'ecriture d'en produire avec votre aide mes pensées; puisque dans ce livre tout ce qui est ordonné icy des sacrifices en termes generaux, y est détaillé plus particulierement. Ce qui est rapporté dans ce Chapitre l'avoit déjà été dans le precedent Chap. 23. sans doute pour marquer qu'il figuroit

¹ Complété dans l'interligne.

² ce: complété dans l'interligne

³ a la vertu/a l'avertir: s'agit-il d'une variante auditive ou d'un contresens?

ces veritez, qui seront manifestées dans la publication de la nouvelle loy, puisque tout le reste qui est rapporté dans le susdit chapitre n'est point icy repeté. Ce ne sont pas des figures; mais en partie des loix toujours subsistantes fondées sur votre justice. Plusieurs ont cessé par la celebration du sabbath abrogée, la verité qu'elles designoient etant accomplie. Ce sont les loix que Moysse par votre ordre, mon Dieu escrivit dans le livre de la loy, et il rapporta de la montagne celles qui concernent le decalogue gravées par votre doigt sur des tables de pierre. Or comme elles sont fondées dans votre amour et celui du prochain elles ont été aussy laissées par Jésus-Christ notre seigneur pour être observées par ses enfans. Donnez moy donc votre grace, ô mon Dieu, pour que je mene une vie qui y soit conforme, pendant tous les jours de mon pelerinage et de mon exil sur la terre [118^v:] afin que me conformant ainsy a votre supreme volonté, a votre justice, et a votre charité, je merite d'être uni avec vous dans les demeures éternelles.

SUR LES CHAPITRES TRENTE-CINQUIEME, TRENTE-SIXIEME, TRENTE-SEPTIEME,
TRENTE-HUITIEME, TRENTE-NEUVIEME ET QUARANTIEME.

Vous êtes reconciliez avec votre peuple, Seigneur, comme vous le dites vous meme. Voicy que pour marque de votre misericorde vous exigez des presens et des oblations de leur part qui étoient necessaires pour construire le tabernacle mystereux de la glorification pour qu'il soit votre demeure, que voyez, Seigneur, que vous ne m'avez pas encore donné la grace de pouvoir en dire davantage sur ce sujet et sur les habits d'Aâron que je n'en ay dit cy dessus; or dans ce sens soit que je dise que le tabernacle meme ou les habits d'Aaron ont figuré le corps glorifié de Jésus-Christ peut être cette proposition ne sera-elle pas contraire a la verité. Car votre eglise forme un meme corps avec son chef et participe de luy au caractere du sacerdoce. Il convenoit, comme je l'ay [119^r:] déjà observé de donner a un peuple charnel des objets sensibles de la gloire et de la majesté de votre demeure qui maintenant se rapportent spécialement au culte de l'adoration en esprit et en verité dans l'église des enfans et du peuple spirituel et veritablement il est plus convenable et plus digne du createur d'habiter dans le cœur de sa creature que dans un tabernacle construit de l'ouvrage de ses mains. Car quoyque rien ne soit plus digne de vous hors de vous meme, parce que l'homme votre image et ressemblance est plus digne que toute creature faite pour l'homme, rien n'est plus digne de vous, et il n'y a point de demeure plus convenable a votre gloire et a votre majesté, mais son cœur ou sa nature a dû premierement être purifiée et être rendue digne d'un hôte si grand et si eminent apres que par le peché sa susdite nature eut été souillée, et c'est là la verité qui est figurée par ce qui est rapporté <par> dans¹ les autres chapitres de l'histoire de la sortie de votre peuple de la captivité. Tout ce donc que vous avez alors institué sensiblement et visiblement vous l'exigez maintenant spirituellement pour preparer votre demeure dans le mynistere du [119^v:] sacerdoce et dans le culte d'adoration et votre service. Ce que vous avez ordonné n'a pas cessé; mais le voile étant déchiré votre misericorde a manifesté les veritez, lesquelles il devoit couvrir; les pierres

¹ En surcharge sur <par>

pretieuses, les habillemens, et les meubles designoient des vertus conformes a votre justice, a votre verité et charité; or parce qu'elles sont des emanations et des productions de votre essence en habitant en elles vous demeurez en vous meme. L'or, l'argent, le pourpre sont des choses inanimées et créées pour l'usage de l'homme, et si je l'ose dire vous meme chassé par le peché du cœur de l'homme comme pelerin sembleriez habiter en elles jusqu'a ce que le fort armé eut recouvert la demeure qu'il avoit créée pour luy meme et apres avoir ecrasé la tete du serpent chassé et effacé le peché il est entré dans la demeure du cœur humain dans lequel comme dans une arche son esprit reste avec les fideles; Moysé a erigé la figure de ce tabernacle et de cette arche apres qu'il fut descendu de la montagne avec un visage glorifié, lumineux et resplendissant, et cette meme consideration me confirme que ça été une figure de la glorification de Jésus-Christ apres sa resurrection, sur le visage duquel les juifs ne [120^v:] peuvent jeter les yeux, si Moysé luy meme, c'est a dire Jésus-Christ ne leve le voile dont sa face est voilée et encore plus celui qui voile leur cœur.

Le visage de Moysé etant donc ainsi glorifié le tabernacle est construit, ordonné et dressé. Aaron est consacré et ses enfans et tout ce qui étoit ordonné au mont Sinay dans l'espace d'un an est achevé. Sans doute aussy Jésus-Christ a consommé tout l'ouvrage de la redemption en ressuscitant glorifié. Cette figure termine l'exode, cette verité a operé la delivrance du genre humain de la servitude du démon. C'est là o Dieu mon souverain bien, et lumiere de mon âme ce que je vous ay rapporté par votre grace en écrivant sur le livre de votre écriture qu'on appelle exode parmy les amusemens du printems que la misere humaine nomme divertissemens et delassemens d'esprit, et parmy les ennuyeuses chaleurs de l'été au milieu desquelles peut estre mes infirmités et fragilités se sont plus dispensées qu'elles ne doivent des veilles nocturnes, et de là sont venues les avidités, les tiedeurs, et les nonchalances qui ont souvent frustréz mon âme de sa nourriture spirituelle. C'est là ça que je trouve en moy o mon Dieu, lorsque je m'examine comment j'ay repondu aux graces que vous m'avez données: comment j'ay employé le tems [120^v:] que je reconnois helas avec douleur, et je dois gemir de l'avoir employé plus que je ne devois au service de mon corps, plustot que la nourriture de mon âme; mais parce que je ne puis equitablement juger de¹ ces choses comme me concernant de trop pres, je me presente a vous et j'implore votre misericorde dans l'humble connoissance des miseres <dans> de ma² condition; dont la plus grande propriété est l'ignorance qui ne peut bien discerner ce qui est deû au corps et ce qui est deû a l'ame. Mais helas! combien souvent voulant faire le bien elle fait le mal qu'elle ne voudroit pas; c'est là aussy Seigneur, la cause continuelle de mes justes gemissemens, et de mon humiliation; et comme je n'en puis estre exempt dans cette miserable vie, je vous demande de me soulager et de m'aider; mais qu'ajouteray-je sur ce que j'ay écrit qui peut estre est rempli de plusieurs expressions et propositions impropres, indiscrettes, scandaleuses, malsonnantes, et peut estre tendantes a l'erreur, parce que mon ignorance ne peut produire que³ de tels fruits et mes tenebres, ne peuvent engendrer que des tenebres. et c'est la vérité que votre misericorde m'a fait connaitre; mais ce seroit une presumption de croire que vous m'avez donné une si grande lumiere que je puisse les éviter. Vous

¹ M: ajouté en marge [juger de]

² de ma: en surcharge sur <dans>

³ Complété dans l'interligne.

m'avez pourtant donné de haïr, de detester, [121^r:] et de vouloir retracter tout ce qui est tel comme ayant été pensé, dit et écrit malgré moy. Je ne parle pas de ce que peut m'imputer la subtilité humaine, la curiosité de savoir, ou la science même qui a des façons particulières de parler.

Car en tout ce que j'ay avancé ce n'est pas aux hommes que j'ay parlé, mais dans une humble docilité, à vous, mon Dieu, qui sondez mon cœur et mes reins, et dans la liberté de l'amour fondée sur ce principe, qui veut vous rendre la louange et la gloire de la méditation de vos merveilles, je me suis objecté à moy même souvent, et je m'objecte de nouveau pourquoy j'ay dit dans cette histoire sacrée qu'Aaron a figuré la nature humaine de Jésus-Christ puisque l'écriture rapporte au Chap. 32. qu'il a fait luy même le veau d'or, et a été cause du péché du peuple et qu'il en est repris par Moïse même. Mais parce que vous ne le punissez pas, ô mon Dieu ny ne le reprenez pas, pour ce fait là. Mais que vous le faites consacré prêtre, il est manifeste que le mal qui paroît en luy est un mystère. Il a donc pû être une occasion du mal comme la loy bonne et sainte par elle même introduisit le péché, et l'humilité et la croix de Jésus-Christ et souvent ses paroles [121^v:] mêmes causerent du scandale sans le donner, cela ne se peut pourtant <entendre> étendre¹ jusqu'à Aaron parce que quand même on voudroit l'excuser² en alleguant les versets (22. 23. 24.) du chapitre cy dessus cité et dire qu'il a agy dans la simplicité de peur que le peuple impatient en voyant le retardement du retour de Moïse ne se levât tumultuairement pour s'en retourner: mais que plutôt il fut contenu dans son devoir par un objet feint³ et fantastique, les versets précédents 5. et 6. du même chapitre nous apprennent qu'Aaron fut le premier auteur de cette idolâtrie abominable que vous punîtes si sévèrement, ô mon Dieu, parmi les enfans d'Israel. Or de savoir pourquoy, malgré cela il vous a toujours été agréable, et de ce qu'ayant été repris par Moïse et non par vous de cet acte, il n'en a pas été puni par vous, vous seul, Seigneur qui sondez le cœur d'Aaron le savez parfaitement, je n'ay donc pas la⁴ présomption de le condamner, ou de l'accuser de péché; je n'ay cependant nullement avancé que dans cet acte ait été la figure de l'humanité de Jésus-Christ mais des grands prêtres et docteurs de la loy qui suivoient une interprétation erronée de l'Écriture ne reconnoissant pas le vray Messie et⁵ ont fait un veau d'or dans l'attente d'un autre Messie, et mettant [122^r:] en luy leur espérance le feront adorer. Mais outre cela combien n'y a-t-il pas eu⁶ de séducteurs et de faux Messies, que le peuple suivoit souvent et une partie avoit reconnu même Herode pour le Messie: après avoir ainsi recapitulé tout cela selon la foiblesse de mon entendement, je reviens à vous ô vérité éternelle douce nourriture de mon âme! que la louange et la gloire vous soient rendues de tout ce que vous avez daigné m'enseigner conforme à vous même et élever mon âme à la contemplation de vos mystères qui concernent mon salut. Vous avez bien voulu me démontrer comment le peuple dont la génération a été détaillée dans la genèse, a été tiré de la captivité sans être cependant d'abord introduit dans l'héritage que vous luy

¹ *entendre/étendre* (en surcharge): variante auditive?

² Le mot porte des traces de correction indéchiffrables.

³ Elapes successives présumées: a) sobre b) feint

⁴ Réécriture de <de>

⁵ Complété dans l'interligne.

⁶ Complété dans l'interligne.

aviez promis, enseignez moy je vous prie dans les suivants et daignez nourrir mon ame d'un pain si savoureux et si suave qui n'est autre que vous meme. Instruisez moy de ce qui peut contribuer a mon salut, mais en m'instruisant donnez moy d'aimer et en me guidant dans mes pelerinages spirituels et temporels conduisez moy par une colombe de feu de votre charité [122^v:] dont la colombe qui marchoit devant Israël dans son pelerinage n'estoit que la figure. Faites qu'a la faveur de sa lumiere je ne m'ecarte point des voyes que vous m'avez prescrites; mais que marchant devant moy, je les suive fidelement que quand elle s'arretera je m'arrete aussy dans les stations que vous avez marquées vous louant, vous glorifiant et vous aimant toujours, ainsi soit-il.¹

¹ Note en marge: [Note autographe du prince Rakoczy] Finy a Rodosto avec votre aide Mon Dieu
Le 17 Novembre 1721

[1^r:] CONTINUATION
DES MEDITATIONS EN FORME DE SOLILOQUES
SUR LE LEVITIQUE.¹

Parlez a mon cœur, Seigneur, afin que je raconte vos grandeurs, voila que par votre aide je suis parvenu a mediter le troisieme livre de vos Ecritures, qui contient l'institution de votre culte. Vous etes admirable, ô mon Dieu! dans vos ouvrages. Mais que diray-je de ce qui se presente icy au commencement? Je trouve que le monde avoit alors 2514 ans: je n'ay cependant pas observé que vous ayez etabli quelque ordre dans vôtre culte: mais que babille-je et quel est ce langage imprudent que je tiens? Car depuis que vous avez formé la creature raisonnable vous avez institué ce culte; puisque la raison n'a été singulierement raison que parce qu'elle vous a connû; et plus elle vous a connu, plus elle a scu que vous etiez le createur et qu'elle estoit la creature. Or cette connoissance meme et science a été une adoration, un culte, une oblation et un holocauste; cet entendement dans l'etat primitif de son innocence connut le bien et le connoissant [1^v:] il s'y portoit par inclination, et parce qu'il y estoit porté il ne vouloit rien hors luy, et parce qu'il ne vouloit rien hors luy, il aneantit sa propre volonté en la livrant au createur son souverain bien, et l'aneantisant il offrit un holocauste, et il satisfit ainsy a la fin pour laquelle vous l'aviez créé: parce que l'homme (2.) vous offrit avec luy tout ce que vous aviez créé pour l'homme en usant dans l'ordre de la creation; tandis qu'il restat dans l'etat d'innocence: et ce fut là la veritable adoration en esprit et en verité. Le premier homme s'eloigne de vous mon Dieu! par le peché, et pour parler avec l'apotre, tout fut renfermé <avec> sous² le peché; il s'eloigne dis-je de son bien lorsqu'il chercha son bonheur dans la complaisance pour la femme, et dans la propre sensualité de son gout, et parce que vous devenant desobeissant, ô mon Dieu, il s'eloigne de votre volonté, il fallut necessairement revenir a sa propre volonté. De cette source empoisonnée est venu la mauvaise concupiscence qui altera la pureté de son entendement, et c'est le germe, la cause et l'instrument du peché; c'est elle qui excite l'homme a tout rapporter a luy même, a [2^r:] s'attacher aux creatures et a s'etablir pour fin de toutes ses actions; c'est ainsy que par le peché a été interrompu ce veritable culte, le veritable sacrifice, et le vray holocauste d'adoration en esprit et en verité! et parce que tout est devenu impur et immonde dans l'homme, il ne s'est rien trouvé en luy digne de vous. Afin donc que tout recommançat a suivre l'ordre de votre sagesse, afin que la nature humaine fut ramenée a la fin primitive de sa creation et que l'hommage d'adoration et de culte supreme que la creature vous doit ne fût pas interrompu; d'abord apres la chute de l'homme, presque dés l'origine du monde,

¹ Note en marge: *fevrier 1731* | Probablement il s'agit là de la date de la rédaction de cette partie, comme elle était indiquée à la fin de la première partie aussi: *nov. 1721*.) On trouve également sur la feuille. comme l'habitude sur les premières feuilles d'un nouveau fascicule, la marque de la Bibliothèque Municipale de Troyes et la cote du manuscrit: Mss. lat. 2147

en surcharge sur <avec>

vous choisites une victime, vous etablies un pretre; vous indiquates un mediateur dans la vertu duquel les¹ victimes offertes pussent acquerir une odeur agreable devant vous: et que ce qui vous etoit offert par luy parvint jusqu'a vous par luy, jusqu'a ce que la nature humaine etant² sanctifiée dans l'incarnation de la verité: et <que> le peché etant effacé par le sacrifice satisfactoire de la verité, la nature humaine glorifiée par la resurrection eut été rendüe capable d'etre unis a vous, o mon Dieu! et qu'etant ainsy regenerée elle redevint de nouveau capable d'etre le sujet des [2^v:] excellentes operations de la grace par le secours de laquelle l'homme pût vous rendre le culte d'adoration en esprit et en verité. Je dis, Seigneur, un sujet capable de recevoir la grace: car sans elle nul ne peut encore parvenir a vous: et cette grace est le pretre, le mediateur, le Christ offert une fois sur la croix en holocauste: dans laquel la vieille nature, le corps du peché a été consommé par le feu de la charité avant que ce sacrifice d'un prix immense d'un merite infini eut été offert: ce n'etoit qu'en memoire de ce sacrifice qu'etoient offerts les animaux (1. 2.), le pain, le vin, l'huile et les parfums que vous avez donné pour l'usage et l'entretien de l'homme; et c'est ce que l'on dit avoir repandu devant vous une odeur agreable.

Or quelle expression pouvoit mieux designer qu'ils vous touchoient seulement et en quelque maniere exterieurement et en passant (comme une odeur touche l'homme) et qu'ainsy tout cela n'a fait que représenter le sacrifice en esprit et en verité? Mais depuis qu'un holocauste d'un prix ineffable a été offert sur l'autel de la croix, la memoire en est représentée dans la verité selon l'institution du pretre souverain [3^r:] et eternal; on annonce la mort du seigneur, et pour que l'homme puisse rendre une veritable adoration en esprit et en verité par Jésus-Christ pretre et mediateur il participe réellement de la verité même, la matiere de son sacrifice de l'esprit et de la verité afin qu'etant ainsy une en esprit et en verité a cette victime adorable, il offre luy meme a l'esprit et a la verité afin d'etre uni avec vous, o mon Dieu, en elle, avec elle et par elle. C'est là l'autel auquel la synagogue ne participe point, c'est là la communion par laquelle vous vous communiquez a nous, Seigneur, et nous communiquons avec vous; voila l'oblation pure que le prophete Malachise a prédite, laquelle a été figurée par tous les autres sacrifices; ainsy il y a deux sacerdoce dans un seul³ pretre Jésus-Christ je considere dans une seule victime un double rapport de la victime sur l'autel sanglant de la croix un Dieu pretre a offert en holocauste la victime d'un corps humain; c'est pourquoy ce sacrifice exigeoit la destruction ou la mort, et l'entier changement de la vieille nature en la nature nouvelle, que l'apotre appelle nouvelle creature et⁴ cette transmutation d'un corps passible et sujet a toutes les infirmités du corps humain en un corps glorieux et impassible a été fait dans la [3^v:] resurrection: ainsy si Jésus-Christ n'etoit pas ressuscité, sa mort (selon la doctrine du même apotre) ne vous auroit de rien servi. Cette humanité ne meurt plus, elle a satisfait une fois pour toutes: c'est pour cela que le sacrifice sanglant a du cesser, et qu'il ne subsiste plus: mais apres que l'humanité glorifiée en Jésus-Christ eut requis le sacerdoce, Jésus-Christ devenu grand prêtre de la loy nouvelle est entré une

¹ Il n'y a pas d'intervalle entre les mots, dans le manuscrit, donc ou le pronom. ou l'article devait être complété ultérieurement.

² Inséré en marge.

³ Réécriture de <meme>

⁴ Complété dans l'interligne.

fois par son sang dans le sanctuaire pour intercéder pour nous comme médiateur; mais cette victime d'un double sacerdoce dans un prêtre Dieu et homme doit être aussi considérée sous un double rapport selon le double rapport du péché pour lequel elle a été et elle est offerte: car dans la première oblation le péché (sous lequel selon le témoignage de l'apôtre tout a été renfermé) c'est à dire la cedula de notre condamnation a été déchirée: et par rapport à cela le sacrifice n'est plus renouvelé ny l'offrande sanglante de la victime, puisque Jésus-Christ a satisfait une fois pour nos péchés, mais seigneur, quel est le nombre de nos péchés et de ceux de vos enfants qui ont été rachetés par ce sacrifice: lesquels ont suivis et suivront ce même sacrifice pendant tous les <temps> jours¹ de la vie des hommes² sur la terre, pour lesquels Jésus-Christ prêtre vous offre [4^r:] incessamment, père éternel, la victime de son corps et se donne lui-même à vous dans son sacrement afin que, comme on a déjà dit cy dessus, étant unis avec lui et devenus une même hostie avec lui nous l'offrions réellement en esprit et en vérité, et que nous vous soyons nous-mêmes offerts par lui, avec lui et en lui. C'est ainsi que le sacerdoce de l'église est un; avec celui de Jésus-Christ duquel il émane; c'est ainsi que nous devenons une même hostie avec lui. Ainsi nous participons à l'autel du prêtre éternel selon l'ordre de Melchisedech; ainsi est révélée la vérité auparavant couverte<s>³ de tant de voiles si obscurs des sacrifices, des victimes, et des hosties: enfin en vertu de la cedula de nôtre⁴ condamnation une fois déchirée; ainsi je déchire la cedula de la condamnation que nous écrivons par nos péchés journaliers, et parce que nous l'écrivons vôtre justice, ô mon Dieu, ratifieroit⁵ ce que nous écrivons pour notre perte, par la sentence de notre⁶ condamnation. Si la mémoire du sacrifice réellement continué n'imploreroit⁷ vôtre miséricorde pour déchirer ce que nous écrivons; mais si cela ne se faisoit d'une manière si étonnante et si adorable comment est ce que notre adoration et notre culte pourroit être digne de vous Seigneur, comment seroit-il, ou du moins pourroit-il être appelé [4^v:] un culte en esprit et en vérité. Car on ne peut pas dire que Jésus-Christ ait tellement satisfait pour nos péchés que nous en soyons devenus impeccables ou qu'il ait réparé la nature de telle sorte que nous soyons exempts de la concupiscence qui est le germe et la cause du péché. Pour être donc toujours purs du péché nous devons nous appliquer la vertu du sacrifice qui a été une fois consommé pour le péché; pour être préservés du péché il est nécessaire de participer à l'hostie offerte pour le péché; mais comment est ce que la vertu de cet adorable sacrifice sanglant peut être plus convenablement appliquée que lorsque nous continuons d'offrir la même hostie en faisant pénitence? Comment pouvons-nous y participer plus efficacement qu'en la mangeant?

Or afin que ce que je rapporte icy à la faveur de votre lumière fut représentée d'une manière complète l'agneau pascal avoit été institué. Singulièrement (à l'oc-

¹ En surcharge sur <temps>

² *des hommes*: réécriture de <de l'homme> [La première étape devait être: *tout le tems de la vie de l'homme*, puis la deuxième étape: *tous les jours de la vie des hommes*]

³ Le -s du pluriel, superflu, a été rayé.

⁴ <n>ôtre: réécrit de *votre*

⁵ En surcharge sur un mot devenu illisible.

⁶ Cf. la note 4 ci-dessus.

⁷ La terminaison de l'imparfait est complétée en marge.

casation de la manducation duquel la verité figurée fut revelée dans la dernière Cène) lorsque le peuple sortit de la captivité, il suffit d'avoir une fois teint de son sang les portes de sa maison, vous avez cependant voulu, o mon Dieu, que l'immolation en fut continuée en [5^r:] memoire de la sortie de la servitude d'Egypte. Que personne donc ne me dise que la continuation du sacrifice non sanglant ne se fait pas par l'institution de Jésus-Christ a moins que de ne pas considerer ces circonstances de la dernière Cène, Jésus-Christ dit toutes les fois que vous ferez cecy, vous les ferez en memoire de moy: mais que peut-on faire de plus efficace pour la memoire que l'oblation de la meme hostie qu'il a reellement distribuée a ses apotres? Et il a laissé cette meme hostie a son eglise afin que l'offrant en memoire et annoncant la mort du seigneur nous la mangions en communion participant de l'autel du nouveau sacerdoce. Ainsy, comme nous l'apprend l'usage continué, l'offrande de cette hostie pure et sans tache est toujours suivie de la manducation ou spirituelle ou sacramentelle: mais afin qu'ayant laissé a votre eglise une hostie visible elle soit offerte plus sensiblement, c'est a dire visiblement et reellement. On a institué des ministres particuliers outre le caractere commun du peuple sacerdotal: pour participer du sacerdoce de Jésus-Christ le caractere sacerdotal dans un degré bien plus excellent; et sur ce fondement Jésus-Christ institua ce sacrement lorsqu'il n'y avoit que les seuls apôtres a table et il ne conféra qu'a eux et a leurs successeurs le pouvoir de consacrer [5^v:] et dispenser; c'est par là qu'ils sont distingués du peuple qui en offrant et qui par consequent en celebrant la memoire comme en participant de la victime a part a la communauté du caractere sacerdotal, autrement comment pourroit-on nous appeller la nation sainte, royale, et sacerdotale, si nous n'etions les coheritiers du royaume de Jésus-Christ et si enfin nous n'avions un sacrifice, une victime et un autel réel; comment pourrions nous avoir la sainteté et une victime digne de Dieu? Sinon dans l'union de Jésus-Christ le saint par excellence de qui, en qui et par qui est toute justice et sainteté. Le vieil Adam avoit été créé afin qu'en luy, et par luy toutes les creatures servissent a vôtre gloire o mon Dieu; le nouvel Adam est venu au monde pour qu'en luy, avec luy et par luy tout ce qui est a luy vous soit sans cesse offert, et qu'il vous rende luy meme un continuel et eternel hommage d'adoration et d'oblation digne de vous mon Dieu. Tous les caracteres sont eternels en Jésus-Christ ainsy il est pretre eternel, victime eternelle, et c'est une oblation eternelle comme étant d'un prêtre eternel. Cette eternité a été designée par le feu qui bruloit perpetuellement sur l'autel de l'ancienne loy, en tant qu'il bruloit: mais [6^r:] en tant qu'il estoit feu, il figuroit la charité dont Jésus-Christ est venu porter le feu sur la terre, et par luy son sacrifice est continué; il s'offre luy meme a vous son pere, et est en meme tems offert par nous en holocauste en union de l'eglise triomphante afin qu'en luy le sacerdoce et la victime soit unie avec vous pere eternel, et devenu ainsy un seul et meme corps, par son esprit nous adorons en esprit et en verité, et nous devenons une meme chose avec luy comme il est un avec vous.

C'est ainsy que nous naissons de Dieu: c'est ainsy que nous sommes enfans de Dieu et coheritiers de Jésus-Christ et en un mot (pour conclure avec l'apotre) c'est ainsy que nous nous revêtons de Jésus-Christ, c'est là, Seigneur, ce que votre bonté me represente dans la consideration generale de vôtre culte, et ce sont sans doute comme des clefs necessaires pour entrer dans tous les secrets du livre du Levitique. L'entendement humain est touché et l'homme admire que vous ordonniez, mon Dieu! de repandre le sang des animaux, que vous commandiez qu'on brule les graisses et

certains membres des animaux, et quelquefois les animaux entiers: et particulièrement que l'écriture appelle *sentant bon*¹ des odeurs si contraires a notre odorat, et que pour ainsy dire vous [6^v:] n'exigiez dans votre culte que la fumée, mais Seigneur qu'est ce qui peut mieux me représenter la misere de la creature humaine apres sa chute, constituée encore sous la dure loy, sous la servitude du peché? qu'est ce qui peut marquer plus clairement sa nudité, sa pauvreté et son éloignement de vous, puisque cela me demontre que l'homme n'avoit rien en soy qui put vous plaire, jusqu'a ce qu'étant purifié par l'effusion du sang du redempteur, et par ses merites il eut été regeneré en une nouvelle creature. La seule memoire donc de ce sang qui devoit être repandu, la seule representation de la destruction du corps du peché vous fut agreable et vous l'exigiez de votre peuple dans votre culte. L'homme constitué et renfermé sous le peché ne pouvoit pas venir a vous ny vous rapporter ce qui avoit été crée pour luy; ainsy pour marque de votre souverain domaine vous exigiez qu'il vous offrit les creatures animées et inanimées, destinées² a son usage et nourriture. Cependant sous les apparences différentes des animaux estoient cachés les mysteres des verités futures (1. 2.) vous ordonnez qu'on vous offre les bœufs et les brebis sous l'espece desquels [7^r:] la langue originale comprendt aussy les chevres parmy les animaux que la terre produisoit: vous voulez qu'on vous offre parmy les oiseaux nez des eaux les tourtelles et les colombes, et que l'on brule celles cy en holocauste pour marquer par là l'hommage qui vous est dû par tous les elemens. On <a> ne³ brule cependant pas⁴ le sang de ces animaux: mais il est repandu autour de l'autel pour designer par là que la vertu et l'efficace de ce sang qui devoit être repandu sur l'autel de la croix devoit permanente: cependant je diray que par ces deux especes différentes d'animaux, c'est a dire des bœufs et des brebis estoient plus directement figurées la synagogue et l'église des gentils. Car les bœufs qui sont des animaux destinés au joug expriment clairement la servitude de celle là; et la liberté de celle cy, sa docilité a écouter la voix du veritable pasteur est parfaitement designée par les brebis, et sa spiritualité par les ailes des oiseaux a cause de leur legereté. Or les deux sortes d'oiseaux representent les élus de la Synagogue et de l'église comme des oiseaux qui s'elevent sur la terre. Car dans ce sacrifice ineffable de la croix sont le genre humain subdivisé en ces deux classes du peuple d'Israël et des gentils devoit vous être immolé, Seigneur, et c'est <pour eux> ainsy⁵ qu'est designé (3.) la pureté de la victime qui [7^v:] devoit être sacrifiée pour eux. Le peuple juif mit veritablement la main sur cette victime en l'offrant (4.) et elle fut agreable devant vous, ô mon Dieu, et servant a son expiation pour eux qui s'en appliquèrent le merite.

Aidez moy donc, Seigneur, s'il vous est agreable, afin que j'avance dans l'explication des choses si cachées; car qu'auroit il été besoin de diviser la victime qui devoit être brulée, en tant de parties apres en avoir oté la peau *et d'en separer la graisse comme il est ordonné* (6. 7. 8. 9.) *s'il n'etoit rien disposé par là*.⁶ Vous voyez,

¹ Souligné dans le manuscrit.

² En surcharge sur *des<tituées>* [Une faute grossière se trouve corrigée par cette modification!]

³ En surcharge sur <a> [La phrase change de sens par la négation!]

⁴ En surcharge sur <par> [Une lettre change et le sens est modifié considérablement!]

⁵ En surcharge sur <pour eux> [On a affaire là à un changement stylistique important!]

⁶ Complété en marge [Probablement, un homéotéleute classique a joué le rôle de catalyseur dans ce saut entre *la et là*...]

Seigneur, que je¹ defaillis dans la contemplation de ce qui hors l'effusion du sang ne peut être appliqué à l'adorable victime que tous les sacrifices, comme j'ay dit, regardoient, diray-je en consequence de ce qui a precedé que par cette separation des membres et la *fraction des jointures*² a été designée la multitude ou du peuple ou des nations, pour lesquelles le sacrifice de Jésus-Christ devoit être offert; puisque par rapport à cela on en agit également pour les bœufs et pour les brebis (10. 11. 12. 13.) en les coupant et en les brulant? Je ne sens pas encore que j'adhère interieurement à cette explication: je ne puis cependant en rapporter de meilleure raison. J'observe pourtant aux versets (14. 15. 17.) que les oiseaux (que j'ay dit avoir représenté [8^r:] les élus des deux loix) n'étoient pas touchés du fer: mais qu'en ottant seulement les plumes et la petite vessie du gosier, comme les fragilitéés des sensualitez humaines, ils vous étoient offerts tout entiers pour exprimer encore plus clairement la vertu du sang qui devoit être repandu et qui les sanctifioit par une efficace antecedente. Au reste la commune opinion des interpretes nous enseigne que l'holocauste étoit³ plus excellent que les autres sacrifices en ce qu'étant offert en reconnaissance de votre souverain domaine, o mon Dieu; dans un esprit d'humilité et dans l'aveu de son neant, il representoit le veritable changement du vieil homme en une nouvelle creature. C'est là le sacrifice qui est consommé par le feu de la charité et peut être aussy qu'il⁴ est figuré par la ce changement et destruction du vieil homme par la fraction des membres et des organes qui concernent tous les sens. Je ne crains pas, Seigneur, d'avancer cecy devant vous dans toute la connoissance de mon ignorance; car vous êtes bon et misericordieux. Recevez donc même les avortements de mon esprit, s'il s'en trouve icy, et faites qu'ils soient purifiez en moy par le feu de la charité que je veux nourrir dans mon cœur par la contemplation de tous ces mysteres.

[8^v:] SUR LE CHAPITRE DEUXIEME

J'adore, Seigneur, le profond mystere de verité que le premier mot (1.) m'indique: lorsqu'un⁵ ame offrira: car cette expression me demontre la difference de ce que vous ordonnez à vôtre peuple dans ce chapitre; puisque dans le precedent il avoit été dit: l'homme qui offrira une hostie au Seigneur etc. d'ou je reconnois qu'il est icy directement figuré ce sacrifice de la loy nouvelle que l'ame vous offre par la foy. L'homme dans l'ancienne loy vous offrit ce qui a été dit cy dessus dans une representation plus sensible de l'immolation et repartition des animaux. Ces choses la concernoient donc le sacrifice du vieil homme; celles cy figurent plus clairement le sacrifice de l'homme nouveau, les recompenses d'un peuple charnel avoient été temporelles; aincy c'étoit avec justice que vous exigiez, Seigneur, des oblations de tous les biens et de tous les fruits de la terre; en quoy consistoit la promesse, <dont la promesse est>⁶ tout cela vous étoit offert par un homme sous le sens duquel

¹ Complété dans l'interligne.

² *fraction* complété en marge: *fraction des jointures* en surcharge sur <vision ...des interpelés?>

³ Complété dans l'interligne.

⁴ *qu'il* réécriture de <qu'elle>

⁵ Sic! [Une forme masculine est mise pour le féminin, sans accord!]

⁶ Une répétition superflue [due à un homéotéleute?] est rayée.

tomboient les recompenses. Dans ce qui a déjà été rapporté [9^r:] vous avez ordonné qu'on vous offrit les bestiaux destinez a l'usage de l'homme; icy vous exigez de l'ame la farine, l'huile et l'encens par ou vous me faites connoitre les veritez des figures, la recompense promise a un peuple spirituel est spirituelle; et celle cy n'est autre que vous meme. Cependant parce qu'il¹ ne cesse point d'etre sujet<te>² en ce sens il a fallu tant qu'il vit luy rendre visible le bien que vous luy aviez promis, du moins en quelque degré: de telle sorte cependant que sa jouissance concerne plus la spiritualité, que sa sensualité corporelle; ainsy parce que votre peuple spirituel vit de la foy, tout son bien regarde de la foy. Or le pain et la nourriture de la foy est la verité, et la verité est le pain qui est descendu du ciel dont ceux qui en mangent vivent eternellement, et acquierent ainsy la consommation de toutes vos promesses. Le mot *pain*,³ en langue hebraïque s'étend a tout ce qui concerne la vie de l'homme, c'est pour cela que vous ordonnez specifiquement dans la loy qu'il vous soit offert de toutes ces choses en action de graces; mais parce que⁴ tout ce qui est necessaire a la nourriture de l'homme spirituel et qui par consequent concerne l'ame se trouve reuni dans le seul pain celeste [9^v:] Jésus-Christ votre fils legislateur du peuple spirituel a ordonné qu'on l'offrit en action de graces et en mémoire de luy même, et c'est sans doute pour cela qu'il s'est donné a nous visible sous les especes du pain. L'ame vous l'offre vous rendant graces dans la foy: elle le mange et le corps de Jésus-Christ (comme nourriture de la foy) est appelé par Jésus-Christ même le pain celeste, et contient en luy meme tout bien, toute felicité, toute promesse: enfin tout ce qui est desirable, parce qu'il est le souverain bien. Le peuple se nourrissoit dans le desert de la Manne qui n'en estoit que la figure, or parce qu'il ne mange que la figure charnellement, il est mort: mais apres que le veritable pain fut descendu du ciel, la verité succeda a la figure et ceux qui mangent la verité vivent eternellement.

Que ces veritez, Seigneur, sont claires! qu'elles sont consolantes pour ceux que vous daignez eclairer de votre lumiere. C'est a dire pour ceux qui mettant a part toute sensualité <permanent> prennent⁵ pour nourriture de leur ame ce pain de la foy (qui est la verité) et qui vous l'offrent en memoire de vos bienfaits qui le mangent en action de graces [10^r:] qui se nourrissent ainsy veritablement du pain celeste en eloignant tout pain terrestre, vivent par luy et sont nourris dans le desert de leur pelerinage. Mais combien y en a-t-il qui corrompant par leur sensualité ces mysteres de foy aiment mieux en croire a leurs sens qu'aux paroles de vôtre fils, qui sont esprit et vie: ceux la mêlent encore les figures avec les veritez et joignent le spirituel au terrestre, ils aiment mieux soumettre leur foy a leurs sens que de captiver leurs sens par le joug de la foy. Ils aiment mieux dis-je croire que le corps de Jésus-Christ est dans, avec et sous le pain qu'en elevant la simplicité de la foy, sur tout entendement confesser que Jésus-Christ est present voilé seulement par les accidens visibles du pain, en excluant toute substance du pain. Rendez, Seigneur, cette verité sensible a

¹ *qu'il*: réécriture de *qu'*<elle>

² *sujet*: la terminaison du féminin devait être rayée au même moment qu'elle fut corrigée en *il*; cf. la note I ci-dessus.

³ Souligné dans le manuscrit.

⁴ *parce que*: réécriture de *par*, complété dans l'interligne avec *ce que*

⁵ En surcharge sur <permanent> [Remarquons qu'un contresens est corrigé par cette modification; vu que l'adjectif *permanent* fut pris pour une forme verbale, pour la troisième personne du pluriel d'un verbe qui n'existe pas!]

tout le peuple que vous avez appelé dans votre fils a la connoissance de vos promesses, afin qu'ils l'adorent dans le meme esprit comme vous avez donné a tous de vouloir adorer dans la meme verité qu'ils croient et qu'ils professent dans un esprit different; et c'est pour cela que separez de innité¹ ils s'eloignent de la connoissance de la verité. On prescrit dans ce chapitre, différentes manieres d'offrir le sacrifice: mais en considerant attentivement, et en [10^v:] mâchant² de plus en plus <des> les³ termes des versets (1.) lorsqu'une ame offrira au Seigneur une oblation en sacrifice (4.) lorsque vous offrirez un sacrifice de farine cuite (5.) si votre oblation se fait d'une chose faite dans la poile qu'il paroît clairement, ou plustot que l'expression du premier verset convient bien au sacrifice de la nouvelle loy, dans laquelle l'âme vous offre veritablement une oblation en sacrifice en annoncant la mort du seigneur, et s'unifiant avec son oblation dans la reconnoissance des graces recues: son oblation, dit l'écriture, sera de pure farine sur laquelle il repandra l'huile, et il mettra de l'encens dessus, c'est ainsy qu'etoit representée en figure cette oblation du sacrifice, et je crois que la pure farine a designé l'humanité de Jésus-Christ l'huile qui penetre la farine, sa divinité et l'encens la charité de celui qui offre. On repand simplement de l'huile sur la farine et elle ne s'endurcit pas en masse: car c'est ainsy qu'il convenoit au sacerdoce d'Aaron de représenter l'oblation du sacrifice dans la masse duquel le sacerdoce d'Aaron ne devoit pas entrer.

Que vous m'etes adorable! que vous m'etes [11^r:] aimable, Seigneur, par tant d'ouvrages admirables et cachez sous votre merveilleuse sagesse! Qu'il est doux de gouter l'esprit de vôtre écriture en mettant a part l'ecorce⁴ de la lettre! qu'il est agreable de puiser de l'eau dans une source si pure! pour ce qui concerne les autres manieres de sacrifier, peut etre je ne me tromperay pas, Seigneur, en disant que les pains cuits au four, que les gâteaux frits dans la poile, en quelque maniere rotis sur le gril ont été différents mets de pâte que les Hebreux aimoient beaucoup et vous en avez exigé comme servant a la nourriture un sacrifice en action de graces. Or vous avez deffendu d'y meler du levain parce que le levain n'est pas une production de la nature: mais une corruption, et comme corruption il denote dans les écritures le mal, les inventions et artifices humains: comme a été le levain des pharisiens; mais au contraire comme l'acide du levain melé a l'askali de la farine dilate sa masse et en relachant sa liaison, et l'elevant rend la masse legere et plus subtile, il est comparé au royaume des cieux qui produit cet effet dans l'ame. Le levain est pourtant exclus du sacrifice, parce que ce n'est pas une production immediate de la nature [11^v:] (11.) Je diray aussy que le miel est de cette espece par rapport a sa production, puisqu'il est formée par l'industrie et la peine des abeilles, et qu'il n'est pas directement produit par les éléments: cependant parce que c'est un bien fait servant a l'usage commun (12.) vous ordonnez, Seigneur, d'en offrir les premiers pour les mettre sur l'autel, et non pour les sacrifier: (13.) mais au contraire vous commandez que le sel qui est une production immediate de la nature et le principe constitutif de tout ce qui est créé vous soit offert dans tous les sacrifices et que tout en soit assaisonné: par ou c'est a juste titre que ce Mineral est appelé le sel d'alliance parce que par luy toute

¹ Sic! [pour *unités*?]

² En surcharge sur <*m'alliant*?>

³ En surcharge sur <*des*>

⁴ Lecture incertaine.

la nature <voit> recoit¹ sa vegetation et est conservée; c'est ainsy qu'il est en quelque façon le symbole de votre sagesse et de votre providence o mon Dieu, et dans l'oblation du sacrifice il a été un memorial de l'hommage que l'homme doit vous rendre, o mon Dieu, pour tout ce que vous avez créé, et soumis a sa puissance, si je considere donc le sel en tant que symbole, comme l'ay dit de votre sagesse, je trouveray [12^r:] le sel de l'alliance de Dieu dans Jésus-Christ notre mediateur; mais si je regarde cette alliance de Dieu par rapport a l'homme et aux creatures je trouve icy un sel par lequel l'homme est conservé pour gouverner les creatures, et les creatures pour l'usage de l'homme: c'est ainsy qu'il faut veritablement vous offrir toutes choses par ce sel de la sagesse, et il faut user de tout par ce meme sel de la sagesse qui est la discretion (et il faut tout assaisonner avec ce sel), (14.) enfin l'offrande des premiers des grains me represente dans le sens spirituel l'oblation de notre intention avant qu'elle se produise en acte. Et c'est ce qui est exprimé par la verdeur des epis: ces epis doivent estre rotis dans le feu de la charité et briser l'aiguillon de l'amour propre, et mettant par dessus l'huile de vos inspirations il faut y ajouter l'encens de l'oraison ou de l'aspiration (15.) afin que votre oblation vous soit ainsy offerte par notre pretre eternel. Aidez moy donc, Seigneur, afin que je vous offre incessamment cette oblation, et que je m'offre tout entier avec elle, et que les premices encore vertes de mes intentions et les fruits deja murs de mes œuvres vous soient offerts en odeur de suavité [12^v:] en y joignant l'encens des aspirations devant vous o Dieu mon createur; a qui je me consacre et tout ce que vous m'avez donné afin que la louange et la gloire vous soient rendües par moy.

SUR LE CHAPITRE TROISIEME

(1.) Ce qui apporte la paix est pacifique, or il y a deux choses qui etablissent dans l'homme la veritable paix, la premiere de desirer, de demander et de faire ce qui peut servir a vôtre gloire, ô mon Dieu, la seconde est de vous rapporter comme a la source feconde de tout bien les dons qu'il a receu de vous en vous en rendant graces; car celui qui s'acquie de ce devoir, fait votre œuvre et non la sienne: *il fait votre volonté et non la sienne*² et il jouit ainsy d'une paix durable. C'est Jésus-Christ qui nous a donné et laissez cette vraie paix en disant, je vous donne ma paix, je vous laisse ma paix; je ne vous la donne pas comme le monde la donne. C'est pourquoy je ne craindray point d'avancer que par l'hostie pacifique est representé Jésus-Christ [13^r:] en cette propriété de dispensateur et d'auteur de la paix: mais je vous avoue mon ignorance, Seigneur, que je ne puis encore comprendre pourquoy dans le sacrifice de l'holocauste vous avez seulement ordonné d'offrir les mâles (et qu'apres) vous commandez d'immoler les animaux des deux sexes: car je ne sais si mes pensées sont conformes a votre verité: je ne craindray cependant pas de les produire devant vous dans la simplicité de mon cœur: ensuite de l'opinion commune qui m'instruit que l'holocauste le plus excellent de tous les sacrifices vous a été offert par la creature en reconnoissance du supreme droit du createur. Ainsy que j'ay

¹ En surcharge sur <voit>

² Tout le passage en italique est complété en marge, pour des raisons obscures (variante parallèle?).

remarqué que vous aviez rejeté ce qui n'étoit pas des productions directes et immédiates de la nature: ayant donc établi cette proposition, j'oseray dire que le sexe féminin a été exclu du sacrifice de l'holocauste par la raison qu'il n'étoit pas un ouvrage si immédiat de vos mains comme le mâle dont la femme avoit été tirée: je <n'entends> n'entends¹ pas cette raison sur les animaux qui vous étoient offerts si ce n'est <nonobstant> en tant² que ceux qui offr<ir>oient les animaux s'offroient³ a vous, Seigneur, [13^v:] car autant que ma proposition concerne les animaux elle ne peut se vérifier: puisque c'est de la même manière que la nature a produit les deux sexes dans les bestes. J'ay dit, Seigneur, que en regard a l'homme (ou pour me mieux exprimer et plus clairement) en consideration de l'homme, la femme n'avoit pas été si directement l'ouvrage de vos mains comme le mâle, parce que cette même raison ne peut pas s'étendre a l'homme considéré comme creature, mais comme espece; puisqu'en tant que vous avez formé le mâle du limon de la terre et tiré la femme de la coste du mâle, la production de l'un et de l'autre est semblable, quoyque la matiere en soit différente; mais autant que cette formation concerne l'ordre du tems et l'espece de l'homme, le mâle paroît être une production plus directe que la femme tirée du mâle; comme donc dans le sacrifice de l'holocauste la femme est exclue par la raison que je dis! le sexe féminin est compris dans le sacrifice pacifique puisque c'est un sacrifice ou pour obtenir des bienfaits, ou pour rendre grace de ceux qu'on [14^r:] a reçeus. C'est ainsi qu'a bon droit il renferme et il demande l'un et l'autre sexe.

Je comprends Seigneur, ce que j'avance: mais je ne sais si je parle selon la portée des autres: c'est pourtant assez pour moy de trouver en cecy un nouveau sujet d'admirer les grandeurs de votre sagesse et d'adorer dans l'humilité la profondeur de vos mysteres, au reste ces hosties des sacrifices pacifiques par rapport aux animaux ne sont pas distinguées des hosties des holocaustes (5.) et en tant qu'on brûle certaines parties des hosties ce sont des holocaustes. Mais, Seigneur, oseray-je vous demander pourquoy dans les victimes vous ordonnez de brûler les graisses et les reins et qu'ils vous soient offerts singulierement et que vous meprisiez les cœurs des animaux? Ce n'est pas la curiosité qui me porte a examiner cecy: mais c'est votre bonté qui m'anime, laquelle a voulu que ces écrits nous fussent laissés⁴ pour notre instruction et certainement qui a-t-il qui puisse me démontrer plus clairement que le cœur de la partie du corps la plus noble étoit indigne de vous être offerte avant que d'être purifiée! puisque c'est de luy que sortent les mauvaises pensées, et ce qui [14^v:] souille l'homme; en luy residoit donc en quelque façon le péché même qui ne devoit être effacé, que par le souverain sacrifice de la croix, et jusques là vous avez rejeté comme impur dans les sacrifices le cœur de l'homme figuré par le cœur des animaux; mais vous avez voulu les graisses et les reins non que cela fut plus pur; mais parce qu'il ne représente pas si directement la malice car la malice provient beaucoup de la graisse engendrée de la trop grande abondance de nourriture et des reins d'ou par la circulation la semence se communique plus directement aux parties destinées a la generation: mais ce n'est que dans le cœur qu'elle enfante le péché.

¹ En surcharge sur <n'entends> [S'agirait-il d'une variante auditive?]

² En surcharge sur <nonobstant> [Correction stylistique justifiée]

³ Le passé simple a été corrigé en imparfait, puisque le reste de la phrase est en imparfait. C'est une correction grammaticale qui s'imposait.

⁴ Sic! [pour *laissés*]

C'est pourquoy vous ordonnez de vous offrir les organes qui sont innocents par eux memes; mais vous n'avez pas regardez le cœur sur lequel les figures ne pouvoient agir. Ce n'etoit pas même de la competence du sacrifice judaique de vous offrir le cœur dont il n'y avoit que vos élus de l'ancien testament qui connoissent la vertu du sacrifice; mais la loy ne l'ordonna pas parce qu'elle estoit imparfaite; <parce qu'elle> puisqu'elle¹ n'a pas manifesté [15^r:] le veritable sacrifice du cœur, et qu'elle n'a pû sauver: parce qu'elle ne pouvoit donner la vertu pour l'offrir, ainsy tout l'esprit des sacrifices figuratifs consistoit dans l'effusion du sang qui n'etoit jamais brulé, tant qu'il representoit l'ame qui est dans le sang, que parce qu'il designoit la vertu permanente du sang qui devoit estre repandu (17.) il fut donc deffendu au peuple charnel de manger la graisse et le sang par un droit perpetuel et de râce en râce afin que sa future reprobation fut marquée par là; car ils n'etoient pas dignes de participer a ce qui representoit cette verité dont vous aviez preveu, Seigneur, qu'ils se rendroient indignes, afin cependant que nonobstant tout cela le bienfait qui devoit aussy rejaillir sur eux fut figuré, il me faut considerer la difference de la participation de l'autel qui figure et de l'autel figuré le sacerdoce d'Aaron a été une figure, et son <hotel> autel² representoit la verité du sacerdoce de Jésus-Christ et de l'autel de la croix; les Hebreux ne participoient qu'en partie aux victimes qui estoient offertes sur le premier autel: car il avoit été deffendu de manger la graisse et le sang; mais ils ne participoient pas même a ce qui devoit estre brulé, et ce n'etoit seulement que par rapport a l'oblation de [15^v:] toute la victime qui s'achevoit par l'imposition des mains sur sa teste (qu'on pouvoit dire: qu'ils participoient de l'autel en mangeant des chairs qui estoient offertes, et non de celles qui devoient estre brulées: mais, volonté infinie! et immense, c'est ainsy qu'il a fallu figurer et exprimer que la synagogue ou la posterité charnelle d'Abraham auroit a la verité part avec tout le genre humain dans l'oblation generale de la victime de la croix: mais qu'elle ne communieroit pas de cette meme adorable victime, qui devoit estre immolée sur l'autel de la croix: les enfans d'Aaron (8.) repandoient donc le sang des victimes tout autour de l'autel; mais il leur estoit defendu d'en manger; or il en va bien differemment dans le sacerdoce de Melchisedech. O combien grand est le bonheur des enfans spirituels d'Abraham qui mangent la chair de la victime meme qui vous est offerte, o mon Dieu! et qui boivent son sang, et participent ainsy veritablement de l'autel, parce qu'ils mangent toute la chair et boivent tout le sang. Cette adorable victime vous a été offerte, une seule fois en holocauste, pere celeste, en tant qu'elle demandoit et concernoit la destruction entiere du corps du peché; mais l'oblation de l'hostie pacifique demeurera eternellement: dans laquelle le nouvel homme, la nouvelle creature s'offre continuellement [16^r:] a vous, et vous est tous les jours offert par votre peuple saint, royal et sacerdotal. Ainsy toute la diversité des sacrifices, toute la difference des hosties offertes, qui representoient le sacrifice de la loy nouvelle, sous des propriétés distinctes se reunissent dans un meme sacrifice, et dans la même victime, et representent sa vertu infinie, immense et ineffable, regardez moy donc, Seigneur, des yeux de votre misericorde et donnez moy de pouvoir m'appliquer dignement une si

¹ En surcharge sur <parce qu'elle>

² *hotel*/*autel*: variante purement orthographique? En tout cas, il s'agit d'une variante auditive, transcrite de deux façons différentes!

grande vertu et un si grand prix, de peur que je ne devienne coupable du corps et du sang qui est offert pour moy et qui m'est donné pour mon salut.

SUR LE CHAPITRE QUATRIEME

Vous etes juste et misericordieux, Seigneur, mais qu'elle est cette expression admirable dont vous servez (2.) lorsqu'une ame a peché par ignorance, et a violé quelqu'uns des commandemens du seigneur, en faisant quelque chose qu'il a deffendu de faire etc. mais cette explication de l'ignorance ne s'accomode pas a l'usage moderne par les termes d'ignorance vincible et invincible, comment est ce [16^v:] donc que votre justice accusera quelqu'un d'un peché qui n'a pas été voulu ny même connu? Diray-je qu'il y a bien de la difference entre la loy de Moyse et la loy nouvelle, qui nous a exempté de la servitude de la précédente, et que par consequent ce qui est apporté icy ne doit estre presque que dans l'explication commune des termes susmentionnez? Non, non, Seigneur, que ce begayement peu sencé soit éloigné de mes levres. Il s'agit de la loy de Dieu et non de celle des hommes; c'est en vain que l'homme cherche (2.) des subterfuges devant vôtre justice pour éluder la premiere, o mon Dieu, qui sans doute peut punir justement l'ignorance même (comme suite du peché) et non comme effet de l'ignorance. Ce que votre fils a dit publiquement est prêché sur les toits, a été annoncé a toute creature. Chercherons nous des exemples pour excuser l'ignorance et pour l'exempter de peché dans le peuple a qui la foy¹ n'a pas encore été portée, ou a chez ceux de qui par vos justes jugemens elle a été ottée? Mais, ô mon Dieu, que l'etat de ceux a qui vous avez daigné donner la foy est different de ceux qui ne l'ont pas [17^r:] encore receue? et que c'est avec justice que vous pouvez exiger de nous ce que vous nous avez donné; vos préceptes ont été publiez, tant de milliers d'hommes prêchent, dispensent, enseignent votre parole; et il se trouve cependant des hommes qui voudroient excuser par leur ignorance les pechés d'ignorance, mais ô Dieu infiniment bon! combien ne forme-on pas de question sur semblables matieres? combien n'en tire-t-on pas, et n'enseigne on pas d'opinions? combien ne tolere-t-on pas² de propositions? Les uns sous ce³ pretexte specieux pour ne pas troubler leur conscience par des scrupules s'entretiennent dans leur ignorance; les autres croient n'estre pas obligéz a chercher des eclaircissemens sur leurs doutes; ceux cy embrassent a leur gré des plus grandes probabilités et ceux la des moindres; ils cherchent des confesseurs taciturnes, je diray plutot muets, des casuistes favorables; (et je reconnois avoir été moy meme de ce nombre) afin d'ignorer vôtre loy et les préceptes du seigneur pour ne les pas observer. Par combien de subterfuges, par combien de propositions embarassées tout cela s'est fait, o mon Dieu! vous qui sondez les cœurs des hommes vous le voyez et leur extravagante [17^v:] sagesse est dévoilée devant vous, ce n'est pas la lumiere de la nature (a qui l'ignorance est propre, mais votre grace qui nous enseigne par la foy votre loy et la vie nous est donnée pour la connoitre et pour la suivre: cependant y

¹ foy réécriture de <loy?; fois?> [La forme primitive est impossible à déchiffrer exactement sous la réécriture!]

² En surcharge sur <n'eclair?>

³ Complété dans l'interligne.

a-il quelque chose que l'homme semblable souhaite moins savoir que votre loy: c'est pourquoy il ne fait pas ce qu'il peut faire pour obtenir une lumiere plus abondante; il ne demande, ni ne cherche, ni ne frappe, mais il demeure tranquile dans l'aveuglement de son ignorance. Combien de prêtres qui ont l'onction sainte (3.) font pecher le peuple commis a leur soins? Certainement la charité due au prochain me fait avoir horreur et gemir pour eux et pour tant de milliers de Princes, pour tant de millions d'hommes, qui vivent dans une ignorance affectée ou s'y entretiennent <et> ou¹ s'y² laissent seduire sans le savoir par l'ignorance des autres. On affecte la simplicité *mais on ignore en quoy consiste la veritable simplicité,*³ et combien n'y en a il pas qui professent l'aveuglement de la foy, mais recherchent l'aveuglement dans l'ignorance, que si cependant vous avez voulu, Seigneur, que l'ignorance d'un [18^r:] peuple charnel fut expiée par des sacrifices: comment pourrois-je m'imaginer que vous excusez l'ignorance des prêtres, des princes et du peuple spirituel, que vous avez rendu participant de tant et de si excellentes graces, en répandant sur eux votre esprit saint, cet<te> esprit de verité et de sciences, enfin ecrivant votre loy dans leurs cœurs, comment pourront-ils excuser leur ignorance qui ne vient que de leur lacheté, de leur tiedeur, ou de leurs propres tenebres?

O ignorance procedant de l'aveuglement propre ou de celuy des guides que de millions d'ames vous conduisez aux enfers! L'usage commun a en quelque façon limité ce qu'il suffit de savoir ou de faire pour le salut; et c'est ainsy que la nonchalance dans l'affaire du salut est fomentée, nourrie et devient presque commune et contagieuse: c'est ainsy qu'on enfouit les talens, et ceux qui pourroient beaucoup savoir pour leur propre salut et pour celuy des autres aiment mieux rester dans l'ignorance en disant cela, et cela me suffit. Je sai, Seigneur, par vôtre secours et parce que vous me l'apprenez qu'il y a du peril et dans la cupidité de savoir et dans l'ignorance. Instruit cependant par [18^v:] mon propre exemple, je croiray facilement qu'il y en a plus qui tombent et qui sont damnez par une ignorance affectée que par l'avidité de savoir, il est donc dangereux et d'ignorer et de vouloir trop savoir sans la docilité et la discretion que vôtre esprit seul peut donner. Vous voyez, Seigneur, dans mon cœur, que je ne veux pas par là deroger a l'autorité de vôtre charité, sur laquelle sont assis les docteurs, les dispensateurs de la parole, des sacrements et de vos graces, et que je ne veux pas dire que chacun puisse suivre sa propre lumiere, et se regarder comme son guide. Car c'est là le sentiment des heretiques, et la présomption de ceux qui se sont separez de la salutaire discipline de vôtre eglise, puisque l'humilité, l'obeissance et la docilité sont des vertus propres aux fideles et a vos enfans. Il est donc sans doute necessaire de chercher des guides, des directeurs et des conseillers, d'ecouter et de suivre leurs enseignements, mais je ne saurois ne pas gemir sur le malheur de ceux qui nonchalants dans la recherche de leurs conducteurs ou dans leurs [19^r:] choix n'ont pas recours a vous, et consultant les premiers qui se presentent, se laissent conduire en aveugles par d'autres aveugles et se mettant peu en peine de croupir dans leur ignorance ne cherchent pas leur guide par votre lumiere. Il faut donc prendre mon sens même avec discretion, puisque je ne blâme pas

¹ En surcharge sur <et>

² En surcharge sur <se?>

³ Tout le passage en italique se trouve complété en marge. Le trou doit venir d'un saut dû à un homéotéleute classique (*simplicité* se répète deux fois dans le contexte!)

l'obéissance et la docilité: mais que je condamne une ignorance affectée en tant de manieres imperceptibles, l'assoupissement, l'indolence a mediter votre loy, lesquels vices sont fomentez et entretenus par une explication mal entendue, et un usage trop entendu de¹ cette proposition; il suffit de savoir et de faire cecy et cela, il est des choses qui suffisent a ceux a qui vous n'avez donné qu'un talent, et qui ne suffiroient pas a ceux a qui vous en avez donnéz plusieurs, et s'² ils ne les font pas fructifier, ils courent risque qu'on ne³ leur ote ce qu'ils ont, et ce qu'ils n'ont pas pour le donner a d'autres qui ont dix talents. Les deux premiers versets de ce chapitre sur lequel il me faut mediter m'ont donné occasion d'avancer cecy. Donnez moy donc la lumiere, Seigneur, afin que sur le reste je puisse aussy exprimer vos merveilles et que de leur consideration je prenne occasion [19^v:] de vous louer, l'ignorance des prêtres qui ont la sainte onction est spécifiée celle des princes du peuple, et d'un particulier, et pour expier chaque ignorance: il est spécifié des victimes de différentes especes d'animaux: ce que je ne crois certainement pas être sans mystere: mais je ne saurois passer outre a les éclaircir sans une lumiere speciale de vôtre part, Seigneur, regardez donc je vous prie mon ignorance: car je ne puis poursuivre, je n'ay pas non plus tentation de rechercher trop curieusement les secrets de vos ecritures: la diversité consiste dans les especes d'animaux, mais les memes ceremonies sont observées dans le sacrifice quant a l'imposition des mains sur la teste de la victime, et pour bruler les graisses, mais⁴ le v. 21.)⁵ me revele en peu de mots un grand mystere et peut être tout celuy que j'ay <re>cherché⁶ un peu auparavant.

Aidez moy, Seigneur, afin que je puisse combiner et exprimer ce que vous daignez me représenter. Or le pretre, (je repete le verset déjà cité) importera le veau hors du camp et il offrira comme il a été dit du premier, mais quel veau celuy que le pretre ayant l'onction (3.) pechant luy meme [20^r:] et faisant pecher le peuple offre pour son peché, mais pourquoi l'importera-t-il hors du camp? Parce qu'il est pour le peché du peuple. Cette raison donc me marque la différente maniere d'offrir les victimes par la multitude et par un homme particulier. En offrant premierement la victime conduite hors du camp afin qu'il fut designé selon la doctrine de l'apôtre: que la victime qui devoit être offerte pour le peché de la multitude des hommes devoit être menée hors les murs de Jerusalem? 2.º le voile qui pendoit devant le propitiatoire et le saint des saints est arrosé sept fois du sang de la victime offerte pour le peché de la multitude, or ce voile marquoit que le ciel étoit fermé, et que les portes devoient en être entr'ouvertes par l'effusion du sang: en memoire duquel en faisant l'aspersion les pechez du peuple étoient effacez. Par cette oblation des veaux⁷ pour les pechez de la multitude, je suis donc confirmé, Seigneur, dans ce que j'ay déjà rapporté avec votre aide que par les victimes des veaux, des torreaux et des animaux de cette espece tout le peuple d'Israël a été designé, et que les personnes particulieres ont été représentées par les victimes des Boucs et des chevres. Ainsy

¹ La préposition a été rayée, puis rétablie, et en fait, elle est nécessaire.

² Inséré dans l'intervalle.

³ Complété dans l'interligne.

⁴ Le mot porte des traces de réécriture indéchiffrables.

⁵ Une parenthèse solitaire...

⁶ *re*: a été rayé ultérieurement

⁷ En surcharge sur <meaux?, peaux?>

(25.) un prince offre un Bouc [20^v:] pris d'entre les chevres comme le premier du troupeau: mais une personne privée prise d'entre le peuple (27. 28.) doit offrir une chevre comme etante abjecte au bouc, ou une brebis (32.) Le voile n'est pas arrosé du sang de ces victimes (offertes pour le peché d'un seul homme) pour figurer que le Ciel ne seroit ouvert que par le sang de la victime qui devoit estre offerte pour la multitude: c'est là, <Seigneur> mon Dieu,¹ ce que vous avez ordonné d'offrir pour expier les pechez d'ignorance: pour lesquels il est convenable que je fasse une penitence continuelle sans douter du pardon: mais gemissant de mes offenses dans l'amertume de mon cœur: cette douleur est une propriété de la dilection qui exclut bien la crainte inquiete: mais qui me represente cependant continuellement mon peché qui s'eleve contre moy il y a bien des pechez, o mon Dieu, dont je me ressouviens, que ma malice a commis; mais encore plus qui sont un effet de mon ignorance, et parce que votre grace ne m'auroit pas manqué pour les connoitre si j'avois mis vos dons a profit et si j'avois voulu apprendre et mediter votre loy, rien ne peut m'excuser sur eux en votre presence que votre misericorde. Pardonnez moy donc, Seigneur, qui reviens a vous, pardonnez a ceux qui [21^r:] ont été les causes de mon ignorance, ne m'avertissant pas de mes pechés, ou conduisant eux memes un aveugle en aveugles, et permettant enfin que je marchasse hors la voye de vos commandemens, faites qu'en leur memoire je vous offre le sacrifice d'un cœur contrit et humilié uni a l'oblation du sacrifice de la premiere victime, qui immolée pour mon salut vous est continuellement offert sur votre autel. Purifiez moy, <Seigneur> mon Dieu!² de mes pechez et ne me livrez pas de nouveau aux tenebres de mon ignorance, puisque vous m'avez donnez de vouloir suivre et aimer vôtre loy dans la meditation et observance de laquelle faites que je vous aime toujours pour parvenir a vous.

SUR LE CHAPITRE CINQUIEME

Regardez moy, Seigneur, et ne me livrez pas a moy meme; car en examinant le premier verset (1.) de ce chapitre je trouve certaines choses qui sont conformes a votre loy; mais trop contraires a l'explication, a l'usage commun, et a la doctrine des casuistes. C'est pourquoy je ne veux m'attacher a ce qui est semblable [21^v:] que selon les regles de la saine doctrine mais parce que ce n'est pas ma profession d'enseigner, et que c'est a vous que je parle et non aux hommes, je diray librement mon sentiment si un homme (dit-il) peche en ce qu'ayant veu quelqu'un qui faisoit un serment et pouvant estre temoin de la chose, ou pour l'avoir veu ou pour en estre tres assuré il n'aura pas voulu en rendre temoignage, il portera la peine de son iniquité, la rigueur de votre justice, Seigneur, a été grande envers un peuple charnel, et des esclaves constituez sous le joug de la loy: ainsy je trouveray dans leur exemple que vous avez souvent puni le peché cachez d'un seul homme par la mort de plusieurs milliers; et par cette consideration je ne m'etonneray pas que vous ayez établi cette loy, que si quelqu'un a été temoin oculaire, ou tres assuré du peché de son prochain il

¹ Variante stylistique.

² Variante stylistique.

l'indiquat sous la même peine du peché. Ce commandement convenoit a votre justice; mais il estoit conforme a la misericorde que l'iniquité etant otée par l'expiation du milieu d'Israël votre justice fut appaisée par le chatiment d'un seul homme ou par sa penitence et son sacrifice et ainsy en revelant le crime dont on avoit été temoin oculaire ou tres assuré on satisfaisoit a la dilection due a tout le peuple sans déroger a celle [22^r:] <qu'il> qu'on¹ devoit au prochain; c'est pourquoy je ne rechercheray pas par cette raison les statuts de cette loy selon l'explication des interpretes, a qui cette revelation avoit du estre faite; car je suppose certainement qu'elle a dû estre faite aux prêtres et aux magistrats, a qui il appartenoit de faire executer la loy, et de chatier ceux qui par des pechés secrets et introduisant l'iniquité provoquoient votre justice sur tout le peuple. Mais on m'objectera comment est ce qu'il pouvoit convenir a la charité due au prochain de l'accuser d'un crime secret, et d'attirer sur luy des chatiments; il me semble que je me suis deja satisfait moy meme sur cette question en disant qu'une plus grande charité a été due au peuple qui detournoit de dessus² luy la rigueur de votre justice par l'expiation du crime d'un seul homme, qu'a un homme particulier, qui apres le rapport fait, estoit luy meme excité a expier le crime. Peut estre que cette raison subsisteroit encore aujourd'hui si la foy etant devenue languissante l'usage commun n'eut introduit le contraire, car si selon la parole de vôtre fils nous ne <craignons> craignons³ pas ceux qui ne peuvent perdre que le corps: mais celui qui peut aussy perdre l'ame, nous regarderions comme des occasions d'expier nos pechez les [22^v:] peines temporelles et la mort même, et ainsy nous croirions que l'accusation de notre prochain qui nous fournit une occasion de penitence est charitable pour nous. Que si, dis-je, nous etions fermement persuadez que tous les evenements n'arrivent que par vôtre disposition, Seigneur, nous vous laisserions le soin de sauver le prochain de la maniere qui vous seroit agreable et non a notre prudence et a une dangereuse dissimulation du crime par laquelle nous sommes souvent la cause d'une infinité de maux, je croirois donc qu'il faut plus examiner les motifs qui portent quelqu'un a accuser ou a rapporter que de savoir s'il doit deferer le crime, de peur que le rapport ne provienne d'un esprit mal intentionné ou par celui de vengeance qui dans les occasions a coutume de se revêtir du masque de la charité qu'on ne me dis-je⁴ pas qu'on blesse la loy de nature puisqu'en deférant le crime du prochain on fait ce que l'on ne voudroit pas qui nous fut fait: car quiconque pense ainsy sur le crime peche le premier contre tous et contre votre justice, Seigneur, a qui il ne veut pas satisfaire. Car celui qui veut l'appaiser s'accuse luy meme et excuse celui qui l'accuse, or si nous offensons par notre crime le prochain et le public ne [23^r:] sommes nous pas obligé d'en demander pardon au prochain, et de réparer le dommage qu'il a souffert. Or tant que ce commandement de notre sauveur subsistera, qui est ce qui dira que celui qui revele un tel crime va contre la loy de nature puisqu'il faudroit l'expier par sa propre accusation, en demandant pardon et en le réparant.

C'est donc un faux point d'honneur cette ancienne idole du vieil<le>⁵ homme et la concupiscence cachée dans les replis de nos cœurs qui a introduit ce relachement

¹ qu'on: en surcharge sur <qu'il>

² dessus: réécriture de <de plus?>

³ Complété en marge, dans la ligne précédente, on trouve <craignons>

⁴ Sic! [pour dise]

⁵ La terminaison fautive du féminin a été rayée.

de votre loy, ô mon Dieu, sous le masque trompeur de l'amour dû au prochain. Quiconque passe pour un rapporteur est regardé comme un infame et exposé aux persecutions, et devient l'objet de la vengeance ou de celui qui a deféré ou de ses parens et de sa famille. Combien de choses y a-il, Seigneur, que la cupidité a receu en cela comme un usage, or pour luy complaire d'une maniere souvent imperceptible, on explique, on recherche, on detourne et s'il estoit possible on aboliroit vôtre loy; de telle sorte même que si je craignois les jugemens des hommes a peine oserois-je croire ce que j'avance icy; j'omets cependant d'examiner les opinions, les sentimens et les propositions qui sont enseignées [23^v:] et tolerées. Sur cette matiere: les facheuses¹ suites qui en resultent me font pourtant gemir devant vous, mon Dieu, sans que j'en sois scandalisé, parce que vous me preservéz de ces scandales qui est necessaire qui arrivent selon la prediction même de votre fils. La foy refroidie,² le zele des fideles devenu tiede avoit été cause que l'eglise comme une mere pleine de benignité s'estoit relachée de l'observance des canons penitentiaux; mais la depravation des hommes ne cesse pas meme d'abuser de cette condescendance charitable de notre sainte mere; car a peine aujourdhuy se peut on resoudre a s'accuser devant un seul prêtre de ce dont autrefois les fideles ou s'accusoient eux mêmes ou se tenoient heureux de pouvoir faire une penitence publique des pechés qu'ils avoient declarés dans la confession auriculaire: car alors ils s'accuseoient eux mêmes en esprit de penitence des crimes dont a present on ne voudroit pas etre accusé par les autres, parce qu'ils craignoient plus vos jugemens, ô mon Dieu, que l'opinion et le jugement des hommes, et certainement que sert-il a l'homme d'ignorer ce que vous savez? Pourquoi a-t-on honte que les hommes [24^r:] sachent ce qu'on n'a pas eu honte de faire en présence du createur: si ce n'est parce que nous sommes plus touchés de l'honneur et de la vie que de vôtre deffence o mon Dieu, ou parce que nous nous estudions plus a plaire aux hommes qu'a vous? Mais nonobstant tout cela, Seigneur, la discretion qui est la moderatrice de la vertu et de la charité même y est necessaire: car vous faites vous même toutes choses dans l'ordre et dans la mesure et cette discretion procede de ce même ordre et de cette même mesure. L'esprit donc par lequel on seroit conduit, la chose et³ le mal dont il est question, les personnes et les circonstances aussy⁴ doivent etre considerées pour que tout soit fait dans cet ordre et mesure que la loy qui vient de vous ne nous deffend pas, mais indique ce qui est de vous. Il y a aussy aujourdhuy des prêtres, il y a des magistrats a qui on peut reveler le crime, dont on a été temoin oculaire, ou dont on est tres assuré, et si quelqu'un est conduit par vôtre esprit il vous consulte et vous ayant consulté il peut satisfaire a la loy et a la charité sans nuire au prochain; mais luy rendant au contraire service, en dechargeant sa conscience et il ne portera pas l'iniquité d'un autre en [24^v:] dissimulant son crime et on⁵ eviteroit souvent de commettre plusieurs crimes et pechés, si on croiroit qu'ils seroient⁶ au jour; et veritablement nous cherchons de telle sorte a

¹ Une tache d'encre est répandue sur le mot.

² Le -e du féminin et la virgule ont été complétés ultérieurement.

³ Complété dans l'interligne.

⁴ Complété dans l'interligne.

⁵ Complété dans l'interligne.

-oient: réécriture de <-oit>, complété dans l'interligne. [On constate là un passage du singulier au pluriel par réécriture].

cacher le peché auquel nous sommes attachés que nous avons honte quand il devient public. C'est là, ô Dieu, maître de mon cœur ce que¹ j'ay voulu dire avec votre aide sur le premier verset de ce chapitre, ou il se trouveroit plusieurs choses mal sonantes aux oreilles des hommes; car elles sont, comme je l'ay déjà rapporté, contraires a l'usage, a la maniere de vivre des hommes, enfin a l'esprit humain. *Combien de ce que j'ay avancé*² ne tireroit-on pas de consequences et de suites selon ce même esprit <de ce que j'ay avancé>³ mais elles concerneroient toutes la vie temporelle, l'honneur, la sensualité, l'usage du monde et la perte des biens, ce que nous sommes obligéz par vôtre loy de mepriser, de rejeter et d'abandonner, et nous ne devrions pas mettre pour eux vos commandements a part. Jugez moy donc, ô mon Dieu, et discernez votre cause, si cecy vient de vous, et ne permettez pas que je sois emporté par le torrent de la coutume⁴ en ce qui n'est pas de vous. Je ne craindray cependant pas de n'ager⁵ contre ce torrent avec votre aide, quoyque mes forces ne soient pas assez grandes [25^r:] pour en decliner le cours, il est cependant de ma vocation de luy opposer en bien des choses des digues et des obstacles.

Il s'agissoit dans le chapitre precedent des pechez d'ignorance: ce que j'ay avancé peut se rapporter aux pechez de complaisance et de connivence. Or ce qui est compris dans le verset (2.) et les suivans paroît manifestement estre des pechez d'oubli. Mais aujourdhuy, Seigneur, celui qui voudroit parler de ces especes de pechés outre ceux qui sont connus et voulus, seroit appellé homme austere, rigoureux, et presque ennemy du genre humain: comme les payens avoient coutume d'appeller les premiers chrétiens a cause de la pureté de leurs mœurs, de leur doctrine et de la rigueur qu'ils exercoient sur la chair et sur la sensualité, veritablement, Seigneur, la voye du salut seroit assez spatieux, le nombre des elus seroit plus grand que Jésus-Christ ne nous l'a enseigné, s'il n'y avoit que les pechez connus et voulus qui fussent écrits dans le livre redoutable selon lequel il jugera le monde puisqu'a peine tombe-il une telle malice sur la fragilité et la perversité de l'homme que de vous offenser volontairement en connoissant le peché [25^v:] selon ses circonstances; car ceux qui se font a eux mêmes des opinions selon leurs grés, des doutes et des excuses, des intentions bonnes selon leurs imaginations et de bonnes fins sont enveloppez et seduits par tant et de si différentes suggestions ou de l'esprit humain ou du malin esprit qu'a peine ont ils pour l'ordinaire une connoissance distincte du peché, et en le commettant ils veulent souvent toute autre chose que le peché, qu'on joigne a cela le sentiment de la probabilité qui se repandt tous les jours de plus en plus comme etant plus favorable a l'esprit humain, sans doute qu'on ottera tout ombre de peché, et on ne regardera pour mechants que les impies qui disent dans leur cœurs il n'y a point de Dieu: et peut estre même ceux là ne pecheront pas en etablissant la susdite opinion, parce que ne connoissant pas Dieu ils disent qu'il n'y a pas de Dieu car s'ils connoissoient Dieu ils ne voudroient pas tenir ce langage, ils n'agissent donc

¹ *ce que*: en surcharge sur <en qui?>

² Complété en marge.

³ Cf. les notes 1-2 ci-dessus où la même main a effectué plusieurs modifications à la fois, notamment elle a réécrit, complété en marge, supprimé, etc. donc amélioré le style de tout un passage

⁴ *coutume*: réécriture de <coutance?>

⁵ Sic! [pour] *nager*.

pas avec une entiere connoissance et plaine volonté. O Dieu eternel! ô verité adorable, ô loy immuable! veritablement votre creature combat contre vous. Peut etre que l'une voudroit que vous ne fussiez pas; et l'autre souhaiteroit que votre volonté fut divisible: cette autre voudroit que vous accomodassiez votre loy [26^f:] au sens d'un chacun, mais quelle est cette creature? Celle sans doute qui est <condamné> engendrée¹ de la masse condamnée, et qui venant au monde porte avec elle le caractere de sa réprobation, vous l'appellez par misericorde, vous luy donnez toute grace <par> dans² le Baptême: mais cette creature formée par vous etant mal élevée par ses parens, ses proches et ses amis etc. s'eloigne par le peché de vôtre loy, de vôtre verité et de vôtre grace: <il> elle³ suit la loy de sensualité, et elle l'embrasse ignorant votre loy sainte parce qu'elle croit conforme a vos commandemens celle qu'elle fait selon l'usage qu'<il>elle⁴ a trouvé dans⁵ la vie commune du monde (c'est a dire la loy de la chair et de la sensualité) c'est celle dis-je qui veut s'excuser de peché devant vous par les vains pretextes de l'ignorance de vôtre loy ou de l'oubli. Etes vous la cause, Seigneur, que ses parens ont negligé son education ou que des aveugles ayent conduit cet aveugle a qui vous aviez donné la lumiere dans le Baptême, etes vous la cause de ce qu'il s'est éloigné de cette grace que vous luy aviez donnée en prenant le monde pour son maître et s'attachant a luy? luy avez vous caché ou ordonné qu'on luy cachat [26^v:] votre loy? avez vous établi ces confesseurs qui cherchant a complaire a la sensualité appuyent l'humanité comme par des coussins et des oreillers? Non, non, seigneur, rien de tout cela ne rétombe sur vous; mais vous ne pouvez changer vôtre loy eternelle, immuable dans votre verité. et l'homme ne merite pas que vous luy donniez toujours une science surnaturelle, ou qu'en sa faveur vous adoucissiez votre loy. Vous pouvez effacer son peché, et vous l'effacéz quand il se <repand> repent⁶ veritablement: mais votre loy demeure invariable.

Les Princes de la terre et les magistrats font publier les loys par des herauts, et les faisant mettre par escrit ils les exposent au jour et a l'usage commun: et apres cela qui est ce qui a leur tribunal pourra s'excuser de les avoir ignorées; mais vous, mon Dieu, avez gravé dans les cœurs des hommes la loy de nature depuis tant de milliers d'années: vous avez publié la loy écrite, vous avez écrit dans les cœurs des fideles la loy evangelique par l'effusion de votre esprit; vôtre fils apres l'avoir arrosée de son sang l'a rendue si feconde qu'etant élevé sur la croix, il a tout attiré a luy. Les loix écrites sur des tables se trouvant par tout, il y a eu et il y a des millions d'hommes qui l'enseignent gratuitement tous les jours et publiquement, par paroles, par écrits et par exemples. L'homme cependant veut [27^r:] s'excuser en vôtre presence par l'ignorance ou par l'oubli de cette loy. Mais Seigneur, que tout cela soit laissé a vous jugemens que je veux adorer dans la crainte et le tremblement de la dilection. Seulement cette parole decisive: il suffit de savoir cela et cela pour le salut, est dure a

¹ En surcharge sur <condamné> [La modification est en rapport avec un homéotéleute classique où l'adjectif *condamné* revient dans le contexte encore une fois, notamment dans l'expression: *la masse condamnée*, d'où le saut.]

² En surcharge sur <par>

³ En surcharge sur <il>

⁴ Idem

⁵ Complété dans l'interligne. [Une main a corrigé toutes les fautes commises par rapport aux accords masculin-féminin.]

⁶ En surcharge sur <répand> [Variante auditive!]

mes oreilles parce qu'elle donne occasion a beaucoup de relachement; les disputes je diray plustot les contentions d'emulations dans les écoles donnent occasion a de tels langages, et pour prouver qu'il y a une ignorance excusable sur la loy ecrite dans nos cœurs on feint des etres de raison, des hommes semblables aux bêtes pour decider qu'il y a une ignorance invincible sur la loy. L'homme charnel entendt cette opinion et en interprete <les uns a> le sens¹ a son gré prenant de là sujet de former des opinions erronnées: on eviteroit cet ecceuil² si par une doctrine uniforme, on enseignoit que l'ignorance de vôtre loy est inexcusable, et qu'on commet aussy des pechez par l'oubli, comme vôtre loy nous l'apprendt dans ce qui suit: mais quelqu'un me dira: que si on enseignoit ces opinions et semblables si fort a la rigueur on jetteroit le trouble et l'anxieté dans les consciences et on conduiroit l'homme au desespoir. [27^v:] C'est ainsy que parlent ceux qui ne font pas attention que la creature humaine est plus portée a présumer de votre misericorde, o mon Dieu, qu'a craindre votre justice: et que pour cela il est plus dangereux de fomentier la présomption que de donner lieu a la crainte, par de semblables raisonnemens on passe les bornes de la simplicité et on montre a l'entendement humain un chemin pour elargir la voye étroite, et pour meler les inventions de la science mondaine avec la simplicité de la foy. C'est ainsy que l'on donne occasion d'exceder l'humilité et de se confier dans ses propres forces: enfin c'est ainsy que l'homme marche dans les tenebres: cependant que cecy et bien d'autres choses que je pourrois ecrire sur de semblables matieres vous soient laissées, Seigneur, et a la profondeur impenetrable de vos jugemens; vous savez que par cecy je ne veux ny instruire, ny reprendre personne; mais avec votre aide j'ay dessein de me confirmer moy même dans la simplicité et l'humilité: afin que plus je trouveray étroites les voyes par ou je dois marcher avec d'autant plus de ferveur j'aye recours a vous, et que je me confie dans vôtre bonté et non dans mes freres: et qu'ainsy je vous aime comme mon guide qui me montre le chemin de vos commandemens. O Dieu infiniment bon, lumiere de mon ame! vous avez caché a mon entendement pourquoy vous avez ordonné a votre peuple par une loy expresse (2.) de ne pas toucher les cadavres de ceux qui ont été tués [28^r:] par les bêtes ou qui sont morts par eux memes et les animaux qui rampent, et vous avez attaché a cet attouchement une impureté qui le souilloit pour laquelle il estoit sujet a un peché dont l'oubli ne rendoit pas exempts les prévaricateurs de ce précepte: et lorsqu'ils se resouvenoient de leurs manquements ils estoient obligez de l'expier par le sacrifice. Vous voyez, Seigneur, qu'il est au dessus de mon entendement de comprendre pourquoy l'animal tué par une bête estoit plus impur que celui que le peuple tuoit luy meme: pourquoy enfin le reptile vivant votre creature a été reputée immonde. Mais voicy (3.) que cette impureté s'etend même a celle qui provient du corps humain, et rend encore plus obscure la matiere de ma meditation. Votre bonté m'a appris et c'est par là que je say que la recherche de ces choses n'est pas necessaire au salut: puisque ces observances ont été abolies et que votre peuple spirituel n'est plus souillée par de telles impuretés, mais bien par ce qui procede du cœur; je say, dis-je, que par la mort de vôtre fils l'anathème a été levé de dessus toute nature créée: mais cette raison meme ne satisfait pas encore [28^v:] plainement parce que

¹ En surcharge sur <les uns a>

² Variante purement orthographique pour <ecueil>.

l'impureté qui estoit contractée ne s'estendoit qu'aux reptils; et non a toutes les creatures. Je say qu'il y a de deux sortes de reptiles: que dans la premiere creation la terre par votre ordre a produit les uns, et que les autres sont engendrés par une corruption subsequeute introduite par le peché: mais parce que vôtre loy ne fait pas ces distinctions et ne les specifie <pas> point,¹ je ne présume pas de restreindre a mon propre sens une expression generale qui s'étend a tous les reptiles. Diray-je que les reptiles ont encouru une malediction particuliere par la sentence prononcée contre le serpent ou contre l'homme: maudite la terre (qui produit les reptiles) mais cette malediction aussy est restraite a l'ouvrage de l'homme par les paroles suivantes: *dans votre ouvrage?*²

C'est ainsy, ô mon Dieu, que mon esprit court ça et la: mais dans ces causes mêmes, il vous cherche aussy bien que les profonds mysteres de votre sagesse, non pour savoir, mais pour vous aimer par cela même et afin de comprendre pour son salut ce que vôtre misericorde a fait laisser par escrit pour l'instruction de l'homme; et ne trouvant que des tenebres dans tout ce que j'ay rapporté, je vous confesse mon ignorance dans l'humilité de mon cœur. Vous avez misericordieusement soumis mon entendement sous le joug de la foy. Ce n'est donc ny la curiosité ny l'avidité ny l'impatience qui me retient dans cette recherche: mais votre bonté m'excite a [29^r:] chercher et a vous demander vôtre lumiere pour comprendre: mais comme il se trouve que j'auray une plus ample occasion de mâcher cette matiere, lorsque par votre grace je seray parvenu a mediter la loy par laquelle il a été deffendu de manger de certains animaux, je passe a mediter sur les versets suivants de ce chapitre: vous avez exigé, Seigneur, de votre peuple charnel, une pureté spirituelle et une pureté charnelle, et c'est pour cela que ce qui est contenu dans les textes precedents si obscurs a mon entendement concernoit la souillure corporelle de l'impureté, or ce qui est rapporté au v. 4. regarde les impuretés spirituelles: et parce que vous exigez particulièrement la pureté spirituelle, *de votre peuple spirituel*,³ vos commandemens qui la concernent subsistent encore aujourd'hui, et ils sont d'autant plus confirmés que vôtre fils nous a enseigné plus parfaitement a vous aimer et le prochain; et veritablement cette double dilection vous oblige a ne point faire le mal que nous avons juré de faire, indiscretement avec precipitation et imprudence et d'omettre par malice d'accomplir le bien que nous avons promis de faire: parce que si nous faisons autrement [29^v:] il est convenable a votre justice de ne pas excuser un peché d'oubli. A vous ne plaise, o mon Dieu que je m'arrete plus longtems a resoudre les questions subtiles que l'homme pourroit former, comment celuy qui oublie de faire le mal qu'il a promis peut encourir le peché d'oubli. Car la lettre dit ainsy, si un homme ayant juré et prononcé de ses levres et confirmé par serment et par sa parole qu'il feroit quelque chose du Bien ou du mal l'oublie ensuite et apres cela se ressouvient de sa⁴ faute etc. Car l'oubli de ce dont nous avons juré mal a propos ne nous rend pas coupable par la raison que nous n'avons pas réduit le mal en acte; mais parce que nous avons oublié de nous repentir de notre mauvais serment; ainsy cecy est propre-

¹ En surcharge sur <pas> [Variante stylistique]

² Souligné dans le manuscrit.

³ Complété dans l'interligne, en rapport avec un homéotéleute classique où l'adjectif *spirituel/le* revient plus d'une fois dans le contexte!

⁴ Réécriture de <la>

ment un oubli; et l'autre c'est à dire lorsque nous n'accomplissons pas ce que nous avons juré à propos est une faute d'omission; l'une et l'autre ne damne pas toujours; mais ne souille jamais de telle sorte qu'il nous rend exempt de la penitence <que presente> présentée¹ au v. 5. pour effacer ces pechés vous exigiez des riches l'oblation d'une jeune brebis ou d'une chevre (6.) et des pauvres deux petits de colombes ou de tourterelles [30^r:] (7.) pour ceux qui ne pouvoient offrir ny l'un ny l'autre (11.) ils estoient obligés de presenter la dixieme partie d'un epi de fleur de farine afin que ny le riche, ny le pauvre ne fut exempt de l'expiation. Il y a deux choses, Seigneur, que vôtre grace me fait observer pour la confirmation de ce qui a déjà été rapporté, (9. et 11.) qu'est ce qu'il falloit faire dans les sacrifices pour le peché: c'est à dire que tout le sang des victimes sanglantes fut repandu, et qu'on ne mit point de l'huile ny de l'encens sur la fleur de farine qui estoit offerte: et sans doute que vôtre sagesse l'a ainsy institué, pour qu'il figurat d'une maniere plus complete la verité du veritable sacrifice, qui demandoit l'effusion de tout le sang, et la memoire qui devoit en être celebrée dans la realité devoit être instituée dans le pain sans aucun autre melange: afin d'être pour nous un vray sacrifice propitiatoire pour nos pechés (15.) aux expiations des pechés commis par ignorance, par oubli, ou par omission, succede l'expiation² des pechés commis par erreur. Ce qui me demontre sans doute qu'outre la connoissance et la malice volontaire du [30^v:] peché, l'homme peut commettre plusieurs fautes qu'il faut expier: par rapport auxquelles celui qui dit être sans peché est menteur: l'homme peut donc savoir vôtre loy et la suivre avec vôtre aide et cependant errer par inconsideration, précipitation ou imprudence. Qui-a-il donc de plus juste que d'être obligé d'expier l'erreur? outre cela combien n'y a-t-il pas d'erreurs que les préjugez, l'usage et les exemples des superieurs introduisent, et voila quelle ample matiere n'y auroit-il pas aux reflexions sur les prévarications des ceremonies qui se commettent par erreurs qui sont reputées pour peché et lesquelles vous ordonnez, Seigneur, d'expier, si je taisois mes pensées on pourroit croire que par une entreprise criminelle je veux blamer les saintes et pieuses ceremonies de l'eglise: mais si je mets au jour ma pensée combien ne trouveray-je pas de censeurs et des personnes qui me condamneront?

Je ne vois nullement que dans la loy nouvelle vôtre fils, ô mon Dieu, ait institué quelque ceremonies; car le culte même et la celebration des mysteres se faisoit avec une grande simplicité, piété et sainteté par les apôtres tant parce que la [31^r:] nécessité causée par les persecutions l'exigoit ainsy qu'à cause qu'il falloit rappeler les juifs des figures à la verité, et les gentils des objets superstitieux et sensuels, aux objets pritiuels, ainsy les sacrements de la religion estoient <instituez> administrez³ dans cette même simplicité; mais plus le nombre des fideles croissoit, plus la religion s'etendoit même dans cette simplicité, la nature depravée des hommes commettoit des abus et des erreurs dont saint Paul reprochoit déjà de son tems les Corinthiens qui s'assembloient pour faire des festins et non pour rappeler la memoire de la passion dans la celebration des saints mysteres. C'est pour cela que votre eglise animée de votre esprit a voulu pour otter les abus imprimer du respect pour ses mysteres par

¹ En surcharge sur <que presente> [Variante stylistique et grammaticale à la fois!]

² Réécriture de: *exp-<ansion>* où la réécriture des deux dernières syllabes se trouvent complétée dans l'interligne.

³ Corrigé en cours de copie.

l'institution des ceremonies. Elle a donc premierement introduit la decoration exterieure ou¹ pour parler plus clairement, la décence que la pieté et le zele ont ensuite enrichi d'ornemens; mais ny la simplicité, ny la décence, ny l'ornement n'ont pu estre exempts des abus et erreurs a l'extirpation desquels, ou pour les prevenir les frequents <concils> conciles² diocesains provinciaux, et œcumeniques travailloient avec une grande et exacte vigilance: [31^v:] on prechoit l'evangile par parole: mais pour que la vie et l'histoire de Jésus-Christ fut plus profondement gravée dans les esprits il falloit, la nature de l'homme l'exigeant ainsy, qu'elle fut même exposée en ce sens. C'est ainsy que les images et les representations sensibles ont été introduites <par> pour³ une sainte et pieuse fin. Qu'est ce qu'il pouvoit y avoir de plus convenable a vôtre gloire o mon Dieu! que d'exposer aux yeux des fideles la memoire de ceux qui sont devenus vos amis et les imitateurs de vôtre fils, qui ont soufferts pour son nom des tourments si cruels. Par ces spectacles touchants,⁴ la foy des fideles etoit affermie c'estoient des voix muetes qui prechoient les effets merveilleux de la foy et la force invincible de vôtre grace qui triomphe de la malice des hommes. Ceux qui etoient forts meditoient cela dans les ecritures, lisoient les actes des martyrs, les foibles et les enfans lisoient dans les representations des images, entendoient dans les lectures et les predications publiques, et imprimoient dans leur cœurs ce qu'ils avoient receu par les yeux et par les oreilles, mais plus le zele et la foy etoient profondement gravées par les objets sensibles, plus le culte devenoit fervent, et la devotion [32^v:] même interieure excitoit l'exterieure, et celle cy rechauffoit, nourrissoit et augmentoit l'interieure par des exemples reciproques, il etoit donc conforme a la nature et a l'esprit (ou au culte interieur et exterieur) non seulement de rappeler la memoire des saints dans les images; mais de rechercher cette meme memoire dans leurs reliques. Il en sortoit cette vertu salutaire, ô mon Dieu, qui etant emanée de vôtre fils guerissoit les languieurs, rétablissoit les infirmes, confirmoit la foy, et augmentoit la devotion. Or s'il est naturel de priser ce qui est rare et ce que l'on aime, qui est ce qui pourra blamer, ou qui est ce qui s'etonnera que les monuments qui etoient les depositaires des sacrées reliques des saints ayent été enrichies de soye, d'or et de pierres precieuses? Car qui est ce de nous qui garnira de boue les diamants et les perles, qui est ce qui <n'aimera> n'ornera⁵ pas ce qu'il estime, de soye, de pourpre, et de ce qu'il y a de plus precieux. Tout cela se faisoit donc, la foy nourrissant, l'Esprit conduisant et vous mon Dieu, dirigeant votre eglise par votre fils.

C'est pour cela qu'apres qu'on eut erigé dans des temples la celebration adorable du mystere de la passion [32^v:] prenoit un plus grand accroissement, acqueroit une plus grande decence, afin que l'adoration due a Jésus-Christ fut distinguée du culte des saints, que l'eglise a toujours reputé pour pieux; c'est pourquoy elle l'admetoit sans obliger cependant jamais les fideles a ce culte (comme necessaire au salut sous la foy). Selon <les> ces⁶ consequences aussy l'administration des autres sacrements requeroit son ordre, sa maniere et sa décence exterieure et les conciles generaux ou

¹ Complété dans l'interligne.

² Variante purement orthographique rayée.

³ pour: réécrit de <par>

⁴ Complété dans l'interligne.

⁵ Complété en marge: variante stylistique.

⁶ En surcharge sur <les>: variante grammaticale.

particuliers agissant dans le véritable ordre de votre esprit et dans la mesure convenable aux tems; tantot instituoiient, tantot augmentoiient, quelquefois ils moderoient, quelquefois ils reprimoient toutes ces choses. Mais Seigneur que diray-je des tems ou plustot des pays ou par la negligence des pasteurs les synodes et conciles provinciaux ont cesse, et il s'est passé des siecles depuis qu'il n'y en a eu de generaux? Detournez mes yeux, mon Dieu, pour que je ne vois pas les scandales et les erreurs dans les ceremonies que le zele indiscret et excédant la mesure de votre esprit saint, l'ignorance ou la negligence ont introduit, et que l'usage a tellement fortifié que l'on croit communement qu'on doit les tolerer pour eviter un scandale et un plus [33^r:] grand mal qu'il faudroit faire par la violence, et pour cela employer un plusieurs endroits le fer et les armes; or ces violences pourroient causer l'effusion du sang et des schismes, et cette opinion est si établie qu'on en neglige même les moyens doux par ou on pourroit insensiblement abolir de tels abus, ou du moins les reprimer. Votre Loy, ô mon Dieu a l'occasion de laquelle cecy se presente a moy en la meditant condamne les erreurs, l'ignorance, l'oubli et l'omission; mais je n'ay pas encore trouvé qu'elle permette de tolerer (je diray plustot) de negliger un moindre mal pour en eviter un plus grand; car le mal est toujours mal en votre presence, et ce qui est mal de sa nature vous est sans doute opposé, contraire et abominable devant vous. Mais quel est ce mal: celuy sans doute qui est opposé a votre loy eternelle, et par consequent a votre verité, je ne rapporte pas a ce mal les erreurs comises contre votre loy positive, mais contre la loy qui a été imprimée a la nature: puisque bien des choses qui avoient été établies dans l'ancienne loy ou ont été accomplies ou etant abrogées elles ont cessé, et ce qui estoit mal auparavant a cessé d'être mal. Parce qu'il n'estoit pas mal par sa nature: [33^v:] mais il estoit ordonné par la loy positive de le regarder comme mal. Ainsy l'Eglise a pu encore toujours *par votre conduite*¹ moderer, abroger, et abolir la loy qu'elle avoit portée par votre inspiration, je ne veux pas, Seigneur, m'eriger en censeur et encore moins en reformateur, sinon <en tous> en tant² que vous m'appellerez a cet <ouvrage> employe³ ou a celuy là lorsqu'il vous plaira confier a mon soin pastoral un plus nombreux troupeau. Mais alors même il ne me conviendrait pas de mettre la main a l'encensoir; il seroit pourtant de mon devoir de veiller que les scandales et les erreurs qui viennent par des abus et non ceux qui regardent la foy et les dogmes fussent levez par ceux a qui la competence en appartiendroit. O miserable condition de la nature humaine! ô temps depravéz qui tendent a leurs fins! ô mœurs corrompues des hommes, comment vous obscurcissez la foy, comment vous jetez des nuages sombres sur la religion et vous eteignez la charité. Ce sont la les effets naturels de la nature qui vieillit, c'est là ce que me represente l'horreur des derniers tems, ou la foy etant bannie, le monde inondé d'erreurs, et les faux prophetes prennent le dessus sur la verité tout sera tellement [34^f:] confondu que si ces jours malheureux n'avoient été abregez vous élus mêmes se pervertiroient, s'il estoit possible apres ces temps là dis-je il paroitra des pechez innombrables d'ignorance, d'oubli, d'omission et d'erreurs qu'on revoque maintenant en doute, que l'on excuse subtilement, ou que l'on ote tout a fait: alors sera manifestée cette suite contigue comme une chaine de scandales et de pechez qui sont

¹ Ces trois mots sont complétés dans l'interligne.

² *en tant*: en surcharge sur <en tous>

³ Corrigé en cours de copie.

la cause de la perte de tant de millions d'hommes, que l'ignorance de votre loy, o mon Dieu, ou les erreurs sur les ceremonies ont introduit dans le monde, et comment pourroy-je ne pas gémir de ce que vous daignez me représenter si vivement, mais je gémis particulièrement, Seigneur, de mes ignorances, parce que j'ay ignoré votre sainte loy pendant la plus grande partie de ma vie, car je ne suis pas encore un enfant d'un an depuis que par votre inspiration je l'ay prise pour l'objet de mes meditations: et certainement je reconnois tous les jours combien la celeste nourriture de votre loy est profitable a mon ame. Je vois vos merveilles, j'adore vos grandeurs, je tremble devant la profondeur impenetrable de vos jugemens. C'est le propre des prêtres de pecher par erreur dans les ceremonies: mais voila que le [34^v:] peché d'ignorance icy encore repeté (17.) est commis par moy tant de fois, et rejaillit sur moy je vous offriray donc la victime qui offerte pour les pechez de tout le monde vous est présentée; faites qu'en l'offrant je m'unisse a elle pour estre offert moy même un grand pretre qui intercede pour nos pechés. Afin que ce que j'ay commis par erreurs (18.) me soit pardonné.

SUR LE CHAPITRE SIXIEME

Après que votre bonté, ô mon Dieu, eut ordonné dans les chapitres precedents d'expier par des sacrifices tous les pechés d'ignorance, d'omission, d'oubli et d'erreurs, voicy que vous portez votre loy sur les pechés, d'une matiere determinée, connus, et voulus; les precedents ont été la plus part du tems la matiere des fautes quoyqu'elles puissent souvent aussy l'estre des crimes et par consequent les causes de sa damnation par les abus que l'ignorance et l'erreur peuvent introduire (1.) mais icy dans ce que vous ordonnez a Moïse (2.) vous parlez de l'ame qui aura peché en meprisant le Seigneur. Il est horrible de penser combien est enorme le peché que l'on commet [35^r:] en méprisant le seigneur; car alors la creature s'eleve contre le createur, le serviteur contre le maitre, et s'establistant luy même pour fin de ses actions, il dit veritablement dans son cœur; il n'y a point de Dieu. Mais pardonnez moy, Seigneur, si je demande comment on peut appeller mepriser le seigneur en commettant les pechez dont l'enumeration est icy faite, et qui pour la plus part concernent le prochain: il est vray o mon Dieu! que quiconque meprise votre loy, vous meprise comme souverain legislateur. Mais celuy qui fait ce qui est marqué icy en violant la loy de nature fondée dans la verité eternelle, vous meprise, Seigneur, comme verité eternelle, et comme Dieu; ainsy aucune ignorance ne peut excuser sur de semblables sujets. On l'appelle loy de nature parce qu'elle est la loy imprimée a l'ame raisonnable ou a la raison même. Or parce qu'elle est votre image, la loy qui luy a été donnée precede de votre verité etant gravée dans l'homme en le creant par le souffle: c'est pour cela que la nature ou la raison nous dicte de vous aimer, mon Dieu, et d'aimer le prochain pour vous meme parce qu'il est votre image: d'ou se tire l'obligation de luy faire ce que je [35^v:] voudrois qu'il me fit et de ne luy pas faire ce que je ne voudrois pas qui me fut fait. La premiere partie donc de cette loy naturelle renferme tous les actes de misericorde, de justice, de bonté et de cette charité parce que je voudrois qu'ils me fussent faits: la seconde exclut tous les actes de colere, de haine, d'envie, de tromperie et de fraude; parce que je ne voudrois pas qu'on s'en servit a mon égard: si excellentes ont été les loix imprimées a la nature ou a la raison et dans

l'ame créée a vôtre image: mais lorsque la mauvaise concupiscence y eut été entée¹ par le peché, les tenebres du peché qui consistent dans le faux, ou dans le mensonge offusquerent la verité dans la raison; et c'est pour cela que l'homme agit par un faux motif et pour une fausse fin, lorsqu'il peche; et alors il vous meprise veritablement, o mon Dieu, comme verité eternelle. L'homme est a luy même un mystere incomprehensible; c'est une creature disposée pour la deification, et ainsy son ame est une portion de la divinité, non que la divinité fut divisible; mais parce que l'ame est une emanation de la divinité, et que la verité reside toujours dans la raison. On l'appelle le dictamen de la conscience a qui c'est le souverain peché de resister. Cette verité ou cette [36^r:] droiture dans la raison produit toutes les vertus morales dans les hommes, en qui le faux ou les passions ne prédominent pas. Tels ont été les héros ou les philosophes que l'antiquité celebre par tout de louanges et des panegiriques; et aujourdhuy même nous admirons, nous estimons, nous aimons les hommes vertueux: mais nous ignorons la plus part du tems ce que c'est qui produisent cet applaudissement general <qu'> attire² aussy l'amour. Peut être feray-je mieux de dire que nous ne reflexissons pas que vôtre verité ou la rectitude de raison (qui est en nous) rend temoignage a vôtre verité qui est en eux, de là la voix du peuple peut être appelée la voix de Dieu. Qu'on consulte cette droite raison sans y mêler la passion elle donnera toujours de vrais et de bons conseils: mais si au contraire elle est voilée par les passions, offusquée, je diray plutot opprimée par les sensualités, les passions représenteront toujours le faux, et ce ne sera pas la raison qui agira.

Tout ce qui est opposé a cette raison naturelle et pure c'est a dire degagée de la tyrannie des passions et des sensualitez repugne a la loy de la nature, et cette opposition seroit même sensible si nous consultations la raison. Sans le concours de nos preventions, [36^v:] de nos prejugués et comme je l'ay dit de nos passions. Or parce que vous mon Dieu, qui etes si bon et si misericordieux n'etes pas la cause de ce desordre. C'est avec justice que vous nous punissez lorsque nous ignorons ce que nous pourrions scavoir, si nous consultations la raison que vous nous avez donnée de prise³ du pechez de la sensualité et des passions, la droiture de notre raison pouroit nous conduire là et suffiroit pour agir moralement bien: car c'est pour cela que vous l'aviez donnée afin que l'homme orné de cet excellent don put commander et dominer sur les creatures et pouroit dis-je vous connoitre même dans l'etat de la nature corrompüe; mais elle ne peut vous aimer sans la grace parce que liée aux sensualitez et a la concupiscence elle ne peut agir pour une fin surnaturelle, pour aimer une verité qui surpasse la portée de ses sens plus que les faussetez qui tombent sous ses sens mêmes; lesquelles sont vrayes en ce qu'elles existent réellement, elles sont cependant fausses parce qu'elles seduisent la raison; cette raison doit donc être captivée sous le joug de la foy, celle cy est élevée par vous et lorsqu'elle veut ce que vous voulez, elle aime la verité, parce qu'elle aime votre volonté, et on dit [37^r:] alors qu'elle vous aime et vôtre justice. C'est ainsy que l'homme s'unir <a> avec⁴ vous, Seigneur, dans la charité: c'est ainsy que cette raison éclairée des pures lu-

¹ Sic! pour *hantée* ? cf. le texte latin: *per peccatum inducta fuisset prava concupiscentia...*

² Corrigé en cours de copie.

³ Sic! cf. le texte latin: *si rationem quam dedisti, a sensualitatis peccatis, et a passionibus præservatam consuleremus*. Le mot porte des traces de corrections effacées: <d'épris?>

⁴ C'est une variante douteuse où *s'unir à* est corrigé en *s'unir avec* (!)

mieres de vôtre grace s'eleve jusqu'a la verité increée et s'unit a elle aussy intimement que les biens de ses sens peuvent le permettre. Agir donc contre la raison ou la conscience c'est agir contre vous mon Dieu, et on agit contre la raison en faisant au prochain ce qu'on ne voudroit pas qui nous fut fait, ou en niant le dépôt confié, ou en le retenant par force, en calomniant (2. 3.) ou en ne restituant pas la chose perdue et qu'on a trouvée, et en se parjurant. On pêche donc alors veritablement en meprisant le Seigneur (4. 5.) etant convaincu de crime on est obligé d'accomplir l'autre partie de la loy de nature en faisant¹ ce qu'on voudroit qui nous fut fait, et de vous offrir (6.) ainsy un belier. Jésus-Christ a confirmé cela dans la loy evangelique en commandant de se reconcilier avec son prochain avant que de présenter son offrande a l'autel, il n'est personne si idiot ny si hebeté (a moins qu'il ne soit privé de bon sens) qui ne sache ce qu'il voudroit ou ne voudroit pas que les autres luy fissent, toutes [37^v:] les fois donc qu'il fait l'un ou qu'il neglige de faire l'autre a son prochain, il agit contre la loy de nature, non par ignorance, mais par oubli, omission, précipitation, passion ou malice. Or parce que vous avez donné la raison a l'homme afin qu'il agisse conformement a elle et avec elle, le gentil même ne sera pas excusé de tels pechés. Comment est ce que le chretien pourroit les pallier, luy a qui vous avez donné la foy, la grace et la loy qu'il doit toujours avoir devant les yeux et agir par l'impulsion de votre amour et de celui du prochain. Il suit donc de là que pour la remission de ces pechés il faut premierement la satisfaction due au prochain d'un sacrifice <touché>² d'un cœur de regret et contrit; enfin la satisfaction selon la mesure et l'estimation du peché imposée par le pretre. Par là sont indiquées et figurées les œuvres satisfactoires de la penitence qui doit estre enjoite par le prêtre dans la loy nouvelle, lesquelles figurent le sacrement de penitence ou de la confession (7.) ainsy le prêtre priera pour eux, et les pechés sont remis au penitent.

C'est là la maniere d'effacer les fautes et les pechés commis en meprisant le seigneur. De cette consideration resulte et paroît la verité que le sauveur nous a enseignée. Je ne suis pas venu pour detruire la loy: mais pour l'accomplir; car son esprit qu'il a laissé a son eglise a veritablement accomplie celle [38^r:] (dont il s'agit icy) par l'institution du sacrement de la penitence: mais il l'a accomplie principalement en ce qu'il a substituée son sang a celui du belier qui n'estoit qu'une figure pour la remission des pechés. Et c'est en vertu de l'effusion de ce sang que les pechés sont remis. Lorsque ce divin sauveur communiqua aux prêtres la vertu de son sacerdoce eternel, il leur laissa le droit d'estimation et de mesure pour juger des œuvres de la penitence et de la satisfaction par laquelle nous nous appliquons la victime figurée par le bœlier: en vertu duquel sacrifice desirant d'estre absous de nos pechés, nous presentons en quelque maniere cette victime au prêtre pour estre offerte; le prêtre prie pour nous lorsqu'il donne et prononce l'absolution; mais pour qu'en tout la figure corresponde a la verité, voicy que ce n'est pas sans raison qu'on joint a³ ce qui a precedé la loy de l'holocauste (8. 9. 10. 11. 12. 13.) celle cy ordonne de faire brûler le feu perpetuel sur l'autel de l'holocauste, et le sauveur a revelé luy même la verité de ce feu en disant: je suis venu apporter un feu sur la terre, et que veux-je sinon qu'il

¹ La dernière lettre est insérée dans l'intervalle, car les mots sont devenus contigus, n'étant plus séparés par des blancs.

² Corrigé en cours de copie, car tout est linéaire.

³ Complété dans l'interligne.

s'allume et qu'il brule. C'est le feu de sa charité qui doit brûler sans cesse sur l'autel de notre cœur. Ce feu a consommé la victime de son [38^v:] sacrifice; nous ne devons point nous servir d'autre feu dans nos sacrifices: mais particulièrement le sacrifice d'un cœur contrit offert pour nos péchés doit être consommé par ce feu divin, et il faut que ce feu ne s'éteigne jamais; mais seigneur, permettez je vous prie que je demande pour quelle fin vous institués le sacrifice que vous ordonnez à Aâron d'offrir, car il n'est pas un sacrifice pacifique, et on ne dit point qu'il soit pour ses péchés ou pour ceux du peuple? C'est donc sans doute un sacrifice offert en reconnaissance de votre souverain domaine et répété tous les jours. C'est pour cela qu'affin qu'il désigne parfaitement la vérité, il n'est pas sanglant; mais il est fait par l'oblation de la fleur de farine arrosée d'huile et en y mettant dessus de l'encens; la fleur de farine peut donc me représenter icy votre peuple: l'huile qui peut être la fleur de farine, l'esprit dont Jésus-Christ pénètre son peuple; et l'encens, la charité, dans laquelle il vous est offert un sacrifice perpétuel en reconnaissance de votre souverain domaine; sacrifice d'autant plus digne de vous, mon Dieu que c'est le chef même de votre peuple, le seigneur luy même qui pénètre de son esprit toute l'église comme dans la figure l'huile pénètre la fleur de farine, il vous est offert avec l'encens de la charité comme un monument de l'odeur très suave de son oblation sanglante (15.) or il n'y a que les mâles de la race d'Aâron (18.) qui mangeoient de ce sacrifice, et il nous est icy d'autant plus clairement exprimé la vérité qui nous a été manifestée subsistante pour toujours dans les générations de l'Eglise: car quoique nous soyons le peuple sacerdotal, <par ou il est désigné>¹ notre prêtre éternel communique cependant d'une manière [39^r:] plus particulière son sacerdoce à sa génération sacerdotale par ou il est désigné par le précepte qui restreint au seul Aâron et <les> aux² mâles de sa race la manducation du sacrifice dont il s'agit il est désigné dis-je. Ce sacrifice en tant qu'il concerne que les seuls prêtres doivent faire la reconnaissance de votre souverain domaine faite en général sur tout le corps de l'église; parce qu'ils sont par rapport au sacerdoce de Jésus-Christ ce que les mâles étoient par rapport à la famille d'Aâron: ceux cy exercent le ministère d'une ambassade publique et vous rendent pour le peuple et avec le peuple l'hommage d'adoration qui vous est due. Sans doute qu'il faut que celui qui touche cette victime soit sanctifié³ ou purifié auparavant. Mais voyez que pour qu'il fut figuré plus clairement l'imperfection du sacerdoce judaïque, et que le sacerdoce d'Aâron n'a été qu'une figure du sacerdoce selon l'ordre de Melchisedech: on institue un sacrifice particulier qui doit commencer du jour même de la consécration d'Aâron et de ses enfans (20. et les autres) il étoit offert par les prêtres qui succédoient de droit à leur père: mais ce sacrifice particulier des prêtres offert⁴ par eux comme prêtres a cessé depuis que le prêtre [39^v:] éternel est

¹ Ce passage est rayé dans le manuscrit, en rapport avec un homéotéleute. car le même passage revient en haut de la feuille 39^r, ce qui montre que la pagination du manuscrit copié ne correspondait pas exactement à celle du modèle!

² En surcharge sur <les>

³ soit sanctifié: inséré dans l'intervalle, dans un blanc laissé vide, mais trop petit pour l'ajout, car il ne reste plus de place. Pourtant, malgré la différence de la couleur de l'encre, l'écriture est pareille, donc c'est le même copiste qui a travaillé, mais à des moments différents.

⁴ Corrigé en cours de copie, car une tache d'encre ayant rendu la première variante illisible. le copiste a tout de suite répété le mot *offert*.

entré une fois par son sang dans le sanctuaire et que le caractère de sacerdoce par rapport à l'oblation a été étendu sur tout le peuple sacerdotal.

Ainsi ce ne sont plus les seuls prêtres qui offrent la véritable victime, qu'ils ne soient censés unis avec le peuple, et Jésus-Christ le chef de toute église qui dans ce sacrifice s'offre à vous père éternel par leurs mains (30.) l'hostie qui étoit une figure et qui étoit immolée pour le péché, dont le sang étoit porté dans le tabernacle du témoignage pour expier dans le sanctuaire n'étoit pas mangé mais brûlé au feu. Or depuis que la lumière de la vérité a dissipé les ombres, l'hostie qui a été offerte une fois d'une manière sanglante <par> pour¹ les péchés est offerte par un sacrifice non sanglant, est mangée et nous y participons tous ou spirituellement ou sacramentellement, tout ce qui j'ai médité jusqu'icy sur les sacrifices avec votre aide, Seigneur, se rapporte à cette feu l'oblation adorable du sacrifice, et ne figure que ses différentes propriétés et vertus spécifiques, et afin qu'elles impriment un plus grand respect à un peuple charnel votre sagesse a voulu diversifier les objets de ses sens. C'est pour cela que différents animaux étoient offerts en sacrifice, et qu'il se faisoit différentes oblations dans la fleur de farine et dans et dans² la farine selon la différence de la <faim> fin³ des sacrifices pour laquelle ils étoient offerts. Cependant tous les sacrifices sanglants [40^r:] indiquoient le sacrifice sanglant de la croix par rapport à l'effusion du sang: toutes les oblations de la farine indiquoient l'oblation non sanglante du même sacrifice qui est une représentation réelle, quoique voilée, du sacrifice de la croix, et le concernoient comme vérité. C'est là le mystère (qui quoiqu'il nous ait été révélé) n'a pas cessé d'être le mystère de la foi et du nouveau testament, car comme nos yeux charnels ne peuvent voir la vérité toute nue il a fallu la voiler sous les espèces sacramentelles, afin qu'elle fut plus l'objet de la foi <qu'elle ne le fut aussi des sens> *que des sens et cependant non pas tellement de la foi quelle ne le fut aussi des sens*⁴ puisqu'elles cachent la vérité incarnée dont la manducation sert⁵ à l'esprit pour le salut, et est profitable au corps pour la sanctification et la résurrection. Augmentez ma foi, seigneur, afin que je ressente comme présente la vérité que je puis voir par les yeux du corps: car tout ce qui me manque dans la sensation précède de la faiblesse de ma foi; avec votre aide je crois tout, je sens que je crois: aidez cependant mon incredulité et faites que je ressente davantage pour vous aimer d'autant plus que je sentirai davantage, et que je ressente d'autant plus que je vous aimerai plus ardemment.

[40^v:] SUR LE CHAPITRE SEPTIEME

(1.) Vous connaissez votre creature, ô mon Dieu, vous qui l'avez formée et pour luy mieux faire connoître son infirmité, vous daignez distinguer les fautes des pe-

¹ pour réécrit de <par>

² Inséré dans l'intervalle.

³ En surcharge sur <faim> [Variante auditive avec deux transcriptions différentes!]

⁴ Le passage en italique est complété en marge pour remplacer les mots rayés dans le manuscrit, en rapport avec un homéotéleute, car le même passage revient encore une fois dans le contexte (*des sens*).

⁵ Variante purement orthographique d'un mot devenu difficile à déchiffrer: <sert?>.

chés, et vous ordonnez aussy que celles cy soient expiées par des sacrifices afin qu'on se repente de quelque maniere qu'on ait offensé; et qu'il fut des lors montré en figure, que nul péché, nulle faute ne meritoit la remission si ce n'est par la vertu du sacrifice qui estoit figuré par tant de differentes especes de sacrifices (7.) tout de même donc qui n'offroit une hostie pour les péchés, on en offroit une pour les fautes, la loy de l'une et de l'autre estoit egale; la penitence qui procede plus de la crainte que de l'amour distingue ordinairement les hosties de douleur que nous devons vous offrir dans la loy nouvelle pour les pechez et pour les fautes: mais parce que vous, ô mon Dieu, ne distinguez pas dans la figure ny l'hostie ny la maniere d'offrir, vous nous enseignez que la veritable dilection de la charité ne doit pas maintenant distinguer la douleur en considerant vôtre offense, Seigneur, [41^r:] celui¹ qui vous craint plus qu'il ne vous aime cherche toujours des distinctions entre la faute et le péché, et lorsqu'ayant commis le péché il craint la sentence de damnation il a plus de douleur parce qu'il la craint: mais lorsqu'il vous aimera veritablement et qu'il aura du regret de vous avoir offensé, il <se> ne² distinguera pas entre la douleur; et c'est pour cela qu'il vous offrira le même sacrifice d'un cœur contrit et humilié pour la faute et pour le péché. Veritablement la raison même de vôtre justice distingue les fautes de fragilité<s>³ des péchés de malice: mais la perfection de vôtre dilection, qui a été donnée par vous, et qui vous donne de l'horreur pour le péché et pour la faute: parce qu'on aimeroit mieux mil fois mourir que de vous avoir offensé le moins du monde; cette dilection parfaite, dis-je, ignore les distinctions de douleur. Vous voyez, Seigneur, dans mon cœur que parce que je rapporte icy je ne veux nullement condamner la saine doctrine sur l'attrition et sur vôtre crainte: mais que je veux apprendre par ces reflexions ce que c'est que de vous aimer veritablement; car je reconnois que toute offense même la moindre [41^v:] ne provient que d'un defaut de charité: c'est pourquoy nous ne pouvons être exempts de fautes parce que nous ne saurions vous aimer parfaitement dans cette miserable vie. Mais quelque censeur rigide m'objectera que par cette réflexion sur la qualité du sacrifice pour les fautes et pour les pechez, je veux prescrire l'egalité de la douleur et que j'insinue que la contrition est necessaire en rejettant l'attrition. Cependant mon esprit sera exempt de cette censure: car l'egalité de l'hostie, qui est la douleur, est toujours requise soit pour que le péché soit remis dans l'attrition, soit dans la contrition: mais on distingue le motif de la douleur en tant qu'il concerne plus la crainte que l'amour, ou l'amour que la crainte, et vôtre loy, dont il s'agit icy, Seigneur, ne tombe pas sur cette distinction: mais sur l'egalité des hosties dans l'un et l'autre sacrifice pour les pechez et pour les fautes. Or ces hosties figuroient la douleur du cœur, que vous exigez de nous autant que vous daignez nous la donner. Ainsy dans l'attrition la grace conférée, supplée par le sacrement ce que vôtre misericorde n'a pas encore mis dans les cœurs des pecheurs. Mais vous exigez plus de ceux a qui vous donnez [42^r:] d'avantage: et ce sont ceux qui ayant en horreur tout ce qui vous offense, par un principe d'amour sont également touchez de toute offense: parce que l'egalité du motif agit en eux et certainement si je considere ce que c'est que de vous offenser, vous en qui vos perfections infinies cachent toute passion de colere et d'offense, je trouve que la

¹ Mot-repère répété, puis rayé en bas de la feuille 40^v

² En surcharge sur <se>

³ Le -s du pluriel, superflu, a été rayé.

grieveté du péché n'est pas tant distinguée par rapport a *vous que par rapport à moy*¹ mais que le peché me separe de vous, la faute m'en éloigne plus ou moins: ou pour parler d'une maniere plus complete, elle est plus ou moins contraire a l'union parfaite. Or vos saints regardent comme une séparation tout ce qui empeche cette union; et ainsy plus ils vous aiment: parce qu'ils souhaitent etre unis a vous plus intimément, ils gemissent de ne pouvoir etre toujours unis, et ils ont une douleur plus vive des moindres offenses que les pecheurs de ce qu'ils sont separez de vous. Vous m'avez donnez, Seigneur, de concevoir cela ainsy: mais je ne puis encore l'accomplir parce que je ne vous aime pas encore autant que je voudrois. Je gemis donc de mes miseres: mais parce que je ne gemis pas toujours, mes fragilitez me retirent de vous: lorsque je cesse² de gemir et alors je suis toujours éloigné de vous [42^v:] quoyque je ne voulusse pas m'en ecarter. Donnez moy donc mon Dieu, ce qui me manque encore de ce que vôtre misericorde a résolu de me donner puisque je desire tout de vous dans la mesure de vôtre sainte volonté, parce que je crois qu'elle est toujours juste et toujours misericordieuse. Donnez moy l'hostie d'un cœur contrit: afin que je puisse l'offrir pour mes pechez et pour mes fautes (11.)

Voicy la loy de l'hostie des sacrifices pacifiques qui est offerte au seigneur dans la verité, que vôtre fils la verité eternelle a daigné me manifester par la verité de sa loy, par laquelle il a accompli la loy ancienne. C'est là une veritable oblation par l'action des graces. (12.) C'est pourquoy on l'appelle sacrement de l'Eucharistie ou d'actions de graces, cette oblation du sacrifice de la verité deja accomplie dans la realité a dissipé les ombres des sacrifices de la loy, parce que ce n'est que dans cette seule oblation du sacrifice qu'ont été accomplies les figures qui, comme je l'ay souvent dit, ne representoient que les differents effets de cet adorable sacrifice. Vous ordonnez, Seigneur, dans le verset deja cité d'offrir au ssy des pains levez: mais parce que dans les précédentes institutions des sacrifices vous avez exclû tout levain, je pense qu'icy et dans ce [43^r:] qui suit vous avez institué l'oblation requise pour l'entretien des prêtres: afin que ceux qui servoient a l'autel vecussent de l'autel, et fussent participans des premiers de vous dons. Vous avez préveu mon Dieu! les abus que les prêtres pouvoient introduire au milieu de tant d'offrandes, eux qui avoient pû en faire un trafic, comme il est arrivé dans les derniers tems de la sinagogue, et c'est peut etre pour cela (16. 17. 18.) que vous avez ordonné qu'on mangeat les offrandes, ou qu'apres le 3.e jour on les consumat par le feu, afin que les prêtres attendissent leur entretien de vôtre providence et non de leur propre industrie, j'ay observé avec vôtre aide, mon Dieu, dans les chapitres précédens la pureté singuliere et exterieure que vous exigiez de vôtre peuple: mais son exacte observance (19. 20.) est etablie d'une maniere plus étroite, et figure sans doute la pureté spirituelle que vous demandez de ceux qui s'approchent pour manger nôtre hostie pacifique. Car aujourdhuy même celui qui mange le corps du seigneur sans en faire le discernement perit spirituellement du milieu de son peuple: quoyque vôtre infinie misericorde le laisse vivre temporellement, appellant les pecheurs a la penitence en vertu du grand et ineffable sacrifice qui a été consommé [43^v:] Je passe icy de nouveau, je ne voudrois pourtant pas omettre sans faire de plus amples réflexions sur les impu-

¹ Le passage en italique est complété dans l'interligne. en rapport avec un homéotéleute. car le même passage revient encore une fois: <par rapport à>

² En surcharge sur <celle?>

retés legales. On ajoute icy a ce qui les concerne l'institution de la portion des prêtres sur les victimes réquises pour leur nourriture (36.) que vous avez commandé aux enfans d'Israël de leur donner par une observation religieuse qui passat d'âge en âge dans toute leur posterité; et ces dernieres paroles montrent clairement que cette institution n'a pas été figurative, et n'a pas dû s'étendre si ce n'est a la race du peuple charnel d'Israël: puisque depuis qu'Israël spirituel est devenu une nation sacerdotale il a une portion egale dans l'adorable sacrifice qu'il vous offre avec les prêtres par eux et uni avec eux (37.) C'est la loy de l'holocauste et du sacrifice pour le peché et pour la faute, pour le sacrifice de consecration, et les victimes pacifiques (38.) que vous donnates mon Dieu, a Moÿse sur le mont Sinay lorsque vous commendates aux enfans d'Israël de vous offrir leurs oblations dans le desert de Sinay. C'est là, je le repete, ce qui figure et qui exprime la vertu et la propriété [44^r:] d'un seul et même sacrifice qui subsistera jusqu'a la consommation des siecles, qui vous est offert sur l'autel d'Israël spirituel, et duquel autel le sacerdoce d'Ââron n'a pû participer, je ne pus passer outre que je ne déplore devant vous, Seigneur, les tenebres de ceux qui ne reconnoissant point la verité des figures, croient que la religion peut subsister sans sacrifice, et n'établissent pour victimes que les cœurs seuls, et l'adoration interieure, ce sont là veritablement les victimes que vous demandez essentiellement, puisque l'esprit touché de douleur et un sacrifice devant vous et que vous ne meprisez pas, mon Dieu, le cœur contrit et humilié: mais vous avez demandez aussy cette victime du peuple d'Israël charnel: nonobstant cela¹ cependant vous avez institué les sacrifices et les oblations des hosties; afin que dans cette oblation les figures du vray sacrifice se joignissent a l'adoration interieure: mais ce n'étoit pas le cœur contrit ny le sang des torreaux et des Boucs qui les sauvoit.

De là paroît l'insuffisance de la loy qui n'a pû sauver avant que d'avoir été accomplie par Jésus-Christ. Or par ce que ce divin legislateur en a rempli jusqu'a un iôta et au moindre point, il a été essentiel d'instituer dans la verité un vray sacrifice et réel [44^v:] dont les sacrifices journaliers du sacerdoce d'Ââron avoient été des figures; lequel fût permanent et perpetuel afin que les cœurs joints et unis a l'hostie de ce sacrifice, et les hommages de notre adoration devinssent des victimes dignes de vous mon Dieu, ainsy votre grand prêtre ne s'est pas seulement sacrifié d'une maniere sanglante sur l'autel de sa croix: mais il s'est pour ainsy dire laissé luy même afin d'être offert reellement et sacramentalement pour que dans l'oblation continue du sacrifice réel de son corps nôtre adoration eut sous les especes un objet visible de sa foy une invisible dans la realité du corps, auquel nos cœurs etant unis et les sacrifices de nos levres devinssent une victime digne de vous, o mon Dieu, en tant qu'elles sont unies avec un dieu prêtre et victime de son sacerdoce. Par là notre caractere est sacerdotal en tant que nous offrant nous mêmes nous sommes les prêtres de notre propre victime: de là le caractere du souverain pontif Jésus-Christ en tant que nous offrant nous vous l'offrons luy même pere eternal avec luy et par luy et pour luy par les mains des prêtres. L'esprit de l'ancienne loy demandoit que ceux qui offroient les victimes [45^r:] s'unissent a elles en mettant la main sur celles dont le sang etoit répandu en memoire de celuy qui devoit être aussy répandu: et cette memoire operoit par anticipation pour la rédemption de l'accomplissement de la loy demande donc que

¹ Complété en marge.

nous unissant en esprit a la victime qui s'est déjà offerte une fois pour nous d'une maniere sanglante, présentant la même victime en memoire de ce sacrifice sanglant nous l'offrions non plus pour la redemption, qui a été une fois consommée, mais pour gage de notre salut. C'est ainsy que l'ancienne loy qui n'a pas été destruite; mais accomplie par Jésus-Christ a acquis une vertu salutaire en ce divin sauveur; et celle qui dans son imperfection conduisit a la redemption dans sa perfection conduit au salut, parce que Jésus-Christ la accomplit et en l'accomplissant il a perfectionné la loy même par sa grace dans la verité. Il ne l'auroit pas accomplie s'il n'eut substitué un sacrifice durable aux sacrifices journaliers et figuratifs et il n'avoit ordonné que celui là fut offert en memoire du sacrifice sanglant, duquel une fois consommé d'une maniere sanglante, il tirat toute sa vertu et son efficace. Aujourdhuy donc même¹ la lettre tue ceux qui l'interpretent excluant cet esprit, qui n'ecoutent ny ne suivent l'esprit de Jésus-Christ qui parle par l'usage continué et la tradition de l'eglise la chair ne sert de rien dans la manducation a ceux a [45^v:] qui l'esprit manque dans la celebration du mystere du sacrifice. Toute victime d'un cœur contrit et d'adoration qui n'est pas uni a Jésus-Christ victime de la loy nouvelle et² offerte avec luy et par luy est indigne de vous, mon Dieu, puisqu'il ne l'offre pas luy même parce qu'elle ne luy est pas offerte. Toute religion qui n'a point de sacrifice est sterile, et le sacerdoce qui n'a point de victime et d'autel est vain, l'usage des sacrements est erroné dans lequel on célèbre la memoire de la manducation et non de la passion: comme si l'Eucharistie étoit seulement une action de graces, parce que la manducation a été instituée et non parce que Jésus Christ y a attaché la vertu sanctifiante de la passion, dans laquelle consiste l'Esprit de ce sacrement d'action de graces: car que serviroit-il de manger la chair si en la mangeant nous ne participions a l'esprit, et qu'il est l'esprit de la manducation que la communication de la vertu de la passion, dont en celebrant la memoire nous rendons des dignes et justes actions de graces pour le bienfait de la passion et pour celui de la manducation ou communion: dignes dis-je parce qu'unis avec Jésus-Christ nous vous rendons graces pere eternel: justes puisque comme creatures dans l'union [46^f:] de la nouvelle creature nous payons le tribut qui vous est dû. Mais ceux qui separez du corps de l'eglise se sont éloignez de l'intelligence de la verité <ecouteront tout> ecoutant³ cela comme des fables blasphement, et ne participent pas a l'autel de la loy nouvelle, ayez pitiez d'eux, Seigneur, et eclairez leurs esprits et leurs cœurs de la lumiere de vôtre grace afin que tous ceux qui rachetez du precieux sang de votre fils sont⁴ adoptez pour enfans par le sacrement de Baptême, unis dans le meme esprit reviennent au même usage des sacrements et deviennent participants de l'autel de nôtre souverain prêtre.

SUR LES CHAPITRES HUITIEME, NEUVIEME ET DIXIEME

O Dieu souverainement bon et misericordieux! voila que je deviens müet devant vous. Je ne puis rien plus rapporter, ni rien autre sur la consecration d'Aâron outre

¹ Complété dans l'interligne.

² Complété dans l'interligne.

³ Variante stylistique en surcharge.

⁴ Complété dans l'interligne.

ce que j'en ay deja dit par vôtre aide dans l'exode, ou il s'agissoit de cette consécration: mais j'ay éclaircy par ce même secours le reste qui concerne le sacrifice et singulierement l'adorable sacrifice qui subsiste encore aujourd'huy. Donnez, Seigneur, des paroles a mes levres, s'il vous est agreable pour exprimer vos grandeurs, Aâron commence la fonction de son sacerdoce (chap. 9.) par la victime offerte pour son [46^v:] peché, et il en offre aussy un autre pour les pechés du peuple (19.) C'est ce qui exprime icy la premiere obligation du prêtre qui par rapport au peuple exerce la fonction d'ambassadeur, se rend mediateur, et est dans ce caractere la figure de Jésus-Christ nôtre mediateur. Il m'est donc icy représenté de nouveau cet ordre adorable et admirable de la sagesse, lequel il a établi dans le corps de son eglise et certainement je reconnois (2.) que le caractere eminent du sacerdoce et cet ordre sacré < dans > dont¹ vos prêtres sont revetus (3.) par toutes les ceremonies qui ont été figurativement établies dans la consecration d'Aâron outre celles que j'ay deja rapporté (3.) est beaucoup plus excellent que le sacerdoce de son peuple qui comme je me souviens de l'avoir deja dit, consiste en ce qu'un chacun s'offre en individu a Jésus-Christ pour estre offert par luy. Or le prêtre comme Ministre offrant tout le peuple represente l'oblation d'un sacrifice ineffable: et ainsy vous montrant Jésus-Christ, ô pere eternel, il vous offre par luy le peuple uni avec luy et en luy: ainsy afin qu'il soit designé que toutes les proprietés du sacrifice de l'ancienne loy seront réunies dans le seul sacrifice de la loy nouvelle voicy qu' Aâron apres sa consecration offrit en même tems des sacrifices de toute espece (22.) [47^r:] ayant ainsy achevé l'oblation des hosties pour le peché, pour les holocaustes et pour les sacrifices pacifiques (23.); la gloire du seigneur parût a tout le peuple afin que la foy du peuple fut confirmée par des signes visibles (27.) et voila qu'un feu sortit du Seigneur devora l'holocauste et les graisses qui estoient sur l'autel: et le feu étoit derechef la figure de cette immense charité du Saint Esprit par laquelle nôtre sacrifice est consommé (Chap. 10.) a peine le sacerdoce fut il institué; a peine Aâron fut il consacré avec ses enfans que l'Escriture nous represente d'abord la prévarication des prêtres. Nabad et Abine fils d'Aâron, en sacrifiant ne prennent pas dans leurs encensoirs du feu de l'autel et voicy, seigneur, que vous punissez d'une maniere bien redoutable la premiere prévarication de vos commandements! le feu de la fureur de vôtre justice est sorti de vous et les a devorés; leurs corps cependant ny les tuniques de lin dont ils avoient été revetus ne furent pas consumées comme il paroît par le v. 9 peut estre donc qu'il faut entendre le mot *devora*² de leurs âmes, et la mort de leurs corps: puisque le feu de vôtre justice devore ceux qu'elle damne sans les consumer, parce qu'il ronge et conserve pour l'eternité les enfans d'Aâron pourront donc estre la figure de ces prêtres qui ont été les auteurs [47^v:] des heresies, lesquels, ayant abrogé les autels dans leur secte, n'ont pas pris sur vôtre autel le feu sacré dans les sacrifices des prieres et du culte qu'ils ont institué: car il y a eu bien des heresies dans l'eglise: mais je ne me souviens pas qu'il y en ait eu d'autres, outre les deux des derniers tems qui ayent niés qu'il y ait eu d'Eglise, d'autel et de sacrifice visible, ou qui établissant que le sacrement de l'Eucharistie devoit être celebré dans une simple commemoration et action de grâces de la manducation ayant exclus de cette auguste

¹ En surcharge sur < dans >

² Souligné dans le manuscrit.

celebration toute représentation non sanglante du sacrifice sanglant de la croix. L'exemple terrible que vous avez manifesté dans Nadab et Abin étoit conforme a vôtre justice: ainsy selon vôtre parole vous avez été sanctifié et glorifié en eux: puisque vous avez démontré quelle pureté et ponctualité vôtre jalouse sainteté demande dans l'observance de vos commandemens; et en cela vous avez été sanctifié, vous avez manifesté la juste rigueur de vôtre justice, et en cecy vous avez été glorifié: d'ou il paroît que soit que vous exerciez vôtre justice, ou que vous fassiez misericorde, le même tribut de gloire vous est toujours dû pour ces deux [48^r:] divins attributs, et que la même sainteté est toujours en vous, que vous faites eclater a nos yeux dans les œuvres de votre justice et de vôtre misericorde.

Afin donc que de cet exemple redoutable paroisse outre ce que j'ay déjà dit, la pureté et l'elevation du caractere sacerdotal par dessus la commune condition de l'homme (4.) Moÿse appelle les enfans d'Osiel oncle d'Aâron qui n'estoient pas prêtres pour enlever les corps morts de leurs freres de peur que les fils d'Aâron qui restoient vivants, lesquels avoient été consacrez ne fussent souillez par leur attachement, (6.) mais Moÿse ordonne a Aâron et a ses enfans que depouillant, je diray plustot, surmontant toute affection humaine, paternelle ou fraternelle, ils ne decouvrent pas leurs tetes et qu'ils ne déchirent pas leurs habits de peur qu'ils ne meurent, et que la colere du Seigneur ne s'eleve contre tout le peuple. Il¹ n'est pas deffendu au reste <que> de² la parenté d'Aâron qui est icy designée sous le nom de freres, de porter le deuil: bien plus la maison d'Israël a ordre de pleurer: mais parce que vous etes seul, Seigneur, toute la part et la récompense des prêtres. Vos oints doivent etre separez et denués des affections de la nature humaine, quoyque licites, permises et autorisées par l'usage comme les pleurs dans les funerailles, decouvrir sa teste et déchirer ses [48^v:] vetemens estoient des marques publiques d'une douleur commune (2.) mais pour vous, disoit Moÿse ne sortez point hors des portes du tabernacle, autrement vous perirez: parce que l'huile de l'onction sainte a été repandüe sur vous. (8.) C'est là le premier commandement que depuis le tems de la consecration d'Aâron vous daignez luy donner directement, Seigneur, puisque c'estoit par le ministere de Moÿse que vous aviez commandé tout ce qu'il <a> avoit³ fallu faire jusques là; et c'est un des effets de l'onction sacrée. Vous deffendez aux prêtres de boire du vin, et de toute boisson enyvante; lorsqu'ils entrent dans le tabernacle du temoignage de peur qu'ils ne meurent, et vous avez voulu que ce commandement fut perpetuel dans toutes les generations (10.) et pour qu'ils ayent la science de discerner entre le saint et le profane; entre le pur et l'impur (11.) afin qu'ils apprennent aux enfans d'Israël toutes les loix et les ordonnances que vous leur avez prescrits, mon Dieu, par le ministere de Moÿse; mais a cette puissance de discerner, de juger et d'enseigner, vous avez daigné ajouter pour les prêtres de la loy nouvelle la faculté de lier et de delier. Plut a Dieu que les prêtres n'eussent pas mis au nombre des fardeaux [49^r:] de la loy qui avoient été otez, ce commandement par lequel il étoit deffendu aux prêtres de l'ancienne loy de prendre des boissons enyvrantes, lorsqu'ils entroient dans le tabernacle du temoignage: puisque si vous avez exigé une si grande sobriété

¹ Changement de ponctuation: réécriture du *il/Il* (minuscule en majuscule), avec un point mis après *peuple*

² Variante grammaticale en surcharge.

³ Le passé composé a été corrigé en plus-que-parfait.

de ceux qui n'étoient que les figures des verités que vous nous avez manifestées, que ne devoit on pas faire dans les temples ou nous croions que Dieu est réellement présent dans le sacrement de nos autels? Je gemis, Seigneur, des scandales que j'ay veus et entendus que <par> vos¹ prêtres consacrés par l'onction commettent dans les pays, ou negligant la discipline ecclésiastique nos prêtres s'accroissent trop a la commune maniere de vivre; et regardent ainsy que j'ay dit, comme un des fardeaux de la loy dont on est delivré, ce commandement de temperature, que la loy evangelique étendit sur tous les chrétiens, l'écriture rapporte (16.) que Moïse fut en colere contre Eleazar et Ithamar, parce qu'il trouva qu'on avoit brulé le Bouc offert pour les pechez, qu'on auroit dû manger. Mais cette colere fut en luy un mouvement de zele pour vos commandemens, et il semble qu'il a plus exigé des susdits enfans d'Aâron que l'affliction humaine causée par la mort des fils et des freres ne permettoit de faire a un pere et a ses enfans. Le verset 17. fait voir clairement qu'il a été établi que les prêtres mangassent [49^v:] de l'hostie offerte pour les pechez: afin qu'ils portassent les pechés de la multitude et priassent pour elle en votre presence, et il étoit deffendu de porter dans le sanctuaire le sang de ces victimes, avant que le sang precieux de la victime qui a pris sur elle et qui a portée nos iniquitez eut été porté dans le saint des saints ou Jésus-Christ nôtre grand prêtre est entré par son sang: mais lorsque Moïse eut trouvé que ce peché auroit été causé non par ignorance, la malice, ou l'Erreur:² mais purement par l'affliction de la fragilité humaine (19.) il s'appaisa et receut les satisfactions. Aâron ne crût pas plaire au Seigneur par des raisons³ lugubres dans les ceremonies. Cet esprit de deuil marque nos distractions, avec lesquelles nous ne pouvons pas vous plaire dans les fonctions de votre culte. Si cependant nous n'y donnons pas occasion, mais qu'elles ne soient qu'un effet de notre fragilité: vous daignez aussy nous <accuser> excuser⁴ lorsque nous avons recours a vous, en vous demandant pardon, et vous recevez nos satisfactions. C'est là, Seigneur, ce que j'ay rapporté sur les sacrifices avec [50^r:] le secours de vôtre grace, et je vous demande tres humblement que vous daigniez accepter en odeur de suavité le sacrifice de mon cœur humilié uni a notre tres sainte victime, donnez moy de vôtre autel le feu de la charité, afin que l'encens de mes aspirations⁵ monte en vôtre présence: afin, dis-je, que vous puissiez par le merite infini du sacrifice qui vous est offert recevoir mes satisfactions pour mes fautes journalieres et pour les pechez de ma vie passée.

SUR LE CHAPITRE ONZIEME

Vous voyez, Seigneur, combien est impenetrable le mystere qui se présente a mediter a mon ignorance sur la loy que vous avez portée au sujet des animaux purs et impurs, desquels il étoit deffendu ou permis a votre peuple de manger. Je scais que

¹ En surcharge sur <par>: variante grammaticale

² La première lettre a été réécrite en majuscule pour corriger <ho>rreur en Erreur

³ Lecture douteuse, cf. le texte latin: *Non credidit Aaron se placere posse Domini mente lugubri in ceremoniis*

⁴ En surcharge sur <accuser> [Un contresens lexical se trouve ainsi corrigé!]

⁵ Réécriture de <in>spirations, par la modification de la première syllabe.

par rapport a la creation tout a été originellement pur:¹ mais par rapport au peché du premier homme: puisque tout ce qui avoit été crée pour l'homme avoit contracté la corruption et la mort, il avoit pû aussy par là, contracter une certaine impureté: mais si la chose est ainsy je comprends encore moins pourquoy l'impureté etant considérée par ce coté n'a pas été universelle: mais qu'elle s'est seulement [50^v:] étendue a quelques animaux. Il y a des interprètes qui disent que par cette loy, vous avez voulu otter les superstitions, que le peuple avoit appris et² des Egyptiens, qui etant les plus superstitieux des gentils adoroient des animaux comme des divinitez. Mais les tenebres de mon ignorance me representent tellement que cette subdivision des animaux en purs et impurs auroient été plus propres a entretenir qu'a otter la superstition en tant³ qu'elle a pû causer ces différentes considerations des animaux. J'hesite donc environné de tenebres de toutes parts, c'est pourquoy j'ay recours a vous lumiere de mon ame, pour que vous daignéz m'eclairer. Vous avez deja distingué, ô mon Dieu! les animaux par les impurs lorsque vous avez ordonné a Noë⁴ d'en mettre dans l'arche sept des premiers et deux des derniers, et lorsque vous avez beni ce patriarche,⁵ sortant de l'arche avec tous les animaux vous luy dites: tout ce qui se meut et est vivant vous servira de nourriture. Je vous les ay tous livrés comme les herbes des champs, et voila que par la consideration des textes, mes tenebres sont augmentées. Vôte suprême volonté agit donc icy, dont je ne recherche pas la raison, comme elle avoit agy dans le commandement que vous fites⁶ au premier homme de ne pas man-[51^r:]ger du fruit deffendu, qu'étant bon de sa nature etoit devenu en quelque façon mauvais, en vertu de vôte précepte, comme icy la loy rendt les animaux impurs pour mettre des bornes a la grossiereté charnelle du peuple charnel, et (8.) que ce qui de sa nature etoit pûr devint impur pour eux, parce que par la même raison qui rendoit l'état de la loy un état de servitude, ces fardeaux et semblables leur avoient été imposés. Tout etoit renfermé sous le peché, du joug duquel la loy ne pouvoit nous delivrer. Mais en introduisant les impuretés exterieures, figures des impuretés spirituelles dont ils n'avoient pas été purifiés, elle fut occasionnée. La cause du peché, et en obligeant le peuple a des purifications continuelles elle augmentoit le desir de la liberté dans la cœur de ceux qui suivoient l'esprit de la loy plus que la lettre: je ne puis, o mon Dieu; entrer plus profondement dans les secrets de vos mysteres cachez dans cette division des animaux, mon ignorance s'humilie donc, et par cela même que j'ay rapporté, je loue et j'adore vos grandeurs: car plus j'avance dans la meditation des escritures, plus je suis envelopé de tenebres. Aidez moy donc, Seigneur, si mon ouvrage est conforme a vôte gloire, et profitable a mon salut; afin que mon ignorance même tourne a votre gloire; lorsque vous y ferez éclater votre puissance.

¹ Complété dans l'interligne.

² Complété dans l'interligne.

³ Rayé, puis rétabli dans l'interligne.

⁴ M: Gen. 7, v. 12.

⁵ M: Gen. C. 9. v. 3.

⁶ fites: -es complété dans l'interligne

J'ignore, Seigneur, comme je l'ay déjà confessé, d'ou procedoit l'impureté des animaux deffendûs par la loy. Il me paroît pourtant a moy même que par vôtre aide je penetre plus facilement d'ou provenoit la mysterieuse purification que la loy imposée aux femmes qui avoient conçu (12.) car sous la loy, ce qui multiplioit le peché, apres avoir usé du mariage elles conservoient le peché, et en accouchant elles enfantoient le peché. Or cette impureté de la generation humaine subsiste encore aujourd'hui; on a cependant aboli la necessité de la purification imposée par une loy positive; parce que la régénération spirituelle dans le Baptême est d'une efficace bien plus grande, que le signe n'en avoit été dans la circoncision; et peut être parce qu'elle n'étoit pas appliquée aux femmes redoubloit ou le tems de leur purification qui étoit limité par rapport aux males à 40 jours et par rapport aux filles a 80. Mais dans cette purification la loy impute l'impureté a la mere et non a l'enfant qui étoit ordonné de circoncire le 8.e jour, et non qu'on fit un sacrifice pour le purifier. Je begaye donc moy même et mes levres <encore>¹ incirconcises ne peuvent encore proferer distinctement vos grandeurs. Il me paroît cependant [52^r:] qu'a présent le sacrement de Baptême étant appliqué préalablement aux meres mêmes imprimant un caractere ineffaçable ote encore cette impureté des meres a quoy elles étoient sujetes sous la loy: mais que l'impureté ait été plus grande en enfantant une fille qu'un enfant mâle, c'est un mystere que je ne puis encore expliquer, si ce n'est peut être que parce que la femme avoit séduit l'homme, et que pour cela une plus grande impureté est attachée a la generation de son sexe, il peut y avoir aussy une raison naturelle prise de la difference: qui concerne la separation a cause des purgations accoutumées de ce sexe designées au v. 1., mais il se présente a moy la consideration du mystere du nombre de quarante qui a déjà paru dans le pelerinage de 40 ans de Moïse dans la terre de Madian, et dans le jeûne de 40 jours qu'il a fait deux fois avant que de recevoir le tables de la loy, il se présente, dis-je, a ruminer la consideration de ce nombre mysterieux dans le pelerinage de 40 ans du peuple dans le désert, et dans plusieurs autres mysteres du nouveau testament aussy. Il se trouve dans le jeûne de Jésus-Christ et dans le tems qu'il a² resté sur la terre apres sa resurrection: mais ma foiblesse defaillit dans cette contemplation [52^v:] si votre bonté ne l'aide, ô Dieu d'une misericorde infinie! Secourez donc mon entendement, s'il vous est agreable, pour que je raconte vos merveilles, dont je me souviens d'avoir déjà rapporté quelques traits, et qui me sont encore cachées m'arretant dans la propre ignorance de ma condition, je ne puis les penetrer. Apres un jeûne de 40 jours Moïse receut les premieres tables de la loy dans lesquelles les dix paroles avoient été écrites; ainsy si on multiplie par dix le nombre de 40 cela fera celui de 400 qui par le second jeûne d'autant de jours que le précédent, apres que Moïse eut rapporté les dix paroles écrites de nouveau, nous indique qu'il faut derechef multiplier par dix, et il résulte de cette multiplication le nombre de 4000 qui designe l'évenement de Jésus-Christ et la publication de la loy nouvelle. Ainsy les 40 années du pelerinage du peuple marquent peut être la durée de la synagogue depuis la

¹ Rayé en cours de copie.

² Sic! [partout]

creation du monde, et les 40 jours que Jésus-Christ a resté sur la terre apres sa résurrection designent la durée de l'église militante, pendant autant de millenaires: mais je ne pretends pas établir cette opinion contre le sentiment commun, puisque les tems sont cachés dans la profondeur impenetrable de vos jugemens, que j'aime mieux adorer dans l'humble connoissance de mon ignorance. Or parce que la Sainte Vierge a bien voulu accomplir cette loy de la purification le nombre de 40 [53^r:] ainsy considéré, comme je l'ay dit, a pû designer le millenaire de la naissance de Jésus-Christ mais pardonnez moy, Seigneur, si mes pensées peut estre plus ingénieuses que solides s'ecartent de la verité: car je sens que je n'avance pas cecy par une vaine subtilité, et que je n'y suis pas attaché comme a des verités tirées des textes des livres sacrés.

D'ou il paroît clairement qu'a l'occasion de l'enfantement l'holocauste a dû vous estre offert, ô mon Dieu, en reconnoissance de votre souverain domaine; et la victime pour le peché de la mere et de l'enfant. Mais, Seigneur, n'aviez vous pas appelé Abraham d'entre toutes les nations pour le faire le chef de votre peuple? Vous avez contracté avec luy une alliance dans la circoncision, pourquoy donc n'avez vous pas dez lors instituée cette loy de purification et les sacrifices? Pourquoy Sarà ny Rebecca non plus que Lia ny Rachel n'ont elles pas été sujetes a cette loy de purification? Vous voyez dans mon cœur que ce *pourquoy*¹ dont je me <sens> sers² n'est pas un pourquoy de curiosité: mais d'une humble <constance> confiance³ fondée dans vôtre bonté. C'est pour cela que vous daignez rappeler dans mon esprit que ces meres ont été les figures des verités que j'ay rapportées dans la genese, et qu'elles n'ont pas dû [53^v:] estre assujetties a des loix figuratives:⁴ mais plus la manifestation de vôtre divinité est devenue claire, plus estoit augmentée la designation de l'impureté de la nature humaine. Afin que le peuple reconnût le joug du peché, et desirat d'autant plus ardemment d'en estre delivré. Or <pour> par⁵ cette loy de la⁶ purification il luy est donc indiqué l'impureté de la semence dont il est conçu; l'impureté des meres dont il est engendré, et on luy demontre la necessité du sacrifice qui devoit le purger de ces impuretés. L'impureté donc de la premiere semaine pendant les jours de séparation pour les purgations accoutumées des femmes a marquée les premiers tems du monde jusqu'a la vocation d'Abraham, et l'institution de la circoncision, pendant lesquels l'homme n'avoit pas même eu ce signe exterieur da la circoncision, et d'election pour estre un peuple particulier. Les 33 jours suivans ont designé l'accomplissement des tems jusqu'a l'avenement de Jésus-Christ qui seront suivis de la purification totale qui n'aura son entiere perfection par rapport a tout le genre humain, qu'apres l'écoulement des 80 jours qui figuroient la fin des tems, car il est marqué par le double du tems (9.) qu'on mettoit a se purifier apres avoir enfanté une fille, que le peché originel a dû subsister jusque là: puisqu'alors [54^r:] c'est a dire quand tout ce qui est pû sera separé de l'impure il s'en suivra l'entiere et parfaite purification de toute la nature, figurée par le sexe feminin, voila, Seigneur le mystere

¹ Souligné dans le manuscrit.

² En surcharge sur <sens> [S'agirait-il d'une faute de copie mécanique?]

³ En surcharge sur <constance> [Correction d'une faute lexicale]

⁴ *figuratifs/ives*: accord du féminin, correction juste, effectuée en surcharge.

⁵ *par réécrit de <pour>*

⁶ Complété dans l'interligne.

de cette loy figurative qui se trouvant conforme aux verités qui nous ont été revelées, je ne doute pas que l'explication que je viens d'en faire ne vienne de vous. C'est pourquoy je rapporte cecy sans hesiter davantage. Que la louange et la gloire vous reviennent de tout ce qui est a vous, dans les siecles des siecles.

SUR LE CHAPITRE TREIZIEME

Les sentimens des interpretes de vos Ecritures plus eclairez que moy sont partagez sur le chapitre de la lêpre. Les uns assurent que c'estoit une maladie purement naturelle et commune dans la Sirie et dans la Palestine, et ils attribuent même la lêpre des habits et des pierres a l'acreté des humeurs corrompues, les autres soutiennent que c'estoit un fléau que vous aviez envoyé pour chatier vôtre peuple; et ceux cy pour confirmer leur opinion disent que cette maladie de la lêpre estoit inconnue aux gentils et certainement je trouve que l'une et l'autre opinion est vraie; car la lêpre engendrée de la corruption¹ [54^v:] de la limphe se distingue en différentes especes, et est produite en l'homme selon les diverses causes de corruption: C'est pourquoy elle a plusieurs noms differens. Rien n'empêche pourtant que ce n'ait été un fléau particulier envoyé pour chatier vôtre peuple, c'est pour cela qu'elle est bien différente de la lêpre communément connue. Premièrement parce qu'il ne me souvient pas d'avoir rien lû de cette maladie dans l'histoire de la Genèse sans la loy de nature. 2.º parce que d'abord au commencement de la mission de Moÿse, lorsque vous luy apparutes, Seigneur, dans le buisson ardent, vous manifestates cette playe a venir et en infligeant cette peine par miracle vous la gueritez aussy d'une maniere miraculeuse. 3.º parce que l'écriture fait mention de plusieurs que vous affligetes de ce mal directement et immédiatement. 4.º parce que la lêpre de l'Ancien Testament ne se gueriroit pas par des remedes naturels: mais par des sacrifices, et qu'elle ne faisoit pas mourir, mais affligeoit seulement. 6.º parce qu'elle cessa apres <l'oblation> l'abolition² des impuretés legales; car je ne me souviens pas que les apôtres aient eu occasion de guerir des lepreux: mais je ne reflechis pas que dans le tems de la captivité du peuple, lorsqu'il estoit privé des sacrifices, l'écriture rapporte qu'il y avoit des lepreux parmy eux. Ce qui me donne la hardiesse de conclure [55^r:] que toutes les especes de lepres, que l'écriture detaille dans ce chapitre, n'ont pas été des maladies mortelles, mais des playes afflictives, que la lêpre n'a pas empêché des fonctions naturelles a ceux qui en estoient attaqués, et que ce n'a pas été un mal si douloureux: mais qu'il consistoit particulièrement en ce que les Lêpreux estoient en horreur et en abomination a eux mêmes et aux autres hommes. Les biens temporels et par consequent la santé du corps ont été la récompense du peuple d'Israël, qui avoit-il de plus conforme a votre justice que d'establir des peines corporelles et des fardeaux³ qui affligeassent les transgresseurs de votre loy temporelle, et dont ils portassent le poids? Je ne me souviens pas d'avoir lû dans la loy que vous ayez manifesté a vôtre peuple les peines eternelles de l'autre vie, si ce n'est dans une indication fort obscure

¹ Mot-repère répété en bas de la feuille 54^r

² En surcharge sur <l'oblation>

³ En surcharge sur <fardeaux>! [Il paraît que la répétition du même mot dans l'interligne est justifiée par le fait qu'une tache d'encre a rendu illisible le premier.]

de la double mort distinguant les peines pour lesquelles ils étoient punis d'une mort de la mort pour certaines transgressions: mais outre cela aussi parce que vôtre miséricorde a voulu pour l'instruction de vôtre peuple spirituel figures toutes les vérités a venir, nous faire connoître les propriétés de la lèpre spirituelle [55^v:] vous avez daigné, Seigneur, manifester et figurer celles cy par la lèpre corporelle et visible tant pour nous faire reconnoître ses remèdes que pour nous montrer clairement même par les figures la puissance qui devoit être donnée aux prêtres de la loy nouvelle, et la dignité de leur jugement, et que par rapport a celle cy même la loy ne fut pas abolie: mais paroît plutôt a sa perfection par l'institution et la doctrine de Jésus-Christ. Je ne puis cependant regarder la lèpre comme la figure du péché: car ce qui est opposé a votre vérité a toujours été péché: or il n'étoit pas nécessaire de figurer ce qui a toujours été: mais seulement ce qui devoit arriver. Je diray donc que la lèpre a été la représentation des <pechés> effets¹ du péché en tant que le péché est la maladie de l'âme comme la lèpre étoit la maladie du corps.

Je sens, Seigneur, que j'entreprends l'application d'une matière très difficile, enveloppée et obscure mais comme ce n'est que dans l'humble confiance en votre bonté les difficultés qui se présentent a moy ne s'épouvantent² point, sachant que vous pouvez tout, et que je ne puis rien sans vous. Regardez donc en moy, ô mon Dieu, et ouvrez mes lèvres puisque tout ce que j'ay encore lû sur cette matière n'a été ou que des dissertations [56^f:] superficielles, ou des applications générales des réflexions morales ou spirituelles: mais non des applications particulières des figures. Loin de moy la pensée que je sois plus sage, ou plus digne de vos grâces et de votre lumière que ceux qui nous ont laissé ces ouvrages: cependant parce que vous êtes mon père, Seigneur, qui m'ordonnez de demander, de frapper et de chercher je ne demande pas ce qu'il est digne de moy d'obtenir: mais ce qu'il est de votre bonté de me donner. Je demande donc dans une connoissance préalable de mon indignité ce qu'il est digne que j'espère tout indigne que je suis de votre bonté, j'ay dit que je considérerois la lèpre comme la représentation des effets du péché. J'ay dit que c'étoit une playe qui affligoit le corps, dont les prêtres étoient les juges, et vous même le médecin qui les guérissait, ô mon Dieu! par les signes intérieurs des sacrifices propres a cette guérison. Il paroît de là que j'ay trois choses a considérer et a appliquer a leurs vérités respectives. 1.º les effets de la lèpre. 2.º les règles données aux prêtres pour juger de la lèpre. 3.º enfin on trouvera dans le chapitre suivant les sacrifices spécialement institués pour purifier la lèpre. (2.) Il est marqué trois indices pour lesquels on amenoit les hommes a Aâron comme grand prêtre, ou a un chacun de ses enfans. Or je dois considérer ces trois indices de telle sorte que le pouvoir [56^v:] universel donné a chaque prêtre pour juger de la lèpre trouve le premier indice dans la peau, et dans la chair *et je crois que l'entendement étoit figuré par la peau et la volonté par la chair*,³ dans lesquelles a coutume de paroître la diversité des douleurs, dans la manière d'agir éloigné de la simplicité chrétienne. Le second indice est la pustule qui désigne l'élevation de l'orgueil. Le 3.^m est quelque chose de luisant qui représente l'instinct de la vaine gloire, et lorsque ces marques paroissent non seulement dans la peau, c'est a dire dans les suggestions de l'entendement,

¹ Corrigé en cours de copie, il s'agissait probablement d'un petit saut, tout de suite repéré et repris.

² La terminaison du pluriel a été complétée ultérieurement: variante stylistique justifiée.

³ Complété en marge, car le passage omis est en rapport avec un homéotéleute d'où le saut <chair>.

mais aussy dans la chair, ou dans la volonté deliberée, l'homme doit estre conduit par sa conscience aux prêtres: car c'est la playe de la lèpre, (3.) si le prêtre voit la lèpre sur la peau, les poils devenus blancs, et que la lèpre même est plus enfoncée que la peau et que la chair, on <s'est> sera¹ séparé selon le jugement du prêtre. Il faut aussy réfléchir que le changement de couleurs dans les poils provient naturellement ou du deffaut de circulation, ou de celui des humeurs: et que les humeurs représentent dans l'homme chrétien vôtre esprit, o mon Dieu, qui doit influer sur toutes ses actions exterieures mêmes les ordinaires, comme des poils, et la circulation de cet esprit etant embarrassées par les frequentes tentations de l'esprit de la chair, la couleur des actions, que l'on fait par irreflexion [57^r:] ou d'une maniere inconsidérée en est changée; c'est pourquoy il faut aussy considerer la volonté laquelle est marquée par le signe de l'abaissement de la chair: c'est de là qu'il faut former le jugement du prêtre a la disposition duquel on laisse d'eloigner l'homme des occasions prochaines de tentations de chûtes. Je ne crois pas, Seigneur, en considerant les textes trop scrupuleusement et litteralement qu'on doive appliquer a une <unité> verité² le tems déterminé de sept jours: car ce tems précis a pû estre necessaire pour former le jugement sur la lèpre en tant que cette paye a été infligée au corps.

Ainsy pour en faire un discernement exact vous avez pû même par une raison naturelle, Seigneur, établir ce nombre critique de jours, que les habiles medecins ont coutume d'observer exactement dans toutes maladies du corps: mais il en va bien autrement de la maladie de l'âme, qui n'est pas envoyée par vous, en tant que vous n'etes nullement cause du peché: mais qui est engendré dans l'homme en qui subsiste sa semence. (4.) Que s'il paroît une blancheur luisante sur la peau sans que cet endroit soit plus enfoncé que le <texte> reste³ de la chair comme si l'Ecriture disoit: si les actions de l'homme ou sa maniere exterieure [57^v:] d'agir et vaine ne precede pas d'une volonté deliberée et que la circulation des humeurs, ou de vôtre esprit, ô mon Dieu, n'ait pas assez manqué pour changer entierement toutes ses⁴ actions comme la couleur du poil, le prêtre apres l'avoir renfermé⁵ en le retirant des occasions du peché cy dessus dit, l'éprouvera, et si la lèpre n'a point crû (5.) ou si les actions n'ont pas passé les bornes ordinaires de l'imperfection et de la fragilité. Ce ne sera qu'apres l'avoir éprouvé en le renfermant (6.) qu'il le considerera, et si l'affection peccamineuse de la lèpre paroît plus obscure et ne s'est point repandue sur la peau ou dans les tentations, il le declarera net, parce que ce n'est qu'une gâle,⁶ ou des mouvemens humains animaux et involontaires, et l'homme <la verra> lavera⁷ ses vetemens, c'est a dire qu'il exercera les actes exterieurs des œuvres de la penitence et il sera pur (7.) que si apres avoir été veu par le prêtre et déclaré <par> pur⁸ la lèpre croit de nouveau on le ramena au prêtre. On entend icy les réchutes pour lesquelles etant ramené aux prêtres par votre conscience (8.) C'est a bon droit que

¹ En surcharge sur <s'est>: passage du passé composé au futur

² Complété en marge: la correction *verité/unité* porte sur un contresens lexical!

³ En surcharge sur <texte>: un nouveau contresens se trouve ainsi corrigé!

⁴ Réécriture de <les>

⁵ Réécriture de <enferme> par l'addition du r-

⁶ Réécriture de <agale?>

⁷ En surcharge sur <la verra>: une variante auditive s'est produite, qui corrige à la fois un contresens.

⁸ En surcharge sur <par>

nous sommes condamnez comme impurs (9. et 10.) presque tous versets preservent aux prêtres une recherche diligente et un examen serieux de toutes les circonstances qui peuvent etre des indices [58^r:] de la lèpre, ils enjoignent de renfermer les lépreux: mais lorsque la couleur blanche paroît dans la peau, que les cheveux en sont changez et que la chair vive même vient a paroître, je sousentends, souillée et infectée (11.) on ordonne de declarer la maladie impure et de ne plus renfermer le malade, parce que son impureté est toute visible, et que la lèpre est jugée tres inveterée, c'est ce que l'on dit de ceux a qui apres qu'ils ont été gueris la lèpre paroît de nouveau, ou qui retombent dans le crime, que si donc les mauvaises habitudes ont changé toute la maniere extérieure de vivre, et si la volonté même figurée par la chair a été infectée; sans doute que l'on juge que le peché est enraciné pour lequel l'homme doit etre déclaré impur: mais qu'est-ce que cette souillure et declaration de l'impureté, si ce n'est un avertissement a la penitence enjointe sous la peine portée par les censures? (12.)

Il y a une autre espece de la lèpre qui etant en fleur court sur toute la peau, et la couvre depuis la teste jusqu'aux pieds, dans tout ce qui en peut paroître a la veüe (13.) le prêtre en l'examinant jugera que cette lèpre est la plus pure de toutes et <que cette> qu'est ce¹ autre chose qui est designée par cette lèpre sinon la lèpre spirituelle que l'apôtre appelle peché? Non qu'elle soit un mal par elle même: mais parce qu'elle est le germe, le principe, la sémence du mal ou du peché et c'est la concupiscence qui etant en fleur [58^v:] court, et nous couvre de sa blancheur depuis la teste jusqu'aux pieds: je dis blancheur: parce que la concupiscence considérée comme la puissance concupiscible est susceptible de toute couleur comme la blancheur: c'est pourquoy elle est representée par la lèpre la plus pure qui ne rend pas l'homme impur par elle même (14.) mais lorsque la chair vive paroît en luy je sousentends infectée (15.) car la chair vive qui est melée de lèpre est impure, alors par le jugement du prêtre il sera déclaré immonde: qu'est ce qui est marqué par là plus clairement sinon que la volonté qui est figurée par la chair determine la concupiscence au bien ou au mal: mais la volonté n'est pas mauvaise par elle même, quoyque dans l'etat de la nature corrompüe elle incline toujours vers le mal: car tandis qu'elle conserve la blancheur ou qu'elle devient blanche, c'est a dire tandis qu'elle est indifferente, (17.) le prêtre venant a considerer cet homme le declare pur: mais a peine se trouve il un tel etat constant pour l'homme par rapport a la lèpre de l'ame si ce n'est dans les tiedes qui ne font pas de mal: mais parce qu'ils omettent de faire le bien n'etant ni froids, ny chauds; ils sont dans un etat tres dangereux d'etre rejettez de vous, Seigneur. (18.) Or la chair ou la peau, c'est a dire la volonté et l'entendement, dans laquelle, ce qui concerne la chair [59^r:] ou la volonté, il y aura eü un ulcere qui ait été ensuite gueri, (19.) et que dans la place de l'ulcere il paroitra une cicatrice blanche, ou tirant sur le roux, on amene l'homme au prêtre. Ces paroles, Seigneur, ont pour objet ces ulceres de l'âme qui sont engendrés par les passions depravées et habituelles, et qui etant gueris par la penitence sont ensuite renouvellez. Ce sont des pechés mortels et de coutume qui laissent veritablement une certaine cicatrice dans l'âme, dans laquelle la tâche de la lèpre ou du peché se renouvelle facilement et

¹ *qu'est ce*: en surcharge sur *que cette*, probablement en rapport avec un homéotéleute. car le même passage (*que cette lèpre*) revient deux fois dans le contexte. d'où le saut. puis la faute est reconnue, rayée et corrigée

helas! combien facilement elle est quelquefois blanche lorsqu'elle n'est renouvelée que par des tentations involontaires: mais elle tire sur le roux lorsque nous plaisons dans ces tentations; ainsy dans l'un et l'autre cas c'est une chose salutaire, et necessaire même en vertu de ce précepte, que nous soyons menés au jugement du prêtre afin que selon la methode cy dessus dite nous recevions la sentence, que nous soyons renfermez, ou declares purs ou impurs (24.) la cicatrice de l'ulcere est suivie de la cicatrice formée dans la chair ou la peau qui a été brulée, et ensuite guerie, si quelqu'un (25.) a une cicatrice blanche ou rousse le prêtre la considerera. Je crois que les cicatrices de cette espece denotent ces pechés mortels qui ne sont pas habituels: mais nez de l'occasion par une tentation violente, commis comme par la brulure du feu; ils ferment une cicatrice: car apres que la brulure [59^v:] a été guérie par la penitence la tentation produit facilement des nouvelles tâches de lèpre sur ces cicatrices, quoyqu'on n'y donne pas d'abord le contentement, et que le peché ne soit pas consommé, le prêtre jugera donc en differentes especes de tentations, de delectations moroses, en renfermant et séparant des occasions selon les régles deja mentionnées dans les premiers versets, et icy (25. 26. 27. 28.) de nouveau repeté (29.) la lèpre vient aux cheveux, a la barbe comme a des superfluités produites par l'abondance des humeurs, qui causent sans doute plusieurs especes de pechez: mais on donne toujours la même regle au prêtre (30.) de considerer la chair, ou comme je l'ay souvent dit, la volonté, et si je l'ay bien observé, la chair enfoncée et le changement de la couleur du poil se rapportoient ensemble et par leur concours estoient des figures de lèpre: et sans doute même dans la vie spirituelle la volonté abaissée ou nonchalante et tiede dans votre service, mon Dieu, a coutume de changer les mœurs extérieurs, la maniere de vivre, sa conduite, les coutumes pieuses. Cependant tout cela peut et doit quelquefois être changé; mais la volonté ne change pas. C'est pourquoy la loy ordonne de considerer la chair et le changement de poil et si la lèpre vient sur la teste ou sur la barbe, qui designe la vie sensuelle par la superfluité des humeurs, il faut couper le poil, c'est a dire qu'il faut retrancher le superflu^s et la nourriture qui ne sert qu'a la sensualité. [60^r:]

Il semble qu'on prescrit par une regle universelle (38.) que la blancheur paroissant seulement sur la peau soit qu'elle soit claire, ou un peu obscure, si la chair n'est pas enfoncée ne doit pas être prise pour lèpre (39.) ce qui se rapporte et qui confirme ce que l'on a rapporté. C'est a dire que les tentations nées dans l'entendement sans le consentement de la volonté ne doivent pas être regardées comme pechés si ce n'est lorsque la volonté y consent (40.) Or afin que les prêtres ne se trompent pas dans leurs jugemens, et qu'ils ne prennent pas toutes sortes de changements ni la chute des cheveux pour un signe de lèpre, on declare icy que celui qui devient chauve est pûr a moins qu'il ne paroisse sur sa teste des tâches, sur lesquelles il y a eu une loy portée dans les chapitres précédents. Apres avoir donc ainsy spécifié ces indices de lèpre on marque icy, ce qu'il faut faire avec ceux qui sont véritablement lepreux (44.) tout homme donc qui sera infecté de lèpre et séparé par le jugement du prêtre (45.) aura ses habits decousus, la teste nûe et le visage couvert de son vêtement et il criera qu'il est impur et souillé. C'est là la loy que la primitive Eglise observoit dans la rigueur <a> de¹ la lettre a l'égard des pecheurs, qui par le jugement des prêtres

¹ En surcharge sur <a>: le changement de préposition est tout à fait correct!

avoient été séparés, et éloignez de l'usage des sacrements selon le différent degré des pénitens (46.) et pendant tout le tems qu'ils étoient impurs et lèpreux ils demeuroient [60^v:] hors du camp ou separez de la communion des fideles. Voila donc, Seigneur, ce que vous daignez me manifester vivement sur la lèpre de l'ame dans la lèpre corporelle: mais comme il y a aussy une lèpre spirituelle; c'est a dire le peché qui est contracté par les objets extérieurs, je diray plustot, causé par l'attachement dereglé et l'amour des creatures que la loy ancienne ne deffendoit pas si étroitement a ceux dont les promesses ne concernoient que les biens temporels: afin cependant que cette espece de lèpre, qui devoit être bien plus dangereuse pour le peuple spirituel nous fut aussy représentée, vous <entendez> etendez¹ aussy la playe de la lèpre aux vettemens ou de laine ou de peau dont la peau dont le peuple se servoit: c'est pourquoy je crois que les choses qui étoient comprises sous la promesse n'étoient pas sujettes a cette playe de la lèpre: comme sont les froits de la terre: car ils faisoient une partie de l'heritage d'Israël outre cela qui avoit il qui put mieux représenter l'attachement qui vous est deffendu que dans les habits et les ustensiles qui faisoient toute la possession du peuple pendant son pelerinage dans le désert. C'est pourquoy dabord qu'il acquit la possession de la terre promise, et des maisons pour habiter, la playe de la lèpre s'étendit aussy sur ces maisons: comme on le dira dans le chapitre suivant. Je continue donc a considerer la lèpre des habits et des maisons comme un fleau que vous [61^r:] avez deployé sur les uns et sur les autres, lorsqu'on s'y attachoit, qu'on s'y plaisoit et qu'on y mettoit sa volupté, et ainsy vous exigiez alors même que pour obeir a la loy un tel homme se separat de ses vêtements et de ses maisons, et que quelquefois <même> aussy² il les brûlat de peur que l'homme luy même ne contractat cette lèpre. Jésus-Christ semble nous avoir appris le veritable sens de cette figure dans la parabole ou il nous ordonne de couper nos pieds et nos mains, et d'arracher nos yeux s'ils nous scandalisent. La lèpre donc des habits et des maisons a été la figure de ce qui nous a été figuré dans l'évangile par les pieds et les mains et les yeux, et comme dans la loy sur la lèpre il étoit ordonné de renfermer tout cela pour corriger l'adhesion, il étoit aussy enjoint de bruler les habits et d'abattre les maisons quand l'adhesion pour laquelle la playe étoit infligée continuoit. Le peuple faisoit cela par la crainte d'une lèpre sensible; et nous devons le faire par amour de la justice, qui nous dicte de ne nous attacher a rien de crée: mais de ne chercher que le souverain bien dans tout ce qui nous a été donné pour l'usage et non pour en faire l'objet de nôtre amour et de notre jouissance. Or parce que la lèpre, bien qu'elle ait été un fleau, étoit cependant une maladie réelle causée par l'acreté et une propriété corosive (58.) se laver avec l'eau a pû naturellement contribuer a une purification totale. Apres [61^v:] avoir donc rapporté par votre grace ce qui concerne le discernement de la lèpre, et les regles pour en juger, donnez moy, je vous prie, la lumiere et le secours, Seigneur, afin que je puisse aussy comprendre ce qui est contenu dans le chapitre suivant en remarquant les veritez que ces figures me representent a la faveur de votre divine lumiere.

¹ En surcharge sur <entendez>: variante auditive classique.

² En surcharge sur <même>

Les considerations précédentes sur la lèpre me conduisent par une suite en quelque maniere naturelle, Seigneur, a rapporter que la purification de la lèpre a figuré celle de la penitence: c'est pourquoy je diray icy que la purification dont il s'agit concerne la réconciliation des penitents; car il avoit deja été dit dans le chap. précédent que le lepreux devoit estre separé au jugement du prêtre (2.) on dit icy: lorsqu'il doit estre déclaré pûr il sera mené au pretre: d'ou je conclus que cecy se rapporte a l'accomplissement du tems de la separation ou de la penitence (3.) or lorsque ce prêtre trouvera que la lèpre a été purifiée ou qu'on a accomplie la penitence enjoite (4.) il ordonnera a celuy qui doit estre purifié d'offrir [62^r:] pour luy deux passeraux vivants, dont il est permis de manger. Du bois de cedre, de l'ecarlare et de l'hisope. Qu'il est profondément caché sous ces figures, Seigneur, la verité de la doctrine que vôtre esprit a enseignée a vôtre eglise, qui comme vous luy avez appris met la penitence au nombre des sacremens, laquelle par des signes visibles confere la grace invisible de la rémission des pechés et par consequent la purification de la lèpre spirituelle: et voicy de quelle maniere étonnante les figures correspondent a la verité de cette doctrine; le prêtre juif a jugé sur la lèpre, et selon son jugement a separé le lepreux qui selon le v. 45. du précédent chapitre a dû avoir ses vettemens déchirés, la tete nue, le visage couvert de son habit: je reconnois de là que les vêtements déchirés ont denotez la contrition par rapport a la penitence interieure, que la tête nue a marqué l'humilité et le visage couvert du vettement a designé le silence et la solitude interieure: mais il falloit outre cela que le lèpreux criat qu'il estoit taché et souillé; c'est a dire qu'il reconnut son peché. Tout cela etant achevé pendant le tems qu'il estoit separé pour estre déclaré pûr il estoit necessaire qu'il fut mené au prêtre. Qu'est-ce qu'il est figuré par là plus clairement? Sinon que la penitence interieure et la contrition nous guerissent a la verité: mais que nonobstant cette [62^v:] purification interieure, il faut que celuy qui est purifié s'approche du sacrement, et qu'il accomplisse ce que le prêtre luy ordonne dans la réconciliation. Le prêtre ordonne donc en figure d'offrir pour la purification des passeraux, oiseaux qui n'estoient pas appliqués au sacrifice, et cette immolation des passereaux commandée pour la purification, et non par le prêtre ne se faisoit pas dans le lieu, ny sur l'autel accoutumé. C'est pourquoy on ne peut l'appeller sacrifice: mais la figure de ce qui est requis <par> pour¹ une penitence complete, ce qui me porte a dire sans blesser² le sens et l'interpretation des autres: que les deux passereaux ont designéz l'esprit du viel et du nouvel homme, que le penitent apporte: le premier pour être immolé et detruit: et le second pour le faire vivre, afin que <nus> mis³ en liberté et delivré<z>⁴ de la servitude du peché, il prenne son vol jusqu'a vous, mon Dieu, le bois de cedre n'est point sujet par sa nature a la pourriture, ainsy il marque le ferme propos de la perseverance dans le bien. L'Ecarlate par sa couleur de feu, et sans changement est le symbole de la ferveur, de la charité, et de la constance. L'hisope par sa proprieté

¹ pour: réécrit de <par>

² Inséré dans l'intervalle, ultérieurement, car la couleur de l'encre est différente.

³ En surcharge sur <nus>: le contresens est éliminé, et la correction est conséquente, puisque la terminaison du pluriel est corrigé à la fin de *delivré* aussi, un peu plus loin.

⁴ Cf. la note ci-dessus

Balsamique et amere, la salutaire douleur de la penitence (5.); un des passereaux est immolé dans un vaisseau de terre, c'est a dire du corps, sur l'eau vive, c'est a dire les larmes, le passereau vivant est trempé avec le bois de cedre, l'Ecarlate et l'hisope dans [63^r:] le sang du passereau immolé: pour démontrer que l'esprit du nouvel homme, la charité et la douleur tirent leur vertu du sang de la vieille nature humaine répandu par Jésus-Christ (7.) celui qui doit être purifié est arrêté sept fois de ce sang, ce nombre parfait de sept, parce que vous, ô mon Dieu, avez achevez dans l'espace d'autant de jours tout l'ouvrage de la creation, designe cette seconde creation et régénération spirituelle: le passereau vivant, qui représente l'esprit du nouvel homme, est ainsi mis en liberté pour voler dans le champs de l'église et figure par la delivrance de ses liens la delivrance ou l'absolution du peché qui opere en vertu des merites du sang de la vieille nature repandue en Jésus-Christ (8.)

Je pourrois étendre au sens spirituel le lavement des habits, et le commandement de raser¹ tous les poils du corps: mais je crois que cette premiere lotion se² rapporte plus directement a la nature même de la lèpre, et qu'elle a été prescrite afin que les exhalaisons corrosives (il en avoit pû rester quelques uns) fussent ôtées par ce lavement d'habits: et parce que les poils même ont coutume de croître pres des tous les emunctoires³ universels du corps, (comme les medecins les appellent), et comme les cheveux croissent aussi par les pôres dilatés, il falloit les raser pour effacer toute trace d'impureté et représenter une parfaite pureté. C'etoit ainsi que l'homme etoit introduit dans le camps: c'est ainsi que le pêcheur est ramené a la société des fideles: mais il [63^v:] n'etoit pas encore permis au nouveau purifié d'entrer dans sa tente: mais quelle tente; si ce n'est le lieu ou le fidelle doit toujours rester dans l'église; si ce n'est dis-je la communion des saints et la participation des sacremens. Or pour y être admis, il est approuvé pendant sept jours pour paroître exempt de tout soupçon de lèpre, et le 7.me jour on luy enjoint (9.) de se laver de nouveau, de se raser le poil et les cheveux: je crois que ces ceremonies etoient mysterieuses pour demontrer la pureté que l'on doit avoir pour entrer dans vôtre sanctuaire, et pour s'approcher de la participation de vôtre autel: car comme un homme ne sauroit vivre sept jours que les poils et les cheveux ne luy croissent: ainsi nous ne pouvons en quelque façon rester un moment sans contracter quelque impureté de la fragilité de nôtre condition. Mais pour les laver et pour raser ces excroissances de notre chair, la figure ne demontre point, et la verité ne requiert pas la personne du prêtre: mais la lotion reiterée de la douleur et l'aspersion de l'eau benite faite dans cet esprit suffit (10. 11.) ce sont les preparatifs qu'il a fallu pour que celui qui etoit purifié de la lèpre fut introduit dans la porte de votre tabernacle avec des présents pour devenir participans de vôtre sacrifice, prenant deux agneaux, une brebis, de la fleur de farine et de l'huile (12.) <sans doute pour celles des sept derniers jours, un agneau pour le peché>⁴ et les suivans jusqu'a 32, on offre [64^r:] un agneau pour les offenses, sans doute pour

¹ Complété dans l'interligne

² Réécriture de <de>

³ Sic! latinisme fabriqué par l'auteur.

⁴ Tout un passage est copié ici à l'avance (!), parce que le même passage se retrouvera plus loin, en haut de la feuille 64^r, ce qui constitue une nouvelle preuve pour démontrer que la mise en page de cette copie ne se conforme pas à celle du modèle présumé. Le saut a dû être provoqué par le retour de *sans doute*..., plus la répétition "anticipée" rayée.

celles des sept derniers jours, un agneau pour le peché, et on leur oint d'huile les oreilles, les doigts, les pieds, et la teste pour designer l'effet de la penitence, par laquelle l'homme est rétabli dans la grace et dans l'onction spirituelle pour entendre efficacement votre parole, pour offrir le sacrifice, pour marcher dans la voye de vos commandemens et pour humilier et soumettre sa teste sous le joug de notre sauveur. Cela achevé on <offrit> offroit¹ un sacrifice qui marquoit que nous sommes rendus capables d'etre des victimes agreables a vous, Seigneur; lorsque nous nous offrons a vous, et que nous nous soumettons entierement a votre sainte volonté, reconnoissant vôtre souverain droit et domaine sur nous. Le sacrifice des pauvres ne differe pas de ces sacrifices des riches; si ce n'est dans la qualité de ce qui est offert pour nous faire aussy connoître par là que vous exigez davantage de celui a qui vous daignez faire de plus grands dons ou spirituels ou temporels: l'effet du sacrifice est cependant le même par rapport au pauvre et au riche que vous rendez participants des graces egales par une penitence faite dans une egale disposition. J'ay dit, Seigneur, dans le précédent chapitre que la lêpre des maisons a figurée ou plustot représenté l'attachement illicite aux biens temporels et terrestres: mais parce qu'au v. 49. vous ordonnez les memes oblations [64^v:] de passereaux, et les même ceremonies pour la purification des maisons, que celles que j'ay deja rapportées par vôtre grace. Voila que mon ignorance demeure müette devant la profondeur de vos mysteres: je scay o mon Dieu! que vôtre maison est construite de pierres vivantes et en ce sens la lêpre des hommes et des maisons pourroit se rapporter aux mêmes veritez: mais je croirois omettre les veritez designées par les maisons qui devoient etre acquises dans la terre Chanaân, si je me contentois de cette explication: car je sens une certaine odeur de mystere: mais j'ignore encore d'ou exhale cette odeur. Ne permettez pas je vous prie que je vienne a manquer dans le chemin que vous avez eclairez jusques icy pour m'y faire marcher: car vous m'avez rendu clair tout ce que j'ay rapporté: mais voicy que je tombe dans l'abyme tenebreux de cette figure, et je ne trouve plus de parole dans ma bouche; la lumiere manque a mon entendement, et voila que je m'aresté de peur de tomber que si vous aviez exigéz des présents et l'immolation de passereaux du maitre de la maison infectée de lepre tout m'auroit paru clair: puisque j'aurois dit que le <s> possesseur<s>² avoit pû etre puni par la playe de la lêpre en sa maison a cause de son grand et illicite attachement a elle [65^r:] que par consequent ce même possesseur a dû accomplir les ceremonies de la purification, plustout pour se purifier luy même, que pour purger sa maison. Mais je ne saurois avancer cela, parce que vous ordonnez au prêtre <luy même>³ de prendre les passereaux l'ecarlatte et l'hisope, et de garder les memes ceremonies que j'ay observé devoir etre pratiquées par le lêpreux pour etre purifié. Diray-je que la purification du peché de cette espece d'hesion inconnu au peuple a dû etre faite par le prêtre, et en quelque maniere représentée puisque personne n'etoit coupable de ce peché, que la loy n'avoit pas encore deffendu et qu'ainsy le prêtre a tout fait en representation du peché fûtur et de l'expiation future? Or parce que tout attachement desordonné et toute delectation dans les biens de la terre nous est deffendu a nous, qui devons aimer Dieu sur toutes choses, et ne nous attacher qu'a luy seul, c'est a bon droit que l'objet

¹ En surcharge sur <offrit>: transcription du passé simple en imparfait.

² Corrigé en cours de copie, car la suite continue au singulier!

³ Correction stylistique par la suppression du pronom.

de l'attachement est sujet en figure a la même ceremonie d'expiation que l'estoit la purification de la lèpre corporelle?

La loy deffendoit au peuple charnel de convoiter ce qui appartenoit au prochain: mais pour ce qui est d'estre attaché a sa possession hereditaire, soit maisons, champs, ou vignes et autres semblables, ce n'estoit pas la lettre: mais l'esprit de la loy, qui n'estoit que dans le petit nombre des élus qui le deffendoit: c'est pourquoy quand [65^v:] pour satisfaire a la severité de votre justice, ô mon Dieu! vous vouléz punir les prévarications du peuple, vous l'avez affligé par la désolation de son heritage terrestre, par la captivité et sa translation dans une terre estrangere. Ainsy ce peuple par les soupirs qu'il pousoit par son retour dans la patrie figuroit les soupirs, et les gemissements que vôtre peuple spirituel doit pousser pour la possession de la terre des vivants, et pour son heritage eternal. Cette lèpre subsiste donc encore dans la verité et combien commune hélas! est encore aujourd'huy cette lèpre des maisons, elle n'infecte plus les pierres; les murailles et les vettements; mais bien nos cœurs, car toute vanité orgueilleuse dans les habits, toute prodigalité dans la construction des Battimens, et par la meme toute récherche d'une vaine gloire et d'immortaliser son nom; enfin tout attachement deregé aux biens de la terre est une veritable lèpre (36.)¹ qui produit des cicatrices, des pustules et des taches luisantes, et diverses especes d'impuretés par le changement des couleurs, et votre misericorde nous fournit l'occasion de nous en purifier par les incendies, les désolations de nos biens terrestres, par leur usurpation, par les exils et les disgraces: mais nous ne sommes purifiées <par> de² ces impuretés que par la penitence [66^f:], laquelle comme j'ay deja dit, vous avez designez nous représenter par les ceremonies que vous avez exigez pour la purification des maisons: je ne chercheray donc pas d'autre explication de cette loy de la lèpre: outre celle que vous avez daignez me rendre également sensible et simple vous m'aviez hier caché l'intelligence de cette loy et aujourd'huy que vous faites luire a mes yeux un éclair de votre lumiere, le voile est oté, et voila que je vois par vôtre grace afin de vous aimer davantage, et de connoitre plus par ma foiblesse ce que je vous dois. Vôtre misericorde me console, la confiance me fortifie: c'est pourquoy je vois avec une douleur tranquile tant et de si differentes especes de taches, de pustules, de cicatrices de lèpre que j'ay eu autrefois dans mon cœur, et voila que la lèpre de ma concupiscence dans ma chair repandue par tout mon corps me rend d'une seule couleur et blanc, non comme innocent; mais hélas! comme susceptible de toutes les souillures, de toutes les taches, et de tout ce qui peut rendre impur. Cette lèpre est pure parce que si je pouvois diriger a vous seul cette puissance concupiscible, il y auroit en moy la blancheur de l'innocence; et mon vettement seroit une robe blanche: mais le corps, le vettement et la maison de mon âme est aussy infectée de tant de signes de la lèpre. Vous avez daignez souvent, Seigneur, netoyer cette maison par les douleurs du corps et par les afflictions en me privant de ce en quoy je trouvois mon plaisir: vous avez tirez les pierres de mes passions, dont estoit construite [66^v:] la maison de ce fort, dont un plus fort que luy, c'est a dire mon sauveur a daigné prendre la place: mais cependant les marques de la lèpre restent dans cette maison de mon âme, et elles paroîtront tant que cette maison de mon corps

¹ Le chiffre 56 est corrigé en 36

² En surcharge sur <par>: le changement de préposition montre que le copiste hésitait beaucoup entre *par/pour*, *par/dans*, *par/pas*, *par/de*...

subsistera. Destruisez là donc, Seigneur, lorsqu'il vous sera agreable et rejettez en la poussiere dans le lieu impûr des entrailles de la terre; j'y consens volontiers pour que mon âme comme un passereau vivant prenne son vol vers le champs de la terre des vivants.

SUR LE CHAPITRE QUINZIEME

Peu apres le peché du premier homme toute chair avoit corrompû sa voye, et cet attachement a la chair avoit provoqué vôtre justice a detruire tout le genre humain en conservant dans l'arche le petit nombre des élus, afin que leur posterité s'etendit et remplit toute la terre: mais parce que l'homme ne cessa point d'etre chair, plus il se multiplioit, plus la sensualité charnelle s'augmentoit parce qu'elle obtint par le peché la superiorité sur l'esprit. La sensualité regnoit donc dans l'homme: mais centre toutes les sensualités; l'organisation même du corps humain le voulant ainsy; cette sorte de sensualité qui porte l'homme et qui luy fait trouver [67^r:] du plaisir dans la multiplication de son espece predominoit dans l'homme: car la¹ fin même pour laquelle vous aviez crée l'homme o mon Dieu! pour cultiver la terre du paradis de volupté: votre premiere benediction sur toutes les creatures animées: croissez et multipliez, a exigé cet ordre que la maniere de multiplier fut agreable et pour cela desirable: or comme ce sentiment est si fort enraciné dans la machine, et dans la nature de l'homme; c'est pour cela que personne ne sauroit avoir le don de continence sans vôtre grace. Vous aviez commencé, Seigneur, a manifester vos conseils misericordieux de rétablir l'homme dans la fin primitive de sa creation; c'est a dire la glorification qui luy est destinée, et a réparer sa nature dechüe, pour que l'esprit pût recouvrer son premier domaine sur la chair. Voicy que par vôtre loy vous etablissez dans le peuple d'Israël plusieurs grandes impuretez, parmy les sensualitez les plus sensibles. Je parle de la semence humaine qui sert a étendre cette masse corrompüe, qui quoyqu'elle ait été racheté par un prix infini, porte cependant en naissant le caractere funeste de la juste condamnation. Cette loy² en déclarant toutes les impuretez contractées par <les> l'³écoulement involontaire de la sémence humaine eut sa perfection par cette loy qui ne deffend pas seulement [67^v:] la fornication et les adulteres: mais même de régarder les femmes par un mouvement de concupiscence et qui nous conseille de nous rendre eunuques pour le Royaume des cieux. Je crois donc, Seigneur, que toutes ces differentes especes d'impuretez exterieures que vôtre loy detaille icy nous representent les especes d'impuretez interieures, qui tirent leur origine de la sémence humaine en tant qu'elle excite des esprits animaux qui transportent les impressions de tant de differentes impuretez <ex> interieures⁴ de l'imagination a l'entendement, et de l'entendement a la volonté de telle sorte que de là naissent les tentations, les delectations, et souvent hélas! les consentemens delibérés et les actes criminels. Ainsy il n'y a point de plus grande pureté dans le corps que la chasteté, qui surpasse toute les forces de la nature et de l'organisation et l'esprit ne

¹ Réécriture de <en>fin où la deuxième syllabe se trouve complétée dans l'interligne.

² Une tache d'encre rend la lecture difficile et incertaine.

³ Réécriture de l'article du pluriel en singulier.

⁴ Corrigé en cours de copie où *ex-* est réécrit en *in-*

trionphe jamais plus glorieusement du corps que par cette vertu qui rend en quelque façon la nature humaine semblable a la nature angelique et spirituelle. La loy donc qui nous manifestant la perfection de l'ancienne loy nous a enseigné la pureté interieure elle regarde la pureté exterieure comme l'ecorce de celle là, à la connoissance de laquelle elle auroit dû conduire; parce que cette pureté exterieure [68^r:] concerne¹ le corps comme l'ecorce de notre esprit, ce qui est donc rapporté dans ce chapitre estoit l'impureté de ceux qui sont nez du sang, de la volonté, de la chair et de l'homme: mais ceux qui naissent de vous, ô mon Dieu, naissent de l'esprit parce que vous estes esprit: et ceux qui naissent de l'esprit vivent dans l'esprit recherchant ce qui est de l'esprit et mortifiant et méprisant ce qui vient de la chair. Je gemiray donc et je ne mediteray pas sur les impuretez de ma sensualité charnelle, comme d'un joug onereux qui m'a retenu pendant tant d'années de ma vie sous la servitude du peché, de la chair et du Diable, et qui me tient encore dans un etat d'opposition a vous, parce que là reside cette loy de la chair qui me porte si souvent a faire ce que je ne voudrois pas, et ne me permet pas de faire ce que je voudrois. Ayez pitié de moy, Seigneur, pour le passé, aidez moy dans le présent, preservez² moy de l'avenir: tandis que vous permettez que je sois environné et affligé de tant de miseres de ma condition: donnez moy d'aimer ce que vous me commandez, et que vous voulez, pour hair ce que la chair me prescrit et <lequelle> ce qu'elle³ desire.

[68^v:] SUR LE CHAPITRE SEIZIEME

O Dieu qui me donnez vôtre grace, tout indigne que j'en suis, et qui présentez la nourriture spirituelle a mon âme dans la méditation des mysteres de vos divines ecritures; vous m'avez deja a la verité revêlé par la doctrine de l'apôtre le mystere qui se présente icy a mediter: mais parce que sans doute l'apôtre a laissé dans leur obscurité plusieurs particularitez necessaires pour éclaircir la verité, et pour servir a nourrir la foy de ceux qui la cherchent; c'est pour cela que j'ose les mâcher et demander la lumiere a vôtre bonté, afin qu'éclairé par celle que vôtre apotre nous a donnée, j'avance dans les voyes tenebreuses, par lesquelles il me faut encore marcher, et que je parvienne ainsy au but ou vous me faites tendre. L'Ecriture même indique au v. 1. que ce chapitre a été transporté, et que ce qu'il contient a été ordonné par vous, Seigneur, a l'occasion de la mort des enfans d'Aâron que vous aviez fait mourir pour avoir pris du feu profane dans leurs encensoirs. Diray-je donc que cette transposition a été faite par hazard, ou par oubli. Loin de ma bouche ce langage temeraire; car vous daignez me manifester que l'ordre même de la [69^r:] relation de <ces> vos⁴ merveilles a exigé qu'on rapportat premierement les impuretez de la lèpre, et les impuretez légales avant que de prescrire la maniere de purifier le sanctuaire et de sacrifier pour les pechez communs de tout le peuple (2.) que si je n'avois pas sçu par le temoignage de l'apôtre que le grand prêtre n'entroit qu'une seule fois l'année dans le saint des saints; la lettre de ce verset sans la combinaison des derniers

¹ Complété en marge.

² Rayé, puis rétabli dans l'interligne.

³ Faute de copie grossière, corrigée en surcharge par une autre main.

⁴ En surcharge sur <ces>, écrit par une autre main.

versets de ce chapitre, m'auroit indiqué qu'en tout tems apres avoir préalablement fait les sacrifices que vous exigiez, le grand prêtre pouvoit entrer dans le saint des saints: mais aidéz par vôtre grace, je vois clairement que pour cette révolution annuelle¹ est figuré tout l'espace du tems qui est jusqu'a l'entrée de vôtre souverain grand prêtre selon l'ordre de Melchisadek dans le saint des saints, ou il est entré, une fois par son sang. Vous avez parû, ô mon Dieu dans la nuée sur l'oracle dont le prêtre de la loy ne pouvoit approcher que dans le tems marqué: mais vous paroissez environné de la lumiere de vôtre majesté dans le sanctuaire, dans lequel notre prêtre est entré, votre apparition même obscure dans la nuée exigeoit justement une purification quoyqu'obscure. Je reconnois donc par l'hostie distincte des boucs que vous avez ordonné d'offrir pour les pechez du peuple (3.) que le veau a dû particulièrement [69^v:] estre immolé pour le peché du grand prêtre et le Belier en holocauste: par ou je reconnois que quoyque nôtre divin sauveur n'ait été coupable d'aucun peché: cependant l'effusion de son sang a été profitable a la purification de la vieille nature, et du corps du peché, qu'il a daigné prendre par rapport a la glorification de sa mortalité (4.) les habillemens donc de lin, qui estoient particulièrement requis pour cette entrée mysterieuse dans le saint des saints, figurent par leur blancheur uniforme l'innocence et la pureté de la nature humaine, dont le nouvel Adam fut revêtu avant que d'entrer dans le saint des saints; apres avoir été lavé dans son propre sang, le grand prêtre a reçu de toute la multitude des enfans d'Israël deux boucs et un belier pour estre offert en holocauste; et ces animaux, c'est a dire les boucs, sentant naturellement mauvais et representant d'une façon singuliere les impuretez charnelles figurant la vieille nature humaine qui devoit estre offerte en sacrifice.

Il me semble que le Bouc immolé representoit les Elus de la synagogue qui par l'effusion du sang ont été introduits dans le saint des saints comme il est ordonné cy dessus au grand prêtre de porter dans le sanctuaire le sang du bouc egorgé; mais le bouc vivant designe le [70^r:] peuple juif dispersé en errant encore aujourdhy dans une veritable solitude (6.) ayant donc premierement offert le veau, il est ordonné au grand prêtre de prier d'abord pour luy même et pour sa maison ce qui figure l'oblation de Jésus-Christ par laquelle en venant au monde il s'est premierement offert a vous, Pere eternel! Et se resignant a vôtre volonté dans le jardin des olives avant sa passion, il a renouvelé cette premiere oblation, et enfin avant sa derniere heure il pria pour <son> ses² élus, c'est a dire pour sa maison, et non pour le monde comme il le dit luy même, lequel peut estre designé par le Bouc emissaire consideré dans un sens plus étendu (7.) alors le prêtre a présenté devant vous, ô mon Dieu: les deux Boucs (8.) et jettant le sort sur tous les deux: l'un pour le seigneur, et l'autre pour le Bouc emissaire (9.) il offrira pour le peché le Bouc sur lequel sera tombé le sort qui le destinoit au Seigneur, la figure demandoit cette projection du sort pour demontrer qu'il est décidé par le sort eternel de vos decrets qu'ils sont ceux que le sort destine au Seigneur entre le peuple ou Israël pour qu'ils soient pour le Seigneur, ou pour le bouc emissaire, qui erre dans cette solitude du monde. Jésus-Christ nous³ offrit donc premierement luy même et la maison d'Israël pour laquelle il avoit été envoyé [70^v:] et tout le genre humain! il a satisfait pour tous: mais le sort de vos decrets a separé

¹ -âe-: rayé au milieu du mot, puis rétabli dans l'interligne sans l'accent circonflexe.

² La transcription du singulier en pluriel est justifiée.

³ Complété dans l'interligne.

ceux, a qui son sang a été profitable et ils ont été introduits avec luy dans le saint des saints: soit par ceux qui soit d'entre Israël par la dispersion de la nation ou du genre humain devant être rejettés de votre face devoient être envoyés dans le désert de la vie mondaine, quoyque (10.) en répandant même leur sang pour eux il ait fait des prières sur eux même (11.) ayant fait ces choses selon l'ordre qui est prescrit comme on a dit cy dessus, immolé un veau (12.) et pris l'encensoir qu'il a remplis des charbons de l'autel de sa divinité: car toutes les actions de Jésus-Christ sur la terre ont été comme des encensoirs par lesquels il vous a offert de l'encens père éternel: mais particulièrement lorsqu'entrant une fois à travers le voile de la possibilité de son humanité sacrée dans le saint des saints et menant captive la captivité il prit comme un parfum de suave odeur toutes les âmes des justes, qui depuis la création du monde jusqu'à la satisfaction solennelle qu'il vous fit avoient été captives du péché, sous lequel l'écriture dit que tout étoit renfermé et vous les presenta comme un encens qui vous étoit agréable, ô mon Dieu! (13.14.15.); le grand prêtre entra dans le saint des saints avec le sang du veau et du bouc pour marquer que l'efficacité du sang de notre pontife représenté en Israël par le veau opéreroit aussi sur les gentils, figuré par le Bouc.

C'est ainsi que le sanctuaire a été purifié des impuretés des enfans d'Israël, de leurs prévarications [71^r:] et de tous leurs péchés; et ces paroles se rapportent aux péchés de tout le monde; mais comme cela est dit figurativement du sanctuaire, puisqu'il n'y a point eu de souillures réelles, et qu'il doit s'entendre en figure du vray sanctuaire du ciel, dans lequel il ne s'est rien trouvé de souillé: le sens de cette purification peut s'étendre <autant> en tant¹ que le péché avoit fermé les portes du ciel. Il fera la même chose au tabernacle du témoignage qui a été dressé parmi eux au milieu des impuretés qui se commettent dans leurs tentes: mais Seigneur, est ce que le lieu appelé le saint des saints n'étoit pas voisin du tabernacle du témoignage? Pourquoi dit on donc que celui cy et non l'autre a été dressé au milieu des impuretés qui se commettent dans leurs tentes; c'est à dire des enfans d'Israël? Sans doute pour nous représenter par cette distinction la différence du sanctuaire de l'Eglise triomphante du tabernacle du témoignage de l'Eglise militante qui est dressé au milieu de notre habitation, et lequel Jésus-Christ a purgé de toutes les souillures des impuretés légales (17.); personne n'étoit dans le tabernacle lorsque nôtre pontife est entré dans le sanctuaire: car il a été le premier qui² en vertu de sa résurrection y est entré par son sang, comme je l'ay souvent dit (18.) Jésus-Christ est sorti en quelque manière sacramentellement du sanctuaire pour venir à l'autel visible de l'Eglise qui est devant le Seigneur; afin qu'un avec ceux pour qui il a répandu son sang, il offre avec vous ce même sang déjà une fois offert, et qu'il intercede pour nous (19.) et ayant institué ce nouveau sacrifice ou pour parler plus proprement, l'ayant substitué comme une vérité à la place des sacrifices de la loi il a purifié, et sanctifié notre autel des impuretés des victimes sanglantes des enfans d'Israël (20.) et véritablement après que comme [71^v:] je l'ay dit, il eut purifié le sanctuaire, le tabernacle et l'autel, il offrit un Bouc vivant, c'est à dire: toute la multitude des hommes dans le désert du monde séparée de la société des fideles, et errant dans son aveuglement: cela m'est

¹ En surcharge sur <autant>

² Complété dans l'interligne.

aussy représenté dans la vérité par votre grâce, Seigneur, mais je trouve <encore> aussi¹ que par le bouc émissaire est désignée encore plus particulièrement la nation juive dispersée après la ruine de Jérusalem, qui après avoir provoqué sur elle-même et sur les enfants le sang innocent de Jésus-Christ notre pontife a mis sur sa tête la main de la justice, et l'a chargée avec imprecation de toutes les iniquités commises depuis la mort du juste Abel et de toutes les iniquités de la maison d'Israël (21.) et il les a envoyés au désert par un homme destiné à cela. Cet homme a figuré les Romains exécuteurs de la sentence de votre justice (26.) qui ayant été appelés dans le sein de l'église se sont lavés par le Baptême, et sont ainsi entrés dans le camp des fidèles. J'avais observé, Seigneur, que dans les sacrifices offerts pour les péchés les prêtres ont dû manger de l'hostie pour porter l'iniquité de la multitude, et que c'est pour cela que Moïse fut en colère contre Eliezer de ce que les prêtres avoient brûlés² le bouc offert pour le péché, et de ce qu'ils n'en avoient pas mangé; mais dans ce sacrifice d'expiation du tabernacle vous ordonnez qu'on porte hors du camp l'hostie tout entière tant du veau que du bouc offert pour le péché, dont le sang avoit été porté dans le sanctuaire (27.) pour en faire la cérémonie d'expiation, vous commandez qu'on brûle tant les peaux que les chairs et la fiente *pour être porté hors du camp*³ et certainement ce que j'ay rapporté est confirmé par cette observation que j'ay faite par votre grâce: que les autres [72^r:] sacrifices pour les péchés ont désigné la vertu des sacrifices et que c'est pour cela que les prêtres ont dû manger de l'hostie afin de porter, comme dit l'écriture, les iniquités de la multitude figurant en cela Jésus-Christ le souverain prêtre et que ce sacrifice d'expiation a figuré le sacrifice même qui devoit être consommé hors du camp pour accomplir l'expiation: or parce que ni le sacerdoce d'Aaron ni la synagogue ne devoit y participer, c'est pour cette raison que les hosties figuratives ont été consommées (28.) et l'homme qui les brûloit, désignoit⁴ de nouveau les gentils crucifiant Jésus-Christ a dû laver ses habits et sa chair pour entrer, comme je l'ay dit, dans le camp de l'Eglise (29). L'Eglise célèbre le jour de l'ascension de Jésus-Christ son chef la solennité de l'entrée de notre souverain pontife dans le saint des saints, qui ouvrant les portes du ciel fermées par le péché, et portant dans le saint des saints le corps du péché purifié et glorifié l'a sanctifié et purifié comme étant le sanctuaire de la divinité, qui habitoit réellement en luy, parce qu'en le portant au ciel avec luy il luy a communiqué une gloire complète.

C'est avec raison que le peuple célébroit sa fête dans le deuil et l'affliction de leurs âmes pour désigner des lors par ce deuil qu'Israël charnel ne participeroit pas aux vérités figurées: mais par une raison contraire l'église célèbre cette fête avec toute la joie spirituelle se jouissant et s'unissant au triomphe et à l'entrée solennelle de son chef et de son époux dans le saint des saints. C'est ainsi qu'a été une fois accomplie l'expiation du corps du péché en Jésus-Christ, c'est ainsi qu'un Dieu prêtre a purifié ce [72^v:] temple de l'humanité, et le saint des saints: car tout ce que j'ay avancé se peut aussi rapporter à ce sens en rapportant le caractère du sacerdoce à la nature divine qui a purifié et sanctifié la nature humaine dans le corps de

¹ En surcharge sur <encore>: variante stylistique.

² M: chap. 10. v. 16,17.

³ Ajout en marge.

⁴ Le participe présent a été corrigé en imparfait: *design<ant>*

Jésus-Christ: et en ce sens le Bouc immolé a pû figurer le corps du peché: car toutes ces différentes explications répondent a la même verité, et revelent le même mystere en demontrant aussy que <Dieu> dans¹ ce mysterieux sacrifice d'expiation la loy a été accomplie. Il ne reste donc rien autre qu'a vous rendre graces de vos dons, ô Seigneur, source feconde de bonté, et dispensateur liberal de l'intelligence de toute verité! J'ay reconnu a la faveur de ces mêmes dons comment le tabernacle de l'Ancien Testament estoit purifié, et de quelle maniere mon Sauveur a accompli la verité de cette figure: mais lorsque je reflechis au tabernacle de ma pauvre âme; voila de combien d'ordures, de fautes et de pechés je le trouve souillé, et sali,² ce tabernacle, dans lequel je voudrois cependant recevoir ce Sauveur et nôtre souverain pontife, et parce que sans vôtre grace je ne puis ny le purifier ny le tenir net: aidez moy, Seigneur, pour que j'accomplisse d'une maniere qui vous soit agreable ce que la misere de ma condition ne peut faire dans cette perfection digne d'un hote si éminent, a la reception duquel je desire me preparer, ô souverain prêtre mon pontife; donnez moy du feu de votre autel sacré pour remplir l'encensoir de mon cœur pour qu'avec vous, en vous et par vous, je puisse offrir au pere eternel un parfum d'une odeur suave et agreable.

[73^r.:] SUR LE CHAPITRE DIX-SEPTIEME

Je souscris volontiers, Seigneur au sentiment de ceux qui croient que cette loy ne deffend pas a tout homme de la maison d'Israël de tuer les animaux, dont ils vouloient se nourrir. Mais ceux là seulement qu'il vouloit offrir en sacrifice: et en ce sens (le v. 5.) semble expliquer les précédents; car peut être l'expression qu'ils *tueront*³ doit être prise pour celle: *qu'ils auront tués*⁴ selon l'opinion des interpretes: entierement, il seroit sans doute difficile de comprendre comment le prêtre auroit pû repandre sur l'autel, ainsy qu'il est ordonné au verset (6.) le sang de la victime egorgée dans le champs: quoyque la lettre donc paroisse se contredire ou plustot semble obscure et tenebreuse, l'esprit ou la fin de loy l'expliquera plus clairement. Vous aviez voulu, Seigneur, par tant de commandemens reiterés contenir dans vôtre culte par des moyens sensibles et proportionnez a son gout charnel un peuple inconstant apres l'avoir retiré de l'idolatrie: c'est pourquoy vous aviez établi un tabernacle dans lequel vous avez promis d'habiter et vous avez rendu votre presence sensible par la Nuée et par tant d'autres prodiges operez au milieu du peuple, vous avez ordonné des vases, des autels et tant d'especes de sacrifice, sur lesquels vous donnates a Moïse et a Aâron des commandemens exacts et detaillez. Cela ainsy établi il étoit convenable et même necessaire d'oter le pouvoir general d'offrir des sacrifices hors du lieu et sans les prêtres destinés a offrir les victimes par ces institutions la verité figurée [73^v.:] et qui nous a été manifestée de l'unité du sacerdoce de Jésus-Christ communiquée a l'Eglise confirme ce sentiment et cette unité de sacerdoce porte avec elle l'unité de l'autel et l'unité du sacrifice qui sont tous figurés par

¹ En surcharge sur <Dieu>

² Complété dans l'interligne.

³ Souligné dans le manuscrit.

⁴ Souligné dans le manuscrit.

cette loy. C'est pourquoy, (8.) tout homme de la maison d'Israël, et d'entre les étrangers qui sont pelerins parmy vous, qui offrira un holocauste ou une victime (9.) et qui ne l'amenera pas a la porte du tabernacle du temoignâge pour estre offerte au seigneur périra du milieu de son peuple. Vôtres loy dit, ô mon Dieu, qu'il suffiroit d'apporter les hosties a la porte: non pour que chacun les offre: mais pour qu'elles soient offertes au seigneur: car le reste, c'est a dire qui <est> et¹ comment on doit les offrir a été écrite dans ce qui a précédé: j'ay dit, non pour offrir et cette expression ne derroge pas a ce qui a été dit sur les chapitres précédens, ou l'Ecriture rapporte, Seigneur, que vous avez voulu choisir Israël pour vôtre bien propre, pour la nation sacerdotale et sainte: cela ne derroge pas non plus a ce qui est prescrit: qu'en mettant la main sur la teste de la victime chacun l'offre au seigneur, parce qu'il nous est manifesté par là que l'autorité sacerdotale a été donnée au peuple, et que le pouvoir d'offrir a été limité, là paroît le caractere du sacerdoce ministeriel dont le propre est de présenter ce qui a été offert, icy nous² est exprimée en figure la [74^r:] verité qui nous a été manifestée par Jésus-Christ que personne ne va au pere que par luy. C'est pourquoy il estoit deffendu par la loy d'offrir, ou d'immoler si ce n'est par les prêtres revêtus du caractere de mediateurs: mais, Seigneur ceux qui disent que les figures se sont evanouïes comme la fumée, qui croient que la loy nouvelle a détruit l'ancienne loy passent legerement ces considerations en disant: Jésus-Christ a été la fin de la loy, et tout a été accompli et consommé en luy; et sans doute qui est ce qui oseroit dire le contraire. Mais moy, ô mon Dieu, aidé de vôtre lumiere j'ay toujours regardé Jésus-Christ selon ses paroles mêmes non comme detruisant la loy: mais comme l'accomplissant. Or c'auroit été detruire et otter la loy si toutes les figures s'estoient evanouïes comme la fumée, et s'il ne nous avoit pas laissé comme l'accomplissement de la foy les verités designées par les figures. Nous savons comme les apôtres nous l'enseignent qu'Israël charnel a concerné Israël spirituel. Diray-je que tous les sacrifices, et enfin que toutes les figures ont été tellement accomplies qu'il ne reste pas encore un voile sensible et visible qui <comme> concerne³ les verités réelles qui sont entierement spirituelles et qui ne pouvant ainsy estre veues qui demandent la soumission de la foy. C'est ainsy que quelqu'uns parlent: mais je ne saurois suivre leur opinion, parce que vous avez daigné me donner la lumiere pour discerner vos grandeurs dans cette adorable succession de vos ouvrages et des tems.

Vous connoissez, o mon Dieu, [74^v:] l'homme vôtre creature, que vous avez formé, qui tandis qu'il vit il ne peut éviter d'estre sensuel: ainsy dez le commencement du monde vous luy avez exposé et manifesté d'une maniere proportionnée a sa nature tous les objets de sa foy: ou par paroles ou par des apparitions sensibles: ensuite par la loy et les figures. Enfin la verité même (Jésus-Christ) s'est incarnée pour consommer d'une maniere sensible tous les mysteres de foy qu'il nous avoit proposés de croire et la grace même qu'il nous a meritée par sa mort: c'est a dire le Saint Esprit qui devoit tout enseigner aux apôtres est descendu visiblement, et non en figure mais dans la realité voilée de l'espece mysterieuse d'un feu visible, et Jésus-Christ même nous a promis de demeurer avec nous jusqu'a la consommation des siecles a institué le sacrement de l'Eucharistie en mystere de foy: ce qui fait que

¹ En surcharge sur <est>

² vous corrigé en nous

³ En surcharge sur <comme>

<tous> tant¹ ceux qui croient que la substance du pain reste dans le sacrement: que les autres qui ne le recoivent que comme un signe, et qui par ces opinions si assujetties aux sens s'éloignent de l'Eglise orthodoxe ne pourront pas dire que la verité spirituelle est tellement spirituelle qu'elle ne soit pas couverte d'un voile visible. Ainsy les sacrements meme ne sont que des signes visibles qui conferrent la grace invisible. Jésus-Christ a lavé nos ames par le sacrifice de la croix, il a dechiré la cedula de [75^r:] notre condamnation: et cependant celui qui ne sera pas regeneré² par l'eau et par le Saint esprit dans le sacrement de Baptême n'entrera pas dans le royaume des cieux. <Et cela> Est ce³ parce que le sang une fois répandu n'a pas suffi? Loin de moy ce blasphême: car tous ceux qui croient en Jésus-Christ font profession de croire que l'application du sang a été necessaire, ils attribuent cependant a des inventions humaines le représentation visible du sacrement, et par elle la celebration de sa memoire et l'application spirituelle, et ils substituent leur cœurs a l'oblation pure, que Malachée a predit d'avoir subsisté parmy les nations jusqu'a la consommation des siecles; vous ne m'avez pas appellé, mon Dieu, a la fonction de traiter ces matieres en controversiste:⁴ mais la charité due au prochain ne sauroit ne point gemir de tant d'opinions erronnées que la chair et le sang ont suggerés, que l'enflure de l'esprit, qui en veut plus savoir que ses peres (a produites, que vos jugemens, qui laissent croire la paille et l'yvraye) permettent qui subsistent, ils ne reconnoissent pas la loy écrite dans nos cœurs, eux qui sont tellement attachez a la seule lettre écrite de l'evangile pour rejeter l'esprit de Jésus-Christ qui enseigne par l'eglise: car ceux là en judaisant veritablement cherchent la loy écrite sur les [75^v:] tables⁵ et non dans les cœurs. Mais je reviens, Seigneur, par vôtre grace de ma digression au texte de l'Escriture, je me souviens d'avoir lû souvent jusques icy que la loy a⁶ deffendu aux enfans d'Israël de manger du sang, a peine me ressouviens je pourtant que l'ecriture ait exprimé cette deffense en des termes si energiques (10.) si un homme (dit elle) quel qu'il soit ou de la maison d'Israël, ou des étrangers qui sont venus de dehors parmy eux mange du sang j'arreteray sur luy l'œil de ma colere, et je le perdray du milieu de son peuple (11.) parce que la vie de la chair est dans le sang, et je vous l'ay donné afin qu'il vous serve sur l'autel: pour l'expiation de vos âmes et que l'ame soit expiée par le sang. Vous daignez, Seigneur, icy me manifester clairement le mystere de tous les sacrifices: et cette raison même parce que la vie de la chair etc. me démontre pourquoy le sang de Jésus-Christ a dû estre répandu sur l'autel de la croix, et comment en vous donnant son sang en breuvage, ce divin sauveur n'a pas detruit la loy, mais l'a accomplie; vous aviez donné le sang au peuple d'Israël, afin qu'il servit sur l'autel pour l'expiation de leurs âmes.

Voila la figure et que l'ame soit expiée par le sang. Voila la verité: vous aviez donné le sang des animaux pour en faire l'expiation: mais le sang pris abstractivement [76^r:] selon le texte avoit deja été établi pour la matiere de l'expiation: ainsy Jésus-Christ l'a versé pour l'expiation de toute âme humaine, donc il a accompli la

¹ En surcharge sur <tous>

² Complété dans l'interligne.

³ En surcharge sur <Et cela>

⁴ Inséré dans l'intervalle, dans un blanc laissé vide probablement exprès.

⁵ Mot-repère répété en bas de la feuille 75^r et en haut de la feuille 75^v également.

⁶ Complété dans l'interligne.

loy et par ce qu'il a expié pour ainsy dire, l'expiation même en nous donnant ce sang pour la même fin, il n'a pas détruit la loy; mais il l'a accomplie parce que ce sang (comme je l'ay marqué) designé abstractivement avoit été donné a l'homme pour l'expiation de son âme, et apres qu'il nous eut donné ce sang a boire, la loy qui figuroit ce sang étant accomplie la verité ayant succédé, et la loy écrite dans les cœurs l'ayant ainsy enseigné elle a proprement cessé: car quoyque le consile de Ijerusalom tenu par les apôtres l'ait confirmé, et qu'ensuite aucune concile n'ait permis de manger le sang et qu'ainsy cette loy ne paroisse ny abrogée ny deliée, elle ne subsiste cependant plus: mais comme je luy dit, ayant été accomplie parfaitement par Jésus-Christ elle a proprement cessé. Vous arretiez donc l'œil de vôtre colere, o mon Dieu! contre tout homme d'un peuple charnel qui mangeoit du sang des animaux, qui figuroit le sang répandu, et vous l'avez fait perir du milieu du peuple, mais apres que vous avez regardé le visage et le sang de votre Christ vous jetez un œuil de misericorde sur celuy qui participe de luy dignement, et vous le reunissez a votre peuple spirituel, je ne puis, Seigneur, par votre [76^v:] inspiration passer sous silence l'expiation dont se sert l'écriture en appellant dans le v. 12. déjà cité les gentils (quoyqu'aggrégés a votre peuple par la circoncision les étrangers, dit-le texte sacré) qui sont pelerins parmy les enfans de la loy designoit des lors que la patrie et la maison des gentils ne seroit pas la synagogue, mais l'église. Tout le genre humain avoit été dis-je appelée dans les décrets eternels, c'est pourquoy ceux qui sont pelerins, je diray plustot, ceux qui hors du sein de cette eglise (figurez dans le precedent chapitre par le bouc emissaire, errent dans la solitude du monde) sont encore aujourdhuy veritablement pelerins, et ne sont point domestiques de la foy, la defense faite au vers. 13. est une suite du précédent et du suivant (14.) car il est deffendu de manger le sang parce que l'ame est dans le sang, ou parce que le sang qui contient les esprits viteaux est l'union de l'ame avec le corps, ainsy etablissant le sang pour l'expiation de l'Ame vous avez demandez l'ame pour l'ame pecheresse: c'est pourquoy Jésus-Christ a souvent dit qu'il avoit donné son âme pour nous et a ordonné a ses disciples de la donner pour leur prochain, et cette expression si souvent repetée dans l'écriture, que l'ame de toute chair est dans le sang me demontre, que votre justice, o mon Dieu, [77^f:] a exigé pour la redemption de l'homme l'homme tout entier: ou corps pour corps, sang pour sang, ame pour ame.

Le corps comme corps a toujours été, et est le corps du peché; c'est pour cela qu'il ne fut pas deffendu de manger de la chair comme il l'a été de manger le sang: bien plus c'eut été une nourriture appropriée a ce peuple charnel qu'il a toujours désiré la chair: mais le sang qui estoit destiné pour l'expiation a dû être innocent; et il a acquis cette innocence de l'ame humaine de Jésus-Christ unie < dans > au¹ sang, dans lequel elle estoit contenue par l'operation du Saint Esprit sans la cooperation de l'homme, d'ou il paroit que nous avons été rachetez par le sang et par l'esprit et c'est en ce sens que nôtre sauveur a dit que la chair ne sert de rien parce qu'elle a été la chair du peché, et comme telle objet de vôtre justice, ô mon Dieu, or le sang et l'ame a été une victime toujours agreable a vos yeux laquelle un Dieu prêtre pur et sans tache vous a offert pour l'expiation de l'ame: mais qu'on n'aille pas m'imputer par là de vouloir dire que la chair de notre sauveur n'est point profitable; ma bouche est bien

¹ En surcharge sur < dans >: correction grammaticale juste.

éloigné de proferer un tel blasphème: car il est ressuscité dans la chair, et il ne meurt plus: c'est pourquoy selon le temoignage de l'apôtre, si Jésus Christ n'étoit ressuscité sa mort ne nous auroit servi de rien parce qu'en [77^v:] ressuscitant il a sanctifié le corps pour la resurrection, et il a racheté l'ame: ainsy parce que ce divin sauveur est resuscité, il vit, et ne meurt jamais plus, il ne sauroit estre divisé réellement dans le sacrement, parce qu'il ne peut mourir; mais representativement; or cette representation ne peut faire que le corps soit séparé du sang, ny le sang du corps. Mais Jésus-Christ est tout entier sous l'espece du pain et du vin, lorsqu'il institue ce sacrement il ne dit pas qu'il donnoit son sang versé: mais <qu'il> qui¹ devoit estre versé; s'il n'étoit donc pas répandu il étoit dans le corps, et le corps n'a pas été donné sans le sang, or les apôtres a qui il fut ordonné de le faire en memoire, n'ont commencé a en celebrer la memoire qu'après la descente du Saint Esprit: puisque les actes des apôtres nous enseignent si souvent qu'ils s'assembloient pour la fraction du pain, et parce qu'il n'est fait nulle part mention du calice cela me confirme aussy dans l'opinion que la communion sous les deux especes n'a jamais été observée par précepte: mais que la memoire du sacrifice la demandoit dans la celebration par rapport a l'institution, et sans doute il ne convient ny a la raison, ny a un mystere de foy de croire que celui qui reçoit le sang ne recoive [78^r:] pas la chair, et que celui qui mange la chair ne recoive pas aussy le sang: parce que nous prenons un corps glorieux, et qui ne doit plus mourir: et si Jésus-Christ même a voulu qu'on entendit le sang qui devoit estre répandu, qui est ce qui osera dire que ce sang répandu et réuni avec le corps, est de nouveau divisé? Car une telle division d'un corps glorieux d'avec un sang glorieux ne peut tomber dans l'idée des chrétiens; et sans doute la chair ne sert de rien a ceux qui la separent de l'esprit, et l'esprit ne peut estre profitable a ceux qui le separent de la chair: car l'esprit humain de Jésus-Christ s'il étoit séparé du corps ne pourroit nous estre profitable par une suite naturelle de la doctrine de l'apôtre deja citée: autrement il auroit pu nous profiter quand même il ne seroit pas ressuscité (15.) J'avois omis dans les précédents versets de mediter sur ce texte: et je l'avois renvoyé a cet endroit esperant que la suite me donneroit par vôtre grace, Seigneur, quelques lumieres; mais j'ignore, o mon Dieu ce que je dois dire, la raison même semble deffendre de manger des animaux qui sont morts d'eux même par rapport a la maladie qui les a fait mourir. Mais mon ignorance ne sauroit penetrer pourquoy les animaux tuez par quelques bettes contractent ou communiquent l'impureté si dans l'expiation des versets 3. et 4. [78^v:] de ce chapitre, j'avois suivis l'opinion de ceux qui établissent que vous avez ordonné d'amener a la porte du tabernacle tout animal qui devoit estre tué même pour nourriture: je dirois que toute effusion de sang a dû estre figurative, et par ce que le sang répandu par une beste n'a pas été figuré il a été impur, et a communiqué a l'homme cette² impureté pour avoir omis la memoire figurative de l'effusion du sang. Mais parce que je n'ay point suivi l'opinion susdite par la consideration des versets suivans, je ne saurois alleguer cette raison.

Je me resouviens d'avoir lu que l'impureté se contractoit non seulement en mangeant mais en touchant les corps morts, même ceux des hommes, et cela peut estre par cette raison afin que la laideur du peché qui devoit estre lavée dans le sang fut rendue

¹ *qui*: en surcharge sur <qu'il>, s'agit-il d'une variante auditive?

² Complété en marge.

plus sensible: mais cette raison la même ne sauroit s'appliquer a la matiere dont il est icy question, vous scavez, Seigneur, le motif qui me fait perseverer a approfondir tout cecy: car c'est vous même qui me l'avez donné. Aidez moy donc et dissipez mes tenebres pour que vos merveilles paroissent dans tout leur jour: puisque vous n'avez rien fait qui ne soit fondé sur la raison, la justice et l'equité, mon elocution n'y ajoutera rien: puisqu'elle même sera de vous si elle repondt a la verité, et mon silence et mon ignorance même serviront a votre gloire: mais vous avez promis de donner a celui qui demande. Faites donc que je [79^r:] demande l'intelligence de la maniere qu'il faut pour pouvoir obtenir vôtre grace. Il est certain que toute impureté exterieure sous la loy a été la représentation de l'impureté interieure: ce qui me manifeste que la manducation des bettes mortes telles même, dont le texte <par la> parle¹ n'a pu être produite que par la concupiscence de la sensualité, dont les differens germes sont représentés par l'impureté susdite. Car vous n'avez point icy, Seigneur, imposé de loy a la necessité, puisque David nous a montré par son exemple que ce n'a pas été un peché de manger les pains même de proposition par necessité mous vous avez deffendu justement de manger par concupiscence les animaux morts par eux mêmes. Vous daignez donc icy me manifester que souvent dans ces actions mêmes en apparence indifferentes comme a pû être la manducation des animaux morts naturellement ou tués par les bettes, l'ame ne laisse pas d'être souillée et que nous devons nous purifier dans les eaux des gemissemens et de la douleur, qui operent en vertu de la lotion salutaire receue dans le bapteme (16.) autrement nous portons la peine de notre iniquité. Parce donc que la concupiscence subsiste dans nôtre corps Jésus-Christ a accompli çette loy en condamnant toute parole oiseuse et non pas seulement les actions oiseuses faites plustot par la concupiscence que par necessité. Ainsy il préscrit la simplicité de l'œil, et nous ordonne de nous donner de garde de toutes mauvaises pensées aux differentes especes desquelles, comme j'ay dit [79^v:] se rapportent les impuretez legales, qui ont représentée dans le corps au peuple charnel² l'effet qu'elles produisent dans le peuple spirituel, que cette verité o mon Dieu que vous avez daigné me manifester avec tant de plaisir et de douceur vous rende gloire: car veritablement tous ces traits quelques legers qu'ils soient en apparence servent a nous decouvrir la profondeur de vôtre sagesse, de vôtre justice, et de vôtre misericorde, qui nous instruit. Que la louange, l'honneur et la gloire soit rendus a tous ces divins attributs.

SUR LES CHAPITRES DIX-HUITIEME ET DIX-NEUVIEME

Toutes vos œuvres, ô mon Dieu! sont fondés dans la verité et la justice: mais celle cy observe l'ordre et les tems dans les ouvrages que vous avez manifestés au genre humain: vous avez <crû> créé³ l'homme male et femelle, et vous avez d'abord institué le mariage pour que de⁴ l'union des deux dans une même chair la fecondité

¹ En surcharge sur <par la> [La série *parle/par la* semble bizarre: serait-ce l'effet de la similitude phonétique, donc des variantes auditives?]

² Complété dans l'interligne.

³ En surcharge sur <crû>

⁴ Complété dans l'interligne.

fut produite: Adam etant encore dans l'etat d'innocence voyant la femme reconnu cette institution mais apres la chute sa posterité suivant la voye de la chair confondit cet ordre, que la nature même auroit conservé <pour> par¹ son propre instinct, s'il avoit demeurez dans l'heureux etat de son innocence. C'est pourquoy ce ne fut pas tant la necessité de <peupler> multiplier² le genre humain, que la concupiscence charnelle qui introduit la pluralité des femmes, et les conjonctions indiscrettes, lesquelles l'ordre de vôtre justice, Seigneur, voulant corriger dans vôtre peuple institua cette [80^r:] loy (3.) C'est pourquoy vous luy commandez de ne point agir selon les coutumes du pays d'Egypte et de ne point se conduire selon les mœurs du pays de Chanaan, et de ne point suivre leurs loys et leurs règles. L'ordre donc de vôtre justice dans le tems que vous avez élu le peuple s'est manifesté dans ce qui a été convenable, utile, et même necessaire pour cultiver et affermir la vie civile et la société. Vos preceptes ont aussy mis un frein a la cupidité pour arreter la licence des passions dans la copulation charnelle, et que tout devint ainsy conforme aux préceptes du décalogue; honorez vôtre pere et vôtre mere; vous ne commeterez point de fornication, vous ne <connoîtrez> convoiterez³ point la femme etc. Or sans les lois contenüez dans ce chapitre et instituées en consequence des premieres, ou on auroit derogé a l'honneur dû aux peres et aux meres, ou a la sentence que vôtre justice avoit prononcée dans la condamnation d'Eve, declarant que la femme seroit sous la puissance du mary: car autrement la mere unie au fils auroit dû estre sujette au fils, et on auroit ainsy derogé a l'honneur dûe par la force du précepte du decalogue. Mais, ô mon Dieu! mettant même a part ces considerations, et ne regardant que la dépravation de la nature par les mœurs et les coutumes qui sont encore aujourdhuy en usage, de combien d'avantages et de bienséances n'auroit pas été privée la société des hommes, a combien de troubles et d'inconveniens n'auroit elle pas été sujette si la verité ecrite dans [80^v:] les cœurs, et le commun consentement n'avoit pas retenu parmy votre peuple spirituel ces lois⁴ de l'ordre de votre justice, de telle sorte que par rapport même a la multitude de ceux qui suivent les voyes de la chair dans la cupidité, il s'en trouvent peu qui violent les loix par rapport a la proximité du sang des premiers degrés par la consideration exacte de tout cela vôtre misericorde me fait donc reconnoitre qu'il y a des preceptes immuables de vôtre justice eternelle que vous avez gravéz dans le cœur humain par la loy de nature: qu'il y en a d'autres que l'ordre de votre justice exige selon les conjonctures des tems: et c'est la loy positive: si l'alliance du frere et de la sœur avoit toujours été deffendue, il auroit fallu multiplier le genre humain en créant plusieurs hommes, et par consequent si dans les premiers tems de la naissance du monde en établissant ces loix des degrés de la proximité, vous aviez ordonné, Seigneur, de les observer dans les mariages, le genre humain n'auroit pû s'etendre: l'ordre de votre justice a donc demandé que ces loix fussent differées jusqu'au temps auquel vous avez aussy voulu manifester l'ordre de vôtre justice dans vôtre peuple, a qui la verité eternelle nous a enseigné qu'on pouvoit derroger en egard aux tems et a la condition humaine, en disant que le

¹ pour réécrit en <par>, en surcharge

² En surcharge sur <peupler>: variante stylistique.

³ En surcharge sur <connoîtrez>: variante stylistique.

⁴ lois: devant ce mot, se trouve une rature indéchiffrable.

mariage a été institué de Dieu, et que ce n'est qu'à cause de la dureté du cœur du peuple que Moïse leur a permis de donner un libelle de repudiation, dont Jésus-Christ a aboli l'usage pour accomplir l'esprit de la loi. [81^r:]

A ces loix de l'ordre de vôtre justice, ô mon Dieu, se rapportent les loix de la discipline ou ecclésiastique ou civile, que ceux qui ont le pouvoir en main font ou defont par rapport aux differens tems, aux états aux mœurs et au génie des peuples, en quoy cependant on doit toujours avoir égard à la loi de nature et de l'amour dû au prochain même en consequence de cette loi primitive. J'avoueray donc, Seigneur, qu'excepté l'union du mariage, et les alliances dans les premiers degrés de la proximité du sang, il se trouve icy peu de choses qui puisse se rapporter à cette loi immuable de vôtre justice, qui est toujours et qui demeure la même: et par consequent puisqu'elles ne concernent seulement que l'ordre de vôtre justice l'église a qui vous avez donné l'esprit de vérité pour le juste discernement peut en relâcher beaucoup de ce qui regarde les cas convenables au bien public et à la charité. Ainsy je considere une grande partie de la loi morale de l'ancien testament comme concernant le gouvernement civil de vôtre peuple: et par consequent l'ordre de l'administration de vôtre justice accommodé au tems et à l'état de vôtre peuple, ou pelerin ou habitant de la terre promise; de quoy votre esprit qui descendant dans les cœurs des apôtres et de vos fideles, Seigneur, leur a enseigné toute chose (et par consequent celles qui regardent la discipline du peuple spirituel, fait observer une partie et en a relâché l'autre en ce qui est convenable pour vous) c'est à dire pour le peuple spirituel, puisque cette discipline peut changer par rapport à la différence des tems, comme nous le [81^v:] demontre clairement l'abrogation en partie de cette loi même morale, que l'ordre susdit de vôtre justice avoit exigé que vous etablissiez parmy un peuple charnel. Je reconnois pourtant qu'il y a des articles qui concernent la misericorde pour les pauvres comme le v. 9. et 10. du chap. 19. qui pourroient encore être pratiqués aujourd'hui d'une maniere salubre: puisque Jésus-Christ nous a enseigné dans un degré bien plus parfait que la loi ancienne, la misericorde envers les pauvres, d'où l'on peut dire que c'est un effet de l'avarice et de la depravation des hommes de ce que cecy et autres articles qui concernent les pauvres ne sont pas regardés comme subsistant par la force du précepte.

SUR LES CHAPITRES VINGTIEME, VINGT-ET-UNIEME ET VINGT-DEUXIEME

Ce qui est rapporté dans ce chapitre concerne particulièrement <un> vos prêtres:¹ l'ordre de vôtre justice y donne des préceptes particuliers touchant la conduite de leur vie, pour que par là on vit plus clairement la sainteté de leur caractère. Il y a bien des choses qui se présentent à moy pour objet de mes meditations par rapport aux prêtres qu'il seroit peut être plus à propos de renvoyer au ch. 3.^c des Nombres, <par> dans² lequel vous ordonnez qu'on vous separe la tribu de Levi pour administrer l'ordre de vôtre culte. Mais parce que dans cet [82^r:] ouvrage mon dessein particulier est de contempler vos grandeurs, et non d'écrire d'une maniere doctrinale sur

¹ vos prêtres: en surcharge sur <un> [Transcription du singulier en pluriel, en cours de copie, inséré dans l'intervalle].

² En surcharge sur <par>

l'écriture, je m'éloigne de la convenance et de la méthode en suivant la lumière de votre grâce pour marquer ce que vous daignez rappeler dans mon esprit. Vous avez racheté, Seigneur, tout Israël de la captivité de Pharaon par la mort des premiers nez de l'Égypte: c'est pourquoi en mémoire de cette redemption vous aviez ordonné singulierement que la Tribu de Levi vous fut offerte dont vous avez été vous même l'heritage. Par là il est figuré que quoique tout le genre humain dût être racheté, vous institueriez cependant l'ordre des prêtres comme un ordre ministeriel pour exercer votre culte, et qu'ainsy quoyqu'Israël ait été charnel et pourtant sacerdotal, de même le peuple spirituel d'Israel seroit sacerdotal, et il est oint dans le Baptême pour ce caractere sacré, et que cependant l'élection figurée dans la tribu de Levy, la consecration par l'onction dans Aâron et ses enfans et la sainteté qui leur est prescrite dans les prêtres d'Israel spirituel: leur ayant été communiquée dans la verité par Jésus-Christ notre pontife sans tâche et éternel: et etablissant cet ordre luy meme dans ses apôtres et dans les 70 disciples il les élus et les fit, comme parlent les evangelistes, < dans > d'entre¹ toute la multitude qui les suivoit, et qui recevoit sa [82^v:] doctrine. C'est ainsy que l'ordre de l'élection de votre misericorde, *manifesté par une véritable vocation*,² et l'ordre de sa conservation demeure successivement dans votre peuple spirituel. Vous aviez choisi le seul Israël parmy toute la multitude des hommes pour en faire votre bien particulier, et la nation sacerdotale: c'est pourquoy il paroît en consequence, et par ce qui a déjà été dit, pourquoy l'ordre sacerdotal et de l'exercice de votre culte a été restreint a la seule tribu de Levy. Mais depuis que tout le genre humain racheté est devenu le bien propre, le Royaume et l'heritage de votre fils, o mon Dieu, il se choisit luy même des prêtres de toutes les nations qui entrent dans son Royaume et dans son heritage par l'adoption en enfans (chap. 21.) de l'élection des enfans de Levi comme figure il paroît pourquoy le verset 3. et 7. concernent le mariage des prêtres. Car il a fallu que la posterité de Levi fut conservée, a qui l'ordre sacerdotal avoit été particulierement conferé. Mais dans l'élection des apôtres et des disciples, les promesses étant accomplies en Jésus-Christ il choisit ses prêtres d'entre toute la multitude qui représente l'universalité d'Israel spirituel. Il leur a donné encore avant sa passion le pouvoir de guerir les malades, de chasser les démons. Il a ordonné singulierement a Pierre de paître ses brebis et ses agneaux, il a conferé a tous le pouvoir de lier et de delier. Ce Dieu [83^r:] Sauveur leur a pareillement commandé a tous d'enseigner, de baptiser et de prêcher l'évangile a toute creature: mais ce qui est singulier étant assis avec les douze dans sa dernière cène³ il institua de celebrer la memoire de sa passion; c'est a dire, de son sacrifice.

Cecy et plusieurs autres choses qui paroissent clairement par les actes des apôtres et par leur doctrine, sont ce qui manifeste un caractere particulier, special et sacerdotal en eux et dans tous leurs successeurs, que Jésus-Christ appelle et ordonne pour gouverner son eglise et envoie travailler a sa vigne. On les appelle la lumière du monde, le sel de la terre, les anges des eglises, les dispensateurs des mysteres de Dieu, dans un caractere bien plus eminent que le peuple sacerdotal: car en tant qu'ils sont les dispensateurs des grâces, et les ministres des sacremens ils ont aussy participé de Jésus-Christ le caractere de mediateur. Parce que le peuple offre avec eux et

¹ En surcharge sur < dans >

² Complété dans l'interligne.

: devant ce mot. se trouve une rature indéchiffrable.

par eux et il immole en celebrant la memoire du sacrifice. C'est ainsy qu'a été accompli dans la verité ce qui estoit representé en figure <pour> par¹ le sacerdoce judaïque. Aussi ordonnez vous a ces prêtres comme figures (6.) ils se conserveront saints pour leur Dieu, et ils ne souilleront point son nom: car ils présentent l'encens du seigneur, et ils offrent les pains de leur Dieu; c'est pourquoy ils seront saints. Que cette expression est mysterieuse, Seigneur, ils offrent les pains de leur Dieu! [83^v:] Pourquoi n'est il pas dit ils offrant des pains à Dieu? Pourquoi ne sont ils pas saints parce qu'ils offrent des victimes et des sacrifices sanglans, mais (18.) parce qu'ils offrent les pains de proposition? Cette verité o mon Dieu, qui leur avoit été cachée nous est manifestée: puisqu'un Dieu prêtre a offert sur la croix une victime sanglante qui a été figurée dans les sacrifices sanglans: mais ce n'est pas par rapport a la figure de se sacerdoce de la divinité qu'ils ont participé a la sainteté: mais en tant qu'ils ont figuré les sacerdoté de l'humanité de Jésus-Christ c'est a dire en tant qu'ils ont offert en figure le pain de Dieu ou pour exprimer la verité figurée, le pain qui est descendu du ciel, que les prêtres de l'église offrent dans la verité. Que si vous avez donc exigé, Seigneur une si grande sainteté des prêtres qui figuroient dans leurs caracteres et dans leurs hosties les veritez futures: que ne demandez vous pas de ceux qui, comme je l'ay dit; vous offrent le vray pain de Dieu, le vray pain de l'ame qui est descendu du Ciel (19.) on ne demande plus, ou plustot l'institution salutaire de l'église defendt la generation charnelle des prêtres du peuple spirituel: car depuis que Jésus-Christ nous a decouvert qu'il y en a qui se font eunüques pour le royaume du Ciel: depuis que l'apôtre nous conseille l'état de virginité comme etant plus propre [84^r:] pour vous servir, mon Dieu, rien ne sauroit estre plus digne du sacré ministere des prêtres que de conserver leur corps comme des hosties vivantes, et comme les temples vivants du Saint Esprit pour administrer d'une maniere plus pûre et plus parfaite, ce qui est de votre culte, Seigneur, et pour ne pas se trouver divisé entre votre service et le soin de plaire a leurs femmes. Un ordre donc si saint et si pur qui ne succede pas par le droit du sang: mais qui est appellé par votre grace <et> est² ainsy engendré spirituellement par une vocation spirituelle; et cette vocation demande beaucoup d'epreuves:³ car comme ceux qui estoient difformes du corps, ou qui avoient des taches n'estoient pas admis au sacerdoté judaïque (17.) de <me> même⁴ sans doute la difformité et les taches spirituels sont reprouvées de vous dans les prêtres de la loy nouvelle. Vous daignez aussi, Seigneur, par rapport aux prêtres même repeter ce que vous avez deja ordonné a Moysse de déclarer au peuplé que les prêtres reconussent qu'ils n'estoient pas exempts des impuretés des autres hommes, qui seront punis, eux d'autant plus rigoureusement qu'ils doivent estre plus saints (Ch. 22.) puisque vous dites particulierement pour eux et pour leur posterité que tout homme qui sera impur ne s'approche pas des choses [84^v:] qui auront été consacrées, et qui vous auront été offertes, Seigneur, puisque autrement il perira devant vous (4.) Vous avez établi les prêtres juges de la lêpre, mais vous ne les avez pas exemptés eux mêmes de cette playe, ny des autres impuretez auxquelles le corps estoit peut estre plus sujet, avant que la nature eut été regenerée: car quoyque cette régénération ait principalement l'ame

¹ pour corrigé en <par>, en surcharge.

² En surcharge sur <et>

³ Le mot porte des traces de réécriture.

⁴ En surcharge sur <me>

pour objet: cependant parce qu'elle a aussi réparé le corps pour la résurrection par son infinie vertu elle a dû otter beaucoup d'hétérogénéités pour lesquelles il pouvoit être défendu de toucher les corps morts des hommes.

Ce que je rapporte icy, Seigneur, ne déroge pas à ce qui doit être entendu spirituellement de la réparation ou de la régénération de la nature humaine: mais il manifeste encore davantage les œuvres de votre miséricorde. Que si le péché a introduit la mort et la corruption des corps, quel est l'homme raisonnable qui niera qu'il n'ait pas causé les impuretés matérielles dans les corps, qui certainement n'ont pas été toutes ôtées: puisque nous sommes encore sujets aux impuretés de tant de maladies et de tant de contrariétés. Il peut cependant y en avoir en quelques unes, qui auront été détruites par le renouvellement de la nature. De cette espèce [85^r:] ont pu être la lèpre et l'écoulement de la semence, à quoy il paroît que ce peuple a été sujet par des préceptes si souvent reitez sur l'impureté de ceux qui en étoient souillés, je reconnois, mon Dieu que ces pensées me sont particulières; j'ose cependant les rapporter parce qu'elles ne derogent pas à votre justice et à votre miséricorde; mais elles manifestent d'autant plus l'une et l'autre; puisqu'il étoit juste de manifester ces impuretés du péché dans la semence. Ça été l'ouvrage de votre miséricorde en renouvelant et réparant la nature de les otter à certains égards et en quelque partie d'une manière même proportionnée à votre entendement: car par cette raison vous avez voulu principalement, ô mon Dieu, qu'un peuple charnel figurât le peuple spirituel, afin qu'en luy les impuretés paroissant sensibles elles nous conduisissent à la connoissance des impuretés spirituelles qui ne peuvent tomber sous nos sens: c'est ainsi que se manifeste votre miséricorde et la profondeur de votre sagesse à nous, à qui vous avez laissé ces écrits pour nous servir d'instructions; ainsi vous exigez de votre peuple et particulièrement des prêtres une si grande pureté extérieure, afin que la pureté [85^v:] de votre sainteté paroisse, et par opposition que l'impureté de notre humanité en éclate. Vous daignez, Seigneur, me rendre ces vérités sensibles: mais vous n'avez pas encore daigné m'éclairer¹ pour pouvoir comprendre, pourquoi vous avez ordonné de regarder les reptiles comme impurs: si ce n'est peut être pour rendre le fardeau de la loi plus sensible, et que le peuple en desirât plus ardemment son libérateur: car ça dû être sans doute une grande peine pour ce peuple au milieu d'un désert rempli comme je puis me l'imaginer d'une grande multitude de reptiles de ne pouvoir les toucher: mais cette impureté même attachée <à vos> aux² animaux rampans, par la loi et non par la nature m'enseigne à éviter les choses terrestres qui sont bonnes par elles mêmes: mais dont l'attouchement souille l'âme et la rend impure, par où elle devient proprement souillée par rapport à la dignité de l'âme spirituelle: vous aviez choisi, Seigneur, comme je l'ay souvent dit, Israël pour votre bien propre: mais vous avez de plus ordonné que la tribu de Levi vous fut dévouée d'une manière encore plus singulière, et vous êtes devenus vous même la portion de son héritage: ainsi il étoit juste que vous les nourrissiez particulièrement de ce qui vous étoit offert, et pour l'accomplissement de [86^r:] cette loi <le prêtre> l'apôtre³ nous enseigne que ceux qui servent à l'autel doivent vivre de l'autel afin cependant d'imprimer un respect particulier pour tout

¹ Réécriture de <éclaircir>, de sorte que seule la fin est réécrite.

² En surcharge sur <à vos>

³ En surcharge sur <le prêtre>: variante stylistique.

ce qui vous étoit offert, et que les figures designassent en toute maniere la sainteté des verités qu'elles figuroient, la loy exprime en plusieurs versets la sainteté de tout ce qui vous étoit offert, cependant le v. 10. couvre encore une autre verité, dont Jésus-Christ nous a expliqué le sens disant: si quelqu'un n'écoute pas l'église regardez le comme un payen et un publicain: car celui là est proprement étranger qui demeure hors de l'église, qui ne l'écoute pas, et celui là ne participe nullement à la communion de l'église. (18. 19. 20. 21. 22.) ce qui est icy prescrit de la qualité des victimes me conduit à la consideration des deux veritez que je pense avoir été designés par les victimes: car sans doute par rapport à la mort et à l'effusion du sang elles ont représenté cette victime adôrable par le sang de laquelle nous avons été purifiés: mais en tant qu'elles concernoient celui qui les offroit et qu'il étoit prescrit que celui qui offroit les victimes mit la main sur leur tête, elles representoient celui qui les a offertes pour luy même. Par cette pureté donc que vous demandez dans la victime et non seulement figurée l'intégrité [86^v:] du corps qui vous doit être offert: mais encore la disposition de cœur de celui qui offre; et en ce sens les victimes figuroient le culte interieur d'adoration et d'oblation en esprit et en verité, lequel pour <nous> vous¹ être agreable ne devoit pas être offert par un cœur aveuglé des vanitez du monde, qui fut comme rompu par les mauvaises habitudes, qui eut des cicatrices ma gueries, ou qui eut les pustules de l'amour propre, ou la gâle des coutumes du siecle et le farcin de l'orgueil.

Il ne falloit rien faire bruler de tout cela sur vôtre autel, puisqu'un tel cœur est comme une victime qui a les parties genitales ou froissées ou foulées, coupées ou arrachées: parce que tandis qu'il est rempli de ces impuretez et qu'il y persevere l'homme étant privé de votre grace ne peut produire et engendrer en quelque maniere de bonnes pensées et de bonnes œuvres, (28.) ce verset marque la propriété de vœu<x>² que l'homme n'est pas obligé de tenir: il est pourtant exprimé combien il est tenu d'observer exactement le vœu qui a été fait. Chaque chrétien en renonçant au monde, à la chair et au diable et embrassant le joug de vos préceptes, en renonçant au monde il vous promet la pauvreté, et renonçant à la chair il s'engage à garder la chasteté, en embrassant vos [87^t:] préceptes il promet spirituellement l'obéissance, et il peut vous offrir tout cela: mais par rapport aux conseils que l'évangile nous a manifestés, c'est à dire par rapport à la pauvreté en vendant tout et le donnant aux pauvres, par rapport à la chasteté en se rendant volontairement eunuque pour le Royaume des Cieux, et par rapport à l'obéissance qu'il faut rendre volontairement pour Jésus-Christ aux superieurs reconnus, la maniere d'exécuter tout cela d'une <maniere> façon³ seulement spirituelle même par rapport à la pratique des conseils, qui conseillent de le faire aussy corporellement porte avec <luy> soy⁴ quelque mutilation extérieure, que vous acceptez à la verité, Seigneur, lorsqu'elle vous est offerte: mais on peut les offrir volontairement or si selon les conseils on fait un vœu de les accomplir, le vœu ne peut être accompli en les observant seulement d'une

¹ nous/vous: réécriture

² Correction purement orthographique.

³ En surcharge sur <maniere>: variante stylistique, mais aussi correction d'un homéotéleute classique où le saut s'est fait entre *maniere/maniere*.

⁴ En surcharge sur <luy>

maniere spirituelle (28.) quiconque n'estoit pas circoncis estoit etranger par rapport a vôte peuple charnel, ô mon Dieu, celuy donc qui n'est point revêtu du caractere sacré du Baptême est etranger par rapport a <ces> vos¹ enfans: mais dans le sens de la doctrine de vôte fils et par rapport a la perfection de la loy, celuy qui n'ecoute pas sa voix est etranger: ainsy le pain qu'ils vous offrent et tout ce qu'ils vous presentent est comme corrompu et souillé par [87^v:] rapport a leurs actions, c'est pour cela² notre Sauveur a dit: pourquoy me dites vous, Seigneur, Seigneur, et vous ne gardez pas mes commandemens, celuy qui me dit, Seigneur, Seigneur, n'entrera pas pour cela dans le Royaume des cieux: mais celuy qui fait la volonté de mon pere (27). Il peut avoir eu trois raisons, pour lesquelles vous avez pu donner ce commandement a vôte peuple, ô mon Dieu; c'est a dire que les parties des animaux dont vous aviez ordonné de faire des victimes ne vous fussent pas offerts avant le huitieme jour apres leur naissance. La premiere raison prise de la décence afin que les victimes acquissent une plus grande solidité des membres: la seconde pour pouvoir estre d'usage <en> aux³ prêtres a qui elles servoient de nourriture; la troisieme raison enfin de peur qu'on ne vous offrit des animaux malades et deffectueux, et afin que leur santé put estre mieux discernée dans l'espece de sept jours (28.) vous avez ordonné de plus qu'on ne vous offrit pas en un meme jour la mere avec les petits, et cela peut estre afin que la figure qui représente la verité par laquelle la vie et le salut devoient estre rendus au genre humain ne representat en quelque façon la destruction de [88^r:] l'espece par l'oblation de la mere et des petits (29.)

Je ne recherche pas d'autres raisons, Seigneur, pourquoy vous ordonnez de manger le même jour les hosties qui vous ont été offertes en action de graces; que celle que vous daignez me manifester: c'est a dire que ces hosties offertes pour le bienfait reçeu auroient excité une joye singuliere dans celuy qui les avoit reçues: par ou peut estre il auroit pû pour cette meme raison prolonger la manducation des hosties, afin de passer sous ce pretexte plusieurs jours dans les danses et peut estre dans les autres divertissemens qui auroit detourné le peuple de travailler et des œuvres ordinaires de son estat (31.) vous ordonnez derechef a mon Dieu, legislateur suprême de garder vos commandemens et qui a-il de plus juste puisque vous estes le seigneur? (32.) Car on souille veritablement ce sacré nom du seigneur et legislateur lorsqu'on n'observe pas vôte loy et vos preceptes. Cette expression donc de l'écriture, ne souille point mon nom qui est saint afin que je sois sanctifié au milieu des enfans d'Israël: me fait connoitre que vous sanctifier n'est autre que de garder vos commandemens mais vous ajoutez, je suis le seigneur, qui nous sanctifie pour nous apprendre, que vous estes sanctifié parce que vous sanctifiéz vous meme et de cette sanctification par laquelle vous sanctifiéz procede [88^v:] l'obeissance de vos commandemens, par laquelle vous estes sanctifié au milieu du peuple spirituel de vos enfans: lors donc que Jésus-Christ nous a enseigné de prier il a prescrit pour l'accomplissement de cette loy de demander que vôte nom soit sanctifié, et d'ajouter aussitot que vôte royaume nous advienne: parce que vous estes sanctifié lorsque vous regnez dans le cœur, et vous y regnez par la charité, lorsque vous estes sanctifié par l'observance de vos commandemens. Lorsque nous les violons, comme j'ai dit, nous souillons le

¹ En surcharge sur <ces>

² pour cela: réécriture de pour<quoy>: correction grammaticale juste!

³ En surcharge sur <en>

saint nom de notre Seigneur, le pere car alors nous ne vous¹ confessons que de bouche: mais nous ne reconnoissons pas dans le cœur votre qualité de seigneur et pere. Parce que nous ne vous obeissons pas (33.) c'est a vous, ô mon Dieu, qui par vôtre fils m'avez tiré de la terre d'Egypte cette terre malheureuse de la captivité du peché, pour etre mon Dieu. Vous donc qui etes mon seigneur, sanctifiez moy pour que je vous sanctifie. Sanctifiez moy, dis-je, par la charité afin² qu'en disant Seigneur, Seigneur, je fasse vôtre sainte volonté tous les jours de ma vie.

[89^r.] SUR LE CHAPITRE VINGT-TROISIEME

Vous avez institué, ô mon Dieu, dans les sacrifices, et dans vôtre culte du matin et du soir des monumens journaliers, vous avez etabli chaque semaine le jour du sabbath afin que le peuple se souvint que vous aviez créé le ciel et la terre, et que vous vous etiez reposé le septieme jour, vous avez institué la pâque en memoire de la sortie de la captivité, comme je l'ay deja rapporté devant vous sur ce que vous avez daigné me donner; mais l'homme vous demande encore pourquoy il a fallu augmenter les festes outre les autres solemnitez, de quelques unes desquelles vous avez ordonné l'observation pendant sept jours, et le peuple etoit ainsy detourné de son travail: c'est là le langage des personnes qui cherchent a contredire et a combattre ceux qui mettant a part la lettre de la loy en suivent l'esprit qui l'a accomplie dans la veritable liberté des enfans de Dieu pour etre sanctifié par cet esprit et non par les œuvres de la loy. Outre les memoriaux journaliers des sacrifices la loy enseigne au peuple de celebrer la memoire de vos bienfaits non seulement dans l'union interieure de l'esprit, ce qu'il falloit faire chaque jour, mais encore dans l'union exterieure du culte pour laquelle fin ces festes avoient été instituées. C'est pourquoy le peuple a été obligé de comparoitre [89^v.] quatre fois l'année devant vous, Seigneur, avec des présens dans les lieux, ou la presence sensible de vôtre majesté etoit representée dans le tabernacle, la dignité de vôtre presence exigeoit cet éclat exterieur: mais l'ordre de vôtre justice demandoit, comme je l'ay dit, que dans cette assemblée de tout le peuple l'amitié mutuelle fut confirmée, la haine et les querelles eteintes; et que la justice y fut administrée, et qu'ainsy vous gouvernassiez visiblement et sensiblement le peuple dont vous etiez le Dieu et le seigneur. et il etoit notre bien particulier. Cette union visible figuroit l'union invisible de la charité dans la communion des saints qui subsistent dans votre Eglise catholique repandue dans tout l'univers et dans vôtre Eglise triomphante etendue jusqu'a la contemplation de vôtre gloire, c'est a dire dans la terre des vivants, c'est dans cet esprit que l'Eglise celebre ses festes, dont celle des juifs n'etoient que la figure, et elle honore dans ses festes la memoire des veritez qui ont été operées par rapport a son salut; elle celebre au lieu du sabbath le jour de sa regeneration ou de sa nouvelle creation, qui est le jour du repos de son epoux, et elle celebre dans la verité la pâque ou le passage de son seigneur de la vie mortelle du vieil Adam a la vie immortelle de nouvel Adam (10.) l'offrande d'une gerbe d'épis qui devoit etre commencée apres l'entrée [90^r.] et la prise de la posses-

¹ Réécriture: *nous/vous*

² *afin*: réécriture de *enfin* de manière que seulement le début est transformé.

sion de la terre promise a été un memorial pour que le peuple se ressouvint que c'etoit de votre bonté, Seigneur qu'il possedoit sa terre, et parce que la terre des vivants est notre veritable heritage, que nous n'avons obtenu qu'en esperance étant encore dans le pelerinage. Cette offrande des gerbes a cessé dans le sens qu'on a deja déclaré, il y a cependant une oblation journaliere <et> en¹ ce sens dans lequel vos prêtres vous offrent tous les jours par le grand prêtre eternel et par tout l'univers² un peuple rassemblé dans les temples dediés a votre nom, comme des gerbes de la moisson qui croit dans vôtre champ (16.), le cinquantieme jour aussy apres la célébration de la pâque l'eglise celebre la memoire de ce mystere et de ce jour solemnel auquel elle reçoit les premices de vos promesses par les dons sacrés du Saint Esprit qui descendit visiblement et pour la memoire figurative des susdits dons on vous³ offroit sept agneaux, desquels le sang répandu representoit la prise du sang dont l'effusion nous a merité le sacre septenaire des dons du saint esprit (24.)

Mon ignorance hesite, Seigneur, et ne sauroit penetrer le mystere de l'institution du sabbath, le premier jour du 7.e mois au son des trompetes pour servir de monument. Il y a des interpretes qui disent que cette solemnité a été établie en memoire de la loy publiée, donnée au bruit éclatant des trompetes: mais je crois pour [90^v:] moy que la feste precedente de la pentecoste a designé plus clairement cette publication de la loy qui a eu son commencement le cinquantieme jour apres la celebration de la pâsque dans la sortie d'Egypte, et la publication de la loy a duré une année, prise pour un jour, je m'arrete donc, Seigneur, jusqu'a ce que vous ayez daigné me parler, pour que je raconte vos grandeurs le septieme mois indique par le nombre septenaire le repos auquel le peuple etoit appelé au son des trompetes pour se préparer au jour suivant qui etoit le dixieme du meme mois, jour d'expiation et de penitence, lequel a été un jour de propitiation (28.) afin que vous leur devinssiez favorable. Dans ces jours de feste le prêtre confessoit les pechez du peuple, entroit et purifioit le sanctuaire, il offroit des boucs pour les pechez par ou je crois qu'on representoit l'affliction et les gemissements du genre humain sous la figure de tout le peuple soupirant apres la venue de son redempteur et de son pontife qui devoit entrer par son sang dans le saint des saints et en ouvrir les portes apres avoir effacé le peché. Le peuple representant tout le genre humain etoit appelé a cette affliction salutaire au son des trompetes qui figuroient la voix des prophetes, c'est pourquoy quand ce grand œuvre de notre redemption a été consommé le memorial et la figure qui avoit voilé la susdite verité a cessé. Afin qu'il [91^f:] fut cependant indiqué que la redemption seroit suivie du pelerinage de l'eglise militante (34.) le cinquieme jour apres, la solemnité des tabernacles est instituée afin que la memoire du pelerinage antecedent fut une figure du pelerinage qui devoit suivre, dont le huitieme jour non plus de la semaine, ou le sabbath des juifs: mais le jour du seigneur pour le peuple spirituel figuroit ce grand jour du seigneur qui sera (36.) un jour solemnel d'assemblée de tout le genre humain. Le peuple charnel celebrait sous des figures si obscures la memoire de si grandes verités dont vôtre peuple spirituel apres que vous avez daigné de luy manifestercelebre maintenant la memoire non plus comme des figures: mais comme des mysteres accomplis; il afflige son âme chaque jour, il expie le sanctuaire de son

¹ Complété en marge, devant la ligne suivante.

² Inséré dans l'intervalle, dans un espace laissé vide (trop grand pour ce mot).

³ Réécriture de *nous/vous*: en surcharge.

corps, il habite sur la terre comme dans un tabernacle et il attend dans la patience (39.) ce jour du seigneur qui est le grand jour de son sabbath et de son repos. C'est là mon Dieu, ce que j'ay remarqué par le secours de vôtre grace sur les festes du peuple en tant qu'elles ont été des figures: car déjà ce qui avoit précédé m'avoit donné sujet d'écrire sur les sacrifices faits à l'occasion des festes, et il ne se présente point de matière de faire là dessus de nouvelles réflexions. Je crois qu'on peut ramener le reste qui est rapporté <avoit> verset¹ par verset dans [91^v:] l'Écriture à cette explication générale des festes. Il ne reste donc rien autre que de vous rendre grâce pour la lumière que vous m'avez donnée et de vous demander une nouvelle lumière pour l'intelligence de ce qui suit, afin que ma faiblesse aidée par vous et mes ténèbres éclairées vous rendent gloire, plus je vivrai et plus j'apprendrai par des mystères si cachés et si profonds de votre sagesse à vous aimer, divine lumière de mon cœur!

SUR LE CHAPITRE VINGT-QUATRIÈME

Que si j'ay reconnu, ô mon Dieu, à la faveur de vôtre lumière que le tabernacle du témoignage avoit été la figure de vôtre Église et le feu brûlant perpétuellement, le symbole de la charité, que puis-je dire autre en conséquence de ceci sinon que les lampes ont figuré les bonnes œuvres des fidèles; l'huile, les vertus par lesquelles elles sont produites, et nourries de la flamme de la charité? Mais parce que tout cela avant la redemption ne pouvoit conduire le peuple au ciel dont la porte n'étoit pas encore ouverte, c'est pour cela qu'afin que la figure repondit à la vérité (3.) on les mettoit hors du voile du témoignage dans le tabernacle de l'alliance, cela n'empêche pourtant pas que le chandelier sur lequel vous avez ordonné de mettre les sept lampes, n'ait pu représenter les [92^r:] sept dons du saint esprit, qui devoient répandre une lueur perpétuelle dans votre église, je reconnois même à présent que les pains ont été la figure du sacrement de nos autels, comme je l'ay rapporté; car de même qu'on les exposoit devant vous pour vous faire souvenir des tribus de votre peuple de même sous le voile de son adorable sacrement votre fils se montre à vous père éternel! pour tous les hommes qu'il a racheté de son sang, afin qu'appaisant votre justice il obtienne pour eux miséricorde. Mon ignorance omettoit comme un événement raconté historiquement au v. 10. sans le considérer comme une figure qui est rapporté dans les versets suivants, si ce qui y est dit du criminel blasphémateur de vôtre nom n'étoit pas lié avec ce qui regarde votre culte, Seigneur, et ce qui conclut ce que vous avez établi. C'est pourquoi je crois que cet attentat téméraire de la malice humaine est icy rapporté pour désigner les hérésies qui se sont élevées même dans le tems des apôtres, c'est à dire celles de Simon et de Nicolas, lesquels ont tiré leur origine d'une mère israélite, c'est à dire l'église et d'un père égyptien ou d'un père méchant et perfide pour ne pas dire le diable; puisque ces hérésiarques ont été les premiers dont l'un voulant acheter les dons du saint esprit et l'autre assurant que le corps de Jésus-Christ n'avoit été que phantastique, se sont unis dans leurs dogmes pervers et ont formé une même hérésie: mais étant convaincus par l'église universelle des fidèles ils ont été accablés des pierres des anathèmes et des malédictions,

¹ Complété dans l'interligne, au-dessus de la rature.

et ainsy condamnez a la mort de la mort, ils ont subi la peine eternelle de leurs heresies parce qu'ils ont (15.) maudit leur Dieu, ils ont portez la peine de leurs peches [92^v:] et ayant blasphemé le nom du seigneur, (16.) toute la multitude de vos enfans les accabla des peines de sa malediction a l'occasion de ce blasphème dont l'écriture rapporte l'histoire; elle porte cette sentence et la rigueur de votre justice o mon Dieu etablis dans les versets suivans la loy du talion. Mais c'est la charité de la verité eternelle qui a enseigné la perfection de cette loy a vos enfans, ce peuple dont il a été luy même le conducteur et le legislateur. La rigueur de votre justice a donc exigé, Seigneur, de demander âme pour âme, brisure pour brisure, œil pour œil, dent pour dent: mais la justice de la charité, qui nous prescrit de faire au prochain dans son veritable sens ce que nous voudrions qui nous fut fait, nous enseigne a faire au prochain veritablement coupable la misericorde que nous souhaiterions nous mêmes nous etre faite si nous etions criminels. Telle doit etre notre disposition a l'égard du prochain qui peche contre nous et agit mal avec nous: mais nonobstant cette disposition le magistrat ou la puissance de vicaire sur la terre de votre justice exerce cette loy du Talion pour punir les crimes et pour ne pas les autoriser toujours par l'indulgence, ainsy on accomplit la loy de Jésus-Christ par la disposition ou l'on est par rapport aux injures qu'on a reçues, et la justice subdeleguée des princes et des magistrats satisfait a vôtre justice o mon Dieu, selon la loy qui est icy portée, c'est ainsy qu'est veritablement vain le <monument> mouvement¹ humain qui desire de se vanger des injures reçues, parce que l'homme se confiant dans ses propres forces [93^f:] et impuissant, et en s'attribuant le jugement et le pouvoir de se vanger, il fait a autrui ce qu'il ne voudroit pas qu'il luy fut fait: mais si quelqu'un pardonne pour l'amour de vous même en pardonnant il laisse son ennemy a vôtre justice, laquelle est la vangeresse des crimes, et la protectrice des foibles; et en exerçant envers le prochain, la charité qu'il voudroit pour luy même en pardonnant, il reçoit la recompense promise a ceux qui suivent vos commandemens et trouve dans votre justice le vangeur de ses injures. Ne me livrez donc pas, Seigneur, a mes mouvemens, et comme par vôtre secours je puis dire de cœur, pardonnez moy mes offenses comme je les pardonne a ceux qui m'ont offensez, faites que ceux qui me persecutent se convertissent, et qu'ils vivent, qu'ils soient les objets de vôtre misericorde et non de vôtre justice, puisqu'ils doivent etre les objets de ma charité.

SUR LE CHAPITRE VINGT-CINQUIEME

Après avoir manifesté a différentes reprises dans vos Ecritures, Seigneur, que ce nombre septenaire étoit consacré au repos; que vous appliqué le nombre du repos a une semaine d'années, et la semaine d'années pour marquer un repos bien plus parfait. Je connois o mon Dieu, par votre grace les loix de misericorde envers les pauvres que notre sauveur nous ordonne d'exercer; je ne sçais cependant si après les avoir données il a tellement voulu abolir cette loy de l'année sabbatique qu'elle ne fut plus aussy etre exercée dans le christianisme, et si² l'avarice des hommes plutot

¹ En surcharge sur <monument>: changement lexical juste!

² Complété dans l'interligne.

que la liberté donnée a vos enfans ne l'avoit abrogée bien plus par [93^v:] l'usage que par une intention positive, sans doute que le zele fervent des premiers chrétiens dans la charité pour le prochain a été plus parfaite; lesquels vendant tous leurs biens en deposoient l'argent aux pieds des apôtres: mais parce que la multitude des fideles venant a croître et l'Eglise étant étendue de toutes parts, cet usage n'a pû subsister a cause des différentes persecutions et des malheurs des tems, votre loy misericordieuse qui n'avoit pas obligé les gentils qui entroient dans le sein de l'église, ne succeda pas au susdit <ouvrage> usage¹ de charité, et l'observance des années du sabbath même. Il est vray, Seigneur, que vôtre conduite misericordieux avec vos enfans a defendu d'établir par une loy ce que vous desiriez de ceux qui sont de bonne volonté, et portés par un motif de charité, c'est pourquoy votre esprit n'a pas enjoint par les préceptes de l'église l'observance de la loy. Peut être ne me trompe je pourtant pas en croyant qu'on pourroit <persuader> suivre² comme un conseil salutaire en la préférant a beaucoup d'autres devotions l'observance de cette loy par rapport a la septieme année: si l'avarice ne s'y opposoit, qui en ne semant pas pendant une année et laissant la terre inculte n'imprimoit plus fortement dans l'esprit des hommes qu'un chacun tomberoit dans la pauvreté, que la misericorde envers les pauvres ne persuaderoit, et qu'une foy vive ne luy feroit croire le contraire: mais [94^f:] que pouvoit on établir de plus convenable a la politique même des Royaumes et des Princes, et de plus utile a la conservation des familles et des citoyens que cette loy du jubilé: car en conservant l'égalité des états et la faculté d'acquérir de quelque maniere que ce fut les biens enlevés <en> on³ conserveroit les royaumes que la cupidité d'acquérir dans les grands, et l'oppression des pauvres renverse souvent <en> on⁴ reprimeroit les usuriers, on mettroit⁵ des bornes a l'avidité des mechans, et votre loy observée dans son veritable esprit obtiendrait votre benediction.

Enfin toute cette loy de vôtre justice est si conforme a la conservation de la société humaine, et a la vie civile, qu'elle paroît digne de son auteur et n'être faite que pour cette fin. Ma foiblesse n'y cherche donc pas de figure, mais elle adore en toute humilité son auteur et s'il vous étoit agreable elle souhaiteroit d'en voir <visage> l'usage⁶ parmy les hommes; si je considere cependant cette loy même avec votre aide, Seigneur, selon le sens spirituel je trouve que la loy qui nous a été laissée par Jésus-Christ par le canal de l'apôtre est l'accomplissement et la perfection de cette loy: car ainsy que vous avez repeté au peuple dans plusieurs versets de ce chapitre, que la propriété de la terre que vous leur avez donnée leur appartient, et qu'ils ne s'en doivent eux regarder que comme les habitans et les usufruitiers; de même devons nous veritablement posséder tout comme ne le possédant pas, et nous regarder comme des voyageurs et des pelerins sur la terre aspirant par des gémissements continuels a nôtre patrie, et a nôtre heritage celeste, dont vous avez daigné nous rendre coheritiers. Veritablement, Seigneur, la terre devient dégoutante a celui qui

¹ En surcharge sur <ouvrage>

² En surcharge sur <persuader>: changement lexical.

³ En surcharge sur <en>: changement de structure syntaxique.

⁴ Idem

⁵ Sic! Variante purement orthographique.

⁶ En surcharge sur <visage>: une grosse erreur se trouve par là corrigée!

par votre grace peut faire cette réflexion dans une vive <voye> foy,¹ et il attendroit avec impatience cette année du jubilé du sabbath veritablement grand s'il n'étoit entierement soumis a votre volonté. Alors il s'en suivra cette misericordieuse remission² que vous ferez des dettes et la restitution de l'heritage de vos enfans. Alors au son des trompetes qui se feront entendre aux quatre vents, vos enfans seront appellés pour recevoir leur heritage par leur frere ainé, et etre mis en possession des biens eternels, ou il n'y aura plus de servitude, plus d'habitude temporelle, mais une <persuasion> possession³ eternelle, une jouissance permanente, une joye inalterable succedera aux années de notre pelerinage et de nôtre exil. C'est alors, Seigneur, que vous vous reposerez de vos œuvres lorsque tout sera reuni [94^v:] a vous, ça d'abord que tout sera retourné a son centre en parvenant a sa fin, il est necessaire que le repos succede au mouvement, dans lequel tout ce qui est hors de son centre doit se trouver etant sujet a l'agitation et a l'inquietude. Ressouvenez vous de vos misericordes, Seigneur, regardez avec des yeux favorables votre creature pauvre et exposée a tant de miseres de sa condition. Je scais, Seigneur que comme vous avez promis au peuple une terre decoulante de lait et de miel <sans> sous⁴ cette condition qu'il seroit fidelle dans <l'assurance> l'observance⁵ de vos commandemens: vous avez daignez ainsy me promettre cette⁶ heritage desirable, vous etes fidelle dans vos promesses, ô mon Dieu, mais si je suis infidelle et je le suis helas! tous les jours dans l'observance de mes obligations. Ainsy lorsque je tourne les yeux vers ce jour, ce grand jour de jubilation et de jubilé je me rejouis parce que j'espere par votre misericorde: je m'attriste parce que je crains mes foiblesses: mais je me console parce qu'en vous aimant je me confie a vous dans la crainte et parce que je me soumets a votre volonté, j'attends dans le calme et la tranquillité par un effet de votre misericorde.

SUR LE CHAPITRE VINGT-SIXIEME

Voila, Seigneur, que vous avez daignez donner vos commandemens a votre peuple par le ministere de Moyse, vous avez etabli tout ce qui regarde votre culte, tout ce qui concerne leur vie morale: enfin tout ce qui a rapport a votre justice et a son ordre, les unes comme loix eternelles, les autres accommodées au temps et aux etats et dans le precedent chap. vous avez dit clairement a votre peuple (23.) la terre aussy ne se vendra pas a perpetuité parce qu'elle est a moy et que vous etes comme des estrangers a qui je la loüe. Tout ce que vous aviez fait jusques icy avec votre peuple manifestoit⁷ votre toute puissance, et votre souverain domaine; non seulement sur eux, mais sur toute la nature. Il est donc juste qu'en concluant icy vos loix vous repetiez de nouveau (1.) que vous etes leur Seigneur et leur Dieu, vous les avertissez

¹ En surcharge sur <voye>; foy/voye: variante auditive?

² Remission: réécrit de <sou>mission

³ Réécriture de <persuasion>: correction d'une faute lexicale.

⁴ En surcharge sur <sans>: correction d'une faute grammaticale ou erreur visuelle?

⁵ En surcharge sur <l'assurance>

⁶ Sic!

⁷ manifesté: réécriture du participe passé en imparfait.

donc de ne se point faire d'idole et d'image taillées de ne point dresser des monumens, de ne point <exiger> eriger¹ dans leur terre de pierre remarquable pour l'adorer: car c'est en cela que consistoit [95^r:] particulièrement la <supposition> superstition² de ceux qui vous cherchoient dans leurs propres inventions, et apres que votre justice leur eut ordonné tout cela parce que vous etes leur Seigneur et leur Dieu (2.) vous exigez qu'ils gardent votre sabbath et qu'ils tremblent³ devant votre sanctuaire pourquoy parce que vous etes le Seigneur. Sans doute que ce que vous avez fait jusques icy avec votre peuple auroit suffi pour pouvoir exiger cecy par le droit du seigneur: mais il ne suffit pas a vôtre infinie misericorde qui a voulu recompenser les œuvres memes qu'ils estoient obligéz d'accomplir par justice et par devoir envers leur Seigneur; et voicy que vous leur promettez (3.) que s'ils marchent selon vos preceptes; s'ils gardent et pratiquent vos commandemens vous leur donnerez les biens qui sont marqués dans les versets suivans. Par la consideration serieuse de cecy l'homme peut conclure quelle est la felicité terrestre, et en quoy consiste pour ainsy dire, la beatitude des sens qui tire cependant aussy son origine du ciel considerée meme selon le cours naturel. Vous promettez donc premierement⁴ les pluyes du ciel: mais en <meme> leur⁵ tems pour faire paroître cet ordre de votre sagesse qui a tout disposée de telle sorte qu'il soit donné dans son tems pour estre bon: autrement ce⁶ sont des fleaux comme seroient des pluyes données hors du tems, et ces playes dans la vie spirituelle de vôtre peuple spirituel figurent les pluyes salutaires des graces que vous donnez dans leur tems propre qui font <gouverner> germer⁷ la (4) terre aride de votre creature, son germe et non un germe etranger c'est a dire le germe de notre etat et de notre vocation, et les arbres qui par eux memes ne peuvent produire que des feuilles sont remplis de pommes, c'est a dire les fruits des bonnes œuvres (5. 6.) la terre de l'homme arrôsée de ces pluyes salutaires produit une moisson abondante de la semence de votre parole, et cette moisson est suivie de la foulure de la contemplation, cette foulure sera suivie par la vendange qui donnera un vin confortatif; la vendange est elle meme pressa par le tems des semences, et on mange dans la satieté le nouveau pain de votre parole, c'est ainsy que l'homme habite sans crainte sur la terre, parce qu'il vit dans la tranquillité spirituelle, puisque vous etablissez la paix dans l'etendue de son pays (6.) laquelle paix est un don particulier et gratuit de votre bonté, alors il dort en repos, et il n'y a personne qui luy donne de la frayeur, car ainsy qu'en dormant l'usage des sens est suspendue de meme dans la vie spirituelle, on ne goute point la paix que les [95^v:] sensualitez ne soient domptés: et alors il n'est personne qui⁸ epouvante parce que les anxietes spirituelles cessent (7.) alors l'homme poursuit ses ennemis: c'est a dire les tentations de la chair et du Diable, et ils tombent en foule devant luy (8.) il poursuit les cinq sens ses ennemis, et cent bons instincts poursuivent dix mille mauvaises sug-

¹ En surcharge sur <exiger>

² En surcharge sur <supposition>

³ Sic! Variante purement orthographique.

⁴ Complété dans l'interligne.

⁵ En surcharge sur <meme>

⁶ Complété dans l'interligne.

⁷ En surcharge sur <gouverner>: faute lexicale corrigée!

⁸ Complété en marge.

gestions, et ses ennemis tombent devant luy sous le glaive de la charité (9.) mais il faut alors même, Seigneur, que vous jettiez des regards favorables, que vous fassiez croire et que vous affermissiez votre alliance (10.) afin que l'homme mange dans la contemplation les fruits qu'il avoit en reserve de vos grandeurs, et il rejette en quelque façon les anciennes reflexions dans l'abondance des nouvelles qui surviennent (11.) mais il faut qu'en donnant la justice ou la charité habituelle vous établissiez vôtre tabernacle au milieu de luy et que vous ne le rejettiez pas; ou que votre esprit n'abandonne pas l'homme a luy même (12.)

Il est donc necessaire que vous marchiez, et agissiez avec luy pour que vous soyez son Dieu, et qu'il soit agreable a votre peuple. Ce sont là, Seigneur, les benedictions spirituelles figurées par les benedictions terrestres; c'est là la vie bienheureuse du peuple spirituel figuré par le peuple charnel (13.) C'est a ce peuple spirituel qu'appartient proprement le sens: car vous l'avez tiré par votre fils de la terre du demon pour qu'il n'y fut pas esclave; vous avez brisé les chaines qui luy faisoient baisser le cou pour le faire marcher la tete levée: mais au contraire (14.) que si ce peuple ne vous ecoute pas et s'il n'accomplit pas tous vos commandements (15.) s'il dedaigne de suivre vos loix, et qu'il [96^r:] meprise vos ordonnances; s'il ne fait point ce que vous luy avez prescrit, et qu'il rende votre alliance vaine et inutile (16.) vous le punissez bientot en laissant l'homme dans son indigence et dans l'ardeur de la concupiscence qui desseche ses yeux en les offusquant, et qui devore son âme. C'est en vain qu'il seme alors la semence de votre parole qui est mangée par les oiseaux comme autant d'ennemis marquez dans la parabole de Jésus-Christ sur le semeur. Vous arretez l'œil de votre colere contre ceux qui ne voient pas la verité qui tombent devant leurs ennemis et sont soumis au diable qui la hait, c'est ainsy qu'on <fait> fuit¹ sans estre poursuivi (18.) qui si apres cela l'homme ne vous obeit pas alors vous le chatiez sept fois davantage a cause de ses pechez (19.) vous brisez la dureté de son orgueil qui a coutume de tout presumer d'elle même, et lorsque vous retirez vos graces efficaces le Ciel luy devient comme du fer, et la terre de sa nature comme l'airain (20.) C'est ainsy que ses travaux sont rendus inutiles, sa terre ne produit point de grains et l'arbre de ses œuvres ne donne plus de fruits salutaires (21.) S'il marche encore contre vous dans la voye de l'iniquitez et qu'il ne veuille pas vous ecouter, vous multipliez vos playes sept fois davantage a cause de ses pechez. C'est ainsy (22.) que les passions sensuelles sont envoyées a l'homme comme des betes sauvages de son propre champs qui le consomment, et les œuvres faites par son instinct. C'est ainsy que ses voyes sont reduites a un petit nombre et deviennent desertes (23.) que si apres cela il ne veut pas encore le corriger: mais qu'il marche dans les voyes du peché c'est a dire dans la voye qui vous est opposée (24.) vous marchez aussy contre luy, Seigneur, et vous le frappéz sept fois davantage a cause de ses pechez (25.) en mettant sur luy l'épée vangeresse de votre alliance voilée, qui est celle de votre justice, qui reprouve l'ame; et l'homme ne trouve aucun azile, il est livré comme reprouvé entre les mains du diable son ennemy (26.) le reste de ce qui est contenu icy est prophetique, comme etant entendu litteralement, ce que j'ay rapporté spirituellement a été aussy prophetique par rapport a votre peuple charnel, Seigneur, en [96^v:] qui selon la diversité des tems et sa prevarication, tout cecy a été

¹ En surcharge sur <fait>; fait/fuit: erreur visuelle de copie?

accompli, dont votre bonté a daigné en quelque manière avertir d'avance, nous voyons maintenant aussi sur eux ces derniers fleaux (40.) jusqu'à ce qu'ils confessent leurs iniquités et celles de leurs ancêtres par lesquelles ils ont violé vos ordonnances (42.) et vous vous souvenez de nouveau de¹ votre alliance, c'est à dire lorsque le tems de votre miséricorde arrivera et que la multitude des nations <arrivera> entrera² dans votre Eglise comme vos Ecritures prédisent que telle sera sur eux votre miséricorde o mon Dieu, mais le Ciel et la terre ne passeront pas jusqu'à ce que tout s'accomplisse, jusqu'au moindre jota de vos paroles (48.) ce sont là, Seigneur, les ordonnances, les préceptes et les loix que vous donates dans le sens de la lettre aux enfans d'Israel sur le mont Sinaï par le ministère de Moïse. Ce sont là les ordonnances, les préceptes et les loix que vous donates dans le sens de l'esprit par votre fils sur le mont de Calvaire; c'est là ou il nous mérita l'esprit qu'il nous a laissé, par lequel nous entendons votre loy; son esprit nous l'expliquant et nous l'enseignant par le canal de son eglise, et par vôtre secours nous la suivons.

Je mâcheray donc de nouveau les peines dont vous menacez de chatier le peuple rebelle a vos commandemens et aux loix (16.) et j'éclairciray ce que j'ay déjà rapporté par vôtre grace, votre première visite est cette indigence de l'esprit dans lequel l'homme est dégoûté des choses spirituelles et devient pauvre par rapport a elles, parce qu'il les néglige et les met a part. La suite funeste de cette pauvreté est l'ardeur qui desseche ses yeux, et il ne voit plus, ou ne discerne plus ce qui est de l'esprit: mais premièrement par l'ardeur des yeux il est porté a voir au dehors ce qui excite sa curiosité, cette ardeur criminelle desseche les yeux spirituels qui commencent a s'obscurcir et ainsi l'âme est aussi dévorée dans ses tenebres. Lors donc que l'homme est parvenu à cet état ne voyant plus les vérités spirituelles il s'abaisse a des objets: vains, illusoires et éloignez de la vérité: c'est ainsi qu'il est opposé a la face de votre [97^r:] vérité, Seigneur, et il tombe au milieu des tentations de la sensualité auxquelles il est assujéti comme a des ennemis commençant a fuir la vérité quoiqu'une personne ne le poursuive. C'est alors mon Dieu, que vous appesantissez votre main vangeresse sur un tel pecheur a cause de ses iniquitez; et parce que dans cet état il est déjà parvenu a ce degré de présomption de ne se plus laisser conduire par vous: mais par ses passions aveugles, il consulte quelques fois dans les remords de sa conscience vos écritures dans son orgueil et sa dureté: mais cette disposition rend pour luy le ciel de fer, et parce qu'il abuse de vos graces vous retirez de luy l'efficace de ces mêmes graces a cause de son orgueil et de son endurcissement: c'est ainsi que la terre de son cœur devient d'airain. Son travail devient vain et inutile parce qu'il ne fait rien dans une bonne disposition et intention: c'est pourquoy cette terre de son cœur ne germe point et ne rapporte pas des fruits salutaires: mais, s'il abuse de celles cy en prenant la voye qui vous est opposée et ne voulant pas vous écouter, vous augmentez vos playes sept fois davantage et <se> le³ livrant tout entier a luy même ses passions s'élèvent contre luy comme des bettes farouches parce qu'elles agissent par l'instinct de la chair et du diable. C'est ainsi que ces voyes deviennent desertes: car il ne fait rien par ou il pourroit être conduit a vous; et perseverant ainsi dans le mal vous vous éloignez encore plus de luy parce

¹ Complété dans l'interligne.

² Corrigé en cours de copie, car tout est linéaire!

³ En surcharge sur <se>.

qu'il prendt un doute qui vous est opposée; enfin vous mettez sur luy le glaive de la fureur de votre justice vengeresse, et on le fait mourir reprové. Par tout cela votre bonté m'apprend votre longanimité et votre patience, par là elle me manifeste votre justice et vôtre miséricorde. Enfin vous m'enseignez par là clairement, ô mon Dieu! combien souvent vous appelléz: combien long tems vous attendez, combien de fois vous excercez la miséricorde avant que de reprovver par justice. O homme malheureux! vous estes veritablement indigent et vos yeux dessechez par l'ardeur devorent votre âme, pour ne pas voir cecy dans de si grands exemples, que la miséricorde de Dieu vous fournit: et il faut que votre cœur soit d'airain, puisque vous n'aimez pas sa bonté. Convertissez vous a luy o mon ame: ecoutez ses commandemens, et suivez les pour recevoir les biens qu'il a promis a ceux qu'il aime, et qui suivent avec docilité le maître, le pasteur, le conducteur, la voye, la verité et la vie qu'il vous¹ a donné.

[97^v:] SUR LE CHAPITRE VINGT-SEPTIEME

O mon Dieu que les expressions de vôtre Ecriture seroient etonantes et incomprehensibles pour moy lorsqu'elle dit (1. et 2.) l'homme qui aura fait un vœu et qui aura promis à Dieu son ame payera pour se decharger de son vœu un certain prix selon l'estimation, si je ne reflechissois que vous parlez au peuple d'Israel charnel: mais parmy luy meme qu'il est celuy qui en acceptant votre loy et s'obligeant de bon gré et librement a la suivre ne vous a pas promis de vous son ame, et quel prix a-il pu donner pour la racheter, cette ame qui a ete si precieuse devant vous que pour la racheter vous avez livrez a la mort votre propre fils, et voicy que dans les versets suivants, vous limitez le prix de l'ame selon la difference des années de l'age par ou il m'est manifesté que selon la propriété de la langue originale ame est icy pris pour vie, et par consequent le vœu pour une obligation volontaire dont on s'est chargé librement, mais que l'age et les infirmités corporelles ont rendu incapables et inhabiles de remplir par ou ce qui est icy rapporté, regarde selon la commune explication des interpretes ceux qui guidé par une bonne intention et pieuse se sont devoués aux exterieures pour ainsy dire du tabernacle, et qui sont d'autres tribus que de celles de Levi, a qui pour user de ce terme, le service interieur du tabernacle avoit été confié, ainsy ces vœux ou ces obligations concernoient les œuvres que les theologiens appellent purgatoires qu'on n'étoit pas obligé de faire par la force l'obligation de la loy et parce qu'en faisant ces vœux plusieurs pouvoient agir indirectement, ce fut en effet de votre miséricorde, Seigneur, que vous ayez daignez donner cette loy au peuple par laquelle ils ont pu se rendre exempts et libres des obligations de cette espece de quelque maniere qu'elle fut contractée puisque surtout il paroît par le (v. 15.) qu'il y en avoit parmy eux [98^r:] que leurs parens avoient obligé a ces sortes de vœux avant qu'ils eussent atteint l'age de discretion. Que l'on combine donc ces deux expressions, c'est a dire, l'homme qui aura fait un vœux et aura promis de consacrer a Dieu son ame et (28.) tout ce qui est consacré au seigneur, que ce soit homme ou bete ...² ne se vendra point et ne pourra etre racheté: tout ce qui aura une

¹ En surcharge sur <nous>.

² Les points de suspension figurent dans le manuscrit.

fois été consacré au seigneur, sera pour luy une chose tres sainte (29.) tout ce qui aura été offert par un homme et consacré au Seigneur, ne sera point racheté mais il faut necessairement qu'il meure; il paroît a la faveur de votre lumiere, mon Dieu, la difference qu'il y a entre promesse et consecration je ne dis pas cette consecration, qui concernoient ceux qui estoient oints parce que l'écriture ne parle pas icy de cette consecration puis qu'elle s'étend meme aux animaux et aux champs: mais je crois qu'on entend icy sous cette expression un vœu solennel par lequel l'homme se lie ou pour parler clairement une promesse publique faite en face de l'Eglise: comme par rapport a votre peuple spirituel est la promesse faite par le bapteme dont personne ne peut être manifesté: les vœux ou pour parler avec l'écriture les consecrations de ce genre sont des vœux religieux par lesquels on s'oblige a ce qu'on a promis dans le bapteme spirituellement, et on promet et fait vœu de l'observer meme corporellement a la face de l'Eglise.

On trouvera occasion de faire de plus amples reflexions la dessus dans le livre des Nombres. Car icy, Seigneur, vous établissez des loix qui regardent le vœux ou promesses du premier genre, qui comme on l'explique maintenant sont de fermes propos et particuliers et non des vœux faits solennellement a la face de l'Eglise, et par la force de cette loy. Ils sont divisez en deux classes. Les premieres promesses sont des promesses faites par rapport a sa propre personne, il y en a d'une autre espece qui concernent les animaux offerts et sacrifiés, ou les champs et les maisons qui vous estoient données dans la personne des pretres: et parce que les animaux offerts en sacrifice estoient figuratives ils avoient rapport a la consecration qui vous estoit faite directement. C'est pourquoy (9. et 10.) l'animal ne pouvoit nullement être chargé, ny un meilleur pour un mauvais, ny un pire pour un bon, que si on le changeoit et ce qui estoit changé, et c'est pourquoy il estoit changé vous estoit consacré, Seigneur, je juge de la [98^v:] que ce qui vous estoit offert par la personne des pretres, comme les maisons et les champs: n'estoit pas figurative, mais on les consideroit comme des offrandes pieuses qui pouvoient être échangé pour un certain prix de la maniere que l'ordre de votre justice avoit prescrit parce qu'elles se rapportoient aux promesses faites dans le v. 2. par rapport aux hommes, et non aux consecrations et vœux solennels. Votre esprit, Seigneur, a retenu dans l'Eglise la salutaire pratique de tout ce qui est contenu dans ce chapitre accommodé à l'état <spirituel> de votre peuple spirituel:¹ parce que l'esprit de la nouvelle loy nous a enseigné la perfection de vos preceptes. Car nous vous sommes tous consacrés dans le bapteme, o mon Dieu, et nous devons exercer toutes les fonctions de vos différentes vocations selon les engagements de cette consecration. Ainsy peut être ne me tromperay je pas en disant que les premiers versets de ce chapitre regardent ces vocations, et il est veritablement permis a un chacun tant qu'il est libre, d'embrasser quelque état selon son bon plaisir, et l'intention de vous servir, et s'il ne se trouve pas propre a l'exercer, ou qu'il y soit entré témérairement et sans vous consulter, il peut en embrasser un autre en se rendant exempt de celui ci, ces rachats ne se font plus par argent: mais d'une maniere spirituelle, et par la meme plus excellente par les œuvres satisfactoires qui operent en vertu de la satisfaction infinie qui nous a été rendue pour nous

¹ Supprimé, puis complété dans l'interligne, cela renvoie au déplacement de l'adjectif *spirituel*, mais le changement concerne le sens. La correction est juste, car la bonne place est celle-ci. Il s'agit probablement d'une correction ultérieure.

par votre fils, et qui leur est appliquée à moins que l'état qu'on a embrassé ne soit un état de consecration par le sacrement ou de l'ordre ou du mariage, dont personne ne peut être exempté, parce que comme je l'ay dit cy dessus, ce qui vous est consacré ne peut être racheté, c'est pourquoy Jésus-Christ nous apprend par l'apotre que nous devons servir Dieu dans la vocation ou nous avons été appelés. C'est ainsy qu'il vous apprend l'esprit et la perfection de sa loy qu'il conclut (34.) les ordonnances que vous avez donnez, Seigneur, a Moysé pour les enfans d'Israël. Je conclus donc aussy mes reflexions sur ces ordonnances faites par votre aide dans toute humble action de graces pour la lumiere que vous m'avez donnée [99^r.] afin de discerner clairement la verité comment tout cecy que vous aviez cachez aux yeux charnels sous des figures si obscures des sacrifices et des ceremonies a été accompli dans la verité par mon sauveur la verité eternelle qui nous a enseigné la verité. J'adhère, o mon Dieu, ces mysteres de votre sagesse qui vous ont été revelez, j'adore la victime veritable de son sacrifice, j'adore votre grand pretre eternel, j'adore l'esprit de la loy qui l'a accompli dans un ordre si merueilleux lequel il a laissé a son eglise jusqu'a la consommation des siecles auquel je me soumet, toutes mes pensées et les reflexions que j'ay marqué par votre secours dans ces ecrits dont l'honneur et la gloire vous soient rendues. Je ne cesseray jamais de demander de pouvoir vous aimer selon l'ordre et la mesure de votre sainte volonté, et pourquoy ne demanderois-je pas de vous aimer, vous qui daignez si misericordieusement eclaircir mes tenebres pour voir vos grandeurs? Faites donc que toujours et en toutes mes œuvres je corresponde a vos decrets sur moy: je m'y soumet volontiers et je m'offre, me dedie, me consacre pour les accomplir sous voutre conduite et par votre secours.

[1^r:] CONTINUATION DES MEDITATIONS EN FORME DE SOLILOQUES SUR LE LIVRE DES NOMBRES

SUR LE CHAPITRE PREMIER.¹

Moïse étoit descendu de la montagne la face rayonnante, il porta les secondes tables de pierre, il publia la loy, il fit dresser le tabernacle, il consacra Aâron, et par vôtre inspiration, ô mon Dieu! il regla *par la précédente loy du Levitique*² tout ce qui concernoit votre culte; et voicy que dans le livre des nombres vous établissez le gouvernement politique de vôtre peuple, Seigneur, que tout cela se fait avec un ordre bien admirable et adorable pour moy! Moïse a consacré a Aaron et a l'occasion de sa consecration Moïse a immolé des victimes, il a revetu Aaron de ses habillemens: mais apres qu'il eut achevé tout cela il me paroît figurer le caractere royal de Jésus-Christ dans la conduite et le gouvernement du peuple, comme Aaron représenté le caractere sacerdotal: mail il faut, Seigneur, que je considere a la faveur de vôtre lumiere sous un double rapport et sens, c'est a dire le litteral et spirituel, ce que vous daignez me manifester pour que vos grandeurs developées dans l'un et l'autre gouvernement le spirituel et le temporel en eclatent davantage. Je dis le spirituel non seulement en tant qu'elles concernent le gouvernement [1^v:] spirituel du peuple d'Israël; mais en tant qu'elles ont été des figures de l'Eglise naissante: car l'enumeration meme du peuple dont la generation est représentée dans la Genese, la captivité et la sortie dans l'Exode est icy établie. (v. 1.2.) pour figurer cette verité qui nous a été revelée par vôtre fils, et qui paroitra dans ce qui suit d'une maniere encore plus claire et plus terrible, c'est a dire combien est petit le nombre des élus. Car si on considere par rapport a tout le genre humain le nombre de ce peuple que vous avez choisi pour vôtre heritage, Seigneur, cette verité paroitra dans tous ces denombrements et nous est marquée d'une maniere presque incomprehensible par l'entrée de ce peuple dans la terre de promission. L'état donc de l'Eglise militante est représenté dans ce livre des Nombres en tant que dans un sens etendu ceux qui sont appellez a elle par des graces efficaces peuvent être dits élus par rapport a ceux qui ne sont appellez que par des graces communes et suffisantes,³ par lesquelles vous appelez tous les hommes, <et suffisantes>⁴ quoyque vous ne donniez pas des graces efficaces par rapport a tous. En ce sens donc Jésus-Christ m'est icy représenté en Moïse entre ses douze apotres comme entre les Princes des Tribus, partageant en quelque maniere le genre humain, et les établissant Princes sur toute la terre, determinant cependant dans ses decrets eternels le nombre de ceux qui devoient être appellez a

¹ En haut de la page on lit: *Jer.* le chiffre se rapportant au cahier. cf. la première feuille des autres fascicules. En plus, comme d'habitude, il y a la marque de la Bibliothèque Municipale de Troyes et la cote: Ms. 2147.

² Une marque spéciale montre que le copiste s'est trompé en cours de copie et il a écrit une ligne plus bas le passage souligné (en italique dans la présente édition, car souligné dans le manuscrit). puis s'est repris et a renvoyé au passage marqué par un astérisque.

³ Complété dans l'interligne.

⁴ Le passage complété dans l'interligne répété à tort, cf. la note ci-dessus, est raturé ici, logiquement.

son eglise par des graces efficaces, et je crois que ceux la sont designez par des hommes forts d'Israël (3.) dont on ordonne de faire le denombrement [2^r:] et ceux qui devoient estre appelez par des graces communes sont marquez par ceux qui ne sont pas entrez dans cette enumeration, c'est là, Seigneur, ce que je vois avec votre aide par rapport aux figures: mais par rapport au sens litteral. L'ordre que vous avez établi <par rapport au> pour le¹ gouvernement politique de vôtre peuple n'est pas moins adorable pour moy, vous avez daigné, ô mon Dieu, me demontrer dans quelqu'un de mes reflexions que vous vous etes manifestéz aux hommes de trois manieres differentes: c'est a dire par la manifestation de votre essence faite a Moïse par cette parole, *je suis celuy qui est*,² par la manifestation de votre force et de votre puissance dans la delivrance et la conduite de vôtre peuple, enfin par la manifestation de la verité par vôtre fils. En ce donc que la lettre rapporte icy et dans ce qui suit: je dois singulierement mediter la manifestation de votre force et de votre puissance: et celle cy a exigé la manifestation de l'ordre dans lequel vous regissez et gouvernez tout et que votre fils a établi dans l'eglise militante par son esprit dans la manifestation de la verité: afin donc que la vertu de votre puissance éclate devant les hommes par des endroits plus sensibles puisque vous avez resolu de tirer votre peuple de la captivité par des miracles de vôtre main, et de l'introduire par la force toute puissante de votre bras dans la terre que vous luy aviez [2^v:] promise, vous avez aussy déterminé par justice de detruire devant luy et par les armes du peuple les nations, qui par leurs abominations avoient rempli la mesure³ de l'iniquité, il a fallu par consequent établir un tel ordre parmi ce peuple qu'il devint capable de conduire les <peuples> guerres⁴ que vous luy ordonneriez.

Cette consideration donc litterale de l'histoire de votre peuple nous enseigne que l'ordre adorable de votre sagesse exige que comme vous mon Dieu gouvernez tout dans l'unité d'une meme essence de meme tout gouvernement réglé et toutes les puissances subdivisées soient remaniées a l'unité dans laquelle toute puissance soit unie ou dans un seul homme ou dans plusieurs qui jouissent du meme droit, et qu'il y ait en vous comme Dieu deux attributs essentiels par lequel vous gouvernez toutes choses, c'est a dire la justice et la misericorde qui procedent de votre charité envers tout ce qui a été créé! Il a fallu ainsy qu'il y eut des ministres de votre justice et de votre misericorde ce qui estoient des charges ministerielles par rapport a vous estoient autant de puissances par rapport au peuple, de là vient la puissance de votre misericorde, o mon Dieu dans les prêtres; mais parce que votre justice n'est jamais separée de votre misericorde, ny celle cy reciproquement de celle là, c'est pour cela que dans cette separation meme ministerielle que j'ay dite l'une n'exclut pas l'autre quoy qu'elle paroisse separée, car comme le prince exerce aussy la misericorde dans les choses temporelles de meme le ministere sacerdotal [3^r:] administre la justice dans les spirituelles: mais autant que les Princes portent le glaive de votre justice, les pretres sont les dispensateurs de vos graces. Ce different ministere et en quelque maniere la puissance separée de la justice et de la misericorde peut avoir lieu: car

¹ pour le: en surcharge sur <par rapport> car *par rapport* a déjà été deux fois répété plus haut et cette troisième répétition était de trop qu'elle ait été faite de copie ou de style.

² Souligné dans le manuscrit.

³ Le pluriel <les mesures> corrigé en singulier: correction grammaticale justifiée.

⁴ Corrigé en cours de copie.

veritablement et plus particulierement le Prince exerce la justice comme justice: mais les pretres exercent la justice afin que vous fassiez misericorde, Seigneur, cette repartition m'est sensible dez le commencement du gouvernement de votre peuple, et cette verité subsiste meme aujourd'hui. Les ministres de la justice du Prince sont les magistrats et les soldats: mais parce que les Princes sont aussy ministres par rapport a vous, de la vient que la justice intrieure des Royaumes est exercée par les magistrats, et la justice exterieure par les soldats sur les peuples. Que votre justice, ô mon Dieu, voulant chatier envoye sur eux les guerres qui par cette cause doivent toujours estre justes, autrement les princes ministres de votre justice pechent contre elle meme et s'eloignent de son ordre.

L'Ecriture a déjà rapporté que Moïse a institué le ministère de la justice civile par le conseil de Jethro son beau pere, or icy par votre ordre il ordonne le ministère pour manifester la vertu de votre justice sur les peuples que vous avez resolu d'exterminer, on fait donc le denombrement de tous les hommes forts d'Israël par leurs bandes qui par le conseil de Jethro avoient déjà eu leurs decenniers, leurs cinqueteniers, et leurs centurions et tout le peuple est partage sous le pouvoir [3^v:] de douze Princes, qui estoient les Princes des tributs que vous nommat vous meme, Seigneur (45.) et le nombre des enfans d'Israël par maisons et par familles qui pouvoient aller a la guerre montoit a 603 550 (46.) mais voila que dans ce premier denombrement on separe les levites, et ils ne furent point comptez (47.) par eux fut formé le ministère de votre misericorde, Seigneur, eux a qui vous donnez des loix dans le levitique pour l'obtenir et pour l'exercer et icy (v. 49. et c.) vous designez leurs fonctions par rapport au ministère du tabernacle et des vases appartenants a votre culte, or ce culte concernoit l'œconomie de votre misericorde qui avoit été figuré en luy, ce sont la, Seigneur, les considerations qui regardent votre peuple comme ministère de votre justice: mais en tant que je considere ce peuple meme comme figure de l'Eglise militante, j'ay occasion de mediter spirituellement ce qui m'est icy representé. Votre eglise considerée en general fait la guerre contre le monde la chair et le diable, et chacun de ses membres en particulier aussy combat contre ses passions: mais on ne compte pour cette guerre que ces hommes forts qui sont rendus tels par vos graces efficaces, car bien que les autres soient compris dans l'eglise, ils ne sont pas propres pour cette guerre spirituelle, Jésus-Christ chef invisible de son eglise est singulièrement notre chef dans cette guerre qui se fait invisiblement en tant qu'on l'exerce spirituellement, et cependant non moins rellement. C'est pour cela que le gouvernement aussy temporel et visible subsiste par les chefs visibles [4^f:] dans l'Eglise c'est a dire les Princes et les pretres: de <cette> telle¹ sorte que Jésus-Christ gouverne de deux manieres, la visible et l'invisible. Le corps de son Eglise, <pour> par² les susdites puissances visibles³ vicaires de sa justice et de sa misericorde, et il la gouverne luy meme comme Roy et pontif regissant et disposant tout par son esprit invisible, ô mysterieux, ô adorable saint Royal, et sacerdotal gouvernement de Jésus-Christ que vous estes puissant et doux a l'esprit, que vous paraissez incomprehensible aux sens des hommes qui n'entrent pas dans le nombre des forts guerriers dans cet Israel spirituel! Les uns et les autres ont été tirés de la servitude par le Bapteme, ils

¹ telle: en surcharge, car le gallicisme a été corrigé à juste titre.

² par: réécrit de <pour>

³ Complété dans l'interligne.

sont pelerins comme ceux d'entre le peuple qui n'étoient pas entré dans le compte: mais ils ne combattent pas: ils suivent cependant le camp (51.), c'étoit une fonction des levites de d'étendre, de porter et de dresser le tabernacle, et ce qui servoit a son usage, et si quelque étranger se joignoit a eux il étoit puni de mort: la representation sensible de votre majesté, Seigneur, exigeoit cette rigueur et l'ordre de votre justice, a démontré des lors que vous vouliez que chacun servit dans la fonction a laquelle il avoit été appelé (33.) mais les levites dressoient leurs tentes autour du tabernacle de peur que l'indignation ne tombat sur la multitude des enfans d'Israël [4^v:] et ils veilloient¹ pour la garde du tabernacle du temoignage² de peur que <l'>votre³ indignation ne tombat sur la multitude des enfans d'Israël.⁴ Voila le caractere des ministres singulierement de ceux de votre misericorde: ils demeurent autour du tabernacle⁵ de peur que votre indignation ne tombe. C'est la le caractere specifique de notre mediateur Jésus-Christ notre souverain pontife, qu'il communique a ses pretres en tant qu'ils sont ses ministres et ceux du peuple: car Jésus-Christ dispense par eux les sacrements: le peuple s'offre par eux, et c'est par leurs mains qu'il immole l'hostie. La propriété particuliere de ce caractere de mediateur est de veiller pour que l'indignation ne tombe pas sur la multitude des enfans d'Israël que l'ordre, Seigneur, que vous avez dans la verité établi dans votre eglise est admirable dans laquelle ce caractere de mediateur participé de Jésus-Christ est en cela d'autant plus excellent qu'on y offre dans la verité les hosties qui y sont offeretes et les graces qu'on y dispense, et que ce ne sont plus des figures mais des réalités voilées (54.) c'est là votre Eglise, Seigneur, de laquelle on peut dire qu'elle observe toutes les ordonnances que son chef, son guide, son legislateur et son epoux luy a données: mais de meme que l'écriture rapporte cecy de ce peuple qui avoit été denombé et qui étoit composée des forts d'Israël: ainsy la docilité meme dans votre peuple spirituel ne tombe que sur ceux qui deviennent forts par votre grace, rendez moy donc tel, Seigneur, afin que mon nom soit compris parmi ceux qui sont de ce nombre et non pas seulement au rang des laches qui cependant demeuroient dans le camp: mais sans faire ce que vous leur aviez ordonnez.

[5^r:] SUR LE CHAPITRE DEUXIEME

Aidez moy, Seigneur, pour que je persevere en votre presence, et rendez mon esprit attentif a vos grandeurs, puisqu'il m'est utile et convenable de mediter non seulement d'une maniere spirituelle: mais encore temporelle, cet ordre que vous continuez d'établir comme le fondement de tout l'art de la guerre, qui a pris son origine de cette institution afin donc, comme je l'ay dit dans les precedents chapitres

¹ Le passé composé est transcrit en imparfait, en surcharge: *veill<erent>-oient*

² Complété dans l'interligne.

³ *votre*: en surcharge, corrigé de l'article *l'*

⁴ Rature dans l'interligne: *<c'est la le caractere specifique de notre mediateur. J. C. notre souverain p.>*

⁵ Homéotéleute en marge: Tout le passage commençant par: *voila le caractere* et finissant par: *autour du tabernacle* a été fautivement répété en marge, en conséquence du saut, dû à un homéotéleute classique, cf. la note 4 ci-dessus.

que toute puissance soit reunie en Moÿse conducteur de votre armée et votre vicaire visible parmi le peuple vous divisez les douze princes des tribus en quatre corps afin que l'armée marchant et s'arretant dans la solitude et dans des lieux ouverts de tout cotéz elle eut par tout une egale force et la meme facilité pour se deffendre (2.); il est donc ordonné a tous de camper autour du tabernacle de l'alliance par diverses troupes chacun sous ses drapeaux et sous ses enseignes, selon leurs familles et leurs maisons: mais dans ce qui suivra non seulement vous ordonnéz au peuple <de> partagé¹ en quatre campement de former un corps d'armée quarré: mais vous designez vous même ceux qui camperont a l'orient, au midy, au couchant et au septentrion; par ou je reconnois encoire plus clairement que cette disposition de guerre etablie selon toutes les regles de la deffense est une vive figure de l'armée de toute l'Eglise repandue et² en combattant aux quatres parties du monde, au milieu de laquelle est l'esprit de Jésus-Christ comme le tabernacle est représenté au milieu d'Israël, et les levites placés en quarré entre le peuple et le tabernacle representent un caractere de mediateur dans les prêtres a qui il appartient de nous dispenser vôtre parole et vos graces, ô mon Dieu, et de vous offrir pere eternel, le sacrifice de <vos> nos³ levres *qui nous doivent etre unies*⁴ avec Jésus-Christ en Jésus-Christ et par Jésus-Christ et par cette même representation de ce caractere il paroît (33.) pourquoy les Levites n'ont pas été comptez entre les enfans d'Israël.

[5^v:] SUR LE CHAPITRE TROISIEME

(V 1.) Pour une plus claire intelligence, Seigneur, de ce que l'Ecriture a representé s'etre passé jusques icy sur le mont Sinay, il me faut reflechir de nouveau que Moÿse apres avoir eu le visage rayonnant a apporté les tables de la loy qui ont été mises en depot dans l'arche, a ordonné a dresser et a consacré le tabernacle, Aaron et ses enfans, et que le denombrement du peuple s'est fait au commandement que vous avez fait a Moÿse seul, et icy de nouveau (5.) vous parlez a Moÿse seul en disant, faites approcher la tribu de Levi: faites que ceux de cette tribu se tiennent devant Aâron grand prêtre afin qu'ils le servent et qu'ils veillent (7.) et qu'ils observent tout ce qui regardera le culte que le peuple me doit rendre devant le tabernacle du temoignage (9.) vous donnerez les Levites (10.) a Aâron et a ses fils auxquels ils ont étéz donnéez par les enfans d'Israël: mais vous etablirez Aâron et ses enfans pous les fonctions du sacerdoce. Tout etranger qui s'approchera du saint ministere sera puni de mort, qu'est ce qui est marqué plus clairement par ces choses, que Moise a fait par votre commandement imediat, que ce qui Jésus-Christ a manifesté a ses apôtres [6^r:] apres sa resurrection et sa glorification toute puissance m'a été donnée par qui sans doute par la divinité que Moÿse agissant par vôtre ordre, Seigneur,

¹ Changement de la structure grammaticale qu'on peut rétablir en deux temps:

a) au peuple de partager

b) au peuple partagé en quatre

Ces changements successifs devaient être effectués lors de la copie.

² Complété dans l'interligne.

³ nos: en surcharge sur <vos>

⁴ Complété en marge.

figura singulierement dans la consecration d'Aâron; or il consacra non seulement Aâron, mais ses enfans avec luy pour designer plus clair que le jour la puissance sacerdotale conferée par la divinité a l'humanité de Jésus-Christ et a son cors mystique ou a l'eglise. Il paroît de là que ce sacré caractere, en parlant dans un sens étroit, n'est plus conferé, mais doit être communiqué par succession ou participé par celui qui ayant légitimement participé le même caractere peut le communiquer légitimement parce que l'eglise l'a participé en Jésus-Christ avec Jésus-Christ et par Jésus-Christ et il est ainsi manifesté que les prêtres vos ministres, ô mon Dieu, sont directement les mediateurs et les dispensateurs de vos grâces: mais qu'il faut qu'ils fassent tout¹ avec Jésus-Christ en et par Jésus-Christ tout ce qui concerne leurs fonctions. C'est ainsi qu'ils offrent le sacrifice des oraisons des fideles et qu'ils conferent les sacremens par une puissance unie avec Jésus-Christ, tout ce qu'ils font donc en cela,² Jésus-Christ le fait avec eux et par eux agissant en eux par son esprit; et c'est par cette vertu qu'ils agissent en consacrant, en remettent les pechez, en ordonnant, en communiquant le caractere etc. Par là est manifesté le caractere mediateur des prêtres entre vous, mon Dieu, et le peuple qui ne jouit pas de cette plenitude du caractere sacerdotal, je dis plenitude: parce qu'il ne peut pas le conferer qu'en tant que tout homme recoit en quelque degré le caractere sacerdotal par le baptême dans le sang de Jésus-Christ. De là vient que le baptême conferé par quelque homme que se soit [6^v:] selon la forme de l'institution est valide: parce que tout homme est baptisé virtuellement dans le sang de Jésus-Christ et il peut ainsi appliquer aussi ce baptême par la formule, quoyque le baptisant n'ait pas reçu formellement l'application de ce sang par le sacrement: mais afin que ce caractere même sacerdotale paroisse plus clairement par rapport aux fideles, il est aussi représenté par l'onction dans le baptême, laquelle onction l'eglise nous enseigne cependant n'être pas nécessaire au salut: parce que ce n'est pas l'huile mais l'eau qui rend témoignage avec le sang et l'esprit. Les³ preliminaires ainsi posez,⁴ des figures même de ces veritez il paroît clairement que tous les grades ecclesiastiques inferieurs sont ministeriels par rapport aux prêtres, et que les seuls prêtres sont vos ministres par rapport au peuple, comme il convient d'être a des mediateurs, mais qu'ils ne doivent comme on a déjà dit, s'acquitter de ce devoir de mediateur que par Jésus-Christ en et avec Jésus-Christ Mais Seigneur, si cela est ainsi, si (10.) l'Ecriture dit que les levites ont été données par les enfans d'Israël a Aâron et a ses enfans afin de les établir pour les fonctions du sacerdoce, pourquoi dites vous: (12.) j'ay pris les levites d'entre les enfans d'Israël en la place de tous les premiers nez?... C'est pourquoi les levites seront a moy; cette question que je fais est tenebreuse et entierement obscure pour ceux qui disent que tout culte relatif est superstitieux: mais non pour moy eclaire par la lumiere de votre grace, qui m'a fait voir de là clairement que les levites vous ont été donnés par les pretres comme mediateurs et que vous avez aussi accepté par les pretres le ministere des levites, et que pour qu'ils soient a vous, vous avez établi qu'ils fussent [7^r:] offerts par le peuple a Aâron et a ses enfans: afin qu'étant employés par ces mediateurs au ministere de votre culte, ils vous fussent

¹ Complété dans l'interligne.

² Complété dans l'interligne.

³ Réécriture: <Ces> transformé en Les, ou inversement (?)

⁴ Complété dans l'interligne.

offerts, comme aujourd'hui même le peuple vous offre ceux qui sont séparés pour votre ministère afin d'être ordonnés prêtres: ainsi dans les ordinations il faut des assistants pour représenter le peuple. C'est ce que l'église pratique aujourd'hui instruite par l'esprit de notre souverain pontife dans l'exemple du premier concile de Jérusalem dans lequel Mathias et Joseph vous ont été offerts par tout ce conseil: et Mathias a mérité d'être mis par le sort au rang des apôtres par votre disposition, Seigneur, parce que les apôtres n'avaient pas encore reçu l'esprit qui leur a tout enseigné; mais instruits ensuite par ce divin esprit ils ont communiqué par l'imposition des mains aux fidèles qu'ils ont établis prêtres ce qu'ils avaient eux-mêmes: mais que cela soit dit par occasion: car ce n'est pas mon dessein d'éclairer la lumière de la doctrine de l'Église par les ténèbres des figures: mais plutôt de tirer <par> de leurs obscurités pour la nourriture de ma foi les vérités que celle-ci enseigne, afin que trouvant ainsi la nouvelle loi dans l'ancienne, l'esprit des Écritures vivifie mon esprit, et qu'ainsi je vous trouve et adore par tout o vérité éternelle! Dans le campement du peuple Juda était placé vers la partie orientale, il est aussi ordonné à Moïse d'établir avec Aâron son camp de ce même côté (38.) comme ayant la garde du tabernacle au milieu des enfants d'Israël. Par là il était aussi figuré que l'église établirait son premier camp en orient, et qu'elle y dresserait son tabernacle jusqu'à ce qui s'étendant vers le midi elle fut dilatée vers le couchant et remplit [7^v:] ainsi tout l'univers par le septentrion.

Vraiment, Seigneur, l'ordre que vous établissez dans ce chapitre par rapport au ministère du tabernacle est digne de vous et la manière dont vous distribuez les fonctions dans les familles des lévites. Vous entrez jusque dans le détail des pieux et des cordages, vous qui savez le compte des chevaux des hommes et nul d'eux ne tombe sans que vous le veuilliez. Les hommes de tout état et dignité peuvent trouver ici un modèle, comment ils doivent partager les services domestiques de telle sorte que les inférieurs sachent s'en acquitter et les supérieurs puissent demander compte de ce qui est commis à un chacun. La faiblesse de mon entendement observe d'une manière plus sensible, Seigneur, l'ordre que vous avez ici réglé par rapport au tabernacle que celui que vous avez établi dans l'administration de votre économie universelle pour les choses créées, ainsi les bienheureux esprits ministériels mêmes <et> sont² divisées en hiérarchies et en chœurs et toute la multitude des hommes dans leur pèlerinage serait heureuse, si la cupidité et la concupiscence d'où naissent les passions ne troublaient cet ordre merveilleux de votre sagesse directrice et ne confondoient dans tout³ les états. Je reconnais donc aussi <dans> par⁴ ce même ordre de votre institution avec combien d'équité votre justice condamne cet amour propre qui se regarde plus lui-même que cet admirable arrangement que vous avez fait, lequel il méprise [8^f:] en faisant tout selon sa propre volonté, et non selon la vôtre, par là on reconnaît combien justement vous demandez compte par dessus tout à un chacun de ce qu'il lui convient de faire selon l'état de sa vocation et destination, vous n'avez pas enjoint un moindre soin aux enfants de Méry (35. 36. 37.) des piquets⁵ des bases, des pieux et des cordages qu'aux enfants

¹ *de*: en surcharge sur <par>

² *sont*: en surcharge sur <et>

³ Complété dans l'interligne.

⁴ *par*: en surcharge sur <dans>

⁵ *piquets*: en surcharge sur <mevilles?!>

de Caath (27. 28. 31.) de l'arche, des vases et des autels, ainsy vôtre justice demandoit compte aux uns de l'arche, et aux autres des pieux. Cet ordre admirable sur lequel <les> ces¹ repartitions de minuties me donnent une occasion sensible de mediter me demontre combien il a été juste et convenable de separer une tribu entiere precisement pour votre service, Seigneur. Tout se fait ou plustot tout devoit se faire pour vous: mais il est des choses qui se rapportent a vous plus directement, et d'autres plus indirectement. Ce qui concernoit votre culte vous appartenoit plus directement, que ce qu'une multitude guerriere de peuple devoit faire en combattant pour executer l'arrest porté par votre justice pour detruire les nations afin d'accomplir vos promesses par rapport a l'acquisition de la terre promise, quoyqu'en considerant le devoir, le meme egard a été par rapport [8^v:] aux levites et par rapport au peuple; l'ordre a cependant exigé que chacun s'attacha a son obligation particuliere: ainsy les levites estoient dispensez de combattre et les gens de guerre estoient éloignez de l'administration de votre culte par rapport auquel ils estoient regardez comme estrangers quoyqu'ils fussent enfans - d'Abraham et heritiers des memes promesses, cela étant ainsy il estoit conforme a votre justice et a votre sagesse d'exiger les premiers des hommes pour l'administration de votre culte parmi les premiers nez par la mort desquels vous avez rachetez et tirez tout le peuple de la captivité. Le premier homme a peché c'est donc avec raison que la justice a paru dans les premiers nez afin que la misericorde fut manifestée dans le premier nez des enfans de Dieu apres que votre justice eut été satisfaite par sa passion. Cet adorable conseil de votre sagesse estoit figuré par la levé des premiers nez comme un tribut: puisque vous dites (13.) tous [9^r:] les premiers nez sont a moy depuis que j'ay frappé les premiers nez dans la terre d'Egypte. Je me suis consacré tout ce qui nait le premier en Israel tout est a moy depuis l'homme jusqu'aux bettes: mais puisque cela est ainsy, oseray-je demander, Seigneur, pourquoy vous avez exigé une seule tribu pour tous les premiers nez, et que vous transporté ce droit et cette dette de tout le peuple pour ainsy dire, a la seule tribu de Levi une fois pour toutes? Vous daignez en effet me manifester deux raisons de cette conduite: la premiere a été par rapport a l'ordre afin que votre culte fut mieux administré et d'une manière plus convenable et plus complete par une seule tribu subdivisée par l'ordre de la nature en ses maisons et familles, qu'il n'auroit été administré par une multitude composée de toutes les tribus, par ou seroit née la confusion des tribus et des generations que vous aviez voulu conserver distinctes selon l'ordre de vos conseils. La seconde raison a été que sous l'unité de la tribu fut figurée l'unité de ce premier né a qui devoit [9^v:] être commise l'administration de votre veritable Culte et <on> en² luy devoit être payée la dette afin qu'il s'en suivit le rachat: non seulement des premiers nez mais de tous les hommes et la sanctification ou consecration devait s'étendre virtuellement a tout le genre humain et aux creatures memes, je me suis consacré tout ce qui nait le premier³ en Israël depuis l'homme jusqu'aux bettes tout est a moy, ces raisons montrent par consequent (12.) pourquoy vous avez pris les levites par <l'abliction> l'oblation⁴ des enfans d'Israël en la place de tous le premiers nez qui sortent les premiers du sein de leurs meres d'entre les enfans

¹ <les>: réécriture en ces

² en: en surcharge sur <on>; cette transformation entraîne une modification (d'ailleurs erronée!) de la structure syntaxique entre la voix active et la voix passive.

³ Complété dans l'interligne.

⁴ l'oblation: en surcharge sur <l'abliction>: variante lexicale intéressante!

d'Israël; c'est pourquoi les levites seront ils plus a vous que les autres? Sans doute en regard a votre Culte qui cependant selon le verset 6. déjà cité ne se rapportoit a vous que par Aaron et par ses enfans, ou par le caractere du sacerdoce, ainsi le payement de la dette par rapport aux premiers nés se rapporte a l'unité de la [10^r:] Tribu de Levi: ainsi le caractere sacerdotal etendu sur tout le peuple (Chapitre 19. v. 6. de l'exode), vous serez un royaume sacerdotal et la nation sainte est icy restreinte en son sens a la tribu de Levi par rapport au Culte et ce caractere est de nouveau restreint pour etre uni dans le sacerdoce d'Aaron et de ses enfans figurant, c'est a dire le sacerdoce de l'humanité de Jésus-Christ et de l'Eglise lequel revient ainsi a la divinité dont l'une et l'autre a participé, lorsque l'humanité de Jésus-Christ a acquis toute puissance.

O Dieu infiniment bon que vous devez etre glorifié, et que je dois aimer cet ordre de votre sagesse que votre esprit me montre icy si clairement lorsque la lettre le cache sous des figures si obscures que ceux a qui votre esprit n'a pas revelé cecy en voyant,¹ ne voyent pas² en lisant n'entendent pas et en écoutant ne comprennent pas, or votre esprit revele³ ces merveilles⁴ par la hierarchie meme moderne et visible de votre Eglise, l'enseigne par elle, et voila que sa doctrine comme une clef m'ouvre la [10^v:] porte de ces mysteres elle abat les voiles des figures et dissipe leurs ombres. Je ressens donc non pas seulement spirituellement je vois la verité et autant que vous me donnez de la ressentir vous me faites comprendre et aimer vos œuvres: ainsi je revele le caractere sacerdotal comme divin, et en tant que divin je reconnois qu'il est ineffacable. Par la je trouve son unité, j'admire sa sainteté je tremble a la vue de ses obligations, et je gemis de l'abus qu'on en fait, et de l'irreverence pour ne pas dire prostitution ou⁵ tombent tant de milliers de pretres a l'égard de ce sacre caractere. Tout ce donc que votre loy m'ordonne sur les levites tout ce que votre grand pretre et pontife a institué dans votre culte en tout cela il n'a point detruit la loy: mais il l'a accomplie, les fonctions des levites instituées dans ce chapitre pour porter le tabernacle et les vases ont cessez apres que l'arche du testament se fut reposée sur Sion: parce qu'en tant que le tabernacle a figuré le temple de Salomon ce qui concernoit ce temple fut accompli [11^r:] ainsi il a dû cesser quoyqu'il n'ait pas été abrogé par une loy positive; ainsi aussy ce qui a été continué apres que le temple eut été bati a fini lorsque Jésus-Christ a accompli la loy, parce qu'alors il a été accompli. Ainsi ce que l'on fait aujourd huy visiblement pour votre Culte, ô mon Dieu, ce fera aussy lorsque les promesses⁶ seront accomplies par l'arrivée de Hierusalem celeste. Car vous en etes vous meme, ô mon Dieu, le temple et le soleil,⁷ en qui tout tend et dans la fin pour laquelle tout a été créé. Mais ou⁸ est ce que m'a detourné la⁹ contemplation des veritez sublimes, et si profondes? Sans doute a

¹ Complété dans l'interligne.

² Le pluriel a été rayé, plus rétabli.

³ Inséré dans l'intervalle.

⁴ Complété dans l'interligne.

⁵ Rayé, puis restitué dans l'interligne.

⁶ Rayé, puis restitué dans l'interligne.

⁷ soleil: réécriture de s.<alut>, de sorte que le mot, à l'exception de la première syllabe, se trouve dans l'interligne.

⁸ Complété dans l'interligne.

⁹ Complété dans l'interligne.

vous, Seigneur, a qui tout ce que je trouve dans les ecritures me conduit: puis qu'autrement ce ne seroit pas des verités: si elles me conduisoient ailleurs: mais elles m'ont conduit par la verité et je suis ainsy parvenu a vous par Jésus-Christ a qui m'avoit conduit la consideration du caractere sacerdotal par la figure d'Aaron, auquel j'étois parvenu par les Levites, aux levites par les premiers nez, et a ceux cy par la consideration de la [11^v:] redemption operée dans le peuple en le tirant de la captivité; *et cet œuvre m'avoit ramené a vous.*¹ Je n'ay donc pas été detourné: mais j'ay demeurez avec vous et je suis venu au point, par ou j'avois commencé parce que Jésus-Christ la verité eternelle est la fin et le commencement de tout et vous mon Dieu par Jésus-Christ plus donc je considere, plus me paroît mystereux le caractere sacerdotal par lequel vos graces nous sont dispensées o mon Dieu, et il exige une sainteté d'autant plus grande et une vie d'autant plus pure que le pretre doit avoir une plus grande union avec Jésus-Christ. Ce n'est donc pas sans raison que j'ay dit que les pretres sont plustot les ministres de votre misericorde que de votre justice parce qu'ils exercent la justice meme par misericorde par le pouvoir de lier: or ils lient pour delier plus efficacement. Ils separent les penitens pour leur donner occasion de se purifier et de se reunir. L'administration de tous les sacrements manifeste en eux ce caractere divin qu'ils exercent avec Jésus-Christ en Jésus-Christ et Jésus-Christ par eux: mais elle se manifeste particulièrement dans le pouvoir de remettre les pechez, ce que Dieu [12^r:] seul peut faire. Jésus-Christ le fait icy par eux et ils le font avec Jésus-Christ. O combien est grand l'aveuglement des hommes, ô mon Dieu, qui ne reconnoissent point et qui ne reverent pas de si grandes merveilles, une si grande misericorde que vous exercéz, un si grand bien fait que vous distribuez par le caractere sacerdotal dans votre Eglise militante, que les tenebres sont grandes de ceux qui ont avancés qu'un pretre pecheur ne pouvoit pas administrer validement les sacrements. De tels gens n'ont pas reconnus que le caractere qui leur est imprimé par la communication du pouvoir de Jésus-Christ est semblable au caractere du Baptême qui est imprimé a tous les hommes virtuellement par la redemption; quoy qu'il exige pour le salut une impression meme réelle, et ce caractere prendt sa source dans l'effusion du sang et dans la satisfaction de Jésus-Christ mais le caractere sacerdotal est une emanation et une communication de toute la puissance de Jésus-Christ en tant que celle cy est necessaire pour la dispensation des graces et le gouvernement de l'Eglise visible par ou ils sont les vicaires visibles de Jésus-Christ. Je supprime,² Seigneur, dans ces reflexions mes pensées sur la difference du caractere simple de pretre et d'Eveque: car les figures representée en [12^v:] Aaron et en ses enfans n'y donnent pas occasion. Je reconnois que le sacerdoce est un et indivisible dans son caractere: mais parce que votre esprit fait tout dans l'ordre et mesure par rapport aux pretres du second ordre, peut etre que l'ordre a seulement exigé de restreindre le pouvoir d'exercer toutes les fonctions sacerdotales, et cette restriction ne vient pas d'un defaut de caractere. Car je vous pourquoy l'ordre l'a ainsy demandé et je reconnois que cette institution est sainte pour agir bien et regulierement. Mais je ne comprends pas encore que la difference, je diray plustot avec tout les respect

¹ Complété dans l'interligne.

² Le mot porte des traces de réécriture indéchiffrables.

dû au caractere l'insuffisance provienne de ce defaut quoyque je me soumette dans une humble docilité a l'arrangement et a l'esprit par lequel l'Eglise qui l'a ainsy appris et qui le fait par la tradition des apotres gouverne et etablit ses loix des disciplines. Or cette discipline ne derroge en rien a l'unité et a l'indivisibilité du caractere. La puissance de l'exercer est restreinte: mais la vertu en est communiquée sans souffrir de diminution; la verité paroît meme par la figure: car Aaron et ses enfans jouissoient du meme sacerdoce quoyque les fonctions ministerielles ayent été differentes, et Aaron agissoit avec la [13^r:] representation d'une plus grande plénitude, il portoit meme des habillements differents, afin que cette difference fut plus sensible: mais cecy est encore plus clairement demelé dans la verité qui nous a été manifestée par votre fils, qui a nommé les uns Apôtres et les autres disciples, et a enseigné a gouverner son eglise par eux avec un pouvoir plus ou moins etendu; et ainsy a¹ cet egard aussy il a accompli les figures ou la loy, qu'a luy donc soit la louange l'honneur et la gloire, par vous, o mon ame dans les siecles des siecles.

SUR LE CHAPITRE QUATRIEME

Vous disposez, Seigneur, l'ordre du ministere de votre tabernacle selon la repartition des fonctions des levites faite dans le premier chapitre, et votre grace me represente qu'il y a aussy du mystere dans ce qui est icy ordonné pour la maniere de dresser le tabernacle, et il marque sensiblement la majesté de votre divinité que vous avez rendu terrible a votre peuple et que vous nous avez manifesté etre tres aimables sur la figure meme de l'entrée du grand pretre dans le sanctuaire selon la Doctrine de l'apotre [13^v:] Il a paru que le sanctuaire etoit la figure du ciel, et le voile qui pendoit devant le sanctuaire a figuré que le Ciel etoit fermé avant la consommation de la loy et de l'ouvrage de notre redemption: ainsy je diray que ce voile a pu représenter la nature humaine en tant que par sa corruption elle éloignoit l'homme de l'entrée du Ciel, et en cette consideration le voile a pû représenter le corps du peché dont l'arche du temoignage devoit etre couverte; c'est a dire la verité éternelle, qui devoit entrer sous le manteau de la nature humaine dans son sanctuaire (6.) par le voile donc des peaux violetés la passibilité etoit designée et par le drap d'hiacinthe ou bleu la glorification etoit exprimée; c'est pour cela que la table (7.) des pains de proposition etoit envelopée dans un drap de cette couleur: mais sur ce drap d'hiacinthe (representant la gloire) etoit etendu un autre drap d'écarlate exprimant par la couleur de sang la memoire de passion, lequel etoit encore couvert d'une couverture de peaux violetes (8. 9.) parce que les pains exposés continuellement sur cette table figuroit le sacrement dont le mystere nous a été revelé lequel concerne et la passion et la glorification (9. 10.) Le chandelier est couvert de peaux violetes et l'autel d'or ou de parfums est premierement couvert de peaux de hyacinthe ou bleu et ensuite de peaux violetes, et en consequence de ce que j'a dit (que le chandelier designoit les sept dons du Saint Esprit) il est marqué que ces dons seroient [14^r:] donné a l'Eglise militante, c'est a dire a la nature mortelle qui est représentée par la couleur

¹ Complété dans l'interligne.

violette: enfin l'autel d'or¹ des parfums que j'ay deja cy dessus rapporté avoir designé les prieres des saints, est couvert premierement de peaux bleues, qui marquent la glorification, ensuite de violettes, qui exprimoient la nature passible: pour marquer la communion de prieres qu'il y a entre l'Eglise triomphante et la militante, par cette raison, voicy (12.) que tous les vases du sanctuaire sont envelopez dans un drap bleu et violet pour manifester qu'ils designoient les veritez spirituelles sensibles pourtant ou visibles: mais paroissant couvertes de voiles. (13.) Voicy encore que l'Autel des holocaustes figure de l'autel de la croix en consequence de ce que j'ay dit est revetu d'un drap de pourpre et il est envelopé avec tous les vases qui marquoient peut estre les instruments de la passion de peaux violettes sans qu'on y ajoute la couleur bleue ou celeste qui comme je l'ay dit designe la gloire afin qu'elle fut figurée plus clairement que ce qui estoit envelopé concernoit veritablement la passion d'un corps humain possible. Aaron et ses enfans pretres ont les premiers ordre d'enveloper tout cela pour représenter le pretre eternel qui devoit developper a son peuple les verites envelopées sous le voile de tant de figures, et qui estoient représentées par ces differents ornements du tabernacle: car apres que cela eut été achevé les enfans de Caats representant le peuple sacerdotal entroient (15.) a qui on laissoit ces figures a porter comme des [14^v:] fardeaux, et il leur estoit deffendu de toucher meme les figures de si grands mysteres (17. 18. 19. 20.)

C'est ainsy que dans les versets suivants de ce chapitre est aussy distribué ce qui devoit estre porté par les enfans de Gerson et de Mesary qui ne leur estoit livré sans envelope parce qu'il ne figuroit par l'enceinte du tabernacle que le temple de Salomon, dans lequel l'arche devoit estre placée, et ce n'estoit icy que les figures des figures ou des ornements convenables a la dignité de votre culte: car quoyque tout ce qui avoit été ordonné pour le tabernacle du temoignage peut aussy estre etendu a des sens spirituels et se rapporter a une doctrine morale. Ma foiblesse ne trouve pas en tous des figures si mysterieuses comme en ce qui regardoit le sanctuaire et les vases qui y servoient: mais tous les mysteres et toutes les figures de la redemption estoient portées comme un fardeau sous la loy qui ne pouvoit sauver. C'est pourquoy l'Ecriture meme (48. 49.) les appelle des fardeaux; mais, Seigneur, de meme que cet ordre admirable, et cette juste repartition des fonctions du mynistere a rendu les fardeaux memes legers, ainsy aussy la liberale distribution de tant de graces de votre misericorde gratuite rend il leger le fardeau de votre fils lequel il a donné a porter a ses freres avec son joug tres doux et tres suave, et il nous a enseigné par son exemple a en porter le fardeau. Ca été la cette [15^r:] grande difference entre les esclaves de la loy et vos enfans, qui doit nous rendre a vos yeux, ô mon Dieu, d'autant plus aimable que la lumiere de votre grace nous rendt cette verité plus sensible. Non non, Seigneur, tout ce que vous nous avez donné a porter ne peut estre appelé fardeau si on l'envisage par les yeux de la raison et non par ceux du corps ou des sens. Car tous les preceptes de la vie spirituelle conviennent mieux au corps meme et a la vie meme mondaine que l'instinct suggeré par la vie charnelle et animale, et que la loy de notre corruption prescrit. Vous aviez gravé dans nos cœurs par rapport a la notion par la loy meme de la nature tout ce que vous nous avez donné a porter: mais la corruption de notre

¹ Alternative non résolue: les variantes parallèles: dans la ligne: *ou*, dans l'interligne: *par*

chair a effacé par rapport a l'amour ce que vous aviez imprimé: ainsy lorsque nous aimons le corps et ses sensualitez, nous faisons les œuvres de la chair. Lorsque nous nous attachons a la raison, nous exercons les vertus morales parce que nous nous aimons dans les unes et dans les autres:¹ Mais lorsque² vous gravez dans nos cœurs votre divine dilection, nous vous rapportons tout et nous ne sentons pas la pesanteur du fardeau parce que nous aimons. C'est ainsy qu'un chacun est entraîné par son propre plaisir, parce que la raison, cette image de la divinité, nous dicte d'aimer ce qu'elle connoit estre bon. Ainsy la connoissance du bien est le principe de l'amour parce que l'amour est la [15^v:] suite de la connoissance <du véritable bien>.³ Mais la corruption de la nature consiste en ce que la connoissance du veritable bien luy manque, c'est pour cela que lorsque l'homme agit sans la grace, comme il defaillit dans la connoissance du veritable bien, il ne vous⁴ aime pas mon Dieu, qui estes le souverain bien. La raison demontre votre existence mais cette connoissance n'est pas suivie de l'amour. C'est la persuasion interieure de votre bonté qui est cette veritable connoissance et cet attrait delicieux par lequel la raison est entraînée a vous; et c'est ainsy que par vous la corruption de la nature est réparée. La loy avoit ordonné de vous aimer: mais elle ne pouvoit donner cette dilection. Le peuple a pû vous aimer a cause de la promesse de la terre que vous deviez luy donner, mais il n'estoit pas attiré a vous par l'amour des objets que vous designiez sous les figures. Ce furent la des graces qui conduisoient au salut: mais qui ne pouvoient sauver. Or apres que votre dilection eut été manifestée, la redemption a été accomplie et celle cy est suivie du salut qui avoit été merité. Vous donnez la connoissance du veritable bien qui n'est autre que cet attrait de plaisir dont j'ay parlé; parce qu'il est suivi de la dilection, et ainsy la raison éclairée la persuade, la nourrie,⁵ la fortifie: vous me faites connoitre par la, Seigneur, combien est misericordieuse vôtre conduite envers moy et en moy et combien l'attrait de votre grace est doux et plain de delices, lequel est suivi du salut eternel. [16^f:] Combien est sterile la raison humaine dans laquelle n'est pas imprimée par votre misericorde la connoissance du souverain et veritable bien: mais vous elevés cette raison aussy sur elle meme lorsque vous luy donnez de vous aimer non comme recompense mais comme Dieu, en excluant pour ainsy dire la veue de tout bien: car c'est en cela que consiste la perfection de tout amour a laquelle la raison ne sauroit parvenir qu'estant pour ainsy dire deifiée: parce que c'est l'operation directe et immediate de la penetration incomprehensible de Dieu et de l'effusion de la charité sur la nouvelle creature d'eprise⁶ pour ainsy dire de tous ses sens. Mais, Seigneur, ceux memes qui l'on ressenti n'ont pu exprimer ce que je dis icy en begayant, comment oserois-je en parler moy qui n'eprouve rien en moy de plus sensible que les miseres de la condition humaine? Que ma foiblesse donc se taise sur cela et qu'elle adore plustot vos grandeurs dans vos saints que vous avez daigné faire participer a de si grandes graces: car il y en a eu parmi eux en qui

¹ Inséré dans un blanc laissé vide exprès.

² Complété dans l'interligne.

³ Homéotéleute classique, avec un changement de ponctuation.

⁴ Réécriture: *nous/vous*

⁵ Sic!

⁶ *d'eprise: réécriture de <de prises?>*

vous avez daignez manifester singulierement meme dans cette vie mortelle ces inexprimables vertus de vos grandeurs. C'est pourquoy je vous demande de vous aimer de la maniere qui vous sera agreable.

SUR LA CHAPITRE CINQUIEME

Après que vous eutes ordonné, Seigneur, [16^v:] ce qui concernoit votre culte et peut être après que le Tabernacle eut été erigé et que vous y eussiez apparu dans votre majesté visible (1.) vous parlez, Seigneur, a Moïse en disant: ordonnez aux enfans d'Israël de chasser du camp tout lepreux, et celui qui aura été souillé par l'écoulement de la semence, ou qui sera devenu impur au sujet d'un mort, (3.) chassez les du camp soit que ce soit un homme ou une femme de peur qu'ils ne souillent ce lieu dans lequel je demeure au milieu de vous, cela me confirme, Seigneur, dans ce que j'ay avancé cy dessus éclairé par votre lumière quel respect vous avez voulu faire rendre a votre majesté visible par un peuple a qui vous aviez donné les objets sensibles de votre majesté, et il paroît de la qu'il y a eu d'autres impuretez legales qui étoient envoyez comme des chatimens ainsy que la lepre et l'écoulement de la semence. Vous les avez rendues abominables afin que la peine en soit d'autant plus sensible a ceux qui en étoient frappez pour qu'ils recouvrasent plus ardemment aux remedes des sacrifices que vous aviez établis pour recouvrer la pureté. Il y a eu dis-je d'autres impuretez qu'on pouvoit éviter lesquelles étoient contractées, par ignorance, par erreur ou par oubli comme c'étoit de manger des animaux deffendus, et qui avoient été tuez par des bettes; l'attouchement des cadavres, ou des insectes ce qui n'infligeoit pas l'abomination des impuretez sus mentionnées, mais qui demandoit [17^r:]¹ pourtant une purification. Or il paroît qu'il y a eu des impuretez qui étoient entierement inevitables. De cette espece étoit l'impureté contractée par les corps morts: car si personne n'avoit touché les cadavres, comment auroit-on pu les ensevelir? Comment est ce que les freres et les parents auroient pû rendre le devoir des funerailles: mais ces impuretez la meme paroissent avoir été de deux especes, les unes qui ne demandoient qu'une simple <lavement des et> lotion des² corps, les autres qui imposoient l'exclusion du camp et une certaine espece d'abomination comme l'indique le verset 2. déjà cité, et voicy que dans la consideration de tant de merveilles je m'arrete de nouveau avec étonnement, diray-je que ces loix manifestoient l'impureté du corps humain qu'il avoit contracté par le peché pour³ qu'il paroisse qu'elle n'avoit été otté que par⁴ l'incarnation du fils de Dieu, et qu'elle demandoit des ablutions pour être purifiée pour figurer la necessité du bapteme par lequel nous sommes purifiés de toutes les impuretez de la masse humaine dans laquelle nous naissons. Ça put être la raison de la loy universelle qui deffendoit de toucher les corps des morts: mais j'ignore encore par les choses que j'ay meditée jusqu'icy par votre grace qu'elle est l'espece de souillure par l'attouchement d'un mort qui a exigé la separation du camp, c'est pourquoy je suspens mes reflexions sur cela; je ne cesseray cependant pas de demander votre lumière [17^v:] pour pouvoir mediter sur

¹ Feuille non paginée [17^r]

² lotion: en surcharge sur <lavement des et>

pour: en surcharge sur <par, pour>

⁴ p<our>: réécrit en par

cela quand l'occasion s'en presentera dans les versets suivants de l'écriture. Vous parlez, Seigneur à Moïse (5.) en disant (6.) lorsqu'un homme ou une femme auront commis quelques uns des pechez qui arrivent d'ordinaire aux hommes, et qu'ils auront violez par negligence les commandemens du seigneur, et seront tombez en faute etc. Sans doute qu'il m'est plus difficile de trouver par un texte si obscur quels ont été les pechez qui ont plus coutume d'arriver aux hommes que de ne pas arriver: car il est hors de doute qu'il y en a plusieurs auxquels l'un est plus enclin que l'autre, mais il ne paroît pas icy s'agir d'avantage de ceux qui concernent les individus des hommes: mais qui regardent la condition humaine. Or celle cy est sujete a toutes sortes de pechez dans son estat d'opposition a votre loy, car l'homme ressent selon la doctrine de l'apotre une autre loy opposée a votre loy, et je ne scais si elle ne le fait pas plus souvent pecher contre luy meme que contre le prochain. Cependant le verset suivant 7. me manifeste qu'il s'agit plustot icy des pechez qui ont coutume d'arriver contre le prochain <que de ceux> que de ceux¹ que nous commettons contre nous memes, parce qu'il commande la confession du peché, la restitution et outre le juste prix du tort qu'on a fait le cinquieme encore par dessus.

Ainsy je ne me trompe peut estre pas [18^r:] en disant que cette loy a été établi sur les voles et les fraudes, ou autres manieres de s'approprier le bien du prochain: a quoy peut estre le peuple étant pelerin dans le desert, et habitans sous des tentes a et enclin comme nous eprouvons que cela arrive encore aujourd'hui dans les armées et dans les campemens si on n'a soin d'arreter le desordre par l'exactitude de la discipline militaire et en faisant de exemples, (8.) et de peur qu'il n'existe aucune esperance ou pretexte de retenir ainsy les biens enlevés contre la justice, s'il ne se trouve personne a qui cette restitution se puisse faire vous ordonnez qu'on le donne aux pretres et qu'on offre un belier en sacrifice, et parce que cette loy de restitution est fondée sur la loy de nature et sur votre justice eternelle, ce n'est pas une figure; mais une verité toujours durable. Cette consideration donc de la vie et du pelerinage du peuple me persuade, Seigneur, que l'ordre de votre justice a² aussy établi³ pour cela la loy de la jalousie rapportée dans les derniers versets⁴ de ce chapitre: car cette vie de campemens, la proximité des tentes ont pû fournir plusieurs occasions, et pour exciter les soupçons de la jalousie et pour commettre le crime et nulle vigilance n'a pu suffire pour l'eviter. S'il avoit suffi de cacher le crime pour eviter le supplice, on auroit pu le commettre impunement. Ainsy la sagesse de votre justice ordonna de [18^v:] publier une loy dont le seul souvenir imprime sans doute de l'horreur, et a pu reprimer l'occasion seule meme de donner des soupçons: car souvent la crainte de causer du soupçon plustot que celle de commettre le crime en cachette retient les hommes du crime: de telle sorte même que j'ose dire qu'aujourd'hui au foy l'execution de cette loy empecheroit plusieurs femmes de tomber en adultere plustot que la veue d'une damnation eternelle: mais il ne Vous⁵ a pas plû, ô mon Dieu! de conduire par la crainte de la loy le peuple de vos enfans: mais de les contenir par la crainte de l'offense: cependant quoyque cette perquisition de l'adultere établie par une loy

¹ La répétition des trois mots a été corrigée en cours de copie, dans la même ligne.

² Complété dans l'interligne.

³ Complété en marge.

⁴ *versets*: réécriture d'un mot devenu illisible

⁵ Réécriture du v- minuscule en majuscule

pariosse si horrible a la sensualité: la peine du crime subsiste, et est d'autant plus terrible qu'elle est éternelle: quoyqu'elle ne tombe pas de la meme maniere sous le sens et qu'elle ne frape pas de la meme horreur. Il paroît en tout cela, Seigneur, comment cet ordre adorable de votre justice a voulu gouverner et tenir en bride un peuple charnel par des objets sensibles, et un peuple spirituel par des objets aussy spirituels car le Royaume de votre fils n'est pas de ce monde visible; puisqu'il dirige et punit spirituellement les ames qu'il gouverne invisiblement, et il n'a pas racheté les ames pour le corps: mais le corps au contraire pour les ames, c'est ainsy qu'il a voulu misericordieusement que l'homme tout entier fut glorifié! Vous vouliez par la loy charnelle et la pureté corporelle conduire le [19^r:] peuple a la loy et a la pureté spirituelle pour que l'ame parvint au salut, et le corps a la glorification, et peut étre que je n'avanceray rien mal a propos, si je dis que vous avez exercez un domaine temporel sur le peuple d'Israël, parce que des ames qui n'étoient pas encore rachetées ne meritoient pas d'étre encore votre heritage et peut étre aussy que la manducation des animaux impurs avoit été deffendu par la loy afin que l'homme sentit qu'il avoit perdu a certains egards son domaine sur eux, et comme l'homme l'a recouvré par la redemption, l'ame étant retablie dans l'état de grace, il a été retabli dans sa liberté et dans le pouvoir d'user de tous les animaux. Car par la satisfaction de votre fils tout a été remis dans son ordre et retabli dans sa fin pour lequel il avoit été crée: ou pour parler plus regulierement, toute la nature a été rendue par la grace capable de parvenir a la fin pour laquelle elle avoit été crée par misericorde.

SUR LE CHAPITRE SIXIEME

Vous avez, Seigneur, separé pour le Ministère de votre Culte la tribu de Levi des autres tribus d'Israël: mais <de peur> pour¹ que cette separation <faite>² apparente et speciale ne portat avec elle l'inclusion totale des autres hommes d'entre le peuple votre bonté indique les moyens par lesquels un chacun d'entre le peuple (1. 2.) peut [19^v:] se consacrer a vous d'une maniere particuliere. Premièrement vous demandez une volonté libre de ceux qui feront vœu de se sanctifier et qui voudront se consacrer au Seigneur (3.) secondement vous exigez la mortification du sens du gout, leur deffendant le vin et toute boisson enyvrante: non que le vin et les autres boissons fussent mauvaises: mais parce qu'elles sont la cause prochaine de plusieurs maux. Car si la nature de l'homme est d'elle meme si portée au mal et si l'homme a tant de penchant a choyer³ ses sens quel plus grand peril de pecher peut on trouver que par l'usage de ces liqueurs, qui par leurs chaleurs causent la fermentation des esprits et du sang transmettent les vapeurs dans la teste et offusquent par elles le cerveau, et privant l'homme de l'usage meme de la raison peuvent le rendre semblable aux bestes et le rendent souvent tel. Toutes les occasions de peché sont dangereuses: mais celle de l'yvrognerie est la plus perilleuse de toutes car dans les autres l'homme conserve sa raison de telle sorte, qu'il n'est obligé que de la preserver des objets

¹ *pour*: en surcharge sur <de peur>; variante stylistique.

² Rature illisible: <faite?>

³ Le verbe commence par un C majuscule, rajouté plus tard pour des raisons incompréhensibles. J'ai supprimé ce majuscule.

sensuels <depuis> de peur¹ que le sens emus par ceux cy ne secouent le frein de celle la: mais par l'occasion de l'ivrognerie l'homme donne d'abord luy meme matiere a offusquer la raison, et la² rejettant ainsy de plain gré, <la raison>³ il lache la bride a tous ses sens et ils en sont mus d'autant plus librement par les objets. Cette seule consideration donc de cette loy que vous avez icy porté, Seigneur, m'apprend combien sont dangereuses les opinions qui paroissent [20^r:] excuser l'ivrognerie et l'usage imoderé des liqueurs enyvantes pour ne pas dire les tolerer ou du moins y admettre le relachement: car ceux la ne prennent point garde quel attrait pour la sensualité provient de la fermentation du sang: puisque les esprits vitaux consistent dans le sang par ou il arrive que leur moindre mouvement pour ne pas dire fomentation dans tout le corps produit un effet extraordinaire, et existe premierement par dessus les autres ces passions dominantes auxquelles le temperament d'un chacun est porté et auxquelles lorsqu'il se joint un amateur étranger ou extraordinaire elles sont d'autant plus dangereuses qu'elles sont plus fortifiées et c'est ainsy qu'est augmentée en eux la difficulté d'y resister. Le sage dit que le vin rejouit le cœur de l'homme, et il exprime par ce peu de paroles toute la propriété du vin: mais cette joye du cœur charnel est la veritable tristesse du cœur spirituel: car comme selon la doctrine de notre divin sauveur tous les maux ont leur source dans le cœur, et que la nature de l'homme est si porté au mal tous les jours de sa vie, qui est qui ne concevra pas que cette joye du cœur des le premier mouvement penchera plutost a la malice qu'au bien. Sans doute que la joye du cœur charnel est tout autre que celle du cœur spirituel. Le premier trouve un plaisir seducteur dans le vin, et le second se rejouit dans vous mon Dieu son sauveur, celuy la [20^v:] trouve sa joye dans le vin naturel, celuy cy cherche ses delices dans le vin qui engendre les vierges, par ou je reconnois le conseil salutaire de l'apotre qui conseil d'employer le vin non pour le plaisir: mais comme une medecine pour la conservation de la santé mais comme dans les boissons enyvantes la nature trouve l'occasion d'exceder dans le sage la crainte de la fragilité humaine pourvoit justement <imprimer> inspirer⁴ a ceux qui se consacrent a vous volontairement et d'une maniere particuliere l'observance de cette votre loy que je ne crois pas tellement abrogée qu'on ne puisse la regarder et la recevoir comme un conseil salutaire: puisque si tout homme qui se consacre a vous de quelque maniere que ce soit doit vous rechercher, a combien plus forte raison celuy qui se consacre a vous d'une maniere singuliere devoit croire qu'il est plus a propos pour luy de s'abstenir de toute occasion de la joye <d'un> du⁵ cœur charnel.

Ce seroit une folie de dire que vous avez ordonné sans raison aux Nazareens c'est a dire a ceux qui sont separez pour leur sanctification de s'abstenir de l'usage des liqueurs enyvantes: et je ne saurois chercher d'autre raisons de cette loy que celle que j'ay avancé par la connoissance meme de la nature et de la propriété de semblables boissons: parce que vous aviez deja dans le levitique donné cette loy a vos pretres de ne pas boire du vin lorsqu'ils devoient entrer dans le sanctuaire. Mais parce que vous n'avez pas entendu cette deffense de boire a tous les levites ny meme

¹ *de peur*: réécriture de *de-<puis>*

² Complété dans l'interligne

³ Rayé probablement en cours de copie.

⁴ *inspirer*: en surcharge sur <imprimer>.

⁵ *du*: réécriture de <d'un>

a tous les pretres pour tous les tems, de meme je ne considere pas l'abstinence de toute boisson enyvrate comme un precepte: mais comme un conseil salutaire: [21^r:] mais a l'occasion de mediter sur ce commandement que vous avez donné aux Nazareens je ne puis ne pas gemir de la doctrine qui est presque devenue commune parmy le peuple chretien separé et consacré pour votre heritage. Car outre les opinions sur l'ivrognerie je me souviens de cet axiome qui n'est presque ignoré de personne parce qu'il est agreable que la boisson ne rompt pas le jeune. Si les inventeurs de cet axiome l'avoient restraite a la seule boisson de l'eau peut estre qu'il ne l'auroient pas rendu si commun: mais parce qu'il est general et qu'il s'etend sur toutes les boissons, il est sans doute aussy agreable aux oreilles charnelles qu'il devoit estre dur¹ et odieux aux oreilles: je diray plustot a l'ouye spirituelle, je considere le jeune que l'Eglise a institué pour reprimer les faillies de la chair et je vois de l'entrée <de> que² cet axiome est contraire a cette salutaire institution: car soit que la sensualité charnelle soit rassasiée ou irritée par la boisson ou par la manducation comment puis-je dire qu'on satisfait a l'esprit du jeune ou a l'intention de la mortification? L'un prend des boissons nourrissantes l'autre des confortatives et pretexte la necessité laquelle si elle est réelle, et si elle oblige par une saine et legitime raison a rompre le jeune on peut manger et boire, mais si l'on prend une boisson principalement de celles qui sont rassasiantes, nourrissantes, ou confortatives, soit par la complaisance de l'appetit [21^v:] ou de la sensualité, ou par le mouvement de se rassasier, ou fortifier sans necessité, comment croira-on avoir reprimé la sensualité, qui est la petulance de la chair, lorsque l'on boit ainsy pour luy complaire, si je considere ainsy l'intention et l'esprit de l'Eglise les questions et disputes qui naissent sur la qualité et la quantité de la boisson me paroissent vaines et ridicules: puisque c'est l'esprit de la chair qui les forme et qui les fomente et non un cœur penitent et contrit qui cherche a se mortifier, a reprimer sa chair a brider ses sensualitez et non a les choyer: par ou il paroît qu'on peut seulement decider par la qualité et la quantité de la boisson combien l'homme peut se complaire a luy meme en mettant a part la mortification pour la fin de laquelle le precepte a été établi. Je ne m'entends point a considerer les causes et les pretextes par lequel on recherche, les relachemens, les dispenses et indulgences: car il y en a de tant et de si differentes especes que je ne saurois les detailler. La sensualité represente a un chacun differentes raisons de rompre le jeune, et c'est le travail et l'ouvrage d'une grace particuliere que je ne cesseray, Seigneur, de vous demander pour moy que de discerner les vrayes et legitimes raisons des illusoires, la raison meme naturelle³ a conduit par votre lumiere a la connoissance de la cause pourquoy vous avez deffendu tout usage du vin, et meme de manger du raison frais ou sec a ceux qui estoient separez pour la sanctification et la consecration (4.) [22^r:] mais de ce que (5.) vous ordonnez qu'ils ne rasant pas leurs cheveux, et que le rasoir ne passe pas sur leur teste, ma foiblesse ne peut trouver d'autre raisons si ce n'est pour qu'ils fussent distinguez du reste du peuple parmy lequel je crois que l'usage

¹ Complété dans l'interligne

² que: en surcharge sur <de>

³ Transcription stylistique, à partir de rature et de réécritures partielles:

a) me et la nature

b) meme naturelle

etoit de raser la teste. Mais le verset 7.¹ et les suivants (8. 9.) me sont entierement incomprehensibles, et mon ignorance demeure muette, en les considerant: c'est a dire pourquoy vous avez ordonné de raser deux fois la teste par rapport a une souillure casuelle et non pas seulement volontaire arrivée a l'occasion d'un mort, comme si les cheveux n'²avoient contracté quelque impureté et differente en quelque maniere de tel impureté ordinaire qui se contractoit par l'attouchement des cadavres: pour laquelle le reste du peuple ne se faisoit pas couper les cheveux: mais seulement les Nazarréens.

Je deviens donc muet, Seigneur, si vous ne m'aidez eclairer mon esprit: car soit que je considere la loy des Nazarreens instituée par votre misericorde pour ceux d'entre le peu qui vouloient estre separé de la maniere ordinaire de vivre des hommes et se sanctifier en se consacrant a vous: soit que je les regarde comme une figure des Anachorettes, des moines et des solitaires qui sont separez d'une façon singuliere d'entre le peuple et de l'etat meme ecclesiastique par rapport a leurs regles et instituts particuliers, et qui vous sont consacrez. [22^v:] Je ne puis trouver la raison de ce rasement de teste. Je m'arrete donc, Seigneur, jusqu'a ce que vous ouvriez mes levres pour que j'exprime vos merveilles. Vous estes grand, o mon Dieu et tres louable dans vos œuvres! Voicy que vous daignez elever mon esprit par rapport aux Nazareens, a des choses plus elevées que celles que j'ay rapporté ci dessus: car vous avez daignez les etablir pour qu'il fut figuré et representé en eux le rapport qu'a eu la sainteté et consecration judaïque ou legale avec la sainteté et la consecration des enfans de Dieu. Le premier signe établi pour marquer le choix de ce peuple, que vous avez daigné o mon Dieu, appeller saint etoit le signe exterieur de la circoncision: mais voicy que le signe de la consecration et sanctification est établi en faisant croitre les cheveux de la teste. Qu'est ce qui pouvoit marquer plus clairement que cet institut comment avant la redemption toute sainteté a été aussy exterieure a l'ame comme ces signes de circoncision et de consecration des cheveux l'ont été par rapport au corps: car la circoncision aussy en vertu de laquelle les estrangers memes etoient agregez au peuple n'imprimoit point de caractere a l'ame: mais c'etoit seulement un signe du caractere futur: il etoit donc convenable de représenter dans les cheveux qui croissent dans la partie du corps la plus noble la grace qui sanctifie et qui consacre l'homme dans le cours de sa vie? [23^r:] Ainsy il est dit (5.) que le Nazareen sera saint en laissant croitre les cheveux de sa teste: puisque veritablement quand la grace croit, la sainteté croit aussy. Mais il ne suffisoit pas <aussy>³ seulement de laisser croitre les cheveux pour estre Nazareen il falloit encore faire un vœu et offrir un sacrifice d'abord au commencement de la consecration pour représenter que cette grace sanctifiante perdue apres le bapteme ne pouvoit estre recouvrée que par le bapteme laborieux de la penitence, laquelle par rapport au ferme propos demande la renovation du vœu baptismal et s'acquiert par le sacrifice reiteré du cœur. La vie donc du Nazareen figure la vie penitente dans laquelle on doit s'abstenir des mets et des sensualitez du corps meme permise comme represente la boisson du vin et la manducation des raisins etc. et se separer dans un esprit de penitence de la

¹ Le chiffre 7 résulte d'une réécriture de <17> où le premier chiffre a été rayé.

² n': en surcharge sur <m'>

³ Corrigé en cours de copie.

maniere de vivre des enfans du monde. Cette figure etant ainsy <repr>¹ considerée, il m'est representé que la souillure a l'occasion d'un mort designe la souillure des penitens par les œuvres qui donnent la mort a l'ame: car soit qu'on les fasse avec deliberation ou par fragilité et inconsiderement comme (9.) il est representé par la mort casuelle de quelque homme devant un Nazareen il est ordonné de se faire raser deux fois et le septieme jour pour designer dans la figure la difficulté de reparer la sainteté, et il [23^v:] faut y ajouter aussy le sacrifice reiteré (10. 11.) des deux tourtelles: une pour le peché et l'autre <pour l'> en² holocauste. Ce qui manifeste la reiteration du vœu ou du propos (12.) car le tems de sa separation d'apparavant devient inutile parce que sa consecration a été souillée. Or pour qu'il parut meme par la figure que la vie penitente et sanctifiante ne consistoit pas seulement dans les actions exterieures de la penitence et de la separation, vous aviez laissez a chacun la liberté, Seigneur, de se fixer un tems de separation, lequel etant fini on quittoit la chevelure etablie pour signe exterieure de separation: car tant qu'on la portoit elle pouvoit être comme j'ay dit, la figure de la grace sanctifiante, laquelle est réparée par la penitence, et tandis que les Nazareens representoient la penitence par des actes exterieurs ils portoient pour leurs sanctification ce signe de separation: mais selon le verset 13. voila la loy pour la consecration du Nazareen, lorsque les jours pour lesquels il s'est obligé par son vœu seront accomplis ou pour exercer les actes exterieurs de la penitence... (14.) il presentera au seigneur son oblation et celle cy triple un agneau d'un an en holocauste, une brebis d'un an pour le peché et un belier sans tache pour l'hostie pacifique. Il paroît donc par l'expression cy dessus marquée, *voila la loy de la consecration*³ que le delaissement de la [24^r:] chevelure n'a pas fini la sanctification, mais qu'elle a achevé la consecration apres avoir accompli la loy des sacrifices, l'hostie pacifique ajouté a l'holocauste et au sacrifice pour le peché marque que la paix interieure a été acquise par les œuvres de la penitence cependant l'hostie pacifique n'est pas separée de l'holocauste et de la victime pour le peché afin qu'il fut designé que la continuation interieure de ces sacrifices est necessaire pour conserver la consecration lors meme qu'on a fini les jours voués de la separation exterieure de la vie commune du peuple saint.

C'etoient là les sacrifices sanglants qui figuroient le sacrifice sanglant par la vertu duquelle la sanctification et la consecration est acquise: mais pour que son application future fut designée pour le sacrifice non sanglant de la loy nouvelle (15.) on ordonne d'offrir les pains sans levain petris avec de l'huile et les tourteaux sans levain arrosez d'huile par dessus, et les offrandes des liqueurs pour repeter dans la matiere du pain, et les liqueurs c'est a dire du vin, les precedents sacrifices sanglants de trois especes (16.) <afin> sans doute afin⁴ que le sacrifice sanglant venant a cesser sa vertu fut figurée applicable sous leur espece visible (17.) ainsy ils sont offerts, avec l'immolation du belier en hostie pacifique pour designer encore plus [24^v:] clairement que ce sacrifice seroit propre de la loy de grace et de la paix (18.) car cela etant duement achevé en rase veritablement la chevelure du Nazareen et les cheveux

¹ Homéotéleute classique, amorcé à partir de *représenté*, qui figure un peu plus loin, dans la ligne suivante.

² *en*: en surcharge sur <pour l'>

³ Souligné dans le manuscrit.

⁴ Complété dans l'interligne, cf. la rature: c'est l'ordre des mots qui a été transformé.

des œuvres extérieures de la pénitence et on les met dans le feu de la charité qui est mis sous le sacrifice des pacifiques: mais, Seigneur, que signifie ce commandement particulier lequel enjoint (19.) que le prêtre mette entre les mains du Nazareen lorsque sa teste aura été rasée l'épaule cuite d'un belier, un tourteau sans levain pris de la corbeille, et un gâteau aussi sans levain (20.) et les prenant derechef d'entre les mains du Nazareen il les élèvera devant le seigneur. Dans les autres sacrifices il suffisoit de mettre la main sur la teste de la victime; les prêtres faisoient le reste: mais dans ce sacrifice du Nazareen on repetoit l'oblation de la chair cuite et des pains faits par le Nazaréen. J'ay, Seigneur la hardiesse de vous interroger pour repondre et exprimer l'intelligence que vous avez daignez me donner qu'il est figuré singulièrement dans ce sacrifice par l'épaule cuite de la victime pacifique, le cœur du pénitent cuit dans les larmes de la douleur lequel doit vous être offert avec le sacrifice institué sous les espèces du pain par le prêtre pour qu'il soit élevé, ou que dans l'unoïn de l'esprit avec la victime Jésus-Christ le grand prêtre offrant la victime par les mains du prêtre son ministre la sainteté soit obtenue, et que les cheveux étant rasés, ou comme j'ay souvent dit, les œuvres extérieures de la pénitence [25^f:] venant à cesser la consecration soit confirmée par votre grace; après cela le Nazareen pourra boire du vin ou mener la vie commune des chrétiens, qui quoiqu'elle n'exclue pas entièrement l'usage des créatures elle prescrit cependant et porte avec elle une oblation continuelle d'un cœur cuit et intérieurement mortifié (21.) ainsi il ne doit pas seulement offrir ce qu'il a offert pour accomplir son vœu, mais encore les autres sacrifices, qu'il pourra faire de luy même, outre ceux qu'il a faits, et il exécutera pour achever sa sanctification ce qu'il avoit arrêté dans son esprit lorsqu'il fit son vœu, c'est à dire intérieurement par le ferme propos de faire le bien, or comme la perfection de la sainteté ne peut être acquise dans cette vie, il faut toujours tendre à ce but que nous y puissions parvenir hors de cette vie mortelle. Ayant ainsi établi cette loy des Nazareens vous parlez (22.) de nouveau, Seigneur, à Moïse en disant (23.): parlez à Aaron et à ses enfans. C'est ainsi que vous benirez les enfans d'Israël et vous leur direz etc. Mon ignorance diroit que cecy est rapporté en quelque façon hors d'œuvre en conséquence de ce qui a précédé, si vous n'éclairiez mon entendement pour me faire connoître que cette benediction suivante est appropriée aux enfans d'Israël. Nazareens ou separez dont il étoit question dans les versets susmentionnez car vous les benissez, Seigneur, (24.) [25^v:] et vous les conservez (25.) vous leur montrez votre visage favorable et vous avez pitié d'eux (26.) vous tournez le visage de vos grâces vers eux, et vous leur donnez la paix (27.) et votre nom est invoqué sur ces enfans d'Israël spirituel et vous les benissez; c'est là le sens naturel de cette¹ votre benediction qui par rapport à Israël charnel avoit été figurative, mais appropriée dans le sens déjà rapporté (24.) parce que la benediction par rapport aux choses temporelles se rapportoit à la garde des ennemis (25.) et par la montre de votre visage, ou on desiroit l'avenement du Messie pour obtenir miséricorde. Mais il faillit ajouter à cela dans la benediction que non seulement votre visage, Seigneur, leur fut montré dans votre fils qui devoit s'incarner: mais encore que ce maître par excellence comme étant Dieu (26.) tourne son visage vers eux en se montrant à eux intérieurement pour avoir la paix (27.) afin que par luy votre nom soit invoqué sur eux et que vous le

¹ Sic! Faute non corrigée.

benissiez aussy. C'est ainsy que vous enseignez, Seigneur, par des figures toute l'efficace de votre benediction. C'est ainsy que vous la donnez dans la verité a votre peuple d'Israël spirituel qui est Nazareen ou separé pour l'heritage de votre fils au milieu duquel meme cette espece de Nazareens ou de gens separez de la maniere commune de vivre par rapport aux exercices de la vie penitente subsiste, et fleurit en tant de milliers de moines et de solitaires, ce sont la, Seigneur, les mysteres que j'ay rapporté sur la loy des Nazareens [26^r:] par l'aide de votre bonté secourable, et qui paroisoient entierement impenetrables aux tenebres de mon ignorance avant que vous m'eussiez donné l'intelligence pour laquelle je voudrois pouvoir vous rendre d'assez humbles actions de graces en louant et glorifiant vos grandeurs.

SUR LE CHAPITRE SEPTIEME

Sans doute, ô mon Dieu, que votre sagesse a eu une fin particuliere, en ce que Moyse l'historien de vos grandeurs, et de tout le genre humain semble rapporter en quelque maniere sans ordre le tissu des evenemens en melant les preceptes morceaux avec les ceremoniaux: car il a deja rapporté au chap. 40. de l'exode que vous avez ordonné, Seigneur, de dresser le tabernacle au premier mois le premier jour du mois. Il a aussy détaillé la consecration d'Aaron et les sacrifices offerts a l'occasion de la mort de ses enfans. Il commence cependant icy de nouveau a faire mention des oblations qui ont été faites le jour que le tabernacle a été erigé, il repete souvent les memes loix soit morales soit ceremoniales. Je crois pourtant que cela a été fait pour qu'on les ecrivait comme ayant été dictées par vous sur la montagne ou dans le tabernacle secondement qu'on les rapporte comme publiées devant le peuple. On remarque cependant par tout [26^v:] la meme exactitude de Moyse serviteur fidele dans votre maison qu'il n'a pas ordonné la moindre chose de luy meme; mais qu'il vous a consulté en tout comme son seigneur et son Dieu et qu'il a ainsy tout fait par votre commandement. Ce legislateur nous enseigne par cet exemple ce que les puissances qui sont vos vicaires doivent faire en gouvernant et en administrant les fonctions que vous leur avez confiées. Il est clair que tout a été mysterieux sur le mont Sinay et fait par l'ordre de votre sagesse; je ne considere donc pas autrement ces oblations qui sont rapportées dans ce chapitre que comme vos suggestions. Je ne cherche cependant pas des mysteres dans les choses offertes: car mon ignorance suppose que c'étoient, ou simplement les offrandes ou des ustensiles necessaires aux sacrifices. (3.) Chaque tribu offrit un bœuf: deux tribus offroient un chariot couvert pour le service du tabernacle, ce qui par votre ordre estoit reparti (4. et 5.) entre les levites et les enfans de Merari et d'Ithamar, (8.) *mais on ne donna pas de chariots aux fils de Caats*¹ (9.) parce qu'ils servoient dans le sanctuaire, et qu'ils portoient les fardeaux sur leurs propres epaules, et je suis par la aussy confirmé dans ce que j'ay deja rapporté par votre grace que dans ce qui concernoit le tabernacle, il y avoit des choses figuratives, d'autres qui n'étoient etablies que pour la decence de la majesté de votre culte, celles la étoient <passées> portées² sur les propres epaules des Levites: celles cy étoient mises sur des chariots (11.) or afin que tout se fit en son

¹ Complété en marge.

² *portées* en surcharge sur <passées>: variante lexicale.

ordre et avec une plus grande solennité. [27^r:] Vous ordonnez qu'on offre tous les jours des presents et les chefs du peuple semblent avoir fait ces oblations selon l'arrangement du camp qui avoit suivi le denombrement du <camp>¹ peuple par lequel Juda eut le premier rang entre les autres tribus, et selon la disposition susdite il fut placé a l'orient. Il offre le premier ses dons qui concernoient les sacrifices de toute espece, afin que l'oblation fut complete: mais lorsque je reflechis que ces oblations ont été déjà faites lorsque votre tabernacle a été erigé, et <par> que² l'ordre de votre culte, Seigneur, a été établi, cette solennité des oblations établie pour tous les jours a pu figurer l'entrée des Rois et des Princes dans l'Eglise, dont un chacun y est entré avec son peuple dans les tems ordonnés par vos decrets éternels.

J'adore donc de plus en plus même dans les plus petites choses votre sagesse et j'en admire l'ordre qui m'est manifestée par ces institutions que vous avez faites. Tout ce que vous avez ordonné est digne de son instituteur tout porte avec foy un caractère de Majesté. Tout démontre la merveilleuse harmonie de votre providence <est>³ directrice. La prudence humaine est fondue en considérant ceci, tantôt elle attribue follement ces événements au hazard: tantôt a la conduite de la prudence naturelle. En parcourant attentivement cette histoire de votre peuple, et lorsqu'elle voit que vous avez fait des dispositions sur la moindre chose et observé en tout un si grand ordre, comment [27^v:] peut-il douter que vous n'ayez le même soin par rapport au gouvernement de toutes les créatures. Si ce n'est que parce que livrez à ses ténèbres, et ne l'évante⁴ pas sa foy aux objets invisibles elle ne vous entend pas lorsque vous luy⁵ parlez intérieurement ce qui fait qu'elle croit que tout arrive par hazard, et elle est enfin précipitée dans un tourbillon de ténèbres si épaisses, que refusant la créance à vos écritures elle voudrait si elle pouvait les effacer. C'est dans cette disposition que plusieurs lisent les écritures dont la lettre lue dans un esprit de curiosité et dénué d'intelligence <scavoir>⁶ les tue parce qu'il ne parviennent pas jusqu'à la vérité couverte du voile de la lettre et ils ne sauroient la pénétrer, parce qu'étant aveugles ils ne peuvent voir la lumière, que l'occasion se rencontre souvent de faire ces réflexions, pour graver plus profondément dans mon esprit, ce que je vous dois, ô mon Dieu, afin que cette connaissance même de ma dette soit une confession de ma faiblesse et de mon ignorance naturelle. Or donc, Seigneur, ce qui se trouve de bon dans mes méditations est de vous, et véritablement de vous et non de moy et mes avidités mêmes, mes tièdes, mon incapacité à méditer rendent témoignage à cette vérité. Combien souvent ma plume s'arrête, mes pensées se confondent, et je deviens comme hébété: parce que mes imperfections et mes fautes répandent des ténèbres qui m'inquiètent de trouver toujours la vérité. Mais lorsque la lumière de votre miséricorde dissipe ces exhalaisons et ces vapeurs de mon humanité, les pensées reviennent, et parce que la vérité brille la faculté [28^r:] d'écrire m'est rendue. C'est là, ô mon Dieu, ce qui me manifeste l'impureté de l'état de mon cœur que vous voyez: mais qui m'est souvent inconnu, et je ne la reconnois que par les effets. C'est sans doute ce qui me cause si souvent les aridités et les obscurités de mon entendement: mais cette

¹ Homéotéleute classique, dû à la répétition de *camp*

² *que*: en surcharge sur <par>

³ Rayé, à juste titre.

⁴ Sic! Pour *levant* ou *élevant*?

⁵ Complété dans l'interligne.

⁶ Rayé en cours de copie.

maniere meme dont vous agissez avec moy en me laissant dans l'aridité est digne de vous. C'est une œuvre de votre misericorde envers moy et une sage disposition de votre providence: pour que j'ay occasion de m'humilier devant vous, qu'il soit donc toujours fait avec moy selon votre sainte volonté, que je sois confondu en ce qui est de moy pour pouvoir me glorifier en ce qui est de vous, reconnoissant ce que je vous dois, afin de vous aimer davantage par votre grace.

SUR LE CHAPITRE HUITIEME

Entre toutes les choses que vous avez instituées, Seigneur, dans le Tabernacle il y en a trois qui me paroissent avoir figuré des choses tres mysterieuses: je diray plustot les principaux mysteres: c'est a dire l'arche, la table des pains de proposition, et le chandelier a sept lampes. Car c'estoit pour ainsy dire, des objets relatifs de votre culte en tant qu'ils representoient les principaux mysteres: la quatrieme, c'est a dire l'autel d'or des parfums qui estoit mis dans le tabernacle appartenoit [28^v:] au ministere de votre culte, et les trois figures susdites representoient le mystere de la tres sainte trinité. L'arche posée dans le saint des saints fut une representation de la divinité: c'est de la qu'on recevoit les oracles et on la placoit dans un lieu qui comme je l'ay souvent dit designoit le ciel et qui n'estoit pas tellement separé par le voile qu'il ne representat que les portes du ciel estoient fermées: mais encore pour figurer une notion obscure du mistere de la divinité des personnes et parce que la connoissance distincte du fils et du Saint esprit devoit estre donnée a l'eglise dans l'incarnation et manifestée dans la descente visible du Saint esprit, les figures, c'est a dire la table des pains de proposition et le chandelier estoient mis dans le sanctuaire selon l'exigence de ce mystere representé en figures: comme il est ordonné icy au verset 12. et il est commandé de les placer vers différentes parties du monde afin qu'il fut marqué que cette manifestation seroit universelle dans les quatre parties du monde. Le chandelier est mis vers la table des pains et le Saint Esprit est figuré par les sept lampes par rapport aux sept dons pour indiquer qu'une foy lumineuse seroit donnée par la lumiere de ce temoignage et marquer la connoissance future de la divinité dans l'humanité et du pain descendu du ciel. Par ou il est clairement confirmé que l'autel d'or a été comme un ustensile [29^r:]¹ servant par rapport a ces figures, et que les parfums qui y estoient offerts figuroient les oraisons des saints portées en presence de la tres sainte trinité. (4.) Or le chandelier estoit fait de cette sorte. Il estoit tout d'or battu a marteau tant la tige du milieu que les branches qui en sortoient des deux cotez; comme la facon du chandelier a été decrite plus au long dans l'exode et dans l'un et l'autre endroit il figure clairement que les sept dons distincts sont donnés par le meme esprit (6.) quant a ce qui regarde donc l'oblation des levites tout ce qui est rapporté manifeste la verité en consequence de ce qui a precedé pour designer que tout le caractere sacerdotal est conféré de la nature divine par Jésus-Christ et qu'il emane de la vertu d'un Dieu pretre qui offre une victime sur la croix. Moise donc qui a figuré cette nature divine, et qui a offert des victimes icy et dans la consecration d'Aaron a consacré Aaron et ses enfans levites lesquels n'ont pas reçu la plenitude du sacerdoce, Moise a porté et a purifié avec l'eau d'expiation (7.) il l'a repandu sur le bœuf du

¹ Feuille non numérotée: [29^r]

troupeau (8.) et l'offrande de farine mêlée d'huile qui doit l'accompagner étoit offerte par les levites en holocauste comme il est déclaré cy dessous (au v. 12.) mais il est ordonné a Moÿse de prendre un autre bœuf du troupeau et de l'offrir pour le peché pour représenter plus clairement l'hostie de l'humanité offerte d'une maniere sanglante [29^v:] par un Dieu pretre en vertu de laquelle on emploie les Levites devant le tabernacle (10.) les enfans d'Israël mettent leurs mains sur eux: ils ne les offrent pas directement a Dieu: mais <pour> par¹ Aaron (11.) qui a ordre de les offrir comme un present en presence de Dieu que les enfans d'Israel font au seigneur afin qu'ils luy rendent service dans les fonctions de son Ministère. Par ou il paroît que tout l'ordre de ce sacré Mynistère est conféré de Dieu par Jésus-Christ par le mynistère des pretres. C'est ainsy que toute leur fonction est exercée dans la consecration et dans la dispensation des graces. C'est ainsy qu'ils deviennent (comme on a déjà rapporté) participants par Jésus-Christ de toute la puissance de Jésus-Christ de la puissance dis-je que la creature humaine a participé de la divine en Jésus-Christ lorsque toute puissance luy a été donnée. C'est ainsy qu'est delié dans le ciel ce qu'ils delient sur la terre (13.), les levites sont ensuite presentés non seulement devant Aaron: mais devant ses enfans et Moÿse les consacre apres les avoir offerts au Seigneur, ainsy Aaron ou Jésus-Christ pretre, ainsy les enfans d'Aaron ou les pretres dans l'eglise offrent et presentent ceux qui doivent être consacrez: lesquels la divinité consacre dans l'unité du sacerdoce par Jésus-Christ par et avec Jésus-Christ C'est par ce caractere (14.) qu'ils sont separez du milieu des enfans d'Israël pour être a Dieu quoy qu'ils restent [30^f:] dans le camp d'Israël ou dans leur pelerinage sur la terre et dans l'eglise. Les ordres donc inferieurs comme étoient les levites (19.) sont livrez comme un don a Aaron et a ses fils ayant été tirez du milieu du peuple, ou comme il paroît dans la verité, ils sont livrez a l'unité du sacerdoce en Jésus-Christ et dans l'Eglise premierement par Aaron secondement a ceux qui sont figurez par ses enfans affin qu'ils vous servent, o mon Dieu, pour Israël dans le tabernacle de l'alliance et qu'ils prirent pour eux de peur que le peuple ne soit frappé de quelque playe. (20.) Or Moÿse et Aaron avec toute la multitude des enfans d'Israël firent sur les levites ce que vous aviez ordonné, Seigneur, voila l'ouvrage du caractere sacerdotal je diray plustot de l'unité du sacerdoce auquel le peuple meme participe, ce n'est cependant pas le peuple (21.) mais Aaron qui eleva les levites en presence du seigneur, et qui pria pour eux. Car c'est Jésus-Christ seul qui prie pour nous efficacement devant vous Pere Eternel! (22.), mais lorsqu'étant purifiés ils entrent aussy dans leurs fonctions ils servent dans le tabernacle d'alliance en presence d'Aaron et de ses enfans.

Je ne recherche pas, Seigneur, de figurer dans les autres versets de ce chapitre, puisqu'il est visible que vous avez eu egard aux fardeaux que les levites étoient obligez de porter sur leurs epaules, et que pour cela vous n'avez exigé leurs [30^v:] services que depuis vintcinq ans, ou les forces sont² dans leur vigueur jusqu'a cinquante, qu'elles commencent a dechoir. Tout le reste du tems, ils étoient obligez de servir leurs freres dans ce qui leur étoit ordonné, ce sont la, o mon Dieu, de grandes et de sublimes veritez dont votre misericorde a fortifié en moy la foy parce que vous avez daigné me mani-

¹ par réécrit de <pour>

² Complété dans l'interligne, il s'agit de la transformation de toute une partie de la phrase: variante grammaticale et stylistique à la fois.

fester. De la il paroit pourquoy les saints peres ont <revelez> relevez¹ le caractere sacerdotal par dessus les hierarchies celestes: et veritablement il n'y a rien sur la terre de plus saint, rien qui ait une vertu plus efficace, rien de plus elevé que la puissance spirituelle, rien de plus digne que votre culte et de plus convenable a votre ministere que ce caractere si excellent et si saint qui est participé de la divinité meme par Jésus-Christ en Jésus-Christ et de Jésus-Christ celuy a qui il est communiqué dans toute sa plenitude devient participant de toute sa puissance qui luy a été donnée dans le ciel et sur la terre c'est a dire dans l'église militante qui est le Royaume de Jésus-Christ ce que je dis devant vous mon Dieu, ne seroit peut estre pas sensible a beaucoup de personnes parce qu'il en est peu entre les layques qui considerent plus dans les pretres le caractere que la personne: mais par raport au caractere il y a des pretres qui voudroient se rendre considerables: mais non dans l'esprit de Jésus-Christ or s'ils n'agissent pas comme oints en [31^r:] Jésus-Christ et par Jésus-Christ ils exercent leur puissance en vertu du caractere ineffacable² mais pour leur condamnation et les hommes ne leur rendent pas toujours le respect qui leur est du parce que Jésus-Christ n'est pas representé dans leur vie, et sa sainte parole s'accomplit en eux: Celuy qui s'eleve sera humilié, et celuy qui s'humilie sera exalté, c'est une parole d'un grand poids que celle de l'éternelle verité: mon royaume n'est pas de ce monde: je ne suis pas venu pour estre servi; mais pour servir: car tout cela a une liaison reciproque, et combien est plus grand, en son sens l'aveuglement presque commun des Chretiens: que n'a été celuy des Juifs qui attendoient dans un sens mondain et temporel³ un messie puissant, un Roy riche, belisqueux et triomphant. Car toutes les propheties interpretées litteralement leur donnoient cette idée, il n'est pas surprenant s'ils jugeoient ainsy de l'avenir mais comment ne pas s'etonner de l'aveuglement des chretiens, a qui non seulement l'intelligence des propheties a été revelée mais qu'ils croient qu'elles sont accomplies, ils ont reconnus dans l'humiliation celuy que les susdites propheties designoient dans l'elevation: la croix de Jésus-Christ n'est pas pour eux un scandale ny une folie parce qu'ils ont receu la grace de croire. Jésus-Christ nous a montré par son exemple tout ce qu'il a enseigné, nous savons comment en s'humiliant [31^v:] il a été exalté: comment en servant il a regné: mais nous ne voulons point comprendre comment il gouverne le monde et comment son royaume est visible dans le monde, et que cependant il n'est pas de ce monde, de la vient cette etonnante contradiction et si indigne des fideles, que nous ambitionnons ce que notre divin maitre a meprisé, que nous rejettons ce qu'il a ambitionné, et que nous voulons estre servi la ou il a servi luy meme. Celuy qui veut dominer sur le bien d'autruy est appellé usurpateur et personne n'est surpris lorsque la justice poursuit un tel usurpateur. Le caractere d'usurpateur qui s'attribue avec injustice et arrogance le bien d'autruy est ordinairement hai mais combien il y a peu de vos pretres, Seigneur, qui cherchent les biens terrestres, les honneurs mondains et les richesses se reconnoissent pour tels, ils exercent la sphere de leur activité et lorsqu'ils entendent la puissance du caractere sur le royaume étranger des enfans du monde, ils les prostituent parce que ce sacré caractere a été donné pour servir et non pour dominer: vous etes vous meme, ô mon Dieu, la portion de leur heritage ils ne renoncent cependant pas tous a leur heritage terrestre souvent ceux qui y renoncent aussy ambitionnent le bien d'autruy: je

¹ relevez: en surcharge sur <revelez>

² Partiellement dans l'interligne.

³ Complété dans l'interligne.

dis le bien d'autrui parce qu'ils s'erigent en maitres et en usurpateurs pour ne pas dire en [32^r:] dissipateurs des biens qui ont été données aux eglises par les legs pieux des fondateurs, et qu'ils sont consacrez a votre culte au soulagement des pauvres et aux pieux usages, et dont ils devoient etre les fideles œconomes, je ne censure pas les mœurs, les vices et la maniere commune de vivre par ou s'il etoit possible ce caractere si saint et si redoutable seroit effacé et non pas seulement obscuri et meprisé, pourquoy? parce qu'ils en souillent la sainteté, parce qu'ils veulent s'en servir dans un royaume etranger dont ils preferent la demeure au royaume de votre fils, je dis dans un royaume etranger non dans le royaume de votre fils: car dans ce sens ou il a dit que son royaume n'etoit pas de ce monde le royaume du monde etant celuy de la chair et le royaume du diable et par cette raison lorsqu'ils entrent <de cette> par leurs¹ manieres de vivre licentieuse et irreguliere dans ce royaume etranger, de la chair c'est a dire de la vie mondaine et du diable, c'est a juste titre qu'on les appelle malheureux et usurpateurs et ils sont prostituez par les enfans du monde possesseurs de ce royaume parce que la sainteté du caractere y est ignorée.

Votre misericorde envers les hommes qu'elle voudroit tout sauver a voulu que vos ministres, Seigneur, veucussent dans ce royaume etranger comme les dispensateurs des graces, les amplificateurs [32^v:] de votre royaume qui en etendissent les bornes: mais hélas! combien y en a il qui par des exemples par leurs connivences, pour ne pas dire leur doctrine cherchent a dilater ce royaume etranger et a etendre la domination de votre ennemy, je ne veus pas mon Dieu, tellement restreindre ce que j'avance icy a vos pretres qui ont receu l'onction sacré qu'il ne puisse s'etendre a tout votre peuple a qui votre fils notre saint et souverain pontif a merité dans le sens cy dessus expliqué le caractere saint et sacerdotal: car l'homme est porté au mal tous les jours de sa vie, et presque toute chaire a corrompue sa voye, et outre cela aussy dans cet aimable royaume de votre fils toutes les charges, toutes les fonctions sont selon leurs institutions ministerielles, et ne sont pas seulement des pretres, parce que comme les membres dans le corps ont des fonctions reciproques et respectives ainsy dans ce royaume dont votre fils a voulu former son corps devoit il en etre de meme: mais hélas! Seigneur, quel est le roy, quel est le prince qui se regarde pour tel, quel est ce qui s'appelle maitre qui ne croit qu'il est tel par rapport a ses² inferieurs,³ et qui n'exerce sur eux la domination au lieu du mynistere, je scay qu'il y en a encore qui n'ont pas flechit le genouil devant Baal puisque vous avez vos elus dans tous les etats, et je ne suis pas devenu⁴ [33^r:] votre conseiller: mais je dois adorer vos jugements, je n'examine pas tellement ce qui regarde autrui que j'en oublie ce qui me concerne, je ne represente pas cecy pour m'exempter du nombre des prevaricateurs, puisque j'ay été le pasteur d'un grand troupeau: mais j'ay dispersé le troupeau: j'ay été votre mynistre, et je le suis, *mais peut etre que je veux encore plus etre servi que je ne sers*.⁵ Cette expression que j'employe en ajoutant a ce que je rapporte ce mot *peut etre*⁶ est une expression <de votre bonté> de mon humble confiance et

¹ *par leurs*: en surcharge sur <de cette>

² Réécriture de <ces> en *ses*

³ *inferieurs*: réécriture de <sup>erieurs

⁴ *devenu*: réécriture de <demeuré>

⁵ Complété en marge.

⁶ Souligné dans le manuscrit.

reconnaissance de votre bonté¹ et non de presumption, car je l'entend par rapport au service dû a ceux que vous m'avez encore confiez, et non par rapport au service que je vous dois comme votre creature puisque par votre aide et misericorde ma conscience ne me reproche rien de ce que je leur dois: mais elle ne me rend point presomptueux pour me croire exempt de tout default: elle me condamne cependant et m'accuse beaucoup en ce qui vous regarde et que je vous dois miserable creature que je suis, regardez moy donc des yeux favorables de votre misericorde et non de ceux de votre justice, et vous verrez en moy votre creature foible fragile et infirme a qui vous avez donné de vouloir vous servir. Mais je n'en ay pas le pouvoir. Il est cependant juste que je ne profere que dans la crainte et le tremblement ce que je dis du pouvoir: puisque si je neglige ou si j'omets bien des choses par lacheté et par tiedeur cela ne vient pas du default de la [33^v:] grace: mais par un malheureux effet de ma fragilité; ainsy parce que je n'avance que peu ou point de tout peut estre que je dois m'en prendre non au pouvoir: mais a ma volonté. Je me montre donc a vous a decouvert pour que vous me corrigiez et me chatiez et que vous me fortifiez de votre secours pour accomplir votre tres sainte volonté sur moy, en moy et par moy.

SUR LE CHAPITRE NEUVIEME

Une année etant accomplie depuis la sortie du peuple de la captivité (1.) vous ordonnez, Seigneur, aux enfans d'Israël de faire la pâque ou de celebrer la memoire de leur sortie selon les ceremonies que vous avez etablies, j'ay remarque que dans tous les sacrifices que vous avez instituez vous avez voulu que fut figuré ce sacrifice ineffable en memoire duquel les graisses et les animaux qui etoient immolez sur votre autel sentoient bon devant vous: mais parce que vous avez voulu que le memorial de la pâque fut observée avec une religion particuliere sans doute que cette pâque a figuré singulierement la grande pâque par laquelle la nature humaine a passé en Jésus-Christ et a été changée en une nouvelle creature. Car cette pâque, est et sera celebrée [34^f:] par une solemnité perpetuelle parce qu'elle a designé le sacrifice de l'agneau immolé dez le commencement du monde, et qui est encore devant vous comme egorgé.² La verité eternelle nous a elle meme manifestée cette figure a l'occasion de la celebration de la pâque en substituant la pâque ou le passage de son corps et de son sang en place de la substance du pain et du vin; mais voilée des accidens de l'une et de l'autre, et ce mystere est veritablement le passage a la pâque veritable et reelle, en memoire singuliere de cette pâque a été instituée la communion paschale que tout le peuple spirituel est obligé de celebrer (6.) celui cependant qui se trouvera impur par rapport a son ame differe cette celebration selon le jugement des pretres conformement au sens spirituel de votre loy expliquée aux versets 10. 11. 12. 13. 14., car quiconque est chargé de peché mortels est impur par rapport a son ame. Quiconque n'a pas encore duement accompli la penitence qui conque promet de bouche de se corriger mais non de cœur peut estre dit en voyage loin de sa nation

¹ Complété dans l'interligne, pour corriger la faute de copie de la ligne précédente.

² Inséré dans l'intervalle, dans un blanc laissé vide.

ou de l'église: et de telles personnes sont séparées de la célébration de la Pâque au jugement des confesseurs prudents: mais quiconque est pur et n'a pas eu besoin d'être dans le long voyage de la pénitence, s'il ne fait cependant pas la Pâque, [34^v:] il sera exterminé du milieu de son peuple et s'il persevere dans son obstination, il est privé de la sépulture ecclésiastique parce qu'il n'a pas offert en son temps le sacrifice au Seigneur, il portera lui-même la peine de son péché, c'est la loi de votre Eglise, Seigneur, encore aujourd'hui subsistante conforme à l'esprit de votre loi, et comme notre divin sauveur l'a accompli chaque Pâque par rapport à la célébration du passage depuis qu'il a ordonné de célébrer sa mémoire et d'annoncer sa mort, l'Eglise a aussi établi cette loi de la communion, on l'a observée selon toutes ses lois et ordonnances, or par ce qui suit de ce chapitre est rapporté en conséquence de la célébration de la Pâque peut être qu'on peut l'appliquer à cela avec votre aide, ô mon Dieu (15.) car depuis que le tabernacle de votre Eglise a été dressé, il a été couvert de la foi laquelle est véritablement comme une nuée qui couvre ce tabernacle de votre Eglise (dans le sens que l'apôtre dit que nous voyons Dieu en énigme) elle est cependant comme une espèce de feu qui luit dans les ténèbres de la nuit de l'ignorance humaine, lorsqu'elle se retire c'est à dire lorsqu'elle se lève en tant qu'elle s'approche de vous et les enfants d'Israël se mettent en chemin dans le désert de ce monde et campent dans les lieux où elle s'arrête, c'est à dire dans l'explication de la vérité (18.) c'est ainsi que les enfants d'Israël spirituel sont toujours [35^r:]¹ partis et portent toujours au commandement de l'esprit du Seigneur, qui explique les dogmes mais qui ne les change pas et restent dans le lieu où la nuée s'arrête, combien n'est-il pas élevé par vos justes jugements, ô mon Dieu, des vents orageux; des hérésies qui voulaient pousser d'un côté et d'autre cette nuée de la foi. Mais cette nuée mystérieuse muée par l'esprit de Jésus-Christ luisait et éclairait au milieu des ténèbres quelquefois étant élevée elle conduisait par des décisions précises: quelquefois elle s'arrêtait dans ce qui était déjà décidé, et le peuple partait au commandement du Seigneur, ou il s'arrêtait à veiller devant le tabernacle du Seigneur. Je ne me trompe peut être pas, ô mon Dieu! en avançant ceci spirituellement considéré. Je ne veux pourtant pas établir par là que la nuée ait été la figure de la foi: mais je rapporte ceci comme des pensées conformes à la vérité réservant de méditer par votre grâce cette matière et cette figure dans les chapitres suivants; élevez donc à vous, je vous prie, Seigneur, cette nuée de la foi à travers laquelle je ne vois vos grandeurs que comme en énigme afin que mon âme marche dans vos voyes, rendez-la lumineuse afin qu'elle éclaire dans la nuit de mon ignorance, puisque tout ce qui me manque, manque à ma foi, de là proviennent les tediums les distractions et les dissipations si fréquentes des prières parce qu'étant placés au milieu d'elle [35^v:] je tremblerais, Seigneur dans l'humble crainte de l'amour si l'impression de ma foi était assez vive pour s'étendre sur mes sens, ô combien ardemment je vous aimerais, si ma foi n'était pas semblable à une nuée qui fait obscurcir les yeux de mon âme, et rend obscure l'énigme dans laquelle je vous vois, quoique vous me fassiez ressentir vos grandeurs de la contemplation desquelles vous nourrissez mon âme, mais hélas! Seigneur, il me manque beaucoup pour que je vous aime beaucoup! je ne demande pourtant pas plus que vous n'avez résolu de me donner pour parvenir à la fin pour laquelle vous

¹ Le numéro de la feuille s'est effacé.

m'avez destiné, car vous êtes bon, ô mon Dieu! et il m'est avantageux d'espérer en vous non que je sois bon et que j'en sois digne, mais parce que vous êtes Dieu.

SUR LE CHAPITRE DIXIEME

Les loix ont été publiées, le tabernacle avoit été dressé, la paque avoit été célébré, et voicy que tout se prépare pour faire changer de camps aux enfans d'Israël. Ainsy (1. 2.) vous ordonnez à Moïse de se faire faire deux trompettes d'argent battues au marteau afin qu'il puisse s'en servir pour assembler tout le peuple lorsqu'il faudra decamper. Peut être que dans mon ignorance je n'aurois point cherché de mystère dans les trompettes, s'il ne s'étoit d'abord présenté à mon esprit pourquoy vous ordonnez de faire deux trompettes, puisqu'à peine [36^r:] un homme peut il sonner de deux en même tems. Vous dites cependant, Seigneur, (3.) lorsque vous aurez sonnés des trompettes etc. cette considération me conduit donc demander la lumière pour comprendre, et les paroles pour exprimer, ce que je crois être voilé sous ce qui est rapporté icy, l'art même militaire enseigne que les instrumens de guerre¹ <militaires>² ont été nécessaires pour donner le signal au peuple d'Israël comme j'ay déjà observé avec votre aide que vous avez manifesté dans ce peuple l'ordre et les principaux fondemens de cet art, il étoit donc convenable qu'en conséquence des principes mêmes de la guerre vous apprissiez à Moïse à faire faire une trompette, lorsque vous luy ordonnez de sonner luy même la trompette,³ votre commandement me paroît cacher un mystère sous l'écorce de la lettre et marque sans doute la parole du Seigneur qui est comme l'argent lequel ayant passé sept fois par le creuset, c'est de ce précieux argent qu'ont été faites les trompettes de l'ancienne et de la nouvelle loy dont Jésus-Christ notre divin Moïse se servoit pour appeler son peuple, et c'est avec ces deux trompettes qu'il a sonné. Toute la multitude des nations s'est assemblée vers luy à la porte du tabernacle de son église (4.) il a commencé luy même à sonner une fois et les princes et les apôtres sont venus à luy (5.) on a entendu un son plus long et plus entrecoupé, et le bruit de la prédication. C'est à [36^v:] dire le son des trompettes a ému le peuple (6.) dans la seconde année de sa conversation il a donné le second son, et le peuple courroit de toutes parts pour écouter sa parole. (7.) Or lorsqu'il falloit assembler le peuple il n'y avoit qu'un simple son de trompettes, et on ne sonnoit pas d'un son entrecoupé parce qu'après qu'il eut été exalté, tout le genre humain étoit attiré à luy par un simple son parce qu'il étoit inférieur d'un esprit véhément, et qui ne frappoit pas les oreilles d'un ton serré et entrecoupé (8.) et alors il fut ordonné aux enfans d'Aaron, aux prêtres de l'Église, de sonner des trompettes de la parole de Dieu, et cette ordonnance devoit toujours être gardée dans toute la postérité des prêtres (9.) et partant donc pour la guerre afin de détruire l'idolâtrie ils faisoient un bruit éclatant avec ces trompettes et vous vous souveniez d'eux pour les délivrer des mains de leurs ennemis (10.) ils sonnent de la trompette dans leur prédication aux jours des festes et en offrant les sacrifices afin que notre Dieu se ressouviene de nous: car vous êtes le seigneur notre Dieu (11.) or donc la seconde année

¹ Complété dans l'interligne.

² Transformation stylistique, cf. la note I.: remplacement de *militaire* par *de guerre*, un synonyme.

³ Homéotéleute classique, complété en marge: *trompette* figure deux fois dans le contexte immédiat.

qui a été la première après la délivrance d'Égypte laquelle a été la première¹ depuis l'institution de la véritable pasque dans la réalité le second mois le vingtième jour du mois, c'est à dire le cinquantième jour après cette pasque, la nuée a été élevée du tabernacle, parce que la foy des apôtres a été élevée par le saint esprit, et les [37^r:] disciples sont partis rangés selon leur diverses bandes du desert ou du mont Sinay, figure de Jerusalem ou du mont de Calvaire et la nuée de la foy s'est reposée sur la solitude de toute la terre, parce qu'elle s'est repandue virtuellement par tout le monde. Je suppose que ce premier changement de camps des enfans d'Israël a été mystérieux. Le reste de ce chapitre paroît être une relation historique qui rapporte l'ordre que vous avez voulu être observé dans les decampements. (13. 14.) Les premiers qui decamperent furent les enfans de Juda qui étoient placés à l'orient, ils étoient suivis (17.) d'une partie du tabernacle portée par les enfans de Gerson et de Merany et l'autre étoit porté par des chariots: afin que dans les campements il y eut du tems pour dresser le tabernacle,² et que quand il auroit été dressé on y mit d'abord le sanctuaire porté par les Cataites après le campement de Ruben (21.) à ceux la succederent les tentes d'Ephraïm (22.) et celles cy étoient suivies des fils de Dan qui étoient partis les derniers (29.) en consequence de ce que j'ay rapporté par votre aide sur le chap. 18. de l'exode en établissant Jethro pour la figure de la nature humaine, si je regarde son fils aussy dans la même consideration, il me paroît clairement qu'il est représenté comment Jésus-Christ après avoir accompli l'œuvre de la redemption est [37^v:] représenté par Moïse,³ avoit appelé la nature humaine à la glorification qui luy étoit destinée (29.) par le lieu que le Seigneur luy doit donner, elle est pourtant retournée comme Lobabe dans la terre où elle est née, parce que la mort n'a été réellement détruite que dans le corps de Jésus-Christ mais elle n'a été vaincue que virtuellement dans la nature humaine parce que la resurrection et la glorification ont été méritées par la passion.

C'est là, o mon Dieu, mon souverain bien ce qui m'a représenté depuis l'histoire de l'exode jusques icy les adorables mystères et les œuvres de Jésus-Christ mon sauveur dans Moïse et dans Aaron. J'ay déjà dit souvent que Moïse a représenté la nature divine de Jésus-Christ et Aaron la nature humaine, je n'ay pourtant pas dit cela de cette sorte que j'eusse voulu separer ces⁴ deux natures d'une seule personne en Jésus-Christ; Moïse n'a donc pû tellement figurer la nature divine qu'il ne figurât aussy la nature humaine, et Aaron n'a pas été la figure de la nature humaine separée de la divine mais dans ces deux frères étoient tellement représentées les opérations separées des deux natures dans la même personne de Jésus-Christ par où j'ay établi que Moïse a plus figuré la nature divine, et Aaron plus la nature humaine que la divine; mais depuis que tous les mystères ont été représentés en figures au pied du mont Sinay, et que le pèlerinage du peuple figure le pèlerinage de l'église militante à commencé, je ne scay, [38^r:] Seigneur, ce que je dois dire de ces chefs de votre peuple et de ces directeurs de l'état politique et sacerdotal, je crie donc à vous ne me privez donc pas de votre divine lumière, daignez me donner l'intelligence de vos merveilles afin que votre force eclate dans ma foiblesse. Que diray-je, Seigneur, du

¹ Homéotéleute classique, complété en marge.

² Transformation du pluriel en singulier: *les tabernacles/le tabernacle*

³ Mot-repère répété sur les feuilles 37^r et 37^v puis la première apparition rayée.

⁴ Réécriture: *ces* réécrit de <les>

pelerinage du peuple lequel a duré pendant quarante ans, et toute la vie de l'homme est un pelerinage continuel sur la terre comment donc trouveray-je le mistere de ce nombre, <sinon> selon¹ l'explication deja rapportée cy dessus sur cette matiere, cependant le pelerinage de l'eglise a encore d'autres sens differents car quoyque dans un sens etroit elle ne doit acquerir qu'apres le jour du jugement la possession de la terre promise, on peut regarder les persecutions qu'elle a essuyée dans les premiers tems comme celuy de son pelerinage, de meme la tranquillité dont elle jouit peut estre considerée comme son entrée dans la terre de promission temporelle, c'est ainsy que je vous cherche, Seigneur, mais je vous cherche encore dans mes pensées, puisque je ne trouve ny dans l'un ny dans l'autre sens ce que Moysse et Aaron ont pu figurer apres l'accomplissement de ce qui a été representé et figuré sur le mont Sinay, je mets donc a part ces pensées qui estoient necessaires pour ce qui a procedé et me confiant en votre grace en toute humilité, je suivray l'écriture verset [38^v:] par verset. Donnez moy ce que vous voudrez me donner, et usez d'indulgence envers moy sur ce que vous ne me donnerez pas.

SUR LE CHAPITRE ONZIEME

(1.) Dez l'entrée de ce chapitre il s'offre a moy un spectacle different de ceux que j'ay observé jusques icy avant que le peuple fut parvenu au mont Sinay, je l'ay souvent, pour ainsy dire, entendu murmurer, et ses prevarications estoient presque continuelles. J'ay admiré, Seigneur, votre misericorde paternelle, puisque vous ne les punissiez jamais: mais au contraire, vous satisfaisiez toujours leurs desirs, il resta une année au pied du mont Sinay, vous ayant oublié, il tomba dans une abominable idolatrie. Vous etiez en colere, Seigneur, et vous vouliez l'exterminer mais apres que Moysse eut imploré pour ce peuple criminel votre misericorde vous luy en laissate la punition, or voicy le peuple qui se laissa emporter au murmure contre vous, seigneur, comme se plaignant de la fatigue qu'il enduroit, l'ayant entendu vous entrates en colere et une flamme qui sortoit de vous s'estant allumée contre eux devora tout ce qui estoit a l'extremité du camp, et il n'est plus ordonné aux Levites de punir le peuple, qu'est ce que cela, mon Dieu, [39^r:] et d'ou vient cette differente maniere d'agire avec votre peuple, car c'est ainsy que j'ose vous le demander dans la simplicité de mon cœur, qui par la souhaite de vous en aimer davantage, je scay et je crois, o mon Dieu, que vos jugements sont toujours justes: mais plus vous daignez me manifester vos merveilles, plus ma foy se confirme, se nourrit et se fortifie, c'est pour cela donc que votre misericorde <se> me² manifeste qu'il a été convenable que vous en agissiez ainsy avec le peuple avant qu'il eut scu la loy, qu'il eut connu qui vous etiez, et qu'il eut eu les avantages des sacrifices et les figures de son esperance, mais apres qu'il eut receu tout cela de vous une faute plus grieve merita un chatiment plus grand et parce qu'il avoit plus receu de vous votre justice exigeoit davantage de luy, ç'avoit été un grand peché que ce murmure du peuple qui se plaignoit du travail, et c'estoit une defiance manifeste de vos promesses, puisque s'il avoit esperé fermement la terre que vous luy aviez promise,

¹ Alternative non résolue: les variantes parallèles: *sinon/selon, selon*: ajouté dans l'interligne.

² *me*: en surcharge sur <se>

comment auroit il pu se plaindre du travail? Peut être, Seigneur, que je ne dois plus chercher en cecy des figures particulieres: mais qu'il faut appliquer les veritez aux veritez, car de meme que nonobstant la Loy donnée, les promesses faites votre culte et les figures etablies, ce peuple charnel ne s'est pas depouillee de la nature humaine de meme sans doute, et votre peuple spirituel qui composa l'église militante n'a pas cessé d'être [39^v:] homme quoyqu'il ait été racheté, et qu'on¹ en place des figures, il ait receu des veritez reelles, et au lieu de la loy, qu'il ait receu le Saint Esprit. Je parle, Seigneur, par rapport a l'universalité, non seulement de cette eglise invisible des elus en tant qu'elle n'est connue qu'a vous, et en ce sens il me paroît que le premier deffaut, et presque universel en nous est cette foy languissante par rapport a vos promesses, et cette esperance de notre patrie future dans laquelle nous vivons, et qui nous fait plaindre des travaux que votre providence a imposé a chaque etat et a chaque homme, ce n'est plus le feu de votre justice lequel menace ceux qui perseverent dans le murmure qui nous devore: mais nous sommes veritablement devorez dans la vie par des sollicitudes temporelles, ces anxietés et ces vains desirs, qui comme un feu consomment et dessechent² les os de ceux qui murmurent. C'est la ce juste chatiment qui porte avec soy la tiedeur de la foy et de la confiance, en vous Seigneur, nous murmurons mais vous mon Dieu, plein de longanimité et de misericorde, ne faites pas d'abord semblant d'entendre nos murmures criminels: et lorsque vous <laissé devorer par le feu>³ l'entendez, c'est a bon droit que vous vous mettez en colere et que vous <nous> laissez devorer par le feu susmentionné la partie du camp qui est a l'extremité: C'est <voir> a dire⁴ ceux qui perseverent dans leur murmure: mais si dans l'exemple de ce peuple prevaricateur vous montré un juste chatiment vous manifesté aussy le remede dans le meme exemple [40^r:] (2.) car le peuple a crié a Moysse: Moysse a priez le Seigneur, et le feu a été eteint. Ce qui nous apprend aussy a crier a votre fils notre conducteur, et il intercede pour nous. Ce n'est que par son intercession et son secours que le feu de nos⁵ sollicitudes et des peines que vous nous envoyez sera eteint (4.) le petit peuple qui estoit venu d'Egypte avec les enfans d'Israel semble marquer que le nombre est beaucoup plus grand des hommes qui desirent la chair, qui sont assis et qui pleurent, qu'attirant a ceux les enfans d'Israël desirent de manger de la chair, cela demontre clairement la concupiscence dont personne n'est exempt et le petit peuple est trouvé pesle mêle avec les enfans d'Israël pour signifier plus distinctement l'universalité de ceux qui sont affligés de la maladie de la concupiscence. Sa proprieté est de tirer la chair, c'est a dire ces sensualitez d'être degoutés de ce que vous donnez, ô mon Dieu, (6.) et de <convoiter> connoitre⁶ ce que vous n'avez pas donné; sans doute que les pleurs interieurs de la concupiscence sont communs dans les familles, chacun pleure dans sa tente interieure, c'est a dire dans le fond du cœur; les mechants par le trop grand appetit des sensualitez et des vanitez, les bons par la connoissance de la loy du peché et de leurs miseres, vous vous mettez fort en colere, Seigneur, vous ne punissez cependant pas d'abord cette action de votre

¹ *en*: en surcharge sur <on>

² Corrigé en cours de copie: écrit partiellement, puis rayé <dessec> enfin répété intégralement dans la même ligne.

³ Homéotéleute classique: suppression d'un passage copié à tort et qui figure deux lignes plus bas.

⁴ Correction stylistique.

⁵ Réécriture de <v>os en nos

⁶ *connoitre*: en surcharge sur <convoiter>

peuple [40^v:] puisque ce n'etoit peut etre pas un peché de demander de la chair pour ceux dont la promesse etoit terrestre: mais il nous est permis de vous demander des biens terrestres et d'user de nos sens dans l'ordre et la mesure de votre loy.

C'est pourquoy je crois qu'il est icy représenté ce que nous sommes, et non ce que nous meritons par la concupiscence, je me perds, Seigneur, aidez moy dans la contemplation de ce qui est rapporté icy et dans les versets suivants sur Moyse, les pleurs du peuple luy paroisoient une chose insupportable, et cela a pû provenir du zele: mais ce qui m'est exposé dans les versets (11. 12. 13. 14. et 15.) ma foiblesse diroit que cela est venu de pusillanimité et d'ennuy du travail si vous me livriez, Seigneur, a mon sens et a moy meme: Moyse m'a paru tout autre quand il paroisoit devant Pharaon autre en descendant de la montagne, brisant le veau d'or, vengeant hautement l'injure qui vous avoit été faite; vous priant cependant pour le peuple et vous offrant sa vie pour luy. Il paroît icy tout autre en disant: que si votre volonté s'oppose en cela a mon desir je vous conjure de me faire plustot mourir, et que je trouve grâce devant vos yeux pour n'être point accablé de tant de maux. Je conclus de la que ci meme Moyse que j'ay dit cy devant, avoir été une figure représenté icy un prince juste: mais qui est visité d'une avidité interieure. Il rappelle dans l'esprit du peuple sa malice; il est touché de ses pleurs: il est emu de compassion, il reconnoit son impuissance, il craint votre justice, et il [41^r:] desire plustot la mort que de survivre aux prevarications et aux murmures du peuple contre vous, Seigneur, car ce sont la les semblables motifs de cette aridité, dont vous avez accoutumé de visiter souvent et d'éprouver les justes et vos élus. Mais ils sont particulièrement sensibles a ceux a qui vous confiez le soin des autres, et qui voyent offenser par ceux qui leur sont assujetés, vous mon Dieu qu'ils aiment telle fut la sainte disposition de Moyse. C'est pourquoy vous ne le reprenez pas: mais vous l'écoutez et vous le consolez (16. 17.) mais que dis-je vous le consolez, voicy que vous dites que vous prendrez de l'esprit qui est en luy pour le communiquer aux soixante et dix hommes pris des anciens d'Israël, ces instructions sont grandes et profondes, o mon Dieu, pour tous les Princes et les conducteurs de vos peuples. Il faut que dans une sincere humilité ils se reconnoissent trop foibles pour le fardeau du gouvernement: et pour que dans l'esprit de Moyse ils ayent recours a vous et vous demandent d'être soulagez il faut dis-je qu'en implorant de cette maniere notre divin secours ils choisissent d'entre le peuple de tels vieillards qu'ils connoissent eux memes et non par la seule relation des autres. Mais que faut il connoitre en eux: Cela sans doute qu'ils sont les anciens du peuple, et les maitres que vous avez ordonnez, Seigneur, a Moyse de choisir: mais voicy que vous prendrez [41^v:] de son esprit pour leur en faire part que cette expression est admirable, qu'elle est energique! qu'elle est complete, vous prenez de l'esprit qui est dans Moyse, est ce que ce legislateur en aura moins: non certainement, parce que vous n'en donnez aux vieillards, qu'afin qu'ils soutiennent avec luy le fardeau de ce peuple, et qu'il ne soit pas trop chargé en le portant seul. Tout ce que Moyse en a donc eu il le retient dans les autres, qui s'ils eussent eu un esprit different du sien ils eussent été a charge a Moyse, et non un soulagement pour luy. En cela consiste, Seigneur, la plus grande partie de votre benediction envers les Princes, lorsque vous¹ repartissez le meme esprit entre les princes et leurs conseillers, et ce

¹ Complété dans l'interligne: c'est le sujet manquant qui se trouve ainsi complété.

langage que vous tintes fut une veritable consolation, et un vray soulagement pour Moÿse, mais vous daignez luy donner une autre consolation en promettant de donner aussy de la chair au peuple, c'est ainsy qu'il m'est montré dans cet exemple comment le Prince s'affligeant sur l'affliction de son peuple obtient de vous misericorde (19. 20.) o Dieu adorable et admirable dans vos œuvres: voicy que vous promettez de donner de la chair que le peuple a demandé avec tant de larmes: mais vous les donnez comme un chatiment et non comme une recompense puisque vous la donnez pour qu'elle change pour eux en degout, est ce parce qu'ils ont demandez une chose mauvaise? Non: mais parce qu'ils ont rejettez le seigneur qui estoit au milieu d'eux, et qu'ils ont pleurez devant luy en disant pourquoy sommes nous sortis de l'Egypte. C'est en cela que consistoit le mal. En cela ils ont meprisez le seigneur. Parce qu'ils ont été fachés d'etre sortis de la captivité et non parce qu'ils ont demandez de la chair: C'est ainsy, ô mon Dieu que nous obtenons souvent [42^r:] pour notre malheur et notre degout ce que nous vous demandons; parce que nous ne le demandons pas dans la soumission a votre volonté et que nous ne sommes pas contents de votre sainte disposition. Dans ces exemples donc que vous nous montrez vous donnez des loix pour le gouvernement politique comme vous en aviez donnez auparavant qui concernoient votre culte et celles cy ne sont pas montrées dans les figures mais dans la realité pour que dans l'exemple du peuple nous puissions discerner la depravation de la nature humaine, et qu'ainsy nous tachions par votre grace d'éviter le mal et de suivre le bien. (21. 22.)

L'esprit humain est porté a accuser Moÿse d'incrudulité lorsqu'il lit la reponse qu'il vous fit seigneur. Mais je remarque par votre reponse (23.)¹ que la question de Moÿse n'a été qu'une recherche de votre volonté faite dans la simplicité du cœur, et provenant d'une prudence bien réglée et non un doute chancelant dans la foy de votre toute puissance. Il luy convenoit de vous demander, Seigneur, comment vous vouliez donner ce que vous aviez promis, pour qu'il put executer luy meme ce qu'il y auroit a faire: mais lorsqu'il eut remarqué par votre reponse que dans ce que vous deviez faire, la seule vertu de votre toute puissance devoit agir, et que vous ne vouliez pas vous servir de son mynister pour l'executer il se tait (24.)² il annonce votre parole au peuple, et il execute votre commandement en [42^v:] assemblant³ les anciens du peuple (25.) de rechercher quel est cet esprit que vous avez pris de Moÿse, et comment vous l'avez pris pour le donner aux soixante et dix anciens assemblez pres du tabernacle. Ca été sans doute cet esprit principal de sagesse de conseil, de discernement et de force si necessaire pour le gouvernement: ce seroit cependant une folie de s'imaginer que par cette expression de l'écriture il faut entendre que vous avez pris une partie de l'esprit de Moÿse pour le donner aux soixante dix anciens: mais que vous les avez rendus participants de ce meme esprit donné a Moÿse pour exprimer combien est necessaire l'union et l'identité d'un meme esprit dans un chef du peuple et dans ses conseillers lors donc que cet esprit se fut reposé sur les vieillards ils prophetiserent et ne cesserent plus, je ne scay, Seigneur, a quel sens de prophetie l'Ecriture etend le mot, *ils ont prophetisé*.⁴ Mais je ne crois pas me tromper si je l'etends en tout sens et a tout genre de prophetie:

¹ Le chiffre est corrigé, mais le chiffre rayé reste illisible.

² Idem

³ M: *dessein* [Le mot se trouve en marge, mais tout en haut et dans le coin gauche du manuscrit].

⁴ Souligné dans le manuscrit.

comme il est clair que Moïse a eu ce don et cet esprit. (26.) Ceux donc qui avoient restez dans le camp ont pu apprendre vos merveilles a venir: puisque cette maniere de prophetiser qui marquoit sensiblement l'esprit a pu estre cause qu'un jeune homme est accouru pour annoncer a Moïse qu'Eldad et Medad prophetisoient dans le camp: mais il n'y a eu qu'une admirable et exaltante manifestation de l'esprit prophetique. (28.) qui a pu causer dans Josai ce mouvement que plusieurs attribuent a l'instinct [43^r:] humain: mais que ma foiblesse attribue a sa fidelité envers Moïse et a une prudence réglée ce que l'esprit enseigne de prouver et de discerner particulièrement a ceux qui sont les conducteurs des peuples (29.) Moïse a scu de vous meme, o mon Dieu, la cause pourquoy ceux cy ont prophetisé: c'est pourquoy il reprime la jalousie apparente de Josué et souhaite ce qu'on devoit souhaiter pour tous les princes que vous leur donnassiez a tous votre esprit, Seigneur, dont l'union rendroit le sort des princes et des peuples heureux sur la terre (31.) Mon ignorance s'arrete et ne scait qu'en penser de ce qui est ensuite rapporté sur les cailles apportées dans le camps par un vent impetueux. C'est a dire si ce miracle fait par votre vertu toute puissante est le meme que celuy qui a deja été raconté dans l'exode (chap. 16. 2. 13.) ou si ce n'est un different? Car l'écriture marque que le premier s'est fait en chemin ou aux approches du mont Sinay, et le second en s'eloignant de la meme montagne et pour cela je croirois qu'il a été fait deux fois: s'il en est cependant ainsy pourquoy Moïse vous auroit il demandé, Seigneur, d'ou il devoit prendre de la viande pour une si grande multitude, puisqu'il auroit pu facilement se ressouvenir du miracle precedent!, se passe donc ces discussions ou l'esprit humain donne la plus part du tems bien de s'arreter car je ne medite pas les écritures pour qu'en les [43^v:] mettant a portée du sens humain et les entendant selon sa suggestion, je les rende croiables: mais pour qu'en croyant dans la simplicité je vous loue dans la dilection. (33.) Vous estes plein de longanimité et de justice, Seigneur, j'ay souvent occasion de la repeter. Les pleurs du peuple vous déplaisent,¹ vous vous estes mis fort en colere de ce que le peuple a été fâché d'estre sortie de l'Egypte: vous luy aviez pourtant donné auparavant de la chair a manger apres quoy votre colere excité l'a frappée d'une grande playe. En cela, mon Dieu, votre bonté agit d'une maniere proportionné a l'esprit humain: car si vous aviez puni le peuple sans luy donner ce qu'il demandoit, il auroit attribué le chatiment a l'impuissance de donner ce qu'il demandoit: mais lorsqu'ayant encore la chair entre les dents, il a été puni, il a pû reconnoitre votre misericorde en donnant *ce qu'il demandoit*,² et votre justice en punissant. (34.) Or ces lieux furent appellés les sepulchres de la concupiscence parce qu'ils y ensevelirent le peuple qui avoit désiré la chair, et qu'est ce cette autre chose que tout ce bas monde que le sepulchre de la concupiscence dans lequel nous vivons en mourant parce que nous mourons a chaque moment en convoitant, et combien de fois helas etant morts nous vivons! regardez moy, Seigneur, tantot mourant par moy meme dans ce sepulchre de la concupiscence tantot vivant par vous. Faites que je ne desire rien hors de vous afin que je vive toujours pour vous.

¹ *deplaisent*: réécriture de <deplorient>

² Complété dans l'interligne.

Les exemples de la depravation humaine et de la corruption qui sont manifestés dans les peuples aux chapitres precedents sont grandes sans doute: mais l'histoire que j'entreprends de mediter demontre que les saints et vos Elus meme, Seigneur, n'en ont point été exempts que les veritez et non ces figures fort redoutables que le venin d'envie et de jalousie qui a pû penetrer dans le cœur d'Aaron grand pretre, et de Marie prophetesse est subtil puisqu'il a été capable de souiller dans le premier l'onction meme sacrée et surmonter dans l'un et dans l'autre l'amour fraternel, et le droit du sang. Vous continuez o mon Dieu, de me demontrer par la dans la personne de Moÿse a combien de contradictions de jalousie et d'envie sont sujets les princes que vous etablissez pour chefs des peuples, et comment ils trouvent des ennemis secrets meme parmy ceux qui leur sont unis par les liens du sang quoyqu'ils soient irreprehensibles dans leurs propres personnes comme il est representé que Moÿse a toujours été. Or Aaron et Marie (1.) parlerent contre Moÿse non a cause de luy: mais par rapport a sa femme: et pourtant contre luy: mais que dirent? Sans doute des paroles d'enflure et d'orgueil par lesquelles ils voulurent s'egaler a Moÿse. Moÿse n'entendit point ces paroles: mais [44^v.:] vous a qui rien n'est caché lorsque vous les eutes entendues, Seigneur, (3.) car Moÿse estoit l'homme le plus doux qu'il y eut sur la terre, vous luy parlates d'abord. Le caractere de la douceur est de ne point entendre ce que les autres disent de foy: mais la propriété de votre justice est de proteger les innocents, c'est pourquoy vous avez d'abord entendu, Seigneur, ce que le frere et la sœur disoient contre un frere si doux. La glorification du visage de Moÿse a été si grande que ny Aaron ny Marie ne pouvoient le regarder et en soutenir l'eclat. Ils ne craignent cependant pas de parler mal de luy et de se comparer a luy.

Tel¹ est la propriété et l'aveuglement <et> de l'orgueil que vous ne differez pas pour ainsy dire un moment de punir et humilier, Seigneur, vous parlez d'abord a Moÿse, a Aaron, et a Marie et vous les appelez seulement tous trois en jugement (5. 6. 7. 8.) vous descendez dans la colonne de nuée, et que leur dites vous? Vous elevez celui qui est humble et doux, et vous abaissez les orgueilleux, s'il se trouve parmy vous un prophete du Seigneur je luy apparotray en vision, ou je luy parleray en songe. Mais il n'en est pas ainsy de Moÿse qui est un serviteur tres fidel dans ma maison. O eloge des eloges, ô exaltation digne du doux et du fidele par excellence laquelle procede de la bouche de la verité meme et que Moÿse a merité jusques icy preferablement [45^r.:] a vos autres saints et elus, Seigneur, vous avez daignez luy parler bouche a bouche, il voit le seigneur clairement, et non sous des figures et des enigmes. Vous ne dites pas pourtant qu'il voit Dieu, mais qu'il voit le seigneur, ou sa majesté visible, c'est la aussy, o mon Dieu, ce que votre fils nous a enseigné en disant bienheureux ceux qui ont le cœur pur parce qu'ils verront Dieu, et qui est ce qui a le cœur plus pur que celui qui a été tres fidele et tres doux. C'est sans doute pour cela qu'il a merité de voir le seigneur. C'est ainsy dis-je que vous avez elevez l'humble et en abaissant les superbes vous leur demandez, pourquoy donc n'avez vous pas craint de parler contre mon serviteur Moÿse? Vous ne les reprenez plus: vous ne leur faites plus de reproches (9.) parce qu'étant entré en colere contre eux vous vous en etes allé. O mon Dieu je vous re-

¹ Sic!

connois aussy par la que c'est la une marque et un effet de votre plus grande colere: de vous retirer de l'homme. Puisque tandis que vous luy faites des reproches que vous le prenez ou par le temoignage interieur de sa conscience ou par des peines temporelles, vous etes encore present avec luy, et vous en agissez ainsy pour luy¹ donner occasion de retourner a vous en ecoutant votre voix: mais lorsque vous restez dans le silence, vous n'etes plus present, et quand vous vous éloignez qu'arrive-t-il? La nuée, ou comme je l'ay dit [45^v:] la foy se retire aussy du tabernacle du cœur, Marie paroît aussitot toute blanche de lepre comme la neige (10.) mais une telle lepre auroit pu selon la loy estre appellée une lepre pure, et par consequent contraire a mes reflexions que j'ay deja rapportées sur la lepre, si l'écriture ne m'enseignoit (12.) qu'elle mangeoit le corps, et que par cette raison elle avoit été jugée impure selon le jugement meme du grand pretre, c'est pourquoy (11.) Aaron conjure Moysse de prier pour Marie, cecy me confirme donc, Seigneur, dans ce que j'ay deja rapporté par votre aide sur la lepre, car le peché de Marie a été un peché connu et voulu, et ainsy sa lepre quoiqu'elle ait été repandue par tout le corps et qu'elle ait été blanche sur la chair: parce que cependant cette lepre la mangeoit elle a vivement representé l'effet que le peché produit dans l'ame (13.) Moysse cria d'abord au seigneur, parce qu'il estoit le plus doux de tous les hommes (14.) ses cris eurent leur effet devant vous, mon Dieu, et vous dispenserent² a la guerir: vous exigeates cependant que Marie fut aussy couverte de honte. C'est a dire qu'elle reconnut son peché, et qu'il fut manifesté devant le peuple par une separation de sept jours. O Rois et Princes a qui Dieu a commis la conduite et le gouvernement des peuples, apprenez dans les exemples et le caractere de Moysse quels vous devez estre. Dieu loue Moysse pour sa fidelité et sa douceur et il demande [46^r:] essentiellement en vous ces vertus, car la fidelité porte avec elle la justice. La douceur comprend la misericorde et l'une et l'autre forme la veritable pieté, qui consiste dans la fidelité et la douceur. Si dis-je vous etes fideles aux commandemens du Seigneur et que vous exerciez la justice et la misericorde, si vous etes doux vous serez exempte de passions, et vous aurez le don de patience et de tolerance a l'exclusion de la lacheté et de la tiedeur. La promesse des doux est la possession de la terre et en cela paroît aussy comment cette vertu nous convient: mais les enfans du monde qui a la verité estiment cette vertu confondent souvent avec elle la mollesse et une simplicité hebetée, souvent ils prennent l'imbecilité pour la douceur: mais ce sont des defauts aussy³ indignes d'un Prince, comme la douceur est digne d'eux, parce qu'elle les rend aimables a tout le peuple. Elle conserve la dignité a l'exclusion du faste et de l'orgueil, elle modere la gravité, elle gouverne l'affabilité de peur qu'elle ne degene en⁴ legereté, la douceur entretient l'humilité interieure, nourit la misericorde, enfin en un mot elle rendt ceux qui la possedent agreables a Dieu et aux hommes. Celuy qui est doux scait se mettre en colere sans pecher, il exerce la justice sans passion: il est clement et misericordieux sans lacheté, zelé sans mouvement et sans <fureur> ferveurs⁵ indiscrete, liberal sans prodigalité, genereux sans vanité, patient sans bassesse, souffrant [46^v:] sans imbecilité, simple sans affectation, tel a été Moysse a qui vous avez daigné donner, o mon Dieu,

¹ luy: réécriture de <la>

² dispenserent: réécriture de <disposerent>

³ Complété dans l'interligne.

⁴ Le mot porte des traces de réécriture indéchiffrables.

⁵ sans ferveurs en surcharge sur <fureur>

des vertus si éclatantes et si dignes d'un Prince. J'ay sans doute veu ce conducteur de votre peuple autre lors qu'il tuoit un Egyptien; autre quand il vit le buisson ardent, autre en Egypte, autre au mont Sinay, autre enfin depuis que s'eloignant de la montagne il commença son pelerinage. Il a été saint en tout cela: mais il parut en luy différentes vertus selon les différentes occasions. Differente fermeté de foy qui l'a rendu tres fidele et tres doux puisqu'ou est la fermeté de la foy, la est aussy la fidelité, et celui qui est tres fidele a Dieu est tres ferme dans la foy. C'est la, Seigneur, ce que votre bonté m'a représenté dans cette histoire. Gravez dans mon cœur ces veritez afin que je suive dans la pratique ce que vous avez daigné m'enseigner en meditant cecy car souvent et combien souvent hélas, j'ay paru aux hommes fidele envers vous dans les actions exterieures. Je n'ay cependant pas cru¹ <confermement> fermement:² cette hypocrisie cependant ne detruit pas ma proposition: mais l'a³ confirme: parce que je n'ay pas été fidele: mais que je l'ay seulement paru, or Seigneur, il y a aussy maintenant en moy une infidelité parce qu'il y a en moy une grande fragilité et une foiblesse qui en est la suite et l'effet. Augmentez la foy afin que la fidelité croisse, et que par le concours de ces deux vertus votre charité soit augmentée en moy.

[47^r:] SUR LE CHAPITRE TREIZIEME

Vous etes grand, Seigneur, et tres digne de louange, vous etes adorable dans toutes vos œuvres, vous aviez entendu le le murmure du peuple qui se plaignoit de ses travaux, afin donc de le consoler de relevant ses esperances (1. 2. 3.) voycy que vous ordonnez a Moysé d'envoyer des hommes pour considerer la terre que vous deviez donner a votre peuple. Vous condescendez, Seigneur, et vous arrangez tout d'une maniere accommodée a la prudence humaine, en ordonnant qu'on envoie un homme de chaque tribu sans doute afin que <Efraïm> l'Espion⁴ envoyé par sa propre tribu trouva plus de creance aupres de chaque tribu sur ce qu'il devoit rapporter, enfin pour qu'un plus grand nombre d'emissaires visitat plus exactement cette terre, et achevat plustot sa commission. Si vous aviez ordonnez, Seigneur, d'en envoyer un petit nombre, cela auroit pu donner du soupçon au peuple et peut etre qu'ils en seroient venus a cette folie de dire qu'ils avoient été corrompus par Moysé, mais par vos commandements, mon Dieu, les princes memes et les chefs d'armées sont instruits de ce qu'ils doivent faire avant que d'entrer dans une terre ennemie (17.) avant que Moysé expediat Osée fils de <Cram> Cum,⁵ il le nomma sans doute par un esprit prophetique Josué ou sauveur donné de vous, mon Dieu! et ce fut par un conseil d'autant plus [47^v:] prudent qu'il l'envoya pour reconnoitre cette terre celui qui estoit déjà destiné par vous, mon Dieu, pour introduire le peuple (18.). Moysé leur indique la chemin (19. 20. 21.) les instruisant de ce qu'ils doivent observer, soit des choses avantageuses et utiles a scavoir soit pour faire la guerre ou pour l'œconomie domestique, il fait mention de la qualité de la terre, du peuple qui l'habite, de sa force

¹ Complété dans l'interligne.

² Complété en marge, devant la rature.

³ Sic! Pour la

⁴ L'Espion: en surcharge sur <Efraïm>

⁵ Cum: en surcharge sur <Cram>

ou foiblesse, de son nombre, des fortifications des villes, de la fertilité ou stérilité du terroir, il spécifie de considérer les arbres, et après les avoir encouragés, il les envoie en ajoutant qu'ils apportassent¹ des fruits de la terre, afin que par la connaissance et par la vue des fruits les forts fussent encouragés et les lâches excités à la conquête de cette terre fortunée, vous aviez prévu, Seigneur, ce qui arriverait de cette mission, cependant la fin de leur mission considérée selon vos conseils et selon la manière humaine d'agir était sainte, salutaire et convenable, à toutes les règles de la prudence humaine, et de l'art de la guerre, par où l'homme peut facilement connaître que vous arrangez tout pour son bien et son avantage, et qu'il n'y a que lui-même qui tourne à sa perte, ce qui étant sagement ordonné par vous le concerne, c'est à dire lorsqu'il abuse de vos dispositions en suivant sa propre volonté et négligeant la votre pour se livrer à ses ténèbres et aux suggestions de son ignorance, par là les princes peuvent apprendre de ne jamais tellement presumer [48^r:] de leurs conseils et de leurs dispositions pour y mettre leur espérance: puisqu'ils ne sont jamais si sains, si bien concertés, si sagement prévenus qu'ils ne puissent être changés, troublés, et de bon devenir mauvais. Moïse ce grand prophète, cet homme éclairé de votre lumière, ô mon Dieu, choisit douze émissaires parmi lesquels il ne s'en est trouvé que deux de fidèles. Les autres qui devaient encourager le peuple ont été les corrupteurs. Mais voici qu'est mon imprudente prudence humaine qui a coutume de censurer vos actions et vos grandeurs, ô mon Dieu, dit et je la laisserai parler selon son imprudence pour la confondre, elle dit donc que les princes doivent apprendre de ce qui est ici rapporté qu'il est plus à propos d'envoyer peu d'émissaires que d'en envoyer beaucoup puisqu'il est plus aisé d'en trouver de capable dans le petit nombre que dans le grand. Pourquoi Moïse n'a-t-il pas envoyé seuls Caleb et Josué que l'écriture avait ci-dessus indiqué avoir été choisis préférentiellement aux autres. Car il aurait pu parvenir ainsi ce qui est arrivé, lors donc que cette même imprudence considère que Moïse l'a ainsi fait par votre ordre elle aurait naturellement du penchant à en conclure avec impiété, que vous avez absolument voulu, Seigneur, que le mal qui en est en suivi arrivât, et que c'est pourquoi vous avez ordonné qu'au lieu de deux on en envoyât douze, c'est ainsi que babille mon ignorance qui jugeant des événements par le succès est appelée prudence, puisque si Moïse se conformant à un [48^v:] différent commandement *que vous lui eussiez donné*² de votre part n'avait/eut³ envoyé que deux espions, et qu'ils eussent été infidèles ou que les autres dix tribus n'auraient pas crus à leur rapport.

Cette folie humaine aurait pareillement blâmé votre conseil, Seigneur, en disant que le peuple divisé en tribus avait formé autant de familles et que l'on aurait pu par là facilement prévoir que dans cette communauté deux témoins ne trouveraient pas une égale foi comme si Moïse avait envoyé de chaque tribu un homme choisi et d'une probité connue, ce qu'il était d'autant plus convenable de faire que Moïse ne pouvait douter que ce ne fut une terre bonne et fertile, ni par conséquent craindre qu'il s'en trouverait plus parmi ces émissaires qui parleraient mal de cette terre qu'il

¹ Transcription de l'imparfait en imparfait du subjonctif: correction caractéristique d'un Français locuteur natif!

² Complété dans l'interligne.

³ Alternative non résolue: les variantes parallèles [*eut/avait*] représentent le passé antérieur et le plus-que-parfait du verbe, *eut*: ajouté dans l'interligne.

n'y en auroit qui rapporteroient la verité, et par un tel imprudent raisonnement, il auroit de nouveau fait rejaillir vers vous, mon Dieu, le mal qui seroit arrivé par le petit nombre des espions: mais je suis confondu, Seigneur, car c'est vous qui confondez mon ignorance, lorsque vous me la faites reconnoître. Puisque meme mettant a part la consideration des evenemens ma prudence conclut aussy de ce qui a deja été dit, qu'il a été tout a fait plus convenable d'envoyer des espions pris de chaque tribu parce que la division meme du peuple en tribu et la forme du gouvernement a dicté ainsy cette conduite et ce conseil, lorsque dans ce point de veue je considere la suite qu'a eu cette mission, je ne vous en attribue pas le mauvais succès a vous [49^r:] qui faites tout pour une fin salutaire: mais j'en accuse la depravation de la nature humaine qui s'eloigne si facilement de vous, Seigneur, et je reconnois la foiblesse de la loy que le peuple avoit en vous, les espions rapportèrent vray en bien des choses, et Moÿse ne se trompa pas dans leur choix. Ils executerent les commandemens que Moÿse leur avoit donnez, ils apporterent des marques de la fertilité de cette terre: ils detaillèrent ce qu'ils avoient veu et ce qu'ils croyoient sur les villes, sur le peuple et sur ses forces.¹ Mais leur manquement fut en ce que (excepté Calab et Josué), ils ne leverent pas leur esperance qu'ils devoient² avoir dans vos promesses au dessus de la suggestion de leur prudence. L'impression de la raison humaine prevalut aussy dans le peuple sur l'esperance que vous luy aviez ordonnez par votre loy d'avoir dans vos promesses comme il paroitra dans le chapitre suivant par ce qui est arrivé. Plus la prudence humaine se consulte elle meme, plus elle se confie en elle meme, plus viste³ elle se confond, ainsy ce peuple qui oublioit sitot ce qu'il avoit veu de vos grandeurs regardoit ses propres forces, il regardoit et craignoit les forces des⁴ ennemis, leurs villes, leurs forteresses, les enfans d'Evraim. O mon Dieu combien est grande la foiblesse humaine qui n'est pas éclairée par la foy surnaturelle. Voicy que tant et de si grands prodiges que ce peuple avoit veu presque chaque jour ne luy avoient servie de rien pour confirmer sa [49^v:] foy en vous, il venoit de voir un feu qui avoit devoré son propre camp, et il ne pouvoit croire que ce meme feu put consumer vos ennemis: mais cette incredulité paroît encore plus merveilleuse dans les dix espions qui avoient été choisis d'une multitude confuse que dans le peuple meme (31.). Caleb tache d'appaiser ce murmure qui s'elevoit contre Moÿse et il encourage le peuple en disant: (32.) allons et assujettissons nous ce pays; car nous pouvons nous en rendre maitres. Les autres qui avoient été avec luy disoient au contraire: nous ne pouvons pas aller combattre ce peuple parce qu'il est plus fort qu nous (33.) et ils decrèrent devant les enfans d'Israel le pays qu'ils avoient veu en disant la terre que nous⁵ avons <été> reconnue⁶ devore ses habitans. Comment l'iniquité se contredit elle meme. Ils rapportent que ce peuple est fort, robuste et possédant de grandes villes, et ils disent cependant que cette terre si fertile et si temperée devore ses habitans, ce meme peuple avoit veu peu auparavant Marie être

¹ *forces*: réécriture de *f<rerres>*

² *devoient*: réécriture de *d<oivent>*; transcription du présent en imparfait: de nouveau une correction caractéristique d'un Français!

³ Sic! pour *vite*?

⁴ *des*: réécriture de *<de?>*

⁵ *nous*: réécriture de *vous*

⁶ *reconnue*: en surcharge sur *<été>*: variante stylistique et grammaticale.

punie pour avoir parlé contre Moïse et voici qu'il ne compte pour rien de murmurer contre Moïse le plus doux de tous les hommes. Qu'un prince conçoive de l'horreur en considérant ceci puisqu'il peut <user> voir¹ ce que c'est que de gouverner un peuple qui ne peut être contenu ni par les chatiments, les fleaux et les prodiges dans l'obéissance qu'il doit à Dieu, et à celui qui est son conducteur, plus il examinera avec attention plus il verra évidemment que ce n'est pas les conseils des [50^r:] hommes, ni les forces humaines qui établissent un gouvernement paisible et sans trouble: mais que c'est un don de votre bonté, et de votre miséricorde, ô mon Dieu, et si le Prince à l'exemple de Moïse ne vous demeure fidèle, Seigneur, il ne peut rien espérer de ses sujets dont l'homme ne sauroit reprimer la malice. Il est vrai et en comparant des exemples si étonnants de l'incrédule peuple d'Israël avec ce qui est arrivé au peuple chrétien, il est facile de remarquer la différence de la docilité du peuple chrétien que le sang répandu de votre fils lui a mérité par la foi surnaturelle: mais plus un prince reconnoitra cette unité plus il verra clairement la nécessité de conserver la religion parmi le peuple et que sa fidélité envers vous, mon Dieu, doit être l'âme de son gouvernement. Imprimez cette vérité dans les cœurs de vos oints, Seigneur, éclairez ceux que vous avez établis vos vicaires sur la terre afin qu'ils affermissent la base de la fidélité qui leur est due par celle qu'ils vous doivent. Que gouvernant par vous, ils vous fassent régner, et qu'ils conduisent le peuple que vous avez confié à leurs soins à vous qui êtes le roy de rois et le Seigneur des Seigneurs.

[50^v:] SUR LE CHAPITRE QUATORZIÈME

O Dieu infiniment miséricordieux! que l'Écriture me représente vivement l'état de l'homme qui perd l'espérance, qu'il avoit eu dans vos promesses: (1.) le peuple se met à crier, il pleure toute cette nuit là, les esprits sont confondus, l'entendement est couvert comme d'un nuage, et l'imagination ne présente que des objets d'horreur, la volonté est flottante, et parce qu'aucun objet distinct n'est représenté à l'entendement (2.) tous les enfans d'Israël murmurent contre Moïse et Aaron ils protestent en criant des voix confuses et cela même qu'ils voyent augmenter leur confusion par leurs regards mutuels: mais que dites vous o multitude insensée: (3.) plut à Dieu que nous fussions morts en Égypte et puissions nous périr dans cette vaste solitude que non pas que le seigneur nous fasse entrer dans ce pays là de peur que nous ne mourrions par l'épée et que nos femmes et nos enfans ne soient emmenés captifs. Ne vaut il pas mieux que nous retournions en Égypte. Ce sont là vos cris que l'entendement obscurci, la volonté flottante, produit au dehors après avoir perdu l'espérance, plut à Dieu que nous fussions morts, puissions nous périr dans cette vaste solitude: voilà que vous desirez la mort: que le Seigneur ne nous fasse pas entrer dans cette terre² [51^r:]³ de peur que nous ne mourrions par l'épée. Voici que vous craignez la mort, de peur dites vous que nous ne mourrions par la glaive et que nos femmes et nos enfans ne soient menés⁴ en captivité, voilà que vous avez en

¹ voir: en surcharge sur <user>: variante stylistique.

² Mot-repère répété: d'abord ajouté en marge sur la feuille 51^r, puis écrit sur 50^v aussi.

³ Feuille non numérotée <51^r>

⁴ menez: corrigé de <amenez>

horreur la captivité: ne vaut il pas mieux retourner en Egypte, voicy que vous cherchez la servitude. O combien est horrible cet etat chancelant d'une volonté qui veut et ne veut pas; qui regarde le bien dans le mal et le mal dans le bien apres avoir perdu la fermeté de l'esperance et qui ne trouve point ce qu'elle desire: cecy me represente l'etat du pecheur qui pousse les derniers soupirs, apres que sa foye est obscurcie et son esperance perdue, cecy me represente l'esprit humain agissant par son propre mouvement dans les evenemens preveus et qui se presentent dans la vie humaine, votre foy n'a été qu'humaine, ô¹ Israël et la connoissance de Dieu n'a été en vous qu'exterieure: ainsy l'esperance qui n'etoit point fondée sur la fermeté surnaturelle de la foy s'est dissipée a la seule representation du peril. La volonté n'a <plus>² pu trouver d'objet fixe mais elle a été flottante et agitée par les differens mouvements du vouloir et de ne pas le vouloir, et enfin elle s'est trouvée plus portée a retourner a la servitude d'Egypte qui luy etoit deja connue que de s'exposer au peril imaginaire d'une servitude inconnue (4.) ainsy ils [51^v:] se disent l'un a l'autre, etablissons nous un chef et retournons en Egypte, dont ce peuple a causé la perte, qu'il a depouillé et en sortant chargé de ses richesses, il s'est attiré la haine et l'inimitié de tout l'Egypte.

Tels sont, o mon Dieu, et ainsy sont insensés les intincts de l'esprit humain livré a luy meme, et regardant les objets dans une foy naturelle, qu'est ce que Moysse le plus fidele et le plus doux de tous les hommes et Aaron font a la veue d'un si triste spectacle et au bruit confus d'un peuple effrené et mutin: (5.) ils se prosternerent en terre a la veue de toute cette multitude des enfans d'Israël, ils s'humilient devant vous, o mon Dieu, ils se soumettent a votre volonté et ils attendent de vous le remede a tant de maux, leur foy appuyée sur l'esperance en vous mon Dieu! parle dans le silence meme elle n'est pas excitée a la colere, elle ne crie point contre ceux qui crient, elle n'a point recours a sa propre prudence, elle ne craint pas un peril prochain, mais meprisant dans la fermeté tous les mouvements d'un peuple insensé, se montrant a vous a decouvert, elle n'attend conseil que de vous, elle s'abandonne dans le silence a votre volonté, le sucez des choses qui ne sont point dans son pouvoir, au contraire Josué et Caleb qui vous etoient demeurez fideles, Seigneur, (6) *enflames du zele de la verité*³ déchirent leurs vettemens en signe d'une douleur interieure, ils parlent au peuple, ils l'animent, ils veulent le ramener a vous en exaltant votre puissance (7. 8.) mais quel⁴ effet produit leur [52^f:] zele? Lorsque tout le peuple jettoit des grands cris et vouloit le lapider, la gloire du seigneur paroît a tous les enfans d'Israël sur le tabernacle de l'alliance (10. 11.) vous regardates Moysse et Aaron, Seigneur, humiliez devant vous, vous regardates la fidelité et le zele de Caleb et de Josué: voicy que vous manifestez votre gloire, et l'Escriture ne rapporte plus rien de la continuation des cris et du tumulte du peuple, cet objet visible⁵ suffit pour calmer les mouvemens de l'esprit humain qui comme je verray bientot se changea en crainte, en tremblement et en deüil. Vous demandez a Moysse, Seigneur, jusqu'a quand il s'obstinera a ne pas vous croire apres tant de prodiges que

réécriture de <en>

² Correction en cours de copie: *plus* répété deux fois, puis les deux rayés.

³ Complété dans l'interligne.

⁴ *quel*: réécriture de <qu'il>, non rayé, donc il s'agit formellement d'une alternative non résolue, mais en fait, non.

⁵ Complété dans l'interligne.

vous avez fait d'avant ses yeux que cette parole n'est pas une parole d'interrogation, mais de reproche: car vous avez veu l'etat du cœur de ce peuple, vous avez veu combien il est naturelle a l'homme d'oublier ce qui ce passe et d'ignorer ce qui est a venir, de ne se laisser toucher que par le present et de se former des prejugez sur le present et sur l'avenir selon les mouvements actuels qui le dominant: d'ou il arrive que dans l'etat de la nature corrompue l'entendement meme sert a l'homme de peine lorsque vous ne l'elevez pas aux objets surnaturels. L'homme qui considere l'avenir selon sa propre lumiere est cruellement tourmenté selon qu'il espere tantot et tantot il desespere: c'est pourquoy il est toujours flottant: mais lorsqu'il scait se confier en [52^v:] vous, il demeure ferme comme un rocher. Le peuple a qui vous confirmates si souvent vos promesses eut un objet de confiance: vous mites devant ses yeux les figures des mysteres, mais il n'avoit pas acquis par elles cette grace surnaturelle qui nous a été meritée, sans laquelle il ne pouvoit croire fermement par cecy et par ce qui suit paroit cette verité par rapport au peuple quoyque vous daignez manifester une conduite differente de votre misericorde envers vos elus puisque voicy que Moyse et Aaron, Caleb et Josué demeurèrent inbranlables comme des rochers, ceux la tomberent bientot, ceux cy perseverent, et qui est-ce qui oseroit vous demander pourquoy cela est arrivé ainsy; (12.) que mon langage, Seigneur, seroit insensé si je disois que vous avez tenté Moyse en disant, je les fraperay donc, c'est a dire le peuple, de peste et je les extermineray: mais pour vous je vous feray chef d'un grand peuple plus fort que celui cy afin que Moyse ne s'opposat pas, pour ainsy dire, a votre juste colere, car vous aviez deja dit sur la montagne a cause de l'idolatrice du peuple: laissez moy faire afin que ma colere s'allume, vous ne tentez pas l'homme ô mon Dieu, puisque vous auriez pu frapper par justice: mais Moyse pasteur et conducteur de votre peuple n'auroit pas satisfait a son devoir, s'il n'avoit prié pour luy, vous n'avez donc pas dit a Moyse, je vous feray le chef d'une nation plus grande et plus forte que celle cy afin qu'il consentit a la perte de ce peuple: mais pour qu'en conservant en luy la posterité d'Abraham et des peres de Moyse, il scut que vous pouviez aussy satisfaire a vos promesses. Votre [53^r:] voix donc se faisant entendre aux oreilles de Moyse luy dit; je les fraperay de peste, et je les extermineray par justice: mais une voix interieure¹ parle a Moyse par misericorde. C'est pourquoy (13. 14. 15. 16. 17.) détaillé tout ce que la folie des hommes pourroit dire (18.) Moyse reconnoit ce que vous pouvez par justice, il prie par misericorde (19.) en disant:² pardonnez, je vous supplie, a ce peuple son peché, selon la grandeur de votre misericorde, et selon que vous leur avez été favorable. Depuis leur sortie d'Egypte, jusqu'en ce lieu, Moyse dis-je oppose le bouclier de votre misericorde contre le glaive de votre justice (20.) et le Seigneur leur repondit: je leur ay pardonné ainsy que vous me l'avez demandez, la parole de Moyse fut dans sa bouche:³ mais dans son cœur se⁴ fut une parole de votre⁵ misericorde, ô mon Dieu, proferée par la bouche de ce fidele serviteur, ainsy par la consideration de tant de merveilles que

¹ Complété en marge: *inté-/exté-[rieur]*

² Complété dans l'interligne.

³ *la parole de Moyse*: répété dans l'interligne, sans que rien soit rayé, donc une tentative de remaniement avortée...

⁴ Sic! pour *ce!*

⁵ Complété dans l'interligne.

vous operez (21.) toute la terre est remplie de votre gloire (22.) cependant tous les hommes qui ont veu votre majesté, et les prodiges que vous avez fait en Egypte et¹ dans le desert et qui vous ont deja² tenté tant de³ fois differentes, et n'ont point obeï a votre <foy>⁴ voix (23.) ne verront point la terre que vous aviez promise a leurs peres avec serment, et nul de ceux qui vous ont outragez par leur parole ne la verra.

Quoy de plus juste, Seigneur que de [53^v:] punir ceux cy pour satisfaire a votre justice, quoy de plus misericordieusement juste que de pardonner aux autres qui n'ont pas veu, c'est pourquoy guidez par la fragilité humaine, ils n'ont pas cru, parce qu'ils n'ont pas veu. (24.) Ce fut veritablement par un autre esprit que fut conduit Caleb, c'est pourquoy vous promettez de l'introduire dans la terre qu'il a parcourue et que sa posterité la possedera. Vous promettez icy que vous introduirez Caleb de la tribu de Juda, et plus bas vous promettez bientot d'y introduire aussy Josué de la tribu d'Ephraïm pour designer plus clairement que la possession de cette terre sera particulierement donnée a la posterité de Juda, et l'introduction speciale dans cette meme terre a la posterité d'Ephraïm en Josué: car j'ay deja marqué dans la genese a l'occasion de la benediction donnée par Jacob a ses enfans qu'Ephraïm avoit figuré les nations qui devoient estre introduites dans l'eglise (25.) cecy s'estoit passé pour ainsy dire en presence des amakeites et des Chananeens qui habitoient dans les vallées voisines, qu'il vous auroit donc été facile de delivrer a ses ennemis ce peuple pour le punir: mais de peur que ceux cy ne s'en orgueillissent dans leurs victoires, vous ordonnez que le peuple retourne par le chemin de la mer rouge parce que vous n'avez pas voulu prendre ces ennemis pour ministres de votre justice contre votre peuple puisqu'ils auroient tué non seulement ceux [54^f:] qui estoient coupables et que vous vouliez punir. Mais aussy leurs enfans que vous vouliez conserver (26.) vous parlez donc a Moïse et vous luy declarez vos jugemens sur ce peuple et quels sont ils, Seigneur (28.) vous les traiterez selon les souhaits que vous leur avez entendu faire. Ils <s>ont⁵ dit: (3.) puissions nous perir dans cette vaste solitude plustot que le Seigneur vous fasse entrer dans cette terre de peur que nous ne mourions par l'épée (29.) que selon leur langage le corps de tous ceux qui ont été comptez depuis l'age de vingt ans et au dessus, qui ont murmurés contre vous, Seigneur seront etendus dans cette solitude (30.) et ils n'entreront point dans la terre dans laquelle vous aviez promis avec serment de les faire entrer (31.) mais leurs petits enfans dont ils ont dit qu'ils seroient la proye de leurs ennemis y seront introduits pour voir la terre qu'il⁶ leur a deplu (32.) vos corps, dites vous, seront etendus morts en cette solitude (33.), vos enfans seront errans et vagabonds dans ce desert pendant quarante ans (34.) selon le nombre des 40 jours pendant lesquels vous avez consideré cette terre en comptant une année pour chaque jour. Vous recevrez donc pendant 40 ans la peine de vos iniquitez et vous saurez qu'elle est ma vengeance: ce sont la, o mon Dieu vos jugemens justes et misericordieux, c'est ainsy que vous punissez [54^v:] ce peuple

¹ Complété dans l'interligne.

² Complété dans l'interligne.

³ *dixtant de fois*: alternative non résolue ayant produit des variantes parallèles

⁴ Corrigé en cours de copie: variante auditive.

⁵ Correction ultérieure.

⁶ Sic! pour *qui*

en le traittant comme <vous> il l'avoit¹ demandez. Combien de fois nous arrive-t-il de meme a nous pelerins dans le desert de ce monde mais nous ne prenons pas garde comment cela nous arrive: car l'homme qui ne se soumet pas a vous et repriment sa propre volonte est toujours flottant, tantot aiguillionné par la concupiscence, il desire, tantot inquiet par la prevision des maux a venir, il refuse le travail, ou il craint des evenements dont il se <trouve> forme² des prejugez. Ainsy, Seigneur, vous faites tres souvent et presque toujours pour son chatiment comme il demande permettant qu'il luy arrive ce qu'il desire, et comme ce peuple charnel tomba dans les maux qu'il auroit pu eviter s'il avoit suivi votre volonte dans la foy et la patience, nos miseres se multiplient lorsque nous desirons des choses contraires a notre volonte, et nos jours se changent en calamitez d'années, il est bien rare parmy les hommes d'en trouver qui comprennent cette verité, il en est peu qui la recherchent dans les consequences et parce qu'ils n'examinent pas leurs desirs, et qu'ils n'ont pas dessein de discerner votre volonte, mais parce qu'ils sont conduits par leur propre prudence. Tous n'ont pas des desirs aussy insensez qu'avoient ete ceux de ce peuple qui manquant d'esperance avoit tantot voulu mourir dans le desert et tantot retourner en esclavage: car ce que nous vous demandons, [55^r:] Seigneur, sous l'apparence du bien, nous le demandons comme permis: mais parce que nous n'examinons pas la fin pour laquelle nous demandons ou le motif qui nous fait agir c'est pour cela que nous nous ecartons de votre volonte, parce que c'est la concupiscence qui nous conduit a demander, et souvent, comme je l'ay dit, c'est pour notre chatiment que vous nous traitez comme nous souhaittons, je comprends a la faveur de votre lumiere ce que je dis, Seigneur, mais donnez moy de m'exprimer pour que les autres comprennent la verité que j'ay tiré de l'exemple des Israelites cy dessus cité, puisque l'esprit humain peut en differentes manieres expliquer, censurer et detourner le sens de ce que j'ay deja rapporté, car entre ces demandes qu'on vous fait il y en a qui sont par elles memes insensées comme etoit celle des Israelites, qui vouloient mourir dans le desert, ou retourner en Egypte.

Je ne parleray pas de telles demandes parce que celles de cette espece, ne sont pas ordinaires, mais elles sont l'effet du desespoir. Or il y a d'autres demandes des biens terrestres, des dignitez, des honneurs qui non seulement sont compatibles avec la vie chretienne: mais qui sont bonnes et licites par elles memes: cependant les motifs qui nous mouvent³ les rendent tantot mauvaises, tantot illicites, et tantot inconsiderées: car demander [55^v:] ce que j'ay rapporté dans la veue d'etre par la honoréz, estimez et considerez des hommes, pour exceller par dessus les autres pour mener une vie mondaine et rechercher le faste et la pompe, auxquels nous avons renoncez dans le bapteme, ces motifs, dis-je, sont criminels illicites et mauvais. Mais demander ce que j'ay dit sans prejudice du prochain comme d'ailleurs convenable a notre etat dans la veue de faire du bien aux autres, de servir la patrie, de secourir les veufves et orphelins et les pauvres d'etendre ou d'augmenter votre gloire, ô mon

¹ Remaniement du sujet *vous/il*, puis du verbe et du temps verbal

a) *vous l'avez*

b) *il l'avoit*

² *forme*: en surcharge sur <trouve>: variante stylistique.

³ *mouvent*: en surcharge sur [Correction douteuse. la première variante étant meilleure!]

Dieu, il est bon, permis, pieux, utile et meme d'obligation. Ce desir peut pourtant estre indiscret, car si par ces motifs la meme quoyque bons si celui qui est porté a l'avarice desire les thresors et les biens temporels, s'il ambitionne des honneurs, des elevations, <en> ou un¹ prince qui, porté² a la vaine gloire et a l'orgueil demande des couronnes, l'un et l'autre <demand>³ fait des demandes indiscrettes, imprudentes, dangereuses, il ne scait ce qu'il demande parce qu'il cherche des perils et des occasions prochaines de tentations, il aime le danger, et s'il demande avec presumption il perit souvent dans le peril qu'il a aimé. Mais il en est d'autres qui ne demandent pas meme de la maniere permise et dans l'ordre requis, ce que j'ay dit par la raison que [56^r:] j'ay rapporté du peril. Il y en a qui le refuse lors meme qu'il leur est offert, mais leur motif peut venir d'une fausse humilité que l'amour de l'oïveté engendre, et qu'ils appellent tranquillité, ou de tiedeur et de lacheté, et ceux cy negligent des occasions infinies de faire du bien au prochain, et de procurer votre gloire agissant ainsy mal par defiance en vous, par la foiblesse de leur foy ou par la langueur de leur charité en tant qu'ils ne suivent pas la fin pour laquelle ils ont été créés, selon l'ordre de votre providence, ce qui fait que les uns et les autres ne satisfont pas a votre volonté, Seigneur, parce qu'ils ne la suivent pas, mais la leur propre. Souvent donc vous accordez, ô mon Dieu, avec justice comme un chatiment aux uns les richesses et les honneurs qu'ils ont demandez inconsiderement, aux autres la tranquillité. C'est a dire, un genre de vie privée et remplie d'une fausse tranquillité, vous faites selon qu'ils vous demandent parce que ou ils ont presumé d'eux memes, ou ils se sont defiez de vous. Quel est l'homme, ô mon Dieu, qui considerant tout cecy selon toutes les particularitez ne tremblera pas? Quel est le prince, le solitaire, le riche, quel est le pauvre qui en le meditant ne craindra pas les tenebres de son ignorance, ne se jettera pas dans l'abyme de vos misericordes vivant au milieu de tant de maux et environnez [56^v:] de tant de perils, que faut il donc faire me demandera-on, sans doute qu'il faut se defier de soy meme, et mettre en vous sa confiance, vous demander ce qui convient a votre gloire, et les forces necessaires pour observer vos commandements par lequel on connoit votre volonté. ayez pitiez de moy, Seigneur, ayez pitiez de moy selon la multitude de vos misericordes car elles sont grandes non seulement par la mesure et le nombre, mais encore par l'espece, car autre est en espece la misericorde que vous exercez sur un prince, autre celle que vous faites au pauvre, parce que chaque etat demande des misericordes qui luy soient appropriées.

Je crie donc, ayez pitiez de moy, parce que je sens combien j'ay besoin de votre misericorde dans le double chemin qui ce presente. C'est pourquoy selon la lumiere de votre grace je puis entrer dans l'une ou l'autre <de votre grace> voye⁴ pour une bonne fin, pour un bon motif, mais sans un secours special de votre grace je ne saurois discerner quelle est celle qui est plus convenable a votre gloire et a mon salut. Je ne demande donc ny ne refuse crainte d'agir par presumption ou par tiedeur, mais

¹ ou un: en surcharge sur <en>

² Porté: en surcharge sur <se sont porté?>, en marge: un mot illisible

³ Homéotéleute classique, mais un tout petit saut: le verbe *demande* qui figure dans le contexte plusieurs fois sous formes différentes, a créé une sorte de confusion.

⁴ Corrigé en cours de copie, en rapport avec un homéotéleute classique: *de votre grace* a figuré une ligne plus haut aussi!

ne voulant que ce que vous voulez, donnez moy ce que vous voulez, conduisez moy ou il vous est agreable, et faites que j'agisse comme vous voulez, vous avez donc changez pour votre peuple, Seigneur les 40. jours pendant [57^r:] lesquels il a consideré cette terre en quarante années pour recevoir pendant ce tems là la peine de leur iniquitez et apprendre quelle est votre vengeance. Mais outre cet art est ce que¹ vous avez portez (36.) tous ces hommes que Moÿse avoit envoyé pour considerer la terre promise et qui en etant revenus avoient fait murmurer tout² le peuple contre luy en decriant cette terre comme mauvaise (37.) moururent ayant été frapez par le Seigneur, leur infidelité merita ce chatiment visible de votre justice: mais cet acte meme de justice fut une œuvre de misericorde par rapport au peuple par laquelle il estoit plus fortement excité a la recipiscence (38.) en ne voyant survivre que le seul Josué et Caleb de tous ceux qui avoient été reconnoître la terre promise (40.) mais le lendemain s'etant levé de grand matin ils monterent sur le sommet de la montagne et ils dirent, nous sommes prêts d'aller au lieu dont le seigneur nous a parlé, car nous avons peché, tout cela represente les mouvements de l'esprit humain. Le peuple pleura en voyant votre peine: mais le mouvement de son deuil cause une autre extremité, c'est a dire, la presumption. Il fut semblable a la conduite de ceux qui touchez d'un instinct de crainte ayant reconnu leurs pechez entreprennent des œuvres indiscrettes de penitence sans consulter leurs confesseurs et directeurs. Ils veulent d'abord par elles monter au sommet de la montagne par des actes heroïques, et ils croient pouvoir parvenir [57^v:] a une haute sainteté par leurs inventions, et pieuses imaginations, parce que l'homme peut s'en orgueillir meme dans la penitence et detester ses pechez par ce motif etant fâché de se trouver blamable. C'est pourquoy Moÿse reprendt le peuple en demandant (41.) pourquoy voulez vous marcher contre la parole du Seigneur, ce dessein ne vous reussira point (42.) cessez donc de vouloir monter de peur que vous ne soyez renversez devant vos ennemis (43.) les amaleïstes et les Chananéens sont devant vous, et vous tomberez sous leur epée parce que vous n'avez pas voulu obeir au Seigneur, et le Seigneur ne sera pas avec vous, c'est ainsy que votre bonté o mon Dieu, a coutume d'avertir par leurs directeurs ceux qui sont poussez d'un zele indiscret. Mais (44.) frappez d'aveuglement ils ne laissent pas de monter sur le haut de la montagne, or vous n'etes pas avec eux, ô mon Dieu, parce que vous n'ordonnez pas les œuvres indiscrettes d'un zele mal réglé, mais ceux qui les font suivent la plus part du tems leur volonté. C'est pourquoy (45.) les Amaleïtes et les Chananéens qui habitent sur le haut de la montagne venant a fondre sur eux les frapent, car ils defaillent en portant le fardeau des œuvres qu'ils ont entreprises, et ils sont non seulement frappez, mais taillez en pieces et poursuivis, cependant votre justice misericordieuse [58^r:] prescrit des bornes a ces ennemis memes pour qu'ils ne poursuivent pas au dela d'Hormâ pour qu'on apprenne par son propre exemple a s'humilier et a se repentir dans l'humilité. Ce sont là, Seigneur, les jugements justes et misericordieux par lesquels vous conduisez les hommes. Que vous voulez faire dependra de votre volonté, vous les epouvantez souvent et vous les remuez par les exemples des autres: mais lorsqu'ils n'ont pas recours a vous ils tombent aisement d'une extremité a l'autre. Souvent la presumption succede a la

¹ Complété dans l'interligne.

² Complété dans l'interligne.

terreur et elle est suivie d'un nouveau chatiment. Faites donc que je craigne dans la dilection; car lorsque je vous aimeray plus je craindray plus je souhaiteray d'approcher de vous et d'etre deffendu par vous.

SUR LE CHAPITRE QUINZIEME

Il semble qu'on rapporte icy comme hors d'œuvre par rapport a l'histoire du pelerinage du peuple, les loix qu'on a deja marqué dans le lévitique que vous avez porté, ô mon Dieu, prés du mont Sinay, mais si j'en considere le mystere je trouve que tout a été fait par un ordre egalement admirable et adorable de votre sagesse, il est souvent fait mention dans les loix des sacrifices, de l'oblation des liqueurs: mais je ne me resouviens [58^v:] pas qu'il <eut> ait¹ été ordonné qu'elle doit etre jointe a tous les sacrifices et de toute espece, parce que vous n'avez pu exiger, Seigneur, la farine, le vin et l'huile de votre peuple etant dans le desert et mangeant la manne du ciel comme son pain, a moins que vous ne les luy eussiez donnez miraculeusement, les bœufs, les brebis, les chevres et les boucs se multiplioient <par> dans² le desert; car le peuple sortant riche de l'Egypte en avoit amené des bestiaux de toutes ces especes ainsy peut etre que c'est avec imprudence que j'ay avancé sur le chapitre onzieme que le peuple a pu licitement vous demander des viandes, et que vous ne l'avez pas puni parce qu'il vous a demandez: mais parce qu'il a voulu retourner en Egypte ennuyez du travail: car en considerant bien tout cecy il paroît que ce desir du peuple provenoit de la concupiscence et de l'avarice, en voulant manger de la chair et du poisson pour conserver les bestiaux. et c'est peut etre pour cela meme que ce lieu a été appellé le sepulchre de la concupiscence: mais sans doute que la raison pour laquelle vous avez institué les libations que vous ordonnez icy de joindre aux sacrifices a été afin que le sacrifice sanglant fut figuré par des victimes sanglantes, et que l'oblation non sanglante et pure de ce meme sacrifice laquelle doit durer jusqu'a la consommation des siecles fut representée dans les oblations [59^r:] de liqueurs, c'est ainsy, dis-je, que les sacrifices sanglants de l'agneau qui etoit comme immolé ou qui l'étoit deja et les libations de l'agneau qui etoit comme immolé ont été des figures, or afin qu'il fut designé (2.) que cette derniere oblation de l'hostie pure seroit commencée par les apotres apres l'establissement de l'eglise invisible, il est ordonné que les oblations des liqueurs soient faites lorsque le peuple sera entré dans le pays qui luy a été donné pour habiter, mon ignorance ne trouve plus rien a rapporter sur les autres versets de ce chapitre puisque vos commandements sur toutes les especes des sacrifices ont deja été donnez dans le levitique, et qu'on a marqué les pechez d'ignorance, d'erreur et de malice meme et je crois que l'exemple meme icy joint du prevaricateur du sabbat a été rapporté historiquement pour faire paroître le juste chatiment de ceux qui pechent en meprisant vos commandements, et en ne faisant pas cas de la loy (38.) mais l'institution des franges et des bandes d'hyanchint est une marque de votre bonté par laquelle paroît votre soin paternel envers le peuple que vous avez voulu preserver de toute occasion de peché en rappellant votre loy

¹ *ait*: en surcharge sur <eut>: Transcription en subjonctif.

² Corrigé en cours de copie, dans la même ligne.

dans sa memoire. La loy ecrite, la connoissance exterieure de la verité demandoit ces signes et ces avertissements exterieurs; mais depuis que la [59^v:] loy a été ecrite dans le cœur de votre peuple spirituel, et <qu'il a été donné> que¹ la connoissance interieure de la verité par la foy qui a été elevée jusqu'a croire ce que l'on ne voit pas, vous donnez une memoire bien plus excellente de votre loy et c'est avec justice que vous la demandez de vos enfans spirituels qui l'embrassent. Gravez donc, Seigneur, dans mon cœur, la memoire continuelle de cette divine loy pour qu'en l'aimant j'ay toujours present a mes yeux et que je suive mon legislateur qui a daignez me meriter par son sang l'amour de la justice et de la loy.

SUR LE CHAPITRE SEIZIEME

Qu'est ce que l'homme, Seigneur, qu'est ce que l'homme qui viole si imprudemment votre loy que les exemples d'un peuple que vous aviez choisi pour votre heritage sont etonnants, l'écriture rapporte dans le chapitre precedent combien a été severe la loy que vous avez portée contre le peché d'orgueil, et comment un homme qui n'avoit pas observé le sabbat a été lapidé (1.) Voicy que des chefs d'entre les enfans de Levi et de Ruben et deux cent cinquante qui estoient des principaux de la sinagogue [60^r:] (2.) qui dans le tems des assemblées estoient appellés et distingués par leurs noms s'elevent s'en orgeuillissent, et font voir une rebellion manifeste, l'homme est etonné en lisant de si grands exemples d'orgueil et de corruption: mais il ne reconnoit pas toujours que la docilité et l'obeissance n'est pas une proprieté de la nature corrompue, mais un effet de votre grace, ô mon Dieu, et de la foy; le peuple offroit des holocaustes des animaux mais il ne pouvoit offrir l'holocauste du cœur parce qu'il n'etoit pas circoncis du cœur. Reconnoitre interieurement votre majesté souveraine et votre supreme domaine, o mon Dieu, est un effet surnaturel de la foy dont la suite est l'obeissance et la docilité, ces deux vertus sont produites par l'humilité dont avant l'holocauste qui vous fut offert sur la croix, Seigneur, l'homme etoit bien plus incapable: ainsy la grace d'un cœur contrit ne parut que dans le petit nombre des elus du vieux testament. J'ay veu dans les chapitres precedents Aaron et Marie concevoir de la jalousie contre Moyse: icy les principaux d'entre les levites et le peuple s'en orgeuillissent contre eux sans craindre vos jugements. Il en est ainsy, [60^v:] Seigneur, non pas seulement dans l'ancienne loy: mais maintenant aussy que la docilité et la parfaite obeissance sont les effets de la grace singuliere de la foy animée par la charité: mais ces dons divins qui viennent de vous selon la differente mesure dans laquelle vous les dispensez sont bien plus communs dans le christianisme que <le peuple n'avoit été> qu'ils n'avoient été² parmy le peuple d'Israël. Il y a et il y a eu des heresies qui par une audace criminelle ont voulu etendre a tout le peuple l'egalité du sacerdoce, dont Coré, Dathan et Abiron avec leurs sectateurs ont été les figures, mais l'universalité des fideles et les pecheurs memes qui y sont compris montrent plus de docilité et de foy parce qu'il y en a beaucoup plus parmy ceux qui seduits par les mauvais exemples des autres pechent par une ignorance

¹ *que*: en surcharge: une lourdeur supprimée!

² Refonte stylistique justifiée!

affectée. Qu'il n'y en a qui pechent par une malice deliberée en tant qu'ils rendent du moins une obeissance exteriere a l'eglise et que ceux qui ne sont pas admis aux ordres sacrez n'ont pas la presumption de s'ingerer dans le sacerdoce. Dans les precedents exemples de la prevarication du peuple, on representoit le murmure et le peché commis contre Moysse comme chef du peuple. Icy on rapporte ceux qui ont été commis contre le sacerdoce. Je diray plus contre [61^r:] son caractere dans la personne d'Aaron en s'arrogant le pouvoir d'offrir l'encens tant dans les levites par Choré contre la famille d'Aaron que dans les Laiques <ou> en¹ Dathan et Abiron (3.): qu'il nous suffise, disent ils, que tout le peuple est un peuple de saints et que le seigneur est avec eux, pourquoy vous elevez vous sur le peuple du Seigneur, et c'est la le langage des heretiques qui ne se soumettant pas a l'autorité de l'eglise veulent s'aroger le discernement de la verité, l'interpretation des ecritures, et la dispensation de votre parole. Est-ce, disent ils, que tout chretien n'a pas reçu le S¹. Esprit dans le bapteme, est-ce que tout le peuple n'est pas saint et que le Seigneur n'est pas avec eux, pourquoy vous elevez vous sur le peuple du seigneur, disent ils aux pretres et l'eglise qui conservant le caractere de Moysse demeure toujours dans la fidelité et la douceur, et qui entendant le murmure de ses enfans (4.) prie pour <moy> eux² dans toute l'humilité de son cœur (5.) convoque des conciles (6.) cite devant les parties. Vous o mon Dieu qui les ecoutez, elle ordonne qu'on produise des encensoirs de leur doctrine (12.); il s'en est trouvé parmy [61^v:] eux plusieurs qui ont dit avec Dathan et Abiron: nous n'y irons point, et ils ajoutent des reproches a leurs exemples (14.) par lesquels ils provoquent justement la colere de l'eglise (15.) et elle dit ainsy avec Moysse au seigneur ne regardez point leurs sacrifices; et ce qui a été fait visiblement avec Coré, Dathan et Abiron se fait spirituellement par l'excommunication. L'ecriture rapporte que Moysse se mit fort en colere: mais cette colere fut un zele de votre loy, Seigneur, et non un mouvement criminel de la passion humaine. Il ne pecha donc pas par cette colere lorsqu'il vengea votre loy violée sur ses prevaricateurs.

Je ne sais, ô mon Dieu, si mes pensées s'accordent avec le sens des interpretes plus sages que moy, il me paroît cependant que le crime et le chatiment ont été differents dans Choré, Dathan et Abiron: que Choré avec ses sectateurs a voulu s'aroger le sacerdoce, comme il paroît par le reproche que luy a fait Moysse (9. 10.) et que Dathan et Abiron ont voulu s'ingerer dans le gouvernement politique du peuple. C'est pourquoy (16.) Moysse luy ordonne et a sa troupe de se présenter devant le tabernacle. Mais (25.) Moysse luy meme suivi des anciens d'Israël va trouver Dathan et Abiron qui etant citez et [62^r:] appelez n'avoient pas voulu venir, la terre entreouvrant engloutit ceux cy (31.) et un feu sortit de vous, Seigneur, et devora ceux la avec deux cent cinquante hommes compagnons de Choré (35.) Tels ont été o mon Dieu, vos jugemens bien redoutables, sur ceux qui se sont elevez contre vous en la personne de Moysse et d'Aaron. Il paroît clairement par ces exemples que la puissances temporelle et spirituelle viennent de vous auxquelles ceux qui resistent contre les loix vous resistent aussy et s'elevent contre vous qui etes le seigneur des seigneurs. Je parle, mon Dieu, des puissances qui representent sur la terre votre divine Majesté

¹ en: en surcharge sur <ou>

² eux: en surcharge sur <moy>

et qui sont legitimes. Car il y a des puissances temporelles qui sont elues par¹ votre disposition, lesquelles sont bornées par les loix des peuples pour juger et pour gouverner, auxquelles on promet une obeissance et fidelité conditionnelle et relative aux loix. Mais l'exemple du peuple d'Israel ne fournit point d'occasion d'en parler icy. Moïse et Aaron avoient été commis par une mission speciale pour conduire ce peuple, c'est² pourquoi <ce me semble>³ les exemples de ce meme peuple ne peuvent déroger aux gouvernements des Royaumes qui subsistent dans la chretienté pareillement ordonné par vous dans lesquels la puissance est partagée entre les princes [62^v:] et le peuple. Cependant ce que je rapporte icy concerne precisement la puissance temporelle. Car la spirituelle a toujours les memes rapports parce qu'en cela consiste l'unité de l'eglise, l'unité du sacerdoce, enfin l'unité du Royaume de votre fils qui est gouverné par un seul chef visible: mais je ne veux pas dire non plus que Moïse n'ait pas été la figure de tous les princes de votre peuple chretien, Seigneur, puisqu'il seroit a souhaiter que tous imitassent sa fidelité et sa douceur parce que ces vertus si necessaires dans un prince etabliront le zele de la justice au lieu des passions de colere et de vengeance et chasseroient du cœur des princes toute convoitise de dominer et ainsy elles livreroient plus etroitement le peuple a garder la fidelité et le disposeroit avec douceur a l'obeissance dans toutes sortes de gouvernements. Loin donc de ma pensée de vouloir en quelque maniere parce que j'a dit y autoriser ou excuser l'action abominable que votre justice a puni si visiblement et si severement dans l'exemple sur lequel j'ecris maintenant. Mais je conseilerois d'imiter l'exemple de Moïse qui n'est point d'abord emu en entendant la voix des rebelles mais premierement il est touché de douleur pour le peché qui a été commis contre vous, Seigneur, et se prosternant jusqu'a terre [63^r:] il a recours a vous pour vous demander conseil. Secondement il a assemblé les rebelles en presence du peuple pour les entendre 3.e enfin il se met en colere, et il vous invoque, Seigneur, enflammé de zele de votre gloire et de l'offense qui vous a été faite: afin que vous ne regardiez pas leur sacrifice, il ne vous demande pas de punir l'offense qui a été faite a sa propre personne (29. 30.) mais bien l'injure qui vous a été faite, ô mon Dieu, afin qu'il fut manifesté qu'ils ont blasphémé contre vous, Seigneur, la fureur de votre justice s'étoit allumée⁴ contre tout le peuple (19. 20. 21.), vous ordonnez que Moïse et Aaron se separent du milieu de l'assemblée du peuple que vous avez voulu perdre tout d'un coup. Mais voicy (22.) que les pasteurs du troupeau se jettent le visage contre terre et vous prient pour le peuple, ils ne vous permettent pas en quelque facon de sevir⁵ contre luy quoyqu'il ait si souvent mérité vos justes vengeance. Ils n'avoient cependant pas universellement consenti a ce crime de Choré, d'Athan et Abiron. Ainsy les coupables sont punis et en memoire de cet exemple de votre justice vous ordonnez (37. 38.) qu'ayant réduit les encensoirs [63^v:] en lames ils soient attachés a l'autel: mais a quoy ont servi ces choses exterieures si ce n'est pour que vous soyez trouvé juste dans vos paroles et irreprehensible dans vos jugements? Car voicy qu'a peine trois seditieux avec cent cinquante des principaux ont

¹ par: réécrit de <pour>

² Complété dans l'interligne.

³ La rature est affectuée avec la même encre que l'ojout.

⁴ allumée: réécriture de <abimé>, partiellement dans l'interligne

⁵ Inséré dans l'intervalle, dans un blanc laissé vide. écrit d'une autre encre!

commencé à murmurer: a peine leur avez vous fait subir un juste chatiment (41.) que toute la multitude murmure (42.) la sedition se forme elle augmente, et contraignit Moïse et Aaron de se retirer vers le tabernacle.

Que ces exemples sont beaux pour les princes a qui le soin des peuples a été confié. On leur apprend icy de recourir toujours a vous: mais particulièrement dans les cas inopinez et impreveus, et de n'agir qu'après vous avoir consulté, Seigneur. Moïse fit cecy dans une foy vive, le peuple murmura par un mouvement de l'instinct humain: et après que Moïse et Aaron furent separez du peuple, le fleau de la justice eclata. Mais o mon Dieu vous aprouviez Moïse et Aaron en leur disant (45.) retirez vous du milieu de cette multitude: je m'en vay les exterminer tous presentement, que cecy est admirable, Seigneur, voicy que vous avez souvent repeté cette parole a Moïse, cependant il ne vous obeit pas: mais s'étant prosterné contre terre il dit a Aaron (46.) prenez votre encensoir mettez y du feu de l'autel et l'encens dessus allez vite vers le peuple afin de prier pour luy car la colere est deja sortie du throne de Dieu, et la playe commence a eclater, que [64^r:] votre langage, Seigneur, et vos manieres de parler sont differentes: d'où est ce que Moïse prosterné contre terre auroit scu cela si vous le luy aviez revelé: pourquoy est ce qu'il auroit envoyé Aaron afin de prier pour le peuple: si vous ne luy aviez inspiré: pourquoy avez vous donc ordonné a Moïse de s'eloigner de vous: puisque vous avez voulez pardonner a ce peuple ou pourquoy avez vous revelé le chatiment et le remede du chatiment si vous avez voulu exterminer le peuple: car Moïse ne s'estoit pas encore retiré que la playe commença d'eclater sur le peuple? Qu'est ce qu'il paroît plus clairement de la sinon que vous avez, o mon Dieu, differentes manieres de parler: mais que vous conservez toujours la meme et immuable volonté selon laquelle vous voulez que les princes fassent toujours ce qui est de leur ressort, et qu'ils agissent non selon la voix extérieure, mais selon votre voix intérieure. Cette divine voix se fit entendre aux oreilles de Moïse. Retirez vous du milieu de ce peuple: *mais votre voye Interieure luy inspira l'amour pour le peuple. C'est pourquoy il vous prie toujours pour la conservation de ce meme peuple.*¹ de meme les princes doivent toujours regarder comme votre voix intérieure l'obligation de leur estat: c'est a dire la dilection envers le peuple, et ne doivent jamais s'en éloigner pour quelque apparence extérieure que ce puisse être, lesquelles vous permettez souvent qui arrivent pour éprouver leur fidélité et amour. Vous ne [64^v:] les laissez jamais separer, s'ils conservent dans leurs cœurs la dilection et l'amour de leur devoir. Vous avez veu ces dispositions dans les cœurs de Moïse et d'Aaron, c'est pourquoy vous leur avez dit retirez vous. Vous avez pourtant voulu qu'il nous restassent fideles. C'est pourquoy en pardonnant, vous avez indiqué le remede du chatiment, parce qu'ils ont demeurez fideles en votre presence: mais outre cette consideration meme dans cette mission d'Aaron, il paroît dans Aaron pretre un caractere de mediateur de Jésus-Christ notre grand pretre qu'il a communiqué au caractere sacerdotal de son eglise. C'est pour cela qu'il est envoyé par Moïse avec l'encensoir, et que se tenant debout entre les morts et les vivants il pria pour le peuple et la playe cessa (48.)

C'est ainsy que vous conduisez, Seigneur, un peuple prevaricateur et qui avoit la teste si dure, vous avez voulu dans son pelerinage et les divers evenements qui icy

¹ Tout ce passage omis est complété en marge. L'omission est due à la répétition fréquente du mot *peuple*, d'où le saut!

sont arrivez dans l'espace de 40. ans manifester aux hommes la force de votre bras et vous instruire par cette histoire de plusieurs veritez qui concernent le gouvernement temporel et spirituel de votre peuple chretien. Le murmure du peuple se rapportoit a la personne de Moyse ou au gouvernement politique. Mais l'attentat temeraire de Choré, d'Athan et Abiron en tant qu'ils ont pretendu s'arroger le sacerdoce semble se rapporter plus directement a Aaron ou au gouvernement ecclesiastique et que ny l'un ny l'autre n'est exempt de coups de langue des hommes dont les testes sont trop dures [65^r:] pour pouvoir flechir, la force de votre bras tout puissant a paru, comme je l'ay dit dans la conduite et les guerres de ce peuple: mais votre puissance eclate encore davantage dans sa conduite interieure, et l'ordre singulier de votre providence envers les princes se manifeste dans la conservation de Moyse et d'Aaron, combien de fois le peuple n'a il pas murmuré: combien de fois ne s'est il pas élevé, j'ay d'abord remarqué qu'Aaron et Marie avoient exhalez contre Moyse, enfin a chaque pas j'ai trouvé des rebellions contre l'un et l'autre, c'est a dire contre Moyse et Aaron, ces deux hommes cependant denués d'armes, de forces et de tout secours humain sont preservez de la fureur de 60000 hommes armez, et exercent leur pouvoir sur le peuple, est ce qu'étant douez d'une eloquence extraordinaire ils les persuadent par les paroles, est ce qu'ils employent pour les appaiser les thresors et les presents? Concilient ils les esprits par des emissaires secrets en usant des regles d'une politique mondaine, est ce que douez de forces surnaturelles ils en imposent aux seditieux par un regard heroique, par un courage genereux, et par des faits pleins de hardiesse? Les adoucissent-ils, les engagent ils par des paroles flateuses et soumises? Non sans doute. Je ne trouve point qu'on n'ait rien fait de tout cela: mais Moyse [65^v:] le plus fidele et le plus doux de tous les hommes lorsqu'il a veu faire quelque chose contre luy meme dans la douleur ou il etoit que l'offense se rapporte a vous, il s'est prosterné en votre presence, je ne l'ay veu mettre en colere qu'a l'occasion de l'idolatre du veau d'or, ou il n'y avoit rien contre luy meme mais que tout etoit directement contre vous, mon Dieu, j'ay veu cet homme si doux enflamme du zele de votre honneur, seul de son parti entrer en fureur contre une multitude insensée d'un peuple qui dansoit et sautoit, il compta pour rien de briser les tables de la loy, de renverser le veau d'or et de bruler un Dieu fait de la main des hommes, de le reduire en poudre et de le faire boire au peuple: mais avec ce meme courage heroique s'ecriant si quelqu'un est au Seigneur, qu'il se joigne a moy. Il commande et les levites luy obeissent: ils font un carnage sur le peuple sans que personne murmure ou se souleve pour la mort de ses peres enfans et femmes: mais outre cette occasion que je rapporte il a souffert patiemment tout ce que le peuple a dit ou fait contre sa personne, et il ne s'est point autrement deffendu contre luy qu'en se prosternant devant vous et en fuyant dans le tabernacle, qu'il seroit difficile, o mon Dieu, de rendre sensible et de persuader, aux puissances du siecle cette conduite de Moyse, il ne sera cependant pas moins vray que l'eglise elle meme deffendue par de telles armes par des persecutions a subsisté et [66^r:] s'est accrue. La conduite d'un prince qui suivroit l'exemple de Moyse seroit attribué a un effet d'illusion, de presumption et enfin de folie, et je ne saurois moy meme sans la crainte des critiques avancer que cela se dit et se fait par un manque de foy en nous, mon Dieu, et par un defect de charité envers le prochain: on attribue a des inspirations particulieres ces grands et semblables exemples que l'on voit dans les ecritures: et par rapport a l'ancien testament, je n'iray point contre de telles opinions parce que sous la loy le don de la foy

etoit receu par des inspirations particulieres. Je pourrois peut estre meme dire qu'il n'a pas été habitué. Mais si je regarde, ô mon Dieu, la doctrine que votre fils nous a laissé par la foy, je trouve qu'on attribue de bien plus grandes vertus a la foy qui nous a été donnée, lesquelles on dit la plus part du tems devoir estre prise metaphoriquement: mais vous estes, o mon Dieu, eternel, immuable et fidele dans vos promesses. Le defaut n'en est pas dans vous: mais dans les hommes qui ne demeurent jamais dans le meme estat: c'est pourquoy ils ne croient pas avec simplicité ce que vous dites: mais ils veulent se le rendre croyable a eux memes. Et comment est ce que sans une vive foy, ils pourroient concevoir les effets de la foy. J'en dis plus la dessus, Seigneur, que je n'avois voulu, plusieurs demandent [66^v:] que leur foy soit augmentée: mais ils ne ressentent pas ce que c'est que la foy: tous en parlent cependant: pour moy qui suis votre enfant je ne voudrois cesser de vous dire. Je crois, Seigneur, aidez mon incredulité; l'on dit souvent qu'il y auroit de la presumption de vous demander cecy ou cela, et il en seroit ainsy, si l'on demandoit par ses propres merites, ou pour soy meme ce que l'on demande: mais si l'on vous demande ce que vous avez promis, ce n'est plus alors une presumption. Ne le pas demander est n'avoir pas en vous de confiance, puisque vous donnez et donnerez toujours pour l'amour de vous meme ce que l'on vous demande veritablement pour vous.

SUR LE CHAPITRE DIX-SEPTIEME

Mon ignorance demeure dans l'etonnement, Seigneur, et parce que vous estes bon elle avoit eu la hardiesse de vous demander (1. 2.) pourquoy vous avez ordonné a Moysse de prendre une verge de tous les princes des tribus, si ce que j'ay deja lu de vos ecritures ne m'avoit enseigne que la verge et le baton estoient des signes de la puissance: ainsy il convenoit a chaque prince des tribus d'avoir une verge. [67^r:] Ainsy le signe que vous avez voulu donner ne pouvoit pas mieux estre exprimé que par la verge qui represente la puissance. C'est vous mon Dieu, qui avoit donnez la verge a Moysse pour faire par elle des prodiges qui prouvassent¹ sa mission: mais par rapport a la mission cette verge a été en quelque facon commune entre luy et Aaron qui n'avoit pas encore eu une verge particuliere quoyqu'il eut receu de vous le caractere sacerdotal et de souverain pontif: d'ou l'indocilité du peuple prit si souvent occasion de douter du pouvoir d'Aaron qu'il a pu s'imaginer que Moysse avoit donné a son frere contre votre volonté. C'est pourquoy vous dites (3. 4. 5.) la verge de celuy d'entre eux c'est a dire des princes,² que j'auray elu fleurira, et j'arreteray ainsy les plaintes des enfans d'Israël et les murmures qu'ils excitent contre vous. L'incredulité naturelle du peuple cherchoit donc un signe et exigeoit de vous d'exceder tout ordre de la nature de peur qu'on ne put en aucune facon l'attribuer a Moysse. Et c'est ce que votre bonté a daigné faire en faisant fleurir dans une nuit la verge aride d'Aaron (8.) qui ayant poussé des boutons il en sortit des fleurs, d'ou apres que les feuilles s'estoient ouvertes il s'estoit formé des amandes. Il se presente donc a moy de considerer cette verge comme le symbole du souverain pontificat du [67^v:] sacerdoce, et

¹ Inséré dans l'intervalle, dans un blanc.

² Complété dans l'interligne.

par cette meme consideration. <de cette>¹ La² verge represente le souverain pouvoir spirituel donné pour y gouverner, on choisit le pontife d'entre les hommes, comme des verges arides et il est mis en votre presence. C'est donc vous, mon Dieu, qui luy donnez par le caractere les fleurs, les feuilles et les fruits. Car quoy qu'il demeure toujours homme il fait validement tout ce qu'il fait en vertu du caractere. Je crois pourtant, Seigneur, que cette verge a été proprement la figure du caractere de Jésus-Christ notre grand pretre et souverain pontife, puisque toute la plenitude du sacerdoce manifestée en luy est communiqué par luy et en luy aux autres qui sont assis sur sa chaire. C'est pourquoy (10.) cette verge est rapportée dans le tabernacle du temoignage pour marquer que le vray caractere du sacerdoce seroit permanent dans l'eglise et qu'il fut démontré qu'il ne se trouva pas en figure hors de ce tabernacle du temoignage. Cette verge estoit donc la verge d'Aaron par laquelle la puissance luy a été donnée: mais la verge est mise en reserve dans l'arche afin qu'il paroisse que le caractere du pontificat n'est pas tellement propre de la personne du pontife qu'il ne soit aussy a l'eglise dans laquelle l'arche est conservée. Le pontife cependant s'en sert comme Aaron par rapport a la puissance [68^r:] et a l'administration. Rien n'empêche qu'on ne puisse aussy dire cecy de Jésus-Christ qui en tant que chef uni au corps de l'eglise a laissé sa verge pour estre conservée dans l'Eglise en une puissance egale: parce que tout ce qu'il s'y fait par son ordre et selon sa doctrine se fait par luy et en luy par le ministere du pontife. Les interpretes expliquent dans un sens spirituel, les fleurs, les feuilles et les fruits de cette verge d'Aaron et les appliquent aux vertus et qualitez requises dans un pontife. J'ay deja rapporté par votre aide dans ce qui a precedé ce qui concerne le sacerdoce, outre cecy il ne me reste donc que les derniers versets (12. 13.) a considerer par ou je reconnois l'effet que les playes et les prodiges ont produit dans le peuple. Ils ne l'ont point rendu docile, mais timide: c'est pour cela qu'il s'ecrie: vous voyez que nous sommes tous consumés, et que nous perissons tous. Quiconque s'approche du tabernacle du seigneur, est frappé de mort, serons nous donc tous exterminés sans qu'il en demeure un seul? C'est la le langage de l'esprit humain dans votre bouche, o Israël, c'est la une interrogation de la foy humaine qui apprit a vous craindre, Seigneur, par les prodiges qu'elle avoit veus: mais qui ne rendit pas le peuple docile. La connoissance de votre Dieu est trop exterieure en vous o Israël. C'est pourquoy vous avez [68^v:] appris a craindre par les choses que vous avez veu et que vous avez prouvé: mais vous ne scaviez pas encore ce que c'estoit³ que d'avoir de la confiance et de l'amour, vous ne vous connoissez pas encore persuadé combien de justice ce que vous avez merité d'etre chatié, vous n'avouez pas encore votre peché,⁴ c'est pour cela que que vous craignez la severité de Dieu: vous ne savez pas encore discerner sa justice et sa misericorde, c'est pourquoy vous croyez que vous serez exterminé: vous avez veu, mon Dieu, cette disposition dans le cœur du peuple, vous qui avez formé leurs cœurs, c'est pourquoy vous ne leur imputez pas ce langage a murmure: mais vous compatissez a leur foiblesse: ce qui fait que quoyque l'écriture ne rapporte pas la reponse de Moysse, je suppose

¹ Réécriture et changement de ponctuation à la fois.

² Idem

³ *c'estoit*: réécriture de <ces?>

⁴ Le sens de ce passage est obscur dans le texte français, cf. le texte latin: [99:] *necdum persuasus et quam justi promerueris pœnas, necdum confiteris peccatum;*

qu'il a consolé ce peuple: car une telle disposition du cœur a besoin de ce remede, crainte qu'elle ne mene au desespoir si on se releve; par cecy votre bonté me fait clairement reconnoitre la differente foy du peuple charnel et du peuple spirituel de laquelle j'ay deja si souvent parlé devant vous. Puisque leur foy exterieure augmentoit toujours leur crainte par les evenemens dont ils estoient temoins; notre foy interieure qui nous eleve jusqu'a croire ce que nous ne voyons pas nous fait esperer en vous et vous aimer par la foy et¹ l'esperance. Ainsy elle n'exclut pas la crainte: mais la modere de peur qu'en l'excluant l'esperance et la dilection ne degenerent en presumption et en orgueil. [69^r:] *C'est donc* cette foy² <donc>³ appuiée de l'esperance et animée de la charité dont je ne cesseray point de vous demander l'accroissement afin que je sois avec vous et que je parvienne jusqu'a vous.

SUR LE CHAPITRE DIX-HUITIEME

Vous avez fait, Seigneur, pousser, fleurir et fructifier la verge d'Aaron: et ayant ainsy manifesté son choix et sa mission, voicy que vous daignez declarer dans ce chapitre la charge, et la puissance de sa verge; (1.) Aaron et ses fils et la maison de son pere (c'est a dire la tribu de Levi) seront responsables des fautes qui se commettront contre le sanctuaire: Aaron et ses fils repondront des pechez de leur sacerdoce. Ce sont la, Seigneur, les fardeaux que votre justice partage entre les levites et le sacerdoce, selon le different etat de leur vocation: toute la tribu de Levi avoit été appellée au service du tabernacle, ainsy elle portera toute entiere les deffauts, les erreurs et les fautes qui se commetront par rapport a ce service, Aaron et ses fils seront revetus du caractere sacerdotal: ainsy les pechez du sacerdoce rejailliront sur eux: mais pour que par cette distinction des fardeaux la puissance ne soit pas subdivisée, il est ajouté (2.) prenez aussy avec vous vos freres de la tribu de Levi et toute la famille de votre pere, et qu'ils vous [69^v:] assistent et vous servent (voila la subordination) mais vous et vos fils vous exercerez votre ministere dans le tabernacle du temoignage, je regarde, Seigneur, tout ce qui reste dans ce chapitre comme servant d'instruction et d'explication des versets deja citez. Ainsy (3.)⁴ on declare la fonction des levites, qui ont ordre d'etre toujours prêts a executer les commandements d'Aaron de telle sorte qu'ils ne s'approchent pas des vases du sanctuaire et de l'autel de peur qu'ils ne meurent et que vous (c'est a dire les pretres) ne mourriez aussy avec eux, par ou je remarque que cecy a été uni des iniquitez de cette espece celles qui concernoient la prophanation et violation du sanctuaire et des vases par des impuretez legales. Mais entre ces instructions, comme j'ay dit, et subdivision des iniquitez, je regarde comme une lumiere (6.) qui eclaire l'obscurité de la figure du tabernacle, et selon les explications deja rapportées le texte demontre plus clairement que jamais que le tabernacle a été la figure de l'Eglise en disant, je vous ay donné les levites qui sont vos freres en les separant du milieu des enfans d'Israël, et j'en ay fais un don au seigneur afin qu'ils le servent dans le ministere de son taber-

¹ Répété dans l'interligne.

² Le passage en italique est ajouté en marge, devant le début de la phrase pour la transformer.

³ La suppression de *donc* découle de la transformation précédente, v. la note ci-dessus.

⁴ Rature gigantesque et calligraphique en bas: deux chiffres ont été rayés, mais ils sont illisibles.

nacle. Vous avez, ô mon Dieu, fait un don au seigneur, et quel est le seigneur, outre vous pere eternel, si ce n'est le fils qui vous est consubstant et [70^r:] qui est le seigneur et le roy par excellence dans son tabernacle. Le tabernacle appartenoit donc a ce seigneur parce que tout ce qui se faisoit dans son service le representoit ainsy. Des lors meme en vertu du sacerdoce eternel il se rapportoit par luy a vous pere eternel! les figures conduisoient le peuple a ce seigneur afin d'etre conduit a luy par vous. C'est pourquoy le sacerdoce d'Aaron ne fut que la figure du sacerdoce de la loy nouvelle, parce que celui cy est exercé immediatement et invisiblement par ce pretre eternel et le seigneur du tabernacle par le ministere des pretres visibles dans un seul et meme acte qui nous est visible a quelque egard, c'est a dire selon le voile sensible qui couvre les mysteres. Le reste, Seigneur, de ce que l'écriture me me represente, je crois que ce sont des dispositions qu'on doit entendre a la lettre, qui concernant l'entretien et la subsistance des pretres, et quoyqu'il se presentat bien des choses a dire sur les versets 19. 20. vous voyez mon Dieu, que je les ometteray de peur de paroître rechercher les occasions de censurer les mœurs et la conduite aujourd'hui si ordinaire, je ne laisserois cependant pas de dire ce que je crois vray, s'il estoit de ma vocation, ou si mes paroles pouvoient estre utiles plustot que d'offenser les oreilles non de la pieté, mais de la cupidité: mais que pourrois je dire des pretres et des Levites par rapport a cette loy qui ne dut [70^v:] s'etendre sur tout Israël spirituelle dont la promesse leur est commune avec eux, car les biens terrestres avoient été l'objet des promesses d'Israël charnel, et vous aviez été, mon Dieu, le partage des levites: mais en Israël spirituel vous estes le seul bien que nous devrions rechercher comme l'heritage qui nous a été promis a tous, et user du reste comme ne le possedant pas, et comme les administrateurs des biens que la providence a <promis> commis¹ a nos sens. Sans doute donc que dans ce sens l'état des ecclesiastiques et des laïques devoit estre commun s'il n'y en avoit qui par le conseil evangelique (lequel est l'accomplissement de cette loy) sont restraints a un genre de vie plusetroit par rapport a la vie temporelle. O nature corrompue de l'homme, o cupidité dont est engendré l'orgueil de la vie, que vous estes contraire, que vous attirez et que vous tirez a votre sens la loy de votre createur, et en tout cela vous travaillez a votre perdition. La profession de la vie sacerdotale et ecclesiastique ne vous change pas: ny les habillements, ny les cloîtres des monasteres et leurs saintes regles: ny enfin les deserts ny les grottes: mais cette seule grace victorieuse, qui nous a été meritée par un prix ineffable et infini, par laquelle tous les etats sont sanctifiés, et sous laquelle tous les etats conduisent a la perdition. O divine charité d'ou procede toute sainteté, que vous soyez donc mon seul heritage.

[71^r:] SUR LE CHAPITRE DIX-NEUVIEME

Mon ignorance se confond, Seigneur, dans la meditation du mystere que l'écriture me presente dans ce chapitre et environnée de ses propres tenebres elle a recours a vous, divine lumiere de mon ame dans l'humble connoissance sa foiblesse, j'ay souvent eu occasion de parler des impuretez legales que je n'ai pas toutes expliquez

¹ Commis: en surcharge sur <promis>: variante lexicale.

tant elles estoient en grand nombre et d'especes differentes, vous aviez etablis les sacrifices pour l'expiation de quelques uns: mais parce que leur grand nombre exposoit a des souillures continuelles il estoit convenable a votre misericorde et a votre justice d'establis aussy des facilitez pour la purification de votre peuple, a qui la nature avoit donné une si grande depravation et foiblesse pour prevariquer. La consideration meme de la purification me conduit a chercher dans Jésus-Christ cette figure, par lequel nous avons été purifié de nos pechés, et les interpetes memes de l'écriture confirment cette verité en appliquant a la nature humaine de votre fils cette figure de la vache rousse. Je defaillis, Seigneur, dans l'application de toutes les circonstances. Je ne veux pas pourtant contredire les autres: mais j'avoue la foiblesse de mes lumieres: mon entendement se trouve embarassé par les biens de l'humanité. Il mange la verité exposée [71^v:] par Augustin un de nos plus grands saints: mais il ne goute pas encore interieurement sa faveur: car il y a plusieurs choses qu'il ne peut combiner! Il est certain que¹ cette eau d'expiation dont il est icy parlé n'a pas été institué pour laver les pechez et fautes, ou d'ignorance d'erreurs, ou d'une malice positive, car les sacrifices avoient été instituez pour les expier: mais elle estoit seulement appliquée pour effacer les impuretez qui n'estoient qu'exterieures et qui ne souilloient pas l'ame; ainsy voila que je me sens fort porté a croire que tout ce qui est contenu dans ce chapitre ne regardoit que l'état de ce peuple charnel, qui estoit sujet a ces impuretez exterieures et non celuy du peuple spirituel qui n'est souillé que par les impuretez interieurs: enfin il nous est icy représenté par votre misericorde comment cecy se faisoit sous la loy, qui avoit tout renfermé sous le peché, et ce sont en quelque maniere les figures des figures: c'est pour cette raison que voicy tout ce qui avoit été institué pour la purification est appellé impur, le pretre meme qui immole, l'homme qui brule (7. 8.) celuy qui porte les cendres (10.) celuy meme qui touche les eaux d'expiation (21.) est impur, et les cendres sont gardées hors du camps, il est vray qu'il est dit (19.) que le pur purifiera l'impur: mais comment le purifie-il? Par l'eau sans doute qui etant touché souille, et cependant purifie. [72^r:] Que tout cecy est admirable, Seigneur; mais qu'il exprime vivement <c'etoit> l'état² du peuple saint par rapport a l'election, et en ce sens pur, et cependant impur comme etant renfermé sous le peché.

C'est pour cela que celuy qui devoit être purifié des taches et des impuretés qui d'elles memes, ou par leur propre nature n'avoient pas été impures estoit arrosé d'eau laquelle passoit pour impure: mais elle purifioit parce qu'on satisfaisoit a la loy: elle purifioit dis-je: mais par rapport au peché qui devoit être effacé par le sang, de Jésus-Christ elle ne purifioit pas; ainsy celuy qui estoit pur legalement *appliquoit l'impureté réelle de l'eau a celuy qui estoit Impur legalement*³ pour le purifier de l'impureté legale et non de l'impureté vieille de l'ame. C'est pourquoy c'est avec raison que l'apotre dit (chap. 9. 13. 14.) selon le sang des boucs et des taureaux, et la cendre repandue de la genisse sanctifie ceux qui estoient souillez, pour la purification de chair, a combien plus forte raison de sang de Jésus-Christ etc. Cette figure donc de la vache rousse en manifestant comment les figures operoient a été comme je l'ay

¹ Complété dans l'interligne.

² *l'etat*: en surcharge sur <c'etoit>

³ Passage omis, complété en marge, l'omission est due au saut entre les deux apparitions du mot *legalement*.

dit, la figure des figures: et dans cette meme consideration je reviens, Seigneur, par votre grace a mediter ce chapitre depuis le commencement, c'est vous, mon Dieu (2.) qui avez ordonné de toute eternité dans vos decrets cette ceremonie de la victime [72^v:] et vous avez alors commandez en quelque maniere qu'on amenat la nature humaine que j'appelleray le vieil homme, lorsque vous avez manifesté vos ouvrages dans le tems, afin que vos merveilles que vous avez operées dans votre peuple d'Israel commencent a eclater devant tous les hommes, et il est ainsy figuré ce que vous avez etabli, et ce que vous avez exigé du vieil homme sous la loy, la nature humaine, ou comme j'ay dit le vieil homme etoit figuré par la vache afin qu'il fut representé dans le feu la faculté passive de la generation spirituelle pour recevoir les graces salutaires: cette victime etoit rousse parce qu'elle etoit choisie par la vertu du merite antecedent du sang qui devoit etre repandu: elle etoit dans la force de son age parce qu'elle n'avoit été appelée qu'apres l'accomplissement des tems, elle n'avoit point de taches, c'est a dire qu'elle etoit uniforme et non d'une volonté flottante, elle n'avoit point encore portée de joug, parce qu'elle ne connoissoit point encore le joug salutaire de votre fils, tel auroit du etre le vieil homme en Israël que vous avez voulu vous etre immolé dans cette disposition, c'est pourquoy il avoit été institué que celui qui offroit la victime mettoit¹ sa main sur la tete de la victime, et s'offroit a vous, [73^r:] mon Dieu, conjointement avec elle reconnoissance de votre souverain domaine. Or cette immolation ne fut pas faite par Aaron: mais par Eliezer fils d'Aaron qu'il fut designé que les sacrifices de l'ancienne loy avoient été offerts par un pretre figuratif: car Aaron etoit la figure du sacerdoce de Jésus-Christ. C'est pour cela que dans cette immolation Eliezer figure Aaron et represente la figure de la figure d'Aaron (3.) en consequence de cette immolation se fait hors du camp; parce la camp d'Israël figure icy Israël, spirituel ou l'eglise c'est pourquoy (4.) le sang de cette victime n'est pas porté dans le sanctuaire: mais on en fait des aspersions vers la porte du tabernacle pour marquer par la que ces sortes de sacrifices n'ont pu par eux meme procurer le salut ny ouvrir les portes du ciel (5.) Vous avez exigé, seigneur, du vieil homme meme etabli sous la loy l'holocauste ou l'oblation entiere de luy meme en reconnoissance de votre souverain domaine, et c'est ce qui est figuré par l'entiere consommation de la vache par le feu (6.) Vous avez exigé une ferme resolution d'observer la loy ce qui est designé par le bois de cedre de sa nature [73^v:] incorruptible, vous avez demandez la douleur des pechés et des deffauts, laquelle est figurée par l'hisope, vous avez ordonné la dilection figurée par l'ecarlante, et tout cela devoit etre jetté dans le feu de l'esperance au redempteur pour y etre devoré: car le sacrifice judaique n'etoit point consumé par le feu de la charité, qui n'avoit pas encore été repandue dans les cœurs mais dans le feu de l'esperance qui leur etoit donné comme precedent de la charité du fils (7.) Cela etant achevé pour figurer l'impureté intrinseque du sacrifice meme figuratif, Eliezer est déclaré aussy impur, et il luy est ordonné de se laver: or dans les versets suivants tout est déclaré impur comme j'ay deja rapporté, par la serieuse consideration de tout cela, on reconnoit dans quel esprit et dans quelle disposition vous avez exigé seigneur, qu'on vous offroit le vieil homme sous la loy lequel a pu par le feu de l'esperance changé en cendre par la mortification et la penitence: mais la cendre a toujours resté hors le camps des

¹ *mettoit/mettrait*: la réécriture est évidente. mais l'ordre chronologique s'avère impossible à rétablir.

regenez. La estoit conservé cette cendre pour la regeneration: mais a moins que d'etre melée avec l'eau elle n'estoit pas propre pour la purification exterieure et charnelle pour exprimer la purification [74^r:] qui devoit un jour se faire par l'eau du bapteme, o Dieu qui estes le desir de mon ame souillé de tant de taches, que cette figure exprime admirablement, ou plustot qu'elle represente l'etat de purification et de penitence dans l'ancienne loy: votre grace m'a fait comprendre celle cy, et le ressentir interieurement avec joye: mais peut estre que je ne l'ay scu exprimer assez energiquement pour le faire comprendre aux autres. Aidez moy donc je vous prie afin que la gloire vous en revienne, et que votre verité soit connue et non la mienne, que vous soyez louez par celle la vous qui donnez et non moy pauvre miserable a qui et par qui vous donnez de parler.

SUR LE CHAPITRE VINGTIEME

J'entreprends, Seigneur, en renouvelant l'invocation de votre lumiere de mediter ce chapitre ou il se presente a moy trois choses a considerer singulierement, la mort de Marie, le doute de Moysse et d'Aaron et la mort de ce dernier: car pour ce qui concerne ce murmure de peuple et l'eau tirée d'une maniere mysterieux aussi bien que le refus du passage par [74^v:] Edom, ces points ont deja été représentés exterieurement ou par rapport au refus du passage; ils ont été des effets de votre providence pour que le peuple accomplit dans son pelerinage les années que vous luy aviez fixées. La mort de Marie peut <tret> estre¹ fut naturelle et l'infidelité si souvent reitez du peuple fut l'effet d'une foy humaine flottante et non encore confirmée. Mais que diray-je, Seigneur, de l'infidelité de Moysse ce serviteur tres fidele dans votre maison? Que diray-je d'Aaron qui a pareillement douté avec luy et en qui vous aviez paru dissimuler le crime d'idolatrie, <dont il fut l'auteur> dont il fut le *promoteur*² en faisant le veau d'or, icy vous punissez en luy d'une mort corporelle le moindre doute. Je me perds, Seigneur, dans l'abyme de vos jugements, je deviens muet dans la consideration de vos œuvres, et adorant les unes et les autres dans l'humilité je m'imposerois silence a moy meme si vous ne daignez <me corriger> m'encourager³ a chercher et a exprimer vos merveilles en mettant au jour ce que vous aurez la bonté de me donner, je ne chercheray pas, ô mon Dieu, des figures dans l'infidelité des conducteurs de votre peuple mais des instructions profondes que vous nous montrez en eux: car j'ay deja remarqué que depuis que le peuple s'eloigna de la montagne aupres de laquelle j'ay trouvé par votre grace que tous les mysteres de notre religion auroient été figurés. Moysse avoit cessé d'etre [75^r:] figuré, et j'ay observé les instructions qui avoient été données en luy aux princes des peuples: Moysse comme prophete eut le visage rayonnant, il fut le plus fidele et le plus doux de tous les hommes: mais il fut homme et legislateur de la loy ancienne: il estoit convenable qu'il y eut une difference infinie de luy au legislateur de la loy nouvelle

¹ Confusion dans le texte français: le passage porte des traces de réécriture indéchiffrables. [Conjecture: *peut-estre*]

² Le passage en italique est ajouté en marge par une autre main qui a dû rayer la première variante. En fait, le texte latin porte également *promotor*.

³ Variante auditive!

qui devoit estre dieu et homme, le premier eut tout le caractere d'un conducteur du peuple, mais celuy cy est la voye la verité et la vie, il a fallu par rapport a ces differences essentielles que la propriété de la nature humaine parut dans celuy la pour faire eclater dans celuy cy la divinité unie a l'humanité. Moÿse a pu estre un serviteur tres fidelle et tres doux: mais parce qu'il estoit homme et surtout avant la reparation de la nature humaine, il n'a pu demeurer impeccable, irreprehensible et toujours fidelle, il n'avoit pas esté encore sanctifié dans le ventre de sa mere, parce qu'un Dieu ne s'estoit pas encore incarné, et sans doute ce sont la les veritez qui ont dû paroître dans cet exemple de Moÿse, afin qu'il ne fut donné aucune occasion a l'esprit humain de faire des paralleles entre Jésus-Christ et Moÿse: car si Moÿse avoit demeure irreprehensible, s'il eut introduit le peuple dans la terre promise, qui est ce qui, en separant la loy surnaturelle, et en considerant humainement les exemples et l'histoire de la vie de Moÿse et de Jésus-Christ auroit pû connoître cette difference puisque dans l'espace de quarante ans Moÿse a fait des prodiges beaucoup plus sensibles dans la nature que Jésus-Christ dans la conversation des trois dernieres années de sa vie pendant [75^v:] le cours desquelles il operoit des miracles. C'est pour cela que les Scribes et les Pharisiens leur demandoient de leur faire voir des prodiges dans le ciel pour prouver sa mission afin qu'ils pussent preferer la doctrine a celle de Moÿse. Ca donc esté un decret de votre misericorde, o mon Dieu, a l'egard des juifs memes que la difference entre ces legislateurs parut sensible. L'entendement humain dans l'infidelité de Moÿse par elle il paroît que le signe que Jésus-Christ donna aux Juifs de sa mission en disant a ses ennemis qui de vous pourra me reprendre de peché? a esté plus authentique que tous les prodiges operés par Moÿse. Les juifs sont donc contraints par l'écriture meme de reconnoître que leur legislateur a esté infidelle et qu'il a esté puni de mort pour son infidelité et pour introduire le peuple dans son heritage. Mais pour nous, nous glorifions que votre legislateur n'a pu estre repris d'un peché qui luy fut propre ny par les hommes, ny par vous, o mon Dieu! mais, Seigneur, que vous œuvres sont admirables et adorables, selon lesquelles vous avez permis que Moÿse tomba dans le doute, vous n'avez pourtant pas eu plus d'indulgence qu'il ne falloît pour la corruption de la nature humaine, afin qu'il parut a l'homme qu'elle est capable de pecher non tant par l'action de Moÿse que par un chatiment qui paroissoit tel a l'entendement humain: ce qui pourtant n'a pas esté un chatiment pour Moÿse meme: car s'il estoit arrivé que Moÿse commit un tel peché [76^r:] lequel eut paru scandaleux a l'entendement humain, et veritablement criminel, son crime et le scandale qui auroit paru dans le legislateur auroit pu diminuer l'autorité de la loy et le jugement humain aussy bien que la depravation charnelle du peuple auroit attribué de mauvais fruits a un mauvais arbre: ainsy il falloît que ce fut un crime d'une telle nature qu'en cachant au peuple ce qu'il y avoit de reprehensible l'autorité de la loy n'en fut pas blessée, et que ce ne fut que par votre jugement, Seigneur, que la disposition du cœur fut manifestée, mais il estoit convenable par les raisons cy dessus dites que la foiblesse de la nature humaine parut dans Aaron qui avoit esté associé¹ a Moÿse dans sa mission, et le premier decore du supreme sacerdoce. Elle avoit deja eclaté en celuy cy a l'occasion de la formation du veau d'or. Mais ce peché enorme ne concernoit

¹ Réécriture d'une lettre dans *associé s/C*

pas le caractere du sacerdoce, parce qu'Aaron n'avoit pas encore été sacré pour pretre, et il paroît par cette meme faute dans laquelle il tomba de la meme maniere et dans le meme moment que Moïse que l'idolatrie, peché de l'homme, a été remise [76^v:] je diray plustot a été alors passée sous silence; mais que le doute étant le peché d'un¹ homme souverain pontife n'a pas été executé et qu'il a mérité chatiment de peur que l'on ne crut que la sainteté du caractere avoit pu rendre a Aaron la nature exempte de peché, et que les juifs pussent se glorifier dans leur legislateur et pontife, comme nous pouvons et nous devons nous glorifier en la croix de Jésus-Christ c'est pour eux un scandale, mais non une faute dont on ne peut l'accuser, c'est pourquoy meme le scandale de la croix manifeste la malice des juifs et montre l'innocence de Jésus-Christ mais l'infidelité de Moïse et d'Aaron manifeste leur propre foiblesse et la propriété de leur nature humaine tandis que l'innocence et la vie irreprehensible de Jésus-Christ nous montre sa divinité, par ou nous reconnoissons que c'est pour nos pechez et non pour les siens propres qu'il a été livré a la mort par la justice divine,² et non par sa propre malice, et qu'au contraire Moïse et Aaron legislateur et pontife ont mérité la mort naturelle pour peine de leur infidelité. Ce sont là les principales veritez qui me paroissent avoir été revelées par le doute de Moïse et d'Aaron. Mais dans la chute [77^f:] du premier il m'est montré l'état dangereux d'un prince qui est environné de tant et de si differentes occasions prochain du peché. On ne trouve rien plus frequemment parmy le peuple que les doutes reiterés et les murmures qui en étoient la suite. Moïse se trouvoit au milieu de ces tentations continuelles et occasions de chute, et voicy que d'abord que vous ne le soutenez plus, il tombe.

Si tous les hommes, Seigneur, doivent travailler a leur salut avec crainte et tremblement, a combien plus forte raison doivent craindre et trembler ceux qui conduisent les peuples et qui ne s'opposent pas au torrent de la vie mondaine, aux mauvaises coutumes, aux scandales publics, ils peuvent a tous moments y succomber s'ils n'ont pas une exacte vigilance sur leurs actions, sur leurs paroles et enfin sur toute leur conduite. Si ceux qui sont exposés comme une lumiere sur le chandelier eclairent mal, ils font a tous tomber les autres dans les fautes ou l'illusion, et combien de fois helas leur lumiere se change-t-elle en tenebres? L'homme recherche et veut approfondir: car il ne se presente pas d'abord a l'entendement en [77^v:] quoy a consisté le doute de Moïse: car quoyque l'interrogation (10.) est ce que nous pourrions nous tirer de l'eau des rochers semble être une question de doute les reproches faits au peuple et qui ont précédés: Ecouter rebelles et incredules et semblent lever le doute puisqu'il ne leur auroit pas fait des reproches, s'il eut douté luy meme, ainsi selon l'opinion commune il douta parce qu'il frappa deux fois le rocher. Non, Seigneur, je ne puis m'attacher a ce sentiment, je diray donc que Moïse a montré du doute en ce qu'il n'a pas agy selon votre commandement, déjà avant que le peuple arrivat au mont Sinay il avoit murmuré³ a cause du manquement d'eau et vous ordonnates a Moïse de lever sa verge et d'en frapper le rocher; mais icy vous commandez en disant (8.) prenez votre verge et assemblé le peuple, vous et Aaron votre frere et parlez a la pierre devant eux, et elle vous donnera de l'eau. Moïse étoit

¹ d'un: réécriture de <del'>

² Passage omis dans le texte, puis complété en marge par une autre main.

³ M: Ex. chap. 14. v. 6.

accoutumé de faire des pordiges par la verge, vous aviez ordonné, Seigneur, qu'il prit sa verge: mais vous n'avez pas commandé comme vous aviez toujours fait [78^r:] auparavant qu'il frappa de la verge mais qu'il fit¹ sortir des eaux par la force de sa parole: or il ne parle point mais il frappe parce qu'il ne crût pas pouvoir faire sortir l'eau en parlant et en cela Moïse et Aaron pecherent puisque chacun d'eux devoient parler a la pierre ainsy que vous l'aviez ordonné, cela m'apprend, ô mon Dieu, qu'il ne suffit pas d'exécuter vos commandemens: mais que l'homme doit les exécuter de la maniere et dans l'ordre que vous le voulez car on peut faire une chose et la faire en différentes manieres, dans lesquelles la facon d'agir peut estre contraire a votre commandement; en cela consiste le mal parce que dans une telle conduite l'homme ne suit pas votre volonté: mais la sienne: Moïse tira de l'eau de la pierre *et non pour les siens propres qu'il a été livré a la mort par la justice divine*,² ce que vous aviez ordonné: mais il ne la fit pas comme vous l'aviez ordonné: parce que vous luy aviez commandé de faire sortir l'eau non en frappant, mais en parlant: Moïse et Aaron manquerent dans cette maniere d'agir parce qu'ils ne suivirent pas votre commandement mais leur imagination trompeuse en croyant que la verge auroit plus de vertu qu'une parole prononcée par l'ordre de Dieu. [78^v:] La vie des princes demande particulièrement, Seigneur, cette vigilance pour faire toute chose dans la maniere et dans l'ordre de vos commandemens. Qu'ils fassent les uns en frappant en vertu de la verge dont été que vous leur avez donné et les autres en tenant la verge dans les mains, qu'ils agissent par la parole et non en frappant d'abord: Moïse luy meme manqua a ce sage discernement parce qu'il douta. Luy³ et Aaron douterent parce qu'ils agirent sans reflexion et inconsiderement plus attentifs a la maniere d'agir pour ainsy dire par coutume en frappant avec la verge qu'a rien examiner et discerner votre commandement. Moïse avoit observé cecy lorsque vous luy promites, Seigneur, de donner des viandes au peuple dans le desert, et qu'il osa vous demander si vous assembleriez les poissons de la mer pour une si grande multitude. Cependant vous n'avez pas blâmé cette demande et ce langage qui represente d'abord a l'esprit humain une bien plus grande apparence de doute que la question faite au peuple: pourrons nous tirer de l'eau de cette pierre? Parce que vous agissez misericordieusement avec ceux qui vous interrogent pour connoitre votre volonté, mais vous [79^r:] agissez par justice contre ceux qui exécutent vos commandemens d'une facon inconsiderée, precipitée et sans observer l'ordre et la maniere principalement lorsque dans l'exécution de ces commandemens ils attribuent plus a leur prudence qu'a la foy qu'ils doivent avoir en vous, comme Moïse presuma plus de la verge que de la parole par la vertu de laquelle vous luy aviez ordonné de faire sortir de l'eau; vous n'avez cependant pas été frustré de votre fin, Seigneur, dans cet œuvre de Moïse (13.) parce que vous avez été sanctifié dans le peuple par la manifestation de votre puissance. Mais c'est avec justice que Moïse et Aaron ont été punis, parce que vous n'avez pas été sanctifié en eux; car ils ont douté de l'egalité de l'efficace qui estoit dans la parole et dans la verge, s'ils avoient douté de votre toute puissance, ils auroient commis le crime d'incroyance, et ils auroient peut estre subis un plus grand chatiment, afin donc qu'il paroisse que la mort d'Aaron a été envoyée comme un

¹ Traces de réécriture indéchiffrables.

² Passage omis dans le texte, puis complété en marge par une autre main.

³ Changement de ponctuation: *douta. Luy*

chatiment (25. 25.) vous luy ordonnez de monter sur la montagne pour y mourir (26.) mais avant qu'il mourut vous avez ordonné a son fils Eliezer de se revetir de l'habillement de son pere. Lorsque je seray parvenue a la mort de Moysse je demanderay votre grace, Seigneur, pour pouvoir rapporter [79^v.:] ce que je crois avoir été figuratif dans la mort de l'un et de l'autre .Je ne rapporte donc icy que ce qui concernoit Aaron. Pendant qu'il vivoit encore, Eliezer se revetit des habits de pontife pour designer la succession perpetuelle et durable du sacerdoce et du pontificat, et ce n'est pas le pontife, mais Aaron qui paroît mourir. (27.) Moysse, Aaron et Eliezer monterent par votre ordre, mon Dieu, sur la montagne par devant toute la multitude sans doute pour qu'il parut que cela se faisoit par votre commandement. De peur que Moysse et Eliezer ne pussent être soupçonnés du crime de fraticide et de parricide dans l'esprit d'un peuple si insensé, et si porté a douter. Je coupe court, Seigneur a mes reflexions qui pourront être rapportées ailleurs plus a propos. Je ne cesseray pourtant pas de vous en demander le souvenir et l'intelligence. Faites, je vous prie, que je me rappelle ce que vous voulez de la maniere et dans l'ordre que vous le voulez.

SUR LE CHAPITRE VINGT-ET-UNIEME

Il semble, Seigneur a mon ignorance que ce chapitre est lié avec le chapitre [80^r.:] vingt-quatre de ce livre, dans lequel il est rapporté que vous avez ordonné au peuple de retourner par le chemin de la mer rouge, parce que les Amorihens et les Chana-neens habitoient sur les montagnes mais ce peuple guidé par sa presumption monta sur la montagne malgré les avis de Moysse, tandis que ce conducteur et le tabernacle demurerent dans le camps, et il fut frappé par ses ennemis (1.); apres avoir emporté les depouilles du peuple, les Chananeens se leverent de nouveau contre luy, je n'establis pourtant pas cecy pour certain, Seigneur, car le peuple etant errant selon la peine qui luy avoit été imposée tournoyant dans la solitude a pû longtems apres retourner au meme endroit apres vous avoir fait un vœu, il extermina les Chananeens qu'il vainquit par l'aide de votre bras tout puissant: mais comme l'histoire du peuple n'est pas l'objet immediat de mes meditations, je ne m'arreterai pas a combiner les tems, les lieux, et les evenemens car ce travail surpasse mes forces, et quoyque le v. 4. semble confirmer ma premiere opinion, et rapportant l'eloignement du peuple [80^v.:] de la montagne Hor et son depart par le chemin qui conduit a la mer rouge, je ne ressens cependant pas que je m'attache a mon opinion. J'admire, Seigneur, et si vous ne m'aviez donné de connoitre mes tenebres, j'admirerois encore davantage la dureté de votre peuple, qui malgré tant de fleaux dont vous l'aviez frappé, oubliant sitot la victoire qu'il avoit remporté contre les Chananeens par votre secours misericordieux ennuyez derechef de ses travaux et de son pelerinage (5.) parle contre vous qui estes son Dieu et contre Moysse en demandant, pourquoy nous avez vous tirez de l'Egypte pour nous faire mourir dans le desert? Il mangeoit tous les jours un pain descendu du ciel, il beuvoit d'une eau tirée miraculeusemt du rocher et cependant son iniquité se ment a elle meme en disant: le pain nous manque, nous n'avons point d'eau et nous sommes degoutez de cette viande chetif, non, non, peuple insensé et charnel, il ne vous manque rien de ce qui est pour la necessité; mais il vous manque pour la cupidité, un pain celeste ne cause du dogme a votre sensualité charnelle que

parce que vous manquez d'un pain terrestre, et voicy que cette consideration me fait ressouvenir de mon deplorable etat et de tant d'années de ma vie, pendant lesquelles semblable a ce peuple charnel [81^r:] je m'ennuyois de mes voyages et de mes travaux, mon ame n'avoit point de gout pour ce pain salutaire de votre parole: ce pain vivant descendu du ciel le regardant comme une nourriture fade et insipide desirant de se rassasier du pain du monde, et recherchant l'iniquité que je devois comme un pain convenable a mon gout, il en est ainsy, Seigneur, et j'aimerois mieux me ressouvenir de ces tems passéz dans les pleurs, les gemissements et en versant des larmes de sang que de les retracer devant vous avec des yeux secs: mais mon cœur plus dur encore que la pierre ne sauroit faire sortir au dehors ces eaux salutaires de la penitence n'étant pas encore frappé de la verge salutaire de votre grace qui fait pleurer dans la joye et qui donne de gemir dans la consolation. Que mes entrailles vous louent, ô mon Dieu, et que la moelle de mes os soit penetré de vos bontés pour ce que vous avez meme daigné me donner: que tout se fasse avec moy, je vous prie dans la mesure de votre sainte volonté, votre peuple avoit deja murmuré et il s'ennuyoit de ses voyages et de ses travaux voulant retourner en Egypte, et vous le frapiez, Seigneur, d'un feu devorant: mais voicy que maintenant il ajoute a ce murmure criminel le degout de la viande que vous luy donniez, qu'il regardoit comme chetive et insipide et vous envoyez contre luy [81^v:] des serpens de feu ou, comme Moyse s'explique luy meme au deuteronomie (ch. 8. v. 13.) vous leur envoyez des serpens qui bruloient par leur haleine et dont la morsure en faisoit mourir plusieurs (6.) C'est un feu dont vous avez coutume, mon Dieu, de punir votre peuple qui combat sur la terre, lorsque vous le chatiez, vous permettez qu'il lache la bride a sa concupiscence, et il se fait un grand embrasement parmy le peuple: mais lorsque l'homme consomme le peché il est brulé par l'haleine mortelle du serpent et il meurt spirituellement, quoyqu'il vive encore d'une maniere charnelle, le serpent est donc un corps de peché qui brule par son souffle: mais premierement il excite le degout de la nourriture spirituelle, et quel est le remede d'un si grand mal si ce n'est de dire (7.) par un humble aveu que nous avons peché, parce que nous avons parlé contre le seigneur, ou que nous nous sommes elevez contre luy, ainsy il faut prier des conducteurs spirituels d'interceder pour nous aupres du seigneur. Mais cette disposition seule ne guerissoit pas le peuple, que commandez vous donc, ô mon Dieu, a Moyse qui vous prie (8.) faites, dites vous un serpent d'airain et mettez le pour servir de signe: quiconque etant blessé des serpens le regardera, aura la vie.

Quel est ce commandement que vous [82^r:] faites, o mon Dieu! vous aviez ordonné que le peuple ne fit point de pierre taillée ou de figure d'animal et d'ame vivante sur la terre, et vous commandez icy de faire un serpent, afin que ceux qui seront blessés soient gueris en le regardant, est ce que la veue d'un reptil inanimé le guerira? Est ce que ce commandement detruira le precepte qui l'a precedé? Non seigneur! il n'y a point en vous de contrariété, vous avez deffendus de faire des figures pour les adorer: mais vous avez ordonné que l'on fit des cherubims, et une figure de serpent pour servir de signe. Les cherubins afin de représenter la majesté de celuy qui est assis sur leur aile, le serpent pour designer l'exaltation future en votre presence du corps du peché, en vertu de la passion duquel les plaies du peche fussent gueries. C'est la la verité que votre fils nous a enseignée en disant comme Moyse a exalté le serpent dans le desert, il faut de meme que le fils de l'homme soit exalté afin que tous ceux qui croient en luy ne perissent point: mais qu'ils ayent la vie

eternelle. Voila la manifestation d'une verité adorable en signe de laquelle il avoit été ecouté. De meme que Moÿse a exalté [82^v:] il faut etc. Voila la vertu salutaire de l'exaltation dans laquelle consiste la figure: car de meme que dans le desert l'image du serpent qui affligeoit la playe a été exaltée, ainsy le corps quoy qu'innocent formé cependant a la ressemblance du peché a été exalté afin que par cette exaltation la morsure du serpent de feu et qui bruloit par son souffre fut guerie en nous, le peuple conserva pour memorial la representation de ce serpent exalté, et vous n'en blamates pas la conservation: mais lorsque la posterité eut commencé a l'adorer, c'est avec raison qu'elle fut mise en pieces parce que la memoire degenera en l'adoration du serpent: la veue de ce signe fut salutaire au peuple, et guerissoit ceux qui estoient frappez de playe: il s'en trouve cependant beaucoup dans le christianisme qui rejettent la representation de la verité qui estoit alors figurée, et qui nous a été manifestée par votre grace: il ne paroît nullement par les textes de ce chapitre que le peuple ait scu ce que signifioit le serpent exalté. En le regardant cependant il ne connoit point l'idolatrie parce qu'il suivit votre ordre: mais nous savons par votre grace ce que signifie l'image d Jésus-Christ crucifié. Comment est ce donc qu'on peut nous accuser d'idolatrie quand nous le regardons? C'est là, Seigneur, une calomnie mise au jour contre [83^r:] la verité et la charité, et produite par le souffle brulant du serpent, elle merite non l'indignation mais toute charité compatissante devant ceux qui suivent les preceptes de votre fils benissent ceux qui les maudissent. Que la benediction de la misericorde, et la lumiere de la charité soit donc sur tous ceux qui nous calomnient en nous accusant d'idolatrie: parce qu'en regardant l'image du fils de l'homme exalté nous representons au sens sa passion, afin que nous le rappelant spirituellement nous soyons gueris de la morsure de la concupiscence qui brule et qui serpente dans notre corps. Parmi les choses qui sont rapportées historiquement dans ce chapitre sur les pelerinages et les stations du peuple il y en a qui contiennent certainement un mystere singulier, et je ne saurois les omettre parce que vous avez daigné les rappeler en mon souvenir: mais je ne saurois non plus les exprimer si vous ne m'en donnez une plus claire intelligence, et si vous me mettez les paroles dans ma bouche, la premiere est qu'apres la mort d'Aaron, ce n'est plus par la verge ny par Moÿse que les miracles sont operés: car de ce que Moÿse a fait le serpent d'airain il n'a pour cela operé aucun miracle: mais vous vous estes seulement [83^v:] servi de son ministere, Seigneur, pour eriger le serpent d'airain, et c'est vous qui avez donné la vertu de guerir par sa veue. L'autre chose est (16.) que ce n'est pas a la priere du peuple que vous avez fait paroître le puis pour lequel il vous rendit grace par un cantique, ce qu'il n'avoit point fait depuis le passage de la mer rouge, quoyqu'il eut receut des bienfaits si signalez: mais voicy que ce puits meme ne s'est pas decouvert par le mystere de Moÿse, a qui vous ordonnéz seulement d'assembler le peuple, auquel vous avez promis de donner de l'eau, vous avez prevenu icy, Seigneur, son murmure et sa demande a laquelle la soif l'auroit obligé: mais auparavant l'impatience du peuple eclatoit en murmure et en plaintes. Chassez, Seigneur, les tenebres de mon entendement en dissipant l'obscurité de la figure afin que la verité qui est cachée sous cette conduite que vous tenez brille a mes yeux: parce que tout cela me paroît se rapporter a l'ineffable vertu de l'exaltation par laquelle votre fils unique a acquis toute puissance et a tout attiré a luy. J'avois dit qu'Aaron avoit été la figure de son humanité visible, Moÿse de sa divinité et la verge celle de l'union de ces deux natures depuis le commencement que le peuple fut tiré de la captivité jusqu'a [84^r:]

son départ du mont Sinay: et en consequence de ce principe apres la mort d'Aaron il est icy plus manifestement representé comme la presence visible de l'humanité de Jésus-Christ venant a s'eloigner la vertu de son exaltation agira dans l'eglise, dont il est icy figuré que la vertu de son exaltation susdite luy sera communiquée par le signe visible de ses sacrements. Qu'est ce donc que designe autre chose le puis apres duquel vous ordonnez qu'on assemble le peuple sinon le puis d'eau vive de la doctrine de Jésus-Christ pour lequel il vous rend des actions de graces et le peuple ensemble chante un cantique a votre gloire. (17.)

C'est la le puis intarissable de doctrine (18.) que les princes de l'eglise creusent en l'expliquant, les pasteurs le preparent comme les chefs du peuple par ordre de celui qui a donné la loy et avec les batons de leur autorité qu'ils ont receu du legislateur meme. Tous ceux qui travaillent et qui sont chargés sont appelés a ce puis pour y estre soulagez par des graces efficacement prevenantes comme le peuple d'Israel fut appellé avant qu'il se fut plaint de la soif, la vocation de tous ceux qui ont été appellez a ce puis a été gratuite cependant le pelerinage qui combat sur la terre subsiste, lequel a été designé par le sejour qui a suivi du peuple dans le desert.¹ Cette exaltation misterieuse du serpent et la manifestation du puis ont été suivis des victoires du peuple et il est déjà dit au v. 31. qu'il habitoit dans le pays du peuple [84^v:] qu'il avoit vaincu pour qu'il fut figuré que la vertu de l'exaltation produiroit la victoire sur les ennemis, et le repos interieur. Nonobstant cependant je n'avance pas cecy de telle sorte, comme si je voulois etablir que la figure de la nature divine a continué en Moÿse que Aaron et Moÿse semble avoir cessé de représenter depuis qu'ils se sont éloignés de la montagne. Cela n'empêche pourtant pas que ce que j'ay rapporté n'ait pu être représenté icy en tant que l'exaltation du serpent a été faite <par> quand² la presence visible d'Aaron a cessé, outre cecy donc que j'ay rapporté par votre bonté, Seigneur, il me faut méditer ce qui concerne Moÿse comme conducteur du peuple. Vous l'avez repris d'incrédulité dans le précédent chapitre vous luy avez annoncé qu'il n'entreroit pas dans la terre promise, il a déjà vû mourir son frere, je ne trouve cependant pas qu'il ait pleuré sa faute et qu'il vous en ait demandé pardon, ce qui m'apprend que les fautes commises par fragilité sont expiées par l'humiliation et l'acceptation volontaire du chatiment que vous exposez car quand elles produisent des monuments extraordinaires, et des anxietés, l'homme agit souvent par l'instinct de l'esprit humain et de l'orgueil naturel ayant souvent plus de douleur d'être trouvé reprehensible, que d'avoir faillily, souvent il craint les consequences de sa faute et le chatiment qu'il a mérité: ce qui fait qu'il est plus a propos de se repentir en s'humiliant [85^f:] et en se soumettant et resignant a vous que d'être touché de douleurs et de sollicitudes exterieures. Tel fut la conduite de Moÿse qui entendant dans une humble simplicité la sentence que vous aviez porté contre luy, se soumit a votre volonté, Seigneur et continua tranquillement les fonctions de son ministere. Comment vous disposez, ô mon Dieu! les evenements des affaires mondaines selon les conseils de votre sagesse, et le droit du createur. Tant de centaines d'années auparavant vous aviez promis aux peres de ce peuple la terre dans laquelle il devoit entrer, vous avez repeté tant de fois dans l'exode et dans ce livre des

¹ Le sens de la phrase est obscur, cf. le texte latin: [119:] *subsistit tamen militans in terris peregrinatio, quam subsequens populi in deserto permansio designavit.*

² *quand*: en surcharge sur <par>

nombres aussy que le peuple se rendroit maitre de la terre des Amorrhéens que vous aviez resolu d'exterminer a cause de leurs abominations: votre justice exige cependant que tout se fasse dans l'ordre afin que le peuple combatte et acquierre le droit de retenir ce qu'il aura conquis selon les regles de la justice humaine et en quelque maniere sensible, Moyse donc le modele des princes ne s'ingere pas par fraude ou par ruse de se rendre maitre des villes frontieres, ou des places fortes du royaume, que vous avez donnez a votre peuple, o mon Dieu! il ne se hate point dans sa marche, ou pour prevenir l'ennemy, ou par se saisir des detroits des montagnes et des bords des rivieres pour fortifier les gues, mais on envoye des ambassadeurs avec toute la douceur possible (21. 22.) non pour annoncer les promesses de leur Dieu pour prescrire des loix, pour faire des menaces, ou pour proposer des [85^v:] conditions qui obligeassent les Amorrhéens a prendre les armes afin que le peuple eut ensuite occasion de les combattre: mais la douceur de Moyse ignoroit tous ces aritifices. Ce legislateur envoyé des ambassadeurs pour demander le passage, et il offre d'équité.

C'est ainsy que se comporte un prince que vous conduisez, Seigneur, et que vous avez resolu de faire triompher, mais au contraire un prince dont vous avez determinés de renverser le throne et de livrer ses etats a des estrangers ne veut pas ecouter les justes propositions qu'on luy fait, il n'a point d'egard pour les conditions equitables, et dans l'orgueil de son cœur (23.) assemblant son armée il va au devant dans le desert pour traiter en ennemy et combattre avec un peuple qu'il auroit pû avoir pour amy. Israël est donc contraint d'en venir aux mains. Il n'offense point: mais il est offensé. Il combat malgré luy, et il taille en pieces son ennemy, qui est ce qui ne dira pas qu'il possede a juste titre un pays par lequel on luy a refusé le passage? C'est dans cet ordre si equitable et dans une liaison si admirable que les evenements mondains sont disposez, les translations des royaumes, les dispersions des nations, que les princes de la terre attribuent la plus part du tems a leur sagesse, a leur prudence, a la sagacité de leur politique, a leur experience et habileté dans le maniment des affaires. Les uns par des conseils tenus secrets pendant longtems [86^r:] se font des amis, ils contractent des alliances et tombent a l'improviste sur leur ennemy, les autres trompent et oppriment les grands d'un etat ou le peuple meme apres les avoir engagez par de promesses artificieuses: ceux cy s'emparent des frontieres, des places fortes et souvent meme des provinces entieres; parce qu'ils croient que ces entreprises sont convenables a la raison de tout, ceux la aspirent par des mariages a la succession des royaumes, jettent des semences de guerre, il s'en trouve qui cherchent l'occasion de faire la guerre, et les conseillers des princes sont occupez de pareils projets, pour les mettre en execution, on ruine les peuples, on discepte les thresors, on equite les finances, mais en tout cela tout arrive selon vos decrets eternels, parce que souvent ils agissent pour suivre leur propre volonté et non la votre, ils se confondent dans leurs œuvres, et la raison meme d'etat, pour laquelle ils croient pouvoir tout faire sans vous consulter, ô mon Dieu!; regarder d'un œil mondain est la cause de la perte de plusieurs royaumes et de plusieurs princes. Voicy que Sehon roy des Amorreheens croit que la raison d'etat veut qu'il refuse au peuple le passage, de peur que sous ce pretexte, il n'entre sur ses frontieres et ne se rende maitre de son royaume; c'est ce qui fait qu'il luy refuse le passage. Cette raison d'etat en produit une seconde persuadé qu'il vaut mieux aller au devant du peuple dans le desert, que d'attendre qu'il attaque sur ses propres frontieres. Car la [86^v:] prudence humaine qui ne vous consulte pas suggere de telles considerations suivant

un egard aux lieux et aux conjonctures, et voicy qu'elle est confondue: parce que Sehon attaquant le premier Israël hors de ses propres confins commit une injustice que Moyse voulut éviter en demandant le passage d'une maniere pacifique, et si apres qu'on le luy eut refusé Israël eut entrepris de le forcer a main armée, il seroit devenu aggresseur: mais pour que cela n'arrivat pas ainsy, comme il convenoit a l'ordre de votre justice, vous avez tout arrangé de cette maniere, Seigneur, les conseils de votre sagesse conduisirent donc Moyse, les maximes de la prudence humanie faisoient impression sur Sehon: mais vous avez été glorifié dans l'un et dans l'autre, ô mon Dieu, voicy que Og roy de Basan se comporte comme avoit fait Sehon, et il est aussy confondu. L'un et l'autre agit ainsy afin que vos promesses soient accomplies, par rapport au peuple par des moyens convenables et justes memes, selon les regles de la prudence humaine, vous etes adorable, ô mon Dieu! dans tout ce que vous avez fait: mais combien plus dois-je vous aimer parce que vous avez fait avec moy, lorsque vous avez confondu ma prudence dans ses conseils afin que j'ay recours aux conseils de votre sagesse en suivant votre volonté, et que je ne suive point les suggestions de ma volonté propre en adherant a la cupidité.

[87^r:] ¹ SUR LE CHAPITRE VINGT-DEUXIEME

Les œuvres de la force de votre bras qui me sont representées dans vos Ecritures sont grandes, Seigneur, mais je ne dois pas omettre non plus les egarements de la prudence humaine, qui se presentent a mediter dans le chapitre precedent; Sehon et Og vont au devant de votre peuple avec leur armée, et guidé par la suggestion de la prudence humaine et par la grande idée qu'ils avoient de leurs forces ils aiment mieux aller au devant d'Israel que de le repousser s'il les avoit attaqués: mais la prudence frappée de crainte produit un tout autre effet dans Balach Roy des Mohabites. Cet effet a coutume de proceder de la pusillanimité du cœur a laquelle l'homme se laissaint conduire a souvent recours aux suggestions. Cette reflexion que je fais n'a pas lieu dans l'exemple de Balach; car ce prince adorateur des faux dieux et ayant recours a Balaam rechercha l'assistance de ses dieux et de son prophete, et il fit ce que sa religion pleine d'illusion luy representa comme bon et salutaire. Mais je parle, Seigneur, de ces chretiens qui recherchent les evenements a venir souvent par des voyes illusoirs souvent trompeuses et superstitieuses, parce qu'ils n'ont point en vous, o mon Dieu, une ferme confiance, je ne m'etonneray donc pas dans cette histoire de la conduite de Balach qui vouloit par toutes sortes de voyes se deffendre [87^v:] contre le peuple. Je ne rechercheray pas quel homme ça été que Balaam; mais j'admireray en tout votre adorable providence, o mon Dieu, qui dans cet evenement sert pour parvenir a ses fins d'un homme mechant et avare pour instrument de l'execution; vous vouliez, Seigneur faire eclater la force de votre bras devant tous les habitans de la terre dans le peuple d'Israel, et dans cet exemple vous confondez l'esperance que les moabites et les mudianites avoient dans leurs dieux et dans leurs devins, deja la crainte du peuple avoit prevalu dans les cœurs de ses ennemis, les exemples de Sehon et de Og avoient été toute confiance dans les armes (2. 3.) et ne resentoient que des tristes evenements. (4.) Balach dit donc aux

¹ Feuille non numérotée.

plus anciens de Madian: ce peuple exterminera tous ceux qui demeurent autour de nous comme le bœuf a coutume de brouter les herbes jusqu' a la racine. Parmi ces previsions des maux a venir il a recours a Balaam fils de Bebor (5.) pour le faire venir (6.) afin de maudire le peuple qui estoit plus fort que luy car il savoit qu' il croioit que celui que Balaam beniroit, seroit beni, et que celui sur qui il jetteroit sa malediction seroit maudit, telles furent les suggestions de la foiblesse humaine et de la crainte. Si absurde fut l'opinion qu'avoit un homme: d'un autre homme¹ on a de la peine a discerner si une si grande confiance tombait sur le Dieu de Balaam, <luy meme> ou sur *Balaam luy-meme*² [88^r:] parce que la vertu de la benediction et de la malediction est attribuée par Balach a Balaam et celui cy au contraire rapporte cette vertu non a luy meme, mais a son Dieu, et differe sa reponse jusqu' a ce qu' il l' ait consulté (8.) Je ne scais Seigneur, parmi tant de dissertations de gens plus habile que moy ce que je diray de Balaam. C'est a dire s'il a eu connoissance de vous mon Dieu, s'il a attribué aux faux dieux le nom de Seigneur. Il me semble certainement que Balaam a receut de vous votre connoissance et l'esprit de prophetie, mais qu' il en a abusé et que selon vos justes jugemens vous avez livré Balaam a la corruption de sa nature, et que dans ces apparitions et revelations (que l'histoire rapporte) vous avez agy, Seigneur, pour le bien de votre peuple, par la revelation et l'apparition de l'ange. Balaam est donc tenté par les presents et par les promesses. Il resiste a la premiere tentation (13.) il est tenté une seconde fois (15.) et conduit par l'esprit d'avarice voulant que vous consentissiez a ce qu' il vouloit, il vous consulte (20.) vous l'envoyez et voyant sans doute dans son cœur la mauvaise disposition qui suivit l'ordre que vous luy aviez donnez d'aller (22.) vous vous mites en colere conte luy et pour l'epouvanter vous n'ouvrites pas seulement la bouche de l'anesse (28.) mais encore les yeux de Balaam pour qu' il vit l'ange, et qu' il l'entendit parler (31.) et qui plus est qu' il ne connut son peché en disant [88^v:] (34.) j'ay peché ne sachant pas que vous vous opposiez a moy; mais maintenant s' il ne vous plait pas que j'aïlle la, je m'en retourneray: vous vites dis-je mon Dieu, la malice de son cœur et vous vouliez misericordieusement en l'epouvantant par cette vision le rendre ferme afin qu' il ne dit que ce que vous deviez luy reveler, c'est pourquoy l'ange luy dit (35.) allez avec eux mais prenez bien garde de ne rien dire que ce que je vous commanderay. C'est ainsy, Seigneur, que votre bonté agit avec l'homme: mais l'homme agit avec vous comme Balaam. Frappez de crainte il dit, pourray-je dire autre chose que ce que Dieu me mettera dans la bouche (38.) mais marchant en la compagnie des mechants (40.) et ayant receu d'eux des presents (41.) il se laisse conduire sur les hauts lieux de Baal. Il ne me paroît pas que ce soit Balaam qui ait offert les sacrifices rapportés au v. 40. mais Baal les offrit a ses idoles. Je pourray donc peut estre dire, en examinant bien ce que j'ay deja rapporté que Balaam a été semblable a ceux qui voyant que les Princes font mal les flattans par des considerations humaines attirez par l'esperance de l'estime, de l'honneur et de l'interest, en cela consistoit la mechanceté de Balaam comme ce qui suit le confirme, combien y en a il aujourdhuy, seigneur, de ce caractere qui sont le masque de la complaisance sous l'apparence [89^r:] trompeuse de la charité meme ne reprennent point les princes qui font mal: mais qui etant honorez par eux et en recevant des graces et des presents les laissent tranquillement sacrifier a

¹ Complété dans l'interligne.

² Passage complété en bas de la feuille par une autre main. La correction correspond parfaitement à la version latine: [122] *an in Deo Balaam, an in ipso Balaam*

leurs dieux, c'est a dire a leurs passions, pour ce qui concerne donc Balaam, je diray derechef qu'il paroît principalement coupable d'avarice et de cette criminelle connivence: mais pour mieux detailler cecy, je passeray au chapitre suivant en vous rendant graces, Seigneur, pour les lumieres que vous m'avez données et demandant votre secours pour ce qui suivra.

SUR LE CHAPITRE VINGT-TROISIEME

Le dernier verset du chapitre precedent en rapportant que dez le matin Balach conduisit Balaam sur les hauts lieux de Baâl me represente par la lumiere de la commune opinion des interpretes que sur cette montagne il y avoit un temple consacré a l'idole de Baâl et que Balaam etant arrivé en ce lieu ne vouloit point sacrifier dans ce temple et sur l'autel qui y estoit batti. Mais (1.) il ordonna qu'on luy fit dresser sept autels et lorsque Balasch eut fait faire ce que Balaam avoit souhaité (2.) ils mirent tous deux, c'est a dire Balach et Balaam, un veau et un belier sur l'autel, ce fut la la premiere action criminelle de Balaam qui s'accomodant aux coutumes des nations demandat qu'on dresse des autels et y mit des victimes pour marque de sa [89^v:] communication avec Balach, quoyqu'il scut interieurement que cela n'estoit pas necessaire pour connoitre votre volonté, o mon Dieu, il fit cependant un acte superstitieux par complaisance pour le Roy de Moab, et pour le prince des Moabites. C'est pourquoy (3.) Balaam dit a Balach: demeurez aupres de votre holocauste, il ne dit pas le mien, mais le votre jusqu'a ce que j'aille voir si le seigneur se presentera a moy (4.); il ressentit interieurement qu'il faisoit mal par ce culte superstitieux. C'est pourquoy il s'en alla et il rapporta ce qu'il avoit fait a l'ange qu'il rencontra voulant en quelque façon le prevenir en disant, j'ay dressé sept autels, et j'ay mis un belier et un veau sur chacun; mais vous, Seigneur, qui selon vos justes jugemens permettez souvent que l'impie suive ses propres inventions pour le bien de votre peuple vous n'avez pas dedaignez de luy manifester votre volonté, et vous avez mis la parole de verité dans la bouche du menteur qui ne suivoit pas dans la simplicité du cœur, mais dans la duplicité la voix de la verité (6.); etant donc retourné il trouve Balach qui estoit debout devant son holocauste que Balaam ne voulut pas s'attribuer et commençant a prophetiser (7.) declara vos jugemens misericordieux mon Dieu, sur Israël (8. 9. 10.) et parce qu'il rapporte avec hardiesse et fidelité les paroles que vous aviez mises dans sa bouche. Je crois aussy que son desir fut sincere en [90^r:] disant que je meure de la mort des justes et que ma fin ressemble a la leur: car quoy que (11.) Balash luy reproche qu'au lieu de malediction il donne des benedictions, Balaam persiste cependant a dire, puis-je dire autre chose que ce que le seigneur m'aura commandé? Mais non-obstant cette fidelité qu'il paroît avoir continué jusques icy envers vous, mon Dieu, l'orgueil de Balaam ne resiste pas en ambitionnant les faveurs des hommes et recherchant l'estime du Roy ainsy contraint par la crainte, il paroît vous obeir, Seigneur, en declarant vos commandemens, mais dans son cœur il persistoit, a vouloir ce que vous ne <pouviez> vouliez¹ (13.) Balach luy dit venez avec moy et il y va (14.) il dressa de nouveau sept autels il renouvella les sacrifices

¹ *vouliez*: en surcharge sur <pouviez>

superstitieux (15.) Je vous consulte derechef, Seigneur, de la maniere qu'on a deja rapporté, (15. 16.) et etant retourné (17.) il repondt (19.) Dieu n'est pas comme l'homme pour estre capable de mentir, ny comme le fils de l'homme pour estre sujet au changement, quand donc il a dit une chose ne la fera-il pas, quand il a parlé n'accomplira-t-il pas sa parole? Balaam scavoit cette verité avant que de vous consulter pour la seconde fois, Seigneur, mais il cacha cette verité par dissimulation, et il auroit voulu dans son cœur que vous eussiez changé de dessain: mais votre verité parle par la bouche de l'impie et elle prononce ses arrêts (20. 21. 22. 23. 24.) mais Balaam est de nouveau appelé ailleurs (27.) et il y va, il dresse derechef des autels (28. 29. 30.) parce qu'il prononça vos paroles, Seigneur, mais il suivoit [90^v:] sa volonté et non la votre. Combien y en a il dans le monde, o mon Dieu, qui suivent la conduite de Balaam, qui prechent qui annoncent votre parole, qui dispensent vos graces, et qui suivent cependant dans leurs œuvres le monde et qui les appelle et leur cupidité: et ceux cy y ont des loups ravissants dont votre fils a predict la venue, et qui ont été figurés par Balaam.

SUR LE CHAPITRE VINGT-QUATRIEME

(V. 1.) Balaam voyant que le seigneur vouloit qu'il benit Israël n'alla plus comme auparavant pour chercher a faire ses augures etc. Je pourrois peut estre dire, ô mon Dieu, que Balaam a scu cette verité avant qu'il dressat les derniers autels: mais pour faire semblant d'obtenir l'esprit de prophetie par la vertu du sacrifice il continua les autels et les sacrifices: mais enfin craignant de vous tenter il parle plus librement et voicy que votre esprit s'étant saisi de luy (2.) il revela vos decrets sur Israël. (10.) Balash se met en colere (11.) il renvoye Balaam chez luy sans luy faire aucun honneur ny present (12. 13.) A la verité Balaam repondit a Balach, n'ay-je pas dis a vos ambassadeurs que vous m'avez envoyez: si Balach mentionnoit sa maison pleine d'or et d'argent, je ne pourrois pas passer les ordres du Seigneur mon Dieu etc. mais il ajoute (14.) néanmoins en m'en retournant [91^r:] en mon pays, je vous donneray un conseil afin que vous sachiez ce que votre peuple pourra faire contre ce peuple cy, ce fut la veritablement votre conseil o Balaam qui vous fut suggeré par votre propre malice, et quoyque Dieu reconnut la mauvaise disposition de votre cœur il met cependant des paroles dans votre bouche pour raconter des mysteres cachez et adorables, mais qui vous ont été revelez. Vous les avez declarez (16.) seulement comme celui qui entendt les paroles de Dieu, mais qui ne les pratique pas: vous qui connoissez la doctrine du tres haut, qui voyez les visions du tout puissant, et qui tombant meme a cause de vos mauvaises pensées, aurez les yeux ouverts pour le salut des autres: mais non pas pour votre propre bien: car le Seigneur s'estoit servi de vous comme d'un instrument par lequel il avoit resolu de manifester ses grandeurs: mais il vous abandonna a vous meme: or parce qu'il a voulu consacrer Moab a cause de Loth il inspire a leur Roy d'avoir plus d'esperance dans le Dieu que vous adoriez que dans leurs faux Dieux, d'avoir recours a luy par vous et de ne pas s'opposer temerelement au peuple d'Israël en se confiant en leurs propres forces, et parce que Balach le fit, Dieu ne permit pas que vous luy donnassiez votre conseil pernicieux: mais au Roy de Madian dont vous etiez né sujet: telles sont vos misericordes, o mon Dieu, envers ceux que vous avez resolu de conserver, et en faveur de

qui voicy que vous aviez ouvert la bouche de Balaam pour prononcer vos paroles: et vous l'avez formée pour qu'il ne mit pas au jour ses paroles perverses par le conseil qu'il voulut donner au Roy de Moab: je dois adorer de [91^v:] de plus en plus vos grandeurs que vous m'avez manifestées par les propheties contenues dans ce chapitre dont tant d'interpretes plus habiles que moy nous ont laissé l'explication et le sens naturel par la verité qui s'en est suivie, et qui nous a été revelée, faites moy aimer avec ardeur, je vous prie, afin que je connoisse davantage ce que vous avez montré si obscurément par Balaam, et ce que par votre grace vous nous avez si clairement manifesté dans votre fils unique.

SUR LE CHAPITRE VINGT-CINQUIEME

Vous avez fait triompher votre peuple, ô mon Dieu, par la defaite des Rois Sehon et Og. Deja il avoit commencé a goûter la bonté de la terre que vous luy aviez promise, et en sortant du desert il vivoit sans doute des fruits de la terre. Ainsy il ne s'ennuye plus du fruit de ses travaux, il ne murmure plus pour le pain et pour l'eau: mais voicy dans quels crimes tombe sa sensualité charnelle portée a tous les maux (1.) il s'arrete et a peine s'arrete-t-il qu'il tombe en fornication avec les filles de Moab. Ce sont la les perils et les funestes effets de l'oisiveté et de la demeure dans les occasions prochaines des tentations. Le peuple avoit passé tranquillement la terre de Moab, et sans doute ce passage si pacifique et ce séjour sur les confins donna occasion aux filles de Moab de se transporter au camp d'Israël: mais, Seigneur, voicy comment le peché conduit au peché et engendre le peché! [92^r:] le peuple tombe en fornication (2.) il est invité aux sacrifices: ils mangerent et ils adorerent leurs dieux et (3) Israël se consacra au culte de Belphegor. Vous vous mettez en colere, Seigneur, cependant vous n'envoyez plus un feu devorant, ny des serpents de feu sur le peuple: mais vous ordonnez a Moysse de faire pendre a des poteaux en plain jour tous les Princes d'Israël pour que votre fureur ne tombe point sur le peuple, quel est ce commandement que vous portez o Dieu plein de misericorde? Le peuple avoit adoré le veau d'or et Moysse avoit ordonné aux levites pour l'expiation de ce peché de passer par le milieu du camp, et de faire main basse sur tous ceux qu'ils rencontreroient. Voici que le peuple tombe icy en fornication, et vous ordonnez que l'on pendre les Princes (5.) il n'est pas cependant rapporté que Moysse ait executé cette sentence: mais il dit aux juges que chacun tue ceux de ses proches qui se sont consacrez au culte de Belphegor. Ce commandement que vous avez portés paroît etonnant a mon ignorance. La conduite de Moysse me semble admirable: car l'écriture ne rapporte pas si les princes d'Israël ont été pendus, et si les juges ont executé la sentence de Moysse: mais elle marque dans les versets suivans que vous avez été appeaisez, Seigneur, par le zele de Phinées.

C'est pourquoy en meditant tout cecy devant vous, Seigneur, je m'imagine que cela s'est fait en quelque maniere en meme tems, c'est a dire que Moysse se preparant par zele a executer votre commandement [92^v:] a ordonné aux juges, et non aux Princes qu'il vouloit faire pendre, de faire mourir les coupables, et que lorsqu'on estoit sur le point de l'execution (6.) un des enfans d'Israël entra dans la tente d'une Madianite femme debauchée, a la veue de Moysse et de tous les enfans d'Israël qui estoient peut estre assemblez pour recevoir le chatiment (7.) ce qu'ayant veu Phinées enflammé de votre zele prenant un poignard (8.) il tua les criminels les ayant pris sur

le fait, et la playe cessa par rapport aux Princes; il y perit cependant vingtquatre mille hommes d'entre le peuple (9.) votre commandement donc, o mon Dieu, de faire pendre les Princes me demontre a quel compte sont obligés ceux qui gouvernent les peuples, et parce que dans le tems que le peuple adora le veau d'or, les princes des tribus n'avoient pas encore été établis par votre ordre, quoyque la nature meme le dictant ainsy, les Princes des familles les juges et les centuriers subalternes etc. eussent été établis selon le conseil de Jethro par rapport aux fonctions qui sont spécifiées dans cette institution, vous n'aviez pas ordonné qu'on les chatiat, comme vous faites icy des Princes, a qui par votre disposition a été donné le pouvoir de gouverner et qui devoient avoir le soin de veiller sur le peuple par le devoir du pastorat, lequel avoit été distingué des juges, a qui Moyse ordonna de punir les coupables: mais je crois que ce meme supplice a été infligé sur le peuple par votre playe particuliere dont on a déjà fait mention cy dessus (14.) ce verset [93^r:] me donneroit occasion d'avancer que parmy ceux qui estoient tombez en fornication avec les filles de Moab, il s'estoit trouvé plusieurs princes comme Zambry de la famille et tribu de Simeon, et que ce fut pour cela que vous ordonnates de pendre les Princes: mais ce seroit la mon opinion qui ne pourroit se concilier assez exactement avec le v. 4. ou vous aviez ordonné de pendre tous les Princes, non que tous soient tombez en fornication: mais parce qu'ils ne se sont pas opposez selon le devoir de leur estat aux fornications du peuple: ainsy parce que Phinée satisfit en cela au devoir de sa vocation et qu'animé de votre zele il fit mourir les coupables (12.) il obtint la paix de votre alliance. Il fut dis-je animé de votre zele contre les criminels de peur que vous meme dans votre zele ne detruisissiez Israël. Telle a toujours été la conduite de votre bonté et misericorde, Seigneur, qui donne ce qu'elle demande et qui recompense meme ses dons, vous donnates le zele pour detourner votre zele et votre zele obtint la paix de votre alliance: c'est ainsy que votre justice et votre misericorde toujours reunies en vous agissent, et manifestent que vous estes Dieu en demontrant comment vous couronnez vos dons dans les hommes: car tout ce qui est bon dans l'homme est bon pour vous, qui seul estes bon par vous meme: ainsy votre justice [93^v:] couronne le bien que votre misericorde donne, pour que la louange et la gloire vous soit rendue de tout: mais je reviens, Seigneur, a la consideration de cette histoire. Je trouve d'abord dans les premiers versets la fornication du peuple avec les filles de Moab, et allant adorer leurs Dieux il se consacra au culte de Belphegor (17.) c'est a juste titre que vous dites faites sentir aux Madianites que vous estes leurs ennemis, et faites les passer au fil de l'épée, est ce seulement a cause de la fornication de Cozby avec Earé? Non sans doute: mais a ceux de l'artifice dont ils se sont servis par le conseil de Baalam: car il avoit dit a Balach dans le precedent chapitre: cependant en me retournant dans mon pays (c'est a dire a Madian) je vous donneray un conseil sur ce que votre peuple peut faire enfin avec ce peuple cy. D'ou je conclus que les Madianites vinrent frauduleusement et qu'avant que le conseil fut donné, les Moabites s'approcherent du camp par une familiarité d'amitié et de parenté. Ce fut donc avec justice que les Madianites furent frappés, et au contraire les Moabites furent conservés par misericorde. Mais qui suis-je, Seigneur, pour oser approfondir pourquoy vous avez ordonné de conserver Moab engendré de l'inceste de Loth et de detruire les Madianites enfans d'Abraham par Cethura? En meditant sur la genese j'ay déjà rapporté par votre aide et a la faveur de votre lumiere ce qu'on designé l'inceste apparent de Loth et les enfans de Cethura: mais ce n'est pas a moy

de rechercher pourquoy vous avez resolu ce qui est icy rapporté sur la destruction de l'un de ces peuples [94^r:] et la conservation de l'autre. Je dois plustot adorer dans le silence vos jugements, selon lesquels vous avez permis que (18.) les Madianites fussent des trompeurs, et que les Moabites devinssent occasion de peché, peut estre cependant sans une malice déterminée, que la louange et la gloire vous soient donc rendues o mon Dieu pour vos ouvrages, que mon ignorance qui est mon partage ne peut penetrer.

SUR LE CHAPITRE VINGT-SIXIEME

(1.) Apres que le sang des criminels eut été repandu etc. si vous n'aviez daigné, Seigneur, m'eclairer, mon ignorance auroit rapporté cette expression seulement au chapitre precedent et a la derniere destruction de ceux qui s'etoient adonnés au culte de Belphegor: mais le verset icy cité combiné avec le 64.º demontre que ces paroles doivent se rapporter a l'effusion du sang des coupables a cause du murmure pour lequel toute la multitude avoit été condamnée a ne point entrer dans la terre promise, et en ce sens cette enumeration, je diray plustot ceux qui ont été denombrez estoient la figure de ceux qui apres le pelerinage de la sinagogue jusqu'a l'incarnation sont entrés dans l'Eglise par la veritable foy, et ainsy ont recus par anticipation la doctrine de votre fils en suivant l'esprit de la loy et non la lettre: puisque vos veritables promesses ont été accomplies dans votre fils: mais, Seigneur, quand meme je dirois que ce qui est rapporté par rapport a cette enumeration, et qui en concerne la cause est raconté [94^v:] simplement d'une maniere historique; peut estre que je ne me tromperois pas: car l'ordre meme pour lequel apres avoir établi un second denombrement vous aviez ordonné que le peuple fut partagé en quatre campements demandoit cette troisieme enumeration necessaire pour la repartition de la terre dans laquelle ils devoient entrer: mais la fin que le v. 16. exprime estoit la principale: c'est a dire afin que ce peuple incredule connut evidemment la verité de votre prediction: mon entendement se confondt en considerant que d'une si grande multitude dont on fit le denombrement au pied du mont Sinay il n'y en eut que deux (c'est a dire Caleb et Josué) qui ne tomberent point dans l'incredulité, et qui étant les temoins oculaires de vos prodiges ont été participants de vos promesses pour devenir les temoins des œuvres de votre misericorde et de votre justice devant un peuple charnel et incredule. Votre conduite envers les hommes a été si misericordieuse que non seulement alors: mais aussy lorsque vous eutes repandu votre esprit sur toute chaire, vous voulutes établir singulierement et preferablement aux autres douze temoins oculaires de la mort et de la ressurection de votre fils pour annoncer aux hommes la verité qu'ils avoient veue, entendue et touchée de leurs mains. C'est là, Seigneur, ce qui doit convaincre l'homme de sa foiblesse et de la corruption de la nature puisque plus il considere ses grandes œuvres de votre bonté et misericorde plus il voit comment vous etes en quelque façon accommodé a sa foiblesse et a son infirmité. Il voit dis-je ce qu'il merite par justice luy qui resistant a des temoignages si sensibles et si reels, et qui s'opposent a votre grace ne se [95^r:] convertit point a vous qui etes son Dieu et ne suit point dans la fidelité la voye de la verité. C'est ainsy que paroist, Seigneur, votre immuable fidelité dans vos promesses, votre incomprehensible bonté dans les graces que vous dispensez et dans la conduite de l'homme, votre ineffable

charité envers les hommes, pour lesquels vous avez daignez faire de si grandes choses dans le cours de tant de milliers d'années et par des œuvres non interrompues. Que votre creature est formée a votre image et ressemblance est precieuse devant vous, o mon Dieu, et vous devez luy¹ estre precieux a elle qui vous doit non seulement l'estre mais encore tant et de si grandes œuvres que vous avez fait par elle pour vous: mais non pas tellement pour vous qu'elles ne soient aussy pour elles: car tout a été fait, pour que cette creature d'un si grand prix puisse parvenir a vous, et estre une avec vous! Ayez horreur, o mon ame a la vue de vos infidelitez et de vos ingratitudez, ayez horreur en souvenir de votre foiblesse, de votre fragilité et de votre mortelle misere: mais consolez vous en considerant la misericorde, la bonté et la charité de votre Dieu. Confirmez vous dans l'esperance de ses promesses lorsque vous esperez dans l'amour et que vous aimerez dans l'esperance afin que perseverant dans la charité vous arriviez a l'heureux terme des promesses.

SUR LE CHAPITRE VINGT-SEPTIEME

Il me semble que l'Ecriture rapporte une histoire dans ce qui concerne les filles de Saphaad. Le tissu m'en apprend ce que doit faire un Prince dans les cas sur lesquels il n'y a point encore de loy [95^v:] portée, l'affaire que ces filles proposent ne me paroît point difficile que Moyse n'eut pu la decider luy meme, mais cet exemple fournit un beau modele a tous ceux qui ont des peuples a gouverner, et en tant que dans le gouvernement de votre peuple Moyse n'a été <que>² par rapport a vous, Seigneur, qu'un chef subalterne; et a cet egard tout Prince doit aussy estre regardé comme tel. Tous ceux qui n'ont qu'un pouvoir subalterne apprennent en cecy a avoir recours a leurs superieurs et a leur referer la cause dans les choses sur lesquelles il n'y a point encore de loy, je dis dans les choses sur lesquelles il n'y a point encore de loy: car par cette expression on n'entend pas tous ces evenemens particulieres, pour lesquelles la loy n'est pas requise, mais ceux qui concernent le bien public et la justice distributive. Ce n'estoit pas par hazard qu'il estoit arrivé, ny par un defaut de la prevision de votre sagesse qu'ayant établi tant de loix necessaires pour le gouvernement civil, et l'administration de la justice vous n'avez rien déterminé sur les cas semblables a celui qui arriva icy: mais vous avez différé ce meme evenement jusqu'aux derniers tems de Moyse pour apprendre a Moyse et a ses successeurs que vous voulez que dans les affaires civiles on vous demande conseil et que la justice eternelle soit consultée dans ce qui concerne la justice: puisque si les loix des Royaumes et des princes ne sont fondées sur cette meme justice elles seront des inventions humaines et non des regles certaines de justice sur lesquelles puisse estre fondée la conduite de la vie humaine. Moyse rapporta donc l'affaire des filles de Salphaad du jugement du seigneur, et vous daignates la decider [96^r:] o mon Dieu, et ce que vous ordonnates devint a perpetuité une loy inviolable pour les enfans d'Israël, (11.) les Etats sont heureux, le prince est heureux qui observe fidelement cette conduite, qui vous demande o mon Dieu, les sages maximes du gouvernement,

¹ Complété dans l'interligne.

² Rature effectuée en cours de copie.

et qui vous consulte sur les evenements impreuues. Comme si c'etoit icy le seul cas sur lequel vous n'eussiez point porté de loy positive, Seigneur, voicy qu'apres avoir etabli celle la, vous dites d'abord a Moïse (12.) montez sur cette montagne d'Abarim et considerez de la le pays que je dois donner aux enfans d'Israël (13.) et apres que vous l'aurez regardé vous irez aussy a votre peuple comme votre frere Aaron y est allé etc. (14.) Tout cecy est tres admirable pour moy, Seigneur, je ne diray pourtant pas que ce soit des figures, mais des veritez merueilleuses. Vous repetates ces paroles a Moïse, o mon Dieu! et Moïse luy meme le repetant souvent les integre dans les saintes escritures: vous luy aprites clairement qu'il mourroit parce qu'il vous avoit offensé, afin qu'il fut démontré que le mediateur et legislateur d'une loy imparfaite avoit été imparfait luy meme puisque l'imperfection du grand pretre meme dont le sacerdoce avoit été imparfait a merité cette peine. Votre justice, o mon Dieu, agit sur eux en rompant directement l'union de l'ame avec le corps: mais votre justice a agi par les hommes sur le mediateur et le pontife de la loy nouvelle, en tant qu'elle a livré l'innocent entre les mains des criminels pour etre tourmenté et crucifié par les hommes. Or parce que ce divin mediateur n'avoit en luy aucun peché je pourrois dire en son sens que par cette raison votre justice ne pouvoit agir sur luy directement: mais qu'elle laissa agir la malice des [96^v:] hommes par un corps formé a la ressemblance du peché, afin que l'effusion du sang innocent purifie les criminels, et qu'une victime innocente: mais chargée des pechés d'autruy sans aucune tache qui luy fut propre et par la meme digne de vous fut offerte a votre justice. Selon la doctrine de l'apotre pour qu'un testament soit valable, il faut qu'il soit confirmé par la mort du testateur. Ainsy l'ancien testament a demandé la mort, mais cette mort fut a peine de la faute propre du mediateur, et parce que le testament etoit imparfait, il a du pour cela acquerir la perfection par l'accomplissement avant qu'il fut signé d'un sang du testateur.

La mort de Moïse ne servit donc de rien parce qu'il fut puni luy meme pour la prevarication, et son infidelité: il n'accomplit donc pas la loy qu'il avoit portée, ainsy elle dut etre non sanglante, parce que le sang du coupable ne fut pas valable pour la signature: mais le testateur qui a accompli la loy a fait un testament valide dans toutes ses parties parce qu'ayant versé un sang innocent par les mains des criminels il a accompli le testament qu'il a fait, il l'a donné et l'a signé, et parce que votre justice, o mon Dieu, ne peut effacer cette encre pour ainsy dire! d'un sang innocent, votre misericorde se conserve eternellement. Moïse scut tout cela par votre revelation, Seigneur, ce qui le fit recevoir dans une admirable tranquillité votre sentence, ne s'embarassant point de luy meme, mais du peuple qui avoit été confié a ses soins (16.) Il vous prie, Seigneur, qui etes le Dieu des esprits de tous les hommes de choisir un homme [97^r:] qui veille sur tout ce peuple (17.) et qui puisse le conduire. Tous les princes doivent imiter cette disposition. Disposition, dis-je dans laquelle ce legislateur vous appellant seigneur le Dieu des esprits de tous les hommes s'humilie devant vous, accepte avec soumission votre volonte et recommande son esprit a celui qu'il connoit pour etre son seigneur et son Dieu. Apres cela se ressouvenant du peuple qui luy avoit été commis il employe ces derniers moments a en avoir soin, pour remplir entierement le ministere pour lequel il avoit été appelé: mais qu'est ce qu'il demande pour le peuple? Un homme qui puisse marcher devant luy et le conduire, qui le mene et qui le ramene de peur que le peuple du seigneur ne soit comme des brebis sans pasteur. Veritablement, o mon Dieu, ce n'est pas la politique

mondaine des rois et des princes qui a dicté a Moïse de faire cette demande, ce n'est point la suggestion de la chair qui luy a donné cette tranquillité avec laquelle il entendit l'arret de mort porté contre luy, vous, o mon Dieu, qui sondez les cœurs et les reins vous savez s'il y a dans le monde un Roy ou un Prince qui demande un successeur dans cette disposition de Moïse: car je n'en scais point qui en mourant n'eut designé son successeur, ou ne l'eut pas instruit ou eu dessein de le faire de son vivant, je ne parle pas, Seigneur, de ces Rois dont la succession a été fixée a leurs enfans par le consentement libre des peuples, comme vous meme aviez fait la succession Royale a la maison de David, quoyque par une raison bien differente de celles que quelques uns expliquent, mais je parle de ce petit nombre de Royaumes et d'Etats dans lesquels les peuples n'ont point encore [97^v:] pris ce fardeau de la succession par un libre consentement: mais ou les regnicoles se sont réservés l'election des Rois et des Princes. Le droit d'heredité ou de sang est souvent acquis, *etabli, deffendu, et etendu*¹ par le sang de tant de millions d'hommes, et par la perte des ames: parce que votre peuple meme spirituel se regarde pour possesseur et non pour habitant de la terre, non pour laboureur: mais pour le maitre et le propriétaire. Je vois par votre grace, o mon Dieu, en considerant l'esprit de vos ecritures, qu'en consequence de vos promesses vous avez etabli le sceptre de Juda dans la maison de David: mais cette promesse meme a été spirituelle: parce que la domination temporelle de la maison de David avoit cessé quelques siecles avant la naissance du Sauveur: vous n'avez pas encore éclairé mon ignorance pour en apprendre par l'esprit de vos ecritures que vous ayez ordonné que ce droit de succession de rois se restrainte a certaines familles, car Saul le premier Roy de votre peuple avoit été donné comme en punition, on allegue cependant maintenant² cet exemple pour autoriser ce qui a été fait et on en tire des consequences pour le droit des Rois. Votre peuple avoit donné l'autorité Royale aussy a la famille des Macchabées sans doute par votre permission et non que vous l'eussiez ainsy etabli, vous qui aviez promis le sceptre a la maison de David. Or vous permetes que le peuple s'egarat: mais vous ne l'ordonnates pas; car en cela meme qu'on unit le gouvernement Royal avec le sacerdoce on fit contre votre loy. Mais j'irois contre l'usage [98^f:] et le sentiment commun, et je m'exposerois a l'impetuosité rapide de son torrent, si j'enseignois que les gouvernements hereditaires des peuples ne conviennent point avec la loy et la doctrine de votre fils parmy un peuple spirituel devenu par adoption le coheritier de votre fils unique: mais ce n'est pas non plus mon dessein de traiter cette matiere d'une maniere doctrinale, et de contredire les ecrits de tant d'habiles auteurs, quoyque je pusse peut estre avec votre aide demontrer que le droit de succession a été etabli des gentils par une force tyrannique, et qu'il n'a été introduit dans le christianisme que par la cupidité sous le masque de l'usage commun, et que vous avez permis que tout cela arrivat, Seigneur, afin que la cupidité de la multitude fut reprimée et dirigée par la cupidité d'un seul homme. Je crois donc qu'en agissant dans le veritable esprit et dans le sens de la doctrine de votre loy ancienne et nouvelle, il faudroit proceder a l'election des pasteurs temporels comme il est prescrit que l'on doit proceder (quoy qu'on ne le pratique pas communement, dans l'election des

¹ Complété dans l'interligne, s'agissant d'un homéotéleute classique où *sang* figure deux fois!

² Complété dans l'interligne.

pasteurs spirituels en vous consultant, en vous demandant un pasteur tel que Moïse vous le demanda et en ne brigant de personne le pastorat Royal. Mais en méditant cecy je le rapporte devant vous comme étant à peine praticable parmi les hommes dont l'ambition et le desir de dominer s'est toujours opposé et s'opposera toujours à votre loy. J'avoueray cependant que je crois que comme tout état pastoral a besoin d'une vocation singulière de votre part, les royaumes électifs correspondroient mieux à votre économie. Si les élections des Rois se faisoient en vous consultant, et dans votre esprit, je croirois [98^v:] dis-je que les Royaumes ou les enfans à peine nez et ceux qui doivent naître sont appelés au pastorat et ne peuvent l'exercer dans les minorités que souvent avec un grand détriment pour les peuples, que diray-je de l'éducation et des mœurs de ceux qui de leurs tendres années sont élevés dans le faste grandissent dans l'orgueil de la vie et qui croient être élevés (2.) par la nature et non par la raison de leur dignité et de votre vocation au dessus de la commune condition des hommes.

Je scay, Seigneur, que même parmi ceux cy vous avez vos élus, que vous pouvez aussi par la naissance appeler et que vous appelez les Rois et les Princes: mais les raisonnements ne détruisent pas les principes sur lesquels j'avance cecy: par ceux à qui votre esprit fait sentir le poids et le péril des couronnes ne voudroient pas être élus pour Rois bien loin de regarder comme un bonheur d'être nez tels: puisqu'il n'y a sans doute que la cupidité qui puisse persuader que les fardeaux des couronnes sont légers, lesquels la charité représente au contraire comme intolérable sans une grâce spéciale de votre part grâce que je ne scay, si la naissance et la famille donne d'une manière plus singulière que ne peut le donner l'onction royale reçue dans une bonne disposition puisque je ne trouve point dans l'Écriture de fondement de cette doctrine ou opinion. Moïse ne vous demande pas de laisser à son fils le gouvernement du peuple: mais vous en laissant le choix il demande seulement un homme capable de le conduire de peur qu'il devienne comme sont les brebis sans pasteurs. J'omets, Seigneur, plusieurs de mes pensées qui paroistroient téméraires à la commune [99^r:] opinion et à l'usage de la cupidité, vous m'aviez aussi appelé, ô mon Dieu, par l'élection à l'office de pasteur: mais parce que j'ay abusé des grâces que vous m'aviez données il m'est avantageux que vous m'avez humilié, pour que j'apprenne combien vos jugements sont équitables, vous m'avez séparé de mon troupeau par la violence de mes ennemis: mais vous ne m'avez pas encore exempté de mes obligations: ainsi je les suis, et je ne demande pourtant rien sinon que votre très sainte volonté s'accomplisse en moy et de moy. Votre miséricorde indiqua Josué pour successeur (18.) aux princes qui vous invoquent, Seigneur, dans l'esprit de Moïse elle indique un homme en qui est l'esprit que le dernier chapitre du Deutéronome manifeste avoir été l'esprit de sagesse, sans lequel les princes ne peuvent conduire les peuples dans vos voyes. J'hésite, Seigneur, parce vous m'avez abandonné dans mes ténèbres, et je ne saurois exprimer vos merveilles. Vous ordonnez à Moïse de prendre Josué de la tribu d'Ephraïm et de l'établir de chef du peuple et non Caleb de la tribu de Juda qui luy avoit été adjoint pour parcourir la terre promise, et qui vous étoit demeuré également fidèle. C'étoit de la tribu de Juda que devoit sortir le chef qui devoit conduire le peuple spirituel dans la terre de promesse: voicy cependant que Josué qui le figure est choisi de la tribu d'Ephraïm. Sans doute que le mystère qui a paru comme un éclair dans la genèse en la bénédiction d'E-

phraïm par laquelle il a eu de Jacob le droit d'ainesse sur Manassé,¹ est icy plus <manifestement représenté> clairement² manifesté,³ ils estoient l'un et l'autre nés d'une mere Egyptienne [99^v:] et de Joseph fils de Rachel que j'ay dit avoir été la figure du nouveau testament. J'ay donc reconnu avec votre secours, Seigneur, que la vocation des gentils a été figurée en Ephraïm, et je reconnois cecy de nouveau qu'en Josué est figuré Jésus-Christ qui devoit appeller les nations dans l'Eglise, et les y introduire par son esprit qu'il donneroit aux nations et aux princes. C'est pour cela qu'il est ordonné a Moÿse qui dans cet acte figuroit Jésus-Christ comme legislateur d'imposer <luy meme> les mains⁴ sur la teste de Josué en le presentant devant le grand pretre Eliazar et devant tout le peuple (19.) et d'ordonner (21.) que lorsqu'il faudra entreprendre quelque chose Eleazar consulte le Seigneur: car c'est la la forme du gouvernement que Jésus-Christ a établi dans la nouvelle loy dans laquelle les princes sont presents devant le pretre et le peuple. Le pretre leur impose les mains, et ils vous consultent, seigneur, par les pretres, et a leur parole comme étant la votre tous les enfans d'Israël spirituel devroient entrer et sortir avec luy: car cette entrée et cette sortie se rapportent particulièrement aux campements et par consequent a faire la guerre qui ne devroit jamais être entreprise sans vous consulter par l'entremise des pretres, dont il seroit de la competence de decider des motifs de faire la guerre apres vous avoir consulté et votre loy, Seigneur, car dans les autres cas du gouvernement, lorsque le prince consulte la loy il consulte en elle votre justice eternelle, dont il est le ministre et le vicaire sur la terre. Icy donc est figurée en Josué et en Eleazar la fonction et l'autorité pastorale [100^f:] divisées et distinctes entre les princes⁵ et les pretres ce qui a été manifesté dans l'Eglise lorsque les pretres ont imposez les mains aux princes gentils devant toute la multitude des peuples: c'est a dire lorsque Jésus-Christ le veritable Moÿse montant sur le mont Olivet et de la montant au ciel eut cessé de converser avec les hommes et se fut separé d'eux. C'est là, ô Dieu misericordieux! ce que vous avez daigné me manifester et ce que j'auray a combiner lorsqu'avec votre aide je seray parvenu a la mort de Moÿse: car il me paroît par la consideration du v. 20. qui ordonne: vous luy donnerez, c'est a dire a Josué des preceptes a la veue de tout le peuple et une partie de votre gloire et par les v. 22. 23. Moÿse fit ce que le seigneur luy avoit ordonné. Il me paroît dis-je que ce qui est rapporté icy est arrivé longtems avant la mort de Moÿse: car par la communication d'une partie de sa gloire, j'entends avec les interpretes la communication de l'autorité avec Josué, afin que du vivant encore de Moÿse le peuple regardat Josué comme le successeur de ce legislateur. Mais pardonnez moy, Seigneur, si mon ignorance se trompe et eclairez moy, je vous prie, afin que je rapporte ce qui est de vous et non de moy.

¹ Réécriture du minuscule en majuscule: *m/M*.

² Complété dans l'interligne.

³ *manifestement représenté*: toute cette partie de la phrase est remaniée, v. l'ajout dans la note 2,

⁴ *les mains*: en surcharge sur <luy meme>

⁵ *princes*: réécriture de <pretres> qui sera le mot suivant

Il y avoit trente neuf ans que le peuple conduit par differents detours erroit dans le desert. Toute la multitude qui avoit veu vos grandeurs, [100^v:] ô mon Dieu, qui avoit entendu publier au mont Sinay vos institutions et votre loy, estoit morte. Le pelerinage ne permettoit pas l'usage des sacrifices et il a pu alterer le rite. C'est pour cela¹ que je crois qu'avant que tout fut repeté dans le deuteronomie il a plu a votre bonté, o mon Dieu! de faire rapporter par Moyse comme vos commandemens, ce qui avoit été établi aupres du mont Sinay. Comme il en est fait mention au v. 6. il semble pourtant, Seigneur, que vous établissez icy d'une maniere plus speciale ou plutot que vous expliqué plus particulierement les libations dont il me souvient pas d'avoir lû le livre du levitique une declaration si claire et si specifique: mais les festes avoient été établies, et vous aviez ordonné de faire en ces jours des sacrifices: or dans ce chapitre et dans le 29.^c qui suit vous détaillez les nombres des victimes, les différentes especes d'animaux pour la feste et les jours suivans de la solemnité: voicy, Seigneur, que mon ignorance vous demande, si tous les sacrifices ont figurez un seul sacrifice: si toutes les victimes ont designé une seule victime qu'étoit il besoin d'exiger plusieurs victimes selon la solemnité des festes et de multiplier les hosties de la meme espece d'animaux. C'est ainsy, ô mon Dieu, que vous parle mon imprudence a la simple lecture de la lettre se soumettant pourtant toujours a vous et prete a omettre les mysteres de tant de merveilles cachées en les adorant. Si votre bonté ne daignoit m'avertir de demander, de chercher et de frapper: et voicy que dans cet esprit j'ose [101^r:] m'approcher du sanctuaire de vos mysteres. Il se presente donc a moy en premier lieu que vous avez ordonné d'offrir aux jours des festes de quatre especes d'animaux: c'est a dire des veaux, des beliers, des agneaux et un Bouc. Les premiers se multiplioient: mais pour le Bouc vous n'en avez jamais exigé plus d'un pour le peché: excepté la solemnité des expiations dans laquelle on en presentoit deux, ils ont cependant toujours figurés la nature humaine et le corps du peché qui vous a été offert, Seigneur, pour le peché de tous les hommes, ce vieil homme est envoyé dans le desert, dans les reprovez, il vous est immolé dans les elus, comme j'ay deja par votre aide traité plus amplement cette matiere, je me resouviens outre cela d'avoir rapporté que le veau dans les sacrifices avoit designé les elus de la synagogue, et le Belier, les Elus parmy les gentils: mais je ne saurois penetrer ce que signifie cette multiplication des agneaux jusqu'au nombre de sept (2.) Aidez moy donc, Seigneur, selon la multitude de vos misericordes: afin que je puisse exprimer vos grandeurs, je dirois que ces multiplications de victimes ont été établies pour augmenter la subsistance des pretres a l'occasion des solemnitez: mais ce langage seroit un beguayement de mon ignorance: car les victimes et les oblations estoient offertes et brulées en holocauste et elles ne servoient de rien pour l'entretien des pretres: par ou je reconnois que tout cela a été significatif. J'ay rapporté avec le secours de votre grace, mon Dieu sur le chapitre 23. du levitique la [101^v:] signification des festes: mais comme toutes les hosties que vous ordonnez icy d'offrir ny estoient point sacrifices, je n'ay rapporté mon sentiment que sur les sept agneaux croyant que par le nombre septenaire avoient été designés les sept dons du saint

¹ Des traces de rature incertaines subsistent.

esprit qui nous ont été obtenues par l'effusion du sang de l'agneau qui a otté les pechez du monde: mais voicy que dans les sacrifices institués a l'occasion de la feste d'expiation le nombre des agneaux est icy double (ch. 29. v. 13.) vous ordonné d'offrir le premier jour treize veaux qui diminuent chaque jour d'un veau durant la fete, et le huitieme jour l'offrande est reduite a un seul veau (36.) au lieu de deux beliers aussy qu'on offroit chaque jour vous commandez d'en immoler un et sept agneaux au lieu de quatorze.

Je ne puis, Seigneur, passer cela sous silence: mais je ne saurois non plus l'expliquer, ramenez donc o mon Dieu dans le droit chemin les differentes pensées que vous voyez en moy: car il me paroît comme si le nombre septenaire d'agneaux ajouté aux sept agneaux designoit le mystere des sept sacrements qui devoient être joints a autant de dons du saint esprit et donez a votre eglise lorsque l'expiation réelle designée par la feste des expiations seroit accomplie: car tout cela nous a été merité et accordé par la meme effusion du sang de l'agneau. Les hosties donc des agneaux sont de nouveau reduites le dernier jour au nombre de sept pour marquer que tout procedoit de la meme vertu du Saint Esprit: mais peut être que par le nombre de veaux offerts dans cette feste d'expiation est mystiquement [102^r:] designé le petit nombre des elus de la synagogue dont il est exprimé que le nombre diminueroit toujours par les fideles qui se succederent, jusqu'a ce qu'au huitieme jour, c'est a dire dans l'accomplissement des tems, on parvint a cette seule victime et a cet élu par excellence, par le merite duquel tous les elus devoient être sauvés; selon la suite de cette consideration le nombre des Beliers est augmenté jusqu'a deux pour designer l'election des gentils qui des le commencement du monde a paru dans le petit nombre de quelqu'uns, et parce que cette meme election devoit durer dans les appellez a l'eglise jusqu'a la fin des fideles: c'est pour cela que le nombre des Beliers n'est pas diminué par jour (mais il est réduit a l'unité, qui figure les premiers nez entre les autres freres en qui les nations ont acquis le salut) pour designer que tout cecy seroit efficace dans une seule victime offerte pour les elus de la synagogue, et pour les gentils. Or cette meme victime est de nouveau representée dans sept agneaux afin que sept dons qui ont été merités par l'oblation de l'holocauste, et qui devoient être laissez a l'eglise, apres la grande feste de la purification, nous fussent manifestez ayant été jusques la couverts de voiles si obscurs. Ainsy on joint specifiquement des libations a toutes ces victimes pour figurer la vertu consequente¹ du sacrifice non sanglant. C'est ainsy que ma foiblesse explique les mysteres instituez sur les fetes dans ces deux chapitres ne desirant pas tant de savoir que d'admirer vos grandeurs: quel est en effet celuy qui peut assez admirer votre bonté envers les hommes que vous daignez instruire avec tant de condescendance, et vous accomoder en quelque facon a leur foiblesse? Quel est celuy assez depourvu de sens pour ne pas voir que vous pouviez par un seul sacrifice figurer cette victime d'une valeur infinie en memoire de laquelle vous avez receue comme [102^v:] un parfum agreable les mauvaises odeurs des graisses et du sang qui vous estoient offerts? Vous avez cependant voulu en plusieurs manieres voiler des mysteres si profonds, et vous nous les avez exposé dans vos ecritures couverts encore de leurs obscuritez pour que nous approfondissions vos grandeurs, Seigneur, dans l'humble reconnoissance de notre foi-

¹ *consequente*: réécriture d'un mot illisible

blesse et dans l'admiration de votre grandeur. Aidez moy donc, o mon Dieu, qui veut vous rapporter cecy et a moy pour vous: car plus votre misericorde daignera manifester a ma foiblesse des mysteres profonds, plus grande sera la gloire qui vous sera rendue, parce que vous ferez qu'un enfant parlera et qu'un muet publiera vos merveilles: donnez moy, Seigneur, du lait n'etant pas capable encore d'une plus solide nourriture, de peur que je ne defaille dans la voye a laquelle vous avez daignez m'appeller, me donnant de la confiance en vous, o verité eternelle! que je cherche et que je desire, afin qu'en vous connoissant davantage, je vous desire davantage, et qu'en vous desirant, je vous en aime encore plus.

SUR LE CHAPITRE TRENTIEME

La loy que vous daignez etablir icy, Seigneur, sur le nom, ou le serment me paroît estre une suite du dernier verset du chapitre precedent (39.) vous offrirez cecy au seigneur, outre les vœux et les oblations volontaires etc. Or votre justice semble decider comment il faut accomplir ces obligations et generalement toute sorte de vœux par rapport au mari et a la femme, en consequence de l'arrest porté a la premiere femme (3.) C'est pour cela que vous distinguez, Seigneur, les hommes et non les enfans, et les jeunes gens d'avec les femmes, parce que la volonté de l'homme est emancipée de la puissance paternelle: quoyque par la force du [103^r:] precepte et de la loy naturelle, il soit toujours obligé d'honorer son pere et sa mere. Mais quand l'homme est encore enfant ou trop jeune, il est toujours réputé estre sous la puissance paternelle ou sous celle de ses tuteurs. La condition de la femme est differente a qui vous aviez dit: vous serez sous la puissance de l'homme, et il sera votre maitre. Considerant cette loy selon cet arret, il semble comme si cette bonté daignoit expliquer que les paroles de cette sentence ne s'etendoit pas seulement aux femmes mariées: mais a certains egards a tout le sexe feminin; et c'est peut estre par cette raison que dans le sexe masculin les differents ages sont distinguez en celuy de l'enfance; de la puerilité de la jeunesse et en l'age viril. Or dans le sexe feminin tous ces etats sont confondus dans celuy de fille: par ou peut estre, il me sera permis de dire (4.) que cette expression de l'etat de fille s'etend aux filles de tout age, qui ne sont pas mariées et qu'en vertu de votre sentence, Seigneur, portée contre la premiere femme, elles ne sont pas seulement soumises d'une maniere particuliere au pere comme pere: mais encore au pere comme homme, parce que la faculté meme de la volonté est restraite meme dans la promesse et la sentence meme de cette subjection a l'homme (7.) est transporté au mary avec lequel quoyque la femme ne fasse, pour ainsy dire, qu'une meme chair, cette loy exprime pourtant simplement la puissance sur la femme qui succede a la puissance paternelle, parce que la femme est obligée de quitter son pere et sa mere pour s'attacher a son mary (8.) Loin de moy la pensée, Seigneur, que soit dans ce qui est dit au v. 3. que l'homme doit accomplir ce qu'il a promis, ou dans ce qui est icy rapporté, j'entende qu'on doit accomplir tous les serments indiscrets et mauvais: car vous qui n'etes pas la cause du mal vous ne [103^v:] pouvez obliger l'homme a faire le mal parce que vous etes souverainement bon, et que vous laissez et que vous deffendez le mal. Cependant nonobstant cette verité il peut y avoir des vœux et des serments qu'une femme instituée sous la puissance du mary peut faire imprudemment avec precipitation et inconsiderement

qui peuvent être préjudiciables et nuisibles à celui cy, et lorsqu'une femme s'acquie de vœux et de serments de cette espèce elle excède la loi de la subjection due au mary. Ainsy vous, o mon Dieu, qui connoissez le cœur des hommes avez établi que lorsque le mari aura scu et n'aura point desapprouvé le jour même qu'il les a scu de tels vœux, sa femme sera obligé de les tenir. Car vous savez, Seigneur, que l'amour propre de l'homme a d'abord coutume de ressentir ce qui est véritablement préjudiciable et nuisible à l'homme, et le porte à s'y opposer. Or ce qui n'est d'abord rejeté et revoqué lorsqu'il est scu; mais qui étant différé au jour suivant est desapprouvé. C'est la plus part du tems, seulement la cupidité qui le représente d'une manière illusoire comme préjudiciable et nuisible. Je repete cependant qu'en tout cecy il ne s'agit point de ce qui est positivement mauvais et nature du péché: car cecy quoy que par des circonstances inconnues il ne parut pas d'abord mauvais, si venant à découvrir ces circonstances on trouvoit qu'il fut mauvais, on ne devoit jamais l'accomplir. Il faut donc que le pere, le mary ne different point à desapprouver de peur de donner lieu à la suggestion d'une fausse prudence humaine dans laquelle la malice même pourroit se glisser et mille respects humains par rapport auxquels les vœux des femmes mêmes bons et convenables seroient rejetés en consequence de ce que l'on a dit cy dessus. Il est clair qu'entre les femmes il n'y a que la femme [104^r:] veuve et la repudiée (11.) qui ayent une entière disposition de leur volonté; parce que sortant de la puissance du pere pour être assujétie à leurs maris elles passent de puissance en puissance et elles sont delivrées de cette dernière puissance par la mort du mary, ou par une legitime repudiation selon la doctrine de Jésus-Christ et non selon la loi de Moysse accordée à cause de la dureté du cœur. Alors le pere même étant vivant sa femme ne retourne pas à la puissance précédente du pere comme homme parce qu'elle en a été rendue libre. Ainsy devenue maitresse de sa propre volonté elle est obligé d'accomplir ce qu'elle a promis licitement. Il semble de plus à mon ignorance que ce texte explique ce qui a été dit sur le neuvième: c'est à dire que ce n'est que des femmes qui sont dans la maison de leurs maris qu'il faut entendre ce desaveu peremptoire de la promesse laquelle (12.) si le mari l'a entendue et ne l'a point desavouée, la femme est obligée de tenir ce qu'elle avoit promis, car une femme absente de la maison de son mary qui promettra ce que le mary qui est éloigné d'elle ne peut d'abord desavouer: mais de qu'il le fait il doit se desavouer, c'est ce que vous ordonnez d'observer (14.) par rapport à la mortification corporelle aussi laquelle pourroit être indiscrete. Or si ces promesses ne sont pas desavouées, la femme est tenue d'accomplir son vœu. Mais si le mari suppose à des vœux pieux et licites (16.) peut être qu'alors il portera l'iniquité d'avoir sans un juste sujet empêché l'accomplissement du vœu. Ce sont donc les lois, Seigneur, que vous avez données à Moysse peut être gardées entre le mari et la femme; entre le pere et la fille qui est encore jeune, ou qui demeure dans la maison de son pere.

Ce texte me confirme dans ce que j'ay déjà rapporté avec votre aide [104^v:] c'est à dire que pour l'état de la fille nubile, il faut prendre tout le tems que la fille demeure dans la maison de son pere sans être mariée n'étant encore livrée au pouvoir d'aucun homme autre que son pere. C'est la dis-je, Seigneur, ce que m'enseigne le sens litterale de cette loi, mais si je considere la nature du vœu et de la promesse volontaire qui vous a été fait, hélas! combien il y a des choses qui m'arrestent avec justice devant vous. Le vœu est une promesse faite par la creature devant votre verité dans une humble connoissance de sa foiblesse et dans une ferme confiance en votre

secours: d'ou l'on conclut que ce que l'on promet doit être vrai, bon, juste, et promis sincèrement: car autrement ce seroit une illusion d'espérer de vous du secours pour ce qui ne seroit pas tel: mes pensées sont fort étendues mais je m'explique en peu de mots, en ce qu'il n'est pas de mon état de traiter d'une manière méthodique et doctrinale. Il sied pourtant bien d'y penser à tout chrétien, qui à peine entre-il au monde en naissant qu'il fait une promesse solennelle dans le baptême; alors la plupart du temps sans l'entendre et par la bouche de ses parrains: mais il renouvelle cette promesse autant de fois qu'il fait profession d'être chrétien, et qu'il reçoit les sacrements de l'église. J'ay dis-je déclaré par une promesse volontaire que je renonçois au monde, au Diable et à ses pompes: mais hélas! combien de fois j'ay péché contre les promesses que je vous ay faites: combien n'aye-je pas faits de fermes propos de ne plus pécher, et combien de fois ne les ay-je pas violés? C'est là, Seigneur, la manière de solides réflexions et ce seroient des vérités bien redoutables pour moy, si le sujet même de ma crainte n'étoit le fondement de ma consolation, je vous ay offensé o Dieu souverainement juste! voilà le motif de ma crainte: mais vous êtes [105^r:] souverainement miséricordieux, voilà la base solide de ma confiance. Il n'y a que les mauvaises langues qui sans examiner cette loy puissent dire: que l'homme n'est pas obligé d'accomplir les vœux qu'il a faits librement et licitement, parce que ce que l'homme promet dans les vœux de religion n'est pas dans son pouvoir: puisque de nous mêmes nous n'avons rien de bon comme de nous mêmes. Car lorsque nous faisons des vœux bons et licites: c'est vous même qui les inspirez. et c'est vous qui par vous opérez ce bien que vous acheveriez en nous après l'y avoir commencé si nous correspondions à vos grâces puisque vous n'abandonnez personne qui ne vous abandonne le premier. Vous n'êtes donc pas la cause, Seigneur, de ce que nous ne pouvons pas accomplir ce que nous avons promis par votre inspiration: mais bien notre malice qui n'use pas de vos grâces comme elle pourroit; ou qui de gayeté de cœur viole sa promesse, et vous, Seigneur, pardonnez moy les prévarications que j'ay faites des vœux de mon baptême: car quoique leurs accomplissements usurpassat mes forces humaines: si cependant je m'étois attaché à vous j'aurais obtenu de votre miséricorde les grâces convenables à mon salut. Ce n'est donc pas ma promesse qui a été indirecte: mais mon éloignement de vous qui s'en est suivi a été criminel. Ainsy doublement coupable, je m'abandonne à votre miséricorde, et je demande de pouvoir vous aimer, parce que vous êtes mon Dieu.

[105^v:] SUR LE CHAPITRE TRENTE-ET-UNIEME

Vous avez pris vengeance, Seigneur, de votre peuple pour le crime qu'il a commis en se consacrant aux dieux des Madianites. Icy vous ordonnez à Moïse (1. 2.) de venger les enfans d'Israël des Madianites avant qu'il soit réuni à son peuple. Vous avez étendu votre bras sur eux; Moïse ordonne au peuple de s'armer, mais il ne prend que mille hommes de chaque tribu (4.) pour marcher contre ce peuple qui auparavant avoit fait teste à toute l'armée d'Israël, lorsque presumant de ses propres forces il l'avoit attaqué malgré la défense de Moïse. Le nombre de douze semble marquer un mystère, et peut être qu'il désigne les douze apôtres, que le divin Moïse votre fils envoya, pour que détruisant l'empire du démon dans l'idolâtrie ils commencassent votre guerre pour l'établissement de l'église: mais je ne rapporte pas cette réflexion pour l'établir

par le tissu de l'histoire, car dans ces merveilles que vous avez operées, *selon vos justes jugements*¹ contre un peuple qui s'attachoit a de si grandes abominations, il m'est proposé des verités, dans lesquelles mon ignorance ne presume pas de chercher des figures: parce que vous avez deja souvent declarés que c'étoit la la terre que vous aviez promise aux peres du peuple et que vous l'en mettiez en possession par la force et la puissance de votre bras; que vous detruisiez les nations qui l'habitoient a cause de leurs iniquitez et de leurs abominations. J'adore donc le bras de [106^r:] votre justice, dont je reconnois icy l'operation et dont afin que la vertu fut manifestée a votre peuple, a ses ennemis et a vous, pour l'instruction de qui cecy a été laissé par escrit, on ne detache que mille hommes de chaque tribu, pour combattre une nation si puissante, comme il paroît par le butin qui en a été apporté au camp. Sans doute que tout cecy a été détaillé avec tant d'exactitude, pour que ceux qui le mediteroient apprissent a croire en vous, a esperer en votre puissance, et en vous voyant, o mon Dieu, si puissant et si fidelle dans vos promesses qu'ils apprissent a vous aimer. Vous aviez choisi le peuple pour etre le ministere de votre justice sur les nations: vous luy aviez enseigné tout l'ordre et la discipline militaire: voicy que vous commencez a operer par luy vos merveilles, et en ordonnant de venger les enfans d'Israël vous ordonnez de vous venger en luy d'une nation qui addonné comme je l'ay dit, a tant d'abominations les avoit aussy introduites en Israël dont le zele avoit appaisé votre colere est choisi (6.) pour continuer la vengeance sur les Madianites. et peut etre qu'a cause du sacerdoce les vases saints luy furent donnez, et a cause du commandement sur les troupes, on luy laissa aussy les trompetes pour donner les signaux, et encourager le peuple, et afin qu'en sonnans des trompetes il vous invoquat, en se resouvenant de vous, Seigneur, on se vengea donc non seulement des Madianites: mais encore de [106^v:] Balaam, qui avoit donné ce conseil detestable d'envoyer des femmes pour seduire le peuple.

C'est pourquoy, Moyse (14.) a la veue des femmes, que l'armée victorieuse avoit amenées est enflammé d'un nouveau zele et sans doute que c'est pour cela qu'il ordonne de faire mourir toutes les femmes, qui avoient eu connoissance d'hommes (17.) afin que toutes celles qui avoient pu avoir part a tromper et a seduire les enfans d'Israël fussent enveloppées dans la commune vengeance. Moyse donne icy un exemple aux princes du zele avec lequel ils doivent eloigner tout scandale du peuple qui leur est soumis. Il ne se rejouit pas de la victoire du peuple, il ne felicite pas les vainqueurs: mais son premier soin est qu'il ne reste pas dans le peuple d'occasion de vous offenser, Seigneur, cela fait (19.) il ordonne de satisfaire a la loy par rapport a la purification; car qui auroit on pu trouver dans un si petit nombre de 12 000 hommes qui dans le carnage d'un peuple si nombreux des debris duquel on avoit conservé 32 000 vierges, qui dis je, qui n'eut pas tué d'hommes ou touché de corps morts; et qui enfin au milieu d'un si grand butin consacré aux idoles ne se fut souillé par l'attouchement (21.) je crois donc que ce qu'Eleazar commenda [107^r:] etoit fondé sur les loix qui deffendoient l'attouchement des corps morts, et la souillure a l'occasion d'un mort (22.) mais pour ce qui concerne la purification des metaux par le feu quoyque je ne me souviens pas d'avoir lu de loy la dessus, je ne recherche pas comment Eleazar a pu dire: qu'elle avoit été ordonnée par la loy: car il n'y avoit pas eu de precepte positive: comment Eleazar auroit-il pu dire ces paroles devant

¹ Omission complétée dans l'interligne.

Moyse? Vous voyez, ô Dieu scrutateur et consolateur de mon cœur! que parce que je rapporte, je ne pretends point exclure le sens figuratif de cette histoire dans lequel sens on peut dire que par ces guerres ont été figurées celles de l'Eglise militante qui sans doute sont faites par un petit nombre, eu egard a la multitude de ceux qui suivent le camp, par rapport a celles qui concernent sa propagation, il y a des guerres de l'Eglise militante qui sont entreprises pour tirer vengeance; d'autre faites pour acquerir la possession de la terre promise. Celle cy peut être faite par un chacun des fideles, la guerre de vengeance doit être entreprise par ceux qui sont choisis pour la guerre contre les pecheurs qui se consacrent aux dieux étrangers, c'est a dire a leurs passions, et le chef de ces guerriers est pris de l'ordre sacerdotal. Ce sont ceux la, [107^v:] Seigneur, qui portent les armes de votre parole, et par ces memes armes ils prennent vengeance de ceux qui ne la veulent pas recevoir, parce que votre fils a ordonné a ses apotres de sortir des villes de ceux qui ne veulent pas recevoir votre parole, et de secouer en sortant la poussiere de leurs souliers; a ces apotres, dis-je, qui les premiers, comme je l'ay dit au commencement, ont déclaré la guerre a l'idolatrie, et qui ont purifié par le feu du Saint esprit et par l'eau du bapteme les butins qu'ils avoient gagnés avant que de l'introduire dans le camp de l'Eglise et sans doute (49.) comme dans cette guerre aucun israelite n'a peri de meme aucun des apotres qui ont été envoyez pour faire cette guerre dans tout l'univers, n'a defailli. Cette guerre de vengeance sur l'idolatrie subsiste encore dans les parties du monde les plus éloignées: aussy bien que celle qu'il faut faire pour obtenir la possession de la terre promise: il y eut six nations que vous ordonnates a votre peuple d'exterminer pour acquerir la terre que vous luy aviez promise, c'est a dire les Chananeens, les Hethiens, les Amorheens, les Pherezeens, les Heveens, et les Jebuseens, la septieme estoit les Madianites sur lesquels il n'estoit convenable que de prendre une [108^r:] vengeance; parce que le peuple ne posseda pas sa terre toute entiere. Or ces six nations peuvent designer les six pechez capitaux: car nous ne pouvons en cette vie entierement detruire l'orgueil qui est le septieme: mais il faut luy faire une guerre continuelle par l'humilité, nous ne pouvons posseder la terre des vivants sans une entiere extirpation des autres pechez. Toute la multitude des fideles est obligée de faire cette guerre en ce sens, et le nombre des combattans n'est pas borné a 12 000. Il faut, dis-je, faire une guerre de vengeance contre l'orgueil, parce qu'il nous éloigne souverainement de vous et que nous commettons une fornication spirituelle. Il faut comme je l'ay dit, en prendre vengeance par les armes de l'humilité et toutes les depouilles que nous en remporterons doivent être purifiées par le feu de la charité et par l'eau de nos larmes, avant que de <leur> vous¹ être offertes (56.) pour la victoire que nous aurons gagnée. Or parce que c'est vous, mon Dieu, qui nous la faites remporter nous devons vous offrir tout ce qui est en nous de bon, puisqu'il n'est bon que pour vous, que tout ce que vous m'avez donné de bon et tout ce que la charité aura rendu en moy digne de [108^v:] vous en le purifiant, vous soit donc offert. Donnez moy, je vous prie l'humilité pour cette guerre spirituelle, augmentez la charité pour me purifier, afin que prenant vengeance de moy meme je detruise en moy ce sans l'extirpation de quoy je ne puis parvenir a la possession de cette terre que vous m'avez promise par votre grace.

¹ vous: en surcharge sur <leur>

Donnez moy, Seigneur, d'exprimer vos merveilles que vous avez daignez me donner de connoitre. Le peuple ayant vaincu Sehon, Og, et Bazan avoit dompté la nation des Amorrheens que vous aviez promise en heritage, voicy que Ruben, Gad, et Manassé sont les premiers a vous demander cette terre a habiter: Moyse estoit Prophete, cependant il ne connut pas d'abord et ne put discerner l'esprit de ceux qui demandoient cette terre: mais les recusant de lacheté il detaille les prevarications de leurs peres pour lesquelles ils avoient été si longtems errants dans le desert: lorsque ce legislateur eut été instruit de l'intention de ces tribus il ordonna a Josué [109^r:] et a Eleazar <d'ordonner> de leur donner¹ a habiter la terre qu'ils demandoient, s'ils accomplissoient les obligations qu'ils avoient contractées: mais il ne vous consulte pas la dessus: quoyque vous eussiez deja dit a Moyse que ce seroit Josué qui partageroit par le sort au peuple la terre que vous luy aviez promise, ce qui fait naitre une question parmy les interpretes de l'écriture scavoir si cette terre qui fut demandée faisoit partie de la terre promise, dans laquelle vous aviez déclaré que Moyse n'entretroit point. Il y en a qui de ce que Moyse y entra en concluent que cette terre n'étoit pas comprise dans la promesse. Mais parce que votre bonté m'a permis de rapporter dans mes meditations sur la genese certaines choses que je dois combiner icy, elle daigne de nouveau m'y rappeler, et voicy que je vois avec plaisir l'ordre admirable avec lequel procedent vos merveilles. Considerant donc en premier lieu que deja dans la premiere mission de Moyse au peuple, vous avez promis, Seigneur, en heritage aux enfans d'Israël la terre des Amorheens <et des autres rois de cette nation>,² je ne puis douter que cette terre de Sehon Roy des Amorrheens, et des autres Rois de cette nation qui a été demandée n'ait été absolument une partie de l'heritage des enfans d'Israël: mais [109^v:] qu'il faut considerer sous differents rapports les terres situées en deça et au dela du Jourdain, comme il paroitra bientot avec votre aide, par la combinaison de ce que j'avois rapporté sur la genese. Les enfans de Ruben fils aîné de Jacob par Lya, les enfans de Gad fils aîné du meme patriarche par Zelpha demandent et obtiennent cette terre en deça du Jourdain; et Moyse donne le Royaume de Sehon Rox des Amorrheens a la moitié de la tribu de Manassé fils aîné de Joseph quoyqu'elle ne l'eut pas demandé. Je me souviens, Seigneur, d'avoir avancé que la generation de Lya (figure de l'ancien testament) a designé vos elus vivants avant la division du royaume de Juda d'avec celui d'Israël, et que la generation de Zelpha a figuré les adulteres et les fornicatures des Rois d'Israël, comme Manassé fils aîné de Joseph postposé a Ephraïm dans la benediction de Jacob figura les enfans de la circoncision, qui dans les derniers tems de la synagogue estoient plus connus par le signe extérieur des enfans de la loy qui etablissoient leur justice dans la circoncision que par l'observance de vos commandements et sans doute que les premiers de ceux cy furent ceux qui encore dans le tems de la predication de votre fils acquirent une portion dans votre Eglise, comme dans la terre promise; parce qu'ils devinrent ses [110^r:] disciples: mais il leur fallut premierement passer le Jourdain et combattre avant que la possession leur en fut donné: car quoy-

¹ Corrigé en cours de copie: variante auditive?

² Homéotéleute classique: deux lignes plus bas *Amorrhéens* figure encore une fois, ce qui explique le saut.

que ces premiers appellez fussent les enfans d'Abraham et de la promesse, et que Jésus-Christ ait été envoyé a eux premierement. Cependant Ephraïm fils adoptif de Jacob par Joseph, designant l'église des nations, obtint le droit d'ainesse. Les gentils pourtant n'entrèrent dans l'église qu'après l'ascension, et après que tout l'ouvrage de la redemption fut consommé, et en ce sens passant la Jourdain, ou baptiser dans le sang de Jésus-Christ ils ont obtenu la possession de la terre promise mais ceux la designés par Manassé enfans de la circoncision ou les chretiens pris de la synagogue sont figurez par la moitié de la tribu de Manassé qui avoit été placée en deça du Jourdain, et ceux qui se sont convertis après l'accomplissement de l'œuvre de la redemption par la predication des disciples sont designez par l'autre partie de la tribu de Manassé qui eut son partage au dela du Jourdain, car ceux la ont precedé et introduit ceux cy en combattant, et les uns et les autres ont du passer le Jourdain avant que de recevoir la possession de leur heritage: enfin pour repeter cecy en peu de mots la terre en deça du Jourdain a figuré l'église composée de ceux qui designé [110^v:] par Ruben et par Gad avant et après la dispersion des tribus ont reconnu le Messie avant la passion de Jésus-Christ et la terre au dela du Jourdain a figuré toute eglise militante après la consommation de l'ouvrage de la passion et de la redemption: comme dez le commencement du monde la meme terre des vivans a été destinée a tous vos élus, Seigneur, et qu'en vertu de cette election étant delivré de captivité, ils ont passé la mer rouge: ceux la cependant qui ont les premiers obtenu des terres en deça du Jourdain n'ont commencé a les habiter qu'après qu'en passant eux memes ce fleuve, et étant circoncis ils eurent introduits leurs freres dans leur possession: veritablement c'est ainsy que toutes les ames des justes qui ont acquis la plenitude de leur redemption par le sang de Jésus-Christ sont entrés en possession de leur heritage, après que tout le genre humain y eut été introduit virtuellement mais singulierement les enfans d'Abraham spirituel. Que ces ames des justes ont precedé en passant figurativement le Jourdain avec Jésus-Christ après sa resurrection et ont obtenu la pleine possession de la terre promise (21.) c'est a dire après que votre fils notre seigneur eut detruit tous ses ennemis (22.) et que toute la terre luy fut assujettie, alors ils possederent avec [111^r:] l'assistance du Seigneur les terres qu'ils auroient desirées.

C'est la, ô mon Dieu, ce que je crois par votre grace être figuratif dans ce chapitre de votre ecriture: ma foiblesse en regarde le reste comme purement historique. Elle me demontre comment tout le peuple n'a pu être possesseur de la meme terre avant qu'il eut passé le Jourdain; quoyqu'une partie du peuple semble avoir obtenu plustot une portion de son heritage: Moïse legislateur de l'ancienne loy, ou la loy meme a designé cette possession. Mais c'est Josué figuré de Jésus-Christ glorifié qui y a introduit. J'adore donc dans toute l'humilité de mon cœur de si grands merveilles, Seigneur, que vous me manifesté par la combinaison de vos ecritures: mais j'ignore si vous m'avez donné de les exprimer a la portée des autres: or parce que toute intelligence vient de vous et non de la foiblesse de mes impressions, votre esprit soufflera ou il voudra, et celuy a qui vous donneres l'intelligence comprendra encore mieux que moy vos propres ecrits. Lors donc que ma plume marqua vos grandeurs faites que mon cœur les aime avec plus d'ardeur, et afin que mes connoissances soient plus fructueuses faites qu'elles soient toujours accompagnées de l'amour.

Regardez, je vous prie, Seigneur, le silence de mon ignorance: car voicy que je ne puis rien dire sur ce chapitre dans lequel les stations du peuple depuis sa sortie de l'Egypte jusqu'au Jourdain sont marquées: diray-je que cecy est rapporté pour que nous sachions les travaux et les fatigues auxquelles le peuple avoit été condamné afin qu'il tournoyat pendant quarante ans, plustot qu'il ne passat un si petit espace de terre qu'il avoit deu franchir par le droit chemin? Ses stations furent au nombre de quarante et ce nombre mystereux se presente icy de nouveau, sur lequel je ne saurois plus dire que je n'en ay deja [111^v:] rapporté. Ce sont pourtant la de grands sujets de reflexions spirituelles: car la longue durée de ce pelerinage selon l'explication de gens plus eclairez que moy, se rapporte tres bien a l'ennuyeuse longueur de votre pelerinage sur la terre, dans lequel miserable que je suis je suis tombé de tant de murmures et de prevarications: j'ay trouvé tant de sepultures de concupiscence, ou j'ay enseveli mon ame. Je me suis arrêté aupres de tant d'eaux de contradiction, ou je ne vous ay pas glorifié, et j'ay mérité au contraire les fleaux de votre justice, toutes ces reflexions me seroient avantageuses et le sujet de mes gémissements par le secours de votre grace en m'en rappelant la salutaire douleur: mais elles ne trouveroient pas de liaisons avec les veritez generales que vous avez daigné me manifester jusqu'icy, je ne m'y attache donc pas de cette force, que je ne cesse de demander la lumiere de votre misericorde, meme pour continuer la narration de vos graces. Enseignez moy donc, Seigneur, ce qui vous est agreable, donnez l'ouye a mes oreilles; donnez la parole a ma bouche: mais pourquoy cherche-je d'autres veritez que celles qui concernent votre eglise pelerine et militante: puisqu'il paroît reellement en elle tout ce qui est pareillement représenté reellement figuré dans votre peuple charnel. Votre Eglise marche dans le desert de ce monde, et elle voit avec douleur arriver parmy ses enfans tout ce que Moysé et Aaron reprenoient si souvent dans un peuple grossier. Il se leve contre elles des enfans rebelles qui recherchent ce qui est de la chair et du monde: tantot ils se plaignent des travaux de la vie spirituelle: tantot ils se degoutent du pain trop leger de la vie spirituelle, soupirant apres les oignons, les poireaux et les aux d'Egypte: et parmy les chefs visibles memes combien n'y en a-il pas eu, et n'y en a-il pu qui comme Moysé et Aaron ne vous rendent pas gloire, Seigneur, dans toutes vos œuvres, et ne vous glorifient pas devant le peuple? Car ils enseignent bien, mais ils ne pratiquent pas ce qu'ils disent: ils sortent comme Moysé et Aaron avec la verge de votre parole: ils frappent la pierre du cœur des autres: mais ils manquent aux memes ou dans la foy, ou [112^f:] d'agir conformement a vos peuples: comme j'ay observée que Moysé et Aaron avoient fait. C'est ainsy que votre peuple spirituel est conduit par ses chefs visibles jusqu'au Jourdain que Josué luy fait passer, et <qu'est> ce que ce passage, sinon la separation de l'ame d'avec le corps par rapport a chaque individu? Mais par rapport a toute l'Eglise il concerne ce grand passage des corps de la mortalité a l'immortalité, or parce que ces dernieres explications n'appartiennent pas a ce lieu cy, c'est pour cela que je les ometts pour me renfermer dans les bornes: de ce chapitre: car je dois aussy mediter ce passage du peuple spirituel, par lequel on passe de la vie et du pelerinage de la vie charnelle a la vie spirituelle, et a la possession des biens spirituels qui composent la terre de promission, et des vivants dans l'eglise militante, et en ce sens aussy vos chefs visibles ne nous conduisent que jusqu'aux bords du Jourdain, c'est

a dire aux larmes de la penitence, mais notre divin Josué nous fait passer du rivage de notre pelerinage et de notre vie errante a celuy des biens spirituels, ainsy passant le Jourdain de la penitence (51.) et entrant dans cette heureuse terre, qui decoule le miel et le lait des susdits biens que faisons nous? nous passons de l'exterieur a l'interieur, et nous devons exterminer les habitans de notre terre interieure, (52.) briser les veaux de la cupidité et detruire tous les hauts lieux de la vaine gloire (en purifiant la terre de notre cœur) et habiter dans notre cœur, dont il n'y a que vous, ô mon Dieu, qui puissiez nous donner la possession par votre grace (53. 54.), cette terre donc de notre cœur nous est donnée par vous, Seigneur, selon le sort des decrets eternels, et ceux qui ont en partage plus d'inclinations vertueuses possèdent une terre plus etendue. Ceux qui ont meme de vertus n'auront que la moindre part parce que chacun recevra son heritage selon qu'il luy sera echu par le sort de votre misericorde (55.) mais combien est malheureuse la condition de ceux qui ne voudront pas tuer [112^v:] les habitans de leurs terres: car ceux cy sont les passions de la mauvaise coutume et habitude. Or ceux qui restent seront comme des cloux dans les yeux, qui aveuglent, l'homme ne peut discerner le droit chemin, ce sont des lances aux cotes qui piquent, qui aiguillonnent, et nous combattent dans le pays, que nous devons habiter. De là vient, Seigneur (56.) que selon vos justes jugemens tout ce que vous avez resolu de faire par misericorde, en donnant des graces pour tuer les susdits ennemis de notre terre, si nous venons a en abuser, vous agissez avec nous par justice, puisque quand vous nous abandonnez a nous memes, ceux que nous devrions maitriser nous dominant. Voila combien sont sensibles, ô mon Dieu, ces veritez que vous avez daignez m'enseigner, et que vous m'avez donnez la volonté d'accomplir. Mais faites que je passe aussy le Jourdain de la cupidité pour arriver a la possession de la terre de la charité.

SUR LE CHAPITRE TRENTE-QUATRIEME

Seigneur Dieu Dominateur Supreme qui transportez les royaumes de nation en nation selon les conseils eternels de votre justice vous aviez livrez entre les mains des enfans d'Israël les peuples a cause de leurs abominations. Voicy enfin que vous fixés les bornes de leur possession de peur que la cupidité humaine n'ambitionne de s'etendre au dela des limites qui luy ont été marquées. C'est ainsy que vous agissez, Seigneur, dans vos conseils secrets par rapport a tous les empires et Royaumes: mais qu'il arrive souvent que l'ambition des Rois et des Princes passant au dela des bornes qui leur ont été prescrites ne se contente pas des limites qui luy ont été marquées, de la naissent les guerres et tant d'effusion du sang humain [113^r:] que vous permettez a la verité: mais vous demandez compte aux princes du sang, qui a été innocemment repandu: vous avez donc exercées envers votre peuple une œuvre de votre misericorde, en luy declarant si distinctement votre volonté et la portion de son heritage afin que voyant les prodiges que vous operiez pour luy et presumant de votre secours il ne crut pas pouvoir acquerir, et par là n'ambitionat pas le domaine de toute la terre. Ce pays que vous marquez en designant ses bornes aux quatre parties du monde, et que vous donnates pour heritage a votre peuple choisi n'estoit qu'une petite portion de la terre en comparaison des royaumes possedez par des nations qui n'estoient pas moins abominables, et dignes d'estre exterminées que celles que vous aviez ordonnez

de detruire. Que vois-je autre chose par la sinon que la vaste possession des Royaumes et des terres n'est pas une marque de votre grace? Puisqu'en elle consistoit le partage des nations qui ne vous connoissent pas, Seigneur. Mais la possession d'Israël n'est que pour ce qui luy suffit. Ce sont là, mon Dieu, les reflexions des interpetes plus habiles que moy: elles sont veritablement fondamentales: je n'en suis pourtant pas entierement convaincu par rapport a la consideration pourquoy vous avez ordonnez a votre peuple un si petit pays en egard aux autres nations qui remplissoient et possedoient l'univers: car vos ecritures m'apprennent que telle a été votre volonte de peur que votre peuple ne s'est melé avec les habitans de la terre idolatre: et qu'il n'habitât, cultivât, ou possedat des terres avec eux, mais qu'il les dispersât, tuât et les [113^v:] detruisit, pour qu'il cultivât seul, habitât et possedat la terre que vous luy aviez donnée: or cette proposition etant etablie de quoy auroit-il servi de donner a ce peuple plus de terre qu'il n'en avoit besoin et qu'il a suffi, non seulement pour le peuple qui y est entré: mais pour celui qui devoit se multiplier successivement. Le texte sacré m'enseigne que vous avez dit que vous ne vouliez pas d'abord detruire tous les peuples de peur que la terre ne demeure inculte et que les betes feroces ne vinssent a s'y multiplier. Il ne manque donc rien a personne, et tout ce qu'on leur auroit donné de terrain a cultiver au dela de leurs forces auroit été un fardeau et non un bienfait: vous avez donc agi en tout avec votre peuple, comme il vous convenoit d'en agir a vous qui etiez son Dieu, vous luy avez donné un heritage suffisant decoulant de miel et de lait: vous avez voulu preserver le peuple de mauvais exemples et de la pernicieuse compagnie des habitans de terres; et comment cela auroit-il pû se faire, si vous aviez donné au peuple une possession sans bornes qu'il n'auroit pû remplir ou dans laquelle il auroit été melé avec les autres peuples? Or parce que vous leur avez donné une terre proportionnée a leur nombre, ca été leur faute de n'en avoir pas detruit les habitans selon le commandement que vous leur en aviez fait, et de s'etre en cela mis des cloux dans les yeux et des lances dans les cotez: telles été votre conduite paternelle avec votre peuple [114^r:] choisi dont la suite fut la denomination des princes par les conseils et les soins de qui la terre seroit divisée par le sort. On nomme donc (18. 19.e etc.) ces princes a qui cette commission a été donnée, mais parce que leurs noms differents de ceux qui sont nommez au commencement de ce livre dans l'enumeration du peuple, les interpretes croient que ce n'est que les chefs principaux ou les plus anciens des familles qui sont nommez icy. Mais peut etre oseray-je dire qu'ils ne font pas reflexion qu'aucun de ceux qui sont entrez dans le denombrement rapporté au commencement de ce livre ne dut entrer dans la terre promise excepté Josue et Caleb et qu'il a été dit aussy dans le chap. 26., v. 64. que dans le denombrement fait dans les plaines de Moab, il ne s'est trouvé personne de vivant de ceux qui avoient été marqué dans la precedente enumeration. Il est donc clair que les princes des tribus qui sont icy nommez ont succedés aux precedents: mais que vous les avez nommez, Seigneur, afin qu'ils partageassent la terre par maison et par familles en jettant le sort pour la possession de toute une tribu. Si selon votre infini bonté, ô mon Dieu, vous m'aviez nommez vous meme ces princes, peut etre que leur denomination auroit pu donner occasion a plusieurs disputes et discensions dans un peuple qui avoit la teste si dure. Par tout ce qui a donc été écrit avoit l'ordre merveillex de votre sagesse, selon lequel vous avez gouvernez votre peuple comme Roy et comme prince par le ministere de Moyse votre fidele serviteur, et [114^v:] voicy que vous reglez tout, de

peur que le gouvernement d'un nouveau ministre ne donne lieu aux discensions et aux desordres: c'est ainsy que Jésus-Christ votre fils sur le point de monter au ciel laissa a Pierre ses brebis et ses agneaux a paître et envoya ses apotres comme les princes des tribus pour precher et annoncer sa parole par toute la terre: afin que par leurs soins la multitude des fideles fut, comme je l'ay deja dit, introduite dans l'eglise qui doit faire une guerre spirituelle, pendant tout le tems qu'elle est militante sur la terre. J'adore donc vos merueilleux arrangements de votre sagesse, o mon Dieu, vous demandant des forces pour faire cette guerre dans la dilection et l'observance de vos commandemens; afin que satisfaisant a ma vocation, je fasse votre œuvre tous les jours de ma vie dans la¹ patience et dans la charité.

SUR LE CHAPITRE TRENTE-CINQUIEME

Vous avez, ô mon Dieu, dans le chapitre precedent etabli l'ordre selon lequel toute la terre promise devoit estre partagée entre les enfans d'Israël, l'ordre de votre institution demandoit pareillement que la tribu de Levi demeurant separée des autres tribus vous daignassiez pourvoir a son partage. Votre loy avoit deja etabli que vous fassiez leur heritage [115^r:] et qu'ils ne possedassent aucune terre: mais qu'ils veussent des dîxmes et des offrandes. Or donc si cette tribu entiere eut acquis quelque porton de terre, comme les autres tribus, la terre qu'ils n'avoient pas du posseder seroit demeurée inculte, et il auroit été trop onereux au peuple de porter les dîxmes et les offrandes au meme lieu. Voicy donc que votre bonté pourvoit dans un ordre merueilleux a tous ces inconveniens en ordonnant qu'on donnat des villes aux levites pour y habiter: et non des terres a posseder. Mais que les faubourgs fussent pour leurs troupeaux, et pour leurs bestiaux. Or ces quarante-huit villes reparties au milieu des autres tribus quoyqu'ils habitassent au milieu du peuple, la foiblesse de mon entendement comprend la raison de cet ordre: mais elle defaillit dans ce que vous daignez ordonner par rapport aux villes de refuge (6.) car vous avez voulu que des 48 susdites il y en eut six separées pour servir de refuge aux fugitifs, afin que ceux qui auront repandu le sang l'un homme s'y puisse retirer (11.); marquez dit il, les villes qui devront servir de refuge aux fugitifs qui auront repandu le sang contre leur volonté (12.) afin que le parent du mort ne puisse tirer le fugitif lorsqu'il s'y sera retiré jusqu'a ce qu'il se presente devant tout² le peuple, et que son affaire soit jugée; deja votre justice eternelle avoit statué par le commandement que vous donnates a Noë que vous demanderiez compte du sang de l'homme a celui qui l'auroit repandu. Cette meme justice exigeoit pourtant qu'on fit le discernement des innocents et des coupables, et que l'on eut attention aux premiers pour ne les pas confondre avec ceux cy.

Ca été la raison pourquoy vous avez etabli [115^v:] les villes de refuge, dans lesquelles les criminels pouvoient demeurer jusqu'a la connoissance de l'affaire: car apres que l'espece et le cas de l'homicide volontaire a été déclaré (16. 17. 18.) il est ajouté (19.): le parent de celui qui aura été tué tuera l'homicide: il le tuera aussitot

¹ Récécriture de <ma>

² Complété dans l'interligne.

qu'il l'aura pris. La vengeance humaine aura pu etendre cet arrest meme a ceux qui auroient pû commetre un homicide volontaire¹ quoyqu'il paroisse assez clairement par les versets precedents que ce commandement, ou peut estre seulement cette permission n'a du ou pu s'etendre qu'aux homicides commis de la maniere cy dessus rapportée. Cependant afin qu'il y eut des tems et de la sureté pour examiner les cas, il falloît nommer des villes de refuge par votre expres commandement, trois en deçà et trois en dela du Jourdain. Or parce qu'un homme auroit pu commetre un homicide meme sans instrument de fer, de bois, ou de pierre (20.) ou par une violente impulsion contre la terre, contre une pierre ou contre un arbre ou en frappant de la main (21.) dans ces cas là vous ordonnés qu'on examine si de telles impulsions ou mouvements ont été faits par haine (22. 23.) parce que vous ordonnez de n'excuser que les cas fortuits qui peuvent arriver sans aucune haine ou inimitié (24. 25.) et apres que cecy a été prouvé devant le peuple vous declarez que l'innocent est delivré² des mains de ceux qui le poursuivoient. Mais nonobstant cette information et l'absolution qui s'en est suivie l'accusé devoit ramené a la ville dans laquelle il s'etoit refugié et devoit y demeurer (28.) jusqu'a la mort du grand pretre (26. 27.) [116^r:] car si celui qui avoit tué avoit été trouvé hors l'enceinte des villes de refuge du vivant du grand pretre, il auroit pu estre mis a mort sans crime par celui qui devoit venger le sang. Le jugement que vous portez, Seigneur, paroît etonnant et obscure a l'homme dont vous ne daignez pas eclairer l'entendement et l'elever a la consideration fondamentale de l'homicide dans laquelle il s'agit de l'ame. Puisque vous avez déclaré dans votre premier arret que vous vengeriez l'ame de l'homme sur les betes, et sur les animaux parce que l'homme a été crée a votre image et ressemblance, d'ou il suit que pour la manifestation de vos decrets que vous aviez portés sur l'ame de l'homme il a fallu qu'il fut déclaré figurement comment l'ame de l'homme devoit acquerir son entiere innocence, le premier homme donna la mort a son ame et a tout ame de l'homme. C'est pourquoy votre misericorde avoit dez le commencement du monde etabli une ville de refuge dans l'agneau immolé de toute eternité, et la manifesta par la condamnation meme du serpent: mais quoyque les ames des justes exemptes de pechés soient entrées apres la mort dans cette ville de refuge, elles ne pouvoient cependant entrer dans leur veritable patrie avant la mort du grand pretre qui a donné son ame pour l'ame de l'homme, c'est la le mystere caché que je crois été voilé sous cette figure. Il est cependant déclaré manifestement que l'ame quoyque purifié (de meme que le meurtrier qui estoit purgé par le jugement ne pouvoit cependant estre delivré qu'apres la mort du grand pretre des mains de ceux qui le poursuivoient) que l'ame dis-je n'a pu estre delivrée de la captivité dans laquelle elle estoit [116^v:] detenue qu'apres la mort de Jésus-Christ notre grand pretre. C'etoit donc une veritable ville de refuge que le merite antecedant du sang qui devoit estre repandu: mais il n'y a eu que la mort et le sang repandu qui ayant pû obtenir l'entiere liberté et le retablissement dans la patrie, comme il est manifesté par la loy que vous portez icy sur l'homicide involontaire: car le peché sur lequel les ames des justes estoient detenües hors de leur patrie, bien qu'il ait été involontaire a merité cette peine par votre juste jugement quoyqu'incomprehensible a l'entendement humain (31.)

¹ Contresens! Il aurait fallu mettre *involontaire*, comme dans le latin: [161:] *extendere potuisset humana vindicta etiam ad illas qui involontarium homicidium committere potuissent;*

² *delivré*: en surcharge sur un mot devenu illisible

Sans doute qu'il n'y avait aucun prix qui put racheter l'ame, c'est pourquoy Jésus-Christ homme a dû repandre son sang pour l'homme. Telle a été, Seigneur, la loy de votre justice eternelle qui ayant été accomplie a la loy du Talion succeda a celle de la charité qui nous a appris a rendre le bien pour le mal, a prier pour ceux qui nous persecutent, a pardonner a nos ennemis. Des milliers de martirs estoient egorgez dont les parents et les proches ne poursuivoient pas la vengeance: mais vous prioient, o mon Dieu, pour leurs bourreaux. Or avant que le sang innocent repandu eut purifié la terre qui estoit souillée (33.) la terre ne pouvoit estre purifiée que par le sang de celui qui avoit repandu le sang (34.) comme je l'ay donc dit, notre possession spirituelle a été purifiée par l'effusion du sang innocent, et c'est ainsy, Seigneur, que vous habitez dans les cœurs des fidelles d'Israël sprituel. O sang, ô un prix immense et ineffable! combien de fois, et combien de fois hélas! ne suis-je pas devenu coupable de vous! et j'ay merité non seulement la mort temporelle: mais l'eternelle! en vous seul cependant est la ville de mon [117^r:] refuge: je ne suis donc que pour m'eloigner de moy meme afin que me refugiant vers vous et ayant pitié de moy: vous me sauviez.

SUR LE CHAPITRE TRENTE-SIXIEME

O Dieu d'une bonté immense et d'une ineffable misericorde! qui daignant m'appeller par votre voix douce et attrayante avez donnez l'ouye a mes oreilles pour entreprendre dans la simplicité de mon cœur et dans la confiance en votre secours la meditation de vos ecritures: voicy que vous avez daignez me conduire a la meditation du dernier chapitre du livre des nombres, dans lequel j'ay rapporté dez le commencement qu'est figuré dans Moysse le gouvernement de Jésus-Christ. Votre fils sur son eglise militante et le sacerdotale dans Aaron. Il a été donné un chef visible a l'église¹ militante pour *vicaire de la votre*² le spirituel dans le pontife romain: il luy en a été donné un pour le temporel dans la puissance des Rois et des Princes qui portoit le glaive de votre justice devoient estre unis dans la conduite de la vie et par l'union des esprits ne former qu'un chef avec le chef spirituel en esprit et en verité, laquelle union a été figurée par l'union charnelle de Moysse avec son frere Aaron et la conduite de l'un et de l'autre a montré le modele de la vie et du gouvernement, jusqu'a leur chute laquelle montrant la fragilité de la condition humaine n'a pas figuré Jésus-Christ mais a manifesté la difference des legislateurs. La foiblesse de mon entendement a omis de mediter comme un mystere ce qui est rapporté des filles de Salphaad au chap. 27. mais voicy que votre bonté, Seigneur, [117^v:] daigne me ramener a la combinaison de ce que j'ay dit sur les enfans de Manassé. Car si je les considere comme figure de la synagogue des derniers tems, dans les enfans de laquelle, considerez selon le plus grand nombre, il n'estoit resté que le signe exterieur de la circoncision, je diray que les filles de Salphaad ont particulierement figuré ceux qui dans la susdite synagogue ont embrassez la doctrine de Jésus-Christ votre fils dans lesquels la circoncision a eu quelque maniere defailli

¹ Complété dans l'interligne.

² Complété dans l'interligne.

parce qu'elle ne leur a servi de rien: mais la semence de votre parole doit être ressuscitée en eux: cependant la loi leur a conféré l'héritage de la promesse en leur promettant, et afin que cet héritage ne fut plus confondu avec les autres tribus, ou afin que l'héritage spirituel ne fut pas uni avec l'héritage des biens terrestres, la loi littérale qui figurait la loi spirituelle défend ce mélange dans ce dernier chapitre et ordonne de perpétuer la postérité du père dans sa propre tribu: mais qu'elle a été la propre tribu de ceux qui ont reçu la loi. Sans doute ceux qui régénèrent par l'eau et par le Saint Esprit sont devenus votre tribu par adoption, et ce sont certainement ceux qui ont conservé l'héritage spirituel. C'est pourquoi l'écriture (1.) fait remonter la généalogie des familles de Galad jusqu'à Joseph que j'ai dit sur la Genèse avoir figuré le premier né de la loi nouvelle. Il a été la tige de la succession. Son aîné fut Manasses: mais Ephraïm fut substitué à sa place par l'inspiration que vous en donâtes à Jacob. Il figura l'église des gentils qui doit se multiplier comme les enfants d'Ephraïm par la bénédiction du véritable Jacob. Or l'un et l'autre c'est à dire Ephraïm et Manasses ne firent des tribus particuliers [118^r:] que par la vocation du père, et non pas par le droit de génération, parce que, comme il me souvient de l'avoir déjà dit sur la Genèse, Joseph n'a pas dû avoir un héritage temporel sous son propre nom puisqu'il a été la figure de celui dont le Royaume n'est pas de ce monde: mais il a fallu que sous le nom de ses enfants il acquit un héritage terrestre: comme il arriva en Ephraïm et en Manasses. Selon cette conséquence donc ce qui est ici rapporté des filles de Salphaad de la race de Joseph figure la susdite vérité, parce que la circoncision a défaut en ces¹ filles, prises comme je l'ai dit figurativement, comme la semence dont étoient engendrés les enfants charnels d'Abraham: mais la race de Joseph ne manqua pas dans les enfants d'Ephraïm parce qu'ils désignent les gentils qui comme Ephraïm ont été appelés par grâce, et non par l'ordre de la naissance au droit d'aînesse. A l'occasion des filles de Salphaad on établit donc la loi dont il s'agit ici (9.) de peur que les tribus ne se mêlassent ensemble: mais afin qu'elles restent (10.) comme le Seigneur les a séparées: c'est à dire que Jésus-Christ ne sert de rien à ceux qui reçoivent la circoncision, et que ceux qui suivent Jésus-Christ ne circoncent pas leur chair, mais leur cœur, et ils firent comme il leur avoit été ordonné, c'est à dire les disciples qui se tournèrent vers les gentils pour ressusciter la semence de votre parole, Seigneur, dans la génération appelée de la race du véritable Joseph le premier né de Rachel, ou de la nouvelle loi (13.) ce sont les lois et les ordonnances que le Seigneur donna par Moïse aux enfants d'Israël dans la plaine de Moab le long du Jourdain vis à vis de Jéricho. C'est à dire que le véritable Moïse Jésus-Christ [118^v:] notre législateur envoya ses disciples par toute la terre pour introduire son peuple choisi de toute éternité dans son église comme dans la terre de promesse qui auroient auparavant passé le Jourdain pour marcher contre Jéricho qui figurait l'idolâtrie, comme avec votre aide j'éclaircirai en son lieu cette vérité.

Il ne me reste donc ici, Seigneur, qu'à vous rapporter dans toute humilité de mon cœur ce qui est de vous, dans ce que j'ai avancé; comme étant des dons de votre miséricorde gratuite desquels vous avez daigné enrichir ma pauvreté. Il seroit convenable, o mon Dieu, que je vous demandasse pardon de mes défauts, de mes

¹ ces: réécriture de <ses>

tiedeurs, et de mes dissipations, au milieu desquelles j'ay écrit tout cecy: mais à qui les raconteray-je, à vous sans doute qui étant mon créateur, sondez mon cœur et mes reins et qui en connaissez mieux que moy les secrets replis. Vous m'avez arraché, Seigneur, la malice, de contrarier, de disputer et de m'attacher à mon propre esprit: mais vous n'avez pas encore dissipé l'ignorance naturelle de ma condition qui a pu sans le vouloir mêler le faux avec le vrai. Je deteste donc celui là pour embrasser celui cy dans tout l'attachement possible à votre vérité, que vous avez daigné me manifester dans la doctrine de <cette> votre¹ Eglise sainte une catholique et apostolique. Vous savez, Seigneur, que je ne recherche point les choses sublimes, et que je ne veux pas m'élever au dessus de moy même. enfin que parce que j'ay écrit je ne prétend pas enseigner [119^r:]² les autres; mais que je l'ay écrit dans la méditation pour la nourriture de ma foy et pour la confirmation intérieure de la vérité dans mon cœur, et que je conserve ces écrits, afin que l'honneur et la gloire de ce qu'il y a de bon soit rendu à vous seul, ô mon Dieu, dans tous les siècles des siècles, ainsi soit il.

¹ *vo*tre: en surcharge sur <cette>

² Sur la dernière page, au-dessus du numéro 119, on lit un 237 rayé, ce qui correspondrait au double du chiffre, donc les rectos et versos comptés ensemble, mais qui n'était pas marqué jusque'ici!

ÉTUDES

RÁKÓCZI, AUTEUR DES MÉDITATIONS

LES CONDITIONS DE LA COMPOSITION

Au printemps 1717, en écrivant le premier volume de ses *Confessions* Rákóczi a enrichi son œuvre littéraire d'un genre nouveau: de la méditation religieuse.¹ On peut trouver de courts détails méditatifs dans la partie terminée plus tôt de ce premier volume, mais ce n'est qu'à cette période que la méditation apparaît sous forme autonome, ayant un titre particulier. L'inspiration augustinienne des *Meditationes in forma soliloquiorum de mysterio reparationis naturæ humanæ per Adam corruptæ* écrites en 1716 est claire, leurs coulisses biographiques sont connues. En août 1715, Rákóczi s'est retiré dans le cloître des Camaldules à Grosbois. L'apparition du diplomate du prince, la rencontre secrète avec lui et l'invitation de Rákóczi en Turquie l'ont incité, en 1717, à prendre une décision importante. Par la suite, Rákóczi reprend la méditation plus d'un an et demi après, à la fin de 1718, en écrivant le second volume des *Confessions* continuées à la suite de la tournure défavorable de l'opération en Turquie. Les censeurs chargés de l'affaire ont sévèrement critiqué les méditations dont on ne connaît aujourd'hui que le titre (*Soliloquia in forma meditationum adventus Domini diebus*) et qui avaient été présentées au vicaire apostolique de Naples en février 1719, et ils ont démontré les erreurs théologiques de l'auteur.² A la fin de cette même année, parallèlement à l'achèvement de 3e volume des *Confessions*, dans lequel, au détriment du caractère confessionnel, la voix méditative est accrue,³ Rákóczi a composé une nouvelle méditation nourrie «de la misère extérieure et intérieure» de sa situation. (*In nocte nativitatis Domini meditatio in forma soliloquiorum super evangelium Luc. secundum*).⁴

Ensuite Rákóczi a abandonné cette sorte de création littéraire pour plus d'un an et, pendant ce temps-là, d'un genre occasionnel, la méditation est devenue genre des œuvres autonomes. Les éléments décisifs de l'année 1720 sont les suivants: l'installation des proscrits à Rodostó; la formation de la cour et de l'atelier littéraire au même endroit; l'aménagement de la chapelle; l'activité diplomatique de Rákóczi accompagnée d'une attente accrue; sa nostalgie pour la France et l'arrivée

¹ Remerciements à Lajos HOPP, István JELENITS et Béla KÓPECZI, de leur assistance à la mise en état de cette étude.

² VIZKELETY, András: *II. Rákóczi Ferenc elmékedéseiről készült egyházi cenzori jelentések [Rapports censoriaux ecclésiastiques sur les méditations de François II Rákóczi]*. Irodalomtörténeti Közlemények (par la suite: ItK) 65 (1961) pp. 204–216.

³ REISINGER, János: *Rákóczi Vallomásainak műfaji kérdései. [Les aspects de genre des Confessions de Rákóczi.]* In: *A Rákóczi emlékév diákpályázatán díjnyertes tanulmányok [Études couronnées du concours étudiantin de l'année commémoriale de Rákóczi]*. Publié par Kálmán KOVÁCS. Budapest, 1977. pp. 66–69., ici p. 71. Cf. Vilmos GYENIS: *Az irodalmi hagyomány nemzetfelfogásának kifejezése Rákóczi Vallomásaiban [L'Interpretation de la nation par la tradition littéraire dans les Confessions de Rákóczi]*. In: *Rákóczi-tanulmányok. A II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülészak előadásai. [Dans: Études de Rákóczi. Conférences de la session scientifique pour le 300ème anniversaire de naissance de François II. Rákóczi.]* Publ. István SINKOVICS, Vilmos GYENIS. Budapest, 1978. pp. 67–105.

⁴ *Principis Francisci II. Rákóczi Confessiones et Aspirationes principis christiani*. E codice Bibliothecæ Nationalis Parisiensis ed. Commissio fontium historię patrię Academię Scientiarum Hungarię. Budapest, 1876. pp. 78–91, 92–102. Ferenc RÁKÓCZI: *Vallomások – Emlékiratok [Confessions – Mémoires]*. Trad. Erika SZEPES et István VAS. Publ. et épilogue fait par Lajos HOPP. Budapest, 1979. pp. 107–125, 719–731. (Magyar Remekfórk)

à Rodostó de László Bercsényi. La phase la plus importante de ces coulisses biographiques et politiques est la reconnaissance par Rákóczi, vers la fin de l'année, du fait qu'il ne peut pas compter sur l'accomplissement des promesses turques et françaises.⁵ Cette déception l'a amené à une crise intérieure fondamentale, ainsi, au printemps de l'année suivante il retourne au genre caractéristique des situations de crise: à la méditation. Le tournant dans l'histoire des proscrits, de l'année 1720, est signalé aussi, indirectement, par le fait – indiqué par Lajos Hopp – qu'à partir de 1721 les lettres de Mikes deviennent de plus en plus rares, par contre les remarques concernant le temps qui passe lentement, se multiplient.⁶

Rákóczi s'est mis à composer sa nouvelle série de méditations pendant le Carême de 1721, plus exactement le 14 mars, sur les cinq premiers livres de l'Ancien Testament (*Méditations sous forme de conversations solitaires sur l'Écriture Sainte*).⁷ L'auteur a écrit ses *Méditations* qui passent en revue, tour à tour, les livres bibliques et leurs différents chapitres, en effectuant un travail continu et régulier; les méditations sur l'*Exode*, il les a terminées le 17 septembre de cette même année. Les méditations sur le Deutéronome, il a commencé à les écrire les mercredi des Cendres, 18 février 1722 et, quelques jours avant le 27 mars (son 46ème anniversaire) il était déjà en train de méditer sur le 8ème chapitre. On ne connaît pas le moment précis de l'achèvement des *Méditations* sur les cinq premiers livres de l'Ancien Testament mais, – prenant pour base son rythme de travail précédent – on peut le supposer vers le milieu ou le second semestre de l'année. Au début de l'année suivante il a commencé une nouvelle série sous le titre: *Méditations de l'année 1723* portant sur différents sujets.⁸ Le 18 février il travaillait déjà sur la 6e méditation, pour la fête de la Transfiguration du Seigneur, tandis que le 6 août – sur le dernier, 26ème morceau de la série. La série entière, il l'aura terminée vers la fin de l'année. À la même époque, et, en partie parallèlement aux méditations, Rákóczi travaillait également sur d'autres œuvres: en 1722 il a composé l'œuvre intitulée *Réflexions sur les principes de la vie civile et de la politesse d'un chrétien*, ensuite il a commencé son *Traité de la puissance* et, entre-temps, il a terminé la rédaction de ses *Aspirations*.⁹ Dans le texte des *Méditations* bibliques et des *Méditations de l'année 1723* il y a très peu d'allusions aux conditions extérieures de la naissance de ces œuvres. Dans l'introduction des méditations sur la Genèse, il réagit à la censure concernant ses méditations antérieures et il avoue que c'était la cause de son silence de plus d'un an.¹⁰ L'influence de la censure est à remarquer déjà dans les parties des *Confessions* qui ont été composées après la critique: Rákóczi n'utilise plus la voix issue des souverains directs et personnels, son style s'est quelque peu refreiné, et a perdu sa couleur.¹¹ Au même endroit il raconte encore qu'il est torturé par le doute concernant ses œuvres déjà écrites et encore à écrire. Il ressent le manque de l'aide des conseillers et des chefs et affirme que tout ce qu'il dit, est adressé à Dieu seul. La seconde moitié de cette affirmation est un des thèmes répétitifs des méditations.¹² Ces dernières remarques amènent déjà dans le domaine des motifs intérieurs et, d'une part, elles servent l'autoprotection de l'auteur et la sécurité du manuscrit et de l'œuvre, d'autre part, elles peuvent être prises pour des techniques littéraires.

Au fond, en se mettant au travail, Rákóczi devait avoir grande confiance en soi, dans laquelle, à côté de l'inspiration, pour la plupart, intérieure on peut découvrir, indirectement, l'intention de

⁵ KÖPECZI, Béla: *A bujdosó Rákóczi. [Rákóczi, dans l'émigration]*. Budapest, 1991. pp. 334–345.

⁶ MIKES, Kelemen: *Törökországi levelek és misszilis levelek [Lettres de Turquie et missives]*. Publié par Lajos HOPP. *Mikes Kelemen Összes Művei* (par la suite *MÖM*) I. Budapest, 1966. p. 498.

⁷ *Meditationes in forma soliloquiorum super Scripturam Sacram. Meditationes super Genesisim. [...] super Exodum. [...] super Leviticum. [...] super librum Numeri. [...] super librum Deuteronomii*. Troyes, Bibliothèque Municipale, Mss. lat. 2146.

⁸ *Meditationes Anni 1723*. Troyes, Bibliothèque Municipale, Mss. lat. 2145.

⁹ *II. Rákóczi Ferenc Politikai és erkölcsi végrendelete [Testament politique et moral de François II. Rákóczi]*. Trad. par Nándor SZÁVAI, Ilona KOVÁCS. Étude et notes par Béla KÖPECZI. Texte latin soigné par István BORZSÁK. Texte français soigné par Ilona KOVÁCS. Budapest, 1984. *Archivum Rákóczianum* (par la suite: *AR*) III/III. pp. 490–491. HOPP, Lajos: *Egy keresztény fejedelem fohászai [Aspirations d'un prince chrétien]*. ItK 94 (1990) pp. 613–628.

¹⁰ ZOLNAI, Béla: *A janzenista Rákóczi [Rákóczi, le janséniste]*. (Széphalom) Szeged, 1927. p. 17.

¹¹ VIZKELETY: *Op. cit.* p. 206.

¹² Comme par exemple, en méditant sur le chapitre n° 5 du Livre des Lévites, Rákóczi souligne le problème de la description ou de la réticence de ses pensées, en confrontant les différentes exigences de Dieu et de la censure.

répondre à la critique ecclésiastique de ses œuvres.¹³ Cette hypothèse est soutenue par la protection de sa position initiale et l'espoir de prendre dessus dans une discussion théologique probable, quoique à la fin des *Confessions* Rákóczi se manifeste contre les thèses jansénistes critiquées dans ses œuvres. Cette prise de position anticipe, pour ainsi dire, les méditations composées entre 1721 et 1723, où les motifs spirituel, moral et ascétique sont accompagnés de l'intention théologique et exégétique, comme nouvel élément.¹⁴

Parmi les facteurs psychologiques de la naissance des méditations, le premier est l'expérience de la crise à la suite de la tournure défavorable des conditions extérieures. Considérant la position de départ des méditations, il n'est pas difficile de découvrir le rapprochement entre les méditations de Rákóczi et celles de István Ecsedi Báthory, le professionnel éminent de la prose méditative pieuse maniériste.¹⁵ D'une part les deux pérorées possèdent d'une fonction de direction politique, de l'influence, de l'autorité, ils sont prédestinés à un rôle dirigeant, d'autre part tous les deux étaient obligés de se retirer de la lumière et privés de la possibilité de toute activité publique et de la réalisation de leur but initial. Tout autant que les méditations de Báthory qui expriment la rupture de l'équilibre personnelle, la cessation et la décomposition de l'unité et de l'état valide, la dualité de l'esprit rationnel et de la disposition mystique,¹⁶ les méditations de Rákóczi sont également issues des tribulations entre Rome et Port-Royal d'un intellect humaniste exceptionnel; d'un moral inassouvi, désirant se prononcer et du discernement du tragique de la période historique en question, celui du désespoir de la vie errante. Mais tandis que les méditations de Báthory témoignent d'une crise de l'aspect intérieur, de l'attitude spirituelle et psychique de l'auteur dans, celles de Rákóczi elle est ouverte entre les conditions extérieures (politiques, ecclésiastiques) et l'auteur. L'année 1720 a marqué un tournant non seulement dans l'histoire des proscrits, mais aussi dans le système intérieur de valeurs et les objectifs de Rákóczi: il a dû définitivement renoncer à ses projets politiques et, en les transvaluant, il s'est efforcé de réaliser ses anciennes envies, dans le domaine religieux. L'accroissement de sa curiosité religieuse ne l'a, évidemment, pas empêché de s'occuper de l'actualité politique. Ses efforts répétitifs pour le bien de sa patrie et de son peuple sont désormais nourris davantage des motifs religieux;¹⁷ ses lettres écrites par la suite contiennent plusieurs parties méditatives.

Comme inspiration extérieure, se distingue la double impulsion apportée de Grosbois: d'une part la continuation du mode de vie ascétique, d'autre part sa bibliothèque qui contient des œuvres de l'esprit janséniste de la littérature théologique, exégétique et méditative moderne. En Turquie, Rákóczi a continué à soigner ses relations de Grosbois, il se sentait des Camaldules, mais en même temps, à force des discussions qu'il y avait connues, son expérience pieuse est devenue quelque peu incertaine et sa curiosité religieuse a pris une direction déterminée.¹⁸ Les motifs intérieurs de l'aptitude de Rákóczi aux questions morales, du déploiement et du renforcement de son goût pour la méditation sont essentiellement les mêmes que ceux de toute personne solitaire et d'une religiosité intérieure: notamment le désir de l'expression subjective, l'exigence de pratiquer la prière intérieure, la méditation spirituelle, et d'en puiser de la force.

Les événements de la période de 1721 à 1723 à Rodostó ne représentent que l'arrière-plan des méditations. En méditant sur le Deutéronome, il ne fait qu'une brève allusion à son propre anniver-

¹³ ZOLNAI, Béla: *Rákóczi, az író* [Rákóczi, l'écrivain]. In: *Rákóczi Emlékkönyv halálának kétszáz éves fordulójára* [Tombeau de Rákóczi, pour le 200ème anniversaire de sa mort]. Vol. I. Réd. LUKINICH, Imre. Budapest, 1935. pp. 289–324., ici: p. 304.

¹⁴ ZOLNAI, Béla: *II. Rákóczi Ferenc* [François II. Rákóczi]. Budapest, é.n. (1942). p. 187. Cf. ZOLNAI, Béla: *A jansenizmus kutatása Közép-Európában* [La recherche du jansénisme en Europe centrale]. Kolozsvár, 1944. p. 164.

¹⁵ *Ecsedi Báthory István meditációi* [Les méditations de István Ecsedi Báthory]. Publié par Klára ERDEI et Katalin KEVEHÁZI. Budapest–Szeged, 1984. Cf. ERDEI, Klára: *Ecsedi Báthory István meditációi és európai hátterük* [Les méditations de István Ecsedi Báthory et leur arrière-plan européen]. ItK 84 (1980) pp. 55–69.; ERDEI, Klára: *Modellfejlődés Ecsedi Báthory István prózájában* [Progrès de modèle dans la prose de István Ecsedi Báthory]. ItK 86 (1982) pp. 620–626.

¹⁶ KOMLOVSZKI, Tibor: *Rimay költészete és Ecsedi Báthory István* [La poésie de Rimay et István Ecsedi Báthory]. In: *Hagyomány és ismeretközlés* [Tradition et publication]. Publ. Anna Kovács. Salgótarján, 1988. pp. 26–36., ici: pp. 27–28.

¹⁷ VIZKELETY: *Op. cit.* p. 204.

¹⁸ ZOLNAI: *Op. cit.* (1927.) pp. 5–10.

saire de naissance; dans les *Méditations de l'année 1723* – à sa maladie et à la peste de Rodostó, et il ne fait réflexion à la mort de sa femme qu'un an après. En dehors de cela, les méditations ne contiennent aucune indication aux événements de tous les jours. Ce fait d'une part, s'explique par les contraintes du genre, d'autre part, signale les efforts de Rákóczi pour exclure de ses méditations, de façon consciente, les événements quotidiens. La période de 1721 à 1723 est marquée par toute une série d'événements négatifs, dont l'augmentation de la défiance et des contradictions personnelles parmi les proscrits; la peste et l'incertitude qu'elle avait causée; l'insuccès de la mission de l'ambassadeur turc revenu de la France; la diminution de la pension des proscrits de la part de la Sublime Porte; le suicide de Brenner qui avait provoqué pour le prince de graves pertes matérielles; la mort de la souveraine; le refus par Dubois et Bonnac du maintien de Rákóczi et finalement, l'admission par les Ordres Hongrois de la succession de la dynastie des Habsbourgs en ligne féminine.¹⁹ En conséquence de tout cela, Rákóczi a éprouvé une résignation de plus en plus forte et, dans une de ses lettres écrites au début de 1723 il a formulé l'idée de sa mort politique.²⁰

LE GENRE

Les méditations composées au début des années 1720 montrent une proche parenté de genre avec les deux autres œuvres de sujet religieux de Rákóczi: les *Confessions* et les *Aspirations*. Le rapprochement des genres de la confessio, du soliloque et de la méditation est signalé par le fait que les parties méditatives de l'inspiration biographique des *Confessions* sont nommées par l'auteur des soliloques au même titre que ses méditations sur les cinq premiers livres de l'Ancien Testament et aussi par le phénomène que le mélange de genres des *Confessions* contribue à la naissance et à l'émancipation de la méditation.²¹ D'autre part, dans ces méditations il introduit souvent des détails invocatoires et dévots plus longs qui montrent un rapport étroit avec les *Aspirations*.²² Malgré les traits analogues, les trois genres religieux sont faciles à distinguer l'un de l'autre et aussi du genre d'autres œuvres laïques de Rákóczi. Dans le 5e chapitre du *Traité de la puissance* écrit, en partie, parallèlement aux méditations, en parlant des pèlerins Abraham, Isaac et Jacob, Rákóczi fait référence à ses méditations sur la Genèse et précise qu'elles ont un caractère religieux, et qu'il les traitera dans d'autres œuvres.²³ Cela témoigne de ce que son choix de genres est de plus en plus conscient et qu'il réalise son activité littéraire dans son unité. Par contre, en méditant sur le 19ème chapitre du Livre de l'Exode il fait allusion aux *Confessions* à propos de l'interprétation de son propre destin, et signale, qu'il y en a parlé en détail. Pour Rákóczi, le modèle de l'interprétation de la méditation est le soliloque augustinien, dont l'essentiel est la conversation solitaire, c'est-à-dire le monologue. La base de l'interprétation augustinienne de la méditation est la jonction du 15e vers du 19e (18e) psaume (*Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper*) à l'idée de la conversion. L'aveu, la profession de foi et la glorification, c'est-à-dire la confession, se produit dans la méditation. La méditation est la méthode pour l'homme d'arriver à Dieu, de se connaître et, ce faisant, connaître Dieu, elle est «*æterna meditari*», la contemplation méditative de l'Éternel, «*meditari in Deum*», c'est-à-dire la pensée à Dieu.²⁴ Dans le XIIIe volume des *Confessions* augustinienes, l'explication de l'histoire de la Création apparaît sous forme de commentaires méditatifs.

La distinction de la méditation parmi les genres religieux secondaires, semi-littéraires ou «sous-littéraire», tout comme la pratique de la traiter égale à d'autres genres ne datent pas de longtemps. Ses particularités de genre sont en changement permanent et la méditation est étroitement liée aux différentes activités religieuses et à d'autres genres. Son trait caractéristique fondamental est le fonctionnement antagoniste d'ensemble de l'intelligence et des sentiments, l'interaction complexe des éléments intellectuels et sentimentaux. Son rôle est également double: confession subjective et

¹⁹ KÖPECZI: *Op. cit.* pp. 345–370.

²⁰ II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei [*Lettres choisies de François II. Rákóczi*]. Publ. Béla KÖPECZI. Budapest, 1958. p. 314.

²¹ REISINGER: *Op. cit.* pp. 87–88.

²² HOPP: *Op. cit.*

²³ II. Rákóczi Ferenc politikai és erkölcsi végrendelete [*Testament politique et moral de François II. Rákóczi*]. AR III/III. p. 411.

²⁴ Cf. Klára ERDEI: *Auf dem Wege zu sich selbst: Die Meditation im 16. Jahrhundert, Eine funktionsanalytische Gattungsbeschreibung*. Wiesbaden, 1990. pp. 18–23.

témoignage objectif, le contraste de ces deux se résout le plus souvent en glorification. Les points de rapport les plus importants du contenu sont les sentiments personnels, la manifestation de la dévotion individuelle, de même que les thèses théologiques, l'enseignement ecclésiastique institutionnalisé et leur tension.²⁵ Dans la méditation, c'est soit le caractère ascétique, soit le côté mystique qui est renforcé, selon ce qui est accentué: les préparatifs de l'unification à Dieu, les devoirs et pratiques de l'homme ou, au contraire, l'isolement de l'âme, la recherche personnelle de Dieu, les exigences de Dieu. La construction et le style de la méditation sont déterminés par l'interaction des antagonismes; les formes d'expression concrètes et didactiques aussi bien que figurées et poétiques y cohabitent. Le typologie biblique comme système symbolique a remarquablement contribué à la naissance et au progrès de ce genre.²⁶ Quant à la forme, la prose est plus fréquente que la poésie, car elle est particulièrement appropriée à représenter le mouvement des processus psychiques et des éléments en opposition. Après les antécédents du Moyen Âge, le genre a connu son premier essor à la veille de la Réformation. Il s'est réalisé intégralement vers les dernières décennies du 16e siècle. Dans ce contexte, la méditation peut être interprétée comme un genre représentatif de la littérature maniériste.²⁷ L'histoire du genre montre que c'est normalement en cas de crise de la dévotion que la méditation devient importante dans la littérature religieuse: les enseignements précédents se mettent en question, des aspirations vers le renouvellement apparaissent et l'admission de nouvelles idées rencontre des obstacles.

Les antécédents modernes de l'interprétation de la méditation par Rákóczi sont les conceptions nouvelles de Luther, de Calvin et d'Ignace de Loyola, bien différentes de celles du Moyen Âge. Luther a rejeté les formes jusque là acceptées de la méditation pénitentielle, il a remplacé la «contemplation» par la «tentation», par l'expérience de la grâce divine dans la tentation, et il a augmenté l'importance de l'espérance et de la foi contre le péché et la pénitence. Calvin a radicalement refusé la mise en forme individuelle, ou littéraire de toute élément religieux, l'interprétation laïque des textes sacrés, il a employé l'expression «méditation», à la rigueur, dans le contexte laïque du verbe «se livrer à des réflexions». Ignace de Loyola a modifié les formes traditionnelles de dévotion monastique, les a rangées selon une nouvelle conception, il a élaboré une méthode complexe de la méditation et, au centre des exercices, au lieu de la connaissance de soi, il a placé l'auto-éducation, la maîtrise de soi. A la suite de ces trois interprétations différentes, les traditions de la méditation ont bien varié et, au 16e siècle, la méditation est devenue une des formes littéraires de la nouvelle attitude religieuse. Son problème central est le renouvellement intérieur du christianisme traditionnel, le salut, la liquidation de la peur du salut et du péché, l'intégration des enseignements concernant la vocation et la sanctification quotidienne. Les points de rattachement préférés des méditations sont les psaumes bibliques, les évangiles, plus particulièrement le martyrologe, ainsi que les différents dogmes et catéchismes.²⁸

La littérature méditative du 16e siècle marque les différences de la méditation moderne et de la contemplation médiévale. Au Moyen Âge, la méditation se portait, avant tout, sur Dieu, sur l'examen approfondi du monde qui prêche la gloire divine et sur la reconnaissance de la raison divine. En méditant, on a été voué corps et âme à Dieu, on a, à priori, pris bonne note des limites données, on s'est conformé à la tradition. Par contre la méditation moderne est l'état de la soucieuse rêverie de l'individu qui est resté seul, c'est toujours la recherche de quelque chose, et derrière, inquiétude et tension, angoisse et déception sont à l'œuvre. Au centre se trouve très souvent, l'autoscopie.²⁹

Les deux traits principaux de la littérature méditative du 17e siècle sont les suivants: d'une part l'éclipse des différences de culte, de l'autre la laïcisation de la méditation, sa diffusion ample sur les croyants laïques. La variante laïque du genre, c'est-à-dire l'essai de sujet philosophique, militaire, historique ou politique apparaît, qui porte en partie, également le nom «méditation» et que Rákóczi aurait, par exemple, utilisé dans ses *Méditations d'un fidèle Hongrois sur les affaires de sa patrie*. De nouvelles théories, interprétations et techniques de méditation se mettent au monde, parmi lesquelles les conceptions salésienne, sulpicienne et celle de Jean-Baptiste de La Salle, qui modifie, partiellement, les deux précédentes, ont la plus grande influence. Parallèlement à cela, des variantes

²⁵ Ibid. pp. 45–48.

²⁶ Barbara K. LEWALSKI: *Protestant Poetics and the Seventeenth-Century Religious Lyric*. Princeton, 1979. pp. 31–145.

²⁷ Tibor KLANICZAY: *La poésie méditative, genre représentatif du maniérisme*. Revue de la littérature comparée 1982. pp. 281–286.

²⁸ Cf. ERDEI: *Op. cit.* 1990.

²⁹ KLANICZAY: *Op. cit.* p. 284.

de prétention littéraire de la poésie et de la prose méditatives sont composées. A partir des années 20 et 30 du 17e siècle, l'intérêt pour la littérature de la religion personnelle, pour les œuvres méditatives est accru aussi en Hongrie.³⁰ Les méditations continuent à traiter des sujets bibliques. Ce phénomène est dû, entre autres, à la recommandation par les tendances spirituelles les plus diverses, de l'exégèse tropologique de l'Écriture Sainte, à côté de l'étude du Catéchisme, comme la meilleure école de la méditation créative.³¹ Selon la conception quietiste, et d'autres la contemplation est un moyen plus parfaite de la réflexion religieuse que la méditation. Cette dernière est la base simple de la vie intérieure et l'exercice de l'amour pour tout fidèle qui n'est pas encore parvenu à la gratuité totale.³²

Parmi les interprétations de la méditation du 17e siècle il faut absolument mettre en relief celle des fidèles de Port-Royal, qui a produit un grand effet sur Rákóczi. Pour dépasser l'esprit de Trente établissant des cadres trop étroits pour l'exercice laïque de la religion l'esprit les Messieurs de Port-Royal représentaient une sorte de spiritualité laïque moderne dont un des éléments importants, au mépris des interprétations précédentes fondées essentiellement sur les sentiments et les sens, était la méditation intellectuelle basée sur les textes de l'Écriture Sainte. Selon cette définition, la méditation est une réflexion permanente sur les lois de Dieu, les vérités évangéliques et les paroles du Rédempteur à la base de l'Écriture Sainte et son interprétation spirituelle. Pour cela, de différentes sortes d'assistance, des traductions de la Bible en langue maternelle et des commentaires ont été préparés, prêts à être utilisés par des lecteurs laïques également.³³

Les méditations bibliques de Joseph Hall, écrites entre 1612 et 1634, en prose, qui peuvent être considérées comme un des atécédents indirects de l'histoire du genre des méditations de Rákóczi sur l'Ancien Testament, sont issues d'une tradition spirituelle toute à fait différente, mais suivent, essentiellement, la même direction.³⁴ Hall a continué la tradition de méditation de Melancthon, de Bucer et de Calvin, mais il a modifié la conception exégétique de Calvin selon laquelle l'interprétation spirituelle de l'Écriture Sainte est identique au sens moral du texte. Dans ses méditations sur l'Ancien Testament, Hall suit l'explication de texte typologique, il prend parti pour l'identité spirituelle des deux Testaments et cherche des concordances typologiques non seulement des deux testaments mais aussi des événements bibliques et de l'histoire de l'église contemporaine. Avec son œuvre il a créé un nouveau genre dans la littérature anglaise, qui se situe entre la méditation et le commentaire de la Bible et qui représente une explication de texte et une confession spirituelle à la fois, la meilleure dénomination duquel aurait été commentaire méditatif.³⁵ Cette indication de genre plus exacte que la simple méditation est utilisable sans réserve aux textes méditatifs de Rákóczi composés de 1721 à 1722.

Dans les *Méditations de l'année 1723* Rákóczi a choisi une forme différente à l'intérieur du genre de la méditation. Il ne les appelle plus «soliloque» mais «méditations». Il reprend des sujets de méditation favoris des 16e à 18e siècles qui reflètent, en partie, les thèses théologiques de l'époque âprement discutées. Toutefois, suivant les règles générales du genre, ce n'est pas la discussion qu'il souligne, il s'occupe plutôt de l'interprétation morale et didactique, de la recherche, parfois presque mystique, du chemin à Dieu. Il déclare, par exemple, dans la 13e méditation de la première partie, qu'il ne souhaite pas participer aux discussions concernant la substance c'est-à-dire la visibilité et la tangibilité du corps ressuscité, car il croit à l'enseignement de l'Église à ce sujet.

³⁰ BÁRÓ WESSELÉNYI, ISTVÁN: *Az eljegyzett személyeknek paradicsomkertje [Le paradis de personnes fiancées]*. Publ. Margit TÓTH. Szeged, 1990. p. 19. note n° 29.

³¹ BARBARA BAUER: *Jesuitische „ars rhetorica“ im Zeitalter der Glaubenskämpfe*. Frankfurt/M.–Bern–New York, 1986. p. 560.

³² Fénelon, cité par KÖPECZI: *Op. cit.* p. 512.

³³ BERNARD CHÉDOZEAU: *Les grandes étapes de la publication de la Bible catholique en français*. In: *Le Grand Siècle et la Bible*. Sous la direction de Jean-Robert ARMOGATHIE. Paris, 1989. pp. 341–360., ici: pp. 349–352.

³⁴ JOSEPH HALL: *Contemplations upon the histoire of the Old Testament*. London, 1623.

³⁵ RICHARD A. MCCABE: *Joseph Hall. A Study in Satire and Meditation*. Oxford, 1982. p. 241. Cf. P. M. BECHTEL: *The devotional works of Joseph Hall*. Ann Arbor, 1965.; FRANK LIVINGSTONE HUNTLEY: *Bishop Joseph Hall and protestant meditation in XVII–century England*. Binghamton, New York, 1981.

LES SOURCES

La définition des sources des deux œuvres méditatives est un travail complexe qui n'est pas encore entièrement résolu. À l'exception de la Bible, Rákóczi ne parle pas du tout de ses sources. C'est normal, puisqu'il a composé une œuvre d'ordre spirituel et non pas scientifique, il n'avait donc pas besoin de références de manière scholastique. Le choix et l'utilisation de ses sources ont été déterminés par son objectif spirituel primaire: suivre le chemin augustinien. Les sources se divisent en deux grands groupes: celui des œuvres théologiques et exégétiques de prétention scientifique, et celui des éditions religieuses, méditatives et ascétiques. Conformément à la pratique de l'époque, ces deux groupes ne sont pas nettement séparés et, très souvent, on est témoin du mélange des deux objectifs, même à l'intérieur d'une seule œuvre. Rákóczi utilise les sources, avant tout, avec une liberté considérable pour les cadres donnés, par conséquent il introduit très rarement des citations littérales; la plupart des œuvres utilisées est présente dans les méditations plutôt comme arrière-plan, comme l'effet inspiratif des lectures de Grosbois et de Rodostó. Les *Méditations* sur les cinq premiers livres de l'Ancien Testament et les *Méditations de l'année 1723* sont nourries des sources tout-à-fait différentes, c'est pourquoi il sera opportun de les examiner séparément.

La source primaire des *Méditations* sur l'Ancien Testament est la Bible. Dans le texte des méditations Rákóczi signale plus ou moins précisément, à quel vers du chapitre en question il fait allusion. En dehors du chapitre biblique en question, il se reporte très souvent, sans indication particulière, à d'autres chapitres du même livre, de même qu'à d'autres livres de l'Ancien Testament, surtout au Livre des Psaumes, et au Nouveau Testament dont aux évangiles et aux lettres de Saint Paul.

La question suivante se pose: quelle Bible a-t-il utilisé pour les méditations? D'après Zolnai, Béla Köpeczi a constaté que la source primaire a été la traduction de Bible commentée par le janséniste Lemaître de Sacy.³⁶ Le collationnement des textes a démontré que Rákóczi s'est largement fondé non seulement sur la traduction-même, mais aussi sur la partie des commentaires de l'œuvre, il sera donc intéressant de l'examiner de manière plus détaillée.

La question: pourquoi a-t-il choisi justement la traduction de Sacy comme leitmotiv de ses méditations, est en relation étroite avec les deux autres questions, notamment: pourquoi a-t-il choisi la Bible et plus particulièrement les cinq premiers livres de l'Ancien Testament comme sujet de ses méditations, et aussi: pourquoi a-t-il choisi la forme spécifique de la méditation exégétique. Déjà dans sa jeunesse, Rákóczi a fait connaissance du genre de l'exégèse scientifique; en 1701, il y avait même deux commentaires de la Bible différents dans sa bibliothèque de Sárospatak (ou de Szerecs), l'un – du 16e, l'autre – du 17e siècle.³⁷ Selon la position de Port-Royal que Rákóczi a connu de plus près à Grosbois, la lecture régulière de l'Écriture Sainte est aussi des obligations des laïques. D'après saint Augustin, Sacy et ses compagnons estiment que la lecture solitaire de l'Écriture Sainte comme acte liturgique avant la sainte Communion, est une bonne possibilité de participer à la sacrifice du Christ.³⁸ À côté de l'objectif de fonctions pastorales, la traduction de la Bible commentée par Sacy a une deuxième motivation, de caractère apologétique: dans la préface de la Genèse il y a allusion aux libertins qui, entre autres, attaquaient l'autorité de l'Écriture Sainte.³⁹ Il a fait la traduction, principalement, à leur encontre.

Pour expliquer le choix des cinq premiers livres de l'Ancien Testament, évoquons qu'au centre des attaques de la critique biblique rationaliste, humaniste et filologique qui s'est dessinée au 17e siècle, ayant des antécédents au 16e, et aussi de la discussion qui l'a suivie, se trouvait la question de l'authenticité des écrits moïsiques, c'est-à-dire des cinq premiers livres de l'Ancien Testament,

³⁶ ZOLNAI, Béla: *II. Rákóczi Ferenc könyvtára [La bibliothèque de François II. Rákóczi]*. Budapest, 1926, p. 25, n° 73. KÖPECZI: *Op. cit.* p. 505.

³⁷ Hieronymus LAURETUS: *Sylva Allegoriarum totius Sacrae Scripturae, mysticos ejus sensus, et magna etiam ex parte literales complectens, etc.* 2 tom. Venetiis, 1575. Jacobus TIRINUS: *Commentarius in Vetus et Novum Testamentum*. I–III. Antwerpen, 1632. Cf. *Magyarországi magánkönyvtárak [Bibliothèques privées de la Hongrie]*. II. 1588–1721. Publ. par GÁBOR FARKAS, András VARGA, Tünde KATONA, Miklós LATZKOVITS. Szeged, 1992, p. 155, n° 6, 40.

³⁸ CHÉDOZEAU: *Op. cit.* p. 348.

³⁹ *La Genèse traduite en français avec l'explication du sens littéral et du sens spirituel*. Tome I. Paris, 1682. Préface, partie I. partie III. Cf. Geneviève Delassault: *Le Maistre de Sacy et son temps*. Paris, 1957, pp. 165–166.

du Pentateuque.⁴⁰ Les contradictions matérielles, chronologiques et d'autres ont attiré l'attention vers le problème de la naissance et de l'attribution du Pentateuque. La question avait de l'importance surtout du point de vue du caractère inspiré de l'Écriture Sainte et de l'unité de conception supposée dans la Révélation qui était en relation étroite avec le problème le plus discuté de l'époque, celui de la providence divine.⁴¹ La recherche historique et critique de la Bible n'a que lentement élucidé que la naissance du Pentateuque était un processus littéraire et historique complexe de plusieurs siècles et que les histoires de la création et de l'exode y étaient placées principalement dans un contexte juridique.⁴² A la base des traditions patristiques, les cinq premiers livres de l'Ancien Testament ont toujours été considérés, au Moyen Âge, comme une unité, par contre, à partir du 16e siècle, la fréquence accrue des commentaires du Pentateuque signale également le problème.⁴³ La découverte du manuscrit nommé Pentateuque samaritain (1616) et sa publication (1622) ont également contribué à l'accentuation des discussions exégétiques.⁴⁴

Parmi les commentaires du Pentateuque du 17e siècle, il faut absolument souligner dans ce contexte, celui de Jansenius (1641).⁴⁵ Dans la préface de son livre, Jansénius qui aborde ce sujet, d'ailleurs, dans son *Augustinus* également, remarque qu'il est «particulièrement utile pour la foi, de s'occuper des livres moisaïques». Il attire l'attention aux choses de sens «caché» que contiennent les livres bibliques et desquelles on peut s'approcher de deux manières: 1. à l'aide du «sensu litterali» qui contient l'interprétation littérale et historique. 2. en cherchant la signification allégorique à l'aide du penser humaine. Jansenius donne une courte préface à chaque livre, ensuite il publie ses commentaires par chapitre, références à l'appui, en désignant les vers en question, ainsi que ses remarques de caractère méditatif dépassant le genre du commentaire. Des commentaires du Pentateuque de différents points de départ apparaissent également dans la première moitié du 18e siècle.⁴⁶ Dans les cadres de la critique de l'exégèse et de l'apologétique traditionnelles, les cinq livres ont éveillé l'attention particulière de Voltaire.⁴⁷ Par la suite, l'exégèse historique et critique a progressivement pris la place dans les commentaires, de la considération des cinq livres comme un ensemble, mais dans la littérature méditative, ce procédé a bien subsisté jusqu'au 20e siècle.⁴⁸ Tout cela prouve que Rákóczi a dû être au courant des discussions théologiques du 17e siècle autour de Pentateuque et qu'elles ont très certainement eu un effet indirect sur le choix du sujet des *Méditations* composées en 1721 à 1722.

Selon les nouvelles recherches la traduction de la Bible commentée, liée au nom de Sacy est le résultat d'un travail commun: la traduction est faite par Sacy, mais les préfaces et les commentaires

⁴⁰ ROLF SCHÄFER: *Die Bibelauslegung in der Geschichte der Kirche*. Gütersloh, 1980. pp. 115–118. HANS-JOACHIM KRAUS: *Geschichte der historisch-kritischen Erforschung des Alten Testaments*. Neukirchen-Vluyn,³ 1982. pp. 80–97.

⁴¹ JACQUES GRES-GAYER: *Un théologien gallican et l'Écriture Sainte. Le „Projet biblique” de Louis Ellies Du Pin (1657–1719)*. In: *Le Grand Siècle et la Bible*. Op. cit. pp. 255–275., ici: p. 263.

⁴² PETER WEIMAR: *Untersuchungen zur Redaktionsgeschichte des Pentateuch*. Berlin–New York, 1977. NORTHROP FRYE: *The Great Code. The Bible and Literature*. London, 1982. p. 48.

⁴³ DIONYSIUS CARTHUSIENSIS: *Enarrationes piæ ac eruditæ in quinque Mosaicæ legis libros etc.* Coloniae, 1534. SERAPHINUS CAPPONI: *Veritates aureæ super totam legem Veterem, tum litterales, tum mysticæ, per modum conclusionum e Sacro Textu mirabiliter exculptæ*. Venetiis, 1590. JACQUES BONFRÈRE: *Pentateuchus Moysis commentario illustratus etc.* Antverpiæ, 1625.

⁴⁴ JEAN-PIERRE ROTHSCHILD: *Autour du Pentateuque samaritain. Voyageurs, enthousiastes et savants*. In: *Le Grand Siècle et la Bible*. Op. cit. pp. 61–74.

⁴⁵ CORNELIUS JANSENIUS: *Pentateuchus, sive commentarius in quinque libros Moysis*. Lovanii, 1641.

⁴⁶ LOUIS ELLIES DU PIN: *Note in Pentateuchum, seu Pentateuchum Moysis cum notis, quibus sensus litteralis exponitur etc.* Paris, 1701. FRANCISCUS SYLVIUS: *Commentaria*. Tom. VI. *Commentaria in Genesim et Exodum jam pridem edita: Item in Leviticum et Numeros hactenus inedita*. Venetiis, 1726.

⁴⁷ DAVID LÉVY: *Voltaire et son exégèse du Pentateuque critique et polémique*. Banbury Oxfordshire, 1975. pp. 129–183.

⁴⁸ Comme par exemple CHARLES HENRY MACKINTOSH: *Elmélkedések Mózes első [...] ötödik könyvéről [Méditations sur le premier [...] le cinquième livres de Moïse]*. Traduit d'anglais par SÁNDOR VIDA et d'autres. Préface: FERENC KISS. Vol. 5. (Budapest, s. a.) A. DREISSLER: *Ich werde mit dir sein. Meditationen zu den fünf Büchern Moses*. Freiburg,² 1972.

ont été composés, pour la plupart, par ses amis et héritiers spirituels de Port-Royal.⁴⁹ La traduction elle-même a été faite de 1665 à 1676 environ. D'abord elle a été éditée par fragments entre 1665 et 1684, sa première édition complète est publiée à Paris entre 1682 et 1696, en 32 volumes, in-octavo.⁵⁰ Son édition suivante a vu le jour à partir de 1696, avec indication de l'imprimerie «Lyon-Amsterdam», en 32 volumes encore, in-douze. Son importance est due au fait que c'était la première traduction de la Bible commentée, en langue vulgaire. Cette édition publie le texte de la Vulgate et la version française l'un à côté de l'autre, chapitre par chapitre, en marquant parfois des variantes de texte, en marge ou dans le commentaire. Après chaque chapitre suivent deux commentaires: le premier expose la signification littérale, le second – le sens moral. Les commentaires suivent, en principe, la tradition des pères de l'Église et de l'exégèse catholique. Les auteurs ont accordé une grande attention aux différents commentaires bibliques de Saint Augustin. Parmi les explications modernes de la Bible ils ont préféré celle de Estius (1629) et de Grotius (1644).⁵¹

Dans les commentaires et surtout dans leur partie spirituelle, on peut observer plusieurs particularités de la morale de Port-Royal, qui ont déterminé également la base des méditations de Rákóczi. Par cela, la cause principale de la culpabilité de l'homme est son amour-propre. On ne peut connaître Dieu que par la connaissance de soi-même, la pénitence, l'humiliation et la souffrance. Concernant la question de la Providence, c'est la charité divine qui est accentuée, à l'opposé de la justice de Dieu. Ce n'est que l'âme à Dieu se produit dans les prières, dans la méditation, dans les exercices de charité et dans la distribution des aumônes. Les moyens de la recherche du salut sont la veillée sur nous-mêmes, la pénitence, l'imitation de l'exemple des saints, le respect de l'enseignement de l'Écriture Sainte et de celui des pères de l'Église aussi bien que le retour à la mentalité de l'Église primitive.⁵²

Un autre trait marquant des commentaires réside en méthode de l'explication de texte, c'est la distinction des sens littéral et psychique. La distinction des deux sens de l'Écriture Sainte, du sens littéral et du sens spirituel, remonte, indirectement, à Saint Augustin qui, dans son œuvre *De spiritu et littera*, a distingué la leçon littérale (historique) de l'Écriture Sainte de sa lecture spirituelle (allégorique). Bien que Augustin ait formellement rejeté l'explication de texte allégorisante de Philon, il l'a instinctivement reprise et baptisée, comme ça il a transmis au Moyen Âge une tradition exégétique plantonienne. Cette même distinction se retrouve chez Thomas d'Aquin⁵³ et elle est renouvelée dans le livre indiqué de Jansenius, également. Au début du 18e siècle, l'exégèse piétiste allemande a utilisé cette même distinction et l'a mise au service de l'intention édifiante.⁵⁴

Dans les parties des commentaires de la traduction de la Bible par Sacy, qui développent le sens littéral et la signification spirituelle, la doctrine des préfigurations, le système des types, de formes ou des figures a un rôle également important. L'idée de base construite sur le symbolisme cosmique, eschatologique et moral, sur la construction typologique de la Bible, qui appartient à l'exégèse allégorique (figurative) mettant en parallèle les différents tropes (personnes, objets, événements) de l'Ancien et de Nouveau Testament, consiste en ce que l'Ancien Testament est la préfiguration du Nouveau et que les promesses au peuple d'Israël sont les préfigurations de tout ce que Christ a apporté à l'église.⁵⁵ Cette méthode de l'exégèse patristique confirmée même par le concile de Trente, a été mise en doute au 17e siècle par l'explication de la Bible prenant en considération les commentaires rabbiniques et les positions de critique littéraire également, ainsi, surtout par Grotius et Richard

⁴⁹ CHÉDOZEAU: *Op. cit.* p. 348.

⁵⁰ *La Sainte Bible, en latin et en français, avec des explications du sens littéral et du sens spirituel.* 32 vol. Paris, 1682–1696. Cf. DELASSAULT: *Op. cit.* pp. 295–295.

⁵¹ DELASSAULT: *Op. cit.* pp. 159–163.

⁵² *Ibid.* pp. 265–268.

⁵³ Tibor FABINY: *The Literal Sense and the Sensus Plenior Revisited.* In: *Literary Theory and Biblical Hermeneutics.* Proceedings of the International Conference: „Reading Scripture – Literary Criticism and Biblical Hermeneutics” Pannonhalma, Hungary, 4th–6th July, 1991. Ed. Tibor FABINY. Szeged, 1992. pp. 155–168., ici: pp. 156–157. Cf. Tibor FABINY: *The Hermeneutical, Iconographical and Literary Aspects of Biblical Typology.* Szeged, 1991.

⁵⁴ SCHÄFER: *Op. cit.* p. 120–121.

⁵⁵ Hervé SAVON: *Le figurisme et la «Tradition des Pères».* In: *Le Grand Siècle et la Bible.* *Op. cit.* pp. 757–785., ici: pp. 758–759. Cf. FRYE: *Op. cit.* pp. 78–101.

Simon,⁵⁶ mais la théologie de Port-Royal l'a considérée comme un de ses points de départ. Jansénius a comparé l'Ancien Testament à un grand spectacle dont les personnages figurent le Nouveau Testament. Le figurisme de Saint-Cyran issu des principes augustiniens, a pour base le principe de l'analogie universelle, c'est-à-dire la découverte du monde invisible dans le monde apparent, celle des analogies entre la nature et la charité (l'âme), et aussi le sentiment de décadence dû à la régression de l'Église. C'est que si Dieu détruit même l'Église, explique Saint-Cyran, il doit avoir un projet secret avec. La réponse à la question «Comment est ce projet?» est à trouver dans l'Écriture Sainte. A cela s'ajoute chez lui la découverte dans les textes sacrés des messages adressés à lui personnellement, l'interprétation de l'histoire juive pour les chrétiens comme «figure continue», aussi bien que la recherche des parallélismes entre les événements de Port-Royal et les actions bibliques. A l'époque de la deuxième génération de Port-Royal (Arnauld, Nicole), la renaissance de la littérature apocalyptique a également contribué à la réinterprétation des prophéties de l'Ancien et de Nouveau Testament et à leur adaptation aux événements du présent.⁵⁷ Cette tradition est illustrée et représentée avec efficacité par le figurisme des commentaires ajoutés à la traduction de la Bible de Sacy.

Les figures avaient des rôles divers dans les commentaires. D'une part, elles ont satisfait à l'exigence accrue des allégories et de leur interprétation, elles ont tenu l'élan de la fantaisie sous le contrôle de la tradition, et aussi elles ont compensé les passions apocalyptiques et les spéculations du figurisme extrémiste. D'autre part elles avaient aussi un rôle apologetique: elles se prétaient à prouver l'unité de l'Ancien et du Nouveau Testament, de même que la supériorité de ce dernier, à élucider les endroits obscurs de l'Écriture et à dénouer les contradictions manifestes.⁵⁸ Dans les commentaires, les figures sont interprétées comme des moyens par lesquels Dieu se cache des coupables et se révèle aux bons. Les premiers sont les «juifs corporels» qui prennent l'Écriture littéralement, les derniers sont les «juifs spirituels», c'est-à-dire les chrétiens qui interprètent les figures spirituellement, comme ça ils comprennent le secret de la loi ancienne. Dans le projet divine, les figures ont un double rôle: d'une part elles annoncent la venue du Messie, d'autre part elles prêchent les vérités de la foi. Conformément à cela, les types principaux sont représentés par les préfigurations de Christ, de l'Église et de différents dogmes. Les sources primaires sont les pères de l'Église (Augustin, Jérôme, Chrysostomos, Theodoretos, Gregorios Nazianzenos etc.), outre cela il existent des interprétations figuratives qui, à la première vue, passent pour originales. La grande majorité des figures recherche les analogies entre les réalités sensorielles de l'Ancien Testament et les réalités spirituelles du Nouveau Testament mais il existe des interprétations figuristes des parallèles de l'homme et de la nature également.⁵⁹

La traduction commentée de la Bible faite par Sacy avait une influence grandiose. entre 1701 et 1790 seulement elle a connu 34 éditions.⁶⁰ Son premier accueil a été à la fois favorable et négatif. Martin de Barcos l'a, par exemple, critiqué, par contre Nicolas Pavillon a fait son éloge.⁶¹ L'effet du figurisme de Sacy sur l'interprétation biblique de Pascal est bien connu. Pascal a, non seulement feuilleté plusieurs manuscrits de Sacy, mais il a traité le rôle des figures dans le projet divine de manière identique, et au-delà des concordances figuristes concrètes, la théorie des figures est devenue la base du principe de «Dieu caché» de Pascal.⁶² La traduction commentée de la Bible faite par Sacy a servi comme source d'inspiration pour les deux dernières tragédies de Racine: *Esther* et *Athalie*, et Victor Hugo l'avait aussi dans sa bibliothèque.⁶³

⁵⁶ Hugo GROTIUS: *Annotata ad Vetus Testamentum*. Lutetiae, 1644. Richard SIMON: *Histoire critique du Vieux Testament*. Paris, 1678. Cf. John D. WOODBRIDGE: *Richard Simon le «père de la critique biblique»*. In: *Le Grand Siècle et la Bible*. Op. cit. pp. 193–206.

⁵⁷ SAVON: Op. cit. pp. 760–768.

⁵⁸ Ibid. p. 768. DELASSAULT: Op. cit. pp. 186–187.

⁵⁹ DELASSAULT: Op. cit. pp. 188–191.

⁶⁰ François Dupuigrenet DESROUSSILLES: *Pour une étude de la production biblique catholique en France au XVIIIe siècle*. Notes sur le fonds de la Bibliothèque nationale. In: *Le siècle des Lumières et la Bible*. Sous la direction de Yvon BELAVAL et Dominique BOUREL.

⁶¹ DELASSAULT: Op. cit. pp. 163–164.

⁶² Ibid. pp. 193–196. Philippe SELLIER: *La Bible de Pascal*. In: *Le Grand Siècle et la Bible*. Op. cit. pp. 701–719., ici: pp. 704–709.

⁶³ DELASSAULT: Op. cit. pp. 246–254., 162. note 36.

C'était au cours des dernières décennies du 17e siècle et des premières décennies du 18e que les discussions théologiques autour de l'interprétation de texte typologique ont culminé, grâce à la diffusion rapide de la traduction commentée de la Bible faite par Sacy, en premier lieu. En 1703, Bossuet a critiqué, dans une œuvre autonome, la méthode de recension de Grotius et de Simon.⁶⁴ par contre la proclamation de la Bulle Unigenitus (1713) a signifié la victoire de la méthode exégétique de Simon sur la tradition exégétique figuriste janséniste.⁶⁵ Trois ans après la proclamation de la bulle, en 1716, une publication anonyme a vu le jour à Paris, dont la première partie est bientôt devenue le bréviaire du figurisme et peut être considérée comme une réponse janséniste à la bulle Unigenitus. Rákóczi possédait de ce livre aussi dans sa bibliothèque de Rodostó, il lui a servi de fond théorique et méthodologique et aussi comme recueil d'exemples complémentaire pour ses méditations sur l'Ancien Testament.

La publication contenait deux œuvres autonomes avec une pagination continue, dont la première est attribuée à Jacques-Joseph Duguet, un des organisateurs de l'opposition de la Bulle Unigenitus. Il faut remarquer également, que Duguet était un moine oratorien, et que c'est le caractère pour la plupart christocentrique de la spiritualité oratorienne qui se lie, dans son œuvre, à la leçon figurative janséniste. L'ordre des Camaldules qui a offert un asile temporaire à Rákóczi, avait une religiosité caractérisée par un christocentrisme nourrissant des autres racines, ce qui a pu contribuer indirectement, à l'admission à Grosbois de l'œuvre de Duguet.

La publication in-douze, en 400 pages contient l'œuvre attribuée à Duguet sur les pages de 1 à 192, avec l'exposé des 12 règles nécessaires pour l'interprétation de l'Écriture Sainte, en y ajoutant des exemples (*Règles pour l'intelligence des Saintes Écritures*). Le sujet de l'œuvre anonyme de la deuxième partie, qui peut être attribuée à l'abbé d'Asfeld, est le retour des Juifs de l'Égypte (*Vérités sur le retour des Juifs*). Cette œuvre n'a pas de relation avec la précédente, elle n'y fait même pas de référence, au lieu de l'explication figurative de texte, elle utilise les explications traditionnelles, ce qui signifie une allusion indirecte à la crise de la méthode figurative.⁶⁶

Les Règles est une œuvre exégétique systématique illustrée d'exemples, qui témoigne de la connaissance profonde de la tradition patristique et, en même temps, rejette l'interprétation historique et critique de la Bible à la manière de Grotius et de Simon. À la base des règles se trouve la conception selon laquelle Jésus est l'accomplissement de la Loi, tout l'Ancien Testament est sa préfiguration et la méthode-même de l'interprétation est à retrouver dans l'Écriture. En abrégé, les règles sont les suivantes: 1. Voir Jésus partout, où les apôtres l'ont vu et, par ce moyen, découvrir les figures et le sens prophétique. 2–3. Dénouer les disproportions des correspondances qualitatives et quantitatives. 4. Le sens prophétique (christologique) est l'unique sens directe et littéral. 5–7. Dans l'Écriture Sainte, il n'y a pas de contradiction, seulement, tout au plus, un sens caché qui est à découvrir. C'est particulièrement valable à l'interprétation des incohérences, absurdités et mystères apparents. 8. Les marques positives du sens prophétique sont les histoires qui se réfèrent sans équivoque à Jésus. 9. C'est l'application du principe précédent à la réalité de l'Ancien Testament, à ses œuvres liturgiques. 10. L'application à Jésus des histoires et des prophéties où tous les détails se couvrent, ouvre la possibilité de l'interprétation figurative. 11. Le sens figuratif est facile à retrouver dans n'importe quoi, par son inutilité, son insuffisance etc. 12. Les prophéties font référence, apparemment à des événements différents, mais, finalement, elles reportent toutes, à Jésus. – L'exposé et l'illustration des règles sont faites à l'aide des exemples, des séries d'exemples qui valent bien des méditations. L'œuvre des objectifs à la fois méthodologiques, didactiques et polémiques cite, parmi les auteurs modernes, uniquement Grotius et Bossuet, et sur les pas de ce dernier il défend, contre le premier, l'interprétation de texte figurative.⁶⁷

Le collationnement des commentaires de la traduction de la Bible faite par Sacy et de l'œuvre de Duguet, aux *Méditations* sur l'Ancien Testament, résulte que Rákóczi avait comme source primaire le commentaire biblique, il l'a utilisé comme point de départ fondamental. Il a puisé plutôt des commentaires du «sens spirituel» que des explications du «sens littéral». Le raisonnement du commentaire et de la méditation est très souvent identique, mais à la place des ressemblances textuelles se trouvent des correspondances du contenu. Rákóczi a trié volontairement des interpré-

⁶⁴ J.-B. BOSSUET: *Dissertation préliminaire sur la doctrine et la critique de Grotius*. Paris, 1703.

⁶⁵ SAVON: *Op. cit.* p. 784.

⁶⁶ *Règles pour l'intelligence des Saintes Écritures*. Paris, 1716. Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) p. 23. nr. 51.; SAVON: *Op. cit.* pp. 775–784.

⁶⁷ Cf. SAVON: *Op. cit.* pp. 772–773.

tations offertes par les commentaires. Il n'a pas tout repris et surtout, il a puisé non seulement de là : en dehors des commentaires et l'œuvre de Duguet il avait d'autres sources aussi.

Parmi les sources des *Méditations* sur l'Ancien Testament il faut retenir d'autres œuvres exégétiques de la bibliothèque de Rákóczi à Rodostó, dont le dictionnaire biblique de Dom Augustin Calmet⁶⁸ ainsi que sa préface à l'histoire ecclésiastique de Fleury⁶⁹ traduite par Mikes, le troisième est, très certainement une partie du commentaire biblique de Calmet à plusieurs volumes.⁷⁰ Le commentaire biblique a eu sa première édition entre 1707 et 1716, la préface – en 1718, le dictionnaire en 1720 à 1721; en principe, Rákóczi a pu donc utiliser toutes les trois œuvres. Mais l'examen des trois œuvres et leur collationnement aux méditations démontrent que Rákóczi leur a recouru seulement occasionnellement, ou même pas.

Dom Calmet représentait la priorité de l'explication littérale de l'Écriture Saint, au mépris de l'interprétation spirituelle et mystique. Bien qu'il n'ait pas nié la possibilité de plusieurs interprétations et qu'il ait distingué cinq significations différentes de l'Écriture Sainte, sa méthode exégétique est d'ordre neutre, prudent et didactique normatif. Il a pris la défense de la Bible à l'encontre de la critique rationnelle de manière à ce qu'il essayait de donner une explication rationnelle aux miracles et aux contradictions, de résoudre les difficultés de l'interprétation et il a créé la synthèse apologétique des sciences bibliques, une sorte de mélange spécifique de la crédulité et du rationalisme.⁷¹

Calmet fait ses commentaires aux textes de la Vulgate et de la traduction de Sacy publiés parallèlement, de telle façon qu'il découpe le texte à l'intérieur des chapitres en prenant ensemble plusieurs vers, et les explique vers par vers. A l'opposé de la double interprétation de Port-Royal il publie toujours un seul «commentaire littéral» qui contient, pour la plupart, l'exposé de la littérature commentaire patristique du Moyen Age et de l'Age Moderne, l'alignement ou plutôt la superposition de l'explication historique et des tropes bibliques parallèles. Les commentaires deviennent souvent de longs discours, quand Calmet expose des hypothèses et des conceptions différentes concernant tel ou tel passage, et en argumentant contre, il s'efforce à les démonter. Ce type de commentaires est très loin des explications de texte de Port-Royal. Il y a beaucoup moins de figures, et, même s'il les mentionne, elles ne deviennent pas le point de départ des raisonnements ultérieurs. Par exemple, le parallèle de la foi d'Abraham et de Marie constitue le sujet d'une longue réflexion dans le commentaire de Port-Royal tout comme chez Rákóczi, tandis que Calmet y fait à peine référence.⁷²

Le principe ordonnateur de l'introduction à l'histoire ecclésiastique de l'abbé Fleury est la chronologie de l'histoire mondiale à partir de la création du monde. Calmet traite les événements non pas dans l'ordre des livres bibliques, mais dans la chronologie supposée de leur contenu. Ici aussi, il accentue l'interprétation littérale et en parlant des collationnements et des parallèles figurés il se reporte, dans la mesure du possible, aux auteurs concrets. La providence est une idée de prédilection pour Calmet aussi, il interprète les histoires de l'Ancien Testament, lui aussi, comme exemples, mais ses propres remarques sont toujours brèves, pratiques. Ainsi par exemple, à propos de la chute, Rákóczi, de même que Calmet, s'occupe de la question «Cur præcepit vobis Deus...?», mais alors que Calmet aborde à peine le danger qui réside dedans, Rákóczi en médite longuement.⁷³

La troisième œuvre de Calmet, le dictionnaire biblique, conformément à son genre, publie, en ordre alphabétique, les articles concernant les personnages et les événements bibliques, les lieux et les notions géographiques. C'est les personnages qui y sont exposés le plus en détail : les données figurant dans la Bible y sont toujours mentionnées aussi bien que la littérature historique ou la

⁶⁸ Augustin CALMET: *Dictionnaire historique et critique de la Bible*. Paris, 1722. Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) p. 20. nr. 1.

⁶⁹ Augustin CALMET: *Histoire de l'Ancien et de Nouveau Testament et des juifs*. Pour servir d'introduction à l'Histoire Ecclesiastique de M^r l'Abbé FLEURY Tome I–II. Paris, 1719. (1re édition 1718). Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) p. 21. nr. 15.; MIKES. Kelemen: *Az idő jó elöltésének módja és más keltezetlen fordítások [Le moyen de bien passer son temps, et autres traductions sans date]*. Publié par Lajos HOPP. MÖM VI. Budapest, 1988. pp. 495–899, 971–981.

⁷⁰ Augustin CALMET: *Commentaire littéral sur tous les livres de l'Ancien et du Nouveau Testament*. Tome I–III. Paris, 1724. (1re édition 1707–1716). Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) p. 20. nr. 5.

⁷¹ Bertram Eugène SCHWARZBACH: *Les adversaires de la Bible*. In: *Le siècle des Lumières et la Bible*. *Op. cit.* pp. 139–166., ici: pp. 142–146.

⁷² *La Genèse*. *Op. cit.* pp. 418–420.; *Meditationes super Genesim*, super cap. 15. Cf. CALMET: *Op. cit.* (1724.) p. 144.

⁷³ *Meditationes super Genesim*, super cap. 3. Cf. CALMET: *Op. cit.* (1719.) p. 11.

tradition apocryphe de référence personnelle, des efforts sont faits pour élucider les parties obscures en mettant les différentes interprétations l'une à côté de l'autre, et il y a mention, séparément, de l'importance du personnage et de son respect dans la tradition chrétienne. Dans les articles notionnels il énumère d'abord les apparitions et les sens bibliques du mot, ce qui est suivi par l'explication détaillée, illustrée par les exemples. L'opinion personnelle de Calmet reste encore à l'arrière-plan, il commente laconiquement et ne médite guère, il ne parle pas du tout des figures, il met l'accent sur la quantité des données objectives et des connaissances encyclopédiques.

À la base de tout cela on peut constater que les œuvres de Calmet ne peuvent être classées parmi les sources des *Méditations* qu'avec des restrictions considérables. Le commentaire biblique était peu convenable pour point de départ des méditations, surtout à cause de sa méthode. La préface de l'histoire ecclésiastique et le dictionnaire biblique également, mais à cause de leur construction. Naturellement, leur utilisation occasionnelle n'est pas exclue, toutefois l'interprétation de la Bible par Calmet a été bien loin de l'optique des méditations de Rákóczi.

Parmi les sources possibles des *Méditations* bibliques, Béla Köpeczi a encore indiqué les œuvres de Claude Fleury qui se trouvaient dans la bibliothèque de Rákóczi à Rodostó.⁷⁴ Cette possibilité n'est pas exclue, mais il est difficile de la confirmer aussi, puisque c'étaient des œuvres de l'histoire ecclésiastique, canoniques, méthodiques et catéchétiques qu'on ne peut relier aux méditations qu'indirectement, même en se basant sur leur contenu; leur utilisation directe n'est pas vraisemblable, à mon avis. Le reste de sources est à retrouver également aux environs spirituels des commentaires de la traduction de Sacy et de l'œuvre de Duguet.

En cherchant les sources de l'autre série de méditations, *Les méditations de l'année 1723* il faut tenir compte d'abord de la diversité thématique de ces textes, ensuite du fait que Rákóczi a choisi ici des sujets connus et favorisés dans la littérature spirituelle et méditative des 16e à 18e siècles et qui étaient à retrouver dans une partie des éditions ascétiques, morales et méditatives de la bibliothèque de Rodostó. Les méditations de sujets différents ont pu avoir de nombreuses sources diverses, et il est impossible de désigner une source de base, comme pour les méditations sur l'Ancien Testament. De l'utilisation de plusieurs sources différentes témoigne aussi le fait que *Les méditations de l'année 1723* montrent un certain manque de construction, une sorte d'inégalité thématique et ce n'est pas avec la même fermeté de suite que les *Méditations* qu'elles ont été composées. Ces méditations sont plus libres que ces dernières aussi bien du point de vue de la forme que du contenu, puisqu'elles ne sont pas liées directement à des textes bibliques, d'une part, d'autre part le sujet des méditations et leur ajustement ont été décidés par Rákóczi-même.

Selon les références textuelles et les citations, c'est de nouveau la Bible qui occupe la première place parmi les sources, plus particulièrement le Nouveau Testament: en dehors des évangiles, Rákóczi cite le plus souvent les lettres de Saint Paul et le Livre des Apparitions. Parmi les livres de l'Ancien Testament, c'est les cinq premiers livres et le Livre des Psaumes qui sont présents le plus souvent. Des références occasionnelles sont faites sur Aristote, Saint Augustin et sur le texte du symbole des apôtres. Les hymnes *Exsultet*, *Veni sancte spiritus* et *De imitatione Christi* sont cités quelquefois dans les *Méditations* également; leur édition française – vraisemblablement dans la traduction de Sacy – existait dans la bibliothèque de Rákóczi.⁷⁵

Les ouvrages que Rákóczi pouvait utiliser comme source des différents sujets de méditation ont un rôle plus important que les auteurs et les textes cités occasionnellement. Ces sources se divisent en trois parties: 1. les livres d'esprit janséniste, 2. la littérature méditative jésuite, 3. les autres ouvrages de caractère méditatif, spirituel. Dans ce qui suit, je traiterai, en priorité, les sources qui existaient dans la bibliothèque de Rodostó, donc qui ont pu servir indirectement; les autres correspondances de contenu, je ne les indiquerai qu'exceptionnellement.

Parmi les sources d'esprit janséniste, les ouvrages de Pierre Nicole sont à mentionner. Rákóczi a étudié Nicole à fond, déjà à Grosbois, et il a emmené à Rodostó six de ses œuvres dont les trois volumes posthumes édités indépendamment des *Essais de morales*.⁷⁶ A vrai dire, Nicole hésite jusqu'à la fin, entre le théologue professionnel et les influences laïques. Dans ses œuvres il représente la conception rationnelle d'une «bonne vie» imaginée par lui, les tendances mystiques le laissent indifférent. Dans l'acheminement de la vie, il attache une importance fondamentale à la liaison de la foi, de l'esprit et du cœur, par contre dans la question de l'immortalité de l'âme il suit

⁷⁴ KÖPECZI: *Op. cit.* p. 505. Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) nr. 20–85, 86, 88, 89, 106.

⁷⁵ ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) nr. 63.

⁷⁶ *Ibid.* nr. 24, 46, 67, 69, 78. Cf. ZOLNAI Béla: *Magyar jansenisták [Jansénistes hongrois]*. Minerva 1924. pp. 66–97, 1925. pp. 10–40. 1926. pp. 41–46., ici: 1924, pp. 94–96.

la conception augustinienne.⁷⁷ Ces dernières pensées font écho, par exemple dans les textes n° 5 et 6 de la deuxième partie des *Méditations de l'année 1723*. L'interprétation de la méditation de Nicole qu'il avait exposé, entre autres dans son œuvre intitulée *Instructions théologiques et morales sur l'oraison dominicale* existant aussi dans la bibliothèque de Rodostó, se retrouve dans le texte n° 3 des méditations. Selon Nicole, le devoir principal de l'homme tombé dans le péché consiste en méditation sur sa nullité dans les intérêts de faire son salut.⁷⁸ L'autre objectif de la méditation, c'est la connaissance de soi-même. La connaissance de soi signifie principalement la connaissance de ses envies sensorielles. Suivant Jansenius, Nicole estime que la source de toute souffrance est l'amour-propre de l'homme et son envie de possession. Avant la chute, nous étions dominés par la raison et la volonté, mais après la chute, les sens ont échappé du contrôle de la raison et de la volonté corrompue. Nicole estime également que la fantaisie a un rôle négatif.⁷⁹ A la base de tout cela il est facile à découvrir la ressemblance entre la conception de Nicole et le texte n° 2, de la deuxième partie des *Méditations de l'année 1723*. Des sens, dont à la suite d'Augustin, Nicole s'occupe d'une manière approfondie, Rákóczi en médite en particulier, dans le texte n° 11 de la deuxième partie.

Une autre notion-clé de Nicole, la sécheresse, l'insensibilité et l'abandon psychologiques se répètent chez Rákóczi de manière stéréotypique. Leurs causes, selon Nicole, sont, entre autres, l'état pécheur de l'âme, l'envie que l'âme soit unie à Dieu dans l'état de grâce, ou une souffrance, une tristesse, une solitude prodigieuses, comme pour Rákóczi.⁸⁰ La providence, une des idées favorites de Nicole, est un des sujets centraux des *Méditations de l'année 1723*.⁸¹ A l'avis de Nicole, que correspond, en principe, à la conception de Port-Royal, le sort de la créature est décidé par la sagesse et la toute-puissance de Dieu. L'homme ne peut pas acquérir la certitude de sa vocation ou de sa damnation, mais il doit avoir confiance en Dieu, qu'il achèvera sa bénédiction commencée. Notre salut dépend fatalement de Dieu, mais l'homme y a aussi sa part. Le dernier exemple est la conception des sacrements de Nicole exposée dans un ouvrage indépendant (*Instructions théologiques et morales sur les sacrements*), d'après laquelle Rákóczi traite le rôle des sacrements dans la méditation n°21 de la première partie de la série.

Parmi les publications de la littérature méditative jésuite lues par Rákóczi et qui avaient des objectifs principalement ascétiques et moraux, les œuvres de Paulus Segneri, de René Rapin et de Antonius Le Gaudier peuvent être mentionnées comme sources des méditations. Dans la première partie de son ouvrage *Homo christianus*, Segneri traite le chemin et les possibilités de l'âme vers le salut.⁸² Les sujets des causeries liées au texte des méditations sont les suivants: l'amour de Dieu avant tout, la nécessité du refus du luxe, du rejet de l'avarice, de la préférence donnée à la volonté divine avant tout, aussi bien que la gravité des péchés commis mentalement. La deuxième partie s'occupe de la culpabilité, de l'état de la culpabilité cachée et de son décernement. Rákóczi traite ces questions surtout en méditant sur l'homme ancien et nouveau,⁸³ mais il les indique à d'autres endroits aussi. Le salut est le sujet central de l'ouvrage de Rapin: *L'importance du salut*.⁸⁴ Un peu à la manière de Segneri, Rapin présente, lui aussi, les obstacles, les moyens et les erreurs possibles de la recherche du salut. Dans la recherche du salut, il attache un rôle important à la religiosité intérieure, à l'étude des questions de la vie éternelle et à la connaissance de Dieu. Son sujet préféré est le caractère de pèlerinage de l'existence terrestre. L'idée de base de l'ouvrage de Le Gaudier *De natura et statibus perfectionis* est que l'homme est créé parfait, il a perdu sa perfection en tombant dans le péché, mais la foi, l'amour, la religion, la vie contemplative et le monde sauvé par Christ lui

⁷⁷ E. D. JAMES: *Pierre Nicole, Jansenist and Humanist. A Study of his Thought*. The Hague, 1972. pp. 132–135.

⁷⁸ JAMES: *Op. cit.* p. 73.

⁷⁹ *Ibid.* pp. 116–131.

⁸⁰ *Ibid.* pp. 90–97.

⁸¹ *Ibid.* pp. 99–107. Cf. *Meditationes Anni 1723.*, Meditatio 7–11, 18–24.

⁸² Paulus Segneri: *Homo christianus in sua lege institutus. Sive discursus morales*. Bambergæ, 1756. Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) nr. 36.

⁸³ *Meditationes Anni 1723.*, Meditatio 12–17, 25–26, *Meditationes de homine veteri*, Meditatio 1–13.

⁸⁴ René RAPIN: *L'importance du salut*. Paris, 1675. Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) nr. 49.; KÖPECZI: *Op. cit.* pp. 239–240.

ouvrent une possibilité nouvelle de l'obtention de la perfection.⁸⁵ Ce raisonnement constitue, essentiellement, la base des contemplations n° 12 à 17 de la première partie des *Méditations de l'année 1723*, où Rákóczi médite sur la perte et la possibilité de la reprise de l'état de perfection, dans l'idée de la nouvelle création.

Un des sujets centraux des méditations est l'opposition: homme ancien – homme nouveau – création nouvelle, qui remonte à l'apôtre Saint Paul. C'est un motif favori de la littérature de dévotion des 16e à 18e siècles, et se retrouve dans une partie des traductions de Mikes.⁸⁶

Comme sources possibles, les œuvres méditatives et les publications jésuites lues en commun avec Mikes, peuvent également être mentionnées. Cette constatation est prouvée, par exemple, par l'ouvrage du jésuite néerlandais Guillaume de Stanyhurst, publié d'abord en latin, en 1661, puis en français, en 1666 et qui a connu par la suite, de nombreuses éditions, au centre duquel se trouve l'homme ancien et sa transformation, la nouvelle création.⁸⁷ La collationnement de ce livre aux textes adéquats de Rákóczi laisse reconnaître que le raisonnement des deux auteurs consonne sur presque tous les points, et qu'ils développent le sujet, grosso modo, de la même façon. Selon la dédicace de l'ouvrage de Stanyhurst, la nouvelle création est la transformation de l'homme ancien, au cours de laquelle l'ancien meurt, le nouveau se met au monde. Ça peut se produire également dans la vie terrestre, sans altération extérieure corporelle quelconque, par voie de méditation, à l'aide de la grâce.⁸⁸ Cette même possibilité est exposée dans le texte n° 12 de la première partie des *Méditations de l'année 1723*. Dans la partie principale de son ouvrage, Stanyhurst compare les qualités de l'homme ancien et moderne; Rákóczi agit de la même façon, dans la deuxième partie de ses méditations. L'idée de l'ascension de l'homme nouveau est un élément commun: d'après Stanyhurst, l'homme nouveau est invité dans le royaume des cieux, sa vie continue non pas dans la mort éternelle, mais dans la vie sans mort, avec Dieu. Rákóczi contourne la même question, dans la méditation n° 16 de la première partie.

Au troisième groupe des sources appartiennent des manuels méditatifs et spirituels différents. Deux ouvrages de ce genre se retrouvent également parmi les traductions de Mikes, dont l'un, les *Pensées chrétiennes* de Étienne François Vernage existait dans la bibliothèque de Rákóczi et montre plusieurs parallélismes avec les méditations.⁸⁹ L'ouvrage de Giovanni Bona: *Via compendii ad Deum* est une des sources d'inspiration principales d'une autre œuvre de Rákóczi, des *Aspirations*.⁹⁰ Les exemples des oraisons tissées dans les méditations, de même que la méthode d'introduire les aspirations dans les méditations, sont tirés par Rákóczi également de cet ouvrage. Dans le premier chapitre, Bona confie qu'il existe deux chemins qui amènent au salut: le chemin scholastique et le chemin mystique. Les deux nécessitent une illumination divine; il présente la deuxième possibilité. La question de l'illumination divine est un motif répétitif des méditations de Rákóczi. Dans les chapitres II à V Bona s'occupe du chemin mystique vers Dieu et du rôle des aspirations, dans les chapitres VI à IX il caractérise les aspirations, dans les chapitres XI à XIV il parle de la pénitence et de différentes exercices de vertu, ensuite, dans les chapitres XV à XX il donne des exemples d'aspirations qui peuvent être prononcées dans différentes situations. Une des idées préférées des méditations de Rákóczi et des aspirations introduites dedans est le refreinement de sa propre volonté et son adaptation à la volonté divine (conformitas). Des aspirations de cette esprit se trouvent, par exemple dans le chapitre n° XII du livre de Bona qui montrent, en partie, une identité textuelle aussi avec les aspirations introduites dans les méditations de Rákóczi.

Parmi les sources possibles des *Méditations de l'année 1723*, les ouvrages de Bossuet: *Élévations à Dieu* et de Fénelon: *Sentiments de piété* ont été également supposés. L'œuvre fortement figurative

⁸⁵ Antonius LE GAUDIER: *De perfectione vitæ spiritualis*. Tom. 1–3. Paris, 1856. Pars prima: *De perfectionis natura et causis*. (1e édition *De natura et statibus perfectionis etc.* Paris, 1643.) Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) nr. 10.

⁸⁶ Cf. Note 83., MIKES, Kelemen: *Epistoláknak és Evangéliumoknak Magyarázattya [Explication des Épîtres et des Évangiles]*. Publié par Lajos HOPP Budapest, 1967. *MÖM* II. pp. 942–943, 947–948. MIKES, Kelemen: *Mulatságos napok és más fordítások [Journées amusantes et d'autres traductions]*. Publié par Lajos HOPP. Budapest, 1970. *MÖM* III. pp. 1023, 1067.

⁸⁷ Guillaume STANYHURST: *Veteris hominis per expensa quatuor novissima metamorphosis, et novi Genesis. Agriæ, 1775*. (1e édition 1661.)

⁸⁸ *Ibid.* pp. A2a–A4b.

⁸⁹ *MÖM* III. pp. 966–977. Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) nr. 109.

⁹⁰ Joannes BONA: *Via compendii ad Deum*. In: *Opera omnia*. Venetiis, 1764. (1e édition 1678.) pp. 54–90. Cf. HOPP: *Op. cit.* p. 622.

de Bossuet publie des élévations en nombre variable, réparties pour 25 semaines. Le sujet des 1er et 2es semaines est Dieu et la sainte trinité; au centre des semaines 3es à 10es se trouvent les cinq premiers livres de l'Ancien Testament et le Livre des Prophètes, aux semaines 11es à 25es Bossuet médite sur la vie de Jésus à la base des évangiles. La première édition, posthume, de l'œuvre a vu le jour en 1727, Rákóczi n'a pas pu l'utiliser pour ces méditations.⁹¹

Pour découvrir les autres sources, en distinguer les directes et celles qui ont servi seulement indirectement, demande une approche particulièrement prudente. Un seul exemple: derrière l'introduction du temps dans la méditation n° 9 parlant de l'homme ancien, l'effet inspiratoire du XIe livre des *Confessions* augustiniennes est à supposer, mais ce n'est pas à la suite de Saint Augustin que Rákóczi aborde le sujet-même.⁹²

CONTENU, CONSTRUCTION

Les deux séries de méditations sont bien différentes en contenu et en construction également. Les deux contiennent des sujets intermittents, des idées répétitives, mais, dans les contextes différents ils apparaissent de manière différente. Il existe également de nombreux parallélismes de contenu entre les méditations et les autres œuvres de Rákóczi. Le choix du sujet des méditations a été déterminé, pour la plupart, par des préfigurations augustiniennes, jansénistes, pour le reste, par des exemples jésuites, et ils étaient complétés par quelques tendances spirituelles encore, du tournant des 17es et 18es siècles.

Le sujet des *Méditations* bibliques contient les cinq premiers livres de l'Ancien Testament: l'histoire de la création, la préhistoire de l'humanité, le choix des patriarches du peuple juif et leur direction, l'oppression d'Israël en Égypte et la jeunesse de Moïse; l'invitation de Moïse et ses premiers miracles; l'exode de l'Égypte; la fuite par la Mer Rouge; pérégrination au mont Sinaï; alliance et législation au mont Sinaï; pérégrination d'Israël à travers le désert, jusqu'à la limite du Canaan; discours d'adieux et la mort de Moïse.

Rákóczi médite par livre et par chapitre, il suit fidèlement le récit biblique, et seulement quelquefois il réunit deux à trois chapitres en une méditation. Ces regroupements sont exigés par la relation étroite du contenu des chapitres bibliques et par la continuité des événements. Il y a un, deux ou trois regroupements par chapitre, le plus grand nombre en est fait dans les méditations sur l'Exode (5). Il a composé 48 méditations sur la Genèse, 27 – sur l'Exode, 22 – sur le Lévitique, 35 – sur les Nombres, 30 – sur le Deutéronome, en somme, il a donc fait 162 méditations sur les cinq livres. Les méditations sont de dimensions différentes déterminées par la longueur des chapitres bibliques et la richesse du contenu, ensemble.

Devant les méditations sur le Livre de la Création Rákóczi a composé une préface, dans laquelle il raconte, brièvement, les conditions de la naissance de l'œuvre, les motifs intérieurs de sa composition. Au début et à la fin des méditations se trouvent normalement des courtes prières méditatives, des aspirations ou des invocations qui apparaissent souvent dans le texte-même. D'abord, Rákóczi résume en général l'histoire biblique, qui est suivie par l'explication et la réflexion sur le texte de l'Écriture. La recherche des concordances typologiques, des préfigurations de l'histoire du salut et des parallélismes entre les Ancien et Nouveau Testaments est un élément déterminant des méditations. L'énumération des figures et leur explication représentent non seulement le contenu le plus important des méditations, à côté du texte biblique, mais aussi leur méthode déterminante. Dans les commentaires, Rákóczi développe son opinion concernant différentes questions religieuses, théologiques et morales. Dans ce qui suit, je soulignerai quelques idées caractéristiques en suivant l'ordre des méditations.

⁹¹ KÖPECZI: *Op. cit.* p. 524. Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) nr. 48. 62. KÖPECZI, Béla: *Rákóczi Bossuet és Fénelon között [Rákóczi entre Bossuet et Fénelon]*. In: *Eszmei és irodalmi találkozások. Tanulmányok a magyar-francia irodalmi kapcsolatok történetéből [Rencontres idéologiques et littéraires. Études de l'histoire des relations franco-hongroises]*. Publié par Béla KÖPECZI, István SÓTÉR. Budapest, 1970. pp. 29–47. Thérèse GOYET: *L'humanisme de Bossuet*. Tome I–II. Paris, 1965. pp. 638–648.

⁹² Henri BOURGEOIS, Pierre GIBERT, Maurice JOURJON: *L'expérience chrétienne du temps*. Paris, 1987. pp. 20–25.

En méditant sur la Genèse, il s'occupe du problème des élus, de voués et des condamnés, à propos de la création d'Adam, et ce motif revient de temps en temps dans d'autres méditations. A propos de l'histoire de la chute, il médite de la volonté libre et de la misère de l'homme. En parlant de l'histoire de Caïn et d'Abel, il attire l'attention à la différence de l'homme corporel et spirituel, au caractère de pèlerinage de la vie terrestre. Noé est la préfiguration du Christ, le déluge est celle de la purification, de la renaissance du monde. Abraham, Isaac et Jacob sont également des préfigurations du Christ. A propos de pérégrinations d'Abraham, il traite le chemin de l'homme aspirant le salut, les dangers de la vie laïque. En évoquant l'histoire de Joseph et de ses frères, il explique les problèmes de la sagesse divine, de la providence, de la volonté libre et de la grâce, ainsi que la différence de la loi dans l'Ancien Testament et dans le Nouveau Testament; par la suite, il reviendra à ces thèmes, à plusieurs reprises.

La libération de l'Égypte du peuple juif dans le Livre de l'Exode reçoit, chez Rákóczi, une interprétation symbolique: l'oppression des juifs symbolise l'état de l'homme vivant en captivité du diable qui ne s'enrichit pas au moral, sa libération signifie le dégagement de la race humaine de la condition asservissante du péché et du pèlerinage de la vie terrestre. Ce deuxième sens de l'Exode traduit, en même temps, le pèlerinage de l'église. A plusieurs endroits de l'histoire il découvre la sagesse divine. Moïse est également une préfiguration du Christ, mais avec la fragilité originaire de l'homme: il est à la fois docile et irréflecti, croyant et sceptique. Il considère les coups subis en Égypte comme la punition légitime de Dieu. Le nuit de l'Exode est la préfiguration de la nuit de la résurrection du Christ. En parlant de la pérégrination dans le désert, Rákóczi reprend l'idée du caractère de pèlerinage de la vie humaine. A propos du décalogue et du livre de l'alliance, il entre d'abord dans les détails de la différence des lois naturelles ou morales, des lois de l'office et de la loi principale de l'amour, ensuite il met en évidence ce qui est nécessaire pour le salut de l'homme, pour son union à Dieu. Les prescriptions concernant le lieu saint, la consécration d'Aron et de ses fils et les sacrifices, tout comme l'histoire du veau d'or et le renouvellement de l'alliance à Dieu donnent lieu à toute une série des interprétations figuratives.

En abordant le Lévitique, à propos de la description des sacrifices, il médite d'abord de l'origine et de la nécessité du sacrifice selon l'Ancien Testament, ensuite, du sacrifice du Christ et de l'église. En écrivant de la sacrifice collective, dans la préface il s'écarte un peu du sujet du chapitre, et médite de la paix intérieure et de ses conditions. A propos des sacrifices propitiatoires, il légitime la pénitence pour les péchés commis dans l'état de l'ignorance, en disant que nombreux sont ceux qui sont allés en enfer à cause de l'ignorance, et il pense aux hérétiques. Il prend position dans la question de la juridiction divine qui n'est pas sans miséricorde, à son avis. Le plus grand péché de l'homme contemporain est l'athéisme dû au fait que l'homme ne connaît pas Dieu. Les prêtres sont des intermédiaires vers Dieu, ils portent les caractères de Dieu. En arrivant à la différenciation des animaux et des choses purs et impurs il avoue son ignorance et qu'il ne comprend pas ce chapitre. Il commente longuement le problème de la pureté et de l'impureté, qu'il met en relation avec la question du péché et de la purification du péché, avec celle de la pénitence. A l'opposition de la loi «œil pour œil, dent pour dent», il souligne la supériorité de la loi de l'amour.

Le livre des Nombres a une double signification: au sens littéral, il signifie l'ordre de gouverner le peuple de Dieu, au sens spirituel, c'est la naissance de l'église. L'énumération du peuple et l'ordre du campement représentent l'église en lutte, les chefs des tribus sont les préfigurations des douze apôtres. Dans les différentes lois, l'auteur voit la manifestation de la volonté divine. En écrivant de l'ordination des Lévitites, il est préoccupé surtout par la signification des fonctions de prêtre selon le Nouveau Testament. A propos de Pâques des Juifs il évoque l'idée de l'homme ancien-créature nouvelle et de la célébration continuelle de Pâques. Devant les princes désignés pour guider les peuples, il allègue comme modèle, l'humilité de Moïse priant Dieu de guérir Miriam. C'est aussi à eux que l'exemple de l'envoi préalable des messagers à Canaan, à l'ordre de Dieu, est adressé. A la rencontre de cette histoire, Rákóczi médite sur l'état de l'homme qui a perdu son espoir et s'est détourné de Dieu. C'est dans l'hérésie qu'il retrouve le parallèle de l'émeute du peuple contre Moïse et Aron, ensuite il analyse la différence entre la purification de l'homme ancien et celle de l'homme nouveau. L'histoire de Balaam lui fournit l'occasion de juger le fétichisme et les faux prophètes qui prêchent les paroles de Dieu mais suivent leur propre volonté. En méditant sur l'exercice des fonctions du gouverneur il affirme la légitimité de la succession selon le droit du sang, mais l'aptitude compte aussi. En dehors de ça, il faut tenir compte de la puissance et du conseil spirituel de Dieu, quand on élit des chefs. Les mesures de Moïse pendant la répartition du proie peut servir de modèle pour les princes. Dans la dernière méditation il revient à l'idée de l'église en lutte: du point de vue spirituel, c'est la pape que est à sa tête, mais dans le sens laïque, l'épée de la justice divine est portée par les rois et les princes.

Le Deutéronome est divisé en deux parties, suivant son contenu: la première répète les lois déjà connues, la deuxième raconte l'histoire de la mort de Moïse. Selon Rákóczi, la première partie est composée par Moïse, la deuxième par Josué ou par Eliezer. Il fait souvent allusion aux répétitions. En cherchant la cause de la répétition des lois, il attire l'attention au double sens de la loi: 1. elle est noté directement à partir de Dieu, 2. le législateur l'a léguée au peuple. Cette ambivalence est comparée à l'état de l'église naissante, à la présence collective des témoins directs des œuvres du Christ et celle des enseignements des évangiles. En méditant sur l'élection des dirigeants, à part le savoir et l'esprit de justice il souligne l'amour du peuple et en fait leçon pour les princes. En raison de ses vertus, Moïse est l'idéal de tous les princes et généraux. A la demande de Moïse est l'idéal de tous les princes et généraux. A la demande de Moïse de traverser le Jordan, il oppose les dernières paroles du Christ: la demande de Moïse n'a pas été en accord avec la volonté divine, et Christ prêche à adapter la volonté de l'homme à celle de Dieu. La première loi est gravée dans le cœur des croyants par le Saint-Esprit, tandis que la deuxième est la loi notée, révélée, comme le Deutéronome et le Nouveau Testament. Moïse a seulement noté la loi, mais il n'était pas capable de transmettre l'esprit de la compréhension, c'est pourquoi la venue du Christ a été nécessaire. La loi la plus importante est l'amour de Dieu et Rákóczi le compare selon l'Ancien Testament et selon le Nouveau. Les conditions principales de l'accès à la Terre promise (c'est-à-dire celle de l'Église), sont le souvenir du long pèlerinage et de la grâce divine, le respect fidèle de la loi et les efforts humbles pour la pureté du cœur.

En parlant des lois, il médite d'abord de l'influence du milieu corrompu et du rôle des faux prophètes. Il explique les lois respectives, de manière différemment détaillée, plusieurs restent sans explication. Il se plaint souvent de sa tiédeur, de son insensibilité, de son ignorance. Il s'occupe du caractère sacré de la pénitence, de l'ambivalence de la puissance spirituelle et laïque et distingue les faux prophètes et les hérétiques les uns des autres. En parlant des hostilités, il dessine l'image des deux drapeaux: celui de l'église et celui des armées, sous lesquels tous les gens se rangent. Il répète l'idée de l'ambivalence de la loi de la nature et de celle de l'âme. En abordant la loi de l'admission des autres peuples, il mentionne son propre exemple: au lieu des princes chrétiens ce sont les Turcs qui lui ont donné asile. Et ceux qui voulaient lui nuire par cela, lui ont fait du bien, car ainsi il s'est approché de Dieu. A propos de la dispersion du peuple choisi il affirme que l'apostasie des peuples chrétiens n'est pas inférieure à celle du peuple juif.

La série des *Méditations de l'année 1723* se compose de deux grandes parties. La première partie contient 26 textes, la deuxième en a 13, avec un titre particulier et une numérotation recommencée. La première partie se divise en cinq grandes unités thématiques. Dans l'unité initiale (méditations 1 à 6) Rákóczi s'occupe de différents sujets comme la nécessité de la vie spirituelle, le devoir de l'homme, le but de la méditation, la relation du corps et de l'âme, la solitude, et la mort de sa femme. Dans la deuxième unité (méditations 7 à 11), il aborde le sujet du décret de Dieu et de la volonté libre de l'homme, dans la troisième (méditations 12 à 17), il parle de la nouvelle création, dans la quatrième (méditations 18 à 24), de la prévoyance divine. La cinquième unité (méditations 25 à 26) qui achève la première partie, est liée, dans son contenu, aux textes traitant la nouvelle création. La thème central de la deuxième partie est l'homme ancien, cette partie peut être considérée comme la suite de l'unité antérieure parlant de la nouvelle création.

Les différentes unités thématiques ont une faible relation mentale entre elles, à l'intérieur de l'unité, il y a une construction plus serrée. La composition des textes est identique tout au long de la série: le titre désignant le sujet est suivi, d'habitude, d'une oraison initiale, de la glorification, moins souvent, du résumé de ce qui avait été dit précédemment. Ensuite vient l'exposition détaillée du sujet avec l'appui des citations bibliques et laïques, et enfin, la méditation se termine par un encouragement ou une prière du registre personnel, concernant la situation de Rákóczi et résumant la morale de toute l'exposé. Ces textes sont plus recueillis et à la fois plus abstraits que les méditations sur l'Ancien Testament. Rákóczi laisse ici plus de terrain à l'influence des tendances spirituelles divergentes du jansénisme (mystiques) ou même lui opposées (jésuites). Les figures sont presque entièrement repoussées à l'arrière-plan et ne servent à élucider un sujet qu'occasionnellement. Par exemple, la manière d'aborder un tel sujet comme la mise en parallèle de l'homme ancien et de l'homme nouveau qui prend ses racines finalement aussi dans la doctrine de préfigurations,⁹³ est déterminée non pas par le figurisme, mais par la jonction de toute une série de raisonnements religieux et moraux nouveaux. Les méditations ne sont pas liées à un texte biblique donné, mais elles exposent les sujets choisis de manière libre, dans les cadres de la théologie catholique, et mettant au

⁹³ FRYE: *Op. cit.* 131.

centre l'amour du Christ, l'Église et les mœurs, à la base de l'image de l'homme selon le Nouveau Testament.

La série s'ouvre par une image cosmique: la méditation initiale met en parallèle l'ordre du monde créé avec les saisons de la vie spirituelle qui changent régulièrement. Le devoir de l'homme sur la terre, consiste en travail et en service. La méditation la plus utile est l'analyse par l'homme de sa propre conscience. La solitude l'aide à viser plus loin que les devoirs quotidiens de la vie terrestre. L'état enfermé du corps avec l'âme est un enchantement pour celui qui vit de manière purement naturelle, mais celui dont l'âme vit pour Dieu, le ressent comme une contrainte. Au premier anniversaire de la mort de sa femme il affirme que l'envie d'un mortel est nécessairement suivie de la perte et de la douleur. En parlant du décret de Dieu et de la volonté libre l'homme, il prend conscience du fait que lui aussi, il s'aimait plus qu'il n'ait aimé Dieu et qu'il se doutait de la sagesse divine. La libre volonté est la plus haute dignité provenant de Dieu. Le seul moyen de la guérison de l'âme tombée dans le péché est l'adaptation de la volonté humaine à celle de Dieu. Cela signifie non seulement l'unité de la volonté, mais aussi l'état de la fidélité à Dieu.

Dans la troisième unité de la première partie, Rákóczi médite sur le secret de la nouvelle création. La nouvelle création est commencée par la souffrance du Christ, par sa résurrection et l'avènement de l'Esprit, et continue dans l'union de l'homme à l'esprit du Christ, dans sa transformation en créature nouvelle. La nouvelle créature appartient au corps mystique de Dieu. La nouvelle création est le renouvellement de la nature humaine par l'admission de la souffrance, le dévoilement des péchés et la distinction de l'âme du corps. Ensuite Rákóczi médite sur l'ascension de la nouvelle créature, qui n'est autre chose que l'élévation de la raison à Dieu. Il consacre sept méditations au sujet de la providence. Il distingue la providence de Dieu et celle du Christ. La providence divine est présente le mieux dans le mystère de la Sainte Trinité, dans la bénédiction de la création, de la salvation et de la race humaine. Par contre, c'est grâce à la providence du Christ que le décret du souvenir de sa souffrance existe. Rákóczi interprète les sacrements, l'histoire et les manifestations extérieures de l'Église également dans le contexte de la providence. A la fin de la première partie, en considérant l'Église comme une nouvelle créature, il revient au sujet de la nouvelle création. Avec cela, non seulement il achève cette partie, mais aussi introduit la deuxième partie de la série, où il traite la caractéristique de l'homme ancien en comparaison avec la nouvelle créature.

L'homme ancien est le descendant d'Adam tombé dans le péché de la désobéissance. Ses qualités principales sont l'animalité, l'affection pour les plaisirs des sens, pour les illusions de la richesse et de la vanité. Au centre de son âme réside l'orgueil, son intelligence est gouvernée par les sens et les impressions. Ses mobiles primaires sont l'impression sensuelle (*conceptio*), l'imagination et l'instinct. En analysant la relation de l'âme et de l'intelligence, il part de l'affirmation que l'âme est l'image de Dieu et son devoir est l'instruction du corps humaine. Les possibilités de l'activité mentale sont la compréhension, l'appréciation et la décision. Toutes les activités de l'âme sont en relation avec l'activité de l'esprit. Les sens de l'âme sont les choses comprises par l'intelligence et stockées dans la mémoire. En se tournant vers les souffrances de l'homme ancien, il considère que la souffrance provient de la passion pour la gloire de Dieu, en état de l'innocence, laquelle passion est devenue, à la suite du péché, l'âme de l'homme ancien, envie et souffrance. La source de toute souffrance humaine est la passion et l'envie. L'homme ancien vit dans la cécité de l'âme. S'il veut devenir homme nouveau, c'est à lui qu'il doit ressembler.

Les méditations finales résument ce qui est à savoir sur l'homme ancien, et élucident les possibilités d'abuser du temps, de la grâce, des sens, de la reconnaissance et de l'amour. Le temps est fourni à l'homme chrétien pour qu'il l'utilise à travailler sur l'œuvre divine. Le temps n'est pas la propriété de l'homme, c'est un cadeau. Celui qui le considère comme le sien, sera à tort, car le temps, on ne peut pas en rendre compte. Le seul moyen de l'utiliser pour Dieu est la prière continue, la méditation et les lectures spirituelles. L'homme ancien se sert de la grâce non pas de manière convenable. C'est pour Dieu qu'on doit faire bien fructifier les talents. Les sens représentent l'arme la plus forte, à laquelle l'homme nouveau est attaqué par ses ennemis. Ensuite Rákóczi énumère les sens et démontre, comment les choses du monde les tentent. A l'opposé de l'homme ancien, l'homme nouveau doit s'efforcer de connaître Dieu et soi-même, dans la lumière de la foi. La source de l'amour, tout comme celle de la souffrance est la passion corrompue après la chute. La nature de l'amour est la simplicité. Au cours du renouvellement de la nature, l'amour des créatures s'unit en Dieu et regagne son innocence. L'homme nouveau doit se perfectionner à travers l'amour de Dieu, à l'école du cœur.

Une partie des sujets des deux séries de méditations se répète non seulement à l'intérieur des méditations, mais on les retrouve également dans d'autres ouvrages de Rákóczi, surtout dans les *Confessions*. Ainsi par exemple l'interprétation pessimiste de la chute qui détermine la première

méditation sur la Genèse aussi bien que la 9e méditation de la première partie des *Méditations de l'année 1723* est déjà un des motifs centraux des méditations introduites dans le premier volume des *Confessions*.⁹⁴ Aux sujets de la providence, de la volonté libre et de la prédestination Rákóczi accorde une place considérable aussi bien à de nombreux endroits des méditations que dans les *Confessions*, dans le *Testament* et dans les *Aspirations*.⁹⁵ Le caractère de pèlerinage de la vie terrestre est une idée répétitive des *Confessions*, et le rôle des sensations (perceptions) est analysé déjà dans cette œuvre.⁹⁶ Le culte du cœur de Rákóczi, de même que la question de la relation de l'âme et du corps constituent encore un sujet commun des *Confessions*, des *Aspirations* et des méditations.⁹⁷ Le motif: homme ancien – homme nouveau des *Méditations de l'année 1723* apparaît dans les *Réflexions* sous forme de l'opposition: homme charnel – homme spirituel; la conception de l'homme est identique dans les deux cas, mais la manière de traiter le sujet est déterminée, dans les *Réflexions*, par l'objectif pratique, didactique, tandis que dans les méditations, par la sanctification de soi-même.⁹⁸

Le fait que dans la première partie de son œuvre *Traité de la puissance* Rákóczi traite la puissance de l'esprit fidèle surtout à la base des endroits adéquats du Pentateuque, témoigne de la relation de contenu de l'œuvre en question avec les *Méditations*. La différence de la manière de traiter est due encore à l'ambivalence des objectifs. Un autre sujet commun des deux ouvrages est l'interprétation des fonctions du gouverneur: l'admission du principe de la théocratie démocratique, suivant l'effet janséniste.⁹⁹ Un trait commun des méditations avec les *Confessions* et le *Testament politique et moral* est la critique ecclésiastique modérée mais ferme qui s'adresse aussi bien contre les hérétiques et les casuistes, que contre les prêtres dont l'activité ne répond pas à leurs fonctions, et les peuples chrétiens rénégats.¹⁰⁰ Les méditations abordent encore deux sujets qui reflètent l'influence de la spiritualité de l'époque, notamment la distinction de l'église en lutte, en souffrance et en gloire, et le rôle prépondérant des interprétations eucharistiques dans les méditations sur l'Ancien Testament.

LANGUE, STYLE

Rákóczi a composé ses méditation en latin, ensuite il les a partiellement traduites en français. La langue et le style des méditations sont déterminés essentiellement par deux éléments. Le premier en est le savoir du latin de Rákóczi, le second, c'est l'utilisation des sources écrites en langues latine et française. A la base de l'œuvre *Traité de la puissance*, composée, en partie, parallèlement aux méditations, István Borzsák a constaté que Rákóczi parlait un latin conforme à l'usage moderne, au même niveau que les aristocrates cultivés de son époque.¹⁰¹ Il connaissait bien le latin des jésuites, à cela s'est ajouté et entré en interaction avec lui le latin biblique, de même que l'influence du style des *Confessions* augustiniennes, de l'usage de l'écriture latine par la noblesse hongroise et du latin de la France. Par suite des lectures en langue française, surtout des commentaires bibliques, le latin de Rákóczi contient un effet langagier et stylistique français considérable. En conséquence de l'effet multiple, son style n'est pas équilibré, le desserrement de la prose classique latine et certaines inconséquences grammaticales sont à découvrir.

Le latin des jésuites qui constitue la base, est une variante considérablement modifiée en 17e siècle, de la conception jésuite de la rhétorique du 16e siècle nourrie par l'idéal humaniste. L'accumulation des citations et l'utilisation d'une technique de compilation développée témoigne de la survie dans la rhétorique scolaire du 17e siècle des principes de construction textuelle de Soarez.

⁹⁴ Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1935.) p. 306.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Cf. KÖPECZI: *Op. cit.* (1991.) p. 522.

⁹⁷ Cf. HOPP: *Op. cit.* pp. 626–627.

⁹⁸ Cf. KÖPECZI: *Op. cit.* (1991.) p. 523.

⁹⁹ ZOLNAI, Béla: *A jansenizmus európai útja [Le chemin européen du jansénisme]*. Budapest, 1933. p. 17.

¹⁰⁰ Cf. ZOLNAI: *Op. cit.* (1933.) p. 19.; ZOLNAI: *Op. cit.* (1935.) pp. 312–314.

¹⁰¹ BORZSÁK, István: *A Tractatus latinsága [Le latin du Traité]*. In: II. Rákóczi Ferenc politikai és erkölcsi végrendelete [Testament politique et moral de François II Rákóczi]. AR III/III. pp. 512–515.

L'idéal de style d'un groupe des nouveaux manuels de rhétorique jésuites du 17e siècle est «la parole humble du cœur» dans la prière et dans la méditation, où il est permis de négliger les règles de la rhétorique.¹⁰² C'est cette variante plus légère, moins reliée du latin des jésuites que Rákóczi a rencontrée non seulement au cours de ses études, mais aussi, dans ses lectures jésuites utilisées comme sources des méditations.

L'élément déterminant du style des méditations est la source textuelle primaire: la Bible en langue latine. Rákóczi savait par cœur beaucoup de citations bibliques, il a entremêlé ses phrases des expressions de la Bible. Certaines de ses phrases évoquent, parfois, plusieurs parallèles bibliques, et on ne peut pas toujours distinguer citation, paraphrase, allusion et style biblique. La plupart de ses allusions textuelles n'est pas citation littérale, c'est très souvent du tissu des interprétations et des systèmes d'allusions que la méditation se dégage, qui est dû, certainement à la priorité des différents commentaires et adaptations sur les textes bibliques originaux. Les méditations sont basées solidement, bien qu'avec une intensité variable, sur le texte de la Bible. Dans les *Méditations* bibliques, c'est les citations et les unités textuelles de l'Ancien Testament, dans les *Méditations de l'année 1723*, c'est celles du Nouveau Testament qui sont plus accentuées. Le style des méditations et la manière de traiter les textes bibliques sont fortement influencés, aussi bien par la vision et l'érudition bibliques personnelles de Rákóczi que par le système des conventions et la typologie bibliques qui représentent une forme de la rhétorique.¹⁰³ Tout comme dans les *Confessions*, il applique les événements et textes bibliques très souvent à son destin, à sa situation.¹⁰⁴ L'affection pour les métaphores de racines bibliques y est un trait caractéristique, mais il n'est pas toujours clair s'il s'agit d'un emprunt direct ou de l'influence d'une adaptation postérieure du motif biblique. La métaphore et la conception du cœur, ont, par exemple joué un rôle important dans la théologie de Saint-Cyran à la suite d'Augustin, chez Pascal et ses successeurs aussi bien que dans la littérature de la dévotion catholique et protestante des 16e et 17e siècles.¹⁰⁵

L'influence des *Confessions* augustinienne est à supposer, par exemple dans la protestation itérative de l'échec de l'interprétation de texte, de l'insuffisance de ses capacités, c'est un moyen stylistique préféré de Saint Augustin et de Rákóczi également. L'effet du style de l'exégèse figurative janséniste de l'époque, incitant aux nouvelles associations et qui a beaucoup plus de légèreté que les autres commentaires, est à mesurer surtout sur le style des *Méditations* bibliques.

L'étude comparative textuelle des *Méditations* bibliques et des commentaires non seulement met en évidence l'utilisation des sources par Rákóczi, mais aussi contribue à la détermination des particularités stylistiques des méditations. Les différences textuelles des méditations et des commentaires sont dues aux différences des deux genres. Cependant, dans le cas des méditations et des commentaires de la traduction de Sacy, ces différences, ne sont pas du tout de la même importance et du même caractère qu'en cas d'un commentaire historique et critique proprement dit et des *Méditations*. En décidant de suivre la chronologie des événements bibliques, Rákóczi a accepté la limitation de sa liberté d'auteur par les exigences des textes bibliques et leurs commentaires. Mais tandis que le texte biblique était à suivre fidèlement dans son contenu, les commentaires se prêtaient à un traitement beaucoup plus libre. Ses méditations ne sont pas les simples élargissements des commentaires ou leur adaptation au genre de la méditation. Et bien que très souvent il ne tienne pas au texte des commentaires, mais le manie librement, il n'a pas tout à fait rejeté la forme et le style commentaires, il en a introduit de nombreux éléments dans ses méditations.

Le style des commentaires transparaît quelquefois à travers le texte des *Méditations*. Rákóczi joue le rôle du commentateur savant, quand il prend position dans le problème de l'attribution, à propos du 1er chapitre du Deutéronome. En ce qui concerne l'interprétation de texte, il est pour la distinction du sens littéral et du sens spirituel,¹⁰⁶ mais en parlant du 29e chapitre de la Genèse, il souligne la nécessité d'utiliser trois approches différentes (littérale, morale et spirituelle ou mystique) à la fois. Des particularités du style des commentaires sont la référence aux autorités.¹⁰⁷

¹⁰² BAUER: *Op. cit.* pp. 546–554.

¹⁰³ FRYE: *Op. cit.* 80–81.

¹⁰⁴ P. ex: *Meditationes super Exodum*, super cap. 2., super cap. 19.

¹⁰⁵ DELASSAULT: *Op. cit.* pp. 97–102.

¹⁰⁶ P. ex: *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 1. *Meditationes super librum Deuteronomii*, super cap. 30.

¹⁰⁷ P. ex: *Meditationes super Exodum*, super cap. 7–9.

l'allusion aux répétitions à l'intérieur des textes bibliques¹⁰⁸ ou l'interprétation rationnelle des répétitions¹⁰⁹ et la qualification des actions de l'Ancien Testament comme superstitieuses,¹¹⁰ et enfin la tentative de dénouer les contradictions intérieures apparentes du texte biblique qui correspond, en plus, aux prescriptions de Duguet.¹¹¹

D'autre part, l'exigence de la séparation consciente du style des commentaires est témoignée par l'exploitation du caractère pictural du texte biblique, par la prétention au mouvement et par les efforts pour rendre visible les événements. Rákóczi concentre principalement aux histoires, c'est pourquoi il les dramatise souvent et les prend pour exemples.¹¹² Le rythme intérieur des méditations est assuré par l'alternance du résumé informatif ou narratif des histoires bibliques, de leur interprétation méditative ou analytique, de l'aspiration, de la prière et de la pénitence. À côté de l'intrigue il porte son attention vers les motivations, vers la représentation de l'état d'âme, des sentiments, des réactions des personnages. Il les expose plusieurs fois, de manière détaillée, et l'utilise comme matière de méditation.¹¹³ Il continue à élargir l'interprétation spirituelle des commentaires et il y trouve un nouveau sujet de méditation. Il essaie d'humaniser les événements sanglants de l'Ancien Testament et les situations difficiles à comprendre pour l'esprit chrétien. Il arrive qu'il n'utilise pas directement certaines histoires de l'Ancien Testament, et déclare qu'il ne s'occupera pas en détail des difficultés de l'interprétation.¹¹⁴ Cela arrive le plus souvent au cours du traitement des aspects paradoxaux de l'Écriture Sainte, difficile à interpréter par le moyen figuriste et il répète son ignorance, son compréhension, comme lieu commun.¹¹⁵ Une autre particularité des méditations figuratives est la mise en opposition des différents événements bibliques, de même que la présentation de la relation des événements bibliques et ceux de l'actualité contemporaine. Cette dernière action se fait le plus souvent par des remarques critiques, didactiques ou morales.¹¹⁶ Enfin, une dernière particularité des méditations, à l'encontre des commentaires est, que Rákóczi applique souvent à soi-même l'histoire biblique¹¹⁷ et qu'il souligne à plusieurs reprises: son but n'est pas d'enseigner, mais de nourrir son propre âme. Cet objectif témoigne également d'une motivation d'autoprotection.

Les méditations sont en général caractérisées par une organisation rhétorique conséquente, par la juxtaposition des textes choisis et leur jonction argumentative et par nombreuses reprises de textes basées uniquement sur les correspondances de contenu. La répartition du texte n'est pas toujours logique, l'alliance des idées est le plus souvent juxtaposée, l'enchaînement des phrases est diffus et laisse parfois l'essentiel dans l'obscurité. Très souvent, la voix subjective est renforcée, des références personnelles sont introduites dans le texte, ce qui indique l'état d'hésitation psychologique, l'inquiétude émotionnelle. Le lien étroit avec le texte biblique donné, l'influence stylistique du commentaire et le moyen du figurisme ne peuvent les contrebalancer que partiellement. Il reprend la plupart des textes actualisés de manière non-mécanique; à l'opposé de la reprise littérale c'est la paraphrase subjective qui prédomine. L'expression métaphorique, allégorique, la dramatisation et l'introspection des situations et la construction naturalistique des images sont des moyens stylistiques répandus. Les constructions de phrases lourdes témoignent d'un état intérieur exalté et d'une riche religiosité émotionnelle. Le style de la variante en langue française est beaucoup plus léger, plus «lisible» que l'original en latin, grâce à la prise en considération du langage contemporain, vivant.

¹⁰⁸ P. ex: *Meditationes super librum Deuteronomii*, super cap. 1.

¹⁰⁹ P. ex: *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 28–29.

¹¹⁰ P. ex: *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 22.

¹¹¹ P. ex: *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 7. Cf. Règles: *Op. cit.* nr. 5–7.

¹¹² P. ex: *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 22.

¹¹³ P. ex: *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 14.

¹¹⁴ P. ex: *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 21.

¹¹⁵ P. ex: *Meditationes super Leviticum*, super cap. 3.; *Meditationes super librum Deuteronomii*, super cap. 21.

¹¹⁶ P. ex: *Meditationes super Leviticum*, super cap. 5.; *Meditationes super librum Deuteronomii*, super cap. 1.

¹¹⁷ P. ex: *Meditationes super Exodum*, super cap. 19.; *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 27.; *Meditationes super librum Deuteronomii*, super cap. 23.

Les méditations sur les quatre premiers livres de l'Ancien Testament sont traduites en français par Rákóczi.¹¹⁸ Sur la première page du texte français, il est noté, en marge, la même date que dans le texte latin, mais elle marque, évidemment, le commencement de l'œuvre-même et non pas celui de la traduction. Au début du troisième livre se trouve une date de février 1731, ce qui montre, que dix ans après avoir commencé à écrire l'œuvre, il était toujours en train de travailler sur la traduction. La durée trop longue de la traduction est due surtout au fait que pendant et après l'écriture de ses méditations il commençait à composer d'autres œuvres.

Rákóczi n'a pas présenté à la censure le manuscrit de ses méditations, d'une part, certainement, parce qu'il avait peur, d'autre part, à cause de sa détresse humaine et politique. Ses œuvres à sujet religieux ont été destinées, en premier lieu, aux camaldules de Grosbois. Et malgré que, dans sa lettre de caractère testamentaire adressée aux camaldules en 1726, il n'ait mentionné que les *Confessions*, il est presque certain que les manuscrits des méditations leur ont été également confiés.¹¹⁹ Cette hypothèse est prouvée par le fait que de Rodostó, les manuscrits sont directement entrés en possession des camaldules de Grosbois. La date d'arrivée des manuscrits à Grosbois n'est pas connue, et on ne peut que la supposer après la mort de Rákóczi. L'article n° 7 de la liste bibliographique de Rodostó peut cacher aussi bien le manuscrit des méditations sur l'Ancien Testament, entièrement ou en partie, qu'un modèle littéraire des méditations.¹²⁰

Il n'y a pas de réponse rassurante aux questions si Mikes a lu les méditations, et combien elles ont influencé son choix des œuvres à traduire.¹²¹ Il avait l'occasion de les lire, et il était le seul à exprimer plusieurs idées des méditations en hongrois, dans ses lettres et traductions. Les camaldules de Grosbois ont très certainement lu les méditations, mais ils devaient estimer que leur publication n'avait pas d'actualité. Après la dissolution des camaldules, les manuscrits, tout comme ceux d'autres ouvrages de Rákóczi, ont été transportés dans la Bibliothèque municipale de Troyes.

Ils s'y reposaient jusqu'en 1926–27, où Béla Zolnai les a retrouvés, au cours de son voyage d'études en France. Il a exposé sa découverte en 1927, avec d'autres sources et manuscrits de Rákóczi, jusque là inconnus, dans son essai: *Rákóczi, le janséniste*, ensuite il a repris le sujet dans plusieurs œuvres.¹²² Par la suite, c'est Lajos Hopp qui s'en est occupé et il a intégré les méditations dans l'œuvre littéraire de Rákóczi,¹²³ Dernièrement c'est Béla Köpeczi qui a analysé les méditations dans sa monographie représentant le Rákóczi des proscrits, et a indiqué leur place parmi les œuvres du prince, composées dans l'émigration.¹²⁴

Au cours de l'examen de l'importance des méditations, la première question que se pose concerne les objectifs de Rákóczi avec ces œuvres. Les textes dessinent les contours d'un triple objectif, dont le premier est la connaissance de soi-même et ainsi, la connaissance de Dieu. Le deuxième objectif est en relation étroite avec cette intention de connaître: la recherche et la découverte de sa nouvelle place dans le monde. Le troisième est l'objectif didactique, moral, lié à l'intention de mieux connaître l'histoire ecclésiastique. Cette trinité des objectifs n'est pas uniquement la propriété des méditations, elle est présente dans d'autres œuvres de Rákóczi également, tout d'abord dans les *Confessions*. Mais tandis que dans les *Confessions* c'est l'évocation du passé personnel qui est au centre, dans les méditations, la réalité implantée dans le contexte religieux, plus

¹¹⁸ *Méditations en forme de soliloques sur l'Écriture Sainte*. Troyes, Bibliothèque Municipale, Mss. lat. 2147.

¹¹⁹ ZOLNAI: *Op. cit.* (1927.) pp. 15–16. En parlant du manuscrit des *Confessions*, SAUSSURE remarque: Après la mort de Rákóczi, ses fidèles l'ont détruit pour qu'il ne tombe pas en mauvaises mains. *De Saussure Cézárnak ... Törökországi levelei 1730–1739-ből és főljegyzései 1740-ből [Lettres de Turquie de... César de Saussure de 1730–1739, et ses notes de 1740]*. Publié par Kálmán TIALY. Budapest, 1909. pp. 311–312. Cité par KÖPECZI: *Op. cit.* (1991.) p. 489.

¹²⁰ ZOLNAI: *Op. cit.* (1926.) nr. 7.

¹²¹ ZOLNAI Béla: *Mikes eszményei [Les idéaux de Mikes]*. Budapest, 1937. Cf. HOPP, Lajos: *Mikes Kelemen és Claude Fleury [Kelemen Mikes et Claude Fleury]*. Filológiai Közlöny 37 (1991) 3–4. pp. 103–110.

¹²² ZOLNAI: *Op. cit.* (1927.) pp. 22–28.

¹²³ HOPP, Lajos: *Az író Rákóczi [Rákóczi, l'écrivain]*. In: RÁKÓCZI, Ferenc: *Vallomások – Emlékiratok*. *Op. cit.* pp. 807–971., ici: pp. 953–956.

¹²⁴ KÖPECZI: *Op. cit.* (1991.) pp. 504–513., 520–524.

particulièrement la thématique nationale disparaissent presque entièrement, le passé n'apparaît que comme arrière-plan négatif. Les catégories principales du temps y sont le présent et le futur, plus exactement l'avenir éternel, c'est-à-dire l'éternité.

Au-delà de tout cela la série des méditations est une œuvre littéraire consciente d'un homme laïque vivant la vie d'un ermite, en genre religieux, l'objectif littéraire secondaire est manifesté un peu partout à travers et les aspects didactiques. Les qualités littéraires des méditations sont limitées d'une part, par la présence parallèle de l'utilisation de la structure donnée à l'avance et de la conception individuelle, d'autre part, par le fait que Rákóczi utilise les différents genres secondaires à l'intérieur du genre de la méditation, de manière globale, et, finalement qu'une partie des moyens stylistiques utilisés est déterminée des sources et des modèles littéraires. En dehors de cela les méditations ont un certain rôle dans le processus de la différenciation de genre des différentes œuvres composées dans l'émigration.

En parlant des méditations comme des œuvres littéraires, il n'est plus possible d'éluder la question: à qui elles sont destinées en dehors des camaldules? Dans le texte ne s'adresse directement qu'aux princes, comme à ceux qui ont à apprendre des exemples bibliques énumérés dans son œuvre. Mais il compte, certainement sur un public plus large, ce qui est prouvé par sa prétention dans les deux séries à une valeur générale et que l'intention d'instruire les autres domine les méditations. Parmi les objectifs informulés de Rákóczi il faut donc supposer l'élargissement du cercle de la littérature dévote, méditative, la satisfaction aux exigences d'un public cultivé, laïque, imaginaire, ouvert à la spiritualité janséniste.

Du point de vue de la carrière individuelle de Rákóczi, le rôle principal des méditations était d'aider le prince à traverser une des périodes les plus difficiles de sa vie. La personnalité en crise s'est tournée évidemment vers le genre de la méditation ce qui peut être considéré comme une tentative intéressante de mettre au clair les devoirs et possibilités et non pas comme une compensation aux remords ou à la conscience ébranlée de sa mission, ou encore aux possibilités perdues.

Les méditations posent la question de la vision du monde religieuse de Rákóczi, et du moyen d'intégration de ces textes dans le système de conventions religieuses et morales connu de ses autres ouvrages. Les méditations constituent la troisième grande œuvre de Rákóczi, à part les *Confessions* et les *Aspirations*, de motivation fondamentalement religieuse. Les méditations, tout comme les *Confessions* et les *Aspirations* sont issues d'un recueillement religieux sincère, d'une réelle lutte intérieure, qui ne peut pas être nommé simplement «une religiosité l'art pour l'art».¹²⁵ Les introductions méditatives dans les *Confessions* reflètent les opinions religieuses, éthiques et politiques, à proportions égales, par contre dans les *Méditations* sur l'Ancien Testament et dans les *Méditations de l'année 1723*, l'élément politique est presque entièrement repoussé à l'arrière-plan.¹²⁶

Dans le miroir des méditations, la religiosité de Rákóczi est une sorte de dévotion aussi sévère à soi-même qu'envers les autres, chargée de culpabilité, gardant des traits pour la plupart du 17e siècle, sans préparation théologique, qui relie de différents éléments traditionnels. L'attitude sentimentale et pessimiste sont déterminantes, et bien qu'elle ne soit pas mystique, elle aime la recherche des mystères. Encore un trait commun avec ses autres œuvres religieuses est la présence continue d'une sorte de stoïcisme chrétien particulier, de l'intention d'encouragement et de l'humilité. Il fait plusieurs fois la critique indirecte des conditions ecclésiastiques de son époque; aux aspects confessionnels il n'attribue pas de grande importance. La base des *Méditations* sur l'Ancien Testament est la typologie biblique qui, en tant que méthode de penser opposée à la mentalité causale, détermine aussi bien la conception de l'histoire de Rákóczi que son image de l'homme et de Dieu. Cependant Rákóczi est plus prudent dans ces méditations que dans celles introduites dans les *Confessions*. Il ne prononce pas ouvertement les thèses jansénistes, et quoique les textes aient, par endroit, un caractère janséniste, en reliant la spiritualité des deux parties, il tente de dénouer les contradictions et les différences de la théologie janséniste et jésuite.

L'effet de l'inspiration janséniste est à saisir, en dehors de l'interprétation des questions de base jansénistes, comme la grâce et providence divines et la volonté libre, dans les conséquences pratiques des bases théoriques: ainsi par exemple, dans l'intention du renouvellement, de l'approfondissement de la vie spirituelle, dans l'encouragement au perfectionnement pratique, au mode de vie rigoureux et à l'éloignement du monde, dans l'intention de la restauration intérieure du catholicisme, dans la sollicitation de la lecture de la Bible, dans l'utilisation des livres jansénistes comme

¹²⁵ Cf. TOLNAI, Gábor: *Rákóczi Ferenc, az író [François Rákóczi, l'écrivain]*. In: même auteur: *Vázlatok és tanulmányok [Esquisses et études]*. Budapest, 1955. pp. 68–87., ici: p. 86.

¹²⁶ Cf. KÖPECZI: *Op. cit.* (1991.) p. 497.

sources, dans le soulignement de l'autonomie et de l'indépendance de l'âme.¹²⁷ Les recherches modernes déterminent le jansénisme comme une configuration complexe formée de la multitude des réponses aux différentes questions de la théologie, et de l'histoire idéologique, politique et sociologique, et elles mettent en relief la sociologie des différents jansénismes.¹²⁸ De ce point de vue, les méditations fournissent une riche possibilité à examiner les conséquences et les conditions personnelles, existentielles, intellectuelles, politiques, judiciaires, matérielles, sociologiques etc. de l'adaptation, de l'interprétation et de l'expression littéraire des conceptions jansénistes pour Rákóczi, en dehors de l'effet direct de Grosbois et de la lecture des livres emportés avec soi à Rodostó.

Gábor Tüskés

¹²⁷ Cf. Peter Hersche: *Des Spätjansenismus in Österreich*. Wien, 1977. pp. 24–34.

¹²⁸ Hersche: *Op. cit.* pp. 14–24.

LA TRADITION TEXTUELLE DES MÉDITATIONS

LES SOURCES MANUSCRITES DU TEXTE

Nous ne disposons que d'une seule source pour le texte français des *Méditations sur l'Écriture Sainte* et c'est un manuscrit conservé à la Bibliothèque Municipale de Troyes (sous la cote Ms. 2147). Sous cette cote, on trouve quatre fascicules, notamment les manuscrits des quatre *Méditations sur l'Écriture Sainte*, relatives aux quatre premiers livres de Moïse. Les fascicules ont 21 centimètres de largeur et 33 centimètres de hauteur et sont qualifiés dans le manuscrit même de «cahiers». Les fascicules qui se trouvent sous la cote Ms. 2146 contiennent la version latine des *Méditations*, à une différence près, c'est que la version latine se compose de 5 chapitres, donc il y a une méditation sur chaque livre de Moïse. Vu que les fascicules groupés sous cette cote sont étroitement liés, dans la première description, Béla Zolnai les a considérés comme une unité, en parlant d'un carton contenant sept cahiers.¹ Cela veut dire que cette cote renvoie en fait à divers écrits de Rákóczi, notamment aux œuvres suivantes:

1. *Meditationes super Scripturam Sacram*, le titre de l'ouvrage et le premier chapitre relatif à la *Genèse*.

2. Le texte latin de la méditation sur l'*Exode*.

3. Le commentaire du *Lévitique*, en latin.

4. Les explications relatives au *Livre des Nombres*, en latin.

5. Les commentaires du *Deutéronome*, en latin.

6. La version latine du *Tractatus de potestate*.

7. La version française de l'œuvre précédente.

La cote Ms. 2147 renvoie à la version française des quatre premiers points. Le catalogue imprimé du Département des Manuscrits décrit ce fascicule comme suit: «Carton in-folio contenant quatre cahiers. (Traduction française de la première partie du numéro précédent, faite par l'auteur lui-même, qui la commença à Rodosto le 14 mars 1721.) Manuscrit original contenant 486 feuillets...»²

La date marquée dans le catalogue remonte à une note marginale du premier feuillet du manuscrit en question et puisque l'écriture ressemble beaucoup à celle de Rákóczi, elle est probablement autographe: «Commencé a Rodosto avec la grâce de Dieu le 14 mars 1721.»³ A cette note marginale correspond une autre qui se trouve à la dernière page des *Méditations sur l'Exode* et celle-ci est sans aucun doute autographe! On lit donc la remarque suivante sur le feuillet 244 recto: «Finy a Rodosto avec votre aide mon Dieu le 17 novembre 1721.»⁴ La légère différence qu'on peut observer entre les deux écritures est sûrement imputable au laps de temps, huit mois, qui sépare la rédaction des deux pages. En tout cas, la deuxième écriture provient indubitablement de la main du prince, la première probablement, et les deux diffèrent sensiblement de celle des copistes et des mains qui ont apporté des corrections au manuscrit.

¹ Le titre latin complet: *Meditationes super Scripturam Sacram* (sur le cahier lui-même: *Meditationes in forma soliloquiorum super Scripturam Sacram*). Je renvoie à ce manuscrit sous le titre abrégé de *Meditationes*. Titre français complet: *Méditations sur l'Écriture Sainte* (sur la page de titre du cahier: *Méditations en forme de soliloques sur l'Écriture Sainte*). J'utilise ce titre aussi sous une forme abrégée: *Méditations*. Cette œuvre n'a jamais été traduite en hongrois, la présente édition critique se borne à publier, elle aussi, les versions latine et française. Nous avons pourtant traduit le titre pour qu'on puisse s'y référer en hongrois: *Meditációk a Szentírásról* et dans les autres volumes de la série, c'est sous cette forme que l'œuvre est mentionnée, pour la distinguer des *Réflexions d'un prince chrétien* traduites en hongrois sous le titre de *Gondolatok (Gondolatok a keresztény ember polgári életének és udvariasságának alapelveiről)*.

² La description se poursuit dans le catalogue imprimé, v. la note 4 ci-dessous.

³ En latin, sur le premier feuillet de l'*Exode*: «Meditationum, Deo adjuvante, inchoatum in Rodosto, die 14. Martii an 1721.»

⁴ L'indication de la date dans le manuscrit latin: «Finitum te Deo adjuvante, in Rodosto 17. sept. bris 1721.»

Malheureusement, outre ces deux dates, on ne trouve aucune autre indication autographe concernant la rédaction des textes, la datation pose donc beaucoup de problèmes. Le fait que le manuscrit français est inachevé rend toutefois probable que le prince y avait travaillé jusqu'à sa mort, mais n'avait pas eu le temps de rédiger la version française de la dernière méditation, celle qui figure dans le latin, le commentaire relatif au Deutéronome.

Il y a encore un appui chronologique dans le manuscrit, une date notée en marge sur le premier feuillet de la méditation sur le Lévitique: «février 1731».⁵ Il faut noter que l'écriture provient du copiste et que la note marginale s'intègre parfaitement à l'image globale de la page, comme si elle avait été copiée avec le texte, mais il n'en reste pas moins que le renseignement est précieux. On peut en déduire que c'était la période où le prince s'était remis au travail, et comme aucune autre date ne figure dans le manuscrit français de la méditation sur les Nombres, quatrième livre de Moïse, il avait dû travailler là-dessus sans interruption. Aucun commentaire ne se rapporte au dernier livre de Moïse dans le manuscrit français, tandis que celui-ci figure dans le manuscrit latin, donc on peut supposer qu'il mourut avant d'avoir rédigé la dernière méditation en français. La dernière page du commentaire sur le Livre des Nombres porte «Ainsi soit-il» pour marquer la fin du texte, et la pagination garde les traces d'une hésitation. Le copiste avait écrit d'abord 237, ce qui équivaut à la somme des feuillets recto-verso, puis raya ce chiffre et mit 119, ce qui correspond à ses habitudes de ne numéroter que le recto de chaque feuillet. Pour le reste, le manuscrit donne l'impression d'être resté inachevé, et rien ne témoigne dans ce cahier d'une éventuelle tentative de Rákóczi de commencer à rédiger en français la dernière méditation.

C'est sous ce jour qu'il faut interpréter la suite de la description des fascicules dans le catalogue imprimé: «Le cachet ou sceau du prince pend encore aux rubans qui attachent les cahiers. Il commence ainsi: «O Dieu d'une miséricorde infinie, qui daignez me conserver, me protéger, et me nourrir, par un effet singulier et continu de cette même miséricorde dans mes différents pèlerinages, et vicissitudes de mon état, ...» Les deux premières parties, la Genèse et l'Exode, furent faites en l'année 1721; le Lévitique et les Nombres, dix ans plus tard, en 1731. – Le Deutéronome manque.»⁶

A mon avis, l'auteur de la description avait pris pour point de départ les dates que porte le manuscrit, puis appliqua machinalement la date qui se trouve à la tête du troisième livre (le Lévitique) à la rédaction du quatrième livre (les Nombres) sans disposer de données supplémentaires. En tout cas, rien ne permet actuellement de confirmer la dernière constatation du catalogue et nous devons nous contenter pour le moment de trois dates certaines. Sur la base de celles-ci, nous n'avons que peu de certitude, la date du commencement de la rédaction de la version française, la fin des travaux de la deuxième méditation et la reprise du travail dix ans plus tard (début de la rédaction du troisième chapitre français). Après, il dut poursuivre la rédaction jusqu'à sa mort qui l'empêcha de terminer la version française.

Dans le carton précédent, (ms. 2146) les sept cahiers attachés par un ruban rouge contiennent donc le texte intégral des *Méditations* sur les cinq livres de Moïse en latin, puis le texte latin du *Traité (Tractatus de potestate)*, suivi des *Décrets de saint Etienne*, et enfin la version française du *Traité de la puissance*.⁷ L'écriture de toutes ces parties est homogène, elle peut provenir d'une même main, bien que certains ajouts et corrections soient visiblement d'une autre main, ainsi que les titres et certaines notes marginales. Je tiens à préciser que ces sept cahiers sont non seulement, selon toute probabilité, l'œuvre du même copiste, mais c'est encore lui qui reproduisit le texte latin d'une méditation séparée qui n'existe qu'en version latine (*Meditationes anni 1723*) et il est à remarquer qu'il copiait des textes latins et français indifféremment, puisque la version française du *Traité de la puissance* figurant dans le même fascicule est aussi de cette écriture!⁸

Les *Méditations*, en version française, donc les quatre cahiers proviennent également d'une seule main, il n'y a que les corrections qui montrent les traces d'une nouvelle main. Cette dernière, c'est-à-dire la deuxième main intervenait partout, mais surtout dans les commentaires du quatrième

⁵ Cette note marginale ne figure pas dans le manuscrit latin.

⁶ Le catalogue imprimé de la Bibliothèque Municipale de Troyes (en français) est décrit dans l'étude de Béla Zolnai: *A janzenista Rákóczi [Le Rákóczi janséniste]*. (Széphalom) Szeged, 1927. p. 281. Pour la description des manuscrits, v. *ibid.* pp. 281–282 et 287.

⁷ Pour la description et l'analyse de ces œuvres, v. le tome II/III de la série *Archivum Rákóczianum* (par la suite: *AR*) pp. 489–523, 538–541 et 543–554.

⁸ Ce manuscrit est conservé lui aussi à la Bibliothèque Municipale de Troyes. cote: Mss. 2145. format in 8°. L'édition critique se trouve dans ce volume, pp. 402–521

livre (celui des Nombres) pour corriger le travail du copiste. Il procédait en lecteur et collationneur consciencieux en transcrivant et en corrigeant les fautes de grammaire et de style et en complétant les passages omis (sur la base d'un manuscrit français présumé et perdu, ou suivant la version latine); il acheva même la rédaction française en rajoutant les parties que le copiste n'avait pu déchiffrer et pour lesquelles il avait laissé un blanc. On peut déduire de certaines corrections faites en cours de copie que même le premier copiste comprenait un peu le français sans le maîtriser véritablement, puisqu'il avait rectifié certaines fautes grossières reconnues sur le champ, étant donné que les ratures et les corrections figurent linéairement dans le manuscrit.

Voici quelques exemples illustrant la compétence linguistique assez faible du copiste en matière de français (toutes les références se rapportent au foliotage du manuscrit de Troyes, facile à retrouver dans l'édition critique):

Genèse 16^v: de peur qu'il ne se <fût> servît du remede du mal

[Étant donné que la variante *fût* rayée figure dans la même ligne que la forme corrigée, la rectification ne peut pas être ultérieure!]

Exode 73^v: mon <per> peu d'intelligence

[Cette correction effectuée en cours de copie montre encore plus visiblement que le copiste se contrôlait en écrivant, puisque c'est la ressemblance visuelle entre *peu* et *père* qui explique la source de l'erreur et le fait que la forme rayée complètement inintelligible dans ce contexte et la forme corrigée se succèdent dans le manuscrit, démontrent qu'il ne peut s'agir que d'une correction simultanée. L'écriture des deux variantes est similaire, donc une certaine connaissance du français de la part de copiste est attestée par le texte. Voici le passage entier avec deux autres corrections du même type:]

Exode 73^v: Car j'avoue, mon <per> peu d'intelligence que si votre apôtre ne m'eût revélé que le sacrifice <de> que Moïse (5.) offrit par des jeunes gens *et/en* immolant des victimes...

[Bien que la deuxième correction, l'ajout de la conjonction «que» après la biffure de la préposition «de», se trouve dans l'interligne, il est indubitable que la correction est parallèle à la copie, puisque la structure syntaxique est conforme à la transformation. La troisième correction n'est pas sans intérêt non plus, parce que là c'est la lettre -t qui est transcrite en -n, ce qui correspond une fois de plus à la structure syntaxique de la phrase. Les trois corrections témoignent unanimement de la compétence faible mais réelle du copiste en matière de français.]

Encore deux exemples pour illustrer le même phénomène, pris dans les deux derniers livres:

Lévitique 67^v: de tant de differentes impuretez <exter>interieures

Nombres 115^v: que l'innocent est <delaré?> délivrés des mains de ceux...

[Le verbe rayé est difficile à déchiffrer sous la biffure, mais l'autre verbe témoigne de l'hésitation du copiste à garder une forme obscure pour lui aussi, ou à corriger un mot devenu obscur en un verbe certainement correct: le processus montre déjà qu'il balançait ses mots et jugeait les différentes solutions conformément à sa compétence.]

Voyons maintenant des variantes qui montrent toutefois que ce copiste n'était pas toujours capable de se corriger et qu'il laissait plus d'une fois des fautes dans le texte, fautes que la deuxième main corrigeait plus tard dans l'interligne:

Lévitique 68^f: pour haïr ce que la chair me prescrit et <lequelle> ce qu'elle désire.

[Là, c'est une faute de grammaire assez grave qu'on a corrigée, le problème est de savoir de qui provient la forme correcte. La confusion entre *cequelle*, écrit en un seul mot, et *laquelle* est assez fréquente dans les manuscrits des œuvres de Rákóczi et naît du croisement de plusieurs petites fautes ou négligences. Cette fois, la correction se trouve dans l'interligne et l'écriture, ainsi que la couleur de l'encre, est différente, donc il est probable que c'est la deuxième main qui a rétabli la forme correcte ultérieurement.]

Nombres 9^v: pourquoi vous avez pris les levites pour <l'abliction> oblation des enfans d'Israël...

[Là, une forme inexistante est réécrite dans l'interligne pour en former un mot correct et l'écriture diffère sensiblement de celle du contexte. La source de la confusion doit être une erreur visuelle de lecture, mais cette fois-ci la faute échappa au copiste qui continua son travail sans s'en apercevoir. La deuxième main corrigea en réutilisant tous les éléments possibles, donc de façon économique, puisque ce correcteur maîtrisait mieux le lexique français.]

Après avoir démontré que la compétence du copiste était faible en français, mais qu'il était toutefois capable de se contrôler et d'apporter quelques solutions aux problèmes reconnus (ayant éventuellement recours au latin qu'il devait comprendre également) et que la deuxième main corrigeait très bien toutes les fautes un peu graves, je voudrais caractériser les interventions de ce lecteur vigilant et habile.

Il devait agir discrètement, à en juger par le caractère économique de ses transformations, faute de place déjà, mais peut-être aussi par tact envers l'auteur, donc il intervenait le plus laconiquement possible, mais à plusieurs niveaux du texte. Il corrigeait avant tout les fautes de grammaire proprement dites, puis tentait de relever le style où cela semblait indispensable, et enfin il comblait les lacunes en rajoutant dans les blancs laissés vides à cet effet les passages indéchiffrables pour le copiste ou les mots (en l'occurrence des fragments de phrase) omis par inadvertance. En ce qui concerne cette dernière catégorie de fautes, la plupart des omissions involontaires sont dues à un saut du même au même (homéotéleute) où l'œil du copiste saute une ou plusieurs lignes en confondant des mots analogues ou identiques qui se répètent à divers endroits du texte.

Commençons par des fautes de grammaire élémentaires corrigées ultérieurement par la deuxième main que j'appelle «lecteur»:

Genèse 10^r: la figure de cet<te> arbre

[Accord fautif, corrigé plus tard]

Ibid.: qu'<a on donc fait>?

[Correction phonétique et lexicale dans l'interligne, d'une écriture toute différente, donc la correction est probablement ultérieure.]

Ibid.: o Pere eternel<le>

[Accord fautif, la terminaison du féminin supprimée plus tard]

Ibid.: l'époux<se du nouvel Adam

[Le masculin erroné transcrit en féminin dans la ligne même.]

Ibid.: l'avez forme<z>

[L'orthographe erronée du participe passé rectifiée ultérieurement]

Le nombre des corrections lexicales est si élevé qu'il est facile d'en trouver des exemples partout dans le texte:

Nombres 20^v: <imprimer> → inspirer

[Correction dans l'interligne au-dessus de la biffure]

Ibid. 26^v: celles la etoient <passées> → portées sur les propres épaules des Levites

[Le même genre de correction dans l'interligne au-dessus de la rature.]

Ibid.: et comme les administrateurs des biens que la providence a <promis> → commis à nos soins

Lévitique 6^v: les créatures animées et inanimées, desti<tuées> → -nées [destinées] à son usage

[Réécriture du verbe erroné dans la ligne même, en réutilisant les cinq premières lettres identiques.]

Ibid. 9^v: pour ceux qui mettant à part toute sensualité <permanent> → prennent pour nourriture

[L'adjectif ne convient pas au contexte et, apparemment, le copiste l'avait pris pour une forme verbale, donc le lecteur avait dû le corriger en verbe.]

Toutes ces corrections nous amènent déjà à la catégorie suivante, celle des transcriptions proprement dites, où la tentative d'amélioration est complexe et où le lecteur vise à transformer toute une unité syntaxique ou toute la phrase autour d'une faute grave ou d'un groupe verbal/nominal fautif et lourd. Voici quelques exemples:

Exode 18^r-18^v: a) Les intendans des travaux

b) Les intendans des travaux les frappe (!) [18^v:] de verges

[Il est clair comment le lecteur entendit modifier la phrase, mais il est tout aussi évident que sa tentative n'est que partiellement réussie, parce que le début raccourci ne s'accorde pas avec le nouveau prédicat!]

Une transcription stylistique plus réussie prise dans le Livre des Nombres:

Nombres 21^v: la raison mê/me <et la> nature/elle m'a conduit

[En rétablissant les deux variantes confondues dans l'écrit, on arrive à lire une première étape complètement détériorée, déviant vers le non-sens (a), puis une deuxième étape où le lecteur rétablit le sens en utilisant toujours les éléments disponibles dans la variante précédente:]

a) la raison me et la nature (?) m'a conduit

b) la raison même naturelle m'a conduit

Un autre exemple du même livre:

Nombre 30^v: depuis vingt-cinq ou <ont les forces> dans leur vigueur – ans les forces sont

a) depuis vingt-cinq où sont les forces dans leur vigueur

b) depuis vingt-cinq ans où les forces sont dans leur vigueur

[Il est évident que la confusion venait de l'omission du mot «ans» dans la première variante et que le lecteur améliora considérablement la phrase en comblant cette lacune et en changeant l'ordre des mots. Les deux écritures sont bien distinctes dans ce cas.]

Un exemple de changement de ponctuation:⁹

Exode 24^f: la juste sentence de Dieu que si je considère donc
la juste sentence de Dieu. Que si je considère donc

Une modification apparemment anodine, qui agit toutefois sur toute la structure syntaxique en comblant une lacune, l'absence du sujet:

Lévitique 94^f: les biens enlevés <en> → *on* conserveroit les royaumes...

[L'écriture est différente, bien que la correction en surcharge soit difficile à déchiffrer dans l'interligne.]

Après avoir passé en revue les modifications (d'ordre grammatical et stylistique, ainsi que les changements de ponctuation), j'aimerais démontrer que le lecteur qui collationna systématiquement les textes et rétablit les passages omis par le copiste (visiblement fatigué à certains endroits du manuscrit où ce genre de faute est cumulé) ne pouvait être le prince lui-même, vu que cette deuxième main n'a osé se décider dans plus d'un cas, proposant une variante parallèle (dans l'interligne) sans rayer la faute. Dans le cas de ces variantes parallèles, on peut constater que d'un point de vue strictement grammatical ou stylistique, le lecteur a toujours raison et il paraît étrange qu'il n'ait voulu ou osé trancher le problème. Si l'alternative est gardée, cela est certainement dû à des problèmes d'autorité, à quelque considération extérieure au texte, et c'est ce qui semble confirmer l'hypothèse selon laquelle le lecteur devait être un sujet du prince et aucunement Rákóczi lui-même. Si mon hypothèse est fondée, la juxtaposition non résolue des variantes aurait été tout simplement conservée, parce que le prince qui aurait dû choisir n'avait pas eu le temps d'apporter la dernière touche au manuscrit. Ce fait semble concorder en plus avec l'inachèvement de la version française de toute l'œuvre.

Le nombre très élevé des sauts du même au même prouve qu'il ne peut s'agir là que d'une copie, mais on peut y ajouter que cette copie n'est pas autographe non plus. Il est vrai que les auteurs, en copiant leurs propres écrits, se comportent en copiste et commettent les fautes mécaniques que ferait un scribe à leur place, mais dans ce cas concret, d'autres arguments plaident en faveur de la copie non autographe. Tout d'abord, l'écriture est différente, puis l'existence des variantes parallèles montre que le copiste et le lecteur étaient tous deux dépourvus d'autorité pour juger les points litigieux. Nous avons donc là affaire à un manuscrit non autographe qui présente un grand nombre de fautes de copie, entre autres plusieurs dizaines d'homéotéleutes. Dans ce dernier cas, celui des passages omis à cause de la ressemblance des contextes, la deuxième main comblait les lacunes (tantôt dans l'interligne, tantôt en marge, selon l'espace disponible), donc le lecteur disposait d'un manuscrit latin et/ou d'un autre manuscrit français, moins détérioré de ce point de vue-là. Il est impossible de savoir exactement de quel manuscrit (ou de quels manuscrits) se servait le lecteur dans ce travail, ce qui est certain, c'est que le foliotage de son manuscrit de support et celui du manuscrit corrigé n'était pas identique, car le passage sauté se trouve plus d'une fois à cheval sur deux pages, comme par exemple dans le cas de l'omission du recto/verso du feuillet 37 du Livre des Nombres.¹⁰ Il me paraît plus que probable qu'il disposait du (ou d'un) manuscrit latin, car le sens de ses corrections et modifications est toujours concordant avec la version latine.

Les ajouts et les propositions de variante du lecteur (donc les interventions qui produisirent des variantes parallèles) se situent à plusieurs niveaux. Il y a des blancs laissés par le copiste où le lecteur n'a pu résoudre le problème lui non plus, donc le blanc est conservé dans le manuscrit. Ces endroits montrent «noir sur blanc» qu'il y avait une certaine coopération, peut-être même une répartition de travail prévue entre le copiste et le lecteur, et que ce premier pouvait compter sur l'aide de celui qui devait revoir et corriger le texte. Voici un exemple de blanc conservé dans le manuscrit:

Nombres 15^f: dans les unes et dans les autres: () mais *lorsque* vous gravez dans nos cœurs votre divine dilection

⁹ De même: **Genèse 18^f** (Chapitre 18), cf. les notes 10 et 11 dans ce volume, pp. 950–951.

¹⁰ Le saut s'explique par la répétition de l'expression *nature humaine* et dans ce manuscrit les deux apparitions se trouvent sur deux pages différentes, assez loin l'une de l'autre, la première en bas du feuillet 37^f, l'autre en haut du suivant:

[37^f:] pour la figure de la nature humaine, si je regarde son fils aussy dans la meme consideration, il me paroît clairement qu'il est représenté comment J. C. avoit accompli l'œuvre de la redemption est <représenté par Moïse avoit> [37^f:] représenté par Moïse, avoit...

Il est difficile de supposer que le regard du copiste aurait sauté en tournant la page, ce qui demande une attention renforcée, bien que ce ne soit pas exclu non plus. Ce qui est sûr, c'est qu'il s'aperçut tout de suite de la faute, puisque la correction et l'ajout figurent dans la même ligne.

[Le copiste avait dû s'apercevoir de l'obscurité de la phrase sans pouvoir y remédier, donc il laissa un blanc assez large devant la conjonction «mais»: or le lecteur ne profita pas de ce blanc qu'il laissa tel quel à son tour et inséra «lorsque» dans l'interligne, en menant à bien la tâche de transcription par cette solution simple et cependant convenable.]

Les exemples suivants se rapportent à des blancs remplis après coup où l'intervention ultérieure a laissé des traces. Un premier type d'intervention est constitué par les ajouts où c'est tantôt la couleur de l'encre, tantôt la différence de l'écriture qui témoignent de l'apparition d'une deuxième main. Au niveau suivant, l'espace calculé s'avéra insuffisant, donc le lecteur dut serrer les mots de sorte qu'ils ne forment qu'une seule unité:

Nombres 63^r: *devenir contre luy* (sic!) [c'est-à-dire: «de sévir contre lui»]

ou alors il avait dû continuer dans l'interligne l'écriture commencée dans la ligne:

Genèse 47^v: c'est une histoire rapportée *pour la liaison* des figures

[Là, c'est *pour la* qui remplit le blanc et la suite, *liaison* a dû entrer dans l'interligne. C'est moi qui souligne.]

Un autre ajout dont une moitié se trouve dans la ligne, l'autre dans l'interligne:

Nombres 39^r: cette victime soit sanctifié ou purifié auparavant

[Ainsi, sans accord de l'adjectif, «soit» inséré dans le blanc, «sanctifié» dans l'interligne.]

Au lieu de multiplier les exemples, d'ailleurs bien nombreux,¹¹ je préfère citer une erreur intéressante dans la division des chapitres, erreur d'autant plus intéressante qu'elle n'apparaît que dans le français! La version latine peut servir donc de point d'appui, bien que le caractère peu logique de la répartition du texte saute aux yeux si l'on ne lit que le français. Il s'agit des chapitres 15 et 16 de la Genèse où le copiste avait laissé un large blanc sur le feuillet 37^v avant d'écrire le titre du chapitre suivant («Sur le chapitre seizième»), rayé probablement plus tard. Par contre, sur le feuillet 40^r, il a copié sans interruption la fin du quinzième chapitre et le début du chapitre suivant. Après coup, il dut insérer dans la simple interligne le titre déjà anticipé, ce qu'il fit en l'abrégeant (Chapitre 16.c). L'écriture étant celle de la première main, il est juste de supposer que c'est le copiste lui-même qui s'aperçut de son erreur et la rectifia comme il le put. En tout cas, le manuscrit latin ignore cette hésitation entre les deux chapitres, donc la faute avait dû se produire dans la phase suivante, peut-être directement dans le manuscrit français de Troyes.

Pour reprendre le fil des variantes parallèles, l'analyse des interventions du lecteur montre qu'elles suivent une certaine courbe ascendante, c'est-à-dire qu'elles sont plus nombreuses dans les deux derniers livres du manuscrit français. Ceci confirme la thèse selon laquelle tout travail relatif à la version française, la relecture des parties copiées aussi bien que la rédaction du dernier chapitre manquant, fut interrompu par la mort du prince.

Il est intéressant d'examiner de ce point de vue certaines hésitations qui se répètent à plusieurs endroits du manuscrit, notamment entre *selon* et *sinon*. Dans le premier cas il est impossible de décider laquelle des deux variantes était destinée à être gardée (les deux sont écrites dans le même espace et se brouillent indissolublement, donc j'ai opté pour la variante grammaticalement plus correcte), dans le second cas le parallélisme est parfait, mais *selon* figurant dans l'interligne, il paraît évident que c'est la variante ultérieure qui est en même temps meilleure. Je cite les deux passages en remarquant que dans les deux cas, c'est la variante avec *selon* que j'ai jugée plus correcte, bien que j'aie signalé l'hésitation et l'alternative dans les notes:

Exode 54^r: Qu'est ce qu'il est designé *sinon/selon* l'état de la nature humaine

Nombres 38^r: comment donc trouveray-je le mystère de ce nombre *sinon/selon* l'explication déjà rapportée cy dessus

On peut relever plusieurs cas pareils de parallélisme¹² qui témoignent tous du même phénomène, cela veut dire que la transcription stylistique du texte n'est pas achevée.

¹¹ De même: **Lévitique 62^v**: blesser, **90^r**: l'univers, **Nombres 34^r**: egorgé etc.

¹² V. encore **Nombres 14^r**: l'autel d'or [ou éventuellement *d'ou*]. Un autre «doublet» moins important, parallèle: **ibid. 72^v**: mettoi/mettroit.

VARIANTES PHONÉTIQUES PROVENANT D'UNE ÉVENTUELLE DICTÉE DANS LE MANUSCRIT FRANÇAIS DES *MÉDITATIONS*

Les arguments qui plaident en faveur de l'hypothèse d'une dictée éventuelle sont nombreux dans l'apparat critique de la version française des *Méditations* également.¹³

Vu que l'aspect théorique de la question fut abordé à plusieurs reprises à propos des manuscrits français de Rákóczi, je me bornerai cette fois à ne citer que les exemples les plus intéressants pris dans ce dernier corpus, exemples qui confirment les constatations précédentes sur la dictée intérieure et extérieure ayant engendré des paires de variantes auditives.

Après avoir fait de nombreux commentaires sur les erreurs visuelles, je me propose maintenant de citer des exemples où la faute est plutôt due à une erreur auditive qu'à une lecture fautive:

Lévitique 13^r: <n'entends> → n'entends

[Non seulement il s'agit là d'une paire de variantes nasale et dénasalisée, mais la première forme ne convient pas du tout au contexte non plus!]

Ibid. 20^r: <meaux/veaux?> → peaux

[La lecture est incertaine pour la première variante, mais les trois mots plausibles riment si fort qu'on a l'impression de les entendre toujours!]

Ibid. 26^r: <repand> → repent

[Visuellement, les deux mots sont bien distincts, mais à les entendre, ils sont faciles à confondre.]

Ibid. 39^r: <faim> → fin

[Les deux mots prononcés sont absolument identiques, bien que les sens soient fort différents!]

Ibid. 57^r: <la verra> → lavera

Ibid. 79^r: <par la> → parle

Ibid. 15^t: <hotel> → autel

[Dans les trois derniers exemples, la première variante a une forme phonétique proche de la seconde mais du point de vue sémantique, aucune ne convient au contexte, tandis que les formes corrigées, phonétiquement paires, correspondent parfaitement au sens des phrases.]

LE RAPPORT DES VERSIONS PARALLÈLES LATINE ET FRANÇAISE DES *MÉDITATIONS*

Sur la base du collationnement des textes latin et français des *Méditations*, on peut constater que le rapport des rédactions parallèles de cette œuvre est pareil à celui des textes latin et français des *Aspirations*.¹⁴ On retrouve dans les deux œuvres la même autonomie du texte français par rapport au latin, qui est toutefois antérieur. Pour les *Méditations*, c'est évident, vu que la rédaction latine est plus complète, plus longue, puisqu'elle contient le dernier chapitre qui manque dans la version française. Certains adjectifs ou locutions qui figurent dans le français et manquent dans le latin, montrent bien que l'auteur traitait les deux textes comme deux unités étroitement rattachées l'une à l'autre, mais gardait l'autonomie des deux textes, donc se comportait en auteur et non pas en traducteur. Le latin emploie le tutoiement dans les passages où l'auteur des méditations s'adresse directement à Dieu, tandis que le français utilise le vouvoiement dans les mêmes passages, et cette divergence est tout aussi régulière dans les *Méditations* qu'elle l'était dans les *Aspirations*. Par contre, la méthode suivie par le copiste du manuscrit latin pour marquer les concordances bibliques diffère de celle adoptée par l'auteur de la version française: dans le latin, les références sont souvent intégrées dans le corps de la phrase et le numéro du verset figure entre parenthèses, tandis que le français préfère indiquer les références en marge en utilisant des abréviations. Il faut toutefois remarquer que le copiste français n'est pas conséquent dans ce domaine, puisqu'il change de méthode à l'intérieur du manuscrit: tandis qu'il met partout des notes marginales dans le livre de la Genèse, dans le Lévitique il ne reste plus que deux références en marge, les autres font partie du texte, tout comme dans le manuscrit latin. Il est même possible que c'est suivant le modèle latin que le copiste a changé de méthode, parce que c'est vers la fin du manuscrit français que les deux techniques tendent à s'accorder.

En ce qui concerne les dates indiquées pour la rédaction des textes, on peut enregistrer un léger décalage en faveur du latin, ce qui confirme la supposition que dans ce cas également, bien que les

¹³ Cf. mon article intitulé *A diktálási hipotézis [L'hypothèse de la dictée]*. ItK 1985. pp. 656–665.

¹⁴ Voir plus amplement AR. III/IV. pp. 202–206.

méditations françaises constituent une version d'auteur autonome, le latin avait précédé le français. La première date,¹⁵ celle du commencement du travail est encore identique (le 14 mars 1721), mais la fin de la rédaction du livre de l'Exode est le 17 septembre 1721, selon le latin, le 17 novembre 1721 selon le français.¹⁶ Pour la datation du Lévitique, il n'y a aucun point de repère dans le manuscrit latin, tandis que le français donne une indication en tête de ce livre. «février 1731». A en juger par sa position, cette date se rapporte au commencement du travail, mais cette fois, elle n'est pas accompagnée de commentaire.

Pour la ponctuation, l'usage des copistes hésite à tel point qu'il est parfois difficile de rétablir la division en phrases. L'opposition minuscule/majuscule ne se fait pas valoir de façon conséquente, de même que la fonction des signes de ponctuation n'est pas claire et ceci vaut pour l'ensemble des manuscrits. Le copiste français abuse tellement du point-virgule qu'il est impossible de définir la fonction de ce signe qui sépare tantôt les éléments d'une énumération, tantôt les parties d'une phrase, tantôt des paragraphes entiers sans qu'on puisse savoir où finit une phrase et où commence une nouvelle unité textuelle. Il arrive que le point-virgule ne marque (vraisemblablement) qu'une pause rhétorique, à certains endroits il est censé remplacer le point, à d'autres, la virgule, mais sans qu'on puisse définir les règles de cet usage. C'est pour cela que j'ai préféré sélectionner les variantes de ponctuation dans l'apparat critique, sinon les centaines et centaines d'hésitations enregistrées dans les notes auraient énormément alourdi l'édition critique et auraient noyé dans une masse informe les variantes textuelles. Il était toutefois indispensable de garder et de commenter certaines variantes de ponctuation qui influent sur le sens, où la modification se rattachait à l'interprétation du passage et où le changement de ponctuation était visible sur le manuscrit. Dans ces cas-là, les différentes phases de l'évolution du texte sont marquées dans les notes et la part de l'hypothétique dans les reconstructions est clairement désignée.¹⁷ Cette solution correspond parfaitement en plus à la tradition des volumes déjà parus de la série *Archivum Rákócianum* où l'on faisait valoir partout le principe de sélection pour ne pas alourdir outre mesure les appareils critiques.

Un exemple assez long qui illustre plusieurs sortes d'hésitations dans la division du texte, surtout si l'on compare le latin et le français de ce point de vue:

Exodus 2 (ms. lat.): *Hæc tamen reflexio sensum spiritualem exhibere potest, non tamen figuram exhibet veritati in omnibus circumstantiis applicabilem. Ex contextu enim historiae in modo, quo populum tuum servituti subjicis et in tantis laboribus et afflictionibus constitutum multiplicas et germinare facis, mirus ille providentiæ tuæ conductus manifestatur, per quem exaltandos sæpe deprimis ac servitute affligis, ut ad te recurrant et liberationem suam tibi soli debere agnoscant.*

Exode 2^r: Cette réflexion pourtant peut bien montrer le sens spirituel, mais non pas une figure applicable [variante orthographique dans l'interligne: *appliquable*] à la vérité dans toutes ses circonstances: car dans le tissu de cette histoire de la manière que vous soumettez votre peuple dans l'esclavage et qu'assujettis à des travaux si pénibles et à tant d'afflictions vous le faites cependant multiplier et s'accroître, on voit en cela cette merveilleuse conduite de votre providence [tache d'encre au milieu du mot *providence*], selon laquelle vous abaissez souvent et vous affligez par la servitude ceux qui doivent être élevés pour les obliger de recourir à vous, et leur faire reconnaître que c'est à vous seul qu'ils doivent leur délivrance. <c>e/. Le peuple...

[A la fin du passage, le copiste effectue un changement dans la ponctuation, mais après coup. Il écrit «ce peuple» sans mettre de point, puis se ravise et transcrit «ce» en «Le» pour pouvoir commencer une nouvelle phrase. Il ne met pas de point après «délivrance», mais la phrase doit logiquement se terminer là.]

Les deux exemples bien longs sont éloquentes: la comparaison fait ressortir les différences de ponctuation. Là où le latin met un point, le français emploie le point-virgule, le point du latin n'a pas de correspondant dans le français, mais la nouvelle phrase finit par se dégager de ce «serpent» sans fin.

Le bilan des traits similaires et différents entre les versions latine et française montre que le rapport ressemble à celui qui relie les versions parallèles des *Aspirations*. Cela veut dire que nous

¹⁵ En latin, sur le premier feuillet de l'**Exode**: «Meditationum, Deo adjuvante, inchoatum in Rodosto, die 14. Martii an 1721.» En français sur le premier feuillet de la **Genèse**: «Commencé à Rodosto, avec la grâce de dieu le 14 mars 1721.»

¹⁶ En ce qui concerne la date dans le manuscrit latin, v. la note 4 ci-dessus, dans le manuscrit français on trouve la date du 17 novembre. Le décalage d'un mois, vu qu'il s'agit d'une adaptation demandant du temps, est logique.

¹⁷ Autres variantes de ponctuation: **Exode 106^r**, **Nombres 78^v**, etc.

avons affaire à deux rédactions d'une même œuvre qui existent sous deux formes autonomes faites probablement par l'auteur lui-même. Le texte français est plutôt l'adaptation du texte latin qu'une traduction au sens strict, mais les concordances sont telles entre les deux textes qu'on peut les utiliser réciproquement pour amender les passages détériorés.

Un exemple d'amendement où le latin éclaire le passage devenu obscur dans le français:

Genèse 69^v: Il est marqué sur la fin du précédent chapitre qu'Abraham s'en retournant chez lui du lieu où il [70^r:] avait fait son sacrifice apprit que <Melcha> Melka (?) avait donné plusieurs enfants à son frère. Cette liaison de la génération de Nachor avec l'histoire du sacrifice *me paraitroit* étrangère à ce sujet, si je ne considérais cette nouvelle apportée à Abraham comme la suite des bénédictions que Dieu sa recompense infiniment grande et la mienne aussi lui avait promise par serment quelquefois les bruits...

[Le nom de Melka est peu lisible, parce que c'est une correction insérée dans l'interligne par la deuxième main. Les mots en italique proviennent de la même main dans l'interligne.]

Il est évident, à première vue, que le passage est détérioré à plusieurs niveaux, syntaxique et lexical, mais sans un texte d'appui il serait compliqué, voire impossible de rétablir la bonne lecture. Le collationnement avec le latin éclaire le sens et permet de situer aussi les signes de ponctuation:

Genesis 68^v: Sub fine præcedentis capitis connotatum est Abrahamum ex loco sacrificii reverentem audivisse Melcham quoque genuisse filios fratri suo, et hæc connexio generationis Nachor cum historia sacrificii peregrina videretur mihi, nisi considerarem hunc nuntium Abrahamo allatum quemadmodum sequelam benedictionum, quas juravit illi Deus, merces ejus et mea magna nimis. Obvii quandoque rumores nostram rem concernentes,

Autres exemples où le latin est plus ample et plus clair:

[Dans la mesure du possible, j'ai essayé de choisir des exemples relativement courts.]

Genèse 73^v: ayant ainsi bien considéré ces choses comme les clefs ste conographies (sic!) de vos Ecritures, j'implore votre secours...

Genesis 71 (ms. lat.): Hinc tamquam clavibus stenographicis Scripturarum tuarum sic per gratiam tuam bene consideratis imploro auxilium tuum...

J'aimerais citer maintenant un cas exemplaire d'homéotéleute où le copiste du manuscrit français a sauté tout un passage contenu entre deux apparitions du mot «simplicité» dans le contexte. Il n'est pas probable qu'il ait commis cette faute en traduisant directement du latin, il faut supposer que c'est en suivant un autre manuscrit français (en l'occurrence peut-être l'original écrit ou dicté par Rákóczi) que ses yeux confondirent les deux passages fortement ressemblants. En fait, aucun indice ne montre l'existence d'un tel problème dans le modèle latin:

Lévitique 17^v: On affecte la simplicité* et combien n'y en a il pas qui professent l'aveuglement de la foi; mais recherchent l'aveuglement dans l'ignorance...

* [complété en marge, probablement par la deuxième main:] mais on ignore en quoy consiste la véritable simplicité

Leviticus 18: Affectatur simplicitas, sed ignorantur, in quo consistat vera simplicitas, et quot sunt, qui profitentur cæcitatem fidei, sed cæcitatem in ignorantia quærunt.

Les exemples suivants sont destinés à illustrer l'autonomie des deux versions. L'une par rapport à l'autre, rapport que j'essaye de qualifier d'adaptation du point de vue du français (certains adjectifs apparaissent ou disparaissent dans le français comparé au latin, certains passages sont plus ample-ment développés ici ou là et la ponctuation présente de nombreuses variantes, parfois difficiles à interpréter):

Exodus 4 (ms. lat.): Speravit igitur procul dubio in te, Deus, sed nec ila, quæ dictante sana prudentia facere debuit, omisit.

Exode 3^v: Cette mère désolée espéra donc sans doute en vous, Seigneur, sans négliger cependant ce qu'elle devoit faire selon les principes de la sainte prudence.

Leviticus 85 (ms. lat.): Super caput 17.

Assentio, Domine, lubens sensui illorum, qui credunt hac lege non fuisse prohibitum occidere animalia, quibus qui vesci volebat, sed illa tantummodo, quæ offerre volebat in hostiam, et in hunc sensum (v. 5) præcedentes explicare videtur. Expressio enim, *quas occident*, fors sumi debet: pro quas occiderent, secundum sensum interpretum. Alioquin profecto difficile foret concipere, quomodo hostiæ in agro occisæ sanguinem potuisset sacerdos super altare fundere, prout (6) præcipitur.

Lévitique 73^r: Sur le Chapitre 17.e

Je souscris volontiers, Seigneur au sentiment de ceux qui croient que cette loi ne défend pas à tout homme de la maison d'Israël de tuer les animaux, dont ils vouloient se nourrir. Mais ceux là seulement qu'il vouloit offrir en sacrifice: et en ce sens (le v. 5.) semble expliquer les précédents: car peut être l'expression qu'ils *tueraient* doit être prise pour elle: *qu'ils auront tués* selon l'opinion

des interpretes: entierement il seroit sans doute difficile de comprendre comment le prêtre auroit pû repandre sur l'autel, ainsy qu'il est ordonné au verset (6.). Le sang de la victime egorgée dans le champs:

Cet extrait prouve de façon convaincante que le français explique et développe librement certaines idées («à tout homme de la maison d'Israël»), exploite habilement les possibilités des temps grammaticaux (en l'occurrence le futur et le futur antérieur, sur la différence desquels est basée toute une subordonnée), et que même dans la présentation, le français s'éloigne du modèle sur plusieurs points (cf. les abréviations, le système de référence pour renvoyer à la Bible, les moyens d'articuler le passage, les mises en relief, les mots soulignés qui ne sont pas identiques dans les deux textes).

En guise de conclusion, je cite un dernier exemple fort éloquent du Livre des Nombres, dans les deux versions:

Numeri 166 (ms. lat.): Detestor itaque illa, hæc amplectens in omni possibili adhæsione veritati tuæ, quam in doctrina Ecclesiæ tuæ sanctæ, unius, catholicæ et apostolicæ manifestare dignatus es mihi.

Nombres 118^v: Je deteste donc celuy la pour embrasser celuy cy dans tout l'attachement possible a votre verité que vous avez daignez (!) me manifester dans la doctrine de <cette> votre eglise sainte une catholique et apostolique.

Il ressort du collationnement des variantes de tout le corpus latin et français des *Méditations* que l'enseignement de ces deux versions concorde sur tous les plans avec celui des autres œuvres. L'autonomie des deux versions est indubitable partout, malgré la priorité des rédactions latines. La relation du français au modèle latin ne peut être réduite à la traduction d'une langue à l'autre, elle correspond plus à la notion d'adaptation libre et autonome. Il reste à expliquer pourquoi Rákóczi ressentait le besoin de rédiger les mêmes œuvres en plusieurs langues. Pour comprendre ce phénomène exceptionnel, il faut analyser la conception particulière que Rákóczi avait de la littérature et les motifs certainement dramatiques qui le poussaient à écrire.¹⁸ Pourtant, il n'est pas possible de tenter d'expliquer ces motifs sans analyser l'ensemble de l'œuvre et la personnalité complexe de Rákóczi.

LE STYLE FRANÇAIS DES MÉDITATIONS

Tout ce qui était valable pour le style des autres œuvres de Rákóczi écrites en français vaut pour les *Méditations* également. L'auteur ne maîtrise pas parfaitement la langue et les imperfections dégénèrent plus d'une fois en fautes de grammaire. Les corrections proposées par la deuxième main que j'ai baptisée «lecteur» portent souvent sur l'emploi des temps erroné du texte: une sorte de confusion règne dans l'usage des différents passés et bon nombre de ratures remplacent le *passé simple* par l'*imparfait* (v.: les feuillets 13^r et 64^r du *Lévitique*, les feuillets 47^v et 72^v des *Nombres* à titre d'exemple), mais il y a d'autres formes verbales aussi corrigées par la deuxième main (p. ex. sur le feuillet 2^v et 6^v de la *Genèse* ou 80^v de l'*Exode*), ainsi que nombreuses petites erreurs de préposition, d'accord ou d'orthographe. Malgré le nombre important de ces modifications assez anodines, il faut consacrer plus d'attention aux fautes commises dans le domaine du lexique et de la syntaxe. Là, l'intervention porte sur le sens de la phrase et rétablit des messages devenus obscurs ou inintelligibles. Les exemples suivants pris tous dans le *Lévitique* illustrent ce travail de rétablissement lexical et syntaxique, la plupart du temps combiné:

Lévitique 32^r: <n'aimera> → n'ornera

[correction importante en marge]

49^v: <accuser> → excuser

[correction dans l'interligne]

53^r: <sens> → sers

[la correction ne concerne qu'une seule lettre, mais modifie toute la structure et donne un sens à la phrase!]

53^r: <constance> → confiance

[inséré dans l'interligne]

60^v: <entendez> → etendez

[variante phonétique qui change le sens]

¹⁸ A propos des textes existant en trois versions: *Le Testament* (en latin, en français et en hongrois) et des lettres qui se rapportent à l'exécution de celui-ci, v. *AR. III/III*, pp. 521–523.

62^v: <nus> → mis

[une erreur évidente de lecture rectifiée]

80^f: <connoîtrez> → convoitez

Exemples de corrections combinées où le changement se fait à la fois sur plusieurs niveaux, cette fois dans le *Livre des Nombres*:

Nombres 19^v: 1. l'homme conserve sa raison de telle sorte qu'il n'est pas obligé de la préserver des objets sensuels depuis que les sens emus par ceux cy ne secouent le frein de celle la:

2. ... de peur que les sens émus par ceux cy ne secouent le frein de celle la:

[rien qu'en changeant «depuis» en «de peur que» la phrase se trouve réinterprétée. l'indicatif devient un subjonctif formellement identique, donc avec une intervention minimale, le sens est rétabli]

Ibid.: 1. offusquer sa raison, et rejetant ainsy de plain gré la raison

2. offusquer sa raison et la rejetant ainsy de plain gré <la raison>

[Bel exemple d'intervention économique qui réussit à supprimer la répétition de mots en insérant «la» et rayant «la raison»]

Solution simple et spirituelle prise dans le livre de la *Genèse*:

Genèse 116^f: J'entreprends de mediter une histoire remplie de plusieurs et admirables evenements et *marqués/marques* de votre providence, Seigneur...

[La suppression d'un seul accent arrange le problème de la phrase. C'est moi qui souligne. I. K.]

On trouve des alternances régulières dans les fautes et corrections qui apparaissent tour à tour dans le manuscrit. Quand la première main met un «de», la deuxième main a tendance à le rayer et à mettre «par». De même «par» est remplacé par «de» ou «pour» selon le cas. Autres régularités du même type: «les» remplacé par «ces» ou inversement; «ces» corrigé en «ses» (faute de français fréquente dans l'usage des étrangers!); «nos»/«vos», singulier/pluriel, article défini/article indéfini, etc.

Sans prétendre à l'exhaustivité dans ce domaine, je préfère citer quelques exemples qui, outre les corrections effectuées, illustrent les hungarismes et latinismes latents du français de Rákóczi. Le fait est sûrement porteur de sens que dans une couche profonde le hongrois subsiste et imprègne les autres langues dans la compétence linguistique du prince et que, de même, des latinismes apparaissent dans son style français et inversement. Ce phénomène exceptionnel qui, loin d'être une sorte de bilinguisme ou de plurilinguisme, témoigne d'un trouble profond de l'auteur par rapport aux langues caractérise tous ses écrits littéraires. Ailleurs,¹⁹ j'ai déjà essayé de l'interpréter comme le signe d'un exil intérieur et l'expression linguistique d'un malaise profond provenant de ce que Rákóczi était privé de sa patrie tout aussi bien que de sa langue maternelle. Cette fois, je me bornerai donc à citer quelques exemples significatifs de ce phénomène qui en dit long sur le destin du prince. Dans l'usage fautif de certaines prépositions, de certaines tournures et structures syntaxiques, je crois surprendre l'effet caché du hongrois sur les autres langues, ainsi que l'interférence du latin et du français dans tous les textes rédigés en versions parallèles. Parfois, ce sont vraiment des bagatelles, mais par lesquelles on croit lire une histoire clandestine parlant de bannissement et de malheurs.

Genèse 36^v et 42^f: Il crut a vous, Seigneur

[pour «il vous crut, Seigneur»]

Genèse 17^f: ce qu'il va suivre

[pour «ce qui va suivre», le cas est d'autant plus intéressant que «le doublet phonétique» constitué par l'alternance «ce qui va suivre»/«ce qu'il va suivre», fréquemment confondue dans les écrits du prince, passe pour deux possibilités de transcription d'une série phonétique presque identique. Ainsi l'hésitation entre les deux formules enrichit l'anthologie des variantes auditives transcrites de plusieurs façons dans les manuscrits de Rákóczi et peut servir d'arguments en ce qui concerne le rôle de la dictée dans la genèse de ses œuvres.]

Exode 2^f: de la maniere que vous soumettez votre peuple

[pour «de la manière dont...»]

Genèse 44^v: parce que vous m'entendre il me suffit

[Serait-ce un latinisme?]

Exode 38^f: qu'il soit fais (!) mention

Lévitique 22^f: il me semble que je me suis déjà satisfait moy meme sur cette question

¹⁹ Voir AR. III/III. pp. 344–346 et III/IV. pp. 206–210.

Lévitique 31^v: C'est ainsi que les images et les représentations sensibles ont été introduites <par> pour une sainte et pieuse fin.

Il faut probablement entendre «ont été introduites pour une sainte et pieuse fin», mais cette lecture est en partie hypothétique. Ce qui est sûr, c'est que le lecteur corrige régulièrement «par» en «pour» dans des contextes pareils et à juste titre!]

Dans le texte français des *Méditations*, on trouve également quelques barbarismes fabriqués par Rákóczi, comme auparavant dans ses autres écrits. J'en cite deux: *feuilleux* et *hersies* dont la signification peut être définie par le contexte et à l'aide du latin, mais qui ne figurent pas sous cette forme dans les dictionnaires.

Genèse 11^v: *feuilleux*

[Dans le Littré, on trouve encore «feuilleux» au sens de «feuillu», comme forme archaïque, mais la variante «feuilleux» est inexistante.]

Genèse 6^v: *hersies*

[Ce substantif reste énigmatique, il est transcrit d'abord comme «herci», puis rayé et corrigé en surcharge. Le mot qui correspond dans le latin est «hæresum».]

LES PRINCIPES DE LA PUBLICATION DU TEXTE

Pour l'essentiel, les méthodes de la présente édition critique des manuscrits sont conformes à celles de toute la série *Archivum Rákóczianum* exposées dans le premier tome (*Mémoires*, 1978, pp. 211–214 et 461–462.), mais vu les particularités de chaque texte, nous avons dû y apporter quelques modifications. Dans la transcription, on a utilisé les mêmes signes qu'auparavant, et pour les mêmes fonctions (crochets, chevrons, italiques, etc.). Ce qui était particulier dans ces manuscrits, c'était l'emploi fréquent des notes marginales pour désigner les versets bibliques, nous avons introduit donc le sigle M au sens de «en marge». Les dimensions des chapitres ont posé également des problèmes, il a fallu diviser en plusieurs parties les chapitres trop volumineux, en coupant le texte en plusieurs paragraphes. Toute la répartition intérieure des chapitres provient ainsi des éditeurs scientifiques, en vue de faciliter la lecture.

Vu les caprices orthographiques, certaines uniformisations se sont imposées sans prétendre toutefois à une homogénéité poussée. Voici quelques points importants où nous avons transcrit l'usage flottant

1. les chapitres ayant été marqués tantôt par des chiffres, tantôt par des lettres, nous avons retenu les chiffres pour la variante latine et la transcription en lettres pour la variante française.

2. les signes utilisés dans tous les manuscrits de Rákóczi (tildés, signes de contraction, abréviations) sont transcrits selon les règles générales, donc pour come, on trouve comme, pour N. S. J. Chr. ; Notre Seigneur Jésus-Christ, St. : Saint, St. E. Saint Esprit, etc., mais les abréviations qui reviennent souvent dans les références bibliques (v. pour verset, ch. ou Chap. pour chapitre, etc.) figurent sous leur forme abrégée dans les notes et sont transcrites quand elles font partie du texte principal.

Pour les flottements orthographiques, tant qu'ils ne concernaient pas le sens proprement dit, je les garde sans annotation, mais dans les cas où l'ambiguïté prêtait à confusion, je signale le doute dans une note en bas de page. Il était impossible de rectifier toutes les petites variantes ou inconséquences d'orthographe sans moderniser tout le texte, ce qui aurait entraîné une transcription complète des manuscrits. Selon mon expérience, le lecteur moderne s'habitue vite à ces flottements de graphie et ce trait aide à apprécier l'originalité du texte et fait oublier les quelques difficultés que pose la compréhension.

* * *

En ce qui concerne les particularités de ce dernier volume de la série *Archivum Rákóczianum*, il faut souligner que les différences par rapport aux autres volumes sont dues aux dimensions des textes et au nombre des problèmes soulevés par une oeuvre théologique de cette envergure. Étant donné que c'est la première édition de ces manuscrits qui sont déjà très volumineux en eux-mêmes et qu'ils contiennent en plus des matériaux d'une complexité exceptionnelle, nous avons préféré donc publier les textes avec un appareil critique et les concordances bibliques, sans les traductions et les notes historiques. Celles-ci sont si difficiles à établir dans l'état actuel des recherches qu'un tel travail aurait considérablement retardé la parution de toute l'oeuvre.

En fait, pour réunir les connaissances essentielles sur le texte, il aurait fallu engager de nouvelles recherches et compléter la présente édition par tout un volume de textes hongrois et de notes historiques. Cette entreprise énorme reste à faire, mais nous avons décidé de séparer les tâches et de publier en un premier temps le texte proprement dit et de laisser pour plus tard la version hongroise ainsi que l'élaboration des notes historiques et littéraires. Pour suppléer à l'absence de la traduction hongroise du texte intégral, Gábor Tuskés a résumé en hongrois les commentaires de Rákóczi, mais à titre d'orientation primaire, sans prétendre à condenser en quelques pages l'extraordinaire richesse des commentaires du prince. Ce choix est peut-être discutable, mais nous espérons que la parution des textes latin et français des *Méditations* suscitera un intérêt suffisamment grand et contribuera ainsi à la réalisation de l'entreprise énorme qui, dans l'état actuel des travaux, a dépassé et nos forces, et nos possibilités matérielles.

Ilona Kovács

TANULMÁNYOK

A MEDITÁCIÓÍRÓ RÁKÓCZI

A MEGÍRÁS KÖRÜLMÉNYEI

A *Vallomások* első könyvének írása közben, 1717 tavaszán új műfaj jelent meg Rákóczi írói életművében: a vallásos elmélkedés, a meditáció.¹ Rövid elmélkedő részeket alkalmasszerűen már az első könyv korábban írt részében is előfordulnak, önálló formában, külön címmel ellátva azonban a meditáció ekkor tűnt föl először. Az 1716-ban írt *Meditationes in forma soliloquiorum de mysterio reparationis naturae humanae per Adam corruptae* (*Elmélkedések magányos beszélgetések formájában az Ádám által megrontott emberi természet megújulásának misztériumáról*) ágostoni ösztönzése kézenfekvő, életrajzi háttere ismert. Rákóczi 1715 augusztusában a grosbois-i kamalduli kolostorba vonult vissza. A fejedelem portai diplomatájának megjelenése, a vele való titkos találkozó és Törökországba hívása Rákóczit 1717-ben sorsdöntő elhatározás elé állította. Ezt követően Rákóczi több mint másfél év múlva, a törökországi vállalkozás kedvezőtlen alakulása nyomán folytatott *Vallomások* második könyvének írása közben, 1718 végén fordult ismét a meditációhoz. Az 1719 februárjában a konstantinápolyi apostoli vikáriusnak bírálatra átadott, ma csupán cím szerint ismert elmélkedéseket (*Soliloquia in forma meditationum adventus Domini diebus – Magányos beszélgetések Istennel elmélkedések formájában az Úr jövetelének napjain*) a megbízott cenzorok szigorúan elmarasztalták és kimutatták a szerző teológiai tévedéseit.² Ugyanennek az évnek a végén a *Vallomások* harmadik könyvének befejezésével párhuzamosan, melyben a vallomásos jelleg rovására az elmélkedő hang egyébként is felerősödött,³ Rákóczi újabb karácsonyi meditációt írt helyzete „belső és külső nyomorúságától” indítva (*In nocte nativitatis Domini meditatio in forma soliloquiorum super evangelium Luc. secundum – Elmélkedések magányos beszélgetések formájában Lukács evangéliumának második fejezete fölött az Úr születésének éjszakáján*).⁴

Ezután Rákóczi az ilyen típusú írói munkát több mint egy évre abbahagyta, s ez idő alatt a meditáció alkalmi műfajból önálló művek műfajává lépett elő. Az 1720-as év meghatározó tényezői a bujdosók Rodostóba költözése, a rodostói udvartartás és írói műhely kialakítása, a kápolna berendezése, Rákóczi fokozott várakozással kísért diplomáciai tevékenysége, visszavágása Franciaországba, valamint Bercsenyi László Rodostóba érkezése. Az életrajzi, politikai háttér legfontosabb mozzanata azonban Rákóczinak az év végére megfogalmazódó felismerése, hogy a török és a francia ígéretek beváltására nem számíthat.⁵ Ez a csalódás alapvető belső válságot okozott

¹ A tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségért HOPP Lajosnak, JELENITS Istvánnak és KÖPECZI Bélának mondok köszönetet.

² VIZKELETY András: *II. Rákóczi Ferenc elmélkedéseiről készült egyházi cenzori jelentések*. Irodalomtörténeti Közlemények (a továbbiakban ItK) 65 (1961) 204–216.

³ REISINGER János: *Rákóczi Vallomásainak műfaji kérdései*. In: *A Rákóczi-émlékév diákpályázatán díjnyertes tanulmányok*. Szerk. KOVÁCS Kálmán. Budapest, 1977. 69–99., itt: 71. Vö. GYENIS Vilmos: *Az irodalmi hagyomány nemzetfelfogásának kifejezése Rákóczi Vallomásaiban*. In: *Rákóczi-tanulmányok*. A II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülészek előadásai. Szerk. SINKOVICS István, GYENIS Vilmos. Budapest, 1978., 67–105.

⁴ *Principis Francisci II. Rákóczi Confessiones et Aspirationes principis christiani*. E codice Bibliothecae Nationalis Parisiensis ed. Commissio fontium historiae patriae Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest, 1876. 78–91, 92–102. *Rákóczi Ferenc Vallomásai és Emlékiratai*. Ford. SZEPES Erika és VAS István. Szerk. és az utószót írta HOPP Lajos. Budapest, 1979. 107–125, 719–731. (Magyar Remekírók sorozat)

⁵ KÖPECZI Béla: *A bujdosó Rákóczi*. Budapest, 1991. 334–345.

benne, s a következő év tavaszán ismét a válsághelyzetek egyik jellegzetes műfajához, a meditációhoz fordult. A bujdosás történetében 1720-ban bekövetkezett fordulatot jelzi közvetve az is, hogy – mint Hopp Lajos megállapította – 1721-től a Mikes-levelek száma ritkul, s kezdenek szaporodni a lassan múltó idővel kapcsolatos megjegyzések.⁶

Új elmélkedéssorozatát Rákóczi 1721 nagybőjtjében, egészen pontosan március 14-én kezdte el az őszötvetségi Szentírás első öt könyvéről (*Meditációk magányos beszélgetések formájában a Szentírásról*).⁷ A bibliai könyveket, s azon belül a fejezeteket egymás után sorra vevő *Meditációkat* folyamatos munkával, rendszeresen írta, a Kivonulás könyvéről szóló elmélkedéseit ugyanezen év szeptember 17-én fejezte be. A Második törvénykönyvről való meditációkat 1722. hamvazószerdáján, február 18-án kezdte el írni, s március 27-e (46. születésnapja) előtt néhány nappal már a 8. fejezetről elmélkedett. Az öt őszötvetségi könyvről való *Meditációk* befejezésének pontos ideje nem ismert, ez – a korábbi munkatempót alapul véve – körülbelül az év közepére, második felére tehető. A következő év elején újabb sorozatot kezdett *Az 1723. év elmélkedései* címmel, melyben különböző témákkal foglalkozott.⁸ Február 18-án már a 6. meditáción, az Úr színeváltozása ünnepén, augusztus 6-án pedig a sorozat első részének utolsó, 26. elmélkedésén dolgozott. Az egész sorozatot valamikor az év vége felé fejezhette be. Ugyanebben az időszakban az elmélkedésekkel részben párhuzamosan Rákóczi más munkáin is dolgozott: 1722-ben írta a *Gondolatok a keresztény ember polgári életének és udvariasságának alapelveiről* című művét, ezután kezdte el a majd három év múlva befejezett *Értekezés a hatalomról* írását, s közben befejezte a *Fohászok* összeállítását.⁹

A szentírási *Meditációk és Az 1723. év elmélkedései* szövegében alig van egy-két utalás a keletkezés külső körülményeire. Ezek közül az egyik az, hogy a Teremtés könyvéről való elmélkedések bevezetőjében reflektált a korábbi elmélkedéseit ért cenzúrára, és elmondja: ez volt az oka, hogy több mint egy éven át nem írt.¹⁰ A cenzúra hatása már a *Vallomásoknak* a bírálata után készült részeiben kimutatható: Rákóczi szakított a közvetlen, személyes élmények nyomán fakadó hanggal, stílusa némileg megtorpant, elszíntelenedett.¹¹ Ugyanitt azt is elmondja, hogy kételyek gyötrik a már megírt és a még megírandó művei miatt. A tanácsadók, vezetők segítségét hiányolja, s kijelenti, amit mond, egyedül Istennek mondja. A kijelentés második fele az elmélkedések egyik visszatérő motívuma.¹² Az utóbbi megjegyzések már átvezetnek a belső indítékok területére, s részben Rákóczi önvédelmét, illetve a kézirat és a mű biztonságát szolgálták, részben irodalmi fogásnak tekinthetők.

Valójában Rákóczi nagy önbizalommal láthatott munkához, melyben a döntően belső inspiráció mellett közvetve a műveit ért egyházi bírálatra való válaszadozás igénye is felfedezhető.¹³ Ezt a feltételezést erősíti, hogy bár a *Vallomások* végén Rákóczi hitvallást tesz a műveiben bírált janzenista tételek ellen, megvédi eredeti álláspontját és egy esetleges teológiai vitában győzelmet remél. Ez az állásfoglalás mintegy előre vetíti az 1721–1723 között írt meditációkat, melyekben a spirituális, morális és aszketikus szándék mellé új elemként a teológiai, bibliamagyarázó indíték társul.¹⁴

A meditációk születésének lélektani összetevői között első helyen áll a külső körülmények kedvezőtlen alakulása nyomán keletkezett válságélmény. A meditációk alaphelyzetét tekintve nem nehéz felismerni a párhuzamot Rákóczi elmélkedései és a manierista vallásos elmélkedő próza

⁶ MIKES Kelemen: *Törökországi levelek és misszilis levelek*. Sajtó alá rend. HOPP Lajos. *Mikes Kelemen Összes Művei*. (A továbbiakban: *MÖM*) I. Budapest, 1966. 498.

⁷ *Meditationes in forma soliloquiorum super Scripturam Sacram. Meditationes super Genesim. [...] super Exodum. [...] super Leviticum. [...] super librum Numeri. [...] super librum Deuteronomii*. Troyes, Bibliothèque Municipale, Mss. lat. 2146.

⁸ *Meditationes Anni 1723*. Troyes, Bibliothèque Municipale, Mss. lat. 2145.

⁹ *II. Rákóczi Ferenc politikai és erkölcsi végrendelete*, Ford. SZÁVAI Nándor és KOVÁCS Ilona. A tanulmányt és a tárgyi jegyzeteket írta KŐPECZI Béla. A latin szöveget gondozta BORZSÁK István. A francia szöveget gondozta KOVÁCS Ilona. *Archivum Rákóczianum*. (A továbbiakban *AR*) III/III. Budapest, 1984. 490–491. HOPP Lajos: *Egy keresztény fejedelem fohászai*. ItK 1990. 613–628.

¹⁰ ZOLNAI Béla: *A janzenista Rákóczi*. (Széphalom) Szeged, 1927. 17.

¹¹ VIZKELETY: *I. m.* 206.

¹² Így például a Leviták könyve 5. fejezetéről elmélkedve gondolatai leírásának vagy elhallgatásának problémáját Isten és a cenzúra különböző elvárásainak szembeállításával hangsúlyozza.

¹³ ZOLNAI Béla: *Rákóczi, az író*. In: *Rákóczi Emlékkönyvhalálának kétszáz éves fordulójára*. I. Szerk. LUKINICH Imre. Budapest, 1935. 289–324., itt: 304.

¹⁴ ZOLNAI Béla: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest, é. n. (1942) 187. Vö. ZOLNAI Béla: *A janzenizmus kutatása Közép-Európában*. Kolozsvár, 1944. 164.

kiemelkedő művelője, Ecsedi Báthory István meditációi között.¹⁵ Mindkettejüknél egyfelől vezet politikai tisztség, befolyás, tekintély, irányító szerepre való predesztináltság, másfelől viszont kényszerű visszavonulás a nyilvánosságtól, megfosztottság a közéleti szereplés, az eredeti cél megvalósításának lehetőségétől. Ahogy Báthory meditációi az egyéni meghasonlás, az egység, az ép állapot megszűnésének, széttörözöttségének, a racionális elme és a misztikus beállítottság kettősségének a kifejezői,¹⁶ ugyanúgy Rákóczi elmékedései is a kivételes humanista intellektus Róma és Port-Royal közti vergődéséből, kielégületlen, közlésre vágyó lelkiállapotból és az adott történelmi szakasz tragikumánál, a bujdosás reménytelenségének felismeréséből születtek. A két író meditációs alaphelyzetének különbsége elsősorban az, hogy a válság Báthory meditációiban az író belső, lelki-pszichikai habitusában, Rákóczinál viszont a külső (politikai, egyházi) viszonyok és az író között feszül. Az 1720-as év fordulatot jelentett nemcsak a bujdosás történetében, hanem Rákóczi belső értékrendszerében és célkitűzéseiben is: politikai terveiről végleg le kellett mondania, s azokat átértékelve korábbi vágyait vallási téren igyekezett megvalósítani. Vallási érdeklődésének fokozódása természetesen nem gátolta a foglalkozást aktuális politikai kérdésekkel. A hazája és népe érdekében tett meg-megújuló próbálkozásait ettől kezdve fokozott mértékben vallási motívumokkal táplálta;¹⁷ az ezután írt levelei egy részében több elmélkedő rész található.

A külső inspirációk között kiemelt helyet foglal el a Grosbois-ból magával hozott kettős ösztönzés: egyrészt az aszketikus életmód folytatása, másrészt könyvtára, benne a korszerű teológiai, exegetikai, meditációs irodalom janzenista szellemű műveivel. Grosbois-i kapcsolatait Rákóczi Törökországban is ápolta, a kamalduliak közé tartozónak érezte magát, ugyanakkor vallásos élménye az ott megismert viták révén kissé elbizonytalanodott, vallási érdeklődése meghatározott irányba terelődött.¹⁸ A morális kérdések iránti fogékonyság, a meditatív hajlam kibontakozásának, megerősödésének belső indítékai Rákóczinál lényegében azonosak minden magányos és bensőleg vallásos ember motivációival: a szubjektív megnyilatkozás vágya, a belső imádság, lelki elmélkedés gyakorlásának és az abból való erőt merítésnek az igénye.

Az 1721–1723 közötti időszak rodostói eseményei csupán a háttérter adják a meditációkhoz. Csak utalásszerűen emlékezik meg Rákóczi a Második törvénykönyvről elmélkedve saját születésnapjáról, Az 1723. év elmékedéseiben betegségről és a rodostói pestisről, s felesége haláláról is csupán annak első évfordulóján szól röviden. Ezenkívül a meditációk semmiféle utalást nem tartalmaznak a napi eseményekre. Ez egyrészt érthető a műfaj kötöttségeiből, másrészt jelzi Rákóczi törekvését, amellyel tudatosan igyekezett kizárni elmékedéseiből a napi történéseket. Az 1721–1723 közötti időszakot a negatív események egész sorozata jellemzi, melyek közül említést érdemel a bujdosók közötti bizalmatlanság és személyi ellentétek növekedése, a pestis és az általa okozott bizonytalanság, a Franciaországból visszatért török követ küldetésének eredménytelensége, a bujdosók tartásdjának csökkentése a Porta részéről, a fejedelemnek súlyos anyagi veszteséget okozó Brenner öngyilkossága, a fejedelemasszony halála, Dubois és Bonnac elzárkózása Rákóczi támogatása elől, a Habsburg-ház leányági örökösödésének elfogadása a magyar rendek részéről.¹⁹ Mindezek következtében Rákócziban fokozatosan nőtt a rezignáció, s egyik 1723 elején írt levelében megfogalmazta saját politikai halálának gondolatát.²⁰

A MŰFAJ

Az 1720-as évek elején keletkezett meditációk szoros műfaji rokonságban állnak Rákóczi két másik vallásos tárgyú művével, a *Vallomásokkal* és a *Fohászokkal*. A confessio, a soliloquium és a meditáció műfajának egymásra vonatkoztatását jelzi, hogy a *Vallomások* életrajzi ihletettségű el-

¹⁵ *Ecsedi Báthory István meditációi*. Sajtó alá rend. ERDEI Klára és KEVEHÁZI Katalin. Budapest–Szeged, 1984. Vö. ERDEI Klára: *Ecsedi Báthory István meditációi és európai háttérük*. ITK 84 (1980) 55–69.; ERDEI Klára: *Modellfejlődés Ecsedi Báthory István prózájában*. ITK 86 (1982) 620–626.

¹⁶ KOMLOVSZKI Tibor: *Rimay költészete és Ecsedi Báthory István*. In: *Hagyomány és ismeretközlés*. Szerk. KOVÁCS Anna. Salgótarján, 1988. 26–36., itt: 27–28.

¹⁷ VIZKELETY: I. m. 204.

¹⁸ ZOLNAI: I. m. (1927) 5–10.

¹⁹ KÖPECZI: I. m. 345–370.

²⁰ *II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei*. Szerk. KÖPECZI Béla. Budapest, 1958. 314.

mélkedő részeit Rákóczi ugyanúgy soliloquiumnak nevezi, mint az Ószövetség első öt könyvéről való elmélkedéseit, s a *Vallomások* műfaji keveredése elősegíti a meditáció létrejöttét, önállóságát.²¹ Másfelől ezekben az elmélkedésekben gyakran illeszt hosszabb könyörgő, imádságos részeket, amelyek a *Fohászokkal* mutatnak szoros kapcsolatot.²² A rokon vonások ellenére a három vallásos műfaj jól elkülöníthető egymástól és Rákóczi más, világi tárgyú műveinek műfajától. Rákóczi erősödő műfaji tudatosságát és irodalmi munkásságának egységben való felfogását mutatja, hogy például a meditációkkal részben párhuzamosan írt *Értekezés a hatalomról* első részének 5. fejezetében Ábrahám, Izsák és Jákob zarándok sorsa kapcsán utal a Teremtés könyvéhez fűzött elmélkedéseire, mondván, ezek az elmélkedések hitbéli természetűek, és más írásokban értekezik róluk.²³ A *Kivonulás* könyve 19. fejezetéről elmélkedve viszont saját sorsa értelmezése kapcsán a *Vallomásokra* utal vissza, s jelzi, ott erről részletesen beszámolt.

Rákóczi meditáció értelmezésének mintája az ágostoni soliloquium, melynek lényege a magányos beszélgetés vagy magánbeszéd, azaz a monológ. Ágoston meditációfelfogásának hátterét a 19. (18.) zsoltár 15. versének (*Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper*) összekapcsolása adja a megtérés gondolatával. A bűnvallás, a hit megvallása és a dicsőítés, azaz a confessio a meditációban történik. A meditáció az ember Istenhez jutásának, önmaga és ezáltal Isten megismerésének mód-szere, „aeterna meditari”, az örökkévaló gondolkodó szemlélése, „meditari in Deum”, azaz rá gondolás Istenre.²⁴ Az ágostoni *Vallomások* XIII. könyvében a teremtéstörténet magyarázata elmélkedő kommentár formájában jelenik meg.

A meditáció elkülönítése a másodlagos, félirodalmi, „irodalom alatti” vallásos műfajok között, illetve egyenrangú kezelése más műfajokkal nem régi keletű. Műfaji sajátosságai állandóan változnak, s az elmélkedés szoros kapcsolatban áll különféle vallási cselekvésformákkal, illetve más műfajokkal. Alapvető jellemzője az értelem és az érzelmek ellentétes irányú, együttes működése, a gondolati és érzelmi elemek bonyolult kölcsönhatása. Szerepe is kettős: egyszerre szubjektív vallomással és objektív tanúságtétel, a kettő ellentéte többnyire dicsőítésben oldódik föl. A tartalom legfontosabb vonatkozási pontjai a személyes érzések, az egyéni áhítat megnyilvánulása, illetve a teológiai tételek, az intézményesült egyházi tanítás és ezek feszültsége.²⁵ A meditációban az aszketikus vagy a misztikus jelleg lehet erőteljesebb aszerint, hogy az Istennel való egyesülésre történő előkészületen, az ember feladatain és gyakorlatain, illetve a lélekbéli elzárkózáson, a személyes Istenkeresésen, Isten elvárásain van-e a hangsúly. Az ellentétek kölcsönhatása határozza meg a meditáció szerkezetét és stílusát, melyben a konkrét, didaktikus és az elvont, költői kifejezési formák egymás mellett élnek. A bibliai tipológia mint szimbolikus rendszer jelentősen hozzájárult a műfaj kialakulásához és fejlődéséhez.²⁶ A formát tekintve a verses megoldásnál gyakoribb a próza, amely különösen alkalmas a lelki folyamatok és a szembenálló tényezők mozgásának érzékeltesére. A műfaj első fölvirágzása a középkori előzmények után a reformáció előestéjén ment végbe. Kiteljesedése a XVI. század második felére, utolsó évtizedeire tehető. Ebben az összefüggésben a meditáció a manierista irodalom reprezentatív műfajaként is értelmezhető.²⁷ A műfaj története azt mutatja, hogy a meditáció többnyire akkor jut jelentős szerephez a vallásos irodalomban, amikor válsághelyzet alakul ki a vallásosság történetében: a korábbi tanítások megkérdőjeleződnek, megújulási törekvések jelentkeznek, s az új elképzelések elfogadása akadályokba ütközik.

Rákóczi meditációfelfogásának újkori előzményei Luther, Kálvin és Loyolai Ignác új, a középkortól lényegesen eltérő meditáció értelmezései. Luther elvetette a bűnbánati elmélkedés bevett formáit, a „contemplatio”-t a „tentatio”-val, Isten kegyelmének a kísértésben való megtapasztalásával helyettesítette, s a bűnnel és bűnbánattal szemben megnövelte a remény és a hit jelentőségét. Kálvin alapján elvetette a hittartalmain egyéni, irodalmi feldolgozását, a szent szövegek laikus értelmezését, a meditáció kifejezést legfeljebb az „elgondolkodni” világi összefüggésében használta. Loyolai Ignác módosította és új elgondolás alapján rendezte el a hagyományos szerzetesi áhítat-

²¹ REISINGER: *I. m.* 87–88.

²² HOPP: *I. m.*

²³ *II. Rákóczi Ferenc Politikai és erkölcsi végrendelete. AR III/III.* 411.

²⁴ Vö. Klára ERDEI: *Auf dem Wege zu sich selbst: Die Meditation im 16. Jahrhundert. Eine funktionsanalytische Gattungsbeschreibung.* Wiesbaden, 1990. 18–23.

²⁵ Uo. 45–48.

²⁶ Barbara K. LEWALSKI: *Protestant Poetics and the Seventeenth-Century Religious Lyric.* Princeton, 1979. 31–145.

²⁷ Tibor KLANICZAY: *La poésie méditative, genre représentatif du maniérisme.* Revue de la littérature comparée 1982. 281–286.

formákat, komplex elmélkedési módszert dolgozott ki, s a gyakorlatok középpontjába az önmegismerés helyét az önnevelést, önfegyelmézést állította. A három különböző értelmezés nyomán egymástól jelentősen eltérő meditációs hagyományok alakultak ki, s a XVI. században a meditáció az új vallásos magatartás egyik irodalmi formája lett. Központi problémája a hagyományos kereszténység belső megújítása, az üdvösség, illetve a bűn miatti félelem eltávolítása, a kiválasztottságra és a mindennapi életben való megszentelődésre vonatkozó tanítások integrációja. Az elmélkedések legkedveltebb kapcsolódási pontjai a bibliai zsolttárok, az evangéliumok, ezen belül a szenvedéstörténet, valamint a különböző hittételek és a katekizmusok.²⁸

A XVI. századi meditációirodalom jelzi az újkori meditáció különbségeit a középkori kontemplációval szemben. A középkorban az elmélkedés mindenekelőtt Istenre, az Isten dicsőségét hirdető világ elmélyült vizsgálatára, az isteni ésszerűség felismerésére irányult. Benne az elmélkedő testével-lelkével Isten szolgálatába lépett, s eleve tudomásul vette az adott határokat, igazodott a tradícióhoz. Ezzel szemben az újkori meditáció a magára maradt egyén töprengése, mindig valaminek a keresése, amely mögött nyugaltság, feszültség, szorongás, csalódottság munkál. Gyakran az önvizsgálat áll a középpontban.²⁹

A XVII. századi meditációirodalom két legfontosabb vonása a felekezeti különbségek háttérbe szorulása, illetve a meditáció laicizálódása, széles körű kiterjedése a világi hívőkre. Megjelenik a műfaj világi változata, a filozófiai, katonai, történeti, politikai tárgyú esszé, amely részben ugyancsak meditáció néven szerepel, s amit például majd Rákóczi is felhasznál az *Egy igaz magyarnak hazája dolgai felől való elmélkedésében*. Új meditációelméletek, értelmezések és technikák születnek, melyek közül a legnagyobb hatást a szaléziánus, a szulpiciánus és az utóbbi részben módosító Jean-Baptiste de La Salle-féle elképzelés gyakorolja. Ezzel párhuzamosan a meditatív lírának és prózának irodalmi igényű változatai jönnek létre. A XVII. század húszas, harmincas éveitől kezdve Magyarországon is megnőtt az érdeklődés a személyes vallásosság irodalma, a meditációs művek iránt.³⁰ A meditációk továbbra is döntően biblikus témájúak. Ennek egyik oka, hogy a legkülönbélebb spirituális irányzatok a kreatív meditáció legjobb iskolájaként a katekizmus tanulmányozása mellett egyaránt a Szentírás tropológiai exegézisét ajánlották.³¹ A kvietista, de más felfogás szerint is a kontempláció tökéletesebb formája a vallásos elmélkedésnek, mint a meditáció. Ez utóbbi közösséges alapja a belső életnek, és a szeretet gyakorlása minden olyan igaz számára, aki még nem jutott el a teljes érdeknélküliséghez.³²

A XVII. századi meditációértelmezések közül külön ki kell emelni a Rákóczira nagy hatást gyakorló Port-Royal-i lelkiség felfogását az elmélkedésről. A laikus vallásgyakorlatnak szűk kereteket szabó tridentini szellemiség meghaladása érdekében Port-Royal urai új típusú laikus spiritualitást képviseltek, melynek a korábbi, elsősorban az érzelmekekre és érzékekre építő felfogásokkal szemben egyik fontos összetevője volt a szentírási szövegekre támaszkodó intellektuális meditáció. E meghatározás szerint a meditáció az Isten törvényein, az evangéliumi igazságokon és a Megváltó szavaiban való folyamatos elmélkedés a Szentírás, illetve annak spirituális értelmezése alapján. Ehhez különféle segédleteket, anyanyelvű bibliafordításokat és kommentárokat készítettek, melyeket a laikus olvasók is használhattak.³³

Egészen más spirituális hagyományból merítenek, de lényegében ehhez hasonló irányba mutatnak Joseph Hall 1612–1634 között írt prózai bibliai meditációi, amelyek egyben a Rákóczi-féle ószövetségi elmélkedések egyik közvetett műfajtörténeti előzményének tekinthetők.³⁴ Hall a Melanchthon, Bucer és Kálvin-féle meditáció hagyományt folytatta, de módosította Kálvin exegetikai felfogását, amely szerint a Szentírás spirituális értelmezése azonos a szövegben rejlő morális értelemmel. Ószövetségi elmélkedéseiben Hall a tipologikus szövegértelmezést követi, állást foglal a két szövegség spirituális azonossága mellett és tipologikus egyezéseket keres nemcsak a két szövet-

²⁸ Vö. ERDEI: *I. m.* 1990.

²⁹ KLANICZAY: *I. m.* 284.

³⁰ BÁRÓ WESSELÉNYI ISTVÁN: *Az eljegyzett személyeknek paradicsomkertje*. Sajtó alá rend. Tóth Margit. Szeged, 1990. 19., 29. jegyzet.

³¹ BARBARA BAUER: *Jesuitische „ars rhetorica“ im Zeitalter der Glaubenskämpfe*. Frankfurt/M.–Bern–New York, 1986. 560.

³² Fénelont idézi KÖPECZI: *I. m.* 512.

³³ BERNARD CHÉDOZEAU: *Les grandes étapes de la publication de la Bible catholique en français*. In: *Le Grand Siècle et la Bible*. Sous la direction de Jean-Robert Armogathe. Paris, 1989. 341–360., itt: 349–352.

³⁴ JOSEPH HALL: *Contemplations upon the history of the Old Testament*. London, 1623.

ség, hanem a bibliai események és a korabeli egyház története között. Művével az angol irodalomban új, valahol az elmélkedés és a bibliakommentár között elhelyezhető műfajt hozott létre, amely szövegeértelmezés és spirituális vallomás egyszerre, s amelynek megnevezésére a meditatív kommentár a megfelelő.³⁵ Ez a meditációnál pontosabb műfajmegjelölés Rákóczi 1721–1722-ben írt elmélkedő szövegeire fenntartás nélkül alkalmazható.

Az 1723. év elmélkedéseiben Rákóczi az elmélkedés műfaján belül egy másik formát választott. Ezeket nem soliloquiumnak, hanem egyszerűen meditációknak nevezi. A XVI–XVIII. században különösen kedvelt meditációs témákat dolgoz fel, ezek egy része mögött a kor sokat vitatott teológiai tételei állnak. A műfaj általános kívánalmainak megfelelően azonban nem a vitát hangsúlyozza, hanem a morális, didaktikus értelmezés, az Istenhez vezető út helyenként már-már misztikus keresése foglalkoztatja. Így például az első rész 13. elmélkedésében kijelenti, hogy nem kíván részt venni a szubsztanciával, azaz a feltámadt test láthatóságával és kézzelfoghatóságával kapcsolatos vitákban, mert ő hiszi az egyház ezzel kapcsolatos tanítását.

A FORRÁSOK

A két meditációs mű forrásainak meghatározása összetett, nem teljesen megoldott feladat. Rákóczi a Biblia kivételével egyáltalán nem nevezi meg forrásait. Ez érthető, mivel nem elsősorban tudományos, hanem lelki jellegű művet írt, melyhez nem volt szüksége skolasztikus módszerű hivatkozásokra. Forrásait és forráshasználatát egyaránt elsődleges spirituális célkitűzése, az ágostoni út követése határozta meg. A források két nagy csoportra, a tudományos igényű teológiai, exegetikai művekre és a vallásos, elmélkedő, aszketikus kiadványokra oszthatók. A két csoport a kor gyakorlatának megfelelően nem különíthető el élesen egymástól, és igen gyakran egyetlen művön belül is megfigyelhető a kétféle cél keveredése. Rákóczi forráshasználatát az adott keretek között mindenekelőtt nagymértékű szabadság jellemzi, melynek következtében szó szerint csak ritkán idéz, s a felhasznált művek többsége inkább csak háttérként, a grosbois-i és rodostói olvasmányok inspiratív hatásaként van jelen az elmélkedésekben. Az Ószövetség első öt könyvéhez fűzött *Meditációk*, illetve *Az 1723. év elmélkedéseinek* forrásanyaga jelentősen eltér egymástól, ezért a két mű forrásait külön-külön célszerű megvizsgálni.

Az ószövetségi *Meditációk* elsődleges forrása a Biblia. Az elmélkedések szövegében Rákóczi többé-kevésbé rendszeresen jelzi, hogy az adott fejezetnek melyik verséhez fűzi gondolatait. Az adott bibliai fejezeten kívül külön jelölés nélkül többször hivatkozik ugyanannak a könyvnek más fejezeteire, továbbá más ószövetségi könyvekre, így elsősorban a Zsoltárok könyvére, valamint az Újszövetségre, mindenekelőtt az evangéliumokra és a páli levelekre.

A következő kérdés az, hogy milyen Bibliát használt az elmélkedésekhez? Zolnai Béla nyomán Köpeczi Béla megállapította, hogy az elsőrendű forrás a janzenista Lemaître de Sacy kommentált bibliafordítása volt.³⁶ A szövegösszevetés kimutatta, hogy Rákóczi messzemenően támaszkodott ennek a munkának nem csupán a fordítás, hanem a kommentár részére is, ezért érdemes azt részletesebben megvizsgálni.

A kérdés, hogy miért éppen Sacy bibliafordítását választotta elmélkedései vezérfonalául, szorosan összefügg azzal a másik két kérdéssel, hogy az elmélkedések tárgyál miért a Bibliát, azon belül az Ószövetség első öt könyvét, illetve miért az írásértelmező meditáció sajátos formáját választotta? A tudományos igényű szentírásmagyarázat műfajával már ifjúkorában kapcsolatba került; sárospataki (vagy szerencsi) könyvtára 1701-ben két, egy XVI. és egy XVII. századi bibliakommentárt is tartalmazott.³⁷ A Grosbois-ban közelebbről megismert Port-Royal-i álláspont szerint a Szentírás

³⁵ RICHARD A. McCABE: *Joseph Hall. A Study in Satire and Meditation*. Oxford, 1982. 241. Vö. P. M. BECHTEL: *The devotional works of Joseph Hall*. Ann Arbor, 1965.; FRANK LIVINGSTONE HUNTLEY: *Bishop Joseph Hall and protestant meditation in XVII-century England*. Binghamton, New York, 1981.

³⁶ ZOLNAI Béla: *II. Rákóczi Ferenc könyvtára*. Budapest, 1926. 25. nr. 73. KÖPECZI I. m. 505.

³⁷ Hieronymus LAURETUS: *Sylva Allegoriarum totius Sacrae Scripturae, mysticos ejus sensus, et magna etiam ex parte literales complectens, etc.* 2 tom. Venetiis, 1575. Jacobus TIRINUS: *Commentarius in Vetus et Novum Testamentum*. I–III. Antwerpen, 1632. Vö. *Magyarországi magánkönyvtárak*. II. 1588–1721. Sajtó alá rend. FARKAS GÁBOR, VARGA ANDRÁS, KATONA TÜNDE, LATZKOVITS MIKLÓS. Szeged, 1992. 155. nr. 6, 40.

rendszeres olvasása kötelessége a laikusoknak is. Ágoston nyomán Sacy és társai azt a nézetet képviselték, hogy a liturgikus cselekményen belül a Szentírás magányos olvasása a szentáldozás előtt jó lehetőség a részvételre Krisztus áldozatában.³⁸ A lelkipásztori célkitűzés mellett Sacy kommentált bibliafordításának másik motívációja apologetikus jellegű: a Teremtés könyvének előszava utal a szabadgondolkodókra, akik többek között támadják a Szentírás tekintélyét.³⁹ A fordítást elsősorban ezek ellen készítette.

Az első öt ószövetségi könyv melletti döntés megvilágításához érdemes felidézni, hogy a XVI. századi előzmények után a XVII. században kibontakozó racionalista, humanista és filológiai bibliakritika támadásainak és az ennek nyomán kerekedett vita középpontjában a mózesi iratok, azaz az első öt ószövetségi könyv, a Pentateuch hitelességének kérdése állt.⁴⁰ Az újonnan felfedezett tárgyi, kronológiai és egyéb ellentmondások ráirányították a figyelmet a Pentateuch szerzőségének és keletkezésének problémájára. A kérdés különösen a Szentírás sugalmazottságának, az isteni kinyilatkoztatásban feltételezett egységes elképzelés szempontjából volt fontos, ami szorosan összefüggött az isteni előrelátás, a providencia akkor egyik legfőbb vitatott problémájával.⁴¹ A történeti-kritikai bibliakutatás csak lassan tisztázta, hogy a Pentateuch keletkezése több évszázadot átfogó, komplex irodalmi, történeti folyamat, s hogy a teremtés és kivonulás történetei a Pentateuchban elsősorban jogi összefüggésben helyezkednek el.⁴² A patrisztikus hagyományok alapján az Ószövetség első öt könyvét a középkorban végig egységként kezelték, a XVI. századtól kezdve azonban a Pentateuch-kommentárok sűrűsödése is jelzi a problémát.⁴³ Az ún. samaritánus Pentateuch kéziratának felfedezése (1616) és kiadása (1632) ugyancsak hozzájárult az exegetikai viták kiéleződéséhez.⁴⁴

A XVII. századi Pentateuch-kommentárok közül ebben az összefüggésben külön ki kell emelni a Janseniusét (1641).⁴⁵ Jansenius, aki egyébként *Augustinus*-ban is tárgyalja ezt a kérdést, könyve bevezetőjében elmondja, hogy a foglalkozás a mózesi könyvekkel „különösen hasznos a hit tekintetében” Felhívja a figyelmet a bibliai könyvekben lévő „elrejtett” értelmű dolgokra, amelyeket kétféleképpen lehet megközelíteni: 1. a „sensu literalis” segítségével, amihez a betű szerinti és a történeti értelmezés tartozik, 2. az allegorikus jelentés keresésével az emberi gondolkodás bevonása révén. Jansenius könyvenként rövid bevezetőt ad, majd fejezetenként, azon belül a versek jelzésével közli hivatkozásokkal alátámasztott kommentárjait és a kommentár műfaján túlmenő, elméledésszerű megjegyzéseit. Különböző kiindulású Pentateuch-kommentárok a XVIII. század első felében is megjelennek.⁴⁶ Az öt könyv a hagyományos exegézis és apologetika bírálata keretében Voltaire figyelmét külön is magára vonta.⁴⁷ Ezt követően a történeti-kritikai szövegértelmezés

³⁸ CHÉDOZEAU: *I. m.* 348.

³⁹ *La Genèse traduite en français avec l'explication du sens literal et du sens spirituel*. Tome I. Paris, 1682. Préface, partie I, partie III. Vö. Geneviève DELASSAULT: *Le Maître de Sacy et son temps*. Paris, 1957. 165–166.

⁴⁰ ROLF SCHÄFER: *Die Bibelauslegung in der Geschichte der Kirche*. Gütersloh, 1980. 115–118. Hans-Joachim KRAUS: *Geschichte der historisch-kritischen Erforschung des Alten Testaments*. Neukirchen-Vluyn,³ 1982. 80–97.

⁴¹ Jacques GRES-GAYER: *Un théologien gallican et l'Écriture Sainte. Le „Projet biblique” de Louis Ellies Du Pin (1657–1719)*. In: *Le Grand Siècle et la Bible. I. m.* 255–275., itt: 263.

⁴² Peter WEIMAR: *Untersuchungen zur Redaktionsgeschichte des Pentateuch*. Berlin–New York, 1977. Northrop FRYE: *The Great Code. The Bible and Literature*. London, 1982. 48.

⁴³ Dionysius CARTHUSIENSIS: *Enarrationes piæ ac eruditæ in quinque Mosaicæ legis libros etc.* Coloniae, 1534. Seraphinus CAPPONI: *Veritates aureæ super totam legem Veterem, tum litterales, tum mysticæ, per modum conclusionum e Sacro Textu mirabiliter exculptæ*. Venetiis, 1590. Jacques BONFRÈRE: *Pentateuchus Moysis commentario illustratus etc.* Antverpiæ, 1625.

⁴⁴ Jean-Pierre ROTHSCILD: *Autour du Pentateuque samaritain. Voyageurs, enthousiastes et savants*. In: *Le Grand Siècle et la Bible. I. m.* 61–74.

⁴⁵ Cornelius JANSENIUS: *Pentateuchus, sive commentarius in quinque libros Moysis*. Lovanii, 1641.

⁴⁶ Louis Ellies DU PIN: *Note in Pentateuchum, seu Pentateuchum Moysis cum notis, quibus sensus literalis exponitur etc.* Paris, 1701. Franciscus SYLVIVS: *Commentaria*. Tom. VI. *Commentaria in Genesim et Exodum jam pridem edita: Item in Leviticum et Numeros hactenus inedita*. Venetiis, 1726.

⁴⁷ David LÉVY: *Voltaire et son exégèse du Pentateuque critique et polémique*. Banbury Oxfordshire, 1975. 129–183.

térhódítása lassan kiszorította a kommentárokból az öt könyv együttes kezelését, a meditációirodalomban azonban ez az eljárás a XX. századot is megérte.⁴⁸ Mindezek alapján biztosra vehető, hogy Rákóczi tudott a Pentateuch körül folytatott XVII. századi teológiai vitákról, s azok közvetve az 1721–1722-ben írt *Meditációk* témaválasztását is befolyásolták.

A Sacy nevéhez kapcsolt kommentált bibliafordítás az újabb kutatások szerint közösségi munka eredménye: a fordítás műve Sacyé, az előszavakat és kommentárokat azonban jórészt Port-Royal-i barátai és szellemi örökösei írták.⁴⁹ Maga a fordítás körülbelül 1665-től 1676-ig készült. Először részletekben adták ki 1665–1684 között, első teljes kiadása 1682–1696 között jelent meg Párizsban. 32 kötetben, nyolcadrét formátumban.⁵⁰ Következő kiadása 1696-tól kezdve Lyon–Amszterdam nyomdahellyel látott napvilágot, ugyancsak 32 kötetben, tizenkettedrét nagyságban. Jelentőségét elsősorban az adja, hogy ez volt az első kommentált bibliafordítás vulgáris nyelven. A kiadvány fejezetenként, egymás mellett hozza a Vulgata szövegét és a francia fordítást, helyenként a szövegváltozatok jelzésével a lapszélben vagy a kommentárban. Minden fejezet után két kommentár következik: az első a betű szerinti, a második a lelki értelmet fejti ki. A kommentárok alapvetően az egyházatyák és a katolikus exegézis hagyományát követik. A készítőik nagy figyelmet szenteltek Ágoston különböző szentírási kommentárjainak. Az újkori biblia magyarázatok közül Estius (1629) és Grotius (1644) munkáját részesítették előnyben.⁵¹

A kommentárokból, különösen azok spirituális részében megfigyelhető a Port-Royal-i lelkiség több jellegzetessége, amelyek Rákóczi elmélkedéseinek alaphangját is meghatározták. Ezek szerint az ember bűnösségének fő oka önszeretete. Isten megismerése csak az önmegismerés, bűnbánat, alázat és szenvedés révén lehetséges. A providencia-kérdésben Isten igazságosságával szemben Isten irgalmasságán van a fő hangsúly. A tökéletességre csak a lélek juthat el. A lélek fölemelkedése Istenhez az imádságban, elmélkedésben, szeretetgyakorlatokban és alamizsnálkodásban valósítható meg. Az üdvösség keresésének eszközei a virrasztás önmagunk felett, a penitenciatartás, a szentek példájának, a Szentírás és az egyházatyák tanításának követése, valamint a visszatérés az ősegyház szellemiségéhez.⁵²

A kommentárok másik szembevetendő vonása a szövegértelmezés módszere, a betű szerinti és a lelki értelem elkülönítése. A Szentírás kétféle, betű szerinti és lelki értelmének elkülönítése közvetve Ágostonra megy vissza, aki megkülönböztette egymástól a Szentírás betű szerinti (történeti) és spirituális (allegorikai) olvasatát, elsősorban a *De spiritu et littera* című művében. Ágoston formálisan elítélte ugyan a Philon-féle allegorizáló szövegértelmezést, de önkéntelenül is átvette és „megkeresztelte” azt, s ezzel egy platonista exegetikai hagyományt adott át a középkornak. Ugyanez az elkülönítés megtalálható Aquinói Tamásnál,⁵³ s Jansenius is ezt újította fel említett könyvében. A XVIII. század elején a német pietista exegézis ugyanezt a felosztást alkalmazta és állította az épületes szándék szolgálatába.⁵⁴

A Sacy bibliafordításához fűzött kommentároknak a betű szerinti és a spirituális értelmet kifejtő részében egyaránt kiemelkedő szerepe van az előképek tanának, az ún. typosok, formák vagy figurák rendszerének. A különböző ó- és újszövetségi szöveghelyeket (személyeket, tárgyakat, eseményeket) egymással párhuzamba állító allegorikus (figuratív) exegézisnek a Biblia tipologikus szerkezetére, kozmikus, eszkatologikus és morális szimbolizmusára épülő alap gondolata az, hogy az Ószövetség az Újszövetség elővételezése, prefigurációja, s hogy az Izrael népének tett ígéretek

⁴⁸ Így például Charles Henry MACKINTOSH: *Elmélkedések Mózes első [...] ötödik könyvéről*. Angolból fordította VIDA Sándor és mások. Előszó: Kiss Ferenc. 5 kötet. (Budapest, é. n.) A. DEISSLER: *Ich werde mit dir sein. Meditationen zu den fünf Büchern Moses*. Freiburg, ²1972.

⁴⁹ CHÉDOZEAU: *I. m.* 348.

⁵⁰ *La Sainte Bible, en latin et en français, avec des explications du sens littéral et du sens spirituel*. 32 vol. Paris, 1682–1696. Vö. DELASSAULT: *I. m.* 295–296.

⁵¹ DELASSAULT: *I. m.* 159–163.

⁵² Uo. 265–268.

⁵³ TIBOR FABINY: *The Literal Sense and the Sensus Plenior Revisited*. In: *Literary Theory and Biblical Hermeneutics*. Proceedings of the International Conference: „Reading Scripture – Literary Criticism and Biblical Hermeneutics” Pannonhalma, Hungary, 4th–6th July, 1991. Ed. Tibor FABINY. Szeged, 1992. 155–168., itt: 156–157. Vö. Tibor FABINY: *The Hermeneutical, Iconographical and Literary Aspects of Biblical Typology*. Szeged, 1991.

⁵⁴ SCHÄFER: *I. m.* 120–121.

előképei mindannak, amit Krisztus hozott az egyháznak.⁵⁵ A patrisztikus exegézisnek ezt a tridenti zsinat által is megerősített módszerét a XVII. században a rabbinikus kommentárokat és irodalomkritikai szempontokat is figyelembe vevő bibliaértelmezés, így mindenekelőtt Grotius és Richard Simon megkérdőjelezte,⁵⁶ a Port-Royal-i teológia viszont egyik kiindulópontjának tekintette. Jansenius az Ószövetséget nagy színjátékhoz hasonlította, melynek szereplői az Újszövetséget figurázzák. Saint-Cyran ágostoni alapokon nyugvó figurizmusának kiindulópontja az egyetemes analógia elve, azaz a látható világban a láthatatlan világ, a természet és a kegyelem/lélek közötti analógiák felfedezése, illetve az egyház hanyatlása miatti dekadenciaérzés volt. Ha ugyanis Isten még az egyházat is lerombolja, fejtegeti Saint-Cyran, rejtett terve van vele. A kérdésre, hogy milyen ez a terv, a válasz a Szentírásban keresendő. Ehhez járul nála a szent szövegekben személyesen neki szóló üzenetek felfedezése, a zsidóság történetének „figure continue”-ként való értelmezése a keresztények számára, valamint a Port-Royal-i események és a bibliai történetek közötti párhuzamok keresése. A második Port-Royal-i generáció (Arnauld, Nicole) idejében az apokaliptikus irodalom újjáéledése is hozzájárult az ó- és újszövetségi prófécia újraértelmezéséhez és alkalmazásához a jelen eseményeire.⁵⁷ Ezt a hagyományt hatásosan képviseli és illusztrálja a Sacy bibliafordításához kapcsolódó kommentárok figurizmusa.

A figurák a kommentárokból többféle szerepet töltek be. Egyrészt kielégítették az allegóriák és értelmezésük iránt megnövekedett igényt, a képzelet lendületét a hagyomány ellenőrzése alatt tartották, s egyben ellensúlyozták az apokaliptikus szenvedélyeket és a szélsőséges figurizmus spekulációit. Másfelől apologetikus célt is szolgáltak: bizonyítani lehetett velük az Ó- és Újszövetség egységét, illetve az utóbbi magasabbrendűségét, megvilágítani az Írás homályos helyeit és feloldani a nyilvánvaló ellentmondásokat.⁵⁸ A kommentárok értelmezésében a figurák ezeközök, melyekkel Isten elrejtje magát a bűnösök és kinyilvánítja magát a jók előtt. Az előbbiek a „testi zsidók”, akik az Írást betű szerint, az utóbbiak a „lelki zsidók”, azaz a keresztények, akik a figurákat lelkiileg értelmezik és ezzel megértik a régi törvény titkát. A figurák szerepe az isteni tervben kettős: egyrészt jelzik a Messiás eljövételét, másrészt hirdetik a hit igazságait. A fő típusokat ennek megfelelően Krisztus, az egyház és a különböző hittételek előképei alkotják. Az elsődleges források az egyházatyák (Ágoston, Jeromos, Khrüszosztomosz, Theodorótosz, Grégoriosz Nazianzénosz stb.), ezenkívül vannak olyan figuratív értelmezések, amely első pillantásra eredetinek tűnnek. A figurák túlnyomó többsége az ószövetségi érzéki valóságok és az újszövetségi lelki valóságok közötti analógiákat keresi, de előfordul az ember és a természet közötti párhuzamok figurista értelmezése is.⁵⁹

Sacy kommentált bibliafordításának hatása óriási volt, csupán 1701–1790 között 34 kiadást ért meg.⁶⁰ Első fogadtatása egyszerre kedvező és elutasító. Így például Martin de Barcos bírálta. Nicolas Pavillon viszont dicsérte.⁶¹ Ismert Sacy figurizmusának hatása Pascal bibliaértelmezésére, aki nemcsak forgatta Sacy több kéziratát, hanem az isteni tervben a figurák szerepét is azonosan értelmezték, s a konkrét figurális egyezéseken túl a figurák elmélete lett az alapja a pascali eszmerend-szer „Dieu caché” elvének.⁶² Sacy kommentált bibliafordítása inspirációs forrása volt például Racine két utolsó tragédiájának, az *Eszternek* és az *Atáliának*, s a munka Victor Hugo könyvtárában is megvolt.⁶³

A tipologikus írásértelmezés körüli teológiai viták elsősorban éppen Sacy kommentált bibliafordításának gyors terjedése révén a XVII. század utolsó és a XVIII. század első évtizedeiben érték el

⁵⁵ Hervé SAVON: *Le figurisme et la „Tradition des Pères”* In: *Le Grand Siècle et la Bible. I. m. 757–785.*, itt: 758–759. Vö. FRYE: *I. m. 78–101.*

⁵⁶ Hugo GROTIUS: *Annotata ad Vetus Testamentum.* Lutetiae, 1644. Richard SIMON: *Histoire critique du Vieux Testament.* Paris, 1678. Vö. John D. WOODBRIDGE: *Richard Simon le „père de la critique biblique”.* In: *Le Grand Siècle et la Bible. I. m. 193–206.*

⁵⁷ SAVON: *I. m. 760–768.*

⁵⁸ Uo. 768. DELASSAULT: *I. m. 186–187.*

⁵⁹ DELASSAULT: *I. m. 188–191.*

⁶⁰ François DUPUIGRENET DESROUSSILLES: *Pour une étude de la production biblique catholique en France au XVIIIe siècle. Notes sur le fonds de la Bibliothèque nationale.* In: *Le siècle des Lumières et la Bible.* Sous la direction de Yvon BELAVAL et Dominique BOUREL. Paris, 1986, 73–83.; itt: 81.

⁶¹ DELASSAULT: *I. m. 163–164.*

⁶² Uo. 193–196. Philipp SELLIER: *La Bible de Pascal.* In: *Le Grand Siècle et la Bible. I. m. 701–719.*; itt: 704–709.

⁶³ DELASSAULT: *I. m. 246–254.*, 162. 36. jegyzet.

a tetőpontot. Bossuet 1703-ban önálló műben bírálta Grotius és Simon szövegkritikai módszerét,⁶⁴ az Unigenitus bulla kihirdetése (1713) viszont a Simon-féle exegetikai módszer győzelmét is jelentette a janzenista figuratív exegetikai hagyomány fölött.⁶⁵ Három évvel a bulla kihirdetése után, 1716-ban Párizsban megjelent egy névtelen kiadvány, amelynek első része csakhamar a figurizmus breviáriuma lett, s mintegy a bullára adott janzenista válaszként értékelhető. Ez a könyv is megvolt Rákóczi rodostói könyvtárában, s elméleti-módszertani hátteret és egyben további példátartat jelentett ószövetségi elmélkedésehez.

A kiadvány folyamatos lapszámozással két önálló művet tartalmaz, melyek közül az elsőt a kutatás Jacques-Joseph Duguet-nek, az Unigenitus bullával szembeni ellenállás egyik szervezőjének tulajdonítja. Figyelmet érdemel az is, hogy Duguet oratoriánus szerzetes volt, s hogy művében az oratoriánus spiritualitás túlnyomóan krisztocentrikus jellege kapcsolódik össze a janzenista figuratív olvasattal. Egy részben más gyökerekből táplálkozó krisztusközpontúság jellemzője a Rákóczi ideiglenes otthont adó kamalduli rend vallásosságát is, ami közvetve elősegíthette Duguet művének grosbois-i befogadását.

A tizenkettődrét formátumú, 400 oldalas kiadvány az 1–192. oldalon tartalmazza a Duguet-nek tulajdonított művet a Szentírás értelmezéséhez szükséges tizenkét szabály példákkal bővített ismeretével (*Règles pour l'intelligence des Saintes Ecritures*). A második részben található, d'Asfeld abbának tulajdonított névtelen mű témája a zsidók visszatérése Egyiptomból (*Vérité sur le retour des Juifs*). Ez a munka nincs kapcsolatban az előzővel, azt nem is említi, a figuratív szövegmagyarázat helyett a hagyományos értelmezéseket alkalmazza, s ezzel közvetve a figuratív módszer világára utal.⁶⁶

A *Règles* példákkal illusztrált rendszeres exegetikai mű, mely a patrisztikus hagyomány beható ismeretét tanúsítja, ugyanakkor elveti a Grotius–Simon-féle történeti-kritikai bibliaértelmezést. A szabályok alapja az a felfogás, hogy Jézus a Törvény beteljesülése, az egész Ószövetség az ő előképe, s magát az értelmezési módszert is az Írásban kell keresni. A szabályok dióhéjban a következők: 1. Látni Jézust mindenütt, ahol az apostolok látták, s ennek révén a figurák és a prófétikus értelem felfedése. 2–3. Feloldani a minőségi és mennyiségi megfelelések aránytalanságait. 4. A prófétikus (krisztologikus) értelem az egyetlen közvetlen és belü szerinti értelem. 5–7. A Szentírásban nincs ellentmondás, legfeljebb csak rejtett értelem, amit fel kell fedezni. Ez különösen érvényes a látszólagos összefüggéstelenségek, abszurdítások és titokzatos dolgok értelmezésére. 8. A prófétikus értelem pozitív jelei az egyértelműen Jézusra utaló történetek. 9. Az utóbbi elv alkalmazása az ószövetségi valóságra, liturgikus intézményekre. 10. A figuratív értelmezés lehetőségét mutatja azoknak a történeteknek, jóslatoknak az alkalmazása Jézusra, amikor minden részlet megfelel egymásnak. 11. A figuratív értelem bármiben felfedhető annak haszontalansága, elégtelensége stb. révén. 12. A prófécia látszólag különféle eseményekre, de végső soron mind ugyancsak Jézusra utalnak. – A szabályok kifejtése és illusztrálása meditációknak is beillő példákkal, példasorozatokkal történik. Az egyszerre módszertani, didaktikus és polémikus célkitűzésű munka a modern szerzők közül egyedül Grotiust és Bossuet-t idézi, s jórészt az utóbbi nyomdokain haladva védi az előbbivel szemben a figuratív szövegértelmezést.⁶⁷

A Sacy-féle bibliafordítás kommentárjainak és Duguet művének az ószövetségi *Meditációkkal* való összevetéséből kitűnik, hogy Rákóczi elsőrendű forrása a bibliakommentár volt, azt alapvető kiindulásként használta. A kommentárok „sens spirituel” részéből általában többet merített, mint a „sens litteral” magyarázatokból. A kommentár és az elmélkedés gondolatmenete több alkalommal azonos, a szövegszerű azonosságok helyett azonban inkább tartalmi megfelelések találhatók. Rákóczi tetszés szerint válogatott a kommentárok kínálta értelmezések közül. Nem vett át mindent és főként nem mindent onnan vett át: a kommentárokon és Duguet művén kívül más forrásokat is használt.

Az ószövetségi *Meditációk* forrásai között számításba kell venni Rákóczi rodostói könyvtárának további exegetikai műveit. Ezek közül kettő Dom Augustin Calmet bibliai szótára,⁶⁸ illetve a Fle-

⁶⁴ J.-B. BOSSUET: *Dissertation préliminaire sur la doctrine et la critique de Grotius*. Paris, 1703.

⁶⁵ SAVON: I. m. 784.

⁶⁶ *Règles pour l'intelligence des Saintes Ecritures*. Paris, 1716. Vö. ZOLNAI: I. m. 1926. 23. nr. 51.; SAVON: I. m. 775–784.

⁶⁷ Vö. SAVON: I. m. 772–773.

⁶⁸ Augustin CALMET: *Dictionnaire historique et critique de la Bible*. Paris, 1722. Vö. ZOLNAI: I. m. 1926. 20. nr. 1.

ury-féle egyháztörténethez írt bevezetése,⁶⁹ amit Mikes lefordított, a harmadik pedig nagy valószínűséggel Calmet többkötetes bibliakommentárjának egy részével azonosítható.⁷⁰ A bibliakommentár 1707–1716 között, a bevezetés 1718-ban, a bibliai szótár pedig 1720–1721-ben jelent meg először, elvileg tehát Rákóczi mindhárom művet használhatta. A három munka vizsgálata és összevetése az elmélkedésekkel azonban azt mutatja, hogy ezeket a kiadványokat Rákóczi csupán áttételesen, alkalomszerűen vagy még úgy sem használta a *Meditációk*ban.

Dom Calmet a Szentírás spirituális, misztikus értelmezésével szemben a betű szerinti magyarázat elsőbbségét képviselte. Bár nem tagadta a többféle értelmezés lehetőségét, s a Szentírás ötfajta jelentését különböztette meg, exegetikai módszere semleges, elővigyázatos és normatív-didaktikus igénnyel lépett fel. A Bibliát a racionális kritikával szemben védelmébe vette, mégpedig úgy, hogy a csodáknak, ellentmondásoknak ésszerű magyarázatot igyekezett adni, megpróbálta feloldani az értelmezési nehézségeket, s a biblikus tudományok apologetikus szintézisét, a hiszékenység és a racionalizmus sajátos keverékét hozta létre.⁷¹

Bibliai kommentárjait Calmet a Vulgata és a Sacy-féle fordítás párhuzamosan közölt szövegéhez fűzi úgy, hogy a szöveget a fejezeteken belül több verset összefogva részekre tagolja, s ezen belül versenként magyaráz. A Port-Royal-i kétféle értelmezéssel szemben mindig csak egyféle, „Commentaire littéral”-t közöl, melynek túlnyomó részét a patrisztikus, közép- és újkori kommentár irodalom ismertetése, a történeti magyarázat és a párhuzamos bibliai szöveghelyek felsorakoztatása vagy inkább egymásra halmozása teszi ki. A kommentárok gyakran hosszú értekezéssé bővülnek, amikor Calmet különféle feltételezéseket, elképzeléseket ismertet egy-egy szövegrészsel kapcsolatban, s érveit felvonultatva cáfolni igyekszik azokat. Ez a kommentár típus nagyon távol áll a Port-Royal-i szövegmagyarázatoktól. A figurák száma jóval kisebb, s ha utalásszerűen megemlíti is őket, akkor sem válnak további eszmefuttatások kiindulópontjává. Így például Ábrahám és Mária hitének párhuzama a Port-Royal-i kommentárban és Rákóczinál egyaránt hosszú elmélkedés tárgya, Calmet viszont éppen csak utal rá.⁷²

A Fleury abbé egyháztörténetéhez írt bevezető munka rendező elve a világtörténclem kronológiája a világ teremtésétől kezdve. Calmet nem a bibliai könyvek rendjében, hanem azok tartalmának feltételezett időrendjében tárgyalja az eseményeket. Itt is a betű szerinti értelmezést állítja előtérbe, s a figurális egybevetések, párhuzamok említésénél lehetőleg konkrét szerzőkre hivatkozik. Calmetnek is kedvelt gondolata a providencia, az ószövetségi történeteket ő is exemplumként értelmezi, saját megjegyzései azonban mindig rövidek, tárgyyszerűek. Így például a bűnbeesés kapcsán Calmet-hoz hasonlóan Rákóczi is a „Cur praecepit vobis Deus...?” kérdéssel foglalkozik, de míg Calmet csupán érinti a kérdésben rejlő veszélyt, Rákóczi ugyanerről hosszan elmélkedik.⁷³

Calmet harmadik műve, a bibliai szótár a műfajnak megfelelően betűrendben közli a bibliai személyekre, eseményekre, földrajzi helyekre és fogalmakra vonatkozó szócikkeket. A legrészletesebben a személyekről szól: mindig előadja a Bibliában található adatokat, a személyre vonatkozó történeti irodalmat vagy apokrif hagyományt, a homályos részleteket a különféle értelmezések egymás mellé állításával igyekszik megvilágítani, s külön szót a személy jelentőségéről, tiszteletéről a keresztény hagyományban. A fogalom-szócikkeknél először felsorolja a szó bibliai előfordulásait és jelentéseit, majd ezt követi a részletes, példákkal illusztrált magyarázat. Calmet egyéni véleménye itt is háttérben marad, csak szűkszavúan kommentál és egyáltalán nem medítál, a figurákról nem szól, s a tárgyi adatok, lexikális ismeretek mennyiségére helyezi a hangsúlyt.

Mindezek alapján megállapítható, hogy Calmet művei csak jelentős megszorításokkal sorolhatók a *Meditációk* forrásai közé. A bibliakommentár elsősorban módszere, az egyháztörténeti bevezető és a bibliai szótár pedig szerkezete miatt kevésbé lehetett alkalmas kiindulópontja az elmélkedések-

⁶⁹ Augustin CALMET: *Histoire de l'Ancien et de Nouveau Testament et des juifs*. Pour servir d'introduction à l'Histoire Ecclesiastique de M^r. l'Abbé FLEURY Tome I–II. Paris, 1719. (1. kiadás 1718). Vö. ZOLNAI: *I. m.* 1926. 21. nr. 15., MIKES Kelemen: *Az idő jól eltöltésének módja és más keltezetlen fordítások*. Sajtó alá rendezte HOPP Lajos. MÖM VI. Budapest. 1988. 459–899., 971–981.

⁷⁰ Augustin CALMET: *Commentaire littéral sur tous les livres de l'Ancien et du Nouveau Testament*. Tome I–III. Paris, 1724. (1. kiadás 1707–1716). Vö. ZOLNAI: *I. m.* 1926. 20. nr. 5.

⁷¹ Bertram Eugène SCHWARZBACH: *Les adversaires de la Bible*. In: *Le siècle des Lumières et la Bible*. *I. m.* 139–166., itt: 142–146.

⁷² *La Genèse*. *I. m.* 418–420., *Meditationes super Genesim*, super cap. 15. Vö. CALMET: *I. m.* (1724.) 144.

⁷³ *Meditationes super Genesim*, super cap. 3. Vö. CALMET: *I. m.* 1719. 11.

nek. Alkalmoszerű használatukat természetesen nem lehet kizárni, Calmet bibliaértelmezése azonban meglehetősen távol állt Rákóczi elmékedéseinek szemléletétől.

A szentírás *Meditációk* lehetséges forrásai között Köpeczi Béla utalt még Claude Fleury Rákóczi rodostói könyvtárában meglévő műveire.⁷⁴ Ezt a lehetőséget nem lehet kizárni, de nehéz megértesíteni is, mivel ezek egyháztörténeti, egyházi, módszertani és kateketikai munkák voltak, amelyek még témájuk révén is csupán áttételesen kapcsolhatók az elmékedésekhez, közvetlen felhasználásukat nem tartom valószínűnek. Véleményem szerint a további forrásokat is a Sacy-féle bibliafordítás kommentárjainak és Duguet művének szellemi környezetében kell keresni.

A másik meditációsorozat, *Az 1723. év elmékedéseinek* forrásait keresve szem előtt kell tartani egyrészt ezeknek a szövegeknek a tematikus sokféleségét, másrészt azt, hogy Rákóczi itt olyan tárgyakat választott, amelyek a XVI–XVIII. századi spirituális, meditációs irodalomban ismert és kedvelt témáknak számítotnak, s a rodostói könyvtár aszketikus, morális, meditációs kiadványainak egy részében is előfordultak. A különböző témájú elmékedéseknek számos különféle forrása lehetett, s nem jelölhető meg egy olyan alapforrás, mint az ószövetségi elmékedéseknél. Több különböző forrás felhasználására utal az is, hogy *Az 1723. év elmékedései* bizonyos szerkesztetlenséget, tematikus egyenetlenséget mutatnak, s nem olyan szigorú következetességgel készültek, mint az ószövetségi *Meditációk*. Ezek az elmékedések mind formai, mind tartalmi szempontból szabadabban az ószövetségi meditációknál, mivel egyrészt nem közvetlenül a bibliai szöveghez kapcsolódnak, másrészt az elmékedések témáját és azok egymáshoz illesztését Rákóczi maga határozta meg.

A szövegutalások és idézetek alapján meghatározott források között itt is első helyen áll a Biblia, azon belül elsősorban az Újszövetség: az evangéliumok mellett Rákóczi a páli leveleket és a Jelenések könyvét idézi a leggyakrabban. Az ószövetségi könyvek közül az első öt könyv és a Zsoltárok könyve szerepel legtöbbször. Alkalmoszerű hivatkozások találhatók Arisztotelészre, Ágostonra és az apostoli hitvallás szövegére. Egy-egy alkalommal idézi Rákóczi a *Vallomásokban* is idézett *Exsuldetet*, a *Veni sancte spiritus* kezdetű himnuszt és a *De imitatione Christi*, melynek francia kiadása – föltehetően Sacy fordításában – megvolt a könyvtárban.⁷⁵

Az alkalmoszerűen idézett szerzőknél és szövegeknél fontosabb azoknak a műveknek a szerepe, amelyeket Rákóczi egy-egy elmékedési téma forrásaként használhatott. Ezek a források három részre: 1. a janzenista szellemű könyvek, 2. a jecsuista elmékedő irodalom, 3. az egyéb meditációs, spirituális jellegű művek csoportjára oszthatók. A továbbiakban elsősorban azokat a forrásokat veszem számba, amelyek megvoltak a rodostói könyvtárban, s így közvetlen forrásként szolgálhatnak, egyéb tartalmi összefüggésekre csak kivételesen utalok.

A janzenista szellemű források közül Pierre Nicole műveit kell kiemelni. Nicole-t Rákóczi már Grosbois-ban behatóan tanulmányozta, s Rodostóba hat könyvét vitte magával, köztük a posztumusz *Essais de morales* önállóan megjelent három kötetét.⁷⁶ Nicole tulajdonképpen mindvégig ingadozott a hivatásos teológus és a laikus befolyások között. Műveiben az általa elvekeltezt „jó élet” racionális koncepcióját nyújtja, a misztikus irányzatok iránt érzéketlen. Az élet irányításában alapvető nála a hit, az ész és a szív összekapcsolása, míg a lélek halhatatlanságáról vallott felfogása ágostoni koncepciót követ.⁷⁷ Ez utóbbi gondolatok visszahangoznak például *Az 1723. év elmékedései* második részének 5. és 6. szövegében. Nicole meditáció értelmezésével, amit többek között az *Instructions theologiques et morales sur l'oraison dominicale* című, a rodostói könyvtárban is meglévő művében fejtett ki, az elmékedések első részének 3. szövegében találkozunk. Nicole szerint a bűnbeesett ember fő feladata a meditáció saját értéktelenségén az üdvösség elérése érdekében.⁷⁸ A meditáció másik célja önmagunk megismerése. Az önismeret elsősorban az ember érzéki vágyainak ismeretét jelenti. Jansenius nyomán Nicole-nál minden szenvedés forrása az ember önszeretete és birtoklási vágya. A bűnbeesés előtt az ész és az akarat uralkodott rajtunk, a bűnbeesés után azonban az érzékek kiszabadultak az ész és a megromlott akarat ellenőrzése alól. Nicole a képzelet szerepét is negatívan értékeli.⁷⁹ Mindezek alapján könnyű észrevenni a hasonlóságot Nicole felfogása és *Az 1723. év elmékedései* második részének 2. szövege között. Az érzé-

⁷⁴ KÖPECZI: *I. m.* 505. Vö. ZOLNAI: *I. m.* 1926. nr. 20, 85, 86, 88, 89, 106.

⁷⁵ ZOLNAI: *I. m.* 1926. nr. 63.

⁷⁶ Uo. nr. 24, 46, 67, 69, 78. Vö. ZOLNAI Béla: *Magyar janzenisták*. Minerva 1924. 66–97 1925. 10–40., 1926. 41–76., itt: 1924. 94–96.

⁷⁷ E. D. JAMES: *Pierre Nicole, Jansenist and Humanist. A Study of his Thought*. The Hague 1972. 132–135.

⁷⁸ JAMES: *I. m.* 73.

⁷⁹ Uo. 116–131.

kekről, amelyekkel Ágoston nyomán Nicole behatóan foglalkozik, Rákóczi a második rész 11. szövegében külön elmélkedik.

Nicole egy másik kulcsfogalma a lelki szárazság (sécheresse), érzéketlenség (insensibilité) és elhagyatottság (abandon), ami Rákóczinál is sztereotip módon ismétlődik. Ennek okai Nicole szerint többek között a lélek bűnös állapota, a vágy a lélek egyesülésére Istennel a kegyelem állapotában, vagy rendkívüli szenvedés, szomorúság, magányosság, ugyanúgy, mint Rákóczinál.⁸⁰ Nicole egyik kedvelt gondolata a providencia, ami *Az 1723. év elmélkedéseinek* egyik központi témája.⁸¹ Nicole véleménye szerint, amely lényegében azonos a Port-Royal-i felfogással, a teremtmény sorsát Isten előrelátása és mindenhatósága dönti el. Az ember nem nyerhet bizonyosságot kiválasztottságáról vagy elkárkozásáról, de bizalommal kell lennie Isten iránt, hogy megkezdett megszentelését befejezi. Üdvösségünk döntően Istentől függ, de az embernek is része van benne. Az utolsó példa Nicole szentségkoncepciója, amit külön műben fejtett ki (*Instructions théologiques et morales sur les sacraments*), s melynek nyomán a szentségek szerepével Rákóczi a sorozat első részének 21. elmélkedésében foglalkozik.

Az alapvetően aszketikus, morális célkitűzésű jezsuita meditációs irodalom Rákóczi által olvasott kiadványaiból Paulus Segneri, René Rapin és Antonius Le Gaudier egy-egy művét említhetjük az elmélkedések forrásai között. Segneri *Homo christianus*-ának első részében a lélek üdvösséghez vezető útját és lehetőségeit tárgyalja.⁸² Az elmélkedések szövegével kapcsolatot mutató discursusok témái Isten mindenek előtt való szeretete, a fényűzés megtagadásának, Isten akarata mindenek elé helyezésének és a fősvénység elvetésének szükségessége, valamint a gondolatban elkövetett bűnök súlyossága. A második rész a bűnösséggel, a rejtett bűnösség állapotával és annak felismerésével foglalkozik. Ezeket a kérdéseket Rákóczi elsősorban a régi és az új emberről elmélkedve tárgyalja,⁸³ de másutt is szól róluk. Az üdvösség a központi témája Rapin *L'importance du salut* című könyvének.⁸⁴ Részben Segnerihez hasonlóan Rapin is bemutatja az üdvösség keresésének akadályait, eszközeit és a lehetséges eltévelyedéseket. Az üdvösség keresésében fontos szerepet tulajdonít a belső vallásosságnak, az örök élet kérdéseivel való foglalkozásnak és Isten megismerésének. Kedvelt témája a földi élet zárandoklét jellege. Le Gaudier *De natura et statibus perfectionis* című művének alap gondolata, hogy az ember tökéletesnek teremtett, tökéletességét a bűnbeeséskor elveszítette, de a hit, a szeretet, a vallás, a kontemplatív élet és a Krisztus által megváltott világ új lehetőséget ad neki a tökéletesség elérésére.⁸⁵ Lényegében ez a gondolatmenet az alapja *Az 1723. év elmélkedései* első része 12–17. meditációjának, ahol Rákóczi a tökéletesség állapotának elvesztéséről és visszaszerzési lehetőségéről elmélkedik az új teremtés gondolatkörében.

Az elmélkedések egyik központi témája a régi ember – új ember – új teremtés Pál apostolra visszanyúló szembeállítás. Ez a XVI–XVIII. századi áhítati irodalom egyik kedvelt motívuma, amely a Mikes-fordítások egy részében is megtalálható.⁸⁶ Forrásként a Mikessel közös meditációs olvasmányokra és jezsuita kiadványokra egyaránt gondolhatunk. Ez utóbbit támasztja alá például Guillaume Stanyhurst németalföldi jezsuita először 1661-ben latinul, majd 1666-ban franciául is megjelent és számos további kiadást megért munkája, középpontban a régi ember és annak átalakulása, az új teremtés eszméjével.⁸⁷ A könyv és Rákóczi megfelelő szövegeinek összevetéséből világossá vált, hogy Stanyhurst és Rákóczi gondolatmenete csaknem pontról pontra megegyezik, s a

⁸⁰ Uo. 90–97.

⁸¹ Uo. 99–107. Vö. *Meditationes Anni 1723.*, Meditatio 7–11, 18–24.

⁸² Paulus SERGNERI: *Homo christianus in sua lege institutus. Sive discursus morales*. Bambergæ, 1756. Vö. ZOLNAI: *I. m.* 1926. nr. 36.

⁸³ *Meditationes Anni 1723.*, Meditatio 12–17, 25–26.; *Meditationes de homine veteri*, Meditatio 1–13.

⁸⁴ René RAPIN: *L'importance du salut*. Paris, 1675. Vö. ZOLNAI: *I. m.* 1926. nr. 49., KÖPECZI: *I. m.* 239–240.

⁸⁵ Antonius Le GAUDIER: *De perfectione vite spiritualis*. Tom. 1–3. Paris, 1856. Pars Prima: *De perfectionis natura et causis*. (1. kiadás: *De natura et statibus perfectionis etc.* Paris, 1643.) Vö. ZOLNAI: *I. m.* 1926. nr. 10.

⁸⁶ Vö. 83. jegyzet., MIKES Kelemen: *Epistoláknak és Evangéliumoknak Magyarázattya*. Sajtó alá rend. HOPP Lajos. MÖM II. Budapest, 1967. 942–943, 947–948. MIKES Kelemen: *Mulatságos napok és más fordítások*. Sajtó alá rend. HOPP Lajos. MÖM III. Budapest, 1970. 1023, 1067.

⁸⁷ Guillaume STANYHURST: *Veteris hominis per expensa quatuor novissima metamorphosis, et novi Genesis*. Agriæ, 1775. (1. kiadás 1661.)

témát is nagyjából azonos módon fejtik ki. Így például Stanyhurst művének ajánlása szerint az új teremtés a régi ember átalakulása, melyben a régi ember meghal, az új megszületik. Ez végbemehet a földi életben is, minden külső testi elváltozás nélkül, meditáció útján, a kegyelem segítségével.⁸⁸ Ugyanezt a lehetőséget fejtegeti Rákóczi *Az 1723. évi elmékedései* első része 12. szövegében. Stanyhurst könyvének fő részében összeveti a régi és az új ember tulajdonságait, ugyanígy tesz Rákóczi elmékedései második részében. Közös elem az új ember lelki mennybemenetelének gondolata: mint Stanyhurst írja, az új ember a mennyek országába hivatott meg, élete nem az örök halálban, hanem a halál nélküli életben folytatódik Istennél. Ugyanezt a kérdést Rákóczi az első rész 16. elmékedésében járja körül.

A források harmadik csoportjába különféle meditációs, spirituális kézikönyvek tartoznak. Az ilyen típusú művek közül kettő Mikes fordításai között is megtalálható. Ezek közül az egyik, Etienne François Vernage *Pensées chrétiennes* című műve megvolt Rákóczi könyvtárában, s több motívum- és gondolatpárhuzamot mutat az elmékedésekkel.⁸⁹ Giovanni Bona *Via compendii ad Deum* című munkája Rákóczi egy másik művének, a *Fohászoknak* egyik fő inspirációs forrása.⁹⁰ Az elmékedésekbe szőtt fohászok mintáit és a fohászok elmékedésbe illesztésének módszerét Rákóczi részben ugyancsak innen merítette. Bona az első fejezetben kifejti, hogy két út vezet az üdvösséghez: a skolasztikus és a misztikus. Mindkettőhöz isteni megvilágosításra van szükség, ő az utóbbi lehetőséget mutatja be. Az isteni megvilágosítás kérdése Rákóczi elmékedéseinek egyik visszatérő motívuma. Bona a II–V. fejezetben az Istenhez vezető misztikus úttal és az aspirációk szerepével, a VI–IX. fejezetben az aspirációk jellemzésével, a XI–XIV. fejezetben a bűnbánattal és különféle erénygyakorlatokkal foglalkozik, majd a XV–XX. fejezetben példákat közöl a különféle helyzetekben mondható fohászokra. Rákóczi elmékedéseinek és a beleszótt fohászoknak egyik kedvelt gondolata saját akaratának megfélézése és Isten akaratához igazítása (conformitas). Ilyen értelmű aspirációk találhatók például Bona könyve XII. fejezetében, amelyek részben szövegszerűen is megegyeznek a Rákóczi elmékedéseibe szőtt fohászokkal.

Az 1723. év elmékedéseinek lehetséges forrásai között fölvetődött még Bossuet *Élevations à Dieu* és Fénelon *Sentiments de piété* című munkája. Bossuet erősen figuratív műve 25 hétre elosztva változó számú elevatiót közöl. Az 1–2. hét témája Isten és a szentháromság, a 3–10. hét középpontjában az Ószövetség első öt könyve és a Próféták könyve áll, a 11–25. héten Bossuet Jézus életéről elmékedik az evangéliumok alapján. A posztumusz mű első kiadása 1727-ben látott napvilágot, így azt Rákóczi ezekhez a munkákhoz nem használhatta.⁹¹

A további források felderítéséhez, a közvetlen és csupán közvetve használt források elkülönítéséhez nagy óvatosságra van szükség. Csupán egyetlen példát említve: az idő kérdésének beillesztése mögött a régi emberről szóló 9. elmékedésbe az ágostoni *Vallomások* XI. könyvének ösztönzése feltételezhető, magát a témát azonban Rákóczi nem Ágoston nyomán közelíti meg.⁹²

TARTALOM, SZERKEZET

A két elmékedéssorozat tartalma és szerkezete egyaránt jelentősen különbözik egymástól. Mindkettőben vannak visszatérő témák, ismétlődő gondolatok, ezek azonban a különböző szövegösszefüggésekben más-más módon jelennek meg. A meditációk és Rákóczi más művei között ugyancsak számos tartalmi párhuzam található. Az elmékedések témaválasztását nagyjából részben ágostoni, janzenista előképek, kisebbrészt jezsuita minták határozták meg, ezekhez a XVII–XVIII. század fordulójának néhány további spirituális áramlata kapcsolódott.

⁸⁸ Uo. A2a–A4b.

⁸⁹ *MÖM* III. 966–970, 974–977. Vö. ZOLNAI: *I. m.* 1926. nr. 109.

⁹⁰ Joannes BONA: *Via compendii ad Deum*. In: *Opera omnia*. Venetiis, 1764. (1. kiadás 1678.) 54–90. Vö. HOPP: *I. m.* 622.

⁹¹ Köpeczi: *I. m.* 524. Vö. ZOLNAI: *I. m.* 1926. nr. 48, 62. KÖPECZI Béla: *Rákóczi Bossuet és Fénelon között*. In: *Észmei és irodalmi találkozások. Tanulmányok a magyar–francia irodalmi kapcsolatok történetéből*. Szerk. KÖPECZI Béla, SÓTÉR István. Budapest, 1970. 29–47. Thérèse GOYET: *L'humanisme de Bossuet*. Tome I–II. Paris, 1965. 638–648.

⁹² Henri BOURGEOIS, Pierre GIBERT, Maurice JOURJON: *L'expérience chrétienne du temps*. Paris, 1987. 20–25.

A szentírás *Meditációk* témája az Ószövetség első öt könyve: a teremtéstörténet, az emberiség őstörténete, a zsidó nép ősatyjának kiválasztása és vezetése, Izrael elnyomása Egyiptomban és Mózes ifjúsága; Mózes meghívása és első csodái; kivonulás Egyiptomból; menekülés a Vörös tengeren át; vándorlás a Sinai hegyhez; szövetségekötés és törvényadás a Sinai hegyénél; Izrael sivatagi vándorlása Kánaán határáig; Mózes búcsúbeszéde és halála. Rákóczi könyvenként, azon belül fejezetenként meditál, végig követi a bibliai elbeszélést, s csupán néhány alkalommal von össze két-hat fejezetet egy elmélkedésbe. Ezeket az összevonásokat a bibliai fejezetek szoros tartalmi kapcsolata, az események folyamatossága indokolja. A fejezetösszevonások száma könyvenként egy, kettő vagy három, a legtöbb (öt) összevonás a Kivonulás könyvről írt elmélkedésekben található. A Teremtés könyvről 48, a Kivonulás könyvről 27, a Leviták könyvről 22, a Számok könyvről 35, a Második törvénykönyvről 30, az öt könyvről összesen tehát 162 elmélkedést írt. Az elmélkedések terjedelme változatos, ezt a bibliai fejezetek hosszúsága és a mondanivaló bősége együttesen határozza meg.

A Teremtés könyvéhez fűzött elmélkedések elé Rákóczi bevezetőt írt, melyben röviden elmondja műve keletkezési körülményeit, megírásának belső indítékait. Az elmélkedések elején és végén rendszerint rövid elmélkedő imádságok, fohászok, könyörgések állnak, ilyenek magában a szövegben is gyakran előfordulnak. Rákóczi először általában összefoglalja a bibliai történetet, ezt követi a szentírás szöveghez kapcsolódó magyarázat, reflexió. Az elmélkedések meghatározó eleme az Ó- és Újszövetség közti tipológiai egyezések, üdvtörténeti előképek és párhuzamok keresése. A figurák felsorakoztatása és magyarázata nem csupán a bibliai szöveg melletti másik legfontosabb tárgya az elmélkedéseknek, hanem meghatározó módszere is. A kommentárokban Rákóczi kifejti nézeteit különféle vallási, teológiai és erkölcsi kérdésekről. A továbbiakban az elmélkedések rendjében haladva néhány jellemző gondolatot emelek ki.

A Teremtés könyvről meditálva Ádám teremtése kapcsán a kiválasztottak, elhivatottak és kárhozatra ítélték problémájával foglalkozik, ami a további elmélkedésekben is vissza-visszatér. A bűnbeesés története nyomán az ember szabad akaratáról és nyomorúságáról elmélkedik. Káin és Ábel történetéről szólva a testi és a lelki ember különbségére, a földi élet zarándoklét jellegére irányítja a figyelmet. Noé Krisztus, a vízözön a világ megtisztulásának, újjászületésének az előképe. Ábrahám, Izsák és Jákob is Krisztus-előképek. Ábrahám vándorlása kapcsán az üdvösségre törekvő ember útját, a világi élet veszélyeit tárgyalja. József és testvéreinek történetéről szólva az isteni előrelátás, az eleve elrendelés, a szabad akarat és kegyelem problémáját, valamint az ó- és újszövetségi törvény különbségét magyarázza, ezekre a témákra később is többször visszatér.

A Kivonulás könyvből a zsidó nép Egyiptomból való szabadulását Rákóczi szimbolikusan értelmezi: a zsidók elnyomtatása az ördög fogságában élő, lelkileg nem növekvő ember állapotát, szabadulása az emberi nemnek a bűn szolgai állapotából, illetve a földi élet zarándokságából való megszabadulását jelképezi. A kivonulásnak ez a második értelme egyben az egyház zarándoklétét példázza. A történet számos részletében Isten előrelátását fedezi fel. Mózes is Krisztus-előkép, de egyben jelen van benne az ember eredendő törekenysége: egyszerre alázas és megfontolatlan, hívő és kételkedő. Az Egyiptomban elszenvedett csapásokat Isten jogos büntetéseként értelmezi. A kivonulás éjszakája Krisztus feltámadása éjszakájának az előképe. A pusztai vándorlás kapcsán megisméti az emberi élet zarándoklét jellegének gondolatát. A tízparancsolatról és a szövetség könyvről szólva először a természeti vagy morális törvények, az istentiszteleti törvények és a szeretet legfőbb törvényének különbségét részletezi, majd az ember üdvözüléséhez, Istennel való egyesüléséhez szükséges dolgokat világítja meg. A szentélyre, az Áron és fiai fölszentelésére, valamint az áldozatokra vonatkozó előírások, továbbá az aranyborjú története és az Istennel kötött szövetség megújítása a figurális értelmezések egész sorozatára ad lehetőséget.

A Leviták könyvére térve az áldozatok leírása kapcsán először az ószövetségi áldozat eredetéről és szükségességéről, majd Krisztus és az egyház áldozatáról meditál. A közösségi áldozatról írva a bevezetőben némileg eltér a fejezet témájától és a lelki békéről, annak feltételeiről elmélkedik. Az engesztelő áldozatok kapcsán jogosnak ítéli a vezeklést a tudatlanság állapotában elkövetett bűnökért, mondván: a tudatlanság miatt már sokan jutottak a pokolba, s itt az eretnekekre utal. Állást foglal az isteni igazságszolgáltatás kérdésében, amely szerinte nem nélkülözi a könyörületességet. Kora emberének legnagyobb bűne az istentagadás, melynek oka az, hogy az ember nem ismeri Istent. Az áldozatot bemutató papok közbenjárók Isten felé, akik Krisztus karakterét hordozzák. A tiszta és tisztátalan állatok, illetve dolgok megkülönböztetéséhez fordulva bevallja saját tudatlanságát, s hogy ezt a fejezetet nem érti. Részletesen fejtegeti a tisztaság és a tisztátalanság problémáját, amit összekapcsol a bűn és a büntől való megtisztulás, a bűnbánat kérdésével. A szemet szemért, fogat fogért törvényével szemben a szeretet törvényének magasabbrendűségét hangsúlyozza.

A Számok könyve kettős értelmet hordoz: betű szerinti értelemben Isten népe kormányzásának rendjét, lelki értelemben az egyház megszületését jelenti. A nép számbavétele és a táborozás rendje a küzdő egyházat reprezentálja, a törzsek fejei a tizenkét apostol előképe. A különféle törvényekben Isten hatalmának nyilvánítását látja. A leviták felszenteléséről írva elsősorban a papi tisztség újszövetségi jelentését foglalkoztatja. A zsidók húsvétja nyomán a régi ember – új teremtmény, illetve a húsvét folyamatos ünneplésének gondolatát idézi fel. A népek vezetésére rendelt fejedelmek elé a Mirjam gyógyulásáért Istenhez könyörgő Mózes alázatosságát állítja példaképül. Nekik szóló példa a hírszerzők előreküldése is Kánaánba Isten rendelésére. A történet kapcsán a reményét veszített és az Isten akaratától elforduló ember állapotáról elmélkedik. A nép Mózes és Áron elleni lázadásának párhuzamát az eretnkségben találja meg, majd a régi és az új ember megüszülésének különbségét elemzi. Bálám története alkalmat ad a bálványimádás és az Isten szavát prédikáló, de a saját akaratukat követő hamis próféták elítélésére. Az uralkodói tisztség betöltéséről elmélkedve kifejti: jogos a vér szerinti öröklődés, de az alkalmasság is fontos. Ezen kívül Isten hatalmát és lelki tanácsát is figyelembe kell venni a vezetők megválasztásánál. Mózes rendelkezései a zsákmány elosztásánál példaként állhatnak a fejedelmek előtt. Az utolsó elmélkesében visszatér a küzdő egyház gondolatához: a küzdő egyház feje lelki tekintetben a pápa, világi értelemben Isten igazságosságának kardját a királyok és hercegek hordozzák.

A Második törvénykönyvet Rákóczi tartalmi szempontból két részre osztja: az első a már ismert törvényeket ismétli meg, a második Mózes halálát beszéli el. Az első részt szerinte Mózes, a másodikat József vagy Eliezer írta. Többször utal az ismétlésekre. A törvények megismétlésének okát kutatva a törvény kettős értelmére figyelmeztet: 1. közvetlenül Istentől jegyezték le, 2. a törvényhozó a népre hagyta azokat. Ezt a kettősséget a születendő egyház állapotához, Krisztus tettei közvetlen tanúinak és az evangéliumok által tanítottak együttes jelenlétéhez hasonlítja. A vezetők kiválasztásáról elmélkedve a bölcsesség, tudás és igazságosság mellett a nép szeretetét hangsúlyozza és tanulságul állítja a fejedelmek elé. Mózes erényei révén minden fejedelmnek és hadvezérnek példaképe. Mózesnek a Jordánon túra való átkelésre vonatkozó kérésével Krisztus utolsó szavait állítja szembe: Mózes kérése nem volt összhangban Isten rendelésével, Krisztus viszont az ember akaratának Isten akaratához való igazítására tanít. Az első törvényt a Szentlélek írja a hívők szívébe, míg a második a leírt, kinyilatkoztatott törvény, mint a Második törvénykönyv és az Újszövetség. Mózes csak leírta a törvényt, de a megértés lelkét nem tudta átadni, ezért volt szükség Krisztus eljövételére. A legfontosabb törvény Isten szeretete, s Rákóczi összveti egymással az ószövetségi törvény és az Újszövetség szeretetét. Az ígélet (azaz az egyház) földjére való bejutás legfontosabb feltételei emlékezni a hosszú zarándoklatra és Isten irgalmára, pontosan betartani a törvényt és alázatosságban törekedni a szív tisztaságára.

A törvényekről szólva először a megromlott környezet hatásáról és a hamis próféták szerepéről elmélkedik. A különböző törvényeket eltérő részletességgel magyarázza, többet nem tud értelmezni. Többször panaszkodik saját langyosságára, érzéketlenségére, tudatlanságára. Foglalkozik a bűnbánat szentségével, a lelki és a világi hatalom kettősségével, s megkülönbözteti egymástól a hamis prófétákat és az eretnekeket. A hadakozásról elmélkedve az egyház és a hadseregek két zászlójának képét rajzolja meg, amelyek mögé minden ember felsorakozik. Megismétli a természeti és a lelki törvény kettősségének gondolatát. A más népek befogadására vonatkozó törvényről szólva saját példáját említi: a keresztény fejedelmek helyett a töröknél talált menedéket. S akik ezzel rosszat akartak tenni, lelki értelemben jót cselekedtek vele, mert így közelebb került Istenhez. A választott nép szétszórátása kapcsán kijelenti, hogy a keresztény népek hitchagyása nem csekélyebb, mint a zsidó népé.

Az *1723. év elmélkedései* című sorozat két nagy részből áll. Az első rész huszonhat, a második rész külön címmel ellátva, újra kezdődő sorszámozással tizenhárom szöveget tartalmaz. Az első rész öt nagyobb tematikus egységre tagolódik. A bevezető egységben (1–6. elmélkedés) Rákóczi különböző témákkal, a lelki élet szükségességével, az ember feladatával, az elmélkedés céljával, test és lélek kapcsolatával, a magánnyal és felesége halálával foglalkozik. A második egységben (7–11. elmélkedés) Isten rendeléséről és az ember szabad akaratáról, a harmadikban (12–17. elmélkedés) az új teremtésről, a negyedikben (18–24. elmélkedés) az isteni előrelátásról medítál. Az első részt lezáró, ötödik egység (25–26. elmélkedés) tartalmilag az új teremtésről szóló szövegekhez kapcsolódik. A második rész központi témája a régi ember, ez a rész mintegy az új teremtést tárgyaló korábbi egység folytatásának tekinthető.

A különböző tematikus egységek laza gondolati kapcsolatban állnak, egy egységen belül a szövegek szorosabban épülnek egymásra. A szövegek felépítése az egész sorozatban azonos: a témát megjelölő cím után rendszerint bevezető fohász, dicsőítés, ritkábban a korábban mondottak összefoglalása található. Ezt követi a téma részletes kifejtése bibliai és más idézetekre támaszkodva, majd

többnyire személyes hangú, Rákóczi saját helyzetére utaló, az elmondottak tanulságát összegző könyörgés vagy buzdítás zárja az elmélkedést. Ezek a szövegek általában összefogottabbak, s egyben elvontabbak, mint az ószövetségi meditációk. Itt nagyobb teret enged a janzenizmustól eltérő (misztikus) vagy azzal éppen szembenálló (jezsuita) spirituális áramlatok hatásának. A figurák csaknem teljesen a háttérbe szorulnak, s legfeljebb egy-egy téma alkalomszerű megvilágítását szolgálják. Így például az olyan téma kezelését is, mint a régi ember – új ember szembeállítás, amely végső soron ugyancsak az előképek tanában gyökerezik,⁹³ nem a figurizmus, hanem új vallási, erkölcsi megfontolások egész sorozatának egymásba kapcsolása határozza meg. A meditációk nem egy adott bibliai szöveghez kapcsolódnak, hanem a kiválasztott témákat a katolikus teológia keretein belül, a krisztusi szeretet, egyház és erkölcs középpontba állításával az újszövetségi emberkép alapján szabadon fejtik ki.

A sorozat kozmikus képpel indul: a bevezető elmélkedés a teremtett világ rendjét párhuzamba állítja a lelki élet törvényszerűen változó évszakaival. Az ember földadata a földön a munka és a szolgálat. A leghasznosabb elmélkedés az ember saját lelkiismeretének vizsgálata. A magány segít abban, hogy távolabbra tekinthessen a földi élet napi földadatainál. Test és lélek összecsátása gyönyörűség annak, aki tisztán természeti módon él, de kényszer annak, akinek a lelke Istenért él. Felesége halálának első évfordulóján arról elmélkedik, hogy a halandó utáni vágyat szükségképpen követi az elvesztés és a fájdalom. Isten rendeléséről és az ember szabad akaratáról szólva rácszémél, hogy ő is jobban szerette magát Istennél és kételkedett az isteni előrelátásban. A szabad akarat az Istentől származó legmagasabb méltóság. A bűnbeesett lélek gyógyulásának egyetlen módja az emberi akaratnak Isten akaratához igazítása. Ez nem csupán az akarat egységét, hanem az Istenhez való hűség állapotát is jelenti.

Az első rész harmadik egységében Rákóczi az új teremtés titkáról elmélkedik. Az új teremtés Krisztus szenvedésével, feltámadásával és a Lélek eljövételével kezdődött, s az embernek Krisztus lelkével történő egyesülésében, új teremtménnyé válásában folytatódik. Az új teremtmény Isten misztikus testéhez tartozik. Az új teremtés az emberi természet megújítása a szenvedés elfogadása, a bűnök leleplezése és a lélek testtől való megkülönböztetése révén. Ezután Rákóczi az új teremtmény mennybemeneteléről elmélkedik, ami nem más, mint az értelem felcselekedése Istenhez. Hét elmélkedést szán a providencia témájának. Megkülönbözteti egymástól Isten, illetve Krisztus előrelátását. Az isteni előrelátás a Szentháromság misztériumában, a teremtés, a megváltás és az emberi nem megszentelésében mutatkozik meg a legtokéletesebben. Ezzel szemben egyedül Krisztus előrelátásának köszönhető az ő szenvedésére való emlékezés elrendelése. A szentségeket és az egyház történetét, külső megnyilvánulásait is az előrelátás összefüggésében értelmezi. Az első rész végén az egyháznak új teremtményként való fölfogásával részben visszatér az új teremtés témájához. Ezzel nem csupán ezt a részt zárja le, hanem átvezet a sorozat második részéhez, melyben az új teremtménnyel szembeállított régi ember tulajdonságait tárgyalja.

A régi ember az engedetlenség bűnébe esett Ádám utóda. Fő tulajdonságai az állatiasság, az érzéki gyönyörök, a gazdagság és a hiúság illúzióinak kedvelése. Lelke középpontjában a gőg áll, értelmét az érzékek és a benyomások uralják. Elsődleges mozgatója az érzéki benyomás (conceptio), a képzelet és az ösztön. A lélek és értelem viszonyát elemezve abból indul ki, hogy a lélek Isten képmása, feladata az emberi test művelése. Az értelmi tevékenység lehetőségei a felfogás, a mérlegelés és a döntés. A lélek minden tevékenysége az értelem tevékenységével áll kapcsolatban. A lélek érzékei az értelem által felfogott és az emlékezetben elraktározott dolgok. A régi ember szenvedései felé fordulva a szenvedést az ártatlanság állapotában az Isten dicsőségéért viselt szenvedélyből származtatja, ami a bűnbeesés következtében a régi ember lelkévé, vággyá, szenvedéssé vált. Minden emberi szenvedés forrása a szenvedély és az áhítozás. A régi ember lelki vakságban él. Ha meg akarja ismerni önmagát, Istent kell megismernie Krisztusban. Ha új emberré akar válni, hozzá kell hasonlónvá lennie.

A befejező elmélkedések összefoglalják a régi emberről szóló tudnivalókat, s megvilágítják az idővel, a kegyelemmel, az érzékekkel, a megismeréssel és a szeretettel való visszaélés lehetőségeit. Az idő a keresztény embernek azért adatott meg, hogy benne Isten művét dolgozzon. Az idő nem az ember tulajdona, hanem ajándék. Aki sajátjának tekinti, kárt vall, mert az időről nem lehet számot adni. Az idő Istenért való felhasználásának egyetlen módja a folyamatos imádság, az elmélkedés és a lelki olvasmányok. A kegyelmet a régi ember nem megfelelő módon használja fel. A talentumokat Istenért kell jól kamatoztatni. Az érzékek a legerősebb fegyver, amivel az új embert ellenségei megtámadják. Ezután Rákóczi sorra veszi az érzékeket és bemutatja, a világ dolgai hogyan kísértik

⁹³ FRYE: *I. m.* 131.

meg azokat. A régi emberrel szemben az új embernek Isten és önmaga megismerésére kell törekednie a hit fényében. Ahogy a szenvedésnek, úgy a szeretetnek is a szenvedély a forrása, amely a bűnbeesés után megromlott. A szeretet természete az egyszerűség. A természet megújítása során a teremtmények szeretete Istenben egyesül és visszanyeri ártatlanságát. Az új embernek Isten szeretetén át kell tökéletesednie a szív iskolájában.

A két elmélkedéssorozat témáinak egy része nemcsak az elmélkedéseken belül ismételődik, hanem Rákóczi más műveiben, így mindenekelőtt a *Vallomásokban* is megtalálható. Így például a bűnbeesésnek a Teremtés könyvéről szóló első és *Az 1723. év elmélkedései* első részének kilencedik elmélkedését egyaránt meghatározó pesszimista felfogása már a *Vallomások* első könyvébe illesztett elmélkedéseknek is egyik központi motívuma.⁹⁴ A providencia, szabad akarat, eleve elrendelés témájának az elmélkedések számos helyén kívül a *Vallomásokban*, a *Végrendeletben* és a *Fohászokban* is nagy helyet szentel.⁹⁵ A földi élet zárandoklat jellege a *Vallomások* egyik visszatérő gondolata, s az érzetek (észlelések) szerepét is már ugyanitt elemzi.⁹⁶ Rákóczi szív-kultusza, valamint a lélek és test viszonyának kérdése a *Vallomások*, a *Fohászok* és az elmélkedések egyik további közös témája.⁹⁷ *Az 1723. év elmélkedéseinek* régi ember – új ember motívuma a *Gondolatokban* a testi ember – lelki ember szembeállításában jelenik meg: az emberről alkotott koncepció mindkét esetben ugyanaz, de a *Gondolatokban* a gyakorlati, didaktikus cél, az elmélkedésekben önmaga megszentelése határozza meg a téma kezelését.⁹⁸

Az ószövetségi *Meditációk* és az *Értekezés a hatalomról* tartalmi kapcsolatára utal, hogy az utóbbi első részében az igaz értelem hatalmáról Rákóczi túlnyomórészt a Pentateuch megfelelő helyei alapján értekezik. A témakezelés különbségét itt is a kétféle célkitűzés okozza. A két mű egyik további közös témája az uralkodói tisztaségről vallott felfogás kifejtése: a demokratikus theokrácia elvének elfogadása a janzenista hatás következtében.⁹⁹ A *Vallomásokkal* és a *Politikai és erkölcsi végrendelettel* közös vonása az elmélkedéseknek a mértéktartó, de határozott egyházkritika, amely az eretnekek, a kazuisták, a tisztességüknek nem megfelelően tevékenykedő papok és a hitehagyó keresztény népek ellen egyaránt irányul.¹⁰⁰ Az elmélkedések két további, a kor spirituitizálásának hatását tükröző témája a küzdő, szenvedő és dicsőséges egyház megkülönböztetése, valamint az eukarisztikus értelmezések nagy szerepe az ószövetségi meditációkban.

NYELV, STÍLUS

Elmélkedéseit Rákóczi latinul írta, majd részben franciára is lefordította. A meditációk nyelvét és stílusát két tényező határozta meg alapvetően. Az egyik Rákóczi latin tudása, a másik a latin és francia nyelvű források használata. Rákóczi latinságáról az elmélkedésekkel részben párhuzamosan írt *Értekezés a hatalomról* alapján Borzsák István megállapította, hogy az egy szinten állt kora művelt főuraiéval, s megfelelt az újkori latin nyelvhasználatnak.¹⁰¹ Jól ismerte a jezsuita latint, s erre rétegződött rá és lépett egymással kölcsönhatásba a bibliai latinság, az ágostoni *Vallomások* stílusának, valamint a magyar nemesi latin írásbeliség és a franciaországi latinság hatása. A francia nyelvű olvasmányok, így mindenekelőtt a bibliakommentárok nyomán Rákóczi latinjában számottevő francia nyelvi és stílusbeli hatás is kimutatható. A sokféle hatás következtében stílusa nem kiegyensúlyozott, megfigyelhető a klasszikus latin próza fellazulása, s nyelvtani következetlenségek is fellelhetők.

A jezsuita latin alap a humanista retorika ideálon nyugvó XVI. századi jezsuita retorika felfogásának a XVII. században jelentősen módosított változata. A Soarez-féle szövegszerkesztési elveknek a XVII. századi iskolai retorikában továbbélő hatását mutatja például az idézetek halmozása és egy fejlett kompilációs technika alkalmazása. A XVII. századi új jezsuita retorika tankönyvek egy

⁹⁴ Vö. ZOLNAI: *I. m.* (1935.) 306.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Vö. KÖPECZI: *I. m.* (1991.) 522.

⁹⁷ Vö. HOPP: *I. m.* 626–627.

⁹⁸ Vö. KÖPECZI: *I. m.* 1991. 523.

⁹⁹ ZOLNAI Béla: *A janzenizmus európai útja*. Budapest, 1933. 17.

¹⁰⁰ Vö. ZOLNAI: *I. m.* (1933.) 19.; ZOLNAI: *I. m.* (1935.) 312–314.

¹⁰¹ BORZSÁK István: *A Tractatus latinsága*. In: *II. Rákóczi Ferenc Politikai és erkölcsi végrendelete*. AR III/III. 512–515.

csoportjának stílusideálja „a szív alázatos beszéde” az imádságban és a meditációban, melyben megengedett a retorikai szabályok figyelmen kívül hagyása.¹⁰² A jezsuita latinnak ezzel az oldottabb, kevésbé kötött változatával találkozott Rákóczi nemcsak tanulmányai során, hanem az elmélkedésekhez forrásként szolgáló jezsuita olvasmányjaiban is.

A meditációk stílusának meghatározó tényezője az elsőrendű szövegforrás, a latin nyelvű Biblia. Rákóczi sok bibliai idézetet tudott fejből, s mondatait átszötte a Biblia kifejezéseivel. Egy-egy mondata néha több bibliai párhuzamot idéz fel, s idézet, parafrázis, allúzió és biblikus stílus nem mindig különíthető el egymástól. Szövegutalásainak jelentős része nem szó szerinti idézet, egy-egy elmélkedés gyakran utalásrendszerek és értelmezések egész szövevényéből bontakozik ki. Ennek egyik oka lehet a különféle kommentárok és feldolgozások előnyben részesítése az eredeti bibliai szöveggel szemben. A meditációk változó mértékben ugyan, de erősen támaszkodnak a bibliai szövegre. A szentírási *Meditációkban* az ószövetségi, *Az 1723. év elmélkedéseiben* az újszövetségi idézetek, szövegegységek kapnak nagyobb hangsúlyt. Az elmélkedések stílusát és a bibliai szövegek kezelését Rákóczi saját bibliaélményén és erudícióján kívül erősen meghatározza a biblikus konvenciórendszer és tipológia, amely önmagában is a retorika egyik formája.¹⁰³ Miként a *Vallomásokban*, a bibliai eseményeket, szövegeket itt is gyakran saját sorsára vagy állapotára vonatkoztatja.¹⁰⁴ Jellemző vonás a bibliai gyökerű metaforák kedvelése, amelyeknél azonban nem mindig dönthető el, hogy közvetlen átvételről vagy a bibliai motívum későbbi feldolgozásának hatásáról van-e szó. A szív-metaforika és koncepció például Ágoston nyomán a Saint-Cyran-i teológiában, Pascalnál és követőinél, illetve a XVI–XVIII. századi katolikus és protestáns áhítati irodalomban egyaránt jelentős szerepet játszott.¹⁰⁵

Az ágostoni *Vallomások* hatása feltételezhető például a szövegértelmezés kudarcának, saját képességei elégtelenségének ismételt hangoztatásában, amely Ágostonnak és Rákóczinak egyaránt kedvelt stílus eszköze. A kortárs figuratív janzenista exegézis új asszociációkra serkentő, más kommentároknál jóval könnyedebb stílusának befolyása különösen jól látható a szentírási *Meditációk* esetében. Amikor Rákóczi a szentírási események kronológiájának követése mellett döntött, vállalta, hogy írói szabadságát korlátozni fogják a bibliai szövegek és a hozzájuk fűzött kommentárok követelményei. De míg a bibliai szöveget tartalmilag hűen kellett követnie, a kommentárokkal ennél jóval szabadabban bánhatott már csak azért is, mert erre maguk a kommentárok ösztönözték. Elmélkedései nem egyszerűen a kommentárok kibővítése vagy alkalmazása a meditáció műfajához. S bár gyakran elszakadt a kommentárok szövegétől, szabadon kezelte azt, magát a kommentár formát és stílust nem vetette el egészen, s számos elemét beépítette az elmélkedésekbe.

A kommentárok stílusa több esetben mintegy átüt a *Meditációk* szövegén. A tudós kommentátor szerepét veszi át Rákóczi, amikor például a Második törvénykönyv I. fejezete kapcsán állást foglal a könyv szerzőségének problémájában. A szövegértelmezés kérdésében általában a kettős, betű szerinti és spirituális értelelem megkülönböztetése mellett van,¹⁰⁶ a Teremtés könyve 29. fejezetéről szólva azonban háromféle (betű szerinti, morális és spirituális vagy misztikus) értelmezés együttes alkalmazásának szükségét hangsúlyozza. A kommentárstílus sajátossága a tekintélyekre való hivatkozás,¹⁰⁷ az utalás a bibliai szövegen belüli ismétlésekre¹⁰⁸ vagy az ismétlések racionális értelmezése¹⁰⁹ és hogy ószövetségi cselekményeket babonásnak minősít.¹¹⁰ Ide sorolható végül a bibliai szöveg látszólagos belső ellentmondásainak feloldási kísérlete, ami egyben megfelel a Duguet-féle előírásoknak.¹¹¹

Ezzel szemben a kommentárstílustól való tudatos elszakadási igényre utal a bibliai szöveg képszerűségének kihasználása, a törekvés a mozgalmasságra és az események láthatóvá tételére. Rákó-

¹⁰² BAUER: *I. m.* 546–554.

¹⁰³ FRYE: *I. m.* 80–81.

¹⁰⁴ Így pl. *Meditationes super Exodum*, super cap. 2, super cap. 19.

¹⁰⁵ DELASSAULT: *I. m.* 97–102.

¹⁰⁶ Így pl. *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 1.; *Meditationes super librum Deuteronomii*, super cap. 30.

¹⁰⁷ Így pl. *Meditationes super Exodum*, super cap. 7–9.

¹⁰⁸ Így pl. *Meditationes super librum Deuteronomii*, super cap. 1.

¹⁰⁹ Így pl. *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 28–29.

¹¹⁰ Így pl. *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 22.

¹¹¹ Így pl. *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 7. Vö. RÈGLES: *I. m.* nr. 5–7.

czy elsősorban a történetekre összpontosít, ezeket gyakran dramatizálja és példaként értelmezi.¹¹² Az elmékedések belső ritmusát a bibliai történetek ismertető vagy elbeszélő összefoglalásának, elmékedő vagy elemző értelmezésének, a fohásznak, könyörgésnek és bűnvallásnak a váltakozása adja. A cselekmény mellett figyelmet fordít a motívációkra, a szereplők lelkiállapotának, érzéseinek, reakcióinak bemutatására is. Ezeket többször részletesen kifejti és elmékedési anyagul használja.¹¹³ A kommentárok spirituális értelmezését gyakran tovább bővíti, amiben újabb elmékedési témát talál. Törekszik az ószövetségi véres események, a keresztyény felfogásnak nehezen érthető helyzetek humanizálására. Az is előfordul, hogy egy-egy ószövetségi történetet nem közvetlenül használ fel, s kijelenti, nem foglalkozik részletesen az értelmezési nehézségekkel.¹¹⁴ Ez különösen a Szentírás paradox, a figurista módszerrel nehezen értelmezhető aspektusainak kezelésében fordul elő, ezeket többnyire megkerüli és szinte toposz-szerűen ismétli saját tudatlanságát, értetlenségét.¹¹⁵ A figuratív elmékedések további sajátossága a különböző bibliai események szembeállítás, valamint a szentírási és a korabeli események kapcsolatának felmutatása. Ez utóbbi többnyire bíráló vagy didaktikus, morális megjegyzésekkel történik.¹¹⁶ Végül a kommentárral szembeállítva az elmékedések sajátossága, hogy Rákóczi a bibliai történetet gyakran önmagára vonatkoztatja,¹¹⁷ illetve hogy többször hangsúlyozza: célja nem a tanítás, hanem a saját lelke táplálása. Ez utóbbiban az önvédelmi motíváció is érvényesül.

A meditációkat általában erős retorizáltság, következtetes retorikai szervezettség, a kiválasztott szövegek egymás mellé állítása és argumentatív összekapcsolása, valamint a nagyszámú és csupán tartalmi megfelelésen alapuló szövegátvétel jellemzi. A szövegtagolás nem mindig logikus, a gondolatkapcsolás többnyire mellérendelő, a mondatlüzés szerteágazó, s néha homályban hagyja a mondanivalót. A szubjektív hang gyakran megerősödik, személyes vonatkozások szövdődnek a szövegbe, ami lelki vívódásra, emocionális nyugtalanságra utal. A szoros kapcsolódás az adott bibliai szöveghez, a kommentárstílus hatása és a figurizmus módszere ezt csak részben tudja ellensúlyozni. Az aktualizált szövegek többségét nem mechanikusan veszi át, a szó szerinti átvétellel szemben a szubjektív parafrázis van túlsúlyban. Gyakran alkalmazott stílus eszköz a metaforikus, allegorikus kifejezés, a helyzetek dramatizálása, átélése és a naturalisztikus képszerkesztés. A nehézkes mondat szerkezetek felfokozott belső állapotról, gazdag érzelmi vallásosságról tanúskodnak. A francia nyelvű változat stílusa a korabeli élő nyelvhasználat figyelembevételével jóval könnyedebb, „olvashatóbb”, mint a latin eredeti.

UTÓÉLET, JELENTŐSÉG

Az első négy ószövetségi könyvhöz kapcsolódó elmékedéseket Rákóczi franciára is lefordította.¹¹⁸ A francia szöveg első lapján a lapszélén ugyanaz a dátum szerepel, mint a latin szövegé, ez azonban nyilvánvalóan nem a fordítás, hanem a mű megkezdésének idejét jelzi. A harmadik könyv elején egy 1731. február keltezés olvasható, ami arra utal, hogy a fordításon még a mű megkezdése után tíz évvel is dolgozott. A fordítás elhúzódsát elsősorban az magyarázza, hogy elmékedései írása közben és után új művek megírásába kezdett.

Az elmékedések kéziratát Rákóczi nem cenzúráztatta, föltehetően részben a cenzúráról való félelme, részben emberi, politikai kiszolgáltatottsága miatt. Vallási tárgyú művei elsődleges címzetjének a grosbois-i kamalduliakat tekintette. S bár a kamalduliakhoz 1726-ban írt végrendelet-szerű levelében csupán a *Vallomásokat* említi, csaknem biztosra vehető, hogy az elmékedések

¹¹² Így pl. *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 22.

¹¹³ Így pl. *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 14.

¹¹⁴ Így pl. *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 21.

¹¹⁵ Így pl. *Meditationes super Leviticum*, super cap. 3.; *Meditationes super librum Deuteronomii*, super cap. 21.

¹¹⁶ Így pl. *Meditationes super Leviticum*, super cap. 5.; *Meditationes super librum Deuteronomii*, super cap. 1.

¹¹⁷ Így pl. *Meditationes super Exodum*, super cap. 19.; *Meditationes super librum Numeri*, super cap. 27.; *Meditationes super librum Deuteronomii*, super cap. 23.

¹¹⁸ *Méditations en forme de soliloques sur l'Écriture Sainte*. Bibliothèque Municipale, Troyes, Mss. lat. 2147.

kéziratait is rájuk bízta.¹¹⁹ Ezt támasztja alá, hogy a kéziratok Rodostóból a grosbois-i kamalduliak tulajdonába jutottak. A kéziratok Grosbois-ba érkezésének ideje ismeretlen, s csupán feltételezhető, hogy erre Rákóczi halála után került sor. A rodostói könyvtár jegyzékének 7. tétele mögött az ószövegségi elmélkedések kézírata vagy azok egy része és az elmélkedések egyik irodalmi mintája egyaránt meghúzódhat.¹²⁰

A kérdésre, hogy vajon Mikes olvasta-e az elmélkedéseket, s az általa lefordított művek kiválasztását mennyiben befolyásolták a meditációk, megnyugtató válasz nem adható.¹²¹ Volt alkalma olvasni, s ő volt az első, aki az elmélkedések számos gondolatát leveleiben és fordításaiban magyarul megszólaltatta. A grosbois-i kamalduliak minden valószínűség szerint olvasták a meditációkat, kiadásukat azonban nem tarthatták időszerűnek. A kamalduliak feloszlása után a kéziratok Rákóczi több más munkájának kéziratával együtt a troyes-i városi könyvtárba jutottak.

Itt feküdtek egészen 1926–1927-ig, amíg Zolnai Béla rájuk nem talált franciaországi tanulmányútján. Felfedezését Rákóczi más, addig ismeretlen kézírataival és egyéb forrásokkal együtt 1927-ben *A janzenista Rákóczi* című tanulmányában ismertette, majd több művében visszatért a témára.¹²² Ezt követően Hopp Lajos foglalkozott velük, s az elmélkedéseket beillesztette Rákóczi írói életművébe.¹²³ Legújabbán Kőpeczi Béla a bujdosó Rákóczit bemutató monográfiájában elemezte a meditációkat, s kijelölte helyüket a fejedelem bujdosásban keletkezett művei között.¹²⁴

Az elmélkedések jelentőségét vizsgálva első helyen az a kérdés áll, hogy mi volt Rákóczi célja ezekkel a műveivel? A szövegekből hármass célkitűzés körvonalai rajzolódtak ki. Az első önmaga és azon keresztül Isten megismerése. A megismerő szándékkal szorosan összefügg a második cél: önmaga új helyének keresése és megtalálása a világban. A harmadik a morális, didaktikus célkitűzés, amihez az egyház története jobb megismerésének szándéka kapcsolódik. Ez a hármass célkitűzés nem csupán az elmélkedések sajátja, hanem megtalálható Rákóczi más műveiben is, mindenekelőtt a *Vallomásokban*. De míg a *Vallomásokban* a személyes múlt felidézése áll a középpontban, az elmélkedésekben a vallási összefüggésbe ágyazott realitás, azon belül a nemzeti tematika csaknem teljesen eltűnik, a múlt legfeljebb csak mint negatív háttér van jelen. A fő időkategóriák itt a jelen és a jövő, pontosabban az örök jövő, az örökkévalóság.

Mindezekon túl a meditációk sorozata egy remeteként élő világi ember tudatos írói alkotása vallásos műfajban, a másodlagos irodalmi célkitűzés azonban csaknem mindenütt az önmegismerő, helykereső és tanító szempontokon keresztül érvényesül. Az elmélkedések irodalmi kvalitásait korlátozza, hogy az előre adott szerkezet felhasználása és az egyéni elgondolás párhuzamosan van jelen, hogy a különféle másodlagos műformákat Rákóczi együttesen alkalmazza a meditáció műfaján belül, s hogy a felhasznált stíluseszközök egy részét a források és irodalmi minták határozzák meg. Ezenkívül az elmélkedések szerepet játszanak a bujdosásban keletkezett különféle alkotások műfaji differenciálódásának folyamatában.

Ha az elmélkedésekről mint írói alkotásokról beszélünk, nem kerülhető meg a kérdés: a kamalduli szerzeteseken kívül vajon kinek írta Rákóczi a meditációkat? A szövegben a királytűkrök stílusát idézve közvetlenül csupán a fejedelmeket szólítja meg, mint akik tanulhatnak a munkájában említett bibliai példákából. Ennél azonban minden bizonnyal szélesebb körre gondolt. Erre utal, hogy mindkét sorozatban az általános érvényesség igényével lép fel, s a másokat tanító szándék végigvonul az elmélkedéseken. Rákóczi ki nem mondott céljai között fel kell tehát tételezni az áhítati, meditációs irodalom körének bővítését, egy művelt, a janzenista spiritualitásra fogékony, elképzelt világi olvasóközönség igényeinek kielégítését.

Rákóczi egyéni életútja szempontjából az elmélkedések fő szerepe az, hogy átsegítették a fejedelmet egyik legnehezebb életszakaszán. A válságba került személyiség szinte törvényszerűen for-

¹¹⁹ ZOLNAI: *I. m.* 1927. 15–16. Saussure a *Vallomások* kéziratáról megjegyzi: Rákóczi halála után udvari emberi megsemmisítették, hogy ne kerüljön rossz kezekbe. *De Saussure Cézárnak Törökországi levelei 1730–1739-ből és följegyzései 1740-ből*. Közli THALY Kálmán. Budapest, 1909. 311–312. Idézi KŐPECZI: *I. m.* 1991. 489.

¹²⁰ ZOLNAI: *I. m.* 1926. nr. 7.

¹²¹ ZOLNAI BÉLA: *Mikeseszemélyei*. Budapest, 1937. Vö. HOPP Lajos: *Mikes Kelemen és Claude Fleury*. *Filológiai Közlöny* 37 (1991) 3–4, 103–110.

¹²² ZOLNAI: *I. m.* (1927.) 22–28.

¹²³ HOPP Lajos: *Az író Rákóczi*. In: RÁKÓCZI FERENC: *Vallomások – Emlékiratok. I. m.* 807–971., itt: 953–956.

¹²⁴ KŐPECZI: *I. m.* 1991. 504–513., 520–524.

dult a meditáció műfajához, amely azonban ebben az esetben nem annyira a büntudat, a megroppant kiválasztottságtudat vagy az elveszített lehetőségek kompenzációjaként, mint inkább az új feladatok és lehetőségek egyik figyelemreméltó tisztázási kísérleteként értékelhető.

Az elmélkedések fölvetik Rákóczi vallásos világgképének kérdését, s hogy ezek a szövegek hogyan illeszkednek be a más műveiből megismert vallási, erkölcsi konvenciórendszerbe. A meditációk a *Vallomások* és a *Fohászok* mellett Rákóczi hamadik nagy, alapvetően vallásos indíttatású munkája. A meditációk a *Vallomásokhoz* és a *Fohászokhoz* hasonlóan őszinte vallásos elmélyedésből, valóságos belső küzdelemből születtek, amit nem lehet egyszerűen „öncélú vallásosságnak” nevezni.¹²⁵ Míg a *Vallomásokba* illesztett elmélkedő betétek csaknem egyenlő arányban ötvözik Rákóczi vallási, etikai és politikai nézeteit, az őszösvetségi *Meditációkban* és *Az 1723. év elmélkedéseiben* a politikai elem csaknem teljesen háttérbe szorult.¹²⁶

Rákóczi vallásossága az elmélkedések tükrében egy önmagához és másokhoz egyaránt szigorú, büntudattal terhelt, döntően XVII. századi vonásokat őrző, mélyebb teológiai előképzettség nélküli, különböző vallási hagyományelemeket egybekapcsoló vallásosság képét mutatja. Az érzelmes és pesszimista attitűd a meghatározó, s bár nem misztikus, kedveli a misztériumok kutatását. Más vallásos írásaival további közös vonás egy sajátos keresztény sztoicizmus, a buzdító szándék és az alázatosság folyamatos jelenléte. Közvetve többször bírálja kora egyházi állapotait, a felekezeti szempontoknak nem tulajdonít nagy jelentőséget. Az őszösvetségi *Meditációk* alapja a bibliai tipológia, amely mint a kazuális gondolkodással ellentétes gondolkodási forma, Rákóczi történelemfelfogását, ember- és istenképét egyaránt meghatározza. Ezekben az elmélkedésekben azonban Rákóczi óvatosabb, mint a *Vallomásokba* illesztett meditációkban. A janzenista tételeket nyíltan nem hangoztatja, s bár a szövegek helyenként janzenista karakterűek, voltaképpen a janzenista és a jezsuita teológia különbségeinek és ellentéteinek feloldására tesz kísérletet a két fél spiritualitásának összekapcsolásával.

A janzenista inspiráció hatása az isteni kegyelem, előrelátás és a szabad akarat janzenista alapkérdéseinek tárgyalása mellett elsősorban az elvi alapok gyakorlati következményeiben ragadható meg: így többek között a lelki élet megújításának, elmélyítésének szándékában, a gyakorlati tökéletességre, a szigorú életvitelre és a világtól való elvonulásra buzdításban, a katolicizmus belső helyreállítására törekvésben, a bibliaolvasás szorgalmazásában, a janzenista könyvek forrásként való felhasználásában, a lélek autonómiájának és függetlenségének hangsúlyozásában.¹²⁷ Az újabb kutatások a janzenizmust a különböző teológiai, eszme-, politika- és társadalomtörténeti problémákra adott válaszok sokféleségéből létrejött komplex képződményként határozzák meg, s a különféle janzenizmusok szociológiáját helyezik az előtérbe.¹²⁸ Ebből a szempontból az elmélkedések jó lehetőséget kínálnak annak vizsgálatára, hogy a grosbois-i közvetlen hatáson és a Rodostóba magával vitt könyvek olvasásán túl milyen személyi, életmódbeli, szellemi, politikai, jogi, anyagi, társadalmi és egyéb következményei voltak Rákóczi részéről a janzenista elköpzelések befogadásának, feldolgozásának és irodalmi kifejezésének.

Tüskés Gábor

¹²⁵ Vö. TOLNAI Gábor: *Rákóczi Ferenc, az író*. In: Uő: *Vázlatok és tanulmányok*. Budapest, 1955. 68–87., itt: 86.

¹²⁶ Vö. KÖPECZI: *I. m.* (1991.) 497.

¹²⁷ Vö. Peter HERSCHE: *Der Spätjanenismus in Österreich*. Wien, 1977. 24–34.

¹²⁸ HERSCHE: *I. m.* 14–24.

A MEDITÁCIÓK SZÖVEGHAGYOMÁNYA

SZÖVEGFORRÁSOK

A *Meditációk a Szentírásról* című mű francia szövege egyetlen szövegforrásban maradt ránk, egy kéziratban, amelyet jelenleg a Troyes-i Bibliothèque Municipale-ban őriznek, jelzete: Ms. 2147. Ezen jelzet alatt négy kéziratcsomó található: Mózes 5. könyvéből az első négyre vonatkozó *Meditációk*. Ezek 21x33 cm nagyságú füzetek, amelyeket maga a kézirat „cahier” elnevezéssel illet. Az Ms. 2146. jelzetű kéziratköteg ugyanennek a műnek latin megszóvegezését tartalmazza, azzal a különbséggel, hogy a latin változat két részből áll, vagyis Mózes 5. könyvének mind az 5. részére vonatkozik egy-egy elmélkedés. Mivel a két kéziratcsomó szoros egységet alkot, Zolnai Béla együtt írta le őket,¹ egy 7. füzetből álló tömbből szólva. Ebben a kéziratcsomóban ugyanis vegyes anyagok találhatóak:

1. A *Meditationes* latin szövegének összefoglaló címe és a *Genesisre* vonatkozó rész.
2. Az *Exodusra* vonatkozó meditáció, latinul.
3. A *Leviticus* kommentárja, latinul.
4. A *Számok* könyvéhez fűzött latin magyarázatok.
5. A *Deuteronomium* könyvének latin nyelvű kommentárjai.
6. A *Tractatus de potestate* latin redakciója.
7. Az előbbi mű francia változata.

A következő katalógusszám alatt találjuk meg az első négy pont francia megfelelőit. Az Ms. 2147. jelzetű kéziratcsomóról a nyomtatott katalógus az alábbi leírást adja: „Folio-formátumú kéziratcsomó, amely négy füzetet tartalmaz. (Az előző szám egy részének francia fordítása, a fordítás a szerző saját munkája, aki Rodostóban látott munkához 1721. március 14-én.) Eredeti kézirat, amely 486 lapból áll...”²

A munka megkezdésének dátuma a kézirat első oldalának margójára rávetett kézírásos megjegyzésen alapszik, amely származhat Rákóczi kezétől is: „Commencé a Rodosto avec la grace de dieu le 14 mars 1721.” (Megkezdve Isten kegyelmével Rodostóban, 1714. március 14-én.) Ennek a széljegyzetnek van egy párja, amely az *Exodus* könyvéhez fűzött elmélkedések utolsó kéziratlapján olvasható, és bizonyosan Rákóczi keze írása! A második füzet 244^l lapján franciául a következő megjegyzést fűzte Rákóczi a szöveghez: „Finy a Rodosto avec votre aide mon Dieu le 17 novembre 1721.” (Befejezve Rodostóban, segítséggel, Istenem, 1721. november 17-én.)³ A két kézírás közti kis különbség származhat abból, hogy nyolc hónap választja el a két kéziratlap keletkezését egymástól, de a második bejegyzés autográf jellegéhez nem fér kétség. Az is bizonyos, hogy mindkét kézírás eltér a másolótól, illetve másolókétől, sőt egyik javító kéz karaktercívvel sem azonos.

Hasonlóan biztos időrendi támpont több, sajnos, nincs a kéziratban, pedig az nagy segítséget jelentett volna a datálásban. Mivel azonban a francia változat befejezetlen – hiányzik a Mózes 5. könyvéhez fűzött elmélkedések francia szövege, holott a latin elkészült –, ez arra mutat, hogy a fejedelem mindvégig dolgozott a francia meditációkon, és talán csak a halál akadályozta meg a mű befejezésében.

¹ A teljes latin cím: *Meditationes super Scripturam Sacram* (a füzetben magán: *Meditationes in forma soliloquiorum super Scripturam Sacram*). A szövegben rövidítve *Meditationes* címmel jelölöm. A teljes francia cím: *Méditations sur l'Écriture Sainte* (az első füzet címlapján: *Méditations en forme de soliloques sur l'Écriture Sainte*), rövidítve *Méditations* formában használom. Ennek a műnek nincs magyar fordítása, a kötetünkben található kritikai kiadásban is csak a latin, illetve francia változat szerepel. A címnek azonban adtunk magyar alakot: *Meditációk a Szentírásról*, és már korábban így hivatkoztunk rá az *Archivum Rákócziánium* új kötetiben, hogy megkülönböztessük a *Gondolatok* című műtől, amely a *Réflexions d'un prince chrétien...* magyar fordítása.

² A nyomtatott katalógus ismertetője még folytatódik, lásd a 4. jegyzetben.

³ A latin kézirat dátum-megjelölése: „Finitum te Deo adjuvante. in Rodosto 17. sept. bris 1721.”

Még egy kronológiai széljegyzet található a francia kéziratban, a *Leviták* könyvéhez készült meditáció első lapjának bal felső sarkában olvasható az 1731. februári dátum („fevrier 1731”).⁴ A kézírás egyértelműen a másolóé, a széljegyzet harmonikusan beleilleszkedik az oldal egységes írásképébe, ez a tény azonban mit sem von le az információ értékéből. Nyilvánvalóan ekkor látott újra munkához a fejedelem, és minthogy a 4. könyvhöz, a *Számok* könyvéhez írott meditációk francia kéziratán semmilyen dátum nem szerepel, sem elől, sem a végén, valószínű, hogy folyamatosan dolgozott. Az utolsó könyvhöz nem maradtak fenn franciául elmélkedések, tehát a munka közben érthette a halál. A *Számok* könyvéhez szóló szöveg utolsó oldalán csak *Amen* szerepel (*Ainsi soit-il*), és a másoló furcsa módon a lapszámozást a *recto-verso* együttes összegében adta meg (237), majd ezt áthúzta, és a szokásos módon a 119-es számmal jelölte a *recto* oldalt. Semmi egyéb nem utal ebben a kéziratban a befejezettségre, illetve semmi nyoma nem maradt annak, hogy Rákóczi belekezdett volna a Mózes 5. könyvéhez készült latin elmélkedések francia megszövegezésébe.

Ennek fényében kell értelmezni a nyomtatott katalógus ismertetőjének folytatását: „A fejedelem bélyegzője, azaz pecsétje még most is ott függ a füzeteket összefogó zsinórokon. A szöveg kezdete: »Ó végtelen irgalmasságu Isten... (...) ...« Az első két rész, a Teremtés és a Kivonulás, az 1721. évben íródott; a *Leviták* és a *Számok* tíz évvel később, 1731-ben. – A Második Törvénykönyv hiányzik.”⁵ Véleményem szerint a leírás korabeli szerzője csak a kéziratokon szereplő dátumokból indult ki, az utolsó (4.) könyvre gépiesen alkalmazta az előző könyvre vonatkozó dátumot, tehát bizonyosan csak az első két könyv kezdésének, ill. befejezésének időpontját ismerjük, továbbá van egy hitelesnek látszó támpontunk a 3. könyv kommentárjainak kezdetéről. Ennek alapján megállapítható, hogy a fejedelem 1721. március 14-én látott munkához, és kisebb megszakításokkal folyamatosan dolgozva, egészen haláláig folytatta, majd befejezetlenül hagyta a francia változatot.

A hét, vörös selyemzsinórral összefűzött füzetben (ms. 2146.) tehát előbb a Mózes 5. könyvéhez készült latin kommentárok találhatóak meg, utána a *Tractatus de potestate* latin szövege (Szent István *Intelmeivel* együtt), végül a *Traité de la puissance* francia redakciója.⁶ Ezeknek a részeknek a kézírása egyöntetű, származhat ugyanattól a másolótól, bár bizonyos beszúrássok és javítások, továbbá a külső címek és egyes széljegyzetek más kéztől valók. Mellékesen megjegyzem, hogy nemcsak ennek a teljes füzetnek a másolása származik ugyanattól a kéztől, de ez a bizonyos kéz írta a *Meditationes anni 1723* című latin kéziratot,⁷ és érdemes figyelni arra is, hogy ez a másoló latin és francia szövegeket vegyesen írt, hiszen ebben a hét füzetből álló kéziratcsomóban szerepel a *Traité de la puissance* francia változata!

A francia *Meditációkat* tartalmazó négy füzet alapvetően szintén egy másoló munkája, de egy második kéz nyomait is fel lehet fedezni a javításokban. Ez a második kéz legerősebben az utolsó füzetben (4. füzet), a *Számok* könyvének kommentárjaiban avatkozott be az első másoló munkájába. Itt figyelhető meg legjobban, hogy ez a második kéz igazi kontrollszerkesztő és lektor módjára működött: átfűrt, javított, hiányzó részeket pótol be (vagy egy másik francia kézirat, vagy a latin eredeti alapján), sőt helyenként jól megkülönböztethetően üresen hagyott helyekre írta be azokat a szavakat, amelyeket az első „kéz” nem tudott elolvasni, ezért üresen hagyott a pótlás számára megfelelő számú szóhelyet. Meg kell jegyezni, hogy az első másoló is tudhatott valamennyire franciául, bár gyengén, ez világosan kiderül másolás közbeni javításaiból, ahol saját hibáját észre véve rögtön javított, mivel az áthúzás és a javítás gyakran ugyanabban a sorban szerepel.

Bizonyítékok arra, hogy az első kéz gyengén, de valamennyire mégis tudott franciául, és képes volt felülbírálni bizonyos hibákat:

Genèse 16^v: de peur qu'il ne se <fût> servit du remede du mal... [Mivel a *fût* alak áthúzva, ugyanabban a sorban szerepel, mint a *servit*, csak egyidejű javításról lehet szó.]

Exode 73^v: mon <pere> peu d'intelligence...

Ez a menetközbeni javítás még szebben bizonyítja, hogy a másoló felismerte, hogy a *mon pere d'intelligence* tökéletesen értelmetlen, és a sorközben értelmesre javította. Az írás felismerhetően ugyanaz, de hogy semmi kétségünk ne maradjon a javító kompetenciájáról, ugyanebben a mondatban még két másik hasonló javítás erősíti meg ezt a feltevést:

⁴ Ez a széljegyzet hiányzik a latin kéziratból.

⁵ A francia nyomtatott katalógust kiadta ZOLNAI Béla: *A janzenista Rákóczi*. Széphalom. 1927. 281. A kéziratok részletes leírása ugyanott 281–282, illetve 287.

⁶ Ennek részletes leírását és ismertetését lásd az *Archivum Rákócziánium* (a továbbiakban *AR*) III/III. kötetében, 489–523, 538–541 és 543–554.

⁷ E kézirat szintén a Troyes-i Bibliothèque Municipale tulajdona, jelzete Mss. 2145, in 8°

Exode 73^y: Car j'avoue, mon <pere> peu d'intelligence que si votre apôtre ne m'eut revelé que le sacrifice <de> que Moïse (5.) offrit par des jeunes gens *e/en* immolant des victimes...

Jóllehet a második javítás, a *de* birtokos prepozíció kihúzása és *que* kötőszóval való helyettesítése szintén sorközben olvasható, a mondat szerkezete a javítás (*que*, amely tárgyi alárendelést vezet be) értelmében folytatódik, tehát nem utólagos közbelépés! Az idézett szövegrészben látható harmadik javítás is lényeges, de itt az *et* -*t* betűjét írták át -*n*-re, és ilyen egybetűs változtatásokból nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. A három javítás együttes tanulsága azonban az, hogy a gyenge francia tudású másoló ennyi önkontrollra mégis képes volt.

Még egy-egy példa a 3. és 4. könyv kommentárjaiból: **Lévitique 67^y:** de tant de diferentes impuretez <exter> interieures... [A folytatólagos javítás csak franciául és/vagy latinul értő másoló műve lehet!]

Nombres 115^y: que l'innocent est <delaré?> delivré des mains de ceux...

[A kihúzott ige nehezen olvasható a hullámos áthúzás alatt, de a vele egy sorban, folytatólag kiigazított másik, helyes igealak azt mutatja, hogy a másoló előbb rosszul olvasta ki az előtte álló másolatban a szót, majd ezt észrevette és helyesbítette, ő maga, ezt a tévedést.]

Bizonyítékok arra, hogy a másoló francia tudása mégis gyenge volt, olyan hibák, amelyeket a második kéz javított ki:

Lévitique 68^f: pour haïr ce que la chair me prescrit et <lequelle> ce qu'elle desire.

[Itt egy súlyos nyelvtani hibát, ami adódhat a mintául szolgáló kézirat (feltételezett) *cequelle* alakjának félreolvasásából, egy második kéz a sorközben kijavított (vagy visszafordított) *ce qu'elle* alakra. Itt a tinta eltérő színe is amellel szól, hogy későbbi, és más kéztől ered a javítás.]

Nombres 9^y: pourquoi vous avez pris les levites pour l'abliction (!) oblation des enfans d'israël...

[A nem létező *abliction* alakot a sorközben egy egészen más írású kéz a helyes *oblation* formára javította; a tévedés forrását itt is könnyű feltételezni a félreolvasásban, *a-o*, ill. *ic-a* a kézírásban összefolyhatnak, és csak az tudja kiigazítani, azaz helyesbíteni a félreírást, aki tudja, hogy az első alak nem létezik, a második viszont igen, és bele is illik a szövegösszefüggésbe.]

Miután bizonyítottam látom, hogy a francia kéziratok másolója igen gyengén, de mégis tudott valamit franciául, esetleg latinul (onnan vissza tudott következtetni egyes alakokra), a második, ún. javító kéz viszont kitűnően helyesbítette az ő tévedéseit, rátérek annak kifejtésére, hogy ez a második kéz igazi kontrollszerkesztő módjára működött.

Emellett szól mindenekelőtt a kifejezett nyelvtani hibák javítása, azután a stilisztikai átírások, végül pedig a hiányzó szövegrészek következetes pótlása, az üresen hagyott szövhelyekre beírt egy-egy kifejezéstől egészen a másolói ugrások (homeoteletonok) miatt kimaradt szövegrészek beírásáig.

Az alsó szinttől kiindulva a legprimitívebb nyelvtani hibák javításával kezdem a példák sorát:

Genèse 10^f: qu' <a on donc fait?> est-il arrivé

[fonetikai és lexikai javítás a sorközben, egészen eltérő írással, valószínűleg utólagosan!]

Genèse 10^f: o Pere eternel <le>

[újabb nyelvtani nembeli egyeztetés, a téves nőnemű alakot utólag kitorölték]

Genèse 10^f: l'époux/se du nouvel Adam

[a téves hímnemű alakot utólag a második kéz nőnemű alakra javította, átírva az -*x* betűt formára]

Genèse 10^f: l'avez forme<z>

[a múlt idő alakjának téves helyesírását utólag korrigálták].

A lexikai javítások száma olyan magas, hogy szinte bárholonnan lehet könnyen idézni ilyen típusú javítást:

Nombres 20^y: <imprimer> inspirer [sorközi javítás törléssel].

26^y: celles la etoient <passées> portées sur les propres épaules des Levites

[ugyancsak sorközi javítás törléssel].

70^y: et comme les administrateurs des biens que la providence a <promis> commis a nos soins.

[Sorközi javítás törléssel, az írás hasonló.]

Lévitique 6^y: les creatures animées et inanimées, desti<tuées> -nées [destinées] a son usage

[Helytelen igealak javítása a sorközben, az első három betű felhasználásával.]

9^y: pour ceux qui mettent a part toute sensualité <permanent> prennent pour nourriture

[Nemcsak a jelzőt értelmezi tévesen a másoló igealaknak, de lexikailag sem illik bele a szótó semmiképpen a mondatba! Sorközi javítás, törléssel, eltérő kézírással.]

Ezek a javítások átvezetnek a kifejezett átírások kaetóriájába, ahol már komplex javítási kísérlet történt, többnyire egy-egy nyelvtani hibával is súlyosbított nehézkes szókapcsolat vagy mondat megmentését próbálta meg egy második kéz. Ilyen pl.:

Exode 18^f/18^v: a) Les intendans des travaux

b) Les intendans des travaux les frappe (!) [18^v:] de verges

[Elég könnyen követhető a javítási kísérlet iránya, de az is világosan látszik, hogy nem egészen sikeres a próbálkozás, mert a nehézkes fordulatot (*font jouer sur eux les coups et les verges*) javítja ugyan a második kéz (*coups de verges*-re, helyesen!), de közben elfelejti számban egyeztetni az alanyt az új állítmánnyal (*les intendans – frappe!*)]

Sokkal sikeresebb stilisztikai átírás a *Számok könyvéből*:

Nombres 21^v: la raison me (me <et la> nature) elle m'a conduit

a) la raison me et la nature (?) m'a conduit

b) la raison meme naturelle m'a conduit

[A rekonstruálható kísérletből (b) látható, hogy a kikövetkeztethető első szövegállapot (a) romlott, értelmetlen, az átírás (b) után viszont új(ra) értelmet nyer. A javító kéz mindkét esetben a meglévő elemeket írta tovább a sorközben, ügyesen kombinálva a meglévő szöveget a variánsal.]

Ugyanebből a könyvből:

Nombres 30^v: depuis vingt cinq ou <ont les forces> dans leur vigueur – ans les forces sont

a) depuis vingt cinq ou sont les forces dans leur vigueur

b) depuis vingt cinq ans où les forces sont dans leur vigueur

[Itt elég egyértelmű, hogy az *ans* ('év') szó hiánya tette homályossá a mondatot, de a szórendi változtatás is jót tett a szerkezetnek. Itt is erősen eltérő a javító kéz írása az első másolótól.]

Központosítási módosítással kombinált átírás:⁸

Exode 24^f: la juste sentence de Dieu que si je considere donc

la juste sentence de Dieu. Que si je considere donc

Aprónak látszó javítás, amely azonban megváltoztatja az egész mondat szerkezetet, pótolva a hiányzó alanyt (*on*):

Lévitique 94^f: les biens enlevés <en> on conserveroit les royaumes...

[Az írás itt is más kézre vall, bár apró a sorközi javítás.]

A különböző szintű nyelvtani, stilisztikai és központosítási variánsok körképe után azt szeretném szemléltetni, hogy a javító kéz lektor módjára járt el, bepótolva egész hiányzó szövegrészeket – ez egyúttal annak is bizonyítéka, hogy a meglévő kézirat másolat, és semmiképpen nem eredeti példány –, de ebből az elemzésből az is kiderül, hogy semmiképpen nem maga a fejedelem volt ez a „lektor”, mert sok helyen ez a javító kéz nem mert, vagy nem akart döntenit, aminek következtében számos alternatív, párhuzamos variáns-pár keletkezett.

A homeoteleutonok (azonos szóról vagy szövegrészről azonos szóra vagy szövegrészre ugrás, ami miatt kimarad egy egyetlen szótól több sorig terjedhető kéziratrész) rendkívül magas száma már önmagában bizonyítja, hogy a Troyes-i kézirat nem eredeti, hanem másolat. Annak, hogy nem is autográf, e tekintetben nincs különösebb jelentősége, mivel a szerző másolás közben (tisztázatot készítve, vagy – későbbi korokban – gépiratra téve át saját kéziratát) úgy viselkedik, mint minden más másoló, vagyis ugyanazokat a hibákat követi el. A mi esetünkben tehát elképzelhető lenne, egészen elvontan, hogy szerzői, autográf másolat áll előttünk, amely igen hibás, mivel az író figyelmen kívül, sok ugrással másolta-tisztázta le saját művét. Itt azonban nem erről van szó, hanem egy másoló készítette kéziratról, amelyben rendkívül sok a másoló hiba, közelebbről a homeoteleuton típusú szövegkihagyás. Pontos statisztika nélkül is több tucatra tehető a hosszú szövegrészek kimaradását eredményező „félrenézés”, amelyeket rendre bepótol, hol a sorközben, hol a margón a második, javító kéz. Eldönthetetlen, hogy ehhez a munkájához egy másik, jobb másolatot használt-e (az biztos, hogy a másoló előtt egy eltérő lapszámozású kézirat feküdt, mert éppen a kihagyásoknál előfordul, hogy az átugrott szövegrész nem ugyanarra a kéziratoldalra esik, pl. **Nombres 37^f/37^v**),⁹ vagy pedig visszanyúlt a latin változathoz.

⁸ Ugyanígy: **Genèse 48^f** (Chapitre 18) és ugyanott a 10–11. jegyzet.

⁹ Az ugrás a *nature humaine* kifejezés ismétlődésével kapcsolatos, a jelen kéziratban két oldalra került, messze van egymástól a két előfordulás, az egyik lap alján, a másik a következő lap tetején: **37^f**: pour la figure de la nature humaine, si je regarde son fils aussy dans la meme consideration, il me paroît clairement qu'il est représenté comment J. C. avoit accompli l'œuvre de la redemption est <représenté par Moïse avoit> [**37^f**:] représenté par Moïse, avoit appelé la nature humaine... Nehéz elképzelni, hogy lapozás közben, ami fokozott figyelmet követel, ugrott volna a másoló szeme, bár nem kizárt. Az viszont biztos, hogy rögtön észrevette a hibát, mert a javítás-pótlás folyamatosan, egyazon sorban szerepel.

Ezek a lektori betoldások-pótlások-átírási javaslatok (párhuzamos variánsokat eredményező közbelépések) is több szinten érvényesülnek. Maradt üresen is olyan hely, ahova be kellett volna pótolni egy hiányzó szót, de a „lektor” nyilván nem tudta helyreállítani a hiányt. Ez „fehéren” mutatja, hogy a többi esetben is jogos hasonló együttműködést feltételezni a bizonytalankodó másoló és a feltételezett javító között, akire a szöveg leírója okkal számított. Ilyen lyuk a kéziratban:

Nombres 15^r: dans les unes et dans les autres: () mais *lorsque* vous gravez dans nos cœurs votre divine dilection... (A kurzivált kiemelés mindenütt tőlem származik. – K. I.)

[Valószínűleg az első másoló észrevette, hogy a mondat szerkezete nem világos, és kihagyott egy elég nagy helyet a *mais* előtt, a későbbi lektor azonban nem az üresen hagyott helyet használta ki, hanem a *mais* után szúrta be a sorközbe (más írással, tehát eltérő kéztől való a betoldás) a *lorsque* kötőszót, sikeresen változtatva ezzel a mondat szerkezetén.]

Következő példám már olyan – utólag betöltött – szóközökre vonatkoznak, ahol valami elárulja, hogy későbbi betoldásról-javításról van szó. Itt is széles skálán mozognak a változatok, a legegyszerűbb talán az a típus, ahol a tinta eltérő színe árulkodik (ez azonban csak az eredeti példányon látszik) vagy a kézírás út el a szöveggörnyezettől. Bonyolultabb variáns az, ahol a kihagyott üres hely nem bizonyult elég nagygnak, és vagy összefolyt a betoldás a környező szavakkal (pl. **Nombres 63^r:** *desevircontre luy*, vagyis: *de sevir contre luy*, csak a *de* és *contre* közti hely szűk lett a *sevir* számára), vagy annyira nem fért el egy szókapcsolat, hogy a sorban kezdődik, és a sorközben folytatódik:

Genèse 47^r: c'est une histoire rapportée pour la liaison des figures...

[Itt a *pour la* fért be a lap utolsó sorában kihagyott szóközbe, a *liaison* pedig csak a sorközben kapott helyet.]

Ugyanígy félig a sorba, félig a sorközbe szorult be a *soit sanctifié* kifejezés a következő példában:

Nombres 39^r: cette victime soit sanctifié ou purifié auparavant...

[Sic! nőnemű egyeztetés nélkül, a sorközi beszúrással éppúgy, mint az azt követő jelző!]

Az ilyen jellegű példák szaporítása helyett¹⁰ inkább egy érdekes fejezetheosztási tévedést szeretnék ismertetni, amely csak a francia változatban van meg, a latin helyeszen tagolja ugyanazt a részt fejezetekre. A *Genèse* 15–16. fejezetének határánál tévedett nagyot a másoló, mert a 37ⁿ folián, szabályos nagy közőket kihagyva, felírta a 16. fejezet címét (*Sur le chapitre seizieme*), amit később ki kellett húzni. Ezzel szemben a 40^r lapon folyamatosan másolta össze a valóságos 15. fejezetvéget a 16. fejezet kezdetével. Itt viszont, minthogy sorköznyi hely maradt csak, ebbe a szűk közbe kellett beszúrnia az új fejezetcímet (*Chapitre 16.e*), ezt rövidítette, elhagyva a szokásos *Sur le* kiegészítést (vagyis azt, hogy a 16. fejezetről szólnak majd a kommentárok). Ebből a hibából, amelynek nyoma sincs a latin kéziratban, arra lehet – ismételten – következtetni, hogy a hiba vagy itt, vagy a troyes-i kézirat másolója előtt fekvő szövegben keletkezett. Minthogy az írás ezúttal az első másolóé, elképzelhető, hogy ő követte el, és javította is ki ezt a hibát.

Visszatérve a második kéz, az ún. lektor közbelépéseire, külön figyelmet érdemelnek az eldöntetlen, alternatív változatok, amelyek – mint már jeleztem – megszaporodnak a francia kézirat két utolsó füzetében, vagyis azt mutatják, hogy az ellenőrző-javító munka is felbeszakadt, nem csak maga a francia szöveg befejezetlen.

Igen érdekes éppen ebből a szempontból egy párhuzamosság: ugyanaz a tévovázás (*selon/sinon*) megismétlődik, előbb az *Exodus* 54^r lapján, aztán a *Számok könyvének* 38^r lapján, csak az első esetben eldönthetetlen, melyik változatot szánta véglegesnek a másoló vagy javító, mivel átírta (egymásra írta) a két variánst (én a nyelvtanilag helyesebb mellett döntöttem), a második esetben viszont valódi párhuzam maradt a szövegben, a *sinon* szerepel a sorban, a *selon* a sorközben, de egyik sincs kihúzza:

Exode 54^r: Qu'est ce qu'il est designé sinon/*selon* l'etat de la nature humaine...

Nombres 38^r: comment donc trouveray-je le misteré de ce nombre sinon/*selon* l'explication déja rapportée cy dessus...

[Kiemelés tőlem – K. I. Kurzíválással jelzem, hogy mindkét esetben a *selon*-változat tűnik számomra jobbnak, de mivel egyik esetben sem dönthető el a kéziratban az alternatíva, a főszövegben is megtartottam ezt a kettősséget!]

Más példák is felhozhatók ilyen párhuzamos változatokra,¹¹ a lényeg azonban az, hogy ezekből is az a tendencia olvasható ki, hogy a szöveg áttisztításának folyamata nem fejeződött be.

¹⁰ Ugyanígy: **Lévitique 62^v:** blesser, **90^r:** l'univers. **Nombres 34^r:** egorgé stb.

¹¹ Lásd még **Nombres 14^r:** l'autel d'or (ou, esetleg d'ou) Kisebb horderejű, de eldöntetlen variáns pár: **72^v:** mettoit/mettroit.

DIKTÁLÁSRA UTALÓ FONETIKAI VARIÁNSOK A MEDITÁCIÓK FRANCIA KÉZIRATÁBAN

A diktálási hipotézis¹² mellett szóló érveket szép számmal lehet kimutatni a Szentíráshoz fűzött francia nyelvű meditációk variánsanyagában is.

Mivel erről már több ízben szó volt, nem sorolnám el újra a külső-belső diktálás, illetve a variáns párok értelmezésének problémáit, csak a legérdekesebb példákat szeretném idézni az utolsó-nak feldolgozott korpuszból.

Sok magyarázattal láttam el a „félrenézéshől” adódó hibákat, a következő hangsorpárok azonban inkább félrehallásnak értelmezhetők, mint vizuális tévedésnek:

Lévitique 13^r: <n'entends> n'etends

[Nemcsak jellegzetes nazális/denazalizált igepáros, de ráadásul az első változatnak nincs is értelme a szövegkörnyezetben!]

20^r: <meaux/veaux?> peaux [Szinte összecseng a sorozat az olvasó fülében is!]

26^v: <repan> repent [Hasonló hangzás, eltérő jelentés mindkét esetben!]

39^v: <faim> fin

57^v: <la verra> lavera

79^r: <par la> parle

[Az utolsó két példában az első változat értelmetlen, a sorközbeni javítás viszont szinte azonos hangzású és jó!]

15^r: <hotel> autel

Talán nem véletlen az sem, hogy az azonos hangzású változatpárok mintegy bokorban fordulnak elő (bár elvéve mindenütt akad néhány belőlük), mert az a valószínű, hogy egyes részek íródtak csak diktálás után. A jelen kéziratban ez annál biztosabb, mivel – mint már jeleztem – helyenként rendkívül magas a klasszikus vizuális hibák (azonosról azonosra való ugrások) száma. A két módszer (diktálás és átmásolás) kombinációja azonban ennek a műnek a változatanyaga alapján is megerősíthető feltevés.

A MEDITÁCIÓK PÁRHUZAMOS, LATIN ÉS FRANCIA SZÖVEGÉNEK VISZONYA

A latin-francia *Meditáció*-redakciók összevetése alapján megállapítható, hogy ennek a műnek a párhuzamos szövegei olyasféle kapcsolatban állnak egymással, mint a *Fohászok* szövegpárjai.¹³ Ugyanúgy tegező a latin változat, illetve magázó a francia, mint ott, amikor az elmélkedő Istenhez fordul és közvetlenül megszólítja. Eltérő a bibliai versekre utaló számok elhelyezése a két kéziratban: a latin szöveg előszeretettel foglalja be a mondatokba, zárójellel, a megfelelő bibliai vers számát, a francia verzió viszont szereti kivetíteni ezeket a referenciákat a margóra. E tekintetben azonban a francia másoló sem követ mindenütt egységes eljárást: a *Teremtés könyvében* például széljegyzeteket használ a bibliai helyek megjelölésére, a *Leviták könyvéhez* készült elmélkedésekben viszont mindössze két utalás maradt a margón, a többi bekerült a szövegbe, zárójellel, vagyis ugyanúgy, mint a latin kéziratban. Itt azt lehetne megkockáztatni, hogy a francia szöveg leírója előbb saját módszert követett, majd fokozatosan átvette a latin változat másolójának eljárását.

A szövegek megírására vonatkozó dátumoknál szintén található két eltérés, ez azonban logikus, ha elfogadjuk, hogy a latin készült el korábban, és ezt követte, ha nem is szabályos fordításként, inkább önálló szerzői változatban, a francia redakció. Érdekes, hogy – talán éppen ezért – a kezdés dátumát azonosan tünteti fel a két kézirat: 1721. március 14.¹⁴ A *Kivonulás könyvéről* szóló meditációk befejezését azonban a latin 1721. szeptember 17-ben jelöli meg, a francia pedig november 17-ben.¹⁵

¹² Lásd *A diktálási hipotézis* című cikkben, ItK 1985. 656–665.

¹³ Erről bővebben lásd AR III/IV. 342–344.

¹⁴ A latin dátumra lásd fentebb 4. jegyzet, a francia kézirat dátuma november 17. Az egyhónapos eltérés logikus és reális.

¹⁵ Hármas megszövegezések: *Végrendelet* és az ahhoz kapcsolódó levelek, lásd AR III/III. kötet, 521–523.

A *Leviták könyvének* kezdési dátumára utal a francia kéziratban (feltehetőleg) az 1731. február megjelölés, a latin viszont erre nézve semmi támpontot nem nyújt.¹⁶

A központosítás szempontjából annyira bizonytalan mindkét változat jelölésrendszere, hogy sokszor lehetetlen megállapítani, hol szándékozott új mondatot kezdeni a leíró, és hol kívánta lezárni a mondategységet. E téren sem a kis/nagybetűk, sem az írásjelek használata nem következetes, a franciában különösen a pontosvesszőkkel bánt hihetetlenül bőkezűen a másoló, olyannyira, hogy az írásjel funkcióját nem is lehet pontosan meghatározni. Előfordul, hogy (talán) mondathatárt jelöl, másutt (valószínűleg) csak retorikai hatásszünetet jelez, esetleg csak felsorolásokat választ el egymástól. Ezért a szövegkritikai jegyzetekben csak ott jeleztem központosítási variánsokat, ahol az a mondat jelentését befolyásolta, azaz értelmetlenséget szüntetett meg, vagy feltétlenül szükséges tagolást vezetett be (és a kéziratban is jól kivehető az interpunkciós változtatás jelzése).¹⁷ A központosítási variánsok regisztrálásában az egész, az *Archivum Rákócziánium* új folyamában eddig megjelent, illetve megjelenő latin–francia kéziratanyag feldolgozásában ezt a módszert kellett követni, különben a szövegkritikai apparátus a duplájára duzzadt volna, és a lényeges szövegvariánsok belevestek volna a kusza központosítási ingadozások tengerébe.

Egy példa a központosítási tarkaságra a *Kivonulás könyvének* elejéről:

Exodus 2^r: Hæc tamen reflexio sensum spiritualem exhibere potest, non tamen figuram exhibet veritatis in omnibus circumstantiis applicabilem. Ex contextu enim historię in modo, quo populum tuum servituti subjicis et in tantis laboribus et afflictionibus constitutum multiplicas et geminare facis, mirus ille providentię tuę conductus manifestatur, per quem exaltandos sæpe deprimis ac servitute affligis, ut ad te recurrant et liberationem suam tibi soli deberi agnoscant.

Exode 2^r: Cette reflexion pourtant peut bien montrer le sens spirituel, mais non pas une figure applicable [var. orth.: *appliquable* a sorközben] a la vérité dans toutes ses circonstances: car dans le tissu de cette histoire de la maniere que vous soumettez votre peuple dans l'esclavage et qu'assujettis a des travaux si pénibles et a tant d'afflictions vous le faites cependant multiplier et s'accroître, on voit en cela cette merveilleuse conduite de votre providence, [tintafolt a *providence* szó középen!] selon laquelle vous abaissez souvent et vous affligez par la servitude ceux qui doivent être élevés pour les obliger de recourir a vous, et leur faire reconnoître que c'est a vous seul qu'ils doivent leur délivrance <c>e. Le peuple...

[A szövegrészlet végén központosítási változtatást hajtott végre a másoló. Előbb folytatólag írta le a következő mondat elejét, majd átvitotta a *ce* névmást nagybetűs névelőre: *Le* és új mondatot kezdett vele, mint ahogy új mondat kezdődik a latinban is. A pont logikusan kell a *délivrance* után, de az átirás kuszaságában nem látszik!]

A természetszerűleg hosszadalmas példa önmagáért beszél, jól mutatja, mennyire inognak a mondathatárok a szövegösszefüggésben belül (ahol a latinban pont van, a franciában kettőspontot találunk, illetve a francia másoló folytatta volna ezt a mondatkígyót még, csak vagy közben meggondolta magát, vagy utólagos a javítás, az új mondatkezdésre való átirás!).

Átterve a lényegi különbségekre, a fenti példából ezekre is jól lehet következtetni, de nagy általánosságban ugyanazok a szabályszerűségek figyelhetők meg a *Meditációk* latin és francia redakciója között, mint a *Fohászkönnél*. Ez azt jelenti, hogy mindkét szöveg önálló, bár a latin kronológiailag (ebben az esetben a kéziratok tanúsága szerint hozzávetőleg egy hónappal) megelőzi a francia változatot, amely nem tekinthető fordításnak a szó szoros értelmében. Inkább a latin szöveg adaptációjának nevezném, filológiailag meglehetősen pontos, stilisztikai szempontból azonban igen szabad francia nyelvű szövegváltozatnak. A párhuzamos szövegek közti pontos megfelelés megkönnyíti a szövegmegromlások kijavítását, mert a megfelelő helyeken a latin általában megvilágosítja az „elhomályosult” szövegrészeket. Példa ilyen támaszpontul használható megfelelésre a latin–francia változat között:

Genèse 69^v–70^r: Il est marqué sur la fin du precedent chapitre qu'Abraham s'en retournant chez luy du lieu où il [70^r:] avoit fait son sacrifice apprit que <Melcha> Melka [?! sorközi javítás, más kéz írása, nehezen olvasható] avoit donné plusieurs enfans à son frere. Cette liaison de la generation de Nachor avec l'histoire du sacrifice *me paroïtroit* [az aláhúzott rész sorközi beszúrás, de azonos kéz írása] étrangere a ce sujet, si je ne considerois cette nouvelle apportée a Abraham comme la suite des benedictions que Dieu sa recompense infiniment grande et la mienne aussy luy avoit promise par serment quelquefois les bruits...

¹⁶ Lásd *A Fohászkönnél szöveggyűjteménye* című tanulmányban, *AR* III/IV. 344–346.

¹⁷ További központosítási variánsok: **Exode 106^r**, **Nombres 78^v** stb.

Első olvasásra is nyilvánvaló, hogy többszörösen romlott a francia szöveg, összefolytak és kevertek benne össze nem illő elemek, nem világos a mondat szerkezet stb. Pusztán a francia változattól azonban nem lehet kinyomozni a hibák forrását és helyreállítani az eredeti szöveget. A latinnal történő összevetés mindenre fényt derít, arra is, hogy hova kell pontot tenni ahhoz, hogy a mondatfolyam tagolható legyen:

Genesis 68: Sub fine præcedentis capitis connotatum est Abrahamum ex loco sacrificii revertentem audivisse Melcham quoque genuisse filios fratri suo, et hæc connexio generationis Nachor cum historia sacrificii peregrina videretur mihi, nisi considerarem hunc nuntium Abrahamo allatum quemadmodum sequelam benedictionum, quas juravit illi Deus, merces ejus et mea magna nimis. Obvii quandoque rumores nostram rem concernentes,

További példák, ahol a latin teljesebb és világosabb (terjedelmi okokból igyekeztem rövid szövegrészeket válogatni):

Genèse 73^y: ayant ainsi bien considéré ces choses comme les clefs s^{le} Conographies [!] de vos Ecritures, j'implore votre secours...

Genesis 71: Hinc tamquam clavibus stenographicis Scripturarum tuarum sic per gratiam tuam bene consideratis imploro auxilium tuum...

Olyan példa következik most, ahol a francia kéziratból hiányzó szövegrész megvan a latinban, a franciában viszont ugrott a másoló szeme, vagyis a homeoteleuton klasszikus esete áll előtünk (az alábbi példában a *simplicité* szó ismétlődik kétszer a szöveggörnyezetben és ez okozta az ugrást). Mivel a francia kontextusban kellett „megbotlania” a másoló szemének, ez a hiba csak egy másik francia kézirat szemlélése közben keletkezhetett (ez további szövegforrások, esetleg Rákóczi diktálta „credeti” példány megléte mellett szól). És csakugyan, a latinban nyoma sincs semmiféle botlásnak-hibának:

Lévitique 17^y: On affecte la simplicité* et combien n'y en a il pas qui professent l'aveuglement de la foy; mais recherchent l'aveuglement dans l'ignorance...

[* kiegészítés a margón: mais on ignore en quoy consiste la véritable simplicité. ...]

Leviticus 18: Affectatur simplicitas, sed ignorantur, in quo consistat vera simplicitas, et quot sunt, qui profitentur cæcitatem fidei, sed cæcitatem in ignorantia quæerunt?

Példák a latin–francia közti szabad átdolgozásszerű viszonyra (jelzők megléte a franciában, amelyek nincsenek a latinban, kitérők egyik vagy másik nyelvben, szórendi–központozási variánsok stb.):

Exodus 4: Speravit igitur procul dubio in te, Deus, sed nec illa, quæ dictante sana prudentia facere debuit, omisit.

Exode 3^y: Cette mere desolée espera donc sans doute en vous, Seigneur, sans negligier cependant ce qu'elle devoit faire selon les principes de la saine prudence.

Leviticus 85: Super caput 17.

Assentio, Domine, lubens sensui illorum, qui credunt hac lege non fuisse prohibitum occidere animalia, quibus qui vesci volebat, sed illa tantummodo, quæ offerre volebat in hostiam, et in hunc sensum (v. 5) præcedentes explicare videtur. Expressio enim, *quas occident*, fors sumi debet: pro quas occiderent, secundum sensum interpretum. Alioquin profecto difficile foret concipere, quomodo hostiæ in agro occisæ sanguinem potuisset sacerdos super altare fundere, prout (6) præcipitur.

Lévitique 73^f: Sur le Chapitre 17.^e

Je souscris volontiers, Seigneur au sentiment de ceux qui croient que cette loy ne deffand pas a tout homme de la maison d'Israël de tuer les animaux, dont ils vouloient se nourrir. Mais ceux là seulement qu'il vouloit offrir en sacrifice: et en ce sens (le v. 5.) semble expliquer les précédents; car peut etre l'expression qu'ils *tueront* doit etre prise pour celle: *qu'ils auront tués* selon l'opinion des interpretes: entierement, il seroit sans doute difficile de comprendre comment le prêtre auroit pû repandre sur l'autel, ainsy qu'il est ordonné au verset (6.) le sang de la victime egorgée dans le champs:

Ékesen szólóan bizonyítja ez a részlet, hogy a francia szabadon hozzászét (*a tout homme de la maison d'Israël*), emellett kiaknázza a francia igeidőkben rejlő lehetőségeket (itt a *futur* és a *futur antérieur* közti különbségekre épít egy mellékmondatot, a másik aláhúzott kiegészítést), illetve hogy még formailag is mennyire független (a francia másoló saját rövidítésrendszert használ, a hivatkozások, aláhúzások, kiemelések stb. nem követik szolgálai a latin mintát stb.)...

Ennek fényében zárom a példák sorát a *Számok könyvének* két párhuzamos helyével:

Numeri 166: Detestor itaque illa, hæc amplectens in omni possibili adhæsiõne veritati tuæ, quam in doctrina Ecclesiæ tuæ sanctæ, unius, catholicæ et apostolicæ manifestare dignatus es mihi.

Nombres 118^y: Je deteste donc celuy la pour embrasser celuy cy dans tout l'attachement possible a votre verité, que vous avez daignez [!] me manifester dans la doctrine de <cette> votre eglise sainte une catholique et apostolique.

A *Meditációk* teljes latin–francia kéziratanyagának áttanulmányozása tehát mindenben megerősíti a többi művel kapcsolatos megállapításokat. A párhuzamos szövegek viszonya hasonlít az *Értekezés* és a *Fohászok* különböző megfogalmazásainak egymást kölcsönösen kiegészítő kétarcúságára. A latinhoz képest a francia szöveg nem írható le a fordítás köznapi fogalmaival, hanem a szabad átdolgozás, vagy még inkább az újraalkotás meghatározása illik rá. És ezen a ponton ismét egy csak Rákóczi-ra jellemző, sajátos jelenséghez érkezünk el: Rákóczi egészen különleges módon fogta fel az írást és sajátos, tragikus motívumok ösztönözték művei kettős, sőt hármas megszővegezésére.¹⁸ Ezeknek az indítékoknak a megfejtésére azonban csak a teljes életmű és Rákóczi összetett személyiségének ismeretében lehet kísérletet tenni.

A MEDITÁCIÓK FRANCIASÁGA

Ez a fejezet már címében is rímeli a *Fohászok* franciaságáról írottakkal. Talán csakugyan a korpusz hasonló, talán inkább a szövegeket elemző látja mindenütt ugyanazt, de megállapításaim kísértetiesen megegyeznek az ottani feltevéseimmel.¹⁹

A *Meditációk* francia stílusára is jellemző, hogy írójuk nem kezeli tökéletes biztonsággal a francia nyelvet, akadnak nyelvtanilag is hibás szerkezetek szép számmal a szövegben. Az igecidők használatában elkövetett tévedéseket rendre javította a „lektornak” minősített második kéz, amely gyakran javította *imparfait*-alakra a *passé simple*-eket (például *Lévitique 13^y, 64^y, Nombres 47^y, 72^y*), de más irányban is javított igealakokat (például *Genèse 2^y, 6^y, Exode 80^y*), hibás vonzatokat és apróbb helyesírási hibákat. Ezeknél az apró-cseprő kiigazításoknál tanulságosabbak a lexikai és szintaktikai javítások:

Lévitique 32^f: <n'aimera> → n'ornera [jelentős lexikai javítás a margón]

49^y: <accuser> → excuser [javítás a sorközben]

53^f: <sens> → sers [komoly változást jelent az egyetlen betű kijavítása, főnévből igealak és értelmetlen mondatrészből jelentéshordozó megállapítás lesz ezáltal!]

53^f: <constance> → confiance [beszúrás a sorközben]

60^y: <entendez> → etendez [Értelmesítés, ugyanakkor fonetikai variáns pár is!]

62^y: <nus> → mis [Nyilvánvaló félreolvasás helyreigazítása]

80^f: <connoîtrez> → convoiterez [jelentős értelemmódosítás!]

Szintaktikai szinten végrehajtott, illetve kombinált javítások a *Számok könyvéből*:

Nombres 19^y: a) l'homme conserve sa raison de telle sorte qu'il n'est pas obligé de la preserver des objets sensuels depuis que le sens emus par ceux cy ne secouent le frein de celle la:

b) [a depuis-t de peur que kötőszóra átírva, a mondat szerkezet megváltozik, és jobb lesz:]

(...) de peur que les sens émus par ceux cy ne secouent le frein de celle la:

[Igen ügyes ebben a megoldásban, hogy az igealak minden formai változás nélkül kijelentő módból kötőmódra értődik – formailag a franciában ez a két igealak ennél az igénél azonos –, és így minimális átírással viszonylag nagy javítást hajt végre a „lektor”...]

Ugyanezen a kéziratlapon: a) offusquer sa raison, et rejettant ainsy de plain gré la raison

b) offusquer sa raison, et la rejettant ainsy de plain gré <la raison>

[Itt is minimális beavatkozással sikerült megszüntetni a bántó – és franciátlan – szóismétlést.]

Egy igen gazdaságos és szellemes kombinált javítás a *Teremtés könyvéből*:

Genèse 116^f: J'entreprends de mediter une histoire remplie de de plusieurs et admirables evenements et *marqués/marques* de votre providence, Seigneur,

[Az ékezet jól látható kitörlése megoldotta a mondat szerkezeti hiányt és sutaságot... Kiemelés tőlem – K. I.]

Vannak állandóan visszatérő hibajavításpárok, például prepozíciók terén: *de/par, par/pour, par/de* rendszeresen előforduló sorozatok. Ugyancsak gyakori hibajavításpárok: *lex/ces, ces/Alex, ces/ses, nos/vos, vos/nos, egyes szám/többes szám, határozott/határozatlan névelő* stb.

¹⁸ Hármas megszővegezések: *Végrendelet*, és az ahhoz kapcsolódó levelek, lásd *AR III/III*. 521–523.

¹⁹ Lásd *A Fohászok szöveggyománya* című tanulmányban, *AR III/IV*. 344–346.

A hibakatalógus folytatása helyett érdekesebb még talán néhány olyan sutaságot-tévedést idézni, amely egyúttal a magyar, illetve a latin nyelv átsugárzását bizonyítja Rákóczi franciaságába.

Bizonyos vonzatok helytelen használatában, egyes mondat szerkezetek jellegében feltehetőleg – én legalábbis úgy vélem – fel lehet fedezni a mélyre temetett magyar nyelv öntudatlan megszólalását. Ilyen apróságok például:

Genèse 36^v, illetve ugyanúgy **42^f**: Il crut a vous, Seigneur [*Il vous crut, Seigneur helyett!*]

Genèse 17^f: ce qu'il va suivre [*ce qui va suivre helyett, egyúttal fonetikai variáns pár is, mert a ce qui/ce qu'il következetesen keveredik Rákóczi mondataiban.*]

Exode 2^f: de la maniere que vous soumettez votre peuple [*dont helyett que magyar gondolkodásra vall!*]

Genèse 44^v: parce que vous m'entendre il me suffit [*Furcsa szerkezet, latinizmus?*]

Exode 38^f: qu'il soit fais mention [!]

Lévitique 22^v: il me semble que je me suis déjà satisfait moy meme sur cette question [*Különös fordulat...]*

Lévitique 31^v: C'est ainsy que les images et les representations sensibles ont été introduites <par> pour une sainte et pieuse fin.

[Állandóan visszatérő hiba, amelyet a lektor következetesen és jogosan javított.]

Ebben a szövegben is találunk néhány, franciában nem létező, valószínűleg Rákóczi által alkotott szót, amelynek legalábbis nem tudtam nyomára bukkanni a szótárakban:

Genèse 11^v: feuillieux [*Feuillu – 'lombos' jelentésben. A Littré szótár feuilleux alakra még tud archaikus példát idézni, de ezt a formát nem ismeri.*]

Genèse 6^v: hersies [*Talányos főnév, amely előbb herci alakban szerepel a lapon – ami fonetikai átírásként tökéletes megfelelője a véglegesnek szánt hersies alaknak. A latin szövegben hereseum áll.*]

Kötetünk szerkezetében eltér a sorozat korábbi darabjaitól, elsősorban terjedelmi okok miatt. A szövegek magyar fordítása és egy bővebb jegyzetapparátus csak külön kötetben férne el. Ezenkívül a nyomtatásban először itt megjelenő Rákóczi-kéziratok annyi szövegértelmezési és fordítási problémát vetnek fel, hogy azok megoldása többéves kutatómunkát igényelt volna.

Ezért döntöttünk úgy, hogy inkább megjelentetjük Rákóczi kézirateit csak idegen nyelven, eredeti formájukban, abban a reményben, hogy ennek az eddig ismeretlen művének a megjelenése új lendületet ad majd a Rákóczi-filológiának, és meggyorsítja a mű beépülését a XVIII. századi magyar eszme- és vallástörténetbe.

Kovács Ilona

TARTALMI ÖSSZEGZÉSEK

MEDITÁCIÓK MAGÁNYOS BESZÉLGETÉSEK FORMÁJÁBAN A SZENTÍRÁSRÓL

MEDITÁCIÓK A TEREMTÉS KÖNYVÉRŐL

Az egész meditáció-sorozat az Ószövetség első öt könyvéről, hagyományos néven a Törvény (másként Mózes) öt könyvéről való meditációkat tartalmazza. A Teremtés könyvéhez fűzött elmélkedésekben Rákóczi mindvégig hűen követi a bibliai elbeszélést: egy-egy fejezethez általában egy-egy elmélkedés kapcsolódik, s csupán a 6. és 7., valamint a 49. és 50. fejezetet vonja össze egy elmélkedésbe. A szövegek elején és végén rendszerint rövid imádságok állnak. Az elmélkedések első része összefoglalja a bibliai történetet, ezt követi a szentírási szöveghez szorosan kapcsolódó, idézetekkel alátámasztott magyarázat, teológiai reflexió. A meditációkon végigvonul a *Vallomások* több motívuma. Így például ismételtelen fölvetődik az eleve elrendelés, az isteni előrelátás és a földi élet zarándoklat jellegének gondolata. Jelentős helyet foglal el az elmélkedésekben az Ó- és Újszövetség közti tipológiai egyezések, skolasztikus szimbólumok, üdvtörténeti előképek és párhuzamok keresése.

A bevezetésben Rákóczi elmondja az elmélkedések keletkezési körülményeit, megírásának belső indítékait. A két évvel ezelőtt írt adventi soliloquiумait ért cenzúra miatt és a nagybőjti elmélkedések befejezése után letette a tollat. Állítja, hogy műveinek sorozata Isten szavából jött létre, ugyanakkor lehetséges, hogy az az ő emberi természete miatt kárt szenvedett. Most fél Istentől és az egyháztól, s kételyek gyötrik a már megírt és a még megírandó művei miatt. Panaszkozik a tanácsadók, vezetők hiányára, s kéri Istent, távoztassa el tőle a tévedést és a hiúságot. Kéri értelmének és tollának vezetését Isten akarata által, s kijelenti, hogy amit mond, egyedül Istennek mondja és ajánlja.

A Teremtés könyvéről szóló elmélkedések a szentírási szöveg nyomán két nagy részre tagolhatók. Az első részben (1–11. fejezet) Rákóczi az ún. őstörténetről, a másodikban (12–50. fejezet) a pátriárkák: Ábrahám, Izsák, Jákob és József történetéről elmélkedik. A teremtéstörténetben Isten kinyilvánította mindazt az igazságot, amellyel az embert vezetni akarta. A vizek felett lebegő isteni lélekben elrejtett értelem az emberi szív, a víz a bűnbánat és a fájdalom könnyeinek az előképe. A vizek közepén keletkezett szilárd boltozat Noét és fiait elővételezi. A vizek összegyűjtése Noé megmenekülésére, a zöldellő növények Ábrahámra és Izmaelre utalnak. Az éjszaka és a nappal elválásztása a zsinagógát és az egyházat, az élőlények teremtése a keresztséget jelképezi. Az isteni képmásra teremtett ember, Ádám az eljövendő új Ádámra, Krisztusra utal. A paradicsomkert a mennyi Jeruzsálemet, a tudás fája Krisztus keresztségét, az asszony teremtése az új Ádám jegyesét, az egyházat elővételezi.

A bűnbeesés történetét Rákóczi példázatként értelmezi. Éva megkísértése az összes emberre vonatkozik. Az ördög által felkeltett vágy az egyház életében meglévő eretnokséget jelenti, s Évához hasonlóan az egyház sem indokol, hanem az igazságot közli. Ahogy Ádám és Éva egyek a testben, s a közös bűnben kettéváltak lettek, úgy Krisztus és az egyház is egy a lélekben, jóllehet különböznek egymástól. A jó és a rossz tudás fája az evangéliumot, a gyümölcsöt megevő Éva az evangélium tanítását elferdítő eretnekeket példázta. A bűnös ember sajátosságai a hiány, a szív üressége és a félelem. Rákóczi nem vállalkozik annak értelmezésére, hogy Krisztus keresztségét és a megdicsőülést miként kapcsolódik Ádám vétkéhez, s hogy mindez hogyan függ össze a szabad akarattal.

Káin és Ábel áldozata a szentmiseáldozat előképe. Káin a gögtől elvakulva kétségbe vonta Isten ítéletét, ahogy ezt az emberiség azóta is cselekszi. Káin ezért a rosszul cselekvő emberi karakter megtestesítője. A világ fiai zarándokok a földön, az isteni könyörület és jóság azonban mindenütt jelen van. Az eljövendő Messiás nemzedékrendjét az Ádám és Noé közti időszakban felsoroló fejezetből Rákóczi Henoch alakját emeli ki, akiben szerinte az isteni és az emberi természet együtt

volt jelen. Henoch az első a közbenjárók közül, akik Isten és az ember között közvetítették az isteni igazság törvényét.

A vízözön történetéről szólva megállapítja: Noé lényegében újszövetségi alak, akiben az Istenfiúság előre megfogalmazódott. Míg körülötte az emberek sorra elbuktak, ő és nemzetsége mindig Istennel járt. A víz az az elem, amely megtisztít; Krisztus is vízben keresztelkedett meg. Mindebben Isten világosságát, Izrael megváltásának ígéretét kell felfedezni. A bárkaépítés és az állatok begyűjtése Krisztus pásztori tevékenységét elővételezi. A bárkából kiengedett galambban Rákóczi Keresztelő János előképét véli felfedezni, aki a bűnbánat gyümölcseivel mint olajjával az igazságot mutatta fel. A vízözön a világ megtisztulásának, újjászületésének az előképe a keresztség vize által. Noé első cselekedete a vízözön után az oltárépítés és az áldozatbemutató volt, ami Krisztus pokol tornáczára való alászállásának a párhuzama. Noé megáldása Isten emberről kötött első szövetségére, a megrészegült Noé meztelensége Krisztus kereszten való ruhátlanságára utal.

Noé három fiában Rákóczi az egyház háromféle tagjának előképét ismeri fel: az elvetendőket, a meghívottakat és a kiválasztottakat. A bábeli torony története kapcsán megállapítja: Isten az értelmetlen munka láttán haragudott meg az emberekre, akik nem az ő bölcsességének megismerésére vágytak. A torony sorsát és a toronyépítők szétszórását Jeruzsálem pusztulásával és a zsidó nép szétszórásával állítja párhuzamba.

Ábrahám története (12–25. fejezet) Rákóczi számára az emberi természet felmagasztalásának kezdetét jelzi. Ábrahám Krisztus előképe, Isten jövőbe mutató ígérete. Vándorlása a megigazulásra törekvő ember útját jelenti, s azt, hogy az embernek a földön zárandokként kell elképzelnie magát. Az Ábrahámmal Egyiptomban történtek egyben a világi élet veszélyeire figyelmeztetnek. Míg Ábrahám Isten kiválasztottja, Lót a meghívottak életét példázza. Kettejük vitájában Ábrahám a békeséget kívánta. Ezzel ő lett a hívők atyja, az igaz keresztény, Lóttól való elválása után pedig Isten szavára az örök zárandók. A királyok fölött győzelmet arató Ábrahámot Sáleem királya, Melchizedek főpapként, kenyérral és borral köszönti, ami Rákóczi felfogásában Krisztus áldozatát és az általa adott új törvényt elővételezi. A gyermektelen Ábrahám hite Mária hitét vetíti előre, Sára meddősége Mária szüzességét jelzi. Ábrahám kérdése az Úrhoz a kijelölt föld birtoklásáról Zakariás kétkedésének párhuzama, Ábrahám szövetségkötése Istennel a kettévágott állatok szertartásában újabb bizonyosság a Teremtő ígéretéről.

Izmael születésében Hágártól az őszövetségi törvény fejeződik ki. Hágár a népet jelképezi, mely Istent elfeledve az aranyborjút kezdte imádni. A harmadik szövetségkötés jele, a körülmetélés Rákóczi szerint Krisztusra utal, s ezt a szövetségkötést párhuzamba állítja az örök igazság megtestesülésével Krisztusban. A körülmetélésnek az Újszövetségben a keresztség felel meg. Ábrahám nevetése Izsák születésének megígérésekor nem kétkedésből, hanem a szeretet gyönyörűségéből származott. Izsák, az ígéret gyermeke nem más, mint az oltáriszentségben jelenlévő igaz Izsák, Krisztus.

A mamrei jelenésben Ábrahámnak a Szentháromság misztériuma nyilatkoztatott ki. A hallgatózó Sára nevetése a kétkedésből fakadt, s e kétkedő passzivitás alapján Sára Mária jegyesével. Józseffel állítható párhuzamba. Ábrahám közbenjárása Szodoma lakóiért nem testvéreinek, Lótnak szólt, hanem az ott élő igazaknak. Lót alakja ellentmondásos: bár felismerte az angyalokat, s Szodoma lakói közül csak neki és családjának kegyelmezett Isten, valójában nem hitték el a közeli pusztulást. Lót a meghívottak közé tartozik, akik képtelenek a kiválasztottak magányos útjára. Lót apjuktól gyermeket kívánó lányainak történetét Rákóczi az eredeti bűn megnyilatkozásaként értelmezi.

Izsák születésében Isten végtelen jósága nyilvánul meg. Izsák Krisztus előképe, Isten ígéretének gyermeke, ugyanakkor az Emberfia, Krisztus emberi természetét hordozza. Az elküldött Hágárnak és Izmaelnek útra valóul adott kenyér Isten ígését, a tömlő víz az eljövendő Messiás orszagát példázza. De míg a víz, azaz a reménység elfogyott az úton, a kenyér, azaz Isten ígéje (a törvény) végig kitartott. Az Isten által mutatott forrás, melyből Izmael ivott, az örök élet vizét jelképezi.

Ábrahám áldozata Ádám és Éva megkísértésének párhuzama, egyben az Újszövetség krisztusi áldozatának előképe. Rákóczi csodálja Ábrahám szent egyszerűségét, mellyel fel akarta áldozni Izsákot. Alakja a hitben élő, mindig Isten előtt járó ember példaképe. Izsák az emberi hitet és alkalmazkodást jelképezi, amit Krisztus végtelen szeretetben beteljesített. Benne Isten az örökös nyilatkozta ki: az ideig való örökös a zsidó népben és az örökkévaló örökös Krisztus népében. Ő egyben Isten ígéretének az alapja.

Ábrahám szolgálója, akit a Szentírás másutt Eliezernek nevez, a törvényt testesíti meg, melynek takarója az elrejtett messiási igazságot jelzi. A tevékben, melyeket Eliezer (avagy a törvény) magával vitt, a törvény terhei kaptak kifejezést. Az Eliezert és tevéit megítő Rebekka az eljövendő Messiás reménységét testesíti meg. Izsák és Rebekka házasságában Isten ígéretei a törvény által

teljesültek. Ábrahám házasságát Keturával Rákóczi a Hágárral való kapcsolat mintájára értelmezi, amely nem befolyásolta Ábrahámnak az Izsákra vonatkozó isteni ígéretbe vetett hitét.

Izsák és Jákob története (25–36. fejezet) kapcsán Rákóczi először arról elmélkedik, hogy Ézsau és Jákob már születésük előtt a zsidó nép két törzsét jelképezték: az egyik zavart okozott a kivonuláskor, a másik követte Mózeszt. Az elsőszülöttségét eladó Ézsau a zsinagógát, a nép hitetlen részét, Jákob Krisztus egyházát példázta. Az öregedő Izsáktól kicsalt áldás kapcsán Rákóczi azon töpreng, vajon helyes volt-e Jákobnak becsapnia Izsákot, vagy pedig az Ézsauinak szánt áldás csupán Izsák megkísértettségéből fakadt-e, s Jákob helyesen kívánta azt magának? Ézsaut Ádám elsőszülöttjével, Káinnal állítja párhuzamba hasonló természetük és életmódjuk miatt. Jákob megáldásában az ember szabad akaratának jó irányba való befolyásolását véli felfedezni Isten által, ami egyben az egyház titkos megáldását jelenti. Az áldás következtében támadt testvérgyűlöletet a zsidók kereszténygyűlöletével állítja párhuzamba.

Ézsau és Jákob házasságai kapcsán Rákóczi a Szentírás igazságainak megközelíthetőségéről elmélkedik. Az eretnekek ott tévednek, amikor a szó szerinti értelmezést erőltetik. Alázattal kell közeledni a szent szövegekhez; ő maga a Szentírás rejtett igazságait szeretné megtalálni. Ézsau újabb házasságában Izmael lányával Rákóczi a bálványimádó zsidó nép Jákobbal ellentétbe állítható továbbszármazását látja. A Jákob álmában szereplő létra az angyalokkal nem más, mint a megtestesülés misztériumának bemutatása. Az álommal Isten meg kívánta erősíteni Jákobot. Jákobra is érvényes, hogy az igazság a Szentírás egyes alakjaiban van elrejtve, s a Szentlélek által jelenik meg. A pusztabeli kútnál várakozó három nyáját Rákóczi a Szentírás háromféle értelmezési lehetőségének, a szó szerinti, az erkölcsi és a lelki (vagy misztikus) írásmagyarázatnak felelteti meg, s arra figyelmeztet, hogy csak e három megközelítésmód egyesítésével van remény a megértésre.

A Jákob által Lábán szolgálatában eltöltött kétszer hét esztendő a zsidó nép egyiptomi szolgátságban eltöltött idejére utal. Ráchel és juhái az újszövetségi pásztorra, Jézusra és juhaira, az egyház tagjaira vonatkoznak. Hosszan elmélkedik Rákóczi Jákob családjának szimbolikus jelentéséről. Ráchel, a kezdetben meddő, de szeretett feleség az egyházat, illetve az Újszövetséget testesíti meg. Ráchel szolgálója, Bilha, aki még Ráchel előtt született, illetve József születése Rácheltől a Krisztus előtt járó Keresztelő Jánosra utal. Lea az őszövetségi leszármazási rendet képviseli: tőle, illetve gyermekeitől származnak a szentek és Isten választottai, s Júda törzséből maga Krisztus. Jákob növekvő földi gazdagságának újszövetségi párhuzama Keresztelő János tevékenysége. Az elválasztott juhok szaporodása az Újszövetség, a többi juh számbeli növekedése az Őszövetség embereinek sokasodását jelképezi.

Lábán fiainak ítélete Jákob felett az emberi ítéletet tükrözi, Jákob menekülése Isten gyermekeinek kiszabadulását mutatja be a szolgátság törvényéből. Jákob békés viszonya családjával az Ó- és Újszövetség egységét példázta. Lábán és Jákob szövetségkötése a két szövetség egymásba kapcsolódására, illetve a Jákobban egyesülő harcoss és győzedelmes egyházra utal. Jákob éjszakai küzdelmét Rákóczi a zsinagóga és az egyház harcára vonatkoztatja. Erre utal szerinte az is, hogy Isten megáldja Jákobot és az Izrael nevet adja neki. Ezt a névváltoztatást Péter nevének Krisztus általi adományozásához hasonlíttja. Jákob és Ézsau találkozásakor Ézsau nem a zsinagóga vonásait hordozza, hanem az igazi testvéri szeretetet példázta. Jákob Ézsau előtti megalázkodása kapcsán Rákóczi azt hangsúlyozza, hogy Jákobot az elsőszülöttségi jog megszerzésében gőg vezette, ezért most vezekelnie kell.

Jákob és Lea lányának, Dinának a meggyalázása kapcsán azt vizsgálja, jogos volt-e Jákob fiainak bosszúállása, miután egyezés született köztük és a vidék fejedelmei között? Ráchel halála kapcsán kifejti: Rebekka és Lea halálával szemben, melyről nem tudunk semmit, erről azért szól a Szentírás, mert Ráchel egy ember, Benjamin születése közben halt meg, s így Krisztus emberi természetének az előképe. Ézsau leszármazottai között Rákóczi nem talál újszövetségi párhuzamot.

József és testvéreinek története (37–50. fejezet) az isteni előrelátás és bölcsesség újabb bizonyítéka. József külső megjelenése és sorsa egyaránt Krisztusra utal, míg testvéreiben a zsinagóga lelke mutatkozik meg. Isten irgalma az általa kiválasztott jót a rossz sors által is meg tudja őrizni. Isten József mellett volt Egyiptomban és mindenben segítette őt. Aki tehát megmarad Isten mellett, azt Isten nem hagyja el. József két fiának nevéből Rákóczi az igaz keresztény emberi vonásait, az alázatosságot és a szegénység erényét véli kicsendülni. A hét szűk esztendő alatt testvéreit segítő József a szemet szemért elvével szemben a szeretet újszövetségi törvényét juttatja kifejezésre. Ugyanez tükröződik Jákobnak Benjaminhoz fűződő szeretetében. A Benjamin iránti szeretet vitte családra Józsefet, amikor poharát Benjamin zsákjába tetette, s ezzel az új törvény alapján tette próbára testvéreit. József sorsát Rákóczi Isten előrelátásával igazolja, amely a bűnt is jóra fordítja. Ugyanezt az isteni előrelátást kéri a maga számára, hogy kijuthasson a bűnök útvesztőjéből.

Jákob József iránti szeretetét összeveti József testvérei iránt érzett szeretetével. Míg Jákob csupán József életbenmaradása miatt örül, József testvéri szeretete Krisztus szeretetét példázza az egyház tagjai iránt. Józsefet Jákob minden leszármazotta érdekében adták el, ezért ő testvérci megváltójának, Krisztus előképének tekinthető. Jákob családja lényegében tehát az egyházat testesíti meg Krisztussal, a tizenkét apostollal és a hetven tanítvánnyal együtt. Az utolsó elmélkedésben Rákóczi nagy jelentőséget tulajdonít a Jákob áldásából kihangzó prófétikus igazságnak. Ismét menetegeti magát tudatlansága miatt, s kiemeli, hogy művében mindenütt Isten igazságát próbálta megkeresni.

MEDITÁCIÓK A KIVONULÁS KÖNYVÉRŐL

A Kivonulás könyvéről szóló elmélkedésekben Rákóczi gyakrabban él a bibliai fejezetek összevonásával egy elmélkedésbe. Míg az 1–6., 12–19., 24–25. és 29–34. fejezetekhez külön-külön elmélkedést kapcsol, a 7–9., 10–11., 20–23., 26–28. és 35–40. fejezeteket egy-egy elmélkedésbe vonja össze. Az összevonások itt is a bibliai fejezetek szoros tartalmi kapcsolatával magyarázhatók.

A zsidó nép Egyiptomból való szabadulása (1–15. fejezet) kapcsán Rákóczi először arról elmélkedik, hogy a zsidó nép Isten bölcsessége és előrelátása következtében sokasodott meg Egyiptomban. Elnyomatása az ördög fogságában élő, lelkileg nem növekvő ember állapotát példázza. A szolgálai állapot és a nehéz munka a világi ember sajátja, s jelzi a különbséget Isten népe és a világ fiai között. A zsidó nép megszokta zarándok létét. Egyiptomot saját hazájának vélte és nem hallotta meg Isten szavát. Isten előrelátása tükröződik abban is, hogy a bábák, akiknek meg kellett volna ölni az újszülött zsidó fiúkat, nem teljesítették a fáraó parancsát. Az újszülött fiúk vízbedobásának elrendelésében ugyancsak Isten mutatta meg magát, aki össze szokta keverni az emberi balgaságot a bölcsességgel.

Mózes születésének történetét, a megszületett gyermek három hónapig való elrejtését Rákóczi a megaláztatás példázataként értelmezi. Mózes megmenekülése az Isten előrelátásából fakadó számtalan csoda kezdetét jelzi. Mózes Krisztus előképe, akire azért volt szükség, hogy általa Isten megtanítsa kijönni az embert a bűn szolgaságából. Rákóczi kevésnek tartja, ami a Szentírásban Mózes Midián pusztájában eltöltött zarándok életéről olvasható. Ez idő alatt a zsidó nép sóhaja eljutott Istenhez, Isten pedig könyörületes volt hozzá, s kinyilvánította jóságát és hűségét ígéreteihez. Rákóczi saját állapotát a zsidó nép korábban leírt helyzetéhez hasonlíttja, s kéri Istent, hallja meg kiáltását, ismerje föl őt és emlékezzen meg a neki tett ígretéről.

Az égő csipkebokor és Mózes küldetésének történetét Rákóczi felfoghatatlan misztériumként értelmezi. Ez Mózes felmagasztalásának első lépcsője, amely alázatosságából fakad, hiszen apósa juhait őrizte. Az alázatosság vezet a pusztába, ami a zsidó nép fogságból való megszabadításának kezdetét jelzi. Rákóczi nem a csipkebokor elégség nélküli égését kutatja, hanem azt, hogy ez hogyan vezette őt Krisztushoz. Az égő csipkebokorban az emberi természettől eltérő isteni természet mutatkozott meg. Másfelől a csipkebokor az egyház közössége, melyet Isten lelke éltet. Amikor Mózes kíváncsian közeledett a csipkebokorhoz, Isten figyelmeztette a hely szentségére; ez az emberi természet megfontolatlan és hitetlen állapotát példázza. Rákóczi párhuzamot von Isten nevének Mózes előtt történt kinyilvánítása (Én vagyok, aki vagyok), Krisztus kijelentése (Én vagy az út, az igazság és az élet) és János evangéliumának bevezető sorai (Kezdetben volt az Ige, az Ige Istennél volt és Isten volt az Ige) között, mondván, hogy a három tulajdonképpen ugyanazt jelenti.

A csodajelekkel Isten megerősítette Mózes küldetésében. Ezután nem kételkedett többé Isten hatalmában, de ismerte az emberi szív gyengeségeit, ezért segítséget kért. Abban, hogy Isten Áront, Mózes saját testvérét küldte segítőül, Rákóczi szerint a Krisztus műveiben jelenlévő kettős természet, az isteni és az emberi elővételeződik. A Mózes kezébe adott bot azt jelzi, hogy a két, eltérő természetet képviselő személy az elvégzendő feladat érdekében egyesül, s ezzel az eljövendő Istenemberre utal. Mózes zarándoksága Midián földjén Krisztus zarándoklatát, Mózes felesége, Cippora Krisztus más népeknek szóló meghívását jelenti.

Mózes és Áron fáraóval való találkozása után a zsidó nép még nem ismerte fel Isten célját, s még rosszabb sorsra jutott a fáraó rendelete következtében. Mózes reménytelenné vált és kételkedni kezdett Isten segítségében. Ebben az ember eredendő törekvénysége mutatkozik meg Rákóczinak. Fölveti a gondolatot, hogy az ördög is hisz, de nem remél Istenben. Nagy a különbség a zsidók Messiás általi megváltásának remélése és a keresztyének Krisztus érdemeiért való üdvösségének remélése között. A remény és a hit különbségének szemléltetésére Rákóczi Krisztus Tamáshoz intézett szavait idézi: Hittél, mert láttál. Boldogok, akik nem látnak, mégis hisznek.

Miután Isten új reményt keltett Mózesben, újra elmondta neki küldetését. Mózes kételkedni kezdett abban, hogy a fáraó meghallgatja. Amikor Isten szövetséget kötött Ábrahámmal, saját nevét nem közölte vele, Mózesnek azonban megmondta. Az Adonai (Jahve) azt fejezi ki, hogy megjelent a mindenható Isten. Az ember gyakran ellenáll Isten szavának, nem tudja követni Isten abszolút akaratát. Ez történt Mózzsal is, noha többet kapott Ábrahámnál.

Mózes az Istentől való küldetésében Krisztus isteni, Áron Krisztus emberi természetét hordozta. Mózes az Atyát, Áron a Fiút testesítette meg. Áron, azaz az emberi természet Mózesnek, azaz az isteni természetnek volt a prófétája. Rákóczi szívét félelemmel tölti el Isten kijelentése, hogy megkeményíti a fáraó szívét. A doktorokra hivatkozik, akik szerint nem lehet azt mondani, hogy Isten rosszat akar az embernek. Rákóczi valószínűleg tartja, hogy Isten jogos büntetésként keményítette meg a fáraó szívét, nem pedig azért, hogy rosszat okozzon az embereknek. Egyiptom nem hitt Istenben, nem ismerte föl csodáit, s ez is oka lett vesztének. Ebből a szempontból a csapások Egyiptomra bocsátása igazságos volt. A fáraó a bűnös ember típusa, s mindnyájan ilyenek lettünk volna, ha Isten könyörülete meg nem szabadít a bűn jármából. Isten mindenképpen kedvező döntésre akarta hangolni a fáraót, de ezt még az elsőszülött megfenyegetésével sem tudta elérni.

A hűsvéti bárányra és a hűsvétra vonatkozó előírások Krisztus áldozatát, a szentmisét és az igazság beteljesülését képviselik. A törvénynek ez a kihirdetése új reményt adott a zsidó népnek. Az ajtó szemöldökfájának megkenése a bárány vérével az egyház szabadulását jelenti a bűntől Isten Fiának vére által. Az elsőszülöttek halálában, akiket a fáraó makacs ellenállása tett bűnössé, Isten igazságának hajthatatlansága nyilvánul meg. Halálukat Rákóczi párhuzamba állítja Krisztus halálával: míg az elsőszülöttek halála az egyiptomiak okulására, Krisztus halála minden ember elkárhózásának megakadályozására szolgált. A kivonulás éjszakája Krisztus feltámadása éjszakájának az előképe, amikor „kivezettünk a bűn és a törvény szolgaságából”

Az elsőszülöttek Istennek szentelése kapcsán Rákóczi utal az elsőszülöttségről a Teremtés könyve kapcsán mondottakra. Az Úr előrelátását fedezi fel abban, hogy a népet a hosszabb úton vezette ki Egyiptomból. A nép megosztottsága a fáraó serege láttán a Rebekka méhében rugdalózó ikrekre, s rajtuk keresztül a nép két törzsére utal. A fáraó seregének pusztulása a megkeményedett emberi szív következményének, a bűnös ember esztelenségének a példázata. A zsidó nép átvonulása a Vörös-tengeren az egyházat vetíti előre, amely a keresztség által fiai újjászületését biztosítja.

A zsidó nép győzelmi éneke kapcsán Rákóczi először mentegeli magát: amit ír, önmagától, a könyvek segítségével és említése nélkül írja, s egyedül Istenhez intézi. Reméli, hogy bírja, Isten Szentleke megérti őt és elhamarkodott értelmének megnyilvánulásait, s kéri a helyes megértés adományát. A Vörös-tengeren való átvonulás után a nép első állomáshelyén talált keserű vízben, melyből Mózes csodája nélkül nem tudtak volna inni, Rákóczi a bűnbánat könnyeinek keserűségét fedezi fel. A víz ihatóvá tétele Mózes botja által azt mutatja, hogy az Úr a csodatévő, a gyógyító. Az Elimben talált tizenkét forrás a tizenkét apostolt jelképezi. Ők az élet vize, azaz Krisztus tanítását terjesztették, aki a bűnbánat keserű vizét ihatóvá tette a keresztség jelében.

A pusztai vándorlás (16–18. fejezet) kapcsán Rákóczi először arról elmélkedik, hogy a zsidó nép Úrtól kapott tápláléka, a manna nem más, mint Krisztus elővételezése. De míg a manna az úton lévő népet táplálta, amely elpusztult, az élő kenyérrel, Krisztussal táplálkozók örökké élni fognak. Föl-eleveníti egyik kedvelt gondolatát, az emberi élet zarándok jellegét, majd a Fiú szentségben való valóságos és láthatatlan jelenlétének misztériumát magyarázza. Az előbbi ellentét párt folytatva szembeállítja egymással a mannákat, amely a zsinagógát, és Krisztus testét, amely az egyházat jelképezi, majd Istent mint saját zarándokságának igaz mannáját dicsőíti.

A pusztában szomjazó és Isten ellen zúgolódó nép történetében a Hóreb hegyét azok szíve és erős hite példázatának látja, akik vértanúságot szenvedtek Krisztusért és alázatosságból az örök életre vezető vizet kérték. Hóreb szikláját az üdvözítő Krisztus újabb előképének mondja, aki sziklának és az élő víz forrásának nevezte magát. Az amalekitákkal vívott harc során Mózes feltartott kezében a kereszt jelét fedezi fel, s a zsidók ennek jegyében győztek az ellenségben. Mózes apósa, Jetró, Rákóczi szerint az emberi természetet jelenti. A nép csoportokra osztására vonatkozó tanácsa az egyházi hierarchia felállítását vetíti előre.

A Sinai hegynél való szövetségekötés (19–40. fejezet) elbeszélése kapcsán Rákóczi felidézi a három hónapig tartó pusztai vándorlást, melynek során a zsidó nép többször jelét adta megbízhatatlanságának. Isten azonban bízott a népben és Mózes által közölte vele jótéteményeit. Párhuzamot von a zsidó nép és önmaga között: Isten őt is könyörülettel vezette nem három hónapig, hanem sok éven át mindaddig, amíg be nem teltek saját megbízhatatlanságának művei. Ezekről korábbi írásai-ban már beszámolt Istennek, aki előtt remeg a lelke, de felismeri Isten könyörületét az elmúlt dolgokkal kapcsolatban. A 19. fejezetben Rákóczi összekapcsolódni látja a Teremtés könyve ősa-tyáinak tett isteni ígéreteket. Isten Mózesnek tett ígéretében Rákóczi az igazi Mózes, Jézus által

kinyilvánított misztériumokat látja megélni. A ruhák kimosására vonatkozó isteni előírást Keresztelő Szt. Jánosra vonatkoztatja: ami a testnek a tiszta ruha, az a léleknek a bűnbánat. A tisztulásra szánt három nap Krisztus nyilvános működésének három évét jelzi, melynek végén ahogy Isten a Sinai hegyen, úgy Krisztus a Kálvária hegyén megmutatkozott. De míg Isten a Sinai hegyen isteni méltóságában, Krisztus a Kálvária hegyén az Istenember alázatosságában jelent meg. A párhuzamot tovább folytatva, a Sinai hegyet Isten megjelenésekor beborító füst Krisztus emberségére, a füst pedig Jézus emberségbe elrejtőzött igazságszeretetére, s ezzel istenségére utal. Ahogy a Sinai hegyen a füst miatt láthatatlan volt az Isten istensége, ugyanígy láthatatlan volt a földi életben Krisztus istensége.

A tízparancsolatról és a szövetség könyvéről szólva Rákóczi áttekinti a törvény sorsát a teremtéstől kezdve. Kétféle törvényt különböztet meg: az erkölcsi törvényt, amely a természet törvényének és Isten igazságának az alapját a szeretetben nyilvánítja ki, és az istentisztelet törvényét, amely a megváltás reményét erősíti és az Üdvözítőt jeleníti meg. A zsidó népnek kinyilatkoztatott törvények már az eredeti bűn előtt az emberben voltak, de az ember bűnbe esve nem tudta azokat betölteni. Ezért mondta Krisztus, hogy ő nem a törvény eltörlésére, hanem beteljesítésére jött. A fő törvény a szeretet, amit a Szentlélek megerősített, amikor tűz alakban leszállt az apostolokra. A Szentlélek megtanít hinni a szeretet legfőbb törvényében, amit Jézus nyilvánított ki. Az ember üdvözüléséhez, Istennel való egyesüléséhez három dolog szükséges: 1. az igazság megtestesülése, 2. az emberi test feláldozása, 3. a feltámadás vagy megdicsőülés. Az elsőre az isteni igazság megtanításához, a másodikra az igazság kielégítéséhez, a harmadikra az igazság kinyilvánításához van szükség. Mózes áldozata a törvény kinyilatkoztatása után Krisztus újszövetségi áldozatát elővételezi.

A szentélyre vonatkozó előírások Isten dicsőségének látható módon való kinyilvánítását szolgálják. A kenyerek asztala az eljövendő egyházat, a tizenkét kenyér Izrael tizenkét törzset jelképezi. A mécsartó a hét mécsessel a Szentlélek hét adományára utal. A sátor kapcsán Rákóczi megjegyzi, mennyire illtet mind ez a vándorló néphez, s hogy Isten az emberi érzékekre tekintettel rendelte el ezeket. Mózes és Áron Krisztus isteni és emberi természetét példázza. Áron és a papság intézménye egyúttal az új törvény papságát elővételezi. Áron liturgikus öltözeke és annak díszai az egyház misztikus apostolát jelentik. Az öltözekekhez tartozó tizenkét drágakő Izrael tizenkét törzsenek nevével a tizenkét apostol. A szentélyre vonatkozó előírásokhoz hasonlóan maga az egész kivonulás is kettős értelmű: 1. kivonulás (megszabadulás) a bűn országából, 2. kivonulás a zarándokszágból, amibe az ember földi léte kezdetén beleszületik. A kivonulásnak ez a második értelme egyben az egyház zarándoklatát példázza a teljes béke állandóságáig, Isten dicsőségének beteljesüléséig.

Az Áronnak és fiainak fölszentelésére vonatkozó isteni előírást vizsgálva Rákóczi Krisztus és az egyház kapcsolatával foglalkozik. Áron és fiai felszentelése az áldozattal egyrészt arra utal, hogy amint Krisztus pap és áldozat egy személyben, úgy a szentmisében is minden pap felajánlja magát az egyházért. Másfelől ez a felszentelés párhuzama az ostya kettős jellegének, ami a kenyeret és a keresztfeszítettet egyszerre képviseli. Mindez mutatja az ó- és újszövetségi törvény különbségét: az áldozati állat a zsinagógát, a kenyér az új törvényt jelképezi.

Az illatáldozatról elmélkedve Rákóczi párhuzamot von a különféle áldozati asztalok és az egyház között: a kenyeres asztala szerinte a küzdő, a véres áldozat asztala a szenvedő, az illatáldozat asztala pedig a győzedelmes egyháznak felel meg. A találkozás sátra elé állítandó bronz mosdómedence az új törvény időszakában a szentelt vizet tartalmazó edény párhuzama. A szentély elkészítését végző férfiakban Rákóczi annak a léleknek a típusát látja, amit Krisztus adott az egyháznak. A szombati nyugalomra vonatkozó előírás kapcsán megjegyzi, hogy ez az újszövetségben is jelen van, mivel Krisztus szombati napon a sírjában pihent. A szentélyre vonatkozó előírások végére érve sajnálattal állapítja meg, hogy vannak olyan területek, ahol eltévelyedés van és Isten tiszteletét eltérő módon végzik. Magának bűnbocsánatot, a papoknak világosságot, a híveknek tanulékonytságot és jámborságot kér Istentől.

Az aranyborjú történetére térve a választott nép Istentől való elfordulásában az emberi természet természetlő adott elhajlását fedezi fel. Az értetlen nép Árontól, azaz embertől kért Istent, s ezt Rákóczi Krisztus szenvedése párhuzamaként értelmezi. Áron a történetben a hamis Krisztust testesíti meg, aki enged a népnek. Az igazi Messiás Mózes, akihez Isten szólt és aki a Megváltóhoz hasonlóan a bűnös népért Istenhez könyörög. A továbbvonulásra adott isteni parancs nyomán a népnek a Hóreb hegyénél le kellett tennie díszait, ami lelki értelemben a Kálvária hegyét példázza. Isten elvonulása Mózes előtt a színváltozás újszövetségi jelenetének párhuzama.

Az Istennel kötött szövetség megújításáról szólva az első kőtáblák összetörése Rákóczit Krisztusra emlékezteti, mivel ő is szétörte a törvényt, amely a bűnre ösztönzött. Mózes negyven napi tartózkodását a Sinai hegyen Krisztus sírban eltöltött negyven órájának felelteti meg. Az új törvény-

táblák az Újszövetségben az ember szívét jelentik. Áron és a nép éppúgy félt a ragyogó arcú Mózesről, mint az apostolok a megdicsőült Krisztusról. A 40-es számra visszatérve megemlíti, hogy a zsidó nép útja a Sinai hegyig az Egyiptomból való kivonulás után negyven napig tartott, s Krisztus is negyven napig bőjtölt a pusztában. A régi törvény nem más, mint az új törvény előképe, s ebben az értelemben a kivonulás kezdete húsvétnek, a törvény átadásának ünnepe pünkösdnek felel meg. A nép útja a Sinai hegyig az advent, a várakozás ideje a törvényre, azaz a pünkösdre.

A szentély felállításának történetéről elmélkedve Rákóczi megismétli a már korábban említett misztikus párhuzamokat a Kivonulás könyve és az Újszövetség között. Kéri Istent, hogy az ő élete is Isten akaratához alkalmazkodva menjen előre számkivetettség napjaiban. Kéri, vezesse és tanítsa őt, amint azt a választott néppel tette. A kézirat végén olvasható megjegyzés szerint a Kivonulás könyvéről való elmélkedéseit 1721. szeptember 17-én fejezte be.

MEDITÁCIÓK A LEVITÁK KÖNYVÉRŐL

A Leviták könyvéről szóló elmélkedéseit Rákóczi a korábbi módszer szerint végzi. Három alkalommal él összevonással: a 8–10., 18–19. és a 20–22. fejezetet egy-egy elmélkedésben tárgyalja. Az első szöveg bevezetőjében hálát ad Istennek, hogy segítségével meditációiban eljutott a Szentírás harmadik könyvéhez. Ez a könyv Isten tiszteletének, a leviták szolgálatának módját tartalmazza, s Rákóczi csodálattal adózik Isten maradandó művének a teremtett világban.

Az áldozatok leírása kapcsán először arról elmélkedik, hogy az első, ártatlan ember tisztelete Isten iránt valódi hódolat volt, ami a bűnbeesett ember bűnével megsemmisült. Ezt követően Isten áldozati állatot választott, közbenjárót (papot) rendelt, akinek érdeme által az áldozat illata megnyugtatja Őt, az ember pedig a felajánlás által Istenhez közeledik. Krisztus áldozata és feltámadása nyomán helyreállt Isten tisztelete lélekben és igazságban. Krisztus a paphoz hasonlóan közbenjáró, s egyben áldozat, akiben a régi természet, a bűnös test a szeretet tüze által megsemmisül. Az ember benne, vele és általa egyesül Istennel. Krisztus áldozatával Isten eltörölte a halált, a régi természetet új természeté, új teremtményé alakította át. Az istentiszteletben az egyház papi méltósága egyesül Krisztus papi méltóságával.

Felveti a kérdést: hogyan lehet a bűnös ember áldozata méltó Istenhez? Válasza: a keresztény áldozat, az ostyá felajánlása nem más, mint emlékezés Krisztusra; az ostyá feláldozása magától Krisztustól származik, így az szent és sérthetetlen. Krisztusban minden sajátosság örök, ezért ő örök pap és örök áldozat egyben, s az örök papnak örök a felajánlása is. Ezt az örökkévalóságot példázza a mindig égő tűz az ószövetségi égőáldozat oltárán. Ez a tűz a szeretetet jelenti, melynek tüzeit Krisztus hozta a világba, aki az áldozat folyamatosságát is biztosította. Az áldozati állat vérét és oltárra öntését Rákóczi Krisztus vérének kiontásával hozza összefüggésbe, amely által az ember tisztává lett. Az áldozati állatok közül a bika a zsinagógát, a juh az egyházat jelenti, míg a gerle vagy galamb mindkettőre utal.

Az ételáldozatnak szentelt második fejezetről elmélkedve Rákóczi már a fejezet első szavában, az *animában* (lélek) misztériumot vél felfedezni. A lisztből készült ételáldozat ugyanis szerinte az új törvény áldozatának az előképe, amit a lélek a hit által ajánl fel Istennek. A régi és az új törvény emberének áldozata közti különbséget fejtegetve szembeállítja egymással az ószövetségi mannat és kenyeret Krisztussal. Krisztust mint a mennyből alászállott kenyeret értelmezi, aki a lélek örökkévalóságát hozta el az embernek. A liszthez kevert olajat és tömjént értelmezve az olaj Krisztus istenségét, a tömjén a szeretet felajánlását elővételezi.

A közösségi áldozatot leíró fejezet kapcsán először a fejezet témájától függetlenül a békéről elmélkedik. Békességek azok, akik békét hoznak; mégis két dolog van, ami igazi békét teremtenek az emberben. Az első az Isten dicsőségét szolgáló dolgok utáni vágy és azok véghezvitele. A második Isten akaratának elfogadása a saját akaratallal szemben. A béke adományának szerzője Krisztus. A fejezet tulajdonképpeni témájára térve Rákóczi először értetlenségét és tudatlanságát hangsúlyozza, mondván: vajon miért lehet bármely nemű állat a közösségi áldozat, hiszen a nő Isten nem közvetlen módon teremtette. Felveti a gondolatot, hogy Isten valószínűleg a nő és a férfi áldozatban való megbékéltetése miatt rendelkezett így. Ugyanígy bizonytalan a válaszban arra a kérdésre, hogy Isten vajon miért a hájat és a veséket kívánta elégteteni a maga számára? Feltevése szerint ebben Isten jósága figyelhető meg az ember iránt, mivel az emberi tápláléknak alkalmatlan részt kért magának. Az ember vértől való eltiltásában Istent Krisztus emberiségért hozott áldozatának előrelátása vezethette.

Az áldozatok következő típusa, az engesztelő áldozat a nem szándékosan elkövetett vétkek megengesztelésére szolgál. Az áldozati állat értéke arányban áll a vétket elkövető ember társadalmi rangjával, ami különösen a közösség szempontjából jó rendelkezése Istennek. Jogos, hogy a tudatlanság állapotában elkövetett bűnért is vezekelni kell, mivel a tudatlanság miatt már nagyon sok ember jutott a pokolba, így például az eretnekek. Rákóczi kéri Istent, legyen tekintettel tudatlanságára, amikor a Szentírás mélységeit próbálja megközelíteni. Kéri továbbá, kímélje meg azokat, akik az ő tudatlanságának okai voltak. Végül azt kéri, fogadja el Isten az ő szakadatlan szívbeli áldozatát, tisztítsa meg tudatlanságban elkövetett bűneitől, s adja meg neki, hogy az Ő törvényét kövesse és szeresse.

A különféle egyéb engesztelésekről és a jóvátételi áldozatról elmélkedve abból indul ki, hogy nagy szigorúság, de egyben jogos Isten részről a testi ember és a törvény járma alatt szolgálók megtétele. Ezt bizonyítják a Szentírás példázatai, melyek szerint egyetlen ember eltitkolt vétké miatt is milliók juthatnak halálra. Isten igazságszolgáltatása nem nélkülözi a könyörületességet. Ezután Rákóczi Krisztus mondását idézi, amely szerint jobb, ha a test elvész, de a lélek nem ölelik meg a bűn által, majd a régi és az új törvény emberének bűnhöz való viszonyát részletezi. Az ószövetségi nép legnagyobb, rejtetten továbbadott bűne a bálványimádás kísértése volt. A mai ember legnagyobb rejtett bűne abban foglalható össze, hogy szívében azt mondja: nincs Isten. Ez abból adódik, hogy az ember nem ismeri Istent, aki pedig a szentségek által világosan megnyilatkozik. Felveti a saját problémáját: ha elhallgatja gondolatait, Istennel kerül szembe, ha pedig leírja, cenzoraival és vádlóival kerülhet összeütközésbe. Az Újszövetségben és Jézus életében sok minden rejte, misztériumok formájában van jelen, s a gondolkodó, elmélkedő ember kísérletet tehet ezek megközelítésére. Bízunk a Szentlélekben, aki ugyanúgy nyilvánvalóvá teszi a tévedéseket és a vétkeket, mint ahogy a régi törvény előírásai is csak az új törvény által teljesedhetnek be. Sajnálkozik a természeti ember állapotának nyomorúságán, majd megjegyzi: tudatlanságban élve a papok is tévedhetnek a szertartások végrehajtásában. Végül azt az áldozatot ajánlja fel Istennek, ami az egész világ bűneinek kiengesztelésére szolgál.

Az áldozatot bemutató papok jogairól és kötelességeiről elmélkedve az oltáron állandóan égő tűz értelmét Krisztus szavaival világítja meg, aki azt mondta: tüzet hozni jöttem a földre. Ez a tűz a szeretet tüze, melynek mindig égnie kell az emberi szív oltárán. Az ételáldozat kapcsán megismétli az alkotórészek korábbi értelmezését, majd összeveti egymással az ó- és az újszövetségi áldozatot, illetve a rájuk vonatkozó törvényt. Állást foglal az újszövetségi törvény és áldozat magasabbrendűsége mellett, s megállapítja, hogy az ószövetségi törvényt az újszövetségi tette teljessé. Azonos a kettőben, hogy az áldozatot a bűnökért és a bűnösökért mutatják be.

A papok beiktatásának leírása kapcsán kijelenti, Áron és fiai, azaz a papok a nép közbenjárói Isten felé. Ők Krisztus karakterét hordozzák, aki a mi közbenjárónk. A beiktatás a papi hivatalba Isten bölcsességét mutatja, aki ezzel a papság szentségét nyilvánította ki. Isten rendelkezései soha nem szabad elferdíteni vagy megváltoztatni. Erre utal Áron fiai, Nadab és Abihu példája, akik szabálytalan áldozatot mutattak be, s elpusztultak. Ezt az eseményt Rákóczi az egyházban lévő eretnekekre vonatkoztatja.

A tiszta és tisztátalan állatok, illetve dolgok megkülönböztetéséről szólva először saját tudatlanságát említi. A tiszta és tisztátalan állatok megkülönböztetése számára misztérium, mivel Isten a teremtésben mindent tisztának alkotott. A bűnbeesés során az ember megromlott ugyan, de ezzel a többi teremtmény még nem vált tisztátalanná. Bár Noé a vízözön előtt a tiszta állatokra már utasítást kapott, mint a tisztátalanokra, a vízözön után Isten minden élőlényt megáldott. Rákóczi nem érti ezt a fejezetet, de dicséri Istent és kéri, hogy az ő tudatlanságából is Istennek legyen dicsősége.

A szülő asszony tisztulásával kapcsolatos előírásra szerinte azért volt szükség, mert az asszony szülése révén a tisztátalanná vált emberi nem szaporodik. A tisztátalanságot az Ószövetségben az előírt áldozat, az Újszövetségben a keresztség szentsége oldja fel. Az asszony fiúgyermek születése utáni negyven napig tartó tisztátalan állapotának párhuzamai Mózes negyven éves számkivetettsége Midian pusztájában, Jézus negyven napos böjtje és a föltámadása utáni negyven napos földi tartózkodás. A lánygyermek születése utáni hosszabb tisztulási idő egyik lehetséges magyarázata a menstruáció. Másrészt a bűnbeesés az asszony által történt, s a lánygyermek születésével a bűn megkettőződik a világban. Ezért a tisztulás ideje is kétszer olyan hosszú, mint fiúgyermek esetében.

A betegségből eredő tisztátalanságok típusaira vonatkozó előírások a testi leprát érintik. Az Újszövetség szerint azonban van lelki lepra is, ami a bűnnek felel meg. Krisztus rendelkezése szerint az embernek mentessé kell válnia a büntől és a saját tökéletességére kell törekednie. A lelki lepra fő jellegzetessége, hogy hatására az Istent szolgáló akarat csüggedtté válik. A leprától való megtisztulás a büntől való megtisztulás előképe. Az újszövetségi ember a bűnbánat útján tisztul meg és Isten kegyelme által válik egészségessé. Ehhez Jézus áldozatára és szenvedésére volt szükség.

A nemi tisztátalansággal kapcsolatos törvényeknél abból indul ki, hogy az első emberpár bűnbecsését követően a test megromlott. Az ember szaporodására vonatkozó áldását Isten nem vonta vissza, de az eredeti bűn által a megromlott test tisztátalanná vált. Nincs nagyobb tisztasága a testnek, mint a szüzesség, amely felülmúlja a természeti erőket, s a lelket győzedelmessé teszi a testen. A külső tisztaságot előíró ószövetségi törvény az újszövetségben azokban válik teljessé, akik Istentől és a Szentlélekből születtek. Az engesztelés szertartásának leírásából a bűnért feláldozott és a ráolvasott bűnökkel a pusztába kitett bakot emeli ki. Ezt Jézussal állítja párhuzamba: ahogy a bakot Izrael bűneiért, úgy Jézust minden ember vélikéért áldozták fel.

A szentség törvénye kapcsán először az állatok levágásával és feláldozásával foglalkozik. A rendelkezésekben a krisztusi törvények előképét látja. A vér megevéseinek tilalma Krisztus kiontott vérének, a megváltásnak az előképe. A házasesetre, az erkölcsre és az istentiszteletről vonatkozó előírások kapcsán visszautal a teremtéstörténetre és jogosnak ítéli Isten rendelkezéseit. Szoros kapcsolatot lát a tízparancsolat és az itt részletezett előírások között. Isten papokra vonatkozó előírását legtekélyesebben Krisztus teljesítette be. Amikor Krisztus kiválasztotta tanítványait, a régi törvény papokra vonatkozó előírásait nem testi, hanem lelki értelemben töltötte be. A papi karaktert a szentség határozza meg. Az ünnepek megszentelését idézve különbséget tesz a külső kultusz és az Istennel való belső egyesülés között.

A kiegészítő utasítások közül a hét mécses a Szentlélek hét ajándékának. az áldozati kenyerek az oltárszentségnek az előképei. Az Isten nevét káromló, izraelita asszonytól és egyiptomi apától származó fiú megkövezésében Isten szigorúságának jelét látja. A szemet szemért, fogat fogért törvényével szemben a szeretet igazának a magasabbrendűségét emeli ki. A szent évekre vonatkozó rendelkezésekben egyrészt Istennek a választott nép iránti könyörület és szeretete nyilvánul meg, melynek tagjait Isten szabadnak és istenszeretőnek kívánta látni. Másrészt felfedezi bennük az első keresztények szeretetét, akik minden javukat önként az apostolok lábához tették.

Rákóczi méltónak mondja, hogy Isten Mózes által törvényeket adott a népnek. Ezek a törvények a lelki nép boldog életét a testi nép által példázzák, azaz az ószövetségi törvények elővételezik az újszövetségi nép életét. A Sinai hegyet a Kálvária hegyhez hasonlítja, ahol a Fiú a Lélekben adta meg az új törvényeket. Kéri Istent, fordítsa lelkét a törvények felé és tegye kívánatosá számára követésüket. Mindazt, amit ebben a könyvben Isten a testi népnek mintegy rejtve átadott, a Megváltó beteljesítette. Ő az örök igazság, aki minket is tanít. Áldja a Lélek törvényét, amely beteljesítette mindazt, amit az évszázadok áthagyományoztak. Kéri Istent, vezesse őt minden dolgaiban az Ő törvényei szerint.

MEDITÁCIÓK A SZÁMOK KÖNYVÉRŐL

A Számok könyvéről szóló elmélkedésekben csupán egyetlen alkalommal található összevonas: a 28. és a 29. fejezetet Rákóczi egy elmélkedésben tárgyalja. Az első elmélkedés szerint ez a könyv kettős értelmet hordoz: betű szerinti értelemben Isten népe kormányzásának rendjét jelenti, lelki értelemben pedig az egyház megszületésére utal. Ahogy Aron Krisztus papi karakterét, úgy Mózes Krisztus királyi karakterét elővételezi. A nép számbavétele katonai célra (1–4. fejezet) a harcoló egyházat reprezentálja, a törzsek fejei a tizenkét apostol előképei. A számbavételből kihagyott leviták, akik a tanúság sátra körül szolgálnak, közbenjárók Izrael fiai és Isten között. Az első elmélkedés végén Rákóczi kéri Istent, vegye be őt is a számbavettek közé.

A táborozás rendje is a harcoló egyházat jelképezi: ahogy a négy égtáj szerint felállított tábor közepén Isten sátrát helyezték el, ugyanúgy az egyház alapját Krisztus Lelke alkotja. Lévi fiainak Aron és fiai szolgálatára rendelésében Jézusnak a feltámadás és megdicsőülés után az apostolokhoz intézett szavai elővételeződnek: Minden hatalom megadatott nekem. Aron és fiai, valamint a leviták kiváltságos állapotában a papság szentsége körvonalazódik. Isten sátra (a szentély) a mennynek a képe, a szentély előtti függöny a bezárt mennyet jelképezi a törvény beteljesülése és a megváltás előtt, s ezzel közvetve a bűnös emberi természetre utal. A kitett kenyerek asztala takarójának bíborlila színében a dicsőség és Jézus szenvedése tükröződik. A kenyér az oltárszentséget, az oltár mécsesei a Szentlélek hét adományát jelképezik. Az Isten sátrához tartozó tárgyak szállításában Rákóczi a megváltás misztériumát keresi: míg a sátor tárgyait hordozó nemzetiségek nem üdvözülhettek, Jézus példája és rendelése egymás terhének hordozására a megváltás feltétele.

A következő két elmélkedésben Rákóczi a tisztátalanokra, a jóvátételre, a féltékenységre és a nazireusokra vonatkozó különféle törvényekkel foglalkozik (5–6. fejezet). A tisztátalanok eltávolítására vonatkozó előírásban Isten látható hatalmát nyilvánította ki. A különféle tisztátalanságok a

bűn következményei. Megfogalmazza az ellenvetést: vajon hogyan lehet a holttestet eltemetni anélkül, hogy megérintsék? A tisztátalanság kettős értelmű: 1. külső (például a ruhái), 2. belső, ami miatt a közösségből el kell távolítani a tisztátalan személyt. A féltékenységgel kapcsolatos törvényre azért volt szükség, mert a tábori élet körülményei között nehéz lehetett megőrizni a családi élet tisztaságát. A törvény Isten bölcsességét tükrözi azért, hogy maga a vád és a bűn is rejtve maradjon, de a vizsgálat és az eskü örök büntetés terhe mellett kötelezi az asszonyt. Ez a törvény a lélek tisztaságát hivatott szolgálni, miként az újszövetségi Isten országa, melyben Isten Fia láthatatlanul uralkodik és lelki módon irányít. A magukat saját akaratukból Istennek szentelő nazireusok borrhó való lemondása Istennek tetsző dolog, mert bár a bor megörvendezteteti az ember szívét, a szív testi öröme a lelki szív szomorúsága. A haj levágásának tilalma a néptől elkülönült, külön szabályok szerint élő remetékre, aszkétákra utal. A nazireusokban a zsidó nép szentsége, megszenteltsége és Isten fiainak szentsége mutatkozik meg, életük a bűnbánó életet reprezentálja. A fejezet végén olvasható áldásban a lelki Izrael elővételezi az eljövendő Messiás által világra hozott lelkületet.

A törzsek vezéreinek áldozati ajándéka és a leviták fölszentelése (7–8. fejezet) kapcsán Rákóczi először kifejezi értetlenségét, mivel a Kivonulás könyve 40. fejezetében már volt szó az oltár felállításáról és felszenteléséről. A magyarázatot abban látja, hogy ott Isten rendelkezéséről, itt pedig a gyakorlati megvalósításról van szó. A tizenkét törzsjelvényében nem lát misztériumot. Elpanaszolja saját értelmének sötéttségét és szárazságát, s kéri az isteni előrelátás által számára rendelt dolgok beteljesülését. A szövetség ládája Istenre, a kitett kenyerek asztala Jézusra, a hét méceses a Szentlélek hét ajándékára, s a három együtt a Szentháromságra utal. A leviták a felszentelés által lettek méltóvá az isteni szolgálatra. A papi tisztaság lényegét az Újszövetségben Jézus fogalmazza meg: Aki felmagasztalja magát, megaláztatik, aki megalázza magát, felmagasztaltatik. Ugyanerre vonatkoztatja Rákóczi Jézus két másik kijelentését is: Az én országom nem ebből a világból való, illetve: Nem azért jöttem, hogy szolgáljanak nekem, hanem hogy én szolgáljak. Milyen nagy volt azoknak a keresztényeknek és zsidóknak a vaksága – folytatja –, akik gazdag, hatalmas, győzedelmes királynak képelték el a Messiást. Krisztus keresztje nekünk nem botrány és ostobaság, hanem mindenben példa. Ő is mindenben Isten szolgálatára kíván lenni, s kéri Istent, gyógyítsa meg törekvését, hogy teljesen betölthesse Isten akaratát.

Ezt követően Rákóczi Izrael fiainak hűsvétjéről és útrakeléséről elmélkedik (9–10. fejezet). A hűsvét azt jelképezi, hogy a régi emberi természet átváltozik és új teremtménnyé alakul át. Ezért a hűsvétot folyamatosan ünnepelni kell, mert a bárány a világ kezdete óta feláldoztatik. A hűsvéthoz a bűnbánat, a megtisztulás eszköze kapcsolódik, ami által mindenki meg tud tisztulni. A Megváltó minden tekintetben beteljesítette a hűsvét törvényét. A sátor fölött lebegő felhő, ami ha fölszállt, a nép továbbvonult, ma is ott lebeg az egyház fölött, legföljebb elmerül az emberi tudatlanság éjszakaijában. Ez a felhő nem más, mint az Úr Leleke. Mózes két ezüst kürtjében Rákóczi az Úr beszédét fedezi fel, azaz a két kürt az Ó- és az Újszövetség, ami által Mózes, illetve Krisztus összehívja a népet. A kürtök azóta is szólnak a prédikációkban az ünnepnapokon és az áldozatok fölött, hogy legyen ez az Istenről való megemlékezés. Ahogy Áron és Mózes Krisztus isteni és emberi mivoltát jelképezi, a nép vándorítja a pusztában a harcoló egyház földi zarándoklatának kezdetét elővételezi.

A pusztai vándorlás (11–14. fejezet) kapcsán a nép elégedetlenségét, valamint Mirjam és Áron Mózes ellen fordulását Rákóczi az emberi gonoszság és romlottság példájaként értelmezi. Isten Mirjamot leprával sújtó ítéletével a gőgösöket elvetette, az alázatost és a szelídet felmagasztalta. Mózes Istenhez könyörgött Mirjam gyógyulásáért, s ezzel a legnagyobb alázatról tett tanúságot. „Ő királyok és hercegek, kiket Isten a népek vezetésére és uralkodására rendelt – kiált fel Rákóczi –, tanuljatok ebből a példázatból”, és Mózes példája legyen nektek kívánatos. Saját magát mint nem valóban hűséges ember említi, s kéri Istent, növelje hitét és hűségét, hogy fokozódjon benne az iránta való szeretet.

A hírszerzők előre küldése Kánaánba Isten rendelésre a hercegeknek és hadvezéreknek ad példát arra, hogyan cselekedjenek, mielőtt ellenséges földre népnak. Az egyik hírszerzőt, Nun fiát, Mózes prófétai lélektiltásként Józsuénak nevezte el, a névben az Údvízítő neve rejteződik. A tizenkét küldött közül föltehetően csak kettő, Kaleb és Józsué maradt hűséges Mózeshez, a többiek a nép megrontóivá váltak, s nem akarták Kánaánba vezetni Izraelt. Ez Rákóczi szerint az emberi gyöngeséget érzékelteti, amit nem világít be a hit. Izrael fiainak lázadása annak az embernek az állapotát mutatja, aki elveszítette reményét Isten ígéreteiben. Áron és Mózes megalázta magát: arca borultak és nem szálltak szembe a néppel. Rákóczi jogosnak és könyörületesnek mondja Isten ítéletét, amely szerint a lázadók nem juthatnak el az ígéret földjére. A lázadók lelkiállapotát részletezve megállapítja: gyakran esünk tévedésbe a világban zarándokolván, s nagyon kevés az olyan ember, aki nem veszíti el reményét, megéri az igazságot és nem tántorodik el Isten akaratától. Az amalekitákkal és

kánaániakkal Mózes tiltása ellenére szembeszálló nép veresége az Isten akaratától elforduló ember példája.

Az áldozat bemutatására vonatkozó rendelkezések (15–19. fejezet) arra az időszakra utalnak, amikor a zsidó nép eljutott az ígért földre, mivel a vándorlás közben nem tudták volna teljesíteni az előírásokat. Az Istentől rendelt véres áldozat az Újszövetségben megszűnik, a bárány szerepét Jézus veszi át. A kenyéráldozatot az Újszövetségben az ostya felajánlása helyettesíti. A nép előljáróinak lázadása Mózes és Áron ellen a kötelesség megsértésének példázata. A történet párhuzamát Rákóczi az eretnkségekben látja, mivel mindkét esetben az Isten rendelkezésétől való elhajlásról van szó. Isten büntetése nyilvánvalóvá tette, hogy Isten földi és lelki hatalommal egyaránt rendelkezik. Az előljárók nyilvános és nyilvánvalóan Istentől származó büntetése tanulságos lehetett a nép számára, s ez Isten Mózesre és Áronra vonatkozó választását és előrelátását is megmutatta.

Isten véget akart vetni a további zúgolódás lehetőségének, s ezért készítettet botokat mindegyik törzs nevével. Áron botjának kihajtása megerősítette főpapi hatalmát. A kivirágzott bot a főpap lelki hatalmát jelképezi, s egyben Krisztust példázta. Az egyház az, amelyben ez a vessző megőrződött. Áron és fiainak feladata az Úr körüli, Lévi törzsének feladata a sátor körüli teendők ellátása. Isten hívása az egész népre vonatkozott, de Lévi törzsére nagyobb mértékben. A leviták, akik Isten örökösei, az egyházi tisztségviselők, míg a meghívott nép a világiak előképe. „Ő isteni szeretet – fohászkodik Rákóczi –, amiből minden szentség származik, te légy tehát az én egyedüli örökségem.” A vörös tehén engesztelő áldozata és a tisztítóvíz használata kapcsán a megtisztulás lehetőségéről elmélkedik. A régi ember megtisztulása a tehénáldozat, illetve a víz révén passzív módon ment végbe, s csak külső jellegű volt, ami a Krisztus vére által megváltott ember megtisztulásának ellentéte.

A Kádéstól Moábig tartó vándorlás (20–25. fejezet) eseményei közül először Mirjam haláláról, Mózes és Áron kételkedéséről, valamint Áron haláláról elmélkedik. Mirjam természetes halállal halt meg, mivel élete megfelelt küldetésének. Mózes hitetlensége a vízhiány idején azt jelzi, hogy bár Mózes Isten leghűségesebb szolgálója, mivel a bűnössé lett emberi természet helyreállítására előt érte, nem volt – mint Jézus – anyja méhétől fogva megszentelt, s nem lehetett mindig hűséges. Áron emberi természetének is voltak hiányosságai. Mindketten a népben voltak megszenteltek, de bennük nem volt megszenteltség, ezért kételkedtek. Mózes Áronnal annak halála előtt fiára adatta főpapi ruháit, aki így Áron örököse lett.

Izrael katonai győzelmei kapcsán Rákóczi kifejti, hogy a nép történetét nem közvetlenül használja fel elmélkedéseihez, ezért nem foglalkozik részletesen az idők, helyek és ezek kapcsolatainak nehéz értelmezésével, pontatlanságaival. A kánaániak elleni harcban Isten a népet azért segítette győzelemre, mert a zsidók feltétlenül hittek Isten erejében. Párhuzamot von a nép fizikai szükségletei és önmaga között: a néphez hasonlóan annyi éven át ő is a testi dolgokat helyezte előtérbe, s a lelke underodott Isten ígéjétől. Csak akkor fordult Istenhez, amikor bajai közepette megízlelte Isten kenyerét. A Mózes által póznára erősített rézkígyó Isten könyörületességének jele, a megváltás és a Fiú előképe.

Bálám (Bileám) történetét Rákóczi újabb példaként fogja föl. A Bálámtól a zsidók ellen segítséget kérő Balachot, Moáb királyát azokhoz a keresztényekhez hasonlítja, akik tévedésbe estek, mert nem hittek igazán Istenben, s babonás módon keresték őt. Bálám a kapzsiság kísértésébe esett, de számára megmentette Isten angyala büntetésétől. Bálámnak megadatott az igaz Isten megismerésének lehetősége, de ő elfordult tőle. Ezzel kapcsolatban megjegyzi, ma is oly sokan vannak, akik elfordulnak Istentől és a szeretet leple alatt rosszat tesznek. Balach áldozatok révén Bálámtól megtudta Isten rendelkezését a zsidókról, de mindig új oltárt építtetett, mivel ettől várta a zsidók megátkozásának engedélyezését. Rákóczi ezt babonás cselekedetként értékeli. „Ő, hányan vannak a világban – kérdezi –, akik Bálámot követik, a te szavadat prédikálják, hirdetik, kegyelmedet osztják, s mégis a világ meghívottai, és a saját akaratukat, vágyukat követik. Ezek azok a ragadozó farkasok (hamis próféták), akiket Fiad eljövendőnek mondott, és akiknek Bálám a példája.” Isten irgalmassága nyilvánult meg abban, hogy Bálám nem mondhatott mást, mint amit Isten megengedett neki, s újra és újra Isten nagy tetteit kellett elmondania. Kéri Istent, hogy amit Bálámnak lelke sötétségében kellett kimondania, ő világosságban mondhasa ki Isten egyszülött Fiában, Krisztusban. A Bálámnak szolgáló Izrael súlyos büntetését jogosnak véli, jóllehet saját tudatlansága miatt nem érti, ezért „csendben hódol Isten ítéletének”.

Isten új rendelkezései (26–30. fejezet) közül az első a nép ismételt számbavétele. Erre a vándorlás során elkövetett bűnök miatt volt szükség. Ez a számbavétel egyben azoknak a „figurájá”, akik a zsinagóga vándorlása után a megtestesülésig az igaz hit által beléptek az egyházba és a lélek törvénye szerint Isten ígéreteinek beteljesítői. A fiú utódok nélküli nemzetségekben a lányok örökossé tétele igazságos volt, amivel Isten minden népnek példát adott. Az uralkodói tisztség betölté-

séről elmélkedve kifejti: jogos a vér szerinti öröklődés, de a vezetésben az alkalmasság is fontos. Ezenkívül Isten hatalma és lelki tanácsadása is lényeges a földi vezetők megválasztásánál. Mózes nem arra kérte Istent, hogy az ő fiai legyenek örökösei a hatalomban, hanem hogy aki Isten népét vezeti, alkalmas legyen a feladatára. Rákóczi mindezt önmagára vonatkoztatja és csak azt kéri Istentől, hogy az ő akarata teljesedjen be rajta.

Az áldozatok és az ünnepek rendjének ismételt elmondására szerinte azért volt szükség, mert már meghaltak azok, akik a Sinai hegynél hallották Isten törvényének kinyilatkoztatását. Az áldozati állatok az emberi természetet és a bűnös tetet példázzák, az áldozatokat minden ember bűnéért ajánlják fel Istennek. A húsvétkor feláldozott hét bárány a Szentlélek hét adományát jelképezi. Szoros kapcsolat van az áldozatbemutatás és a fogadalmak között. A nők fogadalmának függővé tételére az apa és a férj akaratától az elsieltett fogadalmak elkerülése és a családi békesség miatt volt szükség.

A Midián elleni háború, a zsákmány és az osztozkodás (31–32. fejezet) kapcsán Rákóczi először a harcosok tizenkétezer számáról elmélkedik, ami a tizenkét apostolt idézi fel neki. A harc eredményeként megkezdődött az Izraelnek megígért föld elfoglalása. Mózes rendelkezéseit a zsákmány elosztásáról példaként állítja a fejedelmek elé, akik gyakran büntető hadjáratot vezetnek. Isten gondoskodása rejlik abban, hogy a harc során az izraeliták közül nem halt meg senki, mint ahogy az apostolok közül sem vett el egy sem, akik az egész világgal vették fel a küzdelmet. A kánaáni népek közül hat a hat főbűnt, a hetedik nép, a midiániták a hetedik főbűnt, a gőgöt jelenti. Az izraeliták tehát végső soron a gőg ellen harcoltak. A Jordánon innen letelepedni vágyó törzsek és nemzetségek szimbolikus értelmet hordoznak. Ruben és leszármazottai az Úr választottait, Gád és leszármazottai Izrael Júda királyságának szétosztása előtt élő lakosait, Manassze és fiai a körülméletés fiait szimbolizálják. A három törzs együtt a törvény fiait jelenti. Közülük kerültek ki Isten egyházának első követői, akik Isten Fiának tanítványai voltak. A nép átlépése a Jordánon a Krisztus vérében való megkeresztelkedés előképe. A Jordánon innen letelepedettek már Krisztus szenvedése előtt megismerték a Messiást, a Jordánon túl letelepedettek viszont csak a szenvedéstörténet és a megváltás után szereztek róla tudomást. Mózes a régi törvényt képviseli, de benne előzetesen Jézus megdicsőült alakja is megmutatkozik.

A pusztai vándorlás negyven éves idejéről Rákóczi megjegyzi: nem érti, miért járták ennyi ideig ezt a területet; lehetséges, hogy többször is körbejárták. Utal a negyvenes szám misztikus értelmére és arra, amit erről már korábban elmondott. A Jordánon túlra már Józsué vezette a népet. Rákóczi kéri Istent, hadd jusson el ő is a „Jordánon túlra”, hogy birtokolhassa a szeretet földjét. Az ígélet földje határainak leírásában Isten ígéletének beteljesülése, a terület felosztására vonatkozó rendelkezésekben Isten előrelátása nyilvánul meg. Ugyanezt tükrözi, hogy a Lévi fiainak adott negyvennyolc város közül hatot menedékké kellett nyilvánítani az akaratlanul embert ölk és a vérbosszú elől menekülők számára. Az emberölés az emberiség egyik legfőbb vétke. Az első ember bűne által megölte a saját és minden ember lelkét, ezért Isten a világ teremtése óta az öröktől fogva megölt bárányban elrendelte a menedék városát.

Az utolsó fejezetről elmélkedve Celofchad lányainak örökségében Rákóczi ismét misztériumot lát: az örökségnek meg kell maradnia az utódok számára, amíg Isten fia be nem teljesíti a törvényt. Kijelenti, hogy elmékedéseit a Számok könyvének fejezeteiről szíve egyszerűségében készítette. Hálát ad Istennek, hogy eljutott az utolsó fejezethez. Visszatér az első fejezet kapcsán a harcoló egyházzal kifejtettekhez. A harcoló egyház feje lelki tekintetben a római pápa. Világi értelemben Isten igazságosságának kardját a királyok és hercegek hordozzák, akik a pápával a lélek által egyesülnek. Megismétli: elmékedéseivel nem másokat akar tanítani, hanem saját hite, a belső igazság megerősítéséért írja sorait. Ami írásából jó, szolgáljon egyedül Isten tiszteletére és dicsőségére.

MEDITÁCIÓK A MÁSODIK TÖRVÉNYKÖNYVRŐL

A Második törvénykönyvet Rákóczi tartalmi szempontból két nagy részre osztja: az első a már ismert törvényeket ismétli meg, a második Mózes halálát beszéli el. Mindössze kétszer él összevonással: a 15–16. és a 31–34. fejezetet egy-egy elmékedésben értelmezi.

A Mózes első beszédéhez (1–4. fejezet) fűzött első elmékedésben először megköszöni Isten adományait, s hogy az isteni jóság új vendégségre hívta meg őt, ahol a régi táplálék (az előző könyvek) lényegét és igazságait elkülönített formában veheti magához. Az ismétlés okát kutatva a törvény kettős értelmére figyelmeztet: 1. benne Isten ígétit magától Istentől mondottan jegyezték le,

2. a törvényhozó a törvényt a népre hagyta, amely azonban a pusztában nem hallotta meg azt. Ez a kettősség ahhoz hasonlítható, hogy a születő egyházban is voltak, akik látták a Szentlelket és tanúi voltak Krisztus tetteinek, és voltak olyanok, akiket a láthatatlan Lélek tanított az evangéliumok szövege által. A második, Mózes haláláról szóló rész szerzője után kutatva Rákóczi elveti Ezdrás személyét, s állást foglal József vagy Eliezer szerzősége mellett.

A törzsek vezetőinek kiválasztására vonatkozó előírás kapcsán visszautal a Számok könyvének 11. fejezetében a hetven vén kiválasztására, ahol a bölcsesség és a tudás volt a válogatás szempontja. Ezt „tanuljatok, ó fejedelmek” felkiáltással a világi uralkodók figyelmébe ajánlja. A vezetők kiválasztásánál ezenkívül fontosnak tartja a nép részéről megnyilvánuló szeretetet (complacencia). A vezetők legfontosabb tulajdonságának az igazságosságot tartja, s kijelenti, hogy a választott nép egyik fő vonása a gőg és a keményszívűség volt. Megismétli, hogy elmékedéseinek célja nem a tanítás, hanem a lelke táplálása, a vigasz keresése a Szentírásban. Erősen hiszi, hogy mindaz, amit leír, megfelel az egyház tanításának és lelkületének.

Isten csodálatos módon vezette a választott népet és Mózesen keresztül közölte vele parancsait. Ábrahámnak és Izsáknak tett ígéreteit Isten most beteljesíti. Mózes erényei miatt minden fejedelmeknek és hadvezérnek példaképe. Isten világossága nélkül az ember semmit sem képes belátni és nem tud helyesen cselekedni. Az ő kezében vannak a föld határai és ő rendelkezik mindazokról, akiket teremtett. Búsán meghóditása kapcsán felveti a kérdést, vajon miért rendelte el Isten a férfiakon kívül a nők és a gyermekek elpusztítását is? Valószínűleg korábbi bűneik miatt, válaszolja. Párhuzamot von Mózesnek a Jordánon túlra való átkelésre vonatkozó kérése és Krisztus kérése (Atyám, ha lehetséges, kerüljön el ez a kehely) között. Krisztus ezzel a kéréssel csak azt akarta megmutatni, hogy az emberi gyengeség mit szokott sugalmazni, Mózes pedig éppen ezt cselekedte. Krisztusnak ez a példája arra tanít, hogy az embernek akaratát Isten akaratához kell igazítani. Mózes kérése önmagában nem volt rossz, de nem volt összhangban Isten rendelkezésével.

A 4. fejezetről megjegyzi, hogy az itt leírtak nagy részéről már korábban volt szó. Mózes parancsait összehasonlítva Krisztus evangéliumi törvényeivel, amelyek ugyancsak az élet és a megígért dolgok birtokbavételéhez szükségesek. Megkülönbözteti az első törvényt, amit a Szentlélek a hívők szívébe írt, és a másodikat, amely a leírt, kinyilatkoztatott törvény, mint például a Második törvénykönyv és az Újszövetség. Mindazok, akik Istenhez tartoznak, a Szentlélek révén egy közösségben élnek. Az Isten-képmás készítésének tilalma kapcsán visszautal a Levitikus könyvének 26. fejezetére, s megállapítja, mennyire aktuális volt ez, mivel a választott nép sokszor nem ismerte föl Isten irgalmát, igazságosságát és előrelátását. Ez a jelenség más népek történetéből sem hiányzik, s Rákóczi itt az eretnokségekre utal. Kijelenti, hogy elmékedései Mózes öt könyvéről az egyház történetének jobb megértését szolgálják. Isten ember iránti irgalma abban foglalható össze, hogy az ember üdvösségeért leszállt a mennyből, itt élt és meghalt értünk. A Mózes által a vándorlás során kijelölt három menedékvárost a tabernákulum előképeként értelmezi.

Mózes második beszéde (5–11. fejezet) tömören összefoglalja és megismétli Isten parancsait. Mózes a nép közbenjárója volt Isten felé, aki meghallgatta őt és leírta a törvényt, de a megértés lelkét már nem tudta átadni. Ezért volt szükség Krisztus eljövetelére, aki beteljesítette a megkezdett dolgokat az ember üdvössége érdekében. Isten irgalma révén nagy különbség van a törvények és az ajándékok között: az első a szolgálkért, a második a méltó fiakért van. Rákóczi kéri Istent, ha méltónak tartja rá, őt az utóbbiak közé számlálja. Érthető a felszólítás a törvények megtartására, mivel a törvények közül került ki az is, amit Krisztus a legfontosabbnak tartott: Isten szeretete. Mózes korában nem értették, milyen a szeretet, ami úgy nyilvánul meg, hogy törvényeket ad és megköveteli azok pontos betartását. Erre csak a tisztaszívűek képesek, akik látják Istent, mindenben őt keresik és képesek őt mindenben felfedezni. Rákóczi összeveti egymással az ószövetségi törvény és az Újszövetség szeretetét, s megállapítja, hogy Krisztus igazsagai azok, amelyek a szeretetet igazán szét tudják árasztani a szívekben. A zsidó nép által az ígéret földjére való bevonulás előtt megsemmisítendő hét nép a hét főbűnt jelképezi. Ebben az értelemben az elfoglalandó föld ura nem volt más, mint a sátán. Ezzel magyarázható a rendelkezés, hogy ezekkel a népekkel nem szabad szövetséget és házasságot kötni. A zsidóknak is voltak bűneik, de ők kiválasztottak voltak. Krisztus követőinek sem szabad félniük a bűnök miatt, hanem emlékezniük kell arra, mit tett Krisztus a kereszten. Ismételten kéri Istent, őrizze meg őt, hogy szívében egyházi átokra méltó dolgot ne lehessen felfedezni.

A próbatételek a pusztában és a kísértések az ígéret földjén arra utalnak, mit kell tenni, hogy Isten lelki népe megszorodjon és bejusson az ígéret (azaz az egyház) földjére. Az egyik legfontosabb dolog az emlékezés a hosszú zarándoklatra, Isten jótéteményeire és irgalmára. A másik feltétel a törvények mindenkor pontos megtartása. A 9. fejezet az alázat szerepére utal; a nép ugyanis nem erényei révén jut be az ígéret földjére, hanem mert Isten megígérte neki és irgalmas volt iránta. Isten

alkotásaiban az ember gyengesége és tökéletlensége tükröződik, mert az Isten által teremtett lény megromlott. Mindez fokozott alázatra int, mert Isten az embert bűnös volta ellenére felkarolta, üdvözíteni próbálta és nem vetette el magától. A 10. fejezet részben más sorrendben megisméli Izrael fiainak zárandoklatát. Az Isten tiszteletére és szeretetére vonatkozó nyomatékos intés azt a jövőbeli reményt takarja, hogy Isten egyháza a Megváltó szenvedése révén az egész emberi nemnek clohazza az üdvösséget. A törekvés a szív tisztaságára képessé teszi az embert Krisztus ígéreteinek befogadására. A törvény megőrzése és állandó felelevenítése az emlékezést szolgálja az Isten szavára. Az emlékezés az egyiptomi fogságra Isten Fia szeretete által arra tanít, hogy az élők földje kiterjed a mennyei hazáig.

A Második törvénykönyv törvényei (12–26. fejezet) kapcsán Rákóczi először elmondja: nem csodálkozik azon, hogy Isten oly sokszor óvja a bálványimádástól a népet. Ha ugyanis az ember megromlott emberek között él, sok alkalom nyílik a kapcsolatra a rossz környezettel. Így van ez a keresztény emberrel is. A hamis próféták szerepe az, hogy velük Isten próbára tegye az embert, vajon teljes szívvel hozzá tartozik-e? Isten jósága azonban segít felismerni a hamis prófétákat, akik más istenek imádására csábítanak. A tiszta és tisztátalan állatok szétválasztásáról elmélkedve megisméli az erről korábban mondottakat és tudatlanságát hangsúlyozza. A „gödölyét ne föld meg anyja tejében” mondást Isten misztériumai közé utalja, s a megoldást a héber eredetű „agnus” (bárány, gödölye) szóban véli felfedezni. Megvallja Istennek langyosságát és unalmát a Második törvénykönyvről való elmélkedései közben, s kéri Istent, segítsen neki, hogy ez ne így legyen. Az évi tized kapcsán azon töpreng, nem biztos abban, hogy ő ezt élete minden szakaszában megadta Istennek, de kéri, ne ítélje meg őt ezért.

A szombatév törvényére az emberi gonoszság megfőkezése érdekében volt szükség. Rákóczi állást foglal a világi hiúságok ellen, mert a világba meztelenül lépünk be és ugyanúgy távozzunk onnan. A 17. fejezetről elmélkedve először ismét langyosságára, érzéketlenségére panaszkodik. A leviták bíráskodása kapcsán a bűnbánat szentségéről elmélkedik. Jézus az oldás és kötés hatalmát adta a papoknak. Rákóczi magának az istenfélelem állapotát kéri, mondván: „Uram, jó, megáláztál engem, hogy megtanuljam a kegyelmed által való megigazulást.” A papokra vonatkozó törvényben a lelki és a világi hatalom kettőssége tükröződik, a kettő között kívánatos a harmónia. A kijelentést, hogy a levitáknak nincs öröksége Izraelben, mert az ő örökségük Isten, Krisztus is megerősítette és törvényül adta tanítványainak. A próféták megígéréseben Izraelnek Isten ember iránti irgalma tükröződik. Megkülönbözteti egymástól a hamis prófétákat és az eretnekeket. Ez utóbbiak azok, akik a küldetés elrendelése nélkül hirdetik az evangéliumot. Isten irgalma nyilvánul meg a saját akaratán kívül embert ölő ártatlanságáról szóló törvényben. Ezt a rendelkezést kapcsolatba hozza azzal a krisztusi felszólítással, hogy a rosszakaróért imádkozni kell. A megtorlás szemét szemért elve véleménye szerint nem mond ellen Krisztus törvényének. Saját zárandokútja végén Isten igazságosságát és iralmát kéri magának.

A hadakozás során a papok feladata a győzelem és a helytállás lelkületének felkeltése, a hadvezérek pedig a halálos veszélyt jelképezik; nekik elsősorban okosnak kell lenniük. Két zászló van, amely mögé minden ember felsorakozik: az egyikre a kereszt jele van festve, a másik a katonai táboroké. Rákóczi egyedül a kereszt jelével ékesített zászlót látja ragyogónak, Isten Fiához tartozónak. A 21. fejezetről szólva először ismét tudatlanságára panaszkodik, mert elakadt az elmélkedésben és nincs ereje az előrehaladáshoz. Az ismeretlen gyilkos kapcsán az áldozatban Krisztust ismeri fel. A legközelebb fekvő város véneinek szavait a Krisztust keresztrefeszítők szavaival (vére rajtunk és fiainkon), kézmósukat Pilátus kézmóságával állítja párhuzamba. Az elsőszülöttségi jogról elmélkedve misztériumként értelmezi, hogy Isten egyszülöttje Szűz Mária elsőszülöttje. A házasságra vonatkozó törvények meghatározója az ember ember iránti szeretete. Az egyéb törvények közül többet nem tud értelmezni, így például az út közben talált madárfészekre, az egyfajta szőlő ültetésére és a ruha szövésére vonatkozó előírásokat. Ezeket közmondásszerűnek tartja, amelyekben nem szabad misztériumot keresni. A menyasszony védelmére és a házasságkötésre vonatkozó törvényekben az isteni igazságosság megnyilatkozását látja. A 22. fejezetről szóló elmélkedés végén így fohászodik: „Világosíts meg engem Uram, annyi sok betegség és rossz természetem közepette, és tedd, hogy mindenben léged szeresselek.”

Az istentiszteletből kizárt nemzöképtelen férfi kapcsán a természeti és a lelki törvény kettősségéről elmélkedik. A más népek befogadására vonatkozó törvényről szólva saját példáját említi: a keresztény fejedelmeknél nem lett biztos menedéket, a törököknél viszont megkapta ezt. Az emberek gyakran nem tudják, mit cselekszenek: akik ezzel rosszat akartak tenni, lelki értelemben jót cselekedtek vele, mert így közelebb került Istenhez, ami örömmel tölti el. A válasról elmélkedve különbséget lát a mózesi törvény és Pál apostol tanácsa között. Ez utóbbi ugyanis a törvények megtartása, beteljesítése irányában hat, a mózesi előírások viszont ellentétesek azokkal. A mózesi

törvény a megromlott, bűnös ember házassági kapcsolatára vonatkozik, amit az új Ádámnak át kell alakítania. A botbüntetés kapcsán kifejti, hogy ebben a törvényben is az isteni előrelátás jelenik meg, amely mindig ügyel arra, hogy az ember méltósága, Isten képére alkotottsága ne szenvedjen csorbát. A „nyomtató ökörnek ne kösd be a száját” mondásnál Pál apostol ehhez fűzött kommentárjára, a sógorházasság kapcsán Júda és Támár történetére utal. Az utóbbi törvény bár testi dolgokra vonatkozik, lelki értelemben is felfogható. Az ebben megnyilvánuló testvéri szeretet a keresztyén tökéletesség egyik alkotórésze. Az első termés felajánlása Istennek az embert lelki értelemben az isteni örökségre figyelmezteti.

A befejező beszédekről szólva (27–30. fejezet) Rákóczi kijelenti: a Szentírásban lévő törvény Isten emberszeretetét fejezi ki, köre való feljegyzése a törvény láthatóvá tételét szolgálta. A Jordánon való átkelés után mondandó áldások és átkok ugyanazt az igazságot fejezik ki. A földi életre vonatkozó áldások a dicsőséget, a túlvilági örömet ígérik, az átkok az isteni igazságosságot jelzik. Mózes utolsó beszédéből kiindulva visszautal az öt könyv misztériumaira. Megállapítja, hogy a Szentírás szövegeit annak idején szó szerint értették, de lehet ezeket lelki szempontból is értelmezni. A választott nép szétszórátása kapcsán kijelenti, hogy a keresztyén népek hitchagyása nem csekélyebb, mint a zsidó népé. Isten Fia azért szenvedett, hogy betöltsse az igazságokat, amelyek Mózes öt könyvében elővételeződnek.

Mózes halálának elbeszéléséhez (31–34. fejezet) fordulva Józsuében Isten Lelkének elővételeződését fedezi fel. Ahogy Krisztus halála után a Szentlélek megerősítette a földi egyház tagjait, ugyanígy Mózes halála után Józsué is megerősítette a népet. Ismét kijelenti, hogy írását aláveti az egyház tanításának. Kéri Istent, kímélje meg őt saját tudatlanságától és közönyösségtől. „Tied akarok lenni, nem a magamé”, mondja. és kéri, hogy vágyainak megfelelően az örökkévalóságban dicsérhesse őt.

AZ 1723. ÉV ELMÉLKEDÉSEI

Az 1723. év elmélkedései című elmélkedéssorozat két részből áll. Az első rész huszonhat, a második rész külön címmel elválasztva, újra kezdődő sorszámozással tizenhárom szöveget tartalmaz. Az első rész öt nagyobb tematikus egységre tagolódik. A bevezető egységben (1–6.) Rákóczi a lelki élet szükségességével, az ember feladatával, az elmélkedés céljával, test és lélek kapcsolatával, a magánnyal és felesége halálával foglalkozik. A második egységben (7–11.) Isten rendeléséről és az ember szabad akarataról, a harmadikban (12–17.) az új teremtésről, a negyedikben (18–24.) az isteni előrelátásról elmélkedik. Az első részt lezáró, ötödik egység (25–26.) tartalmilag az új teremtésről szóló szövegekhez kapcsolódik. A második rész (1–13.) központi témája a régi ember, s mintegy az új teremtést tárgyaló korábbi egység párdarabjának tekinthető. A tematikus egységek laza gondolati kapcsolatban állnak, egy egységen belül a szövegek szorosabban épülnek egymásra. A szövegek felépítése az egész sorozatban azonos: a témát megjelölő cím után rendszerint bevezető fohász, dicsőítés, ritkábban a korábban mondottak összefoglalása olvasható. Ezt követi a téma részletes kifejtése bibliai idézetekre támaszkodva, majd többnyire személyes hangú, Rákóczi saját helyzetére utaló, az elmondottak tanulságait összegző könyörgés, vallomás vagy buzdítás zárja a elmélkedést.

Az első rész bevezető elmélkedése kozmikus képben a teremtett világ rendjét párhuzamba állítja a lelki élet törvényszerűen változó évszakaival, Istentől való szabályozásával. Az ember feladata Isten rendelése szerint a földi életben a munka és a szolgálat. Ezek által megy át a test szolgátságából a hit és Isten szolgálatába. Rákóczi sajnálja azokat, akik ezt nem ismerik fel, a test szerint élnek és a nyugalom az első számukra. Vádolja magát, mert sok éven át ő is kevesebbet szolgált Istennek, mint a testnek. A leghasznosabb elmélkedés az ember saját lelkiismeretének vizsgálata. Ezért a magányt kívánja, hogy távolabbra tekinthessen a halandó élet szükségyszerűségeinél és a legközelebbi feladatoknál. Isten segítségét kéri saját maga megvizsgálásához és megismeréséhez.

Test és lélek szoros egységét csak a halál választhatja szét. Ez az összezártság gyönyörűség annak, aki az életet tisztán természeti módon éli, de kényszer annak, akinek a lelke Istenért él. Abból, hogy az ember nem boldog állandóan, még nem következik, hogy a magány nem a halandó élet boldogsága. Amikor az érzéki szeretet betölti az embert, minden kellencsőbb neki, de ha nem tölti be, minden nehezebb. Rákóczi ürességére, zavartságára panaszkodik, mert nem tudja lelkét nyugalomba helyezni. Útmutatást kér Istentől és bízik abban, Isten nem engedi meg neki, hogy sokáig tegye, ami nem az ő akarata. Felesége halálának első évfordulója különösen nagy szomorú-

sággal tölti el. A hit fényében megérti, hogy a halandó utáni vágyat szükségképpen követi az elvesztés és a fájdalom. Bízunk abban, hogy az örökkévalóságban újra birtokolni fogja feleségét.

A 7–11. elmélkedés témája Isten rendelése és az ember szabad akarata. Az ember nem ismeri fel ebben az életben, hogy Isten jobban szereti a teremtményeket, mint azok szeretik őt. Rákóczi ráeszmélt, hogy ő is jobban szerette magát Istennél és kételkedett az isteni előrelátásban. Isten műveiről elmélkedve azonban megértette, hogy egyetlen szál haj sem hullhat le fejünkről Isten akarata nélkül. Az ember az eleve elrendelést Isten törvényeinek meg nem értése révén bűnnel terhelve meg. Sokan vannak, akik nem mindig kedvelik Isten akaratát. Az ilyen ember azt hiszi, minden Istentől jön, ami neki tetszik, de nem hiszi, hogy a neki nem tetsző dolgok is tőle származnak. A szabad akarat Rákóczi felfogásában az Istentől származó legmagasabb méltóság, ami az eredeti bűn által sem veszett el. Isten előre látta, hogy ez rosszra vezethet, s erre Ádámot figyelmeztette. A bűnbeesett lélek gyógyulásának egyetlen módja az emberi akaratnak Isten akaratához igazítása. A haszontalan szolgálólól szóló evangéliumi példára utalva Rákóczi kárhooztatja azokat, akik nem törődnek Isten akaratával. A keresztyén ember Isten gyermekeként, az ő akaratát sajátjává téve és nem a saját akaratának szabadságában dicsőíttetik meg. Csak a haszontalan szolgáló és a régi Ádám fia az, aki saját akaratát tartja fontosnak. Ez a boldogtalan szabadság, ami a rosszat követi és a jót nem ismeri. A keresztyén tökéletesség állapotához az evangéliumi tanácsokat követve lehet közelebb kerülni. Istennek különösen kedvére van a vele való hasonlatosságra törekvés. Ez nem csupán az akarat egységét, hanem az Istenhez való hűség állapotát is jelenti. A keresztyén ember élete folyamatos bűnbánat a saját akarat megfékezése és Isten akaratának betöltése érdekében.

A 12–17. elmélkedés középpontjában az új teremtés titka áll. Rákóczi abból indul ki, hogy az új teremtés Krisztus szenvedéseivel, feltámadásával és a Lélek eljövételével kezdődött. Az ember Krisztus szenvedésében belsőleg újjászületett, halála által megtisztult, vére kútjában megkreszteltetett, s lelkével egyesülve „új teremtménnyé” vált. Akik így egyesültek a lélekben, a lélek igazságát szívükbe hordják. Mivel Krisztus feltámadt, az új teremtmény sem hal meg soha. Az embernek a keresztség és a bűnbánat szentsége által lehetősége van a feltámadásra az igazságban. A beteljesedésre várva senki nem mondhatja, hogy az ő neve az élet könyvébe van írva. Az ítéletkor nem lesz szétválasztás jókra és rosszakra, ha a hitre meghívottak mind méltók lesznek az üdvösségre. Rákóczi félelemben és rettegésben várja az ítéletet, s bízunk az Úr könyörületességében. Az emberi természet boldogabb a Krisztus feltámadása általi megdicsőülés révén, mint volt az első teremtés által – állítja. Az első teremtésben Isten azt mondta: „Teremtünk embert a mi hasonlatosságunkra.” Az új teremtésben viszont az emberi természet Krisztusban hasonlatossá vált Istenhez. Rákóczi nem kíván részt venni a filozófusok szubsztanciával kapcsolatos vitáiban, mivel hiszi a feltámadt test láthatóságát és kézzelfoghatóságát. Az új teremtmény sajátja a keresztyéni alázatosság. Ez a jámborságban nyilvánul meg, ami megőrzi a lélek egységét. Krisztus evangéliumi tanítására (Ha ketten vagy hárman az én nevemben összejönnek, közöttük leszek) hivatkozva állítja: a krisztusi egyháztól elszakad az, aki nem hiszi, hogy Krisztusban és az egyházban hinni ugyanazt jelenti.

Isten világra születése a régi Ádámot meggyógyító új Ádámban, Krisztusban nagy misztérium. Krisztus életében különösen három dolog mutatja szentségét: a szenvedés elfogadása, a bűnök leleplezése és a lélek megkülönböztetése a testtől. Egyben ezek azok, amiket az új teremtménnyé átalakuló embernek követnie kell. Az ember lelkét testéért, testét lelkéért teremtette Isten. Nincs nagyobb vétké az embernek, mint a kettő elválasztása. Az ember teste halott maradt volna mindig, ha Krisztus a feltámadás során meg nem dicsőíti. Ez tette lehetővé a test újraegyesülését a lélekkel. Az új teremtés az emberi természet megújítása. Az emberi lélek dicsősége a test, a test dicsősége a lélek. A zarándok a siralom völgyén és a nyomorúság földjén át csak egy utat ismer, és nem ismeri munkája végét. A jó halál a jó élet ajándéka, a halál ajándéka pedig a dicsőség, mely a feltámadás által a testet a lélekkel elválaszthatatlan, örök egységbe foglalja. Az új teremtmény vágyik a halálra, mert szabad már a bűntől és az boldogságot ad.

Az új teremtmény mennybe emelkedése kapcsán Rákóczi először Krisztus mennybemenetelének tükéről elmélkedik. Felsorakoztatja a kánoni szövegek erre vonatkozó változatos állításait, majd Isten megvilágosítását kéri: kijelenti, hogy mindezekről tudatlanul beszélni ostoba és veszélyes dolog, s visszatér az új teremtmény lelki mennybemeneteléhez gondolatához. Ez azokban nyilatkoztatott ki, akik feltámadtak és új teremtménnyé váltak. Az új teremtmény mennybemenetele az értelem felemelkedése Istenhez. Ehhez a valódi út Krisztus. Az úton három lehetőség van: felemelkedés az új teremtményben, megvilágosodás, amire Krisztus a feltámadása utáni negyven napon át tanított és kontemplatív élet, lelkigyakorlatok. A purgatóriumnak nevezett helyről szólva Rákóczi megállapítja: Krisztus a holtak birodalmába való leszállással egy példázatot akart közölni, amit az emberek nem értettek meg. Ezzel ugyanis Krisztus az isteni jóságot akarta kinyilvánítani. Az új teremtmény lelkéről kifejti: amikor Krisztus feltámadása után először megjelent tanítványainak, a

Szentleket adta nekik, s ez semmivel sem volt kevesebb, mint amikor mennybemenetele után látható alakban leszállt rájuk a Szentlélek. Az új teremtménynek élő, azaz megvilágosult lelke van. Ez a világosság kétféle: egyrészt a szív fénye, másrészt az értelem világossága, ami által az igazságot felismeri. Az ember arra teremtett, hogy munkájában az isteni igazság kinyilvánuljon. A Szentháromságról elmélkedve megállapítja, Isten mindent az Ige által hozott létre, de az új embert a Szűz méhében a Szentlélek keresztelte meg. Pünkösöd kapcsán a Szentlélek eljövételének látható jeleiről szól, s ezeket párhuzamba állítja Krisztus örökségével, a borban és kenyérben látható oltáriszentséggel.

A 18–24. elmélkedésben Rákóczi Isten, illetve Krisztus előrelátásával kapcsolatos gondolatait fejt ki. Nem tudja – írja –, hogy mi a nagyobb csztelenség, ha valaki azt mondja, nincs Isten, vagy pedig azt, Isten nem gondoskodik a földiekről. Bár Isten a kezdet kezdetén kinyilvánította az embereknek, hogy előreláthatóan gondoskodik róluk, az ember ezt nem veszi tudomásul. Ez a gondoskodás a Szentháromság egy Isten misztériumában, a teremtés, a megváltás és az emberi nem megszentelésének egységében mutatkozik meg a legtökéletesebben. A megváltás misztériumai Isten előrelátásának következményei, de van közöttük olyan, ami egyedül az Istenember előrelátásának köszönhető. Ez a Krisztus szenvedésére való emlékezés elrendelése az ő áldozatának folytatásaként. „Krisztus pap és egyben a mi áldozatunk; élet, táplálék és a mi közbenjárónk, akiben, akivel és aki által mindannyian egyesülünk.” Akiben Krisztus igazsága világít, nem azt kutatja, miként érthető Krisztus előrelátása, hanem alázatosságban él a krisztusi művek iránt. A szentmise áldozata révén kiengesztelési rendeltetett a bűnökért, s a bűnbánat szentsége által teljessé lett a kibékülés Istennel. Ez a földi életben a folyamatos megtisztulás lehetőségét jelenti a bűnös embernek. Aki pedig erősen hisz és felismeri ebben Krisztus előrelátását, felhagy saját üdv keresésével.

Vannak – emlékeztet Rákóczi –, akik a kereszténységben csak két szentséget fogadnak el: a keresztiséget és a vacsorát (eucharisziát), mondván, Krisztustól ezek származnak. A szentségekben kettős elrendelés és haszon van: egy lelki és belső, valamint egy látható és külső. Ez a kettősség a kettősség és a házasság szentségében is tükröződik. A szentségeknek ez a kettőssége Krisztus előrelátásának köszönhető. Rákóczi megköszöni Istennek a hit fényét, mellyel a szentségek hetes számát felismerhette. Ezek közül négy minden hívőnek közös kiváltsága, a papság, a házasság és az utolsó kenet pedig azoknak adatott, akik ezt kérik. Akik a szentségekkel élnek, megszentelődnek, mert ezáltal elnyerik az üdvösséghez szükséges dolgokat. Rákóczi nem keresi Isten rendelésének okát a látható jelekről. Értelmük szerint kettős: egyrészt a hit nyilvános megvallása, másrészt az egyén megjelölése. Krisztus előrelátása megmutatkozik az egyház megőrzésében is, amely hamis prófétákkal körülülve sem tért le az igazság útjáról és az eretnokség, góg ellenére is létezik. Isten az igazság őrzésére doktorokat és szent férfiakat támasztott, akik mindent megtettek az egyházért, s ez ismét Krisztus előrelátását bizonyítja Rákóczinak. Pál apostolra utalva panaszkodik azokra, akik magukra öltötték az emberi lélek vetélkedését. A világi hiúság és a politika gyakran behatol az egyházba, s az igazság színe alatt saját érdekeit keresi. Ilyenkor a szentek sokszor ellenmondanak az isteni igazságért és szenvednek. Krisztus előrelátását fedezi fel Rákóczi az egyház külső fényében, reprezentációs megnyilvánulásaiban. Ezek szükségét részben történeti érveléssel (a harcoló egyház állapotával), részben szentírási részletekkel (Péter kiválasztásával) bizonyítja. A templomok nagyszerűsége az istentisztelet fényéért van, s alig van ember, aki megtagadja a külső reprezentációt. Az egyház épületének alapjait Krisztus rakta le, amire az apostolok élő kövekből épületet emeltek.

A 25. és 26. elmélkedés tartalmában az új teremttel foglalkozó szövegekhez kanyarodik vissza, s mintegy az első rész lezárásának tekinthető. Az új teremttény (az egyház) külső ékessége a természet rendjéből fakadó szükségesség, ami nem azonos az egyház dicsőségével. Ezt a dicsőséget Rákóczi a látható és láthatatlan egyház mintájára külső és belső (látható és láthatatlan) dicsőségre bontja, s a valódi dicsőséget az Istenembertől származtatja. Isten egyháza a láthatatlan keresztben dicsőül meg, ami nem más, mint Krisztus szenvedésének követése. A látható és a láthatatlan egyház dicsősége közös a szájjal való megvallásban, de nem az a szív hitvallása révén. Isten egyháza látható és láthatatlan dicsősége a kereszt jelében összegződik. Rákóczi megvallja, egész élete feladatának – ezekkel az elmélkedésekkel is – azt tekintette, hogy eljusson Istenhez. Gondolatai mindig azt kutatták, mi a lélek és hogyan legyen Isten képe és hasonlatossága. Szembeállítja egymással Krisztus szavát a keresztben (Bevezetett) és Pál apostol mondását (Ha Krisztus föl nem támadt volna...), s úgy véli, Krisztus halála tisztította meg a lelket, hogy egyesülni tudjon Istennel. A testnek azonban nem a megtisztítás volt a szükséges, hanem a feltámadás. Krisztus feltámadásával a megváltás a lélek tekintetében teljes, de a test tekintetében csak a test feltámadásával lesz teljessé. A lélek képességei (megértés, emlékezet, akarat) ugyanúgy különböznek a lélek erőnyeitől, mint ahogy különbség van az éltető (vagy érzéki) szeretet és a lelki szeretet között. A külső dolgok végső megítélésének kérdésére

a Jelenések könyve mennyei Jeruzsálem leírásában találja meg a választ: ez amennyiben lelki lesz, annyiban az éltető (a testi) sem hiányzik majd belőle. Ezt megerősíti Rákóczi számára az adott nap, az Úr színváltozásának az ünnepe: Péter olyan ragyogónak látta Krisztus arcát, hogy azt mindig értelmében kívánta őrizni. A mennyei Jeruzsálem nem más, mint a győzedelmes egyház szentjeinek összessége, ezek teste a megdicsőült új ég és új föld.

Az elmélkedéssorozat második részében (1–13.) Rákóczi az új teremtménnyel szembeállított régi ember tulajdonságait tárgyalja. Meghatározása szerint a régi ember az engedetlenség bűnébe csett Ádám utóda. Fő tulajdonságai az állatiasság, az érzéki gyönyörök, a gazdagság és a hiúság illúzióinak kedvelése. Lelke középpontjában a gőg áll, a boldogságot Istenen kívül keresi. Értelmét az érzékek és a benyomások uralják. Elsődleges mozgatója a képzelet, az emlékezet csak ez után következik. A régi ember állati erői az érzéki benyomás, a képzelet és az ösztön. Az érzéki felfogás a külső dolgok pusztá érzékekkel történő befogadását jelenti. A képzeletet az átfutó lelki tünemények nyomaként, az ösztönt a mélyebben rögzült benyomásokként értelmezi. Ezek gyakran a lélek engedélyétől függetlenül működnek. Az emlékezet eszméi azok, amiket az értelem felfogott. A képzelet az emlékezet szolgálólánya az eszmék tekintetében. Ösztönei hajlamát az ember csak az isteni kegyelem segítségével tudja legyőzni. Az érzékek az állatokkal kapcsolják össze az embert. Az érzékelt dolgokról biztosabban tájékozódhat az értelem segítségével. Az észlelések az emlékezetben raktározódnak el. A tudás és a hit dolgai ebben a tekintetben kétszeres meglontolást érdemelnek. Mivel az ember az állattal szemben értelemmel is bír, rendkívül nagy a felelőssége.

A lélekről elmélkedve Rákóczi abból indul ki, hogy az Isten „lelki teremtménye” Feladata az emberi test művelése. A lélek Isten képmása, Isten által él és részesül az isteni tulajdonságokból. Az értelmi tevékenység három lehetősége véleménye szerint a felfogás, a mérlegelés és a meghatározás (döntés). A felfogás a természetes képességek, a mérlegelés az ész, a meghatározás a bölcsesség feladata. Ez a három tevékenység állandóan váltakozik az emberben. A lélek minden tevékenysége az értelem tevékenységével áll kapcsolatban. Az első ember elfordulása miatt a lélek eltér az örök igazságtól, ezért Isten megismerése pusztán természeti úton lehetetlen. A lélek érzékeiről szóval Pál apostolnak a harmadik mennybe történt elragadtatása kapcsán Rákóczi először azt vizsgálja, hogy az elragadtatás vajon testben vagy test nélkül, lélekben történt-e, s hogy az érzékek a lélekben csak akkor működnek-e, amikor az a testben van. A lélek az igazságot természetfeletti vagy természetes módon foghatja fel. A lélek érzékei az értelem által az okok kutatása közben felfogott és az emlékezetben elraktározott dolgok, amelyek a testet tájékoztatják és hasznosak a test megdicsőítésére nézve. Az angyal és az ördög át tudja látni a lelket, de az ember és a lélek képtelen erre. A lélek akkor boldog, ha a halál után egyesül Istennel. Az időlegesen vagy örökre elvetett lélek boldogtalan, mert el van választva Istentől.

A régi ember szenvedései felé fordulva Rákóczi először megállapítja, hogy a szenvedés szó etimológiáját tekintve az elszenvadni igéből származik. Ő azonban a szenvedést abból az érzésből eredezteti, amelyben az ember nem szenvedett mindig kegyelem nélkül. Ez az érzés az ártatlanság állapotában az Isten dicsőségéért viselt szenvedély volt, ami a bűnbeesés következtében a régi ember lelkévé, vággyá, szenvedéssé vált. A szenvedély és az áhítózás a forrása minden emberi szenvedésnek. Az áhítózás gyümölcse a fényűzés, a torkosság és a tulajdon szeretete. Ezeket Pál apostollal Rákóczi valódi bálványimádásnak nevezi. A régi ember életvezetését az új ember életével szembeállítva leszögezi, hogy a régi ember lelki vakságban él. Ha meg akarja ismerni önmagát, Istent kell megismernie. A megváltott új ember mintaképe Krisztusban, a megtestesült igében ismerhető meg. A régi embernek Krisztushoz kell hasonlóná lennie, hogy a maga romlott képét átalakíthassa. Állandóan szem előtt kell tartania Isten képét, nehogy a benne rejlő régi ember ismét a felszínre törjön.

A befejező elmélkedésekben (9–13.) Rákóczi a régi emberről szóló tudnivalókat foglalja össze, s megvilágítja az idővel, a kegyelemmel, az érzékekkel, a megismeréssel és a szeretettel való visszaélés lehetőségeit. A keresztény ember számára az idő az emberi élet időtartama, ami azért adatott, hogy benne az ember Isten művén munkáljon. Az idő nem az ember tulajdona, hanem ajándék. Aki a sajátjának tekinti, kárt vall, mert az időről nem lehet számot adni. A jót Isten művei jelentik, az ember művei ha véget érnek is, nélkülözik a megnyugvást. Az Istenért végzett hasznos munkát a régi ember sokféle módon megronthatja. Az idő Istenért való felhasználásának egyetlen módja Rákóczi szerint a folyamatos imádság, az elmélkedés és a lelki olvasmányok. A régi ember Isten kegyelmét nem megfelelő módon használja fel, ezért művei bűnösek és tökéletlenek Isten előtt. A talentumokat Istenért kell jól kamatoztatni. S ki az – kérdezi –, aki elmondhatja, hogy az Isten által neki adott minden kegyelmet meg tudta őrizni? Majd Pál apostol idézi és értelmezi, aki szerint az Isten szeretőknek minden javukra szolgál. Az ember magát gyakran bűn nélkül valónak

mondja, de az örök igazság szerint miután mindent elvégeztünk, haszontalan szolgálknak mondanak minket – figyelmeztet.

Az érzékek a legerősebb fegyver, amivel az új embert ellenségei megtámadják. A test lámpása a szem, ezért mindenekelőtt a szemünk felett kell őrködnünk. Ezután Rákóczi sorra veszi a többi érzéket, s bemutatja, hogyan hívják ki a világ dolgai a különböző érzékeket. Az érzékek kettős célt szolgálnak: az egyik a természetes és ártatlan használat, a másik a megkísértés. Isten és önmaga megismerésének lehetőségeit kutatva kijelenti: ha az ember gyakran felismeri, mit kell tennie és nem teszi, halandó életében összegyűlik a bűn és a tökéletlenség. A régi ember elűzi Isten és önmaga megismerésének lehetőségét, a keresztény ember viszont a hit fényében hasznosítja a megismerést. Alázattal törekszik Isten és azon keresztül önmaga megismerésére és béketűréssel viseli nyomorúságos állapotát.

Az utolsó elmélkedés tárgya a szeretet, amit Rákóczi szoros összefüggésben vizsgál a szenvedéllyel. A szenvedély nyomán lélek a lélekhez, test a testhez vitetik, de a Teremtő rendeléséből a lélek a test fölött uralkodni köteles. A teremtés kezdetén a szenvedély nem okozott nehézséget, de a bűnbeesés után a szeretet szenvedélyének ártatlansága megromlott, s nem csak az ember javára szolgál. A szeretet természete az egyszerűség: benne a teremtés céljának megfelelően a szerető és a szeretett eggyé lesznek. A természet megújítása során minden teremtmény szeretete Istenben egyesül és visszanyeri ártatlanságát. Az új embernek Isten szeretetén át lehet és kell tökéletesednie a szív iskolájában. A többi elmélkedéshez hasonlóan Rákóczi könnyörgéssel fejezi be a régi ember anatómiáját: kéri Istent, segítse őt, hogy szeretetének minden szenvedélye ártatlanabbá, egyszerűbbé váljon, teremtsen új szívet belé, hadd legyen hasonló Isten fiának képéhez, s legyen eggyé Istennel az örökkévaló dicsőségben.

Tüskés Gábor

—
—
—

Balassi Kiadó
Felelős kiadó Kőszeghy Péter igazgató
Felelős szerkesztő Hausner Gábor
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Tördelte Kmety Lóránt
A védőborítót és a kötést tervezte Bogdán Hajnal
Megjelent 90,5 (A/5) ív terjedelemben
A nyomdai munkálatokat a László és Tsa Bt. végezte
Felelős vezető László András
A kötészeti munkák a Keraban Kft. közreműködésével
az Orient Szövetkezetben készültek

Méditations *de* *François II Rákóczi*

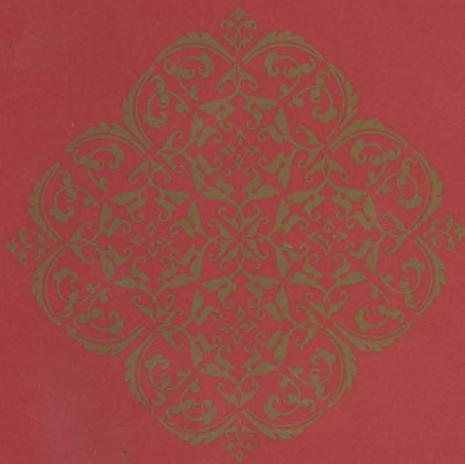
Le volume V de la série III (Scriptores) de la collection *Archivum Rákóczianum* publie pour la première fois les Méditations écrites en exil par Rákóczi. Ces méditations rédigées par le prince en Turquie se rattachent aux cinq livres de Moïse en latin (et aux quatre premiers livres en français, les deux textes constituant des versions parallèles latine et française). Pour des raisons pratiques, le volume propose le texte établi sur la base des manuscrits complètement inédits jusqu'ici sans la traduction hongroise et utilise trois langues, les études étant publiées en hongrois et en français également. Les chercheurs ayant collaboré au travail ont établi le texte d'après les manuscrits avec un appareil critique et accompagné les textes d'études pour situer les œuvres dans le contexte de l'époque et faciliter la compréhension de ces commentaires «figuristes» de la Bible.

Ce volume V rend donc accessible des œuvres théologiques appartenant au courant du figurisme, restées inconnues pour le public depuis deux siècles, textes qui enrichiront tant l'œuvre de Rákóczi que toute la pensée philosophique de la Hongrie du XVIIIe siècle. Le genre des méditations, apparu en 1717 dans la pratique littéraire du prince, lui a permis d'appliquer le jansénisme, qu'il avait essayé de concilier avec d'autres conceptions théologiques, à l'interprétation de l'Ancien Testament. Cette diversité des influences en fait une œuvre exceptionnelle et unique dans son genre.

1800 Ft

*Archidum
Rákóczianum*

*Méditations
de
François II Rákóczi*